

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK XV — DÍL I

1885

V PRAZE

TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA — NÁKLADEM VLASTNÍM

1885

Obsah dílu prvního.

R. 1885. Čís. 1.

OSVĚTA

Maryla.

Starodávná selanka

od

Al. Jiráska.

Věnováno památce A. V. Šmilovského.

pravdu selanka a žádná snad selhanka o zlatém věku, ani o zpěvných, roztoužených pastýřích, anobrž ani o spanilých a snivých pastýřkách, ale selanka z několika pěkných let v našem království, dávno již minulých, jež nastala, když přešla velikolepá, hrozná bouře. Mocné její vlny, nadšením vzbuzené, krví zbarvené a rmutem zášti a krutosti zkalené se přehnaly; teď pod vyjasněným nebem klid poutichlých zápasů, a v konejšící se širé pláni, hle, zelený, utěšený ostrov, doba správcovství páně Jiříkova, slavné paměti. — Sic ani tu nebyla nouze o nějakou vášnivou řeč, aniž o posicie a kvestie, a traktátů, replik i matrikátů, plných zbožné učenosti a bezbožné nesnášelivosti, bylo jako hub po dešti. Ale což těch blýskavic, což toho jalového hřímání!

Po zemi klid a upokojení. Strach před urozenými i neurozenými loupežníky nebyl už ani v houštinách lesních, neřkuli na silnicích a cestách. A kde zbrojná chasa prve pálením a holdem vyrovnávala spory svých pánů, tam nyní komorník [1]) přicházel, beze zbraně, toliko s hůlkou, na znamení svého úřadu, nesa půhon svého soudu, obnoveného v působnosti i cti a váze u všech, též u pánů vysoce urozených, hrdých a mocných.

„A všecko jest lacino bylo.“ Jsouť to ona léta, na něž lid podnes ještě pamatuje, ona léta „za krále Holce,“ vlastně „za pana správce, kdy byla v Čechách za groš ovce.“

---

[1]) Komorník, půhončí (na Moravě), zemského soudu posel, jenž půhony (žaloby) oznamoval. Komorníci bývali rodu vladyckého.

A jazyk náš, o jehož umdlení, ano shlazení nepřátelé naši za posledních válek tolik byli ukládali, jak se vzmohl a rozšířil! Všude se ozýval, i v nejvyšších úřadech, u dvora i v jednáních se sousedy našeho státu českého. A jak plně a jadrně zvučel!

Srdce okřívá, milo vzpomínati. —

I.

O snáři královském, kterak dobře kladl.

Nevelký, do čtverhranu stavěný dvorec krytý šindelem a došky byl ještě ve stínu ranního šera. Navlhlé listí dvou starých, košatých lip opodál hlavních vrat zachvívalo se u svěžím větříku. Hojná rosa leskla se na trávě i na bujném obilí na širých kolem lánech. Za dvorcem však, Dobeninskou vyšinou, rozlévalo se již zlatozářivé světlo vycházejícího slunce. V tu časnou chvíli vyšel ze dvora pan Ondřej Buchovec z Buchova a na Domkově, v lehké šubě tmavé barvy, suknem vyložené, maje na hlavě valně prokvetlé čapku, lemovanou lehounkou, pěknou kožešinou. Starý vladyka se vracel z ranní obhlídky. Konal ji den co den, v tu časnou dobu i jindy, dobře věda, že častá dohlídka pohání práci, a že na cizí nemožná se spolehnouti, ano cizí oko nikdy nehledí široko.

Všecko jak náleží obhledl, do ratejny se podíval, do chlévů, ke kravám i ke koním, kdež pohladil své milé hříbě roční, kobylku z vrana plesnivou, již on a po něm všichni „rybka“ říkali pro její křepkost a plavný, krásný běh. Vladyka nepominul ani krmníků, kdež chovali dvanáctero „svinského pohlaví,“ a počkal pak ještě, až ovčák vyhnal průhonem ovce do lesa na stráni za dvorcem, aby se stádem nezůstal tu u stavení, kdež by mu ovce jen do škody běhaly.

Časné tyto vycházky nic netížily starého vladyku. To již tak jeho zvykem bylo. Vždycky v čas lehl, to jest, když se smrklo, za to však v prvospí, ježto kury pějí, byl vzhůru čil a svěží. A jaké měl dosud dobré spaní, ač mu do sedmdesátky mnoho nescházelo! Jak prvý sen učinil, buďto na pravé nebo na levé ruce, — na hřbetě nikdy nelíhal věře, že se z toho stává padoucí nemoc — tak se také probudil.

Jako každého rána při obhlídce i cestou, tak i dnes překusoval zuby dosud zdravými a hryzl, až chroupala, angeliku nebo svatého Ducha koření, o kterém byl jisto jistě přesvědčen, že je pomocno proti čárům. Ale ani k vůli těm čárům je tak nehryzl, jako pro to, proč sám nejednou jiným ten kořínek schvaloval, říkaje:

„Jistě že mistr Albik dobře radil: Hryz svatého Ducha koření na čtitrobu [1]) a budeš míti žádost k jedení —“

An vladyka se volným krokem a nějak zamyšlen vracel ze dvorce do nedaleké tvrze své Domkovské, nejen vyšina Dobeninská s bělavým kostelíkem svým zahořela v jasu slunečném, než i širou krajinou před ním rozlil se zářný proud. Vrcholy staletých dubů rozlehlé doubravy

[1]) Na lačný život.

na levo opodál stezníku, kterým se bral pan Ondřej, zaskvěly se v té zátopě světla a hladina velikého rybníka na pravo zahořela zlatem. I sama stará tvrz Domkovská, stojící mezi rybníkem a zelenou doubravou, vyjasnila se v tu chvíli všeblaživé. Vysoké, věžovité stavení její v hořením ponebí dřevěné, s výstupkem a podsebitím pode střechou, jasně se odráželo v zářivém, čistém vzduchu.

Starý vladyka se dnes ani nerozhledl jako činíval. — Přišelť mu zase na mysl sen, který se mu zdál dnešní noci. Hned jak z domu vycházel, nemohl se ho zbaviti. Ve dvoře na něj pozapomněl. Ale teď opět mu připadal ten čáp, kterého dnes ve snách uviděl a nad jehož velikostí žasl. Jiný by sobě pomyslil: „Čáp, čáp —“

Ano, ale kdo snům rozumí, jakož rozuměl pan Ondřej, ten ví, že čáp, událoli se ho ve snách viděti, an chodí po zemi, radosť sice a veselí znamenává, jakož pak ten, jenž letí ku straně polední, že zboží zvěstuje; ale Domkovský vladyka viděl čápa, an nejprve k východu letěl, a pak se náhle na půl noc obrátil, a to pád s vysoka a mrzuté noviny praktikuje. — Kdy by mu to někdo řekl, třeba by sluchu nepřál, ale svému snáři věřil; — vždyť to byl snář znamenitý, královský, sepsaný pro nebožtíka krále Václava. Všaktě si ho vladyka sám, ještě když žákem[1]) byl, z věrného jednoho přepisu opsal. Od těch dob už něco létků minulo, a pan Ondřej se nejednou již sám přesvědčil, že ta jeho knížka listů sežloutlých sotva kdy se omýlila.

„Pád s vysoka a mrzuté noviny. Na sebe nepomyslil — ani na pannu Eufemii, bratrovnu. Jak by u nich pád s vysoka? — Neměl sebe a rod svůj sice za poslední, ale také nemyslil, že na něm stojí česká koruna. — Ale Zbyněk — ten hejtmaní, a sta neli tisícové ho poslouchají. Tady by ten pád s vysoka . . . A mrzuté noviny — hm! — Vladyka mávnul z myšlenek rukou, bezděky pohledl v tu stranu ku zelené doubravě, za níž vyčuhovala střecha jakéhosi stavení. Bylo to nejbližší sousedství, tvrz Šonovská, na níž seděl mladý Rozvoda Šonovský ze Šonova. Nejbližší sousedství, ale ne nejmilejší. Však si starý vladyka hned na toho holobrádka tam vzpomněl, když mu připádly ty mrzuté noviny snem věštěné.

Teď došel své tvrze. Nezamířil zrovna dovnitř, nýbrž nejprve na val vystoupil. Kdy by nikde, na této ochraně proti nepříteli a lupičům bylo již znáti, jaký teď pokojný čas. Svahy její porostlé hustou travou, strakatým kvítím se zdobily. Z někdejší na náspu hradby zůstalo jenom tam v tu Šonovskou stranu několik zčernalých, pochýlených kolů, uhnilých, plných červotočiny. A tady v tu stranu nad květnatými lukami u rozlehlého rybníka hle pět špalků! Jsou pokryty placatými kameny, jež mech a netřesk zelenou rouškou potáhl. A kolem špalků jaký ruch, jaký život! Včelky rojem vylétaly, přilétaly, bzučely, do oulu jedna přes druhou se tlačíce. Starý vladyka zastrčiv za široký pás ruce, zahleděl se na ten rej a ruch, a líce jeho, před chvilkou ještě pozachmuřené, vyjasnilo se živým účastenstvím a spokojeností.

Lecčím už byl na světě. Nejprve učené mistry poslouchal a traktáty jejich přepisoval. Všaktě leccos mu z té učenosti dosud uvázlo, třeba

[1]) Kandidát učení theologického.

říkal, že zapomíná jako plebán na vsi latinu. Znalosť lékařskou, pro kterou byl u sousedů na slovo brán, měl také z těch žákovských let. Také si rád na ně vzpomínal a nebylo to jeho chloubou nejmenší, že slýchal také výklady M. Jana Husi, svaté paměti. Velice rád, kdykoliv se jen trochu namanulo, vypravoval, třeba i těm, kteří to již znali, o tom, jak slavný ten mistr proti odpustkům se zasadiv intimaci rozepsal všudy v Praze podle obyčeje mistrovského, po všech dveřích kostelních a klášterských i na hradě u sv. Václava, i na Vyšehradě.

„A přišlo vám doktorů, mistrů, licenciátů, bakalářů, nás studentů, mnichů, kněží jako komárů do kolleje na velikou síň, do lectorium ordinarium disputationum.“ Pan Ondřej tuze rád trochu té latiny své kde mohl přimíchal. „To bylo za mistra Marka, rektora universitatis. A jak jsem povídal, ta posicie, ta byla tak rozepsána: Utrum secundum legem Jesu Christi licet et expedit, — abych vám to srozumitelně a zkrátka řekl, jeli po zákonu božím a slušíli schvalovati, že papež Římský hlásá kříž na krále Apulského. Jak živ na to nezapomenu, jak svatý náš mistr výmluvně svou řeč vedl a jak zavřel mnohými důvody, že to není slušné. A pak když mistr Jeronym spustil! Tak ohnivě mluvil, a jakou latinou! Ve všem se s mistrem Husí v rozumech srovnával, a tak se rozehřál, že ze své lavice prudko povstav, chtěl ihned na rathúz před konšely, aby před nimi o to stál, že jsou to falešní odpustkové. A my již za ním také vstávali a ven ku dveřím — všecko vzhůru, síň jen hlučela, a již již bychom se byli vyhrnuli, tu jal se rektor prositi a zaklínal mistra Jeronyma, ale ten na jeho latinu česky ho odbyl. Však ho ještě dnes vidím, jak hladě sobě černou bradu na rektora mluvícího jiskrné oči upíral a jak pak hlavou pohodiv zvolal: ‚Slyšíšli mistře Marku! však ty za mne svého hrdla nedáš!‘ A v tom vám ihned zase v řeč latinskou udeří: ‚Nonne sanctus Paulus dixit: Scio cui credidi, et certus sum, quia potens est depositum meum servare in illum diem‘ —“

Tu se starému Buchovcovi vždycky oči jiskřily a bezděky se vzpřímiv, pohladil své bílé kníry a rukou mávl, jako snad tenkráte M. Jeronym. Pak když ty bouře se přihnaly, nechav knih a péra meče se chopil, jako sta jiných žákův a studentův, a první jeho větší bitva byla, když dobývali hradu Přiběnic s bratrem svým Zbyňkem, Táborským hejtmanem, a osvobodili tam kněze Korandu a jiné kněží Táborské. O Žižkovi měl také pěkného vypravování, protože kolik let s ním bojoval a že nebožtík bratr vladykův, Zbyněk, býval slavného válečníka dobrým přítelem. A naposledy stal se starý vladyka hospodářem, což jeho věku i chuti nejlépe hovělo. S pokojem seděl na Domkovské tvrzi, třeba že nebyla jeho, nýbrž bratrovcova, syna Zbyňkova, také Zbyňka, jenž maje otcovu krev jen vojnu miloval, a nemaje doma nic na meč, do ciziny šel a tam hejtmanil. — Tady v osamělé tvrzi, u dvorce prostřed polí a luk, blízko vod a lesa bylo starému studentu válečníku nejlépe a nejvolněji, zvláště ta poslední pokojná léta — až čert tam toho mladého souseda na Šonovskou tvrz usadil. Ale i na něj teď zapomněl, stoje u svých zalíbených včel, jež si dal ze dvora sem na val donesti, aby je měl blíže. Stál nad nimi, pozoroval je, nedbaje, že ve příkopu plném vody, osvěžované potokem kolem tvrze tekoucím, přes

tu chvíli některá z nasazených tam ryb sebou nad hladinu vymrštila, až vlny zašplíchaly.

Teď se však ohledl. Otevřelo se v hořejším ponebí sklenné okno a jím vyhledla panna Eufemie, bratrovna, volajíc strýce, že již je snídaní uchystáno. Panna Eufemie dle líce jejího soudě nebyla nejmladší; udání její let byla rozdílna. Ona sama o nich nemluvila, strýc dobře nevěděl a mladý soused Rozvoda Šonovský na Šonově, udav svým obvyklým úštěpkem: Čtyřiceti let virgo, ut *ipsa* dicit, jistě jí ublížil, přidav jí aspoň dvě neli pět let. A pan Ondřej jistě ani dobře nepovážil, co dělá, když své neteři tu latinskou poznámku na česko tlumočil. Od těch dob se nemohla ani v tu stranu k Šonovské tvrzi podívati, a nezavděčil se jí ten, kdo před ní panice Šonovského pochválil, jaká to dobrá kopa. Teď už stála u stolu ubrusem pokrytého, čekajíc na strýce, jenž po schodech z venčí přidělaných vstoupil do světnice dřevěného stropu, a usednuv do křesla, beze všeho se dal do kozího mléka, obvyklé snídaně své, jež jenom někdy zaměňoval s kozí syrovátkou pelyňkem okořeněnou.

Panna Eufemie v sukni zeleného lindiše, s životem tykytovým zelené tykyty s rukávy též zelené tykyty, mlčky pozírala na statného starocha, mužné tváře, zardělé zdravím, osvěžené ranní procházkou, a zdobené mohutnými bílými kníry. Milo bylo se na něj podívati, jak s chutí popíjel a bílým chlebem zakusoval. Když už byl na mále, začala neť nemohouc se toho patrně dočekati, jaký měla dnes divný, neobyčejný sen, že slyšela ve své komoře množství cvrčkův, a že bylo jejich vrzání tak protivno, že před nimi utekla sem do světnice, a pak že běhala po veškeré tvrzi od podsebití až dolů do sklepů, všude jsouc cvrčky a jejich děsným, ohlušujícím vrzotem pronásledována.

Starý Buchovec čelo schmuřil, jak jen o snu začala, a pěstí pak na stůl uhodil, an o cvrčcích zaslechl. Pak náhle vstav, odešel do vedlejší své komory, kdež světlo ranních paprsků poskočilo zlatými prasátky po prostém táflování stěn, věkem už setmělém, po zelených koltrách mohutného lože ořechového a bleskem se odráželo v lesklé měděnici a v cínové konvici, jako stříbro vycíděné, stojící na malém stolku v koutě nevelké té jizbice. A zrovna tam nade stolek vladyka sáhl po prkenku na zdi, na němž stála malá puška z jalovcového dřeva s angelikou a několik knih. Z těch tu nejtenší vzav, ku své bratrovně se navrátil a v knize něco listů zpřevracev, ještě více čelo schmuřil, až se bělošedé, husté obočí v jedno stáhlo.

„Jak jsem pomyslil,“ pravil. „Nic jsem se nezmýlil. Tu to je psáno: ‚Cvrčkové mnozí bylili by slyšáni v některém příbytku: mnoho klevet a rozličných svárův mezi obyvateli bude v tom domu.‘ Tak to slyšíš! A já čápa viděl, an letěl na půlnoc, a to mrzuté noviny ohlašuje. Čáp, cvrčkové, klevety, mrzuté noviny, pěkné nadělení! To jistě ten Šonovský klevetář, ten kasalický zas něco zapředl.“ A starý jiskře očima, bílé kníry pohladil.

„Takže, milý pane strýče. Sám ty divné šprochy stropí a ještě pak nás pro smích do knih zapíše.“

„Do jakých knih?“

„Jak pan Tiburcí onehdy povídal, do těch knih, jak je nazval —“

„Ah — ty libri klevetarum, už še pamatuji. Nu, to jsme tam jistě! Ať jen píše, ale až já mu začnu ocelovým pírem po hřbetě psáti! Však mne dost už pokouší. A rád by, myslím, ještě před šraňky soudní. To je teď pro každou babu. To je a bude z těch soudů. Samé sváry! Tolik let to bez nich chodilo!“

Jindy si pan Ondřej obnovenou působnost a moc soudu libóval, ale teď pohněván jsa na to zapomněl. Přešel jizbou, pak se zastavil a zase prudko začal:

„Myslíli, že všecku učenosť si odnesl, a že mne svým vtipem a rozumem porazí — nu, ať se nezmýlí. Také jsem všechno ještě nezapomněl! A ti mistři moji, řeknu jen M. Hus, doktor Vlk a starý Kbel snad také něčemu nás naučili. Ať si dá pokoj! Věřím pánu bohu, že já toho chlupa se sebe ssadím a před jeho peským jazykem sobě pokoj učiním.“

Tajená žárlivosť v tu chvíli se nahlas a prudko ozvala. Hned tenkráte, jak mladý Rozvoda na své tvrzi se usadil, nerad starý Buchovec slýchal, že panic pobyv také na vysokém učení, je zvláště práv znalý a vůbec člověk velmi učený. Pak všelijaké ty žerty a úštěpky, zvláště o panně Eufemii, které lidé na Domkovskou tvrz donesli, a kyselosť a nechuť byly tu, zvláště když panic Šonovský vladykovi Domkovskému, an se s ním v Krčíně setkal, z čista jasna řekl, že dle všeho, jak teprve poznává, doubrava mezi jejich tvrzemi k Šonovu a ne k Domkovu, a tudíž jemu Šonovskému patří. Už tenkráte bodl starce do živého, ač pan Ondřej smíchem odpověděl; což teprve potom, když panic za několik dnů znova mu vzkázal, aby si rok položil k sousedskému narovnání stran té doubravy. Pan Ondřej mu na to vzkázal, že nemá, proč by se rovnal, a že ho panic neuženе, aniž sobě všemi právy na světě k nepravému majetku pomůže.

Proto starý vladyka o mladém sousedovi nerad slýchal a v každé mrzutosti si na něj vzpomněl, jako nyní po těch zlověstných snech. Na chvilku nastalo ve světnici ticho. Vladyka ještě jsa pohněván, stanul u otevřeného okna, jímž vanul proudem svěží, vonný vzduch a zavzníval švehol ptactva, zvláště vlaštovic, mihajících se kolem okna zářícím vzduchem, snášejících na hnízda svá pod klidnou střechu staré tvrze Domkovské. Až tu panna Eufemie, upírajíc zrak na strýce začala:

„A jakže, pane strýče, ten Šonovský si tak pojednou vzpomněl na doubravu, že je vlastně jeho —“

„Protože je šelma šelmovitá. Spoléhá na to, že soudy tak dlouho mlčely a desky že byly zavřeny, a na zmatky z těch vojen, co všechno rozchvátily, pomátly a všecko na rub zobracely. *To* je ta jeho učenosť! V kalné vodě loviti! Však jsem mu za to učinil pěkné vzkázání.“

„Snad si to rozmyslí.“

„Ba myslím, že rozmyslil. Už tomu hezky dávno — chtěl mne jen uhnati — zkoušel to, a když vidí —“

Starý Buchovec nedomluvil. Vešelť pacholek do světnice, oznamuje, že venku přede tvrzí dva muži stanuli.

„Na koních?“

„Ne, opěšalí.“

„Pacholci služební?“

„Myslím, že lidé dobří, pane Ondřeji, jistě rodu zemanského, aspoň jeden z nich, ale zbraně nemají.“

„Jakže! A snad hůl —“

„Ano, ten jeden z nich má jakousi bílou hůlku.“

„Aby tě jestřáb! Komorník!“ zkřikl staroch, že se až panna Eufemia lekla. Lekla se toho i té noviny. „To tě půhon! On nás pohoní!“ opakoval pan Ondřej prudkým hlasem, maje čelo hněvem zardělé.

A dobře hádal. Venku, přede tvrzí stál opravdu komorník soudu Pražského [1]) s komorníkem cúdy [2]) Hradecké, pro nějž se byl po zákonu zastavil a jenž Pražského kollegu sem zavedl. Teď posel soudu zemského uslyšev, že pan Buchovec tu ve tvrzi skutečně má své bydliště, a že tu mešká, vešel ve své tmavé sukni, tak jak byl v zaprášených střevících, maje tmavý biret na hlavě, do tvrze a po schodech vzhůru do prvního ponebí. U dveří se zastaviv, vyňal ze záňadří proužek pergamenu, na němž byl otisk pečeti zemského soudu v červeném vosku, a vztýčiv svou komornickou hůl vážně vešel do světnice zemanské ohlásit půhon. —

Pan Ondřej nadarmo neviděl ve snách čápa na půlnoc letícího. Ty noviny komorníkovy byly dosti mrzuty. Snář dobře děl. Panna Eufemia hned na něj vzpomněla, a hned jí také ti cvrčkové a jejich ohavné vrzání připadlo. Podle toho by těch klevet bylo! —

II.

Zálety.

Toho dne odpoledne jel pan Tiburcius Čelechovský ze Sobíšku a na Děvčíkopách, jak se někdy psal, na ryzí kobyle sám a sám, míře do tvrze Domkovské. Pan Tiburcí byl rodu dobrého, moha urození své více než čtyřmi kouty vyvesti a více nežli dva dědy a dvě báby dobré urozené vladyky po otci i po mateři ukázati.

Také si na tom nemálo zakládal, jakož i na tom, že je erbovním strýcem s Dohalskými z Dohalic, s Kosořskými, s Klenovskými z Klenového i se Žďárskými ze Žďára, kteříž všichni jako on šachovnici v erbu měli. A také jistě žádný z nich tak rád o původu toho znamení nevypravoval jako pan Tiburcius, jenž kde mohl dokládal dávnosť právě starožitnou erbu tohoto, vypravuje, jak kdysi Slovák nějaký, jmenem Holub, projížděje cizí krajiny a dobrého jmena všude sobě vyhledávaje, přijel také do kraje Mouřeninského, kdežto byla dcera královská, ve hře šachův velice vycvičena. Ta se proto i ve své mysli podnesla, a tomu, kterýž s ní se hráti opovážil a nad ní nezvítězil, šachovnici o hlavu roztloukávala, a to již mnohým mužům rytířským učinila. Až tu ten Slovák maje štěstí, hru na panně šťastně obdržel; a tak ihned, pochytiv šachovnici panně ji o hlavu rozrazil.

Pro příčinu tu, když i potomně mnoho hrdinských činů na dvoře královském provozoval, dal mu za erb otec dotčené královny šachovnici

[1]) Zemského. — [2]) Soudu.

na věčné časy. Ten erb po něm také bratr jeho zdědil, a tak nejprve Klenovští z Klenového znamení toho užívali, a po nich také ostatní jmenovaní již rodové starožitní, i Čelechovští ze Sobíšku, kvetoucí jediné už v panu Tiburciovi.

Ten o starožitnosti svého rodu tím raději a častěji vypravoval, čím více jeho statku ubývalo. Zvláště však touto poslední dobou, kdy prodal Děvčíkopy, po nichž se také psával, a jen jediný dvorec a ten ještě jenom najatý měl, tuze často na šachovnici svého erbu i dědy své se rozpomínal.

Že svého jmění pozbyl, měl odtud, odkud také znešvařen jeho obličej: z ustavičných věčných soudů. Ty jiným hlavně měšce porouchaly, pan Tiburcius si také od šraňkův soudních odnesl křivou hubu. To bylo přede dvěma roky, když stál před soudem s divokým Kojanem z Oprostovic, kteréhož pohnal. A tu když pan Tiburcí své pře hájil, Kojan se tak rozlítil, že zapomenuv sě, dal panu Tiburciovi před plným soudem takový políček nehorázný, až mu sanici z kloubu vyrazil. Vladyka ze Sobíšku, tenkráte ještě také na Děvčíkopách, muž v zákoně dospělý, sice notně zavrávoral, ale hned v ten okamžik ještě na řád práva zemského sobě vzpomenuv, rozpřáhl se a panu Kojanovi z Oprostovic vytal po zákonu políčky *dva*, v každé líce jeden, a *třetí*, pěstí v nos, až okrvavěl. A tu protivník podal jemu ruku a pravil:

„Věru pane Tiburcí, tys z míry dobrý [1]) člověk."

A tak se pak po dobrém narovnali, jenže pan Tiburcí měl z toho památku. Nešeltě hned k barvíři, [2]) a když pak se k němu odebral, špatně mu sanici spravil. A tak mu zůstala nakřivená ústa. Bylo to tím mrzutější, poněvadž tou dobou zrovna jal se na to pomýšleti, jak by sobě dobrou ženitbou pomohl. Což na plat, že uměl pěkně i lahodně se ženskými promluviti, když medová jeho slova vycházela přece jenom z úst křivých!

Leckdes už zaťukal, leckdes úmysl svůj opentleně projevil. Nikde mu neřekli: Pane Tiburcí, jsi vdovec — ale všude hned mu dali znáti, že ten křivý kout jeho úst nevěsty odpuzuje. Až konečně zraky jeho posléze na tvrzi Domkovské utkvěly, na panně Eufemii. Bylať sice o něco starší nežli on; než rozdíl ten křivá jeho ústa vyvážila a pak naděje na věno panny Eufemie i na budoucí její dědictví. Mělať několik hezkých kop zapsaných na bratrově tvrzi Domkovské, a strýc, starý pan Ondřej, komu by také dal, co zahospodařil, nežli jí, své bratrovně. Pan Tiburcí měl také smrť ve svých počtech, pomýšleje, že každému za pasem vězí, zvláště pak na vojně. A pan Zbyněk z Buchova, bratr panny Eufemie, byl už kolik let na vojně a dlouhý teď čas ani ptáci o něm nezazpívali. Kdy by mu byl tak nějaký německý meč hlavu rozpoltil, kdož by jiný dědil neli strýc a panna Eufemie? A pan Ondřej je muž starý. Věru, že to nebylo nic odvážného, vidělli se již pan Tiburcius, jak sedí a vládne na Domkově, na *své*, vlastní zase tvrzi.

A proto také žádného divu nebylo, že si poslední čas světlé vlasy své, na temeni poněkud prořidlé, pilně rovnal a šlechtil, jakož i plavé

---

[1]) Urozený, šlechtic. — [2]) Barbír, ranhojič.

kníry, že si chodil poněkud onačeji nežli jindy, že kdykoliv jel na Domkovskou tvrz, škorně odložil a střevíce obul s notnými špicemi, ač ne s těmi pravými čapími zobany, poněvadž starý pan Ondřej byl jejich zapřisahlým nepřítelem, zvláště lesklyli se od mosaze. A rovněž nebylo bez příčiny, že pan Tiburcí, kdykoliv jel na Domkov, vždycky červené, úzké nohavice oblekl a volnou sukni odloživ, vzal na sebe sukničku krátkou, přiléhavou, nad jakými se Dobenínský plebán vždycky horšil a nerad je i na panicích viděl. To všecko dělal pan Tiburcí k vůli panně Eufemii. A dnes, hle, má kabátec z brusu nový sukna pěkného, s rukávy napřed rozestřiženými; krátký pláštík lemovaný visí mu přes pravé rameno, a skoro až k němu chýlí se houpavé péro s chlupatého kloboučku homolovitého.

A jak on sám se nyní chýlí, jak se uklání, an svižně se své ryzky se vyhoupnuv, vstoupil do světnice, kdež ho panna Eufemia, před branou jej zahlednuvši, patrně již očekávala. Ptal se na pana strýce Ondřeje a rád slyšel, že ho není doma, že odešel do staré doubravy. A tu si panna Eufemie přirozeně na panice Šonovského postěžovala, ohlašujíc, jaké hněvy a soudy strojí a chystá. Panu Tiburciovi se oči zasvítily, jak o půhonu zaslechl. Takové noviny byly pro něj. Než tentokráte na sebe pamatoval a na dobrou příležitosť.

„Ctná panno Eufemie, Šonovský panic se o mne také již několikráte ježkem otřel. Ale třeba že byl na universí a třeba se dosud každému pro své řeči jako úhoř vymkl, však já ho přece dostanu před soudní šraňky pro nárok.[1]) Než jeden jeho šproch o mně je přece pravdivý."

Panna Eufemia se podívala tázavě na Čelechovského. Tomu se oči pod žlutavými řasami sladce usmály, a řeč jeho, křivými ústy trochu šeplavá, také sládla.

„Povídal, ctná panno Eufemie, že Tiburcius Čelechovský má teď divnou při, že pro ni již rozumu pozbyl, a že —"

„Jakou to při?"

„Ach, panno Eufemie, při s vlastním srdcem a rozumem."

Šlechtičně se líce pozardělo.

„A to že je pravda, pane Tiburcí?"

„Má milá panno, všaktě víš — a v té při nemám žádného poručníka,[2]) žádného pomocníka, spíše obtíže mnohé. Jistě ten šašek Šonovský dobře děl, že se nemohu dočekati, jak ty, ctná panno, v té při nalezneš."

Nyní se všecka zarděla a bezděky své bledě modré oči sklopila.

„Já?! A proč, pane Tiburcí, máš tu při se svým rozumem?"

„O zlou. Neboť rozumu nelze přemluviti jako práva. Pořád mi říká: Zbav se té mnohé touhy — nač se soužíš! Ty, vdovec, člověk sice dobrý, erbu v pravdě starožitného, ale takovou divnou pochromou stížený —"

Tu křivá jeho ústa na okamžik umlkla. Přihladil husté kníry, pod nimiž zel pošinutý retní kout jako otvor jeskyňky pod svislou houštinou.

---

[1]) Urážka na cti. — [2]) Zástupce.

Panna Eufemia pozvednuvši svých zraků, libě se na zemana usmála.

„Och, pane Tiburcí, ty nejspíše jako nějaká panenka mladičká ve zrcadle se ustavičně přehlížíš a více tam snad vidíš, nežli kdo jiný.“

„Ó mé slunečko!“ zvolal nadšeně pan Tiburcí. „Totě jsou zlatá slova, a rád ten posměch snesu. Ano, a kdy bych se přehlížel, k vůli komu by to bylo? Čili tušíš? Ó nedej mi se touhou soužiti!“ A přistoupiv blíže, pojal ji za ruku. „A tu má ctná panno Eufemie —“ hlas jeho se stlumil a jako by ještě více osládl — „tu, prosím, přijmi ode mne. Ó nediv se, přijmi ten malý dáreček — nech tobě svědčí, jak jsem v Praze ve všech svých starostech soudních na tebe myslil — a tebe všude s sebou měl!“

A tu již svleknuv s malíčku nový, zlatý točený prsten s rubínem, se šmelcem vůkol, navlekl jej zdráhající se šlechtičně na prst a v tom jí také ruku políbil. Panna Eufemia jsouc zardělá jako planý mák vstala.

„Pane Tiburcí, co činíš! Kdy by nás tak někdo —“

„Kdo, nežli pan strýc — a ten by jistě svolil, když by v tom tvá vůle byla. Ó chcešli, mé srdíčko? Svatby by mohly býti ještě letos — a kdy bys chtěla, třeba s královými zároveň!“

„Co pravíš —“

„Jedna je řeč, že se král bude na podzim ženiti, a že jak se teď do Prahy vrátí, vyšle poselství do Francouz pro nevěstu. Zrovna by se nám dobře hodilo —“ a libě, významně se usmál.

Panna Eufemia slabě vykřikla.

„Dost, dost, pane Tiburcí — strýce slyším —“ volala kvapně, dávajíc rukou znamení.

A v tom už starý vladyka vešel. Pan Tiburcius byl by rád s jeho neteří rok svůj dokončil; než nějakou jistotu přece měl: dobrou naději. Pan Ondřej byl by snadno mohl seznati, že tu jednáno o věcech ne obyčejných. Než ještě měl plnou hlavu půhonu páně sousedova, a proto také jenom na půl ucha poslouchal novinky, jež pan Tiburcí s sebou přinesl z Prahy, odkudž se byl včera vrátil. Pan Ondřej jen čelo chmuřil a někdy sivou hlavou pokývl, jako by přisvědčoval a věděl, o čem Čelechovský vypravuje. Ale hned zase prsty na stole ztemna zabubnoval, až se pak na okamžik protrhl, an za hovoru cosi o včelách zaslechl.

„Co — jak to bylo prosím, pane Tiburcí? O těch včelách, myslím.“

„Ach, věru divná věc — všude si o tom v Praze povídali. Zrovna dnes týden okolo hodiny osmnácté přiletěl krásný roj včel, a posadil se na pranéři v prostředku při prvním foštování.“

„Mh — věru divné — a co s ním učinili?“

„Nazejtří po té dali ho k sv. Pavlu na Špitálsko.“

„Věru divné —“ a zase už pan Buchovec starý prsty zabubnoval, nedbaje řeči Čelechovského, aniž toho sobě všímaje, že záletný vdovec vypravuje přečasto se po panně Eufemii ohledl, jež nyní kvapem doháněla, co prve pro milostný hovor zapomněla: hosta uctiti, vybírajíc z vyřezávané poličky, plné lesklého nádobí, hlavně cínového, konvici, číše a pěkné talíře cínové, vybíjené.

„A jakž pane Tiburcí!" vskočil rázem vladyka hostu do řeči. „Ty z Prahy, a víšli odkud já?"

Náhlá ta otázka Čelechovského ovšem překvapila.

„Já z doubravy, rozumíš, tam z té staré doubravy, jak ji oknem viděti, a kterou držíme neprávem, kterou jsme ukradli —" a staroch se ironicky hněvně zasmál.

„Ach, rozumím — o půhonu ráčíš mluviti."

„Už o něm víš. Nu a co říkáš?"

„Ať pravdu dím, pane Ondřeji — nač se tak durdíš? U mne komorníka každý týden skoro viděti — já se ho —"

„Ty, ty!" vykřikl staroch — „ale tady proti všemu právu. Ten zákeřník Zbyňka pohoní, když ví, že sotva přijde, ba že nepřijde k soudu, protože nemůže, a že tak svou při beze všeho zmatku ztratí."

„Ještě neztratil, pane Ondřeji — ještě nevíme ani, jaký je půhon."

„Komorník ti z čista jasna —"

„Přijel?"

„Ne, přišel, jak náleží, a s holí a s pečetí zemskou na pergameně vytištěnou voskem červeným — a dopoledne, jak má býti."

„A nebylli Němec, cizozemec?" vyzvídal pan Tiburcí, zkoumaje pravosť půhonu. Ó již se nemusil po panně Eufemii stranou ohlížeti, neboť přinesši medoviny a mazance proti nim usedla, pilně naslouchajíc a pozorujíc, jak pan Tiburcius znalecky rozmlouvá.

„Nebyl Němec, ale pravý, přirozený Čech, rodu zemanského."

„A oslovilli tě, pane Ondřeji, jak náleží plným jmenem."

„Jak náleží."

„Také to — mh, obrana titulem není možná. A proč prosím, jak chce —"

„Pohoní Zbyňka, že mu drží jeho dědictví, ježto se na něj po otci dostalo, a jestliže Zbyněk toho pří, že chce na něj svědky dovesti."

„A škody [1]) opověděl?"

„Opověděl."

„Na půhonu nic potvorného —" pravil vážně pan Tiburcius. Vida však, že zrak panny Eufemie na něm tkví, sebevědomě a jistě dodal: „A třeba že byl půhon podobný, [2]) proto ještě není pře vaše ztracena."

„Kdo by pomyslil, že ten Šonovský takový šelma, že se tak nad svou ctí zapomene a svému erbu pohorší. Ani bych sám sobě nevěřil, že tu ten komorník byl, ale když se tam na ty dvéře podívám —" mluvil prudce pan Ondřej, a ukázal na ty, jež vedly ven na schody. Na těch dveřích bylo viděti čerstvý zářez, ne sice dlouhý, ale hluboký. Třiska byla z něho vybrána. Pan Tiburcius tomu ovšem rozuměl, dobře věda, že komorník ten zářez učinil a tu třísku sobě pro svědectví s sebou vzal, že půhon řádně ohlásil.

Starý Buchovec vstal. Pan Tiburcí se proti němu postavil a s vyjasněnou, dověrnou tváří děl:

„Pane Ondřeji, to byl teprve první půhon — než na třetí [3])

---

[1]) Škody: útraty, náhrada.
[2]) Správný, řádný.
[3]) O zboží dědičné, pole, lesy byl půhon trojí, každý po 6 nedělích.

dojde, leccos se změní. A abys ty si hlavu netrudil, nech se mne starati. Víš, že těm věcem trochu rozumím. Věř mi, že za tebe panu Zbyňkovi tu při jako svou opatřím, abys neměl starostí."

„Mrzutá věc —" staroch děl, však už mírněji. „My za mladosti se meči rovnali. Těch kliček soudních za našich let nebylo. A to ten chladoležka dobře ví, a proto by nás rád dostal do těch tenat. To je ten pravý z toho nového pokolení, z těch kasalických,[1]) kteří se jen o své vlasy, aby kadeřavé byly, o strakaté nohavice a ty pekelné špice na střevících starají, a jak by koho jen pomluvili a pozlobili svým nectným jazykem a marným vtipem. V tom jsou statečni. Zdaliž pak i to zapíše do svých knih klevetarum, až dostane ode mne notnou poučenou? Ale počkej, pane Tiburcí, nahledni také do písem o našem zboží a tvrzi, jak mně je Zbyněk tu nechal, když šel do pole."

Vladyka po té odešel do své komory sehnat něco těch papírů a pergamenů, jichž několik let, od té doby co synovec odešel, neměl v rukou. Pan Tiburcí byl rád. Mrknuv po dveřích, jimiž staroch zmizel, obrátil se k panně Eufemii a pravil:

„Ďáblova to kniha, ty libri klevetarum — ta panu strýci vždycky krev rozbouří. Ovšem máš tam list jako já."

„A já prý také —" dodala šlechtična.

„Slyšel jsem — zrovna na té straně proti mně. A že prý se mnou ustavičně se líbáš — aspoň na papíře. Nerač se, panno, hněvati, to Šonovský panic řekl, na ty strany ukazuje."

„Ó by se styděl!"

„Promiň, ctná panno, to by nebylo nejhorší, co řekl. Já aspoň —" a s úsměvem mžouraje očima blíže postoupil ku panně sedící na židli polštářem pokryté. Zvedla k němu rychle, jako překvapena hlavu.

„Aj, pane Tiburcí, již po druhé panice chválíš."

V tom pan Ondřej vešel, nesa v hrsti zažloutlé pergameny s visutými pečetěmi. Čelechovský milostný žár ihned utlumiv, vážně ku starému přisedl, aby písma prohledl, což jemu, sudiči, bylo vždycky vítáno.

Dnes nad obyčej dlouho se zdržel na Domkovské tvrzi. Toho byl panic Šonovský příčinou. Soumrak se již na krajinu uložil, když Čelechovský se měl k odchodu. Starý vladyka ven vyšel křiknout na pacholka, aby koně vyvedl, a v ten okamžik pan Tiburcí přibočiv se k panně Eufemii, ruku jí políbil a šeptem promluvil:

„Ještě do třetice panice Šonovského chválím: že při tu začal."

„A proč?"

„Protože ji sice ztratí, ale že mně pomůže, abych tě, mé svítaníčko, často uviděl. A snad nedopustíš, abych s hořem odtud odcházel!" dodal živěji.

Tu již patrně zapomněl na svá křivá ústa a panna Eufemia také, buď samou láskou, již stydlivě dosud tajila, nebo pro šero, jež milosrdně zastřelo účinek odpovědi páně Kojanovy. Když v tom starý pan Ondřej vstoupil, zahledl sice, jak host jeho ode stolu, u něhož stála panna Eufemia, nějak náhle a hbitě odstoupil — ale proč by to bylo,

[1]) Fintílek.

pomysliti sobě nemohl i pro vážnosť hostovu i počestnosť usedlé a ctné své bratrovny.

Pan Tiburcius vesele se vracel do svého nájemného dvora v nedalekém sousedství. Nic nedbal, že soumrak houstl. Vezlť si jistotu, že panna Eufemia ho neodbyla, že by si ho vzala. A více ještě! Ta pře je starému Buchovcovi nemilá, a on může mu v ní, jak už slíbil, posloužiti a tak si starochova vděku dobyti. Bezděky poplácal svou ryzí kobylu na krku, a vesele se kolem rozhledl. Stranou za hájem vycházel měsíc a zardělá jeho záře zašlehla vysoko nad košaté stromy po tmavém nebi. V obilí ozýval se cvrčkův pronikavý, jednotvárný hlas — jinak hluboké ticho vládlo vlažným večerem. Až tu — slyš — totě zpěv! — A tam, hle, zpěvák. Jede zrovna naproti na koni, sám bez průvodu, než pro šero nemožná ho poznati. Pěkný, zvučný jeho hlas mile se tišinou rozléhá:

Detrimentum patior
nyní i v každém času,
usque ad mortem quatior
a vše pro její krásu —

Pan Tiburcí zadržel koně, čekaje, až zpívající jezdec ho dojede. Ten nedada se vyrušiti, dále zpíval:

Electa cordis unica,
nedej mi zahynouti!
Tua ut sunt punica,
touhou chci rozplanouti —

V tom rázem umlknul a Čelechovského poznav, vesele zvolal: „Ach vítej, pane Tiburcí! Teď jistě svou písní vděku dojdu.“

„A proč, pane Rozvodo?“ tázal se Čelechovský překvapen, že se kromě nadání setkal s tím, o němž skoro až do této chvíle na Domkovské tvrzi jednali.

„Proč? Nevímli, že ráčíš z Domkova, a nevímli, proč jsi tam jel, že za ctnou pannou Eufemií? —“

„Aj, kterak to víš?“

„Protože se ti nohavice rdí na měsíčku —“

„Tobě by se mohlo líce rdíti —“

„Jistěže, poněvadž mne zahanbuješ. Já mladý, a nic si nevšímám takového kvítku v sousedství. Jistěže —“

Bylo šero, do tváře neviděti, než pan Tiburcí dobře cítil, že se ten skladatel knih klevetářských, ten holobrádek směje, a dobře také tušil, proč a komu.

„Pane Rozvodo!“ odvětil ostřejším hlasem. „Ježek má bodliny a svině štětiny — to jejich přirození, ale proto nemají práva každého bodnouti a pošpiniti.“

„Pravda někdy bodá, pane Tiburcí, ale nikdy nešpiní,“ odvětil mladý vladyka a tu se již nahlas zasmál. „To na tobě znamenám. Jáť s dobrou přijel, a ty se již durdíš, a snad mne k nejblíže příštímu terminu poženeš.“

„Jako ty o doubravy pohoníš.“

„Ah, tebe také pálí, pane Tiburcí — nic na plat, až panna Eufemia podědí, bude o doubravu chudší, a ty s ní, pane Tiburcí. A již dobrou noc, aby se ti zdálo o tvém milém srdečku. Snad mne za to přání nepoženeš!“ zvolal vesele, a bodnuv svého bělouše, ujížděl dále.

Pan Tiburcí hleděl za ním. Viděl ho v šeru a teď také zaslechl poznovu hlas mladého vladyky, an vesele, patrně jemu, Čelechovskému, zazpíval:

Paničc v červené nohavici!
Tvát jest milost pod lavicí:
Než ty milost mou poznáš —

Více nebylo rozuměti.

„Čertův synku!“ ozvalo se ze křivých úst páně Tiburciových. „Do všeho se připlete!“

A teď také bodl svou ryzku. Měsíc už vyšel, a v bledém jeho zásvitu unikal zamilovaný vdovec. Z daleka ještě se ozýval zpěv, jenž ho jako posměšně doháněl.

Panna Eufemia ulehnuvši ve své komoře na lože, odhrnula jeho záslony, aby viděla na měsíček, jenž se na ni oknem usmíval. Byla zamyšlena. Vzpomněla, že se její sen o těch klevetách vyplnil. Nebylo jich mnoho, jen jedna, o tom líbání. Ale div, nic se pro ni v duchu nehoršila. Jak o tom pan Tiburcí ohňově mluvil! Jak ji ruku stiskl a to jeho políbení! — Byl by to přece jiný život! — Teď tu tak osamělá — a pak — až pak, až by byla paní ze Sobíšku! A dál a dále myslila, snila, až se s paprsky měsíčnými k jejímu panenskému loži přikradl lichotný sen — a ten čtverák, jistě vymazal jí řadu let a srovnal páně Tiburciova ústa. (Pokračování.)

Cyrilova závěť.

Legenda

od

Františka Kyselého.

Nesáhly to spáry blesku
v strmné dubu ratolesti,
sivou hlavu papežovu
ohromily divné zvěsti.

Biskupové, kněží, mniši
zavítali k jeho dvoru,
s žalobou a výčitkami
dali se mu do hovoru:

„Otče Římský, církve hlavo,
nepěkně se v Římě děje,
církev matka nevděk klidí
s Cyrila i Methoděje.

U tvých nohou měli dáti
o svém díle věrnou zprávu,
v Moravě proč slovanštinou
Pána chválí po neprávu.

Přišli sem a — div to divů —
výbojnou i smělou řečí
vyzískali na tvé lásce
nový řád a práva větší.

Údivem Řím valný žásal,
žes jim dal, co mermo chtěli:
k bohoslužbě slovanštinu,
jazyk cizí, neumělý.

Překročil tys ještě dále
dobroty své hráz a meze,
posvětil tys oba bratry
na slovanské velekněze.

I z těch žáků necvičených
nasvěceno novokněží;
dals jim vše, a nyní hana
na církvi a tobě leží.

Neboť — tak se hlásá Římem —
Methoděj i Cyril praví,
že se ve jho nových břemen
nevrátí zpět do Moravy.

Nyní víš, jak všecko marno,
co jim dáno lásky darem;
měl tys v Římské bohoslužby
setrvati řádu starém.

Cyril, Method nevrátí se;
tu přec nebe samo kyne,
že, co dáno po neprávu,
po právu a bídně zhyne.

Protož naprav velkou chybu,
vypleň rázem řád ten nový
a těm dvěma důtkou pohroz,
Cyrilu i Methodovi!“

Nedoslechl hněvný papež;
vztyčiv se jak jedle přímá,
hlubokým on, chvějným hlasem
žalobníkům v duši hřímá:

„Ať už slova neuslyším
křivých žalob na Slovany;
dojista je mrzce špiní
jazyk hanou rozpoutaný!

Nový řád jim církev dala
pro víru i lásku pravou,
proto nesmí vyhynouti,
co jim dáno církve hlavou.

A že zpátky na Moravu
nechtí bratři velekněží,
klam a lež; však pravdali to,
jistě v tom prst Páně leží.

Co tu pravdy, jmenem božím
vyzkoumám já bez prodlení,
aby stichla divá zloba
a vy byli zahanbeni!“

Ještě papež nedohřímal,
překvapení žalobníci
chvátají pryč ode trůnu,
nedůvěry úsměv v líci.

Zkormoutil se nyní papež,
v dlaně schýlil mračné čelo,
srdce vroucí ke Slovanům
bolestí se rozechvělo.

Možnoli — on v mysli váží —
národ onen řídké ceny,
sotva těsněj k nebi přilnul,
nechati zas opuštěný?

Možnoli, by Cyril, Method,
ty dvě slunné, bystré hlavy,
k dílu pro zdar slávských krajů
nechtěli zpět do Moravy?

Vždyť to čirá zhouba hrozí
Moravěnce jarosvíží,
zhouba jí a církvi hana . . .
V těžké sny se papež hříží.

Rázem bílé čelo zvedne,
osluní se jeho skráně:
„Hoj, pryč bázeň, žal a trudy
a radš k dílu jmenem Páně!

Více v nebe důvěřuji
nežli v klamné světa děje;
s družinou mi zavolejte
Cyrila a Methoděje!“

A jen velel, již tu zříti
bohulibé Moravany,
v předu biskup Method kráčí,
rýhu v čele, ustaraný.

Přišli, všichni mraky v líci,
na dno duše zarmouceni;
papež sám je všecky čítá —
Cyrila v tom počtu není.

K trůnu zatím chvátá Method,
ukloní se na koleno:
„Tatíčku náš, církve hlavo,
přání tvé buď vysloveno!“

„Nediv se,“ dí papež měkce,
„že vás volám náhlou dobou —
opět, bratří, stíženi jste
těžké křivdy obžalobou.

Nechcete prý putovati
do moravských krajů zpátky?
Já však tuším, že chce tomu
slepá zášť neb rozum krátký.

Vyjev pravdu, synu milý,
ať ty černé lháře zmámí;
upřímně mi také pověz,
proč tu Cyril není s vámi!“

Biskup Method překvapením
stanul všecek rozpačilý,
na to jemným, tklivým slovem
jeho rtové zazvonili:

„Tatíčku náš, církve hlavo,
věru, míra svrchovaná,
jíž se v naše těžké hlavy
nepřízniveců valí hana.

Tož ti povím, odkud v nově
bohopusté zprávy vzaty,
i jak pravdu na lež změnil
škůdců jazyk jedovatý!

Změnilo se mnoho s námi
za kratičkou v Římě dobu,
leč ty změny připoutány
Cyrilovu na chorobu.

Sotva nás dva na biskupy
ruka tvoje posvětila,
omrazila zhoubná nemoc
Cyrilova ňádra čilá.

Těžko slovem vylíčiti,
jak mě zkrušil úděs náhlý,
choroby když smrtné spáry
na zdraví mu chvatem sáhly.

Neboť tak on ke mně šeptal,
co já slzou kropil oči:
‚Bratře milý, již tvůj Cyril
z Říma nikam nevykročí!‘

Jako stín pak dovlekl se
v kláštera skryt bohulibý
řka: ‚Zde vyčkám smrti chladné
žele svého žití chyby!‘

Nelze v úmor zemdlenému
vykročiti z tiché celly,
proto ho dnes oči tvoje
v našem kruhu neuzřely!“

Zasmušil se Římský papež
slyše tu zvěsť nečekanou,
z očí mu dvě velké perly
na vrásčitá líce kanou.

A zas dál, však těžším hlasem,
mluví Method ku papeži:
„Nyní víš, jak trpká bolesť
na mé hrudi skalou leží.

Od kolébky v tyto chvíle
byltě Cyril těchou mojí;
s ním jen ku předu já mohl
v apoštolův trudném boji.

A teď, ledva založíme
Moravy zdar pernou pílí,
pružina má, síla, těcha,
Cyril můj se k rovu chýlí.

Tato žalosť bezejmenná
šediny tká v moji hlavu,
a já tuším, že mi nelze
vrátiti se na Moravu.

Vždyť bych slabý marně bloudil
po Slovanstva dalné roli;
nepůjdu tam bez Cyrila,
nemohu — ó, což to bolí!

Tož jsem vyznal i svým žákům,
ale tajím před Cyrilem,
že se nikdy neocitnu
v jejich kraji bohumilém.

Tož i tvůj sluch pravdu slyšel,
ale kéž i touhu slyší:
že se míním navrátiti
do vlasti a do zátiší.

Toužím strmém na Olympu
v monastýr se tiše skrýti,
ať mi tamo v žití temném
svatá kázeň k nebi svítí!"

Domluvil a čelo schýlil
Method hořem rozechvělý,
ale z davu žáků, poslů
přitlumené nářky zněly.

Také papež něm a teskliv
drahně zraky k zemi nořil,
Methoda pak za dlaň pojav
hlasem chvějným odhovořil:

„Věděl jsem, že jazyk ostrý
tvrdil o vás lež a klamy;
jsteť vy církve na koruně
nejjasnější drahokamy.

Proto tím víc moje duše
utrpení hořkých želí,
jež vás oba v díle spasném
od Slovanstva rvou a dělí.

Cyrila, jejž v lože smrtné
poutá nemoc jedovatá,
nenahradí Moravěnce
doly stříbra ani zlata.

Leč i tvá — a nedivno mi —
tíhamili duše klesla,
nebohá ta Moravěnka
kde se chopí spásy vesla?

Tyli sám se bojů hrozíš,
kterak mladí žáci tvoji?
Ti v tom moři běd a záští
pevnou nohou neostojí!

Než já mocí nenutím tě
k útrapnému v dáli dílu,
doufaje, že nebe novou
ve tvém ňadru vzbudí sílu.

Doufám, že též Cyril biskup
osvěžený s lože vstane;
pak zas klidně zavítáte
k Moravěnce milované.

Teď jen Pána všichni proste,
ať tu bídu v blaho změní;
Cyril pak nech přijme v duchu
moje vroucí políbení!"

Potěšeni, rozníceni
Moravané pryč se berou,
ale papež znova klesá
v trudných obav hlubeň šerou.

Dnem se postí, v noci nespí,
jenom stále na kolenou
v trpkých slzách Pána vzývá
za Moravu ohroženou:

„Pane nebes, tváli vůle,
Cyrilovi navrať zdraví,
by s ním Method potěšený,
směle chvátal do Moravy.

Děj se co děj; jenom, Pane,
milené mi na Slovany
a jich zdatné věrověsty
nedopouštěj běd a hany!"

Řadu dní se papež modlí
ustraněný světa ruchu,
darmo ždaje, kdy zvěsť lepší
zalahodí jeho sluchu.

Nenadále zprávu novou
krátkými mu nesou slovy:
„Otče Římský, církve hlavo,
pospěš k synu Cyrilovi!

Zatoužil on oko teskné
v obličej tvůj pohroužiti,
než dech smrti mžikem shasí
strastiplné jeho žití!“

Ulekl se dobrý papež,
bez prodlení v spěch se dává:
„Ubohá ty Moravěnko,
s Cyrilem tvá hyne sláva!

Nyní Method bez Cyrila
nevrátí se ve tvé kraje,
ubohá!“ A papež chvátá
pro Moravu naříkaje.

Z paláce a s trůnu svého
ocitl se v prosté celle;
ó, tu tichý stesk a nářek,
Method roní slzy vřelé.

Oděn v tmavou řízu mniší,
smrti nádech v spadlé tváři,
Cyril biskup v loži strádá;
jenom oko hvězdou září.

Usmál on se na papeže
vlídně kyna zvadlou skrání:
„Tatíčku můj, k dalné pouti
otcovské dej požehnání!“

Papež v tísni nevýslovné
k nemocnému hlavu sklonil,
k žehnání vztáh bílé ruce,
modlil se a slzy ronil.

Když pak hořem překonaný
padl v křeslo k jeho loži,
tklivě Cyril zahovořil,
každé slovo trnem hloží:

„Tatíčku můj, církve hlavo,
dokud ve mně srdce buší,
za tvou přízeň ke Slovanům
děkuji ti celou duší.

Nevím, jaké časy příště
na ten dobrý lid se sřítí,
leč dvůr Petrův buď jim hvězdou,
jež i v temné bouři svítí!“

K žákům teď i poslům milým,
co kol lože smutni stáli,
s něhou Cyril upřel pohled,
touhou nebes rozeplálý:

„Děti mé, jen za to prosím:
svorni buďte, milujte se;
jedna láska v jednom Pánu
nebe celé v úděl nese!“

„Tatíčku náš, zůstaň s námi!“
miláčků dav zalká kolem.
Methodu však kyne Cyril
nezmožený smrti bolem:

„Methoději, bratře drahý,
drahý teď i po skonání,
pojď a vyslyš naposledy
srdce mého sladké přání!

Nejdražším tys duši mojí —
tož, dech smrti než mě zvrátí,
skvost a perlu nejcennější
tobě toužím v odkaz dáti.

Řadu let my, ruku v ruce,
putovali jednou drahou,
žádných běd se neštítili
pro Slovanstva spásu blahou.

Já však, dělník nepatrný,
vykonal jsem málo díla;
brzo mě Pán v míru spánek
s role svojí odesílá.

Těžko jdu, neb to mě hněte,
poslední můj odchod tíží,
Kristovo by na Moravě
nezaniklo símě svíží.

Tož tu perlu Moravěnku,
o niž se tak srdce bojí,
závětí svou odevzdávám
rukám tvým i duši tvojí.

Neb ty kdy bys nazpět nechtěl
k slovanskému tomu lidu,
věř, můj drahý, ani v hrobě
nedošel bych nebes klidu.

Rci, že půjdeš, kde my dosud
rozsévali zlato spolu,
ať má duše uvolněna
odejde z těch běd a bolů!“

Takto Cyril došepotal;
tu jak mrazem zledovělý
Method ani brvou nehnul,
rtové lekem oněměli.

V nitru zápas netušený
rozbouřil se vroucí vřavou:
„Ano! ne! či ano?“ hřmělo,
vířilo to plnou hlavou.

Chvíli váhal nepohnutý —
utichlo i srdce v tluku;
potom chvatem hlavu zpřímil,
k Cyrilu zved chvějnou ruku.

Objav drahé jeho skráně,
ve sněžné ho líbal čelo:
„Cyrile můj, kterak srdce
slovům tvým by odepřelo?

Půjdu tam, ač vím, že duch můj
k úmoru se nalopotí;
avšak buď již Moravěnka
do hrobu mou sladkou chotí!“

Oddechl si nyní papež,
odsul se mu balvan s hrudi,
poznával, že nebe z útrap
Methoděje k dílu budí.

Z hluboka v tom Cyril vzdychl
víc a více bledne v líci,
bludičkou mu oko hasne,
tuhnou rtové sinající.

Vzdychl ještě, a pak níže
zapadla skráň usinalá —
vonným křídlem cherubovým
duše k hvězdám ulétala.

Mrtev Cyril; v tichý smutek
věčný Řím se oděl celý,
ve slzách naň zpomínáno,
s nářkem o něm chvály zněly.

Darmo Method aspoň prosí,
by směl nyní do Soluně,
bratra tělo drahé pohřbit
v rodné půdy sladkém lůně.

Povstal papež, církve hlava,
biskupové, mniši, kněží:
„Cyril biskup, oslavenec,
u věčném ať Římě leží.

V Římě věčném pro Slovanstvo
dobojoval v božím boji,
tož ať jeho slavná paměť
Slovany též s Římem pojí.

Darem tělo Klementovo
dal nám v důkaz oddanosti,
tož my vedle Klementových
pohrobíme jeho kosti!“

Usnešeno, vykonáno:
Cyril, světec převeliký,
v neslýchané slávě pohřben
do Klementské basiliky.

Ale sotva ve hrob složen,
Method nohy nezastaví:
„Tatíčku náš, církve hlavo,
musím nazpět do Moravy.

Cyrilem mi odkázána
tato perla drahá, svatá,
musím tam; tož dej mi, prosím,
vzkaz a listy na knížata!“

Píše papež bílá psaní
Rostislavu, Svatopluku,
Kocelovi na Dunaji,
Methodu je klade v ruku.

Na bílém v nich černě psáno,
Slovanům jak papež přeje,
a že líp než otce mají
uctívati Methoděje.

Methoděje vroucně papež
do vrásčitých slíbal skrání,
žákům též i milým poslům
na cestu dal požehnání.

Smělým krokem Method nyní
k moravské se blížil zemi,
Cyrilův duch unášel jej
tajemnými perutěmi.

Šel jak otec k Moravěnce
s přelíbeznou ráje zvěstí,
aby znova zlatým darem
podával jí zdar a štěstí.

František Doucha.

Píše

Jakub Malý.

ěhem roku 1884 utrpěl nečetný národ náš ztráty nad jiná léta bolestnější úmrtím celé řady svých nejvýbornějších synů. Smetana, Beneš Třebízský, Tyrš, Kodym, Amerling, Doucha — každý z těchto mužů v novověké kulturní činnosti národa českého prováděl spůsobem vynikajícím zvláštní důležitý úkol, a to s celou horoucností vlasteneckého citu, se vší horlivostí duše sloužící vznešenému účelu. Pravímeli, že ztráta těchto spolubojovníků za věc nám svatou jest nenahraditelná, nevyslovujeme žádnou planou frási, nýbrž plnou doslovnou pravdu, i vzhledem k těm dvěma (Kodymovi a Amerlingovi), jichž hlavní a nejvýdatnější působení padá do vzdálenější minulosti, neboť bez jejich tak plodné činnosti scházely by v řetězu našich kulturních a národních snah podstatné články.

Dne 4. listopadu odešel na věčnosť František Doucha, a nad jeho rakví bolestně zatruchlil všechen český lid. Jako Doucha sám osobně nelnul k žádné straně politické neb literární více než k jiné, se všemi stejně ochotně a přátelsky se stýkaje ve společné vlastenecké snaze, tak i on byl stejně oblíben a vážen u všech stran bez výminky. Byltě on jedním z oněch velice řídkých mužů, jichž přirozená ušlechtilosť povahy nedává nikde vzniknouti proti nim nijaké nechuti, neřkuli odporu, — kteří nemají nižádných nepřátel.

Chcemeli důkladněji poznati muže toho, který v národě našem byl a zajisté na dlouho zůstane jediným svého druhu, musíme stopovati život a působení jeho v trojím směru: v čistě lidském, vlasteneckém a literárním.

Život skromného našeho Douchy není řadou pestře se střídajících proměn s jednotlivými skvělými záblesky; on spíše podobá se tichému potůčku, jehož klidný proud, nikdy bujně z břehů svých nevystupující, plodným zavlažováním zúrodňuje nivy a pole, jimiž se ubírá bez hluku a šumu. Bedlivým jeho stopováním odhalí se před námi podivuhodná ta mravenčí pilnosť učence a spisovatele, která literaturu naši téměř ve všech oborech jejích tolika výtečnými a utěšenými plody obohatila. Vedle ní kráčela neúmorná horlivosť v podporování všech platných snah národních; ve všem pak ostatním konání jeho jevila se opravdu ideální šlechetnosť duše skrz naskrz nejčistější humanitou prodchnuté.

Jako většina slovutných buditelů naší novověké literatury pocházel i Doucha z chudé vrstvy lidu. Narodil se 31. srpna 1810 v Praze na

Malé Straně v Karmelitánské ulici v č. 374, nov. 23, jako syn ševcovského mistra. Jakkoliv rodiče jeho byli nemajetni, pečovali nicméně dle sil svých o řádné vychování svých dětí. První škola, již Doucha navštěvoval, byla farní škola u sv. Tomáše (neboť se byli rodiče jeho mezi tím přestěhovali do této osady), která toho času byla úplně německá. Z té dostal se na Malostranské gymnasium, jež odbyv nastoupil studia filosofická. Jako student, jsa větším dílem sám na sebe odkázán, zakoušel mnoho chvil trapných v zápase s hmotným nedostatkem, což však nedovedlo utlumiti jeho záhy probuzenou lásku k vědám, která jej pak po celý život jeho provázela. Spolužákům svým byl Doucha vždy milým druhem; již za studentských let objevovala se při něm tak mnohá lahodná stránka jeho povahy, jmenovitě náboženská snášelivosť, pro kterou zvláště židovští jeho kollegové měli ho v úctě a lásce.

Zdá se, že již v této době položil Doucha základ k svému smýšlení vlasteneckému, ve kterém teprve dokonale se utvrdil v studiích theologických, jež nastoupil ve svém 19. roce. Arcibiskupský seminář Pražský byl v oněch dobách jedním z předních ohnisek probouzejícího se uvědomění národního, z něhož každým rokem vystupovala řada mladého, vlastenectvím nadšeného kněžstva, které pak šířilo po krajích vědomí národní a samo účinlivě zasahovalo v rozvoj domácího písemnictví. Také Doucha připojil se k tomu ruchu, a velmi záhy již setkáváme se s jeho literárními prvotinami v nečetných tehdáž vycházejících časopisech a sbornících českých.

Skončiv r. 1833 studia theologická, a nemaje ještě potřebného kanonického věku 24 let, aby mohl býti vysvěcen na kněžství, dlel Doucha po nějakou dobu v Brandýse nad Labem u tamního děkana, jemu přátelsky nakloněného. Pojav pak úmysl ucházeti se o gymnasialní profesuru, auskultoval za tím účelem r. 1834 na Pražském akademickém gymnasiu. Ale ještě téhož roku došel kněžského posvěcení od arcibiskupa Skarbka Ankwicze, načež poslán jest za kaplana do Petrovic blíž Vysokého Chlumce, v tehdejším kraji Berounském, na patronátě hraběte z Oppersdorfa. [1]) Farářem v Petrovicích byl toho času P. Butál, muž osvícený a šlechetný, ale v ohledu národním vlažný, pravý vychovanec doby Josefinské. Ten sobě nového kaplana pro jeho spanilomyslnosť záhy velice oblíbil a s láskou právě otcovskou k němu se naklonil. [2])

Krajina, ve které leží Petrovice, náleží k částem Čech v jazykovém ohledu nad jiné zachovalejším, jsouc vzdálena větších měst; mluva lidu tamějšího jest méně pokažena než jinde, i slyšeti tam posud pravou starou češtinu, jmenovitě mnoho vzácných, jinde neznámých idiotismů. Tyto mluvnické zvláštnosti jal se Doucha pilně sbírati a zasílati do Prahy Jungmannovi, jakožto vítané příspěvky do jeho Slovníka. Bez pochyby že zde položil i první základ (ač neli již dříve v Bran-

[1]) Předchůdcem Douchovým byl tam r. 1833 P. Hněvkovský, syn našeho Šebestiána Hněvkovského.

[2]) Mezi papíry po Douchovi pozůstalými nachází se lístek s několika žertovnými veršíky, autograf faráře Butála, kteréž vztahují se na porušené, ale zotavující se zdraví Douchovo.

dýse) ke své sbírce národních písní. Zatím však Doucha, jsa těla slabého, přílišnou horlivostí v kazatelském úřadě porušil si mluvní ústroje tou měrou, že r. 1838 jako chorý vrátiti se musil do Prahy, a od té doby jako deficient požíval skrovničké pense.

Nejprve pobyl delší čas u rytíře Neupaura v Golčově Jeníkově, načež dostal se za domácího kaplana k rodině Karla hraběte Pachty, přebývaje u ní střídavě v Praze a na Mnišku. Maje nyní dostatek prázdně mohl Doucha oddati se oblíbenému zaměstnání spisovatelskému, kteréž také zvolil za své povolání, připraviv se k němu důkladnými studiemi, jmenovitě v oboru jazykovědy. Mimo to rád i přeochotně propůjčoval se Doucha, kdekoliv jeho přičiněním mohlo býti poslouženo věci národní; jmenovitě získal sobě platné zásluhy o školní knihovnu v Mnišku, kteréž získal značnou podporu vrchnosti, o založení besedy jako střediště společenského na Zbraslavi, pak o známé sbírky na průmyslovou školu. Další příklady jeho vlastenecké horlivosti nuceni jsme tuto pominouti, neboť podrobnému jich vyčítání nebylo by konce. Vůbec účastnil se Doucha ruchu národního ve všech jeho směrech co nejvýdatněji.

Co se literární činnosti jeho týče, byl Doucha pilným spolupracovníkem všech tehdejších časopisů českých, zejmena Musejníka, Časopisu pro katolické duchovenstvo, Květů, České Včely, Dennice a Vlastimila, do nichž ukládal hlavně práce své básnické, původní i přeložené. Obzvláště snášel jako pilná včela z květů všechněch literatur bohaté plody do našeho domácího oulu. Puzen jsa totiž od mládí touhou po všestranném vzdělání literárním seznámil se byl s veškerými vynikajícími zjevy literatur evropských i mimoevropských, i stal se pak vzácným převoditelem četných těchto zjevů v literaturu naši. V této jeho činnosti nevyrovnává se Douchovi žádný jiný spisovatel český. Podaltě nám překlady básnické ze *čtrnácti* jazykův evropských (téměř všech slovanských, románských a germánských). První jeho větší překlad klasické literatury moderní byly Thomsonovy *Počasy*, vyšlé r. 1842 jako 2. číslo Bibliothéky klasiků, podniku to spolku tak zvaných stálců, Amerlingem v život povolaného, kterému však nebylo popřáno dlouhého působení, anť daleko předbíhal svou dobu.

Od té doby věnoval Doucha překládání arciděl cizojazyčných veškeru svou píli, a co v oboru tom vykonal, postačilo by samo, nehledě k ostatnímu jeho rozsáhlému působení literárnímu, aby mu pojistilo památku vděčnou a trvalou. Výtečnými svými překlady mimo to, že jimi obohatil domácí literaturu, přispěl Doucha velice k vytříbení a zušlechtění jazyka čeñkého, podav skvělý důkaz jeho bohatosti a ohebnosti.

Druhé větší dílo Douchovo, tenkráte z oboru theologického, byl překlad Tomáše Kempenského *Čtvera knih o následování Krista*, vyšlý r. 1843 v Lipsku jako první stereotyp český ve skvostném, illustrovaném vydání. Do téhož oboru bohosloveckého náleží též zajímavá jeho studie *Druhá zpráva o Remešském rukopisu sv. Prokopa* (v Praze 1844).

Těmito většími i menšími pracemi svými Doucha proslul v literatuře, ve kteréž jmeno jeho čím dále tím častěji do věřejnosti vystupovalo, neboť jeho všestrané vzdělání a vždy hotová ochotnosť činily

jej pomocníkem mnohého literárního podniku, který se dovolával jeho podpory. Uvádíme tu zejmena Šumavského Německo-český slovník, k němuž netoliko hojným materiálem přispěl, nýbrž i předmluvu napsal.

Když jednalo se o nové vydání Máchových spisů (kterého však r. 1845 vyšel jediný toliko sešit), byl Doucha jako vřelý ctitel básníka toho, jehož se vždy horlivě ujímal proti odsuzovatelům jeho, požádán, aby se uvázal v jich pořádání. Práci tuto sobě milou byl by rád podstoupil, ale choroba jeho, právě v tu dobu bolestněji ho sklíčující, naprosto nedopouštěla mu to učiniti, čehož on upřímně litoval.

Roku 1845 stihla Douchu nehoda, že o veliké povodni tehdejší jeho knihy, které měl uloženy v bytu svých rodičů na Malé Straně blíže řeky, octly se ve vodě, čímž mnohé z nich vzaly porušení.

Zvláštní zmínku zasluhuje anonymní německý spisek *Die Stuarts* (v Praze 1847), k jehož autorství se Doucha ve svých zápiskách přiznává s doložením, že byl k jeho sepsání zvláště vyzván, ač nepraví kým. Jest to dle udání jeho výňatek z většího francouzského díla vikomta d'Arlincourt: Les trois Royaumes (v Bruselu a Lipsku 1844). Dovoluji sobě pronesti domnění, že toto vyzvání nevyšlo asi od nikoho jiného nežli od Jirsíka, tehdáž kanovníka při metropolitním chrámě Pražském. Objevilit se totiž toho roku v Praze z nenadání dva cizinci bratří, postavy imposantní a vzezření důstojně ušlechtilého, vydávajíce se za potomky jen domněle prý vymřelého královského rodu Stuartů. Jich nápadný zjev, když spolu po ulicích Pražských vážně sobě vykračovali, obracel na ně všeobecnou pozornosť, a starší obyvatelé Pražští zajisté obnoví u sebe upomínku na zajímavé cizince, kteří ve vyšších kruzích společnosti se pohybujíce i denním listům příležitosť poskytli zmíniti se o nich. O jednom z nich šla pověsť, že úplně podoben jest nešťastnému králi anglickému Karlu I. Za jakým účelem tito „Stuartové“ právě Prahu navštívili, není mně povědomo; ale tolik vím, že velmi důvěrně obcovali s Jirsíkem, kterého i já jsem častěji navštěvoval. Ten vypravoval mi o nich jakožto oprávněných nápadnících anglického trůnu, a od něho jsem obdržel také výtisk zmíněného spisku Die Stuarts. Oba „Stuartové“, pozdrževše se v Praze několik měsíců, zmizeli zase jak se byli objevili, a nikdy více o nich nebylo slýcháno.

Vypravoval jsem tuto episodu pouze jako příklad veliké ochotnosti Douchovy, propůjčovati se k nejrozličnějším službám i ve věcech jeho účelného působení dalekých, mohlli se tím zavděčiti osobám, na jichž přízni mu záleželo.

Když r. 1846 zemřel hrabě Karel Pachta a po roce i vdova jeho, zvolil si Doucha r. 1848 hostinský byt v minoritském klášteře u sv. Jakuba v Praze, kdež měl i stravu a všeliké ostatní opatření za mírný plat. V tomto tichém útulku svém setrval Doucha až do své smrti, zaměstnán neustálou literární činností všeho druhu. Za obydlí měl tu po drahná léta těsnou světničku s chudičkým nábytkem a prostou všelikého lepšího pohodlí. Letní čas trávíval na rozličných statcích šlechticů českých, konaje služby domácího kaplana, jako jmenovitě u rodiny hrabat Harrachů v Horních a Dolejších Rakousích, hrabat z Trautmannsdorfu v Heralci, hraběte Šternberka v Šternberce nad

Sázavou, hrabat Otakara a Heřmana Černínů ve Vinoři, Dymokurech a na Krásném Dvoře, u pana Antonína Veitha v Liběchově, u rodiny Wagnerovské v Jirnech, u hraběte Dejma v Nemyšli blíže Tábora, u hrabat Valdšteinů v Doksích, Mnichově Hradišti a Podmoklí, u hraběte Westfalena v Chlumci blíž Teplic, u barona Schönberga v Schönbergu v Sasích, též na faře Skramnické u Peček a jinde.

Pohnutý rok 1848 postavil i Douchu, jakkoli bolestným neduhem sklíčeného, na pole zvýšené činnosti. Jsa nucen chrániti se všeho bouřlivějšího rozčilení a vší namáhavější práce, uprosil sice přátel svých, aby ho nenavrhovali do Národního výboru, jak učiniti zamýšleli, přijal však členství slovanského sjezdu, kde mu bylo možno alespoň soukromou rozmluvou působiti ve směru slovanské vzájemnosti. Jmenovitě svazkem osobního přátelství s Rusínem Borysikievičem z Haliče prostředkoval hlavně národní názory, pokud se tohoto kmene slovanského týkalo.

Téhož roku vydal Doucha svůj první a nejproslulejší spis pro mládež *Krátké povídky o nakládání se zvířaty* s 25 původními obrázky, na nějž vedl náklad Antonín Veith. Exempláře uloženy byly v Týnské faře, když pak za neblahých svatodušních dnů vojsko do oken Týnské fary střílelo, byla značná část výtisků kulemi porouchána.

Když sestavena byla komise k zaopatření českých školních knih pro gymnasia, povolán do ní též Doucha, jenž potom sám k účelu tomu sepsal *Dějepis katolické církve* (1849) spolu se Dvorským, a *Jádro katolického náboženství* (1849—51) spolu s Fabianem; později vydal *Modlitby a písně* pro studující (v Hradci Králové 1852).

Roku 1850 zvolen byl Doucha od král. české společnosti náuk za mimořádného člena. Když r. 1851 zřízena byla od ministerstva vyučování zvláštní komise k ustanovení vědeckého názvosloví českého, volán do ní též Doucha, který však omluvil nevstoupení do ní chatrným stavem svého zdraví.

Roku 1852 účastnil se Doucha pořádání básnických spisů Jaroslava Kaliny, k nimž připojil *Pomněnky z krátkého života pouti básníkovy* a vysvětlení nepovědomých slov a věcí.

Od mládí svého byl Doucha milovníkem a pilným navštěvovatelem českého divadla, jehož rozkvět a zdar velice mu ležely na srdci. Po více než třicet let, v době divadelního podruží našeho, nevynechal téměř žádného představení českého, a ještě v prvních letech prozatímního divadla býval tam denním hostem, až později přemáhající jej choroba mu v tom bránila. Záhy také literární jeho činnost obrátila se k divadlu, jehož repertoar obohatil četnými výtečnými překlady hlavně z němčiny, angličiny a frančiny. Jmenovitě uvedeny buďtež: z němčiny Kleistova *Katinka Heilbronnská*, z frančiny Viktora Huga *Ruy Blas*, Alexandra Dumasa staršího *Ze života Ludvíka XIV.*, Bayarda i Dumanoira *Mladý Richelieu* na prvním potýkání a Sardouovy *Silné ženy*.

Ale vlastní překladatelská sláva Douchova zakládá se na přenešení devíti kusů Shakespearových na jazyk český. První z těchto překladů, jenž vyšel tiskem, byl *Romeo a Julie* (1846 nákladem Matice české). Když pak po roce 1850 utlumen byl politický ruch povstalý

r. 1848, a národ český vtlačen opět do mezí činnosti pouze literární, nepřestal Doucha vřele přimlouvati se u sboru Matičního, aby podnikl vydání všech dramatických spisův anglického velikána. Přání Douchovo se potkávalo se souhlasem všech osvícených horlitelů pro rozkvět literatury české, ačkoliv nescházelo ani hlasův úzkoprsých, kteří český překlad Shakespeara vyhlašovali za zbytečnosť a luxus. [1])

Ale přátelé Shakespearovi zvítězili, a r. 1854 ustanovil se sbor Matiční na tom, že bude vydávati dramatická díla Shakespearova. Matiční vydání českého Shakespeara, jakož o tom všickni kompetentní hlasové jednomyslně se srovnávají, náleží k nejvíce vynikajícím zjevům novověké literatury české. Doucha přispěl k němu následujícími devíti překlady: *Romeo a Julie* (v novém přepracování), *Richard III.*, *Koriolan*, *Julius Caesar*, *Richard II.*, *Král Jan*, *Sen v noci Svatojanské*, *Večer tříkrálový* a *Dvé šlechticů Veronských*. Překlady tyto vynikají obzvláštní svědomitostí a propracovaností, jakož i vytříbeností a lahodou jazyka; jediné, co by se jim vytýkati mohlo, jest zde onde nedostatek potřebné síly a vzletu, což vysvětluje se individuálností překladatelovou.

Ostatně Douchovo překládání divadelních kusů nezůstalo pro něj bez nepříjemných následkův, ježto vyšší duchovní představení jeho s nelibostí na to patřili, že síly své nevěnuje raději výhradně literatuře theologické, a této nelibosti nikterak před ním netajili.

Vedle Shakespeara zanášel se Doucha i jinými překlady z cizích literatur, z nichž budiž uveden *Život a plavby Krištofa Kolumba* (1853—59). Též účastnil se výdatně při vydávání četných spisů jmenovitě theologických, jako při bibli české (1857); při dodatku k Patristické encyklopedii (1859), při Velikém kancionálu, přispíval do Časopisu pro katolické duchovenstvo a do Blahověsta, jakož i skoro do všech ostatních časopisů českých a mnohých spisů sborných.

Valnou částku Douchových příspěvků do časopisů tvoří jeho původní plody básnické, mezi nimiž jest mnoho básní *humoristických*, velmi dobře ku přednášení ve vybranějším kruhu se hodících; pak *satirické*, *výpravné* (balady, romance, bajky), *didaktické* a *lyrické*. Některé z jeho deklamovanek, zejmena pro dámy určených, známy jsou po celé vlasti a posud bývají rády poslouchány o besedách a jiných zábavách společenských.

Po humoristických nejvíce vynikají Douchovy básně didaktické, hlavně svým rozhodně humánním směrem. Umíť on mluviti k věku dětskému i dospělému vždy případně a pěkně. Ať v Blahověstu, ať v Lumíru, ve Květech nebo Světozoru, didaktika jeho vždy má na mysli toliko člověka a skutečné ušlechtění jeho. Pravý ryzí cit pro pravdu, mravnosť a krásu přírodní vane všemi jeho výpravnými a lyrickými verši, nejvýše pak v jeho poesii plane idea národnosti. S přírodou žije Doucha v dokonalé shodě a vroucnosti; odtud ona něžnosť, kterou k ní chová ve všech bajkách, a ona záliba, kterou zvláště něžný cit dětský nalézá v těchto jeho verších. [2])

---

[1]) Takový hlas ozval se byl již po vyjití prvního překladu ze Shakespeara, Othella (1842) ve Květech, a byl to hlas Nebeského.

[2]) Osvěta 1880, č. 9., str. 752.

Neocenitelných zásluh získal sobě Doucha hojnými svými spisy pro mládež. Upřímné srdce jeho záhy přilnulo k milým dítkám láskou nejvroucnější, která byla pohnutkou, že počal přemýšleti, čím by jim mohl prospěti nejplatněji. Poznav, že útlá srdečka jejich' mileráda lnou k tomu, jenž mladistvého ducha jejich utěšenou kratochvílí baví, snažil se spůsobem tímto získati si vděčnost jejich. Uchýlil se proto na cestu spisovatelství pro mládež, v níž je zvláštním specialistou. Nikdo nedovedl u nás dětem tak mile vypravovati a tak jemně působiti ve snivou jejich duši něžně osnovanými příběhy prostého života dětského, jako právě on. Proto také u nás nepsal pro mládež téměř nikdo s takovým úspěchem jako Doucha. K útlému srdci dětskému mluviti srozumitelně a takovým spůsobem, že i čtenáře dospělého spis pro děti lahodnou svou formou i případným obsahem hluboce dojímá, to dovede jen málo spisovatelů. Doucha zaujímá mezi nimi v našem písemnictví první místo, a tím se vysvětluje ohromná rozšířenost a oblíbenost jeho dětských knížek. Všecky pak Douchovy práce toho druhu mají ještě podklad hlubší, ethický, jsouce prosyceny duchem dobře si vědomým požadavků moderního vychování mládeže; uznané pravdy pedagogické docházejí zde praktického provedení.

A byla to jen šťastná náhoda, která přiměla Douchu ku pěstování literatury pro mládež. Byl totiž kdysi v jednom Pražském knihkupectví svědkem výstupu, v němž hlavní úlohu měl otec nemohoucí nalezti vhodné české knížky s lepšími obrázky pro svého synka. Knihkupec podával otci několik knížek, avšak ty synek měl již dávno doma, a jiných na trhu knihkupeckém nebylo. „Nuže, dejte mně tedy knížku v jazyku jiném, který není mateřským ani mně ani mému synkovi,“ pravil otec s bolestným povzdechem. Tato slova uvedla spanilomyslného Douchu na novou dráhu literární, neboť si umínil dle možnosti vyplňovati v našem písemnictví citelnou mezeru, na niž mu otcův povzdech v knihkupectví bezděčně ukázal. Doucha o tom vypravuje v úvodu ke spisu *Obraz věku mladistvého,* a se skromností, která byla charakteristickou známkou jeho povahy, dokládá, že odhodlal se psáti pro mládež jen tak dlouho, pokud by se tomu odvětví nepropůjčil někdo s větším úspěchem. Od té doby minulo však více než třicet let, a Doucha nepřestal až do své smrti býti miláčkem mládeže.

Až do r. 1860 vyšly z péra Douchova následující spisy pro mládež: *Krátké povídky o nakládání se zvířaty*, již svrchu zmíněné (1848, 1850, 1858, 1865), za kteréž mu Pražský spolek pro ochranu zvířat udělil r. 1855 stříbrnou medalii, *Vínek* (1849, 1851), *Bludičky* (1850, 1858, 1869), *Pravěnky* (1850, 1858, 1869); *Přehled obrazů o nakládání se zvířaty* (1851), *Nestejné cesty* (1851, 1861, 1869), *Dvě dítky* (1851, 1875), *Kniha dítek* (1851, 1874), *Schránka dobrého naučení* (1853, 1863), *Deklamovanky pro dítky menší* (1853), *Bodláčky* (1854, 1858, 1877), *Dárek upřímnosti* (1854, 1873), *Obrazy věku mladistvého* (1854, 1871), *Poupátka* (1854, 1858, 1876), *Jaré listy* (1855), *Mlsálek* (1856, 1863), *Deklamovanky pro dítky větší* (1858), *Ochrana stromů* (1859), kteroužto knížku metricky přeložil do němčiny baron Karel Margelik pod názvem Schützet die Bäume (1860 a ještě vícekrát).Všecky tyto spisky vyšly s pěknými illustracemi,

dílem v cizozemsku provedenými, a jak viděti, větším dílem v několikerém vydání.

Mezi časopisy, jichž Doucha byl spolupracovníkem, jmenovati třeba před jinými listy vychovatelské: Škola a život, Štěpnice, Zlaté klasy, Přítel mládeže, Komenský, Školník, Posel z Budče, Budečská zahrada, Naší mládeži, Mladý čtenář. Také mu byla r. 1855 podávána redakce Školy a života, které však pro nestálé zdraví přijíti nemohl. Navrhl na důležité toto místo P. Frant. Řezáče, jenž v postavení tom vykonal mnoho pro české školství prospěšného.

Z týchž ohledů zdravotních nepřijal Doucha již r. 1854 podávanou mu od sboru Matičního redakci dalších dílů Výboru z literatury české; ano i dříve již týmž důvodem omluvil nepřijetí volby do sboru Matice české.

Zde sluší též podotknouti, že vytříbenosť a uhlazenosť slohu v *Českých Perlách* (1855) jest hlavně zásluhou Douchovou, jemuž při nich svěřena byla oprava rukopisů, k jakýmžto úlohám on vůbec vždy ochotně se propůjčoval.

Neúnavným v pravém slova smyslu byl Doucha jakožto pěstovatel *slovníkářství*, práce jeho z oboru toho rozptýleny jsou po všech našich slovnících doby novější. Každý jeho letní pobyt na českém venkově poskytoval pilnému sběrateli hojné příležitosti k obohacení písemného jazyka českého a jeho technického názvosloví méně známými slovy z úst ryze českého lidu. Bohatý tento materiál podával Jungmannovi, Janu Svat. Preslovi, Čelakovskému, Šumavskému, Špatnému, Rankovi a později Kottovi.

V té stránce svého spisovatelského působení byl Doucha skutečně nevyčerpatelnou studnicí. On byl dokonalým znalcem mluvy spisovné i obecné, starší i současné, povšechné i krajinské. Jmenovitě přísloví, kratší jadrné průpovědi z úst venkovského lidu uměl sbírati a zachovávati tak pilně a přesně jako nikdo jiný. V Jungmannově Slovníku poznámka *Usus* větším dílem značí příspěvky Douchovy. Jím znamenitě rozmnožena jest zásoba slov v novější spisovní mluvě zobecnělých.

Neméně horlivým byl Doucha ve sbírání *národních písní*. Meškaje na venkově chodil po kraji, a kdekoliv zaslechl žence neb dívky při práci zpívající, zašel k nim do polí a přímo z úst lidu písně ve svůj zápisník přenášel. Měl při tom mnohé obtíže, i musil vyhledávati pomoci učitelů, tehdy vesměs hudby a skládání hudebního znalých, a buď jim písně sám předzpěvoval, anebo když si nápěv nebyl pamatoval, zpěvačky nebo zpěváky k nim přiváděl, aby se původní nápěv zachoval. Často byly takové exkurse po národních písních spojeny též s obětmi hmotnými, jež chudý kněz milerád nesl ve prospěch dobré věci. Takto nasbírané národní písně přinášel Doucha příteli svému K. J. Erbenovi, jehož sbírku tím spůsobem rozmnožil asi třemi sty čísly. [1])

Též o *literární historii* slovanskou a jmenovitě bibliografii českou má Doucha převeliké zásluhy; podávalť do všech téměř časopisů našich

---

[1]) Často navštěvoval Erben i stařičkou matku Douchovou († 11. září 1860), která mu zpívala národní písně.

též i německých hojné zprávy o literaturách slovanských, při Musejníku obstarával po dlouhá léta bibliografii a sbíral doplňky k Jungmannově Historii české literatury. Po celou řadu let sestavoval s mravenčí pílí seznamy dílem vyšlých, dílem vycházejících spisů československých a přikládal je ke svazkům Časopisu musejního. Přebohatého materiálu tu snešeného, jakož i dalších od něho společně s Alexandrem Dundrem sebraných zpráv užito velmi vhodně k sestavení známého *Velikého knihopisného slovníka československého* (1865), při jehož úpravě výdatně pomáhal F. A. Urbánek. Dílem tímto, s ohromnou pilností a neúnavnou vytrvalostí po dlouhá léta snášeným, podán první úplný seznam knih, drobných spisů, map a hudebnin, vyšlých jazykem československým od r. 1774 až do r. 1865. Pracná kniha ta vyšla nákladem Kobrovým jako příhodná rukověť všem přátelům naší literatury, zároveň pak jako dodatek k Jungmannově Historii literatury české.

Doucha byl svou dobou též jedním z hlavních buditelů národního vědomí a vzájemnosti slovanské mezi mladými Srby lužickými. Docházeje pilně, jako dříve Dobrovský, s Hankou (po smrti jeho sám) do semináře srbského na Malé Straně ku přednáškám a cvičením slovanským, pobádal studující k milování vlasti a ku pěstování jazyka mateřského. Trvaje za příčinou choroby v lázních Libverdských vešel v přátelský svazek s vlastencem lužickým Jordanem, pak v Praze prostřednictvím Čelakovského se Smoleřem, Hórnikem a Bukem, a snažil se od té doby obrátiti pozornosť obecenstva českého k snahám lužických Srbův a vzbuditi účastenství s tímto kmenem slovanským, jenž o bytí své krutě zápasí se živlem německým. Za tím účelem vydal: *Lužicko-srbské národní písně* v původním znění i s překladem v Musejníku (1840) a v České Včele (1842); některé z nich podal Šafaříkovi pro jeho Slovanský národopis. Roku 1841 psal články o postupu literatury lužickosrbské do Květů, r. 1845 do Musejníka. Na žádosť, kterou naň vznesli Čelakovsvý a Smoleř, pořádal vydání lužicko-srbského překladu Ohlasu ruských písní od Smoleřa a Varka (*Vothlos pěsni ruskich*, 1846). Ještě později uveřejnil výbor z básní lužicko-srbských v českém překladu (1860 v Musejníku, 1870 ve Květech, 1875 ve Světozoru, pak ve Slovanské poesii). R. 1877 podal do Musejníka opět článek o literatuře lužicko-srbské.

Při této tak mnohostranné a úsilovné činnosti spisovatelské doléhaly na Douchu mnohé starosti rodinné, jimž nemohl vyhovovati bez obětí. „Laskavým dopisem Vaším od $^{18}/_{12}$ (1856) velice jsem se zaradoval v tom návalu strastí, kteréž na mne ustavičně naléhají z přemnohých stran, hlavně v kruhu mého méně šťastného příbuzenstva,“ jsou slova vyňatá z listu psaného od Douchy do Vídně Furchovi v příčině bratra Karla (který nedlouho potom zemřel), ucházejícího se o místo při finančním ředitelství v Praze, v kteréžto záležitosti dopisoval r. 1867 i příteli Ant. Rybičkovi.

Roku 1858 stihla Douchu velmi citelná nehoda, že k dosavadním jeho bolestným neduhům přistoupil nový — dostaltě do pravé ruky tak zvanou písařskou křeč, která mu psaní tou rukou naprosto nemožným činila. Jaká to rána pro muže, jehožto živlem a jedinou útěchou jest činnosť spisovatelská! Zde však skvělým spůsobem osvědčil

Doucha sílu svého ducha a onu podivuhodnou železnou vytrvalosť, ve které neměl sobě rovně; neboť naučil se velmi pracně psáti levicí, od kteréž doby jeho písmo nabylo rázu zcela nového, úplně zřetelného, ano kalligrafického. Jak zvolna mu to z počátku šlo, o tom vydávají svědectví některé přátelské dopisy jeho z té doby, ve kterých žalostně na to naříká, kterak list svůj psal několik dní, nežli jej dokončil.

On sám přičítal tuto novou chorobu svou té okolnosti, že „tak mnoho psal bez podepření pravice: celé spisy tužkou na lůžku nemoci, celé sbírky národních písní atd., chodě po celé dni mezi lidem při jeho práci — za dlouhá léta se to pak na nešťastném těle shledá.“ Lékaři poslali jej do lázní, nejprve do Františkových, kde r. 1859 delší čas meškal bez prospěchu, [1]) následujícího roku do Teplice. Z Teplice psal dne 12. června 1860 příteli Vrťátkovi: „I zde to opět jen zkouška; řekltě mi lékař přímo, že po dvacet let jeho zde trvání jen *dva* podobné případy vyhojiti se mu podařilo. Jsem zde tři neděle, a vidím, žel! že sotva budu *třetí* šťastný.“ A skutečně nebyl — neduh jeho stal se nezhojitelným.

Kdož by se divil muži povahy tak citlivé a nedůtklivé jako byla Douchova, jestliže takovými útrapami stíhán ještě častěji, než dříve měl ve zvyku, dával výraz bolestným citům svým a v dopisy ku přátelům vléval žalostné stesky na svůj politování hodný stav a tím srdci svému polehčoval. Ale mýlil by se, kdo by se domníval, že v těchto stescích jevila se nějaká nevrlosť nad osudem svým; Doucha trpěl jako pravý mudrc a křesťan. „Mimo přesvědčení,“ píše ve zmíněném listě k Vrťátkovi, „že neštěstí nám dáno, abychom nezapomínali, co jsme, utěšívám se účastenstvím upřímných srdcí, jako jest Vaše.“ (Dokončení.)

Kapitola z prostonárodní geografie

a ethnografie moravské.

Napsal

František Bartoš.

Jméno Morava, jímž vědecká geografie celou korunní zemi označuje, mezi lidem moravským jest významu mnohem užšího. Z hornatých krajin moravských, od Uh. Brodu, od Vsetína, od Příbora i od Žďára chodí lid „na Moravu“, rozuměje tím krajinu podél řeky Moravy, moravskou rovinu, zvláště tak řečenou Hanou. V Borové nad Ostravicí žena, s níž jsem se dal do řeči, ani nevěděla, jeli její rodná dědinka ve Slezsku čili na Moravě; jí z vlastenské geografie jen tolik bylo známo, že Borovjané pod faru patří do St. Hamer a pod okres do Frýdka.

[1]) Ve Františkových Lázních seznámil se s Upsalským profesorem theologie Torénem, s kterým četl švédsky, zanášeje se zámyslem přeložiti vyhlášené Tégnerovo epos Frithiofsaga. Ukázku překladu toho viz v Osvětě 1877, str. 929—939.

Temná jakási paměť bývalé říše velkomoravské zachovala se posud v lidu, an část země Moravské na levém břehu Moravy pokládá za příslušnou po právu k Uhrám jakožto „dvanáctcu stolici."

Ani ovšem o společnou orografii a hydrografii lid se hrubě nestará. Jedna a táž říčka na př. jmenuje se v Bobrové „Novoměstská," ve Skrejích „Bobrůvka," u Tišnova „Loučka", jakož na Kyjovsku témuž potoku ve Vlkoši říkají „Stupava", ve Skoronicích „Potůček", v Miloticích „Zvodnica".

Hlavní kmenové, v něž obyvatelstvo moravské se dělí, jsou Hanáci, Slováci, Valaši, Laši a Češi, ale ani tato jmena nejsou ustálena. Slovákům na Podluží nejbližší sousedé na sever, Bilovjané, Žižkovjané a j. jsou „Hanáky" pro některé odchylky krojové a dialektické, jako že říkají „hodnej" člověk, „dobrý" pivo a p., kdežto zase „praví" Hanáci totéž obyvatelstvo pro jiné zvláštnosti Slováky zovou. Na Kyjovsku takovýmto svým sousedům, kteří krojem a nářečím ani Slováky ani Hanáky nejsou, říkají „Přetrženci."

Mimo to jenom Hanáci a někteří Slováci a Valaši sami sebe svým jmenem kmenovým jmenují, kdežto jiní sebe k žádnému kmeni nepočítají. Tážemeli se jich, jsouli Slováci či Valaši, odpovědí nám třeba: „My jsme z naší dědiny."

V severovýchodním cípě Moravy, vtěsnaném mezi obojím knížetstvím slezským, mluví se nářečím, jež jest jaksi přechodním mezi řečí českou a polskou. Podstatné znaky toho nářečí jsou: přízvuk polský, nedostatek dlouhých slabik, změkčené slabiky *ně*, *dě*, *tě* (tětko, co to něsetě?), lokál jedn. sklonění náměstkového a složeného rovný instrumentálu (o nim, o čim, o tym dobrym chłapě) a podél hranic slezských šeplavé hlásky ć, ś, ź (ćela = tele, śiła, źima). Obyvatelstvo tímto nářečím mluvící slove *Laši*, ale lid sám sebe nikde tak nejmenuje, nýbrž své, třeba nejbližší sousedy. Tak v Kozlovicích u Frenštáta pravili mi: „My sme su v Kozlovic Vałaši, v Rychaltic už něni su Vałaši, su Laši," ač v Rychalticích právě tak se mluví jako v Kozlovicích. Ale v Rychalticích taktéž se k Lachům neznali, nýbrž odkazovali mě k Brušperku, odtud zase ke Frýdku, až sem se dostal mezi polské Slezany v Těšínsku, kde však tolikéž Lachů nebylo, nýbrž „Szlązacy" nebo „Polacy."

Lid v okolí Žďárském staví se jaksi do prostřed mezi „Moravce" a Čechy, nehlásí se ani k těm ani k oněm a název „Horáků" pokládá jako za přezdívku: „Dyž sme přišli ‚na Moravu'" — pravili mi — „‚Moravci' říkali: to sou ‚Horáci.'"

Nebylo tedy a není namnoze posud v lidu moravském jasného vědomí ani o geografické souvislosti vlasti moravské, ani o národní neb aspoň kmenové příbuznosti. Do roku 1849 všecek život politický a veřejný vůbec soustřeďoval se v obvodu bývalých panství; vlastními krajany byli lidu obyvatelé téhož panství. Na robotě scházíval se tu lid všech příslušných osad říkajíc denně; ustavičným stykem splývali tu znenáhla i obyvatelé původně třeba poněkud různorodí jednotným krojem a nářečím v menší kmenový celek. Tuto spodobující moc bývalých panství pozorovati posud v některých osadách moravských, zvláště takových, jež mezi dvoje sousední panství rozděleny byly. Tak vesnice

Vranová na Kunštátsku z polovice slušela pod panství i pod faru do Křetína, z polovice do Letovic; do školy všecky děti chodily do Křetína. A posud říká se tam „na Křecké" a „na Letovské straně," a posud drží se tu na obou stranách různé nářečí bývalých dvou panství Křeckého (budu, ryby) a Letovského (bodo, rebe).

Vedle tohoto širšího bylo však ještě užší krajanství, kteréž nevykračovalo z hranic rodné dědiny, ano, bylali tato poněkud rozlehlejší, lišilo se i tu ještě *Hořansko* a *Dolansko* neboli horní a dolní konec dědiny. Člověk přespolní jest už našemu lidu cizincem.

Rozdílů krojových a dialektických i všelikých jiných zvláštností sebe nepatrnějších nejbližší sousedé okem velmi bystrým postřehovali, vymýšlejíce odtud oněm „přespolním" divná a jinačí jmena, jichž bychom marně hledali v našich vlastivědách. Tak Slováci na Uh. Brodsku a Uh. Hradišťsku nosí haleny se širokým límcem v zadu. Tomuto límci sousedé, kteří ho na haleně nenosí, říkají „cimbál" a takovým halenářům *cimbalisté*. Ale v některých osadách na Uh. Brodsku tyto cimbály ozdobeny jsou černými střapci, i přezdívají zase ostatní cimbalisté majetníkům těchto ozdobených halen *Střapkařů*. Hanáci a Doláci, kteří nosí v týle dlouhé vlasy, tak řečené gracky nebo smrděnky slovou odtud svým sousedům *Grackaři* nebo *Smrděnkaři*.

Nejvíce však takových ethnografických přezdívek utvořeno ze zvláštností dialektických. V Bystrci u Brna vyslovují za *y* zvláštní, úzké è (rèbè = ryby). V sousedním Žebětíně toto *e* vyslovují ze široka (rêbê); odtud onino těmto přezdívají „Žeběcky rêbêčkê." Brušperáci Místečanům říkají *Močkaři*, poněvadž vyslovujíce vůbec dlouhé české *á* jako *o* za máčka říkají močka. V městečku Dřevohosticích bydlejí *Zitráci*, protože za „zétra" svých sousedů v dědinách „po pansku" vyslovují „zitra." Z téže příčiny Drahotoušané svým sousedům slovou *Grýcaři*, že za jejich „grécary" mají „grýcary." Jací to podivní národové: *Potomáci*, *Kedáci*, *Bajáci*, *Lecovjané!* Ti všichni dostali svá jména od sousedů dle zvláštních spojek, jichž v nářečí svém užívají: potomá = potom (v Polešovicích), ked = když (na Podluží), bai = i (v Příboře), leci = jestli (v Mořkově u Jičína).

Mimo to ještě všelijaké jiné zvláštnosti zavdaly všetečným sousedům vítanou příležitosť k rozmanitým přezdívkám. Tak v okolí Kojetském bydlí hanácký kmen *Fabínů*, v Záhoří na východ od Lipníka *Ančáků*, poněvadž onde velmi oblíbeno je jmeno Fabián, tuto Anča. V dědinách v okolí Brněnském sprostějším buchtám říkají „bacóche", a poněvadž tyto bacóche donášejí dělníkům do továren Brněnských, přezdívá se jim tu bacocháři. Kolem Křetína jest mnoho ptáčníků, kteří lákají ptáky do tenat hlasem „štují, štují"; odtud se jim dostalo jmena *Štulků*. V Těšanech na Brněnsku bydlí *Jadani*, v sousedních Moutnicích *Ratáci*, poněvadž zpívajíce vyplňují si neznámá slova písně onino hlaholem „jadaná", tito „ratará". V Horákově u Lišně, co dobrého a vynikajícího, to všecko je „samec". I o sobě Horákovští říkají: „Me sme samci," a postavivše si kdysi nový dřevěný kříž, chlubili se, nyní že mají „samca". Tu ovšem i ochotní sousedé čestného názvu samců jim ponechali.

Tyto rozdíly a rozmanité zvláštnosti zavdaly příčinu k sousedskému antagonismu, způsobu ovšem krotkého a nevinného, a byly vždy bdělému a čilému humoru lidu vítanou příležitostí ku vzájemnému škádlení.

Za dob patrimoniálních nebylo stejno, které a jaké vrchnosti kdo poddán byl; větší důstojností pánovou byli hrdi i jeho poddaní. Tak Pavlovští a Mořičtí na Kojetsku chlubívali se proti svým sousedům Dřínovským: „Co ve, žebráci? Me sme z princovyho (Metternichova) panství!" A jak se pyšnili teprve ti, kdož byli z panství císařského! Ať se jenom opovážil mladík ze sousedního panství, třeba knížecího, přijíti k nim za nevěstou!

Nejvíce ovšem bijí v oči rozdíly krojové. Kdo se přesídlil jinam, tomu bylo již napřed opatřiti si kroj svých nastávajících krajanů, nechtělli svým domácím krojem zrovna vyzývati nechuť k nezvanému vetřelci. Na Novou Dědinu u Kvasic, v níž bydlejí Slováci, v letech dvacátých přistěhoval se jakýsi Kubíček z Těšan v hanáckých baňách (červených koženkách). Nedali mu jich nositi, i bylo mu zaplatiti bečku piva, „za to právo, aby je směl dodrati."

Šardičanky na Kyjovsku zdobí své šaty, zvláště zástěrky, pestrým vyšíváním. To není po chuti střízlivějším v té věci sousedům Hovoranským. Aby to však za výtku stálo, přibásnili Šardičankám k vyšívání i mravní vadu; neboť prý

Šardičanka vyšívaná
nechce kopat vinohrada,
vinohrada ani sádku,
enom pořáď leží v chládku!

Jazyk spisovný moravský lid zná všude alespoň z kostela a z modliteb, mladší generace ovšem už i ze školy, a chová jej v šetrné úctě. Člověku vzdělanému, knězi, učiteli, pokládalo by se za zlé, mluvilli by ve svém úřadě nářečím třeba domácím; jakmile však Čech začne mluviti českým *nářečím*, jest právě tak na posměch, jako každý jiný, kdo mluví dialektem cizím („zlatej pán"). Mluvilli by však domácí člověk se svými spoluobčany „dle písma", panštil by se. „Dyby řek: poď ‚sem' (m. ‚hev')," pravili mi ve Slezsku, „to ho po celym svěće obnesu." I toužila na to žena ze Starých Hamer, že „už i ti učiteli ty jazyky obracuju a skrucuju. Prvej povědovali ‚buł' a včil ‚byl'." Jest prý ovšem „co dědina, to inačo řeč, ale tu je nejspravedlivějšo při Starych Hamrach."

Lid zná velmi dobře dialektické uchýlky dědin sousedních, vtěsnává je v posměšné věty a veršíky, jimiž pak se sousedé navzájem škádlívají. Tak diví se Slovák i Valach Hanákovi, že „celý deň v rukavicách ‚šil' (= šel), a ešče mu za pahnozty zašlo." *Čuháci* Věrovští posmívají se svým sousedům Dubským, že zaměňují *u* v *o*: „Aha, ve ste z Dobo, co tam roztahojó hobo!" Neníť ani na Hané jedno toliko nářečí, jest jich tam nejméně patero dosti odchodných od sebe. Jmenovitě liší se velmi nápadně řeč celého pruhu dědin na Olomucku od Týnce až po Smržice dlouhým *ú* a *ý* (za han. *ó* a *é*) od nářečí dědin okol-

ních: „Odkaď ste?“ ‚Z Týnca.‘ „Kde dete?“ ‚Do Holomúca.‘ „Co tam nesete v košo?“ ‚Výca.‘

Kdesi u Konice prý „hovázale Hancikrysta ho hocha ho potynke, a von se jim hotrhl a hotekl.“ Tak smějí se zase Hanáci svým sousedům Horákům z přídechu *h*, jehož oni nemají.

Rudikovským na Velkomeziřicku nelíbí se zase spojka ‚hešl‘ sousedů Hodovských za jejich ‚ešl‘ (jestli), i složili celou písničku na toto hodovské ‚hešl‘:

Hešl só te hroške zraly,
hešl na ně pudeme,
hešl se jich natrháme,
hešl se jich najíme?

Jedlané na Zábřežsku svým sousedům koncové slabiky příliš prodlužují: „Kde pak ste byli? V Jedlí. Co pak ste tam jedlí? Polívku a knedlí.“

U Napajedel jest dědina Alenkovice, zcela osamělá mezi okolními sousedy, s obyvatelstvem uhersko-slovenským, které posud za moravské *ř* vyslovuje *r*. Slova s takovým *r* nejbližší sousedé jihozápadní složili si v toto posměšné pořekadlo: „Priďte k nám, kmotríčku! Šak k nám trefíte: je pred naším orech chrapák a strešňa krupaňa, tri schodky ke dverom a nade dverama vyrezávaná krepelka.“

Na bývalém panství Keleckém mezi okolními Valachy osazeno jest obyvatelstvo s nářečím zvláštním, jež nejen *ý* a *ú* rozvádí v *ej* a *ou*, jako čeština, nýbrž i *í* a *ů*. Odtud smějí se jim sousední Valaši: „Šestadvacet kominou, všecky věci pominou.“ „Běžel bejk přes přejkopu, za ním psejk sebou smejk přes křejb.“ A divnou náhodou s týmž skoro nářečím shledáváme se na pravém břehu Moravy na Uh. Hradišťsku mezi čirými Slováky. Tu zpívají Písečanky sousedním Polešovjankám: „A co se to šoustá po tom javořou? Šohajkovy koně vody hledajou.“

„Hodslavjané na kopéčku lejú vodu do hrnéčku.“ Vyslovujeť se v rodišti Palackého *e* v obou těchto slovech zdlouha, kdežto sousedé mají kopeček a hrneček. Mimo to v Hodslavicích „obalujú“, vyslovujíce *u* za valašské *ł*: „Sestro miuá, kúpiua sem za dva groše mydua a za dva másua. Hádaj, co sem daua?“ ‚Štyry groše.‘ „Zhodua si!“

„Vy štrykujete už patu?“ divila se Valaška Lašce. Ta však odvětila: „O ní, děprem druhu.“ Neboť ‚pata‘ jest Lachům, nerozlišujícím kvantity, tolik co ‚pátá‘ (punčocha), patě však Laši říkají ‚pjata‘. Ještě více diví se Mistečané Frydečanům, že dávají koňům ‚syna‘ (= sena). Ti totiž za každé *ěn* a *en* vyslovují *in* a *yn*, jakož i v nářečí jejich *ám*, *om*, *on* zní jako *um*, *un*: „Valinto, daj kuňovi syna, pojechumy na kumediu!“

Na Dačicku sousedé smějí se navzájem ze slabik přehlasovaných a nepřehlasovaných: „Mamo, naša sviňa padla do louže!“ a: „Žeň kozi na mezi.“

Někdy takové posměšky z uchýlek dialektických nezůstávají bez účinku. Žalkovjané na Kroměřižsku vzdávají se proto svého ‚volámy, chodímy‘, a jsouce po vůli svým sousedům, říkají ‚voláme, chodíme‘.

O nářečí kmenů vzdálenějších pro řidší s nimi styky vyskytují se druhdy jenom jakési mythické představy. V posměšných anekdotách o nich řeč překrucuje se pak hodně „do ciza.“ Po silnici na Novoměstsku prý kdysi jel Slovák. Ztrativ z vozu část nákladu, vrátil se i ptal se na potkání člověka domácího, nenašelli „měch praskáčem“ zavázaný, v němž byl „břeščák a dřevolezka.“ Horák na to: že takového nic nenašel, ale ovšem pytel zavázaný bičem, a v něm že byl zajíc s veverkou. „To není moje,“ pravil prý Slovák a hledal dále.

Avšak i mnohé události historické, nehistorické, všelijaké vady a nedostatky škádlivým sousedům vítanou bývají příležitostí. Počenským ženám nelíbí se Dřínoví, že tam není kostela:

To Dřínoví je škaredá dědina,
já bech tam nebela, debech nemosela:
só tam ledi jako žedi,
nemajó tam kostela!

Velmi negalantní písničku složili chasníci Ježovští na Kyjovsku na děvčata ze sousední Skalky:

Ta Skalecká dědina
dyby radši nebyla:
tam sú dívky jak jalůvky,
mají křivé kolena;
možú se z nich dělat saňky,
vozit na nich Ježovjanky!

V Korduli u Rouchovan prý „pečó chlib na jedný straně,“ protože ta osada postavena jest jedním řádkem.

Ani přílišný pokrok v novověké kultuře není všude vhod. Ve Skrejích na Bystřicku stěžoval si mi nádenník do sousedních Horáků, že prý „ti Huráce só takovy putvure; vuni nám všecke sedláke kazijó, říkají him ‚pantáto‘, ‚paňmámo‘, a dež mo včel řekno ‚strécko‘, jož ani nepuděkoje.“

Sejdeli se dvoje proceství na pouti, kterak je má panna Maria vyslyšeti, když každé něco jiného chce, ano na př. proceství hanácké zpívá: „Dé, matičko“ (požehnání . . .) a slovácké jako na schvál do toho vpadá: „Nedaj, matko“ (zahynúti)?

Dobrosrdečná povaha i flegmatická poněkud letora Hanáků zavdala sousedům příčinu a námět k hojným humoristickým pohádkám a žertovným anekdotám, v nichž Hanák mívá úlohu ne přílišného právě chytráka. Tak slyšel prý kdysi Hanák cosi o tom, že by byla řeč slovenská jiná než hanácká. Sešed se kdesi se Slovákem, jal se ho dotazovati na zvukoslovné rozdíly slovenštiny od hanáčtiny, řka: „Jak o vás kokačke kokajó?“ — „Jak by kukaly?“ praví Slovák: „kuku!“ — „O nás taky koko,“ na to Hanák: „koko jako koko“ a byl nezvratně o tom přesvědčen, že Slováci právě tak mluví jako Hanáci.

Hanáci nebývali velikými milovníky stromu ovocného. Nejoblíbenějším jejich stromem bývala vrba, od sousedů hanáckou palmou zvaná, kterouž jmenovitě návsí podél potoka a vlhká pastviska vysazovali. Humor sousedů slováckých, který v těch věcech rád nadsazuje do hyperbolí, líčil věc tak, jako by Hanáci ani ovoce jakživi neviděli, znajíce

jeho jmena a podobu jen dle doslechu. Spolknuv tedy kdysi hanácký klućina dle svého domnění „trnku“ (švestku), o níž nevěděl, nežli že je černá, chtěje se jistoty dobrati, bylali to skutečně „trnka,“ tázal se táty: „Tatičko, majó trnke nohe?“ — „A kde be trnke nohe vzale?“ na to zkušenější táta. „To sem snědl brnćála“ (geotrupes stercorarius), odplivnul si chlapec.

Horáci zase, kteří bývali pyšni svým pěkným lnem proti hanáckým konopím, vypravují o dvanácti Hanácích, kteříž si vyšli na zkušenou do jejich hor. Jdouce polem došli dlouhého záhonu lnu, an právě kvetl. Nemyslíce jinak, nežli že by modrá hladina lněná byla tůní mořskou, odhodlali se přeplovati přes ni. Dostavše se na „druhý břeh“, počítali se, neutonulli snad některý z nich v hlubosti mořské. A skutečně vůdce počítaje a opět počítaje dopočítal se jenom jedenácti, poněvadž sebe počítati zapomněl. Tedy rozestoupivše se plovali nazpět, aby našli nešťastného druha. Zatím lidé na poli, vidouce, co se děje s jejich lnem, sběhli se na milé plavce a odvedli je do přístavu bezpečnosti.

Mocnější nežli mezi sousedy vesnickými bývala protiva mezi měšťáky a sousedními venkovany. Sedlák byl měšťákovi chámem, pazourem, hřbetem a p., a sedláci navzájem posmívali se pánům měšťákům z jejich žebrácké pýchy: „Kde je váš pán?“ — „Ja, šel mezi chámy na zemáky!“ vykládaly prý si měšťanky. Nebo: „Hdě idětě, pani matko?“ — „Do jatky pro tělaci kolenko, ćert nam doněs hosti.“

Nejprudším býval ovšem tento sousedský antagonismus mezi mladou chasou, podněcován jsa tu žárlivostí. Na Hané, přišelli chasník do cizí dědiny za nevěstou, domácí chasníci přivázali mu sáhovou žerď na rozpřažené ruce a hnali ho postrkem domů. U muziky přespolním dívkám domácí děvčata ze žárlivosti povápňovala „liščáky“ (černé sukně vyleštěné), když se vyšly vychladit.

Že pak ovšem i ta drobná ćeládka třeba bez zvláštního návodu v tomto lokálním patriotismu prospívá, rozumí se samo sebou. Příležitosť k tomu naskytuje se jmenovitě na pastvě, odkud pasáci sousedních dědin na sebe pokřikují. Tak posmívají se pasáci z Rozstání a Drahan Kulířovským z horáckých délek: „Kulířovščí, koza břeščí! Déte jí sláme! — Dež jí nemáme! — Déte jí chvojí! — Dež nám nedojí!“

Když se děvčata na smrtnou neděli do vsi s „novým létem“ vracejí, tu prozpěvujíce výslovně sv. Jiří prosí, aby toliko jim po věnečku dal, ne však jejich sousedkám:

Svatý Jiří jede k nám,
po věnečku veze nám,
nám, nám, tem Počenským pannám,
ne, ne tem Teteckým žabám.

A to proto, že: „ty Počensky panny vesele zpívají, ty Tetecky žaby pod mostem škrkají.“

Listy z ruské vesnice.

Píše

H. Jaroš.

I. Na ves!

„Což abychom také už jeli?“ obrátil se ke mně od okna můj mladý přítel, s nímž jsem trávil v Petrohradě zimu, i jal se vypočítávati jmena všech známých, kteří se chystali opustiti Petrohrad, hledě při tom zase z okna na Něvu, po jejíž široké, černé hladině se projížděly každou minutu převozní parníky, hbité jalyky se vyhýbaly obratně celým vlakům Něvských barek s březovými poleny, jež táhne pracně malý parníček ku přístavišti, dýchaje tak výdatně, že zahaluje chvílemi neproniknutelným dýmem celý protější břeh s pevností, nad níž září zlatem štíhlý hrot Petropavlovského soboru s planoucím ve slunečních paprscích andělem, jenž tu umístěn na špičce hrotu místo kříže.

Něva prolomila před týdnem ledovou kůru; velitel pevnosti, provázen celým hejnem vyfintěných loděk a jalyků, projel v parníku přes svobodnou řeku napříč ke dvorcovému nábřeží, nabral za palby z děl do poháru vody a podnesl ji velkoknížeti Vladimíru jako zástupci cařovu na důkaz, že Něva je svobodna a plavba zahájena. Druhdy od dob Petrových bylo zvykem, že car přinešený pohár vody vypil do dna a naplněný zlatem vrátil jej veliteli pevnosti v odměnu za radostnou zprávu. Pohár však rostl prý rok od roku, což, nevím už kterému caři bylo podnětem, že upustil od starodávného zvyku, plniti jej zlatem, a ustanovil pro budoucnosť určitou odměnu, které se dostává veliteli pevnosti podnes. Jakmile se velitel vrátil do pevnosti, rozevřela se zábradlí u všech přístavišť, a na Něvě zakypěl hemživý život, vyměřený na šest až sedm měsíců.

„Jak, na daču?“ namítám na poslední slova přítelova; „proč ne na vesnici?“

„Nestojí prý jim za to, aby odjížděli z Petrohradu. V květnu bude korunovace, bylo by potřebí opět se vraceti. Stěhují se tedy na léto na Ostrovy; na vesnici pojedou až na podzim.“ Chtěl jsem mu namítnouti, že z vesnice měli by do Moskvy právě tak daleko, jako z Petrohradu, ale posluha přinesl lístek, v němž mě zve gymnasijní profesor N., rodilý Čech, abych k němu přijel „razgovljatsja“. Byla právě bílá sobota, a tu je na Rusi obyčejem v následující noci slaviti vzkříšení okázalými hody, při nichž se po čtyřicetidenním postu, jejž Rusové zachovávají dosud namnoze velmi přísně, po prvé zase dovoluje jísti krmě masité.

Severozápadní nebe nad Petrohradskými Ostrovy, kde slunce teprve před nedávnem se skrylo, plálo oranžovou září, kdy mě drkotavá drožka unášela po hrbolaté dlažbě příčních uliček na „Moskevskou stranu“, kde bydlil přítel Čech. Uvítal mě jak obyčejně v županu a se sádrovou dýmkou na dlouhém troubeli v ústech. Kulatá, plná tvář, nevelikě

jiskrné oči, nepříliš hustá kozí bradka a nevysoký vzrůst prozrazují jeho jihočeský původ — jsme tedy blízcí krajané. Ostatně krajanů sešlo se tentokrát více. Sotva že jsem učinil poklonu domácí paní, rozené Rusce, ale vládnoucí dokonale jazykem českým, již celá společnosť ubírá se do jídelny, kde pokryt stůl veškerým paschálným nadělením. Kýta vepřová a telecí, červená vajíčka, kulič (vysoký mazanec) s ohromnou růží na vrcholku a nevyhnutelná pascha, t. j. pyramida z tvarohu, smíšeného s cukrem, hrozinkami a mandlemi, na jejíchž bocích vytisknut kříž a počáteční písmeny jmena Kristova. Mezi misami rozestaveny oranžerejní květiny, láhve, sklenky a příbory.

Pojedše a popivše odebrali jsme se opět v profesorův kabinet, kde stály na stole již majolíkové džbánky s cínovými víčky a pod oknem na podlaze celá baterie lahví s pivem. Zapěnil se šumící mok ve džbáncích, z nichž každému nakypěla bělounká chocholka, boky se pokryly jemnou mlhou, jež pomalu houstla v drobné kapky a stékala v potůčcích dolů. Nedivte se, že jsme bez dlouhých úvodů zaletěli myšlenkami a hned potom slovy do Prahy a do těch Pražských zahradních hospůdek, kde jsme před lety sedávali za podobným zamženým džbánkem, třebas jeho obsah se nemohl vyrovnati výborným pivům Petrohradským. Záviděl jsem tento požitek nejednou Čechům usedlým v Petrohradě, na nějž my, kdo kočujeme po svaté Rusi od severu na jih a od východu na západ, vzpomínáme jako na egyptské hrnce. Ba odvykl jsem pivu, tak že jsem povážlivě pokulhával za Petrohradskými krajany, pod jichž rukou ouško džbánku tak říkaje nevychladalo.

Okny svítal bílý den, když jsme se rozcházeli. Na rohu ulice našel jsem dřímajícího izvoščíka; sedl jsem na drožku a koník udeřil podkovou o dlažbu, až zajiskřilo se mu pod kopytem, a drožka hrčela dále. Nad Ostrovy, nedaleko na východ od toho místa, kde před půlnocí dohasl poslední červánek, rdělo se zase nebe ranní záplavou a vzduchem vál svěží, skoro mrazivý větřík. Nedaleko Černyšovského mostu minuli jsme pravoslavný chrám, z něhož vycházel právě zástup lidu. Většina nesla v rukou po uzlíčku, na jehož dně zřejmě se rysoval okrouhlý kraj talíře. Někteří nesli též hořící svíčičku, kterou zakrývali pečlivě dlaní proti větru. Odnášeli si z chrámu svěcenou paschu i svěcený oheň, od něhož zažehnou lampadu před ikónami; zítra navštíví příbytek jejich duchovní s jáhnem i s pěvci chrámovými, a před týmiž ikónami zapějí radostný chorál „Christós voskrése iz mértvych, smérťju smerť poprá i súščim vo groběch živót darová.“ Báťuška požehná celé rodině křížem a obdrží za požehnání velikonoční dárek.

Bylo viděti před chrámem, jak si známí potřásají pravicemi a líbají se po třikráte na líce; bez pochyby se v chrámě neviděli a „christosují se“ teprve na ulici. Zítra se bude celovati celý Petrohrad, ba celá pravoslavná Rus na potkání.

Můj izvoščík sňal před chrámem čapku, zbožně se pokřižoval širokým křížem od pravého ramene k levému, vtlačil zase opatrně beranici na uši a obrátil se ke mně: „Bárin, dovolte napojiti koníčka. Tu vedle mostu je vodopoj.“

„Nu dobře; ale chvátej, dělá se zpropadeně chladno.“

„Ba chladno; Ladožský led se hnul. Hle, již plave po Fontánce.“

Skutečně, po tmavé hladině Fontánky nesly se loudavě kry ledu, pokryté na povrchu vysokou, jako sníh bílou vrstvou ledové tříště, vznikající na krech následkem nesčíslných nárazů na pouti z Ladogy k Finskému zálivu. Mezi tím, co jsem pozoroval tiše k mostu se podkrádající kry, zavedl izvoščík koně ke žlabu a přistoupiv k budce, stojící tu na nábřeží, zaťukal na okenko. To se nazdvihlo a z něho se vysunula ruka. „Tuhle kopejka," praví izvoščík, „groš (půl kopejky) za dnešek a druhý za včerejší vodopoj. Vy jste tu nebyl, zůstal jsem dlužen." Okenko se zakrylo, a izvoščík přistoupil ke koníkovi, pohladil ho po šíji a urovnal mu řemení na hlavě. Trvalo několik minut, než koník uhasil žízeň, pozdvihl kosmatou hlavu a obrátil ji k hospodáři. Tento vložil mu zase uzdu do tlamy, sedl na kozlík a pobídl koníka do klusu. Bylo patrno, že izvoščík jest i pánem povozu. Nešvihal koně, netrhal za oprať, vyhýbal se výmolům a jamám v dláždění. Když jsem sestupoval s drožky, sňal čapku a „pozdravil s prázdníkem", t. j. přál mi k svátkům. Zasloužil i tak o grivennik (10 kopejek) více.

Ulehl jsem přesvědčen, že v skutku čas táhnouti na venek. Známí odjíždějí, Petrohrad pustne, a k tomu Ladožský led, jenž bude mraziti Petrohradský vzduch dobré dvě neděle. Na konec aby člověk oblékal opět kožich. Ne, raději pojedeme. —

Druhého dne při čaji smluvili jsme se s přítelem a spojili jsme nezbytné gratulační návštěvy velikonoční s návštěvami na rozloučenou. Nezbývalo, než zabezpečiti si místa ve spacích vagonech, opatřiti se na léto papiroskami, koupiti pro příhodu bedničku cigar, jež možno bude kouřiti, až se budeme toulati za zvěří po lesích — jinde totiž, než na čerstvém povětří ruských doutníků kouřiti nelze — a konečně oznámiti v novinářské expedici na hlavní poště změnu adresy.

Rychlovlak z Petrohradu do vnitřního Ruska, totiž na Moskvu, odjíždí večer. Vyspíte se pohodlně ve vagoně, ráno budete v Moskvě, a odtud rozcházejí se jako paprsky železnice na vše strany po celém Rusku. Zaujali jsme malé oddělení pro dvě osoby se širokou pohovkou, jež se pomocí důmyslného mechanismu dá proměniti ve dvě lůžka. Lokomotiva zahučela a vlak se hnul z nádraží.

Nikolajevská železná dráha — jejíž směr dle známé anekdoty naznačil car Mikuláš, přiloživ pravítko na mapě k Petrohradu a k Moskvě a spojiv obě města přímou čarou — stála sice hříšné peníze, ale zdá se, že je přece lacinější, než mnohé ty nové dráhy, jež se sice lacino staví, za to však se rozsýpají pod kolesy lokomotiv. Jakkoli dráha Nikolajevská jest nejstarší v Rusku železnicí — vyjma kraťoučkou dráhu Carskoselskou — nevyžadovala posud podstatných oprav a dlouho se asi ještě bez nich obejde. A přece jest jediným pojítkem carské residence s ohromnou říší. Přes padesát vlaků přešine se každodenně po ocelové pásce, poutající Petrohrad k Rusku, a skýtající bohatou dividendu akcionářům „hlavní ruské společnosti", jež za výhodných podmínek převzala vždy výnosnou dráhu od státu.

Jedné věci nelze však společnosti upříti, totiž že se stará co nejpečlivěji o pohodlí cestujících. Nikde v Evropě nejezdí se tak pohodlně jako na Nikolajevské dráze. Následkem solidní spodní stavby jedou vagony po kolejích bez otřásání; vagony jsou širší než na

drahách západoevropských, nejsou příčnými stěnami přepaženy, nýbrž tvoří vždy rozsáhlý sál s východy v čelních stěnách. Přede dveřmi z obou stran jsou kryté, zábradlím opatřené pavláčky, na něž se může vystoupiti i mezi jízdou. Pavláčky sousedních vagonů jsou opatřeny můstkem, aby bylo možno přecházeti z jednoho vagonu ve druhý, a takovým spůsobem lze projíti celým vlakem od jednoho konce do druhého. U vchodu každého vagonu nachází se toaletní kabinet s umývadlem a ostatními příslušnostmi. Dvojnásobné stěny a dvojitá okna chrání před mrazem.

Nejpohodlněji ovšem jsou zařízeny vagony první třídy. Vnitřek jedněch tvoří společný salon, v němž rozestavena porůznu křesla. Stisknutím péra spouští se opěradlo nazpět, sedadlo se přehne v před a křeslo se proměnilo v lehátko i s poduškou. Rusové však nepříliš milují tyto společné salony; chtějí zůstati ve svém rodinném kruhu i při cestování, a proto dávají přednosť vagonům s kabinety, jichž bývají čtyři až šest v jednom vagoně. Společná chodba probíhá podél vagonu, a z ní se vchází v oddělení s jedním anebo se dvěma divany. Večer se divany mění v lůžka, vždy dvě nad sebou, při čemž i sedadlo i opěradlo se převrací spodem vzhůru, a tu uloženy již matrace, podušky i prostěradla, jež se každodenně vyměňují. V každém oddělení je před oknem skládací stolek, ventilátor a plynová svítilna, jež se na noc zastírá záclonkou.

Vagony se vytápějí parou nebo horkou vodou. Všude jsou rozvěšeny teploměry, a sluha nacházející se v každém vagoně musí dbáti, aby teplota neklesala pod 10° a nestoupala nad 16° R. U jednoho východu je toaletní kabinet pro pány, u druhého pro dámy. V poslední době nachází se při rychlovlacích i zvláštní vagon s kuchyní a restaurací, v níž se mohou cestující občerstviti i mezi jízdou.

Neméně pohodlně jsou zařízeny i stanice. Restaurační stanice střídají se u rychlovlaků každé dvě hodiny a jsou vystavěny tak, že vlak z Petrohradu i z Moskvy zastavuje vždy po pravé straně budovy; koleje jsou totiž položeny z obou stran stanice, následkem čehož se vlaky na nádraží nikdy nepotkávají.

Pro cestující prvních dvou tříd zřízena je zvláštní restaurace, mile se odporučující čistotou, úpravností a prostorností. V jednom úhlu postaven svatý obraz, před nímž po celý den hoří lampada. Stoly, pokryté příbory a láhvemi svěží vody, jsou vždy ozdobeny květinami; uprostřed jídelny rozestavena jídla, z nichž stojící při nich kuchař odděluje dle přání hostů. Ceny ustanovené ředitelstvím dráhy jsou značně nižší než ceny Petrohradských a Moskevských hôtelů. V jiné části jídelny nachází se čajový buffet, kde kypí samovar a prodává se čaj, káva a bílý chléb. V čele jídelny umístěn konečně třetí buffet se zákuskami. Rusové před jídlem obyčejně „zakusují“; vypijí totiž po sklence vodky a zajedí různými studenými, solenými a uzenými jídly, zejmena kaviarem, sleděmi, sardinami, sýrem a p. Zde jsou na prodej i konfekty, ovoce, doutníky a papirosy.

V jídelně každé větší stanice jest i knihkupectví a prodej novin. Kromě toho okolo stěn nacházejí se skříně obchodníků s výrobky místního uměleckého průmyslu, zejmena tovary kovové, kožené a tkané.

Konečně je na každé stanici zvláštní komnata pro dámy, spojená s toaletou.

I zde, jak viděti, je s dostatek postaráno o pohodlí cestujících. Staloli by se však, že byste přece byli čímkoli nespokojeni, můžete přání nebo stížnosť svou zapsati do knihy, jež uložena na každé stanici ve zvláštním stolku, od něhož klíč má žandarm, stojící po čas zastávky každého vlaku na peroně. Postaráno tedy také o pořádek a bezpečnosť.

Jiné méně výnosné dráhy ruské nevyrovnají se ve vzhledě tom dráze Nikolajevské; nicméně i tam postaráno o pohodlí aspoň ve vagonech, které mohou směle závoditi s kteroukoli drahou západoevropskou. Taková péče o pohodlí cestujících má svou dobrou příčinu. Na západě pokládá se již za dlouhou cestu, musíli cestující stráviti ve vagoně den i noc; obyčejně však trvá jízda toliko několik hodin, v nichž tíseň a nepohodlí nezdají se ani příliš citelnými. Však představte si, že byste měli konati cestu na př. z Petrohradu do Sebastopole někdy v měsíci lednu, kdy teploměr vykazuje průměrně 10° mrazu. Užijeteli nejbližšího spojení a pokud možno rychlovlaků, strávíte na cestě (přes 2000 verst) čtyři dni a čtyři noci. Stráviti čtyři bezsenné noci, sedě v úzké kleci, do níž, kdykoli konduktor otevře dvéře, nafičí mrazivého větru, za dne pak nemíti místa, abyste třeba jen několika kroky rozehřáli překřehlé údy: takové cesty nepřežil by ani ruský kupec, o němž nelze říci, že by se příroda k němu byla zachovala macešsky. Petrohrad a Sebastopol není však nejdelší distance na ruských tratích; Oděsa, Vladikavkaz, Orenburg jsou ještě dále od Petrohradu, a konati cestu mezi těmito místy přihází se velmi často nejen kupcům, nýbrž i úředníkům a důstojníkům. Za takých okolností jest péče o pohodlí cestovatelů nevyhnutelna, i sluší vyznati, že ruské železnice činí zadosť všem slušným požadavkům. Mně samému se přihodilo projeti během jediného roku třikráte mezi Petrohradem a jižním břehem Krymu, při čemž k čtyřdenní jízdě v železničním vagoně přidružila se ještě dvanáctihodinná jízda v kočáře. Ale ať již v zimě za třeskutých mrazů, ať v létě za znojných paren opouštěl jsem na sklonku pátého dne povoz nejen živ a zdráv, nýbrž i — nehledě na svrchovanou jednotvárnosť krajiny — úplně svěží na těle i na duchu.

Znaje tedy ze zkušenosti, jak pohodlně se cestuje po ruských drahách, spokojeně uvelebil jsem se ve vlaku, který nás z Petrohradu unášel na jih. Na několik verst provázely nás ještě domy Petrohradských předměstí, továren a různých závodů, mezi nimi třpytily se zlacené báně a kříže pravoslavných chrámů; pomalu však domy řídly, obzor pustnul, a konečně jsme se octli v pusté, bažinaté pláni severu. Všude, kam oko dohledlo, bělela a blýštěla se voda na močálech, prosvitala skrze kmeny březových porostlin a místy se shlukla v obšírná jezera. Kde se ukázala suchá půda, byla hnědá, holá; ani travinky, ani lístečku nedovedlo slunce ještě vylouditi z promrzlé země. Ruský duben chýlil se ke konci.

Když vlak po dvou hodinách po prvé zastavil, tmělo se již. Sluha nám upravil lože, optal se, na které stanici nás má ráno vzbuditi, přál dobré noci, přivřel tiše dvéře, a vlak pádil bez hluku a šumu dále na jih.

Leže ssál jsem volně dým papirosky, a bylo mi tentokráte skoro líto opouštěti Petrohrad. Porovnával jsem maně „Palmyru severu“ v uplynulé právě zimní sesoně s tím Petrohradem, z něhož jsem odjížděl v tutéž asi dobu přede dvěma lety. Tenkráte počínala sesona ve smutku po zemřelé carové Marii Alexandrovně a skončila katastrofou prvního března. Příšerná vesna r. 1881 zaryla se mi v paměť celou galerií skizzí a obrazů. Vidím oněmělé zástupy lidu na náměstí před Zimním palácem, nad nímž se spouští se žerdi žlutý prapor s černým dvojhlavým orlem ruským na znamení, že v paláci dotrpěl car Osvoboditel; vidím hlavu na hlavě po březích Jekaterinského kanálu, a daleko za francouzským divadlem, kde zástup nejhustší, blýskají se přilbice gardových vojáků, obstupujících místo, na němž nevsákla ještě prolitá krev; a vedle mne, tváří ke Kazanskému soboru, nad nímž hoří ve slunečních paprscích mohutný zlatý kříž, klečí ve sněhu šedobradý mužík, podle něho staruška jeho žena, křižují se, dotýkají se čelem chladné země a vzdychají: „Hospodi, hospodi!“

A opět jasný, již jarní den. Hledím z okna svého bytu na rozsáhlý Semenovský luh. Jsou tam tisíce a tisíce hlav a jich středem valí se pravidelné šiky vojska. Tam na luhu jest asi hluk a šum, ke mně však nedoznívá, i vidím jen davy a nad nimi blýštící se přilbice, jež se pomalu posouvají ku předu, pravidelnými vlnami stoupajíce a klesajíce při každém kročeji šiku, nad nímž se třpytí ledovým bleskem vyleštěné bodáky a hlavně pušek a tu i tam vzplane na slunci ohnivým pruhem tasená šavle důstojníkova. Tak prochází šik za šikem; a náhle, jako by vichr zavál nad prostranstvím, celé se zavlnilo, a nad těmi vlnami nesou se dvě černé skvrny: z jedné trčí tři, ze druhé dvě černé figurky — carovrahů. Brzy figurky zmizely pod hladinou hlav a bodáků. Za nedlouho však se opět ukázaly, jedna po druhé se zahoupala v černém rámci, postaveném na samém konci prostranství, až jich všech pět viselo ve vzduchu. Vše to daleko ode mne, neslyšeti ani hluku ani šumu, jen moře hlav se vlní a čeří, a slunce zalévá svou září příšerný obraz . . .

Psal jsem tehda jednomu příteli, že se procházíme po Petrohradu asi s takovým pocitem, s jakým bychom chodili po temeni sopky, jež může každou minutu rozevříti pod našima nohama ohnivý jícen. Podobenství sice hrozně staré, ale tenkráte bylo na místě. Neprošlo neděle, aby policie nenašla nebo nehledala někde nový podkop, zcela uchystaný k výbuchu. Tam jej vybírali z rozkopané ulice, onde jej hledali potápěči pod mostem na dně řeky, a co se v Petrohradě v ty dny mluvilo a psalo, byl dynamit a nihilista.

A letošní zima? Na policejním řiditelství zaznamenávali denně průměrně čtyřicet plesů a tanečních zábav. Petrohrad si nahrazoval, čeho mu bylo zříkati se po čas tříletého dvorního smutku. Nestačil plesům dlouhý masopust, nestačily dlouhé Petrohradské zimní noci; pořádány plesy dvakráte denně, odpoledne i v noci, a i vznešené dámy holdovaly Terpsichoře tak vytrvale, že byly konečně nuceny hledati rady u divadelních tanečnic, jakým prostředkem osvěžují nožky po namáhavém tanci, čekáli je nazejtří nové vystoupení. O smrti Gambettově se nemluvilo ve vyšší společnosti tolik, jako o ruském kostymním plesu

u velkoknížete Vladimíra. Pozvání na něj platilo za vysoké vyznamenání. Všichni historičtí malíři byli zaneseni zakázkami na sestavení návrhů historických ruských obleků. A dlouho, dlouho ještě po plese líčeny v novinách i v rozhovorech drahocenné obleky, v nichž se v renaissančním paláci à la Strozzi na břehu Něvském shromáždila část dopetrovské Rusi. Kdosi podotknul, že ruský večer u velkoknížete Vladimíra byl vlastně jen předběžnou zkouškou slavností korunovačních, jež ohlášeny cárským manifestem ještě během zimní sesony. Mohl by ostatně říci, že celá zimní sesona se svými plesy, maskarádami, balety a divadelními slavnostmi byla předehrou slavností Moskevských, k nimž upřena všeobecná pozornosť ihned, jakmile s nastoupením velikého postu umlkla taneční hudba a zavřely se brány ruských divadel. „Moskva“ byla v tu dobu heslem celé Rusi. —

Nikolajevské nádraží v Moskvě založeno široce a rozsáhle, jako vůbec v Moskvě vše jest rozsáhlé. Dobrých pět verst jede vlak mezi skladišti, obromnými hranicemi dříví, jehož tu dosud užíváno místo uhlí na vytápění lokomotiv; vagony přecházejí s jedné koleje na druhou, kolem okna míhají se předměstské dřevěné, většinou jednopatrové domky, obklopené širokými dvory s prkennými ploty, za nimi v pozadí vážně ční zelenostřeché kopule chrámové s vysokými zvonicemi, prolamovanými četnými okny a výklenky. Několikráte se mění panorama, jen v nejzazším pozadí nad mořem zelených plechových střech trčí nehybně obrovská zvonice „Ivan Veliký“ uprostřed zlatých bání Kremlovských, a opodál v pravo září zlacené kupoly velechrámu Krista Spasitele, jichž obrysy utkví na první pohled v paměti diváka svým velebným klidem při vší obromnosti rozměrů. Zlatoskvoucí tato skupina, klenot Moskvy a pýcha celé pravoslavné Rusi, nemizí s obzoru, dokud vlak nevjede v obrovský, širou železnou střechou přepnutý podjezd u peronu.

Hodlajíce odejeti nejbližším vlakem dále, nestavěli jsme se v Moskvě, která se v ty dni již zdobila ku přivítání nového cara. Nezdrželi jsme se ani v Nikolajevském nádraží, kde v prostranné restaurační síni tak příjemno pojísti Moskevské „seljanky“, zdejší to speciality z kyselého zelí a různých solených ryb a mas: nýbrž užili jsme spojovací tratě a převezli se na Kurské nádraží, odkudž jsme za nedlouho odejeli dále na jih.

Za Moskvou mění se již půda. Absolutní rovina s nekonečnými březovými a chvojnými lesy, mezi nimiž provedena dráha Nikolajevská, ustupuje tu mírně zvlněné půdě, pokryté četnými už rolemi a hojně zalidněné. Dědiny mají také už jiný ráz, než na severu, kde je stavebním materiálem výhradně dřevo. Tam na sever od Volhy „jizby“ (chaty), sestavené v mathematicky přímé ulice, vynikají samy též mathematickou pravidelností. Stěny domků pobity prkny ve směru vodorovném, střecha pokryta prkny příčnými, rohy kryty tolikéž deskami svislými tvoří vesměs ostré hrany, tak že celé stavení činí dojem, jako by bylo sestrojeno z lepenky. Veřeje, rámy okenní, hřebeny střech, hrany štítů, vůbec každý přechod z jedné plochy do druhé vyznačen typickými řezbami z přímočarného ornamentu, mezi nimiž první místo drží koňské hlavy a stylisovaní kohouti, oněmi prostými řezbami, jež spolu s vyšívanými ozdobami ruských žen posloužily za základ vysoce

nyní už rozvitému ruskému slohu architektonickému. Jaké množství uměleckého materiálu podává staviteli ruský mužík, o tom svědčí všechny ty roztomilé letohrádky v okolí Moskvy a Petrohradu, osypané krajkami, hřebínky, ručníky, náušnicemi, koni, kohouty, krocany, pávy,[1]) sloupky a krákorečky, jež dovedný architekt může kombinovati do nekonečna a vždy může býti jist příjemným dojmem. Ruská „jizba“ upomíná částečně na švábské dřevěné domky, ale vyniká nad ony téměř filigranové chaloupky větší massivností a svým zcela původním ornamentem.

Ostatně nechopilo se ruského ornamentu jen stavitelství. On zavládl — a to s úspěchem ještě značnějším — také v průmyslu uměleckém, a sbírky spolku pro povzbuzení umění na Velké mořské ulici v Petrohradě svědčí o vysokém stupni dokonalosti, jehož se dopracovali Rusové na tomto poli domácí, ryze původní činnosti.

Kolébkou ruského stylu jsou tedy vesnice v lesnatých rovinách gubernií Závolžských, kde hojnosť poddajného materiálu hověla všelikým choutkám bujné fantasie samorodého stavitele. Vesnice na jih od Moskvy postrádají už té pravidelnosti, a tamní chaty té bezúhonné přímosti linií, jež charakterisují vesnice severní. Hlavním materiálem jest i tu sice dřevo, však přímý kmen jedle a modřínu ustupuje křivolakému listnatému stromu, ponejvíce dubu. Střechy už nemají štítů a kryty jsou vesměs slamou, která ovšem připouští málo ornamentů. Veškera umělecká dovednosť a vynalezavosť stavitelova soustřeďuje se tu na vyzdobení okenních rámů a okennic, místy též hlavních vrat, které stojí vždy opodál jizby v ohradě a jsou pokryty zvláštní sedlovou stříškou.

Čím dále na jih, tím více mizí pravidelnosť selských domků, až na stepích, kde jediným stavebním materiálem je surová hlína, tenké proutí vrbové a sláma nebo rákos, v obrysu celé chaty neshledáte jediné přímé čáry. Stěny, střecha, ploty — vše tu splývá v jakousi nepravidelnou, oválnou křivku, nad níž vyniká leda žerď se skříňkou pro špačky.

Ale nezměnila se za Moskvou jen půda, změnila se též její barvitosť. Výslunné stráně zelenaly se už hebkým puchem mladičké trávy a na pokraji lesů svítily se na břízách průzračné žlutozelené lístky. Vrby podél ručejů byly uprostřed ještě průzračny, ale na obvodu vroubil je už světlozelený rámec se zlatým odstínem, jenž jako jemná záře obklopuje rozvíjející se vrby, když se mladé jejich haluze pokrývají jehnědami. V úžlabinách stála voda a hladina její svítila se barvou ultramarinu. V četných úvalech a stržích byly patrny jiné ještě stopy jarních vod. Jsouť dna jejich pokryta splavenou prstí a úbočí jich rozryta zejícími brázdami, jimiž stékala voda a rozmílala kyprou, hlubokou prsť.

Moskevsko-Kurská dráha liší se od druhých železnic střední Rusi tím, že jí stálo v cestě několik větších gubernských měst, jimž se při nejlepší vůli nemohla vyhnouti, a že se podél tratě nachází několik historicky památných míst, následkem čehož patří k nejzajímavějším drahám ve střední Rusi.

---

[1]) Vše to jsou názvy různých ornamentů.

Nedaleko Moskvy po levé straně tratě strmí na mírném návrší velikolepé zříceniny *Caricyna*. Podivuhodná ta stavba, vyčnívající z lůna spustlého parku nad nevelikým jezerem, překlenutým štíhlými oblouky kamenného mostu, nebyla vlastně nikdy dokončena. Kateřině Veliké, pro niž Caricyno stavěno za letní sídlo, znelíbil se bizzarní, ponurý sloh paláce, jenž jí připadal jako obrovská rakev. Kázala zanechati další stavby a od těch dob k Caricynu nezavítala. Palác, dvorní divadlo, mosty, besídky, jeskyně — vše zůstalo nedostavěno, vše se pomalu rozpadává; nešťastný stavitel ruiny vzal si život.

Velikolepý dojem činí širé, četnými chrámy a zvonicemi bohatě profilované město *Serpuchov*, a zvláště jeho památný monastýr (klášter), obehnaný pevnými stěnami se střílnami, věžemi a branami, před nimiž nejednou se proháněly hordy tatarské, pluky litevské i polské. Byly doby, kdy monastýr Serpuchovský stál již na jižní hranici říše Moskevské. Nedaleko odtud, za Okou, na jejíchž březích vystavěno nyní město Serpuchov, hospodařili po vůli střídavě Tataři, Poláci a Litevci, rozjížděli se odtud nejednou až na Moskvu, která byla tehda ještě mládě, ale už lvíče, a dovedla nezvané hosti s krvavými hlavami odrážeti.

Oka, přes kterou pne se dlouhý mřežový most, pokryta jest parníky a barkami; u přístaviště zahrnutého tovary panuje čilý život. Navigace nedávno teprve počala, a kupci hledí použiti jarní vysoké vody.

Dráha se dotýká dále *Tuly*, ruského Sheffieldu nebo Birminghamu, střediska kovového průmyslu, jehož arsenály zásobují Rusko zbraněmi a továrny rozesílají po celé Rusi samovary. Však jsou Rusové hrdi na svou Tulu; celé legendy o ní vypravují. Jednou prý Angličané se chtěli Tule vysmáti. Ukovali ocelovou blechu, nic větší než skutečná blecha, s hlavičkou a nožkami, a poslali ji Tulským mistrům se vzkazem, aby jen hezky tiše kovali své samovary, ale s Angličany aby se neměřili. Tulští mistři nehledali dlouho odpovědi: podkovali anglickou blechu ruskými ocelovými podkovkami, každou podkovu s pěti hřebíčky, jak se sluší a patří, a poslali ji nazpět do Anglie. A milí Angličané jsou prý podnes ještě dlužni odpověď.

V Tulském nádraží se obědvá. Komu po obědě zbude několik minut, může si koupiti na památku samovar z Tulského kovu, smíšeniny stříbra, mědi, olova, síry a salmiaku, nebo si prohlednouti rozestavené v čekárnách výkladní skříně s Tulskými tovary, různými drobnými ocelovými a vůbec kovovými výrobky, jež charakterisuje zvláště černý smalt, protkaný stříbrnými žilkami. Ostatně sladkou upomínkou na Tulu může býti též Tulský marcipán prokládaný zavařeným ovocem, jenž vám poskytne několik příjemných okamžiků, až budete seděti zase ve vagoně u okna, fialovým vzduchem zírati v zamženou dáli, a skrze štíhlé kmeny průzračného ještě háje budou vám na dalekém obzoru svítiti žhavě purpurové pruhy červánků, šlehajících úzkými štěrbinami modravých oblak.

Ostatní historické a jinaké památnosti podél tratě, zvláště malebný, mnohověžatý *Mcensk* a širošírý *Orel*, halí se již v závoj noci.

Na některých železnicích může se cestující oddati bezstarostnému spánku jen v první čas po větší katastrofě. K takovým patří též Moskevsko-Kurská dráha, která má na Rusi asi takovou pověsť, jako

měla z počátku dráha Františka Josefa v Čechách. Rusové vstupujíce do vozu, vždycky se znamenají křížem; ale májíli cestovati po Kurské dráze, nezapomenou na „naputstvennyj moleben“ — duchovní slouží jim požehnání s modlitbami za šťastnou cestu. My mohli tentokráte spáti bezpečně; stopy ohromné Kukujevské katastrofy, jíž padla celá hekatomba lidí za oběť, nebyly dosud zahlazeny. V Tulské a Orlovské gubernii železniční trať jde po rozhraní vod Oky a Donu. Táhle zvlněná půda rozryta zde hlubokými úvaly a stržemi, obyčejně suchými; ale po deštích valí se jimi dravé bystřiny, jež splavují kyprou prsť a podemílají nad pomyšlení rychle svahy roklí a prohlubují nestálé své lože. Železnice přebíhá nespočetné tyto úvaly po náspech, nasypaných z téže kypré prsti, jež kryje okolí tratě. Nedaleko Mcenska u vesničky *Kukujevky* přehrazen náspem podobný široký úval. Na jeho dně ve hloubi asi deseti sáhů pod kolejemi umístěna byla trouba pro odvod dešťové vody. Prudkými lijáky na počátku července r. 1882 nahromadilo se tolik vody, že se úval před náspem proměnil v jezero; nedostatečná trouba se zanesla jílem, ale proudící bystřina si promlela nový východ okolo trouby, podemlela a odplavila sypký obsah náspu tak, že zbyly z něho jen jako skořepina drnem utužené boky a utvrdlá vrchní část hráze, držící se na pražcích a kolejích. Na pohled byla trať neporušena. Ale když lokomotiva vjela na podemletý násep, skořepina se prolomila, a parostroj a za ním celý osobní vlak až na poslední vagony se sřítil do strašné propasti, do obrovského hrobu.

Jel jsem několik dní po katastrofě těmi místy. Mrtvé druhdy zákoutí bylo plno života. Z obou stran tratě nastavěno bud a baráků, mezi nimi stánky s potravinami a nápoji, na trati v předu i v zadu vagony, šum, hluk, rány kladiv a seker, skřipot vozíků a kotoučů, a uprostřed toho šumu a hluku zející propasť, její černé boky posety troskami vagonů, a na samém dně protéká stružka hlinité, žluté vody, teče tak líně a nevinně, jako by to nebyla ona, jež před týdnem zničila tolik lidí, k vůli níž vytrysklo více slzí, než se nyní plouží krůpějí v kalném potoku.

Opodál tratě doutnala zuhelnatělá břevna. Tam právě spálili prkennou boudu — „morgou“ ji pokřtili, — kam skládali mrtvoly, vykopané z propasti.

„Kde pak jsou inženýři?“ ptal jsem se svého souseda z vagonu, nevida po celém prostranství ani jediné inženýrské uniformy.

„Tam, mezi dělníky — vidíte — v partikulárním (občanském) obleku.“ — Pohledl jsem tázavě na souseda. — „Z opatrnosti, víte —“ vysvětloval mi dále. „V první dni po katastrofě byly tu takové scény mezi příbuznými nešťastných a staviteli dráhy, že páni inženýři uznali za dobré, neobraceti na se pozornosť stříbrnými epaulettami. A víte, kdy by šlo po právu, zasloužili by. Jen pohleďte: takovou trubku zastrčili pod násep pro celé moře vody,“ a ukazuje při tom na trouby, jež voda vyrvala zpod hráze a zanesla daleko do nově proryté rokle.

Tenkráte se mnoho mluvilo a psalo, že stavitelé dráhy neujdou trestu; pověsti však pomalu utuchly. Ředitelstvo dráhy dalo soudně na sobě vymáhati náhrady raněným a rodinám zabitých, inženýři pak pomalu zase oblekli uniformy se stříbrnými epaulettami, a v Petro-

hradě si založili nový klub, jemuž dali — nevím, zda na posměch či na výstrahu — jmeno Kukujevka. Že se v novém klubu nekáli jen ze hříchů, lze souditi již z toho, že roční příspěvek členský ustanoven na tři sta rublů.

Nyní na všech nebezpečných místech po celé trati na rozkaz vlády místo trub vystavěny pevné mosty, a kromě toho za prudkých lijáků smějí vlaky jezditi jen poloviční parou, v pochybných pak místech musejí úplně zastaviti.

Za takových okolností mohli jsme tedy spáti klidně i na Moskevsko-Kurské dráze, a byli bychom spali sen spravedlivých bez pochyby ještě déle, kdy by nás nebyli vzbudili na Kurském nádraží artělščíci (nosiči), kteří nám přišli nabídnout svých služeb při snášení zavazadel.

Buffet Kurského nádraží, v němž se sbíhají čtyři velmi oživené dráhy, požívá pověsti co nejlepší. Pečlivá obsluha tatarského služebnictva, výborná kuchyně a dobře zásobený sklep zjednaly nájemci restaurace, tolikéž Tatařínu, přízeň celé gubernie. Vlaky se tu střídají po celý den, a zastavují vždy na delší dobu, následkem čehož je na nádraží vždy živo, a zřídka se stane, že byste nenašli mezi cestujícími nebo hostmi dobrého známého, s nímž pohovoříte o místních záležitostech, zvíte několik klepů z gubernie, zajdete si ke kredenci, vypijete na jeho zdraví a on na vaše sklenku očistěné, pojíte, zapijete čajem, nový vlak je zatím sestaven, zvoní se po druhé, po třetí, a vlak se pomalu probírá bludištěm kolejí z rozlehlého nádraží.

Ruská města, rozložená z pravidla na strmých březích řek, činí na diváka skoro vždy příznivý dojem, čehož příčinou jest jednak značná jejich rozsáhlosť, zeleně natřený železný kryt nízkých pyramidálných střech, jež stoupají po svahu hor, jako by vyrůstaly jedna z druhé — jednak množství chrámů s četnými kupolemi, hlavami, makovicemi a zvonicemi nejrůznějších tvarů a barev vždy živých a sytých. Vše to dohromady tvoří obraz zcela původní, v ničem nepodobný městům středoevropským s jich šedými zděmi, s vysokými štíty a s gotickými věžmi nad ostrými hřebeny cihlových střech. Ruská města zvenčí nečiní dojem severu; naopak ploské střechy, živý nátěr krytu i stěn a hojnosť stromoví jim dodávají rázu jižního, s čímž souhlasí často též vnitřní jich úprava, recte neúprava. Moltke, jenž pozoroval Moskvu se zvonice Ivana Velikého, poznamenal, že činila na něho dojem rozhodně jižního města, avšak zcela zvláštního, něčeho, čeho nikde jinde dosud neviděl. Výpověď Moltkeova platí o největší části měst velkoruských, o Kursku na prvním místě.

Nikdy nezapomenu čarovného obrazu, jenž se mi objevil jako vykouzlen vyšší mocí, když jsem při první své jízdě na ruský jih za ranného podzimního jitra vyjel z nádraží a přede mnou se na strmém břehu Tuskaře v záři vycházejícího slunce rozestřel *Kursk*. Ze šeré mlhavé půdy vystupovala bizzarní směs domů a chrámů, zářivě osvětlené plochy všemožných barev střídaly se s černými, hlubokými stíny, a nad nimi tonuly v rudých paprscích slunečních zlaté báně a nesčetné kříže chrámové. Kouzelný ten obraz měnil se jako v kaleidoskopu každou minutu, jak slunce stoupalo a vlak mě přenášel na jiné hlediště, dokud nezabočil na jihovýchod a vysoký les mi nezaclonil vzácnou vyhlídku.

Po několikahodinné jízdě širými zelenajícími se nivami, mezi nimiž řídkou vzácností se černal někde lesík anebo se zabělela řada bílých domků vzdálené vesničky, přijeli jsme na malou stanici, kde jsme se rozloučili se železničným vlakem.

Na vyvýšeném perroně, dlážděném dubovými deskami, stál náčelník stanice, zahalen v tmavohnědý plášť, s červenou furažkou na hlavě. U samého vlaku stál žandarm s vypjatou hrudí, drže levici na pochvě šavle a pravicí salutuje odjíždějícím vagonům. Několik mužíků ve hnědých tulupech, přepásaných provázky, v kulatých vatovaných čapkách a v láptích na nohou tvořilo skupinu u místa, kde složili s vagonu zavazadla. Náčelník stanice, zahlednuv nás, popošel vstříc a podávaje ruku, pozdravoval nás. Co nakládali naše zavazadla na vůz, vešli jsme do jeho komnaty a dali se od něho pohostiti čajem. Potěšil nás zprávou, že cesty vyschly a mosty že jsou v dobrém stavu, tak že za čtyři hodiny pohodlně můžeme projeti padesát verst, které nám zbývají ještě do vesnice.

Několik minut potom seděli jsme v otevřeném kočáře, zapřaženém čtyřspřeží v jedné řadě — „četvjórka“ po rusku. Kočí, oděný už v letní oblek, držel v obou rukou šest širokých, jasně modrých opratí s četnými kulovatými střapci, a čekal, až ho pobídneme k jízdě. Kočí na vesnici oblékají se po celé Rusi stejně. Černé, široké, sametové šaravary do vysokých bot, na těle sametová bezrukávka, těsně přiléhající ke krku a stažená nad bedry koženým pasem, pobitým stříbrnými nýtky a přeskami. Zpod bezrukávky vyčnívají límeček a široké rukávy červené košile, na hlavě sedí kulatá čapka, osázená kolkolem pávími pírky. Ve tváři vždy široký plnovous a dlouhé vlasy rozčesány uprostřed nad čelem.

„Vše je uloženo? Nu stupaj!“

Nikifor (tak zvali kočího) poznamenal se křížem, povolil opratě, vydal ze sebe hvízdavý sykot, jenž platí koním za pobídku, prostředáci zdvihli šíje a zastříhali ušima, poboční koně se zakroužili v pravo i v levo, pod kopyty se zdvihl prach, a kočár se nesl po měkké, široké polní cestě, osázené dvěma řadami starých rokyt. Kolkolem všude vzdělaná půda, pokrytá brčálovou zelení ozimí, bez příměsi pestrých květů. Široké pruhy mladého žita lišily se patrně svou modravou barvou od šťavnaté, žlutavé zeleně pšeničné. Přenesli se polem větřík, zeleným kobercem prošlehl temnější stín s aksamítovým leskem. Nedaleko cesty nad žitem zatřepetal se skřivan, a zalykaje se zpěvem, zdvihl se do výše. Mezi rokytami přelétali stehlíci po zdřevnatělých stoncích lonských pelyňků, černobýlů, bodláků a rozsochatých lopuchů. Útlé, uhlazené třasořitky běhaly po utvrdlé cestě a vrtěly dlouhým, černobílým chvostíkem. Jejich teskné čirikání ozvalo se chvílemi v panujícím vůkol tichu, jehož hrubě ani nerušilo hluché dunění půdy pod koňskými kopyty.

Projeli jsme rozsáhlou vesnicí, kde na výhoně mává křídly celý šik větrníků a kolem nich se pasou telata po mladém pažitě. Opět několik verst uprostřed polí, a nová vesnice, kde přepřahují koně. Sestoupivše chtěli jsme se projíti zatím, co budou zapřahati. Ale ze

vrat statku, v němž stáli koně, vystoupil šedobradý mužík s čapkou v ruce a klaní se již z daleka:

„Milosti prosím, račte poctíti návštěvou, vejděte v jizbu.“

„Zdrávstvuj, Nikito, jak se máš?“

„Sláva bohu, jak jeho svatá vůle.“

„Ale víšli, že budeš bohat? Tak blízko stojíme, a já tě nepoznával.“

„Nu, což škodí,“ pousmál se Nikita, a přiblíživ se, chtěl líbati ruku mého společníka. Když toho nedopustil, zadíval se mu do tváře, změřil jej od hlavy do paty, po tváři se mu rozlil úsměv nelíčené radosti a oko se zalesklo vlažným svitem. Obrátiv se ke mně, pronesl pak opravdovým tónem: „Jak barčuk (mladý pán) vyrostli; a lícem celý dědeček Pavel Vasiljevič. Znával jsem ho, jakž pak! Tak jako by přede mnou stál. Každý rok, když přijížděli na Ivanovku, vždycky k mému nebožtíku báťuškovi posílali: Což ty — vzkazovali — což ty, Jeliferiji, skopců neženeš! Oni nejedli jiné skopoviny, než z našeho stáda. Druhé prý kozlem zavání, a naše ne. Zvláštní stádo bylo u nás, a podnes ještě je chováme. Báťuška nebožtík vždycky už přichystal nejlepšího skopce, vykrmil do kulata a pak sám ho vezl na zámek. A Pavel Vasiljevič sám ho přijímal a báťuškovi mému daroval za něho zlatý. Pavel Vasiljevič byl přísný pán — ó přísný! Ale pořádek byl na jeho statcích, a právu všude byl průchod. Dobrý byl pán, tuze dobrý; dej mu bůh radosť věčnou!... Nu, požálujte, požálujte, nezhrdneteli chudou světničkou selské jizby.“

Nikita byl stařec let asi šedesáti, postavy nevalně silné, trochu nachýlené, ale doposud čilý. Mně líbila se zvláště jeho hlava, která mi připomínala sochu sv. Petra na oltáři v mém rodišti. Ruměnná tvář jemných rysů byla ovroubena nepříliš hustou, prokvetlou bradou, sivé oči svítily pod rusými brvami klidným leskem, a uprostřed vysokého, bílého čela, jakož i nad skráněmi seděly chumáčky šedých vlasů. Celé vzezření jeho bylo výrazem tiché, dobrácké povahy. Čistý kaftan a dobré boty svědčily o poměrné jeho zámožnosti. Nikita byl jednodvorcem, jako všichni jeho sousedé v téže vesnici. Oni nebývali nikdy nevolníky, nýbrž byli svobodni. Nenáleželi pod pravomoc statkářovu, ale podléhali přímo státním úřadům. Po zrušení nevolnictví byli sice s ostatními sedláky v právech srovnáni, poněvadž ale vládnou rozsáhlejšími pozemky, než bývalí nevolníci, těší se pravidelně většímu blahobytu.

Vstoupili jsme za Nikitou na rozsáhlý dvůr, ohražený dobrým plotem a obklopený hospodářskými stavbami. Po levé straně vystavena jizba z dubových břeven a kryta slamou po malorusku.[1]) Před vchodem

---

[1]) Maloruští krovelščíci (střechaři) pošívají střechy tak dovedně, že není viděti, kde přestává jeden došek a začíná druhý. Snopky, smáčené v rozpuštěné hlíně, rozčesávají se tak, že tvoří hladký povrch. Okap přistřižen přímočarně a hřeben posypán bílou křídou. Střechy takové jsou velmi trvanlivé a do jisté míry též ohnivzdorné. Jinak Rusové naházejí prostě slámy na střechu, rozhrabou ji, aby tvořila stejně silnou vrstvu, a převážou napříč dlouhými, ze slámy skroucenými povřísly. Střecha ruská nemůže se ovšem co do úhlednosti vyrovnati střeše maloruské. Po prvním větru vypadá obyčejně rozdrchaná jako vrabčí hnízdo.

nachází se kryté loubí, ruské „krylco“, z něhož se vchází do síně. Po pravé straně, s okny do dvora, je „černá jizba“, po levé straně, s okny na ulici, „bílá jizba“. V černé jizbě se vaří, tam se zdržuje rodina, tam i spí. Bílá jizba určena pro hosti a pro zvláštní případy. Nikita nás ovšem vedl do bílé jizby, či lépe řečeno, do čisté jizby. Neboť bílá ani tato jizba nebyla. Záleželyť stěny i strop z trámů, věkem dávno již zčernalých. Zde výminečně byla i podlaha prkenná. Obyčejně slouží za podlahu upěchovaná hlína.

Vešed před námi do světnice, Nikita opětně se ukláněl a ukázal nám ke stolu, postavenému v úhlu napříč proti dveřím, načež se vrátil do síně.

Hle, jaký nábytek jsme shledali v bílé jizbě zámožného sedláka. Podél stěn sbity z tlustých, nehlazených dubových fošen lávky, jež se sbíhají za stolem v úhlu. Nad lávkou pod samým stropem v koutě polička, na níž postavena stará, začernalá ikóna, a vedle ní leží tolikéž věkem sešlá kniha — patrně bible. Na okenku vedle stolu leží sešit papíru, láhvička s černidlem a péro. Jsme tedy v domě grámotného, t. j. písma znalého mužíka. V druhém koutě zavěšena skřínka s čajovými číškami, a vedle stojí samovar. Na pravo ode dveří stojí pec, a za zídkou sedí na vejcích husa, jež si našeho příchodu hrubě nevšímá.

Za několik minut vrátil se Nikita s láhví a skleničkou, za ním jeho žena nese bochník chleba a dřevěnou solničku. Sama staruška hluboko se uklání, pohlíží bojácně s jednoho na druhého a zve nejistým hlasem ochutnati chleba i soli.

Nikita zatím už nalil sklenku vodky a nutí vypiti.

„Za tvoje zdraví, stariku; buď zdráv! A sám ty, což nepiješ?“

„Dovolíteli, vypiju.“ Nalévá, pak vypjav dva prostřední prsty, znamená se křížem, obrácen k vetché ikóně, a se slovy „Hospodi, blahoslov!“ prázdní sklenku. Vytáhl jsem papirosku a chtěl jsem ji právě zapáliti, ale spatřiv dvouprsté znamení kříže, vložil jsem ji opět do pouzdra. Nikita je starověrec, rozkolník; proto ta stará, začazená ikóna a bible, odtud i jeho grámotnosť. Starověrci pokládají kouření tabáku za výmysl ďábelský, tabák sám zovou ďáblovou zelinou, i nesluší se zneuctívati příbytku jejich dýmem tabákovým. Nikita podotknul: „Pokouřiť se zachtělo; nu pokuřte si, pokuřte; však neuškodí.“

„Není třeba, počkám až na ulici.“

„Nu, tak bude lépe,“ dodává spokojeně.

Stařenka vrátila se po druhé ze síně, a tentokráte nesla mísu s vařenou slepicí. Postavila na stůl, rozestřela před námi dlouhý ručník, vyšívaný po obou koncích červenou a modrou přízí přímočarnými ornamenty s nezbytnými kohoutky na vrchu, a zvala nás okusiti. Nikita nutil, staruška nutila, což bylo dělati. Rozřezal jsem jediným velikým nožem slípku, vzali jsme každý po kuse do ruky a pojedli, co jsme mohli. Stařeček jen po velikém nucení dal si říci a sáhl také do mísy; staruška se však neosmělila. Sama jen stále nás pobízela, a bylo viděti na vráskovité její tváři, jak ji těší, že jsme nezhrdli plodem jejího kuchařského umění.

Po chvíli vrzly dvéře, a v nich se ukázala rozcuchaná rusá hlavička. Nikita spozoroval svého vnoučka a zavolal ho do světnice; hned za ním vešla i snacha hospodářova, matka Kirjuškova, žena jednoho ze synů Nikitových. Omlouvá se, že prý Kirjuška chtěl mermomocí viděti barčuka a nedal se udržeti. — „Nu, což škodí," chlácholí dědeček zaleklého kloučka, jenž se celý schoulil ve dlouhý a široký kaftan, vlekoucí se za ním po zemi, zděděný patrně po starším bratrovi.

„Slavného to máš vnoučka," chválím Nikitovi klučíka.

„Och, on je čipera, jen že zde se ostýchá," omlouvá Nikita Kirjušku a hladí ho po hlavě. „Nu jdi, Kirjuško, polibuj barčukovi ručku, jdi" — pobízí klučíka, jenž se pomalu batolil okolo stolu a snažil se zachytiti ruku mladého pána. Tento však vyňal z kabelky hrsť cukrátek a vsypal je kloučkovi do obou dlaní. Chlapec byl nyní na rozpacích, co dělati? Dědeček přikázal pocelovati barčukovi ruku, ale jak ji nyní zachytiti, když vlastní dlaně jsou plny cukrátek. Obrací modrá očka s jednoho na druhého a kývá při tom povážlivě umouněnou hlavičkou.

„Pokloň se, Kirjuško, barčukovi," vyvádí ho nakonec matka z rozpaků; „pěkně se pokloň, tak . . ." a klučík se ukláni nemotorně celým tělem a pak se batolí za matkou zase do síně.

Koně byli zatím zapřaženi, rozloučili jsme se s Nikitou a jeho stařenkou, vyjeli jsme ze dvora, a za nedlouho jsme byli zase v rokytové aleji.

A tu se ukázalo, že sliby náčelníka stanice byly plané. Kočár vjel na třasinu, kola se zařízla do bařiny, koně opírajíce se vší silou o zkornatělý povrch močálu, probořili se také. Všechny snahy Nikiforovy i naše, abychom dostali kočár na pevnou půdu, ukázaly se marnými. A snad bychom byli stáli na cestě až do noci, kdy by nebylo tudy náhodou jelo několik mužíků, kteří vytáhli kočár z bařiny a pomohli nám z nesnáze.

Po tomto nepříjemném intermezzu dojeli jsme šťastně k řece, přejeli bez nehody most, a za nedlouho se před námi s návrší otevřel pohled na bárský (panský) dům, ležící v rámci svěží zeleně, pod ním v údolí se modrá hladina rybníka, vroubeného jivami a rokytami, uprostřed vody ostrůvek s holými ještě vlaskými topoly, a dále na pravo na táhlém svahu nad říčkou rozložily se řadou selské dvory, nad nimiž se černají křídla větrných mlýnů, jichž tmavé kontury ostře se odrážejí od světlého blankytu jasného nebe.

Jsme doma na vesnici. Co jsme v ní shledali, jaký lid, jaký život, jaké radosti a jaké stesky, o tom budoucně.

Václav Štulc.

K jeho sedmdesátým narozeninám

napsal

Ferdinand Čenský.

robírámeli poněkud podrobněji dějiny písemnictví českého, jak se za první polovice našeho století bylo utvářelo, shledáme, že rok 1834 a r. 1859 činí jakési zjevné rozhraní mezi třemi obdobími v naší literatuře; období první až do počátku let třicátých, v němž naši ctihodní veteráni literární, bratří Jungmannové, Jan Svat. Presl, bratří Nejedlí, Šeb. Hněvkovský, Antonín Marek, Ant. Puchmajer, Jos. Libosl. Ziegler, Jos. Milosl. Rautenkranc, Frant. Sláma, M. Mil. Zdir. Polák a jejich druhové, svou průpravnou práci na oživení národa a písemnictví českého byli ukončili; období druhé (od r. 1834), v němž druhá generace spisovatelská v počtu již znamenitě rozhojněném k řečeným starším vzdělavatelům se zápalem vlasteneckým a s horoucí láskou se byla připojila, aby je na dráze nastoupené zdárně a zdatně podporovala; a období třetí (od r. 1859), v němž po přestálé politické reakci vystoupilo na pole literární zase nové pokolení (Hálek, Neruda, Heyduk, Pfleger, Boh. Janda, Schulz, Světlá, Šmilovský a j.), anož za všeobecným pokrokem novověkým literaturu na vysoký stupeň dokonalosti povzneslo. [1])

Přihledněme blíže k období druhému. Za vznešeným příkladem prvních křisitelův mezi jejich stoupenci objevil se pojednou duch národnosti v mladistvém nadšení, a síly ducha toho směle a jásavě se rozvinovaly. Vždyť půda druhé této generaci byla aspoň už částečně upravena, vzduch očistěn, hloží neblahých předsudků valně vymýtěno a cestovníci právě přicházející mohli se tudíž volněji pohybovati.

Již tehdáž bylo událostí znamenitou a zjevem v chudičké literatuře utěšeným a mnohoslibným, že roku 1834 jednou dobou počalo vycházeti tré zábavných a poučných časopisův, Česká Včela, Květy České a Světozor, kolem jejichž snaživých redaktorů, Čelakovského, Tyla, Šafaříka, se shlukla bujará řada mladších literátův. Byli to jmenovitě: Karel Slavoj Amerling, Množislav Bačkora, J. F. Činoveský, Frant. Doucha, Karel Jarom. Erben, Václ. Filípek, Jos. Franta Šumavský, Frant. Hajniš, Jan z Hvězdy (J. J. Marek), Jos. Krasoslav Chmelenský, Boleslav Jablonský, Frant. Jar. Kamenický (Vacek), Frant. Cyril Kampelík, Mat. Fr. Klácel, Jan Pravosl. Koubek, Jos. Polemír Koun, Jarosl. Křičenský, Jarosl. Langer, Karel Hynek Mácha, Jakub Budisl. Malý, Václ. Jarom. Picek, Jos. Bojisl. Pichl, Jarosl. Pospíšil, Jos. Procházka, Frant. Jarom. Rubeš, Ant. Rybička, Karel Sabina, Jos. Frant. Smetana, Václ. Staněk, Frant. Sušil, Alois Vojt. Šembera, Karel Bolesl. Štorch, Václ. Svat. Štulc, Jan Slavomír Tomíček, Frant. Břetisl. Trojan, Karel Al. Vinařický, Jan Eraz. Vocel, Ant. Jarosl. Vrťátko, Karel Ladisl. Zap a mnozí jiní.

---

[1]) O této době chystáme do Osvěty zevrubnější pojednání. *Red.*

Ejhle, jaký to statný šik mladšího spisovatelstva vlasteneckého! Jaký to nepřetržitý kruh probuzených vlasti synův, jenž sobě navzájem podával účinné ruce k jednomu a témuž svatému účelu, ku zvelebení jazyka, ku povznešení literatury, k oživení národnosti. Arciť všickni tuto jmenovaní nedostoupili ad astra, na vyšší stupeň literárního působení. Nicméně jejich příkladná snaživosť, jejich vlastenecká horlivosť, jejich nezištná píle, aby dle sil svých a schopností ku probuzení národnímu přispívali, bude od nás vždycky s úctou vzpomínána. [1])

Bohužel, že již jen skrovný hlouček z této četné družiny posud žije mezi námi! Ovšemť uplynulo celé půlstoletí od těch dob. Z ohnivých jinochů stali se úctyhodní stříbrovlasí veteráni. I mohli bychom s těmi, kteří nám ještě zůstali, nejen padesátileté jubileum jejich působení na poli české literatury, ale skoro při všech i sedmdesáté a víceleté narozeniny jejich slaviti.

Jedním z nejúčinlivějších, anobrž i nejpřednějších z oné řady pracovníků byl Václav Svatopluk Štulc, narozený 20. prosince 1814 na Kladně, jehož více než padesátileté působení spisovatelské jakož i učitelské a kněžské ve skrovné črtě vylíčiti sobě jsme za úkol obrali.

Již jako studující na gymnasiu Staroměstském Štulc jal se pilně přiučovati jazyku ruskému a polskému. Zvláště k jazyku polskému přilnul plným srdcem, jak tehdáž za nešťastného povstání a pokoření Polsky mezi omladinou vlasteneckou ani jináče býti nemohlo. Bylať pak ještě jiná příčina, proč sobě Štulc pobratřený národ a jeho literaturu zamiloval. Toho času seznámil se s mladým Polákem, knížetem Jiřím Lubomirským, s nímž záhy vešel v nejužší svazek přátelský. [2]) I uve-

[1]) Tu nám bezděky přichází na mysl až příliš aristarchovský, zajisté nezasloužený úsudek o literatuře naší z let třicátých, jejž ač jen v listě soukromém vyslovil velduch Pav. Jos. Šafařík. Píšeť zajisté dne 12. února 1839 svému literárnímu příteli W. A. Maciejowskému z Prahy toto: „Po celou dobu nevyšlo zde nic, co by pro Tebe bylo zajímavo, vyjímámeli Jungmannův Slovník a (musejní) Časopis. Z této příčiny nemohl jsem Tobě také ničeho poslati. Také nyní ničeho nemám; ano pokud mi jest známo, nesmíme očekávati ničeho nového důkladného a řádného v naší literatuře, neboť není nic takového připraveno. Celá naše tak zvaná literatura skládá se z rymovaček několika nezralých chlapcův a z bídných kompilací v denních listech, věcí, při jejichž čtení se člověku dělá zle (NB. Šafařík byl toho času censorem i bylo mu v úřadě tedy *všecko* čísti, co bylo českého podáno do tisku) . . . vše jest makulatura.“ — A o několik neděl později (31. května 1839): „Ač u nás pole literární neleží právě úhorem, daří se přece na něm nejlépe — býlí. Dobré plody jsou zde ještě řidší, než jinde. Neznám knihy v tomto roce, kterou bych Ti mohl jmenovati jako solidní a potřebnou.“ A přece vyšlo ve tříletí, po němž byly napsány ty listy, několik českých děl, třeba nevynikajících, ale přece takových, aby se o nich literárnímu druhu aspoň slovem zmínka stala. Vyšelť r. 1836 Máchův Máj, almanah Vesna o třech ročnících (1837—39), Věnec ze zpěvů vlastenských tolikéž (1837—1839), Nerostopis Preslův (1837), Kytka Chmelenského (1838), Vocelovy Přemyslovci (1839), Tylův Čestmír (1838), Rubešovy Deklamovanky, Bibliothéka zábavného čtení a vedle toho některé dobré překlady, jako Balbiho Zeměpis, Zapem a Štorchem zpracovaný, Sexta Aurelia Viktora Dějiny římské od J. Chmely, Cervantesovy novely přeložené od Pichla, Panna Orleanská v překladě Macháčkově a j. v.

[2]) Lubomirski zavítav r. 1834 do Prahy, byl Štulcovi na filosofické fakultě v posluchárně nejbližším sousedem a brzy pak i nejsrdečnějším důvěrníkem.

řejnil již r. 1833 pod pseudonymem Vácslav Svatopluk Kladenský první své pokusy překladatelské v Jindy a Nyní a r. 1834 ve Květech Českých. Byly to dvě dumy o Michaelu Hliňském o Stanislavu Žulkewském, jež vyňal ze Zpěvů historických ctihodného tehdejšího veterána básnického Juliana Ursina Niemcewicze; pak Mickiewiczova Óda na mladosť, historická pověsť Thad. Bulgarina, Esterka, a jiné pojednání satirické, Výstraha ztřeštěncům a větroplachům, podle Bulgarina na poměry české zpracované; dále popis „slovanského Amsterodamu,“ zhynulé Vinety, a některé původní drobné básně lyrické (Ó hvězdo má, ó slunce mé! Temno vůkol, jen ve zdálí ční k nebesům pyšný chlum). Ačkoli byl tehda teprv ve svém dvacátém roce, vládnul již mluvou vytříbenou, anaž od slohu ostatních začátečníků svou plynností a ryzotou se valně lišila.

Po čas theologických studií (1835—1839) byl již stálým spolupracovníkem při tehdejším časopisectvu, zejmena při Pospíšilových Květech, do nichž dílem své lyrické básně (Pomněnky na Slovensko, Osamělec, Plavba, Večer), dílem překlady z jiných jazyků, z Herdera Kvítí sebrané na východě (epigramy časoměrné), z A. Mickiewicze Tři Budrysové, Sen, Znělky Krimské a jiné ukládal. Vůbec byl mu tento velmistr polský básníkem nejzamilovanějším. Již roku 1837 o sobě uveřejnil jeho proslulou pověsť z dějů litevských a pruských, Konrada Wallenroda, a i ve věku pozdějším sobě, jak dí, „některé volnější chvíle překlady Mickiewiczovými oslazoval“ tak, že vyjímajíc Pana Tadeáše, Eliškou Krásnohorskou později mistrně přeloženého, všecka čelnější díla básníka toho, Gražina, Sonety Krimské, Dziady, Balady a veliká část drobných básní a bajek ve převodech Štulcových přešla do literatury české. [1]) „Není mne tajno,“ dokládá překladatel ve své předmluvě, „že tyto na mnoze nové překlady mají své vady; ale tolik tuším, že i v této snad méně dokonalé úpravě milovníkům slovanské literatury poslouží alespoň potud, pokavade šťastnější některá ruka nepodá lepších a dokonalejších.“ Tohoto připomenutí, svědčícího o skromnosti překladatelově, ani třeba nebylo. Kdož se pohroužili do čtení převodů Štulcových, vědíť, že se vyznamenávají mistrnou precisností a že nám podávají originál v překladě co možná nejvěrnějším.

Mluvíce již o literatuře polské, připomínáme ještě, že Štulc r. 1863 a 1864 ve Kritické příloze k Národním Listům uveřejňoval všeobecné přehledy o rázu literatury polské, jež činily jakýsi úvod do starších

---

Vzájemnou myšlenek a citů výměnou oba počali týmž takořka citem cítiti, v týchž vědách žíti, k týmž účelům se nésti a týmž okem hleděti v šíř a hloubi slovanského života. Lubomirski za dvouletého pobytu svého v Praze poznav Čechy a děje národu našeho, se vší vroucností jinošské duše přilnul k věci naší. Bylyť pak tehdejší časy nemálo příznivy k probuzení a utužení vzájemnosti slovanské.

[1]) Kniha překladů básní A. Mickiewiczových vyšla r. 1878 v Kobrově Národní bibliothéce jako její 52. díl v objemném svazku (562 str.), spisů Štulcových jako svazek druhý. Tyto překlady své jakož i první vydání Pomněnek na cestách života Štulc věnoval „nehynoucí památce Jiřího Lubomirského, syna otčiny vzorného, pěstovatele slovanské vzájemnosti obětovného, Poláka bratrsky Čechům oddanného a druha po všecky časy věrným věrného.“ Konrad Wallenrod již před tím vyšel po druhé v Brně ve Vymazalově Slovanské poesii též převodem Štulcovým.

i novějších dějin této literatury. Přehledy ty předčítal v Umělecké Besedě, kde je posluchačstvo s pochvalou přijalo. Tak byl proslavený náš veterán, ať tak díme, nejpřednějším svého času tlumočníkem a pěstitelem vzájemnosti mezi národem polským a českým.

Roku 1844 Štulc, když byl duchovním správcem v ústavě slepců v Praze, vydal úhlednou knížečku s pěknými rytinami s názvem *Padesáte bajek a několik vážnějších básniček pro naše milé maličké*, [1]) již věnoval památce velešlechetné paní Anny Hofmannové, paní na Těchobuzích v Táborsku, která po devatenácte let v nejtěžších nemocech bez ustání a bez ušetření vlastního zdraví ošetřovala profesora Bernarda *Bolzana*. K tomuto vysoce učenému, ušlechtilému muži a příznivci svému Štulc již před svým do semináře vstoupením přilnul s největší úctou a náklonností, jejž ve svých Pomněnkách [2]) touto něžnou vzpomínkou apostrofuje:

Kmete drahý, oslavený
mistře v svatých zápasech,
jaké ve mně doved změny
věhlas Tvůj a lásky dech!
Já tě zočil, na oltáři
když jsi svoji duši klad,
já Tvých činů viděl záři
a v Tvém nitru mír a lad.
Já Tě viděl, vidím dosud
a svůj blahoslavě osud,
pokud srdce bude žíť,
neustánu blaho síť.

Vymaniv se nejprve z oblíbeného dříve deismu, „Štulc přivinul se ku křesťanství a pokročil pak hlavně působením spisů Bolzanových i dále: stal se celou duší katolíkem, plana nadšeností pro zásadu svrchovanou, pro blaho lidstva, v nížto vlastenecké náhledy svoje tak v jedno spojil, aby Slovanstvo v uskutečnění jejím mělo úlohu čelnou a čestnou.“ [3]) A s tohoto stanoviska třeba, abychom na všecky ostatní ať veršem ať prosou psané a zpracované spisy Štulcovy vždy pohlíželi.

O rok později (1845) vyšla od Štulce sbírka zpěvů lyrických, *Pomněnky na cestách života.* Za dob předbřeznových, kdy každý projev citu vlasteneckého nacházel vábného ohlasu v probuzených vrstvách obecenstva českého, byly básně tyto rády a hojně čítány. Básník putuje

[1]) Bajky jsou volným veršem zpracovany podle vydání německého, jež ve dvou svazečkách vyšlo v Hamburku, jsouc illustrováno obrázky od Otty Specktera. Kniha Štulcova vyšla jako první číslo Všenáučné bibliothéky pro mládež, kterou v letech čtyřicátých svým nákladem jaly se vydávati „Učitelské porady v Budči“ a kde také, jak povědomo, pod správou Amerlingovou všeliké jiné náučné, vědecké a klasické spisy, jako Homerova Odyssea, přel. od Ant. Lišky, Thomsonovy Počasy, Douchou přeložené, Shakespeareův Othello v převodě Jakuba Malého, Promyslný Posel, Knížka o hmyzech od Amerlinga, rozličné školni atlasy, tabulky a rytiny (podobizna Ludevita Gaje, faráře Krolmusa) a jiné se vydávaly. Odběratelé byli „Stálcové“ tak zvaní. Avšak Všenáučné bibliothéky vyšlo jen toto jediné číslo. Bajky Štulcovy až podnes dočkaly se čtvrtého vydání.

[2]) Druhé vydání r. 1874 v Nár. Bibl. str. 192.

[3]) Srov. obšírný životopis Štulcův, ve Světozoru r. 1869 uveřejněný, str. 271.

po vlastech československých, pozastavuje se na jednotlivých místech českých i moravských, jež jsou památna dílem historicky dílem jako rodiště proslavených a zasloužilých o vlasť mužův, a v náladě vlastenecké vroucně ta místa opěvuje. Sbírka jest rozdělena na tři částky: Mé vzdechy, Mé plesy, Mé hlasy. Zahrnuje v sobě celkem 203 básně (ve vydání druhém z r. 1874), jež formou nápodobují Čelakovského Růži stolistou, a jedna každá báseň jest zaokrouhlena na tři sloky o čtveroverší trochaickém. Vedle horoucného vlastenectví převládá v nich okázale duch kněze církevního v nejširším slova smyslu a vyznání víry básníkovy jako katolíka, lidomila, při tom při všem arci vždy Čecha upřímného a nezlomného. Zde některé z těch veršů na ukázku:

Ještě stojím! Zdaž nepadnu
dnes či zjitra, tu či tam,
a ve chladném rově schladnu?
Chvěje se, ach, nevím sám!
Stojím ještě a vidoucí
vlasť i bratry, duše mroucí
vzdychá: „Pane, tu mne nech,
až zas vzejde slunce Čech.“

*

„Co z nás bude? Kam se děje
vlasť i sláva národu?
Lumír umlk: kdo koleje
zvrátí zlého osudu?“
Tak tu lkala duše duši
a v tom: „„Slzy nám usuší,
doufej bratře““ — zvolal druh —
„„věčný otec, dobrý bůh!““

*

Boha, rod, vlasť, lidstvo celé
věrně nose v útrobách,
já tu lásku duše vřelé
za hrobový nesu práh;
donesu ji, bychť měl katem
na stinadle zahynouť.

*

Raději smrť katův rukou,
raděj žalář hluboký,
raděj bídu s každou mukou . . .
raděj paměť prokletou,
než bych zradil víru svou.

*

„Bůh a vlasť!“ — to svaté heslo
v duši pojmi, bratře můj,
byť i ve prach čelo kleslo,
i v prachu Ty k heslu stůj!

*

Pro vlasť drahou, Čechu věrný,
nelekej se obětí,
a byť vrah i nevděk černý
stíhal Tebe v zápětí.

Zvláště rázná a vlastenecky mužná jest znělka Na Šumavě:

Chrámem, týnem, Šumavo, jsi
drahá synům národa . . .
Marno vrahů tmy a davy
draly se v tvé záseky;
Čech jim tady srážel hlavy
ve hrob nectný, daleký.
. Zůstaň, čím jsi, po věk věků
týnem svatým proti vzteku
bahobornýcb vrahů všech —
hvozdem českým, hradbou Čech.

Pomněnky již roku příštího (1846) po svém vydání došly důstojného překladu do němčiny,[1]) a to prací velezasloužilého našeho básníka a pedagoga Josefa Wenziga. Nejedny příznivé hlasy v kritických časopisech německých za oné doby a některé z přeložených těchto znělek, umístěné ve velkém díle Scherrově Bildersaal der Weltliteratur (1848), nasvědčují tomu, že Pomněnky nebyly bez ceny.

Máme před rukama ještě tři jiné sbírky básnické od Štulce, *Harfu Sionskou* (Hlasy a ohlasy hebrejské), *Na Tatrách a pod Tatrami* a *České dumy*. První cyklus, složený po spůsobě Byronových Hebrejských melodií, horuje o tužbách a stescích lidu israelského, otčiny zbaveného, mezi národy zavrženého. A jakož jsou osudy lidu israelského podobny k osudům národa našeho, tak i básník náš tklivými slovy pronáší tužby a stesky, rady a výstrahy k národu našemu se vztahující. Na Tatrách a pod Tatrami jsou elegické tužby a vzdechy nad uhněteným v porobě národem slovenským. Povstaly větším dílem již asi před půlstoletím (1834—1836). Básník náš za let studentských totiž rád cestoval po Moravě a Slovensku a tak z vlastního názoru seznal slovenské bratry, jichž se tklivými slovy ujímá, doufaje v šťastnou jejich budoucnosť:

Stiš se Hrone, bystrý Hrone,
slovenský lid neutone;
zkvetouť jemu zlaté časy:
laska synův matku spasí.

Dumy české jsou konečně zpěvy politickými, co do formy velkou zpěvností se vyznamenávajíce. Jsou nadchnuty vřelou láskou k národu, radice, jak by se měl v zápasech svých zachovati.[2])

Nuže, kdos národu a vlasti syn,
mujeje slzami kropený hrob
vzhůru se vzchop!

---

[1]) Vyšel s názvem: Erinnerungen auf den Wegen des Lebens v Praze nákladem Frid. Ehrlicha.

[2]) Jak zmíněný již životopisec Štulcův (ve Světozoru 1869 pag. 280) uznává, náležejí Dumy české a Harfa Sionská mezi nejlepší toho druhu verše české.

k svatému dílu se měj,
v dědičnou roli semeno sej:
semeno pravdy a krásy,
ctnosti a svobody, blaha i spásy.

Mnohem rozsáhlejší než básnická bylať .a jesti dosud činnosť Štulcova na poli literatury náboženské. Počínaje rokem 1847 Štulc vydával a redigoval katolický týdenník Blahověst, jenž od r. 1855 za příčinou tiskových poměrů po volných sešitech vycházel. Po různu pak vydal hojnosť spisů náboženských, Besedy katolické, modlitební knihy (Hvězda Betlémská, Milosrdný Samaritán, Patero červených korálů), polemický spis Renan a pravda, zejmena životopisy mnohých svatých a světic, život sv. Alžběty, sv. Anny, sv. Barbory, sv. Cecilie, sv. Máří Magdaleny, sv. Ferdinanda, sv. Františka Serafského, sv. Prokopa, sv. Vojtěcha, sv. Cyrila a Methodia a j. A roku letošního ujal se redakce skvostného vydání Písma svatého, Gustavem Doréem illustrovaného, nákladem Ottovým. Tu připomenouti dlužno též katolického kalendáře Poutníka z Prahy, jejž Štulc drahně let redigoval, jakož i Národního kalendáře Pečírkova, jehož upravovatelem od smrti vydavatelovy až podnes jest.

Štulc byl dvakrát i redaktorem časopisů politických, Občana (1848—49) záhy zaniklého a Pozoru (od r. 1861), novin občanských, které z počátku dvakrát týdně, později každodenně vycházely. Řídil je ve směru federalistickém, hájil v nich důležitostí kněžstva katolického, stál v řadách opposice proti Schmerlingovi a byl za tou příčinou odsouzen do žaláře na dva měsíce a ku ztrátě 1000 zl. z kauce.

Vysoce záslužné bylo i působení Štulcovo na stolici učitelské. Roku 1848 byl povolán za učitele náboženství na akademické gymnasium, kde také češtině a dějepisu vyučoval. A když r. 1853 gymnasium bylo zvráceno na ústav německý a sbor učitelský z veliké částky byl rozptýlen, měl býti také Štulc pro své vlastenecké smýšlení odstraněn, i zůstal na místě jedině intervencí kardinála Švarcenberka. Jak blahodárně ve škole působil, o tom vydávají svědectví sta a sta jeho odchovancův akademických, kteří jej chovají v nejvděčnější paměti.

Vedle úřadu učitelského býval a jest Štulc knězem nejvzornějším. Roku 1850 podal myšlenku k vystavění chrámu Karlínského; roku 1856 dal podnět ku slavení tísíceletého jubilea apoštolů slovanských. Za své zásluhy jak na poli náboženském tak i literárním byl povýšen na sídelního kanovníka a o několik let později na preláta království českého a spolu i na probošta (v řadě předchůdců LX.) kapituly Vyšehradské, jejímž historiografem také jest. Roku 1881 byl jmenován domácím prelátem papeže Lva XIII. Ani bratří Poláci nezapomněli zásluh Štulcových. R. 1881 jmenovala jej Akademicka czytelna v Krakově a téhož roku Koło polskie v Praze svým čestným členem. Nyní zasedá také mezi poslanci na sněmu českém.

V soukromém životě svém vynikal Štulc povždy řídkou dobročinností. Dobroty jeho nejednou bylo zneužito, nejednou mu také byla odplacena nevděkem. Jako bohužel téměř žádný muž české veřejnosti, neušel ani on pomluvě a zlehčování, však nedal se tím nikterak při-

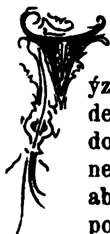
vesti ze své míry, drže se vždy křesťanského pravidla: In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas.

Co jest proboštem, žije hlavně své oblíbené myšlence: témě staroslavného Vyšehradu na věky ozdobiti nově zbudovanou velkolepou svatyní apoštolů Petra a Pavla. Přejeme mu z té duše, aby mu nebe dopřálo úplným a šťastným provedením krásného záměru toho slavně korunovati svůj dobrodějný, velezáslužný život.

O sociologii.

Píše

dr. Josef Trakal.

ýznačným rázem novověkého bádaní jest kladné pojímání vědeckých záhad. Navedením zkušebné a srovnávací methody dostoupila veškera odvětví lidského poznání za krátkou dobu netušeného rozkvětu. Všude jeví se horlivá činnosť a živý ruch, aby se k vědeckému rychlovlaku, jenž stoletím pádí, nepřišlo pozdě.

Tímto plodným rozvojem vědecké práce zviklán byl bývalý úvěr abstraktní metafysiky. Srovnávací a zkušebná věda psychofysiologická poučila nás o tom, že lidské poznání je toliko relativní, t. j. pouze pro člověka platnéa od jeho ústrojné podstaty odvislé. Každá věda pracuje samostatně ve svém odboru, nestarajíc se o to, setkáli se s odporem toho neb onoho názoru filosofického. Naopak světem myšlenkovým vane poznání, že teprve na zdivu věd odborných, které navzájem nerozlučně se doplňují, možno zbudovati pevnou soustavu filosofickou a že zjevy pozorované a zkouškou zjištěné podléhají zákonům vyšším a jmenovitě zákonu příčinného sledu, který je vodítkem při odkrytí dalších zákonů přirozených.

K tomu přistoupila ještě i ta okolnosť, že jednotlivé společnosti lidské nabyly zralého sebevědomí o svém bytu jako celistvé jednotě. Věda postoupila následkem toho od atomistického názoru o člověku jedinci ku pozorování složitého pletiva celých společností a oněch přirozených zákonů, na nichž život jejich spočívá.

Člověk je *ζῶον πολιτικόν*, tvrdil již velmistr řecké filosofie. On žije od nepaměti ve větších menších skupinách soudružných. „Většina lidí připouští, že člověk je bytosť sociální. Vidíme to v jeho nechuti k samotě a jeho touze po společnosti za mezemi vlastní rodiny. Vazba v osamocení je jeden z nejostřejších trestů, jenž někoho stihnouti může.“ [1]) Společnosť jest ono prostředí, v němž život jedinců počíná a shasíná a s nímž je tisícerými poměry spjat. In hoc movemur et sumus. Robinsonáda je pro vědu pohádkou. Již u své kolébky nalézá

[1]) Ch. Darwin: Abstammung des Menschen přel. Victor Carus 1875. I. p. 139.

každý člověk nakupeno duševní a hmotné bohatství vzdělanosti tisícileté, v každé naší myšlence leží výsledky dlouhého rozvoje. Řeč, náboženství, obyčeje, právo, obchod a průmysl, umění, vědu, válečné zřízení, útvary politické — všecka tato ohromná odvětví lidské činnosti, která tvoří společenské prostředí 19. století, vyvinula se jen v soubytí lidském. Jak se vytvořila? Kde jest jejich zřídlo? Jakým zásadám přirozeným podroben je život společenský a jeho proměny? Jest možno pozorovati nějakou stálost a pravidelnost v nesčíslném množství úkazů sociálních? Tyto závažné otázky předloženy byly vědě teprve v první polovici našeho století a staly se předmětem zvláštní odborné vědy, známé nyní pod jmenem sociologie. [1]) Ona má zabývati se záhadami všech tvarů lidského soubytí, jež zoveme společností.

Tím není řečeno, že by o látce sem spadající nebylo již dříve pojednáváno. Vědy zanášející se s člověkem čili t. zv. vědy sociální obíraly se již dříve podobnými otázkami, avšak toliko příležitostně a jednostranně. [2]) Hlavní jich zásluha záleží v nahromadění látky, která je nyní nastoupeným dědictvím odborné sociologie.

Není pochyby, že naše věda má mnohoslibnou budoucnost. Sotva však vznikla, již spadla na mlýn různých vědeckých náhledů, čímž jednotné bádaní její značně stíženo jest. Dlužno se tedy především ohlednouti, jaký úhelný kámen jí podložen byl a jaké methody zkoumání dány jí byly k bezpečnému průvodu.

I.

Po skeptickém a záporném snesení starších budov filosofických, o něž se v minulém století Bayle, Locke a Voltaire v různých směrech přičinili a které rozkladem starých státních principů provázeno bylo, přišlo opět znovuzřízení na denní rozvrh myslitelů. Jeden z prvých vědeckých pokusů tohoto druhu učinil vedle St. Simona Auguste Comte, jenž opíraje se o ramena Diderotova, Condorcetova a Humeova založil rozsáhlou soustavu t. zv. kladné filosofie (positivismu) a v jejím okruží zvláštní sociální vědu, kterou jmenem sociologie pokřtil. [3]) Dle běžného

---

[1]) Tento od mnohých sice zamítaný název jest nyní všeobecně běžný. Rozeznává aspoň zřetelně vědeckou theorii o společnosti od socialistických utopií, jež se často pod škraboškou sociální vědy ukrývají. Srv. můj článek v Osvětě 1884, č. 4. a 5. S nimi nemá sociologie nic společného, jsouc naopak jich negací. Ovšem není ani název sociologie před zneužitím uchráněn. Srv. na př. zvláštní směsici vědecké sociologie a socialismu v pojednání: Опытъ соціологіи науки устройства человѣчно-счастливаго сообщежитія. Соч. О. Че—ка. 1883.

[2]) Vedle filosofických prací dlužno poznamenati z min. století zvláště: *Montesquieu*, Esprit des lois a *Goguet*, De l'origine des lois, des arts et des sciences.

[3]) Základní dílo *Comteovo* jest: Cours de philosophie positive, 6 vol. 1830—42; pro sociologii: Système de politique positive 4 vol. 1851—54. Stručný přehled positivismu nynějšího viz v dr. Robinetově Philosophie positive 1881. O Comteových osobních poměrech srv. *G. H. Lewes*, Auguste Comte (Fortnightly Review January 1866). Krátká literární poznámka je též v Athenaeum ročn. I., listopad 1883 str. 54.

názoru školy záleží kladná filosofie ve vědeckém souboru lidských názorů, ve věcném vysvětlení světového (kosmologického, biologického, sociálního a mravního) řádu dle přirozených zákonů. Netážíc se nikde po příčinách zjevů (du pourquoi), jež považuje za nedostupny, hledá pouze zákony vztažnosti (du comment) t. j. zákony skutečných a stálých poměrů mezi těmito zjevy, a neuznává tudíž ani božského zasahání, ani jakési prapříčiny všehomíra ani pojmů absolutních.

Zákony různých zjevů jsou též různého rázu (sui generis) a jich soubor (synthèse) je možný jen s hlediska subjektivního čili vzhledem k člověku neb lépe člověčenstvu (le Grand-Être collectif), které je pozoruje. Tato věta jest obrácena hlavně proti objektivní methodě materialismu. Matičnou myšlenkou celé soustavy je další tvrzení, že jisté zjevy jsou nerozborné asi jako chemické prvky. Jsou to zjevy mathematické, astronomické, fysické, chemické u přírody neústrojné; zjevy biologické (a psychologické), sociologické a mravní u bytostí ústrojných. Kladné vysvětlení těchto jednotlivých odborů dle zvláštních přirozených zákonů jest věda a této řadě zjevů odpovídající řada věd jednotlivých je zároveň hierarchicky tak uspořádána, že každá předcházející je zároveň jednodušší a podmiňuje každou vědu následující.[1]) Se stanoviska pozorujícího člověka je řada ta věrným obrazem přírody a jejího skutečného řádu počínajíc od zjevů nejjednodušších až k nejsložitějším.

Na této základnici stojí kladná sociologie. Pokračujíce od všeobecného ke zvláštnímu nejsou vývody Comteovy pokud se týká tohoto odboru všude úplně správny a sotva by byly vesměs spůsobilé ke znovuzřízení společnosti. Hledíť na svět jaksi z okna Leibnitzovy monady — člověka či člověčenstva.

K trvalé však a neocenitelné zásluze zůstane jemu v sociologii vždy tvrzení o zákonnosti zjevů společenských, která jen v určitých mezích dá se měniti uměním politickým, o závislosti společenského stavu od celých dějin předběžných a o úzkém svazku sociologie se všemi ostatními vědami. Postupnou a sestupnou methodou, pozorováním, zkouškou a srovnáváním — zkrátka tak zvanou filiací historickou probírá sociologie poskytované jí od předchozích věd bohatství skutečností. Její vysoká úloha spočívá jednak v sestrojení theorie o společenském řádu (sociální statika) a jeho základních živlech, jednak ve vysvětlení rozvoje těchto významných zjevů (sociální dynamika).

Hlavní zákon dynamický je pověstný Comteův zákon tří stavů (loi des trois états). „Úplně pojatý základní zákon duševního rozvoje spočívá v nutném průchodu všech lidských theorií třemi slednými stavy. Prvý theologický je vždy předběžný; druhý metafysický neb abstraktní čistě přechodní; a toliko třetí kladný neb vědecký je konečný.“ [2]) Podobný zákon platí i pro činnosť lidskou, která nevyhnutelně prochází nejprve stavem výbojným a ustaluje se konečně ve stavu pokoje či průmyslu, proběhnuvši dříve stav válečný obhajný. Rovněž tak vznikl i společenský pud nejprve v rodině, pak stal se občanským a naposled všelidským. Člověčenstvo je svrchovaný pojem positivismu.

[1]) Srv. Cours de la Phil. pos. I. p. 68.
[2]) Système de politique posit. III. ch. I. p. 28.

Práce Comteovy došly náležitého ocenění teprve po smrti velikého myslitele, jenž všestranností svou s Leibnitzem se přirovnati dá. Nyní hlásí se k němu celá řada t. zv. positivistů, připisujíc na jeho vrub vědecký převrat novověký a podvrhujíc mu nezřídka myšlenky, kterých bychom v jeho spisech marně hledali. Littré, Lafitte, Robinet, Congreve, Harrison, Bridges, Mismer a celkem i J. S. Mill [1]) shodují se mezi sebou toliko v základních myšlenkách, které ostatně Comte sám od předchozí a souvěké filosofie převzal a jen přesněji pronesl i v soustavu zpracoval. [2]) O ostatní názory, které právě pro Comteovu filosofii význačny jsou, vede se dosti tuhý spor. [3])

Sociologie objevila se mezi tím též v anglické škole naturalistické, nalezši v péru Herberta Spencera výtečného pěstitele. Znamenitý učenec ten, slučující v sobě všecky přednosti novověkého ducha vědeckého, uveřejnil nejprve v četných statích zlomky svých vážných bádaní. Vzbudiv tím brzy proti sobě ostrou polemiku ze strany francouzských positivistů, byl nucen vysloviti jasně své vyznání proti stanovisku Comteovu. [4]) Připouštěje s uctivým odpadlictvím velikou důležitost kladné filosofie, zvláště v poznání toho druhu zjevů, jež posud před vědou se skrývaly (jmenovitě sociologie), popírá Spencer Comteovi přičítané znovuzřízení vědecké methody. Pro zákon tří stavů zůstal Comte induktivní důkaz dlužen, spokojiv se pouze tvrzením dogmatickým. Všeobecné pojmy lidské neprocházejí podobnými stavy, nýbrž zůstávají vždy tytéž. Toliko jich chápání se mění a s ním i průhlednost jejich. Ve všech dobách pátral duch lidský po prapříčině všehomíra buď cestou náboženskou nebo vědeckou. Tak děje se i dnes, ovšem spůsobem daleko vytříbenějším a prohloubenějším. Podobně má se to i s ostatní činností lidskou. Comte domníval se, že bádaní vědecké v nejvšeobecnějších rysech jest již dokonáno a že třeba ještě jen podrobnosti propátrati a je pod ony všeobecné věty podřaditi. Však neníliž to pochod a priori? předčasná všeobecnost? Zákony Comteovy jsou předpojaty a jeho souborného řetězu věd lze jen dogmaticky hájiti. Skutečnost a dějiny s ní nesouhlasí. Spencer nenahlíží vůbec nutnost podobné řady. Vědecký rozvoj nešel ani tou ani onou cestou; všecky vědy pokračovaly společně, dělíce svou práci opět ve svých odborech na menší odvětví, jež se navzájem doplňují a podmiňují.

Po četných essayích soustředil slavný anglický filosof vědeckou činnost svou na obrovské, posud nedokončené dílo o souborné (synthetické) filosofii, které vyniká vzácnou učeností a velikou silou vědeckého pojímání. Zvláštní péči věnuje mezi jinými také sociologii na základě přebohatých zkušeností biologických, ethnologických, psycholo-

---

[1]) Mně známy jsou práce: *Littré*, La science au point de vue philosophique 4. éd. 1876; *Robinet* l. c.; *J. S. Mill*, System of Logic 2 vol. 1843; *Prosp. Mismer*, Principes sociologiques 1882; ostatní pouze z citátů.

[2]) Comte odvolává se sám na své předchůdce v Catéchisme positiviste 1852 (Préface).

[3]) To tkne se zvláště: Politique positive. Srv. též *Lewes*, Comte and Mill (Fortnightly Review October 1866).

[4]) Reasons for dissenting from the philosophy of M. Comte.

gických a dějepisných.[1]) Jsa pionýrem onoho známého směru, jenž Darwinem, Bainem, Huxleyem, A. R. Wallacem a j. jest zastoupen a tak mocně na duševní život století působí, pohybuje se vždy na půdě nezvratných zkušeností, postupnou (induktivní) methodou vyvádí z nich věty všeobecné, vše slohem jasným a střízlivým. Velkolepý pochod rozvoje, spočívající na téže zásadě jako rozvoj biologický, slouží mu za stěžejní pojem sociologie. Však společnosť jeho není celé člověčenstvo; tato „veliká bytosť" není žádná bytosť. Sociologie zná jen společnosti.

Jestliže jeho s dychtivostí očekávané dílo nenalezlo takového obdivu, jak se myslilo, dlužno to přičísti rozsahu a složitosti předmětu, mládí a téměř nepřekonatelným obtížím nové vědy a zvláštnímu stanovisku badatelovu. On sám se k nedokonalosti přiznává. Nelze také upříti, že tu a tam vyskytují se apriorismy, nezřídka přílišné převládání pojmů biologických a předčasná všeobecnosť.

Naturalistická sociologie čítá hojné přívržence. Výtečný vykladatel evolučního učení Walter Bagehot[2]) pozoruje společnosti se stanoviska Darwinovského „boje o život" a přirozeného výběru, pátraje po příčinách, jež vyšinuly sociální skupiny ze stavu prvotného až k vrcholům vzdělanosti. Soustavně zpracoval všeobecnou theorii o společnostech také na základě nejnovějšího stavu přírodních věd Gustav Le Bon.[3]) Jiní nahlížejíce, že obsáhlý systém sociologie je posud nemožný, nýbrž jsa plodem jednoho ducha, obsahuje vždy něco jednostranného a nuceného, spokojují se pouze pořádáním bohaté látky, kterou poskytují hlavní odbory činností lidských se stanoviska ethnologického.[4]) Výdatnou podporou jsou tu práce anthropologické[5]) a cestopisné. Z některých stran slyšeti sice námitku, že zprávy cestopisné jsou nespolehlivé a proto téměř neupotřebitelné, připouštějíce jen zřídka dostatečného zjištění. Avšak oč větším právem žádá se pro Tacita větší věrohodnosť než pro Alex. Humboldta, Liwingstona, a j., kteří opatřeni jsouce všemi vymoženostmi soudobé vědy a odchováni v bohatém životě novověkých společností, podávají nám pozorování tak přesná a mnohostranná?

Podstatně ethnologické jsou také známé veliké práce J. Lubbockovy[6]) a E. Tylorovy,[7]) které shrnujíce všecky zjevy sociologické

---

[1]) *H. Spencer*, Social statics 1868; The study of sociology 2. ed. 1882; Principes de sociologie trad. par Cazelles 1879—83, 3 vol. Encyklopedického díla: Descriptive sociology neznám blíže; je věnováno sbírání látky. Srv. též: *L. Carrau*, L'humanité primitive et l'évolution sociale après H. Spencer (Rev. des deux mondes 1880 1. avril).

[2]) *W. Bagehot*, Physics and politics 6. ed. 1883.

[3]) *Dr. Gustav Le Bon*, L'homme et les sociétés II. part. 1881.

[4]) *Dr. Ch. Letourneau*, La sociologie 1883.

[5]) Srv. na př. práce *Waitzovy*, *Fridr. Müllerovy*, *O. Peschelovy*, *Montegazzovy*, *Hellwaldovy* a velmi učená i bohatá často však formou nezáživná díla *Bastianova* atd.

[6]) *Sir John Lubbock*, Die vorgeschichtliche Zeit nach der 3. Aufl. übers. von A. Passow 1874 2 Bde. a Entstehung der Civilisation nach den 3. Aufl. übers. von demselben 1875.

[7]) *E. Tylor*, Forschungen über die Urgeschichte der Menschheit 1866 a die Anfänge der Cultur 1873 übers. v. Spengel und Proske; Einleitung in das Studium der Anthropologie u. Civilisation 1883 übers. v. G. Siebert.

v pojem vzdělanosti neb kultury osvítily hlavně t. zv. doby předhistorické.

Vedle toho snaží se mnozí blížiti se záhadám sociologickým na půdě více méně přírodovědecké. — Espinas [1]) srovnává ve svém pěkném díle společnosti zvířecí se společností lidskou. V Německu Schäffle [2]) na širokém podkladu biologickém a národohospodářském postavil neodvisle od Spencera velikou soustavu společenskou zbarvenou poněkud t. zv. školním socialismem, kdežto jiní vřadili společnosť přímo do zoologie a popisovali ji jako nějaký živý druh ústrojný namnoze pod vlivem soustředivé politiky a militarismu pruského (Jäger, Haeckel, Virchow). Takové výstřednosti kazí ovšem nejen dobrou sociologii, nýbrž snad i dobrou zoologii tak asi jako učení o urschleimu skromný darwinismus.

Úplnou protivu posud vylíčeného směru historické a naturalistické sociologie tvoří t. zv. filosofická škola její. Vyklíčila z učení o přirozeném právu a ze sociální smlouvy Rousseauovy a Hobbesova Leviathana; objevuje se v jiném tvaru u Kanta a Fichta obírajíc se hlavně občanským a politickým řádem, při čemž stát je se společností stotožňován. Proti takové theorii o vzniku společností obrátil se již Hegel, historická věda právní a státní a nyní celá nadřečená škola sociologická. Odporuje jí vše, co nyní o pradějinách společností lidských známo jest. Za posledních let sáhl opět k Rousseauově smlouvě společenské A. Fouillée, [3]) snaže se různé běžné směry sociologické mezi sebou ve shodu uvesti. Však jeho duchaplný pokus jest přece jen nucené a umělé narovnání. Pověstná smlouva jest mu více ideálem, jehož společenský a státní rozvoj dosíci se snaží, nežli vznikem společnosti, jak to myslil Rousseau. Pravdu má, že naturalistická škola posud málo dbala společenských důležitostí a státních ideálů; jich dalekosáhlé působení na sociální rozvoj nedá se popříti. Vždyť již vliv vyjádřeného od Rousseaua názoru soudobého nelze ani vystihnouti. [4]) Každá doba má právě svůj ideál, a společnosť řeší dnes jednu velikou otázku, aby si zítra předložila novou. Kdo nezná vliv monotheismu, křesťanství, humanismu, renaissance, liberalismu a absolutismu? Včera jednalo se o zlomení nevolnictví a dosažení politické svobody, dnes jedná se o rovnoprávnosť národnostní a zítra o otázku sociální. V rychlejším dokonání této podivuhodné sociální appercepce velikých myšlenek časových záleží značná část společenského rozvoje, který musí stát pokud možno usnadňovati. Že by však všeobecně volná smlouva aneb „smluvní organismus“ měly býti konečným a svrchovaným ideálem společenského rozvoje, tomu příčí se již sama relativní povaha každého ideálu takového, závislého opět od skutečného stavu společnosti, jehož jest odleskem. Neboť jen tak může býti ideál předmětem pozorování sociologického.

Srv. o Tylorovi poznámku v Athenaeum, ročn. I., únor 1884 (str. 159) — V témž směru pracuje: *Morgan*, Ancient society 1878: *Girand-Teulon*, Les origines de la famille 1874 a *Mc. Lennau*, Primitive mariage 1869.

[1]) *Espinas*, Les sociétés animales 2 éd. 1879.

[2]) *Schäffle*, Bau und Leben des socialen Körpers 4 Th. 1878.

[3]) *Alfr. Fouillée*, La science sociale contemporaine 1880.

[4]) Srv. *G. H. Lewes*, The influence of Rousseau on European Thought (Fortnightly Review 1872, p. 494).

II.

Ve všech vědách téměř jeví se nyní vřelé účastenství k hledisku sociologickému. Duševní šlechta všech odborných bádaní podává sociologii svou pomocnou ruku, aby mladá věda brzy dospěla pevnosti a výše svých družek. Zbrojnice její jest již nyní velmi bohata. Dějepis, vědy právní, státní a národohospodářské, ethika, srovnávací psychologie, mythologie, jazykověda, národopis, anthropologie a j. jsou pro sociologii nezbytné pomůcky. Obsáhlé rozhledy dějepisné, jak je nakreslili Grote, Buckle, Guizot, Lecky, Draper, Taine, Mommsen, Curtius, Renan, Fustel de Coulanges, Palacký, Šafařík, Kostomarov a mnozí jiní do této statné řady patřící veleduchové dějepisní, obsahují důležitou již zpracovanou látku pro poznání společnosti a bohatého života jejich. Dějepis v našem století dospěl k hluboké vnitřní změně. [1])

Buckle stěžuje si, že přírodní vědy daleko předčí nad bádaní dějepisná: „posud je rozšířeno mínění, že v lidských záležitostech je něco tajemného a předurčeného, jež je činí nedostupny našemu bádaní.“ Výmluvnými slovy žádá dále slavný učenec „odkrytí pravidelnosti ve středu zmatku“.

Spokojivši se dříve prostým vypravováním událostí dějinných, pátrá nyní věda historická více po příčinách a zauzlení úkazů těchto, pozorujíc je zároveň v prostoru i v čase. Kdysi zanedbávané a v temnosť se halící staré společnosti maloasijské a americké, na Gangu a na Nilu, prastará vzdělanosť za čínskou zdí počínají se vyjasňovati; souvislosť dějinných období a převratů nabývá vždy většího zjištění. Na Trojské půdě, v Ninive, v Mykénách vykopávají se památky z dob předhomerských, prastaré papyry a klínová písma sdělují nám zajímavé údaje o neznámém společenském životě assyrském a egyptském. Suchoparné kroniky a letopisy slouží dnes pouze za prameny dějin. Z druhé strany jest různé metafysické blouznění jako Heglovo o „světovém duchu“ nepostačitelné. Dějepis jest právě více než kalendář a více než aprioristická soustava, on žádá pevných zákonů pro své zjevy jako vědy jiné.

Jedna z nejpěknějších vymožeností historické vědy je odvětví kulturní. [2]) Zde podařilo se jí proniknouti již daleko za první letopočty. Zvláště pravěk lidský, nad nímž se rozednívati počíná, je vděčné a zajímavé pole pro sociologa. „Není to ješitná zvědavosť, jež pobádá člověka k pátrání po svém původu. On pochopil, že se může poznati dnes, ználi se jakým byl.“ (Quinet. [3])

Dějiny společností staví se u mrtvého bodu, kde psané památky čili t. zv. listinářství přestává. Za posledními *milníky* letopočtů zeje veliká mlhovina, kterou osvětlují ještě jen ústní podání nejasné legendy a pověsti. Než právě tato neznámá krajina dějin láká naši zvědavosť tou měrou, jako fysika onen tmavý pruh, jenž leží za fialovou barvou slunečního vidma. Bude možno proniknouti až k prvopočátkům společ-

---

[1]) Srv. *R. Rosières*, Les écoles historiques (Revue politique et littéraire 1881, čís. 10).

[2]) Sem spadá i *Hellwaldovo* známé, avšak poněkud stísněné dílo: Culturgeschichte in ihrer natürl. Entwickelung 1876. 2 Bde.

[3]) Cit. v *Caspari*, Urgeschichte der Menschheit 1873 a 1876. 2 Bde.

nosti? Naděje jest dosti veliká. Mnoho usnadnila nám již srovnávací jazykověda. Tím nejsou míněny ovšem neplodné spory o „prvém slově“ člověka, nýbrž ona věda, jež pečlivě ohledává slovná bohatství různých národů a vidí v něm odlesk jeho civilisace, jež podává nám dějiny povlovného vzniku řečí ve styku se vznikem ostatních zjevů sociálních od nápodobování zvuků přírodních až k nevyčerpatelně bohaté mluvě národů kulturních. Víme-li, že jistý tlum slov je všem Ariům společný, lze dále vyvoditi více méně s jistotou, že již před rozchodem svým znali oni orbu a chov dobytka a jakýsi domácí a politický řád. V mnohých slovech vězí nesmírná starobylosť a jich původní význam udává nám nezřídka zaniklé již společenské zjevy té doby, kdy slova ta vznikla. [1])

Kdežto srovnávací jazykověda je pouze vodítkem při poznání úkazů sociálních, obsahuje srovnávací mythologie jak ji na př. Max Müller, Tylor, Réville, Roskov, Grimm a jiní vyvinuli nejen bohatou látku pro bádaní o náboženských názorech různých národů od surového fetišismu až po křesťanství, které po všecky časy s útvarem společenských zjevů úzce souvisely a veledůležitou stránku života sociálního tvořily, nýbrž nezřídka přímo skrytý řád prvotních dob. Homérův Olymp jest věrný obraz pradávných společností řeckých; obřady a legendy pojící se k poctě heroů obsahují minulosť a slávu řeckých kmenů, kol nich vypučel hybný život a civilisace antická, a kdo nepozoroval souvislosť státních theorií středověkých s učením křesťanským? Své vlastní představy a zvyky přenášel člověk zajisté i na své bohy, zvláště u národů, kde bohatá theogonie a samorostlé soustavy mythologické vznikly.

Velmi důležitou pomůckou pro předhistorickou dobu, která bez letopočtu jen sociálními převraty se datuje, jsou zvláštni společenské úkazy, které vznikly za ranních červánků vzdělanosti, a jichž zbytky trčí až do dob historických. Tylor nazval je případně „přežitky“ (survival). Jsou to jaksi bludné balvany sociální, jež nesouce na sobě stopy starší doby, neshodují se nyní se svým okolím sociálním. Víme, jak dlouho mnohé pověry, zvyky a právní pořekadla se udržují (očisty, Svatojanské ohně atd.). — Kdy bychom neznali jich původu, byly by nám zpola nevysvětlitelny. Každá vrstva sociální obsahuje zbytky z vrstev předchozích, a přebytky takové jsou často spolehlivější důkaz než psané památky. Pracemi Lubbockovými, Tylorovými, Morganovými, Mc. Lennanovými, Giraud-Teulonovými, Spencerovými a j. odkryta tím způsobem již veliká část ztracených dějin pravěku. Jsou to vážné pokusy ukázati, že naše nynější pojmy o rodině, příbuzenství, manželství, vlastnictví, jež jsou zdánlivě tak přirozené, jsou útvary poměrně nové a že musily projíti celou stupnicí pojmů nám nyní úplně cizích. [2])

---

[1]) Srv. *E. A. Freemann*, Comparativ Politics, London 1873 chap. 1.

[2]) *Sir Henri Maine* vychází naproti tomu od zřízení patriarchálního jako původní soustavy společenské. (Early Law and Custom 1883.) Také *O. Peschel* (Völkerkunde 5. Aufl. 1881) jest jiných náhledů. Srv. dále: Левбин, Къ эволюціи семьи 1884; *Jul. Lippert,* Die Geschichte der Familie 1884.

Těžko jest nyní již rozhodovati o otázce, zda všecky společnosti lidské jsou výstřelky jednoho aneb více středů. Tato záhada, o kterou se paleontologie s anthropologií pře, je sice také pro sociologa závažnou, avšak zatím musíme se obejíti bez rozhodné odpovědi. Od srovnávací psychologie lze v tomto ohledu mnoho očekávati. [1]) Jejím úkolem jest vyhledati psychický stav prvotního člověka a vysvětliti postupný rozvoj jeho duševní činnosti, jeho pocitův a pudů z nich vznikajících, jeho citů a vášní v souvislosti se vznikem mravních, náboženských, právních, politických a hospodářských útvarů. Jedná se tu zejmena o pozorování divokých národů, jichž sociální stav se nezřídka stotožňuje se stavem prvotních společností vzdělaných. „Divocí a barbarští národové představují nezřídka kulturní stupně, nad něž se naši předkové již dávno povznesli, a zvyky i zákony oněch národů dovolují často poznati význam zvykův a zákonů našich, jejž bychom s tíží jinak uhodli.“ (Tylor.) Eskymácké kamenné zbraně podobny jsou našim pravěkým zbraním, pověstné dánské kjoekkenmaedingy spatřujeme v jiném vydání u Australcův a Fuegů, kolové stavby švýcarské vidíme na nové Guinei.

Však obdoby takové dlužno vysvětlovati velmi obezřele. Veliká shoda mezi divochem a prvotním člověkem nevylučuje důležitých růzností. „Moderní divoch není bytost tak jednoduchá, jak si ho představovala filosofie 18. století; naopak život jeho jest zapleten v tisícero podivných zvyků; jeho rozum jest zatemněn tisícerými divnými předsudky, jeho city jsou setřeny tisícerými krutými pověrami“ (Bagehot), které se jenom během dlouhého rozvoje vyvinouti mohly. Z podobných příčin nemožno také psychologii dětské přikládati přílišnou závažnosť. Každý nynější člověk jest zušlechtěn tisíceletým zděděním, kdežto prvotní člověk i nejjednodušších pudů teprve zkušeností nabyti musil.

Podobná methoda, jaká se nyní všeobecně v dějinách pěstuje, vnikla také s úspěchem ve vědy právní a státní. Proslulý zakladatel historické právní školy, Savigny, vyslovil po prvé, že právo jest kus národního života, že vyvinulo se v čase a že musí býti také jen jako kladné právo pojato a nikoli z rozumu čerpáno. Pojem absolutního přirozeného práva, které má zřídlo své v pouhém rozumu a ve vrozeném citu právním, které platno jest pro všecky doby a místa (jus in perpetuum valiturum), jak si to myslila právní věda 18. století, jest nemožný. Právo nepřináší člověk na tento svět hotové, aniž jest ono plodem jediného ducha lidského. Nevzniklo tak jako Athéna z hlavy Zeusovy, nýbrž povstalo volným rozvojem jako řeč, zvyk a náboženství z přirozené nutnosti společenského soubytu. Na tomto stanovisku stojí právník proti různým soustavám práva a vidí, kterak se ústavy jeho mění, jak nové před očima jeho vznikají a jiné odumírají. To, co bylo kdysi svatým právem, jest nyní bezprávím. Třeba vzpomenouti jen krevní pomsty, která byvši kdysi pravidelným pohledáváním práva, jest nyní nedovolenou svépomocí, ano i těžkým zločinem. Právní ochrana, která byla původně soukromou záležitostí ukřivděného, přešla znenáhla výlučně

---

[1]) Tato mnohoslibná věda utěšeně pokračuje. Vedle Spencera, Baina je pěstována v Německu od Bastiana, od Herbartovců *Lazarusa* a *Steinthala*, *Geigera*, *Labanda*, *Casparia* a. j.

a úplně do rukou státní moci, v trestním právu dokonce i iniciativa její s malými výjimkami. Aneb srovnejme poměr státu k jednotlivci v různých dobách a na různých místech. Zde na zemi se plazící otrok, jinde pyšný civis Romanus, včera poddaný a dnes obvodem politických práv obrněný občan.

V soustavách platného práva jeví se pestrá mosaika. Tu jest ústava z dávné starobylosti, tam přežitky z dob feudálních, zde útvar čilého obchodu a průmyslu, tam houževnaté zbytky práva obyčejového. Poznáním historické a sociální podstaty ústavů těch vysvitne i cena jejich pro doby, kdy sociální podmínky se pošinuly. Právo se mění se společenskými zjevy, k jichž ochraně slouží. Právní cit není vrozený, nýbrž vznikl ve společnosti. Dle nových bádaní (Laveleye, Maine, Bogišić, Maurer a j.) není naše soukromé výlučné vlastnictví, jež přijali jsme od Římanů, jediným možným tvarem vlastnictví. Společný majetek rodiny a obce, rodový byt byly a ještě jsou úkazy tak rozšířené, že je můžeme považovati za všeobecný stupeň rozvoje právního, jímž neli všichni národové země, jistě všichni Ariové prošli a částečně posud procházejí. Také naše složité formy státního zřízení jsou jen výsledky dlouhého rozvoje z počátků nepatrných. Stát je tedy v jistém slova smyslu umělým útvarem společenským, ovšem že ne tak, jak si to myslil Rousseau, Hobbes aneb scholastická státní utopie. Aristotelská trias státní formy, která až po toto století za dogma se považovala, není jím více v moderní vědě, která shledala, že útvary politické u různých společností jsou rázu různého a že nesnesou žádné šablony. Státotvorné podmínky nenastaly všude rovnou měrou; mnozí národové nedostoupili ani ku podobnému ústroji složitému. Sociálním vzrůstem a rozlišením skupin spelečenských šíří se obzor právní a politický. Právo rodiny stává se právem rodovým, a rozvinuje se dále v právo kmenové a konečně státní, při čemž každá jeho část nabývá opět svého zvláštního rozvoje a působiště.

Právník má tedy zejmena velikou příležitosť vniknouti v záhady sociologické, poněvadž veliká část zjevů sociálních právními předpisy je objata. Vniknouti v ducha práva a poznati jeho sociologický podklad, vypátrati ony činitele, jež podmiňují právní a politický rozvoj, jest jinou stránkou novověké právní vědy. [1])

Hlubší vniknutí v povahu úkazů sociologických nemohlo zůstati bez vlivu na ethiku. Mělo se namnoze za to, že mravní city jsou člověku vrozeny a podobně jako v přirozeném právu, že pojem mravnosti jest absolutní a pro všecky doby a místa platný. Ještě Buckle i Kant mají za to, že mravní city a pojmy jsou od pravěku tytéž a celá škola přirozeného práva, vyjma snad Hobbesa, představovala si již prvotního člověka nadaného samou dobrotou a mravností. Srovnávací psychologie, národopis a právní vědy poučily nás však o jiném. Ethika nemůže vycházeti pouze od mravního individua, neboť ono jest výsledkem nesčíslných

[1]) Ve směru tomto pracují na př.: Ihering, Mommsen, Sohm, Post, Bernhöft, Kohler, Joly, Bluntschli, Nasse, Maine, Laveleye, Laboulaye, Ortolan, Freeman, Bogišić, Spilevský, Kapustin, Sergějevič, Lombroso, Ferri, Bastian a j. Srovnávací právní věda nalézá mezi nimi také výtečné pěstitele.

přirozených a sociálních pochodů minulých i přítomných, individuální život je toliko ve společnosti možný a může býti odloučen od svého prostředí toliko úsilovnou abstrakcí. Působnost rodiny, státu a církve, reflexivní a vzájemné vlivy vlády a národu, veřejné moci a nakažlivého veřejného mínění, poměry mezinárodní, mír a válka, ethnický ráz ducha národního jsou vedle individuálních buď zděděných buď navyklých vlastností činitelové mravní solidárnosti lidské. Zištnost, soucit, intelligence, zvyklost, nápodobování, mínění, právní cit jakožto pohnutky mravní jsou jen ve společnosti možny. Normálního a ideálního člověka, jak si ho představuje spekulativní filosofie, není. Zásady mravní jsou určeny pro život ve společnosti a směřují k blahu sociálnímu, měníce se časem a stupněm vzdělanosti. Cíl jejich jest hybný a změny schopný. Ovšem jest i tu ještě mnoho sporu. Kdežto Darwin mravnost od zděděného soucitu (od něhož již A. Smith vyšel) odvozuje, připisuje ji Spencer zděděné zkušenosti o užitečném, J. S. Mill mravnímu nazírání aneb fysiologickému pudu (ostatně ve smyslu Benthamova utilitarismu). V hlavní věci jest však shoda: mravnost vznikla ve společnosti, její povaha i úloha jest sociální.[1])

Pokusy postaviti jednotnou theorii společenského bytu činěny byly také již ze strany národohospodářské, zvláště v Anglii, kde národohospodářská zásada utilitarismu a zájmu téměř veškera odvětví vědy ovládá. Politická ekonomie obeznamuje nás s potřebami člověka žijícího ve společnosti a s prostředky jejich ukájení, s pohromami, jež vznikají v řádu pracovním, obchodním a průmyslném, a s jich odpomocí. Úkazy práce, výroby a výživy, zkrátka hmotné zájmy lidské vyplňují velikou část života sociálního. Novověké společnosti průmyslné vynikají nesmírnou složitostí a nekonečným dělením práce. Veledůležité svazky hospodářské, obchodní a smluvní mezi vyrabitelem a stravitelem, statkářem a nájemcem, kapitalistou a dělníkem, pánem a sluhou, boháčem a chudým vytvořily již ode dávna ve společnostech lidských zvláštní stavy a třídy s protivnými zájmy, jež nabyly ještě většího složení tvořením hospodářských jednot, společností, klubů a cechů a vstoupily v nesčetné styky s útvarem státním. K úzkým vztahům zjevů národohospodářských a společenských počíná nyní politická ekonomie bráti větší zřetel, než se prve dělo, zvláště že i dějepisnému bádaní také zde patřičné místo vykázáno bylo (Roscher, Knies) a vedle běžných starších theorií individuálných a soukromohospodářských (Smith, Ricardo) také učení obecně hospodářská patřičného ohledu nabyla (Ad. Wagner, Schmoller, H. George, Laveleye a j.). Však stanovisko Careyovo, Steinovo a jiných všeobecné sociologii postačiti nemůže, aby věty její nebyly jednostranné a kusé, neboť ve společnosti jsou vedle národohospodářských poměrů také svazky a styky jiné (právní, mravní, náboženské, krevní[2]). Z druhé strany

---

[1]) Ve zkušebné ethice pracují mezi jinými Spencer, Comte, Bain, Caro, Marion, Alex. v. Öttingen, G. Jellinek, Courcel-Seneuil, Schäffle, Mill, Masaryk a j.

[2]) *Carey*. Principles of social science 3. vol.; *Stein*, Gegenwart und Zukunft der Rechts- und Staatswissenschaft Deutschlands 1876; srov. též Malthusovým, Comteovým a Millovým vlivem prosáklý a velice rozšířený anonymní spis: Elementi di scienza sociale 3. ed. 1878 (přel. z 12. vydání

však nemůže se ona bez národohospodářských bádaní obejíti, ježto každý úkaz společenský má své hospodářské zbarvení, neli přímo takovou povahu.

Na konec netřeba se zmiňovati o důležitosti statistiky pro všecky nadzmíněné odborné vědy. Nechť se soudí o zákonitosti jejích vět tak či jinak, ony jsou přece pro každé pozorování společenských zjevů nezbytné a neocenitelné. Pečlivě sepsaná tabulka statistická mluví tomu, kdo ji dovede čísti, výmluvněji, než celé svazky rozvláčných výkladů. Statistika nejlépe ukazuje, kterak děje, jež zdánlivě od lidské vůle závisí, s takovou pravidelností se vracejí, že dlužno považovati je za nutné výsledky společenské organisace. Srovnej na př. skoro stálé číslo zločinů, sňatků atd. rok od roku. Ovšem že nám nikdy příčiny této pravidelnosti nesděluje; toť úloha sociologie samy. [1]) (Dokončení.)

Stará panna.

Kdo květy pro jiného tkává,
ať činí ruka nebo skráň,
ten častokráte nedostává
ni jediného v stuhlou dlaň! . . .

Na hladký hedbáv, v rámec spjatý,
den celý šije pestrý květ;
mráz oknem vane jedovatý
a zasněžen jest celý svět.
Co všecko do těch květů všívá,
to mimo ni ví pán bůh jen,
a na hedbávli zrak se dívá,
je v květy vetkán také sen.

Jak lesklý jest ten hedbáv bílý,
jak list i květy žhavé tak!
Však prsty chromnou věčnou pílí,
a tuhne vaz a slábne zrak;
v leb věčným bděním spánek padá,
bled, prázden, bez barvy jest ret,
a svěží jindy líce zvadá —
tak zvolna mře již dvacet let.

Nač myslí na všecko! Kdož tuší,
že ladnou spletí květů těch
svou celou zobrazila duši
a zašlých chvílí kvapný běh?

---

anglického originálu); *Jos. Garnier*, Notes et petits traités 2. éd. 1865 atd. O poměru národního hospodářství k sociologii srv. též *Kaizlovo* Národní hospodářství 1883, p. 31 násl.

[1]) O úloze a významu statistiky srv. zvláštní pojednání u Garniera l. c. p. 1. násl.; proslulá díla Quételetova, Moreaua de Jonnès, Bertillona a j.

Kdo ví, že onen motýl plavý
jest první lásky klamný zjev,
a rosa na osinách trávy
že její vyrudlá jest krev?

Kdo ví, že hladký hedbáv zcela
jí představuje drsný svět,
v němž strádala a krvácela,
že výkřikem jest každý květ —
že přání v nich a marné touhy
a moře snů, jímž zhlcen břeh,
že každý list jest román dlouhý,
a celou básní každý steh?

Však u večer, když pilnou prací
zrak mdlí a rudne pospod řas,
tu s dílem ku skříni se vrací
a opatrně skrývá zas.
Též o potravu postaráno:
číš vody jest a režný chléb . . .
a po noci když přijde ráno,
zas nad hedbávem kloní leb.

Tak hyne věkem, stárne v líci,
zrak zhasíná a stydne krev —
část mzdy ukládá na Matici,
část na rubáš a na rakev . . .
Ji neblaží květ niv a strání
a ptáků zpěv a teplý jih,
jen ve snu z jara k ní se sklání
kýs stín o bílých perutích.

Tu zrudne tvář a hruď se třese
a srdce divný svírá strach,
pak vřelá slza zjevuje se
na ubělových poduškách.
Tak probudí se, probdí k ránu,
a znova začne práce ruch,
až posled v čelo starou pannu
sám slíbá milostivý bůh. —

Kdo květy pro jiného tkává,
ať čím ruka nebo skráň,
ten častokrate nedostává
ni jediného v stuhlou dlaň! . . .

Adolf Heyduk.

František Škroup.

K padesátiletému jubileu písně „Kde domov můj?“

sepsal

O. Hostinský.

Rodiny učitelské vyslaly do světa nejednoho z předních hudebníků našich, a mezi nimi i muže daleko za hranicemi českými slavené a vážené ještě po mnohých desítiletích, jako Jana Ladislava Dusíka; ale dojista jmeno žádného z těchto synů učitelských nestalo se tak populárním ve všech vrstvách národa našeho a po všech končinách vlasti naší, žádné tou měrou nesrostlo s dějinami našeho národního probuzení, jako jmeno Františka Škroupa, skladatele první české zpěvohry a národního hymnu *„Kde domov můj?“* Onoho bujného rozkvětu našeho umění hudebního, z něhož nyní se radujeme, kochajíce se v potěšitelné rozmanitosti a bohatosti původů jeho, nedočkal se autor *Dráteníka*: zavřel oči své k věčnému spánku právě několik neděl po otevření prozatímního divadla, prvního to samostatného stánku našeho dramatického umění, který pak během nemnoha let stal se požehnanou půdou našim snahám uměleckým. A přece Fr. Škroup hrdě rozvinul prapor dramatické hudby české již téměř před šedesáti lety: ale tenkráte byl on a s ním i básník jeho, J. K. Chmelenský, hlasem volajícím na poušti, a slibné ony začátky české zpěvohry, jež mocným nadšením dovedly naplniti srdce nejlepších mužů českých, na dlouho zůstaly smutnými troskami budovy nedostavené. Když pak ideál, jenž v letech dvacátých jako mlhavá vidina v dáli nedostupné Škroupa byl uvedl na dráhu uměleckou, po dobách krušných, neutěšených konečně blížiti se zdál uskutečnění svému, tu nelítostný osud kroky prvního českého skladatele zpěvoherního řídil do ciziny, jež poskytla mu na krátko jen milý útulek, brzy však navždy chladný hrob. Teprve nyní, a jen tenkráte, když v souvislosti přehlížíme dějiny našeho umění dramatického, můžeme oceniti veliké zásluhy Škroupovy, jak sluší a patří: ode dávna však každý Čech zná a ctí Škroupa jakožto skladatele lahodných zvuků písně Jos. Kaj. Tylem básněné, která, sama jsouc překypujícím výrazem nejryzejšího vlastenectví, provázela národní probouzení naše na všech jeho stezkách truchlých i veselých jakožto ctihodný symbol citů nejsvětějších, písně to, jež během časů posvěcena jest na hymnus národa českého. A právě v nejbližších dnech dožije se naše „Kde domov můj?“ svého padesátiletého jubilea. Půl století nezbavilo nápěv krásy melodické, slova dojemné vroucnosti, ale pestré příběhy doby té valně přidaly jim ještě významu a ctihodnosti.

Ke dni 21. prosince t. r. chystá se důstojné oslavení tohoto jubilea; následující nástin životopisný tudíž pokládán buď za skromný toliko příspěvek ku poznání a ocenění vlastenecké i umělecké činnosti Škroupovy, jíž v onen den památný věnovati hodlá vděčnou vzpomínku celý národ náš.

Otec Františka Škroupa, hudebního našeho buditele, jakož i o deset let mladšího Jana, jenž po příkladu bratra svého též súčastňoval se vlastenecko-uměleckého ruchu oné doby, Dominik Škroup, byl učitelem ve Velkých Vosicích na panství Pardubickém. Dne 3. června 1801 narodil se mu syn, jenž tak záhy jevil rozhodné nadání hudební, že otec, sám jsa důkladným hudebníkem a učitelem hudby v celém okolí váženým, nemohl ho nepozorovati. Až do dvanáctého roku otec sám bděl nad utěšeným rozvojem tohoto nadání; však počet učňů, kteří svěřeni bývali péči Vosického učitele, někdy tou měrou vzrůstal, že Dominik Škroup pro cizí děti zanedbávati musil, co vzdělání hudebního se týče, děti vlastní, jimž namnoze bylo přiučovati se lecčemuž teprve od jiných žáků otcových. Tím závažnějším stával se arci každý projev nevšedních schopností Františkových. Již v nejútlejším věku svém uměl pískati na flautu. Kdysi na počest vzácného hosta, krajského hejtmana z Pardubic, hodovala velká společnost u Vosického děkana Ignacia Kuchynky, muže velmi vzdělaného a umění milovného; ten podle obyčeje tehdejší doby postaral se též o stolní hudbu, již ve vedlejším pokoji prováděl ovšem pan učitel se svými žáky. Krajský, upozorněn na to, že obratným flautistou je hošík docela malý, takořka dítě, nechtěl tomu uvěřiti a přistoupil blíže, aby se podíval, zdali snad František flautistu nenápodobuje toliko posuňky, kdežto někdo jiný za něho píská. Přesvědčiv se pak, že neběží zde o nějaký žert, ptal se mladistvého virtuosa, kolik mu je let? „Jde mi na osmý,“ odpověděl chlapec k velikému podivení tazatelovu.

Františkovy pokroky v umění hudebním, zejmena ve zpěvu, byly tak značné, že když podporován jsa Vosickým děkanem Kuchynkou dán byl do Prahy, aby se připravoval na studia, stal se vokalistou nejprve v chrámě Týnském, později v Loretánském na Hradčanech (za ředitele kůru Fr. Strobacha). Avšak jen dva roky zůstal v Praze; po smrti svého dobrodince r. 1813 odešel na gymnasium Kralohradecké. Zde stal se jeho učitelem hudby ředitel kůru u sv. Ducha František Rollert, důkladný hudebník z dobré staré školy; jeho vedením nadání Škroupovo patrně prospívalo. Do doby té náleží první jeho pokus skladatelský veřejností vyznamenaný. Při výročních totiž zkouškách, jež odbývaly se tehdy s jakousi okázalostí a zvláště nadaným žákům i příležitosti poskytovaly k výstupům básnickým a hudebním, zpívána kdysi píseň na rozloučenou, kterou Škroup složil na slova tolikéž žákem gymnasia sepsaná. Jen text písně té zachoval se v archivu gymnasia Hradeckého, ne však hudba její. Otec nemálo byl hrd na tento první synův úspěch a nemeškal provesti skladbu jeho i při veřejné zkoušce ve škole Vosické — arci s přiměřenou lokalisací textu, v němž „vršek Hradecký“ přeměniti se musil na „vršek Vosický.“

R. 1819 navrátil se Škroup do Prahy, aby tu vstoupil do filosofie, jež tenkráte, jak známo, byla průpravným přechodem k universitnímu studiu odbornému; neboť byl určen pro dráhu úřednickou a chystal se tudíž na právnickou fakultu. Jako starší bratr Václav (jenž později se stal hospodářským radou a konečně i majetníkem velkostatku Trnové nedaleko Prahy a zemřel r. 1859) tak i František musil se živiti vyučováním hudbě, zejmena hře klavírní a zpěvu; nějaký čas byl také

domácím učitelem u kupce Siegla v Rytířské ulici. V době té skládal již hojně písně, zvláště pak oblíbené tehdy čtverozpěvy, v nichž také sám jako zpěvák nezřídka účinkoval. Vítaným pramenem vedlejších příjmů býval tenkráte studentům hudebně vzdělaným i sbor zpěvoherní, jenž po dlouhý čas většinou snad rekrutoval se z mládeže universitní — až konečně přísný zákaz tomu učinil konec. Škroupovi, jenž do sboru vstoupil r. 1822, mimo hmotný zisk ze zaměstnání toho plynul i jiný ještě prospěch: divadelní rutina, ze které pozdější kapelník zajisté nemálo těžil. Se Škroupem zpíval tehdy v operním sboru stavovského divadla mezi jinými i přítel jeho Jos. T. Krov, skladatel populární Husitské (Těšme se blahou nadějí).

Operní představení ovšem bývala výhradně německá, neboť od r. 1815, kdy zakázáno hráti v noremní dni, dotud českým představením vykázané, jen výminečně při zvláštních příležitostech dávaly se české hry na stavovském divadle, a až ku zpěvohře tím méně odvažovaly se tužby českého obecenstva. Avšak na začátku let dvacátých stal se obrat nad míru utěšený a téměř náhlý, o nějž, pokud hudby se týče, největší zásluhy sobě zjednal František Škroup. Obětavosť zámožného a váženého vlastence Teisingra poskytla tenkráte české činohře dlouho pohřešovaného útulku. Ve vlastním domě svém, jenž stával na místě nynějšího státního nádraží, Teisinger na útraty své upravil divadlo, a sám také zapravoval výlohy s představeními spojené, tak že ochotníci — kteří se brzo ustavili jako stálá společnosť — hráti mohli zadarmo. Bezplatnosť tato byla přímo podmínkou těchto her, jež byly by se nesnášely s privilegiem stavovského divadla, kdy by se bylo vybíralo vstupné; byla však zároveň mohutnou pomůckou při probouzení a tužení smyslu pro divadlo v českém lidu, jenž v příčině té právě v minulém desítiletí (hlavně od r. 1809) velice byl zkracován a zanedbáván. Tehdejší ředitel divadla stavovského, německý divadelní spisovatel Frant. Ign. Holbein, nechoval se ostatně nepřátelsky k soukromému divadlu Teisingrovu, ba někdy zapůjčoval mu i potřebnou garderobu a rekvisity, a několikrát dokonce i dovolil českým ochotníkům těm hráti řízením J. Uhlíře na jevišti stavovského divadla. Návštěva bezplatných českých her v domě Teisingrově tou měrou vzrůstala, že brzy bylo potřebí rozšířiti značně hlediště z počátku nevelké.

Dějiny české literatury dramatické — nehledě ovšem k blahodárnému působení ve smyslu národním vůbec — Teisingrovu divadlu právem přičítají zásluhu, že stalo se půdou, na níž prvních úspěchů si dobýval V. K. Klicpera, dějiny české hudby pak rády konstatují, že divadlem tím způsoben nový čilý ruch, jenž zajisté nemálo přispíval k tomu, že konečně pomýšleti se mohlo i na *česká představení zpěvoherní.* Před rokem 1823 nepěstovala se zpěvohra jazykem českým; mezi četnými truchlohrami a veselohrami jen velmi zřídka objevila se některá skutečná opereta (na př. Dalayracova Dvě slova Štěpánkem přeložená r. 1815), a co pod titulem zpěvohry nebo operety jinak se provozovalo, bývalo pouhou fraškou se zpěvy, ničím více. Na samém konci předešlého století, r. 1796, arci učiněn pokus, provesti dvě tehdy velice oblíbené opery Paisiellovy: Dívka paní (La Serva padrona) a Naninka i Kubíček (snad Nina ossia La Pazza per l'amore?); avšak

byli to vlaští umělci, jazyka českého naprosto neznalí, mezi nimi i proslulá Strinasacchi, jímž od impresaria Guardasonia uloženo zpívati stůj co stůj po česku, i zdá se, že výsledek nepovzbuzoval valně k opakování podobných experimentů. Teprva v letech dvacátých podařilo se uvesti češtinu také na jeviště zpěvoherní. Tenkráte (za uvedeného již ředitele Holbeina) byl tajemníkem stavovského divadla horlivý spisovatel český Jan Nep. Štěpánek, jemuž tím připadla arci nesnadná úloha, býti pokud možná zastancem českých her právě v době, kdy nejvíce byly odstrkovány. Muž ten však již mezi současníky docházel posuzování tak různého, sobě úplně odporujícího, že věru není snadno učiniti si o něm soud docela nepředpojatý. Tolik upříti nelze, že Štěpánkův vkus a směr již v tehdejší době, kdy Klicpera počínal vystupovati do veřejnosti, jevil se příliš chatrným, aby mezi literáty českými nebyl vzbudil oprávněnou opposici, která dále podněcována byla i jakýmsi monopolisováním českých představení, v nichž arci Štěpánkovy práce původní i přeložené měly vrch. [1]) Ale s praktického stanoviska divadelního působnost Štěpánkova ukazuje se nám ve světle mnohem příznivějším, tak že zásluhy jeho o pěstování her českých na stavovském divadle vděčně zaznamenati smíme do historie našeho umění dramatického jakožto úkaz právě za oněch dosti trudných poměrů časových dvojnásobně potěšitelný. Štěpánek rozhodně přál také myšlence některých nadšených ochotníků hudebních, většinou akademiků, pokusiti se o české představení zpěvoherní. Na konci roku 1821 mluvilo se již o nastávajícím provedení Weiglovy Švýcarské rodiny, ba také o původní opeře Božena, jejíž text začal psáti Hanka. Zatím arci nedošlo na uskutečnění těchto záměrů, ale když doba správy Holbeinovy blížila se svému konci, vždy vážněji pomýšlelo se na obnovení pravidelných her českých na jevišti divadla stavovského; společnosť v domě Teisingrově zajisté nejednu námitku proti možnosti českých her vyvracovala skutkem. Holbeinovi nedařilo se totiž valně, ba v zimní sesoně 1822—23 utrpěl ztráty velmi značné a obracel se ku stavům o pomoc. Tu po prvé po delší době zase do pravdy jednáno o českých představeních, a naděje vlastenců byly tak veliké, že se vypravovalo o projektu, hráti v stavovském divadle třikráte za týden v jazyku českém. Čelakovský zprávu, že věc tu podporují zejmena nejvyšší purkrabí a hrabata Šternberkové, s nadšením vítá v listě psaném na jaře 1823 Kamarýtovi: „O sklenici vody budu denně více píti, staneli se to; ne vína, bratříčku! ne! to raději penízky uložím do pokladnice potom divadelní, t. české.“ Naděje ty však splněny do jisté, arci skromnější míry teprve roku následujícího, když novému řiditelstvu stavovského divadla, „triumvirům“ Kainzovi, Polavskému a Štěpánkovi, a sice opět na horlivé přimlouvání Štěpánkovo, dáno konečně koncem září 1824 povolení hráti v neděli a ve svátek odpoledne česky. Že k tomuto příznivému obratu rozhodně přispěly též překvapující úspěchy několika mimořádných zpěvoherních představení českých, o něž se od konce r. 1823 pokoušela společnosť ochotnická, ovšem za pomoci

[1]) V letech čtyřicátých obviňován Štěpánek dokonce i z plagiátorství, a jak se zdá, ne bez důvodů. Sr. o tom Rybičkův životopis Jana Hybla, str. 241 a 247.

aparátu divadelního, bylo již podotknuto; nabylyť hry ty jedním rázem netušeného významu jak pro dějiny divadla českého, tak pro celý tehdejší život národní.

Provedení Weiglovy tehdy na všech německých divadlech velmi oblíbené zpěvohry Rodina Švýcarská nejednou pro všeliké překážky musilo se odložiti. Zdá se, že S. K. Macháček, jenž přeložil text původně od Castellia sepsaný, měl nejprve úmysl, lokalisovati děj na Slovensko a nazvati hru: Tatranská rodina; než koncem přece jen zůstal při doslovném překladě titulu. Skladba Weiglova arci neposkytovala přílišných obtíží silám výkonným; avšak byli to — mimo mladistvou primadonnu německé opery Katinku Kometovou (pozdější paní Podhorskou), která převzala úlohu Emeliny — vesměs ochotníci, zkoušek bylo tudíž potřebí tolik, že kapelník Triebensee požádal Františka Škroupa, aby mu vypomáhal při studování. Ten ovšem s horlivostí chopil se díla a stal se tak vlastní duší celé společnosti, která kromě obou již jmenovaných členů skládala se ještě z panny Šulcové (pozdější paní Macháčkové) a z pánů Brinka, Krova, Hofmanna a Plecháčka.

Dne 28. prosince 1823 konečně hrála se dávno již dychtivě očekávaná Rodina Švýcarská, a sice ve prospěch ústavu chudinského. Dojem tohoto památného prvního českého představení zpěvoherního na obecenstvo byl mocný; o nadšení, jež vzbudilo v kruzích vlasteneckých, svědčiž toto místo z listů Čelakovského, jenž mimo to i zvláště nad zjevem Katinky Kometové byl u vytržení:

„Dne 28. pros. v stavovském zdejším divadle byla konečně provozována dávno očekávaná Rodina Švýcarská. Lóže, zavřená sedadla, parterre, vše a všude plno, tlačenice vdole a na galeriích přehrozná, a každý s netrpělivostí očekával vyhrnutí opony. Hercové byli sami diletanti, Katinka Kometová, rozená Pražka a žačka zdejšího konservatorium, [1]) která první zpěvkyně při německém divadle převzala Emelinu. Viděl jsem již mnohem pěknější opery, i zpěv krásný slyšel jsem, ale mocnosť zpěvu cizomluvného jen tak jaksi povrchně překlouzla povždycky přes mou hruď. Tenkráte to bylo jinak, a do smrti nezapomenu na tu sladkosmutnou chvíli. I vyjde Emelina, oko baví na se obrácené, ucho rozslazené vnímá mateřské zvuky, pod rouškou nebeské hudby a andělského zpěvu. Každý v opojení, každý tleská v pochvalu, jen já tu stojím, rád bych tleskal, raději — to bylo podivné kouzlo! Znám vás nyní, slze radosti! Nemajíc radosť více místa vnitř, cvalem ven — ven sobě činila průchod, tak že můj pán rytíř vedle mne v lóži sedě (anebo já vedle něho) se mne tázal, co je mně? a já ubohý — se vymlouval, že jsem najednou dostal štkavku. To byloučinek tvůj, rozmilá mluvo naše! to byl oučinek lásky k tobě. Všickni zpěvcové najednou ku konci byli vyvoláni, a „Komet“ se rozléhalo hlasem velikým po sklepení. ‚Přijda domu takto rozbouřen, hned sednu a hned za tepla 2 znělky na Emelinu jsem udělal, které ale proti mému ohni dosti studeně vypadly; mášli chuť, můžeš si je přečísti v Čechoslavu č. 1.“ [2])

---

[1]) Že bývala konservatoristkou, jest omyl.
[2]) Listy Čelakovského str. 137. Obě znělky otištěny jsou v téhož Sebraných spisech, sv. II. str. 27.

Avšak nejen mladíci, také starší, vážnější mužové strženi byli proudem nadšení. „Nemohu Vám vysloviti," píše Jos. Jungmann A. Markovi, „jak nás Rodina Švejcarská všecky okouzlila, veliká částka nás plakala radostí." Jungmann ostatně v dokonalém úspěchu zpěvohry té spatřoval zároveň vítězství nejen libozvučnosti jazyka našeho, ale i časomíry, již byl si Macháček, žák Jungmannův, zvolil pro svůj překlad; a v názoru tom utvrzoval ho osamělý ovšem odpor Jana Nejedlého, jenž „nenašed přízvučných veršů ve zpěvě (kterémuž ostatně za mák nerozumí), pronesl ve škole při bubnování pochvalném nohami od svých školáků, že to škandál bylo; ale jedna lašťovice nedělá léta, dosti na tom, že se vůbec ten škandál líbil." I vybízel Jungmann též Marka a Fr. Šíra, aby se ujali překladů operních (samo sebou rozumí se, že časomírou); neboť „naši mladí Čechové nyní o samých operách českých mluví, ale kromě Macháčka nikdo sobě nedůvěřuje več takového se vydati," — a konečně důvěrně sděluje Markovi: „Já sám své stuhlé nohy veršovské k tomu cíli pozdvihnu, ač podtají — abych, nemoha dojíti takového cíle, hanbu sobě a smích nezbudil." [1]) Text, jehož překlad Jungmann uveřejnil pod rouškou anonymity (s pouhou chiffrou J....), byl Únos ze serailu.

Situaci tehdejší dobře charakterisuje v dobách pozdějších J. K. Chmelenský: [2]) „Mohouli se provozovati české zpěvohry? — A mohouli, proč se tedy neprovozují? — Když se o odpověď na první otázku r. 1823 akademikové zasadili a o to vší moci usilovali, aby se na Pražském divadle český zpěv v operách rozlíhal: tuť nepřátelé a závistníci se úštěpačně usmívali, lhostejní krčili rameny a dobří, dobré věci přející, žádajíce mladým svým spolukrajanům zdraví a štěstí k tomuto, jak nazýváno bylo, odvážlivému podnikání, jenom malé naději se podávali. Provozena byla Rodina Švejcarská. A hle! zastyděli se nepřátelé, lhostejní uznali cenu našeho zpěvu, ano i divili se jemu, a krajané naši plesali. — Krásnějšího triumfu nemohla naše řeč slaviti, než toho dne v divadle ve všech lóžích a ostatních oddílech naplněném!"

Představení samo došlo uznání nejplnějšího. Katinka Kometová osvědčila se jako výborná zpěvačka operní, a další její dráha umělecká měrou svrchovanou ospravedlnila veliké naděje, jež vzbuzovala tenkráte sličná dívka ani ne docela sedmnáctiletá. [3]) Avšak také ochotníci tou měrou dostáli úlohám svým, že „se mohla tato opera před forum nejpřísnější kritiky postaviti."

Rodina Švýcarská opakovala se již 18. ledna 1824 (a to tenkráte ve prospěch všeobecné nemocnice) a v dobách pozdějších ještě nejednou objevila se na českém repertoaru. První úspěch ten ochotníkům našim byl netoliko odměnou za horlivé snažení, ale zároveň i pobídkou k podniku novému; hned na jaře 1824 dávala se totiž

---

[1]) Život Josefa Jungmanna, napsal V. Zelený. 1878, str. 224.
[2]) V České Včele, 1835, str 78. (Sebrané spisy, díl I, str. 300.)
[3]) Později provdala se za zpěváka M. Podhorského a po dlouhá léta byla ozdobou operního personálu stavovského divadla, až 1. února 1849 dostalo se jí zaslouženého odpočinku. Paní Podhorská jest jedinou dosud žijící účastnicí onoho svěžího ruchu ze začátku let dvacátých.

opět česká zpěvohra, Cherubiniův rozkošný Vodař (Les deux journées), přeložený rovněž Macháčkem. Kruh výkonných sil rozšířen byl několika novými: pannou Královou (pozdější paní Burianovou) a Dolejšovou a pány Hoborským, Jelenem, Řehořem, Pohlem a dr. Hofrichterem.

Úspěchy těchto her ochotnických měly za následek, že konečně i divadlo samo odhodlalo se k zpěvoherním představením v jazyku českém, když správu jeho převzali Kainz, Polavský a Štěpánek. Někteří z ochotníků, kteří se byli osvědčili, přijati jsou mezi personál divadelní (Brinke, Šimek), ba vyslovena i zásada, že budoucně pro operu engažovati se mají toliko zpěváci „obojetní", t. j. obou jazyků znalí. Prvním zpěvoherním představením za správy triumvirátu byl Weberův Střelec kouzedlník, Štěpánkem zčeštěný. Čelakovský o tom píše Kamarýtovi: „Ve čtvrtek (6. května 1824) se hrál večír Střelec kouzedlník. Výborně! Přeložení někde trošinku zakulhávalo, však jedva bylo k pozorování pro výbornost herců a hudby!" Zpěvohra „byla s velikým uspokojením přijata. Všecko plno. Výnos k 1300 zl. Taková tu ještě horlivost! Český zpěv vždy více a více milovníků i mezi vyššími nalézá (sám nejvyšší purkhrabí posledně, který sic nikdy, aspoň zřídka, hernu navštěvuje, v českém se viděti dal)." Důvěry v budoucnost české zpěvohry přibývalo tou měrou, že mnozí kojili se tenkráte „rozkošnou myšlenkou, že by se snad mohl vkus pro operu českou rozmnožiti a svým časem opera německá z Prahy vystrnaditi." Naděje takové byly arci poněkud sanguinické.

Nyní byly tedy dvě české společnosti zpěvoherní, jedna ochotnická a druhá z personálu divadelního složená. Mezi oběma pohříchu vznikala brzo netoliko řevnivost, ale i zlá vůle, a Štěpánek, jenž stal se terčem všelikých paskvilů ze strany ochotníků, hrozil, že dalšímu vystupování jejich na divadle stavovském učiní přítrž. Avšak opravdovost a horlivost, s níž zejmena Škroup ujímal se věci, neminula se s cílem; operní představení čím dále tím více prospívala, a že konečně divadlo samo počínalo je pěstovati pravidelněji, bylo bez odporu velikým ziskem.

Od září 1824, jak již podotknuto, v stavovském divadle opět hrálo se česky v neděli a ve svátek odpoledne; první zpěvoherní novinkou sesony té byla Méhulova opera Josef a jeho bratří, po prvé provedená dne 17. listopadu t. r., a to překladem Chmelenského. Pak následoval Rossiniův Lazebník Sevillský (2. února 1825), Mozartův Don Juan (9. dubna), Rossiniův Tancred (12. května) a konečně téhož Othello (30. listopadu). Lazebníka, Tancreda a Othella zčeštil Macháček, Dona Juana o závod s Macháčkem překládal též Štěpánek; na jeviště dostal se ovšem Don Juan Štěpánkův.

Škroup při všech podnicích těch byl neúnavně činným. Jako Rodinu Švýcarskou nastudoval i Lazebníka Sevillského a Othella, jež při provedení samotném arci řídil kapelník Triebensce, — a kde toho bylo potřebí, i jako zpěvák se účastnil: v Donu Juanu zpíval Ottavia. Zásluhu nemalou získal si Škroup i tím, že přemluvil tenoristu Bindera, rodilého Němce, aby v Othellu po česku zpíval úlohu Rodriga. S textem úlohy té vzal si Macháček velikou práci, aby se snadně zpíval, Binder pak vynaložil největší péči, aby jej co nejsprávněji provedl. Věc ta

ovšem vlasteneckému obecenstvu tím více lichotila, že Binder před tím býval „náš veliký hance a odpůrce, ale nyní se nemůže dosti češtiny a její lahodnosti ve zpěvu vynachváliti“, jak o něm píše Čelakovský. Tolik je jisto, že české provedení této zpěvohry, v níž Desdemonu zpívala Kometová a Othella Podhorský, bylo velmi zdařilé, ba namnoze i lepší, než leckteré německé; to uznávalo alespoň i samo německé obecenstvo, které nyní počínalo navštěvovati též zpěvoherní představení česká.

Čím lépe dařilo se těmto představením, tím více vzmáhala se ovšem touha po nějaké zpěvohře původní; a dosud nezdálo se býti naděje na splnění tužeb těch. Chmelenský sám prostými slovy nám vypravuje, jak v něm a ve Škroupovi vznikla myšlenka spojiti síly své k utvoření první zpěvohry: „Bylť to z počátku letošního roku po provozování v českém jazyku opětné Méhulovy opery Josef a bratří jeho (2. ledna 1825), an jsem ve společnosti několika ctných vlastenců stejný slyšel stesk, kteří mne nabízeli, bych nějakou původní zpěvohru složil. Přivolil jsem napolo, abych si jenom látku potřebnou z naší historie vyhledal. ‚I nač dlouho hledati,‘ pravil pan Škroup, jinoch o českou operu velmi zasloužilý, ‚já vám sám látku dám; složte zpěvohru pod názvem: *Drátenik*, a já se ji uvoluji v hudbu uvesti.‘ Neobyčejnosť ponavržení tohoto, jakož i látky samé mne lákala. ‚Slovo s to!‘ zvolal jsem trochu nepředloženě, neváže obtížnosti, utvořiti celý kus ze slova jediného, nepřemysle, že jsem operu psáti přislíbil, proti kterémužto druhu divadelního básnění zastaralí předsudkové — a ne zcela bez důvodu — již ode dávna bojují, neuvodě si na mysl, že pakli hudba povedená, sobě žádný slov nevšímá, pakli se ale hudba nelíbí, všecka hana se jen na spisovatele sesype. Ale slib již byl vykonán. Ten a láska k vlasti a jazyku mateřskému všecky takové myšlenky potomní ve mně lehko udusily, a tak jsem se na žádosť skladatelovu u brzké vypracování uvázal.“

S opravdovým zápalem chopil se Chmelenský úkolu svého, nemaje však sám dosti obratnosti v nářečí slovenském, zaslal celou úlohu Dráteníkovu spisovateli Kašparu Fejerpatakymu (Bělopotockému) do Turč. Sv. Martina, aby ji prohlednul a kde třeba opravil. Tím arci ztraceno poněkud času, za to pak i Škroup z mnohých zajisté stran, zejmena ovšem od Štěpánka k tomu jsa povzbuzován, tak horlivě jal se skládati hudbu, že na konci r. 1825 byla zpěvohra již hotova, a o hromnicích roku následujícího po prvé se provedla.

Zdá se, že z nejedné strany poněkud nedůvěřivě hledělo se vstříc tomuto prvnímu představení; úspěch jeho překonal všechno očekávání, ačkoliv titulní úloha byla v rukou diletanta, t. j. Škroupových. [1]) „Tleskání nebylo konce,“ vypravuje Čelakovský Kamarýtovi a opět toužebně si přeje, aby přítel ten „jednou mohl viděti operu českou!“ Po každé prý si na něho vzpomíná. Na Josefa Kajetana Tyla, tehdy právě osmnáctiletého mladíka, učinilo první představení Dráteníka hluboký

[1]) Ostatní úlohy takto byly obsazeny: Květenský — Michalesi; Růžena — panna Kometova; Lána — Pohl; Vojtěch — Podhorský; Liduška — panna Forchheimova; Kůl — Šimek; Hranatý — Chauer.

dojem a vnuklo mu báseň, jíž oslavoval a velebil tvořivosť hudebního genia českého, předpovídaje vzniknutí národního divadla.[1]) Přijetí Dráteníka tak lichotilo i spisovateli libreta i skladateli, kterýžto poslední při prvním představení mnohokráte byl vyvolán, že oba povzbuzeni jsou k novému podniku společnému — avšak skromné poměry českého divadla zavinily, že původní novinka zpěvoherní tak dlouho a tak dychtivě očekávaná během osmi let jen pětkráte se provedla.[2]) Za to byl účinek trvalý: ob čas dával se Dráteník až do doby nejnovější (naposled dne 20. listop. 1881), tedy nejenom tenkráte, dokud v oboru hudby dramatické mimo Škroupa nikdo neodvažoval se na původní produkci českou, nýbrž i později ještě, když zpěvohra naše zmohla se na bohatý a pestrý repertoar domácí, a to namnoze umělecké hodnoty převzácné. Nyní arci je to především pieta k první české zpěvohře, co při Dráteníku účinkuje na obecenstvo divadelní; avšak opera ta zároveň jest i pomníkem své doby, ukazuje nám zvláštní fási vlasteneckého ruchu tehdejšího v skromném sice, ale typickém obraze. A tu hlavní zásluhu přičísti sluší ovšem Škroupovi; neboť on sám — arci jediným toliko slovem — dal Chmelenskému netoliko titul hry, nýbrž tím i heslo, dle kterého pracovati se mělo. S opravdovou láskou i libretista i skladatel stejně přilnuli k postavě Dráteníka, tak že onen svědomitě i o to dbal, aby slovenština Dráteníkova byla co možná ryzí, bezúhonná, tento pak při provozování sám úlohu tu hrál. A skutečně podařilo se oběma, postaviti na jeviště národní typ, jenž dovede i dnes ještě poutati naši pozornosť, ač jeli svěřen výkonnému umělci, jenž s touže láskou, s týmže zápalem věnuje se úkolu svému, jako to činili kdysi Chmelenský a Škroup. Nejlepším, ba přímo vzorným představitelem Dráteníka byl svého času Lukes, jenž veskrze realistickému podání uměl zároveň zjednati idealisující protiváhu sebevědomé hrdosti národní, ovšem v plném souhlase s intencemi libretistovými.

(Dokončení.)

Z knihy „Oblaků"

od

Josefa Kalusa.

I.

Jako sluněčko zlatovlasé
po obloze mráčky pase.

Mráčky barvy všelikeré,
bílé, šedé, zlatoperé.

Velikosti rozmanité,
v kroku loudavé i hbité.

Krotké hned a vrtošivé,
plaché zas a dovádivé.

[1]) Báseň ta nezachovala se. Dne 2. února 1826 spatřil Tyl také po prvé, a sice na jevišti v úloze Lidušky, Magdalenu Forchheimovou, která se po letech stala jeho ženou.

[2]) Mimo Prahu také v Hradci Králové dával se Dráteník.

V pěkné kolo seřaděné
po modrém je nebi žene.

Popásá je po nebesích
jako pastýř ovce v lesích.

Mysl jeho trpělivá
nemalý kříž s nimi mívá.

Vždyť to mráčků pestré stádo
by jen skotačilo rádo.

Klidně ani na chvilečku
nevydrží při sluníčku.

Pořád rozlétat se musí
jako hejno divých husí.

Kutí, rejdí bez oddechu
jako krtci v lesním mechu.

Ten tam stranou rozpustile
skáče jako kůzle bílé.

Ten tam, onen jinam chvátá
za kvočnou jak slípka zlatá.

Ty tam, ony spějou jinam
jako sruby ke smrčinám.

Až se všecky rozutekou
jako rybky jasnou řekou,

jako včelky po jeteli,
když se květem rdí a bělí.

O závod se s větry honí,
až se slunce zakaboní —

a svolává starostlivě
mráčky po nebeské nivě.

V pěkné stádo seřaděné
tiše k západu je žene.

Všechněm zlatí bílé šíje
a červánky napájí je.

II.

Ach, mnoho přelítne oblaků
nad naší krajinou —
přemnohý putuje samoten,
ti po dvou, onino s rodinou.

Ach, který putuje sám a sám,
bled bývá od žele,
buďto má nevěrnou milenku,
nebo má zradného přítele.

A kteří putují dva a dva,
jsou plni veselí,
jako by duše dvě blažené
do ráje letěly.

Leč kteří putují s rodinou,
jsou vážni docela,
po slzách poznáte ženušku,
po chmurách manžela.

Za nimi v smíchu a jásotu
jde klubko dětiček,
jako kdy z klícky sto vylítne
bělounkých hrdliček.

A rady s nimi si nevědí
rodiče pečliví,
jeden chce zaletět ku horám,
jiný chce popatřit na nivy.

Děvčátko za zlatým sluníčkem
náručí rozpíná,
za orlem do dálky letícím
honí se růžový klučina.

Ostatní s křikem se chytají
za sukni matčinu,
chtějí se trochu jen ponosit,
žebroní na otci svačinu.

A rady s nimi si nevědí
rodiče pečliví,
i chřadne starostmi matička
a otec šediví.

Ó mnoho přelítne oblaků
nad naší krajinou —
přemnohý putuje sám a sám,
ti po dvou, onino s rodinou.

III.

Dnes celá nebeská komnata
oděna v purpur a do zlata,
oblaky v nádherném oděvu
chodí jak kněžny a knížata.

Všude kol ševel, ruch slavnostný —
na horách září trůn přeskvostný,
jedle, smrk kadidlo rozdává
a skřivan nápěv tká milostný.

Větrů van lesem se rozehrál,
na trůn hle vstoupá již slunce — král,
a na rtech úsměvy vznešené
dívá se velebně v modro dál.

Kam vstoupí zářivou šlepějí
oblaky čelo v prach sklánějí,
z plamenných červánků nad hlavou
korunu zlatou mu vznášejí.

Před ním pak v údolí hlubokém
moře mlh plazí se otrokem,
a vlny v bystřinách hřímají
Evoe! s jásavým poskokem.

Dnes celá nebeská komnata
oděna v purpur a do zlata,
v ní slunce s jasnými oblaky
jak s králem kněžny a knížata!

Rozhledy v umění výtvarném.

Píše

Renáta Tyršová.

Uvazujíc se v úkol nakresliti čtenářstvu Osvěty stručnými črty obraz umělecké produkce české za let právě minulých, mám za svou povinnosť Vám, pane redaktore, objasniti stanovisko, s něhož na práci tuto pohlížím. Vyzvav mne k sestavování rozhledů v oboru domácího umění výtvarného, vyzval jste mne zároveň, bych počala tou dobou, kterouž můj muž, před čtyrmi roky, poslední přehled svůj v listech těchto ukončil. Považuji tedy svou práci důvodně za pokračování v práci jeho, důvodněji ještě, ana nemůže v podstatě býti než souhrnem studií, jež on po celý ten čas na poli českého výtvarnictví konal. Víte, že on při kritických rozborech svých, podrobně a přesně vědecky zdůvodněných, měl vždy na zřeteli cíl dvojí, jednak poučení obecenstva našeho v oboru před tím ponejvíce jen spůsobem diletantským u nás vzdělávaném, jednak prospěch umělců samých, na jichž vývoj kritika věcná, nestranná, přísná a ve formě přece šetrná, spůsobem povzbuzujícím účinkuje. Zároveň byl si také vědom, že bedlivým okem stopuje veškeru malířskou, sochařskou a stavitelskou práci z rukou českých vycházející — byť i všechny výsledky studií svých hned s veřejností sdíleti nemohl — sbírá tím cenný a kriticky roztříděný materiál pro budoucího dějepisce moderního umění našeho.

Pohlížejte tedy na rozhledy tyto jako na duševní majetek toho, jenž od vzniku Osvěty čtenářstvu jejímu byl tlumočníkem uměleckých výtvorů českých, tlumočníkem nad jiné povolaným, vždy svědomitě nestranným a horoucí láskou k předmětu svému nadšeným. —

Desítiletí právě minulé má pro umění české význam zvláštní a dalekosáhlý. Za něho počal a dovršil se rozhodný, překvapující pokrok ve všech odvětvích uměn výtvarných, pokrok, jejžto všichni myslí tím radostněji vzrušenou sledujeme, čím více současný, nádherný rozvoj poesie a hudby naší povzbuzuje naději, že pokrok ten, jsa v podmínkách všeobecného obratu v životě našem národním zakotven, umění české k cílům vysokým povznesti může. Jeli pak charakteristickou známkou první poloviny významné doby té objevení celé bohaté řady mladých talentů mnohoslibných, znamená zas druhé pětiletí vývoj talentů těch, smělé postupování jejich na dráze umělecké, znamená provedení záměrů a plánů, jež dříve v mlhavé výši nedostižných ideálů před zrakoma českýma se vznášely.

Přehlížíme bohatou řadu našich umělců a s rostoucím interesem stopujeme různosť individualit, v něž oni spůsobem napořád osobitějším se ustalují. Jediná otázka vkrádá se nám mimoděk na mysl před mnohostranným obrazem naší produkce výtvarnické, otázka, zda všechny ty vzácné talenty, v domovině setrvavší i po širé cizině rozptýlené, jež ve větší skupiny stejnorodé marně shrnouti se pokoušíme, v čemkoli se scházejí a srovnávají, co bychom jako společné, rázovité známky umění českého označiti mohli? Neboť jest jisto, že několik velkých umělců, ba i značný počet nevšedních umělců porůznu působících, netvoří ještě velikého umění národního, že teprv jednotný a zvláštní směr i mnoho sil za jedním cílem jdoucích nároky na zvláštní historické postavení, na zvláštní platnosť umění kteréhokoli národa opravňují. Vývoj umění našeho jest ovšem dosud příliš krátký, abychom ze stavu, v němž nyní se nachází, na budoucí směr jeho souditi mohli. Tolik zdá se nám však jisto, že dokud nedostatečné odborné školství domácí bude každého, kdo talentu svému solidní podklad technického vzdělání dáti chce, k návštěvě akademií cizích donucovati, dokud umělec náš nevyhnutelně potřebné kupující obecenstvo pro díla svoje nucen bude především v cizině hledati, dotud nedostihneme onoho soustředění sil, oné jednoty ducha i formu produkce pronikající, jež charakterisují veškeré veliké národní školy umělecké.

Přece však i při této roztříštěnosti, při této značné různotě směrů a snah v české produkci umělecké se jevících, naskytují se zas jisté odznaky a vlastnosti společné, jež jako charakteristické známky uměleckého tvoření českého právem označiti smíme. Majíť malíři a sochaři naši do sebe tolik samostatnosti, zachovávají tak podstatnou část individuálnosti své i tenkráte, když v cizích stopách kráčejí, podávají nám v dílech svých spůsobem tak nelíčeně otevřeným a bezprostředním neporušené jádro ducha svého a své povahy, že společný jim všem původ národní tvoření jejich proniká a jako přízvuk mateřštiny i u těch se ozývá, kteří formovou mluvu cizí dokonale si osvojili. Pokusíme se průběhem náčrtku tohoto objasniti, která jsou pojidla, jimiž umělecká práce rukou českých s vlivy cizími souvisí, a které jsou charakteristické odznaky zvláštní, jimiž ona od umění ostatních národů souvěkých se liší a rozeznává. —

Jestliže dosud výtvory architektonické nikdy místa v rozhledech těchto nenalézaly, nedělo se to zajisté pro menší esthetický význam

umění stavitelskému snad připisovaný, nýbrž pro skrovný počet děl, jež skutečnou cenou uměleckou byly vynikaly. Národní divadlo bylo, po dlouhou řadu let, jedinou monumentální budovou před zrakoma našima se dovršující, chrám Svatovítský jediná téměř stavba věků minulých, na níž úsilí restaurační se soustředilo. I v tom ohledu změnily se dobou poslední věci k lepšímu. Dnes, přehlížejíce domácí produkci uměleckou, řadíme mezi výkony české nejedno zdařilé dílo stavitelské, nové vytvořené neb znovuzrozené, jímž krásná Praha naše zatím se ozdobila, manifestujíc tak spůsobem nejušlechtilejším, že nový, mladý život v starých zdech jejich rozkvétá.

V čele stojí tu *Rudolfinum*, nádherný palác umĕn výtvarných a hudebních, který na břehu Vltavy geniální ruka Zítkova vytvořila. Obejdémež si budovu, jež vypíná se na vzdušném prostranství kolkolem ji obkličujícím, a popatřmež na každou ze čtyr stran jejich. Průčelí, k státní budové školní obrácené, jest přesně symmetricky komponováno. Nad širokými, pohodlnými stupni zvedá se uprostřed výstupek, mající tvar kruhového segmentu, nesený dole rustikovanými polosloupy dorisujícími — nad nimiž vlys triglyfový s příslušnou římsou se pne, — nahoře pak sloupy ionskými, zpola v stěnu zapuštěnými. Obě křídla k tomuto určitě akcentovanému středu se pojící jsou v přízemí prostě rustikována, v prvním patře oživují stěnu štíhlé liseny ionské. Postupme před postranní façadu budovy, k řece obrácenou. Setkáváme se tu s jinými principy komposičními. Zde není žádného vytčení středu, žádné symmetrické rozlohy. Jediný energický zářez, as v první třetině této façady umístěný, článkuje svým účinkem stínovým znamenitě dlouhou plochu paláce, na dvě nestejně dlouhé části ji rozděluje. Zadní strana souměrností svého uspořádání odpovídá sice přední façadě, avšak jest jinak prostou a skromnější údobou co partie podřízená vhodně charakterisována. Opět jiný pohled poskytuje druhé průčelí postranní. Dva vchody, jež rozloha místností vnitřních vymáhala, vstup do konservátoře a do vestibulu sálu koncertního, jsou k rohům budovy odkázány. Druhý z nich, podjezd to v mocném výstupku v před se šinoucí, sesiluje levou polovinu façady, dodávaje jí takto ještě více volné malebnosti, jako v náhradu za krásný obraz krajinný, který před stranou k Vltavě obrácenou se rozvíjí. Bylli takto tvůrce Rudolfina bedliv rozmanitosti co do principů komposičních, tož zase volba motivů dekoračních, naskrze obdobných, celek spůsobem dokonalým jednotí. Všude spatřujeme přízemí hmotnějšími sloupy rustikovanými zdobené, neb stěnu rustikou opatřenou, první patro jest na všech čtyrech stranách dekorováno sloupy, polosloupy neb lisenami ionskými, a celou budovu obepíná uprostřed týž pás triglyfový a nahoře táž ballustráda v sochy umělců výtvarných a hudebních vyznívající. Ladná harmonie poměrů, slohová přesnosť, noblesa v detailech dekoračních, zvyšují ještě dojem znamenitě koncipované té budovy, v níž elegance paláce a reservovaná prostota školy k celku krásy vzácné a originální jsou sloučeny.

Budova státní školy pro průmysl umělecký a českého ústavu pro vzdělání učitelek vypadá proti Rudolfinu ovšem poněkud chudě a suše, chuději a sušeji snad, než by na jiném místě se presentovala. Jest to stavba třípatrová, velice rozsáhlá, ze tří stran volná, dílo Jana Ma-

6*

chytky, rodáka českého ve Vídni usedlého. Jest zjevno, že spořivosť byla nejpřednějším vodítkem při rozvržení a dekoraci zde rozhodujícím a nelze neuznati, že se umělci podařilo, princip praktický, poměry jemu vnucený, obratně v zásadu theoretickou přeložiti a prostotou komposice i koncepce přece slušného dojmu uměleckého docíliti. Neboť jest také principem esthetickým, a to nikoli zcela mimotním, chtíti vždy jen tolik, co provesti možno. Jednotlivé motivy i celkový arrangement façad působily by snad na domě menších rozměrů velice pěkně, avšak na tuto rozsažnosť a pro tuto polohu, jež patřitele k odstoupení v dál bezděky vyzývá, jsou veškery články dekorace jednak málo rozmanité, jednak příliš ploché, jako úzkostlivě stěny se držící. Rovněž nelze upříti, že by energičtějším článkováním a smělejším akcentováním částí vyznačných dojem celku rozhodně byl získal.

Také *budova české lékařské fakulty* povstala pod nátlakem okolností zevních, rozvoji uměleckých předností nezcela příznivých. Dlouhé průčelí její, s plochým, nad míru prostým portálem uprostřed, v prvním patře lisenami ionskými, v druhém korintskými zdobené, nevykazuje po celé délce žádného risalitu, okno řadí se k oknu v rythmu nejjednodušším. Dojem komposice takové jest arci poněkud jednotvárný (zejmena pro oko nepokojně rozčlánkovaným façadám nových domů Pražských uvyklé), při tom však vážný a úkolu budovy přiměřený.

Z četných nových staveb obcí Pražskou v letech těchto podniknutých *čerpací stanice Staroměstská* dle návrhu Antonína Wiehla ve slohu české renaissance zbudovaná, zaujímá co do ceny umělecké zajisté místo nejpřednější. Celkovým rázem svým jest originální to dílo reminiscencí na budovu, která ve století šestnáctém a sedmnáctém na místě tom stála, a kterouž na rytině Sadelerově, Prahu r. 1606 zobrazující, v povšechných obrysech naznačenu vidíme. Opět tu vysoké štíty, ladnými, vlnovitými konturami ohraničené a bohatě dekorované kynou divákovi po mostě na Staré Město jdoucímu, opět poutají pozornosť jeho ornamenty na stěnách, sgraffitem provedené pro Prahu renaissance tak význačné. Staneme na mostě, proti budově, abychom si prohledli figurální její ozdobu, jež ráznými črtami nejvýznačnější historickou událosť tohoto místa, statečné odražení útoku švédského, nám vyličuje. Řada pozorných diváků, kteří v místech těchto nikdy nescházejí a scény i osobnosti, na stěnách domu zobrazené, navzájem si vykládají, jest nejvýmluvnějším svědectvím, že jest to myšlenka šťastná a v nejlepším smyslu slova populární, památné příhody k určitým místům se vížící spůsobem uměleckým na nich zvěčniti a takto v paměti lidu je oživovati. Wiehlova vodárna má nad to ještě zcela zvláštní význam svůj. Renaissance česká jest, abychom tak řekli, specialitou Wiehlovou, on věnoval jí mnoholeté, bedlivé studium po všech krajích naší vlasti, resultáty studia toho zároveň též na praxi applikuje. Tak postavil již před lety v Poštovské ulici dům, k němuž zejmena co do římsy motivů z paláce Schwarzenbergova užil, předloni pak vystavěl ve třídě sadové velikou budovu se vzácným taktem uměleckým ve zdobném slohu české renaissance provedenou. Vodárna staroměstská jest tedy třetí z těchto výtvorů v slohu domácím koncipovaných a vyvedených, výtvorem znamenitě rázovitým a originálním, první podobný čin obce Pražské, která

zvláště k tomu jest povolána, aby při stavbách svých především tento malebný, a při vší působivosti umělecké přece nikoli nákladný sloh pěstovala a jemu tím k dalšímu rozvoji napomáhala.

Z ostatních děl stavitelských, jež poslední dobou nákladem obce Pražské provedena byla, nerovná se sice žádné co do ceny vysoce umělecké dílu Wiehlovu, přece však se namnoze vyznamenávají snahou po jakési monumentálnosti dojmu, a třeba jemně vytříbenému vkusu vždycky nevyhovovaly, poskytují přece ulicím našim rázu města pokročilého, jež modernímu ruchu občanskému též zevně výrazu dodati umí. Sem náležejí zejmena četné, rozsáhlé *budovy školní* a *nový chudobinec* v třídě Vyšehradské se svou pěkně komponovanou façadou, jejíž důstojně bohatý dojem sochařskou ozdobou z mistrovské ruky Myslbekovy znamenitě je dovršen.

Zřídka se za dnů našich naskytuje staviteli příležitosť nadání své zkoušeti na díle úkolům náboženským zasvěceném, ještě řidčeji pak se stává, že souvěký výtvor architektury církevní plné výše dojmu uměleckého dostihuje. Mezi četné, nezcela šťastně myšlené chrámy, jimiž doba moderní se vykazuje, musíme též řaditi nový *kostel Smíchovský*. Sloh renaissance vlaské, jehož tu tvůrce jeho Barvitius užil, je vzhledem k ryze modernímu charakteru této obce předměstské vhodně volen. K façadě chrámu, dole portálem hlavním a dvěma vchody postranními opatřené, připojují se po obou stranách věže poněkud příliš hmotné a také v dekoraci těžké. Jinak jest průčelí komponováno podle vzoru façad ranné renaissance italské, má povědomý výběžek uprostřed široce se rozkládající, velikým kulatým oknem opatřený, massivními římsami a pilastry oživený, což o sobě již poněkud těžce působí, ale připojením věží — v Italii vždy od vlastní budovy chrámové odloučených — ještě stlačenějším a stísněnějším se stává. Strany boční, podobně jako façada, dole pilastry toskanskými, nahoře ionisujícími dekorované, jsou nápadné podivnou úpravou oken do lodí bočních vedoucích, zdvojených, polokruhových a nahoře nepěkným štítem spojených. Apsis, o sobě dosti pěkně lisenami a římsami článkovaná, celou úpravou svou, k detailům nehledě, vypadá jaksi z celkového rámce kostela renaissančního. O vnitřku chrámu dosud nezcela dohotoveném úsudek svůj pronesti nemůžeme.

Ruku rozhodně šťastnou osvědčují umělci, jimž zastupitelstvo obce Pražské restauraci architektonických památek dob minulých svěřuje. Krásná naše díla stavitelská, jež surová obmezenosť doby Josefínské a nevšímavosť první polovice století devatenáctého pustnouti a hynouti nechávala neb bezohledně komolila, odhalují v záři nového dne nad českou Prahou svítajícího jedno po druhém šeré závoje, jimiž v těžkých dobách se byla zahalila, vztyčují hrdě šíje pod nátlakem poroby skloněné a zdobí se radostně znova starými šperky, o něž za nejhlubšího úpadku českého národa byly oloupeny. Vedle menších gotických kostelů Pražských jest to především *chrám Týnský*, na nějž práce restaurační se soustřeďují; zvětralé kameny ve zdech i pilířích opěracích nahrazují se novými, kružby v oknech lodí i choru se docelují a doplňují, tak že v brzce též zadní a boční strany kostela až na zubožený ten portál, jemuž sotva již úplně pomoci bude, — důstojně se připojí k průčelí, již před

lety v staré svěžesti a v celé originálné, prosté a řízné kráse jeho obnovenému.

Také na vnějšku radnice Staroměstské dospívají restaurace na *arkýřové kapli* již k svému konci. Elegantní kružby oken, jež v Karolinské přesnosti své tvoří působivou protivu k bujně rozkvétající ornamentice Vladislavské, kolem orloje a portálu radnice se pnoucí, delikátní římsoví i ozdoba sochařská, jakož i vkusně polychromované štítky přicházejí v obnovené úpravě teprve k náležité platnosti. S pečlivostí vzornou a se vzácným porozuměním provedeny též práce na obou *věžích mostských*, z nichž zejmena Staroměstská nyní jednou z nejpřednějších ozdob Prahy nazvána býti může. Vždyť již před lety ve stavu dosti chatrném vzbuzovala krásná ta brána obdiv slavného architekta francouzského Viollet-le-Duca, prvního znalce gotiky, který s radostným pohnutím v ní shledal přímou odnož slohu z rodné půdy jeho vyrostlého. Až také s *Prašné brány* — již ujala se ruka mistra Mockra, umělce ku práci této nad jiné povolaného — klesne lešení nyní ještě zpola ji zakrývající, až také ona bohatou sochařskou ozdobou se zaskvějc a smělou střechu hrdě v oblaka pozvedajíc v celé staré pyšné údobě své před zrakoma našima se vztýčí, nabude v ní věž mostská nebezpečné sokyně. Ale charakter obou bran, jež celé století téměř od sebe dělí, jest při vší obdobnosti přece zas tak rozdílný, že každá o sobě jinak jest krásná. Působíli věž mostská především ryzostí detailů, harmoničností rozvrhu, Prašná brána zase malebností arrangementu a bohatostí motivů dekoračních na nás účinkuje. Oběma je společno rozdělení na tři patra, z nichž dolení jediným širokým lomeným obloukem je prostoupeno. U obou jest prostřední část nejbohatěji ornamentována, u obou prostěji držené patro nejhořejší korunováno jest zdobnou ballustrádou na rozích v malé vížky vybíhající. Za to jsou u Prašné brány vynechány všechny ty motivy, jež mostské věži dodávají klidné vázanosti, na místě rovného štítu v prvním patře od obou rohů k středu přímo se pnoucího umístil Rejsek mnohonásobné oblouky kulaté i lomené, zdobně se prostupující, a střední z nich přetíná pružným hrotem, v „oslí hřbet“ sklenutým, samu římsu patra druhého, ve které též štíhlé fiály směle se vypínají. Také kontury věže na díle mistra Prostějovského nabyly více malebné rozčlánkovanosti i sama ballustráda hoření jest složitější a o jeden článek bohatší. Tak hýbá krásným tím dílem architekta českého ještě kvas doby mocně vzrušené, ono mluví k nám zvuky ryze národními a jest nám dvojnásob milé, jako výtvor vzácné ceny umělecké i jako nejdokonalejší stavitelský čin gotiky Vladislavské, tohoto nejoriginálnějšího výkvětu uměleckého ducha českého.

Vedle památek středověkých vzpomenuto v posledních letech též díla ze století osmnáctého, již značně zpustošeného, kteréž pro svou cenu architektonickou restaurace v plné míře si zasloužilo. Jest to *letohrádek Dienzenhoferův*, Pražanům pod názvem „Amerika“ známý, jeden z nejrozkošnějších výtvorů bujné fantasie barokkové. V brzce se také vnitřku půvabného toho paláčku dostane obnovy důstojné, i bude to pak skutečný ideál letohrádku, jak jej pojímala doba galantních dobrodružství, elegantní v poměrech, hravě libovolný v dekoraci, v celém dojmu svém podobný oněm koketním kráskám, jež na obrazech malířů

scén pastýřských graciósně na nás se usmívají. Zatím zmirní též čas onen příkrý kontrast mezi červenými stěnami a žlutavou ornamentikou, jenž v delikátním ensemblu tomto poněkud rušivě působí. Stavitel činí vždy dobře, když podobné práce, barevného účinku díla jeho se týkající, vzduchu a slunci přenechá, jež sice zvolna, avšak tím bezpečněji dovedou sharmonisovati kolorit sebe pestřejší. —

Jak v architektuře tak počíná se též v sochařství obec Pražská stavěti v přední řady mecenášů umění českého. Vedle ní jsou to zde — zjev to charakteristický pro veškeren náš život duševní a společenský vůbec — téměř výhradně spolky a sbory, které sochařům našim důstojnými zakázkami příležitosť ku tvoření uměleckému poskytují. Jednotlivec práci plastickou si zamlouvající neb hotovou kupující jest u nás vzácnou výminkou. Následkem toho veškera téměř česká produkce sochařská má do sebe ráz poněkud jednostranný, ona zná, abychom tak řekli, toliko výkony řečnické neb deklamátorské, i schází jí onen živel lehké mluvy konversační, který jinde, ve Francii a zejmena v moderní Italii, v tvorbě plastické právě jak v malířské rozhodné převládá. Nechceme však tvrditi, že jednostrannosti té zvláště litujeme. Tíhneť nadání všech téměř čelnějších sochařů našich, jediného Maudra snad vyjímaje, právě více k slohu většímu a monumentálnímu, tak že tvoření jejich tím spíše užitek než újmu béře, neboť dostává se jim těch úkolů, kterýmž oni dle směru talentu svého nejlépe vyhověti mohou.

Chcemeli sochaře české dle obvyklého dělidla v idealisty a realisty přesně rozlišiti, nejednou se octneme na rozpacích. Jest právě zvláštností české povahy umělecké, že k výstřednosti nakloněna není, a tak neshledáme, až na řídké vyjímky, mezi umělci českými, ať již dlátem neb štětcem pracují, ani výhradních idealistů ani realistů výlučných. Nejblíže naprostému idealismu stojí Bohuslav Schnirch, který pro tvoření svoje vzory ve formovém světě hellenském hledá. Význačné vlastnosti prací Schnirchových, plastický klid, harmonie kontur a povšechnější mluva formová přicházejí nejlépe ku platnosti jako doprovod výtvoru architektonického. Spadají také téměř veškera díla umělcova těchto let v obor plastiky dekorativní. Kromě prací na národním divadle, kromě ornamentálních a figurálních ozdob, kteréž pro Zítkovu kollonádu Karlovarskou vytvořil, náleží sem *socha Fidiova* na ballustrádě Rudolfina, ryze v duchu antickém koncipovaná, a allegorické postavy, *Síly, Smělosti a Moudrosti*, jež pro parlament Vídenský pracoval. Také obě *trigy* na pylony národního divadla určené, jejichž pečlivě provedené modely pomocné při požáru r. 1881 zhynuly, byly v pojetí i v komposici jako díla dekorativní velice šťastně myšleny. Schnirch vynaložil na obě dvojspřeže mnoholeté studium odborné, i podařilo se mu tenkráte v každém ohledu rozřešiti nesnadný úkol na něj vznešený, poštěstilo se mu monumentálnosť dojmu se životností spojiti, při vší nutné souhlasnosti obou trig a při vší podobnosti silhuet celkových postavy obou vůdkyň, tvary vozů a pohyby koňů nenuceně a přece zřejmě od sebe odlišiti. Neméně vynasnažil se rozdíly ty též vnitřně odůvodniti. Přiloživ každé z Viktorií svých význam jiný, jednu jako triumf umění, druhou jako triumf národa pojímaje, zvolil pro první z nich motiv mírněji pohnutý, ozdobil vůz, na který vstoupila, ornamentem v ušlechtilé jem-

nosti po ploše jeho se rozprostírajícím, a donutil spřežení před ním k odměřenému rythmu krátkého cvalu slavnostního, kdežto trigu, jež vítězství národa symboluje, živější pohnutostí vůdkyně, ornamentem křepějším, jakož i ohnivějším pohybem ořů se vzpínajících případně charakterisoval. Byla to díla velice důmyslně a neodvisle komponovaná, myšlenkově a formově s řídkou svědomitostí propracovaná, jež nejlepším moderním výtvorům podobným směle po bok postaviti se mohla. Ku posledním pracím Schnirchovým náleží *Anděl míru*, pro náhrobek matky purkmistra Pražského na hřbitově Vyšehradském provedený. Jest to ušlechtilá, okřídlená postava ženská, jež oběma rukama větve palmové sklánějíc, obdobností pohybů, symmetričností komposice i prostou úpravou roucha, ve větších plochách drženého, s úspěchem se domáhá dojmu klidného a vážného.

K antikisující skupině sochařů našich můžeme v jistém smyslu též Ludvíka Šimka čítati. On nepřidržuje se ovšem tak forem jako spíše zásad v antice vyjadřených, jsa při tom zároveň též jemným znatelem slohových principů středověkých. Skulptura nábožensk á nalezla v něm pěstitele v skutku povolaného, jenž co do ducha nelíčené, opravdové zbožnosti, kterým díla svoje prodchnouti umí, mistra Levého nám připomíná. Tak řadí se též *Žehnající Kristus*, jejžto před třemi roky pro hrobku manželů Magagnolových na hřbitově Smíchovském z mramoru karrarského provedl, k nejlepším pracím naší skulptury náboženské. Jest to dílo vážně koncipované a všech hledaných effektů prosté. Osoba Kristova stojí přímě a klidně před námi, spodní část postavy jest — podobně jako při známé krásné gotické soše Amienské — v plášť zahalena. Řasy pláště toho jsou velice pěkně vrženy, ačkoli v slohu patrně volnějším nežli spodní roucho, které svršek těla pokrývá. Levou rukou drží Spasitel knihu života, kdežto pravá páže při pozdvižené ruce záloktím k tělu přimknuta jest, což opět s pojímáním středověkým a s vázaností a vážností slohu zvoleného úplně se shoduje.

Na veřejnosť vystoupil Šimek — když skizzi skupiny, kterouž konkursu pro výzdobu mostu Palackého se účastnil, v to nečítáme — jediné malým modelem docelené *sochy Bruncvíkovy* u mostu Karlova. Nyní jest restaurace již provedena, a můžeme se obdivovati v skutku vzácné schopnosti mistrově, s níž v duchu starých forem dokonale vžíti se dovedl. Při tom jest v pohybech rytíře, v držení hlavy i výrazu tváře s pravým taktem uchován ráz jisté strnulosti, řekli bychom heraldické tuhosti, které sochu činí tím rázovitější a působivější.

Mezi staršími sochaři českými vyniká J. Seidan vzácnou technickou hotovostí a zručností, s níž v různé slohy se vpracovati dovede. Nemůžeme tentokráte zaznamenati žádné značnější dílo zasloužilého a v ohledu formálním jemně vzdělaného umělce tohoto. Poznali jsme ho tou dobou u veřejnosti toliko dvakráte, a to u příležitosti soutěže na výzdobu mostu Palackého obcí Pražskou vypsaného a při Kutnohorském konkursu na pomník Havlíčkův. Čtyři postavy ženské, *řeky české* představující, jež jsme tehdy na radnici Staroměstské spatřili, překvapovaly skutečnou rutinou a nenucenou lehkostí, s kterouž tu umělec formovou mluvou pozdní renaissance francouzské se vyjadřoval. Mimoděk naskytovala se ovšem otázka, zda tvary, jimiž Jean Goujon Diany a Venuše

odíval, pro personifikaci Vltavy, Mže, Labe a Sázavy jsou vhodny a přiměřeny. Také skizzí pro *pomník Havlíčkův* nedošel Seidan uznání poroty, jež pojetí jeho vytýkala umírněnosť mezím chladnosti blízkou, kteráž ovšem s povahou ohnivě výmluvného publicisty našeho se nesrovnává. K Seidanovi řadíme A. W a g n e r a, rodáka našeho ve Vídni usedlého, jenž zručným ovládáním vnějších prostředků umění svého, více než vnitřní prohloubeností svých výtvorů vyniká. Jest to povaha pohyblivá, pružná, jež vylíčení dle úkolu daného snadno mění. V jistém srozumu přidržuje se zásad v antické plastice vyjádřených, jinak prozrazuje vliv moderního umění Vídenského; svým Lumírem a Zábojem na façadě národního divadla přestoupil pak rozhodně na půdu novějšího umění českého, jež za směrem od Manesa vytčeným se béře. Konkursu mostního, již výše zmíněného, súčastnil se Wagner třemi skupinami, či spíše dvojsošími, *Přemysla s Libuší, Karla IV. a Arnošta z Pardubic*, pak *Husa s Jiříkem Poděbradským* představujícími. K nim měl se dle projektu umělcova ještě přidružiti Budovec a Rudolf II., čímž doba víry pohanské, katolické a doba svobody svědomí representovány býti měly. Ohledem na myšlenkovou podstatu pronceseny vůči návrhu Wagnerově námitky velice případné. Z druhé strany arciť uznávána nevšední rutina, s níž obtížné úkoly komposiční u dvojsoší těch řešeny byly, pěkné uspořádání rouch, význačné charakterisování jednotlivých postav, jakož i vzácná formová hotovosť, i byl by Wagner zajisté co vítěz ze soutěže této vyšel, kdy by geniální skizze Myslbekovy palmu vítězství nebyly odnesly. — Z hotových prací umělcových neseznali jsme tou dobou v Praze — sochy na divadle vyjímaje — než jedinou, *poprsí Rafaelovo*, r. 1883 na Žofíně vystavené. Busta tato, Wagnerem umělecké akademii Pražské věnovaná, jest prací zajímavou, velmi obratně modelovanou a s dobrým smyslem pro umělecký arrangement provedenou. Ačkoli žádného ze známých portrétů afaelových přímo nereprodukuje — jsouc výrazem í typem starší než známá podobizna Florentská, od autoportrétu na škole Athénské zas jakýmsi rázem unavenosti se lišíc — jsou přece charakteristické tahy tváře velmistra Urbinského šťastně a duchaplně v ní zachyceny.

Od Wagnera k Josefu M y s l b e k o v i se obracejíce, staneme před umělcem, jehož jmeno, před málo lety jen úzkému kruhu Pražské intelligence známé, nyní již i za hranicemi vlasti naší zvukem nejjasnějším zaznívá. A tuto cestu k slávě proklestil si geniální sochař český sám, přes nepřízeň okolností vnějších, železnou vytrvalostí a neoblomnou energií svou. Na základě studia moderní plastiky francouzské dopracoval se vzácné dokonalosti formálné, aniž proto originalitu svou v šanc vydal, neboť přijímal od vzorů svých toliko zásady, jimiž znamenitých účinků svých se dodělali, a dovedl zásady ty spůsobem samostatným ve svou vlastní uměleckou mluvu přeložiti. Vzácné přednosti tvůrčí síly Myslbekovy rozvíjely se takořka každým dílem, jež v posledních letech z ruky jeho vyšlo. Postupná analysa bohaté řady prací umělcových byla by stejně zajímavá jak poučná; my však nemůžeme zde než význačné vlastnosti každé z nich stručnými rysy zachytiti.

Zastavmež se zprvu u výtvorů rázu soukromého. Jest to zejmena několik pomníků náhrobních, mezi nimiž zajisté místo nejpřednější náleží

sarkofagu, loňského roku *Městskému museu* Pražskému od manželů Maškových velkomyslně věnovanému. O prvním modelu ke krásnému dílu tomu stala se v listech těchto již před lety zmínka, nyní, když se mu dostalo provedení v mramoru karrarském, bylo teprv lze veškery přednosti jeho plně doceniti. Základní myšlenka pomníku jest rovněž prosta jako velice přiměřena. S věncem v ruce přišla mladá sličná žena, v roucho vdovské hluboce zahalená, k sarkofagu, v němž drahé ostatky chotě zesnulého spočívají. Poklekla na stupeň a v němém bolu sklonilo se tělo její na kamennou rakev, pravá páže pošinula se s věncem vavřínovým natažena v před, vlekouc za sebou dlouhý závoj smuteční, hlava sklesla na měkký ušlechtilý její tvar; levice mdle svislá dotýká se stupně, na němž pravá noha klečíc spočívá. Na ušlechtilé tváři sídlí bol, zírá z těch očí v dál neurčitou unyle hledících; ve všech těch formách můžeme dosud stopy jeho zřejmě sledovati. Modelace hlavy, paží i forem pod rouchem prosvítajících, jest nanejvýš svědomitá a také způsob práce všude dle povrchu význačně se řídí. Trojí ty látky, hrubšího roucha svrchního, závoje a roucha spodního, pak měkký, hladký povrch pleti jsou dlátem výtečně rozlišeny a odstupňovány. Avšak nikde se tyto umělcem zrale promyšlené effekty traktamentu nestaví okázale na odiv, vždy jest to vnitřní podstať celku, jež zrak a mysl naši k sobě napořád poutá; od lemu roucha smutečného, jež po zemi se vleče, až k prstům pravice, jež napolo bezvědomě věnec před sebe na rakev pouští, jest krásná postava ta jediným duševním hnutím prochvěna, v jehož všepřítomnosti, v jehož koexistenci v částkách veškerých nejvyšší působivosť díla záleží. Tuto mistrnou duševní jednotu oživuje zase kontrast mezi aktivní a živěji pohnutou spodní částí těla a mezi trupem a pažemi v plné passivnosti na sarkofagu spočívajícími. O draperii, jejíž úprava zde úkolem nejobtížnějším byla a jež by o sobě obšírného rozboru zasluhovala, podotýkáme tu jen, že pravdě i kráse stejně vyhovuje, že všude formy těla s taktem vytýká a že v míře nemalé zvyšuje vážný a ušlechtile smuteční dojem tohoto díla, v němž Myslbek způsobem nepřekonatelným životnosť s všeobecností koncepce sloučiti dovedl.

Náhrobní sochy, jež umělec pro hřbitovy Smichovský, Košířský a Zbraslavský provedl, dokazují nám, že s mnohostranností opravdu vzácnou též v náboženské skulptuře výsledků ryze uměleckých se dodělati umí. *Kristus na kříži*, pro náhrobek dr. Stupeckého, jest dílo velice interessantní, v pojímání svém Florentské realisty z doby ranní renaissance nám připomínající. Výrazná hlava, v níž poslední stopy agonie doznívají, sklopila se k prsům, jež poslední dech byly vypustily, tělo není symmetricky na kříži napjato, nýbrž tíhou svou přirozeně skleslo k jedné straně. Co před sebou vidíme, jest skutečná smrť, avšak smrť vznešeného trpitele, jenž s plnou oddaností v osud svůj skonal. Pod dojmem týchže vlivů vlaských povstala postava *sv. Jana křtitele* pro hrobku rytíře Skramlíka na hřbitově Košířském. Jsouť ovšem některé motivy, tak zejmena úprava draperie hoření a pohyb pravice, jimiž socha ta vzpomínku na díla Donatellova v nás vzbuzuje, jinak jest to postava úplně originálně myšlená, při níž se nejvíce obdivujeme míře umělecké, s kterou Myslbekovi při vší životné pohnutosti

a malebné rozmanitosti silhuety vážný klid uchovati se zdařilo. Levá ruka světcova třímá kříž vysoko vztýčený, k němuž zanícené hledy jeho se upírají a k němuž též pravice v pohybu plném noblesy ukazuje. Jest něco vznešeně skromného v postavě nadšeného askety, a zdá se nám, jako by z prorockých úst jeho, lehce pootevřených, vycházela slova, jimiž pln šlechetného sebezapření sám se podřizuje vyšší bytosti: „Jde za mnou silnější nežli já, kterémuž nejsem hoden, sehna se, rozvázati řeménky u obuvi jeho.“

Roztomilá jest postava *Ježíška*, ve věku dětském jako spasitele pojatého, kteráž rov mladistvého děvčátka na hřbitově Zbraslavském zdobí. Pohled a pohyb dítěte, před křížem s rozepjatýma ručkama stojícího, jsou tak naivně upřímné, žeť rádi věříme, že by celý svět všeho zla na věčné časy ochotně ihned sprostilo. Vedle všech náhrobků těchto, věnovaných osobám v ústraní života soukromého působícím, má *pomník Karla Sladkovského* na hřbitově Olšanském do sebe ráz, abychom tak řekli, veřejnější, všeobecnější, aniž by proto v charakter památníku zasahoval. Hlavní podstatu jeho tvoří postava ženská, s mocnou ratolestí palmovou, k architektuře prosté a klidné přilínající. Umělec nevylíčil nám plnou postavu muže, jemuž pomník sám jest věnován, jako by tím označiti chtěl, že muž ten pro slávu osobní rovněž v popředí se nestavěl. Skromně, v poli architektonicky ohraničeném, zříme v reliefu plochém podobu toho, jenž národu svému všechen život, celou sílu ducha a vůle své byl zasvětil. A pod ním sedí životná ona postava vítězství nesmrtelného, mocná ratolest palmy zvedá se v liniích mohutných a ladných nad ní až k oslavenci samému; smutečně sklání mladistvá žena zastíněné hledy své, pamětliva toho, jejžto nelítostná smrt národu českému vyrvala. Ona sama však trvá před námi v plné síle a jarosti své, roucho její svítí se v plochách lesklých a širokých, vzduch dme dosud jeho záhyby — jen bojovník klesnul smrtí předčasnou, ne však myšlenka, pro kterou se nadchnul a kteréž veškeren život svůj věnoval.

Poslední dílo Myslbekovo, jemuž v místech těchto obšírného rozboru se dostalo, byl *Žižka* jeho pro Čáslav určený. O něco později povstal *pomník kněze Příhody*, jejž Domažlice vzornému tomu lidomilu a příteli mládeže vděčně postavily. Vážná opravdovost kněze, upřímná důvěra staršího hocha slovům jeho naslouchajícího, i naivní bezstarostnost mladšího druha, který zatím toliko v knížce obrázkové názorně se učí, jsou s opravdovým citem a s plným porozuměním podány. Pomník ten má vedle předností také nepopíratelné slabosti své — nechceme ani o těch ani oněch zde se šířiti, — umělec sám považuje zajisté periodu, v níž dílo to povstalo, za nejméně šťastnou ve svém vývoji uměleckém.

Roku 1882 ukázal se Myslbek veřejnosti české ponejprv na plné výši svých schopností tvůrčích. Bylo to u příležitosti konkursu mostního, při němž skizzy jeho jednomyslného obdivu poroty i soudného obecenstva dosáhly. Chceme dnes přestati na tom, že vytkneme jejich obsah, podrobnější ocenění formálních jejich předností si ponechávajíce, až budou provedeny a na místě určení svého se octnou. Na levém pylonu na straně Pražské uzříme *Přemysla s Libuší* v postavení ta-

kovém, že pozdvižená ruka věstkyně k Hradčanům jako k budoucímu sídlu královskému poukazuje; knížecí manžel její sedí s mlatem v rukou po boku panovnice, jež v extatickém pohnutí vysoce se vztýčila. Na pylonu pravém *Lumír s písní* se octnou, tak že tvář kmetného pěvce, který v levici varyto své drží, k Vyšehradu obrácena bude. Na pylonech Smíchovských spatříme ku Praze jdouce v levo *Šárku se Ctiradem*, v pravo *Záboje se Slavojem*. Mladistvého Ctirada usadil Myslbek k nohám sličné družky Vlastiny, jež pravicí ještě se držíc stromu, k němuž připoutána byla, levici kolem hlavy jinochovy otáčí. Tento pohlíží na ní s pohledem plným vroucnosti, osudný roh k ústům pozvédaje. Nejznamenitěji koncipováno je sousoší poslední, jež hrdiny národní epopeje naší nám předvádí. Oba rekové jsou pojati ve chvíli té, kde od hranic země do středu jejího vítězně se vracejí; mladší Slavoj s výrazem nadšenosti věnec vítězoslavný v pozdvižené ruce třímá, kdežto mužně velebná postava Zábojova s klidným věhlasem vůdce na místě zlehka vyvýšeném před námi stojí.

Iniciativě obce Pražské děkujeme také znamenitou skupinu a sochy, jež zdobí budovu nového chudobince, o němž jsme se v náčrtku tomto již zmínili. Postavy jinocha a dívky, uprostřed paláce postavené, držící v rukou svých štíty, v něž skutky milosrdenství jsou vepsány, nezapírají v ničem, že z rukou sochaře českého vyšly. Malebností komposice, živostí pohybů, originalitou tvarů i znamenitou úpravou roucha náleží zajisté k nejduchaplněji pojatým sochám dekorativním, jež umění moderní vytvořilo. Také u sousoší, jež attiku budovy korunuje, vyhnul se Myslbek allegoriím chladným a opotřebovaným a rozřešil úkol svůj způsobem novým a zajímavým. Uprostřed sedí tu krásná postava Prahy, s výrazem důstojnosti a vlídné přívětivosti v tváři své. Sílu k veškerým podnikům a tudíž i k lidomilným činům svým váží Praha z oné generace, která dosud v činnosti se nachází. Tak octnul se tedy representant mladšího pokolení toho na pravé straně její. Pokleknuv nadšeně k trůnu jejímu, třímá v pravici věnec oslavy, v levici pevně drží její štít. Této mladší postavy bylo ovšem též třeba, aby jak nutné protiváhy tak oživujícího kontrastu s postavou starcovou na druhé straně docíleno bylo. Tam, u samého srdce matky Prahy našel ctihodný stařec útulek svůj. Oddechnuv sobě poodložil hůl, umdlen poutí životní našel u nohou Prahy, k níž důvěrně přisednul, krb domácí, při jehož plamenech vetché údy svoje ohřívá.

Přebohatý počet děl, poslední dobou z rukou Myslbekových vyšlý, nutí nás zmíniti se jen nejstručněji i o takových, jež pracemi pozoruhodnými nazvati musíme. Sem náleží postava *Ghibertiova*, kterouž umělec náš pro ballustrádu Rudolfina pracoval, sem i roztomilá soška *Spořivosti* původně na parlament Vídenský určená, ale pro svoje živé pojetí a domnělou nesouhlasnosť se slohem budovy nepřijatá. Také *Věrnosť smýšlení*, statečná postava mužská, jež attiku paláce sněmovního zdobí, zde toliko jmenována budiž. Šíře budiž tu na konec toliko ještě vzpomenuto *Oddanosti*, rovněž pro parlament určené, poslední a nejvýtečnější práce Myslbekovy, před níž i závistivá zášť národnostní v městě Naddunajském zbraň svou skloniti musila. Jest to muž u věku pokročilém, jenž před námi stojí v řasnaté roucho téměř všecek zahalen.

Ruce ukazují na věrná prsa, jež v dobrovolnou oběť se poodhalují, nohy spočívají na zemi dosud pevně, hlava s výrazem plné oddanosti celku vyššímu jest k nám obrácena a kloní se dolů, jak výška stanoviště toho vymáhá. Silhueta sochy u práce účelu dekorativního tak důležitá, jest ladná a zároveň rázovitě řízná, v plochách a liniích roucha v celém uspořádání draperie vůbec vytříbenosť citu a studium neúnavné v stejné míře s výsledkem nejskvělejším se obrážejí. Vítězně překonané obtíže křehkého materiálu — jeť socha ku provedení v mramoru určena — důmysl, s nímž všude účinků stínových k zvyšování a sesilování dojmu použito jest, prozrazují mistra, jenž i vnějších prostředků umění svého mocen jest. Z podání těla, zejmena výmluvných, znamenitě modelovaných těch rukou, vyzírá hluboké studium přírody, hlava pak, jež přísnými tahy vážnou a energickou tvář Římského senátora nám připomíná, již o sobě je dílem, jež o přemýšlivosti i samostatné fantasii umělcově stejně svědčí. Že pak výtvor podobného účinku dovedl umělec vykouzliti na základech pouhého *pojmu*, jehož vyjádření se mu uložilo, že právě z allegorické postavy vytvořil dílo v té míře duchaplně koncipované a životné, toť výkon tak mistrovský, že sám Myslbek dosud výmluvnějšího dokladu o tvůrčí síle své nám nepodal. (Pokračování)

Rozhledy v dějinách současných.

V Praze, dne 15. prosince 1884.

Říšská rada. — Sněmy bulharký a východorumelský. — Německý říšský sněm a kn. Bismarck. — Volební oprava v Anglii. — Nový president ve Spojených státech.

Vídenská říšská rada počala 4. pros. opětně svou činnosť. Již v první schůzi podal ministr financí rozpočet na r. 1885, který však pro krátkosť doby nemůže býti vyřízen, tak že příští rok počne opět s rozpočtem prozatímným. Ministr vypočítává výdaje na 519,893.166 zl. a příjmy na 504,816.916. Schodek 15,070.205 jest sice proti letošnímu schodku o 25,287.469 menší, porovnáli se však s příjmy, které letos obnášejí 474,555.699 a rozmnožily se tudíž proti novému rozpočtu téměř o 30 milionů, jest schodek ten vždy ještě zlým znamením pro finanční stav Rakouska.

V knížectví bulharském i ve Východní Rumelii počaly nově zvolené sněmovny svou činnosť. Ve Srédci se 27. října sestoupila sněmovna bulharská ku prvnímu řádnému zasedání. Krátké mimořádné předcházelo v červenci v Trnovu. Zde ustavil se sněm a zvoliv Karavelova za předsedu, přiměl tím ministerstvo Cankovo k odstoupení. Cankov, dříve druh Karavelova, dovedl toho sice, že ústava Trnovská z dubna 1879 vešla opět v platnosť, avšak měl jisté její obmezení za prospěšné. Karavelov hájil nezměněné její zachování. Po ustavení sněmovny a zřízení nového ministerstva bylo tehdy zasedání ukončeno. V nynějším zasedání jest to hlavně rozpočet a otázka železniční, jimiž sněmovna se bude zanášeti.

V Plovdivu zahájen byl 3. listop. nově zvolený sněm východorumelský. Předešlý sněm, jenž měl většinu novému generálnímu guvernéru Gavrilu Krestoviči nepříznivou, byl rozpuštěn; nově zvolení poslanci hlásí se vesměs ke straně Krestovičově, jež zove se stranou sojedinenija, t. j. stranou spojení Východní Rumelie s knížectvím. Sněm ten sestává ze 36 volených poslanců, z 10 virilistů: muftiho, biskupů bulharského, řeckého, katolického, arménského a evangelického, vrchního rabína Plovdivského, z předsedů vrchního soudu a, správního soudu a z vrchního kontrolora financí; dále z 10 od guvernéra povolaných poslanců. Sněmu předloženy byly důležité předlohy o stavbě železné dráhy z Jambole do Burgasu, aby takto Vých. Rumelie měla své přímé spojení s Černým mořem, dále o katastru, o stejnoměrném upravení daní, o úvěru hypothečním a založení hospodářské banky, kteráž by na levnější úvěr půjčovala.

V Německu konány byly 28. října všeobecné *volby poslanců* do říšského sněmu. Jelikož bylo zapotřebí ke stu užších voleb, byl úplný jich výsledek znám teprve 20. listop. Již v první den volební bylo překvapujícím vítězství konservativců a katolické strany, čili středu, z menších frakcí pak zejmena sociálních demokratů. Obě konservativní frakce, konservativci a říšská strana, vstupují do nového sněmu tato počtem 31 (v předešlém zasedání od r. 1881—1884 pouze 27) a ona 76 (dříve 50) hlasy, tedy společně 107. Jest to vlastní strana Bismarckova a pruského Velkoněmecka. Katolický střed vzrostl s 98 na 109 poslanců i Welfy v to počítaje. Národní liberálové a nejednou i Bismarck nazývali stranu tu říši nepřátelskou, vytýkajíce jí, že Řím a snahy katolické jsou jí přednějšími než německá vlasť. Strana ta vede tuhý boj proti tak zvaným květnovým zákonům, jimiž obmezeno bylo katolické vyznání a duchovenstvo v Prusku. Nicméně Bismarck nejednou se s ní smlouval, pokud byla ochotna hlasovati pro jeho předlohy. Jelikož s touto stranou jdou i Poláci počtem 16 (proti 18 dřívějším) a Elsasové počtem 15, jest střed nejzávažnější ze všech politických stran říšského sněmu. Hlavním odpůrcem středu jsou národní liberálové, kteří vstupují do nové sněmovny počtem 50 hlasů. Získali sice 5 hlasů, avšak svého významu (byliť nejmocnější stranou německou a čítali až přes 150 hlasů) pozbyli navždy. Marně pokoušeli se letos v 161 okresech o mandát; vzdor agitaci a podpoře vládní neprosadili ani třetí část svých kandidátů. Strana ta jest po konservativcích nejbližší Bismarckovi a vedla hlavní slovo, když se jednalo o zákony proti katolické církvi. Snahou Bismarckovou bylo, aby dosáhl — jako bývalo před r. 1881 — většiny pomocí konservativců a národních liberálů, a pro případ aby měl i druhou ještě většinu pomocí konservativců a středu. Prvnější se mu však nezdařilo; národním liberálům a konservativcům chybí do většiny (199 hl.) značný ještě počet. Bezpečnou většinu mohl by míti jen pomocí středu a konservativců, ale střed jest parlamentárně dobře vyškolen a nezdvihá jen tak zhola ruce pro Bismarckovy plány, aniž se zavazuje pro všechny časy. Bude tudíž Bismarck nucen se středem od případu k případu se smlouvati a činiti mu ústupky. Sociální demokraté dosáhli proti dřívějšku dvojnásobného počtu, totiž 24, tak že budou nyní moci činiti i samostatné návrhy, k nimž jest zapotřebí

20 poslanců. Strana ta, jež v prvním zasedání (1871—74) sněmu sjednoceného Německa měla jediného poslance, má nyní mnohem větší význam, než ukazuje počet jejich poslanců. Na všechen spůsob jest to známka pozoruhodná, že vzdor zákonu proti socialistům strana ta stále se vzmáhá a roste. Nejnepříjemnější Bismarckovi stranou byla tak zvaná německá svobodomyslná strana, jež vstupuje do sněmovny počtem 67 poslanců. V předešlém zasedání byly ještě dvě frakce: tak zvaná liberální jednota čili strana odštěpenců od národních liberálů, jež čítala 47 poslancův, a strana pokroku s 59 poslanci. Obě však se vůči příkrému vystupování Bismarckovu spojily. Avšak neodolaly; jak patrno, ztratily 39 mandátů. Okolnosť ta zavdala právě Bismarckovým orgánům podnět k vítězoslávě. Bismarck sám projevil, že dává přednosť i sociálním demokratům před touto stranou. Hlavní snahou strany té jest, aby v Německu vládlo se parlamentárně, totiž aby ministerstvo řídilo se dle většiny sněmovní a bylo sněmovně odpovědno. Tomu však právě říšský kancléř nejvíce se vzpírá a nazývá stranu tu protimonarchickou a republikánskou.

Nový německý sněm, šestý od doby sjednocení, zahájen byl 20. listopadu. První předloha, jež mu byla podána, jest říšský rozpočet na r. 1885—6, kterýž tentokráte vykazuje schodek přes 44½ mil. mark. Výdaje činí přes 621 mil. m. Schodek způsoben jest výpadkem příjmů z daně z řípy a j. Miliardy francouzské nedovedly, jak patrno, zachrániti Německo před krisí.

Většina německého říšského sněmu obrátila se již v prvních dnech zasedání proti říšskému kancléři. Kn. Bismarck dal svou nelibosť poslancům na jevo tím, že jim svobodné lístky k jízdám po železnici obmezil pouze na bezplatnou cestu z volebního místa do Berlína i zpět. Odpověď na to byl návrh ze středu svobodomyslných vyšlý, aby poslancům placeny byly diety, jichž němečtí poslanci nepožívají. O návrhu tom rozpředlo se (26. list.) ostré rokování. Svobodomyslní odůvodňovali návrh tím, že se neplacením diet obmezuje zastupování lidu pouze na nejzámožnější vrstvy a vylučují se schopnosť a dovednosť, nemajíli dostatek zbytečného jmění. Katolický střed výdatně podporoval návrh ten, jemuž se Bismarck s největším důrazem opíral. „Vaše většiny mně ani dosti málo neimponují," řekl poslancům do očí. „Nenechal jsem si ani od celé Evropy imponovati, tím méně od vás." Poslance rozdělil v dvě třídy, jedni počtem 157 prý „bojují pro císaře a říši," druzí prý nejsou pro císaře a říši, a sice 100 jich bojuje pro panství duchovenstva a 98 pro republiku. Neslýchaná tato v životě parlamentárním kritika vzbudila ovšem ustrnutí mezi zástupci německého lidu, nicméně dokládal Bismarck hnedle v řeči následující, že „parlamentární vláda není žádná monarchická vláda" a že říšský sněm nemá vůbec žádné většiny. Při hlasování přijat byl návrh proti Bismarckovi namířený 180 hlasy proti 99.

Dne 3. prosince jednáno bylo o návrhu, jenž vyšel od středu, aby zrušen byl zákon, kterýmž katolický duchovní smí býti vypovězen z německé říše, když ocitnul se ve sporu s vládou. Návrh ten, jehož důrazně hájil Windhorst, podporován byl vřele od svobodomyslných. Bismarck opětně s rozhorlením vystoupil proti návrhu, kterýž ostatně

již v minulých zasedáních dvakráte byl přijat, aniž mu bylo vyhověno. Bismarck prohlásil, že opakování nedávno od spolkové rady zamítnutého návrhu znamená neváżnost ke spolkové radě. Vinil katolický střed, že svým chováním znesnadňuje vyrovnání s Římem a že zejmena pruský stát nemůže se zříci zákona toho k vůli Polákům. Windhorst poukázal, že proti velezrádným snahám Poláků, kterým však on nevěří, byly by na místě zákony politické a nikoliv náboženské, a prohlásil, že by katolický střed uzavřel s vládou smír, kdy by zaveden byl pro katolíky takový stav věcí, který byl v Prusku dříve za krále Bedřicha Viléma IV. Bismarck odpovídal, že řídí se zásadou nepovolovati ústupky bez ústupků z druhé strany a že prý vláda musí míti zbraň proti agitacím polského duchovenstva a polské šlechty. — Návrh Windhorstův přijat byl značnější ještě většinou než první, 217 hlasy proti 93. — Praktického výsledku, jak Bismarck sám prohlásil, nebude míti návrh jeden ani druhý. Bismarck považuje sebe za většího činitele, než jest zastupitelstvo sjednoceného Německa a na ten čas jím v skutku jest. Zda k prospěchu Německa, jest jiná otázka.

Anglický parlament sestoupil se (23. ř.) k mimořádnému podzimnímu zasedání, jehož účelem bylo vyříditi předlohu *o opravě volebního řádu*, jižto byla v letním zasedání sněmovna lordů zamítla. Parlament předlohu tu (12. list.) opětně velkou většinou přijal. Sněmovna lordů vůči všeobecné agitaci počala couvati. Konservativní její většina usnesla se (17. list.) na tom, že přijme předlohu, podáli vláda další předlohu o rozdělení okresů volebních, s nížto by obě strany souhlasily. Konservativní lordové upustili tudíž od zásadního odporu proti rozšíření práva volebního a obmezili se jenom na podmínku taktickou, dovozujíce, že obě předlohy tvoří vlastně opravu volební a jedna bez druhé že by byla kusá. Přes odpor radikálnějších živlů ve vlastní straně, jímžto boj proti výsadám sněmovny lordů byl vítán, vyhověl Gladstone požadavkům konservativců a podal předlohu o roztřídění okresů volebních, s nížto důvěrníci obou stran souhlasili. Předloha přijata byla od parlamentu za základ podrobného rokování, jež položeno bude na denní pořádek až v únoru. Z přijetí předlohy učinil Gladstone otázku důvěry. Předloha o rozšíření práva volebního byla pak od sněmovny lordů přijata a od královny (8. pros.) podepsána a prohlášena.

Ve Spojených státech severoamerických konány byly 4. listopadu volby volitelů presidenta a jeho náměstka. Všech volitelů těch jest 401. I tentokráte zápasily spolu obě veliké strany, republikánská, kteráž od války proti odbojným jižním státům měla vrch, a demokratická, jejížto hlavní oporou jsou sice státy jižní, která však nabývala od volby k volbě nových a hojných přívrženců i na severu, zejmena co nastala roztržka i v samé straně republikánské mezi přísnými republikány a panství i úřadů chtivými vládními přívrženci. Na neštěstí oba kandidáti republikánští náleželi k posledVnějším, a tak demokratům tím usnadněn úkol. Demokratičtí kandidáti *Cleveland* a *Hendricks* obdrželi hlasy 219 volitelů, oba republikánští jen po 182. Při volbách volitelů odevzdáno bylo celkem 10,046.043 hl., z těch pro volitele Clevelandovy 4,913.901, pro Blainovy 4,847.659.

J. J. Toužimský.

R. 1885. Čís. 2.

OSVĚTA

Listy z ruské vesnice.

Píše

H. Jaroš.

II. Co přineslo jaro mužíkům.

Jsme již několik dní na vesnici. Zastali jsme vesnu ještě při prvním kročeji, stopujeme květ za květem, jak prší s lazurových jejích křídel, vítáme co den nového pěvce, doplňujícího sbor našeho sadu a cítíme žhavé polibky bujarého jarního slunce, pod nimiž tváře naše hnědnou jako dobře vysušený list Krymského tabáku; za to se střemchy rozkypěly sněhobílou pěnou voňavých květných hroznů.

Vše kolem nás obestřeno poesií jara: dmoucí se pupence topolové dýchají balsámem, ve průhledných ještě křovinách rokotají první slavíci, na bílém talířku tulí se k sobě stydlivě první brčálově zelené okůrky, vyrostlé v pařeništi, a svůdná vůně mlaďoučkých snědých prsíček na rožni pečené lesní sluky pohne sebe blaseovanější prosaickou duší. Poetická nálada tak vám prochvívá celým tělem, v prstech cítiti neodolatelné svědění: jen pero vzíti, a verše samy se rozlijou po papíře.

Však nebojte se; já svého pera nezneužiji; vímť, že povolaní věštcové všech věků a národů dávno již vyzpívali všechnu poesii jarní krásy. Ale ku podivu, že se nevyskytl dosud poeta jarního hladu. Nemluvím obrazně. Míním skutečný, opravdový hlad, jenž umí zpívati tak divné melodie v prázdném žaludku, až pro ně člověk přeslechne i rokot slavičí i bublání jarních vod. Mně utkvělo v paměti několik takových jarních motivů.

Bylo to hned v první dni po našem příjezdě na vesnici. Byl jsem na psárně optat se myslivce, táhnouli ještě sluky. Duben chýlil se již ke konci, a lesní sluky táhnou Kurskou gubernií v první polovině dubna; někdy se však hejno některé opozdí až do samého konce měsíce. Kyrillo, panský „dojezžačij,“ t. j. psovod, jehož úkolem jest za podzimních lovů na lišky a na vlky vyhledávati s honícími psy a vyháněti

z lesů zvěř na střelce, chodil z jara za doby tahu se stavěcím psem na slatiny, kam zapadalo množství sluk a kachen, a opatřoval panský stůl zvěřinou.

Když jsem přišel do psárny, stál Kyrillo právě před psincem s dvojkou v ruce a s brašnou přes plece. Jeho Dianka mu seděla u nohou. Nazdvihl kulatou čapku a vyslechnuv můj dotaz, protáhl rty, při čemž se žlutohnědá jeho tvář složila ve dlouhé, tuhé vrásky, projel neohebnými prsty zcuchanou ryšavou bradu, a prohodil trhanými slovy, jako by je vykřesával z křemene: „Pozdě, zmeškal jste — přeletěly. Ale kachny se sletují; liboli, já právě se sbírám na slatiny."

Mně se však do vody nechtělo; proto jsem se vrátil do sadu. Loudaje se zvolna po nevyschlé ještě pěšině, při níž hrčel potůček z tající kdesi sněhové závěje, došel jsem k panskému domu. Tam na prostranství, posypaném žlutým pískem, seděl na sedátku na výsluní statkář, a před ním kleče na zemi a opíraje se rukama o písek, dotýkal se čelem země chlapec, na pohled asi dvanáctiletý. Byl oděn v rozedraný hnědý tulupčík ze surové ovčí vlny, stažený v bocích provázkem. Nohy, omotané hrubým plátnem, vězely ve velikých láptích, nepletených na jeho nohu.

Statkář, čtyřicátník nepříliš silného těla s vojenskou kulatou čapkou na hlavě a ve švédské kožené kazajce, upjaté až po krk, hledí na chlapce a káže mu patrně mrzutým hlasem: „Vstávej, víš že to nemohu vystát. Co chceš?"

Chlapec se vzchopil a probíraje nemytými prsty plyšový okolek vatované čepice, obrátil tvář k statkáři. Tvář ta pod zdrchanými vlasy, jež marně se snažil chvílemi shrnouti s čela na uši, nebyla nepříjemna, ale nebyla to již tvář dětská. Z očí zírala opravdovosť, a nevysoké čelo bylo proryto vráskou, jež byla zcela patrna, když nazdvihl brvy a upjav oči na statkáře, pronesl nepevným hlasem: „K vaší milosti!"

„Nu, mluv, čeho ti třeba."

„Pomozte, vaše vysokoblahorodí!" A opět leží na zemi a čelem se dotýká střevíce statkářova. — „Už nevím, jej bohu, co dělať. Kouska chleba nemám v chatě."

„A čím, myslíš, abych ti pomohl?"

„Takhle — kdy by bylo ovsa, vozil bych drvá do továrny, vydělal bych na chléb. Ale ovsa není, a bez ovsa jakáž práce; kobylka div se sama vleče. Kde co bylo, prodal jsem a koupil oves — všechno jsem zkrmil, a nyní už nevím, co a jak . . ."

Chlapec stál se sklopenou hlavou, hledě na písek, a mladá jeho hruď se náhle vzedmula a dlouhý vzdech se mu dral z nezavřených ještě rtů.

„Což, ovsa ti mohu dáti." vece statkář.

Chlapec pozvedl zase hlavu, potřel dlaní čelo a míní: „Já ho odpracuji, až bude třeba vláčiť."

„Nu dobře, dojdi do kanceláře, a řekni správci, aby mne upamatoval na tebe. A co máť — zdráva?"

„Což ona zdráva."

„A bratří? Kolik je vás?"

„Patero dětí, a robotník jeden na všechny."

„Jaký robotník?"

„Nu, já —" vysvětluje tážným hlasem chlapec, a ústa se skřivila v úsměch.

„A jakž pak, orať už umíš?"

„Jakž ne! Úhor jsem sám zoral, ozim zaséval a jak na chleba vydělám, budu orať pod jeře."

„Moloděc!" vece statkář žertem, a chlapec potěšen, že neodchází s prázdnou, béře se vážným krokem, jako pravý mužík, ke kanceláři.

„Kterak to," ptám se statkáře, když chlapec odešel, „že čtrnáctiletý hoch vede již samostatně hospodářství?"

„V loni po žních zabili mu otce ve rvačce. Zbyla tu bába s dětmi. Co dělať? chlapec musí živiti rodinu. A jaký krušný pro něho začátek! V loni byla neúroda. Poslední míru žita odnesl na mlýnici v polovici listopadu. Od té doby kupují a dluží se chléb u nás."

Statkář ještě nedomluvil, a po pěšině ode vsi blíží se uctivě několik mužíků. Čapky dávno už sňali. Někteří ve vysokých botách, ale většina v pletených lýkových láptích. Přiblížili se asi na deset kroků a stanuli s hlubokou poklonou.

„Zdravstvujte! Čeho vám?"

„K vaší milosti!"

„Nu což tedy?"

„Penízky si dlužiť jsme přišli. Nenajdeli se pro nás práce? Rádi bychom odpracovali. A to víte — hlad, bída; chlebíčka není, a kdež vzíti! Hrozná to zima byla! Chleba nebylo, píce nebylo . . . Když tak vzpomeneš a rozvážíš všechno, ani nechápeš, že jsi živ . . ." Mužíci mluví všichni, jeden po druhém, někdy i dva, tři najednou, rozkládají rukama, kývají tělem a co chvíli shrnují s čela dlouhé vlasy, jež jim tvrdošíjně hned zase slézají do očí. Mužíci se chovají uctivě, mluví se statkářem pokorně, ale hledí mu přímo v oči a v chování jich není ani známky lísání nebo strachu. Ač přestáli krutou zimu, na tvářích jim není viděti stop hladu, vypadají bodře, zdravě.

„Těžký rok, těžký," souhlasí statkář s mužíky — „sám takového nepamatuji."

„Lehko říci" — vmísil se v rozhovor maličký šedobradý mužík v obromných láptích a v polínalém kožichu, přepásaném červeným pasem: „Lehko říci — tři neúrodná léta za sebou! Což je to maličkosť?" I rozhledl se po svých soudruzích.

„Kdeže maličkosť," přizvukují mužíci a rozkládají rukama, „lehko se řekne; tři léta zemice nerodí a hladových krků přibývá . . ."

„Už — nebyti vaší milosti — zhynuli jsme, tak načisto zhynuli. I skot zhynul by, i mužík zhynul," rozkládá opět maličký řečník.

A skupina přizvukuje: „Zhynuli! Jakž nezhynouť! Už dojista bychom zhynuli. Hospodin blahoslav vaši milosť!" A mužíci se uklánějí směrem k nedaleké církvi, a znamenají se pravoslavným křížem.

„Mnoholi vám třeba každému?" ptá se pak statkář a opět je odkazuje na správce, slibuje s ním promluviti o nich; správec také ustanoví, jaké polní práce má který z nich za danou zálohu vykonati. Pak se rozhovořili o stavu osení a mužíci si chválili, zachováli to bůh, že bude pěkná úroda.

7*

„A to ty, Jegóre, jsi se ženil?“ — obrátil se statkář k jednomu z mužíků.

„Ba právě — v pátek nás věnčili.“

„Bábu řádnou jsi sobě vyhledal?“

„Vdovu s dětmi —“ odpovídá kdosi z tlupy.

„Nu pěkná pomoc! Což nemáš svých dětí dost?“

„Ovšem pravda, vaše milosti, ale kdež mně vdovci bylo hledati dívku! Řádná dívka za vdovce nepůjde, svobodného si vezme. A mně bylo třeba hospodyně. Bez hospodyně nelze. Jakéž také hospodářství bez hospodyně. Mezi námi: bába pro mužíka pravá ruka, kůň levá ruka. Bez báby nebo bez koně, zrovna jako bez ruky. A co se dětí týče: najde se práce, i ty její děti se přiživí.“

„Přiživí se, přiživí — a dorostou, robotníci budou, pravý poklad pro hospodáře,“ ozval se v pozadí ženský hlas.

„A co ty tu chceš, Matreno?“ obrátil se statkář k ženě, která právě přišla a připojila se k tlupě.

Mužíci vidouce novou příchozí, poděkovali, popřáli statkáři všeho dobrého, poklonili se a zvolna se brali ke kanceláři. Jich místo zaujala zdravá, silná žena, vysokého vzrostu, černovlasá, černooká, let asi třiceti pěti. Přihrublé rysy líce a vysoký horní ret prozrazovaly její energii. Byla oděna, jako mužíci, v tmavohnědý tulup z hrubého sukna, bez pochyby vlastní práce, přepásaný červeným kušakem (pasem), na hlavě měla vlněný šátek, nohy v botách.

„K vaší milosti o radu jsem přišla. Opět mě stihlo neštěstí“ — vykládá Matrena chochláckým (maloruským) nářečím. „Hospodin ví, zač mě osud stále stíhá.“ Při těch slovech zdvihla cíp svého šátku a přetřela jím oči, na něž se zavěsily slzy.

„Nu, co pak se stalo?“

„Nohu si zlámala kravička má, Burjónuška. Včera stádo prvně vyhnali na pastvu — travka trochu podrostla na výhoně. Skot za zimu odvykl sobě; sepraly se moje Burjónuška s Akimovou kravou, nějak v příkop se dostaly, a ta moje při tom zlámala nohu. Co jsem s ní měla soužení celou zimu! Píce málo bylo; na kolně byla nová střecha, skoro všechny došky jsme skrmili. S hříchem napolo jsem ji prokrmila do vesny, a tu když travička se zazelenala, mám o ni přijíť!“ Slzy několikrát se jí draly z očí, ale Matrena vždy je setřásla tvrdou, upracovanou dlaní.

„Proto ještě nemusíš přijíti o krávu. Může se vyléčiti.“ Statkář se vyptal podrobně, kde noha zlámána a poradil bábě, jak ji léčiti. „V nejhorším případě zůstane chroma. Však ji v chorovod nepovedeš.“

„Ať si kulhá, jen když ji uchovám.“ Tu se Matrena maličko zamlčela a pak dodala: „Ale já ji přece musím prodať. Vždyť doma ji musím krmiť, a já nemám ve dvoře stébla slámy.“

„Neprodávej! Popros správce, on ti dá na dluh kopu slámy; po žních ji oplatíš. Dole na zelništi okolo potoka už vysoká tráva. My jí nežneme. Můžeš si tam nažíti každý den, co potřebuješ.“

Matrenino líce se rozšířilo jako měsíc v úplňku. Děkovala statkáři a celovala mu ruku. Když odešla, zvěděl jsem o ní, že ovdověla před lety a zůstaly jí na krku malé děti a polorozvalená chata. Však ener-

gická žena nezoufala. Vedla sama hospodářství, své políčko opatřila, i panské pole najímala a nájem splácela svou prací. Při tom i chatu nově vystavěla, dvůr řádným plotem ohradila a děti vychovala. Na vsi je nyní hlavou všech bab. Jich jmenem uzavírá s hospodářskou správou velkostatku smlouvy na konání některých ženských polních prací, jako rozhazování hnoje, pletí obilí, trhání konopí a t. p., za správnosť těchto prací odpovědnosť béře na sebe, za to dostává se jí od bab jakési procento jich mzdy, i jest jim autoritou.

Mně se zachtělo zvěděti, jakým spůsobem zachránil statkář mužíky od hladu. Správec mi věc vysvětlil. Po válce rusko-turecké vystoupily ceny obilní tak, jako nikdy ještě nebývalo na Rusi. Vysoká cena svedla většinu statkářů, že vyprodali do posledního zrna své zásoby. Tu přišla neúrodná léta 1880 a 1881. Úroda na selských polích nejen nestačila na výživu rodin selských, nýbrž mnohde ani na semena. Zotevírány po všech skoro guberniích zásobárny, a s bídou se lid vyživil do nové úrody r. 1882. Avšak v Kurské gubernii, nejúrodnější to části Ruska, následkem dlouhého sucha i tentokrát sklamala naděje. Vlastní obilí nestačilo mužíkům ani do vánoc, na zbývajících ještě sedm měsíců musili chléb kupovati, neboť reservní sýpky jsou již dávno vyčerpány. K tomu ceny obilí stále nepoměrně vysoké a kupovat není zač. Veliká část mužíků buď pozbyla dobytka, jejž vyměnila za chléb, aneb upadla v ruce „kulaků“, t. j. vesnických lichvářů vydřiduchů, kteří za ohromné procento půjčovali chléb nebo peníze.

Ale v Ivanovce — tak budeme zváti naši vesnici — pomohl mužíkům statkář, rozdav jim a nejbližším sousedům okolo 20.000 pudův obilí s tou podmínkou, aby mu je oplatili z příští úrody buď opět zrnem anebo penězi, jak jim bude pohodlněji. Pomoc ta vystačila, že — ač dosti chatrně, přece přestáli zlopověstnou zimu, a co hlavního, že zachránili potřebný skot, i koně i krávy, až do jara. Na jaře o půl starosti méně. Dobytek se uživí na pastvinách. Trudněji ovšem opatřiti chléb pro lidské krky; však i tu je pomoc, kdo má zdravé ruce. Počínají polní práce na velkostatku, jež vymáhají na sta ruk; a za práci platí každý statkář ochotně, ať již penězi, nebo chlebem.

Tím se mně ovšem vysvětlila vděčnosť mužíků Ivanovských. Ale mé pojmy o ruské vesnici počaly se každým dnem víc a více hatiti.

Ode dávna již mě zajímala ruská vesnice, byt prostého ruského lidu; nemaje pak příležitosť čerpati poučení u samého pramene, na vsi, sbíral jsem známosti o ní z knih. Velmi cenné ethnografické spisy ruské dovolují ovšem utvořiti sobě dosti věrný obraz ruského života do emancipace. Ale byt mužíka svobodného, obraz ruské vesnice za posledních dvacet let uplynulých od manifestu 19. února (3. března) 1861, je příliš ještě mladý, nehotový; z té příčiny ve spisech národopisných málo ještě o něm naleznete. Za to tvořící se pod vlivem svobody a selské občiny nový ráz drobných zemědělců, majetníků půdy, poskytoval svými často se střídajícími fásemi a stálým kvašením hojnosť vděčné látky beletristům, kteří s velikou chutí se jali zpracovávati literárně epochu přetvoření ruského národa.

Ruské písemnictví má už celou literaturu mužickou, a mladší novelistická generace vykazuje i několik specialistů mužické povídky

nepovídky, jakýchsi skizzí, čehosi na spůsob kratičkých dialogů a následujících na to sáhodlouhých reflexí, v nichž se uvažuje a rozvažuje o tom, jak mužík pije, pije, pije . . . Pití je totiž červená nit, která se táhne všemi mužickými novelami. A více pije prý mužík především z hladu; v oněch novelách pánů Ertelů a Zlatovratských a v poslední době i G. Uspenského mužík má věčně hlad, a to opět, poněvadž má tak málo země, že při vší své snaze jest už a priori odsouzen k smrti hladem. Za druhé pije proto, že jest utlačován od každého, s kým se v životě setká: od poměščíka, od úřadníka, od kupce kulaka, i od mužíka souseda. Takto malebně drapírovaný mužík jest pak jádrem povídky, okolo něhož jako důstojná jeho skořápka kupí se nejhrubší nevzdělanosť, nečistota, všeobecná duševní i tělesná nemravnosť, a v perspektivě buď málomocná zoufalosť aneb — sociální revoluce. Tak asi vypadá hrdina mužických novel, jakými se plnily v poslední léta zejmena Otěčestvennyja Zapiski a plní se namnoze až dosud Věstnik Evropy, tak vypadá „synthetický mužík“ v Petrohradských redakcích.

Synthetický mužík jest ovšem úhlavním nepřítelem místního statkáře, jenž prý jako upír ssaje z něho krev, a to v dobu, kdy sám — místní statkář — prohýřiv lehkomyslně v kruhu různých Alicí a Kamill mládí i zdraví, klesá pod tíží směnek a obligací, prodává rodinnou, dědičnou půdu kus po kuse bohatnoucímu kupci a sešlý fysicky i mravně zírá vstříc téže budoucnosti jako synthetický mužík, totiž revolveru nebo revoluci.

Vezmemeli nyní synthetického mužíka, klesajícího statkáře a postavíme k nim úplatné orgány všemohoucí policie, z jejíhož tyranstva není na tomto světě odvolání, budeme míti před sebou obraz, jejž si ostatně *může* vytvořiti každý, kdo se jen trochu večte v moderní mužickou lehkou literaturu. Pravím výslovně: může si vytvořiti, budeli totiž věřiti na slovo pánům autorům mužických novel. Já jim sice na slovo nevěřil; nicméně, srovnávaje ruskou vesnici předemancipační, vylíčenou do podrobna perem I. S. Turgeněva, s ruskou vesnicí po zrušení nevolnictva, jak vypadá v kukátku nejmladší ruské novelistické generace, představoval jsem si ji přec jen ve světle dosti temném a dospíval jsem ku podivnému úsudku, že svoboda — nad niž dle souhlasných výroků tolika veleduchů není pro člověka statku drahocennějšího, pomocníka výdatnějšího a nástroje působivějšího — že tato božská svoboda na Rusi člověku nejen neprospěla, nýbrž naopak stala se jeho škůdkyní. Dokud byl mužík nevolníkem, byl přece ještě aspoň kouskem člověka; poměščík, volaje na svého sluhu, nazýval ho „člověk“, v listinách jmenoval ho dokonce „duší“. Jakmile se však stal svobodným pánem kusa země, člověk je ten tam a zbylo prý z něho jen divé zvíře.

Nyní jsem na vsi, jsem tu v době mimořádné, na jaře po tříleté neúrodě, za doby, kdy chléb, ten výhradní skoro pokrm ruského sedláka, jest třikrát dražší, než býval před válkou, a přece ti zdivočilí mužíci nepojídají druh druha na potkání, nejsou hrubě ani hladem vychrtlí, ba zachovali po tříletých svízelích i dobrý rozmar, nemluví hrubosti svému poměščíku, naopak přijímají od něho v nesnázi radu i pomoc, za kterou mu nabízejí, rozumějte dobře: nabízejí z dobré vůle navzájem svoji pomoc, svou práci, která je statkáři neméně důležita,

než jeho pomoc mužíkovi; — zkrátka, vidím na vsi zcela pravidelně utvářenou vzájemnosť mezi velkostatkářem a mužíky.

Zřejmý doklad takové dobrovolné vzájemné pomoci uviděl jsem v málo dnech.

Rozkošný zámek Ivanovský, který ne neprávem zovou po okolí dvorcem t. j. palácem, rozložen uprostřed rozsáhlého anglického parku, jenž kadeřavými hlavami bujarých klenů, javorů a jasanů, lip, dubů a jilmů kryje široký, volně od východu se zdvíhající láz, ohraničený na severu i na jihu hlubokými úvaly se strmými úbočími. Na západě přechází park ve stoletý dubový les, jehož vrcholky se z daleka černají nad zelenými střechami zámku a různých, kolkolem rozestavených budov. Na východ se před průčelím zámku prostírá rovný trávník, jenž sestupuje po mírném svahu a noří se ponenáhlu v široký rybník, jenž plní dno hluboké doliny.

Znám málo panských sídel na Rusi, jež by se mohly honositi tak malebnou polohou jako Ivanovka. Jejímu rybníku náleží při tom neposlední zásluha. Hledíteli na tichou jeho hladinu za jarního jitra, když se leskne blankytnou modří ve třpytivém rámci zlatozelených vrb a rokyt a uprostřed ní jako by v zadumání usnul drobný ostrůvek s věncem topolů, rostoucích vzhůru do nebes i dolů do lazurné nekonečné hloubi vodní — aneb zajdeteli si pod večer na protější břeh a patříte, jak se v bílé co mléko hladině jeho zrcadlí černé kontury pobřežního stromoví a dále temná stráň s klikatou linií selských střech a větráků a pod nimi hoří úzký pruh večerních červánků — aneb jedeteli pozdní nocí po vysoké hrázi, táhnoucí se středem rybníka přímo k zámecké bráně, a mezi větvemi šelestících vrb zajiskří po zčeřeném černém jeho povrchu dlouhý stříbrný pruh lámajících se paprsků měsíčných: stanou aspoň na okamžik vaše myšlenky, a chtěj nechtěj vzdáte povinný hold tiché, prosté kráse našeho rybníka.

Rád jsem se toulal po jeho březích, sledoval jsem let bystré čajky, jak se náhlým obloukem spouští k samé hladině a ostrým křídlem ryje úzkou brázdu ve vlnách, pozoroval jsem mohutného sivého jestřába, jak s nehybně rozepjatýma křídloma širokými kruhy pluje vysoko v povětří a hledá kořisť, stopoval jsem zasmušilého chřástala, an se prochází o samotě ve vysoké ostřici a stýská si žalostným, chřestivým hlasem, aneb jsem se zahleděl na volavku, ana stojí o jedné noze na travnatém ostrůvku a napíná dlouhý zobák ke šplounajícím kolem ní vlnám. Náhlý pohyb táhlého krku, peruti se rozpínají a už se shrbenou šíjí vesluje vzduchem k blízkému lesu; tam jí bez pochyby čeká družka na vysokém dubě. Sedí na vejcích; ale dlouhé nohy, pro něž není místa v těsném hnízdě, visí dolů prostrčeny skrze otvory na dně hnízda.

Zvláště rád jsem chodíval na dolní hráz, kde pod stavidly ženy veské celý den máchají prádlo. Líbil se mi jednotvárný hukot valícího se proudu vod, pleskot dřevěné paličky o vlhké prádlo, švitoření ženských jazyků a zvonivý smích, provázející nepochybně zdařilý klep. Pod stavidly ženy nikdy nezpívaly. Za to vracívaly se po hrázi báby pod večer z polní práce do vsi, aby přihotovily večeři do příchodu rodiny, pracující až do západu slunce. Jde jich celý zástup, jako záhon máku, červený

a bílý, a již z daleka slyšeti unylé akkordy sborové písně s nekonečným refrénem „Aj ljuli, aj ljuli . . .“ Náhle se melodie přešvihne do bystrého tempa, tleskání dlaněmi udává takt, slova se proudí monotonní bystřinou a hle, mladá bosonohá babčonka vyskočila z tlupy, opřela ruce v boky, pohodila hlavou v týl, a nohy jenjen hrají tanečnými krůčky po uprášené cestě. Ale rázem se nápěv přerývá vysokým výskajícím tónem, tanečnice naposled zadupe, až prach kolem zavíří, a zvučný smích vyrazí z celé tlupy.

Ale vraťme se k věci. Ivanovský rybník opatřuje vodou cukrovar, vystavěný na jeho břehu v dolní části naproti vesnici. A poněvadž kromě lesních pramenů nemá jiných přítoků, zásobuje se vodou hlavně při jarním tání sněhu. Tentokrát byl nahnán tak, že bylo třeba spouštěti vodu stavidly. Ale přes to vytryskl uprostřed vysoké hráze pramének, který rostl každou chvíli. Voda patrně prosákla hrází, a nebudeli vada rychle odstraněna, hráz se strhá, rybník vyteče a pak — čekejte zas do jara, až se znova naplní. Uvážímeli, jaká by vzešla statku škoda, kdy by cukrovar pro nedostatek vody nemohl pracovati, nehledíc na ztrátu ryb a zohyzdění malebného panského sídla, uznáme, že správa velkostatku se nacházela v postavení choulostivém. Jest třeba navezti několik set vozů křídového štěrku na ucpání a sesílení hráze, a práce ta musí býti vykonána v době co nejkratší.

„To vás bude státi několik set rublů,“ prohodil jsem ke správci, když přišel zpravit statkáře o této nehodě.

„Toto, zadarmo se to spraví!“

Byl jsem věru zvědav, jak hodlá věc tak vážnou napraviti zadarmo. A měl pravdu. Vypadlo vše velmi prostě. Poslal do vsi pro starostu, a sdělil mu, oč se jedná. Poprosil ho jmenem statkářovým, aby obec neodepřela své pomoci, že po práci všecky přispějící uhostí.

Druhého dne byl svátek. Z každého dvora ve vsi vyjelo po jednom, po dvou povozech k nedaleké křídové stráni, a v několika hodinách pobrouženo na sta vozů štěrku k podezřelé části hráze. Pramének prosakující vody ponenáhlu slábl, tenčil se, až zmizel úplně. Pod večer přijel na hráz správec se soudkem vodky a s vozem chlebů. Mužíci i báby, kteří *tolokou* popravili hráz, vypili po sklence vodky, zajedli chlebem, rozdělili se ve skupiny, rozhovořili se, pomalu se k nim sešli mladí, staří z vesnice, zavzněly písně, kdesi se ozvala vřískavá píšťala a hned na to slyšen dupot tanečníků.

Za vsí už dávno slunce zapadlo, a na hrázi stále ještě hluk a šum a z dívčích zástupů zní táhlé „Aj ljuli, aj ljuli . . .“

Za pouhé pohostění, jež stálo statkáře několik rublů, vykonali mužíci službu, která má cenu několika set. A vykonali ji ne z přinucení, ani z povinnosti, pouze z přátelství k sousedu statkáři, navzájem za dobré služby, které on jim prokazuje.

Jak praveno: mé názory na ruskou vesnici počaly se za takových okolností ponenáhlu měniti. Ivanovka — to mi už zřejmo — nehodí se do rámce „mužických novel.“ Ovšem neděje se asi všude vše tak, jako v Ivanovce. Asi o týden později měl jsem příležitost i o tom se přesvědčiti.

Několik verst od Ivanovky leží vesnice Spasská. Nehoda, jež Ivanovskému rybníku toliko hrozila, se ve Spasském stala skutkem. Přivalily se jarní vody, protrhly hráz rybníka, a široká černá bažina ulehla tam mezi zelènající se nivy. I ve Spasském jest u rybníka průmyslový závod, veliký mlýn. Poměry tedy dosti podobné. Na štěstí Spasským rybníkem protéká však říčka, tak že podařili se spraviti hráz, voda brzy se opět nažene a mlýn bude moci pracovati dále.

Vrátiv se kdysi pod večer domů, zastal jsem na balkoně společnosť při čaji. Přijel Arkadij Viktorovič, Spasský poměščík, se ženou navštívit sousedů. Hovořilo se o všeličems, o brzké korunovaci, o tom, jaká povýšení a jaké milosti se očekávají; mluvilo se také o hospodářství, a tu se Arkadij Viktorovič dotekl otázky dělnické, jež prý velkostatkářům pomalu učiní nemožným vésti hospodářství. A na příklad uvádí svůj rybník. Půda rybníka náleží ovšem velkostatku; ale sedláci, jichž zahrady se táhnou až k samé vodě, požívají tam ode dávna práva loviti ryby. „Zajděte si kdykoli k rybníku,“ vypravoval Arkadij Viktorovič, „vždy tam uvidíte na hladině několik kocábek, vydlabaných z jednoho dubového kmene, a v nich rybáky s nevody a sítěmi. — Při letošní povodni víte jaká nás stihla nehoda. Hráz neodolala návalu vod a strhala se. Umějíli mužíci užívati práv, musí — já řku — nésti i povinnosti,“ pokračoval pan soused. „Dal jsem tedy na druhý den pozvati k sobě starostu a vysvětluji mu, že rybník nemůže zůstati tak, jak jest, že se musí opět upraviti, a poněvadž mužíci užívají rybníka podobně jako ekonomie (statek), že tedy selská obec musí nésti nyní také časť břemene při opravě hráze. Starosta slíbil, že to na vsi vyřídí. Nu a co myslíte, jakou mi dal mir odpověď? Před několika dněmi přišel starosta a oznámil mi, že mir v obecné hromadě rozhodl, chcili míti rybník, abych si hráz opravil sám. Jim, totiž obci, že říčka úplně postačí i na vodopoj i pro domácí potřeby; ale rybníku že nepotřebují. Co mně zbývá? Aby mlýn nestál, poslal jsem již pro grabary [1]) a budu hráz stavěti na své útraty.“

Spasský mir odepřel tedy svému statkáři pomoc, kterou Ivanovští vykonali s největší ochotou. Právní poměr obce Spasské k tamnímu poměščíku jest týž, jako v Ivanovce. Že Spašští nevyhověli přání či lépe řečeno, vyzvání Arkadije Viktoroviče, mělo asi více příčin; hlavní asi byla neopatrnosť poměščíkova, že odvolávaje se na jakási práva a bůh ví jaké povinnosti, chtěl pomoc od sedláků vynutiti. Do zrušení nevolnosti byl by v takovém případě stačil ovšem pouhý rozkaz velkostatkářův, ale nyní po dvaceti letech svobody uražený mir Spasský odvětí jednohlasným „ne“, kdežto Ivanovský mir vyhovuje *prosbě* sousedové a splácí mu po sousedsku službou za službu. Nechci nikomu sahati do svědomí, i jsem ochoten věřiti, že lidomilnosť Ivanovského statkáře jest úplně nezištná. To však možno tvrditi, že jednání jeho jest opatrné a že zná důkladně nejen místní poměry, nýbrž i povahu ruského mužíka, a přispějeli čím okolním sedlákům, může se nadíti za to dostatečné náhrady z jejich strany.

---

[1]) Tak zovou dělníky, zanášející se zemními pracemi, jako kopáním kanálů, příkopů, děláním cest, náspů atd.

Díky tedy vzájemnosti mezi statkářem a vesnicí Ivanovští mužíci přežili krušnou letošní zimu bez hladu, zachovali svůj skrovný majetek a nestalo se, čeho se obávali na podzim, aby s mošnou a žebráckou holí v ruce doprošovali se kouska chleba v sousedství.

Však jest po okolí nemálo selských dvorů, které se prokrmily tu zimu a živí se i z jara ještě jen almužnou. Ale tím nebudiž řečeno, že chodí po žebrótě. Ve městech, kde civilisace už zapustila kořeny, obzvláště v Petrohradě, potkáte po ulicích množství žebráků ex professo, provádějících dle dobře promyšleného plánu živnost řádně sorganisovanou. Prosí „Christa-radi“ (pro zásluhy Kristovy), slibují, že věčně se budou za vás modliti, umějí tvář protáhnouti do kysela a hlas jejich se třese, jako by se nemohli zdržeti pláče. Takových žebráků jsem uviděl na vsi nápadně málo. Pamatuji se za celé jaro na jedinou bábu, která přišla z nedalekého újezdního města s blbým synem svým prosit za almužnu. Fňukala, těžce vzdychala, hlavou potřásala a cípem velikého šátku utírala oči, z nichž živou mocí nemohla vytlačiti jediné slzičky. Na otázky statkářovy odpovídala plačtivým hlasem, za každým druhým slovem vzývala Hospodina, křižovala i klaněla se.

Za to velmi často jsem byl svědkem následující scény: Statkář vychází z rána před dům a prohlíží dmoucí se poupata růžových keřů, z nichž vysázen okolo fontánu celý háj. Nesmělým krokem blíží se staruška, stane opodál a hledí na statkáře.

„Nu, co bys ráda?“

„K vaší milosti, Borise Pavloviči!“ odpovídá nejistým hlasem stařena.

„Zdejší?“

„Ze Stanového jsem přišla; s těží jsem se k vám dobrala, báťuško můj. Už mně nohy neslouží, sotva se pletu. Neopusť mne, holoubku můj! A to vidíš: pobírať jsem se chtěla, ale jakž! — nikam nedojdu. Zdraví chatrné a doma na vsi bída tohle jaro.“ Staruška si chvilkami kradmo utřela oči, jako by se styděla za ty slzy, jež se jí dotěrně věší na řasy. „Těžko nám, holoubku, těžko tohle jaro!“

„Což Stanovští také se pobírají?“ ptá se statkář.

„Ba, počítej, polovic dvorů se pobírá. Jmenem Kristovým se živíme.“

Statkář zatím popošel stařeně vstříc, usedl na lávku, zakouřil papirosku a vyptává se jí, co u nich na vsi dělají, a staruška už odpovídá pevným hlasem, jak polní práce pokračují, jak stojí ozimi, pšeničku že místy sníh vymočil — bylo hrůza sněhu — za to ržice (žito) jako palach. Jestli Hospodin zachová, pěkná bude úroda, oddechneme si.

Porozprávěli spolu, statkář jí dal rubl, a ona odchází pomaloučku s děkováním: „Spas tě Hospodin, holoubku, živiteli můj, ostávej tu s pánem bohem . . .“

Jindy opět přišla babička, stanula vedle domu, a tak stojí opřena o hůl s hlavou sklopenou. Čeleď zámecká přechází sem tam okolo ní, ona však si jich nevšímá. Po delší době přijíždí odkudsi statkář.

„Co si přeješ?“

„Pobírám se!“

Statkář pohledne pozorněji na stařenu a ptá se: „Tys z Pokrovského?“

„Ano, z Pokrovského, Žukova — Barbora Žukova —“

„Vím, vím; a což tvůj syn u nás už nepracuje?“

„A vždyť on umřel, rodný můj, na Petrovky (Petrovský půst) rok bude, co ho pochovali. Zbyl po něm vnouček, ale je ještě slabosilný, nehodí se na robotu.“

„Pravdali, že se vaši mužíci stěhují?“

„Pravda, pravda, báťuško! S patnáct dvorů bude. Všechno už prodali, jen na pašporty čekají. Jedni na svých koních, druzí po čugunce (železnici) pojedou.“

„A kam jedou?“

„Ach, kdož ví! Jsou prý kdesi svobodné země — lehčeji se tam žije, než u nás . . .“

Ještě příklad. Potkali jsme na cestě nedaleko ode vsi dva chlapce. Jeden v beranici s tváří osmahlou, ramenatý klučík, nesl na ramenou pytlík; několik kroků za ním šel druhý hoch, mladší, s ubledlou tváří, opíraje se o dlouhou větev. Byl velmi zemdlen. Prošli mimo, ani si nás nevšímli.

„Kam jdete?“ zvolal jsem na chlapce.

První v beranici se zastavil, pohledl na mne jaksi udiven, cože mně do toho, kam jde, či snad se diví, že sám se nedomyslím, pak se odvrátil a vykračuje opět vpřed, prohodil jako mimochodem: „Pobíráme se,“ i stoupal dále. Druhý hoch se ani nezastavil. Měli namířeno zrovna do vsi.

Spatřiv hochy z daleka, poznal jsem ovšem hned, že žebrají, i čekal jsem, že mne poprosí o almužnu. Oni však sotva mne uznali za hodna své odpovědi. Hoši nežebrají, oni se *pobírají*, to jest jdou k sousedům, kterým zbyl ještě chléb, poprosit o kousek pro sebe, pro otce, pro mateř, vůbec pro rodinu. Pobírati se není na Rusi hanbou, i zámožný poměrně hospodář, dojdeli mu v zimě chléb a neníli náhodou práce, aby si vydělal na jiný, pošle některého člena své rodiny, děti, stařenku nebo dědečka, pobírat se, někdy, doženeli ho bída: vyjde si též sám po sousedech. Má dům, pole, koně, krávu, snad i zbytečný kus dobytka, jejž by mohl prodati, jeho žena nebo nevěsta má snad ve své truhle naschráněné konopě, plátno, parádní šaty. Není tedy žebrákem, jemu se jen nedostává na nějakou dobu chleba. Jde tedy oň poprosit k tomu, komu ještě zbyl. Za několik dní najde snad práci, vydělá si na chléb, nakoupí, čeho potřebuje, a může býti, dá pak kousek chleba opět tomu mužíkovi, u něhož před týdnem sám se pobíral.

Žebráci ze řemesla, obyčejně lidé zmrzačelí nebo blbí, oblečeni v hadry, sbírají vše: peníze, chléb, vejce, potraviny, ale vše to při nejbližší příležitosti (v krčmě) mění na peníze. Žebráci se na vsi ukazují zřídka, leda o poutích se zastavují u chrámu; ve vsi málo by vydělali. Jim výhodněji choditi po městech po bohatých kupcích, po klášterech, jarmarcích atd.

Ti, kdo se pobírají, aneb, jak říkají v severních guberniích, chodí po „kousíčkách“ (chleba), jsou vždy slušně oděni, jen plátěná mošna, zavěšená přes plece, je prozrazuje. Peněz nežebrají, a přicházejí pra-.

videlně jen do vsí, k sousedům. Neodříkávají žebráckých formulí: „Dejte ubohému —“ nýbrž zastaví se buď pod oknem chaty, anebo vejdou do jizby a tam stanou mlčky u dveří, pokřižují se s poklonou směrem k svatému obrazu, zavěšenému v protějším úhlu jizby a pronesou více šeptem, než nahlas: „Dajte Christa-radi.“ Nikdo se prosícího nevyptává, odkud je, co a jak. Vědí to dobře, snad ze zkušenosti a nechtí zbytečnými otázkami urážeti stydlivosť pobírajícího se. Majíli chléb, dají mu; přišelli v čas oběda nebo večeře, pozvou ho ke stolu a uhostí ščemi a kaší; nemajíli sami chleba, neodbudou ho slovy: „Naděl bůh“ (jako se říká žebrákům ze řemesla, kteří jen přijímají, ale nikdy neoplácejí), nýbrž postesknou mu: „Sami, brachu, nemáme, také se pobíráme,“ a on jde o dům dále, jsa pevně přesvědčen, že mu řekli pravdu, neboť nedati chleba sousedu v nouzi pokládá se za hřích, zrovna jako nepostiti se v době postní, nebo pracovati v den některého národního svatého.

V guberniích severních, kde chatrnější půda zřídka rodí tolik obilí, aby stačilo mužíkovi na celý rok, stává se dosti často, že hospodář posílá děti a starce pobírat se po sousedech. V gubernii Kurské je pobírání zjevem řídkým, a bylili mužíci dohnáni letos k takovému způsobu výživy, je to důkazem již svrchované bídy po vsích.

Ale ku podivu! Za celou tu dobu jarního hladu co se různých prosebníků vystřídalo na prostranství před Ivanovským zámkem, já neslyšel ani z jediných úst slovo reptání, proklínání nesnesitelného stavu, zoufalosti nebo čehos podobného.

Byl i takovýto případ: V Ořechovce, vesnici padesát verst vzdálené od Ivanovky, na dovršení vší bídy vyhořelo asi padesát sedláků. Zbývaloli komu z nich trochu obilí nebo několik otepí slámy pro dobytče, zničeno vše požárem. Ořechovka náležela druhdy rodině Ivanovské; přišli tedy pohořelí také Borisa Pavloviče za pomoc poprosit.

„Tedy všechno vám shořelo?“ ptá se Boris Pavlovič mužíků, stojících v kruhu okolo něho.

„Všechno, i slepice — ani ty neměly času zachrániti se.“

„Nu, nebude třeba jich péci —“ pousmál se trpce statkář. „A co míníte nyní dělati?“

Mužici stojí jako vkopaní a oči jich upřeny na písek. Starý jeden hospodář se šedými vlasy a s dlouhou, do žluta plesnivou, kosmatou bradou nazdvihl pomalu hlavu, pozvedl svislé sivé brvy, pod nimiž pracně prohlížely vyhaslé šedé oči s bělmem, krvavými žilkami prokvětlým, stiskl oběma dlaněmi konec dlouhé hole, opřené o zem, a s hlubokým povzdechem pronesl zdlouha těžká, těžká slova: „Sotva už uvidím za živa svoji chatu.“ Pak zvedl kostnatou ruku a tvrdými klouby sehnutých prstů projel si po řasách. A po chvilce dodal ještě: „Nu, bude, jak bůh poveli.“ —

„Bude, jak bůh poveli.“ — Ta slova, hodná trpělivého Joba, nešla mi s mysli. Večer při obědě zavedl jsem hovor o pohořelcích Ořechovských a projevil jsem svůj obdiv nad jich trpělivostí a pokorou.

„Případů takových mohl bych vám sděliti na tucty,“ přisvědčil mně statkář. „Stýkal jsem se se zdejším lidem celou zimu; ale za celou tu dobu neslyšel jsem jediného reptavého slova. Požalují si, postesknou,

potouží, děkují za pomoc a ‚Dá bůh, bude zas lépe' — jsou vždy jejich závěrečná slova.

„Jak ale možno za takových okolností psáti o ruském mužíku takové hanebnosti, jaké o něm šíří různé Petrohradské žurnály? Že je opilec, lenoch, a mravně i tělesně spustlý!"

„O mravní ceně ruského mužíka přesvědčil jste se již. Kdo dovede tak stoicky snášeti bídu, jako náš mužík, a při tom neklesati duchem, nýbrž vždy ještě hleděti jasné budoucnosti vstříc, spoléhaje při tom vedle boží pomoci jediné na práci vlastních svých rukou, o takovém člověku nelze říci, že by byl mravně spustlý. A jak umí ruský mužík pracovati, uvidíte v ‚mučednické době' (stradnaja pora) — tak totiž nazýváme zde na vsi dobu žní a podzimní setby, — uvidíte, jak pracuje do úpadu dnem i nocí, a to při stravě tak nedostatečné, že nevíte, čemu se více diviti, zdali práci, kterou vykoná, či tomu, odkud se v něm berou síly."

„To ale bude asi pravda, že vodka působí zhoubně na mužíka."

„Ano, tam, kde kabaky (krčmy) jsou v rukou židovských. Ne však u nás. Náš mužík pije ovšem pořádně; aby však propil svůj statek, toho málo zde najdete příkladů. Za opilcem hledí celý mir (obec) a nepřipustí, aby jeho dvůr přišel v dokonalý úpadek. Přihnouti si však na cizí účet, třebas na obecní, na to je mužík mistr. Však uvidíte za několik dní, jak umějí guljať (píti a veseliti se) naši mužíci."

Boris Pavlovič mínil těmi slovy národní slavnosť na počesť carské korunovace. Velikolepá ta slavnosť pod širým nebem na vsi, vzdálené mnoho mil od města, k níž se sešlo na deset tisíc venkovanů z blízka i z dáli, byla v nejednom vzhledě pozoruhodna, i objasnila mně mnohou črtu v povaze mužíkově. Snad nebude nemístno, když jí v tomto listě věnuji o několik slov více.

Prve však mně dovolte malou poznámku o našem poměščíku. Ivanovka je majorátní statek, jenž se nachází, pokud paměť sahá, neustále v téže šlechtické rodině, která je z nejváženějších, a možno říci i z nejzámožnějších v celé gubernii. Nynější vladař (vladětěl) Ivanovského majorátu sloužil v mladých letech, jak se sluší a patří na ruského dvorjanina, v gvardii (v gardovém pluku), bojoval proti Polákům za posledního povstání a s hodností plukovníka vyšel z vojska, aby se věnoval správě svých rozsáhlých statků a průmyslových závodů. Za dlouholetého svého pobytu na vesnici získal si pověsti praktického agronoma, a hospodářství na jeho statcích pokládá se za vzorné. Nemaje v úmyslu účastniti se osobně slavností korunovačních v Moskvě, však niméně chtěje přispěti k oslavě velevýznamného na Rusi dne, rozhodl se uspořádati v den korunovace národní slavnosť na vesnici.

Na dvě neděle před slavností velel rozeslati své prikaščíky (hospodářské úředníky) po okolních volostech (okresích) zvat lidu, aby přišli pomodlit se za dlouhé panování carovo a ochutnali potom statkářovy chlebosoli.

Asi dvě versty od Ivanovského zámku se po mírném úbočí mezi dvěma více než stoletými dubovými lesy táhne step. Po úbočí tom, jež přechází ponenáhlu v planinu, jde široká cesta do újezdného města. Na pravo od cesty, právě v těch místech, kde sklon stepi přechází

v rovinu, vytčeno místo pro slavnosť. Místnosť ona náleží k nejkrásnějším v celé Ivanovce. Po boku doubrava, spouštějící se po strmé stráni do hlubokého úvalu, v pravo na prostranství obemknutém druhým lesem, červenají se střechy čtverhranného zděného dvora, za nímž z hlubokého údolí vyčnívají komíny cukrovaru; v pozadí táhnou se až na obzor pole, v popředí pak hluboko pod divákem modrá se protáhlá hladina jezera a nad ní na sklonu protější výšiny, proryté několika hlubokými roklemi, zelenají se sady a lesy, zdvihá se hrdě panský zámek, třpytí se kupole a kříže chrámové a dále na pravo tulí se k sobě šedé střechy vesnických chat, táhnoucích se nekonečnou řadou, až mizí za dalekým lesem, jenž z té strany zahrazuje obzor.

Mne přípravy k slavnosti velice zajímaly. Vyjel jsem si dva dni před ní na step, kde práce byla v plném proudu. Píly skřípaly, sekery bušily, kladiva cvakala o hřeby, a step měnila znenáhla svou tvářnosť. V patnácti řadách upraveny pro lid stoly s lavicemi, jež, kdy by se táhly v jedné čáře, zaujaly by přes tři versty. Mistr mechanik, jenž řídil přípravné práce na stepi, troufal si umístiti za stoly 7000 hostí a tolik jich neočekával, v čemž se ale sklamal.

Výše nad stoly sbita estráda pro duchovenstvo a pro zpěváky, dále plachtovinou krytý stan pro hosti „privilegovaných stavů,“ stan, jenž by mohl pojíti do dvaceti osob. Mistr mechanik počítal totiž na 7000 mužíků 20 osob privilegovaných stavů, totiž šlechticů, duchovních, úřadníků a bohatých kupců, z čehož si možno mimochodem učiniti ponětí o poměru rolnického lidu ke druhým třídám obyvatelstva na Rusi.

To vše bylo zajímavo; ale mnohem ještě zajímavější bylo prohlednouti si kuchyni, v níž se mělo přistrojiti jídel pro deset tisíc jedlíků, ne prostých, ale mužických jedlíků. Kdy bych se nebál, že si zastřete stydlivě tvář a v rozhorlení se odvrátíte od těchto řádků, vyzradil bych vám, jak jeden všetečný náš krajan dal zvážiti zde cosi ohromného, nalezeného v boží přírodě, a shledal plných osm liber. Než o tom se psáti nesmí, a proto vám jen sdělím, že kuchyně byla zřízena na pokraji lesa ve stráni. Tam vykopán příkop. V jedné jeho stěně podkopány otvory a nad ně umístěny kotly. Menších pěti- až desetivěderních kotlů bylo zasazeno osmnáct; trochu dále vpravovali do země obrovský kotel, měřící dobré tři metry v průměru. V menších kotlích bude se vařiti kaše, ve velikém šči.

Vedle kotlů leží na zemi hromada nádobí — dřevěných mis a lžic; přivezli je sem na čtyřech vozech. Sklenky a džbánky, jež skupovali v několika okolních městech, uloženy zatím ve skladišti ve dvoře.

Vše je připraveno co nejlépe; mohou se tedy již objeviti nepředvídané překážky. Objevila se jen jedna, však dosti závažná. V samý skoro předvečer slavnosti přicválala k zámku trojka zpěněných koní a uřícený stanovoj (policejní komisař) sděluje statkáři, že přišla depeše od gubernátora s oznámením, že ministr vnitra projevil přání, aby se slavnosti korunovační konaly teprve na druhý den, až dojde úřední zpráva o šťastně vykonaném obřadu v Moskvě. Byly tedy patrně tehdáž v poslední chvíli ještě pochyby o bezpečnosti půdy Moskevské, i činěna opatření, aby se korunovace neoslavovala snad — předčasně.

V Ivanovce svolána porada, činěny všeliké návrhy, a konec byl, že vyhověno přání ministrově a slavnosť odložena na druhý den, a sice, jak se ukázalo, na veliký prospěch slavnosti samy. Několikrát se opakující déšť 15. května byl by slavnosť nadobro pokazil.

Jak ale zpraviti okolní mužíky o nastalé změně? Do bližšího okolí možno sice vypraviti posly, do vzdálených vesnic však nepřijedou už v čas. Ustanoveno tedy, že hostům ze vzdálených míst bude nabídnuto, aby přenocovali v Ivanovce, a správci uloženo, aby se postaral o jich zaopatření. Protože však bude třeba vysvětliti důkladně každému přibylému příčinu nastalé změny, sezváni na ten den všichni okolní urjadníci (policejní dozorci), volostní staršinové i selští starostové s desátskými, zkrátka veškeren policejní personál z okolí.

V neděli, v den korunovace, hučely zvony již od časného rána. Když jsem přišel ke chrámu, stojícímu v zámeckém parku, byl již „bitkom nabit", jak říkají Rusové a ještě stály zástupy lidu, hlavně přespolního (což patrno po různém střihu a barvách obleků) kolem církve ve skupinách. S báťušky (duchovního) lil se horkem pot, když četl kázaní o významu svatého pomazání a věnčení na carstvo, a když pak diakon provolal hromovým hlasem mnoholetí „blahověrnému hosudáru imperátoru, hosudaryni imperátrici a následníku cesareviči," rozzvučely se opět zvony.

Když jsem po polednách vyšel před zámek, bylo prostranství okolo brány a rybníka zastaveno tělegami (selskými vozíky) a všechny cesty a pěšiny pokryty lidem. Urjadníci a starostové selští s mosaznými štítky na prsou vysvětlovali shromážděným příčinu, proč slavnosť odložena. Doma ničeho nezmeškají; souhlasili tedy, že zůstanou do zejtřka. Jen prý, kdy by koníka bylo kde popásti. Nevzali prý sena do zásoby — domlouvali se mužíci. Vykázali jim tedy pastvinu pro koně, naznačili nocleh na chutorách (dvorcích), kde se jim bude rozdávati též chléb se slaninou, a zástupy se hrnuly po hrázi na protější stráň.

V zástupech lidu mnoho vidno vysloužilých vojáků s medaliemi a křížky na prsou. Byli mezi nimi též „Georgievští kaváléři," vyznamenaní stříbrným křížem Svatojirským. Dovolenci přišli ve svých uniformách, husaři v červených čapkách, gardisté ve tmavozelených kabátech s červenými lackany (náprsnicemi), Grodněvští dragoni se žlutými lackany, kyrysníci v bílých furážkách (čepicích), a ještě množství jiných pluků bylo zastoupeno.

Déšť zaháněl chvílemi lid pod střechy a pod košaté duby. Pod večer se však mračna rozešla a chvílemi se ukázalo i slunce. Stráň nad rybníkem rozkvetla, jako by poseta mákem. Mužíci utábořili se s povozy a koni u samého prostranství, určeného pro slavnosť. Mužští stojí ve skupinách. okolo těleg, koně se spoutanými nohami se pasou po stepi a po úhorech, ženy a dívky sedí a leží v hromadách po trávě. Největší část jich shromážděna však okolo improvisované kuchyně, kde se kouří žír a tuk, praskají ohně, syčí voda, proudící ze stále přivážených sudů do rozžhavených kotlů, a kolem nich otáčí se na sto kuchařek, jejichž kulinárské umění má oblažiti zítra tisíce nedočkavých úst. Rád bych vám vylíčil tajnosti této obrovské kuchyně, vypočítal bych všeliké aggredience, jichž celé spousty mizí v zejících kotlech,

ale nelze; Gogol, ano ten by to dovedl, ale mé péro je slábo, aby se mohlo podjati úkolu tak velikého.

Seděli jsme u oběda, když přicválal z města posel s depeší od gubernátora, že korunovace šťastně vykonána. Boris Pavlovič se poznamenal křížem a pronesl jedva slyšným hlasem „Sláva bohu!“ Po obědě poslal oznámit báťuškovi radostnou novinu, aby se tedy přichystal na zítřek.

Barometr stoupal a nebe se úplně vyjasnilo. —

„Nu, nabralo se jich, viděl jste?“ oslovil mne, podávaje mi ruku, druhého dne ráno správec na prostranstvu před zámkem, kamž zaléhaly zvuky chorálu z nedalekého chrámu, nabitého lidem ještě více než včera.

„Čeho?“ ptám se. „Povozů?“ Na nádvoří stálo asi deset zapřažených kočárů, bryček a tarantasů, hotových vyjeti na step.

„Jakých povozů!“ vzpírá se správec — „Jich tam, dlouhohřívých!“ Mínil popy, kteří nestříhají na Rusi vlasů ani brady. „Viděti kamilavky, skufije; také blahočinný [1]) je zde.“

„Hleďme, jak se postaral otec Vasilij! Bude to na stepi slavný molében!“

„Uhostěte papiroskou!“ ozval se za mnou ispravnik (okresní hejtman) a vyslovil mé jmeno, podávaje při tom ruku, v níž dvěma prsty držel čapku. Druhou rukou stíral si šátkem pot s čela. „Nabralo se to lidu. Ani ve snu mně nepřipadlo.“ Ispravnik, jakož i stanoví pristavové i urjadníci byli oděni v parádní uniformy, ispravnik dokonce s několika řády na prsou a se Stanislavským křížem na šíji.

„Gratuluji, Andreji Zacharyči, k šťastnému výsledku včerejšího dne,“ obracím se k náčelníku politických a policejních úřadů našeho újezdu a podávám mu pouzdro s cigaretami. „V Moskvě se potili včera, dnes přišla řada na vás.“

„Dnešek je už na to obětován. Ale vzorný pořádek musí býti, aby ani poskvrny nebylo na naší slavnosti.“

Když se liturgie (mše) chýlila ke konci, odejel statkář na step prohlednout ještě, všeli v pořádku. Jel jsem s ním.

Kostelíček Ivanovský neviděl zajisté, co stojí, tolik v sobě a okolo sebe zbožných věřících, kolik se jich dnes v něm shromáždilo. Ale což je to proti těm zástupům lidu, které doslovně plní cestu od zámeckého parku až na step. Naše koně jdou krokem a kočí nepřestává křičeti „beregis!“ (vari s cesty).

Nehledě však na ohromný nával cizího lidu, na stepi panoval neočekávaný pořádek. Andrej Zacharyč měl dobrý nápad. Uviděv mezi lidem množství vojenských uniforem, umyslil si zužitkovati vítaný tento materiál na doplnění nečetné řady policejních zřízenců. Vysloužilci a dovolenci utvořili na stepi dvojnásobný špalír a v jeho středu zůstala volná dráha.

Přípravy byly všechny dokonány. Stůl pod stanem byl pokryt příbory a různými lahvemi, vedle pod košatým dubem byl zřízen buffet.

[1]) Kamilavka, válcovitá čapka, skufije tvaru žaludovitého, obě z fialového aksamitu, udělují se pravoslavným duchovním od biskupa za vyznamenání. Blahočinný je děkánem duchovenstva celé volosti.

s kupami talířů a mis a opodál rozdělán oheň, u něhož stál zámecký kuchař v bílém kalpaku. Sluhové v modrých fracích s erbovými knoflíky stáli pohotově kolem stanu. Na stolech pro lid byly rozloženy dřevěné mísy se lžicemi, pšeničné pirohy s masitou nádivkou a krajíce černého chleba. V uličkách mezi řadami stolů stály kádě, naplněné vodkou a pivem. Kádě pokryty bílou plachtou, na stolku vedle ní rozestaveny džbánky a sklenky a na stráži u každé kádě stojí panský hajný v šedém ruském kaftanu a v kulaté beránčí čapce s panským erbem.

I v kuchyni vše hotovo. V kotlích se kouří jahelná a pohanková kaše, a obrovský kotel, plný šči (jídla podobného jihočeské zelné polívce) šířil dávno už nakyslou vůni po celé stepi, dráždě i tak dobrý apetýt vyhladovělých poutníků.

Ale perlou stepní kuchyně byl ohromný stůl, sbitý z dubových prken, na němž ležela hromada pečeného beraního masa. Zde stojí na stráži samy kuchařky a odhánějí dlouhými bidly čiperné kluky, aby nerozneslí slávu jejich po stepi dřív, než se zvaní hosté usadí za stůl. U kotlů bylo shromážděno na 800 děvčat, zaměstnaných celé léto na panských plantážích cviklových; jim svěřena obsluha hodovníků.

Slavnosť musí býti zahájena — jak se na Rusi rozumí samo sebou — výkonem bohoslužebným. Za tím účelem přijde z chrámu „krestnyj chod“ (procesí), a na stepi bude sloužen *molében*. Aby pak procesí dán byl ráz co nejslavnější, přijeli brzy za námi na step dva popi s diakony a žalmisty, oděli se v řízy, a jakmile na zvonici zahlaholily zvony na znamení, že krestnyj chod vykročil z chrámu, vyšli mu vstříc s křížem a s hořícími svícemi. K nim přidalo se něco lidu a za zvuků velebného velkonočního chorálu „Christos voskrese iz mertvych“ (byloť ještě v době velkonoční) táhlo jedno procesí vstříc druhému.

V tu dobu hlavní průvod přešel už hráz rybníka a stoupal zvolna po úbočí stráně. Hlava na hlavě vlnila se v té živé valící se řece, v jejíž popředí leskly se zlatotkané řízy duchovenstva, kříže a brokátové korouhve, a v záři sluneční hořely zlaté a stříbrné řízy starobylých ikón, jež v široké řadě nesli mužíci s obnaženými hlavami. Pod tisícerými kročeji duněla step, a nad neurčitým hukotem valícího se zástupu vznášela se zřetelněji a zřetelněji vítězná melodie velkonočního chorálu.

Sledoval jsem s vyvýšeného místa oba průvody, jak se setkaly, jak četní duchovní s dlouhými šedými i černými bradami líbali navzájem kříž, jak se pak spojili v jeden průvod, jenž za svatými obrazy stoupal již špalírem shromážděného na stepi lidu; viděl jsem, jak ten lid klesal na kolena a znamenal se křížem, čelem se dotýkaje země, když nesli okolo něho ikóny, ty nejvěrnější jeho druhy v radostech a souženích, kteří ho sprovázejí v životě od kolébky až do hrobu. A div mi slza nevytryskla z očí. Záviděl jsem ruskému mužíku tu nezlomnou víru v domácí božstvo, tu víru polo křesťanskou, polo pohanskou, ale svou, jemu srozumitelnou, vždy útěchu skýtající, a plnou lásky ke všemu, co on sám miluje.

Duchovenstvo zaujalo estrádu, lid se skupil kolem ní, sloužen molében na poděkování za šťastně vykonanou korunovaci, a po krátké řeči Ivanovského duchovního, otce Vasilija, o původu a významu carské

moci na Rusi, zapěl stařičký, sivý diakon třesoucím se, ale mohutným ještě hlasem mnoholetí carovi a carské rodině. Starý vysoký pop vysoce pozdviženým křížem žehná po třikrát shromážděný lid, jenž opět a opět padá na kolena, pěvci zpívají hromovým hlasem „Mnogaja lěta," a kdo může, spěchá líbat kříž a ikóny, před nimiž plápolají rudým plamenem do jasného vzduchu ohromné pochodně, slepené ze sterých svíčiček, které snesl zbožný lid.

Bohoslužba ukončena, a lid se rozchází ke stolům, kde zaujímá místa podle vesnic, aby známí zůstávali pohromadě.

Bylo už okolo poledne, když Boris Pavlovič vzal po ruky pohár vína a vystoupil na stůl, pronesl přípitek na zdraví hosudára. Ohlušující „urá!" zaburácelo stepí, do vzduchu se vzneslo tisíc čapek a beranic, a cikánská hudba, která zaujala nyní estrádu, zahrála národní hymnu. Ale sotva mužíčkové zachytili vracející se ze vzdušného výletu čapky, již zase zadunělo „urá!" na zdraví hosudaryně mátušky, a po třetí na zdraví následníka cesareviče. Když se šum utišil, popošel statkář doprostřed stolů a slovy: „Milosti prosim ochutnati mé chleba-soli" pozval shromážděné ke stolu. Dívky roznášejí už mísy s kouřícími se ščemi, mužíci snímají čapky a znamenají se křížem, panstvo se uchýlilo pod stan, a na nějakou chvíli zavládlo po stepi ticho, rušené jen cikánskou hudbou.

Ponenáhlu však tou měrou, jak se prázdnily kotly v improvisované kuchyni a kádě v uličkách mezi stoly, vzmáhal se nový ruch, vznikal neurčitý šum, za stoly se vedl veselý hovor, jenž zaléhal ke vzdálenému uchu jako bzukot ohromného oulu. Za rozjařené nálady pronesl ispravnik přípitek statkáři. Nové „urá!" vycházející tentokrát už ze sytých útrob mužických, zabouřilo vzduchem, a statkář sám ocítil se v okamžiku na širokých plecích několika mužíků, kteří nastoupili s ním pouť po táboře. Když se vrátil zase na pevnou půdu, vystoupil z tlupy šedobradý sedlák a děkoval statkáři jmenem všeho shromáždění, že jim poskytl příležitost oslaviti korunovaci, a poprosil ho, aby jmenem všeho tu shromážděného národa vyslovil carovi blahopřání k šťastně vykonanému svatému věnční.

Když statkář po chvíli zase procházel řadami hodujících, hleděly na něho tisíce blažených tváří.

„Nu, jste spokojeni? Řádně vás obsloužili? Na všechny se dostalo?" poptává se Boris Pavlovič tu a tam.

„Spokojeni, tuze spokojeni — co živi toho nezapomeneme. Tuze jsme vděčni vaší milosti."

Jen mladá chasa od pěti do deseti let, která se dostavila na slavnosťponejvíce jen v košilích, přepásaných nad bedry provázkem nebo červenou tkanicí, zdálo se, nebyla zcela spokojena, neboť pro ni nezbylo na dubových deskách, kde před půlhodinou ležela hromada 200 pudů pečeného masa, nic než ty drobty, jež se válely kolem po ušlapané trávě. Ale jí se prozatím nikdo netázal; ostatně i pro ni bylo ještě ledaco přichystáno.

Až potud bylo možno udržeti jakýs takýs přehled celého tábora. Nyní však rozdrobilo se shromáždění na mnoho skupin, roztroušených po stepi, jež tu rostly, tu se scvrkaly, a mezi nimi proudili se jedno-

tlivci nepřetržitým pásmem jako pestré vlny pravidelného příboje a odboje mezi pobřežními balvany skalními, které vyrůstají celým ostrovem nad hladinu splasklé vlny a v okamžiku již se opět hrouží v šumících pěnách a nade hřbetem vzedmutého přívalu ční jen nepatrná černá skvrna.

Takovými pevnými ohnisky, kolem nichž proudilo vlnění na stepi, byl panský stan, odkudž lítaly do vzduchu věnce bublíků (preclíků), cukrátka a marcipány na potěchu mládeže; vysoké stožáry s bělo-modro-červenými prapory, na nichž očekávaly svižné lezce nové čapky, šátky, šerpy a jiné součástky mužického přístroje; k nim náležela rozhodně i cikánská muzika, obemknutá širokým kruhem venkovských krasavic, jež spojujíce krásne s užitečným, louskaly bez přestáni semena slunečnic, nezbytnou to část každé sváteční zábavy ruského venkovana. Stojí dívka vyfintěná, v rukou drží svázaný ze šátku uzlíček se semínky, očima střílí po okolí, ale ústa se stále pohybují; promluví se sousedkou, rozevře ústa, zablesknou se bílé jako řípa zuby, ale mezi nimi trčí šedá slupka slunečnice.

„Kolik asi vesnic je tu zastoupeno?“ ptám se Ivanovského správce, jenž se mi namanul na stepi.

„Což to by nebylo těžko zvěděti. Spočítejte, kolik je tu různých ženských krojů, a budete věděti, z kolika vesnic jsou tu ženské. Tu každá vesnice má něco zvláštního v obleku. Vidíte tu ty ženy v černých sarafánech se zlatými portami jsou z Pavlovky, a tam ty v černých sarafánech sepjatých nad prsy a v zástěrách začínajících na samých prsou, jsou ze Spasského. Tyhle v kartounových jupkách s karnýry a černým aksamítovým lemováním budou z Klučové Vody, a ty v plyšových kraťounkých kabátcích z Rybních Bud.“

„A což zde ty vyfintěné holky?“ ukazuju na skupinu štíhlých děvčat v šerkových červených a blankytných sarafánech, úzce stažených nad okrouhlými boky. Široké, sněhobílé rukávy košilek na ramenou vyšity vkusnými vzorky z červené a modré příze, a prsa pokryta několika šňůrami velikých korálů všech barev.

„Ehe,“ usmál se samolibě pan správec. „To jsou naše, Ivanovské. Frantichy (parádnice), neníliž pravda! Jen se podívejte, jak umějí vázati šátky na hlavě. Nyní jsou v módě červené květované šátky, a vloni nosily ještě bílé šátečky s dlouhým třepením.“

Hlučný smích přerušil řeč správcovu. Platil mužíkovi, jenž s velikým namáháním vyšplhal se na stožár, vztáhl už nedočkavou ruku, aby sňal s jeho vrcholku uzlík s výhrou, ale v tom sklouzl se stožáru s prázdnýma rukama.

Avšak řečená pevná ohniska zajímala poměrně přec jen mladší generaci. Co z lidu bylo usedlejšího, táhlo se k jiným centrům, která mílo sice vábným zevnějškem, za to však tím žádoucnějším vnitřním obsahem nabývala pro ně magnetické síly. Vypil mužíček už dávno své tři sklenky, jak ustanoveno; chmelík šumí mu už čtverácké pohádky pod lebkou; také se mu levá noha nijak nechce shodovati s pravou: ale mužíček končí přec jen všecky své procházky po kmitající se před jeho zamženýma očima stepi zastávkou u kádě s vodkou. Smlouvá se s hajným, prosí, nazývá ho bratříčkem, kumem (kmotrem), zahýbá

lokte obloukem k jeho šíji a špulí líbezně rty. „Dej se objati,“ chce tím říci, „a jen ještě jednu sklenku poslední...“ A těch „posledních“ vyžebronil mnohý ještě pět, šest, až levá noha vypověděla své pravé družce úplně poslušnosť, zachytila se špičkou boty za hroudu a svalila milého mužíka s piedestalu.

Celá step, zdá se, jest ochmelena. Mužíci se líbají a objímají, onde sedláček marně se snaží zachytiti ruku statkářovu, aby ji poceloval, a končí tím, že prostě před ním klesne — ne na kolena; druhý rád by sňal čapku s hlavy před báťuškou, bloudí stuhlými prsty nad lysou hlavou, ale stále jen loví vzduch, protože když při posledním „urá!“ vyhodil čepici do výše, zapomněl ji opět zachytiti. Ba zdá se, že i ctihodní báťuškové, diakoni a ďáčkové žalmisté mají tisíc chutí nazdvihnouti dlouhé podřásníky (kleriky) a zakřepčiti si trepaka nebo kozáčka, jehož tu oddupávají rozjaření chasníci v kruhu kamarádů a děvčat, zpívajících jim k tanci skočnou melodii. Ale odolali svůdným tónům, a třebas jim kamilavky sedí podezřele v týlu anebo na uchu, opouštějí přec jen plni důstojnosti místo nejjařejšího veselí.

Brzy za popy odejel jsem i já se statkářem. Nebylo však snadno odejeti ze stepi. Proběhnou koně deset, dvacet kroků a „stoj!“ Na samé cestě se roztáhl mužík a spí.

„Hej! odtáhněte ho s cesty!“ křičí kočí několika mužíkům, sedícím a ležícím nedaleko na trávě. Ti se sbírají, ale také jim nohy neslouží. Kočí objíždí tedy kolem.

Jde sivý mužík vstříc po cestě, opíraje se na staruchu ženu. Div se drží na nohou a přece se snaží tancovati a bzučí si při tom písničku. U samé brány do parku stojí žena hlídačova s vědrem vody a lije na hlavu mužíkovi, který si ulehl vedle cesty v stromořadí, při čemž hlavu jako na podušku uložil na hromádku čerstvého hnoje, jímž obložili mladé stromky v aleji.

„Co děláš?“ ptá se statkář báby.

„A tuhle člověk chudák, churaví — zdá se mi. Kýchá a kýchá a kýchá... Nu já vodou ho polila; snad se mu polehčí.“

„Ech, bláhová!“ pravil jí statkář, „jakž nekýchati, když leží hlavou na čpavém hnoji. Kdy bys ho raději poodtáhla na trávník. Prospí se a dobře bude.“

Hudba a ples trvaly na stepi dále.

Večer sešla se k obědu opět četná společnosť. Přibyl také ispravnik.

„Nu, já vám řeknu, Borise Pavloviči,“ obrátil se k statkáři, překlopuje kalíšek pelyňkové nástojky — „takové slavnosti já nepamatuji. Takové tisíce lidu a takový pořádek!“

„A co Pachom?“

„Ano, Pachoma odvezli.“

„Tedy se rozloučil?“

„Rozloučil, úplně se rozloučil se světem. Bylo by zázrakem, kdy by se nerozloučil. Hajný se jaksi zahleděl na stranu, Pachom se přikradl ke kádi, nabral čerpákem vodky a sedě — státi již nemohl — lokal z čerpáku tak dlouho, až se převalil. Poslal jsem pro lékaře,

ale když přijel, byl Pachom již v Pánu. Což je to ale jeden mrtvý na takové množství."

„A jakž druzí?"

„Ničevo! Pět nebo šest jich musel ovšem také doktor křísiti, ale ničevo! přišli k sobě. Prospí se a jako by nic. Leda že hlava bude brněti. V lese a v příkopech leží okolo sta spitých. Přikázal jsem urjadníkům a starostům, aby k nim přihledli pro případ, kdy by co, aby tento. Ale ti se všichni prospí a bude dobře."

„Mužíci se přepočítali," podotýká statkář. „Myslili, že to vodka, jakou je napájejí v kabaku. Já velel koupiti čisté čtyřiceti stupňové přímo z lihovaru; proto se všichni podchmelili. Ach ano, že prý se tam poprali?"

„O jednoho starostu tam trochu zavadili," referuje zas Andrej Zacharyč. „Pomáhal hajnému odháněti mužíky od vodky. A oni na něho: ‚Ech, ty brachu, sám chceš vypiti! Na něho!' Nu, derou se na něho, ale co mu mohli udělati — spitý člověk síly nemá. Náhodou však ho některý z nich udeřil pěstí pod oko, odtud celá historie. Jak praveno: vážného nic nebylo, a hledíc k tolika tisícům musíme děkovati bohu, že skončilo vše tak pokojně a v pořádku."

Když se setmělo, vzplanula step ohňostrojem. Řady hořících dehtových sudů ji ozářily rudou záplavou, na větvích dubů kmitaly se různobarevné lampiony, na návrší zářil obromný transparent s iniciálkami jmena carova a carové, a rakety, prskavky a římské svíčky brázdily co chvíli stemnělý vzduch. Lid, jenž se byl podvečer z části rozešel, vrátil se znova na step, opět hlaholila cikánská hudba, zněly táhlé zvuky ruské chorové písně, děvčata prováděla chorovody, hoši dupali trepaka pod unylé tóny pastýřské píšťaly, a šum a ples zanikl teprve k půlnoci, když dohořel poslední lampion a zhasl rudý plamen hořícího dehtu. —

Když jsem druhého dne sešel do sadu, zastal jsem již Borisa Pavloviče na sedátku před květinovými záhonky a kolem něho zástup mužíků. Jitro bylo pod mrakem, vzduch byl syrý a chvílemi mžil drobounký deštík. Z rozhovoru jsem porozuměl, že mužíci přišli děkovat statkáři za včerejší pohostění, při čemž se některý z nich zajikl, že by nezhrdli ani dnes kališkem vodky ze včerejších zbytků na „opochmelení," t. j. na zapuzení kocoviny.

„Z vašich se nikdo neztratil na stepi?" optal se statkář mužíků.

„Nikdo, vaše vysokoblahorodí! ačkoli někteří sousedé se vraceli teprve dnes ráno."

„A jak se vrátili — v pořádku?"

„Kdež tu pořádek!" ozval se jiný mužík a máchnul rukou: „Můj kum Paramon přišel bez čapky a o jedné botě, a i to sláva bohu, že o jedné. Jiní přišli prý bosi. ‚Kdes nechal — já řku — Paramone druhou botu?' — ‚E čert ví,' zabručel kum. ‚Buď sám jsem zul někde, anebo ji někdo stáhl. I čapka je tatam. Probudím se, hledím, kde jsem? Nemohl jsem se hned vzpamatovati. Hlava těžká a brní, až hrůza. Vidím les a pod sebou rybník. Teprv jsem si vzpomněl. Vstávám a myslím si: Podíváš se, nezbylli v některé kádi krapet vodočky — jazyk jako poleno a žáha pálí jako oheň. Vstávám tedy, ale jedna

bota schází, čapka zmizela. Hledám kolem, brodím se v mokré trávě, celou rokli jsem schodil, ale ničeho nenašel. Dobral jsem se na step, ale po kádích a po vodce ani památky. Jen na dně kotla zůstaly od včerejška šči. Nu, Paramone — pomyslil jsem si — půjdeš domů bez boty, bez čapky, bez vodky, aspoň půjdeš s plným žaludkem. Nahnul jsem se a bez lžíce — tak dlaní jsem nabíral. Ach sousede, slavné šči! Naše báby takových neuvaří. Slavně jsem posnídal,' liboval si kum, a nyní spí v chatě na peci."

„A o jiných ztrátách ničeho neslyšeti?"

„Ztratiti — to se ztratilo ledaco. Člověk opilý sám neznamená, že pohodil to neb ono. Druhý přijde, najde: ‚Bůh poslal!' a odnese. A což, byl i takový případ: Zapřahá přespolní mužík koně a odjíždí. Druzí hledí na něho a vidí, že odjíždí s cizím koněm. Za ním! ‚Co ty takový a takový cizího koně béřeš!' ‚Jakže cizího?' vzpírá se mužík. ‚Abych svého koně neznal! Z druhých si blázny tropte. Hý!' a chce dále. ‚Ne, postůj, brachu, a raději nám pověz, co je tvůj kůň, valach nebo kobyla?' ‚Toť, že kobyla.' ‚A tu se podívej, vždyť jsi zapřáhl valacha.' Mužík vytřeštil oči, jako by chmel rukou s něho sňali, v okamžiku vystřízlivěl a jede nazpět na step. V podnapilém stavu — víme — svého koně nepoznal," dodává mužík, a směje se. S ním dala se do smíchu celá tlupa.

„A kde zůstal jeho kůň?" ptá se Boris Pavlovič.

„Inu, kde? Spokojeně se pásl na úhoře. Mužík nalezl kobylku, a děkuje pánu bohu, odejel už se svou domů. Kůň se takto neztratil ani jeden." —

Po chvíli přišel správec s raportem. Kromě Pachoma neštěstí s lidmi nebylo. Misek a sklenek přivezli domů jen polovic, lžíci ani jednu. To vše rozebraly ženské „na památku."

„Pán bůh jim toho požehnej!" usmál se statkář. „A v poli pracujeli kdo?"

„Ani živé duše. Jen u kontory (kanceláře) sebrala se tlupa mužíků. Prosí vodky opochmelit se."

„Dej jim po sklence. A což depeši gubernátorovi jsi odeslal?"

„Schválního posla jsem vypravil do města."

Depeše zněla: „Korunovační slavnosť se vydařila skvěle. Lid byl u vytržení. Pořádek vzorný. Vše zdrávo až na jeden případ slunečního úpalu."

Gubernátor se ovšem dovtípil — a Pachoma pod večer pochovali.

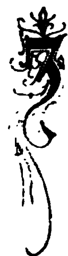
O sociologii.

Píše

dr. Josef Trakal.

(Dokončení.)

III.

ákon o dělení selských usedlostí není dobrý," aneb: „tato nová daň je nespravedliva," tvrdí sociologický názor denního života při pozorování, jak selský lid přílišným dělením statků stále víc a více chudne, aneb jak nová daň uvalena jest opět jen na občanstvo nemajetné. Již prosté pozorování dostačí sledovati více méně správně řetěz sociálních zjevů v bohatém životě našich společností. Každý ví, jak veliké změny způsobí na př. otevření nové dráhy v nějaké odlehlé krajině. Vedle železných kolejí vyrůstají nové továrny, vozový ruch po silnicích umlknul, polní pracovník obleká šat dělníka, v městech probouzí se čilejší život obchodní a průmyslný, nový cizí svět otvírá se v zátiší, polní soustava hospodářská se mění z příčiny levnější dopravy a možnosti lepšího zpeněžení plodin, starobylé zvyky a obyčeje zanikají, pohyb obyvatelstva roste. Železná dráha jest více než dopravní prostředek, ona jest původem nového společenského řádu. V druhém pokolení nepoznal bys krajiny.

Ale bádaní sociologická nejsou tak snadna jak se býti zdají; potkávajíť se ve skutečnosti se značnými obtížemi. Jedná se tu o poměry a zjevy nekonečně složitější a spletenější, než jsou zjevy přírodní, a mimo to jest tu třeba úplně jistých údajů od věd přírodních, kterých ovšem namnoze posud není. Často neviděti pro stromy lesa. Kdežto přírodozpytec zcela objektivně a chladně na svůj předmět nazírati může, opatřen jsa výbornými nástroji, stojí sociolog sám ve víru společnosti, hledě na ni skrze sklo zakalené vychováním, sociálním postavením, národností, občanským a politickým vyznáním. Především potlačiti mu dlužno všecka hnutí, jež sociální úkazy v něm vzbuditi mohou, a pojímati je ryze beze všeho předsudku. Slova Dunoyerova: „Je n'impose rien, je ne propose même rien, j'expose" jsou i pro sociologii první zásadou. Ale jak těžko jest vymýtiti tyto činitele z pozorování nesmírného množství denně se měnících stavů a těkavých vln společnosti, která nejen jako celek, nýbrž i ve svých částech stále se rozlišuje a rozvíjí!

Soběstačné mínění jednotlivcovo, že lze společnosť a zjevy její tvořiti jako kousek zhnětenébo chleba, že lze vady a choroby její pouhým škrtnutím péra z kořene vyhojiti, jest velmi chatrné. Nejlepším dokladem toho jsou socialistické utopie. Malomocně bránil se ochrannými cly osamocený stát, když na hradby jeho světový obchod a průmysl mocně zabušil, tak jako malomocně vydány byly Augustem pověstné leges Juliae et Pappiae Poppeae proti zkaženosti císařského Říma. Korrupce šla svou cestou, a jen jasné zásady právní byly na dlouho zakaleny.

Moderní zákonodárné sbory ukazují nejlépe, jak dlouhá práce, jaké nahromadění údajů a jaký boj křížících se mínění a sporných náhledů provází vznik každého nového zákona. V tom leží právě jejich cena, že zastoupením všech různých zájmů možno uvažovati sociální zjevy ze všech stran.

Viděli jsme svrchu, že moderní věda upustila od klamného názoru, viděti v úkazech sociálních výsledek nějakého nadpřirozeného zasahání aneb předurčené harmonie, aneb činiti z duše skladiště vrozených pudů a citů. Společenský typus není ani předurčený, ani nehybný, nýbrž podléhá příčinnému sledu, pevným zákonům přirozeným; měníli se podmínky, na kterých spočívá, mění se i celý typus.

Posud však rozšířen jest Macchiavellský názor, jenž v rozvoji společnosti toliko dílo veleduchů lidských spatřuje. Dějiny společnosti jsou dějiny velikých mužů, panovníků, válečníků, zákonodárců, hlasatelů nových náboženství a vynálezců. Neboť jen o jejich památku staralo se potomstvo. Jakkoli však vliv mohutného ducha na společnosť může býti dalekosáhlý a nesmí se podceňovati, přece jest on sám jen dítětem své doby. K jeho jmenu pojí se odlesk celé jeho doby, on stojí ve středisku své společnosti, která jej odkojila a která s ním pracuje. „Dříve než může obnoviti svou společnosť, musí dříve ona jej vytvořiti“ (Spencer). Ohromné výsledky Napoleonovy světovlády přičísti dlužno nejen jeho politickému a válečnému geniu, neúmorné pružnosti jeho ducha, nýbrž schopnosti, ctižádosti a vycvičenosti vojska, sociálním a politickým poměrům jeho věku, zásadě národnostní.

Každá náhlá a nezralá novota potkává se s urputným odporem zakořenělých zájmů a zvyklostí, které se starým stavem společnosti v jedno srostly. Čím více reformátor svou dobu předstihnul, tím těžší jest jeho dílo, tím ostřejší sociální tření. Societas non facit saltus. Velikáni lidští „přestávají býti velikými, když chtějí omeziti zákon společnosti ve směru, jejž pokládají za prospěšný svému zájmu; v tomto případě stávají se sami překážkou, pokud nejsou sami zvráceni“ (Mismer). Jen úplné poznání a pochopení běžného stavu společenského umožňuje dalekosáhlé novoty. Neodpovídajíli tyto zásadám rozvoje sociologického, zbývá potom jen násilí. Zdali však novoty krví a železem zavedené jsou trvalé, jest jiná otázka. Jako se nedá jen tak zhola potlačiti národnosť sebevědomá, podobně nedá se pro divocha předepsati konstituční ústava. Maine [1]) ukázal na křiklavé neshody v Indii, vzniklé zavedením anglického zákonníka bez ohledu na zvláštní společenské útvary a vysoce vyvinuté právo tuzemské.

„Jakmile loupeživá činnosť prvotních tlup se mírní, jakmile širší skupiny buď výbojem neb jiným spůsobem se utvoří, jakmile přestane válka býti záležitostí celého obyvatelstva, počnou se vyvíjeti společnosti, ukazovati stopy jistého pletiva a činností prve nemožných, nabývati složitosti a rostoucího objemu, podmiňovati nové útvary, nové idey, city a zvyky; vše to objevilo se bez myšlenky nějakého krále neb zákonodárce“ (Spencer).

---

[1]) *H. Maine,* Village Communities 1881, Lect. I., II., III. Srv. podobně o Japonsku *Lé Bon* l. c. II. p. 21. násl.

Jiné námitky proti vědecké sociologii činí jednak fatalismus, jednak jeho protiva — učení o svobodné vůli. Les extrêmes se touchent. Pro fatalismus nejen že jsou sociální zjevy neodvislé od svobodné vůle, nýbrž závisí od vyššího tajemného osudu, proti němuž všeliká snaha jest marná. Nesprávnosť tohoto názoru leží na snadě. Připouštějíce jej, neměli bychom nic lepšího na práci než založiti ruce křížem a očekávati stoicky, co přijde.

Vážnější jest námitka z učení o svobodné vůli. Tento nejistý činitel jest na prvý pohled neslučitelný s pravidelným chodem sociálního rozvoje. Co platno všecko bádaní a sebe pilnější pozorování, můželi člověk ony zdánlivé zásady sociologické libovolně zhatiti? Svobodná vůle nezná obmezení. Společnosť jest pole bezuzdných vášní a náklonností, důvtipné libovůle a všeho jiného, jenom ne pevného řádu. Svobodná vůle je sama svým důvodem — car tel est notre plaisir. Toto učení o absolutně svobodné vůli, rozšířené v aprioristické filosofii a přenesené i na pole politické a právní, opouští zkušebná věda vždy víc a více. Tažme se jen, proč netrestá se krádež z chudoby tou měrou, jako když spáchána byla ze řemesla? Proč žádá se vůbec od moderního trestního práva stupňování trestu podle různosti pohnutek? Poněvadž se závislosť vůle svobodné uznává. Takové absolutní a neobmezené svobody politické není. Železnými pouty visí jednotlivec na tisícerých hmotných a společenských podmínkách.

Svobodná vůle určována jest velikým množstvím duševních pohnutek, které vznikají opět z dojmů a poměrů zevnějších (determinismus. [1]) V psychologii není úkazu bez příčiny. Zákon tento není vyloučen ani bezvědomým vznikem pohnutek. Každé jednání lidské jest podmínčno, a podmínky ty možno jest dokázati, kdežto metafysická svoboda jest důkazu zkušebního neschopna. Mluvíli se však o svobodné vůli, míní se tím svoboda psychologická t. j. podmíněná možnosť rozhodnouti se mezi několika danými pohnutkami pro jednu nebo druhou. Svobodná vůle v tomto smyslu činí sice úkazy sociální mnohem záhadnější a ruší často nemálo pravidelnosť jejich, však nevylučuje možnosti všeobecných zákonů a vědy vůbec. Jinak by musilo býti popřeno vědecké jmeno všech ostatních sociálních věd a podobně i psychologie ano i meteorologie. Sociální zjevy připouštějí přesnosť vědeckého bádaní, avšak sociologické přirozené zákony musejí zůstati dostatečně pružné a citlivé pro větší nebo menší odchylky. Pole sociologie se časem zajisté lépe omezí, až bude možno rozlišiti úkazy případné a místní od stálých a všeobecných.

Jevíli se však v sociologickém rozvoji nějaká pravidelnosť, musí býti možno ze známé podstaty a povahy jednotlivců souditi o celé skupině sociální, jakož i o svazku, jenž ji objímá. Výsledky srovnávací psychologie, národopisu a anthropologie, jsou zejmena zde velmi plodné. Zvláštní duševní ráz, zvláštní více méně vyvinuté pudy jistých celků sociálních jsou význačny pro celé společnosti, samy jsouce podmíněny opět fysikální povahou sídel, ponebím, o jichž důležitém vlivu již

---

[1]) Srv. George *Renard*, L'homme est-il libre? 1880. *Fouillée* l. c. a La liberté et le determinisme 1872.

Montesquieu a Al. Humboldt přesvědčeni byli. Vliv tento nevztahuje se toliko na zevnější tvářnost tělesnou, nýbrž i na činnost duševní. „Dle toho, žijeli který národ v úrodných pláních jako obyvatelé Italie, či v pustinách jako potulný Arab, či v horách jako neodvislí obyvatelé Helvetie, Švýcarska a Kavkazu, či na březích mořských: zvyky, myšlenky, mravy a následkem toho zřízení politické a společenské se různí.“ (De Bon). Úroda půdy podporuje hospodářský rozkvět a hustší zalidnění, a tote podmiňuje opět užší spojitosť sociální; tvářnosť půdy a přírodní zjevy působí na obraznosť a docházejí výrazu v mythologických pojmech a v umění. Pralesy a močály daly podnět k lovectví a k bojovnosti národů germánských, kdežto obilná oblasť Nestorova záhy vedla Slovany ku přechodu od kočovného pastýřství k orbě. Zde třeba hledati onu různosť ethnickou mezi skupinami arijských společností, která již od pradávna každému pozorovateli do očí bila a za vrozenou se pokládala.

Vedle přírodních poměrů sestává prostředí společenské ještě z t. zv. okolí nadústrojného (Spencer), které dáno je jednak psychofysiologickými zjevy (představy, pocity a city jednotlivců i plemen celých) a zděděním jich, jednak zjevy druhotnými, jež vyvinuly se teprve ve společnosti, jako řeč, poměry národohospodářské, orba, obchod, průmysl, vlastnictví, právo, umění a literatura, minulosť, víry náboženské, ideály politické, vládní zřízení, vychování a vyučování, poměry pohlavní a svazky krevní. V tomto prostředí, které během času v každé společnosti více méně se utvoří, pohybuje se život sociální se svým zvláštním zbarvením.

Předmětem sociologie jsou tedy poměry mezi společností a jejími členy vzhledem k podstatě jednotlivců. „Ona má vyložiti, jak povlovně v přirozené povaze jednotlivce vzniklé změny následkem změněných podmínek životních umožňují tvoření se poněkud širších skupin. Ona má vyložiti v skupinách jistého rozsahu vznik společenských poměrů vládních i pracovních, v nichž člen jich se pohybuje. Ona má odkryti mohutnější a trvalejší vlivy sociální, jež přispůsobujíce povahu skupin usnadňují další slučování a následkem toho další složitosť společenského pletiva. Mezi společnostmi všech řádů a objemů od nejužší a nejsurovější až k nejobsáhlejší a nejvzdělanější má zjistiti společné jim rysy, které podmíněny jsou společnými rysy lidských bytostí; jaké méně všeobecné rysy různící jisté skupiny společenské následují z rysů různících jistá plemena lidská, a jaké zvláštnosti v každé společnosti vysvětliti dlužno ze zvláštností jejich členů. V každém případě jest předmětem jejím vzrůst a rozvoj pletiva a výkonů sociálního svazku, založený na vzájemné činnosti jednotlivců, jichž přirozená povaha jest jednak taká jako u všech ostatních lidí, jednak jako u příbuzných plemen, jednak různá.“ (Spencer.)

Ovšem že jsou sociologické věty tak dobře relativné t. j. od daných poměrů a úkazů odvislé a jimi se měnící, jako u všech ostatních věd sociálních. Zákon Malthusův, že lidnatosť pohybuje se řadou geometrickou, kdežto potrava množí se v řadě arithmetické, nedá se ve skutečnosti u všech společností pozorovati, jsa mnohými jinými činiteli podmíněn a rušen. Na tuto relativnosť zapomíná obyčejně protivný názor, jenž zákon tento zavrhuje. Podobně nesprávno bylo by ve smyslu

absolutním tvrditi, že právo vzniká pouze činností politické moci, aneb že pojem absolutního vlastnictví jest jedině možný a správný. Všeobecné zjevy sociální omezeny jsou místem a časem; ale známeli jejich podmínky, soudíme s takovou jistotou na příčinný a nutný sled jejich, s jakou Leverrier soudil z počtu o skutečnosti Neptuna.

Pravímeli tedy, že ta neb ona společnosť kloní se k otroctví neb k feudalismu, nechceme tím říci, že by v ní bylo něco vrozeného, absolutního a neznámého, jež by bylo příčinou úkazů těchto. Tím tvrdíme toliko, že známeli právní, národohospodářské, psychologické a mravní podmínky otroctví, můžeme s jistotou hledati otroctví tam, kde podmínky ony nastaly. Z těchže důvodů ukázala sociologie, že feudalisace společnosti není zvláštností středověkých společností evropských, nýbrž že se objevuje všude tam, kde se podmínky její dostavily. Obdoba jistých útvarů, zvyků a představ u různých dobou a místem oddělených společností jest nejlepším toho důkazem, že úkazy tyto jistě závisí od obdobných příčin a že vzniknouti musejí na jistém stupni sociálního rozvoje.

IV.

Srovnávací práce naturalistické poukázaly na překvapující podobnosť ústrojného těla a společnosti. Záhada tato jest pro celou sociologii velmi důležita, ježto se tu jedná o stěžejný pojem její t. j. o vysvětlení podstaty společenských celků. Také vede se o ni prudký spor. Ale běžný a jak se zdá rozhodný názor kloní se k ústrojnému bytu společnosti.

Společnosť jest organismus. Obdoby mezi ní a ústrojným tělem nejsou toliko zdánlivé a obrazné, jak se již Plato a Aristoteles, Hobbes a Rousseau domnívali, nýbrž jest tu co činiti se skutečností. Spencer podává o ústrojnosti té plný důkaz fysiologický a biologický, Schäffle mluví o sociálních buňkách a o mezibuničině, Lilienfeld o soustavě a působení sociálních sil a jich přeměně dle běžných domněnek fysikálních.[1]) Společnosť byla by tedy řízena týmiž zákony přirozenými, jako každý jiný ustrojenec. U ní jest totéž dělení a spolučinnosť výkonů, týž postoupný vzrůst, doprovázený vnějším skladem a vnitřním rozlišením (intégration et differentiation), týž rozvoj ústrojného pletiva a nových činností jako v životě ustrojenců zvířecích a rostlinných.

Proti této domněnce namítá positivismus, že jest již proto zhola nesprávná, že ve společnosti není smrti. „V skutku řady věků nemožno užíti pro řadu sociologickou z té příčiny, že v prvé jedinec dospívá k jistému vrcholu, s něhož schází k stáří a smrti, kdežto v rozvoji společenském není ani stáří, ani smrti“ (Littré). Než námitka tato vysvětluje se jednoduše tím, že positivismus v pojmu společnosti vidí

---

[1]) Více méně podobného názoru jsou i Caspari, Bluntschli, Hellwald, Bastian, Jäger, Espinas, právně filosofická škola Krauseova (Ahrens, Röder), Draper, Carey, Huxley, a j. Mezi odpůrci jeho stojí Marion, Littré, Renouvier, Janet, Roscher a t. d. Názor tento není nový. Znamenáme jeho stopy již u Hobbesa a Pufendorfa.

celé člověčenstvo, kdežto ostatní směry sociologické myslí při tom vždy jen na ethnicky neb politicky omezené celky.

Fouillé vede psychologický důkaz o ústrojnosti společenské, který soustavou Spencerovou jen slabě prosvítá. Francouzskému idealistovi slouží tato stránka sociálního života k utvrzení jeho výše zmíněné theorie smluvní. Tak zv. společenský pud, který teprve v soubytí vzniká, sobectví stupňované rozvojem v soucit a vůbec city altruistické, toť jsou prostředky duševní výměny mezi sociálními buňkami, zprostředkované nervovou soustavou vládnoucího a řídícího ústrojí. Jednotná souvislosť ústrojná dána jest psychickým sblížením všech členů společnosti a sociálním sebevědomím.

Než již Spencer sám se přiznává, že užil obdob těch pouze co výpomocného pojmu k sestrojení sociologické theorie a jest si ostatně také vědom růzností, jimiž se ústrojná říše liší od nadústrojné, ač přes to nezřídka sám až příliš daleko do vývodů biologických zachází. Obdobná methoda jest zajisté již sama sebou velmi nebezpečná, zvláště zde, kde jedná se pak o důležité důsledky pro vědu politickou. Pokročilé bádaní ukáže, možnoli pojem ustrojence úplně vnésti do sociologie. Dříve musila by asi všeobecná theorie o organismu očistěna býti ze všeho zbarvení, jež se do ní dostalo pozorováním zvířecích a rostlinných ustrojenců a to tím více, že v novější době se o organismu i v říši neústrojné mluví.[1])

Základní různosť mezi ústrojným tělem a společností záleží v účelu obou. Jednotlivé části ustrojence zvířecího neb rostlinného jsou tu pro celek; ve společnosti jest opak toho. Tato věta — která ostatně dle náhledu odpůrného celou theorii o společenském organismu boří — vedla Spencera k dalšímu vývodu, že rozvoj ústrojný jest provázen rostoucím soustřeďováním, rozvoj nadústrojný však že se vyznačuje stále rostoucí odstředivostí částí společenských. Jsme na hranici vysoké politiky. Na ostří zásady této položena jest otázka centralisace neb decentralisace politické, svobody a despotismu, samosprávy a snah autoritativních, hesla „laissez aller“ a principu státního zasahání v odbor jednotlivců. These Spencerova zdá se býti příliš daleko zavedena obdobou biologickou a vede, jak již Huxley podotkl, konečně k správnímu nihilismu, v němž slavný učenec anglický při líčení budoucnosti lidské břede. Společnosť nelze pozorovati výlučně samu o sobě, ani z druhé strany členy její opět samy o sobě, nýbrž ve svazku a vzájemném vztahu jich. Soustředění sociální jeví se u každé výše rozvinuté společnosti, kdežto jen prvotní tlumy velikou decentralisaci a slabou souvislosť ukazují. Moderní veliké státy spočívají na vzájemné podmíněnosti celku a členů svých. Výstřední individualismus mírněn jest omezeným prospěchem a blahem společenským. —

Neméně obtížný a sporný jest také s předchozí otázkou souvislý pojem sociologického rozvoje. Pravdě podobná jest domněnka, že společnosti od prvotního surového stavu postoupily k vysoké vzdělanosti. Přežitky jsou toho nejlepším a nejvážnějším dokladem. Nastává další otázka, jakým zákonem se vysvětliti dá tento pochod k různým stupním vzděla-

[1]) Srv. na př. Léon Brothier, Histoire de la terre. 5 éd 1878. p. 145 násl.

nosti. Naturalistická škola odpovídá duchaplnou domněnkou o rozvoji, čili t. zv. theorií evoluční, která jest nyní také všeobecně přijata. Již Lamarck ji poznal a Darwin pro říši ústrojnou provedl. Dle Spencera záleží rozvoj v postupu od neurčité, nesouvislé jednorodosti k určité souvislé různorodosti. Vedlo by nás příliš daleko, kdy bychom chtěli blíže rozebírati tento pojem v jeho všeobecné platnosti. Spadáť více v obor filosofie, kdežto zde jedná se pouze o jeho navedení sociologické.

Avšak vědecká zvědavosť jde dále a pátrá po příčinách rozvoje, o nichž nám pojem sám ničeho nepraví. Světem rozšířena jest nyní theorie Darwinova, kterou již dříve Malthus ve svém známém zákoně pronesl. „Boj o život“ a přirozený výběr jsou podmínky pohybu toho. Tím vzniklé zušlechtění a schopnosť zušlechtění jsou podporovány postupem zdědění a přežitím vynikajících jedinců, kmenů a národů v boji společenských skupin. Společnosť podobně jako příroda ústrojná podléhá boji o život, přispůsobení a zdědění.

Nesmíme se domnívati, že se tu jedná o surový zápas mezi členy a skupinami společenskými, který ovšem v prvotních společnostech se asi mnoho od zvířecího nelišil. Mylné jest mínění, které nařklo evoluční theorii z barbarství a holého fatalismu, jako by snad jen válka, žoldnéřství, otroctví, tyranství, mor, hlad a bída podmiňovaly rozvoj lidský. Naopak, při každém kroku cítíme přesnou zákonnosť a určitosť. Ve věku prvotním zuřil sice surový boj o život, jehož výmluvné stopy ve válečném životě prastarých společností a divochů, v krevní pomstě, soudním souboji a v jiných nelidských zvyklostech pozorujeme a které posud jako kyklopské zdivo až do našich dob trčí. Ale na vyšších stupních užívá přirozený výběr jiných prostředků. Tam, kde jest pevnější soustava právní, kde vyvinutejší ústava vojenská, kde hlubší názory náboženské a mravní, kde souvislejší ústrojí politické, kde vyšší důmysl, vzdělanosť a bohatství, tam jest také záruka přežití a rozvoje. Obchodní závodění, vzájemné působení a napjetí veškeré činnosti, práce národohospodářské, vědy, průmyslu a umění, vynálezů, zákonodárství — jsou ušlechtilé zbraně novověkých společností, užívané ostatně s úplným sebevědomím. Rozvoj jest tedy výsledek volně působících sil, jež ponenáhlu zušlechťují povahu a mohutnosť lidskou; jeho dlouhé a přirozené vychování, jímž liší se člověk vzdělaný od divocha, utkvělo v psychofysiologické ústrojnosti lidské.

Vedle všeobecné theorie evoluční hájí mnozí výlučnou domněnku o pokroku, jiní naproti tomu sociální zpátečnictví.[1]) Pokrok hledá se obyčejně v dokonalosti a zušlechtění. Než co jest opět dokonalosť a vyšší stupeň její? Odpověď jest velmi nesnadná, ba posud nemožná. Největší učenci dotýkají se velmi opatrně této veliké záhady. Větší rozmanitosť jest nám měřítkem pokroku, nebo jak Spencer se pronáší, větší rozlišení sociální. Jenom tak možno pojmu toho užiti v theorii evoluční. Obyčejně však vnáší se sem také pojem ideálního dobra a zla, a pak ovšem odštěpuje se theorie pokroku od všeobecné domněnky o rozvoji. Tento zajímá v sobě pokrok i zpátečnictví. „Tvrzení,“ praví Tylor, „jež postaviti si dovoluji, jest v jistých mezích to, že stav

---

[1]) Tak na př. Jos. de Maistre, Lamartin a j.

divošství až k jistému stupni představuje prastav lidstva, z něhož se vyšší kultura postoupně vyvinula neb vytvořila a sice dle pochodů, jež podnes jako za starodávna pravidelně působí, jichž výsledky ukazují, že celkem pokrok daleko předstihl zpátečnictví."

Také positivistická škola přijímá rozvoj za hlavní pojem sociologie, však podává jiné jeho vysvětlení. Především není s rozvojem biologickým v žádném styku, nýbrž jest zvláštní (sui generis). Záleží pak ve vzájemném stupňovaném a trvalém vlivu lidských pokolení na sebe. Tím způsobem dokonává se postoupné zlepšení hmotného, duševního a mravního bytu člověčího; sobecký pud sebezachování působil jen při prvopočátcích společenského rozvoje. Podmínkou jeho jest „schopnost společnosti, stvořiti věcné celky, jež mohou a musejí býti osvojeny" (Littré) pomocí podání, písma a památek. Každé pokolení jest učitelem a vychovatelem pokolení následujícího. Nová Evropa učila se ve škole středověku, tento v Římě a Řecku, Řecko v Babyloně a v Tyru, Syrie v Egyptě a Indii. Takový sociologický pochod nemá s přirozeným výběrem nic společného. „Tak dík vlastnostem, jež tkví ve společnostech, on se sám zorganisoval a způsobil veliké změny, jež hlásá historie. Společnosti jsou stálé, když souhrn toho, co má býti naučeno, zůstává týž; ony jdou nazpět, když souhrn ten se menší; ony pokračují, když souhrn ten roste" (Littré).

Avšak přes toto duchaplné vysvětlení čistě sociologického rozvoje jsme tuším posud tam, kde jsme byli dříve. Nevidíme z něho, jakým způsobem právě společnosti nabývají oněch nových celků věcných, aby nestaly se stálými — quod erat demonstrandum.

Avšak evoluční theorii vzrůstají ještě jiné nesnáze námitkami, že pokrok není úkazem všeobecným, ježto mnohé společnosti buď jsou nehybné, aneb šly dokonce nazpět, poněvadž většina jich nezná takřka ani pojmu pokroku. A jak vysvětliti možno dále nabytí prvých zárodků vzdělanosti, jimiž rozvoj počal? Proč se obrovské společnosti na Indu, Nilu, na Iranu a v Číně zastavily ve svém rozvoji, jeli tento pevným, věčným zákonem; proč nevyšinul se rudoch ze svého nízkého stavu? Bagehot míní, že prvý krok k vzdělanosti bylo vedení člověka k pospolitosti a podřízení jeho shluku jakýchs takýchs právních zvyků, které železnou rukou jej vedouce rostly a množily se přirozeným výběrem, a podmínily přednost skupiny té před jinými. Henry George [1]) hledá jiné příčiny, které by platily pro všecky časy a místa, pro pokrok a zpátečnictví i nehybnost. Prapříčiny ty vězí v povaze lidské, v touze ukojiti potřeby intellektuálného, citového a hmotného života; duševní mohutnost jest hybnou silou rozvoje; ona však působí teprve potom, když ukojeny byly potřeby, jež v rozvoji obsaženy nejsou, t. j. hlavně udržení sebe co jedince a člena společnosti a narovnání sporů. Zušlechtění možno jest teprve spolčením (mírem) a rovností (spravedlností). „Zde jest zákon pokroku," praví George, „jenž vysvětluje všecky různosti, všecky postupy a všecky zastávky i zpátečnictví. Lidé chýlí se k pokroku, čím více se sbližují, a součinností s jinými roste duševní mohutnost, jež může obětována býti zušlechtění; ale jakmile povstane

[1]) Henry *George*, Progress and poverty 1883, vydání v 4°. p. 73 násl.

spor aneb spolčování vyvodí nerovnosť v podmínkách a moci, ustává tento směr pokrokový, jest zadržován a konečně se zvrací.“

Snadno uhodnouti, kam tato duchaplná theorie směřuje. Slouží vynikajícímu původci svému k účelu socialistickému, k odůvodnění nespravedlnosti soukromého vlastnictví. Na pole toto nebudeme ho tentokráte sledovati. Záhadu rozvoje sotva se mu podařilo úplně rozluštiti. Namane se tu zajisté opět další otázka, proč člověk přebytek své duševní síly vynakládal na ušlechtění své; kde jest příčina součinnosti a sjednocení lidského; nebylaliž to po většině vzájemná pomoc ve sporu a ve válce?

Z krátké úvahy této jest viděti, jak obtížno jest řešiti hlavní záhady sociologické. Spencer sám pustil po delším váhání jednostranný pojem pokroku co zákona všeobecného a ustálil se na učení o rozvoji; Darwin skromně uznává, „že záhada prvého pokroku divochů k jich vzdělanosti jest posud příliš obtížna, aby mohla býti řešena.“ Dlužno tedy míti ještě strpení, až bádaní sociologická o lidském pravěku a společnostech posud málo známých tak daleko postoupí, aby z objemných pozorování na pojem pokroku dostatečné světlo padalo. Jen tolik jest jisto, že ani výlučné učení progressivní ani theorie zpátečnictví se neshoduje se skutečností; že pojem pokroku vyvinul se toliko ve společnostech kulturních a že jest celkem relativní, t. j. od jistých podmínek závislý. Celou záhadu dlužno především pojednávati — jak Tylor podotkl — se stanoviska ethnologického, ježto různé společnosti různé stupně vzdělanosti vykazují. Rozhodné měřítko při tom jest pokrok v umění, vědě, průmyslu, mravnosti, náboženství a obřadech, v politické organisaci, právu — zkrátka podle výrazu Spencerova pokrok v tak zvaném nadústrojném okolí.

Každým spůsobem však jest evoluční theorie mnohem správnější a přirozenější, než různá učení o vrozených ideách neb o vyšším zasahání; jest zajisté založena na pevných základech zkušebných, na uznaném zákoně o příčinném sledu. —

Ještě několik slov. V náčrtku našem, v jehož úzkých mezích bohatosť sociologie toliko naznačena býti mohla, uvedeny byly nejprve charakteristické známky moderní vědy, postup její k sociologickému poznání a nejdůležitější směry, které obor sociologie ovládají. Potom ukázán byl sociologický význam jednotlivých sociálních věd, obtíže v bádaní, nesprávné methody, vliv vnějšího a nadústrojného okolí a relativnosť zákonů sociologických, a konečně podrobeny byly základní a všeobecné pojmy, t. j. podstata společnosti a rozvoj sociologický krátké úvaze. Nyní vysvitne též úkol a význam sociologie v ohledu vědeckém i praktickém. Rozložiti společenský byt ve všecky jeho činitele a výkony, stopovati jich vzájemný vliv, ukázati, jak faktory a výkony ty během času podléhají zákonu o příčinném svazku a povlovné změně, ohledati vlivy společenského prostředí na všecky momenty mravného, hospodářského, právního, náboženského, politického, vědeckého a uměleckého života, jest přední úloha její. Ona má odkryti ty nitky, jež pojí nesčíslné, různorodé a na prvý pohled nesouvislé úkazy sociální, a objeviti zákon souvislosti jevící se v rozvoji společenském. Opírajíc se o všecky vysoce pokročilé a na zkušebné methodě založené vědy

sociální má sociologie podati jednotný názor, či všeobecnou theorii o společenském bytu.

Z jejích vět plyne, praví de Bon, „že společnosť rovněž jako jedinec může dostoupiti jistého stupně rozvoje pouze tak, že projde nižšími obdobími, jež ji od něho dělí. Uzříme zároveň, že tvary politické, náboženské a sociální, v něž nějaký národ vstoupiti může, nezávisí nikterak od jeho vůle, nýbrž jsou výsledek citů, myšlenek, zvyklostí přísně určených jeho minulostí; že v každé periodě života národního jest jistý druh myšlení a cítění, jistá morálka a víra, které vyžadují jistých ústavů a nesnesou jiných; že byl na příklad kdysi věk, kdy zřízení feudální bylo nejlepším, jiný, kde nejlepším bylo zřízení demokratické, a zase jiný, kde nejlepším bylo zřízení monarchické . . . že chtíti předložiti nějakému národu ústavy, pro něž není spůsobilý, třeba byly dokonalé, . . . byl vždy pokus tak marný, jako onen, jenž záležel by v změně jeho minulosti aneb v nucení obojživelníka dýchati vzduch, když ztratil své žabry.“

Praktická cena sociologie leží na bíle dni. Sociologie jest klíčem sociálního řádu. Roztříštěné bádaní v jednotlivých odvětvích společenského života, které určeno jest pro navedení k životu praktickému, jednostranné řešení veledůležitých otázek, jakých poskytuje každá doba, má v sociologii nalezti své ohnisko, svou oporu a opravu, aby mohlo býti spolehlivou bussolou a kompasem zákonodárce, státníka a filosofa, jimž náleží: videant consules!

„Neznalosť přirozených zákonů vysvětluje zimničný stav novověké společnosti,“ poznamenává Mismer. Zákonodárství konající nezřídka pouhé pokusy, které však citlivě zasahají do sociálního dějství, náboženský skepticismus, památka na hrůzy novověkých revolucí, politické názory, které posud příliš otevřeny jsou reklamě, dennímu t. zv. veřejnému mínění, nedůslednému strannictví, subjektivním náhledům a měnlivé prospěšnosti, neutěšená vyhlídka, kterou otvírají učení socialistická, dělnická otázka, jež čeká u vrat parlamentů a od revoluce spásu hledá — ukazují výmluvnými slovy nedostatek pevných a nezvratných zásad, jež by sloužiti mohly společnostem za vodítko. Dějiny jsou nejlepší komentář a bohatý zdroj příkladů pro nebezpečí a zhoubné následky, jichž společnosti zakoušeti musily pro neznalosť zákonů sociálních.

Zdravá politika, která posud až příliš za pouhé umění se pokládá, může býti založena jen na vědecké sociologii. Jen tak možno řešiti onen shluk vážných záhad, které pod jmenem sociální otázky zmítají myslí milionův a odolati bořivým snahám, jež podemílají ústrojí státní, a udržeti sociální mír. Soustava militarismu a otázka odzbrojení, poměry mezinárodní, úkol státu, hranice působnosti státní správy a meze činnosti individuální a samosprávní, pravý význam politické svobody a rovnosti objeví se sociologií v pravém světle; zlepšení zákonodárství a opravy politické, stanovení trestní zodpovědnosti pro činy antisociální a dokonalé vykonávání spravedlnosti naleznou v ní nezbytnou a výdatnou pomůcku vědeckou. Organisaci veřejné podpory a dobročinnosti, poměry kapitálu a práce, otázku svobodné soutěže a vlastnictví, rozdělení veřejných břemen, národní vyučování a mravní vychování lidu, jest ona povolána určiti a řešiti.

Obtížná, však vděčná a hlavní úloha reformátorů politických, mravních a sociálních jest: umožňovati společenskou appercepci nových myšlenek a útvarů, budovati most mezi přítomností a budoucností. Znalosť příčin vede ke znalosti a předurčení následků. Útoky radikalismu a váhavosť konservativní, které v každé rozvíjející se společnosti přirozeným spůsobem nastati musejí, umírní se, jak Spencer dovozuje, poznáním sociologickým. Neboť rozvoj společenský podřízený ústrojným zákonům, nemůže se ani násilně přerušiti, ani přešinouti, ani bezohledně zaraziti, však může býti usnadňován, známeli podmínky a směr jeho. „Dříve než v lidské povaze a v lidských ústavech vznikají změny, mající takovou stálosť, jaká je činí nabytým dědictvím pro pokolení lidské, musejí projíti nesčíslnými vztahy myšlenek, citů i činů vedoucích k takým změnám. Pochod nemůže býti zkrácen; a nutno jej projíti s náležitou trpělivostí“ (Spencer).

Ovšem jest při tak rozsáhlém předmětu a při obtížích, s jakými má sociologie činiti, očividno, že nemožno již nyní žádati od ní takovou přesnosť a ustálenosť, jakou poskytují na příklad vědy přírodní. Velmi mnoho látky čeká teprve na vykořistění a zpracování, obzor šíří se do dálky i do šířky, nechávaje sporům ještě dosti místa. Letourneau uznává sám, že „sociální věda jest posud ve stavu dětském; formulovati zákony jde nad její síly.“ Z příčin těch činí se také vážná námitka proti její možnosti pro neurčitosť objemu a velikou vzdálenosť konečné ustálenosti. Ale, jakkoli jest objem její ohromný a pod návalem nahromaděné látky nejasný, bylo již výše podotknuto, že má ona objímati veškery zjevy společenského bytu a podati všeobecnou theorii pro jednotlivé vědy sociální. Na druhou pak námitku možno odvětiti, že sluší míti poněkud více strpení, než zvykli jsme v naší tak rychle pokračující době. Vždyť filosofie nenabyla také pevného ustavení přes noc; na píli ve snášení látky a na bedlivosť pozorování nemůžeme si stěžovati. Ostatně jsou jednotlivé vědy odborné již tak pokročilé, že lze již nyní mnohou důležitou otázku podrobiti všeobecnému a správnému řešení.

Však třeba se pečlivě vystříhati přenáhlené všeobecnosti aneb dokonce šablonovitého postupu. Již svrchu znamenali jsme, že touto vadou Comteova a částečně i Spencerova sociologie újmu béře. Podobně jest i na př. společnosť Steinova přistřižena dle šablony rodového, stavovského a občanského státu. Žádnému sociologu nenapadne nyní sice prováděti každou společnosť nejprve loveckým neb rybářským, potom pastýřsko-kočovním a konečně hospodářským stavem, aneb hledati v každé z nich dobu kamennou, bronzovou a železnou, ale nebezpečí subjektivního náhledu jest tak vábné, že se mu ani sebe objektivnější badatel úplně vyhnouti nemůže.

Beranička.

Zle, maminko, zle se děje,
Jeník bledne v líčku,
u dětského ztratil reje
novou beraničku;
což se bude hněvať asi
tatínek náš zlatý,
nekoupí mu — zlé jsou časy —
na sváteční šaty!

Škoda, škoda beraničky!
A tím vy jste vinni!
Měl ji novou na dušičky,
co si počnem nyní?
však že jaro na půl cestě,
že již ledy plovou,
pořídíme zítra v městě
čapku manžestrovou.

Ale hodný musí býti!
Budeš hodný? „Budu!“
Koupili. Hoch, jako kvítí,
zase zbaven trudu,
čapku svoji novou zcela
na rub, na líc vrací . . .
Vesna v čas se navracela,
s vesnou drobní ptáci.

Za humny, jak druhdy, děti
výskaly si, hrály;
na kvetoucí třešně sněti
strnadi dva stáli,
radili se hodnou chvíli,
čechrali si peří,
a již jeden na mez pílí
k šípkovému keři.

Letí jeden, za ním druhý, —
co pak asi kutí?
jistě boj tam vedou tuhý,
hle, chmír od perutí
stále výš a výše vzlétá!
Co to asi bude? . . .
K mezi běží dětí četa,
všecky tvářky ru ie.

Prohlížejí keře pruty, —
rázem vzletli ptáci,
děti stojí uleknuty
nad strnadí práci,
zaraženy jen se chvěly,
žhavý purpur v líčku:
za hnízdečko ptáci měli
dětskou beraničku. ;

Adolf Heyduk.

Maryla.

Starodávná selanka

od

Al. Jiráska.

(Pokračování.)

III.

Familiaria, jakož i o Turku Jenčarovi.

vrz Šonovská byla dobré tři hony za onou nešťastnou doubravou, pro kterou došlo až k půhonu a ku právnickým vývodům pana Tiburcia Čelechovského ze Sobíšku a někdy na Děvčíkopách. Stála nad potokem na nepatrné vyšině, majíc v boku svém stranou východní rybník značně rozlehlý.

Kdy by nebylo rozložitých a vysokých korun té staré doubravy, Domkovští i Šonovští byli by se mohli dobře se svých tvrzí na sebe dívati. Ale v tento čas oba sousedé o to asi valně nestáli, vlastně ne pan Buchovec starý, jenž obočí bez toho chmuřil, jak jen postřehl kus nové střechy Šonovské nad zeleň doubravy vyhlédající. Tvrz Šonovská měla nejen střechu novou, ale také všechen svršek hlavní a zároveň jediné její věžovité budovy byl znovu a pěkně od kamene vystaven. Tím nabyla pěkného vzezření a vypadala úhledněji nežli sousedka její, tvrz Domkovská, větší sice, za to však starší a sešlejší.

Tu znamenitou opravu vyvedl už nový majitel, mladý Rozvoda Šonovský, ne z nějaké libůstky, ale že toho byla nutná potřeba. Hospodařilť jeho předchůdce zle, a prve nežli se odtud vystěhoval, mnoho pokazil svévolně ano i zhubil. Jen dobré opevnění — hradba, most i brána hřeby silnými nově okutá — po něm zůstalo, svědčíc, oč se nejvíce staral a kdo byl. Oč by jiného také pečoval služebník pana Koldy Náchodského? Neusadilť jej tu pán, jej a několik drábů proto, aby se staral o cizí tvrz, násilím zabranou, ale aby z ní hodně těžil, aby pomáhal mu z ní ovládati všecken kolem kraj, jenž se před

panem Koldou třásl a více ho musil býti poslušen nežli vlády královské v Praze.

Než i sem zasáhla konečně spravedlivá i mocná ruka zemského správce; pan Jiřík zle zaťal žílu panu Koldovi ze Žampachu a na Náchodě. Ten, jak jen doslechl, že pan správce sbírá na něj pole, svolával své posádky a věrné na Náchod. Tam také odešli ti jeho drábové ze Šonovské tvrze. V noci se vytratili jako zloději, nežli se však s uchvácenou tvrzí rozloučili, zle si v ní pohospodařili, tak že tu pustá stála, jako nejhorším nepřítelem vybitá. Tenkráte ještě pan Buchovec starý, když o tom uslyšel, upřímně politoval pravé majetníky Šonovské a vzpomněl si, kde asi ubohá vdova, paní Barbora Rozvodová bloudí a jak se jí vede.

Ale na pana Koldu si také vzpomněl a hladě si šedou hlavu po temeni pravil:

„Ba že jsem rád, že jsem už tak plesnivý. Mám se nač vymluviti —“

To myslil, že když zevšad, kde kdo byl, hrnul se ochotně koňmo nebo pěšky, jak kdo mohl, k vojsku páně Jiříkovu, aby pomohl ubiti toho škůdce a hrůzu východních Čech, že by on také neměl za pecí zůstávati. Ba že by šel, třeba že měl hlavu šedivou, neboť síly cítil ještě dost. Ale na pana Koldu — ne, to přece ne. Ne že by s ním držel, nebo mu chválil, an rušil zemský mír a páchal lotrovinu — starý pan Ondřej ho za to nejednou už odsoudil, ano i na něj zahromoval, co že tak zuří; ale teď, když se všecko na Náchod hrnulo a sypalo jako vosy, když se všude těšili, jak se na panu Koldovi schladí, tu pan Ondřej přece mu nepřál těch zlých konců, jež mu všichni strojili. Nemohltě staroch dávných let zapomenouti, jak nebožtík Kolda starý držel s Tábory, k nimž se on i nebožtík bratr Zbyněk upřímně hlásili.

A s mladým se opět bratrovec Zbyněk dobře znal a přátelsky se k sobě měli. Také pan Jan mladší na přátelství to nezapomněl ani po letech, kdy Zbyněk dávno již v cizině sloužil. Proto také ta posádka Koldova na tvrzi Šonovské s Buchovcem na Domkově dobré zachovávala sousedství, a jak živa na zboží Domkovské ani nohou nešlápla, neřkuli aby se něčeho dotekla, třeba dobytka nebo obilí, jakož jiným sousedům od lidí Koldových začasté se stávalo. Kdož by se tedy divil, že se starému panu Ondřeji k Náchodu nechtělo, kdež bez toho bylo branného lidu jako čečetek. Bylo zrovna ten týden po velikonocích, když to obléhání začalo. Za dvě neděle tam leželi, tak se pan Kolda na nepřítele uchystal a znamenitě bránil.

Různé ty noviny od Náchoda chodící, jak ten starý odpovědník a škůdce zemský každý šturm odbil, a jak nejednou v noci s hradu dolů stekl na velikou škodu svých nepřátel, pana Buchovce tuze nermoutily, protože v tom viděl úspěchy starotáborské zbraně, a tuze rád uslyšel po čtrnácti dnech, že pan Kolda správci zemskému do Polska ušel. Toť, naděje nebylo, že by se byl zcela mohl ubrániti; aspoň životem vyvázl.

Dobře to tak dopadlo. Hrůza Koldova přešla, radosti po všem

Hradečtě i dále srdečné a upřímné. Všem se uvolnilo, všichni si oddechli a zvláště ti, jimž Kolda zboží byl odňal a neprávem držel.

A tu si pan Buchovec zase na paní Barboru vzpomněl, že by se mohla do své tvrze navrátiti. Ale den po dni míjel, a Šonovská tvrz stála tu opuštěná i prázdná; až tu jednou pod večer počátkem máje měsíce, když se pan Buchovec z Krčína vrátil, kdež si dal pustiti žilou, — činilť tak každého máje — přiběhl k němu na komoru pacholek s poselstvím, že několik vozů vjelo do Šonovské tvrze a že s nimi přijel nový pán, a že to je mladý Rozvoda ze Šonova, syn nebožky paní Barbory. Více nevěděl, leda to, že s ním přijeli dva pacholci, a ti že všechno, co na vozích přivezli, složili a že se chystají patrně k stálému přebývání na Šonovské pusté tvrzi.

Bylo to také pravda. Navrátil se opravdu do rodné tvrze syn paní Barbory, kterouž byl Kolda násilně ze tvrze vypudil. Všecko sousedstvo dost litovalo tenkráte ubohé vdovy, nemající nikde v ten čas zastání, i jejího sirotka, jemuž otec někde v Uhřích na vojně zahynul. Odešla prý ku svým příbuzným — pak na ni zapomněli i na jejího syna. Až se tu sám navrátil tak z nenadání! Ona tedy mrtva! Což tu bylo různých o něm řečí, jak u jakéhosi strýce po straně matčině v Praze vyrostl a byl vychován, a jaká že měl veliká studia. Ba již dokonce se mluvilo, že byl svobodných umění bakalářem. Ale jak prý pan Jiřík pole sbíral, svlekl ihned tabardu i vzav na se kožený kabátec a meč do ruky, pospíchal do boje proti škůdci zemskému i svému, jenž ho o dědictví oloupil. Zdaliž opravdu tabardu bakalářskou nosil a ji pak svlekl, kdož ví, a jen se povídalo; to však jistojisté bylo, že u Náchoda byl a tam rytířství své znamenitě dokázal.

Pan správce zemský byl by tak jako tak spravedlivosť jemu učinil a dědictví jemu navrátil. Ale když tak hrdinsky bojoval, zvláště si ho všiml, a také na přímluvu jeho strýce, svého služebníka, nejen že mu Šonovskou tvrz navrátil, ale ty vozy všelijakou potřebou našpihované prý byly zvláštním důkazem, jak mladému vladykovi přál. Ten pak sotva že se pod rodnou střechou vyspal, hned už počal ukazovati, že jest také jinak a nejen v poli statečný a rázný. Za krátko tvrz Šonovská zrovna omladla, tak si ji mladý pan Jan opravil a upravil.

Také všecko ostatní hospodářství zavedl si jak náleží, tak že se tomu v sousedství až divili, jak že takový mladík, jenž vlastně se jen knihou a mečem dosud oháněl, věcem hospodářským tak dobře rozumí. Se vším si věděl rady, ač měl nesnází a překážek dost a dost. Lid byl skoro všecken se rozběhl; než ponenáhlu se trousil jeden po druhém. Všichni si ho pak také chválili, že je svědomitý a takový veselý.

Však už hned jak se přistěhoval, lidé si toho všimli, že si potřebných věcí přespříliš nepřivezl, ale loutnu tu že má. Ano a často ji snímal se zdi své komory a rád si na ni zahrál, při čemž také zpíval všelijaké písničky, nejvíce veselé a k smíchu, a to, jak všichni tvrdili, hlasem jasným a milozvučným.

„Ještě tak nevěstu —“ povídali si lidé jeho poddaní i starostní v zemanském sousedstvu. „Bude mu jí třeba.“ A hle, oni se o nevěstu více starali nežli on. Vlastně se ani nestaral, za to však více o všelijaké šprýmy a šprochy, až z toho tu tam — jako panna Eufemie na

příklad — na něj hleděli z podstřeší, protože ta jicha jeho byla někdy příliš peprna.

Pravda jest dítě boží; než nebývá vždycky milo a vítáno, byť i žertem zavinuto a vtipem opentleno. A tak se i mnozí panice Šonovského trochu báli, zvláště když se rozneslo, že má ty podivné knihy klevetarum a že do nich pilně zapisuje.

Ostatně se nemohl nikdo tak hned na něj nadobro rozhněvati. I s panem Buchovcem starým z počátku dobře vycházel, ani snad oba měli na mysli, že noha nohu podpírá a že tak obě stojí dobře. Ale v upřímné přátelství jejich sousedstvo nevzrostlo. Snad tomu vadil různý věk, snad i to, že panic Šonovský nikdy nezapomněl útrap Náchodským Koldou jemu a matce jeho způsobených, a že týž Kolda sousedu jeho Buchovcovi ani za vlas neublížil, maje s ním dobrou známosť a s bratrovcem i přátelství, jak o tom od lidí doslechl.

Než proto by jakživo nedošlo až k tomu sporu a při o starou doubravu. Že se tak přece stalo, toho vlastní příčinou byl Celba, Jenčar nebo Turek, jak mu obecně říkali.

Býval od maličkosti na Šonovské tvrzi, a když nebožtík pan Rozvoda se do Uher vypravil, to byl nynější panic ještě malým chlapcem, táhl Celba s ním. Pánu jeho štěstí nesvědčilo, an hned v první šarvátce s Turky zahynul. Celba však tou nehodou nezastrašen zůstal na vojně, a čím dále tím více se mu tam líbilo. Nejednou se po něm svezla křivá šavle machometánská, a také byl více než za dvě léta v tureckém zajetí; ale proto se mu na vojně přec dost podobalo. Až tu loňského roku, když se strhla ta strašlivá bitva u Bělehradu, jak tam Machomet císař turecký byl od gubernátora uherského na hlavu poražen, usekl Celbovi jenčar jakýsi dva prsty na pravé ruce. Pro tu ztrátu a ještě několik jiných ran navrátil se, jakž takž jsa vyhojen, z vojny a vzpomenuv sobě na Čechy přišel do Hradecka, zrovna když se všude radovali nad porážkou Koldovou.

Celba zamířil zrovna na Šonov a byl přijat dobře mladým pánem, jemuž o smrti otcově zevrubně pověděl. Sotva že však tu nějaký den pobyl, rozlítil se, a to tam ve staré doubravě. Nechvátal tuze rád a rychlou chůzí se nikdy neudýchal, ale tenkráte přišel krokem rychlým, oznamuje, že Domkovští porazili v doubravě krásný starý buk.

Mladý Rozvoda nebyl tu na rodné tvrzi od chlapeckých let, neměl nic psaného, aniž koho, kdo by mu určil zevrubné meze jeho zboží. Mezníky za těch vojen a zmatků posledních let zmizely ze země i z paměti, a to tím spíše, že obojí rody Buchovců i Rozvodů nebyly tu starousedlé. Rozvodové na Šonově byli přece delší čas nežli na Domkově Buchovcové, kteří se tu teprve před několika lety usadili. Panic Šonovský byl tedy zprávou Turkovou překvapen; ne proto, že Domkovští buk porazili, ale proto, že ta doubrava, jak starý žoldnéř se dušoval a zaklínal, patří prý jistojistě k Šonovu a ne k Domkovu, jakož také jistě dosvědčí staří a pamětní lidé.

A tak začal Celba Jenčar nechtě tuhou půtku, ve které že budou Domkovští hrozně poraženi, na jisto doufal a krutě po „rácku“ [1]) se na to zaklínal. A to byla jeho nejtužší kletba.

[1]) Po srbsku.

IV.

Rozmanité noviny, namnoze veselé.

Uršila, mladého Rozvody ze Šonova stará hospodyně, nevelká, zavalitá a mocná, vyšedši z kuchyně na síň, usedla tam na lávku nedaleko velkých dveří do kořán otevřených. Až do té chvíle pracovala a rovnala v horké kuchyni a teprve nyní mohla povyjíti ven, aby si po parném dopoledni vydechla. Síň byla klenuta, a příjemný chlad tu ovíval Uršilino zardělé líce i čelo drobnými perličkami potu zrosené.

Bylo počátkem srpna měsíce, zrovna tak po hlavních žních; že se jistě toho dne neděle světila, bylo již znáti na bělostném Uršilině čepci s červenou pentlí a na černých korálích s uherským zlatým, jež se jí leskly pod lalouškem. Seděla majíc ruce volně o lavici a záda o zeď opřeny a hleděla klidně, a snad že bez myšlenky, ven na krajinu, na Dobeninské táhlé návrší, na němž se jasně bělal starý Svatováclavský kostelík, na tmavé lesy za ním na Bránce, na pole, luka a rybníky dole pod vyšinou. Všecko v zátopě zlatého světla, všude hluboký klid a ticho v pravdě sváteční — jen mouchy a mušky rojily se přede dveřmi na výsluní ve vzduchu, horkem se až tetelícím. Uršila byla unavena. — Přibyltě host, panicův strýc, služebník páně Jiříkův, jedoucí s jeho poselstvím na Kladsko, a panic poručil, aby oběd byl dobrý. A jistě že byl: ryby ve trojích proměnách, v jiném a jiném koření, huspenina rozkošná, kuřata s jáhlami, posutá zázvorem a skořicí. — Kdy by nic jiného, to jistě panu Horušanskému z Roztok zachutnalo, až se oblizoval, — třeba že byl dvořenín; a věřím, že se jim teď libě popíjí . . . Bzukot rojících se much zněl Uršile slaběji — už jí také zrak začal přecházeti, tiše, tišeji bzučely mouchy — ticho — hlava klesá —

V tom nešetrná škorně šafářova se na dlážkách ozvala. Hovící sobě hospodyně trhla sebou, a již se probrala ze dřímoty o ni se pokoušející. Šafář přicházel ze dvora k panici ptát se, jak na zítřek. Nešel však dále, uslyšev, že pán s hostem ještě u stolu, a pozván jsa, usedl vedle Uršily na lavici.

Toť o čem by šafář začal nežli o poli a úrodě. Začal si libovati, jaká letos znamenitá úroda, že stodola od přístodůlku až do vrchního šáru všecka plnička a jako nabitá, za stodolou že dodělali včera druhý stoh jako věž.

„A kam jen ovsy dáme,“ dodal šafář osmáhlý od slunce a pohladiv si na temeni vlasy i pačesy nad čelem, uvolňoval kožený pás, aby mu chládek spíše mohl pod sukni.

„A píce dost —“ ptala se hospodyně, neutajujíc nikterak zívnutí, jež ji v tom napadlo.

„Dost a dost.“

„Bude dobytek laciný —“

„Aj, laciný! Což je to nějaká drahota sto ovcí za kopu a kopa

krav za sto grošů?[1]) Vypočti si, zač kráva a zač ovce. Rozumíš — pořádná ovce ani ne za groš! A to není jen v našem kraji, to je všude. Já řku, když je v Praze — a nemám to od jednoho — věrtel piva a dobrého, samce, za sedm grošů, uherského vína žejdlík za čtyři peníze a českého žejdlík za halíř, a je prý jako malvasí."

„To není samo sebou. V tom jistě něco jest, a pán bůh lidskou pýchu zkouší."

„Ba že, milá Uršilo. Však už jim rohy rostou. Jako to: mláto všude vyhazují a na břeh vozí, patoků již nikdo nechce, a tu tam už nevoní skopcové maso a nejraději by každý holubencí, kuřenčí."

„Tak, tak šafáři. A což ta drahá roucha, zlaté pasy, což střevíce s těmi čapími zobany, což ty nynější ženy s těmi chomouty širokými a s rukávy do země! Neníliž to proti pánu bohu? Nač nás varoval, nač svítila o sv. Duchu ta hvězda ocasatá a letos už po druhé, a nač svítí od té doby noc co noc?"

V tom ze dvorce Celba, Turek, Jenčár vešel. Říkali mu tak, protože často a rád o svém tureckém zajetí vypravoval, při čemž se mu skoro za každým slovem „Turek" na jazyk připletl a za Turkem obyčejně nějaký „jenčar," jak on vyslovoval.

Na prahu zastavil svůj volný, klátivý krok, sňal čapku ne na pozdravení, nýbrž aby se ochladil. Pokynuv jen mlčky hlavou, opřel se o prapysek. Od jeho dlouhé postavy, ne suché, ne tlusté šel stín přes celou síň. Tvář jeho silně osmáhlá, vousů hnědých trochu do ruda, s dvěma jizvami na čele byla výrazu drsného; však nevelké oči usmívaly se a leskly samou dobrotou.

Šafář začal o horku. Celba mávl líně rukou, jako by chtěl říci: „Hm — co pak to —" A šafář jako by mu rozuměl dodal:

„Takhle v Turcích —"

„To —" začal Celba. „To ani domácí, Turci, ani jenčáři nemohou vydržeti. A takhle když je člověk v řetězích a musí na poli — a karabáč pořád nad ním! Jako když jsem byl v zajetí u Karabardyabaše." To bylo děsné jmeno, jež Celba na jednou vyslovoval, a jež si nemohl nikdo ani na tvrzi, ani ve dvoře pamatovati. Sic by mu neříkali Turek, nebo Jenčár, ale tak, Karabardyabaše totiž.

„A takhle v poli!" mínila Uršila, „když tak ranění leží jako lazaři."

„A té žízně!" mínil Celba.

„Ale, řku, Jenčáre — když Turci hlavy řežou, co s nimi v takovém parnu dělají?" ptal se šafář.

„Snad si nemyslíš, že si každou uříznutou hlavu schovají? To jen když Turek uřízne hlavu nějakému znamenitému nepříteli. A to, jak mi zkušený jenčár povídal, ji odře, tu kůži bavlnou s rozličným kořením vycpe, vlasy pěkně rozčesá, a připraví fermežem."

„I ty Jenčáre turecká, přestanešli!" Tak mu Uršila do řeči skočila. Bezděky si odplivla.

[1]) Na jeden zlatý (dukát) český počítalo se 16 grošů českých, 24 na zlatý uherský (neb nynější c. k. dukát). Na stříbrný groš český počítalo se 12, později 14 haléřův, aneb 6 a později 7 peněz.

Očka Celbova se smála. Vykládalť si odpor Uršilin tak, že mu nechce věřiti a protož nanovo začal:

„A jak pak, ty stará domudnice, když jeden hejtman nad jenčáry a také Karabardyabaše —“

„I ty Machometane!“ prudčeji se hospodyně durdila.

Šafář se dal na hlas do smíchu, najednou však, jako by si vzpomněl, upřel zraky na Turka a pravil:

„Tys onehdy povídal, že se pán shání po dudákovi —“

„Vaňkovi, Křivousovi —“ dodal šedivý vysloužilec kvapně. „Víšli o něm?“

„Povídal pohůnek, že se tu někde v okolí potlouká. Viděli ho prý na Opočně.“

„I toho šedivce toulavého! Musíme po něm, potřebujeme ho jako soli.“

„A nač?“

„Hm, nač, kdy bys ty byl šedivý, pak bychom ho nesháněli a tebe drželi. Na svědectví, víšli. To neseš panici milou novinu.“

„Snad abych tam šel.“

„Však se dočkáš. Páni jsou v nejlepším.“

A věru že byli, jak panic tak i strýc jeho Matiáš Horušanský z Roztok. Seděli v nedělské světnici u pokrytého stolu, s něhož jídla již snesena. Jen konvice a poháry se na něm leskly a vedle na vyřezávané židli bez lenocha konvice měděnice s nalévadlem na ruce. Mladý Rozvoda hostu svému a příbuznému pilně doléval. Víno dobře oučinkovalo. Starý pán měl už čelo zardělé, a panici se pěkné, mužné líce také již živěji zbarvilo. Dobře mu to slušelo k jeho tmavým vlasům na ramena splývajícím, a tu lehce skadeřeným, k jeho tmavým jiskrným očím. A suknice otáhlá, barvy blankytné, tělu jeho pěkně rostlému a jarému podobnosti neubírala. Panic byl vesel a ob čas si pohladil své černé knírky.

„Tak mladý král přijede do Prahy,“ promluvil, pro sebe si tu novinu spokojeně opakuje, a naléval strýcovi dobrého uherského.

„Jak jsem povídal,“ odvětil Horušanský, „ano povídá se, že snad ještě dřív. Hned po sv. Bartoloměji. Ale měl s tím pan Jiří, nežli to vymohl na těch Vídeňských Němcích. Už i mocí hrozil, že si pro krále přijde s vojskem.“

„Také již čas,“ mínil mladý Rozvoda. „Král tak pěkně česky mluvil. Teď už asi zapomněl to, čemu ho pan Jiří a dvůr jím osazený naučili.“

„Ještě ne. Jadrně prý po česku zkřikl na pana Jiskru z Brandýsa, když zajímali v Budíně gubernátorova syna, [1]) aby se zmocnil toho druhého, Matiáše jako.“

„Toť dobře, ale což nám platno, kdy by i mluvil jako sám mistr Rokycana, když není u nás, když je mezi cizími a s cizí radou.“

„Nu, teď bude jinak. Krále poctivě uvítáme a pak mu slavné svatby vystrojíme. A to přijedeš také?“

„Jaké by to bylo beze mne veselí!“ odvětil panic směje se.

---

[1]) Ladislava Hunyada.

„Ano, brachu, to bude veselí. Již to poselství do Francouz! Sedm set jízdných bude míti poselstvo komonstva a šest a dvacet vozů! Šest jich řemeslně vyřezávaných a hrubě pozlatitých a jeden celý jako ve zlatě a pod drahým baldachýnem. Ten je pro nevěstu. Ostatní pro paní a panny — mh — samý z růže květ. To se podiví ve Francouzích, jaká u nás kvetou krásná líčka. A považ, co panu Jiříkovi připadlo! Ostatní vozy jsou ti jako do pole. To bude, až je tam v těch cizích zemích v řadě spatří, až uvidí na nich korouhve, stráže, všecko jako v táboru!“

„To si tam vzpomenou na Žižku a na proklaté Husity!“ a panic vesele se zasmál a směje se dodal: „Ó, pan Jiří ten ví, co a nač dělá. Ten českému jmenu nepohorší!“

„A dej bože, aby ten mladý král byl jako jeho správce!“

Oba vladykové si zvučně ťukli a pohár na zdraví pana Jiříka vypili do kapky.

„A tam o té svatbě královské se také jistě oženíš!“ dodal vladyka z Roztok, utíraje sobě kníry vínem navlhčené. „To bude panen!“ pokračoval. „Ze vší koruny. Všecko samá radosť a hlavně pro mladé. Vína, piva a všelijaké potravy se ti do Prahy sváží, jako by měla býti obležena, a již teď přijíždějí cizinci, kupci nejvíce s divným zbožím rozmanitým. A čeho nikdo nepamatuje: tančiti se bude na rynku Starého Města.“

Panic se dal do smíchu.

„Jen se směj! Ty sám tam budeš suknici protřásati. Ne na kamení, ovšem — ale udělá se podlaha na sloupích nade vším rynkem, z prken pěkně hoblovaných, aby pod ní mohli s koňmi i s vozy jezditi, a s té podlahy bude se pěkně dolů i nahoru choditi. Také zrovna z domů, to z těch, co v nich budou hosté, králové, knížata.“

„Tak, tak, tyť neseš novin, pane strýče! A víšli také, jaké budou výsluhy?“

„To nevím, ale že bude císař s císařovnou pozván, to vím, a Kazimír polský král, čtyři kardinálové —“

„Červení jako raci, a při tabuli bude mezi nimi mistr Rokycana v rouše arcibiskupově —“ dodal panic a nějak se ostře usmál.

Starý vladyka však zchmuřil čelo, mávl rukou a pravil:

„Rozumím, rozumím — No, nechme toho. Mistr Rokycana zůstane tím, čím je, nám milejší nežli všechen sbor kardinálů. Ale přijedeš!“ dodal veseleji, jako by ten stín u veselém hovoru chtěl zaplašiti. „To bude něco pro tebe — tam své knihy popíšeš — ty klevetáři!“ A starý pán žertovně mu pohroziv se zasmál. „Už jsem cestou slyšel,“ dodal. „A mají z nich strach. Žádnému se nechce na tvůj mlýn.“

„Dobrého nepálí. A nač mají strach? Klevet všude jako maku, ani sám čert by jich na holi nepřeskočil. Mne drbne každý, a já když někomu pravdou zasolím, hned to prostranný jazyk a kleveta.“

Vladyka z Roztok vstal a odfukuje si, okno otevřel. „Máš pravdu — ale také pravda, že je horko. Venku nás větřík ovane — chcešli podíváme se do dvora, jak jsi povídal —“

Panic mu byl po vůli. Za chvíli sestoupili dolů. Tu Celba Turek přistoupil ukazuje na šafáře, jenž tu stál maje smeknuto. Mladý vladyka

si luskl vesele prsty, jak uslyšel od něho, že tu na okolí starý dudák Vaněk, Křivous řečený, a hned také poručil, aby dva ze dvora po něm šli a najisto jej přivedli.

„Ty za něj ručíš!“ dodal obraceje se k Celbovi. „Nepřivedešli ho, dám tě rozpůliti jako paše jenčárský, abych měl dosti svědků!“ Slova byla přísná, ale oči i rety panicovy se smály.

„Říkáš, pane strýče,“ pravil, když na dvorec vyšli, „abych se po nevěstě ohledl — a já šedivce musím sháněti, protože těch, kteří pamatují, jak to bylo za nebožtíka otce a před ním ještě, těch není. Jen ten Celba, Turek — Druhý, starý kolář ve vsi, nedbaje, že ho potřebuji, odešel si na věčnost, a tu ten dudák, chlap plesnivý — ten všecko pamatuje, ale doma nevydrží. Zapadl bůh ví kam, a jestliže ho nedostanu —“

„Písemného nemáš nic?“

„Nic — jen ty svědky.“

„Slyšel jsem, jak starý Buchovec na tebe laje, že pohoníš jeho bratrovce, když nemůže k soudu přijíti.“

„Abych své právo promlčel? Nežli by se pan Zbyněk vrátil, uplyne třeba kolik let a třeba se ani nevrátí, a za tím utekou tři léta a osmnácte neděl jako voda — lhůta bude ta tam a doubrava s ní.“

„Buchovcové jí před tím neužívali?“

„Není pamětníka. Tu jest ona!“

Stanuli přede tvrzí. Host na levo, jak panic ukázal, pohleděl. Tam rozkládala se stará doubrava, v plné záři sluneční jako podřimujíc. V její šero také zabíhal potůček tekoucí kolem Šonovské tvrze, odkudž i stezka vedla pod rozložité koruny sporných dubů a buků, a dále ku tvrzi Domkovské. Poslední dobou nikdo jí nekráčel, a panic Šonovský jistě se nemýlil, an ukázav na ni děl: „Zaroste nyní, zaroste.“

A host doložil: „A s ní sousedská láska.“

V tom se panic ohledl a spatřiv za sebou ve slušné vzdálenosti šafáře v širáku ze hrubé slámy, v bílé, plátěné sukni řemením utažené a vedle něho Celbu Turka v červeném kabátci, usmál se a pravil:

„Za to budu toho rudého jenčára ošetřovati jako děcko v peřince, a hlídati.“

„A proč?“

„Abych panu Tiburciovi radosti umálil. Však se onehdy, když mně ten starý kolář zemřel, smál, až se mu křivá ústa po samé ucho smekla, že mně kus práva do hrobu odchází, a nežli dojde termin, že ještě rád založím při do dlouhé truhly.“

„Však si pamatuj, že ne s Buchovcem, ale s ním se budeš souditi. A on rád strojí léčky!“

Tu se starý pán zastavil a na panice oči upřev pravil:

„A teď ti povím, proč jsem si z cesty k tobě zajel. Tam u stolu se mi do toho nechtělo. Tu ty dni jel posel z Prahy ke králi polskému. Bůh milý ví, jak to ten Tiburcí navětřil, ale zvěděl to, a také to dokázal, že posla zrovna v Náchodě vyčíhal, a pořídil, že mu vzal posel s sebou list.“

„Panu Zbyňkovi.“

„Ano. Jistě ho zve, aby přišel, nebo poslal plnou moc. Z Krakova už pana Zbyňka najdou a do suchých dnů času dost.“

„A pak bude svatba!“ odvětil panic vesele.

„Jaká?“

„Pan Tiburcí chce si pannu Eufemii vysouditi.“

„Aj hle!“

„A Domkovské zboží vyženiti.“

„Protoť on takovým horlivým poručníkem Buchovců. A já myslil, že z pouhého potěšení. I ta liška!“

„Jen aby neměl za Domkovské zboží a ctnou a poctivou pannu z toho poctivý smích.“

Docházeli ku starému, dřevěnému dvoru. Jen šafář tam vešel za nimi, Celba jenčár zůstal přede vraty. Chvilku tu stál hledě zamyšlen k neveliké vsi opodál za dvorem, pak, jako by se rozmyslil, dal se do kroku vážně, klátivě, a zamířil k chalupám.

Vladykové se ve dvoře dosti dlouho omeškali. Když pak ven vyšli, uvítaly je veselé, pronikavé zvuky dud, jež se ze vsi ozývaly.

„To jsou Vaňkovy dudy!“ zkřikl šafář, a v tom už zahledli Celbův červený kabátec. Starý Jenčár ani vesnice nedošed vracel se krokem nad obyčej rychlým a ještě nežli se k pánu svému přiblížil, už volal: „Je tu! Je tu!“

„Tak ho drž a raději u něho seď, aby zase nezvětřil!“ volal panic vesele a dodal: „Pojďme se na něj podívat.“

Na návsi bylo živo a hlučno. Sešli se tu staří mladí, a nejvíce chasníků a děvčat. Pod lipou na dřevěné lávce seděl Vaněk, řečený Křivous, mačkaje dudy. Vedle něho na lavici ležel starý klobouk, tak že dudákovi bylo viděti lysé čelo, kolem něhož poletovaly šedivé, skoro již bílé cudry. Úzké nohavice sahaly mu jen po lýtka bosých nohou, na hrubé sukni řemenem stažené bylo viděti nejednu záplatu. A jiného neměl nic, kromě zahnuté hole a staré kožené brašny, visící mu přes rameno. Jistě neměl ve světě medu, ale toulal se jím přece, ač doma mohl poklidně seděti u vdané dcery. Byl raději žebravým dudákem, ale volným a veselým. Jistě mu mnoho do sedmdesáti nescházelo, veselosť však měl zrovna mladickou. Hle, ani mu to klidně seděti nedá! Jak sebou po čiperné notě, již hraje, na lavici trhá a škube, jak se natřásá a ramena nadhazuje!

Všaktě znají tu jeho notu a veselosť. Jen se ve vsi ukázal, a již se kolem něho, kde kdo, sehnali a již se dali do tance. Tím ho nejlépe uctili a tím dřevěným korbelem, jenž mu stojí u nohou.

Vladykové stanuli pozdalečí a dívali se na veselý rej. Viděli mladé ve stínu lípy poskakující, viděli i starší, ani chopivše se pravicí prstů svých žen, levici v bok opřeli a na noze po noze se houpajíce, kolem dudáka a lípy se potřásali a vrtěli. Časem ozvalo se prstů zalousknutí, časem veselý výskot.

Ale tu jak byli v nejlepším, dudy pronikavě zakviknuvše rázem přestaly, jako by uťal, a dudák, jako by ho někdo šidlem píchl, vyskočil. Kolo jako učarováno rázem se zastavilo, a všichni udiveni hleděli na Vaňka, jenž opět zraků svých neodvracel z jednoho místa. Teď teprve si všimli červeného jenčára v zadu a obou vladyků. Děti

a děvčata se do zadu tlačily, starší mužští smekali, a mladý rychtář sám od tance zardělý přistoupiv s poctovým korbelem k panicovi, dobromyslně a prostě ho vítal, dokládaje, že už jim trochu té muziky vzácno, když se jim dudáček pořád světem toulá. A v tom se již šelma stará dudák, maje hřbet ohnutý vrchnosti své blížil, očekávaje, že se spustí hromobití za to, že proti svým poddanským povinnostem bez povolení světem chodí.

„To již je tak v krvi, urozený pane!“ dodal polo pokorně polo žertovně, že se vladykové úsměvu neubránili.

„Ale nějaký čas přece také u nás zůstaneš —“ pravil panic mírně, ač ne bez ironie.

„Jak ráčíš poroučeti — letos jistojistě —“

„Aspoň, tu máš a ukaž tu panu strýci mému, žes nejlepší dudák v celém Hradečtě.“ A panic vtiskl starochovi stříbrný peníz do ruky. Vaněk překvapen vlídností svého pána i jeho penízem, poskočil, jak byl starý, a chytiv chutě kejdy, jal se vesele hráti. Na pokyn panicův kolo se zase hnulo, a již pod lipou zvučela půda kročeji a skoky tanečníků a vzduch jejich zpěvem, výskotem i hudbou ječivých dud.

Když se pak páni měli k odchodu, vděčný a potěšený Vaněk Křivous nechav kola vyprovázel je na kus cesty poskakuje a hraje. — Divno dost, že Celba Jenčár nevydal se také za nimi. Věděl proč. Vždyť pamatoval, co mu prve panic řekl, a rozuměl také tomu, když odcházeje na něj mrknul. Zůstal, aby dudáka hlídal. Za chvilku však dal se ze hlídání do pití a ještě za chvilku bylo již viděti jeho červenou sukni v kole. Poskakovala zvolna, pomaloučku potřásala se tam jako planý mák vedle mladé rychtářky. Později už jen sama, nebo Celba Jenčár posiluje se ustavičně z korbele, tak se rozjařil, že se mu pádné nohy nějak rozehrály, a tu rozpomenuv se na minulé časy, ukazoval celé vsi, jak tam dole „v Rácích“ tancují.

A dudák hrál a hrál, div že se stará lípa nedala do skákání, a držel svou notou toho, jenž ho měl hlídati.

V.

Večerní jízda.

Žně minuly i parna. Vítr vanoucí ze strniští přinášel chlad. Nastal podzimek, slunečný a tichý.

Podobně bylo v mysli panny Eufemie jasno a klidno. Ona sama, pozdní květ podzimní, jako by mladla. To od vroucí milosti, a také od všelikého šlechtu, kteréhož sobě touto dobou zvláště hleděla. Jak by ne, když se sama chtěla líbiti! Jak čas nyní veseleji a rychle utíkal. Jindy den jednotvárný oslazován teď nadějí na příchod páně Tiburciův; a když pán ze Sobíšku na ryzí kobyle v červených nohavicích opravdu přijel, což tu míjela hodinka jako oka mžiknutí. A zvláště, bylli strýc ve dvoře nebo v polích někde, a když pan Tiburcí volně mohl mluviti o své lásce, o svatbách, a líčiti život budoucí v manželském ráji! Také starý pan Buchovec zvykal si na křivoústého záletníka, jehož

jindy nemíval v největší lásce. A to pro jeho soudy a sudičství. Tím si právě nyní vladyka ze Sobíšku u starého pomohl. Ukázalať se, že pan Tiburcí právům rozumí, že umí poraditi, a zvláště tím se Domkovskému vladykovi zavděčil, že opatřil bezpečnou zprávu panu Zbyňkovi o tom, což se stalo, kterážto zpráva schválným poslem byla by velice nákladna bývala a na konec ani ne tak jista. Posel, jenž jel od pana Jiříka, jistě ji donese do Krakova, a odtud už najisto dojde ke královskému polskému vojsku.

„To je to nejhlavnější,“ tvrdil pan Tiburcí. „O to ostatní se nelekám. Jen když má pan Zbyněk o všem vědomosť. A teď ať přijde nebo nepřijde. Přijdeli, bude se sám hájiti, a nepřijdeli, pošle plnou moc, a pak ho uhájíme my.“ Ovšemť, že jen sebe myslil.

Tato přepevná důvěra, kterou dával na jevo, byla milá starému vladykovi a vzbuzovala úctu i obdiv panny Eufemie. Často teď také všichni tři počítali, kdy tak asi se pan Zbyněk vrátí, odhodláli se vůbec k návratu.

„Jeli mu dobře, tuším, že ho tak hned nespatříme,“ mínil pan Ondřej. Toto pan Tiburcí rád slyšel, neboť v duchu také počítal, a pevně doufal, že pan Zbyněk k vůli staré doubravě všeho nenechá, a že pošle plnou moc. A jen toho si přál; po panu Zbyňkovi netoužil. Nicméně, k vůli starému vladykovi, jenž by bratrovce zase rád uviděl, říkal:

„Ostatně má času dost. Dojdeli ho list hned, a vytrhneli brzo, mohl by snadno do sv. Martina přijeti.“

„A bylo by nám na zimu veseleji!“ dodal starý vladyka. „To by přinesl novin, o vojnách a cizích zemích!“ A bezděky si pohladil bílé kníry. Pojednou však zchmuřil čelo a děl: „Ale on nepřijede, znám ho, tady by ho v pokoji a klidu nic netěšilo.“

„Také ho to tam na konec omrzí,“ mínil pan Tiburcí. „Já jen se o jedno starám: aby, vyjedeli, vyjel v čas, a cestou aby se mu nic nestalo, aby ho žádná nehoda nezdržela. Proto jsem se ve zprávě přimlouval hlavně o plnou moc, aby ji najisto poslal. Pak ať si přijede v čas nebo pozdě, nebo ať tam zůstane křižáky dáviti.“

„A my zatím se budeme potýkati se ctným sousedem,“ doložil starý vladyka divně se usmívaje.

Ten však, ačkoliv věděl, že se největší sudič v celém Hradecku proti němu spřáhl s panem Ondřejem, dle všeho nic se nelekal. Všecko chodilo na Šonovské tvrzi po starém, jen to se změnilo, že mladý vladyka teď často na hon vycházel, a Celba Turek zase často do vsi dohlížel na Vaňka Křivousa, co dělá a neníli zase na skoku.

Z počátku klel na svou novou povinnosť a často i po rácku. Čím dále však, tím více se upokojoval, poněvadž starý Vaněk byl nějak přeměněn a sedal ustavičně doma u dcery, jako by na všecken svět zanevřel.

Jednou podvečer, bylo v září měsíci, seděl Celba, Turek, se starou Uršilou v kuchyni, a dělal, on, bývalý Turkobijce, poklidně louče do zásoby na zimu. Seděl nedaleko krbu na hrubé stolici, proti Uršile, jež za stolem při světle lojové svíce přebírala jarý semenec, na semencovou kaši, kterou na zítřek chystala, a do níž připravena byla také

jádra ořechová, břesková a bezový květ sušený, což vše leželo vedle na dvou dřevěných miskách.

Venku se již soumrak uložil a časem zarachotila okenice, jak se do ní vítr opřel. V suché, prohřáté kuchyni bylo příjemno. Světla v ní ovšem nebylo nazbyt a stínů všude dost, klikatých a divně lomených na zdech, na pecině i na klenutí. Byla chvíle, kdy se pěkně povídá a pěkně poslouchá. A Uršila pilně semenec přebírajíc ještě pilněji poslouchala. Jak by ne, když Celba tak podivné, neslýchané věci vypravoval, o daleké sedmihradské zemi, v níž také ležel, o velikých, pustopustých jejích lesích, plných divoké zvěře, o hrozných skalách a černých jeskyních.

„Jednu nám ukazovali — div že člověk odtud o pravém poledni neutekl — v takovém ti pustém a smutném místě —“

„Zlí duši tam asi byli —“ a Uršila vzhledla tázavě od semence k Turkovi.

„V noci se tam divné věci dály, ale nejdivnější bylo to, že v té jeskyni vybrali hnízdo trpaslíků —“

Uršiliny ruce zas ustály; upřevši zrak plný úžasu na starého žoldnéře, za chvilku mlčela. Celba ani nemrknul, ani koutkem retním nehnul; vida však, že úžas staré hospodyně zápasí s nedůvěrou, zadušoval se a mluvil dále:

„Jak ti povídám, celé hnízdo trpasličí. Staří utekli, ale dva mladé dostali — Ti myslivci je donesli gubernátorovi, Holodi Janušovi [1]) a ten je za to odměnil královsky. Ale jeden z těch trpaslíků nevydržel.“

„A ten druhý?“

„Toho měl gubernátor v komonstvu — byl ti takhle veliký —“ a Celba odloživ kordinu rukama ukázal výšku toho trpaslíka. „Zlostný však byl ten mužíček a mstivý.“

„A chlupatý?“

„Ne — ani chloupku neměl. Ale uměl přimraziti, koho chtěl.“

„Pán bůh s námi! A že ho ten pán vystál. Ale poslouchej, Turku,“ dodala pojednou tišeji, na semenec úplně zapomínajíc. „Co pak náš panic je tak často v knihách. Nemyslíšli, že umí — já neříkám zrovna přimraziti, ale — víš —“

V tom rázem umlkla. Celba pak vztýčil rychle pochýlenou hlavu a naslouchal.

„Co to bylo? Slyšellis?“

„Slyším — a teď zas —“

„Tak pozdě! Jdi se podívat,“ vybízela stará hospodyně, již nenadálý hlas po takovém strašidelném hovoru dosti vyděsil.

Celba Jenčár zvolna vstal a klidně pravil usmívaje se: „Jeli to tak nějaký trpaslík a přimrazíli tě u toho semence.“

„Jen aby ti ústa nepřimrazil, ty Jenčáre! Nohy máš bez toho na půl přimrazené. Raději se hni, ať ten lanfareř [2]) dlouho nečeká. Kdo by to také jiný byl! Slyšíšli, jak znovu bouří?“

---

[1]) Jan Hunyadi.
[2]) Pobuda.

Celba se konečně rozkýval a vyšel ven se podívat, kdo si na ně vzpomněl v tu neobvyklou dobu.

Panic nahoře ve své jizbici nezaslechl hlasu, jenž kuchyni dole tak rozrušil. Mladý vladyka maje před sebou na stole stojánek s nakloněnou plochou a na něm knihu, pilně v ní něco zapisoval. Dvě voskovice v cínovém svícnu mu svítily, ozařujíce zároveň jeho líce. Teď odloživ brk, ještě jednou zrakem přelétal neoschlé dosud řádky. Tvář jeho se všecka jako spokojeně usmívala. Snad ho těšilo, co tam napsal, nebo že to pěkně pořídil. Pak chopiv se loutny, visící na pentli mezi dvěma okny, přejel rukou její struny a jal se zvolna přecházeti jizbou. Brnkal si jen, patrně na hru nemysle, ale na něco jiného, a v těch myšlenkách postavil se pak do hlubokého výklenku k oknu a upíral zraky do podvečerního šera. Z něho obrovskými stíny vynikaly tmavé obrysy nedaleké doubravy. Několik hvězd už nad ní mrkalo.

Akkordy, jež vyluzoval, spojily se mu teď bez jeho vůle v začátek známé noty, a již také jal se stlumeným pěkným hlasem zpívati:

Přečekaje vše zlé stráže
půjduť k milé, hrdlo váže;
svůj kůň pustím po doubravě
sám s ní sedu rozmlouvaje —

Poslední verš jal se opakovati, ale nedozpíval ho. Ozvalyť se venku hlasy, a jak se náhle umlknuv obrátil, otevřely se dvéře a jimi vstoupil podivný host. Panic drže ještě loutnu v ruce, postoupil od okna, překvapením se však zastavil. A ta, jež tak rychle byla vstoupila, stanula také. Dívka mladičká, krásně jako proutek urostlá, postavy na její věk slušně vysoké. Na hlavě měla tmavou, sametovou čapku, od níž do týla jako u helmice štítek přiléhal. Čapka i černý přiléhavý kabátec porozpjatý, sahající dívce něco přes kolena, byly pěknou kožešinou lemovány. Ale na to vše nehleděl mladý vladyka Šonovský, aniž také pozoroval, jak se jí zpod kabátce v záři světla zableskl bitý pás i malá dýka při něm ve krásné pochvě. Jak by si tedy byl povšiml, že zpod světlých šatů něco podkasaných zardívají se roztomilé botičky červených holení! On jen na tu hlavičku oči upíral, na líce její libě pozardělé, na kadeř havraních vlasů, jež se jí nad spánkem zpod čapky dobyla, kdežto ostatní vlasy v zadu volně splývaly. A jaké oči měla! Veliké, černé, plné hloubky a záře, dětského zrovna veselí se šotkovým šelmovstvím.

Jen na okamžik ji překvapení ovládlo. S panice obrátila zraky po jizbě, pak opět po něm, dosud nehnuté loutnu držícím, a již se na hlas zasmála, až se jí zableskly mezi svěžími rty všecky zoubky, bílé jako smetánka. Zasmála se, a jako když na stříbrné zvonky zazvoní.

„Nuže zahrej přece!“ zvolala.

Tím se panic vzpamatoval. Ještě nikdo ho tak nikdy nepomátl.

„Tvůj hlas je, panno, líbeznější,“ odvětil s úsměvem a položiv loutnu na stůl pravil: „Vítej, panno bezděky dobrá.“

„Tyť mluvíš jako hospodář. Nevím o tobě.“

„Jsem hospodář a dobrého hnízda člověk.“

„Což jsi na své tvrzi?“

„Na svém dědictví po otci."

Neznámá byla tou odpovědí patrně překvapena.

„A kde je strýc?"

„Milá panno, už vidím —"

„Že nejsi, koho hledám —"

„A toho srdečně mi líto —"

„Proč nejsi Buchovec? Nejsili?"

Vladyka se zarazil; než ihned se opanovav odvětil: „Jsem Rozvoda Šonovský na Šonově."

Tu se dívka nanovo vesele zasmála.

„To budou hony!" zvolala. „Zbloudila jsem. Chtěla jsem na Domkovskou tvrz."

„Šonovská tak milému hostu bude také ráda."

„Ale co by tam říkali? A pak — Kde paní tvá?"

„Bůh milý ví," odvětil panic s žertovným povzdechem. „Ještě jsem koně na námluvy nesedlal."

Dívka upřela na něj své velké, tmavé oči, ale v tom se již tázala:

„Prosím tebe, jeli daleko na Domkov?"

„Rád bych ti selhal a vyděsil tě — ale pravdu povím. Není. Než za okamžik aspoň si pohov a občerstvi se."

Dívka však poděkovala a rozhodně odepřela. Když pak žádala o svého koně, jejž „ten červený" prý do stáje zavedl, mladý vladyka omluviv se, vyšel ven, aby co třeba poručil. Dívka se zatím zvědavě jako děcko rozhlížela a patrně ji vše zajímalo.

Panic se vrátil za chvíli, a s ním přišla Uršila, nesouc pohár dobrého vína, z něhož neznámá upila. Ale pak se měla kvapně k odchodu, žádajíc ještě, aby jí dal vladyka sluhou cestu ukázati.

Přikývl usmívaje se a vzav svícen svítil prchavé hosti, ve dveřích už stojící. Sestoupil s neznámou se schodů až na dvorek, a tu teprve odevzdal světlo Uršile. Celba čekal u koní s pláštěm. Ano u koní: u pěkného bělouše cizinčina, bohatě sedlaného, a u pánova vraníka, na cestu na kvap ustrojeného.

Cizinka stanuvši u svého koně, tázavě pohledla s vraníka na vladyku. Ten porozuměv pravil:

„Již dovol, abych sám ti cestu ukázal a na kousek tě vyprovodil. Jeť už večer, a jistě bys nanovo zabloudila."

Upřela na něj zrak.

„Jsili, vladyko, na Domkově znám?"

„Ó tuze dobře! Mne tam také znají." A usmívaje se doložil: „Zvláště panna Eufemie —" a již dvorně pomohl dívce do ženského sedla.

Celba Turek neprobrav se dosud z překvapení, otevřel bránu. Stará pak Uršila úžasem jako zkamenělá stála na schodu u dveří držíc svíce, z nichž jednu již večerní vítr zhasil, plamenem druhé prudko zmítaje. Opravdu, panic jede, jede a nic se nebojí. Jak branou zmizeli, sestoupila se schodu a stojíc vedle Celby ve bráné, hleděla za odjíždějícími. Ano, tu bělouš té divné osoby, vedle na vraníku panic — noc tu — pán bůh s námi!

„Nu ráda se podívám, s jakou se vrátí,“ pravila, když s Celbou zase šli dovnitř.

„A proč?“

„Nebylo by divu, kdy by se ani nevrátil. Jeť jako by nějakého cikánského knížete dcera, jako kouzelnice. Všimnullis sobě? Rozpuštěné vlasy, červené boty — a jak smělá!“

„Ale jak hezká! Brachu stará, to není nic obyčejného. Já jen podle koně — krásné zvíře — a toho řemení! A ten krásný, rudý střapec s pazománovou nití, co se mu houpe od ohlávky!“

Toho všeho Uršila nedbala, toužíc jenom vyzvěděti, kdo to je ten neobyčejný host. Než Celba věděl tolik jako ona. V klenuté kuchyni zapomněli oba na dalekou sedmihradskou zemi, na veliké, pustopusté její lesy, plné divoké zvěře, na hrozné skály, černé jeskyně i na hnízda trpasličí. Uršila i Celba Turek měli pořád ještě na mysli tu panenku v čapce, v pěkném kožíšku, bitém pasu a v červených botečkách.

„Přihnala se ku bráně jako vítr,“ znovu se Celba rozpomínal. „Otevru a ona hned, kde je pán. Řku, že nahoře. Ať jí dám koně do stáje a dobře ať ho opatřím. A všecko to si jen poroučela, jako doma, ale člověk to od ní rád přijal, nic to nebylo odporno.“

„Vida, vida starého helmbrechtníka!“ smějíc se Uršila ho vyrušila a dodala: „Na mne také tak. Kde je pán, to bylo její první; ukážu, jdu s ní po schodech — ale kdežež byla, nežli jsem na poslední vylezla. — Kdy on asi vladyka přijede — a co mu jen chtěla?“

Na to však nebylo odpovědi. — —

* * *

Vítr, jenž za soumraku dul, jako by unaven teď jen slabě zavíval. Byl pěkný zářijový večer, na ten čas dosti vlažný. Na tmavomodrém nebi proskakovaly hvězdy. Všecken kraj umlknul; potok tekoucí od Šonovské tvrze ku doubravě zticha hrčel.

Ku doubravě také jel mladý vladyka s cizinkou. Koně kráčeli zvolna, dusot jejich na travnaté půdě sotva bylo slyšeti.

„Nejsili již, panno, jízdou unavena?“ otázal se vladyka.

„Chcešli, ještě se s tebou vsadím. I můj Větřík by stačil tvému vranci, ač běží celý den —“ odvětila bujaře a bylo znáti, že pravdu mluví.

„A ty po celý den v sedle?!“

„Dnes ne, také na voze jsem jela —“ a usmívajíc se přímo k němu pohledla a děla:

„Ty bys rád věděl, kdo jsem —“

Zahledl třpyt jejích očí i její čtveračivý, líbezný úsměv.

„Nepřím toho. Rád bych věděl, na koho si mám vzpomínati.“

„Na dalekých zemí dítě — Nejsem odtud —“

„Na řeči to znáti, žes žila mezi cizími — ale Češka jsi —“

„Po otci. Matka byla Polka.“

„A tyli snad jedeš s panem Zbyňkem Buchovcem?“ zvolal panic, a bezděky koně zastavil. Domněnka ta ho velice překvapila, a jen ji

vyslovil, už sám si v duchu pomyslil, že to nemožná. Mladá cizinka byla také překvapena.

„Víšli, či jen hádáš?“ pravila.

„Domníval jsem se. Tedy přece pravda! A pan Zbyněk tvůj otec, panno?“

Zase ozval se její rozmarný, srdečný smích jako tam na tvrzi. Bylať jí ta otázka patrně velice k smíchu. A již vjela do stínu staré doubravy. Vladyka bodl svého vrance, jenž několika skoky hbitou jezdkyni dohonil.

„Tys věru myslil, že pan Zbyněk je můj otec? Až mu to povím!“

„Jsem rád, že není,“ vyhrklo panicovi z úst.

„A proč?“ tázala se kvapně.

Vladyka však mlčel a na opětnou její otázku odpověděl vyhýbavě. Tím se na chvilku hovor jejich odmlčel. Jeli doubravou a dosti blízko sebe, poněvadž tu stezka byla neširoká. Křivolaké haluze dubů a rozložité bělavých buků tvořily vysoké a husté klenutí. Na dubech harašilo listí, s buků ho však vítr mnoho svál a ještě odvíval. Místem chrastělo a šustělo na zemi pod kopyty koňskými. Měsíc zatím byl vyšel a bledý zásvit jeho rozléval se doubravou. Vše kolem změnil — aspoň tak panici připadalo. Mnoho se však nerozhlížel; zrak jeho tkvěl na spanilé jezdkyni v čapce, v roztomilém kožíšku, v červených botách sedící jistě a ladně na bělouši. Byla jako lesní panna. Černé, volné vlasy jí zlehka v zadu povívaly. Jak jí to slušelo, jak líbezná byla v tom bledém zásvitu měsíčném, tu pod věkovitými stromy v půvabném střídání se světla i kmitavých stínů!

Zapomněl i na hovor i na žert.

„Aj tady se mně bude líbiti!“ zvolala pojednou mladičká družka jeho rozhlížejíc se kolem.

„Ó by se ti líbilo, aby se ti nezasteskło a rádas tu zůstala!“

„Ó neboj se — ještě tě často posoužím!“ odvětila vesele; úsměv jí však zmizel s koralových retů, an se jí druh její tišším hlasem otázal:

„Prosím tebe, jaké je tvé jmeno?“ Zrak jeho tkvěl na jejích rtech. Otázka ta ji překvapila a nevěděla sama, proč, divně ji dojala. Či ten hlas jeho? Či pohled?

„Maryla. Maryla mně říkají, hejtmanova Maryla!“ A již mu zase bez ostychu a vesele hleděla do tváře. V tom však kolem nich jasně prosvitlo. Byli na samém kraji staré doubravy. Před nimi širý kraj a ve svitu měsíčném, opodál lesklá od paprsků hladina velikého rybníka a blíže něho černý val a nad ním tmavá věžovitá budova staré tvrze.

„To je Domkov!“ pravil panic ukazuje k ní.

„Ach škoda!“ Maryla upřímně povzdechla.

„Žel!“ dodal panic ještě upřímněji.

„Hned bych tě na kus cesty vyprovodila.“

„Chcešli, dovedu tě až ku tvrzi,“ odvětil panic potěšen.

„A ty se nestavíš? Jen ku tvrzi?“

„Třeba do tvrze. Kam chceš!“ (Pokračování).

Duma na husitském bojišti.

Jako hřbitov dávné minulosti,
na němž pouze v noci duchové,
střehouce těl svojich stlelé kosti,
tanou ještě v tiši hrobové,
tak mým zrakům v pod večerním přítmí,
plný smutku kraj se jevil v hled,
až i jakés tajné bázně cit mi
ve hrudi svou peruť zvolna zved.

Zřel jsem kol, však smrtelné mé zraky
nepostihly noci tajemství.
Temno všady. Skrze černé mraky
jediná se hvězda shůry skví.
V dáli kdesi slyšeti psů lání,
chladný vítr vůni jeseně
bez oddechu po krajině shání,
smutnou píseň zvučí stlumeně.

Smutná písni ztraceného kraje,
tichý vzdechu věků ze hlubin,
zdali vaše dumy, sny a taje
pochopím já, okamžiku syn?
Ve svůj smutek, stoleté to hoře,
tichý stesk i tajemný svůj bol
širý kraj ten svoji duši noře,
nevšímá si, kdo tu projde kol.

Přišel poutník, postál krátkou dobu,
ronil slzu, pak zas pryč se bral,
zašel v dáli, v temno svého hrobu,
zanes žití znoj a srdce žal,
přišel jiný sem zas po století —
nevítá ho nikdo ve kraj ten,
aniž brat mu do náruče letí,
brat, jenž dávno spí již mrtvých sen.

A přec v temném, tichém moři času,
jeden proud zde vířil bouřlivý,
k bujnému se sešli hodokvasu
Smrt i Děs, ti hosté žízniví,
zde v tom dole na bratrství pili
lidské krve plné poháry,
ku slavnosti sobě zanítili
klidných vísek rudé požáry.

Nyní ticho . . . Zbraně z ruky klesly,
rezaví zbraň, ruka práchniví,

jenom v noci výkřiky a hesly
po staletích vzduch se ještě chví.
Zdá se posud, jak by šedé skály,
borů, stromů, keřů tmavý roj
jako hradba vozová tu stály,
jako cepník, vztýčen v strašný boj!

Aug. E. Mužík.

Červánkům.

Co je ta tlupa vaše plápolavá?
Jste lidstva myšlenky, jež světem bouří,
jste mučedníků krev, jež k nebi kouří,
či dětských zkazek snad jste řada smavá?

Jste slzy, nešťastným co v zraku hoří,
jste luzné sny, jež mysl dívčí spřádá,
jste lásky svit, jenž v duši se jí vkrádá,
či pěvců dumy, jež se v purpur noří?

Jste nových ideí mlhové tvary,
jste odlesk nádhery, v níž bůh se hrouží,
jste pozdrav světů, jenž vším mírem krouží —
či snad jen trocha pozlacené páry?

Však odpověď již duch můj ve vás vidí:
„Jsme svatozář, již spravedlnost boží
kol skrání vine těm, kdož tu jen hloží
nevděku za své dobré skutky klidí.“

Stan. Jizerská.

František Škroup.

K padesátiletému jubileu písně „Kde domov můj?“

sepsal

O. Hostinský.

(Dokončení.)

Ovzduší, ve kterém zrodila se první česká zpěvohra, vyznačeno je skrovným repertoarem cizím, jenž na jevišti českém předcházel původní novinku. Víme, že před Dráteníkem dávaly se po česku opery následující: Rodina Švýcarská, Vodař, Střelec kouzelník, Josef a jeho bratří, Lazebník Sevillský, Don Juan, Tankred a Othello. Z těch pak zajisté nejvíce k nápodobení lákalo to, co divadelnímu provedení nekladlo přílišné obtíže, nehledě k tomu, že okázalý aparát veliké opery ani nehodil se k látce, již

Chmelenský po návrhu Škroupově zpracovati měl, ani neodpovídal pochopitelné snaze autorů, učiniti provozování Dráteníka co nejsnadnějším a zabezpečiti mu tím stálé místo v repertoaru. Konečně i libretista i skladatel v oboru zpěvoherním byli nováčkové, nechtěli tudíž hned prvním pokusem svým domáhati se cílů příliš vysokých. Ostatně Chmelenský sám nejlépe nám poví, jak na úkol libretisty českého pohlížel, třeba slova následující byl napsal teprve několik let po Dráteníku.

Pojednávaje totiž r. 1834 v České Včele o překládání z cizích jazyků, praví: „Při operách jmenovitě nehledí se nikdy na vybranosť bajky aneb na její vnitřní cenu, jeli jen hudba mistrná a pěkná, anebo lahodíli jen vkusu času nynějšího, tuť přeložení textu i sebe chatrnějšího jest užitečné. Který překladatel však zapříti sebe samého neumí, který ještě neuvyknul oběti na oltář vlasti milé a jazyka drahého klásti: ten odstup, zde ani odměny ani cti nenalezneš, nebo obojí si hudba přivlastňuje. Ostatně se vůbec ví, že přeložení mnohých věcí mnohem těžší jest, nežli samo původních skládání. Poněvadž již o divadle mluvím, uvádím za příklad zpěvohru. Ač každý básník oper, chceli hudebně básniti, hudbě rozuměti musí, jistě přece původní první operu každý spíše a snázc napíše, nežli mu možné první operu přeložiti. Zkušenému věř! Jest to podivný pocit, partituru hudební do rukou vzíti, a pak notu za notou překládati celou báseň skladatele hudby. Jen zkušený ví, jak nemilosrdně skladatelé s veršem zacházejí, kolikráte jej na množství dílů kouskujíce. Ptejte se Němcův, jak těžko z francouzského překládají, ptejte se kapelních mistrů, co práce mají, než německý přeložený text hudbě přiměří tak, aby přirozeně deklamovati a zpívati se mohl. Čechovi jest to arci usnadněno, ježto řeč naše velikou má rozmanitosť dlouhých i krátkých slabik. Polák již více obtíží nacházeti musí tím, že vždy slabiku předposlední dlouží. Jak pak si pomáhá v mužských rýmech, zvláště v německých a francouzských operách tak často užívaných? — Časomíra česká jest pravý poklad pro českou zpěvohru.“

A o téže věci, přímo hledě k Dráteníku Chmelenský v předmluvě k druhé zpěvohře své [1]) píše: „Co se zpěvů týče — kráčel jsem po své zvolené a navyklé cestě, zpěvnou časomírou, meter řeckých, indických i samovolně smyšlených užívaje, jakož jsem to již se zpěvy své první zpěvohry činil, ale podotknouti tenkráte schvalně nechtěl, dobře věda, že by mne příznivci a náchylníci arci *přesnadného*, ale také *jen* přesnadného přízvuku, zvláště co se metra indického dotýká, již napřed byli zatratili, ač nápotom můj spůsob v básnění mé zpěvohry, nenávidíce toliko jmeno, ale nikoli věc samu, schvalovali, a opět schvalovali. Tím ohražen skládám teď veřejně vyznání víry své, za orthodoxickou ji maje, a doufaje v konsekvenci odpůrců časomíry, že mne teď již kaceřovati nebudou, a nechtíce bráti své slovo zpět, alespoň k tomu přisvědčí, že k hudbě a ke zpěvům časomíra se *jediné* hodí; k čemuž je i sama zkušenosť nutí, an mezi operami, co jich posud v češtině,

[1]) Oldřich a Božena. Zpěvohra ve třech dějstvích od dra. Josefa K. Chmelenského. Hudba od Františka J. Škroupa, druhého kapelního mistra na kr. stav. divadle Pražském. V Praze 1828.

ani jedinou přízvukem sepsanou nenaleznou. Nemožnotě časomíře práva svého, ač ne bez bojů mnohých, však čestně dobytého, a jediné způsobilosti k zpěvu odepříti, a kdo by tomu, nejsa svéhlavec tvrdošíjný, proti všemu nadání víry dáti nechtěl — ptej se skladatelů hudby uměleckých, jestli a jak se jim verše přízvučné v takty, ač nedím v hudbu uvesti, ptej se zpěvců a zpěvkyň, jak se jim zpěvy přízvučné zpívati dají, ptej se ucha hudebně vzdělaného, jak rádo verše přízvučně sepsané poslouchá — a zhrozíš se. Zde platí v úplné pravdě pravidlo zlaté: *Πάντα δοκιμάζετε, τὸ καλὸν κατέχετε*! a nestraný posluchatel se zajisté k metrické poesii nakloní. Mluvím ze šestileté zkušenosti!"

Úvahy tyto zevrubně zde uvádím; neboť podávají nám velmi charakteristický obraz tehdejší situace literární, pokud zpěvohry se týče. Nyní arci, ze zkušenosti ne šestileté nýbrž šedesátileté o záhadách těch smýšlíme a mluvíme poněkud jinak. Vážně jedná se dnes o časomíře toliko při otázce, jak se mají překládati klasikové řečtí a římští, a kdokoliv jinde dovolává se tohoto principu prosodického v literatuře a ve zpěvu, činí to zajisté proto, aby omluvil a ospravedlnil všeliké licence, jež dovoluje sobě ode dávna veršování přízvučné z pouhé pohodlnosti. Avšak Chmelenský svého času patřil k nejrozhodnějším přívržencům časomíry, a úspěch původního Dráteníka právě tak jako dříve přeložené Rodiny Švýcarské z nemalé části přičítán — prosodickým pravidlům. Ostatně sluší nezapomínati, že tehdejší česká časomíra nucena byla sahati k různým dosti značným odchylkám od prosodie staroklasické, zejmena když běželo o verše pro zpěv určené, tak že o přísném, důsledném provádění principu časoměrného vlastně nelze ani mluviti. Paradoxní náhled, že jest věcí mnohem snadnější sepsati zpěvohru původní, než přeložiti cizojazyčnou, patrně jen z toho vznikl, že Chmelenský, jako mnozí jiní, tenkráte na první místo při libretu kladl lahodnou zpěvnosť veršů, a tudíž i otázku prosodickou považoval za nejdůležitější. O tom arci není pochybnosti, že obětujeli se čistě akustické lahodnosti verše přirozený slovní přízvuk a důraz, a tím zároveň charakteristický výraz zpěvu dramatického, časomíra skutečně práci velice „usnadňuje," jsouc „pravým pokladem pro českou zpěvohru," zejmena provádíli se tak liberálně, jak se dělo od tehdejších spisovatelů, kteří mimo to nechtíce se spustiti ozdoby rýmu, bez ostychu z valné části rýmovali pouhé koncovky. Pak ovšem „přesnadnou" byla spíše časomíra nežli přízvuk.

Než vraťme se ku pojednání Chmelenského v České Včele. Pokračuje takto: „Méně obtíží nalézá spisovatel při skládání původních oper, zde jest svoboden, prost pout otrockých partitury, zde jemu otevřeno širé pole celé národní historie, kouzelné kraje dobrodružstva a tak nazvané romantiky, všecky obraznosť zajímající příhody ze světa zázračného, a vůbec všecko, co čarokrásou nazýváme. Děje z těchto předmětů jsou děje lesknoucí se, a snadno poskytují hojnosť charakterů mimořádných, a co k vyznačení světla a stínu nejvíce přispívá, sobě na odpor stojících. Hledíli jen básník, zachovávaje theorii o zpěvohře, na plynnosť a zvučnosť básní, rovnáli a střídáli vkusem krasocitným arie, kavatiny, dvojzpěvy atd., uspořádáli je tak, aby osobám příležitosť dána byla city oplývající všelikými vášněmi rouchem lyrickým vynořovati,

obrátili pilný zřetel na rozměr chorů a uvedeli to vše v směrný celek: o ostatní ať se stará hudební skladatel, aby totiž báseň s hudbou v nejpěknějším souzvuku stála, nebo *hlavní věc jest hudba. Opera jest dáma pánovitá a všecka krásná umění k své službě volá, básnictví, tanec, malířství, stavitelství* atd. Vzorů pěkných arci nazbyt není, jsou ale přece; připomínám z oper Čechům známých, kromě oper Metastasiových: Jana z Paříže, Lazebníka, Vodaře, Střelce, Don Juana a zvláště Kouzelnou flétnu.“ [1])

Můželiž býti trefnější charakteristiky názorů, jež operou vládly v letech dvacátých a třicátých, než toto upřímné vyznání prvního našeho libretisty? Byla to doba Rossiniova, doba virtuosního vlaského zpěvu, jenž všechno ostatní sobě podmaňoval, a doba vynikající německé opery „kapelnické“, která zakládala se na osudném neporozumění snahám Mozartovým a Weberovým. Tradice Gluckovy byly již dávno zapomenuty a z druhé strany také vliv velkého převratu, té doby v Paříži způsobeného Němou z Portici (1828), Vilémem Tellem (1829) a Robertem ďáblem (1831), v Praze ještě se nejevil. Nesmíme se tudíž diviti, že také Chmelenský, proudem vkusu časového nesen, jen s jakousi resignací přistupoval k sepsání opery, uznávaje zastaralé předsudky proti tomuto druhu divadelního básnění ne zcela bezdůvodnými a přesvědčen jsa, že „pakli hudba povedená, sobě žádný slov nevšímá, ale pakli se hudba nelíbí, všecka hana se jen na spisovatele sesype“. [2]) Proto vlastní básnické stránky libreta nedoceňoval a o dramatičnosti jeho vůbec ani nemluvil. Že uváděje „pěkné vzory“ zmínil se Chmelenský též o Metastasiovi, jenž přece i tehdy již patřil minulosti, a že na konci jakýmsi stupňováním „zvláště“ poukazuje na Kouzelnou flétnu, můžeme mu prominouti; neboť jinak, zejmena pokud opery komické se týče, volil si vzory velmi dobré: náležíť Vodař, Jan Pařížský a Lazebník Sevillský bez odporu k nejlepším libretům komickým.

Z textu pak Dráteníka samotného je zjevno, že jeho tvůrci na mysli tanuly především konversační opera francouzská a německý singspiel: dramatický děj skoro naveskrz podán je mluvenou prosou, kdežto zpěvu ponechány jsou hlavně momenty lyrické. Jenom asi na dvou místech (na konci prvního jednání a pak v druhém, když vystoupením pravého Dráteníka počíná rozuzlení) zasahuje hudba alespoň do jisté míry v ruch samého děje. Obvyklá veseloherní osnova zakládá se na motivu velmi jednoduchém a průhledném: milenec (Vojtěch) jen v přestrojení (zde za dráteníka) může se dostati k dívce své (Růženě), již otec (Květenský) nutí ke sňatku s mladíkem jí neznámým, avšak na konci objevením se pravého Dráteníka a otce ženichova (Lány) ukazuje se, že milenec a ženich jsou táž osoba. Scénický aparát dvouaktové hry je co možná nejskromnější: dvoje dekorace, občanský kroj časový, žádný sbor.

Hudba Škroupova celkem nese se způsobem, jejž i r. 1826 nazvati slušelo konservativním. Příčinou toho byly zvláštní ony poměry české zpěvohry, nedávno teprve vzniklé ze skromných pokusů umění

[1]) Sebrané spisy. I. 274, 275.
[2]) Dráteník. Zpěvohra ve dvou dějstvích od Josefa Chmelenského. Hudba od Františka Škroupa. V Praze 1826. Předmluva.

milovných diletantů. Virtuosní pěvci jen výminečně účinkovali v českých představeních, která bez toho namnoze odkázána byla k výpomocným silám ochotnickým. Proto bravurní zpěv Rossiniův nemohl českému skladateli býti vzorem, a jelikož romantiku Weberovu nebo i Boieldieuovu vylučoval zase text Dráteníka, obrátil se Škroup nazpět až k Mozartovi a k jeho nástupcům, z nichž zejmena Cherubini svým Vodařem a Méhul svým Josefem zastoupeni byli v prvním českém repertoaru zpěvoherním. Že proti vlivu těchto vzorů nestála hotová individualita umělecká, že nejednou vliv ten jeví se i skutečnou reminiscencí, tomu nepodiví se nikdo, jenž uvážil, že Škroupovi bylo tenkráte sice již 25 let, že však dosud byl vlastně pouhým diletanten v hudbě, a že před Dráteníkem žádné skladby podobného rozměru a významu nenapsal, tudíž později vlastní rukou na klavírní výtah zpěvohry té právem poznamenati mohl: op. 1. Ostatně jeví se zde přese všechen začátečnický ráz jakási rutina, kterou si můžeme vysvětliti jen Škroupovou několikaletou horlivou činností na jevišti zpěvoherním; nebylť do té doby konal přísných studií theoretických. Patrná a namnoze šťastným úspěchem odměněná jest jeho snaha, nalezti lehký konversační tón veseloherní. zejmena v momentech humoristických — arci opět v mezích onoho staršího směru, jejž si byl učinil vzorem. Účinky dramatické hudby pozdější jeví se toliko v některých jednotlivostech: zde z prostého průvodu orkestrálního vybočuje obligátní solo koncertujícího nástroje, onde zase k nám zaznívá nesmělý pokus jakéhosi romantického přídechu v instrumentaci nebo i slabá narážka na italskou buffu.

A což národní ráz? Otázku tu před šedesáti lety předkové naši nekladli v tom smyslu, jak to činíme dnes. Dráteník složen byl Čechem na původní česká slova vlastenectvím diktovaná — to stačilo tenkráte úplně. Předmětem zvláštní péče se stanoviska národního byla jen úloha titulní; neboť již libretista dbal o správnosť slovenského nářečí a skladatel co do charakteristiky hudební ovšem nechtěl zůstati za ním. Namnoze dařila se mu charakteristika ta dosti dobře; jakéhosi všeobecně prostonárodního tónu číslům Dráteníka upříti nelze. Avšak to, čemu by se v podobném případě dozajista žádný skladatel nynější nevyhnul: těžiti plnou měrou z překrásných zpěvů lidu slovenského, a docíliti tím onoho rázu specifického, jejž nyní nazýváme slovanským, to nikterak nebylo úmyslem Škroupovým. Za to místy jal se nápodobiti průvodem orkestrálním zvuky dudácké; účinek pomůcky té arci může býti jen poloviční, nedoplňujeli se průvod melodikou opravdu národní, neboť dudy, kdysi po celé Evropě rozšířené, samy o sobě necharakterisují žádného národu zvláště.

Přízeň, s níž potkal se Dráteník v divadle i v mínění veřejném, dodala Chmelenskému odvahy a chuti, pokračovati na dráze libretistické; již r. 1828 tiskem vydal novou tříaktovou zpěvohru Oldřich a Božena, a v předmluvě k ní také již brzké vytištění třetího díla toho druhu, Libušina sňatku, oznámil. Soudruhem jeho opět byl František Škroup; sám nabídl se Chmelenskému, že Oldřicha a Boženu uvede v hudbu, a když skladba byla dokončena, oznámil mu, že ji věnovati hodlá Štěpánkovi, jemuž osobně byl díky zavázán. Praktický muž ten v horlivém mladíku hned z počátku, při prvních zpěvoherních představeních českých,

spatřoval nadějnou akvisici, po úspěchu Dráteníka objednával u něho různé menší skladby pro divadlo, zejmena vložky baletní, a konečně r. 1827, když Škroup za svým povoláním právnickým odebrati se chtěl do Vídně, dovedl ho ku Praze připoutati. Nabídl mu místo druhého kapelníka při stavovském divadle a slíbil mu zejmena také řízení českých představení zpěvoherních. Škroup návrh ten přijal a zřeknuv se dráhy úřadnické, oddal se nadobro umění hudebnímu. Chmelenský s radostí schválil Škroupův plán a věnoval Štěpánkovi, jehož byl upřímným ctitelem a přítelem, také své libreto. Přípis končí skromnými slovy: „Přijmiž tedy, rozmilý příteli! tuto prácičku s laskavým srdcem, a najda, jsa knězem zkušeným a zasloužilým v chrámě Thaliině, mnohé nedokonalosti v ní, posuzuj okem umělce obtížnosti dramatické zvláště v neklestěných drahách, s čím se i tobě nejprve za našich časů v ostatních Musy divadelní polích potýkati bylo, dobře ze zkušenosti znajícího, posuzuj ji duší přátelskou a s mírností každému hodnému vlasti synu přirozenou; což že i od svých spoluvlastenců směle očekávati mohu, přesvědčen jsem".

Zpěvohra *Oldřich a Božena* provedena 4. prosince 1828.[1]) Úspěch však byl tenkráte mnohem menší, než při Dráteníku, ačkoliv nejedno místo obecenstvu se zalíbilo, a píseň Boženina „Zvolna vodičko" dokonce i jakési popularnosti nabyla. Na repertoaru se novinka ta neudržela. Příčina byla dvojí: jednak onen půvab novosti, jímž první česká zpěvohra účinkovala, při druhé již scházel, a na místo radostného nadšení vlasteneckého nastupovala již chladnější poněkud úvaha věcná, jednak dílo samo nemohlo uspokojiti tou měrou, jako Dráteník. Pověsť o Oldřichovi a Boženě zpracována před tím již několikráte: J. Nejedlým, Jungmannem, P. J. Šafaříkem co balada, Klicperou co činohra, Fr. Rokosem co povídka; avšak nelze tvrditi, že by nové libreto Chmelenského znamenalo nějaký potěšitelný pokrok zejmena proti dramatu Klicperovu, z něhož ovšem značně těžilo. Zvláštní poetické kouzlo, jež tuto pověsť o kněžně ze stavu selského obestírá, jako málo kterou jinou, nevládne celkem, nýbrž toliko momenty podřízenými, ustupujíc dvorní intrice docela obyčejné. S podivením u povahy tak jemné a ušlechtilé, jakou se nám jinak Chmelenský býti jeví, je zajisté triviálnosť episod komických, ale charakterisuje tehdejší vkus divadelní. Na samostatné zmožení látky té nestačila ovšem libretistova tvořivosť básnická. Škroupova úloha stala se tudíž dvojnásobně nesnadnou: hudba byla by musila jednak zakrývati nedostatky textu, jednak sama zpěvohru povznášeti ku poetické výši látce přiměřené. Než také Škroupovy síly osvědčily se zde slabými, tak že zpěvohra Oldřich a Božena nemohla učiniti onen příznivý dojem, jenž pojištěn byl Dráteníkovi, poněvadž tento sám nevzbuzoval nárokův, jimž by pak vyhověti nemohl alespoň do jisté míry. Škroup patrně neklamal se nikterak; neboť o několik let později dal si libreto Chmelenského přepracovati, vlastně napsati novou operu od Ferd. Ernsta, a sice v jazyku německém, a do nové

---

[1]) V titulních úlohách hráli Podhorský a Podhorská; z ostatních účinkujících uveden buďiž jen ještě Karel Strakatý (Hořín), jehož také r. 1827 Štěpánek byl odvrátil od dráhy právnické a získal pro divadlo.

partitury z první své české zpěvohry téhož jmena přijal pouze zmíněnou již Boženinu píseň „Zvolna vodičko.“ S titulem „Udalrich und Božena“ dávala se opera ta, opět tříaktová, po prvé v den narozenin císaře Františka 12. února 1833. Avšak ani tenkráte nebyl úspěch značný; novinka provozovala se jen několikráte a pak zmizela s repertoaru. Po letech — abych ukončil historii Oldřicha a Boženy — zase se Škroup k dílu tomu vrátil, veden jsa nejspíše snahou, aby po druhé podnět dal ku pěstování českého repertoaru operního, a to za nových poměrů, jak se zdálo mnohem příznivějších, když totiž mluveno již o zřízení národního divadla: požádal Tyla o český překlad Ernstova textu, a druhé toto své zpracování Oldřicha a Boženy uvedl posledního října 1847 na české jeviště. Výsledek nebyl však valně lepší, než r. 1833 na jevišti německém; jen dvakráte provedena zpěvohra celá, její třetí jednání samotné pak dávalo se ještě v dobročinném představení divadelním na jaře 1848.

Na konci let dvacátých a na začátku třicátých skládal Škroup též hudbu k některým kouzelným hrám a fraškám, které se na stavovském divadle provozovaly; z německých uvádím zde toliko: Der Prinz und die Schlange od Ernsta a Der Nachtschatten od Schikanedra, z nichž první později, v květnu 1835, objevila se co Princ a had také na jevišti českém, a sice překladem Chmelenského. Byly to ovšem hry, jež měly vyhověti toliko potřebě okamžité a nárokům skromnějším; přísnějšího měřítka k nim přiložiti nelze.

Že měl Škroup co ředitel hudby při představeních českých dosti příležitosti k rozličným menším skladbám podobného druhu, samo sebou se rozumí; byla to celkem práce velice nevděčná — s jedinou, ovšem skvělou výminkou. Dne 21. prosince 1834 provozovala se po prvé *Fidlovačka aneb Žádný hněv a žádná rvačka*, čtvero obrazů dle života Pražského od J. K. Tyla, ve prospěch Fr. Škroupa, jenž ku hře té napsal hudbu. Byl to první pokus o lokální frašku, Tyl však z předu hned (ve Květech) ohražoval se proti tomu, aby pokus ten posuzován byl podle divadelního představení; poměry divadelní žádaly prý nejednu odchylku od původního plánu, jejž bude možno poznati teprve tenkráte, až Fidlovačka vyjde tiskem. To však se nestalo, [1]) a úsudky o novince té velice se rozcházely. Nebyla to fraška jen lokální, nýbrž i tendenční: naproti poněmčilosti měšťanstva Pražského jako vzor postaveno vlastenectví nižší třídy řemeslnické, a satirické šlehy zasahovaly některé typické figury ze života Pražského, tak realisticky podané i spisovatelem i herci, že nejedna osobnost skutečná (mezi jinými též divadelní zpravodaj Bohemie) cítila se uraženou — Fidlovačka po dvou představeních se neopakovala. [2]) Avšak i ti, kteří Tylův pokus o lokální frašku nikterak nepovažovali za nezdařený a k dalšímu pokračování na dráze té ho vybízeli, jako na př. Chmelenský, radili mu, „aby dle možnosti podlé věci — kterým se arci lokální fraška vyhnouti nemůže — šlechtil,

---

[1]) Teprve na konci let šedesátých uveřejněno volné zpracování Fidlovačky od B. Vrzala v 21. sešitu Nových divadelních her, Mikulášem vydávaných.
[2]) Více o Fidlovačce najde čtenář ve knize: O životě a působení Josefa Kajetána Tyla. Vypravuje J. L. Turnovský. 1881, str. 51.—54.

nebo tím se jenom stanou dílem básnickým.“ Vlastenecké záměry spisovatele Fidlovačky patrně nemohly se uskutečniti hrou, která se nedovedla udržeti na repertoaru. Za to spůsobem tehdy od nikoho netušeným do národního hnutí našeho zasáhlo čtrnáct řádků, jež Tyl do frašky té byl napsal a k nimžto Škroup hudbu složil — píseň: „Kde domov můj?“

O hudbě Fidlovačky slyšme Chmelenského do České Včely referujícího:[1]) „Pana Škroupa největší snažení, jak jsme pozorovali, bylo to, Fidlovačku co nejmožněji hudbou nadati národní, a věcem i ze sprostého života vzatým podobu dáti ušlechtilejší. Tím jsme i množství motivů z písní národních slyšeli, na př.: ‚Proto jsem si kanafasku koupila‘ — ‚V tom našem sádečku jest mnoho modráčků‘ — ‚Sil jsem proso na souvrati‘ atd. Jen tam, kde čeština s němčinou se míchá, na př. v dvojzpěvu Ondřeje s Markytou velmi podařeném: ‚Du meine Zwanzige!‘ se pan Škroup poněkud od té cesty uchyluje, avšak velmi přiměřeně užívá motivů z oblíbených skladatelů oper, jakož jsou: Paer, Weber, Spohr a Bellini. I nebylo se mu lze ani vyhnouti, ježto již básník tu cestu mu byl naznamenal. Více však věcí pěkných slyšeli jsme od něho samého zcela původně složených, jimž zvláštní pochvaly odepříti nelze. Není možná slyšeti něco něžnějšího, jako jest píseň Lidunky do *Des* z prvního obrazu: ‚Vane větřík po lučinách,‘ nic srdečnějšího, jako píseň Mareše do *E-dur* ze čtvrtého obrazu: ‚Kde domov můj?‘ pomysliti. Co nejpěkněji ji pan Strakatý přednášel. Jak jednoduchá a jak charakteristická, slovem pravdivá jest píseň ze čtvrtého obrazu ševce Kroutila do *F*: ‚Staří Pražané,‘ jak shodně jest s ní sbor spojen! Ve všech těch písních vše tak přirozeno, nic hledaného, tak že se zdá, jako by ani jinak složeny býti nemohly. Ty vkusné kvodlibety jsou nemalá ozdoba této hry. — Divadlo bylo opět dnes přeplněné, ano ani jedna lože prázdná neostala. Uvertura tak se líbila, že dvakráte v prostředku a ku konci tleskáním poctěna byla. Zvláštní pochvaly si dobyl pan Pixis výbornou hrou na housle. Nadřečené písně nejlépe se líbily, a dvojzpěv ‚Du meine Zwanzige‘ paní Allramovou a panem Grabingrem musil opakován býti. Oba velmi dobře hráli. Vyznáváme rádi, že všichni hercové i herečky co nejpilněji hráli, a že dnešní představení letošního roku nejlépe se dálo.“

Pohled na partituru Fidlovačky, uloženou v Českém Museu, poučuje nás, že nejedno číslo hudby té skutečně patří mezi nejlepší skladby Škroupovy. Arci nedostatek jednoty jest příliš patrný: vedle nezměněných nápěvů národních nalézáme kvodlibety, čili jak se tenkráte rádo říkalo „všeličehožchuti“ z moderních oper italských a německých, a pak zase vlastní výtvory Škroupovy, které však postrádají všeho rázu národního. Důležito jest, že Chmelenský konstatuje zevnější úspěch celkem příznivý, a že dle všeho hlavní podíl v úspěchu tom měly Škroupova hudba a výkony hudebnické a pěvecké. Po prvním obraze voláni i spisovatel i skladatel, ale jen onen vystoupil a poděkoval se. Po obraze třetím pak „jednohlasně“ vyvolán Škroup, a na konci celé hry — „ač ne bez odporu některých syčících hlasů“ — oba autoři.

---

[1]) Sebrané spisy, díl I., str. 291, 292.

„Každý mírný vlastenec dojista divadlo spokojen opustil," dokládá Chmelenský.

Nás ovšem z celé partitury Fidlovačky nejvíce zajímá číslo 19.: „Kde domov můj?" Tyl dodával Škroupovi rukopis textů, jež se měly komponovati, po kusech, a jelikož píseň ta nalézala se až v obraze posledním, dostaly se památné verše do rukou skladatelových teprve několik dní před prvním provozováním. Konečně také mnoho zaměstnaný kapelník našel chvíli, v níž verše ty mohl uvesti v hudbu: v noci, když bděl při lůžku své nemocné choti — r. 1831 byl se totiž oženil se slečnou Koudelkovou, dcerou magistrátního rady, dobrou to pianistkou. Když nedočkavý Tyl časně z rána dostavil se do bytu Škroupova, [1]) poslal mu skladatel, jenž ještě ležel v posteli, červenou stužkou svázané listy, na nichž „Kde domov můj?" bylo napsáno, a vzkázal, že nikdo jiný nemá píseň tu zpívati než Strakatý. A tak se i stalo: výborný basista ten — později jeden z nejpopulárnějších výkonných umělců našich — převzal malou úlohu starého slepého houslisty Mareše, jenž píseň „Kde domov můj?" zpívati měl ve scéně předvádějící slavnosť Fidlovačky v Nuselském údolí. Strakatý první sloku přednesl v pozadí jeviště, uprostřed hemžícího se lidu, pak postoupiv do samého popředí zapěl sloku druhou, a obecenstvo bouří potlesku projevilo pochvalu svou. [2]) Píseň ta líbila se arci pouze jakožto lahodné číslo zpěvní, jehož vlastenecký text v Tylově frašce a v dané situaci byl zcela na místě, vedle něhož však stejně ba i ještě více líbila se čísla jiná — nikdo zajisté z těch, kteří dne 21. prosince v stavovském divadle tleskali, sobě nemyslil, že píseň „Kde domov můj?" žíti bude v ústech celého národa v dobách, kdy po Fidlovačce nezbude již ani stopy, a že jedině tato píseň starého Mareše zabezpečí věčnou památku i frašky Tylovy i ostatní hudby Škroupovy.

„Kde domov můj?" zároveň s písní „Vane větřík po lučinách" vytištěno r. 1835 ve sbírce, již právě v tu dobu vydávati začal Chmelenský s titulem „Věnec ze zpěvů vlasteneckých uvitý a obětovaný dívkám vlasteneckým", a tím hned z počátku rozšířila se píseň ta v kruzích ochotnických. U veřejnosti zpívali ji velmi rádi zejmena Strakatý a Píšek, kteřížto oba otevřeli jí také cestu do ciziny: první zpíval ji v koncertě svém v Marianských Lázních r. 1841 a v následujících sesonách ji opakoval, vždy s nejrozhodnějším úspěchem, tak že zejmena meškající tam Poláci a Rusové si ji zalíbili, kdežto druhý uvedl ji do salonu barona Rothschilda ve Frankfurtě a pak i do koncertů Londýnských — ovšem se stejným výsledkem. „Kde domov můj?" stalo se během krátké doby jakýmsi hudebním odznakem české národnosti a konečně co skutečný hymnus sloužilo při nejvážnějších našich manifestacích vlasteneckých a politických — ovšem vedle Tomášíkovy

[1]) Č. 187—II. v Myslíkově ulici, v domě „u Bonů," kde bydleli též Fr. Lad. Čelakovský a dr. Josef Čejka, a sice v pokoji, kde v letech šedesátých Karel Bendl skládal svou Lejlu.

[2]) Vypravování to zakládá se na sdělení žijícího dosud svědka prvního představení Fidlovačky; avšak již z uvedené zprávy Chmelenského lze vyvrátiti často opakované tvrzení, že „Kde domov můj?" při prvním představení Fidlovačky „nemělo nižádného úspěchu."

písně „Hej Slované“, která zvláštní náhodou povstala v tomtéž roce 1834, jako „Kde domov můj?“ Oba tyto zpěvy doplňují se navzájem: posléze jmenovaný, pokud slov se týče, hlavní váhu klade na lásku k vlasti, kdežto prvnější hlásá nadšení pro národnosť a pro jazyk slovanský, a tak i hudba onoho je výrazem vroucného, jemného citu, nápěv Tomášíkem zvolený však výrazem mysli odvážné, bojovné. A proto také dle poměrů časových a místních brzy ten, brzy onen zdál se býti na místě prvním — ale nevylučovaly se nikdy, a význam jejich i láska k nim na pořad vzrůstaly. Podobným úspěchem nemůže se vykázati žádná jiná vlastenecká píseň, jakkoliv mnoho jich básněno a skládáno před rokem 1848 i po něm, [1]) a nejedna v prvním okamžiku docházela veliké obliby a velikého rozšíření — pole však opanovaly jen obě jmenované.

O nápěvu „Kde domov můj?“ často slýcháme, že nemá rázu českého. Je to pravda — ale není to výtka. Již při úvaze o Dráteníku dotknul jsem se věci té. Fidlovačka zajisté znamená šťastný krok ku předu tím, že Škroup hned v uvertuře a pak ještě na jiných místech partitury své použil přímo národních písní. Ale byl to jen krok první na dráze tehdy zcela nové; most mezi písněmi lidu a hudbou umělou nebyl ještě překlenut tak, aby duchem písní těch prodchnuta byla fantasie skladatelova při výtvorech jeho vlastních, samostatných, kde neběželo o přímé nápodobení nápěvů prostonárodních. A výtvorem takovým patrně měla býti také píseň starého houslisty ve Fidlovačce: nebyla hned z předu určena k tomu, aby znárodněla a — znárodněla přece. Neboť jest to melodie lahodná, plynná, pěkně stupňovaná a zaokrouhlená, při tom vroucná, hlubokého výrazu schopná, je to bez odporu nejušlechtilejší melodický útvar Škroupův. Onen v našich očích zajisté nečeský sentimentální nádech, plynoucí z německé hudby Pobeethovenovské, tenkráte nikomu nevadil, aniž si kdo kalil dojem písně té otázkou, jeli naveskrz originální. Proč by se tedy byla nelíbila? Hymnem národním pak stala se, když byla již oblíbena a rozšířena, a sice právě proto, že takovou byla, v době, kdy události historické nedostatek hymnu takového učinily citelným. Že Škroup té doby se dožil, bylo pro něho věru nejkrásnější odměnou za onu nadšenou horlivosť, s níž kdysi jal se pěstovati českou hudbu dramatickou první a po dlouhý čas také jediný. R. 1859, když za pověstného policejního ředitele Päumanna zatykáni studenti, kteří zpívali „Kde domov můj“, byl Škroup ještě v Praze. S jakým zadostučiněním mohl v únoru 1861 psáti své rodině z Rotterdamu: „V novinách dočítám se radostné zprávy, že Päumann co policejní rada (?) presazen do Krakova, jeliž to pravda?“ — arci v tomže listě, ve kterém nalézáme tyto dojemné řádky: „Dne 3. února, když v Praze se dával můj Dráteník, mnoho vzpomínal jsem nazpět, i byl jsem bolestně dojat, čta v Prager Zeitung, že jsem *napolo zapomenut* — a pak bych měl pomýšleti, abych se do Prahy navrátil? Musím hleděti za každou cenu, abych se Praze vyhnul!“

Mělali druhá Škroupova česká zpěvohra, Oldřich a Božena, úspěch

[1]) „Kde domov můj?“ nejednou také přímo nápodobeno i od básníků i od skladatelů.

mnohem menší než Dráteník, tož třetímu dílu, k němuž Chmelenský napsal mu text, *Libušin sňatek*, bylo dokonce zápasiti s nepříznivými poměry tak, že z počátku 6. listopadu 1835 jen jedno (třetí) jednání na jeviště se dostalo, a celá zpěvohra teprve 11. dubna 1850 provesti se mohla. Tříaktové libreto vytištěno sice již r. 1832, ale beze zmínky o skladateli a také bez předmluvy; patrně tenkráte nebylo ještě nadobro rozhodnuto, budeli je komponovati opět Škroup, čehož Chmelenský zajisté sám velice si přál. Výsledek ovšem nebyl celkem jiný než při Oldřichu a Boženě, a to z příčin shora již uvedených. O libretu toliko jednu poznámku: zpěvohra Chmelenského začíná Libušiným soudem, avšak motivu sporu, jenž tak znamenitě účinkuje v rukopise Zelenohorském, zde neužito, nýbrž kněžna důmysl soudcovský osvědčuje v docela prosaické při o polní mez (dle Dalemila). Z čísel zpěvních, jimž tu dialog mluvený, jako již v Oldřichu a Boženě, arci mnohem více ustupuje, než v Dráteníku, nejvíce líbila se Přemyslova píseň z posledního jednání „Doorávám, dokonávám", a byla také prvním úryvkem z Libušina sňatku, jenž uveřejněn tiskem, a to v Chmelenského Věnci z r. 1835. Ve sbírce této — jejíž redakci počátkem r. 1837 převzal Fr. Škroup, a jejíchžto šest ročníků (1835—1839) jest velice zajímavým obrazem tehdejší činnosti skladatelů českých, vůbec jednou z nejdůležitějších našich hudebních památek z doby předbřeznové — obsaženy ještě jiné úryvky ze Škroupových zpěvoher: šest z Dráteníka, dva z Oldřicha a Boženy a dva z Libušina sňatku (mimo jeden již uvedený). O dvou číslech z Fidlovačky ve Věnci otištěných byla již řeč; také Ernstova fraška Princ a had je tam zastoupena písní, tolikéž Tylova činohra Čestmír, jež po prvé provozována byla 3. května 1835 a k níž Škroup složil píseň národního pěvce Radovana v prvním jednání a pak sbor závěrečný. [1])

Pro jeviště německé napsal Škroup v letech třicátých mimo jiné hudbu k zpěvohře *Die Geisterbraut* od Ferd. Ernsta (dle Washingtona Irwinga), která však brzo s repertoaru zmizela. Ale nedostatek skvělých, trvalých úspěchů skladatelských nikterak neškodil Škroupovi jakožto kapelníkovi. Činnosť jeho v tomto úřadě docházela všeobecného uznání, a když začátkem roku 1837 tehdejší ředitel stavovského divadla J. A. Stöger (jenž správu divadelní r. 1834 byl převzal od triumvirů) jmenoval ho kapelníkem prvním na místě Triebenseeově, [2]) vykonal zajisté volbu šťastnou. Bylť Škroup dirigentem výtečným, svědomitým a neúnavným, při tom ovšem rázným a přísným; zvláštní podporou byl mu nad míru jemný sluch hudební, pomocí jehož při každé chybě ihned býval dokonale orientován. Praha měla jen velmi málo dirigentů, kteří se vyrovnali Fr. Škroupovi, neřkuli ho dokonce předčili. Tato stránka uměleckého působení hudebního snadno bývá podceňována i zapomínána; tím spíše sluší zde klásti na ni zvláštní váhu, jelikož měla velmi blahodárný vliv na vkus obecenstva. Valná řada nových tenkráte zpěvoher uvedena Škroupem na stavovské divadlo, a mezi nimi i díla pozoru-

[1]) Životopis Škroupův u Wurzbacha mimo jiné obsahuje i tu mylnou zprávu, že Škroup komponoval *operu* Čestmír.

[2]) Příčinou byl prý hlavně poklesek dirigentský, jehož dopustil se Triebensee při slavnostním představení opery korunovační (Meyerbeerových Křižáků).

hodná, jichž premiery zajisté nemalé nároky činily na dirigenta; zde jmenem uvedeny buďtež jenom Spohrův Berggeist, Halévyova Židovka, Marschnerův Templer und Jüdin a Hans Heiling, Meyerbeerovi Hugenotti (arci v přepracování nazvaném Die Ghibellinen in Pisa, jelikož text původní censurou nebyl připuštěn na jeviště) a později téhož Prorok, Wagnerův Tannhäuser, Lohengrin a Holländer, ze starších děl pak Gluckova Ifigenie Aulidská a Alcesta, a Mozartův Don Juan s úplnými recitativy; mimo to Lortzing, Donizetti, Auber, Flotow a j. v. zaujali tenkráte místo své v repertoaru. Doba Škroupova nazývána „zlatým věkem" německé opery Pražské. I toho budiž zde vzpomenuto, že za kapelnictví Škroupova nejeden výtečný solista započal dráhu svou v orkestru stavovského divadla: Pisařovic. Mildner, Laub, Träg.

Zpěvohru českou Fr. Škroup od té doby, co se stal prvním kapelníkem, sám již neřídil. Avšak postaral se o náhradu tím, že povolán nejdříve za sbormistra, brzy na to však na místo Stegmayerovo za druhého kapelníka mladší bratr jeho, Jan Nep. Škroup, jenž po odbytých studiích měl se věnovati hospodářství, avšak u hraběnky Trautmannsdorfové v Jamnici na Moravě hudbu pěstoval s takovým úspěchem, že mohl na to pomýšleti, aby se jí věnoval úplně. [1]) Poměry tehdejší však zpěvohře české již nepřály tou měrou, jako v letech dvacátých. První nadšení již bylo uhaslo, příklad Fr. Škroupa nenalézal dostatečného ohlasu u našich skladatelů, a české provozování oper cizích stávalo se tím obtížnějším, čím více prospívala zpěvohra na jevišti německém, a pozornost k nedostatku opery české tím méně se obracela, čím více ji poutaly začátky naší literatury činoherní.

Fr. Škroup co dirigent ostatně mnohých skvělých úspěchů si dobyl i mimo divadlo, v síni koncertní. Po dlouhá léta řídil oratoria pořádaná Jednotou umělců hudebních, kteroužto činnost r. 1837 zahájil Mendelssohnovým Pavlem, tenkráte novým, tak šťastně, že nezvyklá v Praze přesnost a svěžest provozování toho vzbudila skutečnou sensaci. A když na samém sklonku r. 1842 zemřel ředitel konservátoře Diviš Weber, zastával Fr. Škroup, jakožto nejlepší dirigent Pražský, místo to, pokud cvičení orkestrálních se týče, až do jmenování ředitele nového. Škroup tenkráte do koncertů konservátoře uvedl mimo jiné osmou symfonii Beethovenovu a Spohrovu dvojsymfonii: Irdisches und Göttliches in Menschenleben, vůbec byl vítaným předchůdcem doby lepší, svěžejší, která nastala, když za nástupce arcikonservativního D. Webera v máji 1843 zvolen ze 13 uchazečů Jan Bedřich Kittl. Fr.

[1]) Jan Nep. Škroup stal se později kapelníkem při metropolitním chrámě Svatovítském, ve kterémžto postavení dosud účinkuje. Také on složil několik oper, českou tříaktovou zpěvohru historickou Švédové v Praze (na slova J. Pečírky), jejíž jedno jednání provozovalo se r. 1845, celá pak dávala se r. 1867, a dvě německé: Der Liebesring a Vineta. Velice oblíbeny byly jeho české písně a čtverozpěvy, a mnohé z nich dosud se pěstují; „Bývali Čechové" patří k nejpopulárnějším sborům českým. Mimo různé skladby církevní napsal J. N. Škroup též Theoreticko-praktickou školu hudební. — Byli ještě dva jiní bratří: Václav (hospodářský rada a pak majitel velkostatku Trnové) a Ignác (učitel na škole Vosické, nyní v Bohdanči, dosud žijící), pak čtyři sestry. — Plné jmeno skladatele Dráteníka bylo: František Jan.

Škroup sám mezi kandidáty těmi nebyl. Asi deset let (1835—1845) řídil konečně zpěv židovské obce Pražské, a také o tento obor hudební získal si zásluh uznání hodných, ale nedosti uznaných. Sám skládal i hebrejské zpěvy bohoslužebné, jež brzy se rozšířily i mimo Prahu a snad dosud v nejednom chrámě židovském se provozují.

Když o velikonocích r. 1846 po Stögrovi ředitelství převzal Jan Hoffmann, v prvním představení českém, dne 14. dubna, po slavnostní uvertuře od Kittla provedena příležitostní hra *Pouť k chrámu umění* od Tyla s hudbou Škroupovou, která hrána byla též den před tím při zahájení her německých; zajímavo jest, že zde opět použito národních písní českých k účelům divadelním, a sice při závěrečném obraze představujícím Prahu s Hradčany, a že národní písně ty žádal nejen Tyl, nýbrž i autor německého proslovu, Hickel. Že v době ředitelování Hoffmannova (až do r. 1852) provozován český překlad německého zpracování Oldřicha a Boženy, a že nyní teprve Libušin sňatek dáván byl celý, uvedeno již shora. Avšak v době té vystoupil Fr. Škroup také s dvěma novými operami německými. Dne 20. listopadu 1810 dávala se *Drahomíra*, romantická zpěvohra ve 3 jednáních, složená od V. A. Svobody Navarovského, profesora gymnasia Malostranského, spisovatele českého, německého a latinského, autora veselohry Karel Skreta český malíř. Obecenstvo Drahomíru přijalo velmi chladně, dávala se jen dvakráte; skladatel neúspěch ten nesl tím tíže, ana na začátku téhož roku provozovaná opera Kittlova: Bianka und Giuseppe oder die Franzosen vor Nizza (na text Richarda Wagnera komponovaná) setkala se s takovou přízní všeobecnou, že nejen na repertoaru divadelním se udržela, nýbrž známý pochod z ní hudbou národní gardy byl přímo popularisován, takořka co hudební heslo Pražského hnutí revolučního. Škroupovi podařilo se však o tři roky později dobyti sobě velmi slušného úspěchu zevnějšího novým dílem operním, které mimo to státi se mu mělo útěchou, když trpkou číši života dopíjel daleko za hranicemi vlasti. Byla to velká tříaktová romantická opera *Der Meergeuse*, jejíž text napsal několikráte již jmenovaný J. K. Hickel. První představení dne 29. listop. 1851 mělo výsledek tak příznivý, že novinka ta během několika neděl dávána pětkrát a také později ještě na repertoaru se objevila. Meergeuse považován za nejzdařilejší zpěvohru Škroupovu. Libreto Hicklovo podává episodu z bojů Nizozemců proti nadvládě španělské formou, již arci nikterak nelze nazvati vzorem básně zpěvoherní, avšak nakupeny jsou v něm svědomitě všechny možné effekty divadelní, kterých tehdejší obecenstvo si přálo a skladatelé proto také na spisovatelích žádali. Z effektů těch těžil Škroup všemožně, a skutečně hudba Meergeusa je pestřejsí a živější, na jevišti patrně účinnější, než kterákoliv z jeho partitur předcházejících, ale podobá se jim úplně jednoduchostí uměleckých prostředků specificky hudebních, u přirovnání s velkým apparatem scénickým arci dvojnásobně nápadnou, zejmena stálou svou homofonií a harmonickou průhledností. Celkem Meergeuse ničím nevybočoval z eklektického směru, tehdy v německé literatuře operní panujícího. Nám nejen se stanoviska historického a národního, poněvadž jest první českou zpěvohrou, nýbrž i sám o sobě, co dílo umělecké musí býti skromnější Dráteník rozhodně sympatičtější, než kterákoliv jiná opera

Škroupova, jelikož v něm jednak poměr mezi záměry skladatelovými a jeho skutečným uměním byl harmoničtější, jednak záměry ty samy mnohem vážnějšími, ideálnějšími býti se jeví než ona snaha po pouhém effektu divadelním, která charakterisuje právě partituru Škroupova Meergeusa. Vůbec dlužno míti na zřeteli, že Škroupův veliký význam pro nás nespočívá v esthetické hodnotě skladeb jeho, nýbrž především v onom postavení, které zaujímá v dějinách našeho umění hudebního, nerozlučně spojených s dějinami našeho národního probuzení. Skladby Škroupovy s jedinou výminkou písně „Kde domov můj?“ náležejí minulosti; avšak některé z nich, především arci Dráteník, právě tak jako jeho zásluhy o první operní představení v jazyku českém, a jeho výtečná činnost dirigentská v divadle i v koncertě nepropadly a nikdy nepropadnou zapomenutí, neboť znamenají kus historie našeho umění, a zabezpečují Františku Škroupovi čestné místo mezi našimi buditeli, a tím i právo ku vděčné vzpomínce pro všechnu budoucnosť.

O skladatelské činnosti Škroupově, pokud nebyla již učiněna o ní zmínka jinde, postačí zde následující stručná zpráva, již ostatně nikdo nepovažuj za úplnou. I počtem i rozšířením svým a oblíbeností první místo zaujímají Škroupovy písně. Přes padesát (českých i německých) vydáno tiskem, mnoho však zůstalo netištěných; nejedna zejmena z těch, které vyšly ve „Věnci“,[1]) po dlouhý čas byla vždy vítaným číslem v programech českých „besed“ a „akademií“, nejedna i dnes ještě se zpívá. Také čtverozpěvy Škroup pilně skládal, avšak těch vytištěna jen nejmenši část. Obor církevní zastoupen je v seznamu jeho skladeb několika celými skladbami mešními, z nichž jedna (d-moll) uveřejněna s textem latinským a českým, a jednotlivými gradualiemi a offertoriemi. Pro klavír Škroup mnoho nepsal; tiskem vydány toliko některé tance, jakož i klavírní úpravy skladeb orkestrálních, (mezi nimi i uvertury k Fidlovačce). Z hudby komorní jmenovati sluší tři kvarteta smyčcová (jedno z nich tištěné a dvě (tolikéž tištěná) tria klavírní. Pro divadlo psal jako kapelník ovšem mnoho skladeb příležitostních, především různé slavnostní uvertury a jeden pochod, pak hudbu k některým českým činohrám, zejmena ke Kolárově Žižkově smrti a Mageloně, a před lety již k Štěpánkově jednoaktové truchlohře Bratrovrah. Poslední zpěvohra Škroupova, *Kolumbus*, komponovaná na německý text původně Hickelem sepsaný, avšak opětně přepracovaný, nikdy nebyla provozována; když skladatel přestal býti kapelníkem, vzal své již zadané dílo ovšem zpět, a pokus uvesti Kolumba na jeviště české po smrti Škroupově nepodařil se. Partitura ostatně beze stopy zmizela.

Na jaře r. 1857 zastihla Škroupa krutá rána: Stöger, jenž od r. 1852 opět byl ředitelem stavovského divadla, dal mu výpověď a funkce kapelnické ihned přidělil jeho nástupci Nesvadbovi. Zpráva o tom způsobila veliké překvapení v hudebních kruzích Pražských; avšak pokusy přátel Škroupových urovnati patrně velmi vážný spor jeho s ředitelem byly marny, Stöger každé prostředkování odmítal. Dne 2. prosince 1857 rozloučil se Škroup s obecenstvem divadelním — v novinách. Dal do

[1]) Pokus, obnoviti r. 1844 Věnec a Přílohou poskytnouti českému obecenstvu první časopis hudební, neměl úspěchu.

Bohemie zasláno, v němž vypravuje, že nebyla mu poskytnuta možnosť, aby třicetiletou činnosť při stavovském divadle dokončil v povolání svém, a s obecenstvem se loučí, děkuje zároveň i umělcům výkonným za podporu, již poskytovali jeho snahám slabým sice, ale dobře míněným, jakož i všem těm, kdož snahám těm věnovali přízeň svou a shovívavosť, jež jediné mohou usnadniti umělci a zvláště dirigentovi dráhu ne vždy schůdnou a trní prázdnou.

Třicetiletá služba zabezpečovala Škroupovi toliko pensi 1050 zl.; péče o rodinu kázala mu tudíž vyhledávati ještě jiné prameny příjmů. R. 1837 byla mu zemřela první manželka, a r. 1840 oženil se po druhé s Karolinou Kleinwächtrovou, nejmladší to dcerou bývalého velkokupce, tenkráte však ředitele Pražské společnosti pro plavbu parní a plachetní, v jehož domě kdysi bývalo středisko hudebních kruhů Pražských, jež vyhledávaly i cizí veličiny Prahu navštěvující, jako Spohr, oba Rhombergové, Vieuxtemps a j. v. Z manželství toho měl Škroup čtyři děti ještě nezaopatřené. Otevřel soukromou pěveckou školu a řídil Žofínskou akademii, již rozšířiti hodlal ochotnickým orkestrem — avšak hmotné výsledky všech pokusů jeho byly nedostatečné a jedinou spásou v rostoucí tísni bylo přijetí nějakého místa kapelnického. Roku 1860 konečně stal se kapelníkem německé opery v Rotterdamě. Rodinu svou musil zanechati v Praze, jelikož postavení při podniku sesonním bylo jen dočasné, pouze na zimní měsíce, a každým rokem smlouva obnovovati se musila. Na konci srpna přibyl do Rotterdamu a všude nad míru vlídně a přívětivě byl přijat, jak od družstva vážených měšťanů, které bylo vlastním podnikatelem, tak od umělců i od obecenstva. Když v dopisech svých k rodině líčí, jak byl přijat a vyznamenán při první zkoušce orkestrální, za níž mu ředitel výslovně děkoval, dodává s trpkou ironií: „Jeli pravda, to je zrovna tak, jako v Praze?“ Dvakráte za týden bylo operní představení v Rotterdamě, jednou pak buď zpěvohra v Utrechtu, buď koncert v Amsterodamě. Prvním představením, které Škroup nastudoval a řídil, byl Mozartův Don Juan; úspěch byl skvělý, a nový kapelník od té doby miláčkem obecenstva. Služba arci byla dosti namáhavá, jelikož repertoar skládal se skoro výhradně z velkých oper, z valné části klasických, a častého opakování nepřipouštěl; avšak Škroup nelitoval žádných svízelů a žádných obětí, aby jen dosáhl toho, co nyní bylo jediným jeho přáním: zabezpečiti rodině své budoucnosť. I podařilo se mu také, zaopatřiti synu svému Alfredovi [1]) výhodné místo v jednom z prvních obchodů Rotterdamských. Ale přání dosáhnouti stálého postavení jakožto dirigent koncertů v Amsterodamě, nesplnilo se mu. Za to jiná událosť způsobila mu velikou radosť a poskytla blahodárnou útěchu. V Rotterdamě totiž ku provozování přijat Meergeuse, jehož vlastenecký děj ovšem hned z předu byl Holanďanům sympatický. Úspěch divadelní dne 17. dubna 1861 byl velmi skvělý, a také hlasy časopisecké nad míru příznivé. Ostatně i jiné skladby Škrou-

[1]) Alfred Škroup, při smrti otcově devatenáctiletý, později opustil dráhu obchodnickou a stal se hudebníkem. Jako kapelník účinkoval pak při různých divadlech německých, až konečně z ohledů zdravotních činnosti té se opět vzdal. Nyní žije v Praze, zaměstnán jsa v divadelní agentuře Hofmannově.

povy tenkráte v Rotterdamě se provozovaly, zejmena jedna slavnostní uvertura, pak smyčcová kvarteta a ovšem také různé písně.

Po ukončení sesony Figarovou svatbou, jež spojeno bylo i s ovacemi jemu svědčícími, odebral se Škroup v máji do Prahy k několikaměsíčnému pobytu. Avšak nenašel zde příjemného klidu a odpočinku, jichž svrchovaně měl potřebí; neboť dosti povážlivě onemocněl, tak že několik neděl stráviti musil k svému zotavení v klášteře sv. Markety. Koncem srpna pak vrátil se zase do Rotterdamu, úplného zdraví však již nenabyl. Následky nemoci, již právě byl přestál, namáhavá práce a konečně i všeliká starosť a lítosť, jakož i neutlumitelná touha po vlasti, o níž zejmena svědčí mnohý tklivý jeho dopis z této doby, byly toho příčinou, že nenáhle chřadnul. Neulehnul sice, ale v únoru 1862 na několik dní zastaviti musil svou činnosť při divadle. Poslední zpěvohra, již dirigoval, byl Cherubiniův Vodař. Když pak dne 6. února opět se cítil poněkud zdravějším, hodlal následujícího rána odbývati zkoušku, v noci však náhle pozbyl řeči a vědomí a brzy po půlnoci dne 7. února skonal. Účastenství v Rotterodamě při zprávě o smrti Škroupově i při pohřbu jeho bylo velké a nelíčené. Pochován byl na hřbitově protestantském; bohužel místo, kde odpočívá skladatel písně „Kde domov můj?“ a první české zpěvohry, dnes nelze již naznačiti s jistotou!

Dne 13. února v divadle Rotterdamském oslavena památka Škroupova spůsobem důstojným, svědčícím o úctě, již tam všeobecně požíval co umělec i co vlastenec. Jeviště bylo přiměřeně dekorováno, personál divadelní v obleku smutečním. Produkce zahájena slavnostní uverturou zesnulého, po níž následovalo jeho první smyčcové kvarteto, uvertura a sbor z Meergeusa, „Kde domov můj?“ přednesené od trompetisty Fischera, dále ještě sbor a arie z Mendelssohnova Pavla a kvarteto „Na shledanou“. Režisér Grimminger přednášel pak vlastní báseň, v níž loučil se vřelými slovy se zesnulým umělcem, narážeje mimo jiné nad míru sympaticky na Dráteníka a na „Kde domov můj?“, jakož i na poslední skladbu Škroupovu, píseň „Adé!“ jejíž text byl od Grimmingera samotného. Na to ověnčil řečník jmeno Škroupovo, a Spohrův truchlozpěv zakončil dojemnou slavnosť, jejíž výtěžek určen byl pozůstalé rodině. V Praze pak dne 15. února památka Škroupova uctěna Mozartovým requiem v chrámě Salvatorském, a o několik dní později také slavnou zádušní mší u sv. Markety. Koncert ve prospěch pozůstalých na konci března v sále Žofínském uspořádal personál divadelní; divadlo samo však navzdor veřejnému vybídnutí neučinilo ničehož.

Rozhledy v umění výtvarném.

Píše

Renáta Tyršová.

(Pokračování.)

yslbekova zásluha jako umělce českého jest dvojí. On uvedl typické formy československé — pro něž Manes vzory nesmrtelné byl postavil — do sochařství, mluvě svého umění virtuosně je přispůsobiv, zároveň pak ukázal ve výtvorech svých, že umělec může zůstati originálním, byť i principie umění svého od vzorů cizích přejímal, osvojuje si od nich veškeré technické i esthetické vymoženosti moderní. Jeli koncepce Myslbekova vždy ryze původní, česká v poetické síle a v povznešené šířce své, jsouli tvary těl u něho vždy do všech detailů samorostle národními, jsouli tahy tváří a výraz jejich vždy originálními, pojíce sympatickou produševnělosť, smělou otevřenosť a noblesu vší slabovitosti prostou k souboru rysů pro něho charakteristickému — tož zase jednotlivé effekty komposiční, arrangement roucha, přesnosť a výmluvnosť pohybu, řiznosť modelace, snaha po malebnosti dojmu jsou umělcem z nové plastiky francouzské na půdu českou přeneseny. Francouzské sochařství, nyní právě znamenitému rozkvětu se těšící, bylo Myslbekovi *školou*, tím, čím škola umělci býti má, on učil se od něho oním nevyrovnaným způsobem jak vlaští umělci renaissance od výtvorů sochařství antického se učili, oním způsobem, v němž jediné možnosť vývoje a možnosť pokroku je založena.

Individualita Myslbekova jest tak imponující, že již nyní můžeme na některých dílech mladších sochařů našich vliv její postřehnouti. Tak kráčí na př. Bernard Seeling *allegorickými postavami na radnici Josefovské* zcela zřejmě ve šlépějích jeho. Zejmena Pilnosť a spořivosť, mladistvá to postava ženská s vřetenem v pravici, vedle úlu stojící, úpravou roucha, náklonem těla a různými detaily v provedení Myslbeka živě nám připomíná. Ryze slovanským duchem prodchnuta je též Důstojnosť, muž v dlouhé říze, kolem boků širokým pasem spjaté, jež dle příkladu Manesova, pro pohanské předky naše typickou se stala. S beder mužně zdatné té postavy splývá široký plášť, effektně v řasy složený, pravice ukazuje na desku, kterouž levice třímá. Hlava je pozvednuta, zrak směle ku předu upřen; nezcela příjemně dojímá výraz a typ tváře, poněkud sveřepě drsný. Za to komposice sochy, patrně pod dojmem děl Myslbekových vzniklá, je zdařilá, a životnosť dojmu opravňuje nás k náhledu, že by Seeling, v tomto směru pokračuje, pěkných úspěchů se domohl. Z jinakých prací umělcových, z nichž jeho dvě skizze pro konkurs mostní tu toliko připomínáme, jsou nejzajímavější *restaurace soch Braunových*, blíže chrámu Kukuského postavených. Seeling uchopil se obtížného úkolu toho s velkou pietou a vpracoval se šťastně ve zvláštní sloh geniálního tvůrce sv. Luitgardy. Jest to, jak známo, především živosť a výmluvnosť pohybů a při všem

neklidu barokka přec jistá monumentálnosť, kterouž díla Braunova vynikají.

Slohově témuž věku — ač zas směru poněkud jinému — náleží *busty*, jež Josef Mauder *pro palác Nosticův* pracoval. Jsou to ovšem komposice původní, při nichž však umělec s taktem tak jemným a se zručností tak nevšední se vžil ve spůsob pojímání, v úpravu draperie i v onen zvláště nesnadný, delikátně kapriciosní spůsob modelace doby Dienzenhoferovy, že z nich samých již bylo zřejmo, kterak v umělecké povaze Maudrově některé tahy sochařům barokka kongeniální se nalézají. Také vliv moderní plastiky francouzské obráží se v pracích mladého, v jistých směrech nevšedně talentovaného umělce tohoto. Maudrova díla nejsou nikdy nezajímavá, nikdy banální. I když mají své nedostatky nepopíratelné, jako na př. *skizze*, s kterou pro *skupiny mostní* konkurroval, a *náčrtek pro pomník Havlíčkův*, prozrazují přece vždy, že z ruky umělce duchaplného a vzácnou jemností vkusu nadaného pocházejí. V postavách Libuše, Přemysla a Lumíra, kteréž ve skupině mostní jsme viděli, postavil se Mauder na půdu národně českou, třeba typu Manesovského v podobě zjemněné a tím poněkud seslabené byl tu použil. V duchu francouzském je zase myšlena a provedena *deska na rodný dům Čermákův* určená. Od reliefu polovypuklého až k plné plastičnosti forem, z plochy zúplna vystupujících, jest na ní allegorická postava ženská s nevšední hotovostí vymodelována. V levé ruce, k tělu přimknuté, zvedá větev vavřínovou, sličná hlava její jest odkloněna a pohled obrácen vzhůru k ruce pravé, jež jmeno Čermákovo do desky vrývá. Posunkem tím a zároveň též vlajícím rouchem jest pohyb vznášení se znamenitě vyjádřen. Eurythmie obrysů jest naskrze zachována, aniž by živé pravdivosti dojmu na újmu byla. Co umělec jemné ruky a bystrého zraku jeví se nám Mauder též ve svých pracích portrétních. *Busty Bolzanova* a *Jablonského*, jež vynikají stejně noblesou pojímání i živostí, tím vzácnější při podobiznách lidí, jichž tahy umělec ze skutečnosti studovati nemohl, *poprsí známého umělce* Pražského effektně traktované a velkou podobností se vyznamenávající, svým časem na Žofíně vystavené, *medailon dr. Braunera* na hřbitově Vyšehradském čítáme mezi nejzajímavější výtvory portrétní plastiky české.

K oněm sochařům našim, jichž jmeno teprve v letech posledních známým se stalo, náleží J. Procházka, který pěkným *návrhem pro pomník Veverků* společně s J. Hergesellem pracovaným, jemuž od komitétu Pardubického druhé ceny se dostalo, ponejprv na širší veřejnosť vystoupil. Umělci zvolili pro skupinu motiv ten, žeť vynálezce ruchadla vedle bratrance svého se vzpřímiv — budoucnosť pluhu svého věstí — motiv to plasticky působivý, avšak pro povahu předmětu nezcela případný. Komposice celku zas, jež Myslbeka zřejmě připomínala, byla velice obratná, celkový dojem ladný, zajímavý a životný. K slabším pracím náleží *allegorické skupiny na Grand-hôtelu* umístěné; velice zdařilá jsou za to díla z oboru plastiky náboženské průběhem posledních dvou let od Procházky provedená. Vedle sochy *Panny Marie*, vynikající ušlechtilým rythmem linií, řadí se sem *sv. Rochus*, při němž Procházka co obratný luštitel problémů rouchových se objevil a také podrobnou charakteristikou postavy světcovy umělcem myslícím se ukázal;

sv. Jiljí, o rok později provedený, zas překvapuje životností vylíčení a jakousi momentánností v pohybu, která přece důstojně klidnému dojmu na újmu není.

Uvádímeli Josefa Strachovského naposledy mezi sochaři našimi, stavíme jej na to místo, protože co nejrozhodnější realista jaksi zavírá řadu, kterouž s idealisty nejvíce výlučnými jsme počali. On v dobrém ocenění předností a konečně též mezí nadání svého také napořád výhradněji přestává na tvoření děl s uměleckou povahou jeho se srovnávajících, a tak můžeme říci, že v posledních letech vyšly z rukou jeho práce vesměs pozoruhodné. Ještě *pamětní deska Rokycanova*, kterouž rodnému městu výmluvného kazatele Týnského daroval, nebyla ve všech svých částech stejně šťastně myšlena a provedena. Kdežto medailon s hlavou Rokycanovou v každém ohledu uspokojoval, byly allegorické postavy dětské rozhodně slabší. Od té doby poznali jsme řadu portrétních poprsí, v nichž ve všech vzácný talent Strachovského pro zachycení charakteristických rysů tváře, jakož i velká jeho zručnosť technická zřejmy byly. Vedle velezdařilých *bust dr. Riegra* a *dr. Černého* jmenujeme ještě *poprsí pí. M. Červinkové*, práci to, jež životností svou, podobností a pěkným provedením detailů vyniká. Tytéž vzácné vlastnosti, jež ze Strachovského učinily jednoho z nejpřednějších portrétistů našich, obrážejí se také v jeho dílech monumentálních. Během posledních dvou let ozdobil umělec ten tři města česká výtvory svými, a jest jisto, že vlastenecká snaha Prahy i našeho venkova ještě často mu poskytne příležitosť čelné osobnosti z bližší i vzdálenější minulosti naší — jichž kultu on takřka talent svůj věnoval — spůsobem napořád dokonalejším nám předváděti. Mezi rokem 1882 a 1883 vznikl *pomník Havlíčkův*. S citem a porozuměním vžil se tu Strachovský v uměleckou svoji úlohu a snažil se zobraziti v díle svém nepřekonaného publicistu českého v podstatě pravdivě a věrně, jak dosud žije v památce současníků svých, avšak též vyhověti oněm všeobecným požadavkům uměleckým, bez nichž by dílo jeho s účinkem monumentálním se minouti musilo. Přesvědčivě působí na nás v ohledu uměleckém již hlava, s tím výrazem vůle neoblomné a intelligence neobyčejně bystré, jíž žádnou námitkou v rozpaky uvesti nelze. Nad zrakem přímě a vážně dolů upřeným klene se mocně svraštělé obočí a čelo s hněvnou čarou uprostřed. Tváře osmáhlé, ústa k řízné odvetě pohotová a pevná, energická brada dovršují dojem celkový. Tělo čamarou oděné jest lehce zakloněno, levice k srdci přitištěná zadržuje zároveň plášť, dolenní část postavy halící, pravice jest, jako by v gestu řečnickém, s dlaní vzhůru obrácenou, pozdvižena a ponatažena, kterýmž posunkem zároveň učitel, buditel i zastance lidu svého případně jest vyznačen. Postavení je právem pevné a bez hledanosti sebevědomé, jak muži zcela o své mravní síle nevývratně stojícímu přísluší. Plášť, formovým i statickým požadavkům pomníku zároveň sloužící, není žádnou konvencionelní draperií, která by s realistickým kostymem jinakým v rozporu se nalézala; jest to plášť s límcem kožešinovým, jakého Havlíček skutečně užíval. Realism jeví se též v provedení látek jednotlivých, v traktaci vlasů a vousů jakož i v modelaci tváře a rukou. To vše pak přispívá, zároveň s podrobným provedením všech detailů menších a vedlejších, k jakési zvláštní

intimnosti dojmu, kterou při osobnosti v té míře populární, jako Havlíček jest, za přiměřenou uznati musíme.

Současně skoro provedl Strachovský *pomník vynálezců ruchadla*, jejž uvědomělé rolnictvo slavným krajanům svým v Pardubicích vztýčilo. Umělec pojal oba bratrance v tom momentu, kde mladší z nich, rolník a vlastní vynálezce ruchadla, myšlenku svou staršímu, kováři, pomocí malého modelu znázorňuje a k zhotovení nástroje jej vybízí. Situace ta jest o sobě velmi šťastně zvolena a s řídkou jasností vylíčena. Různé povahy obou mužů, rozvážný klid vlastního vynálezce a živější temperament bratrovce jeho jsou výborně podány, zejmena mladší jest výtečný typ českého rolníka. Kostym doby je s plnou věrností v skupině zachován, provedení jednotlivých částí jeho, jakož i všech detailů vůbec velice přesné. Komposice běžným akademickým pravidlům se vyhýbajíc, vyhovuje přece všem požadavkům díla monumentálního. Také v *pomníku Žižkovu v Táboře*, poslední to práci Strachovského, obrážejí se zřejmě všechny význačné vlastnosti nadání jeho. Nepřemožený vojevůdce Táborský stojí tu před námi v plné zbroji s polským pláštěm svým na ramenou; levice uchopila pevně jilec dlouhého meče, pravice v posunku velitelském třímá buzikan. Jako tento dvojný pohyb rukou nám naznačuje obě čelní stránky povahy Žižkovy, tak též z typu a výrazu tváře vyzírá činorodá energie i bystroduchá rozvážnosť vůdcovská zároveň. Základní rysy obličeje i detaily kroje a zbroje prozrazují podrobné studium nejnovějších pramenů historických. Všechny ty motivy, dějinnou pravdou poskytnuté, jsou pak za účelem dojmu životného a význačného s velikou obratností zpracovány a využitkovány. Řízný kontrast mezi obratem hlavy a těla i pravé páže oživuje komposici sochy, kdežto zas příkrá, spoře článkovaná silhueta celku klidu přísného dodává. Žižka Strachovského je socha v každém ohledu velice zdařilá — nevyhovujeli ještě zúplna oné rázovitě ideální představě, kterou si veřejnosť česká o velkém reku husitském utvořila, zazlíváme to umělci tím méně, čím častěji jsme byli toho svědky, že ruka umělců i péro básníků jinak vzácně nadaných, marně se pokoušely dokonale vylíčiti mnohostrannou a přece ocelivě jednotnou osobnosť nepřekonaného vůdce Táborského.

Příští dějepisec moderního umění českého poznamená as dobu, v níž právě žijeme, co dobu kvasení, v níž množství směrů nejrůznějších se křižuje a prostupuje, aniž by se dosud předvídati mohlo, který z nich větší počet následovníků a stoupenců v sobě soustředí. Zároveň poznamená, že v letech těchto realism i idealism, směr národní, pozůstatky romantismu, vlivy francouzské a Mnichovské, linearism i kolorism měly representanty své mezi figurálními malíři českými, dodá však také, že všichni ti stoupenci snah nejrůznějších svorně vedle sebe postupovali každý tou cestou, na niž individualita osobní, okolnosti vnější neb i náhoda jej poukázaly. Neníť náš umělecký ruch tak živý ani tak hybný, aby tu možny byly ony prudké střety směrů, ony vášnivé zápasy stran, v něž jinde, ve velkých střediskách uměleckých malíři a s nimi též obecenstvo se utýkali neb dosud utýkají. Vždyť i nejeden z umělců našich není sám v sobě zjevem jednotným, kloně se tu blíže k tomu, tu k onomu směru, podle látky, o jejíž vylíčení se mu právě

jedná. U nás není ani onoho antagonismu zásadného mezi akademií a jednou částí umělectva, který jinde, na př. svým časem v Paříži, tak mocně vzrušoval společnosť otázkami uměleckými se zajímající. Velká většina odchovanců akademie Pražské jakmile práh síně učební překročí, setřásá se sebe zásady, jež jí tam vštípeny byly, o nichž tuší, že na výši moderních názorů a vymoženostní naskrze nestojí, a hledá buď v některé škole zahraničné neb v náklonnostech svého talentu nová vodítka pro snažení svoje. Tak stalo se přirozeně, že nejstarší a dočasně nejmladší naše generace umělecká mají do sebe jisté tahy příbuzné, kdežto nejčelnější representanté malířství českého mezi oběma stojíce, jak v technických vlastnostech, tak v zásadách tvoření uměleckého nižádné stopy svých let školních si nezachovali.

Chcemeli několika slovy charakterisovati „školu Staropražskou“, můžeme říci, že v koncepci i technice je odnoží t. zv. směru romantického, který v první polovici tohoto století zejmena v Německu a Rakousku kvetl, přibíraje na sebe formy různé. dle různé národnosti umělců jej vyznávajících. Všude však sahal pro látky své nejraději do minulosti středověké, neznaje arciť onoho širokého pojímání sujetů historických, onoho prohloubení výrazu a typu, ani smělého provedení technického, ni brilantního koloritu, bez kterých si nyní malbu historickou představiti nemůžeme. Z čelných Pražských představitelů tohoto směru zbyli jedině Lhota a Javůrek, umělci ve svém způsobu vynikající, od nichž jsme v letech minulých, dokud úřad učitelský tak výhradně čas jejich nezabíral, uzřeli mnohou pozoruhodnou práci, význačný moment z dějin českých nám předvádějící. Také Petr Maixner náležel do řady této, jakož i A. Habal, rodák Skutečský, jehož dílo jsme před dvěma roky v Praze seznali, jenž v letech padesátých ve Vídni působil, a v květu mládí tam zemřel.

O Maixnerovi, jemuž pohrobní vzpomínky a ocenění s péra povolaného v listech těchto se již dostalo, nebudeme se z této příčiny šířiti; jen stručně zaznamenáváme, že v poslední léta spadá kromě *Výpravy Vlastiny*, rozměrného to obrazu olejového, jenž k nejzdařilejším pracím umělcovým náleží, počet jeho nejlepších restaurací středověkých obrazů nástěnných (v kostele sv. Barbory v Hoře Kutné, v Slavětíně, na Staroměstské věži mostní atd.), obor to, v němž sotva kdo jemnocitného toho znalce českých maleb gotických a přesvědomitého i sběhlého obnovovatele jejich nám nahradí.

Od Habala, umělce zvláštního též tím, že byl hluchoněmý, viděli jsme v salonu Lehmanově obraz historický z r. 1853, který nám jej přese všechny nedostatky zastaralé techniky ukázal co talent, jenž k nadějím nevšedním opravňoval. Thema malby *Albrecht II., hrabě Habsburský loučí se před odjezdem svým do Palestiny s rodinou svou a přijímá přísahu svého syna Rudolfa, že bude následovati otců svých*, jest poněkud odlehlé a nezcela vděčné. V hlavních přednostech obrazu, vniternosti a vážné opravdovosti výrazů a v případnosti a výmluvnosti posunků, na mladistvý věk umělcův zcela neobyčejných, obráží se snad též vlastnosti, jež v jemně ostruněné duši nedostatek mluvy a sluchu záhy vzbuzuje. Komposice celku je nenucená a případná. Hlavní skupina Rudolfa a otce jeho stojí též v hlavním proudu světelném, skupení,

jež ostatní členové rodiny na pravé straně tvoří, jest méně intensivně osvětleno, ostatní osoby jsou vhodně v pološero pošinuty. Sem tam vadí nám ovšem jakási parallelnosť linií, avšak šťastná rozmanitosť v typu, v stáří a v pohlaví osob nedostatek ten opět vyvazuje. Šedavý, jednotvárný kolorit, světla poněkud „skleněná", těžké stíny a modelace nedosti životná jsou vesměs příznaky školy, pod jejímž vlivem Habal se vyvinul.

V ovzduší zásadně jiném ocíťujeme se přistupujíce k oné skupině umělců našich, již v šlepějích mistra Manesa postupujíce ideální své koncepce na základech formové mluvy ryze národní provádějí. František Ženíšek byl první z malířů našich, který rozpoznal význam Manesův a přihlásil se polo vědomě, polo bezděky, již v pracích let jinošských, první k praporu toho umělce, jemuž dosud jedinému — a to bezděčně — se zdařilo povzbuditi u nás zárodky národní školy malířské. Ukázalo se na malbách v prostorách národního divadla provedených, že cesta, kterou Ženíšek a s ním Aleš a také Tulka tam se dali, je pravá a zároveň též že zásady uměleckého tvoření, kteréž oni z děl Manesových si vyčtli, jsou z těch, na jichž základě mladé síly umělecké dále samostatně se vyvíjeti mohou. Tak nejsou též díla Ženíškova, při vší velké vnitřní příbuznosti, ni v komposici ni v mluvě formové žádné oplesky výtvorů geniálního onoho tvůrce typu československého, nýbrž mají svoje zvláštnosti, slabosti i přednosti, tak osobité a charakteristické, že Ženíška k nejoriginálnějším mezi malíři českými právem čítati musíme. Malby divadelní, hlavní dílo Ženíškovo z let posledních, nalezly již posouzení v místech těchto. Z obrazů, jež vedle nich neb po nich z rukou umělcových vyšly, stojí jim sujetem neb pojímáním nejblíže rozkošná postava *Milostné lyriky*, kterouž jsme v roce 1882 na Žofíně uzřeli. Svěží formy mladého ženského těla, volně se vznášejícího, dvojice bělostných holubů na natažené páži dívčině se laskajících, roztoužený výraz tváře i nálada krajiny v jarní květnaté zdobě u nohou jejích se prostírající, charakterisují předmět oním, prostě malebným spůsobem, který Ženíškovi je vlastní. Oblé, měkké a při tom přece zdatné formy, růžový inkarnat s plavým vlasem roztomile harmonující, typ obličeje plný naivní něhy, tento celek zvláštní v čisté spanilosti a zdravé ryzosti zásadně se lišící ode všeho, co v oboru podobném souvěké umění jinonárodní produkuje, připomíná nám do všech detailů allegorické postavy na stropě foyeru a hlediště divadla národního. Při všem idealismu v pojímání a v mluvě formové prozírá přece u Ženíška vždy též svědomité studium přírody, bez něhož umělec skoro bezvýminečně v prázdnou šablonovitosť upadá. Nejen v kresbě, modelaci a pohybech, také v karnaci a koloritu vůbec jeví se snaha po pravdivosti a životnosti dojmu, kteréž moderní názory realistické právem tak nerady při díle uměleckém postrádají. Také nejnovější velký obraz Ženíškův, *Božena*, jest na základě studií nejbedlivějších vytvořen. Po prvé rozřešen v díle tom spůsobem opravdově uměleckým úkol dosud nedostatečně pojatý a přece ve mnohém ohledu nemálo vděčný. Obraz Ženíškův přidržuje se do podrobna líčení, jež o setkání knížete Oldřicha se sličnou dívkou selskou Dalemil podává. Ačkoli pak k suchoparnému vypravování kronisty tah za tahem přilíná, přece jest to celek plný poesie a pravdy vnitřní, výjev tak jasně a přesvědčivě

vypravovaný, žeť zvláštního výkladu nepotřebuje. Pochopujeme plně, žeť kníže před zjevem tím, spanilým a zdatným zároveň, oře svého tázavě zadržel „plameny lásky v prsou svých pocítiv,“ žeť dívka „sněhu bělejší, labutě jemnější“ nesměle a přece jaksi milostně důvěřivě k mužně důstojné postavě jeho vzhlíží. Uměleckým středem komposice jest právem Božena, jež v samém popředí stojíc lepostí a světlostí zjevu svého z podřízeného a temnějšího okolí v bělostné půvabnosti vyniká. Jakkoli sličná ta postava jest v ryzé typické českosti své volným výtvorem fantasie umělcovy, přece zas by tělo tak znamenitě životné bez pracné průpravy studií bylo vzniknouti nemohlo. Svědomitosť a jistota, s níž Ženíšek veškery formy ovládá, jest vůbec z celého obrazu zřejma. Kresba je tu naskrze pevná a jemná zároveň, a přece není virtuosnosť ve zbytečných a hledaných skurcách nikde na jevo stavěna. Modelace, při vší plastičnosti delikátní, karnace jakož i kolorit rouch i krajiny jsou v dokonalém souhlase s dojmem reálným. Protivy mezi světly a stíny nejsou nikde větší, než při výjevu býti mohou, jenž pod širým nebem se odehrává. Zvláštní harmonie tónů převážně světlých a místy opět poněkud tlumených, tyto jako lehkým úderem vyvolané a jasně znějící akkordy barevné, jejichž dominantou vládnoucí zeleň jest, souhlasí výtěčně s idylickým rázem příběhu, ještě zvýšeným okolností tou, žeť umělec části krajinné, již o sobě velice zajímavé, rozměry neobyčejné vykázal. Při všem realismu, jehož Ženíšek takto v detailu se dopíná, zůstává přece zase idealistou co do celkové koncepce své. Jeho skupiny nemají nikde ráz pouhé nahodilosti, ony jsou zcela dle zásad umění ideálního s rozvahou uspořádány, v liniích rytmických vybudovány, konturou plynulou a ladnou ohraničeny, rovnovážně proti sobě kladeny a postavami podřízenými opět uměle mezi sebou spojeny. Tak komposice celý výjev z oboru všednosti povznáší opět u vyšší říš, a v ní spočívá z části podstatné tajemství oné lahody a jasnosti, jimiž obraz tento nás poutá.

V obor malby dekorativní spadají čtyři postavy *počasů ročních* na domu Wiehlově v třídě sadové, od Schickanedra dle kartonův umělcových provedené, kteréž již pouhými silhouetami svými z daleka ruku Ženíškovu věstí, dále pak sgrafitto na čerpací stanici Staroměstské, o němž jsme se již zmínili. Jest tu vylíčena *scéna z obležení švédského* tahy ráznými, výtečně přispůsobenými účelu kresby i spůsobu provedení jejího. Komposice výjevu je mistrně jasna jak vzhledem na odstupňování osob a skupin, pro dekorativní účinek tím důležitější, tak vzhledem ku předmětu samému. Stateční obhajci — z nichž vyniká zejmena postava odvážného studenta až k samým řadám nepřátel proniknuvšího a pažbou své pušky proti dorážejícím naň důstojníkům švédským zdatně se bránícího — zaujímají dvě třetiny obrazu, kdežto Švédové skrovnějším počtem mužů a skrovnější prostorou, jež zaujímají, zřejmě co podléhající jsou označeni. Tato situace též v pohybech obou stran znamenitě se obráží: kdežto Čechové směle ku předu se ženou, couvají nepřátelé neb stojí na místě, a proti každé ráně z jich strany namířené zvedá se obranně neb útočně zbraň česká, což zejmena v středu komposice jest velice účinné. Při tom jest výjev tento v skutku velice napínavě podán, k čemuž zcela neobyčejná přesnosť a síla v pohybech

nemálo přispívá. Žádný z těchto studentů, měšťanů a vojáků nebodá na plano, žádný nechápe se pušky, cepu neb kordu svého nejapně, každý třímá zbraň v křepké páži s pevností a obratností bojovníka zkušeného, každý rozkročuje se, obrací, přikrčuje tak, jak situace toho vymáhá. Tak jest sgraffito na průčelí vodárny v každém ohledu důstojné zobrazení památných chvil, kdy stará česká síla naposledy v samočinné, hrdinné obraně domoviny vítězně se osvědčila. Jeť Ženíšek stejně šťasten v zobrazení výjevu klidného i scény nejpohnutější; zdravá spanilosť ženská i zdatná křepkosť mužná nalézají v něm ličitele stejně povolaného.

Že také v pojímání humoristickém Ženíšek dovede veškery skvělé stránky talentu svého k platnosti přivesti, o tom přesvědčil nás svým rozmarným cyklem, známou pohádku o *zvířátkách a Petrovských* výtečně illustrujícím. Cyklus ten, sestávající ze sedmi obrázků, v dlouhý pruh spojených, objednal před časem jeden z Vídenských obchodů uměleckých, vloni spatřili jsme jej na výstavě Žofínské. Jest to práce, jež koncepcí i provedením nejen k nejzajímavějším pracím Ženíškovým, nýbrž — pravíme to s dobrou rozvahou — k nejlepším výtvorům v oboru podobném náleží. S taktem mistrným zůstává celek na onom rozhraní mezi pohádkou a příběhem skutečným, jak znázornění výtvarné v případu podobném toho vyžaduje. Pevná a řízná kresba dominuje tu právem koloritu toliko lehce nadechnutému. Spustlosť, surovosť, lakota a nízká obmezenosť zračí se všude ve tvářích zlosynů, však tu neb tam s jakýmsi přídechem komičnosti, jenž nám nenápadně připomíná, žeť humor umělcův nad dějem líčeným se povznáší. Též celá ta znamenitá charakteristika postav a hlav zastavuje se právě při čáře, přes nižto s plnou opravdovostí dále vedena jsouc, odpor a děs by v nás způsobila, jest nám, jako by mimovolný úsměv na rtech vypravovatelových prozrazoval, že přece jen o pouhou pohádku zde běží. Celý traktament, a celkem též komposice, ač místy nezcela nenucená, jsou v plném souhlase s obsahem bajky, jež ve slupce humoristického vypravování naučení o moci zlého svědomí v sobě tají. Jeviště krajinné přimyká se osvětlením a náladou vždy těsně k ději samému a jeví onu originálnosť a šířku koncepce, kterou jsme též při Boženě vytkli.

Jen povšechně a souborně můžeme se zmíniti o řadě podobizen, jež poslední dobou z ruky Ženíškovy vyšly. Jistota a precisnosť kresby, v níž podobnosť tahů vždy především jest založena, energická modelace a charakteristické pojímání jsou přednosti jim všem u vzácné míře vlastní, přednosti to, kteréž při portrétu mužském, a to zase nejvíce při osobnostech starších, s tváří životními zkušenostmi neb prací duševní co do výraznosti prohloubenou, ku zvýšené platnosti přicházejí.

Se Ženíškem těsně spřízněn co do hlavních cílů umění svého — ač podstatnými vlastnostmi nadání a názorů svých od něho se liší — jest Mikuláš A l e š, spolutvůrce monumentálních maleb foyer divadla národního zdobících. Nemůžeme žel zaznamenati žádného díla, kteréž by umělec ten v letech těchto byl dokonal. Záleží to jednak ve všeobecných našich poměrech uměleckých, jednak ve zvláštním směru nadání Alešova. Jeť on přece jen více poetou než umělcem výkonným, myšlenku pak, byť sebe originálnější, sebe hlubší byla, neocení veliké obecenstvo nikdy, když v provedení do všech podrobností propraco-

vaném výrazu nenalezla. Ani illustrační práce Alešovy nejsou tak přesně a svědomitě provedeny, jak toho vkus valné většiny obecenstva vyžaduje, i při nich podaří se jen patřiteli zvláštním jemnocitem nadanému vniknouti ve vlastní intence umělcovy. Litujeme toho tím více, any tyto intence jsou vždycky ryze umělecké, každé snahy po banálním effektu prosté. Připomínáli nám Aleš svou suverénní nedbou formálních požadavků malířských jistou skupinu umělců německých, z první polovice tohoto století, kteří v přímém kontrastu s většinou malířů nyní žijících jediné *obsahu* svých výtvorů význam přikládali, spůsob vylíčení jeho za věc mimotní a vedlejší pokládajíce — tož zas tím zásadně od nich se liší, že jeho myšlenky nejsou nikdy chladné neb temné abstrakce, jimž tvaru znázornitelného vůbec nenuceně dodati nelze, nýbrž idey cele *malebné*, básně *výtvarně* myšlené. Tím, jakož vůbec veškerou svou individualitou jest Aleš ryze český. Jak dokonale v národní živel se vnořiti dovede, a jaké perly z něho vyvažovati zná, ukázal v nejedné postavě ze svého cyklu divadelního; že také v říši přítomnosti a skutečnosti se zrakem bystrým se rozhlížeti umí, o tom svými znamenitě charakterisovanými studiemi krojovými a typovými z luhů českých nás přesvědčil.

Představitelem tradicí Manesovských, ač nikoli tak rozhodným jak Ženíšek a Aleš, jest, či spíše snad byl, též Josef Tulka, o jehož tajeplné osudy svým časem užší kruhy Pražské nemálo se zajímaly. Uvádíme jej toliko, aby jmeno tohoto, vzácným jemnocitem nadaného a velice svědomitého umělce zde neschászelo, ač malby v loggii divadla národního jsou jedinou prací z let poslednějších, jež obecenstvo české od něho seznalo. — Také v některých pracích Adolfa Liebschera zračí se zřejmě vliv Manesův, a to jak se nám zdá, napořád rozhodněji, však celou povahou uměleckou náleží on přece jen směru povšechnějšímu, jenž jest realismu bližší, i stavíme jej proto co zjev celkový na místo jiné.

Idealistou celým základem nadání svého jest za to Felix Jennewein. Čítáme jej k nejzajímavějším zjevům mezi umělci našimi, pro zvláštnosti nepopíratelného jeho talentu i pro zvláštní tu, řekli bychom umíněnosť, s kterou přísnému studiu technických podmínek umění svého se vyhýbá. Kritika znalecká i úsudek laický při nejedné příležitosti vyčetly Jenneweinovi četné nedostatečnosti formálné, avšak s úspěchem nedosti patrným. Při tom však nescházejí mu nikterak schopnosti ryze výtvarné, on dovedl si vytvořiti svou vlastní mluvu formovou, o niž bychom si arciť nepřáli, aby v užívání všeobecnější přešla, kterou však přece plně uznávati můžeme a musíme. Nadání jeho jest hluboce založeno, snaha po vážném dojmu opravdová, což dvěma pracemi cyklickými v letech těchto provedenými opět osvědčil. První z nich, *Píseň* a účinky její líčící, vyniká skutečnou silou a hloubkou koncepce. V čele stojí Poslání písně, pak následují: ukolébavka, píseň lásky, píseň útěchy, píseň kostelní, píseň radosti, píseň úmrtní a na konec návrat písně k Tvůrci, který ji byl k útěše lidstva stvořil a na svět vyslal. V život reálný zasáhl Jennewein pětidílnou komposicí *Daň z krve* přezvanou, r. 1882 na Žofíně vystavenou. Jakkoli thema práce této, ničení rodinného štěstí válkou, v níž všeobecná povinnosť branná teď všechny zve, jest přímo ze soudobé skutečnosti

čerpáno, přece umělec dovedl celek básnickou náladou prodchnouti a jakýmsi pelem ideálním jej obestříti. V ohledu technickém tyto listy, na reprodukci světlotiskovou vypočítané, jeví pokroky značnější, zejmena pokud kresby a modelace se týče. Také proporce jsou méně táhlé, výrazy rozmanitější a tvary neztrácejí se duchovitě pod rouchy je kryjícími, jak ve starších pracích Jenneweinových se stávalo. Pozoruhodný je také zde jemný smysl umělcův pro charakter krajiny, jehož on vždy spůsobem velice působivým k zvýšení nálady použiti dovede.

Mimo klopotný ruch národního našeho života vyrostl a vyvinul se umělec, jehož přece plným právem ku svým počítáme — Vojtěch Hynais. Kdo se kdy kochal v dekorativních malbách, jimiž on místnosti královské v národním divadle ozdobil, kdo okem vnímavým pohlíží na geniálně rozvrženou jeho oponu, přisvědčí nám, že talent takového druhu uprostřed našeho každodenního boje o život by tímto spůsobem se byl rozvinouti nemohl. Právem povolali jsme si jej, by hudbou svého štětce nám oslavil dovršení zlatého domu Nadvltavského, jeho umění oceníme plně jen ve chvíli nálady úspěchem rozjařené, v okamžicích, kdy mysli naše splněním tužeb dlouholetých radostně jsou vzrušeny; rmut starostí a trpkosť sklamání nejsou vhodnou folií pro ty šťastné lidi, jež on jako přímo ze zlatého věku člověčenstva na plátno svoje přenáší. Při tom Hynais, jakkoliv postavy jeho mluví s přízvukem rozhodně francouzským, přece jest Čechem dokonalým, v jeho umění idylickém nalézá ohlasu nejedna struna, jež v písních venkovského lidu našeho jasně zvučí, on je cele náš svou jemností a klidnou veselostí, vnímavostí pro náladu krajinnou, svěžestí a naivností své koncepce, svým vzácným, skoro hudebným citem pro rytmus barev a linií. Principie, které v Paříži za své přijal, ono zvláštní účinné sloučení idealismu s realismem životným, spůsob modelace, bez silných kontrastů účinku plastického se dopínající, úprava rouch, neméně pak plavý ten kolorit prodchnutý harmonií nejjemnější, souhlasí s povahou jeho tak dokonale, že neznáme umělce, jehož individualita by v nás dojem jednotnější a v sobě více vyrovnaný zůstavovala. Tyto vzácné vlastnosti obrážejí se ve veškeré produkci Hynaisově. Chceme tedy jen ještě uvesti, že hlavní, dosud nedokončenou prací umělcovou z doby nejnovější jsou čtyři *dekorativní malby pro villu Lecomteovou* v Auteuillu určené. *Sv. Cecilie*, kterou, jak známo, pro Bendlova Skretu s obětavostí vzácnou provedl, náleží pro naivní líbeznosť výrazu, každé sentimentálnosti prostého, pro čistou půvabnosť svého zjevu k nejlepším moderním zobrazením světice této. Hynais vydobyl si vzácným talentem svým v Paříži již jmena velice čestného; pro toho, kdo hmotných dokladů k tomu vyhledává, podotýkáme, že barevná *skizze jeho opony divadelní* tam za 15.000 franků kupce nalezla v osobě p. Gobillona, obchodníka s předměty uměleckými.

Z rodičů českých, však na půdě cizí podobně jako Hynais narodil se též Pavel Mervart.[1]) Zvěděli jsme o umělci tom teprve vloni, u příležitosti výstavy Žofínské, a vřadili jsme jím v utěšené se rozmahající kruh umělectva českého opět talent nový a vzácný. Mervart stal

[1]) Otec Mervartův pocházel ze Skutče, odkud na půdu ruskou se vystěhoval, kdež mladý Pavel r. 1855 se narodil.

se v Paříži, kam pro doplnění svého vzdělání technického se odebral, žákem H. Lehmanna, odchovance Ingresova. Při obraze na Žofíně vystaveném, který *Výjev ze zátopy* líčí, jeví se směr Ingresův ve velké a ideální koncepci forem a děje znázorněného, jakož i v pevnosti kresby a přesnosti kontury. Převaha kresby nad barvou — aspoň na tomto obraze, kde karnace místy ještě tóny sklenité vykazuje — a ušlechtilá ladnosť všech hlavních linií, jsou odznaky, jež umělec se směrem znamenitého idealisty francouzského sdílí. Možná, že nynější kolorit a nynější techniku Mervartovu dle díla tohoto již posuzovati nesmíme. Jest to práce starší, po níž r. 1882 *Nihilistka* následovala a k níž roku 1883 *Mladý Mojžíš* přistoupil. Oba obrazy tyto byly medailemi poctěny; umělec sám pak připuštěn k státnímu „salonu triennálnímu“, kam toliko díla vynikající přístup mají. — Roku loňského dokonal Mervart *podobiznu paní Ackermannové,* duchaplné básnířky a filosofky francouzské, který obraz za chef d'oeuvre umělcův platí a vysokými kvalitami provedení svého vyniká. Při tom při všem jest Pavel Mervart nejskromnějším člověkem na světě; vstávaje s jitřenou, pracuje bez únavy, a chceli sobě odpočinouti, zasedne k pianu, jež napořád otevřeno jest; neboť co pravý Čech jest Mervart též náruživý hudebník. „Jsa Francouz spůsoby svými“ — ať uvedeme slova kritika Pařížského — „živou svou výmluvností a joviálností, zůstal on Slovanem velkými aspiracemi, šířkou ideí a poesií svou. Velké obrazy historické, o kterých v mysli své přemítá, jsou vesměs z dějin velké rodiny slovanské váženy. Tak dělá Pavel Mervart česť vlasti své, krásné Čechii, tomuto klenotu Evropy centrální.“ (Dokončení.)

Nové písemnictví.

Básně.

I.

Na blankytu našeho veršovnictví vycházejí a rojí a blýskají se stále nové a nové zářivé hvězdy a třpytivé hvězdice, čerstvá a zase čerstvá světelná zřídla líbezné uměny.

Adolf Heyduk uštědřil nám rychle za sebou hned dvě nové básnické sbírky: *Na přástkách* v Poetických besedách a *Písně* v Nové bibliothéce spisů veršem i prosou. *Písně*, k nimžto přidána jest Heydukova zdařilá podobizna, jsou mé maličkosti přátelsky věnovány, a to ukládá mi zde jakousi zdrželivosť. Nicméně bude mi však dovoleno vysloviti přesvědčení své, že budou čtenářstvem naším nejméně tak povděčně přijaty jako jiné přední knihy Heydukových poesií. Jest věru každá jeho píseň čilá, jí

z očí bujná svěžesť září,
jasná, hladká na čele i tváři,
v zrůstu lad i síla,
šat má domácího kroje.

A právem může básník doložiti:

Je ta malá píseň moje
prostodušná všude,
po cizině nezatouží,
v jasné zřídlo pohádek se hrouží,
k ňadru růže klade,
za pás snítku chvoje:
národní je píseň moje.
— — — — — — —

„Nám pěje lid,“ napsal Kollar hrdě; „nám pěje Heyduk jako lid,“ můžeme říci radostně my. Vizme na př., jakou ryze českou toužebnou náladou chví se *Divoké labutě:*

Nebe se zatáhlo
do šířky, do dáli,
divoké labutě
k západu spěchaly;
letěly pod mlhou,
nizounko při zemi,
šumíce bílými
perutěmi.

Letěly, letěly,
v dálce jich pruh šedý
ztrácí se, uniká
před mými pohledy:
s nimi však u moře
pod mlhou při zemi
povívá touha má
perutěmi!

Čtěme báseň začínající slokou:

Česká země samá růže,
jako kytka živá,
kterou panna při veselí
na srdéčku mívá.

Nebo sledujme *Českou řeč:*

Nechlubte se řečí svojí,
chaso pýchou jatá,
proti českých zvuků zdroji
chud je pramen zlata;
projděte si celé světy,
v kterých hlahol roste,
libějšíli jsou kde květy
písně prosté?

V úvodě do sbírky *Na přástkách,* do svého domova na Rychmburk zalétaje, zadumává se Heyduk v upomínky na matku s bílým čepečkem, na sesivělého otce v Bibli čtoucího a na pohádky při kolovrátcích povídané. A různé ty a jiné národní zvěsti, balady a žerty nyní s námi básník v mistrně pružných, jadrných a zvučných verších sdílí, prosté idey, děje a postavy, jak je obraznost našeho lidu svému duchu přispůsobila. V *Odprose* dosáhne zlý bratr klidu pouze osobní jakousi kající zpovědí, již poškozenému bratrovi, třeba po smrti, činí, a *Vozka* a mlynář ve *Větrníku* podléhá útrapám svědomí, pokud svou vraždu neodčiní samovraždou. *Dva sny* varují před obapolným hněvem: v něm tají se dvojí smrt. Krvavá msta záští sáhá až i za hrob: tak za ni *Těžká je pokuta boží.* Soucit lidu, jak svědčí *Přípřežník,* vztahuje se i na němou tvář, na koně, jichž týrání stíhá těžký trest. Jsouli *Kamarádi* zločincové, i mrtvý druh druhy zničí. *Zazděná* obsahuje proslulou Rychmburskou pověsť o dceři otcem utracené. *Vodník* přináší nový motiv o tomto zbytku z našeho bájesloví: hoch odňal vodníkovi nezničitelnou lýčnou svatební botu a následkem toho se nemohli oženiti ani ten ani onen; neboť kdo tu botu má, nemůže se oženiti, a proto zní poslední sloky:

Co se ještě s botou dálo,
nevím ani dost co málo,
ondyno jen pravil kdosi,
že ji nevím kdo zas nosí. —

Od těch dob, ač čas se mění,
o tom, kdo se neožení,
pannu slyšeti i vdovu:
„Tenť má botu vodníkovu!“

Jaký význam asi vězí za touto báječnou botou? Vůbec není s vodníkem, jeli ženich, radno žertovati. *Vodníkova pomsta* stíhá toho, kdo mu kazí svatební hod, trestem utrpení. *Vyplněné přání* hájí právo mrtvých na příslušný jim klid a *Prsten* jejich posmrtní právo na jejich jmění hrobové. Krásnou metamorfosu nalézáme ve *Dvou růžích:* junák utrhne na dívčině hrobě růži, která se v noci v pannu mění, lásku jeho si vyprosí a pak navždy uvadne. Junák zhyne žalem pro ni:

Vsadili mu také keř jak dívce prve;
nezkvetl krom jednou růží jako z krve,
ale divno věru, jara mocná síla
na druhém též keři květ zas vynutila.

Květ ke květu stále kloní se a sbývá,
jak když milý milou objímá a líbá,
urvat růže nikdo zde se neodváží:
duše jsou, dí pověsť, jež ty hroby stráží.

U bezedné slatě ještě po své smrti neklidem pokutována jest vražedlnice svého dítěte — česká Marketka. V *Kovkopovi šedivci* zhyne vrah, kdežto vražděného vyšší pomoc zachrání. Vůbec vyžaduje náš lid, by zločin byl dostižen případným trestem. Tak *Vinař* jezdí po smrti na žhavém sudě za to, že za živa míchal víno:

Kdy by kletba všech, kdo pijí,
sáhla k nebes týnu,
tisíce by takých zvěstí
bylo vůkol Rýnu,

ale v Čechách kdy by těla
takých šelem stydla,
nebylo by ani jedné
cesty bez strašidla.

Ohnivý dům jest dokladem nenávisti, jakou náš lid chová proti lakomcům: lakomec zapíše se třebas i ďáblu, satan si ho chutě na plamenných křídlech odnese a kde bylo lakomcovo bydliště, zříti pak žhoucí dům. *Bratr Ivan* důvtipně ukazuje k tomu, žeť i nejzbožnější se zapomenouti může. Drastických žertů je náš lid z celého srdce milovníkem. Parodie *Na zámku* konečně posmívá se cimfrlínsko-eldorádské lásce paní direktorky s panem kancelářským. *Upoutaný rarach*, jakmile se mu podaří vazbě uniknouti, ihned vjede do ženy zbohatlé, kterou pak nezhojí nežli zvednutá pěsť. Na staré ženy má venkovan obzvláště spadeno: *Roubovaná baba*, toť babizna in genere, která prostností Petrovou a dopuštěním Kristovým v úděl za svou hlavu dostala hlavu čertovu.

Sbírkou *Na přástkách* podán jest nový vzor, jak se obohacuje poetická literatura národní. „Warum in die Ferne schweifen? Sieh, das Gute liegt so nah'!"

Hanumanem, tolikéž v Poetických besedách vyšlým, zabrousil si Svatopluk Čech jakožto humorista do posvátné Indie. Marně zrazuje ho z té práce jeho národní směr:

Řeknou: Tolik vábných květů
čeká jenom na poety
v našich luzích, tolik hrdin
v dějů knize domácí —
a ten kams až do Indie
pro šašky se trmácí!

Ale rarach pokušitel vítězí, a básník spěchá do pralesů hindustanských, jež ostatně možno také najíti třeba nad Vltavou nebo nad Dunajem. A potomek tohoto rekovného krále praopa, vrstevník osví-

ceného devatenáctého století, poslední Hanuman, jest rekem naší opičí bajky. Když jej královská matka kdys ve stinném koši sykomory uspávala, zastřelil ji námořník a vzal opího králevice s sebou do Evropy, kde tento ve vzácné roucho přistrojen, jest nucen na kvikavém kolovrátku prováděti umělecké kousky: ukláněti se, v karty hráti, krmě krájeti, parátka užívati a t. p. Pán jeho zatouží však posléz po moři a vsedne s ním na loď vezoucí podnikavého impresaria s herci, s primadonnami a balerinami do Indie, na jejíchžto březích se koráb roztříští a vše ve vlnách pohřbí až na opího božského prince šťastnou náhodou zachráněného:

Hanuman z té vřavy vyšplhal se
na stožár — v tom blesku žeh —
hromu rachot — vrchol stěžně klesl
v rozkypělé vlny šleh,
a s opičkou, jež se na něm pevně
držela, hloub oceanu hněvně
vyplila jej na indický břeh.
— — — — — — — — — —

Hanuman, druhý Petr Veliký, vrací se do své rodné vlasti jakožto královský reformátor v imponujícím svém uměleckém hávu:

Frak šarlatový s hojnou třásní zlatou
a spodky fialové za oděv
sloužily králi; hlavu hrdě vypjatou
kryl divotvárný klobouk veliký,
podobný onomu ve tvaru, slohu,
jejž nosil slavený syn Korsiky;
leč zlatý střapec v každém visel rohu
a nad ním chochol mohutný se skvěl
ze zlatých drátků, pestrých per a skel.
Ten oblek věru důstojným byl bohů!

A v něm ohlašuje opičímu sněmu první řadu svých oprav: odstranění ohonu, změnu zadních extremit v řádné nohy a zavedení šatstva. Starý op Vindragupta, který proto — opíraje se o slavné opičí dějiny, přírodu, opportunitu a zvykovou kontinuitu — opponovati se opováží, jest rozezleným králem vyzván opustiti sněm, a chytrý lichotník Bhandragura stane se prvním ministrem. Ale kde vzíti šatstvo pro všechny opy? Geniální král ví radu:

Tam nedaleko, kde náš prales vroubí
břeh písčitý, pod nímž se moře hloubí,
v dar přinesly nám oceánu vlny
rozkošných šatů výběr nesčíslný
i klenoty a šperky vzácných krás,
že z pokladnice této každý z vás
můž zapyšnit se od hlavy až k patě
v hedvábí, krajkách, sametu a zlatě.

Opičí stát oblekne se v divadelní šatstvo — pravé šibřinky opičí začínají. Reformy se přivedou k místu, a jak po veličensku to nyní u krále chodí, vidíme z toho, že síně i park pořízeny z kulis a že hosté jeho dostávají k jídlu obarvené papírové massy:

Říš jeho ve všem lidské měla řády,
i dobrodiní konstituční vlády;
dal opům právo, po evropských vzorech,
mít krásné řeči ve zvolených sborech.
Tu poslancové klidně přemýšleli
o nových daních, říše rozkvětu,
ba někteří též opponovat směli
a všichni správně brali dietu.
O různých zákonech se usnášeli
a snešení svá králi přednášeli,
jenž v plné slávě, sedě na svém tróně
toť velkolepé bylo divadlo —
vždy snešení ta vyslech blahosklonně
a potom dělal, co mu napadlo.

A podobně zřízeny a zlidštěny všechny stavy. Důsledně dostaví se též opí sociální krise a následkem Vindraguptových piklův i revoluce. Hanuman, kterýž ostatně sám tajně rád hoví opičáckým prazvykům, táhne proti odbojníkům, ale jest Vindraguptovou lstí hanebně na hlavu

poražen. Bhandragura ví pomoc: voje jistě zvítězí, budouli směti odhodit uniformy a zbraň; ale Hanuman takový nelidský návrh odmítá, chce raději jak rovný mu rek Žižka před Prahou velkomyslně odpustiti, Vindragupta se mu rouhá, v tom — nejpovedenější to žert — objeví se tygr, obě válčící strany se ho zhrozí, vojsko Hanumanovo v úzkosti vyšplhá se rázem na banyanu, na níž táboří Vindragupta s odbojníky, a když tygr zajde, zavzní králův jásot s vrcholu:

„Tvrz dobyta!“ „Hurrá!“ křik jeho pluků
mu odvětil ve plesném hlaholu.
Hned na povstalce udeřil voj vzteklý,
jimž nepomohla nyní střelba plytká;
jen krátko zuřila ve větvích bitka
a přemožené zbojce dolů vlekli.
Byl jásot veliký, jak vojsku sluší
po takém vítězství. Leč slávy šum
mocnáři neopojil velkou duši:
trest prominul kajicným rebellům,
i Vindragupta přijat na milost,
byv jenom odsouzen ke chvostu ztrátě —
tak poslední kles ku barbarství most,
stín poslední v tom osvíceném státě.

Konečně chystá se vítězný Hanuman do Evropy, aby jeho „říš a vládu stvrdil souhlas velmocí,“ pak aby opatřil si u některého dvora choť, v Berlíně důstojníky a v Paříži novomodní šat, avšak —

navždy bude v dějích vzdělanosti
jmenována s odporem a hrůzou
tato černá skvrna člověčenstva:
zvěrokupec Němčík Hagenbeck.
Úskočný ten zlosyn zajal krále,
jeho vzácné komonstvo též zajal,
uvěznil je do velikých klecí
k divotvárné zvěři rozličné,
k marabuům, želvám, gavialům,
k antilopám, papouškům a boám,
které schytal po indických lesích
pro zahrady zoologické.

Mravné naučení: touha po jednotvárnosti v lidstvu a v národech, touha po všelidství a světanství jest opičí pošetilostí.

Máme před sebou malé satirické zvěrolidské epos takové ceny, že by o nich sami Aristofanovi *Ptáci* a *Žáby* pochvalně se rozhlaholili, že by si sám Goethův *Ferina Lišák* vyhrnul rukávy u kutny, aby hlučněji tleskati mohl, a že by Heinův *Atta Troll* ve vší medvědí uctivosti Hanumanovi stiskl bodrou horní pravici. A náš pan Smil Flaška i náš Vinařický by zajisté položili ruku na hlavu Svatoplukovu a řekli: „V tobě se nám dobře zalíbilo.“ Hanuman má ve svých posměšných důtkách na sta pruhův, a ty vesele burácejí na všechny strany. Kde se objevují pathetická místa, přispívají k tomu, aby humor, který se z nich jako kradmo rozvíjí, tím účinněji vynikl. Popisy tam nepřekážejí, protože parodují nebásnickou módu skvíti se skvělými popisy. Jenom popisy výsledků, jež měla královská reformační snaha v zápětí, měly býti událostmi nahrazeny. Virtuosní orientální kolorit vyrovná se Zeyerovu slohovému přepychu. A v naši literatuře předčí nad Hanumana groteskní grandiosností snad jenom Havlíčkův *Křest svatého Vladimíra.* —

Ostatní posavadní čísla *Poetických besed* obsahují veršované práce od Sládka, Legera, Quisa a Staška.

V J. V. Sládkovi, autoru nové sbírky *Ze života*, jako by žili dva lidé: jeden publicista, druhý básník. Jakožto publicista zná jednostranně skoro jenom svůj okruh „Lumírovcův;“ jakožto básník povzlétá ve výši jiskrných i něžných myšlenek a citů. Jeho pyšná, mužná láska k vlasti, k našim dějinám, k rodnému jazyku, k národní písni jest

upřímná i vroucí, jejich přednosti naplňují ho rozkoší, jejich neštěstí vynucuje mu z prsou pronikavé stony. A což kromě toho: v jeho nitru nalézá ozvěnu celý život lidský se vším lesknym i tklivým a hlavně se žalostným rozruchem svým. Zde mluví za nás za všeckny: zde se zdarem koná věštcovo poslání. Slyšme jej na př., an volá:

Ó zvuč a zpívej, hlahol a bouři
ty mluvo vítězná chudého lidu —
když hlas tvůj urdousen v krvi a kouři,
hlahol nám u krbu v domácím klidu —
až jednou zabouříš jako hlas hromu
od horstva k horstvu přes český luh —
a bude zas dědicem ve vlastním domu,
ten, jehož dědicem chtěl mít zde Bůh!

Jak velebně rozvažuje pessimista *Harun-al-Rašid!* Jak mohutně mluví k nám *Bůh!* Jak důvtipně zobrazil nám profesor Sládek díl svého žití v *Kantonu!* Jak z plna pronáší se jeho láska k volnosti, co hlubokého soucitu chová jeho duše pro chudinu, pro nešťastníky. A maličcí — jak svědčí některé rozmilé básničky *Pro dítky a veliké děti* — ti mu zrovna přirostli k srdci ... Vytkli jsme utěšené vlastnosti Sládkových veršův, a jsme povinni poukázati též na jejich vady. Baladický *Král Otakar* nekončí ku př. dosti říznou pointou, *Legenda* měla vyzníti jadrnějšími slovy, *Vidění svatého Kiéran-Killa* a *Nad starou písní* mohlo založeno býti méně mysticky; *Příšerná loď* místem jako by plula písčinou tvrdší formy, nedostatek to, jenž ostatně se u Sládka naskýtá častěji. Množství pěkných myšlenek nakupil spisovatel v závěrečném zpěvu *Básník a svět*, ale právě, že tyto sloky zní více instruktivně než lyricky, vzbuzují silně prosaickou náladu.

Sládek věnoval svou sbírku Ze života drahé památce Vítězslava Hálka. Ano, Hálek! Již přes deset roků nám schází v naší literární společnosti. A jak ho postrádáme! Člověk Hálek povšechnou láskou objímal všechno snažení současné. Jako našinec všude radil, podporoval, oceňoval, povzbuzoval, slučoval, povznášel. Nehledal sport ani v koteriích, ani v reklamě, ani v umlčování nebo dokonce v naprostém ubíjení. Vždy byl naším, a my jsme byli vždy jeho. Ano, ctěme a velebme Hálka!

Z doby táborů od Antala Staška (dr. A. Zemana) sáhlo šťastně v krásnou, nadějí a ruchu plnou výseč z jarého kruhu nedávné, hrdější, odvážnější a vzletnější naší minulosti. Schudlý Jaroš, kramář, na pobídnutí Vojtěcha Bartoně chce na táboře vzbuditi povstání, k čemuž věnuje starý Dubský poklad klenotův a zlata. Hejtman zakáže tábor, ale starý Bartoň, na počátku mdle nastíněný a teprve později jasnějšími črtami nakreslený, vyzve lid, aby přece šli:

Vzhůru v tábor! Tisíc srdcí, tisíc duší
stejnými tam city s námi vře a buší.
V jeden záblesk žhavý spojíme své city,
a v svůj osud, který v nebes chmurách skrytý
nad námi se houpá tajeplným mrakem,
vrhnem záři světla junáckým svým zrakem.
Vzhůru v tábor! Hlas se každý o svá práva,
neboť mladý orel náš teď k letu vstává;
svobodně plyň slovo jako větru vání,
čin však moudrý buď, lid klidný ve svém ždání,
a kdo klid poruší, marnou bouři vznítí,
na nás jako zrádce pohrom tíhu sřítí.

Jako chléb vezdejší se jen prací daří,
tak i právo dobývá se v potu tváři.
Vzhůru v tábor! Tisíc srdcí, tisíc duší
stejnými tam city s námi vře a buší.

Avšak starý Bartoň jest zatknut, a tábořící lid táhne do města ho vysvobodit. Hejtman velící přivolanému vojsku pozná ve starém Dubském otce svého, ten ho však odmítne a na synův povel „Palte!“ klesá mrtev. Tak odčiní staroch ten zločiny svého mládí; neboť stal se z náhodného přinucení zlodějem a jeho poklad pochází z krádeže — okolnosť, jež v básni nemálo vadí. S Dubským padne Jaroš, postava řízně vykreslená, a náruživý národovec i politik švec Vít Hraba. Vojtěch Bartoň opustí myšlenku povstání, když mu hejtman slíbí ruku své dcery Jelly! Báseň soustřeďuje čtenářovu pozornosť na Jaroše, ale prapor hlavní myšlenky, která z básně vykmitá, prapor střízlivého „zlatého“ středu, drží Bartoň: tím stala se báseň jaksi kolísavou. Obsah doslovu, popisujícího neočekávané štěstí starého Bartoně po sedmi od tábora uplynulých letech, měl býti ústrojně spojen s hlavním pásmem. Bělka, Svatoň a Berňák měli dříve a podstatněji zasáhnouti v události: snad by tím byl obraz tábora poeticky získal. Mluva jest svérázná, jadrna, obsažná, živá, dle potřeby vzletná; místy mohla však býti charakterističtější a méně strojená. Užívání méně známých výrazů z úst lidu čerpaných nutno schvalovati.

Náš Ladislav Quis je tedy na hlavu poražen. A kým? Svým nejbližším přítelem. Neboť humoristickou povídkou *Třešněmi* překonal Quis sám sebe. Ale jak to bývá, není bitky bez pošramocení. Václav, syn městského důchodního Jana Vardy v Dobrošíně, syntaxista z Prahy, pln snahy bojovné, podnikne „ztřeštěného“ roku 1848 s drobnou mládeží vojenskou rekovskou výpravu na dozrávající třešně do velikého panského sadu asi hodinu za město, a za nedlouho přijde hrůzná zvěsť, že tam byl zastřelen. Jeho otec, stav se velitelem gardy,

rázem změnil celou bytosť svoji,
vojínem již od hlavy až k patě,
hrdě kráčí v občanském i šatě,
což pak teprv lesklém v stejnokroji!
A co myslí, jenom boj a sláva,
to, co píše, samé rozkazy,
to, co mluví, povelem se stává,
v tom, co činí, rek se obrazí.
Po ničem on netouží tak vřele,
jako potom, aby nepřítele
do vlasti se viděl vtírati.
Pak by vytrh v svého pluku čele,
svět by trna musel zírati
jeho sílu, jeho činy smělé.
Jako Žižka kdysi s Tábority,
cizince by potřel na hlavu.
Potomkům by nápis v kámen vrytý,
věčně jeho hlásal oslavu.

Avšak on má i pobočníka sebe důstojného:

Ten kdys místo meče vařečku
ve kuchyni panské v ruce třímal.
Když pak musel hrncům vale dáť,
perníkářem stal se v městečku.
Na marcipánovém srdéčku
nejpěknější verše uměl psáť . . .
Když však vánek volný počal váť,
vzchopil se a mocným hlasem hřímal,
že se vzbudil starý český lev,
pro vlasť, statek svůj že dá i krev.

Oba tito bohatýři strojí se s gardou vydati proti Václavovým vrahům, a zejmena proti správci sadu, starému vrchnímu Zlejčínskému.

Jaké však to smyslů šálení!
Či to v skutku Dobrošínské ženy
obklopujou pluk, v boj připravený?
Každá chvíle množí jejich davy,
a již těsně sevřen statný voj.
S nímli utkati se chtějí v boj?

Vřava roste, hlava vedle hlavy.
„Zpátky!“ — „Stranou!“ — Marný
rozkaz, prosby,
marné lichocení, marné hrozby.
Ženami již zajat celý sbor.
— — — — — — — — — — —

A ženy zvítězí: každá muže domů vede. Tomu se vlasteneckými slovy opře Pražský legionář z kohorty jarých právníků, dav žen a mužů pozná v něm Karla, syna Zlejčínského vrchního, tohoto krutého Herodesa, a chce jej na lucerně oběsit:

„Otec jeho zavraždil nám děti.“
Křičí kominík. „Nač otáleti?
Na lucernu!“ — „Hm! toť vysoko.“
Martin dí. „Však rcete, mistře milý,
Kterak máme ortel provesti?
Naše ulice i náměstí
bez luceren jsou až po tu chvíli.“

Varda prohlásí akademika vězněm a ustanoví svůj dům za jeho vězení. Garda vyvalí se z městských bran. — Zajatí hošíci, do nichž bylo v sadě z pušek pouze na slepo nabitých stříleno, jsou předvedeni před vrchního nedosti vesele líčeného, kde se naň malý Václav — o několik stupínků nad svůj kvartánský věk — mezi jiným rozpustí:

„Své jsme brali, my jsme pány tady,
v poutech vy zde byste měli stát:
Tyrane, již vydej nám ty hrady,
a my tobě milost chceme dát!“

Ale nikdy, jak známo, nebývá více svobodomyslných v žaláři, jako když nastane svoboda — a tudyž musí také Václav do vrátnice. Tak protivník protivníku zajali milenébo syna. Místo akademika přiveze kočí do zámku zprávu o výpravě Dobrošínských, a Zlejčínští nemeškají se též ozbrojit i vytáhnou proti nepříteli, do bitvy bratrovražedné. Tu rozhučí se bouře, a když dozuřila —

ze svých skrýší smutně vylézají
zbědovaní, přítel, nepřítel.
Sotva jeden druhého že znají,
příšerám se vodním podobají,
všechněm kape voda ze šosů.
Obaleni bahna nánosem,
krčí se a zuby drkotají.

Vývoj událostí, který sem tam vázl, vážným, opravdovým se stal a tím jednotu epické nálady zbytečně porušil, nyní se jednobytně zastavuje a do kola se točí, ano — již blízko samého konce — nazpět přemyká, episody vzrůstají hlavnímu ději nad hlavu, a naděje, že vyhověno bude uměleckému požadavku, aby se události kol jedné hlavní osobnosti soustředily, nadobro mizí. Nejeden náš básník nepřikládá ekonomii umění svého takové váhy, jaká jim přísluší. A přec bez ekonomie této není žádné dokonalé dílo možné. *Třešně* končí se tím, že když dcera Vardova Lidunka svého milovaného Karla z vězení tajně

osvobodí, také vrchní zajatého Vácslava i jeho malé druhy propustí a tedy mír mezi válčícími nastane. — Na Třešních líbí se nám především šťastný základní motiv, příhodně ze života zachycené postavy, mnohé charakteristické podrobnosti a plynná, přítulná básnická dikce.

Přeludy, báseň od Karla L e g r a, předvádějí nám Prokopa, určeného pro malířství, zaníceného pro ideály a na své nedostatečné nadání umělecké naříkajícího, jak v lásce k hezké starostově Božence spasnou pružinu k uměleckému vzletu najíti doufá, však otcem své milenky uražen, jej i celou ves v karikaturách na jeho vrata vymaluje, zač se slavně do šatlavy dostane. Zde (!) setká se s idealistou hvězdářem, jenž mu o sobě vypráví, kterak oddal se blahé lásce a marně pachtil se po přeludu slávy a po něm pachtiti se neustal, ačkoli při tom ztratil šlechtický rodný dům, nejlepší matku a nejoddanější manželku. To probudí Prokopa z jeho snův i z jeho touhy po vavřínovém vínku, že stane se učitelem a vezme si Boženku, která však jeho vystřízlivění z přeludů velmi těžko nese. „Sláva jest jenom třpytná tretka,“ dí Prokop jinými slovy, co děl Šalomoun a co dí přísloví: „Všecka sláva — polní tráva.“ Leč jednáli se v básni jen o přelud slávy? Kdy by měl Prokop nadání, vzdalli by se uměleckých ideálův? Což nadaný malíř nezbytně zahyne? A což učitelství není povolání v jádru svém ideální? což učitelovi nebývá zápasiti s bídou jako malířovi? a což učitelovi nemožno zvednouti ruku po vavřínovém věnci? Horující Prokop a zevšednělý Prokop jsou dva různí lidé. Božena nemluví jako vesnická dívka, nýbrž větším dílem jako velkoměstská slečna z leskného ústavu:

„Pojď, drahý muži, uprchneme spolu!
Já s čela tobě slíbám vrásky bolu!
Chci tobě sloužit, pro tebe jen žít —
v mých loktech budeš o své slávě snít!
Umění hvězda zableskne se časem
nad hlavou tvojí nevídaným jasem.

Ó, nemeškej! já všechno v sázku dala,
jen na tebe jsem, milý, vzpomínala. —
Až laurem budeš věnčit hlavu svou,
ó, nezhrdni jen dívkou ubohou!
Vždyť ve vavřinech dojista se může
ukryti světu každý lístek růže!“ —

Tak umí Božena horovati. To jest — jak u Legra z pravidla — plynná, bohatá, třpytná, citu plná, ale nikoli význačná mluva. Naproti tomu čítá báseň mnoho velmi případných podrobností, jež ji od počátku do konce poutavou činí a jež autorovo básnické povolání v opětné příznivé světlo staví. Kéž by jen upustil od směru, který jej na scestí zavleci hrozí!

A nyní — jen tak všeobecně — pár nevrlých slovíček. Osudné bubliny vyvírají se na vodách našich nejnovějších theorií, jejichž vlny sahají už i po obětech. Jak zní recept? Volte si do svých prací všední látky, hodně všední! Jen hezky bez ostychu, a jen probůh, páni poetové, žádnou poesii! A všední ty látky hodně všedně zpracujte, bez důmyslnější koncepce, bez pečlivější formy! Nejlépe, když na počátku nebudete věděti, co povíte v prostředku, a když uprostřed nebudete míti tušení, co bude na konci. Zářivé mluvy se varujte jako moru, třeba že vidíte, jak se po ní všemožnými pomyky a přemety pachtí vaši rádcové! Nejžádoucnější výsledek toho všeho dostaví se konečně snad sám sebou: vaše práce bude míti s pomocí sv. Zoly všední, hodně všední myšlenku, ano převrácenou myšlenku základní, ač by nejlépe bylo, kdy by vaše

dílo beze vší základní myšlenky vypadlo. Jenom *všední* jest neobyčejným a důmyslným, jako jen ošklivost je krásou a šlechetnosť nalézá se toliko v žalářích. Na esthetiku se neohlížejme! Krasovědu vědeckou začneme hezky všedně nazývati krasovědou školskou, a bude vyhráno. A bude to velice pohodlné pro nás i pro vás, a rozhodovati bude jenom libovůle, nejlépe libovůle koterií neb *úspěchu*. Ale jakých příčin mívají takovéto úspěchy, nebudeme bádati, to bychom konečně dostali se na pole vědecké esthetiky, o níž nechceme věděti. Tedy prosíme: ne duch, důvtip, důmysl, vzlet, cit, nálada, umění, nýbrž opakujeme: úspěch, libovůle a všednosť v nejvšednějším rozumu slov! Byl to divný snílek ten Hálek, že volal: „Jen zevšednět mi nedej, bože!" — a jsou to divní blouznilkové náš Heyduk i Čech, že prapor s týmž Hálkovým heslem nezlomnou českou rukou do výšin ideálů povznášejí!

Frant. Zákrejs.

Výpravná prosa.

Vítězslava Hálka rádi a právem nazýváme slavíkem nového jara v písemnictvu našem; a jako rok co rok vítáme s radostnou myslí vesnu v přírodě, tak rádi vítáme každé nové vydání Hálkových prací. Nyní po desítiletích dovedla by v nich přísnější kritika nejednu slabou stránku vyhledati, ale vždy o nich bude jednati s uznalostí a s respektem, neboť vždy v nich najde osvěžující vůni jarního vzduchu, smělou a směrodajnou samostatnosť, bohatosť čisté poesie, nelíčenou, hlubokou vroucnosť. Vítáme proto souborné vydání Hálkových povídek jakožto skutek dávno zasloužené piety, však vítáme je také se stanoviska literárně-historického, ježto nám Hálka představují v plnojasné podobě a básnickou jeho individualitu objevují v postupu jejího rozvoje.

Pátý díl Hálkových spisů, vydávaných tiskem a nákladem dr. Edv. Grégra za redakcí Ferd. Schulze, přinesl prvou sbírku jeho povídek, náležejících vesměs k první době tvoření jeho (1857—59). Jsou to *Bajrama*, jediná jeho povídka cikánskou romantikou prosáklá, další obrázky z veského života: *Jiřík*, *Přivozník*, *Kovářovic Kačenka* a *Muzikant*, humoreska *Pan Suchý* a větší novela „studentská" *První láska*. Již zde probleskují základní živly pozdějšího tvoření básníkova; již zde pozorovati vypravovatelskou jeho obratnosť, lásku k české vesnici, soucit s chudým, převahu líčně nad dějem. Tyto povídky nebaví napínavými a novými zápletkami; česká vesnice jich také nevytvořuje. Za to umí Hálek obepínati děj poetickým ovzduším, poutá pořád novým líčením psychologickým, novou podobou starých známých osob a výjevů. Dolíčuje život české vesnice po všech stránkách a nachází na ní jako milenec na své milence stále nové půvaby. Zvláště rád zobrazuje, jak mocně láska zasahá v osudy lidské, jak může učiniti z člověka anděla i bídáka, předvádí rád smutné konce vynuceného manželství, a vypisuje ovšem také všecka jeviště veského milování — především výroční trhy a hospodské muziky se vším příslušenstvím: pračkami, pomlouváním tetiček, zvědavostí drůbeže dětské a p. Poněkud unavuje jednotvárnosť ta, že zamilovaní se obyčejně nedostanou a proto smutnou

smrtí končí; ani jeden šohaj, ni jedna dívka nepropracuje se vnitřními bouřemi k novému životu. V Muzikantu vidíme zárodek Veníka z povídky Pod dutým stromem; účinek improvisované hry na housle Hálek tu i tam se zvláštní zálibou líčí.

Pokus humoresky, který jest zachován v *Panu Suchém*, počítáme mezi nejméně zdařilé práce Hálkovy. Pole to mu nesvědčilo. Charakteristika osob jest tu dílem mlhava, dílem patrně nepřirozena, děj konečně jest na Hálka tuze všední a opotřebovaný. Za to již ukazuje *První láska* větší poutavosť. Ne sice důležitostí a výší dějovou, ten se spíše bude ledakomu zdáti až malicherným, vážen jsa ze studentského života — ale obratným používáním novelistických rekvisit a poukrytou laškovností. Novela tato činí také jakýs přechod k nejrozměrnější prosaické práci Hálkově, která vyšla r. 1861 jakožto první číslo Slovanských besed, jichž redaktorem Hálek byl; nyní ve druhém vydání vyplňuje šestý díl sebraných spisů; míníme román *Komediant*. Když jej básník skládal, měl 25 let, jest to tedy práce ducha mladistvého. Na svou dobu však byla zjevem neobyčejným, z oboru vždy zajímavého, ze života divadelního. Divadlo v našem národě mělo a má zvláštní, hluboko sahající význam; stálo u kolébky probuzení a podpíralo první samostatné kroky národa. Doprovázejíc pak jej v dobách zlých i dobrých, Thalia stala se milenkou českého národa, zrcadlem národního rozvoje. Sotva říjnový diplom uvolnil dech národnímu ruchu, už se divadlo stalo předmětem horlivých diskusí. A v této rozrušené chvíli objevil se Hálkův Komediant. Bohatostí myšlenek, jadrným dialogem, smělostí, s kterou společenské neupřímnosti a frásovitosti strhoval škrabošku, dále původností postav jakož i silou poesie, nad celkem rozestřenou, nemohl se minouti důrazného účinku. Dnes ovšem by spisovatel sám nejlépe znal nedostatky svého díla. České umění slovesné dostoupilo v technice a charakteristice vytoužené výše, jmenovitě pak na plody předních spisovatelů klade se měřítko přísné a žádá se, aby snesly srovnání s beletrií jinonárodní. Přiložímeli takové měřítko na Hálkova Komedianta, najdeme v díle leckteré vady, především nedostatek pravděpodobné charakteristiky a takovou volnosť pásma dějového, až tím trpí jednotný organism díla. Za to skladatel vložil do něho vše, co v něm překypovalo, jím vřelo a bouřilo, *své* názory o umění, společnosti, úkolu a významu divadla a herectva, zkrátka Komedianta napsati bylo mu vnitřní potřebou, on jej napsati musil, jako kdys Goethe musil napsati Werthera. Viděltť, jak venkov náš patřil na kočující divadlo s opovržením; slovo komedie a komediant značilo mu už poslední stupeň společenského zaměstnání a „postavení.“ Ovšem nenesl toho vinu pouze obmezený obzor venkova, nýbrž divadelní společnosti samy. Lid rád se poddával dojmům umění, neboť viděl aspoň zde, jak i nejmocnější utlačovatel přece konečně propadne trestu a utlačený dojde osvobození, zde se v něm směla ozvati důstojnosť a rovnosť lidská. Hálek obé účinně líčí; nepomíjí však při tom ani, jak může působiti divadlo na mysl dětskou ve svých následcích. Poesie let studentských ovívá čtenáře, sledujeli reka románu Jaromíra Sušila na studiích. Jakými to ideály dmou se mu prsa, jak krásným jest tenkráte svět, jak spravedliva a nesobecká mysl, co vše nevykouzlí si duch ve sladkých hodinách! Jaromír jsa

synem zámožného rolníka, mohl se oddati s celou duší studiím. Historie, filosofie, esthetika, příroda se svými taji a velebnými zákony: vše jej vábilo neodolatelně k sobě, mysl vznášela se napořád v nadzemských sférách, všední, sobecká skutečnost nezakalovala mu ještě život a smýšlení. V takové náladě, s takovým nadšením, vysoce vzdělán a nadán odebral se k divadlu, a ani dojemný list otcův, hněv rodičů, milenky a dokonce už posměch přátel ho neodvrátil od něho. Přízeň okolností a mocných osob, vytrvalost a duševní síla nedaly mu poklesnouti, ni zevšedněti ve víru života, ba povznesly jej záhy až na vrchol slávy a vrátily mu otce, milenou dívku, náklonnost všech známých.

Jaromír jest patrně zástupcem oněch herců umělců, kteří básníka studují, s ním cítí, v úlohu svou se vžijí a na obecenstvo *chtí* působiti obrodně, jsouce si vědomi úkolu a moci svého umění. Vývoj takového umělce herce vypisuje se nám v celém postupu; zejmena rozervanost, nespokojenost a konečná krystalisace mladého nitra jakož i hercovo studium lidí a života znázorněno znamenitě. Ve všem se ovšem jeví, jak Hálek přál přímosti, nestrojenosti a svéprávnému sebeurčování člověka, všecka otrocká pouta přetrhujícímu. „Nikomu nebyti zavázán vděčností leč sobě, to povznáší, to udělá z pozemského syna prachu pravého člověka, tu se konečně člověk cítí člověkem, nezávislým, samovolným, samostatným, a ten zvolati smí: ‚Já jsem člověk!'“ Proto Jaromír patří na společenský život se stanoviska svého a ne brylemi návyku, „jenž má raději ničemnou zásobu otřepaných slov, než aby se živil pravdou,“ a těmto názorům v hovorech svých zjednává průchod; odtud spisovatelovy časté sarkastické poznámky o panských způsobech, o chování osob vznešených a mocných, o literárních poměrech Pražských a p.; odtud vyrostla i pravděnepodobná povaha Jiřího. Bezohlednost a nemilosrdnost charakterisuje vedle dramatické síly dialogy a konversaci Hálkových hrdin, především Jaromírovu, a nejednou popřáno jeho rozhovorům místa, i když neposouvají děj ku předu, nýbrž pouze znova dosvědčují Jaromírovu obratnost a kousavost řečnickou.

Co již se týká ostatních živlů románu, jest mu především pozadím život venkovský. Tam Hálek byl doma, k české vesnici vždy a s láskou se vracel. Komediantem našel v ní zvláště vděčnou půdu. Zámožného Sušila syn utekl se studií a dal se na herectví — toť byla událost, poskytující nevyčerpatelný zdroj k rozmluvám, pomluvám a klepům. Ty Hálek mistrně líčí, rovněž jako žal a hněv Sušilův i později jeho radost, pýchu a zahanbení závistných sousedů. Je v tom kus vlastního Hálkova života. — Vedle venkova miloval Hálek nejvíce děti. Jim najde místečko ve svých povídkách, i když s dějem jejich nejsou v nutném spojení. Tak trefně, jako venkovany a děti, nedovedl však Hálek charakterisovati všecky ostatní postavy své práce. Jaromír sám jest nejpečlivěji proveden. Milenka jeho Marie už nevyluzuje v nás jednotného obrazu. Napřed tichý, trpící a dosti obyčejný zjev dívčí pojednou v rozmluvě s hraběnkou Klenovskou projevuje tak filosofskou vytříbenost ducha, že nás plní údivem a překvapuje, kde se to v ní pojednou vzalo. Příznivkyně Jaromírova, hraběnka Klenovská, jest naprostá fikce básníkova, rovněž jako její pomocník, drsný „boží bojovník“ Jiří; máli býti román kulturním obrazem doby, musí v něm

všecky osoby býti nositeli směrův, zvláštností a smýšlení té které doby. V naší práci vadí tomu úkolu románu nejvíce zmíněné osoby, které jsou representanty zjevů v našem životě národním se nevyskytujících, ba spíše jim odporujících. Mladý podivín Lambera nemá dosti patrných příčin ke svému podivínství. Že sestra jeho se provdala za muže, jehož nemilovala, při němž však mohla vésti život pohodlný a mravně volný, jest věc bohužel příliš obyčejná, aby proto bratr se tvářil pološíleným a zanechal studií, ba ani nedbal dosíci životního cíle a zjednati si existenci spolehlivou; náprava paní Grosserové postrádá pevného psychologického zdůvodnění; že tím i Lambera konečně se stane řádným člověkem, vzhledem k jeho minulosti také poněkud překvapuje. Za to dobře jest vykreslena sestra Mariina Sylvie, která rovněž, ovšem beznadějně Jaromíra miluje. Přechod z koketerie k lásce a odříkání vystižen s jímavou věrností. Episodní figurky Pražského ředitele divadelního, ředitelky kočující společnosti, řemeslnického a nadutého recensenta, herců a jiné svědčí, že Hálek už v mladých letech uměl se lidem dívati do duše a zobrazovati, co poznal.

Přese všecky vady své, k nimž počítáme též časté popisy a reflexe, posléz patrně úmyslné a mnohdy zbytečné přetrhování dějového pásma, tak že po každé kapitole následuje jiná proměna jeviště, Komediant jest a zůstane prací zajímavou a v jednotlivostech výbornou, i měl-li naň Andersenův Improvisátor jakýsi vliv. Dílo to podobá se smělé stavbě, málo jednotné a praktické, místy až naivní, ale plné krásných a bohatých výzdob, ven a ven poeticky vymyšlené. Kdo se zajímá o Hálkovu individualitu, najde zde klíč k mnohým a vzácným poznatkům. Konečně nemůžeme vzhledem k nynější odchylné praxi pominouti mlčením, že jakkoliv tu byla mnohá příležitosť k pikanterii a kluzkému líčení, celým dílem tímto, jakož vůbec veškerou poesií Hálkovou vane libý dech čistoty, mravní uhlazenosti, i rozehřívající vroucnosť a srdečnosť.

Třetí svazek povídek Hálkových čili sedmý svazek sebraných spisů podává skoro veškery práce z let vyspělosti jeho, vůbec známé povídky *Marišku*, *Našeho dědečka*, *U panských dveří*, *Domácího učitele*, *Pod dutým stromem* a *Poldíka rumaře*. Už předchozí práce nesly vesměs pečeť Hálkova ducha. Těchto autora každý by poznal, i kdy by byly anonymně vydány, tak individuálním rázem se vyznačují. Prvá z nich *Mariška* hraje na Hané a zobrazuje žárlivosť, která se nedává na jevo, ale za to tím jistěji ničí kořeny života. *Náš dědeček* i *Karla* jsou tragické variace na théma, kam vede sňatek z přinucení. Dědeček sice provedl svou, že syn Jan si vzal necitelnou Terinku místo milostné Bětušky; ale docílil tím jen smrti Bětuščiny, Janův život proměnil v dlouhé umírání a sám sobě nasadil na srdce hada, kterým byla mladá hospodyně. Trpce pykal svéhlavosti své právě v těch letech, jež mu měla býti odpočinkem a sladkou volnosť přinesti. — *Karla* jest psychologická studie, v níž spisovatel vypsal osudy člověka, v blahobytu a pohodlí vyrostlého, který však duševně se ještě neprobudil a pojednou z boháče se stane žebrákem. Co bouří, nepokoje a strázně přetrpí, než se v labyrintu bídy ozná! Děj Hálkovy povídky ovšem vzbuzuje mnoho otázek, proč to i ono tak a nejinak se stává, mnoho

nechává nevysvětleno, na př. jen Havlův poměr ke Karle. Milovalli Karlu Havel stále, proč zůstal tak netečný k její osudům, proč se neujal aspoň jejího dítěte? A což Karla neměla jiné cesty uchrániti se od hladu než právě žebrání? Avšak nebudeme uváděti všech otázek, jež se při rozboru té povídky namanují; postačiž konstatovati, že jako jinde také zde Hálek děj opírá jen slabě o skutečnost neb možnost a tak se staví v tábor oněch novelistů, kteří nekladou v povídce hlavní váhu na děj, nýbrž na psychologické líčení a reflexe. Při tom dovedl Hálek i sebe větší pravdě nepodobnost učiniti snesitelnou; upoutá nás tak, že volky nevolky ho následujeme, kam nás vede. V tom jeví se zračitě moc jeho poesie; každé dějiště naplní poetickou athmosférou.

Skoro všem výtkám vymyká se *Domácí učitel*, tato rozkošná idylka prosou. Jí vytvořil Hálek typus „instruktora;" pokládáme práci tu za mistrovský kousek mezi jeho povídkami. Kdo jej četl, nezapomene nikdy dobrosrdečného Vojtěcha, jak dítkám rozdával krejcary, jeho nesnází o návštěvě bohatších mladíkův u Horských, zvláště pak blaženého výletu do údolí Svatoprokopského s Lidunkou, její matinkou a svěřenci jeho. Jest to skutečný příběh ze života, vypsání lásky básníkovy, která vedla k velešťastnému jeho manželství. Vroucí něha a zahřívající poetičnost této selanky bude vždy působiti kouzlem neodolatelným.

Následující číslo, *Pod dutým stromem* zvané, jest divadelní pohádka. Tu opět mohutné básnické nadání Hálkovo rozvinulo bohaté půvaby své. Děj povídky, původně v Osvětě uveřejněné, děj vůbec asi známý (neboť Hálkovy plody nalézaly cestu do všech srdcí) neklade velikých požadavků technických, jsa prostý obrázek dvou se milujících od mladu srdcí, která neznámá světu se rozešla a na vrchole slávy opět sešla, vystříhá se také jako pravá pohádka všeho místního koloritu a vůbec konkretnosti, avšak líčení jest prosyceno opojnou vůní poesie. Zvlášť úchvatně jest přetlumočen v řeč poetickou dojem, který vzbuzuje Veníkova hra na housle; lásku k dětem osvědčuje Hálek opět tím, že sleduje rozvoj Veníkův a Kristin od let dětských a patrně rád při nich prodlévá. Tragické a náhlé zakončení povídky však nezdá se nám býti nutno ani přesvědčivě odůvodněno, nenámítámeli už nic proti překvapujícímu zmizení Kristininu a proti zamlčení jejího náhlého postupu až za slavenou primadonnu velkoměstského divadla.

Z kluzkého světa divadelního převádí nás do jadrného a neotřelého ještě Podskalí *Poldík Rumař*. Jest známo ze života Hálkova, že s Podskaláky rád hovory zapřádal, rád je poslouchal, ba i všelijak dráždil, jen aby je poznal ze všech stran. Ovocem této záliby jest také originální charakter rumaře Poldíka, v němž pod hrubým kabátem bije šlechetné srdce. Miloval upřímně Málku a dává jí to po svém spůsobu na jevo; že mu ji fešný pískař Františk odloudil, byla sic těžká rána na Poldíka a tuze sklíčila jej na duchu, tak že i koně a hospoda to poznaly. Ale posléz vybral se z té sklíčenosti přece, jen že ještě více zpodivněl: jal se bráti Podskalské hochy k sobě do učení a cvičil je v koňařství, v němž se výborně znal, a zošklivoval jim rumaření, získávaje jich pro pískařství. Když však muž Málčin na vodě zhynul, zanechal toho, ujal se jejího syna a ke stáru odkázal mu i svoje zaměstnání. Málka, která ho vždy měla přátelsky ráda, pře-

stěhovala se k němu a ošetřovala ho až do jeho smrti. Umřel muž chudý, ale poctivec a mnohým otecký přítel, proto pohřeb jeho stal se velikolepou Podskalskou panychidou. Prostý opět děj, vybraný z prosaického kouta Prahy, ale pod rukou umělcovou proměnil se v umělecký výtvor nepochybné ceny a působnosti. Značí se jako Domácí učitel řiznou charakteristikou.

A tak třetí svazek prosaických prací Hálkových vyniká uhlazeností a dokonale provedenými pracemi nad předchozí oba. Byltě Hálek básník, který spěl pořád výš — a také z té příčiny vždy znova bolestně želíme předčasného úmrtí jeho.

Mezi ostatními, znovu vydanými plody výpravného písemnictva našeho nejluzněji se na čtenáře usmívají dvě povídky A. V. Šmilovského, tož *Nebesa* a *Procul negotiis* (v V. svazku úhrnného vydání Šimáčkova), *Kandidát nesmrtelnosti* od Svatopluka Čecha (jehož druhý náklad obstarala firma E. Valečkova ve svém Album výtečných prací) a Nerudovy *Malostranské povídky.* O povídkách Šmilovského můžeme tehda stručněji se pronesti, jelikož *Nebesa* po prvé se objevila v plném lesku v naší Osvětě a my jsme přednosti mistrného péra autorova už několikrát zevrubněji vytkli. Postačiž proto podotknouti, že obrázek *Procul negotiis* dříve již ve Světozoru r. 1881 podaný, ač jest práce drobnější, co do ceny nic nezadá Nebesům. Šmilovský sám jej pokřtil selankou Šumavskou, ale city čtenářovy se v této selance náležitě provlní a rozeberou, než jim spisovatel popřeje idylického odpočinku, a pak ještě bude uvažovati, proč jen lidé si nedávají navzájem pokoje, proč volí trpěti a dni života si ukracovati, než by poslali svoji tvrdohlavosť ke všem šípkům. Selanka ta jest vážnější proti Nebesům rozkošný humor sršícím; v obou však máme klasické plody ducha mužně zralého, bohatými zkušenostmi vytříbeného, praktické filosofie života nepřekonaného učitele, který do svých prací nasil přebohatá zrnka moudrosti a životní pravdy a oděl celek slohem svérázným, plastickým, národním, prosyceným trefnými příslovími, pořekadly a hloubkou myšlenkovou. Šmilovského může každému čtenáři bez rozdílu stavu a pohlaví dáti do rukou, a on se jím povznese i poučí a pokochá se na slohu, vtipu, charakteristice i ději stejno. Že nemáme Šmilovského spisův už kolikáté vydání, jest zjev hrubě nepochopitelný a skoro povážlivý. Šmilovský náleží mezi přední klasiky naše; i neměl by se při odporučování a kupování knih stírati rozdíl mezi klasiky a — jepicemi? Onino by měli býti ve všech rodinách ale planí kandidáti Slavína by tam měli míti méně snadný přístup; pak by nemyslili o sobě tolik a snažili by se výš. I nebude dobře, pokud nenastanou takové poměry: střízlivé, zdravé, písemnictva i národa důstojné a vážné konkurrence s jinými národy schopné.

Ostrou, ale při tom vždy dobromyslnou satirou tepe slávoman malých velikánovičů a všední jejich duše Svatopluk Čech v *Kandidátu nesmrtelnosti.* Humoristický tento román vyšel po prvé ve Květech r. 1879 a nyní doplněn drobnými povídkami Čechovými vydán v Albu výtečných prací a samostatně nákladem E. Valečkovým, čímž vyplněno přání už dávno se ozývavší. Román obírá se naším životem literárním a vyňal z něho některé charakteristické zjevy, ponejvíce ovšem nezdravé.

Hrdinou jest mladík, jehož prsa se dmou chaosem sil a chutí bořiti a tvořiti, býti velikým, slavným, nesmrtelným. Síly ty ovšem jsou posud neuvědomělé, nezkoušené a neosvědčené, ale mladík myslí si, že není možná, aby se klamal, aby domnělý hlas a pud genia byl pouze všelidským, neurčitým toužením, jemuž samolibosť a ctižádosť stojí kmotrem. Některé prácičky se mu zdařily, a chvála přátel stejného braku zmámila jej nadobro. Náš hrdina slove Vojtěch Koudela a počíná svoji pouť za nesmrtelností útěkem z domu bohatého strýčka, podniknutým z pohnutek celkem malicherných. Míní se věnovati básnictvu a za tou příčinou dávno už toužil po svobodě, aby prý mohl studovati lidi, jich vášně a rozmanité snahy. Uprchnuv oknem, odebral se protó nejdřív do hospody nižšího řádu. Zde hned měl bouřlivý výstup pro stařičkého harfenistu. Našed podpory u šlechtických lokajů přijal pozvání jednoho z nich, aby u něho přenocoval. K tomu však nedojde. Vojtěch vypůjčiv si proto od strýcovy známé, jinak pikantní vdovičky, která bydlela v témž domě, něco peněz, pojal úmysl, že zajde na nocleh do hostince. Cestou však se potkal s „nakladatelem" Filipem Brzobohatým, který ho hned získal svému závodu, a s ním se odebral do zmíněné kavárny. Tam našel Vojtěch druhy a přátele své, a ti ho už nepustili. A byla tu také síla mladých geniů! „Zde sedí náš Hafis, tamo básník ‚Mikuláše z Husince,' onde původce ‚Pekelných houslí' a jinde autorové jiných uveřejněných a neuveřejněných prací. Tak představena byla dle jmena všem již známému spisovateli ‚Ahasvéramu řada soupeřů majorum i minorum gentium až dolů k bídnému Ezopovi, tlačícímu se do stínu na konci stolu." Každému scházel k nesmrtelnosti jen nakladatel — a šťastný Vojtěch jej už našel! Aby ostatní nevyšli s prázdnou, usneseno hned, aby Vojtěch svého nakladatele přiměl k vydávání časopisu, jehož spolupracovníky by byli zde shromáždění přátelé. Úkolem listu měl býti boj s veškerou „duševní hnilobou, vyšeptalostí a tupostí" a se vším šosáctvím. O název a redaktora časopisu však se strhla roztomilá hádka, kterou ukončil jakýsi host tím hlukem nespokojený. Jako lvi vrhli se všichni na něho, a pan Suchý, který si dokonce dovolil je napomenouti, aby se napřed učili gramatice, než se dají na spisování, musil raději opustiti místnosť, nechtělli se dočkati slibovaného mu vyhazovu. Vojtěch posléz našel přístřeší u plačtivého genia Stanislava.

Návštěva u pana Brzobohatého přiblížila jej konečně vytouženému cíli: měl nakladatele a mohl či vlastně musil tvořiti, psáti. Filip Brzobohatý byl totiž nakladatel krvavých románův a ve Vojtěchovi našel naivního blouznivce, jaký se mu nejlépe hodil k jeho službě. Ve dne mu dával pečetiti a roznášeti balíky, čistiti klec a okopávati zahradu, v noci čísti a psáti krev a krev a krev; slíbené mu poetické obydlí bylo sídlo krys, houby a libovonné plísně, a aby celku nescházelo nic, pan Brzobohatý pojem honoráře ze slovníku svých vědomostí vyhladil. Tak se Vojtěch octl v krušné situaci; druhům se svěřiti nesměl, ti by se mu byli vysmáli, a na druhé straně přicházeli někteří na účet románů, které teprva se zroditi měly, skrze Vojtěcha vyzdvihovati od Brzobohatého peníze. Vojtěchovi došla trpělivosť. Byl už zastavil svrchník, sám si peníze od chudáka účetního vydlužil, a Brzobohatý s honorářem pořád nepřicházel. Domluviv mu konečně sám, však marně, Vojtěch

rozloučil se s domem, „do něhož vstoupil s tolika hrdými nadějemi a z něhož odcházel bez vděku, o svrchník lehčí. Přátelé provázeli ho tam se závistí a nyní uvítají ho s posměchem. Všechny sny o slávě a štěstí, v nichž se tam kochával, rozplynuly se v dým a páru. Chrám nesmrtelnosti, jejž tam v duchu pro sebe budoval, rozpadl se v trosky. Vrací se sklamán v předešlou nicotu." I odebírá se k bohatému soukromníku, profesoru Stoklasovi, který ho byl už dříve vyzval, aby se v potřebách svých jen na něj — dobrého přítele Vojtěchova strýce — obrátil. Nabídl se mu také, že vydá jeho básně a pozval jej ke společné návštěvě českého venkova, kde by zkoumali zvyky, řeč, kroj a ducha lidu. Vojtěch rád svolil; a teď obrací se satira Čechova na ubohého profesora, který chce studovati náš lid, spávati na seně, jídati sprostým náčiním, a vůbec kochati se ve svěžích a pestrých půvabech nestrojené přírody. Mezi tím, co Stoklasa všude dochází sklamání, Vojtěch se zamiluje do mlynářovic Lidunky, a když c. k. soudní úřad exekucí mu pomohl odstraniti nebezpečného soka, také jí dosáhne. Básně jeho zatím vyšly, a byly od kritiky všech táborů jednomyslně odsouzeny; přátelé mu svědomitě posílali všechny kritiky. Láska však mu poskytuje hojný lék od této bolesti; kdy by však nebyla dovedla zaceliti rány ona, bylo by se tak jistě stalo příchodem strýcovým. Strýc Koudela byl totiž dávným přítelem páně mlynářovým a skrze Stoklasu s ním o spojení Vojtěcha s Lidunkou vyjednával. Návštěvou přátel Vojtěchových, jakož i přípravou svatebního veselí končí náš Kandidát nesmrtelnosti karriéru svou.

Takž nám Čech, ne aparátem románovým, ale způsobem skoro životopisným vypisuje osudy Vojtěchovy, jmenovitě jak byl vyléčen ze slávomanu. Nitek, zaplétajících se v hustou přízi dějovou a zaplétáním i rozuzlováním jich napínající, zde málo zvoleno, tak že děj jest dosti průsvitný. Ovšem náš Kandidát i při tom vždy poutá a baví, nejvíce péknou charakteristikou, duchaplným slohem básníkovým a uměním pronášeti pravdu ve smíchu nebo hravým žertem. Postavy tohoto románu tvoří celou rozkošnou galerii. Nejméně jsme spokojeni profesorem Stoklasou: kdo pak by u nás neznal venkova, a neználi ho, kdo by tak naň patřil jako Stoklasa, a tak mluvil jak on, dokonce pak jsa profesorem? nehledě ani k tomu, že asi u nás přece ještě není na čase satirou stíhati studium lidu, jeho písní, zvyků, kroje, mluvy a vůbec zvláštností, v nichž se ukrývá duch a ráz národní, poněvadž jest to věc posud u nás prospěšná, ba nutná. Výborně se nám líbí, jak dovedl Čech skupiti na jevišti tolik odstínů povah literárního života. Když se tu ideální blouznivec, affektovaný vzdychálek, rázný hubař, zábavný mluvka, neúhledný domýšlivec, šarlatáni, brusiči, veršující soukromníci, zástupci směru domácího a cizinského, krvavý nakladatel atd. ve svých snahách a činech pronikají a střídají, jest ovšem na dějišti pořád živo. Dlouhé vypravování povídavého šedivého pána s mladistvě čilýma očima jaksi však nechce těsně přilehnouti do ústrojí románu a samotno přerývá dramaticky bystrý proud vypravování. — Že hrdinou jest mladík smělých tužeb a cílů, ale kratičkých perutí, bylo už zmíněno. Zároveň s jeho Donquichotskou výpravou za nesmrtelností se tu ve světle uzdravujícího humoru obráží domýšlivé a slaboduché literátění vůbec, a činnosť na-

kladatele krvavých románů. Všichni tři živlové jsou chorobnými úkazy literárního života; kde by se jich působení neparalysovalo a nemařilo převahou dobrých a soudných živlů téhož života, tam snadno povrchnost vnitřní jalovost, nevkus a nízkost zaplaví nejednu vrstvu čtenářstva, která by se jinak ráda účastnila zdravé duševní práce svého národa a k tomu přispívala, aby písemnictvo ústrojně srostlo se životem národním, jsouc ode všeho národa váženo a hledáno, všemu národu stálou, nevyhnutelnou a milou potřebou.

Že sloh Čechův i v tomto díle jest květnatý, vzletný, dbalý lepoty jazykové, prosycený jemným vtipem a říznými pravdami, rozumí se u něho samo sebou.

Drobné arabesky a humoresky, jež k románu připojeny *(Napoleon, Endymion, Ledové květy, Výlet do mladosti, Hodina s milionářem, O krejčíkovi a vrabcích)* a už dříve vesměs jinde vytištěny byly, zrodily se všecky v hodinkách přešťastných. Skvostná Hodina s milionářem a Krejčík vyplynuly z vážného přemítání a budí je zas, ač říkajíc jen si s čtenářem hrají. Zvláště Hodina řízným sarkasmem dotýká se našich poměrů literárních: jediný milionář chtěl se ujati našeho chudého spisovatelstva, chtěl mu býti pravým mecenášem, zříditi mu bezstarostné Tusculum — a ten jest šílený! *Výlet do mladosti* jest srdcejímající a hluboce vroucí vzdech tesknoty po letech vesny a krásy. Ale spisovatelův názor na svět není chorobně melancholický; vpravuje se v osud lidský, jaký jest, a končí dojemnou elegii akkordem veselým. Ostatní povídky mají milostné pozadí a zvláště Napoleon překypuje rozkošným humorem.

Tak patnáctý tento svazek samostatně vydaných prací Čechových jest nový pevný pilíř ku zdobné budově krásného písemnictva našeho, nový libovonný květ v slávověnci básníkově. *Fr. Bílý.*

(Pokračování.)

R. 1885. Čís. 3.

OSVĚTA

Orlické hory a krajiny k nim přiléhající.

Nástin orograficko-geologický,

sepsal

prof. dr. Jan Krejčí.

Orlické hory zaujímají severovýchodní pohraničný val království českého, i táhnou se jako lesní, celkem jednotvárný hřeben od hory *Vrchomezí* u Náchodu směrem jihovýchodním až nad Lanškroun, odkud výběžek jejich až k Zábřehu v Moravě se prodlužuje. V této své zdánlivé jednoduchosti nemá tento pohraniční hřeben, zejmena vedle mohutných Krkonošských hor, pro turistu nic vábivého.

Vystoupímeli však po některé, nyní pěkně upravené silnici na vrchol toho pohraničného hřebene, překvapí nás pohled, jakémuž v jeho půvabné zaokrouhlenosti, a přece rozkošné rozmanitosti žádná pohraničná krajina Čech se nevyrovnává; rozkládá se totiž pod námi jako velikolepá reliefní mapa celé *hrabství Kladské*, 30 □ mil obsahující, jež svou orografickou, souměrně ohraničenou podobou nápodobuje v umenšené míře obrysy Čech, jsouc jako tyto kolkolem horami obstoupeno a jednotným poříčím ovlaženo, jež shromáždíc se v jedinou řeku Nisu druhý, totiž severní horský val prolamuje, a do nižin slezských spěchá, nápodobujíc bohatě rozvětvený strom poříčí Labsko-Vltavského. Již s vrcholů Orlických hor, ještě západněji však s vrcholů horských hřebenů Reichensteinských a se Sovy, na severní hranici Kladska, poznává se zřetelně, že vlastními přirozenými hranicemi Čech nejsou Orlické hory, nýbrž onen horský val, kterýž Kladsko od severu objímá a severní horskou obrubu Broumovské kotliny s moravsko-slezskými Sudety spojuje.

Když pruský král Bedřich II. Slezsko násilně od koruny české odtrhl, obsadil i Kladsko, tuto přirozenou pevnosť českou, aby odtamtud Čechy a Moravu stále ohrožoval, neb jak se tento nerozpačivý annektátor vyjádřil, aby prý za svá práva k Slezsku, tak dlouho zadržená, přišel ku přiměřeným úrokům.

Nezbývá ovšem než této ztráty oželeti; že však hory Kladské s pohraničným horstvem českým tak ztěsna a tak přirozeně souvisí, musíme i tuto pro nás ztracenou krajinu co příslušnou k soustavě českých hor považovati, a v rozpravách svých o horách Orlických ji co podstatný doplněk jejich vylíčiti.

Účel těchto mých rozprav orograficko-geologických jest ten, abych vysvětlil souvislost orografických poměrů s geologickou povahou hor, a abych aspoň v hlavních obrysech vylíčil základní, geotektonický plán české naší vlasti. K tomu účelu bude nutno, máli souvislost hor Orlických s jinými horami českými zřetelně vyjíti na jevo, abych především běžně nakreslil náčrtek hlavních geologických změn, jejichž konečný výsledek jest nynější podoba země české.

V nejdávnějším pravěku, až kam domysl geologický, neopouštěje nynější skutečné skalní půdy, zasahovati může, jeví se země česká co část středoevropské pevniny, kteráž již tenkráte měla celkem ony čtyřuhelné obrysy, jimiž se země česká vyznamenává, kongruentní s oněmi obrysy prahorní celiny čili prahorního massivu, v jehož středu se nacházejí Čechy.

Jiná podobná, ač menší prahorní celina zaujímá střední Francii; jiná zaujímá střední Alpy, jiná Skandinavii a Čudsko, jedna prostírá se ve středu krajin maloruských, a mimo to se jeví ještě několik jiných takových částí evropského pevnozemí, kteréž nižádným útvarem mořským pokryty nejsou, na geologické mapě Evropy.

Tuto českou, nebo abychom všeobecnějšího názvu užili, tuto *hercynskou* pevninu, oblévalo široširé moře, z něhož veliký chobot směrem od severovýchodu k jihozápadu daleko do ní zasahoval. Na dně tohoto moře a tohoto chobotu usazovala se bahnitá a písčitá hmota, mohutnými řekami do moře zanešená, z níž se vytvořily ony břidlice a křemito-hlinité vrstvy, jež okraje oné dávné pevniny lemují nebo v dlouhých pruzích prahorní její půdu pokrývají.

V dobách těch měla krajina hercynská podobu čtyř velkých, nepochybně však málo nad hladinu mořskou vynikajících ostrovů, z nichž první a největší zaujímal nynější českomoravskou vysočinu, jakož i Šumavu a Rudohoří; druhý menší zaujímal Lužické a Míšeňské vrchy, třetí Jizerské a Krkonošské hory, čtvrtý pak Orlické a Kladské hory, jakož i pokračování jejich v moravských Sudetách. — Hustnutím, tuhnutím a stahováním se zeměkoule, jejíž původní stav co řídké magma představiti si lze, v němž pevná hmota s vodou byla smíšena, nastalo svrašťování a zborcení povrchní utvrdlé půdy zemské, a povstaly tím dle směrů nejmenšího odporu pukliny a rozsedliny, podle nichž voda do velkých hloubek vnikala, a tam podzemním teplem, snad již ohromným tlakem skalních vrstev způsobeným, na tak vysoký stupeň se rozehřála, že mohla v oboru svého působení podzemní skály proměniti v měkkou těstovitou hmotu, pod nesmírným tlakem přehřátých par v hlubinách zemských se nabobtávající.

Toto působení vody na vnitřek země mělo za následek změknutí a nabobtání kamenných látek podzemních a přetvořování jich v těstovitou silikatovou, ponenáhlu krystalisující hmotu, hlavně podle rozsedlin skalních, tak že právě podél těch rozsedlin jevil se při svrašťování

povrchní půdy zemské nejmenší odpor, a skalní plochy podél nich proti sobě se vzepřely, do výše vydmuly a první obrysy hor našich vytvořily.

Tak povstaly první počátky hor a sprovázející je první vyvřelé kamení, hlavně jisté staré *žuly*, *zelenokameny* (diority) a jiné podobné horniny. V té míře, v jaké jistá část pevniny do výše se dmula, snižovala se jiná část, a tak se prohloubil zejmena chobot břidlicemi naplněný, v němž v Čechách spočívá *útvar silurský*, anať odchylné uložení vrstev toho útvaru na břidlicích starších zjevně ukazuje, že před usazením jeho musila nastati značná dislokace staré půdy, kteráž rozsáhlejší druhdy záliv mořský stěsnala na užší pruh, v němž nyní zaujat jest náš útvar silurský.

Ještě před ukončením silurské doby stalo se nové vyvření ohromných spoust *žulové* a *porfyrové* hmoty, ovšem nepochybně v cela jiné podobě, než jakou nyní má, snad v podobě hmoty nynějších trachytů, z níž teprva pozdější přeměnou a překrystalováním nynější žula a silurský porfyr se vytvořily. Z té doby zejmena pochází veliké středočeské žulové pohoří, kteréž silur od Klatov až do Škvorce u Ouval provází, a mohutný pruh porfyru, kterýž v Křivoklatsku a na Zbirovsku staré břidlice a částečně i silur proráží. Tolikéž lze do té doby klásti vyvření oněch mohutných hmot žulového a porfyrového kamení, kteréž jednak v Železných Horách kolem Nasavrk na den vystoupily, jinak jádro hor Krkonošských a Orlických, jakož i moravských Sudet zaujímají.

Tlak, jenž způsobil vydmutí a vyzdvižení starých žulových a břidličných vrstev, a vyvření oněch eruptivních hmot, byl namířen od jihozápadu k severovýchodu, i vytvořil soustavu horských rozsedlin na směr tlaku kolmý, tedy k jihovýchodu zabíhajících. Jedna z těchto rozsedlin naznačuje jižní vyzdvižený kraj Železných hor v Čáslavsku, druhá rozsedlina však běží středem Krkonošských a Orlických hor. Prohnutí a zpříčení se starých skalních vrstev ve velkém prohybu synklinálním a antiklinálním způsobilo základní obrysy a směry Železných a Orlických hor. Viděti z toho, že *Železné hory* náležejí vlastně k soustavě *Orlických hor*, anyť jsou jižním vyzdviženým krajem veliké a ploské synklinální pánve, v níž nyní jest uložen křídový útvar Chrudimska a Hradecka, kdežto Orlické hory a souvislé s nimi Krkonoše a moravské Sudety představují antiklinální, ovšem mnohonásobně porušenou klenbu na severním kraji oné pánve.

Českomoravská prahorní vysočina jest však pro sebe samostatný celek, jehož individuální ohraničení starými horskými rozsedlinami jest na severu údolí říčky Doubravky; na západě rozsedlina podél siluru, z níž středočeská žula se vyvřela; na jihu řečiště Dunaje mezi Lincem a Kremží; na východě pak pruh permských pískovcův u Rosic, Brna a Letovic, kterýž starou geologickou brázdu vyplňuje, podél níž vyvřel z hloubky syenit okolí Brněnského. Syenit jeví se zde takřka co tmel mohutné pukliny mezi rulovým pohořím a devonskými vrstvami, jež prorazil, pročež jest ještě mladší než žula středočeská, jejíž původ klademe do doby silurské.

Tato *moravská*, červeným permským pískovcem a dále k severu i křídovým útvarem vyplněná brázda, v orografickém i geologickém

ohledu velezajímavá, majíc směr severní a pak severo-severozápadní, prostírá se přes Šimberk (Schildberg), Králíky (Grulich) až do Kladska, kde běží přes Mittelwalde a Bystřici (Habelschwert) až k městu Kladsku (Glatz). Tam se protíná s jinou velkou údolní brázdou, která přináleží vlastním Orlickým horám a od severozápadu k jihovýchodu se táhne.

Ona velká brázda, která z Moravy až do Kladska se prodlužuje, dělí vlastní Orlické hory od moravsko-slezských Sudet, jež mají směr severozápadní a mezi Kladskem a pruským Slezskem co hory Reichensteinské a pak co hřeben Sova zvaný pokračují, činíce severní obraničení Kladska.

Na západě jsou Orlické hory a příslušné k nim Kladské hory obmezeny velikou mezerou v prahorním skalstvu, kteráž vyplněna jest kamenouhelným útvarem, a červeným pískovcem permským, jakož i kvádrovým útvarem křidovým, jež spolu vytvořují pohoří zvané *Žaltman* nad Svatoňovicemi a pověstné skalní skupení Adršbašské, značné nižší než prahorní hřbety Krkonošské a Orlické.

Útvary tyto, jejichž spodní oddíl (karbon a perm) vytvořen byl na pevnozemí z říčných vod, kdežto hořejší oddíl (křidový útvar) jest usazenina mořská, ukazují na velké převraty našeho horstva, kteréž po uplynutí doby silurské a devonské se staly.

Čechy se mezi tím značně nad hladinu mořskou vyzdvihly, tak že pozůstaly z moře jen menší choboty, v nichž nejstarší nám známá fauna (silurská) se vyvinula. Jeden takový chobot zaujímal krajinu od Plzence přes Beroun a Prahu až k Brandejsu nad Labem a prostíral se pod nynější pokryvkou svou (pod útvarem křidovým) na severní boky Železných hor u Heřmanova Městce, i souvisel snad nějakými průlivy s nynější silurskou krajinou na Smrčinách u Beyreuthu, pak s krajinou Voigtskou v Sasích a se silurem v Kladsku kolem Varty, kdežto vyplňuje pokračování oné velké moravsko-kladské brázdy, která dělí Sovu od Reichensteinských hor. —

Dříve ještě než doba silurská se ukončila, vyvřely z mohutných, zborcením starých skal povstalých rozsedlin ony dříve zmíněné spousty *žuly*, které středočeský silur na východní jeho hranici provázejí. V též době stalo se nejspíše také vyvření onoho mohutného massivu Krkonošské červené žuly, která střed jejich jakož i Jizerských hor zaujímá, a také v jádře Orlických a Kladských hor, jakož i moravských Sudet jest ukryta, jak jednotlivé shluky její u Nového Hrádku blíže Náchoda, pak severně za lázněmi v Chudobě u paty Hejšoviny, jakož i východně od Reichensteinu v Kladsku naznačují.

O něco později, totiž po devonské době, stalo se vyvření moravského *syenitu* v okolí Brna a severně v Kladsku, čímž se vůbec doba starých velkých erupcí žulovité hmoty ukončila.

Celý český silur vytonul ponenáhlu vysoko nad hladinu mořskou a celé nynější Čechy, jakož i značná část okolních zemí, Moravy, Rakous, Bavor, Saska a Slezska tvořila středoevropskou pevninu, jejíž obrysy posud staré prahorní a břidličné skály naznačují.

Obrysy pohraničných hor českých, zejmena na severní straně, pocházejí ve své podstatě z této staré doby. — Nižiny a široké i ploské úvaly zaujímala po té době řada rozsáhlých močálů, spojených velkými

řekami, jež na přiměřených místech v široká jezera byla napnuta, kdežto v Moravě u paty Sudet a ve Slezsku ještě moře se šířilo. Bujná, ač jednotvárná vegetace pokrývala břehy a mělčiny jezer a řek, jakož i bahna, a zásobila ona lože kamenného uhlí, jež se v útvaru uhelném a částečně též i permském objevují. Největší pruh těch močálových řek a jezer prostíral se od paty Šumavy u Merklína směrem severovýchodním přes nynější polohu Plzně, Rakovníka, Kladna až do mezery mezi Krkonošemi a Orlickými horami, odkud se šířil daleko do nynějšího pruského Slezska.

Jiná řeka a řada močálů uhlotvorných, nyní jen úryvky červeného pískovce naznačená, měla počátek na Budějovské vysočině a vinula se od Libnič u Hluboké přes Chejnov, Vlašim, Divišov, Skalici a Černý Kostelec a vylévala se pod Českým Brodem do širšího permského jezera. Ještě delší řeka močálová naplňovala brázdu úvalní, která provází jižní patu Orlických hor u Žampachu a Dobrouče, odkud se pak směrem jižním podle východního kraje českomoravské praborní vysočiny skrze Moravu přes Třebovou, Letovice, Rosice až k Moravskému Krumlovu prostírá, a v jednotlivých úryvcích u Myslic a Našetic blíže Znojma, ba až k západnímu kraji Dunajské nižiny, zvané Tullnerfeld, u místa Zöbingu stopovati dá. Z mezery Podkrkonošské zasahoval karbon a perm z Broumovska také do Kladska, zaujímaje západní část širokého úvalu podél řeky Stěnavy až k řece Nise u města Kladska.

Před ukončením permské doby stalo se opětné vyvření mohutných hmot eruptivních; z rozsedlin zemských, hlavně v oboru permu, vyvalil se totiž *melafyr*, zejmena u jižní paty Krkonoš (Kozákov, Levín, Tábor atd.), a pak červený *porfyr*, hlavně v mezeře mezihorní u Šacléře a severně od Broumova, i bylo s tím vyvřením nepochybně spojeno nové zborcení a vystoupení vrstevnatých skal. —

Středočeská pevnina, jejíž střed nynější Čechy zaujímají, zůstala po té době dlouho povýšena nad hladinu okolních moří. Usazovalyť se na dně těchto moří písčité, jílovité a vápnité řady vrstev triasu, jury a spodní křídy, po nichžto v Čechách není ani stopy (mimo malý úryvek jury, vtěsnaný pod Rumburskou praborní vysočinou u Doubice, mezi žulu a vyšší kvádrový pískovec), až teprva s počátkem doby středního křidového útvaru (cenomanu) nastala nová velká změna v poměru moře a pevniny, a sice z příčin posud nevyzkoumaných. V Evropě a daleko do Asie a Ameriky rozlilo se totiž křidové moře, snad následkem částečného se snížení pevnin a jemu odpovídajícího částečného vyzdvižení mořského dna, nebo jak někteří geologové se domnívají, částečným přelitím se moře ze severní polokoule na jižní, což prý souvisí se změnou velké osy dráhy zemské v dlouhé periodě 10.500 let, v níž se vymění body dalekosluní a blízkosluní na této dráze. Nechť však příčina této velké změny byla jakákoliv, tolik nám geologická mapa Čech s jistotou ukazuje, že severní a severovýchodní Čechy v době střední a na počátku vyšší křidy byly zality mořem, jehož bývalé břehy dle vrstev z onoho moře usazených (kvádrových pískovců a opuk) zevrubně se daly na mapy přenesti.

Z počátku usadily se v prostorách později mořem zaujatých nánosy říčné, písčité a jílovité, v nichž zachovaly se malé flece uhelné

s pamětihodnými otisky bylin rázu namnoze severoamerického; brzy však zaujalo moře celý nižší prostor mezi českomoravskou prahorní vysočinou a středočeským silurem až k Rudohoří, Krkonošům a Orlickým horám. Jeden průliv v krajině u Děčína a druhý v krajině Broumovské spojoval české moře se širým mořem, po nižší části střední Evropy rozšířeným, tak že míšeňsko-lužické hory, pak Jizerské hory a Krkonoše, jakož i Orlické hory co ostrovy z toho moře vynikaly.

Dlouhé a úzké fjordy vybíhaly z velkého českého zálivu do okolní pevniny, tak jeden od Labské Týnice podél nynější říčky Doubravky až k Vojnoméstci u moravských hranic; druhý ještě delší od kláštera Křesiboru (Grüsau) ve Slezsku přes Aderspach, a středem Kladska přes Dušníky (Reinerz), Bystřici, pak přes české Králíky až do Šimberku v Moravě. Kdy by tehdejší stav moře až do nynějších dob byl se udržel, pluly by koráby mořské nejenom až do Prahy, nýbrž také až do Čáslavě a Chotěboře, do Svitavy a skrze Kladsko až do Králíků, a půvabná smyšlenka Shakespearova o mořském pobřeží českém ještě za dob lidských nebyla by pouhou bajkou.

Doba největšího rozšíření křidového moře dosáhla svého konce po usazení našich nejvyšších kvadrových pískovců (Jizerských a Hruboskalských), kteréž se stupněm spodní senonské francouzské křídy jsou současné. Neboť již za posledních dob křidových, jejíž pozůstatky jen na část severozápadního Německa, Dánska, část Francie a Anglie jsou obmezeny (svrchní senon), nastalo opětné vyzdvihování pevniny nad hladinu mořskou a velké prostory mořského dna vytonuly opět na sucho. Toto vyzdvihování trvalo až do počátku dob diluviálních, až do tak zvané doby ledové, v níž vrcholy hor skandinavských a skotských byly pokryty ohromnými spoustami horského ledu, jenž daleko do rovin středoevropských se rozšířil a jenž snad aspoň částečně právě v tomto velikém vyzdvižení pevnin svůj původ měl. Do té dlouhé doby od eocénu až do diluvia sahá vyzdvižení Karpat, Alp, Kavkazu a Pyrenejských hor a velké rozšíření jejich ledovců. Do té doby zasahuje také poslední a největší pošinutí Orlických a Krkonošských hor do výše. —

Ještě v době diluviální byla severozápadní Evropa aspoň o 180 metrů vyšší, nežli nyní, tak že Irsko a Anglie s Francií a Německem, a Dánsko se Skandinavií souviselo, kdežto současně velký chobot Ledového moře daleko do pevniny evropské zasahoval, jehož zbytek jsou jezera čudská a švédská a nynější záliv zvaný Bílé moře u Archandělska. Pevnina africká souvisela tenkráte přes Gibraltar s Evropou; ostrovy Malta a Sicilie byly kopcovité vysočiny na mírně zvlněné rovině; Majorka a Minorka souvisely se Španělskem, Kandia a Peloponnes jakož i ostrov Cyperský s malou Asií. Nynější Adriatské moře bylo ploským úvalem, ovlaženým velkou řekou Pádem, a v prostorách řeckého Archipelagu byla rovina posázená sopkami, kdežto současně horské ledy vyšší pohoří v malé Asii a severní Africe pokrývaly.

Toto vytknutí některých z hlavních zvláštností evropské pevniny za tak pozdní doby geologické, jako jest diluvium, není snad výtvorem bujné fantasie, nýbrž výsledkem vážných a přísných studií paleontologických se zřetelem k rozšíření ssavců z té doby dle zbytků jejich

v diluviu zachovaných a dle porovnávacích studií o původním rozšíření nynější fauny a flory evropské.

Vrátímeli se po této exkursi ze vzdálenějších krajin evropských opět k Orlickým horám, shledáváme v nich ovšem také stopy některých z těch velkých horských převratů, kteréž v těch dobách povrch Evropy rozbrázdily.

Po vytonutí vrstev křidového útvaru (kvádrových pískovců a opuk), jež lemují patu Orlických a spolu i Krkonošských hor, musilo nastati (nejspíše v době eocénu) značné pošinutí starých Orlických a Krkonošských skal do výše, anyť vrstvy kvádrového pískovce u paty těch hor ve dlouhých pruzích jsou vyzdviženy a příkře nakloněny. Tyto vyzdvižené pruhy kvádrových pískovců lze stopovati od Malé Skály nad Jizerou dle paty Kozákova, spatřujeme je u Svatoňovic za Náchodem vedle velkého převratu, jímž útvar kamenouhelný z hlubin až na povrch byl pošinut; viděti je uprostřed Kladska blíže Kieslingswaldu, zejmena však ve velké úvalní brázdě, která dále na jih od Orlických hor útvar křidový až do podloženého červeného pískovce permského rozrývá, a kdežto dle pukliny s Orlickými horami rovnoběžné i ještě hlubší skály prahorní až na povrch se pošinují; míním zejmena malebné skupení rulových a žulových skal u Potštýna a Litic, prahorní útesy u Kyšperka a v okolí Lanškrouna v oboru křidových vrstev a permu.

Doba, v níž se toto pošinutí Orlických hor stalo, nedá se zevrubně ustanoviti, avšak že to pošinutí se stalo po době křidové, to dosvědčují vyzdvižené vrstvy křidového útvaru, a že se stalo ještě před dobou středního útvaru třetihorního (miocénu), to dokazují jíly plné mořských konchilií, zcela souhlasných s druhy Vídenské pánve, kteréž u Rudoltic nedaleko Lanškrouna, u Třebovic a Opatova a u České Třebové se objevují, a sice v uložení vodorovném, neporušeném. Tyto mořské jíly usadily se v úzkém fjordu, jenž v dobách miocénových zasahoval skrze onu dlouhou brázdu úvalní, permem vyplněnou, na pokraji českomoravské prahorní vysočiny z okolí Brna přes Letovice, Jevič a Moravskou Třebovou až k Lanškrounu a České Třebové, kdežto s brázdou, posledním mohutnějším vystoupením Orlických hor povstalou, se spojuje.

Vytonutí mořského zálivu, jenž v době miocénové nižiny Moravy a okolí Vídně zaujímal, a kudysi přes Uhry a Balkánský poloostrov souvisel s mořem, jehož zbytek (dle obdoby zkamenělých a posud žijících lastur) jest nynější moře Středozemní, náleží též do řady onoho ponenáhlého vystupování Evropy nad hladinu mořskou, kteréž ku konci křidové doby nastalo a v době diluviální svého vrcholu dosáhlo.

Ba v pruhu, kterýž se prostírá od břehů Ledového moře až do střední Evropy, a do kterého i Čechy náležejí, trvá to ponenáhlé dmutí evropské pevniny do výše posud ještě, jak dosvědčují břehy Ledového a Baltického moře do moře postupující, a staré náplavy vysoko nad nynější stav tekoucích vod povýšené, a po celém tomto pruhu a také v Čechách rozšířené. Naproti tomu však po době diluviální niží se severozápadní Evropa a jižní její čásť kolem Středozemního moře, anoť odtržení Britských ostrovů od pevnozemi evropského, vytvoření Adriatského moře a prohloubení Středozemního moře, jakož i utonutí

pevniny mezi Evropou a Afrikou, z níž nyní jen vrcholy její co ostrovy nad hladinu mořskou vynikají, stalo se teprve v dobách geologicky nejnovějších, v dobách pozdního diluvia a nynějšího alluvia.

Neboť při ponenáhlém borcení a svrašťování kůry zemské, z něhož povstala nynější podoba její, odpovídá vystupující vlně pevné hmoty zemské vždy jiná se prohlubující vlna, jako při střídavé hře rozvlněného povrchu vodního. Nic není tedy v tomto smyslu geologickém nepravdivějšího, nežli pořekadlo: „pevný a stálý jako skála,“ a tolikéž jest zcela nepodstatná apostrofa od básníků často užívaná, oslovujíli směle k blankytu se pnoucí hory: „Ó vy věčné hory!“ Neb v přírodě není nic stálého, nic tam není věčného než pohyb sám; vše se nachází v reji neustálých proměn, a nynější výjevy přírody jsou tedy jen pomíjející vlnou ve věčně se vystřídávajícím pohybu.

Takovýmto výjevem, naznačujícím jen poslední fási pohybu zemské kůry, jsou také Orlické hory se svými obrysy a se svým slohem skalním. I obral jsem si Orlické hory a souvislé s nimi krajiny co předmět tohoto rozhovoru dílem proto, že tyto hory a krajiny jsou poměrně méně známy u valné části našich krajanů, a pak také proto, že stopy velkých horských převratů jsou v nich zvláště nápadně patrné a s poměry orografickými úzce spojené. [1])

Útvary skalní dávají ráz a podobu horám i údolím, a proto jest nejpřirozenější, rozvrhnouti soustavu hor s Orlickými horami souvislých dle útvarů, jež v nich panují.

V tom ohledu lze zde rozeznati troje hlavní útvary, jejichž rozličnost nápadně i v podobě hor se jeví; jsou to:

I. Orlické a Kladské prahory a připojující se k nim staré břidličné vrchy.

II. Krajiny kamenouhelné a permské s vrchy porfyrovými a melafyrovými.

III. Krajiny kvádrového pískovce a opuk útvaru křidového.

I. Orlické a Kladské prahory, jakož i starobřidličné vrchy.

Prahory vytvořují ohraničení krajiny, jež co přirozený orografický celek se jeví a ve středu svém celé hrabství Kladské a na západní části české Broumovsko, jakož i jižní oddělení slezského knížectví Svidnického v sobě zaujímá.

Ku prahorám totiž náležejí oba pohraniční valy Kladska, od severozápadu k jihovýchodu protažené: a sice *Orlické hory* na jihu a *Reichensteinské hory se Sovou* na severu, mezi nimiž souběžně jde hřbet hor *Bystřických* (Habelschwertských), kdežto úvalní krajiny mezi těmito horami jsou pokryty vrstvami útvaru křidového, jenž v neširokém pruhu skrze celé Kladsko od Adersbašských skal přes Bystřici a Králíky až do Šimberka v Moravě se prostírá.

---

[1]) Podstatnou pomůckou k porozumění následujících výkladů jest nová mapa Čech generálního štábu v měřítku 1 : 75000.

Východně za tímto úvalním pruhem křídového útvaru zdvíhají se na hranicích mezi Kladskem, Čechy a Moravou vysoké prahory *Sněžníka* se směrem severním a severo-severovýchodním, jež k horám Reichensteinským kolmo se připojují, tak že skalní vrstvy obou horstev, Reichensteinského a Sněžníka, navzájem se prostupují. — Mimo to objevují se prahorní vrchy ještě osamotněle uprostřed mladších útvarů, a sice severně za Kladskem v rovině slezské, náplavem pokryté, hora *Sobotku* (Zobtenberg), jakož i vrchy u *Střelína* (Strehlen) severně za Münsterberkem; na jihu od Orlických hor pak *Potštýnské* a *Litické vrchy* v Čechách v oboru permu a křídového útvaru.

1. Sněžník.

Sněžník Králický jest severní vrchol samostatné prahorní soustavy skalních vrstev, kteráž svým slohem úplně se liší od slohu Orlických a Reichensteinských hor. Jest to totiž část onoho, dávno před dobou křídového útvaru vyzdviženého východního boku hluboké úvalní brázdy, permem a křídovým útvarem vyplněné, která východní pokrají českomoravské prahorní vysočiny směrem od jihu k severu, od Ivančic a Rosic přes Svitavku a Jevič prostupuje a až k Mor. Třebové pokračuje, načež vstupujíc do soustavy moravsko-slezských Sudet, jen skalnatým a úzkým údolím říčky Březové (Friesa) v površí k soustavě rulových skal Orlických příslušným, jest naznačena, až opět od Šimberka co hluboký úval znatnou se stává, do něhož z Kladska přes Kralíky fjord křídového moře zasahoval, jak úryvky opuk na dně toho úvalu dosvědčují.

Na Moravské straně naznačuje východní hranici jeho, kteráž dělí soustavu Sněžníka od soustavy Děda (Altvater), úzký pruh krystalických břidlic vápennými vrstvami proložených, a nižší prohyb v horách Sudetských vyplňující, jenž se od údolí Moravy u Klášterce (právě tam, kde vstupuje ta řeka do širokého úvalu Zábřežského) směrem severním ke Goldensteinu, a pak napříč přes hraniční hřeben Sudet, jímž se dělí Morava a Slezsko, až k žulovému shluku u slezského Friedberka prostírá, za kterým již roviny pruského Slezska počínají.

Na jihu jest ohraničení výběžků Sněžníka naznačeno prohybem, jímž vede z údolí u Šimberka Králická silnice ke Klášterci do údolí Moravy, a dále přes Bludov do Šumberka (Schönberg), anyť vrchy na jihu od toho prohybu dle jihovýchodního směru svých rulových vrstev již náležejí k pokračování Orlických hor.

Na západě jest ohraničení horské soustavy Sněžníka ostře naznačeno oním velkým úvalem, bývalým to fjordem křídového moře, kterýž u skalní prorvy říčky Březové (Friesa) počíná, a od Šimberka přes Červenou Vodu (Rothwasser) ke Králíkům a ke Kieslingswalde u Bystřice se táhne, kdežto se obrací k severovýchodu do středu Kladska.

Na severu připojuje se soustava Sněžníka k soustavě hor Reichensteinských a moravsko-slezských Sudet, jejichž směr jest jihovýchodní jako na Orlických horách, a kdež mnohonásobné interference skalních vrstev se směrem severním ukazují, že Sudetský hřbet není výtvorem

jednotného geologického vyzdvižení, nýbrž dvoustranného vzepření se skal od jihozápadu a od východu. Nižší hřbet mezi Sněžníkem a horou Fichtlich sprostředkuje toto spojení s hlavním hřebenem Sudetským. Soustava Sněžníka jest dvěma velkými údolími, kteréž od severu k jihu dolů sbíhají, rozdělena ve dva velké souběžné hřbety, jež u svého počátku právě vrcholem Sněžníka spolu spojeny jsou.

Jedno z těch údolí jest ovlaženo mladou říčkou Moravou, která v pozadí jeho na úbočích Sněžníka svůj počátek má a hranici mezi Čechy a Moravou činí; druhé, již v Moravě, jest údolí potoka Krupavy (Graupa), kterýž u vesnice Spieglitz na východní straně Sněžníka vzniká a přes Staré Město až k onomu příčnému údolí se táhne, jež ve směru od západu k východu oba hřbety kolmo na jejich směr prolamuje. Říčka Morava, jakož i nová železnice vedoucí z Králíků do Šumberka, obrací se do tohoto příčného údolí.

Nejpěknější pohled na Sněžník otvírá se s pohraničného hřebene Orlických hor, zejmena s vrcholu silnice vedoucí z Jablonného do Králíků. Z opukových tarasů uvnitř Čech u jižní paty Orlických hor jest s málo kterých míst (na př. s vyšin nad Žamberkem) viděti vysoký vrchol Sněžníka, jenž tak mohutně panuje nade všemi horami Kladskými; tím více překvapí pohled na něj, když po jednotvárně vzhůru se vinoucí silnici od Jablonného nade vsí Orličkou opuky opustíme a po rulové půdě ve výšce 810 m. mělkého prohybu v hřebeně horském dostihneme, odkud v několikerých umělých serpentinách silnice se vine dolů do Červené Vody (v Moravě). Zrovna před námi na severu, za velikým úvalem Králickým, otvírá se horské údolí Moravy, vtěsnané mezi dva vysoké lesní hřbety, v jejichž pozadí se zdvíhá holé, ploské temeno Sněžníka do výše 1424 m. (4405 stop).

Viděti s té výše zcela jasně, jak jižně za příčným údolím, do něhož se řeka Morava k východu zahýbá, oba horské hřbety se spojují ve vysokou, lesem husté zarostlou skupeninu hor, zvanou ***Dědův les*** (Altvaterwald), kteráž přes 1000 m. výše dosahuje, a kterouž se před Šimberkem skalní soustava Sněžníka končí.

Pod námi rozkládá se široký úval, pokrytý opukou křidového útvaru na svém dně a hlubokým náplavem, a táhnoucí se z Kladska přes Králíky k Šimberku, i musíme tento úval, nejvýznačnější to geologicko-orografický výjev této krajiny překročiti, abychom ze soustavy Orlických hor přestoupili na soustavu Sněžníka.

Říčka Tichá Orlice má v tom úvalu u vesnice stejného jmena (horní Orlice, Ober-Erlitz) na úbočích Dědova lesa svůj počátek, a taktéž jest na těch samých úbočích počátek říčky Březové u moravské vesnice „Červená Voda.“ Jen nepatrné vydmutí údolního dna, přes kteréž jde hranice mezi Čechy a Moravou, dělí tyto dvě vody, a tím i poříčí Labe a Dunaje. Obora hraběte Althana, kterýž jest majitelem panství Králického, pokrývá na tom rozhraní mokřiny, z nichž též jeden přítok Tiché Orlice se sbírá.

Město *Králiky*, v novější době pěknější výstavností se zvelebivší, leží dosti půvabné u paty rulových horských výběžků Sněžníka, avšak ještě v oboru opuk křidového útvaru, kteréž ve vodorovném uložení zřetelně u střelnice na den vycházejí, anyť lomem odkryty jsou, kdežto

západně od města kamýky ke gabbru podobné vynikají. Panský zámek jest staré neúhledné stavení; na rynku jest však řada pěkných domů, a uprostřed něho spatřuje se na kašně allegorická socha, představujíc zdejší průmysl (tkalcovství a hotovení soustružnických a hračkářských drobotin); jeden z hlavních pramenů výživy zdejších občanů poskytují však pouti, jež z dalekých krajin, zejmena též z Čech, k zdejšímu Marianskému klášteru „na kopečku“ se konají. Proto a také pro živé obchodní spojení s českými krajinami umí zde skoro každý občan česky, ač krajina kolkolem jest již dávno poněmčena. Dlouhé stromořadí, kapličkami křížové cesty provázené, vede z města (nadmořská výška jeho 570 m.) příkře vzhůru na kopeček (760 m.), na němž obklopen ambity a kramářskými boudami stojí kostel Marianský a v pozadí jeho klášter druhdy servitů, nyní liguriánů. Po sedmkrát sedmi velkých ba nádherných schodech vystoupíme na taras před kostelem, s něhož rozkošná se otvírá vyhlídka na pohraničné pohoří Orlické a na část Kladska; však ještě znamenitější jest vyhlídka na severu za klášterem, na velké horské údolí Moravy, v jehož pozadí mohutný Sněžník se zdvíhá.

Přes kopce polní kráčíme pak směrem severním k mělkému příčnému údolí, jímž se Králické vrchy a Dědův les od vlastního Sněžníka dělí, a v kterémžto úvalu opět nepatrné vzedmutí údolní půdy způsobuje rozhraní vod Labe a Dunaje; na jedné straně totiž spěchá bystrá Morava dolů, na druhé straně potok Lipka od vsi stejného jmena co přítok Tiché Orlice. Nová železnice vedoucí z Králíků do Šumberka, přestupujíc zde do údolí řeky Moravy, používá tohoto údolního prohybu. Mohutný náplav písku a štěrku, do něhož jest železnice u vsi Červený Potok (Rothfloss) zvané zaříznuta, dosvědčuje, že tímto údolím druhdy mohutnější vody musily se prouditi nežli nyní.

Stojíme zde u vchodu do velkého horského údolí, jehož dno rychle si poskakující mladá říčka Morava vesele oživuje, a v jehož pozadí Sněžník vysoko strmí. Říčka ta činí zde hranici mezi Moravou a Čechy, a sice tak, že neširoký pruh horského lesa, zaujímaje západní hřeben od Sněžníka vybíhající, se vkládá mezi Moravu a Kladsko. Tento pruh na každé mapě znatelný, jest částkou panství Králického, kdežto hřbet na východní straně údolí již přisluší k moravskému panství Goldensteinu knížete Lichtensteina. Výstup na Sněžník můžeme vykonati tímto nádherným údolím dle říčky Moravy; ale geologovi nastává nezbytná úloha, i oba horské hřbety to údolí provázející ohledati a na boky a vrcholy jejich vystoupiti. I nalezne při tom výstupu ovšem na příkrých a málo schůdných pěšinách lesních porůznu vynikající skalstvo svoru a ruly s podřízenými ložisky vápence, na nichž směr a sklon skalních vrstev ustanoví. Jedna z takových namáhavých cest vede od myslivny nade vsí horní Moravou (Ober-Mohrau) po svorovém hřebeně kolem skupin skal zvaných Klappersteine (1138 m.) nahoru a dolů na malý Sněžník (1323 m.), podél průseku hraničného až k vrcholu velkého Sněžníka. Vyhlídka z toho hřbetu do Kladska jest ovšem velkolepá; namáhání s tím stoupáním spojené dá se však přemoci jen geologickou chtivostí nalezti dobře odkryté skály, kdežto obyčejný turista zajisté schůdnější stezky po úbočích horských vyvolí, z nichž jedna velmi

pěkná kolem osamotnělé hájovny (Tiefen-Graben-Baude) zrovna na Sněžník skrze lesy vede. Vyvolíme si však cestu nejlepší a nejmalebnější, kteráž vede údolím skrze dlouhou vesnici Moravu (Mohrau), jejíž oddíly slovou velká, malá, dolní a horní, a z níž chýše a dvorec na levém břehu říčky náležejí do markrabství, na pravém břehu pak do Čech. Oba boky horské kryje velký les, namnoze však velkými pasekami prořídlý, na moravské straně velkým požárem lesním i zpustošený, v jednotlivých oddílech však bujný a půvabný. Podle rychle spěchající vody rozkládají se louky často celé devětsilem (Tussilago farfara) pokryté, jehož semení voda z vyšších horských boků dolů snáší; často viděti i modré květy oméje (Aconitum) u kraje lesa. Skály jest málo kde viděti, vše kryje drn a les. Jen porůznu vystupují rulové skalky na den se směrem severním a úklonem východním; na moravské však straně vychází na den v jednotlivých útesech pěkný bílý krystalický vápenec, jenž v rule jest uložen a směrem severním a příkrým úklonem východním až ku patě Sněžníka stopovati se dá. V lese za posledními staveními rozptýlené vesnice jest nyní toto lože otevřeno velkým lomem. U jiného opuštěného lomu u paty Sněžníka, v nadmořské výši asi 800 m., kolem něhož se hučivá Morava vine, otvírají se ve vápenné skále tři malé jeskyně, „tvarohové jámy“ (Quarklöcher) zvané, které však ani svou rozsáhlostí, ani nějakou jinou zvláštností k bližšímu ohledání nelákají. Vozová lesní cesta končí se v těchto místech, a stoupáme nyní vzhůru vysokým smrkovým a jedlovým lesem, s jednotlivými buky po lesních pěšinách, až les začne řídnouti a kmeny stromové se stávají nižší a větve jejich hustší. Velké palouky lesní plny arniky a velkolistého Veratrum (album) a s vysokým kapradím střídají se s lesem, až naposled nejvyšší boky Sněžníka blíže pod jeho vrcholem zcela zaujímají. Ve smrčím nízkém křoví vyráží zde ze skály svorové ve dvou silných pramenech horský ručej, jenž se považuje za zřídlo Moravy. Kleč, na Krkonoších v těch výškách tak hojná, schází zde docela. Konečně po namáhavém, dvě hodiny trvajícím stoupání octneme se po schůdnější pěšině vedoucí od pramenů Moravy, na vrcholu, jenž nás již s Orlických hřebenů k sobě vábil.

Vrchol (1424 m.) jest ploská kupa drnem a balvany svorovými pokrytá, z níž viděti jen lesní vrcholy okolních hor, anoť nikde není vynikajícího místa, odkud by volná se otvírala vyhlídka. Na vrcholu samém jest trigonometrické znamení a mezník s písmeny G. G., M. M., K. B. (Grafschaft Glatz, Markgrafschaft Mähren, Königreich Böhmen), na onom místě, kde tři země koruny české se stýkají; pak zde stojí zřícený pomník holandského krále, jejž mu dcera jeho, majitelka pruské části té hory, zde postavila. Chcemeli nějaké vyhlídky užiti, musíme dále od vrcholu kolkolem hory kráčeti, i odmění nás ta obcházka ovšem velkolepým sledem rozsáhlých horských krajobrazů. Vidíme na západ Orlické hory až k Vrchomezí, Hejšovinu a v pozadí Sněžku a Sovu; na sever těká zrak přes vrch Sobotku a přes roviny Slezské až k Vratislavi; na východ díváme se do velkého úvalu u moravského Starého Města, za nímž se Děd (1490 m.) a jiné vrcholy moravských Sudet kupí.

Milé překvapení připraví unavenému chodci rozsáhlý hostinec

(Schweizerei), jenž ve prohybu horského hřbetu nákladem zmíněné princezny holandské byl vystaven a žádoucí zotavení v plné míře poskytuje. Bohatá tato kněžna byla majitelka rozsáhlého panství Seitenberga a Schnallensteina, k němuž severní boky Sněžníka náležejí, i dala po všech svých zdejších lesích výborné cesty upraviti, čímž se všem cestovatelům nemálo zavděčila. Nyní jest majitelem syn její z prvního manželství, pruský princ Albrecht. V druhém manželství pojala za chotě svého vlastního kočího, jehož dětem nyní v hraběcí stav povýšeným, ovšem také značné dědictví zanechala.

Hraniční hřeben od Sněžníka k jihu vybíhající jest majetkem hraběte Althana, kterýž má v držení nejen české panství Králíky, nýbrž i Kladské rozsáhlejší panství Mittelwalde.

Zpáteční cesta do Králíků (5 hod.) vede nejpěkněji příkrými, ač dobrými chodníky lesem dolů do Kladské vesnice Wölfelsgrund, blíže níž potok Wölfel v malebném lesním údolí u paty rulových hor, kde s opukou údolní se stýkají, přes poslední odstavec rulových vrstev veselým skokem asi 25 m. do nižšího odstavce údolí se vrhá. Železný most pne se zrovna pod vodopádem přes hučivý ručej, tak že se lze pohodlně dívati na stále měnivou hru padající vody, ve stínu nejpůvabnějšího lesa.

Severně za tímto vodopádem, též na pokraji prahor, zdvíhá se ostrý rulový hřeben, od jihu k severu protažený, nesoucí z daleka viditelný poutnický kostel Marie Sněžné; na vrcholu hory (816 m.) stojí věž pro vyhlídku, odkud se rozkošný rozhled na hrabství Kladské a na okolní hory otvírá. I v geologickém ohledu jest to místo znamenité, neboť zde stojíme na kraji oné velkolepé rozsedliny, která zdejší prahory od jihu k severu prostupuje, a podle níž jest soustava Sněžníka vyzdvižena. Dno té rozsedliny vyplnily v době křídové pískovce a opuky, jež u paty hor úvalní půdu zaujímají.

Od Wölfelsgrundu možno brzy dostihnouti některé stanice železnice Kladské, kteráž vede do Králíků. Nám však, máme-li poznati severní prahorní obrubu Kladska, Reichensteinské hory a Sovu, nebyla by přiměřena zpáteční cesta, nýbrž obrátíme se se Sněžníka na sever do velkého úvalu říčky Bělé, v jehož středu leží městečko a vedle něho půvabné lázeňské místo Landek, jež bude přiměřeným střediskem pro další vycházky.

2. Reichensteinské hory a Sova.

Od Sněžníka vybíhá k severovýchodu hřbet, v průměru 1000 m. vysoký, přes vrchol Saalwiesen až k hřbetu zvanému *Psí hřbet* (Hundsrücken 1122 m.), kdežto se soustava Sněžníka spojuje s hlavním hřebenem moravsko-slezských Sudet, kteréž mají směr severozápadní, s Orlickými horami souběžný. Tento hřeben, v pokračování svém *Reichensteinský* zvaný, prostírá se v délce asi 6 zeměpisných mil z hranic slezskomoravských na severní hranice Kladska, kdežto jest řekou Nisou u města Varty prolomen, načež co pohoří *Sova* zvané až k lázeňskému místu Salzbrunu ve knížectví Svidnickém se prostírá.

Pěkné silnice vedou z Moravy přes prohyby toho hřbetu; tak jedna z Goldensteinu přes ves Ramsau do lázní Gräfenberských; jiná přes hřbet, jenž spojuje Sudety se Sněžníkem z moravského Starého Města do Kladského městečka Wilhelmsthalu.

Oba směry skalních prahorních vrstev bojují zde takřka o nadvládu, totiž směr severní Sněžníka a směr severozápadní Sudet. Nadvláda toho druhého směru činí se znatnou zejmena ve výběžku horském, kterýž od Sněžníka na západ do Kladska se táhne a v lesnaté Černé hoře (Schwarzberg 1205 m.) svůj vrchol má, odkud se až na blízko k městu Kladsku, totiž až na vrch *Hutberg* (508 m.) k Rengersdorfu prostírá, s jehož vrcholu celé střední Kladsko lze přehlednouti. Mezera mezi tímto a mezi severním pohraničným hřebenem (Reichensteinským) zaujímá velké horské údolí říčky Bělé, nejbližší to cíl naší cesty. Říčka tato počíná ve vysokém údolním zákoutí pod Psím hřbetem u hranic rakouského Slezska, a vine se dosti hustě obývaným údolím u jižní paty Reichensteinských hor k Landeku.

Dva jiné ručeje, z nichž jeden slove Morava (Mohrau) a druhý Kamenice, sbíhají od horského hřebene dolů, jenž spojuje Sněžník se Psím hřbetem, a oživují velkolepé a půvabné lesní tiché úvaly bez lidských sídel, v nichž v jednom, zvaném Klessengrund, vede výborná silnice dolů ze Sněžníka k zámku Seitenbergu, druhdy oblíbeného to sídla princezny Marianny holandské.

V údolí Kamenice leží staré hornické městečko Wilhelmsthal, v jehož okolí se druhdy za české vlády stříbrná ruda dobývala; i najavše si zde povoz ujíždíme po dobré silnici podle říčky Bělé dlouze protaženými vesnicemi mezi lesnatými kopci a lučinatým údolím do lázeňského místa *Landeka*, obklopeného vábivými letohrádky pro lázeňské hosti. Kámen panující jest rula s ložisky vápennými a svor v rozmanitých nesnadno rozluštitelných záhybech, avšak malé kupy čediče, které na blízku vynikají, naznačují puklinu horskou, nepochybně kolmo na směr horského hřbetu Reichensteinského k severovýchodu jdoucí. Z pukliny té prýští se sirná na 27—29° C. teplá voda s hojným siranem a uhličitanem sodnatým. Lázně jsou od Prusů hojně navštěvovány a poskytují v této zelené pěkné krajině ovšem přívětivého útulku.

Pohraniční hřeben Reichensteinský, všude pěkně zalesněný, padá svou příkřejší stranou k Landeku, mírnější do Slezska. Výška jeho přesahuje jen místy 700 m.; tak má zejmena vrchol (rulový) Heidelberg s věží pro vyhlídku na svém temeni, často navštěvovaný to cíl výletníků lázeňských, výšku 873 m.

Po výborně upravené silnici přejedeme odtud vozmo hřeben horský, bychom navštívili na severním jeho úpatí položené, druhdy slavné hornické město *Reichenstein*, od něhož celý pohraniční hřeben své jmeno má. Nad hřebenem, jejž silnice asi ve výšce 550 m. překročuje, vrcholí mohutná a rozsáhlá svorová kupa Jauersberg zvaná (přes 900 m.), která panuje nad celou krajinou. Vyhlídka s hřebene jednak na jih na hornaté Kladsko, jinak na sever na roviny a nížiny Slezské, z nichž se osamotnělá hora Sobotka a oblé vrchy u Střelína malebně vyzdvihují, jest velkolepá a velmi poučná.

Panující kámen jest svor s podloženou rulou, a se směrem dle hřebene k jihovýchodu a s úklonem severovýchodním; žíly žulové ten svor prostupují, a též i ve větší shluky se sestřeďují. Město Reichenstein leží malebně s několika svými kostely u severní paty hor a jest kolkolem obstoupeno rozsáhlými haldami kamení ze starého dolování, kteréž až do tohoto století trvalo.

Nachází se zde ve svoru mohutné lože serpentinu s vápencem, do něhož vtroušeny jsou mimo některé vzácnější minerály hlavně arsenové kyzy (arsenopyrit a lölingit), kteréž v sobě něco zlata chovají. Dolování pro nedostatečný výtěžek zaniklo od r. 1873 již úplně, musilo však býti za starých dob velkolepé, jak velké haldy jalového kamení naznačují. Velké lomy v dolomitickém vápenci jsou v horských stráních nad městem otevřeny.

Z Reichensteinu vrátíme se zajížďkou přes Kamenec (Kamenz) zase nazpět k pohraničným horám Kladským, a sice do městečka Varty.

Kamenec leží již úplně v mírně zvlněné nižině pod horami, kde z náplavu ještě malé svorové kopce vedle řeky Nisy vynikají. Jest to neveliká avšak pěkně vystavená ves, s bývalým cisterciáckým klášterem, nad nímž u kraje rozsáhlého parku rozkládá se velkolepý nový zámek, vystavený od princezny Marianny, kteréž i zdejší krajina náležela. Železnice, která sem z Králíků přes Kladsko vede, rozvětvuje se od nádraží zdejšího na tři strany, na sever do Vratislavě, na východ do pevnosti Nisy (Neisse), na západ do Frankensteinu.

Použijeme jí k zpátečnému návratu do Kladska. Příčné údolí řeky Nisy, které zde horský hřeben napříč od jihu k severu prolamuje, jest v ohledu geologickém i orografickém, jakož i co do půvabu krajinného velmi zajímavo a památno.

Povaha a sloh skalních vrstev této části severního pohraničného valu Kladska nasvědčuje tomu, že zde již od dob silurských byl velký průlom skrze ty hory, a sice co severní pokračování oné velké údolní brázdy, kteráž na východě česko-moravskou vysočinu provází. Tím povstala mezera v onom valu, kteráž se během časů vrstvami slepenců, droby a břidlic silurských, pak vápenců a břidlic devonských a spodních kamenouhelných (kulmu) vyplnila. Pozdějšími opakovanými převraty kůry zemské protrhly se i tyto vrstvy, a vytvořilo se úzké, příčné údolí, jímž řeka Nisa, sebravši veškeré tekoucí vodstvo Kladska, do nižin slezských odtéká.

Železnice Kladsko-Vratislavská používá též tohoto průlomu horského, tak že právě v zářezech jejích a na úbočích údolních sloh vytknutých skal jest nejzřetelněji viděti.

Na západním konci Reichensteinských hor, před údolní prorvou řeky Nisy, vycházejí na den shluky žuly a syenitu, a pak následuje pruh tmavých břidlic a buližníků, jejichž příslušnosť k siluru na několika místech kolem Varty a Herzogswaldu jest znatná dle sporých graptolithů. Nad tím následují droby a vápence porůznu se zkamenělinami devonskými (s Climeniemi), a nejvýše slepence a droby, jakož i vápence příslušné k spodnímu karbonu (čili kulmu). Směr vrstev jde podle staré horské rozsedliny k severu nebo k severovýchodu, a následkem toho, jakož i následkem pozdějších převratů nabyla tu mezera

v severním prahorním valu Kladska povahy nepravidelné krabatiny, kteráž svou podobou i menší výškou (600—700 m.) od jednodušších a vyšších prahorních hřbetů nápadně se liší.

Městečko *Varta* s velkým poutnickým kostelem i od Čechů hojně navštěvovaným, leží jako strážní stanice u severního vchodu do úzké údolní brány Kladské. Železnice vine se odtud po stráních vysoko nad řekou Nisou malebnou hornatou krajinou, až se otevře vyhlídka na úhledné město Kladsko, nad nímž mohutná pevnosť strmí. Kopce okolní skládají se ze starých zelenavých břidlic (předsilurských); nejzajímavější pro geologa jest však jižně od Kladska u vesnice Pilč *Červený vrch* (396 m.) nad Nisou, kde se pásmo červeného permského pískovce melafyrem proražené a příkře vyzdvižené k amfibolitovému kamení Kladských kopců přikládá, a kdežto kvádrový pískovec a opuka, též v příkrém vyzdvižení k patě hory té přiléhají.

Pokračování prahor v severním pohraničném horském valu Kladska počíná západně za břidličnou a drobovou krajinou, za pevností *Silberbergem* ve skalách vytesanou, nyní však již odzbrojenou, kteráž na severním kraji toho valu přechod přes hory chrání. Opevněné rulové kupy vyzdvihují se zde až přes 800 m. nadmořské výše, i prodlužují se odtud v lesnatý jednotvárný hřeben *Sluneční* (Sonnenkoppe 900 m.), a dále v ještě vyšší *Sovu* (hohe Eule 1000 m.) na severozápadní hranici Kladska, odkud se rulové horstvo ponenáhlu níží ve směru severozápadním do knížectví Svidnického, až k lázeňskému místu Salzbrunu, blíže Waldenburka, kde se k němu nižší vršinatý obor útvaru kamenouhelného připojuje.

Směr vrstev rulových jde celkem dle hřebene k severozápadu a úklon k severovýchodu. Severní pata horského pásma stojí v náplavu rovin slezských, jižní pata jest ohraničena pruhem kamenouhelného útvaru, nad nímž se červený pískovec permského útvaru od počátku rulových hor u Salzbrunnu až k městu Kladsku šíří, od kteréhož pak města jižní patu hor křídový útvar provází.

Než opustíme severní horský val Kladský, budiž ještě několik slov věnováno předhoří Kladskému, kteréž z rovin slezských se zdvíhá, a pro tyto krajiny jest velmi význačné, obmezujíc na severu obzor malebnými obrysy. Předhoří toto obsahuje mimo rulu hlavně staroeruptivní kamení, žulu, gabbro a serpentin, kteréž v osamotnělých kopcích, ba v uhledných vrších, ve vzdálenosti 2—3 mil od paty hor, z mohutného náplavu nižin slezských vyniká.

Nejnápadnější jest lesem pokrytá, starým Slovanům již známá a posvátná hora *Sobotka* (der Zobtenberg), mezi Reichenbachem a Vratislaví, u městečka stejného jmena; skupení to několika vrcholů, které u paty z ruly a žuly, ve vyšších úbočích z gabbra a serpentinu se skládají. Pata má nadmořskou výšku 177 m., největší vrchol však 690 m., tak že mohutně nad nižší krajinou panuje, a jakož z daleka široka jest viditelný, tak i znamenitou vyhlídku přes velký díl Slezska až do Poznaňska otvírá. Kostel a hostinec zaujímají dva vrcholy této hory, kde v létě bývá velmi živo, zvláště o svátcích, nebo při výletech Vratislavských studentů, k jejichž oblíbeným výletním místům náleží zvláště hora Sobotka.

Druhé skupení obsahuje lesnaté rulové a žulové vrchy mezi městy Münsterbergem a *Střelínem* (Strehlen), severně za Reichensteinem. Nejvyšší vrchol, zvaný *Rummelsberg* dosahuje nadmořské výše 376 m., i nese na svém temeni věž pro vyhlídku.

Pro nás Čechy jest ta krajina i tím zajímava, že u paty těch kopců nacházejí se některé osady českých evangelíků, kteří se sem r. 1749 vystěhovali, a posud jak ve jmenech těch osad (Poděbrady, Husinec), tak i v obcovacím jazyku k původu svému českému se hlásí.

(Pokračování.)

František Doucha.

Píše

Jakub Malý.

(Dokončení.)

Odpovídaje pak knězi Josefu Koublovi a Fr. K. Drahoňovskému ve Vysokém, kteří ho byli požádali za humoristický příspěvek do svého almanachu Krakonoše, praví: „Odpusťte, že jsem Vám hned odpovědi dáti nemohl za truchlivou pro mne příčinou. Ba jsem přinucen prositi paní Němcovou, aby mi tyto řádky po mém napovídání dobrotivě napsala. Vy o mém velikém neštěstí nevíte, kteréž nejbolestněji dotknouti se může právě spisovatele: již na druhý rok [1]) trpím následkem svého namáhání na ochrnutí pravé ruky, pro kteréž ani svého jmena nemohu podepsati pravicí. — Jak to pro mne smutné, nutiti se k nakreslování bídných písmenek neohebnou levicí, ano při své osamělosti nepožívati potřebné vlády pravice k denním potřebám při úplném nedostatku posluhy, nepotřebuji citlivému srdci teprve vypisovati. Bože, jakou řadu spisův jsem hodlal ještě vydati, tuším potřebných, ku kterým však nevyhnutelno, aby péro v pravici zdravé letělo s rychlostí myšlenky — a viděti nyní kolem sebe ty hojné během přemnoha let snešené zásoby ku zpracování! Věřte, že o tom ani příliš rozmýšleti nesmím, aby největší žal neprojal moji duši. Ostatně, co by také platno bylo oddati se žalu ve věci, kterou snad již změniti nelze — alespoň bylo všecko lékařské pomáhání marné . . . Ty můj Pane! Já ve svém bolestném postavení psáti básně humoristické! Když něco takového napíši, bývá mi, jako bych byl napsal ironii sám na sebe. Zatím se toho na dále neodříkám . . . Budeli mi možná, pošlu Vám něco podobného — najisto slíbiti Vám nemohu."

Když r. 1859 po několika dřívějších pokusech nezdařených konečně čilému Kobrovi se podařilo počíti vydávání *Slovníku naučného*, byl Doucha jedním z prvních, kteří se přihlásili k dílu, i zůstal až do jeho ukončení jedním z nejpilnějších jeho spolupracovníků.

R. 1860 zamýšlel Kober podniknouti vydávání básnické anthologie všenárodní pod redakcí Květovou, a ku poradám o věc tu zval mezi

[1]) Psaní toto má datum 31. března 1860.

jinými též Douchu. Jaký byl výsledek těchto porad, a jak daleko vůbec ta věc pokročila, není mně vědomo, ale ku provedení podniku nedošlo. Květ, jak známo, povolán byl r. 1862 za profesora řeči a literatury české do Varšavy. Ale mezi pozůstalými zápisky Douchovými nachází se program ke sbornému dílu pod názvem *Výbor básnické literatury všech národů*, rozpočtenému na „24 svazků 3archových, formátu slovníkového, petitem“ s obsahem následujícím: 1. (Indové, Číňané, Hebreové); 2. (Arabové, Peršané, Turci); 3., 4. (Řekové staří); 5. (Římané); 6., 7. (Provençalové, Francouzi); 8. (Italiani); 9. (Španělové, Portugalci); 10., 11. (Angličané, Amerikáni, Keltové); 12., 13. (drobní germánští národové); 14., 15. (Němci); 16., 17. (Čechové a lužičtí Srbové); 18., 19. (Poláci); 20., 21. (Rusové); 22., 23. (Jihoslované); 24. (Litvané, Maďaři, Novořekové, Rumuni). Tamtéž nachází se list Jos. Vladimíra Pelikána (datum v Rychnově 23. pros. 1861), oznamujícího Douchovi, že má přeloženy Ovidiovy Metamorfosy, všech 15 knih, dále Valdštýnovu smrť „v českých časoměrných jambech“, také že překládá Livia a Propertia, a tázajícího se, zdali by něco z toho mohl potřebovati do své anthologie.

Vedle této anthologie světové zanášel se Doucha také zámyslem, vydati stručnou anthologii českou dle rozličných druhů metrických (o pokusech v tomto směru bude na svém místě podrobněji zmíněno), i vyzval některé přednější básníky české k spolupůsobení, ale pohříchu ani ku provedení této myšlenky nedošlo.

Po smrti Hankově r. 1861 byl Doucha z mnohé strany, zejmena od rozličných šlechticů vybídnut, aby se ucházel o uprázdněné místo bibliothekáře při Českém museu. Neučinil však toho, pravě: „U mne s podobnými věcmi již konec; takový úřad nemá býti pouhým zaopatřením, nýbrž musí se zastávati svědomitě, aby ústav rozkvétal víc a více k zisku a ke cti národa; k tomu třeba síly úplného zdraví, kdo toho štěstí nepožívá, k úloze té nedostačí.“ Na to pak co možná pro Vrťátka, se kterým již v domě hraběte Františka Harracha blíže se byl spřátelil, ve svých kruzích působil, aby do Musea se dostal muž, „jenž by ústav držel v pořádku.“

Na sklonku r. 1863 navštívil Prahu guardian minoritského kláštera v Brusselu Van Beth, rozený Flam, se kterým ubytovaným též u minoritů Doucha častěji obcovav, domluvil se s ním o podobném postavení obou národů, českého a flamského, v podruží zde německém, tam francouzském, čehož následkem byl článek o poměrech a národních snahách Čechů ve flamském časopise Katholick Zondagsblad, vycházejícím v Brugách (1864, leden).

R. 1865 zvolen jest Doucha pro veliké literární zásluhy své od spolku Svatobora za skutečného člena. Téhož roku dne 21. července zemřel mu otec v 80. roce svého věku. R. 1867 vyznamenán jest Doucha čestným titulem arcibiskupského notáře.

Nelze tuto pominouti události samy v sobě nepatrné, která však vydává vzácné svědectví o Douchově jemnocitu lidském, jevícím se při každé příležitosti beze všeho ohledu na okolnosti a osoby. Za nešťastné války r. 1866 totiž trávil Doucha léto u hraběte Harracha v Mostě nad Litavou v Dolních Rakousích. Tam vojsko saské na svém pochodu

z Prešpurka do Vídně ku konci července několik dní mělo odpočinek, i zemřel tam prostý vojín saský, jemuž vystrojen čestný vojenský pohřeb, kterého mezi jinými též Doucha se súčastnil. Za tou příčinou zaslal „An die Verwandten der verstorbenen Infanterie-Soldaten Gottlieb Heinrich Holfert aus Ruppersdorf bei Dippoldiswalde im Königreich Sachsen“ obšírný německý list soustrastný, ve kterém rodinu zesnulého těšil v zármutku jejím nad ztrátou člena jejího, a jmenovitě pohřeb jeho zevrubně popisoval.

Ostatně uplýval Douchovi život jeho tiše a pokojně beze všech důtklivějších proměn v trpělivém snášení osudu a v neúnavné literární činnosti, když byl ne bez veliké práce a obtíže přivykl psáti levicí. I v letech šedesátých a sedmdesátých plny jsou všecky téměř časopisy české příspěvků jeho: zpráv literárních, úvah, metrických překladů z cizích jazyků i básnických plodů původních. Z těchto posledních zasluhují obzvláštní zmínky legendy: *Světlé dítko* (Štěpnice 1861), *Kniha slávy* (slavnostní album Cyrill a Methoděj 1864), *Ohnivé semínko* (Blahověst 1868), *Truchlá palma* (tamt. 1869), *Poklady sedmero skutkův* a j.; celá řada básní *satirických: Mecenáš* (Lumír 1860), *Udatní žebráci* (Pokladnice českomoravská 1860), *Odběhlé srdce* (tamt.), *Horlivá vlastenka* (Lumír 1861), *Balada o slavověnci* (Máj 1862), *Mravokárnosť* (Boleslavan 1862—63), *Veliký rozdíl* (tamt.), *Noční kvas* (slavnostní almanach v Brně 1863), *Schovej ducha* (Květy 1868), *Gallerie na půdě* (Osvěta 1871), konečně přes 60 větších básní *didaktických*, které tvoří „okruh celistvý,“ jejž Doucha zamýšlel vydati svým časem o sobě pod názvem *Radoslav.* Mimo to skládal Doucha rhapsodie, elegie, glossy, heroidy, idyly, nénie, parabole, paramythie, ritornelly, jevě tím především snahu, zachovati v slovesnosti české vzory takovýchto, částečně již méně obyčejných spůsobů básnické tvorby.

Obzvláště pilně pak zabýval se Doucha nápodobením cizích rytmických vzorů, jako jsou rozmanité sloky italské, španělské, francouzské atd., v kterémž oboru měl výborné předchůdce zejmena v Čelakovském, Vinařickém, Sušilovi, Vocelovi. Máme od něho veliké množství takových hříček, z nichž jenom některé buďtež zde uvedeny: ghazela (Připozdívá se, Květy 1870), kanzona (Věčná omlada, Lumír 1861), kanciony (Kniha srdce, tamt., Pomník trvalosti, Květy 1870), madrigal (Naše vlasť, Posel z Budče 1850), makamy (Pohled a prohled, Světozor 1875, Žbánek, tamt.), rondeau (Náhrobek, Květy 1867), sestina (Rovnodušnosť, Pokladnice českomoravská 1859), siciliana (Rytiny, Květy 1870), tercina (Ze svatyně minulosti, Květy 1867, Za obzorem, Květy 1868), tenzon (Meč a pluh, Světozor 1874), triolet (Pravidlo práva pravdy, Posel z Budče 1850), znělky (Svobodín Mnohoslavě, Světozor 1875, Kvítka mezi klasy, Světozor 1876) atd.

R. 1871 učinil jsem Sboru matičnímu návrh, aby k překladu dramat Shakespearových přidán byl životopis básníkův s úvahou o jeho dílech a jmenovitě s rozborem jeho dramatických výtvorů. Sbor přistoupiv k tomu návrhu skrze sekretáře svého Nebeského vyzval Douchu, aby v takovou práci se uvázal. Doucha omluvil nepřijetí této úlohy, jakkoliv by „tomu zajisté velečestnému vybídnutí byl milerád dostál s úplnou ochotou a s celou ku věci láskou a svědomitostí,“ jednak

„stále se horšící chorobou“ svou, jednak tou neblahou okolností, že umístěním mateřské školky v klášteře Svatojakubském tento naplněn jest takovým hlukem a křikem od dětí, že při něm klidně pracovati nelze, on pak, když zahrádka vzata ke školce, pozbaven i milého útulku v zadní zahrádce, kde po celých téměř dvacet let míval stolek, při němž pracovával. „Připadá mi to,“ praví o tom Doucha, „jako téměř ironie osudu, že právě dítkami odstrčen jsem od svého stolečku, kde jsem tolik psal k jejich prospěchu a kde bylo mé poslední útočiště v mých těžkých utrpeních.“

Divadelními záležitostmi nepřestával se Doucha s obzvláštní zálibou obírati, vždy ochoten jsa propůjčovati se svou radou a pomocí. Tak když 15. října 1871 provozovali ochotníci na městském divadle v Poličce [1]) Katinku Heilbronnskou, o čemž učinili oznámení Douchovi, ten v odpovědi jim zaslané psal toto: „Přijměte díky za tu vlídnou zpomínku, k nimžto milerád připojuji srdečné přání, aby tak ušlechtilá snažnosť na poli našeho dramatického umění vždy krásně rozkvítala. Z hojného toho počtu působících sil, jakož i ze samého volení té činohry, která tak veliké úpravy žádá, viděti s potěšením, jaké vytrvalé přičinění tuto pěknou snažnosť provází. Pohled na odeslaný mně list divadelní vedl mi na mysl, že by spolek Váš mohl snadno dávati též na př. Shakespearovu utěšenou veselohru Večer tříkrálový, která se v Praze vždy tak velice líbí, a jako vidím, snadno by se u Vás dala obsaditi. Veselohra jest ku provozování zvláště zpracována, a ochotně bych Vám z úcty k věci dobré propůjčil divadelní svůj rukopis, úplně pro jeviště zřízený, k opisu, kdy byste někoho v Praze měli, jenž by vám spolehlivě opsal toto od mého vytištěného překladu se lišící upravení. Opis bych pak sám prohlídl za příčinou správnosti.“ K tomu nezdá se, že by bylo přišlo, ale v červenci 1872 dávali divadelní ochotníci Poličtí jiný Shakespearův kus v Douchově překladu, Romeo a Julie.

V činnosti své překladatelské pokračoval Doucha neméně pilně jako ve všech ostatních oborech, které pěstoval. O linguistických vědomostech jeho podotknuto již svrchu, že se znal ve čtrnácti jazycích, které tuto zejmena uvádíme spolu se spisovateli, jichž díla z těchto jazyků na český přenášel. Podaltě překlady: z ruského (Puškin), polského (Mickiewicz), slovinského (Prešern), charvátského (Preradović, Kukuljević), hornolužického (národní písně, Sejler, Herta Vićazova, Vela, Hórnik, Ćěsla, Buk, Bjedrich, Cyž, Kapler, Pful-Lužan, Skala), dolnolužického (Balcár, Broniš, Nyčka, Rocha); z anglického (Shakespeare, Thomson, Rob. Burns, Byron, Campbell, Littleton, Longfellow, Milton, Thom. Moore, W. Raleigh, Shelley, Spenser, Surrey, Watts, Margaret Bayley, Carolina Gilman, Miss Mitford, Broome, Dryden, Will. Somervile); z italského (Dante, Ariosto, Tasso, Filicaja, Quadagni, Silvio Pellico, Vittorelli); ze španělského (Calderon), z portugalského (Aires Telles de Menezes, Camoens), z francouzského (Victor Hugo, Alex. Dumas st. a j.); ze švédského (Tegnér), z německého (Herder, Heinrich Kleist) a latinského (Tibullus). Překlady tyto, pokud

[1]) Máť Polička jedno z nejstarších městských divadel na venkově českém, založené již r. 1840 od tehdejšího purkmistra Šebestiána Hněvkovského.

nevyšly o sobě, roztroušeny jsou ve všech téměř časopisech českých až do nejposlednější doby.

Nejvýdatnější však působení Douchovo i za doby pozdější bylo v oboru literatury pro mládež. Počet větších i menších jeho spisků tohoto druhu, tištěných v Čechách i v cizině a vesměs pěknými obrázky ozdobených, přesahuje celkem sto. Ježto Doucha v přirozené své dobromyslnosti přečetným zakázkám nakladatelským dle sil svých vyhověti hleděl a takové množství spisů v tomto oboru složil, jde samo sebou na rozum, že všecky z nich nemají stejné ceny. Doplňujeme tuto seznam patrnějších těchto spisků, kladouce i počet vydání jejich: *Drobnůstky* 1861 (5 vydání), *Maličkosti maličkým* 1861 (7 vyd.), *Obrázky posvátných příběhův* 1861, *Paběrky* 1861 (5 vyd.), *Pestré kvítí* 1861 (4 vyd.), *Podívání na zvířata* 1861 (8 vyd.). *Polní kytička* 1861 (5 vyd), *Krůpěje* 1862 (5 vyd.), *Květné ratolesti* 1862 (4 vyd.), *Lupínky* 1862 (4 vyd.), *Skladnička poučné zábavy* 1862 (4 vyd.), *Besídka dítek* 1863 (2 vyd.), *Kam dítko rádo chodí* 1863, *Korálky* 1863 (4 vyd.), *Laskavý dárek* 1863, *Oblíbená kniha*, čes., pol., něm., franc. a angl. 1863 (2 vyd.), *Obrázková kniha* 1863, *Perličky* 1863 (2 vyd.), *Semínka* 1863 (4 vyd.), *Svět v mladosti* 1863 (2. vyd.), *Živé kukátko* 1863, *Veselé dítky* 1864 (2 vyd.), *Abeceda* 1865 (5 vyd.), *Počítání v obrazech* 1865 (3 vyd.), *Vojáci rozličných národů* 1865 (4 vyd.), *Po práci* 1868 (2 vyd), *Blahé doby* 1869 (4 vyd.), *Kratochvíle* 1871 (2 vyd.), *Lipový věnec*, oddíl první 1871, *Na domácím dvoře* 1872, *Doby mládí — doby štěstí* 1872, *Trnky* 1873, *Zlatá písmenka* 1873, *Bratříček a sestřička* 1874, *Lipový věnec*, oddíl druhý 1874, *Malá společnosť* 1874, *Modrorous* 1874, *Pohádka o sedmi havranech* 1874, *Šípková Růženka* 1874, *Kocour v botách* 1875, *Nápravy na dobrou cestu* 1875, *Pohádka o lesním stromku* 1875, *Robinson a jeho divodružné příhody* 1875, *Všelicos* 1875, *Zástupek domácích zvířat* 1875, *Divadlo malých* 1876, *Hovory zvířat* 1876, *Příklady v báječném rouchu* 1876, *Smyšlenky a pravda* 1876, *Výstava pestrých obrazů* 1876, *Zpěvomil* 1876, *Sedmero skutkův tělesného milosrdenství* 1876, *Drobné výkresy* 1877, *Přípravy na budoucnosť* 1877, *Dohlasy* 1878, *Pravidla života v podobnostech* 1880, *Záhonek malých* 1880, *Květný sadek* 1881, *Dítky jako kvítky* 1882, *Klasné pole* 1883, *Na pravo — na levo* 1883, *Zelený luh* 1883. Některé jiné nalézaly se při smrti Douchově v tisku. Nejedny z knížek těch přeloženy jsou do němčiny.

Při vší své povolnosti k nakladatelům zůstával si Doucha vždy vědom pevných zásad pedagogických, dle kterých se řídil a jimž nikdy se nepronevěřil. Zřejmým toho důkazem jest jeho list ke knihkupci Datlovi, datovaný v Podmoklích u Děčína 26. června 1874, v němž píše: „Prosil jsem onehdy, aby se na mně nežádalo jakéhokoliv propůjčení se k věci, kteráž by naší mládeži byla závadná, ať obsahem či připojenými obrázky. Přejete si nyní (kdežto jsem k nezávadným svou činnosť připověděl), abych Vám také ku předloženým zároveň obrázkům přece napsal knížku pro dítky vzděláním a zkrácením Andersenovy báchorky Groote en kleine Klaas, i pravíte, abych, jinakli nelze, to učinil bez udání svého jmena. Nemějte za zlé, když upřímně vyznám, že mi také to nemožno za příčinou mých zásad, jichžto co do mrav-

ního vzdělání naší mládeže nemohu zapříti. Zde mé důvody. Vím dobře, jaký jest rozdíl, když se báchorky, pověsti atd. vydávají pro jisté kruhy s hlediště národopisného, a když mají býti na poučnou zábavu dětem. Nuže, zdali se má útlým dítkám dáti do rukou báchorka (nad to s vyobrazením) tohož obsahu: manželka, která cizího muže dobře hostí a jej kryje v bedně, když se manžel vrátí; — urážlivý zrovna žert s mrtvolou babičky a vražda na druhé babičce pro peníze; — pak to potupení ctihodného stáří hozením šedého stařečka v pytli do vody; — konečně zlodějství ukradením stáda, vůbec to zbohatnutí samým podvodem, jako při nějakém poprasku. A to vše dětem, kde ostatně ani špetky poesie! Promiňtež úsudek můj, že by as dobře bylo, kdy byste to ani komukoliv jinému nedával překládati pro děti; a když se Vám od cizince těchto šest obrázků, třeba hezky vyvedených, vnucuje za výminkou, že on Vám jinak těch ostatních nedá: nuže, ať si cizina podrží také ty! Prodejní zisk, ke kterému jest obchodníku hleděti, dá se také způsobiti spisy pořádnými a správnými.“ Ohradiv se také ještě svým stavem kněžským končí Doucha: „Ty jsou důvody, za kterýmiž mi nelze napsati příběhu k obrázkům Groote en kleine Klaas. Měřítko, že cizina takových spisů i dětem vydává, není v té věci pro nás, kteří ve stálých a těžkých zápasech povinni jsme pevné opory hledati na dále v tužení mravocitu při mládeži, tom květu k budoucnosti. K nezávadným věcem budu ochoten, pokud mi postačí poslední jiskra mé skrovné síly.“ Čtouce slova tato vidíme před sebou Douchu v plné ušlechtilosti jeho povahy a s nejvřelejším citem vlasteneckým v srdci.

Ochotnosť Douchova propůjčovati se radou i pomocí svou ve věcech národních našich snah se týkajících, kdykoliv za to požádán byl, vzbuzovala k němu neobmezenou důvěru obzvláště vlastenecké mládeže a nastávajících spisovatelů, kteří se v takovýchto příčinách k němu uchylovali a nikdy v očekávání svém se nezmýlili. Jmenovitě býval Doucha zhusta požadován za úsudek svůj o předložených jemu rukopisech literárních prací.

Nejenom literárně, nýbrž i všelikým jiným způsobem, pokud v moci jeho bylo, hleděl Doucha prospívati národní věci. Jmenovité byl jedním z nejhorlivějších sběratelů pro České museum, které jemu za mnohý vzácný dar jest povinnováno. Z nich nejdrahocennější jest psaný exemplář Husovy Postilly (rukopis prý Pavla Žídka), za nějž mu podáváno bylo 200—300 zl.

V mnohostranné této činnosti své trval Doucha neúmorně po celý čas ostatního života svého, jakkoli v poslední době již valně scházel, a choroba jeho čím dále tím více ho přemáhala. Nemoha bez toho býti, aby se stále stýkal s jinými spolupracovníky na národní roli, navštěvoval Museum, tiskárny, redakce i jednotlivé spisovatele, přinášeje jim příspěvky své do slovníků (hlavně do Kottova a do Malého slovníku náučného) neb časopisů, rozhledl se, přečetl něco, pohovořil, poradil, požaloval si na svou churavosť a osamocenosť, a pak odešel zase tak tiše, jako by odcházel již jenom stín. Větších literárních prací Doucha v posledním desetiletí již nepodnikal, zanášeje se téměř výhradně jenom spisováním pro mládež.

R. 1880 slavil Doucha své sedmdesáté narozeniny, při kteréž příležitosti dostalo se mu ze všech stran hojných důkazů všeobecné vážnosti a lásky. Naše Osvěta již tehdy přinesla vřelou o něm stať, v níž dle zásluhy oceněna jeho všestranná plodná činnosť literární.

Na rok 1884 připadaly kněžské druhotiny Douchovy, které srdečně ano okázale byly oslaveny. Dne 6. dubna bylo tomu padesát let, co byl na kněze posvěcen. Den ten připadal loni na květnou neděli, v kterouž jubilant náš u přítomnosti četných příznivců a ctitelů ve farním kostele sv. Jakuba sloužil tichou mši svatou, provázen jsa k oltáři od duchovních přátel, jmenovitě řeholních bratří kláštera minoritského, ve kterém po tak dlouhou řadu let užíval pohostinského útulku. Na chóru zapěli zpěváci téhož kláštera dojímavou vokální mši s příslušnými vložkami. Z blízka i z daleka na počesť jubilantovi vzdána byla přečetná blahopřání od přátel a ctitelů osobních, od spisovatelských, uměleckých, učitelských jednot a jiných spolků. Mezi těmi srdečnými projevy úcty vytknouti sluší blahopřání knížecí arcibiskupské konsistoře, která mu zvláštní díky skládala za jeho působení ve prospěch mládeže; Pražské rady městské, jež podal starosta dr. Černý; pak královské České společnosti náuk, pronešené od jejího předsedy ministra Josefa Jirečka. Z četných ostatních spolků, které Douchovi při té příležitosti projevily úctu svou, buďtež jmenovány: Družstvo národního divadla jakož i správa divadelní, kteréž učinily to prohlasem starosty rytíře Skramlíka a ředitele Šuberta, Měšťanská beseda Pražská přípisem svého starosty dra. Škardy, pak Ženský výrobní spolek český skrze spisovatelku Elišku Krásnohorskou. Mnohé jednoty jmenovaly Douchu čestným členem a projevily jemu počesť odeslanou deputací. Dostavila se též deputace vendického semináře v Praze s presesem jeho P. Lužanským v čele, jenž odevzdal jubilantovi dvě kaligraficky vyvedené adresy Srbů z Lužice. Čestné dary podané jubilantovi svědčily o jemnocitu jeho ctitelů. Za příležitosti slavného dne toho vydal minoritský klerik Karel Štěpán Vodička spis *P. František Doucha, jeho život a působení*, jehož čistý výtěžek věnován Ústřední matici školské, s podobiznou oslavencovou.

Této dojemné slavnosti Doucha dlouho nepřečkal. Mnoholetou chorobou zemdlené a sklíčené tělo již klesalo utrpením a únavou, ale přes to všecko čilý duch pravého božího bojovníka neochaboval. Doucha jako vždy, ale již mnohem obtížněji, konal své chůze, pokračoval v rozdělaných pracích a pomýšlel stále na nové. „Málo neděl tomu,“ píše feuilletonista Pokroku oznamující úmrtí jeho, „kdy navštíviv redakci naši horlivě vypravoval, kterak si pořádá mnohé národní písně dosud naší veřejnosti neznámé, jež by před smrtí svou ještě rád vydal. Již také vyjednával s naším hudebním referentem, odborným znalcem V. J. Novotným, aby hojnou sbírku tu, namnoze již notami od některých venkovských učitelů opatřenou, zrevidoval a k tisku připravil. Novotný slíbil, avšak nedošlo k věci, neboť Doucha hned na to ulehl, aby nepovstal více.“

Od září již nevycházel z domu, ale vždy ještě čítal v posteli korrektury, až konečně i od toho upustiti musil. Proslýcháno vůbec, že sotva z nemoci té vyjde. Dva dni před smrtí svou dal se Doucha

přenesti do nemocnice milosrdných bratří, kde mohl býti pečlivěji ošetřován, a dne 3. listopadu po druhé hodině odpolední vypustil spanilého ducha svého jeden z nejšlechetnějších vlastenců, který celý život i všecku činnosť svou národu svému byl posvětil a jehož požehnaná památka nikdy nezahyne u vděčného potomstva. V něm odebral se na věčnosť druhý „tichý genius“ literatury české. Tělesná schránka zvěčnělého byla dne 6. listopadu ve chrámě Týnském vystavena a odtud odpoledne na hřbitov Vyšehradský přenešena se slávou hodnou muže takových zásluh.

Ještě za živobytí Douchova rozhlašovalo se, že spisuje své paměti, kteroužto pověsť on sám zdál se potvrzovati nejedním k tomu se vztahujícím vyjádřením. Ale v skutku dával tím Doucha na jevo pouze úmysl svůj, že tak učiniti chce, k dílu samému však opravdově ruky nepřiložil. Synovec zvěčnělého, pan Antonín Tauš, odevzdal mně z pozůstalých po něm spisů vše, co k tomu vztahovati se mohlo; ale mezi tím nenalezl jsem nijakých řádných zápisků, než toliko jednotlivé cedulky s poznámkami, někde jenom jich spisovateli srozumitelnými, krátké notice na úzkých proužcích papíru nepatrné neb nijaké ceny, výpisky a citáty z jeho vlastních i cizích spisů, poukázky a odkazy na česká i cizojazyčná díla. Jen málokde nalezl jsem v těchto drobotinách nějaké zrnko, jehož možno mně bylo použiti při mé práci. Nejzajímavější část Douchovy písemní pozůstalosti jest několik psaní od jeho přátel, jakož i několik přepisů jeho vlastních listů, jichž, pokud k účelu životopisnému slouží, ode mne svědomitě jest užito.

Hotových prací literárních nezanechal Doucha žádných. Hojná jeho sbírka národních písní, kterou chová pan Tauš, jest pouhý materiál, jejž třeba teprv uspořádati a v němž z veliké části scházejí nápěvy. Mimo to pozůstavil Doucha v rukopise jakousi sbírku kázaní, která by zasluhovala býti prohlednuta od některého vlasteneckého bohoslovce.

V některých poznámkách zmiňuje se Doucha o sbírce svých didaktických básní, již chystal se vydati o sobě; ale mezi papíry mně svěřenými nic toho druhu nového se nenachází mimo následující dvě básničky, tuším dosud nikde nevytištěné, které ostatně též vydávají nejlepší svědectví o šlechetnosti ducha a vlasteneckém smýšlení Douchově:

„Žádného člověka nepotupuj,
každičký může být pomocník tvůj;
a když tvůj protivník bez moci jest,
vlídně odpouštěj — to šlechetná čest.

Kvetoucí účinnosti jen tam tě blahý ruch,
kde budoucnosti stavbu povznáší *svorný* duch.“ [1]

[1] Byl jsem již hotov s prací svou, když pan Jaroslav Pospíšil zaslal mně ku příležitému použití list Douchův, jejž byl nalezl mezi starými dopisy svými. List ten datován jest v Mnišku dne 11. října 1840 a psán německým kurrentem; udělovány v něm rozličné rady, týkající se dalšího vydávání Květů. Pozoruhodno jest v listu tom, že Doucha již tenkráte si stěžoval, kterak u něho „psaní každého řádku s velikými bolestmi tělesnými spojeno jest,“ i slibuje: „Jak mile jen poněkud menší bolesti míti budu, napíši Vám nějaký dopis.“ Významné jest i zakončení listu: „Nemrzte se, prosím, že Vás i letos opět o některé knihy z Vašeho skladu, byť by i starší, ale antiquou tištěné, pokoušeti budu, an sobě, jakkoli bych rád, ani jedné zjednati nemohu.“

Maryla.

Starodávná selanka

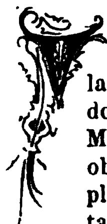
od

Al. Jiráska.

(Pokračování.)

VI.

Vzácní hosté.

ladyka Buchovec, Ondřej, seděl za prvního soumraku za stolem, dojídaje večeři. Před ním na stole stál koflík starého vína. Měltě staroch ve všem svůj pořádek, a jakož v čas podletní, obyčejně počátkem května měsíce, dával si pouštěti krev ze žíly plícné, a v čas letní skoro jen vodu pil, mléko a syrovátku, tak tou dobou, kdy bylo s polí sklizeno a podzim chladnějšími větry a mlhami se hlásil, posiloval se dobrým uherským.

Dnes mu panna Eufemie zase po prvé přinesla plný koflík. Však se již těšil na první doušek. Sotva že však nyní pohár ke rtům přihnul, sotva že zlatý mok libovonným dechem svým nosu jeho zalahodil, už nádobu od retův utrhl. Venku hluk — a panna Eufemie rychle k oknu přistoupivši, úžasem vykřikla. Vladyka div nezaklel. Také se šel k oknu podívat. Co to? Hle, pokud za soumraku možná pozorovati, venku přede tvrzí nějaký shluk. — Vůz, jeden, dva, jezdci nějací vedle nich.

A v tom už pacholek a vrátný zároveň vešli hlásit, že ti tam — a vypisoval, kdo všechno je před branou — že žádají, aby jim bylo otevřeno.

„Kdo jsou, že tak najednou a pozdě?“

„Také jsem se ptal — ale jeden z nich z ostra mi zrovna poručil, ať otevru, jsemli opilý, nebo co, že se ptám, však že vím — a ti ostatní dali se do smíchu. A jak je pustit, když se sem ani nevejdou.“

Vladyka dal na hlavu, a již bystrým krokem zašel si ku bráně. Ptal se, kdo jsou a odkud. A zase hluk, a z něho vynikl mocný hlas jako hrom:

„I aby do vás! Což pak o nás nevíte?“

Starého vladyku již popadal hněv.

„Nechte klení a bláznovství a řekněte, kdo jste!“ zvolal prudkým hlasem.

„Oho — že neotevřete? Což pak chceš, strýče, abychom šturmovali? Je nás dost.“

A tu již vladyka, vykřiknuv úžasem, poroučel otevříti, a sám vrátnému na rychlo pomáhal. Řetězy zařinčely, kolečka vrzala, zvoditý most spustil se přes příkop, brána se otevřela, a na statném koni vjel do dvorce tvrzního jezdec v plášť zahalený.

Vrátný nevěděl, nač dříve by se podíval, zdali na něj, an seskočiv starého vladyku objímá, nebo na ty tam u vozů a několik těch

jezdců, z nichž každý drží několik koní vedle svého jízdného. A panna Eufemie stojíc u okna také žasla a hořela zvědavostí, a pro tu také otevřela okno. Dole ve dvorci hluk, dusot koní, směs hlasů a z nich slyšeti:

„Čertovo děvče! Že tu není?“

V tom už do okna strýc volal:

„Eufemie! — Zbyněk je tu! — Slyšíšli? Bratr Zbyněk z Polska!“

Okno prudko zavírané zařinčelo, panna Eufemie od něho odletěla, již zamihlo se nahoře rudé světlo jako letem. Panna Eufemie nesouc je ve výši ke schodům kvapí, — a tu hle, — dvéře se otvírají a jimi vstupuje vysoký statečný muž v plášti a čepici široko lemované divnou kožešinou, z předu rozstřiženou.

„Žehnej bůh, sestro!“ ozval se hlubokým hlasem a podav ruku panně Eufemii, bratrsky ji políbil.

Ta překvapením sotva že mohla promluviti, hledíc plna úžasu na bratra, jenž čepici smeknuv i plášť odloživ, mohutný meč odepínal. Stál tu, maje hlavu podholenu, ve tmavé sukni spjaté bitým pasem, ve vysokých botách jízdeckých, na nichž, jak jen nohou hnul, mohutné ostruhy zacvrnkaly. Jak se změnil za ta léta, co ho neviděla! Tvář oholená všecka osmáhla, kníry mnohem delší; a těch divně přistřižených vlasů! A tu nade spánkem dlouhá jizva, té také neměl, když odjížděl.

Panna Eufemie všecka rozčilena nabízela bratrovi svou pomoc, tu plášť uklízela, tu žádala, aby do křesla usedl, a čeho by si přál, a již zase, jak se měl, a že tak z nenadání přijel. Pan Zbyněk byl daleko klidnější, ba dle všeho úplně klidný. Jako by byl ze sousedního městečka přijel. A to kolik set mil urazil, z Polska nebo až z Prus se po letech vracel! Rozhledl se jizbou, kníry pohladil, odkašlal. Ten zvyk si zachoval. Činíval tak, nežli mluviti začal, nebo též i za řeči, která mu zrovna neplynula a bývala krátká ale uzlovatá. Starého strýce tu nebylo. Sotva že sem synovce uvedl, už opět na dvůr sestoupil, aby všecko opatřil, jak mu Zbyněk byl naznačil.

Pan Zbyněk odkašlal, jako by ho něco v hrdle škrábalo, a upřev hnědé jiskrné oči své na sestru, usmál se a pravil:

„Pořád ještě svobodna, Eufemie?“

„Pořád, bratře milý — kdo by strýce —“

„No doskonale, to bardzo dobře. — Já také neženat, ale dceru si vezu.“

Panna Eufemie přinášejíc cínové talíře prudce je postavila na stůl. Dceru si veze a není ženat!

„Já myslil, žes ji již viděla, že je tu — jela napřed. To se někde zdržela.“

„Pro bůh, bratře, dceru! A ona sama! — A kdo — jak —“

„Však jsem už strýcovi řekl, aby ji poslal hledat.“ A tu přistoupiv k oknu, otevřel je a mocným hlasem zvolal:

„Na Marylu nezapomeňte!“

Tam dole byli už na odchodu. Všichni, kteří s panem Zbyňkem přijeli, až na jednoho, jenž s pánovým koněm na tvrzi zůstal, brali se se vším do nedalekého dvora, kdež bylo místa dost pro lidi i pro koně. Jeden ze dvou vozů zůstal také ve tvrzi. Tu se již utišilo,

bránu však na poručení starého vladyky nezavřeli. On sám pak pospíchal nahoru k synovci, jenž ho tak radostně překvapil. Znovu mu ruku tiskl, znovu ho vítal a pravil:

„Tos tedy královského posla potkal asi cestou —?"

„Jakého posla?" ptal se polní hejtman.

„Nesl ti list od nás. — Odevzdal mu jej Čelechovský, Tiburcí —"

„Ten křivohubý?" ptal se Zbyněk po válečnicku přímo, a nevšimnuv si ovšem, že sestra se při tom jmenu zarděla, doložil: „Já žádného posla nepotkal, aniž listu obdržel. Přijel jsem o své vůli. — Již mne to tam počalo mrzeti. Rád bych si trochu odpočinul. — A teď zrovna povídám, že si vezu také dceru."

„Ale čí!" dodal s úsměvem staroch.

„Ah, pan strýc stará liška" — zasmál se válečník a dodal: „Toť, má ne. — Nebožtíka Petříka Taraby z Bořic."

„Slyšel jsem o něm. — Z Bořic na Chrudimsku — ten. — Před lety je prodal a šel do Prus sloužit. Jeli to ten —"

„Ten. — Doskonalý muž, dobrý přítel. A slavně hejtmanil. Ten křižákům [1]) uměl zasolovati. Mne jednou od smrti zachránil." Tu pan Zbyněk si opět v krku ulehčoval. „Nu, a ten měl dceru," pokračoval, „Marylu — jak jí všichni po polsku říkáme. Manželka mu zemřela a před rokem také on. — Děvče nemělo nikoho; tak jsem si je vzal —"

„A to se v Polsku narodilo?" ptala se Eufemie.

„Ovšem. Nebožtík Taraba byl déle v Polsku nežli já — již před devatenácti lety tam přišel a brzo se tam oženil."

„Tak snad neumí ta panenka ani česky?" zvolala panna Eufemie.

„Ó doskonale!"

„Jako ty asi!" zasmál se starý vladyka. — „Ty Poláku doskonalý!"

„A již tak pozdě!" povzdechla Eufemie. „Co se vyděsí, sama, v neznámé nrajině."

Pan Zbyněk se zasmál.

„Ta!" zvolal. „Žoldnéřské dítě, v táboře narozené! Sama si to smyslila. Jak slyšela, že již jsme blízko, že k večeru budeme na Domkově, nedala jinak. a že pojede napřed. Vypravoval jsem jí o vás. A smál se ten šotek, jak se podivíte, až vjede do tvrze — a že nic neřekne, že jedu za ní — haha — to se jí to pěkně povedlo!"

A přece vstal od jídla a podíval se oknem ven.

„Měsíc vychází," pravil opět usedaje.

„Od lidí se jí nestane nic, —" mínil starý vladyka. — „Časy se, brachu, u nás změnily. Pan Jiřík všecko spořádal; všude klid."

„Slyšel jsem, slyšel —" vpadl mu synovec do řeči a schmuřil obočí. Staroch však jako by si toho nevšiml pokračoval:

„Teď chystá svatby mladému králi. — To je u nás hlavní novina."

„Pro ty jsem domů nechvátal," odvětil synovec nějak drsně a mávl rukou. A najednou, jako by chtěl jinam zavesti řeč, an patrně o mladém králi tuze rád neslyšel, začal:

„Budeteli míti dost místa pro nás, pro mne a pro to vyžle? Je

---

[1]) Německým rytířům

hodná, ale trochu zvětřilá, divoch. — Ty sestro, prosím tebe, vezmeš ji v ochranu. Tam už pro ni nic nebylo. A nad to bez matky!“

Panna Eufemie ovšem ochotně slíbila, ač v nitru byla zaražena novinou o „dceři“ bratrově a tím, že jí měla býti pěstounkou, matkou. A jistě ji také netěšilo, že bratr je tak o to děvče starostliv. Co řekne pan Tiburcí, až uslyší —

„Mášli ji za vlastní, bude nám také,“ upřímně ujišťoval starý strýc, jenž nějak netrpělivě si hlavu hladil, a hned dodal: „Ale abychom nezamluvili. Víšli, prve, o tom listu skrze posla královského.“

„Ano, a co jste mi oznamovali? Staloli se něco?“

„Jak by ne — a věc divná — dobře žes přijel.“

V tom však umlkl, any se venku hlasy ozvaly; již se otevřely dvéře, a tu ta panenka v čapce, kabátci a v červených botách a za ní panic Šonovský! Pan Zbyněk rychle vstal. Tvář jeho jako by oživla. Maryla mžikem se rozhledla a usmávši se děla:

„Přišla jsem pozdě —“ a již přistoupivši ku starému vladykovi rozmile děla: „To jistě pan Ondřej —“ a shýbnuvši se, políbila mu ruku, a pak panně Eufemii. Všecko to vykonala nestrojeně, každý pohyb její i slovo jímaly pravdivou srdečností.

„Už vás znám dávno,“ děla ku starému Buchovci a jeho bratrovkyni. „Strýc mi o vás vypravoval. To se mi směješ!“ dodala obracejíc se ku panu Zbyňkovi. „Ale kdož by se byl nadál! Tu zbloudí člověk pro samé cesty a cestičky.“

„A tak místo na Domkov dostala se panna na Šonov,“ dodal panic postupuje k panu Zbyňkovi.

Hlasem tím se Domkovští, pan Ondřej a panna Eufemie probrali poněkud ze svého úžasu. Jak by nežasli! Tu ta dívka podivná, a panic! Mladý Rozvoda! On! Hle, Zbyňkovi ruku podává! Starému vladykovi bylo nějak nevolno, a bratrovkyně jeho s cizinky na panice hleděla, na nenadálého hosta, jenž jí tolik rozmilých chvilek byl už způsobil. Dobře ještě, že s ním nemusili hned promluviti, že se domlouval s panem Zbyňkem. Ten znal nebožtíka vladyku Šonovského a s účastenstvím bojovníka poslouchal nyní, an syn stručně vypravoval o smrti svého otce v Uhrách, a pak že on sám nedávno tu na Šonově.

„Dobré je to znamení,“ dodal panic, „že se s tebou jako svým nejbližším sousedem shledávám nejprvnější ze všech. Vítám tebe a upřímně rád bych sobě přál a žádal, aby byla dobrá vůle mezi námi.“

Pana Zbyňka zase nějak zalehtalo v hrdle, a prve nežli promluvil podal panici pádnou pravici svou a pak prostě, ale srdečně odvětil:

„Dobrý soused nade všecko. Děkuju ti a také za tuto, žes mně ji přivedl —“ a pohledl na Marylu. Stála tu již bez čapky, prostovlasá, majíc nad čelem pásku blýskající se ozdobami z lesklého kovu. Dívčiny velké, tmavé oči tkvíce na obou mužích usmívaly se jako její rty. Těšilať ji shoda obou.

Panic pozvání, aby usedl, nepřijal; nabídnutý však koflík vína vzav do ruky děl s úsměvem:

„Pan strýc i panna Eufemie by mně snad zazlívali, že jim tě ubírám hned v první chvíli. A pak, kdož ví, zdaliž by tě to těšilo,

až bys o mně všecko zvěděl. Ale až uslyšíš, rač vzpomenouti, že různé řeči zavedou častokrát i moudré, a že já se vždycky raději smluvím podobně a přímo, nežli svadím. A teď, ten koflík tobě a panně Maryle na zdraví, aby se vám v Čechách nestýskalo!“

Vypil a již se krátko se všemi loučil, s Buchovcem Zbyňkem srdečně, se starým vladykou uctivě, s pannou Eufemií dvorně, a když Maryle ručku tiskl, přidal dlouhý pohled, jaký pro žádného neměl a jenž se mladé dívce dojista líbil.

„Doskonalý chlopčina!“ pravil pan Zbyněk, když panic odešel. „Dost by se mi líbil — po očích kos — a grečný —“

„Ó grečný a veselý!“ zvolala Maryla upřímně.

„Někdy až to jiné mrzí,“ dodala panna Eufemie.

„K vůli němu byl ten list,“ starý vladyka vpadl.

„Aj — však už něco hlásil. — Nuž vypravuj, strýče.“

Panna Eufemie vybídla Marylu, aby si šla pohovět a zvala ji do své komory, ona však žádala, aby ji tu ještě nechala, že jí tu volno a milo.

Zasedli ke stolu, a starý vladyka jal se vypravovati. Tak pan Zbyněk, jenž po letech těžkého života válečnického v Polsku, v Prusích i nehostinné Litvě přišel do svého hnízda si vydechnout a odpočinout, uslyšel na uvítanou o při, o novém, neobvyklém boji. Ten mu jistě nebyl tak milý jako ty tuhé a krvavé, jež až dosud všechny tak šťastně přestál. —

Na tvrzi Domkovské svítili dnes nad obyčej dlouho. Noc už nastala, všude klid a vše ve spánku. I na Šonovské tvrzi tma, ač panic rád sedal jindy dlouho do noci. Stará Uršila se nanovo divila, že vrátiv se šťastně z jízdy s tou sličnou pekelnicí, jak Marylu v duchu nazvala, nedal si ani rozsvítiti. A spat nešel, jak jí Celba Turek oznámil. Dlouho nemohla usnouti samou zvědavostí, a když konečně spánek jí oči sklížil, procházeli se jí trpaslíci po svrchnici, pěkně se na stařenu šklebíce. Jen zmizeli, a již zase ji honila ta panenka prostovlasá v červených botách, a ona, stařena udýchaná, nemohla z místa, a nemohla. Křičela: „Jsem přimrazena!“ ohánějíc se proti trpaslíkům kolem ní kotrlce metajícím a jí se vysmívajícím s Celbou Jenčarem, jenž nad ní stál a zlomyslně se šklebil.

Mladý vladyka Šonovský, opravdu, jak Celba povídal, ještě nespal, nýbrž přecházel šerou jizbou, ozářenou toliko svitem měsíce. Pan Jan se rozpomínal a v duchu se smál, jak sousedy Domkovskými trhlo, když vstoupil, a jak panna Eufemie se na něj podívala. Teď je nebo už byl na její mlýně a čistě ho asi bratru svému vymalovala. Co Maryla? Ta uslyší vše.

A již opět stál, ani nevěda, u okna a hleděl ven do tiché noci, na doubravu, po níž se rozléval bledějasný třpyt plného měsíce. —

* *
*

Kdož druhého dne ráno byli nahoře ve starém Svatovácslavském kostelíku na Dobeníně, ti všichni se málo modlili; ohlíželiť se všichni po několika těch osmáhlých, bradatých mužích, kteří přišli na mši,

a zvláště tam po oltáři, u něhož v lavici klečel s cizí dívkou a se starým panem Ondřejem vlastní pán tvrze Domkovské. To byla pana Zbyňka první cesta v domově, že vzav Marylu a žoldnéře, kteří s ním se do vlasti navrátili, zašel pánu bohu poděkovat.

A teď, když po mši ven vycházel a s plebánem před farou mluvil, čekali již na něj lidé venku jako na ženicha a na nevěstu. Však tě byla také na něj podívaná! Toho kroje divného! Té rudé čepice s divnou, krásnou kožešinou a toho drahého peří volavčího ve sponce ještě dražší! A jaký má bílý dlouhý otevřený kontuš s kratinkými rukávy ani ne po loket, a jakou pod ním viděti sukni drahou s lesklým bitým pasem, jistě stříbrným!

Ženské zase nemohly spustiti očí s té dívenky štíhlé a ladné, jejíž tmavé oči se kol tak vesele a upřímně rozhlížely. Což tu bylo domněnek a řečí, i ještě pak, kdy s vladykami Domkovskými sestupovala dolů. Teď teprve zavedl pan Zbyněk strýce svého do dvora, aby mu koně ukázal, které si přivezl, i ty, které jeho lidé, z nichž každý se teď už chystal na cestu do svého domova.

Když se pak do tvrze navrátili, dal pan Zbyněk přinesti z pevného vozu krajního [1]) bedny a z těch jal se vykládati, co sobě i svým z Polska a z Litvy přivezl. Panna Eufemie stojíc nad bednami, vykřikovati úžasem skoro ani neustávala, nemohouc se ani dost jednomu pro druhé vynadiviti. I starý strýc hladil si spokojené kníry a zasvítil očima, když uzřel dvě polské šavle krásně vykládané a blýsknavý palcát hejtmanský. A což té kosmaté medvědice ohromné, za plášť upravené se zlacenými spínadly a řetízkem!

Zpod ní vytáhl pan Zbyněk krásný, kovaný pás stříbrný a vyzvednuv jej do výše proti slunci, pravil: „To je pravý slucký. Ten jsem tobě přivezl, strýče, a tu to ještě —“

Hle, nákladný kožich kuní, červeným karmazinem pošitý, u něhož rukávy zlatými šňůrami spolu s hedvábím svazovány.

„Aj, toť panský kožich a ne zemanský, Zbyňku. — Ten bych mohl půjčiti panu Šternberkovi na tu cestu do Francouz pro nevěstu, a jistě by mu nebyl na hanbu.“

Ale již panna Eufemie hlasitěji než prve vykřikla, a to nad svými dary: nad hebounkým náčelníkem z roušek, [2]) nad kusem krásného kmentu slezského, nad pasem krumplovaným s přezkami a nad koflíkem stříbrným, jenž byl tím dílem jako slepice a v něm vejce grajfové — Nad tím nejvíce žasla, ani sám strýc podivu svého neutajil.

„A co tobě, synu, zbude —“ pravil pak, „když všecko rozdáš nám?“ Osmahlou tváří někdy táborského, pak polského hejtmana polního přeletěl úsměv jako svit sluneční.

„Mně, milý strýče, ještě meč, a pro Marylu také něco zbude —“

„Ale kde jen je!“ zvolala panna Eufemie.

„Jen jí nech —“ odvětil bratr hejtman. „Ta se neztratí, a to věz, že jí milejší obloha nežli strop.“

Maryla nemeškala daleko, jenom na vale. Prohledla si ouly, nyní

---

[1]) Válečný, v krajním řadu stávající.
[2]) Roucha ku pokrytí čela z tkaniny závojové.

ztichlé, příkop i lesknoucí se hladinu širého rybníka, po němž lysky z rákosí vyrazivše sem tam veslovaly, až zrak její na nedaleké doubravě utkvěl. Včera ji viděla za svitu měsíčného, teď tu v záři slunečné jasně se odrážejí vrcholy její na modrojasném nebi. Jaký má pestrý, kropenatý háv! Co barev, co tam zlata, bledě žlutého i zardělého! Mezi ním odstíny zahnědlé, rudé a tu tam tmavá zeleň stromů jehličnatých —

Maryla stála za chvíli nehnutě, zrak na doubravu upírajíc. Ranní větřík, jenž odtud zavívaje hebounké vlasy jí čechral, jako by lákal, vábil . . . A hle — dívčina se náhle rozhodla. — Skočila jako laň, a již drobnými krůčky s valu dolů, na dvorec a fortnou ven. Kvapí ku doubravě. Než u ní samé se zastavila, přemýšlí na okamžik — a hle — vrací se zase do tvrze!

Doubrava ji vábila, neodolala jí, zvláště, když ji také proskočila myšlenka: „Kdy by tam byl!“ Ale právé, když už ji šumění starých stromů vítalo, připadlo jí: „Co by si pomyslil!“ A již nic dále nerozvažujíc, ihned se obrátila.

VII.

Maryla.

Těch pevných úmyslů mladé dívčiny!

Ráno ještě Maryla před doubravou skoro utekla, odpoledne pak si tam přece doskočila. Rádať by viděla za dne ten háj, v němž se jí včera tak zalíbilo . . . Půjde jen na krajíček; Šonovský panic bez toho sem nechodí, jak včera večer slyšela. Ale kdy by přece přišel! Ať by! Což jí do jeho sporu! Však on nepřijde . . .

Tak už v doubravě uvažovala, „na samém krajíčku,“ jenže Domkova pro stromy již neviděti.

Krásně tu bylo. Proud slunečného zlata rozléval se korunami po kmenech bělavých buků i dubů kory rozorané, omšené i po půdě, kdež šustěl spadlý list i plazila se křoví ostružin plná černého, šťavnatého plodu, kdež na volnějších, výslunných místech kvetlo tu tam opozděné kvítko. Kolem ticho, vše ve zlaté záři; i na potoku mile hrčícím probleskuje . . .

Maryla stanula, rozhlížejíc se. Zpět pohledla a průlinou mezi stromy viděla modrojasné nebe, a pod ním blesky z hladiny lesklého rybníka, i kus širého kraje. Není ještě daleko. Popošla několik kroků; zraky své teď k zemi upřela, vzpomenuvši sobě na cestičku, kterou včera jeli, zdali ji najde? Najednou zvedla hlavu, černé oči se jí porozšířily, a naslouchala jako laně. Než na útěk se nedala. Žádný hrozivý hlas. — Zpěv a libý! Zpěváka však neviděti. Kdy by tak on! Zalekla se — ale slyš!

— jáť mám nejkrasší milou —
Téť nikoliv nepovím,
sámť ji s mým srdečcem vím.

Víra víře pomáhá;
kdeť jsou dva sobě věrná,
on jí a ona jemu,
nepovídej třetímu!

Zpěv se blížil, už i kroky slyšeti. Maryla tiše ustoupila za buk, vedle něhož stála. Tu jde, šourem doubravou. On! panic! Lekla se, ale větší měla ještě radosť z toho. Teď teprve si ho mohla jak náleží prohlednouti. Hezčího v celém táboře, ve kterém vyrostla, neviděla. Tam sami bradatí, staří. — A tu ten jako mladý strom pěkně urostlý. A jak mu birýtek s perem sluší i ten otáhlý kabátec! Kuši má, a krásný ohař vedle kráčí. Panic jde z lovu, nebo na lov. Půjde kolem, neohledne se? A kdy by se i ohledl, za stromem jí neuvidí. Má vykročiti? Ten by sebou trhl, až by na něj tak z nenadání vykřikla a vystoupila. Už, už se nachylovala, jen skok — v tom se sama lekla a slabě vykřikla.

Krásný, skvrnitý ohař panicův prudko se rozběhl k jejímu úkrytu a hlasný jeho štěkot rozléhal se doubravou. Mladý Rozvoda strhl ihned kuši s ramene a chvátal za psem k buku. Ale nedošed ani, již stanul všecek překvapen. V očích mu radostně svitlo. Zjevilať se jako lesní panna zrovna ta, na kterou zpívaje myslil. Již se z okamžitého leknutí probrala a tu stojí zpřímená, směle ohaři poroučejíc, aby se utišil.

„Nyní se mi štěstí obrací, panno!“ zvolal panic vesele. „Dosud jsem polem marno chodil —“

„Jen smíšli tady loviti!“ odvětila Maryla žertovnou hrozbou.

„Aj, jen den jsi na Domkově — a již —“

„A již vím, proč jsi včera byl rád, že nejsem Buchovcovou dcerou. Včera večer strýci vypravovali —“

„A ještě se mnou, panno, mluvíš?!“

„Proč bych nemluvila dnes, když jsem tě ještě včera hájila!“ odvětila vesele; nicméně zněla ta slova dost opravdově.

Panic přistoupil k ní blíže.

„Děkuju ti, panno,“ pravil srdečně. „Ani nevíš, jak mne to těší. Neptám se, cos slyšela, co o mne mluvili, ale prosím tebe, abys také mne vyslechla.“

A panic jí stručně pověděl o tom, jak jsa chlapcem z rodné tvrze byl vypuzen, jak se zase navrátil a jí nabyl, a jak ten spor o starou doubravu vznikl. Opírajíc se lehko o mocný kmen starého buku, Maryla pozorně naslouchala. Ani se nehnula. Půvabná, svěží tvář její nějak zvážněla; velké, černé oči hleděly s účastenstvím na mladého zemana, an vypravoval o neštěstí své rodiny, jak s matkou byl z rodné tvrze vypuzen. Hleděla jako děcko, naslouchající vážnému, smutnému vypravování. V tom sluneční paprslek pronikl pojednou haluzemi starého buku, a Maryla stála ve zlaté záři. A v té jí to tak pěkně slušelo!

Panic, an nějak v ten okamžik u svém vypravování vázl, nespustil očí svých s té svěží postavy, v prvním, nejkrásnějším rozkvětu, tak lehounko, půvabně ke stromu lnoucí. Ona pak, řečí jeho všecka zajatá, ničeho si nevšimla, a ještě, když umlkl, ty černé oči za okamžik

před se zamyšleně hleděly. Pak sebou živě hnula, a po jejím líci zasvitl opět veselý úsměv, jemuž nebylo možná odolati.

„Tak, teď vím všechno a teď abych byla soudcem!“ zvolala. „Což, abyste se po dobrém srovnali.“

„Já se již ne jednou, ale dvakráte panu Ondřeji nabídl, i včera panu Zbyňkovi. Vícekrát už nelze.“

„To je pravda. Tedy budeme bojovati!“ zvolala s žertovnou odhodlaností.

„Ale sem do doubravy mne necháš přijíti —“ pravil žertovně. Zasmála se.

„Proč bych nenechala! Kdy bys věděl, že jsem se sama bála sem přijíti —“

„A proč? Snad ne k vůli mně?“

„Také — ale také k vůli té — tetě, Eufemii. Pořád abych byla doma, u ní! Hnuli se, hned se ptá, kam, a dopoledne mně domlouvala, že nesmím sama tak daleko. Tak daleko! A byla jsem kousek za tvrzí, tu u doubravy, ani ne v ní. Že se to prý nesluší a že by se mně mohlo něco státi —“ Smějíc se Maryla dodala: „Kdy by mne tak v Polsku byla viděla, samotnou v širém, na Větříku!“ Ale najednou se vážně otázala: „Či se to v Čechách nesmí, nesluší?

„Nesluší, arci — panně Eufemii —“

Maryla se srdečně zasmála.

„Ale to se mně také nesluší, abych tě, pane, od lovu zdržovala.“

„Tu v doubravě nelovím. Jdu z lovu a jen tak jsem si sem zašel.“ A vesele dodal: „Jen strpíšli mne tu —“

„A obdržíšli ty při?“

„Pak tě, panno, tak rád tu uvidím jako nyní — a ještě raději.“

Tleskla vesele do rukou a zvolala:

„Tak je doubrava má!“

„A nezapomeneš na ni?“ pravil panic kvapně a vroucněji. „Přijdešli se někdy na ni podívat?“

Ten hlas ji zarazil i pohled jeho se rozzářivší. Zardělý stín líbezného ruměnce přeletěl její líčko; ale již odvětila svým šelmovským tónem:

„Nechálí mne jen teta, Eufemie —“ a škádlivě dodala:

„Přijď jí, pane, říci!“

V tom se již mu před očima mihla, a byla za stromem, za křovím. Kročil kvapně za ní, zvolal na ni, ona však jako by neslyšela, ani se neohledla a zmizela mezi stromy, jako lesní panna zjevivší se jen pro pokušenou. Panic za okamžik stál hledě před se a naslouchaje, pak šel kousek dál, ne však daleko. Po Maryle ani stopy. Obrátiv se, domů zamířil. Ale na písničku, kterou prve nedozpíval, si již nevzpomněl.

* *
*

Když mladý Rozvoda onehdy strýci svému Horušanskému z Roztok starou doubravu ukazoval, mínil, že cestička jí do Domkova vedoucí zaroste. Tenkráte zkušený strýc doložil, že s ní také sousedská láska. Věru,

že se nemýlil. Sousedská láska mezi Šonovskou tvrzí a Domkovskou valně pouvadlá nechtěla se nijak zkřísiti. Cestička však ze Šonova do sousední tvrze nezarostla. Až do doubravy ji pilně sám mladý vladyka šlapával, chodě často tam, kam prve ani vstoupiti nemínil, dokavad by nerozhodl soud. A nechodil tam nadarmo. Skoro po každé se tam setkal s tou, k vůli které tam spěchal.

Ano, to rozmilé dítě na doubravu nezapomnělo, a přišlo, ačkoliv panic „starší panně,“ jak teď pannu Eufemii nazval, o dovolenou pro tu mladší, rozmilou neřekl. Vždycky mu bylo, kdy koliv se s Marylou setkal, jako by ji po prvé tu viděl a po každé shledával na ni něco nového jemu vždy libého. Schůzky ty ve staré doubravě těšily oba; každá byla hezčí, po každé byli blaženější, po každé se v srdci svém těšili na příští, toužíce po ní, nemohouce se jí dočekati.

Obyčejně tu mladý Rozvoda čekával; nejednou se však stalo, že Maryla přišla dříve a že šla sama v ústrety tou stezkou, kterou po prvé tudy jela, za oné měsíčné noci. Přicházela sem, o bázni nevědouc, s důvěrou děcka, netušíc z počátku, jaký cit ji sem vodí. Na Domkovské tvrzi se jí často zastesklo. Bylať zvykla na hlučný, rozmanitý život táborový. A teď tak ticho, klidno, jednotvárno! Strýc Zbyněk často do sousedství vyjížděl, pan Ondřej byl staroch a „teta“ Eufemie nic jiného by nechtěla, než aby pořád doma seděla. Měla ji k šití a krumplování. Marylu to na chvíli těšilo, ale tak dlouho seděti s jehlou, jak Eufemie vyžadovala!

Ó jak při té nudné práci mladý ten diblík oknem ven vyhlížel na širý kraj, na vrcholy staré doubravy jasně ozářené. A když se ven dostala, jak se jí uvolnilo, a jak jako ptáče ze tvrze chvátala tam ku doubravě, často značnou oklikou. Tam bylo veselí, tam se zasmála, tam chvíle ubíhaly tak mile! Bělostná, stříbřitá vlákna babího léta počala polem i lukami poletovati. Květy povadly, ptačí zpěv umlknul.

Ale ve staré doubravě bylo mladým lidem krásně jako v máji měsíci. Což jim o květy, což o zpěv slavičí! Nedbaliť světa, když se tam pod starými buky a duby sešli. Vše bylo ve zlaté záři jako doubrava kolem, zatopená jasem těch slunečných dnů. I podzimní vítr, jenž někdy nad hlavami jich šumně táhl rozložitými korunami, zněl mile, neruše jim družných těch chvil.

Stávali v hovor zabráni, nebo zvolna kráčeli stezkou pode stromy. Nikdo jich nerušil, nikdo teď ani z Domkova ani ze Šonova sem nepřišel. Pak už i někdy usedli na vyvstalý, omšený kořen nebo na malý pahoreček, jenž tu jako osamělá mohyla pode dvěma bratrskými buky se vypínal.

Hovor jejich, prchavé šumné vlny, na nichž odrážely se paprsky mladistvého srdečného veselí, na něž časem padl i stín vážných upomínek. Zvonivý Marylin smích často tu zavzněl panicovým žertům, často i on se zasmál její výslovnosti nebo nějakému polskému slovu, z něhož vzniklo malé neporozumění. Často i na Domkovskou „starší pannu“ pannu Eufemii vzpomněli, ale nikdy smutně nebo vážně, leda když si Maryla potoužila, jak je panna Eufemie na ni přísna.

Než časem umlknul rozmarný její smích, a stín zármutku uložil se na mladé to líčko, když vzpomněla svých rodičů, když vypravovala,

jak na pochodu širou, pustou plání jí matička zemřela na placním voze. A tou rouškou žalu, jenž oči jí zastřel, zářil lesk vroucí, dětinné lásky. Jak ráda si na matku vzpomínala, jak volno jí bylo, ana mohla o ní vypravovati někomu, jenž jí rozuměl, jenž soucitně poslouchal.

A rovněž tak vypravovala o svém otci, a ještě více, poněvadž manželku svou o kolik let přečkal. A také se slzám neubránila, když vzpomněla, jak se s ní na věky loučil. Bylo v noci, v táboře z večera na rychlo zdělaném uprostřed hlubokého lesa na Litvě. Živě pamatovala, živě viděla a rovněž tak vypravovala, jak otec na smrť raněný mečem německého křížáka s ní se starostně loučil, a jak v jeho strhané tváři naposled radostně zasvitlo, když krajan a věrný druh válečný Zbyněk Buchovec rukou dáním mu slíbil, že se o jeho sirou dceru, příbuzných nikde nemající, postará upřímně, otecky.

Tu vděčně a s láskou vzpomněla, že tak „strýc“ Zbyněk učinil, a mluvila o něm jako o vlastním otci. Také zjevila mladému Rozvodovi své předsevzetí, že se na jaře vypraví do Bořic, aby viděla kraj a tvrz, kde se její otec narodil a mládí své strávil. Často jí byl o ní vypravoval a tím se těšil, že později tam se z Polska navrátí, touže složiti kosti své v rodné zemi.

Z těch vážných a smutných upomínek mysl její jako motýl přehoupla se na veselejší, zaletla do dalekých těch končin širé Polsky, kde také květy jasnějších upomínek jí kvetly. Vzpomněla na život táborový, vypravovala panu Janovi o hejtmanech českých, z nichž on některé dle jmena znal, jako Kapouna ze Smiřic, Václava Kavku ze Soběsuk — vzpomněla i na Janka Třiznova, služebníka otcova, starého žoldnéře, Čecha rodem, jenž jí jezdiť učil a jenž za dlouhá ta léta v Polsku řeč si popletl tak, že nebyla ani polská ani česká, až byl proto všem pro žert a smích.

Mladý vladyka jistě že učené mistry na vysokém učení tak pozorně neposlouchal, jako tu veselou panenku. Sotva s ní oči spustil, každého slova, každého hnutí jejího líčka sobě všiml; vše ho živě zajímalo, ať vypravovala o těch vážných událostech ze svého života, ať o dalekých krajích, o stepi a lesích, nebo o rychlém Větříku, nebo o zalíbeném chrtu svém, kterého v Polsku měla, všecko se mu líbilo, a nejvíce ona, půvabná vypravovatelka.

Časem také v hovoru svém doma, nejvíce na Domkově meškali, zvláště když Maryla o „tetě“ Eufemii vypravovala, a častěji pak i o panu Tiburciovi Čelechovském ze Sobíšku. Když Maryla se po prvé o něm mladému Rozvodovi zmínila, zasmála se, rozpomínajíc se na to, jak přišel křivoústý ten zeman na Domkov, a jak ona shlednuvši ho, smíchu se neubránila, zvláště když se panně Eufemii ukláněl a lahodně na ni mluvil. Neutajila také, jak ji pak teta za to vyplísnila, a jak ještě si na ni u strýce Buchovce stěžovala.

A což se mladý vladyka teprve v doubravě zasmál, když za nedlouho po tomto vypravování Maryla tam přichvátala s veselou, že překvapila pana Tiburcia, an tetě ruku líbal, „jako by ji měla medem pomazanou,“ a při tom se tak jí do tváře díval — a tu mladá pokušitelka to také panicovi ukázala, jak zamilované oči své k tetě obracel. Najednou však ustavši pravila:

„Hned jsem si na tebe, pane Jene, vzpomněla, že bys to mohl zapsati —“

„Kam?“ ptal se panic, jako by nerozuměl.

„Kam! Ó však já vím, však jsem slyšela o těch tvých klevetných knihách. Mne tam také zapíšeš?“

„Tebe jsem už, panno, zapsal!“

„Aj, ty!“ — zvolala vesele, ale pak pojednou, zpytavě zvolna dodala:

„Snad proto, že chodím sem, do doubravy?“

„Ano, ano, pro to jsem tě zapsal!“

Ale v tom už, jak pode stromem seděla, náhle prudko vstala, a byla by mu uskočila a zmizela jako plachá laně, kdy by jí byl nechytil za ručku. Stála tu chmuříc čelo i zrak jako vzdorné děcko, a chtěla mu ruku svou vyvinouti.

„Ó postůj, až ti všecko povím,“ volal panic usmívaje se. „Je pravda, že jsem tě zapsal — ale ne do knih klevetarum —“

„A kam tedy —“ vpadla mu prudko do řeči.

„Do svého srdce —“ pravil tišeji a vroucně. Trhla sebou, černé oči její na něj pohledly než ihned se sklopily. Drže ji za ruku sklonil se k ní, a položil svou pravici jemně kolem jejího pasu. Spánky jeho se zarděly, oči mu hořely a hlas se mu chvěl, když ona slova děl. Ale jak ji k pobouřeným prsům chtěl přivinouti, vytrhla se mu; on však nepouštěje její ručky, všecek jsa vzrušen mluvil vroucně:

„Marylo! Maruško! Zůstaň! Hněvášli se? Což mne nemáš ráda? Což mně nevěříš?“

Odpověď svitla mu v těch velkých, hlubokých očích, viděl ji na mladistvém, ruměnném líci, láskou i radostí zářícím i zaslechl ji z těch půvabných, svěžích rtů.

„Mám! Mám!“

Slova ta vyslovila ne šeptem, ne chvějícím se hlasem, ale jako jásavě; v tónu tom, neumějíc citů svých tajiti, mluvilo všecko její srdce, zachvácené první, nejmocnější, nejsladší milostnou bouří. Ale pak sklonila náhle hlavičku na panicova prsa, a on vroucně k nim přivinul chvějící se dívku, sám blažeností rozechvěn.

V ten okamžik se jim rozvilo v bujný čarovný květ poupě lásky, jež klíčiti počala také tu v doubravě za oné měsíčné noci, kdy tudy panic Marylu vedl na Domkovskou tvrz.

V ten okmžik, kdy panicovy rty dotekly se jejího čela i vlasů, kdy Maryla probudivši se z okamžitého, sladkého opojení pozvedla hlavu i sklopená víčka hedvábných řas, a panicovi se z náručí vyvinula, i pak, kdy v blahém mlčení i v přerývaném hovoru zase pode stromy za ruku se vedouce dále kráčeli, aby na novo stanuli, zapomněli na všecken svět i na pannu Eufemii, a tím si také Maryla času nevšimla, že světlo se výše po kmenech posouvá, a že už jen ve vrcholech korun hoří.

A tu se Maryla také vyznala s líbeznou upřímností, že se jí hned první noci, jak ji panic na Domkovskou tvrz zavedl, o něm zdálo, a pak ještě častěji, kdy ho spatřila potom po prvé v doubravě, an se vracel z lovu s kuší na rameně.

„A ta písnička mi pořád zněla —“ dodala. „Ráda bych ji byla uměla; kolikráte jsem ti chtěla o ní říci, ale nevím proč, nemohla jsem. — A pak — pak jsem často na to myslila, cos zpíval. — Dobře jsem si pamatovala: ‚Jáť mám nejkrasší milou, téť nikoliv nepovím‘.“

„A cos, má duše, si myslila?“

„Někdy mne napadalo, že to jistě pravda, a tu jsem si umiňovala, že více sem nepůjdu, že je to od tebe — ale což — vždyť to není pravda. — Ale to jsem se tedy také mýlila, žes to jen tak zpíval —“

„Ba mýlila. — To jsem už na tebe myslil, a schválně jsem si zašel tenkráte z lovu do doubravy. Mělť jsem tě pořád na mysli, od onoho večera, od té jízdy . . . Teď už tedy víš —“

Pokývla jen všecka blažena hlavou.

Mladý vladyka stanuv pojal ji za ruce a pravil:

„A v té písničce tak je: ‚Víra víře pomáhá‘ —“

Tu stanuli nevědouce na samém skoro kraji doubravy a teď teprve si Maryla doby povšimla. Pode stromy se již tmělo, krajinou uložil se stín, z něhož leskla se hladina rybníka u Domkovské tvrze a jímž zářil na obzoru rudý pruh po zapadlém slunci.

V tu chvíli panic svou milou naposledy políbil. Chtěl ji až ku tvrzi doprovoditi, ona však žádala, aby zůstal. Stál na kraji pode stromy hledě za ní upřeným zrakem, blažen, roztoužen, pozoruje, jak chvátá, jak se lehounko šerem nese jako bčlavý stín. — Už zanikla, a ještě tu stál, ku tvrzi pozíraje.

Pak se prudko, v radosti otočiv mířil doubravou zase do své tvrze. Blahem svým všecek rozjařen div že si nevýskl. Hleděl do výše k nebesům, z nichž tu tam hvězda haluzemi stromů naň zářivě mrkala; pak mu polohlasně splynulo se rtů: „Jáť mám nejkrasší milou . . .“ Až pak hlavu pochýliv pohroužil se ve blahé zadumání. — —

VIII.

Pan Tiburcí na číhané.

Až do té doby se skoro denně scházeli. Ale potom, kdy si pověděli, že se mají rádi, kdy stará, mlčelivá doubrava stala se jim zvláště přežádoucí, kdy chvíle v ní byly by jim ještě blaženější, tu se již tak často nevídali. Nebe samo počalo jim nepřáti, chmuříc se, často ukrývajíc zlaté slunko, a vysílajíc přes tu chvíli déšť na krajinu, i vítr prudko vanoucí.

Ó jak teď mladí lidé na Domkově i na Šonově pilně a bedlivě pozorovali slunko, mračna i vítr!

Panic ovšem měl jinou zvůli. Vyšel si, kdy chtěl, do doubravy, nikdo mu v tom nebránil. A také tam býval, i kdy se mračna k zemi snížila, i kdy déšť byl na spadnutí. Šel tam těše se nadějí, kdy by Maryla snad přece tam přišla, šel tam i věda, že jí nebude možná. Nežli samotnému ve tvrzi, bylo mu tu ve staré doubravě přece volněji. Nebylť tu sám. Všude ho vítala pěkná upomínka, všecko ho na Marylu připomínalo, osamělá stezka, i opuštěný pahorek i staré stromy, jako

dobří známí, jako svědci oněch blažených chvil, za slunečných odpolední, kdy zlaté, tiché pršky stlaly jim na cestičku žluté listí.

Teď je rval studený již vítr ženoucí se bouřně korunami, nad nimiž visely šedé, olověné mraky. A přece tu i za takové pohody chodil mladý zeman, aby pak zahalen v plášť stanul na pokraji doubravy pohledět závojem drobného deště na Domkovskou tvrz. Viděl ji a jednou také, čeho by se byl nenadál: na valu stojící Marylu. Ó ano, byla to, a zajisté vyhlížela, zajisté chtěla do doubravy uskočiti. Ale v tom také panic zahledl někoho nahoře, v okně — a pak Maryla zmizela. To jistě ji panna Eufemie zavolala. Té —!

Ó což bylo mladé dívčině na volnost tak zvyklé teskno a nevolno za takových pochmurných, deštivých dnů! Sedala u okna, na klíně majíc vyšívání, a nic si nevšímala poznámek tetiných, jež opodál sedíc naslouchala se strýcem Ondřejem vypravování bratra Zbyňka. A také sotva desáté slovo věděla z toho, o čem „strýc“ mluvil, ač to bylo o milých jí krajinách, o hlubokých lesích Litevských, o životě táborovém, o šarvátkách a bitvách s řádem německých rytířů, o lovech na medvědy a zubry.

Když tohoto vypravování sobě sotva povšimla, jakž mohlo ji zajímati, když starý vladyka Ondřej přinesl ze své „bibliothéky“ na prkenku u lože knížku a sedl s ní ke krbu, v němž oheň vesele praskal, a jal se čísti. Pěkné to bylo čtení, tak pěkné, že ačkoliv panna Eufemie nejednou je již slyšela, přece pozorně poslouchala jakož i bratr Zbyněk. Nejednou si kníry pohladil, nejednou si odkašlal (chtěje svůj obdiv slovy na jevo dáti), an slyšel o dobrodružných cestách velikého lantfareře nebo „jezdilce“ rytíře Mendevilly, urozeného z jednoho města v Englantě, jenž jel skrze Turky a skrze Armenii velikou i malou, a skrze Tateřskou zemi a skrze Syrskou a Persickou a skrze Arabskou a Egyptskou, bližší i další, skrze Libyckou a Mouřenínskou zemi, skrze Kaldejskou a Amazonskou i skrze střední a skrze větší Indí, i skrze ostrovy okolo větší Indie.

Ti tu u krbu v dalekých končinách cestujíce, jistě myslili, že je Maryla s nimi. A ona hledíc zamyšleně oknem, omžívajícím se krůpějemi dešťovými, putovala k doubravě, cestičkou, k mohyle, ke starým stromům a všude s mladým společníkem, s panem Jeníkem Rozvodou, a pak také sama si v duchu zaskočila do jeho komnaty, jak ji v paměti utkvěla za onoho večera, kdy zabloudila na Šonov. Bylo jí rozkoší v duchu tam prodlévati, kde on meškal, vzpomínati si, jak ji uvítal, i že ten pohár, z něhož se na jeho tvrzi vína napila, sobě uschoval na milou památku, aby o něj cizí nezavadil tu, kde její rty se ho dotekly! Tak se jí posledně v doubravě vyznal . . .

Než přece ji čtení starého vladyky jednou vytrhlo z dum a myšlenek. To již cestu Mendevillovu dokončil a novou a poslední knížku ze své bibliothéky začínal.

„— — Jižto když uzřel Paris, počal, milost k milosti přikládaje, pláti v její lásce; a čím na Elenu více a pilněji hledí, tím více na ni příčin shledává milování; neb každý úd její svou krásou novou dával k milování omluvu a příčinu. A protož vší pilností blíž přistoupil Paris k Eleně a své oči upřel na ni, ústavně patře a divě se kráse její dříve

nevídané. A jakouž žádosť i libosť má Paris u vzhlédání na leposť její, takouž i větší Elena má chtivosť, též stydlivě vzhlédajíc na Parida, divila se jeho převýborné kráse; a tak sama sobě soudí a svědčí, že nevídala nikdy mládence krasšího. A čím naň více patří, tím se jí více líbí a v jeho milování víc a více se zaněcuje . . ."

Starý pan Ondřej četl o prudkém a náhlém obou zanícení volně, klidným, stařeckým hlasem dosti jednotvárně, a jistě netušil ani on, ani synovec válečník, kterým se Trojanská ta historie nejlépe líbila pro vypsání vojny a bojů, jak účinkovala na vznětlivou mysl té mladé Poláčky, jak starý zeman Maryle někdy říkával.

A již ji zajímal další osud Paridův i Helenin, a již také měla Parida, štíhlého, statného, tmavých vlasů u ramenou skadeřených, černých knírků, jiskrných očí, panice v otáhlém kabátci, v úzkých nohavicích, v sametovém birýtku s vlajícím perem, na vlas někomu podobného.

Nebe se přece ještě ob čas smilovalo nad mladými srdci a vyjasnilo se. Za takových dnů sám pan Zbyněk se potěšil a nemeškal ihned poslati pacholka do vsi, aby oběhl sedláky, aby s tenety, vezmouce po oštípu, po palici, rychle běželi, a sám vsednuv na svého hnědáka, vyjel na štvaní. Maryla obyčejně ho na Větříku vyprovázela. Pobízelť ji strýc, ano se mu zdálo, že děvče je na tvrzi všecko změněno, často zamyšleno. Myslil, že se Maryle stýská, a netušil ovšem . . . Maryla pak ráda vsedala na svého bělouše, poněvadž jí to bylo nyní dosti vzácno, a poněvadž vyprovázejíc strýce na štvaní unikla „tetiným" zrakům, i jejímu kázaní.

Panna Eufemie nelibě hledívala z okna dolů do dvorce, odkud uprostřed chrtů a ohařů radostně štěkajících a prudko sebou škubajících, že je holomek sotva na řemeni udržel, ta mladá cizinka na bělouše hbitě sedala a s vladykou Zbyňkem, majíc sokola na ruce, ven vesele vyjížděla. Starý pan Ondřej se usmíval té pěkné podívané, té smělé dívčině, i broukání panny Eufemie, že Zbyněk to děvče kazí, a že co ona, Eufemie, u ní spraví, to že on svou shovívavostí všecko zmaří. Hned také připomenula toulky a procházky mladé své svěřenky dokládajíc, že děvče nemůže býti bez lesa, jako by z divoženky byla. „Říkám Zbyňkovi," toužívala — „že již nejsou v Polsku, na vojně, že třeba, aby dívka odvykala. A tu on se mi ještě zasměje, nebo začne pokašlávati, když mu to není vhod, a čistě mne odbude."

Starý strýc bratrovnu sice chlácholil, v duchu s ní však zcela nesouhlasil. Zbyněk byl u něho nade všecko, a co on činil, dobře bylo; a pak ta čtveračivá Polka se mu také do starého srdce vloudila. Dostál věru slovu, an děl bratrovci, že když má Marylu za svou, že jemu také bude.

Jinak panna Eufemie. Dokud ta cizinka nepřišla, bylo tak klidno na tvrzi! Také nemohla panna Eufemie zapomenouti, že tu do té doby vládla, že měla pěkné naděje. — Teď cítila i pozorovala, že si bratr to děvče nad jiné oblíbil, že mu je opravdu jako dcérou, a v tom mínění ji také utvrzoval pan Tiburcius Čelechovský ze Sobíšku, kdykoliv se jí událo s ním o samotě promluviti. Žel! Ani toho tak často nebývalo jako jindy. Nenahodilať se tak příležitosť, a pan Tiburcí také, co bratr Zbyněk se vrátil, nebýval tak častým hostem na Domkově.

On z příchodu polního hejtmana nejméně se radoval a Marylu zrovna tak rád měl jako panna Eufemie. Zkaziloť mu děvče bezděky kus jeho krásných počtů. Třeba že, jak se doslechl, mělo po zesnulém otci jakési dědictví, přece jako zkušený člověk předvídal, že pan Zbyněk také něčím na ni vzpomene.

„A což," pravil své nejmilejší panně Eufemii — „kdy by jednou panu bratru tvému připadlo — vždyť je dosud v těch letech, že by se mohl oženiti! A že by cizí dcerku z pouhé přátelské lásky tak pěstoval?" Panna Eufemie se až lekla, když domněnku tu zaslechla. Bránila ovšem bratra, že jak ho zná, na ženitbu nepomýšlí, ale křivá ústa páně Tiburciova dovedla tak důvodně mluviti, že skutečně zůstavil v mysli své nastávající opravdivou obavu.

Tím přízeň „starší panny" Domkovské k Maryle ovšem nevzrostla. Nenalézajíc u bratra Zbyňka žádného slechu, u strýce pak málo, Eufemie svému nejmilejšímu si začasté potoužila, a rozumí se, že také nesmlčela o těch častých Maryliných vycházkách do staré doubravy. Stalyť se jí podezřelými, a uvěřila Čelechovskému na slovo, an zvolal, uslyšev, jak onehdy ta Polačka se z háje vrátila samým večerem:

„Pro nic a za nic tam nechodí. — Milá panno Eufemie, povážilalis, že doubrava je uprostřed Domkova a Šonova? A že na Šonově mladý panáček?"

Křivá ústa jeho zkřivila se významným úsměvem a v šedých očkách svitlo mu, jako by byl našel znamenitou ve při kličku. Vida překvapení své nejmilejší dodal: „Nerač se dále starati. O ostatní již sám budu péči míti." —

Když pak za několik dnů vysvitlo zase slunko, ačkoliv ne bez tuhého zápasu s mračny, jež každé chvíle chtěly je zasloniti, přijel pan Tiburcí zase na ryzí kobyle návštěvou na Domkov, a to ve šťastnou chvíli. Pan Zbyněk byl na štvaní, to Čelechovský tušil, a proto přijel, ale také pana Ondřeje doma nebylo. Pan Tiburcí mohl bez překážky mluviti medová slova, a přece se za krátko vytrhl z milostného hovoru. Což však větší div! Panna Eufemie sice povzdychla, ale sama ho posílala. Odešel, ale neodejel, nýbrž zamířil opatrně oklikou do staré doubravy, nedbaje, že z mračen slunko zakryvších počal se řinouti drobný déšť. Zahledl prve, na Domkov dojížděje, v poli divou tu Polačku mířící přímo do staré doubravy.

Pan Zbyněk uštvav dva zajíce zarazil v polích na malém pahorku svého hnědáka, a strouboval na lovčí trubce chrty, ohaře i sedláky. Po Maryle se však marně ohlížel. V zápalu loveckém na ni zapomněl.

„Snad domů odjela, když začalo poprchávati —" pomyslil si a koně ku tvrzi obrátil.

Kdož by se také nadál, kam zajela! Větřík uvázaný u starého buku nohou hrabal a netrpělivě hlavou pohazoval, až se rudý střapec visící mu od ohlávky pěkně kované prudko rozhoupal. Sokolík v červené kukli seděl nad koněm na větvi řetízkem jsa k ní připoután. Maryla však na milého bělouše i sokola zcela zapomněla. Jak jí štěstí přálo! Ujela sem myslíc, kdy by tak *on* tu byl — a hle! zastala ho! Toho štěstí! Mnoho, mnoho dní se již neviděli! Jak hbitě přiskočil, aby ji s koně pomohl, jak ji k prsům přižehl, ruce i líčko zlíbal!

A vlasy také. Bylyť od deště navlhly, a to ho dojalo, že i v ten čas cestu sem vážila. Ale jak zaslechl, že sem z lovu uprchla, pravil starostně:

„Dovíli se strýc —“

„Řekni teta. — Ale což na tom! Mně se to líbí. Je to tak pěkné. — Jen kdy bych mohla sem častěji —“

„A tam bys nechtěla?“ otázal se panic, a ukázal v stranu své tvrze.

„Ó kdy bych mohla!“ prostosrdečně odvětila, nerozumějíc mu. „Často tě v duchu navštívím, v té komnatce tvé všecko vím, kde stolek — —“

„Ne — srdečko, ne návštěvou — ale navždy —“ Trhla sebou.

„Vidíš,“ pokračoval, „nač se nám tak tajiti a ukrývati? Soudím se ovšem se strýcem — ale tak by rázem mohlo býti po veškeré při. Ty bys nás smířila.“

Výraz prudké, velké její radosti jej až překvapil. Zarděla se, chytila ho kolem hrdla a zajásala:

„Tak, tak by to bylo krásné!“

Kdy by pan Tiburcius v červených nohavicích v ten okamžik opodál za křovím křivě ještě více křivá ústa svá nestál tak tiše, jako stál, a kdy by třeba houštinou zaharašil, ti mladí tam by jistě ho nezaslechli. Ale slyš! Z polí zalehl sem lovecké trubky hlas! A ten v doubravě zaslechli. Sotva že se v radosti shledali, již aby se loučili! Pan Tiburcí už na jich rozloučení nečekaje, vykradl se ze svého úkrytu a mířil chvatně do tvrze. Co chtěl, uviděl.

Zrovna v tu chvíli, kdy Domkovský vladyka s holotou a se psy vjížděl přes most své tvrze, vyrazil z doubravy bělouš s červeným střapcem a na bělouši Maryla, držíc na ruce sokola. Vracela se s prázdnou z lovu, než líce jí radostí zářilo a vesele pobízela Větříka do skoku.

A za spanilou jezdkyní ve přiléhavém kožišku hleděl upřeně mladý Rozvoda, blažen myšlenkou, až bude jeho, až bude Maryla jeho navždy! (Pokračování.)

K velkému životu.

(V)ždy stejně drahý rode, z jehož krve
své vnímám nadšení, buď pozdraven!
Bych oslovit tě směl, tož měl bych prve
tvůj zlíbat kříž, tu píď, již unaven
jsi zakryl tělem svým, by cizí plen
do světa končin na kopytech koní
jí neroznesl! — Rode krutých změn,
mé oko slzy na tu půdu roní,
kde klesl jsi a vstal — neb cizák chodí po ní.

Ne z vášně barbarské, jež v jiné pleti
cíl vidí nutný pro své oruží, —
ač stálých mučedníků jsouce děti,
bdít máme spíš, až sval se utuží,
až nový tábor zas, muž při muži,
ty kletby věků vyrovná a vrátí
po právu vnukům dědů popluží,
na kterém jejich brázdy posud znáti,
jichž krví potí se, když zlatý klas má zráti.

Ne z vášně chtivé pomsty krev má proudí,
plá moje líce. Pomstě odvyká,
kdo v propasť dějin patře věky soudí
osudem schvácené; však veliká
myšlenka života z nich vyniká,
nejvyšší ideál, jenž lidská díla
svým daří cílem, zdarem. Marně lká,
kdo ztratil jej. Jest velká žití síla,
a kdo žíť neumí, životu marně spílá.

Té moci nezdolné, jež ještě blízká
je přírodě, své světím nadšení.
Ten zápal ctím, jenž v ruku meč nám vtiská,
ač ruka jej vždy v rádlo promění.
Tou silou, která jiskry v křemeni
a v mrtvé duši nové vzněty loudí,
tou plémě vyrůstá jak osení,
jež udupati navždy chtěli bloudi —
hle nyní povstává a vrahy svoje soudí.

Tu sílu, rode můj, vzpruž tuhou prací,
s osudem krutým stále ve sporu.
Po sklamání se vzdor a síla vrací;
jen nepovoluj, lide táboru!
Shrň těsněji se kolem praporu,
mlat maje za zbraň, kosu za sudlici —
svou prací oděn — v světa prostoru
zas píseň vyšli starou, vítězící!
Již tedy vzhůru, kdo jste boží bojovníci!

Jos. Jakubec.

Přadlena.

Při louči předla horský len,
a prsty jako bleskem
nit — pouhou pavučinku jen —
vždy zdobily si leskem,
a zvonkem zvonil vábný hlas,
že dolina se chvěla;
hoch jako jindy v síň šel zas,
a poslouchal jak pěla:
„Viňte se hbitě,
hebounké nitě,
na outlou cívku.
pro chudou dívku!“

„Aj, pěknou přízi upřádáš,
jak ze samého zlata,
to nejspíš brzo svatbu máš,
viď, moje boubelatá?“
Tu ona vrtí hlavičkou,
však líčko má jak z krve,
a zpívá zase píseň svou,
ač tišeji než prve:
„Viňte se hbitě,
hebounké nitě,
na outlou cívku,
pro chudou dívku!“

„Aj, zrudlos, poupě krasavic!
Nu, pěkně ti to sluší,
však prozradil tě nach, že víc
si spřádáš ve své duši;
klop oči jen a líčko krej,
to vše tě ve lži stíhá . . .“
A příze lesk a kola rej
dál při zpěvu se míhá:
„Viňte se hbitě,
hebounké nitě,
na outlou cívku,
pro chudou dívku!“

„Viď, že máš hocha?“ „Pyšni jsou!“
a její hlas se třese . . .
„Však on se někdo pojednou
jak ptáček k tobě snese,
a pak, má zlatá, dobře víš,
že budešli jen chtíti,
ne jednoho, sta udržíš
na hedbávné své niti!“

„Viňte se hbitě,
hebounké nitě,
na outlou cívku,
pro chudou dívku!“

A hovořili tam a sem,
a slovo slova honí,
nit přervána, hned s pospěchem
níž přadlena se kloní,
s ní hledá konce také hoch, —
jeť škoda každé pídě —
leč nástavku se nedomoh —
jak pomoci té bídě?
„Viňte se hbitě,
hebounké nitě,
na outlou cívku,
pro chudou dívku!“

Vše dobře zas . . . A hoch jde zpět,
proč na prahu však váhá?
„Aj, kého šlaka!“ volá ret,
a ruka k nohám sahá . . .
Je skutečnosť či pouhý sen?
viz, upoután je nitkou!
hle, plachý ptáček, postřelen
své vlastní rady plitkou!
„Viňte se hbitě,
hebounké nitě,
na outlou cívku,
pro chudou dívku!“

Když k přadleně šel jonák zpět,
tu náhle nit se strhla,
a milá přástevnice hned
mu v oči důtku vrhla:
„Hle, lzeli hochů polapiť?
hned u vás se mi hatí! . .“
„Ó ne, a budešli jen chtíť,
chci pěkně navázati.“
„Viňte se hbitě,
hebounké nitě,
na outlou cívku
pro chudou dívku.“

A navázali hovorem
a úsměvem a zraky,
řeč točila se tam a sem
a políbení taky;

i vzali se — a přišel čas,
v němž jako slavík pěla,
ve hloubce očí slunný jas;
hruď sladkým štěstím zněla:
„Viňte se hbitě,
hebounké nitě,
k bílému kroji,
dcerušce mojí!“

Adolf Heyduk.

Záhada zákonnosti a volnosti.

Napsal

Frant. X. Procházka.

Felix, qui potuit rerum cognoscere causas.
Vergilius.

I.

Dějiny kausality jsou dějinami filosofie vůbec. Jako červená nitka vleče se filosofickou spekulací naše záhada od fysiologů ionských až po Herbarta a Schopenhauera. Kdo si neutvořil náhledu o příčinnosti, nemůže míti přesného názoru o světě. Pojem příčiny vtírá se duchu na počátku všeho přemýšlení, vzniká v nejútlejším věku. Dítko v kolébce dívá se lhostejně na nehybné předměty okolo sebe, ale pozoruje s živým účastenstvím pohyby malé mušky. Každá změna budí naši pozornosť a povzbuzuje ku přemítání. Tuto zvýšenou pozornosť, podivení, úžas nazval Plato počátkem filosofování. Filosofie před Sokratem o jiném nejedná, než o vysvětlení změny. Vidouce věci nové vznikati ze starých, soudili, že všecky věci vůbec povstaly změnou tvarů jiných, prvotních. A poněvadž duch lidský vždy a ve všem směřuje k jednotě, domýšleli se, že všecky ty různé věci ve světě vznikly z jediného pratvaru. Thales, Anaximander i Anaximenes, všichni snažili se určiti jenom ten pratvar, a žádný z nich nedospěl k otázce: jak jest změna vůbec možna? Otázka ta u Ionův nemohla ani vzniknouti, neboť si představovali všecku hmotu oživenou; všecky změny byly jim změnami bytostí organických, všecka proměna byla jim tak přirozenou, jako vzrůst a pohyb kteréhokoliv živočicha. Hylozoismus byl ještě dědictvím mythického zosobňování, které v šedém dávnověku bylo obecné.

Při určování pratvaru řídili se Ionové zkušeností všedního života. Protože zárodky rostlin a živočichů vznikají buď v ústředí kapalném, buď i samy jsou kapaliny, soudil *Thales*, že voda jest pratvarem a že z ní povstaly všecky věci. *Anaximandra* velebí nad oba druhy, že považoval za pratvar hmotu bez určitých znaků (*ἄπειρον*). Bolliger (Problem der Causalität. Leipzig. 1878. p. 22) věří i dnes, že jest

taková universální hmota; očekává s jistotou, že přestane chemie mluviti o různosti prvků a všecky jich zvláštnosti jednou vysvětlí jenom rozmanitým seřaděním prvků jediného pratvaru. „Nebudou to jenom tušiti, nýbrž nezvratně dokazovati, že kyslík, uhlík, olovo, železo i rtuť nejsou látkami jakosti různé, nýbrž že to jest jediná tatáž látka; že se tedy jedná při každé zdánlivě podstatné různosti prvků jenom o rozdíly velikosti a hutnosti molekulů, jejichž růzností podmíněny jsou veškeré druhy skupenství, různé hustoty i přítažlivosti těles.“ Vyplníli se toto proroctví, vrátí se snad zase stará sláva alchymie, a po době parostrojů a elektrického světla přijde utěšená doba dělání zlata a diamantů.

Anaximenes pomíjí *ἄπειρον* a druží se ku pratvaru Thaletovu. Vida, že voda vzniká srážením páry, myslil, že vzniká kapalina ta srážením vzduchu. Nazval tedy vzduch, vůbec plyn látkou prvotní.

Vynálezcem vlastního problému změny jest temný *Heraklitos* Efesský. Za doby jeho ustupuje mythická domněnka o živé hmotě v pozadí, a tím přichází Heraklit k tomu, aby pátral po příčině změny. Všecky věci se mění. Věc stává se jinou, od původní rozdílnou, a přece není jinou, neboť ji nepovažujeme za něco nového. Proč a odkud ta všeobecná změna? Ta musí býti podstatnou vlastností všech věcí, nestálosť jest jejich znakem, a proto nemůže nic setrvati v nějakém určitém stavu. Všude jeví se plynulosť věcí, všecko se mění — *πάντα ῥεῖ*.

Toto řešení záhady jest jedním ze dvou jediné možných spůsobů. Buď jest změna podstatnou vlastností všech věcí reálných, anebo není vlastně žádné skutečné změny. Za pratvar všech věcí uznal Heraklit látku, na které jest těkavosť a plynulosť nejpatrnější, to jest oheň. Teplý dech pozoroval při dýchání živočichů, viděl, že teplem jest podmíněn všechen život organický. Dr. E. Dühring myslí, že Heraklit považoval oheň za příčinu změny a ne za pratvar věcí, že tušil bohaté a rozmanité zjevy účinků tepla, které hrají v moderní fysice naší hlavní úlohu, ale výslovné znění pramenů se s náhledem tím nesrovnává. „Svět povstal z ohně a spaluje se zase po celé trvání své,“ učil výslovně Heraklit (Arist. phys. 3. 5., Diog. Laërt 9. 8.). Heraklit, uznav jednou plynulosť za podstatný znak všech věcí, nemůže, počínáli si důsledně, hledati ještě mimo věci sílu, která by změnu působila. Vše děje se dle určitého zákona evolučního, vše vyvíjí se jedno z druhého, a ve světě celém vládne nutnosť, *εἱμαρμένη*. Jest to fatum bez mythického nádechu, jest to determinismus ve zjevech přírodních. Rozumnosť připisuje Heraklit jenom čistému pratvaru, teplému dechu. Čím sušší duše, tím jest rozumnější. „Opilec neví kam jde, protože má duši mokrou.“ (Stob. serm. 5. 120.)

Heraklitovy pomysly oceňovaly i vykládaly se v novém věku velmi různě. Nejvíce velebil je Hegel, hlasatel dění absolutního, děje bez věcného podkladu. Hegel viděl v Heraklitovi sama sebe, ač Heraklit nepostoupil k pomyslům tak abstraktním, jaké mu Hegel připisuje. On považoval sice děj a změnu za podstatný znak hmoty, ale hmota mu nezmizela v rukou, jako Heglovi. Proti Heglovi stojí v době naší Herbart, proti Heraklitovi stála ve starověku škola eleatická.

Všecky pomysly až dosud uvedené vyplývají z pozorování úkazů přírodních, jsou odvozeny ze zkušenosti. U Eleatů počíná myšlení na

zkušenosti nezávislé, ba zkušenosti odporující. Nepatrné město Elea na ostrově Sicilii bylo kolébkou abstraktní ontologie a první skutečné metafysiky, béřemeli slovo to ve významu etymologickém. *Xenofanes*, *Parmenides* a *Zeno* byli první, kteří překročili hranici vědění přezvědného a se odvážili do neznámých dosud krajů spekulace.

Pojem o bytnosti čili jsoucnu vymezili spůsobem novým a zahájili tak novou vědu, ontologii čili náuku o bytnosti. Co jest bytností, musilo býti vždycky, nemohlo vzniknouti a nemůže nikdy zaniknouti. Z pojmu toho vyloučili všecky vztahy a všecku omezenosť. Jsoucno má jenom jediný znak, ono jest. Nezávisíli na ničem, an pojem ten vztahů k ničemu neobsahuje, nemůže se měniti, změna jest nemožnou. Proto jest jsoucno bytosť absolutní, a aby byla nezávislou, musí býti jediná, není bytnosti mimo ni. Úsudek tento jest jedinou výtkou, kterou Eleatům učiniti lze. Jedinosť v pojmu jsoucna zahrnuta není; té okolnosti použil Herbart k opětnému obnovení metafysiky. Jedinosť bytnosti učinila vysvětlení zkušenosti nemožným, a proto není filosofie Eleatův názorem tohoto světa. Parmenides prohlásil také důsledné zkušenosť za pouhý klam, sen a zdání, neboť vidíme v něm změny, které u bytnosti jsou nemožny. Jeli úlohou filosofie vysvětliti zkušenosť a změnu, provedli Eleaté úlohu tu odmítavě. Změna jest klamem, a tak záhada příčinnosti odpadá.

Ačkoli Eleaté odmítli řešení záhady naší, přispěli přece k jejímu objasnění velikou bystrostí a spekulativní hloubkou pomyslů o bytnosti. Dříve musíme dobře znáti to, co jest, a pak teprve můžeme vysvětlovati změnu. Ionové k ocenění pojmu změny nedospěli, Heraklit považoval změnu za podstatnou vlastnosť jsoucna, a Eleaté vymezením pojmu bytnosti vyloučili změnu vůbec. Žádný z nich tedy ku pátrání po příčině změny nedospěl a vlastní záhada příčinnosti dosud vyslovena nebyla.

Empedokles přibírá k názorům ionským pomysly eleatické, hodlaje zkušenosť vysvětliti hlouběji. Přibírá pojem bytnosti, ale předpokládá bytností více, aby mohl vysvětliti změnu. Bytností uvádí čtvero, jsou to čtyři živly, jichž slučováním a rozlučováním povstávají všecky věci. Živly se nemění, zůstávají totožny, a co lidé nazývají změnou, jest jenom sloučením živlů již dříve existujících. Uznáváli Empedokles změnu skupenství, musí hledati její příčinu. Buď jest příčina mimo ně, anebo jsou živly samy nadány snahou, silami, které podmiňují všecky proměny. Empedokles vysvětluje změnu spůsobem poslednějším, tedy mechanicky. Mimo živly neuznává žádné mocnosti vyšší, která by dění v přírodě působila. Náklonnosť (φιλότης) a odpor (νεῖκος) živlů jest příčinou změny stále trvající. To zní jako ionický hylozoismus. Pojmy ty jsou vůbec velmi nejasné, a dosud vede se spor o to, zda Empedokles považoval náklonnosť a odpor za působící principy, anebo zdali jmeny těmi jenom básnicky opisuje slučování a rozlučování, jak Thilo se domnívá. (Thilo Gesch. der Phil. I. p. 59.) Změny povstávají vnikáním jednoho živlu do druhého, a duše naše také jenom proto věcí poznává, že jest ze všech čtyř živlů složena. Částkou zemitou vnímáme zemi atd. Zde máme původ té závažné věty, která dosud i protivníkům materialismu prokazuje důležité služby: Stejné jenom stejným se poznává, a jenom věci stejnorodé mohou na sebe působiti. Qualis causa, talis effectus.

To jest historicky památný influxus physicus ve filosofii. Empedokles nám mimo to připomíná také náuku Darwinovu o přirozeném zdokonalování druhů v boji o život. Původně nebyly prý všecky organismy stejně dokonalé, tvary života neschopné zanikly a jenom dokonalejší se zachovaly.

Anaxagoras souhlasí s Empedoklem v tom, že také určitý počet nezměnitelných bytností předpokládá a žádné skutečné kvalitativní změny neuznává. Všecky věci vznikají pohybem homoiomerií. Avšak pohyb ten nevysvětluje mechanicky, nýbrž předpokládá bytosť vyšší (*νοῦς*) mimo svět, která bytnosti dle svých účelů sdružuje a rozkládá. Rozum, nepostižitelný *νοῦς*, nade vším vládne a všecko řídí, jsa povznešen nad celým světem jest nedostupným i rozumu lidskému, a proto se činnosť jeho pochopiti nedá. Máme zde nový způsob odmítnutí své záhady, záhada se posunula z přírody do bytosti nadpřirozené, při které každý výklad přestává.

Také u atomistů setkáváme se s bytnostmi nezměnitelnými. *Leukippos* a *Demokritos* však pokročili v abstrakci dále, atomy jejich nejsou kvalitativně rozdílny, pohyb jest jim od počátku podstatným znakem, a pohybováním jich povstávají všecky změny i úkazy přírodní. Od Anaximandrova *ἄπειρον* rozeznávají se mnohostí a pohybem, každý atom jest samostatnou bytností a prvotní pohyb umožňuje vysvětlení změny způsobem mechanickým. Anaximander vysvětlení toho ještě nepotřeboval, protože jeho *ἄπειρον* bylo živým organismem. V tom, že pohyb jim jest docela přirozeným, shodují se atomy s Herbartovými bytky. Jenom že vzniká u Herbarta dění pospolitostí (Zusammensein) reálných bytků docela jednoduchých, a Demokritovy atomy jsou corpuscula hmotná, rozsáhlá, která v pospolitosť nikdy nepřicházejí; jsouce vždycky oddělena průlinami. Tím připouštějí atomisté působení do vzdálenosti, ačkoli se atomy nedotýkají, vznikají přece přibližováním jich víry, kterými všecky změny počínají. V názoru tomto nemá svazek příčinný nikde náležitého důrazu, atomy se stále pohybují bez příčiny a tím pohybem jest vše napřed určeno. Poměr atomů při vzájemném působení není přesněji označen.

Ačkoli se originální pomysl atomistů v přírodních vědách znamenitě osvědčil a všestrannému upotřebení v moderní fysice se těší, nemůžeme ho přece užiti při řešení záhady zákonnosti. Snad se to podaří později, až se pomysl ten novými výzkumy opraví.

Mythické názory školy Pythagorejské můžeme přejíti bez poznámky. Také sofisté nemají pro nás nic pozoruhodného. Přenášejíce Heraklitovu stálou změnu a plynulosť věcí i na ducha lidského, nevěřili ve skutečné poznání a mají jenom v dějinách duševědy právo na poznámku věcnou. Pro *Sokrata* jest čestné místo v ethice, ale i pro nás má důležitosť svým vynálezem indukce. Aristoteles mu připisuje vynález ten, a v Platonových rozmluvách nalézáme pěkné doklady toho připsání. Chceli Sokrates ku př. dokázati, že se nemají úřady správní obsazovati losováním, počíná zvláštními případy z obecného života a přivede tak protivníka svého k uznání všeobecné zásady, že jest ke každému úřadu potřebí zvláštní schopnosti. Od této zásady přikročí pak docela snadně k důkazu svého náhledu. Sokrates vybíral z daných

případů společné znaky a sestrojoval indukcí všeobecné soudy i definicí abstraktní pojmy; jest tedy tvůrcem indukce i definice.

A „kořenem indukce jest příčinnosť,“ píše J. St. Mill. Tou vysvětluje se jedině jistota všeobecných soudů, vzniklých indukcí. Kde předpokládáme mezi dvěma zjevy svazek příčinný, tam nikdy o tom nepochybujeme, že oba zjevy vždy v posloupnosti nezměněné po sobě budou následovati. Indukce jest velmi důležitým a obecným upotřebením kausality, snad se podaří důkladným vysvětlením indukce přiblížiti se i jasnějšímu názoru příčinnosti.

Logického vysvětlování indukce u Sokrata ovšem nebudeme hledati. Metafysika a logika nebyly jeho cílem, a indukce mu byla jen prostředkem, kterého uměl užívati spůsobem velmi obratným k usvědčeni svých soupeřů.

Z uvedených filosofických škol nedospěla žádná k docelenému názoru světa, každá zabývala se jen určitou jednou záhadou. Teprve *Plato* sloučil výsledky předchůdců svých v jednotu, doplniv i prohloubiv je svým originálním pomyslem o ideách. V Platonovi žije jakýsi stálý spor mezi Parmenidem a Heraklitem, pomysly obou jeví se v názorech jeho význačnými rysy. Obou těch filosofů nikdo před Platonem dosti neocenil a nezpracoval. Plato provedl mezi oběma kompromis hlouběji než Empedokles, ale neurčitosť přece se ukazuje a to nejpatrněji právě u věci hlavní, při záhadě kausálné. Přesný názor zákonnosti ze spisů Platonových ani určiti nelze. Jako Eleaty, vedly spory v pojmu změny obsažené i Platona k tomu, že skutečnou změnu z říše bytností skutečných vyloučil. Jen idey jsou bytnosti, a ty se nemění; změna, příčina a účin jsou pojmy platící jen při věcech smyslných. Idey jsou vzory, které spojením s hmotou, která vlastně nic není (τὸ μὴ ὄν), přispívají ke vznikání a trvání věcí. Idey jsou tedy podmínkou věcí, ale ne příčinou. Obě říše přicházejí zde v jakýsi docela neurčitý poměr.

Jednou se zdá, že Plato připisuje tvoření věcí bohu a jindy jsou to jenom účiny nejvyšší idey dobra. Tato idea však netvoří, není příčinou věcí ze své vůle, nýbrž je vznikání věcí docela obdobné logické souvislosti mezi pojmem vyšším a podřaděným. Evoluce ve světě vnějším podobá se determinaci pojmů. Zdá se, že bůh a idea dobra jsou bytností totožnou, v říši ideí (ταὐτό) jest dobro ideou nejvyšší a v říši pouhého mínění (θάτερον) jeví se tato idea dobra jako božství. Všecka neurčitosť plyne z toho, že se logické poměry proplítají mnohonásobně záhadami metafysickými. Celkem však je přece dosti patrno, že pojem příčinnosti neplatí v říši ideí, jediných to bytností skutečných, a má tedy celá naše záhada v názorech Platonových jenom podřízený význam. Plato rozdělil svět na dva díly, v jednom platí názory eleatické, ve druhém je změna a plynulosť Heraklitova, jenom že druhá ta částť vznikla jaksi záhadně smíšením s něčím negativním, s hmotou. Eleatické názory tu patrně převládají.

Aristoteles již nemá nových pomyslů metafysických. Ani plynulosť věcí ani nezměnitelná bytnosť ani idey nedávají filosofii jeho originálního rázu. Za to nám podal široce a důkladně vypracovanou bilanci celé filosofie doby své i vědy vůbec, encyklopedii starověku. Všechny čelnější

myšlenky předchůdců u něho nalezneme, ale on nepostihnul u všech pravého jich významu. Se zákonností zachází jako anglický filosof přírodní. Obchází záhady metafysické a soustřeďuje pozornost na logické vypracování pojmu.

Proto jest to skoro historickou ironií, že metafysika děkuje za své jmeno Aristotelovi. V logice nikdo Aristotelovi zásluhy popírati nemůže, ale o poměru jeho k záhadám metafysickým platí v plném znění slova Thilonova, že „pokud vliv Aristotelův působil, nejen staré již nalezené záhady metafysické zase v zapomenutí upadly, nýbrž že ani nové nalezeny býti nemohly.“ (Thilo. Gesch. d. Phil. I. §. 95.) Změna a příčinnost rozplynula se Aristotelovi úplně v logické determinace. Influxus physicus Empedokleův jest mu zásadou, a vlastnosti věci jedné přelívají se v jinou. Zásada ta odvozená z povrchního pozorování organického života byla až po Descarta a i po něm zřídlem mnohých omylův.

Aristoteles uvádí čtvero druhů příčiny: hmotu, formu, hybnost a účel. Forma jest přetvořená idea Platonova, abstraktní pojem věci, jenom že jí připisuje Aristoteles skutečné tvoření, kterého u Platona neměla. Účel nazývá příčinou, logický důvod s příčinou zaměňuje. Toto zaměňování důvodu s příčinou přešlo dědictvím na celé potomstvo, realisty i nominalisty. Formu s hmotou slučuje hybnost, pojem málo určený, forma se má k hmotě jako idey Platonovy k věcem, jenom že Aristoteles proti Platonovi i hmotu za jsoucno skutečné považoval. Aristoteles nepřeklenul mezeru mezi názory Heraklitovými a eleatickými, on svým konceptualismem mezery jen rozmnožil. Jím řada řeckých názorů filosofických končí; po něm přišel na místo spekulace eklekticismus a místo střízlivého myšlení mystika. Ač bylo dáno v samém počátku dosti podnětů, nedospěla přece řecká filosofie k vytknutí pravého významu záhady kausálné. Podněty v ní obsažené nabyly působivosti teprve v novém věku, působí dosud a přivádí ducha lidského opět a opět k neodbytné záhadě příčinnosti. Vycházejíc z ontologie utkví filosofie vždy na problému změny a dokud se nerozhodne k jeho určitému řešení, nemůže dospěti k názoru světa.

Avšak řešení záhady kausálné je z větší části již napřed určeno vymezením pojmu bytnosti. Neníli to vymezení správné, dostaneme i nedostatečné řešení příčinnosti, a sestrojujíce dle něho názor světa, budujeme stavbu na základech nejistých. Až dosud se počínalo vždy spekulativními pojmy ontologie a jimi se vysvětlovala zkušenost. Nedal by se tento směr obrátiti? Nebylo by záhodno počínati empirií a všeobecně uznaným zákonem příčinnosti, tento zákon logicky objasniti, dosah jeho určiti a dle výsledků těch sestrojovati pojmy ontologické? Co je nám platna spekulativní ontologie, nedáli se zkušenost dle ní vysvětliti? Však nechtějme předbíhati. Projděme historií až do konce, i nalezneme v nové době přesnější tvary své záhady, než všecky posud uvedené.

Poslední doba starověku postrádá tvořící původnosti, i jsou jenom myšlenky některých směrů kritického skepticismu pro nás pozoru hodné. Epikur a Zeno stoik představují dvojí filosofii charakteru, která se o theoretické poznání nestará. „Quomodo meliorem me facere ideae Plato-

nicae possunt?"[1]) (Seneca ep. 58.) Na smýšlení kladl se hlavní důraz v době té až po časy křesťanství a i v něm. „Co platno, kdy bych celý svět získal a na své duši škodu trpěl?" píše sv. Pavel. Epikur všecko dění považuje za pouhou náhodu. Není žádné působící příčiny, a vůle lidská není určena motivy. Svoboda vůle (liberum arbitrium) vystupuje zde po prvé určitým výrazem a již v tomto prvním počátku ukazuje se býti protivou zákonnosti. Vůle je svobodná, neodvislá, protože při projevech jejích není působící příčiny, děj bez příčiny — to obsahuje spor. — Stoikové shodují se s Epikurem v odhadování spekulace, ale dospívají k stejnému cíli jinými prostředky. Nepopírají působivosti motivů, ale snaží se zjednati shodu mezi osudem a svobodou vůle. Rozeznávají příčiny vlastní a podněty (Cic. de fato 18). Příčiny nejsou v moci naší, ale mohou způsobiti účin, jenom když přistoupí souhlas vůle. Tento souhlas náš je podnětem. Jinde zase (Cic. Acad. 2. 12.) jest vůle lidská podobna váze obecné; jako vahadlo nutně se musí říditi závažím, tak řídí se samozřejmými důvody a motivy i lidská vůle. Podobenství tohoto později užil i Leibnitz, ale souhlas mezi determinismem a svobodou vůle se jím nedobře ukazuje. Rozeznávání příčin na causae proximae a causae remotae jest pouhou hříčkou logickou. Bližší příčinou jest pojem zvláštní, a vzdálenější příčinou pojem rodový. Lékař jest bližší příčinou uzdravení nemocného, a abstraktní pojem umělec vůbec jest příčinou vzdálenější.

Starší skepsis Pyrrhona z Elidy a Timona z Fliunta neobsahuje nových popudů ku přemýšlení. Polovičatost její se nedá ani přirovnati k filosofiím charakteru, neboť tyto měly aspoň určitý cíl. Za to jest nová skepsis tím pozoruhodnější, a Sextus Empiricus má ve spise „Adversus mathematicos" myšlenky velmi závažné. Herbart odporučuje studium spisu toho všem, kteří opravdově filosofii věnovati se zamýšlejí. Sám nalezl ve spisech jeho východisko při řešení záhady kausálné. Sextus obrací pozornost svou k té důležité okolnosti, že v pojmu bytnosti není obsažen vztah ku věci jiné. Ten se obyčejně při svazku příčinném předpokládá, ale jest od nás přidán, přimyšlen (Diog. L. 9. 97.). Dále popírá, že by něco předcházejícího mohlo býti příčinou pozdějšího. Jeli něco příčinou, ale to, čeho jest příčinou, dosud není, tedy to vlastně dosud není příčinou. A když jest něco příčinou, jest to příčinou již samo sebou, anebo potřebuje k účinu ještě hmoty, na kterou by působilo. Pak vzniká účin jenom spojením obou, a příčina samotna není dostatečnou příčinou (causa sufficiens). Příčina nemůže působiti bez trpné látky, a látka nemůže býti trpnou bez působící příčiny. Příčina i trpná látka musí tedy splynouti v jediný pojem závislosti a pospolitosti. Od pomyslů těchto Herbart vyšel a došel důsledku, který z nich nutně vyplývá: „Causalität ist die Selbsterhaltung im Zusammensein" — příčinnost jest sebezachovávání v pospolitosti. Nová skepsis však nedospěla ku positivním výsledkům, nevystoupila z polemiky proti dogmatismu a nepřikročila k samostatnému tvoření. Ačkoli každá filosofie musí projíti skepsí, není přece skepticismus ještě doceleným názorem a skeptik není ještě pravým filosofem (Herbart). Nová skepsis utkvěla

---

[1]) Jak mohou mne učiniti Platonovy idey lepším?

na stadiu přípravném, pochybujíc o správnosti pojmu příčinnosti, nepřikročila sama k jeho opravení. Příčina byla jím σημεῖον ὑπομνηστικόν, znamení, že děj bude následovati po jiném, s kterým byl jednou již posloupně appercipován. Pojem kausálný měl u nové skepse jenom podřízený význam, nebyl jí rozveden a odůvodněn jako později u Humea.

Celá filosofie starověká nedospěla k přesnému výměru příčiny a záhady kausálné, zaměňujíc všude logické pojmy s metafysickými vůbec a logický důvod s příčinou zvláště, jindy zase rodový pojem s příčinou a pojem zvláštní s následkem. Velmi pěkně jest ta homonymie vyjádřena u Sexta Empirika v 9. knize jeho řečeného spisu; tam uvádí Sextus toto dilemma: „Kdo tvrdí, že příčiny není, buď nemá vůbec žádné příčiny náhledu svého, anebo má. V prvním případě není náhled jeho více oprávněn, než opačný a ve druhém již tím, že příčinu udává, sám uznává, že příčina jest."

Nový platonismus podniknul pokus vymknouti se z názorů skeptických, ale vymknul se i z pout střízlivého premýšlení. S nazíratelem nadpřirozené pravdy se nikdo hádati nemůže.

Filosofie středověku pomíjí se v dějinách obyčejně mlčením. Patristika a scholastika honosí se duchy, vynikajícími důmyslem a horlivostí i v době naší vzácnou, ale filosofie měla za poměrů tehdejších postavení velmi nepříznivé. „Snahy po pravdě bez ohledu, zdali užitek přináší neb čest, zdali se kaceřuje neb zatracuje" (J. Durdík v Osvětě 1872, str. 164.), snahy takové tu nebylo. Z ohledu toho se středověká filosofie vybaviti nemohla. Mezi patristiky vyniká sv. Augustin, který se dotýká zákona kausálného při zpytování pojmu svobodné vůle. Ve vůli člověka vidí pravou jeho bytnost a podstatu. Spor mezi nutností příčinnou a svobodou vůle vyrovnává způsobem velmi jednoduchým. Svobodná vůle není účinem, nýbrž příčinou, a neodporuje to tedy nutnosti kausálné, když v ní hledáme zřídlo lidského činu. Vysvětlením tímto ukazuje sv. Augustin, že záhady zákonnosti a svobodné vůle vlastně neznal. Ostatně není u něho ani svobodná vůle pravou příčinou, neboť svoboda ta trvá jenom v bohu, který jest nostra potestas. Rozeznává dosti případné stupně volnosti na posse non peccare (moci nehřešiti) a non posse peccare (nemoci hřešiti), pomysl ten však přišel v zapomenutí, ačkoli možno od něho velmi snadno dospěti k determinismu. Však scházela tu psychologie, bez které vyšetřování o lidské vůli zůstalo kusým.

Přicházíme k době nové. Znamenité objevy a reformace daly duševnímu životu nové podněty a ukázaly mu nové směry. Antická filosofie, jejíž spisy nám středověk zachoval, stala se znova východiskem přemýšlení a jest jím až na naše časy. Kritika filosofie staré rozkvetla v naší době více než kdy jindy. Zásluha, že první se rozhodnul k samostatnému přemýšlení, náleží *Descartovi.* Ten pominul zamotané a přežilé spekulace scholastické, ačkoli se z názorů středověkých nevybavil docela. Ukázal filosofii novou dráhu, vytknul nový směr. My k soustavě jeho jako i k ostatním přihlédáme jenom tam, kde se dotýká naší záhady. Tu shledáváme, že opakuje se ještě u Descarta zaměňování logického důvodu s příčinou, ač on rozdíl obou pojmů již cítí a místy i zřetelně označuje. Sextus Empiricus užívá k označení

obou pojmů jediného slova: *αἰτία*, Descartes však označuje příčinu slovem causa a důvod dvojicí: causa sive ratio. „Deus non indiget ulla causa, ut existat, sed ipsa ejus naturae immensitas est causa sive ratio“ — bůh nepotřebuje příčiny, aby existoval, nýbrž nekončenost podstaty jeho sama jest příčinou čili důvodem. Také se opakuje u něho stará zásada: qualis causa, talis effectus. V příčině musí býti nejméně tolik reality, kolik v účinu, nebo odkud by účin reality nabral, neli ze své příčiny? Působí tedy influxus physicus při všech dějích v přírodě, ale působení to přestává mezi duchem a hmotou, protože Descartes rozdíl obou substancí těch rozhodně vytknul, tu jest pak influxus physicus nemožným. Tím zavedl novou záhadu. Nepopírá vzájemné působení ducha i hmoty, protože je zkušeností zjištěno, ale vysvětlení jeho nepodává a tak Spinozův monismus připravuje.

Při důkaze božství užil pojmu causa sui (příčina sebe sama), ačkoli se mu protiva v přívlastku pojmu toho živě do mysli vtírala. Proto ta dvojice causa sive ratio, zaměněním logického pojmu důvodu s příčinou odstranil zdánlivě ten spor. Také slovíčko quodammodo (jaksi) rozpaky ty prozrazuje; svrchovaná moc boží jest jaksi příčinou jsoucnosti boha — na místě: jest důvodem jsoucnosti té.

Záhadě o vzájemném působení těla a duše věnovali pozornost svou *Geulinx* a *Malebranche*. Specificky různé hmoty nemohou na ducha mého působiti, non incurrunt in me. Musí tedy působiti síla jiná, vyšší, a tou jest bůh. Okkasionalisté vykládají stejnorodost příčiny a účinu v ten rozum, že musí příčina spůsob svého působení pochopiti a že podstaty různé do žádné k sobě vzájemnosti vůbec přijíti nemohou. Poměr příčiny k účinu pak Geulinx pochopuje jako poměr pojmu abstraktního k zvláštnímu, *A* ku *Aa*. Matení pojmů logických s metafysickými tohoto spůsobu ovšem již realismus středověký vypěstoval, a není to tedy nic nového.

Spinoza považuje za podstatu věci zvěcnělý pojem. Soustava jeho při vší vznešenosti a úchvatném vzletu myšlenky v nekonečnost, při vší nezlomné konsekvenci úsudků a dojemné resignaci smýšlení není než logická osnova pojmů, kterou se zkušenost vysvětliti nedá. I jemu jsou abstraktní pojmy příčinami a zvláštní pojmy účiny. Spinoza tvrdí, že poměr boha ku světu jest týž, jako poměr podmětu k analytickému soudu. A přece má býti bůh příčinou světa, kdežto podmět jest jen důvodem soudu analytického. Po příčině se musí vždycky dostaviti účin, ale jeli dán důvod, záleží to ještě na mně, chcili souditi a konsekvence důvodu hledati. Nutnost soudu jest tedy závislou na soudící osobě, nutnost kausálná jest však nezávislou na naší vůli, nutnost kausality jest absolutní.

Spinoza uznává všeobecnou zákonnost a její nezměnitelnost, ale představuje si souvislost dějů logicky. Nečiní rozdílu mezi věcí skutečnou a jejím pojmem, poměry předmětů jsou mu totožny s poměry jejich pojmů. „Jako z bytnosti tvaru geometrického vyplývají jeho vlastnosti, tak vyplývá u něho účin z příčiny.“ (J. Durdík, Dějepisný nástin filosofie novověké, str. 56.) Všecko dění jest ve smyslu tom evolucí jediné jestoty, skutečného jsoucna, boha. Tato evoluce, kterou všeobecným myšlením nazývá, končí vyvinutím všech věcí, naturae naturantis. U Spi-

nozy jest patrná shoda s Eleaty. Také jeho bytnosť jest jediná, nekonečná a nikdy se nemění. Proto nepřišel Spinoza k tomu, aby vysvětloval možnosť změny, bytnosť skutečná se u něho nemění. Spory obsažené v pojmu změny byly ve starověku hlavním podnětem filosofování, změna byla problémem nejpřednějším. Eleaté změnu popřeli, a Spinoza záhadu kausálnou docela pominul. Spinoza počal tam, kde Eleaté skončili, a ukázal, že názorem jejich se skutečnosť vysvětliti nedá. Soustava jeho není výkladem zkušenosti, při imaginárnosti své jest však přece důsledně provedeným celkem, any všecky zásady jeho nutně vyplývají z vytknutého pojmu bytnosti. Pro záhadu kausálnou nebylo v ní místa.

Až po *Lockea* nikomu nepřipadlo pochybovati o shodnosti věcí a jich představ. A dokud se nevytknul rozdíl mezi věcí skutečnou a jejím subjektivním názorem, dotud nemohla dobře býti pojata, tím méně řešena záhada změny a příčinnosti. Souvislosť a posloupnosť pojmů byly až dosud také souvislostí a posloupností věcí. Locke první vytknul subjektivní význam představy a tím přidal k tuhnoucím řadám starých pomyslů nový kvas, kterým se rozproudil ve filosofii nový život a vytvořily nové, dosud netušené názory světa. Locke jest v ohledu tom pravým původcem filosofie novější, která se subjektivismem nejlépe označuje. Proti jádru myšlenky Lockeovy nebylo lze ničeho namítati, a myšlenka ta, jednou vyslovená, více se potlačiti nedala. Tyto názory tvoří veliký obrat i v dějinách zákonnosti, ačkoli Locke řešení záhady té přímo se nedotknul. Představy věcí jsou v nás a dle nich se poměr věcí skutečných bezprostředně určiti nedá. Pojem podstaty jest výtvorem myšlení, my vnímáme jenom vlastnosti a přimýšlíme k nim podklad, substrát. Pravé podstaty smysly poznati nelze a tedy ani o vzájemném působení podstat nic jistého věděti nemůžeme. Všeobecné pojmy, s kterými se ve středověku všecky neznámé příčiny ztotožňovaly, jsou jenom pomysly (cogitata) a žádný poznatek se z nich syllogismem neodvodí. Poznávati můžeme jen pomocí smyslů. Subjektivismem Lockeovým byla slepá víra v nutnosť kausálné souvislosti otřesena, záhada naše ukázala se v docela jiném světle. Známe jenom poměry představ, poměry věcí jsou nám navždy nedostupny. Všecko připlétání logických poměrů do výkladu kausálnosti bylo nyní třeba vyloučiti a pomýšleti na prostředky docela nové. Locke neprovedl konsekvence pomyslu svého až do krajnosti, to učinil po něm teprve Hume.

Hume uvíznul ve skepsi, která však nebyla koncem, nýbrž pravým počátkem a účinlivým podnětem filosofie nejnovější. Každá filosofie počíná skepsí, a považujemeli kritickou filosofii doby nové za celek, je Herbartův výrok případným i zde, neboť kritická filosofie počíná Humem.

Až po Humea nikdo o kausálnosti do pravdy nepochyboval, ač přesvědčení o platnosti její pramenilo jenom z omylu, záležejícího v zaměňování věcí s jejich představami. Zákonnosť byla axioma. Hume zkoumal, kde jest původ přesvědčení toho a čím lze odůvodniti její až dosud všeobecně uznávanou autoritu. Máme v nitru po sobě představy dvou zjevů, a ačkoli nelze nalezti v rozumu důvodu pro jich sloučení, přece je vždycky slučujeme. Nemámeli k tomu důvodu, činíme to jenom

ze zvyku. Vznikajíli představy po sobě v nitru našem, zvykáme té posloupnosti tou měrou, že vždycky očekáváme druhou, jakmile se dostavila první. My posloupnost v poměru jednou vnímaném do budoucnosti přenášíme. To se děje jenom zvykem mechanickým, protože o souvislosti zjevů v představách samých nic není. Kdy by byla v nějakém pojmu obsažena i příčinnost, musili bychom očekávati účin i tehdy, když jsme ho zkušeností dosud nepoznali. A přece by nikdo nesoudil o magnetické střelce, že ukazuje jedním koncem stále k severu, kdy by to byl nikdy dříve neviděl a nikde o tom neslyšel. Úvahy tyto uzavírá Hume definicí příčiny: „Příčina jest věc, po které jiná následuje, a ze zkušenosti víme, že po věcech podobných té přední následují věci podobné té pozdější." (Hume, Unters. üb. den menschl. Verstand, 3. vyd. Kirchmannovo str. 76.) Protože představa souvislosti kausálné nevzniká ani pouhým přemýšlením, ani pocitem smyslovým, musil vzniknouti pojem ten jenom mechanickým sdružením vjímaných představ.

Že se představy v nitru našem sdružují dle zákonů mechanických, o tom pochybovati nelze. Představa A neobsahuje ničeho, co by ukazovalo na nutnost představy B. Ale nutnost objeví se ihned, když pozorujeme změnu, představa A mění se v jinou, která není ani docela novou ani totožnou s představou A. Spor ve změně obsažený vede nutně k předpokládání příčiny. Hledáme příčinu, protože si změnu bez příčiny mysliti nelze, hledáme představu, která s danou není sdružena jenom mechanicky, nýbrž dle souvislosti příčinné. Sdružení to je podstatně rozdílné od prvotního mechanismu. Sdružujemeli kamna a teplo jimi vyzařované, je to docela jiné sdružení, než sdružení kamen s osobou, která u nich stává. V obou případech se sdružené představy navzájem vybavují, ale po prvé jsou sdruženy obsahem dle souvislosti příčinné, a po druhé jenom dle zákona současnosti.

Kdy bychom skutečně o věcech nevěděli ničeho více, než že se představy jejich jeví současně a posloupně, byla by metafysika prací Sysifovou, marnou a byla by soustavným souhrnem klamů. K důsledku tomu vede rozbor Humeův. Proto povzbudily úvahy Humeovy Kanta k důkladnému přemýšlení a obsáhlému rozvedení podnětů v nich obsažených. Tak povstala kritika čistého rozumu a transcendentální idealismus. Než k epochálnímu zjevu tomu přikročíme, musíme se ještě zmíniti o *Leibnitzovi*, který byl jedním z Kantových předchůdců.

Za nejpůvodnější pomysl Leibnitzův ve filosofii pokládají právem monady. Jím zasáhl Leibnitz nejvíce ve vývoj pojmu kausálného, protože Herbart později dle pomyslu toho sestrojil svá realia a založil novou theorii příčinnosti. Celá soustava Leibnitzova však nemá určitého rázu. Leibnitz neprovedl dle pomyslu toho metafysickou soustavu důsledně, smiřuje všecky protivy, dělá koncesse všem názorům, hlavně theologickým. Kdy by se byl rozhodně přidržel pojmu monady, nebyl by mohl připisovati mimo ně i hmotě zvláštní bytnost, a nebyl by psal Theodiceu. Proto se domnívají někteří, že Leibnitz pomysl monady přijal od Giordana Bruna, a mínění toho hájí nejrozhodněji dr. E. Dühring, bývalý slepý docent filosofie na universitě Berlínské. My, nemajíce toho času po ruce původních pramenů, nemůžeme ve věci té pronesti vlast-

ního soudu. Jakási dvojitosť jest ve spisech Leibnitzových ovšem dosti patrnou, mohla by se však také vysvětliti tou okolností, že Leibnitz myšlenky své ve spisech příležitostných rozvedl a tak sám rozkouskoval. Lockeův subjektivismus nebral Leibnitz s tou opravdivostí, jako Hume. Souvislosti kausálné nevysvětlil a učinil si vysvětlení nemožno tím, že veškeren vztah mezi jednotlivými monadami vyloučil předzjednanou harmonií. Jedna monada určuje druhou jenom zdánlivě, a není tedy v soustavě jeho kausálné souvislosti skutečné. Přece však Leibnitz uznává příčinnosť z ohledu na přírodní vědy, čině jim nutnou koncessi. Soustavy Leibnitzovy vlastně není, ale máme od něho mnoho pěkných myšlenek původních, které působily účinlivě v logice, psychologii i metafysice. „Přehojná zrna, jím zasetá, teprve později se ujala.“ Spor mezi svobodnou vůlí a příčinností vyrovnával známým podobenstvím o váze, ale neodstranil ho, protože neprohloubil povrchní pojem svobodné vůle (liberum arbitrium). Spor mezi determinismem a svobodnou vůlí vyrovnati nelze, ale spor mezi determinismem a volností odstraní se přesným rozvedením obou pojmů. *Wolff* sebral a sestavil myšlenky Leibnitzovy, ale nepřispěl tím k objasnění protiv. Spořádal vše v soustavu dle vzorců mathematických a tím zahalil jádro myšlenek tvrdou a nechutnou skořepinou. Teprve Herbart myšlenky Leibnitzovy řádně ocenil, zpracoval a nesrovnalosti jejich odstranil.

Nyní přistoupíme k velikému obratu, který svojí kritikou připravil Immanuel *Kant*. Vychází od rozborů Humeových, proti filosofii Leibnitzově a Wolffově ukazuje se souvislosť jenom polemikou, kterou dorážel Kant na zaschlý dogmatismus školy Wolffovy, toho času na universitách německých vládnoucí.

Kanta podnítil hlavně důsledek, k němuž dospěl Hume, popíraje nutnosť a oprávněnosť příčinnosti v přemýšlení dozvědném (a priori). Kant pojal záhadu příčinnosti znova i pojal ji všeobecněji než Hume. Netázal se jenom, můžemeli a priori poznati zákonnosť, nýbrž zkoumal vůbec, jeli jaké poznání z dozvědu možným. Že dospíváme skutečně k souborným poznatkům dozvědným, to mu dosvědčovala mathematika, která dospívá synthetickými soudy a priori, tedy bez ohledu na zkušenosť, k poučkám všeobecným a nepopíratelným. Dospěv tak k přesvědčení, že jsou synthetické soudy a priori možny, obrátil Kant zřetel k zákonnosti a hleděl vytknouti rozdíl mezi souvislostí kausálnou a pouhým sdružením představ. Položil náležitý důraz na subjektivismus představování vůbec a prohlásil, že mohou býti předmětem poznání našeho jenom zjevy t. j. naše vjemy. Každý děj, který pozorujeme, jest jenom změnou nějakého zjevu. Souvislosť sdružených zjevů může býti dvojí. Buď mohu slučovati oba zjevy v posloupnosti libovolné, jenom na mně závislé, anebo jest jich posloupnosť jimi již dána, a já nemohu pořádek obrátiti. Tato nezměnitelná posloupnosť, kterou jisté zjevy v jednotu slučujeme, musí býti pojmem rozumovým, neboť jest to pojem nutný. Ku pojmům nutným anebo všeobecným nemůžeme dospěti pouhou zkušeností. Ta nezměnitelná posloupnosť jest pojmem poměru mezi příčinou a účinem. Jest to tedy pojem rozumový a obsahem jeho jest, že účin musí nutně následovati po příčině. Ze zkušenosti pojem příčinnosti vzniknouti nemohl, ta ukazuje jen, že představy příčiny

a účinu po sobě následují, ale ne že nezměnitelně po sobě následovati musejí.

Jako nazíracími formami času a prostoru se stává možným sestrojení světa zevnějšího, tak dozvědným pojmem příčinnosti stává se možným poznání změn, stává se možnou zkušenosť. Bez pojmu příčinnosti a priori stávajícího byla by zkušenosť nemožnou. Vnímání představ jest podmíněno nazírací formou času a proto je vždy posloupné, ale rozdíl je v tom, že na př. při vnímání předmětu prostorného mohu počíti kde chci, nahoře nebo dole, však při vnímání zjevů kausálně souvislých musím se říditi pravidlem daným, na mně nezávislým. Posloupnosť jest tedy dvojí, subjektivní a objektivní, tuto musíme vždy odvoditi z daných zjevů appercipovaných.

Zákonnosť jest tedy Kantovi formální podmínkou zjevů a týká se také jenom zjevů. Do říše věcí o sobě moc její nesahá, jako se i nazírací formy čas a prostor věcí o sobě netýkají. Nutnosť a všeobecná platnosť zákonnosti neplatí tedy o věcech o sobě, ty vnímány býti nemohou, a o jejich souvislosti ničeho nevíme. Zákonnosť má tedy u Kanta jen omezenou platnosť, ačkoli i při tom se Kant sám dopustil té nedůslednosti, že při výkladech o svobodné vůli přiznává příčinnosť i věcem o sobě. Kant rozeznává jaksi dvojí kausalitu, kategorii a pojem rozumový. Pojem platí jen o zjevech, a kategorie i o věcech o sobě. Jest totiž charakter intelligibilis, věc o sobě, u člověka příčinou jeho činů vedle příčiny náležející do říše zjevů. Nedůslednosť tuto vytknul po prvé H. F. Jacobi, ona zůstává nedůsledností i při tom, že Kant svobodnou vůli nechtěl dokazovati, nýbrž jenom možnosť její učiniti pochopitelnou, aby jí mohl pak užiti jako postulátu mravnosti.

Příčinnosť definuje Kant tím, že při každém ději jeden zjev nutně předcházeti a druhý nutně následovati musí. Nepřikládajíce váhy výtce, že definice tato zase na logickou determinaci upomíná, ve které pojem třídy předchází a pojem individua následuje, končíme úvahu o Kantových rozborech jen tím, že nezměnitelná posloupnosť jeho nepostihuje souvislosti kausálné; definice jeho jest příliš široká.

Arthur *Schopenhauer*, nadšený ctitel Kantův, odvozuje aprioritu kausality z neodvratné jistoty, s níž zákon ten ve zkušenosti předpokládáme. Jistota nabytá pouhým výčtem (enumeratio) připouští výminky, při zákonnosti si však výminky ani mysliti nemůžeme. Můžeme si mysliti na př. nějaké těleso, éther, které nepodléhá gravitaci, ale děj bez příčiny si mysliti nemůžeme. Kantovo kriterion zákonnosti, nezměnitelnou posloupnosť, Schopenhauer zavrhuje. Pořádek vjímání závisí vždycky jenom na nás, a není pravidla objektivně podmíněného, které Schopenhauer posměšné mademoiselle la règle nazývá. Vždycky jest příčinou pořádku vjemů relativní pohyb. Při pozorování domu jest to pohyb svalů mého oka a při pozorování plující lodi jest to pohyb lodi na vodě. Kdy bych mohl libovolně pohybovati lodí jako svým okem, mohl bych i s vnímáním lodi kdekoli počíti a polohy posloupně vnímané libovolně měniti. My jsme nahoře sami uznali, že Kantova definice, pravidlem nezměnitelné posloupnosti vytknutá, s pojmem zákonnosti se nekryje. Nezměnitelnou posloupností mohou býti sloučeny i děje, které nejsou v žádném svazku kausálném. Tak se to stává při náhodě t. j.

při setkání dvou zjevů, mezi nimiž není žádného spojení příčinného, ačkoli jest každý členem zvláštní řady kausálné. Každý má svou příčinu, a oba v určité době musejí po sobě následovati. Přijdu na př. pod římsu, a zrovna se utrhne cihla nade mnou. Příchod můj i utržení cihly náleží do dvou různých na sobě nezávislých řad příčinných; následují po sobě tak, že nemohu posloupnosť jich změniti, a přece schází docela jistě mezi oběma nexus causalitatis (svazek příčinný). Podobně následují nezměnitelnou posloupností po sobě den a noc, organický život a smrť, a nikomu nepřipadne nazvati život příčinou smrti.

Nezměnitelnosť posloupnosti tedy není dostatečným znakem zákonnosti, ale že není vůbec jejím znakem, jako Schopenhauer tvrdí, že můžeme obrátiti posloupnosť dějů kausálně souvislých, to připustiti nelze. Schopenhauer si posloupnosť představuje jenom v prostoru a proto zneuznal nezměnitelnosť její v čase. Posloupnosť příčiny a účinu se skutečně nedá obrátiti, jest nezávislou na osobě představující — avšak ona se nedá obrátiti také u mnohých dějů, které nejsou ve svazku příčinném. Ona jest znakem příčinnosti, ale nevyčerpá příčinnosť. Vybavímli řadu opačně, od účinu k příčině, vybavím předcházející člen bez pocitů tělových jako představu a ne jako vjem, leč bych trpěl hallucinací. Posloupnosť vjemů se měniti nedá. „Skutečnosť věcí smysly vnímaných nezáleží v jiném než ve spojení zjevů, které musí zachovati svoji posloupnosť, a tím rozeznávají se od snů.“ (Leibnitz. Nouveaux essais sur l'entendement 4. 2. 14.) Proto jest Kantova definice neúplná, příliš široká, schází tu ještě podstatný znak, kterým se souvislosť kausálná rozeznává od souvislosti nahodilé, i ta někdy jest nezměnitelná, ač nejsou zjevy v poměru příčiny a účinu.

Schopenhauer zamítnul i tento znak, ale sám jiné definice nepodává a potřeby její neuznává. On nazírá zákonnosť a priori a považuje ji za axioma, za princip, kterým všecko myšlení počíná, jehož vůbec definovati nelze, an jest pojem ten sám sebou jednoduchý a jasný.

Od Schopenhauera zastavíme se u J. St. *Milla*, ač tento filosof patří době nejnovější. Činíme tak, že Mill hlavně ke Kantovi přibližuje, a my dle obsahu srovnáváme řadu názorů o příčině. Mill vyhýbá se metafysice, jak může, a za hlavní úlohu si obral jen logickou stránku poznávání i snaží se také logicky dospěti ku přesnému pojmu příčiny. Uznává s Kantem nezměnitelnosť posloupnosti za podstatný znak příčinnosti a přidává ještě jiný znak, totiž nezávislosť účinu na podmínkách jiných, které příčinou zahrnuty nejsou. (Syst. Log. III. 1. 5.) Proto není den účinem noci, že závisí na otáčení země, na slunci a na ústředí, kterým paprsky světelné k nám přicházejí. Proto není smrť účinem života, že závisí na podmínkách jiných, konec organického života působících. Účin musí následovati po příčině nejen nezměnitelně, nýbrž i nutně t. j. nezávisle na všech podmínkách ostatních. Definicí tou se však pojem příčiny nestává zřetelnějším.

Mill rozeznává příčinu od všech dějů ostatních takovým spůsobem, který se v praktickém případě provesti nedá a při tom ani k vysvětlení souvislosti kausálné mezi příčinou a účinem nepřispívá. Účin nezávisí jenom na změně bezprostředně předcházející, nýbrž jest podmíněn celou řadou stavů, okolností a změn. Bezprostředně předcházející změnu ne-

nazýváme vždy příčinou, tou jest nám ona změna nebo i stav, které nejvíce do očí bijí. Změnu bezprostředně předcházející nazýváme podnětem. Podnětem souhrn nutných podmínek se doplňuje a bez něho by všecky ostatní podmínky účin nepřivolaly, kdy by i věčně trvaly. Hromada dynamitu leží v podkopu dlouho bez účinku, až někdo zápalku zanítí a dynamit celou skálu do povětří vyhodí. Tu nazýváme zapálení podnětem výbuchu a rozpínavosť zapáleného dynamitu příčinou. Podnět jest tedy posledním členem v řadě podmínek, z nichž každá jest k účinu nezbytnou. Mill nazývá příčinou ne podmínku tu a ne onu, nýbrž souhrn podmínek všech, souhrn všech antecedencií, po kterých účin nutně následovati musí. Mezi všemi podmínkami nemá žádná předností před jinou, všecky jsou k účinu stejně nutny. Když předseda v parlamentě rozhodne při rovnosti hlasů svým hlasem, nazýváme votum jeho příčinou přijetí aneb zamítnutí předlohy. Ale hlas jeho nepřispěl nic více, než hlas kteréhokoli jiného poslance stejně hlasujícího, neboť by byl každý z nich opačným hlasováním usnešení změnil.

Pojem příčiny jest Millovi souhrn podmínek všech, a to nejen kladných nýbrž i záporných t. j. nepřítomnosť všech okolností, které by byly mohly účin překaziti. Že utonula loď na moři, jest účinem mnoha podmínek, mezi nimi třeba i té, že strážce lodi nekonal svou povinnosť, že nebyla na blízku pomoc a p. Těch negativních antecedencií jest nekonečné množství, a zahrnují se jimi do pojmu příčiny i takové děje a stavy, které k účinu ničím nepřispěly. Tím stala se Millova definice příčiny do nepřehledna obsáhlou a ku praktickému užití docela nespůsobilou. Kdo může kdy určiti všecky možné případy, které by byly účin překazily? Mill musil zahrnouti ty negativní podmínky do pojmu příčiny, když má následovati účin po příčině nutně. V tom ohledu jest pak jeho definice tautologií. Že účin nezávisí na ničem mimo příčinu a že jest příčina souhrnem podmínek kladných i negativních, jest táž věc. Vezmemeli definici tu přesně, nemůžeme v žádném daném případě určiti příčinu nějakého děje a nemohli bychom na základě příčinnosti pro budoucnosť tvořiti platné úsudky. Nebyla by možnou pak ani methoda induktivní, neboť Mill sám dobře připomenul, že kořenem indukce jest kausalita. Nelze tedy definice té užiti prakticky, a nevysvětluje se jí také theoretický pojem zákonnosti.

Proto není definice ta v dějinách záhady naší velkým pokrokem, ač upozorňuje na mnohé, logicky důležité stránky pojmu příčiny. Hlavní zásluhou Millovou jest, že zákonem příčinnosti vysvětlil indukci. Kdekoli předpokládáme mezi dvěma zjevy svazek příčinný, tam očekáváme vždy druhý, jestli se dostavil první. Jistoty o svazku kausálném však Millovou definicí nenabudeme, a dokud té jistoty nemáme, jest soud indukcí vždy více méně hypothetickým.

Filosofové až dosud uvedení snažili se řešiti záhady v případech složitých, a to bylo hlavní příčinou jejich nezdaru. Jednoduché poměry lze snáze postihnouti a proto si je obral *Herbart* za předmět svých rozborů. Proto podařilo se mu objasniti záhady a objeviti nové zákony v ethice, esthetice i metafysice. Také naši záhadu proniknul jistěji a podal o souvislosti příčinné docela nový výklad.

Herbart dospěl k náhledu, že zákonnosť není pouhým mechanickým sdružením představ a že pojem ten není dozvědným, že ho tedy nemáme a priori, jak učí Kant a Schopenhauer. Pojem ten v mysli naší teprve vzniká, ale vzniká nutně, jakmile si uvědomíme spory, obsažené v pojmu změny. Herbart počíná tedy znova tam, kde počala antická filosofie, také té byl pojem změny podnětem ku přemýšlení a budování filosofického názoru k vysvětlení zkušenosti. Změnou se každá věc stává jinou, a přece není věcí novou, neboť bychom ji rozeznávali od předcházející, a byly by dvě věci různé. Ten spor v pojmu změny obsažený lze odstraniti jenom tím, že si myslíme něco jiného, co změnu tu přivodilo, způsobilo a to právě jest příčina. V obecném myšlení si představujeme věc, která se mění, jako trpnou a příčinu jako činnou. Herbart ukazuje, že pojímání to neobstojí před soudem důkladné kritiky, a stanoví ve své ontologii pojem zákonnosti docela neodvisle od těchto názorů.

Pojem zákonnosti ukazuje se býti souhrnným názvem více druhů závislosti, jako u Sexta Empirica. Herbart rozeznává tři druhy zákonnosti a podotýká, že možno jest vytknouti druhů ještě více. Uvádí totiž: 1. Zákonnosť metafysickou, čili sebezachovávání bytností v pospolitosti (Selbsterhaltung im Zusammensein), 2. zákonnosť psychologickou čili sebeudržování představ při zabavování v našem vědomí, a 3. vzpírání představ protivných, které nejsou bytnosti nýbrž stavy našeho nitra. (Encyklopaedie. Halle 1831 p. 346.) My máme na zřeteli metafysický pojem zákonnosti, který u všech starších soustav se zaměňoval s psychologickým, protože nečiněno rozdílu mezi věcí o sobě a její představou. Rozvineme theorii poměrů závislosti bytností, kterou Herbart sestrojil na základě jednoduchých případů abstraktních.

Ukázav, že jsoucnosť není žádným znakem bytností (kterou zásadu Kant vyslovil a zajistil), dokazuje Herbart, že kvalita bytnosti jest jednoduchou, an by jinak se z pojmu jejího nedal odstraniti spor. Nelzeli sobě mysliti bytnosť reálnou více znaky, musíme předpokládati, že všude, kde se u předmětu jeví více znaků, jest podkladem více bytností. Tak vysvětluje přívlastnosť (inhaerentia). Abychom měli předmět s různými znaky, musíme bytnosť zmnožiti, a znaky jsou výsledkem poměrů bytností těch. Aby měla bytnosť nějaký znak, musí býti tedy v pospolitosti s bytností jinou. Tuto jinou můžeme nazvati příčinou znaku. Pospolitosť bytností vždycky se jeví znaky, které jsou účinem. Příčinnosť nezávisí na čase, posloupnosť časová jest subjektivní, protože představy naše jenom po sobě vznikají. Musíme si odmysliti také činnosť a trpnosť: žádná z bytností obou, které jsou v pospolitosti, není ani činnou, ani trpnou, obě jsou jenom členy daného poměru, jehož udavatel jest znakem. Zákonnosť a pospolitosť jest tedy totéž, ač pojímáno s různých stanovisek. Objektivní pospolitosť bytností jeví se nám jako zákonnosť, a my přicházíme ku pojmu tomu, chcemeli vysvětliti přívlastnosť. Pro každý znak musíme si přimysliti jinou bytnosť, jinou příčinu. Při pospolitosti dvou bytností můžeme vlastně považovati kteroukoli za podstatu, druhá jest pak příčinou. Oba významy platí jen pro naše myšlení, bytnosti samy se od sebe vztahem tím neliší. Protože pořádek,

kterým si myslím příčinu a účin, jest subjektivní, neobsahuje pojem zákonnosti určení času.

Podstata ukazuje v pospolitosti bytností na jednotu v množství znaků, a to množství a rozmanitosť znaků berou na sebe příčiny. Jako z pojmu podstaty a přívlastnosti, vzniká nutně pojem příčinnosti i z pojmu změny, jenom že při změně máme ještě vedlejší určení posloupnosti časové. Tento pojem jest předmětem historické záhady příčinnosti.

Herbart vysvětluje změnu i přívlastnosť z pospolitosti bytností. Ponévadž jest každá bytnosť (reale) jednoduchou, nemůže se měniti, a v tom smyslu tedy není žádné skutečné změny. Změna jest jen ve zjevech. Jest to změna znaků, která jest výsledkem různé pospolitosti reálných bytností. Vlastně nemá ani zde pojem příčinný určení času, jakmile jsou bytnosti pospolu, jest také již znak, výsledek jich pospolitosti. Subjektivně však přicházíme k určení času tím, že si myslíme realia napřed mimo sebe a pak pospolu. Na jsoucnosti i kvalitě bytností se nic nemění, ty přicházejí však pospolitostí u vzájemný poměr, ve kterém se každá proti druhým udržuje, zachovává. Toto sebezachovávání představy jest děj, ve kterém není obsaženo ani vnikání jedné bytnosti do druhé (causa transiens), ani Kantova svoboda transcendentální, ani jeho pravidlo nezměnitelné posloupnosti (Herb. Metaph. II. §. 237. p. 142). Není změny neodvislé, protože se bytnosť sama vlastně nemění, a jenom ohledem na ostatní můžeme si mysliti její sebezachovávání. Pospolitosť bytností srovnává Herbart s pospolitostí představ v našem nitru, ty se zabavují, ale při tom přece v duši vždycky trvají. Někdy se nám sice zdá, že sami představy tvoříme, že mimo příčinnosť svobodně účiny působíme, ale jen proto, že neprohlížíme pospolitosť představ a věcí, která sama sebou účin přivádí. Skutečné dění jest jen sebezachovávání v pospolitosti, jím se pojem příčinnosti docela určuje. Dějem vysvětluje se změna. Počátek a konec děje toho jest zase dění, to jest však dle Herbarta pojem subjektivní, děj v obecném toho slova smyslu, a obsahuje určení v čase. Při ději vlastním třeba si jest odmysliti posloupnosť časovou. Všechny děje závisí na rozmanitostech pospolitosti, a proto si musíme mysliti bytnosti v pohybu, kterým do nových pospolitostí přicházejí. K vysvětlení pohybu toho nepotřebuje již Herbart žádných důvodů. Pohyb není žádnou změnou bytností a není tedy třeba k jeho vysvětlení příčiny. (Met. §. 282.) Pohyb není žádným znakem bytnosti, není účinem, jest to pojem jenom relativní. Bytnosti si myslí Herbart v pohybu od počátku a v tom shodují se jeho realia s Demokritovými atomy.

Nechť kritika jakkoli soudí o tomto zakončení, Herbartovi zůstává přece pojem závislosti mezi příčinou a účinem. Sebezachováváním v pospolitosti pojímá zákonnosť úžeji než Kant i J. St. Mill. Výklad Herbartův vyniká všestranností, neplatí jenom v říši zjevů, nýbrž zákonnosť váže i věci o sobě. Změny znaků ve zjevech jsou jenom jednou stránkou při sebezachovávání reálií a sice tou, kterou my se svého stanoviska vnímáme. My toto hledisko své opustiti a do bytnosti vniknouti nemůžeme, proto zůstává názor náš neúplným, náhodným. (Zufällige Ansicht.) Nazýváme děj ten změnou, a rozborem pojmu změny přicházíme k náhledu, že musí míti příčinu. Tato theorie příčinnosti

jest dosti přesná a všeobecná, však jest od Herbarta provedena jenom na jednoduchých případech, a po něm dosud nikdo si netroufal užiti jí v složitých případech empirických. Jest to také skoro nemožno. Když ideální věc s jediným znakem ukazuje již na mnohosť bytností, jak bude to ve skutečnosti, kde jest věcí mnoho a každá má znaků veliký počet? Proto nám theorie ta v praktickém určování kausálné souvislosti nepomůže, musili bychom znáti v každém případě vzájemné poměry nekonečného počtu bytností. A to jsou bytnosti jednoduché, duchu lidskému nedostupné. Theorie Herbartova nemá také účel usnadniti vědám to určování, ona nechce více, než objasniti pojem kausálné souvislosti. Vědy musejí pomáhati sobě pomysly složitějšími, než ontologie, a slovo příčina znamená přírodozpytci něco jiného než Herbartově metafysice. Jest to souhrn podmínek, pojem složitý, ale jest to také něco, co působí změnu. Kant a J. St. Mill se snažili vymezením pojmu toho zjednati vědám pevný základ, ale nepodařilo se jim to. Herbart stanovil pojem ten theoreticky v případě jednoduchém a svým vysvětlením ukázal, jak složité a nepřehledně rozmanité poměry jsou v každém případě, když obecná mluva mluví o jedné příčině, o jednom účinu.

Složitých poměrů těch nikdo jednoduchou definicí nepostihne, a proto naše vědomosti o skutečných poměrech příčinných mají význam jenom relativní. Není to výtkou, nýbrž chladným přehlednutím stanoviska ducha lidského. Chtíti definovati pojem příčiny tak, aby se definice té dalo všeobecně užiti při zpytování vědeckém, jest snahou marnou. Musíme se tu spokojiti pojmy, kterých úplně prohlednouti nelze, ale přece s užitkem se užívají. Indukce jenom soudem na základě příčinnosti vzniklým dospívá k větám všeobecným. Nedáli se přesně poznati a vymeziti kriterion příčiny pro praktické užívání, zůstává i výsledek indukce hypothetickým. A při tom všem jest přece indukce hodnoty nemalé, ano i ta podmíněnosť její se počtem pravděpodobnosti a mnohostrannými pokusy skoro eliminuje. Pravíme skoro, docela se to nestane nikdy, ale ta nejistota se dá libovolně zmenšovati, a my ji vynecháme, jeli nekonečně malou veličinou čtvrtého řádu.

Jaký jest výsledek celého vyšetřování?

Vzhledem k rozmanitosti názorů o zákonnosti vykonal Herbart v příčině kausality asi tolik, jako Kant v příčině bytnosti věcí. Kant vyslovil zásadu, že věci o sobě poznati nelze, a Herbart definoval kausalitu, jako sebeudržování těch nedostupných věcí o sobě v pospolitosti, jako poměr bytností jednoduchých, reálií čili bytků, kterých smysly svými postihnouti nemůžeme. Nemůžemeli věci o sobě poznati, nemůžeme vnímati také jich poměry a stavy v pospolitosti. Proto zůstane theorii zákonnosti hodnota jenom spekulativní a ona neposkytne nám měřítka, kterým bychom se říditi mohli v případě praktickém. Praktické případy jsou složity a týkají se pouze zjevů, které jsou jenom subjektivní, náhodné názory věcí skutečných. Herbart položil zde důraz na obdobnosť poměrů mezi zjevy a bytky, ale to se týká jenom kvantity a nikoli kvality. Zákonnosť vládnoucí mezi bytky reálnými jeví se tedy také u jich zjevů, platí všeobecně, a nelze sobě mysliti změny, děje ani přívlastnosti bez zákonnosti.

Kant uznával jenom zákonnosť ve zjevech a přicházel tím ve mnohé spory při svém výkladu o svobodné vůli. Bytky a jich zjevy nedají se srovnati v rozličné řady kausálné. Jeli dána řada kausálná bytostí o sobě, musejí i jejich zjevy postupovati v souvislosti obdobné a shodovati se s bytnostmi reálnými v poměrech kvantitativních, jako se shoduje pořádek obrazů v zrcadle s pořádkem věcí zobrazených. Poměry obrazů závisí ovšem také na zrcadle, jinak se jeví v zrcadle ploském, jinak v zrcadle dutém a vypuklém. Právě tak závisí zjevy věcí i na dokonalosti smyslů a zvláštnostech osoby vnímající, a přece poměry představ zůstávají v jisté obdobnosti s věcmi původními. Není žádné souvislosti ve zjevech, která by nebyla též podmíněna souvislostí bytků čili reálií. Zjev každý jeví se býti funkcí dvou veličin proměnných, bytku a vnímající osobnosti.

Pomysl Herbartův v rozmanitosť názorů o příčinnosti zavádí jednotu, všecky kausálné poměry dají se jím vysvětliti, ale jenom theoreticky. Až dosud pro každou změnu hledali nějakou příčinu, Herbart ukazuje, že každá změna jest výsledkem nesčíslného počtu pospolitostí, a důsledkem názoru toho jest, že všecka snaha definovati tu skupinu závislostí musí zůstati marnou.

Snahu tu nastupuje J. St. Mill, a výsledkem svým, svou definicí příčiny jenom konsekvenci názoru Herbartova potvrzuje. Příčina jeho jest nepřehledné množství stavů a změn předcházejících, mezi nimiž jedna nemá přednosti před jinou. Všecky ty k účinu nutné stavy, poměry a děje nikdy přehlednouti nemůžeme, a proto nemůžeme nikdy kategoricky dle názoru Millova definovati příčinu. Tuto okolnosť Mill přehlednul, domnívaje se, že postačí jeho definice ku poznání příčiny a indukce ke kategorickému všeobecnému soudu. V daných případech jsou soudy o příčinnosti dvou zjevů vždy hypothetické, a soud indukcí následkem toho vždy zůstává hypothetickým, ač methodami hledacími k jistotě assymptoticky se blíží.

V tom ohledu vědy nadarmo hledají přispění metafysiky, ta jim pomoci nemůže, a není ta pomoc jejím úkolem. Metafysika má objasniti pojem kausality a vykonáli to, vykonala dosti. Všeobecnosť zákonnosti musíme dle definice její uznati i tam, kde v případě daném nemáme měřítka k rozhodnutí, jsouli zjevy ve svazku kausálném, čili nic. V praktickém užívání pomáhá nám místo metafysiky počet pravděpodobnosti.

Výsledek celého vyšetřování jest ten, že zákonnosť jest sebezachovávání bytností v pospolitosti a že platí o všem, co jest, ať to věc o sobě, ať to jenom zjev nebo nějaká jeho vlastnosť. S výsledkem tím jest možno přistoupiti k výkladu volnosti a svobodné vůle.

Všecky změny jsou účiny příčin, ačkoli nemůžeme těch příčin prohlednouti úplně. Zákonnosť jest ve všem dění i trvání.

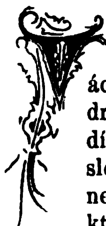
(Dokončení.)

Rozhledy v umění výtvarném.

Píše

Renáta Tyršová.

(Dokončení.)

ácslav **Brožík** nenáleží k těm umělcům, kteří již na počátku dráhy své veřejnosť dílem velké hotovosti formové překvapí, dílem, jež tak často nejen prvním, nýbrž také posledním téměř slovem jejich bývá a po němž žádný značný pokrok více se nespatřuje. On řadí se naopak k těm individualitám uměleckým, které delší cestou k cíli vysokému spějí, které z cizích děl a ještě více snad z vlastních chyb a pokusů se učí, s tím oprávněným sebevědomím, že individualita jejich dosti mocná jest, aby cizorodé živly časem úplně si assimilovala a uprostřed působení jejich originálnosť svou postupem rostoucím vyvíjela, s tím přesvědčením, že před obrazem příštím na nedostatky prací předchozích bez rozpaků zapomeneme. Byli jsme všichni svědky, jak mladý ten orlí duch vlastní historický sloh svůj hledal. On učil se od jiných, ne u jiných, samostatným studiem děl starších a novějších neskonale více, než každým obyčejným školským návodem. V době, jež „školovanosť“ nade všechno klade, troufal si Brožík býti samoukem, cesta nebezpečná pro lidi prostřední, před níž všichni lidé prostřední ho varovali. On šel svou cestou dál. Jemu nestačily jen malé listy papíru a tužka, jeho pokusy, jeho barevnými skizzemi, jimiž k úkolům vyšším se připravoval, byly ihned rozměrné obrazy, kde na širokých plochách pojednou účinky komposice, traktamentu technického, perspektivy vzduchové a souhry barevné v rozměrech náležitých studoval. Posudek krátkozraký viděl v dílech prvotních jenom zkreslené ty ruce, hlavy nepropracované, postavy v rovnováze pochybné. Brožík však co malíř, v nejvlastnějším smyslu slova hledal nejdříve *účinek celkový*, v němž nejvyšší ony specifické kvality obrazu skutečného, v nichž *malebný* účinek, jednota a držnosť jeho především záleží. Svou ideu o celku obrazovém chtěl Brožík především si objasniti a ustáliti. Klidně mohl býti přesvědčen, že ruce a nohy časem taktéž kresliti se naučí, že perspektivy lineární plně se zmocní, že postupem věku a studiem neustálým umělecká intuice a s ní též postavy a hlavy jeho samy se prohloubí, že z nádhery průvodů slavnostních, s nimiž co jinoch zdravým pudem veden, počal, žeť ze sféry skvěle provedených historických genrů co zralý muž k vážné a strmé výši skutečného obrazu historického vývojem přirozeným postoupí.

Seznali jsme mladého mistra našeho na samém vrcholu tom, když před jeho *Odsouzením mistra Jana Husi* v obdivu neobmezeném jsme stanuli; stopovali jsme kroky jeho k cíli vysokému, a vracíme se nyní k nim zpět s interesem zdvojeným. Roku 1882 viděli jsme v salonu Lehmannově *Slavnosť u Rubensa*, kterýž obraz jaksi považovati smíme za hold a dík českého umělce těm nepřekonaným mistrům barvy, jež on před tím za zvláštní předmět studií svých si obral. Je všechny shromáždil Brožík v nádherném paláci, který Rubens v Antwerpách

dle vlastních plánů sobě zbudoval. Čtyřiačtyřicet osob umístil takto na ploše obrazové, vzhledem k počtu tomu nepříliš rozměrné, celek s dobrou rozvahou na tři části rozvrhnuv. Na straně pravé spatřujeme především stoupence a žáky mistrovy a vůbec malíře, kteří s Rubensem blíže souvisí. Zde sedí v popředí bujný a samorostlý Jordaens v lenošce s nohama nenuceně skříženýma, a vedle něho Martin Pepyn, obdivovatel a napodobovatel Rubensův. Před nimi na místě vynikajícím Anthony van Dyk, člověk a umělec stejně exceptionelní. Ze všech četných podobizen tohoto miláčka umění, žen a králů, použil umělec náš právě té, jež povahu jeho nejlépe vyjadřuje, a obrátil velké jeho oči s hledem jaksi nejistým ven, kde se zrakem ženy jeho, na druhé straně obrazu sedící, se nesetkávají. Popředí s prostředím prostředkuje Snyders, v pravém rohu s rukama na koleně skříženýma o sobě sedící a společnost s klidným, bystrým, pronikavým zrakem svým si prohlížející. V řadě druhé vynikají bodrý Cornelis de Vos se ženou svou, a vedle nich ve žlutém šatě nepřejný, závistivý Schut. Také van Mol, za Pepynem o lenoch se opírající, jakož i Gaspard de Crayer, Utrecht a Höcke vesměs podrobně a velice případně jsou charakterisováni, menší váhu položil ovšem Brožík na hlavy v pozadí umístěné. Přecházejíce k straně levé octneme se před spanilým věncem krásy ženské. Především sličná choť Rubensova, proslulá Helena Fourmentová, jejížto lepou tvář Rubens sám v 19 podobiznách nám zanechal. Vedle ní žena van Dyckova, v jejímž obličeji anglický původ a mysl plná čistoty jasně se obráží. K ní druží se ostatní dámy, mezi nimiž neť Rubensova, z tak zvaného Chapeau de paille každému známá, nejvíce vyniká. Za nimi stojí řada umělců od Rubensa směrem svým neodvislých, Frans Hals, Brouwer, Teniers mladší atd., v středu pak hostitel sám přítele svého učeného Gervatia, purkmistra Antwerpského, s počestnou chotí jeho dvorně vítá. Tím uveden v obraz pohyb a dán mu střed, jenž obě strany pojí, aniž by pozornosť přes míru, v tomto případě dovolenou, od nich odvracoval. Co každého při díle tomto především překvapovalo, byla výtečná, u Brožíka prve nikdy v té míře neprohloubená charakteristika hlav, v podstatě ovšem portrétních, přece však vždy i výrazem povaze osobnosti znázorněné přispůsobených. V tom ohledu stojí Slavnosť u Rubensa r. 1880 malovaná právě uprostřed mezi Poselstvím krále Ladislava a Odsouzením Husovým. Také znamenitá ta perspektiva vzduchová, ta plastičnosť a hloubka v mistrovském onom díle, kterým umělec loni obdiv náš zbudil, připomněla nám znova, že již před třemi roky těmže vzácným vlastnostem, ač ještě v té míře ani propracovány nebyly, jsme se obdivovali. Co se týče dojmu koloristického, traktace barev jednotlivých, jakož i jinakého provedení technického, bylo studium vzorů nejlepších a samostatné zpracování studia toho všude tak zřejmo, že Slavnosť Rubensova naděje nejsmělejší v budoucnosť mladého mistra povzbuzovala a „za stanici na dráze ještě výše vedoucí“ předvídavě označena býti mohla.

Pěvec balad, jejžto jsme v Praze o něco později spatřili, co do propracovanosti formální, Slavnosti u Rubensa se nevyrovnal. Za to poutal nás zas co nový pokus v oboru malby psychologické. Ke dvoru slovanského knížete — tak dosvědčuje nám ráz celkový — zavítal

pěvec epicko-lyrický, pěvec balad, což dle jmena ovšem poněkud cize zní, co do vytknuté povahy písně však s dobou, jak kostymy ji naznačují, dosti se srovnává. Pěvec odloživ plášť i cestovní svou hůl stanul proti křeslu, jež mladý kníže s kněžnou zaujímají. Po obou stranách skupili se ti, jimž přístup ke dvoru dopřán; v pravo má šlechta s měšťanstvem převahu, v levo jest stav kněžský zastoupen. Pěvec pěje baladu, jejíž konec smutně snad i pochmurně doznívá, toť vyjádřeno jasně ve všech osobách, jež píseň vůbec hlouběji dojímá, toť vyjádřeno v tváři královny, žensky krásné a dojmům poesie přístupné, toť vysloveno v tvářích mužů starších, vážných a zkušených, jimž průběh života události podobné těm, jak balada je líčí, snad více než jedenkráte předvedl. Nálada, již umělec takto vyjádřil, jest jenom tím zřejměji vytknuta působivým kontrastem, jenž zejmena ve skupině mnichů na straně levé výrazu dochází. Vedle této bohaté stupnice výrazové jest to překvapující rozmanitosť co do typů, stáří, pohlaví a stavu osob zobrazených, jež také práci této zvláštní poutavosti dodává. Též v ohledu koloristickém propověděl Brožík v díle tom nejednu myšlenku novou, zejmena pokud rozvržení barev a různých odstínů jejich po ploše obrazové se dotýče. Vedení světla jest zejmena interesantní pro rytmickou harmoničnosť rozlohy směrem v šíř, jakož i pro výtečné odstupňování do hloubi, dojem perspektivní energicky podporující.

Nemusíme podotýkati, že před oběma díly, o nichž jsme se tu šíře zmínili, jakož i po nich a v době mezi nimi ležící vyšla z rukou Brožíkových celá řada prací, rozměrnějších i drobnějších, jež jsme zde ponejvíce toliko dle reprodukcí poznati mohli. Buďtež toliko nejčelnější z nich tu uvedeny. Z obrazů podnětu historického náleží *Svatební hra v šachy* k nejstarším (1879), po ní následovalo *Setkání Karla IV. s Petrarkou a Laurou v Avignoně. Císař Rudolf u svého alchymisty* připomíná sujetem i komposicí barevnou dobu Rudolfinskou na vlysu v místnostech královských divadla národního, ač jinak znamenitě koncipované i provedené monumentální malbě té se nevyrovná. V obor genrový zasahá značný počet obrazů menších, jež (jako *Návrat strýcův, Svátek babičin, Čtení bible* a j. v.) kostymem osob k stol. 17. poukazujíce, též znamenitými kvalitami barvy mistry nizozemské renaissance nám připomínají.

Vrcholem celého toho období pětiletého, Poselstvím krále Ladislava zahájeného, jest arciť Odsouzení mistra Jana Husi, velkolepý ten výtvor, v němž všechny vynikající vlastnosti, přednosti a vymoženosti, jež dříve porůznu v jednotlivých pracích umělcových jsme sledovati mohli, k jednomu vysoce původnímu, velkolepě jednotnému a historickým duchem naskrze prodchnutému celku jsou soustředěny. Nepozdržíme se u tohoto díla — jemuž nejvyšší ta chvála vzdáti se musí, že v pravdě dílem národním jest — an v listech těchto svým časem již obšírného posouzení znaleckého se mu dostalo. Nikdo netušil, když jsme před rokem v radostném obdivu před prvním arcidílem české malby historické stáli, že mezi tím mladý mistr náš se chystá sám sobě soupeřem se státi. Povstávalť tou dobou pod štětcem Brožíkovým výtvor, který nyní na témže místě, jež loni Hus zaujímal, k soudnému obdivu nás vybízí.

Krištof Kolumbus na dvoře španělském není thematem pro Brožíka

novým. Pamatujeme se na malý obraz téhož sujetu lonského roku na radnici vystavený — byla to reprodukce Kolumba, kterýmž umělec r. 1881 salon Pařížský obeslal. Dílo nejnovější jest druhé zpracování této látky významu plné a také se stanoviska malířského nevšedně vděčné.

Objevení Ameriky má pro rozvoj osvěty novověké význam tak dalekosahlý, že o historických okolnostech je předcházejících vůči obecenstvu tohoto listu se šířiti nemusíme. Brožík vybral si, šťastnou intuicí veden, z dlouhé té řady zápasů, nadějí vzbuzovaných a zase zklamaných, jež geniální Janovan prožil, než konečně na palubě své lodi Santa Maria v širý oceán vyplul, okamžik ten, kdy on pádnými důkazy i důvody a plamennou výmluvností svou veškery obtíže překonav a námitky poraziv, již svolení a prostředků k výpravě své dosahuje, tedy onen moment plodný, který rozhodnutí samo těsně předchází, nám je s plnou určitostí již tušiti nechávaje. Při tom nevadí nám nikterak licence poetická, kteréž si tu Brožík dovoliti musil, pojav konečný formálný akt uzavření smlouvy tak, jako by Kolumbus v tu chvíli teprv mocí svých slov královské manžely smělému podniku svému byl naklonil, neboť právě touto licencí uvedl umělec v obraz svůj dostatečné napjetí duševní a jen tím shrnutím událostí docílil toho, že patřitel bez jakéhokoli komentáře předmětu obrazu, z něho samého plně porozumí.

V dvoraně královské, pochmurně vážné úpravy architektonické, sešli se rodina panovnická, dvořanstvo a užší kruh hodnostářů, aby návrhy nadšeného plavce a badatele vyslechli a ke konečnému uskutečnění jejich přistoupili. Na trůně nádherně vyzdobeném usedla Isabella kastilská, po boku jejím slečny dvorní a dámy z příbuzenstva královského. Stůl červeným kobercem pokrytý, za nímž choť její král Ferdinand katolický zdobné křeslo zaujal, dělí jí od postavy Kolumba v extatickém pohnutí hrdě vztýčeného. Vážné, hluboké hledy královniny setkávají se se zaníceným zrakem Kolumbovým, jenž levicí map po stole rozložených se dotýká, pravicí s posuňkem řečníka, svým vlastním výkladem unešeného, jako by na dálné ty země ukazuje, k nimž širým oceánem dopluje. Královská paní jest již zřejmě přesvědčena o zdaru podniku a znajíc hmotnou tíseň země, nabídla v šlechetném zápalu svoje skvosty a šperky k vypravení lodí, jež víru křesťanskou ke vzdáleným břehům asijským donesti mají. Ferdinand s perem v ruce ku podpisu smlouvy se chystaje, upírá oči na tvář Kolumbovu v překvapení a údivu větším ještě nad skalopevnou přesvědčeností jeho, nežli nad novými objevy, které on slibuje a hlásá. Za králem přináší dvořan skříň s klenoty Isabellinými, by je k těm připojil, jež na stole před panovnicí jsou rozloženy. V levém popředí obrazu, jakož i v prostředí a pozadí jeho umístil Brožík skupiny hodnostářů kněžských i světských, šlechticů, rytířů, učenců, jež v různém pohnutí, jehož celou stupnici mistr náš tak výtečně zobraziti umí, horování smělého Janovana naslouchají. Od lhostejné netečnosti a obmezené nedověrnosti k nadšenému souhlasu, od posměšného pochybovačství k zřejmé nepřejnosti zříme tu veškerá hnutí, jež novotářské a odvážné zámysly obyčejně v duších a myslích současníků vzbuzují. Vytklo se, že typy vedlejších osob těchto postrádají určitého rázu národního. Jest pravda, že sem tam některá hlava, jako reminiscence na

shromáždění Kostnické působíc, charakteru specificně španělského nemá, že jiné (na př. dáma v pravém popředí obrazu sedící) poněkud moderně působí, avšak vedle nich umístil zas Brožík řadu tváří vskutku typických, z nichž — abychom vytkli, což nejnápadnějšího — na dvorní slečnu za křeslem královny, na knížete církevního v červeném šatě a na dvořana se skřínkou upozorňujeme. Postava Kolumbova pak jest dílem mistrovským, v němž bohaté dary tvůrčí fantasie umělcovy spůsobem nejskvělejším se obrážejí. Moderní zkoumání dotvrdilo, že Kolumbus nebyl tím „hrdinou volnosti myšlenkové,“ myslitelem rázu Koperníkova a zásadným odpůrcem kněžstva, za kterého namnoze jest pokládán, že byl naopak mužem zbožnosti neochvělé, ba že především vroucnosť náboženská jej vedla k podniku, jenž k rozšíření víry křesťanské v přední řadě sloužiti měl. Bystrosť ducha, tklivosť citu, hloubavosť, extatická neoblomnosť, energie vůle a ohnivá fantasie zírají zároveň ze zářivých zraků jeho, sídlí na vysokém čele a obrážejí se v každém tahu kol výmluvných jeho úst, s nimi pak ona nevývratná přesvědčenosť o významu vlastního poslání, bez níž nikdy skutky velkého dosahu provedeny nebyly. Na produševněné líci královnině zachycuje se zas dojem, který tato osobnosť neobyčejná a vynikající vzbuzuje, ona je cele jeho přesvědčením přesvědčena, jeho nadšením nadšena, a vidí již před sebou česť, kterouž rozmnožen bude slavověnec Španělska, a v zanícení zbožném spatřuje hrob Spasitelův vydobytý pomocí pokladů, jež nové země objeviteli svému přinesou.

Tato duševní propracovanosť obou čelných postav přichází v míře zvýšené k platnosti celkovým seskupením a rozvržením osob po ploše obrazové, jakož i komposicí barevnou. Kolumbus v černém rouše v popředí stojící, na druhé straně zas královna, ze všech osob jediná v bělavý šat oděná a na místě vyvýšeném sedící, hned z předu pozornosť naši poutají. Vedle toho má arciť každé pole obrazu zas svou partii věcně zajímavější neb v tónu nápadnější, na niž zrak déle spočine. Jednotlivá pole barevně zřetelně od sebe oddělena jsouce zase vedením linií mezi sebou jsou spojena, což zejmena o levé polovině obrazu platí. S taktem mistrným jest stupnice barevná volena a jednotlivé odstíny její po ploše malby rozvrženy. Zeleň a červeň, obě s přídechem žlutavým, dominují tu, největší plochy zaujímajíce a k dvojici znamenité harmonické se slučujíce. Živější a světlejší barvy koncentroval Brožík s výtečnou ekonomií vesměs téměř do popředí, v prostředí a pozadí veškery tóny neutrálkami přitlumiv, což k vážné a jadrně klidné harmonii dojmu koloristického nemálo přispívá.

V provedení detailů nerovná se Kolumbus všude Husovi. Za to jest co do účinku perspektivního opětný pokrok nad něj zřejmý. Kresba, modelace, vedení světla, rozloha stínů, odstupňování barev, perspektivní sbíhání linií působí zde v souhře nepřekonatelně znamenité ku prohloubení plochy obrazové, jednotlivé postavy odrážejí se od sebe s plastičností podivuhodnou, i můžeme bez rozpaků tvrditi, že obraz Brožíkův v tom ohledu soupeře sobě rovného v celém umění moderním nemá.

Nečiníme porovnání celkového mezi Husem a nejnovějším výtvorem štětce Brožíkova; mladý mistr náš snad si dílo, světodějnou událosť z historie vlastenecké líčící, klade výše, také srdci národa zůstane ono

bližším a dražším; Kolumbus zas přenese slávu českého umění až na břehy toho dílu světa, jenž za civilisaci svou děkuje významné chvíli, kterou ruka Brožíkova v mistrných tazích tu zobrazila. —

Význačný moment z dějin českých poskytl motiv k jedné z nejzdařilejších prací umělci, kterého jsme po dlouhou dobu postrádali mezi činnými representanty našeho malířství domácího. Míníme dra. Agathona Klemta, který nás před dvěma roky překvapil obrazem rozměrů nevšedních, *Poslední kvas zimního krále v Čechách* za podnět majícím. Klemt, k jehož nejlepším dílům dosud Hod Sardanapalův náležel, jest realista s rozhodným nadáním koloristickým. Kvas zimního krále druží se způsobem důstojným k starším pracím umělcovým. Na levé straně obrazu vidíme Bedřicha Falckého s celou družinou jeho u stolu hodovního sedícího, ze strany pravé vnikají poslové zprávu o hrozící porážce přinášející. Líčiti onu psychologickou stupnici, ve které zvěsť na jednotlivých tvářích se obráží, jest o sobě úkolem jak nesnadným tak vděčným a zajímavým, úkolem, jemuž umělec na základě bedlivých studií do podrobna dostáti se snažil. Avšak i tam, kde on od přesného podání historického se odchýlil, či případněji řečeno, kde mezery v dějinách se naskytující vlastní invencí svou vyplnil, jeví se nám Klemt co malíř bystrým citem pro umělecký účinek nadaný. Jak působivo jest, že právě jeden z Griesbecků tu osudnou zprávu o vítězném postupu nepřítelově předčítá, jaký zajímavý kontrast tvoří s prázdným, nemužným tím králem jeho mladistvě krásná choť, v jejížto tváři vedle výrazu ustrnutí přec zase hrdosť princezny anglické se obráží. Opanování mass jest na celém rozsáhlém obrazu velmi obratné, komposice lineární účinná, rozvržení barev po ploše obrazové dobře procítěné a promyšlené.

Připojili jsme jmeno Klemtovo přímo k Brožíkovi, jelikož i jeho dílo v duchu čistě epickém jest myšleno, ač ovšem jinakých porovnání mezi oběma činiti nemůžeme. Umělcem v podstatě lyrickým, koloristou abychom tak řekli impressionalistickým, jest zase E. K. Liška, jenž ve svých pracích, ať jsou sujetu náboženského, genrového neb jinakého, vždy téměř od nálady subjektivní vychází, a nikoli vylíčení scény neb vypravování toho kterého příběhu na mysli nemá, než spíše o vzbuzení dojmu více méně určitě ohraničeného, a to vždy v první řadě pomocí charakteru barevného se vynasnažuje. Četné drobnější *genrové obrázky* Liškovy, k nimž rád vždy vděčná themata ze života mnišského si volívá, nemůžeme zde zejmena uvesti. Podotýkáme jen, že provedení jejich bývá vždycky delikátní, kolorit jemně zharmonisovaný, a že jim zřídka schází vhodná pointa buď elegická neb humoristická. Charakteristická pro zvláštní směr talentu Liškova byla práce, kterou jsme r. 1882 na výstavě Žofínské poznali, a k níž thema z Byronova *Manfreda* čerpal. Dlužno vyznati, že volba předmětu a této scény zejmena (jednání 2. výjev 4.) v nezdravé mlhavosti své pro znázornění štětcem malířovým vhodna není. Malovaný přízrak Astarty zdařil se umělci arciť dosti dobře, výraz a pohyby byly šťastně zachyceny, temný, neutrální kolorit velice charakteristický, ač na velkou plochu obrazu přece jen poněkud chudý a jednostranný. Rozhodný pokrok vůči práci této vykazuje posledni rozměrnější dílo Liškovo *Agar a Ismael*, loni na Žofíně vystavené. Umdlen, napolo mrtev leží Ismael na písku pouště s trupem

obnaženým, nohy natažené a sevřené jsou v bílý šat zabaleny. V pravo u nich sedí Agar s rukama sepjatýma, s hlavou k nebesům pozdviženou. Uzřela snad v té chvíli anděla, kterýž jí zvěsť spásy přináší, a bol ustupuje pozornosti, kterou zjev netušený nutně v ní vzbuzuje. Modernosť dojmu záleží především v realismu, jímž Liška vyhnanou Agar co orientálku a co ženu postavení podřízeného zde charakterisoval. Běl, modř a oranžovitá žluť, toť trojzvuk v umění koloristickém osvědčený, ale též poněkud banální. Umělec vzal poslední dvě barvy „o oktávu níž,“ připojil k běli stemnělou modř a žlutavou hněď i obdržel tím, jakkoli barva místy svěžesti postrádá, akkord působivý a nový. Obrys skupiny, jenž z levé strany zvenáhla a pak náhleji stoupá, a v pravo příkře spadá, jest rovněž neobyčejný a přece případný, a pochmurný tón oblohy, protivou s bílým rouchem Ismaelovým zvýšený, dovršuje dojem komposice, u níž linie, světlo a barva spůsobem promyšleným k témuž účinku se spojují.

Liška dovršil umělecké vzdělání své v Mnichově. Členem české kolonie umělecké v městě nad Isarou jest také Alfred Seifert, obecenstvu českému především z roztomilých, se vzácnou uhlazeností štětce provedených *studijních hlaviček* ženských známý. Seifert jest umělec mnohem méně samostatný než Liška, a vliv umění Mnichovského jest u něho značnější než u kteréhokoli jiného umělce českého tam se vyvinuvšího. Veškery zásilky jeho na výstavu Žofínskou objevovaly nám jej co umělce svědomitého a značnými schopnostmi formálními nadaného, avšak co naprostého téměř „Mnichovana.“ Tak *Venkovský výjev*, dvě bavorská děvčata selská nám předvádějící, tak především obraz *Die Minnesänger*, kritikou německou velmi vřele oceněný, v němž umělec jak předmětem tak pojímáním a vylíčením jeho cele na půdu nám cizí se postavil. Na německém zámku rytířském, z doby románské, odbývala se v kruhu užším hostina a chýlí se konci. Tu vstoupila, snad o tom jsouc zpravena, kočující společnosť „pěvců milostných“ do síně, aby písně své přednesla a jimi zároveň hmotné odměny se dodělala. Toť látka obrazu, pro zralejší obecenstvo moderní poněkud zastaralá a přežilá, látka, které umělec český by snad byl vyhledávati nemusil. Také ta jistá sentimentálnosť ve výrazech osob hlavních, celý ten pseudoidealism ve vylíčení a koncepci jest zhola nečeský. Jinak sluší tu chvalně vytknouti svědomitosť kresby i modelace, jakož i obratnosť, s níž umělec tak značný počet osob rozskupil. Komposice barevná nevykazuje nikde vad citelných, celkem však jest přece kolorit obrazu poněkud slabovitý a zračí se v něm svým spůsobem onen „idealismus barvy,“ u malířů Mnichovských charakteristický. Práce poněkud samostatněji myšlená jest historický genre *Filipina Welserová v žaláři Jana Augusty*. Ač co do techniky obraz ten Minnesängrům cele rovnati se nemůže, vyniká nad ně zas sympatickou produševněností výrazu u čelných osob, jakož i objektivní opravdovostí v pojetí celkovém.

V obor genru historického zasahají též obrazy, jež poslední dobou od Adolfa Liebschera jsme seznali. O pracích umělcových sujetu allegorického zmínili jsme se již na jiném místě náčrtku tohoto. V genrových malbách s motivem z dějin čerpaným jeví se Liebscher co zručný vypravovatel, jemuž především o zobrazení toho kterého

příběhu se jedná, aniž by při tom charakteristika osob na váhu padala. V jediném z nich, *v Heřmanu z Bubna na poušti*, předvádí se nám osobnosť určitá; *Útok obrněnců na hradbu vozovou*, jakož i *Kořisť válečná* mají za předmět výjevy vybrané ze sta jiných jim podobných, pro dobu svou význačných. Vylíčení jest při všech těchto pracích velice povšechné, skorem skizzovité; s vervou zachycuje Liebscher pohyby a posunky osob svých, a rozskupení jich tihne vždy především k charakterisování příslušné situace. Komposicí, dojem vřavy bitevní působivě podávající, vyniká hlavně Útok obrněnců, Heřman z Bubna zas originálním dojmem barevným, v němžto žluť a modravá šeď dominující souzvuk tvoří, kdežto v Kořisti válečné mimo pravdivě pohnuté postavy žoldnéřů a zajatých dívek nálada krajinná nás poutá. Za to jsou poměry těl mužských i ženských na obraze tom poněkud libovolné, jako sražené a rozhodně neušlechtilé, což bychom tu ani nevytýkali, kdy by proporce takové čím dále tím více v pracích Liebscherových se neustalovaly. O portrétech a studijních hlavách umělcových v této době vystavených zde toliko podotknouti můžeme, že vesměs živým pojímáním, jemuž by někdy něco více jemné noblesy na újmu nebylo, vynikají, ve všech pak že zručnosť a jistota štětce v traktování barvy olejové i v akvarele se jeví.

Individualitou zajímavou a samostatnou, ač jistého reflexu Maxova světobolu nikoli prostou, jest Jakub Schikaneder. Oborem jeho jest malba historická i genrová, také v postavě allegorické zkouśívá se někdy, ač s úspěchem nedosti rozhodným. Vybaviv se z oné skizzovitosti, ve které si dříve byl liboval, dopracoval se Schikaneder jisté šířky faktury, jež význačně souhlasí s celou povahou nadání jeho. Poslední dobou vyšlo z ruky jeho několik prací velice zajímavých, z nichž první místo zaujímá *Modlitba kajicných*, dílo to rozměrů značných, jež každého neobyčejným pokrokem v něm se jevícím překvapovalo. Předmět obrazu vztahuje se k onomu velkému a všeobecnému hnutí po nápravě mravní volajícímu, jež šlo po celý téměř středověk světem křesťanským. Nepředvádí se nám zde děj přesně určený, líčí se toliko výjev pro celou dlouhou dobu onu význačný. Jest podzim a podvečer, slunce zapadá v záři zarudlé. Z malého města vyšel průvod obyvatelů mužských a ženských, aby modlitbu kajicnou vykonali. V plamen uvrhli spisy přísné mravouce křesťanské odpírající, při záři hranice zkrušili srdce svá. Oheň dohořívá, většina vykonala již, tak zdá se, vroucí pobožnosť svou, vidíme, jak jiní snad v obec sousední odcházejí. Jenom nejhorlivější zůstali ještě. Jsou to vesměs osoby občanské a laické; středověké hnutí ku všeobecné nápravě směřující valným dílem vyšlo ze středních a nižších tříd a z kruhů světských. Nepodmíněného uznání zasluhuje, kterak tu Schikaneder týž základní pocit lítosti a kajicnosti v celé řadě nevšedně poutavých hlav tolikráte a vždy zas jinak podati dovedl. Avšak sebe větší počet výrazných tváří a význačných postav netvoří ještě obraz ve vyšším smyslu slova; jest třeba, aby všechny části jeho, jak co do šířky tak co do hloubky v náležitých přechodech linií a ploch od sebe odstupovaly a zase v jeden celek soudržně se pojily. Zde vyhovuje zejmena pravá částť nesnadno splnitelnému požadavku tomu, jí koncipoval Schikaneder co malíř v pravém srozumu slova.

S dobrou rozvahou nesnažil se tu umělec po koloritu brillantním, jenž by s povahou předmětu nikterak nesouhlasil; snad z téchže důvodů — ač jak myslíme, že s menším právem — také co do tónů přechodních větší bohatosti škály barevné se vyhýbal. Vzduch jest výtečně malován, a krajina večerní, s nejjemnějším citem pojatá, souhlasí v celé té své dumné podzimní náladě význačně s výjevem znázorněným. — Obě genrové malby Schikanedrovy z posledních dvou let, *Jarní idylla* a *V kostele*, jsou si koncepcí i provedením velice podobné. Na obou vidíme vzpřímenou postavu mladé dívky v šat prostý, skorem chudobný oděnou; u obou není to určitý děj nýbrž spíše situace a nálada z ní vyplývající, kterou umělec nám líčí. Na prvním obraze stanula dívka, jejíž hrubý kroj s jemným obličejem působivě kontrastuje, uprostřed louky jarní zelení oděné a s hlavou sklopenou upírá zrak svůj na dva bílé motýlky ve vzduchu laškující; na druhém spatřujeme rovněž děvče venkovské, typu poněkud hrubšího, v malém kostelíku, jak v rukou svých dvě rozsvícené svíčičky vzhůru drží. Rozvržení prostoru a kolorit podporuje zde i tam dojem neurčité melancholie, který prostým těm motivům zvláštní zajímavosti dodává. Schikaneder jest si toho patrně vědom, že jakýsi zbytek nerozřešený, napovězený však nedopovězený, cosi zvláště poutavého do sebe má.

Nápadně sporý jest dosud počet *genristů* českých. Práce Schikanedrovy jsou přec jen spíše jakési „písně beze slov" v barvu přenešené, a tak zbývá nám, pokud víme kromě několika mladistvých sil z kruhů akademiků jedině Věšín a Skramlík. Ale ani tito nevěnují se genru obsahem neb duchem svým českému, vyhledávajíce buď předměty rázu povšechného nebo přímo jinonárodního. Musíme vyznati, že nemáme dosud vlastního genru českého, ač Čechy, Morava a Slovensko by k němu poskytovaly předmětů originálních, poutavých a vysoce malebných. Vyznáváme, že si nemůžeme vysvětliti, proč na př. Jaroslav Věšín, mladistvý umělec zvláštním taktem pro vystižení charakteristiky nadaný a seriosně snaživý, zachází si pro motivy své až na pusty uherské. Jest pravda, a Věšín osvědčil to opět svým *Táborem cikánů*, že snědý ten nárůdek potulný má ve svém spůsobu života, ve svém typu a v pestrém kroji přemnoho stránek, jež malebnému znázornění výtečně se hodí, ale všechny ty vlastnosti a k nim ještě jiné rázu hlubšího nalezly by se snad také mezi Hanáky, Domažličany, Slováky a jinými kmeny vlasti umělcovy. Byl by to zároveň zdroj se stanoviska genristy dosud nedotknutý — tedy dvojnásob vděčný, — přístupný právě jen umělci českému, který by pak onu specialitu uherskou klidně svým kollegům národnosti maďarské přenechati mohl. Při tom musíme arciť uznati, že Věšín má zcela neobyčejný talent pozorovací, jemný cit pro barvu a vážnou snahu všech formálních prostředků se zmocniti — právě tedy ty vlastnosti umělecké, jichž produkce genrová vyžaduje. Tyto vzácné přednosti jeho povahy a k tomu ještě jadrný humor v pojímání zračily se ve všech pracích, jež od něho v Praze jsme uzřeli, a z nichž ještě uvádíme malý veselý obrázek, předvádějící vyškoleného tuláka na mechu lesním odpočívajícího, jak *V poetické náladě* kytičku za klobouk si připíná — a *Spor o cestu*, v mlze ranní na zasněžené silnici mezi mlékařkou a vozkou poštovním s obapolnou hlučnou ne-

ústupností vedený. Obraz tento — v němž postavy, výrazy a pohyby jsou výtečně zachyceny, jako přímo ze života vzaty a také provedení velice svědomité a zdařilé — náleží zajisté k nejlepším genrům toho druhu umělcem českým kdy provedených.

Druhý z čelnějších genristů našich ryt. Jan Skramlík, obrací se se zálibou, ač nikoli výhradnou k výjevům moderního života salonního. Jakkoli talent mladistvého umělce ještě vykrystalisován není, a technické vzdělání jeho ještě značné mezery vykazuje, přece zdá se, že v onom oboru, jinde hojně pěstovaném, slušných výsledků se doděla. Máť Skramlík, od něhož jsme též nejedno pěkně komponované zátiší poznali, živý smysl pro arrangement ensemblu, zná účinně zachycovati barvosytý obraz bohaté domácnosti moderní, a umí do takovýchto vkusně upravených komnat postaviti a posaditi pány a dámy v elegantních toaletách, vynalézaje si situaci lehounce pikantní, kterouž svým osobám celkem všedním jakési intresantnosti dodati se snaží. *U piana* a *Hra v šachy* jsou práce podobné, při kterých však přece něco více — neříkáme prohloubenosti, ale přibroušenosti ve výrazech neradi postrádáme. Ze starších „studií" Skramlíkových zmiňujeme se o *Dívce s květinami*, v barvě velmi pěkně působící, z novějších postav jednotlivých *Loutnista*, loni na Žofíně vystavený, dobrou charakteristikou a provedením smělým, až skoro poněkud skizzovitým byl nápadný. —

Nepozastavujíce se prozatím u produkce našeho dorostu uměleckého, jež téměř výhradně na malbu figurální, a to zase z valné části na genre se obmezuje, podotýkáme tu pouze, že poslední dobou žádný talent z kruhů těch jsme nepoznali, který by k nadějím výše se nesoucím opravňoval, ač nechceme zapírati, že sem tam na výstavě Žofínské se setkáváme s pracemi toho kterého akademika, Bartoňka, Klíra a jiných, jež o pěkné a solidní snaze vysvědčují.

Pozornosť naši vyzývá za to po právu ona skupina malířů českých, jež *portrétnictví* a spřízněnému s ním oboru „hlav studijních" skoro výlučně se věnovala. Šafařovic, Roubalík, Lerch, Vilímek, Josef Ženíšek náležejí do řady této. Štětcem nejdelikátnějším a zvláštní noblesou v pojímání vyznamenává se mezi nimi Fr. Šafařovic. Jeho podobizny poznáváme již z daleka dle pevné kresby, jemné modelace, dle živosti výrazu, podobnosť zaručujícího, dle koloritu lehce tlumeného, ač umělec zase fakturu i koncepci v jistých, slovy stěžka vystižitelných zvláštnostech dle charakteru modelu svého pozměňovati umí. Od Roubalíka viděli jsme, nemýlímeli se, před třemi roky portrét dámský, který jak výtečnou charakteristikou, tak koloritem a pečlivým, znamenitě jistým provedením nás tou měrou poutal, že nepřestáváme litovati, proč umělec ten jest na výstavách našich zjevem tak řídkým. Od roku k roku zas můžeme stopovati vývoj Lva Lercha, krajana našeho v Mnichově usazeného; vývoj ten jest nepochybný a pozoruhodný. V technice olejové i akvarelové dobyl si Lerch jistoty nikoli obyčejné, modelace hlav jeho portrétních i studijních jest účinně plastická, kresba, u rukou ještě někdy nezcela korrektní, zachycuje rysy tváří napořád precisněji. Arrangement jeho jest obyčejně velmi účinný, kolorit harmonický, a tak může již nyní zníti úsudek celkový v ten

smysl, že Lerch jest portrétistou zručným, velice svědomitým. Rozhodné nadání pro obor portrétní osvědčuje též J. Vilímek, umělec mladistvý, dosud v počátcích rozvoje schopností svých se nalézající, k nimž podklad solidního vzdělání technického nyní rovněž v Mnichově hledá. Talentem již zcela ustáleným jest za to Josef Ženíšek v Drážďanech usídlený, který svými studijními hlavami ženskými i mimo hranice vlasti naší pověsti dosti značné požívá. Pověsti té dobyl sobě Ženíšek svědomitou kresbou a modelací svých hlav a více ještě onou specifičně moderní pikantností typů, jež pro ně volívá. Blondýnky a brunety jeho s řasami sklopenými nad nyvě zamženými zraky, neb s očima podnikavě do světa hledícíma, s koketně upraveným účesem a toaletou jemu přiměřenou, nemají arciť ni v typickém jádru svých rysů, ni v okamžitém právě zachyceném výrazu do sebe ničeho, co by srdce neb ducha našeho zvláště jímalo, ale ony se přece líbí, ba obdivují a — kupují.

Nápadně chuda co do počtu svých pěstitelů jest dosud *krajinomalba* česká, chudší ještě byla by, kdy bychom ony umělce, kteří zvolili bydliště své v cizině, od nich odečísti chtěli. Než právě tito, Mařák, Haubtmann, Chittussi náleží k nejpřednějším krajinářům našim. Dorostu akademického v oboru tomto vůbec nemáme, ze starších sil domácích jedině k Havránkovi s nároky výše napjatými přistoupiti smíme.

Nepokusíme se o to, abychom české malíře krajin dle směrů, jimiž se béřou, v skupiny rozlišovali; chcemeli býti upřímni, musíme říci, že každý z nich jiné stanovisko umělecké zaujímá, jinými hesly technickými a esthetickými se řídí. Máme linearisty a koloristy, realisty a naturalisty mezi řídkými krajináři našimi, jih i sever, luhy domácí i kraje cizí předvedl nám a předvádí štětec český v rozmanitosti bohaté.

Bedřich Havránek, vrstevník Manesův, jest nejstarším mezi pěstiteli krajinomalby české. Již šedesátý rok minul mu v činnosti ustavičné a neúnavně pilné a přece není řada obrazů jeho přespříliš dlouhá. Nedivíme se tomu při technice umělcově, nanejvýš jemné a skrupulosně podrobné; divíme se spíše nezmenšené lehkosti ruky a ostrosti oka jako napořád rostoucí, každý lupen stromku, každé takřka zrnko pískové, každé stéblo trávy, každé pýří květu jasně a bystře postřehující. Jeť Havránek drobnomistr tak osobitého rázu vůbec, individualita tak naskrze samostatná, ve svém způsobu formálně dovršená, že jeho díla vždy interes zcela zvláštní vzbuzují. I ten, kdo se směrem umělcovým — od běžného nyní povšechnějšího traktování krajiny tak podstatně se odchylujícím — nesouhlasí, neubrání se respektu před nepopíratelným mistrovstvím u vylíčení a provedení, jež v obrazech tohoto Dennera krajinomalby se jeví. Poslední dobou obmezuje se Havránek co do sujetů svých se zvláštní zálibou na pobřeží Vltavy a Sázavy. K nim uvedl nás celou řadou akvarel, jež se stejnou láskou třeba ne vždy se stejným štěstím *chatrče rybářské na břehu Sázavy*, chudé chalupy *v Kamenném Přívoze*, výletníky Pražské na *Chuchelském břehu* Vltavy se procházející zachycují. Kolorit umělcův je v akvarele obdivuhodně sytý, někdy arciť poněkud pestrý a neklidný, partie Vltavské vynikají též účinkem celkovým, ježto větší massy vody a plynulé obrysy pozadí jim jakéhosi rázu širšího a volnějšího dodávají. *Vesnicí po dešti*, větším

to obrazem olejovým před dvěma roky v salonu Lehmanově vystaveným, podal nám Havránek dílo nanejvýš originální a naskrze české. Nesnadno ba nemožno bylo by vylíčiti, co tu lépe a nejlépe je provedeno, zda došky v střechách chalup, zda odkvétající bodláčí v rohu, o jehož lehkém pýří očekáváme, že každou chvílí do vzduchu se povznese, zda zdivo udrolené, zda lupeny stromů, jež po obou stranách nade vsí k nebi se pozvedají, zda slunečnice v zahrádce, ne větší než hlava špendlíková, neb konečně kohout v pozadí, na hrotu věže, ještě úplně znatelně vylíčený. Může se ovšem namítnouti, že podobným, takměř drobnohledným provedením, držnosť obrazu do jisté míry trpí, než pokud jednotnosť díla podobného v souhlasném charakteru všech částí záleží, jest ona na obraze Havránkově dokonale zachována. Věrností svou pak nabývá dílo to takměř významu kulturně historického, zachovávajíc nám obraz české vesnice z jisté doby, způsobem v každé podrobnosti spolehlivým.

K směru, jenž v pravém opaku skrupulosní detailovanosti Havránkovy záleží, přikláni se Albín *Lhota*, mladý umělec, od něhož před dvěma a třemi roky několik českých krajin pěkné naděje vzbuzujících jsme uzřeli, mezi nimiž — neklameli nás paměť. — *Motiv z Horoušan* a *Vchod do vesnice* k nejlepším náležely. Než snaha po šířce, o sobě ovšem oprávněná, sváděla jej obyčejně k jednotvárností a nejasnosti povážlivé, technika jeho jevila se tenkráte ještě dosti chatrnou — další pokroky Lhotovy stopovati od té doby příležitosť jsme neměli.

Na vylíčení krajiny domácí soustředil též Leopold Stefan, umělec rovněž v Praze usídlený, nadání svoje. Specialitou, v níž nejlépe se mu daří, jsou *Partie Šumavské*. Vyzírá z nich pečlivé studium typických vlastností látky dosud nevyčerpané, dobrý smysl pro charakter půdy i vegetace. Také v ostatních pracích jeho, jež jsme postupně na různých výstavách uzřeli a z nichž *Partii z Jimramova na Moravě*, *Krajinu u Turnova*, *Partii na Vltavě u Prahy* jmenujeme, zračí se solidní snaha ráz krajiny podati a dojem nálady světelné vystihnouti. Obyčejně však přihodí se Stefanovi, že pracně sebraný detail celkový účinek poněkud přehluší, a jen v případech zcela výminečných zdaří se mu kolorit obrazu na stejnou výši s kresbou jeho povznesti.

Umělec jemnocitem nevšedním a vzácnou silou fantasie obdařený, realista a idealista zároveň a obé v smíšenině zcela zvláštní jest Vídenský krajan náš Julius Mařák. Jeho snaha nečelí k vystižení všech podrobností, jež příroda poskytuje, jako spíše k podání nálady všeobecné, kterouž s procítěností plnou básnického vzletu zachycovati umí. On dovede obdivuhodnou svou technikou a jemně ostruněnou svou duší měleckou učiniti zajímavým jak nepatrný palouk lesní neb úzkou stezku ájem se vinoucí, tak jezírko rákosím obrostlé aneb skupinu mladých tromů těsně k sobě se družících. Illustrační práce jeho pojistily mu iž dávno jmeno nejčestnější a takměř světové. „Úchvatné hymny na rásu přírody, na les, vzduch, na světlo a volnosť", tak nazvala je vým časem unešená kritika Berlínská, a věru že kresby Mařákovy ezprostředností citu a koncepce chvály té nehodny nebyly. V malbách, ž od něho průběhem poslední doby v Praze jsme uzřeli, nezdařilo se u vždy účinkem barevným jednotný dojem komposice zvýšiti. Jakkoli

však kreslič nad koloristou v nich rozhodně převládal, náležely krajinky, jimiž on obyčejně výstavu Žofínskou obesílal, vždy k nejpřednějším ozdobám jejím. Poznali jsme tu *Podzim*, *Na jaře*, *Jitro*, *Večer*, práce již názvy svými pro Mařáka charakteristické. Objektivností v koncepci liší se malby v Národním divadle provedené od valné většiny předchozích výtvorů umělcových. Podobnou koncepcí též *Motiv z Lavantského údolí* vyniká, v němž jednotlivé elementy obrazové také barevně k účinku celistvému výtečně jsou soustředěny. Ani u volbě osvětlení nejeví se tu nižádná náklonnosť k romantické subjektivnosti, neníť v krajině jiné nálady nežli té, jež z podstatného formového charakteru jejího vyplývá.

Oblíbenosť ve vyšších a nejvyšších kruzích společnosti Vídenské sdílí s Mařákem jiný krajan náš ve Vídni usazený, A. Hlaváček, od kterého jsme loni velký obraz *Večer na Lysé hoře (Kahlenbergu) s pohledem na Klosterneuburg* za motiv mající, poznali. Byla to práce, jež exaktním, svědomitým provedením až překvapovala, a velká zručnosť, s níž široká vyhlídka s vrchu se rozevírající podána byla, přesvědčovala každého soudného patřitele, že tu s dílem umělce plně ustáleného a vytříbeného se potkává. Letos pak dovídáme se, že Hlaváček dokonal ohromný *obraz Vídně*, o němž dvě léta maloval, od r. 1869 s pilností skrupulosní studie po okolí města Naddunajského k němu sbíraje. Kritika Vídenská chválí na něm obdivuhodnou přesnosť práce, vzdušnosť a lehkosť dojmu, působivé vedení světla a účinek v linii i koloritu jednotný a soudržný, což při pohledu tak rozlehlém úkolem dvojnásob obtížným bylo.

Krajině jižní, slunným břehům, modrojasnému moři a zlatavě se skvícím budovám na půdě Sicilie a Hellady věnuje již po léta studium svoje dr. Michal Haubtmann, umělec mimo vlasť žijící, však rok od roku s námi práce své sdílející. Postup a pokrok, jež na nich stopovati můžeme, jest nenáhlý, avšak přece neustálý. Každým novým obrazem téměř podařilo se Haubtmannovi nové stránky předmětu svého vystihnouti; po *Ssutinách divadla u Taorminy*, po *Amalfi* a *chrámu Heřině u Girgenti*, kde s patrnou ještě nejistotou stanovisko si vybírá a v úzkostné snaze po pravdivosti jednotlivé tóny barevné zprostředkovati se ostýchá, namaloval *Atheny*, jež ve své spůsobě již dílem vynikajícím byly. Jsou to místa věkopamátná, v něž malba tato nás uvádí, hodnota její nezáleží však arciť v tomto interessu látkovém, nýbrž ve volbě stanoviska a ve všech těch momentech, kterými umělec charakter celkový spůsobem znamenitým vyjádřil. Právem uchýlil se na zadní stranu Akropole, jež klidnější kontury poskytuje a kde zároveň trosky Olympeionu co popředí, zejmena v lineárním ohledu působivého, použiti mohl. Pevnosť kresby souhlasí úplně s povahou krajiny jižní, hlavní tóny jsou spolu v harmonii dokonalé. Popředí jest v barvách chladnějších a temnějších drženo, prostředí má tón zlatavý, pozadí jest opět více chladné, šedavé a při tom velice vzdušné. Kdežto Atheny při nebi lehce pozastřeném jsou pojaty a tudíž více liniemi a rozlohou mass působí, odvážil se Haubtmann ve svém *Pohledu na Korfu* v plný proud světelný. Po mnohém pokusu, jenž předcházel, rozřešil umělec též nesnadný úkol ten. Ve světle velmi intensivním zdají se nám celkem

v přírodě volné všechny předměty téměř stejně jasné, anoť rychlé unavení oka v postřehnutí jemnějších rozdílů nám brání. Malíř, jenž otevřenou jižní krajinu v plném světle slunečním nám předvádí, musí tudíž plochu rozměrnou bez značných differencí světelných zvláštnímu účinku tomu vyhraditi. Avšak plocha taková působí o sobě snadno jednotvárně, čímž na druhé straně nastává nutnosť na místě menším celek řízným kontrastem opět oživiti. Ovšem pravá umělecká zásluha záleží teprv v tom, *jak* úkol podobný se rozřeší. Haubtmann zvolil co plochy stejnoměrně osvětlené modravou hladinu moře, s pozadím světlého pohoří. Plocha ta jest jen sem tam, tu temnou loďkou, tu běloskvoucí plachtou, mírně oživena, účinek kontrastu pak soustředěn hlavně v levém popředí, kde temné tóny břehu světelný dojem moře zvyšují. — Z dalších prací umělcových, jež v Praze jsme spatřili, ještě jmenujeme *Večer u Girgenti. Partii u Ajaccia* a *Aeginu*, neveliký obraz plný řiznosti v komposici, prosycený jasem slunečným.

Obracejíce se od Haubtmanna k Antonínu Chittussimu, připomínáme si mimoděk, jak každý kraj vyniká svým osobitým typem, kterým volba vylíčení a koncepce se říditi musí právě tak, jak národním charakterem tváří a těl lidských. Představme si obličej některé z ženských postav Rembrandtových, řekněme Rafaelovsky idealisovaný, a spatříme karikaturu, postavme zas pravidelnou tvář Římanky, s těmi tahy ku pevné kresbě vyzývajícími z klidného jasného světla v pološero Rembrandtovské, a rázem rysy její pozbudou zajímavosti. Právě tak jižní krajina s konturami ostře od jasného nebe se odrážejícími, s modrým mořem a žlutými skalami, s těžkými massami svého stromoví proměnila by se v pestrou bezcharakterní strakatinu tomu, kdo z výlučného stanoviska koloristy by ji pojmouti chtěl, a úspěchů ještě chatrnějších dodělal by se umělec, kdy by v partii z pobřeží holandského velké proudy linií, rytmus a rovnováhu v rozloze mass vložiti zamýšlel. Vedle takového stálého typu má arciť každá jednotlivá krajina také individualitu svou, jako též okamžitý výraz v různosti osvětlení, doby denní, pohody i počasí ročního se zakládající. Dovedeli umělec stálý typ krajiny, neb aspoň individuální její ráz vystihnouti a s onou náladou — jak výrazu neoživené přírody jsme říkati uvykli — je spojiti, jež nejlépe s ním souhlasí, pak povstane jeden z těch celků vysoce charakteristických, jimiž umění druhé polovice století našeho, v první řadě arciť umění francouzské, se honositi může. Za tímto cílem, nejvyššího napjetí sil hodným, béřou se též práce Chittussiovy, jediného z krajinářů našich, jenž Paříži za umělecké vzdělání své děkuje.

Co do předmětu dělí se obrazy umělcovy ve dvě skupiny, motivy francouzské, většinou z okolí Paříže neb z ní samé čerpané, tvoří jednu z nich, k druhé řadíme krajiny české, k nimž jednak Praha, jednak okolí rodiště umělcova podnět zavdaly. Nemůžeme zde každý jednotlivý z obrazů Chittussiových uvesti, tím méně rozebrati. Z francouzských krajin viděli jsme před čtyřmi roky na Žofíně *Večer v údolí Gennevillierském*, pak *U lesa*, krásný to celek plný nálady, znamenitě malovaný, v koloritu šťavnatý a energický, z něhož jsme po prvé poznali obdivuhodný pokrok, jejž umělec v Paříži učinil. *Pustý kout na Mont-*

martru, *Z okolí Paříže* následovaly později, o rok dříve (1880) *Večer v okolí Barbizonském*, obraz rozměrů značnějších, do Anglie prodaný, povstal. Z celé řady dalších, drobnějších i rozměrnějších prací v Paříži, Amsterodamě, Limoux, Bordeaux, vystavených a zakoupených vyniká *Statek v okolí Pařížském*, dílo to kritikou francouzskou velmi příznivě vytknuté, nyní v Belgii se nacházející, a *Quai de la Conférence za večera*, kterýmž Chittussi v saloně Pařížském r. 1881 nejpochvalnějších posudků se dodělal. Jest to jeden z nejmalebnějších koutů Paříže, jejž umělec večerním osvětlením, effektem zapadajícího slunce, v jehož posledních paprscích plyn v svítilnách mdle se rdí, ještě malebnějším učiniti dovedl. Vysoké stromy, jimiž nábřeží jest vroubeno, a obě věže Trocadera odrážejí se jasně od nebe ještě jasného, a velkoměstská staffáže, nenuceně a s velkou hotovostí štětce podaná, oživuje působivě roztomilý ten obraz. Novější drobnější práce Chittussiovy poznali jsme loni v salonu Lehmannově. *Sekvana pod Trocaderem*, *palác Trocaderský* sám, *staré mlýny na Montmartru*, *Marna v Charentoně* a jiné ještě partie z Paříže a z bližšího i dalšího okolí poskytly motivy k dílům vesměs vynikajícím výtečnou charakteristikou, někdy dosti povšechnými tahy štětce docílenou. Zvláště poutala nás mezi nimi *partie z lesa Fontainebleauského*, krásnou harmonií koloritu jakož i technikou o vzácné zručnosti umělcově svědčící.

Krajiny české liší se od francouzských především charakterem barevným. Zeleň pažitu jest v nich méně šťavnatá, stromy bledší, horizont omženější, nebe méně průzračné. Tyto detaily zároveň s jemnými rozdíly v tazích linií svědčí o nejbedlivějším studiu, jakož i o vážné snaze skutečný ráz krajiny vystihnouti. Chittussi nepřenesl reminiscence Pařížské na sujety domácí, ale studoval zde vše znova a podal nám tak řadu obrazů, v nichž svou domácí půdu a domácí vzduch na první pohled poznáváme. *Pláň v pohoří českomoravském* z r. 1882, z novějších pak *Doubravka u Ronova*, *pod sv. Martinem* a *v Luhách*, *Náves v Pařížově* a jiné, jež vesměs zde jmenovati nemůžeme, jsou předmětem jejich. Také některé *zimní krajinky* povstaly za letošního pobytu umělcova v Praze, kterému též za *Pohled na Menší Město Pražské* děkujeme. Pohled ten, v němž malebné ony partie naší kapitály ze stanoviska zcela nového jsou pojaty, vyniká nevšední objektivností v koncepci a překvapující podrobností práce. Jasný kolorit, volba osvětlení, spůsob provedení jsou vesměs voleny se zřetele toho, aby obraz co historický dokument věkům pozdějším vzezření Prahy nynější dochoval. Nemusíme podotýkati, že obraz proto přece pouhou vedutou není a při vší pravdě a při úplné reálnosti dojmu přece vzácnými kvalitami, tvůrčí schopnosti umělcovy prozrazujícími, se vyznamenává.

Veškerými jmeny, jež jsme průběhem tohoto náčrtku uvedli, není ovšem ještě počet českých sochařů a malířů vyčerpán. Ve Vídni, Mnichově, Drážďanech, v Paříži a jinde působí nejeden umělec pozoruhodný, cele český neb zpola nám odcizený, s jehož díly jen zřídka neb nikdy se tu nesetkáváme. Než i tak jest obraz umělecké produkce české, jejžto jsme zběžnými rysy nastíniti se pokusili, bohatý a mnohostranný. Stojíme v počátcích vývoje krásného, samobytného, k nejvyšším cílům poukazujícího; a každý, kdo s myslí napjatou a se srdcem

radostněji tlukoucím postup a pokrok jeho sleduje, každý musí cítiti, žeť vývoj ten nás *výše* povznesti může než jsme v ohledech těchto *kdykoli druhdy* stáli, když jen národ sám povinnosť svou vzhledem k umění výtvarnému čím dále tím všestranněji na svůj vlastní prospěch, na povznesení a česť jmena českého vykonávati bude.

Nové písemnictví.

Básně.

Básně Jaroslava Vrchlického z r. 1878—1884, které Salonní bibliothéka pod názvem *Perspektivy* veřejnosti podala, vynucují milovníku národního směru a prospěchu výraz lítosti, že zase žádný obrat ve směru spisovatelově neznamenají a že nám opět skoro výhradně výhledy v šerou, téměř bezvýjimečně cizí dáli ukazují. Básník roztřídil své plody ve tři oddíly. Poslední z nich slove *Mezi řádky kronik*, a v něm umístěna jest jediná báseň z českých dějin — *Zpověď* — o knížeti Břetislavovi, jak setká se na Šumavě s Vintířem, který zradil Němcům svou hostitelku, českou zemi, a proto smrti se dovolati nemůže. Slovanské dějiště má ještě jen *Maják Arkonský*, jejž jeho strážce John za své svatební noci rozsvítiti opomene a jejž rozžehnou zjevové z dob Svantovítovy modloslužby. Romantika přisvojila si právo hodnověrnosti svých myšlenek podrážeti nohy, a Perspektivy toho práva se zálibou užívají. *Šimon kouzelník* uměje divy tvořiti, rád by Kristem byl, ale jest od něho poučen, čeho se mu k vykupitelství nedostává: soucitu, smilování, lásky. Ve *Slibu* zvábí norská Lorelei, Thorgerda, jarla Thorkela, že nepomýšleje o návratě, vždy dál a dále v říši sněhu a ledovců kráčí, což Björnsonova Branda silně připomíná. *Cid v práci* nahrazuje poesii mrtvolami. *Pouť za hrobem sv. Patrika* jest jakous obranou mystické myšlenky z říše spiritismu, že člověk i po smrti žije dál tak, jako by žil, kdy by ho byla nestihla smrť! *Balvan*, který se jako mstitel valí na zmírajícího tyrana Pandulfa Petruccia ze Sieny zastaví se vůči jeho veřejnému pokání. Pravější očista jsou šlechetné skutky. Modernější ráz mají *Ostatky*, v nichž pohled na relikvie nizozemských mučedníků za svobodu doráží umírajícího Filipa krále. Skoro jako česká pohádka zní *Daně a desátky*, přivežené na hrad v pytlích, z nichžto vyskočí ujařmení vesničané, aby se pomstili svým utiskovatelům. — Stínů, chmur, posupnosti, tmy, krve ani smrcených není v tomto oddíle nedostatek. Nevytýkám to, nýbrž charakterisuji, a dodávám, že je tam i mnoho jadrnosti, síly, smělosti a zápalu.

Obrátíce se nyní k prvnímu oddílu Perspektiv, ke *Starým freskám*, nalézáme v sálavé *Ekloze andělské* skeptickou vložku do Starého zákona, Astarotinými barvami rozbujenou. Anděl Etiniah zahoří tam, jak anděl Sefor vypravuje, žárem náruživosti k Lotově dceři a zahyne s ní v plamenné zkáze Sodomské:

Etiniah ležel klidně dívky ve náručí,
jako svěží, nové poupě vedle růže pučí,
kolem nich co zhouba, zkáza, zatracení hlučí!
Ležel tam — my darmo lkali a na vrata bili,
město se již propadalo, lvi a vlci vyli
a ti dva tam jako děti, jak andělé snili!
Na rtu jejím jeho ústa, poupě na poupěti,
jeho hlava čarokrásná v jejich vlasů změti,
a ten úsměv, jako motýl z lilie když letí!
Jeho ruce v objímání kol jejího těla,
jež se chvělo jako struna v chvíli té, když sjela
na ni píseň nejkrásnější, jakou harfa zněla!

Mdle působí *Žebrák Buddhův*. A jak faunovsky byl by se asi Aristofanes ušklíbl *Attisovi a Kybele*, básni to, na níž by si nejspíš pochutnal ruský Skopec. V *Hoře* kryje oděv nachem lidské krve prosáklý a přetížený chudou invencí bez očekávané leskné závěrečné pointy. Královo nekonečné padoušství nestojí v žádném poměru k jeho trestu. *Lotr* hyne prostřed plamenů v objetí krásné ženy zrovna jak *anděl* Ethiniah! Ale snad umírá nemilován? Vrchlický často ke konci svých básní se přenahluje, jako též často užívá zvratů nezdůvodněných. Tak na př. v básni *Lynkeus a Hypermnestra*, která chce být in nuce tragédií, dle otcova vyzvání žene se Hypermnestra proti svému ženichu Lynkeovi, by jej zabila; leč on jí vyrve nůž, *víc než letmo* její záměr svými polibky lásky odzbrojí — a otce jejího zabije. Ve *Probuzení Pana* vítězí z části opět virtuosní dikce. Probuzený Pan vejde v křesťanský svět, boří jej zvukem své flétny a posléze v klášterním chrámě plném zřícenin potká se s duší varhan:

A chrámem v tom se rozlet
hlas mohutný, jak nejdřív těžké kapky
by padaly, jež na vodopád rostly,
pak prales jak by kolébal svou hlavou
a moře hučelo. Pan chvíli stanul,
dal znova flétnu k ústům; ne víc píseň
leč hřímající orkán z ní teď hučel,
a vody, lesy, oblaka a hvězdy
v ní mluvily, a varhan malá duše
v ní splynula, jak v moři krůpěj.
A náhle flétny jeho velkým hlasem
se sřítila i klenba nad oltářem,
a zlato západu sem šlehlo ohněm.
Pan vyšel, klášter ležel v zříceninách,
mech s břečťanem kol něho rubáš tkaly.
Pan vyšel velký, úsměv jitra na rtu
a v očích všecky hvězdy letní noci.
— — — — — — — — — — — — —

Toť opět unáhlený konec.

Staré fresky znamenají pokleslost musy Vrchlického. Vyzlacené zpukřelé číše s nápojem nedokysaným, zvětralým nebo čpavým — toť jejich signatura. Jaký význam chtějí míti pro současnou osvětu plody, v nichž idey pravdy, dobra i krásy z nejedné rány krvácejí? Naši literáti neměli by spouštěti s očí, že poesie má silné protivníky, kteří ji nazývají žákovskou hračkou. Básníci mají nejméně příčin, aby básnictví diskreditovali.

Střed Perspektiv kyne nám přívětivě svým nápisem *Kniha idyl*. Vítěznost lásky slaví *Assoka-mala*, což jest druhé jméno Dewie, dívky z kasty Čandálů, kteráž okouzlí syna krále králů tak, že se k vůli ní odřekne i trůnu i slávy s trůnem souvislé. Také rekyně legendy *Savitri*, královna, dosáhne vítězství láskou, ale vítězství vznešenějšího, vítězství dobrem dobra, že ji sám bůh Yama velebí:

Tys překonala smrť, psů smečka černá
již pod tvou nohou úpí, ženo věrná,
tys zvítězila svojí oddaností
a milou něhou, silnou přítulností,
tvá duše v sobě drahokamy hostí!

Metamorfosa *Syrinx* vypravuje proměnu nymfy ve flétnu. Žárem lásky končí *Sicilská ekloga*, sopečnou náruživostí vybouří *Akmé*. A *Mladosť Orfeova* posléze, toť čarný chvalozpěv jak písně tak milosti, této věčné písně:

„Já Orfeus před láskou jsem se skrýval
jak sova noční. Proč? — já neznal něhu
a sladkosť její. V moři žití k břehu
já bál se přivázati člun svůj vrátký.
Ten břeh je láska. Odpočinek sladký
teď kyne mi pod cedrů šumným krovem.
Já miluju! Zřím v světlo! V lesku novém
mi svítí hvězdy, neb jdou z jejích oči.
Je láska prales, kdo tam jednou vkročí,
je okouzlen a zpět nenajde cesty.“

Kniha idyl jest plna třpytu, lesku, vůně, hudby, hvězd, měsíčního svitu, zoře, rosy, jest plna něhy, oddanosti, azuru, nachu a vítězoslávy, jest plna exotických vnad i rozkoše jako les Medhya:

Les Medhya se táh až ku obzoru,
kryt jeho snětí stěží vpouštěl zoru
jen deštěm zlatých jisker pod banány;
sta zvonců věšelo se na liany,
v nich tisíc much a včel, a pestrokřídlých
roj kolibříků, kapek krve stydlých,
déšť mihavý to v pestré barev směsi.
Mech vonný oblačel kol skalin tesy,
tu ve smaragdu zaskvíval se čistém,
tam kropenatý tměl se amethystem,
tu korálků jak protkán žhavou třísní,
tam šedivou plál perletí jak plísní,
tu hnědý jak anachoreta tělo,
jež často tam u vytržení tlelo.
Sta zdrojů valilo se pod lotosy,
jenž otvíraly kalich plný rosy
a rubíny se smály v úsměv jitra.

Forma Perspektiv jest v obou posledních oddílech sbírky — až na několik výjimek — plná, zářivá, effektní. —

Spisovateli Perspektiv věnovali po svazku svých poesií tři z jeho nejohnivějších ctitelů a přívrženců, povolaní básníci z našeho čilého literárního dorostu: František X. Svoboda, August E. Mužík a Alois Škampa. Od tohoto vyšly verše *Mladý svět* v Nové bibliothéce spisů veršem i prosou, a nedlouho předtím o sobě verše *Malby a písně*. Obě sbírky Škampovy jakož i verše Svobodovy posoudím v nejblíže příštích číslech Osvěty, a pro tentokráte promluvím o básních Mužíkových.

Od **Mužíka** přinesla řečená Nová bibliothéka *Balady a legendy*, kdežto předtím od něho o sobě uveřejněny byly básně *Hlasy člověka* s oddíly: Reflexe, Hrst klasů, Legendy, Ze života a Ještě reflexe.

Mužík se zvláštní chutí a pílí pěstuje romantickou legendu, ovšem v nejširším rozsahu slova. Ba ani ten nestačí. Narážíme na básně, jež by do jiného oddílu patřily, ku př. *Homér a Milton.* A hned první legendě *Dávným bojům* nedostává se romantika zbožnosti a divotvorství. Však dostavuje se již v *Dítěti*, kde bůh k vůli dítěti volajícímu na rozsápanou bouři „Mlč mi již!“ odpouští od úmyslu zničiti zemi. Romantický nepoměr příčiny k účinu legendě takové rozmile svědčí. Líbezné jsou *Kristovy růže*: Ježíš jiným rozdává květy a sobě ponechává trny. Ve *Snech démona* zastupuje naprostou zbožnosť láskyplně zbožná skepse: láska činí démona bohem. Oblíbená to myšlenka moderní poesie v oblíbeném rouše moderní legendy, právě jako myšlenka, že nešťastný náleží bohu, vyrčená v *Žízni Kristově.* Přesnou legendu tvoří *Křesťanka*, jež obětuje oči pro panenství; látka to nikoli nevšední. *Legenda o panně* vyslovuje legendicky nezřídka pronášený háravý názor lyrický, že láska — tento ráj, — jest *nad* ráj. Pravdě blíže stojí tedy *První lidé*: první člověk uviděl v ráji ráj teprve, když mu bůh z jeho srdce stvořil ženu — —

A v lásky souzvuku vřel s nimi celý Eden —
a druhý den, kdy spěl kol nich svým vážným tahem,
již oba prodali to všecko za plod jeden,
a štěstí vlastního se stali bídným vrahem.

Lyrické nadsazování obsahuje také v sobě začátek *Krůpěje potu*: „Jedna potu krůpěj spadlá dolů s čela cenou svojí sváží světů stáda celá.“ Viktor Hugo a nikde konce! možno tu říci. Jinak dí táž báseň veliký kus pravdy, že člověk je krůpěj tvůrcova potu: „V potu zrozen, v potu denní chléb svůj máčí a tak věčně v práci k svému hrobu kráčí.“

Poetickou jest idea *Lásky*, žeť láska i nelásce odpouští. *Lístek zapuzení*, o Sáře Abrahamem zavržené a zase do domu přijaté, a *Setkání* Ahasverovo se Slovany, velikého trpitele s většími trpiteli, jsou velmi obratně, s nestrojeným a přec plnozvukým klidem vypravovány. Ne sice legendou, ale šťastnou anekdotou jest *Pohádka o králi Vénovi*, krutém panovníkovi, který ve snu sám proti sobě odboj způsobí a tím se napraví. — Ještě nad legendy hojněji zastoupen jest u Mužíka příbuzný jim druh romantických zpěvů: balada, která se našemu básníkovi nejlépe daří. *Libušino lože* na základě národního motivu zdařile líčí vznět náružívé a smrtonosné touhy po české Venuši. Metamorfosa *o macešce* dovozuje původ této bylinky ze sestry a bratra, kteří pohlavní láskou k sobě vzplanuli. V duchu slovanského panpsychismu dojemně pojata jest *Balada o bezu*, v níž keř tento smrtící svou vůní končí nářek mladého poutníka pro zemřelou dívku. *V žaláři* opětuje pozměněný motiv o Faustově Marketce. *Démon zpěru* je příliš vymudrován. Za to podává víc než náhradu *Duha*, od Staroměstské popravy k znovuzrození národa ukazující. Obyčejně počítá se balada v obor poesie lyrické, to však není tak doslovně správné. Píseň zamilovaného rytíře, Balada svatební nebo Pohřební píseň bojárů ovšem jsou baladické, subjektivně výpravné básně, avšak Libušino lože, Duha nebo Balada půlnoční jsou básně epické, byť náladou jak omžené. *Mnich Florián*

odsuzuje inkvisici, jež ostatně, jako vůbec prolitá mučenická krev, nové vyznavače tvořila. *Pouť* za štěstím podnikl mladík do ciziny, a když se vrací, objímá jeho milenka již hrob:

Ze žití zdob
jen tento hrob
mu zbyl a nyní jemu kýval,
a šeptal keř:
„Pojď k nám, a věř,
že najdeš vše, o čem jsi sníval!“

Originální jest balada *Osyka.* Jemně procítěno jest *O paní* morem zemřelé. Proti tyranům čelí *Hon.* Travestovací nadání humoristické osvědčil Mužík *Pseudobaladou* a tragický humor *Baladou žabí.*

Oddíl *Ze života* ve *Hlasech člověka* jest oddílem ze života chudého, trpícího, povrženého, strádajícího, osamělého, zapomenutého. *Píseň tkalce* (sic) je velmi pěkný pendant k Schillerově Písni o zvonu. Oslovuje své plátynko, dí na jednom místě tkadlec:

Tě vezmou a pás, jenž krví je vzňatý,
a spojí vás v svobody prapor svatý,
jejž do boje ponese česká pěst.
Před všemi vždy ku předu, mocně a směle
věj hrůzu a bázeň na nepřítele,
ať zvědí, že lev náš posud živ jest.

Jen hbitě
probíhej, člunku, mi hebounké nitě,
můj stave, jen chutě si klep,
vždyť drahý je chléb!

Avšak Mužík má nad to též báseň, která ještě důrazněji na Schillerovu píseň připomíná, totiž *Rozmluvu o zvonu* v oddíle *Hrst klasů*, kde se lyrismus pokouší proniknouti. *Oráč* končí tam slovy: „Trp a mlč! Ta víra ať tě doprovází, že zde pravá radosť jenom z trudu vzchází.“ To zní již veseleji nežli vzdorně trpké, z Byrona čerpané heslo sbírky: Mysli a trp!

Reflexe přinášejí také víc, než titulem svým slibují. Z nich imponuje přes všechen Hugovský bombast *Apostrofa*, kdežto si básník ve *Vykoupení*, tak jako často též jinde, měl vésti vřeleji, citověji, nenuceněji, bezprostředněji: chyba to, která teď v lyrice čím dále tím více bují. *Při západu slunečném*, *Reflexe štědrovečerní* a *Na hřbitově* domova vymáhají si však opět uznání, jakéhož vůbec Mužíkův zdatný básnický fond celkem v míře značné zasluhuje, zejmena co se týče druhé sbírky jeho *Balad a legend*, jež nad *Hlasy člověka* všestrannější zralostí vynikají.

Moderní romantikové neradi se obcházejí bez básní pozorovacích, uvažovacích, důmyslných, chybujíce při tom často tím, že důvtipem nahrazují nebo tlumí a dusí v lyrice cit, v epice události, v dramatě výkony. Kde se to neděje, kde básník tuto přetěžkou závadu odvalí, tam i bohyně pravda, která jinak ráda bývá básním neviditelnou duší nebo třeba podřízenou služebnicí, může tvořiti jednu z pravých, povolaných mus. Vidíme to na Hamletovi a na Faustu. Francouz vyžaduje všeobecných sentencí jak od učenců tak od poetů, třeba zněly na větší

menší úkor pravdy nebo na větší menší úkor poesie, jenom když duchaplný nátěr mají, když formou překvapují, zarážejí, lesknou se, oslňují. Avšak Slovan je kritičtější a má větší, realističtější umělecký pud. Slovan chce poesii, která jde od srdce k srdci, a *rušivý nadbytek* reflexí odkazuje do mudrosloví.

Velmi obratný veršovec Jan Nečas vydal 30 lyrických básní *Svět a srdce*, jichžto směr tyto *Úvodní verše* vyznačují:

Jen do letu, můj okřídlený koni,
můj Pegase, neb jak tě lidé zovou! —
Dnes nastoupíme světem jízdu novou,
kde polní růže podél cesty voní; —
kde lán se houpá vlnou zlatých klasův,
kde mořská vlna v běsné bouři syčí,
kde člověk líbá, žehná, kletbou křičí
a zticha sténá do nebeských jasův;
kde srdce lidstva žití zvonem zvoní,
kde na mohylách suchá šustí tráva,
kde lid by umřel za svou řeč a práva —
tam dej se v let, můj okřídlený koni!

Ušlechtilá vroucnost básníkova, jeho touha po vznešených ideálech, jeho skromnost nemohou našemu zmužilému a pilnému Moravanovi nezískati čtenářova srdce vzdor námitce, že spisovatel do svých slok tolik prostomluvy přibírá.

Přes půl druhého sta znělek uveřejnil Stanislav Zima ve své sbírce *Z poháru mládí.* Poetika bez rozpaků připouští, aby básník obtížné, umělé, zdobné, hlavně pro lyriku reflektující spůsobilé formy znělkové užil i k harmonickým obrazům života, a Zima libuje si tu dojemně, tu žertovně, tu vážně, tu satiricky, a nezřídka trochu málo pravdě podobně v takových znělkových kresbách s pěkným úspěchem. Vizme v prvním oddíle *Lidé a děti* nazvaném jeho *Pana faráře*, an sice na sporu bývá s konsistoří, avšak za to tím více miluje své osadníky, chudinu, dýmku, vtip a rázné slovo; a srovnejme s ním zdařilého, smělejšího, volnověrného *Pátera kvardiána.* Nebo vizme *rychtáře*, kterého celá ves, jak on ji, miluje, ačkoli špatně psal a nečetl zákonníka. Jak zdravé zásady vyslovuje *Výminkář* nebo příbuzný mu duchem *Vesnický filosof:*

Náš život, vím, je bol, a boj, a strázně . . .
Však zlomit čepel namířený, břitký,
nenili slastí? S nehodami v bitky
jde statný muž prost pochyby a bázně!

Rovněž milým jest i *Podivín*, který se s baronem o mez soudí a dceru se statkem dá čeledínu. Tklivě působí *Vdova výminkářka* a žebravý *Bratr Bruno.* A jak plně vylíčen předvádí se nám *městský doktor!* Se zvláštní chutí vykreslil básník též milující maminku, statečného dědečka, starostlivou, zbožnou babičku, nestárnoucí chůvu se zlatým srdcem, horlivě karbanící vážné panstvo, dobrosrdečného pantátu z mlýna hašteřící se námluvníky, tolikéž vypodobnil přiměřeně setníka břitkého v povinnosti vojenské a jemnocitného kromě ní, poeticky naladěnou roztržitě studující dívku atd.

Trochu strojeně vyjadřuje svou lásku k vlasti *Vysloužilec.* Lépe se to zdařilo *Starému Valentovi.* Opilý *Ondřej* nehodí se jaksi ani do rámce sbírky ani do rámce sonetu, kteráž výtka ostatně také o některých jiných Zimových znělkách platí.

Jakkoliv se básník v dalším, kratším oddíle, ve *Kresbách a dojmech z cest*, místem projíždí po cestách ujezděnějších, poskytl nám za to zde poutavý obrázek, onde nálady plnou a jinde zase pohnutlivou kresbu: jmenuji znělky *Co jsem viděl oknem, Obrázek z lesa, V lese.* Třetí oddíl, *Různé myšlenky*, počíná verši obdivujícími se nezmorné síle lidu českého, slaví naše buditele a národní píseň, vypráví několik rozmarných anekdot a významných příběhů: *ze staré knihy*, z roku 1848, z mládí, ze studentských let, a kdož by se divil, že také láska s poesií sbírce mnohý vděčný motiv uštědřily.

Čtvrtý oddíl *Několik slz* pojmenovaný, obsahuje tyto znamenitější básničky: *Děti Slovače, V jeseni, Zběh, Blázen, Písař*, avšak skoro i všecky ostatní jsou čtení hodny jednak pro původnosť, jednak pro hbitou, nehledanou, případnou, řiznou, hojnou, z valné většiny ve správných verších a v plných rýmech oděnou, zvučnou dikci. Jen se tu rojí pestrých a sličných obrázků. Oběma závěrečným oddílům dal Zima názvy *Co láska píše* a *Z poháru lásky*, z něhož tu mohutnější tu lahodnější akkordy se rozlévají. Znělky *Z denníku mladé dívky* tvoří miniaturní historku milostnou, cyklus *Útržky z listů mladé dívky* odhaluje nám trochu jednotvárné milostné myšlenky horující, na čas nemocí navštívené a zas ozdravělé básnířky. Dílo končí těmito dobrým, snivým očkům věnovanými řádky:

Ty vezmeš verše mé . . . Než sama usedni
v roh zahrady, kde broskev po zdi splývá,
kde z každé slépěje sta upomínek kývá . . .
J· plna bolestí vždy píseň poslední!
Ó buď mi jitřenkou! Já cítím v duši zas,
to jitro toužebné, ten tajuplný jas,
jenž v píseň procitne!
Ó miluj! Víš, že v tvém si najde objetí
mých písní skřivánek, jak z dřímot vyletí,
své nebe blankytné!

Prožili jsme kus českého života, pobavili se dobrou knihou a zavíráme ji tedy s ochotnou pochvalou.

Dvě povídky veršem od Otakara Horského zvolily si Krkonošsko za východiště svých příběhů. Nazývají se *Eliška* a *Lidka.* Tato, menší objemem, vypráví nám o zápase, v němžto Lidčin milenec, finanční strážník Josef, Lidčina bratra, podloudníka Jana, zastřelí. Jan uznává, ›ì ho zasáhla smrť spravedlivá, i spojí umíraje ruce milencův. *Eliška* :st jmeno krásky, kterou malíř Adolf Lusk sezná, sobě zamiluje, ıspav s očí ztratí, omylem za vdanou považuje, ale přec po celém 'rutnové hledá, jakožto Boženu vymaluje, u Kolína kdes opět nalezne konečně, jak se rozumí, za manželku si vezme. Horský veršuje dosti .hce a dosti lehkovážně. Jako se v Lidce jen málo povznesl nad roveň novinářské denní zprávy, dovádí zase v Elišce a střílí tam ilně zhruba. Leč každý balvánek není mramorem.

Frant. Zákrejs.

Výpravná prosa.

Čas vše mění, i časy. A tak pronikavě a kvapně neměnil snad v žádném století jako v tomto. I s lidu stírá zvláštní jeho ráz, uniformuje kroj, řeč a zvyky, a celkového ducha tříští na tisíceré individuální drobty. Tak před očima našima hyne kus poesie, samorostlosti a národního ducha, národní bytnosti. Bude proto brzy kulturní dějepis povděčen všem, ať učencům ať básníkům, kteří věrně dle přírody a pravdy zachytili mizející samosvojnosť některé vrstvy naší společnosti národní a uchránili ji tak od zapomenutí, jak to učinil Neruda ve svých *Malostranských povídkách*, jež právě vyšly ve třetím vydání. Pestrý to kaleidoskop všelijakých figurek, osob veselých, mladých i starých, podivínů, starosvětských byrokratů, duší nízkých i šlechetných, namnoze nedávné minulosti náležejících. Nejedna z prací zde podaných není vůbec povídkou, alebrž povahopisem, na př. Doktor Kazisvět, Hastrman, Jan Ryšánek a pan Schlegl, a Neruda se tu objevuje jakožto mistr povahokresby. V obrázku *Přivedla žebráka na mizinu* Pan Vojtíšek a Milionová jakožto povahy šlechetná a bídná zabírají všecek interes; děj jest zde jen k tomu, aby kontrastující vlastnosti obou žebráků lépe vynikly. Skrovná jest též dějová příze v obrázku *O měkkém srdci paní Rusky* a v dalším: *Jak si pan Vorel nakouřil pěnovku;* ale jak rázně vyrůstá za črtami Nerudovými celý člověk, tam jedovatá modluše a pohřebářka, zde muž podnikavý, dobrosrdečný, ale sousedskou tradicí a upjatostí Malostranských k zoufalosti dohnaný! Ale mezi všemi charakteristikami první místo drží *Hastrman* a *Doktor Kazisvět. Hastrman*, vlastně pan Rybář, zakládal si na sbírce domnělých drahokamenů; zvěděv na sklonku života, že jsou to bezcenné moldavity, chalcedony, jaspisy a ametysty, div si nezoufal, v noci pak vše oknem vyhazovati se jal, až tím vzbudil dceru a muže jejího, kteří mu domnělé bohatství kamenů slibují nahraditi bohatstvím lásky. *Doktor Kazisvět* jest pečlivě provedená a vybroušená práce, ač s méně účinným závěrem. Kazisvět říkali dr. Heribertu mladšímu, snad proto že jsa lékařem nikoho nechtěl léčiti, nýbrž výhradně theoretickému studiu se oddával. Ale jednou, o pohřbu účetního rady pana Schepelera, osvědčil se též vynikajícím praktikusem. Když totiž neobratností pohřebních sluhů rakev u brány Oujezdské spadla, víko odskočilo a mrtvola páně radova se objevila zděšeným zrakům přítomných, pojednou kde se vzal tu se vzal dr. Heribert a chopiv mrtvého za ruku poznal, že není mrtev. Nastal zmatek nad zmatek, křik a lání — a bylo po pohřbu k žalosti mnohých, především ctné paní vdovičky. Heribert pana radu v skutku vzkřísil — a mohl se teď státi nejhledanějším lékařem, kdy by nebyl právě býval podivínským samotářem.

Pravými povídkami s příslušným zauzlením a rozuzlením několika se proplétajících příběhů jsou hlavně *Týden v tichém domě, Jak to přišlo, že dne 20. srpna roku 1849 Rakousko nebylo rozbořeno* a *Figurky.* V nich Neruda přivádí k plné platnosti svůj individuální ráz. Volba látek, sloh, obrazy a přiměry, bleskutné myšlenky, řízný vtip, cit poukrytý, ale trvale dojímající, zvláštní názor světa — vše jest zabarveno zvláštní jeho původností. K němu a skrze něj mluví jen

život ten, který překypuje individuálností, ale tu stačí jeho duch zobraziti a vyjádřiti i nejnepatrnější. Pravdali, že pravý naturalista by měl psáti místo románů samé idyly, poněvadž prý příroda a život vytvořuje jen málo románů, ale za to plno povídek a idyl, tedy jest Neruda pravý naturalista. Všimněme si jen Tichého domu. Stoupajíce kol něho na Strahov nikdy bychom nehádali, co tužeb a snah se v něm křižuje, co rozmanitých povah sdružuje, co tu citu lichého a pravého, co štěstí a bídy pod jednou střechou. — Humor miluje drobné, těsné, prosté, přirozené. Tedy ovšem také děti. Každý humorista měl v nich zálibu. Neruda tou dobrotinou rád protkává své povídky. Hrdinami spisovatel učinil děti ve *Svatováclavské mši* a v humoresce *Jak to přišlo, že dne 20. srpna roku 1849, o půl jedné s poledne, Rakousko nebylo rozbořeno.* Obě obklopuje v pravdě dětský obzor a vzduch, zvláště tato pak účinkuje komicky nepoměrem snah a sil a přenáší nás na chvíli do šťastných dob mládí, kdy jsme se podobnými hrdinami mněli a podobně v moc svoji věřili.

Do živé přítomnosti a do svého vlastního živlu zasáhl Neruda pro své *Figurky.* Kandidát práv odstěhuje se na tichou Malou Stranu, aby se tam mohl bez vyrušování věnovati pilným studiím. Ale záhy poznal, že se nepotázal s dobrou. Kýženého pokoje nenašel ani v bytě (bydlel u konduktorky) ani v domě vůbec; milostná pokušení, neurvalosť sousedů, kočky, slavíci, děti, karbaníci, ba i přátelé jako by se byli proti němu spikli, až jej posléz souboj pro domácí paní s důstojníkem svedený nadobro odsud vypudil. Figurky jsou práce sršící originálním vtipem a vybroušenou pikanterií. Humor spisovatelův a stálé kontrasty působí neodolatelně a strhnou i zamračeného mentora. Choutky paní konduktorky jsou najisto samy o sobě špatností, ale smějeme se jim, poněvadž se samy maří a trestají a ježto se do sítě úkladů chytne strůjkyně sama. Že ve Figurkách situace a charaktery komické mají hlavní úlohu a z nich že se rodí „lehkoperutný vtip dialogu“, který zvyšuje účin situací, zvláštního zasluhuje vytknutí.

Za slabší práce pokládáme *Večerní šplechty,* jež se nevyznačují leč kuriositou svého jeviště a nevázaností hovoru; jemnocitnějších myslí dotýkají se poněkud mrazivě též hospodní scéna *U tří lilijí,* kde dívka krásnooká, ale po mužích střeštěná tančí s vojáky, mezi tím co matka doma umírá; zavolána byvši domů sice odběhne, hned však se zas vrátí. A s jedním hostem posléz odejde smutek zalíbat. Tak nízké, pod hladinou lidské umravněnosti stojící duše nikterak nezasluhují idealisujícího zobrazení.

Zůstaňme tentokrát již při českém humoru; přineslť minulé pololetí celou řadu knih z tohoto oboru: Stroupežnický, Procházka, Hovorka, Pražský, Hermann a Kostelecký hleděli rukou více méně štědrou rozsévati veselosť do trudného českého života. L. Stroupežnický nazval svou knihu: *Lidé směšní a ubozí,* a nepodává v ní jen samé humoresky, neboť lidé ubozí vzbuzují soucit, a kde ten vzkličuje v srdci, tam s tváře tratívá se smích. A tak hned první číslo prvého oddílu (nazvaného *Koncepty chudých duchem*), totiž *Žádosť mistra Trnky* leda jen k úsměvu nutká nad naivností a neumělostí mužů toho rázu. Spisovatel patrně dobře se porozhledl v dílně a rodině chudého mistra

třínožky a učinil koncipování žádosti k slavnému magistrátu, aby mu povolil daň za dvě léta dlužnou dopláceti v měsíčných lhůtách, předmětem svého genru. Nejapný sloh žádosti, připojený její autograf a rozmach k celé této práci starají se jakožto živly komické o veselou stránku lícně. *Rekurs obce Jarotické* obírá se podobným thematem. K té satiře na neuvědomělé obce a jich starosvětskou správu právem si spisovatel péro přiostřil. Vypsání porad u starosty či raději u starostky konaných a charakteristika sousedů kynou řízností a neminou se cíle. Druhá řada humoresek nese název *Z kraje i z města.* První její číslo jest vedle Hedvábníků a ryb také cenou a dokonalostí první. Slove *Zabloudilá píseň lásky* a nezapírá úzké příbuznosti se Zvíkovským raráškem, ba mohlo by se nazvati novelistickým jeho bratrem. Jen že místo Raráškovo tu zastupuje — bota, která ukrývá milostné skládání pana Mikul. Dejma ze Stříteže. Tato bota a mistrný její původce přivádějí do kulturního jinak obrázku živel komický. Dialogy jsou mluvě XVI. a XVII. století méně přispůsobeny než v Rarášku.

Kulturně historické přibarvení mají též *Poslední dnové poddanství a roboty*, ve kterých spisovatel pouští uzdu svému sarkasmu proti „pánům," jako ještě i v jiném čísle, *Pohádce o knížeti pánu*, kde se chutě pase na duševní přemoci poddaného nad zpupnou vrchností. Zdařilé číslo *Gustav a Véna* vypisuje rozkmotření a nenávisť dvou ostrých hochů Podskalských, kteří přetrhli dlouholeté pouto přátelství pro buclatou Katy. *Pomsta Pavla Žabky* vzbuzuje otázku, zdali Pavel Žabka — který antikváře tak důmyslným spůsobem napálil, protože se posmíval jeho zrzavým vlasům — jednou se nestane prohnaným darebákem, budouli lidé urážeti v stálém nerozumu jeho útlocit. Hojně komických situací chovají v sobě *Hedbávníci a ryby*; ryby chytal spisovatel, jsa u strýce návštěvou, strýc, náruživý pěstitel hedbávníků, i celá rodina pochutnávali si znamenitě na vylovených kapřících, ale nemohli tomu vyrozuměti, kterak se spisovateli dařilo je lapati. Zle však bylo, když stará, spisovateli nepříznivá hospodyně na to přišla, že při chytání ryb za vnadidlo užíval hedbávníků. Strýc, sestřenka, hospodyně, vše vypovědělo našemu rybolovci přízeň, a měl co dělati, než si ji opětně získal, aspoň u prvých dvou; o hospodyninu bez toho nestál. Děj tu hojnější než jinde a obratně zauzlený bystře postupuje ku předu; je znáti zkušenou ruku dramatikovu. Ovšem hlubšího, poetického obsahu práce tato opět nemá. Méně se nám líbí *Jedináček*, persifláže sebe sama, choti a syna. Že by otec od nezdárného synka nechal si říkati starých oslů a vyplazovati na se jazyk, o tom přece pochybujeme, zajisté však se tomu nikdo nezasměje. Nic zvláštního neposkytuje výjev ze života dvou vysloužilých, nyní žebrajících vojínů *Papšáka a Mexikána*, kteří se v noci navzájem okrádají, ráno pak se porvou a posléz vyrovnají; nad to hovor jejich ovšem salónem nepáchne. Hrubý a málo ušlechtilý sermón vede se též *Na korvetě Dagmar*. Není však si věru přáti, aby vnikala do spisů našich a s nimi do rodin jakákoli nízkosť, tím méně nízkosť mluvy. Netěšímeli se všichni, že jsme po dlouhém namáhání konečně dospěli k elegantní, vytříbené konversaci? Jestiť ona orgánem a znakem společenského života. Čím hrubší mluva, tím nižší zajisté též stupeň společenské vzdělanosti. Jaký ostatné má hrubá mluva účel? Vtip se jí

nenahradí, a Stroupežnický takového prostředku nepotřebuje, aby dovršoval effekt svých prací. *Cikánské křtiny* jsou pěkně sestrojená novelka, protkaná živly náhody a zvůle. — Třetí řada podává *Pražské charakterní kaleidoskopy.* Kus večerního ruchu vypisuje nám feuilletonek *Z Pražských Příkopů.* Služky a potíže s nimi tepe a káře *Pražská poptavárna na čeleď;* spisovatel se tam ukryl za stěnou, aby nasloucháním mohl odhaliti několik scén z této kanceláře, kde služky odkládají skromné masky a spouštějí stavidla pomluvačnosti své. *Soubojem v kavárně,* humoristickou kapricí, ukončuje se pestrá galerie Lidí směšných a ubohých. Vivat sequens!

Mnohoslibný talent vyrůstá písemnictví našemu ve Frant. Procházkovi, jehož humoristické prvotiny vyšly u Miškovského v Českém Brodě za prostým nadpisem *Humoresky.* Procházka není pilným čtenářům neznám; hned prvními pracemi svými, Miroslavou z Lestkova a Přeslavským dvorem dobyl sobě přízně českého čtenářstva. Co se humoresek v přítomné sbírce podaných týče, nejsou ještě sestrojením, povahokresbou a slohem bezvadné. *Má jediná láska* a *Kterak frajtr Žižka opanoval pole* jsou více hříčky než opravdové komposice, an tu děj není nový, než jen trefnou reprodukcí jednotlivých povah a vojenským slohem zajímavý. *Mezi marody* nacházíme v druhém oddíle zdlouhavé popisy a nedostatek děje i vtipu. Vypsáni tu maroděři do zdravotního vozu cestou k nemocnici přibírání a v této ležící. Prvý kus toho líčení jest ovšem šťavnatější a jadrnější, a jmenovitě Martin Straka, tento nenapravitelný lehkomyslník srdce z gruntu dobrého, podařil se spisovateli jak náleží dobře. Celkem pak otevírají tyto vojenské humoresky laikům dobrý rozhled po hrubém životě vojenském a vojákům oživují upomínky na léta služebná. V dílu druhém spisovatel naplnil toulec své satiry nejhojněji v *Zázračném ševci.* Metamorfosa ševcova není sic právě esthetická a mohla snad s jinou býti zaměněna; ale když už byla dokonána a švec jde do světa „dělat karriéru,“ spisovatel pojednou přichází do ohně a počíná tak obratně a hbitě metati šípy na vše strany, že zapomínáme nelahodného námětu. Taková qui pro quo, jako v obrázku *Po posledním stěhování,* nejsou vzácností, ale postrádají té delikátní povahy, které jim uštědřil náš autor. Předpokládá také tuze mnoho nemožných omylů; ale buďsi. Místo však co by šlehy satirické se měly sváželi na lehkomyslnosť ve svazku manželském, vidíme tu po příkladu Vídenských a Pařížských humor listů směřovati osten humoresky k uvolnění tohoto svazku a k podrývání ženské věrnosti a ctnosti. Kultus francouzské pikanterie a lascivnosti přichází teď v naší literatuře příliš do módy. Toho, že také spisovatel má při komposici svého díla pamatovati účinku, jejž vzbudí u čtenáře, mnozí u nás dbají málo nebo nic. A přece právě naše české čtenářstvo potřebuje sílivé, zdravé a nikoli dráždivé a zmalátňující potravy, a právě naše česká spisba má nejméně příčiny vypírati se úkolu, jejž literatura na př. u Poláků, Maďarů, Švédů a jinde svědomitě a pilně plní, tedy vychovávati národ, a to tak, aby o jeho hráze se lámala vřava vln cizích. A třeba tam i onde vláčeli svou literaturu skrze hampejsy a stoky, my máme jiný ideál, jiný úkol před sebou, jenž žádá čisté, povzněcující lásky, celých mužů a ne mdlých třasonožek, my chraňme

slovanské ryzosti, jež jest národu ke cti a zárukou skvělejší budoucnosti. — Ani na *Věrném přátelství Parisa a Pařila* jsme si nepochutnali podle přání. Vidíme ovšem vzory před sebou, věříme i obrovským výkonům jejich v Černém pivovaře, výborně jest pointována nespolehlivosť novinářských lokálkářů, lehkověrná zvědavosť Pražanů a zveličující moc paní Fámy: ale nedostavuje se žádoucí rozjaření, poněvadž místy pravděnepodobnosť tuze bije do očí, a vnitřní jádro i poetický nádech schází. A humoreska přec patří do poesie? Z pobytu v Bulharsku vyplynul *Můj fajtondžija Mehemed Ali*, kteráž humoreska účinně illustruje Kantovu definici směšného: rozplynutí velkého očekávání niveč. — Jakkoli tedy touto sbírkou Procházkových Humoresek slovesné umění české se ještě neobohacuje, přece tryská z nich všady mohutná a svěží síla humoru a komiky, a plno v nich zvláště satiry řízné, původní a české.

Od Jos. M. Hovorky vyšly nákladem A. Reinwartovým „genrové obrázky ze života knihkupeckého" pod názvem *Z ptačí perspektivy*. Úhledná knížka uvádí v skutku nové látky do beletrie naší. Život knihkupecký dle ní však nechová v sobě mnoho poesie. Mladík pro literaturu nadšený se svými představami o působnosti knihkupecké zvábený oddal se tomu stavu, ale místo svých ideálů našel ven a ven praktického chefa, jenž místo vědomostí literárních na něm žádal, aby uměl balíčky svazovati a s ušetřením motouzu rozvazovati; v ostatním personále poznal sobce, kteří klamou a šidí na vzájem sebe i chefa, zkrátka „místo romantických údolí, šťavnatých luk, zelených hájův a čeřících se vodopádů objevily se mu nedohledné, hložím a kopřivami poseté planiny, podobné prose života nejvšednějšího." Prchal proto rychle odtamtud, kde hledal chrám osvěty, ale našel jen kupecké síně, prosaické chefy, prosaické podřízené i prosaické obecenstvo. Nehledíli spisovatel tuze zamračeně na věc? S odchodem našeho hrdiny končí prvý, vlastně beletristický oddíl sbírky: *Pro domo sua*. Druhý nese název: *Pro corona*, a má ráz někdy publicistický. Tu se tepou literární spolky, škodící prý obchodu knihkupcovu, dále maloměstská knihkupectví, v nichž se prodává všeho jiného víc než knih, různí odběratelé knih (mladý universitní profesor, skladatel dramat, stavitel a j.); prodeji školních knih věnován zvláštní obrázek, rovněž knihám modlitebním; netečnosť, nepodnikavosť a jiné vady českých knihkupců docházejí pokárání. Švindl, který se děje s obrázkovými knihami pro mládež, mnohého překvapí, ale každý přítel mládeže a cti našeho národa bude za poctivá ta slova (*Vánoce literární*) spisovateli povděčen. Trpká pravda vyznívá ze slov, jak velmi se mýlí, kdo se domnívá, „že v těchto knihách najde mládež nějaké čtení o své vlasti, o své historii, o svých vznešených předcích, že najde v ní povzbuzení k činům šlechetným, vznešeným, že tříbiti se bude zevnější úpravou vkus a smysl pro lepošť a krásu;" přes všecka hrdá slova o pokroku národa a rozkvětu literatury šklebí se na nás v jednom z nejdůležitějších odvětví české slovesnosti obluda nečestné závislosti na nepřátelské cizině. — Spisovatel však, i když nám v těchto „genrových obrázcích" feuilletonistickou a publicistickou formou představuje skrovné radosti a hojné strasti knihkupeckého stavu, umí zase také buditi pro ten stav sympatie. Snad knížka nezůstane docela bez následků věci prospěšných, aspoň

jí toho upřímně přejeme; obecenstvo zajisté vzhledem k zajímavému obsahu a feuilletonistické formě „obrázků" rádo přehledne některou nevytříbenosť dikce nebo nedost plastickou povahotvorbu.

Družný život našich předků, jak se odehrával v Praze a především na jich hradech a statcích ve století 16. a 17., obral si E. J. Pražský za předmět *Historických humoresek*, které vydal v Ottové Laciné knihovně. Jest jich šestero a komponovány jsou většinou jednoduše, ale vesměs rozmarně. Bystřejší vynalézavostí a umělečtější osnovou se honosí největší práce sbírky, lahodná květinka Potenštejnská. Zde děj se stupňuje a dosti napínavě zauzluje; v ostatních hlavně žárlivosť hraje důležitou stránku v rozličných následcích svých. Povahy našel spisovatel namnoze už hotovy v pramenech svých, ale dovedl je ostře znovu podati. Od běžného zvyku odchyluje se v tom, že nám líčí veselejší a jasnější stránky české minulosti a na jich mužných přednostech i všelidských slabůstkách mysl čtenářovu osvěžuje a rozjařuje. Jako pak život a snahy předků bývaly provanuty libým duchem vlasteneckým, i zde zachováno a podáno ovzduší to. Vtip spisovatelův jest veskrze situační, a jadrná ač celkem prostá dikce jest časově přibarvena, najmě po skladebné a fraseologické stránce. Překvapilo nás však, že se do ní vloudilo tolik dávno už překonaných chyb. Tvář dívčina přijmula žalostného výrazu (99), budeš míti dvou dcerušek (137), uzmul a podobné poklesky přec už by se neměly opakovati! Jinak přátelé lehkého čtení dobře se pobaví sbírkou, a spisovatele sluší povzbuditi k další v tom oboru činnosti. *Frant. Bílý.*

Rozhledy v dějinách současných.

V Praze, dne 20. února 1885.

Události zahraničné: Bulharský sněm a železniční otázka. — Z Vých. Rumelie. — Úspěch bulharský v Macedonii. — Ústavní opravy ve Francii. — Volení listinové. — Clo z obilí. — Vítězství v Tonkinu. — Opposice v německém sněmu proti Bismarckovi. — Obilní cla. — Osadní politika. — Dynamitové atentáty. — Válka v Sudanu. — Smrť gen. Gordona. — Italie v Rudém moři.

Bulharský sněm ukončil 14. února své první zasedání, vyřídiv rozpočet na běžný rok a předlohu o stavbě železnice bulharským knížectvím od Caribrodu na srbských hranicích k Vakarelu na hranicích východorumelských. Železnice ta vystavena bude ve správě státní. Jest to na bulh. knížectví vypadající část trati, kteráž spojovati má Cařihrad s Rakousko-Uherskem. Z Pešti na Bělehrad a odtud k Niši jest již železniční spojení provedeno, rovněž vede železnice z Cařihradu přes Drinopol a Plovdiv až k Belovu. Po vystavění bulharské dráhy, kteráž arci povede přes Srědec, zbude pak již jen nepatrná část od Vakarelu k Belovu ve Vých. Rumelii, jižto zbudovati má Turecko. — Dříve než bulharský sněm ukončen byl zemský sněm východorumelský jenž přijal vládní předlohu o spojení Jamboli s Burgasem tratí kolejovou.

V Macedonii dosáhli Bulhaři významnějšího úspěchu rozšířením

církevní samostatnosti. Fermanem sultánovým (10. ledna) udělena byla bulh. exarchovi (hlavě samosprávné bulh. církve) moc jmenovati biskupy v diecesích Ochridské a Skoplijské. Tím získali Bulhaři macedonští neli větší svobody aspoň posily v národním boji proti Řekům.

Ve Francii schyluje se šťastně ke konci zákonodárné čtyřletí, kteréž počínalo se za dosti povážlivých známek. Sněmovna 21. srpna 1881 zvolená vyhlašována již napřed za chambre réformatrice, za sněmovnu velikých oprav. Za dojmu mínění toho namáhali se všichni republikánští kandidáté vystupovati před voliči s programy co nejsvobodomyslnějšími. Voličové dávali tak mnohoslibným kandidátům s radostí své hlasy, a čtrnácte dní po zahájení sněmoven převzal Léon Gambetta předsednictví ministerské z rukou Ferryových. Avšak proti hlavní opravě Gambettově, proti volení listinovému ozvala se sněmovna, a Gambetta padl. Nějaký čas podobalo se, že francouzská republika jest bez vesla i bez kormidelníka, že nemá pevné většiny a žádná vláda že se trvale neudrží. Gambettův nástupce, Freycinet, po několika měsíční vládě, při níž opíral se o mírnou a krajní levici, ustoupil Duclercovi. Ale smrtí Gambettovou rozviklány ještě více vnitřní poměry, za nedlouho nastoupil Fallières, jehož vláda nebyla vůbec vládou nýbrž jen zmatkem. Teprve když 21. února 1883 nastoupil opět Jul. Ferry, ustálily se poměry, a z bývalé strany Gambettovy, jednoty republikánské, a příbuzné jí jednoty demokratické, k níž i Ferry náležel, vyvinula se pevná většina. Slibované opravy nebyly sice vesměs provedeny, nicméně přísluší sněmovně té právem název sněmovny opravní. Provedla opravy zákona branného, zákona o obecném zřízení, zákona o vypovídání provinilců ze zvyku do osad zámořských; dvě pak nejdůležitější opravy ponechala si na konec: o změně volebního řádu do senátu a o volební opravě sněmovny poslanecké.

Oprava volebního řádu do senátu provedena nad očekávání hladce. Příště pozbývá platnosti ustanovení o doživotních senátořích, avšak ti, kteří jimi jsou, ostanou do vymření neb dobrovolného odstoupení. Mimo to rozšířeno právo volební. Dříve vysílala k volbě každá z 36.097 obcí francouzských po jednom plnomocníku, ať již čítala několik set duší aneb několik milionů. Nyní stoupá počet zástupců dle počtu obyvatelstva. Všechny radikální změny byly zamítnuty. Dotyčný zákon prohlášen 11. pros. Volby odstupující třetiny senátu (volba děje se na 9 let a každého třetího roku odstupuje třetina volených senátorů, k nižto druží se místa úmrtím neb odstoupením uprázdněná), konané 25. ledna byly novým důkazem, že myšlenka republiky stále a značně ve Francii se šíří. Při všech volbách od zavedení republiky pozbývají monarchisté hlasů, ať jsou to již volby sněmovní, senátní, obecní aneb krajských zastupitelstev. Při volbách senátních jeví se ztráty jejich s jistou pravidelností číselnou. Při volbách 5. ledna 1879 zvoleno 66 republikánů a 16 monarchistů, tři léta potom 8. ledna 1882 zvoleno 66 republikánů a 13 monarchistů. Při posledních volbách 67 republikánů a 20 monarchistů. — Počet monarchistů obnáší nyní v senátě již jen 68 hlasů, dle jiných výpočtů dokonce jen 64. Před šesti lety dodělali se republikáni v senátu prosté většiny, před třemi lety stoupla většina ta na dvě třetiny, a nyní obnáší přes tři čtvrtiny. Porážka

monarchistů jest tím citelnější, jelikož mají želeti ztrát jako Broglia, Fourtona a Bruneta. — Mezi republikány zvítězili hlavně kandidáti obou jednot, republikánské a demokratické. Zvoleno bylo téměř 30 poslanců, kteří ve sněmovně náležejí k vládní většině, kteráž nyní v senátě čítati bude 190 členů. Krajní levice prosadila tři své kandidáty, tak že tato frakce čítati bude v senátě asi tucet hlasů. Odštěpenci od levého středu pod doktrinářským vedením Jul. Simona čítají asi 25 hlasů; již za posledních tří let nebyli s to, aby pomocí pravice dosáhli většiny proti vládě, nyní jsou úplně málomocni. — Mezi oběma hlavními stranami většiny jeví se sice rozdílné snahy, jedni jsou konservativnější, druzí liberálnější neb i radikální, a nepochybně nadejde i francouzskému senátu doba, kdy republikánská většina rozdělí se ve whigy a torye. Na ten čas však, kdy mají ještě monarchickou opposici proti sobě, nebylo by dělení takové ani politické ani nutné. — Republika stojí na pevných základech, agitace monarchických stran nemohou jí ublížiti, jediné, co by jí mohlo uškoditi, byly by vlastní její chyby.

Druhá velká oprava volební, a sice Gambettova, kterou sněmovna na počátku zasedání zamítla, přijde záhy na denní pořádek. Sněmovní výbor přijal již všechny zásady předlohy té a zamítl dodatky jim se příčící. Jest to *scrutin de listes*, volení listinové, jehož sněmovna za Gambetty tak se lekala, které však nyní dle všeho má pojištěnu značnou většinu. Podstata jeho záleží v tom, že místo volby jediného poslance v každém okrese konati se má v celém kraji volba tolika poslanců najednou, z kolika jednotlivých volebních okresů kraj se skládá. Vláda očekává, že sněmovna takto zvolená bude jednotnější a bude míti většinu značnější a pevnější nežli sněmovna vyšlá z voleb okresních.

Že vláda Ferryova, sestávající z přívrženců svobodné tržby, se odhodlala podati předlohu o *zvýšení cla z pšenice* s 60 cent. na 3 fr., je skutek pro zemědělské poměry v Evropě nikoliv bezvýznamný. Amerika a Indie tak povážlivě tísnily ceny zemědělské výroby svou soutěží, že vláda viděla se nucena ohlížeti se po prostředku na ochranu výroby rolníkovy.

Z bojiště Tonkinského stihla do Francie potěšitelná zvěsť! Nesnadný podnik válečný, jejž generál Brière de l'Isle počal s veškerou mocí svou, aby zmocnil se důležitého místa Langsonu na severovýchodní hranici tonkinské, byl šťastně proveden. Před dobytím Langsonu (13. února) předcházelo vítězství nad Číňany u Dongsongu. V kratší době, než při velikých překážkách polohy sami očekávali, provedli Francouzi skvělý válečný čin, jenž slouží ke cti jak generálům tak vojsku jejich. Jest pochopitelno, že vítězství to povzbuzuje nejen národní hrdosť francouzskou, ale i vědomí, že francouzské vojsko dosahuje opět své bývalé výše. Vítězstvím tím jest Francouzům Tonkin celkem pojištěn, obsazením Langsonu uzavřena Číňanům cesta, kterouž mohli vpadati do delty Červené řeky a rovinatých končin tonkinských. Francouzi mohou nyní Číňany již na samých hranicích odrážeti, mimo to mají sami volnou cestu do jižních krajin vlastní Číny. Mandarinům v Pekingu mohou oplatiti nyní za účastenství čínské v dosavadních bojích obsazením bohatých krajin jižních a podnícením mohamedánského obyvatelstva ku

vzpouře proti panovnické rodině a Pekingské kamarille. Jsou to krajiny pověstné strašnými vzpourami Taipingskými, které před lety vládu čínskou přivedly na pokraj záhuby. Na dalekém východě obrátil se list úplně ve prospěch francouzský.

Rokování *německého říšského sněmu* v Berlíně od zahájení jeho po vánočních prázdninách (8. ledna) vyznačuje se řadou menších útoků proti říšskému kancléři, zejmena jsou to nepatrné škrty v říšském rozpočtu, jež namířeny jsou proti osobě Bismarckově. Tak navrhnul výbor, aby škrtnuto bylo 50.000 mark z položky 150.000 m. na podporu vědeckých snah k výzkumu střední Afriky a jiných území. Po prudké dvoudenní rozpravě (9. a 10. l.), v niž Bismarck pětkráte uchopil se slova a dorážel na sněmovnu, že nepodporuje jeho koloniální politiku, usneseno proti jeho vůli, aby věc vrácena byla výboru. Později (24. l.) povolena pak celá položka. Podobně zamítnut dříve od téže většiny — sestávající z liberálů a katol. středu — požadavek 20.000 na třetí místo ředitelské v německém kancléřském úřadě, ač Bismarck horlivě se ho domáhal jakožto nezbytné pro sebe pomoci a celou svojí vahou o jeho povolení se zasazoval. Rovněž přes důrazné obražování Bismarckovo učiněny menší škrty ve výdajích na trojí konsuláty v zámořských krajinách, jež Bismarck uváděl ve spojení s koloniální svou politikou. — Jediné, v čem kn. Bismarck dosáhl bezpečné většiny, jest zvýšení cel z obilí a dříví. Zvýšení tomu byly příznivy obě frakce konservativní, katolický střed a většina národních liberálů. Hlavní předloha navrhovala zvýšení cla ze žita na 2 marky ze 100 kilo, sněmovna přijala však (16. února) se souhlasem vlády zvýšení na 3 marky, dále přijala vládní návrh na zvýšení cla z pšenice na 3 m. Bismarck i tu opětovně zasáhl v rokování a dovozoval, že zvýšením cel má se pšenice a žito zdražiti, aby hospodář proti zahraničné soutěži mohl vycházeti, poněvadž jí tak stísněny byly ceny obilní, že hospodáři výroba se nevyplácela.

Právem mohlo se zváti Německo dosud národem osadníků bez osad. Velký počet osob vycházel a vychází posud z Německa do ciziny, aby tam hledal výživy. Celkem nachází se nyní mimo obvod německé říše okolo 3 mil. Němců, příslušníků říše, nepočítaje Němce, kteří v Americe, Rusku a j. se naturalisovali. Kn. Bismarck zanáší se nyní smělými plány, aby zjednal Německu *kolonie*, do kterých by pak odváděti se mohl proud vystěhovalecký a sloužil tam prospěchům domácím. K loni nabytým rozsáhlým koloniím na západním pobřeží africkém přidružily se koncem minulého roku i mnohé pobřežní krajiny na Nové Guinei, Nové Britanii a Admiralitní ostrovy. Soustavně a bez nejmenších obětí zabírá Německo přímořské končiny, jež nemají dosud pánů, a které v budoucnosti mohou mu býti prospěšné. K tomu přidruží se nyní i paroplavební spojení s dalekými končinami východními. Příslušná předloha, o níž výbor sněmovní se neshodl, vzbudí sice mnohou bouři ve sněmovně, ale zdá se, že posléze Bismarck přece zvítězí s celým plánem svým, jelikož veřejné mínění v Německu má na své straně.

Revoluční strana irská provedla v Londýně nové *útoky dynamitové*, jež tentokráte namířila na nejpamátnější budovy anglické, staro-

bylý Tower a parlament při posvátném opatství Westminsterském. Krátce před tím události se bez zvláštního neštěstí dynamitové výbuchy v železnici pod Londýnem a na známém mostě přes Temži. Ani výbuchy v Toweru a Westminstru (24. ledna) neměly za následek katastrofu. Jen málo osob bylo zraněno. Za to však budovy utrpěly dosti velikou pohromu. V bílém Toweru, nejstarší to části hradu Londýnského, proraženy byly stropy, zničena část starého arsenálu a porouchány zdi kolik metrů silné. V parlamentě způsobena veliká spousta jak uvnitř sněmovny tak v předsíni. Nicméně bylo vše přiměřeně opět opraveno, tak že parlament bez závady 19. února mohl býti zahájen. Stala se pouze rozsáhlá opatření bezpečnosti, aby snad parlament nebyl předmětem útoku v době zasedání.

Obecnou pozornost obrací na se opětně stav věcí v Egyptě a Sudanu. Po celý rok již, co podnikl Gordon svou bohatýrskou i dobrodružnou výpravu do Sudanu, upíraly se časem oči Evropy k hornímu Nilu, tím více pak v době poslední. Gordon vtrhl 18. února m. r. do Chartuma, kde od obyvatelstva, jež ho mělo v dobré ještě paměti z dřívější jeho vlády v Sudanu, byl vřele uvítán. Účel jeho cesty — mírumilovně dohodnouti se s africkým prorokem a nabídnouti mu vládu nad Kordofanem — se nezdařil. Bojovné zástupy mahdiovy stahovaly se stále více kolem Chartuma, až téměř nadobro jej sevřely. Však Gordon mohl se držeti i s menšími silami. Poloha Chartuma — rozloženého na ostrohu, jejž tvoří při svém splynutí Bílý a Modrý Nil — jest nesnadno přístupna, a arabští bojovníci neodvažují se dobývati pevných míst. Přece však Gordonovi, jenž odříznut byl od všeho spojení a jen náhodou posílal někdy listy do Evropy, hrozilo čím dále tím větší nebezpečí. Po mnohém váhání odhodlala se posléze vláda Gladstonova vyslati výpravu, aby Gordona z Chartuma vybavila. Odchod výpravy protáhl se až do podzimku, tak že generál Wolseley (vybraný k tomu pro své vítězství v září 1882 nad povstaleckými vojsky Arabi beje) teprve v listopadu vytrhnouti mohl z Kahýry s mocí 7000 mužů čítající a co nejlépe opatřenou velbloudy, koni, skládacími loďmi a všemi potřebami na cestu tak nebezpečnou a nesnadnou, v krajině, kde již samo nebí bývá Evropanu osudným nepřítelem. Po nesmírných obtížích stihl posléze (11. ledna t. r.) Wolseley do Korti. Odtud zahýbá se Nil rozsáhlým obloukem k východu, tak že nehledě ani k velkému počtu proudů — (jež souhrnem jsouce nazývány čtvrtými a pátými), plavbu téměř činí nemožnou — jest výhodnější a kratší cesta pouští Bajudskou směrem tětivy oblouku toho k Metamě. Z Korti Wolseley ještě telegrafoval, že jeho posel vrátil se s dobrými zprávami od Gordona, jenž každé noci přehlížel své vojsko na pěti párnících ubytované a dalekohledem se střechy svého paláce pozoroval vojska mahdiova, která ho svírala. Generál Stewart vytrhl asi s 1500 muži, velbloudy, koni a p. od Korti k Metamě. Bez odporu dorazil až k bohatým pramenům u Gakdula hluboko v rozervaných, pustých skaliskách pryštícím, avšak cestou dále utkal se u pramenů Abuklejských (17. ledna) s mocí 10.000 bojovníků, jež mahdi proti němu vyslal. S citelnými ztrátami zvítězil Stewart a zmocnil se hnedle potom i Metamy, kde však sám těžce byl raněn. Zde utábořilo se vojsko jeho, a část jeho se na dvou

lodích pod vrchním velením plukovníka Wilsona pustila po Nilu k Chartumu, aby vstoupila s Gordonem ve spojení. Avšak když 28. ledna městu se přiblížila, s úžasem shledala, že jest v moci nepřátelské, že zaujali je celé bojovníci mahdiovi. Wilson sám jedva se zachránil. Na ústupu v Nilských proudech (šestých, prostřed mezi Chartumem a Metamou) ztroskotaly se s ním obě lodi, a nějaký čas ocitoval se v krajním nebezpečí, že od nepřátel s břehu bude na ostrově, kam se uchýlil, přepaden a potřen. Později teprve podařilo se mu uniknouti na lodi ku pomoci jemu zaslané. Zatím i Metama upadla opět v ruce povstalecké. — Chartum octnul se dva dni před příchodem Wilsonovým v moci arabské. Zrádný Farag paša vydal je při úsvitu 26. ledna mahdimu. Gordon, jenž vytrhl s hrstkou svých věrných z vládního paláce, padl proklán kulemi a oštěpy povstalců. Fanatické davy sudanské povraždily v městě většinu obyvatelstva, mezi jinými i rakouského konsula Hanzala, rodem Moravana.

Zvěsť o katastrofě té měla v Anglii zdrcující účinek, nicméně rozhodla vláda, že vyšle nové, výdatné posily Wolseleyovi, aby mohl zmocniti se Chartuma a učiniti pořádek. Značný tento pomocný sbor nepůjde však dlouhou cestou po Nilu z Kahýry, nýbrž ze Suakima od Rudého moře k Berberu. Po ten čas, než dojdou posily, bude míti Wolseley nesnadnou úlohu uhájiti se proti četným nepřátelům. Jiný oddíl výpravy Wolseleyovy, jenž pod velením gen. Earla nastoupil cestu po Nilu, svedl (11. ún.) za čtvrtými proudy u ostrova Dalky krvavou bitku se Sudanci, kteří obsadili skaliska nad Nilem. Angličané zvítězili, ale želí ztráty velitele Earla i plukovníka Eyrea, kteří v boji padli.

S válčením anglickým souvislou a do jisté míry překvapující událostí jest *obsazení Assabu a Massuahu od Italů.* Jsou to (zejmena Massuah) hlavní přístavy na africkém pobřeží Rudého moře. Třetí, (severně od Massuahu), jest Suakim, kamž míří druhá výprava italská. Italský ministr války má kromě toho pohotově 15.000 mužů, kteří každé chvíle mohou býti vypraveni za moře. Pobřeží, jež Italie pod titulem okkupace má zabrati, sahá od zátoky Assabské až k Suakimu a táhne se okrouhlým číslem 900 kilometrů podle Rudého moře. Zabrání jeho provádí se ve shodě s Anglií.

R. 1885. Čís. 4.

OSVĚTA

Listy z ruské vesnice.

Píše

H. Jaroš.

III. Mir.

zimě r. 188* scházíval jsem se pravidelně s mladým Angličanem, jenž nedávno teprv přijel na Rus přímo z Oxfordské university. Master M., ač člověk poměrně ještě velmi mladý, byl Angličanem od kosti. Vyšlapoval hřmotně, v kolenou nohy neohýbaje, jeho krční obratle znaly toliko pohyb v pravo a v levo, nikdy ale v před ni v zad. Jeho chování bylo sice uhlazené, ale nenucené, při tom však byl společníkem z míry příjemným.

Ačkoli jsme hned v první večer poznali v sobě politické protichůdce — pan M. div nezbožňoval markýze Salisburya a nenalézal slov na odsouzení Gladstonovy demokratické politiky, v čemž já jako Slovan nikterakž ovšem s ním nemohl souhlasiti — přece rozešli jsme se jako dobří známí. Mně líbila se při něm nejvíce jeho hrdosť národní, která nedopouštěla možnosti, aby kdokoli na světě mohl v čemkoli překonati Anglii.

Jeho hrdosť národní byla tím nápadnější, že třetí náš společník Vasilij Grigorovič, sekretář kollegiátního smírčího soudu, ruský liberál, byl hotov div ne v tu chvíli svléci se sebe Rusa a obleci se v uniformu kteréhokoli národa západoevropského. O nás Češích mluvil s úctou, ovšem ne proto, že jsme Slované, nýbrž protože prý jsme skrz naskrz prosáklí německou kulturou, při kteréžto pokloně mně nezbývalo bohužel leč pokrčiti ramenoma. Netřeba dokládati, že Vasilij Grigorovič nenáviděl slavjanofilů. Pan M. málo dosud obeznalý v intimných — jak sám se vyjadřoval — záležitostech slovanských, dal si vysvětliti původ a rozdíl mezi ruskými slavjanofily a západníky, a vyslechnuv Hegelovu theorii „weltgeistu“, jež přisuzuje Němcům na věčné časy nerušené a nerozdílné držení duševní nadvlády nad celým světem, zvolal: „Němcům? Nikdy!“

„Co vy, pane M. —“ obrátil se k němu udivený Vasilij Grigorovič. „I vy chcete býti slavjanofilem?“

„To to,“ — usmál se pan M. — „Duševní nadvláda nad světem náleží nám, Angličanům.“

Jak praveno: hrdý, celý patriot, a proto se mně líbil. Z Anglie si přivezl pan M. dosti smutné pojmy o Rusku. To sice věděl, že je špatný vtip, tvrdíli se o Rusech, jako by po Lukullovském obědě místo zákusky jedli lojové svíčky, ale hlavu měl plnou ruských emissarů, kteří s celými vozy rublů jezdí po Balkáně, po Uhrách i — a to vlastně ho nejvíce nepokojilo — také po Indii. Zastal jsem ho kdysi nad mapou střední Asie, kde měřil nejkratší cestu z ruské Fergany přes Pamír do anglického Kašmíru, a bez žertu se hrozil toho kratičkého prostranství, jež na mapě dělí državu ruskou od anglické, neznamenaje ovšem, že po těch horách, které rozměřoval, nekráčela bez pochyby od stvoření světa ještě ani jediná noha lidská.

Ale jakkoli v Rusku viděl úhlavního nepřítele moci a slávy anglické, přátelil se s ním dosti rychle. Líbilo se mu, že ve společnosti všude se setkával s Rusy mluvícími sběhle po anglicku; rozhodně pak se mu zalíbily podzimní štvanice na vlky a lišky, při nichž se ukázal náruživým sportsmanem.

Sedíme kdysi opět pohromadě a poněvadž nemáme o čem mluviti, klábosíme o politice. On hájí svých lordů, a já, aby řeč nestála, opponuji.

„Hleďte, vždyť vy jste nedůsledným,“ vytknul mně mezi řečí pan M. „Rusko velebíte a v Anglii popíráte přednosť straně, která je v Rusku vládnoucí. Vždyť Rusko je čistě aristokratický stát. Ministři, generálové, učenci, umělci — samý šlechtic.“

Usmál jsem se bezděky jeho logice. „Vaše poslední věta jest pravdiva,“ — míním na to — „ale váš úsudek jest nesprávný. Ti pánové, jež jste vyjmenoval, nejsou proto ministry a generály, že byli šlechtici, nýbrž naopak proto jsou šlechtici, že se stali ministry, generály, umělci a učenci. V Rusku každý úřad, každá hodnosť dává osobní, někdy i dědičné šlechtictví, ale Rusko samo je stát ryze demokratický.“

„Nu, dejme tomu,“ povoluje přítel Angličan, „ale povězte mně, čím a kde se jeví demokratický duch Ruska?“

„Ruský demokratismus jeví se na vsi, a sice zřízením selských obcí. Povážíteli pak, že obyvatelstvo vesnické s městským řemeslnictvem a kupectvem, které se ve spůsobě života neliší praničím od selského obyvatelstva, tvoří 96% obyvatelstva celé říše, musíte uznati, že ráz tak ohromné většiny národa nemůže býti zastíněn ani zvážen zbytkem národa, z něhož na šlechtu dědičnou i osobní připadá jen asi třetina. Zbývá tu sice vždy ještě dobrý milion různých šlechticů, ale z nich nemá veliká většina nijakého významu pro povšechný ráz národa; neboť jen ti z nich se těší jakémusi vlivu na národ, kteří vládnou pozemky, tedy poměščíci, velkostatkáři. Všech velkostatkářů jest na Rusi okolo sta tisíc (jsou však mezi nimi nyní i kupci, ba i mužíci). Ale ani těchto šlechticů nelze srovnávati se šlechtou západoevropskou. Skutečných aristokratických rodin na Rusi tisíc neshledáte. Je to těch několik bohatých rodů, jimž prostředky dovolují chováním a zařízením domácnosti

nápodobiti anglické lordy, ale hlouběji aristokratismus jejich nesahá. V jich žilách proudí zrovna tak červená krev, jako v žilách kteréhokoli mužíka nebo ruského kupce, a zapomeneli se který z nich, vyhledne na vás zpod anglické masky ruský mužík."

Pan M. vypravoval mně na to o jakémsi statkáři, jenž při stole, pokrytém stříbrem a šlechtickými korunami, sám pil jemné francouzské víno, a ostatní podřízené členy domácnosti napájel bessarabskou břečkou.

„Tomu se nedivte," řku já. „Může býti, že kolébka vašeho hostitele stála v některé selské jizbě. Ruská šlechta netvoří uzavřené kasty; naopak mezi šlechtou a prostým národem panuje tu neustálé proudění, jež nedává vzniku charakteristickým známkám té či oné třídy obyvatelstva. Sám car Petr I., tvůrce ruské šlechty, byl ženat s prostou dívkou z lidu, která po smrti velikého reformátora seděla pode jmenem Kateřiny I. i na ruském trůně. Šlechtický titul jest na Rusi jen slovem, ničím více. Najdete zde knížata v mužickém tulupě a mužíky v moderním kočáře s korunou a s livrejovaným služebnictvem."

Uvedl jsem na to několik příkladů. Byl jsem nedávno v Rjazaňské gubernii na statku jistého poměščíka. Před sýpkou stála řada povozů, a mužíci nakládali na ně pšenici. Nese jeden mužík pytel na plecích, chce jej naložiti na vůz; před vozem stojí však jiný mužík, hledí kamsi do polí a překáží prvnímu.

„Ech, kníže, kam zevlujete, varte s cesty!" pobízí ho první mužík a dotekl se ho tak upřímně ramenem, že volky nevolky odskočil o pořádný krok.

„Co pak se vaši mužíci titulují knížata?" ptám se stojícího podle mne pojezdného.

„Ehe," přisvědčuje pojezdný — „on je v skutku kníže, ten s rusou bradou, ale schudlý — kníže Kurakin."

„Jak se dostal do zdejší vsi?"

„Ach, ten rod tu dávno už. Patří k selské obci, vzdělávají sami přidělený jim dílec občiny, žijí po mužicku, tak jako všichni druzí . . . A tu v újezdě," dodal ještě pojezdný po chvilce — „jest několik takových knížat."

„Jakž vaši mužíci, uznávají je za knížata?"

„Uznávají, proč pak ne! Všichni zde vědí, že jsou knížaty, úřady též o tom vědí, také jich uznávají."

„Mají snad přednost v něčem před ostatními mužíky?"

„To nemají, ale říkají jim ‚vy', kdežto druhým mužíkům prostě tykají."

Podotýkám k tomu, že Kurakini patří k nejstarším knížecím dům ruským, a některé větve toho rodu jsou až dosud členy nejšší ruské společnosti.

Před tím ještě setkal jsem se v Krymu s přímým potomkem rikovým, knížetem Zvenigorodským, jenž v hodnosti urjadnika, t. j. kovského policejního dozorce, mně přinášel od ispravníka vyřízení kési žádosti. A v témž Krymu na letohrádku Gurzufském, kde před l stoletím Puškin blouznil o čarovné kráse jižní přírody a pod košatou narou opěval něhu vznešené Jeleny Rajevské, tam na úpatí Ajujagu poznal jsem majetníka tohoto nejpoetičtějšího koutečka jižního

Krymu, skutečného státního radu a několikanásobného milionáře G... ina, který má dnes hodnosť generálskou, je excellencí, má na krku řád Vladimírský a jest dědičným šlechticem, kdežto ještě před třiceti lety byl pouhým nádenníkem při jakési železnici a obstarával nejhrubší práce. I proslulý cukrovarník a velkostatkář Ch . . . je dávno už dědičným, skvěle na šíji i na prsou dekorovaným šlechticem, i neřekli byste, že velmožný tento pán uhlazených mravů, mluvící sběhle po francouzsku, vedoucí v pravdě barský život, byl v mládí chudobným kupeckým mládencem.

Bývalý mužík G . . . in s generálským činem (hodností) a kníže Kurakin v mužické haleně svědčí o tom, v jak blízkém styku nalézají se na Rusi nejvyšší i nejnižší třída společenská, a jak těžko by bylo omeziti jednotlivé stavy určitou hranicí.

Možnoliž za takových okolností stát, mající při 96% mužického obyvatelstva poměrně tak nepatrný počet šlechty, prosté nad to všelikých feudálných pretensí, nazvati jinak leč státem demokratickým?

Ba já šel v tvrzení svém ještě dále. Pan M. div se na mne nepohoršil, když jsem mu při jedné z dalších našich rozmluv řekl, že na Rusi je více republikánů než ve Francii, a více kommunistů, než bylo v Paříži r. 1871. Upřel na mne oči a s přísným výrazem ve tváři pronesl skoro s výčitkou, že bych neměl tak frivolně žertovati, tak zle že to s Ruskem dosud ještě nevypadá, tolik nihilistů že se tu přece nenajde.

Stálo mne mnoho namáhání, než jsem jej přesvědčil, že mně při mém tvrzení nihilisté ani na mysl nepřišli, a ony republikány a kommunisty, o nichž jsem se zmínil, že může nalezti v kterékoliv vesnici při mírumilovné práci za pluhem.

Nazvete snad tvrzení mé paradoxním, aspoň bude se vám zdáti smělou myšlenka hledati republikány ve státě čistě autokratickém, kde car jest jediným představitelem více než 100 milionů lidí: pobuďte však nějakou dobu v Rusku na vesnici, povšimněte si společenských zřízení obce a snad se sami spřátelíte s myšlenkou, že jest cosi republikánského v ruské selské obci, že každá ves jest malinkou, řekněme mikroskopickou republikou.

Že ta republika má nad sebou vrchnosti různých jmen, nevycházející z jejího středu, a že se koří carovi, nic nevadí. Selská republika Andora v Pyreneích také uznává nadvládu jakéhosi španělského biskupa, a maličká republika San Marino v Apenninách podřizuje se soudním výrokům jakéhosi advokáta z Říma, a přec zůstávají republikami. Co pak se týče cara, ten není pro ruského mužíka člověkem, nýbrž čímsi vyšším, nadlidským, jen o znaménko menším než sám bůh.

Bylo na jaře r. 1883, kdy v Ivanovce slavili carskou korunovaci. Večer při illuminaci byl osvětlen též transparent s monogramem cara a carové. Před zářícím transparentem stojí několik mužíků a rozsuzují, co by obraz ten znamenal?

„Carský venzel (monogram) a carská koruna,“ namanul se tu kdosi a vysvětluje mužíkům záhadu.

„Carský venzel! tak vidíme, co to je. Nu pravda: i koruna tu,

i znamení cara báťušky, slovem carský obraz," rozumují zvolna mužíci a za řeči snímají čapky.

„Tak i jest: carský obraz" — opakuje kdosi v tlupě. „Narýsují trojhran a v něm oko — Trojice; a tu koruna i venzel, vše jedno, jako by narýsován byl car."

A jiný mužík šel ještě dále. Padl před transparentem na kolena, poznamenal se křížem a čelem se dotekl země. Druzí mužíci hleděli na něho, a nikdo se nepodivil jeho jednání. Všichni je patrně shledávali přirozeným. „Carský obraz — nu klaň se."

Podle mne stál ispravník. „Pohleďte" — zaklepal mi pak na rameno — „s tímhle lidem chtějí u nás dělati revoluci. Daleko dojdou, neníliž pravda?" usmál se sebevědomě a spokojeně si pohladil rozložitou bradu. Ne neprávem se mluvívá o „posvátné osobě ruského cara;" slovy těmi zcela věrně se tlumočí názor pravoslavného mužíka. To však mimochodem; vraťme se k selské obci.

Byl jakýsi svátek v druhé polovině máje, a Ivanovský kostelík byl nápadně četně navštíven. Zvláště mnoho mužíků se tenkrát sešlo do chrámu. V létě je mužík v církvi vzácným hostem. Svátek nesvátek, jde po práci; jeli svoje, jde po své, neli, najde se v sousedství výdělek. Kostelík v tu dobu je skoro jen pro děvčata, jež se tam chodí ukázat v novém šátku, v nových pentlích nebo dokonce v novém sarafáně. Mužíci mají dnes patrně cosi za lubem, neboť sotva as přišli se jen pomodlit. Když bylo po liturgii, šel jsem ke kontoře, věda, tam že se má záhada rozřeší.

Den byl jasný, horký. Vzduch byl nasycen vůní jasmínu a růží, jichž tisíce stály ve květu. Křoviny a stromy zámeckého parku jen se třpytily svěžím, mladým listím, od něhož jako od krunýře se odrážely sluneční paprsky, marně se snažíce proniknouti v stinné lůno bezpočetných větví a letorostů, na nichž se ubytovalo na sta pernatých pěvců.

Ale ticho bylo v korunách stromů. Ptáci zamlkli za poledního parna; jen vlha zahvízdala chvilkami, a jakýsi nezdara slavík zaštěkal „tykva, kljukva" a opět zamlknul s protáhlým črrr... Okolo kontory bylo však, jak jsem očekával, živo. Nabralo se tu na padesát mužíků; polovina jich stála, seděla a ležela ve stínu pod stromy a křovinami; čekali, až na ně dojde řada. Druhá polovina stála okolo dveří kontory, kde na krylci stál v bílé furážce správec.

„Pomozte vybřednouti z nouze, učiňte milosť, Dmitriji Fomiči!" prosí jeden z mužíků správce. „Budeteli chtíti, však se u vás najde i pro nás práce. I závdavek i starý dluh odpracujeme do posledního groše; jej bohu, odpracujeme."

„Což o práci by nebylo" — odpovídá správec, opíraje se bokem o sloupek, na němž spočívá přístřeší nad krylcem. „Práce u nás nejen pro vás ale pro sto jiných by se našlo. Ale jaká s vámi řeč! Závdavek vezmete, a pak vás shledávej do práce. Když je nouze, hory doly slibujete; a jak je třeba práce, ani jeden se neukážete. Máloli žalob jsem musil podati k smírčímu soudci?"

„To loni bylo, ale letos toho nebude; věřte Mitrij-Fomiči," slibují mužíci.

„Jen pod jednou podmínkou dám závdavek: zaručíli se mir obecnou porukou.“

„Inu, nelzeli jinak, i to možno,“ souhlasí zvolna mužíci. „A co tedy: drva voziti, či co?“

„Drev vám voziti nedám; tu práci jsem vyhradil Ivanovským, a nerozeberouli oni všeho, mají už slíbeno Spasští. Oni potřebují výdělku více než vy. Pro vás najde se jiná práce: štěrk voziti na silnici, vápno do cukrovaru . . .“

Mužíkům se jaksi nelíbí rozhodnutí správcovo. Přestupují s nohy na nohu, nazdvihují čapky a počesávají se za týlem. „Když nelze, nelze,“ prohodil po chvilce jeden, obrácen k tlupě. „Neníli jiného, budeme štěrk voziti,“ dodal pak, obrátiv se opět ke správci.

„Kdy chcete smlouvu podepsati?“

„Možná i zítra. Dnes odpoledne se sejde mir, smluvíme se.“

„Nu dobrá, zítra ať přijde starosta s desátským a s písařem na volostní úřad, tam podepíšeme, a dostanete peníze,“ rozhoduje správec.

Mužíci se uklánějí, nazdvihují čapky a odcházejí loudavým krokem za stálého hovoru.

„Odkud se tu dnes nabralo tolik mužíků?“ ptám se po jich odchodu Dimitrije Fomiče.

„Odkud?“ pousmál se správec „Z celého okolí. Jarní setby ukončili, doma není co dělati, svůj chléb dávno už pojedli; nu hledají práci na příští měsíc, než začne senokos a pak žně.“

„A co vás přimělo, že jste byl k nim tak nedůvěřiv?“ tážu se dále.

„Ach, s těmi musíme býti opatrni, jako vůbec se všemi korunními sedláky. To jsou Prachovští četvertníci. A četvertníci a bývalí koruní jsou nejnespolehlivější pracovníci.“

„Jakým pak to výsadám těší se u vás Ivanovští a Spasští, jimž vyhražujete výnosnější práci?“

„Spasští jsou bývalí nevolníci, půdy mají méně a proto více potřebují pomoci. A Ivanovští ještě víc: ti jsou hotoví podruhové, bezzemci; majíť jen darovaný náděl. Jsou však při tom nejlepší robotníci.“

„A tak!“ přisvědčil jsem na znamení, že to vysvětlení chápu; ale v pradě věděl jsem o málo víc než dříve. Kdo jsou četvertníci a jaký je rozdíl mezi nimi a korunními sedláky? jaký je rozdíl mezi bývalými nevolníky a mužíky s darovaným nádělem?

Jal jsem se tedy sbírati zprávy o sousedních vesnicích, o poměru vlastnictva půdy a poměrné zámožnosti mužíků. Ukázalo se, že poměry ty jsou dosti pestré, a množství půdy, patřící jedné selské rodině, že kolísá od polovice do sta desjatin. [1])

Do zrušení nevolnictva r. 1861 byly na Rusi toliko dva druhy sedláků: svobodní, tak zvaní *koruní sedláci* (hosudarstvennyje) a *nevolníci* (krěpostnyje). Osady sedláků koruních měli dvojí zřízení. Buď vzdělával každý *dvůr* (t. j. každá rodina) svou vlastní, přesně vymezenou

[1]) Ruská desjatina rovná se 1,09 hektaru.

půdu, jejíž rozsáhlosť se měřila *čtvrtěmi*, [1]) a pak se vlastník pozemku nazýval *četvertnik* (čtvrtník) aneb též *jednodvorec*, poněvadž určitá půda náležela jen jednomu dvoru. Aneb veškera půda tvořila společný majetek celé osady a dělila se v několikaletých lhůtách na tolik dílců, kolik mužských duší čítala celá osada, a takových dílců dostalo se v užívání každé rodině tolik, kolik v ní bylo mužských hlav, vzrostlých i dětí. Tento podíl zůstával v držení rodiny či dvora až do nového zas dělení, k němuž se přistupovalo obyčejně po deseti až patnácti letech při všeobecném sčítání obyvatelstva po celé říši, čili při revisi. Stát totiž nevybíral daň z pozemků, nýbrž z hlavy, při čemž podléhaly poplatku toliko hlavy mužské, či po rusku řečeno *revizské duše.* Daň ta, která teprve nyní se odstraňuje a nahražuje daní pozemkovou, nazývala se proto poplatkem z duše čili *podušným*, a vybírala se v určité výši od rodiny po celou řadu let až do nové revise, nehledě na to, změnilli se úmrtími neb porody počet mužských hlav v rodině či nic. A z kolika mužských duší platila která rodina podušné, tolik měla také v držení dílců obecného pozemku. Obce takové měly tedy zřízení podušné. V obcích takových byla půda mnohem spravedlivěji rozdělena mezi jednotlivé sousedy, než v obcích jednodvorských. Následkem toho i vláda i chudší čtvrtníci stále se zasazovali o přechod k soustavě podušné, což se jim v největší části obcí skutečně podařilo ještě do zrušení nevolnictva, tak že do našich dnů zachovalo se poměrně málo obcí jednodvorských.

Sedláci krěpostní, *nevolníci*, své země neměli. Veškera půda, kterou vzdělávali, i s příbytky, ve kterých žili, náležela statkářům, kteří vždy měli na vůli užiti svého nevolníka k jakékoliv práci; mohli ho přestěhovati z jednoho místa na druhé, z jednoho konce Rusi na druhý, nebo dokonce prodati jinému statkáři. Za roboty, konané na panských pozemcích, a na výživu rodiny dovoleno nevolníkům vzdělávati jistou část panských pozemků, které po zrušení nevolnictva přešly pak skoro vesměs — ovšem za určité výkupné — ve vlastnictví nových svobodných obcí.

Obce se soustavou podušnou byly pak vzorem při zřizování nových dědin. Všechny selské obce, vzniklé na pozemcích druhdy statkářských, založeny byly na soustavě podušné, ačkoli jim zůstalo vyhrazeno právo půdu, kdykoli se jim zlíbí, rozděliti mezi jednotlivé dvory a přejíti takovým způsobem k soustavě jednodvorské. V některých krajinách mužíci práva toho prý užili, mně však se neudálo poznati blíže některou takovou obec a příčiny toho přechodu. Sedláci únorovým úkazem Alexandra II. osvobození stali se ihned vlastníky postoupené jim půdy a byli ve všech právech i povinnostech srovnáni s bývalými sedláky korunními, tak že nyní už není nijakého právního rozdílu mezi ruskými sedláky, ať již bývalými korunními či nevolnými. Jest však značný rozdíl v rozsáhlosti pozemků, nalézajících se v držení té oné obce.

---

[1]) *Četverť* (čtvrť) byla v různých osadách rozličné velikosti. Někde nepřevyšovala nynějších dvou desjatin, jinde objímala 5 až 9 desjatin. Jednotlivé dvory měli v držení různý počet čtvrtí, tak že půda v obcích takových byla rozdělena velmi nestejně.

Nynější Kurská gubernie dlouho byla pomezní částí Moskevského carstva, dělíc je od jihoruského „divokého pole," t. j. od maloruských, lidu prázdných stepí, po nichž se proháněly ob čas jen hordy Krymských Tatarů, činících nájezdy na Rusko. Tam, do nynější Kurské gubernie, uchylovaly se různé osobnosti, zejmena „bojarské děti," jež se neuměly spřáteliti s Moskevskými řády; tam vysíláni byli jako nyní na Sibiř káranci, a ještě Petr Veliký z trestu usazoval v jižní části gubernie rozkolníky, jichž potomci, věrní víře praotců, žijí dosud ve mnohých újezdech.

Pusté půdy bylo zde dostatek, a proto mohli noví osadníci zabrati země tolik, kolik mohli vzdělati. Vznikaly porůznu dvory jednodvorců, kupily se ponenáhlu v celé osady s neohraničeným množstvím pozemků. Když byla v minulém století zlomena moc Krymského chánstva a když ruské hranice posunuly se až na Černomorské pobřeží, nabyla Kurská krajina již významu vnitřní gubernie, a o její nezabrané potud pozemky počali se děliti různí páni. Mezi osadami jednodvorců vznikly velkostatky, na ně přestěhováni nevolníci z nitra Rusi, a tvar nové gubernie ustálen. Půda, zaujatá prvními osadníky kraje — různými uprchlíky, káranci, deportovanými rozkolníky — zůstala ovšem i nadále jejich majetkem i stala se základem přečetných obcí jednodvorských. Osady ty zabraly tolik pozemků, že i nyní, kdy se obyvatelstvo jejich mnohokráte rozmnožilo, připadá v nich na každou mužskou duši průměrně pět desjatin půdy a na jednu rodinu či na dvůr v obcích se zřízením podušným průměrně 12 desjatin, kterýžto průměr u jednodvorců stoupá na 15 desjatin. [1])

Dvanáct až patnáct desjatin veleúrodné černozemné půdy, kde kyprá ornice sahá až na metr hloubky, může již býti pokládáno za dostatečné zřídlo výživy selské rodiny. S jinými poměry shledáváme se však u bývalých nevolníků.

Výtečná jakost pozemků v Kurské gubernii, rychle stoupající jich cena a nevysoké výkupné, ustanovené vládou pro kurskou gubernii způsobily zcela přirozeně, že statkáři při provádění emancipace nevolníků snažili se postoupiti novým selským obcím *co možná nejméně půdy*. Státem určená maximální norma *tři desjatin* země na revizskou duši nebyla skutečně ve zdejším okolí nikde překročena. Avšak tři desjatiny země na duši byl poměščík povinen odstoupiti svým bývalým poddaným jen v tom případě, když užívali tolika pozemků již za nevolnictva. Vzdělávalili před osvobozením půdy méně, mohl jim poměščík odstoupiti nyní také jen tolik země, kolik jí vzdělávali po tu dobu.

Takových případů bylo ovšem pořídku; zpravidla nevolníci měli před emancipací v držení více než tři desjatiny na duši, a přebytek ten byl jim nyní odňat, proti čemuž nikdo nemohl ničeho namítati, neboť jednání takové bylo zákonem oprávněno.

Ale v témž zákoně našla se ještě zadní dvířka, kterými se podařilo mnohému statkáři ujíti nemilému stenčení statku. V emancipačním úkaze jest totiž ustanovení, že statkář obdrží výkupné toliko za tři

---

[1]) Cifry ty platí ovšem pro okolí Ivanovky; v druhých újezdech jsou snad trochu jiné.

čtvrtiny odstoupené mužíkům půdy, jedné čtvrtiny pak že se musí zříci bez náhrady. A pro případ, že by sedláci nechtěli vykoupiti doposud jimi vzdělávané panské půdy, a tím tedy dobrovolně se zříkali vyhrazeného jim práva na 3 desjatiny, že statkář jim musí odstoupiti zcela darmo po $^3/_4$ desjatiny na revizskou duši, počítaje v to i pozemek, na němž stojí selské dvory s humny a zahradami.

Tohoto odstavce emancipačního zákona chopili se četní statkáři. Našly se prodajné duše, které za dobrý peníz šířily po vesnicích pověsť, že výkup jest toliko léčka, na kterou by páni rádi chytili mužíky, aby si je zavázali k dlouholeté dani — že i bez výkupu budou poměščíci mocí carského úkazu donuceni po nějaké době odevzdati všechnu k tomu určenou zemi mužíkům, kteří takovým spůsobem přijdou k pozemkům zcela darmo.

A bohužel mužíci sedli na lep až příliš často. Přijel na ves vládní komisař s mirovým prostředníkem (t. j. členem místní šlechty, ustanoveným k tomu, aby byl při odměřování země mužíkům a při dohodování o výkup prostředníkem mezi bývalým pánem a novou obcí), a mužíci vybídnuti, aby podepsali smlouvu o výkup. Mužíci odepřeli. Domlouvá jim vládní komisař, domlouvá prostředník mirový, aby se chopili oběma rukama země carskou milostí jim nabízené, ale mužíci stojí na svém: že za výkup země, nechtějí. Komisi nezbývá jiného, leč provesti odstavec zákona, určený pro případ, že by mužíci nepřistoupili na výkup, a selské obci odměřuje se od panské půdy *darovaný náděl*, kopají se mezníky, protokol se stvrzuje podpisy a pečetmi a — mužíci jsou ožebračeni, ač nejhumánnější zákon XIX. století proveden v největší správnosti.

Nemám zde na vsi po ruce statistických dat, abych pověděl, jak četné byly případy „darovaného náděla“ po celé Rusi. V okolí Ivanovky z 11758 revizských duší, jež při emancipaci obdržely zemi, spokojilo se darovaným nádělem 957 duší, tedy celých 8 procent. Kdežto rozumnější mužíci obdrželi celý náděl, a mají nyní na duši po $2^1/_2$ desj., a na dvůr průměrně po 6 desjatinách, dostává se sedlákům na darovaném náděle na duši jen $^3/_4$, a na dvůr průměrně jen 2 desj. pozemků.[1])

Seznámiv se s hospodářskými poměry zdejších i okolních mužíků,

---

[1]) Pro úplnosť tohoto přehledu sluší ještě dodati, že jsou na Rusi také mužíci, jimž se při osvobození nedostalo ani jedné pídě země. Za nevolnictva všechna obsluha poměščických domů, ba i personál kancelářský v hospodářských písárnách záležely z nevolníků. Poněvadž pak dle slov zákona zemí mohli býti poděleni jenom ti nevolníci, kteří se v době osvobození zanášeli skutečně zemědělstvím a byli v držení jakési části půdy, byli při udílení země pominuty celé ty legie komorníků, lokajů, vrátných, bufetčíků, kuchařů, kuchtíků, cukrářů, pekařů, kočích, rejtarů, podkoních, lesníků, myslivců, sokolníků, psovodů, rybářů, sadařů, zahradníků, písařů, hudebníků, zpěváků a jiných a jiných osob různých názvů a zaměstnání, které náležely do počtu domácí čeledi a po rusku zváni jsou *dvorovými*. Po emancipaci vřaděni sice též oni k té či oné selské obci, předepsána jim jako druhým mužíkům daň z hlavy, ale dílu v obecném pozemku nemají. Většina z nich zůstala i po emancipaci ve službě statkářů, menší část se obrátila na řemesla, anebo se živí nádennickou prací při velkostatcích. Mezi nevolníky bylo dvorových 5 až 8 procent.

spřátelil jsem se s názory Dimitrije Fomiče na udílení práce a výdělku okolním sedlákům. Pochopil jsem, proč Prachovští čtvertníci zasluhují méně pomoci než Spasští bývalí nevolníci, aneb dokonce Ivanovští s darovaným nádělem. I to jsem pochopil, proč Prachovští tak ztuha oddělávají vzaté závdavky. Dostatek vlastních pozemků činí je méně závislými od souseda velkostatkáře, a proto málo dbají, aby správným plněním učiněných závazků zabezpečili sobě jeho přízeň, bez kteréž sotva by se obešli špatně osudem obmyšlení Ivanovští a Spasští mužíci.

Jedno mi však nešlo do hlavy: Cože Ivanovští tak prohloupili? Ptejte se tu po okolí na mnoho verst, a všude uslyšíte chválu jejich. Ispravník je s nimi spokojen, přistav dost nemůže si jich nachváliti, Ivanovští oráči, tesaři, zedníci prosluli po okolí, za nevěstami přicházejí do Ivanovky až z cizích volostí, a přece prohloupili při emancipaci.

Smluvil jsem se o nich kdysi se Sergějem Vjačeslavičem, s nímž jsem se náhodou sešel na B . . . . ském nádraží. Sergěj Vjačeslavič je původu českého. Jeho otec Vácslav M . . ský přestěhoval se na Rus r. 1848, přijal pravoslaví, ruské poddanství a oženil se s Ruskou. Syn jeho Sergěj česky neumí, rád však mluví o svém českém původu, byl i v Čechách navštívit otcových příbuzných, a při té příležitosti prohlížel si některé velkostatky české, požívající i na Rusi chvalné pověsti. Je sám totiž, jako otec jeho, agronomem. Ještě však více než velkostatky překvapili ho čeští rolníci. S pravým udivením vypravoval mně, jak přijel do jakési vesnice v Roudnicku a tam stanul s otevřenými ústy, když mu jeho průvodčí ukazoval „české mužíky.“

„Strávil jsem tam dva dni, jichž nezapomenu. Tam jsem se naučil zpívati ‚Hej Slované‘ a ‚Kde domov můj.‘ — Vidíte, já jsem přece také ještě kus Čecha,“ připojil usmívaje se a naléval do poháru brunátné víno z Krymské Masandry.

„A neníliž pravda, vás překvapil rozdíl mezi naším českým sedlákem a ruským, na příklad Ivanovským mužíkem?“ obrátil se opět ke mně celou tváří a prohodiv: „Za vaše zdraví!“ vyprázdnil sklenku.

„Máte pravdu,“ přisvědčuji mu, „rozdíl nehorázný. Nesmíte však zapomenouti, že s takovými rolníky, jako v Roudnicku, nesetkáte se ani v Čechách všude. A pak — kdo je vlastně vinen trudnými poměry Ivanovských?“

Sergěj Vjačeslavič držel oběma rukama tenkou nožku vyprázdněného poháru a hleděl upřeně na dno sklenky, po němž se přelévalo několik kapek vína. Pak svraštil čelo, nachmuřil brvy, a nevypouštěje z rukou sklenky, obrátil se bystrým pohybem hlavy ke mně.

„Kdo je vinen?“ opakoval má slova. „Víteli, že vinen je vlastně můj otec? Ano můj otec —“ potvrdil ještě jednou, vida bez pochyby na mé tváři, že tvrzení jeho zdá se mi pochybným. „On byl v Ivanovce správcem v letech šedesátých, a za něho byla prohlášena svoboda. Otce to hnětlo do smrti, a já vím, že vzpomínka na Ivanovku mu ztrpčila poslední okamžik života.“

Sergěj Vjačeslavič vypil opět pohár masandrijského a pokračoval: „Vy jste slyšel o Petru Viktoroviči? Dávno ho měli na Sibiř —! On byl tehda vrchním ředitelem Ivanovských statků, a on tehda přemluvil otce, aby hleděl mužíky ostaviti na darovaném náděle, i naučil ho,

jak má věc provesti. Namluvil mu, že jinak hospodářství na velkostatku bude nemožno, a mužíkům že vše jedno: propijou darovaný náděl, jako by propili plný náděl. Mužici lehko se dali přemluviti, když uslyšeli, nezavážouli se k placení výkupu, že za nedlouho tak jako tak dostane se jim vší země zcela darmo. Představte si však úžas mého otce, když nedlouho před konečným rozdělením půdy přijel sám poměščík Pavel Borisovič, otec nynějšího statkáře, a nechtěl ničeho slyšeti o darovaném náděle. Petr Viktorovič zařídil vše bez jeho vědomí. Pavel Borisovič svolal celou obec k zámku, a tu se jal sedlákům domlouvati, aby přistoupili na výkup, jinak že se země nedomohou. Mužíci ale jen mrkli druh na druha, jako by řekli: ‚Aha, známe se!‘ Každé slovo Pavla Borisoviče bylo olejem do jejich ohně. Ani slyšeti nechtěli o výkupu. Pavel Borisovič vida, že ničeho s nimi nesvede, plivnul, poslal mužíky na horoucí skálu, a sám odejel do ciziny. Tak zůstali seděti na darovaném náděle.“

„A vzdor tomu“ — snažil jsem se utěšiti rozhorčeného Sergěje Vjačeslaviče — „vede se jim nyní lépe než jejich bohatěji nadaným sousedům. Za nedostatek půdy nalézají náhradu v rozumném velkostatkáři, v stálém zaměstnání na jeho pozemcích a v průmyslových závodech.“ —

Večerem téhož dne, kdy Prachovští čtvrtníci se smlouvali u kontory o závdavek, zašel ke mně Dmitrij Fomič, nechcili jíti s ním? Že jde do vsi na *schodku.* „Mir řeší obecní záležitosti.“

„S radostí,“ pravím. „Pojďme!“

„Však vezměte s sebou hůl.“

„Což nás tam bíti budou?“

„To ne“ — usmál se správec. „To jen proto, abyste se měl čím oháněti proti psům.“

Psů opravdu bylo na ulici tolik a vítali nás ze všech stran s takým štěkotem, že jsme nestačili jim hroziti holemi. Jiné neštěstí se nestalo. Prošli jsme krátkou ulicí, obešli příkopem obehnaný hřbitov, na němž mezi hrubě otesanými kříži se páslo několik telat a spoutaná kobyla se hříbětem, a přišli jsme na *výhon*, t. j. na dosti rozsáhlé prostranství, na něž se vyhání dobytek, neženeli se na pastvu. Část výhonu byla zastavena větrnými mlýny, jichž rozedraná křídla trčela nehybně ve prohřátém, bledě fialovém vzduchu. Mezi větráky se toulalo několik telat, marně hledajících travičku, za niž by mohla zachytiti drsným, masitým jazykem. Na druhém konci výhonu stála roubená chata o šesti oknech, uprostřed schůdky s krytým loubím ve dvě stejné poloviny rozdělená. Tři okna na pravo náležejí školní světnici, druhá tři na levo obecní kanceláři, při níž umistěna i šatlava. Před chatou byl zástup lidu, většinou mužíků; byly tu však i ženy. Stáli, seděli a leželi ve větších a menších skupinách a vedli živý hovor. Když jsme přišli na několik kroků, vstali všichni a mnozí sňali čapky.

„Zdrávstvujte!“ — pozdravuje Dimitrij Fomič, přistoupiv ke skupině mužíků — „nu což, dohodli jste se?“

„Zdraví želáme!“ odpovídají mužíci na pozdravení. „Dohodli, ale ne zcela.“

„Ráčíte zajíti v jizbu?“ ptá se obecní písař v černé soukenné

čepici se zlomeným štítkem, v cajkovém kabátě německého střihu (s knoflíky) a valně už ošumělých kalhotách, zastrčených za holínky krátkých bot. Mužíci byli po většině v ruských košilích, přepásaných na bedrách červenými kušaky a vypuštěných přes široké spodky z režného plátna; někteří ve vysokých, dehtem mazaných botách, většina v láptích. Starosta a desátští s mosaznými plíšky na prsou, byli ve svitách, dlouhých to halenách z domácího sukna, sepjatých jen opaskem.

„Ne, do jizby nepůjdeme," odpovídá správec na dotaz písařův. „Zde příjemněji. — Tak povězte, na čem jste se pozastavili?" obrací se Dmitrij Fomič k mužíkům, kteří nás již obstoupili širokým kruhem.

„Gríveníček (deset kopejek) kdy byste přidal, Mitrij-Fomiči" — ozval se za našimi zády chraplavý hlas mužíka — „a to, jej bohu, málo dáváte. Vloni jsme vozili za čtyři s poltinou" (čtyři a půl ruble).

„Pravda, Mitrij-Fomiči, přidejte, tak po božsku bude," zvolal kdosi z opačné strany.

A zatím, co se správec obracel, hledaje mluvčího, ozval se s boku nový hlas: „Vidíš, ovsu jak naskočilo. A bez ovsa nelze. Kupovati musíme. Celý výdělek jen na oves padne."

„Učiň milosť, my i tak béřeme práci lacino." „Voziti daleko." — „A cesta jaká! Nic nenaložíš; desetkrát abys jel do lesa pro sáh dříví," hučely tu různé hlasy. Ze všech stran znělo „gríveníček," při tom kruh kolem nás úžil se víc a více, až jsme stáli všichni v jednom zástupě.

Správec se otáčel už jen na podpatku a usmívaje se vyslýchal různé hlasy. Pak se rozkřikl, chtěje potlačiti další hovor: „Vy byste toho napovídali!" a obraceje se k staršinovi, zvolal: „Což ty stojíš jako balvan a ani nemukáš. Já ti přec jasně vyložil, že víc nedám, a nechceteli, Prachovští budou voziti za čtyři ruble a ne za čtyři s gríveníkem, jako vám nabízím. I tak činím pro vás více než pro jiné. Sami vidíte, jaký rok máme letos!"

Starosta chtěl říci, jako že vyřizoval, co mu přikázáno, ale zas již odpovídala celá tlupa. Opět slyšeti slova: „Učiň milosť!" — „Udělej po božsku!" — „Přidej gríveník."

„To je tak!" zvolal opět správec: „Chcete voziti vy, nebo přenechám druhým? A cena je pevná. Jinak nelze!"

„Tak což, rebjata?" — křiknul starosta, nazvednuv hlavu a hledaje v zástupu kohosi očima. S druhého konce tlupy kývnula svraštělá hlava s dlouhou šedivou bradou. Starosta se obrátil opět ke správci: „Nebudeli jinak možno, uvolili bychom se. Ale dejte aspoň moharyč (spropitné) — dvě vědérka."

Dmitrij Fomič se usmál. „Nu buďsi. Vědro vodky dám; smluveno?"

„Dvě, dvě!" zavznělo ze všech stran.

„Eh, vzal vás kozel; tedy dvě. Nu smluveno?"

Tlupa zahučela na znamení souhlasu, z obecného hluku vynikala slova „ladno!" „charašo!" a zástup se počal rozstoupati.

„A vodku" — ozval se opět starosta měkkým, co nejvlídnějším hlasem — „kdy přikážete vydati?"

„Třeba hned. Vaše schůzka je skončena?" ptá se správec starosty, kráčeje už po výhoně zpět ke dvoru. Mir v patách za námi.

„My už do vašeho příchodu vše uspořádali.“

„O čem se jednalo?“

„Ech, tu z volosti poslali přípis, že báťuška car slevuje nedoplatky, co se jich nabralo do korunovace. Za naší obcí se však nedoplatků nečítá. Všechno jsme odvedli, i podzimní dávku, i jarní celou. Však víte, vždyť jsme u vás brali peníze.“

„Tak vida, jaké neštěstí,“ — směje se správec — „slevují nedoplatky, a vy jste všechno zaplatili.“

„Ba opravdu k zlosti. My tu všechno do poslední kopejky — pořádek vzorný. A za Prachovskou obcí se čítá nedoplatků na 2000 celkových (rublů) a v celé volosti do deseti tisíc bude.“

„A více o ničem jste nejednali?“

„Pak jsme o Nikolkovi rozhodli.“

„Nu?“

„Na Sibiř!“ odpovídá starosta lhostejným hlasem. „Není možná s ním vydržeti. Co kde, vše propije; nač přijde, ukradne; daně neplatí, obec za něho povinnosti odvádí; a Vaskovu kobylu on odvedl. Viděli ho Pokrovští mužíci tu noc za Pustošskou jednotou s cizím koněm. Tedy jsme rozhodli poslati ho na Sibiř. Jinak pokoje od něho nebude.“

Za řeči došli jsme k panské kontoře, a tam za večerního chládku zapíjel mir celodenní sváteční trudy slíbeným nádavkem dvou věder vodky.

Dimitrij Fomič mě pozval, abych s ním vypil sklenku čaje. Před jeho bytem na balkoně bzučel už dávno samovar.

„Jak se vám líbilo na vsi?“ optal se mne cestou na balkon.

„Ničevo — zajímavo. Ale prosím vás,“ ptám se správce, sedaje na rákosovou židli a bera z jeho ruky sklenici čaje, „co vám to vypravoval starosta o Nikolkovi? Snad ho nemíní opravdu poslati na Sibiř?“

„Jakž ne opravdu!“ odpovídá správec, odliv část čaje ze sklenky na mističku, opřel loket pravé ruky o stůl, a drže misku na třech vzpřímených prstech, srká z ní horký čaj. „Na Sibiř! Kamž jinam s ním?“

„A Nikolka se nemůže odvolati z rozsudku miru?“

„Jakéž odvolání! Obec ho nechce ve svém středu trpěti, a kdo ji může nutiti, aby chovala u sebe zloděje? Jiná obec ho také nepřijme, a bez obce zůstati nemůže. Zbývá pro něho jediné místo — Sibiř.“

„Vida, jakou mocí vládne mir!“

„Mir, to je vám svrchovaný pán na vsi. Tu mu nemá nikdo co poroučeti. Republika — hotová republika,“ opakuje Dmitrij Fomič, přilévaje čaje na misku a přikusuje po kousku cukru.

„Nepřichází při své svrchovanosti ve spor s politickými úřady?“

„Zřídka. Náš mužík plní své povinnosti a do politiky se nemíchá —“ Dmitrij Fomič chtěl ještě něco podotknouti, pootevřel již rty, ale nepromluvil. Mistička, jež stále se kroužila nad vzpřímenými jeho prsty, stanula, oči vzplály mu vlažným, něžným leskem, upřely se kamsi v neurčité šero, svobodná levá ruka se pomalu zdvíhala, ukazováček se vzpřímil a zaměřil ke skupině křovin před balkonem. Tak

vytrval správec několik sekund, pak trhnuv hlavou pohleděl na mne a prohodil: „Slyšíte?“

Bylo již šero. Západní polovina nebe byla barvy bledě oranžové, jen nad obzorem, kde zapadlo slunce, sálala ještě rozplaveným zlatem. Východní polovina byla už zastřena fialovou mlhou. Zvolna se chvějící větévky na vrcholcích stromů rýsovaly se černými silhuetami na jasném ještě pozadí oblohy. Ale pod keři a mezi větvemi stromů zhoustla již tma do černa. Chvilkami zavanul větřík a zanášel skrze řídké pruty loubince a kozího listu proudy akáciové vůně na balkon. Kdesi daleko se ozval hluboký bzukot, jenž se zvolna blíží, a před balkonem se nese plavným, volným letem veliký nosorožec nebo samička roháčova — v temnu nerozeznáš; ale náhle se bzukot přerývá a v listí loubince slyšeti šust. Brouk vrazil na větévku, jíž nespozoroval v šeru a upadl mezi listí, po němž se nemotorně škrábe vzhůru. Daleko pod oblohou, jež se zdvihla do nekonečné výše, proplul nad námi tiše bez šumu krkavec a hned za ním druhý; vracejí se patrně z celodenní potulky na nocleh. Kdesi v koruně stromu čiriká ospalé ptáče. Od kontory zaléhá k nám neurčitý, dušený hovor mužíků, dopíjejících svůj moharyč. A v té večerní tiši zavzněly čisté, zvonivé tóny, jako když udeří na tenkou kovovou desku pružnou paličkou, zavzněly desetkrát hbitě za sebou, pak přešly ve křepelčí daktyl, jednou, dvakrát — a zanikly. Ty tóny zaslechl Dimitrij Fomič, celý zamlknul a upozornil na ně i mne.

„Slyším“ — odpovídám k jeho otázce. „Slavík.“

„Ale jaký chlapík!“ vypravil nyní ze sebe správec spolu s hlubokým povzdechem, jejž byl dlouho zdržoval v prsou. Po osmahlé jeho tváři rozlil se blahý úsměv, a ruka s mističkou pomalu se zase blížila k ústům. „Moloděc; po křepelce tluče.“

Sotva že vyslovil chválu, když slavík znova se ozval. Tentokrát zavzněl táhlý, měkký hvízdot, několikrát se opakoval a zakončil krátkým řehotem. Dmitrij Fomič jedva dýchaje poznamenává: „Koňům hvízdá na vodopoj. Přeletavá kukačka.“

Pohleděl jsem tázavě na správce.

„Zrovna tak řehtá kukačka v letu.“

A slavík za nastalého soumraku koncertoval dále. Tu zakvakal žabkou rosičkou, tu zaklokotal, zahvízdal, tu zatloukl a náhle zašipěl jako kočka, když s rozježeným chvostem a shrbeným hřbetem se vrhá na psa, jenž se právě chystal uchvátiti ji. Správec byl u vytržení a dlouho by byl ještě naslouchal slavičím rokotům, kdy by se z keře u samého balkonu nebyl ozval soupeř našeho koncertisty, jenž spustil profánní „tykva — tykva — črrr . . .“

„Eh ty vrabče pohanský, co nemlčíš!“ rozhorlil se zcela opravdově, vytržen ze svého okouzlení. „Hleďte, také slavík, a jaký to rozdíl!“

„Já zde slyšel ku podivu málo dobrých pěvců slavíků, a přece Kurští slavíci jsou proslulí po celé Rusi. Co to? vymizeli, jako mizí dobří zpěváci v lidu zdejším?“

„Mizí, je pravda,“ vysvětluje Dmitrij Fomič; „dobří zpěváci mizí. Slyšeti u nás nyní slavíka, který by rokotal deset kolen (melodií), je vzácnosť; a byli tu slavíci — sám pamatuji ze svého dětství — kteří tloukli patnáct kolen, a když který zarokotal, jako když zabrouká hrom

v dalekých oblacích; zrovna vám zazvoní o ucho každý rokot. Ale mistry zpěváky schytali, mladí nemají od koho se učiti a čirikají po vrabcích. Hleďte, kdy by nám zde obstál tento slavík, přes rok bude plný sad výborných pěvců. Přiučí se od něho. Ale neobstojí; kdež pak!"

„Proč myslíte, že neobstojí?"

„Chytne ho někdo. Slavík je nejhloupější pták. Položte mu červíka pod keř, kde sedá, aby ho spozoroval. Sletí s větve, a vezměte si ho — tak, třebas prostě rukou."

„Což tu jsou tak velicí milovníci slavíků?"

„Jsou zde milovníci, kteří dají desítku za vyškoleného pěvce. Ba, co mluvím, desítku; chceteli, já vám povím: V Bělgorodě je kupec, jenž drží traktír. On má slavíka, za kterého mu dávali dvě stě rublů, a neprodal. ‚A kdy byste dávali pět set, nedám ho,' odmítal kupce. A víte proč? Ten slavík mu přináší značný důchod. K vůli němu je šenkovna celý den plna. Kupci celé hodiny tam prosedí, jen aby ho slyšeli zatlouci. A já řku — zaposlouchati se můžete. Jej bohu, taková rozkoš!"

Bylo již k půlnoci, když jsem odcházel od Dmitrije Fomiče, a slavičí serenáda trvala dále. Platila růžím, jež s vysokých keřů před zámkem dýchaly čajovou vůni v teplý vlažný vzduch? či snad jiskrné hvězdě kozičce, která právě vyhledla nad černým pruhem lesa na východě a přelévá se v soumraku letní noci z jedné duhové barvy do druhé? Tam na východě, nad nímž tak vesele mrká kozička v souhvězdí vozataje, leží Sibiř, a tam tedy vysílá Ivanovský mir Nikolku. Obec zbavuje se deportací ničemného spoluobčana. „Selská republika," napadla mi slova Dmitrije Fomiče; „mir je na vsi svrchovaným pánem."

A opravdu, čím dále pozoruji tuto výhradně ruskou instituci selského miru, tím více se přesvědčuji o pravdě slov správcových.

Ruská selská obec je skutečná *obec* v doslovném smyslu. Jednotlivých sedláků, mužíků na Rusi není; jsou jen členové selských obcí. Orná půda, pastviny, luka, lesy nenáležejí jednotlivcům, nýbrž obci jako souboru všech živoucích členů jejích nynějších i budoucích na věčné časy; a každý, i budoucí člen obce má rovné právo na část občiny. Avšak ani na té části obecné půdy, jež mu připadá dočasně za podíl, není obmezeným pánem, ani na tu dobu, na kterou mu dílec náleží. I tu podřizuje svou vůli soudu obce, miru, jenž vynáší úsudky své většinou hlasů na obecných schůzích (schodkách), v nichž má hlas každý hospodář, t. j. hlava každého dvora, každé při jednom krbě žijící rodiny. Jeli hlavou domácnosti žena, má žena rovné právo s mužskými i na obecných schůzích. Na čem se mir snesl, je svato všem členům obce, a nikomu nepřipadne vzdorovati miru třeba myslil, že se mu děje křivda. „Mir rozhodl, musí se tedy státi."

Ráno druhého dne po schůzi Ivanovského miru jel jsem s Borisem Pavlovičem do polí. Objeli jsme několik lánů, zasetých ovsem, a statkář si liboval, jak osení pěkně stojí. Oves v hustých bujných trsech kryl už všude půdu, a široké tmavozelené stuhy listů blyštěly se na slunci. Přejíždějíce k ozimnímu klínu, míjeli jsme selské desjatiny, oseté jařemi, a mně padl do oka nápadný rozdíl mezi jařemi panskými a selskými. Tam pole pokryto lesklým, tmavozeleným kobercem, a tu slabá, na-

žloutlá pírka ovsa stojí osaměle mezi hroudami vyprahlé země a žalostně úpí k ocelově rozkalenému nebi o vláhu.

„Mužíkům se opět nevede,“ pravím.

„Opozdili se“, dí statkář.“ My sužitkovali přirozenou vláhu půdy, nastřádanou z tajících sněhů, zaseli ovsy záhy z jara do vlhké země, osení se vzmohlo, a nynější sucho mu nevadí. Mužíkům se však zdálo na oves tuze záhy, neseli; letošní jaro bylo však suché, celý duben a půl května jediné kapky deště u nás nespadlo; zaseli do vyprahlé jako popel půdy, a proto se osení nesbírá tak dlouho.“

„Čehož se báli, když vy jste seli?“

„Oni mají své příznaky, jimiž se řídí. Dokud se neobjeví příznak, nechopí se rozsívky za nic na světě.“

„Jsou ale rozumější mezi nimi; proč aspoň ti se nevzdají starých předsudků?“

„Nemohou. Jsou vázáni na mír. Dokud se mír nerozhodne, že nadešla doba setí, jednotlivec se nemůže dáti do práce.“

„Kdož může mu brániti?“

„Brániti mu nikdo nebude, ale sám nahledne nemožnosť. Selské stádo pase se z jara společně po celém klíně až do dne, který určen k setí. Zaselli kdo dříve, může se státi, že skot zničí všechnu jeho práci, neboť jedné vzdělané desjatiny mezi sty holých neubráníte. A pak jste se zmínil o předsudcích. Nevěřte předsudkům. Kdy bych měl tak málo půdy, jako mužíci, řídil bych se v polních pracích také dle rozhodnutí selského míru. Mužíků je na sta, znají do nejmenších podrobností půdu i podnebí, jež pozorují mnohá desetiletí. Nemožno, aby úsudek sta zkušených hlav byl horší než úsudek jedné hlavy sebe moudřejší. Já již mnoho let sleduju zdejší selské hospodářství a nepamatuji se, aby mír určil touže dobu polních prací než já. Že já začínám všechny práce dříve než oni, toho jedinou příčinou množství práce na rozsáhlých pozemcích. Jinak bychom neuspěli zpracovati vše, co třeba a jak náleží. Ale i tak je úroda na velkostatku průměrně vždy horší, než na selských desjatinách. Tento na pohled chatrný ovísek spraví se po prvním dešti a dá třebas větší úrodu, než můj bujný oves, jejž možná pováli vítr, a místo zrna sklídím hluchou slámu.“

Koně zabočili na širokou mez, a před námi se táhl jasně zelený, rovný, nahoře jako přistřižený břeh žita, a nad tímto břehem prostírala se nepřehledná tmavošedá pláň, po níž ve stejné vzdálenosti jedna od druhé nesly se tiše, beze šumu protáhlé vlny rovnoměrně se kolébajících mladých, ještě měkkých klásků.

Projeli jsme mlčky několik sáhů okolo žita, stíhajíce očima klidnou hru popelavých stínů a perlového světla, neustále se střídajících na vlnící se klasové pláni, když mne Boris Pavlovič upozornil na černou tečku uprostřed pole. Tečka se v tom okamžiku zdvihla nad zvlněnou pláň a ukázala se čepicí, pod níž se objevila lidská tvář, patřící drobné jakési osůbce. Osůbka držela něco v ruce a měřila píděmi.

„Jesafe, pohleď, co ten tam dělá?“ ptá se Boris Pavlovič kočího, ukazuje mu holí na osůbku v žitě.

Jesaf zastínil dlaní oči, aby mu slunce nevadilo, a zahleděl se v tu stranu, kam ukazoval statkář.

„E, to je Finogén, stéblo měří.“

Finogén nás spozoroval a dal se napříč žitem po mezi, po níž jsme jeli. Nešel však žitem, jak se mně zdálo, nýbrž po příčné mezi, k níž jsme přijeli v několika vteřinách. Statkář velel zastaviti a počkati, až Finogén přijde.

Byl to nápadně malý mužíček, jehož jsem byl již dříve viděl před zámkem v jakési selské deputaci; ohromné láptě, v nichž vězely jeho nohy, padly mně už tehda do očí. Vida, že na něho čekáme, zrychlil krok, kolébal se celým tělem a klátil při chůzi rukama, jako by nebyly přirostlé k plecím, než jen tak přivázané. Ve značné vzdálenosti sňal už čepici a rozhrnul přišedlé vlasy nad čelem.

„Co ty, Finogéne, učarovati mně chceš — á?“ ptá se statkář, usmívaje se.

„Ba, vaše milosti, kdy bych uměl, učaroval bych.“

„Na své pole chtěl bys převesti úrodu?“

„Nač pak na své. Bude na vašem humně bohato, i na našem mužickém se shledá . . . Vynadívati se nemohu, Borise Pavloviči, na vaše žítko; hle požehnání boží. Jen aby to uchoval Hospodin!“ volá Finogén a při posledních slovech se znamená křížem. „Měřil jsem, jak vysoká bude sláma do žní. Dva aršíny, deset veršků bude.“

„Jak to víš?“

„A vidíte. Nyní je bez klásku aršín pět veršků. A když se žito vymetává, dosáhlo stéblo polovic výšky.“

„Á?“ podivil se statkář. „A kde jsi byl?“ zapřádá dále řeč s hovorným mužíkem.

„Šel jsem se dívat na svou desjatinu. Naše ržice (žito) právě se počíná vymetávati. Vaše už celý týden je v klasech. Vidno, vaše jest rannější než naše, ruské.“

„Ano, je to šampaňské žito, dozrává ranněji.“

„Za sedm neděl bude zralé.“

„Kdes to vzal, že zrovna za sedm neděl?“

„Právě že za sedm. Žito se dvě neděle metá, dvě neděle kvete, dvě neděle nalévá zrno a dvě neděle zraje —“ vypočítává Finogén zpívavým hlasem a po každé přestávce zahýbá dva tuhé, neohebné prsty. „Nu a vaše už týden se vymetalo, zbývá tedy do žní sedm neděl,“ a při tom pozvedá obě ruce se sedmi opět vzpřímenými, rozčepejřenými prsty.

„Ba máš pravdu, to vyjde zrovna týden před Kazanskou boží mateří. V tu dobu má opravdu dozrávati.“

„A naše na Kazanskou,“ přisvědčuje Finogén se samolibým úsměvem ve svraštilé, popelavé tváři, že se jeho mínění shoduje s míněním Borisa Pavloviče.

Finogén se uklonil a dal se po mezi ke vsi; my pak jeli dále. Obejeli jsme žito, projeli okolo pšenice, kterou báby plely, a zahnuli jsme nazpět domů okolo selských polí. Tam na jedné desjatině protrhávala žena cukrovku. Ale řádky zůstávaly příliš husté, proto Boris Pavlovič dav zastaviti, zavolal na ženu a sestoupiv ukázal jí, jak má pracovati. „Což pak jsi sama na poli?“ tázal se pak.

„Vždyť ne sama, — děcko je tu se mnou, tam spí na mezi.“

„O tom nemluvím“, namítá statkář, „míním proč Avděj ti nepomahá? či je někde v práci?“

„Ech, aby mu pusto bylo!“ zachmuřila se žena a máchnula rukou. „Já dávno se už chystám k vaší milosti. Vždyť s ním není možná vydržeti. Víš, holoubku můj, jaká bída tohle jaro, do úst není co dáti, děti hladovy, a on si leží na peci a prstem o prst nezavadí. V ty dni přišel Koptěv, podnikatel tesařský, a dává práci, závdavek nabízí, a on jako by neslyšel. Já na něho: ‚Avději, co děláš? rozumu, jářku, jsi pozbyl, či co? vidíš, jakou máme bídu; boha se boj!‘ A on na mne: ‚Drž jazyk za zuby a hleď si svého babího díla. Nevidíš, že mi těžko?‘ Před čtyřmi nedělemi — račte věděti — pán bůh se nad námi smiloval, robátko nám umřelo, a on od té doby leží na peci a hnouti se nechce, že prý mu těžko!“

„Těžko od lenosti,“ poznamenává Boris Pavlovič.

„Ba právě,“ přisvědčuje žena. „Lenoch je, bůh ho suď! A co já smutná za něho vystojím! Ano, a děcko víte proč umřelo? Bylo ještě u prsu, já ho kojila a sama ničeho nejím. Vímeť — hladem umřelo nebohé — nu bůh se slitoval nad ním. Panakídku (panychidu) jsem chtěla za ně odsloužiti, ale nebylo groše peněz. Také jsem ho sama odnesla na hřbitov.“ Červené oči ženiny se zalily slzami. Protřela je zástěrou, povzdychla si z hluboka a opřevši se rukama o motyku, dodala: „Tak jsem vás chtěla, živiteli nás, báťuško můj, o radu prositi. Co mám dělati?“

„Měla bys sobě na něj požalovati miru.“

„Což tu mir pomůže?“ ptá se žena nedůvěřivě.

„Však již pomůže. Jen řekni, že já tě posílám.“

„Je pravda — ano — taky že půjdu!“

„A potom, víš co? Bij ho!“

„Nu, kterak?“ ptá se s udivením žena.

„Tak, prostě, dlaní nebo pěstí, aby nekulhal. Sílu máš s něho.“

Žena pokývla hlavou: „Sílu — což síla je, ale . . .“ I nedopověděla, jaké „ale“.

„Na, vezmi zatím na chléb,“ vtiskl jí statkář do dlaně bankovku a sedl opět do kočáru.

„Lenoch, jakého svět nevídal,“ vypravoval mi pak cestou domů, „propije, co mu pod ruku přijde. Ale řemeslník k pohledání. Vloni v létě žena přišla prosit o práci, že nemají co jísti. Muž že chce pracovati. Dal jsem mu kositi proso — jiné práce nebylo. Skosil tak čtvrť desjatiny a zmizel s pole. Hledají Avděje, a kde on? V kabaku sedí; kosu zastavil a pije. Dal jsem si ho zavolati a pověděl jsem mu . . . nu, víte, pověděl jsem mu všechno, co umím po rusku. On na kolena, u nohou se mi válí, že víckrát nebude. Skutečně také se držel mnoho neděl. Pracoval, radosť se podívati. Na podzim přijde zas ke mně a prosí, abych mu dal dříví, že si chce chatu na zimu popraviti, dvůr že chce ohraditi a hospodářství uvesti v pořádek. Žena že se vrátila k němu (ona od něho utekla), a že nepije už ni — ni. Dal jsem mu dříví a myslím, že vše je v pořádku. Za nějaký čas přišli mužíci, nevím už proč. Za řečí se ptá kdosi, proč prý jsem dal Avdějovi dříví; že prý je zavezl zrovna ke kabaku a tam chtěl propiti. Mir toho však

nedopustil. Dříví vzali a odvezli nazpět na dvůr Avdějův a sami tam pomohli ženě opatřiti se na zimu."

„To je velmi rozumné," podotýkám, „že mir dohlíží za nedbalými členy obce."

„Jiného jim nezbývá. Za nedbalého mužíka trpí celý mir. Daně a poplatky nevybírají se zde od jednotlivců, jako u vás, nýbrž rozvrhují se na celou obec, a obec — vem kde vem, ale zaplať. Mir rozděluje už sám poplatky na jednotlivé dvory dle toho, kolik dílců obecné půdy má dvůr v držení. Jeli však hospodář nedbalý, neplatí daní, a mir musí zaplatiti za něho. A náš mužík dá si raději koleno provrtati, než by za druhého zaplatil kopejku. Proto celá obec dohlíží za nedbalci, aby řádně vedli hospodářství a měli z čeho platiti povinnosti."

Vůbec cit pro stejné povinnosti při rovných právech je v mužíkovi vyvinut do krajnosti. Jedna z nejtěžších povinností mužických kromě platů je zastávání selských úřadů — starosty a desátských, kteří jsou výkonnými orgány obce. Něco podobného obecním výborům českým se na Rusi nenachází. Každá záležitosť obecní řeší se ve schůzi celého miru. Kdo se zde může selského úřadu zbaviti, zbaví se ho zajisté při nejbližší příležitosti, a nemusíli, vůbec ho nepřijme. Nelzeli volbu jinak zameziti, uchyluje se kandidát ku všemohoucímu na vsi prostředku — k vědérku. Volba pak padá buď na některého chuďasa, jenž nemůže nabídnouti vědérka, anebo na nedbalce, kterému vlastní hospodářství nepřirostlo k srdci a proto si málo z toho dělá, že mu „úřad" vezme polovici drahého na vsi času. Starostové těší se proto nevalně pochlebné pověsti.

Jeli úřad starostenský proti mysli mužíku zemědělci, je přímo nesnesitelný mužíku kupci, jemuž povolání nedovoluje zůstávati stále na vsi, což jest nevyhnutelnou podmínkou při úřadě starosty. A hle, jak rozumně rozřešili trudnou tuto otázku v sousední Alexějevce. Členové veliké, průmyslové této vsi dělí se na dva druhy: zemědělce, ostávající po celý rok v obci, a průmyslníky, t. j. lidi, zanášející se různými jinými živnostmi, po rusku „promysly", jako obchodem, řemesly, lovectvím, vozatajstvím a pod., za kterýmižto živnostmi odcházejí každoročně do všech konců Rusi. Dlouhou dobu volívali v Alexějevce za starostu vždy některého z usedlých rolníků; v posledních letech vyskytla se však v Alexějevce nová, druhdy tam neznámá otázka: potřeba vzdělání. Zejmena průmyslníci pociťovali veškeru vážnosť „grámotnosti." Sami se přesvědčili bezpočtukrát, že i na Rusi „za jednoho grámotného dávají pět negrámotných, a i to neradi berou." Mir nabyl přesvědčení, že v obci je potřebí školy. Ale kde vzíti peněz na nutnou k tomu budovu, kde peněz pro učitele, na knihy a jiné potřeby? Kupci, dobří počtáři, rozvrhli bez patrných obtíží, kolik desetníků přijde na každou revizskou duši. Nic lehčího, než to. Ale mužíci zemědělci zavrtěli hlavami. „To by znamenalo nové pro nás povinnosti. Nač to; my i bez revizských duší najdeme peníze."

I našli. Při prvních obecních volbách za starostu, sotského a desátské zvolili nejzámožnější kupce a průmyslníky.

„Co vy? Rozumu jste pozbyli?" volají nově zvolení k miru a ne

žertem radí sousedům, aby nemařili času šaškováním. „Nikoli, my bez žertu,“ odpovídají zemědělci. „My tolik a tolik let sloužili obci, nyní přišla řada na vás. Jest ovšem možnost a obec je ochotna vás osvoboditi, zaplatíteli 300 rublů — starosta 100 a ostatní po padesátce na obecní potřeby. Z toho bylo by pak možno i školu zříditi.“

Tak se stalo. Kupci uznali návrh miru spravedlivým. Jim bylo výhodnější zaplatiti obci stovku nebo padesátku, nežli úřadovati a propásti výdělek několikastový. Zemědělci slouží za to obci i nadále, a škola trvá v Alexějevce už několik let.

Mir, konaje spravedlnost, staví se časem i proti státním zákonům a přec i v takém případě podřizuje se jeho snešení strana, ač by po zákonu nikterak nemohla býti k tomu přidržána. Jeden takový případ udál se před dvěma lety v Ivanovce. Na podzim při odvodu k vojsku padl los na jediného syna v rodině, v níž kromě otce nebylo jiného pracovníka. Otec byl však dosud zdráv a při síle, tak že neměl práva žádati za osvobození synovo. V jiné rodině bylo patero vzrostlých synů, jež los náhodou všechny minul, tak že ani jeden z nich nebyl povinen jíti na vojnu.

Osud v tomto případě rozhodl nade vši pochybnost nespravedlivě; nespravedlnost tu umínil sobě mir napraviti. Usnesl se, že jinoch, na nějž padl los, má zůstati doma a pomáhati otci, a za něj že se má postaviti dobrovolně jeden z patera synů druhé rodiny. Nařízení miru bylo splněno. Jediné slovo „nepůjdu!“ mohlo dobrovolníka zbaviti obtížné pětileté vojenské služby. Ale spravedlnost mirského rozhodnutí byla tak zřejma, že nikomu nepřipadlo jemu se opříti.

Řídě se zásadou: „stejné povinnosti při stejných právech,“ dovolil si mir sáhnouti dokonce i na soukromé jmění spoluobčanů, aby je rozdělil rovně mezi všechny členy obce; a i v tom případě rozhodnutí jeho uznáno spravedlivým.

Psal jsem výše, že většina obcí jednodvorských přešla ještě před emancipací k soustavě podušné, t. j. veškera půda, patřící jako soukromý majetek jednotlivým členům obce, byla annektována obcí a rozdělena znova rovným dílem mezi rodiny dle počtu mužských hlav. Přechod tento nelze nazvati než násilným, ačkoli se dál za souhlasu nejméně dvou třetin všech hospodářů a ovšem i se svolením vlády. Obec v případech takových viděla v rozdělení půdy nápravu křivdy, jevící se v tom, že jeden hospodář klídí úrodu ze 100 desjatin, kdežto soused jeho se musí spokojiti výnosem třebas jen jediné desjatiny, ač práva jeho k zemi nejsou o nic horší, než práva sousedova. Stát pak podporoval přechod k soustavě podušné, jednak aby stejnoměrným rozvrhem platů na stejnoměrné podíly půdy ulehčil obci, vázané obecnou porukou, správné placení daní; jednak, a to hlavně, aby půda přešla z vrtkavých rukou jednotlivcových v pevnou ruku obce, která jest povinna zachovati pozemky v celosti na věčné časy.

Jest přirozeno, že bohatší jednodvorci, držitelé rozsáhlejších pozemků, vzpírali se novému dělení a hájili svého práva k zaujaté půdě. Nicméně dělení provedeno až na nepatrné výminky, jež se připouštěly pouze v tom případě, když jednodvorec mohl písemnými průkazy dotvrditi, že půda jest opravdu jeho osobním majetkem, nabytým koupí

nebo darovací listinou a že tedy netvoří část libovolně před lety zaujatého pozemku obecného.

Může se namítnouti, že přechody, o nichž se zmiňuji, staly se ještě před emancipací a že při nich více snad působila „pevná ruka Mikulášova“ než vůle jednodvorců a autorita miru. Příti se o to nemohu, ale mohu dodati, že v sousedství Prachovky jest vesnice Alešovka, která přešla k podušné soustavě teprve deset let po emancipaci, r. 1872, a to nikoli za příčinou nějakého nátlaku shora, nýbrž zcela dobrovolně z vlastní své iniciativy. I tu se stalo, že mir zabral násilně pozemky jednodvorce Spicyna, jenž dokazoval své právo k zemi darovací listinou, avšak jakkoli právo jeho bylo jasné a on, jako mnozí jednodvorci v sousedních obcích, mohl lehko uhájiti svého práva před soudem, vzdal se ho na konec ve prospěch miru a spokojuje se podílem obecného nyní pozemku, přiřčeným jeho rodině dle počtu mužských jejích členů.

Možno tedy bez nadsazování souhlasiti s Dimitrijem Fomičem, že jest mir svrchovanou mocí na vesnici. Mir jest institucí úplně samosprávnou, úřady se do jeho záležitostí nepletou, a členové selské obce uznávají bezvýminečně jeho autoritu.

Mir má ovšem dosti prostředků, aby své autoritě zjednal platnost. Nikolka odpyká poutí na Sibiř, že nedbal jeho varujícího hlasu. Je pravda, k trestům tak těžkým sahá mir jen v případech nejkrajnějších. Obyčejně se spokojuje pokutami lehčími, dojemně patriarchálnými, ač tytýž citelnějšími.

Bylo v červnu. Chýlilo se sice k večeru, ale vzduch byl jako rozkalený. Seděl jsem ve stínu před zámkem a ukájeje žízeň po způsobu ruských kupců horkým čajem, díval jsem se, jak se po bleděmodrém nebi líně vlekou bílé obláčky s vlnatými okraji jako chumáče bavlnky, a nedostupujíce zenitu, mizí tam kdesi beze stopy; poslouchal jsem šumění vodotrysku, vyrývajícího se tenoučkým paprskem z trubky fontánu, a padajícího ve štíhlé parabole deštěm drobných jisker na kypré listy kanny a kukuřice, nasázené kolem vodojemu. Na okraj vrchní misky fontánu, v níž se hladina stále čeřila od sprchajících do ní kapek vody, přilétali siví holubi, nabírali zobákem vody, zvedali hladkou, na slunci kovovým leskem se třpytící hlavičku, dolní polovice zobáku se rychle několikrát zakmitala, a kapka sklouzla do protáhlého hrdla. Uletěl holub, zvučně zamáchav perutma, a k fontánu se sletělo hejno vrabců. Jedni pili, druzí s rozpustilým štěbotem hopkovali po okraji, někteří seskočili do mělké nádržky a koupali se, třepetajíce tam křídloma. Pak jako na povel náhle zase ulétali.

Kdesi v aleji ozval se konský dusot a skřipění koles po písku. Vůz nerachotí, jede patrně kdosi s nákladem. Po chvilce se povoz zastavil, a v aleji slyšeti kroky blížící se k zámku. Byl to „vengerec,“ podomní obchodník. Stanul u východu ze stromořadí, rozhledl se kolem a pak se obrátil k růžovému háji okolo fontánu, kde se mezi vysokými keři procházel Boris Pavlovič ve sněhobílé furážce, a konaje zamilovanou obchůzku stříhal odkvětlé růže, aby tím keři vyloudil nové květy.

Vengerec došel k statkáři a nabídl mu ke koupi kosy. Odporučoval zvláště nový jakýsi druh krátkých, silných kos na sečení buřánu a jednu takovou kosu nesl v rukou na ukázku.

Při pohledu na kosu vzpomněl jsem si na lenocha Avděje. Když Boris Pavlovič ukončil obchůzku mezi růžemi a přisedl na sedátko před zámkem, optal jsem se, žalovalali Avdějova žena miru, a ujalli se jí tento?

„Nevím, ale nepochybně žalovala.“

„A což mir?“

„Napráskali mu nejspíš.“

„Opravdu?“

„Čemu se divíte? To jest trest ještě velmi milostivý. Mužík snese jej lehčeji než peněžitou pokutu. Otřese se po výprasku, a odbyto.“

„Ale musí mu pak býti hanba na ulici vyjíti.“

„Lenoch a opilec jako Avděj je ostudě zvyklý. Ostatně, zajímáli vás, poslechněte, co mně vypravovali v tyto dni mužíci z Kruglíka. Asi před měsícem přišel ke mně Skalozub, jeden z tamních sousedů prosit o peníze. Sedlák nedbalý; je dlužen už kolik let závdavky a práci se vyhýbá jako čert kříži. Já mu odřekl. A on počne hrubiánit. Den na to přišli jeho sousedé ke mně. Postěžoval jsem si jim, že za všechnu péči o ně a za dobrotu mně splácejí hrubostmi. Mužíci se počali omlouvati, že za souseda nemohou, abych jim toho nepočítal za vinu, a že kumovi (kmotrovi) neodpustí. V neděli přišli opět, a Skalozub s nimi. Tento prosil za odpuštění, na kolena padl, střevíc mně chtěl líbati, jen abych odpustil. Starosta pak mi sdělil, jak mir . . . Pohleďte,“ obrátil se náhle Boris Pavlovič stranou, „vrabci se koupají v písku, jistě bude pršeti!“

„Nepodobá se k dešti,“ namítám, hledě na oblohu, po níž jako by vymetl. I ty bavlnkové obláčky, jež se tam toulaly ještě před chvílí, zmizely úplně. „Ani mráčku na nebi.“

„To nevadí; je jižní vítr. Ten nám obyčejně přináší déšť. Co pak barometr . . .?“ A Boris Pavlovič se zvedá.

„Nu, co tedy mir . . .?“ připomínám já.

„Mir usoudil, že Skalozub musí především odprositi, pak za trest že zaplatí miru vědro vodky, a z každého dvora že dostane po pohlavku. Po schůzce také hned ortel vykonali. Nejprve mu dal každý hospodář ‚podzatylnik‘, a pak u krčmy vypili na jeho účet vědérko, při čemž i jemu dali připiti. ‚Nu stydno bylo, co, Skalozube?‘ ptám se vinníka, jenž stál v zástupě s povislým nosem. On ani muk. ‚Jakž by ne!‘ ozval se za něho jeden ze sousedů. ‚Dokud mužíci bili, ničevo! Leda že zakleje, udeřili kdo s citem. Ale když přiskočila Uljana, vdova po jeho kmotrovi, a také ho udeřila po týle, tu si odplivnul a zabručel: Ťfu, je to ostuda; nu, pěkná už ostuda!‘ — ‚Jakž by ne — rozchechtali se druzí mužíci — Býti od báby bit!‘“

Orlické hory a krajiny k nim přiléhající.

Nástin orograficko-geologický,

sepsal

prof. dr. **Jan Krejčí.**

(Pokračování.)

3. Bystřické hory.

Jmenem *Bystřických hor* (das Habelschwerter Gebirge) vyznačuje se rulový hřbet, který rovnoběžně s pohraničným pohořím Orlickým mezi Divokou Orlicí a řekou Nisou se prostírá a skoro kolkolem křidovým útvarem jest obehnán. Jen u východního konce za údolní prorvou, jíž si Divoká Orlice průchod do Čech vybrázdila, spojují se ty hory s pohraničným prahorním hřebenem českým, který však zde i druhým příčným údolím, jímž se Tichá Orlice do Čech vine, napříč jest prostoupen. Tímto druhým příčným údolím vine se též železnice z Čech od Kyšperka do Králíků a Mittelwaldu.

Západně nad tou železnicí mezi Mladkovem (Wichstadtl) a Mittelwaldem zdvíhá se lesní vrchol zvaný *Salzkuppe* (709 m.), pak dále na severozápad za prohybem horským, jímž vede silnice z českých Bartošovic do Mittelwaldu, *Černá hora* (Schwarzberg 888 m.), na jejímž severním boku u vesnice Seitendorf zbořený hrad *Schnallenstein* jest viděti. Opět poskytuje prohyb v horském hřbetu, vesměs bujným lesem zarostlém, průchod pro silnici z Čech od Bärenwaldu přes Peuker a Lichtenwalde do Bystřice vedoucí, a za ním se na jednotvárně k severozápadu pokračujícím lesním hřbetu rulovém zdvíhají vrcholy *Heidelberg* a *Kohlberg* (962 m.). Výborná nová umělá silnice vede zde od českého Kunštatu (Kronstadt) a Dlouhých Mostů (Langenbrück) v údolí Divoké Orlice vysokó přes lesní rulový hřeben k dědině Brand (860 m.), odkud se pak po příkrém východním svahu hor vine dolů do vsí Nová a Stará Bystřice (Weistritz), a k městu téhož jmena českého (něm. Habelschwert) a k lázním Langenau v půvabném údolí řeky Nisy. Vůbec jest Kladsko všude prostoupeno výbornými horskými silnicemi, které cestování v něm usnadňují a příjemným činí. Tak i dále v pokračování Bystřického pohoří na vrchu *Hüttenbergu* (810 m.) překročuje dobrá silnice horské lesy z českého Friedrichswaldu do Kladska, načež se to pohoří končí v rozsáhlých lesích nad tak zvanými *Jezerními poli* (Seefelder) ploskou kupou „U mrtvého muže“ (Todter Mann) zvanou, ve výšce 837 m. Jiný kratší a osamotnělý, skoro kolkolem křidovým útvarem obstoupený rulový hřeben vyzdvihuje se východně vedle předešlého nad městem Bystřicí, a dosahuje ve vrcholu *Jistelkoppe* 712 m. nadmořské výše. Příkře vyzdvižené kvádrové pískovce přikládají se k východní straně toho hřbetu, a odtržená jejich část vyniká náhle nad malebným údolím u města Bystřice a u lázeňského města Langenau, rozloženého v širším úvalu, vodorovnými vrstvami pískovců a měkkých vyšších opuk bývalého fjordu křidového moře pokrytém.

Krajiny tohoto pohoří poskytují dobrému chodci, kterýž jest milovníkem tiché lesní přírody, milé zábavy, i nalezne ve výstavných dědinách a městečkách Kladských, zejmena v idyllickém lázeňském místě *Langenau*, rozkošného odpočinku; pro geologa jest však toto pohoří i nad to velezajímavé, že vrstevní sloh jeho, maje směr severozápadní s úklonem jihozápadním, na příkré východní své straně náhle jest přetržen dlouhou rozsedlinou, dle níž vrstvy křidového útvaru (kvádrový pískovec a opuky) příkře jsou vyzdviženy, kdežto v bývalém fjordu moře křidového, v několika vedlejších pruzích rozptýleném, vodorovně jsou uloženy. Jeden takový bývalý vedlejší fjord vniká od Dušník (Reinerz) podél českých hranic mezi Orlickým a Bystřickým hřebenem až k Černé Vodě (Schwarzwasser) zdélí čtyř mil; druhý prostírá se mezi chlumy nad Jezerními Poli a nad Kunštatem, a mezi Bystřickým hřebenem Jistelkoppe, jež úzkým pásmem pískovců, jen malou příčkou rulovou přetrženým, od sebe dělí, kdežto hlavní bývalý fjord se prostírá dále na východ u paty hor mezi Bystřickým a Reichensteinským pohořím, v široké úvalní, mírnými kopci prostoupené krajině od Hejšoviny počínajíc jižně kolem města Kladska přes Bystřici, Mittelwald ku Králíkům.

Orlické a Bystřické hory jsou kraje zlomených prahorních vrstev se směrem jihovýchodním a úklonem jihozápadním, vytvořujíce dva souběžné hřebeny, pročež jdou příkřejší boky těch hřebenů na stranu Kladskou; však nejmohutnější zlom, podle něhož se úklony vrstev starokrystalického kamení dělí ve dvě protiklonné soustavy horstva, totiž v soustavu Orlickou a v soustavu Reichensteinskou, jejichž středem vybrázděn jest onen širší fjord křidovéko moře, jde podél východní paty Bystřického pohoří.

4. Orlické hory.

Jmenem tím zaujímáme onen pohraničný hřeben mezi Čechy a Kladskem, kterýž jest vlastním a hlavním předmětem této rozpravy.

V geologickém ohledu jest to pozdvižený kraj prahorní vrstevní soustavy, hlavně z ruly a z podřízeného svoru a starých břidlic záležející, kterýž má směr jihovýchodní a úklon jihozápadní, jsa jižním bokem velké antiklinální, uprostřed v Kladsku prolomené horské klenby, kdežto severním bokem té klenby jest Reichensteinské pohoří a Sova.

V tomto geologickém smyslu nachází se východní začátek Orlických hor v Moravě jižně od Šimberka v krabotině na 500 až 600 m. průměrně vysoké, v jejímž středu nalézá se velká ves *Jedle.* Jižní ohraničení té krabotiny činí moravská říčka Sázava, kteráž majíc původ svůj v Čechách u Vejprachtic nad Lanškrounem, pod Zichlinkem (Sichelsdorf) do Moravy vstupuje a užším skalnatým údolím, podle něhož jde železnice do Olomouce, od západu k východu onu krabotinu prostupuje, řaž se u Zábřeha do širšího úvalu řeky Moravy zatáčí, a tam s touto ekou se spojuje. Jiné příčné údolí, totiž údolí říčky Březové (Friesa) prostupuje tu krabotinu od severu k jihu od Šimberka až k místu Hochsteinu.

Směr zde panujících vrstev rulových, částečně svorem pokrytých a pruhy amfibolitu i žuly prostoupených, jde jako v Orlických horách od jihovýchodu k severozápadu s úklonem jihozápadním, od kteréhož směru nápadně se liší jak prahorní vrstvy severně za Šimberkem, jdoucí k severu, tak i fyllity a devonské břidlice jižně za Sázavou mezi Zábřehem a Modletínem, jež mají směr severo-severovýchodní.

Krabotina rulová kolem Jedle jeví se tedy co geologický klín do soustavy moravských hor vražený, jejichž hlavní charakteristika jest zde ona velká údolní brázda, z východního pokrají českomoravské vysočiny až do Kladska pokračující, dle níž se směr vrstevní soustavy Sněžníka a okolních moravských hor řídí. — Teprva na hranicích českých nad Lanškrounem sestřeďuje se ta krabotina výše zmíněného rulového klínu v zřetelnější horský hřeben, kterýž se táhne s příkrým severním svahem podél úvalu čili fjordu od Šimberka ke Králíkům, a sice až k onomu průlomu, v němž Tichá Orlice od Králíků přes Mladkov do Čech se vine. Do Čech sklání se ten horský hřbet, jenž naznačuje hranici mezi Čechy a Moravou, po nedlouhé přestávce naproti Králíkům, mezi Čechy a Kladskem, zponenáhla v mírných horských vlnách, jen částečně zalesněných, namnoze až na vrcholy hubenými poli pokrytých a řadou úzkých údolí, kolmo na směr hor probrázděných, v kterýchžto údolích prostírají se dlouze protažené vesnice: Heřmanice, Vejprachtice, Orlička, Těchonín. Vyšší vrcholy, souvislým lesem pokryté, nacházejí se jen na severním kraji hřebene, nad příkrým úklonem do úvalu Králického, a sice *Strážný* (Wachtberg 806 m.) u Nové Vsi, *Bukový* (Buchberg 958 m.) nad Čeňkovicemi, *Černý* čili *Orličný vrch* (Schwarzberg 994 m.) v hraničném koutě mezi Čechy a Moravou, odkud pruh české země napříč přes úval Králický až na vysoký Sněžník zabíhá. Poslední kupa jest *Vysoký kámen* (Hohestein 845 m.), nad vsí Celnou v příčném údolí Tiché Orlice.

Dvě výborné horské silnice vedou z Čech přes ten hraničný hřeben; jedna z Lanškrouna do Šimberka, druhá z Jablonného do Králíků; cestovateli jedoucímu po těch silnicích, dostihneli kraj hřebene, otvírá se náhle onen malebný obraz Kladska a krajiny Králické s velkolepým pozadím vysokého Sněžníka, o němž jsem se hned při úvodu zmínil.

Neníť účelem této rozpravy vylíčiti podrobnosti geologické, pročež stačí podotknouti, že geologické poměry jsou zde celkem jednoduché. Na severní příkré straně hor panují hlubší, červené ruly; výše následuje šedá rula s pruhy amfibolitové břidlice, částečně svorem pokrytá. U Heřmanic proráží shluk žuly tuto šedou rulu. Směr a úklon vrstev byl již výše vytknut. V topografickém ohledu náleží tento cíp království českého k okresům Králickému a Lanškrounskému, i zaujímá bývalá dominia Králíky (5505 jiter, majitel hr. Althann, jemuž náleží v Kladsku i velké panství Mittelwalde), Lanškroun (10364 jiter, majitel kn. Lichtenstein) a Kyšperk (6116 jiter, majitelka hr. Stubenbergová); ke každému tomu panství náleží část pohraničných lesů. — Za příčným údolím Tiché Orlice, jímž se železnice z Jablonného do Králíků vine, má pohraničná krajina povahu vysočiny zvlněné, částečně lesní, částečně polní, kteráž na lesnatém jižním kraji nad *Studeným* ve skalní rulové kupě dosahuje

výše 718 m., a na holém vrchu *Adamově* u Petrovic výše 762 m., kdežto vlastní horský hřeben zabíhá do Kladska a tam ono dříve již zmíněné lesní pohoří vytvořuje s kupami *Salzkuppe* (709 m.) a *Černý vrch* (Schwarzer Berg 888 m.), od něhož se Bystřické pohoří odvětvuje.

Vysočina tato rulová pokračuje v stejné výši (670 m.) na severozápad, kdež jest pokryta Žamberskými lesy. Zde se zarývá do ní hluboké údolí Divoké Orlice, kteráž v malebné krajině pod Žamberským loveckým zámečkem *Čihák* zvaným, z podélného svého údolí pohraničného do příčného údolního průlomu vstupuje. Hostinec u blízké vesnice Ostrova (Nesselfleck), jest Čechům i Němcům oblíbené výletní místo. [1])

Na severní straně odděluje podélný úval u Bartošovic (Batzdorf), jehož potok sbíhá k Divoké Orlici, tuto vysočinu od pohraničného hřebene, kterýž odtud zdélí 5 zeměpisných mil nepřetržitě až za Vrchomezí nad Náchodem se prostírá. Hřeben ten příkře skloněný na sever do údolí Divoké Orlice, podle níž tu jde hranice zemská, nabývá na vrcholech svých a zejmena na české straně — kde přechází ve zvlněnou prahorní vysočinu hlubokými údolími rozrytou, — pravého horského rázu, jehož půvabů cestovatel po opukových pláních u jeho paty v Čechách ani netuší.

Topograficky náleží ten pohraničný hřeben k okresům Žamberskému, Rokytnickému, Rychnovskému, Opočenskému, Novoměstskému a Náchodskému. Velká dominia, jež tyto okresy zaujímají, sahají až přes hřeben pohraničný, na němž hvozdy těch panství se rozkládají; jsou to zejmena v řadě od východu k západu dominia: Žamberk (6373 jiter, majitel Parish), Rokytnice (2458 j., majitel hrabě Josef Nostic), Rychnov (12750 j., majitel hr. Zdeněk Kolovrat); Solnice (4948 j., majitel baron Huppmann-Valbella); Opočno (17014 j., majitel kn. Colloredo-Mannsfeld); Nové Město n. M. (3851 j., majitel hr. Leslie); Náchod (12454 j., majitel kn. Lippe-Schaumburg).

Vynikající vrcholy pohraničného hřebene s českých plání z daleka viditelné jsou následující: *Kaple sv. Anny* nad Rokytnicí (994 m.), *Komáří vrch* (Mückenberg 993 m.) a *Kunštatská kaple* (1031 m.), obě na Rychnovsku; od této se odbočuje výběžek do Čech nad Zdobnicí z daleka viditelný, zvaný *Reiterkoppe* (981 m.). Okresní silnice v umělých zatáčkách vede zde skrze lesy od Rychnova přes Zdobnici na vrchol blíže zmíněné kaple, a pak dolů do Kunštatu (Kronstadt) v údolí Divoké

---

[1]) Úryvek popěvku německých sedláků z Kladska, k takovému výletu se chystajících, zní takto:

Nej ich muss uf Čihak cín!
d'rtė hot's hold guda laba,
kucha hot's an guda baba,
mandlk'rna an rozinka,
an au guda vain cu trinka!
Milá! hörst' f'rgiss a nė
bankacetla ajcušteka,
doss ėns nė dė Bíma neka,
ven m'r projsšė tólr hón,
di ma d'rt nė veksla kón.

Hláska ė zní mezi e a i, hláska ó mezi o, a; d'rtė = dorten, m'r = wir.

Orlice na Kladské straně hor, i poskytuje velkolepé vyhlídky do Čech i Kladska.

S hřebene samého, po němž jdou souvisle lesní cesty, jest pro hustý, avšak zimou a větrem ve zrůstu poněkud zakrnělý smrkový les málo viděti. Ještě v oboru Rychnovských hvozdů zdvíhají se vrcholy *Johnskoppe* (1042 m.), *Kreisel* (1094 m.) a novou pasekou oholený vrchol *Lotzen* (1082 m.), odkud se znamenitá vyhlídka do Čech otvírá. Vozová cesta vede zde z hlubokých roklí na české straně od osamotnělé osady dřevařské Luisenthal zvané, a ode vsi Deštné prohybem horským (1046 m.) do Friedrichswaldu dolů do údolí Divoké Orlice na straně Kladské. Nad tím přechodem na západ zdvíhá se nejvyšší, celá mladým lesem zarostlá kupa českých Orlických hor, kupa *Deštná* (Deschnayer Koppe 1114 m. = 3544 stop). Za Deštnou zaujímají Solnické lesy vrchol hřebene. Brzy se však vystřídají s rozsáhlými hvozdy Opočenskými. Zotavení nalezneme v těchto horských krajinách ve velké vsi Deštné, v hlubokém úvalu horském mezi kupou Deštnou a mezi Ostrou horou (Spitzberg) rozptýlené, kde v selském, ale dosti dobrém hostinci můžeme nocovati. Dosti schůdná pěšina vede odtud podélným hlubokým údolím, v němž má říčka Alba svůj počátek, vzhůru na hřeben kolem skupení horských chyší Širlich (984 m.) zvaných, nejvyššího to bydliště v Orlických horách, do výše 1023 m., odkud sestoupiti lze do Kladské vesnice Grunewaldu, na severním úbočí hraničného hřbetu roztroušené. Použijeme však průseku lesního na hřebeně horském, dle něhož běží hranice zemská, i vystoupíme na vrchol zvaný *Vrchomezí* (Hohe Mense 1083 m.), poslední to vynikající témě Orlických hor na západním konci jejich. Nová věž pro vyhlídku zdvíhá se na tom temeni i otvírá velkolepý pohled do Čech, na Krkonoše a na západní část Kladska.

Pohraničné hory se zde k severozápadu níží a přecházejí v krabotinu mnohými údolími rozrytou a dědinami a dvorci hustě posetou. Sestoupivše na Kladské straně s Vrchomezí dolů, octneme se brzo na dobré cestě, kteráž po úbočích hor nás svede do lázní u *Dušník* (Reinerz). Nejnápadnější vrchol jest zde *Homole* (Hummel 690 m.), lesnatý to vrch, nesoucí zbytky staré tvrze, z Čech z daleka viditelný a svou podobou nápadný. Na temeni jeho leží již kvádrový pískovec a opuka na rule, co zbytek vrstev křídového útvaru, který od vysoké protilehlé Hejšoviny druhdy až sem souvisle se prostíral, avšak až na malé úryvky odplaven jest. Za Homolí přes silnici zdvíhá se rolemi pokrytý, podélný rulový hřeben *Hradiště* (Ratschenberg, 803 m.), nad osadou stejného jmena, co poslední vyniklejší prahorní výšina, jelikož v pokračování dalším k lázeňskému místu Chudobě rula a větší shluk žuly již jen boky hor zaujímá, kdežto vrcholy jsou pokryty kvádrovým pískovcem. Zde jest tedy konec prahorního pruhu Orlických hor. Na tomto vrchu tábořil Bedřich II. r. 1778 při svém posledním vpádu do Čech.

Na české straně těch hor od Divoké Orlice až do krajiny Náchodské kloní se pohraničný hřeben ponenáhlu k zvlněné vysočině, dále do Čech dosti vysoko opukou křídového útvaru ovroubené. V pravidelném sledu, ač ve vlnitých ohybech, následují po sobě od hřebene

dolů pásma ruly červené a šedé, porůznu pruhy amfibolitového kamení a krystalického vápence prostoupené; pak následují pásma svoru a blíže paty hor konečně široké pásmo břidlic. Jen na řídkých místech vystupuje na den starovyvřelé kamení. Nejzajímavější takové místo jsou boky hor u Deštné podél cesty do Jedlové (Tanndorf), kde ve velkých balvanech v lese viděti roztroušené hrubozrnné gabbro (smíšeninu labradorového živce a diallagu) a žulu.

Větší shluky žuly objevují se za Vrchomezím mezi Olešnicí (Giesshübel) a Polomem, a pak zejmena mezi Novým Hrádkem a Čermnou na hranicích Kladských, jež vytvořují lesnaté vrchoviště, ne sice vysoké (639 m.), avšak svou kostrbatou podobou z daleka nápadné. Tolikéž se objevuje shluk žuly u Levína a Chudoby na úbočích hory Bukoviny v Kladsku, jejíž témě pokrývá kvádrový pískovec.

Více než na temenech pohraničného hřebene nabývá krajina horského rázu v hlubokých údolích, které od vrcholů dolů sbíhají a půvabný sled krajobrazů poskytují.

Takové jest údolí *Divoké Orlice* mezi Čihákem, Kláštercem a Nekoří; pak údolí říčky *Zdobnice* a říčky *Alby*, kteréž obě na vysokých úbočích kolem kupy Deštné vznikají, načež Zdobnice, sesílivši se ručejem, skrze Čertův důl (Geiersgraben), kde roztroušená dědina se ukrývá, od hřebene horského dolů spěchajícím, hlubokým údolím mezi vesnicemi vysoko po stráních rozptýlenými (Rassdorf, Horní a Dolní Zdobnice, něm. Stiebnitz) dolů k Přímu se vine, kdežto se s říčkou Klause zvanou, roklemi a skalnatými údolími dolů z Rokytnických lesů spěchající, spojuje. Město *Rokytnice* se zámkem Nosticovským, jediná městská osada ve vlastních Orlických horách, leží v té krajině vysoko nad těmi roklemi na prahorní pláni blíže kraje opuk, kteréž zde až do výše 550 m. na břidličnou vysočinu stoupají.

Podobně oživuje říčka *Alba*, začínajíc v horském úvalu u vesnice Deštné, malebné a lesem skalami zdobené údolí pod dědinami Uhřinovem, Michovým, Prolohem a j. na vysočinách a úbočích rozptýlenými, až u Skuhrova dostihne kraje prahor a v opukovém mírnějším údolí k Solnici se zatáčí.

Zlatý potok počíná v žulových vrších u Olešnice a spěchá skalnatým a lesnatým údolím v prahorních břidlicích k jihu až ku kraji opuk u Roudné pod Bílým Újezdem, načež podle kraje opuk na západ ke Skalce se zatáčí, a pod Dobruškou do úrodných lučinatých nižin opukových kolem Mezeříče se vine.

Také řeka *Metuje* vstupuje pod Náchodem do oboru Orlických hor i prolamuje západní jejich konec mezi Náchodem a Novým Městem v malebném úzkém údolí *Peklo* zvaném, přijímajíc uprostřed toho údolí na východní straně z pobočné rokle, v žulových vrších nad Novým Hrádkem vznikající potok *Olešnici*. Půvabně položené lázně *Rezek* leží zde na kraji lesů a prahor zrovna naproti Novému Městu, na posledních tarasech opukových rozloženému.

II. Krajiny kamenouhelné a permské s vrchy porfyrovými a melafyrovými.

Mezera mezi prahorními skalami Orlických a Krkonošských hor 5 mil široká, vyplněna jest řadou útvarů novějších, kteréž ve svém vrstevním slohu objevují velkolepé převraty, jež nynější podobu těch hor způsobily.

Nejhlouběji leží staré krystalické břidlice, kteréž západní boky Orlických hor nad Náchodem provázejí a zde pod červeným pískovcem permským se ztrácejí, vycházejíce na den teprva sedm mil dále na severu, v slezském knížectví Svidnickém u Bolkenhainu, kdež úhledné předhoří Krkonošské vytvořují. Na těchto břidlicích — které sledují sloh Orlických a Krkonošských hor, anyť mají směr celkem jihovýchodní — přikládají se v odchýlném uložení červeně zbarvené slepence, droby a rozmanité břidlice, příslušné dílem k devonu, dílem k spodnímu uhelnému útvaru bez uhelných flecí (kulmu) původu říčno-mořského, i táhnou se velkým obloukem k severu vydmutým od Šacléře u paty Krkonošských hor přes Landshut až k posledním rulovým výběžkům Sovy u Salzbrunnu, vytvořujíce úhledné pohoří Waldenburské, až přes 700 m. vysoké. Lázenské místo *Salzbrunn* s kyselými vodami a nedaleko něho nad údolím skalnatým, v drobách zarytým, velký zámek hrabat Hochbergů, zvaný *Fürstenstein*, jsou ozdobou této krajiny.

Na devonských a kulmových vrstvách spočívá vlastní útvar kamenouhelný s hojnými flecemi kamenného uhlí, i sleduje v podobě kopcovité krabotiny oblouk horský, kterýž od Šacléře na sever přes Landshut zabíhá, kde se u paty Waldenburských hor k jihovýchodu zatáčí; i obsahuje zde kolem Waldenburka nejsilnější a nejvýdatnější flece uhelné. Užší pruh uhlonosných pískovců zabíhá pak podél jižní rulové paty Sovy až do okolí města Kladska, kdež na staré krystalické břidlice se přikládá.

Jiný taktéž úzký pruh uhelný táhne se od Šacléře směrem jihovýchodním k Svatoňovicům podél jižních boků tak zvaných Žaltmanských hor a podél rozsedliny, dle níž toto malé avšak v geotektonickém ohledu velezajímavé pohoří jest vyzdviženo, i dá se stopovati přes Hronov až k bokům žulovým pod pískovými a opukovými vrcholy Bukoviny a Hejšoviny u Stružného (Straussenei) v Kladsku.

U Svatoňovic a dále dle paty Žaltmanu naznačuje úzký pruh kvádrových pískovců, příkře vyzdvižených, vytknutou horskou rozsedlinu, kteráž zde ohraničuje jižní křídlo velké kamenouhelné pánve, zapadající u Svatoňovic na sever a vycházející s opačným, totiž jižním úklonem na den opět až u Waldenburka. Nad kamenouhelným útvarem rozkládá se pak mohutná soustava červených pískovců permského útvaru, ve vyšších obzorech vápencem červeným neb i tmavým proložených, jenž místy naplněn jest velmi četnými otisky bylin a ryb, a zbytky plazů (Ölberg u Broumova, Ruppersdorf, Ottendorf). Pískovec ten pokrývá uhelný útvar od Šacléře a Waldenburka až na vrchol Žaltmanu, a rozšiřuje se pak širokým pruhem přes Friedland, Broumov, Wünschelburg, přes pověstné poutnické místo Vambeřice (Albendorf) a Neurode až

do okolí města Kladska, uprostřed velké údolní krajiny mezi Sovou a Bystřickými horami.

Velká, dříve vytknutá rozsedlina horská přetrhuje ten červený pískovec u jižní paty Žaltman vedle Svatoňovic, kde vyzdvižený pruh kamenouhelného útvaru na den vychází. Červený pískovec rozšiřuje se pak za tou rozsedlinou na západ dle paty Krkonošských hor od Oupice přes Hostinné a Novou Paku až za Semily, jakož i na východ podél paty Orlických hor, kdež jest však ukryt pod kvádrovými pískovci a opukami křidového útvaru, a jen v jednotlivých pruzích na den vychází, jako zejmena mezi Náchodem a Novým Městem, pak u Lukavic nedaleko Solnice, zvláště však ve velkém údolním pruhu v oboru křidového útvaru, kterýž na prahorních vrších u Litic počíná a podél velkého převratu skalních vrstev přes Žampach, Dobrouč k Moravské Třebové se táhne a onu údolní brázdu na východním pokraji českomoravské vysočiny vyplňuje, o které již dříve zmínka se stala.

Nejvyšší vrstevní stupně horské pánve mezi Žaltmanem a Waldenburským pohořím zaujímá kvádrový pískovec s podloženými opukami, pověstný to skalní labyrint Adersbašský a jeho výběžky, o němž v následujícím odstavci zvláště bude pojednáno.

Permský útvar sám vystupuje co samostatné pohoří jen na Žaltmanu u Svatoňovic, všude jinde v okolí Orlických hor zaujímá jen údolní krajiny, jako zejmena pěkný úval Broumovský, nebo nižší krabotiny v předhoří.

Žaltman (das Faltengebirge) má své jmeno podle nejvyššího vrcholu, jejž Češi nazývají Žaltman (na mapě generálního štábu jest naznačen jmenem Hexenstein 738 m. severně nad Svatoňovicemi). Jest to úhledný horský hřbet, celý lesem zarostlý, jenž počíná se zdvíhati již v Šacléřské krajině u Bernartic (Berndorf) východně od průsmyku, jímž vede železnice z Trutnova do Libavy. U Petrovic (Petersdorf) jej proráží úzké údolí potoka Petrovického (Glaserwasser), jenž u Bertelsdorfu v Slezsku západně od Adersbachu počíná a u Poříčí (Parschnitz) blíže Trutnova do Oupy se vylévá; i jde odtud ten hřbet nepřetržitě směrem jihovýchodním až k městečku Hronovu, kde jej řeka Metuje na příč prostupuje, a pokračuje pak přes Žďárek až k Stružnému (Straussenei) v Kladsku, kdež s úbočím Bukoviny, kvádrovým pískovcem pokryté, splývá. Příkřejší sklon Žaltmanu jde k jihu, a na té příkřejší straně vychází na den z hlubin vyzdvižený pruh kamenouhelného útvaru, provázen příkře vyzdviženým kvádrovým pískovcem; zde se kamenné uhlí na více místech, zejmena u Svatoňovic těží.

Vrchol pohoří a severní boky jeho však obsahují slepence a červené pískovce permské, k severovýchodu skloněné. K zvláštní geologické památnosti těch vrcholů náleží tak zvaný *skamenělý les*, jehož po pěšině vedoucí ze Svatoňovic do Radvanic (Radowenz) přes vrchol Žaltmanu k horské vísce Paseky (Brennten) dostihneme. Záleží ze samých větších a menších úlomků křemennou hmotou skamenělých kmenů sosnovitých (Araucarites Schrollianus Göppert), kteréž ve velkém množství v lese a v pasekách po stráních horských jsou roztroušeny.

Mohutnější a proto nápadnější podíl v orografické povaze té krajiny má červený *porfyr*, jenž vyvřel v době permské a ve značné

vrchy se nakupil. Řada porfyrových homolí a příkrých hřbetů počíná východně od Šacléře na hranicích mezi Čechami a Slezskem, co tak zvané *Krkavčí pohoří* (das Rabengebirge) s vrcholem *Ostrou horou* (Spitzberg 879 m.), a prodlužuje se pak ve Slezsku směrem severním okolo Libavy až k Landshutu, kde se náhle obrací k jihovýchodu a v podobě úhledných hřbetů a homolí horských (700—800 m.) blíže Friedlandu opět českých hranic dostihuje, jež pak na severní straně velkého Broumovského úvalu, červeným pískovcem permským vyplněného, až k říčce Stěnavě u Tunschendorfu nedaleko Neurode provází. Malebné homole a příkré hřbety tohoto pohraničného pohoří, vesměs zalesněného, dosahují nad Ruprechticemi (Ruppersdorf) v Broumovsku výšky přes 800 m. (Spitzberg 879 m.), snižují se však ponenáhlu za průsmykem u Janovic (Johannisberg), jímž vede silnice z Broumova do Charlottenbrunnu a Waldenburku ve Slezsku, na 700 a 600 m.

Část těch hor nad Ruprechticemi má jmeno *Suché hory* (Dürres Gebirge), část nad Šonovem (Schönau) v Broumovsku má jmeno *Šonovských hor.* Vedle červeného porfyru objevuje se v těch horách, zejmena od Landshuta až do Suchých hor také černý *melafyr*, kámen to k čediči podobný, a taktéž u paty těch hor v Broumovsku nad Šonovem, od Janovic až k Tunschendorfu, a dále v Kladsku za Vambeřicemi v oboru červených pískovců u Kunzendorfu, rozšířený.

Jiný velmi zajímavý eruptivní kámen té krajiny jest tak zvané *gabbro* u Volpersdorfu za městem *Neurode*, kdež obehnán jsa červeným pískovcem permským, proráží drobu spodního uhelného útvaru (kulmu), a podélný pruh lesnatých kopců při patě Sovy skládá.

III. Krajiny kvádrového pískovce a opuk útvaru křidového.

Vrstevní stupně křidového útvaru, které co nejmladší útvar soustavy Orlických hor v horském slohu jeho podílu mají, vytvořují nejzajímavější jak geologické tak i horopisné poměry jejich. Z nich se totiž skládají nejenom ony světoznámé labyrinty skalní u Adersbachu a Teplic (Weckelsdorf), jež k sobě ročně na tisíce cestovatelů vábí, nýbrž jsou v nich i nejpatrnější ony rozsedliny horské, podle nichž vyšší prahorní hřbety do výše se vydmuly. V době křidové zasahoval, jak již na počátku té rozpravy bylo vytknuto, z Čech mořský chobot do Broumovska, odkud se pak co neširoký fjord středem Kladska až do Šimberka v Moravě prostíral.

Z moře toho usadily se vodorovné vrstvy kvádrového pískovce a opuky, jež však pozdějším vystoupením hor podél horských puklin v dlouhých pruzích byly vyzdviženy, tak že v nynějším svém porušeném uložení dokazují, že velké převraty kůry zemské, jejichž výsledkem bylo vytvoření nynějších hor Orlických a Krkonošských, teprva po křidové době státi se mohly.

Jedna z *nejhlavnějších rozsedlin horských*, jež způsobily ono porušení druhdy vodorovného uložení kvádrovců a opuk, objevuje se na *jižním svahu Žaltmanu u Svatoňovic*, kde do té rozsedliny vklíněn jest

pruh příkře vyzdvižených vrstev kvádrového pískovce, provázející pásmo kamenouhelné, jež zde z hlubin na den vystupuje.

Touto rozsedlinou, kterou lze stopovati z krajiny Šacléřské přes Svatoňovice a Hronov až k patě Bukoviny nad lázněmi Chudobskými, rozvrhují se zdejší skalní vrstvy křídového útvaru, a tím i výšiny a údolní krajiny z nich složené, přirozeně ve dva oddíly, totiž v oddíl *Kladský* severně za Žaltmanem a Orlickými horami, a v oddíl *Český* u jižní paty Žaltmanu a Orlických hor.

1. Kladský oddíl kvádrových pískovců a opuk.

Oddíl tento počíná vlastně v Broumovsku, které však orograficky jako druhdy i politicky činí jeden celek s Kladskem.

Západní hranice Čech v Broumovsku jsou zde naznačeny úvalem v permu vybrázděným nad Bertelsdorfem a Albendorfem (jest to jiné místo než poutnické Vambeřice), kterýž na západě obmezen jest porfyrovými horami Krkavčími a na východě příkrou strání permských pískovců, do níž vložen jest zde červený vápenec, podobný Ruprechtickému. Údolí to ovlaženo jest potokem Petrovickým, již výše zmíněným. Vrchol té stráně údolní, po níž běží hranice zemská, skládá se již z kvádrových pískovců, jenž zde vytvořuje úhledný hřeben, na pruské straně zalesněný, na české rolemi pokrytý, počínající v Čechách kupami *Hradištěm* (Ratsch 705 m.) a *Krupnou* (Kraupenberg 704 m.) nad Radvanicemi (Radowenz) a pokračující až na *Zelený vrch* (Grüneberg neb Wachberg 700 m.) nad slezským městečkem Schönbergem. Mezi tímto místem a mezi Friedlandem (v Slezsku) zabíhá z Čech směrem severozápadním pruh kvádrových pískovců asi 1 $^1/_2$ hodiny široký, skládaje úhledné lesní vrchy až ke Křesiboru (Grüsau), bývalému klášteru cisterciáckému, od knížat Svidnických založenému, jichž poslední, Boleslav, tchán našeho Karla Lucemburského, ve zdejším velkém chrámě odpočívá.

Z pohraničných vrcholů těch spatříme pod sebou na východ úval opukou pokrytý, v němž se rozkládá ves Adersbach, a za tou vsí v podobě obrovské skalní pevnosti strmí skupení vyšších kvádrových pískovců, labyrintem úzkých roklí rozrytých.

Obrysy hor a údolí souvisí zde tak úzce s povahou vrstevních stupňů skalních, že nelze tu krajinu určitěji vypsati, než vytknutím těchto vrstevních stupňů.

Křídový útvar zdejších krajin má celkem totéž vrstevní rozčlenění, jako ve vnitřních Čechách, jen že některé členy mají svůj zvláštní místní ráz. Z osmi ostatních stupňů, z nichž se útvar křidový v Čechách skládá, schází zde ten nejspodnější, totiž sladkovodní Perucký kvádr s lupkami uhelnými a s otisky bylinnými, nýbrž co nejhlubší vrstevní stupeň objevuje se kvádrový pískovec, kterýž, jak zkamenělé lastury u místa Raspenau severně za Adersbachem nalezené dosvědčují (Pecten asper, Mytilus Neptuni, Cardium hillanum, Ostrea carinata), náleží k stupni Korycanskému, jejž zde vytknu co *spodní kvádrový pískovec*.

Pak následují opuky šedé nebo žlutošedé, místem písčité, místem vápenitější, jež v sobě zahrnují vnitročeské opuky Bělohorské a Mal-

nické, a jež zde vyznačuji všeobecným jmenem *opuky spodní.* Onyť vyplňují údolí Adersbašské a rozšiřují se pak na ploché vysočiny, i vytvořují určitě vyznačený taras pod vyššími kvádrovými pískovci, nad nimi uloženými.

Tyto vyšší pískovce skládají ono labyrintické skupení skalních stěn, jež proslulé jest jmenem Adersbašské skály. V petrografickém i paleontologickém ohledu souhlasí úplně s pískovci Kokořínskými a Jizerskými vnitřních Čech, i necháme jim pro zdejší krajinu název *pískovců Adersbašských.*

Teprve dále v Kladsku v okolí Bystřice, zejmena kolem vsi *Kieslingswalde* objevují se také nejvyšší vrstevní členy českého křidového útvaru, obdoby to vyšších měkkých opuk Březenských čili bakulitových a pískovců Chlomeckých nebo Hruboskalských, jež pro tuto krajinu zaujmémež jmenem *vrstvy Kieslingswaldské,* anyť u oné vsi orograficky a paleontologicky se zvláštní zřetelností na den vystupují.

Sloh křidového útvaru v okolí Adersbašském má podobu ploské pánve, k jihovýchodu protažené a na permských červených pískovcích odchylně uložené. Kraj té pánve obsahuje na obrubě severozápadní spodní kvádrový pískovec, vnitřek její zaujímají spodní opuky, a nejvyšší vrstevní stupeň vytvořují Adersbašské pískovce, kteréžto oba členy dále k jihovýchodu se rozšiřují a daleké výběžky do Kladska na podloze prahorní vysílají.

Adersbašské pískovce nečiní však souvislé pokryvky na spodních opukách, nýbrž objevují se nad ní v několika samostatných skupeninách. Nejmalebnější jest skupení skal u *Adersbachu* a *Teplic* (Weckelsdorf) asi 5 kilom. dlouhé a 4 kilom. široké, malebnými úzkými roklemi, jimiž se skalní vrstvy v mohutné pilíře a skalní stěny dělí, prostoupené a lesem pokryté. Pramenné potůčky řeky Metuje ovlažují nejhlubší doliny v tomto skalním labyrintu. Nejvyšší vrcholy dosahují přes 700 m. nadmořské výše, tak zejmena *Čápí vrch* (Storchberg 785 m.) u Skály (Bischofstein).

Druhé samostatné skupení Adersbašských pískovců skládá osamotnělý *Ostaš* (700 m.), severozápadně za městem Policí, přirozená to skalní bašta, nápadně upomínající na Kralův Kámen (Königstein) v Sasích.

Spodní opuka u paty těchto obrovských skalních skupení rozšířena, vytvořuje mírněji zvlněnou kopcovitou půdu, jíž řeka Metuje a její přítoky prostupují, spěchajíce k příčnému průlomu Žaltmanského hřbetu u Hronova; i prostírá se dále na jichovýchod od Starkova a Police přes Machov k Dušníkům (Reinerz) v Kladsku, odkud se v údolních brázdách dá stopovati až k Schwedeldorfu u města Kladska, a podél východních boků Bystřických prahor až k městu Bystřici a za lázně Langenauské.

Jiný pruh těch opuk rozšiřuje se od Dušník jihovýchodně do podélného úvalu mezi Orlickými a Bystřickými horami, i naznačuje bývalý úzký fjord, jenž daleko mezi prahory vnikal.

Pozdějším odplavením a patrně také roztrháním následkem vystoupení hor do nynější výše, oddělen jest u Dušník od toho pruhu malý ostrov křidového útvaru, obsahující na svorové podloze spodní

kvádr a opuky, i vytvořuje z daleka viditelný kopec, *Homoli* (Hummel 733 m.), se zbytky staré tvrze.

Město Dušníky (Reinerz) jest výborná stanice pro vycházky v těchto krajinách. Blíže města prýští se z prahorní svorové půdy několik slabě kyselých pramenů, kteréž daly podnět k založení lázeňského ústavu, jenž pro svou zdravou horskou polohu od Severoněmců hojně bývá navštěvován. Výborná silnice jde odtud do výše zmíněného fjordu opukou vyplněného, i vede ponenáhlým výstupem podle říčky Bystřice, kteráž u města Kladska s Nisou se spojuje, vzhůru na tak zvané *Jezerní Pole* (Seefelder 754 m.), totiž opukovou, vyvýšenou údolní pláň mezi Orlickými a Bystřickými horami, do níž jest řečiště Bystřice vyhlodáno. Prameny té říčky jsou však hlavně na pravo té silnice na příkrých prahorních úbočích Orlických hor pod Vrchomezím, kolem rozptýlené vesnice Grunewaldu. Kolkolem rozkládají se velké druhdy královské české, nyní královské pruské lesy. Uprostřed těch lesů, do nichž po dobré lesní cestě (Fouquéweg) vniknouti můžeme, rozkládá se na opukové podloze bažinatá plocha, hustým štětinatým drnem a rašelinným mechem, po různu i bahenní borovicí (Pinus uliginosa) a několika kalužinami černé vody pokrytá, kdež má naše Divoká Orlice svůj počátek.

Od bažin těch jde sklon údolní půdy k jihovýchodu, tak že zde dělí pořící Odry a Labe. Údolí, jehož středem mezi lukami a poli vine se mladá Orlice, naznačujíc zde hranice mezi Čechami a Kladskem, podobá se velké pasece, teprve v pozdálí na úbočích hor lesem obejmuté. Dvorce a osamotnělé domky jsou na spůsob horský rozptýleny po celém údolí, soustřeďujíce se jen po různu kolem některé hospody nebo kolem kostela. Na české straně jsou to vesnice Trčkov (Trčkadorf), Friedrichswald, Grünborn, Kerndorf, Kunštat (Kronstadt) a Černá Voda (Schwarzwasser); na kladské straně Kaiserswalde, Friedrichsgrund a Langenbruck. Opuka jest ukryta pod náplavem údolním, ale vychází v některých úvozech a roklích na den, a na konci jejím u Černé Vody objevuje se vedle ní i malý pruh spodních pískovců. —

Vraťmež se po této vycházce opět k Ostaši u Police, abychom rozšíření Adersbašských pískovců nad opukou položených dále stopovali. Pískovec spodní a nad ním opuky vytvořují severně za Teplicemi (Weckelsdorf) ostře vyznačený severní kraj (637 m.) útvaru křídového, jehož jedním prohybem jde nová železnice z Náchoda do slezského Friedlandu a do Waldenburka, kdežto jiným prohybem stoupá silnice z Police na vrchol toho kraje a pak dolů na červenou půdu permskou Broumovského úvalu. Na východ od té silnice vyvyšuje se ten kraj značněji i obsahuje na severní straně kolmé, lesem zdobené stěny, podle nichž se celý tento pokraj horský *Stěny* nazývá. Pískovec těch stěn náleží k stupni pískovců Adersbašských, ježto pod ním na svahu Broumovském vycházejí spodní opuky a pod nimi spodní kvádr na den, i zaujímá neširoký pruh, kterýž co skalní bašta směrem jihovýchodním jižně nad úvalem Broumovským se zdvíhá. Boky i vrcholy té bašty jsou pokryty lesem, skrze nějž lze po pěšinách putovati se stálými vyhlídkami na velký Broumovský úval a na krabotiny české. Krajní vrchol tohoto úzkého pruhu Aderbašských pískovců slove *Hutberg* (682 m.) nade vsí stejného jmena vedle silnice Polické; pak dostihneme kostelíka na

Hvězdě zvaného (674 m.) s půvabnou vyhlídkou na Broumov, pak vyšší kupy *Supí koš* (Geierskorb 704 m.), i minouce vesnice Suchodol a Slavné (Labney) octneme se v labyrintu divokých roklí pod kupami *Ringelkoppe* (772 m.) a *Spitzberg* (783 m.) nad Broumovskou vsí Božanovem (Barzdorf). Na pěšině vedoucí kolem kamenného kříže (728 m.) překročíme pruské hranice i vystoupíme na rovnou plochu zúženého zde pískovce u vsi Passendorfu, an zde pískovec jest z velké části odplaven, tak že spodní opuky na den vycházejí a rozsáhlejší planinu pokrývají, na níž stojí vesnice Malý a Velký Karlsberg.

Uprostřed té planiny v nadmořské výši asi 700 m. zdvíhá se osamotnělá mohutná skupenina nadopukových pískovců, jako obrovský hrad, zdánlivě nedostupný, ač ve výši jeho vítá příchozího veselý hostinec. Jest to *Hejšovina* (Heuscheuer), nejvyšší to vrchol nejenom zdejšího, nýbrž i vůbec českého křidového útvaru, anať nadmořská výše jeho obnáší 920 m. čili 2910 st., kdežto Sněžník u Děčína má výši jen 721 m. čili 2280 st. Strmé stěny, jen úzkými skulinami rozpukané, skládají boky této znamenité hory. Skrze takovou skulinu vystoupíme po schodech vzhůru i octneme se brzy na pěkně upravených pěšinách, které vedou vzhůru do jedlového lesa, v jehož stínu nás přijímá prostorný hostinec. V létě se tam sejdeme vždy s četnými hostmi, zejmena ze severních Němec. Velkolepá vyhlídka do Čech i do Kladska bohatě odměňuje za namáhání s výstupem tím spojené.

Jiné, ač méně divoké skupení těch nadopukových pískovců skládá jižně od Hejšoviny široký plochý vrchol *Bukoviny* (Spiegelberg 916 m.), lesem jedlovým i bukovým pokrytý, a z daleka z Čech viditelný. Vrch ten strmí již nad žulovými boky horských strání za lázněmi Chudobskými, avšak podnož jeho nad žulou záleží též ze spodních opuk, jako na Hejšovině. — Od Bukoviny vybíhá pak pruh těchto pískovců na obou stranách, totiž na severní a na jižní, opukami podložený, k jihovýchodu, i souvisí jak s pruhem pískovcových stěn, jež úval Broumovský až do Kladska provázejí, tak i s lesními vysočinami, kteréž se jižně nad úvalní krajinou červeného pískovce, v níž viděti poutnické místo Vambeřice, až k Schwedeldorfu nedaleko města Kladska rozšiřují a k Bystřickým prahorám připojují.

Jiný též široký a všude na opukách spočívající pruh vyšších těchto pískovců prostírá se jihovýchodně za Dušníky, od předešlého prostorou spodních opuk oddělený, do lesní, vysoko položené krajiny Bystřických prahor, jejichž dva souběžné severní výběžky tento chobot křidového útvaru objímají.

V prostoře mezi východními boky Bystřických hor u Pohlsdorfu a mezi Červeným vrchem u vsi Pilče, jižně od města Kladska, snižuje se náhle celý křidový útvar i vyplňuje úval, jenž od Broumova až do okolí města Kladska zaujat byl červeným permským pískovcem.

Hlubší vrstvy, totiž spodní kvádrový pískovec a spodní opuky a tolikéž i Adersbašský pískovec před tím na výšinách rozšířené zapadají do hloubky a ukrývají se v hlubinách úvalních, jejichž povrch počíná zaujímati měkká hlinitá opuka, kteráž zvětravši od hlin naplavených nesnadno se dá rozeznati. Jen na několika méně rozsáhlých místech jsou tyto měkké opuky pokryty pískovcem. Oba tyto vrstevní stupně,

totiž měkká hlinitá opuka a pískovec na ní spočívající, náležejí k nejvyšším stupňům českého křídového útvaru, jsouce dle zkamenělin příslušné k stupni bakulitových opuk a Chlomeckých neb Hruboskalských pískovců. Hmota těchto vrstev vyplňuje od Wilmsdorfu jižně od města Kladska bývalý fjord křídového moře mezi příkrými úbočími prahor přes Bystřici, Mittelwalde, Kralíky až do Šimberka v Moravě, i vytvořuje mírnými kopci zvlněnou údolní krajinu, kteráž nepatrným vydmutím půdy u obory Králické dělí poříčí Nisy od poříčí Moravy. Není zde nápadnějšího dokladu pro velké převraty horské, jako rozdíl ve výškách pískovců téhož geologického stáří, na temeni Hejšoviny nad 900 m. a v údolním lůně Bystřickém 300 m., v kterýchžto o 600 m. rozdílných horizontech spočívá pásmo pískovců, k českému Jizerskému stupni příslušné. —

Uložení vrstev v údolí, pokud dle výchozů v roklích údolních lze souditi, jest vodorovné; oba však kraje bývalého fjordu, kde vrstvy křídového útvaru k prahorám se přikládají, provází pruh příkře vyzdvižených vrstev, patrně do hloubky zapadlých a od vrstev, jež na vyšších tarasech horských leží, odtržených. Pruh takových příkře nakloněných vrstev lze stopovati na západních stranách fjordu podle úbočí prahorního hřebene (Jistelkoppe) u vesnice Sauerbrunu, severozápadně od Bystřice, kde následují nad svorem v poloze skoro kolmé po sobě spodní pískovce kvádrové, pak spodní opuky a vyšší čili Adersbašské pískovce. Pruh tento jde pak podle paty svorových hor přes Starou Bystřici (Alt-Weistritz), kde jej potok Bystřice proráží, a pískovce vyšší čili Adersbašské vytvořují lesnatý hřeben nesoucí obecní lesy obce Nieder-Langenau, u kteréhož místa i nejvyšší opuky, příslušné již ke Kieslingswaldským, v příkrém úklonu se objevují. U paty toho pruhu v údolí kolem města Bystřice leží šedé opuky na pískovcích Adersbašských v hlubinách ukrytých v uložení vodorovném, činíce přechod k měkkým nejvyšším opukám, jež východně za řekou Nisou u paty příkrých prahorních výběžků vysokého Sněžníka a podle té řeky dále k jihu k Mittelwaldu a Králíkům se rozšiřují. Od Ober-Langenau až ke vsi Rosenthal stoupají tvrdší vyšší opuky ponenáhlu na boky Bystřických prahor, objevujíce na svém kraji i pruhy Adersbašského podloženého pískovce; od Rosenthalu na jich podle boků prahor Bystřických pozoruje se však opět úzký pruh vyzdvižených vrstev až k místu Bobischau, jižně od Mittelwaldu, obsahující nejenom spodní pískovce a opuky, nýbrž i Kieslingswaldské jíly v příkrém postavení. —

Na východní straně fjordu počínají příkře vyzdvižené vrstvy na pokraji křídového útvaru na Červeném vrchu u vesnice Pilče jižně od města Kladska. Zde viděti, jak úzký pruh červeného pískovce permského, melafyrem proražený, jest nejenom příkře vyzdvižen, nýbrž i převrácen, tak že pod úhlem 50—70° pod amfibolitové břidlice zapadá, jež zde na den vycházejí. Po těchto červených pískovcích následují v položení převráceném, jež ponenáhlu do příkře nakloněného přechází, slepence spodního kvádrového pískovce, pak opuky a vyšší pískocve, až konečně tolikéž v příkré postavě se objevují měkké jílovité opuky Kieslingswaldské, prostoupené tenkými vrstvami nejvyšších pískovců. Odtud a od vesnice Rengersdorfu dá se dle paty příkrých prahor sledovati úzký

pruh těchto vyzdvižených vrstev přes Waltersdorf, pod poutnickým kostelem Marie Sněžné u Wölfelsdorfu až ke vsi Lauterbachu nedaleko Mittelwaldu. Pruh ten záleží hlavně ze spodních pískovců a opuk, avšak místem, jako zejmena u vesnice *Kieslingswaldu* zasahuje vyzdvižení i část jílovitých opuk a nejvyšších pískovců. Tyto nejvyšší pískovce skládají mezi Waltersdorfem a Kieslingswaldem kopcovitou krajinu částečně zalesněnou, na jejímž východním kraji blíže prahor nad údolním výmolem vyzdvihují se od jihu k severu ostré kamýky, zvané u *sedmi pastýřů* (Sieben Hirten), co vyzdvižený kraj těchto Kieslingswaldských pískovců. Místo to jest jedno z nejhlavnějších nalezišť zkamenělin, jež úplně souhlasí s oněmi, které v nejvyšších kvádrových pískovcích v Čechách za Českou Kamenicí v zářezech železnice u Antonienwaldu byly odkryty.

Kieslingswaldský pískovec objevuje se ještě na příkrých kopcích jižně od Mittelwaldu. podle silnice vedoucí odtud do Králíků.

U Králíků vychází na den jenom opuka, jak se zdá vyšší, a sice v uložení skoro neporušeném pod kopcem poutnickým. Údolí samo pokryto mohutným náplavem, ukrývá v sobě měkké jílovité opuky Kieslingswaldské, které se podle jednotlivých zářezů dají stopovati v úvalu až k Šimberku, kde na nejzadnějším jihovýchodním konci bývalého fjordu vycházejí na den glaukonitické pískovce spodní v příkrém vyzdvižení, vytvořujíce skalní útes, přes nějž vede silnice do údolí Moravy u Zábřeha. (Dokončení.)

Náš sedlák.

Hle, sedlák Vrcovický,
jak vystrojen je vždycky,
jak na hod šel by právě,
čist od paty až k hlavě!
Brslenky žluté,
boty spodem kuté,
že v cestě kamení piští;
holinky jenom se blyští,
a na ně, pěkně stranou,
kožené zdůbky kanou.

Hle, sedlák Vrcovický,
jak vyzdoben je vždycky!
Kazajka do zelena,
jak temná kopka sena;
modravá vesta,
jak pánů z města,
s límečkem vyšším v týle;
prádlo, toť nad sníh bílé,
hedvábný šátek, věnní,
kol krku se mu mění.

Hle, sedlák Vrcovický,
jak vyfintěn je vždycky!
Kytici přivázanou
na nízký klobouk, stranou,
z králičí srsti;
dýmku má v hrsti,
plnýma rtoma svýma
si bafá jen a dýmá,
čas ob čas stranou plivne
a pozdraven, jen kývne.

Hle, sedlák Vrcovický,
on kouří skoro vždycky!
Aj, zhaslo mu; však sirky
hned béře ze závírky,
nítí jich hrotky
o žluté spodky,
v hlavičce ukrývá chvatně
a bafá a dýmá zas statně
z úst mraky pouště šedé, —
tak nad jiné si vede.

Hle, sedlák Vrcovický
sám s sebou mluví vždycky!
Dnes slova jako dýky
má na zlé chalupníky,
již našli kdesi,
selské že lesy
jejich jsou při jedné straně.
„Gruntovník platil z nich daně!
Však vrtavé jich hlavy
náš slavný soud zas spraví!“

Hle, sedlák Vrcovický,
jak bedliv pole vždycky!
Zpět nový klobouk páčí,
kdy ze vsi k městu kráčí,
každičké chvíle
stranou se chýle;
po kraji osetých polí
zmokloli měří svou holí,
hned v levo a hned v pravo:
„No, políčku je zdrávo!“

Hle, sedlák Vrcovický
tak vesel není vždycky!
Je po parnech a bídě,
zmokloť mu na tři pídě;
na hrudy sahá:
„Půda je vlahá,

prohřáta všude a všude, —
týdenli takhle jen bude,
již naplní se klasy —
jen ať dá pán bůh časy!“

Hle, sedlák Vrcovický,
tak neutrácí vždycky!
Dnes v městě vesel ještě,
máť radosť z toho deště
a zrakem střílí;
v malé však chvíli
babky se pod čelem honí:
„Účet chci!“ na plecháč zvoní,
tuč čelem jde a mraky —
už radostí zmok taky!

Hle, sedlák Vrcovický
tak hrdým není vždycky!
Jak široce si kráčí,
div že mu cesta stačí;
míníť se málem
Vrcovským králem;
nevzal by, pivečkem sporý,
za grunt svůj knížecí dvory —
ba pyšně odplivne si
i na Písecké lesy!

Adolf Heyduk.

Maryla.

Starodávná selanka

od

Al. Jiráska.

(Pokračování.)

IX.

Mračna.

Mladšímu Buchovcovi, Zbyňkovi, se v panici Šonovském na první setkání zalíbilo, jak to také, když mladý soused odešel, dal i slovy na jevo. Arciť, že hned po té o něm ledacos uslyšel. Starý strýc o při, panicem prý zlovolně zavedené, vypravoval, sestra pak, panna Eufemie, zvláště těch zlomyslných knih klevetářských se zevrubně dotekla, neutajujíc při tom sama žádné klevety, kterou kdy jen o panici zaslechla.

Ale zkušený žoldnéř prvnímu útoku jak tě živ se nedal. Dobřeť si toho všiml, že strýc kromě té pře, nijak na panice nelouznil, leda

že jen tak mimo a s úsměškem zavadil o jeho prohlášenou učenosť; ženské pak řeči pan Zbyněk nikda za mnoho nevážil. Tak se panně Eufemii nepodařilo vyvrátiti na ráz mínění, jež bratr pojal o panici. Ba leccos se mu i zalíbilo, co o něm slyšel, a když sestra jako vrch zlomyslnosti uvedla, co řekl o Tiburciovi Čelechovském: ten že má pořád křivá ústa i před soudem, a že přece za to nikdy pokuty nedochází, pan Zbyněk se zasmál z plna hrdla.

Jinak bylo o tu při. Jaktě živ by se jí byl nenadál. Že by byl panic jen tak zlovolně začal? Nejhorší bylo, jak strýc doznal, že o doubravě psaného nic neměli. „Nuž, ať se ukáže!“ mínil hejtman, jenž se nikdy žádnému boji nevyhýbal, ač ho tento spor zrovna příliš netěšil. Bylyť mu všechny soudy proti mysli, a když nebylo dohodnutí, tu by byl raději, aby po starším spůsobu meč rozhodl. Ale teď už tak v Čechách nechodilo. Ostatně si myslil, že se panic přijde dorozumět. Měltě na mysli jeho slova, jež pronesl, když se po prvé setkali: „Různé řeči zavedou častokrát i moudré, a já se vždycky raději smluvím podobně a přímo, nežli svadím.“

To řekl, ale — nepřišel. Pan Zbyněk sám mnoho řečí nenamluvil a také jich nemiloval; řeklli však slovo, věděl o něm, nezapomněl na ně a dle něho jednal, padni oko nebo zub. Za to od jiných rovněž toho vyžadoval. Proto se také nadál, že panic přijde; že však nepřicházel, že na darmo ho čekal, to vydalo více, nežli všechny řeči panny Eufemie.

„Což *já* mám k němu jíti?“ pravil jednou starému strýci mrače se. „Což by takový za pecí vyválený panáček nemohl přijíti a říci: Řku, tak a tak?“

A ještě hůře bylo, že se panic několikráte s ním v sousedstvu setkal, a že se ani tu o při a svém požadavku slovem nezmínil. Jednal sice s panem Zbyňkem velmi šetrně a přátelsky, ale to právě bylo, co staršího vladyku, zvyklého na drsnou přímosť vojanskou, ještě více popuzovalo.

„Proč mne tak pořád hladí?“ doma před starým strýcem si opakoval — „proč je jako med, a proč se neozve? Je tohle nějaká upřímnosť? Dvořák je — polivečník. Myslil jsem, že je upřímnější.“

Proto také poslední dobou sestře své spíše sluchu dával, když se o panici zmínila, a dnes, jak se z lovu vrátil, sám o něm začal, sotva že práh překročil. Chmuře čelo, zkrátka uvítal Čelechovského, který jen z doubravy byl sem doběhl, a pravil, pronikavý zrak svůj zpod hustého obočí naň upíraje:

„Myslím, brachu, že nyní já Šonovského před právo poženu.“

Pan Tiburcí jak o půhonu slyšel, vstal rychle s lavice a tvář jeho oživla.

„Rád slyším, neškodilo by mu — a mnedle oč?“ ptal se sudič dychtivě jako by ani netušil.

Zbyňkovi jako by zase něco v hrdle vázlo. Odkašlal několikrát a pak prudce vyrazil slova:

„Doubrava je dosud má! Tam ať mi nechodí. Zahledl jsem ho prve s chlumu, že tam zašel — a tu mi teprve chlapi také pověděli, že ho tam častěji viděli zacházeti — i s kuší.“

„To tě pych! Na pych půhon jeden!“ hned pan Tiburcí v právech dospělý ohlašoval.

„Kdož ví, proč tam chodí!“ zvolala panna Eufemie, jediný svědek této rozpravy, a v očích, jež významně na Čelechovského upřela, jí živě svitlo.

„Proč tam chodí!“ opakoval pan Tiburcí porozuměv, a skřivil divně křivá ústa. „Proč tam chodí! Na lov, za krásnou laní.“

„Nemluv do větru!“ Zbyněk zvolal. „Kde by se tam vzala —“

„Nu, jednu jsem tam viděl zacházeti — vlastně zajížděti,“ dodal volněji Čelechovský.

Pan Zbyněk se zarazil. Za okamžik hleděl užaslý na křivoústého zemana, pak prudce zvolal: „Kdy, koho! Mluv!“

„Když jsi byl na lovu, asi v tu chvíli, kdys ty viděl tam Šonovského zacházeti.“

„Hrom aby — a žes *ji*, tu laní viděl na koni?! Byl to Větřík, neníli pravda?“

„Ticho, pane Zbyňku, — ona již jde, již se vrací. Zeptej se jí sám, ale rač dovoliti, abych prve já odešel.“

A byl už na odchodu, u dveří, když Maryla vstoupila, vesele, čiperně jak už jí dávno nebylo viděti.

„Rač jen zůstati!“ zvala rozmarně Čelechovského. „Prší, kabátce neuchráníš,“ ale již umlkla, neboť teprve nyní všimla si strýce, jenž zamračen proti ní se náhle zastavil.

„Prší,“ opakoval drsně, „a kdes ty se před deštěm skrývala —“

Pan Tiburcí kývnuv významně na pannu Eufemii, byl už ze dveří ven. „Starší panna,“ stojíc za bratrem hleděla jako on zpytavě na mladou, užaslou dívku. Jenže v jeho očích blýštěl se hněv a v jejích škodolibosť.

„Kdes byla?“ opakoval strýc přísně, jako by neměl před sebou svou Marylu, ale nějakého žoldnéře, na nějž bylo nutno ostře po hejtmansku spustiti.

Dívka byla hněvem strýcovým překvapena, však porozuměla ihned, oč běží. Strýce tak rozhněvaného na časy již neviděla. A toho „tetina“ pohledu! Rozuměla mu, a ten jí ještě odvahy dodal. Panna Eufemie nedočkala se toho, čeho se nadála. Maryla ani nezbledla, aniž se jala zapírati. Pohodila hlavičkou a pevně odvětila:

„V doubravě.“

„Sama? S kým?“ ostře se pan Zbyněk tázal.

„S vladykou Šonovským —“ ale tu již strýcova pohledu nevydržela. Než ihned pozvedla očí na okamžik sklopených, jak strýc začal o jejím nejmilejším.

„S panicem, s tím holobrádkem! Co ti chtěl? Snad, abys mně vyřídila, kdy by mne ráčil přijati, abych ho poprosil o dobrotivé sročení a přiznal se, že jsem mu křivdil.“

„Toho on nežádá. Křivdíš mu, strýče. On by se rád srovnal a dohodl, všaktě strýci Ondřeji se dvakráte nabídl, a toho večera, když tu byl se mnou, také.“

„Vida, jak se ho panenka zastává,“ ozvala se panna Eufemie.

„Zastávám, protože mu křivdíte.“

„Kdo?“ tázala se ostře panna Eufemie. „Snad také já?!“

„Také,“ Maryla jistě a pevně odvětila, upírajíc černé oči své rozčilením zářící na tetinu tvář rudnoucí hněvem.

„Hle, že mu křivdím!“ zvolala stará panna. „Já! Kteréž mně — Aj — ten utrhačník panenku jak náleží vyučil — A není divu,“ dodala jizlivě, — „když tak pilně do učení chodila —“

„Bývalas často v doubravě?“ ptal se pan Zbyněk.

„Bývala.“

„S ním?“

„Ano.“

„A proč? Proč jsi tam chodila?“

„Protože ho mám ráda.“

„A tys o tom věděla?!“ Pan Zbyněk se k sestře s tou otázkou obrátil, a zaklev po polsku zvolal: „To je pořádek, to je kázeň?! —“ A na Marylu upřev zraky přísně dodal: „Uvidímli tě s tím — nebo uslyšímli —“

„Že do háje chodí, to jsem věděla —“ vpadla mu do řeči Eufemie, hájíc se — „ale kdož by pomyslil, že se tak zapomene, že panna bude sama choditi za panicem!“

„Ó ty bys tam také chodila —“ zvolala Maryla tímto podrážděna — „a třeba za křivoústým vdovcem, kdy by nemohl sem k nám — ruce tobě líbat!“

Stála zpřímena jako prut, oči jí hořely a nozdry jemného táhlého nosu se jí rozšířily. Nezalekla se ani výkřiku panny „tety“, jež prudko přistoupivši k panu Zbyňkovi zvolala všecka od sebe:

„Bratře! A ty to strpíš, ty ji necháš! — To mně za všecko od té Polačky, od cizího nalezence —“

Maryla sebou prudko trhla. Líce její zbledlo. Planoucí zrak její upřel se na pana Zbyňka, jako by čekala od něho zadostučinění. Vladyka stoje proti nim, v rozčilení prudko svému hrdlu uvolňoval, zápase o výraz. Na okamžik nastalo trapné ticho. Pojednou se však zakalily Maryle oči. Slzy jí vytryskly hněvem nad urážkou i lítostí, že se strýc neozval — a již hlavu odvrátivši, aby jí nebylo viděti hrnoucí se slzy přes líčko, kvapila do vedlejší komory.

„Počkej!“ zkřikl za ní strýc — ona však jako by neslyšela. Dvéře za ní zapadly, a již se nepohnuly. Ale v tom se hlavní, na schody vedoucí, otevřely a jimi vešel starý vladyka Ondřej. Byl nějak valně vzrušen — zapomněl i mokrý plášť se sebe dáti a pohnutí bratrovcova a jeho sestry valně ani nespozoroval.

„Slyšeli jste již?“ zvolal hned ve dveřích. „Ne? To je vám novina! Teď teprve rozumím, Eufemie, tomu snu, víš nedávno o tom čápu — Pád s vysoka — pravda, pravda — A jaký! To je lidská sláva a moc! Pane bože!“

„Co se stalo?“ nejprve se Eufemie otázala.

„Král umřel!“ odvětil staroch, a tu teprve odkládal plášť. Panna Eufemie úžasem vykřikla.

„Kdo ti to, strýče, pověděl?“ zvolal mladší Buchovec rovněž nemálo užaslý.

„Jistojistá novina. Zkázal mi to Straka. Posla jsem cestou potkal — Správce [1]) poslal tu novinu na Náchod svému purkrabí — a druhý posel jel do Vratislavě. Už tomu tak — Mládenec osmnáctiletý!“

„A zrovna před svatbami, když mu odjeli pro nevěstu!“ zvolala panna Eufemie.

„Kdy umřel? A nač?“ ptal se pan Zbyněk.

„Předevčírem, ve středu, před samým západem slunce — V neděli ještě prý s panem Jiříkem křtil dítě na hradě u sv. Václava Zdeňkovi Šternberskému, a tu již ho prý hlava zabolela. Nazejtří, jako v pondělí, vyvrhly se mu dvě hlízy, ale ještě prý toho dne seděl na soudu komorním, ale již se ani neusmál a jen málo mluvil. Na večer pak povečeřel, to mu bylo trochu lépe — než v noci se mu bolesti rozmohly znamenitě.“

„A což lékaři?“ ptala se Eufemie.

„Hm, jeden tak a druhý onak. Krev mu pustili teprve ve středu, ani jsem nechtěl uvěřiti — tak pozdě! A to byla chyba. K večeru skonal —“

„A pohřeb?“ ptala se bratrovna.

„Posel Pražský přinesl, že je ustanoven na dnešek. V tu chvíli již král asi ve hrobce odpočívá. Místo lože svatebního — rakev! Pád s vysoka! V Praze byl prý veliký dav a pláč v lidech. Věřím, věřím — každý asi vzpomněl, co teď bude . . .“

Pan Zbyněk, jenž za té řeči zamyšlen před se hleděl, mávl na ta slova rukou a klidně, ač ještě zamračen, odvětil: „Co by bylo! Volba nového krále.“

Starý strýc však zakroutil hlavou a pravil: „To je to, synu, to — ale s volbou nové bouřky!“

* * *

Maryla odkvapivši z velké jizby, kde ji Eufemie tak pohaněla, dlouho ve své komoře plakala. Urážlivá slova tetina, i to, že se strýc na ně neozval, pobouřilo mladou její mysl. V okamžik ten napadlo ji divné myšlení, aby pryč odtud odešla, aby ujela hned, na místě. Však se ukázalo, jak o ní smýšlejí, zač ji mají. Ó kdy by Jan věděl! A jak na panice vzpomněla, jako by paprslek do tmy žalu zasvitl a vlny rozbouřených citů konejšil. Ó kdy by věděl, kdy by si mu mohla postěžovati! A již pozapomněvši na to, co jí Eufemie řekla, rozpomínala se, proč ten hněv povstal, jak jí za zlé mají, že se s ním scházela v doubravě. Jak jsou proti němu! I strýc! Toho se nenadála. Jistě že ho Eufemie a také ten křivoústý pletichář tak popudili! Proč, proč jen!

A on chce sem, na Domkov zajíti, říci o ni, aby si ji mohl odvesti na svou tvrz jako žínku — ó, tak byli ještě před chvílí v doubravě šťastni tím pomyšlením! Ti by ho pěkně přijali! Ne, nesmí sem, aby ho ještě neodbyli. A nepřijdeli — nebo zamítnouli ho? Ó pak ona tu nebude, a kdy by měla prchnouti kdo ví kam! Tak uvažujíc stála

[1]) Jiřík z Poděbrad.

u okna. Neplakala již. Černé její oči hleděly v zamyšlení ven, upírajíce se na doubravu, jež šerem se jako obrovský stín černala.

I pak, když Maryla na lože ulehla, neupokojila se. Spánek ji míjel, a jak vše nanovo uvažovala, nanovo se kormoutila, a když si na matku a na smrť otcovu vzpomněla, nanovo se rozplakala. Pak spánek přece k ní přišel; za ním sen, a div divoucí, líbezný a veselý. Vyplnilť jí nejblaženější pomyšlení, jež ji dnes v doubravě tak vzrušilo. Byla nevěstou a jela v krásném šatě na vyzdobeném, opentleném Větříku vedle panice Šonovského, svého ženicha, u valném a hlučném průvodu, do něhož sen zavedl také hosti až z Polska a z Litvy, staré, dobré známé, Poláky i Čechy; ba ani na starého Janka Třiznova nezapomněl . . .

* *
*

Pan Tiburcius Čelechovský ze Sobíšku a někdy na Děvčíkopách vrátil se, ačkoliv zmokl, značně vesel a spokojen do svého dvorce. Usednuv doma u krbu, k jehož praskajícímu ohni natáhl nohy v červených nohavicích, mnul si ruce samou spokojeností. Jako nyní často tak i v tuto chvíli vzpomínal na Domkovskou tvrz; ne však jako jindy na pannu Eufemii vyvolenou, ale na to, co se tam děje, jak mladší Buchovec asi hromuje, a jak ta ještěřice polská klidí za své procházky do staré doubravy.

Přál jí to, nemoha zapomenouti, jak se mu vysmála, a ještě více to přál panici Šonovskému. To bude míti za všecky úštěpky, posměšky i za tu písničku, kterou mu tenkráte večer zazpíval. Teď by on, Tiburcí, mohl mu vzkázati, kdo má nyní svou milosť pod lavicí. Ba jistě, že to panicovi neposlouží. A dobře tak, nebo křivoústý zeman bez toho se vždycky obával, že se Buchovec, Zbyněk, jednou s mladým Rozvodou dohodne a sročí. A to by pana Tiburcia nesmírně bylo hnětlo. Těšilať jej ta pře, ve které se měl za zjednaného poručníka Buchovcův. A tím byla jako jeho. A jak se jednou do nějaké pře zakousl, nerad už polevil a pustil, jen aby provedl svou, třeba že proti svému odpůrci osobně nechoval žádného záští. Ale tu! Měltě panic u něho nejeden vroubek pro všeliké veselé a úsměšné nápady o něm, o Tiburciovi, o jeho křivých ústech i o jeho lásce k panně Eufemii a také o ní samé.

Teď u krbu se zahřívaje spokojeně uvažoval, že dnešní novina přátelství mezi Domkovem a Šonovem neobnoví. Pan Zbyněk se na panice pro ty tajné schůze jak náleží rozdurdí. Pře, jež mezi oběma běží, půjde před se — a tak nebudou nadarmo všecky úvahy, všecko přemýšlení, starání a chystání páně Tiburciovo. Listiny Domkovské všecky do písmeny přehledl; než nic v nich nenašel, co by bylo panici na škodu nebo co by Buchovcovi svědčilo. Panic to asi ví, neníť na hlavu padlý. A dovolává se svědků. Jeden z nich mu odešel na pravdu boží. O druhého, starého dudáka, panu Tiburciovi běželo nejvíce. Nic jiného nezbývalo. Ve svědcích protivníkova síla, co dělati, nežli je odkliditi?

Pan Tiburcí znal Vaňka Křivousa a jeho toulavou nemoc. Proto již několikráte, ovšem že oklikou, snažil se ho ze vsi a do světa

dostati, aby ho panic neměl v čas stání. Ale po každé mu selhalo. Jednak se starému dudákovi doma nějak zalíbilo, jednak ho ten červený paniců̊v Jenčár dobře hlídal. A termin zemského soudu se blížil, přicházel. Do té doby musí a musí býti dudák ve světě a také Celba někde, kde, to ještě pan Tiburcí jasně nevěděl, kde by nemohl svědčiti, nebo kde by jeho svědectví nic nevydalo.

A jak tak u krbu sedě uvažoval, vešel kvapně pacholek, všecek bez dechu oznamuje, že potkal v poli posla pana Straky z Nedabilic, a ten posel že nesl na Domkov novinu.

Tu opustil pacholka dech.

„Jakou?“ ptal se kvapně pan Tiburcí.

„Že — že král umřel —“

Zeman už stál rovnýma nohama na podlaze — —

Když pak probrav se z překvapení a vyrozuměv ze všech odpovědí pacholkových, že to pravda, jal se světnicí přecházeti. První bylo, nač pomyslil, neutrpíli tím zemský soud, budeli o suchých dnech zasedati jako obyčejně — ale pak se mu kmitla myšlenka, která ho potěšila. Kdy by venku nebyla již tma, byl by se ještě v tu chvíli rozběhl ji vykonat. Za to však záhy z rána vyšel ze dvorce, sám, nechav ryzku svou doma.

Za noci uhodil mráz, a tak se po utuhlé cestě pěkně kráčelo. Luka byla zastřena bílým závojem lesklé jinovatky. Světlo denní dosud zápasilo se stíny nočními. To právě bylo panu Tiburciovi vhod. Pospíchal, aby se ještě za toho šera dostal k svému cíli, do vsi za Šonovskou tvrzí. Nešel tam přímo, vyhýbaje se sídlu panicovu. Již na samém kraji vesničky, dosud jako ve snu pohřížené, přálo mu štěstí. Potkaltě tam toho, kterého hledal, starého dudáka Vaňka Křivousa. Měl na sobě kuklu a v ruce dlouhý hák. Chystalť se patrně do lesa.

Křivoústý zeman zavedl s ním řeč, dotazuje se na vladyku Šonovského, a jen jako mimochodem se optal, jdeli dudák na dříví. Dudák přisvědčil.

„Máš blízko, jistě že jdeš sem do doubravy,“ a ukázal na starý háj, jenž bez listí již černal se v ranním šeru.

„Nerač žertovati. Tam už dlouho nechodíme —“

„Jindy jste tam chodívali?“

„Chodívali — Protože patřila a vlastně dosud patří k Šonovu —“

„To snad ne —“

„A jak by ne! Toť mi dobře svědomo, že nebožtík vladyka starý, nynějšího otec, tam buky porážel — vždyť jsem tenkráte tam pařezy kopal. A to mi také dobře svědomo, že dříve, když ještě na Šonově nebožka Kunka po Beneši Krčínském seděla, že jsem z jejího dvora, jako tu z toho našeho Šonovského, do doubravy dobytek honil a tam jej pásal. Nebožtík vladyka doubravu právem držel a měl na ni jako na všecko zboží listy. Ale za válek lid pana Městeckého listy mu pobral i jiné všecko, což měl. Tak je to, tak, a teď tam nesmíme si ani snítku ulomiti, ani sebrati. Dobře má panic, že se hájí — však mu to všechno odpřísahnu budeli třeba.“

„Ty bys se nehněval. Přišel bys aspoň do světa — do Prahy.“

„Ba, milý pane, léta se už počínají hlásiti, a věk člověka přemáhá. Někdy mne ovšem ještě napadne, že bych, nežli skonám, měl se do světa podívati, se starými známými se rozloučiti.“

„A zvláště nyní, když takové noviny jdou. To bude živo a zvláště v Praze.“

„Jaké noviny, prosím tebe?“

„Což jste tu nezaslechli, že král umřel?“

Stařec sebou škubl, ale pak usmáv se odvětil:

„Nerač si bláznů tropiti ze starého člověka.“

Tiburcí však ho ujistil, že pravdu mluví a dodal, jaký v Praze shon, a jak se tam už páni a rytíři chystají ano již sjíždějí, a jaký rej tam teprve bude o volbě královské. Pak jako by si na svou cestu vzpomněl, odešel, maje to přesvědčení, že dudák pravdu mluvil, že to je nebezpečný svědek, a že ho nutno na čas stání odkliditi. Jak dále po tom bude, o to se prozatím nestaral. Byltě přesvědčen, že pak se opět najde nějaká klička. Prozatím nutno, aby panic v prvním hned stání pře neobdržel.

Pak zastaviv se, starého dudáka pozoroval. Chlap plesnivá, jde přece do lesa! Nevěřil — ale trhlo jím, když slyšel, co se v Praze děje a chystá. To ho bude tak píchati, až ho to odtud vypíchá. Pak když staroch zašel, vrátil se Tiburcí a zamířil zase k domovu. — Věru, že nadarmo cestu nevážil.

Starému Vaňku Křivousovi v lese roští nic nepřibývalo. Zatrhl hákem a již se opět zamyslil. Král mrtev — slavný pohřeb — veliký sjezd v Praze — těch řečí, těch lidí! —

S malou jen otepí do vsi se vracel, a jak jí docházel, přidal do kroku. Co to? Hluk a shon na návsi. Shodil otep u chalupy a již tam pospíchal. Stanuv na kraji, zahledl Celbu Jenčara pod lipou obklopeného vesničany. Starý žoldnéř právě vykládal, že nese důležité, smutné noviny. Křivousem to trhlo — ano — snad ten vladyka pravdu mluvil. Jistě — král umřel — zrovna to Celba ohlašuje, že panic dostal včera, samý večer tu smutnou novinu.

Směs hlasů ozvala se na tu zprávu pod lipou. Všichni byli překvapeni, užaslí. Staří se zarazili, nejeden stesk se ozval v zástupu, nejedna obava, že nastanou zase bouřky a vojny, a že sedlákům bude zase nejhůře. Jiní na Celbu doléhali, aby pověděl, nač král umřel. Mladé ženské ho litovaly, a báby si vzpomínaly na tu hvězdu ocasatou, toho léta již druhou, co se o sv. Duchu ukázala, a trvala až k sv. Bartoloměji.

V tom všichni umlkli. Ozvalyť se tam s výšiny zvony sv. Václavského kostela, a zvuk jejich vážně hlaholil do kraje.

„Slyšíteli!“ zvolal Celba. „Už vyzvánějí J. Milosti králi. Je to pravda. Odpočinutí lehké dej mu pane!“ a smeknuv beranici, pokřižoval se a ostatní mužští rovněž učinili.

Jen Vaněk Křivous ne. Toho tu již nebylo. Právě, když se lidé od lípy rozcházeli, měl už vesnici za zády, obešed ji za humny. Na rameně mu visely dudy, a v ruce držel křivou hůl. Staroch si statně vykračoval.

X.

Uhodilo.

Mladý Rozvoda Šonovský ovšem nic netušil, že jej a Marylu pan Tiburcí v háji pozoroval. Spokojen domů se vrátil, uvažuje cestou i na tvrzi o svém rozhodnutí, které byl prve Maryle oznámil. Už dříve na to pomýšlel. Nyní, an se přesvědčil, že Maryla ho z té duše má ráda a on sám že by bez ní nemohl živ býti, nechtěl už déle odkládati. Řekne o ni panu Zbyňkovi. Celý podvečer o tom přemýšlel, jak by to učinil, zdali sám přímo, nebo aby napřed skrze přítele nějakého vyzvěděl, jaké by Buchovec byl vůle. Odmítneli? Ale ne, nezdálo se tak panicovi. A kdy by, bez Maryly nebude! Všaktě je mladší Buchovec povážlivý muž, leda by panna Eufemie něco zmohla.

An tak ještě uvažoval, přišla i k němu na Šonov novina, letící ode tvrze k tvrzi, od hradu k hradu, že J. M. mladý král nedlouho stonav umřel. Zpráva ta se panice zvláště dotekla. Jako každý také on pomyslil, jak nyní bude, nestrhnouli se pro volbu nového krále nové bouřky. Ale panic kromě toho více nežli kdo jiný na pana Jiříka, zemského správce, svého příznivce, vzpomínal.

Nazejtří, ještě dopoledne, vsedl na kůň a jel do Náchoda, na hrad patřící panu správci zemskému. Nadálť se panic, že tam budou míti zevrubnější zprávy. Hlahol zvonů, vyzvánějících na zádušní mše, uvítal mladého vladyku, blížícího se k městské bráně. Na ryňku, prostřed něhož kostel stojí, skoro jako o trhu. Všude lidí, městských i venkovských, v pláštích, v kožiších krátkých i dlouhých, hnědých i bílých beránčích, ti v kuklách, oni ve vydrovicích nebo ve vysokých beranicích a mezi nimi hle tam mihl se na koni vladyka v kožichu kuním. Všude rokují o nejnovější nenadálé novině: ti ji vypravují, oni se dotazují, jiní již o budoucnosti uvažují.

Panic zastaviv se ve známé hospodě, koně tam nechal, a zamířil zrovna do kostela, kam se skoro všichni ubírali. Panic nezašel nejdříve nahoru na hrad nad městem, jak nejprve zamýšlel, poněvadž v hospodě zaslechl, že je purkrabí s úředníky již dole, v kostele na zádušní mši za nebožtíka krále. Po službách božích setkal se s purkrabím, dobrým přítelem strýce Horušanského z Roztok, a vyprovodil jej až k hradu. Nedověděl se však nic zevrubnějšího, jak se byl nadál. Purkrabí pověděl mu, co již včera večer byl zaslechl, a také to, že král byl včera asi pochován. Jiného sám nic nevěděl, dokládaje, že zevrubné zprávy dojdou teprve po neděli. Zval panice na hrad, ten však poděkovav dolů do města sešel, pospíchaje opět domů.

Než mimo nadání uvázl v hospodě, kde měl koně státi. V průjezdě potkal Bavora z Veselice, dobrého přítele, a ten nepolevil, až panic s ním vešel do jizby. Prošli rozlehlou světnicí přízemní a z té po několika schodech nahoru do jiné, o něco menší, za to však úpravnější. Tam sedělo několik vladyk z okolí za stolem při plných korbelích. Panic byl nemálo překvapen, an ve výklenku okna u menšího stolu skřížených, vyřezávaných noh zahledl své nejbližší sousedy, oba

Buchovce. S nimi tam seděl Jan Straka z Nedabilic, seděním na Studnicích, chlapík ohromných knírů, někdy dobrý přítel a služebník pana Koldy a také dobrý přítel obou Buchovců.

Buchovcové jako by si panice ani nebyli všimli. Na jeho pozdravení jen starý pan Ondřej hlavou pokývl; Zbyněk však maje tváře dnes nad obyčej zarudlé, jen si v hrdle odkašlal a mlčky dále naslouchal hovoru vladyky Studnického.

U druhého stolu uvítali panice Šonovského hlučně a srdečně. Zasedl mezi ně a hned byl v jejich hovoru. Mluvili, toť se ví, o králi, o jeho nenadálé smrti, různě vykládajíce její příčiny. A hned také počítali, kdo asi nyní zasedne na osiřelý trůn.

„Králů bude na vybranou," mínil Mladota z Veselice a na Mostku, bratranec Bavorův.

„Jen aby nebyl žádný takový jako nebožtík císař Sigmund. Bůh ví, čí duch ho pudil k tomu, aby cizozemců proti věrným Čechům posiloval," odvětil panic Šonovský.

„Nu, však někteří páni nebyli lepší," ozval se Straka. „Pěkně usilovali německý jazyk zvelebiti a český v hlasích zemdliti volajíce na nás císaře s Němci."

„Těch se bude nyní nejvíce hlásiti," mínil panic, a přítel Mladota vpadl mu do řeči, vypočítávaje:

„Mnedle: Máš tedy knížete saského — má nebožtíka krále sestru —"

„A polský král má mladší," Zbyněk Buchovec jako pro sebe zahučel.

„Braniborský kurfirst se nedá také prositi —"

„A bavorský —" doplnil jiný vladyka.

„Císař bude jistě první, jenž se o naši korunu přihlásí —"

„Jakým právem?" zkřikl Straka.

Zbyněk Buchovec dopil právě koflík plný rudého vína. Jen ho na stůl postavil, obrátil tvář ke druhému stolu a posměšně zvolal:

„Nu, víteli ještě o nějakém Němci? — Tam hle můj rozmilý soused Šonovský nemáli také nějakého, *svého* krále za lubem?"

Líce panicovo se na to drsné oslovení zardělo. Přemohl se však a jako by v lepší stránku si to vykládal, odvětil: „Mám."

„Nuž rač pověděti," pan Zbyněk zase tak úsměšně.

„Až ty povíš, pane Zbyňku, svého," odvětil panic.

„Povím, povím, ale vy tu dřív, kterého si z těch Němců vyběřete?"

„Žádného," odvětil ostře Bavor Veselický.

„Teď — ano — žádného — Ale až začnou lákati, budete povolni jako dudy." A tu si mladší Buchovec měřil všechny blýsknavým okem. „Jako vždy — víte. To se zas ukáže, komu je český a slovanský jazyk mil, kdo stojí o zvelebení chvály boží a jazyka českého rozšíření. A kdy by se vám pak někdo ozval, hned bude škůdcem zemským, a vyženete ho ze země."

Pan Zbyněk byl od pití všecek zardělý, více však ještě od mluvení. Rozhorlil se a v takové chvíli mluvil jadrně a plynně. Straka z Nedabilic hlasitě přisvědčoval, dávaje hlučně na jevo svou spokojenost a radost. Starý Buchovec, klidný a rozvážný, pokyvoval šedivou hlavou.

Nikdo z vladyk u druhého stolu se proti této řeči neozval, ba Výrovský odvětil:

„Netřeba nás, pane Zbyňku, uštipovati. Všaktě jsme jistě stejného smýšlení o budoucím králi —“

„Teď, teď — ano — ale pak, až nastane volba,“ odmlouval umíněně a prudce Zbyněk, valně jsa rozjařen. „Proč nepovídáte, koho myslíte? Já vám to povím nepokrytě, ničeho nestajím. Já povídám, aby král byl toho jazyka, jemuž bychom rozuměli, a to je polský král — Kazimír. To není cizinec, je slovanského jazyka. Nuže — vy nic? Vy mlčíte? Ah — raději Němce, neníli pravda? Žádný! — Alespoň ty, ctný sousede, v slovu stůj — já svého krále řekl, pověz ty nyní svého.“

I vstav a pravou do předu pokročiv, pravicí na Šonovského vladyku ukazoval.

„Povím, pane Zbyňku, ač to plané mluvení —“

„Cože!“ zvolal podrážděn mladší Buchovec.

„Dnes krále nevolíme,“ odvětil panic, „ale žádášli, povím, že míním jako ty, aby král byl toho jazyka, jemuž bychom rozuměli. Jenže já vím o jiném nežli ty, a ten by lépe nám rozuměl nežli polský král —“

„Oho, oho,“ odpíral Buchovec.

„Ano, lépe, nejen jazyku, ale také srdci, našemu českému srdci.“

„Aj, kdo je ten doskonalý — snad ne —“

„Je to správce království, pan Jiřík z Poděbrad!“ zvolal panic vyrstav. Líce se mu rděla, oči zářily. Bylo patrno, že mluví z nejhlubšího přesvědčení, ze srdce. Hlučný, jásavý hlahol sprovodil tato slova. Jistěť svým sousedům z duše promluvil. Ani pan Straka se proti tomu neozval, mlčel, a na tváři starého Buchovce bylo spíše souhlas nežli odpor viděti. Jen bratrovec jeho Zbyněk se těmi slovy a ještě více tím hlučným souhlasem s nimi, prudko rozpálil. Jindy by jistě nebyl tak podrážděn, ale měl už na panice s vrchu a zvláště od včerejška. V tu chvíli se mu naskytl, a proto, nehledě k věci, hlučně se zachechtal.

„Pan Jiřík králem, a ty jeho kanclířem, ty partéko — nebo šaškem — ano, ano — až bys mu přečetl své klevetářské knihy! A já bych rád — abys nesváděl poctivé dívky, nelákal jich do doubravy!“ A tu se již, pojat velikým hněvem, polní hejtman při posledních slovech hrozně rozkřikl. V tom padla na podlahu překocená stolice za panicem, ten na smrt bledý vyskočil od stolu a sahaje po meči hnal se po Buchovcovi.

Jistě by se bylo neštěstí přihodilo, kdy by přátelé a známí nebyli panice násilím zadrželi. Také starý pan Ondřej bratrovce chlácholil a držel ho pevně s jedním ještě zemanem.

„Psia wiara! Podejte mi ho! Sem s ním!“ křičel hejtman.

„Pusťte mne! Pro bůh mne na něj pusťte!“ zase panic — ale již ho odváděli do vedlejší komory.

Hospoda byla vzhůru, a hned se odtud městem rozneslo, co se mezi vladykami událo. Povážlivější a starostnější kroutili hlavou a nejeden řekl: „Už teď?!“

A jiný: „Vidíte, co jsem povídal? Že jsme měli nejdéle svatý pokoj — jako v zrcadle již možná viděti, co nás čeká.“

Jak už bývá, rostla řeč od úst k ústům, a již mluveno, jak vladykové tasili, a že ten mladší, Šonovský Rozvoda, okrvavěl. On však, dav se přáteli a jednou ještě myšlenkou uchlácholiti, více se do hospodské jizby nevrátil, nýbrž vyšed komorou na dvůr, tam na koně vsedl a na Šonov zamířil. Tvář jeho se chmuřila a dosud se v něm pobouřená krev neskonejšila. Teď také na Marylu vzpomínal. Strýc její ho svodníkem nazval i o doubravě mluvil. Jak teď mu říci o Marylu? Nemožno! Nešťastná doubrava, to všecko k vůli ní, k vůli té při.

S takovým neveselým myšlením se domů vrátil, a tam se mu neuvolnilo. K této zlosti nová přibyla. Celba zaražen, divně se vytáčeje a omlouvaje, oznámil, že Vaněk Křivous, dudák, zmizel, a že není po něm stopy, že již ho dal stíhati, dosud však nadarmo. Vinu se sebe svaluje, vykládal o tom, jak ve vsi oznamoval novinu, i o tom, že všecko vyšetřiv dověděl se o podivné věci: ráno prý viděli z chalup lidé státi Vaňka s jakýmsi mužským, a dušovali se, že to jistě byl Tiburcí Čelechovský.

Panic všecko vyslechnuv tomu věřil, neboť jak Čelechovského znal, ten ouskoků se neštítil. Nicméně Jenčarovi to neprospělo. Panic rozhněván zle ho propustil.

„Druhý svědek ten tam. Teď abych dal tebe ještě hlídati a opatrovati, ale někým chytřejším, nežli jsi ty!“

Kdy by byl dal Jenčara do klády, jistě by ho byl tak nepotrestal jako těmi slovy. Loudavě, klátivým krokem, maje hlavu sklopenu vyšel Celba z panicovy jizby a venku jal se rácky proklínati dudáka i toho křivohubého zemana. Na síni se však rázem zastavil, pak otočiv se vrátil se opět k panicovi oznámit, nač prve pro dudáka zapomněl, že tu byla, an panic v Náchodě meškal, z Domkova stará Katruše s vyřízením: aby pán ráčil zítra, v neděli, po nešporách čekati. On, Celba, že se babky dost vyptával, protože tomu dosti nerozuměl, ale že víc nevěděla. Panic na tu novinu tvář vyjasniv kynul mu, aby šel, a mírněji nežli prve dodal: „Jen jdi — já rozumím.“

Mnohem později se oba Buchovcové domů vrátili, a také ne s veselou. Starý pan Ondřej sice panicovi nepřál, ale dnes tomu dával, že Zbyněk mu ukřivdil. Nemluvilť ten „učený bakalář“ — jak někdy panici s úštěpkem říkával — tak nemoudře, a Zbyněk rozlítiv se, zle na něj uhodil. Ovšem že měl ještě od včerejšího dne v sobě zlosť.

Zbyněk doma ani nepromluvil a jen se mračil. Panna Eufemie hned poznala, že se něco znamenitého přihodilo. Dobře si bratra všímala a viděla, že za dlouhou chvíli přecházeje pojednou se zastavil, na ní se podíval, a že chtěl promluviti — ale ne, už zase vykročil. Pak ku dveřím do komory na levo vedoucím pohledl — ah, na tu panenku polskou myslí. Jistě ho hněte, že se mu ode včírka vyhýbá a vzdorovitě ve své komoře mešká. Hm — jí se také vyhýbá. — By jí raději tu nebylo! Ale Zbyňka to již mrzí. Jak by jeho vlastní dcerou byla!

Tak panna Eufemie sedíc u šití pozorovala a myslila. Jí nic netížilo, že mladému sirotku včera tak ublížila, a mrzelo ji ještě, že

bratr dbá tolik o cizinku. Opět se zastavil — chce něco říci. Panna Eufemie se níže k šití sklonila. Odkašlává — opět přechází. Co se asi stalo tam v Náchodě? Strýce se nechtěla před bratrem ptáti, a sám nic nepovídá. Čelechovský tam asi nebyl. — Tu sebou trhla.

„Kde je Maryla?“ zkrátka se bratr zeptal opodál se zastaviv.

„Nevím, snad se již vrátila“ — odvětila chladně.

„Kde byla?“

„Což já vím. Dala si odpoledne osedlati koně a vyjela si.“

„Snad nebyla v doubravě?“

„Nevím. Pro mne, ať si jezdí třeba na Šonov. Já se už neozvu. Aby mne panenka zase čistě vyplatila!“

A zase dost. Bratr opět přešel, opět chvilka minula, až nanovo stanuv promluvil:

„Zavolej ji —“

„Nač bych *já* ji volala! Může přijíti sama. Nemáť v komoře nic na práci. Či snad chceš, abych ji odprosila? Nebo míníš *ty?* Mám ji zavolati?“

Bratr se ani neozval. Jen hněvivým pohledem sestru odbyl a vzav polskou čepici, lemovanou divnou a vzácnou kožešinou, vyšel ven ostrým krokem, až ostruhy mu na škorních hlasně cvrnkaly.

XI.

Trojanská historie.

Celba Jenčar se vlastně nic nedivil pánu svému, že se rozhněval uslyšev o dudákově útěku — než to starého žoldnéře hnětlo, že nepřáno mu dosti víry a že všechna vina na něj svalena. O tom také po celý večer staré Uršile v kuchyni vykládal, dušuje se, že to byl jistě ten křivohubý Čelechovský, jenž Vaňka Křivousa přemluvil.

„To se mu to hodilo. Tomu král zrovna po přání umřel. Zrovna, když termin dochází. Dudáka sotva seženeme, a pak budu jen sám. A co vydá jediné svědectví? Pře bude ta tam a doubrava s ní, a trochu smíchu za to, a mně nejvíce, protože jsem to spískal. Ale umřel bych na to, že právo máme my!“

Tak rozkládal, a zase myšlenky mu uvázly na tom divném poselství staré Katruše Domkovské. Jak se panicovo líce ihned proměnilo! Uršile to ovšem také nedalo, a neurčité, tajemné to vzkázaníčko poutalo její mysl ještě více, nežli útěk starého dudáka ze vsi.

„Že to je od té Domkovské pekelnice mladé!“ pravila a doložila domnění své tím, že onehdy stará Dorotka šla kradí do doubravy dobyt hlohového kořínku a že tam tu panenku zastihla, a že pak, když se, jako Dorotka, vracela, potkala panice zrovna k háji mířícího.

Ráno pak se Uršila i Celba ještě více divili. Panic záhy vstav vyšel si ještě před časem na horu k sv. Václavu do kostela, jak viděli. Šel před časem a pozdě se vrátil. Lidé již byli dávno z ranní doma, když přišel a jaksi veselejší. Přecházel chvíli jizbou svou, pak pojednou zavolav Celbu dal si vraníka osedlati. Vyjel ze tvrze jako vítr

a hnal se — kam? To právě bylo, co zase Uršilu tížilo. Dle cesty těžko udati. Vyjede, míří třeba ke Krčínu a v polích kdo ví kam se zatočí. Do nešporů ještě daleko! A teprve po nich — co — snad že má čekati?

Nežli po obědě bylo všecko sklizeno, ozval se již přede tvrzí prudký dusot na umrzlé půdě, a panic tu! Ještě skoro veselejší nežli ráno, a nedbal valně, když mu po obědě Celba oznamoval, že lidé vyslaní za Vaňkem dudákem, aby ho chytili a přivedli, vrátili se s prázdnou, že po dudákovi jako by se země slehla. Pak opět ničeho si nevšímaje jal se panic jizbou přecházeti, ale dvakráte se schodů volal dolů tázaje se, zdaliž už zvonili na nešpory.

„Nemůže se dočekati!“ pravila Uršila obočí do výše stahujíc a ukazováčkem před nosem proti Celbovi významně potřepávajíc. A skutečně! Jak hlahol zvonů se starého kostelíčka krajinou zavzněl, panic opásav se mečem vzal na se plášť a vyšel ven. Uršila ho dobře zrakem stíhala a vítězně se na Celbu podívala, když stojíce na valu skryti za koly, spatřili svého pána, an zachází na stezku do staré doubravy.

Ráno toho zimního dne bylo překrásné. Do poledne se však nebe zasmoušilo a citlivý za jitra mráz tou dobou něco polevil. Bylo, jak se říká, „že sníh roste.“ Panic však ničeho nedbal. Rychlým krokem bral se doubravou, jako by se obával, že zmešká, ač nešpory sotva že začaly. Došel konce starého háje a vyhlížel k Domkovské tvrzi. Krajina kolem tichá, opuštěná, všecko ve svátečním klidu. Také u tvrze Domkovské nebylo ani človíčka viděti. Panic stál za chvíli, zraků svých od ní neodvraceje, vyhlížeje svou Marylu.

Vzduchem kmitlo se několik kousků sněhových; teď hustěji se probělávají, tichounko se ukládajíce na zamrzlou zemi i bledý, stuhlý trávník, zachycujíce se na holých haluzích buků i na hnědém, uschlém listí, jež na dubech zůstalo. Panic se vrátil opět do doubravy. Přišel příliš záhy. Šel opuštěnou cestičkou pod starými stromy, pod milými svědky blažených chvil. Sníh tiše padal. Panic se chvilkou zastavil naslouchaje, pak se opět vrátil na pokraj a vyhlížel k Domkovu. Nikdo nešel. Už jistě chvíli, dávno po nešporách. Světlo denní pohasíná, v doubravě se počíná ukládati první časný soumrak zimního podvečera. V polích se ozval vrány hlas, jinak ticho. Jistě že Maryla nemohla přijíti, že jí nějak zabráněno. Panic už po kolikáté se vrátil do doubravy a vždy zase na pokraj zamířil. Po každé si v duchu říkal: „Ještě teď — ještě jednou —“ Ale říkal si to opět a opět, až pak, když opět se bral pod stromy ku pokraji, mihl se před ním v drobné chumelici stín. Již radostný výkřik se tam ozval, a již spočinula mu v náručí Maryla. Na čapce, ve vlasech nad čelem bělaly se jí vločky sněhové, i na hedvábných, dlouhých řasách se jí zachytil, ale již roztál vroucími polibky rozradovaného panice.

Pak, když jimi první, nejprudší radost vyslovena beze slov, však vroucně, žhavě, Maryla oznamovala, jak jen na okamžik ze tvrze prchla, a s jakou ještě obtíží.

Než srdcím, jež k sobě lnou a po sobě touží, slovo, vzdech jsou dlouhou řečí a již také odhodláním. Nedlouho tu stáli v hovor zabráni,

pak spolu k Domkovské tvrzi zamířili. Jdou zvolna, zanikají v šeru i tiché chumelici.

Po chvíli se panic, vyprovodiv Marylu, navrátil a volným krokem zamyšlen bral se zpět doubravou na svou tvrz. Mnoho divného uslyšel: jak bylo pro něj na Domkově, jak jeho nejmilejší urazili. Bylo o čem uvažovati, než když domů se vrátil, nespatřil Celba na jeho tváři žádné chmury. Také to starý žoldnéř Uršile ohlásil. Bez toho se již panice nemohla dočekati, majíc o něj strach, a to tím více, poněvadž Celba po nešporách přinesl ze vsi novinu o tom, jak se panic včera v Náchodě s Domkovským vladykou mladším zle chytili, a jak prý již oba na sebe doráželi.

Nazejtří panic hned z rána na koni si vyjel a vrátil se až odpoledne, ne sám, ale s hostem, s panem Bavorem z Veselice. A jen že za stůl usedli, přibyl nový host, Bavorův bratranec, Mladota z Mostku. Celba Jenčar počal kroutiti hlavou, nač ta včerejší a dnešní panicova jízda, a vážně dole v kuchyni vykládal, v tom že něco je.

„A co by bylo?“ mínila Uršila. „Hosté, hosté.“

„Ty tomu rozumíš! Přátelé [1]) to jsou. Panic po té, co se mu na Náchodě stalo, svoboden je pustiti bitvu. [2]) Uvidíš. Bavor Veselický půjde s Mladotou Mosteckým na Domkov, a tam se s vladykou o bitvu smluví. A Buchovec maje od nich pobídku [3]) jistě bitvu vydá. Té hanby on poctivý hejtman by nenesl, aby dosti neučinil.“

Uršila se křižovala, lekajíc se upřímně o milého pána. Nezbývalo nežli těšiti se, že ten Jenčar mluvící o bitvě jako o kohoutím zápase, jistě se zmýlí. Také se podobalo, neboť mladí rytíři sedíce nahoře v panicově jizbě, popíjeli a vesele rozprávěli, jako by na meč a krve prolévání neměli ani pomyšlení. Už bylo dosti pozdě odpoledne, ani konečně ze tvrze vyjeli. A opravdu sami. Kdož ví, nejedouli přece na Domkov! Ukrývalať se cesta tam vedoucí za doubravou. Panic vyprovodiv přátele až před bránu, poručil, vraceje se do své komnaty, staré Uršile, aby uchystala večeři co nejlepší, že se páni vrátí.

Za chvíli pak, den se už značně krátil, vyšel ven v plášti a s mečem po boku.

Uršila strojila, strojila — ale kdeže pravá chuť do toho, když kuchařka neví, komu a nač jídlo chystá a strojí. Kdož ví, budeli přátelská večeře, jen tak, nebo něco k vůli té bitvě, nebo po ní. A vyhřáti má nahoře jizbu, kterou nebožka paní Barbora obývala; a tu vedlejší rovněž. Tedy budou tu mladí vladykové Veseličtí na noc, a teprve snad zítra to začne do tuha!

Kdy by starostná stařena jen tušila, co se za tím děje, že panic opět čeká za soumraku na pokraji staré doubravy. A když se své milé dočekal, za okamžik jen tam spolu postáli a již se dále brali. Maryla ještě několikráte se ohledla po Domkovské tvrzi, jejíž ozářená okna nad širým rybníkem v temnu jasně zářila. Mladá dívka se i zastavila, hledíc po staré, temné budově.

---

[1]) Sekundanti.
[2]) Souboj.
[3]) Vyzvání.

„Co on strýc, a strýc Ondřej —“ zašeptala, a zrak ku tvrzi upřený jí ovlhnul.

„Neprodlévej, srdíčko, všaktě se s nimi brzy shledáš,“ panic vroucně pobízel.

Maryla povzdechla, pak náhle od tvrze se odvrátivši, opřela se o rámě vladykovo. Přitiskl ji k sobě, a již kráčeli dále soumrakem a tmou věkovitých dubů a buků staré dobravy. Panic skláněje se k dívce tichým, rozechvěným hlasem vzpomněl, jak jindy tím hájem kráčívali a jak dnes. Cítil, že se Maryla zachvěla; všiml si také toho, že je zamlklá.

„Jeli ti něco, dušičko? Snad váháš?“

„Ne, ne,“ odvětila kvapně a živě, „ne, jsem šťastna — ale nějak úzko je mi. Nediv se, ale jsem opravdu šťastna.“ Černé, zářící oči její k němu vzhledly. Věřil jim i usmívající se tváři, jež za toho soumraku se mu zdála tak líbezně přibledlou.

Hluboké šero uložilo se na všecku krajinu. Ve vsích i ve tvrzích zažehli ohně, louče i svíčky, a div divoucí, tam na Dobeninské výšině, ve starém Svatovácslavském kostelíku také světla! Gotická okna původně románské té budovy jasně září. Co se tam děje v neobvyklý čas? Hle, u oltáře stojí starý plebán, a před ním na stupni klečí mladý Jan Rozvoda Šonovský v aksamítové, krásné sukni barvy višňové, a vedle sličného vladyky nevěsta ještě sličnější. Nemohla se na tu vážnou chvíli připraviti, ale i tak, jak je ve svém nejlepším šatu, do kterého se doma tajně ustrojila, v bílé, atlasové sukni zlatohlavem premované, v pasu stříbrem naskrz pobitém, v panenském pentlíku, jehož lesklé perly blyští se jí ve tmavých, hebkých vlasech, je Maryla nevěstou, jaké starý ten kostelík jistě nepamatoval a jaké se bohdá tak hned nedočká.

Ale nade všechno ten půvab mladičké, krásné hlavy, jemně pochýlené, spanilého líce dojmem té chvíle přibledlého, stíněného dlouhými, hedvábnými řasami.

Oba svědkové, mladí Veseličtí, stojí za snoubenci a hledíce na nevěstu, v duchu nic se příteli svému nediví, že se odvážil tohoto sňatku neobyčejného, pro nějž bude z únosu viněn a jehož mu Buchovec jistě neodpustí.

Mihotavá zář voskovic padala na kněze, snoubence i na vystrojené svědky. Kostelíkem panovalo hluboké ticho, kterým jenom slova kněze snoubencům žehnajícího se vážně ozývala. Domluvil, dožehnal. Ženich rychle vstal a podával nevěstě ruku. Pozvedla hlavu; černé zářící oči, plné radostného jasu utkvěly na jeho tváři blahem zářící. V pohledu tom zasvitla všecka její veliká, nelíčená radost. To byla zase Maryla, i po tom nevýslovném pohledu i po líbezném úsměvu, kterým vítala, pozdravovala svého manžela.

Mladý Bavor z Veselice podal nevěstě kožíšek, a již všichni ven vycházeli. Tam čekali koně, od svědků sem opatření. Za okamžik opouštěl „svatební průvod“ starý kostelík i výšinu a bral se na dol za planoucí pochodní, kterou sluha před jezdci nesl. Rudá její zář rozlévala se kolem po sněhu, ale dále kolem byla tma a jen hvězdičky

mrkaly nad sčernalými lesy. Dusot koní v sypkém sněhu nebylo ani slyšeti.

Vzpomnělali Maryla v tu blaženou chvíli, jak si někdy v dívčím snění malovala svůj svatební průvod, zvláště po tom, když slyšela strýce Ondřeje, an četl, jak Paris kázal Helenu posaditi na kůň velmi krásný, zlatým sedlem, pochvami náprsními i uzdou ozdobený, jak sám pro ni přijel v průvodu maje Antenora, Eneáše, Deifoba, Polydama a množství urozených rytířů a panoší, jak je pak vítali s velikým veselím a rozličným plesáním, s hudbami, troubením, bubnováním i s pištbou?

Ó nevzpomněla, ač jela u skrovném průvodu a tiše za zimního večera krajinou zasněženou — nevzpomněla pro veliké štěstí své, jež mladou duši její opojovalo. Jen tam u oltáře padl stín v její jas: vzpomínka na rodiče i na strýce Zbyňka, druhého jejího otce . . .

* * *

Večeře byla hotova. Uršila seděla čekajíc na lavici u krbu.

„Ještě nejedou? A kam se poděl panic?“ ptala se dychtivě Celby Jenčara, an vstupoval do kuchyně.

„Nejedou. Také mi divno.“

„Já už ho vidím, jak ho nesou —“

„Koho?“

„Panice, okrvaveného, na nosítkách. To jistě byla bitva —“

„Sám ďas ví, co má za lubem. Už bych skoro sám myslil —“

V tom se venku hlasy ozvaly. Celba nad obyčej rychle se otočil a „chvátal“ dlouhým krokem ven. Uršila plna nedočkavosti uchopivši kahan vyšla na síň. A hle — do dvorce vjíždí několik koní — a také panic přijel na koni! Kde ho vzal? Je to panic, jistě mezi těmi jezdci, zná ho po hlase. A tu oba — — Ej!

Uršila stála úžasem nehnutě držíc kahan, strnula však ještě více, když do síně vstoupil panic vesel a zdráv, veda za ruku tu — — ano, toté ona!

„Nuže Uršilo!“ zvolal panic usmívaje se. „Pojď nám všeho dobrého přát — a uvítat svou — novou paní.“

Oba vladykové svědci dali se do smíchu nad udivenou, rozpačitou, jako omámenou tváří stařeninou. A což kdy by byli viděli Celbu Jenčara, jenž v zadu stanul! Bylo třeba ještě jednoho ujištění panicova, nežli Uršila uvěřila. Pak teprve přistoupivši políbila Maryle ruku a prostosrdečně, ale jako u vidění, pravila: „Dej vám bůh štěstí!“

(Dokončení.)

Německé osady v Africe.

Studie

od

prof. dr. J. Řežábka.

K nejzajímavějším a v posledních důsledcích snad nejdůležitějším událostem minulého roku náleží smělé pokusy zánovního císařství německého, směřující k založení vlastních osad zámořských, a to zejmena na západním pobřeží africkém i ve vodách australských. Tyto německé snahy, pokud se vztahují k Africe, nejsou vlastně zcela nové, neboť vystoupily na jeviště dějinné v určitých obrysech poprvé již ve druhé polovici století sedmnáctého. Zajímavo jest, že tyto první pokusy učinil panovník téhož německého kmene, který obnoviv za naší doby krví a železem politickou jednotu Německa pouští se nyní pod jeho prapory v odvážné podniky v končinách rovníkových. Bylť to veliký kurfiřt braniborský Fridrich Vilém (1640—1688), jenž, poznav za svého mládí očitě čilý ruch obchodní měst holandských jakož i výnosnosť zámořských osad, umínil si svou državu, spuštěnou zhoubami války třicetileté i potomními, povznesti k novému lesku a blahobytu zřízením válečného loďstva a zakládáním osad na západním pobřeží africkém. Než tyto dalekosáhlé záměry kurfiřtovy nalezly u obyvatelstva málo souhlasu, ano město Královec, tehdy nejpřednější střediště obchodní v državě braniborské, odpovědělo bez obalu, že na tak dobrodružné podniky nikdo peněz nedá, následkem čehož musil se kurfiřt obrátiti k ochotnější cizině. K žádosti jeho především Dánsko uznalo braniborskou vlajku za stejně oprávněnou s holandskou a zároveň nabídlo mu ke koupi svůj východoindický majetek Trankebarský s pevností Dansborgem, slibujíc ještě některé jiné výhody braniborské společnosti východoindické, která se měla utvořiti. Ale se všeho toho sešlo pro nedostatek hmotných prostředkův. Teprve když v sedmdesátých letech věku sedmnáctého přišel do Berlína holandský kupec Benjamin Raulé, žádaje pro sebe a jiné sourodáky od kurfiřta práva vyzbrojiti proti Švédům (s nimiž Braniborsko právě vedlo válku) lodi zajimací, ožila v panovníku tom opět stará snaha; i svoliv ochotně k žádostem Rauléovým užíval pak jeho rad ku provádění svých vlastních zámyslův.

Od Rauléa vyšel první popud k zakládání braniborských osad na západním pobřeží africkém, za kterýmž účelem vypravil kurfiřt r. 1681 dvě lodi pod vedením kapitána Blonka, jemuž v skutku se podařilo zavříti se třemi náčelníky černošskými na pobřeží mezi Aximem a mysem Třírohým přátelské úmluvy, kterými tito uznali kurfiřta braniborského za svého vrchního pána, slibujíce zároveň, že propůjčí místa potřebného k stavbě pevnosti. Vzhledem k těmto zdárným výsledkům prvního pokusu utvořila se již r. 1682 se svolením kurfiřtovým obchodní společnosť africká, která obdržela výsadu na třicet let ku provozování obchodu s přístavy západoafrickými, ale s tím obmezením, že její lodi vždycky zůstanou nejméně na míli cesty vzdáleny od osad Holanďanů

a jiných mocností evropských, aby se tak zabránilo všem nepřátelským srážkám; nová společnosť africká byla zároveň sproštěna na tři léta všech dávek, i byly jí propůjčeny loděnice Pilovské při vchodu do přístavu Kraloveckého.

Ještě téhož roku vypluly z ústí Labského dvě fregaty, Kurprinz s kapitánem Vossem a Moriahn s kapitánem Blonkem, aby se dokonaly úmluvy zavřené před rokem s Guinejskými černochy; k tomu konci byl oběma kapitánům přidělen ku pomoci komorní panoše Otto Bedřich von der Gröben, osvědčený již svými cestami do Egypta a Palestiny, jenž měl černochům jmenem kurfiřtovým odevzdati zlatem psanou smlouvu. Obě lodi přibyly šťastně na Zlaté pobřeží, a u samého mysu Třírohého bylo vyhlednuto místo příhodné k založení tvrze, jenže nikoliv na území těch černochů, s nimiž se vyjednávalo rok před tím, nýbrž jiných, s nimiž tedy musilo se zavesti nové jednání. Mezi tím však dostavil se na pobřeží zástupce Holanďanů, který vztýčil tu jejich prapor a prohlásil jejich starší právní nároky na půdu, o niž běželo, následkem čehož Gröben musil od svého zámyslu upustiti a hledati dále na východ pobřeží dotud nikým neosazené. Takové nalezl po značných obtížích nedaleko vesnice Pocesonu na vrchu Mamfru v krajině Aximské, kdež po zdárném vyjednávání s náčelníky černošskými byla dne 1. ledna r. 1683 slavnostně vztýčena braniborská vlajka, a učiněny přípravy ku stavbě pevnosti, která měla obdržeti jmeno Grossfriedrichsburg. Než Holanďané objevili se i zde se svými námitkami, a když byli po prvé rozhodně odbyti, dostavili se brzy zase vedením vrchního setníka Axima, aby slavně protestovali proti rušení holandských práv; když pak ani to nepomohlo, způsobili v černém obyvatelstvu vzpouru proti zánovnímu panství braniborskému. Ale přes tyto překážky byla pevnosť Grossfriedrichsburg záhy dokonána a zůstala i potom, když přibyly k ní nedaleko odtud nové tvrze, nejpřednější osadou braniborskou na pobřeží africkém a zkvétala z počátku dosti utěšeně. To však popudilo holandskou společnosť obchodní k násilným opatřením; menší osady braniborské dobyty jsou náhlým přepadením, Grossfriedrichsburg pak učiněn neškodným prostředkem blokády. Kurfiřt Fridrich Vilém marně se v Haagu domáhal dostiučinění za tyto přehmaty, neboť dotyčná společnosť dovedla jednání o náhradu protahovati do nekonečna, až se dočkala smrti kurfiřtovy. Jelikož pak zároveň s ním utuchly i snahy čelící k utvoření námořní moci braniborské, zakrněly jeho africké osady nadobro hned v prvních letech svého trvání, k čemuž arciť valně přispívala řevnivosť ostatních mocností námořních a to zejmena Holanďanů, kterým byly konečně r. 1720 od pruského krále Fridricha Viléma I. za nepatrnou peněžitou náhradu odstoupeny v úplný majetek. Od Holanďanů koupili je r. 1871 spolu s jinými osadami Angličané.

Od zaniknutí afrických osad velikého kurfiřta nemyslila více žádná vláda četných států a státečků německých na zakládání držav zámořských, ježto byly téměř napořád zaměstnány svými vlastními záležitostmi vnitřními nebo nejbližšími poměry sousedskými. Vedle žalostné rozervanosti politické přispěla k nedbání o zámořské osady arciť také celkem nepříznivá zeměpisná poloha Německa, která sama o sobě stavi je v tomto ohledu trvale za státy ležící při březích širého oceánu Atlantického,

jakož i těžce přístupné pobřeží moře Severního a Baltického, které poskytuje dobrých a pohodlně položených přístavů jen v ústích řek. Avšak úplně neutuchla myšlenka velikého kurfiřta nikdy: ozývalať se od konce předešlého století vždy častěji, a to s mohutností stále vzrůstající, což platí zejmena o r. 1848, kdy utvořilo se několik společností k jejímu uskutečňování. Také tyto podniky vzaly sice záhy za své, a rovněž hlasové oněch politiků, kteří po dvaceti letech radili k tomu, aby vítězné Německo vyžádalo si od pokořené Francie za náhradu útrat válečných také části jejích zámořských osad, zůstali bez povšimnutí, ježto se zdálo, že by to bylo pro nové císařství německé při nedostatečnosti jeho válečného loďstva spíše na závadu, nežli ku prospěchu; ale tyto náhledy zvrhly se brzy v pravý opak, když r. 1873 nadešla obecná hospodářská krise a nemilosrdně odhalila vrátkosť domnělého blahobytu. Od té doby ozývalo se v Německu volání po vlastních koloniích čím dále tím častěji a důrazněji, nalézajíc výraz jak v denních listech, tak i v četných brošurách a ústních výkladech, čímž tyto snahy ponenáhlu vnikaly v širší a širší kruhy společnosti.

Důvodů, proč Německo má zakládati zámořské kolonie, uvádí se podle rozličného hlediště několik. Především má se jimi vystěhovalecký ruch, jejž pro nepříznivé poměry hospodářské nadobro potlačiti nelze, obrátiti aspoň do jisté míry ku prospěchu prvotní vlasti. Dosud mezi všemi evropskými státy — z nichž rok co rok ubírají se tisíce lidí do Spojených států severoamerických, hledajíce tam výživy, které jim přelidněná otčina nemohla v dostatečné míře poskytnouti — zaujímá Německo místo nejpřednější, vysílajíc tam ročně průměrně asi 200.000 hlav, totiž asi třetinu průměrného čísla všech přistěhovalců Unie. Tím způsobem béře Německo dvojnásobnou škodu; předně ztrácí každoročně značný počet svých odchovanců i s kapitálem, který odnášejí s sebou do ciziny, a za druhé sesiluje jejich prací soutěž Unie, která se přelidněné a vysílené Evropě na poli národohospodářském stává čím dále tím nebezpečnější. Obojímu zlu mají pomoci vlastní kolonie, kamž by se mohl obrátiti proud vystěhovalců, kteří by tu jednak snáze zachovali svou národnosť, jednak by svou prací přispívali k zvelebení německého obchodu a tudy k hospodářskému povznesení své prvotní otčiny. Z rozkvětu obchodu těžil by také průmysl, čímž by množství dělníků, hledajících nyní výdělku v cizině, bylo zachováno německé vlasti, tak že by vystěhovalecký ruch musil časem značně ochabnouti. Kromě toho doufají horlitelé pro zakládání kolonií, že by se jimi odzbrojili také oni podvratní živlové, kteří čím dále tím povážlivěji ohrožují další trvání nynějšího státního řádu, dílem tím, že by s rozmnožením blahobytu vůbec ubylo nespokojenců, dílem nuceným vyvážením nenapravitelných buřičů do osad trestaneckých, kdež by vlastní prací musili si opatřovati živobytí. Zkrátka, zámořské kolonie vyhlašují se za universální hojivý prostředek na všechny rány, kterými trpí vnitřní ústrojí říše německé.

Avšak horkokrevní vlastenci němečtí očekávají od nich ještě mnohem více. Německo, jsouc prý srdcem Evropy, je podle jich mínění samou povahou svého obyvatelstva, která se tak snadno přispůsobuje k novým poměrům, přede všemi ostatními státy evropskými povoláno

k tomu, aby stanouc v čele světového obchodu domohlo se předáctví na celém povrchu zemském, a stalo se srdcem všeobecné, světové kultury. Než zmocniti se předáctví v obchodě světovém nelze prý jinak leč za pomoci osad zámořských, jak o tom s dostatek svědčí dějiny všech vynikajících obchodních národů starého, středního i nového věku, a tomuto svědectví nic prý neodporuje zdárný vývoj německého obchodu, který sice právě za posledního desítiletí zasáhl až do nejzazších moří australských, ale sotva bude moci tou měrou pokračovati, nenalezneli v čas opory v německých koloniích. A s jejich zakládáním dlužno prý tedy počíti tím dříve, čím úsilněji pracují za posledních let Anglie i Francie o rozmnožení a rozšíření svých zámořských držav.

Takové výklady o prospěšnosti osad zámořských získaly kolonisačním snahám v Německu půdy v nejširších vrstvách lidu, ano průběhem posledních dvou let zmocnila se některé části obyvatelstva pravá kolonisační horečka, podobná v nejednom ohledu onomu chorobnému hnutí, které se zmocnilo Španělska a Portugalska koncem patnáctého a počátkem šestnáctého století po objevení nového světa a cesty do Východní Indie. K rozšíření a zmohutnění tohoto hnutí přispěly znamenitě spolky kolonisační, mezi nimiž nejpřednější místo zaujímá Německý kolonisační spolek ve Frankfurtě n. M., založený ku konci r. 1882, který čítá nyní skoro sedm tisíc členův a vydává svůj vlastní čtrnáctideník.

Ale mezi někdejším kolonisačním ruchem ve Španělsku i Portugalsku a nynějším hnutím v Německu jest mimo některé jiné rozdíly jeden zvláště důležitý: tehdejším konquistadorům byl otevřen celý nedávno před tím objevený svět, kdež mohli šířiti své panství bez ohledu na ostatní evropské mocnosti, jsouce nad to výdatně podporováni katolickou hierarchií, které běželo o rozmnožení křesťanského stádce, kdežto dnešního dne všechny krajiny hodící se ku kolonisování — vyjímaje končiny středoafrické, které zůstanou neutrálními — jsou téměř nadobro rozděleny mezi jednotlivé státy evropské, jakož i nové státní útvary vzniklé z bývalých kolonií, tak že Německu, žádostivému světového panství, zbyly k zabrání pouze takové země, které dosud takřka ani za to nestály, aby se jich kdo zmocnil — a ani těch nemůže Německo zabrati bez překážek a nástrah nedůvěřivého Albionu. V těchto nepřemožitelných těžkostech dlužno asi hledati vysvětlení toho nápadného úkazu, proč střízlivý ředitel zahraničných záležitostí říše německé k naléhavým žádostem německých cestovatelů a některých národohospodářských spisovatelů tak dlouho stavěl se hluchým, ač jeho péče o rozmnožení válečného loďstva, jakož i potomní události nepřipouštějí nejmenší pochybnosti, že kolonisační snahy nikterak neodporují osnově jeho politiky.

Ani nejzanícenější horlitelé pro německou kolonisaci nedovedli uspokojivě odpověděti na otázku, kdeže vlastně má se učiniti počátek. O návrhy nebylo sice nouze, ale všechny byly buď zhola nespůsobilé k provedení aneb se nesrovnávaly s vytknutými účely. Jedni chtěli německou otázku kolonisační rozřešiti spůsobem zcela jednoduchým, žádajíce za připojení Holandska i s jeho koloniemi k Německu, jehož částí bez toho prý bývalo — ale tento záměr dal by se provesti teprve

po vítězné válce s Anglií a Francií. Tu připadlo jiným, že by Holanďané mohli oželeti k vůli Německu aspoň ostrova Celebesu, při čemž se úplně zapomínalo na to, s jakým úsilím též Holanďané bojovali o nevýnosné panství na Sumatře a kterak hájí svého práva na západní končiny Nové Guineje, ostrova to v hospodářském ohledu dosud zcela bezvýznamného. Jiní horlivci přicházeli s návrhy ještě dobrodružnějšími, navrhujíce tu Marokko, Tunis a Tripolis, tu zase Spojené státy Argentinské, Paraguay, Uruguay, Chile, Patagonii, Střední Ameriku, ostrovy Samojské, západní Australii, Transvaal, jako by to byly zeměničí, nullius, po kterých Německo může jen sáhnouti, aby tam zřídilo své rolnické a obchodnické kolonie. Střízlivější konečně ukazovali na nezadaná dotud pobřeží africká, jakož i na některé ostrovy v mořích australských, které by se daly získati bez porušení cizích práv. A v tomto smyslu v skutku počala se řešiti kolonisační otázka německá a tó nejprve prostředky soukromými.

První smělý krok učinil v tomto směru Brémský kupec *F. A. E. Lüderitz*, jenž prostřednictvím svého zástupce Vogelsanga koupil v dubnu r. 1883 od jednoho z náčelníků kmene Namů Josefa Fredericksa na jihozápadním pobřeží africkém přístav *Angru Pequenu* (na 26° 37′ j. š. a 15° 7′ v. d. od Green.[1]) s okolím deseti čtverečních mil, k čemuž dne 25. srpna 1883 od téhož pohlavára přikoupil celé dotud svobodné pobřeží na sever až k 26° j. š., na jih pak až k řece Oranži, severní to hranici britské osady Kapské, i s celým územím, přiléhajícím k vytčenému pobřeží do vzdálenosti dvaceti mil, tak že jeho panství obnáší celkem 900 čtverečních mil a rovná se tedy velikostí bez mála království českému. Však Lüderitz narazil při tomto podniku na tuhý odpor Angličanů, kteří se koupi jeho zprvu sice jen posmívali, ukazujíce na nepopíratelnou skutečnosť, že získal pouhé písčiny; avšak později přece počali tušiti odtud pro sebe jisté nebezpečí, zvláště v případě možného rozšíření své državy na sever za řeku Oranži, do země Namův. Když tedy Lüderitz — maje zprávu teprv o první smlouvě svého zástupce s Fredericksem, týkající se toliko Angry Pequeny s okolím — přijel v srpnu r. 1883 do Kapska, aby se odtud odebral do svého nového panství, poprosil ho k sobě britský guverner general Smyth a oznámil mu, dokládaje se při tom písemného svědectví, že jistý kapitán již před dvaceti lety ujal se pro Anglii jedenácti ostrovův, ku kterým se táhl Lüderitz, jakožto země bez pána (no-mans-land), jelikož mimo tuleně a mořské ptáky nebylo na nich živého tvora, a že tyto ostrovy má najaty jistý J. Spence z Kapską k vytěžování tamějších bohatých ložisek guanových. Zároveň pověděl guverner Lüderitzovi, že týž Spence činí sobě právo na Angru Pequenu a sousední pobřeží, jelikož prý jich nabyl řádnou koupí, a že bude na tom základě reklamovati dotčené území u anglické i německé vlády proti Lüderitzovi. A v skutku sám německý konsul Kapský, oznamuje reklamaci Spenceovu zahraničnému úřadu Berlínskému, byl toho náhledu, že Lüderitz nemůže se dovolávati říšské ochrany, dokud nedokáže ne-

---

[1]) Angra Pequena t. j. Malá zátoka obdržela jmeno své od Portugalův a nemá se tedy psáti po španělsku Angra Pequeña.

oprávněnosť oněch nároků, a proto mu radil, aby je od Spencea odkoupil. Ale Lüderitz opatřil si zatím opis smlouvy, zavřené kdysi mezi Davidem Kristianem Fredericksem, strýcem to a bývalým poručníkem nynějšího pohlavára Fredericksa, tehdy ještě nezletilého, ze strany jedné a De Passem, Spencem i společníky ze strany druhé, kterouž tito nabyli na sporném území pouze práva kutacího na neurčitou dobu, a na jejím základě odepřel všelikou náhradu, ačkoli Spence při osobní schůzi s ním stál na svém tvrzení, že ony krajiny koupil za osm set liber sterlingů. Ještě pevnějšího přesvědčení o svém dobrém právě nabyl Lüderitz za svého pobytu (od 16. do 30. listopadu 1883) v Bethanii, sídle Josefa Fredericksa, kam se byl odebral z Kapska přes Angru Pequenu. Zde dostalo se mu totiž několika listin nepřipouštějících o jeho právo žádných pochybností a to zejmena: prvopisu holandsky sepsané smlouvy Davida Christiana s De Passem, Spencem a společníky, ze které vysvítá, že právo řečených Angličanů bylo jen dočasné a odvolatelné; dále prohlášení pohlavára Josefa Fredericksa a jeho rady v jeho prospěch; a konečně vyjádření Porýnského misionáře Bama v ten rozum, že Josef Fredericks byl k zavření kupních smluv s Lüderitzem zcela oprávněn, a zároveň jejich pověření.

Avšak ani těmito důkazy nebyly vyčerpány všechny námitky Angličanů, jak se Lüderitz po svém návratě z Bethanie do Angry Pequeny přesvědčil. Tam totiž čekaly naň písemné zprávy od Kapské firmy Poppea, Russowa a spol., že se v Kapsku rozhlašuje, jako by Josef Fredericks nebyl zákonným držitelem Bethanie, neboť ta prý patří vlastně jistému Vilému Christianovi, bydlícímu ve Warmbadu na severním břehu řeky Oranže pod ochranou anglickou; následkem toho vypravil Lüderitz zvláštního posla s novými dotazy do Bethanie k misionáři Bamovi, jehož odpověď ovšem dosvědčila úplnou lichosť a bezpodstatnosť i těchto námitek.

Ale ani tím nebyly všechny obtíže překonány. Dne 24. ledna 1884 přibyla do Angry Pequeny německá dělová lodice Nautilus, od jejíhož velitele Aschenborna Lüderitz se dověděl, že angličtí úřadové nejnověji tvrdí, jako by Angra Pequena byla se stala jejich majetkem již r. 1864 neb 1865. A v skutku, když vraceje se do Němec přes Kapsko navštívil dne 19. února guvernera, oznámil mu sekretář guvernerův Bower, jenž ho přijal místo svého představeného, že dodatečně přece nalezla se listina, podle které také Angra Pequena byla svého času od Anglie annektována a prohlášena za majetek korunní. Na dotaz Lüderitzův, od koho ji Anglie vlastně koupila, odvětil Bower, že jí Anglie nekoupila, poněvadž Hottentoti platí za divochy, jejichž území může tedy kterýkoliv civilisovaný stát podle své libosti annektovati. Ačkoliv pak Lüderitz proti tomu namítal, že tito Hottentoti již asi před čtyřiceti lety přijali křesťanství od Porýnských misionářů, kteří mezi nimi dosud působí, stál Bower na svém, že podle anglických pojmů jsou divoši. Ostatně ujišťoval Lüderitze, že se z toho Angličané těší, že on jsa Němec se tam usadil, a že mu Anglie nebude činiti žádných obtíží, budeli se spravovati přesně jejími zákony. Na to však odpověděl Lüderitz, že se osobně odebéře do Berlína, a pak že se ukáže, zdali Anglie má právo táhnouti se k Angře Pequeně a sousedním ostrovům.

S takovou přibyl Lüderitz v březnu 1884 do Brém a odtud do Berlína, aby vyložil svou záležitosť ministerstvu zahraničných záležitostí. Knížeti Bismarckovi byl již v listopadu r. 1882 předběžně záměry své na jihozápadním pobřeží africkém oznámil, žádaje za dovolení, aby svůj nastávající tamější majetek směl hned po uzavření smluv postaviti pod ochranu německé vlajky; kancléř chtěje vyhověti žádosti jeho tázal se v listopadu r. 1883 u Londýnské vlády, zdali Anglie činí nároky na Angru Pequenu čili nic, žádaje v prvém případě za ochranu pro zemi Lüderitzovu. Na tento dotaz odpověděl lord Granville, že anglické panství bylo sice prohlášeno pouze nad zátokou Velrybí a nad ostrovy ležícími v Angře Pequeně, že by však Anglie nicméně považovala prohlášení cizího panství nad ostatkem území od 18° j. š., totiž od jižních hranic državy portugalské až k řece Oranži za zasahování do oboru svých zákonných práv; ale Lüderitzovi prece žádné ochrany nesliboval, jelikož prý by to bylo spojeno s příliš velkým nákladem. Toto stanovisko anglické vlády nebylo zcela správné. Bylať prohlásila notou ze dne 25. května r. 1880 — odpovídajíc na návrh Porýnské misionářské společnosti, čelící k tomu, aby Anglie propůjčila své ochrany misionářským a obchodním stanicím v zemi Velkonamské a Damarské — že svrchovanosť anglická vztahuje se pouze k zátoce Velrybí a malému třislu země kolem ní; dále připomínal státní sekretář pro osady, Kimberley, ve své depeši ze dne 30. prosince téhož roku guvernerovi Kapské osady H. Robinsonovi co nejdůtklivěji, že vláda anglická považuje za severozápadní hranice řečené osady řeku Oranži a že nesvolí k rozšíření britského panství do země Velkonamské a Damarské, jedinou zátoku Velrybí vyjímajíc vzhledem k její důležitosti pro dopravu střelné zbraně do vnitrozemí, o kteréžto instrukci zpraven byl také britský parlament. Co se tkne sporných ostrovů, jest sice s pravdou, že parlament Kapské osady snesením ze dne 26. června r. 1873 prohlásil dva ze tří ostrovů v Angře Pequeně jakož i několik jiných, ležících na jih od zátoky Velrybí, za příslušenství osady Kapské, ale nikoliv samu Angru Pequenu neb některé jiné území na pevnině na sever od řeky Oranže; z výše uvedené instrukce Kimberleyovy ostatně vysvítá, že anglická vláda neuznávala toho snesení ani pokud se týkalo oněch ostrovů. Ze všeho toho jest patrno, že až do konce r. 1883 ani v Kapské osadě nikdo nepovažoval území koupené od Lüderitze za majetek anglický, a jelikož Lüderitz přivezenými listinami dokázal neoprávněnosť i soukromých nároků Spenceových, odhodlal se kníže Bismarck k rozhodnému kroku. Zaslalť dne 24. dubna r. 1884 německému konsulovi v Kapsku Lippertovi telegram tohoto znění: „Podle sdělení páně Lüderitzových pochybují koloniální úřadové o tom, majíli pozemky od něho nabyté právo na německou ochranu. Ohlašte, že on i jeho osady stojí pod ochranou říše.“

Následkem toho prohlášení německého kancléře dostavila se v polovici května do Londýna deputace Kapských obchodníkův se žádostí, aby anglická vláda hájila a utvrzovala v Angře Pequeně vliv anglický, nepopouštějíc v tom ničeho německé říši. Odpovídajíc na tuto žádosť, vyslovila se vláda anglická ústy Derbyovými v ten rozum, že sice nikdy nepovažovala Angru Pequenu za vlastní majetek anglický, že

však přece činila na ni jistý nárok — „a sort of general right“ — tak sice, aby na celém svobodném pobřeží až k hranicím portugalským žádná cizí mocnosť nesměla zakládati svého panství. Ostatně rozuměla anglická vláda skutku Bismarckovu tak, jako by se ujímal ochrany nad zemí Lüderitzovou jen proto, že vláda Kapské osady nechtěla ji sama vykonávati pro značný náklad s tím spojený, předpokládala však, že Německo nebude činiti žádných obtíží, uváželi se vláda Kapské osady v konání správy na sporném pobřeží, ve kterémž směru také se s ní vyjednávalo. A vláda osady Kapské v skutku vyslovila v prvních dnech červnových svou ochotu ujíti se správy na sporném pobřeží od Oranže až k zátoce Velrybí, počítajíc k tomu ovšem také Angru Pequenu. Avšak těmto úmyslům postavila se vláda německá rozhodně na odpor, následkem čehož Anglie, zápasíc tou dobou těžce s povstalci Sudanskými, v druhé polovici července konečně výslovně uznala právo Německa k tomu, aby prohlásilo svou svrchovanosť nad územím Lüderitzovým, a pouze tolik si vymínila, aby na onom území nebyla zřízena žádná osada trestanecká, jakož i aby se šetřilo soukromých práv poddaných anglických. Zároveň pak navrhovala, aby k vyšetření všech pochybností jakéhokoliv druhu vypravena byla do sporných krajin smíšená komise, kteráž by na místě právoplatně o nich rozhodla. Však ani tyto návrhy nedošly souhlasu knížete Bismarcka, jenž právem se zastavoval nad tím, kterak Anglie může předpisovati Německu podmínky na území, k němuž sama žádného práva nemá.

Co se takto mezi Berlínem a Londýnem bez konce vyjednávalo, vláda Kapské osady na pouknutí došlé z Londýna činila opravdové přípravy, aby všechny krajiny mezi Velrybí zátokou a Oranží, pokud jsou nepochybným majetkem anglickým, připojeny byly ku kolonii Kapské, kterýž záměr schválen byl dne 16. července sněmovnou poslanců Kapské osady s tím dodatkem, aby se zabralo také území ležící na severu od Velrybí zátoky až k državě portugalské. Ano mluvilo se i o tom, aby se annektovala zároveň celá krajina přiléhající na východní straně k zemi Lüderitzově, tak aby tato jsouc ze tří stran obklíčena územím anglickým byla od vnitrozemí nadobro odříznuta. Ale tento náhled nevtělil se na tu dobu v určitý návrh, jakkoliv se potkal v samé sněmovně s patrným souhlasem.

Mezi tímto vyjednáváním v záležitosti Lüderitzově nabyly poměry na pobřeží západoafrickém takové tvářnosti, že německá vláda musila pomýšleti na získání některých krajin v týchž končinách, nechtělali dopustiti, aby obchod německý byl odtud úplně vytlačen aneb aspoň silně poškozen bezohlednou soutěží jiných evropských národů. Pod západoafrickým pobřežím v obchodním smyslu dlužno rozuměti všechny přímořské krajiny, prostírající se od města St. Louisu čili od ústí Senegalu na severu až k nejjižnější portugalské osadě v Benguelsku čili k městu Mossamedům na jihu; co leží dále odtud k jihu až k ústí Oranže, bylo dosud v obchodním ohledu téměř zcela bez významu, rovněž malou důležitosť má pobřeží táhnoucí se severně od Senegalu. Značný díl vytčeného pobřeží západoafrického zaujímají državy evropské, a to zejmena anglické, francouzské, portugalské a španělské. V tu dobu, když Německo počalo usilovati o získání kolonií v oněch končinách,

patřily a dosud patří Angličanům tyto krajiny: kus Senegambie s městem Bathurstem, Sierra Leone, Zlaté pobřeží (města: Adda, Accrah, Cape Coast Castle, Quettah, Jellah Coffee) a osada Lagos na tak zvaném Otročím pobřeží. Francouzské panství obsahovalo největší část Senegambie s městy St. Louis a Goré, kus tak zvaného Slonovinného pobřeží s Grand-Bassamem a krajinu po obou stranách rovníku při řekách Gabunu a Ogové. Portugalcům náležely od starodávna ostrovy Bissagosské a město Bissao v Senegambii, ostrovy St. Thomé a Principe v zálivu Guinejském a Angola s Benguelou na pobřeží dolnoguinejském. A konečně pod svrchovanosť Španělů sluší ostrovy Fernando Po a Eloby, oba v zálivu Guinejském. Kromě toho táhlo se Portugalsko také k městu Waidě (Wydah) na pobřeží Otročím, avšak postoupilo ho na počátku r. 1883 Angličanům (v jejichž skutečném držení bez toho dávno se nalézalo), a za to dosáhlo později od nich uznání svých práv k území ležícímu po obou stranách ústí Kongského mezi 5° 12′ a 8° j. š., jehož skutečně se ujalo v prvních dnech měsíce října r. 1883. Naproti tomu osadili Francouzi hned v dubnu téhož roku stanici Puntu Negru na 5° j. š., snažíce se zároveň rozšířiti svou Gabunskou državu směrem dovnitř země až ku pravému břehu Konga, což se jim přičiněním Brazzovým do jisté míry také podařilo. Mimo jmenované osady evropské nalézá se na západoafrickém pobřeží mezi mysem Mountem a mysem Palmovým ještě republika Liberia, založená od osvobozených černochů amerických, nad kterouž drží ochrannou ruku Spojené státy severoamerické. Pobřeží mezi Liberií a Grand-Bassamem, jakož i dlouhý pruh země, táhnoucí se na východ od Zlatého pobřeží až k horám Kamerunským a odtud dále k jihu až k Puntě Negře, protržený pouze anglickými osadami Waidou i Lagosem a francouzskou državou Gabunskou, zůstávaly až do minulého roku neodvislé, jsouce spravovány od četných pohlavárů černošských.

Jako u všech národů hospodářsky nevyvinutých tak i na pobřeží západoafrickém zachoval obchod až do nejnovějších dob svůj starodávný směnný ráz, a teprve za posledních let začíná se užívati v državách mocností evropských určitých hodnot peněžných; na pobřežích neodvislých trvá směnný obchod po dnešní den. Černoch vyměňuje své plodiny jen za takové zboží, kterého právě potřebuje, a proto musí obchodník ustavičně na skladě míti nejrozmanitější předměty; to arci vyžaduje značnějšího kapitálu, tak že podobné obchody mohou provozovati pouze větší firmy. A v skutku nalézá se všechen obchod na území kmenů neodvislých výhradně v rukou několika velikých firem evropských, které prostřednictvím svých agentů vyměňují ve vlastních faktoriích zboží rukodělné, lihoviny, sůl, prach, zbraně, skleněné perly a jiné za plodiny zdejší, jako jsou palmový olej, palmová jádra, gummi, slonovina a barvířské dříví. Tím způsobem jsou zde zastoupena zejmena města Liverpool, Glasgow, Bristol, Hamburk, Brémy, Bordeaux, Marseille, Rotterdam a nejnověji také Antverpy. Skladiště zboží nalézají se buď na pevné zemi aneb ve starých loděch, nehodících se více k plavbě, kteréž jsou stále zakotveny u pobřeží a často slouží také za příbytek obchodnického úřednictva; takovým loděm říkají tu po anglicku „hulks.“

Vedle četných obtíží, vyplývajících přirozeně ze samé povahy obchodu směnného, vydáni jsou evropští obchodníci na svobodném pobřeží západoafrickém ještě mnohým jiným těžkostem, ano i nebezpečím, jichž pramen skrývá se v politických poměrech oněch krajin. V čele jednotlivých svobodných kmenů stojí totiž pohlaváři, nazývaní často králi neb i jinak (king, chief), jejichž moc jest tak neobmezená, že mohou svým poddaným provozování obchodu vůbec zakázati aneb vyloučiti z něho kteroukoliv cizí firmu, proti níž se obrátila jich nelibost. Proto musí cizí kupec, dříve nežli počne obchodovati, zavříti s náčelníkem, v oboru jehož moci se nalézá, přátelskou smlouvu, jížto mu náčelník za přiměřené dary pojistí bezpečnost majetku i osoby a často také převezme ručení za správnost svých poddaných. Ale taková smlouva není cizímu obchodníkovi nic platna, domníváli se černošský pohlavár, že ji může beztrestně porušiti, neboť v tom případě zakazuje po čase pod rozličnými lichými záminkami svým poddaným všeliký styk s dotyčnou firmou, chtěje tím spůsobem vynutiti od ní větši dávky, nežli bylo původně vyjednáno. Angličanovi to ovšem neučiní, věda dobře, že by se v krátké době dostavila válečná loď, která by ho přinutila k dodržení smlouvy; za to však německé firmy často musily snášeti rozličná příkoří, nemajíce dostatečné ochrany od státu.

Že přes tyto nesnadné poměry mnohé německé firmy na západním pobřeží africkém nejen se udržely, nýbrž někde i předstihly starší obchodní domy anglické, za to jsou největšími díky zavázány Angličanům a Francouzům. Když totiž ve čtyřicátých letech Anglie ve spolku s Francií učinila násilnými prostředky přítrž vývozu otroků z Afriky a zavírala v tom směru smlouvy s rozličnými tamějšími pohlaváry, zavázala je při té příležitosti také k tomu, aby ve svých zemích nepřekáželi obchodu anglickému, neposkytujíce obchodníkům jiných národů žádných výhod, kterých by nepožívali také kupci angličtí. Některé z těchto smluv, k nimž namnoze přistoupili také Francouzi, svědčily nejenom těmto dvěma národům, nýbrž i poddaným všech evropských mocností s nimi spřátelených, a právě na základě tohoto dodatku mohly německé firmy zakládati své faktorie nejen v državách osad evropských a v Liberii, nýbrž i na území kmenů neodvislých, dovolávajíce se přispění konsulův a jiných úředníkův anglických i francouzských ve všech roztržkách a sporech s černým obyvatelstvem, při čemž bylo jim podle možnosti vždycky vyhověno. Tak uznávají na př. samy německé firmy, kterých se týče, s nemalým vděkem přátelskou ochotu, s jakou anglický konsul a anglické lodi válečné i v době nejnovější hájili jejich prospěchů ve sporech s pohlaváry Kamerunskými, tak jako by bylo běželo o poddané anglické. S tím větší ochotou měli se Angličané k Němcům ve svých vlastních državách.

A tak vzmohl se německý obchod na pobřeží africkém pod záštitou moci anglické. Než tyto poměrně příznivé okolnosti počaly nabývati jiné tvářnosti, jakmile se počalo v Německu rokovati o potřebě zámořských osad, ba proměnily se záhy ve vzájemné nevražení, když se Německo zpěčovalo povoliti nárokům anglickým v záležitosti Lüderitzově. Hned také počali si němečtí obchodníci stýskati, že jim říše neposkytuje dostatečné ochrany, odkazujíc je na dobrou vůli cizích mocností, a když

se té nedostává, že jest jim snášeti rozličné křivdy a ústrky, kterým Angličané za vydatnější pomoci země mateřské snadno a beze škody unikají. Tak stěžovali si někteří do republiky Liberské, že bez ohledu na obchodní smlouvu ze dne 31. října 1867 vymáhá cla i od těch německých lodí, které zastávají službu poštovní, kdežto lodi anglické, třeba přijížděly mnohdy nepravidelně a bez pošty, všelikých dávek jsou prosty. Jinou příčinu ku stížnostem zavdávali německým obchodníkům úřadové Liberští tím, že od nich vymáhali clo i ze zboží, které se prodávalo na jižní straně od mysu Palmového, ku kterýmž krajinám si Liberia sice činí právo, ale nemá tam ani celnic ani jiných státních zařízení, následkem čehož vybírala taková cla z německých skladišť nalézajících se na jejím skutečném území, kdežto kupci angličtí, pokud prodávali své zboží pouze na onom pochybném pobřeží, ve vlastní Liberii skladu nemajíce, žádných dávek neplatili, jelikož úřadové Liberští nemohli na ně dosáhnouti.

Tou dobou byl německý obchod povážlivě ohrožen také ve francouzské osadě Gabunské Podniky Brazzovými bylo veřejné mínění ve Francii upozorněno na tu nápadnou okolnosť, že všechen obchod v oněch končinách nalézá se v rukou německých i anglických bez jediného konkurrenta francouzského. Následkem toho byla dosavadní svoboda obchodní v osadě Gabunské obmezena dekretem z počátku ledna r. 1883, kterým se dovoz střelné zbraně naprosto zakazoval pod záminkou, že by černé obyvatelstvo mohlo jí časem užiti ku vzpouře proti správě koloniální, a jen bělochům bylo povoleno nosení ručnic loveckých. Tímto opatřením byl nejen citelně poškozen obchod, jehož vynikajícím předmětem byla právě střelná zbraň, nýbrž ohrožena i sama osobní bezpečnosť zvláště ve faktoriích vzdálenějších, ježto černochy jen dobrá střelná zbraň drží v uctivé vzdálenosti od příbytků a skladišť evropských.

Kromě toho při rostoucí kyselosti mezi vládou anglickou i německou bylo lze očekávati, že Anglie podle staré zvyklosti začne obtěžovati cizí zboží většími dávkami, usnadňujíc tím soutěž výrobkům anglickým, proti čemuž nemohlo by Německo na základě platných obchodních smluv pranic namítati, pokud by se takové zvýšení cel dotýkalo stejnou měrou všech ostatních národův.

Jelikož pak osady portugalské proti každé cizí soutěži ohrazeny jsou differenciálními cly, zbývalo za těch okolností německému obchodu západoafrickému úplně volné pole pouze na území kmenů dotud neodvislých. Však i tam hrozilo mu vážné nebezpečí. Angličtí agenti počali totiž popuzovati černochy k nepřátelskému vystupování proti německým faktoriím, a podle staré zkušenosti bylo lze očekávati, že vláda anglická vezme si odtud záminku k zakročení a připraví tím neb oním způsobem tyto krajiny pod své panství. Ostatně nebyla vyloučena možnosť, že by Angličané, byť jim i ponechali zdánlivou samostatnosť, časem vypudili odtud německý obchod vymožením pro sebe od pohlavárů takových výhod, jež by hned z předu vylučovaly každou soutěž s nimi, jako se jim to na ten čas povedlo ve spolku s Francouzi v končinách Nigerských.

Takové okolnosti přivedly i dosavadní odpůrce kolonisačních snah mezi velkoobchodníky Hamburskými a Brémskými ku přesvědčení, že německý obchod v krajinách zámořských nemůže jako dotud spoléhati

jen na cizí zastání, nýbrž že zdárný rozvoj jeho, co se tkne pobřeží západoafrického, vyžaduje předně: aby Německo zavřelo přátelské smlouvy s neodvislými pohlaváry; za druhé, aby si k jejich zajištění zjednalo bezpečný přístav pro lodě válečné, k čemuž se polohou svou nejlépe doporučoval španělský ostrov Fernando Po, jenž Španělsku bez toho neposkytuje žádného užitku, tak že jeho získání nezdálo se příliš obtížným; a konečně za třetí, aby k zabezpečení obchodní dráhy dovnitř Afriky připravilo pod svou svrchovanosť také kus pobřeží na pevnině, k čemuž zdálo se býti pobřeží Kamerunské nejpříhodnějším. Vedle toho mělo se Německo domáhati neutralisování poříčí Nigerského a Kongského. V tomto smyslu vyslovila svá přání prostřednictvím deputace pro plavbu a obchod také Hamburská obchodní komora ve svém dobrozdání ze dne 6. července 1883.

Poslední popud ke skutečnému provádění těchto návrhů zavdaly výtržnosti černého obyvatelstva proti německým faktoriím na pobřeží Togském, vzbuzené částečně poštíváním anglickým. Průběh této záležitosti byl následující. Německé faktorie v městě Malém Pópě zavřely v únoru r. 1882 s pohlavárem Kvadžem, tehdy všeobecně uznávaným, obchodní smlouvu, na základě které skutečně provozovaly celkem bez překážek obchody až do listopadu r. 1883. V tu dobu však počali se táhnouti k odváděným clům mimo Kvadža ještě jiní náčelníci, a každý z nich tvrdil, že jemu samotnému sluší platiti a nikomu jinému. Jelikož pak se nemohli dohodnouti o vyrovnání tohoto sporu, schylovalo se mezi nimi k válce, kterou byl ohrožen majetek i život německých obchodnických zřízenců. Na štěstí připlula dne 30. ledna 1884 v nejhorší chvíli, právě když nepřátelství mezi stranami mělo již vypuknouti, válečná loď německá Sofie vedením kapitána Stubenraucha, který se pokusil způsobiti smír. Svolalť nazejtří „palaver" čili hromadu černochů, k níž se dostavili dva z hašteřících se náčelníků a hlavní rádce třetího, jakož i zástupcové krále Grigijského, jehož vrchní moci všichni tři podléhali. První schůze zůstala sice bez výsledku, ale třetího dne podařilo se Stubenrauchovi pohnouti dva náčelníky k smíru, kterým uznali platnosť úmluv německých faktorií z r. 1882. a zároveň se zaručili za bezpečnosť osob a jmění ohrožených Němců. Ačkoliv pak třetí náčelník jmenem Lawson nepřistoupil k tomuto vyrovnání, domnívali se zástupci německých firem, že jim nehrozí více žádné opravdové nebezpečí, následkem čehož odplula Sofie čtvrtého dne dále k východu do Velikého Pópa. Sotva tam přibyla, dostavil se na její palubu zástupce jedné z německých firem z Malého Pópa a žádal snažně kapitána Stubenraucha, aby se tam co nejrychleji vrátil, jelikož tamější Němci nejsou jinak bezpečni jměním ani životem. Brzy po odjezdu Sofie připlul totiž německý parník se zbožím, a tu srotila se strana Lawsonova, násilím bráníc německým obchodním zřízencům užiti pobřežních člunů k odvážení nákladu, za kteréž příležitosti ozývali se mezi černochy hlasové, že německý císař bez toho nemá tolik moci, aby jeho válečné lodi mohly zbraní hájiti prospěchů jeho poddaných. Sofie se ovšem bez otálení vrátila, a její velitel dal přivesti hlavní zbojníky mocí na palubu, následkem čehož pohlavár Lawson se podrobil předešlému ujednání ohledně sporných cel, ano vzal na se odpovědnosť za pokojné chování své strany.

Tím se sice kapitán Stubenrauch spokojil, ale pro větší jistotu zadržel na lodi dva vynikající přívržence Lawsonovy a jednoho zástupce krále Grigijského, hodlaje odvezti je do Evropy jakožto rukojmí. Později však se ukázalo, že jeden z nich byl anglický poddaný, pročež byl v městě Lagosu k žádosti tamějšího guvernera puštěn na svobodu, když se byl guverner písemně zavázal, že ho do Malého Pópa nepustí.

Jakmile Sofie po druhé odplula od Malého Pópa (což stalo se dne 5. února), přijel generální guverner Zlatého pobřeží, Samuel Rowe, a rozdávaje dívkám i ženám hojné dary, hleděl nakloniti mysl obyvatelstva k přijetí anglického panství. Avšak dosáhl pravého opaku své žádosti. Strana totiž protivná Lawsonovi, náchylnému k podniknutí svrchovanosti anglické, osmělila se jeho nedávným pokořením tak velice, že dne 5. března zaslala císaři německému list, v němž mu vzdávala díky za potlačení vnitřního jitření v zemi — jež připisovala zřejmě na vrub pokoutního poštívání ze strany Angličanů — a žádala ho co nejsnažněji, aby přijal zemi pod svou mocnou ochranu a chránil ji i příště proti všelikým cizím nástrahám; list tento podepsali nejen pohlaváři Kvadžovi a Petr Kvadžo spolu s jedenácti jinými vynikajícími muži, nýbrž i sám král měst Grigia a Malého Pópa, zvaný Ajauši Agbanor.

Maje na zřeteli vážné nebezpečí, hrozící tou dobou z poštívání Angličanův skoro všude na neodvislém pobřeží západoafrickém obchodníkům německým, jakož i to, že anglická vláda úmyslně protahovala vyjednávání v záležitosti Lüderitzově, hlásajíc nepokrytě zásadu, že v sousedství britických osad nestrpí cizího panství, odhodlal se kníže Bismarck k rozhodnému činu. Vypravilť v květnu minulého roku do vytčených končin proslulého afrického cestovatele dr. Nachtigala, jenž do té doby zastával úřad generálního konsula německého v Tunisu, s rozkazem, aby s jednotlivými knížaty zavřel přátelské, obchodní a ochranné úmluvy, kterými by Německo nabylo účinnějších prostředků k hájení prospěchů svých poddaných v oněch krajích; tyto úmluvy neměly tedy býti takového rázu, aby vyžadovaly od Německa vydržování zvláštního správního úřednictva a tím méně stálých vojenských posádek, aniž měly německým faktoriím zaručovati ochranu říše i v případě války s námořními velmocemi. Především měl Nachtigal podříditi německé svrchovanosti krajiny mezi ústím Nigerským a francouzskou osadou Gabunskou, zejmena zátoku Biaferskou, kde mu zatím měly připraviti půdu tamější německé firmy, získavše od domácích pohlavárů řádnými smlouvami některých území v úplný majetek, tak aby bylo lze postaviti je pod ochranu císaře německého bez dalšího vyjednávání. Rovněž v zemi Lüderitzově a přiléhajících k ní krajinách, vyjímaje zátoku Velrybí s okolím jakožto nepopíratelný majetek Angličanů, mohla se německá vlajka vztýčiti bez dalšího vyjednávání. Ve všech jiných končinách, o něž běželo, a o něž zástupci německých firem dotud nedocílili žádného dohodnutí, mělo se prohlášení německé svrchovanosti státi teprve po uzavření řádných smluv s pohlaváry, kterých právě se to týkalo, s náležitým šetřením všech práv jiných národů, pokud se zakládala na určitých úmluvách, v kterémžto ohledu mělo se s obzvláštní úzkostlivostí hleděti na všeliké nároky Francie, s níž chtěl kníže

Bismarck při těchto podnicích za každou cenu zachovati přátelskou shodu. Pro tyto ohledy na Francii nechtěl také vyhověti žádosti krále Grigijského, jelikož francouzský ministr zahraničných záležitostí německému vyslanci důvěrně oznámil, že Francie zavřela již před rokem smlouvu o Malé Pópo, která však nebyla veřejně prohlášena; proto mělo se s přijetím onoho území pod ochranu Německa počkati, až by se ukázalo, zdali se k němu nepotáhne Francie.

Dr. Nachtigal přibyl dne 2. července na dělové lodici Möwe do Malého Pópa, maje rozkaz propustiti rukojmí, které byl s sebou vzal kapitán Stubenrauch, na svobodu, neudályli se od té doby proti německým faktoriím žádné nové výtržnosti. V tomto ohledu neměli sice zástupci německých firem žádných nových stížností, ale přece byli nemálo znepokojeni zprávou, že Nachtigal není oprávněn zasahovati do vnitřních záležitostí krajiny Grigijské, vědouce, že strana jim příznivá drží se na vrchu proti straně jim odporné pouze nadějí v brzké vyplnění její žádosti, aby země přijata byla pod ochranu císaře německého, kdežto v opačném případě vítězství přívrženců Lawsonových a jemu v zápětí jdoucí panství anglické zdálo se téměř neodvratným. Aby tyto obavy zaplašil, žádal Nachtigal od Lawsona, aby ještě před propuštěním jeho rukojmí písemně se vyjádřil, že i příště dostojí úmluvám ze dne 4. února, kterými zaručena byla bezpečnosť německých faktorií. Než Lawson zdráhal se to učiniti, hledě se vykroutiti z daného slibu rozličnými lichými výmluvami, tak že Nachtigal naposledy viděl se nucena dopraviti oba rukojmí zase na loď, doporučiv Lawsonovi, aby si věc znova a lépe rozmyslil.

Mezi tím však již tu noc před jalovým vyjednáváním s Lawsonem došly do Malého Pópa z krajiny Togské, ležící odtud k západu až k východním hranicím anglické državy na Zlatém pobřeží, zprávy zvěstující, že hrozí tamějším německým faktoriím od domácího obyvatelstva největší nebezpečí. Jako všude jinde tak i zde bylo jitření černého obyvatelstva nastrojeno od Angličanů. Přišel tam totiž nedávno před tím anglický komisař z Kitty, jmenem Firminger, provázen jsa koloniálními vojáky, aby si stěžoval u náčelníků tří měst Togských (Porta Segura, Bagajdy a Loma) pro podloudné dodávání tabáku, prachu, rumu a pálenky do anglického území, za kteréž příležitosti nabízel jim peníze, přijmouli anglickou svrchovanosť. Když pak nabídky jeho nepřijali, dokládajíce se odvislosti své od krále Togského, tu začal vyjednávati také s jeho zástupcem v Portě Seguře, ale rovněž bez úspěchu. Tedy rozhněvav se dal černému obyvatelstvu na vybranou, aby do vypršení jednoho měsíce buď dobrovolně podrobilo se panství anglickému aneb aby samo odstranilo cizí kupce ze své země, sice že po uplynutí dané lhůty připraví je mocí k poslušenství Anglie. Hned na to však odebral se do Bagajdy a Loma — vzdáleného od hranic anglických sotva půl hodiny — a oznámil usazeným tam Němcům, že černé obyvatelstvo ukládá o jejich bezpečnosť, on však že bude v blízké Kittě ustavičně pohotově, aby jim v čas potřeby mohl přispěti ku pomoci. Sotva odešel, přišli obyvatelé Bagajdští a Lomští, starostliví o svou samostatnosť, k Němcům s vyzváním, aby se co nejdříve ze země vyklidili, jelikož jim Angličané sice hrozí porobou. A postavení Němců zhoršilo se ještě

více, když král Togský a jeho rada rozeslali pobřežním obyvatelům písemné rozkazy, aby cizí kupce buď po dobrém přiměli k odchodu ze země aneb, kdy by se zpěčovali uposlechnouti, aby odklidili násilím všelikou záminku k zakročení Angličanův. V tuto zlou chvíli obrátili se Němci k Nachtigalovi, žádajíce, aby se jich ujal, čemuž on bez otálení vyhověl. A přijel do Bagajdy právě v čas, neboť již se schylovalo k provedení násilného vyklizení německých obchodníkův. Avšak jeho příchodem rozjitřené mysli ihned se ukonejšily, a zástupce králův i pohlaváři vymlouvali se jednomyslně tím, že neměli na zřeteli nic jiného leč uniknouti panství anglickému, dodávajíce, že Němce rádi u sebe ponechají, jelikož obchodní činnosť jejich zemi prospívá, budeli jim zaručena ochrana proti Angličanům, v kterémž smyslu podali Nachtigalovi i písemnou žádosť. Vzhledem k takovým okolnostem, nepřipouštějícím dlouhých odkladů, uchýlil se Nachtigal o své ujmě od daných mu instrukcí, které ho odkazovaly hlavně na zátoku Biaferskou, a zavřel se zástupcem krále Togského Mlapy — jenž jsa zároveň nejvyšším knězem nesměl svého sídla Toga opustiti — spolu s náčelníky Bagajdskými i Lomskými smlouvu, kterou celé území Togské od hranic Porta Segura na východě až k anglickému území na západě, postaveno bylo pod ochranu císaře německého. Dle intencí knížete Bismarcka, jemuž na tu dobu neběželo o rozmnožení území německé říše v končinách zámořských, nýbrž jen o zabezpečení budoucnosti německého obchodu, byla touto smlouvou králi Mlapovi zaručena úplná samostatnosť v řízení vnitřních záležitostí jeho říše, a k užitku německých obchodníků bylo vymíněno jen tolik, aby králové Togští nesměli bez předběžného dohodnutí s císařem německým zvyšovati dosavadní cla a zaváděti nová, aniž poskytovati jiným národům větších obchodních výhod nežli Němcům.

Výminky tyto byly projednány již dne 4. července, ale slavnostní vztýčení německé říšské vlajky provedeno bylo teprv 5. července a to nejprve v okresu Bagajdském nedaleko německých faktorií — osada Bagajda leží poněkud dále od pobřeží — nazejtří pak také v Lomě (Bey Beach). K zabezpečení nově utvořených poměrů byl také hned dosazen J. Randad, zástupce jedné z tamějších faktorií, za zatímního konsula německé říše, kterému bylo uloženo, aby pomocí domácího obyvatelstva ustanovil a vyznačil hranice Togského území a postaral se o Mlapovo schválení učiněných úmluv.

Připrapiv tímto spůsobem území Togské pod ochranu Německa, vrátil se Nachtigal do Malého Pópa, kdež jej pod dojmem předešlých událostí Lawson přijal s náležitou úctou, žádal od něho svých rukojmí, i zaručoval svou ochranu obchodníkům, na které dříve nevražil. O nic jiného Nachtigalovi neběželo, a proto vyhověl ochotně žádosti Lawsonově, načež odplul dne 7. července přes Waidu do zátoky Biaferské, kdež ho již netrpělivě na území Kamerunském očekávali zástupcové obou Hamburských firem — C. Woermanna a Jantzena i Thormählena — které tam mají od delší doby své faktorie.

Území *Kamerunské* nalézá se zrovna na hranicích pobřeží hornoguinejského a dolnoguinejského naproti španělskému ostrovu Fernando Po. Přední náčelníci oněch končin, Bell a Aqua, žádali již r. 1879,

aby přijati byli pod ochranu Anglie, ale bez prospěchu. Na opětovanou žádost jejich ze dne 6. listopadu r. 1881 dostalo se jim sice v březnu r. 1882 odpovědi, že záležitosť jejich bude vyšetřena, ale pro delší vzdálení anglického konsula nedošlo ani tentokráte ke konečnému rozhodnutí, tak že veškeré jednání v té příčině usnulo až do května r. 1884. Když pak mezi tím Německo počalo do pravdy pomýšleti na získání některých krajin na pobřeží západoafrickém a doporučovalo se mu právě území Kamerunské, pohnuli zástupcové výše jmenovaných Hamburských firem oba hlavní náčelníky spolu s některými menšími k tomu, aby se při neochotě Anglie dali pod ochranu císaře německého. Tomu však bránili angličtí obchodníci dávno před Němci na Kamerunském pobřeží usazení, i jali se k tomu konci bouřiti černé obyvatelstvo proti Němcům i knížatům jim příznivým, v čemž jim pomohl také kapitán jedné anglické válečné lodi, hroze oběma knížatům sesazením, kdy by dále vyjednávali se zástupci německých firem. V jednu chvíli byla situace Němců tak povážlivá, že zoufajíce nad včasným příchodem Nachtigalovým již se strojili vztýčiti německou říšskou vlajku o své újmě. Když však dne 11. července k večeru toužebně očekávaná Möwe konečně zakotvila před ústím Kamerunským, naklonily se náhle všechny mysli k Němcům. Ještě téhož dne zavřeli agenti Hamburských firem smlouvu s náčelníkem Dajdem (Dido), nazejtří pak povolili jejich naléhání konečně také oba hlavní pohlavárové Bell i Aqua a postoupili oněm firmám písemnou úmluvou vrchní panství nad svým územím. Ale při tom si zvláště vymínili: aby práva třetích osob zůstala neporušena; aby zůstaly v platnosti dřívější přátelské i obchodní smlouvy, aby půda měst i vesnic zůstala majetkem obyvatelstva a konečně, aby pohlaváři směli i příště vybírati veškeré veřejné dávky. Hned potom daly se dotčené firmy s nově nabytým územím pod ochranu říše německé, načež dne 14. července v sídle Bellově, Aquově a Dajdově byla vztýčena německá říšská vlajka.

Dne 19. července zakotvila v ústí Kamerunském anglická dělová lodice, a s ní přibyl konsul Hevett. Ten se sice pokoušel zvrátiti hotovou událosť, ale musil od toho brzy upustiti, spokojiv se prohlášením protestu proti německé svrchovanosti.

Podobným spůsobem dostaly se pod ochranu německou některé jiné krajiny v nejbližším sousedství a to především *Bimbia*, ležící na západ od Kamerunského území mezi řekami Bimbií a Mofimosellem. K Bimbii počítají se nyní pouze tři města (King Williams-Town, Money-Town a Dukullu-Town) a ostrov Nicol, téměř lidu prázdný; okres Viktoriin, který rovněž patříval k Bimbii, byl již před časy prodán jedné anglické misionářské společnosti. Vlajka německá byla tu vztýčena dne 21. července. Totéž stalo se dne 22. července v *Malimbě*, ležící na jih od Kamerunu mezi řekami Malimbou a Lottem; leč v severní části mezi Malimbou a Quaquou uznána jest svrchovanosť Francie. A konečně byly dne 24. července podřízeny Německu krajiny *Malá Batanga*, *Plantation* a *Criby*, ležící jižně od krajiny Malimbské. Ostatní podniky Nachtigalovy v těchto končinách nebyly od říšské vlády schváleny z ohledův na Francii.

Když Nachtigal prodléval jestě v končinách rovníkových, pořádaje tu

nové panství německé, připlula dne 6. srpna korveta Elisabeth do Angry Pequeny, kde už ji očekávala korveta Leipzig. Nazejtří dne 7. srpna o osmé hodině ranní byla slavnostním spůsobem vztýčena říšská vlajka a přečtena listina, kterou se císař německý ujímal vrchního panství nad zemí Lüderitzovou, s určitě omezenými hranicemi, totiž řekou Oranží na jihu, 26° j. š. na severu a čarou táhnoucí se rovnoběžně s pobřežím ve vzdálenosti dvaceti zeměpisných mil, při čemž zabrány byly s pevninou také všechny pobřežní ostrovy jakožto patřící k ní podle práva mezinárodního. Aby pak Kapská osada nemohla odříznouti země Lüderitzovy od vnitrozemí, o čemž právě vyjednávala s vládou anglickou, přikročili zástupci Německa ještě téhož dne k zabrání celého dosud svobodného pobřeží, prostírajícího se od 26° j. š. až k mysu Studenému (Cabo Frio) čili k hranicím državy portugalské, vyjímaje z toho arciť zátoku Velrybí jakožto nepopíratelný majetek anglický; tu však stihl nyní týž osud, jenž byl připravován Angře Pequeně, ježto jest německým územím ze všech stran pevně sevřena. Konečně dne 5. září vztýčena byla německá vlajka také ve třetím městě Togském, totiž v Portě Seguře.

Tím spůsobem nabylo císařství německé svých prvních osad. Vládě anglické nezbylo než smířiti se s dokonanými událostmi, což také učinila s nemalým sebezapřením, ač nikoliv bez námitek: táhneť se ku všem pobřežním ostrovům mezi ústím Oranže a 26° j. š., jakož i k Hollams-Birdu a Mercury-Islandu severněji odtud. Ve shodě s těmito nároky vlády anglické a opíraje se mimo to o své soukromé právo, pokračoval také Spence v těžení guana, lovení ryb a v kutání na kovy, nic se neohlížeje po právech Lüderitzových. Ten se sice prostřednictvím svého zástupce obrátil ke guvernerovi Kapské osady, žádaje, aby přiměl Spencea k zastavení jeho činnosti, jinak že bude pohledávati na něm odškodnění za utrpené ztráty soudním řízením; také samého Spencea požádal písemně, aby do vypršení dvou měsíců své dělníky odvolal — ale marně. Tato záležitosť posud není vyrovnána. (Dokončení.)

Česká činohra.

Podává

František Zákrejs.

Druhá zimní sesona zlatého domu schyluje se rychle ke konci, jest tedy čas ku povšechné obhlídce divadelní.

Částečně usnadnil nám ji ředitel Fr. Ad. Šubert svojí brošurkou *První rok v národním divadle*, která všeobecný interes mezi našimi pokročilými kruhy vzbudila, jakkoliv a dílem i proto, že vůči ní povstal spor, zdaž a pokud ředitel divadelní o své činnosti zprávy tiskem podávati smí, spor ostatně, který byl již Jindř. Laubem několikrát vyřízen. Autokritika bývala vždy dovolena, třeba s ní spojeny byly vady jejích předností.

Šubertův spisek dosvědčuje především jedno: skutečnou, opravdovou, povolanou vůli, která zasluhuje, aby ji veřejný tisk zvláště nyní v jejích počátcích účinlivě podporoval. Náš ústav má toho věru pořáde potřebí, aby se postavení jeho ředitele co možná nejvíc utvrzovalo. Není podniku podobného, jemuž by s nesčetnými překážkami bojovati nebylo — a v našich poměrech jsou tyto překážky spíše četnější než u národů větších. Tím vším ovšem nechci říci, že má veřejný tisk v národním divadle venkoncem chváliti, nýbrž přál bych si, podobně jako ředitel Šubert, aby též výtky plynuly z ušlechtilého zdroje: z lásky k jedinému našemu chrámu nejvyšší uměny.

Naše divadlo pěstuje v první řadě národní směr, původní produkci. Rozkvět umění hereckého jest patrný. Obavy, že nebude dostatek obecenstva, jsou zaplašeny. Zlatý dům nás representuje celkem v míře velice čestné.

„Hledíc ke vzniku a významu národního divadla," dí Šubert ve své brošurce, „vytkla sobě divadelní správa za úkol pěstovati v národním divadle jen *ušlechtilejší* část dramatického tvoření slovného a hudebního." Všední fraška měla zůstati vyloučena. „A v první řadě bylo nutno hleděti ke zralým plodům původního tvoření českého" Chybičky, které se staly, jistě potvrdí pravidlo. Celkem sehrány byly v národním divadle od 18. listopadu 1883 do 18. listopadu 1884 původní činohry 118kráte, původní opery 101kráte, původní hry tedy úhrnem 219kráte. Pořad her byl sice menší, avšak „celkem velmi cenný" — omyly jsou částečně ve spisku ospravedlněny. Se *Snem v noci Svatojanské* na př. stala se chyba: měl býti odložen do pozdější doby. V činohře „provedena zásada nových řádných překladů a důkladná revise překladů starších veskrze." Vedle toho bylo nutno provesti důkladnou reformu v novém studování kusů, doplniti a secvičiti herecký personál. Šubert lituje sám, že „nebylo možná uvesti na jeviště hned v první době všechny ty hry, jež měly býti vypraveny dříve než jiné." Nedostávalo se dekorací, vadila nehotovosť budovy. Nejutěšenějším zjevem byly divadelní vlaky, které však dost brzy docela ustaly. Udržeti je mohla — nechť se namítá, co namítá — *toliko* volba kusů, které by vlasteneckému nadšení návštěvníků byly na jevišti přinášely *odezvu vyšším vlasteneckým nadšením*. Veliká původní dramata historická *nejsou* českému obecenstvu jak se patří známa — a kdo je četl, četl zajisté také Sen v noci Svatojanské. Pro Pyrama a Thisbu nestaví se milionový palác, nejezdí se na padesát mil. Přání návštěvníkův, byť i nebylo bývalo influováno, nemělo rozhodovati, když oné zásadě odporovalo, a mělo se bezpodmínečně plniti, když bylo v souhlase s ní. Mluvil jsem o této věci s návštěvníky a seznal jsem jejich názory o tom; nemluvím tedy z domyslu. — Německá literatura zůstala do *Fausta* vyloučena, při jinoslovanských literaturách vadil skrovný výběr. Pravidelný roční náklad národního divadla blíží se půlmilionu, a proto bylo v minulé zimě předplatné zvýšeno. — „Při umělecké výši národního divadla není možná o překot uváděti na jeviště novinky; neboť uváděly by se nepřipraveny." A přec by rychlý postup a větší rozmanitosť byly tak žádoucí! Pan ředitel přeje si objektivné kritiky — nuže, my se o ni snažíme co nejpoctivěji. „Zlepšením hmotných poměrů národního divadla staly

se možnými i jiné dlouho před tím žádané opravy. Zlepšení příjmů skladatelů a spisovatelů, zlepšení platů divadelního personálu, odstranění benefici divadelních, jimiž dříve byly obtěžováni zvláště abonenti, to vše šlo ruku v ruce s materielním rozvojem.“ Nikoli, to stalo se hlavně ředitelovým přičiněním, to jest nemalou jeho zásluhou. „Mezi členstvem, předním i podřízeným, jsou vzory horlivosti (umělecké) a svědomitosti k divadlu . . . Jen v několika případech bylo dosud překonávati úžasnou nesvědomitosť . . .“ Máli divadlo „výše postoupiti, jest třeba neúnavné a nejhorlivější práce všech, kdož při něm a v jeho prospěch působí.“ „Ne vždycky a všeho možno dostihnouti hned . . . Ale všeho možná časem dostihnouti při jasném vědomí cíle a cesty k němu vedoucí a při nezlomné vytrvalosti.“ Naše národní divadlo stojí, jak praveno, posud na počátku své činnosti, a proto třeba divadelní správě vážné podpory všestranné — od družstva, intendance, hercův, obecenstva i tisku.

Nejvyšším účelem národního divadla jest i zůstane péče o původní produkci z domácích dějin čerpající. *Velký sen* L. Stroupežnického jest uznáním této myšlenky. Pohříchu nevyšla tato práce posud tiskem, pročež mi zevrubný její rozbor podati nelze. Základní její děj vypravuje nám Palacký v 2. částce I. dílu na str. 190 a násl. Podle všeho povstaly mezi králem Václavem I. a mezi jeho synem, pozdějším králem Přemyslem Otakarem II., první rozmíšky okolo r. 1247, konflikt to čistě lidský a pro básníka slibný. Bez pochyby následkem těchto sporův umořila se hořem královna Kunhuta — důležitý zajisté motiv. O povstání přičiňoval se hlavně Ctibor Hlava, kterýž ve Vlčkově románě skutečně v popředí stojí, avšak u Stroupežnického Jaroslavovi z Divišova, Olomouckému vítězi nad Tatary, ustupuje. Vypukne válka, král sehnán s trůnu — v jeho moci udržel se kromě jiných míst také Zvíkov. Různé události nyní se vystřídaly, až konečně Přemysl, zradou z Prahy vypuzen, uznal za nutno, by se otci poddal; na Petříně prý na hrdle potrestán pak sudí Ctibor, od Ctibora Hlavy rozdílný, a za branami městskými kolem lámán jeho syn Jaroš (1250), snad že byli královicovi spojenci.

Synův odboj proti otcovské a královské autoritě může každým spůsobem býti úrodným základem ku přesnému dramatu. Novověká tragika žádá, by odbojník tělesně zahynul; že však v této příčině stály spisovatelovi v cestě dějiny, hyne na konci královicův hlavní spojenec Jaroslav, jenž milován miluje Anežku Přemyslovnu a jemuž do srdce vložena byla ještě jiná, velice sympatická pružina. Jako porazil Tatary východu navždy, podobně chce poraziť i Tatary západu: toť jeho „velký sen.“ Autorita otcovská a královská v truchlohře zvítězí, a velký sen tím podlehne: tragédie vrátila se na konci k svému počátku . . . Drama jest báseň vývoje, a proto divák čekal, že veliký sen zvítězí, že autorita Václavova padne a že Jaroslav tento pád svým zahynutím odpyká i odčiní. — Bylo kdesi poukázáno k tomu, že Velký sen objevil jaksi novou cestu, poněvadž prý jednak postrádá intrikána, jednak nechová v sobě výjevů sousedských a p. To však spočívá na omylu. Máme starší hry, které se mu v tom rovnají. Netřeba jich jmenovati: jsou dostatečně známy.

Karel Pippich vykreslil ke své jednoaktové rozmarné drobnůstce

Z české domácnosti poboční obrázek: rovněž jednoaktovou veselohru *Ve veřejném životě.* Toto jest dílko plnozrné, že v celovečerní hru rozvedeno býti mohlo. Slyšme na př. řeč, jakou se opře dr. Jaroslav Suk městskému tyránkovi Navrátilovi, jenž mu všemožně škoditi hrozí, protože doktor dle jeho nafouklé píšťalky tančiti nehodlá: „Myslíte vy, když máte peníze, dům a pole, když svou neomaleností a smělostí, svými hospodskými křiky dosáhl jste hodnosti městského rady na úkor tak mnohého statečného měšťana, který má mnohem více schopností, vědomostí a zásluh, mnohem méně však odvážlivosti a hrubství nežli vy, když jste strhnul takovým spůsobem na sebe celou řadu všelikých úřadův a vyznamenání, že můžete řádného občana urážeť, nad něho se nadsazovať, v poctivém výdělku ho skracovať, jím vládnouť jako nějakým otrokem? Tak nesmí ta naše samospráva vypadať! Kdo chce samosprávu, musí ctíti při každém občanu, od boháče až k chuďasovi, od šlechtice až k dělníku stejné právo na práci, na zásluhu a vyznamenání, kdo chce vládnouť, musí předem sama sebe uměť ovládať, své osobní choutky musí podřizovati obecnému prospěchu a dobru a ne obec dávati v podruží svých sobeckých chtíčů! Tak jen může obstáti v obci pravá svoboda a volnosť, tak jen může mravně a hmotně obec zkvétati, vlasť sfliti a národ růsti.“ To vše mohlo býti proměněno v děj, tak aby při tom zásluha skutečně schopných a platných obecních hodností náležitého uznání došla. Dobře známo jest, v jakém žárlivém antagonismu tu i tam čelívá město proti městu. Na českém východu soupeřily takto ku př. Čáslav a Kutná Hora, Chrudim a Pardubice, Litomyšl a Polička. Také těchto poměrů mohlo výdatněji využito býti, nežli se to stalo. Skromný autor zvolil sobě postup užší a stručnější, což nikterak nepodotýkám na úkor jeho práce, vždyť se vnitřní cena neměří počtem popsaných stránek.

Oč se v Pippichově novince jedná, vysvětluje Javorský své milované Julii, sestře Sukovy manželky, slovy: „Slyšel jsem, že přijela jste návštěvou sem k nám, k paní doktorové, a nevýslovná touha zmocnila se mne spatřiti vás co nejdříve. Vyskytla se mi k tomu znamenitá příležitosť. Co jednatel komitétu pro slavnosť a bazar ve prospěch pomníku slavného našeho Václava Kuželky navrhnul a prosadil jsem, aby paní doktorová, vaše paní sestra, byla jmenována předsedkyní bazaru a slavnostní řečnicí, dobyl jsem si tím přístupu k vám do domu a získal si bohdá přízeň velevážené paní sestry, které mi u vás, slečno, zbožňovaná slečno, tak velice je potřeba. Ve službě vlasti sloužím takto chorému svému srdci.“ Avšak paní Navrátilová nechce dopustiti, aby předsedkyní bazaru byla paní, která je mladší než paní starostová, paní ředitelka nebo paní továrnice. Ale jakmile se také hranatý Navrátil kandidatuře paní doktorky Sukové neurvalým spůsobem opře, potlačí doktor Suk svůj bez toho trochu strojený odpor proti manželčině vystoupení v životě veřejném, a jižjiž kyne tedy paní doktorce žádoucí hodnosť, když tu pojednou přijde z Prahy od profesora Vycpálka děsná zvěsť: „Václav Kuželka, filosof a učenec, spisovatel Českých dějin kulturních, nenarodil se ve vašem městě. Týž byl synem Václava Kuželky, mistra počestného řemesla krejčovského, a ten byl měšťanem vašeho města. Václav Kuželka, otec, přestěhoval se do sousedního Račova, kde

v roce 1801 v domě č. p. 45 na náměstí narodil se mu syn, jemuž na křtu po otci dáno jméno Václav. Václav Kuželka syn, oslavenec váš, je tedy rodákem Račovským!" To skácí zamýšlený Kuželkův pomník nadobro: „Kdy by kdekoli jinde byl se narodil, postavili bychom mu pomník, když už jsme se do toho dali, a když aspoň otec jeho byl naším měšťanem. Ale Račovského původu! To nikdy! Do smrti ne! Oslava Račova byla by hanbou naší, a Račovští by se nám jenom vysmáli!" Škoda, že spisovatel tento motiv hned v exposici kusu nevyřknul: komika byla by tím získala. Celkem vzato, jeví Ve veřejném životě proti veselohře Z české domácnosti slibný pokrok.

Fraškovitá *Umrlčí hlava* od Jos. Jiř. Kolára nemohla proniknouti již proto, že není dramatikovi možno přesvědčiti diváky, jak by se kdo mohl do ženštiny s umrlčí tváří zamilovati. Opakujeme tedy při této příležitosti své přání, aby se divadelní správa za žádných podmínek nespouštěla zásady, že se mají dávati jen skutečně cenné původní novinky, avšak že takovéto skutečně *cenné* novinky mají se dávati bezvýjimečně, bez osobních ohledův, a ve vzorném vypravení.

Původních novinek bylo v poslední době na jevišti zlatého domu dáváno málo. Toho však ovšem nezavinila divadelní správa, která dramatických talentů z půdy vydupati nemůže. Nicméně třeba pomýšleti na brzkou možnou pomoc: nutno talenty, které se již osvědčily, všemožně pobádati, nové talenty ku práci pro divadlo se hlásící podněcovati, nutno zas a zase ceny vypisovati. Spůsob vypisování cen na kusy provozované se osvědčil méně, a bude rádno sáhnouti k slibnějšímu spůsobu, totiž aby se ceny udílely bez ohledu na provozování, při němž to často nejen na soudcích, nýbrž i na správě, na hercích, na disposici obecenstva a na — tleskačích závisí, aby se hra ceny domohla.

Vyslovujeme také pevnou naději, že nyní, když není tolik překážek, osvědčené práce původní, které se na jeviště národního divadla posud nedostaly, rychleji a vícestranněji na ně uváděny budou. Tyl a Hálek přišli trochu opozděně na řadu. Bývalo to a bude, že každý měl a bude míti své srdce především pro sebe, že každý především sám na sebe pamatuje, ale divadlo zbudováno bylo pro všechny, ne toliko pro personas gratissimas. Od jednoho spisovatele čtyři kusy — od jiných nic: jaká to soustava, jaká to spravedlivosť?

Okolnosť, že cizí novinky velikou měrou převládají, vzbuzuje na ten čas jakés obavy, že se stane návrat do starých kolejí. Jsme úplně pro to, aby se pěstovaly zdařilá díla ze všech literatur, ale buďte to jenom díla *cenná*, jež pomíjené práce domácí hodnotou skutečně *převyšují*. Jak se zdá, stichne proud německý aspoň na nějaký čas, ale jakés obmezení jest nutno také v tom vzhledě zavesti, aby přestala oprávněnosť výtky, že se vrchu dobral směr francouzský. Ve zjevu, že se práce původně veršované provozují v překladech prostomluvných, vidíme počínání nedovolené: toť úpadek. —

Veliká vychytralosť jest jednou z předních vlastností bratrského národu ruského. Jak rozmile zužitkuje ji na př. Darja Ivanovna v hladké *Provinciálce* I. S. Turgeněva, a kterak drasticky působí v jednoaktových Hráčích M. V. Gogola, jež našemu divadlu výtečný znalec ruštiny a ruských poměrů, dr. Pavel Durdík přeložil. Více trpným nežli činným

rekem Hráčů je statkář Ivan Ivanovič Icharev, který hlavně ošemetnou hrou v karty nabyl osmdesáti tisíc rublů. Taškářské bandě — kterou tvoří Štěpán Ivanovič Utěšitelný, její hlava, kartami na mizinu připravený Michal Aleksandrovič Glov, stařec na pohled nejpoctivější, jeho zdánlivý syn Aleksandr Michajlovič, plukovník Krugel, Petr Petrovič Švochněv a za úředníka Zamuchryškina vydávající se Muchomor, — jedná se o to, jak by Ichareva o těch osmdesát tisíc připravila. K tomu účelu vymyslí sobě a provedou taškáři ti před Icharevem, jejž na oko do své společnosti přijmou, celý divadelní kousek, v němžto Aleksandr Michajlovič zdánlivě dvě stě tisíc prohrá a na ně druhým hráčům směnku vydá, za niž se pak Utěšitelnému podaří na Icharevu oněch osmdesát tisíc jakožto zálohu na další podvody v Nižním Novgorodě vylákati. Peníze na směnku splatné nalézají prý se kdesi v kanceláři, a domnělý úředník z této domnělé kanceláře Zamuchryškin za výdatný podmazánek slíbí, že budou ve čtyřech dnech vyplaceny — to vše Ichareva splete tak, že vklouzne do pasti a svých osmdesát tisíc druhým šibalům vydá, při čemž na něho spolupůsobí ještě druhá jeho šibalská vyhlídka, že si celých dvakrát sto tisíc sám pro sebe podrží.

Hráči jsou druhá práce Gogolova, jež u nás nemohla proniknouti. Hledají se toho různé příčiny. Kus nemá ženských úloh, nemá milostné zápletky. Ale to by ani nebyly rozhodující závady. Hlavní překážkou záliby jest okolnosť, že humor, který v Hráčích působiti má, jest humorem ruským, a nikoli českým. Náš humor jest jiný nežli ruský, našemu humoru jsou na příklad Mrtvé duše mnohem bližší než Hráči, pročež se Mrtvé duše také u nás tolik líbí, a právě, že máme *svůj* humor, jehož prostonárodní prameniště se v našich veselých pohádkách, příslovích a úslovích nalézá, nebyla oprávněna výtka Pypinova, proč nepěstujeme anglický humor. Není pravda, že náš humor jest německý; neboť nám na př. *pruský* humor Kladderadatsche taktéž není po chuti. Druhou překážku činí při *Hráčích* spůsob, jakým je Gogol sestrojil, spůsob totiž epický: divák za hry neví, kam co čelí, a zví to teprve na konci, když je pozdě. Dramatik má však vždy hráti s vyloženými kartami.

Prospěcháři (Pozytywni), čtyraktový kus Josefa Narzymského, r. 1872 na konkurse Krakovském první cenou vyznamenaný, r. 1875 tiskem vyšlý, a na české jeviště v překladě Fr. L. Hovorky uvedený, obral si za úkol zobraziti poměr idealismu, progressismu, náboženského a poetického zápalu k reálnosti, k materialismu, k utilitarismu, k sobectví. V předmluvě k své knize ohrazuje se spisovatel, jako by snad Positivními chtěl čeliti všem neromantikům, všem lidem praktickým a o denní chléb se starajícím, on uznává ochotně veliké zásluhy Comteovy ano Darwinovy a jiných pěstounů vědy přírodní, avšak opírá se tomu, by nemělo platnosti leč to, co se změřiti, zvážiti, lučebně rozebrati ebo početně dokázati může, i poznačuje podnět a cíl své práce těmito ovy: „Zaprzeczanie wszelkiego duchowego pierwiastku w człowieku wszelkiéj egzystencyi poza grobem, słowem ten materyalizm, jaki się konkluzyach pozytywizmu kryje, dość żwawo obejmując mózgi i serca łodego pokolenia, stworzył typy, które odrysować i zestawić z przedstawicielami starszych nieco generacyj, zdawało mi się godném pracy.“

Harmonie ducha i těla, toť ideál dobrého dědečka Františka Dow-

giełła, ve hmotných „kłopotach“ prý se nalézajícího Litvana původem a Voltairovce smýšlením, který se svým přítelem Adamem Choryńským, kterému je stará vzácná kniha největším blahem, starší zlatější časy idealismu zastává. Uprostřed obou protivných proudů, duchového a hmotného, kolísá se vnučka Dowgiełłova, devatenáctiletá Hanna Mirská, jež povahu svého ženicha, politikou a poesií povrhujícího, jen ze spekulace v kostele se modlícího, za to tím více po penězích bažícího, zkostnatělého sobce Alfreda Choryńského, mladíka se skeptickým binoklem a s ironickým úsměchem, k chování jeho staršího nevlastního bratra Leona, plného víry a nadšení, pro osvětu, pro práva lidská, pro rovnosť a všeobecný dobrobyt, po žití v oddáleném horském zátiší toužícího, ale hmotně na mizinu přišlého — přirovnávati počíná, při čemž Alfred v jejích očích ztrácí a Leon získává. Opakem Hanniným jest vtipná, veselá komtesa Julie Skalińská, která hraběte Jesionowského jen proto v jarmu svých vnad udržuje, že v tom vidí velikou slávu, býti vítězkou nad takovým salonovým lvem. Jejím ideálem jsou však „mariages de raison;“ neboť kde nepanuje komfort a přepych, tam prý se každá žena znudí. Její matka Zenobia má také divné nápady: právě zakládá jednotu vdov, ale opravdových, totiž takových vdov, které se nikdy nevdají — pokud jich nikdo nebude chtíti. Alfred oné jednotě ihned daruje značný příspěvek, aby se zalichotil hraběnce, na jejíž praktickou dcerušku, domnělou dědičku celého milionu, pomýšlí, ale mezi tím zabavuje, co otcovi nejmilejšího: jeho museum i knihovnu; exekvuje toho, jenž jej boháčem učinil: svého otce, jemuž cizím prostřednictvím na krvavé úroky peníze půjčoval — cosi podobného nalezneme v Arbesových Moderních upířích. „Peníze, jen peníze — kdo ty má, dostane za ně všechno: koně, ženy, vládu, slávu, pochlebníky, mramorový pomník,“ tak a podobně hlásá zvrhlý syn, kdežto Leon jemnocitně více než polovici svého majetku věnuje, aby otcův dluh splatil, nechávaje otce v domněnce, že jej zachránil Alfred. Podivná věc nadejde: letitá Juliina matka Zenobia se — vdá. Vezme si Evgena Kornackégo, positivního spisovatele, t. j. literáta z výdělku, jenž rukou Zenobiinou nabývá 20 tisíc důchodu — „literatura splnila svou missi.“ Tím se však připravuje osudná nehoda Alfredovi Choryńskému, který jižjiž s Julií sňatek slaví, neboť jmění, na které spekuluje, patří sice jeho manželce, ale její matka má doživotní právo k úrokům! Julie hned po svatebním obřadě lituje svého kroku: cítí, že si nevzala manžela, nýbrž „účetní knihu.“ Alfred zuří a bouří vší svou brutálností, a Julie pláče, ale má dosti síly, aby lásku hrabětem Jesionowským jí nabízenou s pohrdáním odmítla. Hraběti se záletnosť nevyplatí: Leon, Juliin švakr, vyzve jej na souboj. Několik let mine — zlatá srdce se nalezla, idealismus slaví krásné vítězství: Leon stal se šťastným chotěm šťastné Hanny a mezi nima batolí se andělíček. Oba manželé přispívají k obecnému pokroku — a pan Alfred? Sedí na rozbitinách svého jmění, svého rodinného života, nenapraven a nenapravitelný, s marasmem v duchu a v srdci, tak že k vůli penězům s radostí přijímá smír se ženou, který jej až urážlivě ponižuje, poněvadž jej práv manželských i otcovských zbavuje. A paní Zenobie Kornacká? Odhodlává se život zasvětiti modlitbě a milosrdným skutkům; neboť Evgenek utekl jí s družkou

sebe důstojnou. Avšak i Evgenek vrací se konečně vystřízlivělý ke své stařence.

Narzymski zápasí v každém ohledu s divadelní technikou, nekomponuje dramaticky, k vůli zevrubné rozpravě nebo pohodlnému líčení odstrkuje děj v podruží, a píše rozvláčně, ale jeho povahy jsou důsledně vytvořeny. Zvlášť jemně založen jest Leon, který špatnosti Alfreda, byť si tento počínal sebe zvrhleji, nikdy ani nekárá, nýbrž jen lituje. V kuse zůstává leccos nevysvětleno, na př. zdaž a s jakým výsledkem odbýván souboj Leona s hrabětem. Mluva Narzymského jest obsažná, ano příliš obsažná.

O *Hubičce*, veselohře o čtyřech jednáních od Ludvíka Dóczia, kterou Frant. Brábek přeložil a Jar. Vrchlický pro naše jeviště upravil, proneseno bylo mínění, že prvotně sepsána byla německy. Jisto však jest, že dříve než ve Hradním divadle Vídenském dávána byla maďarsky v Pešti, kde ji uherská akademie *věd* cenou Telekiovou vyznamenala. Německé vydání označeno jest jakožto překlad „z uherského.“ Avšak nechať německá, nechať maďarská původem, a nechať italská pramenem, na každý způsob je hra ta španělskou, netoliko dějištěm a jednajícími osobami, nýbrž i fakturou a květnatým slohem. Dóczi následuje v ní patrně španělský směr v některých dramatech Grillparzera a Bedř. Halma, který ve svém Fučíku má rozkošné verše o polibku, jimž podobné ovšem též u Dóczia nalezneme. Látka, čerpaná z nevyčerpatelného Boccaccia, poskytla básníkovi příležitosť, aby obraznosti uzdu pustil a půvabnou osnovu četných peripetií na odiv postavil. Tu nelze loktem realistické pravdy měřiti. Perinem Hubičky jest Adolar, pravou, hlubokou láskou k Angele napravovaný don Juan, polobratr navarrského krále Severa, jenž tam jaksi doňu Dianu přepjatého svatoušství v milostných věcech tvoří. Palác jeho je dvorem ctnosti, sídlem posvátné nudy. Jaký tedy div, že bujarý Adolar musí do vyhnanství, že zamilovaní (Carlo a Maritta) z něho prchají, že sama královna (Blanda), když její manžel zdánlivě odcestuje, trochu scestnému milostnému snění (po nejškaredějším Mouřenínovi, který nejkrásnější ženu hledá) podléhá, že král sám vzplane k cizí milence (Marittě) a ke každé krásce, která se mu v náručí vbloudí, že týž král, který dříve chvalořečníkem milostného pedantství byl, v zuřivce proti svým se zvrhne a že konečně pravá, ryzí láska milující párky (Severa s Blandou, Adolara s Angelou i Carla s Marittou) v bezpečný přístav lepšího sebepoznání a manželského blaha zanese. Fraškovitější živel uveden královským protonotářem (Sobrinem), kterého záletnosť za spanilou dívčinou (Marittou) až na jabloň přivede. Lakomý královský kancléř (don Eusebio, Angelin otec) dělá jaksi zloducha kusu, ale — jak očekávati — se smutným výsledkem pro svůj měšec. Co tu koleček a co tu na kolečkách zubův a vrubův, ale vše to rozmile do sebe hraje. Bravurní místa řečnická šíře rozvádějí thémata nutnosti, příležitosti, platonického blaha, roztoužení, děviny krásy a konečně, jak podotknuto, též théma, která hubička je sladká, sladší a nejsladší. Ačkoliv pak Dócziova Hubička dokonce nenáleží mezi hubičky trpké, poděkovalo se za ni obecenstvo dosti chladně. Patrně podobá se naše hlediště našim dívkám, které od každého hubiček nepřijímají, třeba je nabízela ústa sebe medovější.

První novinkou z nejnovějších německých divadelních prací pro národní divadlo zvolenou byl *Zvon reklamy* (Die grosse Glocke) od Osk. Blumenthala, Em. Zünglem přeložený. Nelíčená, třeba nemilá pravda odnáší v této čtyřaktovce trochu pochroumanou palmu z boje proti klamnému, třeba výhodnému zdání. Konstancie, choť konsula Gondermanna, rytíře z řádu podpantoflíčkového, která by pro svůj salon ráda získala nějakou celebritu, docílí toho intrikami, že sochař bez náležitého nadání Ervín Wilfried, jenž onou celebritou státi se má, cenu za nejlepší model k nové Brémské studni obdrží. Jednání to zapáchá podvodem, a básník snažil se tedy tuto příchuť zmírniti jemným pokynutím, že se ten zbožný klam provádí k vůli Ervínově matce, aby ušetřena byla zármutku, jejž by pocítila, kdy by její drahý syn propadl. Když se Wilfried působením slečny Otilie Gondermannové přesvědčí, jak málo vyznamenání toho zasloužil, má tolik poctivosti a síly do sebe, že s umělecké dráhy na cestu prosté sochařské výroby sejde. Otilie, nevlastní dcera intrikánky Konstancie, jest macechou nucena skvěle se odívati, aby se lidé domnívali, jak nestranně ji Konstancie miluje, a zároveň aby nádherou tou nápadníky odpuzovala a je tím na skromněji strojenou, ale trochu zlomyslnou vlastní Konstanciinu dceru Ellu poukazovala. Konečně Otilii z tohoto nemilého poměru vykoupí sňatek s Wilfriedem, k němuž ji macešina svolení dobude šlechetná baronka Ida ze Soldenů, dáma to, jež v boji o cenu proti Wilfriedovi protegovala povolaného umělce Blocka. Konec třetího dějství, v němžto si Block, silně Freitagova Bolze připomínající, vyžertuje vyznání lásky Idiny, působí zvlášť účinně, kdežto kus jinak jako rouškou slabosti a mdloby zastřen jest. Zápletka není dost napínavě zauzlena, rozuzlení vykoná se šablonovitě Wilfriedovým vyposlechnutím pravdy za kryjící záclonou, charaktery jsou větším dílem jednak dosti známé jednak nedosti hluboké. Ze se Blumenthal mnohému od Francouzů naučil, neuškodilo kusu, který však přes to dotvrzuje, že v nynějším dramatickém písemnictví není velikého výběru. — Z více stran bylo vytknuto, že Zvonu reklamy za vzor sloužily hlavně Scribova Kamaraderie a Pailleronův Svět nudy. Obě tyto hry jsou našemu obecenstvu známy, *Svět nudy* (le Monde où l'on s'ennuie) v překladu B. Fridy, jakožto nedávná novinka národního divadla, o které níže promluvím.

Berta Malmová, kterou patrně na základě pilných studií francouzského dramata švédsky napsal Oskar Wijkander a kterou do češtiny J. V. Sládek přeložil, má ve svých čtyřech dějstvích jen chudičký děj: slečna Berta, světice láskou s nebe svržená, stavši se matkou a dozvídajíc se, že otec její dcerušky Rolf Moansson je s jinou ženat, opovrhne svým svůdcem. Takovýto konec nemožno však nazvati uměleckým rozluštěním otázky dramatem dané, a co se prodlením hry před námi stane, věru není náležitě dramaticky stupňovaný děj z dějů z přítomnosti do budoucna se vyvíjejících, nýbrž celkem pouhé líčení dojmů, jež pociťují Rolfův špatný otec, Rolfova dobrá matka, jeho milující choť a jeho nešťastná milenka, když se o Rolfově vině dovídají. Vyslovuji tento svůj úsudek s důrazem proto, že si nepřeji, aby naše původní produkce v sestrojování dramat posílána byla za vzory, které by ji v dramatické nížiny zavedly. Jinak ovšem rád uznávám, že spiso-

vatel Berty Malmové pracuje v duchu národním, obratně, místem velmi poeticky a všude působivě.

Nejproslulejší francouzský dramatik uveden byl na jeviště naše tíže přístupnými, od Vávry Haštalského přeloženými *Směšnými koketkami.* Přepjaté dívky zamítnou nápadníky dobrého srdce a ducha, začež se jim tito tím pomstí, že k nim své přestrojené, na přepjaté floutky si zahrávající sluhy vyšlou, pro které se dívky nadchnou jen což — toť jádro děje v této humoresce. Molière rouhá se v ní bíle nalíčeným a voňavkami páchnoucím, domýšlivým horlitelkám pro všemožné obřadnosti, pro dobrodružnosti v lásce, pro šroubované fráse, pro galantní klep a literární novinky, lichou krasoduchosť, pro nepřirozenou hru na divadle a pro jiné a jiné pošetilosti. První představení kusu sehrálo se dne 18. listopadu 1659 v divadle Petit-Bourbonském. Molière sám hrál jednoho z přestrojených sluhů (Maskarila), hra učinila sensaci, dávala se tehdy v Paříži — asi 600.000 obyvatelů čítající — 44krát po sobě, byla stižena dočasným zákazem a stala se též tím zajímavou, že to byla, jak autor k předmluvě k ní výslovně podotkl, první tiskem vyšlá knížka z péra Molièrova, tak že Précieusy jej kollegou literátův učinily. Molièrovy *Précieuses ridicules* měly a mají znalce a smíšky na své straně, avšak posměch ten dotýká se velice málo markýzky z Rambouilletu, nýbrž čelí proti přehánějícím jejím nápodobitelkám pozdější doby, které pak Molièrovi za modely sloužily. Dlouhá občanská válka měla v zápětí veliké zhrubení mravův a zejmena mluvy na francouzském dvoře, a dámy v hôtelu Rambouilletském působily k tomu, aby se spůsob smýšlení, cítění, mluvy a jednání zjemnil, zušlechtil — kterážto snaha by právě nyní též u nás přišla velice vhod. Ovšem by se při tom směle mohlo pustiti se zřetele, co Molièrovi při Précieusách na mysli tanulo, totiž aby se v opačný extrem škrobenosti nezabíhalo; neboť podobná obava byla by v našich poměrech více nežli zbytečna. Autor Tartuffa nemá na českém divadle rozhodného štěstí, a stálo by tedy za práci vyšetřiti, jak by se asi postupovati mělo, aby se Molière u nás domohl ocenění náležitého.

Sté výročí Figarovy svatby (z r. 1784) bylo u nás oslaveno prvním, nade vše očekávání úspěšným provozováním této velice bujaré, zdařilé, místem choulostivé rokokové hry na českém jevišti. *Figarova svatba* čili *Bláznivý den* (le Mariage de Figaro, ou la Folle journée), kteráž obecenstvu ze slavné Mozartovy zpěvohry známá jest a Václavem Kalbáčem zčeštěna byla, tvoří prostřední díl trilogie, již mnohostranný a mnoho zkusivší Pierre Caron Augustin de Beaumarchais (* 1732, † 1799) sepsal a jejíž první část Lazebníkem Sevillským (le Barbier de Séville, ou la Précaution inutile) a třetí část Vinnou matkou (la Mère coupable ou l'Autre Tartuffe) se nazývají. Gallská veselosť nejraději volí sobě záletnictví za koníčka, na kterého své žerty, svou sociální satiru a své opravné záměry zavěšuje. My sotva nyní pochopujeme, proč se francouzská censura proti provozování obou Figarovských kusů bránila; neboť jejich tendenční rakety, jež proti šlechtě, rodu, proti tehdejšímu soudnictví, proti censuře čelí a jež ostatně z rámce kusu silně vybíhají, před našima, na ohnivější a palčivější navyklýma očima mdle se rozprskávají. „Že jste velikým pánem," praví na př.

Figaro, „považujete se za velikého genia! Šlechtictví, bohatství, vysoké jmeno ve společnosti, to vše vás činí hrdopyšným — co jste pro to učinil? Namáhal jste se naroditi!" Ale jak to přišlo, že muž, který toto napsal, „druhý Voltaire," jinak též „ohyzdným. černým, nestydatým a hltavým havranem" přezvaný, vyměnil své nešlechtické jmeno Caron za šlechtické de Beaumarchais? Jak mnohostranná jeho agilnosť byla, dokazuje nejen okolnosť, že byl polo dvorním lokajem, dvorním učitelem na citeru, obchodníkem, dodavatelem, nakladatelem knih, pamfletistou, dramatikem atd., ale také zvláštní povaha jeho dramatických prací, které starořímský, italský, španělský, Molièrův i Diderotův vliv jeví. Kdežto však Molière více generalisuje, Beaumarchais v Diderotově smyslu individualisuje — a v tom vězí příčina, že měl u nás větší štěstí než Molière.

Drama V. Huga *Marii Delormovou*, které v překladě Jar. Vrchlického dáváno bylo, jakož i ostatní stežejní divadelní práce Hugovy z doby jeho hlavní dramatické činnosti, charakterisoval jsem již v Osvětě ve svém delším článku *O francouzské literární hnilobě*, a naše obecenstvo jednalo soudně, že výstřednostem a nesrovnalostem Marie Delormové přes všechny její effekty svou přízeň odepřelo.

Arnošt Rossi, vlašský herec první velikosti, realistický soupeř idealističtějšího Tom. Salvinia, hrál před dobrým desítiletím v Novoměstském divadle s nejskvělejší, ano až přílišnou mistrností mimo jiné, hlavně Shakespearovské postavy, též titulní úlohu v Ludvíku XI., a bylo tedy přirozeno, že p. Frant. Kolár v téže úloze svou hereckou sílu ukázati chtěl. Jan Frant. Kazimír Delavigne, jejž Boileauem devatenáctého věku a francouzským Herveghem nazvali, rád vkládá ve své práce přiostřenou tendenci, tu vlasteneckou, svobodomyslnou, tu národní, tu sociální, a takž i jeho veršovaná „tragédie" *Ludvík XI.*, která do r. 1833 spadá, obsahuje v sobě tendenční odezvu: protest proti despotické tartufferii, ve které však spisovatel, jinak obratný, s umělecké půdy zle vybočil tak, že Julian Schmidt jeho hru se vší oprávněností pitvorou (eine Fratze) nazvati mohl. Ludvík XI., který svou zbožností po nebi a svými činy pro peklo se pachtí, neúkojně krvelačný jest a strachem před smrtí několikkrát umírá, svůj národ týrá, a přece veselým míti chce, působí na diváka odporné, hnusné, avšak nikoli tragicky. Vrchol kusu tvoří sedmý výstup čtvrtého dějství, kde mladý vévoda Nemourský přichází krvavě pomstit svého, Ludvíkem popraveného otce Jakuba z Armagnacu, a. právě tento vrchol jest pro hodnotu hry nejvýznačnějším; neboť Nemours nedramaticky pouští vražednou pomstu mimo, když pozoruje, že hrůzyplný život je Ludvíkovi nejhorším trestem, nejhorší smrtí:

Dieu, je connais ses maux, j'ai reçu ses aveux;
Pour me venger de lui, je m'unis à ses voeux:
Satisfaites, mon Dieu, son effroyable envie;
Un miracle! la vie! ah! prolongez sa vie!

Zdá se, že Delavignovi byl podnětem a vzorem Tartuffovský tyran Richard III., a snad proto vyčuhuje v Ludvíku XI. tak málo klasické togy zpod jeho Hugovského romantického pláště.

Majitel hutí (le Maître de forges), drama o čtyřech jednáních od Jiřího Ohneta, přeložené B. Fridou, povznáší se nad úroveň modní francouzské produkce divadelní, slavíc vítězství opravdové lásky nad stavovskou pýchou, při čem však pohříchu použito dosti již opotřebovaného apparátu z Nadsekvanských výroben dramatických. Derblay — titulní hrdina — miluje Kláru šlechtičnu Beaulieuovou, která si ho pouze proto vezme, by tím effektně odmítla vévodu z Bligny, an se za jejími zády o bohatou, ctižádostivou a sočivou nešlechtičnu Athenaidu Moulinetovou uchází. Ve svatební noci vyzná se Klára svému choti ze svého v srdci proti němu pociťovaného odporu, ale poznavši pak jeho šlechetnosť i statnosť, a pocítivši žárlivosť na Athenaidu, jež stavši se zatím vévodkyní Blignyovou, po tom dychtí, aby paní Derblayové též pana Derblaye odloudila, zahoří k ochladlému manželovi láskou tak, že když se tento s vévodou Blignyem následkem žehravé, dosti nechutné vády mezi oběma jejich manželkami povstalé v souboji střílí, mezi oba zápasníky vstoupí a ranou, již v tom z bambitky obdrží, sobě svého Filipa smíří. Ohnet sepsal svůj kus dle svého románu, jak to také Dumas nebo Feuillet a jiní dělají. Francouzi píší romány své hned tak, aby z nich bez veliké práce divadelní hry vyloupnouti mohli, což jim sice přináší dvojí výdělek, avšak jakožto umělcům nevalně svědčí.

Chauvinistické ostří, které v Pailleronově *Světě nudy* se skrývá, jest na snchopar německého filosofického mudrlantství namířeno. Postava, která šípy hlaďounké satiry té vysílá a zároveň svým tělem zachycuje, jest filosofující profesor Bellac, transcendentální ctitel ženskosti, jenž dialektikou milostného platonismu brejlonosnou filosofku milostného pudu Lucii Watsonovou do jha manželského vdisputuje. Tolikéž dostane žárlivý Roger žárlivou, rozkošně samosvojnou Zuzanku, při čem dobrá stařenka vévodkyně Revillská úlohu prostředkující prozřetelnosti hraje. Rozličné žertíky, které však s ostatním dějem kausálně málo souvisí, tropí si z nudné, milostným těm dobrodružstvím pikantní rámec tvořící společnosti ve spolku se svým mužem čiperná paní podprefektová Raymondová, jakkoli se její choť o prefektství uchází a v čele společnosti té Rogerova ovdovělá matka, hraběnka Céranská stojí, která ve svém saloně pomocí nudy všemožné výtečníky a hodnosty vyrábí. Pailleron užil ke své graciosní, ač místem též malinkou nudou ováté veselohře vydatně svých objemných studií ve vyšších oborech novověké vědy, a domýšlivý povrchní posuzovatel mohl by mu tedy snadno chlubivou sečtělosť vyčísti.

Od Emila Augiera provozována v překladu Jar. Vrchlického dvouaktová veselohra *Číše bolehlavu* (la Ciguë = bolehlav), jejíž francouzský originál, v alexandrinech sepsaný, po prvé v květnu r. 1844 na prknech Odéonu s úplným úspěchem sehrán byl, jak dosvědčuje „kníže feuilletonu" Theof. Gautier, který hře přítomen byl a ji jakožto duchaplnou, vkusnou, rozmilou, svěží práci nového genru chválí, podotýkaje o ní, že mu názvem Sokrata, základem Shakespeareova Timona a formou Ondř. Chéniera připomíná. Úspěch Bolehlavu v Odéonu překvapil dle Gautiera všeobecně: herci naučili se svým úlohám, aniž by je byli četli, nebylo reklamy, nebylo tleskačův aniž jakého spiknutí — a kus pronikl tak, že prý spisovatel rázem zaujal velmi čestné místo v literatuře. Avšak

Gautierova vlídná slova nesmějí nás nad potřebu mýliti: Augier, nastávající přívrženec Ponsardův i školy zdravého rozumu (l'école du bon sens), platil ještě v letech padesátých toliko za spisovatele prostředních úspěchův i zásluh. A na jaké výši stojí velebený autor Fourchamboultů nyní! — Bolehlav počíná záměrem bohatého Atheňana Klinia, vzíti sobě život, jenž jej, prostopášníka, omrzel. Aby se svým falešným přátelům a druhům pijanovi Parisovi a lakomcovi Kleonovi s humorem vymstil, prohlásí za dědice svého jmění toho z nich, který si lásku nově koupené, mořskými loupežníky ušlechtilým rodičům na Cypru uloupené otrokyně Hippolyty získá. Oba tedy spolu všemožnou výmluvností o dívku zápasí, až konečně druh na druha příkře sočí a spor vzájemným nepřátelstvím se končí, jak to Klinias předvídal, který, že od nich cudné vnady milostné otrokyně Hippolyty velebiti slyší, sám s ní promluviť a na svobodu ji propustiť se odhodlá. Na jednom místě dí při tom Klinias tato pro literárního historika zajímavá slova:

Vous parlez *de bon sens*, vraiment, et vos discours
Me persuaderaient presque . . .

Okouzlen krásou a duchem propuštěné otrokyně nabízí jí v základě svém dobromyslný, ale hýřením jaksi zhrubělý Klinias své paláce a poklady, staneli se jeho favoritkou, což ona zavrhuje poznamenávajíc, že by od něho byla spíš očekávala ochrany proti každému, kdo by jí něco podobného byl nabídl. Kliniovi nezbývá, než aby jí prosil za prominutí urážlivé nabídky. Aby se jim dostalo slíbeného dědictví po Kliniovi, nabízejí se Kleon i Paris, že si Hippolytu vezmou za manželku: tu však Klinias obrátí a prohlásí, že jeho dědictví připadne tomu z nich, koho Hippolyta zamítne. Kleon i Paris tedy ze sobeckosti obrátí též: haní sami sebe před Hippolytou, druh za druha se u ní přimlouvá, jeden i druhý činí vůbec vše, aby ho dívka nechtěla. Hippolyta dozvídá se o samovraždě Kliniem zamýšlené a kojí se nadějí, že by ho láska vyléčiti mohla. Radí se s Kliniem, koho by z obou couvajících nápadníků za muže voliti měla, leč — jaký obrat! — Klinias ji před oběma varuje, a Hippolyta vyrozumí z toho hned, že ji miluje, a zvolá, když on chce píti bolehlav: „Zadrž! já tě miluji.“ Číše padá z Kliniovy pravice: „Chci býti šťasten! chci žíti! ó má ženo!“ Jak je sťasten, že bude konečně žíti s chotí, s její matkou, v rodině! Tak stal se Klinias sám svým dědicem. — Samovražda, která nad jeho hlavou visí, ruší veseloherní náladu hry. Klinias, z počátku jsa vylíčen v extremu zhýralosti, ocituje se na konci v druhém extremu solidnosti. Jednota děje, času a místa jest zachována, verš plyne volně, přirozeně. Kus tedy činí koncese klasikům i romantikům. Nejspíše byla to řecká látka, jež Vrchlického přiměla, že Bolehlav přeložil.

Od nedávno zemřelého Edmunda A b o u t a, známého hlavně svým Pokrokem v politickém a národohospodářském významu, spisovatele dramatických prací Gaetana, Guillery, Pařížský sňatek, Risetta a Kapitán Bitterlin, sehrána v překladu Jar. Vrchlického žertovná jednoaktovka *Vrah* (l'Assassin). Důvtipný malíř, jenž dobře seznal, že se nadání teprve po smrti nadaného nejhorlivěji oceňuje, postará se o to,

aby považován byl za mrtvého, ale sběhem událostí se stane, že jest královským prokurátorem pokládán za svého vlastního vraha. Umělec docílí, co chtěl, a ještě více, než chtěl: uznávají jej za mistra umění malířského, a mladá vdova, na kterou si nebohý, na své povýšení spekulující, ale shonem po domnělém vrahovi sobě škodící generální prokurátor dělal naději, stane se paní malířovou.

Sardouovým čtyřaktovým, od B. Fridy přeloženým *Strýcem Samem* zabloudila do národního divadla netoliko fraška, nýbrž drastický paskvil, a nikoli tedy přesná veselohra, jakkoli v kuse tom jakás idea vyhraje tím, že americká spustlá zištnosť a bezuzdnosť, jakáž ostatně i krom Ameriky bují, jednak lásce jednak chytrosti nad americkou ošemetnosť vychytralé podléhá.

Samuel Tapplebot prodal Francouzce paní Bellamyové za neslýchaný peníz americkou bařinu, a panička dostane se ke svým penězům tím, že mu další kus bařiny ještě více přeplatiti chce: Američan se totiž domnívá, že důvtipná Francouzka v bařině odkryla petrolejová ložiska nebo cosi podobného. Jeho neť Sára namlouvá si ze spekulace francouzského boháče Roberta z Rochemoru, ano unese si jej, avšak tu pocítí k němu srdečnou lásku, kterou pak i podezření v něm proti ní vzniklé překoná. Stane se to za dlouhé střelby mezi ním a zvrhlým advokátem Fairfaxem povstalé, která podává doklad, jak málo Sardou ve volbě svých motivů na umělecké povinnosti své přísným bývá. Tapplebotův syn má náramné potěšení z krásného, výnosného bankrotu, který se mu zdařil, a vyfoukne tatínkovi hodnosť městského zástupce, na jejíž dosažení starý pán několik tisíc dolarů vynaložil. Dcera Tapplebotova střídala by své muže nejraději jako své modní šaty. A vůbec prohání se ve Strýci Samovi šklebných karikatur, rychle střídavých grotesních výjevův, žáhavých anekdot a vtipů, humbugu a persifláže bohatá zásoba.

Zábavní vlak, masopustní fraška, již Hennequin, A. de Saint-Albin a A. Mortier napsali a Ant. Pulda pro české jeviště upravil, má za hlavní figuru počestného řezníka Cassegraina, který si pro zábavu do Monaca vyjede, ale na výletu všechny možné útrapy zakusí. Švanda líbila se na divadélku Královského paláce Pařížského, kde loni po prvé dávána byla, rozhodně, avšak obecenstvo Nového českého divadla se pro ni nezanítilo. Podivno! Co to znamená? Vše možné, jenom těžkou pohromu ne. Fraška *Perla* sepsána Crisafullim a Bocageem, v letním divadle provedená, opětuje starý známý motiv o manželovi majícím se svou vlastní ženou milostné dostaveníčko, jímž ona jej z nevěry usvědčiti chce.

Francouzský nátěr nynějšího směru stal se ještě francouzštějším proto, že se již obehrané starší kusy francouzské znova na jeviště vypravují. Když se výběr mezi nimi děje s pravou měrou a kriticky, jako když se ku př. svěží *Opozděné psaní* Sardouovo v novém překladu od Elišky Krásnohorské provede — nesnadno to neschvalovati. Avšak na př. již *Odetta* mohla směle zůstati v divadelním archivě; jeť to práce bez vnitřní hodnoty, ačkoliv je též od Sardoua. Na štěstí brzy zase s repertoaru zmizela, což, právě jako zamítnutí Marie Delormové, do-

kazovati se zdá, že krasocit obecenstva prospěšně měniti se počíná. Že se divadlo neuzavřelo před Goethovým *Faustem*, s tím souhlasím, jakož i souhlasím s názorem, že se má Faust na českém jevišti hráti toliko v podobě zkrácené tak, aby se brzy přešlo k Markétčině truchlohře.

Povážlivé znamení možná spatřovati v tom, že většina novinek v divadle provedených byla dílem od obecenstva, dílem od kritiky, dílem od obou vlažně přijata. Ani effektní vážné hry ani jemnější veselohra ani lepší fraška nemohly patřičně proniknouti. Vinna tím není — jak zase rádi podotýkáme — správa divadelní, která bez odporu pilně k tomu přihlížela, by kde co slibnějšího se vyskytne, na scénu přišlo. Vidíme ve řečené vlažnosti začátek krise v poměru hlediště k jevišti nastalé.

Naše herecké síly v pravdě nespouštějí pokrok svého umění se zřetele. Pokrok poslední doby jest nevšední, ano znamenitý. Mnohá představení jsou pravou pochoutkou. Hálkův *Záviš z Falkenštejna* teprve výtečnou hrou V. Slukova v pravém jasu svém zazářil. Kus dokázal, že naši herci netoliko novověké, ale také historické hry se vším zdarem hráti dovedou, což v nás čaku budí, že historická truchlohra na jevišti našem ožije a tím co nejplatněji ku povznesení ústavu přispěje. — Ob čas přihodí se ovšem při reprodukcích něco překotného. — Režie se stále zdokonaluje. Výprava překvapuje vkusnou skvostností, někdy až na úkor význačného, což by snadno zamezeno býti mohlo.

V hereckých silách nastaly dosti veliké změny. Pan F. F. Šamberk odchází od našeho divadla, tenkráte snad již navždy. Počátek jeho činnosti vzbuzoval veliké naděje, avšak osobní názory Šamberkovy, které mu také při spisování na škodu jsou, zavedly jej tak daleko, že p. intendant smlouvy s ním nepotvrdil. Slečna Marie Pospíšilová byla náhle propuštěna, p. Ant. Pulda obdržel od velikonoc výpověď. Oba obdařeni jsou velmi značným nadáním, oba jsou ve svém způsobě silami na tu chvíli nenahraditelnými, litujeme tedy opravdově jejich odchodu: avšak působíli herec k tomu, aby se rozhodlo mezi ním a mezi ředitelem, nesmí se diviti, vypadneli rozhodnutí proti hercovi. Mezery snaží se divadlo podle možnosti doplňovati: sl. Dumková a pp. Černý, Chlumský, Řada domáhají se chvalného uznání; přáli bychom si, aby také pí. Šmahová Veselská co nejdříve s úspěchem vystoupila . . . .

Dosud ještě jedna veliká starosť spočívá na bedrech národa našeho: dluh na stavbu národního divadla. Je to dluh naší národní cti — kéž jest co nejdříve z knihy našich povinností odepsán! K tomu přičiň se každý dobrý našinec co nejhorlivěji!

Vesnička hoří.

Od

Em. Miřiovského. [1])

Bim, bam! Bim, bam!
Tak nezní u nás klekání,
vždyť slunce dávno za horami,
ba nedaleko k půlnoci —
ó jak se chvěji, pán bůh s námi!

Bim, bam! Bim, bam!
Tak nehořívá obzor náš
jako se zarděl v této chvíli —
ó jakou září oblaky
se nad mým krajem roznítily!

Bim, bam! Bim, bam!
Jenom co dojdu na vršek,
pak shlednu, zda jsem tušil právem,
či jenom obraz divoký
mě v zraku klamal mihotavém?

Bim, bam! Bim, bam!
Už to ne klam, to skutečnost,
tam naše víska ve plameni,
včerejší štěstí rodin svých
v dojemný pláč a bolesť mění!

Bim, bam! Bim, bam!
To kostelík náš bije v zvon
a novinu zlou lidem hlásí —
hle, zář teď bídy pochodní
a včera byla v službách krásy!

Bim, bam! Bim, bam!
Kéž měl bych, vráno krákavá,
té chvíle černá křídla tvoje —
vždyť pod tím jedním krovečkem
spí se synáčkem žena moje!

Bim, bam! Bim, bam!
Čím jsou mi plné stodoly,
jež prohnuly se polním darem,
a teď tam živlům mecí daň
hořících trámců děsným varem!

Bim, bam! Bim, bam!
Již prvních míjím domků řad
a ke kostelu letem chvátám,
zář roste, praskot dřev a kouř —
již k hořícím jsem dospěl chatám.

Bim, bam! Bim, bam!
A z těch teprve v poslední
mé drahé duše spánek sladký
pojímá v horkou náruč svou —
mé dítě v loktech ženy, matky!

Bim, bam! Bim, bam!
Skok, výkřik, konec lidských sil,
a oba z dýmu na vzduch nesu —
jsme znova živi, pláčeme
v směsici žalosti a plesu!

Bim, bam! Bim, bam!
Ó kéž jen žár ten ve srdcích
nám vroucí láskou věčně plane,
jak tehdy v strašnou hodinu,
mé duše drahé, milované!

---

[1]) Z nové sbírky: *Na potulkách.*

jenž nad to sám práce své nikterak nepřeceňoval; ba jeho skromnosť byla téměř nedůvěrou k sobě, vysvětlitelnou arci jeho odloučením od lidí a povahou v zlém neštěstí úplně passivní. Kolikrát namítal příteli Zelenému v listech, že by se snad přece vyskytla síla povolanější k dějinám výtvarných umění; a teprve když byl několikráte ujištěn, že se jemu úkol ten svěřuje s největší důvěrou, podjal se ho, a to ještě s výminkou, nebudeli prý přece ještě možná svěřiti práci tu rukám jiným. A opět když posílal značné kusy rukopisu, ještě žádal, aby je přísně přehledl redigující přítel, a možnáli také profesoři Vocel a Zap, a nehodíli se jeho práce, aby o ni požádali schopnějšího. A zcela podobně mluvil o dějinách řecké plastiky a o všem, co příteli kdy posílal.

Zelený totiž nabízel Müllerovi ještě jiné úkoly. Odhodlav se vydávati bibliothéku historickou, sbírku vzorných děl dějepiseckých, vyzval Müllera r. 1860, aby přeložil Macchiavellovy Dějiny Florentské. I toho úkolu Müller se ujal teprve po stejných rozpacích. Jak svědomitě si počínal při překládání a za jak vážnou práci vůbec pokládal překlad velkého spisu, viděti z jeho korrespondencí; ale překlad zůstal v rukopise, jako překlad jiný, jejž dříve již napsal z vlastního popudu, totiž Tégnerovy *Frithiofssagy*. Müller přeložil ji prosou, slohem co možná básnickým po příkladě (jak říkával) Čelakovského Panny Jezerní. Byl to plod jeho zvláště oblíbeného zaměstnání s literaturami severními, jako překlad Andersenova románu. Tiskem vyšel jenom ještě Müllerův překlad románu Čertovy bařiny od Sandové. Neznámy jsou nám na tu chvíli osudy jeho pojednání o Komenském; Jenská universita r. 1857 mu dala za ně doktorský titul, jehož sám však nikdy neužíval, žádaje i přátel, aby mu ho veřejně nepřikládali.

V takových klidných pracích, v tichém, skromném požívání duševním Müller žil v Třebíči přes polovici života svého, čině jen vyjížďky, někdy do velkých měst evropských, častěji do Prahy, Vídně a Brna, a zvláště za poslední doby každého léta do lázní Grefenberských ve Slezsku. V Třebíči byl jeho samotě milým druhem výtečný vlastenec dr. M. Haněl; denní hovory s ním o věcech národních a literárních byly Müllerovi jedinou a ovšem přemilou náhradou přetržených a bolestně pohřešovaných styků přátelských. Jak toužebně v listech k Zelenému pozdravuje přátele Ladislava (Riegra) a oba Karly (Štorcha a Erbena), i posílá mu do Vídně — v časech říšské rady — srdečné vzkazy pro často jmenovaný trojlist: Bílku, Šemberu a Rybičku. Z uměleckého světa byli zvláště přáteli jeho v Praze malíři Hellich a Havránek, ve Vídni pak malíř Novopacký, učitel korunního prince, jenž — snad návodem Müllerovým — asi r. 1861 illustrovati chtěl nějaké básnické dílo slovanské a v úmyslu tom Müllerem byl živě podporován, ač tuším, posléze přec bez účinku.

K těmto kruhům upřímných přátel Müller v opuštěnosti své často se vracel, skoro každého roku; ale nikdy v Praze dlouho nevydržel. Jen r. 1869 podařilo se zdržeti jej v Praze po delší dobu: vyskytl se mu byt v domě, kde bydlil Zelený a zároveň společný přítel jejich, poslanec Fáček, jenž tehdy žil v Praze. Šetrné péči jejich dařilo se dosti dlouho činiti mu pobyt mezi známými Pražskými příjemným, což nebývalo úkolem snadným: stačilať vždy jedna chvíle nemilá neb

trapná, záchvatem choroby jeho způsobená, aby ubohého vypudila na dlouhou dobu ze společnosti, která mu byla sebe dražší.

Když pak Štorch, Erben, Klácel, Zelený navždy mu odešli, přicházel Müller do Prahy docela již jako cizinec. S tichou resignací žil v posledních letech jen vzpomínkám. Jako z listů jeho mluví vždy jen tato skromná resignace, tak snášel jako pravý filosof osud, jenž mu odepřel všeho, kromě pravého přátelství, ušlechtilých požitků a vědomí, že pro vlasť vykonal, co mohl.

Rozhledy v dějinách současných.

V Praze, dne 20. března 1885.

Rokování říšské rady. — VI. oddíl zákona o živnostenském řádu.

Vídenská *rada říšská* povolivši v zasedání před vánocemi (4. až 19. pros.) prozatímný rozpočet na první čtvrtletí t. r. a vyřídivši zákony o počtu branců na r. 1885, o prodloužení platnosti dosavadního zákona o místních železnicích, o dalším trvání výminečného stavu v Dalmácii, o výminečných opatřeních v obvodu měst Vídně a Korneuburka, o rybaření na jezeře Gardském, o fideikomisech knížecích rodin Czarkowských a Lobkoviců, o právnických praktikantech, o osvobozování od kolkovních poplatků při výmazech malých knihovních obnosů, zákon o sestátnění dráhy Albrechtovy a zákon proti révokazu, sestoupila se opět 20. ledna k zasedání, naposledy v šestiletém svém období. Sněmovna překvapena byla na sklonku svém neobyčejným počtem předloh, zejmena zákona proti socialistům, o užívání třaskavin, o nové smlouvě se severní dráhou, o upravení haličských řek, dále o změně volebního řádu pro Dolní Rakousy, o rybářství ve vodách vnitrozemních, o změně státní záruky pro českou západní dráhu, o sestátnění dráh Pražsko-Duchcovské a Duchcovsko-Podmokelské, o stavbě gymnasiální budovy na Novém Městě Pražském a o stavbě trestnice u Prahy, s kterouž souvisí zrušení trestnice Svatovácslavské. K těmto předlohám přidružil se posléze dodatek k zákonu poplatkovému, a předloha o pojišťování dělníků pro případ nemoci. Jest to zákonodárný materiál, jenž by byl pozoruhodný i na počátku sněmovního období, avšak nepřekonatelný jest ke konci, kdy už jen krátká lhůta sněmovní činnosti vyměřena, a nad to ještě zbývá vyříditi státní rozpočet, jiné menší předlohy a návrhy ze středu poslanců. Některé předlohy nenašly souhlasu a jednomyslnosti u většiny sněmovní, a již z té příčiny vyžadují delšího jednání mezi vládou a zástupci většiny, kteráž zakládá se na nepatrném jen počtu hlasů.

Nápadná neshoda v názorech většiny a ministra vyučování osvědčila se i při rokování o zlepšení platů katolického duchovenstva, tak zvané *kongrue*. Hlavní řečník většiny, hr. Rich. Clam Martinic, dovozoval, že náboženský fond není jměním státním, nýbrž fondem náboženských vyznání jednotlivých zemí. Užívání jmění fondu toho k účelům jiným

nežli církevním že jest násilným zasahováním státu v majetková práva církve. Řečník dokázal platnými kabinetními dekrety, že náboženský fond náleží jednotlivým zemím, že vlastně jsou zemské fondy náboženské ale žádný říšský, tím méně státu příslušný fond. Proti tomu dovozoval ministr *Conrad*, že náboženský fond jest částí státního rozpočtu a že tedy pro něj platí všechna ustanovení, jako pro jiné položky v příjmech a vydáních. — Při hlasování přijato bylo znění, kteréž formálně činí rozdíl mezi fondem náboženským a státem; usneseno totiž, že schodek plynoucí ze zvětšených výdajů duchovním placen býti má z náboženského fondu a z příspěvku státního k náboženskému fondu. Proti znění tomu hlasovala celá levice.

Rokování o dodatku k zákonu poplatkovému čili *novele poplatkové*, způsobilo na čas krisi v pravici. Předloha tato, kterouž mimo některé spravedlivé poplatky, jako daň bursovní a daň z cenných papírů, zavésti se měla i řada tížících poplatků pro převádění usedlostí, pro knihy obchodní a veškero peněžní vyřizování v životě obchodním i společenském, nemohla najíti ani obranců na pravici. Tři řečníci pravice, Obreza, Biliński a Trojan při povšechném rokování (10. února) buď vzdali se slova aneb se nedostavili. Posléze jen dr. Trojan dal se znovu zapsati a hájil jakž takž předlohu. V příští schůzi (13. února) mluvil pro ni jediný ministr financí Dunajewski, žádaje, aby přikročilo se k podrobnému rokování. Významnou byla ve schůzi té řeč německého rolníka Rufa z pravice; uznával některé části předlohy za prospěšné, jako daň bursovní, jelikož 1200 milionů bursovního kapitálu jest v Rakousku od všeliké daně osvobozeno, avšak odpíral tomu, aby se přitěžovalo rolnictvu, zdražovalo soudnictví. I končil návrhem: „Předloha budiž vrácena výboru, jenž by ji přepracoval a změnil v ten spůsob, aby zmírněna byla krutá ustanovení, týkající se majitelů usedlostí a živnostníků, kteří tak již dosti jsou stíženi, avšak aby na obchody bursovní uvalila se daň mnohem větší. Výbor se vyzývá, aby ony články, které se týkají bursy, co nejdříve předložil jako samostatný návrh zákona.“ — Návrh ten při hlasování dle jmen přijat byl 160 hlasy proti 135, pravice octla se tudíž v menšině 25 hlasů. Proti návrhu Rufovu dle usnešení klubovních hlasovali Čechové a Poláci (až na několik poslanců, kteří se vzdálili) a z klubu Hohenwartova Slovinci a část německých poslanců; Dalmatinci odešli. Pro návrh Rufův hlasovala ústavácko-německá levice, frakce Coroniniova a část německých poslanců klubu Hohenwartova. Krise nebyla však hrozná ani nebezpečná, jak tisk nepřátelského tábora hlásal.

Jednání o státním rozpočtu na r. 1885 vrcholilo jednak v politicky významném rokování povšechném, jednak v rokování o rozpočtu ministerstva vyučování. Boj o školy české jest dosud hlavním naším bojem národním. Povšechné rokování jako předešlá léta zahájil (27. ún.) *Carneri* jízlivou řečí, v nížto vytýkal vládě, že činí úkory Němcům a naddržuje Čechům. „Postaviti Rakousko na podklad čistě národní,“ dokládal, „znamená Rakousko zničiti. Co jeden z ministrů celou silou zákona provádí ve prospěch Čechů a národností, to ministr druhý snaží se prosaditi svou laskavostí, jako ministr vyučování.“ *Zeithammer* vyvracel výtvody Carneriovy, zejmena co do vítězství českého při volbách

do obchodních komor. V obchodních komorách Budějovické a Plzenské měli Češi většinu již před vydáním nového volebního řádu, a jest to zcela přirozené, poněvadž jsou tam v ohromné většině. Řečník probíral jednotlivé obory státní správy a dovozoval, že rozpočtový schodek se menší. „Pravice," končil, „podporovati bude vládu, aby se zacelily rány způsobené vládou předešlou; bude vládu míti k tomu, aby poskytovala rovného práva všem částem říše a všem národnostem ku prospěchu jednotlivých částí říše i ku prospěchu státnímu." — *Scharschmid* toužil na smutné prý poměry nynější; Rakousko jest prý rozerváno národními zápasy a žene se zhoubnou cestou k decentralisaci. Vláda mýlí prý se doufajíc, že se jí podaří zříditi střední stranu, s jejíž pomocí by mohla vládnouti. Horlil proti „slovanské národní politice" vlády. Jenom tenkráte, když Německo nabude svého čestného postavení, bude prý levice pro vládu.

Jmenem Tyrolanů pronesl (28. ún.) vřelá slova dr. *Kathrein*. Sílu a vývoj říše shledává v úplném hovění kulturním potřebám říše, v šetření všelikých práv, zejmena svobody náboženské a volného vývoje národností, v šetření politické samosprávy, ve shodě jednotlivých národností a historických individualit a v odmítání všelikých odnárodňujících záměrů. „V této snaze," dokládal, „jsme my němečtí Tyrolané se Slovany jedné mysli." Na pravici shledává spojence v boji za právo a svobodu, za samosprávu i své domoviny, a zrovna pravice skládající se z Čechů, Poláků, Slovinců i Němců má pravý rakouský ráz. „Nás všechny spojuje pocit pospolitosti a vědomí, že všeobecné prospěchy rakouské a uvnitř rámce toho prospěchy našich vlastních zemí vyžadují svorné činnosti nás všech v boji proti oněm, kteří svými výlučnými národními snahami a odnárodňovacími choutkami vzbudili nešťastný a Rakousku nebezpečný svár mezi národnostmi. Tento pocit vykazuje nám naše místo v boji proti všem, kteří zneužíváním svobody ohrožují samu svobodu, aby se dodělali absolutní vlády." — Pověstný *Schoenerer* vytasil se s německým programem národním. Cislajtánská polovice říše nemá prý ani jmena a musí spokojovati se názvem „země na říšské radě zastoupené," tak že nikdo, ani předseda ministerstva, nemá právo zváti se Rakušanem. Země, které byly v německém spolku, mají prý historické právo náležeti k sobě, Halič a Bukovina mají býti od Rakouska odděleny a Dalmácie spojena s Uhry. Cílem národních snah německých jest dle Schoenerera „trvalý, pro všechnu budoucnosť zajištěný spolek s Německem, ústavně inartikulovaný, spolek, jenž obsahuje též jednotu celní a obchodní." — Řízně odpověděl jmenem Slovinců *Raič* na stížnosti o utlačování Němců. V Štyrsku jest 467.000 Slovinců a 765.000 Němců, Slovinci dodávají však více branců armádě než Němci. Škola poněmčuje mládež slovinskou, v úřadech slovinský jazyk se potlačuje. Hlavní oporou germanisace jsou okresní hejtmané. Rovněž v Terstu a Gorici potlačuje se národnosť slovinská. V Korutanech není pro veliký počet slovinské mládeže ani jediná škola slovinská. Řečník dovozoval, že v jiných zemích byl by ministr vyučování, jakým jest Conrad, dán v obžalobu. — *Magg* tropě si posměch z řeči Raičovy nazýval slovinský jazyk idiomem vindickým. Vládě vyčítal, že z národních požadavků učinila národní potřeby, a hr. Taaffovi, že

nemá pevnosti přesvědčení, pocitu povinnosti a věrnosti ke státu. — *Tonner* vyslovil naději, že vláda zůstane věrna svému programu: „rovné právo všem," a poukazoval na činnost vlády německo-ústavácké, kterak činila nátlak hrozbami a tresty a volby rušila i falšovala. Každému nechati, co mu náleží, a nikomu nic nebrati, jest heslem pravice. — *Plener* vedl si dle staré své taktiky, jako by německo-ústavácká vláda byla vyřídila národní spor. Rána, která prý r. 1878 hojiti se počala, jest nanovo otevřena. Vláda prý všude zatlačuje Němce. Křiklavé toho doklady jsou Pražská obchodní komora a poslovinštění Lublaně. Hr. Taaffe pravil r. 1880, kdy by měl býti překážkou dorozumění mezi národy, že by odstoupil; nyní musí věděti, že jest onou překážkou, a přece neodstupuje. Němečtí vůdcové oznámili českým, že za jeho vlády o smír vyjednávati nemohou. Jednou prý přijíti musí vláda, která bude míti sympatie Čechů i Němců, a ta provede vyrovnání česko-německé. Ukončil slovy, že strana jeho šest let vytrvala v boji, a jest připravena i dalších šest let bojovati.

Zvláštního významu byla řeč ministra financí *Dunajewského* (2. března). Poraziv ciferní vývody opposičních řečníků a odbyv vtipně Carneria obrátil se proti *Plenerovi* a jeho výtkám, že vláda podporuje zášť, boj a nepřátelství proti Němcům a hýčká strany národní. Vykládati příčiny, které r. 1878 vedly ku změně vlády a novému složení parlamentu, znamenalo by obnovovati staré bolesti. Rány říše z r. 1878 dosud se nezhojily. „Jaký pojem," pravil, „musili bychom nabyti o krásné zemi české, o dvou kmenech národních, zemi tu od staletí obývajících, zejmena o jistém národě českém, kdy bychom vládě chtěli činiti výtky, že způsobila strany národní, že podporovala snahy jejich a českou mládež naučila fanatické lásce k zemi. Jest snad potřebí, aby vládní moc účinkovala, máli v mládeži vzniknouti láska k řeči, jižto s mateřským mlékem ssála, jejížto zvuk ji v kolébce pozdravil a v níž se u hrobu od svých drahých loučila? Je potřebí úsilovné moci vládní, aby veliký, četný, pilný, hospodářský, silný národ přiměla k tomu, aby chtěl míti školy v mateřské řeči a aby v jazyku, který po staletí již v Evropě je znám, dále se vzdělával? Vláda, kdy by i chtěla, nemohla by takové zázraky konati. Je to přirozený vývoj každého národa." Dále pak pravil: „Slibujeli se nám boj, nuže, my ho nevyhledáváme, ale vnucený přijmouti jest povinností naší. Mohu však dáti výraz naději, že i strany, jež dosud vládu podporovaly, zkušenost posledních neděl přiměje, aby těsněji k sobě přilnuly a budoucnost si takto pojistily." Končil pak dokládaje, že žádná národnost neb strana nemá monopol na panství, že však možno bez levice vlásti a potřebám státu hověti. *Czerkawski* vytknul řečníkům opposičním nesnášelivou vášnivost a urážlivost.

Hausner poukazoval (3. bř.), že národní hnutí české pochází již od minulého století a nedá se odčiniti než spravedlivým splněním oprávněných požadavků. Po šestileté vládě Taafově lze aspoň vysloviti, že najde se modus vivendi pro národy rakouské a že stojíme v předvečer smíření národností. Poukázal na hříchy starého německého centralismu, jehož stoupenci jsou na levici. Kdykoliv se jedná o upravení a vytvoření základů Rakouska, o národnosti, jazyk a formu pro státní

správu, vystupuje starý, tuhý centralism neoblomený a nepoučený v popředí a jej provázejí všechny staré předsudky a stará nesnášelivosť k národnostem. O pravici doložil, že není roztržena a že zanikne vítězoslavný pokřik nepřátel, kteří naše nejsvětější práva nazývají pretensemi a při každé příležitosti osvědčují, že je chtějí ušlapávati, jásot jejich přispeje pouze k novému utužení starých svazků v nové říšské radě. — *Herbstovy* vývody vrcholily v tom, že prý se z nynější soustavy zrodilo klesání starorakouské myšlenky a vnikání strannického ducha do byrokracie. — *Fandrlík* ukazoval na hospodářské i politické šmejdy, jež levice prováděla, a vyčítal jí, že prospěchy vlastní kladla nad prospěchy říše, a že jedna její část pošilhává za hranice. — Posléze (4. bř.) ukončeno povšechné rokování řečí hlavního zpravodaje o rozpočtu dr. *Mattuše.* „Vládloli ministerstvo strany vaší," pravil v ní, „rozuměli jste shodě národní, abychom bezvýminečně podrobili se diktátu vaší strany. Měli li jste na sněmu většinu, a byloli vám ministerstvo nepříjemné, bylo vám toto ministerstvo překážkou smíření. Když jste byli v menšině, tu nemohli jste opět prý k vůli cti a vážnosti německého jmena ani činiti návrhy na smír ani je přijímati." Levice hlasovala proti rozpočtu.

Při *podrobném rokování* významný byl projev posl. *Pflügela* (4. bř.) jmenem konservativních německých poslanců při debatě o dispos. fondu, že neopustí tábor pravice a že po volbách nepochybně vrátí se silnější. Při položce ústřední správy ministeria vnitra ujal se slova hr. *Taaffe* a osvědčil (6. bř.) svůj i celého ministerstva souhlas s tím, co byl pověděl ministr Dunajewski. V téže schůzi po prvé na sebe obrátil pozornosť posl. *Knotz* nízkého druhu útočnou řečí, jenž pak (7. bř.) při rokování o státní policii podniknul vášnivý útok proti českému místodržiteli bar. Krausovi, jemuž i vládě kladl za vinu utlačování Němců a nespravedlnosti na Němcích v Čechách páchané. Při rozpočtu ministeria vyučování líčil (9. bř.) *Adámek* smutné výsledky v oboru školství za posledních šest let, zaviněné od ministra Conrada, jenž kolísavou politikou a vlastní nerozhodností seslabil pravici, aniž usmířil levici, a od opposice, která staví se všude na odpor rovnému právu. Dr. Ed. *Grégr* posvítil (10. bř.) v dlouhé řeči, plné věcných důvodů na chatrné poměry medicinské fakulty české university a zanedbávání ústavu tak důležitého. Ministr vyučování Conrad uvedl (11. bř.) na svoji omluvu jedině to, že místodržitel český provedl mistrovský kus tím, že od března do listopadu dostala se celá česká medicinská fakulta pod střechu. *Iokl'ukar* poukazoval (13. bř.) na křivdy, jež se páchají na školství slovinském, a nedostatečnou péči o slovinskou školní mládež, jež v mateřském jazyku nemůže se vzdělávati. Dr. *Kusý* ujal se v řeči své (16. bř.) místodržitele moravského a odmítal výtky Promberovy. „Čechy nejsou pouze pojmem zeměpisným," pravil, „ale zeměpisnou skutečností a rovněž tak jest skutečností, že česká národnosť v Čechách a na Moravě žije, a že jest si své nerozlučné pospolitosti a jednoty úplně vědoma." Při rozpočtu ministeria spravedlnosti (18. března) vzbudil *Knotz* řečí, jež převyšovala vášnivosť obou předešlých, bouřný výstup ve sněmovně, jemuž málo jest podobných. Na útoky jeho odpověděl dr. *Vašatý* pádnými důvody, že nepronásleduje vláda nynější

Němce, ale vláda jeho strany že pronásledovala Čechy a vůbec Slovany. České noviny Pražské zaplatily ztracenými kaucemi 48.000 a na pokutách 65.000, redaktoři čeští odsouzeni byli celkem na 150 let do žaláře; dvacet let ústavácké hrůzovlády v Čechách že zůstane věčnou obžalobou lžiliberální éry. *Jaques* vyčítal nařízení o rovnoprávnosti při soudech, jímž prý se Němci češtiny neznalí vytlačují z úřadů, a jež prý pochází odtud, že ministr spravedlnosti je spolu ministrem krajanem. Ministr *Pražák* odvětil mu, kdy by dotčené nařízení nebylo mělo jiného výsledku než upozorniti všechny soudní úředníky, že jest povinností jejich znáti oba zemské jazyky, že již tím dosáhlo svého účelu. Po opětném rozčileném rokování byl posléze ve večerní schůzi (19. bř.), vyřízen rozpočet v podrobném rokování.

Zákon o *živnostenském řádu* doplněn byl šestým oddílem (čl. 72. až 105.), jednajícím o živnostenských pomocnících, kterýž po vyřízení od obou sněmoven byl 8. března od císaře podepsán a 11. března úředně prohlášen. Platnosti nabude za tři měsíce, tudíž 8. června t. r. Dle zákona jsou živnostenskými pomocníky všechny osoby, které při živnost. podnicích pravidelně jsou zaměstnány, bez rozdílu stáří a pohlaví: chasníci, počítaje v to obchodní pomocníky, tovaryše, sklepníky, živnost. kočí a p., tovární dělníci, učedníci a podřízení pomocníci. Živnostník povinen jest dbáti o všechna opatření pro zdraví a bezpečnost pomocníků v závodě. Pomocníci mají míti odpočinek 1½ hodiny, z toho 1 hodinu v poledne. V neděli ustati má všechna práce, a ve svátky mají míti pomocníci času na dopolední služby boží. V obou případech však může ministerstvo dopustiti výminky. Živnostníci jsou povinni ponechati pomocníkům do 18. roku času k návštěvě večerních a nedělních škol. Další články pojednávají o povinnostech pomocníků, o placení mzdy, o výpovědi a průkazech. Pracovní knížky vydávají obecní úřady, kde dotyčná osoba se zdržuje. Vysvědčení zapisují se k žádosti pomocníka od místního policejního úřadu do pracovní knížky. Následují ustanovení o předčasném propuštění a vystoupení z práce, o sporech z poměrů pracovních, o seznamech pracovníků, o řádu pracovním (který v každé dílně, kde jest přes 20 pomocníků zaměstnáno, má býti vyvěšen), o závaznosti podnikatele k pokladně pro případ nemoci, o smluvených pokutách a zástupcích podnikatelových. Dodatky obsahují trojího druhu ustanovení: pro mladistvé dělníky a ženštiny (zákaz zaměstnání do 12 roku, maximální zaměstnání 8 hodin denně od 12—14 roku, neškodili zdraví a nepřekážili návštěvě škol, a zákaz noční práce); pro dělníky tovární (11hodinná doba pracovní, zákaz zaměstnávání dětí do 14 let, zákaz noční práce tovární u mladíků do 16 let a u ženštin) a pro učedníky. *J. J. Toužimský.*

R. 1885. Čís. 5.

OSVĚTA

Dr. Karel Slavoj Amerling.

Napsal

Ferdinand Čenský.

Odešel nám na věky i tento vlastenec zrna nejryzejšího, pedagog a humanista směrů nejideálnějších a svého času horlivý rozšiřovatel vzájemnosti mezi Slovany rakouskými, jemuž jakožto kmetovi 78 let bylo popřáno, že z ideálů svých mnohé uviděl splněné a uskutečněné.

Na poli národní literatury Amerling byl již u věku mladistvém jedním z nejčilejších pěstitelův. Jsa na počátku let třicátých posluchačem na fakultě lékařské, přilnul s plnou duší k svému učiteli, profesoru přírodozpytu Janu Svatoplukovi Preslovi, a ten si jej oblíbil tak, že si ho vyvolil za svého asistenta „nerostozpytu a živočichozpytu na vysokých školách Pražských,“ jak se Amerling ve spisech svých rád titulovával. V tomto postavení po příkladě svého učeného příznivce jal se vzdělávati nauky přírodní na základě nejrozsáhlejším. Psával o nich do všech téměř českých časopisů tou dobou vycházejících, do Květů Pospíšilových, do České Včely, Vlastimila, Světozora a Časopisu Českého Musea. Při Světozoru (1834—35) byl redaktoru Pavlu Jos. Šafaříkovi pravou rukou, a vedle druha svého a přítele Karla Štorcha hlavním toho listu spolupracovníkem.[1])

V Časopise Českého Musea (r. 1837—39) jal se uveřejňovati

---

[1]) „*Světozor*, nejlacinější spis obrázkový k rozšíření užitečných známostí pro Čechy, Moravany a Slováky“ (v Praze r. 1834—1835) u synů Bohumila Haase vycházející, byl časopis na spůsob Brockhausova Lipského „Pfennig-Magazinu.“ Obsahoval články zeměpisné, dějepisné, národopisné, přírodopisné a také topografické, z veliké částky původní, jež podávali Šafařík, Štorch, Tomíček, Zap, Amerling a jiní. Jen některé články překládaly se z německého k vůli vloženým dřevotiskům. Prvního roku měl přes tisíc odběratelův, avšak roku druhého počet ten náramně klesl dílem netečností čtenářů, dílem proto, že některé články přírodopisné byly psány slohem příliš vědeckým a tudíž valné částce čtenářstva málo záživným. A proto po dvou letech přestal vycházeti.

Zprávy o duchovním životě nynějších časův. Na základě neobyčejné své sčetlosti spisovatel podává tu obšírné pojednání o rozličných vědách (o mudrctví, silozpytu, hvězdářství, morfologii) a o tom, jaké pokroky vzdělaní národové evropští ve vědách a uměních zvláště až na doby nejnovější (t. j. do r. 1836) byli učinili, co ještě zbývá činiti, a jaké tužby ve procitlých a duševně živoucích státech panují. Rozepisuje se, jak Evropa jsouc pochodní Prometheovou, svou vzdělanosť rozšířila a stále ještě rozšiřuje po ostatních světa končinách; jak „plavectví, parostroje, tiskařství, lučba, přírodoznalství proklestily si cestu po celé naší planetě, a jak všude radostně pučí a se zelená osení osvěty, přičinlivosti a filanthropie evropské."

Jiná Amerlingova práce směru podobného vyšla ve Vlastimilu (1840 [1]), majíc název *„Člověk velká pohádka"* a za heslo „Znej sebe samého." Spisovatel ve článcích těch snažil se poodhaliti některé stránky života lidského, jak prý nebyly ještě nikde vysvětleny; tak jako říše rostlin (dle zásad tam vyvozených) „rozvíjí se každá říše přírody, i říše hlatí i živočichův, a mezi těmi člověk." I podrobuje tedy spisovatel člověka, tvora na přírodě závislého, podle obrazu bytostí nižších spořádaného, a hlavně ze čtyř prvků (kyslíku, dusíku, vodíku a uhlíku) složeného, témže zákonům zpytování přírodního, témže takořka pitevným, lučebným a jiným procesům, jimžto zpytatelé přírody každou říši tvorstva, každou třídu, každý řád, ano i každý rod a druh minerálů, rostlin á zvířat vůbec podrobují.

Obě tyto v Musejníku a ve Vlastimilu podané učené práce autorovy postonávají však jedním společným neduhem, jenž i ve mnohých, neli ve všech, ostatních spisech jeho stále a stále se naskytuje. Rozmanitosť předmětův, živosť obraznosti, jakási vroucnosť ponětí a ideálný

[1]) „*Vlastimil*, přítel osvěty a zábavy," v letech 1840—42 u J. Spurného vycházející měsíčník, jehož anonymnými redaktory byli J. K. Tyl a Karel Štorch, byl na svůj čas jedním z nejvýbornějších časopisů pro intelligentní naše obecenstvo. Přispívali do něho vedle redaktorů Fr. L. Čelakovský, Fr. L. Rieger, Bol. Jablonský, Jan Slav. Tomíček, Jos. Franta Šumavský, Jos. B. Pichl, V. Nebeský, Frant. Doucha, Jar. Kalina, Vác. Filípek, V. Staněk, K. Vlad. Zap, Frant. Rubeš, K. Sl. Amerling, Jos. Bačkora, A. Hansgirg, J. Jind. Marek (Jan z Hvězdy), J. Prav. Koubek, J. Kras. Chmelenský, P. M. Veselský, Fr. Boh. Tomsa, Jos. V. Podlipský, Dalibor Kopecký, K. Sabina, dr. V. Rybička, Prok. Chocholoušek, J. V. Zimmermann, Jaroslav Vrťátko, Fr. Jos. Smetana, J. J. Kolár, Vác. Štulc, Ludevít Štúr, J. B. Líman, dr. Jos. Čejka, M. Čacká (Bož. Pichlová, roz. Svobodová) a mnozí jiní. Pohříchu netečnosť čtenářstva zavinila, že časopis tak dobrý, v jehož spolupracovnictvu stál tehdejší výkvět našeho spisovatelstva, po třech letech zanikl. Přinášel lyrické a epické básně, beletrii (hlavně z péra Tylova), články historické, zeměpisné a kulturní, četné a důkladné cestopisy, přehled paměti hodných událostí současných, panoráma všech věkův, národní pověsti, úvahy o spisech vycházejících („literární besedy") a konečně ač pořídku i některá pojednaní přísně vědecká. I nejpřísnější literární historik oněch dob dosvědčí, že v žádném podobném spise československém tolik původních prací nenalezl, jako ve Vlastimilu Spurného. Časopis ten za let čtyřicátých z dobré částky lze považovati za representanta našeho původního bádaní, bájení a pozorování a vůbec tehdejší literární činnosti české. Jak vznikl Vlastimil, o tom lze se dočísti poutavých podrobností z péra Jar. Pospíšila v knize „Z dob našeho probuzení," vyšlé v Praze r. 1875 nákladem Fr. A. Urbánka, na str. 83—84.

směr dodávaly sice pracím Amerlingovým zvláštního poutavého rázu a zajímaly mnohou duši mladistvou. Avšak právě tento idealistický směr, jejž sobě učený náš vědátor ve svých pojednáních za příkladem školy Okenovy byl vyvolil, zdál se jiným pozdějším vědy přírodní zpytatelům povaze její nepřirozeným, anobrž nebezpečným. Čím hlouběji náš učenec do předmětu svého vnikal, tím nejasnějšími, abstraktnějšími stávaly se jeho výwody, až konečně rozplynuly se v úplnou mlhovitosť, skrze niž pak nebylo lze čtenáři do látky i sebe horoucněji zabranému při nejlepší vůli probrati se ke konci a cíli, jelikož spisovateli samu cíl ten v nedozírné dalekosti nedostižen v mlze, ano v číré tmě zůstal vězeti. A tím stalo se, že obojí to učené pojednání i v Musejníku i ve Vlastimilu zůstalo nedokončeno, ačkoli se táhlo po léta. Amerling, tušíme, oběma časopisům konce svého rukopisu ani nezaslal, a oba redaktoři (Palacký, Tyl) a s nimi i čtoucí obecenstvo po dokončení ani netoužili.

A ještě s jednou podstatnou vadou setkáváme se ve spisování Amerlingově. Vydávaje do veřejnosti učená svá díla, nikdy se neptal sebe sama, pro které kruhy čtenářské píše, a zdali čtoucí obecenstvo i méně učené vysokému, vlastně příliš abstraktnímu slohu jeho porozumí. Byl toho pevného zdání, že o věcech přírodních píše srozumitelné pro všecken lid, ale ten lid vědecky ještě málo vzdělaný nemohl se v nejasná podání spisovatelova nijak vpraviti. Amerling mluvil ve svých spisech vždy jen k odborníkům; ale že jen k těm mluví, a nikoli k ostatním vrstvám prostonárodním, nechtěl a neuměl pochopovati.

K tomu ke všemu tvořil, mnohdykrát i bez potřeby, nové a nové technické významy vědecké, mnohem odvážněji, nežli vědečtí vrstevníci jeho, Ant. Marek v logice (umnici!), Frant. Šír ve Výboru ze spisovatelů řeckých (1828) a J. Sv. Presl v Lučbě (1828), Ssavectvu (1834) a Nerostopisu (1837), a to spůsobem málo promyšleným, anobrž nefilologickým. I nebylo tedy divu, že nejpřednější tehda strážce národního jazyka, F. L. Čelakovský, vida, jak přespříliš neologisující náš přírodozkumec na skřipci vědeckém rozpíná zdravé údy mluvy národní, ve hněvu spravedlivém zanevřel na toto nepřirozené novotění nejen Amerlingovo, ale i ostatních řečených nefilologů, ve své rozhorlenosti k nim (v Růži stol. XCVI.) volaje:

A jak tělo pěkné, čisté,
má i jazyk meze jisté:
na to, Amerlingu můj,
s pány bratry pamatuj!

A jako Čelakovský žíravou satirou tak František Rubeš neodolatelným humorem svým valně uškodil samolibé autoritě našeho Slavoje. Když totiž oba nahoře zmíněné spisy po léta v těch časopisech příliš dlouho se táhly, a s tou „velkou pohádkou o člověku“ to k nižádnému konci nepřicházelo: tu náš rozmilý Rubeš vsedl na svého humoristického Šemíka, a v několika hodinách napsal svou po všech vlastech českých známou, ve Vlastimilu (1840) vytištěnou deklamovanku: „Člověk malá pohádka“ (počínající: „Znej sebe samého! Tak to bylo na Delfickém chrámě nade dveřmi vytesáno v trámě“), která v Praze i na venkově

se čítala s takovou horlivostí, jako druhdy pověstný „List s nebes poslaný.“ Od té doby jsme zhusta slýchávali, když se povídalo, že Amerling zase pracuje o nějakém pojednání: „Bude to opět nějaká velká pohádka, kterou nám náš Františk (rozuměj Rubeš) rozluští.“

Z velmi četných Amerlingem o sobě vydaných knih, map, tabelí, obrazův a kreseb zmíníme se jen o těch, které se nám zdají nejdůležitějšími. Roku 1836 vyšla z knížecí arcibiskupské tiskárny *Knížka o hmyzech*. Jest to náučné pro dítky vypravování o motýlech, včelách, chroustech, komářích a jiném hmyzu, s příklady pro paměť nejpříhodnějšími, s připojeným obrazcem zvířátek těch, o nichž se kniha zmiňuje. Spisovatel hleděl psáti co možná nejpopulárněji, a z větší částky se mu to poštěstilo. Než i přes to zůstal při svém obyčeji, roztřídil látku po vědecku a užil mnohých slov, které mezi naším lidem zajisté známy jsou po jiném významu; a proto bylo autorovi na konci přidati slovníček slov nově nazdařbůh buď Preslem nebo Amerlingem utvořených. Toto pominouc knížka s dostatek se čte dobře a zábavně.

O několik let později (1840) jal se Amerling vydávati „*Promyslného posla*, spis všenáučný pro obecný lid a pro každého, kdož o uměních, zvláště řemeslech a ve mnohých života záležitostech poučení hledá.“ Během pěti roků vyšlo asi 22 svazečků ve dvou dílech; díl první zahrnuje v sobě Lučbu čili chemii řemeslnou (410 str.); díl druhý Lučbu zkusnou čili praktickou (292 str.). Jako později náš prostonárodní vědy vykladatel Fr. St. Kodym, tak i Amerling ve svém spise dává na odpoledních nedělních besedách shromažďovati se venkovanům ve městečku nedaleko Prahy, v bytě posla Dobroslava, jenž do Prahy docházívá a odtamtud knihy, noviny, všeliké potřeby a jmenovitě učené zprávy přináší a pak shromážděné sousedstvo obojího pohlaví neschází ani velebný pan kaplan, učitel, rychtář, kostelník, hodinář, (koželuh, sládek, barvíř, stárek, paní rychtářová, panská zahradnice) prostředkem rozprav a výkladův o lučbě poučuje. Krásný zajisté byl účel, jejž sobě Amerling vytknul u vydávání toho spisu periodického: „Poznati boha,“ (tak asi praví ve předmluvě str. 11), „poznati pravdu, sebe sama a svět, poznati skutky boží v přírodě, ušlechtiti city a vzbuditi radosť nade vším, což pravda, krása a dobro sluje, sesíliti a neustále cvičiti paže u vykonávání šlechetných prací, probouzeti pátravosť ducha našeho, zdokonalovati řemesla, pochopovati vědy a umění a jich vhodně upotřebovati;“ k čemuž ještě toto zbožné přání připojuje: „Dejž bůh svrchovaný, abych po letech třebas jen dosti malého ovoce spatřil; má radosť byla by nebeská! I kořil bych se pak ve prachu před bohem, neboť takto bych dosáhl svého jediného přání.“

Jenže pohříchu Amerling neuměl o věcech vědeckých rozprávěti tak srozumitelně, jasně a poučně, jako Kodym. Amerling i tu svému Dobroslavu klade na jazyk slova tak neobyčejně učená, jakými jen odborný lučebník, tak asi nějaký doktor chemie, ke svým již na vyšším stupni vzdělanosti stojícím posluchačům v chemické laboratoři promlouvati smí. Tak již ku př. počínaje besedou druhou, posel Dobroslav vykládá sousedům všechněch 54 tehdáž známých prvkův, 13 nekovových (kyslík, solík, kazík, řasík, brudík, luník, bledník, křemík a j.) a 41 kovových (cirkoník, ytřík, sladík, tořík, horčík, strontík, merotík, japík,

žestík, vanadík, krušík, tantalík, chasoník, paladík atd.). Jak mohl asi prostý venkovan takovému výkladu porozuměti? A jaký z toho vyplýval užitek pro posluchače? Bychom pak vlastními slovy Amerlingovými ukázali, jak neprostonárodně ke svým bodrým venkovanům promlouvá, stůj zde doslovný výňatek z Promyslného posla. Na straně 284 částky druhé snaží se vysvětlovati, co to jest po lučebnicku *vodičnatec* (č. voda, V_2K_1), co *vodičitec* (č. ozon, V_1K_1) a *vodičnec* (č. voda okysličená, V_1K_2.[1]) I poučuje pak Dobroslav sousedy mezi jiným i o tom, jak se vodičnec dělá, následovně: „Možnosť vydobývati vodičnec zakládá se na tom, že možno jest udělati *merotičitku* (baryumsuperoxyd), která má více kyslíku, nežli *merotičnatka* (baryumoxyd). Pokropímeli merotičnatku kyslíkem proháněným, přesycenou trochem vody, dostaneme *vodan merotičný*, a přidámeli nějakou kyselinu, která se jen s merotičnatkou slučuje, tu nadbytečný kyslík sloučí se s vodou a dostává se tak zvaná *okysličená voda.* Toto jest vlastně celá vnitřní duše toho celého pochodu, jemuž již podle příkladu *naburelu* o *kyselině sirkové*, jak jsme to u kyslíku slyšeli, dosti porozuměti můžete."

Vedle vydávání svých vlastních spisův Amerling již v letech 1836—37 přičiňoval se k tomu, aby se počala vydávati i všeliká jiná díla obsahu *vědeckého* a *povědného*, a k jejichž odbírání aby se shledávali stálí odběratelé *(stálcové)*, kteří by každou takovou česky vydanou knihu stůj co stůj nejen najisto odebrati se zavázali, ale i ve svém okolí přátele stejně smýšlející vybízeli, aby se na ty a k těm podobné spisy předpláceli. „V čem pravá literatura záleží" — píše Amerling Burianovi do Nového Města za Vídní dne 12. března 1837 — „zdali v básničkách a brošurkách, jichž náš písemní svět už tolik zplodil, anebo ve spisech umění povědného, netřeba Vám vysvětlovati. Že však tento druhý a hlavní oddíl literatury mezi posavadním publikum ani dostatečného odběratelstva ani spisovatelstva nemá, a poněvadž, popatřímeli do budoucnosti, i zde malá naděje svitne, jelikož škol, škol nemáme a vyprositi si nemůžeme: nezbývá, než aby citlivější a uznalejší z národa mužové aspoň o to se zasadili, jak by spis povědný, lidu obyčejnému nedostupný, přece nebyl na škodu spisovateli nebo vydavateli, — pravím jen na škodu, více spisovatel náš žádati nesmí! I usnesli jsme se někteří stálcové této věci se ujmouti a každou knihu, která by pro vyšší svůj obsah rozprodati se nemohla, odebrati buď pro svou potřebu nebo pro jiného. Hle, nyní vydal Presl svůj Nerostopis! Každý se z toho těšil. Ale když spis vyšel, z těšitelů nikdo se neukázal. Rozdarovati se to přece nemůže, a jesti to nevděčnosť národa ke spisovatelům, bez toho čas i jmění obětovavším. Tu aspoň co síly stačí, činiti třeba. Věc netýče se pouze jedné osoby; jsouté tu i jiní, kterým by stejná nevděčnosť a neuznalosť zhořčila práci vynaloženou. Taktě náš po celém světě vyhlášený Purkyně, v němž Evropa má *prvního* fysiologa, chystá nám *českou* fysiologii; tak Staněk pitvu; tak Klácel mudřectví. A my měli bychom na díla ta ještě déle myslí

---

[1]) Žádné z těch tří slov nenalézáme ani ve slovníku Jungmannově, ani Kottově. Jsou to nestvůry, které toho nezasluhují, aby byly vřaděny do řeči živoucí. Tolikéž merotičitka a merotičnatka.

lhostejnou se dívati, aby takových nevděčnosti odměn se nám dostalo?! Potřebí nás k tomu *jen dvě stě padesát* a již bude dokonale kryta každá tiskařská a rytecká výloha! Na začátku ovšem hned jich 250 nenashromáždíme; sed qui initium cepit, dimidium laboris habet. Pak bychom knihu, jakmile vyjde, bez rozpaků, bez ostychu a beze schvalování poslali takovému stálci, a ten by poslal nám časem svůj peníz. Chtěli jsme zprvu k tomu požádati také Krajince, Korutance, Chorváty a jiné. Ale nahlížejíce, že by v tom cos urážlivého pro náš národ a naši hrdosť národní leželo, ustoupili jsme od toho. Vždyť by se zdálo, že ani tolik sil ze sebe vyvinouti nemůžeme, kolik se k vyjití učené knihy požaduje. Na vyměňování to půjde, ale nikoli dožadováním a žebroněním. Chcemeli míti život, ten sami ze sebe vyviňme. Žebrota uráží."

Vyšlo pak pomocí stálců počátkem let čtyřicátých několik vědeckých spisův [1]) a mnoho jiných mělo následovati. Amerling ve svém Promyslném poslu (1840 str. 415) přislibuje a udává celou řadu knih, jež za přispění stálcův ještě měly vyjíti, ale nevyšly, jako: ohněstrojství, minerálné a živočišné jedy, hlaťopis (kristalografie), měřictví pro školy promyslné, výkonné rejsování měřické, aesthetika (po Amerlingovsku: citověda), geologie, tělocvik, stavitelství všech časův a národův, včelařství, náuka o perspektivě (dle Amerlinga půhlednictví), Aeneida přeložením Rokosovým, Platonovy rozmluvy překladem dr. Frt. Rybičky, Seneca od Rettiga, Hippokratovy aforismy od Amerlinga a jiné.

Avšak nejpřednějším dílem tehdejší omladiny spisovatelské za přispění starších a za vedení Amerlingova měl býti *Slovník všenáučný*.

Aby tato encyklopedie na světlo vyšla, o to se již v letech třicátých Amerling nejhorlivěji zasazoval a za tou příčinou skoro se všemi onoho času známými spisovateli československými v literární korrespondenci vcházel. „Kdy by bylo možno" (psal dne 27. dubna 1838 Burianovi, jenž měl psáti do Slovníka o válečnictví a životopisy slavných vojevůdcův), „slyšeli bychom spisovatele naše, ani píšou, jako kovaříky. Zajisté že byste z toho měl radosť, co jich již tepe a klepe a kuje na tom našem všenáučném díle, které před čtyřmi lety sotva bude ukončeno. Abyste aspoň přehledně zvěděl, kdo co kuje a tepe, položím Vám tu poznamenání všechněch: Jos. Jungmann do Slovníku píše životopisy starých českých a latinských literátorův; Šafařík starožitnosti slovanské, staroslovanský zeměpis, archeologii, životopisy znamenitých Slovanův, Bulharův a jiných; Palacký českou historii, rodopisy české a moravské, krasovědu, všeobecné mudrctví; Čelakovský národní básnictví slovanské vůbec, etymologii slovanskou, kterou svět ještě ani netušil, tím méně viděl; Hanka heraldiku, numismatiku, diplomatiku, grafiku a sfragistiku; Smetana fysiku, astronomii, mathematiku a životopisy sem se vztahující; Presl řemeslnictví, geognosii, přírodnictví, životopisy; Staněk pitvu, ranhojičství, léčení; Štorch básnictví literatur všech národův; Macháček římské klasiky, římskou historii a mythologii; kněz Jan Vlček klasiky řecké, řeckou historii a mythologii; Šumavský gra-

[1]) Srov. 1. číslo Osvěty 1885, první poznámku na str. 54, kde tyto spisy podrobně jsou vypočteny.

matiku, styl, rhetoriku; Tomíček státnictví, novější životopisy, státní dějepis; justiciár Pelikán právnictví a životopisy právníkův; děkan Hnojek liturgii katolickou a protestantskou; farář Jirsík morálku všech náboženství bez polemiky; Havránek a Votýpka dogmatiku, exegetiku, ascetiku; Jak. Malý míry a váhy, anglickou beletristiku; Tyl divadelnictví, dramatiku a životopisy sem náležející; Svoboda (Navarovský) vychovatelství a životopisy sem náležejících zasloužilcův; Štúr, Kuzmány, Fejérpataky (Bělopotocký z Klačan) články Panonska se týkající; Zap (Čech), oučetník ve Lvově, články o Polsku; Merklas zeměpis celého světa, mapařství, rytectví. Co chybuje, doklepávám já, rozpisuji, vytahuji, hmoždím a nutím se. Vy byste tu již nyní hojných klep a klep, ťuk a ran uslyšel, jak to v té naší dílně se daří, a mám za to, že i Vy jak s bubny válečnými tak i s děly a stupajemi v náš pluk vstoupíte, zvláště pomníteli, jak snadno, ba mnohem snadněji se chodí u šiku válečném, než bez něho. Jenom námořnictví a loďnictví jak kupecké tak válečné jest mi tvrdým ořechem, jejž rozlusknouti tuze nesnadno jest. Nyní dále. Slovník prostřední cestou kráčeti musí, mezi encyklopedií pro svět učený a neučený. Nesmí býti slovníkem konversačním jen na krátký čas trvajícím, nýbrž k delší potřebě ohled beroucím. Práce předchůdců našich v tom druhu jsou: Brockhausův konversační slovník a Oesterreichische National-Encyklopaedie. Česká Matice po vydání slovníku Jungmannova, pak jiného slovníku německočeského (Amerling tu bezpochyby myslí Slovník Franty Šumavského) a Čelakovského slovníku etymologického vezme ve *čtvrté řadě* náš Slovník všenáučný na své útraty (Amerling zajisté věděl, že Matice již u vydání Jungmannova Slovníku zápasila s finančními nesnázemi, nadtož ještě náklad na tři jiné slovníky!). a pak bude snad lze očekávať i odměnu pro spolupracovníky."

Avšak jak nás historie literatury domácí poučuje, všecky tyto tužby a ideály horujícího vlastence našeho rozpadly se niveč asi proto, že tehdáž před půlstoletím ani dosti sil spisovatelských ani vydavatelských nebylo, a co by nejtížeji na váhu padlo, ani dostatečných odběratelův. Máme za to, že většina spisovatelův nahoře vytčených pro slovník ani péra nenamočila, tím méně soustavně pracovala, jsouc přesvědčena, že se věc nezdaří. Celá věc vůbec stála na slabých nohou. Podnikatel sám ani o ten nejskrovnější počátek, totiž o tisk aspoň prvního sešitu na ukázku, se nepokusil. Z ostatních pak dopisův Amerlingových k Burianovi vychází na jevo, jak podnik den ke dni v mlhu čím dále tím neprůsvitnější se zahaluje, až konečně s obzoru literárního po čtyřech letech zmizel tak, jako mnohá jiná fata morgana Amerlingova. Teprve roku 1849 čteme v čísle 86. Národních Novin Havlíčkových, že bývalý in spe redaktor všenáučné encyklopedie všecky rukopisy, jež mu před lety spisovatelstvo bylo svěřilo, odevzdal do Českého Musea. Několik biografií a článkův encyklopedických pro slovník ten schválně vypracovaných bylo uveřejněno v Časopise Českého Musea (1833), dílem ve Květech (1835), jediné to tiskem uveřejněné trosky, drobty a památky Slovníku všenáučného z oněch let. Půda pro vybudování takového monumentalného díla připravila se teprv na sklonku let padesátých, když dr. Fr. Lad. Rieger za spolupůsobení asi dvou

a znamenitě studiemi o oblacích. Thesis tato stala se potom jakýmsi, jak říkáme, „okřídleným slovem“ proto, poněvadž prý vůbec není na světě umění a věd, in quibus adhuc non esset multum agendum. — Když Amerling se zasazoval o vydání jakéhosi slovníku encyklopedického, také já jsem se jal rozličné kusy pracovati, kterých jsem však, když slovník ten zůstal in piis desideriis, později jinak užil nebo jimi někde pohodil. Když Amerling stavěl svůj zamilovaný Budeč, kdykoli jsem z Chrudimi přijel do Prahy, navštívil jsem ústav ten, kde byl také činným můj známý a vzdálený příbuzný dr. Frant. Rybička Českotřebovský, a tu jsem se často dozvídal zpráv dosti nemilých, že totiž Amerling stavbou tou přichází v nesnáze finanční a jiné nemilé okolnosti, a že také nová methoda, kterou prý chtěl hojiti všeliké nemoci, se neosvědčila, tak že utrpěl pohromy finanční i morální. Tudíž mně bylo vysoce líto jeho trapného postavení, v kteréž přišel pouze snad tím, že chtěl býti pravým prorokem a spasitelem své vlasti; avšak musel i on toho na sobě zkusiti, že nemo profeta in patria!“ —

Amerling byl mimořádným členem královské české společnosti náuk, členem Leopoldo-Karolinské akademie Drážďanské, spolku českých lékařův a jiných spolků vědeckých, vychovatelských i dobročinných. Byl muž neúnavně snaživý, ušlechtilý a učený, humanista v pravém smyslu slova *„čistělidský,“* pro *„dobro, pravdu* a *krásno“* [1]) horující, jenž svými snahami a ideami vrstevníky své na celá desetiletí předbíhal. A snad měl jen vadu jedinou; podnikal věci, k nimž tehdáž ani jeho síly ani síly národa nedostačovaly. Zásluh jeho budeme sobě vždy vděčně zpomínati. —

Záhada zákonnosti a volnosti.

Napsal

Frant. X. Procházka.

(Dokončení.)

II.

Máme-li přesně vymezený pojem zákonnosti a rovněž takový pojem volnosti, musíme poznati pouhým srovnáním obou pojmů, zdali si odporují čili nic. Obsahují-li protivu, jest jeden z nich nemožným. Kdy by se soustavy filosofické srovnávaly při výměru pojmů těch, nebylo by sporu a nebyla by vznikla záhada zákonnosti a volnosti. Avšak již ve proudu života všedního jest nesnadno zachovati slovům původní význam. Rozmnožujíce vědomosti své, poznáváme stále věci nové a nemajíce pro ně jmen, pomáháme si slovy již běžnými, sdružujíce je s pojmy nových věcí dle

[1]) Slova tato vůbec přicházela skoro v každém vědeckém pojednání a v přemnohých dopisech jeho.

obdoby někdy docela nahodilé. Metafory a metonymie hemží se v mluvě obecné a hemží se mírou mnohem větší i ve vědách. Ty svádí začátečníky ba i odborníky na zcestí, a přinášejí opět a opět do života vědeckého spory.

Jednotu zavesti ve vědách spekulativních, kde pojmy v duši každého jednotlivce samostatně vznikají, jest věcí velmi nesnadnou. Každý přihlédá k jinému znaku, a každému tane při slově na mysli jiná představa. A i ta se plynule mění, tak že si toho člověk není ani vědom, že nyní týmž slovem označuje docela jiný pojem, než jím naznačoval dříve.

Pomoci se dá zde velmi nesnadno, protože si filosofie sama pojmy nesestrojuje, nýbrž pojmy hotové, v životě nutně vznikající rozbírá a zpracovává. Různé soustavy filosofické berou se různými směry a proto přicházejí k různým výměrům daných pojmů.

Chcemeli odstraniti spor a vysvětliti záhadu, musíme napřed objasniti záhadné pojmy. K tomu právě filosofie při záhadě zákonnosti a volnosti až dosud nedospěla. Viděli jsme, že pojem zákonnosti jiní jinak vyměřovali, a z různosti té plyne sama sebou také různosť náhledů o volnosti. Volnosť jest vlastně pojem negativní, který vzniká se zřetelem na zákonnosť. V životě obecném nazýváme svobodou či volností opak vázanosti, podřízenosti a otroctví. Po této svobodě všichni lidé touží; bojem za svobodu se proslavili hrdinové národní.

Tímto pojmem svobody rozumíme stav, ve kterém na nás nic nepůsobí nijakého nátlaku, když můžeme činiti, co chceme. Jest to neodvislosť vůle od osob a věcí mimo nás. Této svobody, kterou M. W. Drobisch nazývá svobodou vnější, popírati nebudeme. Každý se určuje při veškerém jednání vlastní vůlí, nemůže sice konati všecko, co chce, avšak nemusí nic, co nechce. Když se člověk podrobuje rozkazu, jest to vůle jeho, že se podrobuje; nemusil by poslechnouti, kdy by nechtěl. Vůle vládne nad veškerým konáním člověka absolutně. Žádná mocnosť, žádná síla mne přinutiti nemůže, abych něco učinil, když to učiniti nechci. Násilím může někdo hýbati mojí rukou, ale nikdo mne k tomu nepřinutí, abych jí pohnul sám, když rozhodně nechci. Člověk jest pánem činů svých a ve smyslu tom jest vždycky svoboden, on dělá jenom to, co chce.

Než filosof se nespokojí touto svobodou vnější, on se zeptá, kde jest příčina jeho vůle, jeho chtění. Buď má chtění svoji příčinu, anebo jí nemá. Jeli příčina, jest buď v nás nebo mimo nás, neníli příčiny, počínám chtěním vždy neodvisle novou řadu kausálnou. Jeli příčina, jest chtění naše příčinou tou určeno, determinováno; neníli příčiny, počíná samo od sebe, nezávisle — u Kanta jest počátek ten mimo zjevy v říši věcí o sobě, ježto zákonnosť ve zjevech nikde výminky, nikde neodvislého počátku nepřipouští. Absolutní početí to přestupuje dosah našeho poznání, jest transcendentální a proto nazval Kant pojem svobodné vůle pojmem transcendentálním. Realismus nepřipouští výminky ani v říši věcí o sobě, zákonnosť platí všeobecně, protože se žádná výminka beze sporu nedá mysliti. Proto čelí realismus přímo k determinismu; a my se nyní musíme rozhodnouti pro jeden z obou směrů, svobodu transcendentální anebo determinismus, idealismus nebo realismus.

Vyšetříme napřed pojem transcendentální svobody, který Kant po prvé vytknul a přesně vymezil ve své kritice čistého rozumu. Svoboda vůle znamená u něho úplnou její neodvislosť, tak že je člověku v daném případě možno, chtíti kterýkoli ze dvou činů protivných. Svobodná vůle počíná vždy neodvisle novou řadu kausálnou. Rozumováním hleděl Kant ukázati jenom možnosť svobody vůle, o skutečné její existenci pak měly svědčiti zásady mravouky. V té považuje Kant svobodu transcendentální za postulát, bez něhož by mravní odhadování činů nebylo možno. Kategorický imperativ: máš jednati mravně, máš jednati tak, aby maxima vůle tvojí mohla býti zároveň principem všeobecného zákonodárství, předpokládá, že můžeme tak jednati. Ale ani Kant si nemohl mysliti neodvislý počátek řady kausálné v říši zjevů, a proto položil počátek ten v říši věcí o sobě, a souditi musil dále, že tam zákonnosť již nemá moci neomezené, tam již nevládne. Každý čin náš jest zjevem a jako zjev má svou příčinu v řadě zjevů, je členem nepřetržité řady kausálné, ale mimo to má také svou příčinu v říši věcí o sobě, příčinu nadsmyslnou (intelligible Ursache), která jest transcendentální, která je mimo formy nazírací, čas i prostor. Jsouc nadsmyslnou, zůstane příčina ta věčně neznámou. My sobě myslíme jenom její možnosť, a metafysika učinila dosti, když ukázala, že svoboda ta neodporuje všeobecně platné zákonnosti v říši zjevů. Kdy by byly zjevy věcmi o sobě, vykládá Kant dále, svoboda nebyla by možna. Ale právě proto, že to jsou jenom zjevy, a věci o sobě jimi podmíněny nejsou, jest svoboda možna, jest možno mysliti sobě neodvislé početí řady. Nadsmyslná příčina jest mimo zjevy, ale účin její jest v říši zjevů, a má také zde svou příčinu. V říši zjevů jest tedy můj čin determinován, a zároveň jest při tom v říši věcí o sobě neodvisle počatým, činem nadsmyslným (intelligible That).

Tento velice ostrovtipný a duchaplný důkaz možnosti svobody transcendentální však odporuje i samému Kantovu pojmu zákonnosti, jak již J. F. Jacobi ukázal. Každý zjev má míti příčiny dvě, jednu v říši zjevů a druhou v říši věcí o sobě. Věc o sobě má býti příčinou, ale pojem zákonnosti platí jen ve zjevech; uvedli jsme již výše, že Kant v říši věcí o sobě svazku kausálného neuznává, a proto není tam poměru příčiny a účinu, věc o sobě tedy nemůže se nazvati příčinou. Mimo to odporuje zákonnosti vůbec i nutnosť dvou příčin. Jedna z obou nedostačuje k tomu, aby účin povstal, ale tím přestává býti příčinou, a je pak pouze nutnou podmínkou. Jeli skutečnou příčinou věc o sobě, tedy nemůže míti děj ještě příčinu ve zjevech, to by byla jenom příčina zdánlivá. Porovnámeli řadu zjevů s řadou obrazů v zrcadle měnících se dle toho, jak předměty se pohybují, není jeden obraz účinem předcházejícího, ačkoli po sobě nezměnitelně následují. Příčinou obrazu je vždycky předmět paprsky do zrcadla vysílající. Dle obdoby této by nebylo mezi zjevy pravé zákonnosti, zákonnosť zjevů by byla jen obrazem zákonnosti věcí o sobě. Však u Kanta zákonnosť platí právě jen ve zjevech a on vykládá svobodnou vůli tak, že při každém činu zasáhne věc o sobě do kausálné řady zjevů. Tím by se řada vždy přerušila, a předcházející zjev nelze nazvati příčinou následujícího. Co samo sebou nemůže způsobiti účin, nemohu nazvati příčinou. A jeli zjev dostatečnou

příčinou účinu, není zase třeba příčiny nadsmyslné, ta by pak vlastně k účinu ničím nepřispěla, a není tedy žádnou příčinou.

Těmito výtkami jest Kantův důkaz o možnosti svobody transcendentální úplně zvrácen.

Zbývá nám ještě vyšetřiti, jeli transcendentální svoboda postulátem praktického rozumu, jeli jí ku mravnosti třeba. Postulát tento odvozuje Kant z kategorického imperativu; ty máš, tedy můžeš (Du sollst, also du kannst). Na důsledek tento dává Arth. Schopenhauer drastický příklad o zadluženém obchodníku, který udělal bankrot: každý uzná, že chudák platiti má, a on přece nemůže, nemaje čím. Schopenhauer ovšem užívá slovesa sollen zde ve smyslu přeneseném. Sollen znamená jednou mravní povinnost a po druhé dluh. Řeknuli, že má kupec platiti a nemůže, jest to něco jiného, než když řeknu, že má mluviti pravdu. V prvním případě připouští se výmluva, ve druhém nikoli, tím právě stává se imperativ kategorickým. Všeobecnosť a nepodmíněnosť nevězí ve formě imperativu, nýbrž v obsahu toho rozkazu, v tom, co se poroučí. Všeobecným jest imperativ tehdy, jeli výsledkem ethického soudu, jen tehdy nepřipouští výmluvy. Představímeli si jednoduché případy, následuje soud ethický nutně a vzniká souhlas nebo hana vždycky stejně. Tím vysvětlením ztrácí imperativ podstatného znaku, rozkazovací formy. není to imperativ, nýbrž absolutní ethický soud, a s formou imperativu odpadá i Kantův důvod transc. svobody. Nutnosť ethického a vůbec esthetického soudu se dále vysvětlovati nedá. Proč se nám líbí více jednota v rozmanitosti, nežli jednotvárnosť anebo zmatek, kdož vyzkoumá? Rozhodne o tom psychologie anebo metafysika?

Zákon mravný není ratio cognoscendi pro transcendentální svobodu. Vědomí mravní povinnosti jest původu empirického. (Wollny, Über Freiheit und Charakter. p. 16.) Svědomí naše vyvinuje se vychováváním a jest nestejně vyvinuto u jednotlivých osob, vývoj jeho podmíněn jest vzdělaností i bohatostí životních poměrů. Mravnosť zdokonaluje se během času, o čemž dějiny patrné podávají doklady.

Za důvod pro neodvislosť vůle uvádí se také naše sebevědomí. Lichtenberg praví, že „se zřetelností mnohem větší víme, že vůle naše jest svobodnou, nežli že všecko co se děje, musí míti svou příčinu. (Lichtenberg, Verm. Schriften. p. 70.) Každý jest si vědom, že jest pánem činů svých, a přičítá proto i jiným lidem činy jejich.“ I Descartes je toho náhledu. „Svobody a nepředpojatosti, která jest v nás, tak sobě jsme vědomi, že ničeho není, co bychom znali dokonaleji.“ (Principia phil. §. 41.) A my přece musíme nejlépe věděti, zdali svobodně určujeme své jednání čili nic.

Než i tento důvod pozbude moci, uvážímeli, že vůle čili chtění není nic jiného, nežli stav představy, vlastně uvědomění stavu napjetí při vymaňování jejím z útlaku, vidomá žádosť. (J. Durdík, Psychologie §. 145., 151.) My pohyby představ ve svém nitru skoro nikdy nepřehlížíme a neznajíce složitý mechanismus, kterým chtění vzniká, domníváme se, že vzniká neodvisle. Domácí pán nebývá vždycky nejlépe o tom zpraven, co v domě jeho se děje. Bez našeho vědomí vykonávají představy složité a rozmanité pohyby, a když tyto vyzkoumati chtějíce, obrátíme pozornosť k svému nitru, mění se tím již proudy představ

a zaostřují se jiné klenby v našem vědomí. Kdo může se pozorovati v rozhořčení, leknutí a smrtelné úzkosti? Když se začnu pozorovati, již stavy ty minuly. Nemůžeme se tedy v ohledu tom spoléhati na své vědomí. Víme ostatně, že není vůle lidská žádnou zvláštní mohutností, že jest to pojem abstraktní, kterým zahrnujeme určitý druh stavů našich představ. A žádný stav představy, žádné napjetí její nemůže býti neodvislým. Již pojmem svým ukazuje napjetí na nějakou příčinu, motiv. Proto jest vůle bez motivů, vůle nezávislá, napjetí představy bez příčiny vlastně protivou, contradictio in adjecto.

Vůle na motivech nezávislá by také neměla nikdy ani ceny mravní, neboť jenom se zřetelem na motivy nazýváme vůli dobrou, jenom jimi stává se předmětem souhlasu nebo hany. Vůle indifferentní jest věcí soudu ethickému lhostejnou. Nerozhoduje tedy o svobodné vůli naše vědomí. A i to vědomí o svobodě vůle jest jenom zdánlivé. Jest to vědomí pouhé svobody zevnější. Člověk jest si vědom, že může, co chce, — ale že by chtění jeho bylo bez motivů, neodvislé, indifferentní, toho si vědom není a to také říci nechce. Příčinou omylu jest zde jenom nejasnosť pojmů: oba pojmy svoboda zevnější i indifferentismus označují se jedním slovem a zaměňují mezi sebou. Kdy by motivy nepůsobily a neměnily chtění člověka, nebylo by možno jeho vychování ani zušlechtění. Působivé motivy jsou jediným prostředkem, kterým pedagog směr vůle chovancovy obrací k dobrému.

Uznámeli motivy za příčiny chtění a projevů své vůle, uznáváme platnosť zákonnosti i v životě vnitřním, i vládne v pochodech vnitřních kausalita tak všeobecně a nutně, jako ve zjevech vnějších. Příčiny jsou jiné zde a jiné tam, a poměry kausálné v nitru našem se tedy rozeznávají od příčinných řad ve světě předmětném. Ta různosť mezi pohybem a stavy vnitřními také hlavně přispěla k tomu, že se upírala zákonnosti vláda v pochodech duševních.

Vidíme, že důvody, jimiž se dokazovala možnosť svobody transcendentální i neodvislosť vůle vůbec, nic nedokazují, že jest závislosť vůle na motivech patrna a že každé chtění dle zákona kausálného musí míti svou příčinu.

Máli chtění svoji příčinu, musí příčina ležeti mimo chtění, neboť pojem causa sui jest protiva, chtění není samu sobě příčinou immanentní, protože příčina taková nic není. Něco jest samu sobě příčinou, toť tolik, jako že to příčiny nemá. Pojem causa sui vznikl ve středověku zaměňováním logického důvodu s příčinou a bylo ho užito při ontologickém důkazu o jsoucnosti boží. Paralogismy důkazu toho ukázal Kant tak jasně, že jest od doby jeho důkaz ten ve filosofii jenom památkou historickou.

Pátrámeli po příčině vůle, nesmíme nikdy zosobňovati abstraktní ten pojem a stále míti na zřeteli, že pojmem tím zahrnujeme jen určité stavy duševní. Stavy ty vznikají pocity smyslovými a vjemy a závisí i na stupni duševního vývoje. Duševní vývoj jest výslednicí všech představ, které si člověk během života osvojil a které tvoří v jeho nitru pevné tlumy. Na těch závisí osud každé představy, nově do mysli vstupující. Jeli představa v napjetí, uvědomíme si stav ten jako chtění.

Není tedy chtění žádnou bytností, na kterou povýšiti je chtěl Schopenhauer, není to věc o sobě, není to Kantovo „reines Selbstbewusstsein," které pojal Fichte jako „pouhé já" (reines Ich) a Schelling s Heglem jako „absolutum" — nýbrž chtění jest přítomným stavem mého nitra, který jest podmíněn celým mechanismem představování, podmíněn vjemy přítomnými i minulými a který jako stav výslední se bez příčiny mysliti nedá. Máli vůle příčiny, jest příčinami těmi určena, determinována. Poněvadž vnímání jest podmíněno smysly a duševní činnosť člověka závisí i na organismu tělesném, závisí na přirozenosti člověka i každý duševní jeho stav. Kdežto organismus jednoho člověka urychluje pohyby představ, u jiného je zdržuje. Tělesná přirozenosť dává povaze člověka určitý ráz a poznání její jest proto učiteli a každému, kdo na vůli jiného působiti chce, velmi důležito. Řada stavů duševních provázena je vždy příslušnou řadou stavů tělesných. Vyvinujíli se stavy tělesné snadno a pravidelně, myslí a žádá člověk klidně a jasně. Pakli stavy tělesné nesnadno se vyvinují, zadržují tím i pohyb stavů duševních, protože obě řady jsou podružné. V rozjařenosti zase řada stavů tělesných rozvinuje se automaticky napřed, pohání i představy k rychlejšímu pohybu, a člověk se překvapí. Chtění vzniká tu bez uvážení, a člověk později činu svého lituje. Fysiologický vliv tento jest jednou z příčin, kterými se stav duševní u člověka určuje.

Stav nitra našeho determinuje se mimo to soudy ethickými. V případech jednoduchých se soudy u všech lidí shodují, souhlas nebo hana jest se zjevy nerozlučně sloučena. Síla a moc záliby závisí na životě předcházejícím a na poměrech tlumů představ již osvojených. Opakováním soudu ethického vznikají idey, vzory trvalé, které utkví v hlavní skupině osvojených představ a dávají jí význačný ráz, nazýváme pak skupinu tu charakterem. Charakter rozhoduje nad osudem všech představ nově vstupujících, určuje všecky stavy duševní i poměry představ. Charakterem stává se člověk neodvislým na změnách zevnějších. Této neodvislosti říkáme *volnosť* a rozeznáváme ji od svobody vůle, vůle naše i při volnosti jest určena příčinami, motivy. Mezi všemi motivy jest však charakter motivem nejmocnějším, tak že ostatní motivy měnivé rozhodující působivosti nemají. Nechť děje se cokoli, směr našeho chtění se nemění, proto jsme volni. Volnosť nejen že zákonnosti neodporuje, ona ji i předpokládá. Bez působivosti motivu nepůsobil by charakter, člověk by byl vydán rozmanitosti náhody, a vůle jeho byla by třtinou větrem se klátící, byla by skutečně indifferentní. Indifferentismus odporuje zákonnosti a činí mimo to i mravní odhadování našich činů nemožným.

Chcili působiti na vůli člověka, nemohu to provesti jinak, nežli že jeho ethické poznání zdokonaluji a navádím jej k soudům ethickým. Předvádím mu případy snadné a jednoduché, které všecko nedorozumění vylučují. Když člověk soudí, sesiluje vznikající souhlas nebo hana ideu mravní, a ta se pak zmocní vlády v měnivých skupinách představ. Tak vychováváme charaktery. Šetřímeli při tom zákonů psychologických, přicházíme snadno k cíli, anoť jest mravné vychování snadnější než vychování k nemravnosti, zlobě. V prvním případě můžeme se spolehnouti na ethické. soudy, které bychom v druhém případě potlačovati musili hověním chtíčům smyslným, vášním etc. Proto jest výsledek

mravného vychování celkem uspokojující i při patrném nerozumu a převrácenosti zásad u většiny pěstounů.

Známeli charakter člověka, známe tudíž i rozhodující příčinu a můžeme předpověděti účin t. j. chtění čili směr vůle v kterémkoli případě. V náhledu tom souhlasí s námi i Kant, který se nedal všude másti transcendentální svobodou. „Vzhledem k empirickému charakteru není žádné svobody. Můžeme tedy přisvědčiti, kdy by bylo možno tak hluboko vniknouti ve smýšlení nějakého člověka, jevící se činy vnitřními i vnějšími, aby nám byla známou každá i nejmenší pohnutka a tolikéž i všecky podněty vnější — že bychom mohli vypočísti, jak v budoucnosti se zachová, a to tak jistě, jako vypočítáme, kdy nastane zatmění slunce a měsíce“ (Krit. dr. r. Vern. Rosenkranz p. 230).

Uvážímeli tedy přirozenost člověka a celý vývoj jeho povahy, mohli bychom, znajíce obé, skutečně předpověděti na jisto, jak se v daném případě zachová. „Jakmile jsem vyzkoumal člověka jádro, vím také, co zamýšlí a co vykoná.“ (Schiller.) Jinými slovy: Není možno, aby člověk určité povahy v určitém případě odhodlati se mohl ku kterémukoli ze dvou činů sobě odporných a stejně možných. Rozhodnutí jeho jest vždycky motivy určeno a vyplývá nutně z daných podmínek. „Archimedes musí zrovna tak nutně zůstati ve svém pokoji, když je zavřen, jako když je tolik zahloubán do některé záhady, že mu nenapadne vyjíti ven“ (Voltaire, Le philosophe ignorant). Tento determinismus jest tak přirozeným, že se objevoval již za dob nejstarších; avšak pojem volnosti nebyl vytříben logicky, a chtění nebylo objasněno psychologicky. Proto se všichni vzpírali proti myšlence determinismu a nemohli ho srovnati s příčetností. Determinismus zdál se člověka při duševním ději snižovati na nečinného diváka, a proto zastávali pojem absolutní, indifferentní vůle.

Ne důvody spekulativní, nýbrž ohledy na ethiku a theologii zjednaly absolutní svobodě vůle nadvládu. Ve středověku měřilo se i dvojím loktem, byla dvojí pravda (philosophice valet, theologice non valet). Filosoficky platil determinismus a theologicky indifferentní vůle, třeba že filosof i theolog byl jednou osobou. Příkladem jest Jan Buridan v Paříži, žák Viléma z Occamu. Ve filosofii determinismus uznával a theologicky jej vyvracel. Tu tvrdil, že by bylo při determinismu rozhodnutí vůle nemožno, když působí na ni dva motivy stejně mocné, ty by se musily udržovati v rovnováze, a výslednice byla by nulou. Nesmrtelným stal se Buridan svým příkladem o oslu, kterým se ta rovnováha motivů drasticky znázorňuje. Hladový osel, stojící mezi dvěma otýpkami sena, úplně stejnými a stejně daleko vzdálenými, musil by prý dle zásady determinismu hlady pojíti, nemoha se rozhodnouti pro žádnou z otýpek, ježto na něj obě působí mocí stejnou a protivnou. S příkladem tím zabýval se později také Spinoza. Dokud byl v první době svého tvoření, hájil jako stoupenec Descartův svobodnou vůli a píše o řečeném oslu: „Kdy bychom na místě osla si myslili člověka v rovnováze takové se nacházejícího, člověk ten by ne za bytost rozumnou, nýbrž za osla nejhanebnějšího považován býti musil, kdy by hladem a žízní zahynul“ (Cogitata metaph. c. 12). Ve své ethice však Spinoza již mluví jinak: „Co se konečně čtvrté námitky (o oslu Burida-

nové) týká, tu prohlašuji, že docela připouštím, že by člověk v rovnováze takové se nacházející, hlady a žízní zahynul“ (Ethica. Prop. II. schol. ult.). Připouštějíce důsledek tento, dodáváme jen, že případ takový dle náuky nové psychologie není možný, a taková rovnováha nastati nemůže. Můžeme míti vjemy jenom po sobě, v určité posloupnosti. Jakmile spatří osel první otýpku, nezbude mu času k percepci druhé, protože představa otýpky první působí na hladového osla tak mocně, že po ní následuje ihned pohyb a čin. Dva stejné předměty nejsou pro vůli naši stejnými motivy, o síle a působivosti každého rozhoduje také ten stav duševní, za kterého byl předmět percipován. Aby byly obě otýpky percipovány současně, musily by splynouti v jednu, jinak následují představy jich vždy po sobě.

Mezi představami vládne zákonnosť tak neomezeně, jako mezi bytky reálnými, ale sílu představy nesmíme stotožňovati se silou a povahou předmětu, síla představy závisí ještě na podmínkách subjektivních. Proto jeví se zákonnosť v pochodech duševních jinými poměry, než ve změnách přírodních. Při zjevech vnitřních jest podmínkou také přirozenosť, letora a jednotlivé projevy vůle jsou výslednicemi tak složitých družin motivů, že se ve skutečnosti prozkoumati nedají, i můžeme si jen v theorii vytvořiti obraz jejich složení. Porovnáválmeli každý projev vůle s výslednicí, musíme připustiti také ten případ, že výslednice jest nulou. To nenastane při vnímání dvou předmětů rovných a opačně označených, nýbrž tehdy, když dva různé činy oba mají své posily v našem vědomí, ale posily žádného nejsou tak mocné, aby představu protivnou potlačily. Přesvědčíli se milenec, že povaha vyvolené jeho není tak ušlechtilá, jak si představoval, že ho klame, nastane spor, boj lásky a nenávisti. Boj tu může trvati dosti dlouho a při rovnováze motivů protivných přichází člověk teprve k rozumnému uvažování. Obyčejně rozhodne percepce nová, která té neb oné straně dopomůže k vítězství. U věcech života obecného nerozhoduje rozum skoro nikdy. Rozumem rozhodujeme směr vůle jenom v takových případech, které se osoby naší netýkají. Když německý dějepisec kolísá při soudě o přednosti mezi dvěma čínskými císaři, rozhodne spor vždy chladným rozumem. Záhady mathematické, logické a vůbec záhady věd exaktních naleznou v nás objektivní soudce, ač i zde může vzniknouti strannictví, když některý náhled a směr zastupuje osoba nám nepřátelská nebo přátelská. Dr. Dühring v Berlíně neuznává zásluhy Helmholzovy o akustiku zvláště a fysiku vůbec, protože mu připisuje činné účastenství při svém vyloučení z učitelského sboru university Berlínské. Ve skutečných projevech vůle má rozum, má objektivní vztah předmětů vliv velmi nepatrný. V ohledu tom platí v plném znění slovo Spinozovo: „Snaha nedá se potlačiti ani vyhubiti, leč snahou protivnou a mocnější“ (Eth. IV. prop. 7). Krátký obsah předešlých vět jest ten, že při projevech vůle, týkajících se osoby naší, rovnováha motivů nikdy nenastane, ač není případem nemožným. Představa vlastního „já“ člověka obecného a pevný charakter člověka mravně vyvinutého rozhodují svojí silou vždy o směru výslednice vůle, a k nejvyšší instanci rozumového uvažování se proces nikdy nedostane. Představy jsou v pohybu stálém, vedou v proudu života stálý boj, a kdo chce říditi jejich pohyb,

musí rozuměti zákonům duševního hnutí. Neustále jen kázati, to nic neprospívá, musíme poznati svůj čas a v dobu příhodnou posilniti ony představy, z kterých vznikají ethické soudy a idey mravní. „Mravokárci by měli nahlednouti, že výčitky nepůsobí prospěšně proti citům, a že jenom žádost může překonati žádost jinou.“ (Helvetius, de l'esprit, Paris 1776, p. 128). Účinek motivů dá se překaziti jenom motivy stejnorodými a protivnými, a v ohledu tom porovnati lze poměry stavů vnitřních s mechanickými vztahy těles hmotných.

Zastancům svobody absolutní bylo by také nesnadno odpověděti na otázku, nazvouli svobodným člověka na mysli chorého. Činy jeho nejsou příčetné a přece mu nikdo neupře, že jest člověkem. On má také vůli, chce to a ono, ale pohyb představ jeho jest nesrovnaný, tlumy a družiny vznikají jenom současností a posloupností představ, utkvění některých poměrů soudem ethickým překáží nedokonalosť příslušných stavů tělesných. Obhajce svobodné vůle musí uznati jen rozumného člověka za svobodného, a my zeptáme se ho ihned, koho že za rozumného považuje? Stopujemeli rozličné stupně lidské vzdělanosti od afrického křováka až k mužům, kteří se proslavili ve vědách, vidíme, že se lidé samostatností při svém jednání velice různí, a přece nazvali bychom všecky stejně rozumnými. Rozumností nemyslíme zde učenosť, nýbrž normální schopnosť k myšlení. Všichni rozumní nejsou stejně svobodnými, nýbrž vzděláním mravným se svoboda jejich zdokonaluje. Ale pak to není svoboda absolutní, indifferentismus, ta není zdokonalování a vůbec stupňování schopna. Menší neodvislosť jest již odvislostí a žádnou absolutní svobodou. Stupňování samostatnosti pozorujeme v životě každodenně, pozorujeme je i v dějinách. Stupňování samostatnosti člověka se však protiví víře ve svobodnou vůli, a proto není absolutní svobody.

Na druhé straně však lze stupňování samostatnosti vysvětliti docela přirozeně vývojem charakteru; čím pevnějšími a obsáhlejšími stávají se osvojovací tlumy, tím menšího vlivu dopřávají představám nově do mysli vstupujícím, až tyto svůj vliv na směr vůle skoro docela ztrácejí. Člověk nezávisí více na nahodilých okolnostech, stal se *volným*. Volnosť v pravém smyslu slova jest ideálem, ve skutečnosti působí na chtění naše i okolnosti, nabývají někdy poměrně veliké moci proti tlumům charakteru. Volným jest dle písma sv. jenom bůh čili jest „nejvýše svoboden.“ Tato nejvyšší svoboda jest pravou protivou svobody absolutní, dle níž bytosti svobodné lze rozhodnouti mezi dvěma činy protivnými a stejně možnými. Ve smyslu tom nebyl by bůh absolutně svoboden, nebo jemu jest nemožno rozhodnouti se pro něco zlého. Se svobodou absolutní se zákonnosť nesrovnává, člověk jednající nemohl v daném případě jednati jinak, než jednal. Chtění následuje s mathematickou jistotou z daných praemiss, „a to s nutností jakousi přirozenou, ne menší než jakou kámen k zemi padá“ (Hobbes, De cive c. 1).

Důvody až dosud uvedené svědčí vesmés pro determinismus vůle. Zbývá ještě Kantův postulát mravnosti. Pojem povinnosti a mravního závazku by dle náhledu Kantova nemohl vzniknouti ani obstáti bez absolutní svobody vůle. Tu by nám zůstal ještě spor, a to velice vážný. Můželi býti sporu mezi pravdou a mravností? Pokusíme se tedy od-

straniti i tento spor a vysvětliti jeho vznik, abychom ubájili stanovisko jednou již zaujaté.

Determinismus činí na příčinách závislými všecky činy naše, konání dobra i zla. Síla představ a motivů neřídí se vůlí naší, vše vyplývá nutně a vyvinuje se dle nezměnitelných zákonů psychologických, dle zákonů kausálných. Jak se to srovnává s příčetností člověka? Vidímeli člověka zámožného udělovati almužnu a podporovati chudé dělníky příhodným zaměstnáním, schvalujeme jeho jednání, řekneme, že koná dobré skutky. Podporujeli jeden chudák druhého, soudruha v bídě, obětujeli někdo svůj život a blaho za jiného, obdivujeme se jeho cnosti, nazývajíce ji hrdinstvím. Jsou tedy rozličné stupně dobra, kterými se člověk stává předmětem našeho souhlasu a chvály. Determinismus učí, že všecky ty dobré skutky následují stejně nutně z daných motivů; pozbývají tím snad dobré skutky svojí hodnoty? Nikoli, všecky dobré ty skutky následují nutně, avšak nutně jenom z ethických motivů, a dle motivů právě řídíme se při odhadování činů. Zde budí v nás zálibu podmínka činů těch, mravný charakter — ten budí v nás zálibu nepodmíněnou, chválíme jej a neptáme se, čím stal se tak dobrým. Charakter mravný podoben jest stromu dobré ovoce nesoucímu, rádi jej vidíme v zahradě; ač on vlastně nemůže jiné ovoce nésti než dobré, přece mu tu dobrotu přičítáme a výše nad ostatní jej ceníme. Ve chtění a žádostech člověka vládne zákonnost, každý stav nitra jest nutným následkem daných motivů. Jestli mezi motivy rozhodují o směru vůle ethické idey, utkvělé a dokonale osvojené to ethické soudy, nazýváme vůli člověka mravnou. Při tom nezapomínáme na rozdíl sil mechanických a motivů psychologických, které jen kvantitativními poměry se shodují. Motivy ethické nejsou mimo nás, nejsou něco, co bychom pozorovali objektivně jako nečinní diváci. Motivy ty, idey, jsou podstatnou částí našeho nitra, určování a působení jejich jest působení naše, a my tedy právem činy své sobě přičítáme. Odhadování jest zde neodvislé na tom, jak ty idey utkvěly, jak se charakter člověka stal dobrým. K utvrzení ideí těch vedeni jsme byli vychováním, zkušeností života, příkladem a vůbec všemi věcmi, které poměry ethické na mysl uvádějí. Jsmeli přivedeni ku poměrům takovým, jest souhlas náš vždy zabezpečen, a jím se idey v nitru upevní. A když i víme že člověk vychováním se stal dobrým, připisujeme mu přece činy jeho, kterých by nyní nekonal, kdy by byl vyrostl bez moudrého vedení. Čin dobrý má v zápětí zálibu, skutek nešlechetný vždycky hanu bez ohledu, nepodmíněnou. Vím dobře, že jest povaha věcí taková, že nemohl jednati dobře, ale přece zavrhuji skutek jeho, a povaha jeho budí ve mně cit nelibý.

Zavrhujeme skutky zlé, zavrhujeme charakter nemravný, ale majíce na mysli nutnosť zákonnosti, omlouváme člověka, který zlo koná. Determinismus chyby zavrhuje ale zároveň vysvětluje a tím zločince omlouvá, to jest právě krásné a povznešené jeho stanovisko. Výši stanoviska toho i pravý humanismus označuje okřídlené slovo paní Staëlové: „Kdo všecko pochopí, ten všecko odpustí.“ Stanovisko toto jest ideálem, jenom bytosť úplně dokonalá odpouští svým nepřátelům. Odpouštěti nepřátelům, upřímně jich litovati, je omlouvati, to jest jedna z nej-

vznešenějších ideí křesťanství. A determinismus vede k dobrotivosti této vykládaje příčiny, které vedly zločince ke spáchání zločinu. „Odpusť jim, neb nevědí co činí.“ Člověk, který dospěje k tomuto stupni blahovůle, není schopen záští, nenávisti a hněvu, stává se povahou svojí povzneseným nade všecky sváry i třenice života všedního, nad svízele a trampoty strastiplného boje o život.

Determinista souhlasí se zastancem svobody absolutní při zavrhování zlého činu, v přičítání jeho se oba různí. Tento nikoho neomlouvá, onen dělá v přičítání rozdíly. Komu se mravného vzdělání nedostalo, tomu se chyby cele přičísti nedají.

Při vší zákonnosti v pochodech vnitřních, při vznikání i působení charakteru máme na zřeteli, že to jest osobnosť naše, která chce a koná. Všecky ty rozhodující představy a idey jsou jenom projevem osobnosti naší, my jich neoddělujeme od osoby. Projevy vůle jeví se naše osobnosť, ony jsou jejím životem a musíme jí je tedy připisovati. Bez nich neměli bychom pro osobnosť žádného znaku, zůstal by nám prázdný pojem. Osobnosť není mimo zákonnosť dějů vnitřních, nýbrž zákonnosť jest principem, kterým se náš vnitřní život spravuje. Determinismus tento, který Herbart k vůli rozeznání od fatalismu determinismem vyšším nazývá, neodporuje příčetnosti, ba spravedlivé přičítání teprve ze zákonnosti a determinismu vyplývá. Prozírámeli zákonnosť v projevech vůle, můžeme milovati i nepřítele, a jenom tehdy. Také Spinoza povznesl se na tuto výši velikostí mravní. Pronásledován od svých zelotických spoluvěrců, osočován, podezříván ba i zákeřnicky napaden, nepozbývá prostého klidu duševního a píše: „Já jinak nemohu a vy také jinak nemůžete; to jest příčinou, že vám nezlořečím.“ Kdy by byli samí takoví skuteční deterministé na světě a kdy by všichni takto smýšleli, nastal by nám zlatý věk; zmizela by nenávisť i národní zášť, zmizely by sváry politické i třenice sociální — nastala by doba míru, lásky a všeobecné snášelivosti.

A ještě jedna námitka: Snad determinista věda, že čin jeho nutně vzniknul, nemůže činu svého litovati, nevznikne v něm úmysl k polepšení? Snad jest zde kategorický imperativ s absolutní svobodou „ty máš, tedy můžeš“ jediným podnětem ku zdokonalování člověka? Tuto poslední námitku vyvrátíme nejsnadněji. Determinista uznává nutnosť činu, který jest nutným následkem daných příčin — ale rozhodující příčinou jest charakter člověka. Vznikneli nelibosť nad činem, převádí se na motiv činu, na povahu člověka. Nemohl jsem jinak, protože charakter můj jest hoden hany a opovržení každého člověka. Nelibosť nad činem svědčí o špatnosti zásad mých, vyslovuji zde hanu sám nad sebou, nad svou osobností, čímž stud a pravá lítosť vzniká. Ethický soud, jednou vykonán, stává se silou, která opětováním jeho roste a družiny osvojených představ uvádí v pohyb. Všecky činy, které ethickému soudu odporují, mají v zápětí nelibosť a nespokojenosť. Nelibosť nad vlastní osobností a lítosť vzniká v každém stavu normálním, když ve stavech vnitřních panuje přirozený pohyb nebo klid. Pohyby prudké a bouřlivé, chtíče, vášně a náruživosti zadržují tvoření soudu mravného, a proto člověk vášnivý nejvíce jest schopen poklesků proti svému charakteru. Čím pravidelnější jsou řady stavů vnitřních, tím více síla ethických ideí

vzrůstá, a sice vzrůstá opakováním nelibosti při každém poklesku. Tak se síla ideí zmnožuje a přibližuje k svému ideálu, charakteru, v němž jen ethické idey rozhodují a jenž není skutku jim odporujícího schopen. Člověk charakteru takového koná pak dobré skutky tak nutně, jako padá nutně kámen podpory zbavený.

Lítost neb hana ethické soudy provázející, kterou svědomím nazýváme, vzbuzuje v člověku snahu po zdokonalení povahy, a determinismus proto nevede ke lhostejnosti. Kdy by i někdo to přesvědčení měl, že jest charakter a osud člověka nezměnitelný, které přesvědčení však z determinismu neplyne, přece se sám k sobě lhostejným státi nemůže. I to jest pouhou frásí, že Turek fatalista proto skládá ruce v klín: před dvěma sty roky tatáž víra činila janičarské pluky postrachem celé Evropy. Svědomí jest výslední stav duševní, který nezávisí na bludech spekulativních; ať názor světa jakkoli se mění, zůstává svědomí silou stálou, která vždy působí, nikdy se utlumiti nedá a parabolu lidského chtění vždy obrací k jednomu směru, jako obrací gravitace kámen, jakýmkoli směrem vržený, vždycky ke středu země. Všecky spekulativní bludy na světě, minulé i budoucí, eudaimonismus i fatalismus nemohou nikdy potlačiti sílu mravního soudu.

Jeli vůbec licha myšlenka, že některý spekulativní názor škodlivě nebo prospěšně působí na jistotu mravního soudu, je licha i domněnka ta o determinismu. A vezmemeli věc pouze theoreticky, jest lítosť a snaha polepšiti se přímým výsledkem determinismu. On převádí čin na povahu a přičítá charakteru, člověk musí uznati povahu svou za špatnou a snažiti se zdokonaliti ji. Absolutní svoboda vedla by člověka k lítosti nečinné: mohl jsem dobře jednati, měl jsem, ale již jest pozdě, dobrý úmysl jen pro budoucnosť zůstává. Dle názoru deterministického působí snaha ihned, lítostí stává se již charakter lepším. Mravní idey jsou tak jisty, že nepotřebují důkazu, a stojí tak pevně, že nepotřebují podpory. Náboženský kultus je nepodpírá ani jim neodpírá, ale sdružuje s nimi ideály lidstva, a v tom jest jeho pravá moc a síla.

Není svobodné neodvislé vůle, jest jenom neodvislosť charakteru mravného na okolnostech vnějších, jest volnosť. A i té není vlastně na světě, člověk teprve má dospěti a dospívá jeden více druhý méně k té výši mravní, na které mu není více možno učiniti něco zlého, něco proti mravnímu přesvědčení. Tato volnosť člověka, kterou chváliti musíme vždy a všude, není skoro nikdy jedinou jeho zásluhou. Rodina a škola, ve kterých byl vychován, soudruzi, přátelé, štěstí i zkoušky životní, to všecko jsou motivy, jichž účinem jest jeho povaha mravná. A to všecko neubírá ceny šlechetným skutkům jeho, jsou to projevy povahy, která se nám líbí a líbiti musí bez podmínky. Také to neubírá ošklivosti skutku zlému, haníme jej vždy, haníme špatný charakter, který jest jeho příčinou — ale omlouváme osobu, jelikož se špatná povaha jeví jako následek motivů, vzniku volnosti nepříznivých.

Pro pedagoga absolutní svoboda nemá ceny, a kdy by byl člověk skutečně svoboden a vůle jeho na motivech nezávislou, nebylo by pedagogiky vůbec. Úlohou vychovatelovou jest vypěstovati charaktery a určiti trvalý směr jejich vůle dle ideí mravných. Kdy by chtění člověka nezáviselo na motivech, nemohl by na né nikdo působiti. Člověk by byl

indifferentním a zůstávalo by mu vždycky stejně možno, vykonati skutek dobrý nebo zlý. Žádným vychováním ani žádnou vzdělaností by člověk nedospěl na výši mravné povahy. Závisíli však chtění každé na motivech, dá se směr vůle říditi, když znajíce zákonnosť stavů duševních, účinlivé motivy v mladé mysli vzbuzujeme. A to jsou ethické soudy, které v duši uměle vzbuzujeme. Jednoduchá ta věc v theorii jest ve skutečnosti nesnadna. Musíme znáti příznivý okamžik, ve kterém soudy nejvíce utkví. Odíváme dané příklady rouchem zajímavým, šetříme rozmanitosti ve střídání formy vnější a nerušíme ducha v činnosti osvojovací zbytečným odůvodňováním soudu mravného. Příklady ze života, bájky, písně a jindy zase vzletná chvalořeč se musí pěkně střídati, aby byl duch stále zaměstnán a stále udržován v pružnosti. Rozkazem, trestem a odměnou udržujeme pořádek a nutnou kázeň, ale charaktery se těmito vnějšími prostředky vytvořiti nedají. Žák musí mravné soudy tvořiti samostatně, musí procítiti sám radosť nad dobrem i opovržení a nelibosť, která provází skutek zlý.

Jeli však duch mladý ponechán vlivu lidí zvrhlých, kteří buď z nerozumu, buď ze zlé vůle utlumují vznik idei mravných podporováním chtíčů a špatným příkladem, stane se z člověka zlosyn. Zloba vzniká toutéž zákonností jako cnosť a vznešený charakter; proto není nikdo sám sebou tím, čím jest. Faktum to nedá se vyvrátiti, determinismus následuje z něho docela nutně, a jenom zaměňování s fatalismem, s determinismem vnějším bylo příčinou, že cítili před ním hrůzu. Deterministy byli: Mahomed, Hume, Spinoza, Luther, Calvin, Locke, Herbart a j. Sv. Augustin, též determinista, píše: „Vůle mé zmocnil se nepřítel a učinil z ní řetěz na mne a spoutal mne. Nebo ze skutečné vůle jest chtíč a ze chtíče stal se návyk; a návyk, jemuž neodporováno, obrátil se v potřebu. Těmito jako bych řekl články spojenými drželo mne krutě otroctví v poutech“ (Vyznání). Kdy by byla vůle indifferentní, absolutní, svobodna, jak by se jí mohl zmocniti nepřítel? Avšak vůle motivy determinovaná podléhá všem vlivům, dokud neučiní mravný charakter člověka volným. Ačkoli nemá sv. Augustin o mechanismu stavů duševních ještě ani tušení, jest toto místo tak případným jeho potvrzením, že by mohlo zajímati v Herbartově psychologii místo velmi pěkného dokladu. Mechanismus pochodů vnitřních je v pohybu nepřetržitém, a člověk opravdově nemůže nikdy říci slovo, které pronesl v síni shromáždění zákonodárného Sieyès: „Jsme dnes titíž, jako včera. Počněme rokovati.“

Nové vjemy působí stále na charakter a na vůli, kterou tento se jeví, třeba že vliv jejich jest nepatrnější než vliv padající kapky na žulový kámen, třeba že jest nepatrnější než vliv otření šatu muselinového, kterým tančící bohyně indická zavadí každých tisíc let jednou o kamennou krychli 9 stop vysokou, vliv ten vždy působí dle zákona příčinnosti. Za dobu jedné antakalpi zbude z krychle jenom zrno písečné, a stálý motiv za dobu poměrně dosti krátkou změní směr vůle v protivný.

A jest ještě jedna věda mimo pedagogiku, jejíž výsledky jenom determinismem vysvětliti lze, věda nejmodernější, suchopárná v pochodech a překvapující svými resultáty — jest to statistika. Počet osob, které vykonají nějaký čin za určitou dobu k. p. v jednom roce,

jest k počtu osob, které čin ten vykonati mohly, v poměru stálém. Poměr ten se až na úchylky nepatrné nemění po celé řady roků. Stálosť číslic moderní statistiky jest větší, nežli číslic udávajících úmrtnosť, a tyto jsou ještě tak jistými, že pojišťovací společnosti své výpočty na stálosti jejich zakládají. Morální statistika udává poměrné číslice nejen pro celek, nýbrž i pro jednotlivé třídy obyvatelstva.

Číslice ty mění se velmi povolnu a stejnoměrně se stávajícími poměry životními. Pravidelnosť a stálosť poměrů těch jest jenom následkem stálosti institucí společenských. Sociální převraty, náhlé reformy, epochální výzkumy technické mění životní poměry a proto mění i číslici všeobecné mravnosti. Veliké převraty mění čísla statistická. Z toho soudíme, že životní poměry působí mocně na lidskou vůli. Každý člověk jest dítkem doby své, jest závislým na společnosti a na ideách, které lidstvo v době jeho zaměstnávají. Kdy by Štítný, Hus, Žižka a jiní v našem věku žili, docela jiné věci by hýbaly duchem jejich. Nikdo nemůže své nitro uzavříti vlivu času svého, každá mysl přijímá celou řadu běžných zásad a myšlenek. Myšlenky závisí vždycky na vůkolí člověka, byť mu toto i nepodávalo více než látku.

Poměrné číslo statistické jest stálým účinkem poměrů životních. Statistika roztřiďuje zločiny dle stavů, vyznání, vzdělání i poměrů osobních a přispívá tím ku poznávání motivů. Výsledky její jsou překvapující. Adolf Wagner se tomu diví, že ačkoli jednotlivci jeví se ve statistice jenom jako členové velikého mechanismu světového, přece se volně a neomezeně pohybovati můžeme. (Statistisch anthrop. Untersuchungen Hamburg 1864. str. 44.)

Determinismem se výsledky statistické vysvětlují docela přirozeně. Dokud setrvá společnosť i školství na určitém stupni vývoje, děje se vychovávání charakterů stejnoměrně. Předpokládámeli, že nemění se také počet hlav fysiologicky schopných při stejném spůsobu života ve společnosti, zůstane poměr charakterů mravných i pokleslých veličinou stálou. Zůstávají tedy stejné příčiny a nemění se proto účiny. Ku příčinám všeobecným přistupují u jednotlivců motivy zvláštní, mravnosti příznivé i nepříznivé, ty se vyrovnají tím spíše, čím větší počet osob se zahrne při statistickém počítání. Stav všeobecné mravnosti se vlastně mění stále, zdokonaluje se, a změna jest velmi zdlouhavá, patrnou stává se jen při porovnání dob vzdálenějších a při náhlých převratech. Čím větší počet lidí blížiti se bude ideálnímu stavu volnosti, tím jasněji se bude ukazovati pravidelnosť ve statistice. Žádná dobrá snaha, žádná šlechetná myšlenka nehyne naprosto. Názor a pojem dokonalosti se stále tříbí, a jeden věk z druhého vyvinuje se přesně dle zákona kausálného. „Všecky věky jsou spojeny řetězem příčin a účinů, které spojují stav světa přítomného se všemi předcházejícími“ (Turgot).

Pospolitosť života ve velikých městech, v továrnách, ve vojsku, ve školách i družstvech je příčinou dlouhých řad stejně vychovaných charakterů. V nové době pospolitosť ta velice pokročila, a tím vynikla v zemích lidnatých také pravidelnosť statistických dat. Žijeli více lidí pohromadě, vzděláním i spůsobem života sblížených, vyměňují si náhledy, a souhlasem většiny vznikají společné zásady. Při konkurrenci zásad v životě nerozhoduje ovšem nepředpojaté přemýšlení, nýbrž spůsob,

jakým se zásady ty zastávají a hájí. Obratný řečník a příjemný společník snadněji prorazí svými náhledy a snadno utvoří stranu, nejsouli zásady jeho hlavnímu rázu společnosti protivné. Každý z přívrženců jeho jest si vědom, že jedná a volí volně, a přece budou voliti všichni stejně tak, jako jejich vůdce. Z toho vysvítá, jak důležito jest, aby byly mravně vychovány hlavy vynikající. Ty dávají ráz celému okolí svému a opanují veřejné mínění spolku tak mocně, že zásady jich se stávají rozhodujícím motivem při všech projevech i činech jednotlivců. Nastanouli převraty, rozptýlí se dosavadní skupiny a tvoří se nové třídy společenstva, což přivádí i patrnou změnu celkové hodnoty mravní.

Čím více jest mravný cit vyvinut, čím hlouběji zapustila pravá vzdělanosť kořeny své v národě, tím méně jest tento přístupen měnivým vlivům zevnějším. Volnosť jest známkou jistého pokroku a stálého obratu k lepšímu. Tuto volnosť, kterou Drobisch osobní svobodou nazývá, pokládati lze za pojem, který přesně pojat, záhadu zákonnosti a svobodné vůle řeší a vysvětluje. Český význam ten byl zaveden u nás dr. J. Durdíkem a jest volen šťastně, neboť jest vyloučeno zaměňování jeho s absolutní svobodou i smyslem, ve kterém se ho užívá v životě obecném.

Volnosť vede k vznešenému názoru povinnosti, k snášelivosti při odhadování skutků cizích, vysvětluje počty statistické i všeobecný pokrok k lepšímu, který se absolutní svobodou vysvětliti nedá. Determinismus nám ukazuje cestu, kterou k volnosti dospěti můžeme, a učí nás, jak působiti máme na vývoj charakteru. Musíme utvrzovati ethické idey, přesvědčení člověka; předsudky lze vykořeniti jenom vysvětlením a lepším přesvědčením.

Předsudky opustí člověk buď dobrovolně, anebo jich neopustí; jenom motivy silnější a stejnorodé mají vliv na směr naší vůle. Kategorický imperativ ukázal se býti nedostatečným kriteriem dobra. „Ne proto zlo jest zlem, že je zákon zapovídá, nýbrž proto je zákon zapovídá, že je zlem“ (Tomáš Aqu.). Ethický soud nahražuje nyní imperativ a staví dobro před oči jako zvláštní druh krásna, krásna na lidské vůli. Vyšedše od nepopíratelnosti soudu ethického a zákonnosti života vnitřního, nakreslili jsme vznikání mravné povahy a dospěli k pojmu volnosti. Determinismus vůle jest zvláštním případem všeobecného zákona příčinnosti.

Ethické soudy hlouběji vysvětlovati nelze. Člověk, který celý svůj život kámen na silnici tluče, Napoleon, Newton i Shakespeare tvoří v jednoduchých případech stejné soudy ethické. V případech složitých však jest rozmanitosť veliká, charaktery objevují se na obzoru jako létací hvězdy, z nichž jedna svítí jasněji, jiná temněji a všecky zase shůry v tmu se ztrácejí. Dříve či později opustíme všichni tento svět, říši zjevů. Ani moc a sláva, ani statky pozemské nezadrží nutnosť zákonů přírodních. Zemřeli knížata a králové a umírají nejpřednější synové svému národu. Co však s nimi neumírá, co je přetrvá, co nevymizí z nezvratných řad účinů a příčin, to jest hřivna, kterou každý přispěl k blahu svého národa, k zlepšení mravnosti i vědění veškerenstva. Každé slovo, které jsme promluvili, každý řádek, který jsme napsali, každá myšlenka šlechetná, kterou jsme v srdci bratra zanítili, působí a působiti bude k životu lepšímu a rozvoji stálému.

Maryla.

Starodávná selanka

od

Al. Jiráska.

(Pokračování.)

vatební průvod vešel do komnaty panicovy.

Uršila, pořád ještě jako u vidění, vrátila se do kuchyně. Jak na připravené mísy a krmě pohledla, duch se jí navrátil. Chutě a na chvat jala se vše k večeři chystati a rovnati, promlouvajíc při tom na Celbu, jenž sem přišel na výpomoc.

„Svatby! A s tou! Pán bůh nedej! Nevím, nevím! Jako ukradená, bez staré svatbí, bez družice. A jaké hody! Koláčů není. Svatební hody bez koláčů! Kdy by se byl jen slovem zmínil! Veseličtí přijdou domů, a řeknou, že na svatbách byli a koláčů neviděli! Kdy by se jen dnes ráno byl zmínil! Zadělala bych. Vidíš, Jenčare, že jsem se nemýlila. Podej ten okřín — ne ten, ten velký, dřevěný. Však tě panic do staré doubravy nadarmo nechodil! A my pořád, že bude bitva —“

„Však ona bude,“ odvětil Celba zkrátka a klidně, chléb na talíř rovnaje.

„Nedej pán bůh! Tak to již poneseme — ale že panic nic neřekl. Kaše z mandlův také není — ještě počkej — podej mi tam hrneček s řeckým vínem.“ [1])

Pak konečně vypravila se s mísou nahoru k pánům, kamž také Celba Jenčar častěji přišel, nose víno. Naléval pánům a dole sobě i Uršile, konaje tak svědomitě veselou pobídku blaženého ženicha, aby si také přáli.

Přál si a Uršile také, dolévaje jí ustavičně pohár skla zelenavého, a liboval si, jak páni jsou veseli, zvláště však jak je nevěsta líbezna, jak jí to vedle panice sluší.

„Víš, ta pekelnice,“ dodal a již se jal podezřele chechtati — „však víš, Uršilo, ta pekelnice v červených botách a na bílém koni. No, nedurdi se, bude to hodná paní. A hezká — takovou neměl ani Karabardyabaše — a jenčaři, to víš, ti si vybírají; zvláště taková psina machometanská, když je hejtmanem nad jenčary!“

Pak opět, posilniv se, šel nahoru a vrátil se s pány, s oběma Veselickými i s panicem. Bylo po svatební večeři; hosté svědci, ač je ženich zdržoval, měli se k odchodu.

Nahoře v komnatě zůstala Maryla samojediná. Stála u pokrytého stolu, s něhož mísy a talíře již snešeny a na němž se ještě jen koflíky blýštěly v záři několika voskovic. Kroky odcházejících vladyk nebylo již slyšeti. V komnatě ticho. Nevěsta se po ní rozhledla. Vzrušenou myslí kmitl se jí onen večer, kdy na Větříku na Šonov zabloudivši, po prvé se tu s Janem viděla. Ptala se ho tenkráte, kde má paní.

[1]) Hrozinky.

Vzpomněla také, že ráda slyšela, proč, nevědouc, an jí odvětil, že ještě koně na námluvy nesedlal —

A nyní tu sama. Jeho ženou! Na vždycky tu zůstane. Bylo jí jako ve snu. Tajná cesta do kostela, tiché oddavky za večera — všecko jako u vidění. Volno, blaze jí bylo. Než nyní v ten okamžik, kdy osaměla, připadla jí na mysl Domkovská tvrz jako stín. Co tam asi dělají? — Strýc Zbyněk —

Na dvorci ozval se koňský dusot. Přistoupila k oknu. V záři světla, jež Celba Jenčar držel, bylo viděti panice na koně vsedající, i proud sněhu tiše padajícího. Vyjíždějí branou, Jan až k ní je vyprovází — Maryla ustoupila od okna. Ticho zas — odjeli — Je sama, s Janem sama — na jeho tvrzi! Divně ji dojalo to pomyšlení. Už se vrací, slyšeti jeho kroky. Cítila, jak se zachvěla, jak se jí srdce prudce ozvalo. Lehounký mrazík rozechvěl jí tělo. Již je tu — dvéře se otevřely. Temný růměnec zbarvil jí líčko, a jak ji k sobě horoucně přivinul, sklonila v líbezném studu hlavu na jeho prsa. —

Byl pozdní, zimní večer. Všecken kraj klidně dřímal pod tmavým nebem, a sníh tiše padal. —

V tu chvíli bylo na Domkovské tvrzi hlučno. Sháněliť se po Maryle. Nejprve vladyka Zbyněk, jenž se byl z večera vrátil od pana Straky ze Studnic, se po ní ptal. Panna Eufemie, pořád ještě nesmířená, odvětila, že děvče bylo celé odpůldne ve své komoře, a že tam jisté dosud mešká. Pan Zbyněk, jenž cítil, že se Maryle stala křivda, a jenž těžko nesl, že se jich tak stranila, chtěl už ty vzdory a sváry rázem ukončiti a proto sám rozhodně vkročil do Maryliny komnatky. Byla prázdna.

Nyní nastal shon. Nejvíce se sám pan Zbyněk zarazil, poněvadž svou „dcerku“, jak Maryle často říkával, znal velmi dobře. Strýc Ondřej, jenž celé skoro odpůldne u knihy vyseděl, staral se o zmizelou neméně horlivě. Měltě Marylu rád a bylo mu nemilo, že s nimi dnes odpůldne neseděla. Staroch už sám chtěl prve pro ni jíti a ji vyzvati, ale bratrovna se nad tím rozhorlila a nedala mu. Proto zůstal a četl jen po tichu. Nyní panenka ta tam jako ptáček z klece uletěvší.

Panna Eufemie se jen usmívala té starostlivosti mužských, zvláště bratrově a nestajila také toho před strýcem. Ten však nedbaje její řeči, vyšel ven za Zbyňkem, jenž na dvorci všecky ze tvrze vyslýchal. Nikdo však o Maryle nevěděl.

„Větřík je tu!“ volal Zbyněk zdola na strýce, a vyšel ze tvrze. Pan Ondřej vrátil se do světnice a pověděl co slyšel.

„To je strachu!“ zvolala Eufemie. „Však do Polsky neodjela — a kdy by — Bylo by to neštěstí! Ostatně když Zbyňkovi na ní tak záleží, pověděla bych mu —“

„Nuže, proč nemluvíš!“

„Ať jde do háje — v staré doubravě by ji zajisté našel!“

„V ten čas a v tu chvíli!“ zvolal pan Ondřej kroutě šedivou hlavou.

Bratrovec však také na háj vzpomněl a pustil se tam přímo sám. Pode stromy bylo již tma a ticho. Vrátil se s nepořízenou.

„Sníh padá ustavičně,“ mínil strýc Ondřej — „všecka stopa zachumelena —“

„Ale já vím, kam vede!“ zvolal bratrovec.

„Kam?“ ptal se starý.

„Na Šonov! Při sám — Psia wiara! On ji unesl!“ zkřikl Zbyněk prudkým hlasem. Na čele ulehlo mu mračno hněvu a zpod něho blýskaly jiskřící se zraky.

XII.

Zemanská Iliada.

Stará Uršila vešla do nedělské světnice, nesouc „pánům“ snídaní. Zastala tam panice i ji — jak Marylu v duchu označovala. Nemohlať stará v myšlenkách navyknouti, že by panic byl ženatým a že tu na tvrzi mají již paní. Ano, mají — tam stojí u okna o panice lehko podepřená. Dívají se oknem. Sotvaže si stařeny povšimli i toho, že tu za okamžik si postála, zraky na ně, zvláště na mladou paní upírajíc. „Věru spanilá!“ v duchu si doznala, „jako proutek na výsosť urostlá, a líčko jako v rose květ. Dobře má Jenčar, chvále ji —“

Stařena odešla, po druhé ohlásivši, že je snídaní na stole. Panic přisvědčil, že slyšel, ale v tom už asi zapomněl, neboť drže za ruku mladičkou žínku, opět se k ní klonil záře radostí a blahem, promlouvaje k ní tlumeným hlasem. Zasmáli se, opět šeptali, až pak Maryla, libě zardělá jako rozkvětlé poupě růžové, ukázala ven na doubravu.

Bylo překrásné zimní jitro. Na tmavomodrém, jasném nebi slunce svítilo. Všecken kraj se třpytil jako ve bělostném rouše stříbrohlavovém, nejvíce však stará doubrava, na niž novomanželé ve slastném, vděčném pohnutí zraky své upřeli. Pojednou se však panic více k oknu nachýlil. I Maryla postřehla, proč. Vycházelť z doubravy nějaký muž, chvátaje patrně k nim na tvrz.

„Kdo je to?“ ptala se Maryla.

„Vejda, rychtář. Kde se tu vzal, a cože doubravou?“ divil se mladý vladyka a již pobídl ženušku svou, aby zasedla ke stolu. Sám také tak učinil, za chvilku však za nějakou záminkou na okamžik odešel. Sestoupil dolů do čelední světnice, kdež na něj mladý rychtář už čekal. Celbovi bylo ovšem divno, co ten tu chce. Nevědělť, jak včera panic, jeda na Dobenín k farářovi, ve vsi u rychtáře se zastavil a s ním za chvíli o samotě rozprávěl. Mladý rychtář vracel se nyní z výzvědů, na něž byl z rozkazu páně dnes hned za svítání se odebral.

Když za chvíli z čeledníka odešel, zavolal si tam mladý vladyka Celbu Jenčara, a ten brzy po té vyšed nad obyčej kvapně ven, koně osedlal a sám se dobře ozbrojiv, vyrazil ze tvrze ven, nedbaje ani, že Uršila všecka užaslá na něj volá a se ptá, kamže jede. V tom už panic kvapil opět nahoru a s tváří veselou, žertuje a usmívaje se, zasedl k své Maryle. —

V tu chvíli byla by se panu Tiburciovi Čelechovskému ze Sobíšku a někdy na Děvčíkopách zle vyplatila jeho v právích dospělosť. A to

tak. Hned z rána přikvapil k němu do dvorce schválný posel od panny Eufemie, aby, můželi, přibyl na Domkov. Nemeškaje oblekl rudé nohavice a zelený kožich, a vsednuv na ryzí kobylu, kvapil na tvrz své vyvolené. Cestou potkal rychlého posla odtud, jenž sotvaže koně zaraziv vladykovi jako letmo oznámil, že jede do Studnic pro pana Straku a jeho lid.

„Nač?“ zkřikl užaslý Tiburcí, až se mu křivá ústa až po ucho smekla.

„Bude vojna!“ odvětil posel a již uháněl dále.

Za to, že byl na řeč tak skoupým, utrpěla ryzka. Neboť pan Tiburcí hoře dychtivostí zle ji bodl ostruhou do slabin. Chvatně seskočil, dojev na Domkov, s koně. Věru, všecko vzhůru! Což tu lidí! Toť i všecka čeládka ze dvora, a také všichni chlapi ze vsi. Ti tam pod výstupkem šavli brousí, ti už mají v ruce oštípy a bradatice, ten kuši zkouší a hle, ti tu pod kolnou kmeny osekávají a ostrvu [1]) robí. Jednu již hotovou přiklonili ke zdi. Toť jak by se chystali na šturm!

Jen to chvatem přehledl a již pospíchal nahoru. Zastal pana Zbyňka u stolu, na němž složeny byly různé zbroje a zbraně. Starého vladyky tu nebylo, panna Eufemie pak stála stranou jsouc všecka nějak pohnuta. Včera, když uslyšela, že Maryla zmizela a jistě že na Šonov, zpráva ta ji naplnila škodolibou radostí. Ale nyní se již mrzela i strachovala vidouc, že bratr chce jí mečem dobyti a panice ztrestati. Nic nezmohlo její prošení, nic starého, povážlivého strýce domluva. Marno bratrovci připomínal, že jedná proti zemskému řádu, že ruší mír zemský, a takové zádavy že nyní již nejsou dovoleny ani možny jako před lety.

V panu Zbyňkovi se rozproudila žoldnéřská krev. Za dlouhá léta svého hejtmanění uvykl jen mečem všecko rovnati. Sestru ostře odbyl i strýce, jenž navrhoval nejprve, aby byl vladyka Šonovský tázán a vyzván.

„Nač tázán? Máli Marylu? A řekneli, že ne? A řekneli, že ano, ale že jí nevydá? Nač těch okolků! Snad ještě čekati na komorníka, aby přišel všecko ohledat, aby zprávu dal — a zatím — zatím hanbou shořeti, a zatím, aby žluč pukla — neli, strýče? Už patrno, že tě brk a kniha zkazily!“

Na ta slova prudce pronesená starý vladyka zrudl jako krocan.

„Chlapče,“ zkřikl, „bys nebyl bratrův syn a vztekem slepý, ukázal bych ti, že mé péro dobře píše!“ a odešel do své komory. Bratrovec mrače se neodvětil a obrátil se ke zbroji na stole, v hrdle prudko pokašlávaje. A v tom pan Tiburcius Čelechovský vešel.

„Co se děje? Co se stalo, pane bratře!“ zvolal hned u dveří.

„Trestati budu — toho kloučka Šonovského. Únos, rozumíšli. Unesl —“

„Únos! Ej! Z únosu trojí půhon! Jen bylli křik panny proveden, aby zapsáno bylo vedle řádu a —“

„To je neřádné, co mluvíš!“ obořil se naň mladší Buchovec. „Také z toho babského pokolení — Tu v Čechách za těch několik

[1]) Drvo s příčkami, jakého se užívalo při útoku, Sturmleiter.

let zbaběli všichni!“ A táborský hejtman se zachechtal, až se mu kníry třásly.

Čelechovskému jako by pod nohy trámů naházel, od prahu se ani nehnul. Stál tu pln úžasu křivě křivá ústa a hleděl na Buchovce, jako by se ho chtěl tázati, proč se tak rozkatil anebo nemínili, že je z únosu půhon trojí. Teprve hlas panny Eufemie, trnoucí nad jeho uvítáním a zvoucí jej dále, připamatoval ho. I přistoupil k ní. Ale tam ode stolu znovu zahřímalo:

„Všaktě mu udělám svatby bez ohlášek, až mně zůstane krvavý palášek!“

* * *

Stará Uršila se pak už domyslila, proč Celba tak náhle odjel. Jak by neuhodla, vidouc, co se kolem děje. Ze dvora přihnali se na Šonov všichni pacholci mladí i šediví, kde kdo byl, a hned za nimi několik mladších sedláků ze vsi. Trnouc dívala se na ně stařena, ani klády a kde co sháněli bránu tarasíce, ani ze sklepení zbraň a na podsebití kamení vynášeli, a ruce se jí třásly, když na rozkaz šafářův stavěla největší své hrnce s vodou na oheň. Rozuměla, nač bude, koho má opařiti!

Nešťastná pekelnice! Ano, pekelnice, co jiného, třeba že krásná. K vůli ní všecko — k vůli ní ještě zabijou panice, a vniknouli do tvrze, třeba také na jiných i na ní, staré osobě, se budou schlazovati. Dobře měl Jenčar včera o svatbách, že bude bitva — ne bitva dvou, ale celých houfů. Bez toho jel pro pomoc, a jistě že k mladým Veselickým.

Mladý vladyka Šonovský byl v ten čas všude. Tu hned u brány, tu valem obešel, a již ho bylo zase viděti u těch, co zbraň a kamení chystali. Všude dohlížel, rozkazoval určitě a jistě a při tom klidně, že se zbrojná chasa až divila. Pak opět nahoru chvátal k své mladé, milé paní. Maryla dosud nevěděla o ničem, co se dole děje a chystá. Nesešlať ještě dnes ani na síň a z komnatky její nebylo viděti na dvorec. Hluk ovšem chvílemi až k ní zalehl; než vladyka dovedl už vyložiti, co jest, tak že z počátku ani netušila, jaké se dějí přípravy. To však jí bylo divno, že manžel tak často od ní odchází, že je nějak nad obyčej zaměstnán. A pak to: včera jí musil slíbiti, že dnes, hned z rána, napíše list na Domkov s oznámením, co se stalo, jmenovitě, že mu je řádně oddána a s prosbou její, aby strýc Zbyněk jí odpustil a svého svolení neodepřel.

Mladý Rozvoda začal skutečně z rána psáti, ale listu dokončiti nemohl. A tu, když zase od něho dolů odešel, vyběhla Maryla za ním a s pavláčky v hořejším ponebí zahledla, co se děje. V táboře se narodila, v táboře vyrostla, nejednou hluk válečný přeslechla, nejednu hrůzu krvavého boje viděla. Zvykla vojně, ale jak nyní ty přípravy spatřila, lekla se nad obyčej. Ne toho hluku, ne těch příprav, ale zastrašilo ji pomyšlení, že to k vůli ní, že pro ni poteče krev, jeho — Janova... A na druhé straně strýc Zbyněk! —

Rozhorlila se onehdy na něj, že se jí proti Eufemii nezastal, ale v tu chvíli lekala se o něj, i k vůli němu. Znalať ho, vědělať jaký

jest ve válce — a Jan proti němu! Oba jsou v nebezpečenství! Byla by nejraději dolů sběhla k Janovi, aby všeho nechal, ale v tom on, zahlednuv ji, pospíchal nahoru. Letěla mu vstříc. V komnatce se s ním setkala. Prudce ho objala, prosíc ho, aby se k vůli ní nepouštěl do boje. Na tváři, ve zraku, na chvějícím se hlase bylo znáti, jak je dojata, jaký má o něj strach. I strýce, vladyky Buchovce, vzpomněla.

„On se mne ujal, je mým otcem — a ty ho neznáš, jak je v bitvě hrozný! Ó zapomeň, že ti ublížil — k vůli mně, smiř se s ním, podej se!“

Mladému vladykovi lahodila úzkosť ta, blažilo ho, že Maryla ho tak miluje. Hladil ji, těšil, ale jak o podání se zmínila, schmuřil čelo, a ve tmavých očích se mu zablesklo.

„Dušičko, já zapomněl, co mně v Náchodě řekl — to je dost. To stálo za krev. Abych se mu ještě podal? Nežádej toho — a nelekej se. Že je udatný, věřím; ale my tu také nezapomněli se bíti —“

V tom zdola trouba zahlaholila. Vladyka rychle k oknu skočil.

„Už jdou!“ zvolal. „Buď pokojná, Maruško — za chvilku se vrátím, jen co nařídím —“ a políbiv ji, odkvapil. Zatím, ani mu dole připínali přes lněnou prošívanici přední a zadní kus, šorc a pláty i nákolárek, mladá ženuška jeho chvatně vběhla do druhé jizby, jež měla výstupek. Z výstupku toho o dvou oknech bylo nejvolněji viděti přede tvrz, k doubravě a nejdále do kraje.

Všecka rozčilena upírala zraky své k té tmavé, černé masse, od Domkova sněhem se hrnoucí. K nim ku tvrzi. Bystré její oči dobře rozeznaly houf lidí. Byl značný. Táhli širokým řadem, ne ve přesném pořádku, samí pěší; jen v čele a v boku několik jezdců. A za houfem, nad nímž bylo již rozeznati trčící kopí a oštěpy, jely dva vozy, na nichž jsou jistě naloženy nějaké oblehací stroje.

Poledne již minulo. V odpoledním slunci blýštěly se zbraně těch tam i dole ve tvrzi, kdež jako na mraveništi. Ozbrojený lid sem tam přechází, přebíhá, stavě se tu ke bráně, tam na valy za koly, jimž noční chumelice nasadila vysoké, bělostné čepce. Marylin zrak mladého vladyku hledal. Kmitl se jí nádvořím a zanikl u brány. Pak opět přede tvrz zraky obrátila. Nepřítel se již značně přiblížil a teď skoro na dostřel stanul. Už jednotlivé rozeznává. Tam na hnědáku ve tmavé šubě a ve přilbici na hlavě, totě strýc. Řady objíždí, palcátem mává, ukazuje. Obkličují tvrz. Na pravo v čele odděleného houfce — kdo je ten jezdec? Teď na pokyn Buchovcův obrátil koně a žene se ku strýcovi, až sypký sníh zpod jeho koně kolem se práší blýště se a jiskře ve slunci.

Také ostatní jezdci ke strýci zajíždějí — ach ten na bělouši, totě strýc Ondřej! Také on! A na ryzím koni se k nim přitočil jezdec v zeleném kožiše — Tiburcius Čelechovský!

Zůstaltě na Domkově, ačkoliv ho mladší Buchovec tak podivně uvítal. Zůstal, aby ukázal, že není z babského plemene, především však a zvláště k vůli panně Eufemii, vlastně k vůli sňatku s ní, v němž všecku svou nápravu hledal; a k vůli němu hleděl se rozzuřenému Zbyňkovi zachovati. Proto také ze svého dvorce své tři pacholky obeslal, aby jimi rozmnožil houf nastávajícího svata svého.

Starý Buchovec pak, když ozbrojená chasa ze tvrze vytáhla, dal si také osedlati. Ne tak k vůli tomu, aby bratrovci ukázal, že ho brk a kniha nezkazily, jakož spíše z opatrnosti. Nadálť se, že dobrá rozvaha by při vší té výpravě více mohla prospěti, nežli hněv a palcát bratrovcovy. Sotva že „do pole“ vytrhli, přichvátal za nimi Straka z Nedabilic na Studnicích, někdy ve službách pana Koldy Žampašského, se svým houfem, na nějž Domkovští čekajíce se tak opozdili. Strakovy dlouhé kníry byly již hrubě sivy — ale oči jeho, zvláště nyní, ano se chystalo k šarvátce, hořely jako mladíkovy. Bylť ještě z toho pravého táborského pokolení, jemuž se dlouhý klid nelíbil a jemuž bitka a šarvátka byla ob čas nutnou jako pouštění žilou.

Teď na pokyn starého přítele Buchovce přicválal od svého houfu. Všichni se sjeli kolem Domkovského vladyky: on, Tiburcius Čelechovský i starý pan Ondřej. Kdy by nebylo ve chvíli vážné, jistě by si tento starý student bojovník vzpomněl na svou zalíbenou kroniku Trojanskou. Tu zrovna jako tam. Hle, před nimi tvrz Šonovská jako Troja a v ní krásná Elena Maryla s Paridem Rozvodou mladým. A tu oni: Zbyněk Agamemnon a Menelaos zároveň, třeba že ta Polka jen jeho přijatou dcerou, tu z Nedabilic Straka jako Ajax, on sám jako Nestor, a tu pan Tiburcí — ano — křivohubý Odysseus! Věru že by se byl pan Ondřej zasmál když ne jinému, aspoň tomu Odysseovi. Ale v ten okamžik bylo jiných starostí. Rada válečná byla dosti dlouhá.

Všichni až na Zbyňka v tom se snášeli a konečně také snesli, aby Šonovský Rozvoda byl vyzván. Byliť všichni toho mínění, že byť i dívka jej měla ráda, že ji přece unesl, anebo k únosu hanebnému svedl. Toto mladšího Buchovce nejvíce dráždilo. Vzpomnělli, že mladý Rozvoda má jeho dceru jen tak, a drsný hejtman měl dítě přítelovo jako za svou dceru, vždyť umírajícímu druhu válečnému *slíbil*, že ji tak bude chovati, tu ho vždycky hněv nanovo popadal. Proto také chtěl důkladně a bezodkladně se mstíti.

Nyní konečně povolil domluvám všech, prudce však dodal:

„Vyzvete si ho, kdo chcete — ale pak začnu já —“

Maryla na to vše upřeným zrakem hleděla. Srdce jí bilo hlasitě, oči od radících se vladyk nemohla odvrátiti. A hle! od jich skupiny odděluje se Jan Straka z Nedabilic. Na vranném koni svém blíží se zvolna k hradbám tvrze. Houf nepřátelský stichl, i lidé na tvrzi. Všichni upřeli zraky na obrněného zemana, jenž blízko pod valem koně zaraziv hlasem volal na Šonovského vladyku.

Ten se mu ozval tázaje se, čeho sobě přeje a žádá.

„Zbyněk Buchovec tobě vinu dává, žes unesl dceru jeho a že ji na své tvrzi chováš. Mluv!“

„Nepřím toho, že je dcera jeho u mne na tvrzi.“

„Zbyněk Buchovec,“ volal Straka mocně, „žádá, abys mu dceru vydal — neli, přijdeme sami pro ni, ale pak všecka krev na tvou hlavu. Žádám po prvé, po druhé i po třetí —“

Mocný zemanův hlas dozněl; na okamžik nastalo hluboké ticho. Ale v tom už slyšeti jasnou, jadrnou odpověď vladyky Šonovského.

„Dcery páně Zbyňkovy nevydám a vydati nemohu, poněvadž je mou pravou manželkou. Odpovídám jednou za třikrát.“

„Lžeš, svodníku! Lžeš!“ zkřikl mladší Buchovec rudna ve tváři. „Jeho pravou manželkou!“ opakoval a prudce dodal volaje na Straku: „Nech ho, Jene! Rychle zpět, bratře! A vy, chystejte se!“ zkřikl mocným hlasem po houfu se obrátiv. Nebylo třeba vyzývati. S vozů byly již ostrve i beran složeny a muži již připraveni čekali, jsouce dobré mysli, jak se ukázalo, ani vyzvání hejtmanovo uvítali hlasitým pokřikem, jenž se jako hrom kolem rozléhal.

Straka z Nedabilic nepořídiv ničeho, ostruhou pobídl koně a rychle se vrátil ke svému houfu. Tvář jeho všecka oživla, oči se mu jiskřily samým veselím. V ten okamžik ukládal Tiburcius Čelechovský svému „houfu“ nanovo a zvláště důtklivě, aby, až vniknou do tvrze, přede vším Celby se zmocnili, a zajavše ho aby ho nepouštěli, nýbrž jemu ho do dvorce přivedli.

Opodál, o samotě, meškal starý vladyka Ondřej, drže pevnou rukou úzdu svého bělouše, jenž hlavou bujně pohazoval, řičel a nohou do sněhu hrabal, slyše hlas trouby, dávající znamení k obecnému útoku, i lomoz válečný. Starý vladyka zachmuřen hleděl na všechny ty přípravy. Neměl panice Šonovského v největší lásce od té doby, co začal při o tu neblahou doubravu, ale aby došlo k těm koncům, toho si nepřál. Krev někdy bujará věkem ochladla a nezapuzovala rozvážnějších myšlenek. Kdy by to děvče Šonovského nechtělo, nebylo by možná, aby ji byl tak unesl. Proč by mu ji Zbyněk nedal, jinakli děvče nedá a panic též. Tak už cestou starý vladyka uvažoval. Teď přemítal, co učiniti, aby nestalo se krve prolití.

Už postupují — ze všech stran. Zbyněk v čele největšího houfu přímo ke bráně. Zimní, jasný vzduch chvěl se pokřikem k útoku postupujících.

Starý vladyka pobídl bělouše; již bratrovce svého dojížděl, ale v tom koně zarazil a bratrovec hnědáka svého též. I houf postupující se zastavil, jako by bylo rozkázáno, a pavézníci bezděky, naplněni úžasem, spustili velké své pavézy na zemi do sněhu. Nastalo ticho jako prve, kdy očekávána odpověď Šonovského na Strakovo vyzvání. Zraky všech upřely se na hradbu vedle samé brány, kde na cimbuří zjevila se Maryla, sama, bez Šonovského vladyky.

Ten v tu chvíli ji nadarmo hledal nahoře. Jak totiž byl všecky přípravy dole učinil a odpověděv Strakovi z Nedabilic, tvrz uvnitř ještě jednou obešel, chvátal pak nahoru, aby s vrchního ponebí se rozhledl, blížili se již posila Veselických, pro kterou byl Celbu vyslal. Hlavně však proto chvátal nahoru, aby mladičkou ženušku svou ještě jednou potěšil a jí nařídil, co by pro všechno jí bylo činiti. V komnatce jí nezastal. Proběhl všechny jizby i komory, i po výstupku se ohledl. Maryly nikde. A když dolů sběhl, křičeli naň jeho lidé, kam se mladá paní odvážila. Několika skoky byl přes dvorec, a došed schodků vedoucích na zeď k cimbuří, úžasem pojat stanul bezděky.

Tam stálo dítě táboru v kožíšku svém, volně, bez ochrany a zbraně. Tmavé vlasy jí zpod čapky ve studeném větru povívaly. Líce přibledlo, velké však, krásné oči bez bázně, odvážně hledí v před, ve tvář zástupu drsných, vousatých ozbrojených mužů. Svým zjevem i zrakem je opanovala, zarazila v rychlém postupu. Sklonili zbraň, hledí na ni

s úžasem. Ona však si jich, nikoho nevšímá; zraky její strýce našly. Viděl, jak vztáhla k němu ruce. Prosí, chce mluviti. Pobodl koně, dojel blíže k hradbě, nebezpečenství nedbaje. Ale z obležených žádný nesáhl po zbrani. Byliť také jako očarováni, přimrazeni a s ustrnutím hleděli na mladou paní, pro kterou se chystali do boje. Tu ona sama! Mluví — slyšte!

„Pro bůh tebe, pane strýče, prosím, nechej zbraně a šturmu. Neuneslť mne Rozvoda. Sama jsem šla s ním, o své vůli. A ne na svou hanbu ani na tvou. Pravdu děl, an ohlásil, že jsem jeho ženou. Přísahám skrze boha živého, žeť pravda. Včera hned, jak jsem ze tvrze od vás odešla, šli jsme do kostela na Dobenín. Tam nás plebán oddal. Oba Veseličtí byli svědky. Ptej se jich. Dosvědčí svou ctí a vérou —"

Temný výkřik mladšího Buchovce byl jí odpovědí. V ten okamžik zastavil vedle něho strýc Ondřej svého bělouše, a v tom také Maryla sebou prudce hnula, an vedle ní na cimbuří mladý vladyka, její manžel, z nenadání stanul, tak jak byl k boji připraven v brnění a s mečem v ruce, jako na ochranu své manželky. Trhla sebou prudce spatřivši ho a bezděčným pohybem rukou i prosebným pohledem bránila mu, aby zůstal vedle ní. On však toho nedbaje, chtěl ji za ruku pojati a odvesti.

„Jen jdi s ním! Jdi!" ozvalo se drsně zdola. Zbyněk Buchovec tak volal zmatem nenadálým vystoupením své schovanky, rozhněván, popuzen tím, co právě uslyšel. „Jen jdi!" opakoval a pohrdlivě volal:

„A ty, udatný sousede, odlož zbraň a piš knihy dál — a nech si ji. Já šel pro dceru, která mně byla unesena, a ne pro tu, která mně sama zběhla."

„Strýče!" zkřikla Maryla slovy i tónem jejich dojata — „Odpusť, nemohla jsem, ty bys byl — Strýče!"

Ale jako by toho hlasu pohnutého, z útrob srdce jdoucího neslyšel, ani domluv starého strýce. Prudko zarazil obnažený svůj meč, až pochva zařinčela a koně náhle obrátiv, na zástup zahřměl:

„Zpátky!"

Výkřikem tím uvolnil svému nitru pobouřenému hněvem i lítostí. Ano, lítostí, kteréž si v ten okamžik ani vědom nebyl. Líto mu bylo, že ho nejmilejší dcera jeho mohla tak opustiti. Už ani nepromluvil, ani se neohledl a jel přímo nazpět k Domkovu, jako studem a hněvem poháněn. Sehnal tolik lidu, vyburcoval i přítele Straku, aby je jenom tak sněhem provedl, pro smích tomu Šonovskému žáčkovi, aby přišlo na jevo, že panenka sama chtěla únosu. Ve svém rozrušení ani nespozoroval ani nezahledl, jak Maryla s hradby vztáhla ruce k panu Ondřejovi a jak pohnutě zvolala:

„Pane strýče, odpusť mi a udobři ho!"

Zatím nachýlilo se slunce k časnému západu a záhy zaniklo. Jen krvavý pruh na obzoru po něm zůstal. Fialová zář na lesích pohasla v černé stíny. V tu dobu před tvrzí Šonovskou se valně utišilo. Mladá vladyka zmizela s cimbuří. Manžel ji zavedl nahoru do její útulné komnatky. Prve tak odvážně a statečně postavila se proti postupujícímu nepříteli. Teď nahoře se rozplakavši, ukryla líce své na

prsou manželových. Rozuměl jí. Bylo jí líto, že strýc, kterého si vážila a milovala jako druhého otce svého, odešel s takovou. Ale pláč uvolnil mladé, milující duši. Když pozvedla hlavu, měla krásné oči své plny slzí; než usmála se a pravila:

„Aspoň jste oba bez úrazu —"

Objal ji vroucně a líbaje ji, děl:

„Tys hrdina, tys zvítězila a zvítězíš —"

Hebounký soumrak ukládal se na všecku krajinu. Bylo hluboké ticho a tím hlasněji bylo slyšeti lomoz „Trojské" výpravy domů se vracející: rachot vozů a vrzání sněhu pod koly, hluk zástupu i řinčení zbraně. V čele jel pan Zbyněk zasmušilý, nemluvný a zamračeně naslouchal, an Straka z Nedabilic jedoucí mu po pravici klel, že se to tak zmařilo. Klel tím více, poněvadž byl Šonovský Rozvoda dobře připraven.

„Škoda. Nebylo by bývalo žádnou hračkou, jak jsem myslil. Ten panáček by se bil mužsky. Bázně nedá na sebe pustiti —"

Za to starší Buchovec jeda po levé svého bratrovce se v duchu těšil, že jízda tak dopadla. Souhlasil se Strakou, co děl o Šonovském. Také se takové jeho zmužilosti nenadál. Více však na Marylu myslil, na to odvážné, milé děvče — A prosebná její slova zněla mu celou cestu na mysli a to živě.

Tiburcius Čelechovský mezi vladyky nebyl. Teprve je na ryzce své doháněl, omeškav se v zadu u svého „houfu". Spozorovaliť jeho lidé v tu chvíli, kdy mladší Buchovec tak nenadále byl ve svém outoku zastaven, že se někdo z té strany, stáliť za tvrzí Šonovskou na místě skoro ztraceném, odkudž se mnoho nedalo podniknouti, že se někdo sněhem ku tvrzí plíží. I přiskočili a lapili — Celbu, o němž se domnívali, že je ve tvrzi. Vracel se od Veselických s poselstvím, že přitrhnou jistě na pomoc; vida však, že přichází pozdě, že tvrz už obklíčena, nechal koně ve vsi a plížil se k ohrožené tvrzi, aby pána dobrou novinou posílil. Než, pro neštěstí! Lidé Čelechovského jej zahledli a — zajali. Znali ho a proto beze všech ohledů ruce mu svázali, ač zrovna v ten okamžik dáno znamení na odchod.

Pan Tiburcius uslyšev o lapeném, ovšem ho na svobodu nepropustil, anobrž přímě svým rozkázal, aby zavedli zajatce do jeho dvorce, a pokud možná tajně, aby o tom nikdo ani Celba sám nezvěděl. Tak se i stalo. Celba Jenčar klel česky i rácky, ale zajatcem zůstal přece. Smáli se mu a on tím více soptil, ne protože byl zajatcem, ale že byl toho křivohubého zemana zajatcem. Tím se pan Tiburcius omeškal. Za to nyní tím veseleji ostatních vladyk dojížděl, raduje se, že té Polačky nevybojovali, a že si odvádí znamenitého ve při o doubravu svědka, zrovna nyní před samými suchými dněmi, kdy docházel termin a pře měla býti rozhodnuta.

Tak skončila se ta Trojská výprava před tvrzí Šonovskou. Nevezli si Elenu, ale jedinou kořistí byl Celba Jenčar, někdy také zajatec Karabardyabaše, hejtmana nad jenčary. (Dokončení.)

Oráč.

O skálu opřen mladý den,
pták zpívá krásou opojen,
a táhlém na úhoře,
sehnutý oráč oře,
hruď kloní ubohou,
prach země na nohou,
ve hlavě teskný sen.

A dooral a z hloubky vzdech . . .
Zda chléb mu vzklíčí v brázdách těch,
až setby zlaté zboží
ta ruka do rýh vloží?
pro dětí plnou síň
vždy klidí míň a míň
a vázne v starostech.

Jeť život jeho tuh a krut,
a bez vláhy je role prut,
jen skála rozemletá —
zda v štěrku setí metá?
stébelka do pasu,
sem tam jen do klasu
modravý mámel vsut.

A přec dal poli jeho zrak
víc vláhy, nežli jarní mrak,
jenž zemi sváží dolů,
z níž tyje při svém stolu
boháč, blah náplavou —
však jemu nad hlavou
zlý krouží hladu drak.

I čeká v duši rozechvět,
že promění se nějak svět,
v němž jemu také jednou
z niv klasové se zvednou;
teď pouze pro děti,
za ním když přiletí,
vyrůstá bejlí květ.

Na místě klasů ve žní den
má chrpu, koukol, mák a rmen,
z nichž věnce žena robí
na milované hroby.
Bůh v polní květy mění
chléb jeho každodenní:
ach, dává *květy* jen!

Však přec když zvučí ptáků zpěv,
a motýl slétá na větev,
a Vesna rozkoš nese,
ret oráčův se třese:
„Ej, přece nezoufám,
květli jen z práce mám,
buď písní ukryt hněv!“

Adolf Heyduk.

Německé osady v Africe.

Studie

od

prof. dr. J. Řežábka.

(Pokračování.)

Zdali zánovní kolonie císařství německého učiní zadost všem nadějím v ně kladeným čili nic, o tom nelze pronesti platný soud jinak leč na základě zevrubnější znalosti jejich přírodních i společenských poměrů; o těch dlužno tedy především promluviti. Jelikož pak německá državа africká rozpadá se na tři místně od sebe oddělená území, mezi nimiž jeví se v každém ohledu znamenité rozdíly, jest potřebí ohlednouti se po každém zvláště. Tu pak naskytuje se k bližšímu ohledání nejprve země Lüderitzova s kraji k ní přiléhajícími, anať se nejdříve ocítila ve skutečném držení Němců.

Území německé na jihozápadním pobřeží africkém sahá, jak již pověděno, od řeky Oranže, severní to hranice anglické osady Kapské, až k mysu Friu (na 18° j. š.) čili k jižním hranicím državy portugalské, vyjímaje z toho jedině zátoku Velrybí jakožto nepopíratelný majetek Angličanů; jak daleko zabrané území zasahuje dovnitř pevniny, zůstalo zatím nerozhodnuto, jelikož německá vláda chce míti v tom směru i příště zcela volnou ruku, tak že velikosť zabraného území nelze dosud ani přibližně udati.

Pobřežní čára vytčeného území jest jenom nepatrně rozčleněna. Nečetné zátoky jsou vesměs malé i mělké a poskytují lodím málo ochrany proti západním a jihozápadním větrům v oněch končinách právě nejčastějším, jakož i proti stálému příboji mořských vln, který přistání na mnohých místech činí vůbec nemožným. K takovým málo bezpečným zátokám náleží zátoka Ogdenova, zátoka Křížového mysu, Sandwičská, Spencerova a zátoka Prince Walesského. Prospěšně liší se od nich pouze anglická zátoka Velrybí, která jest nejpohodlnější branou do vnitrozemí, a po ní hned Angra Pequena, ležící právě uprostřed mezi 26° a 27° j. š.; však menší lodi přistávají také v zátoce Prince Walesského neb u ostrova Ichaboa aneb konečně v zátoce Sandwičské. Bezpečnosť zátoky Velrybí pochází odtud, že jest na straně jihozápadní

zahrazena dlouhou písečnou střelkou, která i za nejhlubšího odlivu odděluje od širého oceánu nádržku zvící asi 200☐ km., tak že v případě potřeby mohlo by se tam směstnati sebe větší loďstvo. Angra Pequena jest sice mnohem menší, ale proti nebezpečným větrům západním i jihozápadním, jakož i proti silnému příboji mořskému, jenž v této části Atlantického oceánu nikdy neustává, chráněna jest třemi ostrovy: *Tulením* (Seal J.) na severu, *Žraločím* (Shark J.) na jihu a *Tučňáckým* (Penguin J.) uprostřed; ta část zátoky, která leží západně od jmenovaných ostrovů, jest jenom nedostatečně hájena mysem, který obdržel jméno po slovutném portugalském plavci Bartoloměji Diazovi, jenž tu kdysi přistál, hledaje cestu do Východní Indie, a vztýčil na břehu mramorový kříž, chovaný nyní v museu Kapském. Nejbezpečněji mohou lodi zakotviti v úžině mezi ostrovem Tučňáckým a malou výspou vybíhající zrovna proti němu z protější pevniny, avšak tam mohou se odvážiti pouze lodi menšího ponoru, kdežto větším jest se spokojiti méně bezpečným, ale hlubším chobotem *Robertovým*, omývajícím onu výspu na straně jižní.

Jako čára pobřežní, tak jednotvárná jest i půda země Lüderitzovy a krajin k ní přiléhajících. Podle moře táhne se v šířce asi 150 km. pustá nížina, pokrytá sypkým pískem, jenž bývá větry poháněn s místa na místo a tvoří kolem vynikajících předmětů kopcovité závěje. Za tímto písečným pruhem, z něhož tu i tam vstávají menší kuželovité kopce, stoupá půda po několika stupních k východu, až ve výši 1300 až 1800 m. dosáhne západního kraje planiny jihoafrické, jehož výšky přibývá zase od jihu k severu, tak že nejvyšší vrchy sluší hledati na východě od zátoky Velrybí, kde některé skupiny vystupují nad moře přes 2000 m. Kdo vystoupil na poslední stupeň okrajného pohoří, octne se na planině spouštějící se zcela povlovně ve směru východním k jezeru *Ngamijskému*, tak že půda působí spojení jednotlivých krajin celkem jen nepatrné překážky, a železné dráhy mohly by se tam stavěti bez obtíží, kdy by bylo, co po nich voziti.

Vyvinuté řeky podle našich ponětí na celém tom území — jež i v nynějších neurčitých hranicích vyrovná se velikostí málem císařství rakouskému — bychom marně hledali. Na mapách bývají sice vyznačeny znamenité řeky, tekoucí podle sklonitosti půdy dílem na západ k oceánu Atlantickému, dílem na jih k řece Oranži, dílem na východ k jezeru Ngamijskému, ale všechny ty čáry znamenají pouze koryta říční, která jsou skoro po celý rok úplně vyschlá a jen za prudkých lijáků naplňují se na krátko vodou. Takové jsou nejen všechny kratší řeky pobřežní, přicházející od západního úbočí planiny jihoafrické, nýbrž i největší řeka vnitrozemská, jménem *Velká rybí* čili *Oub*, která má prameny v šířce jižního obratníku, a ubírá se tak zvaným *Červeným údolím* na jih k řece Oranži; nejiné povahy jest i největší přítok Oubu z pravé strany: *Goan-gib.* Uvnitř země jest sice více stálých pramenů, avšak potůčky od nich tekoucí zanikají obyčejně již po několika stech krocích. Také skoro všechny prameny poskytují vody s chutí velmi odpornou, ježto obsahují mnoho látek nerostných, tak že na př. ve Warmbadě celé okolí pramene pokryto jest bílou vrstvou ledkovou. Mimo to lze od pobřeží doraziti k nejbližším pramenům teprve po několikadenní

Pobřeží otroči.
Laguna
Dahomey
Godomey
Porto Novo
Curamo

Angra Pequena
Bamboko
Victoria
Bimbia
Řeka Kamerun
Zátoka Biaferská
Měřítko
Řeka Mungo
Malimba

Namové
Obratník kozorožce
Gibeon
Namové
Berseba
Keetmanshoop
Angra
Pequena
Abrahamova
Namové
Richtersfeld
Warmbad
Zátoka
Alexandrova
Řeka Orange
Steinkopf
Ookiep
Pohoří Karas
Mala
Batanga
Batanga
Velké
Batanga

cestě, tak že nečetní Evropané, usazení u Angry Pequeny a zátoky Velrybí, musejí se zásobovati vodou až z města Kapska, s kterým udržují pravidelné spojení prostřednictvím malých parníků.

Jen tehdy, když nad sousedním mořem strhne se bouře, a déšť zasáhne až na pobřeží, mohou si lidé nachytati trochu vody, ale taková příležitosť jest velmi vzácná, a naskytuje se do vzdálenosti 50 km. od moře sotva jednou do roka. Dále od pobřeží ve směru východním srážek sice přibývá, ale skoro všechny připadají na tamější měsíce letní, totiž na leden, únor a březen, kdy teplota dosahuje ve stínu 30—32° R, a do rozředěného ovzduší nad velkou jihoafrickou pouští Kalahari řítí se parami přesycený vzdušný proud od oceánu Atlantického. Tu spouští se za hrozného rachotu hromu a příšerného křížení blesků prudký liják, a vychrlenými spoustami vod naplňují se všechny doliny s takovou rychlostí, že lidé i zvířata stěží unikají jejich zuřivému přívalu; často se stává, že lidé jedouce vyschlým říčním korytem, sotva zachrání holý život a vozy své i potah musejí ponechati na pospas dravým vlnám. Avšak mohutnosť zdánlivých veletoků vezme ihned za své, jakmile přestane je sytiti výdatný liják; vody jejich ubírají se písčitými výmoly volněji a volněji, až konečně vzdavše se nadobro smělé naděje, že by se mohly dostati až k žádoucímu cíli — jedny přímo k moři, druhé k řece Oranži — ztrácejí se v několika dnech úplně v písku, a záhy nezůstane namnoze ani v korytech říčních vypražených palčivými paprsky slunečními nejmenší stopy po nějaké vláze, dokud se nedostaví nový liják, což stává se mnohdy za několik dní, jindy až za několik neděl.

Jako letní měsíce jsou nesnesitelné pro přílišná vedra, tak obtížné jsou i zimní pro kruté mrazy, které v červnu a červenci dosahují nezřídka až —6° R.; sníh nepadá nikdy.

Rostlinstvo oněch končin jest pro nedostatek vláhy chudé a zakrnělé, ač mezi jednotlivými krajinami jsou v tomto ohledu nemalé rozdíly podmíněné nejen větší neb menší hojností vláhy — k severu jí přibývá — nýbrž i úrodností samé půdy. Na písčitém pobřeží skrývají se zakrsalé keře hlavně jen v roklích skalnatých vrchů, vystupujících tu i tam nad okolní krajinu, bídně živořice ze vzdušné vlhkosti, přicházející z nedalekého moře; celý ten pobřežní pruh, pokud jest znám, činí dojem hotové pouště. Poněkud rozmanitější jest rostlinstvo vnitř země. Po letních prškách pokrývají se rozsáhlé planiny veselou zelení rozličných stepních trav, poskytujících dobytku výdatné píce — ovšem jen na krátko. Jinde rostou některé pryščovité a liliovité rostliny, z kterýchžto posledňejších zvláštní zmínky zasluhuje jedlá cibulka zvící lískového ořechu, které domácí obyvatelstvo užívá za potravu. V písčinách, zejmena kolem zátoky Velrybí, roste jistý druh melounů, jmenem *nara*, výtečné to občerstvení pro lidi i zvířata. Lesů sice není, ale menší skupiny stromů nalézají se zhusta; především daří se tu divoký fíkovník a některé druhy akacií, z nichž mnohé vyznamenávají se neobyčejně pevným dřevem a jiné zase nesou lusky, kterými krmí se dobytek. Všude jest hojnosť trnitých keřů, z nichž jest nejznámější *wacht een beetje* (počkej trochu), jak jej rozmarně pokřtili holandští sedláci, ježto svými zahnutými bodlinami zadrží každého, kdo se k němu neopatrně přiblíží.

Podle obyvatelstva dělí se země, o niž právě jde, na dvé: od řeky Oranže až k obratníku kozorožce prostírá se země *velkonamská* (rozdílná od malonamské ležící na levém břehu Oranže pod panstvím anglickým), odtud pak dále k severu rozkládá se země *hererská* čili *damarská.*

Nynější obyvatelé země velkonamské patří vesměs k oné čeledi, která se považuje za nejstarší v jižní Africe, a rozpadá se na dvě hlavní větve, totiž na Křováky (Bosjesmans, Buschmänner) a Hottentotty. Jak se zdá, přišli do země velkonamské nejdříve Křováci, ustupujíce nepochybně před jinými příbuznými kmeny z nynější kolonie Kapské. Křováci byli druhdy mnohem četnější a bydleli pohromadě pod svými kmenovými náčelníky, ale později, když udeřili na ně od jihu kmenové hottentottští, uvolnily se mezi nimi všechny svazky kmenové tou měrou, že dnešního dne netvoří žádných větších celků, nýbrž potulují se dílem v menších tlupách, dílem pojednotlivu nejenom v zemi velkonamské, než i po celé jižní Africe vůbec až k 18° j. š. a k jezeru Ngamijskému. Malá, vychrtlá, hranatá postava, ploský nos, silně vyčnívající čelisti, vyhrnuté rty, hluboko zapadlé, úzké oči, velké, neúhledné uši, špinavě hnědá pleť přecházející od nečistoty téměř do černa, vlasy rozdělené po hlavě v chumáčky jako ve štětce, všechno to činí je velmi nehezkými, ba přímo ohyzdnými, zvláště v stáří, kdy kůže jejich se skládá v četné záhyby. Ženské činí ještě odpornějšími nemírná náchylnosť k tloustnutí v dolejší části trupu, tak že na obyčejnou židli hrubě ani sednouti nemohou. Při tom však mužští i ženské vynikají nápadnou útlostí nohou a rukou, a také duševní schopnosti jejich nejsou tak nepatrné, jak se dříve myslilo; pozoruhodné jest nadání jejich ku kreslení, o němž svědčí četná vyobrazení domácích zvířat nalézající se na skalních stěnách krajin jimi obydlených. Také pro hudbu mají smysl a jsouce národem loveckým vyznamenávají se podivuhodnou mrštností tělesnou, a ovšem také vytrvalostí. Živí se tím, čeho skoupá příroda jim sama poskytne: na pobřeží mořském sbírají příbojem vyvržené ryby; jsouli zralé stepní melouny a cibule, živí se výhradně jimi; avšak umějí také zacházeti s lukem, jímž vypouštějí jedem natírané šípy, i s oštěpem (kiri) opatřeným na jednom konci knoflíkem z tvrdého dřeva. Nahodíli se jim příležitosť, nepohrdnou ani cizím majetkem, pročež ostatní obyvatelstvo krutě je pronásleduje, neuznávajíc jich takřka ani za lidi; tak říkají jim holandští sedláci, kteří jenom sebe považují za pravé lidi, zkrátka stvoření — Schepsels — tak že lze na př. slyšeti: „tu jde jeden Kafr, dva lidé, jeden Englishman a tři Schepsels.“ Nemajíce stálého majetku, neznají ani vlasti, ani domova, ba někteří nemají ani zvláštních příbytků, hledajíce v čas potřeby úkrytu ve skalních slujích aneb i pod spletenými větvemi stromů; většinou ovšem přebývají v chatrčích majících podobu duté polokoule, jejíž kostra zhotovuje se ze dřevěných prutů a pokrývá se rohožemi spletenými ze sítí. Více takovýchto chatrčí sluje *kraalem.* Za šat užívají ovčin, které si připevňují buď na bedrech neb kolem pasu; děti chodí zcela nahé. Jazyk křovácký dělí se na četná nářečí a zvláštností jeho jsou rozmanité zvuky mlaskavé, jichž ostatně užívají také Hottentotti a Kafrové, jen že ne v takové míře.

Křováky zatlačili do nynějších neutěšených poměrů bratrští Hottentotti, kteří se rozpadají zase na více národů, z nichž však v zemi velkonamské bytují pouze dva: *Namové* (Namaqua = namský lid), kteří dali jí jmeno, a později přišlí *Khoi-khojové*, jejichž jmena užívá se nověji také k označení celého kmene hottentottského. Však oni sami dosud nemají vědomí národní pospolitosti, a zejmena Khoi-khojové sedící více uprostřed země, přinesše ze své dřívější vlasti — Kapska — ledajaké drobty civilisace, a zejmena znalosť holandštiny, pohlížejí na Namy s vysoka, nazývajíce je potupně Hottentotty, jako by sami byli něco jiného. Zevnějškem podobají se obojí úplně povrženým Křovákům, leda že jsou o něco větší. Ale jinak nalézají se v poměrech mnohem spořádanějších. Politické jednoty dosud se sice nedodělali, ale také se neroztříštili v takové zlomky jako onino, nýbrž zachovali zřízení kmenové, které za příznivých okolností může časem vésti ku sjednocení všech v jediný národ.

V čele každého kmene stojí *gao-aob* čili pohlavár, odznakem jehož moci jest dlouhá hůl s mosazným knoflíkem na konci. Hodnosť pohlavárská jest dědičná, přecházejíc po smrti otcově na nejstaršího syna, neníli však k tomu spůsobilý, tedy na jeho nejschopnějšího bratra, ač stává se nezřídka, že se v tom případě uchopí otěží vládních některý strýc nespůsobilého následníka, k čemu valně přispívá okolnosť, že přes uznávanou dědičnosť vládní moci nový pohlavár musí se vždy ještě podrobiti volbě. Pohlavár má právo svolávati do zbraně zemskou hotovosť, vypovídati válku, zavírati mír, odsouditi vinníka k smrti a vůbec vede správu svého kmene, avšak ve všech těch ohledech obmezen jest radou „starších“, které vybírá z nejpřednějších rodin dílem on sám, dílem lid. Tito „starší“ vykonávají hlavně moc policejní a soudní, ukládajíce vinníkům pokuty, které obyčejně s nimi i se žalobníky na místě projedí a propijí. Však nenapravitelný dareba bývá z kmene nadobro vypovězen aneb dostane od samých soudců svých čtyřicet ran.

Hlavním zaměstnáním Khoi-khojů (v širším slova smyslu) jest chov dobytka hovězího, skopového a koz, ačkoli v novější době uvedeni byli do země také koně. Volů užívá se nejen do tahu, nýbrž slouží i za soumary a k jízdě. Veškeren dobytek, vyjímaje mladá telata, musí své potravy vyhledávati po celý rok pod širým nebem, což vede obyvatelstvo ke kočovnému životu, jelikož pastviny střídají se celkem obdobně s ročním počasím; proto také lidnatosť velmi zvolna stoupá. Jenom při pramenech se stálou vodou osedla některá časť Khoi-khojů trvale, ač bývalý spůsob života jinak se tím valně nezměnil. Přebývajíť jako prve v boudách, jež se na vlas podobají křováckým, nerozeznávajíce se od nich ani větší čistotou — Hottentotti, chtějíce uniknouti trýznění domácího hmyzu, často zapálí staré chatrče a vystaví si nové. Jako svými příbytky, tak podobají se Křovákům i svým oděvem, ač působením misionářů se v tom staly časem některé změny.

Obzvláštní zálibu nalézají Khoi-khojové v honbě. Zvěře ovšem od těch dob, co všichni zámožnější muži opatřili se střelnou zbraní, valně ubývá, ano některé druhy již úplně zmizely. Tak na př. slon opustil zemi velkonamskou již asi před šedesáti lety, a Khoi-khojové musejí ho vyhledávati až za jezerem Ngamijským, což spojeno jest arci se

značnými obtížemi, neboť takovou výpravu může podniknouti jen větší tlupa lovců a ti vracejí se až po kolika nedělích. Rovněž nosorožci značně prořídli. Za to však v řece Oranži dosud bytují hrochové, a v severovýchodních končinách zdržují se ve větším počtu plaché žirafy, z jejichž kůže vydělávají se nejen výtečné podešvy nýbrž i pevné řemeny pro tažný dobytek; také bůvoli, gnu (pakoni), zebry a rozličné druhy sajek poskytují vítané kořisti. Za nimi následují v patách rozliční dravci, zejmena lvi, levharti, hyeny, vlci a jiní, kterým se Khoi-khoi' rovněž nevyhne. Z ptactva nejhorlivěji loví se pštrosi, zvláště za parních letních měsíců, kdy těžce utíkají; ale také jich kvapně ubývá, tak že bude třeba pomýšleti na jich umělé rozplemeňování.

Jedině honbu považují Khoi-khojové za práci muže hodnou a každé jiné, pokud mohou, se vyhýbají. Zejmena řemesla štítí se neméně, nežli kdysi staří Římané, vyhlašujíce je za přímětek otroctví; při tom však zhotovují dosti dovedně rozmanité předměty potřebné v domácnosti, jako jsou dřevěné lžíce, džky na vodu a na mléko, stolky, stoličky a p., ba mnohý se pokouší s prospěchem i o správku porouchané ručnice, zlámané nápravy od vozu aneb železné obruče. Také medovinu z výrobku divokých včel a kořalku z rozličných bobulí umějí připravovati.

Jinak jsou lid rozhodně lehkokrevný, a „rozmar“ — ač pro tento pojem ve své řeči nemají slova — bývá nejčastěji pravou pružinou jejich jednání. Jsou velicí v žádostech, ochotni ve slibování, blaženi v požívání, ale zároveň vrtkaví a nestálí, tak že na slovo jejich nikdo nesmí důvěřivě spoléhati. Při tom však jsou pohostinští a rádi pomáhají potřebným, žádajíce ovšem téhož pro sebe v čas nouze. Zvláštní hany zasluhuje náklonnosť mužů k pití lihovin, a neobyčejně vyvinutá ješitnosť žen, která vzhledem k jejich málo vábnému zevnějšku zrovna překvapuje.

Ačkoliv v zemi velkonamské již po osmdesát let působí němečtí misionáři — z nichž mnozí byli ovšem vypraveni prostředky anglickými — přece podle přibližných udání nedosahuje počet žijících obrácených ani čtyř tisíc, kdežto ostatek dosud se přidržuje pohanství. Není pochyby, že výdatnějšímu působení v tomto směru vadí hlavně kočovnictví Khoi-khojův. Ostatně nelze také upírati, že němečtí misionáři mnoho přispěli k duchovnímu i hmotnému povznesení obyvatelstva velkonamského, neboť přeložili do jazyka khoi-khojského některé knihy náboženského obsahu, vymyslivše k tomu konci k označení mlaskavých zvuků zvláštní znaménka, naučili je počátkům zahradnictví, připravili mnohé k osedlému životu a konečně byli prvními prostředníky obchodu se zeměmi civilisovanými, o čemž níže více povíme.

K oběma hlavním větvím hottentottským, o nichž jsme právě promluvili, přibyly v posledních třiceti letech některé tlupy tak zvaných *Bastardů*, potomků to holandských sedláků a Hottentottek; zprvu přidružili se tito přistěhovalci ku Khoi-khojům, ale posléze se od nich odtrhli a v novějších dobách volí si vlastní kapitány, toužíce nepokrytě po úplné neodvislosti.

Všeho obyvatelstva země velkonamské, jež velikostí se vyrovná

asi severnímu Německu, počítá se přibližně pouze 25.000 tisíc, což i na krajinu stepnatou jest tuze málo.

Zcela jiný národ bydlí na sever od jižního obratníka. Jestiť haluzí západní čili bundské větve čeledi bantuské, patřící k plemeni černému, a nazývá se *Ovaherero* čili *Herero* nebo také podle hottentottské přezdívky nesprávně *Damara*. Jelikož vlasť Hererů povahou půdy, květenou. zvířenou i podnebím jest pokračováním země velkonamské, podobají se Hererové spůsobem života Khoi-khojům, živíce se hlavně chovem dobytka a honbou. Avšak duševními vlastnostmi znamenitě nad ně vynikají a to obzvláště spořivostí, která se stává lakotou, pokud běží o jejich zamilovaná stáda. „Hererové," vypravuje bývalý tamější misionář Büttner, „jsou národ, který jsa rozdělen na množství rodin bez vlastního svrchovaného pána, nezná tuším nic vyššího, než aby měl kolem sebe co možná mnoho dobytka. Jakkoliv stáda jednotlivých pohlavárů jako jindy tak i nyní čítají tisíce ano desetitisíce kusů dobytka hovězího, ovec pak a koz bez počtu, znají přece málo, co by podle jejich přesvědčení mohlo ještě potěšiti srdce lidské. Jako pravý Němec blouzní o lese, tak oni blouzní o svých volech, a damarský kníže věru nezná většího potěšení než pozorovati, jak se napájí jeho skot. Pro hererskou společnosť není zajímavější látky, nežli opět a opět povídati o příhodách jejich volů, probírati rodokmeny jejich krav. Tužby srdce jejich jsou splněny, rozmnožujeli se stádo. Proto také neporáží se žádná kráva a vůbec žádné tele, ani jehně, ba ani na vola neb skopce nesáhnou leč při mimořádných slavnostních událostech, jako jsou pohřby a p.; jinak spokojuje se Herero tím, že mu stáda poskytují mléka, tím, co vynese mu honba, a tím, co ze stáda samo padne. Neboť samo sebou se rozumí, že nic nenechá přijíti na zmar, a prostému muži v zemi damarské jest to docela vhod, jestliže stáda bohatých lidí nějakou nákazou pomírají. Ještě dnes bohatý pohanský Herero bude se ženou a dětmi, jestliže za suchého počasí mléka se nedostává, raději hlad trpěti a stáhne svůj opasek (kterému proto také říkají ‚podpěrák hladových') po několika dnech vždy. o dírku těsněji, než by některého ze svých milých skopců neb volů zabil pouze z té příčiny, aby se opět jednou dosyta najedl." Počet Hererů páčí se na 80.000 hlav.

Mimo tyto bohaté kočovníky bytuje v zemi damarské podivný černý kmen, tak zvaní *Horští Damarové* čili *Hau-Khoji*, kteří mluví hottentottsky a zdržují se také v zemi velkonamské — jenž stojí na nejnižším stupni společenského vývoje a zaujímá v zemi asi takové postavení jako u nás cikáni. Zdá se, že jsou to zubožení praobyvatelé této země. Ačkoliv počtem nejsou tak nepatrní, nemají žádného společenského zřízení — národ to otroků a poběhlíků, kteří nemají jiné starosti, než aby naplnili žaludek něčím, co vypadá jako potrava, nepohrdajíce v té příčině ani arabskou klovatinou, ani roztlučenými kořeny stromů, ani travním semenem vybraným z mraveniště; největší radosť mají, objevíli se v zemi hejna kobylek, neboť těch se mohou najísti dosyta. Při tom pěstují, zrovna jako u nás cikáni, rozličná tajná umění; znají léčivé byliny a smrtící jedy, zaklínají hady a umějí tajemným spůsobem vyssáti nemocným z chorobných míst všeliké před-

méty, které prý nějaký zloduch do těla začaroval; nejraději vyssávají tykvová nebo melounová jádra, ale jednotliví kejklíři dovedou z nemocného těla dostati na oko i živého hada. Že v příhodné chvíli vloží ruku i na zamilovaný dobytek Hererů, netřeba zvláště dokládati, začež Hererové mstí se náhlým přepadáním Horských Damarů, zabíjejí dospělé osoby, z dětí pak dělají své otroky.

Obchodní styky země velkonamské a damarské s národy civilisovanými vyvinují se velmi zvolna, poněvadž obyvatelstva jest málo a to nemá mnoho potřeb, aniž má mnoho přebytků k vývozu ze země. Ba před příchodem Evropanů nebylo téměř ani vnitřního obchodu. U Khoi-khojů holdujících jistému druhu kommunismu mohl si každý jednoduše vyžádati od druhého, čeho potřeboval, a po čase vyrovnal svůj dluh nějakou vzájemnou službou. Ostatně posud jest každý strýc oprávněn vzíti si z domu a ze stáda svého synovce vše, co má na sobě nějakou skvrnu, tedy zejmena strakaté kusy dobytka, začež ovšem i synovec smí přijíti k strýcovi a odnesti z jeho domu a stáda všechno, co na sobě nemá žádných skvrn, a jen musí k tomu hleděti, aby tímto brakováním strýce příliš citelně nezkrátil. Tímto jednoduchým spůsobem vyrovnávají se mezi příbuznými příliš křiklavé nesrovnalosti v poměrech majetkových, ať již vznikly tím, že jednomu otelilo se více krav nežli druhému, aneb že některému padlo mnoho kusů dobytka morem. Také se stává, že příbuzní svěřují si celá stáda dobytka, hrozíli některému kraji válka aneb zuříli tam nakažlivá nemoc. Podobně vyměňují si i Hererové jednotlivé kusy dobytka, aby odstranili ze svého stáda barvu, která podle starých pověr té neb oné rodině nesvědčí, přinášejíc neštěstí. Při tom vyměňoval se druhdy kus za kus bez ohledu na cenu, tak že na př. skopec vyměněn byl za vola, aneb tele za dospělou krávu. Z toho jest patrno, že Hererové a Khoi-khojové vlastního obchodu neznali, aniž ho potřebovali, a není tedy nic divného, že nemají ve své řeči slov pro pojmy: prodávati a kupovati, nýbrž pouze jeden výraz znamenající: směňovati.

V těchto primitivních poměrech nastala jistá změna ještě před příchodem Evropanův, když totiž do země hererské počali přicházeti kováři ze sousední severnější krajiny ovambské, aby svým uměním, jež bylo Hererům neznámo, vydělali si nějaký ten kus dobytka. Tito ovambští kováři přinášeli železo ze svého domova, a tím se arci velice zdražovalo, k čemuž přispěla i ta okolnosť, že Ovambové sami nebyli ve zpracování jeho příliš zruční. Tím se stalo, že v zemi damarské užívalo se železa zprvu jako drahého kovu, skoro výhradně jen k zhotovování šperků, které ostatně v tamějším suchém vzduchu podrží svůj lesk jako stříbrné. A železné kroužky na ruce a na nohy, jakož i šňůry železných leštěných perel, rovnající se velikostí často až i slepičímu vejci, jsou podnes nejvzácnějšími ozdobami zámožných paní hererských, z nichž mnohá nosí na sobě v podobě šperku třeba přes třicet liber železa, tak že se pod tím břemenem sotva vleče, čím se stalo, že loudavá chůze je známkou vznešenějšího rodu.

Nepatrné obchodní styky země velkonamské a damarské s cizinou počaly se poněkud zvelebovati teprve od těch dob, když v prvních desítiletích nynějšího století obyvatelstvo se rozmnožilo novými pří-

chozími z osady Kapské, a vzmohly se dosti utěšeně, když od let dvacátých rozličné misionářské společnosti protestantské, a to zejmena misionářská společnosť Porýnská, počaly ve větším počtu zřizovati nové stanice za řekou Oranží. První pokusy v tomto směru byly ovšem velmi obtížné, neboť od poslední stanice vzdělaného světa, totiž od města Kapska, bylo třeba jeti nejméně třicet dní krajinou téměř bezvodnou, úplným bezcestím, přes hory a doly, přes křoví a roští, při čemž sekera musila ustavičně býti po ruce, aby podťala ten neb onen nepovolný pahýl, za který zachytila se náprava vozu, ano ve vyšším roští často nebylo jiné cesty, nežli ta, kterou se hrochové ubírávali k vodě — a tu musila býti i ručnice stále pohotově. Vůz, jehož se k takovým dalekým výpravám užívalo a dosud užívá, jest tak velkých rozměrů, že jej musí táhnouti nejméně osm párů volů, při čemž urazí se denně sotva 26 km., jelikož potah při bídné píci, kterou si musí sám opatřovati, potřebuje častého oddechu. A takové zdlouhavé, nákladné cesty bylo třeba podniknouti vždy, kdykoliv misionářská rodina chtěla se zásobiti nejpotřebnějšími potravinami a oděvem, neboť skoupým Hererům ani z daleka nenapadlo, aby cizímu misionáři dali sníst některého ze svých milých skopců, jelikož z počátku necítili touhy ani po jejich zboží, ani po penězích, které v jejich očích neměly vůbec žádné ceny; vždyť i podnes, nepotřebujíli některého evropského zboží příliš naléhavě, nemohou se odhodlati ku prodeji sebe bídnějšího dobytčete. Za takových okolností nebyli by první misionáři vůbec mohli obstáti v zemi damarské, kdyby jim nebyla poskytovala výživy honba zvěře, tehdy ještě velmi hojné, na kterou domácí obyvatelstvo výhradných .práv si nečinilo. Lepší byly styky misionářů s Hottentotty, kteří ochotně vyměňovali pštrosí péra, slonovinu i dobytek za střelnou zbraň, jejíž pomocí byl lov mnohem snazší a výdatnější. Za misionáři přijížděli z Kapska i obyčejní obchodníci, jejichž podniky staly se nadmíru výnosnými následkem jistých proměn ve vnitřním stavu obou zemí. Hottentotti totiž, užívajíce střelné zbraně, zmocnili se vrchního panství nad Herery, na jejichž útraty pak odebírali zboží od obchodníků Kapských. Přijelli cizí obchodník, tu přední náčelník hottentottský Jonker Afrikander obyčejně nesmlouval o cenu jednotlivých kusů, nýbrž kupoval šmahem celý náklad za cenu, jakou určil obchodník — žádná nebyla mu přílišná, neboť platil vždy dobytkem, který jeho branná družina násilím odnímala Hererům, tak že mu na několika kusech málo záleželo. Tím způsobem získali obchodníci celá stáda za neslýchaně levné ceny; dalť si na př. za pět liber nejbídnějšího prachu střelného zaplatiti tučným volem. Za takových okolností poznali i Hererové užitečnosť střelné zbraně a jiného zboží evropského, následkem čehož obchod se zemí damarskou i velkonamskou nabýval větších a větších rozměrů, ač také nebyl prost mnohých obtíží.

Těžkosti vznikaly především ze zvláštního názoru Hererův i Khoikhojův o činnosti obchodnické. Považujíť prodej zboží se ziskem za jakousi samozřejmou neslušnosť, o čemž nejeden z nich zjevně se vyslovil v ten smysl, že „každý obchodník jest podvodník, jelikož říká kupujícím, že zboží stojí tolik a tolik, ačkoliv dobře ví, že sám tolik za ně nedal.“ Podle logiky afrických kmenů, načichlých vůbec jakýmsi

duchem kommunistickým, boháč jest povinen dopřáti ze svého nadbytku nějakého dílu také nuznému, a tuto zásadu byli by nejraději prakticky provozovali v obchodě s evropskými kupci, domnívajíce se, že všechny ty krásné věci mají bez toho zadarmo, ježto vídali je, ani platí papírovými penězi, jejichž pravý význam nešel jim ovšem nikterak na rozum. A řídíce se těmito náhledy, byli by zvláště skoupí Hererové nejraději obdrželi všechno zboží zadarmo aneb aspoň hodně lacino, tak že obchodování s nimi nelze nazvati zaměstnáním příjemným a snadným.

(Dokončení.)

Pražské zvony.

Moře zvuků nad tvých domů štíty,
nad paláci, věžemi a chrámy,
zlatá Praho, tok svůj rozložitý
oblačnými vede vzdušinami,
všecky tvoje zvony v ladné tísni
jasným stříbrem, mědí zadumanou
v čaruplné houpají se písni
nebes modrých jasnou slavobranou.

Jaká hudba! — Chvílí hukot hromu,
jak kdy Hospodin svůj schmuřiv zor
trest a pomstu hází na Sodomu;
chvílí vichrů ston, jenž padá v bor,
ve skal srázné tesy, do dolin,
a v propastí rozesedlý klín;
a pak zas jak sirotků a vdov
žalostivý pláč a sirý vzdech
umíráčkem truchlým úpí kov,
až i chlad a mráz jde po údech;
v to pak vážné kladiv mocné tluky
nové vedou ve vzduch zvuků pluky —
jedno znění, daleké a táhlé
po nebeské klenbě neobsáhlé.

Znějte, zvony! — Každá zvuků vlna,
české radosti i želu plna,
tisíc budí v mysli ponětí!
Ó kéž mohl bych je vypěti
vaší hudbou, nádhernou a slavnou,
ó vy zvony sterých věží Prahy!
Kéž bych mohl minulosť vši dávnou,
kterou žil tu kdy můj národ drahý,
vyvolati zvukem písně! Naděj marná!
Nedostihneť toho zvuků moře

nikdy tento chudobný zpěv můj!
Raděj otevři se říš ta tónů čarná
nekonečném nebes po obzoře,
kovu kouzlo sluch můj obletuj! —

Slyš! Aj, srdce zvonu úhoz prvý
Čechům hlásá jasnou víru v Krista,
idol lásky, posvěcený krví,
všeho lidstva spona pevná, čistá.

První poplach, k němuž volal chvatem
v rychlou pomoc Prahu zvonu zvuk,
ó jak smutně v tichu noci svatém
znělo znamení to děsných muk!
Poplach nový, jiný. Lid se bouří,
meč se tasí, blýská, řinčí zbraň,
Praha tone v dýmu jen a kouři —
Hospodine, vlasti naší chraň!

Umíráčkem stříbro s kaple zvoní
Betlemské, že není Jana víc,
pláče Praha, celé Čechy po ní,
pěsť se zatíná a plane líc,
sudlice a palcáty se třesou
v rozdrážděné české pravici,
kde se zdvihnou, pokoření vnesou
do krajiny žalem kvílící.
Slyším ze zvonů těch koní ržání,
klusot kopyt, depot půdy hlučný,
brzy jásot, brzy umírání —
válek husitských to pospas tučný!

A zas jako chorál plný veleby
nad Prahou to hučí, jásá, pleše:
hvězda čarná vzchází na nebi
Čechám bědným lepší ku potěše,
na trůn stoupá v pyšném kole rad
statečný a velký Poděbrad.
Míru píseň zvoní zvony zemí,
pokoj budiž všem a nade všemi! — —

Na Strahovských věží dvojici
počal cinkot; k němu teď se druží
nové zvuky jako plačící —
slyšeli jste děti, ženy, muži?
A hle, branou cválá jezdců dvé,
zapocení řehcí koníci,
jezdci nesou zprávy věru zlé.
Na Strahovských věží dvojici

mocněj zvoník trhá provazem,
za branou že na Bílé tam Hoře
v prachu otroctví a ve pokoře
česká zem!

Slyším, slyším! — Bože, zdá teď se mi,
jak by kvílel tento umíráček
nejen Prahou, ale celou zemí,
jak by všecky zvony, co jich Ptáček
za svůj život ulil pro Čechy,
měly jenom pláč a povzdechy!
Hlava se mi tíží, motá, točí,
ruka klesá, kalí se mi oči,
noha vrávorá a srdce stydne,
smyslové mne klamou; jenom sluch
pracuje v té bytosti mé bídné,
jenom ten ví, co je žití ruch. .
Jaké žití! Prázdné, bez naděje,
temnota a propasť vůkol zeje . . .

A přec neumlk ten umíráček děsný.
Dál zněl jeho kvil a jeho pláč,
pokud nebyl ve hrob složen těsný
celý národ — umučený spáč!
Staroměstským rynkem zaznívala
poslední ta smutná muzika,
brána hrobu hle se zamyká —
a vlasť sen svůj dvoustoletý spala . . .

Ještě jednou zaznějte nám, zvony,
a zaplašte všecky naše stony!
Nakvílely jste se v časův tísni,
srdce rvaly, v hlavách mátly mozky —
znějte, zvony, spanilou tou písní,
jež nám štěstí rozmetané trosky
vzkřísila zas k životu a blahu —
zvuk váš probuď stověžatou Prahu,
znějte, zvony, zvuk váš padni sladký
na obživlá prsa vlasti matky!

* * *

Nadšen, zanícen a v slastech tona
zrak můj k Povltavské kněžně zírá,
za zvonem zvon mlkne, hukot zmírá,
a má noha pouť svou domů koná.
Unavená jenom hlava v dlaň mi klesá,
ana večernice vstoupla na nebesa.

Em Miřiovský.

Stará korouhev.

Jen plátna kus a rudé látky cár,
žerď zlomena a červotoče plna —
toť plachta, jižto spjatou na stožár
v dni naše vrhla dávných věků vlna.

Kde plavci lodi té, kde vůdce její?
Zas klidně leží vody staletí,
a jenom časem ještě bouřlivěji
to hrudí moře na mžik přeletí . . .

A tu se zdá mi, jak by prapor starý
se tlačil vzhůru, chvěl a dmul a vál,
a jak by kolem vřely bitev žáry
a hřímal kus a bouřil jízdy cval.

A jak by vzešlo patnáctého věku
mou nade vlastí jitro krvavé,
kdy země moje plna byla seků
a nebe písně „Svatý Václave!“

A. E. Mušík.

Samohrady.

Román

od

Václava Vlčka.

(Pokračování.[1])

Kniha druhá.

X.

rabě stanul na okamžik jako vyjevený, ohromující zprávou strnulý. Potom slova nepromluviv vyběhnul před bránu. Komorná jej bezděky následovala. Když se venku náhle opět zastavil, připadlo jí, že s ní chce soukromí mluviti, že jí chce pověděti, co vrátný slyšeti neměl.

Před večerem byl se zdvihnul slabý ale velmi chladný větřík, lidé na zejtřejší ráno předpovídali bílý mráz. Ale s nocí se na blankytnou oblohu vplížil popelavý povlak, z toho počaly se trousiti

[1]) Viz Osvětu 1884 čís. 6.—12.

veliké sněhové vločky. „Bude popráška,“ pravili lidé. Však chumelice houstla, a nyní leželo sněhu na zemi skoro už na sanici a vždy se ještě hojně sypal. Ve dne bylo už jaro, ale noc nyní vypadala jako za nejhlubší zimy.

Pohyblivý, slabounce šustící závoj sněhový ve vzduchu byl ovšem bělostný, ale tak hustý, že nebylo na sáh viděti. Hrabě zaraziv krok patřil do té tmy jako na tlustou, neproniknutelnou a nepřestupnou zeď.

„Rozumíte něčemu z toho?“ ozval se, když komorná zase k němu přistoupila. „Já jsem pitomý!“

Ida lomila rukama.

„Do tmavé noci!“ zastenala. „Do takového nečasu — samojediná!“

„Co máme činiti?“ ptal se hrabě. „Máte nějaké zdání, kam by byla šla?“

„Jinam sotva než zase tam — k té nešťastné hrobce!“

„Co by ji tam vedlo touto dobou?“

„Ona na nic jiného ve světě nemyslí . . .“

„Pozorovala jste snad přece už prve, že by byla měla takové neslýchané předsevzetí?“

„Ne, ne — spíše smrti bych se byla nadála!“

„Nebo že by — rozum její — nebyl docela jasný?“

„Naopak — zrovna večer zdálo se, že se jí vrátila obyčejná rozvaha a rozšafnosť. Měla jsem z toho velikou radosť — kdež bych se byla nadála, že mě chce přelstiti! Když pravila, že chce ještě promluviti s panem hrabětem, měla jsem to za jistou a svatou pravdu —“

„Jen aby teď vaše domněnka byla pravá.“

„Jsem jista, že se Její Osvícenosť jinam nevydala.“

Zděšení, které se hraběte Bély v první chvíli zmocnilo, počalo Idiným ubezpečováním ustupovati jinému citu. Jakmile věděl, kde manželku svou hledati, probouzela se v něm hluboká nevole, že se mohla tolik zapomenouti a dopustiti se skutku, jenž ji i jeho vydá do všech lidských úst. Věru, byla to poslední nerozumná svévolnosť, kterou směla vyvesti k veřejnému pohoršení — od té chvíle bude jinak hlídána, aby výstřednosti její aspoň na domácí zdi obmezeny zůstávaly! . . .

Bez prodlení vydal se nyní hrabě pěšky na cestu ke knížecí hrobce, přikázav, aby si kočí popílil zapřáhnouti a za ním jeti. Sám s sebou vzal lokaje Valentina, který před ním nesl svítilnu.

Když se octli za Samohradskými domy, musili spěch svůj umírniti. Světlo bylo sice k tomu dobré, že hrabě mohl za ním jíti, ale sluhovi bylo v husté chumelici sněhové málo platno, musil se ku předu bráti jen po paměti a pána přes tu chvíli upozorňovati, aby s pěšiny často se zatáčející neučinil chybný krok na stráň.

Hodnou chvíli se hrabě mlčky dal vésti. O čem měl v tak delikátní situaci s lokajem zapřádati řeč? Nemohl mu ani doutník nabídnouti ani za sirku ho požádati ani sám si zapáliti: v tak vážné hodině bylo nutno odpírati sobě i nejobyčejnějších požitkův.

Zdola smutně hučela řeka, i mlýn klepal jaksi melancholicky. Pojednou zavzněl z té strany přece hlas jak náleží veselý — z plného

mladého hrdla letěla do nočního ticha bujná písnička, patrně ku pochodu prozpěvovaná:

Isabela, Isabela
  to je ňáká dívčina —
nosíček má do špičata,
  ústa jako malina.
líce ladné, jmění žádné,
  ctnosti žádné, hubu zlou —
Isabela, Isabela
  musí věčně býti mou!

Hrabě chopil se té příležitosti, aby přece jednou přerušil své mlčení.

„Kdo pak to?“ prohodil.

„Macínek,“ dostal v odpověď.

„Kde se tam béře?“

„Byl nejspíše návštěvou u Sadila, přívozníka.“

„To je tuším jeho otec?“

„Jenom jeden z jeho strýčků — jako postilion Tydlidát, hajný Nekola a nevím, kdo ještě.“

„Hajný Nekola byl nedávno postřelen?“ navazoval hrabě Treuland další rozprávku.

„Ano, a posud se nevyzradilo, od koho.“

„Od pytláků, myslím?“

„Přistihnul chlapa, který zastřelil srnce. Tahal se s ním, vyšla rána, a on dostal tucet broků do těla — lotras pak uniknul a nebyl ani poznán, protože měl obličej sazemi začerněný.“

Hraběti mihla se hlavou upomínka na Radimský park, jak si tam v pěkný letní podvečer zamířil na srnce a jak jeden brok jeho zabloudil také k lidskému tělu — k alabastrové, oblé, vnadné páži dívčí. Tehdejší dobrodružství a tato noční cesta — jaký to rozdíl!

Macínek v tom dole spustil jinou notou:

Až nám, moje milá, jednou
  bude dvě a dvacet let,
budem, moje milá, oba
  ještě jako jarní květ.

Valentin sobě všimnul, že se neviditelný zpěvák nedal od přívozu po cestě k zámku, nýbrž že vystupuje vzhůru úžlabinou v opačnou stranu, kam také on s pánem svým směřoval. Jenže oni nahoře úžlabinu dříve překročili, než on se tam dostal; a když kráčeli na vysočinu, kde stála knížecí hrobka, Macínek v zadu za nimi pokračoval ve svém poetickém rozjímání o rozličných desítkách věku:

Až nám, moje milá, jednou
  bude pět a padesát,
budou naše černé vlasy
  pěkně stříbrem prokvétat.

„Myslím,“ prohodil hrabě, „že se pustil našimi šlépějemi.“

„Nejspíš jde ještě na večerní táčky k hajnému Nekolovi,“ odtušil sluha.

Nemaje potuchy, jací jsou na blízku neobyčejní posluchači, Macínek prováděl dále svůj koncert:

Až nám, moje milá, jednou
  bude šest a šedesát,
budeme se, moje milá,
  bezzubí už na se smát.

Až nám, moje znejmilejší,
  bude šest a šedesát,
pak jen budem našim vnukům
  pohádky už povídat.

V jednom se Macínek podobal slavíkovi: temnota noční jej povzbuzovala, by rozjařenému nitru svému uvolňoval zpěvem nadšenějším a ovšem i hlučnějším, než by byl aspoň v parku učinil za bílého dne. Už proto miloval večerní procházky. Pravda, dnes nevydal se na pochod čerstvým sněhem pouze za tou příčinou, aby se tak hlasitým diškursem se „svojí milou“ pobavil neb o svém rozhodnutí stran Isabely učinil veřejnou prohlášku. Strýc Nekola mu odpoledne byl řekl: „Až budeš míť prázdnou chvilku, zaskoč na přívoz k strýci Sadilovi a pověz mu, že tu byl dnes u mne četník, že se mne na mnohé věci vyptával a že — jak vyrozumívám — jest už na nějaké stopě tomu prasafientskému člověku, který mě postřelil.“

Macínek šel na přívoz až večer, mysle sobě: „Strýc Sadil vzkáže zas něco strýci Nekolovi, a já budu míť příčinu dnes ještě jednou zajíť do hájovny.“ Ale strýc přívozník vyslechnuv jej díval se na něj chvilku tak zamyšlen, jako by si zrovna hlavu lámal otázkou, proč jeho řeka teče od polední strany na půlnoc a proč ne od půlnoční na poledne — pak pokývnul hlavou a šel po jiné práci, ani slova neodpověděv.

„Když odtud do hájovny nemohu jíti se vzkázáním,“ pravil si Macínek, „půjdu tam bez vzkázání. Snad proto nezabloudím.“

A co jej do hájovny vábilo? Teta Nekolová minulého roku zemřela, strýc nyní ležel nemocen; hájovna hemžila se dětmi — nejstarší z nich, čtrnáctiletá Terezka, musila dělati hospodyňku, zastávati matku i otce, posloužiti nemocnému, obstarávati všecky bratry a sestry, opatřiti, cokoliv v domku opatření potřebovalo. Příliš veliká úloha připadla na věk a sílu její — Macínek vida, že jí v lecčemž může býti na ruku, zaběhl do hájovny, jak často jen mu bylo lze. Terezka, ačkoli pořád nevěděla, kam se dřív obrátiti a čemu vyhověti, přece nebyla nikdy rozmrzelá, nikdy umdlena, jako jiskra kvapila z jednoho do druhého, ruce jen jí hrály, oči jen se jí smály — Macínek aspoň jí nikdy jinak neviděl, i byl tuze rád, když jí mohl trochu vypomoci, dříví jí naštípati, s dětmi sobě pohráti a desatero podobných malých služeb jí prokázati. Nekola sám ani na nemocném lůžku nepozbyl dobrého rozmaru, v hájovně při všech potížích bylo přece pořád veselo.

Macínek byl jist, že jako vždycky tak i dnes tam stráví příjemnou hodinku. Cestu oslazoval sobě písněmi, jejichž obsah ovšem ani v jeho mysli nijak s hájovnou nesouvisel.

Až nám bude sedm — sedm —
  sedmdesát sedm let,

pak už budou, moje milá,
  naše údy churavět.

Až nám bude sedm — sedm —
  sedmdesát sedm let,
budem se už, moje milá,
  zimou taky v létě chvět.

O sedmdesáti sedmi letech byla písnička velice hovorná; zdálo se, že celá byla právě jen k vůli těm sedmdesáti sedmi skládána, Macínek aspoň o nich jednu sloku za druhou vyzpěvoval.

Tím časem hrabě s průvodcem svým dorazil už na volné prostranství před hrobkou. Až po tu chvíli spěchal v celé jistotě, že tam svou manželku najde; ale když se před ním objevila temná hmota kaple, a okna její netoliko nezářila žádným světélkem, nýbrž černala se příšerně jako pravý hrob — tu se pevná jeho naděje náhle počala bořiti.

„Zde neprodlévá nic živého . . .“ pravil, nevěda hrubě, zda jen v duchu čili nahlas.

Valentin chvátal ke dveřím hrobky a vzal za kliku.

„Zavřeno?!“ zvolal za ním pán. „Běžím sem zrovna jako slepý, na ženské slovo — a tu viděti, jak je spolehlivé!“

„Mám přinesti klíč?“ tázal se lokaj.

„Kde jest?“

„U hajného.“

„Jeli u něho, nemůže nikdo býti v kapli,“ namítal hrabě. „Kdy by se hraběnka byla do ní chtěla dostati, byla by si musila klíč u hajného vyzdvihnouti.“

Tu se mu přece hlavou kmitla nová myšlenka.

„Či snad,“ dokládal rychle, „měla svůj vlastní klíč?“

„Že by ho už měla, nevím —“

„Ale mohla jej míti?“ ptal se netrpělivě pán.

„Aspoň jistě poručila,“ řekl Valentin, „aby ještě jeden klíč byl zhotoven.“

„Tedy se přece musíme podívati dovnitř,“ rozhodnul kvapně hrabě. „Běž pro klíč.“

Sluha postavil svítilnu na schůdky u dveří, a ubíhal skokem za kapli k domku Nekolovu.

Hrabě zůstav o samotě, stal se kořistí pocitů svrchovaně nelibých. Byla to nejtrapnější chvilka v jeho posavadním životě — na skřipci ano v očistcovém ohni nebylo by mu snad bývalo hůře. Kdež by mu bylo připadlo, že kdy takovouto noční dobou bude státi u hrobky svého dítěte — a k tomu v ní hledati zmizelou svoji manželku!

Vyběhl ke dveřím kaple, přiložil ucho na chladné dřevo i naslouchal v horečném napjetí. Mrtvé ticho uvnitř i všude kolem — jediné znamení života byl hlas hochův, opodál v jehličném lesíku prozpěvující:

Až nám bude osm — osm —
  osmdesát osm let,
bude nás už, moje milá,
  málo těšit celý svět.

Až nám bude, moje milá,
devadesát devět let,
budou naše kosti hezky
v jednom hrobě práchnivět.

XI.

Bělovi projelo celým tělem náhlé leknutí: zdálot se mu, že v kapli zaslechl jakýsi šramot. V tom bylo i za ním posupné večerní ticho přerušeno neobyčejným hlukem, jehož příčina ale — jak ihned poznal — byla velmi prostá: dorazil sem právě objednaný kočár, a na písčité, vrstvou měkkého sněhu pokryté půdě se hrčení kol a dupoty konské tlumily tak, že je sotva bylo slyšeti. V kočáře přijela i slečna Ida, neměvši v zámku žádného stání.

Tu již také od hájovny přibíhal Valentin, nesa dva klíče skoro stejné velikosti, jeden od zevnějších dveří do kaple, druhý od vnitřního vchodu do vlastní krypty. Bez prodlení zkusil první, ale to nebyl pravý — honem sáhl ke druhému, ale ani ten do zámku nešel.

„Ukaž!“ zvolal hrabě, těsně za lokajem stoje a nedočkavostí se třesa.

Valentin nesměl odpírati, zdráhavě složil klíče do pánových rukou.

Komorná vystoupivši z vozu odhodlaně bořila své nožky do vlhnoucího sněhu, jen aby také byla u samého vchodu. Chumelice již přestala, poněvadž nahoře pojednou došla všechna zásoba, to jest, mrak se přehnal, obloha se jasnila a již i prokmital slabý svit měsíčného srpu. Všechno se vůkol objevilo oděno v roucho nejčistší bělosti, ale prosté oslňujícího lesku, i na každé větvičce byl bohatý sněhový obal — jen lidské postavy, koně i vůz nevlídně se černaly na tom jasném obraze.

Pokus hraběte odemknouti dvéře nedařil se o nic lépe nežli před tím pokus lokajův.

„Ale vždyť z těch klíčů žádný není odsud!“ zvolal konečně pán dosti nevrle.

„Jsou odsud, Osvícenosti,“ tvrdil šetrně Valentin, opět se klíčů chápaje.

„Bláhová řeč!“

„Schválně jsem se hlídače ptal —“

„Omýlil se — a basta!“

„On jiných podobných vůbec ani nemá.“

„Tedy některý vprav do zámku!“

„V skutku to nejde,“ dí sluha po novém marném úsilí.

„Nu vidíš! A přece jsou to pravé klíče?“

„Nepochybně, Osvícenosti —“

„A proč tedy žádný nekoná služby?“

„Nejspíš proto,“ dí sluha, „že v zámku z druhé strany je zastrčen jiný klíč.“

Hrabě překvapením sebou trhnul, z Idiných úst vyklouzl bezděčný výkřik. Jak ondy Kolumbus, když vejce postavil na špičku, podobně rozluštil i Valentin zcela jednoduchým spůsobem tu zvláštní záhadu.

Bylali hraběnka v kapli a vchod zavřen: což bylo přirozenějšího, nežli že v zámku z vnitřní strany vězel klíč?

„Je tam tedy jistě,“ poznamenal hrabě ke komorné.

„Ach hrozno!“ vzdychla ona. „Však já jsem o tom ani na okamžik nepochybovala.“

„Jen jak se tam nyní dostati,“ podotknul polo hlasitě lokaj.

Hrabě zarachotil klikou a nahnul hlavu ke dveřím.

„Dano!“ zvolal. „Slyšíš?“

Ale nadarmo přikládal opět a opět ucho ke dveřím a tajil v prsou dech jako všichni přítomní.

„Dano! Jsme tu pro tebe! Otevři nám!“

Béla manželku svou prosil, důtklivě jí přimlouval, zapřísahal ji — ale z kaple pořád docela žádná odpověď.

„Jaká je to umíněnosť!“ pravil konečně s bolestnou trpkostí k Idě. „K čemu nás chce donutiť!“

„Může to býti také něco jiného, než umíněnosť!“ zahořekovala komorná.

„A co?“

„Mohla by tam býti bez sebe! . .“

„Pak musíme vchod otevříti násilím!“

„Nezbude asi nic jiného.“

„Rychle pro zámečníka!“ obrátil se pán k Valentinovi.

„Ach, to bude trvati příliš dlouho!“ vzdychala Ida.

„Co bychom tedy měli učiniti?“ ptal se hrabě, jemuž volání cizích lidí k takovéto službě a zasvěcování jich v tuto neblahou tajnosť bez toho bylo silně proti mysli. „Vypáčiti dvéře?“

„Rychleji,“ podotýkal skromně Valentin, „rychleji snad bychom se dovnitř dostali oknem.“

„Pravda,“ svědčil hrabě. „Žebřík bude hlídač míti —“

„Z druhé strany,“ pravil sluha, „jest půda z venku vyšší, a okno přístupnější —“

„Tam přistavíme žebřík!“

Rychle skočil teď i kočí s kozlíku, a všichni tři mužové odkvapili za kapli.

Idě bylo tu nyní ještě více úzko, však brzy spozorovala, že tu není sama.

„Tys to, Macínku?“ promluvila vidouc blížiti se drobnou postavu.

Chlapec došed před chvilkou již na místo, zastavil se mezi posledními stromy, jimižto jej cesta vedla: k velikému úžasu spozoroval, že u kaple jest živo a že sám pan hrabě tam hovoří. Teprve nyní, když tu pána nebylo, odvážil se blíže přistoupiti — dobrým důvodem k tomu bylo, aby koně nebyli sobě zůstaveni. Postavil se k nim na místě kočího. Slečny se tázati, proč tu jsou a co se tu děje, dokonce se neosmělil, to by byla v jeho nízko podřízeném postavení bývala tuze veliká všetečnosť.

A než Ida po své první otázce k němu více promluviti mohla, stalo se cosi, čím pozornosť její od něho hned zase docela byla odvrácena.

V osudných dveřích pojednou zaskřípěl klíč. V komorné mocně zabušilo srdce.

„Ona přece odmyká!“ zašeptali její rtové.

Přistoupila k samým dveřím doufajíc, že tam v nejbližší chvilku opět spatří vznešenou svoji velitelku, která jí tolik starosti způsobila.

V tom se skutečně jedna půle dveří od druhé oddělila — a v týž okamžik se daleko vzduchem rozlehl pronikavý ryk, jaký jen ze sebe ženská hruď v nejvyšší úzkosti vyraziti může.

Hrabě čekaje na druhé straně kaple, až sluhové přinesou žebřík, slyšel výkřik — vrazil nejen poplašně v jeho sluch, ale zrovna mu jako nůž vjel do srdce. Několika skoky octnul se zpátky u komorné.

„Co vás tu děsí?“ křičel přibíhaje.

Ida stojíc teď opodál od schůdků a leknutím jsouc ještě něma, sotva mdlou pravicí ukázala na dvéře.

„Jak!“ zvolal pán. „Přece tedy otevřela?“

„Ona ne . . .“ vypravila stěží polekaná slečna.

„Ne? Kdo tedy?“

„Jakási příšera — strašidlo! . .“

„Jdětež!“ pochyboval hrabě.

Ona nejprv jen hlavou pokývnuši, ustrašeným okem ukázala na lesík. Sleduje posunek její spozoroval hrabě ve sněhu hrubé, daleko od sebe vzdálené šlápoty, jež od kaple přes celé volné prostranství k naznačenému místu se táhly.

„Byl tam uschován . . .“ zašeptala komorná.

„V kapli?!“

„Najednou vyrazil — s velikým obuškem v ruce — —“

„Tedy zloděj!“

„V obličeji černý jako uhel — děsná nestvůra — — Už jeho pohled mohl by člověka usmrtiť . . .“

„A což hraběnka?! — Valentine! Filipe!“

Tak volaje chopil se pán svítilny a vběhl do kaple. Lokaj a kočí byli tu hnedle za ním a prohledli uvnitř několikrát místem každý koutek. Hraběnky tu nebylo, však ani po zlodějovi neviděti žádné stopy, vše bylo ve svém obyčejném pořádku, ničím nezdálo se býti hnuto. Jediné znamení tu po sobě zůstavil — klíč ve dveřích.

„Padělaný,“ prohlásil se vší určitostí Valentin, bedlivě ho prohlednuv.

Dvéře vedoucí dolů k rakvím byly zamčeny — ale teď už nesmělo nic v kapli zůstati neprozkoumáno. Hrabě kázal odemknouti a sešel dolů provázen oběma sluhy, kterým zde v tuto noční chvíli přece jen husí kůže naskakovala.

Dole ve sklepení bylo na první pohled patrno, že chůze tam byla marná. Hrabě pokleknuv u rakvičky syna svého nachýlil obličej k sepjatým rukám a zdál se modliti — však neprodlužoval bezděčnou, nevčasnou tu návštěvu leč na několik okamžiků.

Když vystoupil opět nahoru do kaple, spěchala mu Ida od vnějších dveří v ústrety.

„Vaše domněnka přece jen byla mylná,“ promluvil k ní zkaleným hlasem.

„Lituji, Osvícenosti —“

„Vy za to nemůžete, toť se rozumí,“ dokládal on rychle — „i jde jen o to, když jsme hraběnky zde nenašli, kde ji máme hledati?“

„O jakési stopě jsem se právě dověděla.“

„Od koho?“

„Od chlapce venku — od Macínka —“

„Mluvte!“ doléhal pán.

„Byl před chvílí dole u přívozného — a ten se vyjádřil, že se tam večer — ve zcela neobyčejný čas — ukázala černá dáma . . .“

Hrabě spěchal hocha vzít do výslechu.

„Ty jsi zde už chvíli?“

„Ano.“

„Proč jsi hned nemluvil?“

„Nevěděl jsem, že Její Osvícenosť —“ zajíkal se Macínek — „nevěděl jsem, oč se jedná —“

„Řekl přívozník, že viděl hraběnku?“

„Ach bože, ne — to mu ani na mysl nevstoupilo —“

„Nuže?“

„Divil se jen, že jakási černá dáma okolo šla —“

„Kam?“

„Tuším podle řeky, nahoru —“

Zevrubnější zprávy Macínek podati neuměl; nicméně nemohl hrabě váhati. Bylo nutno hledati zmizelou paní a nezbývalo než spěchati po jediné stopě, která se vůbec ukázala.

Pěšky bylo se ku přívozu lze dostati za polovici toho času, jehož potřeboval kočár po dalekých oklikách vozové cesty. Hrabě poručil Filipovi, aby Idu zavezl do zámku, i vydal se s Valentinem na cestu, po které byl prve Macínek svůj koncert provozoval. Macínek se nyní nadobro vzdal úmyslu navštíviti ještě dnes domácnosť strýce Nekoly, a ubíral se v šlépějích milostivého pána, ovšem beze všeho zpěvu, tiše jako pěna, i ve svých myšlenkách dalek všeho uvažování, co bude se svou znejmilejší dělati po padesáti a více letech.

Šli pořád s kopce, proto cesty rychle ubývalo. Když se schylovala ke konci, Macínek pospíšil napřed, aby vyhledal strýce Sadila. Ten právě v chudičké jizbě drobného, chatrného domku svého odpočíval po denní práci, sedě u stolu velmi nedokonalým kahancem osvětleného, levicí drže na klíně jedno ze svých dětí, pravicí ulamuje z veliké skývy černého chleba a pojídaje s rovnou chutí, jako by měl před sebou na stole plno dortů, bažantův a paštik. Uslyšev, jaký pán přichází a s ním sobě mluviti žádá, vyskočil, dítě z prudka odložil a pádil o překot ven, až bylo strach, zavadíli hřmotným, nemotorným tělem svým o některou stěnu, že celé staveníčko strhne a rodinu svou v ssutinách jeho pochová podobně, jak ondy Samson rozjařenou společnosť Filištinských.

Před hrabětem stanul, sotva spolknuv poslední sousto.

„Jak to bylo s tou paní, kterou prý jste tu večer viděl?“

Jestliže se přívozník silou podobal Samsonovi, výmluvný byl zase jako Mojžíš. Neobratným jazykem ale ovšem co nejochotněji odpovídal pánovi, mačkaje svou starou, chatrnou čepici v mozolovitých rukou.

„A prosím, vaše milosti — přijel jsem s prámem z druhé strany.

Dám ho na řetěz a jdu ke stavení. Sníh sypal se jako z pytle, že mohl na potkání člověk do člověka vraziti. Přijdu proti oknu — jak z něho pruh světla padal ven na cestu, přece se v něm trochu bělal padající sníh. Zrovna v tom jasnějším místě mihla se mi ženská černě oblečená — v jiném místě bych jí snad ani nebyl spozoroval.“

„Nepoznal jste jí?“

„Ani pomyšlení! Vždyť co jsem zahledl, bylo jen jako pouhý stín — tak se mi to kmitlo, prosím, a už jsem zase nic neviděl.“

„Kam směřovala?“

„Jako k přívozu, na loď. Jdu tam zpátky, slyším před sebou kroky — jen jako by ptáče po zemi skákalo, nic hlasitější — však nešla na loď, prosím — dala se v pravo cestou po břehu.“

„Proč jste za ní nešel a nepromluvil na ni?“ ptal se hrabě.

„I spasiteli — kdež pak by, prosím, sprostý člověk směl býti tak všetečným a opovážlivým!“

„Přece vám musilo býti nápadno, kam se tudy dáma v noci ubírá?“

„Panstvo činí, co se mu ráčí — což my tomu, prosím, rozumíme, což my se do toho smíme míchať!“

„V kterou dobu pak to bylo?“

„Bude tomu, prosím, dobrá hodina.“

„A vy jste se o to dále už nic nestaral,“ pravil ne bez hořkosti pán — „šel jste si sednout do chalupy?“

„Prosím, ne — v tom zas už na mne z druhé strany houkal — šel jsem převážet.“

„Koho?“

„Drahoráda, mlynáře, prosím.“

„Nedal ten se snad také v pravo podle řeky?“

„Ne, prosím — prál, že jde k cihláři.“

Za poslední řeči sešli k řece, na místo, kde se byla dáma na pravo obrátila. Valentin k rozkazu svého pána sklonil svítilnu až k zemi, ale po nějakých lidských šlépějích nebylo na cestě památky, zapadly k nepoznání sněhem.

„Hochu,“ pravil Sadil k Macínkovi, „řekni tetě, ať pozoruje na přívoz, že odcházím.“

Hoch odskočil vůli jeho vyplnit, ale pak zase honem přiběhl zpátky.

XII.

Přívozník vyrozuměv, oč běží, netoliko se k hledajícím připojil, nýbrž jal se hned dílo jejich říditi. A Macínek, jak se vrátil, stal se vedle něho při pátrání druhou hlavní osobou. Berouce se napřed dívali se za každé křoví, za každý výstupek, do každé prohlubeniny, kde by se lidský tvor zrakům jiných ukryti mohl. Z počátku hledání nepůsobilo zvláštních rozpaků. Cesta podle řeky od přívozu až po zámek byla rovná, málo široká, vše na ní bylo viděti jako na stole. Kdežto ji po jedné straně ohraničovalo řečiště, vystupovalo po druhé straně příkré

úbočí, které ovšem bylo dosti hustě porostlé, však že by se po něm kamsi vzhůru zbloudilá paní pustiti měla, i hrabě i přívozník pokládali za věc naprosto víře nepodobnou. Přes to se Macínek skoro jen na tomto svahu držel, jako veverka po něm nahoru a dolů pobíhaje a nic na to nedbaje, kolikrát se při tom nevolky na sněhovou podušku uložil.

Valentin účastnil se také hledání, ale více jen na oko než do pravdy. Držel se uprostřed mezi Sadilem i Macínkem, kteří ku předu pospíchali, a mezi pánem, který druhým sotva v chůzi stačoval.

Byla to pro hraběte trnitá cesta. Po výslechu přívozníkově všecek na mysli poklesnul. Netušil dobrého konce, ano dorážela na něj předtucha nejhoršího, co se vůbec státi mohlo. Prve zdála se mu příšernou myšlenka, že by manželka jeho byla podnikla noční pouť do hrobky — ale nyní se mu takové předsevzetí její zdálo věcí nevinnou a nezávadnou proti tomu, že se vydala k řece. Ku hrobce byl by ji vedl chorobný stesk po zemřelém dítěti: však co řídilo její kroky *sem?* Toto místo bylo mu nyní příšernější než jakékoli pohřebiště — při každém hlasitějším zašplounání vody se mrazivě zachvíval a s tajnou hrůzou patřil na temný proud řeky, jehož hladina tu i tam se černala, jako by na ní plovalo utopené lidské tělo . . .

Pod zámkem se cesta súžila v pouhou pěšinu, a i ta končila u obrovské srázné skály, na které konec zámeckého ostrohu spočíval a která se tu do hluboké touně nořila. Asi sáh nad vodou byl v ní upevněn malý železný můstek, po kterém bylo lze ji obejíti a zase na schůdný břeh se dostati.

Třesoucí se nohou míjel Béla toto místo, kudy jinda chodíval pružným krokem jako v tanci. Jestli se manželka jeho v skutku až sem dostala i vkročila nad tuto propasť, která odporně šumíc kroužila se a kypěla nad skalisky pod vodou ukrytými —! Pro boha, jestli zrovna toto strašlivé místo schválně vyhledala! . . .

Hraběti dělalo se opravdu zle. Co mu choť jeho ustrojila, bylo už nyní ukrutné — a jaké věci měly snad teprva ještě přijíti?! . . .

Minuvše můstek měli na druhé straně skály po pravé ruce úval, kterým se vystupovalo k zámku, po levé táhla se podle řeky ne již rovná cesta nýbrž křivolaký stezník pro jednotlivého chodce, po půdě hrbolaté mezi rozmetanými balvany a skalnatými stráněmi se proplétaje.

Přívozník kráčeje před ostatními váhal, kudy se má pustiti. Podle jeho domnění odběhla hraběnka ze zámku v pomatenosti smyslů — však se to již několik dní povídalo, že se jí přílišným hořem strhal rozum.

„Nemyslíte," ptal se přívozník potichu Valentina, ukazuje na pravo, „že se vzácná paní tudyhle domů vrátila?"

Sluha neodvážil se otázku tuto řešiti sám i předložil jí Jeho Osvícenosti.

V hraběti se při jeho slovech zas cosi radostně hnulo. Což aby choť jeho opět byla v zámku? Hospodine, jaký kámen by to spadl s jeho hrudi!

Ale tento paprsk naděje byl příliš slaboučký, nesměl se jí podávati.

„Vrátilali se domů, tím lépe," odpovídal. „Však pokud nemáme jistoty, nesmíme zanechati hledání. Ty chlapče," dokládal k Macínkovi, „můžeš doběhnouti nahoru a přinesti nám zprávu, majíli tam o hraběnce zas již povědomosť."

Hoch vymrsknuv pánovi poklonu, již letem spěchal v pravo do kopce. Druzí se obrátili v opačnou stranu. Zde bylo nyní hledání mnohem obtížnější, nacházelo se tu příliš mnoho skalisk, roklí, slují, strží a výmolů, a Sadil zbaven jsa vydatné pomoci Macínkovy musil všady sám nahlednouti a vlézti.

Ubyl jim ještě dosti skromný kus místa, když ze strany přívozu nocí zahouknul ženský hlas:

„Jakube! Slyšíš?"

„Zde!" volal Sadil v odpověď. „To je moje žena," dokládal potichu.

„Pojď sem!"

„Co tam?"

„Pojď honem!"

Přívozníkovi se nechtělo, přece však nezdálo se mu vhodno odpírati.

„Já, prosím, zas přijdu," pravil, mluvě jen jako k Valentinovi a ne k hraběti — a již od nich klusal do tmy. Hnedle potom slyšeli jeho dupoty na skalním mostku.

Sluha i pán pokračovali dosti ochable v prohlížení. Béla si v duchu připomínal, jak se naposledy v těchto místech — arci horem po stráni — potuloval v onen den, když mu manželka vyčtla jeho nevěru. Nyní — jeli živa! — snad ona tam těká po těch krkolomných cestičkách i může každým krokem sřítiti se dolů a mrtva, znetvořena padnouti k jeho nohám! Vždyť mezi onehdejší jeho vycházkou a jejím dnešním útěkem byla úzká souvislosť — ne její mrtvé dítě, nýbrž on, její muž, byl skutečným původem toho zoufalého útěku! . . .

Asi po deseti minutách přiběhl Sadil nazpátek.

„Prosím, vaše milosti," obrátil se nyní přímo k pánovi, div dechu popadaje — „hledali jsme nadarmo."

„Nadarmo?" opakoval hrabě nejistým hlasem. „Proč?"

„Sem, prosím, vzácná paní nedošla."

„Jak to víte?"

„Proto, prosím, moje na mne volala —"

„Viděla snad hraběnku?" ptal se pán v duchu se napřed toho lekaje co uslyší.

„Ona ne — ale mlynář."

„U vody? . . ."

„Ne, prosím — u cihelny."

„Kde?" zvolal hrabě, sluchu svému nedůvěřuje.

„U cihelny, kam prve šel."

„Jistě ji viděl?"

Přívozný se trochu pozastavil.

„Abych řekl: docela jistě, to, prosím, nemohu — a taky ne zrovna on sám na svoje oči — —"

„V pravdě ji tedy neviděl!"

„Plete se mi jazyk — prosím, jako hloupému —"

„Povězte všecko podle pravdy."

„Inu tak, vaše milosti! Vracel se, prosím, do mlýna, a když přišel na přívoz, moje před ním nemlčela. Tu on se chytil za hlavu. ‚To musejí na jiných místech hledat! Dělníci, co jsou při pálení cihel, mi povídali, že se jim u peci ukázal duch — černá paní. Já se jim vysmál — ale když je to takové, jak teď od vás slyším, měli pravdu — a pak to nemohl nikdo jiný být, než osvícená paní. Přívozná, běžte to vyřídit!' A moje, prosím, běžela."

Béla zase oživnul, ačkoliv měl ještě nemalé pochybnosti.

„Cihelna není tuším daleko od parku?" počal se znova tázati.

„Ne daleko," ozval se nyní také zas Valentin, „ale na obrácené straně —"

„Tam — za hrobkou?"

Posvědčili pánovi.

„Vy," pravil on k Sadilovi, „vy jste přece také hraběnku viděl?"

„Životně, prosím, vaše milosti."

„A skoro touže dobou mlynáře? Ona směřovala sem, on však ve stranu docela jinou? Bylo tomu tak?"

„Nic jinak, prosím."

„A přece podle toho, co nyní ohlašujete, byla by musila hraběnka u cihelny býti zároveň s mlynářem, ano ještě dřív! Jak by se to bylo mohlo státi?"

„To suď Ježíš."

Přes tuto nejistotu opouštěl hrabě břeh šplouchající řeky s podobným pocitem, jako by vybíhal z brlohu báječné potvory, která ho tam jižjiž ve svých vražedných drápech držela, chystajíc se s pochoutkou tělo jeho na pospasy roztrhati. Hrozivé nebezpečí pořád ještě nad ním viselo, však tomu nejstrašnějšímu přece snad již ušel . . .

Valentin postavil se opět se svítilnou před pána.

„Vy dále už nepůjdete?" ptal se přívozného, který zůstával pozadu; vlastně tak sluha hraběte na něj upozorňoval.

„Jestli bych tam, prosím, byl něco platen —" řekl zdrželivě Sadil.

„Možnoli vám, jen s námi pojďte," vpadl mu pán do slova. „Umíte dobře hledati."

I jali se chutě vystupovati k Samohradům.

Tam mimo zámek až do poslední chvíle šlo všecko svým pravidelným chodem. Po domech uhošťoval se noční klid, paničky uloživše prve děti své ke spaní, již také samy se pomalu ubíraly na lože. Tu i tam již do ulice všechna okna potemněla, jen vzadu v kuchyni děvečky ještě dokončovaly svou denní úlohu.

Páni už byli, jak obyčejně, dávno v kasině pohromadě, bavíce se při pivě a doutnících politikou, kartami a novým sněhem. O tom, co se s hraběnkou přihodilo, neměli nejmenší potuchy. Zámecký kaplan byl tu dnes jeden z prvních a s nejpokojnější myslí hleděl sobě své dýmky a sklenice. Kdež by se mu bylo uzdálo, že v zámku zatím pohřešili Její Osvícenosť!

Hrabě Béla a slečna Ida věřili pevně, že hraběnku za malou chvíli nazpět přivezou — jiná možnosť jim ani na mysl nevstoupila, proto byli toho daleci, aby působili nějaký poplach. Naopak, rozumělo se samo sebou, že se takový nepříjemný případ má všemožně ututlati,

že se o něm nemá mimo zámek říkati zbytečného slova. Lidem podřízeným nebylo dokonce potřebí takové pravidlo zvláště teprv připomínati; protó, když jedni s hrabětem vyšli manželku jeho hledat, druzí doma byli docela zticha.

V kasině byl i dr. Ludikar. V pozdější chvíli vítal tu svého tchána Drahoráda, který vyřídiv svou věc u cihláře na zpáteční cestě v hostinci na doušek piva se zastavil. Však vytratil se opět dříve, nežli kdo z ostatních na odchod pomýšlel.

K nemalému překvapení zeťovu vyskytnul se tu po chvíli zase, a na jeho jinak málo proměnlivé tváři bylo psáno, že příčina jeho návratu je zcela neobyčejná. Vzal doktora stranou a oznámil mu, co zvěděl od přívozné. Ludikar žasna přece nezapomněl na potřebnou opatrnosť: promluvil soukromí s páterem Mudrochem, který leknutím svou dýmku upustil, až se na kusy rozbila. Ale ku přímluvě doktorově utajil se, vyšel bez hluku z hostince a octnuv se venku, kde zraky jiných na něm netkvěly, dal se do běhu jak o závod.

V zámku potvrdili jemu, že co přívozná mlynářovi povídala, pohříchu nebylo pouhou báchorou. Ida vrátivši se od krypty, posud se neodhodlala jíti nahoru do komnat, nýbrž prodlévala u vrátného, kde ji v horečném očekávání sebe slabší šust plašil a každá minuta na trapnou hodinu se jí prodlužovala.

Právě když propuknuvši v pláč kaplanovi o neblahých událostech tohoto večera vyprávěla, přiběhl Macínek, že se pan hrabě dává ptáti, zdali se snad Její Osvícenosť již do zámku nevrátila. Komorná na tuto otázku odpověděla tím, že se potácela do mdlob. Páter Mudroch zanechávaje ji v ženských rukou kvapil nazpět do hostince. Ne proto, aby doktorovi oznámil, že slečně Idě není dobře: na ni cestou rychle zapomněl.

„Pravda!“ zvolal na Ludikara, sotva dvéře kasina otevřev. „Všecko je ukrutná pravda!“

Páni, kteří se po tu chvíli bezstarostně oddávali své zábavě, přehlušeni mocným hlasem vyděšeného kněze rázem umlkli, jako by mezi ně z ručnice vystřelil. Když pak v následujícím okamžiku slyšeli, čeho se páterova zvěsť týká, vyskakovali se svých míst, odhazovali karty a doutníky a hleděli na mluvčí — kněze, doktora i mlynáře — tak vyjeveni, jako by do jich středu zrovna boží posel uhodil.

Pan inspektor Tatoun, zaujímaje jako vždy čestné místo v rohu, přemožen pohnutím ani se nemohl na nohou udržeti: sklesl zpět na židli, zraky své, které se před tím tak rozmarně za zlatými brejlemi blýskaly, nyní strnulé obrátil ke stropu a spínaje na klíně ruce, potřásal svou důstojnou hlavou jako člověk nadobro zlomený. Z počátku nebyl ani slova schopen.

„Věčný bože!“ vypravil pak ze sebe slabým hlasem. „Jaká to novina!“ A jakož tu byl prvním úředníkem vrchnosti, tak i první vzpomněl na Jeho Jasnosť: „Jaká to zdrcující rána pro našeho vznešeného, dobrotivého knížete!“

Toto pomyšlení jej tak velice zaujalo, že bezděky počal v duchu skládati vážná slova, jimiž by Jeho Jasnosti žalostnou událosť bez prodlení telegrafem oznámil, když jej doktorův hlas vyburcoval.

„Vzhůru k cihelně!“ volal tento důtklivě. „Škoda každé ztracené sekundy.“

„Ano,“ svědčil inspektor znova se vzpružuje, „spěchejme na osudné místo, abychom nešťastnou paní zachránili!“

Na telegram již nemyslil, vzpomněv si, že tu náhodou mešká hrabě a na něm že jest, aby podobné opatření učinil.

Všichni hosté v kasině na kvap se chápali odložených svrchníků, klobouků a holí — a jediný to činil s tajnou neochotou: důchodní Pelunka. Nebyl vůbec milovníkem chůze, cesta do kanceláře a do kasina, to byly jediné jeho pravidelné procházky denní — i věděl napřed se vší jistotou, že každou delší pochůzku odstůně, třeba ji konal po nejpěknější cestě, za nejlíbeznějšího dne: jakž teprve když se nyní měl po tmě v polích a porostlinách plahočiti sněhem a do plic také zrovna dýchati sníh! Uondá se za čtvrť hodiny, bude se zalívati potem, bude své vždy nedosti zdravé tělo vydávati v plen desaterým nemocem — může z takové násilné výstřednosti snadno míti smrť!

„A ještě kdy by to k něčemu bylo!“ pravil si v duchu. „*Já* hrabénky jistě nenajdu! Já jen když stačím za ostatními se plouhati a budu rád, když se sám při tom neztratím!“

Však aby snad nechtěl jíti, na to nebylo ani pomyšlení, zvláště když ostatní s tak nadšenou horlivostí tu cestu podnikali. Ano, kdy by byl dnes vůbec zůstal doma — ale to zrovna dnes o večerní besedě byl samá bujnosť! Neměl zhola žádné výmluvy — a proto tvářil se horlivým jako kdokoliv jiný a několikrát opětoval: „Jen žádné zbytečné zdržování!“

Bez malých příprav nebylo ostatně přece možno vyraziti: jedni musili domácím dáti povědomosť, druzí lehkou obuv vyměniti za těžší, jiní opatřiti svítilny a vzíti s sebou ještě více lidí, kteří by pomohli hledati. Zatím i hrabě Treuland došel nahoru a postavil se v čelo výpravy. Arci jen dle jména, neboť v skutku ji vedli mnohem nepatrnější lidé. Macínek zůstával mezi nejpřednějšími. Připadlo mu, aby s sebou vzal Argusa, velikého psa nám již povědomého, který rovněž jako pony a osel byl v jeho opatrování.

„Zná pes paní hraběnku?“ ptal se ho doktor.

„Měla ho dřív tuze ráda,“ odtušil hoch.

„Pak jsi měl myšlenku docela moudrou,“ pochválil jej pán.

V Samohradských staveních uvnitř parku položených nezůstalo hrubě mužského. Ani starému postilionu Tydlidátovi to nedalo, aby se uložil a trochu prospal, než se svou archou nastoupí obyčejnou noční pouť do stanice Samodražské — běžel také s ostatními k cihelně.

Doma zůstaly skoro napořád jen matky a děti. A jediným dětem nedalo se s víček zaplašiti spaní; matky nejen míjely lože ale nemohly skoro ani usednouti, přecházely nepokojně aneb stály u oken, teskně vyhlížejíce na zasněženou cestu; přes tu chvíli také popatřovaly na hodiny, jejichž rafije tak zdlouhavě ku předu se pohybovala, a vzdychaly k bohu, když přes tu zdlouhavosť přece jen jedna půlhodina za druhou odcházela, a venku pořád panovalo to hrobové ticho, z výpravy pořád nikdo se nevracel.

Paní doktorová vyčkávala v přízemním pokoji, kde byla příruční lékárna. Vyhledávala sobě rozličné drobné práce, aby jí spíše čas uběhl. Každou novou chvílí padala ji na srdce větší tíže. Ona si ovšem nešeptala: „Ještě aby se tam něco mému stalo —" o muže se neobávala, avšak každou novou minutou rostl její strach o nebohou paní hraběnku. Kdykoliv opět zahrčely hodiny, jako by ji do duše bodl: věstilyť jen tím jistější a tím hroznější neštěstí!

Posléze odbíjela dvanáctá — nový bolestný osten pro úzkosť paní Boženy. Ale sotva poslední udeření hodin doznělo, bylo zvenčí zaklepáno na osvětlené okno. Jako šipka přiskočila a otevřela hlídku. Před oknem stály dvě mužské postavy, jedna nízká, zavalitá, druhá vysoká, suchá — v první hnedle poznala pana důchodního Pelunku, ve druhé starého Tydlidáta.

V prvním okamžiku zalekla se, že tu nespatřuje svého manžela; však dovídala se ihned, že se mu nic nepřihodilo. Za to pan důchodní hořce si stěžoval, že jej stíhala nehoda za nehodou; na všecky nedbal — i když se mu noha podklesla a napolo vyvrtla, přece belhal se mezi ostatními chutě ku předu: konečně však sletěl do výmolu vypolštářovaného špičatými kameny a nějak si v životě ublížil — myslil, že bolesť ho na místě strhá. Na další pochod nebylo u něho již pomyšlení. Doktor jej odevzdal Tydlidátovi, který měl nejvyšší čas vrátiti se do neodkladné poštovské služby.

„Aby mě sám domů provodil, o tom, zlatá paní doktorová, nechtěl váš manžel ani slyšeti. Kdy bychom tu nyní na krásně všichni umírali, on by málo na to dbal. Mne odkázal na vás, abyste mi dala kapky. Slitujte se aspoň vy nade mnou, ať se za pomoci Tydlidátovy přec ještě dovleku domů na lože: nemohu si třikrát slibovati, že s něho ještě povstanu. Počkejte, ty kapky se jmenují —"

„A což o paní hraběnce — nepřinášíte nic nového?" tázala se paní.

„Ani toho nejmenšího."

„Všecko hledání zůstalo bez úspěchu?"

„Přebudiž bohu žel — a zůstane."

„Co pravíte!"

„Zůstane — aspoň do zejtřejšího dne, možná že po celou řadu následujících dní. Zdál se nás celý mrak — ale když jsme se přibnali do lesa, ukázalo se, že je nás k takové úloze směšná hrstka. Vždyť přece, drahá paní, poněkud znáte zdejší lesy! Jeden leží v rovině a má vysoké kmeny, možno se jím za dobré pohody pěkně procházeti; druhý má půdu nerovnou, kopce střídají se s dolíky, skaliska s močály: takovým za noci choditi neb dokonce jej prohledávati, toť úkol, při němž sebe větší lidská síla záhy se vyčerpá. Třetí táhne se po srázném svahu, čtvrtý jest posud neproklestěn, že do houštin jeho člověk leda po všech čtyrech může vniknouti. Kdy by přišly dva, tři pluky vojska, zmizejí v jednom takovém lese jako hejno vrabců v klasném poli, a budou míti všichni dohromady co dělati, aby ho za světlého dne propátrali tak, jak v tomto případě potřebí. A fácit? Nenajdou ničeho, poněvadž osoba, po nížto se pídí, jest zatím v druhém, třetím, čtvrtém nebo pátém lese, kdo ví kde odtud. Oni se musejí dlouhé hodiny na jednom

malém místě motati a zdržovati, kdežto ona zatím pořád těká a se vzdaluje.“

Výmluvnosť, s níž pan důchodní jistý nezdar dnešního hledání dokazoval, hrozila nabyti podobně rozsáhlých rozměrů jako ty zdejší lesy — aspoň by byl řečník stěží našel konec řeči své, kdy by se v tom nebyl za ním ozval Tydlidát, skromně podotýkaje: „Já už musím chvátati.“

„Mne tu nechati nesmíte!“ volal pan Pelunka. „Bez vaší podpory nedostal bych se pod střechu, někde bych padnul a do rána zmrznul, jako — —“

Nedopověděl.

„Pro bůh — jako kdo?“ děsila se paní. „Snad nechcete říci —“

„Nechci býti zlým prorokem. Ale o tom nepochybuji, že kdy by tam nyní pod širým nebem hledali ztracený prstýnek nebo špendlík, stejně mnoho pořídí. Oni to také všichni vědí — ale kterak toho mají nechati? Budou své síly napínati dále, až je snad jednoho za druhým polomrtvé domů přivedou — jako mne. Dobrou noc, aneb raději: dobré jitro, drahá paní!“

Mezi tím, co důchodní se vzdaloval, kulhaje a o Tydlidáta silně se opíraje, paní Božena z hloubi stísněné duše vzdychala:

„Andělé boží sami ji provázejte a ostříhejte!“

XIII.

Co slečna Ida prvotně s takou jistotou hraběti tvrdila, nebylo jen lichou domněnkou. Zoufalosť, která velitelku její vypudila z domu, ven do nevlídné noci, měla na počátku jeden pevný účel, k němuž hraběnka s chorobnou vášnivostí směřovala: spěchala ještě jednou navštívit své dítě.

Ještě jednou! — to byl nejsvětlejší záblesk v bouřlivých mrákotách její rozrušené mysli. Ještě jednou — naposled! Musila synáčkovi svému v tomto životě dáti s bohem. To byla jediná touha, jejíhož splnění chtěla ještě dojíti. Co potom bude následovati? Konec. Jaký? Toho sobě nepravila, po tom se netázala. Konec všeho byl tu kdesi v těch nočních temnotách, nedaleko před ní, jako neodvratná nutnosť: ale podoba jeho byla zcela neurčitá — hraběnka nesnažila se zrakem k ní proniknouti nebo fantasií sobě utvořiti její obraz, nestarala se o ni vůbec jako o věc zatím lhostejnou . . .

Vyběhnuvši ze zámku do sněhové chumelice, mohla hned z počátku skoro tak málo očí užívati, jako by je zamhouřila; i šla tedy jen po paměti, a nejsouc tomu zhola nic uvyklá, byla by také za úplné střízlivosti a nekalené bystrosti svých smyslů nepochybně zbloudila. Ký div, že se za nynějších okolností neuvarovala chyby! Hned na prvním rozcestí dala se chybným směrem: místo na pěšinu prostřed stráně, nám již dobře povědomou, vstoupila na cestu, která se stáčela dolů k přívozu.

Že nejde po rovině, nýbrž s kopce, toho si nevšímala. Nedbala vůbec nic na cestu, všecku mysl měla upjatou jen k jejímu cíli, a že

k tomu dospěje, o tom v ní ještě nevznikl ani zárodek pochybnosti. Tak doběhla skoro až k řece. Přívozník byl první člověk, jehož na své cestě potkala. Slyšíc jeho pozdrav a vidouc osvětlené okno chaloupky, spozorovala, že jest na místech, kde neměla býti. Zároveň s tímto poznáním teprve jí také připadlo, že by mohla na cestě býti zadržena a celé její předsevzetí zmařeno.

Zrychlila krok; neušloť jí, že se muž zastavuje a za ní obrací. Octla se u řeky, a tu teprve srozuměla, kde se nalézá. Muž kráčel za ní. Běžela ještě kousek po břehu, stanula i naslouchala. Kročeje za ní utichly. Proto nespěchala dále, poněvadž pochopila, že chtějíc dostati se ke hrobce bude musiť jíti nazpátek. I hodlala jen vyčkati, až přívozný zajde, aby se s ním už nesetkala.

Stojíc u samé vody cítila, že v ní bezděky oživuje cosi z dávné minulosti. Hladina této řeky záříc ve slunečném jasu, tak často se na ni byla usmívala, s jejím veselým vzezřením spojily se v jedno tak mnohé světlé upomínky jejího mládí. Jako dítě oblíbila si tu koupání, nějaké sto krokův odtud stávala v létě koupel, ku které konávala tolikerou příjemnou chůzi a která jí do poslední doby zůstávala milejší nade všecky lázně mořské i jiné.

Nyní byla řeka tak temná jako její mysl. Nízké vlny dorážejíce u jejích nohou ke břehu, zdály se jí živými bytostmi, které se k ní sbíhaly a jichžto šplýchání znělo jí jako srozumitelná řeč:

„Přišla . . . Je naše, naše . . . Shlukněme se — pojměme ji — hezky měkkou náručí . . .“

I bylo jí, jako by povrch vody se zdvíhal, jako by se vlny už lichotivě kolem nohou jejích linuly a vždy výše stoupaly. Nic jí to neodpuzovalo, stála bez pohnutí.

„Hahou!“ houknul v tom ve tmě s protějšího břehu mužský hlas.

Opět se vzpamatovala. Nedaleko ní zařinčelo železo — přívozník odvazoval řetěz, pak bouchnuv jím na loď, odstrčil od břehu a plul na druhou stranu. Té chvilky užila paní, vrátila se k chaloupce tak opatrně, jako by tu kdosi na ni číhal, a nyní ovšem snadno nepozorována proklouzla.

Byla by nepochybně touže cestou se vracela, jako sem přišla, kdy by byla záhy neznamenala, že tudy kdosi proti ní přichází. Ohlásil se jí hlučným hvizdem a prozpěvováním — a jestliže ona po hlase ho nepoznala, čtenář jistě hned se domyslí, že to byl Macínek.

Sestupoval právě k strýci Sadilovi. Cupaje do měkkého sněhu, který se mu zároveň i na oči, na nos i na ústa lepil a od hlavy k patě celého jej bíle šatil, chtěl on asi této pozdní, nevítané návštěvě zimy vzdorovati a soupeřce její, mladé vesně, okázale svou věrnosť osvědčiti — proto z plna hrdla vyzpěvoval:

Jaro ukazuje nám své líčko!
Pohleď jen, Heleno,
všecko je zeleno —
pojďme na procházku, holubičko!

Hraběnka se zarazila a po krátké rozvaze odbočila stranou — o úžlabiny, kudy se skutečně dáti měla, chtělali se odtud ke hrobce

dostati, a kudy později i Macínek od přívozu stupal, obíraje se v písních svých Isabelou a bezejmennou „svojí nejmilejší.“ Nyní však za hraběnčinými zády v bujném rozmaru zanotoval jinou:

Přišel k nám žebráček z Vlkousi,
zpíval si písničku jakousi:
že jeho milá
na bradě měla
jeden vous — dva vousy — tři vousy.

Dana slyšela hlas, ale ze slov nerozuměla ničemu; dolétala sice k jejímu sluchu zcela zřetelně, ale vnikala do něho jen jako planý zvuk, podobně jako od řeky hučení splavu a klepání mlýna: smysl jejich zůstával venku. Hraběnka kráčela jak opojena, nedbala na nic, než aby rychle přicházela ku předu. Kdo by ji byl viděl, byl by se musil domnívati, že ubíhá před někým, jenž ji v patách pronásleduje.

Na štěstí dno úžlabiny, po kterém se pěšina vzhůru táhla, tvořil trávník, na němž nebylo hrbolův ani roklin. Paní nemohla v korytě tom ani na pravo ani na levo zablouditi aniž někam zapadnouti; však nejednou zakopla nebo sklouzla tak, že až rukama do sněhu padla. Víme, že ji Ida při odchodu jejím oblekla do teplého pláště; ale domnívajíc se, že jde jen o poschodí výše k panu hraběti, nepodala jí ovšem žádných rukavic. Nepochybně bylo jen třeba do některé kapsy u pláště pro ně sáhnouti — ale paní si na to nevzpomněla, snad po prvé v živobytí nedbala venku o svoje ruce; i když poklesnuvši ve sněhu si je omočila, nevšímala si toho, ale vztýčivši se opět tím úsilovněji spěchala dále, jako by se kdo ví jak dlouho byla opozdila.

Upachtila se, však nechtěla ani tolik stanouti, aby sobě oddechla. Teprve když dospěla k místu, kde se několik cest křižovalo, bezděky zastavila svůj kvap; musilať si vydati počet, kde se nalézá i kam se nyní má obrátiti. Jiný na jejím místě by se ovšem nebyl nic rozmýšlel; pěšina rovně dále — odtud již po svahu velmi mírném — vedla ven z parku, na levo se šlo prostřed stráně k zámku, na pravo zase k hrobce. Ale hraběnce nebylo snadno pravý směr sobě vybrati. Za takové tmy snad nikdy ještě v parku nebyla, ani ve společnosti, nerku sama; k tomu napadlý sníh všecku podobu půdy i stromů změnil a chumelice všemu rozhledu bránila. Konečně pak smyslové Daniny byli tak z obyčejné míry přivedeni, ba napolo zastřeni, že obrátivši se několikráte sem i tam hrubě zas již zapomínala, proč se tu zdržuje a pořád jen ku předu nespěchá.

Okolnosť jinak nepatrná přispěla k tomu, že se nedala cestou ke hrobce. U některého z vesnických domů, které hned za parkem stály a nyní ovšem byly docela neviditelny, ozval se dětský pláč. V tichu, jež vůkol panovalo, bylo jej zcela dobře slyšeti, ač by byl i člověk nejzdravějších smyslů hned nedovedl určitě říci, odkud přichází. Jisto bylo, že dítě jest pod širým nebem a že utíká.

Dana, jakmile zvuky ty o sluch její zavadily, vysoko se vztýčila a za okamžik všecka utajena naslouchala. Pak učinila prudký krok a zas upjatě pozorovala — a když se to několikrát opakovalo, dala se znova do běhu, a to stejným směrem, kterým zdola přišla. Myslila, že

jde za hlasem dítěte, i zdálo se jí, že se mu rychle přibližuje. Napjala všecku svou sílu, ubíhala jako by jí šlo o život. I podobalo se jí, že dítě už jen několik kroků před ní běží, že oko její proniká závoj ze tmy a chumelícího se sněhu utkaný, že postavu hošíkovu již postřehuje — nejasně sice, ale přece tak, že ho poznává.

Byl to nejspíš její Lajoš! Bloudil tu v odlehlém místě, v noční samotě a nepohodě. Bědoval opuštěn, bez pomoci, zoufalý. Byl to jeho hlásek — ano, již dobře rozeznávala ze zadu jeho podobu i jeho oblek. Volala ho jmenem, však on si toho nevšímal, dále utíkaje a naříkaje.

„Nezná mne již — nezná!“ zastenala paní. „Již jsem mu docela cizí, tak že k mému hlasu zůstává hluch.“

Palčivá bolesť rozlila se jí od srdce po celém těle. Ale ještě mučivější myšlenky počaly obletovati rozpálenou její hlavu.

„A třeba mě slyšel, nechce mne znáti. Odvrátil se ode mne, vymřela v něm všecka náklonnosť k matce, která ho opustila, když upadl do smrtelné nemoci . . . Zanevřel na mne — nechce ke mně — bojí se mne, prchá přede mnou! . .“

Slabý, zlomený hlas, kterým jej volala, nyní umlknul — potlačila jej násilně, aby jím synáčka svého jen více ještě od sebe neplašila. A hořký žal sevřel její útroby takou mocí, že se v tu chvíli sotva ku předu vlekla. Dítě — pouhý ovšem přelud obraznosti její — rychle se od ní opět vzdalovalo.

Pojednou vrazila na jakousi překážku, až se div na zem nepotácela. Byl to nízký plot, kterým tu byl park ohrazen; ale vrátka jeho nebyla zamčena. Vykročivši jimi a nedbajíc tělesné bolesti pátrala paní jen zbystřeným sluchem po dětském hlase. Domnívala se, že hoch valně ji předeběhl, že hlásek jeho slyší už jen jako ve snách. Zrychlila opět své kroky v tu stranu.

Děcko, jehož nahodilý křik byl její mysl v takové rozčilení přivedl, drahně již umlklo a kdesi pod střechou bylo ukryto — ale ona pořád po silnici stíhala přízrak sirého, bludného synáčka . . .

Slyš! Nyní se hlas jeho ozval odjinud. Tu z pravé strany to bylo. A zněl už jinak, nebědoval.

Dana se tam obrátila.

„Maminko! Maminko!“ dolétalo k ní slabě ale přece zřetelně dětské volání.

A na straně, odkud přicházelo, znamenala ještě něco nového. Hustá tma, která ji posud obklopovala, tam řídla a projasňovala se: tvořila se tam jakási světelná brána, za kterou se zdál nastávati jasný kraj. Jako na rozhraní jeho se tmou čněla tam v neurčitých obrysech dosti vysoká budova.

„Jistě je to hrobka,“ pravila si paní. „Vždyť jen ji hledám — a dítě moje mě k ní dovedlo.“

„Maminko!“ neutichal dětský hlas.

„Hle — nyní mě volá!“

„Maminko! Neslyšíte?“

„Ó slyším!“ odpovídala paní, ač ze rtů jejích nevyšlo nejmenšího zvuku.

„Ke mně pojďte!“

„Volá — volá mě k sobě . . .“

„Pojďte sem, maminko!“

„Jdu již, jdu, mé dítě . . . Vždyť jsem se jen na cestu k tobě vydala . . .“

A paní šla. Že to kolem ní nevypadá jako před hrobkou, kde se býti domnívala, po tu chvíli slabé, rozptýlené její pozornosti ušlo, ale nemohlo jí déle zůstati tajno, když se po několika vteřinách zrakům jejím docela neočekávané divadlo objevilo. Bylo tak rozdílné od toho, k němuž ji obraznosť vedla, že i rozrušený její duch rázem byl z přeludů svých vyburcován. Zarazila se, stanula i snažila se pochopiti, co před sebou viděla.

Stála na jakémsi břehu, a to na samém jeho kraji. Před ní prostíralo se kus půdy, kopáním nestejně prohloubené, větším dílem neladně rozryté. Byla to cihelna. Proti Daně v pozadí na vyšším místě vypínal se dům cihlářův — jenž jí byl dříve na první pohled připadl jako hrobka — budova sice dosti vysoká, však neúpravná, chudá; nedostatky její nyní zakrývala noc, ve které její obrysy měly vzezření dosti malebné.

Níževji pod ní nalézalo se několik stavení mnohem nepatrnějších. Mimo přístřešky na sušení čerstvých cihel bylo tu na každé straně po jednom lidském obydlí, tak nedokonalém, že dům cihlářův proti nim vypadal jako palác. Byly to budky i se střechou málo vyšší nad vzrostlého člověka, jedna z pálených, druhá dokonce jen ze syrových cihel slepená; že byly kdys i hlinou omazány a vápnem obíleny, toho na nich viděti už jen slabou památku. Světničky v nich byly už prostorou svojí nad míru nedostatečné; a přece v každé zůstávala dělnická rodina o několika hlavách — zůstávala ne jako v kleci nýbrž jen jako v hnízdě.

V levo při břehu, na kterém paní stanula, nacházela se v doliku pec, jejíž výheň sálala takovým teplem i světlem, že vločky sněhové kolem ní už ve vzduchu se rozplývaly a po celém prostranství trochu viděti bylo.

Hraběnčiny zraky utkvěly záhy na jedné z dělnických chatrčí, neboť odtamtud vycházel dětský hlas, který sem kroky její přivedl. Drobným okenkem viděla do osvětlené jizbičky, kde právě mladá žena brala nemluvně od prsu a kladla je do kolébky. Počalo se také ozývati, kdežto v koutku na loži starší hošík přes tu chvíli opakoval: „Maminko, ke mně pojďte! Maminko-o-ó!“

„Nepůjdu k tobě,“ zvolala na něj matka, hlučně ale dobrotivě, „nebudešli hned mlčeť!“

Klučina se stišil, žena přitáhla kolébku blíže k němu, a usednuvši jednou rukou jí houpala, druhou starší dítě po hlavě hladila zpívajíc:

Spi, děťátko, spi,
zamhuř očka svý,
pánbůh bude s tebou spáti,
andělé tě kolíbati — —

Hoch na posteli už ležel jako pěna, nemluvně na kolébce provázelo matčin zpěv jednozvukým houkáním — na důkaz, že pro dnešek se ve svých tělesných i duševních potřebách cítí dokonale upokojeno.

Před pecí hovořili dva muži; v prudké záři její bylo je dobře rozeznati. Starší měl na sobě halenu i spodky z režného plátna, jež ovšem nepřetržité svoje stýkání s hlinou zjevně ukazovaly; mladší byl oděn v šerkový oblek modravé barvy, která však skrze vrstvu rudého prachu cihlového sotva prokmitala. Černou, tolikéž rudě napudrovanou hlavu měl nepokrytou a na nohou dřevěnky na boso, kdežto starý měl střevíce s dřevěnými podešvy a na prošedivělé hlavě zimní čepici. Starší konal noční službu, mladší přišel k němu po denní lopotě trochu se pobavit, co zatím jeho žena v chatrči děti na noc obstarávala.

Už si hezkou hodinku povídali. Nebylo každý den něco nového, ale oni o jedné věci s chutí třeba po celý týden vždy znova zahajovali hovor. Tak bylo s postřelením hajného Nekoly. Začali jím, opakovali leccos, co mluvili včera i předevčírem, a potom se dostali na pytláky vůbec. Starý měl hojně zkušeností a byl mladšímu jako živou knihou; věděl hned celou řadu příběhův, nač se pytláci kde odvážili, jak s nimi třeba celé bitvy byly svedeny, jaké z toho byly hrdelní soudy. Mladší poslouchal velmi dychtivě i neustával se hlasitě podivovati: „Ale, člověče!“ Když byl jeden příběh zevrubně vypověděn, nastalo obyčejně delší pomlčení, starý sedě vzpřímen díval se s jakousi zálibou do peci, do nejprudšího žáru, kdežto mladý na břehu leže z obou svých rukou hlavě dělal podušku a buď sám nový předmět k rozprávce hledal nebo čekal, až se s ním spolubesedník jeho sám vytasí.

Pohovořivše o tom, čeho všeho se pytlák odváží pro tu rozkoš, aby si na kus zvěře vystřelil, rozjímali pak o jiných různých náruživostech lidských.

„A prosím vás, Čepku,“ pravil mladší, uvolniv své ruce zpod hlavy a nad sebou je protahuje, „vždyť to je taky divné, když si páni na kousku té zvěře tak náramně zakládají a tolik na ty své honby drží.“

Následovala kapitola o tom, co se tu na podzim panstva bůh ví až odkud sjíždí, a co se pak děje při velikých lovech, jmenovitě jak se každý z těch vznešených pánův stará a přičiňuje, aby toho hodně zastřelil.

„No bože —“ podotýkal mladý, „a jaká je to konec konců radosť? Jaký z toho všeho zisk?“

„Takové už to je, milý Vojto,“ odpovídal staroch. „Ostatně — tu si aspoň může každý třeba stokrát za den bouchnouť — ale co teprva řekneš pouhé štvanici?“

Čepek snad o všecko na světě zavadil, i mohl jako očitý svědek vypravěti, že nejslavnější honby jsou ty, když se jelen krátko uvězněný pustí na svobodu, smečka chrtů v patách za ním se vyštve, a celá veliká společnosť za štvaným jelenem se žene všelikou necestou, přes hory a doly, přes ploty, strouhy a řeky, tak dlouho, pokud stíhané zvíře stačí ubíhati. Mnohý jezdec prve s koně sletí a třeba několik žeber zláme, však druzí nepopustí, až jelen uštván a vysílen klesne; kdo mu do té chvíle nejblíž vytrval v zápětí, dobývá si největší slávy. Čepek viděl při podobné štvanici také nejvznešenější dámy, ano i samu císařovnu; vypisoval dlouhé jich černé šaty, vysoké klobouky a vlající závoje.

„Ty as dlouho nevydržely,“ mínil Vojta.

„Holenku, to se mýlíš — vydržely do poslední minuty, lítaly jako šipky a na koni seděly jako lesní panny. Viděl jsem to všecko na vlastní oči."

„Lesní panny také?" žertoval Vojta.

„Při štvanici ne."

„A jindy ještě míň."

„Myslíš?" prohodil zkrátka Čepek.

„Myslím, že se lesní panny teď už neukazují, jako divé ženy a polednice —"

„To si, holenku, každý myslívá, kdo sám nezkusil."

„Tuhle to as nezkusil už dávno žádný."

„Dávno, nedávno — o jednom to vím jistě. Ten se ničím nekasá, a řekneli, že je něco pravda —"

„Člověče!" žasnul Vojta tou měrou, že pozdvihl tělo, aby na starocha lépe viděl. „Beze žertu — lesní pannu že jste viděl?"

„Lesní pannu," dí úsečně a důrazně Čepek.

„Živou?"

„Živou."

Vojta dal udivení svému výraz tím, že koleno své chytil do sepjatých rukou a hořejším tělem v pravo, v levo kolébal. I chystal se novými otázkami Čepka k tomu pohnouti, aby o této své zázračné zkušenosti obšírněji vypravoval, když se tu vedle nich ozval třetí společník, jehož si posud zhola nevšímali.

Jmeno jeho bylo Tygr, ale takto byl to pes docela krotký. Uvelebil se také před pecí, přední nohy natáhl před sebe, huňatou hlavu přitisknul k nim a zdál se labužnicky kochati dvojím požitkem: jednak se příjemně vyhříval, jednak poslouchal diškurs obou besedníkův, upíraje zvláště na Čepka své přimhouřené oči, jako by mu žádné slovo jeho ujíti nemělo, a jen chvilkami nosem potrhávaje, jako by v duchu provozoval trochu skeptickou kritiku, ale co společník dobrých mravů nijak to nechtěl prozraditi.

Teď náhle střihnul ušima, mrsknul zrakem v jinou stranu, pak i zavrčel a hlavu zdvihnul. Na tyto známky malého znepokojení se mužové ovšem nic neohlíželi — až teprva, když pes jako střela vyskočil, k podkopanému břehu se rozehnal a tam štěkal, jako by někoho chtěl roztrhati, ohledli se v tu stranu.

„Co pak se mu tam ukázalo?" prohodil Čepek ještě zcela lhostejně, vida jen nejasně všeliké předměty v těch místech, jelikož byl oči své zrovna od prudkého žáru v peci odtrhnul. „Jako by někdo cizí přicházel."

Tu ho Vojta silně chytil za ruku.

„Člověče," šeptal, schýliv k němu hlavu a upíraje vyjevený zrak v onu stranu — „vidíte ji?"

„Koho?"

„Tu paní —"

„Kde pak?"

„Tam — na břehu . . ."

Staroch pozdvihnul obě dlaně nad oči.

„Mám oslabený zrak," pravil rovněž utajeným hlasem, „ale přece znamenám — — Je černá?"

„Od hlavy až k patě . . ."

„Vyšší než obyčejná ženská?"

„Zdá se."

„Podívej se jí na ruce."

„Ruce má bílé, jako ten padlý sníh —"

„Co v nich drží?"

„Nic nepozoruju —"

„Dobře se podívej."

„Tygře!" zvolal Vojta, vida, že pes obíhá břeh, aby se dostal nahoru k té neobyčejné ženštině. „Jdeš ležet! Tygře! Hned sem pojď!"

Ale pes byl tak podrážděn, že na volání nic nedbal, ačkoli měl Vojta hlas, že by byl rachocení hromu překřičel. Nebylo jinak, musil se za Tygrem rozběhnouti — okřikuje ho a házeje po něm, co mu do ruky přišlo, zahnal jej konečně nazpět ke stavením.

Ohlednuv se pak nahoru na břeh, nikoho více tam nespatřil.

„Kam se poděla?" ptal se starocha, který od peci za ním přicházel.

„Kdož to může říci!"

„Podívám se tam nahoru," dí Vojta.

„Toho pěkně pomiň," zadržel jej Čepek.

„Tam někde bude —"

„Sotva bys jí dohonil, i kdy bys měl křídla."

„Kde se tu bere? A kdo jest?"

„Kdo? Nepoznal jsi jí?"

„A vy poznal?"

„Nic ti na ní nebylo divného?"

„Všecbno — i to, že tam stála na místě docela podkopaném a že se půda pod ní neutrhla."

„Což do obličeje jsi jí neviděl — že má tváře bez masa a důlky bez očí?"

„Ne — to ne —"

„Ani že v ruce držela kosu?"

„Kosu? Kam myslíte?"

„Myslím," pravil Čepek vážně ale takto pokojně, „myslím — že to byla smrt."

„Smrt?" trnul Vojta. „Co by tady —"

„Pohledávala? Někoho z nás. A protože tobě se tak neukázala jako mně — jako černě oděný kostlivec s kosou — —"

„To ne — to dokonce ne!"

„Tedy nepochybně přišla k vůli mně."

„Ale jděte!"

„Však i ty dobře uděláš, vyhnešli se místu, kde se zjevila, kam nás lákala — a když tu dole si dvojnásobně dáš pozor, aby tě podkopaná země při práci nezasypala. Ostatně buď bohu nebeskému poručeno a děj se ve všem svatá jeho vůle!"

XV.

Vyděšena prchala hraběnka od cihelny. Leknutí dodalo jí nové síly, nohy ji hbitě unášely, však neměly vůdce; když se paní opět poněkud na mysli ustanovila, první, co znamenala, bylo, že se nalézá v lese. Jak tam přišla, bylo z paměti její vymazáno; také pro čas ztratila všecku míru. Chvíle ubíhaly jako mimo její vědomí, nepamatovala, co se s ní dělo ve čtvrthodince právě uplynulé — ano bylo jí záhadno i to, co právě konala.

Jednala už namnoze jako stroj, jenž neví, čím popudem a jakou silou se pohybuje. Přicházela ovšem chvílemi ještě k sobě, ale jen tak, jako se člověk na loži ze sna probouzí, aby hned zase do něho upadl.

„Ke hrobce!“ — to zůstalo jedinou pevnou vidinou a oživující pružinou její. Chtějíc dostati se ke hrobce, aspoň nestavila svých kroků, brala se ustavičně ku předu. Ale jen tu a tam v některý okamžik ještě zkoumala, kudy se dáti — a to ještě dělo se více z návyku než aby ve skutečné pochybnosti hledala poučení: pak zase hned nazdařbůh šla dále, jako by byla na nejkratší a nejbezpečnější cestě.

V pravdě však již drahně o žádnou cestu ani nezavadila. Brala se, kudy ji právě nohy nesly. Překážek malých ani velkých, jež se jí naskytovaly, se nelekala. Jako vědomí její bylo zkaleno, tak byla vůle její ochabla; nezdar ji neskličoval, nedočkavost nepoháněla ji do trapného spěchu. Ovládlo ji domnění, že se k cíli svému každým krokem přibližuje, ale zároveň také, že hrobka jest daleko, daleko odtud. I putovala vytrvale a trpělivě jako samohyb; pokleslali, uhodilali se, nic si to nepřipouštěla; k tělesné bolesti stala se lhostejnou.

Myslila, že pořád rychle pokračuje, ale chůze její stala se velmi volnou.

„Maminko — maminko!“ znělo jí přes tu chvíli v uších. „Pojďte sem! Pojďte ke mně!“

Pokyvovala ochotně hlavou a věřila, že urychluje krok. Ale jenom když volání dětské se opět proměnilo v pláč, před ní do dálky zanikající, jenom tehdy donutila zemdlené svoje tělo na minutku do většího spěchu, který čím dále tím častěji končil úpadem . . .

Temnoty noční prořídly, svit měsíčný proniknul i na bludnou její cestu — ale na štěstí počalo se mnohem později také v mysli její projasnívati.

Přišla chvíle, kde kolem sebe opět zřetelně spatřila vysoké kmeny, pod sebou zasněženou lesní půdu, kde i zase svou vlastní osobu spozorovala, na své ruce pohledla i spatřila, že nejsou čisté, že jsou na nich krvavé skvrny.

„Kde se na nich vzala tato krev?“ tázala se — a v patách za první následovaly pak jiné otázky: „Co tu dělám? Kde to jsem? Jak jsem se v těchto místech octla? Kudy odsud vyváznu?“

První odpovědí bylo: „Zbloudila jsem.“ Jiné rodily se nesnadno. Procitla za noci v lesní samotě, kde prve jakživa nebyla: jak měla poznati, kde jest?

Pokusila se hledati aspoň východ z lesa, aby pak při volnějším

rozhledu mohla spíše najíti cestu: ale pocítila jen, že nohy její jsou tuhé, těžké, že už jen velmi těžko je zdvíhá.

„Zbloudila jsem," opakovala sobě. A pak zvolna rozjímala dále: „Vůkol je poušť — lidské duše není na blízku. Nikdo o mně neví, nikomu nemohu dáti o sobě znamení. Nohy pode mnou klesají, neodnesou mne odsud . . ."

Přece však ještě docela na mysli neklesla, nýbrž hleděla v pouti své pokračovati, s lepším arci rozmyslem a plánem.

„Marné namáhání . . ." ozval se v ní po chvíli opět zlověstný hlas.

Zavrávorala, zachytila se stromu a podepřela se o něj.

„Odpočinouti!" volalo s bolestnou toužebností její vysílené tělo.

Ještě si připomněla: „Usednouti nesmím — mdloba by mě přemohla, a pak bych už více nepovstala . . ."

Hleděla se tedy aspoň na nohou udržeti — ale i stojíc pozorovala, že víčka její jsou jak olověná, že neodolá, že ji přemůže dřímota.

„A usnu — na věky! . ."

Zoufalosť postavení jejího se jí rázem objevila v hrozné podobě.

„Není mi pomoci . . . Všemu je konec . . ."

Konec! Hned při svém prvním kročeji ze zámku cítila, že se ubírá k svému konci — ale teprve nyní jí ukázal svou tvářnosť.

Bludný tvor v hluché, necitelné poušti . . . Tak měla zahynouti!

„Vždyť to jest, co jsem od počátku chtěla. Šla jsem z domu s tím úmyslem, že se tam už nevrátím . . . Zhřešila jsem, vyzývala jsem nebesa — nyní mě stihnul trest . . ."

A trest se jí stával nejkrutější tím, že nedosáhla, co si vinou svojí chtěla vykoupiti. Odtrhla se násilně ode všech lidí, jen aby zůstala spojena se svým dítětem — a teď byla také od něho odloučena, neměla se v životě už k němu přiblížiti, měla umírati bez něho — daleko i od něho!

„Všemohoucí bože," zalkala v duchu, — „jen té milosti mi ještě dopřej, abych ho jen okem ještě spatřila, abych u něho vydechla svou duši!"

Pustila se své opory, nutila se ještě do chůze, aby se přec dostala k místu, kde synáček její odpočíval — však neušla ani půl sta krokův a klesla na vlhkou zemi. Nemohla se tomu ubrániti.

„To je můj hrob . . ." pomyslila si ještě — ale již se nedovedla vzchopiti, síly její byly na dno vyčerpány. Tím hůře, že právě teď ještě zůstávala při smyslech i musila pociťovati, jak jest neodvratně po všem veta.

Však přece nikoli — náhle dotýká se sluchu jejího lidská řeč.

„Ajaj — ajaj!" mluví jakýsi hlas. „Taková paní! Hraběnka! Samohradská princezna! Jako nejposlednější žebračka! A na knížecí půdě!"

Ona pochycuje toliko jednotlivá slova i nerozumí hrubě smyslu jejich. Snaží se jen spatřiti toho, od něhož pocházejí.

Od tmavé houštiny, u které poklesla, přistupuje k ní mužská postava. Její zrak jest polo strhán, spatřuje zatím jen černý, neforemný stín.

„Jako nejposlednější žebračka! A ještě hůř! Ajaj — ajaj!“ opakuje si příchozí a nahýbá se nad její tělo, pokleká, přibližuje svou tvář až k jejímu obličeji.

Teď na něj padá měsíčné světlo — Dana vidí, že to není jen tmavý stín, ale že jeho tvář nemá lidského vzezření. Je to černá obluda, která po ní vztahuje své ruce!

Hrůza jí z hrdla vyráží skřek. Co na ni sahá, vidí se jí stokrát hroznější než pouhá smrt. Teď teprve zmocňuje se jí skutečné zoufalství. Zabíjí nevyslovitelnou úzkostí jejího ducha, ale křísí na chvilku ještě sílu její tělesnou.

Vzchopuje se. Tomuto děsnému tvoru musí uniknouti — musí prchnouti.

Muž sám překvapen hledí, jak se paní z jeho společnosti hledí vysvoboditi.

„Aha,“ praví sobě, hleděv za okamžik s otevřenými ústy na její nový útěk — „zděsila se mého pohledu. Zapomněl jsem, jak jsem namalován. Nedivím se jí — vypadám čertu ještě podobnější než nočnímu roštákovi.“

Daně v trudném klopotu se vlekoucí podobalo se, že celý les kolem ní oživnul, že se mezi stromy vyskytují lítá zvířata a naplňují vzduch takovou vřavou, až jí to dralo sluch.

„Tygře!“ slyšela do toho volati lidský hlas — a již tu proti ní skutečný tygr cenil krvežíznivou tlamu, kdežto se v patách za ní hnala černá obluda v lidské podobě.

Uhnula stranou, padla — a nemohouc se pozdvihnouti, po rukou i nohou vlekla se sněhem. Nemohla již ze sebe vypraviti zvuku, nemohla vydechnouti. Přišla nejstrašnější chvíle . . .

Avšak — netrvala dlouho. Vše se počalo měniti. S utýrané paní spadla ta hrozná tíže, údům jejím nejen se uvolnilo, i síla se rychle vracela do nich — již zase byla na pochodu, a noha její kráčela lehce jako v tanci.

Nyní to, co vytrpěla, pojednou jí bylo těžkým snem, jenž od ní byl zaplašen.

A ještě více. Přede zrakem jejím, ku předu upřeným, tam v neveliké dáli otvírala se nyní skvoucí brána nového dne — však místo aby z ní vyšlo slunce, objevila se tam velebná budova, knížecí hrobka, jenže u velkolepých rozměrech. A v otevřené temné bráně její stálo na prahu spanilé dítě. Z těla jeho vycházela záře, ruce jeho se radostně vztahovaly k ní. Ó tentokrát nebylo pochyby, nebylo klamu — vítal ji tam oplakaný její synáček!

„I to byl jen šeredný přelud sna, že bych byl umřel,“ promlouval líbezně. „Jsem živ a zdráv.“

A srdce matky jeho pronikla nyní nebeská rozkoš. Přešel jí zrak i sluch — — —

Minuly jí nadobro všecky smysly. Neboť v pravdě ležela na chladné zemi, a tělo její stydlo . . .

Muž se začerněným obličejem opět se k ní přiblížil.

„Je bez sebe,“ pravil, pozorně na ni pohlednuv. „A není divu — ba jest nepochopitelno, že tak dlouho odolala. Hle její nohy — umu-

čený Spasiteli, jaké to jsou nohy na takovou trampotu, jaká to je obuv do takové chůze!“

Nabyv jistoty, že paní mu již utíkati nebude, počal sám okolo ní v pochybnostech a nesnázích pobíhati.

„Co teď s ní?“ mluvil polohlasitě. „Tam ji hledají, ale kdo ví, zda se vůbec dostanou sem. Kdy bych se s ní nebyl setkal, našli by ji leda stuhlou. Ale co mám učinit? Běžet tam a volat je sem? Kdy bych to navlekl sebe opatrněji, aby slyšeli jen můj hlas a mne ani neshledli: kdo mi za to ručí, že nevlezu do pasti? Ne, polapit se nemohu dát! Už bez toho scházel jen vlas, že by mě byli v kryptě chytili — také k vůli ní! Pro mne bylo by nejlíp, kdy bych před slunce východem byl deset mil odsud.“

Znova nahnul se k hraběnce, jako by se chtěl přesvědčiti, zdali snad ho přece neslyší, zdali se jí naposledy svou řečí nevyzrazuje.

„Když je sem nemohu veřejně dovest,“ pokračoval potom, „kdo ví, jak by tu dlouho musila ležet a zda by všecko naposledy nesklaplo. Ale jak jinak bych jí pomohl? Naložit ji na sebe a donest ji k Samohradům? Tam ji u některého domu složit, na lidi zaklepat a uteci? To je pro mne teprv náramně nebezpečno! Už kdy bych s takovým břemenem někoho potkal! A potom — s takovým břemenem se tam brzy nedostanu. A což aby mi na cestě zemřela? Rameno boží, vždyť už teď má tělo jako led!“

Když při posledních slovech pravici hraběnčinu v ruce své držel, povšimnul si, že na jejích prstech jest několik drahocenných kroužků; na jednom třpytila se celá řada diamantů.

„Tu je na malém místečku celé bohatství,“ zahučel muž pohledem tím jak okouzlen — „to by mě vytrhlo . . .“

XV.

Poštovská archa Samohradská rachotila po silnici. Jako z pravidla při této noční jízdě, nebylo v ní ani dnes pocestných; tím horlivěji řečnil Tydlidát k svému koníkovi.

„Což, ty si to málo připouštíš,“ pravil mu s přátelskou výčitkou, když právě projížděli široký pruh lesa. „O tebe nic nezavadí. Jakou máš tuhle výbornou cestu, jak bezpečně si po ní vykračuješ, jak jistě to víš, kdy zase přijdeš pod střechu a ke žlabu — a jsi přece jen němá tvář, boží hovádko. Ale ta přenešťastná paní —! Takový rod, takové bohatství — taková mladost, taková krása!“

V dálce cosi zahoukalo lesem.

„Slyšíš?“ pokračoval Tydlidát. „To je Argus. Na mou duchu, hlas má to zvíře zrovna jako lev. Jak se to rozléhá! Jen kdy by to nebylo pořád nadarmo. Co se to stalo — co jen se to stalo! Ach můj nejdobrotivější Ježíši, což by skutečně už nebylo žádné pomoci, žádné naděje?!“

Hlas jeho udusily slzy, které se mu jako hráchy vyvalily na seschlou, vrásčitou tvář. Ano, lítost přemohla srdce starého vojáka tak, že počal usedavě štkáti.

„Hej, příteli!“ zvolal tu kdosi ze strany. „Zastavte na chviličku!“

Tydlidát bezděky zadržel koně.

„Kdo volá?“ tázal se, an nikoho nespatřoval.

„Sejděte sem,“ dostal v odpověď.

„K čemu?“

„Je tu potřeba vaší pomoci.“

Tydlidát naslouchal s největší pozorností.

„To je přetvářený hlas,“ poznamenával — nyní jen k sobě, ne ke koňovi. „Pomoci?“ ptal se nahlas. „Komu pak?“

„Jakési ženské.“

„Ženské?“ vzkřikl staroch. „Matičko Krista pána! Jaké ženské?“

„Panské.“

„Což jí neznáte?“ volal Tydlidát, a nejen hlas nýbrž i celé tělo se mu zimničně třáslo, tak že na kvap s kozlíku slézaje div nespadl. „Má snad černé šaty?“

„Má. Jen pospěšte!“

Tydlidát učinil již dva, tři kroky, ale náhle se zarazil.

„Odcházeti od pošty,“ zamumlal do sebe, „to je přísně zapořučeno! . . Mohlo by to být jen vychytralé taškářství. Já půjdu od vozu — a on nebo druzí tu na všecko padnou! . . Bez toho ten hlas — —.“

„Co nejdete?“ pobízel jej neviditelný muž.

„Nemohu jen tak od koně —“

„Však vám ho vítr nesfoukne!“

„Pojďte mi k němu postát.“

„Jak chytře! Pak zas budete volať vy mne — a z paní tu zatím uprchne život.“

Tydlidátovi počaly se úzkostí ježiti vlasy.

„Co si počnu, svatá boží rodičko?“ přestupoval jako na mučidlech.

Na dlouhé rozmýšlení nebylo času. Náhle skočil k vozu, sáhl po staré pistoli, která jej po léta na jeho nočních cestách provázela, však podnes neměla příležitosť konati službu. Potom seběhl se silnice.

„Kde jste?“ volal octnuv se mezi stromy.

„Jen pojďte dál,“ odpovídal hlas.

„Proč mne nedočkáte?“

„Co vy máte hloupých otázek!“

„Myslíte, že vás neznám, když mluvíte cizím hlasem?“

„Snad jsem váš kůň, že tu se mnou chcete bez konce tlachať!“

„Hodláte i mne do neštěstí přivesť, Domine?“

„Nechte všecky Dominy na světě s pokojem,“ řekl ukrytý muž hlasem již nepřetvářeným, — „zahrajte svojí nedůvěře na troubu — a než to uděláte, já zatím hraběnku donesu do vašeho vozu!“

Tydlidát už pádil za hlasem, co staré jeho nohy stačily. Muž také před ním již necouval — a tak staroch za několik okamžiků spatřil začerněnou jeho tvář, spatřil i omdlelou paní. Propukl v zoufalý nářek.

„Pro smilování boží! Snad už je mrtva?!“

„Docela ještě ne.“

„Lidé, lidé — přispějte, pomozte!“

„Co se tu, člověče, oháníte s tou zbraní?“

Tydlidát se vztýčil, pozdvihl pravici nad hlavu a z obou hlavní pistole vypálil rány.

„Proč děláte takový hluk?“ již hněvivě se na něj osopil černý Domin.

„Dávám znamení těm, kteří paní hraběnku hledají —“

„K čemu? Snad je nás dvou dost, abychom tu pořídili, čeho třeba!“

Hlahol v dáli po výstřelech skutečně oživnul, však mnohem blíže ozvalo se zdlouhavé ale hlučné hafání Argusovo.

„Jen sem — jen rychle!“ křičel Tydlidát nedbaje na nevrlosť svého málo vítaného společníka.

„Svolávejte si teda celý svět,“ huboval tento, „čekejte si tu na koho chcete a jak dlouho chcete — já se tu omeškávat nebudu. Jenom jedno, brachu, spolu vyjednáme: vy jste mne tu okem neviděl — rozumíte?“

Tydlidát nespěchal svědčiti — jsa všecek hraběnkou zaujat, sotva pozoroval, že se vedle něho mluví. Domin jej bez okolků chytil za rameno a notně jím zatřásl.

„Slyšíte?“ mluvil zlostně. „O mně před živou duší nehlesnete! Neboť kdy by mi z toho měla ještě pojíti škoda, že jsem tu paní nenechal zahynouť, kdy byste mě prozradil: ať jsem věčně zatracen — —!“

„Já vás neprozradím — tak jako Nekola —“

„Nic o mně nebudete vědět!“

„Zhola nic.“

„Na vaši duši!“

„Jak v jednoho boha věřím!“

„Bez toho mi tuhle noc zas jednou byl luciper dlužen. Nezapomeňte na své slovo ani ve spaní!“

Po těch slovech se Domin bez dalšího loučení rozběhl v stranu silnice. Však sem Argus podle štěkání měl už jen několik set kroků.

„Ale co dělá můj kůň a pošta!“ vzpomněl si zase Tydlidát, když zůstal u hraběnky samoten „Aby mi ten člověk přece něco nevyvedl —!“

V tom Domin skokem přiběhl nazpátek.

„Podívejte se,“ pravil udychtěn, ukazuje starochovi ruce hraběnčiny, „že na nich má prsteny. Ať to víte! Jestli nějaký už dříve ztratila, já za to nemohu. Mohla snadno ztratit všechny — je viděť, že také její ruce dost zkusily.“

„Arguse!“ houknul nedaleko v lese mladý hlas — a pes, běže dle všeho hodně napřed, neopominul se mu ozvati.

„To je zas můj kluk,“ zahučel Domin. „Ještě on mě první pozná! Mám čas! — Ani muk, Tydlidáte! Před nikým — to vám povídám!“

Zmizel po druhé — a Tydlidát počal opět z plna hrdla volati: „Jen sem — jen sem!“

I přihnal se nejprve Argus, za ním přikvapili Macínek a dr. Ludikar; ti tři byli pořád předním vojem hledajícího zástupu a naposledy už jej valně předstihovali.

Lékař vrhnul se k omdlelé paní.

„Jak dlouho tu leží?“ byla první jeho otázka.

„Bohu povědomo,“ dostal od Tydlidáta odpověď.

„Svrchovaný čas!“ ozval se pak po chvilce kvapného, němého vyšetřování. „Kde je tu nejbližší přístřeší?“

„Až v Samohradech.“

„Jak tam odsud máme daleko?“

„Aspoň čtvrt hodiny dobré jízdy.“

„Ah, jízdy — vždyť vy jste tu s vozem? To je nová vaše znamenitá zásluha — vy jste blahoslavený člověk, Tydlidáte! Honem, kde máte jakou houni!“

V pěti minutách seděl doktor s bezduchou Danou v poštovské arše a Macínek letěl s Argusem vstříc blížícímu se zástupu, aby panu hraběti zvěstoval, co se přihodilo. Tydlidát místo k Samodražské stanici pobízel koníka svého nazpět k Samohradům. Všechna pravidla na světě byla dnes porušena.

„Kdy bychom my dva za to měli přijít do Kartouz,“ pravil staroch na vrub svého hnědouše, pořád slzy v očích mačkaje a úzkostlivou starostí div se nezalykaje, „jen ať ji, nejsladší Kriste Ježíši, přivezeme domů živou!“

Konec knihy druhé.

(Pokračování.)

Nové písemnictví.

Dramata.

Sáhl jsem tentokráte hlouběji do nové zásoby, která se divadlům venkovským a čtenářstvu Thalii nakloněnému nabízí. Můžeť zajisté na nejeden prospěch býti, proberouli se jednou vedle zdařilejších děl též jednak práce bezdůvodně přeceňované a jednak práce horší nežli bezcenné, totiž práce škodné. Nezasloužená chvála může jak produkci tak i konsumci zavesti na kluzkou necestu, a pohodlným umlčováním sotva se domůžeme žádoucího pokroku. Umlčováním křivdí se práci lepší, umlčováním může se podporovati třeba věc naprosto záhubná. Divadelních kusů tiskne se u nás nápadně mnoho, jde jich tedy dosti hojně na odbyt, a přece co slabých, nechutných a zvrhlých se mezi nimi prodá, a co takových bídných nebo pustých kusů, žeť až žasneme, na kočovných, předměstských a ochotnických jevištích se za tou příčinou provozuje, aby, jak se předstírá nebo upřímně myslívá, uměleckou pochoutku neb aspoň ušlechtilou zábavu poskytovaly, ve skutečnosti však s výsledkem tím, že se jimi krasocit a vkus, jemný a vytříbený mrav znešvařují a hubí! To pak zamezovati může toliko veřejná kritika. Osvěta nižších a vyšších našich vrstev je v naší době s tolika stran ohrožována, že stalo se nezbytnou povinností každého našince, aby stál na stráži.

Tím ovšem nepravím, že celou nynější zásobu novinek ven a ven

zamítám; naopak ihned napřed podotýkám, že se v ní lecos více méně záslužného a poutavého nalézá.

Kromě své jednoaktové, v národním divadle s dobrým úspěchem dávané veselohry *Ve veřejném životě* vydal Karel Pippich tiskem též *Vlasty skon*, dramatickou báseň o třech jednáních, určenou pro drama hudební. Vlasta po dobytí Děvína prchajíc přichází k hradu vladyky Vlaslava, chotě milostné Svatavy, a vzplane k němu náruživou láskou, již on prudce odmítne. Přes to přijde však u večer, od ní tam vyzývavě pozván, ve Vlastin byt a jest tu žárlivým na něho Vojmírem, který vroucí milostí ke Vlastě zachvácen byl, zabit. Vlasta, která ještě také Vojmíra oštěpem proklá, se Svatavě, jež mužova vraha ztrestat v boj vytrhne, odhodlaně vyzná, že zavinila Vlaslavův skon, a lučištník ji za to střelou skolí. Jako jest Vlasta ve svém protimužském vzdoru jakousi Brunhildou, jest Svatava jakožto mstitelka manželovy smrti jakousi Krimhildou. Pippich hlásí se výslovně k Wagnerovcům, ve Wagnerově smyslu zvolil si látku z pokladny národních bájí a k hudbě Wagnerovského směru napsal svou práci. Také užívání citoslovcí, jichž mohlo snad býti méně, a rýmův alliteračních, jež se však s cílem svým míjejí, připomíná Wagnera. Mluva Pippichova je skutečně poetická, tragicky důstojná, jadrná, vzletná, zpěvná, též rýmy assonančními oplývající a vyniká nepopíratelně nad mluvu ve Wagnerových libretech čili — abych nebyl kacířem — dramatech a slavnostních hrách.

Arbes vypracoval ze své povídky *Moderní upíři* stejnojmenný pětiaktový obraz ze života Pražského, však nedosáhl pravého dramata, jelikož nešetřil dramatické stavby. Moderní upíři v pravdě příšerně obletují čtenáře a diváka, postřikují ho kalem, zatínají se mu do prsou a do srdce a střebou jemu krev. Kdo má zalíbení v duševních mučidlech, pokochá se snad Arbesovou prací, ale přítel literárního pokroku nemůže se ubrániti pochybám a námitkám. Kde odpornosť na stolec zasedla, kde uspokojivá idea sotva s malou dušičkou vyvázne, přetěžko mluviti o jakéms umění. Ušlechtilá tendence zasluhuje vždycky chvály, avšak ona nerozhoduje vždy hodnotu básně, a povídkář i dramatik mají býti především básníky, máli je literatura v počet bráti. Edmund Bohutínský pracuje o tom, aby způsobil úpadek svého otce, a svede dívku jej milující, Julii Kaftanovou, aby provedla zdárnou „lesť obchodní“, t. j. aby *okradla* svého otce! Padouch a zlodějka! Komedie, kterou si při tom Edmund zahrá — tváří se dívce z úkrytu jej pozorující, jako by se chtěl zastřeliti — nenáleží mezi šťastné invence. Své počínání proti otci líčí mu Edmund těmito slovy: „Dlužil jsem si a nechal vás platiti, abych nahromadil kapitál. Co ubylo vám, přibylo mně. A poněvadž já zůstal takměř bez závazků a vy teď ohlásíte konkurs, nemají se věřitelé na čem hojiť.“ A jinde oratorsky praví: „Nynější společnosť přeje daleko spíše člověku smělému. Jen smělým vystupováním, bezohledným, a přece opatrným jednáním a obratným vyhýbáním se všem úskalím, jež kladou člověku v cestu paragrafy trestního zákona, domůže se člověk společenského postavení, po jakém nesmělosť vždy jen závistivě pošilhává.“ Totě zhoršený Feuilletův Montjoye. Julie krade v domněnce, že její Edmund ukradenými penězi otce svého zachrániti chce — máme tu

tedy předstiženého sv. Krišpína v ženském rouše před sebou. Spisovatel snaží se chování padoušského Edmunda vysvětliti špatnými zásadami, jež mu jakýs Esdavi vštěpuje, intrikánský to fantom nihilisty beze vší životnosti. „Otec! otec!“ dí k Edmundovi v třetím dějství. „S pojmem tím jest moderní filosofie už dávno hotova . . . Po jakém právu může otec, který byl vlastní neschopností na mizinu přiveden, od svého syna žádati, by cestou milosti prodlužoval bídnou jeho existenci? Ostatně, holduješli posud ještě zastaralým názorům o vděčnosti synovské, můžeš se vždy k otci zachovati lidsky — můžeš jej živiti, jako živí stát své pensisty — — Ale přes hlavu ti více přerůsti nesmí! *Edm.* A co soudíš, čeho bude především třeba činiti, až otcův závod padne? *Esd.* Reorganisovať! Především nesmíš spustiti se zřetele zásadu kardinální: spořivosť. Musíš zavesti úspory ve všech odvětvích. Musíš redukovati mzdu i síly — — *Edm.* (vpadne). To není možné. Chasa jest prací přetížena — a mzda tak nepatrná — — *Esd.* (s ostrým přízvukem). Závody obchodní nejsou dobročinnými ústavy. (Rozhodně.) Musíš!“ — Pozdě, příliš pozdě dostavuje se vysvětlení, že se Esdavi sváděním syna Edmundovu otcovi mstí, a pozdě dostavuje se podivné vysvětlení této jeho mstivosti, že se starý Bohutínský a Juliin otec, které takměř do konce za poctivce jsme považovali, kdysi též moderního upírství dopustili. Kus končí nadějí, že se Edmund polepší, ale kdo tomu má věřiti? Řeč Arbesova je suchá, stručná, silná, někde nevhodně vzletná a ne všude přesná. Pantomimice popřáno přílišného, rušivého místa. A přece, vzdor všem vadám chovají Moderní upíři v sobě nepopíratelnou záchvatnou sílu, ale drží nás v objetí nemilosrdnými kleštěmi příšernosti, nikoli milostnými lokty krásy. Arbes vyhledal si ve sněmovně naší literární republiky sedadlo na nejzazší levici. To jest jeho spisovatelskou výhodou a jeho básnickou škodou.

Pobělohorci, tragédie v pěti jednáních od J. V F r i č e, súčastnili se, jak v úvodní poznámce k nim úmyslně podotknuto, konkursu o ceny sborem pro zřízení českého národního divadla vypsané, byli však porotou zamítnuti, a spisovatel předčítal je pak v sále Konviktském i vydal je tiskem, odvolávaje se tím i oním jaksi z nálezu poroty k vyššímu soudu všeobecného hlasování. Kniha věnována jest významně „teskné paměti nesmířených dosud stínů českých exulantů.“ V prvním jednání slyšíme od drancujících katolických rejtharů, že českobratrský kněz Matyáš Ulický byl v Čáslavi pro svou víru krutě zmučen i usmrcen, a vidíme, kterak i starý, slepý otec jeho Daniel, tou zprávou zničen, klesá do hrobu. Náčelník drancovníků, mladý Vratislav z Mitrovic, pospíchá zničit i spoluvěrcův dotrýzněného kmeta, leč cestou setká se s líbeznou letorostí pronásledované, hořekující rodiny Pavla Říčanského z Hodějova, s Rejnou, která jej svou krásou odzbrojí. Nelze tvrditi, že by toto jednání nehospodařilo dějem. — V druhém aktě před Amosem Komenským prorokuje visionářka Kristina Poňatovská útrapy věřícím bratřím a Rejnou i Vratislavem provázena nese plamenné visionářské výstrahy a pohrůžky mocnému Albrechtu Valdštýnovi, že nespojíli se s nekatolíky, sejde rukama jejich nepřátel. Toť romantika nevčas nedosti seriosní. Po proměně přináší katolický Vratislavův otec Krištof svým kacířským poddaným na Opočensku nové mandáty z Prahy, avšak oni s Balcarem

v čele zmocní se Opočna i Krištofa, čímž dějství působivě a jímavě končí. — Obhajce víry české Matouš Jiří z Téchenice po dlouhé rozpravě s Komenským opouští v jednání třetím se svým lidem vlasť, aby se přidal k Dánům — výkon to nedramatický. Při tom se dovídáme, že v meziaktí Lichtenštejnští jezdci povstalcům opět Opočno vyrvali, a tím poškozen jest význam úspěchu, jejž má konec druhého aktu, třeba se dále od honce Dohalského dovídáme, že Balcarův lid Opočno zápalil a že pan Krištof v plamenech „důstojnou smrtí" zahynul, žádaje sobě, aby ho syn Vratislav pomstil. Neboť účinek nemá býti v dramatě nikdy slabší nežli příčina, jako zde, nýbrž povždy mohutnější než ona. A sotva zase postoupíme, niveč padá již význam jiného z předchozích výjevův, a jak žalostným spůsobem! Vratislav totiž navrací se s Rejnou a s Kristinou od Valdštýna, který — aniž se v celém kuse na jevišti objeví — místo všeho jiného na visionářku vyštval psy! A co tu pro ni učinil její „obětavý, povždy šlechetný" ochránce Vratislav? Utekl také — to postačilo jeho rytířské cti, a nyní se s Rejnou rozloučí, aby ji hned potom ze středu exulantů s Komenským do Lešna se ubírajících unesl. Nelze pochopiti, proč ji propouštěl, když ji chtěl ve své moci míti! Jednání vyzní slavným slibem Rejnina bratra Oldřicha, že ji z Vratislavových rukou vysvobodí. — Ve čtvrtém jednání převládá vypravování. Téchenický vypravuje, kterak byl Valdštýn ztrestán za svůj pych proti Kristině tím, žeť o Stralsund lebku svou narazil a s vůdcovství sesazen byl, a kterak Gustav Adolf vítězně postupuje. Rašín opět vypravuje, že šlechetný Vratislav pustil Rejnu k matce na návštěvu, nešlechetně zajav jejího bratra Oldřicha jakožto rukojmí za ni. Avšak ani tento rozpor není přiveden ku platnosti: strýc Hanuš Litvín z Říčan Oldřicha osvobodí. A snad jiný motiv se objevuje: Rejna se přizná matce, že jest Vratislavem zneuctěna, snad i ke katolictví nakloněna. — V pátém jednání se kromě o saském vpádu dovíme, že Rejna prchla před matčinou kletbou. Exulanti — mezi nimi také Komenský — se vracejí do milované vlasti. Ale na krátko; neboť se nám vypráví, že Sas již opět ustupuje z Čech na sever, že švédský král zvítěziv u Lützenu, následkem svých ran ducha vypustil a že Valdštýn v čele císařských zle proti kacířům řádí. Mlhavě založený Rašín probodne, aby tu aspoň nějaké katastrofy bylo, vlastimilovného Téchenického, jenž jej ve své prudkosti za zrádce, za Valdštýnova náhonce prohlásil; Anežka, matka Rejnina, ztrativši před 5. aktem chotě a dvě dítky své, padá pod tíhou svého neštěstí, exulanti opět se s vlastí rozžehnávají, a Komenský, který v kuse není ani stínem svého historického modelu, končí dějství, v kterém se ani Vratislav ani Rejna více neobjevili, těmito zrnitými slovy:

Zřím to, a ohlašuji od boha
ti český lide můj, že pouschlá
tvá ratolesť se znova rozpučí,
že z neúmorna dřeva síly tvé
upravíš svěží sobě lučiště,
až utrápená prsa matek tvých
jen zotaví se z dlouhých povzdechů,
až novým blahověstem nadšená
i vzpomínkou na mučedníky své
zas proudem života se naplní! —

Tvůj soud, tvé utrpení, lide můj,
pak v slávu vítěznou se promění
a vládu věcí tvých zas položí
v tvé ruce věkovládný světa pán!

Tedy řadu dialogem sice nakreslených, ale větším dílem výpravných obrazů, bez ústředního reka, bez ústrojného děje, bez vyšší jednoty vnitřní tvoří Pobělohorci, a nikoli tragédii. Tu přednost povždy vřelého uznání hodnou mají však do sebe: vane z nich odhodlaný národní a vlastenecký duch.

Fr. Ruth uveřejnil najednou tři dramatické knížky. *Olymp*, komedie o třech jednáních, má název dle jednoty Vídeňského polosvěta, do kterého se svým tchánem Rostovským zabřednou nudící se mladí manželé Ostrý a Doubrava a v jehož ovzduší pak od svých žen dostřehnuti jsou; rozvod manželkami zamýšlený zabrání se utlumením hněvu paní Rostovské, docíleným pomocí odhalení, že se na svobodě s jiným zavedla! Látka boulevardní nejodvážnějšího druhu! — *Hrabě Razumovskij*, drama ve čtyřech jednáních, předvádí nám v předehře člověka, jehož náklonnost kolísá mezi chotí Irénou Michajlovnou a mezi svedenou milenkou Leontionou Alexandrovnou; když se to manželka doví, zapudí svého manžela, hraběte Razumovského, a postará se o Leontinu i jejího syna Alexandra, který po dlouhé pětadvacetileté přestávce otce svého zavrhne a tím k samovraždě přinutí. Kus sestrojen jest opět podle francouzských vzorův, leč ne dosti organicky, avšak s příslušnými effekty, a napsán mluvou již protříbenější. — Veselohra o třech jednáních *Démantový prsten* má i jeviště ve Francouzích myšlené. Komtesa Eugenie dala kdysi na důkaz lásky briliantový prsten Renatovi Vanelovi, a když obdržela zprávu, že v boji padl, zasnoubila se markýzovi Vanneauovi. Avšak Renatus zůstal na živu, a nyní se jedná o to, aby vrátil osudný šperk, který by proti Eugenii svědčiti mohl. Ale hrabě d'Ancroy, jenž se má o vrácení prstenu postarati, nabádá Renata, by si Eugenie znova dobyl, což se mu bez napínavých překážek podaří. Máme tu sotva zárodek veselohry před sebou. Historka o podváděném manželovi není povaze hry přiměřena. Co Ruthovi přes jeho vady upříti nelze, jest jistý povšimnutí hodný stupeň vědomostí a slohové zručnosti.

Irénu kouzelnici (v Divadelním ochotníku za nové, Fričovy redakce) nazval její spisovatel Jos. Junghans veseloherním dramatem, avšak omylem; neboť co v Iréně rozesmáti má, jsou fraškové karikatury, a co tam vážného, to tvoří toliko novelistickou skizzu. Látka rozvržena jest na patero dějství, avšak teprve čtvrté dějství podává exposici vážné zápletky, a to spůsobem, který kazí napjetí: krásná Iréna odmítne tam jednoho uchazeče, což nepůsobí dramaticky, a přijme ruku druhého uchazeče, což nikterak pravdě podobným učiněno není. Hrabě Radeburk opovrhuje svojí šlechetnou, ale méně krásnou chotí Kristinou a jezdí za neméně ušlechtilou, ale mnohem krásnější, až kouzelně krásnou Irénou, která před ním z místa na místo prchá. Co se stalo? Když byl Radeburk již Kristině zasnouben, zamiloval se do čarovné Irény, která svolila státi se jeho manželkou, avšak od toho ustoupila, když — nu, když od Kristininy matky, ženy vášnivé, obdržela

urážlivý dopis, v němžto se jí vytýká, že drzou koketerií Radeburka do svých osidel vlákala. Radeburk vezme si Kristinu, najde po svatbě onen osudný dopis, má svou choť v podezření, žeť ona jej psala, i — běhá nyní zase za Irénou, která jej po druhé odbude a několika dopisy přesvědčí, že Kristině křivdí! Radeburk otočí se — abych tak řekl — na podpatku a podá své nevinné a šťastné Kristince smířlivou pravici! Vnadná Iréna vezme sobě Kristinina nemladého otce! Kromě Radeburka a deseti jiných honí se za kouzelnou Irénou dva ženichové, z nichž jeden jest náramný škrtil a druhý náruživý vypravěč anekdot; oba ovšem pochodí zle a smíří se tedy — v nechutném výstupě — se svýma rovně směšnýma nevěstama. Chvalnou stránkou Junghansovy práce je taktuplná mluva, která však není bez vad (ohlíží m. ohlížejí, ptáti se *jej*, ráměm, by jsi, oboum a j. v.). Junghans nepřihlíží k zákonům umění, kterou si oblíbil, a již proto není mu lze proniknouti.

Vybrané hry divadelních ochotníků otiskly věci od F. F. Šamberka a Ant. Lokaye. Tušil jsem ihned, když nastaly hromadné výlety z venkova do divadla, že Šamberk napíše nějaký *Divadelní vlak*; ale že to přec nebude žádný vlak *divadelní*, nebyl bych se nadál. Šamberkova „žertovná hra“ je totiž jako předchůdkyní Ruthova Olympu. Městský starosta Brčál nejede do Prahy k vůli divadlu, ale aby, poněvadž jest ženat, zamezil u sebe návštěvu krasojezdkyně Oceány, které se kdysi dvořil. Nic na plat, starosta i radové octnou se s Oceánou vůči svým ženám v úzkých, vše se prozradí, a Brčál smíří svou manželku tím, že vyplní její přání a svou dcerušku dr. Kochanskému zasnoubí. Divadelní vlak je Labiche bez Labicheových předností; a Šamberk zůstal hezky nízko i pod Šamberkem. Byl tu zneužit, znešvařen a zabit úrodný časový motiv.

Také Lokayova veselohra *Dědoušek* ráda by nápodobila předměstská divadla Pařížská: titulní její rek způsobí vážné zápletky svou, z nedostatečných důvodů vzniklou šerednou, otce naprosto nedůstojnou domněnku, že jeho ženatý syn jest nevlastním otcem dívky, jíž matkou je choť přítelova. Divák i čtenář vidí, že domněnka nemá základu a že oba páry milujících bez překážky se za sebe dostanou: proto kus nenapíná, a divadelní hra bez napjetí, toť jako strojové péro bez pružnosti.

Veselohra *Královna plesu* téhož spisovatele ve Vybraných hrách prozrazuje ušlechtilejší snahu, má slušnou dikci a některá šťastnější místa, je však rozvleklá, jednotvárná, jako pobledlá. Městské slečny odeprou přijíti na pěveckou zkoušku, ano poděkují se ze zpěváckého spolku, protože má při koncertu působiti také operní zpěvačka Božena Jelenská. „Z pomsty za to“ pořádá spolek mládenců taneční zábavu, na které má zvláštním výborem volena býti královna plesu. Slečny odeprou jíti do zábavy té, poněvadž se každá bojí, že by volba na ni nepadla, a přijdou teprve, když každé z nich slíbeno bylo, že ona a nižádná jiná královnou plesu jmenována bude. Jsme dychtivi, ale výbor nás oklame a sklame; neboť zvolí všechny přišlé dámy za královny! Syn městského starosty Jindřich nemůže z počátku od otce svého Václava Zdařila dosíci svolení se zpěvačkou Boženou, proto — — inu protože její matka odmítla záletnický návrh starého Zdařila! Jeho

bratr Florián Zdařil hrá v kuse známou úlohu starého, vše vyrovnávajícího strýčka — postava to, která má ze všech osob hry nejvíce masa i krve a nejlepší srdce v těle.

Jinou, jednoaktovou veselohru má Lokay v Ochotnickém divadle tištěnou: *Známosť z divadla.* Tomáš Ženíšek chce se pomocí inserátu seznámiti se šestnáctiletou Adélkou Pánkovou, která se mu v divadle zalíbila. Adélka myslí však, žeť inserát pochází od mladého Stanislava Bodrého, pročež se mu dvoří a jej přiměje, by se o ni ucházel. Ale Stanislav má již jinou vyvolenou srdce svého: Karolinu, která jej, domnívajíc se, že se jí k vůli Adélce stal nevěrným, zavrhuje. Omyl se vysvětlí, a Ženíšek vidí se pohnuta, vzíti sobě místo nedozralé Adély dozralou její tetu Anežku, která též inserát na sebe vztahovala. Žertík hodí se celkem dobře divadlům ochotnickým.

L. Kukla uveřejnil v téže knihovně po svých Anatomech jednoaktovku *Návrat Kolčevského.* Tento Tomáš Kolčevský byl „od útlého mládí štván, pronásledován od necitných, zlých příbuzných, nemilován proto od vlastního otce — a vypuzen z rodného domu.“ Ale nyní vrací se z Francie bohat a šťasten „svým přičiněním, svou prací, k hanbě těch, kteří jej chtěli nešlechetně zničiti pro hanebný zisk. — A on jim jde přece s láskou vstříc, ten dobrý Kolčevský, chce je obdařiti penězi a statky za to všecko — a oni jej za zády osočují, pomlouvají.“ Ale nevrací se jakožto Kolčevský, nýbrž v oděvu sluhy, schovávaje se za jmeno Toma, což se však čtenář nedoví až ke konci, tak že Návrat jest humoreskou, a nikoli veselohrou. Leč i v tom zakuklení získá si Kolčevský srdce schovanky svého vrátného, která se láskou z ostré dívky přemění v dívku jemnou, a také se sám do ní zamiluje proto, že ho z bezzištného srdce hájila proti zištným osočovatelům jeho. Hlavní světelný proud žertů svých vrhá spisovatel na ziskuchtivé příbuzné Kolčevského: na jeho tetu Lucii, na jejího bratra Serváce Sréznévského a na Matouše Tulku. Látka není nová; zpracování jest živé, více naturalistické než realistické, některými zdařilejšími a některými rušivými podrobnostmi protkané.

Zle zabředl Kukla „fraškou“ *Tři sta třicet tři,* kde nedochůdnosť, kal, hnus, drzosť a nezbednosť neslýchaným spůsobem řádí. „Párek milujících manželů — kteří žijí z peněz svých záletníků“ (str. 68), toť osa, kol které se divošský ten rej otáčí. Tři sta třicet tři, smutný to symptom obtíží, s jakými sobě vkus a krasocit ještě nyní v některých kruzích cestu razí, nehodí se ani do tingltanglu.

Nový divadelní ochotník uveřejnil čtyraktovou veselohru *Ve Versaillu* od Jos. Jiřího Stankovského, Divadelní ochotník otiskl jednoaktovou veselohru Amazonka na útěku, dle Koldy Malinského Stanislavem Otavským napsanou, pak jednoaktovou veselohru Boža od F. Rady a tříaktovou frašku Fidlovačka od Boh. Vrzala a Fr. J. Janke.

Veselohra *Ve Versaillu* od Stankovského stojí sice co do ceny pod Malým králem téhož spisovatele, avšak náleží přece mezi zdárnější jeho práce. Látka jest francouzská a také faktura snaží se býti francouzskou. Stankovský jmenuje sám ve svém kuse vzor, kterým se řídil: uvádíť výrok pruského Bedřicha, jenž „nazval francouzskou vládu vládou tří spodniček“ — a spodnička slove po francouzsku *cotillon.*

Tentokrát jedná se o hraběnku Dubarryovou, a naše napjetí způsobují tyto otázky: staneli se hraběnka chotí krále bídáka Ludvíka XV. nebo budeli se stolce své ničemné moci svržena? zvítězíli zákon dobra vítězstvím dobromyslného králova vnuka vévody z Berry (potomního Ludvíka XVI.) a vítězstvím vévodkyně z Aiguillonu, která chce Dubarryovou zničiti? jak bude vévoda z Aiguillonu za své intriky proti záměrům své choti a za svou nemístnou žehravosť vévodkyní pokutován? Zdaž mu ona hlavu narovná a „pravým manželem“ jej učiní? stane se Žofie Duteová nástupkyní Dubarryové či chotí svého žárlivého milence Hamouta? Stankovský sebral veškeru sílu svou, aby otázky tyto dějem blysknavě kombinovaným zodpověděl, avšak jeho snaha se mu pod pérem drobila a trolila. Vše dobré zvítězí, zvítězíli dauphin, a skutečně poštěstí se dauphinovi, že svého královského děda pro své opravné záměry získá, ale Dubarryová ihned od nich krále odvrátí, vyhrožujíc mu, že ho jinak stihne osud Karla Stuarta, i přiměje krále, že královice a stranu pokroku zatknouti rozkáže. A takž nerozhodný panovník ten brzy to brzy třeba cos opačného nařizuje, děj se nerozvíjí, ale vlní — dobro sice posléze nabývá vrchu, ale Dubarryová králem zamítnutá na konci dí: „Propuštění! Ó výborně! Nemyslete však, princi, že mým odstraněním zažehnal jste bouři vztahující se nad Francií. Následky svého panování doznáte později, a odsoudíli vás tatáž chátra, jíž se nyní zastáváte, vzpomeňte si, že odsoudila vás hraběnka Dubarryová.“ Co to? Neníliž to jako mravní vítězství mrzké maîtressy? Veliká revoluce odvetou takovéto bídnice! Spisovatel sám podrazil kusu svému nohy. Konec tedy nesplňuje, co začátek slibovati se zdá: práci skutečné literární ceny. Leč proto nebylo by spravedlivo podceňovati chvalnější podrobnosti: tak je zvláště povedeným nápad, žeť Aiguillon ve jmenu královč omylem zatkne — samého krále, domnívaje se, že zatýká pisatele pamfletu proti nešvarům na královském dvoře vládnoucím. Mluva kusu je přirozená, místem vtipná a celkem přesná.

Otavského *Amazonkou na útěku* míněna jest Hanka z Prasetína (!), která však — jako slavný kmotr Vomáčka — v kuse nevystoupí. Uprchla v odění svého bratra Mikše z domova, otec Předboj ji stíhá, mezitím se ona vrátí domů, a nyní spěchá její bratr Mikeš za otcem, aby jej o Hančině návratu zpravil. Kdesi u Libně vysvobodí z rukou záletného královského lovčího Ctibora z Fuchsberga krásnou Evu, schovanku Pražského rychtáře Martina Rotleva, a tento, přiveden na domněnku, že Mikeš nikdo jiný není než jeho sestra, amazonka na útěku, zaslíbí mu rozmilou Evičku s bohatým věnem, a jest na konec králem Václavem IV. donucen netoliko tento slib dodržeti, nýbrž i sobě za manželku vzíti svou starou hospodyni Martu. Amazonka na útěku vyhovuje sotva nejskrovnějším požadavkům. — Totéž možno říci o Radově *Bože* (Boženě). Dívka má si vzíti mladého doktora, ale nechce ho, a tolikéž nechce jí mladý doktor; na konec však vyjde na jevo, že se dávno znají a milují a chtějí: toť opotřebovaný motiv rozvleklého kousku. — Vrzalova a Jankova *Fidlovačka* předvádí nám chudého studenta Karáska, který má srdečko celé v ohni, ale má pouze jediné a to roztrhané boty, tak že slíbí své staré paní domácí, vdově Trubelkové, že si ji vezme, jen aby tím nabyl bot a na fidlovačku k do-

staveníčku se svou Julinkou dostati se mohl. Tam jím Julinka, slyšíc, jak veliké právo si stará paní domácí na něho dělá, opovrhne, avšak co zkazily osudné boty, napraví ševcovský učeník: vede studenta, který nejen o lásku, nýbrž i o byt přišel, k sobě na nocleh, ale Karásek zabloudí v obydlí Juliiných rodičů, kde svou chudobu upřímně vyzná a za svoji upřímnost Julinku obdrží. Tato látka není sice naprosto nová ani na frašku naprosto nevhodná, avšak provedení oplývá všemi možnými vadami. Nebylo na př. potřebí, aby Julinka tak málo v popředí vystupovala neb aby Trubelková byla tak letitá a tak sprostá; celá halda nechutných a surových obratů mohla se ušlechtilejšími nahraditi, a kus neměl zůstati bez vtipů. — Divadelní ochotník stal se vůbec pro veliký počet špatných publikací pověstným, a co se týče mluvnických a pravopisných vědomostí, které sbírka jeví, o těch nelze nic mírnějšího říci, nežli že jsou děsné. *Takové* knížky zhrubují a hubí srdce a jazyk ochotníkův i obecenstva. Na štěstí přešla redakce v poslední době v ruce J. V. Friče, od něhož brzké napravení směru očekávati chceme.

Místo mezi původními pracemi a mezi překlady zaujímá tříaktová „veselohra“ *Nebezpečné nevěsty*, kterou dle novely Ferd. Stolle zpracovala Otilie Kalandrová, a kterou Divadelní ochotník otiskl. Aby nevítaného ženicha od sebe odvrátily, počínají si vůči němu, nešťastníkovi, spůsobem odstrašujícím, ano krutým. Jedna mu na př. vytrhne zub, druhá mu ložnici naplní živoucími brouky atd. Vzdór dialogu zůstal žertík humoreskou, jež by ostatně byla jemnějšího zpracování snesla. — —

Chtěje nyní přejíti ku překladům, nemohu se nezmíniti o díle, které právem v jich čelo náleží. Jest to Aischylova trilogie *Oresteja* čili tragédie Agamemnon, Choéforoi, Eumenidy, jež rozměrem originálu na český jazyk převedl Hynek Mejsnar. „Budemeli míti po česku Sofoklea, slušnoť jest, ano povinno, míti též předchůdce jeho a mistra, Aischyla,“ praví překladatel v úvodě. „I odvážil jsem se na tu práci, od Homéra přešed k němu, z trojice řeckých tragiků k nejvznešenějšímu, nejmohutnějšímu.“ Požádav sbor Matice České, by překlad vydala, dostal Mejsnar za odpověď, že peněžné prostředky Matice jsou již tak vyčerpány, že by musel snad několik let čekati na vydání. Uveřejnil tedy překlad svým nákladem, a Matice vydala — tlustou knihu beze vší vědecké hodnoty. Tetralogie *Oresteja*, skládajíc se z *Agamemnona*, *Choefor*, *Eumenid* a z později ztracené satirské hry *Proteus*, byla v olymp. 80, 3 = 458 r. př. Kr. provozována i dostala cenu; byla to poslední práce Aischylova, a zbylá trilogie velebí se jakožto mistrovské dílo grandiosního tragika, jak svědčí monumentální Dějiny dramata (I. str. 254 a násl.) od geniálního J. L. Kleina, který však Promethea ještě nadšeněji cení, protože se tento co do děsnoty a síly otřasné Oresteii rovná, avšak smělostí idey a koncepce ji převyšuje. Ve svém s obdivu hodnou mravenčí pílí sepsaném článku *Klasikové řečtí a římští v překladech českých* pronáší prof. Ant. Truhlář úsudek, že práce překladatelská v oboru těchto klasiků „nejednou stránkou dobře se měřiti může s kterýmkoli jiným odvětvím literárním zdárně pěstovaným. Četným překladatelům našim, starším a novějším zejmena, přísluší zásluha, žeť

ukázali, jaké dokonalosti milá naše mateřština schopna jest, jak v obsahu tak ve formě, skoro *všude tam, kde jiné velebené jazyky světové sobě rady nevědí*, a buďto vlastní podstatě nebo zase klasikům na úkor si počínají.“ A v oboru této zásluhy náleží Mejsnarovi zajisté jedno z předních míst. Jen několik řádků z Agamemnona služiž tu za doklad: úryvek pokrytecké řeči, již chlipná, nevěrná Klytaimnéstra svého, z Troje vítězně se vracejícího manžela, který za nedlouho pod ranami její sekery skonati má, vítá, úryvek to, jehož originál Klein jako vzorem Shakespearově mluvě nazývá:

Mně ovšem slz již vyschla zřídla klokotná,
že pro pláč nezbylo v nich ani krůpěje.
A v očích pozdě zamčených bol palčivý
mně tkví, jež pálím pro tě světlo v pánvicích
vždy marným žáru pláním. Ze snů náručí
jsem procitala vláním hebkých perutí
bzučící mušky, kolem tebe spatřujíc
běd více, nežli jímal spánku klidný čas.

Přednější místo mezi novějšími překlady zaujímá zajisté také na slovo braný Molièrův Jaroslavem Preiningrem zčeštěný a v Ústřední knihovně uveřejněný *Misanthrop*, z něhož tu jakožto ukázku podávám čelnou řeč titulního hrdiny Alcesta:

Ne, nenávidím šmahem lidstvo vše;
část jednu pro zlobu a pro špatnosť,
a druhou, že je shovívava k zlým,
že rázem mužným hněvem nevzplane,
jejž neřesť v duších ctnostných budit má.
Jak velmi tento zlořád bují již,
na darebáku vidím, s nímž mám při.
Pod jeho maskou září šibalství,
je všude znám i to, co vězí v něm,
a jeho zbožný zrak a mírný hlas
jen ony zmýlí, již jsou odjinad.
Je známo, jak se ošemetník ten
výš dotřel pouze drzým jednáním
a že nad jeho štěstím blysknavým
se stydí ctnosť a mrzí zásluha;
ač všude čestné názvy dostává,
přec nikdo neřekne, žeť počestným
Když dím, že chlapem jest a šibalem,
vše souhlasí, jej nikdo nehájí;
však sotva jeho tvář se objeví,
před ním se klaní, hned mu lichotí;
a když se hodnosť někde uprázdní,
chlap tento muže řádné zatlačí.
Vem ďas to! Nejvíc však mne dopálí,
když vidím, neřesti jak hýčkáme,
a někdy náhlou touhu pocítím —
do pustin prchnouť, odtud daleko.

Z polštiny se u nás pilně překládá. Všecky tři polské hry, o kterých tu promluvím, přeložil Arnošt Schwab Polabský. V ochotnickém divadle vyšly Dvě lásky od J. Kościelského a Po smrti tetině od Michala Bałuckého.

Jaké lásky míní Kościelski svými *Dvěma láskami?* Rolič má

z nebožky paní Evy Starské syna Karla, kterýž — opak Racinova Hippolyta — miluje zrádnou, náruživou manželku tělesného otce svého Lucii: toť první druh lásky, a proti ní stojí pak láska čistá, kterou ke Karlovi pociťuje jiná, druhá Eva, dcera profesora s Roličem spřáteleného, láska obětovná, jejímž působením Karel od nezákonné lásky své odvrácen býti má. Však na úkor kusu nedojde k tomu, nýbrž Lucie, která se posud v silně monstrosním světle jevila, hnuta jaksi svědomím, odhodlá se k samovraždě a smrtí svou zachrání život jak Roličovi tak i Karlovi, kteříž odhodláni byli raději zemříti nežli v nesnesitelných těch poměrech trvati. Látka to, která v sobě celou baterii stupňujících se, rozčilujících effektův tají, a Dvě lásky jsou dle toho drama sensační, avšak ne jako Polákem, nýbrž jako Francouzem sepsané. Slovana možno spatřovati v tom, že poctivě zlo líčí jakožto zlo. Dikce má nejednu přednosť do sebe. Kus upřilišuje kde co, a ničeho neluští.

Bałuckého tříaktová veselohra *Po smrti tetině* má za středisko spisovatele Julia, který ze řemesla básní, cizí látky padělává, pessimistické myšlenky lže, z komedií, které v životě hrá, kusy pro divadlo sestrojuje, a vůbec tak prolhaností prosáklý jest, že sám věří svým lžem. Opustil Sabinu jej milující, když se dopátral, že jest chuda: namlouvá si horující Žofii, žeť má otce boháčem, ale hned se — ovšem bezúspěšné — vrací k vystřízlivělé Sabině, když uslyší, že po tetě čtvrť milionu zdědila. Kus Po smrti tetině velice připomíná Scriba, ale je příliš průsvitně založen, tak že dosti nenapíná.

Čtyraktový *Souboj šlechetných* od Sewera (Maciejowského), poctěný cenou při dramatickém konkurse Varšavském r. 1876, hraje na anglické půdě v našem století. Najdeme v něm sice mnoho mlhavého, ale také mnoho charakteristických hnutí duševních a duchaplných vět, mnoho dramatické úsečnosti, mnoho humoru, mnoho komických situací a postav, ale přes to není spis tento nic jiného než novelou ovšem výbornou, a kdy by skutečně byl dramatický, byl by činohrou, jakkoli přezván jest komedií, což u nás ostatně značí loutkové hry. K novelám náleží Souboj šlechetných proto, že děj osobami nově přibíranými ku předu se posunuje. Obsah jeho podám tu použitím vlastních slov básníkových. Profesor Julius Stanley zamiluje se do Lydie, domnívajíc se, žeť ona jest chudým sirotkem; zamiluje se doufajíc a věře, že mu dostačí síla k práci, aby Lydii zajistil štěstí. Leč kdy by se byl dověděl, že jest milionářkou z toryjského rodu, byl by od ní uprchnul, domnívaje se, že toryové nedovedou si ničeho kromě jmena a jmění vážiti. Proto dá ho Lydiin poručník lord Harvey chytiť, svázať a uvězniť. Kdo dal Harveyovi k tomu právo, nedovídáme se. I dál dějí se věci, jako by nebylo veřejných strážníkův ani trestních soudců. Lydie Julia z vězení osvobodí, a milenci utekou spolu na baštu, které Harvey dá dobývati a na nížto se milenci — v souboji šlechetných? — svrháním kamenů na jeho čeleď brání, až konečně Lydie se odhodlá vyhoditi baštu do povětří. Je však jata. Harvey vzbudí v ní domněnku, že se Julius bil pro jinou, poněvadž tuto jinou miluje, ale věc se objasní: Julius podnikl svůj „šlechetný“ souboj na obhájení své poručenky, jíž ona jiná jest. A obdrží vavřín z rukou šlechetných soubojníků: milovanou choť, slavné jmeno a veliké jmění.

Ruské kusy béřeme vždy dychtivě do rukou. Nejnověji přinesl Divadelní ochotník dvouaktovou „komedii" *Po smrti k oltáři.* Úředník Sergěj Osipovič Chlystikov má dluhy — dva tisíce rublíkův, a vdova Alžběta Ivanovna nechce mu tedy svou dceru Marii dříve dáti, dokud nebudou zaplaceny. Avšak lakomý otec nechce jich platiti — a proto se milenci trápí a souží a tím vřeleji líbají. Tu připadne Mariin bratr Apollon na drastickou pomoc: namluví starému Chlystikovu, že nešťastné Marušce puklo srdce, a matce namluví, že ubohého Sergěje ranila mrtvice. Staří lidé uvěří, a že vzdor všemu dítky své upřímně milují, pociťují muka svědomí, a dětí, když se jim ukážou, hrozí se jako zjevů z jiného světa, otec zaplatí dluhy synovy, a také Alžběta Ivanovna byla by k tomu ochotna: milenci dostanou se za sebe. Kus veseloherně založený končí fraškovitě. Lehkověrnost Alžbětina i Osipova jest upřílišena. Mé napjetí bylo sic méně uspokojeno, nežli jsem očekával, ale přes to myslím, že žertík ochotníkům nepřijde nevhod.

Pětiaktová fraškovná veselohra *Jaromír Kvítek* od Fr. Schönthana, zlokalisovaná J. Kühnlem, a ve Vybraných hrách vydaná, posmívá se lichému nadšení pro literární veličinu (Kvítka), která v básních jest něžná i nezištně ideální, a ve skutečnosti příkrá i sobecká. Jeho nadšená ctitelka (Libuše Houšková), pokud veličinu tuto neseznа́, zařizuje si celou domácnost podle jejích (Kvítkových) zásad, což manžela ctitelky té (Isidora) nejvýš rozčiluje; ale tím větší pocítí radost, když uvidí, jakým nemožným ideálem jest onen literát! S jakou radostnou zlomyslností vnucuje své choti nadšení pro tohoto, nyní jí protivného výtečníka! Tento hlavní žert prošpikoval spisovatel volebními agitacemi, dobrodružstvími dvou zamilovaných párkův a jinými hojnými menšími žertíky, ale protože tyto žertíky nejsou kladně ani záporně se základní myšlenkou hlavního děje sourodými, schází hře vnitřní jednota a tím i ráz pravé, ryzé veselohry.

Ve čtyraktové fraškovité veselohře *Únos Sabinek,* již Fr. a Pav. Schönthanové napsali a z německého pro české divadlo týž J. Kühnl upravil a jež v týchž Vybraných hrách otištěna byla, prodělá ješitný profesor (Martin Jedlička) řadu směšných útrap, které mu způsobí římská profesorská tragédie jednak proto, že se vůbec líbiť nemůže, a jednak proto, že mu ji kočující společnost co nejohyzdněji provede. Jiného zklamání dožije se jeho dcera (Maruška), která svého manžela (dr. Navrátila) za to líbá, že se jí vyznal ze mladistvých poklesků, jichž — jak se později objeví — nikdy nezavinil. Naproti tomu zdaří se druhé dceři profesorově (Pavlíně) milostný lov: její oblíbenec (Drozd), který z otcovského domu prchnul, aby se hercem stal, odřekne se máloslibné proň umělecké dráhy, dá se na cestu solidnosti a vezme si svoji vyvolenku za choť. Máme před sebou divadelní sekanku, ne sice tuze cennou, ale ne zrovna nechutnou. Jenže škoda, že Kühnl není šťastným upravovatelem: jeho překladové mají odporné přísady s připálenou chutí.

V téže sbírce vyšla dvouaktová fraška *Půjč mi ženu!* — týmže překladatelem z francouzského jazyka, v němž ji napsal Moric Desvallières, zčeštěná. Synovec (Gontran) obelhal strýce (Rabastoula), že jest ženat, a když ho tento přijede navštívit, jest synovec nucen vypůjčiti si od přítele (Rissolina) na oko ženu (Angelu) a přivlastniti

sobě jeho nemluvňátko, kdežto pravý manžel a otec upadne v podezření, že jest záletníkem své manželky. Ke konci dostane se synovcovi, který strýce vyhlídkou na rytířství v čestné legii usmíří, pravé, nevypůjčené manželky rukou milované a milující sestřeničky (Edithy). Kus tento podobá se nápadně Görnerovu *Manželu bez ženy*, jenže v této druhé veselohře na oko vdanou manželku hraje sestra skutečně vdané manželky, a že si domnělá manželka na konci vezme jiného nežli svého domnělého manžela.

Jednoaktový kousek *Tam nahoře!* od Meilhaca a Halévya, z francouzského Jaroslavem Švandou ze Semčic přeložený a v Ochotnickém divadle vytištěný, náleží mezi frašky, o kterých se u nás uvažuje zchytrale takto: „Mravokárce nad nimi pokrčí ramenoma, obecenstvo však se jim hlasitě směje, aby se, když vychází z divadla, za svůj smích stydělo.“ Vlk je syt a — tchoř zůstal celý.

Věru by neškodilo, kdy by naši překladatelé byli vybíravější. A ještě více by prospělo, kdy by někteří překladatelé ustoupili povolanějším. Neboť je trocha pravdy na satirickém názoru, dle něhož u nás panuje domněnka, že je ku překladatelství třeba dvou vlastností: předně neznati jazyka, *ze* kterého se překládá, a za druhé neznati jazyka, *do* kterého se překládá. *Frant. Zákrejs.*

Rozhledy v dějinách současných.

V Praze, dne 20. dubna 1885.

Spor mezi Ruskem a Anglií ve příčině hranic v střední Asii.

Starý spor mezi Ruskem a Anglií o držení v střední Asii propukl letos na počátku dubna s velkou ostrostí a s takovou podrážděností se strany anglické, že hrozby válečné staly se nad Temží běžnou frásí. Anglie ve svých osadách zámořských hledí se vůbec vyhnouti všelikému sousedství jiného evropského státu, shledávajíc v sousedství takovém nebezpečí tím větší, čím mocnější by byl stát sousední a čím důležitější jest osada její. Osady své udržuje celkem nepatrnou mocí, hlavně převahou evropské zbraně a svého loďstva nad podrobeným obyvatelstvem v jiných dílech světa; bezprostřední sousedství jiné evropské moci mohlo by překážeti kolonisačnímu umění anglickému a činiti Anglii závislou na dobré vůli sousedově. Rusko pak již po léta blíží se v střední Asii mocí neodolatelnou od severu na jih k Indii, tomuto mohutnému zdroji blahobytu anglického i světové moci Veliké Britanie. Setkání se dvou obrovských říší v jiném dílu světa nemusilo by znamenati srážku obou říší, avšak Anglie spatřuje v soustavném blížení se Ruska krajní nebezpečí pro své indické panství. Vychází při tom od zásady, jako by vše, co by jí mohlo býti méně výhodné neb příznivé, bylo nedovoleným a bezprávným počínáním, jehož nesmí strpěti. Ale vývoj Ruska v střední Asii jest nejen přirozený, ale i v prospěchu lidskosti a vzdělanosti svrchovaně žádoucí. Rusko skrotilo troje

chanáty, kokandský, bucharský a posléze chivský (1873), zrušilo všude otroctví, učinilo přítrž nájezdům divokých kočovníků, povzneslo povržené dříve usedlé obyvatelstvo a zavádí všude spořádané poměry, a to vše s velikými obětmi hmotnými, jelikož střední Asie dosud jest v rozpočtu značně passivní. Když Skobelev porazil nejdivočejší kmen středoasijský, Tekince, byl přirozený toho následek, že prosili za ruskou ochranu a podávali se ruské moci všechny kmeny turkmenské na jih od Achaltekinců. Ale každý tento pokrok ruský budil žárlivosť anglickou, a anglo-indická vláda podporovala i Tekince aspoň potud, že je opatřila zbraní a že podle rady anglických důstojníků zřídili sobě tvrze proti Rusům.

Již loni v únoru, když došla zvěsť, že Merv podrobil se Rusům, nastalo v Anglii horečné hnutí proti Rusku. Rusové jsou již v Mervu — voláno tam — již stojí v pěkné oase nad řekou Murgabem, z nížto učiniti mohou úrodnou končinu, stanici na pochodu do Indie. Též uvádělo se staré podobenství, že Herat jest zámkem k Indii a Merv klíčem k zámku tomu. Za nedlouho však prohlásili se i turkmenské kmeny jižné od Mervu nad Murgabem, dílem kočující dílem usedlí, Sarikové a Salorové, dále Sarachs (staré Syrinx) na perských hranicích nad řekou Herirudem, za níž jižněji za Paropamisem leží i Herat. Rusové postoupili až do Sarachsu, dále však prapor ruský vztýčen nebyl. Krajina jižně od Mervu a Sarachsu mezi řekami Murgabem a Herim až k Paropamisu (kteréž horstvo ukázalo se mnohem mírnější a schůdnější, než jak dosud v zeměpisech bylo líčeno), bývala druhdy velmi úrodna a stane se jí nepochybně v držení ruském zase, avšak nyní pro časté vpády Afganců od jihu a Turkmenů od severu má jen řídké obyvatelstvo turkmenské a jest velice chudobna. Krajina ta neměla vlastně žádného pána. Dříve měli zde největší moc Tekinci. Obývající tu kmeny turkmenské spravovaly se samy, pokud se dovedly uhájiti proti nájezdům, aneb podnikaly samy neb společně s jinými loupežné výpravy a honby na otroky hlavně do Persie. I zeměpisci se různili, na některých mapách jest území toto zahrnuto v turkmenskou střední Asii, a na tom trvá Rusko, na jiných opět pojato jest k Afganistanu, a na tom trvá Anglie.

Anglo-indická vláda chtějíc učiniti hotovou událosť, vyzvala loni v březnu afganského panovníka Abdurrahmana, aby obsadil čásť území toho, krajinu mezi Murgabem a přítokem jeho Kuškem, kde nalézá se území Pendždehu (penž — pět, deh — vesnice, tedy po česku as Pětivsí, ale nyní tam osad není), odkudž by byl mohl rozšířiti své posádky i dále. V dubnu potom navrhla anglická vláda, aby spor byl vyrovnán vytčením hranice mezi ruským Turkestanem a Afganistanem, Afganistan pak aby zůstal neutrální zemí mezi Ruskem a Indií, jak za Beaconsfielda ruská vláda souhlasila. Rusko žádalo, aby vytčeny byly napřed všeobecné zásady pro upravení hranice, a sice aby za měřítko platila hranice národopisná a zeměpisná. Však Anglie vymykala se tomu a ponechávala vše rozhodnutí pohraniční komisi, do které jako první zástupce anglický jmenován byl sir Petr Lumsden a jako první ruský zástupce generál Zelený. Mezi tím co vyjednáváno, Afganci obsadili koncem června Pendždeh. Na Rusi považováno to bylo za úklad, i dán rozkaz, aby Rusové postoupili opět na jih podle Herirudu (rud — řeka, Herirud —

řeka Heratská). Oddíl Rusů zaujal pak koncem října výhodné postavení v Pule-i-Chatumu, což způsobilo v Anglii pokřik, že Rusové ohrožují Herat.

K návrhu ruskému měl spor pohraničný vyřízen býti tím způsobem, aby se dohodly obě strany o sporném pásmu, v jehož mezích by pak pohraničná komise určila definitivní hranici. Ale shoda o pásmo to mařila se dosud tím, že Anglie nižádným spůsobem nechce uznati Paropamisus za jižní hranici pásma toho, a Rusko opět nižádným spůsobem nechce od toho upustiti, poukazujíc, že činí již ústupek tím, když dopouští sporné pásmo. Anglie trvá na takové hranici, dle které by Pendždeh a Pul-i-Chatum zůstaly při Afganistanu.

Však Afganci neobmezili se na Pendždeh v úhoru mezi Murgabem a Kuškem, nýbrž konali obhlídky a podnikali nájezdy dále. Po opětovných hrozbách odpověděli na to Rusové tím, že v únoru obsadili Tašköpri (turkm. taš — cihla, köpri — most, cihelný most, persky: Pul-i-Kisti), výhodnou posici přímo proti Pendždehu v místě, kde nad spojením Murgabu a Kušku vede most, na řece Heri postoupili z Pul-i-Chatumu až do průsmyku Zulfikarského, který vede k Heratu, a prostřed mezi oběma posicemi zaujali místo ve vesnici Ak-Robatu (ak — bílý, robat — dům). Na povyk, který se v Anglii nad tím strhl, vyjednáno mezi Petrohradem a Londýnem, že ani jedno ani druhé vojsko nemá postoupiti ku předu, nýbrž oboje zůstane ve svých dosavadních posicích, dokud spor o hranice nebude vyřízen. Zatím však Afganci neostali v Pendždehu s pokojem. Přese všecky výstrahy překročili 30. března řeku Kušk a zaujali posice, z nichž ohrožovali Rusy. Když vyzvání, aby se vzdálili, zůstalo marne, vytrhl proti nim generál *Komarov* a porazil Afgance na hlavu. Porážka byla tak úplná, že jich značně více než 500 (jak první depeše udávala) padlo na bojišti, ostatní pak prchali v divém zmatku k horám Paropamiským, kde nemalý počet jich zhynul hladem a zimou, a zbytky voje dostaly se přes hory až do Heratu. Celý afganský tábor s 8 děly a všelikými zásobami stal se kořistí Rusů. Druhý tábor, jižněji, v místě Balu nad Murgabem, v němž byl Lumsden a nepochybně i ostatní důstojníci angličtí, byl spálen, a Angličané dali se s Afganci na útěk.

V Anglii nad porážkou, již Afganci utrpěli místo Angličanů, propukla bouřlivá nevole. V první chvíli hlásala se tam všeobecně válka proti Rusku, jež viněno z věrolomství, a tísněny ruské cenné papíry. Vláda zbrojí, zálohy se svolávají, lodi vyzbrojují a ještě více se hrozí než činí; avšak válku Angličané zajisté dobře si rozmyslí. V Evropě jsou zcela bez spojenců a nikoliv jako před 30 lety, kdy skorem celá Evropa stála s nimi proti Rusku. Rusko jest příliš silná moc na Angličany, a krom toho hrozí Anglii i to nebezpečí, že jediná porážka mohla by se státi osudnou jejich indickému panství. Jediný spojenec Anglie je snad v té chvíli afganský emir Abdurrahman, jenž přijímal poklony indického náměstka lorda Dufferina a shromážděných knížat v Ravul-Pindi, kamž ke schůzi k bližší úmluvě o spolek se byl koncem března dostavil: nicméně nechce tomu, aby anglo-indická branná moc vstoupila do Afganistanu a táhla na obranu Heratu. *J. J. Toužimský.*

R. 1885. Čís. 6.

OSVĚTA

Maryla.

Starodávná selanka

od

Al. Jiráska.

(Dokončení.)

XIII.

Vybírá se.

Byla tuhá zima, a sněhu vysoko napadalo. Stará doubrava byla všecka zachumelena, cestičku k ní ode tvrzi vedoucí nebylo ani znáti. Nikdo jí neprošlapával; a by také těch závějí nebylo, jistě že by o ni žádný ani krokem nezavadil. Z Domkova — kdož by chodil nyní do doubravy! Ta mladá Polačka, co si na podzim tajný chodníček tam vyšlapala svou malou, křepkou nožkou, ta meškala na Šonově; a mladý vladyka? Ten nyní nejraději sedal u ní, své rozmilé ženušky, a ona s ním. V doubravě jejich láska vyklíčila a vypučela, a teď na tvrzi utěšeně kvetla. Z doubravy byli vyplašeni, ale ve staré tvrzi osamělé a zachumelené byli jako v teplém hnízdečku. Na starou doubravu ovšem zapomenouti nemohli — zabíhaliť k ní často, musili, v nejkrásnějších upomínkách svých.

Mladý Rozvoda si i ještě jinak na ni vzpomněl. Když obležení jeho tvrze minulo i několik prvních dnů slastných libánek, připadlo mu, že sv. Lucie tu, a s ní suché dni [1]) a s těmi rozhodné stání před soudem v Praze o sporný háj. Vítězství v této při, prve tak jistého, panic už oželel. Jak měl jíti k soudu nebo co by tam pořídil jeho poručník ustanovený k vyvedení té pře? Psaného nemá nic, ale Domkovští také ne. Tu jen svědkové náležití by rozhodli. Měl je a věku vysokého, než ti tam — Tiburcius Čelechovský ten jistě o nich ví! Vaňousa dudáka do světa schválně vylákal a Celba Jenčar ten zajisté

[1]) O suchých dnech soud zemský zasedal.

někde na Domkově, ale nejspíše že u něho samého, u Čelechovského. Toho večera ještě, kdy Buchovec se svým houfem odtáhl, přivedli ze vsi na Šonovskou tvrz Celbova koně. Mladý Rozvoda dal bez meškání po starém žoldnéři pátrati. Sháněli se však po něm nadarmo jako tenkráte po dudákovi. A stopy nebylo. Sníh kolem tvrze od Domkovských ušlapán a pak brzy noc přikvapila. I za tmy Celbu hledali; záhy pak z rána poslal mladý vladyka Šonovský k Čelechovskému do dvorce s cedulíčkou, kterou křivoústého zemana vyzval důtklivě, aby zajatce vydal.

Než pan Tiburcí světle odepřel a posla ještě s posměškem odbyl. Tenkráte se mladý Rozvoda velice rozhněval.

„V hrdle lže jako šelma!“ zvolal o Tiburciovi — „Celba je u něho! A ještě se mi křivá huba vysmívá a pří oči vytýká!“ Zkázalť Čelechovský na Šonov, mínili dosud Rozvoda, že bude panna Eufemie o doubravu chudší, on, Čelechovský, že o tom velice pochybuje, za to však že s jistotou ví, že bude Rozvoda chudší a to o dopomožené, [1]) bohatší pak o znamenitý smích.

Toho se panic také nadál, a to ho tížilo. O doubravu by tak nebylo, máť za ni náhradu. Možná snad ještě při opraviti, ale Maryla ho prosila, aby strýce Zbyňka již nehněval a nedrážďil, že ctně se může vykázati, proč ve při ustál, vlastně ustáti donucen byl. A zrovna, ani mladí manželé o tom jednali, vešla stará Uršila, oznamujíc, že se Celba Turek vrátil. Přišel tak z nenadání, z čista jasna za zimního soumraku. Stařena všecka potěšená nad příchodem svého druha, vypravovala také, že se Celba stydí a váhá nahoru jíti. Jeho první prý bylo, že se otázal, nehněváli se vladyka a nesmálli se, že své poselství tak vyvedl, a že se dal zajati.

Panic se dal do smíchu, zvážněl však, když Celba po té na jeho vyzvání vstoupiv ostýchavě, jal se vypravovati, jak byl zajat, jak mu pak oči v poli zavázali a někam ho zavedli, a když pak ucítil, že má ruce volny a obvaz s očí si strhl, tu že viděl, že jest v nějaké pusté komoře, odkudž nebylo nikam viděti. Tam ho nechali neustále — jídla a pití dávali mu dost a nebili ho, nic, že se tam měl lépe nežli u Karabardyabaše, ale že nikoho neviděl, ani lidské ani němé tváře.

„Ale já vím, kde jsem byl — v páně Čelechovského dvorci. Jednoho z jeho pacholků znám, a on sám také při tom byl, když mne poutali. Proklínal jsem ho na věčné zatracení, ale nic na plat. Teprve dnes, oči mně zavázavše opět mne vyvedli a sem tam polem vodili, až mne stranou doubravy u staré olše pustili. Bylo již tma — viděl jsem, že ujíždějí, kdo, jsem nepoznal, ale jak povídám —“

Vladyka mu ovšem uvěřil a v mínění jeho jej utvrdil. Když pak starého žoldnéře i potěšil v ničem mu viny nedávaje, tu Celbova tvář se zase po několika dnech po prvé vyjasnila i zasmála. Pojednou však se zasmušil a vážně na vladyku pohleděv pravil:

„Četu však, že už sv. Lucie bylo —“

„Ba že bylo. Včera jsme měli býti u soudu v Praze.“

---

[1]) Palmare.

Celba se tak zapomněl, že nahlas po rácku zaklel, nedbaje ani mladičké paní, kterou velice zajímal a které starého Janka Tříznova, jejího učitele v jízdě, toho spolštělého Čecha a českého Poláka živě na mysl uváděl. Ale mračno, jež z nevydařené pře nad Šonovem vyvstalo, nezůstalo. Odešlo, zmizelo těm mladým, šťastným hlavám, protože nad nimi svítilo jasné slunečko lásky a štěstí.

Den za dnem ubíhal, na Šonově během, letem, jako pěkný sen, volněji však na Domkovské tvrzi. Nad tou nechtělo se vyjasniti. Buchovec mladší nemohl zapomenouti na to, co se stalo a nebylo mu žádnou náhradou, nic líce svého nevyjasnil, když Tiburcí Čelechovský vítězně mu oznámil, že mladý Rozvoda na soudu nestál a pře tím neobdržel. To bylo zrovna před vánocemi, a ještě toho času, brzo po té, když vítězství u soudu zjevně ohlásil, pan Tiburcí vyžádal si odměnu. Mladší Buchovec oči vyvalil, když uslyšel, an ho křivoústý zeman žádal o ruku panny Eufemie. Tenkráte div že se pan Zbyněk nedal do smíchu. Ovšem, že pana Tiburcia hned neobjal, aniž jej jako nastávajícího svata svého políbil.

Ale také ho rázem neodbyl. Své sestry se nejprve dotazoval. Nadál se, ta že smějíc se mu odpoví — ale, ó divu, pýřila se, rděla, až se i vyznala, že si pana Tiburcia dávno již oblíbila. Strýc Ondřej nebyl také tou novinou valně potěšen a důtklivě bratrovně domluvil, aby uvážila — než umlkl, on i Zbyněk, když plačky si potoužila, že jí nic nepřejí, než aby do smrti byla tu jako upoutána a nic neužila.

„Jsi letná dost a rozumu máš také,“ řekl jí bratr přímo.

„Budiž po tvém, ale žalovat mi nechoď!“

Když pak o nastávajícím sňatku uvažoval, bezděky mu připadlo, co Maryla Eufemii řekla v oné chvíli, když jí sestra vytýkala schůzky v doubravě. Marylu ve zvláštní lásce neměla, to samému se zdálo. Snad jí děvče překáželo — a Čelechovský — hm, ten nejvíce na Rozvodu hady nasazoval a on to byl, jenž na něj a na Marylu pověděl. Snad by až do takového hněvu nebylo došlo — a ta přílišná Čelechovského horlivosť o tu při!

Takové myšlenky vznikly v zachmuřené mysli hejtmanově a nezanikly. Vracely se časem a z nich nové klíčily. Nicméně, když sestra tak úsilovno chtěla, nebránil jejímu sňatku, a tak, když vánoce minuly a přišel masopust, čas, „kdy se lidé nejvíce obecně pojímají a svatby mívají,“ vypravil panně Eufemii znamenitou veselku a sezval hostí ze všeho okolí, všechny známé vladyky a zemany. Jen mladí Šonovští nebyli pozváni.

Když se průvod svatební nahoru k Dobenínskému kostelu ubíral, starý pan Ondřej se několikráte po Šonovské tvrzi za doubravou ohledl. Však bratrovec Zbyněk tam ani okem nemrknul. Za to sestra jeho vítězný tam upřela pohled a ženich porozuměv jí, usmíval se a hlavou kýval, hladě sobě kníry, aby křivá ústa jimi zakryl a něco urovnal. Škoda jen, že ze Šonovských nikdo ani toho pohledu ani těch úsměvů neviděl. Nevyšelť nikdo ze tvrze v tu chvíli, kromě staré Uršily. Ale ta byla nahoře v kostele, čekajíc. Nedalo jí, aby nevěsty nespatřila. A mladá paní Uršilu také pak doma vyslechla, i sám vladyka. Usmívaje se naslouchal, jak měl ženich nové rudé nohavice a nevěsta nehusté

vlasy olejem napuštěné vzhůru sčesané a jak jí nákladný závoj s hlavy splýval od velikého věnce, pro který si až do Hradce k věnečníkovi [1]) poslala, a kterýž věnec upevněný měla zlatým pasomanem.

„A na hrdle šňůry měla s křišťály, a mezi nimi groše pozlacené, a sukni s jakým dlouhým podolkem! [2]) Prým na něm takový hle!“ a Uršila dlaní naznačila jeho šířku. „A korale černé a červené pětkráte okolo ruky,“ dodala sobě ještě vzpomenuvši.

„A kolikráte mladší vypadala?“ ptal se panic s úsměvem. To byla jeho jediná zmínka o této svatbě. Však si po okolních tvrzích a dvorech opakovali, i samí hosté svatební, když se rozjížděli, že Šonovský Rozvoda jindy míval pannu Eufemii často na svém mrštném a špičatém jazyku; ale tentokráte jako by na něm típek měl. Ani slovem se o ní, ani o ženichu veřejně nezmínil. A ještě jedno si hosté opakovali: svatby že byly dosti veselé a hlučné, ale mladší Buchovec že mnoho hluku a veselí nenadělal, a že mu svat není asi ze všech nejmilejší. —

Brzo po svatbách se panna Eufemie, či nyní již paní Čelechovská ze Sobíšku, odstěhovala. Pan Zbyněk na groš jí, vlastně Čelechovskému vyplatil zapsané na tvrzi věno. Když svat žádoucí a nanejvýše již potřebné kopy shraboval, usmál se hejtman a pravil ne bez úsměšku:

„A kdy mne teď k soudu přitáhneš?“

Pan Tiburcí jako by té trpkosti v slovích necítil, usmál se a lehkým žertem odvětil:

„Do pekla hluboko, do nebe vysoko a k soudu skok.“ Sladčeji však dodal: „Ale u nás! A smlouvu máme!“

„Hm, málo platny ploty, přes které se leze.“ —

Ticho teď bylo na Domkovské tvrzi a také neveselo. A jak také, dva mužští sami, vladyka Ondřej starý a zamlklý jeho bratrovec! Teď teprve se stal hejtman nějak málomluvným. O Maryle se ani slovem nezmínil, za celý čas. Hned příštího dne, jak se vrátil s houfem ze zmařeného útoku na Šonov, dal osedlati Větříka a na něj naložiti vše, co bylo Marylino, a tak poslal rozmilého běloušе na Šonov. Hleděl za ním zamračen.

O Maryle nemluvil, ani se nezmínil, ale mysliti na ni nepřestal. Nemohl. Přes tu chvíli ho na ni něco připamatovalo. Jak tu bývalo veselo na tvrzi a jak nyní ticho! Jak mile se tu komnatou ozýval její zvučný, lahodný smích, jak z komory své každého rána svěží a veselá vyběhla, jak tu s pavlače po schodech jako ptáče sběhla mihajíc se jako světlý stín! A strýc starý také na ni vzpomínal. Nebylo lepší společnice nad ni. Nikdo ho tak rád neposlouchal, jako ta panenka, ať četl nebo vypravoval o minulých časích, nebo ať vykládal o léčivých rostlinách. Tak pojednou zmizela. Byť už se provdala, kdy by ji aspoň mohl častěji vídati a s ní promluviti. Jak by pěkné bylo, kdy by sem mladí časem zašli nebo zajeli, a kdy by on sám mohl se doubravou k nim rozběhnouti, promluviti . . .

---

[1]) Věnečníci věnce zhotovovali z různých látek: ze suken a p. i z kovu, jako ze stříbra, z tepaného zlata, z perlí.

[2]) Vlečkou.

Ani netušil, že takové myšlenky se také někdy mihly ve Zbyňkově hlavě. Ale pan Ondřej netroufal si o nich promluviti, zvláště an bratrovec první čas i nerad slyšel, když se jen o Maryle zmínil. Za to starý vladyka se neodvrátil, když o ní někde zaslechl. Ještě nejspíše mezi lidem, ve dvoře. Povídala si tam čeládka všelijaké noviny. Žádné si starý vladyka valně nevšiml, ale sluch napjal, když se zmínili, jak je na Šonově, jak má mladý vladyka svou paní rád, a jak jsou šťastni. Zavadil pak o tom doma, ale bratrovec jen schmuřil čelo a neřekl tak ani tak.

Po čase přišel starý vladyka s jinou novinou: že Maryla jdouc z kostela s mužem svým, potkala šafáře jejich, totiž Domkovského, a že zastavivši ho, sama ptala se na vladyky, jsouli zdrávi. A tu že šafář vida jak je laskava, se jí ptal, co vzkáže na Domkov.

„Hlupák!“ Zbyněk zahučel, ale dodal:

„Co řekla?“

„Že by ráda, ale že neví, jak by pozdravení přijali,“ odvětil starý, upíraje zkoumavý zrak na bratrovce. Ten však jen si v hrdle odkašlal, ale již se tak nemračil jako z počátku. Za nějaký den po té však opět schmuřil čelo. Vrátilť se strýc Ondřej z Krčína a tam setkal se náhodou s Bavorem Veselickým. Mladý vladyka sám začal, vyptávaje se, jeli dosud hněv mezi Šonovem a Domkovem.

„Jak Rozvoda Zbyňkovi polevil, žádnému na světě by neučinil,“ pravil Veselický. A nyní dolíčil to, jak pro Marylu i na onu urážku v Náchodě zapomněl.

„Aby mohl děvče unesti!“ zvolal Zbyněk.

„A jak měl pro ni přijíti po tom, co se stalo?“ starý vladyka odvětil. „Skoro má Veselický pravdu. A pak děvče samo — nedivím se, že jí hnětlo, co jí Eufemie vyčetla. Jedno ke druhému, mladá krev milostí zanícená —“

Zbyněk se zasmál a pravil:

„Vida strýce starého! Jsme ještě v neprávu!“ zvolal, než v nitru svém tak rozhodně neodporoval.

„V právu, v neprávu, již se stalo. Ale je ještě něco,“ dodal starý vladyka a vypravoval, nač si Rozvoda Veselickému stěžoval, jak totiž práva svého stran staré doubravy nemohl dovesti, protože svědků neměl, a nestajil svého domnění, jak se stalo. Když Zbyněk uslyšel, co se přihodilo s Celbou Jenčarem, zarazil se. Přímého, poctivého hejtmana to překvapilo, a to tím více, poněvadž, jak v duchu si doznal, nebylo by to na Čelechovského nic divného. Ale pak zvolal:

„A proč se Rozvoda o to nehlásí? Proč mlčí?“

„Nechce prý nových kyselostí — a Maryla ho prý tuze prosila, jak Veselický mi povídal.“

Mladší Buchovec zaklel, ne však na svou dceru, ale na starou doubravu. Že při obdržel, to již ho ani prve valně netěšilo, když při tom Marylu ztratil. Ale nyní vítězství, jeli tím spůsobem dobyto, by ho mrzelo, hnětlo, tížilo. —

* * *

Byl masopust dosti hlučný a veselý, ale také pln starosti. Starosť tu měli všichni po Čechách i po veškeré české koruně. Jak bude? Přichází čas, kdy král bude ustanoven. Sněm volicí položen panem správcem na počátek postu. Čas kvapí. Všude dychtivěji se tázali: Kdo bude králem? Jakého dostaneme krále, všude živě a místem i prudce rokovali a hádali se o kandidátech.

Oba Buchovcové nad jiné touto královskou záležitostí se zabývali, a zvláště pan Zbyněk. Všecek se tomu oddával. Takový vzrušený, pohnutý čas, to bylo jeho nejmilejší, a pak také při tom zapomínal na vlastní starosti a trud. Z toho měl opravdové potěšení, že všude, ať přišel kamkoliv v Hradečtě, a že také tak všude jinde, o tom byl jeden hlas, že všude v tom se všichni snášeli, aby nebyl volen žádný Němec a nepřítel strany pod obojí. Slyšel mínění to na tvrzích vladyckých, v městech i všude po vsích, a všude si je opakovali, rozhodně dokládajíce: „Hle, Uhři si také zvolili svého, a když může Uher Uhrům králem býti, proč ne Čech Čechům?!"

Ale tu přicházel právě pan Zbyněk do sporů. Dokazovalť, že nejvíce práva má polský král Kazimír, poněvadž manželka jeho je sestrou nebožtíka krále Ladislava a že jí věno nebylo vyplaceno, a že Čechové by polského krále tím spíše mohli přijati, protože je jazyka slovanského. „Ale Říman —" sám strýc Ondřej se mu ozval, jakož všude namítali.

Ano, oba Buchovcové se teď nejednou přeli o budoucího krále. Strýc Ondřej byl pro pana správce jako všichni a všude po všem kraji.

„Mnedle co chceme od krále!" pravil. „Spořádanou správu zemskou bez cizí pomoci, a dobré opatření svatého našeho náboženství. Po zemi všude klid a upokojení. A kdo to způsobil? Pan správce. A když to správce pořídil, král to také dovede a zachová. A stran potřeb náboženských? Mnedle! Bude tvůj polský král Říman s veškerou obcí našeho království za jedno tak jako člověk naší krve a naší víry? Nuže, kde bychom lepšího vzali? Císaře nebo kurfiřta saského —"

„Mlčiž o nich!"

Zbyněk Buchovec byl nejenom milovníkem svého jazyka nýbrž i své víry pod obojí, a tu ovšem musil přiznati, že by král téže víry byl v Čechách lepší nežli jiný. — A také sám za ten čas, co ve vlasti meškal, přesvědčil se, co pan Jiřík za ta léta vykonal, jaký všude řád a jakou má vláda jeho váhu. Než Domkovský vladyka nemohl zapomenouti, jak se hned od počátku polského krále zastával, jak i proto s Rozvodou Šonovským zle se chytil. A ten také se nezměnil. Slyšelť o něm, jak horlivě všude pro pana správce mluví. A všichni kolem po něm. Jako by proudem všechno zachváceno, šlechtic, měšťan i sedlák každý si jen Poděbradského králem žádá.

Někdy se mu již zdálo, že ten proud ho také již chytá, že mu jeho přesvědčení, jak své umíněnosti říkal, podemílá, ale zase odpíral, opět se hádal se sousedy i se strýcem. Když s tímto jednou pod večer seděl u plápolajícího krbu, znova se nemoha o budoucího krále dohodnouti, pojednou umlknul a mávnuv rukou doložil:

„Víšli, strýče, nechme toho. Však uvidíme, můžeme se sami přesvědčiti. Sněm přede dveřmi."

V tom se staroch s ním shodl úplně.

„Pojedešli také?“ tázal se Zbyňka. „Já pojedu. Umínil jsem si. Rád bych ještě jednou Prahu uviděl, a za této chvíle — v této době! Dá bůh, že se tam, synu, nepošavlujeme!“ dodal vesele a hladil bílé kníry.

XIV.

Blažený den.

— — — — w ratuszowej sali,
zgodzonego z narodem króla festowali.
— — — Wivat król kochany!
Wiwat Sejm, wiwat Naród, wiwat wszystkie Stany!
A. Mickiewicz: Pan Tadeusz.

Ve vratech kolleje Karlovy stál bedell a lelkoval. Nejvíce hleděl ulicí dolů k ryňku, kam lidí nápadně mnoho se bralo. „Jistě že jdou poslechnout M. Rokycanu —“ pomyslil si sluha tváře ducaté a rumné, jemuž „vysoké učení“ šlo patrně k duhu, a úžeji přitáhl liščí šubu k slušnému teřišku svému. V tom zrak jeho utkvěl na mladém šlechtici v kuním, lehkém kožichu a vysokých, jízdeckých botách, jenž opodál se zastaviv, na kollej hleděl, jako by se rozmýšlel. A hle — již se rozhodl, jde sem. Ptá se po M. Táborském. Bedell vyrušen z pohodlného pozorování, nebyl nejohebnější aniž nejochotnější, zvláčněl však, když ucítil v dlani pěkný, bílý groš.

„Podívám se, vladyko,“ ochotněji se nabízel, „a kdy by doma byl, rač, prosím, říci, koho —“

„Řekni, že starý žák jeho by rád s ním promluvil, Rozvoda Šonovský.“

Bedell se dosti rychle otočil, ještě se kmitl jeho zášijek sádlem prorostlý, a pak zmizel v průjezdu, kamž také mladý Rozvoda vstoupil. Šel i dále, až na dvůr. Jde sem promluvit se starým, nejmilejším učitelem svým, podívá se také na dvůr, aby se rozhledl kollejí, v níž několik veselých let mu uplynulo.

Kolem ticho. Bylot pozdě odpoledne, studenti i mistři se již dávno vyklidili. Nádvoří ve stínu, nikde ani človíčka — ale tam — hle — Totě starý student! Zpod čepice kožešinou lemované vlasy se probělávají — vysoký, statný, zpod šuby meč mu čouhá, a jak se teď na půl obrátil, prokmitl bílý, dlouhý knír.

Per deos! Mladý vladyka se jen na okamžik rozmýšlel; pak rychle ke starému šlechtici pokročiv promluvil: „Salve, milý krajane! Zajisté ráčíš také pro památku —“

„Dixisti. Fui etiam filius almae matris —“ odvětil starý Ondřej Buchovec z Buchova. Tvář jeho, na níž, jak Rozvoda promluvil, zjevilo se na okamžik překvapení, byla zase klidnou — jen jakýsi chmurný stín zůstal na ní.

„Nepamatuji mnoho —“ Rozvoda opět začal, „a přece sem rád jdu. Ale ty! Ráčíš tolik pamatovati, co se tu všecko sběhlo, a takové slavné mistry — “ Mladý šlechtic mluvil upřímně; ani ze slov, ani z tónu jejich nevyznívala sousedská nevole nebo úštěpek. Nenadálé toto

setkání přišlo mu vhod. Věděltˇ, že starý vladyka není tak zapřisáhlý a že Maryle je velmi nakloněn. Za to pan Ondřej byl překvapen, i tím, že sem soused přišel, i tím, že rozprávku začal. Ale jak mladý Rozvoda staré mistry pochválil, počalo se líce páně Ondřejovo jasněti. „Ano, ano — pamatuji —“ odvětil, ač ne takovým srdečným tónem, jakým jej Rozvoda oslovil. „Já tu ještě Němce pamatuji, i jak se odtud stěhovali —“

„Ó těch časů! A M. Jana, svaté paměti —“

„Také i to, jak on u vězení seděl, jak mistr Jakoubek ze Stříbra rozepsal intimací o přijímání těla a krve boží a rozdávání pod obojí spůsobou — Tu v této kolleji dálo se hádání na stolici mistrovské. Tomu již přes čtyřicet let.“

„Mnoho se od té doby u nás změnilo —“

„Ba mnoho, protože jsme mnoho slevili —“

„Ale zítřejší den nás utvrdí —“

„Utvrdí — kterak?“

„Míním volbou královou —“

„Hm —“

„Nechceš říci — ale já vím — Ctný pane Ondřeji! Hněváš se na mne — ale vím, v tomto že se mnou jsi — Vímť, žes milovník pravdy boží a českého jazyka. V tom jsme za jedno všichni.“

„Všichni?“

„Ano, to je radosť, že všichni. Praha také tak smýšlí — vyjma leda —“

V tom bedell se na pavlači ukázal, volaje, že mistr Táborský se z bibliothéky vrátil a že na vladyku čeká. Rozvoda pohledl ještě na starého Buchovce, jako by čekal, že něco řekne, že se snad optá — Ale ten, ačkoliv už jasněji hleděl na mladého souseda, sám ani slova nepromluvil, a tak Rozvoda pozdraviv, odešel ze dvora, kvapě po schodech nahoru k starému mistru.

Když se odtud pak vracel, starého Buchovce na dvoře universitním už nezahledl. Rozvodu to prve zamrzelo, že byl sklamán ve svém očekávání. Nadálť se dle toho, jak pana Ondřeje znal a co o něm od Maryly slyšel, že dojde lepšího přijetí, zvláště když se sám tolik poddal a začal. Ale je to Buchovec! Také dle všeho nechce smíření. Nuže dobrá!

Než vladyka Šonovský byl by se nemálo podivil, kdy by věděl, že starý Buchovec od té chvíle, co se v kolleji Karlově rozešli, dlouho na něj myslil, uznávaje v duchu, že ten mladíček není přece zcela takový, jak se domýšlel. Staré mistry velebil. Nevyhnul se, sám začal, kdežto jiný byl by se na ráz otočil. A to ještě po tom, co se mu s doubravou stalo. Jiný by vedl při dále. Jeť skoro jisto, že Čelechovský měl slubu Rozvodova ve svém dvorci. Tolik aspoň bratrovec, Zbyněk, vyrozuměl z chytrých odpovědí Čelechovského, když na něj o tu věc uhodil. To jistě Rozvoda k vůli ní, k vůli Maryle činí. Hodná, rozmilá panenka! A že se na ni ani nezeptal, jeli tu také nebo sama doma. Staroch se proto na sebe až zamrzel. A pak opět o Rozvodovi uvažoval. K starému mistru přišel. To není zlé srdce. A jak je pro pravdu boží a česť jazyka!

Tak přemítaje dostal se až do kostela Panny Maríe před Týnem. Sotva že tam místečka našel, jak bylo všude vše plničko. Bylo tam lidu jako maku, měšťanů, a nad obyčej mnoho šlechty, pánů i zemanů, kteří přijeli na sněm, krále volit. Kázalť sám mistr Rokycana. Tu se Buchovcovi starému myšlenky ovšem změnily. Slýchal kazately a jaké! Mistra Husa, Jeronyma, Korandu, Jana Želivského — od těch časů nic takového neslyšel až dnes. Aj věru, to jsou ústa výmluvná! Hned jak Rokycana uvedl řeč svou slovy písma sv.:

„Aj, uposlechl jsem hlasu vašeho ve všem, což jste mluvili ke mně a ustanovil jsem nad vámi krále —" poznal studovaný vladyka, že pověsť o mistrovi nelhala. A pak dále jak mluvil, jak posluchače, zvláště šlechtu, rozebíral, upomínaje na vážnou chvíli, kdy rozhodovati třeba o blahu veškeré obce národa českého, o pravdu svatou, pro kterou tolik věrných Čechů a zvláště pak mistr Jan, svaté paměti, životy své obětovalo. Dával na uváženou, kdo by úřad královský nejlépe zastal, cizozemecli či Čech rodem a věrou, kteréhož, kdy by hledati chtěli, jistě že by našli. A tak dále mluvil, vždy výmluvněji, vroucněji, ohnivěji. Starý Buchovec sotvaže okem mrknul, jak pobožně poslouchal, v duchu kazateli přisvědčuje. Na nic nemyslil než na kazatelova slova a jen ta myšlenka se mu přikmitla: „Kdy by tu Zbyněk byl, aby slyšel!" A on byl, jenže ho strýc neviděl. Stál poblíže zdi u velikého náhrobního kamene, a stržen řečí také z té duše naslouchal. Chvílemi si kníry pohladil, z počátku také několikráte dušeně v hrdle zakašlal, ale pak stichl. Za to oči se mu nějak rozhořely a na smědém líci ruměnec od vnitřního pohnutí proskočil.

M. Rokycana ho tak dojímal jakož veškeré své posluchačstvo. „A nebudeli, neníli mezi námi takového muže, který by nám vládna s námi věřil, cítil, s námi mluvil, což nutno a nezbytno, abychom cizince si volili? Lid israelský byl také bez krále a jen soudce měl — a věru že by lépe u nás také tak bylo, neboť to, co nám nejsvětějšího, zůstalo by v našich a ne v cizích rukou. Než bohdá toho třeba nebude, neboť máme muže, jenž převyšuje jako někdy Saul veškeren lid od ramene svého vzhůru. A jako někdy Samuel řekl lidu israelskému, tak i já mohu zvolati k vám: „Vidíteli koho vyvolil Hospodin, žeť mu není podobného ve všem lidu?" Netřeba naň ukazovati, znáte jej a doufám pánu bohu, že lepšího nenajdete. Boj náš není jestě dobojován, nepřátelé naši ještě neustali proti nám a tak hned neustanou a třeba na novo kříž proti nám pozvednou. A tu měli bychom je sami svou nesvorností posilovati? Sami vespolek i nadále si rány dávati? Ó přátelé milí, ať stavu urozeného, ať měšténíné, mějte lítosť nad tímto královstvím a strachujte se zkažení slavné české koruny a přirozeného jazyka našeho slovanského, a nedopusťte, aby se radovali nepřátelé z naší nesvornosti!"

Kdy by moucha byla zabzučela, byli by v tom hlubokém tichu ji všichni uslyšeli. Tím patrněji zavadilo o sluch všech zabřinknutí meče, jenž o dlažbu narazil. To Zbyněk Buchovec sebou tak prudce hnul. Všichni kolem se ohledli po statném zemanu v krátkých vlasech a v dlouhých knírech, jehož tvář jevila veliké pohnutí. Ale již se zas

opanoval, již stál zase jako sloup tiše a bez hnutí, přitisknuv k boku pádnou svou šavli polskou, a naslouchal dále.

Když pak výmluvný mistr řeč svou dokončil, ze všeho chrámu jako jedněmi ústy ozvalo se vroucné, z útrob jdoucí: „Amen — dejž to bůh.“ Jen mladší Buchovec mlčel. Za to však hluboký povzdech vydral se mu z mužných prsou.

Strýc jeho meškal už chvíli po kázaní v jejich hospodě „u tří mouřenínů,“ když se také bratrovec Zbyněk navrátil. Byl nějak zamlklejší a patrně zamyšlen. —

* *
*

Nazejtří, bylo druhého dne března 1458, byla Praha velmi záhy vzhůru. Ba myslím, že snad ani nespala, nebo málo té noci před tímto dnem. Tolik však jisto, že krčmáři a hospodští té noci nic nedali na rychtářův zvonec. A jak by také mohli zavříti, an takový nával lidí! Ze všeho království tolik hostí, zvláště šlechty a cizinců co přibylo těchto dnů! — Z říše poselstvo kolikeré, z Polska, také až z Francouz, a všechna si přišla pro korunu Svatovácslavskou. —

Rozvoda Šonovský také záhy opustil svou hospodu. Měltě znamenitou: v samém královè dvoře, [1]) v bytu strýce svého Horušanského z Roztok, služebníka páně správcova. Mladý vladyka vyšel vystrojen nejinak než jako na svatbu, v novém krznu tmavomodrém, v birytku drahou kožešinou lemovaném, mečem jsa opásán.

Mrzlo, ale na holo. Nebe bylo vybráno a slunko zářilo. Ulice, jindy tou ranní dobou ještě tiché a klidné, hemžily se lidem nejrůznějším, domácím i cizím. Mladý vladyka mířil jako skoro všichni na Staroměstský rynk, do radnice, kdež dnes měl sněm rozhodnouti o českém králi. Tu se také všecky proudy z ulic sem vybíhajících zastavovaly. Každý, kdo nesměl do radnice, chtěl aspoň před ní posečkati, aby uviděl, uslyšel. Vozu ani jediného nebylo viděti. Nemohlť žádný projeti. Sotva že jezdci, nejvíce páni, koně své lidem dostali. Což tu šumu, hluku, výkřiků z něho ob čas vyrážejících! Všecken ten smíchaný hlas zaléhal daleko do ulic jako hukot rozprouděných vod.

Lidé stáli ve skupinách, v houfích — tu řemeslníci a měšťane v kožiších, v krznech, v chlupaticích nebo v kuklách, tu ženské, tam studenti ve svých pláštích živě rokující. S některými, staršími, bradatými, stál bakalář ve tmavé tabardě nebo mistr v řasnatém, černém plášti. Skupiny rostly v houfy, houfy se spojovaly, slévaly v jediný. Po všem náměstí živá strakatina shromážděného lidu. Ti, kteří později přišli, nemohli ku předu. Na rynku již není místa, podloubí kolem také všecka plnička; v oknech nad nimi hlava vedle hlavy, výše ve vikýřích hlava na hlavě, a tu tam viděti zvědavce na střechách mezi žlaby.

A každý a všichni zraky své upírají ku staré radnici, před jejímž hlavním vchodem nejhlučněji. Odtud křik biřiců lid zdržujících, volný přístup tvořících zavznívá. Časem tam spoustou hlav mihne se jejich sudlice, zazní hlasitější hlomoz a reptání ustupujícího lidu. A přece

[1]) Stával u Prašné brány.

se ti tam mají nejlépe. Vidít každého, kdo se do radnice ubírá. Věru, podívaná řídká, vzácná a krásná! Ulicí lidu stoupají k portálu radnice šlechtici i měšťané Pražští a z královských měst, aby na sněmě tu hlasem rozhodli o pánu této koruny. Z lidu ozývají se výkřiky a akklamace těch, které znají, nebo kteří jsou mu milí.

Tak už přešli k portálu staré radnice, kdež několik konšelů příchozí vítalo, Jaroslav Plichta z Žirotína se starým Janem z Kunštátu, dva Švamberkové Jan a Bohuslav, a s nimi ramenatý Boreš z Risenburka vedoucí pod paždí bělobradého Jana z Dubé, v patách těchto pánů brali se vladykové Jan Malovec z Pacova, osmáhlý, statečný Pardus z Vratkova maje několik jizev ve tváři, a s nimi několik ještě zemanů, z nichž zvláště vynikal dlouhou postavou vyhublý Sádlo ze Smilkova.

„Pod obojí —“ opakovali si v zástupech a souhlasný, pochvalný šum kol kolem se ozýval. Však utichl, když hlas jakýsi vykřikl:

„Rožmberský!“

Skutečně, tam hle, opodál radnice, družina jezdců zarazila a již slezše, kráčejí lidem k radnici. V čele slezský hejtman Jan z Rožmberka nádherně vystrojený a s ním několik pánů a vladyk, jako bratří z Lobkovic Jan a Děpolt, Jan z Černína, Oldřich z Hasenburka a z Kosti a jiní.

„Římané! Papežovi! Budouli voliti?“

„Budou! Musí! —“

Páni a vladykové však vážně přešli kolem, hluku nedbajíce; a než ke schodům dostoupili, noví hosté kráčeli před zrakem lidu: vytáhlý Jan z Valdštejna, lysé hlavy ale dlouhých knírů, hned za ním dva Kolovratové mladí, Albrecht a Beneš, a za nimi jiní a jiní páni, zemané. Ale nyní, slyš! jaký veselý pokřik a jak ti v zadu stojící na špičky vystupují, krky natahují. Ale toť také podívaná. Mnoho přešlo mužných postav krásně a bohatě oděných, než tito dva! — Hle toho starce bílých knírů, statečné, vysoké postavy v nákladném kožichu kuním, červeným karmazínem pošitém, u něhož rukávy zlatými šňůrami spolu s hedvábím svazovány. A jaký krásný kovaný pás zpod něho se mu blýští! A toho druhého jemu po boku! Nižší je, za to mohutnější, výrazné, osmahlé tváře. Krásná medvědice splývá mu, bohatě upravená, s ramenou jako plášť, jsouc na prsou spjata zlatou sponkou a řetízky. Zpod huňatého pláště bělá se šlechtici dlouhá bělavá sukně s lesklými prýmy a knoflíky na prsou, a na skvostném pasu houpá se mu zakřivlá šavle ve drahé pochvě. Lid si je ukazuje, dotazuje se, kdo jsou ti stateční vladykové. Kdy by věděli, že Buchovcové, že starší z nich bratr hejtmana Žižkova, jistě by je hlučněji a veseleji uvítali!

Za nimi zase páni a vladykové přecházeli; v tom strhl se v pozadí někde v ulici hromový křik. Blíží se, kvapí k radnici. Co je? Co se stalo? Slyš! Nanovo! Totě hlas radosti! Ah to vítají pana správce! Už se blíží, už ho viděti v čele družiny zvolna koňmo jedoucí. V pravo v levo, z blízka z daleka i s hora ho vítá lid radostným pokříkem.

Tam utichli, tu spustili, a na posled před radnicí rozlehlo se jásavé vítání pana Jiříka. Sestoupil s koně. Tu kráčí pán postavy krátké a zavalité ve tmavém sobolovém kožichu a v pravo v levo vlídně

pokynuv vážně stoupá ke stupňům radnice, jež vedou dnes ke stupňům nejvyšším — na trůn. S panem správcem nejvyšší purkrabí pan Zdeněk ze Šternberka, nejvyšší maršálek pan Jindřich z Lipého, sudí dvorský Jan z Hasenburka, nejvyšší komorník vážný pan Jindřich z Michalovic, nejvyšší kancléř Prokop z Rabšteina v černém taláru, mincmistr Jan Calta z Kamenné Hory, a jeden z nejvěrnějších přátel páně správcových, udatný Zdeněk Kostka z Postupic a na Litomyšli, černé lesklé brady a jiskrných zraků, zpod jehož kožichu červenou dupltykytou pošitém čouhal znamenitě pádný meč. S ním Rozvodův strýc, Horušanský z Roztok, kráčel.

Nádherné divadlo přešlo. Ale lid čekal a čekal, zraky na radnici upíraje, otevřeli se okno, ohlásili, že volba již vykonána, naslouchaje, zazvučili zvon královský, jenž by hlasem svým to dotvrdil. Než chvíle za chvílí, hodina za hodinou ubíhaly, již bylo na orloji mezi 17. a 18. hodinou, [1]) a z radnice dosud žádného hlasu, žádného znamení. Páni dosud rokují. Jdeť asi do tuha. Kdy by se tak cizincům podařilo šlechtu přemluviti nebo přesvědčiti, kdy by snad páni katoličtí nedbajíce hlasu a mínění obecného zmařili volbu páně správcovu — ne —! Toho bohdá nebude! Nesmí býti!

Jak jen tu tam tato myšlenka v lidu pronesena, hlučný odpor i hrozby byly jí odpovědí.

Z náměstí zaléhal hluk a šum napjatých, rozčilených zástupů až do radnice jako vzdálený temný hukot. V radnici na schodech utichly kroky a řinčení ostruh i mečů. Páni, vladykové a poslové městští shromáždili se nejprve ve světnicích přilehlých k velké síni radní, každý podle svého vyznání a stavu — tu pod jednou, tam pod obojí. Ale všude hlahol hlasů, všude rokování. Nejvíce ovšem mezi podobojími; jeť jich nejvíce a s napjetím čekají, jak se rozhodnou páni bratři z druhé strany. Sami jsou jednosvorni. Starý Buchovec se usmívá, kníry hladí a vesele se známými, jichž tu několik našel, promlouvá. Bratrovec jeho již se o polském králi ani nezmiňuje, a nějak veseleji již kolem sebe hledí. Zrak jeho postřehl také mladého Rozvodu, jenž s několika vladyky živě promlouvá. Starý pan Ondřej se také prve po něm ohledl, čekaje, že snad mladý soused přistoupí. Nebyl by se pro to mrzel. Ale on jako by Buchovcův ani neviděl. Snad se mu nezdá po včerejšku, když nebyl tam v kolleji nejlépe uvítán.

Konečně se ozval pana nejvyššího maršálka hlas. Nastává obecné hnutí a šum. Všichni míří do veliké síně stropu tmavého táflového s malováním a zlacením. Na stěnách tu tam starý, deskový obraz, kolem do kola pak a mezi okny prapory různých velikostí a barev. Staré, roztřepené, celé, zánovní ale všechny vzácné, poněvadž mluvně svědčí o vítězstvích, jichž dobyli Pražané s ostatními Husity. Tu saské prapory od Ústí, tu bavorské a jiné německé od Domažlic, tam prapory Sigmundovy a jiné křižácké, a zpod nich blýští se lesklá zbroj nepřátelská, tu skvostný štít, tam helmice, tu palcát. Jak prohledla prostorná, nepříliš světlá síň ve zlatých paprscích březnového slunka! Jak oživly barvy praporů i lesk zbroje! Ještě více však oživla skvělou

---

[1]) Mezi 11. a 12. našeho počtu.

společností, jež sem se vhrnula. Páni i vladykové čeští, každý jako ke křtu nebo na svatbu, v nádherných sukních soukenných, sametových, pozomanou nebo drahou kožešinou lemovaných nebo vyšívaných, v bohatých šubách a krznech drahého potahu, dražších ještě kožešin! A těch barev živých a rozmanitých! Těch postav statečných, zkušených válečníků, těch výrazných tváří vojínů i rozvážných, opatrných politiků!

Ten tu stařec bílé brady pamatuje ještě nebožtíka císaře Karla starého, ti tu osmáhlí, již sešedli na bojištích husitských a jiných, a tu již dorost mladší. Vedle knírů a dlouhých brad i holých lebek tváře svěží vousů hebkých a vlasů kadeřavých.

Paprsky sluneční sunou se se zdí po nich, oživují barvy rouch, odrážejí se o zlato a stříbro krumplování a bitých pasů, ozářily jasně tam ta křesla bohatě vyřezávaná pod nebesy na vyvýšeném místě, kam se zraky všech upřely. Stojíť tam ten, o němž už tolik mluveno a jednáno zvláště dnes, pan správce zemský ve společnosti nejvyšších úředníků zemských.

Stavové dost dlouho rokovali a se radili. Teď sešli se všichni, aby odevzdali hlasy své, aby se rozhodli. Na okamžik nastalo hluboké ticho. Bylo na všech znáti, že jsou rozechvěni, rozčileni. Nejedno mužné srdce bilo v tu chvíli hlasitěji — a jistě také pana správce samého. Přátelé jeho toužebně, dychtivě čekali — a přáteli jeho byli všichni podobojí. Hledí naň, více však ještě na katolické pány, kteří se shlukli stranou a tiše rokují, jako by se ještě nemohli rozhodnouti. Všichni skupili se kolem pana Zdeňka Šternberského a Jana z Rožmberka.

Okamžik té poslední úrady zdá se podobojím, a zvláště mladším, dlouhý, nekonečný. Zbyněk Buchovec se již mračí, pan Kostka z Postupic a na Litomyšli škube podrážděně svým lesklým pasem — v pozadí zdvíhá se šum hlasů jako vítr před bouří.

Ticho! Ticho! Pan Šternberk vystupuje — kráčí k výstupku. Zraky páně Jiříkovy nějak zahořely, líce slabě pobledlo. Co nese pan Zdeněk? Svatý Václave! Kleká, před panem Jiříkem kleká! A slyš!

„Vivat Jiří král český!“ Tak zvolal velikým, pohnutým hlasem pan Zdeněk a po něm, ej! té nadšené jásavé bouře!

Jak sebou přemnozí škubli na hlas páně Zdeňkův a jak všichni radostné, nadšené po něm vykřikli: „Vivat, vivat Jiří král český!“ Tak volají všichni jedním hlasem.

A již klečí všechno shromáždění před novým králem, staří, mladí, páni i zemané, katolíci, podobojí i Táboři, v tu chvíli radostnou a vznešenou všichni svorni, všichni věrní Čechové našedší se, sbratřivší se v lásce k jazyku a národu svému . . .

Chvíle minula, než se v radosti své opanovali, než poněkud utichli, aby pan Jiřík mohl promluviti. Pohnutým hlasem děkuje všem, ohlašuje, že volbu přijímá, prosí však, aby mu všichni lásku svou zachovali a jej podporovali, jinak že by těžkého úřadu toho ani nepřijímal, a rád veliké té cti se vzdal. Prosí poznovu ne k vůli sobě, ale pro obecné dobro a slávu koruny české.

Mluvil krátce — ale řeč jeho z hloubi duše plynoucí zní tak mocně a výmluvně, že všichni jsou jati, nadšeni tou srdečností.

„Vivat Jiří náš král! Vivat!“ Tím nadšeným, hřmícím voláním odpověděl sněm radostí jako opojený, hrna se k novému králi. Nejedny oči jsou zaroseny, a slzy, slzy radosti řinou ne přes jedno osmahlé, zjizvené líce. Zbyněk Buchovec několikráte v hrdle si odkašlal, prudce rameny pohodil. Starý strýc se usmívá jako blažené děcko, do bílých knírů hrne se mu slza za slzou. Je radostí dojat tak, že nemůže ani promluviti; prsa se mu dmou, hrdlo jako staženo, ale pojednou vyrazil z něho zvuk, a stařeckým, jasným však hlasem zazpíval u radostném vytržení: „Te deum laudamus!“

A to promluvil za všechny, ze srdce všech.

„Te deum laudamus! Tě bože chválíme!“ za tu šťastnou, blaženou chvíli milého národa.

Velká síň hlaholí mocným hymnem; všecken sněm zpívá. V ten okamžik udeřili na zvon královský, a jak hlahol jeho s výše zavzněl, jako mocná bouře zalehl z náměstí jásot nesčetného lidu.

„Vivat! Vivat Jiřík král český!“

V radostný zpěv sněmu jako ladný souzvuk zahlaholil jásot lidu, a zvon královský rozezvučel všecky zvony stověžaté Prahy.

Ve veliké síni ten tam pořádek. Všecko v radostném pohnutí, v živé, radostné směsici. Ti tu si ruce podávají, ti tu se objímají. Hle tam starý Ondřej Buchovec chytil mladého Rozvodu Šonovského a tiskne ho k sobě a mladý vladyka pln nadšení a radosti objetí opětuje. A jak ho starý vladyka pustil, zahledl pana Zbyňka, jeho bratrovce, jenž směje se na ně hledí.

Rozvoda chvatně k němu přistoupil, ruku jemu podal, a již cítí pádnou pravici hejtmanovu, a již cítí i jeho mocné objetí . . .

„Pane Zbyňku!“ volá Rozvoda radostí od sebe, a více nemůže. Ten však nemá slov, ale nezamítá, je viděti mu z tváře, a rukou panicovou znova potřásá . . .

Nadšené shromáždění ven se hrne, valí do kostela bohu poděkovat. Jak lid vítá nového krále i sněm! Tak hned nejednali stavové národu z duše jako dnes! V tu chvíli kráčel svorný, sbratřený národ do boží svatyně! Nekonečný jásot rozléhá se náměstím i do ulic; prostřed jásajícího lidu, obklopen nejvyššími úřadníky a pány, kráčí nový král, za ním sněm. Bouře jásotu nechce se utišiti; opět a opět zavznívá, roste, a s ní pojí se hlahol všech zvonů Pražských.

Teď umlknul a s ním bouře jásotu; na krátko jen, co Rokycana s kněžstvem a žáky zapěje nadšené „Te deum —“ A když hymnus prostorou chrámovou dozvučel, chápe se výmluvný mistr slova a děkuje bohu, že jim dal krále, jakého neměli nikdy dotud, děkuje pánům, rytířům a městům, že se o to tak jednosvorně přičinili.

A zase zahlaholily zvony, zase ozvalo se nadšené, radostné volání zástupů, jak jen krále zočili, an z chrámu vystoupil. Béře se do králova dvora,. nyní již svého, maje po boku nejvyššího purkrabí pana Šternberského. Před nimi Jindřich z Lipého, nejvyšší maršálek, nese meč, za králem hned pan z Rožmberka Jan s panem Zbyňkem Zajícem z Hasenburka a za těmi nekonečný, skvělý průvod pánů a vladyk, měšťanů a lidu obecného.

Nikde koně krásně ladrovaného v nádherném kropíři, všichni jsou opěšalí; nikde hlasatelů a heroltů, nikde fanfar, nikde trubačů ani píšťců ani jiné hudby — a přece jaká sláva, jaká velebnosť v tom nadšeném průvodu, v pravdě královském, an všecken, šlechta i lid, v radostném opojení vroucně zpívá:

„Svatý Václave! vojvodo české země!"

Staří, mladí zpívají. Hle tam v průvodu mezi vladyky! Starý Ondřej Buchovec, jemu na pravo mladý Rozvoda Šonovský; oba zpívají, a pan Zbyněk, strýci jda na levo, také!

Průvod stanul u dvora králova, kamž se král se svou družinou odebral, provázen jsa novým hlaholem, novou jásavou bouří. Zvolna se jen zástupové rozcházejí a vracejíce se, zpívají ještě. Mocně, velebně ozývá se z houfu se již vzdalujícího:

„— Nedej zahynouti nám i budoucím, sv. Václave! Kriste eleison!"

Domkovští vladykové se do své hospody nevrátili. Zůstaliť v samém dvoře králově, kam je mladý soused Šonovský, nyní již smířený s nimi, zavedl. Vede je do svého bytu od strýce Horušanského jemu propůjčeného. Jak dvéře otevřel, stanuli oba Buchovcové u prahu. A tam uvnitř — toť ona! Maryla! Jak se lekla! Ale již radostně vykřikla, již vyskočila proti nim a zardívajíc se radostí objala strýce, objala druhého, pana Ondřeje starého, a již jim zase ruce celuje. Statečnému hejtmanu vázne zase slovo, ale zrak mu skoro vlhne, a hladí své Maryle čelo i vlasy, jako rozmilého ptáčka, jenž uletěv, opět se navrátil.

A starý pan Ondřej se směje, žertuje a hladě si bílé kníry praví vesele mladému sousedovi:

„Je to blažený den! Dies faustus! Verum ne? Opravdu blažený!" —

XV.

Libri klevetarum.

Byli nejbližší sousedé, ale do Prahy jel každý sám, i vladyka Šonovský na sněm a ukázat mladou ženušku svou strýci Horušanskému, i Buchovcové. Z Prahy již jeli společně, a všichni spokojeni s tím, co se bylo stalo. Nejšťastnější byla Maryla. I základ všeho nedorozumění a všech hněvů, spor o starou doubravu, odklizen. Sám mladší Buchovec to narovnal. Stalo se pak takto:

Na večer před odjezdem z Prahy jda z Nového Města do své hospody, zastavil se v ulici u můstku před krčmou, kdež se dva mužové zle tahali. Sváteční, červená sukně jednoho padla mu do očí. A věru — totě Šonovského starý Celba Jenčar. Tahal nějakého ještě staršího, jenž Celbovi lál a zase prosil, aby ho nechal, že by mu pán zle zatopil. Byl to starý Vaněk Křivous, Šonovský dudák, kterého Celba v krčmě hrajícího náhodou napadl, a nyní mocí chtěl k pánu dovesti. Pan Zbyněk zaraziv Celbu, vyptal se ho, oč tu běží. Uslyšev, vzpomněl na doubravu a na při o ni. Ihned musili oba staroši s ním a tu cestou je vyslýchal. Pověděli na svou milou duši, co věděli, že ve staré doubravě Šonovští za lidské paměti drva dělali jako ve své a jí tak

vůbec užívali; neméně zevrubně pověděl Celba o svém zajetí a dušoval se, že jistojistě byl ve dvoře pana Tiburcia Čelechovského. K tomu neopomenul starý dudák doložiti, jak týž vladyka ze Sobíšku ho přemlouval, aby se šel do světa podívat, až pak, když mu přinesl tu novinu o smrti nebožtíka krále, že neodolal.

Zbyněk Buchovec oba svědky, kteří proti němu a proti jeho spojenci a poručníkovi Tiburciu tak svědomitě svědčili, vyslechnuv, podaroval je, a Vaňka toulavého vyzval, aby se vrátil domů na Šonov beze strachu. Došed pak své hospody, pilně se se strýcem Ondřejem radil. Ráno pak, když Rozvoda na cestu již připraven, pro ně se stavil, začal mladší Buchovec o doubravě sám a pokašláváním řeč svou přerývaje, oznámil mu, co vyslechl a že k vůli dobré shodě a sousedskému přátelství i k vůli Maryle povoluje a starou doubravu k Šonovu upouští, a že jim netřeba již ani soudů ani ubrmanů [1]) a smlouvců. Podal na důkaz toho mladému Rozvodovi ruku, dokládaje, že list mu na to vydá hned, jak domů dojedou. Tak už nebylo mezi Domkovem a Šonovem ani stínu. Té veselé cesty z Prahy na tvrze! Vladykové jen litovali, že nemohli zůstati až na korunovaci, která ustanovena za několik neděl později. —

Jaro se ohlašovalo, pak kvapem přišlo. A jak na nebi bylo jasněji a na zemi zeleněji, tak na Domkově a na Šonově tvrzích veseleji. Když stará doubrava se počala novým, šumným rouchem odívati, byla již cestička jí prošlapána. Vyplnilo se, co si starý pan Ondřej i bratrovec jeho přával: mladí přicházeli k nim, a oni, vladykové, zase na Šonov.

Nejprve ovšem k vůli Maryle, pak i k vůli Rozvodovi. Oblíbilť si ho oba a zvláště pan Ondřej, neboť mohl s ním porokovati o věcech učených, o starých časech a svých studiích. Někdy se o nějakou učenosť ovšem různili, ale to právě starého vladyku mile dráždilo. Na konec se oba přece dohodli mírnou a rozumnou ústupností, a tu starý vladyka hladě bílé kníry spokojeně si opakoval:

„Toť dnes bylo jako tenkráte, když měl mistr —“ a tu nějakého ze svých let jmenoval — „zjevné hádání v kolleji veliké, a on seděl na stolici bakalářské a mistr —“ zase dávno zaniklé jmeno — „sv. písma licenciát vyslýchač na stolici mistrovské poslouchal, kteří hádání činili i který odpovídal —“

Bratrovec jeho raději o vojnách, o Polsku a německých rytířích vypravoval, a mladý Rozvoda s radostí a opravdovým účastenstvím poslouchal.

Stará Uršila měla z toho nového přátelství i z té nyní jí milé „peklnice“ potěšení, neboť nyní častěji mohla ukázati své umění kuchařské. A starý Celba Jenčar jí teď nejednou na doubravu ukázal, hrdě dodávaje:

„Nebýti mne! — Dlouho jsme k ní šturmovali, až jsme ji stekli. Nadarmo jsem nebyl v zajetí. Tenkráte u Karabardyabaše, hejtmana nad — —“

[1]) Ubrman, rozdílce, ode stran vyvolený rozsudí.

Ale tu již Uršila znajíc známé konce známých řečí, obrátila se nebo řeč jinam zavedla. —

Než nebývá vždycky všechno nebe jasno. Tu se vyjasní, tam se zachmuří. A nad dvorcem pana Tiburcia Čelechovského se chmuřilo. Nebylali to černá chmura jemu i jeho paní Eufemii, když Šonov a Domkov se tak spřátelily? Když všecka práce, namáhání a úskoky byly marny a stará doubrava Rozvodovi přece připadla? Když ta Polačka zase byla v lásce, a jaké, ničíc tak všecky naděje na dědictví? Nebyloli to k zlosti? A pak ke všemu ještě to, když Zbyněk z Prahy se vrátiv, na svata svého zle se obořil, zle, takovým žoldnéřským, ostrým spůsobem, že on, Tiburcí, nepoctivě jednal, an Celbu zavřel a dudáka do světa vylákal. Mladší Buchovec poručníku svému tenkráte takovými slovy vyplácel, že pan Tiburcí, nemaje na ten čas žádné jiné pře, se jich chytil a svata svého pro nárok žaloval, čehož se statečný hejtman ovšem nelekl.

Rozumí se, že ani Čelechovský ani paní Eufemie na Šonovsko ani nekročili. Paní Eufemie prý až žloutla zlostí a závistí, jak jen o mladé, sličné a šťastné vladyce, o té Polačce, jak jí pořád říkala, zaslechla. A pan Tiburcí křivil křivá ústa, slyše o mladém vladykovi, a přemýšlel a přemýšleti neustával, jak by ho před právo dostal.

Rozumí se, že ani tu, když na Šonovské tvrzi křtili děťátko, prvorozeného synka Marylina, že ani tu na hodech nebyli. Bylo právě po vánocích, kdy doubrava a všecken kraj zahalily se opět bělostným rouchem sněhovým. Tenkráte, když hosté se již rozjeli, starý Buchovec Ondřej rozveselen sedě s mladým otcem a bratrovcem sám třetí, vyzval, sám dolévaje do číší dobrého uherského, Rozvodu, aby ukázal ten svůj mlýn, na kterém všecko okolí semlel, ty své knihy klevetarum.

Nic se vladyka nebránil, a již ležela tuho vázaná kniha v dobrém kování před vladyky. Nežli ji otevřel, Rozvoda se šelmovsky usmál a pravil:

„Mnoho tu klevet, ale všechny pravdivy! Jedny klevety starých, které mám od starých, zkušených a moudrých — a z těch nejedna také od tebe,“ a tu pohledl na udiveného pana Ondřeje. Než se však otázal, Rozvoda knihu otevřev, ukázal na první stranu a jal se čísti:

„Mnozí lidé rozumní, větští i duchovní, rádi čtou kroniky a příhody lidí těch, kteří jsou před nimi byli, a kterak se jest za jich časů dálo. Každý rád bude čísti v těchto knihách, komuž jest obecné dobré jazyka českého milo.“

A dále četl úvod své knihy, pak jednotlivé zprávy ukazoval. Buchovcové pozorně poslouchali, starý pan Ondřej hlavou časem přikývl, pokýval však živěji a vousy hladil, když Rozvoda četl, co on, Ondřej, o svých letech vypravoval, o mistru Janu svaté paměti, o M. Jeronymovi, o němž tak rád vypravoval, jak rektora mistra Marka po česku odbyl a dále latině v disputaci pokračoval. A jiných „klevet“ ještě se mladý Rozvoda, ale jen stručně tentokráte dotýkal, ukazuje na obšírnější jich vypsání v knize samé: o slavných bojích pro pravdu a jazyk český, o porážkách Sigmundových a křižáků. A tu nejednou uvedeno jmeno Buchovcův. Panu Zbyňkovi se v očích zajiskřilo a živěji se nahnul k té knize, v níž těchto věcí se byl nenadál.

„Tu začínají se již mé klevety,“ pravil Rozvoda listy obraceje. „V nich je všecko paměti hodné, co se za mých časů stalo. Tu již listů nemáte.“

„Ani Eufemie, ani Tiburcí?“ ptal se Zbyněk směje se.

„Nikoliv — leda tu strýc Ondřej, ty i já —“

„Jak že? Ukaž! Čti!“

„Tu jsme v té nejnovější klevetě. My a všichni. Slyšte.“

I jal se čísti vypsání volby Jiříka krále konče svou zprávu slovy těmi:

„A potom z kostela veden jest do svého dvoru královského. A z toho byla veliká radosť věrným Čechům; a mnozí jsou plakali pro radosť, že milý bůh vysvobodil je z toho, že jsou již vyšli z moci německých králův, kteří jsou myslili zlé učiniti lidu českému, a zvláště těm, kteří přidrží se čtení svatého.“ —

Pan Zbyněk prudce vztáhnuv pravici, stiskl dojat vladykovu ruku, a pravil:

„To jsou pravé věci. Odpusť mi za Náchod — víš — Co o tvých knihách mluveno —“

„Byla samá kleveta“ odvětil Šonovský směje se. Starý pan Ondřej ho objal a zvolal:

„Mám z tebe radosť! Bůh ti požehnej i Marušce a dej, aby ten váš synek byl také tak dobrý a věrný Čech!“

Bylo již pozdě večer, když oba Buchovcové odjeli na svou tvrz. Mladý vladyka vyprovodiv je, hleděl chvilku za nimi, až zanikli v chumelici a tmě zimního večera. Pak vrátiv se, kvapil po schodech do prvního ponebí, kdež otevřev jedny dvéře, vešel po špičkách. Stanul v útulné komnatce. Ohník v krbu vrhal mihavou zardělou zář na tmavé, dubové táflování stěn; kahanu pak světlo stranou na stolku stojícího padalo na lože, na porozhrnutá jeho nebesa i pod ně, kdež na bílých poduškách odpočívala mladá žena — Maryla. Byla ubledlá, ale krásná.

Vladyka sotva dýchaje, stál tiše u dveří, upíraje zraky své na Marylu i na kolébku stojící u samého lože. Již chtěl odejíti, aby nerušil, ale v tom zavanulo zpod nebes:

„Nespím — jen pojď, pojď!“

Hlas ten zněl sladce, blaženě, všecka láska a štěstí v těch dvou slovech zavznívaly. Přikročil chvatně, ženu políbil a pak opatrně nahnul se ku kolébce, kdež tiše dřímalo malé, pěkné robátko. Hleděl na ně pln radosti a štěstí, hleděl dlouho a Maryla s ním. Tak chýlili se oba k svému poupátku, naslouchajíce jeho pokojnému oddechování.

Byl pozdní, zimní večer. Všecken kraj klidně dřímal pod tmavým nebem, a sníh tiše padal. — —

Orlické hory a krajiny k nim přiléhající.

Nástin orograficko-geologický,

sepsal

prof. dr. Jan Krejčí.

(Dokončení.)

2. Český oddíl kvádrových pískovců a opuk.

Na české straně Orlických hor šíří se křidový útvar v ploských tarasech a mírných kopcovinách až ku patě Železných hor v Chrudimsku, a dále na západ až do středních Čech kolem Prahy a do severozápadních Čech v Žatecku a Litoměřicku, i viděti s vrcholů pohraničného horstva tuto požehnanou rodnou krajinu prostírati se do nedozírné dálky. Původní vodorovné uložení vrstev toho útvaru změněno bylo u kraje hor pozdějším vystoupením jejich, i povstaly tím velezajímavé geologické a orografické poměry, které zdánlivě jednotvárnému uložení toho útvaru dávají místem ráz netušené geotektonické rozmanitosti. Rozsedliny horské rovnoběžné se směrem Krkonošských a Orlických hor, jež prostupují náš útvar křidový v těchto krajinách, oddělují jej v několik pruhů, dle jejichž vyzdvižených krajů se vytvořily řady kopců a výšin, jimiž naše jinak tak jednotvárné krajiny opukové středních Čech na severu blíže úpatí Krkonošských a Orlických hor přecházejí ponenáhlu v rozčeřenou krajinu podhorskou.

Vytknu zde hlavní z těchto rozsedlin. z čehož bude patrno, jak i rozsedliny v opukových tarasech u paty Orlických hor s nimi souvisí.

Jedna z nejnápadnějších rozsedlin běží na severních hranicích křidového útvaru oborem permských pískovců, od jižní paty Ještěda u Hodkovic přes Jizeru u Malé Skály, dle jižní paty Kozákova a melafyrových vrchů severně za Jičínem, provázena jsouc pruhem příkře vyzdvižených spodních kvádrových pískovců, od Hodkovic až za Rovensko. Po krátké přestávce severně za Jičínem, kde ta rozsedlina není patrná, objevuje se opět u severní paty malého pohoří Hořického, jejž dle vynikajících vrcholů nazvemež Chlumem Hořickým, a kdežto v údolí Miletínském kolem Mlazovic vychází na den u oné severní paty Hořického Chlumu pruh starých krystalických břidlic a permských pískovců pod kvádrovcem spodním uprostřed krajiny opukové.

Jiná rozsedlina, dle níž vrstvy skalní jsou pošinuty, jež i v obrysech krajinných se objevuje, anoť podle ní údolí Labské hluboce jest vybrázděno, běží severně od předešlé, od paty Zvičína, prahorní to kupy uprostřed novějších útvarů (permu a kvádru), skrze údolí Králodvorské na Jaroměr, kdež se ztrácí, a opět, ač nezřetelně u Opočna se jeví východem starých krystalických břidlic pod opukami. Nápadně zřetelnou však se stává u Potštýna a Litic, kde podle ní z hlubin prahorní skalní hmoty na den vynikají, a odkud pak do oné již několikráte zmíněné velké úvalní brázdy u Žampachu a Kyšperka zabíhají, kteráž jest pro tuto krajinu tak významná, že o ní níže zvláště pojednáme.

Třetí rozsedlina běží podle jižní paty Žaltmanu u Svatoňovic v oboru permských pískovců. Začínáť již v Šaclířsku a běží přes Svatoňovice a Hronov až na Žďárek u Kladských hranic, kde se u styku se žulou ztrácí. Podle té rozsedliny jest permský Žaltman tak vysoko vyzdvižen, že kamenouhelný útvar, jinak v hlubinách ukrytý, v dlouhém pruhu podél té rozsedliny na den vychází. Do prohlubiny tím vyzdvižením povstalé propadla se část křidového útvaru do hloubky, tak že útvar ten, kterýž před vyzdvižením Žaltmanu nepřetržitě z Čech až do Broumovska zasahoval, zde nyní jen co úzký pruh mezi zborcené vrstvy permské a uhelné vtěsnaný se jeví, a jaksi úzkému bývalému fjordu křidového moře se podobá. Pruh ten není však výtvorem bývalého fjordu, jelikož na okolních výšinách permských pískovců, ba i na vrchole samého Žaltmanu úryvky spodních kvádrovců se objevují, jež patrně k tomu ukazují, jak původně nepřetržitý příkrov kvádrového pískovce a opuk z vnitřních Čech až za Adersbach se prostíral.

Tento pamětihodný pruh křidového útvaru počíná východně od Trutnova příkrým lesnatým vrcholem *Kozí hřbety* (Ziegenrücken 627 m.) zvaným u Markouš, pod nímž se železnice od Svatoňovic k Trutnovu vine, i obsahuje zde jenom spodní kvádrový pískovec. Tento pískovec zapadá však brzo do hluboké rozsedliny, kteráž zde v permu následkem vystoupení Žaltmanu se vytvořila, i vychází na den na severním pokraji té rozsedliny v podobě nízkého skalnatého hřebene nebo řady kamýků, záležejících z příkře nakloněných vrstev kvádrového pískovce. Ústí hornických štol, z nichž se uhlí těží, jest zde skrze tyto vyzdvižené pískovce vedeno, za nimiž ihned se dostihne útvar kamenouhelný s flecemi uhlí příkře k severovýchodu zapadajícími. Poutnický kostel ve Svatoňovicích stojí na takovémto útesu, jehož pokračování, co úzký pruh vyzdvižených kvádrových pískovců, lze stopovati u paty Žaltmanu kolem Rtyně na Bohdašín, Zbečník až k Hronovu v údolí Metuje, která zde soustavu Žaltmanu napříč proráží; i nalezneme pokračování toho pruhu ještě u Žďárku blíže konce kamenouhelného pruhu, kdež se konečně se spodními, jen mírně k severu nakloněnými kvádrovými pískovci spojuje, jež zde činí nad žulou podlohu vrstevní soustavy opuk a vyšších kvádrovců na Bukovině a Hejšovině.

Příkře vyzdvižené ostrovy kvádrových pískovců, kteréž v Kladsku severní boky Bystřického pohoří provázejí, padají zrovna do pokračování Žaltmanské rozsedliny, i lze tudíž za to míti, že příčiny toho vyzdvižení jsou stejné a stejnodobé. Jižně od toho pruhu vyzdvižených spodních kvádrovců leží u Svatoňovic, Batňovic a Rtyně spodní opuky vodorovně, vytvořujíce ploské kopce s příkrými boky; u Zbečníka a Hronova jest však i severní pokraj těch opuk vyzdvižen, přechází ale brzo do vodorovné polohy opukových kopců, které od levého břehu Metuje u Hronova a Poříčí přes hranice české do Slaného a Čermné (kdež se posud česky mluví) až k lázním Chudobským a k městečku Levínu se rozšiřují, a sice na podloze permské, která zde do západního konce Orlických prahor neširokým pásmem zasahuje. Dále na jih od Svatoňovic vychází spodní kvádrový pískovec s mírným úklonem severním opět na den i pokrývá permské kopce podél levého břehu Oupy, tak zejmena kolem zbořeného hradu Wiesenburka nad Havlovicemi, kde se

láme v nápadně tenkých a pevných deskách. Odtud pokrývá lesní výšiny nad Oupou jižně kolem Červeného Kostelce až k Trubějovu u Náchoda, kdežto nejspodněji i pruh sladkovodního Peruckého pískovce se slabými lupky uhelnými se objevuje.

Ještě rozsáhlejším pásmem rozšiřuje se kvádrový pískovec na lesních výšinách na pravém břehu Oupy za městečkem Oupicí až k Labskému údolí u Králové Dvora i vytvořuje zde velkou lesní vysočinu, zvanou *Království* (550 m.).

Kdy bychom kráčeli z toho lesa přímo k jihu přes Králové Dvůr na Miletín a Hořice, překročili bychom obě výše zmíněné rozsedliny, jež sloh křídového útvaru porušují. Z lesa Království kloní se totiž spodní kvádrovce k jihu do údolí Labského, kdež jsou opukami pokryty. Vstoupajíce vzhůru na površí jižně naproti Králové Dvoru, spatříme však na den vycházeti pruh červených pískovců, po nichž následuje opět spodní kvádr a výše zase opuky, jež do údolí Miletínského zapadají a je vyplňují.

Pokračujemeli ve své cestě dále k jihu, objevuje se nám náhle u paty příkrého svahu, přes nějž vede silnice z Miletínského údolí do Hořic, pruh starých krystalických břidlic a na nich pruh červených permských pískovců, načež teprva opět následují spodní kvádrové pískovce a výše opuky, jež k Hořicům se kloní. Tak tedy na té cestě překročíme dvakráte přetržení a vyzdvižení vrstev křídového útvaru, kteréž jest tak silné, že i spodní starší útvary v podélných pruzích na den vycházejí.

Tyto mohutné rozsedliny jsou tak významné pro horopisné poměry těchto krajin, že bylo nutno tímto stručným náčrtem je naznačiti, abychom nabyli pravého ponětí o povaze těchto podhorských kopcovin.

Vrátímeli se nyní opět k vlastnímu úpatí Orlických hor, stopujeme úzký pruh permských a spodních kvádrových pískovců od Trubějova přes Kramolnu na Vysokov, kde pod kopcem opukovým, přes nějž vede silnice z Nového Města do Náchoda, překročí železnici a řeku Metuji a pak dále na levém břehu té řeky ten pruh sledujeme až k Přibislavi. Krajina ta tvoříc průsmyk z Čech do Kladska vedoucí slove od starodávna *Branka*. Opukový taras mírně k jihu se klonící a s rozsáhlou prostorou opukovou vnitřních Čech souvislý, provází tento pruh, i přikládá se pak odtud přes Nové Město, Domašín, Skalku až na Hraštický kopec (456 m.), bezprostředně na staré krystalické břidlice, tvoře povýšený okraj křídového útvaru, na němž leží pěkná městečka Dobruška a Solnice.

Východně za Solnicí u Lukavic vkládá se mezi tento povýšený okraj opuk a mezi prahorní břidlice opět proužek červených permských pískovců melafyrovým tufem prostoupených, i táhne se ten okraj dále na jihovýchod nad ves Habrovou u Rychnova, kde jej potok Kněžna mezi kolmými stěnami opuky na břidlici uloženými proráží, i stoupá pak na výšiny u Jaroslavě (420 m.) a Liberka, a nad Javornicí až k vesnici Přím nad Zdobnicí.

Na lesních výšinách u Hlásky, Bělé a v lese Ochozu nad Přímí vychází pod opukou na hranici prahor kvádrový pískovec a slepenec na den. Tentýž pískovec pokrývá i ploskou kupu Jahodovou (510 m.), kteráž

nápadně nad okolí vyniká, ač jest kolkolem opukou obehnána. Na úbočích a u paty té výšiny vychází však žula a prahorní břidlice na den, vytvořujíc ostrov v bývalém křidovém moři. Pěkné ač malé lázeňské místečko u *Studánky* zvané leží v půvabném háji na západním sklonu té Jahodové výšiny, odkud rozhled se otvírá na město Rychnov a pěkné jeho okolí. Východně za říčkou Zdobnicí šíří se pokrajní kvádrový pískovec částečně opukou pokrytý, přes Pěčín až k městu Rokytnici (580 m.), a pokryvka kvádrového pískovce nebo rozsypaného štěrku a písku z něho povstalého jeví se všude na výšinách kolem Kunačic a Bubenče v Žamberecký̌ch lesích až nad Bartošovice (Batzdorf) a na úbočí nad Divokou Orlicí u lesního zámečku ·Čiháku, kdež hojné lastury stupně Korycanského (Pecten asper, Lima multicostata, Ostrea carinata) dosvědčují, že křidové moře až sem do výše 670 m. se prostíralo.

Možno a k víře podobno jest, že v té příčné údolní prorvě, jíž se Divoká Orlice z Kladska do Čech zatáčí, křidové moře české spojeno bylo s oním úzkým fjordem mezi Orlickými a Bystřickými horami, v němž má Divoká Orlice na Jezerních Polích své prameny. Byloli tomu tak, byly Orlické hory ostrovem, jenž kolkolem byl mořem obehnán.

Pískovce jsou na tomto severním kraji svém jen mírně k jihu nakloněny a neukazují nikde příkře nebo kolmo postavené vrstvy, jako v Kladsku. Opuka vytvořujíc ploché tarasy, mírně k jihu sestupující, jde až nedaleko k tomu kraji nebo zasahuje i přes něj až na prahory. Od Pěčína u Rokytnice můžeme tento povýšený zadní okraj opuk (544 m.) s rozsáhlými výhlídkami do Čech, zejmena na Žambereckou krajinu, stopovati k Bubenči nad Kunwaldem a pak na výšiny, jež provázejí pravý prahorní břeh Divoké Orlice u Zbudova a Nekoře, a pak nad levým, též prahorním břehem té řeky na výšinách (500 m.) podle silnice vedoucí ze Žamberka do Jablonného, pak na výšině Hradinové (650 m.) nad Jablonným, kteréž městečko leží v úzkém údolí Tiché Orlice, do ruly a žuly pod opukami a slabou vrstvou kvádrovce zarytém. Odtud se zatáčí okraj opuk u paty vyšších horských boků se slabou podložkou pískovců přes výšinu *na Vartě* (581 m.) zvanou u dědiny Bystřec (Waltersdorf), v údolním výmolu prahorním ukryté, i běží směrem jihovýchodním co plocha do Čech mírně nakloněná na úbočích nad Verměřicemi a nad Čermnou, kolem vsi Nepomuky na Albrechtice nad Lanškrounem, kde stoupá vedle silnice do moravského Šimberka vedoucí, až na vrchol zvaný Schöberl (589 m.). Odtud se táhne dle východních výběžků Orlických hor po svorové podloze do Moravy napříč přes moravskou říčku Sázavu kolem Modletína a Studené Loučky (Kaltenlutsch) na podloze devonských břidlic až k vesnici Radkovu (Rattendorf) na moravské Třebovce.

V dalším svém rozšíření do Čech v krajinách podhorských tvoří opuka mírně zvlněnou krajinu, mělkými údolími rozbrázděnou, na níž se pole i háje střídají. Pro jednostejný ráz kamení i pro sporé zkameněliny dají se zde spodnější opuky od vyšších, jež nepochybně zaujímají geologickou výši Jizerského pískovce a Teplických opuk, nesnadno rozeznati.

Jen dle obrysu výše vynikajících tarasů lze souditi, že lesnatý ploský hřbet, kterýž v oboře u Opočna počíná (371 m.) a kolem

Přepych a Vyhnanic (448 m.) k Častolovicům k jihovýchodu se táhne, přísluší k vyšším vrstevním stupňům našeho křídového útvaru, jelikož ten lesní hřbet tvoří určitě obmezený vyšší taras v ploské jinak krajině. V půvabném úbočí toho opukového, pěkně zalesněného tarasu leží město a zámek Opočno (kn. Colloredo) s čarokrásnou zahradou, v údolí kolmými stěnami opuky obstoupeném, kdežto pod nimi prahorní břidlice na den vycházejí a hojná voda se prýští; tolikéž leží v půvabném okolí pod východním svahem toho tarasu rozkošné sídlo hraběte Kolovrata, Černikovice na potoce Albě, a v údolí Orlice Šternberský zámek Častolovice vedle městečka stejného jmena, a ušlechtilým vkusem upravený zámek a park u Kostelce n. O., sídlo hraběte Bedřicha Kinského. Klidný půvab této úrodné krajiny jest rozkošným doplňkem drsnější krásy přírodní roklin a horských hvozdů na Orlických horách.

U Kostelce proráží Divoká Orlice tento opukový taras, kterýž se pak na levé straně té řeky stále ve směru jihovýchodním táhne podle úvalu potokem Brodcem oživeného do obory Přestavlcké a na výšinu Sudislavskou (435 m.), a pak nad vsí Rozsochou přes Brandýské lesy k Ústí nad Orlicí, kde hlubokými výmoly v jednotlivé osamotnělé příkré lesní kupy se rozstupuje, pod nimiž v příčném hlubokém údolí Tichá Orlice se vine. Úhledný vrch *Zátvor* (469 m.) nad Pernou u Brandýsa, pak *Horka* (584 m.) nad nádražím Ústeckým, náležejí k těmto řadám kopců. Ještě výše vystupuje taras opukový, jehož hmota v těch krajinách nabývá povahy vápnitého pískovce, a dle zkamenělin zjevně k stupni Jizerskému přísluší, v pokračování svém podle české Třebovky od Ústí ve směru k moravské Svitavě; i má zde podobu velkého valu, jímž se údolí Třebovky od krajiny Litomyšlské a Poličské dělí. *Anderlův Chlum* nad Hylvaty u Ústí má výši 558 m., *Kozlov* nad Českou Třebovou 600 m., až konečně překročiv u Brněnce hranice moravské na *Zadních Rovinách* (532 m.) taras ten mezi Bohoňovcem a Letovicemi s okolní prahorní moravskou krabotinou splývá.

Souvislost tohoto velkého tarasu s ostatními výšinami opukové krajiny této severovýchodní části Čech budeť zjevnější po následujícím vylíčení velké údolní brázdy u Dobrouče, k níž nyní zřetel obrátíme.

3. Potštýnské a Litické vrchy, jakož i úvalní krajina u Dobrouče a Lanškrouna.

Zvláštní krajinné rozmanitosti a geologické zajímavosti nabývá opuková krajina u paty Orlických hor velkou úvalní brázdou, kteráž počínajíc u Litických vrchů kolem Žampachu přes Dobrouč k Lanškrounu rovnoběžně s Orlickými horami k jihovýchodu se prostírá a pak do Moravy přestupuje, kdežto se k jihu obrací a s onou dříve vytknutou brázdou souvisí, kteráž východní kraj českomoravské vysočiny prostupuje. Velký tento úval povstal v Čechách vydmutím skalních vrstev pod útvarem křídovým uložených, podél rozsedliny, která běží rovnoběžně s Orlickými horami. Tímto vydmutím byl souvislý druhdy příkrov kvádrových pískovců a opuk roztržen, a vyšel tím na den široký pruh červených permských pískovců, pozdějším odplavením ovšem opět značně prohloubených; a podél vlastní rozsedliny horské vyšlo na den i druhdy v hlubinách ukryté úzké pásmo prahorního kamení.

Nejnápadněji vystupuje na den toto kamení u *Potštýna* a *Litic*, kdežto skládá dva úhledné chlumy, nad okolní opukovou krajinu značně vyčnívající, totiž *Kapraď* (526 m.) u Potštýna a *Chlum* (602 m.) u Litic. Mezi oběma vrchy jde údolní prohyb v oboru křídového útvaru, jenž onu velkou úvalní brázdu červeným pískovcem vyplněnou na jižní straně provází. Tento prohyb jest pokračováním půvabného údolí Orlice u Kostelce, kteréž svými příkrými boky na jižní straně a mírnými na severní již co puklina v opukovém útvaru se jeví.

U Potštýna vystoupí pak náhle na této příkřejší straně mohutný shluk žuly na den, provázen dioritem i úryvky ruly a svoru, i vytvořuje příkrou lesní stráň s vrcholy *Kapraď* a *Velešov*, pod níž na osamotnělé kupě žulové, oddělené od oné stráně hlubokou roklí, v níž Orlice šumí, strmí zbytky velkého hradu Potštýna nad městečkem stejného jmena, i objevuje se zde jako kouzelnou proměnou najednou uprostřed krajiny křídového útvaru, jinak jednotvárné, malebný krajobraz s horskou romantikou v půvabné miniatuře. Žulou těchto příkrých strání jsou spodní kvádrové pískovce, zde jinak pod opukou ukryté, na vrchol její vyzdviženy, i pokrývají, jsouce roklemi vybrázděny, jižní boky výšin kolem dědin Proruby a Polom. Příkrá stráň, již brzo zase opuky opanují, pokračuje pak k jihovýchodu dle údolí nad Sopotnicí a Libchavou až k Ústí, kdež se s tarasem opukovým v předešlém odstavci naznačeným spojuje.

Druhý shluk prahorního kamení, od Potštýnského oddělen pásmem opuk a podložených spodních kvádrových pískovců, pod značným úhlem k jihozápadu skloněných, vytvořuje úhledné *površí Litické*, jež Divoká Orlice v hlubokém lesním údolí v křivolaké oklice prostupuje. V středu toho údolí, okrouhlé kotlině podobném, zdvíhá se osamotnělý vrch na dvě třetiny svého obvodu Orlicí obehnán, nesoucí zbytky hradu Litice. Starý tunel vede část Orlice kratší cestou skrze skalní šíji, jíž se spojuje hradiště s okolními vrchy, a skrze nový tunel prolomena jest železnice vedoucí od Žamberka ke Kostelci.

Na površí Litickém panuje červená drobnozrná žula, i jest jádrem značných dvou vrchů, z nichž první nad hradem na levém břehu Orlice slove *Kletná* (531 m.), a druhý na pravém břehu řeky *Chlum* (602 m.). Kvádrový pískovec, vyzdvižený zde do výše, náleží ve své nejspodnější části sladkovodnímu stupni Peruckému, kdežto vyšší část jest mořská (stupeň Korytanský); avšak namnoze jest zde v písek rozsypán, neb v jednotlivé balvany (od kameníků používané) rozmetán, pokrývaje západní a severní boky toho površí, a jsa níže u paty opět mírně nakloněnou opukou pokryt. Viděti jej zvláště na lesních stráních v *Liščích dolech* zvaných, nad silnicí vedoucí z Vamberka do Žamberka, pod níž v hluboké rokli, do toho pískovce a do opuk vybrázděné a *Peklo* zvané, říčka Zdobnice k Vamberku se zatáčí a pod Zamělí do Orlice se vylévá.

Od jižního konce žulových vrchů Litických vybíhá jakožto druhé úbočí výše vytknutého údolí Sopotnického mohutný taras spodních opuk s podloženým kvádrovým pískovcem, s mírnějším avšak rozmanitě rozčeřeným úklonem do toho údolí a s příkrým srázem na severovýchod do velké úvalní brázdy, červeným permským pískovcem vyplněné. Brázda

ta počíná u České Rybné u prahorních boků Litických vrchů a jak již dříve bylo vytknuto, pokračuje přes Žampach, Dobrouč a Lanškroun do Moravy.

Příkrý sráz toho tarasu opukového v průměru asi 500 m. vysokého, jest zvláště význačný pro horopisnou povahu té krajiny; i běží kolem Hajnice na Hnatnice, kde v podloženém spodním glaukonitickém kvádru jest založen velký lom, plný zkamenělých lastur (zvláště Pecten asper a Ostrea carinata). Pod zbořeným hradem Landšteinem (454 m.) prolamuje Tichá Orlice, vinoucí se zde od Kyšperka k Ústí, tento horský val, příčným údolím, i pokračuje odtud s podnožím permským co nápadně příkrá lesní stěna z kvádrového pískovce a na temeně z opuk složená, na *Kopaniny* (526 m.) u vsi Houževce (Seibersdorf) přes Skuhrov (Rathsdorf 564 m.) na *Vysokou kupu* (Hochkoppe 608 m.) až k příčnému průlomu, jimiž se odbočuje železnice od Č. Třebové přes Třebovice do Olomouce. Průlom ten níží se zde na 400 m., i jest vyplněn mořským jílem třetihorním (Tegel), skrze nějž jest hnán nyní opuštěný tunel železniční. Za tímto průlomem však opukový taras s podloženým kvádrem (zde vespod všude s uhelnými lupky Peruckými) a červeným permským pískovcem pokračuje co úhledný lesní hřbet směrem jižním dle hranic mezi Čechy a Moravou, s příkrým svahem východním na *chlum Blosdorfský* (649) a dále na *Ohřebec* (Schönhengst), přes nějž vede v umělých serpentinách silnice ze Svitavy do Moravské Třebové, i pokračuje dále do Moravy dosahujíc na vrcholu *Hornberg* výše 660 m., a končí teprva u Deštné východně od Brněnce, kdež splývá s kopci starobřidličnými.

Západní mírnější svah tohoto mohutného opukového tarasu kloní se do velkého úvalu, v němž jde státní železnice od Ústí přes Českou Třebovou do Svitavy, kdežto druhý bok toho úvalu záleží z onoho dlouhého opukového tarasu, výše zmíněného, jehož západní sklon jde do krajiny Litomyšlské a Poličské.

Právě vytknutý vysoký val opukový činí ohraničení úvalní krajiny permské kolem Dobrouče od západu; i obrátíme se nyní k druhému horskému valu té krajiny, která jej objímá na straně severní a východní. Počneme opět u Litických prahorních vrchů. Opuky, jež úpatí Orlických hor provázejí, kloní se mírným svahem od Rokytnice a Kunwaldu k údolí Divoké Orlice, kteráž zde hluboko do nich se zarývá, tak že příkré stěny její oba břehy provázejí. Blíže Záchlumu jest zde na pravé straně řeky uprostřed opuk viděti osamotnělý shluk žuly u paty vrchu stejného jmena (438 m.).

Na levém břehu Orlice na tarasu, na němž stojí město Žamberk s rozsáhlým parkem a zámkem pana Parishe, opuky zase ponenáhlu do výše stoupají, tak že konečně i spodní kvádr pod nimi na den vychází. Příčinu toho stoupání odkryjeme brzy, vystoupnemeli od Záchlumu na jižní kostrbaté, lesnaté vrchy nad Žambereckým dvorem Popluží, přes něž jde cesta do České Rybné; neb najednou se na vrcholech těch (Brdějov 482 m.) octneme na prahorní rulové půdě, a ohlídnemeli se blíže po uložení jejím, shledáme, že jest to úzký výběžek od Litických vrchů, čili vlastně kraj rozsedliny horské do výše vytlačené, podle níž i opuky jsou do výše pošinuty. Na druhé, totiž

na jihozápadní straně následuje hned po tom rulovém pruhu červený permský pískovec, kterýž hrbolatou krajinu až k protilehlým příkrým stěnám opukovým u Hajnice vyplňuje. Úzký ten pruh ruly brzo se ztratí, avšak opět se vynořuje za jižním okrají vysokého opukového tarasu, kterýž nad Kyšperkem na vrchol *Mechnáč* (464 m.) stoupá, na jehož konci nad zámkem a městečkem Kyšperkem stojí z daleka viditelný kostelík sv. Jana uprostřed valů nějakého bývalého hradu. Tichá Orlice proráží zde příčným údolím malý ten horský val, i viděti zde u řeky výborně, jak u spodu vyzdvižených opuk s podloženým kvádrovým pískovcem spolu s červeným pískovcem i rula na den vychází, a jak červený pískovec za útesem rulovým z hlubin vynořeným dále k jihu se rozšiřuje. Pokračování horského valu Kyšperského činí hřbet zvaný *Herklice* (480 m.) s příkrejším svahem severním do údolí Orlice, která se pod ním vedle železnice mezi lukami obcí Kunčice, Orlice a Verniřovice vine, vystoupivši ze skalnatého prahorního údolí pod Jablonným na vyšších úbočích opukou lemovaného, u posledně jmenované vsi, do podélného údolí, v němž silný potok od Čermné přijímá. Spodní kvádrový pískovec opukou pokrytý, stoupá z toho údolí až na vrchol Herklice, kde v lesích v podobě mohutných skalních tarasů na podloze permské na den vychází, a kde pod ním bohaté prameny čisté vody se prýští a k Dobrončskému potoku do permského úvalu odtékají. Však vedlejší zlomy vrstev odkrývají i na tom úbočí podložený kvádr i perm.

V pokračování lesního hřbetu vynikne mezi příkře vyzdviženými opukami a červeným permským pískovcem u Čermné a Petrovic opět pruh rulový a svorový, co pokraj vyzdvižené rozsedliny, i vytvořuje úhledný kopec (*Vrcha* 527 m.) vedle cesty vedoucí z Čermné do Dolního Dobrouče (Liebenthal). Dále k jihojihozápadu snižuje se ten hřbet v menší táhlé permské kopce, s nichž opuka a kvádrový pískovec skoro úplně jsou splaveny. Na posledním z těch kopců, kde stojí k široké věži podobné osamotnělé stavení co zbytek nedostaveného Liechtensteinského zámku (Schlossberg, západně nad Lanškrounem, 435 m.), viděti též jen slabé zbytky spodního kvádrovce na permské půdě. Tímto vrchem ukončuje se v Čechách vyšší rozhranní val, jimž se perm Dobrončského úvalu od opuky Orlických hor dělí; i přechází v nízké kopce náplavem pokryté, jimiž napříč se vine potok od Lukové, jenž se spojuje pod Zichlinkem (Sichelsdorf) s moravskou Sázavou. Teprva za hranicemi již v Moravě, vystoupí tento val opět výše, a sice v táhlém lesnatém vrchu *Rychnovském* (533 m.), kterýž se celý z opuky s podloženým spodním kvádrem skládá, kdežto další vyšší kopce toho směru u Mor. Třebové prahorní břidlici obsahují, kteráž patrně pokračování hluboké rozsedliny horské naznačuje, jíž se vytvořuje onen val Kyšperský v Čechách.

Velmi zajímavo jest, že do této velké úvalní brázdy, která daleko do Moravy se prostírá, kdežto též jest vyplněna permem a dále až k Boskovicům a Blansku i menšími úryvky spodního kvádru, zasahuje z Moravy do Čech i *mořský jíl* (Tegel) mladšího *útvaru třetihorního*, místem plný skořápek mořských mušlí a hlemejžďů, totožných s druhy ve Vídenské pánvi a v moravských rovinách se objevujícími. Jesti to tedy zjevný důkaz, že v těchto krajinách moře terciární (miocénové)

zasahovalo úzkým chobotem až do Čech, kteréž jinak od konce doby křídové byly již úplně na sucho vytonuly.

Lze tyto jíly, pod naplavenou hlínou a pod štěrkem ukryté, v strouhách a roklích stopovati z Moravy po obou stranách výše uvedeného hřbetu, jenž dělí pruh permský od opuk na úpatí Orlických hor, od Mor. Třebové a Rychnova přes Lukavu a Rudoltice až k Lanškrounu, Třešňovci a Jakubovicům, totiž až ku příčnému kopci, nesoucímu poutnický kostel Malý Mariacel, jímž se dělí úval na severní straně výše zmíněného valu, na část Kyšperskou a na část Lanškrounskou; jinak vniká mořský jíl i podél železnice skrze příčný průlom velkého tarasu opukového u Třebovic (Triebitz) i do úvalu mezi Svitavou a Ústím až k Opatovu a k České Třebové. Uložení těch jílů jest vodorovné, zcela neporušené, i stalo se tedy patrně teprve po vyzdvižení Orlických hor.

Červený permský pískovec, kterýž vyznačenou úvalní krajinu od Litického prahorního ostrova směrem jihovýchodním až k Mor. Třebové a dále v Moravě směrem jižním vyplňuje, vytvořuje mezi oběma jej ohraničujícími opukovými tarasy kopcovitou, malými roklemi a podélnými údolími rozrytou krajinu, v níž se táhnou dlouhé vesnice Ostrov (Michelsdorf), Horní a Dolní Dobrouč (Dittersbach, Liebenthal), i prostírá se přes Žampach, Písečnou (Schreibersdorf) až k Hajnici a k České Rybné. Kopce jeho nevynikají nad okolní opukové tarasy; jen u *Žampachu* strmí osamotnělý homolitý lesnatý kopec z pevných slepenců složený, nesoucí zbytky starého hradu (542 m.), značněji do výše, i jesti ten kopec pro svou nápadnou podobu z daleka viditelný, připomínaje kuželitý tvar vrchů eruptivních. Spatřil jsem jej s výšin Orlických hor, ba i s jižního výběžku vysokého Sněžníka, zvaného Klapperstein. Pískovec permský jest namnoze hlinitý a proto rozpadlý, i barví půdu nápadně červeně; jen porůznu vyskytují se v něm pevnější vrstvy slepence, na nichž viděti nepravidelně zborcený sloh toho útvaru. Podle výchozů vápenců rudých mezi Žampachem a Hajnicí lze souditi, že geologický stupeň, k nimž tento pískovec přisluší, jest totožný se stupněm Broumovským. —

K doplnění obrazu opukových krajin v této severovýchodní části Čech jesti nutno, abychom se ještě k onomu táhlému tarasu vrátili, jenž počíná u Opočna, a napříč přes Divokou Orlici u Častolovic k Brandejsu se táhne, a pak západní stranu velkého úvalu mezi Českou Třebovou a Svitavou zaujímá. Taras tento naznačuje nepochybně vrstevní stupeň českého křídového útvaru, jejž v středních a severních Čechách nazýváme stupněm Jizerským. Příkré boky jeho v údolí České Třebovky mezi Ústím a Českou Třebovou pocházejí od vedlejší horské rozsedliny, podle níž jest ta stráň náhle vyzdvižena. Viděti známky toho vyzdvižení zejmena u Č. Třebové, kde řada příkrých avšak nevysokých lesnatých kopců vyšší boky opukového tarasu provází, a kde taková hojnosť vody se prýští, že prameny její (Vrbovka a Javorka) ihned ženou mlýny. Podobný silný pramen vody objevuje se v jižním pokračování té rozsedliny u Brněnce, nedaleko moravského městečka Březové (Brüsau).

Vystoupnemeli na pokraj toho opukového tarasu (550 m.) nad Ústím nebo nad Českou Třebovou, prostírá se na západ pod námi

ploská pánev křídového útvaru, v jejímž středu leží města *Litomyšle* (347 m.) a *Vysoké Mýto* (287 m.). Střed té pánve podél říčky Loučné (Trstenice) zaujímají mladší šedé opuky; za nimi stoupá však krajina opět ponenáhlu vzhůru až k ostrému kraji protilehlého tarasu opuk Jizerského stupně, kterýž co mohutná hradební stěna náhle padá k vesnicím Třemošnice (445 m.), Podhořany (479 m.), Chotovice (477 m.), a dále přes Mladočov (514 m.) ke krajině Poličské. Pod tímto příkrým okrajem opuk Jizerského stupně následuje určitě vyznačený nižší taras opuk Bělohorských (na Košumberku u Luže čedičem zajímavě proražených), a pak teprva vychází na den spodní kvádrový pískovec (Korycanský i Perucký), jenž se k žulám Prosečským a vyšším rulovým vrchům přikládá, jež se zde svým jihovýchodním směrem jeví co pokračování Železných hor. Ve spodních těch pískovcích jest zde kolem Nových Hradů a pod Borem u Proseče, jakož i kolem Budislavě vymleto množství hlubokých roklí, jež v míře ovšem zmenšené upomínají na skalní skupeniny u Adersbachu.

Vodopis Orlických hor a okolních krajin.

Hory jsou kostrou krajiny; údolí, tekoucím vodstvem oživené a pobočné výšiny jsou vlastním tělem jejich. Jelikož pak směr a povaha údolí nejlépe se vyznačuje tekoucím vodstvem, jest vodopis nutným doplňkem každého krajobrazného vylíčení. Hlavní řeky Orlických hor jsou obě Orlice, Tichá a Divoká, podle nichž ty hory mají své jmeno; k nim se připojuje na západním konci těch hor řeka Metuje, na východním konci řeka Morava. Hlavní řekou Kladska jest však Nisa.

1. *Kladská Nisa.* Pěkně souvislé poříčí *Nisy Kladské* musíme rozeznati od *Nisy Lužické*, kteráž své prameny má v Jizerských horách nad Libercem.

Kladská Nisa, jejíž obvodí v Kladsku jest úplná zmenšená obdoba poříčí Labsko-Vltavského v Čechách, povstává u jižního konce dlouhého bývalého fjordu Kladského, jehož jižní polovinu ovlažuje. Prameny její jsou asi ve výšce 1100 m. pod vrcholem Klapperstein, na vysokém prahorním lesním hřbetu, kterýž od Sněžníka co pohraniční hřbet mezi Kladskem a Čechy k jihu zabíhá; i spěchá odtud na západ kolem Schreibendorfa a Bobišova, mezi kopci z Kieslingswaldského pískovce složenými, a pak na sever velkým úvalem bývalého fjordu k městu Mittelwalde; potom plyne po náplavu a po hlinách, z Kieslingswaldských měkkých opuk povstalých, dlouhými pěknými osadami Ober-Langenau a Nieder-Langenau k městu Bystřici (Habelschwerd), kde levý břeh její tvrdší opuky (nad Jizerské) lemují; oživuje půvabnou údolní krajinu kolem místa a zámku Grafenort (majetek hr. Herbersteina), a opouští křídový útvar u místa Pilče pod Červeným vrchem. Nyní vstupuje u města a pevnosti Kladské mezi vyšší vrchy břidličné a drobové Reichensteinských hor, jež úzkým údolím v ostrých oklikách směrem severovýchodním proráží, až u města Varty (280 m.) z malebné horské brány do otevřené krajiny slezské vstupuje. Zde vine se velkým obloukem

k severovýchodu, dotýká se pevnosti Nisy a padá nedaleko místa Schorgast (150 m.) do Odry.

Celá délka té řeky obnáší 26 mil, z čehož však jen čtvrtina ke Kladsku náleží. Nisa není splavná; řečiště její jest plno kamení, upotřebuje se však při vyšším stavu vody ku plavení dříví.

Přítoky Nisy v Kladsku jsou na pravém břehu:

a) Potok zvaný *Černá voda* (Schwarzwasser, Wölfel), počínající ve hvozdech pod Velkým Sněžníkem (ve výšce 1100 m.), po jehož úbočích rychle ubíhá dolů po prahorní půdě v půvabném horském údolí (Wölfelsgrund), až konečně přeskočivši v nejmalebnější části toho údolí poslední jeho taras šumivým vodopádem (Wölfelsfall), pod poutnickým kostelem Marie Sněžné, na ostrém vrchu se bělajícím, a prolomivši příkře vyzdvižené spodní kvádrovce a opuky u paty prahor, do širokého úvalu bývalého fjordu vstoupí, v němž se skrze dlouhou ves Wölfelsdorf v řečišti do Kieslingswaldských jílů zarytém vine, a nedaleko nad Bystřicí (344 m.) do Nisy vlévá.

b) Bílá voda (Weisswasser, Plomnitz) počíná v hornatých výběžcích západních boků Sněžníka pod Černou horou (ve výšce 900 m.), a vystupuje z prahorního údolí nad Kieslingswaldem do úvalní krajiny křídovým útvarem pokryté, na jejímž kraji ovlažuje geologicky památné útesy „u sedmi pastýřů“, a vylévá se pod vsí Plomnicí (340 m.) severně od Bystřice do Nisy v oboru jílů Kieslingswaldských.

c) Říčka Bělá (Biela) sbírá vody několika horských ručejů na lesnatých úbočích severně za vysokým Sněžníkem (ve výšce 1200 m.), jež své staré slovanské názvy ač skomolené podržely, tak potoky Kamenice (Kemnitz), Kladské Moravy (Mohrau), velké a malé Bělé, a ovlažuje pak velké malebné podélné údolí v oboru prahor mezi Reichensteinskými horami a západním výběžkem Sněžníka, i dotýkaje se lázeňského místa Landecka, vtéká jižně od Kladska (300 m.) naproti Červenému vrchu do Nisy.

Na levém břehu vtékají do Nisy dvě *Bystřice:*

a) Bystřice Hamerská (Weistritz, Kressenbach) vzniká ve velkých královských hvozdech mezi oběma prahorními hřbety Bystřického pohoří na vysočinách Adersbašským pískovcem pokrytých (800 m.); prolamuje pak prahorní hřbet u vesnice Hammer nad Bystřicí, u kteréhož města v oboru údolních opuk do Nisy se vlévá (340 m.).

b) Bystřice Dušnická (Reinertzer Weistritz) počíná ve vedlejším fjordu mezi Orlickými a Bystřickými horami, majíc své prameny na úbočích Orlických hor u vsi Grunewaldu (900 m.) a pod Vrchomezím, i zarývá se do opuk toho fjordu směrem severním až na blízko města Dušníku, kde se vine v údolí rulovém a svorovém. Obrátivši se pak na východ vybrazďuje si údolí v oboru pískovců Adersbašských a opuk pod nimi uložených a vylévá se u vsi Soryče jižně pod městem Kladskem do Nisy (288 m.).

c) Lomnice (Lomnitz) spěchá dolů z prahorního hřebene Bystřického (800 m.) mezi oběma před tím jmenovanými ručeji i vniknuvši do úvalní krajiny velkého Kladského fjordu vine se mezi mladšími opukami, jež tu krajinu pokrývají, i vtéká pod Starou Lomnicí do Nisy (320 m.).

d) Stěnava (Steine), druhá to hlavní říčka Kladska, povstává na porfyrovém pohoří, jež na severní straně údolí Broumovské obstupuje a sice severně nad slezským městem Friedlandem (asi ve výšce 600 m.), též sbírá některé menší přítoky z pískovcových *Stěn*, jež tvoří jižní val údolí Broumovského, a od nichž nepochybně má své jmeno; i oživuje toto lidnaté a půvabné, červeným permským útvarem vyplněné údolí, tekouc kolem Broumova (405 m.) a vstupujíc u Tunschendorfu do Kladska, kdežto se kolem měst Ober-, Mittel- a Nieder-Steine vine a teprva nedaleko města Kladska červenou permskou půdu opouští, načež se mezi břidličnými vrchy severně od toho města do Nisy (280 m.) vylévá.

2. *Metuje* má své prameny (asi 600 m.) v Adersbašských skalách, a sice sbírá své vody z dvou hlavních potoků, z nichž jeden, vlastní to Metuje, severní stranu oněch skal obtéká a po opukové půdě od Zdoňova (Merkelsdorf) přes Teplice (Weckelsdorf), Dědov (Mohren) a Metuj (Mathe) a Bezděkov (Pösig) se vine; kdežto druhý od Adersbachu jižní stranu skalního labyrintu přes Hodkovice (Hottendorf), Vernířovice (Wernersdorf), Starkov (Starkstadt) ovlažuje, načež se oba potoky, prolomivše východní výběžek Žaltmanu (perm a karbon) nad městem Hronovem v silnější říčku spojují (406 m.). Odtud vine se Metuje k jihu mezi červeným pískovcem na pravém a mezi spodními opukami na levém břehu svém až k Náchodu (340 m.), jehož malebný zámek stojí na permském slepenci a pískovci, kdežto protilehlé vyšší boky nad Bílovcem již náležejí k starým krystalickým břidlicím západního konce Orlických hor. Pod Starým Městem vstupuje Metuje u tak zvané *Branky* do úzkého údolí v těchto břidlicích vymletého, jež v ostrých oklikách mezi vysokými skalními a lesními stráněmi (v Pekle) prostupuje, a teprve u Nového Města opouští, dostihnuvši kraj spodních opuk křídového útvaru, na jejichž tarasu toto město se svým zámkem malebně se rozkládá.

Od Krčína (293 m.) pod Novým Městem ovlažuje Metuje svými oklikami směrem jihozápadním mělký, lukami, háji a stromovými luhy zdobený úval, úrodnými opukovými kopci provázený, kolem Slavětína a Šestajovic, až se u pevnosti Josefova, na tarasu mladší opuky vystavené, vlévá do Labe (250 m.), jež brzy před tím u Jaroměře s řekou Oupou se bylo spojilo.

Přítoky Metuje z oboru Orlických hor jsou na levém břehu:

a) Brdlenka, spěchající dolů ze žulových a kvádrových boků horských (700—600 m.) od Chudoby, Stružného a Čermné dolů do opukové krajiny, kdež se pod vsí Poříčí s Metují spojuje; pak *Slánský potok* spěchající dolů od městečka Levína s výšin (560 m.) přes Jelenov a Slané s prahorních a permských boků na nižší údolní opuky, v jejichž oboru nad Náchodem (347 m.) do Metuje se vlévá.

b) Další a větší jest *Olešnice*, kteráž počíná na hřebenu Orlických hor pod Vrchomezím v oboru prahor (700 m.), načež západním směrem přes Olešnici (Giesshübel), skrze údolí v krystalických břidlicích a žulách zarytá se vine a konečně v úzké skalnaté rokli „v Pekle“ (350 m.) s Metují se spojí.

U Nového Města přijímá Metuje na kraji křídového útvaru ještě tři menší potoky na levém břehu, *Janovský, Bohdašínský* a onen od *Libchyně*, nad kterýmžto posledním na kraji lesa leží nad úryvkem opukového tarasu na prahorní břidlici uloženého lázně zvané „Rezek“.

3. *Divoká Orlice* má svůj počátek v úzkém vedlejším fjordu mezi Orlickými a Bystřickými horami, a sice v bařinatých lesích zvaných *Jezerní Pole* (754 m.). Odtud spěchá směrem jihovýchodním, činíc hranice mezi Čechy a Kladskem, v úvalu bařinatém mezi rozptýlenými osadami Trčkov, Friedrichswalde, Grünborn, Kunštat na české straně (679 m.), Kaiserwald, Langenbrück na Kladské straně; opouští pak u Černé Vody (Schwarzwasser 651 m.) opuku až sem ji provázející a vine se pak dále v tom úvalu po prahorní rulové půdě mezi vysokými lesnatými úbočími Orlických a Bystřických hor kolem osad Bärenwald (623 m.), Vrchní Orlice (Hohen-Erlitz), Marienthal (555 m.) až k dědině Ostrov (Nesselfleck), kdežto opouští hranice a k jihu do Čech se obrací, vstupujíc do úzkého skalnatého údolí pod loveckým zámečkem Čihákem (498 m.), jež až k Nekoři jest v rulách zaryto. Odtud obrací se ostrým ohybem k západu a vine se mezi opukovými tarasy, od paty Orlických hor sem dolů se snižujícími, pod městem a zámkem Žamberkem kolem Helvíkovic (395 m.) k Záchlumu. Zde se údolí malebně súží, lesní boky jeho vystoupí výše, a řeka vine se v ostrých oklikách skrze romantickou skalní prorvu v prahorách (žula a rula), v jejímž středu na homolitém vrchu stojí zbořený hrad Litice. Vystoupivši ze žuly Litické (383 m.) plyne v opukách tou žulou vyzdvižených, avšak u levého břehu nad Potštýnem vystoupí ještě jeden mohutný hustě zalesněný shluk žuly (Kapraď), nesoucí na osamotnělém výstupku zbytky hradu Potštýna. Pod městečkem stejného jmena a novějším zámkem barona Dobřanského (308 m.) vstupuje řeka v krajině líbezné opět do oboru opuk, jejíž příkrý zalesněný taras (Lípová stráň) ji na pravo provází kolem Doudleb, starého to sídla hrabat Bubnů z Litic, pod čilým a pěkným městem Kostelcem (272 m.) s důstojně ušlechtilým zámkem hraběte Bedřicha Kinského, jehož bělosť z bujného stromoví rozsáhlého parku prosvítá, i prolomivši u Častolovic poslední značnější taras opukový, vine se dále směrem západním do plošší krajiny opukové, pískem a štěrkem a borovými lesy daleko široko pokryté, mezi lukami, rolemi a ploššími kopci k Týništi (250 m.) a Třebechovicům (240 m.), až se pod Dobroslavovým Chlumcem, nyní město Hradec Králové nesoucím, s Labem spojuje (226 m.). Přítoky přijímá Divoká Orlice hlavně na pravém svém břehu, ježto přítoky na levém břehu jsou jen krátké a nepatrné potůčky okolních opukových plání.

Přítoky tyto jsou:

a) Bartošovský potok plyne s boků Orlických hor nad Rokytnicí (850 m.) podélným údolím, směrem východním k Bartošovicům (Batzdorf), kdežto se na hranicích Kladských do Orlice vlévá (555 m.).

b) Rokytenka vzniká na týchže úbočích Orlických hor pod kaplí Sv. Anny nad Rokytnicí, odkud plyne dolů k jihu, kdežto se v oboru opuk pod Kunwaldem pojí s Kunwaldským potokem, sbírajícím vody na úklonu Žambereckých lesů (660 m.), i vtéká naproti Žamberku do Orlice (396 m.).

c) Zdobnice povstává v lesních roklích na jihovýchodním svahu kupy Deštné nad sklárnou Anenskou (Annahütte), ve výšce asi 1000 m., i oživuje, spojivši se s ručejem spěchajícím z Čertova dolu (Geiersgraben), příčné skalní a lesní údolí a rokle, jež prostupují prahorní boky Orlických hor, pod velkou roztroušenou obcí Zdobnicí. U vesnice Přím (436 m.), západně od Rokytnice spojuje se s úhledným ručejem Říčka (Klause) zvaným, jenž sbírá vody na horských stráních hraničného hřbetu pod Komáří Horou (Mückenberg) a pod kaplí sv. Anny ve výškách 950 m., rozptýlenými dvorci a chýšemi obcí Říčky, Pustiny a Nebeské Rybné posetých. Dostihnuvši u Přím obor opuk, vine se Zdobnice hlubokým romantickým údolím, v němž pod opukou a kvádrovým pískovcem i pruh permského pískovce (u Slatiny) a žula na den vychází (374 m.), kteráž souvisí s jádrem Jahodové hory. Zvláště divoké jest to údolí v Pekelci (349 m.) u Německé Rybné, načež mezi tarasy opuk plyne skrze městečko Vamberk (305 m.) a u Záměl pod Potštýnem do Orlice vtéká (280 m.).

d) Kněžna počíná na prahorních úbočích horských kolem Uhřinova (Auřim) ve výškách 800 m., a spojivši se s potokem od Liberku (Rehberg) tekoucím (454 m.), kdežto starý zbořený hrad nad ní strmí, a pak dále s potokem Lukavickým a Javornickým (317 m.), vystupuje z příčných roklí prahorního kamení do krajiny opukové u Habrové, i dostihuje mezi stěnami opuk pěkného města Rychnova s velkým zámkem hr. Kolovrata (310 m.), a vtéká u Častolovic do Alby (269 m.).

e) Alba povstává tak jako Zdobnice na hraničném hřebenu Orlických hor (ve výškách mezi 900—1000 m.), a sice severozápadně za Deštnou, odkud hlubokým a úzkým údolím v rule, svoru a břidlici k jihu se vine, kdežto pod opuštěnou nyní hutí železnou (Rosahütte 384 m.) dostihuje u Skuhrova oboru opuk, jež ji provázejí kolem Kvasin a Solnice (333 m.). Odtud se vine v půvabném údolí skrze Černikovice (285 m.), kolem parku a zámku hr. Kolovrata do Častolovic, kde se do Orlice vylévá (269 m.).

f) Zlatý potok povstává na prahorních úbočích Orlických hor u obcí Polom a Sedloňov, jižně od Olešnice (ve výškách 700 m.), i oživuje skalnaté a lesní údolí, četnými mlýny a dvorci provázené, směrem jižním ke Kamenici (418 m.) a Roudnému, kde dostihuje hranice opuk; i obrátivši směr svůj jižní k západu, plyne podél těch hranic k zámku Skalce (320 m.), kde úplně vstupuje do oboru opuk, v nichž se širším a plošším úvalem vine kolem Dobrušky (290 m.) do úrodné nižiny u Meziříče (255 m.) v půvabné krajině Opočenské, odkud přijímá z hojných pramenů pod opukami povstalý potok stejného jmena, jenž protéká mezi kolmými stěnami opukovými, na nichž stojí zámek Opočno v rozkošném knížecím parku. Od Meziříčí plyne Zlatý potok k jihu mezi plošším kopci vyšší měkčí opuky, i nabývaje zde jmena *Dědina*, vine se k městečku Třebechovicům, kde se do Divoké Orlice vylévá (240 m.).

Z přítoků na levém břehu jest větší jen potok *Brodec*, kterýž vzniká ve vyšší lesní poloze kvádrové a opukové jižně za Potštýnskými vrchy u Skrovnice, a oživuje ploský avšak hájemi půvabně zdobený

úval mezi tarasy opukovými u Borovnice, Přestavlk a Zdělova, pod kterouž vsí se do Divoké Orlice vylévá.

4. *Tichá Orlice* má své prameny blíže Kladské Nisy a sice u dědiny Orlice (Erlitz) na prahorních úbočích Dědova Lesa (Altvaterwald) ve výškách 700 m., a na ploském sedle opukovém (600 m.) ve fjordu křídového útvaru, jímž se dělí vysoký Sněžník od Orlických hor, a kdežto jest rozhraní vod tekoucích jednak do Černého, jinak do Baltického a Severního moře. Přijavši potok Lipku na pravé straně, dolů od jižního výběžku Sněžníka spěchající, vine se tím fjordem nedaleko Králíků k Lichkovu (Lichtenau), kde vstupuje do Orlických hor, jež od městečka Mladkova (Wichstadtel) až k Jablonnému v příčném hlubokém údolí u Celného (472 m.) a Těchonína (Linsdorf) pod vysokými chlumy prolamuje.

U městečka Jablonného (Gabel 448 m.) dostihuje hranice opuk, ač pod nimi v údolí ještě prahorní kamení zejmena žula na den vychází. Zde přijímá na levé straně krátký avšak silný potok *Orličku*, kterýž vzniká z hojných pramenů nade vsí stejného jmena pod Orličnou čili Černou Horou (994 m.), i plyne takto sesílena mezi žulovými břehy, nad nimiž ve výši opuka jest rozložena, ke vsi Verniřovicům (Wetzdorf 383 m.). Zde vstoupí do údolí geologicky velmi zajímavého, vyzdviženým tarasem opuk a prahor na jižní své straně obstoupeného, i změní svůj jižní směr ve směr západní. U městečka Kyšperka (Supí Hora, Geiersberg) opět změní náhle svůj směr k jihu (350 m.), vstoupí totiž do příčné údolní prorvy, jíž se zmíněný vyzdvižený taras opukový a za ním rozložené červené pískovce až k hradu Landsberku, a pak dále druhý vysoký taras opukový až k Ousti prolamuje. U Oustí nastává opět silný obrat řečiště (322 m.), anať vstupuje do hlubokého údolí, jímž se pískovce a opuky křidového útvaru od východu k západu až do podloženého permu a do žuly (u Bezprav) vybrazďují. Údolí to, ač v krajině opukové, nabývá svými příkrými a zalesněnými boky u Brandejsa (291 m.) půvabného horského rázu, jehož pozbývá teprva pod Chocní (287 m.), kde vedle města pěkný zámek a park knížete Kinského údolí zdobí. Odtud plyne mezi úhlednými opukovými, hustým lesem porostlými kopci, k severozápadu k Borohrádku (259 m.) a spojuje se konečné v plošší, pískem a borovinami pokryté krajině na lukách u Týniště s Divokou Orlicí (250 m.).

Přítoky Tiché Orlice jsou mimo již zmíněnou Orličku:

a) Červená Voda povstává na opukách u paty Orlických hor (600 m.) nad Čermnou (Rothwasser), kteroužto dlouhou ves, rozptýlenou v úvalu na severní straně příkře vyzdviženého tarasu opukového, jímž se pruh permský ovrubuje, ovlažuje a pak u Verniřovic s Orlicí od levé strany se spojuje (380 m.).

b) Potok Dlouhoňovský, podobný to ač kratší potok, jenž provází též severní patu vyzdviženého opukového tarasu od Lukavic a Dlouhoňovic a vtéká od pravé strany u Kyšperka do Orlice.

c) Potok Dobroučský protéká úvalní brázdu permským červeným pískovcem do 500 m. výše vyplněnou mezi oběma výše vytknutými opukovými tarasy od Ostrova (Michelsdorf) přes Horní a Dolní Dobrouč

(Ditterbach, Liebenthal) i vlévá se pod hradem Landsberkem do Orlice (337 m.).

d) Na protilehlém břehu přijímá Tichá Orlice taktéž v tom permském úvalu kratší potoky *Písečný* a *Žampašský*, kteréž rozčeřenou krajinu kolem Písečné (Schreibersdorf) a Žampachu oživují, a z úvalu opukového, dlouhými obcemi Horní, Střední a Dolní Libchavou oživeného, *potok Libchavský*, jenž na tarasech opukových nad Hajnicí začíná ve výšce 500 m. a blíže Oustí (324 m.) do Orlice vtéká.

e) Třebovka povstává v úvalu mezi oběma velkými opukovými tarasy, jež se táhnou od Ústí k Svitavě; i majíc své prameny na příkrém tarasu nad Ohřebcem (Schönhengst 600 m.) vine se tím hustě zalidněným úvalem kolem Opatova (Abtsdorf 442 m.), Třebovic (Triebitz 423 m.), České Třebové (366 m.), pak Parník, Lhotu, Dlouhou Třebovou (Langentriebe), Hylvaty (325 m.) až k Oustí, kde se do Orlice vlévá. U České Třebové sesiluje se ten potok mohutnými prameny (Javorka, Vrbovka 387 m.), kteréž se z rozsedliny skalní pod Kozlovským opukovým tarasem prýští.

f) Řetovský potok ovlažuje pobočný podélný úval v oboru opuk u Řetové, rovnoběžný s úvalem Třebovským, i vtéká u Hrádku pod Oustím do Orlice v hlubokém jejím příčném údolí, u jehož dna pruh permských pískovců a žuly pod spodním kvádrovým pískovcem a pod opukami na den vychází.

5. *Morava* má své prameny v pozadí velkého horského úvalu mezi oběma výběžky Vysokého Sněžníka blíže temene té hory ještě na české půdě ve výšce 1300 m. Odtud spěchá bujará říčka k jihu tím lesním úvalem, naznačujíc hranice mezi Čechy a Moravou skrze dlouhé rozptýlené dědiny Horní a Velkou Moravu (Ober- und Gross-Mohrau 633 m.) až ke vsi Malé Moravě (Klein-Mohrau 570 m.). Zde se obrací k východu na moravskou půdu, již příčným údolím skrze prahory k soustavě Sněžníku příslušné prostupuje, až k obci Halbseit, kde se opět k jihu obrací, a podélným údolím vrstvami fylitů a vápenců provázeným až k obci Klášterci (Klösterle) plyne. Zde se hory více rozstupují a nastává širší úval kolem Zábřeha (Hochstadt), jímž se řeka v mnohonásobných oklikách k Litovli a Olomouci vine.

Celé to údolí má malebný horský ráz i jest prostoupeno železnicí vedoucí od Králíků do Šumberka.

Přítoky Moravy ze Sněžníka a Orlických hor jsou:

a) Březová (Friesa), říčka povstávající na tom samém rulovém úbočí Dědova Lesa (Altvaterwald), a na tom samém nízkém sedle (600 m.) v bývalém fjordu křidového útvaru nedaleko Králíků jako Tichá Orlice; i vine se tím fjordovým úvalem podél dlouhé vsi Červené Vody (Rothwasser) až k poslednímu zákoutí jeho u moravského městečka Šimberka (Schildberg 444 m.). Zde vstoupí do skalnatého údolí prahorního, jež směrem jižním poslední výběžky Orlických hor prolamuje a vtéká u vsi Hochstein do moravské Sázavy (311 m.), hlavního to přítoku Moravy z oboru Orlických hor.

b) Moravská Sázava povstává blíže hřebene Orlických hor nad Lanškrounem ve výšce 800 m. u vsi Vejprachtic (Weipersdorf), i vine se k jihu příčným úzkým údolím v prahorách k Albrechticům (Albers-

dorf 419 m.) a skrze ves Sázavu (Zohse 378 m.) západně od Lanškrouna, kde prorývá okraj opuk u paty hor a do širokého úvalu permem a mladším mořským jílem pokrytého vstupuje. Odtud se vine, přijavši Třešnovský potok pod Lanškrounem, tím širokým úvalem kolem Zichlinku (Sichelsdorf 349 m.) do Moravy a provázena jsouc železnicí do Olomouce vedoucí, vstupuje u Krasikova (Budigsdorf 330 m.) opět do příčného údolí, v němž z počátku opuky křidového útvaru k patě prahor přiléhající a pak tyto samy prostupuje, až se pod Zábřehem v širším úvalu do řeky Moravy vylévá. —

Přístup k Orlickým horám jest v novější době velmi usnadněn železnicemi, kteréž je jak na České, tak i na Kladské straně provázejí, ba do středu jich podle příčného údolí Tiché Orlice vedou.

a) Od státní dráhy v *Purdubicích* odbočuje se železnice, kteráž přes Josefov vede k patě *Žaltmanských hor* u Svatoňovic a přes Trutnov a Šacléř do Slezska.

b) Druhá odbočná trať vede z *Chocně* na Borohrádek a Týniště, Bolehošť v krajině Opočenské do *Nového Města* nad Metují, spojuje se pak s předešlou železnicí u Vysokova před Náchodem a vede přes Náchod, Hronov, kolem *Aderspašských* a *Teplických skal* do údolí Broumovského (Halbstadt), a dále do slezského Friedlandu a do Valdenburka.

c) Třetí odbočná trať vede z *Ústí* n. O. přes *Kyšperk* a Jablonné dle Tiché Orlice ke *Králíkům*, a dále *středem Kladska* přes Mittelwalde, Bystřici (Habelschwerdt), město Kladsko do Vratislavi.

d) Od této trati odbočuje se u Králíků *horská železnice moravská*, kteráž podle řeky Moravy vede do Šumberka (Schönberg) a do Olomouce v Moravě.

Mimo to vede několik dobrých silnic z Čech přes hřeben Orlický do Kladska, tak že i vozmo lze krajiny Orlické bez velkého namáhání ohledati. Vůbec náležejí Orlické hory k nejpřístupnějším v Čechách i odměňují výletníka znamenitými požitky turistickými i vědeckými.

Německé osady v Africe.

Studie

od

prof. dr. J. Řežábka.

(Dokončení.)

Když jezdili po zemi velkonamské a hererské první Kapští obchodníci, byl všechen obchod výhradně směnný bez jakékoliv prostředkující hodnoty; takovým zůstává částečně podnes v místech odlehlejších od osad misionářských. Obchodník zastaví se s vozem ve slušné vzdálenosti od kočovné osady, aby nebyl diváky příliš obtěžován a aby vytěžený dobytek nevmísil se mezi hererská stáda, neboť v tom případě by mohl navždy se s ním rozžehnati, třeba byl každý kus poznamenal čerstvým vroubkem na konci ucha. Zastaviv

se, zřídí především ohradu z trní a roští, kamž zahání svůj dobytek, když vrátí se z pastvy. Jakmile rozletí se zpráva o příjezdě cizího obchodníka, přibíhají nejprve chudší lidé a děti, žebroníce každý o nějakou maličkosť, ten o nůž, onen o košili a jiný konečně aspoň o ždibec tabáku — „dej mi tabáku,“ stalo se během času jakýms pozdravením, kterým Herero podnes vítá každého cizince. Ženské prosívají za nějakou jehlu aneb za krušec soli, kterou pak pojídají s nemenší rozkoší nežli civilisované dámy polykají cukrovinky. Zatím přinesou od pohlavára darem velký hrnec mléka, které ovšem nemívá příliš lákavého vzezření, ježto nádoby na mléko podle starodávného zvyku nikdy se nečistí. Zachovávali pohlavár mravy předků, následuje za mlékem ještě skopec pro „otyirumbu.“ Hererové říkají totiž Evropanům „otyirumbu“ — což znamená vlastně žlutou věc — buď po barvě vlasů a vousů, nebo pro divnou barvu jejich oděvu, neboť Hererovi jest všechno žluté, když pro barvu toho nemá pravého výrazu, aneb konečně proto, že podle starého podání považují Evropany za potomky lva zplozené s ženami hererskými. Po nějaké chvíli přichází v průvodě svých starších sám pohlavár pozdravit obchodníka a — poprosit také za trošku tabáku. Na to obchodník nabízí černou kávu, a dýmka pohlavárova i ostatních urozených důstojníků obchází kolem z úst do úst, při čemž nějaký kotouč dýmu zabloudí i do úst některého obyčejného poddaného. Potom musí obchodník vyložiti na odiv přivezené zboží; musí stříleti z ručnic, aby dokázal jejich výbornosť; obleci na sebe ten neb onen kus oděvu, aby se ukázalo, jak přiléhá k tělu — zákazníci sami šatů zkoušeti nemohou, neboť mívají polonahá těla při tak slavnostních příležitostech namazána od hlavy až k patě máslem a pomalována ochrou. Při tom zkoušejí dobrotu látky, neboť Hererové jako všichni ostatní bantuští černoši hledí na trvanlivosť a křiklavou úpravou nedají se tak lehce ošiditi. Zatím co vybírají si vhodné zboží, shání se po okolí všechen nepotřebný dobytek — jelikož pěkné kusy podrží si Herero raději sám. Krávy, které se nedrží při dojení, trkaví voli, skopci, jimž šakalové ukousli na pastvě koneček ohonu, kozy s bolavými vemeny, zkrátka všechen brak má se podstrčiti hloupému Evropanovi. Na štěstí hledí ho ošiditi také takovými kusy, které buď vstoupily do popelu posvátného ohně, aneb okousaly posvátnou ratolesť, aneb konečně zabučely v nešťastnou hodinu, aneb které vůbec podle starých pověr vzbuzují nějaké obavy — a mezi těmito očarovanými kusy bývají mnohé zcela pěkné, tak že obchodník má, z čeho si vybrati. Jemu to bez toho neuškodí; vždyť se nebojí ani loviti mouchy z mléka kovovou lžící, což v očích Hererových jest ukrutné rouhání, poněvadž mléka žádný kov dotknouti se nemá. Po té nastane smlouvání. Obchodník určí ceny jednotlivých předmětů, žádaje na př. za ručnici sedm neb osm velkých, pěkných volů, za kazajku tři velké skopce, za spodky dva. Přijde zákazník, který by rád koupil ručnici; ještě jednou ji důkladně prohlídne, vystřelí si a konečně rozhodnuv se přižene ze svého stáda čtyři bídné volky a nabízí je za ručnici. Obchodník se brání, vykládá, že musí dostat osm volů a to velkých, při tom ukazuje na pažích, jak dlouhé rohy musejí míti. Ale Herero počne prositi: „Ach, můj pane, smiluj se nad svým ubohým, přeubohým chlapem. Vždyť jsi tak velký, bohatý muž, ty máš tak velký

a krásný vůz, máš tolik a tak krásných volů, máš tolik krásných věcí ve svém voze, smiluj se tedy nad svým chudým chlapem, vezmi od něho ty voly a dej mu tuto ručnici. Já tak nutně té ručnice potřebuji a volů více nemám!“ Nedáli se obchodník oblomiti, přidá Herero konečně ně-jakou starou kravku, a žebronění i vychvalování dobroty a bohatství kupcova začíná znova. Běda mu, slevíli jednomu, neboť pak může býti jist, že svého zboží neodbude, poněvadž druzí koupěchtiví budou smlouvati ještě houževnatěji, doufajíce, že ho přece nějak oblomí. Někteří obchodníci ovšem na Herery vyzráli tím způsobem, že prodávajíce jim zboží co možná špatné za přemrštěné ceny, vystupovali proti nim příkře a pánovitě, jako by nic prodati nechtěli a na oko jenom stěží nechávali se uprositi, aby své zboží odprodali. Při pštrosích pérech Hererové obyčejně tolik nesmlouvají, neboť k nim nelnou takovou láskou jako k svému dobytku, a mimo to nedovedou tak snadno oceniti jejich pravou hodnotu, nevědouce, co z kusu na pohled neúhledného udělá dovedná ruka evropského průmyslníka.

V krajinách, kde se nalézají misionářské stanice, musil tento samorostlý způsob obchodu časem ustoupiti tržbě rationelnější. Domácí obyvatelstvo seznámilo se ponenáhlu s anglickými penězi, a hodnota zboží udávala se napotom aspoň podle jmena v penězích. Špatní počtáři hererští a hottentottští, neznajíce rozdílů mezi penězi, měli z toho pokroku arci jen malý zisk. Khoi-khoi nebo Naman na př. přivedl skopce, žádaje zaň zboží. Obchodník se tázal: „Co stojí ten skopec?“ A Naman na to: „Dvanáct liber šterlingů“ (120 zl.)! — „Dobrá,“ dí mu obchodník, „koupím od tebe skopce za dvanáct liber šterlingů, ale jaké zboží vezmeš si za ně?“ — „Já chci,“ na to zase Naman, „nejprve tyto spodky, pak tento šátek a potom . . .“ „Počkej,“ vpadne mu do řeči obchodník, „ty spodky stojí deset liber a šátek dvě, tvůj skopec je tedy zaplacen.“ A milý Hottentott jest zcela spokojen, neboť nikdy neslyšel, že by někdo byl dostal za skopce více, nežli právě spodky a šátek.

A tak obchody cizích podnikatelů dařily se dobře, ba zdálo se, že loupežné vykořisťování země stane se trvalým, zvláště když v horách damarských uhodilo se na bohatá ložiska mědnatých rud a v polovici padesátých let utvořila se v Kapsku *Walfishbay copper mining company*, která se pustila do díla se značnými prostředky hmotnými. Při zátoce Velrybí, kam již prve dojížděly lodi s náklady zboží, jež se odtud snáze dalo dopraviti dovnitř země nežli z Kapska po suchu, byla vystavěna skladiště společnosti a do země bylo navezeno množství cizích dělníků, řemeslníků a horníků. V Otyimbingue i jinde v Damarsku byly k účelům společnosti provedeny mnohé nákladné budovy, vrchní řízení pak celého podniku vloženo do rukou energického Švéda *Andersona.* Než, jak mnohoslibné byly počátky, tak brzký byl konec. Z Kapska byla zavlečena do země dobytčí nákaza, které záhy podlehl všechen tažný dobytek společnosti, a nový opatřiti bylo nesnadno, ježto stejné ztráty utrpělo i domácí obyvatelstvo. Když pak i mezi úřednictvem vznikly rozličné neshody, a zásilky měděné rudy do zátoky Velrybí víc a více ochabovaly, tu společnosť se rozešla a jmění její v Damarsku přešlo do rukou Andersonových. Ten zmocnil se nyní velko-

obchodu a počínal si vedle Jonkera Afrikandera jako nějaký kníže, jemuž z domácího obyvatelstva nikdo se neodvážil odporovati. Bylo patrno, že dosavadní přátelství mezi panujícími Hottentotty a vykořisťujícími je evropskými obchodníky dlouho nepotrvá. A v skutku vypuklo mezi oběma stranami kruté nepřátelství hned po smrti Jonkera Afrikandera († r. 1860). Toho užili utiskovaní Hererové, postavili se pod svým náčelníkem *Kamaharerem* na stranu Andersonovu, a obdrževše od něho za dobytek dostatečný počet střelných zbraní, osvobodili se sedmiletým bojem zpod panství hottentottského.

Uprostřed těchto urputných zápasů za svobodu — mezi nimiž pozbyl své moci i Anderson — vzmohl se v zemi Damarské jiný činitel, který za dosavadních zlořádů byl celkem malomocný — misionáři. Misionář *C. H. Hahn*, pracovav tam bez prospěchu po celých dvacet let, dospěl konečně k poznání, že činnosť jeho musí se míjeti se zdárným výsledkem potud, pokud se neuchopí povšechného vychování mládeže hererské, a k tomu konci přivedl r. 1864 do Otyimbingue řemeslnickou kolonii z Němec, jejíž pomocí bylo jednak usnadněno vlastní postavení misionářů, ježto nebyli odtud odkázáni pouze na své vlastní páže jako dříve, jednak byly hererské děti naváděny k řemeslné práci a připravovány tak k spořádanějšímu spůsobu života, jakožto nezbytné podmínce prospěšné činnosti misionářské. Pro děti rodin zámožnějších byla zřízena vyšší škola (Augustinský seminář) rovněž v Otyimbingui. Záhy sestoupila se v pruském městě Barmen (v Porýnsku) také *misionářská obchodní společnosť*, která za pomoci misionářů měla se ujiti damarského i velkonamského obchodu. Ku provedení všech těchto záměrů nemálo přispěla ta okolnosť, že jmenovaná společnosť zakoupila jak při zátoce Velrybí, tak uvnitř země budovy někdejší Kapské kutací společnosti. Toť jsou vlastní počátky nynějšího panství německého na jihozápadním pobřeží africkém.

Všechno dařilo se z počátku znamenitě. V Otyimbingui byla zařízena zprvu dílna kovářská, truhlářská, puškařská a podniknuty jsou větší pokusy se zavedením orby. Brzy pominuly divoké prostopášnosti zvrhlých kovkopův, od kterých tuzemci naučili se jen nemírnému pití lihových nápojů, a pod vedením misionářovým dorůstalo nové pokolení, které se ku přijetí křesťanství ve škole důkladně připravovalo. Přímluvy misionářů dovedly časem pohnouti skoupé Herery i k tomu, že se zavázali k jistým dávkám dotud u nich neobvyklým, a z těch vystavěny v některých stanicích školy a kostely, tak že činnosť misionářů zasahovala dál a dále. Konečně podařilo se jim r. 1871 smířiti rozvaděné sousedy, tak že mezi Herery a Khoi-khoji vládl odtud po několik let úplný mír, o jehož prodloužení pečovali misionáři z obou stran.

Zatím nabývaly obraty akciové misionářské obchodní společnosti Barmenské čím dále tím větších rozměrů, tak že mimo hlavní sklad v Otyimbingui mohla býti zřízena ještě vedlejší skladiště v *Rehobothu* při jižních hranicích, kde se usadil větší počet Bastardů přišlých z kolonie Kapské, a v *Okahandyi*, kam byl Kamaharero přeložil své sídlo.

Zřízenci společnosti Barmenské pečovali zavedením pevných a levných cen o rozmnožení zákazníků, vynasnažujíce se při tom všemožně, aby zboží anglické, kterého tuzemci žádali i od německých obchodníků,

znenáhla vytlačili výrobky německými, což při některém zboží, zejmena při modrých vzorkovaných kartounech, v skutku se jim podařilo. Také obyčejné černobíločervené kapesní šátky, kterých hererské paní a dívky užívají za šátky na hlavu, ochotně se kupovaly.

Pokrok v obchodních poměrech damarských jevil se také v tom, že předměty odbytu staly se rozmanitějšími. Potulní obchodníci mohli s výdělkem rozvážeti pouze takové věci, které byly všude hledány, totiž střelné zbraně, náboje a oděv. Však ve stálých skladištích šlo na odbyt i jiné zboží. Největší poptávka byla ovšem vždycky po ručnicích, prachu a olově. Tam prodal se s nemalým užitkem brak ze všech evropských zbrojnic, počínaje od pušek z doby Napoleona I. až do zadovek starších soustav, které v Evropě byly zatím zatlačeny novějšími, dokonalejšími zbraněmi; však pro lidi zámožnější bývaly objednávány mnohdy i velmi drahé pušky lovecké v ceně až do 25 liber šterl. (250 zl.). Zároveň stále vzrůstala poptávka po oděvu, neboť nejen rozmnožující se křesťané, nýbrž i mnozí pohané odkládali staré šaty z kožešin, které jim neposkytovaly ochrany ani před slunečním úpalem ani před mrazy, a kupovali si obleky evropské, obyčejně již hotové, jelikož krejčích v zemi nebylo. Také obuvi přibývalo stále zákazníkův. Mimo to dovážely se ve větším množství potraviny a to zejmena káva, čaj, rýže, mouka, suchary, cukr a sůl; dále tabák. Ze zboží železného zpeněžily se nejlépe nože, lopaty, železné hrnce (za trochu větší hrnec nerozpakoval se Herero dáti krávu), sekery, pily a nebozezy. Dále prodávalo se sklo, lampy, hřebíky, šrouby, jehly a knoflíky; ale také dříví, hotové dvéře, okna, nábytek, stoly, židle, skříně, zrcadla a rozličné šperky. Dobře platilo se také za vozy a veškero příslušenství k nim.

Všechno toto zboží dováželo se nejprve do města Kapska, odtud pak se dopravovalo po menších plachetních loděch do zátoky Velrybí, což vyžadovalo sem a tam času asi dvou měsíců. Tam přijal je agent společnosti a vypravoval je po vozech pustým pobřežím dovnitř země. Z počátku musel takový povoz provázeti nějaký Evropan — patřiloli to nějakému samostatnému obchodníkovi, byl při tom sám — později však mohlo se zboží bez nebezpečí svěřiti domácím vozkům. Ponenáhlu užívalo se tuzemcův i k provozování podomního (či vlastně potulného) obchodu. Po příkladě společnosti Barmenské zřídili svá skladiště v zemi též mnozí velkoobchodníci angličtí.

Za všechno dovážené zboží kupovala se jen slonovina, pštrosí péra a dobytek.

V místech, kde nalézaly se buď stálé sklady zboží aneb stanice misionářské, provozoval se nyní obchod více již po evropsku. Hottentotti i Hererové naučili se postupem času činiti rozdíl v penězích a prodávají v novější době nejraději za hotové, vidouce, že všichni evropští kupci přijímají peníze v stejné ceně. Neposlední pohnútkou k prodeji za peníze jest ostatně i ta okolnosť, že se snáze schovají a tudy se jednotlivci spíše ubrání kommunistickým choutkám svých krajanů, kteří chtějí míti podíl ve všem, co si kdokoliv z nich pořídil. Tím se stalo, že obchodování s Herery a Khoi-khoji valně se zjednodušilo, neboť i tam, kde se neprodává a nekupuje za hotové, převádí se zboží vždycky

na určitou hodnotu peněžní, ano pro jisté druhy ustálily se časem pevné ceny, uznávané mlčky ode všech obchodníkův.

Než ponenáhlu dokonávala se v dosavadních obchodních poměrech nepříznivá změna. Poměrná bezpečnosť osob i majetku, nastalá po zavření konečného míru mezi Herery i Hottentotty, vábila do země víc a více podnikavých mužů, což mělo za následek nejen ustavičné klesání cen, nýbrž i jiné svízele rázu ještě povážlivějšího. Někteří obchodníci totiž, chtějíce vzhledem k tuhé soutěži lépe navnaditi své zákazníky, počali proti dosavadním zvyklostem dávati zboží na úvěr, spokojujíce se na tu chvíli pouhým slibem, že bude brzy zaplaceno. Také stalo se úkazem zcela obyčejným, že obchodníci vypravovali chudší tuzemce svým nákladem na lov pštrosů i slonů, opatřujíce lovce zbraněmi, koni i potravinami v naději, že se to všechno posléze nahradí výtěžkem lovu. Z počátku se to v skutku vyplácelo. Ale bráti na dluh zalíbilo se skoupým tuzemcům tou měrou, že později jinak vůbec nekupovali, což nemohlo nestati se pro obchodníky osudným v zemi, kde nebylo a není veřejných výkonných činitelů, kteří by od nesprávných zákazníků dluhy ku placení dospělé vymáhali. Mnohý obchodník časem arciť přece přicházel k svému, zvláště mezi zámožnějšími Herery, neboť odběratel, zadluživ se u všech kupců a nemoha od nikoho více dostati zboží na dluh, konečně obětoval nějaký kus ze svého stáda a platil postupně staré dluhy, aby v témž pořádku mohl dělati nové, tak že zámožnějším obchodníkům, kteří mohli přiměřeně rozmnožiti provozovací jistinu, naposledy i tento spůsob obchodu vynášel. Hůře bylo těm, kteří nevládli velkými jistinami, jakož i takovým, kdož obchodovali s kmeny hottentottskými. Hottentotti totiž, nevěnujíce chovu dobytka takové péče jako Hererové, mohli uhrazovati své dluhy u evropských obchodníků pouze výtěžkem lovu, ale ten po osvobození Hererů — kteří Hottentottům bránili procházeti svým územím na sever a severovýchod, kde jediné nalézala se zvěř ještě ve větším množství — klesl na míru nejmenší. Následkem toho upadli mnozí rodové v takovou bídu, že k opatření nejnutnějších potřeb, zejmena oděvu a střelné zbraně, jali se provozovati jistý druh loupeže ovšem v podobě takové, že i evropským státním zástupcům bylo by za těžko usvědčiti je ze zločinu. Pověstnými stali se v tom ohledu zvláště kmenové bydlící v severovýchodních končinách země velkonamské, s nimiž nemohli ničeho svésti ani misionáři. Přijelli tam cizí obchodník, vítali jej Hottentotti přátelsky a poníženě jako druhdy, chválili jeho zboží a poptávali se především po střelné zbrani. Podle starého pravidla obchodník musil dopustiti, aby kupující ručnice sami si vyzkoušeli, a tak se stalo, že najednou viděl se obklopena tlupou Hottentottů s nabitými zadovkami, ani vybírali z vozu šatstvo i jiné zboží, a dohodnuvše se s ním zcela řádným spůsobem o ceny, pobrali všechno — na dluh. V takovéto nebezpečí obyčejně upadali nově příchozí obchodníci, kteří nalézali misionářské stanice a jiná bezpečnější tržiště v rukou jiných prodavačů a musili tedy vyhledávati krajin méně známých. A v těch potkával je nezdar tím spíše, ježto neznajíce místních poměrů a zejmena jazyka, byli odkázáni na prostřednictví tuzemských tlumočníků, kteří pocházeli z lidí nejzvrhlejších, ježto do cizích služeb nesmí vstoupiti nikdo z tuzemcův bez

výslovného dovolení pohlavárova, a toho dostávalo se ochotně jenom takovým osobám, s kterými doma nemohli nic pořiditi. Tak přicházeli nezkušeni prodavači obyčejně za krátko na mizinu, což ovšem nejvíce škodilo Kapským velkoobchodníkům, kteří jim svěřovali zboží na úvěr. Aby takovéto ztráty nějak vyrovnaly, některé firmy počaly dovážeti evropské zboží, a to zejmena střelnou zbraň přímo do zátoky Velrybí, unikajíce tím způsobem značným průvozným clům, vybíraným v městě Kapsku. Jelikož však ani dovoz z Kapska tím nepřestal, přeplnily se všechny trhy v Damarsku zbožím tou měrou, že konečná katastrofa stala se neodvratnou, a tou zastižena byla i německá misionářsko-obchodní společnosť Barmenská. Obcházení pak přístavu Kapského vedlo r. 1876 k prohlášení panství britského nad zátokou Velrybí s okolím, a ostatní země témuž osudu unikla jenom vypuknutím války se Zuly, kterou pozornosť Anglie byla obrácena v jinou stranu. Zatím vypuklo nepřátelství mezi Herery a Khoi-khoji znova, což vedlo německé misionáře k jednání s vládou anglickou o poskytnutí jim ochrany, a teprve když jim to bylo odepřeno, obrátili se do Němec se stejnou žádostí, s lepším prospěchem.

Brémský velkoobchodník F. A. E. Lüderitz, jenž svým podnikem nejvíce přispěi k tomuto konci, odvážil se tedy na půdu, kde jiní před ním nabyli trpké zkušenosti — budoucnosť ukáže, zdali se nepotázal se zlou. —

Zcela jiné povahy jest území Kamerunské. Tam, kde Atlantický oceán zátokou Biaferskou nejhlouběji vniká do pevniny africké, zdvíhá se ze samého moře ohromná spousta horská, po jejímž hlavním hřbetě rozestaveno jest ve směru severojižním několik sopečných kuželů, ze kterých nejvyšší vznáší se do nadmořské výše 4180 m. Tomuto pohoří říkají tamější domácí obyvatelé *Mungo ma Loba*, t. j. vrch hromovládce, Evropané pak nazývají je podle sousední pobřežní krajiny prostě *pohořím Kamerunským.* Od něho na jihozápad vystupuje na ostrově Fernando Po druhá sopečná skupina, ze které nejvýše vyniká *Clarencův Peak* (3100 m.) a mezi oběma jako mezi obrovskými pilíři vede od západu široká brána do zátoky Biaferské, kterou na východní straně objímá bažinatá nížina utvořená nánosem několika řek, sbíhajících se tu pod ostrými úhly ve společné deltě. Mezi těmi řekami nejvíce vynikají tři a to předně *Mungo* čili *Džamur* přicházející od severu podle východního úpatí pohoří Kamerunského a rozbíhající se ve více ramen, z nichž nejzápadnější nazývá se *Bimbii*, kdežto nejvýchodnějšímu zůstalo původní jmeno Mungo; s ním spojuje se východněji řeka *Kamerun* čili *Madiba di Dualla* (voda Duallů), která vzniká soutokem dvou pobočnic, z nichž západní sluje *Abo*, východní pak *Wuri*, ač této poslednější říkají vůbec také Kamerun; a konečně od jihovýchodu valí k oběma předešlým své kalné vody třetí znamenitější řeka jmenem *Edea*, která se nad ústím rovněž rozbíhá v několikero ramen, z nichž severní jmenuje se *Quaqua*, jižní pak nejobyčejněji *Malimba*. Celá delta zaujímá přes 2000 □ km. a dělí se hlavní řekou Kamerunem — od níž dostává jmeno i celá okolní krajina — na dvě křídla, která jsou zase roztrhána na veliké množství ostrovů a ostrůvků oddělených od

sebe tu širokými, tu zase úzkými rameny říčními, tak že místy mohou mezi nimi proplouti i větší lodi, kdežto jinde sotva proklouznou malé čluny.

Rostlinstvo zastupuje na naplavenině Kamerunské jediný mangrovník (Rhizophora mangle L.), jehož kořeny, jak známo, nespojují se v kmen hned při zemi, jakož u jiných stromů jest pravidlem, nýbrž teprve ve výši jednoho metru neb i výše od země, tak že hladina vodní ani za přílivu mořského k jejich kmenům nedosahuje. Od větví a haluzí mangrovníku visí dolů vzdušných kořenů bez počtu a ty buď se klátí jako lana v povětří aneb zachycují se dole v bahnité půdě a stávají se tím podporami větví. Bahno objaté kořeny mangrovníkovými zůstává ostatně holé, ježto slaná voda, nasycujíc půdu a polévajíc ji za času přílivu i na povrchu, nedá jinému rostlinstvu vzniknouti, následkem čehož celé zdejší pobřeží má vzezření pusté a jednotvárné; jen na vyšších místech druží se k mangrovníku palmy vinné (Raphia) a olejnaté, jakož i bodlavé pandany, dodávajíce krajině poněkud větší rozmanitosti.

Zvířectvo jest ve vlastní deltě zastoupeno hlavně vodními a bahními ptáky, kdežto větší ssavci nenalézají tu dosti potravy. Vody však jsou neobyčejně bohaty nejchutnějšími rybami; v bahně pak povalují se četní krokodilové, činíce plavbu na malých člunech zvláště na hlubině nad míru nebezpečnou; po bahně všude se prohání množství krabů, od nichž hlavní řeka i s okolní krajinou obdržela jmeno, neboť slovo Kamerun vzniklo překroucením portugalského slova camarão — krab.

Lidských příbytků v deltě vůbec není.

Jiného rázu jest krajina rozkládající se poněkud dále od mořského pobřeží. Řeka Kamerun, která při ústí v délce asi čtyřiceti km. podobá se svou šířkou spíše chobotu mořskému, ouží se výše až na tři kilometry, ač i zde jest přístupna největším lodím. Kdežto pak pravý břeh jest nízký a bažinatý jako v deltě, objevují se na levém výšiny porostlé tu i tam skupinami palem, mezi nimiž rozkládají se v malebné směsici četné osady, obklíčené sady banánovými. Na samém břehu řeky, u paty návrší, zdvíhá se několik dřevěných budov evropského rázu, a proti nim zakotveno jest v řece množství velkých lodí bez lanoví: toť jest obchodní stanice Kamerun, nad kterou se nyní třepetá vlajka černobíločervená.

Osady zdejších černochů vypadají vesměs velmi úhledně. Všude panuje největší čistota. Domky jsou vystavěny na hliněných podezdívkách ze spletených řapíků listů palmových, pokrytých pečlivě tuhými obaly kmenů banánových. Vnitřní prostory osvětlují se pouze dveřmi, sloužíce černochům hlavně jen za ložnice, jelikož ve dne zdržují se obyčejně před příbytkem ve stínu stromů mangových. Čtvero neb patero chatrčí stojí obyčejně vedle sebe a patří jednomu majiteli. Více takovýchto skupin rozptýlených mezi banánovými sady tvoří dohromady vesnici nebo město.

Původními obyvateli krajiny Kamerunské byli *Quaquové* (Quaqua), ale ti byli ze svých sídel vytlačeni dále k jihovýchodu od *Duallů* (Dualla) přišlých nepochybně od hor Kamerunských, kde dosud bytují jich soukmenovci *Bakviriové*. Duallové jsou takto postav pěkně urostlých, ale za to mají obličeje nad míru nehezké, což platí jmenovitě

o ženských, které mimo to jsou u porovnání s mužskými nápadně malé. Pleť Duallů jest celkem světlohnědá asi jako slabě upražená káva, ale nahromaděním barviva v některých částech těla a to nejčastěji na rukou a na nohou vznikají místa tmavější, dodávajíce oněm údům vzezření strakatého. Zhusta vyskytují se také albinové s plavými vlasy a žlutavou pletí, ve kterých tamější černoši spatřují vrch veškeré krásy, tak že dívky s takovými vlastnostmi nalézají hojně zbožňovatelů a jsouce nevěstami jdou na odbyt za drahé peníze — ženich musí si nevěstu koupiti — ač podle našich názorů nelze najíti žen méně půvabných, nežli jsou ony plavé černošky. Tetování kůže není v obyčeji, a jenom členové jakýchsi tajných spolků, jaké zařizují mezi sebou nejen svobodníci, nýbrž i otroci, pečlivě zatajujíce jich účel před Evropany, poznamenávají se na prsou šípem, hvězdou aneb kroužkem, podle kterýchžto známek se poznávají.

Duševními schopnostmi nevyrovnají se Duallové jiným černým kmenům; jsouť tupí, vyššímu vzdělání málo přístupní — tím se vysvětluje, proč angličtí misionáři mezi nimi již tak dlouho působící nedomohli se dosud téměř žádných úspěchů — a při tom jsou nad míru leniví, zbabělí a zároveň ukrutní, zlodějští a potměšilí.

Oděv Duallů sotva by mohl býti ještě jednodušší: nosíť pouze pruh bavlněné látky kolem kyčlí, který u zámožnějších sahá až na kolena, u chudších však zakrývá sotva kyčle. Nemůželi chudý Dualla pořiditi si ani tohoto jednoduchého oděvu, zhotoví si vlastnoručně pás ze suchých bananových listů. Ženské nosí se zrovna tak jako mužští, děti pak chodí zcela nahé. Jen zámožní obchodníci s palmovým olejem vyšňořují se při slavnostních příležitostech bohatěji rozličnými křiklavými kusy oděvu evropského. Na úplný oblek zmůže se totiž málokterý, a každý honosí se tím, co právě má: jeden navleče červený vojenský anglický kabát, nemaje k němu spodkův; druhý vykračuje si pyšně v lokajském fraku se stříbrnými neb zlatými prýmky — ovšem také bez kalhot; jiný, méně majetný, jest i tomu rád, když si opatří námořnickou kazajku; někteří zůstávají konečně při svém obyčejném obleku, leda že vezmou kolem kyčlí nějaký křiklavější kus — neboť i v tom jest móda — ale posadí si aspoň na hlavu, kterou jindy všichni mají nepokrytou, evropský klobouk nebo čepici, a největší závisť vzbuzuje u svých černých spoluobčanů ten, komu se poštěstilo dopíditi se nějakého opelichaného cylindru, ač v poslední době musila prý i tato chlouba švihákův ustoupiti ještě větší kulturní vymoženosti, totiž pruskému šišáku, který se tam nosí orlíčkem do zadu. Móda jest patrně všude stejně pošetilá!

Černé kudrnaté vlasy mužští krátce přistřihávají a jen tehdy nechávají je růsti, učinilili v tom smyslu náboženský slib. Majíli smutek, ostřihávají si hlavu do hola. Také paní nosí obyčejně krátké vlasy, za to však dívky věnují úpravě hlavy neméně péče a umělosti, nežli jejich spanilejší družky pleti bílé. Svá těla dovedou trýzniti takovým způsobem, že se tomu nemůže nediviti ten, kdo nepronikl tajemství ženské ješitnosti: provrtávajíť si lalůčky ušní a mnohdy i chřípě, načež otvory takto způsobené ponenáhlu rozšiřují do značných rozměrů, prostrkávajíce jimi postupně tlustší a tlustší dřevěné kolíky neb i stočené listy. Dívky

vytrhávají si z pobloudilé ješitnosti řasy z očních víček, čímž obličej beztoho nehezký ještě více znešvařují. Paní i dívky rády si ozdobují hrdla, jakož i ohbí na nohou a na rukou, šňůrami perel nebo kovovými kroužky. Ostatně nosí také mužští náramky vyřezávané ze slonoviny, na kterých pohlavárové a zámožnější obchodníci s palmovým olejem dávají si vyryti svá jmena, aby jich mohli užívati při setkání s cizinci za legitimaci.

Ženy mají u Duallů, jako u všech ostatních černochů, postavení velmi podřízené. Zachází se s nimi o málo lépe, nežli s domácími zvířaty nebo s otroky, a na jejich bedrech spočívá téměř všechna domácí a polní práce. Musejí opatřovati nejen kuchyni, nýbrž i všechno do kuchyně; samy zhotovují pouhýma rukama z hlinitého nánosu říčného potřebné nádobí, vysušují i vypalují je; obstarávají pole osázená manihotem a jamsem, jakož i plantáže banánové, a konečně sbírají dozrálé plody palmy olejnaté, vytlačují je a vyvařují z jich šťávy palmový olej.

Ženy jsou vedle otroků přední známkou zámožnosti, a mohovitý muž hledí si jich tedy opatřiti co možná nejvíce. Odbudeli větší množství palmového oleje za zboží evropské a opatřili z toho nejnaléhavější potřeby své domácnosti — totiž pro své ženy nové zástěry na kyčle, pro sebe pak a pro syny zásobu rumu a tabáku —, přikoupí si za zbytek novou ženu. K tomu konci odebere se do krajiny na řece Wurii neb Abu, odkud černoši Kamerunští nejraději si berou ženy, vyhledá si tam vhodnou nevěstu a shodne se s otcem jejím o podmínkách koupě. Cena ženy řídí se nejen tělesnými vlastnostmi, nýbrž i rodem, tak že mnohá stojí až šest set zlatých v našich penězích — platí se ovšem zbožím — kdežto jinou lze dostati třeba za ručnici. Nezřídka se stává, že dva otcové dospělých dcer navzájem si je vyměňují, vyrovnávajíce po případě rozdíl v ceně zbožím. Z toho jest patrno, že opatření dcer nečiní černým otcům mnoho starostí, nýbrž že v nich dorůstá otcům kapitál, a proto také pečují o ně lépe, nežli o chlapce.

Mnohem lacinější nežli ženy jsou otroci — na rozdíl od svobodných negrů zvaní *niggery*. Otroci pocházejí namnoze z nejbližšího sousedstva, ale někteří bývají také z daleka, neboť vypravují sami, že je zajali a prodali bílí muži na koních, jimiž nejspíše dlužno vyrozumívati Araby. Osud duallských otroků jest celkem dosti snesitelný. Bydlí pohromadě ve zvláštních vesnicích. Pro svého hospodáře loví ryby, zastávají služby veslařů, nosičů a stavitelů, mimo to pak chodí do boje s kmeny sousedními, neboť svobodný černoch není tak lehkovážný, aby vydával zbytečně v šanc své drahocenné živobytí. Život otroka spočívá ovšem v rukou pánových, a zhusta se přihází, že některý pohlavár, chtěje se zalesknouti statečností před svými poddanými, uřeže několika svým otrokům hlavy a vydává je pak za hlavy přemožených nepřátel.

Všichni svobodní černoši kamerunští od nejpřednějšího pohlavára až do nejposlednějšího vesničana zabývají se obchodem, účiníce prostředníky mezi pobřežím a vnitrozemím, kteréž násilně vylučují z přímého styku s Evropany. Hejna otroků a žen, čítající kolikráte přes sto hlav, jsou nakoupena z výtěžku obchodu. O řemeslné činnosti nelze mnoho pověděti, neboť se štítí každé práce spojené s namáháním a

mimo obchod nejraději nedělají nic, povalujíce se v linivé dřímotě před svými chalupami v příjemném stínu stromů mangových. Jen mimořádně vyřezají nějakou maličkosť pro domácnosť, jako jsou lžíce, mísy a p.

Před přijetím ochrany německé neměli Duallové žádného jednotného státního zřízení, rozpadajíce se v jednotlivé osady, z nichž každá měla v čele pohlavára ve všech směrech oproti sousedům zcela neodvislého. Za takové správy domácí různice neměly konce, neboť mocnější pohlavárové usilovali o podrobení sobě slabších sousedů, což vedlo k urputnému nepřátelství mezi obcemi, zvláště proto, že násilná smrť každého svobodníka, třebas zastihla ho ve válce, vyvolávala ze strany jeho rodu krevní pomstu, následkem čehož trvalý mír stal se vůbec nemožným. Tyto neustálé vnitřní rozbroje podněcovalo zvláště vzájemné nevražení obou nejmocnějších pohlavárů, Bella a Aquy, z nichž každý měl na své straně několik menších vladařů, s ním obyčejně spříbuzněných.

Pro nejistotu vyplývající z neurovnaných poměrů vnitřních neměli evropští kupci skoro až do nejnovějších dob na pevné zemi žádných faktorií, nýbrž udržovali sklady svého zboží na loděch, což dálo se dvojím způsobem: buď totiž byly lodi přibylé s evropským zbožím v řece zakotveny, odstrojeny, opatřeny nad palubou střechou z palmového listí — aby na ni slunce příliš nepražilo — a zůstaly na místě tak dlouho, dokud všechno zboží nebylo vyměněno za plodiny tuzemské; aneb se upravovaly staré lodi — hulks — které tu zůstávaly stále, sloužíce za skladiště pro zboží dovážené jinými loděmi a přijímajíce výměnou za ně plodiny zdejší, jež pak vyprázdněné lodi odvážely do Evropy. Nejraději kupovali velkoobchodníci k těmto účelům vetché lodi válečné, jejichž paluby opatřovali nejen trvanlivou plechovou střechou, nýbrž i pohodlným příbytkem pro obchodní agenty, tak že tu byli před zlodějstvím a jinými nástrahami černého obyvatelstva bezpečně ochráněni. Přiházelo se sice, že tuzemci nespokojení malými cenami, které byly nabízeny za jejich zboží, přerušovali na čas veškero spojení s hulky, bráníce kupcům i na břeh vystupovati, nicméně na samé hulky se neodvážili. Jen tehdy, když bylo třeba vytáhnouti starou loď na břeh za příčinou opravy, stalo se nejednou, že byla od tuzemců úkladně přepadena a vydrancována. Však v novější době nabyl poměr černochů k Evropanům rázu méně nepřátelského, tak že některé firmy odvážily se zříditi faktorie na břehu, ač zřízenci jejich bydlí i nadále na loděch, cítíce se tu bezpečnějšími; také bývalá skladiště na loděch posud se zachovala. V čele obchodu s Kamerunem stáli původně — jako všude jinde — Angličané, ale od r. 1868 usadily se tam dvě firmy Hamburské, které svými obraty časem předstihly četnější domy anglické; jich prostřednictvím dostal se Kamerun pod svrchovanosť císaře německého.

Co se tkne předmětů obchodu kamerunského, dovážejí se hlavně bavlněné tkaniny, rum, tabák, ručnice, prach, sůl, perly, nože, sekery a jiné výrobky evropského průmyslu; vyváží se nejvíce palmového oleje a palmových jader, ale také slonovina v oněch končinách ještě dosti hojná, plody olejnice podzemní (Arachis hypogaea) a v novější době také palmové lýčí. Tamější obchod podržel dosud svůj směnný ráz, neboť peněz se neužívá, ale cena zboží převádí se vždy na jisté základní jednotky hodnoty, totiž na tak zvané *kru*, jež se opět dělí na

dvacet čtyři *bary*. Jisté množství slonoviny neb palmového oleje počítá se za kru, a tomuto odpovídá zase kru ve zboží evropském. Koupíli někdo na př. šest barů palmového oleje, musí dáti za něj buď šest nožů určité velikosti, nebo šest lahviček rumu, nebo šest točenců tabáku, neboť nůž, lahvička rumu, točenec tabáku platí jeden bar. Samo sebou se rozumí, že kru zboží afrického u porovnání s kruem zboží evropského jest oceněno co možná nízko, tak že na trzích evropských dosáhne mnohdy ceny trojnásobné až čtyřnásobné. —

Méně důležité nežli Kamerun jest *Togo* (Togno píše se jen omylem), které na západě hraničí s državou anglickou na pobřeží zlatém, na východě pak s územím Malého Pópa (toto počítá se k německému území jen z nedorozumění), kdežto na severu hranice dosud nebyly přesněji vytčeny. Pobřeží Togské má zdélí asi 35 km. a nemá naprosto žádných přístavů, tak že lodi musejí se zastavovati v dosti značné vzdálenosti od pevniny, a zboží dopravuje se z nich na břeh prostředkem menších člunů, což pro silný příboj nebývá bez nebezpečí. Celé pobřeží jest nízká a úzká naplavenina, v jejíž pozadí rozlévá se rozsáhlá laguna *Avonská* čili — jak ji Němci nejnověji přezvali — *Togská*, která se táhne od Bagidy až k anglické Wajdě, majíc stálý výtok do moře u Velkého Pópa, ač staly se také pokusy o prokopání převlaky u Pópa Malého. Krajina prostírající se k severu od laguny jest rovněž jednotvárná nížina, porostlá tu i tam vysokou ostřicí nebo hustým roštím, které značně stěžuje cestu do vnitrozemí; dále k severu táhnou se nížinou nevysoké pahorky. Obchod soustřeďuje se v městech *Lomě, Bagidě* a *Portě Seguře*, a podobá se celkem Kamerunskému, s tím rozdílem, že se pohybuje v užších mezích, a že cena zboží určuje se v penězích, jimž zdejší obyvatelé dobře rozumějí. Togové jsou mnohem přičinlivější nežli kamerunští Duallové, a zvláště chválí se jejich čistotnosť. —

Mimo zemi Lüderitzovu, Kamerun a Togo, o nichž jsme promluvili poněkud zevrubněji, získali Němci od počátku nynějšího roku na pobřeží africkém ještě některých jiných krajin, o kterých pro obmezenosť místa činíme tuto jen stručnou zmínku.

V prvních dnech lednových byla prohlášena německá svrchovanosť nad krajinkou *Kapitai* objímající z obou stran řeku *Dubriku*, která má své ústí pod 10° s. š. na pobřeží západoafrickém. Obchodu ujala se tam německá obchodní společnosť ve Frankfurtě n. M. Nejdůležitějšími předměty vývozu jsou kůže, plody olejnice podzemní, káva a dříví; také přichází z vnitrozemí na vytčené pobřeží kaučuk, slonovina a zlato. Černé obyvatelstvo vyznává většinou islam a nad jiné kmeny vyznamenává se přívětivostí a mírumilovností.

Ještě o něco dříve, totiž v měsíci prosinci minulého roku nabyla německá společnosť pro zakládání osad ve východní Africe řádnými smlouvami s deseti sultány krajin *Useguhy*, *Nguruu*, *Usagary* a *Ukamie*, ležících mezi jezerem Tanganjikou a pobřežím zanzibarským. Císař německý přijal ku konci února také toto území měřící asi 130.000□ klm. pod svou ochranu, a jmenovaná společnosť hodlá zakládati tam plantáže pro pěstování tropických rostlin obchodních.

Podle novějších zpráv podařilo se zástupcům německé vlády zavříti přátelské úmluvy také s některými pohlaváry v horách kamerunských, s kmeny pak bytujícími na západ od řeky (a osady) Bimbie až Riu del Rey v téže příčině se vyjednává.

Krajinu prostírající se k východu od anglické državy Lagosské až k nejzápadnějšímu rameni delty Nigerské koupila sice jedna firma Hamburská, avšak vláda nemůže ji zatím přijmouti pod svou ochranu, jelikož se proti tomu vzpírá Anglie, dovolávajíc se úmluv zavřených nedávno prostřednictvím hraběte Herberta Bismarcka. Podle nich má totiž Němcům připadnouti celá krajina od Kamerunu až k Riu del Rey — vyjímaje pouze anglickou Viktorii ležící na západ od Bimbie — začež Německo se zavázalo, že nesáhne na krajiny prostírající se od Ria del Rey k západu až k anglické državě Lagosské. Však vláda německá namítá proti tomu, že v době, kdy tyto úmluvy byly zavřeny, nic nevěděla o nově nabytém území, a žádá tedy za pozměnění oněch výminek, o čemž se dosud vyjednává. —

Uvážímeli dosavadní výsledky koloniální politiky německé, nemůžeme neuznati rozhodnost a sílu, s jakou všechny ty podniky byly provedeny. Avšak jiná jest otázka, zdali nové africké (i australské) kolonie mohou vyhověti všem potřebám, jichž ukojení se od nich očekává, a tu dlužno odpověděti záporně. Jedině německému obchodu prospějí, jak jsme dostatečně ukázali, ačkoliv ani v tomto ohledu nelze očekávati náhlých obratů, neboť zabrání dotčených území směřuje předkem jen k zachování německých obchodníkův při dosavadních vymoženostech, avšak obraty jejich a počet účastníkův mohou stoupati pouze s rozmnožením potřeb i prostředků černého obyvatelstva. Naopak, setrvajíli černoši při nynějším loupežném vykořisťování přírody bez produktivní práce, bude zbývati pro vývoz méně a méně zboží, jakož se to již stalo na př. se slonovinou, a obchodu bude ubývati. Jest sice pravda, že zakládáním plantáží lze předměty vývozu mnohonásobně rozmnožiti, zejmena zavedením kávovníku, ve kterémž směru staly se již zdárné pokusy na mnohých místech pobřeží západoafrického, ale těmto záměrům vždy bude překážeti otrlá lenivosť přemnohých kmenů afrických, kdežto pracovný lid evropský v oněch horkých krajích neobstojí.

Zcela jalovými zůstanou africké kolonie vzhledem k otázce vystěhovalecké, neboť ani řemeslníci, ani rolníci nepostěhují se do krajin, kde všechny existenční podmínky musili by si teprve utvořiti dlouholetou a těžkou prací, kdežto v Unii naleznou tisíce rodáků, přírodní poměry namnoze podobné prvotní vlasti, a k tomu všechny prostředky k zabezpečení duševního i tělesného blaha.

Veliký význam mají arciť africké i australské kolonie pro světové postavení Německa, ano možná, že znamenají počátek jeho světového panství. Výklad o tom, kterak by se ho mohlo dodělati, nehodí se do rámce této rozpravy.

Mrtvola zimního krále.

Od

Em. Miřiovského.

Již dávno ustal Bílé Hory pláč,
a v Čechách cizí chodil pomahač;

již dávno strouchnivělo lešení,
kde uschl český květ a osení;

již dávno stichnul české řeči zvuk,
a národ tonul v moři běd a muk.

A český král? Jak žil, tak umřel jest.
Tak o něm praví divná věru zvěst.

Král umřel. Mrtvé tělo jeho však
házeno sem i tam jak bídný vrak,

smýkáno jím jak smetí po světě,
tak jako k strašné naší odvetě,

i vyvrženo v bláto jest a kal —
tak pochován byl český zimní král.

Pak skrývána jest jeho mrtvola —
kdo na světlo ji ke cti vyvolá?

Ó nikdo, nikdo víc! — Jen potají
ji v cizí hrobku chlapi vrhají.

A divná věc! Tam v dálné zemi té
slzami těžkých žalů proryté,

kde Nadsekvanský Caesar našich dob
své tyranie časný našel hrob —

tam práchniví teď český zimní král,
jak by se strašné hrozby naší bál.

Ó králi! Neboj se! Můj národ dobře ví,
čím jemu jest ten popel mizivý.

Ó zimní králi! Byl jsi králem nám,
však bez národa, s majestátem sám.

My tebe neznali, tys neznal nás,
tys byl nám cizí a my tobě zas.

Neboj se, králi! Odpouští lid můj —
tvůj prach a popel, králi, obletuj

mé vlasti bílý, probuzený den —
to buď tvůj věčný, do skonání sen!

Bratr klášterník.

Blíž kláštera byl bál; vše plálo v záři,
on v celle hlučnou hudbou vyrušen
skráň k stolku skláněl — k svému relikváři —
a starým srdcem táhnul mládí sen.

Vzal sešit veršů ve obálce rudé
a dlouho do nich díval se — a bled,
půl věku tomu, více asi bude,
co dívce své je četl naposled.

Vzdech, obrátil; hle, suchá růže, planá —
ten, z něhož vzata, dávno zničen šíp, —
tu utrhla mu ruka líbávaná,
on sem ji skryl — ach, tenkrát bylo líp. —

A zase v dumách po všech cestách kráčí,
kde kráčel s ní: kol vody, květem niv;
nit zlatou s klubka upomínek stáčí,
všech jejích stop i svých je pamětliv . . .

Hle, vespod knížky rukavička bílá,
tak malá, útlá, z dětské ručky as,
tu vzal, když jako zlatovlasá víla —
div bálu — opouštěla hodokvas!

Tu jeho tváře rysy neumělé,
jež ona žertem nakreslila kdys,
dnes jsou mu víc než všecky Rafaelé,
nechť cení svět říš celou každý rys! . . .

Teď vyrudlá již blankytová stuha
jej ponořila v moře trudných dum —
snad ten má význam pro smutného druha,
jak posvěcené knězi pallium.

A zlatý medaillon teď v ruce béře,
v něm pod sklem září vlasů prstenec,
ten dostal darem její od mateře —
dar pohrobní — bylť pohřbu mládenec.

Pak jako fráter vstoupil do kláštera
a kopal, sázel, ošetřoval sad,
s ním žila pouze upomínka sterá . . .
věk odkvétal, svět ošuměl a zvad.

Vše odvanulo času křídlo ručí,
co zbylo ještě přáti? Nic než mír!
A naproti zas hudba hlučně zvučí:
lká houslí zvuk a hřímá bubnů vír.

Hluk maškar výská, dovádí a zpívá,
a fráter smuten ukrývá svůj tret
a sní, či slzí? . . . Lampa dohořívá —
kmet na krabičku siný tiskne ret.

Adolf Heyduk.

U hrobu Fr. Šimáčka.

Slova pronešená na hřbitově Olšanském dne 7. května t. r.

od

Václava Vlčka.

ávnoli tomu, co v touže hodinu, v klidný podvečer, když se jarní slunce loučilo s omladlými nivami a kvetoucími stromy, opouštěli jsme toto místo s těžkým srdcem, s uslzeným zrakem, davše tu poslední s bohem milé přítelkyni, šlechetné ženě, která v nejlepším věku svém, uprostřed horlivé, užitečné práce zasažena byla drsným ramenem smrti a sklácena ve chladný hrob! A u hrobu, když truchlící přátelé všichni už se vzdálili, sám jeden vždy ještě stál muž hořem zlomený, nemoha očí a nohou odtrhnouti od té úzké brány, kterou mu na věčnost odešly bytosti nejdražší. A z jeho stísněné hrudi vyrval se bolestný povzdech: „Nevím jiného, čím by se mi polevilo, nevím, co by mě více vábilo, než abych se tu podle nich uložil k věčnému odpočinku . . .“

Dávnoliž tomu! Ještě se nad čerstvým rovem neslehla země, ještě hrubě neoschly slzy, kterými tehdy byl skropen — a již opět se navracíme sem, již opět se kupíme kolem zejícího hrobu. Muž, který onehdy poslední odsud odcházel, stěží se vleka pod tíhou svého zármutku, slibuje sobě i drahým zesnulým, že brzičko přijde na sladkobolnou návštěvu — ten tu z nás opět první, ale nastojte, ne aby si tu jen posteskl, aby tu sklíčenému srdci svému ulehčil: vykonal poslední svou cestu, aby se tu také uhostil navždy! Je to zrovna jako včera, co mu zde tak mnohý z vás v tklivé soustrasti vřele ruku tisknul, dalek všeho nadání, že jest to naposled — že jej tak brzy společně opět vyprovodíme na smutné toto místo, aby se odtud již mezi živé nevrátil!

S úžasnou rychlostí naplnila se teskná jeho předtucha. Za týden po své milované choti a věrné pomocnici ulehnul, zrovna za týden po ní vypustil ducha, zrovna za týden po ní jej provázíme sem, abychom jej zde uložili po jejím boku!

Do hlubin duše otřeseni stojíme nad jeho mrtvolou. Šlechetné bylo srdce, které v tomto těle tlouci přestalo, dělné byly ruce, které zhoubné dotknutí Morany ochromilo — a ta umdlená hlava, která se tu sklání k věčnému spánku, byla vždy tolik starostliva o prospěch a blaho národa! Nebyla skvělá ani hlučná pouť jeho života, ale byla přebohatá prací — neustávající, neochabující, plodnou, blahodějnou prací na národa roli dědičné.

Vstoupil do české veřejnosti před třiceti lety, jako mladík ledva v muže dorostlý, za doby nad míru neblahé a krušné. I ve vlasti naší nedávno před tím zavanuli jarní větérkové nového politického života, vzkříšených práv národních, obrozené volnosti a síly: ale když se osení utěšeně zazelenalo a haluze osypaly mnohoslibným květem: zaduly znova vichry půlnoční, a na kraje naše padl ledový příkrov, který svéřepě hubě všecky zárodky života a všecky naděje naše, vždy jen přitažoval své krutosti a prodlužoval trvání své tak, že se zdálo, jako by místo vesny a léta navždy už nás v poutech svých měla svírati úmorná zima. V ten osudný čas, po mnohých trapných dnech, v hrozivé ještě nepohodě zašvitořila ve vzduchu našem první vlaštovice. Lid český dychtivě bystřil sluch a pozdvihoval hlavy — ano, to byl hlas, jenž nemohl klamati. Tisícům radostně poskočilo srdce.

Vojtěch Bělák byl tou první vlaštovicí — jeho Posel z Prahy byl skutečně prvním poslem vracejícího se jara. Vojtěch Bělák po drahných němých letech, která míjela od umlknutí Havlíčkova, první opět pozdvihl hlasu, aby probouzel národní vědomí žalostně potuchlé, aby plašil mrákotnou mdlobu, v níž u nás všecko hynulo, aby rozdmychoval jiskry života a síly, v hromadách popelu doutnající. A bylo mu dopřáno, že úsilovná, vlastenecká a lidumilná jeho snaha rychle nesla hojné a trvalé ovoce: veleprospěšné záloženské ústavy po vlastech českých zkvétající jsou toho slavným dokladem.

Když pak potom v pravdě přišlo nové jaro naše, jméno Vojtěcha Běláka, bývavši prve na jazyku všech národovců, ponenáhlu sice utichalo, za to však tím častěji ozývalo se jméno *Františka Šimáčka.* Zůstávalť on napořád jedním z nejpřednějších buditelů, rádců, učitelů, pěstounů českého lidu, jmenovitě vrstev jeho rolnických, řemeslnických a průmyslových. Po celé čtvrtstoletí takořka denně k němu promlouval, tak že poučným, povzbuzujícím a výstražným epištolám, které z péra jeho vyšly, ani počtu není. A vždy bylo jádrem jeho napomínání: „Učme se! Pracujme! Nenechávejme žádné hřivny své ležeti ladem, nemařme na žádném místě svých sil, ale rozumně i horlivě je rozmnožujme, neboť jich máme svrchovaně potřebí. Je nás hrstka, útiskem osudu polo zhubená, protivníci naši jsou četní a mocní — jenom když co nejmoudřeji sobě povedeme, uhájíme svého bytí a pojistíme potomkům svým základy bezpečnějšího, důstojnějšího života. Hospodařme proto rozšafně a svědomitě svým počtem, svými silami, svými statky hmotnými i duševními — domáhejme se neodvislosti a samostatnosti, ne-

drobme se, ale spolčujme, neplýtvejme ničím marnotratně a rozkošnicky, ale vším, co našeho, šetřme a spořme — neskládejme rukou v klín, nečekejme, že by nám kdo jiný přispěl: vlastní síla, vlastní práce, vlastní pomoc jediné nás spasí!"

Po čtvrť století byl českým novinářem, však touže dobou účastnil se všeho díla národního, politického, hospodářského, spolkového a jakékoli vůbec vyžadovalo čilých, povolaných dělníků. Vždy a všude pracoval s příkladnou pílí a vytrvalostí jako pravý mravenec. Nebyl slávychtiv ani ctižádostiv, nikde se netlačil svou osobou do popředí, vždy hleděl jen dle nejlepší možnosti své posloužiti dobré věci. Byl milovníkem ne jalových slov ale platného činu, ne veřejného hluku ale výdatné domácí činnosti; nebáral jen chvilkovým nadšením slaměných plamenů, nedával se nikdy vésti vlastní nezřízenou vášní, ale byl muž tichý, střízlivý, praktický, rozvážný, který všude pomáhal, nikde překážek nečinil, nikdy oleje do ohně nelil, nikde nedvojil, všude rovnal, pojil a slučoval. Za bouřlivých našich národních rozbrojů neblahé paměti byl z těch, kteří se pokoušeli činiti prostředníky a smírce; ovšem i on za to bral docela zvláštní odplatu.

Musil zápasiti s mnohou nepřízní a překonávati mnohé předsudky, musil v podnikání svém přestáti nejednu nebezpečnou krisi. Zakusil žaláře, zakusil nevděku, zakusil pomluvy a křivdy — dráha jeho slovem zhusta byla postlána trním, zřídka růžemi, však on vždy kráčel ku předu s neochablou energií, pevnou, odhodlanou nohou, s jasným čelem a čistým svědomím.

Jsa vždy především pečliv o vzdělání, osvícení a povznešení milého svého národa, věnoval se konečně cele tomuto málo vděčnému a přece tak velikému a důležitému úkolu. Soustředil všecky své síly k činnosti nakladatelské. Co na tomto poli během posledních let vykonal, hodno jest nejvřelejšího uznání. Vedle chvalně známých listů periodických a vynikajících spisů básnických vycházela u něho znamenitá, nákladná díla ze všech téměř oborů vědy, jež jsou a zůstanou trvalým obohacením českého písemnictví, jemu pak, vydavateli svému, nehynoucím pomníkem. Pohříchu to, co vykonal, jest pouze skrovnou, nepatrnou částí toho, co v literatuře i v uměnách výtvarných obmýšlel a chystal a co dle svého věku, svých plánů a svých prostředků také provesti mohl. Avšak ukládal poslední dobou tělesným silám svým příliš veliké břemeno, a když se k tomu v těchto dnech přidružila krutá rána, kterou mu osud jako úkladně zasadil neočekávaným, netušeným úmrtím manželčiným: tu i on náhle klesl a — podlehl.

Trneme nad tragickou pohromou rodinnou, lomíme rukama nad novou těžkou ztrátou, kterou utrpěla vlasť, když jí opět předčasně vyrván jeden z jejích nejzdárnějších synů — hlubokou lítostí oněmujeme, s krvácejícím srdcem skláníme se k tělesné schránce tak dobrého a tak nešťastného muže, abychom ji spustili do lůna země.

Přátelské ruce nasypou na ni prsti, nakupí nad ní mohylu věnců — ty však, lide český po širých vlasti končinách, ty ve svém srdci pěstuj květy nevadnoucího vděku k jeho oddané, horoucí lásce, k jeho věrné službě, k jeho tichým ale neocenitelným záslubám!

Česká činohra.

Jaroslav Vrchlický zpracoval svou starší výpravnou báseň, pro niž nakladatele nenašel a již tedy posud tiskem neuveřejnil, pro divadlo, a *Julian Apostata*, který tím povstal, nese v nynější, v Národním divadle dávané podobě přemnohé rysy svého původu na sobě. Ona výpravná práce byla reflektivní, a právě proto viděl se Vrchlický nucena ji z bujivých výbočných hloubavých úvah oklestiti, avšak sáhl při tom, jak se domnívám, příliš daleko, a byl by zajisté hodnotě kusu svého platně prospěl, kdy by v něj byl více vnesl, nežli se stalo. Mnohý divák očekával bez pochyby drama eminentně myšlenkové, a bez pochyby nejeden kritik byl překvapen, že Vrchlický úsilněji hleděl vyhověti divadlu než literárním požadavkům. Nelze pochybovati, že vedle poutavých, význačných, životných podrobností hlavně vzletné, zářivé, originelní hloubání činohru nad úroveň pouhých dráždivých a rozčilujících akcí povznáší, jichž váhu však, jak ihned podotýkám, tím podceňovati nechci, poněvadž myslím, že básník právě naopak zase jen vysoce účinnou akcí detail i reflexe k platnosti přivesti může.

Julian Apostata povstal v dramatické formě již r. 1879 a platí tedy za Vrchlického dramatickou prvotinu. Tím více jest se diviti, že si Vrchlický již tehdy počínal nezávisleji na francouzských vzorech, než by se bylo podle jeho záliby v nich očekávati mohlo. A velmi obezřele jednal, že svým římským kusem nechtěl napsati ani tragédii v útvaru pseudoklasickém ani drama znetvořené přehnanými neúměrnostmi ve slohu Vikt. Huga. K vůli divadlu odhodlal se Vrchlický napsati svou hru nejen prostomluvou, ale namnoze přímo prostou mluvou, což od něho jako chladná sprcha překvapuje.

Vrchlický hrubě nemohl nesepsati Juliana Apostatu; neboť Vrchlický má kus Juliana Apostaty ve svých ňadrech. Láska ke spisovatelství, k poesii, k pochybám, k filosofování, k antickému, ducha i srdce s přírodou v jedno svazujícímu životu, ke starým bohům, epopeím, hymnám a třebas Archilochovským jambům: vše to a mnohý jiný nad to znak jsou oběma společny. Tím podivnější jest, že Vrchlický právě *takového* Juliana vytvořil.

Čelnějšími postavami kusu kromě titulního hrdiny, císaře Odpadlíka, jsou křesťan Ursulus, prokonsul a bývalý správce státních pokladnic; jeho syn Markus, taktéž křesťan, vojevůdce císařský; Markova sestra křesťanka Zoé; Markova nevěsta, na křesťanství obrácená Gallka Liléz; biskup Caesarejský Basil a císařův tajemník Prokopius. Co vykoná císař? co vykonají tyto čelnější osoby? Julian sočí na křesťany a dá tedy zatknouti Ursula; Liléz domnívá se *omylem*, že byl zatknut i její Markus, a prosí císaře za jeho život, ale císař ji zatkne, aby v ní měl kněžku Mithrovu, a císařští otroci ji bez *jeho vědomí* zabijí. Markus vyhledá císaře, by jeho smrtí pomstil otce i nevěstu, avšak jest Julianem odzbrojen, a posléz dostaví se na dějiště pomsty Zoé, by jakožto mstitelka císaři namíchala jedu, který jej usmrtí. Toť souhrn dějů v jich podstatě, jenž tedy dojista k méně bohatým náleží.

Aby básník Juliana v popředí udržel, učinil jej účastníkem několika dalších příběhů: Julian vstoupí do shromáždění křesťanů, jinde vadí se s Antiochenskými, v posledním dějství odpustí Markovi a jde do bitvy, kde ho nepřítel zraní. Tím ovšem docíleno něco koloritu do základní kresby, avšak pohříchu nikoli ve smyslu dramatické koncepce, kteráž ostatně i v hlavních rysech dosti jizev utržila.

Důležité zatknutí Ursula stane se za jevištěm, a ne na scéně, jak toho *drama* vyžaduje. Julian zmocní se Ursula, by ho zahubil, a Lilézy, by z ní učinil kněžku — to nepůsobí jako stupňování. Císař horuje pro *národní* náboženství: dá tedy snad uspořádati slavnost některého římského božství? Nikoli, nýbrž slavnost *indsko-zendského* Mithry! Jak to souvisí? Kam se děl vzájemný soulad komposice? Výjev s Antiochenskými, jež caesar augustus do břicha bije, jimiž strká, jimž nízce nadává, rovněž mohl rudé tužce obětován býti nejen proto, že působí nechutně, ale i proto, že nemá žádoucího dramatického účinu v zápětí: že jest odporný i zbytečný zároveň. Julianův vrtoch, který ho k vyhledávání orakula nebo ke spálení lodí zavede, věru nezveličuje jeho esthetický význam. Effektně rozvine se druhý výjev v katakombách, a přec nemožno jej nazvati ani šťastně založeným ani neplaným. V divadle, na půdě umění, nesnadno uvěříme, že by kdokoliv, třeba Julian, šel do shromáždění týraných protivníkův a nepřátel bez průvodcův, a když to básník do hry vložil přec, neměl dopustiti, aby se tam císař jen ukázal, nýbrž měl se o to postarati, aby tam císař něco pro ústrojí kusu platného vykonal. Avšak Julian jak přijde, tak odejde — hrdina, který proudům hry tak vysoké jezy staví! Účinným stává se výjev ráznosti, s jakou Basil křížem na své berle Markovi meč pomsty na císaře mířený sráží, ale čeho tím Basil dokáže? Markus jde v pátém dějství přes to přese vše pomstu vykonat, na úkor kusu ovšem zase s tím výsledkem, že mu pomsta opět selže. Naproti tomu zužitkoval básník obratně rány, jiež Julian v boji s Peršany obdržel: když císař žízní a zmírá, *nehledá* jeho přítel protijedu, protože myslí, že Julian umírá na ránu tu.

Slovo *Apostata* v názvu hry vzbuzuje domněnku, že básník rozvine obraz, jak odpadlictví náboženské klíčí, roste a na jak vysoký stupeň vášně renegáta vžene, avšak domněnka ta úplně zklame. Vůbec náleží povaha Julianova mezi povahy zastavené, tedy nedramatické, ano i sama okolnosť, že císař Odpadlík na konec — ku podivu — stane se vzdor atheismu svému v podstatě vlastně křesťanem, vyznavačem milosti a dobra, má příchuť víc epickou než dramatickou; neboť Julian tam pomstychtivému Markovi vražedný a velezradný záměr přesně po křesťansku odpouští, kdežto Markus a Zoé, při vší své křesťanské horlivosti, stanou se pohany, nemajíce smyslu než pro pomstu, což se u *prvních* křešťanů velice pravdě nepodobně nese. Či chtěl tím autor naznačiti, že netoliko Julian, ale též Ursulovy děti staly se jaksi odpadlíky? Nezdá se, neboť dojmu, že Markus a Zoé zvrhli se též v apostaty, nabýváme jako *mimo* vůli spisovatelovu, což účin pátého jednání, jinak namnoze působivého, dosti nemile kazí. Poslední slovo dozní. Odpadlictví podlehlo a křesťanství domohlo se vítězství: proč, táže se

pozorovatel, drahna *tento* zvrat ve světových dějinách, toto vítězství středověku nepokusilo se vysvětliti?

Markus, jenž hlavní protihru proti Julianovi v rukou má, vnikne v třetím jednání do císařského paláce, kde pojednou svoji milenku zoufale volati slyší a v zákulisí mrtvou nalezne: výstup tento jest opět nemálo effektní, avšak snad by ještě mocněji působil, kdy by jej byl spisovatel zosnoval tak, že se Markus stává vinným Lilézinou smrtí právě, když a poněvadž ji zachrániti chce. V druhém dějství chce biskup Basil Markovu nevěstu zkoušeti po spůsobu Domitianově, křesťan po spůsobě pronásledovatele křesťanův: postaví na schody k východu z katakomb vedoucí krucifix, a Liléz má své křesťanské smýšlení tím osvědčiti, že krucifix ten za žádnou podmínkou nepřekročí: Liléz jej posléze překročí přec, avšak nezapře tím nikterak křesťanskosť víry své, nýbrž jedná spíše jako dobrá křesťanka, protože spěchá spasit svého ženicha — konflikt výstupu toho je tedy pouze zdánlivý. Vždyť ušlechtilá Liléz ani později zúmyslně křesťany císaři zraditi nechce, a když je pak přece zradí, učiní to jediné v největším rozčilení, a jestliže hned po té neúmyslnou zradu úmyslně dokonává, vybočuje z mezí své povahy tak, že přestává býti Lilézou. Prokopius a Zoé, která přece katastrofu rekovu způsobí, dostanou se teprve v popředí, když se kus ke konci chýliti počíná — a proto ta mdloba, která jest jejich příznakem. Proč Zoé, když její milovaný Prokopius jest toliko jat, netouží k němu jíti, s ním zápasiti nebo zemříti? Jak to, že Zoé, křesťanka prvních dob, umírá *samovraždou?* jaká to křesťanka? Kdo má Prokopiovi, který se větším dílem v pozadí drží, pojednou bez úsměvu víru dáti, když projeví úmysl zmocniti se císařského stolce po Julianovi? Důstojně pojat a vypodoben jest Basil, a škoda, že jeho úloha předčasně, před peripetií a katastrofou se končí.

Technika kusu má tu přednosť do sebe, že výkonným silám na nejednom místě, zejmena ve sklonech výstupův a výjevův podává příležitosť, aby obecenstvo uchvátily, jež tím zase podnětu nabývá, by svou velikou náklonnosť ke spisovateli hlučnou a častou pochvalou na jevo dávalo. Máli se však říci pravda celá, nesmí se zamlčeti, že jako jiné hry Vrchlického, též Julian Apostata technické vady má. První jednání podává pouze časť exposice, jasně ovšem, avšak poněkud jednotvárně, totiž hlavně výslechy, a teprve druhé a čtvrté jednání exposici doplňují. Stejně choulostivé vady má architektonika kusu vůbec, tak že tento již proto nemůže považován býti za přesnou tragédii, nýbrž za historijní drama. Mezery v motivaci jsou hojné. Několik jsem jich už uvedl; zde buď ukázáno ještě na jednu. Kterak jest možno, aby se Markus nebo Zoé v pátém dějství dostali tak snadno do stanu Julianova? Spisovatel učinil si to pohodlné. Protože se Julian nedává střežiti! Kdož jsi fanatik, věř si tomu! Místem dialog neprostředkovaně přeskakuje — snad že tam režisérský škrt udělal mezeru, která zůstala nezaplněnou.

Nedůsledný kolísavec Julian Apostata víru v dramatické nadání Vrchlického nezvýšil. Vrchlický není ovšem ani první ani poslední dramatik, který se zmýlil, ale mýlka ta mu tuším spíše literárně prospěje, než uškodí. Příště půjde obrněn do boje, a víc jemu než Julianovi

svědčiti bude zajisté věštba: „Plameny očisťují, na jejich křídlech silný vyletíš.“

Hned ve své úvaze Zvíkovského raráška přirovnal jsem rozkošníka Mikuláše Dačického z Heslova, který se tam paní Elišce ze Švamberka dotěrně a bezúspěšně dvoří, k siru Johnu Falstaffovi, a hle — novou jednoaktovou veselohrou Ladislava Stroupežnického, *Paní mincmistrovou*, která se Zvíkovským raráškem jakous bujarou volnou divadelní dyologii tvoří, podoba obou těchto urozených pánů bratří z mokré čtvrti ještě více vzrostla. Sir John i pan Mikuláš jsou totiž povedení staří hýřilové, vytloukači hospod, frejíři a nepokojní občané, oba milují vtip k vůli vtipu, žert k vůli žertu, dobrodružství k vůli dobrodružství, ale kdežto ve Falstaffovi nedostižný výtvor, pravý div geniálního anglického humoru spatřujeme, vlichotí se Dačický v naše srdce jakožto horlivý národovec a cituplný, v době potřeby k dobrému skutku obětovně náchylný muž.

Jakkoliv se kus nazývá Paní mincmistrová, jest Dačický hlavním jejím, aktivně komickým rekem, třebaže dva z předních výkonů svých, exposiční a katastrofní, neprovede na jevišti samém. Bez pochyby přeložil je spisovatel za jeviště proto, že chtěl zachovati jednotu místa. Prvním svým bujně rozmarným výkonem nápodobí Dačický poněkud pana Krištofa ze Švamberka ze Zvíkovského raráška: líbá totiž nepravá ústa — spokojuje se tedy na stará léta pouhou hubičkou, kdežto ve Zvíkovském raráškovi baží po smělejších cílech. Dačický líbá z ryzé bujarosti, ze čtverácké hospodní sázky — Falstaff by líbal, aby od líbané vylákal nových peněz na sekt. Zajisté schválně vybral si Dačický k líbání svému paničku takovou, které je hubička nebo třeba kopa hubiček od kohokoliv milejší než nejkrásnější hudba v Sedleckém kostele, před nímž hubičku tu obdržela; neboť paní Žofka, mladičká manželka dětinného starce Tobiáše Třísky, který jak minci královskou tak líbezné tóny na pozouně vyrážeti umí, nemá pomyšlení dlouho se rozpakovati ani tehdy, když jí všetečný Němeček David Volfram, rud i kyzův horních a ženských srdcí šmelcíř kunštovný, navrhne, aby s ním prchla. Že Dačický únos tento včasně zamezí, jest jeho druhým hlavním činem, jejž mimo jeviště vykoná. Dačický, někdejší záletník za cizí ženou, nyní záletnictví stíhá. Falstaff — ten by snad raději byl Davidovi za peníze pomohl. Němeček Volfram unášel s cizí manželkou také množství tolarů z královské mince a za tisíce královských rud: Dačický tedy zajetím Volframovým a odkrytím jeho špatnosti provede čin do jisté nepopíratelné míry záslužný o prospěch poctivého českého živlu, vlasti a panovníka a pomůže k žádoucímu vítězství české práci proti němčourskému vyděračství. Bylo však na mále, že by podnik ten byl uskutečniti nemohl. Umělť pan Mikuláš peprné satirické verše skládati, a že se Volfram šlehy těmi trefeným cítí, donutí Dačického, by se s ním pro ně bil, a za to, že se potýkal, má Dačický buď ihned jíti do vězení nebo do té doby, než bude nález potvrzen, vymaniti se dvěma tisíci tolarů jakožto rukojemstvím. Ale kde vzíti na rychlo tolik tolarů? V tomto kritickém okamžiku podá mu pomocnou ruku s dvěma tisíci tolary paní mincmistrová, Ludmila z Vřesovic — a právě proto, že tato paní, která kromě toho také svou láskou k evangelickému reli-

gionu a žárlivostí na svoje ženská práva imponuje, tímto rozhodným zakročením dobré věci k vítězství dopomůže, měl Stroupežnický právo kus Paní mincmistrovou nazvati. Ludmila nemá prostopášného pana Mikuláše zrovna v lásce ani v úctě, a teprve když od maršejdníka Brtnického zví, že ho Dačický na svůj peníz ze sesuté šachty vykopati dal, a když od Dačického slyší, kterak spisovatelstvím o čestnou památku svého jmena pečuje, nakloní se mu, a takž se místo Dačického dostane chycený Volfram do vězení — k naší lítosti, neboť bychom si raději přáli, aby ho byl spisovatel veseloherně vypravil někam za uzavřené území. Též vypravování Brtnického, jaké úzkosti v pobořené šachtě přežil, svým kormutlivým rázem jednotnou náladu veseloherní ruší. Spisovatel následoval v tom Francouze, kteří dobře vypozorovali, jak takovýto larmoyantní výstup diváka hne, upoutá i získá. Francouze připomíná také cestička, jíž vykoná psaníčko Volframovo paní Žofce dopsané, by s ním prchla, i romantický poměr slabých těchto dvou lidiček. K zrnitým vtipům zavdává podnět pokuta, jež pana Mikuláše za políbení Žofky stihnouti má: jest odsouzen vydlážditi takový kus cesty od kostela sv. Barbory ke kostelu sv. Jakuba, jaký objem má jeho dům: „Krátké líbání, dlouhé dláždění," vzdechne si nad tím povedený Dačický s humorem. Vůbec oplývá Paní mincmistrová prostomilými a rozpustilými podrobnostmi, tak že divák skoro neustane se usmívati a místem i v rušivý smích propukne.

Novinka Stroupežnického jest výsledkem nevšedních studií, které jí dodávají šťavnatého koloritu a které se zvlášť nápadně v přehojném užívání tehdejšího názvosloví horního jeví. Nikde zajisté spisovatelovi v úděl nepřipadá tak rozsáhlé právo užívati německých výrazů jako v žertovné, ze šestnáctého století čerpané a na Horách Kutnách odehrávané hře, avšak podle mého mínění byl v tomto právě u nás vrchol spíše překročen než nedosažen. Jídlo nemůže složeno býti ze samých omastků. — Paní mincmistrová trvá půl druhé hodiny; odhodláli se ji spisovatel zkrátiti, měl by se také odhodlati, aby k ní přibásnil třetí člen: abychom měli volnou žertovnou trilogii ve své divadelní slovesnosti.

Paní mincmistrová značí veselou bitvu na půdě domácí látky českým humorem vyhranou. *František Zákrejs.*

Samohrady.

Román

od

Václava Vlčka.

(Pokračování.)

Kniha třetí.

I.

alezena! Nalezena!" znělo od úst k ústům v zástupu hledajících, když Macínek k němu doběhl.

Pohříchu nebylo lze nad touto zprávou z celého srdce zajásati. Vznešená paní byla nalezena — však zdali také zachráněna?

„Nalezena," opakoval hrabě Treuland, když byl všechno vyslechnul, „nalezena — ale v jakém stavu! . ."

„Bůh jest mocen," těšil jej páter Mudroch, „pomůže i dále!"

Inspektor Tatoun, provázeje hraběte po druhé straně, spěchal doložiti: „Již v tom zjevně viděti boží prst, že když byla nouze nejvyšší, vedl k Její Osvícenosti zrovna lékaře, aby pomoc byla nejbližší."

Ani stín nepřejnosti nezavadil při tom o duši inspektorovu — co mu ta slova činilo poněkud obtížnými, byla jen velmi kvapná chůze, při níž nemohl hraběcímu pánu tak dobře stačiti jako statný zámecký kaplan.

Dorazili ke stavením Samohradským. Po silnici, do níž cesta jejich malý kousek dále ústila, tiše hrčel lehký vůz.

„Desetkrát radší —" zabědoval odtamtud mužský hlas, pláčem přerývaný — „desetkrát radší chtěl bych se já sám položiti do hrobu!"

Hned potom přicházel pánům vstříc opět Macínek, prve s Argusem o dobrý hon je předběhnuv.

„Kdo to tam naříká?" otázal se ho páter Mudroch.

„Strýc Tydlidát."

„To už zas odjíždí k Samohradům," prohodil inspektor.

„Něco nového jsi od něho zvěděl?" ozval se hrabě.

„Jen to," hlásil hoch, „že Její Osvícenosť je u pana doktora."

„Jak to?"

„V jeho domě."

Tato novina a starcův nářek potvrzovaly zlou předtuchu Bélovu — dal se skoro do klusu. Před bytem Ludikarovým se zastavil.

„Pánové," promluvil k svým průvodčím, „za vaše přátelské účastenství, za vaši ochotnou pomoc moje vroucí díky! Jsem vám velice zavázán."

I obrátil se k domovním dveřím, u kterých před ním již páter Mudroch stanul a které již byly dokořán. Sotva přes jich práh vkročil do tmavé síně, otevřely se jedny dvéře — proti domácí lékárně — a z nich,

držíc v rukou světlo, vyběhla paní Božena. Obličej její, bledý jako křída, pokryt byl písmem bolestného úžasu ale i písmem modlitby, kterou právě srdce její vysílalo k nebesům: „Ó bože, slituj se — přispěj, zachraň ji!“ Nenadála se, že tu již nyní hraběte uvidí, a když ji kvapně pozdravoval, jen rychle hlavou pokývla.

„Musím se omlouvati —“ počínal s novou úklonou kavalír.

Paní odhodlaným posunkem přerušila jeho řeč, pokynula ručkou na dvéře a zašeptala: „Račte vstoupiti.“

Porozuměl mžikem, že k obřadnému poklonkování a jakýmkoli okolkům není čas, a rychle vešel, kam mu ukazovala. Byl to doktorovic hostinský pokoj, kam se na noc byla uchýlila paní Hodanová se svým synáčkem, daleka všeliké předtuchy, jak málo si tu dnes pohoví a odpočine.

Co se Bělovu zraku uvnitř nejprve namanulo, byl obraz docela příjemný. Na stole uprostřed pokoje stál blíže lampy samovar a u něho se otáčela paní Hodanová ve vkusném županě, který půvabnému tílku jejímu tuze pěkně slušel. Účes její pod roztomilým čepečkem nebyl ovšem bezvadný, byv jen v největší rychlosti do jakéhos takéhos pořádku uveden: ale v tuto chvíli nemohly se takové maličkosti bráti na zlaté vážky, krasavice sama nic na to nedbala. O hraběte jen jako okem zavadila; vážně se mu uklonivši, otočila hlavinku v jinou stranu.

„Pane doktore!“ řekla tichounko.

Ludikar byl v nejodlehlejším rohu světnice nachýlen nad postelí, jež byla na noc ustlána pro paní Augustu, a na níž teď ležela hraběnka Daniela. Proti ní na druhé straně pokoje v hlubokém spánku odpočíval Jaroš; ale kavalír na dětskou postýlku ani nepohledl.

Doktor vztýčiv se postoupil příchozímu jenom na krok vstříc.

„Shledáváme se,“ pravil přitlumeným hlasem, „pod touto skrovnou střechou — —“

„Probůh, kterak jest —?“ vskočil mu hrabě starostlivě do řeči.

„Příliš mnoho na tom záleželo, aby se Její Osvícenosti poskytlo pomoci rychlé —“

„Sám bůh k ní zrovna vás poslal!“ opáčil Béla myšlenku Tatounovu.

„Aby se jí poskytnouti mohla,“ dokládal Ludikar, „aby nebylo delších, snad osudných průtahů, dovolil jsem sobě uchýliti se s paní hraběnkou pro první chvíli sem.“

Kavalír stál proti doktorovi tak, že z postele neviděl hlavy, nýbrž jen bělounčkou svrchnici, kterou manželka jeho byla přikryta. Vedle postele stála židle, přes kterou byl přehozen černý ženský šat — mokrý, uplouhaný — a na podlaze stála drobounká ženská obuv ve stavu velmi zbědovaném. Bélovi přeběhl po těle mráz, když oko jeho na tyto předměty padlo.

V tom se peřina na loži počala pohybovati. Lékař se obrátil, a hrabě spatřil obličej své choti.

„Nebesa!“ zvolal všecek uděšen. „Vždyť ona zápolí se smrtí!“

Ludikar dával mu znamení, aby takové výkřiky k sluchu nemocné nepronikly. Tu již také k loži přiskočil páter Mudroch, který vešed za hrabětem do světnice šetrně byl opodál stanul.

„Jesu Kriste!“ bědoval rukama lomě. „Přiblížila se poslední hodina její — třeba ji rychle opatřiti svatými svátostmi!“

Doktor chlácholil i jeho.

„Už s ní bylo mnohem hůře,“ pravil k hraběti, — „už byla v skutku v náručí smrti, však nyní se navrací do života.“

Slova ta pronikala sice k Bélovu sluchu, ale ne k jeho srdci. Jak jim měl dáti víru, když manželka jeho tu před ním na celém těle křečovitě sebou trhala a zmítala, oči majíc zavřené, obličej zsinalý, násilnou bolestí zkroucený, slovem smrtelný.

„Byla bez sebe, zkřehlá —“ vysvětloval potichu doktor, „nyní lomcuje jí třesavka, ale to přejde —“

„Vy mě jen tak těšíte,“ zašeptal hrabě, — „nechcete mi vzíti všecku naději rázem —!“

„Nikoliv, Osvícenosti, pravím pouhou pravdu. Co by tu prospělo přelhávání sebe lépe míněné! Pohroma, jižjiž nejhorším hrozivší, jest zažehnána, ale ovšem ne vážné nebezpečenství.“

„Čaj jest hotov,“ hlásila domácí paní svému manželovi, přistupujíc s nádobkou vonného nápoje.

„Musíme si pomoci,“ odpověděl jí doktor, „aby ho paní hraběnka požila.“ — K paní Augustě dokládal: „Račte Jeho Osvícenosti podati sedadlo a také jemu posloužiti touto nevinnou medicinou.“

Bylo to šetrným vyzváním, aby hrabě od lože odstoupil; vyhověl mu, ponechávaje Danu v rukou manželů doktorových. Obraceje se k paní Augustě ani si hrubě nepovšimnul, že páter Mudroch vychází z pokoje.

Kněz vracel se k ostatním pánům, kteří před domem čekali na zprávu, jak se nešťastné paní vede; chlácholením Ludikarovým nebyl ukonejšen.

„Marná všecka naděje,“ bylo jádro jeho zvěsti, když se páni venku kolem něho shrnuli, „leda by bůh ráčil způsobiti zázrak!“

S takovou se všichni vraceli domů. Od stavení k stavení rozsvěcovalo se v oknech, jako by teprve nastával večer; uvnitř ti, kteří ještě odpočinku neokusili, nečinili k němu ani teď příprav, a ti, kteří už spali, nyní povstávali a sestupovali se s ostatními k smutné besedě . . .

Ta, jejíž jmeno všichni měli na rtech, pro kterou se všechny mysli hluboce kormoutily, po některé chvíli se na loži svém stišila. Zdálo se, že upadá v dřímotu.

„Nyní,“ pravil doktor ke kavalírovi, „budeli Vaší Osvícenosti libo, mohla by už paní hraběnka dopravena býti do zámku.“

Hnedle potom Béla odcházel od Ludikarů; cestou stavěl se na poště, jejíž hlava také posud s rodinou svou bděla. Tam napsal telegram, který počínal slovy: „Hrozné, netušené neštěstí!“ — a končil: „Posud ve svrchovaném nebezpečí života.“ Telegram byl odeslán jednou do Vídně knížeti Felixu Samburgovi, jednou do Prahy kněžně Lydii, jednou kamsi do Vlach hraběnce Treulandové, matce Bélově.

V zámku těžce zkoušený manžel s pomocí Valentinovou spěchal vyměnit některé provlhlé části svého oděvu, co zatím Filip zapřahal do kočáru a Ida, hořem sotva na nohou se držíc, pro velitelku svou shledávala potřebný oblek, jakož i teplé pokryvky, ve kterých by ji

převezli. Když pak s hrabětem usedla do vozu, skryla obličej do dlaní a štkala nejinak, než jako by jeli na pohřeb.

„Milá, dobrá slečno,“ pravil jí pán, „musíme své bolestné city přemáhati. Již k vůli hraběnce: ona nesmí na nás viděti, že je s ní zle — musíme činiti, jako by se nic nebylo stalo, jako by nic nehrozilo.“

V domě doktorově bděli u Dany pořád všichni tři pečliví ošetřovatelé. Paní Augusta věděla ovšem, že jí tu již není potřebí, že snad tu již není docela nic platna, však aby si sama šla pohovět, na to neměla pomyšlení.

Ona byla prve proti hraběnce nejdéle zaujata. Pokládalať ji za hrdopyšnou aristokratku: ale tím hlouběji do duše jí dojímalo, když ji nyní spatřovala tak zuboženou. Nedosti toho; byla se na ni horšila, domnívajíc se, že byla lhostejnou k svému dítěti, že ani neměla mateřského citu: a zatím se ukázalo, jak veliká jest hraběnčina láska k ztracenému synáčkovi, že ho nijak oželeti nemůže, že ztráta jeho drásá její útroby, hubí její tělo i jejího ducha. Tulila se s láskou k jejímu Jarošovi, byla včera sama na Selance, když od doktora zvěděla, že tam mešká ošetřovatelka jedináčka jejího, objímala ji a líbala . . . Teď bylo nade všecku pochybu zjevno, že má velmi dobré srdce, ale i to, že při svém vznešeném rodě, při všem bohatství a lesku svém proti ženám měšťanským — jako proti ní a paní Boženě — štěstím jest chuda.

Slovem, paní Augusta byla osudem jejím všecka otřesena. i byla by v tu chvíli ochotně svolila k velikým obětem, kdy by jí byla mohla poskytnouti pomoci neb úlevy . . .

Když hrabě s Idou k loži paninu přistoupili, ležela tu bez pohnutí jako v hlubokém snu.

„Zajisté se jí ulevilo a polehčilo,“ pravila šeptem domácí paní, „právě nyní jest tak klidna —“

„Bylo by škoda ji z toho vytrhovati,“ dodávala podobně paní Hodanová.

„Neučiníme toho,“ spěchal ji ujistiti kavalír — „počkáme, pokud by se nevytrhla.“

„Dlouho to sotva bude trvati,“ podotknul Ludikar; „bude nyní drahně ještě zmítána tělesným i duševním neklidem.“

„Bude vůbec tolik potřebovati další pomoci vaší,“ vece hrabě, „že musím prositi, abyste se s námi pro dnešní noc již vůbec do zámku přestěhoval.“

Doktor se poklonil.

„Ač nebudouli dámy proti tomu protestovati,“ dokládal kavalír, „že je chceme zbaviti mužské ochrany.“

„Nebudeme se tu obávati o sebe,“ pravila významně paní Božena.

Hrabě jal se jí a paní Hodanové děkovati za laskavé služby, které manželce jeho prokázaly. Skromnými námitkami jejich stával se jen ještě výmluvnějším a vřelejším, když se v tom Ludikar ramene jeho dotknul a beze slova na nemocnou ukázal.

Měla oči otevřené i zdála se pozorně naslouchati, však hleděla

upřeně před sebe, na nikoho z přítomných. Béla přistoupil k loži a sehnul se k ní.

„Je ti už lépe?“ tázal se zjemnělým hlasem.

Bylo to zase první slovo po osudné rozmluvě včerejšího podvečera, ve které jí byl oznámil svou nezměnitelnou vůli, že ji odsud odveze, a kterou asi podstatně k tomu přispěl, že pak noční dobou zámek opustila... Potom shledal se s ní až tady, ale ona v první tu hodinu nejen slova z úst nevypustila, nýbrž nepochybně nikoho ani nepoznávala.

Také nyní k otázce jeho nedala nijaké odpovědi, a patřila dále jinam, jako by tu mimo ni živé duše nebylo. Oko měla zamžené ale líce ruměnná.

On pohladil jí vlasy a položil jí lehounce pravici na čelo.

„Jest horké,“ pravil jako prve. „Snad tě hlava bolí — či něco jiného?“

I uchopil ji levicí za ruku, která pod peřinou vyčnívala, jako by chtěla záVoditi s její bělostí. Tu se nemocná lehce zachvěla a zraky její počaly neklidně těkati. Manžela se jimi jednou, dvakrát dotkla, ale jen plaše, docela cize; déle popatřila na Idu, která také blíže pokročila, však žádné hnutí v pohledu jejím neprozrazovalo, že jest jí vítána neb i jen povědoma.

„Dano,“ ozval se opět hrabě, „slyšíšli mě?“

Upřela oči na doktora, jako by on to k ní mluvil.

„Pozoruješ, že nejsi doma?“ pokračoval lichotivě Béla. „Ano, zde jsi jen hostem — přeješ si, abychom tě dopravili do tvé komnaty?“

Rtové její počali se slabě pohybovati — všichni přítomní zatajili v prsou dech.

„Lajoš . . .“ bylo jediné slovo, které srozumitelně vyslovila, zraku s Ludikara nestrhujíc.

V pokoji nastoupil okamžik hlubokého, trapného ticha. Potom snažil se hrabě úlohu svou prováděti dále.

„Budeš tak hodná,“ pravil, „dáš se opatřiti teplým oděvem? Bude to malé nepohodlí, ale potrvá jen krátkou chviličku — pak už pokojně odpočineš.“

„Dítě . . .“ promluvila nemocná polohlasitě.

Hrabě vzdal se naděje, že by další domlouvání jeho mělo lepší úspěch — vždyť Dana dle všeho žádnému ze slov jeho neporozuměla!

„Marno . . .“ pravil zvolna se pozdvihuje. „Hleďte ji obleci,“ obrátil se ke komorné.

Když pak ona po oděvu sahala a obě domácí dámy přistoupily, aby jí při tom nesnadném úkolu byly nápomocny, páni se šetrně odvrátili a vzdálili ke dveřím.

Hrabě chtěl od doktora vyzvěděti, jaký asi obrat vezme choroba manželčina. Však hovor, jejž o tom zahájili, brzy byl přerušen.

Hraběnka porozuměvši, že s ní chtějí předsevzíti nějakou změnu, zavrtěla hlavou. Když se jí komorná měkkými a sladkými slovy jala přimlouvati, učinila levicí odmítavý posuněk. Ida nedala se ani tím odbyti; pokračujíc ve svých prosbách vpravila ruku svou pod polštář, na němž hlava velitelčina odpočívala, chtějíc ji tím spíše pohnouti, aby se na loži posadila.

„Ne!“ zvolala ona tak určitě, že komorná pozbyla odvahy dále vůli její napříč jednati. Vztýčila se a ohledla po hraběti, jako by hledala rady.

„Snad ani nechápe, co na ní chceme,“ povzdechl on, vrátil se k posteli a pokoušel se opět sám nemocnou poučiti a ku přání svému nakloniti.

Nehleděla na něj, ležela s přivřenýma očima, však zdálo se, že hlasu jeho naslouchá. Nesvědčila, aniž odpírala; však když i on se jí rukou dotekl, trhla sebou, jako by jí byl způsobil bolestnou ránu.

„Necitelný!“ zastenala.

„Nikdo ti nechce ublížiti,“ chlácholil ji Béla, „vždyť jsem to já, tvůj manžel — —“

„Nechte mne!“

„Jde jenom o několik kroků — přeneseme tě — —“

„Zůstanu tady! . .“

„Drahá Dano!“

„Tady — u svého dítěte! . .“

Hrabě pochopil, čeho se choť jeho domnívá — spojovala ve zmatené mysli své slova jeho pořád s osudnou včerejší rozmluvou.

„Vždyť já nehodlám —“ počal koktati.

„Nedám se odtrhnouti! . .“ zvolala ona s větší prudkostí a sama se na posteli vztýčila.

„Ida tě jen do šatů zavine —“

Komorná ku pokynutí kavalírovu rychle kladla oděv na panino tělo. Však ona ji mocně odstrčila.

„Pryč!“ vykřikla hněvivě i bolestně zároveň.

Ida stanula všecka zaražena.

„Nemůžeme na to dbáti,“ promluvil rychle hrabě. „Neváhejte — spěchejte!“

„Já zůstanu!“ bránila se Dana.

„Zůstaneš na Samohradě — zajisté — jak dlouho se ti bude líbiti — jenom — —“

Domluva jeho měla u nemocné spíše opačný účinek.

„Nedám se odvleci!“ zalkala zoufale a všecko se sebe shodila.

„Nic naplat, slečno —“ pobízel hrabě komornou.

„Pryč! Pryč!“ opáčila Dana — a než se kdo nadál, vyskočila z lože.

„Nedotírejte na ni tolik!“ zvolala lítostivě paní Božena, nemohouc se tomu déle dívati. „Vždyť jde o její zdraví — snad i o její život!“

Hraběnka obrátila se po jejím hlase, utkvěla na ní za okamžik zrakem, pak s bolestným zaúpěním otočila páže své kol jejího těla.

A opět všichni přítomní na chvilku oněměli.

„Co dělati?“ otázal se potom kavalír lékaře, který se ovšem také již byl ke skupině přimísil.

„Jest to jen neblahá pravda,“ odpovídal vážně, „že by všelikým násilným zacházením duch paní hraběnky velmi škodlivě se mohl zjitřiti.“

„Pak nám nezbývá než nechati ji na pokoji.“

„Ten jest jí nyní nade všecky léky.“

„A mně nezbývá než prositi vás, abyste jí ještě déle dopřáli svého laskavého pohostinství. Lepšího ošetření by bez toho nikde míti nemohla.“

Nežli doktor na tuto dvornou poznámku kavalírovu mohl něco odtušiti, ozvaly se z ženské skupiny výkřiky nového leknutí. Hraběnka najednou pozbyla vlády — klesala bez obrany na zem, a když se dámy snažily ji udržeti, počala tělem jejím znova lomcovati a zmítati mrazivá zimice.

II.

Po celou hodinu musil se hrabě Treuland zase dívati útrapám manželčiným a úsilovnému vynasnažení jak dr. Ludikara tak jeho sličných pomocnic, aby jí navrátili klid, ze kterého tak nevhod byla vyburcována. On sám při tom byl docela trpným svědkem, neboť ochotné posluhy bylo tu až nazbyt, on pak mimo to nejen ničím přispěti nedovedl, nýbrž měl i málo potěšitelné vědomí, že nesmí Daně ani vstupovati na oči, aby u ní již pouhou přítomností svou nekazil, co jiní s takou těžkostí napravovali.

Nebyl tu nic platen, ano byl tu jen na překážku, ale nemohl se vzdáliti — co by si byli ti lidé o něm pomyslili! Byla to hrozná noc! Prometheus ke své skále řetězy přikutý nemohl se hůře míti než on zde na měkké pohovce přesedávaje.

Konečně — konečně přišla chvíle aspoň nějaké úlevy. Nemocná se opět stišila, a tu doktor určitě prohlásil, že není dokonce žádoucno, aby tu s ní déle trvala celá společnost, že bude s větším pro ni prospěchem, aby tu zůstala jediná ošetřovatelka, a tou že chce na každý způsob býti jeho choť. Hraběte ujistil, že se v nejbližších hodinách nepotřebuje nijakými obavami znepokojovati, i žádal ho důtklivě, aby tělu svému posléze též dopřál potřebného odpočinku.

První odcházela z pokoje paní Augusta; Jaroše tu na postýlce jeho nechávala, vědouc, že se asi do bílého dne neprobudí, když při posavadním hluku tak pevně spal, jako by vůkol panovalo nejhlubší ticho; nad to jí přítelkyně Božena ještě dala ubezpečení, že si tu i jeho béře na starost.

Hrabě se ještě trochu zdráhal, více na oko než do pravdy; ale doktor nepovolil a usnadnil mu odchod i tím, že jej sám až k zámku vyprovodil.

Také slečnu Idu vybízeli, aby se tu dnes již nemeškala; však ona ani na okamžik nepřipustila možnosť, aby velitelku svou v těchto osudných hodinách měla opustiti a cele cizím rukám, třeba sebe pečlivějším a něžnějším, ponechati; její především bylo povinností, aby tu nad ní bděla. Paní Božena, když zůstaly u nemocné samy dvě, stěží jen zlomila v ní úmysl, státi pořád nad paniným ložem.

„Můžeme se střídati,“ domlouvala jí. „Uložte se tuto na pohovku i hleďte zdřímnouti, abyste se posilnila. Později postoupím vám své místo, a kdy by třeba bylo, ihned vás zbudím.“

Komorná povolila jen v tom, že usedla stranou na pohovku, do přítmí uměle způsobeného, a že docela umlkla, však očí s hraběnky

nespouštěla. Tu ještě padla na ni nová tesknota, že ji poznovu slzy do očí vstoupily; zvláště tklivě dojímalo ji, že jí tu paní její nepoznala, že ji nevrle od sebe odstrčila — její „Pryč!" nepřestávalo jí zníti v uších a bodalo ji do srdce.

Když potom ticho vůkol pořád ničím jiným rušeno nebylo než jen hlasitějším oddechnutím hraběnčiným, umírnili se i bolestní citové Idiny a tělesné umdlení překonalo sílu jejího ducha. Nepozorovaně, jako kradmo sevřela se jí víčka — a paní Božena spokojeně si hlavou pokývla vidouc, jak v náručí spánku zapomíná všech trudův a trampot.

Ona sama nemusila se proti dřímotě dokonce nic brániti, oči její byly bdělé jako kdy za plesové noci. Od oné rozmluvy, kde si o Methodii řekla: „Je světice" — nezřídka večer ukládajíc se na lůžko pomyslila sobě, co v sobeckém, rozmařilém pohodlí prospí nocí, kdežto přítelkyně její, k panskému životu zrozená, tím časem koná skutky ctnosti a svatosti. Dnes jednou naskytla se také jí příležitosť, i sloužila hraběnce se svatou horlivostí.

Ostatně v těchto pozdních hodinách bylo služeb jejích velmi poskrovnu třeba. Spánek nemocné nebyl hluboký, namnoze trvala v jakémsi polobdění a polosnění, ale neděsila a nejitřila se, jen chvílemi se vytrhovala, nepokojně se přehodila, blouznivě zahovořila, však obyčejně brzy opět se mírnila a utichala.

Zřídka otevřela oči tak, aby se mohlo za to míti, že se probrala ze sna. Na otázky, jež k ní Božena učinila — a bylo jich tuze málo — nedávala slovy odpověď, ale několikrát v těch hodinách, když se nad ní skláněla nebo něco jí opravovala, nemocná chopila ji za ruku, tiskla i táhla ji k sobě, jednou i k samým rtům svým ji přiblížila.

Starostlivá ošetřovatelka nemohla míti potuchy, co jest pravou toho příčinou. Když se Dana prve odvedení svému vzpírala, Boženin hlas uslyšela a polo povědomou tvář uviděla, zrodilo se v zamžené její mysli domnění: „To jest jeptiška!" Měla ji od té chvíle za Methodii; že nemá mnišského roucha, zcela jí ušlo. Ve zmatených vidinách, které jí ukazovala chorobná její fantasie, objevoval se pořád i obraz řeholní sestry; když se zrak její poněkud vyjasnil, domnívala se ji spatřovati vedle svého lože . . .

Počal svítati nový den. Světlo lampy pomalu bledlo, až se stalo zbytečným; v pokoji mizely noční stíny, až do něho vniknul první paprslek vycházejícího slunce.

Na nemocné jevila se také zřetelná proměna, však nikoli příznivá. Podobalo se, jako by zlé moci, která ji tížila a svírala, s příchodem jitra přibývalo prudkosti a síly. Horečka vzrostla, hraběnka téměř nepřestávala blouznivě mluviti, děsila se, stenala.

Noc, která v přírodě ustupovala, jako by se s neblahými příznaky svými tím urputněji zahosťovala v jejím duchu. Vidění za viděním, jedno živější a trapnější než druhé, ji mučilo. Až se jí zdálo, že ubíhá temným lesem, za jehož kmeny v pravo, v levo vykukovaly číhající černé nestvůry. Některé z nich podobaly se i jejímu manželovi, jiné měly tvář slečny Blankové. Prchala, však bolestně obtížný byl jí každý krok. Myslila, že jí to překážejí ledové kry, ale když popatřila pozorněji, znamenala, že jsou to vlastně samé rakve. Jedna z nich náleží

jejímu Lajošovi. Jme se jí hledati, upadá přes jiné, až nadobro pozbývá síly a dechu. Tu se jí v neblahém šeru opodál ukáže světlá postava. To byla zas Methodie — ale měla na sobě roucho sněhobílé a řasné, v jakém se zobrazují cherubové a serafové. Stála velebně vztýčena i ukazovala jí, kde jest místo synáčka jejího.

Dana kvapila tam i spozorovala, že bělostná postava má na sobě vlastně roucho svatební a že se před ní pořád vzdaluje. Na místě, kde ji z počátku zočila, poklesla opět, však padla ne na pevnou půdu, nýbrž do vody. Vířivé, šumivé proudy ji uchvátily — tonula v řece. A na břehu, od něhož byla zhoubným proudem odtržena, objevilo se dítě. Byl to její Lajoš. Vztahoval k ní ručky a volal úpěnlivě: „Maminko! Tady jsem! Pojďte ke mně! Maminko!“

V této úzkosti se probudila. Viděla, že neplove v hlubinách vodních, ale odpočívá na loži. Byla při dobrém vědomí — a přece slyšela zřetelně dětský hlas, an volá: „Maminko! Maminko!“ Trýzeň příšerného sna ustoupila libému pocitu.

Nebyl to žádný smyslový klam. Malý Jaroš na své postýlce konečně také otevřel oči, podíval se na místo, kde matka spávala, i jal se ji jak obyčejně buditi. Když se neozývala, volal hlasitěji.

Paní Božena zrovna byla na několik okamžiků z pokoje odešla, aby slečnu Idu zavedla jinam k ranní úpravě; nyní vracela se s manželem. Co ten po špičkách přistoupil k loži hraběnčinu, soudě dle pohledu jejího, že posavadc dřímá, choť jeho rychle hošíkovi obula uchystané punčošky a střevíčky a oblekla jej do teplého župánku.

„Proč vy?“ tázal se on. „Proč ne maminka?“

V Daně vznikala domněnka, že snad se jí naplnilo, po čem se onehdy tak rozdychtila: že milé dítě, Lajošovi jejímu tolik podobné, přece k ní se přestěhovalo a s ní nocehovalo. Ale již byla tou měrou přestrašena, již tak málo věřila něčemu příjemnému, že se nyní bála otevříti oči, aby libý obraz hned opět jí nezmizel a na místě jeho se opět neukázala šklebivá hrůza.

Zatím paní Božena Jaroše sundala s postýlky.

„Už rostou?“ obrátil on se k doktorovi.

„Kdo?“ ptal se tento tichým hlasem.

„No — boby!“

„Aha,“ vzpomněl si Ludikar, čím se děti včera v zahrádce zaměstnávaly. „Podívej se z okna.“

Hošík poslechl.

„Jejej!“ zvolal. „Vždyť je tam sníh!“

„Však nebude dlouho trvati.“

„To jim bude zima, že?“ staral se Jaroš o milé boby.

„Nic jim to neuškodí. Sněhem navlhne půda, a ony pak tím rychleji porostou.“

„Hodně vysoko? Až do nebe?“

„Možná až do nebe.“

„Ale snad to není pravda.“

„Proč pak?“

„Protože — protože to neříkáte nahlas.“

„I toto,“ namítal doktor. „Šeptám jen, poněvadž tu někdo ještě spí.“

I ukázal na postel.

„Maminka?“ pravil hošík. „Počkejte, já se podívám.“

„Jen hezky potichu.“

„Aby se nezbudila?“

„Arci.“

„Ona třeba už ani nespí.“

„Myslíš?“

„Třeba už jen tak dělá.“

„Proč?“

„Abych ještě nechtěl kávu.“

„Kávu ti sami dáme,“ ozvala se nyní paní Božena, tolikéž šeptem. „Pojď jen nahoru.“

„No tak,“ svoloval Jaroš s radostnou ochotou jako k nějakému překvapujícímu, zvláště šťastnému nápadu.

Obrátil se k odchodu. V tom sebou hraběnka na loži pohnula — Ludikar pohlednuv na ni viděl, že bdí.

„Nechte ho tady . . .“ vydechla patříc na něj.

Tu si vzpomněl, jak už v noci na něj zraky upírala i šeptala: „Dítě . . .“ Zajisté už tehdy žádala si na něm Jaroše! Pospíšil hošíka zadržet.

„Abychom přece maminku zbudili,“ našeptal mu.

„Přece? Teda!“

Vraceje se stanul Jaroš hned dole u postele.

„Já ji třeba zašimrám na noze,“ prohodil s tajemným, čtveráckým pohledem.

„To ne —“

„Proč? Ona mě šimrává, když dlouho nevstávám. Nebo mě budí pusičkováním.“

Paní Božena poradila mu do ucha jiný prostředek, načež on hned poskočiv uchopil Daninu ruku, pod peřinou vyčnívající, a důkladně ji políbil.

„Maminko! Dobré jitro!“ zvolal.

Domnělá maminka ještě se mu neozvala, však on podotknul k doktorovi: „Vidíte, už nespí.“

„Jak to víš?“

„Drží mě za ruku.“

Vystoupil na špičky, vytáhl se tělem na postel, jak vysoko mohl, a volal: „Maminko — pusu!“

Dana obrátila k němu obličej. Zarazil se, couvl maličko tělem, ale očí od paní neodvracel. Byl za okamžik jako očarován. Diváci dychtivě čekali, co as učiní.

Pohleděl mlčky na Ludikara, na paní Boženu a zase na hraběnku.

„Snad jsme v zámku — ne?“ prohodil potom nejistě k doktorovi.

„Což to nepoznáš?“ odtušil tento.

Teprve nyní se hošík odhodlaně po celém pokoji podíval a pak i k svému lůžku odskočil.

„Ne,“ pronášel pak svoje přesvědčení, „jsme u nás.“

„Jistě?“ ptal se ho Ludikar.

„No — tam mají jinou postýlku. Moc hezkou.“

Vrátiv se k nemocné znova si důkladně prohlížel její tvář.

„Vy jste sem přišla?“ jal se vyzvídati.

Pokývla hlavou.

„A kdy?“

„V noci,“ odpovídal doktor místo paní.

„Když já jsem spal?“

„Ano. Nic jsi nevěděl, viď?“

„A maminka také spala? Na téhle posteli? A také nic nevěděla? Vy jste jí to musili říci?“

„Ovšem.“

„A ona šla jinam? Kam?“

„Nahoru.“

„Ne do zámku?“

„Co by tam dělala?“

„No — spat na té velikánské posteli, když *ona*“ — ukázal hlavičkou na hraběnku — „leží na maminčině.“

Po té poodhrnul peřinu s ruky paniny a hleděl se pod ní podívati.

„Vy jste ta bílá — že?“ tázal se.

Nerozuměla pravému smyslu jeho slov, ale opět mu posvědčila.

„Aha — ta černá zůstala doma, v zámku? Vy budete pořád u nás?“

Paní otočila ruku kolem jeho krku a upřeně hleděla v jeho milá očka. On bral to za positivní odpověď.

„A půjdete také do zahrádky?“

„S tebou,“ zašeptala ona.

„To musíte dát pozor, kam se nesmí šlapat!“

„Proč?“

„My jsme si tam s Vlastou zasázeli boby — to by nerostly. Já vám to místo ukážu — abyste tam nechodila.“

Paní ho laskavě pohladila po vlasech a po líci.

„Ještě nebudete vstávat?“

„Zůstanešli u mne —“

„Tady? Pořád?“

„Chceš?“

„Ale vždyť musím jít na kávu!“

„Pak zase přijdeš?“

„S Vlastou — třebas?“

„Pravda, s Vlastou.“

„Vy taky musíte nahoru — potom!“

„Nahoru?“

„Toť. Ukážeme vám čížka — jak zobáčkem zvoní a sám si vodu vytahuje. Budete to ráda vidět?“

„Velmi ráda.“

„A já,“ pokračoval horlivě Jaroš, „já vám ještě ukážu zlaté rybičky — ty sebou pěkně mrskají — ve vodě, a neutopí se — a nejedí zlato, ani mandle, ani bodlák —“

„Máš z nich potěšení?“ vpadl mu doktor do řeči.

„No.“

„A kde jsi je vzal?“

„Dostal jsem je —“

„Od koho?“

Hošík byl tou otázkou nemálo překvapen.

„Od koho?“ opakoval rozpačitě. „Já vím — taky od princezny — ale snad od té černé. Ano?“ hledal konečně jistou pravdu zas u doktora.

„Dostal jsi je tuto od milostivé paní.“

„Od vás?“ obrátil se hošík s upřímným podivením k Daně. „Ale přece se na ně podíváte, že? Teď půjdu Vlastě povědět, že jste tady. Ta bude koukat!“

Odběhl po boku paní doktorové. Když pak se po nějaké chvíli s malou přítelkyní svou vrátil, již se tomu nedivil, že paní posavade nevstává. Vlasta ho zatím v nejedné příčině poučila.

„Já už vím,“ spěchal to hraběnce dáti na srozuměnou, — „vy jste také ta černá. Ta bílá — na zdi — to byla jen podobizna.“

Tu se honem zas obrátil k dívce, která se spůsobnou zdrženlivostí opodál stanula, však na zámecké paní oči nechati mohla.

„Podobizny,“ ptal se docela jiným tónem, „podobizny nejsou nikdy živé?“

„Žeť ne.“

„Ale když ještě neumřely?“

„Podobizny?!“ zvolala drobná jeho učitelka i spráskla nad takovým nerozumem ručky.

Jaroš arci myslil pořád na osobu, kterou podobizna představovala.

„No — podobizny,“ potvrzoval neohroženě svůj výrok.

„Jak pak by mohly podobizny umříti,“ namítala Vlasta, „když nemají duši?“

„Nemají? A proč nemají?“

„Protože je dělal malíř,“ pravila moudře Vlasta, přistoupila k posteli po bok Jarošovi, ale mluvíc k němu, neodvratně patřila na hraběnku. „Jsou jen jako živé, když jsou hodně podobny. Ale nechodí, pořád zůstávají na jednom místě —“

„I v noci?“

„Toť se rozumí!“

„Ani si nelehají?“

„Jako nesnídají a neobědvají, nesvlékají se a neoblékají, nepracují a nemluví —“

„Jen se tak dívají?“

„Dívají se, ale nic nevidí.“

„To není žádná pravda!“ odpíral důrazně Jaroš. „Ta bílá — v zámku — dobře viděla — koukala se na mne — a usmívala se —“

„Ten si to krásně plete,“ prohodila Vlasta polo útrpně, polo uštěpačně.

Hraběnka přes hlavy dětí pohledem svým paní Boženě projevovala, že ji společnosť jich těší.

„Podobizny také nikdy nestůňou?“ nastavoval Jaroš rozprávku.

„Inu tak,“ odpovídala Vlasta, — „nemůže jich nic boleti.“

„I když je uhodí? I když je řízne — třeba kočka do prstu?“

„I kdy by je na kusy rozřezal.“

„Ty to mají dobře!“ mínil hošík — a obrátil se s otázkami svými pojednou zase k hraběnce:

„Ale ten váš chlapeček stonal?“

Vlasta jej honem zatahala za rukáv, ale on se na to neohlížel.

„Ten byl živý, viďte?“ pokračoval. „Ale už není?“

„Ale Ajoši!“

„Umřel?“

Holčička, cítíc nevhodnosť a nepříslušnosť takové řeči, chtěla ji zameziti aspoň tím, že chlapci ručkou přikryla ústa. Hraběnka však jemně ji odtáhla, aby mohl mluviti.

„Vy jste ho dali do hrobky?“

„Ano . . .“

„Hrobka — to je kostel?“

„Kaple,“ pravila Vlasta, „malý kostel.“

„Proto se tam chodíte modlit?“

Paní pokývla.

„My jsme vás tam včera viděli. — A on dříve běhal a mluvil, ten hošíček? A oblékal se a snídal a koupal se? A uměl si hezky hráť?“

Nyní se do toho chtěla vložiti už sama paní Božena, vztahujíc ruce k Jarošovi, aby jej odvedla stranou. Ale nemocná toho nedopustila.

„Dali jste mu tam věnce?“ držel on se svého. „Hodně? On má věnce rád?“

Rozumná a taktuplná Vlasta uchopila se nejmocnějšího prostředku, aby hovor o tomto trapném předmětu přetrhla, na čemž jí záleželo tím více, že Jaroš v každý okamžik mohl doložiti: „Vlasta to povídala.“

„Pojď, Ajoši,“ řekla, „podíváme se na zahrádku, zdali už boby rostou.“

Však ani tato lesť nepomohla. Přítel její byl myšlenkami na hrobku tak zaujat, že jí ani neslyšel.

„Zas tam brzy k němu půjdete?“ tázal se hraběnky.

„Ráda bych,“ zašeptala ona.

„Ten se asi nemůže dočkať! A když jdete pryč, on tam zůstane docela sám?“

„Sám . . .“

„A nepláče?“

„Ach ne . . .“

„Protože má ty věnce — viďte? Smíme tam zas někdy s Vlastou jíť?“

„A se mnou . . .“

„To mu ještě nějaký věnec přineseme. — Já taky umru.“

„Ty ne! . .“

„I ano. Všichni umřeme. Potom přijdeme do nebe. Ale to budeme jiní — že, Vlasto?“

„Pravda.“

„Budeme míti křídla,“ vykládal Jaroš hraběnce, však honem se opět zeptal své malé společnice: „Ale kde je vezmeme?“

„Od pána boha — toť se ví.“

„On už je má — pro každého, kdo přijde do nebe? A jak nám je přilepí?“

„I což, přilepí! On učiní, že nám narostou.“

„Dá mu to těžkou práci?“

„Žádnou. On jen si něco pomyslí, a už je to.“

„Jejej — a jak to může být?“

„O to ty se, milý hochu, nestarej.“

„A budou nám pevně držet?“

„Jako ptákům drží — přece.“

„A budeme taky jako ptáci lítat?“

„Spíše jako andělé.“

„Aha. Ale, Vlasto, nebe je vysoko?

„Moc a moc.“

„Jsou tam schody?“

„I kdež pak!“

„Jak se tam teda lidé dostanou?“

„Inu — víš, pán bůh je tam k sobě vezme. Pán bůh všecko může.“

„Snad jim dá ta křídla dřív, a oni tam potom vyletí?“

Prostředek tento zdál se Jarošovi tak vhodný, že Vlasta svými pokročilejšími náhledy nemohla v tomto případě u něho náležitě proniknouti.

„Je s ním kříž!“ vzdychla si po chvilce nového dišputu. „Půjdemeli pak se podívat na ty boby?“ obracela mysl jeho k věcem méně záhadným.

„Pan doktor povídal,“ vece on, „že ty boby porostou třeba až do nebe. Snad bysme tam mohli po nich vylezt?“

Když konečně již byl na odchodu do zahrádky, ještě se ode dveří k nemocné paní rozběhl.

„Když budete stonat,“ řekl, „to snad k vám take přijde jeptiška?“

„Co myslíš, dítě!“ zakřikovala ho paní Božena.

Ale hraběnka podotknutím jeho mimo nadání všecka oživla.

„Ó ano,“ pravila, „velice bych si toho přála!“

A již se toho nespustila, až jí slíbili, že jí přivedou velebnou sestru Methodii.

III.

Svrchovaně rozladěn byl se hrabě Treuland posléze také na lože převalil. Spánek od něho v té pozdní hodině již neprchal, jenže sny, které mu přinášel, byly málo spůsobilé, aby na duchu okřál.

Hned z počátku se mu zdálo, že se dává opera jeho Diblík, kterou se již tak dlouho zanášel. On sám seděl v orkestru u kapelnického pultu. Před ním bylo jeviště, jehož dekoraci viděl jen jako v mlhách; pojednou však spozoroval, že místo tenké šňůry, po které měla přiletěti slepice a které obecenstvo arci nemělo ani znamenati, táhne se přes jeviště tlustý provaz. Oknem sice potom vskočila divoká Verunka Vostřebalčina, však nastojte, nebyla to zpěvačka k tomu usta-

novená, nýbrž herečka slečna Blanková, která do žádné opery vůbec nepatřila. Ohromený skladatel dával jí důtklivá znamení, aby zmizela, však ona nedbajíc na něj, jala se místo jeho melodií přednášeti popěvek Macínkův, asi takto pozměněný:

Až nám bude sedm — sedm —
sedmdesát sedm let,
budou naše kosti dávno
v tmavém hrobě práchnivět . . .

A zpívala tato slova s tak bujnou rozpustilostí, že na hraběte šla hrůza, i krčil se, aby ho lidé divadlo naplňující nemohli viděti a nespozorovali, na čí vrub ta zpropadená ženská vlastně mluví. Pojednou po provaze cosi na jeviště přiletělo — však nebyla to slepice, nýbrž červený plakát, jako plachta veliký, na němž bylo tučnými literami ještě mnohem více vytištěno, než se mezi hraběnkou Bélou a slečnou Blankovou přihodilo.

„Je to všecko pravda," promluvila ona do obecenstva, na plakát ukazujíc, — „takhle to začalo."

I šla k potoku, který se z čista jasna na jevišti objevil, a hodlala sobě mýti nohy. Chtěje tomu zabrániti, pozdvihnul hrabě svoji taktovku, aby jí prudce nad hlavou zamával, avšak bůh ví proč, přiložil ji k líci — a již vyšla střelná rána: hrabě držel vlastně ručnici!

„Podívejte se," bylo slyšeti zmatené hlasy, „zastřelil svou manželku!"

A tu před jeho očima vynášeli mrtvou Danu z Radimské hrobky. Starý Tydlidát s Argusem šel za ní a usedavě plakal.

„Stokrát raději," volal, „chtěl bych sám místo ní umříti!"

„Ale to všecko se stalo jinak — to všecko není pravda — to se mi jen zdá!" pravil sobě Béla.

I podařilo se mu protrhnouti tenata protivného snu; probudiv se z něho byl rád, že skutečnost aspoň v tomto případě jest onačejší. Ležel odkryt, i mrazilo jej, že div zuby nedrkotal; při tom bezděky skrze ně vydychoval slova, jichžto nápěv mu nepřestával v uších hučeti:

Až nám bude sedm — sedm —
sedmdesát sedm let . . .

Zabaliv se do peřiny usnul brzy zase — ale ne pokojněji. Černý vír pod skalním můstkem, dobývání do krypty, cihelna, bloudění v lese, manželka jeho v pološílené zmatenosti s lože prchající a množství jiných poplašných obrazů dlouho mu třeštilo hlavu. Co v proměnlivé strakatině těchto snův zůstávalo stálého, byla Macínkova písnička, která ve bdění i snění jako bzučivá vosa jej obletovala:

Až nám bude sedm — sedm —
sedmdesát sedm let . . .

Byl už bílý den, když se hlouběji do spaní zabral — a scházela skoro už jen hodina do poledne, když z postele vyskočil.

Opozdiv se tolik, pospíchal všemožně, aby se dostal k doktorovým. Když tam přišel, pravili mu, že nemocná dřímá. Přikradl se potichounku

k jejímu loži. V pohledu jejím marně hledal nějakou stopu strastných událostí nočních; tváře její byly v tu chvíli jako růže, rty nachové, celý obličej tak kvetoucí, jako by stála na vrcholu zdraví a krásy. Co tu s doktorem, paní Boženou a slečnou Idou šeptal, pohnula rtoma, ale beze zvuku, pozdvihla na okamžik víčka s očí, ale hned je opět zavřela, ze sna se nevytrhnuvši.

Potěšen, že tu našel proti noci tak příznivou změnu, přijal hrabě rád pozvání manželů doktorových a odebral se do prvního patra, kde mu ve společnosti dám ušla hodina tak příjemně, jak jen jí v Samohradech za nynějších poměrů vůbec mohl stráviti. Nejednou si v duchu opakoval, jaká to při všem ještě šťastná náhoda, že paní Hodanová i paní Ludikarová tu jsou, že se Dana v jich rukou octla. Připadaly mu jako pravé kněžky Eskulapovy. Kdy by ony kolem ní nebyly, kdy by měl nemocnou v zámku na starosti on se služebnými lidmi: pak by situace jeho teprv byla nesnesitelná.

Ani se mu odtud nechtělo; až když se ho Jaroš otázal, budeli tu s nimi také obědvati, rychle povstal a poroučel se, žádaje ovšem za dovolení, aby se brzy směl navrátiti. Dole zastavil se opět u Dany; teď byla zas nepokojna, silně rozpálena, mluvila zmateně a jeho nepoznávala.

„Proč mne nepozvali k svému stolu?" pravil u sebe kráčeje po rozvlhlé cestě k zámku. „U těch sličných, hodných, šlechetných paniček nejspíše ještě na svůj očistec pozapomenu."

Však ukázalo se, že jej osud zcela vhod domů odváděl. Když v zámku neochotnou nohou vstoupil na první schod, zahrčel na dvoře vůz a koně v běhu náhle zastavení hlučně podkovami zazvonili o kamennou dlažbu. Panská ekvipáž ze Samodrah — a kdo v ní? Matka Danina, kněžna Lydie.

Kvapně přiskočil, pomáhal jí z vozu, líbal jí opět a opět ruku. Ona po prvním kroku od kočáru vysoko vzpřímena stanula, za okamžik na Bélovi utkvěla okem, které jest připraveno spatřiti bolestné divadlo — pak tichým hlasem pravila:

„Mluvte — rcete jedním slovem, jak jí jest!"

„Lépe — rozhodně lépe," ujišťoval horlivě hrabě. „Ale co jsme tu zažili!"

„Profesor Lieb-All přijíždí zároveň."

Pohnula maličko rukou, a on jí rychle podal rámě. Zvolna a mlčky kráčeli po schodech nahoru. Octnuvši se ve své komnatě dala si kněžna sníti pocestný šat, načež se s vážným smutkem spustila do křesla. Nežalovala slůvkem, nepovzdechla, však bylo na ní viděti, že nese břímě, na které síly její ledva stačují.

„Nežli se s ní uvidím," promluvila po drahné přestávce, „musím od vás slyšeti, co se stalo. Netajte mi ničeho."

Béla pustil se ochotně do vypravování, ale hned z počátku se zajíkal. Jakožto jediný kořen, ze kterého všecko neštěstí vyrostlo, líčil ovšem jen bezmezný Danin zármutek pro ztracené dítě, opatrně zamlčuje, že by také on byl něčím přispěl k chorobnému vzrušení jejího ducha. Pak se mu ale nedostávalo podstatné věci: příčiny, která choť jeho včera k zoufalému útěku dohnala, jakož i náležitého odůvodnění,

proč její odchod nebyl po drahnou dobu, neřku hned, v zámku spozorován.

Kněžna poslouchajíc, chvilkami jen nepatrný posuněk učinila, konečně však se nespokojenosť její přece projevila i slovy:

„Kterak to byla opatrována! Jaké to má kolem sebe lidi!“

Pronesla to hlasem sotva slyšitelným, ale Béla dobře věděl, jak těžká v tom obsažena výčitka.

Chtěl podrobněji pověděti, jak manželku hledal, však ona nutkala jej ke spěchu a konci. Častěji přejela si rukou obličej, přitiskla krajkový šátek ke rtům, zakryla sobě oči. Když dospěl k tomu, v jakém stavu Danu nalezli, povstala a skryla celý obličej ve dlaních. Pak učinivši kvapný krok zašeptala: „Veďte mě k ní . . .“

„Měla byste si prve dopřáti oddechu —“

„Pojďte!“

„Musím ještě něco doložiti —“

„Dosti — dosti! Musím ji viděti! . .“

Hrabě chopil se odloženého šatu jejího.

„Chci jen říci,“ pravil skoro koktaje, „že nás cesta povede z domu.“

„Co pravíte?“ pozastavila se kněžna nad jeho podotknutím.

„Dana není zde —“

„Jakže?“ žasla paní. „Dana není v Samohradech?!“

„Je v Samohradech — ale ne v zámku —“

„Proboh, kde tedy?!“

„V jiném domě.“

Kněžna patřila na zetě svého široce rozevřenýma, strnulýma očima; jazyk jí na chvíli oněměl. (Pokračování.)

Nové písemnictví.

Výpravná prosa.

Gompači a Komurasaki, japonský román, zní nadpis nejnovější práce Jul. Zeyerovy, vydané v Albu výtečných povídek nákladem Valečkovým. Japonský román! Každá kniha Zeyerova jest jiného rázu a podnebí a jedině ohnivá, až výstřední romantičnosť označuje jich příbuzenství duševní; leda by to někdo ještě si přál vytknouti za znak společný, že každá jest také výsledkem speciálných studií, ať už dějiště posunuto na Rus, do Čech, Španěl, Italie, do Egypta nebo Japonska. I náš román dýše opojnou vůní nádherné přírody japonské, libuje si v orientálsky květnaté mluvě a reprodukuje japonské poměry, zábavy a názory mravní, od našich podstatně odchylné. Milovati tam ovšem umějí, jako u nás, zůstáváť láska, jak pěkně dí básník, po tisíciletí co člověčenstvo trvá, u všech národů stejna, jako zůstala stejna růže na trnitém keři pouště. Ženy tam rovněž umějí žárliti, přelstívati, nenáviděti, jako jinde schopny jsou rovněž nejvyšších obětí za milovanou

bytosť, zkrátka v povahách hrubě rozdílu není. Proto také není divu, že i Japonci mají svého Romea a svou Julii, kteří v japonském podání slovou Gompači a Komurasaki. Ovšem Gompači má ještě ohnivější srdce než Romeo, ant miluje několik dívek současně nebo po sobě aniž při tom míní se zpronevěřiti své nejmilejší ze všech. Nevíme, zda to klásti na účet romantičnosti nebo pravdy, ale romantičnosť zde slaví triumfy; neboť jeviště už samo sebou vyžaduje neobmezené vlády fantasie, pestré, mihotavé, skotačivé. Básník s velikou rutinou všecky ženské zjevy v ději súčastnil. Prvá milovnice, odmítnutá kněžna, přísahá Gompačimu pomstu. Ten raději prchne a cestou pomáhá v domku loupežnickém vysvoboditi bohatou dívku a jednoho z nejvyšších úředníků z Jeda. Oba mu slibují vděčnosť, a Komurasaki — tak slula dívka — vede jej dokonce ke svým rodičům. To byla první jeho pravá láska. Rozloučiv se s ní po nějaké době odebere se na dvůr Jedský, a zde pomocí vysvobozeného úřadníka vyšine se záhy na stupeň, budící u žen přízeň, u mužů závisť. Osnují se proti němu intriky, ale dlouho marně, posléze slabosť vůči ženám přivede Gompačiho k pádu, pád však jej vrátí sobě, stane se příčinou jeho sebepoznání. Vyšed z vězení a ode všech jsa opuštěn, najde v pověstné čtvrti města svou Komurasaku ve službě hříchu. Zví, že se po dlouhém vnitřním boji obětovala, aby zachránila rodiče pronásledované návodem kněžny Na-de-si-ky, Gompačim druhdy odmítnuté. Gompači vykoupí svou milenku a oba se ubírají šťastni k děviným rodičům. Ale ti podlehli už oba utrpení je stihnuvšímu a Komurasaki jich následuje. Gompači zavraždí strůjce všeho zla, kněžnu Na-de-si-ku, a utrpí za to rovněž smrť.

Jak patrno, vyskytuje se tu dosti příležitosti k tajemnostem, milostným scénám a vůbec k líčení romantické, a Zeyer se jí uchopil oběma rukama.

Hybná idea všeho děje jest ovšem mravná: láska k milenci a k rodičům z jedné strany a očista pádem z druhé. Ale prostředky k cíli vedoucí jsoutě dle našich názorů najisto nemravné: u nás dívka volí raději smrť než by propadla hanbě, a jednání Gompačiho jest rovněž nectné, někdy odporné; dovoluje snad japonská mravouka, aby účel posvěcoval prostředky? My toho neumíme rozhodnouti, nejsouce tolik znalí japonských věcí. Tolik však jest jisto, že neshodujeli se líčení se skutečnými poměry, zákony a názory, jsouc ven a ven invencí spisovatelovou, utrpí tím také esthetická hodnota, ježto nemůže býti nazváno krásným, co by svévolně porušovalo pravdu neb dobro. Že celkový dojem těmito pochybnostmi utrpuje, nelze zapříti. — Plná zář magického světla východní romantiky dopadá tedy na oba hrdiny našeho románu; chvílemi se nám podobá, jako bychom dleli v některé čárné zahradě z Tisíce a jedné noci. Ale síla dramatická, která jmenovitě v Gompačim tryská, budí brzy z tohoto sna. Gompačinu té síly dodává vášeň ctižádosti a vášeň lásky. Krása a síla tělesná tuto mu získává u žen, onano jej zas pudí stále dál a výše. Zpronevěřiv se na krátko Komurasace dopouští se tím viny, za kterou následuje krutý trest: pád, opuštěnosť, opovržení; trest však byl mu očistou, poznal bludnou a kluzkou dráhu, kterou kráčel. Komurasaki jest více tichá trpitelka; ke skutku se vzchopí, chtíc zachrániti rodiče. Věrnosť její byla silná

a stálá, oběť její veliká. Tou obětí však porušila věrnost, provinila se taktéž a nemůže už dojíti nezkaleného blaha, ani když se s Gompačim najdou, on ji vykoupí a s ní se k jejím rodičům ubírá. Cestou doví se, že její oběť byla marna, ba že rodičům ještě přitížila a původem jich smrti se stala. Toto vědomí Komurasaku sklátí, a Morana teprve ji spojí s miláčkem, pro nějž to vše podstoupila. — Ostatní povahy drží se více v pozadí, jen kněžna Na-de-si-ko zasahuje stále v děj křižujíc cesty Gompačiovy a kazíc jeho blaho; z jiné příčiny intrikuje proti němu zdánlivý přítel jeho u dvora, příbuzný panovníkův Mubara, a zjevná nepřítelka kněžna Hotaru. Ke scénám napínajícím a rozechvívajícím romantičností spisovatel vždy si našel příhodné místo. Vytýkáme jen pobyt a boj v loupežnickém domku, setkání u dvora s Hotarou, návštěvy v Josivaře, výroční slavnost chrámovou, noční zajetí Gompačiovo na domnělé svatební cestě s Hotarou a útěk ze žaláře, zavraždění Na-de-si-ky. Zeyer při takové látce mohl volně nejvlastnějšímu svému živlu se oddati, a také tak činí. Však obáváme se, že onen neobvyklý říkajíc děšť květnatosti vedle zvláštních názorů japonských, zkrátka celkový ráz a ovzduší díla, nezapírajícího znak kuriosity, mnohému čtenáři v požitku bude vaditi.

Kroniky, historických obrázků Koldy Malínského, vyšel v Ottově Laciné knihovně také *druhý* díl; má všecky znaky a vady dílu prvého. Pokračuje v „pikantních" memoarech českých vladařů, smímeli tak pojmenovati dvorské pletky a milostná dobrodružství jejich, k nimž spisovatelovo péro se zvláštní zálibou tíhne. Nalézáme tu opět ono již vytknuté zošklivování a znechucování českých dějin a nemůžeme ho ovšem ani tentokrát schváliti. Kdy by tak psal o našich dějinách cizinec, kdy by vznešené povahy jejich jako Záboje, nebo lehkomyslné ale dobrácké, jako byl Václav III., tak špatil jako se děje tuto, povstali bychom proti takovému „poetickému" zobrazování jako jeden muž, cit náš by se mohutně vzepřel proti takovým fantasmagoriím. Vizme jen hrdinu našeho starověku, reka svobody Záboje, v němž Rukopis radostně opěvá přímo ideální obraz síly tělesné i duševní, a jejž dle toho umělci výtvarní pojímají, říkajíc za českého Apollina: jak mdlý, chatrný, zženilý, zněmčilý to zjev v Koldově Kronice! Není ani psychologicky možno, aby si naši staří bohatýři byli počínali tak zženštile, dětinsky zamilovaně jako si počíná Záboj po vítězství nad Franky. To není muž, toť vzdychavý a blouznivý holobrádek, kterého záletnictví připravilo o rozum, rozvahu, zdravý zrak, o vše. Hrdinný vítěz nad Franky jest na duchu tak zmalátnělý, že se nevzchopí ani, když všeobecná nespokojenost jej donucuje k uznání, kterak nehodně spravuje knížecký stolec, nedbá přání a prospěchů národa, ba snad by byl i novou válku s Karlem uvalil na vlast — a to vše pro Němkyni Irenu, schovanku markraběte Gerona, který její matku svedl a o ni samu se teď uchází, maje ji vlastně císaři Karlovi poslati za choť. Irena však nechce ani Gerona ani Karla, milujíc Záboje; ale ani toho nechce za chotě, protože prý je dělí propasť víry; přes to s ním jezdí, chodí, bytuje, ba i na vladařském stolci mu sedí po boku! Posléze když Záboj Irenu nechce vydati ani poselstvu císaře Karla, a sněm se všecek proti němu vysloví, přetnou oba uzel zcela theatrálním spůsobem: probodnou se

dýkou. Poměr mezi Zábojem a Irenou jest patrně básnické i prosaické nonsens; o takovém Záboji by sotva byli se zálibou pěli národní pěvci a potomkům pověsť dochovávali, ač si to Koldův Záboj sám před smrtí předpovídá. Ostatní charakteristika není zdařilejší. Sestra Zábojova koná nepříteli služby zrádcovské; opat Svatohavelský Strabo a biskup Kostnický Maurus persiflováni nedůstojně a proti veškeré tradici dějinné za pijany a necudy, a hovor jejich v kapitole druhé jest nevěrojatný, nízký, nevkusný. Markrabě Gero v matných barvách se nám jeví; jen vilnosť jeho jasněji proniká. Sám dí o sobě, že bůh mu vložil v prsa věčně mladý cit lásky, a hrozí proto bohu, že mu líce už zoral vráskami. Vůbec mužové až nápadně zhusta „chtivým zrakem opásávají (!) kvetoucí vnady dívčiny,“ a tyto se k tomu přiměřeně malují; slovo kyprý koná při tom výdatné služby. Znamená to patrný úpadek umění a esthetického vnímání, když čistý požitek z krásy plynoucí od samých básníkův a novelistů se kalí úmyslným vzbouzením mimoesthetických pocitů neb hověním chorobné módě!

Ještě více nepravdy historické nakupeno ve *Viole*. Ubohý Václav III. představuje tam výkvět všech zpustlostí. Slyšme jen něco. Nevěsta Viola vjíždí do Prahy bez jakékoliv oslavy; proč as porušen odvěký zvyk, nedovídáme se nikde. Po sňatku Václav opouští choť hned, jakmile od oltáře odstoupí; odebere se mezi hýřivé druhy a s nimi večer — do pověstné krčmy, ba tam mladou královnu zaprodává Vartemberkovi za panství Děčínské, sám pak si zakupuje krčmářovu „kyprou“ Mandalenu! Hnusnou scénu tuto dovršuje spisovatel proti všem uměleckým zvykům výjevem na hradě, kde král osobně panenskou choť odevzdává s impertinentní poznámkou Vartemberkovi! Věru s hněvem a ošklivostí odvracíme se od takových povah a takového líčení, jež se hodí jedině do „krvavého“ románu nejhoršího braku. Kterak se chce působiti na krasocit a jak vzbuzovati dojem krásy, jak tříbiti vkus a šlechtiti srdce, když se při tom porušuje a vzbuřuje vědění dějinné, cit vlastenecký, zákon a útlocit mravní? A v tak hnusných scénách se zobrazují a lidu představují jeho dějiny od českého spisovatele a k tomu historika: na úkor pravdy, na úkor cti Václavovy a národní, na úkor krásy! Jak jinak provedl věc svou Mikovec v Záhubě rodu Přemyslovského! I tam je Václav lehkomyslníkem, choti nevěren, ale vše se vyvinuje důvodně, slabosti Václavovy jsou jemně a šetrně uhlazeny, všude vládne umělecká míra neb aspoň snaha drsnosti a hrany otesati v ladný celek. — Kolda ostatně nepřestává na uvedených libovolných změnách historie. Věk Václavův i Violin jest přešinut, den po svatbě koná se výprava do Olomúce (!) a vraždu tam provede Mikeš Opavský, syn Přemysla II. zplozený s Anežkou Palcéříkem, tož z pomsty za to, že mu Václav odloudil Violu a j. Jinak chová tato povídka v sobě tolik látky, že by na př. z jediné kapitoly VI. mohl býti celý román. Spisovatel jen stěží ji vtěsnává v rámec povídky, a to mu umožňuje pouze baladická úsečnosť, která mnohdy více naznačuje než vypravuje.

Další obsah knihy zahrnuje jen ještě dva „obrázky,“ především humoresku *Meluzinu*, jejíž děj se taktéž, ale jen z daleka dotýká dvorských kruhů. Kdy by úmyslné náhodě nebyla hned z počátku tak vynikající úloha svěřena a roucho humoresky nebylo tak průsvitné,

nevadilo by zdařilosti humoresky nic. Marnivosť ženská však i takto dosáhla zaslouženého trestu. Poslední číslo *Kajicník* jest nejkratší; zde spisovatel zcela jinak než v prvých dvou, šetrně a něžně zachytil pérem a vykreslil slabou chvíli Karla IV. —

V. Beneš Třebízský vychoval si zanícené učedníky a následovníky, mezi ně patří K. Škába, Al. Dostál a Jos. Ježek.

Škábovou první tuším samostatně vydanou prací zahájila Matice lidu svůj letošní ročník; *Na cestě křížové* jest také „historický obrázek." Tento slovesný druh se v poslední době nad přání zmáhá, nepochybně že svou neurčitostí poskytuje spisovatelově tvořivosti na obě strany svobodu. A tak nalézáme také v jednom „obrázku" jen historická jména, děj „historický" jest všecek smyšlen nebo zpřevracen, jinde splétá se pravda a báseň v jednotný celek, jinde historickému ději podsunuty jsou jen smyšlené pohnutky a hybadla. Nelze však upříti, že prvý „obrázek" na své jmeno hřeší; historický obraz má býti splynutí a smíření dvou jinak protivných živlů: pravdy a umění. Škába pojal svou práci z této nesnadnější stránky. Chmurným dojmům dějinným, těžkým bojům hynoucího národa, a žalostnému jeho živobytí snažil se dáti pronikavý výraz, v němž se obráží vroucí láska k národu, podrobné studium dějin utrpení jeho a studium lidských vášní a slabostí, jakož i charakteru lidského vůbec. Jako pak Třebízský z Levého Hradce otvírá perspektivu na utrpení celé vlasti, tak obral si též Škába jen malý Mníšek, a na jeho osudech Pobělohorských chtěl ukázati, co se dálo všude jinde po celé české vlasti. Povahokresba jest prováděna rukou dosti jistou při všech četných osobách v reformaci Mníšku súčastněných, jako byli na př. protestantský farář a jeho dcera, zvoník Bartoš, hostinský Šimon, bázlivý Pískora, syn Mizerův a na druhé straně krejčí Mizera sám, reformační komisaři, vojsko a lid. Líčení, jež druhdy převládá nad dějem, zdá se nám příliš prostým, málo účinným, někdy až suchým; přáli bychom si více vzletu, vroucnosti, dojímavosti, básnického prodchnutí. Rovněž ruší příznivý dojem přílišné množství hrůzy; zjevujeť se ve všech podobách: věšení, střílení, ubíjení a zabíjení, loupežích, mučidlech, všelikých násilích žoldnéřských atd. Kdož by se pak divil, že Křížová cesta postrádá smírného závěru? Kde jej také při té látce najíti? I zůstává po přečtení a rozboru knihy rozladění, ačkoli zrádce Mizera po zásluze byl potrestán; stařičkého faráře s dcerou opouštíme v neodvratném nebezpečí ukrutné smrti.

Ještě patrněji jeví se nápodobení Třebízského v *Poslední baště českobratrské*, dějepisné povídce od Al. Dostála (vydané v Bayerově Mor. bibliothéce). Děj vypisuje útrapy českých bratří z Boleslavska, když jim přikázáno buď přestoupiti na víru katolickou neb opustiti vlasť. Výše Benešovy Dostál ovšem ještě nedostoupil slohem ani technikou: zde na př. jen první nitky zápletek podány, aniž zauzleny v napínavou krisi, ale povídka zajímá myšlenkovým podkladem svým. Projednává se zde otázka, kterou již Jirásek položil ve svých Sousedech: zda by totiž nebyli bratří prospěli vlasti lépe, přijmouce víru katolickou, než tím, že se vystěhovali a vlasť ponechali nepřátelům a osadníkům cizím neb dokonce, že se Švédy se do ní vrátili a pomáhali ji pustošiti ještě více. Ty dvě idey: zrada víry či zrada vlasti potírají

se tu spolu nerozřešeny cele. Zajímavá jest postava Jiříkova, který z lásky k vlasti víry se zřekne a v Čechách zůstati míní: ale neodolá proudu a dokázav aspoň toho, že bratří na hranicích v světoslavných skalách Adersbašských, této poslední baště Českobratrské, se postaví proti vnikajícím Švédům, díl jich tam potrou a potom teprve se odeberou do výhosti, jde s nimi. Některých drobností mluvnických snadno bylo se vyvarovati jako, akk. jenž m. jejž, by jsi atd.

Horlivý literární historik P. Josef Ježek vydal v Sušici „historické obrázky z posledních časů robotních v Čechách" a nazval je *Z bouře a míru.* Jsme od hrůz třicetileté války vzdáleni o více než sto let, ale dychtivá mysl čtenářova se tu opět zahaluje závojem smutku. Ve třech oddílech (Hlad v horách, Robota, Spravedlnosť proráží nebesa) vyličuje se pásmem povídkovým veliký druh útisků provozovaných surovými vrchními, správci, šafáři a mušketýry na robotujících sedlácích a jich rodinách. Neznalým věci podává se také příležitě výklad, jak robota vznikla, pokud byla oprávněna a jak rozličné druhy usedlostí jí byly stíženy. Z té stránky, tedy v jednotlivostech kniha jest dobrá i prospěšná, ale se stanoviska esthetického bylo by lze činiti rozličné námitky. Hlavní bude její pravděnepodobnosť, co se celku a osnovy povídkové týče. Nespokojenosť a rozladěnosť vzniká ze sklamání: spisovatel totiž pokládal za nutno, vysvětliti ke konci poměr svých hrdin. Pronásledovaná správcem Löblem krásná schovanka sedláka Vavřeny objeví se ke konci jeho nevlastní sestrou. I táže se čtenář udiven, proč pak stará kořenářka, matka správcova i Eviččina, všecko to hrozné neštěstí, které se na Vavřenovy přivalilo pro krásnou Evičku, již měl správce za každou cenu získati panu vrchnímu, nezabránila jediným slůvkem panu správci v soukromí pošeptaným? Považme jen, co zbytečná tato její mlčelivosť, až ke konci přerušená, způsobila! Starý Vavřena i selka žalem zhynuli, onen dokonce ve vězení, statek za fatku prodán, adoptovaný syn odveden na vojnu, kde ztratil ruku, Evička už byla na tom odebrati se na onen svět a t. p. Ovšem by se tím odhalením staré kořenářky, nejlepší přítelkyně domu Vavřenova, byl nemožným stal rozvoj povídky, ale zas na druhé straně jím zrušena všecka illuse. Jiná výtka týkala by se rozbíhavosti povídky, čímž trpí její jednotný organismus; zvláště první oddíl jen slabou nitkou souvisí s dalším. V druhý oddíl „čtení o robotě" sice obratně vsuto, ale ani v povídce tak prosaický výklad nepozbývá prosaičnosti; též trest stíhá vinníky nestejnoměrně. Jinak se ve spise tom najde dosti novelistického zrna; i nelze nám proto o beletristickém talentu p. spisovatelově na základě této jedné práce s určitostí se vysloviti.

„Z paprsků českého humoru" slove nová sbírka prací původních, v jejíž pořádání a náklad se uvázal Robert Růžička. Zahájena byla sbírka „vybranými humoreskami" Oldřicha S. Kosteleckého, jež nesou opět nejasný název *U splavu.* Najdeme tu rýmovanou humoresku vesnickou *Poprvé na nádraží,* s dikcí hodně „venkovanskou," která ostnem svým se dotýká výhradně německých nápisů na nádražích, ale založena jest na přílišné řekněme „naivnosti" venkovana, jenž myslí, že skladiska zboží, kol nichž kouřiti jest zakázáno, jsou trafiky, a s úředníky se proto pře do krve a ne tuze jemně, že mu nechtějí prodati

tabáku, až i vlak zamešká. Také *Pěkné štědrovečerní nadělení* záleží jádrem svým v omylu nehrubě duchaplném. Průhledný děj žádá v náhradu aspoň řiznosti dikce, ale i ta zde schází. Celkový dojem jest proto mdlý. Úvodní výklad slov „moje paní mi pravila“ není působivý, poněvadž význam slova paní ve smyslu domácí paní jest každému znám; všedními jsou obraty jako: muž mé paní se potom oženil, vzal si totiž mou nynější paní, já se neoženil, nevzal jsem si totiž nic a j. p. Takových slovních vtipův a hříček lépe se vystříhati, svádějíť snadno k nucenostem nebo triviálnostem. Toť už následující vesnická humoreska, *Pro Hájkovu kroniku* zvaná, jest jiného jádra. Děj sám sebou pěkný, jeho zajímavosť ještě zvýšena vlasteneckým nádechem; dvě tři plnokrevné povahy, mezi nimiž chalupník Kotyza rychle si dobývá přízně čtenářovy svou velikou k dědičné Hájkově kronice láskou a pevnou vůlí, koupiti ji zpět, když mu ji jednou nevědomá manželka prodala jakémus učenému pánu z Prahy; dále nepoměr vědění, kterýžto zvláště úrodný živel komiky zde zužitkován dvakrát, jednak mezi ženou a mužem, jmenovitě pak u muže, když přijde do Prahy kroniku hledat: tyto vlastnosti poskytují hojně účinných momentův a činí humoresku zábavnou a milou. — I naivnosť na nepravém místě poskytuje dostatek staviva humoristovi; Kostelecký ji využitkoval místy až do krajnosti v *Hrabanském panu faráři a jeho kostelníku*, kdež jmenovitě kostelník se vydařil jakožto typický soubor všech cností a necností svého stavu. Ale postavy z lidu a služební duchové nejsou výhradní silnou stránkou spisovatelovy tvořivosti; jako už v jiných sbírkách také zde vládne někdy výborně dialogem. Tak na př. v *Andělu míru.* Tato „smutná komédie“ mohla by dobře býti scénou některé Sardouovy veselohry. Svéhlavosť a sofistika, kterou ženské dovedou muže přivesti div ne k zoufalosti, šťastně tu zobrazeny. *Pádolské samotě* svědčí sice hrubší výraz, poněvadž je pracována v hrubším stilu, ale zde kresleno přece jen tužkou příliš tupou. Máť spisovná mluva své hranice proti mluvě všední, a podivně dojímá, ba až zaráží, čtemeli sprosté klení její přeneseno v umělecký plod. Tím se slovesné *umění* vůbec nezdokonaluje a nepovyšuje, a zvláště naše české umění se tím nerepresentuje šťastně. Pochybujeme, aby se takové výrazy směly čísti v některém salóně. Spisovatel překročil dovolené meze, chtěje slohu svému dodati ještě větší drastičnosti a lidovosti, kterou se vždy vyznačuje; ale pečlivější vytříbení jeho, trochu více elegance a obsažnosti nebylo by na ujmu a vyvarovalo by jej i jiných, mluvnických poklesků (sloveso míti s gen. a p.). Pádolská samota náleží jinak až na dlouhý úvodní výklad k lepším číslům sbírky, tedy před *Esmeraldu* a *Pány Šebestu, Vytratila a Dudka,* přeřídkou trojici hodně poblázněných starých mládenců, kteří si pořádně zasloužili odbytí, jehož se jim dostalo od sličné paní Milady. Že tentokrát spisovatel odložil už hodný kus svého „jáství“ a samočinně málokde již vystupuje, tím práce jeho jenom získaly; vůbec pozorovati v této sbírce, že snaha po uměleckém zdokonalení slibně v ní pučí.

Ignát Herman nepěstuje onen druh humoru, jejž bychom mohli nazvati „humorem za každou cenu.“ Ze samostatně vydaných knížek jeho náleží poslednímu vánočnímu trhu Historie o Faustu a Pražské figurky (obé vyňato ze Švandy dudáka a vlastním nákladem vydáno).

Historie o Faustu nechce míti s ostatní naší produkcí nic společného. Švabachový tisk, středověká úprava, illustrace Manesovy i obsah dodávají knize té zvláštní zajímavosti. Nás týká se ovšem hlavně obsah. O něm kdosi podotkl, že dělá konkurrenci známým prostonárodním „kronikám“ o spanilé Mageloně, o Melusině, Jenovefě, rytíři Petrovi, Bruncvíkovi a p., z nichž nejednu syn Krameriův, kněz Václav Rodomil, znovu zpracoval, mezi nimi též „Život, činy a uvržení do pekelné propasti doktora Jana Fausta.“ Látku nalezl Herman už hotovu, to jest pravda; ale sluší uznati, že prostonárodní „kroniku“ také vzdělanějším čtenářům upravil za chutné čtivo. Vypravuje prostě, svěže, zábavně, proud děje plynným tokem se nese a předvádí nám všechny čelnější skutky Faustovy, jakož ovšem i mládí a přeměnu jeho v čarodějníka, jak to dochovalo podání. Děj hraje hlavně v Němcích, při tom však nezapomenuto Prahy, kde Faust navštíví svůj dům naproti Emausům. Časové narážky koření vypravování a dodávají mu říznější chuti. Kéž se někdo chopí vděčného úkolu zpracovati veškery prostonárodní „kroniky“ v ladnou knihu, uhlazeným a líbezným jazykem složenou, jako ji Němci mají ve známé knize Schwabově, těšící se stálé a všeobecné oblibě.

Knížečka *Pražské figurky* podává osmero „rázových obrázků ze života“ a tré „Podskalských idyl.“ Hermanovy humoresky mají prostě řečeno hlavu a patu; jako s taktem látku volí, tak ji též s moudrou rozvahou utváří. Nechce pouze rozesmáti, nýbrž také ušlechtile pobaviti. Některé slovo tu i tam je ovšem naturalisticky „silné“ a neradi ho slyšíme; ale celkem jest jeho sloh pečlivě hlazen. Neruda měl na Hermana nemalý vliv, také již tím, že jej upoutal k Pražským typům a figurkám, jmenovitě z Podskalí, jež chová hojnosť rozmanitých svérázných povah, trochu drsných, trochu lehkomyslných, ale dobráckých. Podskalské „idyly“ a *Fráter z Podskalí* seznamují nás s některými, a zdá se, že spisovatel v tomto genru míní pokračovati. Jen aby se při tom nikdy nevyšinul z uměleckých kolejí! Z ostatních obrázků nejvýše klademe *Na vorech* a *Tonda odvádí.* Co vše může potkati člověka, chodíli do plovárny a zaplaveli si dále až k Podskalským vorům! Nepodaří se sice každému, aby se tam setkal s půvabnou plavkyní, jako p. Kubín, a každá by si také nezamilovala tak neústupného muže; však my se chutě smějeme rozpakům, úvahám a hádce obou našich hrdin, a posléze můžeme se liboli súčastniti i prvních křtin. Obrázek trochu lehtivý, ale celkem gustiosní, jmenovitě v popisech i hádce. Mírné zauzlení, vznikající z toho, že ze slečny Julie se vyklube dcera přísného chefa páně Kubínova, stará se o slušné napjetí čtenářovy obraznosti. — Nevyčerpatelná studnice satiry, lidská pomlouvačnosť, která se rodí z přílišné starosti lidí o cizí osoby a věci, obrázku jinak vážnému *Tonda odvádí* dodává tvářnosti žertovné. Když uondaný truhlář si lehne odpočinout, už sousedka ví, že byl opilý, a když syn opustí práci jinde, aby otci vypomáhal doma, už je to fláma, který rodiče vyjídá. Náš Tonda však nechal lidi mluviti, co mluvili, a dělal si své, zjednal si výhodné zakázky a za krátko všecky pomluvy proměnil v dým. Takový Tonda zasluhuje poetického vyobrazení, jako ho zasloužil Šmilovského Ková-

renský pan Antonín. Bez morálky tu plno morálky. Synovská láska Tondova a pozdější pýcha otcova jest dojemně věrna.

Kratochvilná historie měst a míst v zemích koruny Svatováclavské, kterou přispěním přátel humoru i „Humorův“ sebral a sepsal Primus Sobotka a nakladatel J. R. Vilímek vydal, jest originální podnik, jakého v tom rozsahu sotva najdeme v jiném písemnictvu. Právem tedy redakce v prospektě praví, že „hloupých i chytrých kousků navyváděli se sice od jakživa všude dost, ale nikde jich historie nezaznamenávala s takovou pílí a chutí, a nikde neuchovaly se v paměti lidské tak houževnatě a svěže, jako právě u nás, kdež veliká z toho bývá švanda, můželi soused sousedu laškovné psí hlavu nastrčiti. A ježto přirozenosť lidská k tomu se nese, aby rovné rovným se splácelo, zosnováno celé pásmo vtipných výslipkův, úšklebkův a posměškův, jež sobě dávají navzájem nejen jednotlivé dědiny, ale i celé kraje a země, čímž skvělého potvrzení dochází dávné přísloví o slovanské svornosti. Ostatně neděje se to vždy ze zlé vůle, nýbrž zhusta z bujného, překypujícího humoru, a proto jest Kratochvilná historie zároveň důležitým příspěvkem ku poznání humoru a satiry prostonárodní. Sbírajíli se horlivě písně, pohádky a pověsti národní i všeliké anekdoty lidu, zasluhuje toho právem i český vtip, humor a satira, aby si jich bylo všímáno.“ Redakce nepřestala však na městech a místech česko-moravsko-slezských, nýbrž přidala k nim ještě ukázky z kratochvilné historie slovenské, lužickosrbské a rusínské. Jelikož pak na Moravě a ve Slezsku také zvony mají svou mluvu, o čemž se dějí v Čechách jen slabé zmínky, věnován jí samostatný odstavec za Slezskem. Historky jsou delší i kratší, někde jen stručně dle svého věcného obsahu, aneb jako nevysvětlená posud pořekadla uvedeny, dle potřeby notami opatřeny a bedlivě zaznamenány. Z některé by byla výborná kulturně historická humoreska neb i novela většího rozsahu. Hledání usnadněno tím, že historky následují za sebou v abecedním pořádku míst. Aby si laskavý čtenář mohl v jasnějším obraze představiti, jak bohatý a rozmanitý jest obsah, poznamenáváme jen ještě, že z Čech tu nasbíráno a podáno přes 500, a z Moravy přes 200 historek.

Bývali to jiní časové, kdy národ náš měl čas i chuť tak navzájem se škádliti, jak tuto nalézáme. Veselá bezstarostnosť a lehká mysl, která z těch historek vyznívá, utonula ve hravých vlnách minulosti; nehledě k těžkému zápasu o existenci a průmyslovému ruchu, jenž dává nové době zcela jiné vzezření, nyní ze všech stran hučí také příboj moře nepřátelského, a naráží zlobivě na břehy našeho českého ostrova, pohlcuje vše, co málo chráněno, a stříkaje pěny až do samého středu národní výspy. Tu třeba mužného povzbuzování, sílení ducha, vymýtání nespolehlivosti, kárání hříšné lhostejnosti. Různéť jsou mysli lidské a různě působí nebezpečí: jednomu vlévá zápal, pevní vůli, obrňuje hlavu i srdce, druhému kruší a skličuje mysl, od díla ho odpuzuje; jednoho činí Vratislavem, jiného Vestoněm. Básníci a spisovatelé jsou tu v přední řadě povoláni, skýtati útěchu nebo povzbuzovati, velebiti a kárati; neb oni jsou ti rytířové z pohádky, jich duch jest palladiem i mečem, oni zobrazujíce proudění a víření, snahy a vášně doby, jak v jich duchu se odbleskují, mají úkol pomáhati přírodě

k vítězství nad převráceností, bludem a šidbou. Z těch, kteří to činí, jest i autor, k němuž se nyní obracíme.

Frant. Herites vydal u J. Otty sbírku svých feuilletonistických prací z posledního desetiletí pod názvem *Psáno pod čáru 1875—1885.* S podobným asi potěšením, jako jsme přijali 4. svazek Čechových Arabesek, vítáme i tuto knihu Heritesovu, pojící v sobě svorným souladem kresby satirické, humoristické i vážné. Znějíť z ní nové, v pravdě národní zvuky, a obzor slovesnosti české se jimi rozšiřuje, podstata její se utužuje, ona sama k srdci národa útulněji se vine. Jiní národové s podivením by asi patřili na ty zjevy a typy společnosti naší, které tuto spisovatel bičuje: neznáť odrodilců národnostních jen Slovan, vášnivé odnárodňování hned ve školách obecných, zotročování dělníka ze strany továrníkovy — ten jedovatý výstřelek západní kultury pouze Slovanu otravuje bytosť. Vida spisovatel, jak lidé plemennou záští a slepou vášní puzeni jsouce, znetvořují samu přírodu a jak v době, které jest svoboda a rovnosť lidí jakož i humanita zvučným heslem, se zavádí poroba v podobě nejodpornější, ana už se netýká jen rukou a těla, nýbrž i jazyka, srdce a smýšlení, a jak člověk, aby měl co jísti, musí vyrvati sobě a dítkám ze srdce odvěčný zákon přírody, lásku k mateřskému jazyku: tu rozplameňuje se v něm všecka bytosť, básnický duch metá nejprudší šípy na takovouto žalostnou převrácenosť, a boj odrodilstvu, boj národnostní lhostejnosti, boj proti odnárodňování, novověkému otrokářství a všeliké zvrácenosti přírodní stává se mu povinností a úkolem. Na snadě jest obava, zdali snad spisovatel nevykročil z umělecké míry, nepustil uzdu neumělecké tendenci. Ze všech druhů básnických satira a didaktické sestry její vůbec ovšem nejsnáze se dostávají na pole uměnám cizí. Budiž však ke cti umění Heritesovu pověděno, že ač někdy s publicistou si podává ruku, přece umělce skoro nikdy nezapírá a nezapomíná. Tendenci ovšem tu i tam měl, ale vždy ji obratně podřadil umění. Cizinec by jeho kresby četl snad objektivněji, hleděl by jen ke komposici, bavil by se hravým rozvíjením děje nebo řízuou povahokresbou a vtipnou dikcí, něco snad by mu bylo příliš speciální, cizí, něco snad i malicherné: ale Čech — a tomu jsou kresby psány — bude je čísti s interesem dvojnásobným, slova jejich mu půjdou ze srdce k srdci, ana se týkají nejdražšího, co má, jeho národnosti, ana vyrostla z myslící hlavy a cítícího srdce českého. Bude sotva čtenáře, aby nesouhlasil se spisovatelem, když tepe nynější chorobu oslavovací, nebo šosáckou nevšímavosť k spisovatelům, jimž pak po smrti se vystrojí skvělý pohřeb s průvodem spolků, kupou věnců a nadšenými řečmi. Výtisků jich spisů však se prodá mezi účastníky oslavy čtvero exemplářů! Bedlivé úvaze odporoučíme *Štědrovečerní silhuetu*, v níž se příhodně srovnává národ s opuštěným sirotkem, pro nějž není vánočního stromku, jenž však má v sobě životní sílu a nezahyne, nebudeli jen spoléhati nikdy na nikoho než na sebe. Črta obsahuje jen 3 stránky, ale látky ku přemýšlení až dosť! Věrně vystiženo ono dusno a neveselo ve škole, kde české dítky nuceny jsou učiti se cizím jazykem *(Výstup ve školní síni)*, jen zakončení vadí, nevyhovujíc pravdě; neodolatelně dojímavý jest výjev: *Sbírá se národu*, kde chuďas rád dává poslední zlatku na účely vlastenecké, nemaje pak

Finanční zákon stanoví, aby schodek 15,237.277 uhrazen byl částečně vydáním pětiprocentové renty v obnosu 8 mil., dále kapitáliemi splatnými r. 1885 na účet bývalých státních záložen, a zbytek posléze z hotovosti pokladní.

Hnedle po formálním uzavření říšské rady vypsány byly *nové volby*, a sice již na počátek června, tak že volebnímu hnutí vyměřena doba co nejkratší. V Čechách voliti budou venkovské obce 1. června, města 3., obchodní komory 5. a velkostatky 6. června; na Moravě budou volby dne 2., 4., 6. a 8. června; ve Slezsku 3., 5., 6. a 8. června.

Na Rusi, zejmena v Petrohradě, Moskvě a Kyjevě slavena byla 18. dubna (6. dle star. kal.) s velkou okázalostí *tisíceletá výroční památka úmrtí slov. apoštola sv. Methoděje.* Slavnosti účastnili se veškery vrstvy národa ruského, i car, carská rodina, ministři, vojsko a p.; zvláštního významu nabyla tím, že slavena byla jako slovanský svátek. Pozváni od slovanského spolku dostavili se do Petrohradu deputace haličských Rusínů, uherských Slováků, ze Srbska státník Ristić a j.; k nim družili se Petrohradští Čechové, Bulhaři a jiní Slované. Mimo velkolepé církevní slavnosti a průvody pozoruhodna byla zvláště slavnostní hromada slovanského spolku Petrohradského (19. dub.), jíž předsedal generál Durnovo a jíž obcoval i Giers s jinými ministry, velký počet generálů a vysoké duchovenstvo. Na obrovském koncertě v Michajlovské jízdárně odbývaném předneseny byly hymny všech národů slovanských. — Potom 3. května slavena byla stoletá památka vydání stavovských řádů od Kateřiny II., zejmena šlechtického, městského a cechovního. Alexandr III. reskriptem děkoval šlechtě za služby vlasti prokázané a ohlásil zařízení zvláštní šlechtické banky, jež jmenovitě pro pozemkový úvěr bude míti význam.

Srbská skupština zahájena byla trůnní řečí krále Milana 19. dubna k zasedání, které však již po 14 dnech bylo opět ukončeno. Bylo to „zasedání za r. 1884", jak úřadně nazváno. Dle ústavy má býti skupština každoročně svolávána k řádnému zasedání. Vláda však loni toho opomenula a teprve letos vyhověla písmeně zákona. Skupština v nynějším svém složení není než planou formalitou a nehájila také svého ústavního práva. Vláda nynější chce patrně úplně se vymaniti z účastenství národa v zákonodárné činnosti. — V lůně vlády srbské vypukla pojednou neshoda i krise, způsobená tím, že někteří ministři podporovali kollegu svého Novakoviće v odporu proti absolutismu. Předseda Garašanin podal s celým ministerstvem žádost za propuštěnou a král Milan svěřiv sestavení nového ministerstva opět Garašaninovi rozhodl se tím pro snahy jeho. Ministři, kteří činili odpor, byli z nové vlády vypuštěni. Nové ministerstvo sestaveno (15. kv.) takto: Garašanin předseda a ministr zahr. věcí, Marinković min. vnitra, Vuk. Petrović financí, Petrović války, Pavlović spravedlnosti, Popović nábož. věcí a vyučování, Rajović nár. hospodářství a Protić veřejných staveb. Ministerstvo jest rázu absolutistického. — Neblahou známkou pro nynější poměry srbské jest pensionování ministra v příkaznosti a nejznamenitějšího státníka srbského, Jana Ristiće. Křiklavá jest při tom okolnosť, že stalo se tak po jeho návratu z Ruska od slavnosti Cyrillometodějské, že dlužno to tudíž

považovati jako trest jeho ruské cesty. Ristić má nezměrné zásluhy nejen o Srbsko ale zvlášť i o panovnickou rodinu Obrenovićů.

V Temešvaru zemřel dne 3. května bývalý vládce srbský a syn prvního osvoboditele Srbska *Alexandr Karađorđević* v 79. roce věku svého. Narodiv se v době krvavých bojů za svobodu r. 1806, ztratil v útlém věku (1817) otce, jenž sešel se světa smrtí úkladnou. Opustil pak s matkou svou, proslulou v srbských bojích za svobodu Marjanou, Srbsko a uchýlil se do Valašska, odkud se do vlasti navrátil teprve r. 1841. Kníže Miloš Obrenović byl tehda od opposice zbaven vlády, a na kolísavý trůn zasedl syn jeho Michael. Opposice dokázala toho, že Karađorđević stal se pobočníkem knížete. Nedlouho potom r. 1842 sesazen byl i Michael, a národní skupština zvolila Karađorđeviće za knížete. Za vlády jeho propukla bouřlivá doba r. 1848 v Uhrách. Srbové za Sávou a Dunajem srazili se v bojovné šiky, aby sobě dobyli a uhájili samosprávné Vojvodiny na jedné a s Chorváty trojjediného království na druhé straně Dunaje. Ze Srbska došla rodákům v Banátu vydatná posila, pod vrchním velením Knićaninovým. Posléze povalena byla revoluce maďarská, a voje Knićaninovy vrátili se vítězoslavně zpět. Osudnou stala se panování Karađorđevićově válka Krymská. Kníže pozbyl sympatií v národě, že nepoužil příležitosti té k válce proti Turecku. Mimo to dělili se s knížetem o veřejnou moc oligarchie senatorská, paša Bělehradský a vliv rakouský. Tomu posléze v prosinci r. 1858 učiněna přítrž na národní skupštině Svatoondřejské, jež byla svolána proti vůli všech vládnoucích činitelů jedině přičiněním mladých Srbů, kteří spojili se s přívrženci Milošovými. Karađorđević byl vypuzen a unikl do Rakouska, a starý Miloš Obrenović povolán opět na trůn za dědičného panovníka. Karađorđević žil potom v zátiší, hlavně na svých statcích v Temešvaru. Když r. 1868 zhynul rukou vrahů syn Milošův, kníže Michael, padlo tehda podezření i na Karađorđeviće, i byl pro účastenství ve vraždě od první instance uherské odsouzen k osmiletému žaláři. Avšak vyšší instance rozsudek ten zrušila a prohlásila Karađorđeviće za nevinna. On žil dále tiše v Temešvaru, až jej smrt odvolala ze světa. Ze dvou jeho synů ostal na živu pouze mladší, Petr (narozený r. 1844), jenž vynikl několikráte smělou odvahou, zejmena za války francouzsko-německé, kdy bojoval na straně Francouzů, a za povstání bosenského a hercegovského v letech 1875 a 1876, kdy proslul pod jmenem Mrkonić jako chrabrý vůdce čety povstalecké. R. 1883 slavil sňatek se starší dcerou knížete černohorského, princeznou Zorkou, kterýž sňatek všeobecně se posuzoval za rehabilitaci Karađorđevićů před národem srbským a za přátelské spojení rodiny té s Ruskem.

Málo kdy byl anglický parlament zahájen za méně příznivých okolností než k nynějšímu zasedání 20. února. Zejmena katastrofa Chartumská byla v živé paměti, a osvědčení Gladstonovo i Granvillovo v jedné i druhé sněmovně nevynikalo zvláštní jasností. Gladstone tvrdil, že angl. vláda vždy byla nakloněna tomu, aby Sudan od Egypťanů byl vyklizen. Když však africký prorok zmocnil se Chartumu, že změnil se stav věcí a nyní jde o to zlomiti jeho moc; proto musí se podniknouti výprava od Suakimu proti zástupům shromážděným tu pod vedením

Osmana Digmy, musí se položiti železnice do Berberu a podstoupiti pak válka proti mahdiovi, při čemž gen. Wolseleyovi že se ponechává ustanoviti vhodnou dobu roční. O tom však, co by se mělo státi, až by mahdi byl poražen, ministr se nezmínil. Měla by snad Anglie Sudanu po tolikerých obětech se vzdáti? Proti tomu ohražovali se konservativci. Vládě, jak se podobá, tanulo na mysli, Sudan z Egypta a svrchovanosti turecké zcela vyloučiti, a zříditi z něho zemi pod ochranou anglickou. Po únavném rokování vyslovila (27 ún.) sice sněmovna lordů vládě nedůvěru (89 hl. proti 68), avšak rozhodující pro vládu jest pouze důvěra sněmovny poslanecké, a tu zamítnut byl dotyčný návrh Northcotův 302 hl. proti 288.

Obrana Granvillova zavdala podnět ku příkrému sporu s německým kancléřem. Proti vývodům konservativců uvedl Granville, že se spravují radami z ciziny, již kn. Bismarck že radil Beaconsfieldovi, aby zabral Egypt. Německý vládní tisk počal se v té příčině sápati se na Anglii a Bismarck prohlásil (2. bř.) v říšském sněmu německém, že mu nikdy nenapadlo „lákavým slibováním cizího majetku sváděti anglickou vládu s cesty ctností“, aby tím působil zmatky v Evropě. Co Egypta se týče, že písemně i ústně obraceli se k němu angličtí státníci, co by měli činiti, aby jim poradil, on však jakožto ministr zahraničných věcí německé říše že musí se vzdáti udílení takových rad, poněvadž by tím převzal odpovědnosť před jinými vládami. Když spor se přiostřoval, odebral se syn Bismarckův Herbert do Londýna, načež (9. bř.) v parlamentě čten byl přípis Granvillův, kterým spor se urovnával. V Paříži považovalo se to za pokoření Anglie před Německem. Také Gladstone mluvil smířlivě a vítal Německo jako stát koloniální. Posléze (16. bř.) prohlásila vláda v parlamentě, že za nedlouho trvale budou odstraněny veškery neshody s Německem stranu osad v západní a východní Africe a v krajině Pacifické. Přátelštější poměr mezi Anglií a Německem došel pak výrazu i cestou prince Waleského do Berlína.

Události v S u d a n u nebyly pro Angličany potěšitelné, výprava ze Suakimu, o níž vláda mluvila, nezdařila se. V údolí Nilském byl generál Wolseley nucen hlavně k vůli zhoubnému úpalu slunečnímu ustoupiti až do Dongoly. Sbor jeho značně utrpěl a čítá mnoho nemocných, tak že v nynějším svém složení ani na zimu nebyl by mohl vydati se ku předu. V Suakimu shromáždilo se počátkem března přes 10.000 anglického a indického vojska pod velením generála Grahama. Výprava ta měla za účel poraziti Osmana Digmu a uvolniti cestu od Suakimu k Berberu. Mělo se to státi co možná rychle, než nadejdou umořující vedra. Angličané vykonali obhlídku, při které nepřítel úplně odstoupil, jakmile však Angličané se vzdálili, ihned zaujal svá dřívější místa. Když však jeden voj pod velením generála Mac Niela od opevněného srubu v rovině Suakimské vydati se chtěl k Tamaji, nejbližší povstalecké vsi v horách, byl (22. bř.) od povstalců prudce napaden. Angličanům podařilo se sice posléze zříditi čtverce a odraziti útok, nicméné utrpěli těžké ztráty, zejmena i na velbloudech a mulech. Mimo to ukázala se v plném světle jejich vojenská nedokonalosť, neměliť ani zdání o nepříteli až teprve, když plnými proudy proti nim se hnal. Později vytáhli proti Tamaji a spálili ji, však vrátili se zpět.

Výprava sudanská skončila úplným ústupem vojsk anglických, jak Wolseleyova v údolí Nilském, tak Grahamova u Suakimu. Všechny oddíly Wolseleyova sboru zedrané a zubožené couvly nejprve do Dongoly, kdež rozložily se na vyšších místech nad Nilem a hledaly ochrany proti úpalu afrického slunce v lehkých proutěných chatách táborových. Sbor Grahamův našel útočiště před vražedným ponebím letním na lodích v Suakimu. Posléze rozhodla se anglická vláda, že vůbec vzdá se veškerých dalších podniků v Sudaně a odvolá obě vojska. Ministr války Hartington překvapil zprávou o tom parlament, kdež (11 kv.) prohlásil, že sbor Wolseleyův ustoupí až k Assuanu a Wadyhalfě, totiž na jižní hranici horního Egypta, že stane se opatření, aby též egyptské vojsko ustoupiti mohlo současně s anglickým a tolikéž domorodci, kteří by nechtěli ostati mimo novou hranici. Jelikož se vláda vzdává výpravy na Chartum, odpadá i záměr postoupiti od Suakimu k Berberu. Suakim vláda hodlá prý držeti tak dlouho, pokud se nedohodne s některou mocí evropskou (t. j. s Italií) o jeho obsazení. Anglie končí tudíž neslavným ústupem své tak hrdě počaté tažení sudanské. Sudan s Chartumem a africkým prorokem, širé končiny Kordofanu a Darfuru zůstavuje nepřemoženým davům vítězných Arabů afrických. Co s Dongolou a Nubií státi se má, ponechává se na uváženou egyptské vládě.

Též *spor rusko-anglický* v příčině hranic mezi ruským Turkestanem a Afganistanem skončil mírem. Po krátkém utišení v druhé polovici dubna propukly neshody s takovou ostrostí, že zdála se válka již velmi blízkou. Nemálo přispěla k válečnému poplachu řeč Gladstonova v anglickém parlamentě (27. dubna), v níž kladena váha na to, že Rusové bezdůvodně podnikli útok proti Afgancům na Kušku. Ale ruská vláda setrvala na svém, jak co do nové hranice, tak v odmítnutí požadavku, aby vyšetřeno bylo počínání gen. Komarova. Posléze v hlavní věci, t. j. co do hranice, anglická vláda povolila i vyjednává se nyní o podrobném jejím vedení; v otázce útoku nenamítá Rusko ničeho proti tomu, aby rozhodla některá koruna (král danský) o důvodnosti jeho.

Obecné pozornosti téměř ušlo, že dne 11. května úplně vyřízena byla oprava volební přijetím zákona o roztřídění míst poslaneckých na jednotlivé okresy, tak zvané Distribution bill. Tím dovršeno bylo veliké dílo Gladstonovo, jehož po drahná léta se domáhal.

Dne 1. dubna slavilo Německo 70. narozeniny svého kancléře kn. *Bismarcka.* Vládní a úřadní kruhy a velká část intelligence německé o závod mu osvědčovaly svou oddanost a úctu. Přece však oslava sjednotitele Německa nebyla tak jednomyslná, zejmena v Bavořích, Virtembersku, Badensku a Hannoversku udály se výtržnosti při úřadních slavnostech. Dlouho před slavností zřídil se pod předsednictvím vévody Ratiborského ústřední výbor v Berlíně, jenž vytknul si za účel uspořádati sbírku na národní dar Bismarckovi. Výnos sbírky té — k níž přispěli i Němci z *rakouských* zemí — nebyl věnován nějakému velkému účelu veřejnému, nýbrž po přání Bismarckově a za souhlasu císaře Viléma zakoupen říšskému kancléři za $1 \frac{1}{3}$ milionu m. rytířský velkostatek Schoenhausen, jenž náležel druhdy jeho předkům, zaplaceny knihovní dluhy statku v obnosu 350.000 marků a mimo to dáno Bismarckovi

$1^1/_4$ mil. m., aby jich použil k účelu, jenž uzná za dobrý. Bismarck uložil je na ten čas na úroky.

Nejvýznamnější rokování německého říšského sněmu, jenž před velkonocemi byl odročen, vedeno bylo o předloze paroplavební 12., 13., 14. a 16. března. Před tím (4. bř.) povoleno Bismarckovi odepřených dříve 20.000 mark na místo nového ředitele v zahr. úřadě. Bismarck horlil proti opposici a slavně prohlásil, že „před bohem a dějinami vznáší obžalobu na strannického ducha, kterýž opětně zničil velkolepé dílo míru, které krví a železem bylo stvořeno a upevněno.“ Rokování platilo více kolonialní politice nežli paroplavbě, již Bismarck hájil, dovozuje, že obohatí Němce. Pro nás zvláště důležité byly projevy *o poměru Německa k Rakousku.* Liberal Richter dovozoval (16. bř.), aby raději uzavřena byla obchodní a celní smlouva s Rakouskem, načež *Bismarck:* „Richter shoduje se s Windhorstem, aby vláda dbala na uzavření trvalejších smluv s Rakousko-Uherskem, ať jsou to již smlouvy celní, aneb smlouvy politicko-pragmatické. Podivno, že jednou mohu býti s pány těmi ve spolku. Nejsem proti tomu, a jak z časopisů dávno mohli jste zvěděti, čteteli také jiné noviny než své vlastní, že učinil jsem již před lety návrh Rakousku aneb položil aspoň na denní pořádek otázku, byloli by možné provésti *taková pragmatická zřízení ať v oboru celním neb v jiném oboru, jimiž by byla vyplněna mezera způsobená r. 1866 mezi Německem a Rakouskem.* Při podrobném zkoumání shledali jsme, že nehledě na obtíže s tím spojené v rakousko-uherských poměrech jsou trhliny mnohem větší a že tamní vláda, jež hotova by byla na to přistoupiti, nebyla jista, že by došla potrebného k tomu svolení zákonodárných sborů.“ — Vidíme z toho jednak, že Bismarck zanáší se stále myšlenkou těsnějšího přivinutí Rakouska na srdce německé říše a jednak že v tom není žádných rozdílů mezi vládou a stranami. — Paroplavební předloha přijata byla pokud se týče spojení s Australií, Asií a plaveb z Terstu přes Brindisi do Egypta a povoleno k tomu cíli 4 mil. roční podpory, trať africká byla zamítnuta. — Německý říšský sněm vyřídiv rozpočet a předlohu o zvýšení celních sazeb, ukončil 15. kv. první zasedání nynějšího svého čtyrletého období.

Ve Francii ukázalo se opětně, na jak vratkých základech spočívá tam každá vláda a kterak přes den rozsypati se může pevná většina a přivesti ministerstvo k pádu. Kdežto v Anglii ani osudné neúspěchy v Egyptě, pád Chartumu a smrť Gordonova nebyly s to zvrátiti ministerstvo Gladstonovo, dostačila ve Francii jediná depeše o ústupu francouzského vojska v Tonkině, aby nenadále a za všeobecné nevole ustoupilo ministerstvo Ferryovo a to v době, kdy všechny známky nasvědčovati se zdály, že šťastně zakončí zákonodárné čtyřletí.

Za vzájemné shody sněmovny poslanecké a vlády vyřízena byla do konce března *oprava volební,* o niž Gambetta marně se byl zasazoval, a která dle přijatého znění stanoví: 1. volby poslanecké konají se v každém kraji společně volbou listinovou (scrutin de liste), při které každý volič napíše tolik kandidátů, kolik poslaneckých mandátů na kraj připadá; 2. v každém kraji připadá vždy na 70.000 obyvatelstva jeden poslanec, při čemž zlomek v počtu obyvatelstva považuje se za celek; 3. každý kraj tvoří jediný okres; 4. ku platnosti volby

potřebí jest většiny odevzdaných hlasů, kteráž při první volbě rovnati se má aspoň čtvrtému dílu zapsaných voličů; 5. počet poslanců obnášeti bude dle opravy této 596. K tomu přijaty dva dodatky, jeden, že nemají se po příštích šest měsíců konati žádné doplňovací volby a druhý, že nové volby sněmovní konati se mají vždy během šedesáte dnů před vypršením sněmovního období. Vláda Ferryova od února 1883, kdy nastoupila, ukázala se skutečnou vládou oprav a ustálení republiky.

Dne 29. března došla osudná zvěsť z *bojiště Tonkinského*, že francouzský sbor pod velením generála Negriera v severovýchodní končině Tonkinu překvapen byl značnou mocí čínskou, a že musil opustiti posice, kterých v únoru Francouzi dobyli. Sám generál byl těžce raněn a velení ujal se plukovník Herbinger, jenž šťastně ustoupil se sborem do průsmyků, jež hájí přístup do středu Tonkinského, delty Červené řeky. Následujícího dne (31. bř.) odbývala se bouřná schůze sněmovní, ve které spíláno ministrům podvodníků, lhářů, bídníků a pokřikováno: ze dveří s nimi! I na ulicích Pařížských jevilo se rozčilení. Ferry podal předlohu, žádaje za úvěr 200 millionů fr. „Naše vojsko," dokládal za všeobecné nevole, „ocitlo se pojednou proti nepříteli, jehož moc nemohla se předvídati. Včera již stala se přiměřená opatření, jsou však nedostatečná. Musíme pomstíti úkor nejen k vůli obraně indočínského držení, ale i k vůli cti Francie, která před celým světem utrpěla." Krajní strana navrhla, aby ministerstvu byla vyslovena nedůvěra. Ferry žádal, aby dříve jednáno bylo o úvěru. Když však sněmovna 308 hlasy proti 161 se usnesla, aby jednalo se dříve o návrhu nedůvěry, prohlásil Ferry, že s ministerstvem *odstupuje.* Tím odpadlo jednání o návrhu krajní strany; návrh, aby ministerstvo dáno bylo v obžalobu, byl zamítnut. Ještě téhož dne dány rozkazy, aby značnější posily odpluly do Tonkinu a následujícího dne povolila sněmovna úvěr 50 mil. S velikými obtížemi setkávalo se však zřízení nové vlády. Dosavadní většina sestávající z jednoty republikánské a jednoty demokratické, jež za dojmu neúspěchů Tonkinských Ferryho opustila, nehodlala s Ferrym odstoupiti, naopak snažila se zjednati mu poněkud zadostiučinění. V parlamentu zvítězili však radikálové. President republiky Grévy vyjednával s předsedou sněmovny Brissonem, s Constansem, Freycinetem a posléze obrátil se opět k Brissonovi a dovolávaje se jeho vlastenectví, aby země v době kritické neostávala bez vlády, žádal ho, aby převzal sestavení nového ministerstva, čemuž tento pojistiv si podporu Freycinetovu vyhověl.

Dne 7. dubna představilo se nové ministerstvo sněmovnám, sedmé již v nynějším čtyřletí sněmovním, a bylo přijato s velkou pochvalou. Na důkaz důvěry bylo mu většinou 373 hl. proti 90 povoleno zbývajících 150 mil. úvěru. Brisson nazval novou vládu „ministerstvem smíru a svornosti." Stran Tonkinu pravil: „Budeme žádati od Číny, aby šetřila našich práv, jak ze smluv nám vyplývají, a která od samé čínské vlády smlouvou 11. kv. 1884 v Tiencinu uzavřenou byla uznána. Budeme se považovati za šťastny, budeli nám možno cíle toho dosíci mírným vyjednáváním, avšak jsme odhodláni vymoci ho sobě i mocí zbraní." O vnitřní politice prohlásil: „Jako za hranicemi máme na zřeteli jenom prapor francouzský, tak chceme uvnitř dbáti toliko ná-

rodní svrchovanosti.“ *Ministerstvo Brissonovo* má ráz spolku veškerých vlády schopných republikánských živlů francouzské sněmovny. Až na nesmiřitelné Rochefortovce jsou v něm zastoupeny všechny odstíny republikánské. Předseda ministerstva, Henri *Brisson*, jest padesátník, rodák Bourgeský, v Paříži studoval práva, byl spolupracovníkem časopisů Temps (od r. 1864) a Avenir National (od r. 1869), s Gambettou a Challemel-Lacourem založil opposiční Revue Politique, jež pro článek z jeho péra od Napoleona byla zastavena; za obležení Paříže byl velmi činným ve výkonech pro veřejné podpory; v národním shromáždění v Bordeauxu a pak ve Versaillesu náležel k nejrozhodnější opposici a po odstupu Mac Mahonově zasazoval se pak o odstranění neb změny reakcionářských zákonů. V republikánské straně dosáhl takového významu, že v listopadu 1881, když Gambetta posléze zřídil své „velké ministerstvo,“ stal se na místo něho předsedou sněmovny, na kterémž místě setrval do nynějška. Na Brissonovi chválí se jeho prostota, otevřenosť a pevnosť. Obor zahran. věcí převzal *Freycinet*, jenž byl po „podrobení se“ Mac Mahona r. 1877 ve vládě Dufaurově ministrem veřejných prací a stal se známý svým plánem rozsáhlé sítě železniční a průplavové ve Francii, v čemž jej Gambetta vřele podporoval; po odstoupení Gambettově byl na krátko předsedou ministerstva. Ostatní ministři byli: *Allain Targé* vnitra, za Gambetty ministr financí, *Campenon* ministr války, jímž byl také již za Gambetty, *Clamageron* financí, René *Goblet* vyučování, veřejných prací Sadi *Carnot*, orby *Legrand*, obchodu *Mongoü*, pošt a telegrafů *Sarrien* (radikál) a námořnictva admirál *Galiber*. — Na místo Brissonovo za předsedu sněmovny zvolen byl (8. dubna) při třetí volbě radikální Floquet proti Fallièresovi, členu vlády Ferryovy, jehož volila republ. jednota a část demokr. jednoty, aby tím dala předešlé vládě jakési zadosti učinění. Floquet zvolen byl od radikálů a krajních pomocí monarchistů. Obě sněmovny odročily se pak do 4. kv. — Hnedle po svém nastoupení prodělalo ministerstvo malou krisi. Clamageron z důvodů prý zdravotních odstoupil a málo potěšitelný obor finanční převzal *Sadi Carnot*, na jehož místo nastoupil *Domole*, jako ministr veřejných prací.

Než ještě nová vláda nastoupila, došly z Pekingu a Šangaje zprávy, dle nichž *smír mezi Francií a Čínou* stával se pravdě podobný. Ferry již od podzimu minulého roku vyjednával o mír. Čínská vláda vyslovila nyní ochotu k míru na základě smlouvy Tiencinské, totiž vyklizení Tonkinu a uznání tu svrchovanosti francouzské republiky. V Pekingu vyšel dokonce již císařský úkaz, kterým se mír s Francií prohlašuje. I mír ten jest dílem vlády Ferryovy. Francie musí však býti opatrna a do definitivního uzavření míru nezastavovati blokádu přístavů a stíhání válečné kontrabandy, aby snad Čína nepoužila doby té, by se mohla opatřiti z Evropy dostatkem válečného materiálu, kterýž jak Německo, tak Anglie a Holandsko ochotně jí prodávají a prodávaly.

J. J. Toužimský.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK XV — DÍL II

1885

V PRAZE

TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA — NÁKLADEM VLASTNÍM

1885

R. 1885. • Čís. 7.

OSVĚTA

Vlastní životopis Frant. Palackého.

V pozůstalosti Fr. Palackého, mezi jinými vzácnými příspěvky k jeho životopisu nalezena jest nejen stručná autobiografie sepsaná r. 1865 a otištěná s některými změnami a doplňky ve Slovníku naučném, ale i starší a obšírná autobiografie jeho dětství a mládí, dosud nevydaná. Tato sahá až do vystoupení Palackého ze škol Prešpurských a dále až do konce r. 1818, kdež náhle jest přetržena, i končí podávajíc ještě opis několika slov naznamenaných dne 31. prosince 1818 v „každodenníčku", jejž Palacký počal sobě psáti dne 25. listopadu 1818. Připojena tu dále poznámka: „Školy opustiw, když sem chtěl historii swého wědeckého vzdělání psáti, zaznamenal sem sobě předkem některé myšlenky a opisy." Avšak poznámka ta i s následujícím výpiskem z každodenníčka jest přeškrtána, a přidán jen ještě opis vysvědčení, jehož dostalo se Palackému ze studií humanitních.

Zdá se, že Palacký, vypsav obšírně mládí své, neměl sice v úmyslu pokračovati v podrobném vypisování života svého dalšího, tam kde denník jeho již za vypsání to poskytoval náhradu; ale zjevno jest, že chtěl autobiografii mládí prodloužiti řadou výpisků, kteréž sobě činil pro potěšení a povzbuzení své a pro vlastní snad někdy upamatování. Přiloženyť jsou k autobiografii některé *„Běžné myšlenky a opisy,"* *„Wýtahy listowních pamětí"* (z listů psaných Palackému, jakož i od něho jiným) a počátek výpisků nadepsaný: *„Paměti vytažené z každodenníčka."* Vše to psáno jest týmž písmem a nepochybně touže dobou, kdy sepsána byla i autobiografie mládí. Bohužel jest výpisků těch jen poskrovnu, zůstaly patrně nedokonány, a to na škodu tím větší, že listy, z nichž výtahy ty učiněny, namnoze nenalézají se v pozůstalosti.

Autobiografie mládí Palackého psána jest jeho rukou a pravopisem obvyklým před r. 1840 a 1842, totiž *g* na místě *j*, *y* a *j* na místě *j* a *í*. Počátek rukopisu buď později povstal aneb přepsán a změněn byl, psánť jest písmem, jakým P. později psával, a tolikéž jsou v textu některé opravy psány stojatým písmem Palackého a též pravopisem pozdějším. Oprav těch jest nemnoho, Palacký pozměnil jen některá slova dříve užívaná nahradiv je výrazy novějšími; vidíme z toho, jak

mluva naše stále pozvolnu se vyvíjela a bohatla. Takž na příklad na místě „hospoda“ napsal Palacký „byt“, u slova „museum“ poznamenal „časopis“ atd.

Písmo Palackého, byvši v mladosti jeho spíše ležaté, v l. 1825 až 1827 počalo se měniti, a ustálilo se pak konečně v tom spůsobu, v jakém psával až do své smrti: písmem drobným, stojatým, nad obyčej úhledným a vždy tak stejným, jako by každá písmenka tištěna byla.

Soudě dle písma není pochyby, že Palacký napsal autobiografii mládí svého před r. 1826, a se soudem tím souhlasí úvahy povzbuzené obsahem samým. Porovnajíli se rukopisy Palackého z různých let, shledá se podobnosť největší mezi rukopisem autobiografie a jinými rukopisy z r. 1823. Není tedy bez podstaty domněnka, že Palacký psal autobiografii mládí svého ještě v Uhrách, prve než opustil své vychovatelské místo, odebíraje se na jaře r. 1823 do Prahy za novými studiemi a do nových poměrů.

Snad mnohý ctitel Palackého bude toužiti na to, že se prodlelo až příliš s vydáním vzácného rukopisu toho. Důvodem ku prodlení tomu byla zejmena i neukončenosť rukopisu samého; zdáloť se zajisté, že nejvhodněji lze jej vydati až v celé životopisu, kterýž by autobiografii doplňoval a ve vypravování obšírném pokračoval tam, kde ona přestává; také že rukopis ten nevelmi objemný lépe se hodí k tomu, aby uveřejněn byl zároveň i s jinými písemnými památkami kratšími neb korrespondencemi Palackého.

Ježto však nelze pomýšleti na to, aby zevrubný životopis Palackého v brzku byl vydán, odhodlali jsme se povoliti laskavému usilování a přímluvám páně redaktorovým a vydati autobiografii v Osvětě, jakož i ve zvláštních otiscích z Osvěty; a usnesli jsme se na tom tím spíše v této chvíli, aby za příležitosti odhalení poprsí zvěčnělého na domě č. 719 na Novém Městě Pražském, kde žil a skonal, mohli sobě ctitelé jeho odnesti knížečku tu na památku.

Rukopis otištěn jest tu doslovně tou orthografií, kteréž Palacký až do smrti se přidržel, a ovšem s opravami, kteréž v textu sám byl učinil, při čemž slova, jichž původně byl užil a pak je vymýtil, uvedena jsou pod čarou.

Autobiografií tou nejsou vyčerpány veškery prameny a zvěsti o mládí Palackého, avšak tyto najdou místa svého teprve ve příštím životopise; pročež podáváme zde rukopis Palackého beze všech dodatků, nepřičiňujíce slov zbytečných tam, kde mluví Palacký sám.

Vždyť poznáváme jej v každém slově, poznáváme jej ve velebné prostotě, v nehledané síle jeho slohu, poznáváme jej v tom dechu horoucího, ideálního nadšení pro všecky vznešené pomysly a cíle člověčenstva, kterýž v mladosti v něm zaplanuv neutuchnul ani pod popelem šedin, poznáváme jej ve prudkém ba i příkrém a bezohledném povrhování vším co špatného a nízkého, i v té nezměrné lásce, ve kteréž posvětil se cele službě národu svého, poznáváme jej konečně po pravdě, která tak nepokrytě, dojemně, mocně a skvěle mluví k nám z jeho slov.

Bylo asi ve světě pořídku lidí, jimž by lež a přetvářka byla v té míře cizí, hnusna ba i nepochopitelna jako Palackému; celý jeho život

byl pravdou, po pravdě bádal, dle pravdy jednal a každé slovo, které pronesl, prýštilo se z hloubi jeho bytosti — byltě ve všem věren svému heslu: „Svoji k svému, a *vždy dle pravdy!*"

Marie Červinková Riegrová. [1])

Rodina *Palackých* ode dáwna netoliko w Morawě, ale i w sausedních zemích dosti jest rozšířena. Domýšlím se, že obdržela jméno swé od „*Palače*" neboli „Palačowa", wesnice panstwí někdy Jičínskébo we Přerowském kraji, a to již w XVI. století. Gruntovní kniha města Fryštáku nese půwodní zápis w tato slowa: „It. léta páně 1566, za purkmistra Jiříka Palackého a foita Matěje Wašnikowa, za téhož úřadu, kaupil Jan Berka podsedek od Jana Ondřeje Bošowského" a t. d. To wypsal odtud pro mne před drahně léty prof. A. W. Šembera; pak Písecký někdy gymnas. prefekt Schön také z knih tamějších wytáhl zpráwu: „1649 erat Pisecae decanus Wenc. Adalb. Palatsky a Kernstein." Zemané Palačtí, w hořejších Uhřích posawad žijící, zdá se, že we 30leté wálce z Morawy se tam wystěhowali.

Předkowé moji přebýwali, pokud rodinné podání naše stačí, wždy w *Hodslawicích*, wesnici ležící mezi městy Nowým Jičínem a Walaským Meziříčím asi uprostřed, sotwa míli zdálí od Palačowa; písemné wšak o nich památky nesahají wýše nežli do počátku XVIII. století, kdežto zejména Matěj Palacký byl w létech 1705—1711 foitem w Hodslawicích. Syn Matějůw Jiří († 1785 5/12) byl praděd můj; na děda Jiřího († 1806 14/1) pamatuji se co dítě ještě sám, nikoli wšak na bábu Rosinu Bartoňowu. Oni, co mladší linie, bydlili w chalupě pod čísl. 72; starší zajisté linie držela foitstwí Hodslawské dědičně; předposledního foita (Erbrichter) Hodslawského, Josefa Palackého, znal sem za swého mládí welmi dobře.

Hodslawice leží na sewerním swahu powěstných někdy hor a lesůw Domorackých, jichžto pramenowé wysílají wody swé jak do Baltického, tak i do Černého moře. Proto není tu na rozhraní wod ewropských nižádné řeky, nýbrž jen nepatrný potůček „Zrzáwka" zwaný, po jehožto březích obau táhnau se domy asi půl hodiny zdélí. Hodslawice náležely od nejstarší doby ku panstwí hradu Štramberka, kteréžto kaupiwše Nowojičínští měšťané r. 1558, drželi swobodně až do r. 1621, kdežto Ferdinand II. celé panstwí jim, co horliwým protestantům, konfiskowaw, darowal je řádu Jesuitskému; po jehožto zrušení město Nový Jičín oswobodilo se, panstwí pak celé propůjčeno 1781 Theresianské rytířské Akademii we Wídni.

Jesuitům, pokud panowali Jičínu, bylo wésti dlouhé a kruté boje s poddanými swými, jež přiwesti měli opět do lůna církwe katolické: neboť obywatelstwo wšech těch hornatin, ježto rozkládají se okolo

[1]) Obírajíc se již delší dobu sbíráním materiálu k životopisu Palackého, vznáším ke všem, kdož nějaké listy Palackého u sebe chovají, snažnou prosbu, aby mi buď věrný doslovný opis jich zaslali, aneb listy ty laskavě k opisu zapůjčili. Prosím vřele, aby mi listy Palackého zaslány byly ve psaní odporučeném do Malče u Chotěboře, načež neopomenu všem těm, kdož by snad sami darovati jich nemínili, navrátiti je v brzku opět zásilkou odporučenou.

wysokého Radhoště we wýchodní Morawě; a tudíž i panstwí někdy Štramberského a Jičínského, přilnuwše celau duší ke straně podobojí a zejména k jednotě Bratří českých, odoláwalo dlauho wšem jejich autokům a nástrahám i sebe chytřejším a důraznějším. Z okolí toho, a wšak nejwíce z wesnic německých, ježto i podnes náležejí k ewangelické církwi Hodslawské, wyšli r. 1722 prwní zakladatelé Herrnhutu, nyní swětoznámého; že by wšak i z rodiny mé kdo byl s nimi se wystěhoval, není mi známo. Mám to wšak z ust jak otce swého, tak i foita Josefa Palackého, že ještě i za panowání Marie Theresie odbýwány u Palackých nábožné schůzky z okolí celého, a owšem w úkrytě, obyčejně w noci; někdy i we hlaubi lesůw Domorackých, když který jesuita neb špehaun byl na blízku; stráže rozestawowány na potřebných místech, aby prozrazeni nebyli. Tu spíwáno, modlitby se dály a čítány knihy starobratrské, jež míwali zakopané w hustinách lesůw. Prohlášením tolerance od císaře Josefa II. r. 1781 wzalo to konec. Poněwadž ale w patentě tolerančním jednota někdy bratří českých nenašla ohledu ni místa, předkowé moji, dlauho bywše na wáhách, přihlásili se konečně k wyznání augšpurskému; s nimi také wětší díl obywatelstwa jak Hodslawského, tak i okolních wesnic.

Otec můj *Jiří Palacký*, tehdáž ještě jinoch, (naroz. 18. Dec. 1768) odhodlal se hned od počátku ke službě nowé té církwe, a již se byl odebíral do Uher, aby tam nabyl we školách ewangelických potřebného učení, když ho došel od wrchnosti rozkaz, aby nastaupil auřad školního učitele w Hodslawské církwi. Pobyw tedy jen krátce ještě we školách Jičínské a Hranické, stal se r. 1784 prvním učitelem, čili jak se říkalo, rektorem školy Hodslawské. Pojaw sobě 2. Febr. 1790 za manželku *Annu,* dceru sedláka Josefa Křižana w Hodslawicích, potom (tuším r. 1797) wystawil sobě sám swým nákladem školu dosti prostrannau, w níž až do r. 1829 zastáwal auřad svůj. Já byl prwní z jeho dítek, který zrodil sem se w nowě wystaweném domě (číslo konskr. 108.) a sice *14. Jun. 1798;* wšak teprw 17. Jun. křtil mne druhý pastor té církwe Jan Pilečka, rodilý ze Wsetína. Matka má porodila w létech 1791—1814 wesměs 12 dítek: a wšak jen sedm z nich (Jiří 1791, Anna 1796, já 1798, Mariana 1802, Ondřej 1807, Jan 1812 a Rosina 1814) dospěli k wěku.

Otec můj byl we wší swé prostotě předce muž neobyčejný. Příroda udělila mu byla pronikawého rozumu i ostrého wtipu, kterýmž já i w dospělejším wěku často sem se obdiwowal. Mnohostraná zkušenost, zdrawý saud a pozorliwá paměť na wše, co kdy duchu jeho se předstawilo, zásobily ho jistou filosofií žiwota, kterauž nad sausedy swé znamenitě wynikal: ale i samé učenosti nebyl cele prázden, dychtiwě a bedliwě čítáwaw každau knihu, která kdy do rukau se mu dostala. We wšem, co dotýkalo lidské mrawnosti, býwal nad míru přísným, aniž kdy jakau něžností oswědčowal se k dítkám swým, ačkoli o dobro jejich ochotně a upřímně se staral; wůle jeho býwala neoblomná, často i prchliwá. Přitom byl pilný w powinnostech křesťanských, horliwý w nábožnosti nepřetwářené, a stálý obránce církewního wyznání swého. Biblí celau měl w paměti, a we wšech příhodách žiwota swého slowy jejími se řídíwal i těšíwal.

I matka má byla jediná mezi tisíci: bylať čistý obraz newiny, tiché domácnosti a mateřské lásky. Nepamatuji, žeby kdy wášeň aneb náruživost nějaká byla zkalila jasnau, ctnau a pokojnau duši její; nikdy myšlenka neslušná neopanowala mysli její, nikdy slowo neswaté newyšlo z ust jejích. Příkoří ode zwášniwělého manžela swého snášela trpěliwě; kdykoli znikla mezi otcom a dítkami newole jaká, ona dowedla ji pokaždé k dobrému konci. Literní wzdělanosti neměla naprosto, aniž rozuměla řeči které kromě mateřské; rozum přirozený a saud neporušený chránili ji wší powěry a pobožnůstky. Byloť ji milowati každému, kdokoli ji kdy poznal.

Já hned za mládí přilnul sem ku knihám. W pátém roce wěku swého již přečetl sem byl celau biblí, we kteréž tehdáž, kromě příběhůw Mojžíšowých a Josefowých, nejwíce pautaly mysl mau wěci tajemné, kterýmž nejméně sem rozuměl: milostné písně Šalamaunowy a průpowědi Jesusa Syracha. Pamatuji se také, že psáwaw na počátku předpisůw školních rok 1803, potom diwil sem se a pochopiti nemohl, proč tam stál r. 1804. Brzy stal sem se prwním, ačkoli téměř nejmladším žáčkem we škole otce swého, we kteréž již tehdáž užíwalo se spůsobu wzájemného wyučowání. Přitom i přiwykal sem záhy prácem domácím a hospodářským. Poněwadž otec můj byl také obecním písařem, a jsa spolu chalupníkem we wsi, měl swé hospodářstwí polní, wedl wšeliké obchody, až i umění krejčowské: já zároweň s jinými bratřími a sestrami konal mu wšecky nahodilé služby, nosíwal obecní kurrendy do wsí sausedních, wyháněl též kráwy na pole a chodil i do hor na sbírání hub, malin a jahod, kteréž když potom w Jičíně prodány byly, já k newymluwné radosti swé z wýdělku toho pokaždé také několik „patákůw“ dostáwal sem.

W dewíti jsa létech, o wánocech r. 1807, weden sem byl od otce svého do *Kunwaldu*, panské wsi za Jičínem, abych tam [1]) němčině se naučil. Přebýwal sem půldruha léta u sládka Wernera, kterýž od otce mého dříwí do piwowáru kupowáwal. S jeho sestřenicí, Nanny Urbanowau, dobrau déwečkau, ana jediná w domě češtině rozuměla, důwěrně se stowaryšiw, chodil sem do škol Kunwaldských, založených od Marie Walburgy hraběnky Truchsesové na Zeilwaldburku, rozené Harrachowé. Zde sem we wýborném swobodného ducha učení prwní základy wědomostí swých položil. Ústaw ten byl weliký, památný a Salzmanowému poněkud podobný; hraběnka znamenitý naň náklad wedauc, mnoho sobě na něm záležeti dala. Kromě škol wesnických wyučowáno ještě zwláště [2]) w zámku asi dwa a třicet wybraných chlapcůw a téměř tolikéž děwčat rozličného rodu a wěku; tu přednášeny mimo jiné nauky, počátkowé wšeobecných dějin, anthropologie, fysika, hospodářstwí, a těm podobné. Učitelé moji byli: Hraběnka sama, znamenitá paní, pak Jurende, Turek, Schneider, Richter a jiní. Na poslední weřejné zkaušce zapsán sem byl sám pátý do zlaté knihy ústawu toho, a z rukau hraběnčiných dostal sem weřejně odplatu za milost, knihu

---

[1]) Až potud sahá rukopis psaný písmem z doby pozdější, odtud počínaje psán rukopis orthografií starší.

[2]) o swé

o lásce k lidem. Byl to pěkný jarní čas žiwota mého. Milowán sem byl ode wšech učitelůw a domácích swých; zwláště ale ode staré paní Wernerky a jejích dwau dcer, učitelkyní w zámku; pak ode Turka kaplana, milostníka hraběnčina, a od Richtera warhanisty, u kteréhož sem spolu se swau milowanau Nanny byl se počal učiti klawírowati. Pan Turek tuším zwláště proto tak wlídně se ke mně měl, aby mne ku katolické církwi konečně přewedl, wida mne k tomu dosti náchylného. Zpozorowaw to můj Otec, wzal mě domů, práwě když byli Francauzowé léta 1809 do Rakouska se wtiskli. P. Turek, když sem se od něho laučil, slzy prolékwal, mne dále ke ctnosti napomínaje a božskému opatrowání poraučeje. Několik let potom ústaw tento Kunwaldský, příliš swobodný, rozkazem wyšším zastawen jest.

Otec můj poslán byl od panstwí Nowojičínského we kwětnu léta 1809 za dozorce a průwodčího asi patnácti wozůw, wezaucích náklad pro wojsko rakauské do Hodonína; dříwe ale než Hodonína dojel, došla ho odtamtud zpráwa westříc, aby náklad ten zrowna do Trenčína zawedl, poněwadž se staw našeho wojska tehdáž již byl proměnil. Tau tedy příležitostí dostaw se otec můj do Trenčína, oznámil se s kazatelem a starším bratrstwa Trenčanského, Janem Zaubkem, a s učiteli tamější ewangelické latinské školy. Napomínán byw od Kunwaldčanůw, aby mne od dalšího studowání neodwodil, ku kterémuž sem já tak welikou chuť ukazowal, umínil mě dáti do škol Trenčanských. W měsíci *srpnu 1809* zawedl mě tedy *do Trenčína*, kdež sem i pořád do tak nazwané alumnie přijat byl. Zde wše tomu, co sem w Kunwaldě poznal, naopak sem zakusil; učení uherského způsobu, kdež mimo latinu na wše jiné zapomínáno, žiwnost přebídnau, tak že mi často i hladu trpíwati bylo. A přece škola ta nebyla z nejhorších mezi uherskými; učitel můj, Jan Martinek, muž statečný, aspoň rádby byl i dále pokračowal, kdyby zákony školské a okolčnosti jeho jej byly nehatily; mezi kaplany, kteří také we škole učili, byl i Skaličan Langhofer, wýborný Slowák. W prwním půlletí školském odbawil sem tak řečený donat, a i hned sem byl do grammatiky přesazen; na druhý rok byl sem prwním grammatistou, a na třetí jediným we škole syntaxistou. Ale posléze znechutila se mi škola Trenčanská, i nepilně chodíwal sem do ní. Což tam mám dělat, prawil sem, [1]) když nám učitel za celého půlléta o ničem, mimo chowání slepic, rozpráwěti neumí anebo nechce; raději zůstáwaje doma, řečtině se ze knih swých učiti budu. I wězelť sem tak neustále we knihách, že prwní hospodyň má, dobrá osoba, hrozně se počala starati, abych se prý posléze smyslem neminul. Lidé, kteří čítawosti mé powolowali, byli wšickni krutí horliwci w náboženstwí swém; a půjčíwali mně tedy nejwíce jen polemických spisůw od Chemnitia, Hoe, Habýla i jiných, jimž sem se já posléze z paměti naučil. Tudíž i upadl sem do fanatismu tím prudčejšího, čím otewřenější a jemnější bylo srdce mé; a brzy sem sobě w ničem již tak nelibowal, jako w hádkách o náboženstwí. Jaké myšlenky tehdáž hlawou se mi mátly! Umínil sem si byl poswětiti žiwot swůj obracowání pohanůw na wíru křesťanskau; chtělť sem co missionář dánský zabrati se někdy do Trankebaru aneb

---

[1]) řka.

na ostrowy australské. Takto ztracen čas nenawrácený w bezsmyslném počínání, a nebylo, kdoby mě opět na prawau cestu byl uwedl. Poslední dwě léta bytu swého w Trenčíně přebýwal sem u Sam. Štíra (Štúra) warhanisty, dobrého muže, jehož umění sem se i sám poněkud naučil; nezadlauho počal sem warhanowati we chrámě při službách Božích; a P. Zaubek bráwal mne se sebau ke slawnostem církewním seniorátu swého, ku poswěcení chrámůw a uwedení nowých kněží, do Podlužan, do Kochanowec, Ozorowec a do Mor. Leskowce, kdež sem složené a zpíwané od něho slowenské kantáty na warhanech hrál a takořka zpráwcem choru býwal. I básniti počal sem času tohoto latině chwály jara. Největší lásky užil sem u P. Bakoše, předního a ctěného měšťana Trenčanského, jehožto syn Jan byl nejmilejším přítelem mladosti mé; ale brzy po mém odchodu zemřew, naplnil mne smutkem na dlauhý čas. Natrpěw se já mezitím dosti nauze, a nenabyw známostí kromě latiny a spisůw polemických, opustil sem Trenčín chutě, na konci *měs. čerwna 1812.*

Za příčinau mého dalšího studowání ustanoweno, abych na Prešpurské lyceum, nejlepší toho rodu školy ewangelické w Uhřích se odebral. Šel sem tedy s otcem swým pěšky do *Prešpurka*, kamž i *24. srpna* k wečeru šťastně sme se dostali. Po neznámých ulicích blaudíce, a zwláště na chrám a školy ewangelické se doptáwajíce, pozwáni sme hostinsky od měšťana Schwanzera do domu jeho, kdež sme potom za skrowničký plat několik dní pobyli. Prof. Stanislaides, tehdáž rector celého lyceum, poznaw, že při wší swé známosti latiny, přece dobře po uhersku konstruowati neumím, dal mě ještě na rok do syntaxi, Prof. Baderowi; což mně, ale w jiném ohledu, welmi prospěšným se stalo. P. Bader ochotně půjčíwal mi ze swé knihowny spisůw Salzmanowých, Campowých, Beckerowých a Glatzowých. Tudíž počal sem odwykati fanatismu swému, neměw k němu dalšího podpalu, a zajímán byw cele jinými předměty; oblíbil sem sobě tehdáž zwláště zeměpis občanský a cizokrajná putowání. Wděčnost ku professoru swému wnukla mi báseň latinskau ke jmeninám jeho, kterouž sem jemu we škole weřejně perorowal. Z ohledu žiwnosti mé byl sem nejprw se dostal do alumnie; potom když Prof. Gross hledal některého syntaxistu za slaužícího do Jesenákowského konwiktu, podwolil sem se k tomu já; za mnohé služby swé dostal sem byt [1]) a jídlo, což obé mi tehdáž welmi whod přišlo, protože Otec můj jen na mále mi pomáhati mohl. U Badera byl mi před odchodem swým zůstawil dwacet zlatých we směnkách, kteréž sem já i brzy na knihy rozdal, mezi jinými na Schellerůw latinský slowník. Na konci školského roku a měsíce čerwna 1813, šel sem s towaryši swými Fajnorem, Joseffim a dwěma Hrebendowci přes Pezinek a Modru, pak Nowé Město, Brumow a Wsetín domůw na obročné ferie. Welikau žízní trápen byw, pil sem dychtiwě z jedné studánky na Karpatských stráněch, jejíž woda diwnau chuť měla; nezadlauho pocítil sem, an krk můj ztlustnul, a mnoholetému nákladnému léčení mnoha učených lékařůw nepodařilo se zbawiti mne té nemilé tíže.

Na konci prázdnin, w měsíci srpnu, když sem se pěšky do Preš-

[1]) hospodu.

purka wracel, sprowázela mne milá matka až po Poteč blíže Klobauk. Powětří bylo newlídné, deštiwé; na Wláři strhna se příwal náramný, promočil mne o samotě kráčejícího do niti. Proti wůli swé přinucen sem byl stawiti se w Trenčíně u P. Bakoše, abych poněkud okřál. A tak diwným uložením Božím zachowán mi žiwot. Té zajisté samé noci tak se náhle rozwodnil Wáh, že nejen dolejší město, ale i celé audolí Trenčanské potopil, mosty, domy, ba wesnice celé praudem swým zbořil a zachwátil, až na mnoha místech ani znamení jejich někdejšího bytu nezůstalo. Strašný nářek lidu a temné hučení řeky, rozléhající se o půlnoci po celém městě, probudily mne ze sna ke hroznému diwadlu. Řeka po ulicích dolejšího města wysokým a mocným praudem tekla; dům po domě bořili se, pádem swým záhubau hrozíce sausedům, aneb podryti jsauce neodolatelným wody autokem, wypáčeni a zanešeni jsau po řece daleko, an na jejich místo naplawení domowé a mlýnowé jiní po ulicích se walili. Lidé, kteří na počátku nebezpečenství pořád se byli neuchránili, překwapeni sau v domích swých ke hrůze tím wětší, že woda nočním náhlým rozlitím swým wšecky loďky a bárky byla pryč uchwátila. I wystupowali wšickni na střechy domůw swých, když se woda již nad okna lila, ale když posléze domowé sami počali se pohybowati, mnozí strachem omráčení ztíží na blízké stromy utéci se mohli. Hrabě Ilesházy tehdáž několika rodinám žiwot zachowal. Já sem zatím i se mladým Bakošem, bratrem někdejšího přítele mého, wystaupil na Trenčanský zámek zhůru: a tu nowé ještě strašnější diwadlo představilo se očím mým. Od hory do hory wšecko stálo pod wodau, a z té hrozné potopy jen tu i tam někteří stromowé nebo střechy o samotě ještě wynikaly. Mezitím celé wesnice,[1]) jako ta na ostrowě mezi oběma mosty, byly docela zmizely; ani oné hospody pod sihotěmi nebylo wíce widěti, kterauž sem já w prwním plánu cesty swé byl práwě w tu osudnau noc sobě za nocleh ustanowil. U prostřed ohromného praudu plawili se domowé a mlýnowé dolů, a na střeše jich často celé familie okročně sedíce, tiše a smutně očekáwaly, kam je řeka zanese; okolo nich hemžila se woda lidmi a dobytčaty, ježto buď na deskách, buď i jiných nářadích po wodě plauli, ochraplé hlasy swé k welebnému hučení praudu pojíce. W té wšeobecné záhubě podjímala mne zwláště hrůza jakási tajemná, když sem popatřil na plawící se dolůw mlýny, kteří opuštěni od lidí ještě w žiwé ochotnosti na prázdno mleli; a k dowršení weškeré rozmanitosti této hrůzy stalo se, že jeden z nich ustawičným třením posléze zapáliw se, w plném plameni u prostřed té powodně z powlowna dolů se táhnul.

Já sem za celý týden zabawil se w Trenčíně, protože pro nedostatek člunůw nemožná bylo přes Wáh přejeti. Potom ale dal sem se mezi prwními přeplawiti na dwau rybářských čluncích spolu swázaných, na nichž sotwa dwě osoby směstnati se mohly. Mladý Bakoš a Husár tehdáž se mnau společně do škol Prešpurských se odebrali. Hojné zdechliny na březích Wáhu ležíce nepochowané, wyzíwaly w tom horku puch protiwný a škodliwý po celém pokrají. Já sem w Očkowské hospodě sešel se s Nowojičínskými kupci, a dal pořád o sobě náwěští

[1]) dědinky.

rodičům swým. Poznal sem potom, že i matka má té powodně na Wsetíně krutě zažila, a sotwa při žiwotě zachowána byla.

Tento můj příběh Trenčanský stal se mi památným i w jiném ohledu. Já sem do té doby o mateřčinu swau nic byl nedbal, ani ji sobě nelibowal; latina i němčina mně mnohem milejšími byly, tak že sem jen w těchto řečech psané knihy za hodné uznáwal. Pan Bakoš ale libowal sobě nad jiné w češtině i w českých knihách; mezi jinými měl i Jungmanowu Atalu, a předplácel na Hromádkowy nowiny spolu s „prwotinami českých umění;“ we kterýchž ale obau spisech mnoho nowočeského se nacházelo, čemuž newždy wyrozumíwal. O mně jakožto Morawanu domníwal se, že bych já tomu lépe rozuměti měl;[1]) i poprosil mé několikráte we společnostech rodiny swé, abych mu některá temnější místa i slowa powyswětlil. Ale brzy ukázalo se, že já tomu wšemu ještě méně rozuměl nežli on. Hluboce proniknut jsa stydem, umínil sem sobě pocwičiti se w češtině, aby se mi nestalo cos takowého ještě podruhé; zwláště an mi nejen hostitel můj Komeniowy spisy a Jungmanowu Atalu welmi wychwalowal, ale i já ještě w ty dni obé u něho čítaje, čím dál tím wíce krásau jak obsahu tak i řeči jich jímána sem se cítil. I hned přijda do Prešpurka, dal sem sobě záležeti na mateřčině swé, a nezadlauho dostaw we Hlasateli českém Jungmanowo dwoje rozmlauwaní o jazyku českém čísti, zapálil sem se celý upřímau wlasteneckau horliwostí, kteráž od té doby u mne ještě neustydla, aniž bohdá kdy ustydne.

I brzy podána mi příznivá příležitost ke cwičení se w češtině. Otec můj byl již rok předtím s P. Palkowičem w Prešpurku osobně we známost wešel, daw mu swau „Knížečku ke wdělawatedlnému čítaní, w Prešpurku, u Snížka, 1812. 8.“ wytlačiti, kteréž Palkowič potom swého jména půjčil. Přišel sem tedy dosti záhy do užšího styku[2]) s tímto mužem, kterýž poznaw dobropis můj český, počal o mně již dříwe obmýšleti, zdali by mne ku pomoci swé užíti mohl. Když tedy wrátiw se do škol prešpurských, kdež sem toho léta do retoriky přesazen byl, ničeho sem jiného k oblehčení zewnějšího stawu swého nenašel, dal sem se od Palkowiče snadno přemluwiti, abych k němu za písaře a pomocníka při jeho Týdenníku přistal. Byla to tehdáž práwě nejpamátnější doba wálky ewropejské proti Napoleonowi. Auřední wojenské zpráwy, o bitwách u Lipska, u Dennewic, u Hanawy a j. překládati býwala má powinnost; Palk. oprawiw mé přeložení, podal ho k tisku. Ale brzy stěžowal sem sobě na jeho newlídné se mnau nakládání, a na nauzi, kterou jsem u něho trpíwati musel; domácí moji s welikau autrpností těšíwali mne.

W *aunoru 1814* nemoha já déle u Palkowiče obstáti opustil sem ho konečně, a bydlíwaje s towaryši swými, Balašowičem a Ostermanem w alumnii, obíral sem se předewším českými knihami. Láska k češtině uwedla mne s Jelšíkem Turčanem, jedním z nejznamenitějších prešp. kandidátů, a tehdáž i básníkem českým we známost. We škole prospíwal sem dosti pilně nad professory swými Fábrim, Stanislaidesem, Grossem

[1]) musel.
[2]) spojení.

a Bilnicau, jichžto náklonnost sem sobě brzy získal. Ale zewnější staw můj byl smutný. Když sem w největší bídě byl, nawštíwil mne Otec můj w Prešpurku nenadále, a ulewil laskawě nauzi mé. Na prázdniny školské šel sem s Benešem a Karafiatem do Brna spolu; odtud pak sám o sobě přes Holomauc a Hranice domů. Tu sem z náwodu otcowa přeložil Packeho spis o Prozřetelnosti božské, a složil swau prwní českau báseň, elegii na smrt Jana Bakoše. Pak wrátiw se opět přes Nowé Město nad Wáhem, kamž mne otec byl sprowodil, užil sem poprwé lásky professorůw swých. W retorice byw sekundánem, učiněn sem tak nazwaným hospodářem školským, a Prof. Fabri zjednal mi prwní učitelské místo, mladého zemana Vésseyho ze Šomoďské Stolice, kterýž ale jen hospodu za mne oplácel. Mnoho wystál sem po prwníkráte w mém žiwotě nemocí, a opět i nedostatkem žiwnosti, protože sem za peníze, kteréž mi otec byl dal, knih sobě nakaupil, zwláště Pelcelowu českau kroniku, Hlasatele českého a Thamůw slowník. Již tehdáž slowútným byw Slawomilem, oznámil sem se mezi jinými s Royem, Roykem, Kollárem a Ferenčíkem, kteří jediní sobě tehdáž na češtině něco záležeti dali.

K *nowému roku 1815* pomohl sem příteli Gegušowi složiti jeho báseň českau hexametrickau o pokoji Ewropě zjednaném skrze pád Napoleonůw; kteráž ke slawnosti noworoční w lyceum weřejně jím perorowaná, když pochwaly wšeobecné došla, já wětší blaženosti než on pocítil sem. Ještě horliwěji začal sem se tudíž we swé milé mateřčině cwičíwati, předkládaje zwláště Ciceronowy knihy o powinnostech, Kleistowo jaro a jiné maličkosti. Pak i frančiny ujal sem se znowa, již předtím w Trenčíně z Curasowy grammatiky bedliwě se jí učíwaw. We škole ale doby této pamatným sem se učinil u spolužákůw swých jemnau pamětí swau, an sem na okázku několikráte w geografii starého swěta na sta jmen jednau aneb dwakráte přečetw pořádně a bez omylu z paměti je wyříkal. Mezitím paedagogie mé se zmnožily. Hned na nowý rok počal sem u měšťana Ottmana učíwat, začež mi plat a jídlo dáno; w měsíci máji přestěhoval sem se tam bytem, [1]) požíwaje tudíž pohodlného žiwota, při tom podáwány mi již i odjinud podobné příležitosti. Tohoto času, když ještě sjezd Wídenský trwal, bylo mi widěti osobně mezi jinými zwláště císaře Alexandra, pak Wellingtona, Talleyranda i Metternicha, poslané od sjezdu ku králi Saskému do Prešpurka; ale na powěst o Napoleonowu z Elby odjití, wšickni tři chwátawě do Wídně se odebrali. Na ferie šel sem přes Trnawu s dwěma Trenčany w ustawičném téměř dešti; na Wsetíně oznámil sem se s Wilímem Šimkem, kazatelem ewangelickým, nedáwno předtím z Jeny přišlým, s nímž sem mnoho rozmlauwal o české řeči, prosodii a literatuře. Doma pobyl sem jen jeden měsíc; z počátku měs. srpna jel sem s Paní Pilečkowau do Wídně, a odtud sám do Prešpurka. We Wídni sem wíce byl se krásy a welikosti nadál, nežli sem skutečně nacházel; a tu pořád znelíbilo se mi jaksi toto město. Přijda do Prešpurka k Ottmanowi, jal sem se čísti z bibliotéky Landesowy samé hrdinské weliké zpěwy, Homera, Ariosta, Tassa, Camoensa, Klopstoka i jiné méně slawné básníky ně-

[1] hospodau.

mecké. Na počátku nowého roku školského, w měs. Září, přesazen sem do filosofických škol, a spolu stal sem se jedným z patnácti censorůw a dohledačůw nad studentstwem. Měw jakausi nesnázi s Ottmanem, dal sem se od Prof. Grossa powolati do domu jeho ke dwěma Serbům Nowosadčanům, Lukičowi a Nákowi, jež sem německé řeči wyučowati měl; ostatně k obědu chodíwal sem opět do alumnie.

Rok 1816.

2. Ledna perorowal sem sám čtwrtý ke slawnosti noworoční Lyceum Prešpurského prwníkráte w žiwotě swém weřejně swau *slowenskau báseň* „o staweném lidokupčení na sjezdu Wídenském.“ Báseň tato nejen mne s Palkowičem opět smířila, ale což mi mnohem pamatnější jest, i s *Janem Benediktim* čili *Blahoslawem*, Nowohradčanem, synem kazatele Welko-Liboreckého, mne blíže seznámila. Poznaw já, že tento mezi nejznamenitější prešpurské studenty počítaný přítel Šafaříkůw, se kterýmž sem já psychologii a aesthetiku pod Grossem, řečtinu pak pod Žigmondym společně poslauchal, w českém básnictwí se kochá i nad jiné zběhlý jest, poprosil sem ho, aby mi saud swůj o básni mé objewil. I powěděl mi dowěrně, že citowé prudcí, jakowýmiž celá báseň má hořela, ještě sami ji básnické ceny zjednati nemohau, nesprowázíli a neneseli je zwolná hra obrazotwornosti; zde [1]) ale jen obecný rozum, a na něm štípené též obecné ale prudké city se jewily. I zničil sem báseň swau ohněm; nepamatowaw na to, že ač neměla ceny básnické, měla wšak aspoň dějinnau pro mne, jakožto památný příběh žiwota mého.

Tohoto léta nastala nowá doba we mládenectwí mém. Počal sem zajisté swobodnějším duchem wzdělávati sebe, prospíwaw nemálo příkladem Blahoslawowým. U něho zjemněli citowé moji, a duch můj lépe se naučil šetřiti čistého člowěčenstwí jak w idei, tak i w dějinstwu. Já k němu denně chodíwal, pomáhaje mu w řečtině a frančině; čítali sme spolu Homera, Theokrita i Pindara. I w ruštině, serbštině a staroslowančině cwičili sme se spolu, majíce za učitele, kromě učelníkůw mých i Pana Widakowiče, spisowatele srbského, u něhož jsme Stefanowičowu prostonarodnu Pesnaricu ponejprwé poznali. Palkowič také k oběma nám welmi příwětiwým se ukazowal, a spolu nás k wyššímu w literatuře snažení pobízel. Když Tablicowým dotíráním a našimi prosbami přemožen jsa, opět we škole weřejná swá čtení začal, při nichž sme my dwa za jeho náměstníky wyhlášeni byli, já chtěje ho ještě wíce pro slowanstwí rozhorliti, po radě Blahoslawowě složil sem mu odu k jeho jmeninám, kteréž ale on potom jen k osobným nepříliš chwalným záměrům užil. Ta byla má poslední přízwučná báseň; nebo čím dál, tím jistěji snášel sem se na tom, že ne přízwuk, ale stará časomíra přirozeným základem české prosodie slauti by měla. I hádal sem se o tomto předmětu často a obšírně i s Palkowičem i s Benediktim, nemoha wšak nikdy s nimi dokonale se srozuměti. Knih sem

---

[1]) tu.

pak tohoto léta opět tolik nakaupil, že sem tím opět ochudl, ačkoli sem kromě Nowosadčanůw swých i od panen Fiedlerowých z Hořowic, za denní jich wyučowání plat dostáwal. Moji ostatní zvláštní přátelé mezi studenty byli Kralowanský, Ruman, Dogaly a Petr Šréter. W létě na ferie, rozlaučiw se s Blahoslawem, bral sem se opět s dvěma Trenčany po noci přes Trnawu. Doma zbíral sem národní písně, čítal Wilhelmůw přírodopis a Krauzowy dějiny bratří morawských, hledal i nalezl několik staročeských knih u Domorackých kopaničárůw a w Bynině u proroka ševce a sklenáře.

Tyto ferie poznaw já z jedné strany bytnost prawé poesie a nemožnost swau státi se kdy welikým básníkem, z druhé pak strany náramný nedostatek naučných knih we literatuře české, na kterýž mě w Trenčíně obzwláště P. Zaubek, Tablicůw test, pozorliwa byl učinil, ustanowil sem se na tom, že již cele a jedině naukám se odewzdám a wší silau na tom budu, abych někdy pokud mě stačiti bude, nedostatku onomu poulewil; což sem i wše Blahoslawowi w prwním swém listě obšírně předložil. On list tento Šafaříkowi do Jeny poslaw, mne s ním ponejprw we známost uwedl, a tím způsobem našemu potomnějšímu trojičnému přátelstwí počátečného zniku propůjčil.

Učení dušeslowné u Prof. Grossa naučilo mě pozorliwým býti na wšecky úkazy w duši člowěka, i na weškeru jich zákonnost. Od té doby neměl sem wíce prázdné a zaháliwé hodinky. Sebe samého zpytowal sem w každé okolnosti, na swé wlastní náruživosti a jich tajemné i zjewné účinky pozorowal sem neustále, až tento způsob pozornosti naposledy dokonale přírodným se mi stal. Wšudy, kdež zákonowé ducha zpytowáni byli, užil já takowéto zkušenosti swé; začaw pak hned potom krásowědě a logice i metafysice se učiti, pocítil sem tudíž weliké pomoci, tak že sem se přeswědčil, že do filosofie wůbec není lepší brány nad přezwědné dušeslowí.

Wrátiw se z Morawy do Prešpurka, učiněn sem *28. srpna* w Jesenákowém konwiktě hospodářem, skrze Prof. Stanislaidesa, který we mně sobě tehdáž welice libowal. Měl sem tu na péči strawowání asi šedesáti žákůw, z wětší částky chudobnějších zemanských synůw, z nichž každý w té drahotě jen po půl třetím stu zlatých platili; ostatní z fundu se dodalo a z pomůcek barona Jesenáka. I o alumnii staral sem se poněkud, wydáwaje jí každodenně s měřici pečiwa i soli. Zewnější tedy staw můj byl tak dobrý, že i záwist mých kamarádůw zbudil; zwláště an sem i w učitelském ohledu, jak u Šréterůw, tak i w obydlí swém mnohého pohodlí užíwal. Mokrý a Quirsfeld, nemohše logiky pod Prof. Žigmondym weřejně slyšeti, mne za saukromého učitele této nauky sobé wyprosili. Již i za tau příčinau musel sem se zvláštní pilností a důkladností [1]) učiti se jak logice tak i metafysice, nám podlé Krugowy saustawy přednášené. Professor můj nejen půjčil mi spisůw Kantowých, ale i při každé příležitosti snažil se mé pochybě anebo nedorozumění mému pomoci. Mimo to učil sem se nejprw angličině od Prof. Seleckého; potom wlaštině spolu s Kosecem, seniorem našeho konwiktu, s nímž i následujícího léta, když anglická společnost biblická

[1]) důwodností.

Kysmičůw wandalský Nowý zákon w Prešpurku tlačiti dala, já pro známost swau řečí slowanských za korrektora ustanowen sem byl. I Palkowičowi, jenž tehdáž slowník swůj sepsati se strojil, byl sem nápomocen; zhotowil sem mu nejprw wýtahy z Kralických biblí posledních dwau dílůw, z Hájkowy Kroniky, z Dalimila, Haranta i Weleslawíny; potom ale propůjčil sem se mu i w samém spisowání slowníka tohoto, wše z pauhé toliko horliwosti wlastenecké.

1817.

Postawil sem se nyní prwníkráte na dráhu [1]) českého spisowatelstwí. Učiw se Angličině, počal sem pořád překládati Ossiána, tehdejšího miláčka swého mezi básníky; a když we březnu milý Blahoslaw do Jeny se ubíraje, mne w konwiktě prešpurském nawštíwil, dal sem mu přeložení swé, aby je Hromádkowi we Wídni obětowal. Přitom i jal sem se potajně psáti listy o prosodii české, které sem Blahoslawowi připsané také do Hromádkowých prwotin poslati chtěl. Poznaw pak, že i *Šafařík* se mnau stejně smýšlí w ohledu tomto, užil sem příležitosti Blahoslawowy k dopisowání muži tomuto, tehdáž ještě w Jeně meškajícímu. On se již byl dříwe ke mně, ač nezřejmě, we Hromádkowých prwotinách ohlásil, uwodě tam zlomek listu mého Blahoslawowi psaného; a poněwadž sem wýbornost ducha Šafaříkowa wysoce ctil, nemohlo mi se nic milejšího státi, než že on, wraceje se z Němec, s počátku měsíce června u mne za deset dní pobyl. Rozmlauwaní s ním stalo se mně welmi blahočinným a oprawilo saud můj jak wůbec o mnohých wěcech, tak i zwláště o naší literatuře. Šafařík také přinesl byl z Jeny welmi důkladné pojednání o prosodii české, jež mi čísti dal. Já sem tehdáž byl již prwní dwa listy swé zhotowil, ale wida w Šafaříkowě pojednání učenost náramnau, jíž se mně nedostáwalo, ostýchal sem se wytasiti se s nimi. Zatím chodíce my procházkau do nejpěknějších okolí prešpurských, smlauwali sme wšeliké plány z ohledu na wydáwání nějakého museum (časopisu) národního, kdežby především na básněch časoměrných nescházelo. Tak naweden sem opět Šafaříkem na stezky básníkůw. Na den rodin mých, *14. červná*, odebral se *Šafařík* z Prešpurka, přislíbiw, že se postará, aby doň opět na delší čas nawrátiti se mohl.

Hned po odchodu Šafaříkowě, na konci školského roku, onemocněl sem krutau anginau, we kteréž lékař Würzler welmi pečliwě mne se ujímal. Sotwa nemoci této zniknuw, když sem přes Wídeň příležitostí otce swého domůw jel, we Bzenci w Morawě upadl sem opět náhodau do nebezpečenstwí žiwota, maje w silném jetí břewnem proti mně se opřelým probodnut či umačkán [2]) býti. Prázdnin těchto užil sem k putowání do Těšína i do Bílska, chtěje nawštíwiti tamější swó přátely a představené církewní. Welmi wlídně a čestně přijali mne tu i Kazatel Šimko s rodinau swau i Superintendent Schmitz a přítel Winkler.

---

[1]) stezku.
[2]) rozdroben.

Tento chystaje se na budaucí rok do Němec, rádby byl mne za nástupce swého při Bilské církwi měl; k čemuž sem já polowičně i přiwolil. Přijda domůw, zakusil sem nešťastné newole otcowy, kterýž nakládaje se mnau náruživě, každému předsewzetí mému naproti se postawil; snadby různice odtud powstalá wážnější následky byla po sobě potáhla, kdybych já radau mateřinau, ke smíření otce swého byl po jeho wůli nesložil kázaní „o prawé pobožnosti křesťanské", jímž i hned udobřeným se stal. Kázal sem tedy w Hodslawicích prwní a tuším i posledníkráte w žiwotě swém lidu we chrámě shromážděnému. Potom ale síly citůw neobyčejných poznal sem w den swatební sestry swé Hanny.

Po prázdninách wrátiw se sám přes trenčanské Teplice a Trnawu do Prešpurka, učiněn sem podseniorem w konwiktě, a obětowaw se opět dwěma nejmladším Šréterům, Michalowi a Mikuláši, jenž mne u sebe míti welmi žádostiwi byli, šel sem s nimi bydlet do domu P. Sakmáryho. Tu sem w auzké spojení wešel s dworskau raddowau, Paní Karolinau Géczy, dcerou slawného Sedmipána Petra Balogha a tetkau učelníkůw mých, ana se tehdáž do Prešpurka k wychowání dítek swých byla přibrala. Nejwíce ale zradowal sem se uwida v Prešpurku Šafaříka, ješto byl na dwě létě ke mladému Kubínimu za pěstauna se zawázal. S ním obírajíce se my pilně we wlastenských wěcech, když sme jednau byli do winohradůw prešpurských na procházku wyšli, přečtu já mu listy swé o prosodii české. Na to on, welikau horliwostí naplněn jsa, pořád mě wybídl, abychom začaté dílo dokonali, a smluwiwše jeho náwrh, dali sme se do práce. Já wyhotowil ještě pátý list; on swůj rukopis Jenanský proměnil w list třetí a čtwrtý, šestý pak nyní znowu složil; moji dwa prwní listowé opraweni sau nejprw ode mne, potom i od něho. Již w měsíci listopadu 1817 spisek celý byl hotow a podán censuře. Mezitím já pamětliw jsa slibu swého w Bílsku, wší pilností oddal sem se byl také naukám teologickým, z nichž před nastaupením auřadu swého byl bych měl přísnau zkaušku podniknauti. Ale nyní, když obíraje se základy české prosodie, w teologii pozadu zůstáwati sem musel, když požíwání přítomnosti Šafaříkowy mne tak blažilo, když nejen starý Šréter, ale i Paní Géczy, ba i sám Balogh mě snažně i prosbau i sliby swými, abych u Šréterůw zůstal, pobízeli, a z druhé strany Bílšťané mně za dwa měsíce ani slowa o sobě wěděti nedali, když posléze já nowé bláhy u Paní Zerdahely aučastným sem se stal: nemohl sem dlauho na rozpacích býti, na kterau stranu bych se ustanowiti měl; nýbrž wypowěděw Bílšťanům, poručil sem jim na místo swé Jana Sepessiho, přítele a kollegu swého, po jehož odchodu já w Jessenákowém konwiktě konečně Seniorem učiněn sem byl.

Co za největší štěstí swé mladosti počítám, stalo se mi ku konci léta tohoto. *1ho prosince* powolán sem skrze Pana Fábryho ku Paní *Nině Zerdahely*, dceři slowutného někdy a učeného Baloghyho, předního mezi zemany uherskými, an mezi jinými byl kdys i s Voltairem sobě dopisowal. Přijat sem od ní za učitele čtyr slečinek, jejích synowkyní a schowanic, any se jmenowaly Luisa i Jeannetta Baloghy, Ewa Šréter a Josefina Dedinská. Tu pak počíná opět nowá doba mého mládeckého žiwota.

1818.

Pohříživ se já předešlého léta do metafysického hlaubání, brzy sem pocítil, že kdokoli oprawdově a důkladně [1]) mysliti počíná, celau saustawu wědomí swého sám sobě znowa založiti a wystawiti musí. I mnau tu daemon jakýsi tak náramně zatřásl, že wšecka jistota, wíra, wědomost a jestota má w nepochopitelný rum se mi sesuly. Mnoho mě krutý boj ten proti skepticismu stál, ale wítězstwí mi po zápasu popřáno. Není možná, aby člowěk w oprawdowém a důsledném [2]) skepticismu dlauho setrwal; jestota citůw našich příliš zřejmě na nás naléhá, než abychom déle o bytu, o nadějích a powinnostech swých pochybowati mohli. Ani o bytu jak předmětenstwa, tak i známosti naší předmětné nelze na rozpacích býti: ale jestotné spojení podmětného znanstwa našeho s předmětenstwem jest ta otázka, která filosofy mezi sebau wěčně rozdwojuje. Já sem i brzy uwrhl se na zásadu pauhé podmětnosti naší, na citelnost, za to uznáwaje, že ona půwodním rodištěm jest celého našeho jestotného žiwota. I ohlédaw se pilně w Kantowě kritice, ačkoli mi tato we wšem po mysli nebyla, srozuměl sem sobě sám o nejdůležitějších prawdách člowěčenstwí; šťastným jsa w tom, že i znedůwěřiw se náboženstwí nadpřírodně zjewenému, nábožného zřetele na swět a na žiwot přece nikdy s očí sem nespustil, anobrž jej za hlawní předmět swého skaumání pokládal. A což se diwným zdáti může, ale prawé a přírodné jest, sám Holbachůw powěstný system [3]) nátury potwrdil mne co nejwíce we prawdách náboženstwí; wida já zajisté, na jakowých lichých a slabých základech celá tato saustawa spoléhá, tím ochotněji a mocněji postawil sem se na pewnau skálu náboženstwí, naděje a wíry.

V takowémto stawu swém přišel sem do domu Paní Zerdahely. Tato wzdělaná, jemnocitná i dobrotiwá osoba brzy na mne obzwláště pozorliwau, a čím dále tím přiwětiwější ke mně se stala. Bylať jí před pěti měsíci poslední dcerka její zemřela; pročež chtějíc i wyhnauti se místu onomu, kdež ji wše na ztrátu její upomínalo, i oddati se cele wychowání jediného pozůstalého syna swého Sigmunda, zabrala se s ním do Prešpurka. Osud její tím krutější byl, že nezakládajíc wíry swé na prawdách zjewených wyznání církewního, neměla do sebe tolik samostatné ducha moci, aby dostatečného swětla i jistoty o nejdůležitějších prawdách žiwota lidského sama sobě byla zjednala. Obyčejné potěšowání a rozumowání mnoha wážených osob ji často nawštěwujících, bolesti její, jakož mi wyznala, ještě přimnožilo, protože důwodowé jejich aneb wážnosti u ní neměli, aneb i jemnosti citůw jejích urážliwými byli; tak že posléze ostýchajíc se podobných rozmluw, sama se w sobě zawřela, a bolestně odřekši se wšeho, což my za nejdražší sobě pokládáme, pokoje ducha jen w hojném a častém dobročinění hledala. Já prý prwní sem blahodějně w ní působil, nejen přeswědčení swé o nadějech člowěka důkladně a z plného srdce jí přednášeje, ale

[1]) důwodně.
[2]) samoshodném.
[3]) saustaw.

i pochyby její tak šťastně a wítězně porážeje, že jakož sem to potom z jejích ust slyšel, ona na mne silného spolehši, tím teprwe došla duševného pokoje a okřání. Než i já sem u ní nového takořka žiwota nabyl. Tato maudrá paní, ana ze wšech, co sem jich já kdy poznal, ideálu ženské osobnosti nejblíže se dotýkala, zamilowawši mne neménč, nežli ode mne milována byla, takže matkau mau nejen se jmenowati, ale i skutkem se prokázati ochotna byla, naučila mne we swětě žíti a ušlechtila i upewnila mužský charakter we mně. Já od té doby obědwáwaje a wečeříwaje u ní, největší částku prázdného času swého w obcowání s ní [1]) sem ztráwil. Kromě hodin k wyučowání slečen určených, jimž ona weždy přítomna jsauci, nejpilněji mne poslauchala, čítáwali sme rozličné knihy a rozmlauwali o nich ještě obšírněji. Do konwiktu chodil sem jen když auřad můj seniorský toho newyhnutelně wyhledáwal, a i školy nawštěwowal sem s menší pilností. Professoři moji, kteří příčinu toho znali a mne sobě jináče wážili, mlčením pomíjeli jména mého, když mě kdy na čteních swých nepřítomna býti spatřili.

Zatím i přítelkyně a sestřenice nowé matky mé, Paní Géczy, osoba wýborného a wysokého ducha, mne k sobě snažněji potahowala, již předtím welmi wlídně ke mně se míwawši. Zwláště ale, když k dobrému syna swého zarazila u sebe spolky učené, pozwala mne, abych i já audem jich se stal. Tu tedy dwakráte do týdne scházewše se, mluwíwali sme o předmětech naučných; Fábry, Petr Géczy a Sigmund Zerdahely dostali za předmět rozličné částky dějin powšechných; lékař Šimko wybral sobě nauky přírodné, já pak krásowědu. Každému dáno bylo mluwiti swobodně za čtwrt neb za půl hodiny; posluchače měli sme kromě obau Paní a příbuzných jejich, naše professory, a kdy se kdo jiný we společnosti nalezti dal. Po skončení mluwy hádáno se o tom, co dříwe přednášeno bylo a sice nejwíce o tom, co sem já byl mluwil. Ustawiční opponenti [2]) moji byli Fábry a Šimko. Prwní, studowaw dlouhý čas na Göttinských školách, byl neobecně učený a ostrowtipný; ale muže toho nic nebylo než pauhý takořka rozum; zdálo se jakoby citůw a obraznosti prázden byl. Druhý, byw dříwe kazatelem, dal se z toho na lékařstwí, a neměl nad nowoněmeckou filosofii nátury nic důležitějšího. Oba snášeli se w tom, že smýšleli o kráse a umění welmi podle a nepřízniwě, onen ji za záwadnou rozumu powažuje, tento celý w materialismu wěze, leč kde ho Mesmerůw magnetismus z něho wywodil. Já sem přednášel we spolcích těchto nejprw Schillerowa krásowědná pojednání; jak mile sem kdy skončil, oba muži tito na mne se obořili, a já přinucen byl zastáwati prawdy swé, k čemuž mi arci, při ostrowtipných Fabryho námitkách, Schiller sám newždy postačowal; obyčejně zawodili sme se až ku posledním základům krásy, tak že sem já tím nemálo we krásowědě samé prospíwal. Mně nejwíce smělosti a útěchy dodáwala pochwala našich paní, které stejně se mnau o kráse cítily; často když sme se byli po celé hodiny do hádky zabrali, říkala posléze paní Géczy, že ač nám již dále nerozumí, přece jistě že jen mně za prawdu dáti může. Požíwaje srdečné lásky obau těchto paní

[1]) obchodu jejím.
[2]) protivníci.

i synůw jejich, a maje přítomného w Prešpurku také Šafaříka, žil sem několik měsícůw welmi blaženě.

(Konec měs. března.) Té doby wyšli tiskem naši „Počátkowé českého básnictwí“ u Belnayowých dědiců w Prešpurku. Chwála i dobré účinky tohoto spisku w Čechách nemálo mne i Šafaříka blažily; ale mne samého ještě to snad wíce, že Paní Zerdahely, dawši sobě ode mne obsah jeho wyswětliti, báseň mau „o ideálůw říši“ tak sobě oblíbila, že nejen se jí česky učila, již dříwe slowcnsky rozuměwši, ale mně kromě jiných wzácných darůw i měsíčný plat můj zdwojila. Což diw, že nejsa prázden snářské obraznosti, opět sem se do básnictwí, zwláště do tragedií zamýšleti počal? Štěstí mé ještě zwětšilo se, když nadewše nad to, posléze i s Panem Jungmanem w Praze, kteréhož sem já nade wšecky české spisowatele ctil, osobného důwěrného dopisowání mi podáno.

Ale toto wšestranné štěstí brzy mi zmejlilo. Paní Sakmárka, u které sem se Šrétery swými bydlel, osoba obecných powah, přitom kulhawá i oškliwá, zkalila mi je newlídně. K neštěstí swému byl sem se jí hned z počátku zalíbil; nawštěwujíc ona mne častěji, než já ji, bawila se po celé hodiny u mne rozmluwami duchaprázdnými. Jednau, dawši se mluwiti o uherském zemanstwu, řekla posléze: „milý příteli můj, znám já je příliš dobře; lidé tito jsou wšeci pyšní, násilní a nemrawní, starající se o lidi jen když jich potřebují; na mne by se ani neohlédli, kdyby newěděli, že i já jsem chwála Bohu, osobau z rodu jejich.“ I hleděl sem čím dál tím wíce osoby takowéto se wzdalowati. Ona poznawši to a horšíc se, že jinam chodě, jí pomíjím, počala mne hyzditi, jak wůbec, tak i před učelníky mými; a když sem se já s ní proto byl dowadil, ona zdwojila zlost swau. Já prý o půlnoci domů z města se wracím; a poněwadž ona prý wí, že Paní Zerdahely obyčejně o dewíti spát se ubírá, jináče že není, než že já od ní odejda, w noci po nečestných místech se potuluji. Já sem naproti tomu nikdy duchownějšího a swětějšího žiwota newedl, jako práwě tehdáž, a jakož bych, pln jsa ještě myšlének o nejswětějších záležitostech [1]) člowěčenstwa, byl mohl ihned wrhnouti sebau do ohawností zwířeckých! Ale proti náružiwostem ani rozum, ani jemnota srdce neplatí. Najednau rozešla se powěst po škole, že student jistý N—y, známé necudnosti, mne w hanebném domě meškajícího spatřil; polowice studentstwa radowala se, že swataušek prý přece jednau polapen jest. Já roznítil sem se celý, uslyšew to, a jda ke wšem professorům, žádal sem, aby se přísně na půwoda jejího dotíralo. Zawolán jsa N—y, oznámil weřejně, že nic takowého, anobrž i coby to nejmenší podezření na mne uwrhlo, ani do mne newí, ani že toho nepropowěděl; professoři ohlásili se také, že o mé newinnosti přesvědčeni byli. Ale já neměl na tom dosti, nýbrž wždy dále po půwodu té powěsti se doptáwaje, posléze počal sem tušiti, že to snad učelník můj Michal byl. Tento sedmnáctiletý mladík již se byl we wšeliké neřády dáwal; pročež býwaje ode mne trestán, dílem již proto, dílem od Sakmárky k tomu nawedený, mohlť arci z pomsty to učiniti. Na přísný dotaz můj nejprw se zapíral, pak milost mau sobě wyprosiw, wyznal k mé hrůze, že čím mne winil, sám winen byl, a

[1]) důležitostech.

nejen on, ale i wšickni towaryši jeho, kteří ho k tomu swedli. Když prý jim w nečestné schůzce bázeň swau přede mnau jewil, oni aby i bázeň tu i swědomí jeho uchlácholili, nastrojili onoho N—yho, který mu prý na swau čest onu neprawdu potwrzowal. Doložil mi dále i to, že wšeci ti mladí páni u welikém strachu byli přede mnau, a we společné radě jejich, co by činiti měli, že N—y se ohlásil, jestliže prozrazen bude, že wšecky je udá, i sám aneb wojákem se stane, aneb žiwotu swému konec učiní. Já spokojiw se nyní s weřejným osprawedněním swým i s tajným trestem jejich swědomí, a ostýchaje se také odekrýti té hanby, která by celau školu a mnohé familie byla potkala, upustil sem od dalšího wyhledáwání, a zatajil dokonce neradostné tajemstwí swé. Mezitím ale Sakmárka nemíjela žádné příležitosti, aby wše co kdy bezectná lež a lest wynesti může nejohawnějšího, u Paní Géczy a Zerdahely na mne uwalila; mne přitom nejwíce bolelo, že lidé, které sem já kdys byl ctil, poselstwí takowá na sebe brali. Ale měl sem tu radost, že nejen na obau místech wíry jí odepřeno, ale i sám učelník můj, welikomyslností mau jsa pohnutý, we přítomnosti matky swé, do Přešpurka přišlé, Sakmárce powěděl, „aby přestala nehodného toho pomlauwání, které již tolikeré mrzutosti natropilo; Palacký že nejen we wšem newinný, ale i wůbec šlechetnější člowěk jest, nežli ona.“ Wypowědíno Sakmárce pořád, a mau přičinliwostí slíbila Paní Zerdahely, že mne se Šrétery na budaucí školský rok do domu a ke stolu swému přijme.

Takto zdál se osud můj opět naprawen býti. Paní Šréterka namluwila mne, abych na ferie školní zprowodil syny její do Nowohradské a Hewešské Stolice. Jeli sme z Prešpurka po Paní Zerdahelce nejprw na Alakšince, potom odtud já w jednom woze sám s ní do Wýsky, pocítiw na té cestě několik blažených a swatých hodin. Tato paní již tehdáž neupřímé Šréterůw ke mně se chowání poznáwala; starostí proto naplněná, ačkoli zřejmě neprawila mi ničeho, daufajíc prý, že je obcowáním [1]) swým ještě sobě získám, prorockými wšak slowy napomínala mne ke stálosti w budaucím pokušení. Já w dokonalém odwolení se osudu mému jel sem přes Lewice, Šahy, Šurany, Ároksalaše a Heweš do Swat. Emerika čili St. Imre w Zátiší, wsi od P. Šrétera kaupené, asi tři tisíce obywatelůw počítající. Zde na té nepřehlédnuté, ale neweselé bezstromé rowině, u wýlewůw rybné Tisy, kdež jen řídké wrbiny nějakau rozmanitost krajině způsobily, wídal sem přece ten nejkrásnější a nejwelebnější wýchod a západ slunce w žiwotě swém. A této jediné rozkoše bylo mi tu požíwati; Šréteři zajisté widomě čím dále tím nepříwětiwějšími ke mně se stáwali. Tito wší ducha jemnoty anobrž i wzdělanosti prázdní lidé žili cele jen w hospodářstwí; skrbnějších neužilcůw nad ně nikdy sem nepoznal. Napomínaní ale ode swých příbuzných, aby mne u synůw swých na budaucí dwě léta podrželi, byli mně nejen dokonalé zaopatření w žiwnosti, ale i hotowých tisíc zlatých přislíbili. Tohoť počalo jim líto býti; bojíce se wšak poroku těchto příbuzných, kdyby mně oni wypowěděli, umínili mne auskočně k tomu přinutiti, abych já to sám učinil. Ku konci ferií počali přede mnau

[1]) obchodem.

a před syny swými prohazowati wšeliká slowa o mých minulých příbězích: proč sem sobě prý tolik nepřátel nadělal? zdali hluku tomu přece cosi skutečného příčiny nezawdalo? proč sem jejich Michalowi ukřiwdil, z wýstupkůw jej newinného trestaw? a co tomu podobného wíce. I rozwedl sem se s nimi pořád ochotně, poznaw prawau mysl jejich lépe, nežli ji sami ukázati chtěli; byl bych to dáwno učinil, než že naděje dostati se do domu Paní Zerdahely mne k nim blíže wázala. Kdybych jim byl tajemstwí od Michala sobě swěřené zjewil, bylbych se arci lehkau prací očistiti a pomstiti mohl: ale já pohrdal těmito lidmi příliš, než abych pro ně slowo swé, třebas i winníkowi dané, byl zrušil a tím i důstojenstwí swého swědomí ublížil. Že i sám starý Šréter o hodnosti mé lépe přeswědčen byl, nežli na sobě ukazowal, zjewilo se brzy potom, když chtěje snad swědomí swému pro křiwdu mně učiněnou polehčiti, mne do Šárošpataku, tam kdež Komenský náš kdys byl učil, za professora mimo wůli mau poraučel.

Ale newděčnosť těchto lidí a wšecka newlídnost osudu mého tak mě přece zabolely, že sem ubíraje se na cestu do Prešpurka onemocněl. P. Šréterka zawezla mne až do Lewic; tu mne opustiwši, oznámila staw můj we Wýsce (Kisfalu) Panu Zerdahelymu, manželi mé dobroditelkyně, kterýž i hned pro mne skwostnau příležitost swau poslal. Dojda Wýsky, spatřil sem dwůr plný panských kočů; celá téměř Těkowská Stolice byla tu na hostině. Paní Zerdahely, uwidauci mne tak ztrápeného, a nemohauc pro množstwí hostůw swých se mnau mluwiti, wtasila mi potichu ceduléčku do ruky, kteraož otewřew já potom we swé swětnici četl sem (28. srpna 1818):

„Feige Sterbliche nur und aberwitzige Schwärmer
  Schrei'n von den Dächern ihr Weh, Mitleid erbettelnd vom Volk.
„Klage geziemt nicht dem Starken. Im Kampf mit dem eisernen Schicksal
  Siegt nur die rüstige That: Worte sind Beute des Sturms.
„Schlägt ihm ein ähnliches Herz, so geb' er sich ganz und auf ewig;
  Bleibt ihm dies Kleinod versagt, werd' er sich selber die Welt."

Tato dobrá i maudrá paní nyní práwě mateřsky se ke mně chowala. Když sem s ní *1. září 1818* z Wýsky přes Nitru do Prešpurka jel, ona mne k sobě do koče swého pojala, synu swému kázawši na kozlík ku kočímu sednauti. W Prešpurku zjednal sem já sobě byt [1]) zwláštní pro sebe; lékaře, léky a jídlo posílala mi Paní má. Do škol chtěl a začal sem opět choditi; ale pro nemoc opustil sem je hned s počátku *října* cele, aniž je kdy od té doby wíce nawštěwowal. Žiwil sem se lekcií dáwáním; neměw pak u P. Zerdahely nic wíce dělati, chodil sem tam jen když sem kdy pozwán byl. Paní Géczy zemřel byl té doby slawný otec její; pohřížená w žalosti nespomenula si dlauho ani na spolky naše, ani na mne. Mne otec můj *6. listopadu* ještě necele ozdrawělého w Prešpurku nawštíwil, jehož já potom do Wídně zprowodiw, konečně z nemoci sem se wymohl. Potom *15. listopadu* dal sem se od Pana *Pawla Šándora*, zemana i přítele Paní Zerdahely namluwiti,

[1]) hospodu.

abych se s ním o hospodu a stůl jeho zdělil. Přešed k němu, zabral sem se wší silau do studowání, zwláště anglické literatury, s níž mě Prof. *Selecký*, nyní dowěrný přítel můj, blíže oznámil.

Gibbonowy „miscellaneous Works" kdež sem wýtahy a poznamenání z jeho denní lektůry čítal, zbudily u mne předsewzetí, abych i já něco podobného sobě zhotowil. Počal sem tedy *25. listopadu 1818* swůj prwní každodenníček, kdež sem ponejprw swé myšlení o Jenišowě srownání řečí ewropejských sobě zaznamenal. I we spolcích u Paní Géczy, nyní wnowě začatých, přednášel sem nejprw z tohoto Jenišowa spisu, potom ze Sulzerowy teorie krásoumy. W bibliotéce Landesowě probíraje se w anglických knihách, oznámil sem se *2. prosince* s P. Eganem Angličanem, podkoním knížete Gražalkowiče. Muž tento měl wýbornau knihownu, a w řečech anglické a francauzské byl tak zběhlý, že knihy anglické po francauzsku, francauzské pak po anglicku bez wady čísti mohl. W lůnu jeho milostné familie požíwal sem já mnohého potěšení. Tohoto léta četl sem od něho Blairowa čtení, Addisonowa Spectatora i welikau encyclopaedii britannickou. Milý Šafařík učil mne této zimy hwězdoznanstwí, a náwodem jeho četl sem některé Jean Paulowy spisy, jak doma, tak i u P. Zerdahely.

Zde končí rukopisný posud nevydaný zlomek životopisu Palackého, jak sepsán byl jím samým nejspíše r. 1828. Připojený k němu výpisek z každodenníčka zde opomíjíme; obsahuje kratičkou zmínku, že koupil sobě dne 31. pros. 1818 rukopis Králodvorský. Jaké city ovládly nadšeným mladíkem při pročtení jeho, o tom dovídáme se z denníku r. 1819, kdež v prvních dnech ledna naznamenal sobě slova památná. Buďtež zde uvedena ku konci popisu mladosti Palackého. Kéž ten horoucí vznět lásky k vlasti, jímž planula mladá duše jeho, ovane dechem a požehnáním svým nejen všecku mládež naší, ale i každé srdce české!

S newymluwnau radostí četl sem z počátku léta tohoto s milým Šafaříkem poprwé Rukopis Králodworský. Tedyliž proměnila si se we sláwě swé, ó Wlasti má! Wyneslas ještě jednau welebnau hlawu swau, a národowé hledí k tobě s udiwením! Ale mysl twá wždycky weliká byla; nepoškwrnila swatyně twé hana nižádná. Tys we mrákotě přešlých wěků rozžehla swíci národům, a wedla's je bez powyku k budaucímu blahu. Tyť si se krásně wzestkwěla nade družkyně swé jindy; a nyní an se poutichati zdál líbezný hlas twůj, otwíráš nám klénoty z lůna bylé sláwy swé, aby umlkli háncowé nezbední a potěšili se wěrní synowé Twoji. Tobě, dobrotiwá máti, poswěcen buď znowu žiwot můj i dech můj!

Nad kronikou Slávie.

Jubilejní báseň na rok 1885

od

Františka Kyselého.

Jak letní jitro u velebě skvoucí
rok všecek už se rozvil přežádoucí,
v němž Slovan dokonal a vřele světí
snah nejvážnějších velké tisíciletí.
Ó blahoslaven v procitnutí jarém,
v dno duše vepsán, roku svatý, buď;
kéž mírulibým nových časů jarem
tvůj úsměv rozehřeje naši hruď!
V tvé zoři našich dějin kniha cele
k svým čtenám poutá pozdních věků hled
i nutí čísti pěvce myslitele,
čím Slovan býval oněch tisíc let,
a které heslo po dnešní až doby
kmen lípy jeho vonným květem zdobí.

Pryč tedy, spono knihy věkem psané!
Teď chvíle posvátná v mé duši tane,
i chvátám bez prodlení zbožně číst,
co vepsáno v té knihy různý list:

Kol skráně míru skvělou glorioIu,
svit blaha ve tváři i nádech bolu
a v těle dosud jarý ducha žár,
ač bídou zmožen, uhněten a stár —
tak Methoděj kmet, poddán vůli boží
pouť drahnou končil na úmrtném loži.
Skon blažený to byl! Kam této chvíle
v kraj Slávy Method okem ducha patřil,
zdar utěšený viděl zdatné píle,
jíž miliony oblažil a sbratřil;
jih, východ, západ tady vlastní nohou
kříž na kříž proputoval s tíží mnohou,
i sever, jehož lem se v Baltu topí,
zná žákův jeho požehnané stopy;
kam nestačí zor kolem pohleděti,
jsou všady jeho šťastné, drahé děti.
K nim přišel kdys — ne zbrojný bohatýr,
jenž mečem ruší blahobytný mír,
kam pokyne, jen vraždí, loupí, boří —
on zavítal jak tichý sluha Páně
lid jemný povyjasnit rajskou zoří,
znak spásy vetknout v jeho širé pláně

a četný rod, by všichni byli svými,
spjat lidumilství pouty růžovými;
než leskem kříže rovně Slovanům
dal osvěty zdroj, ušlechtilý um,
cit hluboký a rozlet ducha smělý,
by ku svobodě výš a výše spěli;
a duše něžné, s rodnými když slovy
jak anděl vešel pod jich vlídné krovy,
až na dno se mu rády zotvíraly
a Methoděje drahým otcem zvaly.

I mohl u vědomí velkých činů
rád odejíti v nebes domovinu,
když dětem na zemi ráj darem dal —
a přece těžko Method umíral!
Let řadou těsně přilnul k tiché zemi,
kde blahoslaven, milován byl všemi;
a teď, kdy dílo jeho plnou vnadou
v plod přehojný a sladký vybujelo,
měl ostaviti tu svou roli mladou
a skrýti ve hrob starostlivé čelo?
Vždyť také v závoj věků do budoucna
tu chvíli zřela jeho duše vroucná
a napřed už tam viděl věští zor
zášť vetřelcovu, jeho plen a vzdor,
i děti rodné, ve rozbroji tuhém
jak otřásají bídné vlasti luhem;
už napřed viděl boje mnoholeté,
jež hubí vše, co nyní slibně kvete.
A proto — třebas u vědomí sladkém —
duch ustrašený příští doby zmatkem
rád nepouštěl se v blahý k nebi let;
však velel Pán, a v šeptu prosby vroucí
zdar stádu svému přeje nehynoucí
kmet pastýř zamknul orosený hled.

Ach, kniho drahá, potud zlatem psána,
list o Methodu milý dokončen;
teď v oku tane pocuchaná blána
a na ní znaky temnorudých čten:

Jen Methoděj kmet utajil svůj dech
a v míru spánek uložil skráň sivou,
hned osiřelou Velehradskou nivou
běs divé zhouby dal se v dračí spěch;
štval cizák Mojmírovce, krevní braty,
jimž Svatopluk třem jedno žezlo dal,
až uchvátil je nesvár jedovatý
a Maďar jejich sílu rozkotal.

Tak z Velehradu slávy přenádherné
a z velké nezbylo nic Moravy
než na bratří svár upomínky černé
a moci rozbité sled bolavý;
lid Moravěnčin arciť čile vstává,
leč Slovák úpí v jarmu odvěkém,
žášť plemenná mu bere svatá práva,
ba nazvati jej váhá člověkem.

I tam, kde pěnami Balt o břeh buší,
jak had se vplížil Germán, v čele kříž,
jímž poutal k sobě Bodrcovu duši,
by poroby naň vrhnul bědnou tíž,
až zdar i blahobyt těch vlastí krátký
tak utlumil a zničil bez památky,
že jenom porozpadlé od Arkony
zní v soucit vichru pláč a Baltu stony.

Tam zas, kde modré výši Balkán čelí,
v ten rozkošný, ach, čarovábný jih
proud bisurmanských šelem sveřepých
vtrh násilím a hýřil tu věk celý,
že nespočítáš hrdin sokolů,
děv holubic v plen padlých Mongolu,
co rája sloužila mu zotročená;
a byť už zvolna moslim umíral,
vždy poví dějin srdcelomný žal,
jak ráje útrapa jest bezejmenna.

Než i ten nejkrásnější Slávy díl,
jenž staročeskou poctivostí pravou
v ráj divulepý zkvetl nad Vltavou,
běd nekonečných jarmo zakusil.
Jak srdce, kteréž do kyprého těla
zdroj živné krve plným proudem pudí,
již od pradávna v evropejské hrudi
vlasť česká mocně chvěla se a vřela.
Duch bratrský i záblesk víry svaté
k ní zprvu tiše linul od východu,
a brzo Řím i západ v jejím rodu
věd, umĕn dary kupil vrchovaté;
též zbrojí královskými pod prapory
jmě slávy zvučné směle šířila,
vzrost její však i vnada ztepilá
a věhlas četných veleduchův sporý
vrch lesku dostoupily pružným chvatem,
co Karel sedal na prestolu zlatém.
Než bouří zárod v nitru jejím dřímal.
Jsouc na Německa moři poloostrovem,
jak zmoci měla mečem aneb slovem,

by vetřelec jí v pouta neujímal?
Řád latinský, jenž cizokrajnou snahou
byl štípen v trosky role Methodovy,
i živlů cizích svedl rozvoj nový
v hruď domoviny půvabnou a blahou;
čím víc pak v úkor jazyka i shody
rod panstva na se mravy jiné bral,
tím hrději cit práva domorodý
v žár posvátný se v lidu probíral.
Když posléz na rozhraní nových časů
dvě hlavy — tři se daly do zápasu
a klíče Petrovy si braly svaté,
když doma také mnozí v pychu tyli
a poklesali do úhony klaté,
jimž oltář odevzdán byl bohumilý —
tu záhy slovem ohnivého Jana
v spor šlehla vřava lidu rozdýmaná;
když na to voje řídil vůdce slepý,
když kalich zrudl, zahřímaly cepy,
ach! vlastní půdu v zášti plamenech
čas drahný deptal rozjitřený Čech.
Zjev podivný to na obzoru věků,
kdy Čechie se žárem bojů skvěla
a rovně pod krušivým cepem reků
ran četných nesla břímě neumdlelá;
však přece — tisíckráte rudě zbrocen,
sám sebou v krajnosť kolikerou štván
a na jevišti doby osamocen —
voj kalicha se rozbil u Lipan.
A ještě nebylo běd hořkých dosti;
dál o víru se vlekly tuhé spory,
až národ velký dějem hrdinnosti
kles ubit na temeni Bílé Hory.
Čas dlouhý spal; když zatím věštbou jara
sbor pěvců v jeho nitru zajásal,
vstal opět národ, utlumil svůj žal,
ba slávy touha zaplála v něm stará.
Teď znova duší mužně probudilou
chrám pyšné záře staví nad mohylou
a hrdě všem, kdo zhubiti jej chtěli,
v zor metá veleby třpyt leposkvělý;
leč po dnes plně nerozvil se den,
kdy zajásal by cele přeblažen.
Ždá posud vlasť, až její čilé děti,
plen různic chovajíce na paměti,
jak jediný šik půjdou svorně spolu;
jen tenkrát zniknou stopy těžkých bolů
a nad Vltavou divně povyklene
mír svatý duhu krásy netušené.

A ještě jiná — Vislou přepásaná —
z dcer Sláviných jest pravý světa div,
zem spanilá, jíž hrabivosť a hana
lesk urvaly, jímž zářívala dřív.
Byl šťasten v lesku tom brat dobroděj,
leč povrchní jen šlechty třpyt a pych
a bujná rozkoš choutek marnivých
vlasť jeho svedly v těžkých bojů rej;
když potom k Polsce šumné z trojí strany
vpad na námluvy ženich samozvaný,
ten hruď, ten bok, ten hlavu bera v plen,
brat marně k meči sahal uděšen.
A přec i v hoři Polák stále bděl,
a na bývalé moci žírném poli
krás mnohých plod mu dozrál za úděl,
však jizva hluboká jej dosud bolí;
neb z jedné strany jej dlaň pruská hněte
a ráda by mu jazyk urvala,
a z druhé pro neshody dávnoleté
zášť Rusova naň sočí nekalá.
Byť tedy zkvétal v neúnavné snaze,
přec polo v trudu, polo ku výstraze
brat Polák šepce Polákovi tiše
své staropolsky vroucné: „Kochajmy się!“

A posléz nejmocnější mezi všemi
Rus daleká jak hlava slávských zemí
v dlaň pevnou žezlo nepodvratné jímá,
syn její — mužík vstává nad olbříma;
zde marně asijských ord divé roje
let pásmo tyly z mužíkových sil,
zde světoborné od Sekvany voje
žár noci jedné krutě podlomil.
V div divoucí moc ruská vyrůstala,
až nový zablesknul věk volnosti
a rája posestrice v tužbách ždala,
kdo ze jha rabského ji vyprostí;
tu vzlet Rus orel, perutí svou mával
až na jih k trnoucímu Balkánu,
tam na prach potřel násilníků nával
a s ráje sesterské sňal pohanu.
Než Rus, jež nepodlehla mocím světa,
tlum odbojníků hřeje v lůně svém,
saň stohlavou, jež v letu hrozivém
práv blahodatných svatosť ve prach smetá;
sám prvý kles car baťuška v té bouři
a jeho zmar tůň černou zotvíral,
z níž třaskaviny v lomozu a kouři
v šíř valnou chrlí pekelný svůj pal,

a takto Rus, jíž celý svět se koří,
přec porušena v nitru ještě choří.

Ó děje záchvatné, ač mnoho lesku,
stop temných vidím v proudu vašem víc;
a třebas duch vám v žasu letí vstříc,
tož přece bádá v utajeném stesku:
Zda možno jen, by jiskrou mužné síly
rod slovanský plál tuto vážnou chvíli,
když tisíc let jej těžký hnět a vzdor
štval neúprosně bojů pod prapor?
Zda možno jen, by dlouhém po rozbroji,
co Slávii rval úmornými boji,
byl matky jedné mnohočetný lid
až podnes jedna touha, jeden cit?
Zda možno jen, by aspoň v čase novém
dob volných zažil pod dědičným krovem
a v klidu národ mohl spěti v před,
jenž bez úlevy strádal tisíc let? —
Roj pochyb těchto letí k duši mojí,
an v knihu zrak se pohroužiti bojí,
když z jejích listů hrůzyplná běda
jak hydra nesmírná se temně zvedá
a krutě sápá ňadra milionů;
i neukojen v trudném okamihu
těch vážných dějů poodkládám knihu
a v nepaměti uzavírám sponu.

Než, sotva vynořím zor z temných čten,
děj přítomnosti vidím unešen:

Aj! osvěžená krásou dojemnou
máť Slávie se pyšní přede mnou,
a v jejích ňadrech jako drahokam
plá nachem slunka Velehradský chrám;
vchod jeho otevřen, a v pestrém kroji
— kříž lesklý v čele jako v božím boji
a stejnou vroucí tužbou pobádán —
lid jarý k němu chvátá ze všech stran.
Dlaň mozolná tu poděbradkou kyne,
tu slovenská se bělí halena,
tam polská čapka na kadeř se vine,
tam jihu tvář mě vítá plamenná;
dlaň ve dlani i s nejnuznějším bratem
jde velmož, oděn v drahocenný háv,
kněz, jehož mitra v slunku hárá zlatem,
a nemá konce malebný ten dav.
A kam jen sahá vlastí našich kruh,
z úst milionův dolétá v můj sluch,

jak oceánu vřava rozvlněná
zvuk předrahého Slovanovi jmena,
jež zlatou nití tká se v jeho děj;
s čel Tatry, ze Šumavských úvalů
až na Balkán a k patám Uralu
to rokotá a hřímá: „Methoděj!“ —
Ó jmeno posvátné, hruď moje dme se,
když nesčíslný pobratimský lid
v znak úcty nitro povděčné ti nese,
tvou upomínku spěchá velebit!
Teď znova dlaň má těžkou sponu zdvíhá,
jíž uzamčena velkých dějů kniha,
a v listů prázdných sněhobílé strany
chvil přítomných div píše neslýchaný:

Z dob nevýslovných útlaků a zmatků,
jichž tíhou mořil drahou Slávu matku
plen asijský i západ nahnilý,
jak olbřím báječný jsme ožili.

Jsme národ mocný! V starodávné době,
kdy zištných soupeřů nám hrozil hnět
a strádali jsme duchá ve hnilobě,
kněz Methoděj náš bujarý kmen zved;
on víru svatou, přelibou věsť Krista,
jež dává lidstvu práva odvěká,
ráj vykouzlí, kde v nitru tane čista,
ba na cheruba mění člověka —
tu víru s Cyrilem on v blahý lék
dal otcům našim pro všech bouří jek.
A věru, vděčným duším svěřena
ta víra hluboká i plamenná,
neb nikdy Slovan nezneužil kříže,
by zbroji výbojné jej nesl v čele
a zastíral plen znakem Trpitele,
jenž rovnou něhou světa díly víže.
Ta kříže víra fialinkou skromnou
svůj kořen vetkla do slovanských hrudí
a vzpružila je mocí nepodlomnou,
jíž stále jiskra nadšení se budí;
moc ryzí pravdy, soucitu i shody
a práva, kteréž trůní nad národy —
moc tato jen, jíž s drahým kříže znakem
tak štědře Methoděj nám v odkaz dal,
kmen Slávy chránila, když zhoubným mrakem
let tisíc nepřítel mu hrozíval.
Jest ovšem pravda, jež nás nepokojí,
že právě v bohulibém víry žáru
jsme neostali důvěrni a svoji,

co roztrhly nás bouře divých svárů;
leč blíželi nás důvěra jen spoutá
v tom předním Methodějském dědictví,
až k nebi šlehne síla naše lví,
my rozepneme poslední svá pouta.

Jsme národ jeden! Darmo plémě cizí
chce děliti nás v kolik táborů,
kdy dí, že v rozmanitém hovoru
den ke dni Slovanstva duch jeden mizí,
že dalnými a rozlehlými kraji
zvyk, mravy jedněch otcův zanikají
a nijaké že pásky v našem bytí,
jež stačí pojiti nás pevně dost;
ne, nikdo vzdorně nesmí utajiti,
že pověká nás víže slovanskost!
Jak démantový, běloskvělý kruh
rod náš ta páseň uzavírá celý
a v jejím rámci bujarý a smělý
a všady jediný náš vane duch;
však pevný svazek jedné slovanskosti,
jež do srdce nám štípí jeden cíl
a v kruhu jednom miliony hostí,
též Methoděj tak zdárně utužil.
On tušil, že jen kouzlem ozvuků,
jež s matky mlékem smavé dítě ssaje,
lze božskou rozdávati náuku
a skryté nebes odhaliti taje;
než věděl také, vlastní řeči mannou
že zachová se předkův cit a mrav,
že ze všech zmatků mluvou milovanou
vždy zase národ vstane živ a zdráv,
že svazek jednoty v něm nepomine,
z úst jeho dokud mateřská řeč line;
a tudíž Method v duchu Cyrilově
sil sémě boží slávským jazykem,
by zvukem jeho v trudu všelikém
syn pozdní okřál na pradědův rově,
by mluvou dochoval i dřevní ctnosti
a značitý ráz jedné národnosti.
A mluva slovanská, ač proudem času
v strun několik se volně rozzvučela,
přec jedinou jen, slovanskou jest celá,
mluv jiných kněžnou řídkých libohlasů.
Jak veletoku rozkypěný rej,
kdy připojí se k šumu pralesa,
tak úchvatně zpěv hřímá v nebesa,
jímž Hospodina slavil Methoděj;
druh jeho, ruský hlahol, v mocném tónu

sluch ovívá jak plná souhra zvonů;
a jemně zas jak šepot ratolestí
neb širou nivou klasů libý šust,
když z večera se vánkem rozšelestí,
hrá čilý hovor Polákových úst;
těch čarovnější, hravější a sladší,
jak hrkot praménku neb ševel ptačí,
a přece vroucí jako srdce tluk
jest jihoslávské řeči juný zvuk;
však celé kouzlo v české písni naší,
když měkce hned jak jarní deštík raší,
hned zavzní určitě a stručně zas
jak perlíku či meče cink a ráz!
Ty všecky řeči i dcer jejich sbor
jen struny jedné veliké jsou lyry,
jež v dojemný se druží rozhovor
a mocně rokotají v obzor širý;
z nich ze všech blahozvučnou slovanštinou
dík horoucí a chvály hrdé plynou
věk dávný Cyrilu i Methodu,
že zvedli jejich zdar i lahodu,
a kde jen zazvoní jich zvuky hlasné,
svět udivený tají dech a žasne.

Jsme národ doby! Úkol brzkých časů —
boj svobody a světa dokonat
a vztýčit prapor vítězného jasu
voj Slávie se pouští v bystrý chvat.
Teď na bitevním širé země poli
díl nejpřednější Slovanovi dán,
a zbraň, jíž výbojně kruh soků skolí,
v dlaň horoucí mu vtiskl Soluňan;
ne zbraň, jež cedí krev a hromem duní,
než útlé písma rysy — ducha štít,
jímž Cyril dařil učelivý lid
a Method zvedl věků na výsluní.
Z dob těch náš národ v tahy péra klade
tresť duše, plody vnitřní nádhery,
jež překonaly ve svěžesti mladé
i nejzhoubnější hrůzy veškery;
však teprv teď, kdy ku volnosti celé
rod slovanský se budí v pravý čas,
i písmo jeho světem září směle
a bortí záští nastavenou hráz,
jež děliti nás chtěla od Evropy;
teď písmem k umu. vzdělanosti pravé
výš stoupá naše pokolení zdravé
a v čele třímá světla hojné stopy;
teď naše vlajka nad Evropou svítí

a pod ní škůdce tuší zavilý,
že nelze doby veliké nám vzíti,
k níž plným květem jsme se rozvili.

Nechť tedy vroucí hymnou velebeno
zní po Slávii Soluňanův jmeno;
neb vše, co národ náš si nejvýš cení
a čeho doufá pro svých tužeb cíl,
to vše mu dali, nebem vyvoleni,
dva tito bratří spásy za podíl!
Čas mnohý skvost nám urval v divém víru,
kles Velehrad, meč setlel bohatýrů,
však podnes plody horoucího slova
a mohyla nám zbývá Methodova,
jenž po Cyrilu dílo dokonal;
i blažen národ k mohyle té spěje,
prach svatý zlíbat otce Methoděje,
jenž v srdci jeho oživený vstal
a v červánkovém, plném slávy lesku
v dob klidnějších jej vede přímou stezku.

Zvěsť tu jsem dopsal démantovou čteňou
v list jarosvěží dějin slovanských
a nyní s duší volně roztouženou
jsem oko jasné k Velehradu zdvih;
dvé dlaní se tam nad chrám Velehradský
a velebná tvář s výše uklání —
to na Slovanstva dorost juný, čacký,
šle Methoděj kněz tiché žehnání.
Tu zor můj blýská, hruď plá mohutněji,
duch perutěma vlaje sokolíma
a lyra povznešená mocně hřímá
dík nejvroucnější otci Methoději!

Čabakčúr.

Z cest

Josefa Wünsche.

Jihozápadně od Erzerumu rozkládá se po pravém břehu Eufratu východního, Murad-su zvaného, krajina hornatá a divoká. Jsou to jižní svahy Bin-göll-daghu, které k Muradu stupňovitě se sklánějí. S horstva toho asi 12.000 stop vysokého k jihu divoké valí se bystřiny, a skalnatá jejich koryta do těsných údolí hluboce se zarývají. Příkré hřbety řídce jen jsou zalesněny nízkou doubravou, půda úrodná místy i v role vzdělána, většinou však jen horských poskytuje pastvin.

Krajina ta sluje Čabakčúr.

Zalidněna je velmi řídce. Obyvatelstvo na veliké většině jsou Kurdi. Ti z pravidla v černých žijí stanech a život vedou kočovný. Pasou veliká stáda ovcí a jak léto pokračuje, vyhledávají pastviny vždy vyšší a vyšší. Mezi Kurdy žije též něco Armenů a Turků ve vsech usedlých, kteří však orbou se zabývají. Hlavní střediště tohoto obyvatelstva je ves Čevlík, asi míli cesty od Muradu vzdálená.

Čabakčúr leží v odlehlém koutě hornaté Armenie. Žádná čelnější cesta, jež by větší města spojovala, tudy nevede. Proto jest položením svým tak nepřístupný, ba skoro až ubedněný. Ve směru severo-jižním naprosto žádného není spojení se světem ostatním. Na severu divoká, neprostupná horstva, na jihu těsná úžlabina Muradu a pod ní opět příkré pásmo divokého Tauru: na severu a na jihu ohrazen Čabakčúr vysokými hradbami skalními. Ale ani ve směru východo-západním není lépe. V tom směru jsou sice cesty dvě: těsné údolí Muradu a severně od něho jiná cesta souběžná po úbočích horských pásem se táhnoucí. Tímto směrem přede mnou prošel, pokud mi známo, z Evropanů jen anglický konsul Brant r. 1838, v novější době pak ruský konsul Kamsarakan, oba jen s velikým průvodem, jenž dostatečné poskytoval jistoty i v nebezpečí. Co pak první cesty se týče, jsem já první a jediný Evropan, jenž těsným úžlabím Muradu dosud se prodral.

Při této ode všeho světa odloučenosti je zcela přirozeno, že v Čabakčúru Allah je vysoko a sultán daleko. Táhl jsem tudy na konci června a na počátku července r. 1882, a osudy této cesty vypisuji v následujících listech. Jsou to celkem upomínky dosti trapné, ač jak v slzavém tomto údolí pláč a smích tak často se střídají, i tam usmála se na mne také mnohá chvilka veselá.

1. V Palu.

Dne 26. června 1882 přitáhl jsem z Peri do Palu. Slunce chýlilo se silně již k západu. Bral jsem se s celou svou družinou přímo do konaku, to jest do stavení úředního. Tam seskočil jsem s koně, i vedli mne přímo ke kaimakamovi. Vstoupil jsem do síně nevelikė, čistě vybílené, světlé a dosti veselé. Podél tří stěn táhly se pohovky strakatým kartounem potažené. V jednom rohu seděl kaimakam, stařeček dlouhých šedých vousů. Oděn byl lehkým kaftanem rovněž strakatým, a na hlavě mu seděl veliký bílý turban. Věc svou přednesl jsem mu turečtinou tak strašlivou, že tomu všemu zajisté ani za mák nerozuměl. Ale to snad přece pochopil, že se tu zdržím asi den a že mi opatřiti má koně a zaptie dále do Čevlíka.

Dědek prohlížel si mé průvodní listiny velice důkladně. Šedou bradou pokyvoval a něco si při tom broukal. Proto však ještě nikterak nemám ho v podezření, že by to byl skutečně četl.

Po tom odvedli mne do hospody čili chanu, kde bylo mi nocovati. Chan Palský stojí uprostřed čaršije a je zcela jen ze dřeva sbitý. Vstoupil jsem dveřmi a stál jsem v prostranném chlévě, v jehož pravém rohu bylo ohniště. Mimo to stálo tu již několik čtvernohých obyvatelů.

Při jedné stěně chléva připevněn byl vyšlapaný žebřík, po kterém vystoupil jsem na hambalek. Tam ve střeše byla jakási větší klec z prken sbitá. Ve kleci čtyři holé stěny a na podlaze silná siťová rohožka vzezření velmi podezřelého — tedy patrně pokoj s nábytkem.

Především dal jsem rohožku se vším, co po ní lezlo i skákalo, opatrně vynesti. Pak na podlahu mého „pokoje" vylilo se několik věder vody z Eufratu, a já nařídil, aby zde vše náležitě vymetli. Ale poněvadž jsem znamenal, že chanči mete jen tak „po turecku", vzal jsem sám koště a ukázal mu, jak se mete s českou důkladností. Do brlohu toho takto vyčistěného snésti jsem dal své věci. A poněvadž jsem si vše chtěl také zavříti, musil jsem si zavěsiti na dvéře svůj vlastní zámek.

Zatím provozovali jsme velmi pilně tělocvik po žebříce nahoru a dolů. Lidem, kteří z Peri sem mne byli dovedli, vyplatil jsem mzdu, k níž ovšem i bakšiše se přičinilo. Chančimu jsem nařídil, aby mi večeři opatřil. Ale ve „městě" Palu nebylo lze nic jiného dostati než juurt, kyselé mléko, a veliké tenké placky sušeného chleba.

Když jsem se svým labužnictvím byl hotov, bylo se úplně setmělo. Obchodníci pozavírali v čaršiji své krámy a odešli domů, neboť v čaršiji samé nikdo nebydlí a nepřespává. I chanči odešel konečně a nakázal mi, abych se tu pořádně zavřel, ráno že přijde mne zbudit; neboť ani chanči v chanu přes noc nezůstával. Zavřel jsem dolení dvéře a po žebříce do svého „pokoje" jsem vyšplhal. Byl jsem tu sám, jen pode mnou několik koníků chutě si odfrkovalo.

Postavil jsem železnou svou postel a chystal se k odpočinku. Že nocleh tu bude nevalný, pozoroval jsem hned ze znamení některých, jež cítil jsem na své kůži. Bylo patrno, že v bytu svém nejsem sám, nýbrž že je nás tu náramně mnoho, a těm ostatním že jsem hostem náramně „vítaným". Všecko to mělo se ke mně hned tak důvěrně, tak kollegiálně, a já se nemohl ani upamatovati, že bych s kým kdy na bratrství si byl připíjel.

V podobných případech i v barbarských těch krajinách dovoloval jsem si vždy toho přepychu, že jsem na noc na ruce navlékal — punčochy. Tak učinil jsem i v Palu a mimo to i hlavu celou šatem si ovinul. Leč všecko to nic neprospělo. Marně bych se pokoušel o to, vypsati všecky boje této noci strašlivé. Bránil jsem se sice dost, ale poražen jsem byl — na celé čáře. Ani oka jsem nezamhouřil, ruce mi otekly a tváře tak naběhly, že jsem na jedno oko skoro ani neviděl. Připomínám jen ještě, že takových nocí zažil jsem v Palu dvé. Ráno dobýval se do chanu chanči. Ale že jsem mu hned nešel otevřít, vlezl do chanu oknem. Z toho patrno, že jsem v pevnosti právě nepřenocoval. —

Při samém Muradu do výše asi 1000′ příkře a místy i kolmo vystupuje osamělá skála vápencová. Na úpatí této skály rozkládá se městečko Palu. Vrchní chalupy až ku samé skále převislé se tulí, dolení pak až k samému Muradu se sklánějí. Domů z kamene není tu valně, mnohé jsou jen baráky ze země a prken zrobené, čaršije je zcela ze dřeva. Střechy jsou veskrze ploché, to jest střech po našem způsobu stavěných není. V ulicích úzkých a nerovných nečistoty hojnost,

ale pozdálí velmi pěkně to vypadá. Žijí tu Turci i Armeni a všech může býti tak asi 6—7000.

V Palu hlavně okolní krajiny kurdské potřebami se opatřují a přírodniny své sem přivážejí. Proto obchod a průmysl je tu velmi živý. Je tu hlavně mnoho kovářů a zámečníků, krejčích a obuvníků. V čeršiji to buší, cinká, tepe a klofá po celý den. Mimo to i lehké látky bavlněné a barevná sukna, vše zboží anglické, hojně jdou na odbyt. Potravin také veliká je hojnosť. K obědu dostal jsem 4 kusy skopového na rošti pečeného za 20 par (asi 5 kr. r. m.). K tomu chléb a několik syrových cibulí jako zákusky — to byl můj znamenitý oběd druhého dne.

Palu jest i jako přechodiště přes Murad důležito. Veliký dřevěný most vede tu přes řeku. Předpokládám ovšem, že nárazům vln a ledu doposavade šťastně odolal, což mosty turecké velmi nerady dělají. Jiný most Murad má 20 mil výše severně od Muše. Pokud vím, jsou to jediné dva pevné a umělé přechody přes Murad.

Na vrcholku vápencové skály, pod kterou Palu se rozkládá, viděti je zříceniny pevného dříve hradu. Abych tyto zbytky starých věků ohledal, vylezl jsem druhý den vzhůru. Stezka byla velmi příkrá a horko již z rána veliké, ač nebylo ještě ani 5 hodin. Pravdě se podobá, že pevnosť je památka ze starých dob ještě předarmenských, že tedy založena byla mnoho, mnoho věků před Kristem. Staré časy tyto zahaleny dosud v temnoty neproniknuté, neboť dějinám nedostalo se žádných zpráv o nich. Teprve v novější době tu a tam objevují se na skalách osamělých nápisy klínové, ze kterých mimo některá jmena vlastní čerpáme i jakés takés vědomosti o prostinkém spůsobu života lidí tehdejších.

Takový klínový nápis chová i pevnosť Palská. Pod nejvyšší částí hradu v kolmé stěně skalní vytesán výklenek 3·34 m. vysoký a 1·65 m. široký. V rovné ploše výklenku vtesáno nahoře 21 a níže asi 8 řádků písma klínového. Zaznamenána tu oslava vítězství nade kmeny okolními a množství bravu a skotu bohům obětovaného. Bohužel, že nápis nepohodou i nerozumem lidským velice je porušen a částečně již nečitelný. Vápenec nezdá se býti příliš tvrdý a silně zvětrává. Mimo to pak lidé, kteří sem nahoru přicházejí, bavívají se tím, že do otvorů jednotlivých písmének malé kaménky tak dlouho vkládají, až kaménky samy tam utkvívají, čímž otvory písmen valně se rozšiřují a znalosti pozbývají.

Při samém nápisu po stezce uzounké a příkré schází se ke čtyřem siním do skály vytesaným. Jednotlivé strany skalních těch kobek mají 4 až 5 m. a asi 2 m. výše. První z nich je největší, a z té pak do ostatních se vchází. Vedle vchodu do hlavní síně vytesán výklenek onomu podobný, na němž jsme viděli písmo klínové. Možno že i tento výklenek pro podobný nějaký nápis byl připraven a že pak ku „psaní“ později vůbec ani nedošlo. K čemu síně sloužily, zdaž jako chrámů, zdaž jako hrobek se jich užívalo, o tom soudu rozhodného pronesti nelze. Nikde žádných známek nelze nalezti, jež by tomu neb onomu nasvědčovaly.

Pravdě se podobá, že i Byzantinci pevnosť tu drželi a že ji Kitharizum jmenovali. Když sultán Selim s Kurdy válčil, podařilo se vojsku jeho r. 1515 pevného Palu se zmocniti. Ale jak se zdá, Osmani neudrželi se tu dlouho, a když Pavel Lucas po Malé Asii r. 1700 cestoval, seděl na pevnosti Palské Kurdský kníže na sultánu nezávislý. Bylo tu tedy, jako i na mnohých jiných místech v říši turecké, samostatné panství uprostřed říše. Vládce Palského chválí Lucas jako pána laskavého i ke křesťanům i Turkům. I pevnosť hradu do nebe vynáší a přehání. Praví, že na vrcholku hradu jsou pole, jež mírnou posádku mohou uživiti. Tím se však prozrazuje, že pevnosti té najisto neviděl. Teprve asi na počátku tohoto věku Turci panství své zde upevnili a moc samostatných Kurdských knížat zlomili ve krajinách rovinatých a tedy přístupných. Ale v divokých horatinách mezi oběma rameny Eufratskými Kurdi svobody své uhájili až na naše časy i přes všecky válečné proti nim výpravy občasné. —

Když jsem druhý den na kaimakamatě stranu nových zvířat a zaptie, jenž mne měl provázeti, vyjednával, dal si mne jusbaši (setník) zaptiů zavolati. Byl nemocen, trpěl záučtem kloubů. Ale seděl u otevřeného okna v průvanu nejprudším. Prosil mne úpěnlivě, abych mu pomohl, že mi to Allah odplatí. Že lékařem nejsem, vymluviti jsem mu nikterak nemohl, a tak jsem si konečně přece dal říci. Nařídil jsem mu, aby průvanu vystříhal se jako jedu, a dal jsem mu několik prášků v jistých tvrdošíjných případech i nám Evropanům velice prospěšných. Když jsem za rok do Palu se vrátil, byl jusbaši již zdráv jako ryba a samou radostí a vděčností div mne neumačkal. Ale Allah o odplatě pořád ještě nic. — —

2. Na pochodu.

Dne 28. června po poledni přišel konečně nový zaptie a katrdži se dvěma koníky. Pro koně jízdeckého měl jsem sedlo své, na soumary pak kladou tu veliká neckovitá sedla, jimž „palan“ říkají. Na palan zavazadla provazy se váží.

Hádka počala hned na počátku cesty. Katrdži přivedl si sice koně, ale provazů neměl, jak se slušelo. Oddával se patrně naději, že mu je koupím. Ale klamal se chudák. Já sice provazy v záloze měl, ale nevidělo se mi chlapu povoliti. Povolíš jim jen jednou, a mají tě pak v hrsti. Měl jsem již tisíc chutí katrdžimu povinnosti jeho holí stručně napsati na záda, když tu zaptie sám zakročil a koňaři nařídil, aby provazy sám hned si opatřil.

Stalo se, a katrdži přinesl konečně provazy. Ale byly to provázky a nebylo jich ani s dostatek, aby se jimi zavazadla náležitě mohla připevniti.

O 4. hodině vydali jsme se na cestu. Provlekli jsme se úzkými čaršijemi a uličkami a obešli východní kolmý bok skály pevnostní. Z chatrčí ke skále se tulících slyšeti bylo pracující tkalce, neboť i toto řemeslo v Palu ještě živoří. Zde rozloučili jsme se s Muradem, jenž

od východu přicházel z těsného úžlabí. Asi dvě hodiny brali jsme se směrem severním, následující dvě pak k severovýchodu jsme odbočovali.

Před námi rozestíralo se širé údolí k severu mírně se sklánějící. Na východě Hinkret-dagh, na západě Hapačmes-dagh je vroubily. Četní potokové s hor stékající zavodňovali půdu úrodnou. Proto tu tolik osad uprostřed zelených sadů jako Hapačmes, Šinas, Abdank, Mezere, Jalandži a Karanča. Ve všech těch Armeni ve veliké jsou převaze, v některých obývají jenom Armeni.

K 6. hodině blížili jsme se k veliké a zámožné vsi armenské Chošmatu, od které na severozápad uchyluje se cesta do Erzerumu vedoucí. Později po levé straně zůstávala menší víska Demirdži. Počalo se šeřiti, a rád bych tam byl přenocoval. Ale průvodčí moji doraziti chtěli dnes ještě do Mezere. Nerad jsem povolil. Tu pak zavazadla, jelikož špatně byla upevněna, s palanu přes tu chvíli padala. Bylo vždy nově je vázati, a tak do Mezere dorazili jsme již za čiré tmy. Ves má obyvatelstvo turecké, a všecko to již spalo, a sice lože svá rozložena měli po plochých střechách. Trvalo dlouho, než nás také na jednu střechu vyvedli. Tam i zavazadla se snesla. Hospodář přinesl houně a podušky. Rozložili jsme se kolem a poodpočinuli při měsíčku, neboť svítil překrásně. Pak přinesli též něco k snědku. Konečně jsme ulehli a spali spánek spravedlivých.

Jitro bylo dosti chladné, a proto velmi časně již byli jsme na nohou. Posnídali jsme, zaplatili všecko a již po 4. hodině byli jsme na pochodu.

Na jihu nás nevysoké pahorky dělily od Eufratu, k severu pak sešli jsme do hezkého údolí říčky Achar-su zvané, která směrem jihozápadním spěchá spojit se s Peri-čajem. S obou strání nesčíslné prameny do říčky stékají, úrodné půdy a pastvin všude dosti, ale údolí velmi slabě je zalidněno. Jen tu a tam nějaký opuštěný mlýnec je viděti. Kdo to nezná, ani by neřekl, že to mlýn, tedy budova lidská. Spíše veliké krtí hromádce se podobá. Z dálky prozrazuje to několik topolů pospolu stojících při potoce.

Přivstali jsme si sice dosti, a pohoda byla k cestování velmi příhodná: přece však velice jsme se zdržovali. Zavazadla totiž se soumara ustavičně padala a vždy nově a nově neobratný katrdži jich připevňoval. Ale spadla brzy zase. Proto mnoho zlosti toho rána.

Teprve před 8. hodinou táhli jsme podél veliké armenské vsi Govly. Za ní přebrodili jsme se řekou, a pak šlo hned příkře do kopce. Bylo překročiti pásmo horské, které od východu k západu se táhnouc, cestu nám zahradilo.

Výše pod horami spatřili jsme opodál ves Tekke. Průvodčí moji chtěli tam zajeti, ale nedovolil jsem. Dále přijeli jsme na překrásnou lučinu alpskou. Bujná, vonná tráva šla nám až po pás. Ale ani zde nedovolil jsem zastaviti. Byl jsem dnešním zbytečným zdržováním pochodu popuzen. Zaptie nejevil mnoho chuti uposlechnouti, a bylo tedy nutno poměr mezi námi náležitě mu objasniti: já že jsem pánem, já že platím bakšiš a nejsemli spokojen, že neplatím ani jediného para. A proto hajdy! — —

Dal si říci. Učinil tak snad proto, že viděl, že jsem vzpouzejícího se katrdžiho holí přetáhl. Nechtěl, aby i jeho dotkla se ruka páně.

Od 9. do 11. hod. postupovali jsme pak úzkou, kamenitou a velice obtížnou stezkou, která k severovýchodu vedla nás mezi horami Tikme a Kevessi. Je to pověstná a rozkřičená tam stezka Tikme. Celý severní svah hory Kevessi obromnými balvany jako poset. Co balvanů, tolik pevných hradů a jistých skrýší, ze kterých zbojníku pohodlně bylo číhati a na pocestné páliti. Mezi těmi balvany kopyta zvířat po staletí tudy se beroucích vytlapala si rýhy. Jen v těchto rýhách teď lze přijíti ku předu. Před 12. dostoupili jsme konečně rozhraní vod a dorazili za nedlouho k černým stanům pastevců. Odtud opět po skalistém úbočí příkře slézali jsme do hlubokého údolí řeky Kalander-su zvané, jež dále na severu v divokých horách se ztrácí. V dáli spatřili jsme ves Armidagh a chutě jsme do ní zaměřili. Byli jsme cestou velice unaveni a hladovi. Tam si odpočineme a posilníme se. Snesou nám zajisté, kde co bude, neboť dobře zaplatíme. — —

Před největším ve vsi barákem jsme zastavili. Sesedli jsme, ale divíme se, že nikdo nepřichází nám v ústrety. Vešli jsme do baráku, nikde ani živé duše. Ves byla opuštěna, obyvatelé se svými stády odešli na léto do hor. Několik baráků jsme prohledli, ale o potravě nikde ani zdání.

Tak trpce sklamáni dále jsme se brali a řekou se přebrodili. Na pravém břehu rozkládala se ves Kalander, ale i ta k velikému zármutku našemu byla prázdna.

Od Tikme počínaje úbočí hor křovinami a stromy počaly se odívati. Odtud dále k severovýchodu viděti již husté lesy dubů zakrslých. Tak vnikli jsme ke druhé hodině do údolí Issibega řečeného, jímž Kuru-su protéká směrem východním. Zde ve stínu věkovitých ořechů jsme odpočívali, neboť hladem nemohli jsme dále. Zvířatům našim ovšem bylo hej. Ta tučné pastvy měla širé lány. Ale nebozí páni jejich ve vacích našli jen několik okoralých kůrčiček, kterých v potoce si navlažili. Pak rozdělal se oheň a hořká černá káva oslazovala žebrácké ty hody.

Ale přerozkošné to bylo místečko uprostřed samoty lesní. Keře divokých růží stály v plném rozkvětu. Jemný vrkot divokých holubů k nám se snášel s lesnatých strání. — Leč ke dlouhým krasovědeckým úvahám času věru nebylo nazbyt. Slunce valně se již sklánělo, a my k nejbližšímu obydlí lidskému měli ještě asi 4 hodiny cesty. I vydali jsme se brzy opět na pochod směrem východním. Po lesnatých pahrbcích postupovali jsme dosti rychle na pravém břehu potoka Kuru-su, až před 8. h. skoro již za tmy přebrodili jsme divokou bystřinu Saghar-su a dorazili tak do Čevlíka na pravém břehu rozloženého.

Z Čevlíka samého týž den ovšem velmi málo jsme viděli. Táhli jsme jakousi nerovnou ulicí mezi nízkými z bláta uplácanými baráky. Obyvatelstvo na ulici rozložilo si pokryvky a spalo venku, jelikož ve příbytcích bylo veliké horko. Na ulici ležel také dobytek, hlavně mnoho bůvolů, tak že proplesti se bylo dosti nesnadno.

Konečně před velikým stavením jsme stanuli. Zaptie bušil na vrata, a trvalo dlouho, než nám otevřeli. Koně uvázali jsme na dvoře,

zavazadla pak po žebříce vynesla se na jakousi pavláčku. Pak teprve chystali něco k jídlu. Já však byl tak umdlen, že jsem na večeři ani nečekal. Rozložil jsem si v jednom koutě železnou svou postel a usnul, než ještě večeři přinesli.

3. V pasti.

Druhý den — bylo 30. června — již před 4. h. jsem vstal jako znova zrozen. Moji lidé ještě spali. Myslel jsem si, že nebude na škodu, když se trochu proplavím. Přešel jsem několik plochých střech ve směru severním a byl jsem u řeky. Široké řečiště její zanešeno bylo velikými balvany, po kterých voda se rozlévala. Byla velmi studena. Patrně tálo na horách ještě mnoho sněhu.

Když jsem se vrátil, zaptie a katrdži již povstali. Posnídali jsme ještě pospolu; já jim pak mzdu jejich vyplatil a ač jsem se s nimi dosti nazlobil, ještě malý bakšiš přidal. S díky vřelými se se mnou rozloučili a odešli. Propustil jsem je proto, jelikož v Palu bylo mi řečeno, že v Čevlíku obdržím jiného zaptie a jiné koně.

Chtěl jsem se tu několik dní zdržeti a do okolí zajížděti. Spoléhal jsem při tom na laskavé přispění Armena Ananiana, jenž od banky ottomanské v Cařihradě vybírání desátku ve vilajetu Charputském najato měl, a jak jsem v Charputu slyšel, teď právě v Čevlíku meškal. Ale tato naděje mne sklamala, neboť Ananian předevčírem odtud do Charputu se vrátil.

Právě jsem zápisky doplňoval a náčrtky opravoval. Přišla nějaká vznešená návštěva ke mně na pavlač. Byl to Kurdský beg Jusuf v Čevlíku sídlící. Přišel s celou svou družinou, a za ním kráčel mladý Kurd čistě oděný a nesl mu dlouhý čibuk a tabák. Usadili se na pokryvkách, které můj hostitel dal přinesti. Častoval jsem je cigaretami a černé kávy dal jsem navařiti.

Beg Jusuf je člověk, jak říkáme, v nejlepších letech, spíše mladší než starší, postavy prostřední a trochu zavalité, obličeje kulatého a bezvousého. Ač družina jeho, jak jsem pozoroval, velikou úctu mu prokazovala, ke mně choval se velmi mile a vlídně. Podal jsem mu svůj firman, a on sám četl jej velmi hbitě a jistě: ve čtení tedy — to k jeho pochvale buď připomenuto — byl velmi zběhlý, což u Turků znamená stupeň vzdělání ne nepatrný. Tak plynně a pěkně snad žádný úředník turecký listiny mé nepřečetl, jako právě beg Jusuf. Ano nejednou všichni úředníci nad tím strkali hlavy dohromady, a dlouho trvalo, než společně to přeslabikovali. — Asi půl hodiny návštěva u mne se zdržela. Pak odešli právě tak vážně a týmž pořadem, jako byli přišli.

Po té představil jsem se müdürovi (soudci), nejvyššímu a jedinému tehdy tureckému úředníku v Čevlíku. Müdür prázdný svůj čas, jehož po vykonání všech prací úředních zbývalo mu asi 24 hodin denně, věnoval zaměstnání velice užitečnému. On sloužil i bohyni Justitii i bohu Merkuriovi a při tom vždy též velebohu svému soukromému, bohu mamonu. On konal nejen tureckou spravedlnosť, nýbrž i chatrný

anglický kanafas měřil na turecké lokte, t. j. müdür Čevlický vedl obchod — ve střižném zboží.

Stanuli jsme na ulici u díry čtverhranné, asi 70 cm. vysoké. Moji průvodčí mi sdělili, že jsme u müdüra. Z toho jsem znamenal, že ta díra jsou vlastně dvéře, a že stojím tedy přede dveřmi müdürovými. Dále mi řekli, jen abych vešel. Já se k nim obrátil s otázkou: jak se tam jde? — Můj hostitel klekl na zemi a vlezl tam — po čtyřech. Nejsem na hlavu padlý a proto pochopil jsem hned, jak se tam „chodí“. Zahrál jsem si tedy na čtvernožce a vlezl jsem tam také. Všichni ostatní zůstali venku, neboť by se tam již nikdo nebyl vešel. Díra, do které jsme vlezli, byla již plna: í s panem müdürem byli jsme tu tři. V koutku leželo několik svitků pestrobarevných látek bavlněných, kolik by člověk pod paží unesl a za několik piastrů skoupil. Bylo to tedy i skladiště i krám, ale beze skříní výkladních. Podlaha i stěny byly jen z bláta. Plocha obsahovala ne plné 2 m. ve čtverci a výška něco málo přes 1 m., tak že ani malému člověku nebylo možno zpříma se postaviti. Po obvyklých pozdravech, na které Turci velmi drží, počali jsme jednati. Sdělil jsem müdürovi, že zítra se zde ještě zdržím a pozítří že chci dále na východ přes Surp Karabat do Muše. Za tou příčinou že ho žádám, aby opatřil mi 2 koně a spolehlivého zaptie. Müdür jevil se ke všemu velmi ochoten, ale ta jeho uhlazenosť a úlisnosť zdála se mi býti trochu podezřelou. Když jsme pojednali, po všech čtyřech, jak jsme byli přilezli, opět jsme vylezli. —

Čevlík leží v širokém údolu, který si Gojnuk-su na své šumivé pouti s Bin-göll-daghu k Eufratu vyhlodal. Neleží při Gojnuku samém, nýbrž asi míli na západ při říčce Sagharu, která do Gojnuku se vlévá přes to přese všecko, že naše mapy do Eufratu přímo ji vedou. Od Čevlíka zalesněné svahy horské ke Gojnuku povolnu se snižují. Za řekou skalnatý Čanimerk-dagh se vypíná.

Čevlík ze tří skupin se skládá, z nichž hlavní po pravém břehu Sagharu se táhne. Celkem je tu asi 130—150 domů a počítámeli, jak v Turecku je obyčejem, 5 obyvatelů na jeden dům, dalo by se říci, že má asi 700 obyvatelů. Z těch veliká většina jsou Kurdi usedlí, menšina jsou Armeni a k tomu něco málo Turků. Vše to živí se hlavně chovem dobytka, neboť okolí mnoho tučné pastvy poskytuje. Chovají se hlavně ovce, kozy a velmi mnoho bůvolů. Všecka tato zvířata poskytují mléko, tak že mléka v Čevlíku je veliká hojnosť. Po celý čas, co jsem tam meškal, živil jsem se hlavně mlékem a hrubými kroupami s kukuřicí míchanými.

Výše mluvil jsem o „domech“ Čevlických. Bůh uchovej vás pošetilosti, abyste nemysleli snad na domy evropské. Jenom obydlí begovo je z kamene tesaného o jednom patře vyvedené. To jediné mohlo by domem slouti, ač celkem vypadá velmi spustle. Ostatní „domy“ naproti tomu jsou vesměs malé, nízké, polou v zemi utopené baráky z bláta vyvedené. Takový dům vystaví si každý pan domácí sám. Hlinitá země vodou v husté bláto se rozdělá a z toho vyvedou se čtyři zdi nevysoké. Pro dvéře vynechá se v jedné stěně díra, oken vůbec ani nedělají. Když stěny náležitě vyschly, jsou dosti pevny, a tu položí se na ně několik dřev, přes dřeva hustě rozloží se suché chrastí a na to opět

země se nasype a upěchuje. To je strop a spolu i plochá střecha. V jednom koutě tohoto obydlí udělají ohniště trochu vyvýšené, a nad ohništěm prorazí se střechou díra, aby kouř měl kudy odcházeti, ač chceli. Ale kouř z pravidla nechce a zůstává raději ve světnici. Jak bídný to příbytek lidský! Nemá to světla ani vzduchu, země sype se ze stropu a v trhlinách množství hmyzu se zdržuje. A přece jsou lidé, kteří ve smutném tom brlohu celý svůj život tráví! Několik hrnců umouněných jediné je tu nářadí, několik hrubých kolů do stěny zapuštěných jediný tu nábytek. Na nich visí veškeren majetek hospodářův: několik kusů zbraně schátralé a několik cárů ještě schátralejších!

Pravil jsem, že budova, ve které jsem bydlel, po obydlí begově byla největší v Čevlíku. Byla to hospoda, chan. Okružní zdi rovněž z bláta vyvedeny byly na třech stranách do výše prvého patra a přidělána k nim pavláčka dosti široká, která neveliký dvůr objímala. Byt k tomu náležející byl však nízký a jako ostatní v Čevlíku. Já po takovém dusném a temném bytu ovšem netoužil a ubytoval jsem se na pavlači. Tam měl jsem tu výhodu, že jsem byl na čerstvém vzduchu, ale žár sluneční soužil mne tam velice. Teploměr ukazoval tyto dny až i 37° R. ve stínu. Na slunci bylo zajisté ku 50° R. Jiná nepříjemnosť byla i ta, že jsem zde své věci neměl pod zámkem.

Držitelem tohoto chanu byl Armen Serkis Gülzan, vůbec Sirko zvaný. Chlapík to pěkně vzrostlý, ale duše vší lotrovinou podšitá. — Nedivím se tomu, že Armen pod staletým jhem tureckým namnoze i posledního stínu pojmu o právu a spravedlnosti pozbyl. Jak neměl také zapomenouti na právo a spravedlnosť, vždyť pro něj nebylo žádného práva na světě, vždyť k němu nikdy nikdo nebyl spravedliv. Vydírali a vydřeli ho až do té poslední kapky živé krve. Což tu pak divu, že statku vezdejšího teď opět hledí nabyti, ať již jakýmkoli způsobem. Jeli slušný též, jeli spravedlivý, na to Armen ovšem tak málo se táže, jako páni jeho se netázali a dosud netáží. Těm každý lup je spravedlivý, jen jeli možný a zdařili se. — Proto běda člověku, jenž v tísni své octne se v rukách hrabivého Armena! A já české jehně octnul se v rukách Sirkových!

Sirko postavení moje brzy prohledl. Viděl, že chci dále, ale koní že nemám a průvodčího také ne, a bez těch že dále nemohu. — Tu se dá patrně něco vydělati, počítal Sirko. Nečisté své karty chutě zamíchal a prvního trumfa proti mně vyhodil hned odpoledne. Vyřizoval mi totiž, že müdür mi vzkazuje, že zde není žádných koní a žádného průvodčího, abych tedy nic takového neočekával.

Šel jsem s ním hned k müdürovi. Tentokráte nelezli jsme po čtyřech do jeho velkoobchodu, nýbrž po žebříce lezli jsme do jeho bytu. Tam byly dvě špinavé a roztrhané rohožky. On seděl na bobku na rohožce jedné, já usedl na druhé. Sirko jako smírčí anděl vznášel se mezi námi. Vyčítal jsem müdürovi, že dle firmanu povinen je opatřiti mi koně i průvodčího a že to také slíbil učiniti. Proč že teď se vzpírá? Tedy že mu ničím není rozkaz sultanův? — Vyhrožoval jsem mu též, že v Cařihradě budu si do něho stěžovati. Byl v úzkých. Počal se vymlouvati, ano i povolovati. Ale tu poctivec Sirko jal se mu domlouvati. Nerozuměl jsem sice všemu, ale porozuměl jsem dosti. Argumentace

byla asi tato: já že jsem Ingilis, ten že má dost peněz a proto že musí platiti. Takový prý zase tak brzy nepřijde. Smluvili se patrně, že o to, co na mně vydrou, spravedlivě se rozdělí. Což do firmanu sultanova! Allah je vysoko, a sultan daleko!

Nestydatostí jejich, že přede mnou o mně se smlouvali, byl jsem všecek pobouřen. Řekl jsem jim oběma do očí, že jsou taškáři a zloději. Müdür na to opět sliboval, že milerád koně by mi opatřil a že ještě dnes dá zde i po okolí hledati.

Druhý den také skutečně přišel nějaký otrapa a koní svých — ač měllí jaké, a nebylali to pouhá komedie — na cestu mi nabízel. Ukázalo se brzy, jakého je ducha. Ve firmanu bylo ustanoveno, že za zvíře a za hodinu mám platit nejvýše 3½ piastru (38 kr.). To však byla cena nejvyšší a ve zdejších krajinách naprosto neslýchaná. Jindy i za 2 piastry koně nebo mezky jsem si opatřil, a lidé šli velmi rádi. Teď a zde ovšem rád bych byl platil i cenu nejvyšší firmanem ustanovenou. Ale chlap nestydatý chtěl na mně 10 piastrů za zvíře a za hodinu. Ukázal jsem mu dvéře.

Dne následujícího přišel jiný dareba, žádal sice jen 5 piastrů, ale jemu že musím 2 medžidie (4 zl. 20 kr.) platit denně za to, že půjde se svými zvířaty! Byl to požadavek právě tak nestydatý jako předešlý, jen že v jiné formě. Rozumí se, že i toho jsem hnal.

Odpoledne opět nějaký poctivec se nabízel, že by do Muše mne dopravil. Žádal také jen 5 piastrů za zvíře, ale 3 lidé ozbrojení že musejí jíti s námi, a těm že musím dáti po jedné medžidii denně. Krajina je prý velmi nebezpečna.

Mně došla trpělivosť. Běžel jsem opět na müdüra. Slyšel ode mne věci, které ovšem jen turecký úředník může slyšeti. Opět nové omluvy, výmluvy a opět nové sliby. — Opět přicházeli lidé noví s požadavky možnoli ještě nestydatějšími.

Jakých muk jsem za těch několik dní v Čevlíku zažil, představiti dovede si jen ten, komu v podobných kdy žíti bylo poměrech. Odsouzen jsem byl pojednou ku nečinnosti, ztrácel jsem hodinu za hodinou, den za dnem, a nebylo naděje, že brzy odtud vyváznu. Ve dne pekl jsem se na slunci, v noci vyssávali mne krvelační moskyti. Jelikož jsem nepovoloval, jak očekávali, byli ke mně moji hostitelé vždy vlídnější. Když jsem žádal ráno vody k mytí, řekli mi třetí den: abych si šel do řeky, tam že je vody dost. Připomenutí toto nebylo sice příliš dvorné a uhlazené, ale neštěstí to ovšem nebylo žádné. Co den ubíral jsem se pak v nedbalkách ze vsi k řece a zde, aniž bych na koho se ohlížel, činil jsem se krásným. Sám jsem se tomu musil smáti, jak nás lidi Europa rozmazlila! Jen to při ranní té procházce bylo nepříjemno, že protlouci se mi bylo vždy hejnem divých hafanů, kteří by mého českého masa rádi byli okusili. Číhali na mne každý den, a jen tím, že jsem do nejbližšího vždy kamenem udeřil, ostrých tesáků jejich jsem se ubránil. Ale běda mi, kdy by kamení bylo mi došlo!

Z domova, to jest ze své pavlače, nesměl jsem se ani hnouti. Bál jsem se o své věci, hlavně o nástroje fysikální. Sirko za mé nepřítomnosti všecko mi byl prohledal. Věděl o všem, co v bednách je

i v koších. Těmito podrobnými vědomostmi jeho trpěly hlavně moje zásoby sucharů. Tenčily se velice, a bylo viděti, že mu chutnají.

Ale brzy nadešla také doba, že jsem se z domova ani hnouti nesměl. Jednoho dne totiž ubíral jsem se proti proudu, abych směr vrchního toku řeky Čevlické busolou určil. Když jsem pak, nic zlého netuše, od řeky vsí domů opět se vracel, vyběhla na mne žena jakás Kurdská jako divoká saň, sekerou nad hlavou máchajíc a „gavúr! gavúr!“ na mne pokřikujíc. Já ovšem rychle na zad se soustředil a tak šťastně unikl. Nikterak nemohl jsem se upamatovati, že bych tu byl komu snad vlas zkřivil a tak zlosť na sebe popudil. Ano i skutečné příkoří byl bych musil trpělivě snášeti, neboť mně samojedinému uprostřed divokého národa na obranu násilnou nebylo ani pomýšleti. Proto rozhorlení oné ženy nemohl jsem si jinak vysvětliti, než že snad to byla žena některého z oněch vydíračů, kteří s nepořízenou ode mne odcházeli.

Od té doby neodvážil jsem se již ani do vsi. Byl jsem tu jako v zajetí. Tak lenivě hodina plížila se za hodinou. Požadavkům tak nestydatým podvoliti jsem se nemohl, i kdy bych byl chtěl. Vždyť jen za cestu z Čevlíka do Muše byl bych musil tak vyklopiti všecky své peníze. Jak měl jsem se pak dále dostati z Muše do Erzerumu, což ještě dobrých 7 dní mohlo trvati? Teprve v Erzerumu vyzvednouti jsem si mohl peníze z Europy mi zaslané.

Ale co dělati, setrvajíli tu ve své nestydatosti? Uvažoval jsem o tom všestranně a viděl, tu že zbývá mi jediná cesta — zpět. Byl jsem rozhodnut. Sečkám tu ještě asi dva nebo tři dni, a neopatříli se mi do té doby vše, čeho k další cestě potřebuji: vrátím se beze všeho do Palu. Tam kaimakamovi vyložím vše, a neučiníli mi dosti, potáhnu až do Charputu a tam s valim věc svou projednám. Koní již dožebrávati se nebudu. Nechám zde všech zavazadel. Vezmu jen nástroje s sebou a ze zásob potravy na 2 nebo 3 dni a na cestu vydám se sám a pěšky. Cestovati budu k vůli větší jistotě jen v noci. Větší díl cesty beztoho je pustý les skoro bez všelikých osad. Dle svého náčrtku mapového cestu vyhledám si pomocí busoly. Že bych zbloudil, nebojím se. V nejhorším případu, uhnuli se příliš k jihu, dorazím až ku břehům Eufratu a pak po vodě jda dojdu Palu.

4. Svit naděje.

Ještě jsem o všech možných okolnostech a o případech, jež mne cestou mohly stihnouti, uvažoval. Největší nebezpečí hrozilo mi ovšem od obyvatelů Čevlických samých. Až zvědí, že jsem odešel sám, uhodnou zajisté, že k Palu se ubírám. Snadno pak několik těch darebáků vydati se může za mnou, aby od peněz, kterých dobrovolně vydati jsem jim nechtěl, pomohli mi proti vůli mé. Mají koně a snadno mne dostihnou. Proto je nutno, první noc a první den ponechati jim ku hledání a slídění úplně. Proto zalezu hned blízko Čevlíka do některé temné sluje skalní, křovím se zakryji a tiše tam ležeti budu celých 24 hodin. Hornatá a lesem hustě zarostlá krajina je mi k tomu velmi výhodna. Teprve druhou noc, až vše marným hledáním utrmáceno domů

se vrátí, nastoupím svou pouť. Měsíc je právě v úplňku, i to s velikou je mi výhodou.

Dne 4. července vše na cestu měl jsem již uchystáno a do lehké torby vojenské uloženo. Torbu večer bílým šátkem přikryji a, jako bych čisté prádlo si nesl, půjdu jak obyčejně k řece se koupat. Tak dostanu se na levý břeh. Ten křovím již je zarostlý a odtud do lesa není daleko. V lese pak budu míti vyhráno.

Ale mimo všecko nadání přišli o polednách koně, kterých jsem již ani neočekával. Poctivec Sirko, který — jak sám tvrdil — tak velice o mne se staral, přivedl mi nějakého armenského sedláka Kirkora, svého známého, a ten služeb svých přeochotně mi nabízel. Měl dva dobré koně a uvoloval se, že mne do Muše doparví. Za to nežádal nic více, než — jak ve firmanu bylo ustanoveno — $3^1/_2$ piastru za hodinu a za zvíře.

Byl jsem pojednou jako v Jiříkově vidění, ani jsem svým uším nevěřil. Což ti lidé tedy konečně přece přišli k rozumu a ke slušnosti? Či snad je to opět nějaké darebáctví ale v nové podobě? — Leč tomu jsem ani věřiti nechtěl. Byl jsem přesvědčen, že jenom svou vytrvalostí přivedl jsem je k jednání rozumnému.

Kolem mne pojednou se vyjasnilo: mohl jsem se dáti opět na pochod a to hned, ještě dnes. Kirkor totiž je ze vsi Madraku asi 1 míli odtud na východ ležící. Tam vydáme se dnes za chladu večerního, přenocujeme tam a zítra časně z rána vyrazíme. Všecko náležitě a do podrobna vyjednáno, neboť Danaům, ani když darů přinášejí, není co věřiti.

Sirkovi několikadenní stravné zaplatil jsem královsky a to jen samou radostí, že ten šibeničnický obličej jeho do smrti už neuvidím.

O čtvrté naložili jsme zavazadla na soumara, já vyšinul se na druhého a Kirkor na třetího koně a dosti ostře sjížděli jsme ku jihovýchodu k řece Gojnuku. Po stráních k řece mírně se sklánějících všude širé pastviny.

Bylo mi, jako bych se znovu byl zrodil. Unikl jsem vězení, proháněl jsem se opět širou plání. Ani těm orlům, kteří velebně kroužili nám nad hlavami, již nezáviděl jsem. Ale když mimoděk zpět pohledl jsem k západu, kde špinavé baráky prokletého Čevlíka od řeky vzhůru se plazily ku pahrbku lesnatému: tu ve zlosti spravedlivé sírou a ohněm zaváněly pojednou myšlenky moje. Každou chvíli jsem očekával, že Čevlík stihne osud Sodomy a Gomory. Věru bych se nebyl za něj přimlouval. Jen krátkou modlitbičku: „Pane bože, houšť!“ — vroucně chtěl jsem se pomodliti. —

Ale k čemu tyto hořké upomínky, když cesta naše byla tak veselá! — O půl šesté dorazili jsme ku Gojnuku, jehož širokým řečištěm šťastně jsme se přebrodili. Ve brodu koňům voda dosahovala až přes prsa, ale v místech méně rozšířených řeka je mnohem hlubší.

Na vysokém břehu levém rozkládá se ves Madrak s obyvatelstvem převahou Kurdským. Stanuli jsme před barákem Kirkorovým. Kirkor na uvítání dívku svou asi osmiletou, která přišla se na nás podívat, holí svou několikráte přeměřil, aby šla po práci. Hořce plakala. Věci zanesli jsme na noc skoro všecky do baráku. Zdejší obyvatelé jsou prý

zloději, — pravil Kirkor, a ze všeho jsem pozoroval, že s nimi mnoho nemá. — Ale kdo větším byl by darebákem, to na východě nesnadno rozhodnouti. Postel postavil jsem si na návsi při samém baráku. Za tmy již trochu kyselého mléka s chlebem jsem pojedl. Pak jsem ulehl, a Kirkor spal vedle mne na zemi.

Časně z rána jsme si přivstali. Očekával jsem, jak rychle poženeme se ku předu. Ale nešlo tak rychle. Když jsem pobízel, chlácholil mne: javaš, javaš, — zvolna, zvolna, snídaně hned tu bude. Přišla konečně. Po snídani jsem očekával, že Kirkor také koně předvede, že naložíme a hajdy k východu. Ale přepočetl jsem se. Kirkor sice koní nepředvedl, ale za to zapálil si svůj dlouhý čibuk a dýmal vesele. Byl jsem již jako na trní. Zdálo se mi, jako by se mi pevná půda pod nohama bořila. Ale to se mi jenom zdálo. Pohledl jsem na Kirkora, ale nic jsem neříkal. Kirkor pohlížel na mne a rovněž nic neříkal. Ale když odfoukl kouř, pozoroval jsem, že nestydatý úsměv jakýs kolem úst mu pohrává.

„Nu, kdy tedy pojedeš?“ vyrazím konečně netrpělivě.

„Gitmek olmas, korku var“ — — odmítá Kirkor, — nemožno cestovati, hrozí nebezpečí; musíme vzíti lidi s sebou, para ver (dej peníze)!“

Para ver! Tato dvě slova jako by bleskem pojednou objasnila mé postavení. Byl jsem doma. Byla to ta stará písnička Čevlická: plať, plať, plať! jen že teď zpívala se Madrackou notou. Jelikož jsem v Čevlíku platiti nechtěl najednou, měl jsem teď vlečen býti ode vsi ke vsi a ode vsi ke vsi vždy další cestu měl jsem si vykoupiti, a nebuduli chtíti platiť, zavazadla shodí mi kdekoli. — Tak tedy ta holota nestydatá přece na mne vyzrála! Ale ještě není tak zle, odtud ještě snadno vrátím se do Čevlíka! — Ani jediného para nedostanou ode mne! —

Zlostí krev mi vřela. Posud však jsem se mírnil. Řekl jsem mu rozhodně, že nedám ani o piastr více, než včera bylo ujednáno. Včera že o nebezpečí pranic nevěděl. Teď tedy aby jel na místě, anebo nechceli, aby do Čevlika zpět mne zavezl.

„Nezavezu!“ ušklíbl se Kirkor, a nestydatý úsměv pohrával mu opět kolem úst.

To bylo příliš mnoho pro křehkého smrtelníka, jako já jsem. Byl jsem tak podrážděn, že bez mála byl bych se dopustil skutku velmi nerozvážného. Skočil jsem, vytrhl revolver z pochvy a chytil nestydatého sedláka za límec u krku. Celé hromobití rázných epithet českých sršelo mu nade hlavou, ústí zbraně tiskl jsem mu k uchu. Kirkor křičí, obávaje se nejhoršího, lidé z vesnice se sbíhají. Kirkor prosí, že do Čevlíka mne zaveze, koně že jsou na pastvě, ale že hned pro ně pošle. Hned také volal čeledína a pro koně posílal. Pustil jsem ho sice z rukou, ale měl jsem ho vždy na očích a revolver s nataženým kohoutkem nedal jsem z ruky.

Trvalo skoro malou hodinu, než koně přišli. Po celý ten čas hlídal jsem Kirkora. Vesničané opět se rozcházeli. Skoro se mi zdálo, že by spíše mně byli pomáhali než jemu.

Zavazadla naložil čeledín a také mne provázel. Odjížděje hodil jsem Kirkoru několik piastrů za večeři a snídani. Touže cestou brali jsme se jako včera. Proklínal jsem dnes Madrak, proklínal Kirkora, a sám bůh ví, co všecko jsem proklínal!

O polednách byl jsem opět — v Čevlíku na pavláčce baráku Sirkova. (Dokončení.)

Viktor Hugo.

Podává

František Zákrejs.

Tři velice slavené muže ztratila poslední doba. Každý náležel jinému zé tří stěžejních kmenův evropské rodiny. Jeden byl Slovan, druhý Germán, třetí Román, ale všichni tři měli stejná veliká všelidská hesla svého století: národ, svobodu, bratrství, lásku, soucit, slitování, odpuštění, očistu. Všichni tři náležejí lety svými pouze devatenáctému století. Všichni tři zrozeni byli ve dnech tuhé poroby, všichni pracovali pro svobodu svých vlastí, všichni zakusili chléb vyhnanství a všichni ve vysokém věku svém dočkali se svobod, za něž bojovali. Když umírali, dva v cizině a třetí v otčině, viděl první z nich nevolnictví zrušené a jih na dráze vykoupení. druhý zřel otčinu sjednocenou a zmohutněnou, třetí zřel vlasť svou volnou, mládnoucí a nádhernou. Nade všemi vznášel se genius idealismu, všichni nesli se za reformami ve svém oboru, ale v nadání a v umění rozcházely se jejich cesty. První se skvěl na širých luzích epiky, druhý více hudbou nežli slovem těžce vítězil na těsném území divadla, třetí dobyl nesporného vavřínu v harmoniích nadsvětné lyriky. Druhý z nich byl romantikem a skončil začátkem středověku; třetí byl romantikem, hyperidealistou a subrealistou zároveň, rozmetal minulosť, rozhalil svůj zvláštní zářivý prapor, ale přežil jej; první byl ideálním realistou, stvořil nový věk umění, a jeho prapor jej přečkal. Byl nejskromnější z nich ze všech, a byl největší z nich: srdce Slovanů navždy náležeti bude Slovanu Ivanu Sergějiči Turgeněvu. Jak dlouho bude náležeti zanícený obdiv Germánů Němci Richardu Wagnerovi? čím jest Wagner vedle Goetha? vedle Turgeněva? vedle Viktora Huga?

A sám Viktor Hugo? Francouzové výslovně to praví: Vy Němci máte Bismarcka, Moltka a Sedan — my však máme víc: my máme Viktora Huga, máme Legendy věků, Děsný rok a Čtyři větry ducha. Vítězná brána císaře Napoleona I., vítěze Slavkovského, byla Hugovou umrlčí komorou. Svatí církve nuceni byli opustiti sídlo své, aby tam vejíti mohl světec národní. Hugo hlásal národu, že básník jeho druhu jest světec, prorok, apoštol, mecenáš, ano bůh, a národ uvěřil svému proroku: vykázal mu za hrobku vznešený Pantheon a místo pohřbu vystrojil mu apotheosu. Ve vítězoslavném průvodu šel lid, šlo umění, šla věda, šli politikové a diplomati, šla Francie, šli rodáci z nejrůz-

nějších vlastí, slovanských, románských i germánských, ano z různých dílů světových. Ani Tribouletové nescházeli, aby jásati mohli nad vítězoslávou nesmrtelného nebožtíka, která chtěla zároveň býti ohromnou demonstrací za Rýn. Triumfující duch velikého idealisty, muže, který za heslo své měl španělské slovo *hierro* (železo), měl se zjeviti mocnému, nepřátelskému praktikovi: železnému kancléři. Jásot z lidu vůči národnímu smutku, groteskno vedle vznešena — toť jako by se mu na pohřeb byli dostavili také šotkové z jeho rozprav a básní, šotkové a skřítkové novogallského národního genia. Leč nikoli, vzdor šaškům a šílencům zůstává truchlohra opravdovou, vznešenou, velikolepou.

Hugo byl více než populární: jemu se od půlstoletí *holdovalo*. Jakmile jeho hvězda vyšla, utvořila se kol ní plejada, která jej po všech cestách, všemi výšinami a nížinami provázela, vzorem a mistrem nazývala, do nebes vynášela. Emil Augier pojmenoval Huga vzdor politické a literární republice králem básníků, kterému národ královskou uspořádal panychidu. Hugo byl demokrat, jenž se nepsal hrabětem, ač jím byl, avšak byl demokratem, jenž od okolí přijímal královskou poctu. Uprostřed republiky byl majestát republikána Huga majestátem nedotknutelným. Byl muž bez positivní konfese, jemuž věnován osobní kultus. Bohumil Gautier ukázal naň jako na zákonodárného Mojžíše, jenž vykazuje cestu v zaslíbenou zemi nového básnictví. Francisque Sarcey pravil: „Je to výsadou velikých mužů, že v sobě všechny mohutnosti své doby spojují, že jsou jeho světlem a dávají mu své jméno: Molière 17., Voltaire 18. a Viktor Hugo našemu věku.“ Nazvali jej vrcholem vší poesie, propastí všeho důmyslu, mistrem mistrů ve francouzské literatuře, největším básníkem i myslitelem devatenáctého věku a všech dob. Na blízku jemu nepřipuštěno výtky, v jeho přítomnosti nesměla vyslovena býti jmena těch, kteří — jako Goethe — někdy nějaký výrok proti němu prořekli. Ale snad králem jeho chvalořečníků byl Paul de Saint-Victor, kterýž o něm skládal hymnicky chvalozpěvné úvahy a kterého Hugo milostně odměnil duchaplnou lichotkou, že by člověk napsal knihu jen proto, aby Paul de Saint-Victor nucen byl napsati stránku. Za těch okolností měli přetěžké postavení spisovatelé, kteří jako Pontmartin, Barbey d'Aurevilly nebo Nisard postavili se proti Hugovi. Pozoruhodno jest, že i sám Alfred de Musset částečně hlásil se k opposici. Zkušebný románopisec Emil Zola jakožto zchytralý Vlach pospíšil si po Hugově smrti zalepiti čerň, kterou za jeho života na Huga byl nastřádal, a chváliti jej jako mistra i literárního genia. „Huga“ prý „musí ctíti každý, nechať je názorů jakýchkoli, neboť ctíti jej znamená míti v úctě minulost . . . Viktor Hugo byl mým mládím, a nezapomenu nikdy, čím jsem mu povinen.“ Když jednou ve francouzské kritice, jinak plné ohledů, plné hladkosti a pokrytství, objevil se přísnější směr, vystoupil proti němu Hugo: svět měl udržen býti ve víře v neomylnost francouzské produkce a zůstati jí poplatným.

Umřel Hugo, umřel „král básníků“ — kdo si vzpomněl na „prvního básníka“ Jiřího Sanda? Nesmrtelná královna jest jako zapomenuta — jaký osud čeká nesmrtelného krále?

Teprve v plamenech nepoddajné, volné pravdy osvědčí se, co zlato, co démant, co samolet. Kdo chce horování za každou cenu, kdo

výtky hned nazývá výplodem závisti, urazil snad soudce poctivé snahy a k vůli bezmezné chvále přenáhleně podceňuje . . .

Hugo má v národě našem neřídké veliké ctitele a několik nadšených následovníků. Kdo ctí velikého ducha v jeho velikosti, sám sebe povznáší a ctí; kdo však cizího genia sází na trůn, jenž by národnímu duchu vyhrazen zůstati měl, křivdí svému národu. Básník znej všechno, ale zůstaň svým, národním i individuelním!

Vytkl jsem, jak o Hugovi soudí Francouzové sami; zde uvedu několik hlasův, abych ukázal, jaké mínční se o něm utvořilo v méně podjatém mimofrancouzském světě.

My Čechové jsme se četnější deputací jakožto synové Husova národa okázale súčastnili velikolepé pohřební slavnosti Hugovy: při pohřbu Turgeněva to sice pohříchu omeškáno, jinak nelze však proti oné poctě Hugově ničeho namítati. Hugo, apoštol spravedlnosti a shovívavosti, nebyl k nám Slovanům spravedliv. Uveřejnil o nás verše, jež právem pohoršlivou sensaci způsobily. My však jsme shovívavější než Hugo. Víme, že chybil z neznalosti poměrů. Vědomosti Francouzů bývají vůbec v některých oborech bohužel mělké — na politickou škodu jejich a na škodu Slovanstva.

Jaroslav Vrchlický podotknuv, že Huga v mnohém vděčně jakožto mistra ctí, nazývá jej velikým umělcem, velikým vlastencem a velikým člověkem. „Universálnosť jest v první řadě znakem genia Hugova,“ a Hugo jakožto umělec jest Vrchlickému synthesou celé řady básnických geniů. „Má šířku Homera a výšku Jana Evagelisty, má hloubku Isaiáše a pessimismus Joba, má hrůzu Dantea a hněv Juvenalův, má úsměv Virgilův a smích Rabelaisův.“ Přes to nazývá Vrchlický Huga *lyrikem* katexochen: „v lyrice stojí on nejvýše, zde jest svrchovaným vládcem na celém Parnassu světovém.“ Tak horovně soudí o Hugovi Slovan.

Němci, tito političtí antipodové Francouzů, vyjadřují se o něco vlažněji, nevyslovujíli se přímo chladně. Rudolf Gottschall dí o tom ve svých Literárních povahopisech (Literarische Charakterköpfe) souborně: „Jedněm jest poetickým šarlatánem, lyrickým bajazzem, který větším dílem na hlavě stojí, pouze v kejklířských krouceninách a v divných skocích velikým jest, a při tom nejstrakatější kostym na odiv nosí; druhým jest opravdově velikým básníkem nadání prvotně geniálního, obmyšleným bohatostí nejžárnější fantasie, vznešeností myšlenkového rozmachu a řídkou virtuositou básnických forem.“

Gottschall sám pojmenoval Huga největším básníkem současné Francie, básníkem v pravdě tvůrčím, a odůvodňuje to tím, že Hugo vždy stojí ve středisku světa i života, že jeho sloh vyniká praegnancí a svérázností, že francouzské lyrice a dramatice nové cenné formy a směry vykázal, že jeho světový názor s opravnou zásadou lidskosti jest naskrze původní a významný, že jest apoštolem čtvrtého stavu, že u něho vše jest svěží, bezprostřední, že vše z ryze lidského pocitu vychází. „Viktor Hugo jest básníkem prvního řádu; jeho vady a výstřelky jsou vady a výstřelky genia. Tento genius zjevil se však nejvýznamněji v lyrice; v jeho románech vyrušuje přese všechny briliantní partie nedostatek nadání komposičního, jeho v před se deroucí sub-

jektivita.“ A v jeho dramatech ruší dle Gottschalla přílišná smělosť v seřaďování zaostřených kontrastů . . .

Slyšeli jsme prve všestrannější, bezměrnou skoro chválu Hugovu: slyšme také literárního dějepisce ledovějšího srdce. Julian Schmidt ve svých, na způsob politické historie uspořádaných Dějinách francouzské literatury od času Ludvíka XVI. na mnoha místech líčí Hugův poměr k současnému vývoji Francouz. Především dokazuje, že Hugo ve svých mladistvých básních při vší tehdejší bigotterii dopustil se nenábožné galantnosti, ano i velice impertinentní nezbožnosti. Dále se zmiňuje Schmidt o Hugově odvážné podnikavosti, o jeho neotřesné víře ve svou missi, a přešed k románu *Han Islandský*, jejž Hugo ve svém 21. roce napsal, tvrdí, že tento Han jest typem v Hugových pozdějších básních neustále se reprodukujícím: „Dřívější básníci užili Kalibána jen jako fantastického přívěsku, jako arabesky, která se, jako dračí obrazy v gothických kostelích, k vůli kontrastu kolem krásně myšlených hlavních skupení ovíjela. Viktoru Hugovi zůstalo vyhrazeno, aby *monstrositu na vlastní předmět poesie, na ideál povznesl.*“ Za následek to pak ovšem má, že se v románě mnoho moralisuje. Taktéž odmítavě vyjadřuje se Schmidt o *Bugu Jargalovi* od téhož „básníka šeredna,“ který poesii kontrastu až ve šklebnosť přehnal. Hugovým *Odám a baladám* vytýká Schmidt zálibu v krvi, komposiční nekázeň, nedostatek zpěvné melodie, nedostatek prostých obrazů, nadvládu reflexe a nevkus. V *Cromwellovi* postrádá pořádajícího rozumu básníkova; o seskupování postav, o dialektickém vývoji povah, o perspektivě v kresbě není řeči. Cromwell mluví mu tak příliš rozvláčně a směšně, v kuse vládne nuda a nadvládu mají spousty nedorozumění a pravdě nepodobností. — Obrátím několik listův a sdělím dále, že Schmidt upozorňuje též na to, že jako Hugova tvorba nejraději fysickou difformitu vyhledává, tak idealismus jeho výhradně výjimečné případy volí, a že místo aby případ, o který se jedná, dle zákona lidského srdce analysoval, o všeobecném zákoně lidské povahy deklamuje, které se v opětovaných podivnostech značiti má: „Těmito deklamacemi přispěl Viktor Hugo nemálo k tomu, že se mravní pojmy Francouzův úplně převrátily.“ A připojímli ještě poznámku, že Schmidt Huga nazývá frivolním dobrodruhem v říši cítění, myšlení a básnění od jinošství po vysoké stáří, myslím, že na těchto posudcích Schmidtových pro tu chvíli mohu přestati.

Příznivě vyjádřil se o Hugových zásluhách Kreyszig, kdežto Pavel Lindau Hugovi jakožto lyrikovi značnou výtku činí, že upřímně necítí ani jasně nemyslí, ale jen mocí své mluvy působí.

Kde vězí pravda? „Lehká odpověď: ona se skrývá zajisté uprostřed.“ Lehká, leč i povrchní. Ku pravdě vede toliko podrobnější, bez nadsazování, ale také bez koření se a bez bázně předsevzatý rozbor, a ni při tom nedobéře se nikdo leda soudu subjektivního. A netřeba se strachovati, že se již pro to jediné staneme strannými, neztratímeli s mysli, čeho u nás v našich poměrech především potřebí: abychom se obdivovali cizí velikosti, avšak nade vše milovali, co našeho, co národního v našem duchu moderním, co našemu národnímu snažení dodává nejcennějšího významu . . .

Nechať Hugovo příjmení jako „nom saxon“ zní, nechať slunce krásných Španěl a Vlach vznítilo v něm oheň obraznosti v žár: Hugo jest celkem Francouz, zářivý, duchaplný, ohnivý, plný obraznosti, odvahy, sobělibosti, pohyblivosti, antithes, protiv a krajností. Je v něm Champagne a Provence, a je v něm především Paříž, nádherná i zištná, která chce být a dle Huga také jest Francií a vesmírem zároveň. Francouz nepochybuje ani nejméně, že kráčí v čele civilisace. Francouzsko je zemí národní centralisace, a této centralisaci podléhá celkem také literatura. Provençalové, kteří zaujali stanovisko výjimečné, pravidlo to jen potvrzují. Když Hugo počal mysliti, Francie vzdor veliké revoluci byla dynastickou, katolickou, středověkou. Hned pod žezlem Napoleonovým hodlal se vrátiti věk Ludvíka XIV., a když dědic revoluce klesl, Francie stala se royalistickou. Tehdy byl také náš básník dynastickým i katolickým, kořil se Napoleonovi I., psal royalistické verše, slavil Bohorodičku a podepisoval se Viktor Marie Hugo. Dynastický a papežský střední věk byl věkem romantiky, a Hugo začal i dokonal jako romantik. Změna za změnou se dostavovala: Francie zmítala se v příbojích i v odbojích, a s ní Hugo. Republika konečně zvítězila, zvedla v ní prapor socialismu — a Viktor Hugo stal se božím bojovníkem republiky a práv lidu, nejrozsáhlejší volnosti. V celku značí to vše důsledný vývoj, a když vyčítána Hugovi nedůslednosť, mohl odpověděti: „J'ai grandi!“ (Vyspěl jsem!) Hugo umřel jako velebitel vymožeností revolučních a jako tvůrce převratů slovem, zpěvem i činem. Nejednou v tom chybil. Pravda často byla nucena ustoupiti lesklé frási — a tak mohl nejeden zmatek v pojmech Francouze opanovati a státi se jim osudným. Hugo jest celkem Francouz, ale na půdě politiky stojí v jedné příčině vysoko nad svým národem: zůstal odpovědným odpůrcem Napoleona III., kterému mocí zatarasil cestu na císařský stolec a kterého nikdy neuznal. Raději žil ve vyhnanství, a když Napoleon vypovězencům udělil amnestii, Hugo jí Napoleonovi neudělil. Oba jsou nyní mrtvi: bývalý postrach Francouz i Evropy, Napoleon III. umřel jako Napoleon I. vyhostěn v cizině, a Hugo, bývalý vypovězenec, umřel ve vlasti, ctěn jako modla národní, jako výkvět lidstva. A přec bylo v Hugovi, hlasateli rovnosti, cosi Napoleonského, cosi samovládného: souverain v literatuře počínal si jako souverain vůči panovníkům: manifesty přimlouval se u nich za život potitických zločinců. Manifestem chtěl zaraziti postup vítězných Prusů: ve vznešenu šklebilo se groteskno. Ale z grotesknosti té vyzíralo nadpozemsky ideální, lyrismu plné nadšení pro nejryzejší lidství — novověká vytříbená zbožnosť. A zde jsme jednou nohou vkročili na půdu romantiky, jejíž novou korouhev Hugo, rozbíjeje okovy francouzského klasicismu, pyšně hlaholným apoštolským manifestem před jásavě tleskajícími učedníky a přívrženci svými rozvinul.

(Pokračování.)

Sbírky Tyršovy.

Průvodní přednáška k jich výstavě

od

Antonína Turka.

ylo to r. 1867, když nezapomenutelný Miroslav Tyrš, meškaje toho času v Londýně, ubíral se po prvé do antického oddělení Britského musea, aby se tam celou duší pohroužil v tajemný půvab výtvarů Fidiových. V památném tom okamžiku sevřela se pojednou — jak potom sám pověděl — hruď jeho, a srdce zachvělo se v něm tlukem neobyčejným.

Nastaltě pro něho okamžik nad jiné důležitý, kterýž měl jej přesvědčiti o nadání, jakéž na prvém místě nezbytno jest historikovi a esthetikovi výtvarných umění. Chtěl tehda sama sebe zkoumati, a zkušebným kamenem byla mu arcidíla Fidiova, kteráž celým kouzlem své velebné krásy naň působíce o nadání jeho jej do hlubin duše přesvědčila.

Nebyl to jen rozmar ani lichá samolibosť, jež vedly jej cestou takovou, byl to onen idealismus, který se vždy zrcadlil v ryzí povaze jeho, byla to čistá láska, s kterou přilnul k úkolu a povolání svému. Byl to i věhlas, jenž nad jasným jeho čelem perutmi chvěl. Široký rozhled, přesnosť a logičnosť byly předními vlastnostmi jeho kritického ducha, pro které zůstával dalek všeliké, v tomto oboru nezřídka se naskytující frásovitosti a povrchnosti. Poznání velkých nedostatků a nesrovnalostí v mnohých vědeckých dílech, z nichžto Tyrš čerpal a jichž jako pomůcek ke studiu svému užíval, vzbudilo v kritickém jeho duchu nedůvěru, která zhusta při dalším hlubokém jeho studiu co odůvodněná se mu objevila. A nedůvěrou tou živila se záhy zásada rovněž pružná a zdravá, kterou Tyrš po celý svůj život a při všech svých vědeckých pracích vytrvale se řídil a která záhy veškerým jeho výrokům dodávala tak nevšední přesnosti a věcnosti.

Byla to zásada vlastního přesvědčení i vlastního názoru.

Jakkoliv dychtivě a vděčně přijímal vědecké vymoženosti a nové názory, jež na poli vědy jeho se zjevovaly, jakkoliv je vždy bedlivě prohloubal a všestranně uvažoval, přece s oprávněnou zdrželivostí nikdy jim hned plné víry nedával, až sám důkladně, ba mathematicky přesně o pravdivosti jich se přesvědčil, a bylli kdy v pochybnostech, vždy výhradně podle vlastních samostatných prozkumů a názorů výrok svůj ustálil.

Proto také záhy kromě bedlivého theoretického studia považoval též názorný materiál za hlavní oporu studia dějin umění výtvarných, bez kteréhož materiálu studium toto na vratkých nohou postaveno viděl. Odtud ona vytrvalá snaha a píle mravenčí, s níž ze svých skrovných prostředků, bez hluku a okázalosti po plných téměř patnácte let, v různých zemích sbíral názorný, pro vědu jeho veledůležitý materiál, ten pak nakupil a roztřídil v systematické sbírky, jež v rozsahu a

množství svém jsou v naší vlasti zjevem svého druhu jediným a jež se měly státi důležitým základem jeho výkladův i jeho obmýšleného díla vědeckého.

Přišla také po dlouhé době zápasu s nepříznivým osudem doba, kdy Tyrš po nejhlubší své tužbě jmenován byl profesorem dějin umění výtvarných na staroslavném učení Pražském. Než tu, když posléze vždy chtivý odrost národa našeho s radostí se jal nasycovati z pilně a svědomitě nastřádaných pokladů jeho, a Tyrš měl sklízeti utěšené ovoce klopotných let práce, vyrval jej pojednou zlý démon z našeho středu. Dotlouklo nenadále zlaté jeho srdce, uprostřed nejplodnější práce a nejkrásnějších nadějí.

Bylo povinností přátel jeho, aby povzbuzující odkaz nadšené píle, obětovné snahy, širokého rozhledu, přesnosti i logičnosti ducha jeho vynesli na čas z tichého zátiší jeho pracovny a zjednali k němu přístup vší intelligenci české. Provedení této pěkné myšlenky podjal se junácký Sokol Pražský; zasvětil letošní Svatojanské dni paměti Tyršově i uspořádal v místnostech svých výstavu veškerých jeho sbírek, v odděleních odpovídajících jednotlivým dobám uměleckého vývoje. Od pyramid Memfidských, od žulovoúbělového chrámu sfingů a harmachů až ke chrámům a palácům vrcholné renaissance, od Fidia po Michela Angela, od nejstarších soch, reliefů i maleb staroegyptských až k výtvorům dláta a štětce umělců nejnovějších nalézáme zobrazena všecka díla umělecká, jež v ohledu esthetickém aneb historickém vynikající místo zaujímají. Drahocenné ty sbírky jsou zkrátka řečeno znamenitou illustrací dějin umění všech dob a národů. Pokusme se přehlednouti velkolepý obraz, jejž před zrakem naším vykouzlují.

Uvádějí nás nejprve do žhoucích krajů afrických, na území nejstarší říše světa, do bajného *Egypta*, který ve svých třech velikých dobách tak znamenitým a ušlechtilým vývojem uměleckým v paměť historie se zapsal.

Z věku předhistorického kromě sfinga na prahu jeho stojícího nic na doby naše se nezachovalo, ač tehda nepochybně chrámy i paláce ze dřeva se budovaly. Umělecké výtvory říše staré patří — krom jediného, poslední dobou Mariettem objeveného, žulovoúbělového chrámu sfingů a harmachů — výhradně v obor architektury funerální. Náležíť jí bez odporu nejznamenitější a snad i nejstarší památky, jež děkují za svůj původ celé soustavě náboženské, především pak péči o zachování mrtvoly a s ní i zachování duše.

Sem spadají přehojné mastaby, hrobky soukromníků, tu skrovné, když kryly tělo chudšího, tu nádherné a bohatě vyzdobené portiky a sochami, když v sobě chovaly tělo boháčovo. Vedle nich ještě obrovské pyramidy, privilegovaná forma hrobky rodin královských. O vnitřním jejich zařízení poučují nás četné nákresy i detaily druhu nejrůznějšího. Nejznamenitější ze zbylých pomníků královských jsou pyramidy ohromné nekropole Memfidské IV. dynastie, pyramidy králů Chufu, Chafra a Menkera. Dojem při pohledu na zbytky tyto jest úchvatný, valně však ještě vzrůstá, nahlednemeli v restauraci nekropole Memfidské. Obrovská hráz, jež k této nekropoli vedla a k pyramidám se rozvětvovala, tvořila vstup v pravdě královský. Tudy ubíraly se všecky průvody pohřební,

i ztrácely se do bezčetných tříd, ulic i uliček pohřebiště. A nad tím celým ruchem, nad celým tím městem mrtvých zdvíhají se ohromné pyramidy, od jichžto sedmibarvého povrchu světlo leskle se odráží a jichžto zlacené vrcholy za svitu slunečního široko daleko v poušť zářily. A k tomuto u velebném klidu rozloženému obrazu zírá z dáli obrovský v pestrých barvách se skvící sfinx, dílo říše staré, s majestátně klidnou tváří a s kolosální zlacenou deskou sluneční na temeni hlavy. Jest to symbol vzkříšení, symbol oživené naděje vedle obrovských hrobek královských. Dojem, jaký to vše v duši zanechává, jest tak velkolepý, tak bohatý a majestátně klidný, s jakým nikde jinde se nesetkáváme, dojem nevyhladitelný, jenž každého Egypťana po celý život doprovázel a každého cizince úctou i obdivem naplňoval.

Zmatky za 7. dynastie vzniklé učinily konec umění říše staré a způsobily na dlouhou dobu historickou i monumentální prázdeň. Teprve za 11. dynastie nastává obrat a ruch nový. Theby a s nimi jih egyptský se zvedá, nadchází doba střední říše. Usertesenové, Amenemhatové odrážejí statně útoky nepřátelské, a vrchol moci jejich znamená též zdar i rozkvět umění výtvarných. Ještě slabý dozvuk pyramid v jezeru Moeriském a bílých pyramid v Abydu zašumí ovzduším říše střední, aby napotom nikdy více se nevrátil. Pyramidy ustupují novému spůsobu staveb: hrobkám skalním. Z těchto nejznamenitější a pro další vývoj umění egyptského nejvýznamnější jsou hrobky Beni-Hassanské, jedny s portikem, jiné bez něho. Ani svým vnitřním uspořádáním, ani svou velikostí nestaly se tolik památnými a důležitými jako tím, že v nich do podrobna sledovati lze vývoj sloupu. V přečetných nákresech můžeme ve sbírce Tyršově stopovati, kterak pilíř čtyrhranný — vzniknuv prolomením dvou otvorů, nad nimiž, co zbytek původní zdi architrav v primitivní své formě se zjevuje — mění se odejmutím hran v pilíř osmihranný, kterak opětným ubíráním hran týž pilíř v šestnáctihranný přešel, a později ještě pro větší výraznosť při intensivním světle tropickém se kaneloval. Jediná ploška zůstala rovná, jsouc uchována pro hieroglyfy. Tak vyskytuje se sloup protodorský. Neméně důležitý sloupořád, jehož tvůrcem říše střední se zváti může, je sloupořád bylinný čtyr- a osmidílný s dříkem a s hlavicí lótovou, jehož nejstarší památky rovněž chovají hrobky Beni-Hassanské. V pozdějších dobách čtyr- a osmidílné sloupy pro kolosální rozměry ustupovaly sloupům cylindrickým s hlavicemi sevřenými i otevřenými, a starší plastika se na nich nahrazovala malbou. Kromě těchto nalézáme ještě různé druhy sloupů o kapitélech kompositních, palmových i hlavicích maskami bohyně Hathory ozdobených.

Mimo uvedené hrobky Beni-Hassanské a celý vývoj sloupu, jehož krásné doklady až na naši dobu se zachovaly, zbývá zmíniti se ještě o paláci i hrobce Amenemhata III., labyrintu, o němž sám Herodot praví: kdy by někdo všechny stavby Hellenů vzal a díla od nich vyvedená, že by u nich, kdy by vše sčetl, práce i náklad pod tímto labyrintem se objevily.

Vpádem Hyksů učiněn říši střední na dlouhou dobu konec. Teprve po 150letém boji Ahmes I., zakladatel dynastie XVIII., vetřelce přemohl. Velikými vítězstvími získány ohromná válečná kořisť a bezčetné síly

pracovní, otroci. Města Theby, Medinet-Abu, Symbel, Abydos staly se hlavními středisky rozsáhlé činnosti umělecké. Pyramida přichází úplně v zapomenutí. Velké a mocné dynastie říše nové znají toliko hypogeum. Architektura funerální, jež dříve jediný celek tvořila, rozpadá se nyní ve dvě podstatné, od sebe docela oddělené části, jednak v syrinx hluboko ve skále vytesanou a v spletité chodby a síně se rozvětvující, a jednak ve chrám funerální, na paměť zvěčnělého budovaný. Všechno předchozí převyšují však chrámy kultové, z nichž tolik, i v rozvalinách ještě nádherných zbytků do naší doby se dochovalo. Rozměry chrámové rostou, povaha doby podmiňuje větší bohatosť forem, jakož i skvělou nádheru dekorace, která všude projevuje smysl pro výraznosť, předvádějíc výjevy kultové v chrámech kultových a výjevy historické v chrámech funerálních. I relief vypouklý aneb zapuštěný (basrelief en creux) nabývá v této periodě svého pravého významu. Veškeré stavby v době říše nové vytvořené harmonují výtečně s okolím krajinným, a horizontála na vnějšku jejich dominující náladu stabilnosti a uzavřenosti v nás vzbuzuje. Dojem vnitřku jest zejmena u velikých chrámů majestátní.

Z velice četných chrámů, jež sbírky Tyršovy na paměť nám uvádějí, jako velechrám Luxorský, z funerálních pak Deirel Bahary (královny Hatta-Su), Medinet Habu, chrám v Kurna, společný to pomník Ramsesa I. a Seti I., Amenophimu, jehož jediné zbytky obrovské sochy tvoří, vytýkáme zvláště arcidílo umění egyptského, palladium říše, velechrám Amonův v Thebách, v rozměrech kolosálních vybudovaný, jejž sbírky Tyršovy nám předvádějí nejen v přečetných reprodukcích fotografických ale i v obrovské restauraci toho druhu jediné. Dlouhý dromos, ohromné pylony, prostranné dvorany s ochozy sloupovými, sál hypostylní o 134 sloupech a 17 lodích, závratné obelisky, stély, síně karyatid, svatyně ze žuly růžové, to vše leží zde ve zříceninách malebných a nepřehledných. Dojem komplexu tohoto musil býti ohromný. Myslemež si, že by všechny tyto mohutné pylony, všechny tyto štíhlé obelisky se opět vztýčily, tyto portiky a dvory karyatid ze ssutin svých opět povstaly, že by na tyto lesy sloupů všechny architrávy a desky stropní opět se povznesly, že by vše to v báječném lesku barevném zevně oslňujícím, uvnitř magicky přitlumeném před námi oživlo, jaký to celek velkolepý, rozmanitý a majestátní vznikl by před námi!

Jako druhdy cestovatelé řečtí dob minulých, putovali bychom dnes ze dvora do dvora, z dvorany do dvorany, v udivení a úžasu. Ještě dnes, kdy vše to v zříceninu proměněno, je dojem celku nesmírný. Ku povrchnímu prohlednutí velebných těchto zřícenin potřebí jest tří dní. Každý, kdo viděl tento pomník stavitelského umění egyptského, vyznává, že celkového dojmu slovy vylíčiti nelze. Champollion praví, že žádný národ nepojal architekturu s hlediště tak širokého a velkolepého, jako staří Egypťané; oni koncipovali jako lidé 100 stop vysocí, a obraznosť, která se v Evropě snadno nad portiky naše povznesti dovede, zastavuje se a klesá málomocna u 134sloupového sálu hypostylního ve velechrámu tomto. —

Obraťme nyní zřetel ke skulptuře egyptské, která rovněž jako stavitelství znamenitá díla vykazuje. Sfinx, jak již podotčeno, stojí na prahu říše staré, při jejímž počátku záhy probouzí se směr realistický,

tak že již při prvním díle, portrétních sochách Sepy a Nesy zračí se nápadná tendence k individuálnosti. Leč postupem doby zvenáhla se tříbí, až pojednou za VI. dynastie setkáváme se s dvěma arcidíly sochařství egyptského. Jest to socha sedícího písaře z vápence zhotovená z hrobky Kem-ha pocházející, socha to muže staršího, neobyčejně intelligentního, se znamenitě podaným výrazem pozornosti, frapantní portrétní individuálností překvapující. Druhé mistrné dílo jest socha hodnostáře jmenem Ra-em-ke, jež na světové výstavě r. 1867 obdiv vzbuzovala. Socha ta typu staroegyptského jest s realismem tak živým provedena, že dělníci při nalezení jejím zděšeni odskočili.

Ještě jediný krok, a realistické umění egyptské bylo by se octlo na svém vrcholu. Avšak po VI. dynastii nastala ona zhoubná prázdeň historická i monumentální, hrůznými katastrofami způsobená. Třikráte zastiženo umění egyptské přervami podobnými a třikráte zvedlo se zas k novému životu, třikráte setkáváme se s renaissancí umění egyptského, které již tímto úkazem neúmornou životní sílu svou osvědčilo. Pozornost naši budí zvláště renaissance říše nové, jež vytvořila mnohé monumentální sochy portrétní, v nichž zejmena zjevuje se snaha po grandiosnosti a spolu eleganci, ale rovněž i návrat k naturalismu dob dřívějších.

Toť byl by povšechný obraz prvního oddělení sbírek Tyršových, umění egyptského, umění, jež byl Tyrš, vysokou jeho cenu uznávaje, se zvláštní vytrvalostí i pílí neochablou pěstoval a jemuž i my zde větší pozornost jsme věnovali.

Opusťme Egypt, kterýž po smrtelné ráně Babylonem jemu zasazené nikdy více k životu jarému se nepovznesl, a obraťme zřetel svůj výše na sever do Asie, do země dvojříčí Eufratu a Tigridu, do říše chaldejské a assyrské. Pohříchu nedostávalo se žírnému území tomu materiálu k monumentálním stavbám, mělo jenom jíl, a z toho vyráběny vepřovice ke stavbě paláců a jiných budov, ježto zvenčí barevnými cihlami pálenými různých forem byly obkládány. Nemohly tedy vlastní krásou architektonickou se vyznamenávati, neboť jemný detail zhola byl tu nemožný. Za to však působily paláce takto vybudované massou svou imposantně, i jevil se v nich pravý duch národa, jehož panovník v mohutných zdech jejich sídlil. Zachovalé zříceniny *staro-chaldejské* jsou proměněny v neforemné kopce cihlové. Takovým jest nyní město Ur, jež terasovitě se zvedalo, zdi majíc obloženy pestrou terrakottou i mramorem, a z jehož staveb nejpamátnější jest chrám boha Sina, od Uruka okolo roku 2230 př. Kr. zbudovaný, takovým město Erech, z něhož zachoval se chrám sestávající z několika stupňů a zbytky zřícenin palácových, jež (jak to celou řadou nákresů i reprodukcí stopovati můžeme) poučují nás o článkování stěn polováleci, které se širšími plochami aneb zářezy, stupňovitě na zad ustupujícími, se střídají, jsouce buď bíle omítnuty aneb zdobeny pestrou inkrustací, pomocí kuželů terrakottových červených, černých a bílých docílenou. Disposici a dekoraci vnitřku palácového nemůžeme z pozůstalých zřícenin již jasně určiti.

Příznivější a rozmanitější dojem způsobují o mnoho zachovalejší zbytky architektury *novobabylonské.* Setkáváme se tu s podobným, ba téměř totožným uměním, jen jeviště jeho se změnilo, stalť se jím Nový·

Babylon, nádhernější to sídlo mocných králů. Jakožto nejzajímavější připomínáme část východní novou a nádherně vyzdobenou s většinou chrámů i budov veřejných. V rozervaných massách rumu a písku zjevují se zrakům našim ještě mocné zdi s příporami vyčnívajícími, objemu ohromného, jejichž vnějšek obložen byl glacírovanými pruhy s postavami lidskými i zvířecími, jež předvádějí bitvy, lovy a postavy králů i královen. Visuté zahrady, chrám Belův, známá věž Babylonská, již tenkráte nedostavená, a hrob Belův svědčí o nemalé dovednosti a mohutné koncepci budovatelů. A celé to ohromné a nádherné město se všemi svými nábřežími, terasami, paláci, s hradbami 9 mil dlouhými, s portály a býkolidmi, s pestrou pyramidou, visutými zahradami, bylo po různých domácích nesvárech a vzpourách, a konečně po vpádu Peršanů pod Xerxem dokonale ztroskotáno, i zbyla z něho takřka jen poušť, v níž zříceniny velkých budov významné podávají svědectví o bývalé moci i slávě babylonské.

Říše babylonská zanikla, ustupujíc nové válečně zřízené říši Nimrudově, a tím též nové fási umění, umění *assyrskému*. S ním pohružme se v nový, velezajímavý odíl sbírek Tyršových. Architektura chrámová druhdy tak pilně pěstovaná se tu již jen slabě objevuje. Bojovný a leskuchtivý duch králů assyrských hlavní svůj zřetel obracel k architektuře palácové i pevnostní, kterouž také s neslýchanou nádherou pěstoval. Ale právě tento přepych královský způsobil bídné poměry národohospodářské, a jen strach a hrůza poutaly poddané národy ke středu říše. Jediný náraz stačil — bylo to povstání Medův a Babylóňanův — aby vyvrátil navždy říši assyrskou, a to tak dokonale, že města její s veškerým uměním a bohatstvím svým na předlouhé časy vymizela z paměti lidské. Teprve novou dobou neúnavným pátráním slavných učenců anglických a francouzských odkryto doposud pět velkých paláců, jež náležejí třem městům různým. Jsouť to Nimrud, Khorsabad a Kujundšik.

Nejvíce prozkoumán a ve sbírkách Tyršových též největším počtem vyobrazení zastoupen jest palác Khorsabadský. Celá ta ohromná stavba se zdmi úžasně silnými, bez pater, zbudována byla z vepřovic. Korridorovité prostory dřevem, klenbou aneb pěchovanou hlinou kryté byly nejspůsobilejší, aby se na nich rozkládati mohly dalekoširé terasy tu a tam kuplemi přerušené. Dominující linie horizontální paláců podobných do šířky se rozkládajících byly v dokonalém souhlase s povahou krajiny, a uzavřenosť dojmu zároveň s těžkou nádherou dekorace jest charakteristickým odznakem jejich. Dekorace vedle tvarů již známých libuje si v elementech plastických. I nelze upříti, že znamenitě působí býkolidé či strážcové bran, bůh Nin, lvolidé, bůh Nergal, kteří jsouce v kolosálních rozměrech provedeni, přísně se stěn na příchozího shlíželi.

Vnitřek neméně zajímavý připomíná živě zařízení pozdějších paláců orientálních, sestávaje ze serailu, určeného pro muže, z haremu, a co k tomu sluší pro služebnictvo a pro zásoby. Místnosti hlavní zdobeny byly z počátku hladkými deskami úbělovými, jež teprve později se skulptovaly. Dekorace tato, jejíž dojem celkový přečetné reprodukce fotografické nám znamenitě podávají, dosahovala vrcholu v bohatosti v skutku úžasné. Jediný Khorsabad měl 23 komnat, 7 dvorů a 42 bran

a dveří takovým spůsobem vyzdobených, jejichž úhrnná délka dostupuje téměř 2 kilometrů. Reliefy do našich dob zachované předvádějí různé mythologické postavy, muže se lví a orlí hlavou, škrtitele lvů, okřídlené býkolidi dojmu důstojného a imposantního, pak scény válečné a lovecké s králem jakožto hlavní osobou. Scény tyto, ač předmětem ve všech palácích stejné, přece slohem se různí. Patrno to i na reprodukcích fotografických. Jeví se tu přísný, vázaný, ba hrůzně pravdivý sloh říše staré a sloh z I. polovice říše novější, jenž s větší volností a přirozeností forem též i rozmanitější motivy ovládati dovedl, čímž na místě drsné velikosti vypracovanosť detailů nastupuje; to jeví se zejmena ve tvarech zvířat, tak že některé, na př. postavy koňské samy koně Parthenonské nám připomínati mohou. Co se soch volně stojících týče, jichž velice málo se zachovalo, připomínáme tu ze sbírek hlavně sochu Assurnasirpala, velmi nedokonale modelovanou, placatou, topornou a jen pro pohled z předu pracovanou. Četněji zastoupena jest malba, jež vykazuje velmi hojné zbytky postav často okřídlených, jimiž celé stěny, jakož i archivolty bran se vyzdobovaly. —

Pádem Ninive se otěže nadvlády na krátký čas dostaly v ruce Medské, ale v historii umění perioda tato nikterak nepadá na váhu, i obracíme se hned k *Persii.* Velikosti perského národa, jenž první světovou říši založil, nescházel také přiměřený výraz monumentální. Pasargadae, Susa, Persepolis hleděly se residencím chaldejsko-assyrským nejen vyrovnati, ale co možná i nad ně předčiti. Pominouce zde skrovné zbytky umění měst Susy a Pasargad, jež nemají právě zvláštních charakterních příznaků umění perského, obracíme zřetel svůj k Persepolidě, jejíž památky architektonické ve sbírce Tyršově v značném počtu jsou zastoupeny. Kromě hrobek krále Dareia a jeho nástupcův, jež v podobě křížové na strmých stěnách skalních celou krajinu velkolepě ozdobují, zachoval se celý komplex paláce Dareiova a Xerxova v majestátných zříceninách. Palác vypíná se na terasách, k nimž vedou nízké a široké schody. Kráčejíce po nich cítíme takřka onen volný krok slavnostní, jímž nádherné průvody zde nahoru se braly po dlažbách mramorových. Sledujeme tu propyleje s býkolidmi, prostornou dvoranu Xerxovu, na třech stranách portiky obklopenou a opět do výše položenou, za níž ještě výše vznáší se palác Dareiův. Odtud krásné dvojné schody reliefy zdobené vedou ke bráně čtyrmi sloupy nesené, odkudž vcházelo se k paláci Xerxovu daleko většímu a nádhernějšímu. Propyleje, uprostřed těchto budov vedou ke dvoraně stosloupové a k haremu. Ostatní budovy nedají se ze zbytků spolehlivě konstatovati. Avšak nicméně komplex těchto stěn, sloupů a schodů z bílého mramoru mezi sebou malebně spojených, s mocným pozadím hor a skalních hrobů, nádherně vypraven, náležel bez odporu k architektonickým divům světa.

Osoblivou zvláštností umění perského jsou sloupy připomínající původ dřevěný, namnoze podob fantastických s hlavami lvů i s býky, kteréž v různých tvarech od jednoduchých ke komplikovaným sbírky Tyršovy nám předvádějí. Zbytky skulptury poměrně jsou nepatrné. Strážcové portálů v reliefu silně vypouklém připomínají vlivy assyrské. Co dále na časy naše zachováno, nelíčí události historické, nýbrž moc a pompu královskou.

O ostatních ještě zbývajících oddílech jako Fenicie a Malé Asie, jež hlavně činností jednotlivých měst se vyznamenávají, nebudeme šířiti slov. Z kusých reprodukcí a skrovných vědomostí nelze si o slohu jejich podrobného úsudku vytvořiti. Co zvláštnosť Malé Asie připomínáme formu sloupu protoionského, jež na některých hrobkách se objevuje.

Opusťme tedy již orient, jenž vytvořil základní formy architektonické: sloup, břevnoví, římsu, krytinu a j. v., a obraťme zraky svoje k Evropě do neveliké té země, jež obývána jsouc národem krásným a křepým, vzácně nadaným, osoblivě vnímavým dovršiti měla dílo ve dvou světa dílech počaté, do *Hellady*. Umění řecké, jež od sta let znovu ctíti jsme se naučili, to umění, jež jemností i hlubokým pojmutím účelnosti architektonických částí nad každé jiné vyniká, není uměním samorostlým, nevzalo zárodky i vznik svůj samo ze sebe. Avšak není to nikterakž slávě Řeků na újmu, že nalezše v Egyptě a v Asii formy již hotové, je přijali. Dovedliť oni s přijatými elementy mistrně zacházeti a potřebám svým je přispůsobovati. Hluboký cit pro krásu a jemnosť i sílu forem, prozíravá finessa, s jakou počínali sobě při úpravě celkové, spojily se v soubor vlastností, z nichž vyrostla díla, jež do dnes a po všechny časy zůstanou vzory v plném smyslu slova klasickými.

Kultus náboženský i slavnostní, hluboká úcta k božstvům obracela téměř veškeren zřetel k architektuře chrámové. Celá řada jich zachovala se nám, arciť že v podobě již valně porušené, jak ve vlastní Helladě, tak i v jejích osadách.

Trojí sloh různý vznikl, jak známo, během času v Řecku, sloh dorský, vážný a klidný, vznositý a elegantní sloh ionský a sloh korintský, jenž není vlastně slohem novým. Jednotlivé fáse ve všech slozích těchto, zejmena pak ve slohu dorském se naskytující, souhlasí podivuhodně s vývojem národa a vnějšími osudy jeho. Shrneme zde k vůli stručnosti všechny tři řády v jedno, na sloh dorský, jemuž většina zachovaných chrámů náleží, hlavní důraz kladouce. Sbírka Tyršova podává nám krásný obraz veškerých téměř památek zachovaných.

Doba prvá, od Solona až po války perské, jest dobou jednoduchosti, přísné kázně i jadrné přesnosti, což i v architektuře jasně se zrcadlí. Ač památky stavitelské z této epochy skrovnou měrou se zachovaly, přece ty, které tu zbyly, svými formami vážnými, přísnými i těžkými pro dobu tuto jsou velice charakteristické. Platí to zejmena o dorismu na Sicilii a v jižní Italii, v Agrigentu, Selinuntu, Paestu, kde nalézáme sloupy krátkodříké, nápadně se užící, s hlavicemi nízkými a silně vybočenými, jež dodávají celku dojem věčné stabilnosti. Mnohem méně nežli v koloniích zachovalo se chrámů této periody v Řecku vlastním.

Bohatší na díla architektonická jest doba od válek perských po vítězství moci macedonské, v níž jak v celém životě, tak i v umění značný obrat nastává. Vítězství nad barbary asijskými dodalo životu hellenskému nové síly i nového vznětu, jemuž za původ svůj nejslavnější díla stavitelská děkují. Z památek, jež z doby této na naše dny se dochovaly, uvádíme kromě chrámu Atheny v Aegině a Thesciona v Athenách též dva krásné příklady ionského slohu útvaru attického.

Jsou to chrám v Ilissu, jenž bohužel k velké zkáze přišel, a hezoučký chrámek Niky na úpatí Akropole Athenské. Ale nade všechny tuto uvedené stavby svou monumentálností, ušlechtilou krásou forem i technikou svou předčí tři arcidíla architektonická na Athenském Vyšehradě zbudovaná. Jest to Parthenon, nejslavnější dílo doby Periklcovy, jehož tvůrci byli Iktinos a Kallikrates a jejž Fidias nesmrtelnými výtvory sochařskými vyzdobil, pak Propyleje, kombinace to dorsko-ionská od Mnesiklea, a posléze Erechtheion se znamenitou, malebnou komposicí a disposicí zcela zvláštní.

Přehledněme ještě zběžně výtvory periody třetí od nadvlády macedonské až k době římské. Jeví se v ní sice všestranná činnosť umělecká, jež i některými ve své spůsobě dokonalými díly se vykázati může, avšak v obraze celkovém zrační se přece již zřetelně duch úpadku a ona rozmařilosť, jež řecký národ ke konečné úplné ztrátě nejdražších statků přivedla. Pro dorské stavby periody této charakteristická jest zvláštní suchosť forem, schematická strnulosť jejich, v nichž úpadek slohu tohoto jest patrný. Nejlepším průjevem architektonickým této doby jsou budovy v slohu korintském, z nichž tuto pouze tak zvaný choragický pomník Lysikratův jmenujeme.

Ještě dokonaleji než architektura jest plastika řecká ve sbírkách Tyršových zastoupena. Od nejstarších pokusů neumělého dláta, až k výtvorům rafinovaně provedeným můžeme tu postup a vývoj její sledovati. Poznáme, že v počátcích svých podléhala vlivům orientálním právě jako architektura, ale záhy k úplné samostatnosti se propracovala. Povaha náboženství, jež na život posmrtný zvláštní váhy nekladla, osobní ambice a individualita umělcova, jež záhy k plné platnosti přichází (což již v tom se jeví, že jmena umělcův i z dob starších se nám dochovala), neméně pak povaha země, vychování tělesné i duševní, charakter národa plný jemnosti i míry, bystrý, přemítavý duch, jenž záhy pravdu jen k vůli pravdě a krásu k vůli kráse miloval, to byli hlavní činitelé, z jichž spolupůsobení vypučel obdivuhodný ten květ, jejž plastikou hellenskou zoveme.

Průjevy řeckého umění sochařského lze stopovati od prvních dob téměř, co Hellenové do historie vstupují, až po konečné splynutí Řecka s říší římskou, a to v řadě výtvorů vysokou cenou uměleckou, avšak též četností až po naše dny zbylých exemplářů vynikající. Úžasný ten ruch, který ve skulptuře se jevil, napomáhal též tomu, že byla postavena na tak pevných základech, že i politický úpadek dlouho přetrvala. Tyrš rozvrhl ve sbírce své skulpturu hellenskou na čtyři hlavní periody, z nichž každá téměř vším, co význačnějšího se zachovalo, jest zastoupena. Doba ranního i zralého archaismu se zbytky metop Selinuntských, soch Miletských i skulptur Efesských, v nichžto se zřejmě jeví zápas vlivů orientálních s elementy národně řeckými tu více, tu méně samostatně pronikajícími. Doba přechodní, jejíž umění setřásá téměř na dobro zevní známky vlivů cizích, jest přípravou a jako úvodem k době největší a nejslavnější, jež plastice řecké potom nadešla. Řecko zrodilo velkého Fidia, tvůrce Atheny a Olympického Zeusa, tvůrce velebně krásných postav, které zdobí štíty Parthenonské.

S periodou prvního květu plastiky hellenské zašla také doba ne-

o skladbách Smetanových, o několik let starších. Kromě toho mohly sbory Křížkovského býti Smetanovi vzorem pouze v lyrice vokální; mámeť z jeho vlastních úst vědomosť o rozpacích, které mu působilo, skládati první českou zpěvohru, Branibory v Čechách, docela bez vzorů, bez vodítka, naprosto jen po vlastním vnuknutí. Pravý poměr authentického jeho výroku k těmto skutečnostem hoden jest zevrubnějšího prostudování a výkladu; každým spůsobem jsou slova Smetanova jednak jedním z nejpěknějších důkazů, jak šlechetně a horlivě uznával snahy i díla všech, kdo před ním, s ním i za ním pracovali o domácím umění, jednak nejskvělejším uznáním národního významu prací Křížkovského, uznáním totiž soudce nejpovolanějšího, jehož slovo samo zvažuje všechnu chválu potomstva. Dvé časových předností před Smetanou dlužno asi Křížkovskému přičísti: jednak že již jako theolog návodem Sušilovým přemýšlel o samostatné hudbě české, opravdu národní, kdežto u Smetany snahy takové před r. 1855 dosud aspoň zjištěny nejsou, a pak, že národní hudba Křížkovského dříve hýbala probuzenými myslemi českými než Smetanova. Smetanovy klavírní skladby dojista dlouho zůstávaly známy a ceněny jen v užších společnostech uměleckých, po nich pak veliký národní význam umění Smetanova pronikl teprve jeho zpěvohrami a velkými skladbami orkestrovými: toť byly hrdé cíle Smetanových snah českých, vyžadující ovšem pokročilejšího národního života, potřebující jmenovitě samostatného divadla českého k svému vzniku. Křížkovského pravým živlem byl sborový zpěv, jenž byl nejprvnějším uměleckým květem mladého národního života našeho. Pěvecké spolky byly z nejčasnějších projevů veřejného života českého a několik let již hlásaly naše národní probuzení, než jsme se zmohli na prozatímní divadlo. Také Smetanovo účastenství tohoto pěveckého hnutí jest památné, ale Křížkovský v něm jest osobou z daleka nejdůležitější. Jsa se Smetanou zakladatelem národní hudby naší, sám zvláště jest zakladatelem národního sborového zpěvu českého a podnes zůstává v oboru tom mistrem nedostiženým.

Takového významu skladatel odešel nám s Křížkovským. Jest věru povinností naší, vděčně pohleděti na jeho činnosť a při tom i s jeho životem se seznámiti, k čemu jest výbornou pomůckou pilně a nadšeně psaná biografie Křížkovského, vydaná v lonském Daliboru zasloužilým pěstovatelem české hudby, P. Jindř. Geislerem.

Křížkovský, Karel křestním a Pavel teprve řádovým jmenem, vlastně nebyl Moravan, nýbrž pocházel ze Slezska, narodiv se v Holasovicích u Opavy r. 1820 dne 9. ledna z rodiny, ve které hudební nadání a zaměstnání bylo dědičné. Přes to i on jest z umělců, jichž láska k hudbě překonávati měla veliký odpor vychovatelů, a při tom Křížkovský osvědčil hned v dětských letech jak schopnosť tak i opravdovosť neobyčejnou. Jako sedmileté dítě chápal se potají klarinetu, na nějž slyšel strýce svého hrávati z not, vyhledal si na klapkách podle sluchu, co si pamatoval, a dle toho, co takto hrál, sám se učil znáti noty, z nichžto hrál dříve strýc: věru přímo úžasný to důkaz talentu a silné vůle dětské! Naučiv se takto hráti, chodíval jako školák pomáhat při nedělních muzikách v hospodě. Učitel trestal jej za to, ale dokázal tím pramálo. Hošík chodil hrát každou neděli a v pondělí

ráno ve škole mlčky hned sám se kladl na lavičku, na které se mu za to dostávalo trestu! Na kůru tak dlouho díval se zpěvákům do not, až jednou místo solistky, která měla nastoupiti, k učitelovu překvapení sám solo zazpíval, ač posud nesměl zpívati ani ve sboru; a zcela podobným spůsobem stal se fundatistou v Opavě. Dostal se tím na studie, ale filosofie musil se pak vzdáti pro nedostatek, i chtěl se obrátiti k divadlu. Několikerá náhoda učinila jej učitelem v okolí Opavském, až r. 1843 vrátil se k studiím filosofickým v Brně, živě se svým nejmilejším zaměstnáním hudebním a řídě již tehdy dosti velké hudební produkce. R. 1845 vstoupil k Brněnským augustiniánům, aby se mohl zcela věnovati hudbě; v theologii probudili v něm národní vědomí kollega jeho Ignát Wurm a profesor Sušil, jenž pozornosť jeho obrátil k národním písním moravským. Tehdy Křížkovský počal je harmonisovati pro sbor, snaže se při tom vniknouti v ducha národní hudby. Byv r. 1848 vysvěcen, vstoupil r. 1850 v Brně do duchovní správy, podporován jsa v hudebním snažení výborným prelátem Nappem. V hudbě vzdělal se dokonale, stráviv proto i v Praze půl léta, i počal pracovati směrem, kterým r. 1860 dospěl k Utonulé. Hlavním uměleckým úřadem jeho bylo řízení kůru v klášterním kostele na Starém Brně, až r. 1872 povolán jest za ředitele kůru v dómě Olomouckém. R. 1883 vzdal se místa toho po prvních záchvatech nemoci, která jej přinutila stráviti zbytek života v zátiší Brněnského kláštera.

Křížkovský byl hudebník mnohem rozsáhlejší činnosti a schopnosti, než se obyčejně myslí. Nejpřednější a nejcennější stránkou jeho zůstávají arci národní sbory světské, z nichž nejznámější jsou: *Utonulá, Dar za lásku, Dívča* a *Odvedeného prosba.* Křížkovský pracuje tu v podstatě z melodické látky, vzaté přímo z písně národní, ale vyvádí z ní v duchu nepřekonatelně ryzím docela nové umělecké celky, které jsou naprosto jeho vlastním majetkem duševním. Pěkná hudební technika, jmenovitě umělé vedení a splétání samostatných hlasů se zvláštním účinkem výrazného zacházení s hlasy středními, neobyčejná tvořivosť v architektonice větší sborové formy a zvláště vzácný smysl poetický, pronikající až do dna obsah národních textů a nalézající vždy hudební výrazy se slovy co nejšťastněji se spojující, ty jsou nejvýznačnější stránky hlavního jeho tvoření, vlastnosti, které s národním významem jeho sborů sdružují stejnou cenu ryze uměleckou, a ani nyní, když dokonán jest první buditelský úkol jejich, nedají jim klesnouti v zapomenutí, nýbrž na nedohledné časy udržovati budou neochablou životní sílu jejich, kdežto přemnohé vlastenecké zpěvy, s nimi asi zároveň vzniklé, již nyní žijí pouze ze zbytků své bývalé národní populárnosti a vůčihledě stárnouce na dlouho přečkati nemohou větších změn a pokroků vkusu.

Mnohem méně známy jsou Křížkovského koncertní skladby na texty duchovní, z nichž kantáta *Cyril a Method* provedena jest v Praze na druhém slovanském koncertě r. 1878, a učinila velmi hluboký dojem. Vedle toho však byl i skladatelem kostelním, a z oboru toho jest i jeho práce na Moravě nejpopulárnější, kostelní píseň pro lid na slova Soukopova: „Ejhle, svatý Velehrad už září.“ V oboru větší komposice chrámové stal se zvláště činným, když se na kůrech českých rozmáhati

počala reforma hudební směrem Řehořovského zpěvu. Křížkovský byl v Praze o sv. Václavě r. 1873, když reformátor bavorský Frant. Witt zde řídil Palestinovu velikou mši a vykládal zásady své obšírnou přednáškou v místnostech katolické besedy. Pozoroval s živým účastenstvím rokování, ač nepřijal nabízeného mu předsednictví nové Cecilské jednoty. Doma na svém kůru pracoval přes rozmanité překážky horlivě reformačním směrem a sám napsal jmenovitě *pašije* a *rekviem* vokální s průvodem varhan, jež vydala Pražská „Cecilie“ tiskem.

Ani hudba instrumentální Křížkovskému naprosto nebyla tak cizí, jak by se zdálo podle vokálního tvoření jeho. Byl výtečným violistou, hrávaje v znamenitém ochotnickém kvartetě Brněnském, a byl skvěle osvědčeným dirigentem velikých produkcí, jako jmenovitě na svém Brněnském kůru prováděl i veliké rekvie Mozartovy a Cherubinovy. Ano i s uměním moderním byl jeho styk tak důvěrný, že jej Brněnská opera požádala za návod při prvním studování Wagnerova Tannhaüsra. Tyto okolnosti věru činí téměř nepochopitelným, kterak mohl skladatel takového vzletu a vzdělání zdržeti se pokusu o formy větší, skladby orkestrové a vůbec instrumentální, a přestávati na skromnější skladbě sborové. Bylali to v skutku pouhá skromnosť vzácného umělce, jenž nechtíval se jinak jmenovati leč „písničkářem“, čili snad talentu svému dosti nedůvěřoval? Otázka jest opravdu zajímava, zvláště povážíli se, jak často i velcí umělci, v oboru drobnější skladby vynikající, klamali se o síle svého talentu a nutili se do prací rozsáhlejších, s něž tvořivosť jejich nebyla. Jedna odpověď leží arci na snadě, aspoň z části vysvětlujíc naši záhadu: Křížkovský byl příliš vzdálen jediného střediska, ve kterém po dlouhý čas všechna orkestrová a zvláště dramatická hudba česká měla výhradní sídlo, života Pražského. V okolí svém viděl jen pěvecké spolky české; všechen ostatní hudební život jej obkličující byl německý, a tak v odloučenosti od Prahy a v ústraní kněžského, namnoze klášterního života neměl dosti popudu psáti skladby světské kromě sborů. Nad to čilejší a bohatší rozvoj hudby české v sedmdesátých letech Křížkovského zastihl již churavícího a ztrácejícího patrně odhodlanosť k novým úkolům. Jedno přání vyslovoval ještě na konci sedmdesátých let: napsati velikolepý hymnus národa českého pro sbor s průvodem orkestru; žádal si k tomu i textů, ale než si zjednal text ideálu jeho vyhovující, počaly mizeti síly ku předsevzetí tak velikému potřebné, a nesplněno zůstalo jeho i naše vroucí přání.

V. V. Zelený.

Výstava krasoumné jednoty v Rudolfině.

Píše

Renáta Tyršová.

Přehled výroční výstavy umělecké poskytuje všude i v menších střediscích uměleckých, především spolehlivý obraz domácí neb aspoň lokální produkce umělecké roku uplynulého. I tam, kde okolnosti vnější nepřejí soustředění všech sil uměleckých na učilišti domácím, jako na př. v městech polských, sejdou se v exposicích spolků krasoumných co rok mladší umělci i mistři starší, po cizině rozptýlení, s těmi, kteří ve vlasti usídleni jsou, aby obecenstvu předložili počet z činnosti své, aby v středu tohoto obecenstva vyhledali amateurů více méně štědrých, aby navzájem, prostřednictvím děl svých, se seznámili, jeden z druhého povzbuzení neb i výstrahu si vzali a tak aspoň poněkud nedostatek soustředěnosti v rodné zemi vyrovnali a si nahradili.

Náš salon Pražský, výstava, kterou krasoumná jednota každoročně v místnostech Žofínských pořádala a kteráž nyní do nádherných síní Rudolfina se přestěhovala, není žel již po mnohá léta dostaveníčkem všech umělců českých. Vinu toho nenesou cele ni hostitelé, ni hosté se nedostavivší. Nehodláme opakovati stesky na poměry Pražského „trhu“ uměleckého, již přečasto v různých variacích pronášené. Chceme také doufati, že živější zájem ve věcech umění výtvarného se týkajících, jenž sem tam již jeviti se počíná, konečně přece ponenáhlu nás dovede k době, kdy umělec zašle dobrou práci na výstavu s oprávněnou nadějí, že někdo za přiměřenou cenu ve vlastnictví své ji převede. Nesmíme však zapomenouti, že vedle praktických příčin vedou umělce při obesílání výstav přece také motivy ideální — a jsme přesvědčeni, že by u umělectva českého motivy takové i nevýhody hmotné převážily. Heslo vlastenecké: soustředíti každoročně neb ve lhůtách určitých v srdci vlasti vše, co ruka českých umělců doma i v dálné cizině vytvořila, pohnulo by zajisté valnou většinu našich umělců jak v Praze tak v Paříži, Mnichově, ve Vídni a jinde usídlených, aby nám nejnovější práce svoje s větší pravidelností ukazovali. Než heslo takové nemůže zase vydati spolek, vně utrakvistický, v jádru správy své pak duchem německým řízený, spolek, jenž tímto rázem, který z poměrů Staropražských nezměněn na naše dni se dochoval, samoděk mimo ruch doby se postavil. Nepřiměřenosť organisace této uměleckému životu ve vlasti naší, kdež elementy cizí vedle ohromné duševní i číselné převahy živlu českého téměř na váhu ani nepadají, nese také časť viny, že ani nádherné místnosti Rudolfina nedovedly přilákati větší počet čelnějších umělců našich. Ba v nádherných místnostech těchto, jichž vybraná úprava a přejasné světlo různé nedostatky vkusu, koloritu a kresby ještě nápadnějšími činí, vypadá česká produkce tu zastoupená — některé výjimky arciť připouštějíc — dosti neutěšeně.

Větší skorem zajímavosti dodávají výstavě letošní práce umělců polských, které v počtu neobyčejně četném se tu sešly, co do hodnoty

duševní i technické nad díla česká valnou většinou předčíce. Tak pochází nejprocítěnější a nejobjektivněji pojatý obraz náboženský z ruky umělce Krakovského Jana Styky. Jest to *Mater Benedicta stavům polským žehnající*, rozměrná to malba, jež, jakkoli co do komposice lineární a co do harmonie barevně vady nepopíratelné vykazuje, přec vážnou náladou opravdové zbožnosti a mužným duchem celek prochvívajícím, jakož i solidními kvalitami kresby, zdařile volenými typy a vroucím výrazem tváří, jak u Madonny tak i při representantech stavů kolem trůnu jejího seskupených vyniká. S obrazem historickým, poněkud tvrdě sice, však energickou rukou malovaným, dostavil se k nám letos z Varšavy Vojtěch Gerson, Pražskému obecenstvu nikoli neznámý; *Zavraždění polského krále Přemysla r. 1296 markrabaty Brandeburskými* není snad práce na první pohled každému sympatická a nelze také upříti, že těžký kolorit, červená, kožitá karnace, konvencionelní pohyby osob vedlejších dojmu obrazu jsou na újmu. Přece však proniká všude ostrý smysl pro charakteristiku v typu i výrazu, tak že zejmena štíhlé, jinošské tělo krále na skvostném loži v spánek pohrouženého a sprosté formy vraha, k smrtelné ráně s podlou opatrností se chystajícího, účinný a v moderním umění nikoli každodenní kontrast tvoří. Druhá práce Gersonova *Bez naděje* nazvaná a tři vězně v hladomorně předvádějící, není pro příšerný motiv svůj valně sympatická, svědčí však o pevné ruce a podrobné znalosti forem těla lidského.

Obraz zpola v legendu, zpola v historii zasahující, *Sv. Kazimíra Jagellončíka, almužnu rozdávajícího*, zaslal z Varšavy Kazimír Mirecki, umělec patrně velice nadaný, však dle práce této soudě buď dosud v talentu svém nezcela vyrovnaný, neb v dekorativně povšechném způsobu provedení si libující. Na celé ploše obrazové jest jediné postava mladého Kazimíra s plastickou určitostí vymodelována, tvary ostatních hlav rozplývají se více méně jako za šedou mlhou, a to i v samém popředí obrazu. Žlutý pláštík Jagellončíka napomáhá sice vytknutí jeho co osoby hlavní, mezi ostatními neutrálními barvami však ostře jako zlozvuk sem nenáležející se odráží. Bledá tvář mladičkého hocha, s truchlivou soustrastí na bídu vůkol pohlížejícího, a vážná hlava vychovatele jeho jsou očividným dokladem talentu umělcova. Nesnadněji zdaří se nám sympatické jednotlivosti vyhledati na práci jiného malíře Varšavského Romana Szwoynického; *Nadcházení si stranníků před krajským sněmem polských šlechticů* jest tlum postav pestře kolorovaných, z nichž snad některé dobře jsou charakterisovány, celek však postrádá středu, jakéhokoli seskupení, jakož i rozvržení tónů barevných, tak že při něm o komposici vůbec mluviti se nemůže, kterýž nedostatek i při slavnějších obrazech polských — arciť že nikoli v míře tak značné — nám byl nápadným.

Bez nároků vystupuje Kazimír Alchimovicz se svou *Nevinnou zábavou*, mladinkým to děvčátkem venkovským uprostřed tišiny lesní za účelem známého květinového proroctví s vážnou, napjatou pozorností žluté lístečky otrhávajícím. Hezké líčko její je sice poněkud chabě modelováno však ve výrazu pěkné, vegetace popředí a látka haleny dívčiny zdařile jsou provedeny. Na venek polský vede nás též dvěma kresbami nedávno zesnulý V. Grabowski, a to jednou *na ulici malého města*

haličského v den sobotní, kdež s veškerými charakteristickými odznaky městysu takového, s dřevěnými domky s pavlačemi o křivých sloupcích, se židy i s bezedným blátem, se potkáváme; po druhé ke *vsi rusínské*, jež dřevěnou cerkví svou a nízkými domky v pozadí jsouc rozložena, nejzajímavější partii kresby tvoří. Stafáže — o tom aspoň vysvědčují skupiny venkovanů nedělnímu veselí se oddávající — zdá se býti slabší stránkou Grabowského. Znamenitě vyrovnaný a ve všech částech stejně propracovaný obraz je za to *Panstvo na cestách za doby Augusta III. Saského*, jejž Jan šlechtic Chelmiński z Mnichova sem zaslal. I kdy bychom nevěděli, že zvláštní tento druh prací, v nichž krajina a postavy lidské si téměř rovnováhu drží, jsou specialitou umělcovou, a že mimo to zvláště rád pro sujety své do století minulého si zachází, poznali bychom to podle rutiny, s níž předmět na díle, jež před očima máme, je traktován. Jeť Panstvo na cestách jeden z těch obrazů, kdež umělec si vytknul právě takový úkol, jaký talentem i předchozími studiemi dokonale vystihnouti dovedl. Jsme přesvědčeni, že Chelmiński nemaloval ponejprv ani tento modrý, rokokový povoz. ani skvrnité ty bělouše do něho zapřažené, že mu nejsou cizí ani ty postavy pánů a sluhů na koních, ani ta blátivá cesta, na níž celá společnosť stanula, zaražena širokou kaluží, jejíž překročení opatrnosti vyžaduje. Lokaj, se svítilnou na vysoké žerdi upevněnou v popředí průvodu jedoucí, zvedá ji výstražně nad hlavu, při tom v sedle se obraceje s pohybem tak znamenitě živým a pravdivým, že malá tato postavička již o sobě o vzácném nadání a nevšední solidnosti umění Chelmińského nás přesvědčuje.

Oba Kossakové, známý malíř koní Julius a jmenovec jeho Vojtěch, zasáhli obrazy svými v plnou přítomnosť. *Vjezd J. V. císaře Františka Josefa do Krakova* náleží k nejlepším akvarelám výstavy, jak pro znamenitý účinek barevný tak pro rozvržení mass, slavnostnímu ruchu výtečně odpovídající, tak zejmena též pro lehkou elegantní techniku, kterouž se vyznamenává, jakož i pro virtuosní jistotu, s níž koně, zejmena pak čtyři bělouši v kočáře hr. Potockého, jsou kresleni a malováni. Také na práci, kterouž Vojtěch Kossak vystavil, a kteráž nám předvádí raněného dragouna rakouského, an právě *důležitou zprávu* odevzdal do rukou důstojníků, jest kůň jezdcův se zvláštní péčí a s dobrou charakteristikou proveden. Jinak vyznamenává se obrázek tento solidní fakturou, zdařilými výrazy, dobře zachycenými pohyby postav a důsledným akcentováním mrzuté a sklíčené nálady, jež patrně ze zprávy poslem přímo z bojiště donešené vyplývá.

Daleko na jih mimo kraje polské — zjev to řidší u malířů polských než u umělců národností ostatních — uvádí nás Ludvíkem Wiesiotowským z Říma zaslané *Rozdávání pokrmů u kapucínů*, v kterémž obraze přednosti vynikajícího talentu pozorovacího a obratného, za vystižením reálního dojmu podrobně se nesoucího provedení, při lepší komposici a harmoničtějším koloritu zajisté působivosti zvýšené by se dodělaly. Ještě dále k jihu, až do malebného města khalifů, provází nás štětec umělce Krakovského Tadeáše Ajdukiewicze, od něhož jsme, neklameli nás paměť, před několika roky uzřeli ve výstavě Umělecké Besedy znamenitě malovaný portrét pí. Modrzejewské, slavné

tragédky polské. Jeho *Trh v Kairu* jest jeden z málo obrazů výstavy, před nímž s plným, nekaleným požitkem staneme. Prozrazujeť vytříbený smysl pro charakteristiku, nejen v pohybech a typech osob jednotlivých, ale též v rozvržení celku a v komposici barevné i světelné. Jak znamenitě zdařilo se umělci na př. dáti obrazu určitý střed předváděním bujného koně, na nějž dva kupci, bojovník a vznešený jakýsi muž ve velkém plášti, oba postavy v skutku bohatýrské, s okem znaleckým se dívají. S jakou rozvahou uměleckou jest velká partie hnědavě bílé půdy v pravém popředí, v celé hoření polovině obrazu zas lehce zamžené nebe ponecháno, aby si na jednotných plochách jejich oko jaksi odpočinulo, od směsice živých a pestrých, jasným světlem prosycených barev, v středu a na levé straně roztrousených. Postavy pak prodavačů i kupujících, roucha i seskupení jejich, praví nám v znamenitém tom sloučení životní pravdy a vyvážené harmonie lineární, prosté nenucenosti a zase míry přímo elegantní, s jakým neprávem ošklivosť, sprostota a nedbalá neurovnanosť pohybů za nutné podmínky pravdivosti a životnosti se považují. Stane se zajisté jen po zásluze, když obraz Ajdukiewiczův, tolika znamenitými vlastnostmi vynikající, naší Praze zachován bude. —

Ze starších malířů českých obeslal výstavu mistr Javůrek zdařile koncipovaným obrazem: *Ludvík XI. král francouzský před sv. Františkem de Paula*. S potěšením pozorujeme z něho, že ni zrak ni oko umělcovo dosud neumdlévají, a co více ještě znamená, že také svědomitá snaha po vystižení pravdy dosud neochablou v něm se jeví, tak že tento výjev historický k nejlepším pracím Javůrkovým z posledních let se řadí. Také Josef Scheiwl jest letos na výstavě *Návrhem ku kostelnímu obrazu nástěnnému*, akvarelou provedeným, zastoupen, Leopold Stefan pak obrazem *Zámek Kammer na jezeře Atterském*, se známou bedlivostí a správností umělcovou provedeným. Všemi obvyklými přednostmi podrobného štětce mistrova vyniká též Bedřicha Havránka *Partie ze Sudet*, ač jednotvárnosť motivu a mdlý, výhradně téměř z tónů žlutavých a bledě zelených se skládající dojem barevný účinku celistvému jsou na újmu.

Mezi pracemi střední naší generace umělecké, v Rudolfinu representované, sluší na první místo postaviti díla bratří Liebscherů, jež oni k souborné, velice zajímavé kollekci tu soustředili. Oba bratří, jakkoli v nejednom principu uměleckém se různí, mají přece tu společnou vlastnosť, že pracují ku podivu rychle a s nevšední zručností. Při takovéto úžasné produktivnosti proběhne arciť pod rukou umělcovou leckterá látka, aniž by ji důkladně promysliti a prohloubiti mohl, jak se též o tom přesvědčujeme na výstavě, kdež oba Liebscherové nejen s celou řadou obrazů olejových a akvarel, ale vedle studií z cest též s bohatým výběrem kreseb pro reprodukci určených před veřejnosť předstoupili. Starší z obou bratří Karel, krajinář a malíř architektonický, jest individualita umělecká již zvláštním vývojem svým zajímavá. Jsa ve vlastním oboru svém téměř samoukem, má zase výhodu solidního vzdělání, jehož co posluchač architektury na učení technickém sobě dobyl. Beze všeho obvyklého školování vyvinul se talent jeho k pozoruhodné výši, tak že doba, kterouž minulého roku v atelieru

Lichtenfelsově ve Vídni strávil, již pouze přednosti, ze samorostlého nadání a neobmezené píle jeho plynoucí, utvrditi mohla. Za nejvíce vynikající stránku umění Liebscherova považujeme znamenitý cit pro arrangement a komposici světelnou i barevnou. Nebyla to náhoda, že ve Vídni ceny komposiční, svou procítěnou illlustrací k jedné z „Rákosových písní" (na výstavě č. 63) Lenauových dosáhl. Také ostatní práce jeho, ať jsou motivy k nim čerpány z jižního Tyrolska, z Istrie neb z luhů českých, poutají nás pravidlem v přední řadě rozlohou mass, volbou tónů barevných a působivým vedením světla. Možná, že Liebscher ve své snaze po účinku někdy za meze pravdivosti zaběhne, však dosáhneli tím effektu podobně malebného jak na př. v *Motivu od Třeboně* neb ve své rozkošné *Partii z Krumlova*, zpola Benátky nám připomínající, odpustíme mu libovůli podobnou, jejíž počátek a meze přece konečně pozdálí nikdy přesně kontrolovati nelze. Při pracích illustračních přáli bychom si však, a s námi zajisté většina seriosního obecenstva českého, sem tam zejmena pokud partií architektonických se týče, podrobnější přimknutí ke skutečnosti a ku pravdě, třeba by někdy „nemalebnou" se býti objevila. Že Liebscher též dojem do detailů reálný vystihnouti umí, dokazují přečetné studie, s nimiž na výstavě se potkáváme. Také v zachycení osobitého rázu krajiny osvědčil nejednou ruku velice šťastnou. Připomínáme tu toliko *Trosky*, kdež formace geologická i vegetace jí odpovídající s vědeckou takřka precisností jsou reprodukovány, z krajin cizích pak tři *partie z pobřeží Istrijského*, (61, 62, 69), jež o studiu nejbedlivějším a objektivním pohroužení v charakter přírody svědčí. Obě krajinky čísly 61 a 69 znamenané, jsou též tím zajímavé, že z téhož místa vzaty jsou, s tím rozdílem, že jednou pohled k východu, jednou k západu s kouzelným účinkem večerního osvětlení nám spůsobem umělecky i věcně věrným podávají. Provedení jednotlivostí není arciť ještě naskrze stejně šťastné. Výtečně daří se Liebscherovi skály, drobná vegetace popředí, voda tenkráte, když v menších plochách se objevuje. I tehda, když celek povrchněji traktuje a jen některé partie z něho podrobněji provádí, jako na př. v *Zámku Nového Města n. M.*, dodělává se effektu velice pěkného. Že umělec vzdělání Liebscherova zákonů perspektivních je nejen dokonale mocen, ale jich též pro dojem obrazů a kreseb architektonických využitkovati dovede, nemusíme zvláště podotýkati; zdivo a dekorativní detaily stavitelské nalézají v něm interpreta velice obratného, při čemž však někdy mimoděk přání potlačiti nemůžeme, by verva malířova precisní rýsovadlo architektovo zcela v pozadí nezatlačovala.

V skutku překvapující jsou stafážné studie, zejmena italské, jež Liebscher vystavil. Jsou vesměs velmi rázovitě podány a k potřebám malíře krajináře, jak v pohybu tak v celém spůsobu provedení dobře přispůsobeny. Podobné překvapení uchystal zas Adolf Liebscher ve svých studiích krajinářských, jež přes dekorativné povrchný charakter svůj o citu pro dojem neorganické přírody u malíře figurálního řídkém, svědectví vydávají. Některé ze studií těchto uspokojují rozhodně více než krajinná pozadí na hotových obrazech umělcových. Měli jsme před nedávnem příležitosť na místě tomto o přednostech a slabých stránkách nadání Adolfa Liebschera úsudek svůj pronesti. Souborná výstava nej-

novějších prací i studií z italské a moravské cesty jeho neobjevila nám v podstatě žádných nových stránek jeho individuality umělecké. Tolik však vysvítá z ní jasně, že Ad. Liebscher je v skutku mnohostranně nadaný umělec, jenž jak v malbě historické a náboženské tak též v genru a v portrétu při snaze a při solidnějším propracování látky výsledků nevšedních se dodělati může. Z vystavených prací v oleji, akvarele, pastelu neb kresbou provedených má snad každá řadu předností nepopíratelných, však žádné neschází také slabosti, jež dojmu celkovému jsou na úkor. Tak jest *Sv. Jan Křtitel* malba, jíž nikdo vážného účinku, jadrného přednesu, zručné kresby a koloritu křepého upírati nebude. Postava chorého muže, u nohou svatého sedícího a ruku v hojivý pramen ponořujícího, jest pěkně a originálně myšlena, výrazu tváře důvěrně vzhůru pohlížející neschází ni vroucnosť ni životnosť. Ale sv. Jan sám zabíhá zase v typu svém k hranicím všednosti, a z výrazu i posuňku jeho nevyčte si divák dojmu precisného. Podobně má se to též s genry moravskými a slovenskými. Vzniknuvše na základě studií, jež umělec z cesty si přinesl, dýšou svěží bezprostředností pojetí, detailovaná správnosť krojů a předmětů vedlejších dodává jim životnosti, veselá nálada, kterouž prosyceny jsou, dobře s povahou věci se shoduje. Vítali bychom moravské genry Liebscherovy co mnohoslibné první kroky na dráze zajisté nemálo vděčné mnohem radostněji, kdy by na nich na všech, zejmena však na *Jízdě k muzice,* jež jadrným humorem svým by nás nevšedně poutati mohla, nešťastná povrchnosť v provedení zas dojem nekalila. Nekladli bychom o sobě ani důraz na zaměnění koně náručního a podsedního v obraze tomto, kdy by právě poklesky podobné, pro spůsob práce Liebscherovy charakteristické nebyly. Typy jednotlivých postav pak, a to zejmena ženských, nesou zas na sobě známku oné neušlechtilosti a zhrubělosti, kterouž jsme u Liebschera již několikráte tak neradi spozorovali, a která v charakteru lidu moravského nikterak založena není. Nejlépe zdařil se z této řady obrazů *Návrat z jarmarku Trenčínského,* milým ovzduším nezkaženého venkova prosycená scéna, jež by se nám snad ještě více líbila, kdy by v nás mimoděk nebudila vzpomínku na nevyrovnatelné Libánky Manesovy. Rádi nahlížíme v jednotlivé listy, jež umělec z cestovní mapy své moravské, české a slovenské vyňal a jež co do bystrého postřehnutí charakteristických tahů i co do obratnosti zběžného provedení rozhodně nad italské studie vynikají. Neméně zajímá nás pak kollekce kreseb pro reprodukci určených, z nichž obecenstvo jednak techniku práce podobné, jednak pozměnu, jež ona v provedení konečném přece vždycky vezme, sledovati může. Zde shledáváme se též s některými scénami ze života středověkého, i s takovými, jež určité výjevy historické nám líčí a z nichž jak co do spůsobu provedení, tak co do pojetí a co do komposice světelné jedno z předních míst zaujímá *Spalování srdce krále Poděbrada jesuity na hřbitově chrámu Týnského.* Také předvedl nám tu Liebscher několik illustrací k dílům básnickým, v něž žel s plnou zálibou vhroužiti se nemůžeme, zejmena první list k básni Čechově *Ve stínu Lípy* nenese se nikterak onou krásou, oním ušlechtilým a epicky klidným tónem, kterým výtvor básníkův nás okouzluje. Pro úplnosť dodáváme, že zastoupen tu jest také genre abychom tak

řekli společenský, a to obrazem *V máji*, na němž kvetoucí stromoví zvláště pěkně se zdařilo.

Souborné výstavě bratří Liebscherů nerovná se produkce ostatních malířů českých, číselně ani se čtvrtinu. Umělci, s nimiž se tu letos setkáváme, jsou — až na jedinou výjimku — jmena již známá, a také díla, jež do Rudolfina zaslali, ničím novým k charakteristice jejich nepřispěla. J. Schikaneder setrvává svou stařenkou *Na výminku*, s miskou suchých brambořů v chudé jizbici smutně sedící, na staré dráze truchlivé nálady. Ani melancholicky neutrální látky neurčitého tkaniva, z obrazů jeho nám již známé, se nezměnily, ani chladné světlo, kterýmž tak rád postavy svoje obestírá. Výraz tváře jest jak obyčejně zdařile podán, také posunek situací dobře motivován. V provedení partií vedlejších nepozorujeme žel pokroku proti pracím starším, ba pokud perspektivy se týče, Schikaneder — soudě dle těchto stěn a dle této podivně konstruované lavice — by nepochybil, kdy by seriosnímu studiu této základné vědy několik prázdných chvil věnoval. Také o Skramlíkovi nemáme nic nového pověděti, ač letos výstavu třemi portréty a jedním salonním obrazem genrovým obeslal. Dáma a pán z elegantního světa, kteří do *mořských lázní* si zajeli, hoví si po snídani na terase s volným výhledem na moře; dáma navíjí bavlnu, kterou pán galantně jí drží — tedy motiv zcela prostý a ne právě nový, avšak dosti zdařile provedený, k němuž i mdlý, nudný kolorit dobře se hodí, souhlase s rázem znázorněných osobností jakož i s duševním rozpoložením jejich. V pohybech i tvářích obou postav jeví se nepopíratelný pokrok proti posledním genrům Skramlíkovým; jen něco menší formát a pevnější kresba, a čítali bychom V mořských lázních mezi lepší salonní genry letošní výstavy. Z portrétů vyniká *podobizna starší dámy* dosti správnou kresbou; spůsob posezení a držení hlavy jsou poněkud nucené, modelace ještě poněkud neurčitá a v karnaci zaráží podivná skvrnitosť, jež při podobizně č. 421 ještě rušivěji vystupuje. *Portrét mladé dámy* v lenošce, ve vkusně upraveném saloně nenuceně si hovící, je se zřejmou péčí a láskou proveden. Tvář sličné dámy vyhlíží živě z obrazu, jest svěže pojata a věrně kreslena, karnace dopadla — aspoň vzhledem ku světlé toaletě — poněkud tvrdě a tmavě. Barevný dojem celku není v té míře vybraný, jak by se pro podobiznu z elegantních kruhů společnosti slušelo. Bílé atlasové šaty, růžová pláštěnka, bledá látka křesla jsou o sobě pěkně malovány, přece však poučuje nás i tento obraz Skramlíkův, že staří mistři dobře jednali, když postavy na svých portrétech se zálibou v šaty tmavé odívali.

Dvěma podobiznami jest Šafařovic na výstavě representován. Jednu z nich, mladého hocha v plném téměř pohledu čelním zobrazujícího, nemůžeme pro neplastickou modelaci tváře a podivně trhané vedení štětce, k zvláště šťastným pracím umělcovým řaditi. Za to stojí *portrét občana Podřipského*, co do podání charakteru a řízné kresby, zcela na výši umění Šafařovicova. Žel že oranžové pozadí, s mocným světlým vousem jednotvárnou sestavu barevnou tvořící, nikterak k vytknutí hlavy nepřispívá, a reflex jeho na černé čamaře dojem poněkud bizarní způsobuje. Přece však nalézí podobizna tato mezi nejzajímavější portréty letošní výstavy, a přímý pohled jasných, bystrých očí, z této

bodré a intelligentní české tváře vyzírajících, svědčí o vzácné schopnosti umělcově, individualitu originálu svého pojmouti. Co obratný portrétista a šťastný pěstitel moderní nyní techniky pastelové uvedl se nám Karel Svoboda v Sukdole *podobiznou mladé dámy*, přes štovíkové zelené pozadí velmi distinguovaně působící, a *portrétem malého děvčátka*, v němž, pokud šíje a paží se týče, delikatesa modelace až k mezím nejasnosti a chabé rozplynulosti zaběhla, tvářinka však se solidní péčí jest provedena.

Z domácích krajinářů a architekturních malířů našich, kromě mistra Havránka a Stefana, o nichž jsme se již zmínili, ještě jsou zastoupeni: Kroupa pilně malovanou *partií z okolí Slavíkovského*, Kirnig zajímavým motivem *z Tater*, Waldhauser některými menšími krajinkami, Oskar Fiala několika akvarelami a Jan Koula *Partií na Labi* účinně komponovanou a duchaplně pojatou, což ostatně u umělce hodnoty Koulovy samo sebou se rozumí.

Generace nejmladší, jež síně naší t. zv. akademie umělecké nedávno opustila, neschází také letos na výstavě výroční. Vojtěch Bartoněk pokročil opět od roku loňského spůsobem dosti patrným, odváživ se na obraz podnětu historického, *Petra Parléře u Karla IV.* představující, dosti pěkně komponovaný, v němž též problémům koloristickým pozornosť, u novějsích chovanců Pražské školy umělecké neobvyklá, jest věnována. Ten zelenočervený akkord barevný, menšími partiemi tónů světlých oživený, není arciť v době Matejků a Brožíků žádnou novou vymožeností, musíme však dobrou snahu mladého umělce uznati, a to též proto, že on jediný z vrstevníků svých na strunu poněkud křepčejší a mužnější udeřiti umí. Postavy císaře i architekta jeho jsou arciť ještě poněkud toporné, konvencionelní v pohybu, a také tváře mohly by známé tahy obou osobností historických podrobněji připomínati. Co pak úpravy síně a krojů se týče, nechceme, znajíce znamenitou bohatosť rekvisit pomocných ve „sbírkách“ akademie naší, na historickou věrnosť jednotlivostí přísnějších požadavků činiti. Vůči chvalné snaze Bartoňkově nad obor nejvšednější se vyšinouti, vypadá práce Sigmunda Rudla, jež do každého tahu štětce téměř doslovnou kopií loňské zásilky jeho jest, jako vysvědčení chudoby, jež by ani nejmladší umělec si vystaviti neměl. Či snad chtěl Rudl opakováním téhož předmětu — děvčátka to, poletujícímu motýlu višně podávajícího, jež v loni nemýlímeli se „Tu máš, papej!“ letos pak *Chtěl bys, motýlku* se nazývá — svoje pokroky technické zřetelně dovoditi, či byl oslňující ideou svou tak unešen, že za dobré uznal ještě jednou ji zvěčniti, by věkům budoucím najisto se dochovala? Také o Josefu Klírovi nelze tvrditi, že pro oba obrazy své, *Večerní Selanku* a *Poslední s bohem* duševní schopnosti svoje zvláště namáhal. Selanka, odehrávající se na trávníku velmi primitivně malovaném, jest jeden z těch obrázků, jemuž se dal zvučný titul, aby vnitřní bezpodstatnosť jeho se zakryla. Obsažnější a procítěnější jest práce druhá, stařec s vnučkou na vesnickém hřbitově, před odchodem s drahým hrobem se loučící. Postava kmeta s cestovní holí v ruce, jenž v hoři na zem poklesnul, rovněž vzdušné pozadí a zejmena nálada osvětlení ranního o pokrocích mladého umělce chvalné svědectví vydávají. —

Z ovzduší jednostranností svou unavujícího, jež kolem akademie Pražské se rozkládá a z jehož tísnivého vlivu jen talenty zvláště vynikající se vymaniti dovedly, octneme se v proudu svěžejším, když k malířům domácím, na cizích učilištích vzdělání své dovršivším se obrátíme. Z Paříže zaslali nám letos umělci krve české čtyři obrazy vesměs objemu skrovného. Pavel Merwart, jenž se nám před rokem svou tak originálně pojatou a s nevšední hotovostí provedenou Scénou z potopy byl uvedl, seznámil nás tentokráte s prací něco novější, s *Mladým Mojžíšem mstitelem*, na poslední světové výstavě Pařížské medalií vyznamenaným. Jest to práce vysoce zajímavá, jež poněkud přílišné sledy francouzského vlivu na sobě nese, jež snad i v snaze po effektu trochu daleko zabíhá, před níž však přes to přese všechno rádi krok stavíme, a jíž podrobnější pozornost ochotně věnujeme. Předmět obrazu z legendy Talmudské čerpaný, mladistvého Mojžíše co mstitele cti ženy soukmenovce jeho Dathana nám předváděje, jest obsažný i malebně vděčný zároveň. Vroucí cit národní sounáležitosti, v němž vražda, kteréž Mojžíš na násilnickém Egypťanu se tu dopustil, hlubšího reliefu nabývá, okolnosti, za nichž skutek se sběhl, hvězdnatá noc jižní, poutavé, velkolepé okolí, vše to přispívá k neobyčejnému dojmu, kterým obraz Merwartův na nás účinkuje. Nelze arciť upříti, že v provedení jeho, tak zejmena v modelaci nahých těl, ve volbě typů, v samém traktovaní osvětlení nočního nejedna slabosť nám napadne, že postavení Mojžíše hrdě nad mrtvolou Egypťana vztýčeného, že pohyb zhanobené Salomity, v osvětleném vchodu domu svého usazené, hledanosti prosty nejsou, že architektonické detaily z chrámů a nikoli z privátních obydlí staroegyptských jsou vybrány. Však naproti tomu zas můžeme rádi uznati pevnosť a jistotu kresby mladého umělce česko-polského, účinné provedení partií vedlejších a především onen rys noblesy nevynucené, kterým se dílo toto v skutku vyznamenává. Tato noblesa neuniká Merwartovu štětci ani tenkráte, když o předmět všední s plným realismem se pokouší. Jest to scéna zcela prostá a každodenní ze života prostých horalů *v Karpatech*. A přec i to statné děvče, jež štíhlému šuhaji džbán k ústům pozvedá, i družka její, ač jako by přímo ze života všedního na plátno přeneseny byly, nezaprou, že ruka umělce v nejlepším smyslu slova distinguovaného se jich dotekla. Jako tato obě díla polovičního tohoto krajana našeho, podobně též práce Antonína Chittussiho mohou býti jen dalšími doklady k tomu, co před nedávnem o vzácném talentu obou umělců na místě tomto jsme pověděli. *Jeřabiny*, roztomilý to zimní motivek český, *Vřesoviště skalnaté v lese Ermenonvillském* (majetek p. Dumasův v Paříži) a *Rybník za šera* (departement de l'Oise) nenáležejí sice právě k nejlepším malbám Chittussiovým, přece však bystrým, byť i povšechným vystižením charakteru krajiny i nálady světelné se vyznamenávají. Obě partie francouzské, z nichž Vřesoviště hlavní důraz na energické popředí klade, kdežto v druhém obraze zas klidná plocha vody celou přední část jeho pokrývá, mohly by býti působivými pendanty pro různé problémy komposiční nenuceně v nich rozřešené. Také *Pohled na Hradčany* vítáme tu opět se všemi vzácnými přednostmi jeho, ačkoli prudké svrchní světlo jemné harmonii jeho plného působení nedopřává.

Mnichovská kolonie naše, jež nyní i se žáky tamější akademie již číselně nad umělce Pražské předčí, odvažujíc se směle již na vlastní výstavy a časopis odborný, jen zcela nepatrný počet svých representantů do Prahy vyslala. Nejúčinější z prací těchto jest *Zdrávas Maria* od Alfreda Seyferta, obraz pro kostel v Hořovicích, rodišti umělcovu, určený. Jest to práce se zvláštní a svědomitou péčí provedená a pěkně myšlená, jež zajisté mnoho obdivovatelů nalezne. Líbezná, sličná postava anděla zasluhuje v skutku uznání i se stanoviska střízlivé kritiky jak pro vhodnou volbu rysů něžné tváře, tak pro úpravu bílého roucha po zemi se vlekoucího. Marii v pokorném postavení „dívky Páně“ před andělem klečící, nedovedl Seyfert dodati ani výrazu ani typu nad všednosť povýšeného, roucho jest však i zde v pěkné řasy složeno. Strmé linie, jež skupinu ohraničují, prozrazují, že umělec v oboru malby ideální nezdomácněl, i nedovede ani zlaté pozadí celé scéně dodati rázu neseného. Zlaté pozadí toto pak činí barevný dojem celku ještě tvrdším, a sestava bledě růžové barvy na šatě Mariině a modře jejího pláště lesklou tou plochou, od níž se odráží, ještě mdleji působí. Druhá práce Seyfertova, veselý hovor dvou zamilovaných lidiček *u plotu* nám rozmarně zobrazující, vyprýštila se dokona z ducha německého, jsouc jak typy tak celým rázem svým tak málo českou, jako by rodilý Mnichovan tvůrcem jejím byl. K okolnosti této nehledě jest to genre, zejmena pokud živosti výrazu se týče, zdařilý a působivý.

Lev Lerch, jeden z nejpravidelnějších obesílatelů výstav jednoty krasoumné, na jehož pracích rok od roku téměř pokroky stopovati jsme navykli, osvědčil se též letos ve veškerých portrétech i hlavách studijních co umělec snahy solidní a píle neochabující. Technika pastelová nalezla v něm pěstovatele velmi šťastného, třeba sem tam modelace poněkud bavlnovitě rozplynulou se jevila, neb zase povrch pleti přirozené hladkosti a pružnosti zadost nečinil, což zejmena na zádech mladé dívky *za jitra*, jinak roztomile malované, nám bylo nápadno. Z portrétův a studií olejovou malbou provedených zaujímá *Podobizna mladé dámy* v prvním sále přední místo, pro svěží a jemnou karnaci pro živé pojmutí a patrné vystižení individuálnosti. Některé poklesky kresby a modelace, zejmena na obnažené šíji zjevné, neruší nápadně dojem celku. Také obě pěkné *studie*, hlava vrásčité stařeny s obzvláštní péčí kreslená a dívka se španělským límcem, stojí cele na výši talentu Lerchova. Méně uspokojuje *Podobizna jezdcova*, při níž postavení, kresba i modelace koně, držení jezdce i komposice, co do toporné nucenosti spolu takřka závodí.

S roztomilým genrem, tentokráte na nivy českoslovanské nás uvádějícím, Jaroslav Věšín se nám připoměl. Uprostřed paseky, v pozadí lesem vroubené, stojí se sklopenou hlavinkou, nad otepí okleštěných větví, půvabná dívčina v národním kroji, jež vzbudila pozornosť ba obdiv mladých pánů, kteří v lehkém elegantním kočárku paseku přejíždějíce bujné spřežení zastavili, aby hezké líčko pochválili a rozpaky dívčice se pobavili. Věšín nazval obraz svůj *Počátkem románu* a napovídá nám tak, že podnikavý mladý hejsek as rozmilé dobrodružství, tak příjemně dlouhou chvíli venkovského života pře-

rušující, ujiti sobě nedá. Půvabná je dívčina Věšínova k tomu s dostatek, a také jak se zdá nikoli koketerie neznalá, mračí se sice trochu ale neodvrací se, dobře vědouc, že jak ona sama, tak pěkně upravený ústroj její kritického zraku samých měšťáků se báti nemusí. Také umělcova práce může se pokud této postavy se týče, jakož i co do provedení popředí. směle nejpřísnější kritice podrobiti. Jinak arciť má se to se spřežením a pány na něm, již by dle vzdálenosti umělcem naznačené značně větší býti měli. Tato vada v perspektivě nebyla v té míře nápadna, dokud obraz výše visel, nyní však, ve spojení s topornou neživostí v kresbě a modelaci koní, ruší dosti citelně dojem obrazu, jinak tak pěkně myšleného i provedeného.

Jediný krajinář český, jenž talent svůj v Mnichově vypěstil, Michal Haubtmann, o jehož řeckých a jihoitalských krajinách již na tomto místě úsudek svůj pronesti příležitosť jsme měli, překvapil nás letos krajinou severní, k níž až do *Skagenu* v Jutsku pro motiv si zašel. Přiznáváme se, že jsme v tomto přitlumělém nebi, v těžké barvě vln a ve mdlém tahu linií, v ponurém, zamračeném charakteru celku ani ruky Haubtmannovy nepoznali. Jedině dobře vystižený ráz krajiny i nálady světelné, vyvážený arrangement, jakož i energicky traktované popředí prozradily nám, že máme před sebou dílo umělce, jenž mluvě barev a linií přírody neorganické podrobně rozuměti se naučil. Přece však vracíme se rádi s umělcem na slunný jih, k *chobotu Salaminskému*, abychom věčně památná místa se zájmem dvojnásobným tu poznali. Se zvláštním požitkem stopujeme ušlechtilé obrysy hor, ladné linie popředí a prostředí, jež opakově horizontálu akcentujíce, celé krajině rázu harmonicky klidného dodávají. Jistou jednotvárnosť u vedení světla, jež však znamenitě účinkujícímu ustupování partií zadnějších na újmu není, jakož i svědomitě provedené popředí má obraz tento s jinými pracemi Haubtmannovými společné.

O řídkých pracích plastických, jež sochaři čeští do výstavy zaslali, tentokráte pomlčíme. Některým z nich věnovali jsme v listech těchto již pozornosť podrobnější; modely allegorických soch pro Prašnou bránu určených, posoudí se případněji, až provedeny na místě určení svého se octnou, účinkem svým znamenitý dojem tohoto snad nejoriginálnějšího výtvoru architektury české doplňujíce a zvyšujíce.

Samohrady.

Román

od

Václava Vlčka.

Kniha třetí.

(Pokračování.)

Hrabě cítil, že by měl tchyni podati rychlé vysvětlení, ale zarážel se i váznul v řeči zrovna tak, jako by měl oznamovati, že se jeho vinou stala hrozná chyba.

„To vás ovšem překvapuje —“ mluvil, jen aby nemlčel — „je to tak neobyčejná věc, pravda — však osudným sběhem okolností — —“

„Nerozumím ničemu,“ ozvala se opět paní. „Jsem ohlušena, omámena — nechápu smysl toho, co mi říkáte. Má dcera přece leží nemocna?“

„Bohužel —“

„A v cizím domě?“

„V domě doktora Ludikara, zdejšího lékaře —“

„Totě jako ve špitále!“

„Uchovejž —“

„V cizím domě, v cizích rukou —!“

„V rukou velmi pečlivých, buďte ubezpečena —“

„Ani vy u ní nejste!“

„Právě od ní přicházím — “

„Co to všecko znamená?“ ptala se kněžna, mluvíc pořád tichým, unylým hlasem, jako by jí každá Bélova odpověď novou ránu zadávala, o poslední zbytek síly ji připravovala. „Vy tu na návštěvu k nemocné choti své chodíte do cizího domu! Jak jest to možno — jak se tam octla?“

„Lékař uznal za potřebné —“

„Jak jste to mohl dopustiti?“

„Nebyl jsem při tom,“ hájil se hrabě, nabývaje konečně přece pevnosti a výmluvnosti, — „a ostatně, jak bych mohl brániti něčemu, co ve chvíli nejvyššího nebezpečenství mělo Danu zachrániti na živě? Šlo také původně jen o nějakou hodinu, pak měla býti do zámku přenešena —“

„Proč se to tedy nestalo?“

„Protože Dana nechce —“

„Nechce?!“

„Vší mocí se tomu postavila na odpor.“

„Tomu, aby se vrátila do zámku?! Z jaké příčiny?“

„Z té smutné příčiny, že jest nemocna — a to na duchu snad ještě více než na těle.“

Kněžna posavad na Bélovi tkvěla svýma očima, které vynikaly tou zvláštností, že blankytné jich kruhy i se zřítelnicí všude stejně zářily; bylo do nich nesnadno hleděti, podobně jako do slunce, a proti

obecnému pravidlu: „oko do duše okno“ nebylo v jich stálém, neměnlivém lesku lze čísti, co se v nitru jejím děje, zdali utěšené či nelibé city ji ovládají. Ale nejen v očích, nýbrž i na celém, druhdy spanilém, nyní již pouvadlém obličeji jejím zdál se ustavičně spočívati jeden výraz. Čelo její bylo velmi nízké, za to brada mocně vyvinuta, rty silně prohnuté končily energickými koutky. Kněžna Lydie měla slovem vzezření velitelky, jež ani rozkazův nepronáší, protože vůli její všichni vůkol do podrobna znají a ji s největší zevrubností naplňují.

Aby se něco dělo proti jejímu přání, tomu byla zcela nezvyklá. Kdykoliv se něco naskytlo, co jí nebylo po chuti, potřebovala to jen projeviti, a hned to bylo změněno; nejen služebnictvo a úřednictvo, ale i kníže, manžel její, hověli v tom jejím vrtochům nejednou až do krajnosti.

A tu přišla na věc, která jí byla svrchovaně proti mysli, která byla v očích jejích zcela nepřirozená, o které by jí bylo po tu chvíli ani ve snách nepřipadlo, že jest vůbec možna. Slyšela o své dceři tolik neočekávaných, kormutlivých příhod, děsila se jich, nechtěla na ně blíže pohlednouti neřku je zapisovati ve svou paměť, spěchala přes ně jako přes závratné prohlubně: až před poslední zastavila kroky, ta zdála se jí ze všech nejhlubší, a žádný sebe chatrnější můstek přes ni nevedl. Že najde Danu v těžkém nebezpečenství, na to byla připravena, tím se již po celou řadu hodin obírala. Kdy by jí tu byli zvěstovali, že na věky zavřela oči, byla by to musila chápati: ale když slyšela, že leží ve příbytku podřízených lidí, a sice u samého zámku, to jí naprosto nešlo na rozum.

„Co se to děje!“ promluvila po krátkém pomlčení.

„Nejsou to z daleka normální poměry, v kterých tu žijeme,“ odpovídal hrabě.

„Přece jí nutno přimluviti!“

„Stalo se vše, co se státi mohlo. Vy si nemůžete představiti, co jsem tu zakusil. Až se očitě přesvědčíte — jen pojďte, liboli vám.“

„Kam?“

„Danu navštívit.“

„Což pak myslíte —!“

„Přece jest to váš úmysl?“

„Do takové místnosti?“

Béla věděl, že mluví kněžně proti mysli, ale když i ona na něj dotírala, jako soudce na obžalovaného, uzrálo v něm cosi jako malý odboj proti jejím rozmarům, kterým by se jindy nebyl odvážil opříti.

„Je to docela slušný dům,“ řekl nyní s neobyčejnou určitostí, „a lidé v něm hodni jsou nejen vší úcty ale jmenovitě našeho vděku za svoje neocenitelné služby.“

Ale toto důrazné prohlášení nepohnulo kněžnu Lydii, aby již nastoupila cestu ku příbytku doktorovic — naopak, její vysoká postava spustila se opět na měkké sedadlo a ruka dotkla se zvonce.

„Kde jest profesor Lieb-All?“ tázala se ani se neohlédajíc, kdo ke splnění rozkazů jejích přikvapil.

Vyšlo na jevo, že profesor Lieb-All, jakmile z vozu vystoupil, po její Osvícenosti se ptal a bez prodlení k loži jejímu se odebral.

„Přece *tam* Dana nezůstane navždy?“ obrátila se kněžna poznovu k hraběti — s otázkou sice opět tichou, ale dokonce ne prostou hluboké nevole.

„To jistě ne,“ odtušil zeť stručně.

„Musíme učiniti opatření, aby se nyní již do zámku vrátila, když se to dříve nestalo.“

„Já bych ovšem rád —“

„Je to příliš okaté, třeba tomu učiniti konec!“

„Snad se vám spíše podaří Danu pohnouti, a já vám za to budu nad míru vděčen. Sám si už nic netroufám — mé zkušenosti z poslední doby jsou příliš neblahé, tak že ve mně všem dobrým nadějím posloužily jak ostrý mráz květinám. Optimista ve mně utrpěl nejtěžší porážku.“

Vida, že tchýně stesk jeho dosti nepozorně poslouchá, doložil Béla s malou tajnou zlomyslností: „O tom arci nepochybuji, že to na Danu učiní veliký a blahodějný dojem, když u sebe uvidí milovanou mateř. Až si dostatečně oddechnete —“

„Počkám,“ vpadla mu kněžna odměřeně do slova, „až přijde profesor Lieb-All.“

Byla na něj popuzena, když neváhal opakovati vyzvání, aby se odebrala do příbytku doktorova. Pokládala to od něho zrovna za urážku. Po celé čtvrtstoletí, co tu byla paní, do žádného ze Samohradských domů kromě zámku nohou nevkročila, a jen v tom se o ně ob čas starala, aby vždy lépe ještě zakryty byly zelení, načež opět drahně kolem nich jezdila, ani okem o ně nezavadíc.

Byli snad jí lidé, kteří v nich zůstávali, protivní? Oni sami byli daleci takového náhledu. Byla ovšem hrdá, ale k tomu byla kněžnou. Byla vysokého rodu, vysokého postavení, vysokého ducha — bylo to tak docela v pořádku, rozumělo se samo sebou. Byla tak mocnou paní ve světě a byla jejich panovnicí, ne sousedkou — vznášela se nad hlavami jejich skoro v takové výši jako hvězda, která se jen někdy zrakům ukáže: komu by připadlo žádati, aby mezi ně sestupovala? Povinností úřednictva bylo kořiti se jí; že byla pyšná, tím se dokonce necítili poníženi, to úcty jejich k ní neumenšovalo, naopak měli proto před ní znamenitý respekt. K dobromyslné vrchnosti byli by jistě chovali mnohem menší vážnosť. Kněžna Lydie, i když tu vedle nich žila, pohybovala se toliko ve svém vlastním kruhu, jehož čáru nikdy nepřekročila; neobcovala s nimi, dbala o ně tak málo, jako by jich nebylo — avšak i to mělo svou velmi dobrou stránku: i oni tudíž ve kruhu *svém* zůstávali úplnými pány, a jestliže před vrchností hluboko své šíje skláněli, mohli k nižším lidem podobně s vysoka se chovati jako vrchnosť k nim.

O kněžně Lydii ostatně jen kruhové vysoké aristokracie právem tvrditi mohli, že jest hrdá, neboť jen v těchto kruzích ji vlastní mysl nad jiné vynášela, o málokom dopouštějíc, aby se jí rovnati směl. Nešlechtický dav byl po náhledu jejím něco tak nízkého, drobného, nepatrného, jako mravenčí hnízdo aneb roj včel, jehož malicherné hemžení nebylo jí nikdy příjemným nebo zábavným divadlem. Zvyk vzdalovati se lidu, štítiti se ho, stal se jí ovšem dávno druhou přiro-

zeností, neměla k němu nijaké lásky, ale také se neshodovalo s pravdou, že by ho měla v nenávisti. Byl jí lhostejný, nechtěla ho míti na očích, nechtěla o něm věděti.

Ohrady mezi ním a ní byly tak dávné a tak vysoké, že pokládala za věc nemožnou, by mohly vůbec býti přestoupeny. Tu z čista jasna zeť její projevoval náhled zcela jiný, žádal na ni jako pouhou maličkosť, aby učinila, co se v celém živobytí jejím ještě nestalo.

Pravda, měla to učiniti k vůli dceři, kterou stihlo neštěstí — ale zda se tím všecko jen více ještě nezhoršovalo? Trpící její dcera neměla nikdy vydána býti v šanc nepovolaným zrakům takových lidí, neřku přijímati z rukou jich almužnu soustrasti a milosrdných služeb! Bylo to pro ni nemístné ponížení, matce zdála se tím důstojnosť knížecí rodiny bráti těžkou úhonu. Na Danu mohla mysliti už jen podobně, jako by se s ní byla udála nepřirozená změna, jako by byla vstoupila v mesallianci neb dokonce změnila víru.

Aby pak ji navštívila v cizím domě, a bol svůj nad ní ukazovala cizím, podřízeným lidem, proti tomu vzpírala se všecka bytosť její tak, jako kdy by se měla veřejně před obecným davem nahlas zpovídati nebo v přirozené nahotě ukazovati . . .

Na štěstí nedal profesor Lieb-All na sebe dlouho čekati. Byl to šedesátník nevysoké ale sporé postavy, v černém elegantním obleku s bělostnou kravatou, oblých, po kněžsku oholených tváří, pěkných stříbrných, do zadu sčesaných vlasů, malých kulatých rukou; každý pohyb jeho byl rovněž uhlazený jako vážný, hlas jeho lahodný, řeč plynná, výmluvná, přesná i ozdobná, jako by tiskl.

Když se v komnatě objevil, kněžna Lydie učinila dva drobné kroky jemu vstříc, což u ní bylo znamením neobyčejného duševního pohnutí.

„Viděl jste ji?“ ptala se kvapně.

„K službám, Jasnosti.“

„Čekám tu na váš výrok jako v očistci!“

„Případ je v skutku vážný. Ale starostlivé mateřské srdce Vaší Jasnosti nesmí se trápiti přílišnými obavami, k nimž po tu chvíli není podstatné příčiny.“

Profesor vyložil stav hraběnčin, jak jej byl shledal, a naznačil několikero možností, které se z něho vyvinouti mohou, dávaje všecku naději, že to nemocná šťastně přestojí. Kněžna vyslechla jej v patrném rozčilení.

„Co soudíte o zdejším lékaři?“ tázala se pak přitlumeným hlasem.

„Jest to muž velmi intelligentní,“ odpověděl profesor. „Můj bývalý žák.“

„Neshledal jste, že by se byla stala nějaká chyba v opatření hraběnčině? . .“

„Nikoliv, lékař vykonal svoji úlohu s pravým porozuměním a s účelností všeho uznání hodnou.“

„A byly k tomu opravdu tak nutkavé důvody, aby dcera moje byla umístěna u něho a ne dopravena těch několik kroků dále do zámku?“

„Stav paní hraběnky byl dle všeho velmi kritický a žádná opatrnosť

příliš veliká. Když lidský život visí už tak říkajíc jen na pavučině, snadno se promeškáním několika okamžikův stane nenapravitelná chyba."

„A nemůže se nemocná pořád ještě přestěhovati domů?"

„Zajisté může — nyní už beze všeho nebezpečenství."

„Buďte tak laskav, vezměte si provedení toho na starosť."

Profesor se úslužně poklonil.

„Zmínil jste se jí, že tu jsem?"

„Arci —"

„Co tomu říkala?"

„Snad ani smyslu slov mých náležitě nepojala — neníť docela při jasném vědomí, když horečka dostoupí většího stupně."

„Jak brzy zde může býti?" optala se ještě kněžna, když se učený pán měl k odchodu.

„Za půl hodinky."

Hned potom hrabě s profesorem odcházeli ze zámku.

Kněžně byla ta půlhodinka velice dlouhá, bezpočtukrát podívala se na rafii, která tak zvolna ku předu se pohybovala. Posléze ustanovená lhůta vypršela, však Dany tu nebylo, hrabě ani profesor se nevraceli. Kněžna jako na jehlách přečkala další čtvrť hodiny, a když i to bylo nadarmo, vyslala lokaje, aby jí hned přinesl zprávu. Běžel klusem do domu Ludikarovic i nazpět.

„Mám Vaší Jasnosť prositi za malé shovění," vyřizoval, „že nastoupila na chvíli překážka."

„Kdo to vzkázal?"

„Pan profesor rytíř von Lieb-All."

„Na jak dlouhou chvíli?"

„Nevyjádřil se blíže."

„Jdi se otázat."

Lokaj klusal zase. Tentokrát nevracel se tak rychle, a když se před netrpělivou velitelkou opět ukázal, bylo mu ihned na tváři viděti, že nepřináší dobrou novinu.

„Jeho Osvícenosť pan hrabě," hlásil udýchán, „vyslovuje své politování, že se nemůže státi po vůli Vaší Jasnosti — —"

„Ještě ne?!" zvolala kněžna.

„Že by Vaše Jasnosť darmo čekala —"

„Jak dlouho?"

„Že na to není vůbec pomyšlení . . ."

IV.

Ludikar nespěchal vyplniti přání hraběnčino a přivesti jeptišku k jejímu loži, anť už dobře věděl, že s ní chce jen o zesnulém synáčku svém rozmlouvati, na jeho utrpení, na každé slovo, každé hnutí, každý pohled jeho v nemoci se vyptávati. Nyní nebylo dokonce radno, aby ubohá paní chorobu svou ještě tímto způsobem jitřila a horšila.

Proto byl tomu doktor povděčen, že se pouhým slibem upokojila, potom pak celé hodiny o Methodii se nezmiňovala; zdálo se, že jí šťastně vypadla z paměti a že zásluha toho patří Jarošovi a Vlastě:

nemohlať se jich dosyta naposlouchati a na ně se vynadívati. Když se jí oči svíraly, bylo dětem vytráceti se z pokoje, ale probravši se, pravidelně se po nich zase ohlížela a ptala.

Bdění, snění a blouznění pořád se u ní střídalo. Chvíle, kde duch její byl docela střízlivý a jasný, byly řidší a kratší než ty, kde smyslové její podléhali mrákotám. Co se s ní bylo v noci dělo, neutkvívalo v paměti její v určité, pevné podobě, nýbrž měnilo se přes tu chvíli, tiše a kradmo — asi tak, jako tvary oblakův na tiché obloze. Věděla, že přestála hrozné věci, bylo jí, jako by zázrakem byla vyvázla ze zhoubné moci temných duchův — lidé, u kterých nyní byla, ji zachránili, u nich našla po nevýslovných útrapách bezpečný útulek. Sen jako by přes tu chvíli usiloval osidlem svým ji nazpět strhnouti v ten příšerný vír, jemuž vyrvána byla — však probouzejíc se mohla vždy nanovo si oddechnouti: „Jsem přece spasena . . .“

Světlo života vnikalo zase do temné spousty, která byla duši její zachvátila. A kdo tam blahým těm paprskům otevřel přístup? Nejprve malý Jaroš, pak i Methodie. V hynoucí Danino srdce padly první krůpěje divomocného balšámu, a těmi byla její náhle vzniklá náklonnosť k dítěti, jež bylo jedináčkovi jejímu tolik podobno; však i potom srdce její nebezpečně stonalo dále. Včera k němu přitiskla dobroditelku svého syna. Bouře, která se v zápětí přes ni převalila, jakkoliv byla úžasná, nedovedla zahladiti účinky toho: její srdce bylo nakypřeno, aby se v něm ujíti mohlo sémě lásky k lidem.

Také se již ujímalo.

V jednu chvíli procitnuvši jala se zraky otáčeti po komnatě. Ida přistoupila k jejímu loži, však ona i pak po komsi jiném pátrala.

„Račíte si něčeho přáti?“ ptala se komorná.

„Nikoli. Ale kde jsou?“

„Dítky?“

„Ano — a ty dobrotivé paní.“

„Před minutkou odešly.“

„A snad se už nevrátí?“

„Ó zajisté — vždyť jsou tady.“

„Blízko u nás?“

Tato otázka byla Idě nejasná.

„Jsme u nich,“ odtušila.

Nemocné se povyjasnila tvář.

„Tady je hezky, viďte?“ mluvila dále.

Komorná neváhala posvědčiti, pak rychle dokládala: „Podám Vaší Osvícenosti léku.“

„Třeba. Musí to býti znamenitý lék, jest mi po něm velmi dobře. — Slyšte, Ido, vy to budete spíše věděti: zdali pak jsme my jim kdy učinili něco příjemného?“

„Komu, smímli prosiť?“

„Těm hodným paním.“

Komorná byla v rozpacích, co honem říci.

„Myslím,“ pokračovala za okamžik nemocná, „že mne dříve ani neznaly.“

„Paní doktorová zná Vaši Osvícenosť od maličkosti —“

„Opravdu?“

„Je zdejší — mlynáře Drahoráda dcera.“

„Přec je to tedy pravda, že jsem ji už prve vídala . . .

Náhle se utajila. Za dveřmi zazvonily dětské hlasy, ale rychle zas utichly následkem důtklivého napomení.

„Zavolejte je sem,“ žádala hraběnka.

Když Ida dvéře otevřela, byla na síni už jen paní Hodanová, děti po jejím pokárání uprchly jako zaplašení ptáci. Vešedši prosila za odpuštění, že se zapomněly a paní hraběnku nepochybně vyburcovaly ze spaní. Dana vrtíc hlavou vztáhla k ní ruku.

„Za odpuštění musím prositi já vás,“ promluvila. „Víte, co mám na svědomí? Chtěla jsem sobě přivlastniti vaše dítě. Myslila jsem při tom jen na sebe, ne na jeho matku, a když mi ji samo připomínalo, málem bych si byla přála, aby bylo sirotkem. Bylo to ode mne hříšné — máte proč na mne se hněvati.“

Augusta chopila se ruky její.

„Ne, ne,“ pravila vřele — „jest mi to jen důkazem, že jste se k hošíkovi mému naklonila přízní, jejížto vzácnost jen jeho matka pochopuje, ne on —“

„Dovolíte mi, abych směla spolu s vámi jej milovati a častěji s ním se potěšiti?“

„Bude to mou největší radostí.“

„Vy jste tu všichni ke mně tak dobří . . . Budu jej nyní stále zavírati do svých modliteb, aby ho bůh ostříhal — abyste se na něm nedožila jiného než samého nekaleného blaha . . .“

„A já budu boha prositi,“ zašeptala paní Hodanová, hluboce dojata srdečností hraběnčinou, „aby vám bolestnou ztrátu vaši nahradil a zármutek váš zase obrátil v radost . . .“

Řasy Daniných očí se zachvěly, sklopila je, umlkla a prsa její počala se rychleji zdvíhati. Augusta znamenala, že se těchto strun neměla dotýkati, i přišlo jí velmi vhod, že v tu chvíli do pokoje vstoupila paní doktorová. Sama potichu se odvrátila a vzdálila z pokoje, aby utajila, zvláště před nemocnou paní, že se nemůže ubrániti slzám.

Když Dana po chvilce opět zraky otevřela, spatřila před sebou domácí paní.

„A vy —“ řekla vděčně na ni pohlížejíc, „co pro mne činíte! Čím jsem si toho zasloužila? Jak vám mám děkovati“!

Božena živě se bránila proti takové uznalosti.

„Vy jste jako ta šlechetná jeptiška —“

„Sestra Methodie?“

„Snad opravdu vaše sestra?“

„Jen drahá moje přítelkyně. Však ona od maličkosti vždycky byla mnohem dokonalejší než já.“

„Od maličkosti . . .“ opakovala hraběnka. „Vždyť také my prý jsme tu po drahná léta žily vedle sebe! Vy byste mi snad už dříve byla své dobré srdce otevřela —“

„Ach, Osvícenosti —“

„Já jsem vinna, že se to nestalo, vím. Bývala jsem tak krátko-

zraká — neviděla jsem, co by mně bylo pravým pokladem, pramenem štěstí . . . Jaká to pro mne škoda! Od vás mohla jsem se učiti —“

Božena pokusila se opět učiniti námitku, ale hraběnka ji nepřipustila k slovu.

„Ve vaší společnosti byla bych se stala lepší. Vy jste tak výborná žena, matka . . . Mohly jsme často bývati pohromadě a dívati se, jak si naše děti spolu hrají. Vaše dceruška je roztomilá jako andílek, a mluví i jedná tak moudře, že jest to ku podivu.“

„Ba jest to malý nerozum,“ podotýkala skromně paní doktorová, „jako poslední v jejích letech.“

Nemocná nedala se tím mýliti.

„Při ní,“ pokračovala, „byl by také můj Lajoš býval rovněž jarý a veselý. Poznávám příliš pozdě, čeho se mu nedostávalo, proč býval na svůj věk obyčejně tak vážný . . .“

„Nemá každé dítě stejnou letoru,“ podotkla nazdařbůh paní doktorová.

„Já bych se od vás byla naučila neodlučovati se od něho . . . Byla bych ho lépe užila a nemusila sobě vyčítati — —“

Na okamžik jí zaniknul hlas; pak ozvala se znova:

„Škoda, škoda! . . Snad by byl ani nezemřel . . .“

„Byla v tom vůle boží,“ hleděla ji Božena odvrátiti od bolestných myšlenek.

Ona potřásla hlavou.

„Já bych byla nescházela u jeho lůžka — a váš manžel byl by snad spíše uměl pomoci . . . Ach škoda! Musilo přijíti takové neštěstí, abych prohledla, abych také vás teprve nalezla a poznala . . . Teď už se vás nespustím, nebudeli vám za těžko snášeti mne, ženu osudem zlomenou —“

„Nebylo by mi za těžko,“ zašeptala Božena sklánějíc se nad ní, „vycediti za vás krev srdce svého . . .“

Dana otočila jí ruce kolem krku.

„Vynasnažím se zasloužiti sobě vaší lásky,“ pravila, — „mezi vámi i hruď tolik uhnětená volněji oddechne. A snad je to v utrpení mém poslední úlevou a potěchou, že jsem před vykročením z tohoto světa ještě našla tak upřímné přátelství! . . .“

A podobně, jako včera jeptišku, přivinula k sobě hraběnka nyní Boženu. V tom okamžiku jako by s ní spadlo všechno hoře, ano do prsou jejích zavlál dech blaženosti zrovna nebeské. I její obličej jako v proměnění zazářil . . .

Brzy potom upadla zas ve dřímotu. Když později přišel Béla, zvěděla o přítomnosti jeho leda jen jako ve snách. Po jeho odchodu protrhnuvši se počala na posteli povstávati.

„Čím vám mohu posloužiti?“ ptala se jí Božena.

„Ráda bych se podívala ven,“ dostala v odpověď.

„Z pokoje?!“

„Třeba jen z okna. Jest tam mnoho sněhu?“

„Již se zase všechen ztratil, jak na něj teplé slunko vysvítilo.“

„Ale nyní je venku tma, viďte?“

„Nikoli, jest tam hezky jasno.“

„Má sem vaše sestra daleko?“

„Moje sestra?“ opáčila bezděčně Božena.

„Ano — jeptiška —“

„Sestra Methodie snad? . .“

„Dobrá Methodie. Tuze daleko?“

„Jen malý kousek cesty.“

„A přece tak dlouho nejde!“ vzdychla hraběnka. „Aby tak byla zbloudila . . .“

„Račte býti bez starosti —“

„Lekám se, co by také ji mohlo potkati! Kdy bych jí mohla vyjíť naproti —“

„Bude tu za malou chvilku — zcela jistě.“

„Musím se s ní vyrovnati. Víte, jaký poklad mi tu odevzdala?“

„Poklad?“

„Na světě pro mne nejdražší — vlasy mého Lajoše.“

„V skutku?“ zvolala domácí paní.

„Byla jsem tak pohnuta — jednala jsem nerozvážně. Přijala a odnesla jsem s sebou všecko. Musím to napraviti a polovici vrátiti jí.“

A hraběnka projevovala nyní tak velikou touhu po Methodii, že doktor sám uznal nezbytí a chystal se, aby jeptišku přivedl.

V tom objevil se v domě profesor Lieb-All. Promluviv nejprve s Ludikarem odebral se s ním k hraběnce, v jejíž mysli návštěva jeho vzbudila nové přeludy. Chvilku poslouchala jeho lahodná, lichotivá slova mlčky, ale nepokojně, pak promluvila:

„Nyní však mi řekněte pravdu.“

„Prosím, Osvícenosti.“

„Jest přece ještě nějaká naděje?“

„Ta nejlepší!“

„Již mne neklamte!“

„Dojista ne. Při náležité opatrnosti nabude Vaše Osvícenosť zase úplného zdraví.“

„Neptala jsem se na sebe!“

„Ne? Na koho tedy?“

„Na svoje dítě.“

Ani sám mnohozkušený profesor nedovedl docela utajiti, že jej toto podotknutí překvapilo. Rychle však se vzpamatovav jal se nemocné ohlašovati, že se může těšiti na svou jasnou mateř, anať k ní z Prahy přichvátala. Chtěl touto novinou způsobiti v mysli její mocný dojem a zaplašiti z ní šalebné představy; i dosáhl aspoň toho, že Dana o dítěti svém umlkla, však ani o jiném již před ním slova nepronesla. Ozvala se teprv zase několik minut po jeho odchodu.

„Methodie tu již brzy bude?“ ptala se Boženy.

„Co nevidět.“

„Vy, Ido, nesmíte tu prodlévati.“

„Já, Osvícenosti?“ zarazila se komorná.

„Vy se strachujete nákazy.“

To byla jen pouhá pravda — slečna se v duchu hrozila, že se tu nyní už jistě objeví jeptiška, přicházejíc rovně od člověka stiženého neštovicemi.

„Ach nebojím,“ chvátala ujistiti svou velitelku — „na mne dokonce nemyslete! Když se neráčíte báti o sebe —“

„Pro mne nemá býti nebezpečenství menší, než pro mé ubohé dítě,“ pravila hraběnka. „Podlehneli ono své nemoci, ať umru také já. Vy ale vzdalte se od jeho lože,“ dokládala ukazujíc očima na Jarošovu postýlku. „On jest také dobré jeptišce zvyklejší . . .“

„Učiňte jí po vůli,“ pošeptala Idě Božena. „Odejděte na chvíli — ona se upokojí a zapomene.“

Komorná poslechla. Venku se na zahrádce setkala s paní Hodanovou.

„Nuže?“ ptala se tato, vidouc, jak věší hlavu.

Ida ukryla obličej ve dlaních, potřásla bolestně hlavou i zalkala: „K jinému se neschyluje, než že i ji pán bůh k sobě povolá! . .“

Augusta zalomila rukama. Jaroslav, který při tom stál, hned potom od matky odběhl.

„Vlasto!“ volal. „Vlasto! Jestli pak slyší?“

V.

Dana položivši se obličejem k dětské postýlce, přestala nahlas mluviti. Chvilkami se rty její beze zvuku pohybovaly nebo z nich vyklouzlo nesrozumitelné slovo, však Božena si dle jejího vzezření slibovala, že spánek její teď drahně potrvá.

Než uběhlo půl hodiny, otevřela nemocná pojednou oči, však hleděla velmi mdle.

„Slyšíte?“ ozvala se těžkým jazykem.

Božena k ní přistoupila.

„Její kroky. Už jde,“ pravila Dana, i odsouvala jemnou rukou domácí paní, aby viděla na dvéře.

Tyto se po několika okamžicích v skutku tiše otevřely, však neukázala se v nich očekávaná Methodie, nýbrž hrabě Treuland s profesorem Lieb-Allem.

Nemocná sebou prudce pohnula, oči se jí široce rozevřely. Když se přesvědčila, že ji neklamou, nazdvihla hlavu, popatřila na postýlku a vyrazila ze sebe bolestný výkřik. Všichni pospíchali k ní.

„Klamali mě!“ zabědovala ona. „Jest mrtvo!“

Hleděli ji ukonejšiti — ona odvracejíc se od manžela vztahovala ruce k Boženě.

„Nechte mne u sebe!“ volala. „Nedopouštějte, aby mě mocí odváděli!“

I propukla v lítostivý pláč.

„Drahá Dano! Nebudeme tě odváděti!“ ujišťoval ji Béla. „Buď si, kde ti libo — jenom se upokoj!“

Ale všecky přímluvy zůstávaly bez úspěchu. Danin pláč proměnil se v křečovité štkaní, až celým tělem jejím opět počala třásti zimice.

„Tu to vidíte!“ pravil hrabě rozhorlen k profesorovi. „Máme snad odpor její lámati hrubou násilou? a děsiti ji, až by docela přišla o rozum? Ne, už ji tím nedám trápiti — rozhodně ne! Tady přestávají staré předsudky!“

Polovici řeči této mluvil už jen sám k sobě, neboť profesor zas již obracel svůj zřetel k nemocné, kdežto on, její muž, nyní ještě méně než dřív sobě mohl tajiti, že k utišení jejímu leda jen tím přispěje, když se jí nebude ukazovati.

Hruď jeho přeplněna byla pocity nad míru nelibými. Když přišel po druhé sluha od kněžny, hrabě vyslechnuv na síni jeho dotaz měl se co držeti, aby hněv jeho bouřlivě nevybuchnul.

„Pověz Její Jasnosti, že na to není pomyšlení!“ zvolal. „Nemůželi ona se namáhati sem, nemůžeme my pro její pohodlí přenášeti nemocnou, když snad jižjiž umírá!“

Daně se zrovna v tu chvíli ulevovalo. Jakmile tělo její přišlo zase do klidu, promluvila k Boženě, která s oběma doktory u ní meškala: „Přec bych ji ještě ráda uviděla . . .“

„Methodii?“ uhodla ona snadno. „Jest tady, čeká — může ihned přijíti.“

„A dítky též . . .“

Za minutku vstoupila jeptiška s Jarošem a Vlastou.

„Ajhle, povědomá tvář,“ podotknul profesor Lieb-All spatřiv ji. „A právě tady se opět shledáváme.“

„Pochválen buď Ježíš Kristus,“ pozdravila ona se sklopeným zrakem, jdouc rovně k nemocné.

Jaroš poskočil k paní doktorové.

„My jsme se modlili,“ oznamoval jí hlasitě.

„To je hezké,“ dostal v odpověď, — „s Vlastou?“

„Já s Vlastou jen trošku — v lékárně, víte? Ale ona — paní jeptiška — mnoho.“

„Tak se neříká,“ spěchala mu Vlasta opraviti řeč, „říká se velebná sestra.“

Ale on tentokrát na ni hrubě nedbal, maje hlavu plnou jiných věcí.

„Vy jste se modlila za mne,“ pravila hraběnka k Methodii, vřele jí ruku tisknouc.

„Pán dopustil na vás zkoušku,“ odvětila řeholnice svým jemným, tichým hlasem. „Navštěvuje tak své milé. I náš Spasitel pil hořký kalich a nesl těžký kříž. Následujme ho.“

Nemocná ochotně jí hlavou přisvědčila.

„Důvěřujte v boha, on zase zhojí všechny rány a odejme od vás všechny těžkosti.“

„A volá vás?“ ozval se podle ní Jaroslav, dychtivě na hraběnku pohlížeje.

„Kdo, mé dítě?“ tázala se ona.

„No — pán bůh.“

„Ty to víš?“

„Řekla to ta jiná paní — ze zámku. Volá?“

„Ano, volá.“

„Jistě? Já nic neslyším.“

„Já slyším dobře.“

„A co vám říká?“

„Abych šla k němu.“

„Do nebe? Že vám dá křídla?“ ptal se hošík a nečekaje na odpověď dokládal: „Prý umíráte.“

„Ale Ajoši!“ zakřikovala jej Vlasta.

I Božena a Methodie chtěly takovým jeho řečem učiniti přítrž, ale hraběnka otočila kolem něho ruku a slovem i pohledem jej povzbuzovala, aby jen mluvil.

„To jsi také slyšel?“ ptala se s laskavým úsměvem.

„No.“

„Kdo to pravil?“

„Ten pán — víte — pan hrabě. A je to pravda?“

„Pravda, mé dítě.“

„Bože chraň!“ odpírala horlivě Božena. „Co to pleteš, hochu? To pan hrabě jistě neřekl!“

„Ba řekl!“ stál Jaroš na svém. „Že, Vlasto?“

Vlasta, jakkoli nerada slyšela, že to prozradil, přece nemohla svědčiti proti pravdě, i mlčela.

„Není třeba,“ vece hraběnka pokojně, „abyste přede mnou ještě něco utajovali.“

„Nečiníme toho,“ ujišťovala ji živě Božena, „dítě je na omylu —“

„Dítě má pravdu.“

„Nikoli — nadarmo byste si připouštěla tak kormutlivé myšlenky —“

„Kormutlivé?“ opakovala s dojemným klidem nemocná. „Já ráda umru.“

A v pravdě, pohled její se opět vyjasnil, jako by jí byli zvěstovali přeradostnou novinu.

„Odebrati se za svým dítětem,“ dokládala, když Boženě nad tím na okamžik jazyk oněměl, „spojiti se s ním nerozlučně, dojíti s ním věčného pokoje, to jest mé nejvyšší přání . . .“

Božena obrátila se k mužovi a profesoru Lieb-Allovi; oba přistoupivše zaručovali se hraběnce, že život její dokonce není v takovém nebezpečenství, jak se domnívá: ale vše bylo nadarmo, nedala si to vymluviti, že se přiblížil konec její.

„Přiveďte mi kněze,“ žádala, „ať se smířím s bohem. Ať přijde také můj manžel.“

Béla všecek bledý přikvapil.

„Snad jsem prve mluvila i jednala pomateně,“ pravila hraběnka, pohlížejíc na oba lékaře, „však nyní doufám uznáváte, že jsem při zdravém rozumu.“

Pomlčela, až jí to potvrdili; pak pokračovala:

„Chci učiniti své poslední pořízení —.“

„Dano!“ hrozil se hrabě.

„— a nechci, aby bylo záminky, pro kterou by se mé poslední vůle nešetřilo. A jest vůle má, aby tělesné pozůstatky mé uloženy byly ne jinam než podle mého dítěte, zde v Samohradské hrobce.“

Učinila opět krátkou přestávku, ale nikdo z přítomných neodvážil se jí použiti k tomu, aby nemocné vpadl do řeči.

„Duši svou poroučím do milosti boží,“ promluvila ona hlasem

patrně slabnoucím. „Tebe," pozdvihla oči k Bélovi, „a komu jsem koli v čem ublížila, prosím za odpuštění."

„Moje drahá choti!" vypravil ze sebe třesoucím se hlasem Béla. „Vždyť se neloučíme — vždyť budeme dá bůh ještě dlouho živi a zdrávi —!"

Ona neposlouchajíc ho obrátila tvář k Methodii a Boženě.

„Vám nemohu již splatiti svůj dluh," pravila. „Děkuji vám z té duše. Dopřejte mi naděje, že mě zachováte v paměti, že časem přijdete k mému hrobu a pomodlíte se tam . . ."

Potom vztáhla ruce po dětech a pohladila je, cosi šeptajíc — bylo to jistě vroucí žehnání.

„Slíbily jste mi," řekla potom tichounko, „že budete nositi květiny. Bude mi to milo . . ."

Vzdychla z hluboka, objala pevně Jaroše a zavřela oči.

„Bylo by možná —?" vydechnul hrabě, uděšen na doktory pohlížeje.

Oba zavrtěli hlbvou.

„Utkvěla na té myšlence," zašeptal profesor Lieb-All, „odmlouvati jí, příti se s ní mohlo by škodlivěji působiti, než nerušiti ničím její domněnku, která se jí samé za chvíli ukáže lichou."

Přes toto ujištění nepřestávala ženštinám — bylyť se také již Ida i paní Hodanová do pokoje vkradly — po lících kanouti rosa. Všichni varovali se porušiti nastalé ticho, i Jaroš byl dosti dlouho jako pěna.

„Vlasto!" volal k sobě potom polo šeptem svou společnici a učitelku.

„Co chceš?"

„Takhle snad se umírá?"

„Nejspíš," vzdychla dívenka.

Po chvilce nemocná chlapce pustila i sepjala na prsou ruce.

„Zpovídám a vyznávám se . . ." šeptali její rtové.

V tom venku na cestě před domem zastavil kočár.

„Její Jasnosť," upozorňovala Ida hraběte.

On jen posvědčil hlavou. Za to spěchal Ludikar tak vzácné návštěvě v ústrety; také Pražský profesor vítal kněžnu již na síni.

„Můj bože," vzdychala ona, „sotva na nohou stojím, jak jsem polekána —!"

Lieb-All ji ubezpečoval, že hraběnčin stav se dokonce nezhoršil, že snad jen trochu více blouzní.

Béla pozdravil tchýni svou teprve v pokoji a představoval jí paní doktorovou i architektovou, obě o Danu nad míru zasloužilé.

„Děkuji — děkuji," šeptala ona kynouc hlavou a sotva se jich zrakem dotýkajíc. Pokoj zdál se jí naplněn celým davem lidu, na tváři vyskočil jí neobyčejný ruměnec.

U jeptišky se hrabě zarazil, bylť si jí po tu chvíli sotva povšimnul.

„Velebná sestra Methodie," převzala Božena úlohu představování, „která synu Vaší Osvícenosti v nemoci jeho — —"

„Ach odpusťte,“ ujal se hrabě kvapně slova „že jsem posavad — netušil jsem — — zvláštními díky jsem vám povinován!“

Kněžna octla se zatím u Danina lože. Nahnula se k ní, položila ji pravici jemně na hlavu. Ona pootevřela oči.

„Já jsem to, moje dcero,“ promluvila matka.

Nemocná několik okamžiků mlčky, zkaleným zrakem na ni patřila.

„Trpíš?“

„Už ne . . .“

„Jsem tu, abych tě provodila domů.“

„Provodila,“ vece Dana sotva srozumitelně. „Provodila — provodila — do hrobu . . .“

I pohnula mdle rukama, jako by je chtěla pozdvihnouti.

„Již mě oblékejte,“ pronesla opět těžkým jazykem.

„Ido!“ kynula kněžna komorné.

„Dejte mi,“ pokračovala nemocná s přestávkami, „svatební šaty — do rakve . . . Tak — všecko jest odbyto . . . Zvony hučí . . . Již mě vezte . . . Do krypty . . . K mému Lajošovi . . .“

(Pokračování.)

Pan profesor.

Jizbu má jen mládenecky prostou,
v každém koutě haldu tlustých knih,
vedle myrty v okně bujně rostou
celé trsy růží měsíčních;
na zdi staré obraz jeden visí,
pavoučiskem síťka utkaná
závojem svým na něm cloní rysy
velikého otce Jungmanna.

U stolečku nad knihami bádá
profesor již na třicátý rok;
sníh mu zvolna do kadeří padá,
líce zvadá, uklání se bok,
jen to srdce ještě buší mladě,
ač mu dávno bouře zavály
chvíle snů, kdy v bezu na zahradě
Lence líbal rtíků korály.

Žije nyní jen té mladé chase,
které lonská moudrosť předivnou,
jíž však srdce při velebné kráse
českých veršů spíše oživnou,
nežli řadou pravidel a vzorů,
dle nichž krása prý je ulita;
víc než obsah žuly, ruly, svoru
zvěsť ji těší, jak žil Husita.

Zná ty mladé českých synů hlavy,
ví, že stačí jiskra pramalá,
aby v plamen lásky k vlasti žhavý
mysl jejich jará zaplála;
vroucím slovem do těch duší dmýchá.
na postupu — což mu záleží?
žití jeho radosť všecka, pýcha
patří jí, té české mládeži!

Sotva prázdnin klidné přijdou doby,
širák starý na skráň posadí,
chytne hůl, již obr Žižka zdobí
a již kluše jako za mládí
dál a dál v ty kraje naše lepé,
v luhy plné nejdivnějších krás
a to srdce radostně mu tepe
a z těch očí štěstí září, jas.

S každou tetkou zastaví se v poli,
na paloučku sedá u dětí,
ve vsi na táč zajde do stodoly,
kde dav mlatek ryčně repetí;
váží cestu přes hrudové lány
tam, kde pasák jaře haleká,
dívčí šátek pestře květovaný
přivábí ho k sobě z daleka.

Jsou již známy dlouhé jeho šosy,
jež se za ním vlní po vánku,
i ta bláhovosť, že snažně prosí
za jedinou všude zpěvanku,
jakých mnoho z hrdel jejich puká
na pastvišti, v poli na líše,
a že stará, třesoucí se ruka
v listy žluté všecko zapíše.

V dalný jih když tažní letí ptáci,
babí léto padá na kvítí,
ze své toulky k domovu se vrací.
Ó, co potom teprv procítí,
když ty skvosty nasbírané řadí!
Nad čelem jak vanul by mu šum
křídel měkkých zlaceného mládí,
jimiž letěť chtěl až k nebesům,

Povzdech lásky časně zakopané,
ten dech mrtvý svadlé naděje,
vůně, která z nivy české vane,
když se květem jara oděje,

nářek trpký utýraných skrání,
který srdce citná probodá,
potom jako klidné oddýchání
předrahého jeho národa!
K. V. Rais.

Rozhlèdy v dějinách současných.

V Praze, dne 20. června 1885.

Američtí Čechové v staré vlasti. — Volby do říšské rady. — Ministerská krise v Anglii a Italii.

Radostnou událostí v národním životě českém byl *příchod českých hostí z Ameriky* do staré vlasti. Národní divadlo, zbudované z příspěvků všeho lidu českého, stalo se též společným pro všechny Čechy pojítkem a přítažlivosť jeho účinkovala nejen na Čechy a Moravu, odkudž nemalý počet divadelních vlaků do Prahy byl vypraven, ale i na města a končiny mimo obvod koruny české, Vídeň, Pešť a j. a posléze i na Ameriku. Již loni pojali Čechové ve Spojených státech usedlí (počtem přes 200.000) myšlenku navštíviti též národní divadlo a vypraviti k tomu cíli zvláštní loď. Myšlenka ta stala se letos skutkem. Dne 28. května opustil velký počet účastníků Chicago, v Novém Yorku shromáždili se pak všichni i z ostatních míst, a vstoupili dne 1. června na loď Westfalii, s nížto přepluvše Atlantský oceán stihli 13. čna. do Hamburka a 15. do Prahy. Na počesť jejich uspořádány mnohé slavnosti a troje slavnostní divadelní představení. Rovněž velkolepé přijetí uchystáno jim na Karlově Týně a v Plzni.

Nejdůležitější politickou událostí byly *volby poslanců do říšské rady* na nové šestileté snėmovní. Volebnímu ruchu vyměřena byla poměrně krátká lhůta od uzavření říšské rady (22. dubna) do konce května. Důvěrníci národa českého vydali 22. kv. volební provolání, v němž vyslovují, že mnohá naděje naše se nevyplnila, a nejedna věc, jež byla příčinou vstoupení do říšské rady a jíž žádati národ náš jest oprávněn, že čeká posud svého vyplnění; i dokládají, kolik tu zavinila nepřekonatelná moc poměrů a překážky nastavené z minulosti, od zástupců lidu že lze žádati jen poctivou, neúnavnou práci a kárati že sluší jen vinu, nikoliv nezdar neb nedostatek sil. Jako na patrnější výsledky činnosti poukazují na úlevy v dani gruntovní a v zákonu proti lichvě, na celní zákonodárství k ochraně průmyslu, na živnostenský řád, ochranu dělnictva, zlepšení platů chudšímu duchovenstvu, sestátňování drah ve prospěch obchodu a průmyslu, na příční dráhu pro zanedbaný jih český, na zvýšení úvěru státního, na zřízení české university, škol průmyslových, odborných a středních, na rozšíření práva volebního. „Rovnoprávnosti národní zjednáno ne sice plné, ale aspoň opravdovější provádění až do nejvyšších instancí.“ Stanovisko k historickému právu české koruny označují slovy: „Samosprávu v historickém podání našeho

království, v diplomu říjnovém a samé ústavě založenou, kteráž jednotě a moci říše není závadou, zastupovati bude nám i dále povinností; neboť jest takové přesvědčení naše, že jenom z důsledného rozvoje práva sebeurčovacího, přiznaného všem přirozeným členům státu, může vykvesti opravdová svobodą, nikoliv pak z neobmezeného sílení všemohoucího, všecku samočinnosť dusícího, vše požírajícího byrokratismu.“ Dále osvědčují dobrou vůli vyrovnati se s Němci, však ohrazují se proti jakémukoliv privilegování němčiny. „Svobodomyslnosť svou dokázali jsme a dokážeme bohda i dále, a to více skutky než zvučnými frásemi.“ Posléze vyslovují se proti separatismu a výlučnosti a hájí zásadu, aby poslanci byli zástupci celku národního a nikoliv některého jen stavu neb zaměstnání.

Volby v Čechách vypadly vítězně pro národ český. Zejmena ukázalo se, že rozšířením práva volebního na pětizlatové poplatníky utužila se jednomyslnosť voličská a organisace národní. Viděti z toho, že demokratický základ jest prospěšný vývoji české národnosti. Kdežto mezi ústaváky způsobil rozklad, objevila se u nás jednomyslnosť tím většími čísly. Ve venkovských obcích, jež úhrnem volí 30 poslanců, zvítězili jsme jako posledně v 18; německo-ústavácká strana zvítězila v 11 okresích, jeden ztratila, skupinu totiž Lanškrounskou, kde zvolen Heinrich. přívrženec hospodářské strany německé, více autonomista než centralista, jenž v otázkách rovného práva hlasovati bude s pravicí. Ve volební skupině Kašperskohorské, Hartmanické, Vimberské atd. zvolen byl i tentokráte kandidát národní, kn. Schwarzenberg, ač proti němu s napjetím všech sil kandidoval dr. Herbst. Ve skupině měst (32 posl.) získali jsme jeden mandát, i zvoleno 17 českých poslanců a 15 ústaváckých. V obchodních komorách, jež zastoupeny byly dosud 7 německými poslanci, získali jsme 4 poslance (za obch. komory Pražskou, Plzeňskou a Budějovickou) a protivná strana podržela 3 (za komory Libereckou a Chebskou). Ve velkých statcích (23 posl.), kde při předposledních volbách kompromisem zvoleno 10 konservativních a 13 ústaváckých kandidátů, zvoleno tentokráte 17 konservativních, kteří vstoupí do českého klubu, a 6 ústaváckých. Celkem čítala z Čech protivná strana v poslední říšské radě 48 poslanců a česká 44, nyní čítá česká 56 a protivná 35. Kromě toho 1 mimo klub. V táboře německých ústaváků v Čechách objevila se zvláštní nevole proti starým poslancům rázu Herbstova, Wolfrumova a Streeruwitzova, nad nimiž zvítězili křiklounští kandidáti rázu Knotzova, Pickertova a Boos-Waldeckova, kteří starým znalostí věcnou z daleka nemohou se rovnati, za to však vynikají tím větší nesnášelivostí národní a štváčstvím. Sám Herbst propadl v dosavadním svém okresu proti Pickertovi, jako jinde proti Schwarzenbergovi.

Na Moravě neměl volební boj takového úspěchu jako v Čechách. Ve venkovských obcích ostal starý poměr, 8 českých poslanců a 3 z protivné strany. V městech dobyta skupina Kroměřížská, i zvoleni úhrnem 3 našinci a 10 ústaváků. V obchodních komorách zvoleni jsou 3 Němci, ve velkých statcích kompromisem 4 ústavověrní a 5 střední strany, z nichž 2 jsou pravici blízci. Zde utrpěla naše strana ztrátu 5 man-

dátů; protivná strana ostala při svých 20, poslanci střední strany rozmnoží nepochybně klub Coroniniův, jenž soustřeďuje v sobě poslance, jižto nesouhlasí s levicí, ale také neprohlašují se pro pravici.

Ve Slezsku zvolen od venkovských obcí jako dosud 1 našinec, 2 z protivné strany a 1 bez klubu na úkor levice, za města 4 a za velké statky 3 ústaváci.

Slovinský národ zvolil v Krajině jako posledně 5 svých poslanců za venkovské obce a 3 za města, ve velkých statcích zvolen 1 ústavák a 1 mírnější, jenž vstoupí do klubu Coroniniova; v Korutanech zvolen s pomocí slovinských rolníků ministr Pino, tedy přívrženec pravice, ve skupině Celovecké, jižto posledně zastupoval ústavák, ostatně ústaváci: za venkovské obce 3, za města 3, za obchodní komoru 1 a za velké statky 1. Ve Štyrsku zvolili venkovské obce 7 národních a konservativních poslanců, ztracen tudíž 1 mandát, ostatně zvoleno za venkovské obce 10, za města 8, za obchodní komory 2, za velké statky 4 ústaváci; v Terstu zvolen 1 Slovinec a 3 Italové, kteří vstoupí do klubu Coroniniova. — V Gorici a Gradišce zvoleni 2 přívrženci pravice a 2 Italové, v Istrii 1 přívrženec pravice a 3 Italové. I tito Italové sesílí as klub Coroniniův.

V Dalmácii národní strana zvítězila ve všech sborech, zvoleno ve venkovských obcích (kde posledně zvítězil 1 separatista) všech 6, v městech 2 a od velkých poplatníků 1 národní poslanec.

V Haliči utrpěli Rusíni značnější ještě než před 6 lety porážku. Ve venkovských obcích zvolen pouze jediný rozhodný Rusín, Kovalský, jenž s dvěma jinými haličskými poslanci (Kallirem a Sochorem) vstoupí do klubu Coroniniova, dále zvoleni 4 rusínští autonomisté, kteří půjdou s pravicí a snad i vstoupí do klubu polského; ostatně vesměs Poláci počtem 56.

V Bukovině z 9 mandátů připadá 6 pravici a 3 levici.

V německých zemích veden byl tuhý volební zápas. V samé Vídni došlo v některých okresích až ke krvavým výstupům. Potěšitelný úspěch jest ten, že ve čtyrech okresích hlavního města propadli kandidáti ústaváčtí a zvoleni odpůrcové jejich, 3 demokraté rázu Kronawetterova a 1 antisemita, kteří ostanou mimo levici. Mimo to zvoleni v Dolních Rakousích ještě 2 antisemité, a ve venkovských obcích 2 přívrženci pravice. Celkový výsledek jest ten, že pravice bude míti 2 poslance, (dosud měla ještě 2 za velké statky a 1 za města, jež ztratila), levice 29 (proti 32 dosavadním) a mimo klub že ostane 6 poslanců. V Horních Rakousích připadá ze zvolených 17 poslanců 10 pravici (7 za venkovské obce jako dosud, a k těm 3 za velké statky, kde nyní zvítězili konservativci), a 7 levici (6 za města proti dosavadním 5 a 1 za obchodní komoru). V Solnohradech zvoleni jako dosud za města 2 ústaváci, za venk. obce 2 a velké statky 1, jižto dříve hlásili se k pravici, potom však položivše větší důraz na své němectví se odtrhli, a tvořili několikahlasou frakci Lienbacherovu. V Tyrolích prosadila konservativní strana ve venkovských obcích 6 poslanců (prve 8), v městech 2 a velkých statcích 2 (prve 1), z měst sesílí 2 posl. levici (dosud 3 a 4 za velké statky), z ostatních poslanců připadne 5 Italů klubu Coroniniovu, 1 posl.

mimo klub. Z Vorarlberka ostanou pravici jako dosud 2 konservativní poslanci za venkovské obce a levici 1 za města.

V nastávající říšské radě čítati bude *pravice* 188—190 hlasů; nejčetnější bude klub český počtem 66 poslanců, pak klub polský počtem 56 posl., k němuž družiti se budou 4 autonom. Rusíni. Klub Coroniniův čítati bude 22 členů, poslanců bez klubu bude 12. Na *levici* počítá se 129 hlasů. Na levici nastal však do jisté míry rozklad. Herbst snaží se zachovati pouze jednotnou levici, jež by k sobě poutala i mírnější živly a byla ku vládě schopna. Plener však s poslanci „řiznějšího tónu" zřizuje německou stranu národní, v níž chce též sloučiti všechny poslance německé. Strana ta, jež asi způsobí mnohé bouřlivé debaty, odpuzuje živly mírnější a střední, jimž přísný tón není po chuti. Německá národní strana skutečně se ustavuje a nechce míti s Herbstovou ani vedení společné, alebrž dohodovati se toliko od případu k případu.

V Anglii stala se dosti neočekávaně změna ve vládě. Při rokování o rozpočtu octnula se 1. června vláda Gladstonova v menšině; značnější počet liberálních poslanců nedostavil se do schůze a konservativci s pomocí Irčanů zamítli požadovanou daň z vína, piva a lihovin, z jejíhož přijetí Gladstone učinil otázku důvěry. S odpovědností za zamítnutí přijali konservativci též povinnosť zříditi novou vládu. Po mnohých průtazích uvázal se v úkol ten vůdce konservativců ze sněmovny lordů, *Salisbury*, ač dle starého zvyku má býti předseda ministerstva vybrán ze sněmovny poslanecké. Z čelných osobností povoláni *Churchill* za ministra pro věci indické, *Hicks-Beach* pro finance, *Northcote* — jenž dosavade byl vůdcem konservativců v parlamentě, nyní však jmenován hrabětem — přeloží těžiště své do sněmovny lordů atd. Salisbury však chce ujíti se vlády jen s tou podmínkou, když mu vůdcové liberální strany, jež v parlamentu má většinu, dají ujištění, že do nových všeobecných voleb (jež konati se budou v listopadu t. r.) ničeho nepodniknou proti vládě konservativní.

Též v Italii propukla krise ministerská; vláda Depretisova a Manciniova podala žádosť za propuštěnou, jelikož jen nepatrnou většinou parlament vzal na vědomosť odpověď Manciniovu stran koloniální politiky a většinou jen 4 hlasů přijal rozpočet ministerstva zahraničních věcí.

J. J. Toužimský.

R. 1885. Čís. 8.

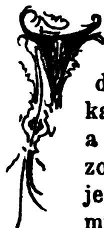
OSVĚTA

Z politické činnosti kardinála Schwarzenberga.

Napsal

Antonín Rezek.

dějinách národního hnutí a života našeho v 19. věku zemřelému kardinálovi Schwarzenbergovi zůstaveno býti musí zvláštní místo a vlivu jeho na záležitosti veřejné věnována býti zvláštní pozornosť. Dnes ovšem ještě ku pragmatickému vylíčení skutků jeho není čas, protože materiál, z něhož by historik čerpati musil, celkem není přístupen, a pouhými kombinacemi — třeba i dosti pravdě podobnými a zaručenými — o vlivu jeho na konservativní velkostatkářstvo, o vlivu na provozování trpné politiky českých poslanců atd. není věci *trvale* odpomoženo.

Můj úmysl tudíž na ten čas jest, vyložiti z politické činnosti kardinálovy to, k čemu positivní doklady jsou po ruce, a co — *přes* toto faktum — od dosavadních nekrologistů více méně přece bylo opomenuto.

I.

Již povolání kardinála Schwarzenberga za arcibiskupa Pražského stalo se ponuknutím Čechů, a po arcibiskupech Ankwicovi a Schrenkovi pokládalo se za koncesi českému národu učiněnou. Hned totiž po smrti Schrenkově (22. února 1849) vypravovalo se, že bude arcibiskupem v Praze biskup Brněnský hrabě Antonín Arnošt Šafgoč, kterýž vykřičen byl jakožto nepříznivec Čechů. I sešli se někteří vlastenci ku poradě do Měšťanské besedy Pražské, mezi nimi zvláště farář Jan Arnold, aby se dohodli, jak zavesti agitaci pro osazení stolce arcibiskupského „svědomitým pastýřem a přítelem Čechů.“ Dohodnutí podle všeho stalo se dosti rychle.

Rodina knížat Schwarzenbergů již tehdáž ke snahám národa českého chovala se laskavě, [1]) o mladém, mužném arcibiskupovi Solno-

[1]) Kníže Josef Schwarzenberg již r. 1824 udělil Palackému neobmezenou svobodu ke zkoumání v archivu Třeboňském pro všechny časy, a kníže

hradském Bedřichovi Schwarzenbergovi vědělo se, že v ohledu církevním je pastýřem dobrým, a vypravovalo se o něm, že „rád česky mluví.“ Společnosť v Měšťanské besedě k tomu účelu shromážděná usnesla se provesti agitaci v tom směru, aby arcibiskup Solnohradský povolán byl za arcibiskupa do Prahy. Provedení agitace svěřeno P. Arnoldovi. Především bylo potřebí ubezpečiti se, zdaž by arcibiskup Solnohradský do Prahy jíti chtěl, a v této věci P. Arnold dorozuměl se s přítelem svým P. Fabianem, kterýž měl bratra profesorem theologie v Solnohradě. Dopisováno sem i tam, a když se nepochybně aspoň do jisté míry zjistilo, že od arcibiskupa přijetí místa podávaného nadíti se lze, Arnold učinil další kroky horlivým dopisováním do novin Pražských i Vídeňských v témže smyslu. Pak sepsána od něho adresa, kteráž bez velkého hluku v Praze, v Karlíně a na Smíchově podpisována a v krátkém čase měla podpisů patnácte set. [1]) Podpisy v Praze sbíral Jungmannův zeť Antonín Musil, úředník při deskách zemských, na Smíchově hospodářský úředník Frant. Špatný a v Karlíně kovolitec Josef Mencl. Prosebná adresa ta poslána arcibiskupovi do Solnohradu, a zároveň také o „přání Čechů“ zpraven papežský nuntius ve Vídni Viale Prelá.

V těchto okolnostech, když také nepochybně i s vyšších míst se pro jmenování Schwarzenbergovo působilo, agitace povedla se, a arcibiskup Solnohradský 13. prosince 1849 jmenován byl arcibiskupem Pražským. [2]) Známo jest, že kardinal Schwarzenberg již *po* jmenování svém od císaře, avšak *dříve* než v Římě praekonisován byl, jal se prositi v listu velmi krásném papeže, aby v Solnohradě byl ponechán. Faktum to není v žádném odporu s tím, co nahoře jsem vypravoval. Neboť lze velmi dobře mysliti si, že kardinál stoje před skutkem dokonaným a maje jíti vstříc nejistým novým poměrům, tím více vzpomínal pěkných chvil v utěšeném Solnohradě, a za těžko mu přišlo loučiti se s nimi; na druhé pak straně nesmí se zapomenouti, že takovéto, byť i upřímně míněné zdráhání náleží ku starodávným zvyklostem v církvi, a že kardinál musil sobě býti vědom, kterak po jmenování císařském papeži těžko bude rozhodovati se jinak. Zkrátka, 20. května r. 1850 vykonána praekonisace v Římě, a 15. srpna téhož roku nový arcibiskup slavně vjel do Prahy.

Karel Schwarzenberg náležel k řadě oněch kavalírů českých, kteří v letech 1843—1845 platili Palackému dva pomocníky (Erbena a Tomka) pro rychlejší postup prací jeho, a od r. 1846 se o to postarali, aby pomocníky ty historiografovi českému platila země.

[1]) Aby se ukázalo, že adresa z vůle lidu vychází, nebyla kněžím ku podpisu dána.

[2]) Tento průběh událostí — posud neznámý — sestavil jsem na základě *Paměti Arnoldových*, kteréž jsou majetkem musea Plzeňského. Když věc zdárně ke konci byla přivedena, poznamenal si Arnold do zápisků svých: „Opět jeden kvítek z České Besedy, pro kterou Němci na mne škaredě hleděli.“ Ostatně nejen zápisky Arnoldovy, ale také všecky papiry této záležitosti se týkající musejí býti ještě na světě. Neboť v Pamětech Arnoldových na str. 16 tato přičiněna jest poznámka in margine: „Dne 16. července 1865 odevzdal jsem panu Vincencu *Vávrovi* mladšímu, statkáři Vršovickému, horlivému to vlastencovi, všecky písemnosti o počátku Pražské Měšťanské Besedy, o volbách městské rady a obecních starších, též o vynasnažení mém, aby kardinál Schwarzenberg do Prahy co arcibiskup se odstěhoval.“ — Kde asi dnes „písemnosti“ tyto jsou?

II.

K účastenství v bězích politických došlo při kardinálovi Schwarzenbergovi hned, jakmile po porážkách v Italii r. 1859 uznala se potřeba upustiti od systému absolutistického, a císař pán diplomem daným 20. října 1860 slíbil, že na příště moc zákonodárná vykonávati se bude toliko za účastenství zastupitelstev lidu.

Až do roku 1848 zástupcem idey českého státu byl sněm *stavovský*, kterýž měl býti a v posledních letech před rokem 1848 také býval strážcem práv koruny české. Po vydání říjnového diplomu došlo však záhy k oktroyované ústavě ze dne 26. února 1861, a dle ní vykonány volby do prvního sněmu českého, kterýž nebyl více stavovským, nýbrž ve kterém zastoupeny jistým spůsobem všechny třídy národa. Historický vývoj českého práva státního skutkem tímto nepochybně vyšinut byl z kolejí. A také mezi stavy byli někteří, kdož na sněm nového složení z různých důvodů pohlíželi s patra; celkem však přece zvítězilo mezi bývalými stavy mínění, že za okolností úplně pozměněných i tento radikálně proměněný sněm musí býti obeslán. Poněvadž však při panující nejistotě o budoucím uspořádání Rakouska a při nejisté právní půdě, na níž stál i tento sněm český dle oktroyované ústavy volený, nebylo jasno, zdaž starý státoprávní poměr království českého ke koruně, jak utvořil se byl obnoveným zřízením zemským, nyní snad nebude zrušen nebo velice pozměněn: zdálo se některým bývalým stavům a nyní členům kurie velkostatkářské, že musí jasně praecisovati stanovisko své a vyložiti, proč do sněmu podle nového složení vstoupili, a jak si pro budoucnost *státoprávní poměr Čech* k ostatním zemím *říše* a ke *koruně* představují.

V čele kavalírů, kteří považovali prohlášení toho druhu za nutné, stál kardinál Schwarzenberg, kterýž je také první podepsal. Polo zapomenuté a přece tak zajímavé prohlášení toto zní:

„Slavné praesidium sněmu zemského!

My níže psaní, jimžto jakožto údům korporací stavovské, obnovené zřízení zemské *krále* Ferdinanda II. od 10. máje 1627 místa a hlasu na sněmě zemském udělilo jest, aneb bylo by udělilo, žádajíce upřímně toho, aby těžkostí, v nichžto země naše na ten čas postavena jest, nepřibývalo, alebrž hotovi jsouce loyalně a obětovně přispívati ku provedení a upevnění budovy státoprávní, k utvrzení jednoty, moci a velikosti společného mocnářství, jakož i ku *pojištění právního bytu* království českého, jeho blaha a zdaru, a protož podvolivše se ochotně na základě zřízení zemského, od Jeho c. k. apoštolského Veličenstva dne 26. února b. r. nově vydaného, účastniti se jakožto údové veleslavného shromáždění tohoto a takž nastoupiti na cestu statutem tímto otevřenou: pokládáme z druhé strany *dle cti a svědomí svého* za nezbytnou povinnosť, jelikož stavy království českého považujeme ne za držitele předností a výsad osobních, nýbrž za *schovatele a opatrovníky práv zemských, prohlásiti se zde veřejně a slavně, že skutkem tímto neujali jsme aniž ujímati můžeme právům a svobodám království českého a nepřetržitosti jeho osobního bytu, posloupnou řadou státních aktů právně zaručeného.*

Nadějeme se, že s myslí pokojnou smíme přestati na tom, že toto ohražení se proti praejudikátu zde vyslovujeme a žádáme, aby bez rokování ve slavném shromáždění tomto do protokolu položeno bylo. Neboť máme plnou, nezvratnou důvěru v milosť a blahosklonnosť našeho nejmilostivějšího císaře a krále, *že právní byt království Svého českého*, kteréž věrnosť svou ku panovníku svému od starodávna za dnů dobrých i zlých vždy prokazovalo a u věrnosti té podnes pevně stojí a státi nepřestane, *nejmilostivěji uznati a znovu utvrditi ráčí*, jakož pak veskrz přesvědčením jsme proniknuti, že země ochotně uzná, že *z práv jejich ústavných* na centrální orgán říšský ta práva musejí býti přenesena, jichžto sjednocení potřebné jest, aby pragmatickou sankcí pojištěné nerozlučné spojení dědičných království a zemí pevnějšího nabylo výrazu a nového zasvěcení.

V Praze, dne 5. dubna 1861.

Kníže Bedřich ze Schwarzenberga, kardinál a arcibiskup, kníže Jan Adolf ze Schwarzenberga, Karel, [1]) biskup Královéhradecký, Václav rytíř Václavíček, probošt u sv. Víta, hrabě Eugen Černín, hrabě Ervín Schönborn, Jakub Beer, generál a velmistr křižovnický, hrabě František Desfours-Walderode, hrabě Kurt Zedtwitz, hrabě František Thun, syn, hrabě Rudolf Morzin, Marian Heinl, prelát z Teplé, hrabě Josef Nostic-Rienek, hrabě Ervín Nostic, svobodný pán Jan z Aerenthalu, svobodný pán Arnošt Malovec, Václav rytíř z Eisensteinu, hrabě Theodor Thun-Hohenstein, kníže Karel ze Schwarzenberga, svobodný pán Vincenc Zessner, hrabě Otakar Černín, August rytíř z Eisensteinu, hrabě Jaromír Černín, hrabě Jindřich Clam-Martinic, Karel rytíř Neupauer, hrabě Karel Wolkenstein-Trostburg, kníže Vincenc Karel Auersperg, kníže Hugo z Thurn-Taxisu, kníže Ferdinand z Lobkovic, hrabě František Arnošt z Harrachu, hrabě Karel Rothkirch-Panthen.“ [2])

Za konsekvenci tohoto prohlášení šlechtického lze pokládati památný návrh kardinála Schwarzenberga, učiněný v pátém posezení sněmu českého 11. dubna 1861. Zníť takto:

„Mocí mého úřadu jako arcibiskup v Praze cítím se povinna učiniti návrh, shromážděný zemský sněm ať vyřkne ve slušném spůsobu nejponíženější prosbu, *aby J. Vel. náš nejmilostivější císař a král ráčil se nechat v Praze jakožto král český slavně korunovati.*“

Kardinál v delší oratoricky velmi skvělé řeči motivoval návrh svůj a když skončil slovy: „Nejsvětější úvazek *povinností* panovnických a *věrnosti* poddaných jest *korunovace*, kteráž úžeji víže nežli chladné právo a lépe chrání nežli nahý meč“ — propuklo shromáždění sněmovní v jásot veliký [3]) Návrh bez debaty a vlastně též bez formálního

---

[1]) Hanl, později svobodný pán z Kirchtreu.

[2]) Sněmovní protokol z r. 1861, sezení čtvrté, 10. dubna, str. 53 a 54 — Ve sněmu r. 1861 nebylo sice viděti rozdílu v politických názorech kurie velkostatkářské, ale vyjádření svrchu uvedené *nepodepsali* přece všickni členové kurie té. Zárodky ke dvěma stranám šlechtickým s velmi různými názory politickými byly zde a pak za nedlouho z tohoto počátku rozhodněji počaly se vyvíjeti.

[3]) „Beifallssturm“ a „rauschender Beifall“, praví sněmovní protokol, str. 60. Že ostatně kardinál sám pokládal návrh o korunovaci za konsekvenci hořejšího prohlášení, vysvítá z jeho slov: „Diese Uiberzeugung (že totiž

odhlasování přijat, též dodatek kardinálův, modifikovaný dr. Riegrem, o volbě deputace, která by císaři žádosť, aby korunovati se dal, přednesla.

V deputaci té byli: kardinál Schwarzenberg, nejvyšší maršálek zemský hrabě Albert Nostic-Rienek, jeho náměstek dr. Václav Vanka, purkmistr Pražský, a pak devět poslanců po třech z každé kurie volených, a sice z kurie velkostatků: hrabě Leopold Thun-Hohenstein, kníže Vincenc Karel Auersperg a hrabě Jaroslav ze Šternberka; z kurie měst: Ludvík Ehrlich, purkmistr Liberecký, Antonín šlechtic Stark a Ondřej Haase šlechtic z Vranova; z kurie venkovských obcí: Palacký, Rieger a Brauner. Hned po této volbě místodržitel hrabě Antonín Forgač přihlásil se ke slovu a sdělil, že jest zmocněn oznámiti sněmu, že deputace ve příčině korunovace bude od císaře pána přijata.

Dříve však ještě, než deputace do Vídně odejela, v 6. posezení sněmovním, 12. dubna, kardinál Schwarzenberg, jakožto předseda komise zvolené k vypracování adresy díků císaři za to, že se příště vládnouti má v Rakousku ústavně, dal přečísti návrh adresy, a když byla od sněmu schválena, deputace hned vzala adresu s sebou, aby zároveň s prosbou o korunovaci složila ji na stupních trůnu.

A již zase 15. dubna deputace byla z Vídně zpět a oznamovala, jak pořídila. Podle authentického sdělení zemského maršálka,[1] odpověděl císař pán poslům sněmu českého takto: „Těší mne, že tuto deputaci zemského sněmu českého u sebe spatřuji a že mohu pánům vysloviti mou pevnou důvěru, že uznají úmysl, kterýž mne při vydání diplomu od 20. října a ústavy od 26. února vedl, a že se jím v činnosti své budu říditi; úmysl totiž ten: *aby oprávněná a na jistých základech založená svoboda a samospráva zemí koruny mé* přivedeny byly ve srovnalosť s těmi podmínkami, kterých k jednotě říše tak potřebí jest.“ A co se korunovace dotýče, zněla odpověď Jeho Veličenstva takto: „Sněm zemský, učiniv takové jednomyslné usnešení, jakož mi jeho jmenem oznamujete, *přišel tím nejvřelejší žádosti mé vstříc: dám se korunovati v Praze za krále českého, a jsem přesvědčen, že tímto svatým obřadem bude upevněn nový nezrušitelný svazek důvěry a věrnosti mezi trůnem Mým a Mým českým královstvím.*“ [2])

I toto sdělení maršálkovo přijato bylo hlučným potleskem i pochvalou *ode všech poslanců* sněmu českého, *bez rozdílu národnosti.*

Ostatně až do konce r. 1867 byl kardinál Schwarzenberg dosti horlivým navštěvovatelem sněmu českého, a dosti zhusta účastňoval se debat i sezení různých komisí. Pokud na sněm docházel, býval povždy předsedou kurie velkostatkářské, mimo to v několika jiných komisích, zvláště pro vyvazení pozemků. Patrná v celém jeho vystupování byla vždy snaha zachovati postavení *nad* stranami, přímou objektivnosť a spravedlnosť. Všudy a ve všem se mu to nezdařilo, přece však ve

---

korunovace bude nejlepším svazkem mezi panovníkem a národem) spreche ich aus, und ich darf es mit Freuden sagen, sie wird *von den Meinigen* getheilt.“

[1]) Sněmovní protokol str. 73.

[2]) Poslední odstavec od slov: „dám se korunovati“ až ke konci pronešen byl od císaře po česku.

většině našich tužeb, poněvadž v nich viděl, jak několikráte prohlásil, žádosti spravedlivé, hlasoval s poslanci našimi a mluvil i ve prospěch náš.[1])

Zatím se v letech 1861—1867 velmi přesně mezi velkostatkáři českými utvořily dvě strany: strana šlechty historické čili konservativní a strana liberální čili jak brzo potom říkati do zvyku přišlo: ústavověrná. Kardinál Schwarzenberg byl rozhodným přívržencem šlechty historické. A když strana tato po náhlém rozpuštění sněmu českého 27. února 1867 a po volbách nově vypsaných do nového sněmu se více nedostala, kardinál Schwarzenberg také brzo přestal tam choditi. Za maršálství hraběte Hartiga a místodržitelství barona Kellersperga bylo ho dvakráte viděti ve sněmu, v sezení třetím a pátém. V obou těchto zasedáních prohlásil se za politického protivníka velkostatkářských poslanců strany Auerspergovy, tentokráte do sněmu zvolených, a z této příčiny oznámil, že nesúčastní se hlasování při jich verifikaci aniž voleb do *říšské rady*, „poněvadž nemůže dáti hlas svůj pro radu říšskou těm mužům, proti nimž hlasoval při volbách sněmovních.“ A pak již více do sněmovny nepřišel;[2]) byl, jak nový maršálek Adolf Auersperg několikráte potom oznamoval: „abwesend, *ohne sich zu entschuldigen.*“

Trpný odpor kardinálův začal tudy o něco dříve než u poslanců českých a trval s nimi stejně dlouho, až do éry vyrovnávací r. 1870. V tomto a následujícím roce kardinál byl opět ve sněmu, a *omluvil* se hned písemně, když pro visitační cesty některým schůzím přítomen býti nemohl. Debat se však neúčastnil, než toliko byl předsedou kurie velkostatkářské a r. 1871 v krátké řeči díky vzdával komisi zvolené ku poradě o „královské poselství“ a o vládních předlohách co se týkalo vyrovnání — za to, že tak svědomitě úkol svůj konala. Po zmařeném vyrovnání a změně ve složení sněmovním kardinál opět nastoupil cestu

---

[1]) Důležitější promluvy a řeči charakteristické pro povahu a politické smýšlení jeho jsou: 1. proti zneužívání kazatelny k účelům politickým, jmenovitě k agitaci volební; 2. proti verifikaci volby poslance Vávry (viz Riegrovy řeči II. 7); 3. pro změnu volebního řádu; v této věci stál roku 1863 (protokol str. 793) dále od našich požadavkův, ale přiblížil se k nim rozhodněji r 1866 (sezení LII., 55); 4. pro provedení rovnoprávnosti na školách středních a pro Wenzigův tak zvaný Sprachenzwanggesetz, dle něhož čeština i němčina v celých Čechách byla na středních školách předmětem povinným; když se pak (1864, sezení XLIV. str. 22) rozhodovalo na sněmě, která gymnasia mají býti na příště česká a která německá, kardinál velmi rozhodně prohlásil, že se Čechům až dosud dála křivda a že jim jako majoritě obyvatelstva přísluší škol mnohem více a že žádosti o ně najdou v něm přívržence; ale v téže řeči hájil návrh Pankrácův, že gymnasium Plzeňské má zůstati *německým*, protože prý město i okolí (bylo to r. 1864) jest většinou německé; 5. pro provedení rovnoprávnosti na universitě (1865, sez. XXXVIII., 7, 55, sez. XXXIX., 7); 6. pro českou techniku a dobré místnosti pro ni (1865, sez. XXXIII., 14); 7. pro delší trvání sněmu českého (1863, str. 1335). — Mimo to mluvil o otázkách menších, o vězenství, pracovnách, nalezincích, patronátních poměrech a poměrech venkovských učitelův, a účastnil se podpisem dvou dosti ostrých interpellací ku vládě, proč nejsou dosud schváleny stanovy *hypoteční banky.*

[2]) Bylo prý kardinálovi ve společnosti Auerspergově velmi nevolno, aspoň jednou s povzdechem pravil profesorovi *Staňkovi*: „Připadám si v tomto sněmu jako ta *česká hruška v širém poli!*“ (Sdělení prof. V. V. Tomka).

passivity stejně s poslanci českými, jenže vydržel na ní déle. Poslanci totiž vrátili se do sněmu r. 1878, ještě za maršálství Carlosa Auersperga, kdežto kardinál přišel tam teprv r. 1883, když toho roku po nových volbách zemským maršálkem na místě Auersperga stal se kníže Jiří z Lobkovic. [1])

Vedle účastenství v politických bězích sněmu českého kardinál ob čas také zajížděl do *panské sněmovny*, jejímž doživotním členem byl od počátku (r. 1861). Největší část činnosti jeho v tomto shromáždění týkala se otázek čistě církevních nebo církevně politických, o nichž nám nemožno se šířiti. Jest ostatně známo, že kardinál neprosadil, co v těchto věcech chtěl, že předlohy o novém zákoně manželském, o náboženském fondu, o neodvislosti škol od církve a j. byly přijaty v panské sněmovně rovněž tak jako ve sněmovně poslanecké, a že jemu a jeho soudruhům nezbylo nic jiného, leč s protestem proti celému novému proticírkevnímu zákonodárství odejíti z panské sněmovny (1868 23. března).

Více politické jsou toliko dvě věci, při nichž kardinál Schwarzenberg měl účastenství. První týká se návrhu, aby císaři na trůnní řeč odpovědělo se adresou díků za to, že vládnouti chce konstitučně (1861, 2. května), a druhá týká se řečí dosti prudkých a ostrých, které kardinál měl v panské sněmovně proti ministerstvu vyučování, když r. 1873 jednalo se o reorganisaci universit. Zejmena 27. a 28. ledna t. r. mluvil čtyřikráte ve dvou schůzích: proti této reorganisaci universit vůbec, pro zachování doktorských kollegií, pro zachování hodnosti *kancléřské*, pro zachovávání starého pořádku při volbách rektorských. Všecko bylo marno: university reorganisovány, doktorská kollegia upadla v zapomenutí, arcibiskup Pražský přestal býti kancléřem university, a i co se týče voleb rektorských, *platí* nyní nové ustanovení, že není potřebí držeti se určitého turnu a voliti rektora po každé z jedné fakulty čili jinými slovy řečeno: z profesorů fakulty *theologické* se rektor voliti nemusí. Ovšem, vyjímaje jediný tuším případ při universitě Inšprucké, neřídí se dosud university rakouské novým tímto ustanovením, nýbrž zachovávají, jako prve bývalo, starodávný zvyk voleb dle fakult.

Za posledních let tak zvaných liberálních ministerstev kardinál i panské sněmovně se vyhýbal a vrátil se tam teprv zase za ministerstva Taaffeova, zejmena roku 1882, když rozhodnouti se zde měl osud *české university*. — Bylo již svrchu krátce vzpomenuto, že kardinál již r. 1865 na sněmě českém stál rozhodně na naší straně, když jednalo se o provedení *rovného práva* při universitě Pražské, a obecně jest známo, že i v panské sněmovně hlas jeho ve prospěch české university mnoho zvážil, poněvadž autorita kardinálova u ostatních hodnostářů církevních a kavalírů po tu dobu nerozhodných mnoho platila, a kam on se přiklonil, tam oni také šli.

---

[1]) Debat se kardinál nyní již vůbec neúčastnil; činnost jeho řečnická obmezovala se na známé závěreční řeči, které ostatně kardinál míval od roku 1861, kdykoliv do sněmu chodil. Za dob ústaváckých majorit místo něho úlohu tuto zastával napřed Strahovský opat Zeidler, později probošt kapitulní Würfel.

III.

Universita česká byla odhlasována, dvě fakulty hned zařízeny, třetí za rok na to, a když mělo dojíti ku zřízení české fakulty *theologické*, najednou po všech listech bez rozdílu stran a vyznání objevila se zpráva, že kardinál Schwarzenberg jest proti zřízení české fakulty theologické. Zpráva ta sice v dosti velkém byla odporu s dosavadním politickým názorem kardinalovým, ale nepravdivou nebyla, ač — objektivně vzato — také ne doslovně pravdivou. Největší chybou v této záležitosti bylo, že širší obecenstvo vědělo a slyšelo velmi často jen o *negativní* stránce kardinálova smýšlení, ale jak on, bylli v skutku proti české theologické fakultě, si *positivně* upravení této fakulty představoval, o tom, pokud mi povědomo, do naší veřejnosti nedostalo se zpráv authentických. A na základě jich věc přece vypadá poněkud jinak, řekl bych, historicky objektivněji, než v obecném mínění jest rozšířeno.

Když v únoru 1882 projednávala se v panské sněmovně předloha o české universitě, kardinál 10. t. m. také přihlásil se ku kratičké řeči, v níž propověděl, že bude hlasovati pro zřízení české university, ale dodal: „Zugleich erkläre ich, dass ich in den Gesetzvorlagen über die Gestaltung der dermaligen Prager Universitaet für die *künftige Gestaltung der theologischen Fakultaet kein Präjudiz erblicke.*“ — Z těchto slov jest velmi jasně viděti, že kardinál již tehdáž příští upravení theologické fakulty vyhrazoval si pro sebe bez ohledu na to, že nový zákon o příští existenci *dvou* samostatných universit v Praze bude přijat. Než tehdáž téměř nikdo slov oněch sobě nepovšimnul a nesnáze nastaly teprva, když mělo se k aktivování české i německé fakulty theologické přikročiti, čili fakultu dosavadní na dvě rozděliti.

Arcibiskup nechtěl na fakultě církevní dopustiti dělení ve *dví*, aby však oprávněným požadavkům národnosti české na této fakultě za dosti se stalo, přál si věc míti zřízenu následovně: Fakulta theologická zůstane nerozdělenou, avšak v ní samé zřídí se profesoři, kteří by po česku přednášeli v témž počtu, v jakém nacházejí se zde profesoři německy přednášející. [1]) Tito profesoři mají tvořiti *jeden* sbor. Poměr tohoto sboru k české a německé universitě měl býti stanoven takto: do každého z *obou* akademických senátů sbor profesorský theologické fakulty voliti bude jednoho člena, Čecha do senátu české university, Němce do senátu německé university; děkan fakulty theologické budiž jeden rok volen z profesorů českých, druhý rok z profesorů německých, tak že vždy děkan Čech měl míti za proděkana Němce a naopak. Děkan Čech zasedati měl v českém senátě, proděkan Němec v německém senátě a opět naopak. Co pak se týče studentstva theologického, návrh kardinálův směřoval k těmto koncům: posluchačům theologie podle národnosti volno jest poslouchati přednášky u profesorů českých nebo německých, odbývati rigorosa po česku nebo po německu

[1]) V této věci záhy staral se kardinál o síly pro české přednášky a již pro *nejprvnější* počátky žádal u ministerstva o rozepsaní konkursu na *čtyři řádné* profesory theologické s vyučovacím jazykem *českým*. Konkurs se pak nevypsal, když návrh sám zůstal — návrhem.

a doktorské promoce theologické buď na universitě české nebo německé.

Toť jest ve vší stručnosti návrh kardinála Schwarzenberga. [1]) — Viděti z něho toto. Nerozdělená fakulta theologická měla býti k oběma Pražským universitám uvedena v poměr takový, že čeští profesoři a studenti měli jaksi příslušeti k české universitě a němečtí profesoři s německými studenty k německé universitě. Není pochyby, že způsob ten vypadá velmi kombinovaně, ač více ve formě než ve skutečném provádění, ale na druhé straně nesmí se zapomenouti, že *veškeří čeští profesoři a docenti bývalé Karlo-Ferdinandské university, když začalo se jednati o universitní otázku, stáli původně na tomtéž stanovisku.* Také oni prohlašovali soukromě i ve přípisech úředních, že chtějí míti zachovánu *jednu universitu dvou národů*, tak aby každá fakulta dělila se ve *dva sbory*, kteréž by vysílaly stejný počet členů do *společného* oběma národům akademického senátu. Vláda, jakož povědomo, nevyhověla žádostem Čechů a přijala za svůj návrh prvně a původně od Němců propagovaný, na úplné rozdělení dosavadní university ve dvě nové. V tom smyslu jest to na třech světských fakultách, podle usnešení obou sněmoven a sankce císařské, také již provedeno.

Po dokonaném skutku a zákonu sankcionovaném přišel nyní kardinál Schwarzenberg, co se týkalo fakulty, theologické s návrhem velmi analogickým tomu, co původně také Čechové chtěli a vláda hned z prvopočátku zavrhla. I dalo se očekávati, že vláda bude jednati konsekventně, zavrhne také návrh kardinálův a prosadí podle zákona již sankcionovaného rozdělení fakulty theologické. Ale to se nestalo. Ba docela naopak. Arcibiskup osobní autoritou svou zmohl tolik, že ministerstvo vyučování bylo hotovo podle návrhu jeho učiniti říšské radě předlohu *nového zákona o theologické fakultě Pražské*, doplňkem k zákonu o *dvou* universitách v Praze. Dříve však, než měla předloha zákona býti učiněna, návrh kardinálův, který ministerstvo vyučování za svůj přijalo, podán k vyjádření akademickým senátům obou universit Pražských. Německý senát zavrhl návrh ten jednohlasně, český senát všemi hlasy proti jednomu. Oba tyto nejvyšší sbory universitní postavily se na půdu zákona přijatého a sankcionovaného bez ohledu na ostatní okolnosti. A co učinilo nyní ministerstvo vyučování? Kardinál vzpíral se rozhodně rozdělení fakulty theologické ve dví, senáty akademické vyslovily se vzhledem k universitnímu zákonu proti fakultě jednotné s provedením utrakvismu: a ministerstvo opírajíc se o různost mínění neudělalo pak nic; složení theologické fakulty Čechům naprosto nepříznivé zůstalo nezměněno a fakulta sama až dosud přísluší k německé universitě Pražské!

Z tohoto docela objektivného vypravování pouhých zaručených fakt tuším jest na jevě, na kolik oprávněno jest říci: kardinál Schwarzenberg byl nepřítelem *české* theologické fakulty. Na osobní stanovisko pisatele těchto řádků při tom nepřijde, ale tolik jisto jest, že i utrakvistismus kardinálův, jak se věci u nás mají, byl by nevedl leč k nená-

---

[1]) Že takto a nejinak arcibiskup věc si představoval a provesti chtěl, toho vzácným dokladem jesti mi svědectví prof. *V. V. Tomka*, jehož laskavosti děkuji za zprávy tyto.

viděnému od zemřelého arcibiskupa dělení: ke dvěma theologickým fakultám. A rovněž tak jisto jest, že dnes nemáme theologickou fakultu, ani zákonem universitním nám zaručenou *českou*, ani po návrhu kardinálovu *utrakvistickou!* Stojíme v této věci tam, kde jsme byli v únoru roku 1882, když zákon universitní byl již sice přijat, ale teprv *měl* se prováděti.

Čabakčúr.

Z cest

Josefa Wünsche.

(Dokončení.)

5. V družině begově.

Rozumí se, že Sirko sám byl strůjcem celé té Madracké komedie. Selhalo mu.

Vidím již, že z drápů te hrabivosti armenské jinak nevyváznu než tajným útěkem, který již včera chtěl jsem provesti. Dnes si tu ještě odpočinu, zítra tajně dám se na pochod, jak jsem uvážil. Ten čas, který na cestě, v Palu a snad i v Charputu strávím, ten ovšem zmařen je na dobro. To je ztráta zajisté tím bolestnější, jelikož zeměpisci po Armenii cestujícímu ku práci zbývají jenom měsíce od května do září. V ostatních měsících veliké spousty sněhové cestování nebezpečným ba nemožným činí. Tu ovšem škoda každého dne, který člověk nečinně ztratí. —

Tak smutně jsem uvažoval. Sirka celé půldne nebylo viděti. Obával se patrně, že i on obdrží svůj díl ode mne.

Stává se přečasto v životě lidském, že osud podivně s námi si zahrává. Zavleče nás do poměrů nepříznivých, vžene nás nad samou propasť zoufalství a ohradí temnotou: člověk nevidí stesky spasné, neví si rady, klesá a zoufá. Ale pojednou, kdy člověk nejméně by se nadál, vše k dobrému se obrací.

Tak tehdy i mně vedlo se v Čevlíku. Ještě jsem skoro zoufal, a spása již se blížila, ano stála již přede mnou.

Přišel ke mně jakýsi Armen, občan Čevlický. Pravil se býti zřízencem pana Ananiana, na jehož pomoc přátelskou jsem se spoléhal, a jenž k mému neštěstí před mým příchodem z Čevlíka do Charputu odcestoval. Ananian teď v Charputu se dověděl, že jsem v Čevlíku, snad také zvěděl, jak se mi tu vede. Psal svým lidem, aby se mne ujali a ve všem byli mi nápomocni. Učiní se vše, co vůbec možno. Příležitosť naskýtá se nejlepší. Vali Bitlisský přijíždí sem právě od Muše. Jusuf beg a jiní s ním vyjedou mu zítra v ústrety. Mohu se k nim přidružiti, pojedou snad až k Surp-Karabetu, kam i má vede cesta. Mladý jeden člověk Ananianův třeba až do Muše mne vyprovodí.

Co jsem si mohl přáti ještě? — Za toto přátelství panu Ananianovi, jehož po tu dobu jak živ jsem nespatřil, díky mnohými jsem zavázán. Ale musím říci, že všemu tomu v prvém okamžiku ani jsem nevěřil. Myslil jsem, že všecko je opět jen klamný přelud, že všecko to se mi jen zdá. — Nyní ovšem rozuměl jsem záměrům Sirkovým. Bál se dříve, že zůstanuli zde, přidám se zajisté ku průvodu begově. Byli by přišli o výdělek. Proto musil jsem býti odstraněn do Madraku. Tam pohodlně poslední groš ze mne chtěli vymačkati. —

Večer opět přišel zřízenec Ananianův a přinášel výtečnou večeři, jaké jsem v Čevlíku dosud neviděl. Spolu také mi zvěstoval, že byl právě u Jusufa bega, že zítra vyjedou a že smím se k nim přidružiti. Chutná večeře brzy mne přesvědčila, že vše to není již pouhý vzdušný fantom nýbrž opravdová skutečnosť, a sice příjemně opravdová, s několika miskami vonné skopoviny, s cibulí, s pekmesem (sladkým syrobem z morušinek) a s obligátním pilavem na konci. Ano jako velikou vzácnosť předložili mi i několik řetkviček! Z počátku myslil jsem ovšem, že to pěkná, červená řepa. Tak důkladně tu byly vyrostly. Pan Ananian totiž pěstoval tu mnohou zeleninu evropskou, a mezi nimi i své zamilované řetkvičky. Za jeho nepřítomnosti mohl jsem ovšem jen já výtečnosť lahůdky té náležitě oceniti. Pokoušel jsem se sice o to, ale marně: byly příliš vodnaté a houbovité. Podnebí jim patrně nesvědčí.

Dne následujícího již časně z rána po Čevlíku bylo neobyčejně živo. Ze všech stran jezdci se sjížděli. Kurdi k begovi zajížděli, Armeni u Sirka se scházeli. A ejhle! mezi jinými přijel i ctný přítel můj Kirkor z Madraku a přivedl dva mimoběžníky pro mne. Stavěl se, jako by se nebylo ani chumelilo. Zplakal ovšem nad tučným výdělkem mimořádným, chtěl tedy získati si alespoň řádného, poctivého. Vždyť i ten plat byl velmi slušný.

Zavazadla opět jsou naložena, a k 9. hodině konečně jsme vyjeli. Soumary nepočítaje bylo nás celkem asi 40 jezdců: Kurdi, Armeni a já mezi nimi jediný — Prusián. Tímto zkroušeně vyznávám se ze zrady, které jsem se prvním rokem svých cest po Armenii na své české vlasti dopustil. Snad mi matka Čechie milostivého udělí rozhřešení, až vyložím, jak jsem se Prusiánem stal. V počátcích cest svých, od Bejrutu do Kjachty, přidal jsem se k německé výpravě inženýra Sestera a dr. Puchsteina, kteří opatřeni jsouce firmanem sultánovým, byli vysláni, aby Seleucidské památníky na Nimrud-dagu nad Eufratem ohledali. Táhl jsem s Prusiány, byl jsem tedy také Prusiánem. Měl jsem tak příležitosti dostatek, abych poznal, co Prusián v malé Asii váží. Je pravda, že ti nejučenější lidé zde o zeměpise, o rozloze a poměru států evropských mají pojmy velice popletené. Ti ostatní nemají o těch věcech ovšem pojmů pražádných a nemohou si jich tedy poplesti. Ale přes to přese všecko věděli tu dříve všichni, že někde daleko tam, kde slunce zapadá, je něco ohromně velikého. Této veličině neznámé sice, ale tušené říkali tu — Ingilis nebo i Fransis, jak se komu právě namanulo. Allah a Mohamed jsou velicí a mocní, ale po nich přijde hned — Ingilis nebo Fransis co výlupek všeho velikolepého, obdivuhodného a mocného. Tak bylo až do války prusko-francouzské. Tu teprve zvěděl svět mohamedánský, že nad Fransise je ještě něco hroz-

nějšího a silnějšího, a to že je Prusián. Zvěsť o moci a síle Prusiánově pronikla i do té nejodlehlejší vesničky kurdské. Je to zcela přirozeno. Síle hmotné koří se národ nevzdělaný, té rozumí; o převaze duševné nemá vůbec ponětí. Tu pojednou zjeví se takový Prusián na obmezeném obzoru prostinkého života jejich. Co Prusián! Přijedou hned Prusiáni tři! — Lidé sbíhají se z okolních vesnic, obdivují se našim kloboukům, kalhotám a botám jízdeckým, — prohlížejí kus po kuse, ohmatávají, obracejí — — O, toť se rozumí, to jsou prusiánské spodky, — tak a ne jinak vypadati musejí prusiánské boty! —

Když jsem pak, za svým úkolem se ubíraje, v Kjachtě se skutečnými Prusiány se loučil, neměl jsem listu průvodního, jakého bych ku práci své a jistotě potřeboval. Pro Prusiány všude je postaráno, a jak je postaráno! — Pro mne však v Bejrutu nemohlo se vymoci ani obyčejné „teskere“, obyčejný lístek cestovní, který se každému „vandrovnímu“ vyhotovuje. Ten mi opatřili teprve v Iskenderunu, a byl jsem tak alespoň na roveň postaven každému — vandrovnímu. Abych měl tedy přec něco onačejšího v ruce, dal mi inženýr Sester na kaimakamatě Kjachtském svůj firman opsati. Měl jsem tedy pověřený opis firmanu, který však nesvědčil mně nýbrž výslovně jen Sesterovi a Puchsteinovi. Firman mně, osobě zcela cizí a neznámé, neuděloval ovšem práv nižádných. Ale člověk si nesmí hned zoufati. V Turecku všecko je možno. Čím větší hloupost, tím lépe dá se vyvesti. Nebohého Turka obalamutil jak živ kde kdo a tedy: si hic, si ille, cur tu non — Jusufe? Pokynutí, jak věc navleknouti, aby firman i mně svědčil, dalo mi samo písmo turecké, které velmi nesnadno se čte. Praví se — ovšem úsměškem — že písař turecký sám přečísti nedovede, co před chvílí byl napsal. A kdo má pak správně přečísti jmena evropská, jmena vlastní? A tak bylo i s firmanem. Kdekoli na úřadech jej předčítali, šlo to velmi nesnadně. Jmeno Sester komolili strašlivě, jmeno Puchstein naproti tomu přečísti nedovedli nikde. Na každém místě čtli jinak a nikdy ani čertu to nebylo podobno, neřkuli Puchsteinovi. A — nota bene, firman psán byl od výtečného písaře Stambulského! Jak asi psáno je jmeno toto v mém opisu, který dle špatného originálu zhotovil písař venkovský?! — Tam psáno zajisté pode vši kritikou, a na té špatnosti zosnoval jsem celý svůj tajný plán.

Musím se sice přiznati, že mi nebylo zcela volno, když jsem se pak u prvního úřadu tureckého „svým“ firmanem vytasil. Ale musil jsem do toho! Čtli. Sestera skutečně skomolili až hrůza, dále nemohli. Kde kdo byl v úřadovně, od kaimakama až do zaptie, vše kupilo se kolem firmanu, každý slabikoval, slabikoval, ale sesaditi to nedovedl nikdo. Když jsem viděl, jak se v potu tváři namáhají, bylo mi jich líto. A že jsem člověk dobrý, pomohl jsem jim trochu. Vypravuji: inu až do Kjachty byli jsme tři Prusiáni: — Sester, Puch a Wünsch. — Měli jste je viděti, jakou měli radosť! Každý hned se chlubil, že to hned věděl, že je to Puch, Wünsch. Mělili oni radosť, i já musil jsem se radovati, neboť člověk dobrý netruchlí nad radostí svého bližního. Tak stal jsem se majetníkem prusiánského firmanu a musil jsem zůstati jedním z těch tří Prusiánů. Byl to sice podvod a klam, ale nebylo to tak zlé. To nejhorší, co se mi mohlo státi, bylo, že by mne jako

člověka velmi podezřelého byli odvezli do Stambulu. Ale tam bych byl — rozumí se jako nevinná oběť tureckého despotismu — dělal náramný rámus.

Leč vraťme se již k naší družině.

Ostře sjížděli jsme ke Gojnuku směrem východním. Po 10. hodině odpočívali jsme u pramene vody studené. Kolem viděti bylo zříceniny stavení kamenných, mezi jiným i rozvaliny kostela nějakého, z balvanů pěkně tesaných vyvedeného. Pravili mi, že to zříceniny starého Abitora. Pak pokračovali jsme ve směru započatém, sešli do údolí pískem velmi zanešeného, překročili Čevlický potok Saghar, pak i Reit-su a probrodili se brzy potom i Gojnukem. Ves Madrak, kterou jsem včera byl opustil, zůstala asi půl hodiny cesty jižně od nás. K severovýchodu údolí Gojnuku vždy více se úžilo.

Odtud stoupali jsme znenáhla a dorazili o 12. hodině do veliké vsi Tarbassonu. Zdálo se mi, že má obyvatelstvo armenské i kurdské. Kirkor, Sirko a já ještě s některými Armeny uchýlili jsme se do jedné chalupy armenské, kde pojedli jsme chleba a podmáslí a přes hodinu odpočívali. Beg a ostatní Kurdi odpočívali jinde.

Po 1. hodině byli jsme všichni opět v sedle a na pochodu. Od směru východního k severu jen málo jsme se uchylovali. Na pravém břehu říčky Gülbaharu, která pod Tarbassonem do Gojnuku se vlévá, stoupali jsme znenáhla sice, ale ustavičně. Pásmo horské, do kterého jsme tak vnikali, jmenují tu Čanimerk-dagh. Na severu sklání se ke Gojnuku hořenímu, na jihu k Muradu. Krajina dosti pěkná, místy i lesy zarostlá. Polí nemá sice skoro žádných, za to pastvin tučných je hojnosť. Obyvatelů nemá skoro naprosto. Teprve ke 3. hodině spatřili jsme vesničku Kočan severně od naší cesty, a po 3. hodině dorazili jsme ke kurdské vsi Daudanköi zvané.

Tím ukončili jsme dnešní pouť denní. Opodál Daudanu rozložili jsme se táborem na místě příhodném. Pastvy a vody pro koně bylo tu dosti, podobně měli jsme i pramen čerstvé vody, jenž nás občerstvil, a stín několika stromů, ve kterém pohodlně jsme se rozložili.

Begovi, jemuž zde velikou poctu prokazovali, snesli vesničané hojnosť přikryvek a vystlali mu jimi lože hebké a pohodlné. Z nás ostatních, kteří jsme begy nebyli, lehl si každý na svou vlastní kůži.

Daudanští živí se chovem velikých stád ovčích. Že chovanci jejich naskrze jsou výtečníci, o tom ještě dnes se přesvědčíme. Beg totiž nařídil, aby se nám několik skopců k večeři upeklo. Přivedli hned 5 takových němých tváří, 5 břitkých jataganů mžikem zalesklo se na slunci, a 5 životů, které nevinny byly jako učinění beránkové, vykrvácelo. Podobalo se, že ve družině naší kolik je lidí, tolik i řezníků. Alespoň těžko by bylo bývalo určiti, kdo v zabijení by se nebyl vyznal. —

Daudanští snášejí dříví. Děláme 5 ohňů velikých. Do stažených beranů po déli 5 tyček vetknuto, a tak peče se to na ohni. Libá vůně rozkládá se po kotlině, kde táboříme. Před hodinou byl tu ještě klid hrobový, a teď jaký rozvlnil se ruch!

Jusuf beg pohodlně odpočívá na loži, pohlíží na vše spokojeně a klidně nové dává rozkazy. Ukazuje mi své pistole, zboží anglické.

Můj revolver velice se mu líbí. Jeden z jeho příbuzných, starší již pán. vlasů a vousů prošedivělých, cvičí mne zatím v turečtině. Ukazuje a jmenuje mi jednotlivé části těla a obličeje lidského, a já říkám po něm. Když pak některé slovo skomolím, dobrosrdečný beg veselostí může se potrhati.

Smál se, až v čibuku mu vyhaslo. Nohsleda jeho nově mu nacpává a zapaluje. Pokračujeme ve cvičení.

Ve družině naší křesťané ozbrojeni nejsou. Z Kurdů pak asi polovina má šavle, pádné jatagany a pistole, druhá polovina pak má ještě malé,, kulaté a železnými knoflíky pobité štíty a oštěpy přes dva sáhy dlouhé s ocelovými hroty a s hedbávnými na nich fábory. Koně jejich naskrze jsou překrásní a několik z nich jsou zajisté arabové plnokrevní. K jízdě užívá se tu jenom hřebců, a ačkoli jsou to zvířata celkem velmi dobromyslná, přece přes tu chvíli na pastvě nějaké mezi nimi vzniká nedorozumění, tak že těžko v míru udržeti jich a v pořádku.

Slunce za hory se sklání. Skopci jsou upečeni, ohně dohořívají. Daudanští napekli zatím chleba, t. j. dlouhých, teničkých placek, a přinášejí své pečivo na velikých ošatkách. Celá naše družina rozestoupila se ve dva zástupy: v zástup mohamedánů a zástup křesťanských gavúrů. Zástupy pak opět v menší rozdělily se spolky, t. j. kolem každého skopce rozložilo se nás, kolik v kolo se vešlo. Každý pak z celého skopce vytrhl si kus masa dle libosti. Divoké toto pojídání upomínalo ovšem na dravou zvěř velice, zvláště pak tenkráte, když i o kosti počali jsme se tahati. Rozumí se samo sebou, že pečeně byla výborná, neboť asijský skopec žije v poměrech zcela jiných než ovce u nás, a maso jeho vyznamenává se chutí a vůní tak výtečnou, že Europan nemá o ní ani zdání. Večeře naše byla pak i tak hojná, že i mnohý kousek poodložil se — pro strýčka Příhodu.

Po jídle oddali jsme se vesměs výkonu velmi důležitému, totiž zažívání a krátkému odpočinku. Měli jsme ustanoveno, že v noci dále se budeme ubírati. Počkáme jen, co měsíc vyjde. Jinak nebylo by možno dále jeti, tma je jako v pytli.

A tak tábor náš za krátko stal se skutečným „ležením". Každý spěchá, aby se trochu prospal. Dlouho to asi trvati nebude a proto musíme — spáti rychle. Daudanští zatím udržují několik ohňů a opatrují koně.

Ležel jsem na holé zemi a dlouho nemohl jsem usnouti. Konečně přece dostal jsem se do objetí Morfeova. Ale hned zase byl jsem vyburcován. Po táboře jeden ryk. Každý po svém koni se pídí a na cestu se hotoví.

O třech čtvrtích na dvanáctou konečně jsme vyrazili. Měsíc sice vyšel, ale bylo dnes jaksi mlhavo, tak že světlo jeho nebyla právě záře elektrická. Na 10 kroků jezdec jezdce ztěží rozeznal. Kůň za koněm kráčel volně a opatrně. Divím se, jak vůdcové naši v cestě se vyznali při takové temnotě. Já alespoň kolem sebe nic neviděl. Jen dle zvuku podkov soudil jsem, že svah nebo stěnu skalní máme v pravo nebo v levo.

Tak opustili jsme vrchoviště potoka Gülbaharu a do 2 hodin po půlnoci ve směru průměrně východním proplétali jsme se mnohými

údolími, brodili se potoky, slézali stěny skalní, a při tom nikdo ani slovíčka nepromluvil. Kdy by cinkot podkov nebyl prozrazoval, že patříme světu skutečnému a hmotnému, mohl bys za to míti, že tu duchové páší příšerné své rejdy půlnoční. Já na tuto noční jízdu horami Kurdskými nezapomenu nikdy.

Vysočinu tu jmenovali mi Kurdi Solachan-dagh, leč o vodách, kterými jsme procházeli, nemohu říci ani, stékajíli k Muraudu anebo do Gojnuku.

O 2. hodině měsíc konečně tak hustě se pokryl mraky, že jsme pro čirou tmu bez velikého nebezpečí nemohli dále. Zastavili jsme na skalnaté, balvany poseté pláni. Sesedli jsme a zůstali v pořádku tom, jak jsme přišli. Rozložili jsme se po balvanech mlhou zvlhlých. Ale teplo z balvanů docela ještě nevyzářilo, a bylo nám velmi příjemno, že jsme se při nich mohli ohřáti. Uzdu vzali jsme na dlouho, a tak každý svého koně držel. Byl jsem již tak umdlen, že jsem ihned usnul.

Ale co je hodinka odpočinku po unavující jízdě noční! — O 3. hodině již všecko opět obživlo kolem, a i mne z líbezného spánku nemilosrdně vyburcovali. Bručel jsem sice a snad jsem si v nevoli své také trochu zaláteřil: ale do sedla jsem musil. Tak ještě asi hodinu mlčky dále jsme se brali. Klímal jsem při tom na koni, neboť spaní mne přemohlo.

Kolem 4. hodiny projížděli jsme krajem skalnatým a lesnatým, kde, jak mi později vypravovali a názorně ukazovali, lupiči cestovníkům hlavy uřezávají. Byla to místa trochu nejistá, a my, ač tolik nás bylo, popilovali jsme si, abychom je měli raději co nejdříve za sebou. Krajina ta sluje „ešek-mejdan", jako bys řekl — oslí náměstí.

Již počalo se šeřiti. Byli jsme posud na vysočině v údolí širém, hřbety lesnatými a nevysokými sepjatém. To k východu brzy počalo se skláněti. Cesta byla teď dosti pohodlná, a probuzující se světlo i v zamlklé dosud družině naší jarý ruch probudilo a bujné veselí. Armen jeden počal si zpívati. Když dozpíval, tryskem přijel ke mně příbuzný begův, udeřil mne přátelsky na rameno, div že záda mi neschroumal, a žádal mne, abych zazpíval jim také nějaké písně — prusiánské. Rozumí se, že jsem přání tomu slušně ani odepříti nemohl. Sebral jsem tedy chutě veškero své umění, abych Muse prusiánské hanbu neučinil, a počal jsem vážně: „Jeden kaprál od hulánů." Musím se přiznati, že dojem nebyl valný. Abych to poopravil, spustil jsem rychle veselou: Holka modrooká! S tou pochodil jsem znamenitě. Všeobecné hallo! ano jeden z Kurdů po mně hned počal zpívati: „olka!" — h totiž přeslechl a dalších slov si nepamatoval, ale melodie v mysli pevně mu utkvěla. Měl patrně velmi dobrý sluch hudební. Několikráte si své: „olka!" zanotoval a před ostatními se honosil, že i on již umí prusiánskou písničku. To ovšem všeobecnou veselosť rozjařilo nemálo. I Jusuf beg spokojeně se usmíval a slovy: „čok güzel, čok güzel!" — velmi krásně, velmi krásně! — spokojenosť na jevo mi dával. Po tom zpíval jsem: Šablenka broušená, — a i ta velice se líbila. Nedali mi pokoje. Každou chvíli přijel některý ke mně, pádnou ranou do zad mne pochválil a, abych dále zpíval, žádal. Tak zpíval jsem jim prusiánské

písníčky, až jsem nadobro ochraptěl, čemuž při chladném vzduchu nočním nebylo ovšem divu.

Při takové kratochvíli čas rychle ubíhal a cesta též. K 6. hodině stanuli jsme konečně ve skalnatém údolí „Dere-kara" zvaném. Vody bylo tu hojnosť a pastvy též. Popřáli jsme tedy hladovým koňům krátkého odpočinku a občerstvení. Stáli jsme na jižním svahu horského pásma, jež od Bin-göll-daghu sklánělo se směrem jihozápadním. Jižně od nás vypínalo se horstvo „Gindž" zvané, strmé, nepřístupné a sněhem se lesknoucí. Na východě Čochles-dagh se rozkládal za údolím řeky Tachta-köpry-su (řeky prkenného mostu).

Slunce silně již připalovalo. Za nedlouho dále jsme se brali. Jízda k řece po stráni příkré a bezcestné zvířata unavovala nemálo. Tu pojednou spatříme jinou četnou družinu jezdců ozbrojených proti sobě vzhůru přijíždějící. Setkali jsme se brzy. Byl to vali-paša Bitlisský, jemuž Jusuf beg jel vstříc. Müdür Čevlický jel po jeho boku, neboť již den před tím byl se vydal na cestu. Beg a paša dvorně se vítali. Vali tázal se mne po francouzsku, kdo jsem a za jakým účelem zde cestuji. Když zvěděl, že jsem jeden z Prusiánů, kteří byli firmanem opatřeni, blahosklonně mne propustil. Jusufa bega, jenž tak laskavě se ke mně byl zachoval, na rozloučenou jsem pozdravil.

Družina valiho a begova ihned se spojily a rychle vzdalovaly se směrem, kterým právě jsme byli přišli. Se mnou zůstal jen Kirkor a 3 Armeni, zřízenci Ananianovi. O 7. hodině probrodili jsme se řekou Tachta-köpry, která hlubokou a divokou slují skalní k jihu se brala do Muradu. Na levém břehu vléval se tu do ní potok Masala i Basmana zvaný. I ten jsme přešli a v pěkném, širém údolí jeho k severovýchodu dále jsme se brali. Tak kolem vísky Tarbas zvané — od Daudanu byla to první obydlí lidská, jež jsme od včerejška spatřili — před 9. hodinou dorazili jsme k osamělému mlýnci.

Celý mlýn jsme prohledali. Hledali jsme mlynáře, ale nebylo ho tuto. Měli jsme hlad, a v torbách nebylo již ničeho. Koňům bylo hej, ti pásli se po zelené stráni

Konečně přišel „deirmenči", mlynář, jako na zavolanou. Nesl dvě ryby asi po půl libře. Nebylo to mnoho, ale nám přišlo velice vhod. Také jsme si hlav tím pranic nelámali, mámeli je smažiti či vařiti, na modro nebo s černou omáčkou. Nám byly nejmilejší — připravené „na rychlo." Nelenili jsme tedy. Já ryby na tenké kusy roztrhal a nasolil. Mlynář zatím přinesl chrastí, rozdělal oheň a velikými deskami kamennými šikmo obložil. Na desky rozložili jsme kusy ryb, a měli jste to viděti, jak se to krásně opékalo. To by se vám byly dělaly laskominy! Mlynář našel ve mlýně něco chleba, a když jsme za půl hodiny zasedli k hostině, chutnalo nám tak výborně, jako bychom byli obědvali v předním hostinci, jejž Bädeker hvězdičkou vyznamenává.

Ale nižádné na světě vítězství nebývá dokonalé. Toho jsme zakusili i my. Sotva jsme totiž takto hlad byli přemohli, již i my hned přemoženi jsme spaním. Rozložili jsme se do chladného stínu při mlýnci. Ale čím výše slunce vystupovalo, tím více krátil se stín, a tím více i my krčili se ke zdi. K polednímu dostali jsme slunce na plno. A jelikož

jsme si nepřáli, aby stejný i nás zastihl osud, který sami rybičkám jsme byli připravili: nezbývalo než chutě dáti se na pochod.

Brali jsme se tedy dále proti vodě potoka Basmany až po Boghlan na břehu levém. U osady té přešli jsme na druhý břeh a táhli dále k východu těsným úžlabím. Cesta byla podemleta a na mnohých místech strhána, tak že často opatrně bylo objížděti zející propasť, v které potok divoce šuměl. Teprve před Govarsem údolí opět poněkud se rozšířilo.

Govars je armenská ves a rozkládá se při samém úpatí vysokého pásma, jehož část severní jmenují Mergemir-dagh a jižní Deregul-dagh. Potokem Basmanou, který vysoko nad osadou má své zřídlo a proto i Govars-su sluje, okolí pečlivě je zavodněno. Kolem vsi něco je polí a ve vsi veliké množství topolů, pod nimiž stavení jsou roztroušena, což milý pohled poskytuje. Dorazili jsme sem o 3. hodině, a svěží zeleň s chládkem občerstvujícím k odpočinku zvaly velmi důrazné. Neuposlechnouti bylo by bývalo s hříchem. A tak rozložili jsme se na hořením okraji vesnice, odkud pěkný jsme měli rozhled po okolí. Přidružil se k nám „kešiš“, zdejší duchovní armenský. Byl to člověk ctihodný a společník velmi milý. Nikdo nebude se tedy diviti, že jsme do něho měli důvěru velikou. Požádali jsme ho, aby něco k jídlu nám připraviti dal. Hlad jsme měli jako vlci, neboť dvěma rybičkami 5 lidí bez zázraku se nenasytí. Kešiš slíbil, a než bylo přichystáno, mlékem nás častoval. Skutečně také za nedlouho kotlík vajec na másle smažených přinesli. Vejce dle armenské Rettigové v másle musejí plovati. Čím vznešenější host, tím větší množství másla. Z počátku z plavby té bývalo mi až úzko Ale později vylovil jsem si vždy několik vajec na chléb, a starosti o ostatní ponechával jsem bližnímu.

Rozumí se, že i kešišovi nic jsem nezůstal dlužen, když o půl páté dále jsme se brali. Stráň po které jsme vzhůru jeli, byla z počátku velmi příkrá a jen ustavičnými oklikami zvířatům trochu jsme nadlehčovali. I teď drželi jsme se úžlabí potoka Basmany, který zde však byl již jen nepatrným potůčkem. Za hodinu dorazili jsme konečně až ke zřídlu jeho. Prýštil se ze dvou prohlubní nedaleko od sebe položených. Brzy dostihli jsme též nejvyšší části sedla, což hlavně unavená zvířata velice si libovala. Ještě něco níže jsme sjeli po cestě pohodlné, a již hluboko pod sebou v husté zeleni spatřili jsme velikou osadu nějakou s mnohými dvory, s chrámem a s věžemi. Byl to klášter Surp Karabet.

Po 6. hodině jsme tam dorazili. Páter hostitel nás uvítal a zavedl do pokoje hostinského.

. . .

6. Surp Karabet.

Armenské Surp Karabet, též Surp Garabjed, znamená tolik jako „svatý předchůdce“, t. j. sv. Jan Křtitel. Je tedy Surp Karabet chrám a klášter sv. Janu Kř. zasvěcený a proto i Surp Ovhannes sluje. Z toho, že klášter i zvonů smí užívati, což v Turecku je výsada nevšední, vzniklo i jmeno Čanly — nebo Čangly-Kilissa, chrám zvonový.

Je to chudičký sice, ale veliké úcty hodný památník z dob starověkých, kdy křesťanství v Armensku se šířilo. Co národům slovanským jsou oba bratří Solunští, to Armenům je sv. Řehoř Osvětitel, neohrožený hlasatel víry Kristovy v těchto krajinách. Ten vysvěcen byl od patriarchy Caesarejského a skoro všecky kosti sv. Jana Kř., jež až do těch dob v Caesareji se chovaly, od patriarchy darem obdržel. S těmi sv. Řehoř do své vlasti odešel a tam evangelium kázal. Přední knížata armenští a mnoho lidu rychle přilnulo ku křesťanství. Jen ještě obyvatelé kraje Daronu, cizí přistěhovalci z dalné Indie, pohanství svého věrně se drželi. Střediště jejich modloslužby bylo město Ašdišad „staré město modliteb," a jiné božiště nedaleko města v horách položené, ale všech nejslavnější. Stály tu ohromné sochy dvou jejich bohů domorodých, památka staré bohoslužby z Indie sem přenesené. I sem vydal se konečně sv. Řehoř s četnými zástupy knížat již křesťanských. V bitvě rozhodné, ve které na straně křesťanské něco přes 5000 a na pohanské skoro 7000 bojovníků bojovalo, zvítězili křesťané a obě modly pohanské rozkotány. Kněží pohanští, kteří tomu bránili, jsou pobiti. Na místě, kde stávalo toto božiště pohanské, založil sv. Řehoř Osvětitel kapli křesťanskou a složil zde část kostí sv. Jana Kř. To stalo se r. 302.

Kolem kaple povstal brzy veliký klášter a od králů armenských bohatě je nadán. Z blízka i z dáli přicházely nesčíslné zástupy poutníků, aby místům těm svatým poctu vzdaly. Vždyť čím méně vzdělaný je národ, tím větší váhu klade na zevnějšek své bohoslužby.

Později ovšem národ armenský pohroma krutá stíhala za pohromou. Skoro všecky hordy divoké, jež ze vnitřní Asie do Europy vnikly, i ty, jež tak daleko ani nepronikly, armenskou z pravidla braly se zemí. Národ armenský ujařmen opět nekřesťany a v otroctví krutém hynul na těle i na duši. Surp Karabet vypálen a rozmetán skoro v každém věku, ale vždy opět jako fénix povstával z rumů učazených, a zástupy zbožných poutníků, kteří zde na místě svatým Řehořem samým zasvěceném poslední své skládaly haléře, přicházely vždy znova. Ještě ani v tomto věku, kdy vláda turecká ze všech stran tísněna jsouc, v Cařihradě papírové své reformy zavádí, valně se nepolepšilo. Ještě r. 1828 ve válce rusko-turecké Kurdi klášter přepadli a vyloupili. Při uzavírání míru Rusko sice výslovně si vymínilo, že Kurdi mají veškeru škodu nahraditi. Ale nestalo se tak, co se v Turecku ostatně samo sebou rozumí. A tak znova zřizován je klášter opět jen dary zbožných poutníků.

Surp Karabet položen je asi 2000′ nad Eufratem a tedy asi 6000′ nad mořem, nade svahem kotlinatého údolí, ve kterém sbírají se vody Devíti pramenů, o nichž již za časů pohanských historik se zmiňuje a jejichž jmeno až na dnešní den se udrželo jako „Inagňaarpüur." Klášter zabírá veliký nepravidelný čtverec, a kolem vysokou a pevnou zdí, jako by pevnosť to byla, je obehnán. Vchází se třemi branami, a ty těžkými uzavírají se vraty. Jádro všeho je chrám sv. Jana. Stojí uprostřed velikého dvora. Nad hlavním vchodem středním vznáší se mohutná zvonice o dvou patrech vysoko nad plochou střechu chrámovou, nad niž mimo to ještě dvě báně vynikají. Síň chrámová má asi 20 m. ve čtverci a čtyřmi řadami starých, neforemných a ne-

stejně od sebe rozestavených sloupů v 5 lodí je rozdělena. Na sloupech spočívají těžké pasy klenbové. Vše to vymalováno a omalováno spůsobem někdy až strašně křiklavým. Na štěstí několika malinkými okenky jen málo sem vniká světla, a tajemné pološero milosrdně zakrývá mnohý hřích barvířský. I několik obrazů tu visí, a na podlaze rozestřeny rozedřené koberce.

Z chrámu vchází se do několika kaplí. Tak po pravé straně oltáře je kaple sv. Jana Kř. a hrobka jeho, a za oltářem kaple sv. Štěpána. Mimo to i sv. Jiří, sv. Řehoř Osvětitel a sv. Terdat mají tu modlitebnice. Zde chovají se ostatky sv. Jana.

Zdi chrámové vyvedeny dílem z vápence, dílem z trachitu. Že často se přestavovalo, viděti z toho, že mnoho kamenů se starými nápisy do zdi zasazeno obráceně. Zedníci nebrali si mnohdy ani tolik práce, aby zazdili je řádně hlavami vzhůru. Za chrámem postaveno mnoho velikých ploten kamenných s krásnými ozdobami kamenickými. Jsou to náhrobky mnohých biskupů a opatů kláštera, kteří zde jsou pochováni.

Čtverhranný dvůr, v jehož středu chrám stojí, objat je z každé strany dlouhou budovou kamennou o jednom patře, před nímž do dvora táhnou se pavlače dosti široké. Ve přízemku budov jsou konírny, zásobárny, stavení hospodářská a níže i mlýn klášterní. V prvém patře pak, do kterého po některých schodech se přichází, jsou pokoje opatské, klášternické a hostinské pro poutníky. Ke hlavnímu dvoru tomu přiléhá dlouhý dvůr přední se starou, ale prázdnou jakousi kapličkou a velikou budovou novou, leč — bohužel — nedostavenou, jakož i ještě několik jiných širých dvorů hlavně pro dobytek určených. Nejbližší okolí u kláštera stromovím dosti je zarostlé. Hlavně staré košaté kaštany a ořechy příjemného poskytují stínu. Po okolních výšinách doubravy táhnou se dosti husté. Ale klášterníci si stěžovali, že s Kurdy musejí býti velmi za dobré a kdokoli přijde, že musejí hostiti, jen aby lesů těch jim nevypálili.

Hostinský pokoj, ve kterém nás v klášteře sv. Jana ubytovali, byl sice dosti veliký, ale nábytkem přecpán právě nebyl. V jediné skříni, která tu stála v koutě, složeno bylo několik přikryvek, u dveří pak na dřevěném kolíku visela konvice s vodou a sloužila za umyvadlo. Po podlaze rozestřeno kolem stěn množství rozedřených koberců, a to byly naše židle, stoly, pohovky a postele. Před večeří mastiky (vodky) statně jsme popíjeli. Pak do prostředka pokoje postavili nízký podstavec a na ten dva chlapi položili velikou, asi $1\frac{1}{2}$ m. ve průměru držící mísu kovovou, na níž celá naše večeře byla již rozložena. Zasedli jsme k tomu bobkem, a jelikož jsme dnes skoro celý boží den lačněli, chutnalo nám jak náleží. Kirkor mlaskal ve všech toninách, a jelikož to náleží zde k dobrému tónu, i mně bylo nejvyšší spokojenosť svou na jevo dávati spůsobem tím, u nás dosud neobvyklým.

Po večeři rozložili jsme se po kobercích a oddali se výtečnému tabáku Mušskému, s jehož modrými obláčky snoubil se rozhovor přátelský. Páter hostitel jmenuje se Sargavak Kalust Arzrunian. Nevím, pocházíli z ruského Armenska, ale rusky trochu mluví. Tu pak tedy zcela přirozeno, že se svou češtinou připadám mu skoro jako bratr Slovan.

Obzvláštní ve všem prokazuje mi pozornosť a tabáku přinesl mi ze svých zásob druh nejjemnější.

Venku zatím značně se bylo ochladilo, a po horách jako furie prohání se divoká vichřice. Jediným oknem naším tříská, až jest se obávati, že je vyrazí. Člověk je skoro rád, že odpočívá ve vytopené jizbě a že s chladným větrem nemusí se rváti v širém poli.

Plamen hasne na ohništi. Rozprávka vázne. Druh za druhem tvrdému propadá spánku. —

Druhý den, dne 8. července, v Surp Karabetu všichni jsme odpočívali. Armeni, moji druhové, jednak přáli si delší dobu prodleti na místech těch velepamátných, jinak také nutno je každému, kdo v těchto krajinách zdráv zůstati chce, kde tělo i duch nezvyklou koňmo jízdou, ustavičným cestou pozorováním, žárem slunečním a rychlým střídáním se teploty, jakož i rozmanitými nepříjemnostmi jinými stále se napíná a dráždí, aby po každém takovém větším napjetí sil trochu si odpočinul.

I mně odpočinek ten byl velevítaným. Poohledl jsem se po klášteře a ohledal některé čelnější místnosti jeho. Tak z rána hned po službách božích přijati jsme byli od opata ve veliké síni audienční, a to s velikými ceremoniemi východními. Popíjeli jsme při tom dobrého čaje ruského, který, jak se zdá, poutníci ruští zde zavedli a který tu pak zdomácněl.

Po tom zavedli nás do školy klášterní, jež upravena byla rovněž v prvém patře ale na protější straně dvora. Byla to dlouhá jizba klenutá. Ve stěně čelné veliké okno a při každé stěně podélné táhlo se po dvou lavicích. Mezi nimi středem volně se procházelo. Celkem bylo tu 32 žáků malých i větších. Zapěli několik rázných písniček, neboť zpěvu učí se tu velmi bedlivě již i za příčinou bohoslužby chrámové. Pak jsem prohlížel jejich písma, při čemž neopomenul jsem k veliké jejich radosti poděliti je malými obrázky, mně za tím účelem od p. Vojty Náprstka darovanými. I jejich ložnici pak jsme si prohledli, neboť veškeři ti žáci v klášteře mají také celé opatření. Odtud do mlýna klášterního neměli jsme daleko. Umístěn je v základech severozápadního rohu klášterní budovy, kudy silný proud vody prostupuje. Pak s páterem Arzrunianem i na plochou střechu chrámovou jsme vylezli a odtud po krásném okolí dlouho se rozhlíželi. Při tom nemohli jsme si nepovšimnouti, v jak bídném stavu všecky kopulovité věže se nalézají. Pochází to odtud, že snad hned z počátku nedosti pečlivě byly sestrojeny, anebo že zdi, sloupy a pilíře, na kterých spočívají, tíží tou jsou znoženy. Mimo to i mnohá zemětřesení, v krajích těch i za našich časů posud často se opakující, všem stavbám na velikou jsou zkázu.

Když jsme takto vše důkladně byli vyšetřili, pozval mne Arzrunian do své kobky klášterní a tam ze zvláštní přátelské náklonnosti kyselým mlékem mne vyčastoval. Ta hostina nešla na vrub kláštera, nýbrž pocházela z vlastních jeho zásob. A pak někdo ať běduje, že je zle na světě a draho, a co že člověk všecko potřebuje! Vizte jen toho Arzruniana! Dvakráte denně trochu mléka a kousek chleba, to věru velmi je laciné. A ta hrubá kutna jeho, ta vydrží mnoho, mnoho let!

Odpoledne vyhledal jsem si vysoko nad klášterem pěkné místečko. Tam na stráni skalnaté u mocného pramene vystavena byla jakási

kaplička. Kolem stálo množství košatých kaštanů. Ve stínu jejich na vzdušné stráni odpočíval jsem za vedra odpoledního. Také jsem si při tom asi zdřimnul; vždyť ten potůček tak svůdně hrčel a něco na stromě také cvrlikalo mi ukolébavku.

Pohostinnosť od nás dávno již se vystěhovala. Kdo chce ji ještě poznati, ten ať na východ spěje. Tam je teď domovem, tam září ještě v božské své prostomyslnosti. I v Surp Karabetu postavili jí trůn zlatý. Cestovatel tu častován. Peněz, kolik by stálo, vyplatiti si nedají. I to to, bůh uchovej! Toliko k oféře v kostele jíti mu dovolují.

Dnes večer budou služby boží, a o těch bude oféra. To se mi šeptalo ráno, šeptá se mi teď večer. To se mi šeptá z pravice, to se mi šeptá z levice. To je prozřetelné, neboť bych mohl zapomenouti.

Byla oféra. Nezapomněl jsem. Obětoval jsem turecký půlzlaťák (asi $5\frac{1}{2}$ zl. r. m.), krásný lesklý půlzlaťák, až se kněžskému výběrčímu oči zajiskřily. Byl jsem sám s sebou spokojen, a oni mohli býti spokojeni se mnou.

Ale stalo se jest, že se půlzlaťák — „nenašel." Mělo se tedy za to, že jsem nic nedal. I počal hned šum a shon, jako když divoká bouře se blíží. Svou ctí jako Franku bylo mi dokládati se, že jsem půlzlaťák dal. Pátralo se, až se skutečně nalezl. Pak všeobecně opět se vyjasnilo. Mně také. —

7. Idyla na břehu Eufratském.

S bolestí nemalou již znamenám, jak mnohý soudný čtenář vážně hlavou vrtí a mnohá rovněž soudná čtenářka nosíček povážlivě ohrnuje. Jaké je prý to cestování po Asii?! — Proč že nepotkal jsem ani jediného lva, jehož jsem pouhým rázným pohledem tak mohl zkrotiti, že bych si ho byl i bez provázku do Čech mohl přivesti na ukázku, jako druhdy Heřman z Bubna, udatný pán? — Proč ani jediného tygra jsem neroztrhal, a proč tento tygr pak navzájem ani jedenkráte neroztrhal mne? — Proč vší krvi tak úzkostlivě vyhýbám se tam, kde v krvi vykoupati jsem mohl sebe i celý svůj cestopis? —

Vyznávám se zkroušeně, že v ohledu tom prosté vypravování moje je velmi nedostatečné, jelikož velmi málo napínavé a zajímavé. Liší se tím bohužel valně od mnohých moderních cestopisů, jimž líčení podobných činů rekovných přední bývá ozdobou.

Ale proto, že píši černým inkoustem a ne krví, nesmí nikdo se domnívati, že cestování mé bylo jen tak asi jako nějaká procházka z Markvartic do Zlámané Lhoty. I já nejednou octnul se na děsném pokraji jisté záhuby, i já nejednou octnul jsem se ve strašném nebezpečí života. Za důkaz, že pranic nepřeháním, věrně vylíčím tuto jen jeden děsný případ, jehož následky pro celou Europu mohly býti ohromující. Že jsem kapitolu tuto opatřil názvem tak beránčím, učinil jsem jen proto, abych čtenářstvo oklamal: jinak by mi již předem samou hrůzou pomřelo.

Ze Surp Karabetu vybrali jsme se dne 9. července ráno. Byla právě neděle. Po službách božích zváni jsme byli u převora na čaj,

a pak vystrojili nám opět malou „skopovou“ hostinu na rozloučenou. Když jsme celého pečeného skopce roztrhali a pojedli, naložili jsme zavazadla a dali se na pochod. Mnich Arzrunian, otcovský přítel můj, kus cesty nás doprovázel.

Hory, na kterých Surp Karabet leží, velmi příkře k jihu se sklánějí k údolí Eufratskému. Je to Murad-su, který již z Palu známe. Pojí se tu s jinou značnější řekou Kara-su zvanou. Severní pásmo hor od jižního tak je vzdáleno, že tvoří širý údol 1—3 hodiny široký a asi 6 hodin dlouhý. Údolí řeky Kara-su není pak než východní jeho pokračování.

V dobách předhistorických, než Murad u Gurgury dráhu k západu si prolomil a promlel, celé údolí jediné tvořilo zajisté jezero. Zde ke dnu srážela se bahno, a hlavně bahno vulkanické, které Kara-su přinášel. Tak povstala mocná vrstva půdy přeúrodné. Kraj asi záhy byl zalidněn. Xenofon, veda svých 10.000 ku Trebizondě, tudy prošel, jak dle všeho se zdá. Později usadili se tu četní přistěhovalci z Indie a modlám svým několik slavných založili bożišť. Modlářství toto pevné kořeny tu zapustilo. Jen s velikým násilím vyhubeno je pak od křesťanství vždy dále se šířícího. V dobách křesťanských pak záhy blahobyt tu zkvétal a učenosť se šířila. Kraj slul tehdy Daron. Zde stávala kolébka Mesropa a Mojžíše Chorenského, mužů o řeč a národnosť armenskou velice zasloužilých. Mesrop národu svému po vzdělanosti dychtícímu novou a pěknou složil abecedu, Mojžíš pak proslul brzy jako výtečný dějepisec. —

Tak tu bývalo. Teď ovšem je jináče. S výše rozhlížíme se na hodiny cesty po údolí, nyní rovinou Mušskou zvaným, jehož spustlosť a nahotu ranní páry stříbrojasným útrpně kryjí závojem. Kde život bujarý dříve proudíval, teď tak ticho a smutno: těch chudých, tureckými pijavkami vyssátých dědinek tak poskrovnu je rozeseto! Nejen obličeje lidské, i země stárnou a to často velmi rychle! —

Po příkrých stráních scházeli jsme rychle. S hor četné k Muradu sbíhají bystřiny. Vodou jejich nemnoho polí se zavlažuje. Uprostřed půdy vzdělané slezlo se vždy několik baráků. Zdá se, jako by druh ke druhu se krčil, jako by navzájem se zahřívaly. Tak o 9. hod. dorazili jsme do Sordaru, pak do vesnice Karabetu a později do Merdi, kteréžto vesnice s Pazu výše v údolí položeným klášteru přináležejí. Ves Barlu a Norak viděli jsme v levo, Zjaret pak v pravo. Vrcholky hor dosti byly zalesněny, hlavně pak kolem Surp Karabetu krásné lesy se rozkládaly. Ale svahy nižší skoro všeho stromoví již postrádají.

Za Merdi jsme již v rovině Eufratské. Tam potkali jsme nějakého cikána, který slušného koníka ke koupi nám nabízel. Kirkor i cestou rád by byl něco vydělal. Na koníka hned přesedl a zkouší ho obraty nejrozmanitějšími. Počínají konečně smlouvati, ale vyjednávání vleče se s námi skoro až do Rejdanu. Před touto vsí naprosto se rozbilo, a cikán vrátil se svou cestou.

Rejdan je veliká a zámožná ves armenská. Baráky její zemí poházené velikým hromadám krtičím náramně se podobají. Vidíme četné stádo bůvolů, kteří v parnu poledním ve vodě zlejšího potoka si hoví.

Zřízenec Ananianův, maje krátké řízení nějaké, zastavil zde, a i Kirkor tisíc měl chutí, abychom zde odpočinuli. Ale pobádám ku předu, abychom raději již do Muše se dostali.

Tak jsme dorazili po 12 h. k Muradu a k vodě sešli s vysokého břehu hlinitého. Při samém břehu nebylo hluboko a i tu spatřili jsme veliké stádo bůvolí. Jak chytrá jsou ta zvířata, znamenati bylo dle toho, jak ve vodě se chladila. Bůvol tu ležel vedle bůvola, zadkem do řeky a s hlavou ke břehu obrácenou. Celé tělo do vody se nořilo, jen nozdry, oči a rohy z vody vyčnívaly. Věru nikdo nemohl jich tam lépe rozložiti, než jak sami se rozložili.

Především hledali jsme brodu. Našli jsme jej konečně nedaleko toho místa, kde Murad neveliký ostrov objímá. Pod ostrovem Murad rozšířil se tam až asi na půl kilometru, a kalné vlny jeho rychle ubíhaly.

Našli jsme tam člověka brodu znalého, a ten se uvolil, že nás za slušné zpropitné převede. Sesedli jsme na chvilku a na koních vše náležitě prohledli, opravili a upevnili. Pak chutě pustili jsme se do proudu. Převodník přichytil se mého koně a pro jistotu tyčí řečiště ohledával. Brod ze břehu pravého nešel přímo, nýbrž po vodě na řeku, tak že hluboko pod východištěm dosáhli jsme protějšího břehu. Vody bylo průměrně asi na 1 m., ale uprostřed voda až přes hřbet koňský se přelévala, tak že nejen šťastně jsme se přebrodili, ale také polou se vykoupali.

Na druhém břehu oddali jsme se hned práci velmi užitečné: z bot totiž vylévali jsme všecku vláhu Eufratskou, která tam byla zcela zbytečna. I spodky bylo náležitě vyždímati. Ale při vedru poledním a při suchotě tam panující oschli jsme pak dokonale, než čtvrť hodiny uplynulo.

Brali jsme se dále k východu. Ale utrmácená zvířata s těží dále se vlekla, a my sotva na nich se drželi. Žár polední málo kdy tak byl mi protivný, jako tenkráte v údolí Eufratském. Táhla již 1 hodina s poledne. Rádi bychom si byli odpočinuli, ale nikde ani píď stínu. Okoralá půda jen zvonila pod kopyty koňskými. I mnohé hluboké v zemi trhliny bylo nám přeskakovati. Ano některé musili jsme objížděti obávajíce se, že by snad kůň nedoskočil. Tak široké byly mnohé.

Konečně spatřili jsme na jižním obzoru několik stromů. Chutě jsme tam odbočili. Za čtvrť hodiny stanuli jsme přede strání asi 4 m. vysokou. Po stráni něco křovin, a z těch vyčnívalo několik topolů a akácií. Kolem táhl se živý trávník. Jen jsme zavazadla s koně spustili, a již každý na smrť unaven a těžce oddychuje sklesl do chladícího trávníku. Tak mlćky odpočívali jsme asi půl hodiny. Když jsme trochu pookřáli, počal ozývati se jiný náš nepřítel: hlad s žízní. Ze Surp Karabetu šli s námi dnes ještě jiní dva arménští pocestní. I ti odpočívají tu s námi a trpí. Jeden z nich a Kirkor prohlížejí křoviny nedaleko stojící. Pojednou volají na nás radostně, že našli studánku. My k nim. Skutečně, ale je to spíše studně než studánka. Vody tu stojí přes metr a zdá se býti velmi dobrá. Leč co na dně je ponořeno? — Je to nějaká vysoká nádoba hliněná. Ale leží příliš hluboko. Jak ji vylovit? — Honem, přineste provaz sem od soumara! — Podařilo se nám, že jsme provazem hrdlo zachytili a nádobu vytáhli.

Byl to vysoký džbán se dvěma držadly a se spodkem končitým, jak u antických amfor vídáme. Hrdlo pečlivě bylo ucpáno. Těžký byl nehorázně. Co v něm? — To velice je záhodno. Zátku mocí chtěli vyraziti.

„Javaš, javaš“ — křičím a k opatrnosti radím — „zvolna, zvolna, pánové, ať nestane se neštěstí!“ — Neboť v době, kdy ve světě všude je plno dynamitu a jiných hořlavin a třaskavin, musí se míti člověk velmi na pozoru, neboť ďábel a nihilista nikdy nespí.

Ale těm lidem nevzdělaným marno je mluviti. Nedočkavý Kirkor osudnou zátku rázem odstranil, a již sněhobílý obsah antické amfory rozléval se po trávníku.

„Airan, airan!“ zvolali všichni u vytržení, a i já brzy se přesvědčil, že to skutečně „airan“, to jest: — podmáslí. — — Asi 8 litrů ho bylo, spíše více než méně.

Těžko vypsati bujné veselí, které nález tak neočekávaný a tak vítaný ve družině naší rozpoutal. O takových radostech vy evropští smrtelníci ani potuchy nemáte. Takové rozkoše pociťují jenom velicí nálezci a vynálezci jako na př. Kolumbus, vynálezce Pražského leštidla atd.

„Allah verdi! — Allah verdi!“ — „Allah nám to dal, samo nebe nám to seslalo!“ — tak plesali jsme jeden přes druhého, neboť v návalu radosti již i náboženství trochu jsme si popletli.

Že to dar nebeský, o tom nikdo nepochyboval. Darů tak vzácného původu ovšem nesmí se odmítati. A my přijímali vděčně: hrnečky se plnily a prázdnily, a nám šlo při tom velmi k duhu. I vaky se otvíraly, a tu chléb, tam sýr, vynořily se z obalu. Druh druhu přál.

Za krátko plápolal i veselý ohníček: rovinou Eufratskou táhla vůně kávová a libodech útlých cigaret v šedých obláčkách vznášel se k modré obloze. I ta rodina čapí na blízkém stromě s námi se veselila, zobáky radostně si poklepávajíc.

Leč drsná zkušenosť učí, že po posvícení bývá mnohem hůře než o posvícení bylo. Bohu žel i u nás po hodech tučných dosti brzy dostavilo se postní rozjímání, a to bylo velmi zkroušené. Takové duševní moldánky morálka jmenuje — zlé svědomí a to, jak z Jablonského víme, „neustává v hryzení.“ Čím déle patřili jsme na džbán vyprázdněný, tím více pochybovali jsme o původu jeho nebeském. Což pak slyšel kdo jaktěživ, že v nebi měli by také podmáslí? — Naopak vůbec je známo, že Armeni v chovu dobytka výborně se vyznají. Ale takový Armen je chlap hranatý a jako hora, ruce má jako ze železa, a což kdy by v železných těch rukách octnulo se náhodou nějaké důkladné topořiště?! — Jak snadno by nám v tomto klasickém kraji Daronu, kde Mesrop armenskou abecedu skládal, napsati mohli na záda stručné, ale důrazné promemoria o cizím majetku?! — Ano vyklepánu, zmalovánu — „být či nebýt? — To je ta otázka!“

Ohlížíme se po koních. Ne snad, že bychom chtěli vzíti do zaječích, to bylo by málo rytířské: ale soustřediti se někam na několik mil odtud mohlo by býti velmi užitečno. Ale kam se rychle uchýliti? Krajina otevřená je jako dlaň a naše koně nemohou již s místa.

Nezbývalo tudíž jen hrdinsky se oddati tureckému osudu. Tento osud také brzy se dostavil. U studánky zaslechli jsme pojednou pro-

nikavý křik dětský a z křovi zahledli jsme dvé hlaviček dětských, jež černé zraky své na nás upíraly s hrůzou a s udivením. Za dětmi přišla statná Armenka. Pracují na poli a „airan“ ponořili si do studánky pro ochlazení. Zapírati jsme nemohli, vždyť corpus delicti ležel mezi námi. Nezbývala než cesta diplomatická, a tou bral se Kirkor velmi opatrně. Koncem z kapsy vypustil jsem několik piastrů a se srdce nám všem spadla tíže centnýřová. Žena byla vdova a měla bratra, o němž však věděla jen tolik, že je někde snad ve Stambulu. Když jsem jí pak slíbil, že až pocestuji do Evropy, od ní svatosvatě budu ho pozdravovati, měla ještě za několik piastrů více radosti.

Tak vedlo se nám u armenské vsi Arthongu.

O půl čtvrté sedali jsme chutě opět na koně. Ubírali jsme se směrem východním po severním úpatí horského pásma, jež rovinu Mušskou na jihu lemuje. I na těchto horách je několik starých klášterů, k nimž Armeni hojně putují. Projeli jsme armenskými osadami Povrgovem, Čaurmou a Hadžimanukem, a o půl sedmé do Muše jsme dorazili. —

A kde zůstalo to hrozné nebezpečenství života? — táže se soudný čtenář, vytýkaje mi, že nesplnil jsem, co předem jsem slíbil.

A já přece slibu danému dostál měrou vrchovatou. — Což snad 8 litrů airanu není nebezpečenství života dosti veliké?! —

8. Muš.

Když jsme se protáhli těsnými a nečistými čaršiemi Mušskými, zastavili jsme před chanem, chtějíce se tu ubytovati. Ale zle se nám vedlo. V chanu bylo jen málo pokojíků a ty všecky byly obydleny. Chtěli nám sice jeden vyprázdniti, ale hrozný jeho zevnějšek již nás odstrašoval, ačkoli co do čistoty nebyli jsme věru příliš vybíravými.

Tu vzpomněl jsem si, že jsem si v Charputu od armensko-katolického biskupa napsati dal odporučující list zdejšímu váženému občanu Stepanovi effendimu svědčící. Odeslal jsem tedy list, a za nedlouho došlo pozvání, abych u něho se ubytoval.

Stalo se. Byl jsem tedy hostěm pana Stepany effendiho, bohatého Armena katolíka, a pobyt můj u lidí tak dobrosrdečných a pozorných byl velice příjemný. Jsem jim za to velikými díky zavázán. Bylo mi tak dopřáno i příležitosti, abych patriarchální život armenské rodiny blíže seznal. I tím vědomosti moje se rozšířily.

Pan Stepana je obchodník po celém okolí Mušském daleko široko známý a vážený. Karavany jeho jdou až do Diarbekiru. V Muši zasedá ve vládní radě. Je to pán již obstarožný, vzrůstu vysokého a posud při síle. Když jsem přišel do domu, trpěl právě zimnicí, ale brzy opět se zotavil. I paní jeho trochu churavěla. Měl 4 syny a 1 dceru. Dcera provdala se do jiného domu, jí jsem nespatřil. Dva mladší synové jsou čiperní hošíci asi 10 a 13 let, bystrého ducha a živé povahy. Oba starší mají něco přes 20 roků a jsou ženatí. Ale všecky ty rodiny tvoří jen rodinu jednu, žijí a pracují pospolu. Ženské zabývají se domácím hospodářstvím, a mužští jdou za obchodem. Ve městě mají sklad

střižného zboží a mimo to menší krámek s drobotinami přerozmanitými. Starší žil delší dobu u strýce svého v Cařihradě a odtamtud přivedl si i ženu, dívku velmi krásnou a přívětivou. On i ona jako velkoměšťáci nosí se již po nové modě — a la franka. Mladší naproti tomu ženu vyvolil si z Mušanek a drží se ještě kroje starodávného. Chodí v krátkém soukenném kabátci, v šalvarech (spodkách) velmi širokých a domácích střevících neforemných. Když jsem přišel, musil jsem si pohověti, starší sám zul mi těžké boty jízdecké a přinesl pantofle. Můj armenský průvodce a řízenec Ananianův zůstal zde ještě celý den u mne. Poctivce Kirkora jsem vyplatil, i odešel ke svým koním. Před večeří dlouhý čas popíjeli jsme výtečné mastiky a pojídali lískových oříšků. Je to lahůdka v Malé Asii a i v Cařihradě velmi oblíbená. Hostina skládala se ze mnohých jídel masitých, velmi chutně připravených. Pojídali jsme, jak samo se rozumí, jenom muži pospolu. Hoši a ženy zůstávali v kuchyni. Jenom emancipovaná žena staršího ob čas na nás přicházela se podívat, jak asi nám chutná. Večeři zapíjeli jsme černou kávou a pak věnovali jsme se docela výbornému „tutunu" (tabáku) Mušskému. Cigarety dělali mi oba Stepanové. Nikterak nechtěli dopustiti, abych prací tou snad sám se obtěžoval.

Druhý den hned z rána měl jsem návštěvu. Přišel armenskokatolický misionář Zakkarian, toho času duchovní pastýř nečetné osady katolické v Muši. Byl rodilý Mušan, studoval v Římě a jako misionář pak daleko přišel do světa. Ve válce Krymské sloužil ve sboru francouzském. V té činnosti — zdá se — vrcholí práce jeho života. Alespoň o těch časech rád vypravuje. Teď churav jsa působí v tomto zátiší Eufratském v prostotě a chudobě snad více ještě než apoštolské. Má tu sice byty dva, ale — můj bože — jaké to byty! Spolubydlitelů nevítaných tam jen jen se hemží. Když zde příliš ho pronásledují, utíká se do bytu druhého. Odtud však vyštván, do prvního brzy opět se vrací. I já později ho navštívil a příliš brzy i já pak počal — vybírati.

V tísni své několikráte prý již vládu francouzskou o podporu nějakou prosil, neboť prý vojsku francouzskému sloužil Ale nižádná prosba jeho dosud nebyla vyřízena. A nynější republika už asi s těží pro uvadlé vavříny zbankrotovaného císařství se rozehřeje. — Mně Zakkarian i tím byl prospěšen, že jsem s ním mohl mluviti vlasky. Bylť on jediný člověk v Muši, který mluvil jednu řeč evropskou.

První den celý zdržel jsem se doma. Měl jsem mnoho práce; bylo dohotoviti především náčrtů topografických cestou učiněných. Druhý pak vyšli jsme si se Zakkarianem na obhlídku. Vystoupili jsme vysoko nad město, tak že alespoň na tři strany volný jsme měli rozhled.

Muš rozkládá se na severním úpatí divokého pásma horského, kde v rovinu Mušskou zvolna se sklání. Z hor k severu žene se divoká bystřina Merlaket i Muš-su zvaná a vyryla si časem divoké údolí. Trochu dále na západ jiný menší potok stejným bere se směrem. Po osadě Karne při něm položené říkají mu Karne-su. Mezi prameny obou skalnatý Arčkelor nebo Kurd-dagh do oblak trčí. Jeho úpatí v nevysoký vypnulo se pahrbek kolem osamotnělý. Na tomto pahrbku

stávala dříve pevnosť Mušská dávno již rozbořená. Teď po pahrbku rozkládá se město a svými zahradami až i oba břehy Merlaketu zabírá.

Pravil jsem: město. Leč nemyslete při tom snad na město europské! Je zde sice několik domů o jednom patře s pěknými pokoji, s okny vysokými a zasklenými. Ale i schody u těchto domů žebříku podobnější jsou než skutečnému schodišti. Takový pěkný dům má hostitel můj pan Stepana. Cena jeho páčí se zde na 2.000 zl. dle našich peněz. Ale takových domů v celém městě je velmi málo. Většinou jsou tu malé domky přízemkové a majíli patro, leze se do něho po skutečném žebříku. Cena jejich klátí se kolem 600 zl. To jsou domy. Ostatní stavení jsou pouhé díry do sypké stráně vykopané: čelná stěna z bláta uplácaná a plochá střecha rovněž jen pevně na chrastí nasypaná. Kdo s místa povýšeného na toto „město" patří, tomu zdá se, že vidí jen hnědě špinavou směsici velikých krtích hromádek, z níž jen tu a tam mocnější obrysy většího domu vynikají. Mešit tu sice několik, ale nižádná z nich valně neliší se od budov ostatních. Jediný jen ještě „minareh" vznáší se do výše a vzdoruje zubu času. Ostatní již dávno k zemi klesly. Všeobecný úpadek, spustlosť, ochablosť a cárovitosť žebrácká jsou hlavní znaky, jež zde ze všech koutů zejí. Nikdo se za ně nestydí, nikdo zastříti jich nehledí.

Kdokoli z Europanů kdy zde se zastavil, každý vždy té strašné nečistoty zdejší se hrozil. Ani za mne nebylo lépe: co ulice, to smetiště, — co stružka, to potok páchnoucích kalů. A všecko to je jen malý obrázek celé té veliké říše turecké: všude spustlosť hmotná i mravní, všude cár žebrácký, a až daleko do Europy to zapáchá! —

Ještě na počátku tohoto věku páčili obyvatelstvo zdejší na 10.000. Teď není ho zajisté více než polovina. Turků snad je více než křesťanských Armenů a mezi těmito asi 50 rodin katolických. Armeni mají několik kostelů; jsou to sice budovy starožitné, ale ničím nevynikají, leda snad svou sešlostí. Kostel katolický pak byl tak bídný, že mi ho Zakkarian ani ukázati nechtěl. Pravil mi jen, že se musí vystavěti jiný, ale peněz že není. Bylo to sice poloviční vyzvání k dobročinnosti, ale můj skoupý ministr financí i tu nejmenší marnotratnosť co nejpřísněji mi zapovídal. — Podobně řídne i obyvatelstvo roviny Mušské. Ustavičnými vpády loupežných Kurdů, kteří obývají v horách nad samým městem a nad rovinou se táhnoucí, jsouce týrány, mnohé rodiny do sousední Armenie ruské se přestěhovaly. Když stěhování tomu vláda turecká počala brániti, ucházely rodiny armenské tajně na Rus. Tak mnohé vesnice v úrodné rovině nemají již obyvatelů, stavení se rozpadávají, role spustla. Obraz říše turecké: poušť, poušť, kamkoli popatříš.

Mušané živí se dílem obchodem a průmyslem, dílem pak též chovem dobytka a zemědělstvím. Ani obchod však, ani průmysl není valný a přestává na domácí spotřebě. Lepší látky hedbávné přicházejí ze Syrie přes Diarbekir a Mussul; podobně i pestrobarevné bavlněné zboží dodává Anglie, pokud hrubé výrobky domácí nestačí. V čaršiích roztahuje se hlavně ševcovina jakož i zboží uzdářské. Trh Mušský nejen městu, nýbrž i armenskému a kurdskému okolí dodává, čeho v domácnosti je potřebí. Venkov pak dodává hlavně obilí a některé

suroviny. Zahrad a hlavně vinic kolem Muše je velmi mnoho. Ovoce, jako jablek, hrušek a třešní je sice dosti, ale vesměs jsou to jen druhy chudé, neušlechtěné. Mnohé rodiny Mušské mají své vinice v okolí, a na podzim dobrých hroznů bývá dostatek. Ale vína z hroznů nedělají. V nížině pod městem i mnoho polí tabákových jsem viděl. Tabák zdejší velice si chválili, a až do Cařihradu mnoho prý se ho vyváží. — Příkrá úbočí blízkých hor mají, jak se zdá, jen málo rostlinstva. Vrcholky jejich skvěly se posud svou pokryvkou sněhovou. Ale přece vedro bylo náramně veliké. Slunce do údolí se vzpíralo a větřík přístup měl jen od severu z nížiny rovněž rozžhavené.

Ještě na počátku našeho věku celou okolní krajinou vládl mocný náčelník kurdský. Vedl si jako panovník samostatný, vrchmocí sultánova neuznával. Teprve za Mahmuda II. podařilo se udatnému Rešidu pašovi, že vojskem silným zpupného samozvance Selima sevřel, zajal a na náměstí Mušském odpravil. Tím zlomeno tu kurdské panství navždy. Synové Selimovi, Emin a Churšid, zůstali sice na živu, a náčelnictví jim ponecháno, ale k samostatnosti nikdy již se nevyšinuli. Emin zemřel již r. 1842, ale bratra jeho Churšida poznal jsem ještě na své další pouti do Erzerumu a to v městečku Chnusu.

Teď tvoří Muš část vilajetu Bitlisského. Vládne tu mutessarif pašovi podřízený. Bylo mou povinností, abych se mu představil a firmanem se vykázal. Jen tak mohl jsem obdržeti zaptie jako průvodce k další do Erzerumu cestě. Z prvu Zakkarian velmi ochotně mi slíbil, že mne tam doprovodí. Byl by mi pomocí vlaštiny dělal tlumočníka. Ale sliby i v Asii jsou chyby. Když jsem konečně chtěl jíti k pašovi — mutessarifovi, počal se vymlouvati: že prý mutessarif jemu návštěvu také neučinil, a on prý tedy, nechtěje si zadati, k němu jíti nemůže. Nabízel mi, že chcili, bratr jeho mne vyprovodí, že prý také trochu vlasky zná. Ale řekl jsem Zakkarianovi: nepůjdeli sám, že jiného průvodce nechci. Nastudoval jsem si turockou řeč a šel jsem sám.

Ve dvoře velikého chanu vylezl jsem po bortících se schodech do prvého patra. U dveří stáli dva zaptiové na stráži. Mne jako Franka pustili hned do síně úřední, ve které mnoho písařů na bobku sedělo píšíce. Odtud uvedli mne hned k mutessarifovi do vedlejšího pokoje. Stálo tam několik pohovek koberci potažených. Paša pokynul mi, abych na jedné proti němu se usadil. Když se to stalo, opět počal zdraviti. Já děkoval. Dělo se tak po třikráte. Paša byl muž v nejlepších letech, postavy velmi pěkné a ušlechtilé. Oděn byl po evropsku, jen fez měl na hlavě. Dlouhý kabát z jemného sukna světle modravého slušel mu jak náleží.

Dlouho jsem se nerozmýšlel a již již spustil jsem stavidla své turecké výmluvnosti. Hrčelo to jako májový deštíček po plechové střeše. Nemluvil jsem ovšem lépe, než jsem uměl. Že se však ten dobrý pán při mé řeči turecké samým smíchem nepotrhal, tomu ani dnes ještě nerozumím. Pak vzal firman a pozorně pročítal, spokojeně při tom hlavou pokyvuje. Konečně mi slíbil, že zaptie za průvodce mi dá. Hned že dá rozkaz jusbašimu četníků. Toho abych zpravil, až budu chtíti odcestovati. Opět poklony a pozdravy, a já, hrd jsa zdarem tohoto kousku právě Demosthenského, ubíral jsem se od audience.

Hned jsem poprosil také mladého Stepanu, aby mi nějakého člověka s dvěma koni opatřil. Stepana brzy přivedl mi nějakého mladíka, jenž služby své a „výborné“ své koně mi nabízel až do Erzerumu. Cesta ta trvá 5—7 dní. O plat brzy jsme se smluvili, jelikož přání jeho nebyla nemírná. Vzal si hned 4 medžidie (přes 8 zl.) závdavkem.

To bylo dopoledne. Odpoledne přišel opět a žádal ještě jedné medžidie, že pro koně musí něco nutně opatřiti. I tu jsem mu dal. Že zítra časně vyjedeme, opět bylo připomenuto, a chlapík sliboval hory doly, tak že jsem se počal již obávati, že mne snad o půlnoci ze spánku vyburcuje. — Na cestu vše bylo přichystáno. Zásoby byly doplněny a vše urovnáno. Rodina Stepanova chleba mi napekla a i jinou mě opatřila špíží. Večer opět slavná hostina a tklivé loučení.

Ráno s prvním zábleskem slunečním povstal jsem z lože. Rychle byl jsem přihotoven, neboť soumaři mohli tu býti každou chvíli. Nechtěl jsem, aby mou vinou chlad ranní zde se promarnil. V nížiné Muradské bez toho je žár nesnesitelný.

O 4. ranní již jsem se nasnídal a čekám. Za každým cinkotem podkov, jenž z ulice sem zaznívá, volám: „Aha, uź je zde!“

Je 5 hodin: ha, on zde není!

Je 6 hodin: ha, ještě zde není!

Je 7 hodin: i to aby hrom — — — ale jsme zde ve slušné společnosti.

Povím to krátce: soumaři ani o 10. hodině ještě nepřišli. To ovšem teď velmi krásně se vysloví, ale nezapomínejte při tom, že se křehký jeden smrtelník od 4.—10. cvičil v trpělivosti, a takové cvičení že bývá velmi peprné.

Čekání toho konečně sám Stepana se nabažil. Došel k zaptiovi a dal katrčiho hledati. O jedenácté konečně mi ho zaptie přivedl, ale bez soumarů. Řekl nám nestydatě do očí, že nepojede, že nechce. Když jsme peněz svých žádali, řekl, že jich nemá, že je ztratil.

Odvedli ho a zavřeli sice do šatlavy, ale mně to věru nepomohlo. Seděl jsem pořád v Muši, ale 10 zl. bylo fuč. Nezbývalo než nového popřáti si vyražení a hledati jiného darebáka. Ten se také opět brzy našel, ale již zítra jeti prý nemůže, nýbrž až pozejtří. Zítra přijde prý teprve druhý jeho kůň. Z toho bylo znamenati, že je to člověk poctivější. Najal jsem ho, ale napřed ničeho jsem nedal.

Pozejtří ráno člověk přišel sice, ale jen hlásit, že koně dosud nemá. Každou chvíli prý ho očekává.

V prvním okamžiku byl bych zlostí skoro z kůže vyletěl. Ale rozmyslil jsem si to a jako nejmírnější beránek trpélivě a bez reptání podrobil jsem se opět svému osudu. Velebil jsem Allaha, že všecko tak moudře vede a řídí, — sliboval, že zcela se oddávám vůli jeho turecké, jelikož bych to bez toho nepředělal.

A Allah tentokráte skutečně ještě dosti moudře to zařídil. O polednách přišli koně, a my za chladu odpoledního z Muše skutečně jsme vytrhli.

To vše vypravuji tu proto, abych ukázal, jak báječně rychle na východě lze cestovati. Když vy chcete jeti z Prahy do Vídně, tu jdete, koupíte si u pokladny lístek a za 8 hodin vidíte Štépánskou věž. Při-

pomeňte si — prosím — také někdy při tom, že jsou na tomto světě posud ještě některé krajiny, kde rychlovlaky nejezdí.

A co s mými penězi se stalo, chcete snad ještě slyšeti?

Zmizely, beze stopy zmizely v bezedných kapsářích turecké spravedlnosti. Darebáka jednoho sice zavřeli, ale brzy jsem znamenal, že ti ostatní nejen jsou na svobodě, nýbrž že v Muši zastávají úřady — velice výnosné. Ptáček v kleci zůstal asi tak dlouho, dokud jsem z města paty nevytáhl. Pak všichni spravedlivě se rozdělili, ač neučinilili tak již dříve. Vydělali všichni, všichni mohli býti spokojeni.

Já ovšem mohl dovolávati se dobrého práva svého, mohl jsem v Muši seděti do dneška a souditi se do soudného dne. A ještě mnoho jiných věcí zbytečných a hloupých velice mohl jsem dělati. Ale já byl moudrý, a moudrý i v Turecku ustoupí.

Tak stalo se mi v Muši léta hedžry tisícího dvoustého devadesátého osmého.

Listy z ruské vesnice.

Píše

H. Jaroš.

IV. Na panském poli.

Co tu budete seděti? Jeďte se mnou na chutor, projedeme se, podíváte se na náš hřebčinec, ukážu vám les, a zítra večer budete opět zde."

Tak mne sváděl Avgust Gustavovič von Helm, správec Podolchinského velkostatku, s nímž jsem se setkal v jednom z Kurských hotelů, kde jsem měl umluvenou schůzku s panem N. Místo pana N. přišla však depeše s omluvou, že schůzka pro nahodilé překážky musí na dva dni býti odložena. Meškati dva dni na prázdno v hostinci nebylo nic příjemného, a proto jsem bez dlouhých okolků přijal nabídku Avgusta Gustavoviče, Němce z Baltických provincií, ale žijícího už mnoho let ve střední Rusi, kde jsem se s ním seznámil krátce po svém příjezdu na Rus. Ve středním Rusku těší se Němci velmi dobré pověsti; slovo „čestný Němec" zní tu asi, tak jako by řekl „poctivá duše." Nevím sice, kterými dobrými vlastnostmi vynikal jinak ještě pan von Helm, ale že byl poctivou duší, bylo nade vši pochybnost.

V mládí svém procestoval skoro celou Evropu, ba zajel si až do Ameriky; nicméně jeho ethnografické vědomosti nebyly zcela v pořádku. Zvěděv, že pocházím z Čech, přijal mne za svého landsmanna, a jakkoli jsem se všemožně zříkal cti německého krajanství a dokazoval, že v mých žilách neproudí ani krůpěj německé krve, zůstal jsem v jeho očích krajanem. „To je všechno stejné; prosit Herr Landsmann!" končívaly pravidelně naše národopisné spory při sklence vína.

Avgust Gustavovič nalil z láhve ostatek Krymského do sklenek, sobě méně, mně více, dopili jsme a vyšli na ulici. Tam u podjezdu stála už trojka slušných ryzáků, zapřažená do tarantasu, t. j. bryčky, spočívající místo ocelových per na pružných žerdích, spojujících obě nápravy. Přejeli jsme tryskem po hrbolaté dlažbě Kurských ulic, a vítěznou branou, vystavěnou kdysi Kurskou šlechtou na památku návštěvy carovy, vyjeli jsme na širokou erární silnici.

V průhledném vzduchu jasného, svěžího podzimního dne rýsovaly se zřetelně kontury dalekého obzoru; na samé jeho periferii černala se dosti rozsáhlá skvrna. „Vidíte, to je náš les,“ ukazuje mi Avgust Gustavovič na černou skvrnu na obzoru — „a pod lesem je chutor. Za dvě hodiny budeme v Podolchině.“

„Třicet verst za dvě hodiny?“ namítám nedůvěřivě.

„Lehko; cesta je nyní jako mlat,“ dotvrzuje pan správec.

Nedlouho drtili koníci svými podkovami drahocenný štěrk erární silnice, kterou tu z nedostatku jiného tvrdšího kamene štěrkují tmavohnědým fosforitem, týmž kamenem, jehož z Podolské gubernie vyvážejí na tisíce centů do Německa a tuším i do Čech, kde v chemických továrnách upravují z něho výborné hnojivo. Kočí použil prvního můstku přes silniční příkop a zabočil na vozovou cestu, táhnoucí se souběžně se silnicí. Můželi ruský mužík voliti mezi vozovou cestou a silnicí, vybere si dojista vždy cestu vozovou. Proto podle každé ruské erární silnice najdete širokou neštěrkovanou cestu, a celé léto nepáchne jediná tělega na silniční dlažbu, na níž i špatně kovanému koníku tvrdo, i mužíku ležícímu v drkotající těleze nepohodlno. Za to na gruntové cestě jedeš jako po vodě. Vozík jen se kolíbá po pružné, ujeté půdě, kola nehrčí a podkovy necvakají. Zachceli se ti, zdřimni si, mášli knížku s sebou, můžeš pohodlně čísti. Zejmena na podzim, když první deště ztužily letní prach, není pohodlnější cesty nad ruský „proseljok“ (polní cestu). Puškin v cestopise „Z Moskvy do Petrohradu“ věnoval mu celou dithyrambu a právem se vynášel, že podobných cest nemá celá Evropa. Tenkrát nebylo ovšem ještě železnic. Týž Puškin neopomenul však vytknouti nepěknou vlastnosť ruských vozových cest, když za pozdních podzimních lijáků rozmoknou na loket hloubky a promění se v bezednou řídkou kaši, z níž vyváznouti živ a zdráv počítá se časem za štěstí. V takové doby stoupají rychle akcie štětované silnice, jež za letního odpočinku pokryla se travkou muravkou a ještě na podzim za slunečných dní se skvěla květy pampelišek, jako by ji posázel nově raženými dukáty. Tu nekonečné obozy, vezoucí nedávno vymlácené obilí na trh do města neb na nejbližší železniční stanici, táhnou se po zablácené silnici, a vedle ní se blyští černohnědá hladina rozmoklého, opuštěného proselku.

Avgust Gustavovič měl pravdu. Neminuly ještě dvě hodiny a náš tarantas se počal spouštěti srázným úvozem, vedoucím se širé stepi, po níž až doposud letěla naše trojka, do hlubokého úvalu, na jehož dně se bělal potůček a po jehož bocích se vystrojily nepřehlednou řadou chaty sela Podolchina. Na konci dědiny stála církev s pěti hlavami, krytými zeleným plechem, a naproti ní na táhlém svahu druhého,

příčného údolí, rozložena skupina hospodářských staveb — Podolchinský chutor.

Prostřední ryzák pod duhou vší silou se opíral předními kopyty o sypkou půdu, aby zdržel tarantas na příkré cestě. Úkol ten uložen cele na prostředáka a na kočího, jenž přehnuv se tělem nazpět, drží obezřetně se spouštějící zvíře v napjatých opratích; přípřežní koně prostředáku pomoci nemohou, poněvadž nejsou k voji pevně připjati. Jejich povinností jest toliko táhnouti, ne však zdržovati povoz.

Sjeli jsme šťastně na dno úvalu, z opatrnosti, vyhnuv se podezřelému můstku, přejel kočí potok brodem, a za minutu stál náš tarantas před obydlím správcovým.

Nízký neširoký domek, sroubený z dubových trámů, krytý slamou, vyzíral střízlivě z pocuchaného podzimními větry křoví a valně již sežloutlého stromoví malé zahrádky. Statkář nikdy nebydlí v Podolchině, proto tu není panského domu. Kromě příbytku správcova stojí tu na širokém prostranství kontora (kancelář) se zvonkem, kterým se dává znamení ku práci a oddechu; dále konírna a stáje, plechem krytý ambar (sýpka), kůlna, kasárna a kuchyně pro čeleď a dále pod strání kovárna. Po nádvoří se procházely krůty, tíkaly a chvílemi zdvíhaly zobákem nalezeného broučka nebo červíka; okolo stájů bělelo se hejno hus, jež kejhajíce štípaly z dlouhé chvíle nahnědlý štukavec, jímž celý výhon jest porostlý.

Byla neděle; chýlilo se k večeru. Před kasárnou seděly báby ve svátečních šatech a vedly živý rozhovor. U dveří do kuchyně stáli dva chasníci. Jeden hrál na dudku (píšťalu) a druhý na harmoniku; ve dveřích stála dívčice naslouchajíc jejich hudbě. Před kontorou stálo několik mužíků, rozprávějících s kontorščíkem (písařem), který seděl na zábradlí krylečka (krytých schůdků). Když spozoroval příjezd správcův, sešel na dvůr a dal se směrem k obydlí správcovu.

Avgust Gustavovič mne představil své ženě a odešel do kanceláře vyřídit běžných záležitostí. Stařičký párek, jenž patrně v dobré shodě strávil blahá léta veselého mládí, žil tu nyní o samotě na chutoře, vzdáleném světského šumu a ruchu. Rodina je dávno už zaopatřena. Ale nebývalo as vždy tak ticho a klidno v jejich domácnosti. Soudě dle rozmarných vzpomínek, díval se pan správec na život okem vždy jasným a neváhal asi nikdy vypiti číši rozkoše až na dno. Prosté, nestrojené chování paní Helmové bylo svědectvím jejího dobrého vychování; ostatně již z několika slov možno bylo poznati, že máte před sebou dámu nevšedního vzdělání.

Proseděli jsme v malé, útulné jídelně, která byla spolu hostinským pokojem těsného správcova obydlí, daleko do noci, a byli bychom snad seděli ještě déle, kdy by nebylo nesčetných „prosit!“ bezděkého pana krajana, jenž hned po večeři dal odnesti samovar se stolu a nahradil jej celou batterií láhví.

Ráno druhého dne jeli jsme se podívat na hřebčinec, vzdálený asi šest verst od chutora. Cesta vedla mezi poli po širé pláni, velmi zvolna stoupající. Za malou půlhodinku dostihli jsme vrcholu, obzor se náhle před námi posunul do značné dálky a spojil se kolkolem v pravidelný kruh, přerušený toliko na jedné straně zubatými obrysy vysokého

lesa. Celá ta pláň, jak ležela před mýma očima, byla rozdělena ve tři skoro jednostejné výseky; jeden, nejbližší, u samé cesty, byl barvy šedožluté, druhý na levo byl brčálově zelený, a třetí daleko na pravo, přiléhaje k lesu, byl barvy tmavohnědé. Podle nás žlutalo se ohromné strnisko, s něhož nedávno sklidili jeře; zůstane ležeti ladem do příštího léta a bude sloužiti za jarní pastvinu stádům. Brčálová zeleň označovala pole, oseté ozimní pšenicí a žitem; hnědá část byla oranina, připravená pod jeře.

Avgust Gustavovič zastavil na minutku povoz a opisuje napřaženou rukou kolem sebe kruh, obrátil se ke mně:

„Pohleďte! vše co tu vidíte kolem dokola náleží hraběti.“

„Pěkný statek,“ míním rozhlížeje se po nepřehledné nivě, „kolik desjatin půdy má váš chutor?“

„Přes čtyři tisíce desjatin orné půdy a přes tisíc desjatin lesa. A takových chutorů má hrabě půl tuctu. Kdy by se složilo vše dohromady, vydalo by tuším za leckteré suverenní německé knížectví. A kolik tisíc lidí musí tam vyživiti půda? Však náš hrabě sotva že tak vyjde se svými důchody.“

Avgust Gustavovič se rozhovořil o výnosnosti polního hospodářství, jež se mi zjevilo ve světle nevalně příznivém. V Podolchině se hospodaří dle staré trojpolní soustavy, jak se hospodařívalo ještě za dob nevolnosti. Veškera orná půda je rozdělena ve tři „klíny“, každý klín leží první rok ladem, druhý rok se osívá ozimní pšenicí a žitem, třetí rok jeřem, ovsem a pohankou. Vyjma dvě tři desjatiny bramborů, sázených pro domácí potřebu, nepěstuje se žádná rostlina průmyslová. Průmyslových závodů kromě mlýna také není. Kromě toho i chov dobytka je nepatrný. Jedinou výminkou je hřebčinec, který však nemůže býti pokládán za zdroj důchodů, poněvadž jeho výnos nikdy nekryje spojené s ním výlohy. Jest proto přirozeno, že příjmy z Podolchina nevydají průměrně více než asi 2% až $2\frac{1}{2}\%$ z kapitálu, jejž představuje cena chutoru.

Tak malý důchod ze statku vysvětluje se hlavně primitivným hospodářstvím. Pole se nehnojí, poněvadž nepatrné množství dobytka chovaného ve dvoře neposkytuje více mrvy, než co je potřebí na hnojení zelniště a konopniště. Jediným prostředkem k osvěžení půdy jest tedy úhoření. Však i ten prostředek by snad dostačil ještě na dlouhou řadu let, kdy by se půda orala dosti hluboko a vyžilá svrchní ornice se nahrazovala nebo střídala se spodní zemí, dosud nedotknutou; měříť hloubka černé plodorodné prsti místy až tři stopy. Však ani to se neděje. V Podolchině nemají doposud pluhů ani ruchadel; velkostatek vůbec nevzdělává pozemky svým vlastním inventářem, nýbrž najímá na polní práce okolní mužíky, kteří jako před tisíci lety orají svými primitivnými „sochami“, [1]) které nezaryjí hlouběji deseti centimetrů.

[1]) Ruská „socha“ nepokročila daleko od svého pravzoru, pluhu egyptského, jak ho zobrazují četné památky egyptského starověku. K šikmo postavené, dubové, s dva decimetry široké a tři čtvrti metru dlouhé desce připevněn na dolním, súženém konci železný „lemech“, podobný ostré konečné lopatě. K hořejší, širší části připevněny po stranách dvě žerdi,

Z bohaté vrstvy černé zdejší ornice může býti zužitkována proto jen nejvrchnější část, která se pomalu vymrskává, a úroda se stává rok od roku nepatrnější.

Kromě parních mlátiček a mlýnků na čistění zrna se hospodářských strojů na panství neužívá. Ba i secí stroje, jichž koupeno již před lety několik, stojí nyní z pravidla na zahálce, čímž je vinna zvláštní soustava pracovních sil. Dělníci — krom některých zvláštních případů, jako na př. mlácení — nenajímají se pravidelně za denní mzdu, nýbrž zavazují se vykonati všechny hospodářské práce na určitém poli během jednoho hospodářského roku a místo mzdy berou v nájem pozemek. Tak na př. mužík, jenž najímá desjatinu půdy, kterou zaseje ozimním obilím, musí obstarati dvě desjatiny panského ozimního obilí, t. j. musí zorati a dvakrát přeorati a zvláčiti úhor, zasíti pole panským semenem, požíti a svázati úrodu, svézti snopy na humno a složiti je tam do stohů. Za desjatinu půdy pod jeře vzdělá půldruhé desjatiny panského pole. Podobně za právo, pásti stádo na panských úhorech a na posečených lukách, za sbírání chrástu, oříšků a jahod v panských lesích zavazují se mužíci vykonati určité práce na panských pozemcích. A jelikož se všechny polní práce vykonávají okolními mužíky, kteří ovšem sejou bez secích strojů a žnou a kosí obilí bez žacích strojů, jsou v Podolchině podobné stroje mrtvým kapitálem. Hospodaření je za takých okolností pohodlné, ale nevýnosné.

Na otázku, proč se drží v Podolchině stále ještě takového primitivního hospodaření, pokrčil Avgust Gustavovič rameny a dal mně za odpověď slova, jež jsem slyšel ostatně již na mnoha jiných místech na Rusi: „Z nedostatku kapitálu."

„Bylo by záhodno," vysvětloval, „kromě pšenice a žita pěstovati i jiné plodiny olejnaté, vláknité nebo cukerní, ale zde jich neodbudete za slušnou cenu. Jest proti tomu sice pomoc: zříditi nějaký průmyslový závod; ale kapitálu se nedostává."

„Když už musíte zůstati pouze při obilním hospodářství, proč aspoň to nevedete racionálněji?" namítám já dále.

„Poněvadž se kapitálu nedostává," opakuje Avgust Gustavovič. „Racionálně hospodařiti znamená především pole hnojiti. Ale odkud vzíti hnoje, neníli dobytka? A odkud dobytek, jeli kasa prázdna? Druhou podmínkou jest půdu náležitě zpracovávati. K tomu jest potřebí moderních, hluboko orajících pluhů a železných bran, k nim se musí zapřahati mnoho potahu: a kde vzíti nářadí a potah, neníli peněz? Konečně třetí podmínkou je, vykonávati všechny polní práce v pravý čas a to v době co nejkratší, abyste nepropásl příhodného okamžiku. To však při ohromných rozměrech velkostatku dalo by se vykonati jen s velikou zásobou nářadí a potahů, k nimž bylo by třeba držeti celý kontingent čeledi: a z čeho pořídíte reservní nářadí a potah, nemáteli ani na nejnutnější?"

---

za něž se „socha" přivazuje k doze, pod níž kráčí kůň. Před lemechem mezi žerděmi upevněno krojidlo, a dvě rukojatky, přivázané šikmo k oběma vojím a k hlavní desce sochy, slouží za kleče, jimiž oráč zarývá sochu do ornice.

Za řeči jsme prohledli hřebčinec, kde jsme zastali doma jen hřebce, odtud jsme si zajeli na step, kde se pásl „tabun," t. j. stádo kobyl matek a hříbat, načež jsme se vrátili domů středem velkolepého dubového lesa, dle slov správcových daleko přes sto let starého, jehož každá desjatina bratru by stála za tisíc rublů.

„Vidíte, stále naříkáte, že nemáte peněz do hospodářství, a tu vám zahálejí statisíce," ukazuji správci na les.

„Vím o nich, vím," odpovídá Avgust Gustavovič, čtverácky se usmívaje. „Tu nezahálejí statisíce, tu stojí celý milion. Ale nezapomeňte, že je to jediný reservní fond našeho hraběte, uschovaný na černou hodinu. Hrabě jest člověk opatrný, má četnou rodinu; snadno se může něco přihoditi. A les zkácíte jen jednou: vícekrát tu již nevyroste."

I s posledními slovy páně správcovými jsem musil souhlasiti. Kurská gubernie, jež se slavila svými velkolepými doubravami, nemá dnes již ani čtvrtinu těch lesů, jež měla ještě při zrušení nevolnictva. Vše to padlo za oběť svobodě, jak mně vysvětloval pan správce, veliký laudator temporis acti, který na doby nevolnictva vzpomínal jako na egyptské hrnce. —

Moje návštěva v Podolchině připadla mi na mysl, když jsem se počal seznamovati s Ivanovskou „ekonomií"; taký název přikládají si totiž v novější době ruské velkostatky.

„Což Ivanovka! tam se vede racionální hospodářství. Boris Pavlovič je výborný ekonom," slyšel jsem už cestou od místních kupců, s nimiž jsem se smluvil ve vagoně.

„Statek jest tedy výnosný?"

„Výnosný, nevýnosný — těžko říci. Tam se tratí mnoho na povznešení velkostatku: krásný plemenný dobytek zavádějí, lesy sázejí, stromové školky zakládají; vše to pohltí hromadu peněz. Ale průmyslové závody nahrazují, v čem pokulhává hospodářství."

„To jest: bez průmyslových závodů pomohlo by málo i racionální hospodářství?"

„Ba, skoro že tak!" přisvědčil kupec s potměšilým úsměvem. „Leda že pracovního lidu se více přiživí!"

Přijel jsem do Ivanovky, i skutečně: čeho tam nenajdete! Rozsáhlé sady, oranžerie, pařeniště, školky s mladými stromky ovocnými a lesními, chmelnice, stáje plné švýcarského a anglického dobytka, mlýny, cukrovar, lokomobily, bohatě opatřené dílny, v nichž se hotoví nejen obyčejné náčiní a nářadí hospodářské, nýbrž pracují a opravují se i stroje secí a mláticí. Polní hospodářství je rozděleno dle soustavy šestipolní, a nejdůležitějším jeho předmětem je pěstování cukrovky. Zavedeno i setí pícních rostlin v rozměrech dosti rozsáhlých. Půda se zlepšuje hnojem, získaným ze steliva v četných stájích, i chemickým hnojivem, jež se hotoví ve značném množství z odpadků cukrovaru. Hospodářství tedy v každém vzhledě pokročilé. A přece ani Ivanovka se nemůže dosud obejíti bez úhorů, neboť celá třetina orné půdy leží každoročně ladem.

„Proč pak neupustíte od zbytečného úhoření?" ptám se Dmitrije

Fomiče, správce Ivanovského, s nímž jsem se rozhovořil o zdejších poměrech hospodářských. „Pole hnojíte dostatečně; nač pak ještě úhořiti?“

„Pravda, nebylo by třeba; ale my i tak sotva zmůžeme všechny polní práce. Rukou se nám nedostává.“

„To jest, domácích rukou? U vás se konají všechny polní práce domácí čeládkou a nádenníky?“

„Ó kdy by to bylo možno, pak ovšem by radosť bylo hospodařiti. Bohužel domácí čeládkou a za mzdu najatými silami sotva že vystačíme na kulturu cukrovky, první pluhovou orbu, setbu secími stroji a na mlácení. Všechny ostatní práce, převůrka, vláčení, velká část setby, veškera sklizeň obilí, senokosy a mnoho jiného provádí se zdejšími mužíky. Ale jsteli při většině prací odkázán na mužíka, musíte své plány přistřihovati dle jeho dobré vůle.“

„Ani vy jste se tedy ještě nevymanili z područí mužické sochy?“

„Bohužel nevymanili a sotva se kdy vymaníme, nezahodíli ji mužík sám a nenahradí ji pluhem. Obmezili jsme ji ovšem co nejvíce možno; ostatně jsou některé práce, jako převůrka, kde i sochy lze užiti. Ale co hlavního, ne od sochy, od mužíka jsme se nevymanili. On jest a zůstane navždy hlavním faktorem v našem hospodářství. Rozumějte dobře: mužík samostatný hospodář a ne nádenník bezzemek, jakých na tisíce je k službám statkářů u vás na západě. A s tímto mužíkem, jenž panskou práci pokládá buď za milosť ze své strany (jeli trochu zámožný), aneb za prostředek snadného kořistění, musíte především počítati, jinak budou výpočty vaše chybné. Všimněte si jen trochu našeho polního hospodářství, nahledněte do našich účetních knih, a sám se přesvědčíte, jaká to obtíž, pracovati v poměrech tak spletitých.“

Nu rozumíme, rozumíme, pomyslil jsem si, tak zle asi nebude. Vystavujeť každý na odiv obtíže svého stavu; nejinak i pan správce. Vyslechněme však dříve též stranu druhou.

Kdysi pod večer, vrátiv se z pravidelné objížďky po hospodářství, vypravoval mně Boris Pavlovič, Ivanovský statkář, s nelíčeným nadšením o mladém lese, jímž zasázel během minulých dvou tří let pustou paseku, rozkládající se, jako skoro všecky lesy v Kurské gubernii, po křivolaké rokline uprostřed širé pláně. Byl to ve zdejší krajině první pokus ve velkém *sázeti* les. Až dosavad se lesy jen kácely, a paseky, kde toho poloha dovolovala, se rozorávaly, a jen tam, kde orba pro přílišný svah byla nemožna, zůstavovalo se pánu bohu postarati se o nové zalesnění. Boris Pavlovič jako rozumný ekonom ujal se opuštěné paseky a s blahým zadostučiněním sledoval ponenáhlý vzrůst mladičkých stromků. V hlubší části lesa vykopal i rybník, v němž se držela celý rok voda z jarního tání, která by jinak byla beze sledu uběhla, kdežto nyní udržovala aspoň jakousi vlhkosť vzduchu.

Povzbuzen nadšením Borisa Pavloviče vyšel jsem si druhého dne na paseku a toulal jsem se za parného odpoledne několik hodin po úvale, rozvětveném v bezčetné vidlovité úžlabiny a údolíčka, po jejichž stráních se patrně již jevily řádky zelenajících se sazenic. Dno i boky úvalu pokryty bujnou travou a nad ní se houpaly bohaté květy stepních rostlin, jež stály v tu dobu — červen se chýlil ke konci — v plném rozkvětu. Veliké zvonce různých kampanulí, světlomodrá stepní šalvěj,

zlatoskvoucí sáhodlouhé pruty divizny, celé kupy sněhobílé kopretiny, růžové klasy hadince, polokulovaté, ryzí květy upolínu (trollius) zvící stolisté růže, tmavofialový plamének (clematis), vysoké stonky čemerky s ohromnými odstálými miskovitými lupeny, různé druhy máty a rmenu, řepíčku a balšámu splétaly se v nejbohatší koberec, jenž pestrými barvami okouzloval oko a kořenným zápachem naplňoval nehybný, rozehřátý vzduch.

Probral jsem se podél vyschlé strouhy k rybníčku a usedl jsem na stráni na dubový pařez do stínu bujných prutů, jež vyrostly košatým trsem z kořenů zkáceného kmene. Špinavou hladinu rybníčka chvílemi laštovky křídloma brázdily; u hlinatého břehu skřehotaly žáby a nad vodou se vznášely roje mušek, jichžto bzučení, splývající v nekonečný, jednotvárný tón, plnilo vzduch. Náhle se zasvítilo nad rybníčkem, světlý bod se rozhořel v zářící zlatou kuličku, jež se hbitě ale plavně blížila ke břehu, kde se vyhřívaly na slunci žáby. Upřel jsem oko na zářící předmět a spozoroval jsem, jak se za ním po hladině kmitá černá, kovově lesklá stuha. To si úžovka vyjela na lov na bezstarostné kvákušky. Sluneční paprsky tak rozmarně si zahrály ve žlutých skvrnách na jejím týle, že celá hlavička vzplanula jako v ohni. Hle, had se zlatou korunkou našich bájí! Žabí koncert rázem umlknul, a zmatený šplýchot vystřídal ho po celé čáře. Jen jedna žabka kvákala dále, ale byl to žalostný, plačtivý skřek ze zděšeného hrdla. Úžovka držela ji za zadní nožku ve vysoko pozvednuté tlamě, a ponenáhlu mizel bolestný křik, jak mizela sama žabka v elastickém, rozdýmajícím se chřtáně hadím.

Na dně rokliny splývaly už protáhlé stíny a po křovinách počalo se hlasitěji ozývati ptactvo. Vybral jsem se z úvalu a hledal jsem mez, po níž bych se pohodlněji dostal domů. Pole v té straně bylo nedávno rozoráno a chůze po zbrázděném, hrbolatém poli nebyla mi po několikahodinném brodění se travou vítána. O několik set kroků dále bylo viděti nad oraninou pruh vysoké buřeně, jež vyzrazovala mez. Dostihnuv meze, spozoroval jsem stranou před sebou nový, mnohem širší pruh buřeně; nad buření kývá se zdlouhavým tempem schýlená koňská hlava, za ní se posouvá huňatý koňský hřbet, a na sáh dále klopýtá mužická hlava na širokých plecích. Úhor v těch místech byl pronajat po desjatinách mužíkům pod ozimní setbu. Většina nájemců úhor již zorala; ale jeden z nich se patrně opozdil a oře teprv nyní, když buřeň tak již vyrostla, že se v ní tratí oráč i s koněm.

Stanul jsem na mezi, k níž se pomalu blížil i oráč, a pozoroval jsem jeho dílo. Na úhoře se z jara nepáslo; proto se na něm zmohla buřeň jako les. Vysoké trsy osetu, psího rmene, divoký česnek, chrpa a všedobr, bělohlávek a pelyněk rozbujely se na tučné půdě. Tráva šlehá po tlamě kosmatou kobylku, již za duhu vede bosý, prostovlasý klučík v dlouhé, režné, u krku rozhalené košili, přepásané v bocích řemínkem. K duze po obou stranách koně připevněna dvojitá voj, za níž kobylka táhne sochu. Sám oráč, mužík skoro šedesátiletý, oblečen v režné spodky a košili zčernalou od potu a prachu, obutý v lápti a s beranicí na prošedlých vlasech, opírá se vší silou o krátké kleče a napolo shrben stoupá za sochou. Krajidlo, umístěné na spůsob nože

uprostřed sochy, řeže utvrdlou půdu, a lemech zdvihá a převrací nehlubokou brázdu. Převrací ovšem, pokud dovoluje vysoká buřeň, již sochou zorati nikterak nelze.

Konečně se kobylka dopletla k mezi, sama se zastavila, nečekajíc, až vedoucí ji klučík zvolá „tprú!“ — a svěsila velikou neforemnou hlavu ještě níže. Mužík vyzdvihl sochu z brázdy, postavil ji na mez, přisedl a pošoupnuv čepici v týl, stíral si rukávem pot s tváře od prachu zčernalé. Klučík ulehl na mez vedle kobylky.

„Pomahej bůh, stariku!“ pozdravuji přiblíživ se k mužíkovi. „Což pak jsi se tak opozdil s orbou? Tu, hleď, všichni sousedé už zorali, jen ty jsi zbyl.“

„Zdraví vám přejeme, báťuško,“ děkuje mužík. „Ba opozdili jsme se, opozdili. A jak těžko nyní orati; země stvrdla, zahruběla; buřeň překáží, že socha ani nebere.“

„Proč pak jsi si nepospíšil, dokud země byla kypřejší? Lehčeji by se pracovalo.“

„Že nepospíšil? A jak pospíšiti, báťuško můj, když je panská práce? Víme: napřed na panskou, a pak se již vezmi za svoji sochu. Já chtěl už minulý týden vyjeti na úhor, ale Mitrij Fomič poslal prikaščíka (pojezdného), abych jel hnůj vozit. Což dělati, musil jsem jeti. A před tím jsme drva vozili s malým (synem); však on i dnes vozí s druhou kobylkou, a já jsem se stěží dostal k orbě. Dlužni jsme, víš báťuško můj, dlužni. Z jara bída, nebylo co do úst vzíti. Nu, bárin pomohl, a Mitrij Fomič uložil nám drva voziti a hnůj na úhory rozvážeti. Jak Petrovky [1]) začaly, přikázáno jezdit; nu i vozíme, vozíme, a vše za dluhy. Jakž se neopozditi, vidíš, panečku!“

„Druzí sousedé však také vozili drva i hnůj a přece mohli v čas vzdělati i svoje pole. Jakž to tedy?“

„Druzí mužíci odbyli si dříve panskou práci, protože dříve začali. A my zmeškali jarní setbu, pohanku již o Petrovkách jsme seli, a proto jsme se nedostali dříve k panské práci. Však tu — rozuměj, báťuško můj — opět také Mitrij Fomič vinen. Sbíráme se už s malým, to bylo po provodní neděli, že pojedeme oves rozsévat. A tu prikaščík na koni a zrovna k nám do dvora. ‚Ech ty Iljo,‘ křičí už z daleka, ‚což nejedeš vláčit! Nevidíš, že cukrovku sejeme? Peníze bráti jsi uměl a do práce aby tě honil. Hleď ty, hleď, ať jsme dobři!‘ Syn pohledne na mne: ‚Což tedy, ťáťko?‘ ‚Což dělati; musíme jeti vláčit. Jsme dlužni.‘ Složili jsme s tělégy sochu a pytel s ovsem, naložili brány a vláčili jsme. Tak pro panskou práci jsme zameškali svoji, a zmeškášli na jaře, celé léto abysi doháněl.“

„To je ovšem smutná pravda. Proč pak jsi se však zavazoval k tolika pracím? Vždyť jsi si mohl vypočítati, že na vše nevystačíš. Mohl bysi dluh místo práce splatiti po žních penězi.“

„V tom to vězí, báťuško, že nedají. Chceš peníze? ber, mnoholi ráčíš. Země se ti nedostává — a jak se nemá nedostávati, když se nám na duši dostalo po $^3/_4$ desjatiny vlastních pozemků — jak tedy

[1]) Petrovský půst, jenž počíná druhý týden po sv. Duchu, a končí dnem sv. Petra a Pavla.

pravím, pozemkůli se ti nedostává, ber na panských nivách třebas deset desjatin, s radostí pronajmou. Ale vše musíš odpracovati na panských polích v tu dobu, kdy správec přikáže. Vidíš, svoje práce stojí, tvá desjatina vysýchá, je nejvyšší čas, zasíti ji, aby zrno neztrouchnivělo; ale ne, jeď na panské a potom, až tam jsi hotov, seješ na svém do popelu. Líto člověku, až slza stoupne k hrdlu, a přece jinak nelze. Tu, vidíte, za tuhle desjatinu rád bych hotovými zaplatil 20 rublů; ale nedají za hotové. A na odpracování mám ji za 18 rublů. Jenže pracovati musíš právě, když je čas nejdražší. A toho Mitrij Fomič nepočítá. Nu, což dělati; na to jsou ruce, aby pracovaly."

Stařík se ohledl po slunci, jež se valně již sklonilo k západu. Pak vstal, přiložil sochu k nové brázdě a pobídl chlapce, aby vedl koně.

„To je tvůj vnuk?" ptám se mužíka.

„Vnouček, Iljuška. Umořil se za celý den, vstávati se mu nechce. Nu, hned už pojedeme domů; ještě brázdu, a slunce zajde."

„Však i ty jsi se umořil; tváře na tobě není."

„Ech, báťuško můj," pohodil mužík rukou a trpce se pousmál. „Éto tólko cvětki, a jágodki v peredí — to je ještě květ, ale jahůdky nás čekají. Proščajtě, bárin; nu Iljuško, hni se, hni." A sivka pletla se znova buření a za sochou stařík klopýtal kostrbatou brázdou.

Srovnávaje v mysli slova Iljova se stesky správcovými, poznával jsem, že mužík měl by vlastně více příčin ke steskům, a jeli tu kdo v područí. je to spíše mužík než velkostatek. Statkář z nedostatku dělnictva se bez mužické práce sice neobejde, ale za to Ivanovští mužíci, kteří mají jen darovaný nádėl a jsou následkem toho odkázáni na nájem pozemků panských, mohou se tím méně obejíti bez statkáře. Na jiných statcích, kde mužíci mají více vlastní půdy, jsou pracovní poměry bez pochyby pro statkáře méně výhodné, ale i tam mají mužíci ještě daleko do toho blahobytu, aby se mohli obejíti bez nájmu cizích pozemků. Můžíci panskou práci konají bez pochyby neradi, ale konají ji přece, ovšem z nouze, a budou konati, dokud nenabudou tolik vlastní půdy, aby mohli býti živi jen z ní.

„Nu dobrá," řeknete. „Velkostatkář má zabezpečenou pracovní sílu, dokud okolní mužík bude nucen najímati u něho pozemky. Co se však stane s velkostatkem, až bude míti mužík dostatek vlastní půdy?"

Taková otázka tanula mi také na mysli, a slyšel jsem nejednu na ni odpověď. Jsou lidé, kteří prorokují úplnou zkázu ruským velkostatkům, poněvadž prý z nedostatku pracovní síly budou museti volky nevolky odevzdati všechnu půdu mužíkům. Lidé praktičtí, znajíce z dlouholeté zkušenosti poměry ruského venkova, soudí však jinak. Teprve v té době, až mužík nebude více závislým od statkáře, ustanoví se po jejich zdání pravidelný poměr mezi sedlákem a velkostatkem a to na prospěch obou stran. Nynější poměry jsou přechodné a dlouho se neudrží. Velkostatky kořistí místy z tísně mužíkovy a kupují práci jeho za fatku. Za to práce, spůsobem takým vynucená, přesahující nezřídka hranice možnosti, je nad míru chatrná, a úspora mzdy ztrácí se statkáři v menším výtěžku z půdy. Budeli však mužík zabezpečen výnosem vlastního hospodářství, zbude mu po vykonání domácích prací vždy ještě hojnosť svobodného času k vedlejšímu výdělku na velkostatku, aneb se najdou

v četnějších rodinách zbytečné ruce, jež se nabídnou na dobu polních prací k službám statkářovým.

Již nyní se pozoruje, že nejlepší poměr mezi velkostatkem a mužíky panuje v těch místech, kde se mužíkovi vede dobře. Zámožný sedlák je vždy lepším a spolehlivějším dělníkem, než chuďas. Za jedno přivykl doma k důkladné práci a za druhé ví, že, kdy by nesplnil k čemu se zavázal smlouvou (bez písemné smlouvy ani pasáka na statku nepřijímají), může si druhá strana škodu lehce nahraditi z jeho majetku. A co si vezmete na chuďasovi, nevyhověli podmínkám smlouvy? Ovšem budou se pak velkostatky musit přispůsobiti k novým poměrům a budou za práci platiti dráže, než nyní; zámožný mužík práci svoji lacino neprodává.

Viděl jsem výmluvný toho doklad. Záhy z jara připravovali v Ivanovce pole pod cukrovku. Mužíci z celé vesnice se sjeli s branami, vláčili, a čeleď z panských dvorů rozsévala símě secími stroji a zaseté pole rovnala válci. Čím lépe zpracována půda před setím, tím pravidelnější a rychlejší bude vzrůst osení. Proto záleží správě na tom, aby co nejvíce bran vyjelo do pole. Jel jsem časně z rána s Borisem Pavlovičem pohledět na práci. Již z daleka bylo viděti, jak se pole hemží dělníky. Selské, celé ze dřeva spletené brány rozjížděly ve všech směrech po širé nivě, děti sbíraly pýr, snášely v kupy na meze, zapalovaly jej, a dým jako obrovské chumáče bavlnky valil se dlouhými pruhy vlažným jarním vzduchem. Pohůnci pokřikovali na dobytek, prikaščíci pokřikovali na pohůnky a na dělníky, a po celém poli vládl čilý ruch.

Přijíždějíce k poli spozorovali jsme skupinu mužíků, stojících nečinně na úhoru vedle zapřažených vozů.

„Vaše vysokoblahorodí!“ zvolal mužík, stojící u prvního vozu, když náš povoz projížděl okolo něho.

„Ach, tos ty, Fedote? Zdrávstvuj!“ obrací se Boris Pavlovič k mužíku. „Kam to jedeš? Proč pak nám nepomůžeš vláčiti?“

„Račte viděti, Borise Pavloviči! Právě k vám jsme přijeli. Věděl jsem, že tu třeba práce. Ale kamž to hledí! Ivan Nikolajič (tak zvali hlavního prikaščíka) mně nabízí po rublu za jedny brány. Kdež pak možno za takovou mzdu! Jej bohu, nestojí pracovati. Ovsa více skrmíme při nynějších cenách. Sami víte!“ Mužík byl letitý, ale ještě při síle. Podlouhlá jeho tvář byla zďobaná, nos orlí, na bradě řídký, rusý, ostrokonečný plnovous. Mluvě pohazoval hlavou trochu nazpět, skláněje ji při tom k levému rameni, a přimhuřoval maličké sivé oči, přes něž spadalo dlouhé, ryšavé obrví. Celá jeho postava byla přímá s hrudí vypjatou. Jednou nohou trochu povykročil a rozkládal jen jednou rukou, kdežto druhá, v níž držel bič, byla založena v bok. U druhých povozů stáli dva mladí muži, oba širokých plecí, plných tváří a s hrdým vzezřením. Všichni byli dobře a čistě oblečeni, tak že na první pohled v nich bylo viděti lidi syté, zámožné.

„Nu, nějak se shodneme; dej se jen do práce. Vidíš, že spěcháme —“ odpovídá Boris Pavlovič hlasem patrně chlácholivým. „Oni vždy něco nového najdou,“ dodal pak, ukazuje na prikaščíka.

„Já hned řekl Ivanu Nikolajiči, že se ve mně mýlí, a že si půldruhého rublu dovedeme zasloužiti. Však mne znáte, vaše vysokoblahorodí," podotkl Fedot, a slova ta zněla tak sebevědomě, že nepřipouštěla pochyby o jeho pevné vůli, neprodati svoji práci laciněji, než zač sám si ji cení.

„Co to za hrdého mužíka?" ptám se Borisa Pavloviče, když jsme popojeli.

„Boháč tu nedaleko z Alexějevky. Má na padesát desjatin polí, 15 koní a překrásný skot. A v truhle má zajisté nejednu tisícovku. Je ale výborný pracovník. Jemu dám s radostí o 30% víc, než jinému mužíku. Všimnul jste si jeho synů: železo aby lámali. I dobytek mají sytý, i náčiní správné; za takovou práci se může již zaplatiti o grivennik více."

A takých Fedotů jest již drahně; počet jich množí se tím více, čím více odrůstá mladé pokolení, vychované za svobody.

Ale vraťme se ještě na minutku k Iljovi. Když jsem se sešel opět se správcem, vypravoval jsem mu, jak si Ilja na něho stěžoval.

„Ech lišák," ušklíbnul se správec. „A to vám zajisté nepověděl, co nám vyvedl minulý rok o žních? Také vzal zálohu, že bude svážeti pšenici. Kdo nepřijel, jako Ilja. Posílám k němu: o Iljovi ani památky. Najal jsem jiný povoz a na Ilju jsem podal žalobu smírčímu soudci. Den nebo dva dni před stáním přijde milý Ilja k Borisu Pavloviči. Nelzeli prý srovnati se po dobrém? ‚Jakéž tu rovnání,' Boris Pavlovič na to, ‚proč jsi nepřišel na pšenici, když jsi se zavázal voziti?' Ilja se vytáčí tak a tak, počesává zátylek a na konec se táže: ‚Mám vám říci pravdu?' ‚Ovšem!' ‚Já vzal závdavek u vás, u Morozova a v Krásněnské ekonomii. Na prvního Spasa (1. srpna) přijeli prikaščíci ze všech tří statků, abych jel zítra na pšenici. Kam jsem měl jeti dříve? Nu, račte uvážiti, vaše milosti! Abych nikoho neurazil, nejel jsem nikam.' Řekněte sám," pokračoval správec, „co byste dělal na mém místě? Promiňte jednomu mužíku a můžete býti jist, že příští rok zůstanete na holičkách. Obilí vám shnije na poli, a mužíci se vám vysmějí. Však i letos nebyl by Ilja přijel k jarnímu seti, kdy by ho prikaščík nebyl zastal na dvoře a sám ho nepřivedl na pole."

„Tu není se čemu diviti. Vždyť jeho pole také vyžaduje zpracování v pravý čas. Košile vždy zůstane bližší tělu než kabát. I vy i mužík hájíte své. Nu dobrá; a což, odsoudíli soudce mužíka k náhradě, vymáháte přísně pokutu?"

„Co nejpřísněji. Jinak se tu neobejdete. Mužík ze své strany, to buďte jist, vám neodpustí jediné kopejky, víli, že mu náleží právem. Avšak ani vy nesmíte odpustiti ničeho, čím je mužík povinen vám. Jen v tom případě zůstanete dobrými sousedy. Zaviněné pokuty mužíci platí bez reptání. Ale promiňte mu pokutu, a on shovívavosť vaší nenazve dobrotou, nýbrž hloupostí. A učiti hlupáky, mají ruští mužíci za první svou povinnosť. I proučí vás tak, že svých nepoznáte. Víte, jak zní v ústech mužíka verš z písma: Co nechceš, aby ti jiní činili, nečiň jim?"

„Nuže?"

„Nečiň pro jiné, co můžeš učiniti pro sebe."

„Pozůstatek z dob nevolnictva,“ míním já, „a zcela přirozeno, že mužíci přeložili slova písma ve svůj prospěch, když si poměščík táž slova Kristova vyložil ve smyslu: Nečiň sám, co si můžeš dáti učiniti od jiných.“

Tím jiným, jenž musil „činiti“, byl ovšem vždy mužík. Má snad ruský mužík mnoho nectností, ale lenost není jeho hříchem. Pracuje snad neuměle, ale pracuje rád a v některé doby pracuje tak vytrvale, že sotva sobě najde rovného ve kterémkoli jiném národě.

Nejtrudnější dobou ruského mužika jsou měsíce červenec a srpen; je to doba, kdy mužík koná skutečné divy. Tu dobu měl na mysli Ilja, když mně při rozchodu pravil, že „jahůdky ho teprve čekají“ a práce jarní že jsou jen květem oněch příštích jahůdek.

Z jarních prací na velkostatku jest nejdůležitější kultura cukrovky. Tu od počátku května až do Petrova dne kypí práce na plantážích, tisíceré ruce jsou tu zaměstnány od rána do noci; avšak tíha těchto prací neleží na mužíkovi, nýbrž skoro výhradně na svobodných děvčatech.

Na podzim, když je po práci a cesty se ustálily, t. j. když mráz utužil bezedné nádržky bahna, v něž se mění ruské vozové cesty za podzimních dešťů, a napadlý sníh umožnil jízdu na saních, rozjíždějí se prikaščíci z velkostatku po okolních vesnicích najímat dělnic na jarní práce v cukrovce. Prikaščík, jenž přijíždí povždy s plnou tobolkou, je na vsi vítaným hostem. Mnozí hospodáři již ho netrpělivě čekali. Lhůta ku placení podzimní polovice daní a poplatků již vypršela, starosta upomínal už několikrát, ale peněz se nedostává. Vypůjčiti si je nebezpečno; pět rublů si vypůjčíš a desítku musíš oplatiti. Je však v domě vzrostlá dcera, která na jaře není nezbytnou při domácích pracích. Může se tedy najati na panskou práci, vydělá si několik rublů na šaty a na obuv, rodině ubude jednoho jedlíka právě v té době, kdy je na vsi o chléb největší nouze, totiž přede žněmi, a mimo to hospodář dostane na ruku ihned závdavek, jímž se zbaví neodbytného starosty.

Prikaščík konečně přijel a po staré známosti přímo k starostovi.

„A, zdrávstvuj Ivane Ivanyči! Což tak pozdě? Dávno jsme tě už čekali.“

„Zdrávstvuj Pamfile Jegoryči! Že pozdě? Víš, jaké byly cesty. Ale brachu, prokřehli jsme. Takhle kdy by byla sklenka čaje pro zahřátí.“

Za chvíli stojí na stole samovar, pak se objeví láhev vodky se zákuskou — ovšem již na účet prikaščíka. A pak se rozpřádá rozhovor. Prikaščík vyzví za řeči, kteří mužíci jsou dlužni platy, kolik má který v domě vzrostlých dcer, a počítá, kolik zde může najati dělnic. Pod večer obejde poslíček všechny prikaščíkem vyznačené dvorce s oznámením, že Ivan Ivanyč přijel najímat děvčat; zítra že bude uzavírati smlouvy a vydávati ihned závdavky.

Ráno stojí před domem starostovým zástup mužíků a děvčat. Jeden hospodář po druhém vchází do jizby, spolu s děvčaty neb i s mladými ženami, jež se jdou najímat; i počíná smlouvání.

„Cena je známa,“ vysvětluje prikaščík; „šest rublů hotových peněz na měsíc, charči (strava) ekonomické (panské): dvakrát denně

šči s kaší, dvakrát za týden maso, v postě ryby, chleba co kdo sní a při skončení prací ještě mimořádný dárek: šátek, zástěrka, a která zůstane na celé léto, ještě na sukni."

„Z našeho dvora šly by tuhle dvě dělnice," předvádí mužík přivedené ženské; „mnoholi bude závdavku?"

„Ech brachu, kde že máš dvě dělnice? Já vidím pouze jednu. Či ty počítáš tohle dítě také za dělnici?" Děvčeti, nad nímž se prikaščík pozastavuje, bude 12 neb 13 let.

„Vždyť i takové se potřebují," domlouvá se mužík. „Každý rok takové od nás chodí na práci."

„Potřebují se, potřebují; ale za takovou dělnici ti nemohu dáti víc než čtyři ruble na měsíc."

„Málo, Ivane Ivanyči, neubližuj. Nehleď na to, že je malá; je holčice čiperná, mnohou vzrostlou zahanbí. Takhle — vidíte — dejte aspoň pětku."

„Ach, nezdržuj nadarmo. Vidíš, co tu lidu ještě čeká," odmítá nevrle prikaščík; „tak tedy jednu dělnici zapsati? Jak jí říkají?"

Mužík se vzdává: „Nu, jestli že nelze jinak, tedy za čtyři ruble."

Prikaščík vpisuje v hotový již formulář jmena najatých děvčat, přítomný starosta podpíše smlouvu a přitiskne pečeť; mužík obdrží závdavek, z něhož si starosta strhne hned jeho nedoplatky; a do světnice vchází nová strana.

Způsobem takovým najímá se 1000 až 1200 dělnic, jež se zavazují k stálým pracím na velkostatku od jara až do Kazanské boží mateře (8. července). Děvčata bydlí společně po několika stech v obrovských slaměných boudách — balagánech, či po malorusku: v kureních — vystavených v poli, možnoli u lesa nedaleko cukrových plantáží. Každý balagán má svého starostu, jenž spolu s desátskými má dozor na práci. Hospodářské záležitosti obstarává *artělščik*, jemuž se vydávají z ústředního skladiště každodenně potraviny. Kuchařky volí dělnice ze svého středu. Pro kuchyni poskytuje statek kotly, sudy a vědra na vodu, a dřevěné mísy. Lžíce (dřevěné) a plechovky k pití musí si děvčata přinesti s sebou.

„Tolik set děvčat pohromadě! Nehašteří se mezi sebou?" ptal jsem se kdysi správce.

„Kdež se jim hašteřiti! Při práci nemohou, při jídle nemají příčiny, najedíť se všechny do syta; a po práci jsou tak utrmáceny, že sotva jim po večeři vypadne lžíce z ruky, už spí a neprobudí se, dokud je starosta nevyžene ráno z kuřeně."

Znám skutečně za dlouhé doby jen jediný „bunt" v balaganě. Byl jakýsi svátek, a nemělo se tedy pracovati. Počasí bylo však nejisté a každá hodina drahá. Vyzvali proto děvčata, aby odpoledne, která chce, šly do práce, a slíbili je za to uhostiti (rozumí se kromě obvyklé denní mzdy). Uhostiti znamená dáti vodky. Skoro všechna děvčata se uvolila pracovati; velká část jich však nepila a odstoupila svůj díl starostovi. Milý starosta — bručivý, lysý stařík — se opil a za poděkování děvčatům nabil. Strhl se ovšem křik, pláč a druhého dne vzpoura: děvčata že nepůjdou do práce. Na místo vzpoury jede před-

stavenstvo: správce s prikaščíkem. Vyšetřováním se zjistilo, že ďáďa [1]) bez příčiny děvčatům ublížil, a aby se tedy spravedlnosti učinilo za dost, vzal prikaščík nohajku a švihl jí ďáďu několikrát po zádech. Bunt byl utlumen, děvčata se uspokojila a pracovala dále. Mohlo by se mysliti, že následkem takové exekuce autorita starostova byla v očích děvčat podkopána. To to! Stařík procházel se i na dále jako by nic s hůlkou v ruce řadami svých poddaných, a tyto vykonávaly jeho nařízení opět co nejochotněji. Vykonáním trestu byla patrně též shlazena jeho vina.

Příchodem děvčat na plantáže oživují širé nivy Ivanovské. Jedete po uprášené, jako šňůra přímé cestě; na pravo i na levo se zelená mladé obilí, rozeznáváte dle odstínu zeleně plochy zaseté pšenicí, žitem, ovsem. Skřivani jásají v blankytné výši, křepelky tlukou. Opodál se nese hejno krkavců, krouží zvolna nad polem a zapadá do mladého osení. Neklamné to znamení, že se v poli objevil škodný hmyz, jejž vypátralo bystré oko krkavců, zastávajících tu důležitý úkol polní policie.

Bloudíte očima po modravých liniích dalekého obzoru. Tu zachvějí vám v uchu hebké zvuky vzdálené písně, zavzní na minutku plným proudem, a hned zase zmírají dalekou ozvěnou. Ohlédáte se, odkud k vám větřík zanáší zpěv, a spatříte na hnědém ještě poli nekonečný pestrý řetěz, jehož články se zdvíhají a klesají, tu se rozstupují a hned se opět sbližují, a za stálého ruchu posouvá se klikatý řetěz pomalu v před. To jsou děvčata pracující na plantáži. Při východu slunce opustily balagán, zaujaly každá jeden řádek cukrovky, okopávají, protrhávají, plejou a v dlouhé řadě procházejí polem.

Na široké mezi podél řepniště leží kupy hnědých tulupů (plášťů). Když se děvčata před čtvrtou hodinou ráno brala do práce, bylo chladno; tráva a osení byly šedé od rosných krůpějí, vzduchem táhl svěží větřík. Děvčata pracovala v tulupech. Ale brzy se větřík skryl do stínu nedaleké doubravy, slunce vypilo rosu a — stále žíznivé — dávno už pije pot mladistvých dělnic. Shodily tulupy, složily je na hromady, každá vesnice na zvláštní kupu, sňaly šátky s krku a s rozhalenými ňadry a v jedné suknici zápasí s poledním znojem. Pracují už sedm hodin s půlhodinným jen odpočinkem, vyměřeným na snídani. Pracují v parném, uprášeném vzduchu, stále skoro sehnuty, rozkopávají utvrdlou zem, protrhávají zbytečné rostlinky a pevně zakořenělý plevel, což je práce vesměs namáhavá, a přece jsou v dobrém rozmaru. Hovor i smích slyšíte z křivolaké řady červených a modrých sarafánů a bílých košilek. Za řeči zanotuje některá dívčice jen jako pro sebe oblíbenou melodii, sousedky ze zvyku podchytí nápěv, a již celou řadou se rozléhá refrén křiklavé písně.

Prazvláštní dojem působí ruská sborová píseň. Posloucháteli zdálí táhlé, unylé tóny divných těch akkordů a melodií, jež se doposud nijak nechtí podčiniti běžným v umělé hudbě rytmům a toninám, neubráníte se bolestnému pocitu, jako by vás neviditelná ruka schvátila za srdce,

---

[1]) Strejček. I ruská mládež, podobně jako česká, každého staršího mužského nazývá strejčkem (ďáďa) a starší ženu tetou (ťótka).

v něm duši sevřela, až slzy k hrdlu stoupají. Když jsem pod večer při návratu dělnic z polí naslouchával zpěvu z dálky ke mně zalehajícímu, zdávalo se mi, že slyším odzvuky pohřebního chorálu; a když se melodie náhle přerývala vysokým, ostrým, jako řezavým tónem, zdálo se mi, to že zastenal kdosi pod ranami biče.

Ale neposlouchejte vesnické zpěvačky z blízka, kde byste mohli rozeznati jednotlivé hlasy. Tu tklivá melodie, od níž se vám zachvěla duše, rozpadne se v hromadu hrubých, křiklavých hlasů, divoký chaos pronikavých, neharmonických vzkřeků, před nimiž si zacpete uši. Jednotlivec tu není zpěvákem; jednotlivec nezpívá, nýbrž křičí, ale celek, jehož příkrosti a drsnosti shladila distance, stává se velkolepým sborem. Je v tom také kus ruské povahy, jež nabývá významu a síly toliko spolčováním. Osamocený mužík je málomocný, rady si nevědoucí chuďas; ale spolčením těchto chuďasů vzniká podivuhodná, samosprávná ruská občina. Ruského mužíka nelze si ani jinak představiti, než jako člena obce nebo artěle (výdělkové společnosti).

Že i píseň, zvučící z řady robotnic na plantáži, neposkytuje z blízka valně milého požitku, je snadno pochopitelno. Z vyprahlého parnem hrdla dere se siplavý, chraptivý hlas, unavená klopotnou prací hruď je neschopna modulace. Při namáhavé práci v nepohodě, v dešti a na větru, v sychravém, mrazivém vzduchu a hned zas v dusivém parnu musí ovšem zhruběti nejzvonivější hlásek. Spíše najdete u nás na vsi mužíka s čistým, vysokým tenorem, než děvče s jasným sopránem.

Čím blíže ku poledni, tím řidší je na plantážích smích a zpěv, tím častěji se vzpřimují unavené dělnice, napravují sehnutou páteř a měří okem vzdálenosť nejbližší meze. Až dojdou k mezi, nastane dvouhodinný polední odpočinek. U balagánů je oběd už hotov. Pojedí a za čtvrť hodinky bude celý tábor v nejhlubším spánku. Ve dvě hodiny nastane nová práce; v pět hodin opět půlhodidnný opočinek a svačina někde na mezi, a pak zas robota do západu slunce. Po třináctihodinné práci poskytuje jim krátká letní noc ne celých sedm hodin na zotavení. A tak den po dni vyjma neděle a výroční svátky.

Děvčata z bližších vesnic v sobotu po práci odcházejí domů a vracejí se k balagánu zase v neděli pod večer. Dělnice z dědin vzdálenějších zůstávají i ve svátek v Ivanovce. Do vesnice však zřídka která z nich zabloudí; děvčata z různých vsí těžko se přátelí mezi sebou. I v balagáně, kde pracují, jedí a spí pohromadě, tvoří rodačky z jedné osady zvláštní skupiny, které v poli pracují pohromadě, při jídle sedají k jedné míse, v kureni zaujímají svůj od ostatních oddělený koutek. Podniknouli ve svátek vycházku, jdou všechny bez výminky v jedné hromadě. Od druhých děvčat se liší barvou nebo střihem šatu a zvláštními písněmi; ba jsou vesnice se zvláštní fysiognomií, tak že po tváři poznáte, odkud děvče pochází.

Nejobyčejnějším cílem vycházek bývá panský sad, kde svátečního odpoledne po všech cestách se snují zástupy děvčat s nezbytnými ovšem zpěvy, různými dle různých vesnic, odkud pocházejí zpěvačky. Chloubou maloruských děvčat byla v poslední době nová vojanská píseň, vzniklá patrně teprv za války rusko-turecké, v níž se líčí rekovná smrť ruského

vojáka. Text písně péje zpěvačka solo, a sbor opakuje za každou slokou refrén:

Vra, vra, vra-vra-vra,
za zdrávie bělago, rússkago carjá.

Nová píseň způsobila sensaci po všech balagánech a po roce pěly ji nejen chochlušky nýbrž i děvčata velkoruská, a sice zachovávajíce výslovnosť maloruskou.

Komický dojem způsobil kdysi sbor děvčat z jakési vesnice, kde jsou v módě černé sarafány. Sedíme v neděli pod večer před domem a pozorujeme smělosť vrabců, kteří sbírají co nejklidněji házené jim drobty u samých našich nohou. Tu zalehne k nám z nedaleké aleje podivný hluk, jenž přechází ponenáhlu ve zřetelný cupot, kvakot a skřehotání blížícího se houfu jakýchsi obrovských žab. Všichni se obracíme v udivení k aleji. A tam táhne ve čtyrstupu dav děvčat, vykračují v taktu po vojensku, v popředí mladá žena, bez pochyby vojačka, za ní několik holek píská na rákosové píšťaly, jež vydávají dutý zvuk, jako když píská na klíč, a ostatní přizvukují úsečnými zvuky a tleskají v dlaně, čímž vzniká komické nápodobení žabího skřeku. Děvčata s žabím koncertem defilovala okolo nás, my se dali do smíchu, holky se rozřehtaly ve všech toninách a rozprchly se po sadu.

Ale parádnicemi nejsou; přicházejí z jara do práce v jednom obleku, pro svátek i pro všední den; málo která si přinese dvojí prádlo. Neskromný, všetečný člověk mohl by v neděli časně z rána uviděti na břehu u rybníčka v lesním úvale celý zástup rusalek, jejichž košilky se suší nedaleko na výsluní na trávníku.

Obyčejně zůstávají však děvčata i ve svátek poblíže balagánů. Jeden z nich byl vystaven v místě velmi malebném. Byl zřízen pod korunami košatých dubů, roztroušených po palouku na pokraji mladého lesa. Luh i les byly ve svátek rejdištěm obyvatelek balagánu. Flamanďan David Teniers neskomponoval by malebnějších skupin a rozkošnějších krajinek, než jaké můžete viděti pod večer svátečního dne u zmíněného balagánu. Rozedraná slaměná střecha dlouhé boudy, po ní rozestlané sušící se prádlo a šatstvo pestrých barev, na dlouhém bidle lehce větrem čechraný chochol z bílého kavylu (stippa penata, vousy sv. Ivana) jehož dlouhá vlákna se lesknou jako pavučiny po stepi; plápolající oheň a zavěšené nad ním kotly, kolem nichž se kupí kuchařky a pomáhající jim děvčata; zapřažený do vozíku se sudem vody koník, máchající chvostem a kývající bez přestání hlavou, jiný povoz, s něhož „artělščík" skládá na hromadu čerstvě pečené, chutně páchnoucí bochníky chleba; skupiny děvčat rozložených nenuceně po celém prostranstvu; z několika stran se ozývající zpěv, zvuky píšťal a moldánků, jež udávají takt tancujícímu kolu; opodál na stepi se proplétá chorovod, u lesa vije děvčátko věnce a druhé vedle něho upravuje si hotový už vínek na rusovlasé hlavičce; kolkolem široká step v nejpyšnějším hávu červnového rozkvětu, v pozadí bujný, kadeřavý dubový les a vše to polito něžným oranžovým leskem podvečerního slunce, jež obestilá každičký předmět zářící mlhavou obrubou. Jen zlatý rámec, a máte nejvelkolepější genrový obraz z venkovského života.

Ty sváteční dni jsou zelenými oasami v poušti namáhavé, klopotné práce mladých robotnic. Ale přejte jim hodinku bezstarostného klidu, nutnou k zotavení umdleného těla. Ne každý svátek se vydaří za jarní nestálé pohody, a ne všem děvčatům přáno plesati po rozkvetlé stepi.

Zatím, co se družky bezstarostně veselí na luhu, stená několik děvčat ve stínu za balagánem s rozpálenými do žhava tvářemi, a jiné vzdor letnímu parnu choulí se v teplý tulupčík, třesouce se při tom po celém těle.

„Co pak schází těm děvčatům?" ptám se artělščíka, odevzdávajícího kuchařkám potraviny.

„Lichomanka (zimnice) jimi třese."

„Oznámil jsi doktorovi, že zde jsou nemocné?"

„Neoznámil; však on sám dnes přijede a uvidí."

Zimnice je pravidelným zjevem na plantážích za letního parna. V uzavřeném kureni je za letní noci dusno a parno; děvčata proto lehají raději do trávy v lese nebo na stepi a nastuzují se. Mnohá utrží si zimnici též při práci, poněvadž následkem parna a palčivé žízně vypijí spoustu vody, kterou za dělnicemi vozí neustále v sudech a děti roznášejí po poli ve vědrech. Vodu pro vzdálenosť studnic nabírají obyčejně z rybníků a s ní uřícené dělnice pijí zárodek zimnice. V poslední červnový týden nebylo dne, aby vedle pole, na němž děvčata pracovala, neleželo několik dělnic náhle ochuravělých.

Více než zimnice moří je však nemoci oční. Za suché povětrnosti vysýchá půda jako popel, černý prach se zdvíhá při nejmenším větru, a působí dělnicím, pracujícím stále v prachu, zánět oční. V Ivanovce je sice pečlivě zařízená nemocnice, při níž je lékárna, doktor, ranhojič a pro všechen případ i akušerka — vše to na náklad statkářův. Jest tedy lékařská pomoc po ruce a děvčatům by se poskytla ochotně a bezplatně, kdy by jí chtěly užiti. Ale slovo „nemocnice" budí v nich takovou hrůzu, že jich živou mocí nepřimějete, aby samy došly k lékaři a vyhledaly v čas u něho pomoci. Proto jsou lékaři přinuceni objížděti několikrát za týden všechny balagány a vyhledávati nemocné sami. Zimnice nebývají zde tvrdošíjny a po několika dosích chininu bývají potlačeny. Obtížněji však jest léčiti nemoci oční, při nichž se vyžaduje zvláštní péče a zejmena čistota, jíž děvčata málo bývají dbalá. V nemocnici [1]) vyléčila by se za několik dní, v balagánech trvá léčení celé neděle, a mnohé z děvčat nevyléčí se dříve, dokud se po skončené práci nevrátí domů.

Jinak byl zdravotní stav děvčat na plantážích vždy uspokojivý. Zejmena chuť k jídlu vždy výborná. Většina dělnic přichází z jara hubená s bledým lícem a vrací se domů s tvářemi kulatými. Sní průměrně každá denně $3\frac{1}{2}$ až 4 libry chleba kromě oběda a večeře, jež záležejí z horkých ščí a kaše pohankové neb jáhlové.

---

[1]) Děvčata se vyhýbají nemocnici částečně i z důvodů praktických. Dni, jež by která strávila v nemocnici, nepočítaly by se jí do smluvené lhůty pracovní, neboť při nájmu dělníků rozumí se měsícem 25 pracovních dnů. Proto, aby neztratily několik pracovných dní, chodí do práce i churavé a tím ovšem léčení ještě ztěžují.

Poslední dni červnové a první týden července pracuje se na plantážích se spěchem zimničným. Cukrovka se mohutně rozrůstá a žádá pečlivého zkypření půdy. Rovnou měrou jako cukrovka bují však na plantážích všeliký plevel, zvláště *myšej* (odruda béru) a *ščir* (druh laskavce), jež se v krátké době rozplozují v mohutné trsy a dusily by pěstovanou rostlinu, kdy by nebyly v čas vypleněny z kořene. Ku pilné práci nestačují nyní už děvčata, najatá na určitou lhůtu; tu musejí vypomáhati dělnice, pracující za denní mzdu. Prikaščíci jsou opět na nohou. Opět se rozjíždějí o svátcích, a doháníli nouze, i ve všední dni po okolních vesnicích a verbují dělnice. Ale tentokrát nepřijíždějí do vsi s tak hrdým vzezřením, jako na podzim; ba ani sami neustanovují denní plat a s ochotou se shodují o žádanou cenu, jen když si zabezpečí pracovné ruce.

Stává se nezřídka, že se v jedné vesnici sjedou dva tři prikaščíci z různých statků, a tu k nemalé radosti pracovnic nastává nadsazování cen o závod. Z jara platily statky nádennicím z milosti 25 kopejek denně; nyní nabízejí 35 až 40 kopejek, a nezpůsobíli ani taková „neslýchaná“ cena náležitého účinku, odhodlávají se na „nemožné“ a nabídnou jim nádavkem ještě „ekonomický chléb, co ho snědí za doby pobytu na panských polích.“ A aby netratily času dlouhou cestou, slibují poslati pro ně panský potah. Přicházejíť v tu dobu nezaměstnané doma báby [1]) na panskou práci z vesnic na 20 až 30 verst vzdálených a berou si s sebou na celou dobu práce potraviny, jež záležejí obyčejně z chleba, a neníli půst, i z vajec a sýra. Nabídka ekonomického chleba v posledních dnech přede žněmi, kdy i v zámožnějších selských dvorech je chleba na mále, bývá vždy vítanou a z pravidla se nemine žádoucího účinku. Nádennice přenocují pak spolu s ostatními děvčaty v balagánech, stravují se však zvláště.

Kdy by bylo možno říci, že si prikaščíci odbyli kus očistce (Rusové totiž v očistec nevěří) shánějíce dělnice, řekl bych, že písařům a pokladníku v kanceláři nastává hotové peklo, když se v předvečer Kazanské boží mateře (7. července) shrne okolo „kontory“ na 2000 žen a děvčat s pracovními knížkami a markami a žádají za výplatu. Cesty a pažity kolem kanceláře jsou doslovně posety ženskými, všude se modrají a červenají sarafány a šátky, ze všech stran se ozývá hovor a šum, jenž splývá v neurčitý hluk jako bzučení ohromného roje včel.

Ze zástupu, roztábořeného kolem kontory, táhne se dlouhý, živý řetěz k okenku kasírovu, článek po článku odevzdává své marky a knížky i dostává trpce vydělanou mzdu, mnohdy po srážce různých závdavků a záloh, vybraných během polních prací od rodičů dělnic, sotva dva nebo tři ruble, jež mají děvčeti vystačiti po celý rok na drobné soukromé výlohy za oblek a na obuv.

Dávno se už sešeřilo, zamrkaly hvězdy na vysokém, tmavomodrém letním nebi, vyšla i stříbrná luna nad černajícími se v dáli lesy, ale na pažitech kolem kontory stále ještě bzučí ohromný roj včel, dělnic a nekonečný živý řetěz táhne se k okenku kasírovu.

---

[1]) Selská rodina na Rusi záleží obyčejně z několika rodin v užším smyslu, totiž z rodin ženatých bratří a strýců.

Náhle se okenko zavřelo a před kontorou, jako by vítr zalehl ve vodní hladinu, rozvlnil se a zahučel ženský tábor. Kasír uzavřel pokladnu a odešel spat. Výplata počne až zase ráno o šesté hodině. Děvčata, jimž se poštěstilo probrati se k okenku do půlnoci, jsou již na cestě k domovu, majíce tu výhodu, že jdou za nočního chladu. Ostatní se vracejí mrzutě k dalekým balagánům, odkudž časně z rána přitáhnou opět oblehat nešťastné kontory a zoufajícího kasíra.

Ale není mu pomoci. Byť seděl dnes u své kasy od úsvitu do noci, vyplatiti musí mzdu všem dělnicím do poslední kopejky. Jinak mohou se na podzim prikaščíci roztrhati, dělnic na příští rok neshledají.

Celoletní dělnice neodcházejí však z Ivanovky bez rozloučení. Jest tam od dávných let zvykem pořádati na den sv. Petra a Pavla slavnosť pro lid. V ten den byly v několika pokoleních Ivanovských pánů vždy jmeniny některého člena rodiny, slavnosť bývala tedy rodinná, a selský lid zván byl k ní spíše za stafáž. Později vystoupil lid v popředí, a panstvo zaujalo místo diváků. Tak se děje podnes.

Ráno je slavná mše, po ní modlitby za bárina a na konec za hlaholu zvonů provolává diakon mnoholetí „ochránci chrámu Páně a dobrodinci zdejší osady, boljarinu Borisu Pavloviči a celé jeho rodině.“ Mezi tím, co chor zpěváků pěje „mnogaja léta,“ žehná báťuška přítomného bárina a dává mu líbati stříbrný, bohatě zlacený kříž, dar to některého z dřívějších držitelů statku.

Po církevních obřadech následuje uhostění dělnic a rozdělování dárků, které bývá neposledním vnadidlem mladých pracovnic. Před zámkem na prostranství pokryty stoly pirohy a chlebem, vedle stojí nezbytná káď s vodkou, a dále stoly s dárky. Děvčata přicházejí dle balagánů se svými starosty a desátskými ke stolům, dostanou po sklence vodky a piroh na zákusku, u druhého stolu květovaný sitcový šátek na hlavu a červeného kumače (bavlněné látky) na zástěrku, začež líbají ruku stojícímu vedle bárinu.

Při této, jinak banální ceremonii padla mi do oka jistá maličkosť, jež stojí tuším za povšimnutí. Děvčata při líbání ruky bárinovy počínala si tak nemotorně, že bylo viděti na první pohled, jak zřídka se rty jejich skláněly k panské ruce. Ano jedna z děvčat v patrných rozpacích prve než pocelovala ruku, poznamenala se křížem, jako by se chystala líbati svatou ikónu nebo evangelium. Neníli v tom patrna stopa svobody? Za dob nevolnosti líbati panskou ruku bylo zjevem pravšedním.

Když rozdány dárky, spustila hudební kapela, objednaná schválně z města, a zatím co se lid počal kupiti okolo hudby, odebralo se panstvo k snídani. Hudba hraje celé odpoledne; přestávky vyplňují báby a děvčata zpěvem, děti běhají o závod, derou se o perník a cukrátka, pod večer začnou i tance: hoši závodí trepakem a dupakem, děvčata „vodí chorovody“ a maloruské „tanki“: vše jak se sluší a patří při národní slavnosti.

Nejzajímavější částí odpoledních zábav byly pro mne chorovody, poněvadž děvčata z různých, od sebe vzdálených vesnic lišila se též různými tanci, jež provázely určité nápěvy.

Chorovody, tyto původně všeslovanské tance, či lépe řečeno hry mládeže, zachované posud všeobecně mezi Velkorusy i Malorusy a též

mezi Jihoslovany (bulharské *choro*, srbské a chorvatské *kolo*), jejichž stopu shledáváme i v Polsku (na př. v tanci *kocour loví myšku*), ba i v Čechách v různých, vesměs prastarých dětských hrách,[1]) dělí se celkem ve dvě skupiny: chorovody *kruhové* a chorovody *řadové*.

Kruhovým chorovodem je na př. *Perepelka* (Křepelka). Děvčata vezmou se za ruce, utvoří kruh a zpívajíce chorovodní píseň krouží lehkým skokem okolo *křepeličky*, děvčete, stojícího uvnitř kola a znázorňujícího posuňky vše, o čem v písni se zpívá, jak křepeličku hlava bolí, ramena bolí, boky, nohy, kolena, šlapadla bolí, protože má křepelička za muže staříka. Při posledních slovech dívka klesá na zem s výrazem hlubokého hoře. Jakmile však chorovod zapěje: „Přišel ku křepeličce mladý kozáček, běží křepelička hostě častovat,“ zdvihne se bystře se země, poskočí několikrát v kole, zatleská rukama a snaží se proskočiti z kruhu, čemuž tančící děvčata brání. Perepelku tančí Velkorusky i Malorusky. Jiný kruhový chorovod, *Vystupec*, tančily jen chochlušky (Malorusky). Děvčata se spojila v široký kruh, jenž se za zpěvu dvouveršové sloky pohybuje zvolna tu v pravo, tu v levo; při refrénu však vypnou tanečnice rázem spojené ruce vpřed, poskokem se blíží do středu kruhu, srazí se tu pěstmi a hbitě se opět vzdalují, rozpínajíce se v široký kruh.

Z chorovodů řadových zajímava je *Galka* (kavka). Děvčata se sestoupila v dlouhou, přímou řadu, zapěla nápěv a při posledním verši pozdvihla spojené ruce výše nad hlavu. Děvče, stojící na konci, začalo se proplétati, vedouc za sebou celou řadu, pod rukama ostatních tanečnic, až se celá řada sestrojila opět v jeden šik. Zapěly znova píseň, a při posledních slovech poskočila pod nejbližší pozdvižené páže ta dívka, která při počátku tance byla v řadě poslední, provedla za sebou opět celou řadu, jež se pomalu vzdalovala po aleji, až zmizela za hustým stromovím, odkud bylo slyšeti jen vzdalující se nápěv chorovodu. Teprv po delší chvíli vrátily se tanečnice zase před zámek.

Nejobyčejnější po celé Rusi, i v Sibiři známý chorovod *proso síti* tančí se dvěma řadami, stojícími proti sobě. Textem písně je spor dvou stran. První zasila proso, druhá hrozí, že osení vydupe koni. Za to první strana koně zajme a za výkup druhou stranou nabízený nepřijme jiné ceny než dívku nevěstu. První sloku zpívá jedna řada a uklání se druhé řadě; na to odpovídá s poklonou zas druhá řada, a tak střídavě, až při posledním verši odejde krajní děvče druhé řady jako výkupné za zajatého koně a spojí se s řadou první. Když zbude z cele druhé řady jen jedno děvče, spojí se všechny tanečnice v kolo, a chorovod tím končí.[2])

Zpěvy a tance před Ivanovským zamkem trvaly do noci a přestaly na chvíli jen tehda, když celé okolí panského sídla vzplanulo tisícerými ohni velkolepé illuminace, při níž ovšem nescházely ani ohňostroje, bez nichž se tuším neobejde na Rusi ani jediná národní slavnosť.

---

[1]) Viz na př. v Erbenových Prostonárodních písních atd. dětské hry *Křepelka* (str. 35), *Koukol* (str. 36), *Helička* (str. 65), *Žalman* (str. 68) a j.

[2]) S ruským chorovodem *Proso* souhlasí úplně česká dětská hra na Žalmana, při níž se zpívá též o prose: „Sil Petr proso i pšenici, vyorali jsme tam křepelici.“

Ale když dohořel v nedaleké skupině hustých křovin poslední bengálský oheň a mdle ozářený balonek se vznesl do vzduchu, kde ovšem v nejbližším okamžiku shořel, skupily se zástupy lidu opět okolo orkestru a zase zazněly písně a jásot tanečníků.

Vyšel jsem před dům a pozoroval jsem pestrý obraz před zámkem, plný ruchu a života. Kolem již dávno tichá, teplá noc; v alejích a v mezerách mezi stromy všude hustá tma, jen před zámkem dohořívají ještě steré plameny lojových kahanců, jimiž ovroubeny všechny stezičky a záhonky, a na haluzích černých jedlí a modřínů kmitají se pestré lampiony. Nad jasně osvětleným prostranstvím zdá se nebe až do černa modré a okolní stíny odrážejí se svou černí ještě ostřeji od ozářeného zámku, před nímž hudba odehrává jakýsi kvodlibet, a hustý zástup hlučícího lidu plní celé prostranství.

Tu ozve se koňský dupot, v okamžiku na to proletí přede mnou čtyřspřež s loveckým vozíkem, vrazí v zástup, kde nejhustěji byl směstnán, a v následujícím okamžiku dusá a cválá již na druhém konci prostranství, a prve než jsem si mohl srovnati v mysli, co se děje, mizí už ve tmě vysoké aleje.

Hluk, smích, hudba — vše to umlklo rázem. Několik sekund trvá hrobové ticho; ani zvuku, ani hnutí. A v tom úmorném tichu ozve se vzlykot, ne však ze zástupu, nýbrž daleko od něho, v místech, kudy proletělo spřežení a kde bylo dříve prázdno. Přiskočil jsem k místu, kde se ozval vzlykot, a nalezl jsem na zemi mladou dámu v módním obleku, ale mně úplně neznámou. Pokusil jsem se zdvihnouti ji se země. Vstala; její údy byly patrně celé. Ale tvář byla zbledlá jako stěna, a chvějíc se na celém těle, nebyla s to držeti se na nohou. Na dotaz, co se tu přihodilo, dostalo se mi za odpověď opět jen vzlykání. Provodiv dámu na sedátko a přenechav další o ni péči několika ženštinám, jež se zatím sběhly kolem neznámé, odběhl jsem k zástupu našeho lidu, připravuje se na děsné divadlo. Ale ku podivu — nejen ničeho děsného jsem nespatřil, nýbrž nezaslechl jsem ani stenání, ani pláče; za to zahučel znova zmatený hovor, zamíhaly se sem tam pobíhající postavy mužských a ženské se znamenaly křížem. Čtyřspřež, to jest čtyři koně, zapřažené před kočárem v jedné řadě do šířky, proletěly v nejprudším cvalu hustým zástupem bezstarostně se veselícího lidu, a nikoho nerozdrtili, nikoho nezajeli; jakže to možná? Napadlo mi, že vše, co vidím, je sen; ale stále se zmáhající docela nefantastický hluk a ruch vnucoval mi přesvědčení, že vše je pouhá skutečnosť.

Ponenáhlu se záhada vyjasňovala. Lidé v zástupě poználi splašené koně i povoz, vzlykající dáma přišla k sobě a vysvětlila nám ostatní. U sousedního jednoho statkáře byla četná společnosť, jež pod večer přijela do Ivanovky podívat se na illuminaci a pobavit se venkovskou slavností. Koně postavili do křoví v odlehlé aleji a hostí samých nikdo si za večerního šera nepovšimnul. Když pak společnosť v noci chtěla odejeti, zajel kočí z neopatrnosti či z neznalosti místa příliš blízko k osvětlenému prostranství, koně, již stáli po tu chvíli ve tmě, se splašili a vrhli se přímo v zástup lidu. Nepochopitelná duchapřítomnosť, či spíše snad pouhý pud sebezachování způsobily, že se lid v jediném okamžiku takořka již zespod kopyt cválajícího spřežení rozskočil na

obě strany, a splašená zvířata proletěla svobodnou uličkou, nikoho nezasáhnuvše.

Neohlášenou a tedy neoprávněnou noční návštěvu v cizím parku zaplatili jen hosté, kteří cestou vyskákali z povozu a trochu se pošramotili; nejvíce však utrpěl soused statkář, jemuž se ze čtyrspřeže vrátila domů jen trojka, a i ta ve stavu zbědovaném, kdežto čtvrtý kůň při zběsilém úprku se zabil a zůstal ležeti na cestě.

„Co učiníte v té věci?“ optal jsem se druhého dne Borisa Pavloviče. „Budete žalovati?“

„Žalovati? Na koho mám podati žalobu?“

„Na toho, čí bylo spřežení. Vždyť se tu mohlo státi ohromné neštěstí.“

„Ale chvála bohu nestalo se. A soused jest i tak potrestán. Ostatně je to věc policie, nechať sama zakročí. Urjadnik byl zde při slavnosti, vše viděl; ať učiní oznámení a zavedou vyšetřování.“

Policie vyšetřování zaváděti nepotřebovala, poněvadž vše bylo jasno a zřejmo. Poněvadž pak nebylo nijakého neštěstí a nikdo nežaloval, sama také nežalovala.

Tím méně uznali za potřebí žalovati mužíci, jimž splašená spřež pokazila zábavu právě v nejlepším. Nejprve se poznamenali křížem, pak si třikrát odplivli, aby leknutí nemělo zlých následků a příští neděli postavili na poděkování ve chrámě svíčku před ikónou Nikoly Čudotvorce. Celý široký podstavec u svícnu byl polepen plápolajícími svíčičkami a ještě jich ležel vedle svícnu celý svazek, pro něž se nenašlo více místa. Kdož jiný je spasil než Nikola Divotvorce! Však ho nepokládají darmo za nejdůležitější osobu v božské trojici.

Praha a Mnichov.

Od

Jana Šafránka.

I.

Českým turistům bývá Mnichov jedním z nejprvnějších cílů. Navštívíme a prohledneme s nimi toto zajímavé město, ale tak, abychom při tom ustavičně pamatovali na naši zlatou slovanskou Prahu. Srovnání obou sousedních metropolí poskytne nám hojného podnětu k vážným úvahám.

Praha jest městem ve střední Evropě historicky nejpamátnějším, krásou a malebností svou patří vůbec mezi nejzajímavější veliká města. Středem jejím protéká velebný proud Vltavy; malebné svahy uzavřeného údolí jejího jsou městu znamenitou ozdobou. Zelené stráně Petřínské, vedle staroslavný český Sion, opodál Hradčany s královským hradem, pak Letná — totě nevyrovnaně krásný pohled, ať stojíme na nábřeží Františkově, nebo na temeni Vyšehradu. Možno s polohou tou srovnati

polohu Mnichova? Na mrtvé planině ve výši 530 metrů nad hladinou mořskou, tedy o 206 m. výše nad témě Petřína (324 m.), o 348 m. nad hladinou Vltavskou rozložena jest metropole bavorská. Kolem tekoucí řeka Isara zamlouvá se ovšem cestujícímu čistou, modravě zelenou vodou, ale nezdobí města ani z daleka tou měrou, jako Vltava Prahu; jest nesplavná a nad městem se rozvětvujíc má poměrně málo vody. Z ploché roviny toliko na východní straně, při pravém břehu Isarském, vypíná se nepatrné návrší, jež důmyslná štědrost krále Maxmiliana ozdobila budovou monumentální. Kolem rozkládá se park, za pěkného počasí viděti odtud blízké velehory Alpské. Ale jinak o poloze městské platí výrok Gustava Adolfa, který přirovnal Mnichov ke „zlatému sedlu na hubeném koni."

I útvar geologický jest u Prahy památný, v celém světě proslavený; silurské vrstvy od Brandýsa nad Labem přes Prahu, Plzeň až k Domažlicům se táhnoucí obohatily Pražské sbírky takového druhu vzácnostmi, že marně bychom jich hledali v museích národů jiných. Svrchní vrstvy vápencové, na výšinách prostoupené útvarem křídovým, staly se v dějinách Prahy a jejího rozvoje důležitými, že blízké lomy pískovcové a pověstná opuka poskytovaly a poskytují podnes výborné stavivo. Tak štědře nebyla přírodou obdařena půda, na níž Mnichov stojí. Je křemenitá, a písčiny střídají se s bažinami; o úrodné prsti místy daleko široko ani chýru. Stavivo a zejmena pískovec bylo z daleka a s nákladem velikým voziti králům, kteří město své vyzdobiti usilovali stavbami uměleckými.

Rozloha obou měst jakož i počet obyvatelstva jsou celkem stejné. Proti jednotvárnosti, jakési celistvosti a sloučenosti obyvatelstva Mnichovského panuje v poměrech obyvatelstva Pražského pestrost, rozmanitost a to i co do náboženství, národnosti i co do zaměstnání a výživy. Ten ráz pestré směsi vtiskla Praze její starobylost; boj kultury západní a východní stýkal se v Praze po staletí, a nikoli nevhodně nazvali mnozí učenci Prahu mostem, vedoucím od východu na západ. Toto stýkání dvou světů a všech jich názorů, zásad, tužeb a cílů a všeho jich živobytí způsobil, že Praha náleží mezi nejpamátnější města evropská. V Mnichově je obyvatelstvo převážně vyznání katolického; pouze deset procent připadá na vyznání jiná; národnost pak byla a jest od věků jedna a táž, nezakusivši žádných proměn, žádných útisků a protivenství. Starý obchod solní získal ovšem městu dosti bohatství, i obchod s železem, mědí, kožemi a vínem, ale výše obchodu velkoměstského nedosáhl. Průmysl drobný, zejmena ozdobný, kvetl a kvete dosud. Nad Prahou rozzuřily se nejednou náboženské bouře; o Prahu, máli slovanskému původnímu obyvatelstvu zůstati nebo máli v plen dána býti výbojnému živlu cizímu, nejednou byl urputný zápas veden; Praha jakkoli v obchodě a průmyslu svém valně se proměnila, nicméně zůstala městem velikého průmyslu i obchodu jak dovozního tak i vývozního. Staroslavný Augsburk, bývalá Augusta Vindelicorum, památné Řezno, druhdy Castra Regina, později Ratisbona zvané, daleko předčily Mnichov a k nim přidal se světoznámý Norimberk. Mnichov stal se středem země bavorské pouze proto, že kurfirstové bavorští v něm vyvolili sobě stálé sídlo, a ku pověsti jeho světové pomohlo mu teprve naše století.

Ponořme se v dějinné upomínky, a bude nám na jevě význam staré Prahy a starého Mnichova. [1]) L. 1158 dobyl vévoda Jindřich Lev bohaté a kvetoucí Freisingské osady Woehringu a na místě nynějšího Mnichova, kde tehdy jen několik mnichů dlelo, založil skladiště solní, mincovnu, celnici a zbudoval přes Isaru most. Během 50 let město rostlo rychle, bylo opevněno a čtyřmi branami opatřeno. Za války třicetileté dal kurfirst Maxmilian Mnichov nově opevniti a vyzbrojiti, ale zdá se, že obyvatelé sami neměli mnoho důvěry v pevnosť svých zdí. Uslyševše zajisté 5. srpna 1632, že *Gustav Adolf* v Landshutě dlí, žádali na něm pokoje a vykoupili se 300.000 tolarů, zůstavše i při životě i při svém náboženství. Rakušané dobyli Mnichova r. 1742 ve válce o následnictví. L. 1791 přestal býti Mnichov pevností z rozkazu kurfirsta Karla Theodora, a od té doby datuje se počátek nového rozvoje, jenž postupem času a štědrou přízní osvícených vládců bavorských získal Mnichovu pověsti světové. Jednoduchý, ponenáhlý byl vznik a vzrůst Mnichova, bez událostí světodějných. Popatřme nyní ku Praze.

O ní naplnila se slova Kosmova, jenž tuto věštbu v ústa Libušina vložil: „Urbem conspicio, fama quae sidera tanget" (Město vidím, pověstí svou jež hvězd se dotýká). Již na úsvitě dějin svých hostila ve vlastních zdech dva směry misionářské, z nichž směr východní, kořistě z blahodárného semene zasetého slovanskými apoštoly Cyrilem a Methodějem, s vírou křesťanskou přinesl obyvatelstvu písmo, knihy, vzdělanosť. Počátkem X. věku stavěl Vratislav chrám Svatojirský, za Boleslava II. stala se Praha (973) sídlem církve české která z moci německé takto vybavena byla, ale zápas církevní latiny a církevní slovanštiny dlouho ještě potom v lidu blahodějné zanechával stopy.

Že Čechy byly od nepamětna jevištěm zápasu mezi plemenem slovanským a germánským, viděti ze slov Libušina Soudu: „Nechvalno nám v Němcech iskať pravdu." Čechové sami svou svárlivostí, nepovolností, zaslepenou tvrdošíjností výboji plemene germánského na české půdě nejedenkráte pomáhali. Ať nic nedíme o pokřestění 14 lechů v bavorském Řezně, jisto je, že l. 923 zmatkův za vlády Drahomířiny výhodně využitkoval vévoda bavorský Arnulf, věrný spojenec vojvody Zlického. Za to pak Čechové hájili západu před nátisky Maďarů, a Vladivoj, kněžic polský, syn Doubravčin, l. 1002 dosednuv na český trůn, spěchal k německému dvoru a zemi českou uznal za léno králův německých. I ta koruna královská, když dědičně zaskvěla se na hlavě českého Vladislava II., zasloužena byla krví slovanského lidu, krví, která pro zájmy Fridricha I. Rudovousa prolita byla pod hradbami pyšného Mediolána. Není tedy divu, že takové poměry připravily Čechám a najmě Praze četné a mohutné otřesy. Za zlaté doby Karlovy zářila stověžatá Praha leskem a slávou nevídanou; na vysoké její učení spěl výkvět vzdělanstva celé střední Europy, umělci výtvarní, sochaři, stavitelé, malíři nalezajíce se na dvoře Karlově v počtu přehojném, vyzdobili

[1]) Výklad jmena města udává se tento. Munichen, staroněmecký tvar, je dativus plur. od substant. municha = die Moenche. Značí tedy Munichen = den Moenchen gehoerig. Slovo municha čte se po prvé v listině z r. 1157 v seznamu statků, které sebral Arnulf r. 1035 klášteru v Tegernsee. (Richard Gadermann: München.)

Prahu a jiná města česká podivuhodnými památkami stavitelskými. Však po smrti Karlově propukl tím ostřeji spor mezi živlem domácím a přistěhovalými cizinci. K tomu porušenosť společnosti lidské dala podnět k reformaci náboženské, jejíž předchůdcové Konrád Valdhauser, Milič z Kroměříže, Matěj z Janova v Praze působili; k porušenosti mravní přidružilo se hnutí národní, a jeho vůdcové Hus, Jeronym, Žižka, Prokopové podali světu užaslému důkaz, že v Praze a v Čechách žije národ český, nadšený pro nejvyšší statky člověčenstva.

Po bouřích husitských, ve kterých bohužel Čechové jen od Čechů přemoženi byli, neklesla sláva Prahy. Zůstávala napořád sídlem králů českých i tehdy, když jiná ještě koruna zdobila jejich skráně. Praha byla Athénami věd a uměn za Jiříka Poděbradského, Ferdinanda I., Rudolfa II. Teprve válka třicetiletá se všemi hroznými pro národ český následky uvrhla národ sám v pouta poroby duševní i hmotné, podvrátila slávu stověžaté Prahy, ba zdálo se, že podťala nadobro kmen českého lidu. Praha přestala býti sídlem králů českých, představitelkou přirozené české většiny a původního obyvatelstva tohoto království; bohaté sbírky umělecké, poklady drahocenné jsou z ní vyváženy, bohatstvím paláců a chrámů Pražských naplněny obrazárny a sbírky jiných evropských měst. Pozbyvši veškeré podpory a oloupena o své skvosty, jež až do Švéd, Braniboru, Anglie a jinam byly zavlečeny, stonala tisícerými ranami, které zasadily i její památkám krvavé ruce necitelných Vandalů.

Také Bavory a hlavně Mnichov poděleny slušnou kořistí z Čech. Maxmilianovo vítězství nad Čechami na Bílé Hoře stálo 13 milionů zlatých, a nad to vítěz dostal Falc, hrabství Koubské a v zástavu vzal Horní Rakousy. Od doby Ludvíka Bavora nemělo město Mnichov pečlivějšího vládce nad Maxmiliana. Ludvík zajisté korunován byv v Cáchách l. 1315 přitáhl t. r. v dubnu vítězoslavně do Mnichova a na památku triumfálního toho uvítání vystavěna brána Isarská, jediná ze starých bran Mnichovských dosud zachovaná. Restaurovaná tato věž od Gaertnera má ovšem na sobě ráz moderní romantiky, ale na zdi jsou pěkné fresky od Nehera, vjezd Ludvíkův představující. Maxmilian zbudoval si především nádhernou residenci, která pak r. 1679 požárem byla zachvácena, a na památku vítězství Bělohorského postavil na Mnichovském náměstí sloup, ozdobený bronzovou sochou patronky Bavorska Panny Marie. V rozích zábradlí jsou allegorické postavy: moru, hladu, kacířství a války: zmije, basilišek, drak a lev.

Ve válce o posloupnosť ve Španělích a pragmatickou sankci utkalo se opětně Bavorsko s Čechami. Po prvé byla Innská čtvrť spolu s českými lény k Rakousku připojena; druhá válka vedena za Karla kurfirsta bavorského proti Marii Terezii. Uzavřevše s Francií nepřátelský spolek proti Rakousku, vtrhli r. 1741 Bavoři do Rakous, odtud do Čech a zamířili na Prahu. Karel provolán za krále českého 19. prosince a později ve Frankfurtě za císaře německého, toho jmena sedmého. Toto pak nepřátelství bylo příčinou, že Marie Terezie Fridrichovi II. postoupila Slezska i Kladska, aby jen uhájila Čech proti Bavorům. R. 1742 ustoupil velitel jejich Bellevile z Prahy a velikými pochody octl se po 10 dnech v Chebu. Mír uzavřen až za syna Karlova Maxa Josefa.

Když jím vymřela linie Wittelsbašská l. 1777 a vypukl boj o následnictví, byla opětně vlasť naše jevištěm válečným, až 13. května 1779 mírem Těšínským spor ten byl urovnán. Kurfirst Maxmilian IV. počal 1. ledna 1806 užívati titulu královského s úplnou suverenitou, a od té doby dostalo se Bavorsku výborných králů, Mnichovu pak vzácných přátel a mecenášů umění i věd, a ti novému království na poli osvětovém, a zejmena na poli uměn zjednali nebývalou pověsť a slávu.

II.

Po těchto všeobecných úvahách zastavme se u památek starého Mnichova. Charakteristickým typem jeho jest *chrám Matky boží*, v němž pohřbeny jsou ostatky císaře Ludvíka Bavora pod nádherným sarkofagem. Původně byla na místě tom kaple, pak větší chrám. Se stavbou nynější budovy počato l. 1468, a to ze žárlivosti, že města Landshut a Ingolstadt honosila se nádhernými svatostánky. Vévoda Zikmund položil základní kámen 9. února 1468. Stavitelem chrámovým jmenován „maister Jörg von Halspach"; listina z r. 1475 jmenuje ho „maister Jörg von Polling." Po r. 1473 povoláni stavitelé dómů v Ulmu a Řezně Moric Ensinger a Konrád Roritzer. L. 1488 dokonána je stavba chrámová i věží, které však teprve l. 1514 opatřeny nynějšími báněmi v podobě helmic. Zevnějšek chrámu upomíná mnoho na chrám Ducha svatého v Hradci Králové, pak na chrám Panny Marie před Týnem. Vnitřek je nádherný. Gotická klenba spočívá na 22 osmihranných štíhlých a vysokých pilířích, které dělí prostoru chrámovou ve 3 lodi, z nichž prostřední je nejširší; pokračování lodí pobočních je v ochozu kolem hlavního oltáře. Okna všecka jsou ozdobena výtečnou malbou na skle. V klenutí visící krucifix je dílo Halbigovo; sochy 12 apoštolů z červeného mramoru vyvedl sochař Foltz. Nad hrobem Ludvíka Bavora zřídil kurfirst Maxmilian I. 1622 z bronzu a mramoru vkusné mausoleum. Náhrobní deska představuje Ludvíka v císařském majestátu na trůně, kolem jehož koruny andělé se vznášejí; dole smiřují se vévodové Arnošt a Albrecht III. Pěkný odlitek sádrový tohoto mausolea spatřiti možno v bavorském národním museu. Význam této církevní budovy pro Mnichov je nepochybně týž, jako je — si licet parva componere magnis — s dějinami Pražskými srostlý a sloučený význam chrámů sv. Vítského a Týnského. Ale krásou své architektoniky i rozměry daleko kolosálnějšími vynikají starožitné naše památky nad tuto památku Mnichovskou.

Paměti hoden je dále *kostel a klášter Theatinský*. Manželství Ferdinanda, syna Maxmilianova, a Adelaidy Savojské požehnáno bylo po osmi letech synem; r. 1662 podniknuta stavba chrámu ke cti sv. Kajetána, kdy zaslíbený Emanuel světlo světa spatřil. Stavitelem chrámu byl Agostino Barella z Bologně; věže r. 1696 postavil Zuccali, klášter Visardi, fasadu slohu rokokového r. 1776 dokonal Fr. de Couvillier. Vnitřní nádhera chrámu toho překvapuje. Fresky jsou prací italských mistrů. Na levé straně lodi chrámové je pro nás pamětihodná práce Joachima Sandrarta: mor v Neapoli odvrácen přímluvou sv. Kajetána. Byl totiž Jáchym Sandrart bratrem Jakuba Sandrarta, jenž

v Norimberce l. 1666 krásnou mapu Čech[1]) vydal, jejíž zvláštností jsou v rámci obrazu rozložené nákresy čelnějších měst a hradů českých, jak v letech 1640—1650 vypadaly; malé sice, ale velmi důkladně pracované ty nákresy vynikají zevrubností a věrnou přesností historickou. Vypisovati rozměry a podobu chrámovou není potřebí, řekneme-li, že rozdělením a klenbou i kopulí i mramorovým vyzdobením je chrám ten velice podoben Mikulášskému na Malé Straně v Praze. Tento však je prostornější a kopule jeho mohutnější.

Srdcem každého města je náměstí; tak bylo i ve starém Mnichově. Na náměstí byl nejstarší kostel Mnichovský, Gollirova kaple; tu byl soudní dvůr, kde v určité dni „taiding" pronášen; tu byla starožitná pivnice, jejíž správce vévodům o processí božího těla, když průvod k ní došel, podával pohár vína. Starý stavovský dům s archivem zbořen teprve r. 1866, a na tom místě zbudována nová radnice Mnichovská. Všecky domy na náměstí měly podloubí; nádherně bylo vyzdobeno loubí staré radnice. Na náměstí odehrály se zajímavé historické události. Pak boží soudy. L. 1370 dne 5. února žaloval švábský rytíř Theobald Giss z Gissenberga rytíře Seitze z Altheimu z lupu. Rozhodnouti bylo božím soudem. Posilnivše se svěceným vínem potýkali se rytířové na náměstí; tu též vítěz Seitz bohu díky činil. Při slavnosti slunobratu[2]) skákali bodří Mnichované na náměstí přes oheň. Tak l. 1401 vévoda Stefan z Ingolstadtu, stařec 72 let, slavě právě tehdy svatbu s ovdovělou dcerou hraběte Adolfa Clevského, sám první, pak manželka i dcera jeho, potomní Isabeau královna francouzská, skákali přes oheň a za nimi občané i paní i dcery Mnichovské. V letech 1398, 1404 a 1417 slaveny na náměstí turnaje. Velikolepý turnaj 1568 o zasnoubení vévody Viléma V. bavorského a vévodkyně Renaty Lotrinské připravil náměstí o staré dláždění, jež vytrháno a na zápasiště navezen písek. O slavnosti té během 14 dní snědli cizí hosté 521 volů. O Marianské soše na náměstí zmínka již byla učiněna. Až do r. 1773 býval v Mnichově slaven výroční svátek na památku vítězství Bělohorského; teprve toho roku zapovězen, ježto byl „nekřesťanským." Dne 26. dubna 1591 pověšen tu byl Benátčan Marco Antonio Bragadino na pozlaceném provaze, a šibenice jeho červeně natřena. Dostalo se mu té odměny za slib, jímž oklamal vévodu Viléma V., že dovede „dělati" zlato. Na tomto náměstí pozdraven byl od purkmistra a dvou radních za jásotu shromážděného národa domů se vracející kurfirst Max Emanuel 9. dubna 1715 po dvanáctiletém vyhnanství. Těžce zkoušený vládce pozdvihnuv darovaný jemu pohár zvolal: „Na blaho mého věrného národa, na blaho Bavorska."

Jak vypadala *stará residence* vévod bavorských, pověděti neumíme; není žádné památky starší nad r. 1601. Zhoubný požár úplna ji zmařil, a Maxmilian I. vystavěl na rumech jejich nádherný zámek, jenž však 1679 opět požárem zpustošen byl. Také r. 1729 a 1750 utrpěl hrad

[1]) Mapa ta je ve sbírkách c. k. vyšš. gymnasia v Kolíně.

[2]) München in guter alter Zeit. Nach authentischen Quellen culturgeschichtlich geschildert von C. A. Regnet. Mit Original-Kupferradirungen von F. Bollinger. Büchner Geschichte von Bayern nach den Quellen. Řezno 1831; 5 svazků; 2 svazky listin.

značných škod ohněm a od r. 1750 byl zříceninou, až se ho král Ludvík I. ujal a jej obnoviti dal. Za to více víme o *dvoru* Mnichovském. Za starých dob panovaly prosté a srdečné poměry mezi knížaty a lidem, beze vší etikety. Tak Jiří Kratzmaier a písař obecní majíce cosi vyříditi vévodě Štěpánovi l. 1397 našli ho v hospůdce blíže zámku a tu také s ním své věci pořídili. To změnilo se teprve, když zavedena posloupnosť dědičná primogeniturou; tím učiněn konec kouskování země, příjmy rostly, s nimi též moc a pýcha vladařská. Vévoda Albrecht V. (III. 1579—1596) zahájil na dvoře bavorském dobu nádhery. Shromáždil kolem sebe učence, umělce výtvarné, hudebníky, na jezeře Staremberském vydržoval si loďstvo a pro kratochvíli též lvy. Založiv bibliothéku, dal základ ke sbírce obrazů, mincí a antických vzácností, které zprvu v rodině panovničí přechovávány. Jmenovali jej otcem Mus, zlatou studnicí věd a uměn. Vévoda Maxmilian žil zprvu velice skromně, ale poctěn byv za zásluhy své o ligu katolickou r. 1632 titulem kurfirstským, zařídil si dvůr dle vzoru císařského. Syn a nástupce jeho Ferdinand Maria hověl módě italské; dle lodi dože benátského dal sobě vystavěti fregatu se 110 vesly, pro 16 děl a 500 lidí. Za Maxa Emanuela (1679 až 1726) panoval na dvoře francouzský vkus. Ten vládl ještě za Karla Alberta, jenž ze samé lásky ku mravům a obyčejům francouzským prodal r. 1738, když ocitl se v tísni peněžní, 8000 Bavorů, muže po 36 zl. Rakousku. Nástupce jeho Maxmilian III. totéž učinil, prodav muže po 24 zl., Karel Theodor (1777—1799) Bavorů nenáviděl, na šlechtictví povyšoval za peníze, na dvoře jeho rozhodovaly krásky dcera kancelisty Josefa Seyfertová, a dcera pekaře Hubra z Manheimu.

Soukromé domy starého Mnichova s podloubími a klenutím v síních zvenčí bývaly ozdobeny buď malbami freskovými nebo soškami a j. Do r. 1342 po většině kryty byly šindelem; což pak zapovězeno. Rozhodný obrat nastal r. 1370, kdy založeny jsou široké ulice ve vnitřním městě a nakázáno, aby se jinak nestavělo než v linii, nad jejíž porušením bdělo oko přísného magistrátu. L. 1394 bylo město celé dodlážděno a hojně vodou pitnou opatřeno. Do města vedly čtyři brány; východní Isarská, nyní pěkně restaurovaná; severní nazvaná Schwabingerthor stála do r. 1818 tam, kde nyní zbudována Feldherrenhalle; jižní Sendlingská od r. 1319 stojí sice dosud, ale r. 1860 stavební rada Zenetti valně ji při opravě přeměnil; západní, dříve Neuhauserthor, je také zcela přestavena a slove nyní brána Karlova. Podle bran těch můžeme ještě dnes velmi pohodlně poznati rozměry a rozlohu starého Mnichova. Město spravovali zprvu vévodští úředníci, až r. 1294 vévoda Rudolf dal městu právo, by si volilo soudce a správní úředníky, by své daně si spravovalo a vlastní radu mělo. Toliko poprava vyhrazena vévodům. Dvanácte volených měšťanů bylo užší radou, širší rada měla 24 členy, z jejichž středu volen byl starosta a dva řečníci, kteří v plném zasedání rady dobrá zdání přednášeli. Úřadováno zdarma. Vévodové nastupujíce vládu potvrzovali tento prvotní privilej Mnichovanům, a ti teprve pak svým novým pánům věrnosť přísahali. Občané Mnichovští byli katolíci; protestanté pouze trpěni. Nevalně vedlo se tu židům. L. 1285 bylo jich 180 v synagoze upáleno pro vraždu prý křesťanského děcka. To se opakovalo l. 1349, ježto na

židech lpělo podezření, že otrávivše studně městské vinni jsou morem. Rok na to pro lup prý hostie jsou z města vyhnáni. Naposled utíkali z města i z celé země l. 1715, a to ve lhůtě 24 hodin. Od l. 1795 až 1799 platili z hlavy denně 20 kr. daně. Mrtvých pohřbívati nesměli ani v obvodu městském, nýbrž vozili je do Augsburka. Jádrem obyvatelstva zůstal stav měšťanský. L. 1580 měl Mnichov pouze 20.000 duší. Ale valně se vzmáhal živnostmi průmyslnými, které měly své cechy; pekařství a mlynářství bylo sloučeno. Zajímavý starý název Pfister, Pfisterei upomíná na latinské pistor, pistrina, a viděti, že od Římanů přiučili se obyvatelé staré provincie Vindelicie užívati mlýnů a péci chléb. I cechové ušlechtilých umění měli sídlo své v Mnichově. Cech malířský od l. 1458 měl svůj statut. Zbytkem starého umění domácího jest z r. 1395 malba na skle ze života Kristova na oknech chrámu Matky boží; v témže kostele jest z r. 1437 pověstný oltář Gabriela Auglera, proslulá řezba. Za vévod Albrechta V., Viléma V. a Maxmiliana I. květla renaissance; bylo tehdy ve městě 60 sochařů, 82 malířů. Za Karla VII. byl v módě sloh rokokový, jehož výkvětem jsou v residenci známé „reiche Zimmer."

O duchovním životě Mnichovanův několik slov. Mají také svého korunovaného básníka, jímž byl Albertinus Mussart, korunovaný od císaře Ludvíka Bavora. Ulrich Fueterer, malíř a básník i historik psal l. 1408 bavorskou kroniku; l. 1471 zařídil Augsburčan Hans Schobser první bavorskou tiskárnu v Mnichově. Školní vyučování dlouho leželo ladem. U nás již ze staroslavné university Karlovy dávno vycházeli mistrové a bakaláři na školy venkovské a řídili je svým věhlasem, když v Bavorsku a Mnichově ponecháváno bylo vychovávání i vyučování rodině a péči soukromé. První soukromou školu latinskou založil v Mnichově 1560 Gabriel Kastner; od l. 1564 učeno na školách bavorských, jak Schulmaisterordnung für die deutschen Schulen předpisoval, čtení a psaní, začež čtvrtletně placeno 15 kr., počtům za čtvrtletní odměnu 30 kr., vlaské praktice za náhradu 1 zl. Od l. 1559 vládli v Bavořích ve školách vůbec jesuité po celá dvě století. Ti zřídili si gymnasia, školy hlavní, normální a triviální. Gymnasia měla 10 škol: 2 tak zvané reální, 4 humanitní, 4 lycejní. Vyučování bylo bezplatné.

Maxmilian III. založil 1759 kurfirstskou akademii vědeckou; ta vydávala „Monumenta boica" z archivů klášterních, shromažďovala mince, nápisy staré, dbala zušlechtění jazykového, pěstovala přírodní vědy a vydávala časopisy. Se snahami této akademie valně prospívala dvorní a národní bibliothéka, Albrechtem V. založená (1550—79), která byla ústavem veřejným a zřízeny při ní veliké čítárny. Do knihovny té dodávány jsou od r. 1663 exempláře každé knihy v zemi tištěné.

O hudbu pečovati jal se vévoda Albrecht I. (1438—1460), jenž hudebního vzdělání svého nabyl na dvoře tety své Žofie, choti českého krále Václava, když bydlel delší dobu v Praze. Přičiněním Adelaidy Savojské nabyla vrchu hudba italská; v prvém operním domě 1658 dávána italská opera a teprve 1678 první německá opera „Orontes", k níž hudbu složil Jan Kašpar Kerl. O drama starali se jesuité.

Starodávné zvyky Mnichovanů vzaly za své hlavně působením jesuitů. Ti postarali se o nové kratochvíle pro lid; aby pak se tím

spíše zřekl svých obyčejů, sloučili nové zábavy s náboženskými úkony. V dramatech představovány pašije a vjezd Kristův konán o květné neděli. Největší podívanou ustrojili Mnichovanům o božím těle. V průvodu ubírali se andělé se zlatýma křídloma, bůh Otec i Syn, čert, sv. Jiří (jímž byl nejkrásnější a nejsilnější muž v městě [1]); nescházeli Melchisedech, Aron, Kaifáš (bradatí a náležitě tlustí); ba v průvodu šli Adam, Eva a všichni Olympané. Mezi nimi poskakoval sobě čert, soptil oheň a síru, na kterou půl zlatého dostával.

Řád krojový vydán byl 1749 od Maxa Josefa III. Zapovězeno tehdy měšťankám nositi zlaté čepce. S těmi loučily se Mnichovanky nerady. Když jich jednoho dne 60 bylo pobráno, vymyslily sobě lesť. Šly do kostela v černém klobouce, ve chrámě pak posadily si zlatý čepec na hlavu. Ale vojenská exekuce pokazila jim i tu nevinnou radosť. Mužům nakázáno nositi bavlněné punčochy modré, bílé nebo šedivé, krátké kožené spodky, nákrčník květovaný nebo bílý, kabát krátký a vysokou vestu. V neděli směli oblékati řasnatý plášť se širokým límcem, až k patám sahající.

I z těchto malých ukázek viděti, kterak i cizina šlechtila a brousila vkus i život germánský v Bavorsku vůbec a Mnichově zvláště. Účinkův živlu románského a působení jeho na rozvoj městský hlavně pomocí dvora vévodského a kurfirstského nikdo nemůže popříti. A kdy by nám o to šlo, myslíme, že by se nasbíralo dosti fakt historických takového rázu, a z těch nebylo by nesnadno dokázati, že tak vyhlašovaná kultura středověkého Němectví, která prý teprve z Čechů a země jejich učinila zemi znamenitou, jejímiž prý památkami stavitelskými. malířskými, vůbec uměleckými i knihopisnými Praha se hemží, nebyla kulturou Němectva, nýbrž byloli co k nám cizího přineseno a na štěpu národního života našeho kulturního vroubeno, že to bylo ovoce kultury románské, která buď současně, ale v některých odvětvích mnohem dříve v Praze a Čechách své poslání konala jako v Němcích.

Kresliti obraz staré Prahy bylo by tuto zbytečno; máme bohudík díla monumentální, spisy souborné i monografie o staré Praze a jejím životě, že tu není třeba než k nim odkázati. [2])

Co tu jen podivuhodných památek stavitelských zlatého věku Karlova! Chrámy Svatovítský, Týnský, Slovany, Karlov, kamenný most a jiné! .Co tu bohatství vědeckého uloženo v knihovnách universitní, Strahovské, Lobkovické a j.! Péro naše chvěje se při vzpomínkách na

---

[1]) Jemu bylo probodnouti draka, který o průvodu sv. Marketu pokoušel. A vyvedl to tak, „dass die darin verborgene riesige Blutwurst das zuschauende Frauenzimmer selbst in den zweiten Häuserstöcken und alles Volk unter ungemeinem hin und Herflüchten und Gelaechter mit dunklem Blute übergoesse.“ (C. A. Regnet l. c.) Náklad na taková procesí byl l. 1582 797 zl. (1366 mark); léta pak 1586 docela 1297 zl. (2223 mark). Buchner. Listiny II.

[2]) Především monumentální Dějepis Prahy od V. V. Tomka, Nestora českých dějepisců a badatele věhlasného; v dosud vyšlých 5 dílech, v rozměrech obrovských. vylíčena minulosť Prahy ve všech podrobnostech. Srov. též: Heroldovy Malebné cesty po Praze 2 díly, Eckertovy Církevní památnosti Pražské, Mikovcovy Starožitnosti, Řivnáčovu Prahu, Průvodce, Frumarovy obrazy, Zapův Popis a j.

lesk, slávu, velikosť a bohatství královské Prahy za doby středověké. *Bouře* husitské zachvátily přední její ozdobu, staroslavný Vyšehrad; mnohá památka její za války třicetileté sklesla v rum, mnoho zašlo nešetrností a nevšímavostí vlastních jejích synů, a přece zůstala živým historickým museem:

Tožť jest ona veleslavná Praha,
ty zdi, hrady, věže obrovské,
ono město Čechů královské,
krásné jako Slávy dcera drahá;
tam ten jest hrob Otokara, Braha,
Vojtěcha i Vlasty rekovské,
tu most, dílo Karla mistrovské,
na němž pěla Musa z Budče nahá.

Dějiny Mnichova a dějiny Bavorska v době starší nijak se vzájemně neslučují, ale v dějinách Pražských soustředily se dějiny celého národa, a to dějiny politické, kulturní i národní. Bez Prahy není možno mysliti na starou Čechii, ta byla a zůstala přirozeným středem všeho života českého. To jest obecné přesvědčení celého národa, jež kořen svůj má právě v dějinném významu Prahy, a přesvědčení tomu hověl i básník volaje:

Už tvé berly zlatoleskló zhasly,
a meč tupne při své štěrbině,
před nímž Tatry, Balt i Řím se třásly;
přece věčným Slávy budeš chrámem
pěknobřehá Němců sokyně,
zvítěživši v přemožení samém.

Shasly její berly zlatolesklé po r. 1620, když pod rouškou snah náboženských zbavován byl národ víry, svobody, práv ba i jazyka . . .

III.

A nyní do nového Mnichova a do nové Prahy.

Karel Theodor ujal se dědictví starobavorského dosti nerad. Ale syn jeho *Max Josef,* na jehož skráních po prvé zaskvěla se l. 1806 koruna králů bavorských, pokládán býti musí za zakladatele novověké slávy Mnichovské. Sám již r. 1802 soustavně spořádal ulice městské, nové založil a plán na rozšíření města zřídil. Silnice na Nymphenburk a třída Ludvíkova pojaty byly do plánu městského. Sám ovšem všude a ve všem toho byl pamětliv, že Bavorsko stalo se za něho státem souverenním, proto též pečoval o vzdělání a vychování syna svého prince *Ludvíka.* Ten pak nadán jsa duchem v pravdě uměleckým a láskou lna k národu svému, hlavně však oblíbiv si Mnichov, umínil sobě vyzdobiti hlavní město království bavorského budovami a ústavy uměleckými. Přebývaje za vzděláním svým v Římě, cestoval po Italii a střádal si na zakoupení antických památek ze své roční appanáže. V 18. roce věku svého měl již hojné zásoby a pomýšlel učiniti z nich veřejnou sbírku ve zvláštním domě. L. 1814 dlel v Paříži a tu seznal mladého

architekta Leona Klenze, zálibu majícího ve stavbách antických. Názory jejich se shodovaly, vzal ho tedy princ s sebou do Mnichova. Nezmýlil se v něm. První jeho dílo monumentální byla *glyptothéka* (sbírka klasických skulptur) v nejpěknějším a nejčistším slohu antického umění stavitelského.[1]) Dne 26. dubna 1816 začato, 1830 dokonáno. Náklad na budovu činil 1,206.970 zl. O slavnosti položení základního kamene pravil princ uměleckými památkami nadšený: „Chci učiniti Mnichov městem, aby byl Německu ke cti, a nikdo nebude znáti Německa kdo nepozná Mnichova.“ Na rovině tehdy zúplna pusté a písčité zdviženo řeckou lahodou vynikající štíhlé ionské sloupení, a staří Mnichované vrtěli hlavou nad bláhovými nápady mladistvého prince. Když bylo vše dobudováno, pak snadno jim bylo uvěřiti, že dobudována stavba velmi znamenitá. Prohledněme její zřízení.

Na prostoře granitovými stupni obehnané zdvíhá se čtverhran (jedna strana 67 metrů dlouhá), v jehož prostředku jest dvůr, tak že 4 křídla dílem ze dvora, dílem s hora jsou osvětlována. Vnější strany nemají oken, nýbrž v pěkných výklencích stojí sochy, a to v průčelí Vulkán od Schoepfa, Feidias a Prometheus od Schallera, Perikles a Hadrian od Leeba, Daidalos od Lazarinia. Antické tedy umění má své representanty a heroy v průčelí; po stranách křídel podélných znázorněna plastika 15. a 16. věku, pak zobrazeni hlavní představitelé moderního umění sochařského. Jsou to na straně východní: Canova, Thorwaldsen, Rauch, Tenerani, Gilson, Schwanthaler; na straně západní: Ghiberti, Donatello, Petr Vischer, Michel Angelo, Benvenuto Cellini, Giovanni da Bologna. V průčelí budovy pne se 12 ionských sloupů a tvoří předsíň, na jejímžto štítu zříme krásné mramorové skupení: Pallas Athene majíc kopí své ovinuto ratolestmi olivovými, jako vítězná bohyně všudy pronikající myšlenky, trůní uprostřed, kolem ní typy umén, kterých ona jest výtečnou ochranitelkou. Zevnější barva mramoru je na celé budově žlutavá; uvnitř je mramor barvy temné. Vejděme mohutnými kovovými dveřmi. Přímo za vestibulem je sál *asyrský*. U vchodu vítají nás dva polychromovaní lvové a napodobení stromu života s oběma geniy života i smrti. Klínové písmo na alabastrovém reliefu a malby na sedmi deskách, pak sádrový odlitek obrovského okřídleného lva ze zřícenin Chorsabadských poutají nás nad míru; stojímeť před výtvary ducha lidského 3000 let starými. Na levo v *egyptském* sále seřaděny jsou dle tvaru a látky památky staroegyptské a indické, pak egyptské z dob řecké a římské nadvlády. Nejpěknější je Antinoos, drahocenná egyptská práce z doby Hadrianovy, a granitový obelisk. Třetí sál *inkunabulí* chová nejstarší památky řecké a etruské plastiky; ve čtvrtém jsou předměty, které r. 1811 ve chrámě ostrova Aiginského byly nalezeny a od Thorwaldsena restaurovány. Ze štítu chrámového zachován zápas Herakleův s Telamonem a boj o mrtvolu Patroklovu. Sochy a zlomky všecky jsou z parského mramoru. Tu se nám představuje Herakles, vedle umírající Trojan, Achilles, Aiantové a j. Následují sály:

---

[1]) Srov. A. Ulrich: Die Glyptothek des Königs Ludwig I. von Bayern nach ihrer Geschichte und ihrem Bestande. München 1867. Katalog sestavil dr. H. Brunn.

Apollonův, Bakchův, Niobidů. V této prostoře vynikají Medusa, Afrodite Knidská, výborná to imitace Afrodity Praxitelovy, Polyfemos usmrcující soudruha Odysseova (římská práce), Umírající syn Niobin, klečící Ilioneus, je pravá perla celé sbírky. Sál osmý, „božský“, vyzdoben jest malbami *Corneliovými*, v nichž znázorněn poměr bohův hellenských ku pokolení lidskému. Eros ve středu klenby ovládá všecky říše a živly celé přírody. S delfínem jako živel vodní má kolem sebe Zoru a Hóry, jak modlí se k Zevovi za spícího Tithona a Memnona. Pod tím na stěně líčí malba velikou říši Poseidonovu, Amfitritu a Tritony. Druhý obraz: Eros s orlem Diovým, jako živel ohně má kolem sebe léto, den, Foiba Apollona, Dafnidu měnící se ve strom vavřínový. Na stěně viděti shromáždění bohů na Olympu, při němž Hebe Herakleovi podává božského nektaru. Třetí obraz: Eros a páv Heřin, symbol živlu vzduchového; kolem podzimní večer. Na čtvrtém skupení Eros a Kerberos vyznačují živel země; kolem nich zima a noc. Na stěně spatřujeme říši Hadovu, v níž nebohý Orfeus prosí bohův, aby mu navrátili milou Eurydiku. — Sál *Trojský* vyzdoben rovněž od Cornelia freskami, ke kterým látku bral umělec z mythův o válce Trojské. Zříme tu hněv Achillův, boj o mrtvolu Patroklovu a zboření Troje. V sále *heroův* shledáváme výborné řecké i římské práce sochařské. Jsou tu: Demosthenes, Alexander, Hannibal, Hippokrates, Perikles, Domitian, Themistokles, Sokrates. V *římském* sále ozdoben je strop pěknými reliefy Schwanthalerovými, v nichž hlavní momenty kulturní historie římské jsou zobrazeny. Z poprsí vyniká Agrippina starší, choť Germanikova, matka G. Caesara Caliguly, Cicero, Lucius Verus, Augustus, Septimius Severus, Junius Brutus, Tiberius, Poppea Sabina. Vedlejší sál XII. má mramorové a kovové, pestrotou barev pozdní době římské náležející předměty. V poslední prostoře jsou novotiny. — Podlahy všech prostor jsou mramorové nebo mosaikové. Sloučen tu výkvět uměn stavitelských, sochařských a malířských. Zdar a šťastný vývoj glyphothéky stal se základem uměleckého rozvoje celého města. Cornelia oslavil vděčný Ludvík v prvém roce svého panování. V síních glyptothéky, na místě, kde jeho geniálním výtvorům tisícové se obdivují, ozdobil král nadaného malíře nejvyšším řádem a povýšil jej na šlechtice.

Současně s glyptothékou stavěno *dvorní a národní divadlo.* Na východní straně náměstí residenčního dokonal Fischer (1811 – 1822) budovu divadelní, která však brzy po dostavění r. 1823 stala se obětí zhoubného požáru. Ujal se tedy stavitel glyptothéky Klenze celého podniku a během 11 měsíců provedl úmysly své, ač v hlavních rysech starého plánu Fischerova se přidržel. Délka divadla obnáší 104 m., šířka 56, výška 48 m. Na podstavci $3^1/_2$ m. vysokém vypíná se portikus z osmi korintských sloupů, na jehož dvou štítech od Schwanthalera vyveden Pegasos a Hóry, pak Apollo a Musy. Z předsíně té vedou v pravo i v levo mramorové schody k sálům před velikou dvorní loži. V chodbách stojí sochy: Sofokles a Euripides, Schiller a Goethe, Menander, Shakespeare a Calderon. Třemi křídlovými dveřmi vejdeme do hlediště, ve kterém jest 6 řad loží a prostory pro 2500 diváků. Jeviště má 29 m. hloubky, z nichž 16 je viditelno průměrně. Zařízení vnitřku vyniká praktičností, a také osvětlení i vodovod velice vhodně

a vkusně jsou umístěny. Divadlo to je z německých největší.[1]) Původní stavba stála 1,920.000 zl.; náklad po požáru na stavbu i zařízení byl 958.356 zl., jejž neslo město samo.

Jako postaral se Ludvík I. o důstojný stánek starožitných památek starověkých, stejnou péči měl též o to, by výtvarná díla umělecká (obrazy, rytiny, mosaiky, vásy) vystavena byla na odiv a na poučenou. Za tou příčinou položil 7. dubna 1826, v den narozenin Rafaelových, základní kámen k budově, která během desetiletí ve slohu italské renaissance vyvedena jsouc nazvána *starou pinakothékou*. Stavbu provedl opět L. Klenze. Je 27 m. široká, 152 m. dlouhá. Na galerii jižní strany umístěny jsou sochy 25 umělců od J. van Eycka až na Domenichina, vyvedené z pískovce. Veliká brána této strany pravidelně zůstává zavřena; vstoupíme tedy z východní strany sloupením dovnitř. Široké schody vedou do poschodí, v němž jest galerie starých mistrů malířských, a odtud attribut pinakothéky vysvětlen, že starou se zove. V celku je v ní více než 1200 obrazů, které po 300 let byly shromažďovány a tuto konečně uloženy. Obrazy ty bývaly druhdy po různu dílem ve staré domácí obrazárně vévodské, dílem v zámcích, ve sbírkách Mannheimské, Zweibrückenské, Düsseldorfské, dílem vzaty z letohrádků r. 1803 zrušených a z pověstné sbírky bratří Boisseréův. U vstupu je sál zakladatelův. Tu zavěšeny obrazy (v životní velikosti) všech, kdo o rozmnožení sbírek nějak byli zasloužilými; jsou to kurfirst Jan Vilém Falcký, zakladatel sbírky Düsseldorfské, Max Emanuel, původce sbírky Schleissheimské, Maxmilian I., původce sbírek Mnichovských, pak králové Max I. a Ludvík I. zakladatelé a budovatelé pinakothéky. Odtud jdouce v devíti sálech (které mají 12—24 m. délky, 12 m. šířky a 15 m. výšky, jichž stěny zeleným anebo červeným damaškem pokryty jsou, a všecky shora osvětleny) spatřujeme ohromné množství malířských památek, které dle škol jsou urovnány.[2]) Ze školy staroněmecké (15. a počátek 16. věku) zastoupeni A. Dürer, Hans Holbein st. i ml.; Luk. Kranach, Hub. van Eyk; ze školy nizozemské (16. a 17. věk): Rembrandt, A. van Dyck, Rubens, jemuž jeden celý sál věnován; ze španělských a francouzských mistrů (17. a 18. věk) jsou tu: Murillo, Spagnoletto, Vivien a díky důkladnosti pořadatelské mezi tyto španělské malíře vřaděn také náš Kupecký, nejlepší malíř své doby, muž i umělec ve všem původní.[3]) Když i jemu po osudné Bělohorské bitvě bylo jíti do vyhnanství, pracoval v Italii, Německu, byl předchůdcem pozdější znamenité školy malířské Düsseldorfské. Znělo snad jmeno Kupecký pořadatelům po španělsku!? Z italských mistrů 16.—18. věku zastoupeni: Tizian, P. Veronese, L. Giordano, Tintoretto, Albani, L. da Vinci, jichž práce zaujímají 3 sály. Kolem velikých těchto prostor je 23 menších kabinetů s drobnějšími pracemi, po straně severní; po straně jižní je

---

[1]) Srov. F. Meiser: das k. Hof u. Nationaltheater-Gebäude, seine innere Einrichtung, Maschinerie atd.

[2]) Srov. katalog prof. dr. Marggraffa. Srov. dr. G. K. Nagler: München str. 129—149. (Mnichov 1882).

[3]) Srov. Čas. Čes. Mus. 1855. Jan Kupecký a jeho díla od J. B. Müllera. Osvěta 1872, čís. 12. Jan Kupecký od Karla Adámka. Osvěta 1873, čís. 3. vzpomínka F. A. Slavíka na str. 170.

korridor, ve kterém 25 loggií poseto malbami dle invence Corneliovy, provedenými al fresco od Zimmermanna a Gassena. V délce 122 metrů zobrazeny jsou dějiny středověkého malířství.

V přízemí staré pinakothéky je *kabinet rytin a kreseb*, jehož sbírky nad 300.000 čísel mají. V západním křídle přízemku je *sbírka váz* v pěti sálech, ozdobených kopiemi maleb Cornettských a starořeckými ornamenty. Nádoby ty, figurami a arabeskami hojně vykrášlené, nalezeny ve hrobech řeckých a staroitalských měst. Jsou to popelnice, nádoby obětní, nádoby, jež darem dávány na vyšperkování příbytků s nápisy pochodícími až ze 6. století před Kr. Celkem jen 1800 váz je z hrobů vykopaných v Tarquiniích, Cornettu, Canose, Basilicatě a j., mnoho zakoupeno z Neapolských museí. Nejstarší korintské vázy ze žlutavé nebo bledě růžové hlíny se hnědou nebo černou dekorací nemají ozdob lidských. Podlahu rohového sálu zdobí antická malba mosaiková: Helios ve zvěrokruhu se Zemí a Hórami. Na stěnách nalézají se malby Pompejské.

Netoliko *malířství* mělo v Mnichově dle přání Ludvíkova míti shromážděné vzory umělecké tvorby; i pro *stavitelství* samo měl Mnichov býti vzorem. Té doby stal se L. Klenze rozhodujícím činitelem ve stavitelství, našel dosti vtipných i nejapných následovníků, kteří motivů jeho užívali při menších a soukromých podnicích; ale král Ludvík žádal si samostatného rozvoje všech slohů stavitelských, přál si vedle Klenze viděti jiné ještě mistry. Proto psal ministru Schenkovi 22. září 1829 takto: „Aby Klenze ve stavitelství nebyl nám velikým vezírem, o to nám bude péče. Výteční umělci a technikové ať pokoušejí se samostatně vedle něho tvořiti a budovati. Jako Cornelius, Hess, Schnorr nezávisle a zcela samostatně malují, tak chceme míti architekty, by se dobře dařilo stavitelství samému.“ A jak myslil, tak i jednal. Zbudovati ve Mnichově chrámy různých slohů bylo nyní jeho heslem. V tom smyslu působil na své okolí, na architekty i na publikum. Že to byla výborná, v pravdě královská myšlenka, objevilo se záhy. L. Klenze stavěl *kostel všech svatých*, dvorní svatyni vedle residence *ve slohu byzantském*, Josef Ohlmüller na předměstí Au budoval *skvostný svatostánek ve slohu gotickém*, Fr. Gaertnerovi uloženo, by dle vzorů Florentských 14. věku vystavěl *chrám sv. Ludvíka ve slohu románském*, a G. Ziebland poslán do Italie na studie basilik, odkud vrátiv se počal velikolepou stavbu *basiliky sv. Bonifacia*, k níž základní kámen položil král Ludvík 12. října 1835 v den své stříbrné svatby. Stavby tyto náležejí mezi nejpřednější ozdoby Mnichovské, a není druhého města evropského, aby v něm současně, a to v době nejnovější, vykonána byla tolikerá díla svou koncepcí vznešená, svým provedením krásná a skvostná. V nich veliký duch Ludvíkův u potomstva sobě vystavěl monumentum aere perennius. Ještě za svého princovství dlel Ludvík jednou r. 1817 v kapli Palatinské v Neapoli při kterési pobožnosti a okouzlen jsa oslňujícím leskem romantiky forem i barev, umínil si něco podobného v Mnichově zříditi. Klenze splnomocněn ke studiím toho rázu. Jemu však lépe se líbily ušlechtilé rozměry chrámu sv. Marka v Benátkách, a tyto učinil také základem svých prací. Dle nich r. 1826—1837 stavěl dvorní kostel všech svatých. Zevnějšek budovy té velmi jednoduchý jest pravou

protivou nádhery vnitřní. Osm sloupů z pestrého mramoru a čtyři pilíře nesou oratorium dvorní a rozdělují lodi, z nichž prostřední má dvě kopule. Stěny ozdobeny bohatou mosaikou mramorovou, hlavice sloupů vyzlaceny, pilíře a sloupy hojně vykrášleny. Fresky kopulí i apsidy jsou ve zlaté půdě od Hessa a jeho žáků. V prvé kopuli zříme boha Stvořitele, an odpočívá se zalíbením se dívaje na dokonané své dílo; kolem rozkládají se příběhy starého zákona. V druhé kupli trůní Vykupitel obklopen apoštoly a evangelisty; kolem opět příběhy nového zákona. Nad oratoří zobrazeny jsou účinky vykoupení a posvěcení člověčenstva skrze Ducha svatého. Ke chrámu svého patrona položil Ludvík základní kámen 25. srpna l. 1829. Stavitel podjal se úkolu svého velmi svědomitě. Tvar kostela podobá se latinskému kříži; délka jeho je 60, šířka 29, výška 30 m.; věže v průčelí mají 64 m. výšky. Vzorem tu byly románské stavby Italie XIV. věku. Vnitřek líbí se imposantní klenbou a přední jeho okrasou zůstanou kresby Corneliovy. R. 1840 stavba dokonána.[1]) Nový farní kostel na předměstí tu založen r. 1831, dostaven r. 1839. Toto dílo Josefa Dan. Ohlmüllera v nejpřesnějším slohu gotickém má délky 76 m., 26 m. šířky. Klenutí 27 m. vysoké spočívá na 16 sloupech, jež prostory chrámové dělí ve 3 lodi. Uměleckou okrasou chrámu toho na zevnějšku je pěkná, štíhlá věž, uvnitř pak 17 m. vysoká okna (počtem 19), jichž malby — výjevy ze života Panny Marie — jsou práce veskrz dokonalá. Se stavbou basiliky začato l. 1835, posvěcena byla r. 1850. Vrátiv se ze svých cest pojal Ziebland úmysl základní myšlenkou přidržeti se starých basilik římských. Ale nicméně není dílo jeho pouze imitací uměleckou; mnoho v něm motivů nových, originelních. Posvěceno je po přání královĕ apoštolu Němců sv. Bonifaciovi. Vnějšek jednoduchostí svou a prostou formou basilik nemá nic nápadného, toliko délka 85 m. při šířce 40 m. a výšce 26 m. (resp. 14 m. nižší lodi postranní) překvapuje. Vejdouce dovnitř užasneme. Zříme tu 64 sloupů, každý z celistvého kusu mramorového barvy šedé, hlavice jsou bílé, ozdobeny klasy a hrozny révovými, jakožto symbolem oběti chleba a vína. Malby ve zlaté půdě jsou prací Jindřicha Hessa. Základní myšlenkou krásných freskových maleb byl život a působení světce Bonifacia. V této basilice vystavěl sobě Ludvík náhrobek a upravil hrobku, do níž l. 1854 ostatky své manželky Terezie uložil ku věčnému spánku a kde sám 29. února 1868 pohřben byl. Nákres náhrobku jest jeho vlastní dílo. (Dokončení.)

[1]) Srov. Dr. Marggraff: Ludwigskircke in München u. in ihr enthaltene Frescomalereien.

U pluhu.

Den májový, zář kolem skrání,
na plnokvětý luh se snes,
a z teplých, prosvitavých dlaní
skřivánky pouštěl do nebes —
hruď stromů protékala míza
šíp týčil pruty, každý vzlášť,
vlas zlatý rozpouštěla bříza
a motýl vzal si nový plášť.

A v šíř i dál vše plno ruchu,
ven na břeh ručí skákal zdroj,
pstruh lapal po muškách a vzduchu,
a z oulů včel se vznášel roj;
pták hnízdo svíjel v kyprém snětí,
a hradby stavěl mravenec,
a na píšťalku hrály děti,
a srdce bilo v hruď i plec!

Ven, ven, zas na obchůzky zlaté,
kde zpěvu pln je sad i luh,
a poupě páté přes deváté
ven tlačí se, kde hvízdá pluh,
a rackové vždy pilní v řadě
ve brázdách na hojný jdou lov,
a jiřic sbor jak ku poradě
pod doškový se řadí krov.

Rád oráče zřím prostřed háje,
jenž pevně kráčí za pluhem,
a řídě koně za opratě
s ním hovoří jak se druhem;
a slyším, kterak domlouvaje
vždy několik dí pěkných vět
a těší vonným senem stáje
a jetelinou jako květ.

Rád zřím, jak při zvratu mu hoví
a lesklý nadlehčuje plaz,
když po podmítce záhon nový
má na rovině brázdit zas,
rád pohlížím, když otku v hrsti
zří bedliv za svým krojidlem
a lemeš z tuhé čistí prsti,
by zdatněj kypřila mu zem.

Rád zřím, jak pevně drží klečky,
by rovně vybrázděn byl lán,
a zvedá hřídel z dvojkolečky

a kácí rozhon, dobou zván,
by konec polodenní tíže
zved těžkou páž a sklonil leb,
a jako dávné ondy kníže
svůj skrovný poobědval chléb.

Tu vím — hruď chvěním puknouť míní —
že před ním měl bych kleknout níž,
jak poslové kdys Libušini
a zvolať: Stolec přijmi již,
ty reku beze lsti a vady,
jenž pluhem víc jsi vlasti dal,
než veškeré ty pyšné hrady
na hrdopyšných hlavách skal.

Však kdy by nebývalo tebe,
čí byl ten soubor českých niv,
to usmívavé nad ním nebe,
ten hvozdů oživený div?
kde byl ten drahý jazyk český
a český čin a český zpěv,
kde města děj a pověsť vesky,
kde otců bohatýrská krev?

Bůh požehnej ti, lide prostý,
tvá pole, sady i tvou ves,
však tvými pouze letorosty
strom národa se k síle vznes;
jen z tvojí mozolité dlaně
vzrost pomník vědomí a práv —
buď šťasten, šťasten svrchovaně,
buď blažen na věky a zdráv!

Adolf Heyduk.

Samohrady.

Román

od

Vácslava Vlčka.

Kniha třetí.

(Pokračování.)

VI.

Takovým spůsobem dala hraběnka svoji vůli k tomu, aby ji odstěhovali z domu Ludikarovic. Co ji kvapně upravovali na tu krátkou cestu, mátohy choré obraznosti opět od ní odstoupily; umlkla, polootevřené oči na nikoho neupírala, a celé její tělo zachváceno bylo mdlobou, že sebou dala vlásti, jako činívá člověk silně ospalý neb opojený.

Když ji přenesli do vozu, již zase jinak kolem sebe hleděla. Bylo patrno, že poznává změnu, která se s ní děje, ale již se jí slovem ani skutkem neprotivila. Zdálo se, že po prudkém vzrušení duševním upadla ve slabosť, která ji činila ke všemu netečnou.

Stav tento arci usnadnil přestěhování její do zámku, ale nikterak nepřispěl k uspokojení kněžny Lydie; naopak děsila se jím ještě více. Domnívala se, že i profesor Lieb-All jen na plano ji utěšuje, že jen nechce hroznou pravdu objeviti jí najednou, nýbrž znenáhla ji na ni připraviti.

Zaujala doma místo u lože dceřina, sledovala úzkostlivě každý pohyb, ano každý dech její; ob čas obracela po lékařích svoji jako křída bledou tvář a svoje úžasem omráčené oči. Pak zase prudce povstavši, chvějícíma se rtoma vydechla přání, aby ku pomoci nemocné více činili — a když dostala v odpověď, že vše jest náležitě opatřeno a že v tu chvíli nic jiného podnikati nelze: vykládala si to v duchu tak, že všecko další usilování jest marné, že lékaři málomocně skládají ruce v klín, že stav Danin jest beznadějný.

„Bylo by lépe bývalo," pravil stranou k hraběti profesor, „Její Jasnosť sem nepovolávati."

Béla viděl ovšem, že tím ani nemocné ani sobě ani kněžně neposloužil. Ale mohlliž jednati jinak? Ani teď nerozuměl doktorovu podotknutí tak, že by nebylo podstatné příčiny kněžnu sem volati, nýbrž naopak, že také její přítomnosť už nic není platna.

O něco později poprosil Lieb-All kněžnu do vedlejší komnaty.

„Mateřské srdce Vaší Jasnosti je tu jako na mučidle," promluvil k ní s vážnou tklivostí, — „to se nesmí déle prodlužovati."

„Kéž byste věděl prostředek, aby bylo lépe!" zašeptala ona.

„Bude zase, ač ne pojednou. Ale Vaše Jasnosť musí také sebe šetřiti, nesmí tu příliš prodlévati."

„Teď se o mne nejedná."

„Jedná se i o drahocenné zdraví Vaší Jasnosti; zde mohlo by též ono vzíti újmu. A proto prosím, abyste nás tu ráčila zůstaviti a sama se odebrati do Samodrah —"

„Nyní?" vpadla mu paní netrpělivě do řeči.

„A zejtra třeba zase paní hraběnku navštíviti."

„Ne, ne —"

„Vím, že to Vaší Jasnosti přichází za těžko, avšak — —"

„To nemůžete mysliti do pravdy!"

„Musím na tom státi."

„Já se odsud na krok nepohnu!" prohlásila kněžna s největší určitostí.

„Ó nikoliv," odpíral profesor, „to nemůže býti —"

„Nestane se ani o vlas jinak."

„Nemohl bych na sebe vzíti zodpovídání —"

„Před kým? Tu já za vše odpovídám."

Profesor nedal se odbyti.

„Jest, jak slyším, v místě i jednotlivý případ nakažlivé nemoci. Proč by se měla Vaše Jasnosť vydávati v taková nebezpečenství —"

„Protože jsem matka," odvece kněžna, „i neodstoupím od své dcery."

Přetrhla hovor a odešla zase k Daně.

Profesor chtěl snad jen podati patrný důkaz, jak velice jest pečliv o zdraví Její Jasnosti, anebo kněžnu z této stránky ještě neznal a chtěl jí pomoci z trapné situace: jisto jest, že ve slovích jejích nebylo nic přetvářeného, že z ní promluvila pravá matka.

Sobectví bylo vynikajícím rysem vrozené její letory, osud pak učinil ji panovnicí. Nejen že mohla úplně žíti sobě sama, nýbrž celé zástupy žily pouze pro ni; počínajíc manželem jejím všichni lidé kolem ní předně a hlavně to měli na starosti, aby jí učinili každé pomyšlení, aby z daleka od ní odvrátili všelikou nepříjemnost. Uvykla dávno býti středem světa, který se kolem ní točil a byl všecek k jejím službám; v takovém případě snadno se stane druhou přirozeností považovati se za střed a vrchol světa vůbec.

Žíti sama také jiným, tomu se kněžna nikdy nenaučila. Ovšem bývalo vždy jejím přáním lidi sobě blízké oblažovati; ano chtěla, aby v ní spatřovali pramen svého štěstí. Ke všem, kdož k ní měli přístup, byla blahosklonná, milostivá, štědrá; ale pečovati o ně, pracovati a trpěti pro ně, slovem obětovati se jim, k tomu v sobě nepocifovala žádné záliby a ochoty, žádného povolání a závazku.

Po názoru jejím měly i děti býti jen novou ozdobou, novým blahem života jejího. A drahně se jí vše podle toho s nimi dařilo. Jako se nemusila starati o jich výživu a jich všeliké potřeby, rovněž byla ušetřena tím, aby k vůli nim pocifovala strach, bolesť a zármutek. Jiní je vychovávali a pěstovali pod bedlivým dozorem otcovým, matce byly jen pro radosť, vyrůstajíce zdrávy a ve všem dobře prospívajíce. Zvláště nejstarší dcera byla její chloubou. Hned jako dítě vynikala sličností, že se jí podivoval, kdo ji koli spatřil; slula vesměs andílek a v pravdě jím byla. Matce bylo rozkoší často se s ní ukazovati.

A přece, když Dana dorostla a v plné spanilosti se rozvila, stalo se právě to kněžně prvním trvalým ostnem vnitřního nepokoje. Oči všech obracely se po dceři, matka byla zastíněna. Dceři arci toho srdečně přála, však o sobě samé poznávala, že jest hvězdou, jejíž lesk bledne i zhasíná. Dříve si přirozenou měrou předně na vlastní kráse nemálo zakládala; nyní přišla doba, kde si musila říci, že stárne — že nastalo odkvétání, že po její slávě jest veta, že luzný věk její minul, a co nyní bude následovati, že jest už jen podzim a sklonek života.

Této neodčinitelné skutečnosti uvykati bylo jí krušno; čím neúprosněji pak se účinkové její dostavovali, tím méně mohla se s ní spřáteliti. Pomíjejičnosť a marnosť všech věcí pozemských dotěrně se jí ukazovaly, život počal se jí jeviti jako krátká píď času, všecky jeho půvaby jako pouhý sen. Kdo se nenaučil žíti pro jiné a žíti v jiných, tomu bývá tento přechod snadno kormutlivý a trapný.

Lajoše, prvního vnuka svého, zasypávala kněžna přehojnými důkazy své přízně, při tom však nepřestávala se v tajnosti své duše soužiti pomýšlením, že jest už babičkou. Babičce bylo arci teprv málo přes čtyřicet roků, ale tím hůře: tak záhy náležela již jen minulosti!

Smrt vnukova hluboce kněžnou otřásla. Když tak mladý, jí blízký a drahý život do hrobu klesal, vnucovala se jí myšlenka na vlastní konec — obloha ducha jejího na stálo se zatahovala chmurami. Až po tu dobu byla v sobě své vnitřní boje tajila, zevně nedávajíc ničeho znáti, leda že byla rozmarnější, dráždivější, a jak se vůbec soudilo, pánovitější. Staré formy byly od ní i od jiných vůkol vždy se stejnou zevrubností zachovávány, tak že se zdálo, jako by nebylo žádné změny. Ale když se ke smrti Lajošově přidružila ještě nemoc Danina, tělesná i duševní, kněžna již nedovedla zakrývati, že ji opouští pevnosť a síla. Tak dlouho řídilo se všecko všudy její vůlí, jejím pokynutím: nyní se jí podobalo, že se všecko násilně zvrací, že se proti ní děje sveřepý odboj a útok, že se jí i půda viklá pod nohama, že starý svět kolem ní rozpadá se v rozvaliny.

Hleděla odolati, držela se pod tou neobvyklou tíhou ještě vzpřímena, však cítila, že pod ní klesne. Profesor Lieb-All domlouvaje jí, aby odejela, mimoděk ji vzpružil. Sobectví v ní bylo nadobro překonáno; s pohrdáním odmítla myšlenku, aby se zbaběle odtud vzdálila; zůstávajíc u trpící dcery, byla by bez rozpaků život svůj vydala v sebe hroznější nebezpečenství.

Dana probravši se opět k jasnému vědomí, z počátku nepokojně a teskně kolem sebe hleděla, však uviděvši matku, snažila se tvář svou vyjasniti k úsměvu. Nyní teprve ji vítala i tázala se, kdy sem přijela a jak se má.

„Což pak já,“ vzdychla kněžna — „ale o své zdraví musíš pečovati, mé drahé dítě!“

„Nepochybně jsem vám způsobila starosť?“ promluvila nemocná nejistě, nevědouc, o čem asi matka ví, ano sama jsouc v pochybnostech, co se v skutku přihodilo a co jen bylo přeludem těžkých snů.

„Jen aby se vše již obrátilo k dobrému —“

„Zajisté obrátí. Jest mi tak hezky — myslím, že mi už docela nic neschází. Jak se daří otci?“

„Co nevidět sem také přijede . . . Však bojím se, že ti mluvení škodí.“

Dana přívětivě zavrtěla hlavou i jala se vyptávati na sestru i na bratry. Bylo příliš patrno, jak se přemáhá, jen aby o nejvšednějších věcech hovor prodlužovala. K napomínání matčinu opět a opět ujišťovala, že jest jí nyní docela dobře. Tato šlechetná přetvářka dojímala kněžnu do duše, až se posléze neubránila, slzy jí vhrkly do očí. Nemocná spozorovavši to, chopila ji za ruku.

„Co jest ti?“ tázala se.

„Nic, nic . . .“

„Netaj mi, proč to.“

Matka marně snažila se vzmužiti. Nebyla s to, aby odpověděla, ano lítosť přemohla ji tak, že vyvinuvši Daně svou ruku odkvapila ven a octnuvši se o samotě klesla na nejbližší sedadlo i zalívala se slzami.

Ještě snad v životě svém nikdy tak dlouho a tak bolestně neplakala. Když se poněkud ustanovila, objevil se na prahu komnaty profesor Lieb-All.

„Vaší Jasnosti velice jest potřebí občerstvení a odpočinku,“ ozval se šetrně.

„Nebojte se,“ odtušila ona, „teď k ní nepůjdu. Bylo by na mně příliš viděti, jak jsem plakala.“

Jídla ani nápoje nechtěla se dotknouti. Čekala, až jí s očí zmizí stopy pláče, že se vrátí k Daně; zatím však padlo na ni tak silné bolení hlavy, že musila ulehnouti. Profesor Lieb-All pospíchal pomoci poskytnout i jí.

„Čím dále, tím krásněji!“ volal hrabě Treuland spráskaje ruce.

Zámeckých lidí zmocňoval se strach, jako by se v panské rodině blížily neslýchané pohromy a převraty, a strach ten se rychle šířil po celých Samohradech. Jakési utišení myslí nastalo teprve zase, když se tu octnul i kníže Felix.

Přijel už pozdě večer. Strávil mnoho hodin po sobě na cestě, však místo aby zasedl k uchystané večeři, vypil jen sklenici vody, načež hned mezi čtyrma očima přijímal zprávu od svého zetě. Oba páni při tom stáli, a rozmluva jejich dosti se podobala vojenskému raportu, jejž o věcech veledůležitých podává ordonanční důstojník vysokému náčelníkovi.

Vrozená pohyblivosť Bělova se ovšem ani při takové příležitosti neutajila, kdežto kníže neučinil zbytečného posunku aniž promluvil zbytečného slova. Byl postavy málo více než prostřední, obličeje skoro vždy vážného, však ne zasmušilého. Vlasy i vousy jeho silně již prokvétaly, ačkoli mu ještě něco scházelo do plné padesátky. Vysoké jeho čelo jevilo muže určitých, jasných myšlenek, temné jiskrné oko, daleké vší těkavosti, nemálo zvyšovalo jeho velitelské vzezření. Kníže byl pán povahy naskrze jadrné, pevné vůle, přesného pořádku, vážný ano přísný, ne sice dobrácký ale zajisté dobrý.

Po hraběti vyslechl profesora Lieb-Alla. Pak chtěl navštíviti kněžnu, ale slyše, že se konečně zabrala do spaní, které bylo pro ni nejlepší medicinou, odebral se k Daně.

Byla již na jeho příchod připravena a projevovala nad ním své potěšení, jak jí ve stavu jejím jen možno bylo. K laskavým jeho otázkám opět ujišťovala, že ji nic nebolí, leda že má trochu těžkou hlavu; o zimnici, která snad ještě přijde, hleděla i zažertovati. Pak se sama jala činiti otci otázky, a když se prozradilo, že na něj čeká večeře, prosila důtklivě, aby se tu nyní déle nezdržoval. Neodpíral jí, ano posvědčil ochotně, že se zachová dle jejího přání.

Pojedl velmi střídmě a skoro nic nepil. Pak ještě zasedl ku práci. Býval vždycky pilný; přihlížel bedlivě ku správě rozsáhlého jmění svého, se zvláštní zálibou obíral se věcmi hospodářskými a lesnickými, měl vynikající účastenství v záležitostech zemských i říšských. A právě tou dobou byl v plném proudu. Česká šlechta byla se rozstoupila na dva protivné tábory, které se v těch dnech chystaly k rozhodné bitvě. Neměly se ovšem potýkati na krvavém poli válečném, nýbrž u volebního osudí; ale výsledek nastávajících voleb bude míti nejvážnější následky nejen pro stranu vítěznou a poraženou, nýbrž i pro celou zemi. Proto jedni i druzí napínali všecky své síly. Kníže Felix Samburg

stál v předních řadách své strany a náležel k horlivým ředitelům důležité akce.

Zabral se v pozdní této chvíli do čtení a psaní jako nějaký učenec; ale dobrému znalci přece by nebylo ušlo, že je dnes při práci roztržitější než jindy.

Po půlnoci odebral se ještě jednou k nemocné dceři. Chtěl se na ni jen ještě podívati, ale když k loži jejímu jako kradmo přistoupil, ona cosi ze sna promluvivši, pojednou otevřela oči.

„Máme ti něčím posloužiti?“ ptal se kníže, sledovav za okamžik její pohled.

Slabounko zavrtěla hlavou.

„Přece se po něčem ohlížíš?“

„Po Methodii . . .“ promluvila ona ještě jako ze spaní.

„Kdo to jest?“

„Velebná sestra — — Zdálo se mi, že tu stojí . . .“

Ida spěchala dáti jasnému pánu šeptem potřebné vysvětlení o jeptišce.

„Přeješ si, aby tě navštívila?“ obrátil on se opět k nemocné.

„Tuze bych ráda —“

„Hned ráno ji přivedeme.“

„Ráno? Jak jest nyní pozdě?“

Jmenovali jí hodinu; ona maličko povzdechla. Kníže rozuměl, že jest jí ta lhůta příliš dlouhá. Byl by ochotně přání jejímu v tu chvíli vyhověl, však nebylo to možno.

„Bude tady s časným jitrem,“ sliboval, uchopiv pravici její do obou rukou.

„A zůstane tady?“

„Dle tvé libosti.“

„Opravdu?“ zaradovala se Dana.

„Dojista.“

„Ty mne nechceš jen obelstiti,“ pokračovala ona všecka oživujíc. „Co ty řekneš, na to mohu spoléhati!“

Tomu skutečně bylo tak, kníže ani svým dětem nikdy nedával slovo na plano. Přívětivě jí pokývnul.

„Děkuji — děkuji vřele!“

Otci, jenž rozpálenou její ruku jemně hladil, proniklo to až do duše, jak její dík jest do písmeny horoucí.

„Vezmeme ji docela sem, viď?“ dokládala. „Budu šťastna, když ji budu míti stále u sebe!“

Ačkoliv se kníže velmi pozdě odebral na lože, byl zase ranně vzhůru, a jak se oblekl, povolal k sobě pátera Mudrocha. Ten po krátké audienci rovně od jasného pána šel na Selanku; asi za půl hodiny se k němu opět vracel.

„Pořídil jste?“ tázal se kníže s patrným kvapem.

„Nevalně, Jasnosti,“ odvece kněz.

„Snad se velebná sestra zdráhá?“

„Což, její dobrou vůlí by nic nescházelo, však povinnosť její jest jí určitě předepsána —“

„Nemůže odtamtud vůbec odejíti?“ vpadal mu kníže nedočkavě do řeči.

„Na chvíli ano — třeba na celé hodiny —“

„Hned?“

„Kdy ráčíte kázati. Ráno ji u nemocného vystřídala druhá sestra, má tedy volný den.“

„Hraběnka je na ni tak žádostiva!“

„Na delší čas nesmí se vzdáliti —“

„Doufám, že i to vymůžeme.“

„Na ni bylo by marno doléhati, ona jen poslouchá — slepě, jako nástroj; to je řeholní kázeň. Co velebná matka nařídí, od toho není úchylky.“

„Obraťme se tedy přímo k velebné matce, aby jí dovolila změniti místo, přestěhovati se do zámku.“

„Tu se nemineme s cílem,“ potakal páter Mudroch. „Poroučíli Vaše Jasnosť, napíšu jí hned list —“

„To by šlo tuze zdlouha,“ mínil kníže. „Hraběnce musíme vůli naplniti — rychle a cele. Požádáme velebnou matku telegraficky. Napište depeši.“

Ukázal na stůl, k němužto kněz nemeškal přisednouti.

„Jeptiška může přijíti hned,“ mluvil kníže mezi tím, co on se péra chápal, — „tomu, pravil jste, nic není na závadu? Zatím si ji přivlastníme na několik hodin, a tou dobou zde bude svolení velebné matky.“

Vida, že kněz při řeči a za přítomnosti jeho se psaním zvolna ku předu přichází, odešel na chvíli z komnaty. Venku se zcela vhod setkal s profesorem Lieb-Allem. Za rozmluvy oznámil jemu plán s jeptiškou a vyslovil naději, že proti němu s lékařského stanoviska nebude námitek.

„Pouze káže opatrnosť, aby se stala některá malá opatření,“ pravil učený pán.

„Jen račte předepsati, čeho třeba.“

„Zcela obyčejné věci. Ošetřovatelka, máli od takového nemocného přijíti bezprostředně k Její Osvícenosti, musí vzíti koupel, která se jí přiměřeně upraví, odložiti všechen oděv, jejž posud nosila, a obleci docela čistý, který ani v nakaženém domě nebyl.“

„Hned jí dáme potřebné návěští.“

Páter Mudroch vypravil se znova na Selanku, vzav s sebou na telegraf depeši k velebné matce, od knížete schválenou. U sestry Methodie měl způsobiti, aby svůj příchod do zámku co nejvíce uspíšila.

Avšak přinesl tentokrát vyřízení ještě méně uspokojivé než po prvé.

„Musí všecko jíti, jak pan profesor ustanovil?“ ptal se jasného pána jako předmluvou.

„Nu ovšem,“ zněla odpověď.

„Pak bude moci velebná sestra přijíti až za dva dni.“

„Až za dva dni?“ zvolal kníže.

„To nejdřív!“

„Proč to?“

„Musí — ač pošleli ji velebná matka na toto nové místo — musí sobě teprv psáti do Prahy o čerstvý nezávadný oděv — a ten tu má pozejtří co býti.“

Kníže máchnul netrpělivě rukou.

„Vždyť,“ namítal důrazně, „nemusí oděv míti zrovna až z Prahy.“

„A odkud by ho vzala?“

„Nebude ani tady o něj nouze.“

„O obyčejný oděv by nebyla — ale o řeholní!“

„Nu dobrá. Řeholní dostane z Prahy, zatím vezme si nějaký jiný —“

„Nemožno, Osvícenosti,“ prohlásil slavnostně páter Mudroch. „Řeholního oděvu nesmí odložiti —“

„Vůbec. Ale pouze na den —“

„Ani na hodinu, ani na minutu.“

„Jaké by to bylo dětinství,“ zvolal kníže, podobnému odpírání nezvyklý, „aby s takovou maličkostí dělala nepřekonatelné obtíže, když ubohá hraběnka zrovna okamžiky počítá!“

Velebníček nebyl by v jiné věci proti náhledu jasného pána tak pevně vystupoval, však nyní nemohl ani o vlas povoliti: kníže byl znamenitý velmož, ale proti mínění jeho byla tu váha celé církve.

„Do světského oděvu ji žádnou mocí nepřinutíme!“ tvrdil s největší určitostí.

Kníže rozmrzen počal hlučnými kroky přecházeti po komnatě.

„Klášterní zákony,“ dokládal kněz, „jsou železné —“

Jasný pán se před ním náhle zastavil.

„Ode všech zákonů, sebe železnějších,“ pravil rozhorlen, „bývaly, jsou a budou vždycky výminky!“

„Ona si nesmí žádné dovoliti,“ dí kněz krče ramenoma, „porušila by svou přísahu —“

„Nuže, pošleme o to nový telegram velebné matce.“

„To by as nebylo nic platno, když nemůže čerstvý oblek poslati po telegrafu. Dispent ani ona dáti nemůže — to by mohl jen nejvyšší představený řádu.“

„Kdo to jest?“ ptal se kníže zbystřiv sluch.

„Biskup.“

„Který?“

„V tomto případě Jeho Eminence arcibiskup Pražský,“ odpovídal ráz na ráz páter Mudroch.

„Tedy jest přece nějaká pomoc!“ pravil jasný pán.

Otočil se odhodlaně a usedl ke stolu. Nyní psal depeši sám, poněvadž měla býti ve francouzském jazyku.

„Jak se vlastně velebná sestra jmenuje?“ ozval se po delším pomlčení, nepozdvihuje hlavy.

„Methodie,“ odtušil kněz.

„Ano — ale otcovským příjmením?“

„Nemohu sloužiti. Ale příjmení nebude třeba uváděti, nemůžeť tu povstati žádné nedorozumění.“

Kníže po chvilce povstal, drže v rukou list papíru velikým písmem popsaného.

„Buďte již tak dobrý," řekl velebníčkovi, „vyzvězte její příjmení a vpiště je na místo, které jsem tuto nechal prázdné."

Páter Mudroch pokloniv se vydal se k vůli jeptišce na třetí výpravu.

„Kdy by to nebylo pro tak vážnou ano smutnou věc," pravil si po cestě, „musil by se tomu člověk zasmáti, jak jeho Jasnosť a Jeho Eminence spolu telegraficky jednají o přístroj nepatrné ženštiny . . ."

Později na den sám jasný pán zajel na Selanku. Když se tato poplašná zpráva roznesla po Samohradech, nemohli si obyvatelé jich už ani v hlavě srovnati, co se tu nyní děje. Paní inspektorka stanula mlčky a bez pohnutí jako socha proti svému Tatounovi, oči neodvratně naň upírajíc, a on klesnuv na sedadlo v němém udivení zvolna hlavou potřásal.

VII.

Již musíme i my s milým čtenářem také zas jednou Selanku navštíviti a jmenovitě se podívati, jak se daří jejímu vlastníkovi.

Neviděli jsme tuším pana lékárníka Lahodu od onoho dne, co dr. Ludikar u něho našel uschované zrcádko a psaníčko na růžovém papíře. Slyšeli jsme tehdy, jak málo jej těšilo pravdomluvné sklo, ve kterém spatřoval podobu svoji nyní tak nepříznivě změněnou — ale kdo by myslil, že mu za to lístek sličnou rukou psaný poskytoval libou náhradu, mohl by se minouti s pravdou. Lístek budil v něm celé roje upomínek, ale v těch byly med a pelyněk silně promícháuy. Je čas, abychom i my pohledli do jeho minulého života.

Byl jediným synem, který rodičům z několika na živu zůstal, proto si ho zvláště hleděli. Mnozí jiní zámožní rodičové byli by zrovna z té příčiny dítě vyhejčkali, rozmazlili, zkazili; u Lahodů se to nestalo. Otec pocházeje z chudiny, vždycky na to vzpomínal, jakých nedostatkův jemu bylo v mládí zakoušeti, vychovával hocha v dobré kázni, a malý Prokop byl pro ruce dobrého pěstouna nejlepším materiálem. Záhy platil za vzorné dítě. Učil se snadno a knihy byly největším jeho zalíbením. Do svého dvanáctého věku přečetl již náramnou haldu spisů zábavných, k těm později přistoupily cestopisy, dějiny a životopisy proslulých mužů. Kdy by bylo šlo jen po jeho libosti, snad byl by si vybral jiné studium, takto ale rozumělo se samo sebou, že převezme po otci lékárnu, a on pustil se na předepsanou dráhu bez rozpaků, s celou chutí. Od knih se proto neodtrhnul; hleděl sobě nyní hlavně přírodních věd, a to v rozsahu mnohem větším, než bylo nutno k jeho povolání. To pak vedlo jej k tomu, že posléze pročetl i mnohý filosofický spis.

Překročil již dvacátý svůj rok, a vždy bylo rodičům jeho od jiných slýchati milou řeč: „Kolikátý pak otec, kolikátá matka má takového syna jako vy!" Prokop zůstával vzorným mladým mužem. Nevyváděl

žádných daremností, nehonil se po zábavách, v hostinci nebo v kavárně zřídka jej kdo uviděl; že pak se neúčastnil nectností, kterým se lidé věku jeho oddávali, neměl hrubě kamarádův, žil svůj vlastní, pravý život dosti samotářsky, ale právě v tom si liboval.

Co se sličného pohlaví týče, byl neobyčejně ostýchavý a nesmělý. Srdce jeho dokonce nebylo ženské kráse nepřístupno, však aby byl zapředl poměr s některou dívkou, jež ho svým půvabným zjevem vábila, k tomu nezdál se míti žádného nadání. Jednou dvakrát odhodlal se o to pokusiti, ale shledal se při tom vždy tak neumělým, nejapným a — jak se plísnil — hloupým, pokusy jeho při samém počátku končily tak úplným nezdarem, že ztratil sám v sebe všecku důvěru a ženské společnosti se vyhýbal, neboť byl přesvědčen, že se v ní po každé zcela jistě stane směšným.

Při tom všem byl velmi hezkým mladým pánem, pěkně se šatil a vůbec pečlivě dbal o slušný zevnějšek; i nemohlo ho zůstati tajno, že se na pohled ženským líbí, nejednou to i na vlastní uši doslechl.

„Jen pozdaleči,“ poznamenával k tomu v duchu, „jen pokud nezačnu mluviti!“

A byl k dámám ještě více netroufalý a plachý než dřív. Známí jeho říkali, že zajisté jen na oko jest tak svatý, v pravdě že jest liškou podšitý pokrytec, který své spády chytře umí před světem utajiti — ať prý to jen na něho jednou nepropukne! Po léta nic nepropukalo.

Jednoho letního dne byl mladý Lahoda veřejnými plakáty upozorněn, že ještě nenavštívil pravidelné výroční umělecké výstavy a že k tomu má nejvyšší čas, anoť se již uzavření její ohlašuje. Uprázdnil se na několik hodin z lékárny, spěchal na Žofínský ostrov, s katalogem v ruce prohledl velmi svědomitě několik set obrazů. Když potom ze salonův, kde byly vystaveny, vystoupil ven na čerstvý vzduch, šla s ním z dlouhého upjatého patření a z různých těch dojmů zrovna hlava kolem. Na ostrově bylo v tu chvíli vůbec málo lidí, on přešed jej zaměřil do ústraní, kde nikoho na blízku neviděl, a usedl v příjemném stínu rozložitých stromů.

Myšlenkami pořád ještě dlel ve výstavě a obraceje listy katalogu rozjímal o celkové její ceně. Po chvíli spozoroval, že tu již není samoten; na sousední lavici usedly dvě ženštiny a obrátily na sebe pozornosť jeho tím, že mezi sebou mluvily jazykem tady málo slýchaným, po francouzsku. Ale nemluvily jím tak, jak v naší Praze bývá, když se některá guvernantka hodně chce zablesknouti a namáhá svůj hlásek, aby umění její celému světu nápadno bylo — mluvily málo a potichu.

Mladý soused šetrně se po nich ohledl. Nejspíš matka a dceruška. Matka neučinila naň pražádného dojmu, ale slečinka mu na první pohled neobyčejně padla do oka. Bylo to skoro ještě pouhé dítě, jemuž by byl více nehádal než šestnácte roků — hlavička nad míru roztomilá, tílko útlé ale souměrné a již tak ladné! Pravé poupě — polo rozvinuté, ale bohaté a půvabné, že jazyk nevysloví.

Lahoda upřev oči zase do katalogu neviděl již než tuto hezounkou dívenku. Po chvilce odvážil se zase k ní kradmo popatřiti. Mezi tím,

co větřík pohrával světlými kadeřemi jejími, hleděla si pilně háčkování, neodvracela zrakův od svých sličných prstíků, a obličej její byl při tom tak vážný, jako by konala veledůležité dílo — ale jak mu ty malé chmury krásně slušely! A jaké to měl jemné, čisté, nevinné, produševnělé rysy!

Tam ve výstavě bylo — jako vždycky — několikero děl malířských a sochařských, představujících Psychu: tu seděl originál, který všecky ty výtvory tam překonával — tu byla nestrojená, živoucí, libodechá, nebesky cudná i vnadná Psyche!

Odmlčela se pohřižujíc se do své práce, jako by byla zapomněla na celý svět, i na svou společnici, která se opět zabrala do čtení jakýchsi novin. Lahoda byl tomu povděčen, že si ho ani dost málo nevšimly, to bylo by ho vyplašilo; takto mohl si prodlužiti potěšení, které mu působily tajné pohledy na mladičkou krásku. Byl na svém místě zticha jako pěna.

Pojednou však byl přece vyburcován — nepatrná náhoda všecko mžikem změnila. Průvodkyně dívčina chtíc cosi vyníti z košíčku, který vedle ní stál, odložila za tou příčinou noviny; v tom zavál větřík trochu silněji, noviny zdvihnuvše se na perutech jeho letěly v tu stranu, kde Lahoda letěl. Starší dáma překvapením maličko vykřikla, slečinka hbitě jako laň skočila na nožky a lehce jako motýl nesla se za papírem, jejž ale mladý pán s vedlejší lavice dříve zachytil a dvorně jí podával.

Na jejích tvářinkách, jako nejluznější zorou nadechnutých, zářil nyní lahodný úsměv nad tou veselou příhodou, a ten jí teprv dodával zvláštního kouzla.

„Jste velmi laskav," promluvila dobře česky k úslužnému sousedu, a její hlásek zněl mu jako nadpozemská hudba — „děkujeme vám."

„Mercy, monsieur," řekla se své lavice průvodkyně její a poklonila se s takou obřadností jako kněžna na trůně.

Snad každý jiný na místě Lahodově byl by užil tak výborné příležitosti a zapředl neli příjemnou známosť, aspoň malý hovor — on však pýře se jako zahanbený žák tonul v rozpacích.

„Ó prosím!" — to bylo vše, co ze sebe vypravil. Pozdvihl klobouk, učinil kvapnou poklonu a odcházel tak rychle, jako by mu dámy několika svými slovy byly uložily nejpilnější poselství.

Neodešel ještě ani sto krokův a již si pravil: „Moudře jsem to vyvedl! Co si o mně pomyslí, že jsem se dal od nich na útěk, jako by strašily!"

Vrátiti se? Chuti měl k tomu dost, ale byl by tím jen všecko ještě zhoršil. Ale ukryti se blíže mostu, počkati, až budou opouštěti ostrov, ještě se pokochati pohledem na to rozkošné stvořeníčko, třeba pozdálí za nimi následovati a vyzvěděti, kde zůstávají — ano, to všecko byly nehloupé nápady, ale Lahoda při nich nepřestával dělati dlouhé kroky, zrovna jako by ho silná ruka strkala nebo jako by vyšlapoval ve vojenské řadě podle bubnu a nesměl se ani na okamžik zastaviti, pokud k tomu nezavzní povel.

Však vykračoval sám, maje toliko jednoho neviditelného společníka, obraz hezounké zlatovlásky, který z paměti jeho šmahem vytlačil všecky obrazy, co jich koli byl viděl na výstavě.

A ten se od něho neodloučil po celý den, tanul mu na očích ještě, když je večer ku spaní zavřel, a přidružil se k němu ráno s prvním procitnutím zase.

Na program nového dne položil mladý Lahoda opět i návštěvu ostrova Žofínského. Nadějc, že tam obě dámy zase budou, nesklamala ho. Uviděl je z daleka v týchž místech co včera; když se k nim blížil, srdce v něm bušilo jako nerozumné. Chtěl ovšem dnes napraviti včerejší svou chybu a dobře byl na to připraven, jak bude s dámami hovořiti.

Ale nastojte — když se kolem lavice jich ubíral chystaje se pozdraviti je, byla stará ve čtení a mladá v háčkování tak cele zabrána, že ani oka nepozdvihly! Na sousední lavici usednouti nemohl, poněvadž všecky byly obsazeny, pěkný plán sesul se mu jako domeček z písku.

Ale což — že se mu přání nesplnilo v tu chvíli, tím nebylo ještě nic pokaženo. Po pěti minutách opět k dámám směřoval, a to s pevným úmyslem jíti tolikrát mimo ně, až ho přece spozorují. Však neměl dnes touž cestu šlapati po třetí. Zrovna, když dámy měl míjeti, starší pohledla vzhůru. Hbitě ji pozdravil. Však ona místo přívětivého poděkování vůčihledě sebou trhla, jako by náhle spatřila něco nelibého a nevěřila svým očím. Ústa její konečně přece pronesla obvyklé „Mercy," ale pohled její pravil: „Kdo je ten člověk? proč mě pozdravuje? a zdali pak pozdravení jeho v skutku platí mně?"

U slečinky nebyl účinek Lahodovy zdvořilosti onačejší. S nejcizejší tváří ledva pokývla svou kadeřavou hlavinkou, pak mu granátové její očko věnovalo jen ještě jeden pohled, ale málo lichotivý: od jeho lesklých botek vzhůru asi tak po ramena, dále nic.

Plán se tedy ani tentokrát nezdařil, a mladý pán ubíral se dále jako opařen. Nyní zněla jeho otázka: „Co pak si myslí, že od nich chci? Věru, nebudu se jim vtírati!"

Odcházel z ostrova bez prodlení, velmi rozladěn — ale druhého dne vracel se tam znova. Chtěl se pomstiti; bude okolo těch ženštin choditi třeba desetkrát po sobě, ale ani o ně zrakem nezavadí. Mají věděti, že se v něm mýlili, že on není lecjaký mladík.

Ale člověk míní, osud mění. Když celý ostrov mnohokráte zvroubil, přesvědčil se pouze, že tu hledaných ženštin dnes nebylo.

Nazejtří vedlo se mu zrovna tak. Ale pomstychtivosť jeho nebyla tímto odkladem rozdmychována.

„Konec konců — co jim mohu zazlívati?" rozumoval u sebe. „Jsem jim zhola neznám, a tu je docela pochopitelno, že se chovaly tak zdrženlivě. Kdo jim za to ručil, že si s nimi chce začíti slušný člověk a ne drzý hejsek? Vše to jen dokazuje, že jsou to solidní dámy. A dost možná, že včera i dnes na ostrov jen proto nepřišly, že se tomu naprosto chtěly vyhnouti, abych neopakoval svůj pokus přáteliti se s nimi. Bylo by nespravedlivo proto se na ně horšiti."

Přes tento střízlivý, rozšafný soud přec jen sobě přál, aby dámy o něm neměly nepříznivého mínění, ale napravení sám pokládal za nemožné: již se s nima nikdy nesetká.

S touto myšlenkou vracel se do otcovského domu. Jaké tedy bylo jeho překvapení, když vstoupiv z ulice do lékárny, stálého půso-

biště svého, spatřil tu před sebou zlatohlávku, kterou se byl tak pilně v duchu obíral!

Seděla na jedné ze stolic uchystaných pro ty, kdož musili na mediciny čekati; všichni druzí zákazníci stáli. Patrně věděla, že lhůta její ještě nevyprší, neboť nejevila žádné netrpělivosti, nehleděla na hodiny, oči její skoro pořád klopily se na zem, nanejvýš přeletěly na stěně některou řadu bělostných lékárnických nádob.

A tu se stalo, že v jeden okamžik nijak nemohly se vyhnouti postavě mladého Lahody, který za pultem přecházel, i setkaly se z jeho zrakem.

Zde ovšem musil ji pozdraviti, jako každého jiného. A hle, ona dokonce neodpověděla zase tak cize a chladně jako předevčírem, tvářinkou její kmitnul jasný záblesk. Bylo viděti, že ho nejen dobře poznává, ale že ji toto nové setkání mile překvapuje. Rozumí se, že to ani hláskem neprojevila, děkujíc jen úklonou a přívětivým úsměvem.

„Co je pro slečnu?“ ptal se mladý pán provisora.

Ten ukázal na recept, podle něhož zrovna upravoval medicinu. Lahoda nachýlil se k papírku, jako by se s obsahem jeho seznámiti chtěl, v pravdě však spěchal přečísti jen řádku nejnižší, kde bývá jmeno osoby, jížto lék je předepsán.

Stála tam slova: „Madame Blanc.“ (Pokračování.)

Nové písemnictví.

Výpravná prosa.

V letech padesátých minulého století zasvitla po prvé zora selské svobody, kynulo rolníku vymanění z nevolnictví. A tu nejedno vzbouření vzniklo z domněnky sedláků, pojednou odvahy a smělosti nabyvších, že svobody už jsou uděleny, páni však že jim je zadržují. To také jest kulturní obruba nejedné z povídek Řezníčkových, z nichž povídka *Za utrpení předků* (v Matici lidu 1884, po konfiskaci opravené vydání) jest nejrozměrnější; všimneme si jí proto nejdříve.

Práce tato skládá se vlastně ze dvou částí, první delší, plné exposičních upomínek a výkladův, a pak z vlastního děje čili z chystání a provedení vzpoury. Děj se netýká, jak by se z názvu povídky souditi mohlo, předků našeho národa, nýbrž pouze předků Kudrnáčových a Kudrnáče samého, kterýž v rodině Ježkově přijat byv jaksi za vlastního, aby statek po Ježkovi zdědil, způsobí, že syn Ježkův odveden na vojnu, jako vůbec proti Ježkovi samému intrikuje ze všech stran. Rodinné zápletky ovšem rozšiřují se dále na sousedy v obci a zvláště na panské úředníky s vrchním v čele. Vzbouření sedláků na Broumovsku dodá také Chvalkovským odvahy zkusiti, zda by nesnesitelné už jho poroby nemohli se sebe setřásti, a úkladný Kudrnáč a žid Nettl k tomu pracují a podpichují nejvíce; však zároveň zůstávají vítanými spojenci vrchnímu. Vzbouření skončilo jak obyčejně nezdarem: povoláno vojsko

a lid se poddal: jediným úspěchem na ten čas bylo, že s ním nakládáno při robotě lidštěji. Ježek jako náčelník přišel sic „na osla“, ale za to se mu s vojáky vrátil syn; Kudrnáč v zoufalství se oběsil v lese a žid Nettl vzal také svou odměnu, pořádný výprask.

Jakož patrno, hospodář Ježek a přijatý za vlastního Kudrnáč stojí v popředí povídky. Hospodyně Dorota, do hezkého Kudrnáče zamilovaná, a syn voják doplňují rodinu. Dcera Ježkova je provdána za Hrdličku, ač by ji byl chtěl Kudrnáč. Odtud jeho nenávisť proti Hrdličkovi. Na druhé straně nejčinněji v děj zasahuje vrchní Oratsch a žid Nettl. Farář, kostelník, dráb a hospodský jsou více méně vedlejší osoby. Kdykoliv nová osoba vystoupí na jeviště, spisovatel podává obšírnější o ní popis; tak u Ježka, Kudrnáče, žida, kostelníka, Doroty. To ovšem odporuje technice básnické, činí chod povídky jednotvárným a zdlouhavým a čtenáře netěší; spisovatel však v této věci zhusta se dostává se čtenářem do křížku. Tak hned kap. I. počíná delším popisem, kapitola II. opět (tato vůbec všecka jest pouhá retrospekce do minulosti), v kapitole třetí zas příliš obšírně (na 6 listech!) se vypisuje, kterak žid lidu chce a nechce oznámiti, že sedláci na Broumovsku se vzbouřili, na počátku čtvrté kapitoly se vypravuje totéž, co už řečeno na konci třetí, že totiž sedláci smekli a se modlili,. jakmile klekání zaznělo, pak že žid toho použil a ujel, kapitola pátá obsahuje pouze obmysly a samomluvy některých osob, totiž napřed Kudrnáčovy, pak Ježkovy, posléz hospodyně Doroty a p. Ježto pak děj sám není neobyčejný (Kudrnáč chce za utrpení svých předků býti budoucím hospodářem na Ježkově statku) a ježto dále kulturní obruba jeho jen zhruba jest provedena: takováto šířka vypravování, která mu zde vyměřena, snadno svádí ke kreslení malicherných episod a k vybočování z umělecké míry. Tomu úskalí se nedovedl vyhnouti ani Řezníček. Co podal o faráři a kostelníku (viz na př. str. 50—53, 92—97), je v té míře malicherné a nechutné, až se divíme, kterak mohl nadaný spisovatel tolik podceňovati vkus a sečtělosť českého čtenářstva.

Charakteristika jednotlivých osob, která si druhdy pomáhá také líčením, jest dosti pevna a věrna, ač nezasahuje do hloubky a na hrubších rysech přestává. Nejnezdařenější podoba jest ovšem farářova. Na ní každý coul svědčí o vymyšlenosti, a takové — sit venia verbo — tápání po charakteristice vzdělanějšího čtenáře zrovna zaráží, nehledě k tomu, že by tato osoba v povídce scházejíc nezůstavila v ústrojí jejím mezery, a jen pro persifláži tam vetkána se býti zdá. Umělec však tvořiti má typy a ne karikatury a zůstávati vždy objektivním. Máme-li vytknouti aspoň některé rysy farářovy povahy? Je dobromyslný, falše neznající, nectný lakomec, sobec, obmezený atd. vše v jedné osobě. Soudeček vína od p. vrchního k prasátku mu jde nade vše; běží-li o to, ani nedbá, že mu dnes lidé nelíbají ruce, nelámé si tím hlavu, že se kostelník dnes při mši nekřižuje, pamatuje při úkonech církevních slov kuchařčiných, aby nepřišel pozdě k obědu, nedbá zkrátka ani nejobyčejnějšího svého dekorum. U hospodáře Ježka nám bylo nápadno, že mluví ke Kudrnáčovi: Já bych tě prosil, buď tak dobrý a pobuď u Hrdličkové a p. Pan spisovatel jsa syn českého venkova tu asi pozapomněl, že těchto městských zdvořilůstek prostý

venkovan nezná. Také stálá krátkozrakosť Ježkova vůči Kudrnáčovi odporuje bystrozraku a posuzovačnosti venkovské. Aby otec netušil, jak se stalo, že jonáckého Kudrnáče neodvedli na vojnu a jeho syna ano, aby nevěřil ničemu, ani když sousedé si veřejně vykládali toho příčinu, a Kudrnáči stále pevně důvěřoval, zdá se nám nepodobným pravdě. Jinak Ježek vykreslen jako povaha mužná, tvrdá a ze všech nejsympatičtější. Po jazykové stránce Řezníček si hledí zvláštního, *svého* slohu; kéž jen při tom nezapomíná ryzosti, lahody a bohatosti jazykové. Z drobnějších poklesků gramatických, s kterými se potkáváme též v jiných jeho pracech, vytýkáme, že užívá rád po německu slova *jeden* m. člověk (při práci zimu jeden ani nepozoruje str. 10.), na str. 12. píše *odpočaté* ruce; na str. 87. čteme v nepěkné jinak frasi: Oni *ztrácí* srdce do kalhot m. ztrácejí. Sloveso ve vedlejší větě spisovatel klade z pravidla na konec dle zvyku německého a latinského, a přívlastek taktéž někdy všecek po německu klade před podstatné jméno, na př. kteří v nevelkém Chvalkovicům ze skalnatého vršku vévodícím zámku sídlívali (20).

Všecky tuto vytčené vady zdají se míti jeden nebezpečný kořen: příliš rychlé tvoření, které škodí sebe většímu talentu. Toho mínění nám nevyvracují ani ostatní práce Řezníčkovy z minulého a letošního roku, hledě jen k samostatně vydaným a hojných časopiseckých prací nadobro pomíjeje. Jest to největší posud práce Řezníčkova: *Po veliké události* (v Ottově Laciné knihovně) z doby Pobělohorské, pak dvě sbírky: *Vesnické povídky* (vydané v Mor. bibliothéce) a *Z různých časů* (v Nové bibliotéce Spisů veršem i prosou Vilímkem vydávané). Prvé dílo ukazuje nejpatrněji základní vadu prací Řezníčkových: nedostatek komposice nové, pevné, bohatě a uměle rozčleněné. Všude mnoho vypravování, děje málo — a to činí umělecký požitek hrubě nemožným a Řezníčka ani písemnictvo české nepošinuje k výši, na které jsou jiní národové už dávno. Jaká to na př. sytosť a myšlenková i básnická bohatosť komposice a dikce u Roseggra, jemuž náš Řezníček jest dosti příbuzen. V drobnějších pracech zmíněná vada Řezníčkova tak tuze na oči se netiskne; naopak spíše ku platnosti přicházejí přednosti jeho vypravovatelské. V Různých časech na př. nejeden všední motiv přioděn v poutavou formu a těžké doby roboty na Náchodském panství za různých období v XVIII. století jakož i spojené s ním utrpení sedlákovo vypsány neméně výrazně a výmluvně, než panská pýcha, která je přivozovala; ve Vesnických povídkách zase slyšíme vzpomínky na rodiště spisovatelovo; a kříž na kopci, kovárna na silnici, chrám, posvícení, stromy, stavení hovoří k nám jako k spisovateli přemilými tóny, vážnými, vroucími a tklivými. Vidíme, jak mizejí staré zvyky, spůsoby, ba i stromy s našimi předky, jak hyne přátelská hovornosť, a maní se ptáme: co si přináší nová generace v náhradu? Klademe proto tyto Vesnické povídky (jež tak slují dle dějiště vesnického, nikoli snad dle spůsobu vypravování) jakož i sbírku Z různých časů výše než obě delší práce spisovatelovy. —

Několik povídek, jež napsal Vácslav **Beneš Šumavský** a v „Libuši“ vydal, uvádí českému čtenářstvu na paměť skromného spisovatele, který na se už první sbírkou svých povídek V mraku

a Světle poněkud byl obrátil pozornost jeho. Od té doby uplynulo již několik let, co se spisovatel na dobro odmlčel; nemýlíme se, nedovolovala mu úsilovná činnost redaktorská a veřejná v Brně oddati se s potřebnou chutí a úplností musám. Co přece vytvořil, máme v přítomné knize sebráno. Jsou to čtyři drobnější a delší povídky, prodchnuté žárem vlasteneckým a bystře vypravované, jichž dějiště je dílem v Čechách, dílem v Italii. *Bezdětná paní* však se jaksi nedobře hodí mezi ně, žádá nejvíce víry a jest spíše podivnou událostí, než pravou, z našeho společenského života čerpanou povídkou. Aby manželka otrávila svého vroucně milovaného a lásky její též hodného chotě proto, že jest bezdětna a když pak muž krátce na to umírá, poznala se býti matkou, jest motiv, který sebe větším mistrovstvím sotva nabyl umělecké ceny. *Modenští spiklenci* jsou již psáni rukou jistější a poutají nejen historickým podkladem nýbrž též dosti obratně setkanými zápletkami a situacemi, v nichž se ocitá mladý spiklenec Silvio. Dvě krásné ženy jej milují: k jedné, nevinnému ještě poupěti, ho víže láska, ke druhé, vášnivé a vnadné choti náčelníka vojenské a policejní moci Modenské, hr. Waldena-Riccardiho vděčnost, anať mu již několikrát zachránila život. Dlouho se Silvio kolísá mezi oběma, až přistižen byv hraběnkou u své nevěsty propadne spolu s jinými spiklenci její pomstě. Silvio však umírá rád a hrdinně za vlasť; heslem jeho: „Ať zhynou jednotlivci, jen když vlasť bude žíti šťastna a svobodna!“ končí tato episoda z bojů za svobodu a jednotu Italie. Ovšem se neodehrála roku 1883, jak v knize tištěno. — Třetí povídka slove *Kříž v okně*, hraje v Pražském židovském městě 1863 a vypisuje vzbouření lidu proti židům, při němž povolané vojsko přidává se na stranu lidu a židům ještě větší škody způsobí; k tomu spisovatel přičinil romanticko-milostný děj. Poslední práci *Jan Hrabovský* co do ceny přísluší první místo. Zjednává mu je plynně proudící vypravování, dosti hojný děj čilým ruchem rozvířený, zdařilá povahokresba osob, především ovšem exulanta Hrabovského a milenky jeho, dcery katolického pána, hraběte Trautmansdorfa, a pěkná, plastická stavba povídky. Scény milostné střídají a proplétaji se s válečným rykem, něha s přísnou tvrdostí, pevnosť povahy se zrádcovstvím, a tyto kontrasty udržují interes živým až ku překvapujícímu závěru, dle něhož exulant Hrabovský není nikdo jiný než praděd nynější polské rodiny Grabowských, kteří podnes „zachovali vzpomínku na původ svůj a vřelou náklonnosť mají k původní vlasti svých prarodičův.“ V této práci také nejsilněji se ozývají struny vlastenecké. Dikce jest u Beneše vůbec prostá, ale vroucností prohřátá.

Ještě prostější sloh a sestrojení shledáváme v povídkách K. B. Kobra *Z různých kruhů* nazvaných a vlastním nákladem vydaných; jiný spisovatel by se snad ani neodvážil psáti tak prostě a užívati tak skrovných prostředků techniky novelistické, jako činí Kober. Do dikce nevkládá půvabu nižádného, vzlet i obrazovosť jsou jí daleky, a působí tudíž jen a jen dějem samým, ač by se mohlo říci, že působí též právě svou Krameriusovskou nebo Filípkovskou dnes nezvyklou jednoduchostí výpravy. Čtenář se při povídkách Kobrových nerozčilí ani nebývá nenadálými výjevy překvapován. Vše plyne pohodlným, někdy až zdlouhavým tokem, vše připravuje a rozvíjí se podle očekávání před

našima očima; zakončení bývá účinné. Za technicky nejslabší pokládáme *Tři souboje*, holé vypravování pana Ramsy v saloně pí. Tiché o třech soubojích, kterých byl účasten; v nemožnosti a nepřirozenosti zabřídá povídka *Nepoznala života* najmě ke konci, kde žena muže nechává odcházeti z domu nezdržujíc ho, ač ví, že si vezme život, a hrabě jest neméně nedůvtipným a nejapným. Originální je *Podloudník* a štěstím ažaž oplývá obrázek *Z ústavu do života.* Nejedno přání vzbudila též jazyková stránka Různých kruhů: Čtenář měl velikého podílu (286), bylo již půlnoci (316) a j. v.

Dětské kartony jest název nové sbírky povídek Jana Červenky, která vyšla ve Vilímkově Nové bibliothéce veršem i prosou. Podává sedm čísel; ve všech vystupují dítky buď jako hlavní osoby nebo jen v pozadí, vesměs však obetkány jsou nimbem předčasné zralosti a hrdinnosti, postrádajíce milé naivnosti mládí. První číslo *Na vlastním člunu* jest novelistický životopis syna cestáře opilce, kterýž syn dostav od ubohé matky dobrý základ, přes nedbalosť a surovosť otcovu se protloukl životem těžko sic, ale čestně a poctivě. Jakkoliv myšlenka není nová, že život jest moře a my každý buď si sbíjíme na ně člun sami anebo plujeme na vypůjčeném, přece tento „karton" až na úvod, který maje býti duchaplný, v pravdě však jest nejasný a hodně affektovaný, a až na některé hranatosti čte se dosti pěkně. Dissonance života vrhají druhdy tak prudké vlny, že se zdá, jako by byly věcí hlavní, ale umění spisovatelovo posléz přece je ovládne a sobě podrobí, jakožto jednotný celek. *Raněné srdce* počítáme vedle *Trestu* za nejzdařilejší práci. Jest to psychologická studie o nešťastné lásce asi dvanáctiletého mladíka ke starší slečně, která ovšem ji za nic jiného nepokládá než za dětskou náklonnosť. Spisovatel sám nazývá tuto práci zámeckou *idylou*, ne zrovna přiměřeně, jakož vůbec charakteristiky jednotlivých povídek (na př. obyčejná historie, historka z denních zpráv, obraz, který mne pronásleduje atd.) páchnouce pižmem strojenosti mohly odpadnouti. Čtenář už si vybere sám, co která povídka jest. V Raněném srdci dozvuky oné mladistvé lásky v rozvoji svém pečlivě líčené vyznívají až do nejpozdějších let a zatvrzují později i srdce lékařovo vůči nemocným. Tento disharmonický přídavek ústrojně nevyrostl z povídky samé, nepatří tam tedy a maří ještě více její idyličnosť než choroba a smrť Helenčina. Z ostatních čísel karton *Na skalním srázu* hodil by se spíše za episodu v nějakou větší práci než za samostatnou povídku. Není tu střediska ani jednotné souměrnosti ani posléz vývojného stupňování děje. Kapitola II. nadto jest cele zbytečná a s ostatkem nesouvislá. Pointa povídky patrně položena v obětovnosť hocha opět as dvanáctiletého, který vyleze za lupičem a vrahem své „milenky" na skalní sráz, a spolu s ním skončí pádem v propasť. Ale co potom se vším dlouhým a všedním vypravováním předchozím? — *Matky Grakchů* je satira v rázu Heritesově na české ženy a matky, které národu místo Grakchů vychovávají bezbarvé, kosmopolitické hejsky aneb ochotné sluhy byrokratismu, nebo posléz lidi k vyšším snahám chladné a netečné, a jen za prospěchem jdoucí. Kdežto otec posílá dárek na čestný honorář skladateli hymny „Hej Slované", matka přijímá chválu paniček, že synek její umí tak pěkně zpívati arie z operet — ale ovšem nikoli

píseň „Kde domov můj!" — *Osamělý mlýn* vzbuzuje v nás náladu elegicky vánoční, jakož každá dobrá vánoční povídka má úkolem. Za druhou nejlepší práci pokládáme *Trest*; podán v ní účinný příklad, jak surově a nelidsky se přese všecky pokroky pedagogické přece jen pořád ještě vychovávají děti, zvláště nižších tříd. Poslední číslo *Šlechetné duše* právem sluje fantastickou povídkou; jinak neposkytuje nic zvláštního.

O povídkách Červenkových kdosi pověděl, že by přísnější výběr byl docílil většího úspěchu, a že by více autokritiky nebylo dovolilo všecky práce i méně cenné podati českému čtenářstvu a písemnictvu. Slova ta jsou dosti přísna, ale nezní z nich zlá vůle, nýbrž naopak viděti z nich upřímný interes o pokrok spisovatelův a prospěch literatury; proto můžeme s nimi souhlasiti též my. *Frant. Bílý.*

Dějepis a zeměpis.

Budou tomu brzo dvě léta, co jsem posledně referoval o tomto odboru; za ten čas nastřádal se značný počet knih. Patře na ně, nemohu se přidati ke hlasům, kteříž někdy dávají se naříkavě slyšeti, že se u nás dějeprava pěstuje málo, že by se mělo psáti více o tom a onom. Co do mnohosti není toho poměrně málo, neboť národ malý nadarmo usiloval by v té stránce vyrovnati se národům velikým. Ale o některé částce naší historické literatury přál bych si, aby co do jakosti byla lepší, a neníli lze na ten čas toho dosíci, aby raději tato částka co do mnohosti byla menší a nepřekážela částkám lepším. Nepopírám, co jest každému znateli na jevě, že naše historická literatura má mnohé a veliké mezery, kteréž mají se vyplniti a jednou také vyplniti se musejí; avšak nebylo by dobře, aby se ku práci někdo nutil nebo byl nucen, komu nedostává se k ní buďto způsobilosti a umění, nebo času a příležitosti, anebo píle a chuti. Sepsati dobré dílo historické není tak snadno, jak se domýšlejí mnozí, nejen čtenáři, ale i někteří spisovatelé knih dějepisných. Chatrnou knihou není nám zpomoženo, ba měli bychom se takových vystříhati bedlivěji, nežli jest toho potřebí národům velikým, jejichž veliký literární trh snese také zboží špatnější, když jest na něm hned vedle hojnosť zboží dobrého. Překlad výborného spisu cizojazyčného zasluhuje přednosť před chatrnou kompilací, která chce platiti za dílo původní; ale ovšem musí ten překlad býti správný a pěkný. Dokud nemáme dobrých původních spisů, prospěly by nám překlady; to platí o historii všeobecné i o speciálné historii národů cizích. Co se týká historie české, ukazováno nejednou k tomu, že Palacký nemá pokračovatele, to jest, že historie česká od roku 1526 nevydává se v těch rozměrech a v té souvislosti, jak ji napsal Palacký do toho roku. V té věci jest nám trpělivě čekati, a bude nám snad ještě dlouho čekati. Palacký odůvodňuje v jedné předmluvě svůj úmysl, že zastaví svoje vypravování při roce 1526, naznačil sám veliký rozdíl, jaký jest mezi zpytováním dějin po tomto roce a před ním. V době starší dějezpytec pociťuje nedostatek pramenů, po roce 1526 jest jich však zrovna nadbytek, kterýž každým stoletím se zvětšuje; a tyto přečetné prameny jsou ještě více rozptýleny nežli vzácné prameny

z doby starší. Nad to pak život státní a národní byl čím blíže ku přítomnosti, tím mnoholičnější a spletitější, tak že vystihnouti jej všestranně a vylíčiti spravedlivě jest zde úlohou těžší. Palacký skrze 50 let pracoval o svém úkolu, jenž se týká doby starší; stavům, kteříž ho ustanovili za historiografa, zdávalo se, že dílo jeho nepokračuje dosti rychle; kdy by byl psal o době pozdější, bylo by mohlo pokračovati ještě zvolněji. Materiály z těch dob takořka přemáhají lidskou sílu, chtělali by z nich na první ráz vytvořiti dílo, které by co do jakosti i co do objemu zasluhovalo pokládáno býti za pokračování Dějin Palackého. K takovému dílu nelze s prospěchem přikročiti, dokud nebude před rukama značný počet důkladných monografií, které by s podrobným použitím všech příslušných pramenů objasňovaly jednotlivé episody, stránky a osoby dějin českých v 16. a 17. věku. Teprva až tyto přípravy budou hotovy (dosud k nim máme toliko několik jednotlivých počátků), bude moci dějezpytec, jenž by zároveň byl znamenitým slovesným umělcem, z těchto monografií sestavovati a kde potřebí z původních pramenů doplňovati soustavný a souměrný obraz běhů dějinných, jenž by zasluhoval slouti pokračováním Dějin Palackého. Do té doby musíme za vděk bráti jednak stručnými přehledy dějepisnými, jednak monografiemi; též vydáváním pramenů dlužno připravovati cestu dějezpytcům.

V. V. Tomka *Dějepis města Prahy* pokročil letos k dílu šestému (ss. 358). V něm vypisují se politické a jiné zevnější příběhy, které se udály v Praze a dílem i jinde v Čechách a v koruně české od r. 1436 za krátkého panování císaře Sigmunda a krále Albrechta, potom v čas následujícího dlouhého bezkráloví, ve kterémž Praha napřed byla pod mocí Menharta ze Hradce, pak pod správou Jiřího Poděbradského, dále kralování Ladislavovo a první léta kralování Jiřího až do r. 1460. Brzo vyjde díl sedmý, kterýž bude pokračovati ve vypravování příběhů politických až do r. 1478, kdy mírem Olomouckým koruna česká na čas se rozpolila mezi krále Vladislava Jagelonského a Matyáše Korvina. Již z rozsahu jest vidno, že veliké Tomkovo dílo o Praze jest zároveň podstatným doplňkem Palackého Dějin národa českého; Tomek nevypravuje o všem tom, co náleží do historie zemské, ač značně překročil obor pouhého dějepisu hlavního města; avšak co přijal ve kruh svého vypravování, to vypisuje mnohem podrobněji, než učinil Palacký; některé příběhy teprva touto podrobností nabývají dostatečného světla a zajímavosti, ba někdy i plastičnosti takové, která se hodí přímo do románu. Důležitého osvětlení dojdou v dějepise Tomkově některé stránky historie Jiřího Poděbradského; věc ta má také svou časovou důležitosť, ježto mezi německými historiky našel se v nedávných letech jeden, kterýž z národní nenávisti vynasnažuje se všemožně, aby snižováním a ostouzením Jiřího Poděbradského připravil Čechy o jednu z nejlepších jejich osobností historických. Tomek nepolemisuje s tímto počínáním, neboť nechce díla svého, posvěceného Praze a Čechám, znesvěcovati hádkou, a aby odpověděl zvláštním spisem, na to jest mu líto drahého času; avšak kdo hledá poučení, co dlužno smýšleti o útocích dotčeného předpojatce na krále Jiřího, ten najde vše v Pražském Dějepise Tomkově.

Tomek vydal letos také ***Místopisné paměti města Hradce Králové*** (u J. Otty ss. 60 v 8ce). Proměnami místopisnými sotva které druhé město v Čechách vyrovná se Hradci nad Labem; zrušováním pevnosti nastává v tom opět nová veliká přeměna, bohdá blahodárná. Vyšla sice již tři historická díla o Hradci Králové, od Bienenberga, Švendy a Solaře, avšak v žádném z nich nejednáno o místopise způsobem soustavným; pročež proslulý rodák Hradecký, povzbuzen jsa nastávajícím rozšiřováním města, odhodlal se sepsati dílko o místopisném vývoji Králové Hradce od časů nejstarších až do konce 18. století. Hrad župní, předchůdce pozdějšího královského města, zaujímal západní větší polovici pahorku, na němž město nyní stojí. Město založeno tam před r. 1230; před válkou husitskou mělo tu rozlohu jako nyní, i bylo obezděno a otočeno věncem předměstí. Tato předměstí se zbořila, když r. 1766 počala se stavěti pevnost, která dalšímu vývoji města učinila přítrž. Ke spisku připojen jest plán, jenž zobrazuje město i bývalá předměstí a rozvětvení řek Labe i Orlice, jak vše bývalo před r. 1766; vkresleny jsou však také všechny kostely a přidána místní jmena z doby předhusitské; k tomu přikresleny jsou i hradby pevnostenské a nová řečiště upravená při stavbě pevnosti, tak že možná vyčísti z toho obrazu všechny dosavadní proměny místopisné.

Sedláčkových *Hradů* ukončen byl v minulém dvojletí díl třetí, jenž obsahuje *Budějovicko* (ss. 308), a dílu čtvrtého o *Jindřichohradecku a Táborsku* vyšlo již 20 sešitů (ss. 358). Text Sedláčkův zůstává pořád ve své míře, o kterémž bylo na tomto místě opětovně s pochvalou mluveno, a rovněž illustrace bratří Liebscherů podržují stále své známé stránky skvělé i stinné. Chval svých předešlých ani výtek opětovati nebudu. Největší vada tohoto velikého díla záleží v tom, že illustrace nevždy předmětem svým přiléhají k textu, a text nevždy stará se o illustrace, tak že stránka obrazná a stránka slovesná někdy spojeny bývají toliko společným papírem a ničím jiným; ale zdá se, že tato vada pochází z okolností, které se změniti ani napraviti nedají. Dosti četných illustrací podává nyní V. Král z Dobré Vody; od něho pocházejí netoliko pečeti a znaky šlechtické, nýbrž i plány hradů i tvrzí, a snímky starých maleb z rukopisů i jiných; zvláště se zavděčil věrnými snímky starých nástěnných maleb ze hradu Jindřichohradeckého. V. Král má k takovýmto pracem netoliko dostatek kreslířské zručnosti, nýbrž i také náležitou pietu a vytrvalosť. Některé obrazy zhotoveny jsou podle výkresů jiných umělců, zejmena Wachsmanna, Ferbra, Chalupy a Janouška. — Sešit v posledních dnech vyšlý (70tý) ohlašuje se jakožto počátek dílu pátého, jenž bude obsahovati krajiny *Podkrkonošské*. Jakožto illustrátoři jmenují se vedle bratří Liebscherů V. Brechler a V. Král z Dobré Vody. Díl čtvrtý však ještě není úplně ukončen, budouť k němu dodány zejmena také seznamy a rejstříky, jaké jsou při dílech předešlých.

Jakuba Malého poslední spis: *Naše znovuzrození* doveden jest ke svému zakončení, nedlouho před smrtí spisovatelovou. Část pátá a šestá, kteréž vyšly vloni, jednají o nové době ústavní až do zavedení dualismu 1861—1867 (ss. 215 v 8ce), a o době od zavedení dualismu až do nastoupení ministerstva Taaffeova (ss. 250). Také v těchto posledních částkách podrželo to dílo touž povahu, kterou znamenati bylo

v částkách prvních; nejsou to paměti v obyčejném smyslu slova, ježto spis Malého nezakládá se na vlastních zápiskách za čerstva učiněných, ani to není dějepis, neboť úplnosť nebyla spisovateli účelem; jsou to vzpomínky, zprávy a úvahy o všelikých událostech, blízkých i vzdálených, politických, národních, literárních i z obecného života vzatých, které buďsi radostně nebo žalostně hýbaly myslemi českými. Malý vybral si k tomu vesměs události takové, které buď samy o sobě anebo dojmy svými v myslech českých způsobenými ukazují, v jakém stupni rozvoje nacházelo se naše znovuzrození národní, jakými prostředky sobě cestu klestilo, s jakými překážkami se potkávalo a kterých úspěchů se dopracovalo. Doby, o kterých se vypravuje v posledních dvou částech, vykazují za zřízení ústavního nemalý ruch politický i národní a literární, jsou tedy událostmi mnohem bohatší, nežli byly doby předešlé, ovšem s výjimkou let 1848 a 1849. Úvahy, jimiž spisovatel všude doprovází svoje vypravování, psány jsou, jak se samo sebou rozumí, se stanoviska národně českého, někdy i se spisovatelova vlastního hlediska subjektivného, jehož s ním ne každý čtenář bude sdíleti. Stojíc asi uprostřed mezi pamětmi a dějepisem, a nevyhovujíc přísně požadavkům ani jedněm ani druhým, není toto dílo Jakuba Malého dokonalé ani vzorné, jest však mezi četnými a mnohotvárnými spisy, jež za 50 let vyšly z jeho péra nikdy neumdlévajícího, tuším nejlepší. Týkáť se předmětu nejvýš důležitého pro každého Čecha, jest nemalou měrou původní a spisovateli samému co nejvlastnější, ježto obsahuje vzhledy jeho na věci, které jeho srdce dotýkaly se nejblíže. Jako předměty, o kterých vypravuje, každého Čecha zajímají, tak i dotčené vzhledy a náhledy mnoholetého svědka a dílem i spolupracovníka ve znovuzrození národnosti české podrží svou důležitosť v historii tohoto znovuzrození. Rejstřík přidaný k šesté části, jenž se vztahuje k celému spisu, poskytuje praktickou výhodu při jeho užívání.

Josef Jireček uveřejnil v aktech kr. české společnosti náuk rozpravu nadepsanou: *Jan Hodějovský z Hodějova*, jeho rod i působení a latinští básníci tovaryšstva jeho (ss. 72 in 4°). Rod Hodějovských jest zde plněji vyzpytován a vypsán, než dosud se stalo. Větší díl přítomné rozpravy, ku kteréž má později přistoupiti druhá polovice, věnován jest obšírnému vypsání života Matouše Kolína Kouřimského. Hlavním pramenem k té literárně historické studii jsou Farragines, sbírky latinských básní, jež spisovali čeští i cizinští humanisté, se kterýmiž místosudí zemský Jan Hodějovský († 1566) žil v úzkém literárním přátelství. J. Jireček uveřejnil některé jiné výsledky tohoto bádání svého v Osvětě i v Musejníku. Věcný obsah těch latinských básní jest teda velmi bohatý; studium jich jest však nesnadné, i musíme býti povděčni, že našel se konečně jednou učenec, jenž má dost neohroženosti a trpělivosti, aby probrodil se všemi těmi strojenými verši, kteréž před třemi sty lety platily u nás za vrchol umění slovesného.

Hermenegild Jireček uveřejnil v aktech kr. české společnosti náuk rozpravu o *Vzdělání a osazení pomezního hvozdu českého* (str. 36 in 4°). Týž badatel podal již r. 1856 do Musejníka dvě statě o starých stezkách z Čech a Moravy do zemí sousedních a o jich významu vá-

lečném i obchodním. Ve přítomném novém pojednání, předeslav obecný úvod o bývalé velikosti a důležitosti hvozdu pomezního, opět seřaďuje historické zprávy o jedné každé stezce, kteréž šly z Čech do zemí sousedních, a to dílem zprávy povědomé již ze starších jeho statí o tom předmětu, dílem i nově shledané; při tom přihlíží také ke zprávám o nejstarších osadách, které se nacházejí poblíž bývalých stezek u hvozdu nebo ve hvozdě pomezném.

K podrobnějším studiím tohoto druhu dlužno spojiti zprávy historické s autopsií a s pamětmi místnými, kterých možno nabyti jenom delším přebýváním v krajině, které se věc týká. *O stezce Trstenické* vykonal takovouto práci Josef Šimek a uveřejnil ji ve výroční zprávě středních škol v Litomyšli 1884 (str. 11 s mapkou). Spisovatel činí velice pravděpodobným, že tato stezka šla mezi nynějšími dvěma silnicemi z Litomyšle do Svitav, totiž přes vesnici Brlenku. Na str. 5. podotýká s podobností ku pravdě, že touto stezkou také slovanští apoštolové šli z Moravy do Čech; slova uvedená tam z Bočka I. 32 jsou však bohužel podvržena a nehodí se k žádné potřebě; ale spisovatel zavděčil by se, kdy by z místních pramenů Litomyšlských vynašel bližší zprávy o tamější kapli sv. Klimenta, anebo kdy by aspoň zjistil, zdali německý citát o té kapli z r. 1416, jejž uvádí Boček na témž místě I. 32, skutečně nacházel se mezi výpisky Pešinovými a Jelínkovými, jak Boček udává.

J. K. Hraše vydal *Zemské stezky, strážnice a brány v Čechách* (II. vydání v N. Městě n. M. ss. 183 v 8°). Spis tento jen málo rozmnožuje positivné vědomosti o tomto předmětě nad onu míru, která jest obsažena v kratičkých rozpravách od Tomka v Musejníku 1855 a H. Jirečka tamže 1856; spisovatelovy vlastní výzkumy na místě učiněné týkají se brány zemské u Náchoda, a podány byly již před lety do veřejnosti. Co jiného a více přítomná kniha přináší, nehodí se sice k vědecké potřebě, avšak spis Hrašův dozajista prospěje ke zpopularisování vědomostí o dávném opatření východův ze země české přes hvozd pohraničný; druhé vydání, jehož se dočkal v čase krátkém, jest toho zřejmým důkazem. Spis určený pro neučeného čtenáře dobře snese obšírné výklady, opatřené často mnohými vedlejšími okolnostmi, jakž si v tom spisovatel libuje, a jest v něm na svém místě i mapa znázorňující, jak si spisovatel zemské stezky a vůbec cesty po Čechách představuje, třeba že badatel nikterak se nemůže spolehnouti na ty čáry, vyjma několik bodů v nich, ježto jsou ve starých pramenech dosvědčeny. Ale ani v populární knize neměl by býti omyl tak hrubý, jaký nacházíme na str. 12, kdež se praví: „Již za časů Marobudových, a ještě dříve, byly Čechy hledaným tržištěm kupců římských, ano i *čínských*, neboť dle svědectví Tacita a Velleja Paterkula nalezeny (sic) jsou po porážce Marobudově v jeho zemi kupci *čínští*.“ Vellejus Paterkulus sice ničeho nevypravuje o kupcích čínských ani žádných jiných v Čechách, ale Palacký vypravuje podle Tacita, že Katvaldovi, knížeti gothskému, když dobyl sídla Marobudova, padli „v kořisť nejen pokladové od Markomanův z dávna vybojovaní, ale i mnozí kupci a úskokové římští.“ Palacký také hned cituje (str. 60) vyňatek z Tacitových letopisů, kdež stojí slova: „et nostris e provinciis lixae

ac negotiatores reperti.“ To jest vše, co se o těch kupcích ví. Nebožtík Křížek, na jehož článek v Osvětě 1880 str. 645 Hraše se odvolává, má ovšem chybu, a to dvakráte tištěnou, že u Marobuda byli kupci čínští; nejspíš jest to toliko chyba tisková, jakých v tom článku najde se více, neboť v Křížkovy vědomosti lze přece tak daleee důvěřovati, že by byl ze římských kupců v Čechách nenadělal čínských. Hraše nepochybně podržel Římany z Palackého a přibral Číňany z Křížka, a tak mu z toho vypadli kupci římští i čínští.

Malebných cest po Praze od Edvarda Herolda vyšel u Ed. Grégra díl druhý (ss. 432 ve velké 8°). Díl první věnován byl Starému Městu, tento pak hradu Pražskému. Jsou to jednak popisy staveb a jejich historie, jednak pak, a to větší měrou, vypravují se historické příběhy a anekdoty, kteréž udály se v těch místnostech anebo nějak se k nim vztahují. Účelem jest zábava i poučení; oné napomáhá jakýs romantický spůsob pojímání a sloh dosti malebný, kteréžto vlastnosti jsou čtenářům známy také z historických povídek téhož spisovatele. Co se týká historie obzvláště dob starších, kniha ovšem nestojí na výši výzkumů vědeckých, nejspíš to nebylo ani jejím účelem. Avšak v některých věcech poopravuje se v ní topografie hradu Pražského, a budoucí badatelé musejí si jí všímati. Nejdůležitější oprava, o kterou se Herold pokouší, záleží v tom, že dle něho osudná kancelář Česká tak řečená, ze které byli místodržící 23. května 1618 oknem vyhazováni, nachází se o patro níž, než kde ji průvodčí zámečtí nyní ukazují. Spisovatel dokazuje svůj náhled jednak některými zmínkami Pavla Skály, hlavně pak výškou 27 nebo 28 českých loket, se které dle současného udání Martinic a Slavata byli svrženi. Jest potřebí důkaz ten provesti všestranněji; ale již to, co v této knize jest předneseno, dosti přesvědčuje. Podivno při tom zůstává jenom to, kterak u obyvatelů hradu samého mohla povědomosť o skutečném sběhu věcí upadnouti v zapomenuti a se pomásti; stalo se to nepochybně v posledním stu let, když za Josefa II. úřadové ze hradu byli se vystěhovali. Ještě v Redelově popise Prahy, jenž vyšel okolo r. 1735, mluví se o kanceláři, ze které místodržící byli vyhozeni, spůsobem shodujícím se s míněním Heroldovým, ačkoli za úplný důkaz také se to nemůže přijmouti. Novotu obsahuje také dovozování Heroldovo, že hradská bašta nejblíž stojící ku Prašnému mostu nazývala se až do prostředka XVI. století Mihulkou, potom pak vyskytuje se pode jmenem Bílé věže, tak že ten oboji název náleží jedné věži; i tu jest žádoucno, srovnati větší počet historických zmínek, aby pravda se zjistila; obyčejné mínění bylo, že tři zbylé okrouhlé věže hradu Pražského nad Brusnicí slovou v pořádku od východu k západu Daliborka, Mihulka a Bílá věž. Starší věže Bílá, jinak také Veliká, stávala až do Marie Terezie nad hlavní bránou hradskou od Hradčan, blízko nynější císařské kaple; Tomek v Opravách a doplňcích k I. dílu Dějepisu Pražského (str. 7) pokládá tuto Velikou věž za totožnou s věží tak řečenou Biskupskou: Herold však v tu stranu hradu klade dvě bývalé věže, totiž Bílou čtverhranou a Biskupskou okrouhlou. Zbytky kostela, kteréž se vykopaly v nedávných letech mezi věží Svatovítskou a starým proboštstvím, a kteréž já pokládám za kapli sv. Mauricia, Herold přijímá za kryptu kostela Svato-

vitského vystavěného Spytihněvem II.; důvody toho měly by se oznámiti. Kniha ozdobena jest některým počtem obrázků, kteréž představují dílem výjevy historické, dílem pak ukazují nynější stavby i staré pohledy na hrad a jeho díly. Méně spolehlivým shledávám na str. 61 obraz právě dotčené domnělé krypty z chrámu Spytihněvova; románská stavba, v nedávných letech tam vykopaná a již zase zasypaná, nebyla na západě ukončena obyčejnou apsidou, jak obraz Heroldův ukazuje, nýbrž v té apsidě jsou výklenky čili menší apsidy. — Co se týče jazyka, ten potřebuje místy oprav. Na str. 39 místo „z Planského vápna a z opuky" mohlo by srozumitelněji a správněji státi „z opuky a z opuky", ale jak figura ukazuje, nebylo by to ani potom rčení obvyklé. Knížete, jehož spisovatel stále jmenuje Ulrich, Čechové jmenovali Oldřich. Rovněž nenáležejí do češtiny, nýbrž do němčiny, jmena Zbinko místo Zbyněk (str. 57), Ruppa místo z Roupova (str. 90). Podstatná vada při knize jinak pěkné, která se hodí nejen pro obecného čtenáře, nýbrž do kteréž i někdy badatel nahlížeti bude, záleží v tom, že jest málo postaráno o to, aby v ní člověk snadno našel co hledá. —

Dědictví Svatojanské vydalo na rok 1884 druhý svazek spisu P. Františka E k e r t a o *Posvátných místech král. hlavního města Prahy.* V tomto svazku (ss. 315) popisují se kostely, kaple, kláštery a sochy na Novém Městě Pražském, na Vyšehradě a ve předměstích Pražských, a kromě toho nalézáme v něm děje posvátných míst v Praze vůbec zrušených a zaniklých. Celé dílo jest tím svazkem dokonáno. Jak obsahem tak i formou jest druhý svazek rovněž tak zdařilý, jako byl první, o němž přede dvěma roky učiněna zde zmínka. Spisovatel šťastným taktem vykonal dílo, které nejen hodí se ku poučení a ku potěšení obecného čtenáře, pro něhož jest především ustanoveno, nýbrž přichází vhod také historikovi; při tom z obromného množství látky učiněn jest přiměřený výběr, a hledáno výkladu stručného a přece srozumitelného, tak že kniha úměrností svou dělá dojem velmi dobrý, a při vší úplnosti své přece nevzrostla nad slušnou míru. — Když v P. Ekertovi našel se tak horlivý a šťastný pracovník na poli historické topografie církevní, naskýtá se sama sebou myšlenka, že by tento spisovatel mohl nám napsati podobné dílo o celých ostatních Čechách, jaké nám právě podal o hlavním městě. Díla takového potřebujeme, Morava nás v tom prací Volného dávno předešla. V Čechách nemáme z novějšího času nic podobného kromě Trajerova popisu diecese Budějovické; spisy Rohnovy o jiných krajích z minulého století jsou zastaralé a již neznámé. Rozšířiti to na celé Čechy, co P. Ekert dosud napsal o Praze, bylo by ovšem dílo veliké, k němuž bude potřebí mnoha let práce; ale dozajista bylo by to dílo záslužné a vítané.

Vyšehradský kanovník A. L e n z vydal vlastním nákladem: *Učení Petra Chelčického o eucharistii* (ss. 112 ve velké 8ce). Spisovatel již před lety zabral se do historického badání o dogmatických učeních bývalých českých různověrců, což jest tím vítanější, ježto tento obor historie české dosud jest málo vzdělán, ano Palacký ve své historii schválně vyhýbal se výkladům o hádkách dogmatických. Plodem studia Lenzova o těch věcech jest větší spis o Učení mistra Jana Husi, vy-

daný r. 1875; nyní pak autor z učení Petra Chelčického, duševního původce církve českobratrské, vybral sobě učení o večeři Páně za předmět studia a výkladu svého; býval«, jak vědomo, učení o eucharistii právě středem a nejpodstatnějším kusem dogmatických odchylek, jimiž sekty v Čechách vznikající lišívaly se od víry katolické. Úkol, jehož se podjímá dr. Lenz, náleží jednak do historie, jednak zároveň do theologie, a spisovatel jest nejen historikem, nýbrž i theologem, ba tímto více nežli oním. Tudy přinesl k dílu svému nezvyklou mezi historiky cvičnosť v rozeznávání a v přesném formulování rozdílů věroučných a k vyhledávání shod i neshod mezi Chelčickým a jinými nekatolíky i katolíky. Odtud však také pochodí, že spisovatel hledí na svůj předmět netoliko jako historik, jenž z pravidla pokládá spory náboženské za věc minulou a odbytou, která ho nedovede rozehřáti ani na jednu ani na druhou stranu — nýbrž zároveň a hlavně jakožto theolog, jenž v pomyslech dogmatických, byť i minulých, vidí mocnosť živou, proti níž, jeli protivná jeho stanovisku, dlužno zápasiti. Pročež spis Lenzův o Chelčickém jest často polemický. Patřímeli na věc z historického hlediska, jest ve stanovisku spisovatelově jedno nebezpečenství. Katolickému dogmatikovi jeví se věrouka katolická jakožto soustava výtečně uspořádaná, na všechny strany promyšlená a opatřená, souvislá, stálá, nehnutá a nehnutelná; katolický dogmatik snadno může tento názor, ve kterémž žije, přenášeti některou měrou třeba mimovolně na věrouky jinověrecké, a předpokládati u nich dogmata utkvělá. Naproti tomu dlužno míti povždy na paměti, že neustálenosť, nesoustavnosť a měnivosť jest právě podstatnou a jedinou stálou známkou věrouk nově se tvořících, a že teda v historii každé sekty jest potřebí stále rozeznávati pokolení od pokolení, učitele od učitele, i časové proměny ve smýšlení jednoho každého učitele zvlášť. Pročež při zkoumání spisů takovýchto učitelů náboženských jest vždy první důležitá otázka, v jakém pořádku byly po sobě napsány, do kterého roku který náleží.

Nákladem Dědictví sv. Prokopského počal vycházeti *Všeobecný církevní dějepis*, jejž píše František X. Kryštůfek, profesor theologického ústavu v Hradci Králové. Vyšel díl první, jenž obsahuje starý věk (ss. 785 v 8ce). Spisovatel chce držeti střed mezi knihou učebnou pro theology a mezi obšírným dějepisem církevním. Píše jednak na základě pramenů, jednak na základě církevních dějepisů od Hefele, Hergenröthera, Döllingera a jiných dějepisců církevních katolických a dílem i protestantských. Starý věk církve, jenž ve přítomném svazku se vypisuje, obsahuje prvních sedm století po narození Kristově a dělí se v několikero period; v každé pak periodě spisovatel vypisuje po pořádku, kterak církev se šířila v říši římské anebo i mimo ni a s jakými překážkami se při tom potkávala, potom kterak učení křesťanské vyvíjelo se jednak zápasem s různověrci, jednak náboženskými spisy učitelů a jiných spisovatelů církevních, dále kterak se vyvíjela ústava a konečně i bohoslužba a kázeň církevní. Prameny a pomůcky jsou všude udány, a všemi prostředky postaráno se, aby kniha byla přehledna a snadno se v ní hledalo. Vůbec jest všude znamenati dokonalou spořádanosť a velikou píli, s jakou ne vždy potkáváme se v českých knihách dějepisných, a obezřetnou snahu, aby čtenáři co

nejvíce se prospělo v potřebách vědeckých, kterým tento spis sloužiti má. Cesty v dějepise církevním, pokud se týká hlavních věcí, jsou ovšem dávno vyšlapány a upraveny, avšak v podrobnostech také tu zůstává mnoho nesnadného, záhadného i sporného, a bádání vynášívá nové výsledky na světlo; kterak sobě spisovatel počíná v těchto subtilitách a nesnáze ty přemáhá, o tom úsudek náleží theologům. Já chci toliko světské čtenářstvo upozorniti na knihu, a radosť projeviti, že i v obecných dějinách církevních počalo se u nás pracovati spůsobem vědeckým a tak obšírným i zdárným, že tento první pokus hned vynikl nad to nade všechno, co v literatuře české dosud máme vydáno o všeobecných dějinách politických.

J. Ježek, katecheta dříve na Smíchově, nyní při české reálce v Praze, vydává nákladem knihtiskárny benediktinské v Brně spis pojmenovaný: *Z dějin křesťanství mezi Slovany.* První díl, jenž vyšel v pěti sešitech (dohromady 535 stran ve 12ce), jedná o církevní historii jižních Slovanů, totiž Slovinců, Chorvátů, Srbů, Černohorců, Bosňanů, Hercegovců a Bulharů. Jest to spis dle vysloveného účelu svého prostonárodní, i jest k tomuto účelu přiměřeně a vhodně upraven; ale i při tomto hledisku bylo by tuším lépe bývalo, kdy by o církevní historii kmene srbského, jenž teprva v novém věku a jen politickými útvary různí se v Srby, Černohorce, Bosňany a Hercegovce, bylo se pojednalo společně aspoň ve středním věku. Spisovatel přihlíží netoliko k historickému vývoji církve katolické a pravoslavné v těch kterých zemích, nýbrž všímá sobě také počátků všelikého různověrství, i vykládá též, pokud potřebí, hlavní proměny politické a zápasy národní, kteréž vedly dílem k úpadku dílem ke vzkříšení národnosti slovanské. Pro lid jest to dozajista čtení dobré, ježto může prospěšně působiti v nejednom ohledu. V otázkách záhadných a sporných počíná sobě spisovatel mírne a opatrně. Ku příkladu co se týká otázky, bylli Boris bulharský obrácen na víru od sv. Methoda, spisovatel vybral sobě cestu prostřední, hledě z obojího opačného mínění něco podržeti, aby je obě vespolek smířil; přijímá totiž z pozdějších legend tolik, že sv. Method Borisa ve víře vyučil, ale dává za pravdu novým výzkumům na základě nejstarších pramenů, že sv. Method Borisa nepokřtil.

Historija serbského naroda nazývá se spis, jejž jazykem polským sepsal Vilém Bogusławski a na jazyk hornolužický přeložil i svým nákladem vydal Michal Hórnik v Budyšíně 1884 (ss. 144 v 8ce s mapou). Jest to první pokus, ve kterém historie lužických Srbů vypisuje se způsobem soustavným a přehledným. Do té doby byly na snadě toliko úryvečné vědomosti o osudech toho národa, někdy velikého, nyní malounkého. Poláku Bogusławskému náleží zásluha, že on první vynasnažil se sestaviti rozptýlené tyto vědomosti v celek jednotný; učinil to v knize, která vyšla tiskem v Petrohradě; potom pak zabýval se bádáním v historii Slovanů severozápadních vůbec. Překladatel Hórnik prvější spis Bogusławského, přepracovaný od původce samého, místy ještě doplnil. Jest to spis prostonárodní, určený především k tomu, aby studující mládež srbská poznala minulosť svého národa a povzbudila se k milování jeho. Avšak i příslušníkům jiných větví slovanských přijde ta kniha vhod jakožto jediná souborná pomůcka ku poznání osudův ná-

roda srbskolužického, jeho bojů s Němci, jeho útisků, utrpení a hynutí i mizení, až i také jakéhos oživnutí, kteréž ve skrovných zbytcích jeho nastalo před čtyřiceti roky a od té doby pokračuje ovšem skromně, jak skrovné síly stačí. Některé nedověcnosti a domněnky, ku kterým přistoupiti nelze, týkají se největším dílem nejstarších časů a pocházejí ze schválního systému; Bogusławski ku příkladu vzal sobě do hlavy, že staří Durinkové byli Slované.

Jan M. Krystůfek, gymnasiální professor v Budějovicích, vydává dějepisné dílo pod názvem: *Boj monarchické Evropy s revolucí francouzskou* až do vypuzení císaře Napoleona I. na ostrov sv. Heleny. Dosud vyšlo šest sešitů, kteréž nazývají se částmi; vypravují se v nich události od počátku revoluce až do míru Tylžského 1789—1807 (ss. 488 v 8ce). Vypravování Krystůfkovo jest dosti plynné a okrouhlé, i poskytuje jeho spis čtení užitečné pro vzdělanější čtenářstvo. Vědeckým požadavkům plnou měrou nevyhovuje; ovšem nebyla by to věc malá, napsati spis vědecky uspokojující o dějstvě tak ohromném, o kterém vydány jsou haldy pramenův a ještě pořád přicházejí k tomu nové, i napsáno množství knih objemných, a téměř každá s jiného hlediska. Krystůfek nepracuje dle pramenův původních, a z přečetných jiných pomůcek užívá jenom některých. Jako osudy nákladu (první dva a poslední dva sešity vydal spisovatel nákladem vlastním, prostřední dva nákladem Lauermannovým), tak dílem i obsah nasvědčuje tomu, že spisovatel sobě dosti nerozmyslil, več se dává, i že spěchal více, nežli se hodí při podniku tak nesnadném. Prospektu aneb plánu nějakého o přítomném díle neohlášeno, ale zdá se, že chce býti pokládáno za knihu příruční; tu pak nejvíce jest litovati, že není lépe postaráno o přehlednosť, které jest nezbytně potřebí při každé knize, máli sloužiti také ke studiím; bývá v této knize nesnadno dověděti se, do které dějinné řady a do kterého roku náleží děj, o němž se vypravuje na stránce, kterou jsme si otevřeli. Dr. *J. Kalousek.*

Děje království českého. Složil Václav Vladivoj Tomek, c. k. řádný professor na české universitě Pražské. Páté poopravené a třemi mapami rozmnožené vydání. V Praze 1885. Nákladem Fr. Řivnáče 8° str. 360 a 15. Již ta okolnosť, že vedle četných rukovětí dějin českých Tomkova kniha dočekala se vydání *pátého* (a tím zajisté ne posledního), jest nejlepším svědectvím, že jest to spis veskrze dobrý. V úsečné, frásí prosté formě podávají se zde dějiny české v největší úplnosti, tak že kdo naučí se čítati ve knize Tomkově, uvidí, že nejen všechna důležitější fakta, ale i veliké množství podrobností jest tam uloženo, třeba někdy toliko v jediném slově neb obratu. V této dokonalosti mohly Děje království českého ovšem toliko provedeny býti od muže, který mezi všemi žijícími Čechy nejlépe vládne celým materiálem a kterýž i v ostatních pracích svých jeví se býti mistrem promyšlené osnovy a dovede vytknutý cíl sledovati ke konci bez nejmenší odchylky. Ve formalném ohledu také, ač patero vydání knihy Tomkovy vyšlo za sebou, nebylo třeba téměř ničeho změniti; jak vypadalo vydání první, rovněž tak vypadá vydání páté. Po stránce věcné ovšem nové výzkumy a objevy vedly k novým resultátům, a pokud zjištěny jsou, užito také těch hojnější měrou, což zajisté knize jen ještě větší ceny dodává.

Jiná zvláště důležitá změna Tomkových Dějů českých jest, že k tomuto vydání připojeny jsou tři historické mapy, kteréž dle návrhu prof. J. Kalouska kreslil učitel Jos. Brož. Mapy ty jsou: 1. Říše česká za knížete Boleslava II. okolo r. 973; 2. Čechy a Morava za zřízení župního ve XII. století; 3. Země koruny české od časů Karla IV. do války třicetileté. Prof. Kalousek připojil k nim velmi jasný a instruktivní text, tak že mapy tyto, co do věci přesně navržené, co do formy pěkně provedené, každému čtenáři snadno stanou se srozumitelnými a obecenstvu českému k velikému budou poučení. Zkrátka Tomkovy Děje království českého v nynější úpravě své náleží k nejlepším českým spisům historickým vůbec.

Děje král. české společnosti náuk spolu s kritickým přehledem publikací jejich z oboru filosofie, historie a jazykovědy. Ke stoletému jubileu této společnosti 1884 z uložení jejího sepsal Josef Kalousek. V Praze. Nákladem kr. české spol. náuk 1885. 8° str. VIII a 256. [1]) Jak už z titulu jest zřejmo, spis Kalouskův dělí se ve dvě části: jednak vykládají se vlastní děje české společnosti náuk, jednak podává se kritický přehled spisů zde vydaných z oboru filosofie, historie a jazykovědy. Co se dějů společnosti týče, zvláště pamětihodnou jest ta okolnosť, že v témž čase, kdy v celé říši nebylo ani jediné větší vědecké společnosti a kdy — podle vlastních slov císařovny Marie Terezie — ve Vídni nebylo možno pro nedostatek vědeckých pracovníků na založení její pomysliti, [2]) v Praze již taková společnosť byla a již také, jsouc ještě spolkem soukromým, o veřejné uznání se hlásila. Škoda, že tato věc v Kalouskově spise nemohla býti obšírněji rozvedena a vyprávěna, zvláště hledíc k té okolnosti, že spis také vydán jest po německu. Ostatek dějiny král. české společnosti náuk jsou historií — mizerie společnosti této. Kdežto akademie a podobné vědecké instituty mnohem později zakládané oplývaly hned od počátku hojnými hmotnými prostředky ku provedení úkolů svých a těšily se přízni velkých a mocných pánů, nejstarší toho druhu společnosť ve státě rakouském sice nebyla neoblíbenou (neboť i panovníci přišedše do Prahy poctívali návštěvami schůze její), ale od založení svého až do nynějška zápasila s citelnými nedostatky. Mívala od jakživa peněz málo a někdy žádných, a měla několikráte potíž také — o slušný byt, v němž by knihovnu a sbírky své mohla umístiti. Na počátku někteří šlechticové interesovali se o společnosť náuk, a ti také, byvše po větším díle jejími presidenty, ledacos pro ni podnikli, přímluvami svými nebo vlivem i podporu od státu vymohli; ale postupem času i tento interes poutuchl, a společnosť, dobyvši si zatím čestného jmena doma i za hranicemi, živořila dále až do doby nejnovější, kdy z dálky počíná ukazovati se záblesk, že nastanou snad lepší časové.

[1]) Spis vyšel také po německu s titulem: Geschichte der k. b. Gesellschaft der Wissenschaften sammt einer kritischen Übersicht ihrer Publicationen aus dem Bereiche der Philosophie, Geschichte und Philologie. Aus Anlass des hundertjährigen Jubelfestes der Gesellschaft in ihrem Auftrage verfasst von J. Kalousek.

[2]) Augšpurská Allg. Zeitung 1878 příloha v č. 26., str. 382.

Ve krásně psané knize Kalouskově těchto všech věcí možno se dočísti s velkými a zajímavými podrobnostmi, zvláště počátky společnosti, poměr její ke svobodnému zednictví a první boje o existenci vylíčeny jsou velice pěkně. I jest si přáti, aby kniha tato velmi mnoho se čtla, zvláště mezi šlechtou a zámožnější třídou národa našeho; pak snad aspoň v několika hlavách rozbřeskne se vědomí, že „království česká společnosť náuk“, kteráž existenčním bojem více než stoletým dokázala skvěle svou schopnosť k životu, musí býti postavena tak, aby důstojně representovati se mohla na venek a mohla pěstovati vědecké disciplíny tou měrou, jak toho nynější poměry naprosto vyžadují. Vědu pěstujícím Čechům, jichž počet nyní potěšitelně se rozmnožil, poskytnuta musí býti příležitosť, aby ovoce mnoholeté práce své mohli uveřejňovati *doma v rodném jazyku svém.* — Z poznání takového u jiných, co do počtu tolikéž nevelikých národů vyvinuly se pěkné dotované akademie věd; a není pro nas ctí, že v této věci tak hluboko stojíme pod Maďary, Poláky a Chorváty, že naše král. česká společnosť náuk tak jest chudičká, jak viděti z výborného spisu Kalouskova.

Druhá (co do vnitřního rozdělení) část knihy zavírá v sobě kritické přehledy toho, co nákladem společnosti vydáno bylo tiskem z oborů filosofie, historie a jazykovědy.[1]) Hledě k akademiím novějšího sice původu ale bohaté nadaným, není toho mnoho, ale při mimořádných poměrech král. české společnosti náuk jest se čemu diviti, že při prostředcích tak nepatrných přece tolik práce bylo vykonáno. V těchto kritických přehledech objevuje se Kalousek v mistrovství svém. Vědecké práce Gelasia Dobnera, Ad. Voigta, Martina Pelzla, Rafaela Ungara, Josefa Dobrovského, Ignáce Cornovy, Gottf. Dlabače, Maxe Millauera, Kašpara Šternberka, Frant. Palackého, P. J. Šafaříka, Ant. Bočka, Fr. Květa, Josefa Dasticha, Ign. Hanuše, V. V. Tomka, K. J. Erbena, J. E. Vocela a jiných četných spisovatelů při vší stručnosti kritisují se tak správně a trefně, že je radosť posudky tyto čísti. Za to však nesnáším se s náhledem páně spisovatelovým, proč že novější historie společnosti vypsána jest kratčeji a o novějších publikacích z pravidla, zvláště jsouli spisovatelé ještě na živě, podány jsou toliko *zprávy*, nikoli však *kritiky*. Důvody odchylného tohoto mínění dosti jsou četné; jeden z nich jest ten, že pan spisovatel sám na několika místech od pravidla tohoto poustoupil. A pak věru věcné příčiny těžko lze najíti, proč v posledním kritickém odstavci tu se toliko referuje a onde zase kritisuje.

Konečný soud o spisu Kalouskově jest ten, že prací tou vykonána důležitá průprava pro pragmatické dějiny literatury české a pro dějiny vědeckých snah ve vlasti naší, a že tudy jest to spis naskrze velmi dobrý a zvláště hojného čtení hodný. *Ant. Rezek.*

---

[1]) O spisech oboru přírodovědeckého, nákladem společnosti vydaných, zvláštní knihu sepsal prof. dr. Studnička.

(Dokončení.)

R. 1885. Čís. 9.

OSVĚTA

Srbská národnosť v Dolní Lužici.

Napsal

Hanuš Máchal. [1]

Vlastenecký ruch, který v Lužici Horní v letech čtyřicátých a padesátých čile zavanul, přinášeje zdárné ovoce, zůstal dlouho bez patrného vlivu na Srby bydlící v Lužici Dolní. Skoro až do roku 1880 pracováno od nepatrného hloučku vlastenců dolnosrbských s malým jen úspěchem o národní probuzení lidu srbského. Teprva od r. 1880 lze i v Dolní Lužici pozorovati čilejší národní hnutí; literární úspěch je větší, a lid sám počíná se s chutí chápati prostonárodních spisů v mateřské řeči psaných: přece však u Lužičanů samých není mnoho naděje zachovati úplně národnosť dolnosrbskou od blížící se pohromy. Jeden z předních vlastenců a spisovatelů dolnosrbských, zasloužilý farář J. F. Tešnař (nar. 1829), již r. 1867 teskně zvolal: „Dolnja Łužyca jo jadyn wjeliki kjarchob!“ — a nedávno (Čas. Mać. Serb. 1884 str. 4) potvrdil také smutný jeho výrok dr. E. Muka, jenž s poměry dolnosrbskými nejlépe jest obeznámen. A dolnolužický básník (nyní v Americe žijící) M. Kosik žalostivým hlasem v básni své „Nejmjenši słowjanski narod“ (Čas. Mać. Serb. 1878, 143—148) žádá Lužičanů Horních, aby na náhrobek bratří svých dolnosrbských, jichž konec spěšně se blíží, napsali slova:

Wot dalšej křwě how wotpocywa nět,
Naš bratř ten wěrny až do staršych lět.

Němci dávají už jim jen asi 30 let života dokládajíce: „Ein fleissiges, betriebsames, braves Volk wird dann zu Grabe gegangen

---

[1]) Hlavní pomůckou mi byly nejnovější publikace *dr. Muky*: Delnjołužiske Serbowstwo w léće 1880, a Statistika Serbow delnich v Čas. Mać. Serb. r. 1884 str. 1—111 a 129—160; mimo to: *Rich. Andree*, Wend. Wanderstudien, Stuttgart 1874; Historija serb. naroda od *Bogusławského* a *Hórnika*, Budyšin 1884; Das serb.-wend. Schriftthum dle *Pypina* přeložil a doplnil *T. Pech*, Leipzig 1884 a j.

sein, das ein und ein halb Jahrhundert unser Gast(!) war" (Vossische Zeitung, August 1883). Srbové tito jsou jim vůbec „eine ethnographische, eine antiquarische Kuriosität," jmenují je také „einen im Sterben liegenden, edlen Greis." R. Andree uvádí svůj cestopis po Lužici těmito slovy: „Beim Niederschreiben dieses Buches ist es mir immer vorgekommen, als ob ich einen Nekrolog verfasste."

Nám Slovanům nemůže býti jistě lhostejno, hyneli před našima zrakoma svěží ratolesť rozložitého kmene slovanského, sdílejíc smutný osud dávných Slovanů Polabských. Svatou naší povinností jest seznamovati se s poměry těchto hynoucích bratří, pátrati po příčinách jejich úpadku, a pokud jen možno, podávati jim pomocné ruky. Pokusíme se v těchto řádcích vysvětliti poněkud obšírněji národnostní poměry v Dolní Lužici a vytkneme též krátce hlavní příčiny, kterými se tam poněmčování urychluje.

Počet Dolních Srbův udával se posud různě; dle úředních zpráv čítalo se jich r. 1843 celkem 60.266, r. 1849 něco více 60.797, roku 1858 ještě více 76.428, avšak r. 1861 překvapuje najednou mnohem menší číslo 49.871. Data tato jsou však málo spolehliva; proto podnikl dr. Muka záslužnou práci, sestaviv důkladnou a spolehlivou statistiku dolnosrbskou. Dle jeho udání bylo ke konci r. 1880 v dolnosrbském území nejméně 72.410 Srbův. Mimo to žije jich v Berlíně, v sousedních braniborských krajích a ve vojsku celkem asi 3500, tak že by se počet všech Srbů Dolních páčil na 75.910 duší. Tím se opravují dosavadní chybná udání, jež nalezla průchod i do spisů slovanských učenců. Šafařík čítá na př. Dolních Srbů jen 44.000, Bogusławski 60.000, Budilovič jen 40.000, což také Pypin opakuje. Jak známo, jsou Dolní Srbové vesměs vyznání protestantského.

Nejvíce Srbů bydlí v okresu Khoćebuzském; úhrnem jest tam 44.617 Srbův a 30.610 Němců. Okres tento má 2 města a 93 vsi, z nichž jest 90 čistě srbských, ostatní jsou poloněmecké. Němci přebývají hlavně v městech Khoćebuze a Picnji. Khoćebuz (ds. Chośebuz, něm. Kottbus) má 25.589 obyvatel, z nichžto jest jen asi 4000 Srbův. Větší část jich patří k třídě služebné a dělnické, málo jest tam Srbů zámožných a ti se na mnoze hlásí k Němcům. Čím jest Horním Srbům Budyšín, tím je Dolním Khoćebuz, ačkoliv nemá takového literárního významu jako Budyšín, ale v některé dni je „srbštější" než tento, jak svědčí sám Andree. V neděli totiž a o svátcích a trzích, kdy lid okolní do města přichází, hemží se všady po ulicích lid srbský ve svém pestrém národním kroji, mluva srbská ozývá se ve všech prostorách města, tak že má v tyto dni město úplně srbský ráz; v jiné dni ovšem zřídka kdy slyšeti na ulici srbský hlahol. Na tamním gymnasii vyučuje se dosti pilně ve zvláštních hodinách srbsky, a také němečtí studující, kteří chtí studovati theologii, cvičení tato navštěvují. V městě Picnji (Peitz) žije mezi 3612 obyvateli asi 800 Srbů. V kostele koná se tam vedle německé bohoslužby i srbská, při níž se srbské písně zpívají. V neděli a ve svátek má také toto město zcela srbský ráz.

Ve venkovských osadách okresu *Khoćebuzského* žije jen málo Němců. Docela žádných Němců není v osadě Dešańsko-Żylowské, která čítá asi 2543 duše. V osadě Korjeńské s 2057 obyvateli je $^9/_{10}$% Němců,

v Prjawozské s 1197 obyvateli $^{7}/_{11}$%, v Brjazyńské s 1445 obyv. $^{3}/_{4}$%. Toliko 1% Němců bydlí v osadě Picańské s 3402 obyvateli a Wjerbáńské s 2505 obyvateli; 1$^{1}/_{3}$% Němců má osada Woseńk-Dobryńská s 1538 obyv., 2$^{1}/_{2}$% Jańšojská s 1637 obyv. a Popojská s 1338 obyv., 3% Golgojská s 2251 obyv., 3$^{1}/_{2}$% Górjenowská s 3182 obyv., 3$^{3}/_{4}$% Liskowská s 2271 obyv., 5—10% Němců mají osady Khoćebuzská srbská s 3963 obyv., Gogolowská s 426 obyv., Křišowská s 1592 obyv., Bórkowská s 4506 obyv. a Ochozská s 1138 obyv.; 18% Němců má osada Skjarbošcańska s 838 obyv., 29$^{1}/_{3}$% Lutolská s 652 obyv.; nejvíce pak Němců (37%) žije v osadě Módlańské s 1605 obyv.

Grodkowský okres má 1 město a 42 vsi, z nichž jsou 2 poněmčené, 7 jest poloněmeckých a 33 dosud srbských. Srbů čítá se v celém okrese 10.735, Němců 14.776. Grodk (Spremberg) je veliké město průmyslové, které má značný vliv v celé okolí. V městě samém žije jen málo (asi 400) Srbů, kteří se však už Srby ani necítí. Za to jsou na venkově v okresu tomto některé osady, v nichž jen nepatrný počet Němců žije. Cele srbská jest osada Wjelcańská s 242 obyvateli; 1 až 5% Němců mají osady Syjańská s 1179 obyv. a Bukowská s 1186 obyv.; 5—10% Němců žije v osadách Łojowské s 1000 obyv. a v Lěšcańské s 1053 obyv.; 10—25% má osada Střadowská s 894 obyv. a Klěšańská s 632 obyv.; 30% Němců je v osadě Grodkowské srbské s 3735 obyv. a v Jaseńské s 2559 obyv. Většina Němců mezi srbským obyvatelstvem rozumí i mluví srbsky.

Kalawský okres má 4 městečka a 73 vsi; z těchto je poněmčených a přeněmčujících se 23, poloněmeckých 5 a srbských 45. Vedle 12.877 Srbů žije tu 16.684 Němců. Nejméně Němců ($^{1}/_{3}$%) nalézá se v osadě Łutowské s 911 obyvateli a ve Wětošowské (1$^{2}/_{3}$%) s 2371 obyv.; skoro 5% Němců má osada Žarnowská s 847 obyv., 24% jest jich v osadě Lubnjowské srbské s 1198 obyv.; 25—50% mají osady Huštańská s 669 obyv., Sćeńcojská s 658 obyv., Lubošcańská s 798 obyv.; přes 50% mají osady Kalkojská, Rańská, Malińská a Wicelańská.

Žarowský (Sorau) okres má 22 vsi; z těch se 17 právě poněmčuje, 1 je poloněmecká a 4 jsou ještě srbské. Vedle 2086 Srbů bydlí tam 3292 Němců. Nejvíce Srbů žije v osadě Jabłońské (29%) a Małksańské (35%); v ostatních osadách (Nosydłojské, Třěšojské, Kólské a Rjašćańské) mají už převahu Němci.

Lubińský okres (Lübben) má asi 17 vsí, v kterých jsou ještě Srbové, ale většinu mají jen ve třech vsech; v ostatních se poněmčují, nebo jsou už poněmčeni. Srbů čítá se tam úhrnem 1487 duší, Němců 3802. Jen starší pokolení umí srbsky, mladší generace mluví jen německy a nerozumí již srbsky.

Gubińský okres má jedinou ves srbskou Rogow, kde žije asi 608 Srbův.

Srbský jazyk nemá ve veřejnosti žádné officielní platnosti; obyvatelstvo srbské mluví ovšem mezi sebou mateřským jazykem, ale při úřadech a soudech jest obcovací řeč jen německá. Pouze v kostele a ve škole nalézá srbština v některých okresech skrovný útulek.

V osadách, kde jest jen nepatrný počet Němců, koná se v kostele bohoslužba německy a srbsky; zřídka kde děje se bohoslužba po tři

neděle srbsky, čtvrtou pak neděli německy i srbsky. Mnohdy se také stává, že pro nedostatečný počet lidí německá bohoslužba ani se nemůže odbývati. Kázaní postní a nešpory z pravidla jen po srbsku se vykonávají. Při srbských bohoslužbách zpívají se srbské písně ze zpěvníků, jež si lid do kostela přináší. Avšak toto zařízení platí jen pro osady, kde je farář uvědomělejší Srb. Jeli farář k srbštině nevšímavý, mizí tato znenáhla z chrámu Páně; lid v takové osadě přestává si bohoslužby srbské vážiti a navštěvuje raději jen německé obřady, proto že jest to „fain“, jak říká. Na srbské mši nebo na kázaní zůstávají jen starší lidé, zvláště ženy, mladší generace se za ni stydí říkajíc posměšně: „Serbske Bože blido (stůl) je jenož za stare žony!“ Ještě hůře jest to v osadách, kam se dostane za faráře Němec. Ovšem mnozí, dosazováni jsouce do osady srbské, slibují, že se srbsky naučí, avšak málokterý slibu dostojí. Farář, který je svědomitý a o blaho duševní svého lidu dbalý, třeba byl Němec, dává si aspoň časem kázaní do srbštiny překládati a lidu je předčítá, aneb požádá učitele srbštiny mocného, aby je četl. Na mnohých místech se však ani to neděje, a Srbové, chtíli někdy obřadům srbským obcovati, musí choditi daleko do okolních osad. Osadníci prosívají, aby jim byl ustanoven farář, který by jim časem srbsky kázati, srbskou zpověď a jiné pobožnosti vykonávati mohl, ale pro veliký nedostatek srbského duchovenstva zůstává prosba jejich marna.

Dítky z osad srbských přicházejíce do školy neumějí ovšem německy, proto musí učitel na základě mateřského jazyka učiti je němčině. Ve vyšších třídách se již méně srbština pěstuje, toliko náboženství vyučuje se v některých školách zvláště okresu Khoćebuzského po srbsku. Každou sobotu čítává se ze srbské bible, děti učí se na paměť srbským modlitbám, zpěvům církevním, někdy i národním písním. Opět záleží hlavně na učiteli, věnujeli se někde větší péče mateřskému jazyku. Nepřejeli učitel srbštině, neuslyší děti, jakmile jen trochu německy rozumějí, ani slova srbského; ano mnohý učitel zakazuje pak dětem mezi sebou srbsky mluviti a za každé slovo srbské trestá je peněžitou pokutou. Tím se stává, že děti v mnohých školách ani srbsky čísti se nenaučí. Rodná řeč uvádí se jim vůbec v takové opovržení, že se za ni stydí a nepromluví ve škole srbsky, třeba byly tázány, ačkoliv mnohdy německy ani dobře nerozumějí. Dítě zvykne pak němčině tak, že i doma jinak mluviti nechce a toliko se staršími, kteří německy neumějí, srbsky hovoří. Starší lidé povážlivě nad tím kroutí hlavou a děti z toho kárají. Že takový odrost blízkou záhubou národnosti srbské hrozí, jest na bíle dni. Zvláště osudné bývá pro školu, jeli v obci nějaký zámek nebo šlechtické panství; tu se obyčejně stává, že k vůli několika dětem panským je škola úplně německá. Nejlepším dokladem toho jest ves Rogeńc v Khoćebuzsku; byla do nedávna úplně srbská, ale co tam šlechtic Pückler založil velikolepý park a zámek, poněmčila se nejdříve škola a po té poněmčuje se i obyvatelstvo. V osadě Skjarbošcanské dávala kněžna Klitzingová každému Srbovi, který německy pozdravil, po šestáčku, a hle národnosti srbské tam úžasně rychle ubývá. Zhoubně účinkují také továrny a jiné závody průmyslové.

V některých obcích na Khoćebuzsku je lid dosti uvědomělý a

horlivě čítá v srbských spisech prostonárodních, drže se pevně své národnosti a svého rodného jazyka. Mnozí nenaučivše se ve škole srbsky čísti, nahrazují to soukromou pílí. Obětavý Polák A. J. Parczewski vydal za tou příčinou nedávno svým nákladem malou čítanku pro lid srbský, která je mezi Srby velice rozšířena. Bohužel jest dosud mnoho srbských obcí, v nichž není ani človíčka, který by uměl srbsky čísti. Srbové mluví německy zvláštním dialektem, jemuž je těžko rozuměti; mimo jiné vyznačuje se zvláště tím, že nevyslovuje se v násloví h; říká se tedy auzlér (Häusler), argen (hergeben), abn (haben) atd.

Jak sami němečtí spisovatelé dosvědčují, jest srbský lid zbožný, poctivý a pracovitý. Dívky i ženy jsou pěkně rostlé a svižné, hezkých a zdravých lící „rjane, běłe, čeŕwjene,“ jak se o nich v národních písních zpívá. Jinoši jsou též urostlí a silní jako rekové, tak že většina jich bývá do vojska vřaděna. Z větší části zachovávají, zvláště ženské, svůj pestrý národní kroj, mají překrásné národní písně a pověsti, a drží se pevně obyčejův a zvykův od předků svých zděděných.

Národní kroj Srbů v Dolní Lužici jest mnohem pestřejší a rozmanitější než v Lužici Horní; jednotlivé osady mívají své krojové zvláštnosti, tak že již po šatu lze poznati, z které osady kdo pochází. Kolem města Picnje takto se strojí: Mužští nosí ve svátek dlouhý srbský kabát z černého nebo modrého sukna, který jest ozdoben v předu dvěma řadama lesklých mosazných knoflíkův. Pod kabátem vykukuje pestrobarevná vesta, a okolo šíje viděti strakatou košili. Na hlavě mívají obyčejně vojenské čapky, neboť namnoze jsou nebo byli vojáky, jen někteří černé plstěné klobouky, školáci pak zvláštní čepice (měcky). Spodky, obyčejně barvy černé, dosahují přes vysoké boty. Do kostela nosí si každý zpěvník a deštník, bez něhož nikam nevycházejí. Dívky nosí krátké řasnaté sukně různých barev, nejvíce modré a červené. Kolem celé sukně vine se široká strakatá zástěra, z níž v zadu jen malý pruh sukně vykukuje. Zástěru připínají si dívky kolem života dlouhou hedvábnou pentlí. Sukně bývá dole ovroubena rovněž hedvábnou pentlí, která jest u dívek pestrobarevná, u žen a stařen tmavá nebo černá. Na prsou nosí dívky černé z většího dílu aksamítové živůtky a nad nimi veliké hedvábné šátky, pestře květované. Hlavu kryje veliký ozdobný šátek ve zvláštní tvar složený; mnohdy mají jím hlavu zavinutou na spůsob tureckého turbanu. Na nohou nosí bohatší dívky sněhobílé punčošky a sametové nízké střevíčky, chudší mívají punčochy barevné a střevíce soukenné nebo kožené. Parasol je rovněž nezbytným jejich průvodčím; staré ženy nosívají místo parasolu velikou plátěnou plenu. Při zpěvníku neb modlitbách nosí ženské bílý šátek, jen staré a chudé mívají šátek strakatý. Od tohoto kroje jsou v jednotlivých osadách různé odchylky. Košynjanky v okolí Komorowa nosí na hlavě malé strakaté čepečky, kterým „kušawki“ říkají. Ve svátek mají místo aksamítového živůtku černé kožíšky s nafouklými rukávy jako katoličky v Horní Lužici; ve všední den chodí v zimě v létě bez kožíškův, a ruce kryje až po loket bílá vyšívaná košilka. Podobně nosí se také Sedlišćanky, leda že mají sukně ještě kratší; tkají a šijí si je samy a říkají jim „warfroki.“ Také v Rogově předou a tkají si ženské až dosud samy košile, sukně, zástěry a j. Oblíbena jest u nich barva

zelenočervená, v postě a ve smutku zelenočerná. Živůtek je zpředu tírohý a přikryt bývá červeným šátkem s bílými krajkami; šněrování na živůtku je zelenočervené neb zelenočerné, což velmi vkusné vyhlíží. Na hlavách mají zvláštní čepečky, jež „cankate měcy“ nebo „karnety“ jmenují; jsou to čepečky z pestrého sukna, po stranách a v zadu s tenkým bílým dnem, v předu se širokými bílými krajkami kolem do kola a v zadu se strakatými pentlemi. V mnohých osadách jeví se za našich dob patrná snaha odříci se kroje národního a šatiti se moderně.

Národní poesie lidu srbského v Dolní Lužici jest velmi bohata; nevytvořili sice Srbové žádných větších písní epických, jako Rusové a Jihoslované, za to mají překrásné písně lyrické, které zaznívají dosud líbezně z úst hezkých Srbek a jinochů srbských. Při svatbě, při tanci, při přástvě a venku na poli ozývají se sladké zvuky národních písní a svědčí o mohutném tvůrčím duchu národa srbského. Melodie písní těchto mají jakýsi melancholický ráz, jako by z nich vyzníval smutný osud národa samého. Záhy už dostalo se jim pečlivých sběratelů. Nejvíce jich vydáno v druhém díle „Pjesniček“ od Haupta a Smolerja r. 1843; po té doplňoval je H. Jórdan a zvláště dr. Muka, jenž je v Čas. Mać. uveřejňoval a r. 1877 zvlášť vydal, konečně v Čas. Mać. r. 1882 novými rozmnožil (o sobě r. 1883). R. 1882 uveřejnil ještě M. Hórnik dolnosrbské národní písně z rukopisné sbírky B. Markusa († 1880), jež jsou důležity pro mnohé varianty.

Také národní báje a pověsti Dolních Srbů jsou velice hojné, ano mnohem rozmanitější než Srbů Horních. Mnohé z pověstí jsou zvláště proto zajímavy, že v ně národ ukládal skazky o své minulosti, zejmena o svých předcích a o srbských králích. Pokud nám známo, nemá mimo Rusy žádný národ slovanský tak bohaté a starodávné báje o mythických bytostech jako Srbové v Dolní Lužici. Sami Němci byli krásou jejich tak okouzleni, že je s neobyčejnou horlivostí sbírali. Jmenovati sluší zvláště Veckenstedta (Wend. Sagen, Märchen und abergläubische Gebräuche, Graz 1880; Verhandlungen der anthropolog. Gesellschaft in Berlin IX. X.) a Schulenburga (Wend. Volkssagen und Gebräuche aus dem Spreewald, Leipzig 1880; Wend. Volksthum in Sage, Brauch und Sitte, Berlin 1882). Velmi záslužno bude vydati bohaté tyto báje a pověsti v jazyce domácím; pokouší se o to se zdarem H. Jórdan (v Čas. Mać. 1876, 1877, 1879).

Všimněme si krátce celoročního zaměstnání lidu srbského v Dolní Lužici a pověr k němu se vztahujících. Sotva že jaro nastoupilo svou blahodárnou vládu, spěchá vše ku práci do polí; svižné Srbky oděny jsouce v pestrý národní kroj, který čistotou a barvitostí vyniká, míhají se všady v malebném skupení po polích, kam jen oko pozorovatelovo dohledne. Plejí len a pšenici pohybujíce se v dlouhých řadách; často si nesmělý mladík raději zajde z úcty před jejich čilými jazyky, jimiž škádlivě na kolem jdoucí pokřikují. V noci před prvním květnem spěchají hospodyně na louky a berou seno z cizích kop, dávajíce je každý den po malém kousku kravám, aby hodně dojily. Této noci probouzejí se také čarodějnice, proto se dvéře do chléva opatřují křížky, po dvoře a po cestách sypou se čarovné bylinky a přes cestu kladou se napříč košťata. Kdo se 1. května narodí, ten všecko vidí. Pršíli toho dne,

může pak i tolik pršeti, že to až obilí škodí, přece bývá nouze o vodu. Dni stávají se delšími a veselá senoseč se blíží. Mládež čistě vyzdobená vstupuje do malých loděk a postřikuje se škádlivě chladnou vodou. Devět dní před sv. Janem a den po sv. Janě sbírají stařeny léčivé byliny. Dívky trhají vonné květiny a vijí z nich věnce, které se pak ve světnici chovají. Ulekneli se někdo, nakouří se lístky neb květy z nich a nestane se mu nic; po jejich kouři ztratí se také každý otok. V noci svatojanské pálí se čarodějnice a vyhánějí se z polí a příbytků lidských. O sv. Janě nesmí se hrabati seno, sice uhodí hrom.

Nastávají žně. Jako za starodávných časů žnou dosud Srbové obilí srpem. Národní podání srbské, známou báji o Triptolemovi připomínající, takto vypravuje: Když se Slované po svém stěhování v této krajině usadili, vzdělávali pole a čekali na žně. Obilí bylo brzy zralé, a Srbové začali je srpem žíti. Když už byli v práci, přijel cizí vozka a přidružil se k nim. Vida jejich práci, vzal z vozu kosu a ukazoval jim, že se jí lépe pracuje než srpem. Srbové chtěli také kosy užívati, ale jejich kněží toho nedovolili, nýbrž chopivše se kamení, kosu rozbili a Srbům rozkázali, by dále jako dříve jen srpem pracovali. — Při posledním snopu zavzní veselý výskot a hlučně se slaví obžinky. Ženci přivezou se na voze pestře vyzdobeném za zpěvu a žertů s pole do dvorův, a hospodář je častuje jídlem a pitím. Na konec spojí veselá písnička dudákova rozjařenou chasu ve vířivý tanec.

Léto brzy přejde; již sklidila se otava, čápové a vlaštovice opouštějí pohostinské chatky, a blížící se zima nutí k pilné práci. Ve spěchu dobývají se z lůna země brambory, a jednotlivé obce závodí o česť, že jich nejdříve dobyly. „Zemáku, pro tebe žiju, zemáku, pro tebe umru!“ volají se srdečnou radostí Srbové, stojíli před nimi na stole kouřící mísa bramborův. Posvícení (kermuša) slaví se okázale po tři i po čtyři dni; jídla, pití a tance je do sytosti. Přišel „šedý muž“ a pokryl celou zemi; byloli v létě mnoho práce, poskytuje zima poněkud odpočinku. Nastanou půvabné přástky (přaza), jež trvají až do popeleční středy; když se venku sníh v hustých vločkách sype a po celém těle mráz probíhá, sejdou se večer přadleny k teplému krbu, na němž plane jasný oheň, a při hrčení čilých kolovrátků zpívají překrásné národní písně, povídají pěkné pověsti a baví se zdravým vtipem a žertem. Zatím co ženy a děti předou, vyrábějí mužští rozličné nářadí a potřeby hospodářské.

Devět dní před svátky vánočními jest hojným pověrám zasvěceno. Dívky na vdaní sbírají každý den devět loučí, počítají je po zpátku od devíti do jedné a spalují je, když se ve svatvečer do kostela zvoní. Přijdeli v tu dobu, dokud louče hoří, do stavení někdo ze svobodných, dostane se dívka za mládence, přijdeli ženatý, za vdovce. Tak to činí i chasníci. Dívky vybíhají jako u nás ven na dvůr poslouchajíce, kde jaký pes štěká: tam se provdají. Při přástkách přinese se v této době do světnice houser, který byl tajně někomu uzmut. Ke které dívce zaběhne, ta ztratí věneček, a kam klove, tam se dívka vdá. Nejvíce zvláštních zvyků rozšířeno je o štědrém večeru. Když se vánočky z peci vytahují, pokládají se na slámu; sláma tato nastele se na stůl, na ni prostře se čistý ubrus, na nějž klade se devatero jídel a ryby.

Jsou to tato jídla: butra, sol, šmalc, slowky (švestky), zyrop, twarožk (tvaroh), jetřnica (jaternice), mocawka (syrová omáčka), hlěb a maso. To se jí při večeři. Když se po večeři na krbu rozdělal oheň, neb se začalo zvoniti na jitřní (jutšnja), třeba jen zaobaliti si hlavu bílým šátkem a jíti devětkrát okolo domu: tu lze spatřiti ve světnici vše, co se toho roku udá. Jednou uviděla dívka ve světnici rakev, i ulekla se tak, že za několik neděl ležela na marách. Také se leje cín; máli podobu hřebíku, umře někdo v domě, neboť jest to hřebík do rakve. O půlnoci shromažďují se na rozcestí služební duchové jako „plon“ a „kobud“; kdo chce, může si kteréhokoli z nich vybrati, aby mu nosil štěstí. Když jdou lidé z jitřní, střílí se, aby krtci od stavení a polí utekli; lidé třesou stromy s peckovitým ovocem a položíce se na zemi poslouchají na kmeni, co uslyší. Co znamenají, to se do roka vyplní. Kdo slyšel hudbu, bude míti svatbu, kdo zpěv, umře do roka. Též obkládají stromy slamou, aby hodně rodily, a třesou jimi, aby jich housenky nemořily. Podobných zvyků pověrečných bylo by lze ještě mnoho uvesti. Na popeleční středu šlehají se hoši a dívky březovými pruty, protože byl také Kristus bičován. Staří sedali o tomto dni v sudě naplněném popelem. O masopustě hospodyně tančily vysoko vyskakujíce, aby se len urodil, v postě však oblékají se v šaty smutečních barev, v neděli a ve svátek zpívají dívky na návsi nábožné písně. O velikonocích začnou se opět zpívati veselé písničky, a jednotliví zpěváci chodí od domu k domu vybírajíce dárky. Také o velikonocích konají se rozmanité pověrečné obřady, které jsou namnoze našim podobné.

Všecky důležitější události rodinné slaví se u Srbů velmi okázale; jsou to zejmena křtiny, pohřby a svatby. Zvláště svatby odbývají se mnohdy až nádherně; trvají až pět dní. První den jsou oddavky, k nimž jede ženich na žebřinovém voze provázen jsa „braškou“ (družbou) a hudebníky. Za ním jedou na bujných koních dva jeho druhové, a za nimi veze se nevěsta se svými družkami rovněž v žebřinovém voze. Po oddavkách je svatební hostina a potom tanec. Druhý, třetí a čtvrtý den vystrojí se zase dva obědy, při prvním pije se Komorovské víno, při druhém pivo. Hudba a zpěv obveselují svatebníky; při tom se od rána do rána tančí. Při obědě je všeho dostatek, co hosté nesnědí, mohou si vzíti domů, neboť hosté domácí chodí se vždy domů vyspat. R. 1884 odbývala se u Komorova taková velikolepá svatba, jež stála okolo 4000 mark. Pátý den převáží se nevěsta do domu ženichova. Za našich dob jest ovšem taková okázalá svatba již řídkou událostí.

Zbývá ještě zmíniti se o příčinách, jež podporují v Dolní Lužici poněmčování lidu srbského. Hlavní příčinou jest za našich dob veliký nedostatek srbských kněží. Případně poznamenal jeden dolnosrbský farář o vlivu duchovenstva toto: „Es liegt in der Händen der Geistlichkeit das wendische Volk so recht schön ins Deutsche hinüberzuleiten;“ a zkušenosť to jasně potvrzuje. V osadách, kde není srbského faráře, poněmčuje se lid úžasně rychle. Proč asi Srbové sami nehledí tomu odpomoci dávajíce syny své na studie? Protože lid venkovský v Dolní Lužici je poměrně chudý. Mimo to, jak dokládá dr. Muka, těžko jest a nesnadno takovému venkovskému hochu dolnosrbskému

s prospěchem na vyšších školách studovati, protože rozum jeho nemohl se přirozeně v nižších školách na základech srozumitelné mateřštiny vyvíjeti, nýbrž byl nucen od malička jako papoušek bez rozumu a smyslu z paměti se učiti a jako stroj mechanicky pracovati. V Dolní Lužici studují pouze synové duchovních a učitelův, a ti během svých studií řeč srbskou zapomínají a zřídka kdy již k ní upřímnou láskou a náklonností přilnou. Zkušenost učí, že právě z venkovských dědin vycházejí horliví buditelé národní; takové intelligence z jádra lidu vykvetší postrádají Srbové Dolní. Učitelů srbských jest sice značný počet, avšak jsou po většině sami bez národního vědomí a nejsouce podporováni od farářů, spíše mládež srbskou ještě poněmčují. Ano, většina jich ani toho nečiní, co jim sám školní zákon káže. Po výnosu pruského ministerstva kultu a osvěty má se srbským dětem náboženství mateřským jazykem vykládati, a aspoň srbsky čísti mají se děti naučiti; ale to se buď z pohodlí, buď z neznalosti a z jiných ještě příčin neděje.

Za dob našich úsilovněji se začíná pracovati o povznesení řeči dolnosrbské, a to zvláště přispěním národovců hornosrbských a velikého přítele Dolních Srbův, obětavého Poláka A. J. Parczewského. R. 1880 utvořil se při Maćici Serbské v Budyšíně „Dolnołužiski wotrěd“ čili „Knigłowne Towařišstwo,“ jež rozptýlené vlastence dolnosrbské soustředilo v jeden mocnější šik a usnadnilo vydávání laciných knih pro lid. Již první rok přihlásilo se asi 200 sedláků, nejvíce z okresu Khoćebuzského, za členy spolku tohoto. Rovněž zakládá se spolek po spůsobě hornosrbského „Towaŕstwa Pomocy za studowacych Serbow,“ aby se mohli podporovati dolnosrbští jinoši ve studiích theologických. Také na braniborské provinciální synodě v Berlíně r. 1884 horlivě se o tom rokovalo, a konsistoř slíbila podporovati studující mládež srbskou. Rovněž povolil pruský hornolužický sněm r. 1884 určitou sumu peněz k témuž účelu. Jest se tedy nadíti, že se poměry v Dolní Lužici ve prospěch Srbů poněkud zlepší. Dostaneli se lidu horlivějších učitelův a kněží, naučíli se aspoň srbsky čísti, probudí se jistě ze smrtelného spánku, v nějž ho věkové ukolébali. Lid, který dovedl až po naši dobu národnosti své uhájiti, lid, který zachovává po drahnou řadu let starodávné zvyky a obyčeje i národní kroj, lid, který má překrásné písně a pověsti národní, lid ten potřebuje jen mocnějšího podnětu, aby se zase cítil býti národem srbským a vážil si své rodné řeči.

Vzdělavatelé lužickosrbské literatury konají vůbec v úzkých mezích své národnosti a při skrovných pomůckách dílo, jež hodno jest vší úcty. „E pur si muove!“ pravil kdysi Kraszewski, pojednávaje o skrovninkém písemnictví lužickosrbském, „skloňme hlavy před nimi.“ Ale hleďme jim také v jich obětavých snahách ku pomoci přispívati; nejvíce jim pomůžeme, podporujíce jejich Maćici a Towaŕstwo Pomocy za studow. Serbow.

Kdo s koho?

Kulturní obrázky,

kreslí

dr. **Zikmund Winter.**

I.

Roku 1563 devátého dne měsíce března, čili jakož tenkráte říkali: ve středu po neděli reminiscere, měl arcikníže Ferdinand přebývající na Křivoklátě nemalou zlosť. Seděl v rytířské síni v okně s panem Ladslavem ze Šternberka, jemuž byl dal před třemi lety hrádek ke správě, [1]) a bylo patrno, že není v míře dobré. Jednou rukou mačkal velice upřímně jaspisový španělský šál v stříbře sazený, a v hrsti druhé držel pohár z mušle mořské, zlatý a s umělým přikrývadlem, ale nepil z něho. Mračil se. Na stolku před ním ležel rozvinutý neúhledný list Rakovničanů poddaných, v němž dostaveno bylo slovo za slovem toto: „Kdež nám psaní činíte z poručení Jeho arcikníž. Milsti o některé ptáky zpívavé, abychom dali je s pilností u sousedů našich vyhledati: k některým sousedům jsme posílali, kteří by takové ptáky měli, ale nenašli jsou se doma, než tak chceme učiniti, jakž nejprve doma budou. Datum v Rakovníce ve středu po neděli reminiscere l. P. 1563.“

Kopie tohoto listu zapsána jest v kopiáři missivarum rukou radního písaře a slovutného básníka Davida Crinita, ale ani historik, jenž ho z prachu archivního vyváží zasutý ven na světlo boží, ani z vás čtoucích nikdo tomu listu nerozumí, nercili aby pochopil, proč arcikníže na mysli se tou škartou žlutou zjitřil tak velice. Ba ještě více dím! Kdo hodně vroucně nemiloval, tomu ničemu, o čem se teď níže vysvětlíme, neporozumí, bychom vykládali třebatě jazykem sv. Jana Zlatoústého. Ó že jste jí neviděli, když tu ještě před chvilenkou byla v gotické síni po boku arciknížete Ferdinanda! Staří pohané pravili, že růže byla pošla z krve Venušiny — a věru Křivoklátská růže — panna Filipína — pošla z krve Venušiny. Všickni vrstevníci zpívají o její andělské kráse chvály neobyčejné, vypisujíce i něžné hrdlo pannino, jež rudé víno rubínem zruměňovalo, a my věříme jim věrně, ačkoliv obrázek její ve Vídeňské sbírce Ambrasské jináče zalhává. Kdy byste ji před chvílí byli pozorovali, ana majíc na sobě spodní rouchu hedbávnou, se sítkami zlatem skvostně vyšívanou, fértušek mořské barvy a nebeské, předničku zlatem a perlami krumplovanou, ze síně hodovní vychází krokem lehounkým jako víla, kdy byste byli pozorovali, kterak z hustého sněhového obojku španělského spanilou tvář na odchoz obrací k muži milovanému: pochopili byste rázem, proč že odnesl sobě přes otcův hněv vrkavý holoubek císařský z dalekého Augšpurka měšťanskou děvici Filipínu Velserovou do lesních tišin Křivoklátských. Ač jináče byl

[1]) Datum vzdání čtvrtek před sv. kříž. 1560.

Ferdinand na ženské pohlaví vůbec velice laskav a dvorný k němu pořáde: [1]) nicméně Filipínu, kterou zasnoubil sobě za manželku nejprve před bohem, potom i před lidmi, miloval nade všecky ženy nejupřímněji. A teď snad přece pochopíte nemalou nelibosť zamilovaného knížete ku prosaickému psaní Rakovnickému. Filipína, kterouž na hradě a ve vůkolí daleko široko zvali pannou, [2]) porodila loni dvojčátka; ačkoli pak dítky malinké obě záhy zhynuly, nicméně za ten dárek odsluhovati se chtěl manžel dárkem jiným: že mladá paní přeráda poslouchávala zpěv ptačí a od smrti svých dvojčátek stále truchlila, byl by jí Ferdinand svolal na hrádek skřivánčí a slavičí národ ze všech hvozdů Křivoklátských až do posledního hrdélka. Nějaký malý pěvecký spolek již sice sídlil na „slavičích stezkách" nade hradem, myslivci na rozkaz fořtmistrův také něco maličkých odjinud sehnali pěvců, ale z Rakovníka od měšťanů doufal arcikníže kořisti největší a nejvybranější. Avšak nastojte! Na místě koncertistů toužebně a jistě čekaných přinese posel list prolhaný, že není sousedů doma! Arcikníže pravil Šternberkovi: „Při mně nesnáší se omluva jejich býti slušnou — mne, mne, svého dědičného pána odbývají zbytečnými výmluvami, jalovými, směšnými!" A při tom nabral čelo víc než prve.

Pan Radslav nekrotil hněvu páně, než na Rakovničany spíše posazoval řka: „Patrno, že lživá to zpráva. Tou dotvrzovati se nestydí ta chasa svoji nechuť k žádosti arciknížecí! Co tu píší, na pravdě nestojí, buď jak buď. Já je znám. Všecko vždy činívají na vzdoru. Nechať V. M. uváží toto. Oni nepří sic odvislosti své na hrádku, ale ode dvou let, co hrádek v zástavě Vaší arcik. Msti jest, a já správcím tady: nechtějí mnou dáti sobě saditi konšely, dovolávají se pořád komory královské. že prý na té jsou odvislí — lidé soudu neprozřetelného — chytnou lišku za ocas!"

Arcikníže neposlouchal. Myslil na ptáčky zpěváčky. Pan Šternberk toužil po chvíli zase: „To jsem V. Msti doposavad ani nepověděl, když jsem onehdy deset sladů pšeničných aby mi propůjčili žádal, vzkázali mi špičatě, že není nic divného, když takového počtu sladů ječných chci, vždyť prý mně jich nedostatkové a nemožnosti známy nejsou — a přidavše ještě několik štiplavých řečí poslali mi slady dva po 15 stryších. Žebrota!"

Byl to opravdu zvláštní poměr mezi Rakovničany a hrádkem. Oni byli ovšem město hradecké, závislé na Křivoklátě, kamž platy, i robotami byli povinni. To bývalo jim jak tak snesitelno, dokud hrádek býval královským, neboť tím bývali měštěníné aspoň prostředečně také královskými. Ale jakmile přišel byl kdy hrádek v zástavu, bývalo jim

[1]) Viz Dvorského Staré památky žen a dcer českých. Anička cukrářka psala mu až do Tyrol, „že jej miluje jako své nejmilejší srdíčko a svého nejmilejšího panáčka."

[2]) Dostalo se ním do ruky psaní Rakovnických měštěnínů, psané v pond. po sv. Jiljí 1564 urozenému panu „Václavovi Žišovskýmu z Audyně, Její Milosti panny Filipíny hofmistru," z něhož lze porozuměti, „že Annu dceru Malého Vaňka od města Rakovničtí nevypověděli, a že ona, za niž se přimlouvá panna Filipína, u rodičů může při městě býti, pokud by se řádně chovala." V kopiáři Rakov. lit. E. Tento list je spolu důkazem, že Filipína ujímala se utlačených lidí poddaných.

velice proti srsti závislými býti na nekrálovském nějakém pánovi. I protož vymohli sobě úsilnou prací a nemalými prosbami r. 1538 majestát, že mají konšelé, kdy koli by hrádek byl zastaven, sázeni býti z komory královy, jináče ovšem že posadí je vezdy hejtman hradecký. [1])

Léta tedy 1560 hrádek dostal se do správy Šternberkovy a jeho ženy Kateřiny. Jizlivý pan Lacek zašel s Rakovnickými ihned drsně, chtěje na nich to a ono, čehož oni se zuby nehty ovšem tuze bránili. Lacek žaloval; Rakovničtí žalovali. Asi jeho prací bylo, že jim Rakovnickým z komory královské vzkázali r. 1562, že jsou lidé sedlští a kmetcí, nadčež horšího úrazu jim učiniti nebylo lze. [2]) Tenkráte poručil arcikníže, aby mu majestáty, k nimž se táhli, Rakovničané položili, že do nich nahledne. Poněvadž bylo nezbytí, učinili tak velice opatrně, ale když jim privilegia nejsou s hrádku hned vydána zase, žalovali až u císaře. Císař kázal, aby jim vrátili privileje, a měšťané Rakovničtí, tvrdohlaví, paličatí s patrnou radostí zapsali sobě ve své paměti: „1562 ve čtvrtek po středopostí privilegia města, kterak z poručení knížete Ferdinanda nejprve na Křivoklátu před panem Lackem ze Šternberka a potom před radami komory království českého položena a tam teměř půl léta držána byla, z poručení J. M. císařské jsou zase navrácena bez umenšení a domů přivezena skrze Jiříka Malého, primasa, a Davida Crinita, a nazejtří jsou do šneku v truhlici zelené okované vznesena, klíčové od západních zámků dány ku schování jeden Jiříkovi Malému a druhý Janovi Malinovskému, od visutých zámků jeden Divišovi Rubinovi, druhý Václ. Polívkovi. [3]) Majetky byly tedy v pevné truhlici, ale pan Lacek nepřestával sužovati Rakovničanů, a to je asi výklad k tomu, proč poddaní „sedlští" měštěníné Rakovničtí ani k žádostem arciknížecím nebyli ochotni. Možná tu snad říci již napřed, že nevraživosť na obou stranách zrostla konečně tou měrou, až vypukla r. 1566

---

[1]) „Ferdinand z boží milosti římský, uherský, český král, infant v Hispanii atd. Opatrní věrní naši milí! Jakož jste na nás skrze posly vznesli, abychom toho dopustiti ráčili, aby úřadové konšelští Rakovničtí v zřízené komoře naší království českého obnoveni býti mohli, i věděti vám dáváme, že to proti nám nic není, aby ti úřadové, dokudž zámku Křivoklátu jiní v držení jsou, skrze komoru naši obnovováni a sázeni býti měli, nýbrž naše povolení k tomu dáváme; než kdy by kolivěk zase zámek hrádek Křivoklát k vlastnímu držení našemu přišel, tehdy těch úřadů obnovování při starobylém pořádku zůstavovati a to jmíti ráčíme, aby úředník náš, který by tu na hrádku byl, takové konšelské úřady sám sadil. Dáno na hradě Pražském v pátek den sv. Albína 1538." Městský kvatern nesoucí na hřbetě č. 125 v arch. Rak.

[2]) Rakovničtí psali r. 1562 do Prahy, „že některé osoby stavu rytířského, majíce dvory při městě pod šos náležející a jsouce dlužni sousedům, po častém napomínání platiti zanedbávají." Rakovničtí žádali v té věci komoru „za naučení, poněvadž časů předešlých od komory v pochybnostech naučení dosahovali." A komora jim odpověděla hrozně nezdvořile, jak nahoře dotčeno. Rakovničtí složili odpověď v archiv a zapsali sobě: „Ta otázka jest zase však otevřena odeslána, a na ní povrchně pod titulem napsáno, poněvadž se to *sedlských* a lidí *kmetcích* dotýče, tehdy se žádného naučení na to dáti nemůže, a tolar při poslu se zase odsílá. 13. martii 1562." Kopiář Rak. lit. E.

[3]) Kvatern knih městských č. 125.

ve zjevný boj. Arcikníže zakázal Rakovnickým královský les, což je moderně řečeno víc než „stav obležení," poněvadž Rakovničané „královským zbožím" na všech stranách byli obestoupeni. Zkrušení měšťánkové žalovali u císaře. Po dvaceti dlouhých trapných letech Rakovničané vybojovali sobě za nemalé peníze úplnou neodvislosť, tak, že r. 1588 přičteni jsou k městům skutečně královským.

Však vraťme se. Roku toho, od něhož naše vypravování začíná se, ovšem nebylo ještě zle. Arcikníže Ferdinand, zdá se, že byl dosti veselý pán. Zlobíval se chvíli, a pak se zas utěšeně vyjasnívalo. Onoho dne, kdy Rakovničtí vzkázali, že ptáčků nedají, poněvadž nejsou doma, kníže maje spanilou Filipínu v srdci a ptáčky zpívavé v hlavě, vypouštěl mnohá slova netrpělivá, při čemž „trinkšír z mušle mořské" několikráte dopadl tvrdě na dubový stolek v okně stojící. Však náhle kníže vstal, oko šlehlo bleskem, přistoupil k Šternberkovi a udeřiv mu na rameno děl: „Poslechni, Lacku, co mi vstoupilo na mysl. Ty snad pozoruješ sám již drahný čas, že Filipina je často převelice trudna. Od té doby, co jí zemřela dvojčátka, stýště se jí tu víc, než bývalo druhdy. V těch lovech, co jsme tu několikero způsobili hlučných, nenalézá oblíbení. Odjedeme do Tyrolu — ale než odjedeme, mám oumysl; zvedeli se, připravím Filipíně rozkošný den — jaktěživa tolik se nezasmála — ty spomožiž, žeť?" Lacek se dvorně sklonil, chtěl dotazovati se — ale arcikníže chutně chodil po dlouhé síni semo tamo, a oči mu hrály radostně ve všecky písničky.

II.

Rakovničané chystali se ve středu po reminiscere k jarmarku. Venkovského města jarmark před třemi sty lety! Tentě stojí za podívanou. Poslyšte zprávy o přípravách. Už od pondělka byl po všech dílnách v městě šum a po ulicích a v náměstí dus. V dílnách pracovali všude o překot, aby k jarmarku se vším byli na hotově. Na rynk přinášeli tesaři prkna z radnice a z haldy obecní vozili trámy, z nichž vstavovali kotce třemi řadami po délce. K té práci přicházeli ob čas někteří ze starších cechmistrů prohlížejíce k tomu, aby kotce jejich řemesel na tom místě vstavily se, kde bývaly od lidské nepaměti a nad to aby v určeném stály pořádku, tak že důležitější řemeslo stany mívalo v hlavách dlouhého rynku Rakovnického poblíže kostela, řemesla ostatní po vzácnosti své řadou dále. Cizí řemeslníci a obchodníci stávali teprve po domácích. Všeho toho vrchní správu měli čtyři jamareční ouředníci před každým trhem k tomu z měšťanstva zvláště nařízení. Kterýchž nejprvnější péče byla dáti rozepsati zprávy a pozvání městům sousedním o tom, že bude trh a kteraký. [1])

---

[1]) Psávali do Prahy („slovutným a mnoho vzácné poctivosti"), Plzeňským, Kadaňským, Žateckým, Lounským, Slanským, Berounským („slovutným a opatrným"), Žlutickým, Chomutovským, Kralovickým („moudrým a opatrným") a Jesenickým (už jen „opatrným"). Tituly v závorce dostavené zapsal sobě na paměť městský písař, aby se nikdaž nezmýlil.

Zatím co stavěny boudy nebo kotce, nesli ouředníci jarmareční spolu s panem purkmistrem, místo v tom měsíci držícím, městskému děkanovi jarmareční poctu, což bývalo na počátku století XVI. grošů třinácte, později nevíme o kolik více. Bylili s děkanem páni městští na štíru — a to bývalo přečasto — zapomínali oné pocty rádi, čehož jim pak dvojctihodný pan děkan písemně a slovy dosti ráznými připomínal. Dejme tomu, že o jarní jarmark r. 1563, jejž tu vypíšeme obšírně, Rakovničané svému tehdejšímu a zánovnímu děkanovi, Janovi Žateckému, povinnou poctu již před jarmarkem vyplnili věrně. Rector scholae došel si pro jarmarkales sám.

V týž dotčený den pondělní ouředníci jarmareční povolali před sebe na radnici branné čtyř městských bran, jimž dali rozkaz, jak opatrnými býti za doby noční obzvláště, nad to připomenuli, že v těch dnech jarmarečních formani cla nespravují, aby jich tedy nestěžovali; pozor aby měli pilný na podezřelé příchozí, stupky, čtveráky, a těm aby vstupu zhajovali. Potom je ouředníci propustili s dostatečným napomenutím, aby vstavili nade tvrzení v bráně anebo na obrubu, z tesaného dříví všude na kranclích zdviženou, praporce plátěné a barvené na znamení, že se počíná trh.

V outerý, když stály už kotce na hotově, šel pan primas s Davidem Crinitem, písařem městským, stánek od stánku pospolu s úředníky jarmarečnými, a David podle starého privilegia pánům ukazoval, které řemeslo kde ujme místo. „Hic pistores, pekaři, hic sartores,“ jal se hovořiti písař a básník, „hic pellifices, hic sutores.“ — „Nikoliv snad!“ vece primas na odpor, „vedle kožišníků nestávají hned ševci a flekýři, než krejčí a před nimi tamhle ke kostelu koláři!“ — „Však dobře tak díš,“ odpověděl Crinitus, „už včera hádali se tvrdě mezi sebou koláři a krejčí o předek. Jan Beran, jich krejčí cechmistr, dozvěděl se prý onehdy, že krejčí Lounští nebo Slanští v tom nikomu nedávají napřed, a protož posazuje svůj cech proti kolářům. Vždyť dnes nejrannějším jitrem naběhli na mne, a já musil otevříti stará registra a ukázati jim na starobylou zvyklosť. Na tom přestal Beran, ale pokoje nebude!“ — „Tedy tamo rotifices u samých škol,“ jme se teď mluviti primas, „naproti nim hned z kraje soukenníci.“

Za pány volněji kráčeli cechmistři rozličných řemesel a obstupovali v rukou majíce registra stánky sobě vykázané, podělujíce jimi mistry svého cechu po přednosti tak, jak kdo před kterým přijat byl do pořádku.

Zatím co se to všecko dělo, v bránu Pražskou vjížděly Pražské šmukýřky a čepčářky, jichž nemalý hlahol rozhlašoval se už na předměstí. Pražské předměstí právě tehdáž se ponejprve dláždilo, a to Pražankám nebylo vhod. Nezdvořilý kámen dláždící všude rozházený hrkal jim, na vozících sedícím, dušičkou. V malé chvíli nový hřmot. Vjížděl po zdvihutém mostě do brány vůz hromotluk velikánský, jemuž na obou bocích visely soudky řetězy spjaté, a v těch bylo zboží. Na voze vydávaly od sebe rozmanité zvuky svícnice, špendlikářky a obchodnice s věcmi tkanými. Vůz byl jimi pln. A za nimi zase nový vůz se přišramotil branou Pražskou, plný lidmi obojího pohlaví, obtěžkaný tunami čili soudky velikosti všelijaké. Muži na tunich sedící aneb podle

vozu kráčející byli vážní měšťané Pražští: obchodníci „věcí chlupatých“ čili kožišníci mající v sudech lišky, spratky, kuny, soboly i lasičky; s nimi byli tu suken kraječi. Skromně mezi zámožnými lidmi těmi posedal některý flašnýř nebo plechař Pražský, jemuž dopřáli kousku místa na voze. Na tyto soukenníky Pražské mívali lotři v lesích největší zálusk. Onitě vozívali vzácná sukna cizí a drahá, jakož na trhu zejtra uvidíme. Máme několik zpráv z archivu Pražského před rukama, že lotříci, jelli vůz se soukenníky sám mimo karavanu, a někdy nelekajíce se ani celé karavany jarmarečné, chutě vpadli a jedni uhroživše zaleklých střelnou zbraní volali: „Buďte tiši, sic hned k vám zapálíme!“ Druzí zatím zutínali soudky s drahocenným zbožím od boků a po té všichni zase v les upalovali za klidné resignace okradených jarmarečníků, ale velikého nářku a hlaholu žen, kterým třebas z jich vozů nevzato nic. [1])

Také jinými branami již vjížděli hosté. Vysokou branou severní brali se soukenníci Žatečtí, Karlovarskou cínaři ze Slavkova a jiní všelikteraci lidé. Někteří už dnes platili úředníkům ungelt a clo buď na hotovosti nebo kouskem zboží.

Na hospodách bylo hlučno. Hostěnice se plnily a stáje také. Pečliví hospodáři nabryndali opatrně pivo už včera, a dnes děvčata s těží už postačují obsluhou. Plecháčů pod hřebík neupřímně cejchovaných a hubatek schválně dovnitř natlučených, aby málo se vešlo do nich piva, dnes nechává šenkýř ještě v „štoku“ v záloze. Však zejtra přijde čas.

Kramáři nižšího řádu přivezše se ženou ve vozík zapřaženou krámeček i s dětmi svými, zaujímají místečka v postranních ulicích při rynku, kde jarmareční ouředník jim ukázal. Tu jali se ihned, jakž přijeli, vybedňovati svoje poklady. Děti vyskákavše z vozíku rozběhly se po městě, bystře pátrajíce, kde by se co uloviti dalo. Nastala také už práce městskému rychtáři a jeho pacholkům čili městské policii. A což div to! Vždyť už na hořenním rynku Pražské šmukařky jsou v sobě. Jedna strouhala bláto od svého stánku na stánek sousedčin, a tím se to začalo. „Ty lotryně šarecká, formanská, dám ti, že se za uchem zadrbeš!“ — a již jí prala rukama nad hlavou, ale jen povětrně. „Kdy by nebylo těch dobrých lidí tady,“ tím mínila zevlovače, „já bych ti pověděla, kdo jsi, lotryně!“ — „Měj ty pokoj, však já ti povím, kdo jsi sama, do Kolína nesmíš, do Pardubic nesmíš, páni zapověděli.“ — „Hyn, hyn, sezpívejte sobě, mošny!“ volal mezi ně výrostek Rakovnický, „sezpívejte, umíte dobře!“ — „Ať tě šlak přetrhne, klacku!“ zvolala první řečnice. — „Ty budeš tu jednou primasem, nedostanešli se prve na kolo!“ křičela druhá. Lidé se smáli, a již tu byl rychtář. „Co, co jest?“ — „I nic,“ jala se mluviti Pražská šmukýřka, „právo na nás nemusí hned jíti s paličkou, já tu strouhám bláto, a kmoška mi tu pomáhá. Však jste měli sami Rakovničtí bláto strouhati dáti. Platíme dost!“ V tom přikvapí pacholek rychtářův a pošeptá slovo. Rychtář nechá hubatých žen a ruče spěje pryč v stranu jinou, kde opravdu děl se skutek zapověděný: někteří z příchozích

---

[1]) Taková scéna zapsána v knize arch. Praž. č. 1018.

obchodníků s věcmi jali se obcházeti vedle domů nabízejíce je k trhu a prodávajíce komu vděk. Takové tržení po domech, prve nežli čas náležitý nastal, byl nespůsob tuze trestaný, poněvadž jiní obchodníci, práci vedouce stejnou a náklady činíce jako jiní, pokoutním trhem škodu brávali, a nad to ucházelo obci jarmarečné. Podomní obchodník prodav, z toho nic k obci nepoplatil. Tento nešvar býval všude provozován, [1]) ačkoli horlivě zase a zase bývalo zakazováno před vyzvoněním „frejdu“ nikoho na trh nenabízeti.

Rychtář městský Jan Šmardoch přepláknul cizího obchodníka žilou, a pochopové již ho vedli se zbožím v putně složeným do městské šatlavy.

Ale už pomalu vycházely tmy z lesů Křivoklátských a počaly rozvalovati se nad městem. Byl večer a hnedle noc. Kolik slevilo se z hlaholu na rynku a v ulicech, o tolik ho přibylo v hospodách.

Rychtář se sluhami svými obešel město podle parkánů a odháněl žebráky a pobudy, kteří se byli k městu přibrali a tiskli se v brány marně. Byli to žebráci se zvonečky i beze zvonečků, o berlích i bez nich, zdraví i vředy osutí. Někteří ukazovali rychtáři fedrovní na žebrotu listy, ale dnes nepřál rychtář nikomu vstoupiti do města. Odháněl všecky. Ale odháňka nesla malou platnosť. Kdo byli podezřelí, utekli ovšem honem sami, ale jak pán bůh zejtra dá, sejdeme se s nimi se všemi a mnohými nad ně jinými ve zdraví zase.

Popadlli rychtář přece u některé brány některého chodce žebravého, an neměl „cejchu“ ze svého města anebo listu fedrovního, svedl ho do šatlavy, odkudž pak vypustili ho, nebyloli jinačích „potahů,“ [2]) po jarmarce zase. Takž se stávalo, že mívali Rakovničtí hosti v šatlavě už v předvečer jarmarku svého.

III.

Ve středu za jitra nejrannějšího bylo na trhu velice živo, a života stále přibývalo. Přicházeli do města lidé vesničtí, staří, mladí, drobotina. Jedni přišli, aby koupili, jiní, aby prodali. Na zákostelí, kdež byl trh

---

[1]) Sami Rakovničané tak v Praze sobě vedli. Aspoň to vysvítá z tohoto listu, jejž r. 1569 v pondělí po sv. Trojici do Prahy píší na svou očistu: „Na stížnosť soukenníků star. i nov. města Pražského do soukenníků našich, kterak by na ublížení jich vlnu před vyzvoněním frejdu lidem přespolním prodávali, kdež při tom žádají, abychom jim v známosť uvedli, aby do měst Pražských vlny před vyzvoněním frejdu kteréhožkoli jarmarku voziti nedali a pakli by přivezli, tehdy přespolním lidem, prve než by frejd byl vyzvoněn, neprodávali, dáno nám to za odpověď, že oni za paměti své ano i předků svých toho jsou užívali a vlny do měst Pražských, když se jim příhodný čas udál, voziti dali a svobodně, nic toho, což by se ungeltův J. C. M. i obecních dotejkalo nezmenšujíce, prodávali. Jsme té naděje, že ještě toho užiti moci budou.“ Z listů poselacích r. 1568.

[2]) U příkladu chytili r. 1638 o jarmarce člověka, o němž píší do Žatce: „nějaký Šimon Hobrmon vedle zvyklosti své za žebráka se vyštavujíc se zvonečkem chodí a němým se dělá, až na ovčíně postižen jest, že mluviti může; poněvadž v podezřelosti před množstvím let u nás skrze jednoho takového mnoho zlého v kladení ohňů vyhledáno bylo, téhož Šimona jsme vězením stížiti dali.“ Poněvadž se pravil býti chmele měřičem v Žatci, ptají se Rakovničtí tam, znajíli ho. Čísti lze v kopiáři Rakov. na rok 1620.

dobytčí, vedli mnozí vesničané dobytčata panská i svá. Tam volili sobě stanoviště. Nežli půjdeme sem a do krámů v lidské to vlnobití, naštívme honem stranou v ulici krámy řeznické, poněvadž je řezníci brzy zavrou a odejdou na trh dobytčí. Řezníci jsou mimo sladovníky nejpřednější řemeslo, to je svatá pravda, ale hezkých krámců masných nemají.[1]) Ale nešť — vejdeme v ně. Předem přečteme sobě list z rady městské čtyřmi hřebíky přibitý právě uprostřed řeznických kotců, abychom zvěděli, po čem usazuje se libra masa v tomto kvartálu. A tu čteme: „Z uherského vola nejdražšího masa libra po 18 denárech, z českého vola po 16 d. (asi 13 kr. našich), nejhoršího masa po 14 denárech.“ Kdy bychom se optali předního z řezníků Moutvičky, jeli s tou sazbou spokojen, odpověděl by zajisté, že nikterak: neboť usazuje se jednou na čtvrť léta, a vůl krmný i honný jest v tom témdni za 4 kopy, týden potom za pět kop. (Kopa tenkrát asi 6 zl. našich.) Ten stesk námi — znajícími obmysly řeznické a rozličné pěkné fortely předků i potomků — nehnul by mnoho.

V tom již přicházejí dvě radní osoby na to volené a nařízené, aby se přesvědčily, dějeli se všecko všudy vedle řádu. S nimi spolu přišli dva koželuzi starší, aby stržili pro cech koželužský kůže. Usazeno bylo, že kůže z nejlepšího vola nemá dražší býti nad půl druhé kopy a 10 grošů, kůže telecí nejdráže za 12 gr. míš., skopová i s vlnou za 12 grošů a oholená 8 gr., jehněčí kůže nebo spratek nejdráže za 6 gr. míš.[2]) Nastalo smlouvání. Proti sazbě nebylo ovšem lze nic namítati, ale hádali se řezníci s koželuhy o dobrotu kůže. Řezník každou kladl za nejlepší. Již tu přicházeli v masné krámy starší cechovní z řemesla mydlářského a svícnického, aby stržili lůj. I ten býval kupován po té sumě, jakž se kterého kvartálu kámen loje nebo centnýř usadil od znalců k tomu nařízených. V těch dobách prodávali v Praze centnýř loje asi za 6 kop nejdráže. Zase s řezníky tu a tam v kotci leckterés nastala hádka o lůj, jeli dobře vyžlázovaný čili nic. Ale ať se hádají, my víme dobře, že svícník přečasto loje zlé na svíčkách obalí dobrými[3]) a vydělá zisček pěkný přece děj se co děj.

Zanechme řezníků, ouředníků k nim dohlédajících i mydlářů a svícníků a pojďme do trhu na rynk.

V hlavách podlouhlého velikého náměstí vcházíme v boudy soukennické, kde vedl se kroj suken všelikterakých. Tu již záhy z rána spousta lidí ohledávajících, smlouvajících a tržících. Drahá sukna, totiž lindiše, flandery, šiptuchy a vlaská sukna, leží tu podle hrubších na hromadě. Česká sukna svorně tulí se k suknům německým. „Nechať zdáví česká sukna tyhle cizí lindiše!“ pravil jeden venkovan ke druhému, „mně jsou vděčnější sukna česká!“ — a již přistupuje ke krámu ohmatávaje sukno. „Kolik grošů kladeš sobě za loket tohoto sukna?“ ptal se druhý venkovan krojíře. — „16 grošů!“ zněla odveta, „16

[1]) Píší na hrádek r. 1571 o dříví řkouce: „Řezníci jsou toho oumyslu, aby rozbořice ty staré, neforemné krámy, jiné nové, spůsobnější i ozdobnější z gruntu postavili.“ Kopiář.

[2]) Viz řád Rudolfa císaře z r. 1578 ve sbírce chaos v archivu Pražském.

[3]) Tak se aspoň zakazuje v instrukci řezníků Pražských 1578, 1584 v lib. ser. memor. č. 326 fol. 20 v archivu Staroměstském.

grošů, tatíku, je dobré, v celém trhu pohledej lepšího!" A již rozvazoval obchodník kus, stroje se krájeti a tržiti. Sedlák nic, hmatal pořáde; druhý stál. Tu přijde k mužům selka. „Zač je loket zeleného — tuhle jako ten?" — „Po dvanácti groších, kmošičko milá," odvece prodavač, „toto olivové dám po 11, toto hřebíčkové po 12, vlčku dám loket po 10, a zlatého sukna po 6 groších — toť přec jako za pác — jako za bukvici — tu v Rakovníce nedostanete nikdaž suken barevných, tržte tedy, když tu pěkná příhodnosť!" Prodavač mluvil a zase mluvil, vesničané mlčky uvažovali. V tom zase selka: „Není to sukno zelené sleželé?" — „Zachovej pán bůh, abych jináče mluvil, než v skutku jest, vizte!" zvolal kroječ namáhaje se všelijak, aby nehybní lidé pohnuli váčkem. Selka konečně obrátí se k muži svému tváří v tvář a přitahujíc na radu i kmotra tu stojícího, jme se poradu o suknu konati moudrou, opatrnou a dosti dlouhou. Do jejích zad ovšem soukenník vedl pořád svou. Zatím přicházejí kupci jiní a odcházejí. Selské kollegium o třech se konečně snese, aby zelené sukno se ztržilo. Selka mluví tedy: „Spusť nám, pane mistře, tohoto zeleného sedm loket, ale po deseti groších, toť učiní peněz dosti — koukej, sedmdesát grošů, deset nad kopu!" Teď nastalo teprva pořádné smlouvání, houževnaté a obvyklé v těch příhodách dušování a klení: konečně spuštěn loket po 11 groších českých čili bílých. Selka rozevřela ňadra a odtud z hluboka vysula měchýřek kroužkem stažený a z něho pomalounku četla na krám groše, a když byla hotova a ještě nebylo dosti, sáhl sedlák do boty a doložil ostatek. Kroječ prohlížeje minci, zda není příliš obřezaná, pravil: „Pán bůh rač požehnati vám koupě, mně peněz — nebudete litovati, toho sukna nesedřete do smrti!"

Sotva že dopověděl a selka sukno sobě přihotovila: protlačili se ke krámu dva z oučedníků jarmarečních, s nimi rychtář a dva pacholci. Nejprve požádal ouředník jarmarečného groš, a když kroječ suken povinný peníz jednou rukou vydával ochotně, druhou svůj loket, jímž právě teď byl přiměřoval, zastrkuje, ouředník děl: „Ukaž, dobrý mistře, loket svůj, nechať přeměříme, zdali hodný!" Kroječ trošku zbledl, otočil se kosmo, kutil, kutil a potom podal pánům loket. Rychtář změřil podaný loket ouředním loktem svým míry Pražské a uznal ho příhodným. Ale ouředníci jarmareční nebývali na mozku uraženi. Jeden z nich nevinně děl: „A což ten druhý loket, jejž tiskneš pod prkna?" Soukenník prosebně k pánům vzhledl. Ti byli tvrdi, a pacholci se smáli. Bylo nezbytí. Podal loket. Byl kratší nežli míra Pražská. Rychtář svým palcátem jen poněkud pohnul, a pacholci i ouředníci jarmareční jali se chutně sbírati s krámu. Sebrali sukna, kolik unesli. [1]) Rychtář sám vlekl kusy v ruce jedné, druhou držel palcát a loket dobrý i zlý. Kořisť nesena i vlečena do radnice. Soukenník stál jako socha kamenná. „To jsou obmyslné fortely!" pravil sedlák selce, která jsouc jako u vyjevení

[1]) Tak stávalo se ne řídkokráte. Příkladem stůj tu list z r. 1583 psaný panu hofrychtéři Václavovi Komedkovi z Rovin: „Jan Kučera (poddaný hofrychtéřův) dopustil se nechvalitebné věci, že jest na kratší loket, nežli se ho při obci naší užívá, koupi svou při jarmarce prodával. Ouředníci sebrali mu štučky roušek." Na prosbu hofrychtéřovu štučky zase vráceny. Kopiář v archivu Rakov.

držela svoje zelené sukno, před chvílí koupené. Slovo mužovo rozvázalo ženě jazyk: „Ó já bláznice, mohouci prve lépe koupiti a nekoupila! Že jsem poslechla tebe, hloupého Tůmu — tady jsme na nebodném lokti o kolik grošů oškrábáni, aby tě i toho krojíře čert —!“ a zdvíhala ruce hrozebně Tůmovi mezi oči. Zatím necítiv sobě větru dobrého soukenník jal se skládati honem, co mu suken zbylo, do soudků, aby nepobral rychtář ještě. Selka při tom vypouštěla řeči čím dále prudší. Křičela soukenníkovi: „Já toho sukna k sobě nepřijímám, leč mi za škodu slíbíš, tys nás šidil —“ Muž ji tahal od krámu. Ona jemu: „Netahej, sic dám!“ — „Perte se, jak umíte a můžete!“ volal někdo ze zástupu na ně. Jiný křičel na selku: „Paní mámo, pojď, žes dobře koupila, pit litkup!“ Všichni vůkol stojící hlasno se zasmáli. [1])

Pojďme dále. Tam, kde mezi soukenníky a kožešníky jest ulička, projdeme a projdouce stočíme se v zádech krámských ještě dále za koláčnice, s jejichž ošatek staří mladí pojídají, až jim z hrdla prší. Za koláčnicemi při samých domech oddechneme si. Tu není tlačenice. Hoj, toť hezký obrázek! Na okně v přízemku na velikém mazhauzu sedí krásné, hladké děvčátko — dcera staršího cechmistra krejčovského, Jana Berana. Je to Dornička rusohlávek. K ní hovoří z ulice švarný myslivec. Po dvorných povahách jeho poznáváme, že je nějaký lepší nežli obyčejný fořtknecht. Jedním loktem spolehl na okno, rukou druhou velmi chutně semo tamo hází, a mluvě k dévici upřímně jí do očí hledí. Než naslechneme, co si povídají, ohledejme vůkolí. Vedle domu Beranova jest dům rohový do Blatenské ulice, dům to koláře Bolehlava, cechmistra i předního z ouředníků jarmarečních. Před vraty jsou dva stánky plachetnic, co chléb prodávají, a před nimi na neckách prodává kluk řezníkův jelítka. Několik lidí i tu chutná sobě, ale těch sobě nevšimneme — my pozorujeme raději mládence měšťanského, dobře urostlého a plecí zavázalých, statných, an zakrývaje se plachetnicemi, očima jako meč břitkýma pohlédá upjatě k sousednímu domu,

---

[1]) Na počátku století 16. bývalo k tomu, jenž požil lokte kratšího na šizenou, krutě přikračováno. Čtemeť v knize archivu Pražského č. 1128 fol. A. 25, že Karel z Mřek vinil Martina Nejedlého, měštěnína z Českého Brodu, z lokte krátkého řka, „že skrze to i hrdlo i statek svůj ztratil.“ Král podal věc tu soudu Staroměstskému, a ten nalezl: „Právo je takové, bylli by kdo ponayprv postižen s nespravedlivým loktem anebo vahou, takový propadne pokuty pět funtův, to jest 100 grošů Pražských, pakli by po druhé byl v tom postižen, propadne dvě hřivně, po třetí má mu ruka utata býti aneb můž ji vyplatiti deseti hřivnami, z těch pak pokut dvě části přileží rychtáři a třetí městu, proto Martin Nejedlý upadl v pokutu 100 grošů, a ta pokuta ne králi JMsti náleží, ale rychtáři a k městu Brodskému.“ R. 1509. Ke konci století (1584) čteme v Politii Veleslavínově v knize IV. kop XV. str. 610: „Ačkoli ve všech zemích veliký neřád jest v tom, že se všelijaká kupectví a zboží falšují, tak že téměř žádné zboží tak chatrné není, aby na prodej v své celosti a upřímnosti přišlo, ale musí vždy nějak smícháno a zfalšováno býti, však Sathan všecky kupce, kramáře, handléře, obchodníky, hokynáře, měšťany i sedláky v tom posedl, že na takovém zfalšování dosti nemají, ale ještě k tomu užívají falešných loktů, měr, závaží, aby nebozí chutí lidé dvojnásobně oklamáni byli.“ A dále na str. 611 se vypravuje, že v Amberku kat nechtěl kramářem býti, poněvadž „neumí s fortely a falši vůkol jíti, a bez nich že by nemohl jiným roveň býti.“ Časy se mění, lidé ne.

kde v přízemku na okně sedí přepěkná Dornička. Chvílemi odbíhal, ale hned tu byl zase. Neměl stání. Inu Dornička byla hezká, nedivte se. Historik ji vypsati ovšem neumí, na to aby byl básník. Ten, když neví, kterak co vypadá, básnicky to k něčemu přirovná, a je vyhráno. Toho historiku nelze. Kdy bych řekl: očí byla dobrých jako beránek a hlubokých jako studna Křivoklátská, a vlasů, jako zlaté nitě bývaly v dolech Jílovských, řekli byste, že to neumím. Představ si tedy každý Dorničku, jak představ, jenom dobré děvici neubliž.

Myslivec jí děl: „Dívčičko milá, cukrová, nač dům váš zavřitý, šel bych k tobě, abych vyprosil onoho zpěvavého ptáčka a zlíbal zaň vrkoče tvoje.“ Ale Dornička se nelekla; odvětila: „Nevím tomu co říci.“ — „Spusť kličku, dívčičko milá!“ prosil myslivec. — „To by se mne mateřinské napomínání, abych takovým panáčkům nevěřila, špatně chopilo!“ odvece panna jazýčkem dosti mrštným, „chcešli, zbudím paní mateř — spí vedle na komoře. Paní máti mi poradí, mámli odmeknouti závoru panu fořtknechtovi!“ — „To ne tak, dívčinko cukrová, nebuď paní mateře, rodičům věkem scházejícím nutno přáti odpočinku, já tedy nechci k vám, ale podej mi toho zpívavého ptáčka se zdi, a dám tvrdý tolar dobrého rázu — nu, nedurdi se — donesu na hrad panně Filipíně, již tu máte prý rádi!“ — „Paní máti,“ odvětilo děvče nevrle, „ptáčka by z peněz nedala!“ — „Dej tedy z lásky!“

Děvice pohladila sobě koketně vrkoč zlata na hlavičce a děla s opravdovou tváří: „Panně Filipíně bych ptáčka dala, jeť dobrá panna. Když tu byl lůni císař v městě u nás, nebožička panna což smutně hleděla! Panně bych ptáčka zpěváčka dala, ale matička by se hněvala, zpíval jí ptáček věrně, když v zimě nemocí byla poražena za kolik neděl. Pan otec ondyno děl, že ptáčka za to, že líbezně zpíval, propustí do lesa — já ho sama odnesu do olšin k jívovému kříži.“ Myslivec se zamyslil. Pak pravil: „Pan tatík tvůj má duši v prsech, jste dobří lidé, ale panna Filipína — samas řekla — je nebožička smutna, snad by ji ptačík obveselil jako tvoji paní mateř, vždyť veselostí lidem nemoc rychle vychází, a oni ji tratí — vítej, milá dívčinko, jdu zase — dáš panně ptáčka? Nedáš?“ A při tom tak pěkně na Dorničku hleděl, že nebylo lze odolati. Dala ptáčka, dala z lásky k panně Filipíně nebožičce. Švarný fořtknecht opatrně ptáčka skryl v kabeli, a když marně snažil se byl políbiti dívčině kterou část koli buclaté ručky její, odskočil od okna a v malitké chvíli zmizel v davu.

Dívka zamyslila se, kterak paní mateři a panu otci omluviti se? Ale již z toho přemyšlování byla v ráz vytržena. Mládenec břitkých očí dosud za plachetnicemi a jelítky se skrývající přiskočil k oknu a děl Dorničce dosti zlostně: „Co ti fořtknecht říkal, čeho chtěl, co sem lezou ti lotříci, cos mu dala?“ Najednou otázek ošatka. Dorna pryč. „Vyzři ven,“ volal hoch chytaje se okna, „vyzři! Proč se skrýváš?“ Ale Dornička už byla docela odešla. Neměla nikdaž Váču Bolehlavovic, souseda svého, ráda, ačkoliv s ním rostla, s ním ve škole sedala. A povím hned proč. Váča byl chlapec výstupný, rozmařilý, mozku olověného a srdce — jako téměř všickni synkové měští — širokého. Nepomlouváme! Umějíť knihy soudní o mladících z nejpřednějších rodin vypravovati věci takové, že bychom my, děti století devatenáctého,

kteréž není vlastně o nic lepší leda prolhanější, v tváři snad přece zarudli. Děvčata bývala přísně hlídána, tudíž mravně lepší. Což divno tedy, že panna Dornička dobře jsouc zvedena, nebyla k junákovi nic líbezna. Váča vypjal se naposled na okno a volal posupně, vztekle do mazhauzu: „Inu vím, ráda bys připověděla se lesnímu — jagrmistr tebe nebude chtěti — tedy aspoň lesní — či snad dokonce fořtknecht — slouha jako slouha — já za tři dni budu sobě svým měštěnínem — a fořtknecht je slouha!“ (Pokračování.)

Otec.

Báseň

od

Frant. Chalupy.

I.

Jako drobné ptáče má svůj
domov v teplém hnízda lůně,
jako má jej na korunkách
plných květů libá vůně:
má jej také lidské štěstí
v domácnosti vábném klíně.
Úsměvem svým pozlacujíc
chudobné i šeré síně,
v sladkém šeptu dobré choti
tichým blahem zaševelí,
malým svitem dětských oček
ozáří kraj světa celý . . .

Blahá, velká, svatá chvíle,
když tak Důlský zeman rtoma
svýma k rtům se choti chýle,
cítil, že to štěstí doma
u nich pode tichým krovem,
že tu svatyň denně světí
milá žena sladkým slovem,
že to štěstí rétem dětí
libuje si v jeho domu,
co pták v stinných větvích stromu.
K slunci dobrých, vlídných očí
dvé se dětí od mateře
usmívavě k otci točí,
jak dvé malých, něžných poupat
od mladého růží keře.
Laskati se chtějí, houpat
na otcově klínu milém
za popěvků, v ruchu čilém.

Kdo pak šťasten nevyhoví,
co si přejí robata?
Která lidská ústa poví,
co má blaha doba ta?

Stárne zeman, rostou děti.
I kdy třeba časů během
mužných let jest oželeti,
a když hlava starostlivá
pokrývá se šedin sněhem,
kdy již brada bílá, sivá:
omladne přec ještě jednou
stará duše potěch mízou,
když pak oči v lásce shlednou
děti svoje povyspělé,
svého syna čelo smělé,
dceru svoji pannu mladou
honosiť se lepou vnadou,
syna juna, dceru krásku —
mladý javor s útlou břízou.

Viděl zeman dobu tuto,
viděl slastnou, šťastnou chvíli;
dechem jara ovanuto
srdce, duchem nové síly.
Tu rád hledal vhodnou dobu,

aby v mysl vštípil dětem,
co jim jednou třeba věděť
na té dlouhé pouti světem.
Často vídal jsi je seděť
pospolu, když stichly kraje,
nad nimiž plášť noci tmavý,
kdy hvězd roj se třepetaje
na vodách své stříbro taví.
Jindy měsíc hlednul časem
k zemanově Důlské tvrzi
osvítiv vše blahým jasem.
Sedřimnula čeleď brzy;
jenom zeman Důlský sám
sáhnuv k velkým záponám
staré knihy, otevírá
a čte dlouho polohlasem.
V stěnách klenby ohlas zmírá.

Toto čtení písma bylo
jemu každou nad potěchu.
Bylo jemu také milo,
když kdo z Prahy přijel v spěchu,
nové zprávy přinášejc.

Záchvatného tehdy reje
pozvedal se první vír,
s žírných luhů české země
plaše všechen klid a mír.
Zatměla se země mraky,
nevole hrom hučel temně
na zemi, jak nad oblaky.
Odsoudili mistra Jana,
odsoudili krutým soudem,
upálili mistra Jana
nad nevlídným Rýnu proudem.
V Kostnici svit hrozný blesk,
a již v kraji, jenž se chmouří,
první slyšeť hromu třesk,
již vše otřásá se bouří.

II.

Ptáče z hnízda vyplašené
do něho se vrací zase;
povadlý květ novou dýše
vůní v novém vesny čase,
ale jinak s lidským štěstím;
zaplaší je chvíle kletá,
a to štěstí, nebožátko
vypuzené z domu drze,
nevrací se, nepřilétá . . .

Ani do té Důlské tvrze
nikdy snad se nenavrátí . . .

Odletělo? Jako ptáče.
Kdy a jak? Kdo pro ně pláče? . . .
Důlský zeman. Nemoh spáti
neklidem a nepokojem,
nemoh spáti od těch dob,
když král Zikmund s velkým vojem
vytáh do Čech kopat hrob,
veliký jak jeho pýcha,
černý jako jeho duše,
jež jed zlobné pomsty dýchá.

Chodí zeman v teskné tuše.
Na Hraběšín hrádek touha
po novinkách, zvědavosť
vedla jej, kam cesta dlouhá,
a kde vzácný on je hosť;
ale smuten kráčel zpět.
Dávno přítel zeman Hynce
vyjel s družnou četou v svět;
slávy hledá rudý květ
pod prapory kalicha.
Chodí Důlský v teskné tuše,
přemítá a povzdychá.
Zastavil se před svou chotí
a děl: „Družko milá, drahá!
Vše se v Čechách bouří, rotí.
Dosud neklid nezasahá
k slabým branám tvrze naší.
Nejistota klid můj plaší.
Vyjedu si s hochem svým
z tvrze, co se děje, zvím.“

Zastesklo se dobré paní,
ale marné její štkaní.
Zastesklo se poznovu:
divnou měla potuchu
slyšíc zvoniť podkovu
tak vesele do vzduchu.

Již se oba v dálce tratí . . .
Jak se oba z dálky vrátí?
Věže tvrze slunce zlatí.
Jakým ohněm budou pláti
při návratu?
Divným plály:
bylo viděť, bylo z dáli:
skákal po nich plamen rudý,
hltal, ničil pokrov chudý . . .

Pod rumištěm, zříceninou
tvrze svojí, pátý den
drahé svojí choti jen
mrtvolu tam našel sinou . . .

Co se stalo, zvěděl časem.
Zikmundovy vojsky četa
za válečným hodokvasem
letíc, přitrhla sem v šeru.
Po chudičké tvrzi veta —
do širého někam světa
odvlekli i krásnou dceru.

Ptáče z hnízda vyplašené
do něho se vrací zase,
povadlý květ novou dýše
vůní v novém vesny čase,
ale jinak s lidským štěstím.
Zaplaší je chvíle kletá,
a to štěstí, nebožátko
vypuzené z domu drze,
nevrací se, nepřilétá . . .

Ani do té Důlské tvrze
snad se nikdy nenavrátí.
Odletělo . . . . .

III.

Dlouhá léta uplynula.
Usouzeno vůlí Páně,
aby zeman strasti prožil,
strasti tvrdé jako žula.
Nakapaly mdloby do žil,
otřásly zle starým duchem.

Hle, již pyšně modrým vzduchem
k nebi hledí nové báně.

Starý zeman Důlský s tváří
zasmušenou, ustaranou,
od chudičké tvrze svojí
rozhlíží se dalnou stranou.
Nad západem slunko září.
Dumá staroch, zle se rmoutí.
Jako dvé hvězd v podvečeru,
dvé jej dětí provázelo,
provázelo žití poutí.
Neštěstí však jako mrak
svitné hvězdy pozastřelo,
slzami se zkalil zrak,
zchmuřilo se staré čelo.
Jako hvězda v podvečeru
za hvězdou se v mraku ztratí,
zmizely tak děti jeho.
Uchvátil mu cizák dceru,
k níž se nesli snové zlatí,
plnou rozkoš blaha všeho,
uchvátil mu cizák dceru,
jako luňák holubici,
jako jestřáb vlaštovici.
Marný sten a marné štkaní!
Miláček — syn jediný
z otcovského domu za ní
odešel, ji hledaje . . .

Nevrátil se syn ni dcera.

Za smutného často šera
tady otec sedaje,
lkaje, rve si šediny.
Zle se rmoutí, dumá dnes.
Bloudí v duchu širým světem,
požehnání sílá dětem,
jsouli ještě živy kdes.
Dlouho žil a trpěl. Kdo ví?
Třeba bledá smrť se chystá
vzletěť s ním už v život nový,
v sídla nebes světlá, čistá.

IV.

Pod Vysokou k Malešovu
přirazily velké voje.
Litice tu války znovu
zajásat chce v hrůze boje.
Velký Žižka tamo stojí
proti vojsku Zikmundovu.

Starý zeman Důlský s tváří
zasmušenou, ustaranou,
od chudičké tvrze svojí
rozhlíží se onou stranou.
Stesk se jeví v žalném slovu:

„Už voj proti voji stoje
čeká jitra, čeká boje.
Houfnice — hle — zahučí tu,
štít se vznese proti štítu,
kopí vzletne proti kopí,
meč se v teplé krvi ztopí.
Tam, kde brázda v širém poli
vedle brázdy dlouhé dráhy,
mrtvola tam u mrtvoly
odpočívat bude záhy,
rov se černat vedle rovu . . .“

Z myšlenek tak teskných tlumu,
kdos jej ruší, plaší dumu:
„Dobrý večer, stará hlavo . . .“

Zeman vzrušen v hloubi duše
hlavu zvednul kvapně, tuše,
že hlas onen slyšel kdys.
Avšak sotva hlednul vstříc
neznámému příchozímu,
rázem zachvěl se a žas.
Vidí temnou, drsnou líc,
opálenou v boje dýmu,
vidí tělo svalovité,
pancéřem a krznem kryté,
po boku se meč mu houpá.
V čas, kdy hrůza války stoupá
po krvavé žírné nivě,
hubíc dravě, řádíc divě,
hrůzonosným taký zjev.
Hrůza s ním a v patách běda.
Proto žasnul zeman, věda,
co as taký příchod věstí.
Oko vlhlo, stydla krev,
pomyslilli na neštěstí.

„Dobrý večer, stará hlavo,“
mluvil dále příchozí,
„nebezpeč ti nehrozí;
hledíš, kde tak svěže, smavo,
veselo kde tak a milo
na dalekých luzích bylo, —
že již smutno, teskno, tmavo?
Pablesk slunka uzardělý,
růžového slunka zbledá,
nad lady se mlha bělí,
měsíc vzchází nad horami.
Odpusť, že si na práh sedá
soudruh k tobě, šedý kmete.
Viz mne, dokud jsme tu sami!
Ó vy oči staré, zdali
poznati mne dovedete,
dovedešli vzpomenouti,
stará hlavo, jak jsme tuto
pospolitě sedávali,
dokud osud tebe kruto
nezastihnul; zdali jsou ti
známy tváře mojí rysy?“

Zeman vzrušen v hloubi duše
hlavu zvednul kvapně, tuše,
že líc onu viděl kdysi.
Myšlenek měl divných nával,
ale druha nepoznával.

„Vždyť jsem Hynce z Hraběšína —“
zeman trne, ruce spíná.
Rozradostněn padá kmet
v náruč druhu z dávných let.

V.

Otec měsíc s dceruškami,
s beruškami hvězdičkami,
s blankytného hledí nebe,
jak ti starci spolu sami
pohrouženi v rozhovor.

„Komu dík jen, že můj zor
spatřiti zde může tebe?"
ptá se zeman.
„Před tábor
ani na krok nesmí z lidu,
v bojovný kdo patří sbor.
Divné náhodě ten dík,
že dnes otec, vůdce náš,
úkol na tři starce vznes,
vznes i na mne, zkoumat dnes
ve vší tichosti a klidu,
jak as stojí protivník,
jaký obsadil on lán.
Nedlouho mne tuto máš.
Již můj úkol vykonán,
jak uslyším rohy znět,
do tábora musím zpět."

Otec měsíc s dceruškami,
s beruškami hvězdičkami,
s blankytného hledí nebe,
jak ti starci spolu sami
pohrouženi v rozhovoru.

„Překvapí tak mnohá zpráva tebe.
Bratře, poslyš. Na Vítkovu horu,"
vece Hynce, „nade krásnou Prahou
zanesl nás hrůzné války běs.
Od Tábora hradu celou drahou,
před námi v let dal se hrozný děs,
postrach provázel voj náš.
Výsledek té seče znáš,
slavné seče. Znám je všude!
Méně znám ti asi bude
velkolepý ženy čin,
který nemá v dějích vzoru.
Stačil vůdcův jeden kyn,
a my v plném velkém sboru
na Vítkovu spěli horu.
Na vysokém srubu přede vřavou
válečnou jsme v posled ještě stáli.
Jako mraky křižáci se z dáli
blížili, a ona s usměvavou
lící promluvila tato slova:
‚Šťastna jsem, že krví lítých vrahů
posvěcena býti mohu znova,
nežli ke zlatému nebes prahu
zaletí má slabá, hříšná duše.
Jako kobylek těch vrahů dav,
jako mračen stín, tak plání letí.
Věští duch můj, že ta spousta hlav,
rozmetena bude jako smetí;
však můj strhaný zrak nepopatří
na jich zkázu, neuslyší víc
vítězný ryk, slavný jásot bratří.
Nespatřím již otce svého líc
vráskovitou, vlídné, dobré zraky,
které léta pro mne vlhly v pláči.
Kéž ví, že jak lvice vlkodlaky,
křižáky jsem hubila; nechť pozná,
že jsem své cti mstitelkyně hrozná.
Křižáckému lupiči a rváči,
jenž mne unes, ve proklatou leb
netušeně vrazila jsem hřeb,
z lotřích pelechů a dravčích hnízd
prchla v obec volnou, Táborskou.‘
V tom již, než řeč dokončila svou,
první šíp nám kolem hlavy hvízd,
druhá zaříčela za ním střela,
a již válečná se strhla mela.
Jako vlny ve skal tvrdá čela,
nepřátel voj ve srub bije děsně.
Skočil jich muž k muži, přivil těsně,
štíty vzhůru, na ně jiní skočí.
Za nedlouho křižáky již zočí
hled můj na srub stoupat. Žižka kopí
zvednul... V tom však náhle jeho nohu
rozjařený divou silou chopí
křižák; — budiž žalováno bohu! —
reka našeho a otce vlasti,
byl by srazil tehdy do propasti.
Ejhle, zříme, bratře, v hrozném žasu,
jak tu žena v divé vřavě boje
odvážlivce uchopila v pasu,
odtrhla mu ruce silou velkou,
ve propasť s ním padla po zápasu
hrozném." — —

„A kdo byl tou spasitelkou?“
ptá se zeman Důlský.
„Dcera tvoje . . .“
Hlahol rohů slyšet znět.
Znamení, že Hynce zpět
musí chvatně do táboru.
Spěchá rychle, praví jen:
„Slyš, jak večernice v nebes říš
vyjde, lidem nesouc sen,
zítra — o svém synu zvíš.“
„Dítě mé buď požehnáno!
Ač zvěsť žalná srdce drtí,
krásnější bych nechtěl smrtí
umírati, jak ti dáno!“
šeptal si kmet osamělý.

Dlouho dumal. Těžké dumy
táhly jeho starou hlavou,
až se na východě bělí,
až se v růžích budí ráno;
slunko zoří svojí smavou
osvítilo dalné chlumy.

VI.

Viděl zeman zasmušen,
kterak přešel hrozný den,
hroznější než hrozný sen,
to den smrti, umírání
na krvavé, smutné pláni.

„Večernice, hvězdo tichá,
zdali na tom dalném nebi
děje se, co na té zemi?
Krevli teče ručejemi
z mužné hrudi, umné lebi,
v bolestech zda hrozných vzdychá
nebešťanů bědné plémě,
jako děti této země?
Či jim žíti snáze je?“
ptá se zeman vcházeje
na bojiště chvatným krokem.
Zakaleným, vlhkým okem
sivý stařec hledí polem.
Žalnožalně staré hlavě,
když tu vidí, jak smrť kolem
dořádila běsně, dravě.

Večernice, hvězda tichá,
slyší, ale neodvětí.

S kupy zbitých, věrných dětí
kališnických ještě vzdychá
kdosi. — Hynce vzchopil se, než kles,
nežli duch se k nebi vznes,
na krvavém poli dnes
dopověděl starci, kde má
svého syna — — — —

Na krvavém leží lánu —
v mužné hrudi smrtnou ránu,
oči ve sloup — ústa němá . . .
Mrtev leží v středu druhů.
Na otcově žírném luhu
ustláno je mladé hlavě,
poduškou je nedozralý,
zadupaný v půdu klas
v nejdivější boje vřavě.
Ssedlou krví zbarven vlas,
teplá z ran se ještě valí
po úbělu plecí, šíje.
Dořádila tu smrť lítá.
Stařec klek a rány čítá,
zvedá tělo, líbá, myje . . .

Mrtví s pláčem pochováni
na bojišti — lid i páni.
Na pochod se vojsko dává.
Také Důlský na kůň sedá,
domov ještě zraky hledá,
s ním se louče, v pozdrav mává
syna svého pavezou.
Bolesť, jež tak velká je,
nežaluje, nevzdychá,
neběduje, nelkaje —
za česť, slávu kalicha,
v boj ho vede. V čtyři světa strany
zamáv syna svého pavezou . . .
V některé z nich po dni hrůzy
jednou dozvoní mu meče hrany,
mohylu mu věrní druzi
nasypou a navezou . . . .

Česká zpěvohra.

Zpráva

V. V. Zeleného.

árodnímu divadlu přikazován byl hudebníky našimi po všechen čas jeho budování dvojitý úkol: pěstovati českou národní zpěvohru a z cizí, co nejdokonalejšího má umění klasické i moderní, jmenovitě slovanské. Cokoliv se v příznivějších okamžicích prozatímního divadla počínalo na těchto drahách, vše bylo zatímným pokusem jako divadlo samo, v dobách nepříznivějších pak, jež byly čím dále tím stálejší, po cestách těch činilo se kroků co nejméně. České umění sice asi od r. 1878 mohutnou reakcí proti dřívějšímu znevažování aspoň jakousi povrchní šetrnosť si vynutilo, ale z cizího repertoaru slovanské ani jiné vynikající novinky jsme téměř nespatřili. Co za novější doby zpěvohernímu světu stvořila hudba románská a německá, vesměs pouze německým divadlem mělo přístup do Prahy, české divadlo z části v skutku nestačilo scénickým požadavkům novějších zpěvoher, z části vymlouvalo se zdánlivou nemožností z bázně větších nákladů a z nedostatku podnikavosti. Tak zbylo národnímu divadlu, když nastalo jeho otevření, kromě úkolů budoucích pracovati také za minulosť. V příčině českého umění velmi mnoho bylo napravovati a nahrazovati, co dříve chybeno, ukřivděno a zmeškáno, a rovněž cizí repertoar měl mnoho doháněti. Tento druhý úkol snáze bylo aspoň zhruba oceniti, protože i tomu, kdo jenom na nárožích přehlížel divadelní cedule, bil do očí rozdíl repertoarů Pražských zpěvoher, jehož důležitosť a význam arci posuzován tím křivěji, čím nesamostatněji kdysi každý skutek německého divadla míván za vzor napodobení hodný asi tak, jako posud nejeden ctitel divadla pokládá za největší naši slávu, padělati každé hnutí Vídeňské opery. Úkol první a hlavní, zjednati umění českému dokonalého domácího práva na jevišti našem, tak snadno měřiti se nedal. Jeho měřítkem býti mohla jen hodnota a životnosť původních zpěvoher našich a velikosť jejich posavadního zneuznání. To pochopiti bylo méně snadné nežli spočítati opery v cizině již osvědčené a nám scházející, což bylo tím snažší, čím rozhodněji na místo nevhodné dřívější šetrnosti nastoupila opačná spekulace, otvírající bohaté výpravě moderních oper dvéře jeviště českého dokořán. Tak stalo se, že již před otevřením národního divadla znáti bylo dosti určité úmysly divadelní správy v příčině rozšíření cizího repertoaru, které bylo také rozhodujícím měřítkem mnohých příprav, kdežto o původní zpěvohře mluvíváno rovněž mnoho a s úmysly snad docela upřímnými, ale vždy jen všeobecně a docela bez jasného vědomí, co a jak by se díti mělo v celku i v podrobnostech, až bude vyvážen program nejprvnějších her slavnostních, ustanovený dosti určitě pouhým veřejným míněním. Proto také od definitivního otevření divadla až posud s domácí zpěvohrou zacházeno rozmanitě, ale vždy bez plánu, cizí repertoar však rozšiřován spůsobem dosti energickým, v němž bylo vždy znáti vědomí jedné základní myšlenky. Byloť patrným účelem divadelní správy, doplniti

repertoar cizími zpěvohrami, jichž nedostatek posud byl nejcitelnější a úspěch nejbezpečnější, a úspěch ten co možná zvýšiti všemi prostředky, jež obecenstvo rázem uchvacují, aby se k novinkám co nejvíce obrátila všeobecná pozornosť, aby se jim zjednalo co nejpevnější místo v repertoaru, aby se zvítězilo co nejskvěleji nad posavadním jich provozováním v divadle německém, a divadlu aby se jimi získal co největší příjem, co nejpevnější kmen stálého obecenstva, co možná nepopíratelný ráz skvělého a na pevných základech stojícího ústavu operního. Úmysly ty řečmi a skutky dávány na jevo. Jaké jsou to úmysly, uvažovati chceme níže, zatím mluviti hodláme jen o tom, kterak jsou uváděny ve skutek. Dostali jsme Bizetovu Carmen a Verdiovu Aidu dosti brzy po otevření divadla s oslňující výpravou a provedením na Pražské poměry velmi dobrým, z některých částí výborným, a obecenstvo, kterému novější rafinerie francouzských operistů namnoze byla cizí, novostí dojmů octlo se takořka u vytržení. Carmen i Aida bez odporu jsou díla, jimž se ve francouzské a vlaské literatuře posledních desetiletí nic nevyrovná hodnotou a působivostí, a od jejich časů nevyskytlo se u řečených národů nic, co by se jim vyrovnalo jmenovitě spojením národního ducha s modernějším stanoviskem operním, tak že není se diviti ani velikému jich úspěchu na jevišti českém, jenž mohl jakoukoli správou divadelní zcela snadně býti předvídán. Jimi vyhodila první zpěvoherní sesona národního divadla své hlavní dva trumfy — to slovo jest asi nejcharakterističtější. Druhá sesona ovšem již neměla takových podpor, jejichž síla by po všem operním světě bez rozdílu byla tak vyzkoušena. Deslibesova Lacmé má divadelní pověsť o mnoho skrovnější, a tak nezbylo, než doplniti letos trojici literaturou německou — Richardem Wagnerem.

Odvraťme se na okamžik od subjektivní stránky, od situace našeho divadla a ještě subjektivnějších názorů jeho správy, k momentu objektivnějšímu, k novějším dějinám zpěvoherním. Z nich vidíme, že od časů Němé, Tella, Hugenottů, jež založily t. zv. velkou operu francouzskou, zpěvohra činila jen velmi drobné kroky ku předu, na strany a nazpět, až ji Wagner svým Holanďanem, Tannhäusrem a Lohengrinem postavil opět na stupeň opravdu nový, těže ze všeho, v čem francouzská opera opravdu pokročila, ale nespouštěje očí s cesty, kterou se dříve dali Gluck, Mozart, Beethoven a Weber, a váže z názoru na posavadní vývoj opery i z vlastního uměleckého přesvědčení své zcela samostatné ponětí o další budoucnosti zpěvohry. Jakmile překonány jsou překážky, jež působil nový ráz, naskrze vážný duch a nemalý sběh nepříznivých okolností vnějších, řečené tři jmenované opery dobyly úspěchu, který překonává všechny dřívější úspěchy operní vyjma hlavně jen Gluckovy: zvítězily nad duchem doby a proti povrchním zálibám rychle zjednaly vítězství opravdové umělecké myšlence. Jejich vnější úspěch dlouho byl omezen hranicemi Německa, ale jejich účinkům zcela neodolal ani Gounod ani Bizet, ani konečně Verdi, neodolala všechna světová literatura operní, a jakkoli výhradný jest jediný zřetel na Německo, s nímž jsou psány, tu rychleji tam volněji postupují ony samy za svými účinky a klestí si cestu obecenstvem neněmeckým přese všechny národní rozdíly i politické antipatie. A na budoucí rozvoj opery žádný skladatel

ze všech posavadních o sobě nemůže působiti podobně jako Wagner oněmi třemi zpěvohrami.

Na české umělectvo i obecenstvo příboj Wagnerovský dobýval se již dlouho. O jeho účincích na naše skladatele níže promluvíme a dotkneme se zatím jen toho, že jmenované tři opery Wagnerovy nejvíce lákávaly české obecenstvo do Pražského divadla německého a že označovaly v repertoaru divadla českého, jakmile se poněkud porozvil, rozhodně mezeru nejcitelnější v očích obecenstva hudebního. Vracejíce se tedy k subjektivním okolnostem českého divadla a k vyloženým mnohem subjektivnějším tendencím jeho správy, shledáme zcela pochopitelným, že díla po celém světě tak uznaná a u nás i stránkou konkurrenční tak důležitá vybrána jsou za prostředek k největším úspěchům vylíčené velikooperní akce. A tak octl se na národním divadle v jeho druhé sesoně Wagnerův *Lohengrin*.

Ohromný rozdíl Lohengrina od zpěvoher Bizetovy a Verdiovy nikterak nezpůsobil rozdílu ve vnějším přijetí novinky obecenstvem českým. Opět oslňující výprava, opět omamující dojem vnější, připravený opět reklamou, s níž bylo kdysi Wagnerovi přebolestně bojovati a jež nyní tak často již napřed zjišťuje jeho úspěchy. Vlastní provedení Lohengrina bylo velmi nestejné, a obecenstvo, Wagnera již opravdu znající, takového provedení veliké části opery ani by nebylo sneslo: u nás však přijato vše přímo s jásotem, jenž všechen ten úspěch činil velice podezřelým. Pozorovatel nemohl potlačiti otázky, zdali mohlo všechno přítomné obecenstvo složitou a opravdovou skladbu Wagnerovu jedním rázem pochopiti, dokonce při provedení ne naskrze dokonalém, zdali všechny dojmy, Wagnerem na hlubší pozorování zamířené, unesti mohly nové obecenstvo na poprvé, a zdali v skutku přesvědčení českého obecenstva o Wagnerově umění jest tak uzrálé, že naprosto překoná národní pochybnosti, s nimiž měl Wagner jinde velmi nesnadný boj; a protože s úplnou pravděpodobností možno k otázkám těm odpověděti záporně, třeba prohlásiti prvotní úspěch Lohengrina u nás za takovýtéž úspěch šumotný, jaký měly před ním — Carmen a Aida. A přece účely a intence jeho jsou naprosto jiné.

Účelem „veliké opery“ v Paříži rozkvetlé a jinde nápodobené, jest oslňovati, napínati a rozčilovati i příjemně drážditi nervy jak dějem a hudbou, tak vším ostatním. Proto horečně fantastická Scribovská libreta neb aspoň libreta střídající vážnosť, co možná i hrůzu, s lehounkým koketováním; — pikanterie jest heslem základním. A jaký děj, taková hudba i všechna úprava. Kromě toho, co touto cestou dovedl Scribe s Meyerbeerem a Halévym, rozpoutávajíce šampaňsky opojné balety uprostřed krvavých bojů a v temných hrobkách, nejpoučnějším jsou novější francouzské opery s látkami z cizí poesie, po nichž v Paříži saháno, když zanikl zdroj fantasie Scribovské. Vizme absolutní vládu koketerie a pikanterie v Pařížském Faustu, vizme, jak se živly ty derou do Romea a Julie, jak zápasí i s chmurnou vážností Hamletovou a poesií Mignoninou! Bez koketování a pikantnosti opery není; Gounodův Romeo z nových oper francouzských jest nejharmoničtější a nejméně se dotýká ryzí poesie svého originálu, spokojuje se kontrasty obsaženými v básni samé a vystihuje třeba ne sílu, aspoň čistý půvab její spůsobem opravdu

uměleckým — však neodvažuje se před Pařížské obecenstvo bez vlastních operních vnadidel: aspoň trikotové páže s trilkujícím sopránem a půvabnými modulacemi musí zachrániti, co by přese všechny balety, svatební průvody a jiné přídavky nervům Pařížským bylo příliš málo vzrušujícím. Veliká zábava, několikerý „coup“ a mezi tím několik nepříliš obtěžujících opravdu uměleckých požitků: taková jest suma požadavků Pařížských. Že mohou býti splněny jen velkým nákladem ducha, pravého francouzského „espritu“, že vedle vynalezavosti a chicu vyžadují také skutečného umění aspoň hudebníkova, netřeba popírati, nýbrž pamatovati, že umění, cokoliv ho tu jest, naprosto slouží tomuto účelu „opernímu“, společenskému, aspoň absolutně ne uměleckému a namnoze přímo neuměleckému.

Ve starší vlaské opeře byla účelem koncertantní technika zpěvní, francouzské raffinement z opery učinilo manifestaci bavící se moderní Paříže. Tomuto výtvoru nynějších poměrů nechceme upírati práva k existenci. Již ekonomická stránka mu je zajišťuje: velkoměšťák unavený prací nebo nudným životem za tři čtyři hodiny ve velké opeře nabrne do sebe dojmů a požitků, jichž počet a síla stála by jej při každé jiné zábavě mnohokrát více času i nákladu. Ovšem ale mají takové účely pramálo činiti s dramatickým i s hudebním *uměním*, ano „velká opera“ jest v podstatě protivou pravého umění a jeho bezohlednou konkurrentkou. A proti této konkurrenci o přízeň a pozornosť obecenstva hájiti počal umění Richard Wagner. Nepřipadlo mu ani vzdávati se vnějších prostředků, kterými divadelní umění a velká opera před ním domáhala se vnějších účinků, effektů: ale podřídil je poesii, uměleckému ideálu, který jest jeho účelem. O účelu Wagnerova směru jsou různá mínění a nedorozumění. Nejpovrchnější odpůrci spatřují hlavní známku Wagnerovu v hudebním zlozvuku a v hlučnosti jeho hudby, nevšímajíce si toho, že jest francouzská opera celkem ještě lomoznější a že zvláště Meyerbeer Severní hvězdou dokázal, co do ohlušujícího hřmotu, čin posud nepřekonaný, kdežto obvyklé ujišťování o nesnesitelnosti Wagnerových dissonancí a o jeho zavrhování lahodného zvuku plyne nejčastěji z toho, že žalující Wagnerovy hudby málo se naposlouchal. Ale ani Wagnerovo zavrhování starých forem operních, ensemblů a arie, užívání příznačných motivů a důraz na orkestrovou polyfonii a deklamační sloh vokální nevyvažuje základní myšlenky jeho. Vše to může opera míti, ano naskrze dramatickým slohem Wagnerovského směru může býti napsána, a přece může býti Wagnerova ideálu vzdálenější, než Beethovenův formou zastaralý Fidelio, ba i než Mozartův Don Juan, naplněný koncertantní koloraturou zpěvní, jestli totiž skladateli nešlo o čistou poesii, ničeho jiného nehledající, než vtěliti co nejpravdivěji neporušený ideál lidský.

Na tuto cestu obrátiti činnosť umělců a pozornosť obecenstva předním bylo účelem R. Wagnera, jenž v dosažení účelu toho viděl největší česť zpěvohry německé, a vše, co činil reformačního ve zpěvohře, pouze za prostředek měl k účelu tomu. V oboru hudby divadelní bylo mu arci nejumělečtějším úkolem dílo hudebně dramatické v dokonalém smyslu slova, k němuž nalezl proto ony prostředky, splývající čím dále tím pevněji v jednotu s jeho skladatelskou bytostí, ale prostředkem

hlavním bylo samo libreto čistě dramatické a ovšem skutečně poetické, o sobě již pravé umělecké dílo. Na samém libretě nejlépe seznává se skutečné jádro Wagnerova snažení a umění, básní slovní nejlépe počíná se vnikati v ducha jeho děl, ji zažiti vede ku pochopení hudby jeho mnohem lépe než mechanické čtení jakýchkoli výkladů. Tím pak, že stavíme do popředí slovo, jež pronáší myšlenku, dospíváme již k jádru toho, čeho žádá Wagner od svého obecenstva: úplného účastenství duševního, myšlení. Bez něho jsou možny jednotlivé dojmy a požitky při opeře Wagnerově, nikdy však účinek celkový, hlavní, skladatelem obmýšlený. Toť základní rozdíl v poměru obecenstva k Wagnerovi a k t. zv. velké opeře. Do velké opery přichází Pařížan, když jest hotov se vší duševní činností namáhavého dne, a dává na sebe působiti jako navštěvovatel parní lázně, jenž se docela passivně odevzdá hbité ruce lázenského a leže bez hnutí jen pozoruje, jak zlínělá krev přichází do proudu. Skutečné umění v žádném oboru není tak samočinným jako ony svalovité ruce; jest jako kniha v dětské paraboli, již nestačí přišinouti k uchu, aby sama mluvila, v níž potřebí čísti. Tím více čísti, čím složitější jest umělecké dílo. A dramatická hudební skladba posud jest nejsložitější ze všech. Ani lyrické básně prostšího druhu zažiti nelze bez duševní práce, která se množí s výší poesie a s rozměrem básně. Stejného práva nelze upříti umění divadelnímu, třeba divadlo platilo obecenstvu namnoze za místo společenské zábavy. Potřebí jen obecenstvo rozděliti na část, která chce a může rozuměti uměleckému požitku, a na druhou, u níž není té vůle a snad ani možnosti. Co jmenujeme obecným vzděláním a jímavostí krásy, nesmí scházeti pozorovateli uměleckého díla. Vzdělání za našich dnů nepopíratelně se šíří, a smysl pro krásu šířiti jest úkolem uměleckých ústavů, k nimž divadlo řaditi nepřestaneme ani pro jeho hlavně francouzské a vlaské odchylky s takové cesty. Naproti fysické oprávněnosti t. zv. velké opery ve společnosti dnešní z těchto momentů mluví ethická oprávněnosť zpěvoherního umění, a není nesnadno rozhodnouti, které právo jest vyšší, ani ovšem, které chráněno jest větší silou. Vnitřních důvodů není, aby tyto dvě podstatou svou naprosto různé kategorie hudební kromě zápasu o existenci bojovaly také o místo v divadlech jednoho spůsobu, ano důvodnější než děliti divadla na jeviště klasická a moderní po spůsobu také ve Vídni do nedávna zachovávaném, bylo by lišiti velké opery od ústavů posvěcených umění zpěvohernímu; ale toho neodstranitelnou překážkou vnější na dlouho neli na vždy zůstane nákladnosť hudebního stroje divadelního, nedopouštějící ani dvěma neb třem operám přízeň nejširšího obecenstva lapajícím, v nejbohatších a nejskvělejších městech evropských, Paříži, Petrohradě nebo dokonce ve Vídni bezpečného trvání.

O jediné působiště tedy nastal boj, v němž pravému umění velmi čestné vítězství zjednal Wagner. Beethovenův Fidelio ve Vídni při prvních provedeních úplně se odrazil ode zdi názorů neuměleckých, a jeho dokonalá rehabilitace může se počítati od Wagnerovy neohrožené ochrany skutečného umění a zvláště od Wagnerovy mocné propagandy nepochopených děl Beethovenových. Wagnerova tři první hlavní díla boj těžký a takořka zoufalý provedla čestně, ano slavně. Lohengrin v Německu

stál proti Meyerbeerovu Proroku, konflikt reformační, nad nějž bolestnějších málo má historie vzdělanosti, a hle, přes ohromnou, přímo zdrcující moc meyerbeerismu, Prorokem tehdy do rozměrů jakési velmoci vzedmutou, Lohengrin uhájil divadelního života svého, ano jeví se dnes již každému nepopíratelně mocnějším, ačkoli neměl na počátku naprosto žádné jiné zbraně kromě své ceny. Toto počáteční obhájení existence a částečné proniknutí prvních reformačních děl Wagnerových za doby, kdy ještě Wagner v Německu nebyl v modě ani jiné vnější síly mu neprospívaly, věru jest utěšeným výjevem našeho věku. Že by vítězství snah uměleckých nad směrem bavícím ve zpěvoherních ústavech nynějších mohlo býti úplným, doufati nelze, ježto v nynější společnosti vždy bude silnější široký kruh, jímž vládne heslo „panem et circenses,“ než společnosť podobná obecenstvu starořeckých divadel; ale zmíněné již pokroky obecného vzdělání a posavadní rozhodně již příznivá zkušenosť v Německu aspoň té naděje přejí pozorovateli toužícímu po duševním pokroku lidstva, že čistá krása i na zpěvoherním jevišti, které jest jedním z nejdůležitějších činitelů společenských, jistě šířiti bude svou hřející a osvěcující záři. Vždyť působí toto v Německu zrozené i obrozené umění již i tam, kde není „velká opera“ importovanou modou společenskou, nýbrž zřízením domácím, ryze národním, do samé Paříže a do Italie, kde sice mladý nynější kultus Wagnerův jest pouhou nahodilostí, ano kde Wagner aspoň na ten čas ani nemůže se pevně udržeti na jevišti způsobem přirozeným, kde však účinky směru jeho na pokročilou část umělectva již nyní jsou patrny a časem tím mocněji se budou jeviti, čím dokonaleji domácí umělci najdou v tomto oboru pravou národní cestu k všelidskému ideálu.

Snazší než u Francouzů a Vlachů jest postavení pravého umění zpěvoherního u nás Čechů. Jednak jest mu u nás přemáhati mnohem méně překážek. Jako mnohé starší pokusy o vážné to umění dotýkaly se dosti významně naší Prahy, při čemž myslíme více na Mozartova Juana, na Webra i Wagnera než na české vychování Gluckovo, tak zvláště velká moderní opera nemohla se zde nikdy zakořeniti vší svou mohutností. Nejen že tu neměla pravé síly zřízení národního, ale byla zde zbavena i hlavních živitelů svých: nádhery divadelního přepychu a velikého, bohatého obecenstva, jdoucího ustavičně po zábavě. Oba ti živlové v Praze vždy byli skrovnější než ve hlavních sídlech veliké opery, která se zde proto mohla státi jen přenesenou divadelní modou, nikoli však velkým činitelem společenským, stálým zvykem, ano národní náruživostí. Jakkoli nesnadně pak věc vážná zápasí s modou, zápas ten přece jest o mnoho nadějnější než boj s ostatní jmenovanou přemocí. Jmenovitě za dvou dalších velice příznivých okolností. Obecenstvo našeho národního divadla jest jádrem svým obecenstvo tříd středních, jichž vlastností význačnou nikdy nemůže býti naprostá požívavosť a honba za luxusem, které naopak vždy rozhodně vynikají intelligencí a názorem opravdovějším, což u nás měrou velmi potěšitelnou říci lze i o nižších vrstvách, u jiných národů mnohem méně vzděláním a vyšší snahou proniknutých. Konečně velmi rozhodnou jest i okolnosť, již označiti může se na první pohled vedle prastaré národní tradice zdáti naprosto paradoxním, které však bližšímu klidnému pozorovateli nelze

přehlednouti. Míníme totiž, že rozvoj umělecké dramatiky hudební v Německu duchem rozhodně německým způsobený má u nás Čechů půdu příbuznější než u kteréhokoli jiného vzdělaného národa, poněvadž přese všechny ať známé, ať třeba posud jen tušené rozdíly národní povahy české a německé žádný jiný celý národ tak málo vzdálen není názorů německých jako my, vyjma snad Germány Němcům nejbližší, Dány a Skandinavce. Naše úplná národní sklíčenosť v druhé polovici minulého a v první polovici tohoto století, kdy právě hudební umění dostoupilo asi nejvyššího stupně, na jaký je přivesti souzeno jest Němcům, docela přirozeně působí, že probouzejíce se k duševní činnosti, pokračujeme tam, kde právě přestali Němci, a zeměpisná, klimatická i novější dějepisná spojitosť nás k tomu činí nad jiné schopnými, jako nám přeje naše zcela vlastní bohatství národní *látky* hudební, hudební formy, v posledním stadium nynějším Německem vypěstované, plniti obsahem ryze česky národním. Jako Dvořákovi jest Beethoven naprostým hlavním vzorem v symfonii, tak byla Smetanovi dramatická methoda Wagnerova aspoň v celku příkladem, s nímž se spřízniti neodporovalo nikterak národnímu poslání Smetanovu. A zcela podobně má se věc s obecenstvem českým, které se bez odporu mnohem více podobá německému než kterémukoli jinému slovanskému. Přemnoho smutné pravdy vězí ve výtce, že nás položení a neštěstí ze všech Slovanů nejvíce odslovanilo, nikoliv arci co do jádra národní bytosti, nýbrž co do moderního vzdělání, ale faktum to má některé nepopiratelné a za nynějších okolností již i neškodné účinky, jichž se ani s prospěchem nemůžeme násilím zbavovati. Jmenovitě umělecké pozorování a požívání vzdělaného obecenstva českého jeví se spůsobem nejpříbuznějším tomu, co vidíme v Německu. Úplný nedostatek domácích tradicí v oboru divadelního umění ovšem působí, že se snáze než jiný národ podáváme i francouzskému, vlaskému i německému spůsobu zpěvoherního požívání, ale náklonnosť k pozorování podrobnému a k trvalým, hlubokým dojmům, již vypěstovalo ve svém domácím divadelním obecenstvě nové umění německé, jest u nás patrně větší než u našich sousedů cizích i slovanských. O to má k nám pravé, čisté umění zpěvoherní cestu snazší než k jiným národům.

Krom jiných nedorozumění, jež další rozpravou ještě vyvrátíme a jež by se mohla týkati zvláště národních stránek, třeba již nyní ohraditi se proti tomu, jako bychom očekávali, že umění zpěvoherní zvítěziti může u nás rázem a úplně, což nikde není možno. Změna může býti u nás o něco rychlejší a důkladnější než jinde, také snazší proto, že umění to z dotčených příčin u nás k prvnímu zakořenění užiti může forem z Německa přenesených s menšími proměnami než na př. v Italii; ale vedle zvláštních výhod má takový přechod u nás i své zvláštní překážky, třeba podřízené. Hojní údové německého těla ode dávna pracují o tom, aby znechutili upřímným Čechům přístup ke všemu, co provádí německý duch, tak že vedle neuvědomělé nynější spřízněnosti uměleckých názorů vidíme uvědomělou nepopulárnosť všeho, co s něčím německým souvisí nebo se srovnává, čehož trpce zakoušeti bylo samému Smetanovi působením odpůrců jeho, kteří podnes zapomínají neb zamlčují, že *všichni* nynější hudebníci čeští své vychování

a vzory mají první rukou od umění německého.[1]) Nad to vrozená u nás a vychovaná schopnosť, pojímati zpěvoherní umění podle jeho nynějšího tvaru, za let posledních jest nemálo pozatemněna tím, že české divadlo za své prozatímnosti málo dbalo pravého umění ve zpěvohře a po dlouhé doby dávalo i přednosť všemu, co ryzí vkus kazí a ničí. Zejmena operetě, která jest od umění o to vzdálenější než „velká opera", oč větší propasť dělí ženský ideál od demimondu než od plané kokety. Rány divadelnímu vychování za prozatímnosti zasazované potřebují hojení dlouhého a volného. A na konec smíšenosť obecenstva našeho národního divadla přes velmi příznivý stav obecné vzdělanosti u nás, která velmi dlouho stoupá podle klesání majetnosti, přece jenom nemůže zůstati bez povšimnutí v těchto úvahách. Co by se za stejných poměrů vzdělanosti a snaživosti obecenstva mohlo prováděti ve Vídni, není přece možno v Praze. Proto zůstanou i u nás přátelé pravého umění nejenom navždy v menšině, nýbrž dosti dlouho i v slabém zápase s těmi, kdo se v divadle chtějí pouze baviti za jakoukoli cenu. Naděje zápasu toho jsou arci dosti utěšené: jakmile setřese divadlo české nejtěžší pouta pomíjejících tradicí operetních a velkooperních, bude moci hájiti sobě pravé umění jakéhosi bezpečného místa v jeho repertoaru, živá platnosť jeho bude moci růsti, bude vábiti k sobě společnosť čím dále tím větší — a české divadlo jest takto povoláno, státi se konečně i nejuměleččtějším ústavem, přinášejícím národu svému opravdové povznešení.

Nuže, jak se má ke všem těmto snahám uvedení Wagnerova Lohengrina na národní divadlo?

Jestliže pravý úkol zpěvohry v národním divadle spatřujeme v pěstování skutečného umění a hlavní nynější zastoupení umění toho v dílech Wagnerových, ještě jsme tím neschválili onoho skutku ani spůsobu, jakým byl předsevzat.[2]) Nastávají ještě další otázky. Byloli

---

[1]) Při všech těchto úvahách nesmí se zapomínati, že třeba Čechům bylo záhubno, kdekoli se topiti v Němectví, není vůbec pokořujícím, míti Němce za přímé učitele. V dějinách kultury národ národu stojí na ramenou jako doba době, a Němci tam, kde v hudební dramatice jsou dnes, došli jen tím, že se věrně učili od národů jiných. Dlouhého řetězu posavadní vzdělanosti žádný nynější národ sám není kovářem, jen článek svůj k němu přičiňuje. Činili nás nyní doba v tom či onom učni pokroku německého, stáváme se sami nenáhle učiteli národů v nynější kultuře mladších a máme i naučení od Němců, kterak se národ pokročilejší nesmí chovati k méně dospělému, chceli kromě chladného, objektivního uznání žádati od něho i vděčné vzpomínky.

[2]) Jedné okolnosti velice závažné pomineme při této úvaze, poněvadž její theoretický význam vší nynější praxí úplně jest zatlačen do pozadí. Kdo totiž přihledne k samé podstatě věci, nemůže si tajiti, že by vlastně slušelo umělecký pokrok Wagnerův jiným literaturám vštěpovati jenom tak, aby skladatelé národů ostatních obrátili se cestou Wagnerovou, nikoli však jinojazyčným provozováním jeho vlastních děl, které jest jednak v odporu s hlavním směrem jeho, vzdalujícím se velmi určitě od všeho kosmopolitismu, jednak tím nesnadnějším ano nemožnějším, čím dále pokračuje deklamační sloh Wagnerův. Zdá se nám, že v moderní době pravá národní díla zpěvoherní chtějí sloužiti *pouze svému* národu; jen u něho mají všechnu svou platnosť a sílu, jinde jsouce k obecenstvu v poměru docela jiném než doma, ano jinde nemohou ani náležitě býti

možná pouze Wagnerem vésti naše obecenstvo k požívání opravdu uměleckému? Jeli Wagner povolán u nás dokonale plniti tento úkol právě nyní a za takového provedení, jakého se mu dostalo? Bylli zvláště okamžik vhodný, jejž si k tomu divadlo vybralo? Šloli v skutku divadelní správě o vlastní umění? A jaký jest výsledek?

Poslední otázka nejlépe vede k rozřešení celé záhady. Jak jsme již na začátku pověděli, Lohengrin u nás působil docela podobným spůsobem, jako Carmen a Aida. Kromě toho provedením Lohengrina prohlášeno slavně, že jest konec době, po kterou o činnosti národního divadla rozhodovalo *nejprve* jeho *národní* povolání, ačkoliv ani nejhlavnější úkoly doby té ještě nebyly splněny. Divadelní správě patrně šlo o to, nalezti věc co možná pověstnou, pro niž dalo by se užiti reklamy co možná již hotové, k níž by se obecenstvo samo hrnulo, a to všechno obecenstvo Pražské bez rozdílu národnosti. Takovým nejadrným myšlenkám u nás sloužil Lohengrin. Wagnerovy opery v Německu nyní ovšem jsou již věcí modní, majíce vedle širokých kruhů upřímných ctitelů všechnu společnost, která se vydává za vzdělanou, ctitelem modním. I tam, kam na př. ve Vídni dosahuje neomylná autorita kritiky Hanslickovy, zvláště Lohengrin se aspoň „respektuje.“ Mody německé dodávají našemu divadlu a bohužel i obecenstvu nejvíce vzorků, pomocí mody právě panující nejlépe se dělají obchody, a proto dáván Lohengrin, proto činila na obecenstvo největší dojem jeho výprava a nejmenší jeho skutečný obsah, a následkem toho zase jeví se ono úplné zavržení stanoviska národního tak lehkovážným a naprosto neodůvodněným. O působení Lohengrina na největší část nynějšího obecenstva nedopouští klamu pochvala, kterou slyšeti lze neustále o výkonech docela převrácených, které by obecenstvo tím rozhodněji zamítlo, čím upřímněji by k dílu Wagnerovu lnulo. Provedení mocného výjevu při vypravování o Gralu jest pádným důkazem, že nemá režie o duchu a rázu výjevu toho ani ponětí; pěvec, jenž má režii, sám si počínal při tom výjevu tak, jak by dobrý režisér nikoho v komparserii nenechal. Mnohem citelnějším jest provedení titulní partie tak nedostatečné, že každý pojem o Lohengrinu bije do tváře: a když takový Lohengrin při všech posavadních provedeních nebyl jen možný, nýbrž i pochvalou obecenstva byl zasypáván, závěrek o opravdových účincích Wagnerova díla nemůže býti utěšený. S tím shoduje se nepopíratelná roztržitost obecenstva při Ortrudiných velikých výjevech s Telramundem a s Elsou v druhém jednání, ve kterých arci pohřešuje se vše, čím Lohengrin působiti může podobně jako „velká opera.“ Na ten čas tedy

poznána. Skladatel moderní odvažuje přízvukovou a délkovou formu slov a vět a jejich melodický a rythmický ráz ve své rodné řeči, dospívaje právě těžením z těchto živlů k největším účinkům své deklamace, jichž by se v provedení jinojazyčném dosáhlo vlastně jen stejně zdařilým novým komponováním vokální části v duchu druhého jazyka. Ale přes tento patrný sklon moderní zpěvohry k národní isolaci žádá dalšího překládání zpěvoher nejen nynější praxe divadelní, nýbrž i praktická potřeba samého umění, poněvadž by pokroky jeho bez překládání samého Wagnera byly velmi nejisté, a tak spokojujeme se u překladů aspoň správností a nejvýše jakousi relativní výrazností deklamační, ač na př. překlad Meistersingrů vždy jest pouhým experimentem.

jsme se s žádoucím účinkem Lohengrina minuli, nesluší1i přímo říci, že jest účinek takový prozatím zmařen. Ukojena jest pouze potřeba sensace, peněžního úspěchu a marnivé chlouby, že české jeviště má již Lohengrina a to „skvělého." Jaké byly vědomé účely divadelní správy, dosti srozumitelně projeveno tím, že divadelní kancelář obracela pozornost obecenstva již napřed — na kovovou košili Lohengrinovu a na její původ.

Tedy nikoli za duševní pokrok, nýbrž za takovouto cenu otevřeli jsme národní divadlo umění německému a přiměli české obecenstvo k tomu, aby naprosto přehledlo ostrou národní stránku Wagnerova díla a jeho umění vůbec. A přece bylo by z příčin výše vyložených tak snadno české obecenstvo krátkou dobou přivesti k opravdovému požívání zpěvoherního umění a tedy i Wagnera, ku požívání, jež by obecenstvo povzneslo, tak že by se národních námitek *vědomě* a *dobrovolně* vzdalo, ne však nedůstojně jich zapomínalo. Toho nelze provesti jedním rázem a nebylo lze provesti uchystaným spůsobem, a proto nebyl Wagner pravým prostředkem k žádoucímu pokroku v době nynější. Ku pokroku takovému byly také jiné cesty, méně rovné sice, ale mnohem méně příkré a tedy nám chodcům nyní nepevným jedině nadějné a mnohem bezpečnější na tu chvíli, nad to vše pak mnohé, na něž odkazovala svatá národní povinnost, při uvádění Lohengrina na národní divadlo docela přehlednutá. Chtěloli se národní divadlo dáti na cesty umělecké, nejprve vypověděti mělo druh operní, jenž s pravým uměním u nás konkurruje docela zbytečně, jako jsou mnohé opery Verdiovy a Donizettiovy, skladatelů, od nichž bychom se měli spokojiti jen ukázkami svědomitě vybranými neb naprosto nezbytnými, jichž Lucií a Traviat však jediné české velké opeře docela není potřebí. Divadlo dále mohlo za pravých úmyslů uměleckých dáti náležitý směr své „velké" opeře a místo její v repertoaru nenáhle omezovati na prospěch pravého umění a poněkud omezené to místo vyplňovati podle náležitého kompromisu hmotných potřeb se zřetelem k ryzímu umění a dbáti, aby se vše i ve „velké opeře" provádělo co možná umělecky. Na místě toho hoví se dále pohodlné modě operní, vyssávají se zbytky výnosnosti nejobehranějších oblíbených oper a provozováním vedle nádhery a vedle horlivého pěstování všeho, co zřetel obecenstva od lepšího jádra věci odvrací ku pouhému vnějšímu dojmu, vládne povrchnost a šablona ve věcech důležitějších. Dále nemohlo by divadlo za úmyslů poctivě uměleckých vylučovati z programu svého před přiváděním Wagnerovy novinky, co opravdu uměleckého stvořila zpěvohra před Wagnerem a mimo něj. Vedle nahodilého provedení Orfea a ještě nahodilejšího experimentu s Únosem ze Serailu posavadní činnost národního divadla přestává tu na Donu Juanu, kterým jediným divadelní správa spojiti dovedla důstojně potřeby své s požadavky umění.

Co konečně nejhlavnějšího, správa pamatující na své umělecké povolání měla hojnou příležitost, plniti je spůsobem co nejvlastenečtějším pomocí umění českého, zdokonalovati provádění českých zpěvoher posud repertoarních a obraceti přízeň, již věnovala cizím novinkám, na prospěch dokonalých uměleckých děl českých, ležících po léta v zapomenutí. O tom všem zevrubněji promluvíme v druhém díle své zprávy, v po-

sudku novějšího repertoaru a směru národního divadla. Zatím plyne nám hlavně z této zanedbané povinnosti, že na převrácené provedení Lohengrina na ten čas dojíti nemělo, ba že by i dokonalé provedení bylo sneslo nějaký odklad beze škody uměleckého a na prospěch národního rázu divadla našeho. Již nyní však nemůžeme smlčeti, že nejen lásku ale i vnější šetrnosť a rozumný obchodní ohled k umění českému pohřešujeme při nynější správě divadelní, a to jak v jejím chování k starším pracím českým tak k původním novinkám. V příčině novinek sice může se zdáti, že jedna nejnovější událosť vyvrací naši výčitku, ač ve skutečnosti pouze ji utvrzuje. Míníme uvedení Rozkošného *Popelky* na jeviště, o níž ještě promluvíme než blíže přihledneme k obecnému rázu posavadního repertoaru.

Popelka má v repertoaru českém zvláštní místo, uvádějíc po prvé pravou, pouhou báchorku v naši zpěvohru, jakou ani Čertova stěna, ač ji Smetana komponoval jako báchorku, není podle libreta, jsouc komicko-romantickou operou, kdežto u ostatních zpěvoher našich z báchorek vzniklých úmysl autorů vždy se nesl k romantické opeře. Látku vybral libretista, prof. *Hostinský,* talentu a směru Rozkošného velmi vhod, krom toho pak sama myšlenka výpravné báchorky, zaujímající obecenstvo poetickým dějem a malebností i bohatostí úpravy a hudbou lehce přístupnou, měla asi za účel, těžiti z populárně průhledného slohu Rozkošného ve prospěch nejširšího obecenstva. Úmysl zdařil se, neboť se obecenstvu poskytuje hudba solidní, vyhýbající se co nejvíce možná banálnostem, a přece lehká, tak že může býti zdravou náhradou té části obecenstva, která hledává v divadle podívanou třeba s hudbou nejchatrnější. Podívaná jest při Popelce skutečně pěkná, zvláště vhod a ve shodě s duchem a slohem celku vložen jest do děje velký výjev taneční, a tak jest zpěvohra Rozkošného jako stvořena pro letní dobu. Důležita nám jest patrným pokrokem, jejž tu Rozkošný učinil v deklamaci. Deklamace co nejsprávnější jest nyní životní podmínkou všeho českého zpěvu, i sluší právě absolutní správnosti svědomitě šetřiti, aby posavadní nečeské deklamování navždy stalo se nemožným. Zajímavosť, výraznosť deklamace jest věcí talentu skladatelského, správnosť docela elementárním požadavkem theoretickým. Nalezti deklamaci realisticky bohatou a významnou, vůbec úplně hotovou hudební formu, českému jazyku vlastní, podařiti se nemůže jedinému skladateli, dokonce v jediné opeře, to možno jen celé jakési přechodní periodě. Jaký pokrok učinil Smetana od Libuše, kterou deklamační sloh český založil, Hubičkou k Tajemství a Čertově stěně, ač neslyšel, takový arci podařiti se může jen skladateli Smetanova ducha a úsilí, ale jest naděje, že ve snaze Smetanově zpěvoherní tvoření nynější uvědoměle bude pokračovati. Naději tu v nás posilňuje neocenitelné působení dr. O. Hostinského na zpěvoherní skladbu, jehož počátkem jest účastenství jeho při vzniku Fibichovy Messinské nevěsty a Rozkošného Popelky, po nichž přijíti mají Fibichův Konrád Wallenrod a jiná díla již projektovaná. Otakar Hostinský přivádí do zpěvoherního umění našeho pokrok mnohostranný. Jednak chrání libretty svými ryzí poesii vážné zpěvohry na rozdíl od prázdného šumu velké opery, dbaje i o vytříbenou slovní

formu, třeba s jemnou skromností výslovně vymezuje zasahování ve vlastní tvořivou činnost básnickou; ale nad to podává librety svými základ k hudebnímu tvoření ryze dramatickému. Tou cestou Fibich učinil v poslední zpěvohře své tak veliký a tak šťastný krok, že můžeme býti účastenství Hostinského v skutku povděčni; a také dramatická faktura i deklamace Popelky vzbuzuje nejlepší naděje v příčině nové vážné zpěvohry Rozkošného. Třeba té chvíle opravdové a poctivé smýšlení o národních věcech uměleckých lecjakémus útoku bylo vydáno, nedaleká budoucnost uzná, jak šťastně působí ryzí ideálnost a vzácné vzdělání Hostinského na pravý pokrok umění našeho.

O dvou novinkách za posledního pololetí provedených nehodláme zmiňovati se šíře, aby rozprava naše nevzrostla zbytečně: jsou to Delibesova *Lacmé*, provedená tak nedostatečně, že bude potřebí teprve ji vzkřísiti ku pravému životu, a Grétryův *Zahradnický pes*, jenž tuším vnucen jest personálu našemu, jemuž se velmi málo hodí, pouze nedůstojným a nemyslícím napodobením Vídeňské opery.

Od novinek přicházíme ke zpěvohrám na novo nastudovaným neb po prvé uvedeným na národní divadlo. Kromě Auberovy *Němé* zvláštní zmínky zasluhují z nich pouze díla domácí, Smetanovy zpěvohry *Dvě vdovy*, *Braniboři v Čechách* a *Tajemství* a Rozkošného *Svatojanské proudy*.

Dvě vdovy dávány jsou po delší přestávce jako znova studovány. Náležejí k několika výtečným dílům naší zpěvoherní literatury, která se vždy po nějaké době studují a ihned zase odkládají. Tak dělo se posud vždy za správ české zpěvohře nepříznivých a její ceny v žádném ohledu nechápajících Dvořákově Vandě a jeho Králi a uhlíři, Smetanovým Braniborům, Vdovám a jeho Tajemství i jiným dílům ostatních skladatelů našich. U některých z nich bylo posud do jisté míry pochopitelno, že za povrchního názoru správy nepřišla k náležité platnosti; ale nejméně pochopitelno to jest u Dvou vdov. Dílo plné nejskvostnějšího hudebního humoru, oplývající myšlenkami při nejpovrchnějším pozorování překvapujícími a posluchače zaujímajícími, jichž bohatstvím přímo královsky plýtvá, krom toho dílo formou širokému obecenstvu stejně přístupné jako technickým uměním imponující, které jest českému divadlu jednou z ozdob nejčestnějších, protože u všech národů té chvíle nežijí ani tři skladatelé, kteří by byli napsali takovou operu — a nemůže si dobyti pevného místa v repertoaru českého divadla! Slabé libreto a podobně slabé posavadní provádění pokládá se za příčinu toho. Velikou část viny okolnosti ty dojista mají, ale hlavní příčinou jest něco jiného. Obecenstvu nedala se posud příležitosť, aby vedle oněch nepříznivých stránek, skladatelem nezaviněných ale na první pohled patrných, seznámilo se aspoň poněkud se samou prací Smetanovou, z níž plynou přehojné požitky. Zpěvohra obyčejně odložena hned po nastudování, tří představení za sebou nedočkala se tuším již po několik let, a tak v obecenstvě rostl předsudek proti ní, až se stalo nevšímavým i takových dojmů, které se v ní, jak řečeno, dostavují na první pohled. Ředitel německý, který nemá k Smetanovi ani nejmenších povinností a mohl očekávati od svého obecenstva spíše nedůvěru než sympatii k neznámému skladateli, ocenil Dvě vdovy a provedl je s rozhodným úspěchem,

a obecenstvo, nezavázané Smetanovi národní vděčností a neznající jeho Prodané nevěsty ani Hubičky, pozorně poslouchalo hudbu jeho a projevilo jí mnohonásobné upřímné uznání: u nás však, jakkoli by divadelní správa i obecenstvo měly se k Smetanovi pozorněji chovati než Hamburští Němci, nevěnováno jmenovitě v národním divadle posud ani tolik večerů této práci mistrově, jako v Hamburku a Altoně. Ani toho zvyku při nich nešetřeno, že se má každá nastudovaná hra předvesti oběma hlavním polovicím předplatitelů.

Ještě větší nepřízně divadelní správy zakouší Smetanovo *Tajemství*. Dožilo se sice za pět let svého trvání aspoň dvaceti pěti představení, ale tento počet jeví se velice skrovným a odstrkování zpěvohry té přímo násilným, když si všimneme poměrně veliké přízně, kterou si Tajemství již získalo i v širším obecenstvě, jak několika zvláště působivými úryvky, ku př. zpěvem Blaženčiným, tak obecným národním rázem svým a snad i dramatickou dokonalostí svou, jež arci posud očekávati může nejméně všeobecného uznání a na počátku byla jeho největší překážkou. Slabší stránky libreta vyváží se asi jednak jeho krásnou a národní lyrikou, jednak rozhodnou zdařilostí jeho celého prvního jednání, plného života. Ať jsou příčiny jakékoli, faktum jest, že obecenstvo této nejdokonalejší komické opeře Smetanově přeje měrou, kterou bychom spíše očekávali u konservativnějších Dvou vdov, než u zpěvohry tak moderního rázu, a že se vyslovuje často přání, aby byla provozována. Letos v úmrtní den Smetanův shledalo se národní divadlo s Tajemstvím, ale po jediném provedení také tato zpěvohra zmizela s jeviště. Bylať na ně uvedena takým spůsobem, že po všeobecném rozhořčení, které se projevilo také všemi hlasy veřejnými, divadelní správa snad se rozpakovala ji opakovati. Jinak nebylo by lze si vysvětliti, že nedošlo ani na jediné opakování, které se sice již z hospodářských příčin dopřeje kusům sebe slabším.

Za takových okolností jest úplně pochopitelno, nevedeli se lépe Smetanovým *Braniborům v Čechách.* U jiného vzdělaného národa by sice dílo, které by mělo samo sebou i ostatní činností svého tvůrce takové historické postavení jako tato zpěvohra, bylo předmětem nejuctivější péče divadelní správy a čestných sympatií obecenstva, krom toho by dílo takové hudební ceny jinde ani zvláštních osobních a historických upomínek nemělo zapotřebí: ale za našich okolností, kde má domácí práce postavení o mnoho nesnadnější než sebe méně pověstný pokus cizí, jest bohužel přirozeno, že veliká chatrnost Sabinova libreta životnosť Braniborů oslabovala, jakmile na místě jejich národním miláčkem se stávala Prodaná nevěsta. Proto a pro veliké požadavky, jež činí partie Jírova, Braniboři asi od konce šedesátých let dostali se na jeviště jen někdy při pohostinských hrách a jiných podobných příležitostech. Národní divadlo také Branibory provedlo hlavně co do stránky scénické spůsobem, jemuž se dostalo obecného odsouzení; divadelní správa patrně, srovnalali přípravy, které sama činila, s poměrem obecenstva k řečené zpěvohře, již napřed asi věděla, že ji vypravuje jen na okamžik. Braniboři provedeni byli dvakráte, a pak nad nimi udělán kříž. Ani se o nich od té doby nepromluvilo.

Mimo Smetanovy zpěvohry stalo se podobně také jedné cizí.

Auberova *Němá*, ode dávna pevná podpora repertoaru našeho, oblíbená u obecenstva našeho jako všude jinde, platící na ten čas ještě za neumořitelnou, byla v národním divadle připravena z hudební i scénické stránky tak ledabyle, že se nedočkala ani jednoho opakování a z repertoaru na delší dobu jest vyloučena.

Od Dvořáka v uplynulé sesoně nic nenastudováno; Bendl úplně byl vyloučen, rovněž od Šebora a Fibicha nic neprovozováno a nevzpomenuto ani na lonský úspěch Kovařovicových Ženichů, ani na to, že jsou ještě opery od jiných skladatelů českých. Mimo zpěvohry výše jmenované opakovány od 18. listopadu min. r. pouze od Smetany *Libuše* a *Prodaná nevěsta*, od Dvořáka *Dimitrij* a *Šelma sedlák* a Blodkovo *V studni*.

Pěstování české zpěvohry za řečenou dobu — od 18. listopadu do konce června — co do počtu právě se skrovným nezdá, ježto se dávala 42 původní zpěvoherní představení, počítaje v to i jednoaktovky. Připomínáme výslovně, že by nás nevelký ten počet úplně uspokojil, kdy by se jinak s původním uměním rozumně a prospěšně hospodařilo: ale čím dále tím rozhodněji pozorujeme pravý opak toho. Za nynějšího řízení opery nemělo by domácí umění pražádného prospěchu ani ze sebe většího počtu představení jemu věnovaných.

Nejtěžší naše stížnost jest na nepochopitelnou nešetrnost, s jakose divadlo chová k Smetanovi. Kdežto by bylo jeho povinností, cu nejdokonaleji provozovati jeho díla, která jsou již nyní pevně zakořeo něna v repertoaru, a snažiti se, aby se repertoar na prospěch divadla i umění samého obohacoval jeho ostatními zpěvohrami, děje se vše, aby se přivedl účinek opačný. Jak nedůstojně zachází se se samou Libuší, jest již obecně známo. Nejslavnější toto dílo zpěvoherního umění českého, kterým otevřeno bylo národní divadlo a které určeno jest oslaviti také ještě korunování českého krále, sloužilo v národním divadle již také k rychlému ucpání mezery v repertoaru náhle nastalé a provozuje se i s naprosto nedostatečným obsazením důležité partie a s takovým obsazením partie jiné, k němuž nesnadno svoliti ani za důležité potřeby výpomoci v nouzi, poněvadž díla tak vážná a národu tak památná mají se objevovati jen spůsobem co možná nejdokonalejším. Na místě toho arci zažila Libuše představení, při nichž hudební provedení prozrazovalo velmi pochybnou přípravu na úkol tak nesnadný a při nichž výprava scénická v oči bijící ledabylostí v obecenstvu přímo budila odpor.

Při *Prodané nevěstě* zlé hospodářství domohlo se již velmi křiklavého výsledku: nejoblíbenější a nejvšeobecněji vážená tato národní zpěvohra naše stává se v národním divadle již nemožnou. Vynikající člen zpěvoherní správy pověděl pisateli těchto úvah, že si předplatitelé Prodanou nevěstu přímo zapověděli. Nevíme, jakou formou se to stalo a jaký počet předplatitelů projevem tím byl zastoupen: ale nemáme příčiny pochybovati o jeho důvodnosti, poněvadž jest pohříchu docela pochopitelným. Tak daleko již národní divadlo připravilo českou zpěvohru. Na osudu Prodané nevěsty, před třemi lety národem oslavované a nyní Pražským obecenstvem z repertoaru vylučované, nejkřiklavěji se jeví zlé hospodářství nynější operní správy. Hlavní chybou bylo, že se

dávala z ohledů naprosto jen peněžních příliš často a následkem toho zhusta nade vše pomyšlení nedbale a chatrně. Nic toho nedbáno, že se obecenstvo neustálým opakováním přesytí, že se mu špatné provádění zošklivi, nepomýšleno na to, že hra, které jest divadlo v mravním i hmotném ohledu takovým vděkem zavázáno, žádá slušně jakési šetrnosti, že má její svěží dojem býti úzkostlivě chráněn před ošumělostí, nastávající nezbytně při bezstarostném častém opakování. A když se tímto způsobem došlo již k tomu, že Prodaná nevěsta jako věc příliš opotřebovaná nemohla býti stavena do řádného repertoaru, ještě poslední rána jí dodána tím, že se jí počalo, jako hry vždy „připravené“ užívati k nahrazování her v poslední chvíli zmařených.

Z letošních provedení jest jedno odpolední, jedno na poctu amerických Čechů a dvě náhle do repertoaru vhozená. Jednomu z těchto jsme byli přítomni a viděli jsme nevoli obecenstva, jaké národní divadlo jindy asi ještě nebylo svědkem. Vážený starý přítel Smetanův, patřící k nejstarším navštěvovatelům divadla, odcházel po prvním jednání s rozhořčením, které bylo co nejsmutněji odůvodněno. Užíváme této příležitosti, abychom o nynějším provádění Prodané nevěsty konečně promluvili slovo již dávno potřebné. Předem není možná pochopiti, jak může národní divadlo přáti živlu komediantskému již opět tolik místa v ušlechtilé národní hře, která pro živel ten již tolik odporu vytrpěla a po důrazném napomenutí veřejnými hlasy již ho byla potřebnou měrou zbavena. Kam se děje skvostná hudba *skočné* při komediantských kusech, jež se tu provádějí, uvádějíce v neváżnosť české umění i národní divadlo? Velmi odporné hanswurstiády děly se po dlouhou dobu s Vaškem, ale při posledních představeních konečně jsou odstraněny; a přece jest bohužel právě Vašek také příčinou velké stížnosti: umělec, jenž svou jistě upřímnou oddanosť k Smetanovi tak rád dává na jevo mimo jeviště, mohl jako rozhodně schopný představovatel Vaška již dávno nabyti poznání, že mnohá jeho o sobě dobrá komická podrobnosť citelně škodí celkovému dojmu. Podle subjektivního vkusu o tom býti může spor, nevybíháli mnohá jeho nuance z mezí uměleckých; ale rozhodnou vadou jest na př. komické odbíhání Vaškovo před samým sextetem v třetím jednání. Můželi skutečnému umělci býti žádoucím smích obecenstva v okamžiku, kdy se právě nasazuje první akord vážného sextetu? Opravdu nebezpečným však opeře Smetanově jest Kecal p. Hynkův. Nezapomínáme, že převzetím partie té za ochuravění páně Čechova vykonal p. Hynek Nevěstě velikou službu a že má do ní dobrý, ostrý humor i řádně plný orgán: ale jednak v komice jeho narážíme brzo na citelné přepínání, brzo na hereckou pohodlnosť v partii té nemožnou, jednak ve zpěvní stránce velmi často pozorujeme nedbalosť křiklavě odporující přesnému slohu Smetanovu. Náš Kecal i noty si pozměňuje nebo plete a nejen v parlandech, i v melodiích docela pevným taktem vázaných zachází často tak volně s tónem, že třeba z několika not za sebou žádná není náležitě intonována; slyšíme jen výkřiky. Tomu všemu pak jest politování hodným doplňkem nečeská výslovnosť našeho selského dohazovače, který již po tři léta zpívá důsledně: „za *ňé*ho“, „jáko ber*a*nek“, „slóvo“ atd. Nemohouce pouštěti se do dalších podrobností ještě se tážeme, kolikrát asi za posledních

let zpíval Jeníka pan Vávra a jak prospívá nejoblíbenější národní zpěvohře druhé obsazení partie té, a domníváme se, že jest dosti dolíčeno, jak se divadlo samo přičinilo o nejrychlejší opotřebování Prodané nevěsty.

Vedle toho pak neděje se nic, aby se jiným zpěvohrám Smetanovým pomohlo k uznání. Za nynějších okolností není divu, že Carmen i Aida jsou vrcholem naší operní sensace, a že tedy širší obecenstvo Pražské, v němž i ve všech jiných oborech bohužel vše cizí má vždy větší autoritu než domácí, již samo o sobě těmito sensacemi nasycuje svou divadelní potřebu a zanedbává domácí umění, pokud i toto není také trochu v modě, jako byla do nedávna ku př. právě Prodaná nevěsta. A na tuto cestu divadelní správa obecenstvo sama přímo zahání. Některé hlasy varují před důrazným požadavkem imponující výpravy původních zpěvoher, aby se nečinila z výpravy věc příliš důležitá. Ale tato námitka není včasna, dokud divadlo skvostnou výpravou oper modních zřetel obecenstva právě na tuto vnější stránku obrací a pak nechává zpěvohry české i bez výpravy nejpotřebnější.

Braniboři v Čechách inscenováni byli zrovna bídně; ve vážné vlastenecké zpěvohře měl český lid na místě nějak malebně rozervaného obleku bojující chudiny, o nějž v dějinách divadelních obleků není nouze, šat s křiklavými barevnými záplatami, které by snad i v Banditech nebo v Boccacciu byly příliš divoké! Jak bylo vypraveno *Tajemství* s dekoracemi, uznanými již v prozatímním divadle za nevhodné, a nad to ještě pro národní divadlo arci příliš malými, jest další málo čestnou upomínkou. Tedy nejen že se nejeví snaha, vyrovnati rozdíl Pařížských a domácích scénování v očích obecenstva nějakým samostatným uměleckým pokusem: i nedbalost a nevážnost až vyzývavá na jevo se dává, jdeli o národní umění. [1]) Krom toho staví se původní zpěvohry téměř z pravidla na místo rozhodně nepříznivější než cizí, o čem se již nemůžeme šířiti, majíce ještě promluviti o nešťastném pořádku, jakým se původní zpěvohry vypravují na jeviště. Správě divadla dobře jest povědomo, které Smetanovy zpěvohry již si dobyly obecné vážnosti, a proti kterým má obecenstvo posud větší nebo menší předsudek; a přece po rozhodném vnějším neúspěchu Dvou vdov vypravilo Branibory, které v nynějších okolnostech mají nejméně životní síly, a to tak, aby se za žádných okolností nedali udržeti. Pak přišlo Tajemství samou výpravou zmařené, a konec jest, že tři zpěvohry Smetanovy šťastně jsou na delší dobu v repertoaru nemožny, a tak za vylíčeného soudu Prodané nevěsty a Libuše Smetana té chvíle jest z repertoaru národního divadla vyloučen. Ostatních jeho zpěvoher si totiž divadlo nevšímá, ač právě dvěma z nich mohlo dojíti největšího úspěchu. Neschází mezi nimi národní zpěvohra, která se

---

[1]) Nemůže se namítati, co se věnovalo ještě nejnovější dobou na Rozkošného Popelku. Touto zpěvohrou učinila česká hudba zvláštní mimořádný dar divadlu, ne naopak; divadlo dostalo původní výpravnou hru, v níž by aspoň beze škody umění a českého rázu divadla mohlo upoutati obecenstvo výpravou. Materielní úspěch Popelky jest tedy opět jen novým *dluhem* divadla, jejž má spláceti hmotnou i mravní podporou domácího umění.

před časem již dělila o největší oblíbenosť s Prodanou nevěstou — naše Hubička. Té bylo již tuším třikráte, a to také hned po otevření divadla, zneužito k naprosto nedůstojnému provedení z nouze, místo co měla býti do národního divadla uvedena s leskem pravého českého skvostu, a když takové její provádění bylo dokonce odsouzeno, nechává se v zapomenutí, ačkoli jest v repertoaru kusem zrovna nezbytným, ač by byla pomohla upevniti postavení českého umění a zvláště Smetanovo v repertoaru, ač jest i divadelní správě známa jako t. zv. kus kasovní. Dle posavadních zkušeností arci možno si jen přáti, aby zpěvohry ty *nebyly* provozovány, pokud se na divadle s domácím uměním nezachází důstojně.

Mluvili jsme napřed o Smetanovi, činíce již z hospodaření s jeho zpěvohrami úsudky o zacházení s původním uměním vůbec. Každým spůsobem jest Smetana bohužel i v této příčině vzorem neosamělým. S Dvořákem jest divadlo ve styku rozhodně přátelském, a přece mělo i má provádění Dimitrije velké vady, přece neděje se pranic pro zneuznaná starší jeho díla. S Bendlem zase jest poměr nepřátelský, a divadlo nemyslí na to, že by zvláště jeho Lejla mohla mu konati nyní velmi dobré služby, kdežto čím později tím nesnadněji bude ji křísiti. Kovařovicovi Ženichové loni opakováni do přesycení obecenstva, za to letos na ně nevzpomenuto, tak že úplně vypadli z repertoaru atd.

Těmito ukázkami z nevyvažitelného počtu výtek ukázali jsme, proč jest nynější zpěvoherní správa v příčině národního umění nyní již všemi zpravodaji našich denních listů Pražských naprosto odsouzena. Shrnuli jsme zde několik výjevů zvláště význačných, abychom na politování hodné pobloužení naší zpěvoherní správy ukázati mohli v časopise, který k tomu jest lépe povolán než listy denní, a v čas, který již k důtklivému varování bohužel zbývá poslední. Dále takovými cestami jíti přednímu ano ve svém spůsobu jedinému našemu národnímu ústavu možná není, jak pro jeho povolání tak pro jeho bezpečný rozvoj hmotný. Žádný z hlasů varujících však posud nedošel ochotného sluchu, ano k nejvážnějším upomínkám slovem i skutkem odpovídáno v ten smysl, že divadelní správa pokračovati hodlá cestou posavadní. Publicistika s největším sebe zapíráním hoví denním potřebám divadla a jen proto posud veřejný odpor není všeobecným; ale když zvrácené názory divadelní správy vedou již k nenahraditelným zkázám, nastává veřejným strážcům národního divadla povinnosť jiná. Tolik jisto jest, že včasný obrat na pravou cestu, jmenovitě v sesoně nastávající, jest jak neodkladný tak v každém ohledu nezbytný. Caveant consules!

Těchto rozhledů po nynějším stavu zpěvohry národního divadla ukončiti nemůžeme, nezmínice se o osobním stavu nynějšího personálu, jenž právě s rázem repertoaru souvisí co nejtěsněji. Měli bychom vlastně ze široka hovořiti o stavu dramatického zpěvu u nás vůbec, ale přestaneme již na zmínce o naší tenorové otázce. Vlaský tenor p. K. Raverta jest následkem zvláštních potřeb našeho divadla silou nám tak málo platnou, že nám zbývá jen pan Vávra jako jediný řádný představovatel všech partií národních a ostatních lyrických, že on jest naším jediným Josém i Dimitrijem a bude jediným možným Lohengrinem atd.; tážeme se, jestli to stav přirozený a vůbec možný, tážeme

se dále, jaké místo časem zbude p. Ravertovi v dobrém repertoaru naší zpěvohry, a konečně, dlouholi bude možno, aby *člen* národního divadla zpíval nám vlasky? Věc jest již příliš známa, abychom o ní dále mluvili; jen na to obracíme zřetel, kam by se poděla česká zpěvohra při nahodilém delším ochuravění páně Vávrově, a na to, že by se řád národního divadla aspoň co do formy měl zachovávati.

Sbírky Tyršovy.

Průvodní přednáška k jich výstavě

od

Antonína Turka.

(Pokračování.)

Pohružujíce se v nový tento oddíl sbírek Tyršových překvapeni jsme již při prvním pohledu neobyčejným, nepopíratelným úpadkem nejen v malířství a sochařství, ale i v stavitelství se jevícím, a tím nápadnějším, povážímeli, že slavná doba architektury římské bezprostředně jej předcházela. Jaká byla příčina úkazu toho, vykládá historie té doby sama. Ohromné úspěchy válečné, jež štěstěna světovládným Římanům udělovala, nesmírné nakupení pokladů v Římě samém, to byly hlavní příčiny, jež na konec i v Římě jako všude jinde poklesnutí mravnosti a kázně ve všech oborech života národního v zápětí měly. Národ jindy hluboce vážný a přísný, jemuž živoucí zbožnosť v boji o život dodávala síly duševní i hmotné, otupěl na konec úplně k víře svých otců; otravná náuka euhemerismu mocně otřásala vrátkými již základy říše. Zhoubným jejím vlivem živila se nevěra v podání druhdy každému Římanu posvátná. Nikdo nevěřil již ani v divotvorné početí Rhey Sylvie, odkud předkové s pýchou božský původ zakladatelů Říma odvozovali, ani v knihy Sibyllinské, o nichž se myslilo, že v nich obsaženo vše, co k blahu celé říše se vztahuje. K tomu přidružily se hanebné mysterie Bacchovy i smyslné kulty orientální, jichžto zneužíváno k mrzkým neplechám. Není zde místa rozváděti ostatní všeobecně známé okolnosti, jež úpadek Říma provázely a k úplnému vyžití pohanstva, a ke konečnému zhroucení pyšné budovy umění římského a umění antického vůbec vedly.

Křesťanství nastupuje za nejkrutějšího pronásledování svou světobornou dráhu, vniká duši oblažující pravdou zvolna sice, ale nezvratně v mysl i srdce člověčenstva a odchovává v zátiší, bez hluku a lesku mocný pramen nové životní síly, jež pevnou a jistou dráhu sobě klestí, kdežto nemravností i hnilobou nasáklá skořepina pohanského žití puká a se rozpadá. Vítězství křesťanstva bylo přirozeno, neboť vznešené zásady rovnosti a bratrství všech lidí, pevná, jednoduchá a snadno pochopitelná víra a k tomu i jeho náuka o bohu jediném zajišťovaly jemu jistý průchod.

Ale jak nově utvořená společnosť lidská, jež dle náuky své požitkův a rozkoší se odříkala a konec světa každým okamžením očekávala, měla se k umění? Již z historie vzniku a prvotního rozvoje nové věrouky vysvítá, že k umění záporně se postavila. K tomu ještě přidružily se jiné důležité příčiny, které tolikéž k náhlému úpadku uměleckého tvoření přispěly. Nebyl to jedině zákon Mojžíšův, jenž takřka zapovídal vykonávání umění výtvarného, nebyla to jedině nechuť a odpor ke zbylým formám uměleckým, jež každou částicí na nenáviděné pohanství upomínaly, ale hlavně církev sama a celá řada vážených autorit, jež proti veškerému umění nepokrytě se vyslovily. Avšak jednostranné, se zásadami nové věrouky jen slabě souvisící tyto zásady brzy se umírnily, neboť nejen že praxis proti všemu tomu byla rozhodla, ale hlavně duchové širšího rozhledu nenávisti této nechovali, chápajíce význam umění a hluboko v lidské duši zakořeněnou potřebu jeho. A s tímto důležitým obratem počaly se zjevovati prvé skrovné zárodky umění starokřesťanského, s jehož počátečnými stopami setkáváme se v římských katakombách.

Obraťme se znovu ke sbírce Tyršově, bychom sledovali rozvoj architektury nové, neboť malířství a sochařství té doby co průjev samostatný zaujímá místo velice skrovné. Pomineme neumělé a ve formálném ohledu bezvýznamné stavby v nitru katakomb a postoupíme hned dále. Kromě oratorií, jež nad katakombami se budovaly, sloužíce věřícím za shromaždiště ve výroční den úmrtí některého mučedníka, z nichž však do dnes jen nepatrné zbytky se zachovaly, nad jiné důležité jsou basiliky. Nebudeme šířiti slov o vzniku jejich. Naskytují se sice dvě hypothesy o původu jejich a obě jsou ve sbírce Tyršově doloženy, ale žádná z nich neopírá se o fakta, jež by nebylo lze vyvrátiti. Poukážeme zde toliko k tomu, že basiliky tyto, jako místo k shromáždění pravověřících k bohoslužbám, v prvních dobách spíše v domech občanských, ovšem ještě cele antických, i soukromých hledati dlužno. Jednotlivé myšlenky architektonické, z budov veřejných převzaté, přispěly pak též k vyvinutí formy basilikální, tak že nelze upříti, že veškery elementy i nové formy, s nimiž se napotom v umění starokřesťanském setkáváme, měly zárodek svůj v elementech a formách již stávajících.

Nehleďme však více na tyto a obraťme pozornosť svou k nitru basiliky, jež velice jest zajímavé jednak originelním svým rozvržením, přísné kázni odpovídajícím, jednak výzdobou svou pro charakter prvotních křesťanů nanejvýš charakteristickou. Odděliti kajicníky a spravedlivé, získati místa k umývání rukou a nohou, odloučiti katechumeny od těch, kteří do církve přijati byli, vzdáliti mužské od ženských, zříditi místo pro kněze a vytknouti oltář, celek pak pokryti a shora osvětliti: toť byl program, na jehož základě budovány byly původní basiliky starokřesťanské, a již z tohoto programu může sobě pozorovatel učiniti přibližný pojem o vnitřním zařízení. Přistupme k vyobrazením ve sbírce Tyršově a učiníme si podrobný obraz chrámu starokřesťanského. Prošedše atrium, čtyrhranný to dvůr, sloupením obklopený, určený pro nejtěžší kajicníky, vstupme do basiliky vlastní, v narthex, v místo vykázané kajicníkům lehčím i katechumenům.

Ostatní dům podélný, v jehož části severní ženy, v jižní muži

a v předu děti k bohoslužbám se seřaďovali, náležel hlavně laikům. Prošedše loď hlavní — k níž na levo i na pravo, buď po jedné neb po dvou postranních lodích, řadou sloupů oddělených se připojovalo — přicházíme na konci střední lodi k apsidě, kde kromě oltáře chorus, tribuna s kathedrou biskupovou a se sedadly pro kněžstvo vyšší v polokruhu se nalézaly. Toto poslední oddělení basiliky odloučeno bylo zábradlím od střední lodi. S basilikami rozlohy takovéto a podobné, vesměs na východ orientovanými, setkáváme se do roku 420. Počínajíc dobou touto nastává v orientaci chrámu pozměna toho spůsobu, že nyní směrem na západ se orientuje, poněvadž obrácení na východ zvyk orientální i pohanský připomínalo, snad i proto, že při závěreční modlitbě lid zády ke knězi obraceti se musil. Kromě pozměny v orientaci také různé změny ve vnitřní úpravě nám jsou nápadny. Tak objevuje se zrakům našim narthex sloupením lépe vyznačen, než zprvu se dělo. I loď příční, transept nyní častěji se naskytuje.[1]) Transept tento representoval ideální obydlí mučedníkovo, jehož tělo pod oltářem, confessio o sobě obsahuje, a jež časem na rozsáhlou kryptu vyrostl, čímž ovšem často i dosti značně presbyterium se zvýšilo. Sestávalať tudy basilika formy druhé ze shromaždiště obce věřící, z prostoru mučedníku věnovaného a posléze z místa kultového pro vyšší a nižší klerus. Avšak složité tyto formy basilikální, založené na přísném odstupňování různého druhu kajicníkův i věřících, později, když církev se rozšířila, pokání veřejné přestalo, stávají se jednoduššími, pozbývajíce atria; takž setkáváme se na konec s basilikami, jež mají toliko pouhou předsíň.

V konstrukci basiliky jeví se nápadný rozdíl a kontrast proti hmotným stavbám starořímským, jeť ona velice jednoduchá a lehká, zdi velmi slabé, opukové, jež ovšem při značném rozpjetí klenbu snésti nemohly; tak byla krytba vnitřku nutně buď otevřeným krovem buď plochým a kasetami ozdobeným stropem. Jedině tam, kde nebylo dřeva ani jiného lehkého materiálu, jako v Syrii, budovaly se basiliky massivně, proto bylo snadno lze je překlenouti; jedině následkem této okolnosti objevuje se zde první kupole křesťanská.

Jako konstrukce, tak i dekorace celé basiliky starokřesťanské velice jest chudičká, a jedině snad různé odstupňování střech, někdy i předsíň se sloupením, růžice aneb i slepé arkády, jak z četných fotografických reprodukcí basilik římských patrno, oživují spůsobem málo bohatým, avšak nikoliv bezvýznamným vnějšek jejich. Bohatěji okrášlen byl vnitřek dekorací v obor malby a zejmena mosaiky rovněž i plastiky spadající. Výzdoba plastická, velice ploše držená a ponejvíce ornamentální i symbolická, tam pak, kde se objevuje ve formách původních odjinud nevypůjčených, vykazuje techniku velice chudobnou. Nicméně přese všechny nedostatky, které se při těchto stavbách naskytují ve formě, která, jak se nám zdá, jedině z potřeby nikoli z tendence umělecké vzešla, jest přece dojem celku důstojný i povznášející, neboť ony četné, beze změny přijaté elementy antické, velikolepá jednoduchosť,

---

[1]) Transept nelze před r. 320 žádný dokázati, teprv po Konstantinovi začíná se častěji objevovati.

rovněž i vážný, místy nádherný a přece prostý duch výzdoby malířské i mosaikové, zejmena též oblouku triumfálního a apsidy, kde kolosální velebné i přísné postavy Krista, apoštolů i mučedníků na nás u vázaném držení těla a slavnostně symmetrickém seřadění s výše dolů zírají, k účinku nanejvýš opravdovému a znamenitě charakteristickému se slučují.

Z četných památek starokřesťanského slohu ve sbírce Tyršově zastoupených připomínáme z doby před rokem 420 S. Clemente, basiliku třetímu nástupci sv. Petra věnovanou, z níž ovšem jen chor r. 872—882 restaurovaný a půdorys v původní podobě jsou zachovány, pak S. Maria in Cosmedin; ze staveb po roce 420 jsou pak zajímavy hlavně basilika S. Maria in Trastevere a Basilica Sessoriana. K nim řadí se z basilik formy pozdější, pouze předsíň vykazujících, nádherně restaurovaná basilika S. Paolo, S. Giovanni in Laterano a j. vesměs v Římě se nacházející.

Založením *Byzancie* nastává v umění opět obrat nový, novými vlivy zevními i vnitřními podmíněný. Jako v celém zřízení státním i církevním centralisace napořád tužší se zmáhati počíná, tak i v architektuře, jež pod vládou umění milovného Konstantina i nástupce jeho Justiniana k nádhernému rozkvětu dospěla, s principiemi podobnými se setkáváme. I ona centralisuje disposici, podřizuje celek prostoru ústřednímu. Než jest ještě řada jiných vlivů, jež podmiňují ráz stavitelství byzantinského, kteréž od výtvorů prvních dob křesťanství v Římě tak podstatně se liší.

Dvě periody rozeznáváme ve slohu tom, z nichž první Konstantinem počíná a druhá od vlády Justinianovy se datuje. Z první této doby velice málo památek i zpráv do dneška se dochovalo, a tak též ve sbírce Tyršově jen spoře ji zastoupenu nacházíme. Uvádíme tudy jen kostel sv. apoštolův, vysoce sklenutý a bohatě pestrým mramorem vyzdobený, s portiky i stavbami vedlejšími, a chrám sv. božské Sofie, jenž vyhořev, později za Justiniana novou stavbou byl nahrazen.

Bohatší památkami architektonickými jest bez odporu doba Justinianova, vykazujíc naskrze stavby centrální, útvarů podobných, jak jsme se s nimi setkali ve starém Římě; ovšem se konstrukce od římských valně liší. Zvláštní záliba v kupolích, jež u slohu tohoto k tak znamenité platnosti přicházejí, a jež jsou pro něj příznakem nad jiné charakteristickým, přivádí nás mimoděk na stopu vlivů orientálních. Setkávámeť se s podobnými kupolemi, jak to Tyrš též ve sbírce své dovodil, při palácích Sassanidských (v říši novoperské po parthické), na kterýchž budovách nelze stopovati ani sebe nepatrnějších vlivů západních, a které ve mnohém ohledu jako návrat k formám chaldejským i egyptisujícím nám připadají. Tak zříme v četných těchto palácích tu i tam zvedati se kupoli na čtverhranu, jinde zase budí pozornosť naši soustava několika kupolí z jedné plochy v nestejnou výš se vypínajících. Mimo tyto kupole nalézáme při palácích těchto ještě řady slepých arkád, oblouků převýšených i vlysu obloučkovitého, jakož i celou řadu kapitélů trapezovitých, hrubých i — jak na př. v Ispahánu — ornamentem plochým techniku textilní připomínajícím pokrytých. Většina motivů těchto, které Tyrš v detailech nastřádati se vynasnažil, přešla na sloh byzantinský. Mu-

símeť mu přiznati charakter celkem orientální, což zároveň též vysvětluje vliv jeho na sloh národů mohamedánských.

Ze třech typů, v něž božnice byzantinského slohu rozvrhnouti můžeme, uvádíme nejvíce zastoupený typ druhý, jež kupole napřed i v zadu staví a prostor postranní mnohdy v patrové lodě postranní vyvinuje, a jehož nejkrásnějším příkladem jest chrám Hagia Sofia v Cařihradě za Konstantina založený, avšak teprve po velikých pohromách živelních za Justiniana dostavěný a bohatě vyzdobený. Jest pak památný chrám tento v půdorysu čtverhran poněkud obdélný, v jehož středu kvadrát co prostor ústřední se kreslí, nad ním na čtyrech mocných pilířích oblouky a pendantivy spojených plochá kupole se zvedá, s níž dvě polokupole na východ a západ společně se nesou. Po obou pak stranách ústředního prostoru přidružují se malebně postranní prostory dvoupatrové, nádhernými arkádami s ním spojené. Nelze tu tedy mluviti o lodi hlavní a lodích vedlejších, jak jsme při basilikách starokřesťanských činili, zde zaujímá pozornosť naši prostřední vyvýšený sál s místnostmi postranními a s galeriemi. Při takovémto spůsobu komposice není ovšem dojem vnitřku pojednou dán, nutno budovu projíti a sledovati onu bohatosť i rozmanitosť malebných a imposantních pohledů, jež nám poskytuje. Prostor ústřední dominuje tu souvislostí a výškou, a v něm zase vládne střed kupole vyšší než obě polokupole, k nimž apsidy ještě nižší se připojují. Prostory postranní netvoří lodě souvislé, ale přispívají přece, arkádami jsouce otevřeny, značně k dojmu vnitra, poskytujíce všude průhledy nanejvýš malebné, jejichž účinek skvostnou i nádhernou inkrustací a rozmanitým vedením světla ještě znamenitě je zvýšen.

Kromě stavitelských památek v Byzancii samé dlužno si ještě povšimnouti staveb Ravennských, kterým Tyrš zvláštní místo ve sbírkách svých byl vykázal, a ze kterých vliv umění byzantinského, a tolikéž značná samostatnosť je zřejma; avšak jich míru a spůsob vzájemného prostupování nelze přesně určiti. Připomínáme tu ze zajímavých architektonických památek těchto chrámy S. Vitale a S. Apollinare, oba ve sbírce Tyršově v pěkných reprodukcích fotografických nám předvedené.

Plastika a malba stojí co do ceny umělecké v epoše byzantinské hluboko pod architekturou. Úpadek její jest i vůči první periodě křesťanství v Italii zjevný. Z bronzových památek může pozornosť naši upoutati sloup Justinianův, vztýčený po vítězství nad Peršany r. 543, 105 stop vysoký, z cihel zbudovaný a kovem potažený, jehož tvůrcem byl umělec Eusthatius z Říma povolaný. Na sloupu tom umístěna byla bronzová socha jízdecká mohutného účinku; kůň v pohybu živém se hřívou vlající, císař pak na něm co Achill s tunikou a dlouhým pláštěm obrácen jest s pravicí nataženou k východu. Rozumí se samo sebou, že z díla toho ničeho na naše časy se nedochovalo.

Chudší a velice neumělé jsou výtvory dláta umělců byzantinských, obmezujíce se ponejvíce na zdobení sarkofágů, jichž zejmena v Ravenně zajímavý výběr nalézáme. Tyto sarkofágy, v základních tvarech římským podobné, jsou ovšem v ornamentaci mnohem nedokonalejší. Nejznamenitější ze zachovalých jsou rakev Gally Placidie, Honoria i Konstance, jakož i sarkofág Theodorichův, hladký, ve formě vany lázenské z porfyru

vytesaný. Dekorace záleží větším dílem z monogramu Kristova, věnců vavřínových, křížů, pávů a podobných symbolů neustále se opakujících. O větší zručnosti technické i bohatší invenci svědčí řezby ze slonoviny, jichž formálná dokonalosť byla tak značná, že umělci byzantinští dlouho dovedli na tomto poli opanovati záhy v takovém druhu prací proslulý orient.

V míře velice skrovné pěstovala se malba. Jedině mosaice dostalo se značnějšího rozšíření, jak zachovalé mosaiky v paláci Justinianově, znázorňující scény válečné a mosaiky Ravenské, nám o tom svédectví podávají. Fanatičtí obrazoborci zničili namnoze nádherné výtvory umělců doby této. V druhé polovině devátého století nastala sice umění byzantinskému za Basilia Makedonce krátká doba renaissance, která však záhy opět úpadkem politickým přerušena byla. Plastika a malba byzantinská stávaly se vždy více schematickými a braly na sebe všechny ty odznaky stuhlosti, topornosti a zkostnatělosti, jež je čím dále tím více jak od přírodní pravdy, tak od výše ideálního umění vzdalovaly, a jež byzantinismem nazývati jsme uvykli.

Postupme dál a nahledněme v nové oddělení sbírek Tyršových, v oddělení *ranního středověku* v západní a střední Evropě, jež rozděleno jest na menší oddíly jednotlivým zemím odpovídající, z nichž tuto na prvém místě uvesti dlužno *Francii*, ana pro bohatosť stavitelských památek římských poměrně největší čistotou forem vyniká. První chrámy za doby Merovingů byly ze dřeva budovány, později spatřujeme kostely zděné z chatrného materiálu, neuměle traktovaného. Při velice nedostatečném stavu techniky stavitelské nepřekvapuje nás, že klenby jen v nepatrném rozměru ponejvíce pouze nad apsidou se prováděly. Z dosti četných, pěkně zachovaných a mimo Francii poměrně málo známých zbytků stavitelských té doby, uvádíme baptisterium v Poitiersu s fasádou, v jejíž dekoraci se jeví reminiscence antické v detailu sice čisté, avšak podivně sestavené a skombinované. S ozvěnou motivů římských potkáváme se rovněž v době Karolingů, ba snaha po návratu k formám antické velříše jest za vlády Karla Velikého tím zjevnější.

Ale tato první renaissance umění římského jest velice těžkopádná a bez porozumění hlubšího prováděná. K tomu přistupují vlivy byzantinské, četnými umělci z Byzancie povolanými do Francie přenesené, jakož i vlivy maurické, jež ze přátelských styků Karla Velikého s Harun-el-Rašidem ze Španěl byly vzešly, a které napotom nejednomu dílu architektonickému zvláštní nádech pikantnosti dodávají. Nejpamátnější ze staveb té doby jest Notre Dame v Avignonu, kde vedle vlivů cizích též samostatné pojímání nás překvapuje.

V *Německu*, jež památkami staletými rok 1000 předcházejícími je značně chudší, uvádíme ze staveb starších památný dóm Trevírský, původné basiliku ploše krytou, z budov, jež za doby Karla Velikého hlavně v městech Porýnských vznikly, slavný dóm v Cáchách; jest to stavba polygonální s ochozem, uprostřed níž kupole se pozvedá.

Pokud nejstarších architektonických památek u *Slovanů* se týče, jsme, jak známo, téměř jedině na zprávy písemní odkázáni. Proto také nemůžeme se o nich zde šířiti, zvláště že i ty kulaté kostelíčky české,

jež ve mnohém vzhledě vliv byzantinský prozrazují, dle úsudků znaleckých až po roce 1000 povstaly.

Velice bohatě a důkladně jest ve sbírce Tyršově representován sloh *románský*, sloh vlastního středověku, jenž počínaje rokem 1000 za tak zvláštních okolností se vyvinul. Nebudeme zde rozváděti známé dalekosáhlé následky všeobecného očekávání zkázy světa, kteráž rokem 1000 nastoupiti měla. Na vývoj umění, zejmena stavitelského měl rok tisící vliv rozhodný tím, že po konečném šťastném uplynutí jeho celé křesťanstvo jako k novému životu probuzeno si oddechlo, a s horlivostí dosud nevídanou ku chvále boží chrámy zdvíhati se jalo. V nadšené vděčnosti všude téměř kostely od základů znova se budovaly a nádherně vyzdobovaly, k čemuž ovšem kromě soukromého nákladu i ohromné odkazy za doby všeobecného postrachu a všeobecného pokání klášterům i kostelům učiněné nemálo nápomocny byly. Tak počala po roce 1000 doba románská s ruchem stavitelským, jemuž sotva rovného kdy bylo, a jenž z forem starokřesťanských, byzantinských i římských nový sloh vytvořiv, dovedl jej na výši slohu panujícího udržeti téměř po celá dvě století. Všeobecné odznaky slohu románského definovati není takřka možno, neníť ani slohem v tom smyslu, jako sloh dorský aneb ionský, kde všude hlavní části dle určitého vázaného principu ze sebe se vyvíjejí. Setkáváme se při něm s ohromnou růzností nejen v detailu, ale i v disposici, podle zemí, ba i jednotlivých provincií dosti značně se různících. Nechcemeli se od pravdy vzdáliti, nemůžeme společné příznaky celého slohu románského vypočítávati. Jedině proti gotice ohraničuje se jaksi výlučným užíváním oblouku kulatého, ač i oblouk ostroluký záhy se objevuje.

Nehodlajíce vyličovati všeobecný systém, příkladu Tyršova ve sbírce jeho se přidržujíce, obrátíme se ku přehlídce činnosti jednotlivých zemí. Počněmež s *Italií*, která nejen útvary svých budov, ale též podněty, jež při tvoření uměleckém vládly, od zemí ostatních nápadně se liší. Kdežto na severu umění toliko z nadšení náboženského klíčilo, dávaly v Italii v jednotlivých městech, záhy k samostatnému životu dospěvších, hrdosť i zimničná závodivosť vzájemná, jakož neméně i probouzející se zájem čistě umělecký podnět k vývoji velice individuálnímu. Nepozastavujíce se u staveb Říma i jeho okolí — jež setrvávají při staré formě starokřesťanské basiliky, pozornosť naši budíce jedině chodbami křížovými, jakýmiž vyznačují se na př. chrámy S. Lorenzo in Laterano — povšimněme si podrobněji staveb v *Toskánsku*, ke kterým Tyrš se zvláštní zálibou lnul.

Architektonické výtvory Florencie jsou ve sbírce jeho velmi úplně zastoupeny. Již v tuto rannou dobu překvapují stavby hrdého města lahodou forem a smělostí koncepce umělecké. Z četných staveb vyniká nad jiné zejmena chrám S. Miniato al Monte, jejž líbeznou krásou jeho unešen Michel Angelo svou nevěstou nazval a s poetickou péčí r. 1529 při obléhání Florencie před zkázou zachránil. Ušlechtilý chrámeček tento jest první basilika středoitalská, jež také vně nabývá vzezření důstojného, nejen umělecky oživeného, ale i význačného, dojmu důstojného klidu se dopínajícího, a po prvé cítíme zde, kterak poměry naprosto jen z citu uměleckého vycházejí. Velice zajímavý jest též osmi-

hranný chrám S. Giovanni, později křticí kaple Florentská. Pilastry, polosloupy a oblouky zdobí vnějšek jeho, vnitřek dotýká se pozorovatele nádherou architektonickou, dojmem překvapujícím. Stáří záhadné budovy této, jež uvnitř nápadně antikisuje, není dosud na jisto postaveno.

Skvělých výsledků na zápasišti uměleckém dodělala se též Pisa, když dostoupila vrcholu moci i slávy své velikým vítězstvím nad Mohamedány u Palerma r. 1063. Bohaté kořisti, kteréž se městu tím dostalo, použito ihned na stavbu dómu, jehož krásou i nádherou Pisané nad všechny sousedy své se vyšinouti chtěli. Znamenitý tento dóm, který již velkostí dimensí svých imponuje, zbudován jest na půdorysu formy křížové. Vnitřek, na spůsob maurických staveb lohami mramoru střídavě černými a bílými vyzdobený, vyznamenává se malebnými průhledy, k čemuž empory, též přes loď příční vedené, nemálo přispívají. Zajímavá jest též kupole ovální, jež se nad celým příčním dómem, jakož i nad lodí střední vznáší, čtverník důrazně vytýkajíc a první spojení idey budovy centrální s basilikou uskutečňujíc. Idea tato: korunovati celek kupolí, aniž by horizontála celku citelně trpěla, stala se napotom stálým thématem architektury, až ji posléze Michel Angelo dokonale rozřešil. Také vnějšek dómu Pisského ukazuje nám po prvé fasádu chrámovou spůsobem čistě architektonickým dekorovanou, znamenitě článkovanou a zároveň sjednocenou. Kromě kampanilu, slohově úzce s chrámem souvisícího, zasluhuje zmínky ještě battistero s kuželovitou kupolí, jejíž forma, z ohledů akustických velmi praktická, krytbě dodává vně rázu hruškovitého.

Než opustmež již Toskánsko a věnujme pozornost svou skupině nové, skupině *lombardské.* Vlivy staré architektury římské, starokřesťanské i byzantinské pojí se tu k celku zcela osobitému, jenž proti vlastní Italii jest hrubší a severnímu slohu románskému bližší. Stavitelské výtvory lombardské, v této epoše velice četné, lze na dva typy rozvrhnouti, na typ s fasádou jednotnou, neodstupňovanou, jejž za specifičně lombardský považovati dlužno, a za jehož nejstarší příklady chrámy S. Ambrogio v Miláně, jakož i S. Michele v Pávii i dóm v Piacenzi a v Parmě nám platiti mohou — a na typ druhý s fasádou odstupňovanou. K tomuto druhému typu můžeme kromě dómu Modenského a chrámu S. Zeno ve Veroně čítati co do vnějšku též chrám Sv. Marka v Benátkách, ve sbírkách Tyršových spůsobem zvláště úplným a velkými fotografickými reprodukcemi v celku i v detailech zastoupený. Ačkoliv při prvním pohledu na tento chrám dojem jeho vnějšku přílišnou bohatostí výzdoby bez patrných vládnoucích linií, bez konstruktivní organičnosti jednotlivých detailů neklidný i rušivý jest, přece neubráníme se mocnému dojmu, jejž tento celek více fantasticky nádherný, nežli ústrojný a přesně vyvinutý, více oslňující nežli hluboký a promyšlený na nás činí, tím více pak uchvátí nás vnitřek jeho charakterem slavnostně vážným, větším a opravdovějším, nežli dle rázu vnějšího očekávati se dalo. K tomu všemu přispívá solidní nádhera látek, které při světle přitlumeném oku se nevtírají, jednoduchost forem, jejichž účinek žádnými malými motivy rozptýlen není, velkost prostorů prostředních, v míře nemalé pak také ona okolnost, že jednotlivé prostory nestejně jasně osvětleny jsou, čímž ostré kontrasty světelné vznikají,

a k nim připojuje se ještě zlatavý reflex s míst vysokých, jakožto záře slavnostně nádherná, kterou se malebnost celku v nemalé míře sesiluje.

Ještě sluší zmíniti se o jihu italském, o *Neapolsku* a hlavně *Sicilii.* Jakkoli obě země ty pod jedním žezlem spojeny byly, přece co do charakteru svých staveb od sebe se liší, Sicilie pak vyniká rozhodně nad Neapolsko, mohouc se vykázati architekturou rozmanitou, spůsobem přebohatým a oslňujícím, ač málo organickým dekorovanou, v níž mocné vlivy orientální velice nápadně se projevují. Co nejskvělejší pomník tohoto slohu dlužno uvesti dóm v Montreale. trojlodní to basiliku s krytbou dřevěnou, s oblouky ostrolukými, poněkud převýšenými, uvnitř bohatými mosaikami pokrytou, jejichž klidné barvy spolu s půdou žlutavě prozírající dokonale harmonují a na pozorovatele činí dojem slavnostně vážný i velkolepý. Vedle něho jmenujeme ještě dóm Palermský, jehož vnějšek poskytuje nejlepší příklad dekorace zevní, vysokými arkádami ostrolukými, jakož i vlysem obloučkovým hrotitě vykrajovaným a zvláštním cimbuřím architekturu maurickou nám připomínaje.

Toť ve hlavních rysech obraz italské architektury románské. Poznali jsme, že ani Benátky, ani jih italský, při všech skvělých přednostech svých ohledem přísně architektonickým vládnoucí postavení zaujíti nemohly, že také architektura lombardská, která přes technické vlastnosti své přece jen rázu po většině zbarbarštělého se nezbavila, ostatním dominovati nedovedla, že také Řím a jeho okolí po celou tu dobu velice neplodným se býti ukázal. Tak objevuje se již nyní v mlhách budoucnosti *Toskánsko* pro architekturu italskou jako činitel vedoucí, činitel nejryzeji národně italský.

Jinaký ráz má středoevropské oddělení slohu románského ve sbírce Tyršově. Kdežto v Italii jsme se setkali ponejvíce s reprodukcemi budov jednotlivých, zde zase na detaily a soustavný vývoj hlavní důraz jest položen. Systém, kterýž z architektonických výtvorů severu a západu si vytvořiti můžeme, není ovšem systémem v pravém toho slova smyslu takým, s jakým uvykli jsme setkávati se při jiných slozích, a to hlavně proto, že architektura v různých zemích též různě se vyvíjela. Tolik lze povšechně přece předeslati, že v slohu románském v 11. století zračí se ještě jakási přísnosť a jednoduchosť, která však ve 12. století úplně mizí, ustupujíc formám bohatě a ušlechtile vyvinutým, jež napotom ke konci 13. století za vlivu vyvinující se gotiky s různými formami jejími v neorganickou směs se pojí.

Rozdělujeme tedy architekturu románskou zemí mimoitalských na tři periody: slohu ranně románského 11. století, slohu vyvinutého 12. století, a posléze na periodu přechodního slohu 13. století. Přihledněme blíže k známkám jednotlivých period, jež ve sbírce Tyršově jsou dovozeny.

V periodě ranně románské zaujímá první místo, pokud rozměrů i počtu zachovalých památek se týče, Německo, začež příznivým okolnostem politickým a sociálním děkovati má. Rozkvět moci císařské, bohatosť mocných biskupů, znamenité důchody klášterů, výkonné síly mezi mnichy, laciní neb i bezplatní pracovníci ze středu robotného

lidu a mnohé jiné ještě byly podmínky, jež rozvoj architektury církevní v míře nemalé podporovaly. Z přečetných velkých dómů, jež v době této zejmena v městech Porýnských počaty byly, zachovaly se arciť v podobě původní pro časté požáry a jiné pohromy takřka jen půdorysy, tak že charakterisovati je namnoze jest nesnadno.

Také Francie, ač v množství territorií roztříštěna, honosila se pozoruhodnou činností stavitelskou. Památky v dobu tuto spadající jsou méně velkolepě založeny, vynikají však nad německé elegancí forem, jemností detaillů a předčí nad ně záhy co do stránky konstruktivní. Jednotlivé provincie vyznačují se velice nápadnými rozdíly, jež tu arciť stopovati nemůžeme. Vstoupíme raději do typického chrámu té doby, určitého příkladu se nepřidržujíce, abychom systém periody ranné si uvědomili. Vzorem jeho jest forma basilikální, jejíž vývoj představuje tvar, s nímž jsme se sice již dříve byli setkali, který však nyní teprv s větším uvědoměním se pěstuje, nabývaje též významu symbolického. Tam, kde loď podélní s příční se křižuje, vzniká prostor čtvercovitý, hlavní střed to celé budovy, dle něhož se ostatní části lodi příční i hlavní pomocí sloupů aneb pilířů v části onomu čtvercovitému prostoru přibližně podobné rozpadají. Také poboční lodi, jež se k lodi hlavní připojují, stojí v určitém poměru k rozdělení lodi hlavní, souvisíce rozdělením svým prostřednictvím lodi hlavní s ústředním prostorem. Také presbyterium vyvýšeno bylo o několik stupňů, pod kterýmž nalézala se krypta, kultu mrtvých věnovaná, jež často pod celou lodí příční se prodlužovala, řadami pilířů aneb sloupů ve tři stejné lodi jsouc rozdělena. Někdy potkáváme se též na straně západní s apsidou, kterážto zvláštnosť ve Francii vznikla, avšak v Německu mnohem častěji se objevuje, jsouc pro periodu ranně románskou charakteristická. Původní účel dvojné apsidy byl, získati přiměřené místo pro oltář svatého, jehož poctě kostel dodatečně vedle světce titulárního byl věnován. Strop basiliky ranně románské byl nad hlavní lodí i nad postranními vždy jednoduchý, dřevěný a plochý, tvoře jeden z hlavních odznaků této periody. Jedině apsis byla polokupolí kryta; v krytbě pod presbyteriem pak první pokusy klenby křížové se vyskytují.

Více ještě než vnitřek jeví vnějšek značné odchylky od basiliky starokřesťanské a italské, zejmena pokud se týče věží, jež nyní s budovou se spojují, ovšem na úkor fasády, jež na úzkou část mezi věžemi se súžila. Na věžích těchto, jež sloužily začasté za hlídky, tedy účelům pevnostním, nebylo zvonů, ty zavěšovaly se do malých vížek střechových nad lodí hlavní. Vnějšek chrámu takového činí dojem vážnosti a přísného klidu, vnitřek pak dojem v skutku slavnostní, k čemuž omalované stěny i strop nemalou měrou přispívají.

Za okolností ještě valně příznivějších dovršuje se květ architektury románské, jejž periodou vyvinutého slohu jsme nazývati uvykli. Modifikace, jež sloh proti době předešlé podstupuje, nejsou četné, avšak velice nápadné. Tak mizí druhdy zhusta užívaný chor západní, aby místo učinil fasádě, na niž v době vyvinutého slohu nemalá váha se klade. Také loď příční i krypta se vynechávají, a to zejmena na jihu, co zatím lodi poboční apsidami se ukončují. Rozhodujícím od-

znakem doby jest překlenutí lodi hlavní, na něž století předešlé ještě se neodvážilo, a jež nyní pravidlem se stává.

Při všech změnách tuto uvedených, jež za zdokonalení a dovršení díla století předcházejícího považovati musíme, je zvláštní jistá lhostejnosť k poměrům jednotným, jakkoliv architektonický detail ostře a korrektně se vyvíjí.

Jako vnitřek nabývá i vnějšek bohatostí této době přiměřenou typu zcela ustáleného. Fasáda jest vlysem obloučkovým v patra oddělena a oživena četnými lisenami, pilíři opěracími, lodi od sebe oddělujícími, okny a začasté i růžicí. Ke zvláštní nádheře vyvíjí se portál hlavní, bohatě jsa profilován, aneb i četnými sloupy ozdoben. Plastická dekorace, jež z počátku jen na lunetu se obmezuje, snáší se také níže, tak že na konec této periody se staví i sochy mezi sloupy portálu, jejichž hlavice zdobí se mnohdy postavami zvířecími i lidskými ve složeninách podivně pitvorných a fantastických, a jejichž dříky pokrývají se zhusta ornamentem šachovnicovitým, diamantovitým, jenž až po listech bylinných na kapitélu se rozprostírá. Při dojmu celkovém jest přese všechno vyznačení vertikálního směru i bohatém rozčlenění celku, přes oživení ploch okny podvojnými nepopíratelná uzavřenosť a přísnosť, z nichž prohlídá duch mnišský, jenž ve vývoji architektury románské zejmena v Německu měl tak vynikající podíl.

V plném souhlasu s vnějškem jest též charakter vnitřku. Také zde ovane nás nálada obřadní vážně uzavřená. Vidíme, kterak sloup k sloupu, pilíř k pilíři ve formách těžkých, s kapitélem bohatě avšak těžce ornamentovaným slavnostně se řadí, jak nad nimi v křepém rozpjetí do výše vznášejí se oblouky, jež oko sledujíc, mimoděk zvedá se k choru jako duševnímu středišti zbožného rozjímání. Kráčíme lodí hlavní dál. Náhle prostor u lodi příční se rozevírá, a před námi určitě kreslí se vyvýšené sanktuarium malebně světlem choru, apsid i lodí pobočních ozářené, majestátně na volných stupních vyvýšené, kdežto schody jiné dolů v temno krypty, v místo kultu zemřelých zasvěcené nás vedou. Nad hlavou naší pak v lodi hlavní i v lodích pobočních místo krytby rovné klenba křížová se vznáší, čím ve strop pohyb rythmický i hra světel a stínů se přivádí, a tím dojem, ač dosud ještě massivní a tíživý, přece značně vzdušnějším se stává. A k tomu zírá na nás z tajemné dálky apsidy žehnající kolossální postava Spasitelova s knihou života v levici, obklopená evangelisty i patrony kostela, k tomu shlíží na nás významně se stěn postavy proroků, apoštolů i mučedníků, jimiž dojem majestátně vážný, k rozjímání zbožnému povzbuzující, v nemalé míře se zvyšuje a sesiluje. (Pokračování.)

Kamenický dědeček.

Kamenický dědeček
zjinovatěl celý,
brzo již ho povolá
ten, jenž všemu velí —
týmě vlasy sronilo,
plece již se sklonilo,
a ty oči stlely.

Kamenický dědeček
na lavici dýmá,
div že dýmku rukama
drží uvadlýma,
svadlé tváře plny rýh,
a co někdy četl z knih,
zapomněl a klímá.

Kamenický dědeček,
hůlku v staré pěsti,
přemýšlí, co život snad
a co všecko štěstí;
hyne, za ním v zápětí
vísky staré paměti,
pohádky a zvěsti.

Kamenický dědeček
visutou má bradu,
ve skráni však ukrýval
všemu dobrou radu,
a co znal — až váznul dech
o samotách, o lesech,
o státech i hradu!

Kamenický dědeček
starým oděn šatem,
rudou vestou ke krku
modrým pod kabátem,
a když býval ještě mlád,
při svatbě ho míval rád
každý starosvatem.

Kamenický dědeček
vybraných byl ctností,
rychtářem byl dlouhý čas
staré za vrchnosti;
za veškeru mluvil ves,
když chtěli brát selský les,
na vzdor panské zlosti.

Kamenický dědeček
zlato věru ryzí,
nad vše řeč svou miloval,
ale ctil i cizí —
škoda, že jím česká ctnosť,
upřímnosť a poctivosť
starých časů zmizí.

Kamenický dědeček
jak pěknými slovy
za večera vyprávěl
dětem o Žižkovi,
a kdo slyšel, žas a žas,
teď kdož o tom mluví as?
Divný čas náš nový!

Kamenický dědeček
oči plny lesku,
na sta uměl písniček,
popěvků a směsků —
teď vše němo, hlucho již,
sotva dýchať uslyšíš
zuboženou vesku.

Kamenický dědeček,
dej mu pán bůh nebe,
nejdřív hájil zem, pak ves,
naposled až sebe.
Nyní kolem samý chlad,
lhostejnosť jde odevšad,
až to v srdce zebe . . .

Adolf Heyduk.

Samohrady.

Román

od

Václava Vlčka.

Kniha třetí.

(Pokračování.)

epochyboval, že zná aspoň již rodné jmeno té malé kouzelnice, při jejímžto pohledu jej obyčejná střízlivosť opouštěla a do hlavy mu vstupovala jakási sladká závrať. Chtělli poznati více, nesměl se dlouho rozpakovati. Dodal si odvahy, šel jednou dvakrát přes lékárnu mimo krasavici a pak se jako ze zdvořilosti před ní zastavil.

„Někdo z rodiny slečně churaví?“ ptal se potichu.

Opět se jen uklonila.

„Snad sama matinka?“

Její růžoví rtové maličko, ale velmi výmluvně sebou trhli.

„Ach nikoliv,“ vydechla za okamžik, „z rodičův mi již nikdo nemůže stonati . . .“

Lahodu slova ta — sotva slyšitelná — jako by zrovna do duše řízla.

„Lituji velice —“ řekl zajíkaje se, „račte prominouti, že jsem se bezděky dotekl věci tak bolestné — —“

Ona rychle povstala.

„Kdy by vám bylo libo,“ dokládal on vždy více pomaten, „pošlu vám medicinu domů — jen račte udati adresu —“

„Jsem vám za ochotu vaši velmi zavázána — však nebudu vám přimnožovati práce. Ne, ne — děkuji, mnohokrát děkuji.“

V tom byl již ostatně provisor s medicinou hotov. Dívka přijala lahvičku, zaplatila, slůvkem se poroučela, lehce a půvabně jako víla se otočila ve dveřích a zmizela na ulici. To všecko byly velmi prosté věci, ale na mladého muže každý ten nepatrný děj účinkoval jako osudná událosť. Na chvilku přešel ho zrak i sluch.

„Měl jsem nechati hloupých ohledů,“ pravil si potom v duchu, „a jíti za ní, abych zvěděl, kde bydlí.“

Snad to nebylo daleko, snad ještě přijde — ale také možná, že ne, že už jí nikdy nespatří! A při tom pomyšlení rozteskníl se v duchu tak, jako by sám též byl opuštěným sirotkem, nemajícím přátelské duše na tom širém, smutném světě . . .

Připravoval dále jiným léky, však sám se cítil zachvácen novou nemocí, proti které ve všech těch nádobách i přihrádkách kolem nebylo prostředku. Nazejtří vyslovila matka obavu, že snad mu něco schází. Ovšem, stonalo mu srdce — ale on horlivě ujišťoval, že mu nic není.

Žil napolo jak ve snách. Pořád měl na mysli tu hezounkou tvářičku, pořád jej to pudilo, aby ji šel někam hledat, ale opět se obával,

že ji propase, kdy by tím časem v lékárně se ukázala. Po dvoudenním váhání nemohl to déle vydržeti, vypravil se z domu. Ale kam se měl obrátiti? Zbýval vlastně pořád jen Žofín, ale cesta tam jistě bude marná. Nežli se rozhodnul, přihnal se náhlý vítr, na ulicích zdvíhaly se oblaky prachu — vrátil se domů.

A hle, přišel zase zrovna v čas: krasavice jeho byla tu zase pro lék. A již vytahovala svou drobnou peněženku, aby jej zaplatila. Rozevřevši ji prodlela maličko, jako by shledávala drobné.

„Vezmete také cizí peníz?“ otázala se potom provisora v patrných nesnázích, které líčko její živě zbarvily.

Provisor podívav se mlčky na zlatou minci podal ji mladému pánovi.

„Ne, ne —“ pravil tento kvapně, „tímto penízem nedáme si platiť —“

„Myslím,“ vpadla mu dívka do řeči, „že o ceně jeho není pochybnosti —“

„Ani nejmenší! Zlato nejlepší jakosti! Je to vzácnosť a pro slečnu snad zvláštní památka —“

„Můj ty pane!“ zašeptala ona klopíc oči jako před ublížením, proti němuž nemohla se brániti.

Lahoda si v duchu pravil, že mu zas už vyklouzla hlouposť, platíli slečinka pamětním penízem, že jest urážlivo ještě jí to do očí mluviti.

„My ani nevíme,“ dokládal spěšně, „co by tento krásný zlaťák platil —“

„Proměním ho tedy jinde,“ rozhodla se kráska stavíc medicinu před sebe.

„Není toho dokonce třeba!“ odpíral mladý pán. „Račte jen vzíti — bude nám vždy zvláštním potěšením posloužiti vám — na účtování je dost času po roce a po letech!“

Nepřestal jí přimlouvati, až přijala peníz i medicinu, nepřipustil námitek ani díků — a když se obracela k odchodu, spozoroval, že venku již počíná krápati. Dobrý nápad projel mu hlavou — v minutce stál po boku dívčině na ulici.

„Dovolíte,“ ptal se, „abych vás s deštníkem vyprovodil?“

Vzhledla k němu všecka zaražena.

„Ach děkuji,“ odpovídala pak rozpačitě — „vaše dobrotivosť je tak veliká — však nečiňte si obtíží — —“

„Prosím — jen zvláštní potěšení. Smím vám nabídnouti své rámě? Jen abych vás lépe mohl chrániti před deštěm —“

„Díky — ale odpusťte, nemůže to býti —“

„Proč by nemohlo?“

„Nesluší se to . . .“

Ach, jaké to bylo ještě nevinňoučké robě! Hleděla kolem sebe tak plaše, ano úzkostlivě, jako by to zrovna byl smrtelný hřích, že se k ní připojil mužský. Při tom vykračovala svojí drobnou nožkou tak hbitě, jako by se Lahody útěkem zbaviti chtěla; měl co dělati, aby jí stačil. Však tentokráte nedal se zastrašiti — příliš mu na tom záleželo, aby při této příležitosti zvěděl o jejím bytu.

„Vy mě zarmucujete," pravil drže se vytrvale po boku jejím, „když musím od vás slyšeti, že moje společnost — —"

„Nemějte za zlé," prosila ona, rychle a mocně oddychujíc — „to se nevztahuje k vám, jenom ke mně — mně není dovoleno — já nesmím — — prokažte mi tu laskavost, nechte mne jíti samotnu! . . ."

A div nenabírala do pláče. Nezbývalo než učiniti jí po vůli.

„Vezměte aspoň můj deštník," řekl smutným hlasem Lahoda.

„Ale nebudete se na mne hněvati?"

„Bolí mě opravdu —"

„Prosím, nemrzte se na mne — kdy byste věděl — —"

„Poroučíte vůz?" vmísil se v tom ze strany výdatný bas do jich rozmluvy.

„Výborně!" zvolal Lahoda. „Tu je pravá pomoc. Račte vstoupiti," pobízel dívku, otvíraje dvéře kočáru.

Okamžení se rozpakovala, však aby tak úslužného pána zas jen novým odřeknutím nepohoršovala, vklouzla dovnitř.

„Kam, milostpane?" volal fiakrista, kvapně koníky své k jízdě upravuje.

Lahoda nahnul se tělem do otevřeného vozu. Slečinka tiše vykřikla.

„Co se stalo?" ptal se on starostlivě.

„Vy snad také —?" vypravila ona z půvabného hrdélka, vzrušením vůčihledě se chvějíc.

Myslila, že hodlá k ní přisednouti. Ó bylo by to tak hezké, kdy by aspoň několik minut tak těsně vedle ní stráviti, beze všech svědků s ní promluviti mohl — však ona se toho pomyšlení děsila! Již se vzchopovala, by opět vystoupila z vozu.

„Buďte bez starosti," chlácholil ji. „Jen račte pověděti, kam vás fiakr dovezti má."

„Na Staroměstské náměstí, smímli prosit. Jsem velikou vaší dlužnicí — a ještě jednou prosím, mějte mne omluvenu — —"

Mladý muž vztáhl k ní pravici. Ostýchavě vložila do ní svoji něžnou ručku, a on ji rychle přitiskl ke rtům. Utrhla — však oko její mu pravilo, že se jí chování jeho líbí, že jej má za hodného člověka, že jest mu opravdu vděčna. A on zavíraje dvéře kočáru trnul přesladkým pocitem.

Však nezapomněl dobře si povšimnouti fiakrova čísla. Před večerem jako náhodou šel zase kolem jeho stanoviště.

„Dobře jste prve dojeli?" zeptal se vzdvíhaje klobouk k jeho pozdravu.

„Toť, milostpane."

„Pamatoval jste si dům, kde slečna vystoupila?"

„Jakž bych nepamatoval!"

„Kde to bylo?"

„Před Týnským kostelem."

„Tam že šla —?"

„Na požehnání. Já řku: Jen račte, milostslečinko — budu čekati, jak dlouho vám libo, mám zaplaceno — ale ona, že by to bylo marno, že dál už nepojede."

Tak Lahodovi zas mimo vše nadání selhalo, zas nevěděl, kde krásku hledati, kdy by se mu sama již ukázati nechtěla. Že by naprosto nechtěla? Dnešní rozloučení mu přece dávalo lepší čaku. Když v noci o všem opět a opět přemítal, připadlo mu, že snad zrovna ta návštěva chrámu, jížto stopu svoji před ním zakryla, může ho k ní zase přivesti.

I šel nazejtří do Týna na požehnání. Byl všední den, pobožných se tu shromáždila jen hrstka — jak se po nich rozhledl, poskočilo mu srdce v těle: *ona* byla mezi nimi! Klečíc v lavici a ručky spínajíc upírala své velké, čisté, andělské oko neodvratně na oltář. Když se pobožnosť skončila, ubírala se vážným krokem ke dveřím; u kropenky setkala se s Lahodou, však nepozdvihla k němu zraků. Teprve když ji venku na ulici hlasitě pozdravil, spozorovala jej, však opět se ho jen zalekla, a bylo viděti, že by nejraději beze vší řeči mimo něj spěchala dále.

„Jak se daří vaší milé nemocné?“ hleděl on zapřísti rozmluvu.

„Děkuji, už lépe.“

„Chodíváte sem častěji na požehnání?“

„Podle možnosti.“

„Přijdete zejtra?“

„Zejtra mám jinou chůzi.“

„Smím věděti, kam?“

„Až do Košíř.“

„Touto dobou?“

Ona mlčela.

„Dotýká se vás moje otázka nelibě?“

„Proč ji činíte?“

„Chtěl bych vás na té cestě aspoň shlednouti — jako tisíc jiných lidí. Nechcete tomu? Jsem příliš dotěrný?“

„Jste velmi šetrný,“ vece ona hledíc k zemi, „ale víte již, co nemůže býti —“

„Půjdete přes železný most?“

„Teprve nazpátek.“

„Pozdě?“

„K večeru . . . Ale nyní dovolte, abych se vám poroučela.“

Ručky mu přece neodepřela, však sotva ucítil její dotknutí, již se od něho kvapně vzdalovala a za několik okamžiků ztratila se mu s očí. Nestíhal kroků jejích, poněvadž mu učinila naději na nové shledání — a on byl velmi skromný.

Rozumí se, že v naznačený čas přecházel po železném mostě. Čekal dlouho; a již byl jist, že čekal nadarmo, přece však nemohl se odhodlati, aby odešel. I učinil dobře: dívenka jeho přece dostála slovu. Jak ji zočil celou černě oděnou, pravil k sobě: „Jistě byla v Košířích na svatém poli, navštívit nějaký drahý hrob . . .“

Kráčela hbitě, jako by měla velice na spěch, a ku pozdravení Lahodovu odpověděla tak, jako by mu do slova splniti chtěla jen to, co byl žádal: aby ji mohl shlednouti. Ale v tom strhnul se na mostě nenadálý poplach; lidé počali přebíhati, ženštiny a děti vyděšeny křičeti a utíkati. Slečinka se zarazila, Lahoda hleděl se na rychlo vyptati, co se přihodilo.

„Kdesi utrhnul se býk,“ zněla odpověď, „když ho chytali, teprva se splašil — a nyní vrazil na most!“

Nežli tato slova ke konci doslechnul, mladá krasavice plna úzkosti přiskočila k němu a vší silou se ho zachytila. Otočiv kolem ní páži kvapil s ní na druhou stranu a za několik okamžiků vběhl s ní do stavení, kudy se schází na Střelecký ostrov. Když se octli dole, dívka pořád ubíhala až na nejodlehlejší místo, a i tu se na celém těle třásla projevujíc strach, aby to divoké zvíře snad i sem se nedostalo. Průvodce její horlivě ji chlácholil — a přece byl v duchu bázni její nad míru povděčen, neboť při každém novém poplašném výkřiku se k němu tulila jako ustrašené dítě ku svému otci . . .

„Pane na nebi,“ vzdychala, „jaké to nešťastné opozdění! Teta bude jako na trní — hned tak mne zas někam nedovolí!“

„Vždyť za nic nemůžete,“ přimlouval jí Lahoda.

„Tím hůře — bude říkati, že i při největší ostražitostí nejsem před nehodou jista. Snad ani té slavné panské svatby neuvidím —“

„Které to?“

„Co bude pozejtří u sv. Jindřicha.“

„Ráno?“

„Před polednem. Já jsem se tolik na to těšila! Nešťastné opozdění! Kudy se jen honem odtud dostati?“

„Po vodě,“ navrhoval Lahoda. O loďku nebyla tu nouze — i nabízel se, že si honem nějakou vypůjčí a slečnu třeba na Žofínský ostrov převeze, odkud již bude lze bez překážky odejíti. Ona však nechtěla svoliti; nejen že se na vodě také bála, nýbrž hlavně proto, že by taková sebe kratší plavba byla podniknutím neobvyklým, které se slovem nesluší.

Po chvíli, když hluk na mostě utichal a slečna nepřestávala jeviti velikou netrpělivosť, nabídl se průvodce její, že se půjde přesvědčit, jeli cesta již bezpečná. Chopila ho prudce za ruku.

„Nechoďte!“ pravila důtklivě. „Nechoďte, mohlo by se vám něco státi!“

Napomínání takové bylo mu rozkoší. Když přece odcházel, provázela jej starostlivým pohledem. Brzy se vracel se zprávou, že již to šlakovité zvíře s mostu sehnali — na stranu, kudy jim nebude jíti.

„Tenkráte,“ těšil se v duchu, „nebude se snad již brániti, abych ji domů doprovodil.“

Ale když přišel na místo, kde slečinku zanechal, nebylo jí tu — a darmo ji hledal na celém ostrově.

VIII.

Našel ji teprv zase o té slavné panské svatbě u sv. Jindřicha.

A podobným spůsobem chodilo to dále. Lahodova vytrvalosť musila přestáti celou řadu zkoušek, ale nikdy neochabla. Povzbuzovalo ji přesvědčení, že sličné to dítě ovšem brání se vlastním pocitům, které v srdečku jejím po prvé klíčily, ale že lásku jeho od samého počátku opětuje. Jakkoli zvolna, činil u ní přec jen pokroky. Dověděl

se od ní, že se jmenuje Helena, že je rodem Francouzka, že rodičové její při vypuzení krále — nepochybné Ludvíka Filipa — opustili jako političtí uprchlíci vlasť, že v Čechách oba záhy do hrobu klesli, ona že vyrostla u příbuzných, kteří sobě posud činí naději, že jí vydobudou nazpět jmění otcovské a dočkají se potěšení, že ji z chudoby povznesou k bohatství; strýc že se skoro napořád jen touto záležitostí zabývá a často — jako právě touto dobou — ve Francii mešká, kdežto teta zas jí osobně se věnuje, mateřsky se o ni stará, ale při tom velmi přísně ji drží.

Proto také schůzky jejich, i když byly už pravidelnější, zůstávaly vždy velmi kratičké a pečlivě utajované. Ale ovšem ty kradmo získávané, letem prchající chvilky stačily k tomu, aby nejprve stisknutím ruky, pak i dlouhým pohledem a lahodným slůvkem, pak vroucím polibkem, prvním zatykáním a prvním přižehnutím k srdci ponenáhlu budovali chrámek svého blaha.

Nejčastěji setkávali se v ochranném stínu sadů, jimiž pokryty byly hradby Novoměstské; Helena bydlila v jedné ze sousedních ulic a jen tak mohla i v šeru večerním na okamžik doskočiti na místečko, kde ji věrný miláček někdy celé hodiny očekával. Vydávala se tím vždy v nebezpečenství, Lahoda každý takový okamžik považoval za oběť, kterou mu přinášela. A když třeba jen přiletěla, aby udýchána, se srdcem hlasitě buchajícím vrhla se mu na krk, vtiskla mu jediné, dlouhé políbení a již zase od něho kvapila nazpět: cítil se nevýslovně šťastným a vždy znovu žehnal hodině, ve které tuto milostnou, drahou bytosť na pozemské pouti své nalezl.

Helena byla mu tím dražší, že se nepřestávala považovati za dítě, svůj poměr k němu — nad nějž přece nemohlo býti nevinnějšího — za věc nedovolenou, každé malé dostaveníčko s ním za hříšný skutek. Toto útlé svědomí panenské dodávalo jí v očích jeho zvláštní ceny a zvláštního půvabu, i podroboval se poslušně důsledkům jeho. Dívce šlo zejmena o zachování nejpřísnější tajnosti; nejen teta její, ale nikdo pod sluncem neměl o důvěrné známosti jejich míti ani potuchy, veliká možnosť prozrazení lekala ji jako smrť. I svou fotografii mu svěřila jen s tím slavným závazkem, že ji krom něho žádné jiné oko nespatří.

Ze stejné příčiny také neobyčejně dlouho Lahodovi tajila, kde bydlí. Za denního světla se jen zřídka a výmimečně spatřili, a tu nedala se nikdy od něho provázeti; a když už věděl, že se k němu za soumraku nebo za tmy dostavuje z docela blízké ulice, nedopustila, aby tam s ní došel.

„To přece nemůže navždy tak potrvati,“ pravil k ní, když se jednou teprva po několika dnech zase shledali. „Již jsem zase měl strach, že jsi se mi ztratila — a pak bych pořád nevěděl, kde tě hledati.“

„Pokud budeš hodný a věrný, neztratím se ti,“ odtušila dívka — „kdy bysi se změnil, nechci, abys mě pak ještě nalezti mohl.“

„Obáváš se toho?“

„Aspoň jsem se obávala —“

„Tak křivě o mně soudíš?!“

„S pravdou před boha: nyní už ne.“

„A proč se tedy vždy ještě ukrýváš?“

„Pro svoje upokojení.“

„Což kdy bysi se — bože nedej! — roznemohla: co bych si počal? Jak bych o tobě nabyl nějaké zprávy?“

„Já o tobě vím, mohla bych ti tedy dáti návěští. Tu věc nech na mé vůli, prosím tě.“

Ale Lahoda nechtěl tentokráte na tom přestati.

„Pomni, andílku,“ přimlouval dívce, „že změna jednou přijíti musí —“

„Jaká změna?“

„Nebudeme se věčně tajiti — ano, já už hořím dychtivostí, aby tomu byl konec, aby lidé věděli, že srdce naše sobě náležejí —“

„Můj bože, kam myslíš?“

„Abych se mohl s tebou veřejně, před celým světem ukazovati a pyšně při tom zvedati hlavu. Což jsme si ještě dokonale neporozuměli, což nejsme svoji, což nechceš býti na věky mou?“

Neměla slova, schovala obličej v dlaních — on ji tak celou sevřel v náruč.

„Je čas, abychom pokročili ku předu,“ mluvil dále. „Chtěl bych, aby tě rodičové moji poznali a tebe si zamilovali jako já — a tu třeba, abych dříve já přestal pěstounům a příbuzným tvojim býti člověkem cizím ano zhola neznámým. Musím hleděti, abych jim byl představen a dobyl sobě náklonnosti jejich —“

„Ještě ne — ještě počkej . . .“

„K čemu odkládati?“

„Mohu pověděti jen jednu příčinu: lekám se toho, nemohu si pomysliti, že by se vyzradilo —“

„Ale dušinko, vždyť nepotřebujeme ničeho vyzrazovati! Budeme si počínati tak, jako by známosť naše teprve od prvního počátku se zapřádala — o tom, co se podnes událo, nikdo třetí nezví, zůstane to naším přesladkým tajemstvím!“

Nemohla nic podstatného namítati, ale přisvědčiti mu pořád ještě nechtěla.

„Pak bych se musil jen toho domýšleti,“ prohodil on, „že bych přátelům tvým nebyl dosti dobrým ženichem.“

Spěšně zakryla muť ústa svou malou, měkkou dlaní. A když ani potom nepřestal doléhati, pravila: „Ukážu ti, kde bydlíme, jen aby se ti naplnila vůle — ale dříve dej mi své slovo, že pokud se spolu jinak nedomluvíme, budeš se domu toho vzdalovati jako posavad.“

„Nuž ano, dávám ti své slovo.“

„Že se nebudeš ani blízko u něho ukazovati, že nevejdeš ani do té ulice.“

„Řekněme: ve dne.“

„Ve dne ani v noci.“

„Ani když tam živá duše bdíti nebude — ani pak bych se nesměl přiblížiti a říci sobě: ‚Tam za tím oknem stojí postýlka její — ať ji obletuje nejluznější sen‘ — ani pak?“

„Nikdy, pokud bych nesvolila, *nikdy* —“

„Však lístek ti tam přece budu směti poslati?“

„Aby si ho nejdřív teta přečtla?“

Lahoda se konečně zařekl ke všemu, čeho žádala. A ještě potom jen nerada dovedla jej na roh ulice a jen z dálky ukázala mu své obydlí.

Dostál věrně slovu svému, ale s Helenou se od toho dne stala patrná změna. K dostaveníčkům přicházela nepravidelněji než prve, byla málomluvná, usmála se zřídka a jen jako z přinucení, přes obličej její často bez příčiny přeletěl temný stín, v oku jejím bylo cosi cizího. Přemáhala se, však bylo jisto, že ji něco znepokojuje a hněte; doptati se na ní ničeho nemohl. Nejednou se mu podobalo, že pozbyla k němu důvěry, že má proti němu jakési zlé podezření. I laskání jeho přijímala někdy s chladem neli s tajeným odporem, nad kterým v duchu trnul. Stala se mu hádankou, působila mu neklid i bolesť, však on setrval k ní pořád stejně shovívavým, šetrným a něžným.

Původ a kořen té neblahé změny nevěděl kde jinde hledati než v Helenině domácnosti — jistě jen tam se rodil červ, který hlodal jejich blaho. Však tu spozoroval, že i jeho rodičové se k němu jinak chovají než jindy; ještě mlčeli, ale otcova nevrlá tvář a matčin zkoumavý, starostlivý pohled mu pravily, že také proti němu doma něco mají. Přemýšlel o tom. Pravda, poslední dobou nevedl tak pravidelné živobytí jako před tím, odcházel častěji z lékárny, byl doma roztržitý, jednou dvakrát i něco zkazil, peněz mnohem více vydával, tak že se octnul i v dluzích.

I učinil předsevzetí: „Seberu se a všecko napravím, abych si opět získal úplnou spokojenosť rodičů: budu jí velice potřebovati, aby k mému poměru s Helenou dali svoje svolení.“

S tím dobrým úmyslem sešel po ránu do lékárny a pracoval tam s takovou chutí, jako by se byl dlouhými prázdninami na těle i na duchu zotavil. Pojednou se zalekl: spozorovalť, že proti všemu pravidlu v pokoji svém zapomněl tobolku. A již dlouhými skoky letěl po schodech nahoru. Předtucha jeho nebyla planá: v pokoji svém nalezl matku, ana se upjatě dívala do jeho rozevřené tobolky.

Nebyla příchodem jeho zvláště překvapena, neomlouvala se, nýbrž pronesla pevným hlasem otázku: „Kdo je to, Prokope?“

„Dívka,“ spěchal odpověděti všecek se zapaluje, „která aby se vám hodně zalíbila, snažně si přeju.“

„Pražka?“ vyzvídala matka. „Čí dcera?“

„Nemá již otce ani matky.“

„Z jaké rodiny?“

„Vlastně — z francouzské.“

„Spořádané?“

„Dozajista,“ svědčil bez váhání syn.

„Zámožné?“

„Má prý naději na veliké dědictví, o které se vede soud — ale upřímně řečeno, pochybuji, že by vyhrála.“

„Tedy prozatím sirotek bez jmění — jen jestli ne bez ctností?“

„Těmi snad žádná jiná není bohatší!“

„O tom se musíš dobře přesvědčiti. Jak pak se ta rodina jmenuje?“

„Blanková . . .“

„A kde zůstávají?“

Prokop se zarazil. Smíliž to vyzraditi? Helena by asi odpověděla ne, ale v této vážné chvíli před matkou s tak obyčejnými věcmi činiti tajůstkářství, bylo by nejvýš pošetilé i škodlivé. Dlouhého rozmýšlení nebylo — jmenoval tedy ulici; to si Helena bez toho zvláště nevymínila.

„Obrázek je pěkný,“ dokládala po delším pomlčení matka, „chceš mi ho darovati?“

„Ach maminko —!“

„Ty jsi se na něj už dost nadíval a snadno si tuším opatříš jiný.“

I vyňala fotografii z tobolky. Nebylo lze tomu odporovati — vždyť se matka k vyznání jeho nemohla chovati mírněji a vlídněji!

Nicméně cítil se před Helenou po prvé vinným. Aby jí z druhé strany zase podal nějaký důkaz lásky, nastrčil jí při nejbližší večerní schůzce na ruku hezký náramek. Přijala jej s díkem, ale radosť její nešla dnes tak od srdce, jako bývalo při jiných jeho darech. Rozmluva jejich vázla, až ji dosti nuzně nastavovali. Náhle však se dívka k němu přivinula s náruživostí, jaké u ní nebyl uvyklý.

„Ty jsi hodný,“ pravila hlasem zcela změněným, hluboce pohnutým, „ty neznáš klamu — ty mě máš opravdu rád —“

„Vznikla snad v tobě nějaká pochybnosť? Něco ti už po delší čas mysl kalí —“

„Po delší čas již mám k tobě žádosť. Tato chvíle, kde jsi mi znova štědrosť svou osvědčil, není k tomu nijak vhodná, bych ji vyslovila — však nemohu odkládati, musím ten balvan svaliti s prsou...“

„Měla jsi dávno mluviti!“ povzbuzoval ji Lahoda. „Čeho si tedy přeješ?“

„Čeho jen od tebe dosíci mohu — od tebe jakožto lékárníka.“

„Aj hleďme —“

„Dávky jedu, který co nejrychleji usmrcuje.“

Mladému muži rázem na rtech ustydnul úsměv, s nímžto řeč její poslouchal. Mohl žádosť její pokládati za nemístný žert nebo za planou, odpornou affektaci, kdy by bylo jen při slově zůstalo. Však ona promluvivši to slovo, pojednou mu v rukou trnula a tuhla, jako by onen prudký jed už v jejích žilách účinkoval.

„Heleno! Heleno!“ šeptal uděšen. Studený pot vystoupil mu po celém těle.

Neslyšela ho, byla bez sebe. Jižjiž chtěl volati o pomoc — i zadržel jen ze strachu, jaké by sběh lidí pro dívku i pro něj měl následky. Jinak ho všecka rozvaha opustila tak, že dívku jen pevně do náruče svíral a úzkostlivě jí přimlouval, o jinou pomoc ani se nepokoušeje.

Mrákota na štěstí netrvala dlouho. Teprve když Helena zas otevřela oči, usadil ji na zem a zasypávaje ji něžnými jmeny, jal se jí vyptávati, čeho by ku polehčení a posilnění jejímu bylo třeba. Drahně nedostával od ní jiné odpovědi, nežli že hlavinkou potřásla nebo mu křečovitě ruku stiskla. Konečně hleděla se vzchopiti.

„Musím domů,“ promluvila skrze zuby, sotva srozumitelně.

„Nikoli,“ zdržoval ji on, „o tom ještě nemůže být řeči.“

„Bůh ví, jak je pozdě! . .“

„Není. A dnes mi nesmíš okamžiky tak skoupě odměřovati! Ty nevíš, jaké jsi mi způsobila leknutí —“

„Prosím tě, odpusť mi . . .“

„Kam jen jsi myslila, ty zlaté, bláhové dítě?“ domlouval jí, hladě ji po vlasech a po tváři.

„Myslila jsem, že ti dávám poslední s bohem . . .“

„Jaké to chorobné přízraky!“

„Ano chorobné. Padlo to na mne jako nemoc . . . Počne mě to tísnit a děsit — cítím, že se nesmím podávati, ale darmo všecko mé bránění, síla mi vadne, je mi tak úzko — — Zde a zde,“ mluvila Helena tisknouc ruku jeho k hlavě a k srdci.

„To zas odejde — budeme spolu hledati lék — —“

„Ach,“ zakvílila bolestně dívka, „kéž bych jen tebe byla nikdy nespatřila!“

„Co pravíš?!“ žasnul on.

„Kéž bych se byla raději narodila v jiném zeměpasu, třeba mezi Křováky nebo Hottentotty!“

Kohož by na místě Lahodově taková řeč hluboce do duše nezabolela? Ozval se teprv po malé přestávce:

„Jakou příčinu zavdal jsem ti k takovému přání?“

„Ty žádnou,“ zněla odpověď. „Ty jsi příliš dobrý — mezi tisíci nenajde tobě rovného —“

„A přece jsi nešťastna, že jsi mě kdy spatřila?“

„U tebe poznala jsem, co jest to láska — jako tebe, nemohu již nikdy nikoho jiného milovati — —“

„Což tě snad někdo k tomu nutí?“

„Příliš jsem k tobě srdcem přirostla,“ pokračovala krasavice nedbajíc jeho otázky, „až bude od tebe odtrženo, nepřečká toho, musí zahynouť . . .“

„Ale kdo by nás od sebe odtrhoval?“

„Lidé, okolnosti, osud — ještě nevím, kdo, ale cítím, že nade mnou visí černý mrak, který se protrhne a učiní z mého života poušť . . .“

Pohledla vzhůru — a jakkoli se nad hlavami jich černalo jen zelené loubí, které schůzi jejich všem cizím zrakům ukrývalo, přec oko její trnulo hrůzou.

„Než toho se dožiti,“ zašeptala jen jako pro sebe, „raději hned všemu učiniti konec! . .“

Po té rychle se pozdvihnuvši pravila: „Příliš dlouho prodlévám. S bohem — dobrou noc! . . .“

Znova ji zadržel.

„Poslyš, Heleno,“ řekl. „Nenadál jsem se, že bych kdy z úst tvých slyšel takový stesk a nářek —“

„Prosím, nehněvej se na mne — nevím věru sama, co mě to zachvátilo — nevím, co mluvím . . .“

„Bylali víra tvá ve mne čímkoli otřesena, slyš mě nyní, jako mě slyší bůh, jenž je nad námi a v jehož ruce je život náš, naše blaho i naše neštěstí: mé srdce patří jen tobě, a nikdo je od tebe

neodtrhne! Kdy by nám lidé činili překážky, překonáme je — v nejhorším případě bychom čekali, až oba budeme plnoletí. Nechť se děje cokoliv, na mne spoléhej: zde ti přísahám, jako bychom již stáli před oltářem: žádná jiná nebude mou ženou než ty!"

Helena vrhla se mu kolem krku, ukryla tvář na jeho věrné hrudi a srdečně se rozplakala.

„Ty pak mně slib," pravil on zulíbav jí hlavu, „že dáš výhost všem neblahým, chorobným myšlenkám, všem pochybnostem —"

„Nikdy už ode mne nic takového neuslyšíš," vpadla mu do řeči, vždy ještě štkajíc, — „nikdy, nikdy!"

Ani teď nezapomněla na svůj chvat. Po malé chvilce — ujistivši jej, že vnitřní její boj jest vybojován, a vyjasnivši k jeho žádosti pohled svůj až k úsměvu — políbila jej na rozloučenou a obrátila se k odchodu.

„Přece mi ještě pověz," zastavil on naposled její krok, „kdy se opět uhlídáme?"

„Zítra," odtušila tlumeným hlasem. „Přijď jistě!"

A již postava její splynula s večerním stínem.

Následující den mladému Lahodovi velmi zvolna ubíhal. Bylo ještě kolik hodin do večera, když mu neznámý hošík přinesl do lékárny psaníčko. To bylo od ní! Třesoucí se rukou je rozevřel a četl:

„Snad nebudu moci několik dní přijíti. Dávám Ti o tom pro všechen případ vědomosť, abysi se proto neznepokojoval. Buď zatím hodně zdráv a šťasten!"

Podle těchto slov bylo vždy ještě možno, že se Helena večer dostaví; proto byl Lahoda v čas na místě, kde se včera rozešli, a vytrval tam nejednu hodinu. Nedočkal se nikoho, a jakkoliv na to byl připraven, odcházel konečně přece jen v bolestném sklamání. Nechtěl se v ten večer již s nikým setkati, toulal se po samotách a vrátil se pozdě v noci domů.

Když ani nazejtří potom Helena se mu neukázala, ozval se v něm nepříjemný hlas, že přece hraje podivnou úlohu, když jako prohlášený nápadník pořád ještě nesmí ku příbytku své vyvolené se přibližovati. Ale když své slovo jednou dal, nebyl přístupen pokušení jednati proti němu — díval se jen pozdálí na dům, jejž mu Helena ondyno ukázala, rozsáhlou, starou a málo úhlednou budovu, v jejíchžto třech patrech, přízemku a podzemku kdo ví co bylo nájemníků.

Dnes náš milovník teprve pozdě ulehal — ulehal jako na trní, za to však ráno notně zaspal. Otec se po celé dopoledne velice mračil, při obědě k Prokopovi slova nepromluvil ani na něj nepohledl. Když všichni od stolu vstali a jen on s manželkou v jídelně zůstal, propukla nevole jeho ve slova velmi hlasitá, jichžto smyslu však syn v odlehlém pokojíku svém nerozuměl; jen to bylo jisto, že matka chtíc muže po dobrém krotiti jen olej do ohně lila.

Za některou hodinu potom dala si Prokopa k sobě zavolati. Když se k ní dostavil, držela zase Heleninu fotografii v rukou.

„Milý synu," pravila, „tys mi o této ženštině mluvil, jako bysi s ní měl zcela vážné úmysly."

„Ano, maminko, mám,“ odtušil, „mám ty nejvážnější. Budu vás prosit, abyste ji přijali za svou dceru.“

„Ne, pacholíčku, takového zármutku nám neučiníš —“

„Zármutku —?“

„Než bychom takovou dceru přijali — —“

„Probůh,“ ujal se Prokop kvapně slova, „žádné zaříkání! Nebylo by nic platné. Je to moje nevěsta a bude to moje žena, kdy by se tomu nevím kdo na odpor stavěl, kdy bych se proto s celým světem do boje pustiti měl, kdy bych ji a sebe nádennickou prací živiti musil! Jest ovšem chuda —“

„Nešťastný člověče,“ zvolala matka, „když mermo chceš vybírati mezi chudými, tolik aspoň na tobě žádati musíme, abysi volil děvče počestné a zachovalé! Jak bysi se mohl před sebou a celým světem tak zahoditi, abys si na krk uvázal lehkou ženštinu?!“

„Matko, kdo se odvážil —“

„Snad pátrati po její pověsti a jejích mravech? Já, synáčku, já — a ty chceš mě snad nejhrubším spůsobem přelhávati aneb jsi opravdu nadobro hluchý a slepý, aby ti bylo zůstalo tajno, co tam ví celý dům neli celá ulice?“

„Ah — pomluvy!“ podotknul Prokop zsinalýma rtoma.

„Jaké pomluvy? Tvrdil jsi mi, že je to děvče ze spořádané rodiny — a ona nejspíš sama neví, čí je dcera! Pan Blánka a paní Blánková prý jen ji přijali za vlastní. A jsou mi to tuze spořádaní lidé, pan Blánka s paní Blánkovou — jenže ani spolu nežijí, a když se někdy přece na chvíli sejdou, končí jednání jejich pravidelně rodinnou bitvou ku pohoršení všeho sousedstva!“

„I kdy by v těch povídačkách bylo zrnka pravdy, děvče jistě za nic nemůže.“

„To je krásné nevinňátko! Proto hned po prvním kvartále dostala se svou čistou tetou i z tohoto domu výpověď, ačkoli tam nebydlí zvlášť vybraní nájemníci. A zrovna ty bysi byl nespozoroval, co k té osobičce dochází mužských, vojáků i civilistů? Bylo by to opravdu možno? Či by tě ani to neodvrátilo —?“

Syn stál tu zdřevěnělý, že sotva jazykem pohnul.

„Povídáte mi věci nové, neslýchané“ — vypravil ze sebe — „nebudu se teď příti — přesvědčím se . . .“

Po malé chvilce odcházel z domova. Svět se s ním točil, přece však si cestou pravil, že „Ouklady a láska“ je truchlohra nejen na divadle nýbrž i v životě často odehrávaná, on že si nedá nasaditi klamné cizí brejle.

Před domem, do kterého dnes po prvé chtěl vkročiti, stál na chodníku zavalitý muž v chatrném pracovním obleku, s bledým jako opuchlým obličejem, jejž pokrývalo strniště šedivých vousů, a s jakýmsi zavilým pohledem, jaký mívají podnapilí, na svět dopálení nespokojenci. Bafal z dýmky, ve které však nehořelo.

„Nedostaneme deštíček, pane domovníku?“ zvolala na něj hubená, bezzubá babka, která v průjezdě prodávala obyčejné druhy pekařských výrobků.

Muž se neohledl ani na oblohu nepodíval, toliko hněvivě odplivnuv zahučel: „Piliár hromů!...“

V tom se u něho zastavil elegantní mladý pán.

„Hledám jistou rodinu,“ pravil, „Blankovu —“

„Tak?“ vpadl mu domovník do řeči a změřil jej od paty k hlavě pohledem plným zjevného opovržení, tak že Lahodovi krev do tváří skočila. Však nezbývalo mu než ptáti se dále.

„Bydlí zde v domě?“

„Ne,“ odsekl domovník.

„Ne? Přece mi bylo řečeno —“

„Přišel jste trochu pozdě.“

„Snad se vystěhovali?“

„Něco takového.“

„Mohu zvěděti novou jejich adresu?“

„Ode mne ne,“ houknul domovník, „mně ji neudali — a policajtům taky ne, to vám mohu říci s jistotou.“

Hněv v obličeji jeho vzrůstal již na stupeň tichého vzteku, mladý muž nemohl se honem přemoci, aby k němu pronesl novou otázku.

„Fuj!“ odplivnul znova zuřivý strážce domu, obrátil se i odcházel do průjezdu krokem tak těžkým, jako by jeho nohy od kolenou dolů byly z olova. „Do horoucího pekla...!“ hučel. „Piliár ďáblů...!“

Lahoda pohlížel za ním všecek tuhý, jako by se nechtěl s místa hnouti, až rozluští nenadálou záhadu: „Jakou pak číslici znamená u toho člověka billard? Ah — snad milliardu?“

„Nedivte se mu, mladý pane,“ přitočila se k němu švitorně prodavačka rohlíků a housek, jejíž obličej v té míře zářil jako domovníkův byl zakaboněn, „nedivte se mu, má toho plnou hlavu —“

„Plnou opice — tuším?“

„Třeba opice, chceteli — ale ne obyčejné, nýbrž té, po které jste se ptal —“

„Vy myslíte —?“

„Té Blánkové.“

„Kterak — on?...“

„Má syna, víte — je chuďas, těžko jej vydržoval ve študiích, až odbyl celou latinu. Konečně — onen týden — mu ho již zapsali do semináře; těšil se, že se dočká pomoci: a on mu zatím předevčírem utekl —“

„Před seminářem snad.“

„Do semináře jistě ne, protože neutekl sám.“

„Ne sám?“ opáčil Lahoda, nevěda, proč v něm při tom slově tak hrklo.

„Ale se ženskou — s Blánkovic slečinkou.“

„A kam že utekli?“ ptal se Lahoda teprv po několika okamžicích, nejsa jist, zdali opravdu mluví — aspoň sám hlasu svého neslyšel.

„Inu kam — do světa, kde růže vykvétá — nebo podle písničky: Až povandrujem přes hory doly, lesové budou naše komory.“

„Jestli se to jen tak nepovídá —“

„Kdež pak! Zanechal to tátovi černé na bílém. Zdali taky ona

mámě, na to se mne neptejte, máma se odtud včera vystěhovala — — Ostatně myslím, že Helenka našemu domovníkovi študenta jeho brzy vrátí a že bude mámit a bláznit docela jiné mužské, než jest takové ťululum, takový jednoroční bulíček. Ta to dovede — to je ňáké kvítko!"

(Pokračování.)

Boží muka.

Vprostřed pole boží muka
trčí z bujné směsi žita,
okolo nich drobný ptáček
a motýlů chasa lítá.

Druhdy tam, kde boží muka,
vedly cesty v různé směry,
ale to již pamatuje
ve vsi věru málokterý.

Pamatuje stařík jeden,
včera o tom řeč tu byla,
ale více jako ve snách,
potrhaná, pobloudilá.

„U božích muk před stoletím
loučilo se dvé tam bratří,"
vypravuje stařík, jemuž
dnešního dne lán ten patří.

„Loučili se dlouho, tklivě,
ač to netušil z nich žádný,
že v té chvíli jedinoučké
pochová je hrůbek chladný.

Do světa se chtěli bráti,
hledat štěstí, květ ten luzný;
v slzách když se obejmuli,
vydali se v strany různy.

Sotva každý patou pohnul,
skáceli se jednou ranou —
bůh sám poslal tuto ránu
ve dvojici milovanou.

Bolem jati, láskou spjati
klesli oba před mukami —
pán bůh račiž duším jejich
milostiv a býti s námi!

Pohřbili jsme obě těla
slavně do jednoho lože,
tam, kde stojí boží muka —
věčný pokoj dej jim, bože!

Tatíček můj nebožtíček
zaoral ty stezky bílé,
zasil pšenku, oves, žito,
hlavu k hrobu jižjiž chýle.

Už ho není! Boží muka
posud stojí v paměť dvojí:
na památku věrným bratřím,
že i po smrti jsou svoji.

Na památku, že jim ustlal
vlídně, měkce na posteli
nerušené, nepřístupné
tatíček můj odumřelý.

V zimě sníh jim rov ten kryje,
z jara nad ním pěje ptáče,
v létě klasů ševel hučí,
v podzim píseň od oráče."

Skončil stařík. Zírám oknem
na kamenná boží muka —
dvojici tam vidím bratří,
jak jim srdce hořem puká.

Em. Miřiovský.

Noc.

Krokem tichým, potají
noc se blíží;
květy vůni dýchají.

V stromech větřík zahrává,
sny jim šeptá,
v skráně rosu vetkává.

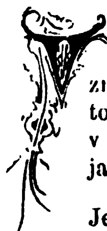
Měsíc bloudí hladinou,
vlny honí,
až mu v loktech spočinou.

Slavík plýtvá perlami
zpěvu svého,
vzdechy vanou břízkami.

Jako rosa v poupěti
země dřímá
v hvězdných světů objetí.

Tiše, zvolna, potají
noc si kráčí,
květy vůni dýchají . . .
Stan. Jizerská.

Láska.

Vznešenáť láska ženy. Ve své výši
to božství idea, vtělená na zemi,
v níž snahy vrcholí a vášně oněmí,
jak dětské rty, jež ve snu jemně dýší.

Jest láska vznešená, jež nezná odměny,
ni obtíží, ni žádné proměny,
jež utrpením sílí, neochabne,
ni tehdy neumírá aniž slabne,
kdy s miláčkových rtů dech poslední
se s polibením mísí duše milé:
on pro ni mře, a přec i v mukách zní
jí slova lásky do poslední chvíle.

To láska vznešená. Kdo milkou jest?
Ty jsi jí, vlasti má, tvá svatá čest!
Ty nadzemská jsi bytosť čarokrásná,
před kterou klesám v prach: volnosti jasná!

Ráj ztracenýli žena vrátiť může
zas lidstvu v lůně šťastné rodiny:
tož volnosti jen pyšně zkvetlá růže
a zápal pro ni v prsou hrdinný
vždy zdobí svatou září čelo muže.

Kéž tobě povždy zářila tak skvěle,
kdys ztratil vše, co hodno toužení:
přátelství, lásku, svaté snažení,
jak hvězda čistá na ubledlém čele —

ta láska vznešená, jež v každé době
vše duše ušlechtilé poutá k sobě
a po smrti se vznáší na jich hrobě
co mocný kmen, jenž v nebi vrcholí.

Tak jasný duch nad mrzké okolí
povýšen, rozbije své řetězy:
a jako orel do výše se nesa
v etheru čistém — vlasti svojí — zplesá
a v smrti vítězí.

Otakar Červinka.

Nové písemnictví.

Básně.

Adolf Heyduk vydal svou výpravnou kresbu ze Šumavy *Pod Vítkovým Kamenem* ve IV. svazku Kabinetní knihovny.

Uživ pozvání strýce faráře, odebral se básník se svou mladou chotí do Šumavy a při ranní vycházce se vzácnou lebedovkou a s družným ohařem Brokem spěchá do lesa, odkud jej sokol, jeho lovu cíl, v tichý údol vláká. Zde v chatě nalezne starého hajného a krásnou dívenku Hanu, na jejímž rameni seděl onen sokol, pták to pracně ochočený. Zde hajný básníkovi tónem vzdělaného muže vypravuje románek svého života. Jakožto voják bojoval na Slovensku proti maďarským povstalcům a tam našel Slováka povstalci na vlastních dveřích oběšeného a jeho Maďary ztýranou dceru Marušku. Ač mnohem starší než ona, pojal ji po skončeném povstání za ženu a vrátil se s ní do Pošumaví v okolí Vítkova Kamene. Tak spojil básník své miláčky: Slovač a Šumavský hvozd. Noví manželé žili spolu po pět let v práci a skrovnosti spokojeně i šťastně, radujíce se krásám Šumavským. Avšak osud zlý manželům nedal dítek, a Maruška touží po své Slovači — jaký div, že stala se zádumčivou. Tu jednoho dne na jaře zavzní z lesa zvuk slovenské fujary: cikáni s houfem dětí utábořili se blíže hájovny, a jeden z nich, Stevo, který zná každou stezku, vísku i horu v Maruščině domově, zaujme jí srdce zmítané tak, že za ním z domu stárnoucího manžela, svého dobrodince, k potulným, divoduchým cikánům a ke Stevovi prchne, kde bude prostřed dětí, byť cikánských, slýchati denně šalmaje a blížiti se milovanému Slovensku. Minou tři léta, jichž hajný příkladně využitkuje tím, že dítkám z okolí lásku k národu vštěpuje: a sokol, jenž Maruši do světa provázel, vrátí se nenadále v hájovnu i vede hajného na konec lesa, kde tento Maruši nalezne, ana chorá v ňádrech, po krutých zkušenostech kajicná, manžela o smilování prosíc, s dítkem na ruce umírá. Zradila dobrodince, by se vrahovi otce svého oddala! Nebo Stevo je tímto vrahem, a tento vrah stal se otcem dítěte, jež ona s sebou přináší! Hajný slituje se nad nešťastnicí jako člověk, a pohnut

jejím pokáním i jako manžel, přijímaje dítko jejího hříchu, Hanušku, za své: tak manželé po druhé stali se svými. Leč osud se doplní: Maruša ještě v týž den zemře. A Hanuška? Stane se šťastnou ženou švarného, statného lesníka, jednoho z odchovanců svého pěstouna. — Náš poeta vrátí se na faru k choti své, a strýček farář, uslyšev příběh Maruščin, vyhledl slavnostní den pro Hanuščinu svatbu. Básník byl pak při oddavkách svědkem a jeho choť starosvatkou.

Máme tedy před sebou jinotajný obraz, v němžto Slovač, mezi Čecha a mezi Uhra postavená, jako v zrcadle vidí, koho voliti má. Tento jinotaj vysvětluje také, proč básník sáhl k romantice cikánů, jež ostatně nikterak neidealisuje, jak to před půlstoletím v literaturách modou bylo. Sociální otázka, která z obrazu vyzírá, zaujímala básníka teprve na druhém místě. Setkáváme se tu s problémem u Francouzův oblíbeným. Má ženě padlé hned na této zemi odpuštěno býti? Měkký cit rozluštuje rychle, váhavěji rozhoduje se myslitel. Jeli ethika, jeli stupnice vnitřní hodnoty mravní, kdo stojí ethicky výše, zda žena, která přese všechny boje zachránila se povinnosti, nebo žena, která ji porušila a jí lituje nebo snad z ní se kaje? Odpověď — míním *seriosní odpověď* — nemůže zníti pochybně, a ve směru této odpovědi měla by se také básnicky luštit. Plně zdaří se to málo kterému poetovi. Dle mého mínění mohla Maruša hned před útěkem na jevo dávat osudnou chybu, která ji pak na scestí vžene, a měla sice po svém pokání mužem přijata býti na milost, avšak nikoli na *plnou* milost. — Kresba Heydukova jest obratně sečlánkována a provedena duchem krajinných a přírodních krás neobyčejně znalým. Budiž tu jmenovitě poukázáno na jednu z četných lepých podrobností: na ryze slovanský způsob, jakým v děj uveden jest sokol, jenž bytně jako rozumný tvor do událostí zasahuje. Popisy, jichž Heyduk s tak bohatou štědrostí užil, jsou v jeho básni proto místné, žeť obrazí vniternosť osob vystupujících, a jsou případné, jemně vystřehnuté. Vypravovací tón bych si přál v ústech hajného mnohem prostší, jakkoliv se nám hajný líčí jakožto pilný, v dějinách národních obeznámený čtenář a vzdělanější, uvědomělejší národovec. Jinak jest ovšem dikce plastická, hojná, lesklá, ohebná, zvučná; porovnání jsou namnoze původní a důvtipná.

Listy a květy, básně Vojtěcha Pakosty, složeny jsou ze tří řad, nadepsaných *Znělky Šumavské*, *Různé zpěvy* a *Zimní idyly*. Třetí řada počíná svěžími, jarověkými kresbami, pokračuje — *Idylou vánoční* — tklivě a přechází v nábožensky sice zabarvený, ale přece plnocenně básnický a vedle toho také v národně horlivý proud. Nejméně svým směrem uspokojí moderního čtenáře *Svatý František Borgiáš*, který pohledem na mrtvolu milované, náhlou smrtí zachvácené Isabelly Portugalské v mysli skrušen, do jezovitského řádu vstoupí. *Pouť anděla* i *Modlitba matky* jsou již zdařilejší legendy; z této druhé básně měly jen vypuštěny býti poučné verše o tom, že „bezpečno dítě v každé bouři žití, dokud se za ně láska matky modlí.“ Málo dotvrzuje, kdo tvrdí mnoho. Výslední naučení spíše jest na místě v bájce *Spor květin*, v němž vonná, tichá, skromná, nevinná lilie první cenu spanilosti obdrží. Balada *Věrná láska* neposkytuje nic původního. Že pak řada Různých zpěvů některými poesiemi, zejmena básní *Pěvcům*, z níž autor

proti veršování s tváří uplakanou robenému řízně vystupuje, obratného veršovce a povolaného básníka jeví, dychtivě v knize Pakostově přemítáme listy zpět, abychom bedlivě sledovali jeho zápas, jejž půlstem *Znělek Šumavských* o čestné místo mezi Šumavskými pěvci podnikl. Spisovatel jest zanícený velebitel Šumavy: ona jest mu čarokrásným hradem z báchorek, říší, v níž velekrása panuje. Volá:

Ó kráso, dive! kdy tu lesním šerem,
s hvězdami luna plane nad jezerem . . .
nade mnou nebe, nebe pode mnou!

Tam viděti selanku za selankou, tam myslí přeletá „vzpomínka lásky v tichém odříkání“, tam básník nalézá poklid a jeho matku samosvojnosť. Tam roznécuje se v něm touha, by krásy Šumavské zachovány byly rodnému jazyku a lidu. Statně zní vlastenecké sloky Nad Rizenburkem:

Zřím české reky — palcát ve pravici,
zřím, jak tu zemi barví vřelá krev —
jak zraky planou a jak bouře řev
hřmí vzduchem: Kdo jste boží bojovníci!

Zřím nájezdníky prchať na hranici,
jež hromem zděsil českých reků zpěv;
a vzduchem září rudá korouhev,
jak nad vítězstvím radosť reků v líci.

Pakosta kloní se více k optimismu nežli k pessimismu: člověk, jenž podle básníkova mínění sám otěž osudu v rukou třímá, mimo nadání do propasti běd a bolu klesá:

leč jak se bouří jitro na ráj mění:
tak nejšťastněji vzplane lidský zrak,
kdy se byl obmyl v slzách utrpení.

Kde si poeta truchleji zahořekuje, jsou to naše neblahé politické poměry, je to klesající vlasť, jež ho rmoutí:

Bolestí, útrap vidím celé moře —
vidím, jak v boji bratra vraždí brat,
jak tebe vlekou v dlouhých věků hoře.
Jak vlastní děti tobě srdce střebou,
trhají s tebe jasný slávy šat — —
cítím tvé hoře, truchlím, pláči s tebou.

Mnohé znělky vynikají náladou zvláště vhodnou: tak *Nad Čertovým jezerem* a *U vzniku Vltavy.* Někde naskytují se pointy liché, na př. v *Bolných vzpomínkách:* národ nezahyne, když umí bojovati, ne trpěti. *Bouře v horách* končí pointou všední. Někde pohřešil jsem pel lyrismu. *Co krásy v horách* působí silně prosaicky. Nuceným slohem zkažen jest počátek *Mateří doušky.* Ale všechny tyto chybičky nemají tolik váhy do sebe, aby výslednice našich úvah nezněla příznivě, i chovám přesvědčení, že naši Šumavští pěvci básníka Listů a květů vřelým stisknutím pravice ve svůj kruh vítají.

Z rudé výhně palčivých otázek čerpal M. A. Šimáček podněty ke svým básním *Z kroniky chudých.* Kniha rozdělena jest ve tři oddělení, jež nazvány jsou Práce, Zima na horách, Typy a obrázky. Oddíly tyto předchází tklivá úvodní báseň o rmutu v jemnocitné, mladé duši pohledem na bídu způsobeném. Oddíl *Práce* má ráz více suchý, směr více méně didaktický: prací stal se člověk tvůrcem, stal se pravým

člověkem, práce jest matkou našich děl, matkou práva k životu, rovnosti a spásy.

Blah, kolej vlastní kdo ryl na své cestě,
nechť králem byl, nechť ve chatrči zrozen,
kdo nový rýč uchopil ve své pěsté
a pěstil dosud nepoznaný hrozen —

praví spisovatel, a se zvláštní řízností chválí věrnou lásku k práci, podotýkaje, žeť ubožákem jest pracovník sebe pilnější, nenašelli vřele milující srdce, a naopak že láska bez práce „vždy chlad země cítí.“ Práce zdobí, a proto nemá nikdo zhrdati dělníky k hroudě pro skyvu připoutanými. — *Zimu na horách* označuje nejdůrazněji sloka:

U cesty, která do hor se tratí,
havran sed na kříž ubitý z latí.
Perutí zakryl Kristovy oči
hledící na ves. Zůstal tak seděť,
aby bůh nemoh na bídu hleděť.

Nad vískou pohorskou, vískou bídy vznáší se smrť, mocný mráz, hanba z nedostatku, chléb jako led a kámen — jak to pravdivo! a jak to kruto! ano překruto, líčili nám to důrazný verš! Chudobného snadno zradí ješitná dívka, kdežto mateřskou lásku neštěstí novou silou naplňuje: to chtějí nám dosvědčiti balady *Nevěrnice* a *Duše děcka.* Nejdelší báseň sbírky, *Anna*, plynně nám vyličuje útrapy, zoufalosť a smrť chudého, zavedeného děvčete. — V oddíle *Typy a obrázky* umírá před naším zrakem ubohý, prací sedřený havíř, a nešťastný otec dívky svedené odpírá svůdci jejímu, s jinou dívkou veselku chystajícímu, požehnání svého, ano proti němu vší silou

tyč žhavou pozved druha přeměřiv.
Však pustil ji jak by se znavil,
a k ženichovi temně pravil:
„Buď dále živ!
A s kytkou ze hřbitova za vestou
jdi za svou nevěstou —
na synka tvého hrobě bez kvítí
by mohly děti tvé se za tě modliti!“

Pestřejšími a novějšími motivy zamlouvají se nám další básně *V lomech, Bez hnízda, Hlídač strojů, Popelář,* znělky *Úředník, Stesk* a mohutně se rozvíjející doslov *Chudým lidem.* Zde jest Šimáček svým. Jak nadšeně myšleno jest credo, jež básník v ústa klade lidumilům:

Věříme, ó lide, že tvé dcery, syni
stejné mají právo na ty milosti,
kteréž ze pokladů věd a umën plynou,
kteréž ducha lidstva z bídy vyprostí,
tvorem učiní, co dříve bylo hlinou.

Kéž brzy uskuteční se volání k jisté části dělnictva:

Vše, co ducha sílí, z noci vede k jitru,
stejně svítiti a hřáti má v tvém nitru,
stejně zvedať plec a bušiti má v skráni
láska k národu a její požehnání.

zlato ducha stejně padat v srdce chudých.
světlo krásných vznětů na skloněnou skráň,
by lid nezbloudil, by zmozolená dlaň
upustila sama prapor cárů rudých
krví smáčený a potřísněný blátem.
Prapor svobody *ne krví*, rdí se zlatem!"

Tak sbírka, rmutných dojmů plná, ukončena zářící perspektivou.

Básně Z kroniky chudých, diktované ohnivou láskou k lidu pracovnému, jsou prvotiny nadějné, o vřelém citu zručného spisovatele svědčící. Kde se jeví vřelý cit, zajisté všestranněji dostaví se vyšší vzlet, a kde se jeví zručnost, dostaví se také všude vytříbená forma.

K. Jonáš vydal *Různé skizzy*. Jsou to básně nováčkovy, avšak nikoli mladíkovy; neboť v básni *Na podzim* dí:

Zem hrobem jest bez všaké zdoby třpytné...
Jsem zemdlen již tou krásou jednotvárnou,
jež mnohou upomínku ve mně žárnou
na *zašlé mládí*, na *ztracená léta*,
na štěstí, které jednou v žití zkvétá,
vzbudila . . .
Hledím tupým zrakem k zemi . . .
Mně kol to pusto, kraj ten mrtvý, němý
rozchvívá v nitru, svírá mne a leká . . .

Spisovatel jest již stárnoucím otcem rodiny, který mnoho přetrpěl:

Má duše ubohá, ta cosi nyní čeká,
že kdosi půjde tímto hrobem, tichem,
po této zemi, která trpí hříchem,
že zvedne zrak a zvolá mocným hlasem:
„Již konec bludu — vykoupení já sem!"
A *bída*, *hlad* v tom ve propast se zříti,
a *chudým* nám že lepší vzplane žití!

Jonáš jeví samostatnosť a sahá neohroženě po smělých látkách, někde zvrhá se však neohroženosť jeho v odvážnosť až přílišnou a zasluhovala by ostřejšího pojmenování. On čerpá z nejchoulostivějších, ano nejtemnějších poměrů pohlavních. Ale také štěstí rodinné nebo vítězství ryzosti poskytují mu podněty k básnickým črtám. Sociálně zabarven jest *Lazar*, kde líčen rozpor mezi humánním myšlením a nehumánním jednáním. Šlehavou satiru tvoří *Za letní noci.* Zvláště propracováno jest *Album*, skizze o chudáku hercovi v královském hávu vůči obecenstvu bez reptání umírajícím. Poměrně nejvíce vyniká *Poslušná.* Vlastenectví vydírá básníkovi z duše bolestnou žalobu: smečka Švédů přivázala Čecha ke stromu a rouhá se jeho vlasti, nazývajíc ji „českou Palaestinou":

Jen muž ke stromu pevně přivázaný
své oči mhouří a své rety svírá . . .
Jej srdce pálí, vzpomínka se mnohá
svým krutým bodcem v jeho ňadro vtírá . . .
A po výsměchu šelem vínem zpitých,
jichž slova jej až do hlubiny mrazí,
on zašept k sobě: „Má vlasť Palaestina, —
však škoda jen, že spasitel jí schází." —

Básně *Ze zašlých a nových dob* od Josefa Kuchaře stojí celkem též na chmurných ladech pessimistických. Zjev, že zlověrství v naší poesii převládá, nedá se odestati; třeba jej vysvětliti, vyhledati jeho příčinu. Jest to doba myšlenkových a sociálních převratů, doba politických i živnostních neúspěchův, doba národní krise, sebevražedných rozbrojův, ochablosti, bezcharakternosti, která duševní rozervanosť plodí a rozšiřuje. Heslo: „Vzmužiti se!" ozývá se, jak vůbec viděti, jen porůznu, skoro neslyšně. Poměrně šťasten, kdo nalézá jakousi náhradu v nitru svém a v rodině své, a dvojnásobně ubohý, koho stihly též osobní ztráty a pohromy. Josef Kuchař obmezuje svou Musu málem výhradně na své poměry soukromého, avšak čistě lidského rázu, a přec vidí téměř všude kol sebe smrť, rakev, hroby, mraky, bouře, mráz, věčný svár:

Ó — žel té doby, slunce svity
kdy líbaly květ nerozvitý,
kdy nevěděl jsem v dětské pýše,
že mrzký svět též jedem dýše.
Já slyšel číše sladké znění
a nezřel, že se krev v ní pění.
Ach, život znáť — můj sen byl luzný;
teď znám jej — a jsem žebrák nuzný.

Tak žaluje *Poutník*. A podobně hořekuje básník ve svých synovských, milostných a otcovských vzpomínkách. Verš Kuchařův vyniká pečlivou propracovaností a ladnou zvučností.

Poetické besedy, redigované Janem Nerudou, přinesly v XIX. až XXIV. čísle Husitskou svatbu, báseň Ot. Červinky, Zpod jarma, básně Svetozara Hurbana Vajanského, Píseň o Činu od Fr. S. Procházky, Selské balady od Jaroslava Vrchlického, Na dívčím kameni od Ot. Mokrého a Mrtvou zemi, pověsť od Rudolfa Pokorného. O básni Pokorného, pak o baladách Vrchlického, jakož i o jeho Twardowském a o jeho sbírce Jak táhla mračna promluvíme příště.

Slováci jsou a zůstanou rodnými našimi bratry, tím více našimi, čím trpčeji v zemi svobody trpí. Slovenština jest nářečím naším, a básně v ní napsané jsou básněmi naší literatury. Vítáme statečného slovenského pěvce Hurbana Vajanského v českých Poetických besedách co nejsrdečněji. Jakkoliv české svoje nářečí milujeme, milerádi beze vší závisti uznáváme nářečí slovenské za prvotnější, svěžejší, zvučnější. S oprávněnou hrdostí pěje náš Vajanský:

Ja som pyšný, že som Slovák;
  ten môj jazyk zuní,
jako spevy archanjelov,
  jak šum morskej vlny.
Piesne naše: samá perla,
  samý diamant jasný.
Naše báje tajné ráje,
z porekadiel múdrosť vlaje,
  krása z našich básni.

Hranice moravsko-uherské nejsou hranicemi naší vlasti, a krásy slovenské domoviny, k nimž ukazuje Vajanského *Štrbské Pleso*, jsou také pýchou a rozkoší naší.

Sbírku *Zpod jarma* rozdělil Vajanský ve dvě skupiny: *Môj ľud* a *Moje túžby.* Básník volí sobě pro své projevy formy rozmanité: píseň, ódu, baladu, romanci, legendu, báchorku, anekdotu. Dává převládati národnímu tónu, který také z umělejších čísel vyznívá. Vajanský cítí hluboce se svým rodným krajem, se svým lidem, s jeho bídou, se sociálním a národním nebezpečím, jemuž Slovensko vydáno jest, proto prosí nebesa o úrodu, o déšť, a prosí zimu:

No krásna si Ty, mrazná panna,
môj spev zazvučí k tvojej chvále,
bárs z ľádu, sňahu vykresaná,
bárs objalas' nás nenadále —
len jedno splň mi: po odchodu
daj dobrú vesnu môjmu rodu!

Vajanský neustává protestovati proti jarmu a bezprávu cizáckému, proti nesvědomité a bezectné maďaromanii, proti zrádcům ducha národního. I ptá se:

Len jedno, ožiar, Hospodine,
ty svetla večný, sväty zdroj:
prečo tak trpí, zmiera, hyne
ten dobrý, sladký národ môj?

Pohromy jsou tak blízko, a pomoc tak daleka. Ale nikoli, Slovák má proč se vzmužiti, Slovák jest Slovanem, a „Slavian drží zemguľu za hlavu!“ Osvobození se Slovensku blíží:

No drábom poviem, jasno, prázdny bázne,
já slabý spevec: Už sa blíži čas
tej večnej, krutej, nevyhnutnej kázne,
čo, žreci detí, padne vám za vaz!
Už Popelvár si chystá lesklé zbrane.
Na dvanástero hláv pažravej sane!

Vy myslíte, že poviestka nás klame?
že nádej naša iba púhy mam?
Hej, obzor rúži sa a dialne plamä
zablyslo sa už k našim prahorám!
Už východ bronie, puká sa a hára.
My veríme na príchod Popelvára!

Ruské moře šumí pomocí.

Vajanského básně mají hlavně směr národně politický, který toho vinu nese, že místem prostomluva v popředí se déře. Poesie všelidstějšího rázu ustupují před básněmi tendenčními v pozadí, avšak i v nich nalézáme zdařile zveršované motivy: palmu mezi nimi zasluhuje zejmena *Nová vesna.* Znamenitou jest báchorka Šumena: Milko miluje vášnivě a beznadějně Zorku — její kmotra Šumena, královna víl, se o tom přesvědčí a v Zorce kapradími květy vzbudí k němu lásku.

Neklame se náš básník? Je Slovensko ztraceno? Nechať nepřítel řádí sebe více, Tatry zůstanou nám Čechům a Slovanům zachráněny; tam není ztraceno nic, kde zaznívají mohutná slova:

Ja som pyšný, že som Slovák:
moje plemä ladné

sto millionov duší číta,
nad polsvetem vládne.
So slovenskou rečou prejdeš
štyri čiastky sveta:
jeden brat môj palmy sadí,
druhý věcné vidí l'ady,
tretí morom lieta!

V Procházkově *Písni o Činu*, jež při konkursu vypsaném literárním odborem Moravské besedy Pražské poctěna byla cenou, máme před sebou tendenční, jinotajnou báchorku, práci věru prostomilou i roztomilou, v národním duchu vřele pojatou a svižně napsanou.

Čin pohrobeček se v chaloupce narodí. Sudičky k němu přistupují: první dává mu v úděl sílu, dobrotu, ducha; druhá mu dá svízel, a třetí sudička vštípí mu v duši lásku, lásku k Slavě. Když vyrostl, dovídá se, že jakýs netvor z cizí země unesl královičnu Slavku, jde jí vysvobodit a za nedlouho

orlata dvě uzřel
Čin tu v tuhém sporu,
křídloma se tloukla,
zášť jim plála v zoru.

Jedno peří bílé
rudě pokropené,
druhému se s boků
černá peruť klene.

Čin jejich při rozhodne ve smyslu rovného práva a dostane v odměnu bělostné pérko zázračné moci. Dále hoří mraveniště, jež Čin uhasí a za odměnu obdrží kus mravenčí nožky zázračné moci. Čin prokázal se rychlým, pilným, milosrdným. Po třetí vidí Čin potok, skalou v běhu zaražený, jde i smete skálu, a potok se mu za to stane vůdcem na cestě k Slavě. K radě potokově sváže si kytku kapradí a nabéře baňku vody. Oba spolu přijdou do města bez jasu a světla:

Zkusím sílu svoji —
Čin se králi hlásí
jako posel boží,
jako posel spásy.
Na metličku svázal
proutky, jež měl z luhu,
švih sem, švih tam přes líc
krále, lid i sluhu.

Čin s potokem přijdou do jiného města: do města němých, do města cizích skřeků; a hle, vodou z divotvorné baňky rtové krále i lidu nabyli mluvy. Potok zavede Čina do skalného vazu, kde ve spánku dlí bohatýři minulosti a kde obdrží divotvorný kališnický meč a štít a kouzelného bělouše. Mečem oním porazí Čin cizácký dub a vybéře z hnízda v jeho vrchole tři vejce. Slavku unesla stvůra s maskou nevinného mnicha v draka se zubatým hřbetem proměněná. Pomocí zázračné nožky, bělouše a nejsladším slovem něhy přemůže Čin překážky, pronikne ke draku, pomocí čarovných slibův a darův cestou získaných vykoná drakovy těžké, nadlidské úkoly, unáší Slavku, z bílé labutě v běloramennou krásku proměněnou, pomocí orlů, kteří ze dvou oněch dubích vajec vyletí, a šťastně unikne se Slavkou draku je pronásledujícímu:

Jedním rázem letí
do skal vejce třetí,
co v něm skrývalo se,
na div pověděti.
Lev — a zlatá hříva,
ohon se skalisek
mrská dvojím chvostem
v krupobití písek.

Blesk se mihne orlům
v zoru plápolavém:
teprv teď je síla
silna v spolku pravém,
přikrčené lvíče
kdy se na skok strojí,
lvíče zpomocníče
orlů svorné dvoji.

Čin zvítězí nad nepřátelským obrem a jakožto záruku krásnější budoucnosti uchová si nadšení, rozsévá po krajích nové símě lásky k svým, lásky k minulosti a k písním lidu, stane se králem a slaví se Slavkou slavnou svatbu. — Báseň překypující utěšenými podrobnostmi, jež veškery stručně vytknouti nemožno, má nejen národní, nýbrž i pravě lidský směr. Vždyť národovec má býti celým, pravým, ryzím člověkem.

Ve své *Husitské svatbě* vypravuje Otakar Červinka týž tragický příběh, jejž Václav Beneš Třebízský ve své Litoměřické svatbě čtenářům Osvěty poutavě vylíčil. Červinka uspořádal děj své básně, jak jej u Palackého a Beneše Třebízského našel, způsobem vhodným. Král Zikmund uherský — dle obvyklosti zvaný císařem, ačkoli jím r. 1420 ještě nebyl — přichází do Čech z Vratislavě, kde dal Pražského měšťana Krásu zpupně upáliti. Blíží se Litoměřicům. Nadlužnický Tábor jest odtud daleko, a Husitům Litoměřickým nezbývá, než aby si proti hrozbám královským pomohli sami. Se starcem Bohdanem v čele usnesou se, že se zmocní krále antikrista. V noci, kdy vládce do města vkročí, bude viděti znamení na domě, v němž bydlí Jan, mladík obírající se vyššími záhadami života, při čemž až o aeonech (!) věků mluví. Snad spiklencům krásná Vlastislava, jitřní hvězda na úsvitě, pro svou lásku k Janovi získá otce svého, městského starostu Pichla, který svou dceru nade všechno miluje. Pichl pokornými slovy klade k Zikmundovým nohám zlaté městské klíče, které spanilá Vlastislava králi na polštáři skutkem podává. Její vnady okouzlí a zaujmou smyslného Zikmunda, i pošeptá to milostivě dívce půvabné:

Při sám bůh! tvá ruka hodna jistě
ruky knížecí zde na tom místě —
ba já za ni chtěl bych dát své říše.
Slovem královským se klnu ztuha:
přání tvé mi rozkaz, já tvůj sluha.

Ješitný otec pyšní se z toho, dcera se pro to studem a hněvem rdí, avšak

šotek milosti, jenž v důlku tváří
ukryt jako v růži uzardělé,
vehnal šibalství jí v očí záři,
tak že pravila mu vzdorně, směle:
„Beru za slovo tě, králi pane,
dnešní den se svátkem pro mne stane,
nekonečným blahem dme se hruď:
ještě dneska budu zasnoubena,
učiň, nech je ze mne šťastná žena,
svědkem královským mně při tom buď!“

Král ptá se na jmeno jejího vyvolence a rozkazuje pak:

„Pane Pichle, bez váhání
vykonej své dcery přání;
dostojímť já svému slovu,
na svatbu se její zovu —“

Při hostině vyprosí sobě pyšný, záštiplný, zrádný Pichl od krále vládu nad jeho vojskem a dá vůdcovi stráží rozkaz proti Husitům:

„Spoutati je, šestnáct jich —
Zikmund odmění se skvěle.
Vyplenímе s nimi hřích —“

Pichl doufá zbaviti se tím ženicha, obdržeti od Zikmunda diplom šlechtický a dceru provdati „výše nad měšťanský rod.“

V milostné schůzce s Vlastislavou prohlašuje se Jan býti husitou, čehož se nevěsta jeho leká:

„Nevíš, že můj otec pouze
proto svolil k naší touze,
když jsi slíbil zanechati
učení to Husa bludné?“

Leč mladík zůstává při svém přesvědčení. Pichlovi se zdaří záměr, zjímá spiklence, kteří chtěli krále se zmocniti, a král ho zplnomocní, aby je potrestal podle své vůle. Svědomí dělá Pichlovi výčitky, avšak jest již pozdě. Táž hrana zvoní k svatbě i ku popravě. V cestu mu vstoupí Jan, který prohlásí, že chce umříti s nevinnými zajatci. Král udělí Pichlovi zlatý řád dračí a tím jeho ctižádostivé srdce zase ke krutosti schýlí. Na břehu Labském sedí v císařské nádheře Zikmund, a po Labi připluje kat s kacíři. Kmet Bohdan věští králi příští osud jeho plný neštěstí a klatby. Ortel se vykonává — šestnáct mrtvol jest obětí jeho. Vida to Jan, pronáší o popravě soud:

„Nespoutáte duchu křídla,
zvítězí ta naše víra,
z lásky nejčistšího zřídla
vždy svůj život obnoví
Pichle, vezmi nazpět dceru,
bídný zrádce národa.
Nemám pro tě slova více,
pouze pohrdání věru:
nepohledneš v mužné líce —
muž ti ruky nepodá —“

Zikmund velí:

„Hoďte ho do vodní třísně!
Rychle s ním již za druhými,
dohoní snad svoje bratry.
Zbraněmi pak skroťte svými
reptající davy chátry!“

Vlastislava prosí za život Janův. Král, otec, biskup odeprou. Tu zavzní hlas ženichův s hladiny Labské, a nevěsta pádí k němu. Obejmou se, ona poznává, že v lásce je víra ženina. Jan jest potopen, a dívka klesá za ním. Pichl rve si šedé vousy, tlape dračí řád, a Zikmund se dvorem

prchá. — *Husitská svatba*, počínající popisným úvodem, vyznívá reflektivním zakončením.

Na škodu básně své nesáhl spisovatel k prvotnímu prameni Litoměřického příběhu. *Hystoria o těžkých protiwenstwjch cýrkwe české* byla by mu originálnější motivy poskytla. Sloh Červinkův není dosti průsvitný, dosti zkrystalisován. Rým jest místy nucený, řeč místy vadna. Přes to přese vše zajímá *Husitská svatba* od prvního do posledního verše.

Básní *Na dívčím kameni* vede nás Otokar Mokrý opět na jih, „v tu mrtvou trosku ztraceného ráje, jež tesknou zemí jihočeskou sluje . . .“ Oldřich z Hradce, druhdy kališník a nyní katolík, jest uprostřed svého harému zasmušen; mučíť ho vzpomínka, že Mikeš z Husi

se odvážiť směl pokyn velitelský
zahřměti v ucho páně pokořené —
a více ještě, že ten Smílek z Kremže,
jejž zkrotiť pán chtěl jako jezevčíka,
co neposlušně v lovčí smeči skemře,
a zvědavě se pánu plete v nohy.

K našemu podivení následuje balet, a Herodes Oldřich nejmilejší své Evě, která balet jaksi řídila, slibuje, že jí splní jakoukoli tužbu. Herodiada Eva odpovídá: „Já hlavu žádám Biskupce si Jana!“ Neboť byla „na pranýř hanby slovem jeho vbita před hučícími, rouhavými davy.“ Jeť Biskupec přímým stoupencem Husineckého Jana, a proto od Oldřicha odpadlíka v žaláři držán, kde se Biskupcovi „v obláčcích“ zjevuje anděl: „Zjev Anežčin to . . . Opět před ním stojí Oldřicha sestra v usměvavé kráse.“ Ona se také ve skutečnosti zjeví, když kat Cahyna chystá se popraviti Biskupce, i prosí bratra, by dal Biskupcovi život —

zachvěl se Oldřich — ruka jeho matná,
o lenoch křesla líné podepřená,
pokynem prudkým náhle vzrušila se,
a zřítelnice vášní obestřená
se vytřeštila v pusté oka řase;
pak sechvěla se se rtů majestátná
rozkazu slova: „Svoboden jsi, Jene —
Cahyno, ustaň — poroučím tak, velím!“

Nemožno za chybu považovati, že spisovatel děj Jana Křtitele jakožto básnický motiv do husitského hnutí přenesl, avšak andělské zjevení Anežčino v žaláři jest, právě jako balet Oldřichových odalisek, motiv poněkud opotřebený. — Eva volí si zase jiný předmět pomstychtivosti své: chce se mstíť Anežce, a navedši Němce kuchtíka Dittla, by slečně této namíchal do krmě jedu, svěří svůj záměr husitskému hejtmanovi Zbyňkovi; Biskupec to vyslechne, i jde a varuje Anežku:

Kněz povztýčil se; — s líčkem uzardělým
Anežka k němu v náruč rozepjatou
se jemně snesla do kyprého mechu
pod tmavou clonu zeleného loubí.

Hejtman Zbyněk chystá se ztéci hrad Menštejn, ale Oldřich ze hradu prchne, dav zradného Dittla pověsiti. Kdo zradil Husity? Eva

viní ze zrady Biskupce, který se k vině své přiznává, za to Zbyňkem do vazby dán a válečným soudem k smrti odsouzen jest. Mimo nadání se však do vězení jeho vplíží Eva: z Herodiady stala se pojednou Maří Magdalena, která k Biskupovi bezmeznou vášní plane. Úpí tedy k němu:

Ó prchni se mnou! Kouzlo mého slova
tvá pouta zdrtí ve plamenném žáru,
v mé lásce tobě vesna kyne nová
časného žití — ó vyslyš mne, pane!

Biskupec ji ovšem odmítne a podstoupí smrť na hranici:

Dým šedý stoupal z výhně začernalé,
v něm plachých káňat četa potemnělá
kroužila vírem . . . když tu nenadále
Anežčin výkřik na Třísovské skále
se smísil s ptáčat pronikavým vzkřekem; —
pak zašuměla vlna divým jekem,
a klid se vhostil v úval zasmušilý.

Biskupec jest vypodoben důstojně. Totéž platí o jemné, libé Anežce. Oldřich jest naskrze všední zjev. Divoká Eva nesnese přísného rozboru. Proč nevysvobodila Biskupce již z Oldřichova vězení? proč teprve ze Zbyňkova? Vždyť ho již tehdy milovala! Jest nedůsledna, při zdravých smyslech jako pomatenec sem tam zmítána. Je to vilnice, která není ryzí lásky schopna. Budiž těmto slovům rozuměno. Že si Eva s mravní spustlostí počíná, do toho esthetické kritice ovšem nic není; ale že jest Eva skreslena, do toho kritice jest. Taková postava není básnicky možná.

Látka měla býti s větší epickou šíří rozvedena; v tomto zpracování působí, při vší básnickosti mluvy, silně jako novinářská zpráva. Práce nadobyčejně oplývá tmavojasem, který se stal tím temnějším, že sloh Mokrého jinak bohatý, jest těžký, přeplněný, jaksi vynucený, strojený.

Moravská bibliothéka, Fr. Bayerem vydávaná, přinesla jakožto XI. dílo Jos. Vl. Hrubého veršované moravské pověsti U krbu v druhém, rozmnoženém vydání, a jakožto XIII. dílo veršované Obrázky z venkova od Jana Nečasa.

Sbírkou pověstí *U krbu* se nám Jos. Vl. Hrubý, rodák z H. Libochové na Velikomeziříčsku, zavděčil. Máme před sebou pozoruhodný příspěvek ku poznání našeho slovanského lidu na Moravě. Co národních balad si náš lid o pokolení na pokolení prostomluvou sděluje! Bez pochyby jsou to prosaické trosky básní někdy zpívaných. Náš lid hledí především k jádru děje, který se mu vypráví, a potom teprve, a to ne vždycky, k formě: z této zajisté příčiny básnická podoba skoro výhradně ustoupila stručnější prose, kdežto se básník slokami svými k prvotnější formě veršované vrací, která se hlavně na evropském severu a jinde toliko porůznu národní písní také v lidu zachovala. My máme pramálo víc než Osiřelé dítě nebo Sestru travičku. Hrubý si za vzor obral básníka Svatební košile. Uhledal si dosti pestré látky, jež ponejvíce pod českomoravskou vysočinou koluje, zvolil si k jejímu zpracování sloky v prostonárodním neb i v umělejším duchu, a co šířeji ve vlastní

sbírce různými rozměry do rýmovaných slok složil, vysvětluje v připojených poznámkách úsečnou prostomluvou, by vyjasnil tmavojas básnické komposice své, čehož pohříchu někde skutečně bylo potřebí. Knížka čítá čtrnácte čísel, z nichž obzvláště poutají *Touha dítěte*, *Divá žena*, *Větrů pláč*, *Ohnivý jezdec*, *Hlaváček*. V této básni dojímají svou náladou zejmena verše:

Vody šumí. Po jezeru
táhnou světla v mlhy šeru
jako zesnulé.
Zří to lovec — noc je vnadná,
a ta vody kola zradná —
pušku přitulí.

Stoupá skály ke vrcholi,
ticho v lese, po okolí,
ticho, tichounko.
Kdo to v této pozdní chvíli
na lodici k němu pílí
lehce, lehounko?

Na lodici krásná žena,
sladká tíha, vzácná cena —
ký to divný sen!
Bledé líce v zlatém lemu
věnčí hvězdy v diadému,
šat má z bílých pěn.

Loďka spěje, blíže spěje,
po vlnkách se píseň chvěje
v čarnémševelu:
„Pojď, můj milý, pojď, můj milý,
už nám hvězdy zasvítily
k lásce, k pocelu.

Pro tebe, můj drahý, hynu,
za tvou je mi lkáti vinu
až na věčný soud . . .“

Hrubý osvědčuje zřejmé nadání. Pro příště bude mu však nutně na zřeteli míti, že jakkoli balada miluje mlhu, přec její děj průzračným zůstati má, a že básník, byť prostonárodně psáti zamýšlel, přec jenom *přesnějších* forem užívati povinen jest.

První ze čtyř Nečasových *Obrázků z venkova* slove *Stanislava*. Dobrosrdečná dívka zachrání tonoucího muže, jakkoli v něm byla pustého lichváře seznala; laskavé srdce Stanislavino vidí v něm jen nešťastného člověka. Jádro této kresby nelze nazvati nezdravým, ale zvolená forma nepřesvědčuje. V *Zuzce* postavil spisovatel v popředí krásnou dívenku, která po dvě léta od neznámého milostné dary dostává. Třetí rok se vyzradí, žeť oním neznámým není žádný snad mladý a krásný boháč, nýbrž ohyzdný pastýř Matěj. Tím jest ubohá Zuzka tak bolestně sklamána i pokořena, že umírá. Látka mohla se zajisté spíše zachrániti, kdy by Nečas byl raději skromninkého Matěje v popředí držel a jeho duševní zápas vyobrazil. *Sousedé* jsou přeznámé postavy: soudí se pro maličkosť, až i všechno prosoudí. Duševní kresba nenaskýtá se nikde, celek působí suše. Touž vadu má též *Jan Tunkl z Brnička*. Úvod obrázku tohoto zaráží svou nepoměrnou délkou, a provedení básně samé nepoutá. Látka čerpána jest ze zdroje podání národního. Tunkl týráním donutil lid, aby postavil hráz rybniční, a za to z trestu po smrti necitelník

zapřažen byl ve pluh žhavý, ďáblové jej hnali,
záda jeho pohrbená bičem pošlehali.

Výpravný básník vypravuje události náležitě seskupené a nevysvětluje, nevnucuje čtenářovi poučné názory. Prostomluvné věty jen výjimečně neseslabují básnickou náladu, a ještě ji řidčeji sesilují. Národní ton se Nečasovi nedaří. *František Zákrejs.*

Dějepis a zeměpis.

(Dok.) *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* postupují prací Emlerovou nyní dosti rychle ku předu. Díl druhý, jenž obsahuje bezmála 3000 listin nebo výtahů z listin vydaných mezi lety 1253—1310, vycházel 10 let 1872—1882. Již r. 1883 začal se vydávati díl třetí, kteréhož vyšlo dosud pět sešitů, každý po 20 arších; listiny v nich otištěné nebo vytažené pocházejí z doby od počátku r. 1311 do 22. listopadu 1333; koncem roku 1333 má se tento třetí díl ukončiti, k čemuž teda již mnoho listin neschází; avšak závěrek nepochybně značně se opozdí za příčinou rejstříku jmen místních a osobních, jenž u takového díla dá práci ohromnou. Nakladatelem jest král. česká společnosť náuk, kteráž na vydání II. i III. dílu Regest obdržela zvláštní subvenci od státu. O důležitosti a užitečnosti toho podniku netřeba šířiti slov; znalci vědí, kterak bádání v dějinách českých Regesty se usnadnilo, ba ve mnohých stránkách a mnohým badatelům teprva tudy stalo se možným. Pro jiné osoby, mimo kruhy znalecké a dějezpytecké, to dílo ovšem ustanoveno není.

Pramenův dějin českých, kteréž se vydávají z nadání Palackého, ukončen jest prací Emlerovou svazek čtvrtý. Otištěna jest v něm *Kronika Zbraslavská*, kterou v první polovici 14. století sepsal Petr Žitavský, třetí opat Zbraslavský, jenž náleží k nejznamenitějším letopiscům naší vlasti. Připojeny jsou v témž svazku dvě kroniky, které obsahem svým namnoze na kronice Zbraslavské spočívají, totiž Františkova a Beneše Krabice z Weitmile; vydavatel učinil v nich opatření velmi příhodné pro čtenáře, že dal menším písmem tisknouti všechno to, co František a Beneš slovně vypsali z kroniky Zbraslavské. Všechny troje letopisy byly tištěny již dříve jinde, ale ovšem musily se pojmouti také do této sbírky. Vydavatel znova srovnal a dílem dal v Římě srovnati text s nejlepšími rukopisy, aby jej mohl podati co nejvěrněji a se všemi varianty, pokud mají nějakou důležitosť. Kromě toho toto vydání naproti starším poskytuje té výhody, že na každé stránce vedle sloupce postaven jest příslušný letopočet, čímž usnadňuje se hledání. Škoda, že v tom směru nešlo se dále; nad stránkami jest totiž nadepsán toliko název kroniky, i bylo by s výhodou pro toho, kdo něco hledá, kdy by nad levou stranou poznamenána byla také kniha a kapitola, a kdy by nad pravou stranou kratince naznačen byl obsah otevřených stran. Všechny troje letopisy vytištěny jsou také v tomto vydání toliko po latinsku. Kronika Zbraslavská mohla by zajímati také obecného čtenáře i stála by za český překlad; vydavatelstvo skutečně staralo se o překlad, chtějíc jej vydati zvlášť v menším formátě, avšak dosud nepoštěstilo se mezi těmi, kdo k takové práci jsou spůsobilí, nalezti takového, který by k ní měl také chuti a zároveň času.

Knih konfirmačních *(Libri Confirmationum)* vyšel nákladem historického spolku v Praze roku 1883 nový svazek, jenž obsahuje knihu šestou z let 1399—1410. I toto dílo vychází prací Josefa Emlera. Příštím svazkem, jehož tisk již valně pokročil, ukončí se ten podnik; neboť za války husitské, kdy církevní organisace přišla v nelad, vy-

sýchá tento znamenitý pramen rodopisu a místopisu historického, jemuž rovným ne každá země může se vykázati z tak dávných dob. Co se spůsobu vydání dotýče, jest litovati, že nad stránkami v nejnovějším svazku není poznamenán rok, ku kterému konfirmace se vztahují; k jeho vyhledání někdy dlužno prohlednouti několik stránek.

Nejdůležitější publikace pramenů historických z doby po roce 1526 jsou *Sněmy české,* kteréž nákladem zemským vydává archiv zemský království českého. Loni vyšel svazek III., jenž vztahuje se k letům 1558—1573 (ss. 800 in 4⁰). Sbírka tato přináší všeliké listiny, které se týkají sněmů českých a všeho toho, o čem na sněmě se jednalo; z velikého množství pramenů, které se zachovaly z těch časů, jest to jenom jedna částka, a sice ta, která se týká kusů v historii politické nejdůležitějších. Při třetím svazku zavedena jest novota, že vyšel ve dvojím vydání, českém a německém. Listiny otiskují se ovšem v tom jazyku, ve kterém se našly sepsány, tedy nejvíce v českém, méně v německém, a někdy některý kus v latinském. Vydavatelstvo, jakž jest obyčej i potřeba, v čelo každé listiny zhotoví regest, který stručně oznamuje obsah listiny, její datum i původ, z něhož jest opsána; někdy bývá potřebí přičiniti k listině také některou vysvětlující poznámku. Předmluva a tituly byly v prvních dvou svazcích Sněmů psány oběma jazyky, českým i německým, regesty pak a dotčené poznámky obyčejně jedním jazykem, tím totiž, kterým jest psána dotyčná listina. Ve III. svazku v jednom vydání jest to vše psáno po česku, a ve druhém vydání po německu; vlastním obsahem však neliší se tak zvané vydání české od německého, obsahujíc jedno i druhé přece listiny české i německé, jak se právě našly. V předmluvě praví vydavatelstvo, že prý „spůsobem tímto vyhovělo se přání odborníků české i německé národnosti.“ Podle mého zdání změna tato nemá žádné důležitosti pro toho, kdo bude knihy užívati; takový odborník musí rozuměti česky i německy, i musí jemu čtení v jednom i druhém jazyce býti věcí obvyklou, a ten dozajista nebude se zastavovati nad kratičkými dvojjazyčnými nápisy, anebo nad tím, když regest podán jest v témž jazyku, ve kterém jest listina psána, a ne zároveň v jazyku druhém; mně aspoň jest nejmilejší vždy regest sepsaný v jazyku listiny. Stojíli dvoje vydání více peněz, nežli by stálo jedno vydání podle dřívějšího spůsobu s tituly dvojjazyčnými, myslím, že jest škoda každého krejcaru na tuto zbytečnosť, a že by vydavatelstvo udělalo lépe, kdy by při dalších svazcích navrátilo se ke dřívějšímu spůsobu. Dle doslechu obstaral české vydání třetího svazku adjunkt zemského archivu František Dvorský. Předmluva poněkud překvapuje oznámením, že ke Sněmům chystá se zevrubná zpráva o všelikém jednání a usneseních sněmovních, která by byla přehledem obsahu této publikace a jako dějinami té doby; tyto přehledy píše adjunkt archivu zemského Julius Pažout, a jest prý úmysl, vydati je v celku za dobu 1526—1620, až Sněmy tak daleko dospějí. Avšak ve vydání historických pramenů, jakým jsou také Sněmy české, takové přehledy anebo dějiny doby nikterak se nepohřešují. Při publikaci pramenů dostačí, když jest správná, úplná, přehledná, a když snadno se v ní hledá. Co z pramenů dá se vyvoditi, to do jejich publikace nenáleží; možnoť jest pramenů historických užívati ke sterým

účelům; každý badatel vyhledá si, co potřebuje k účelu svému, také to může tiskem uveřejniti, ale do publikace pramenů to nenáleží. Chtělali by redakce vydání svoje zdokonaliti nad míru nynější, zamlouvala by se k tomu více cesta jiná, totiž kdy by kromě rejstříku jmen osobních a místních, jenž se přidává ke každému svazku, také ještě zhotovil se vždy abecední ukazatel věcí. Rejstřík věcný posloužil by mnohému, kdo by chtěl této publikace užiti na rychlo, nemaje času prohlížeti ji celou. Hledání usnadnilo by se také tím, kdy by nadpisy nad stránkami jinak se zařídily. Nyní nadpis nad levou i pravou stránkou jest stejný, oznamuje toliko, kterého roku sněm nebo jiné jednání se dálo; postačilo by, když by tento všeobecný titul, jenž zůstává často skrze několik archů stejný, stál toliko nad levou stranou, a nápis na straně pravé měl by býti tak řečený živý, jenž by několika slovy specifikoval obsah otevřených dvou stran.

Nákladem Urbánkovým vydává František D v o r s k ý *Paměti o školách českých,* neboli listář školství českého v Čechách a na Moravě od l. 1598 do 1616 s doklady starší i pozdější doby. V minulých dvou letech vyšly tři sešity, šestý až osmý, ve kterýchž jsou obsaženy listy rektora akademie Pražské mistra Bacháčka a jiných osob, posílané v záležitostech školských do rozličných měst od konce roku 1606 do začátku roku 1610. O některých školách, jichž listy se týkají, vydavatel sebral s nemalou pílí znamenité množství údajů starších i novějších z rozmanitých pramenů jiných, což dává tisknouti drobnou literou pod čarou. V nejnovějším sešitě osmém obsaženy jsou také listiny týkající se opravy, kterou stavové protestanští chtěli provesti, když majestátem na náboženství r. 1609 akademie Karlova dostala se v jejich moc; kusové tito jsou neposlední pomůckou ku posouzení toho, kterak tehdejší protestantská šlechta byla způsobilá k řízení věcí veřejných. Publikace Dvorského jest velice záslužná; poslouží dějezpytcům k osvětlení důležitých stránek vnitřního života národního, jaký byl v posledních desetiletích před převratem Bělohorským. Přejeme tomu dílu dostatečného odběratelstva, aby se brzy mohlo ukončiti.

Sborník historický, jenž redakcí Ant. R e z k a vychází šestkrát do roka u J. Otty, dobře a zdárně pokračuje na dráze nastoupené. Máli nakladatel dosud příčinu ke stížnostem co do úspěchu hmotného, není tím věru vinen vědecký obsah toho časopisu; tenť jest vesměs cenný, větším dílem i zajímavý. Zmíním se zde toliko o některých kusech, kteréž v ročnících druhém (1884) a třetím (1885) vynikají buď rozsahem, důležitostí nebo zajímavostí svou. K historii všeobecné a cizokrajné nesou se toliko tři rozpravy, kteréž všechny zasluhují pozoru: Fr. Hrbáček dovozuje obezřetným rozborem pramenů a okolností, že osamělá zvěsť letopisů Fuldských o násilné smrti papeže Jana VIII. r. 882, kteréž z jedné strany chce se připisovati veliká důležitosť také v dějinách Cyrillo-Methodějských, nezasluhuje víry; baron Helfert pěkně a poutavě vypisuje revoluci a reakci v Neapolsku 1798—1801, a J. Goll podává některé kritické úvahy k historii franské Řehoře Tourského. Nejvíce místa věnuje Sborník dějezpytu domácímu, českému: redaktor Rezek dokázal zvláštní rozpravou, že jednání o potvrzení kompaktát r. 1525 vycházelo z pohnutek nikoli náboženských, nýbrž politicko-

strannických. Pěkné naděje vzbuzují práce R. Dvořáka, vzniklé v historickém semináři české fakulty filosofické, o církevní politice krále Václava IV. a o křížovém tažení proti Husitům r. 1421. Počátky semináře arcibiskupského v Praze, kteréž vypisuje F. Tadra, zajímají nemálo pro neobyčejnou krutosť, k níž r. 1640 dospěla nevole mezi kardinálem Harrachem a řádem jesuitským. Výborná jest kriticko-literární rozprava, kterou Ant. Truhlář sepsal o prvním díle kroniky Beckovského; kéž by se nám z téhož vzorného péra dostalo takové práce také o Hájkovi, kteráž byla by ovšem nesrovnale obtížnější a rozsáhlejší, ale také touž měrou důležitější. T. Bílek vypisuje snahy jesuitů o navrácení do zemí českých po roce 1618; a Kameníček vypravuje o založení prvních dvou kollejí jesuitských na Moravě, Olomoucké a Brněnské. Vítány jsou příspěvky Františka Dvorského: historické zprávy o kartografii české (nejvíce o veliké mapě Müllerově 1722), protestantský řád církevní, jejž Albrecht Smiřický 1613 na svých statcích předepsal, a seznamy katolické šlechty v Čechách z počátku 17. století. Jiné prameny dějepisné uveřejnili: Strnad regesta listin šlechtických z musea Plzeňského, Tischer dopisy Viléma Slavaty k Jaroslavovi z Martinic, a Beneš Třebízský paměti Jiřího Paroubka, faráře Líbeznického, z let 1740—1774. Rodopis zastoupen Tenorovým pojednáním o Lysické linii pánův z Kunštátu (tabulka rodopisná neměla zůstati bez letopočtů). K historickému místopisu nacházíme příspěvky četné, zvláště pěkné od Zoubka (o správě panství Poděbradského), Laciny (o Slaném a okolí), Jana Nedomy (o Pražském Špitálsku, na němž nyní Karlín stojí), Josefa Vávry (o Konarovicích a panství Pečeckém), Fr. Melichara (o Únhošti ve válce třicetileté), J. Matznera (materiál o konfiskacích ve městě Písku za válek husitských). Jan Novák pokouší se o obraz mravopisný na základě katolické postilly, kterou r. 1557 vydal Tomáš Bavorovský. Peisker při příležitosti recense vykládá svoje výzkumy o jihočeských částkách bývalého hvozdu pomezného; postřehy v té studii uložené, pocházející z vlastního očitého ohledání, jsou hodny opravdového pozoru, některé úsudky však zdají se býti unáhlené. Kromě těch a jiných článků nacházíme v každém sešitě drobnosti, ve kterýchž najde se mnoho výborných historických zrn, a pilně redigovanou hlídku literatury historické. Dle všeho Sborník historický vyhovuje svému účelu úplně a zasluhuje všeliké podpory

Monografií historicko-místopisných přibylo několik. Mezi nimi vysoko nad ostatní vyniká spis Fr. Aug. Slavíka nadepsaný: *Panství Táborské a bývalé poměry jeho poddaných* (v Táboře u K. Janského, ss. 148 v 8⁰). Proveden jest tak vzorně, jako dílko téhož spisovatele o Domažlíně, o němž měl jsem přede dvěma roky příležitosť zde pochvalně se zmíniti; ale ovšem Panství Táborské předčí nad ně nesrovnale jak větším a důležitějším předmětem, tak i zajímavostí. Spisovatel především ukázal, kterak obec Táborská 1420 nově vzniklá hned obohacovala se výbojem, přivlastňujíc sobě v celém okolí svém statky klášterské a jiné duchovenské, a šíříc svoji moc také na útraty nepřátelských vrchností světských. Císař Sigmund byl nucen tento majetek obce Táborské potvrditi ba i rozmnožiti (1436), toliko rozsáhlé panství Přibenické, odňaté panu Oldřichovi z Rožmberka, musilo město při těch

smlouvách vlastníkovi vrátiti. Panství obce Táborské rostlo potom znenáhla spůsoby jinými; spisovatel oznamuje o každé vsi a o každém dvoru, odkud pocházely, jak jich obec nabyla i jaké užitky z nich brala. Do nešťastného roku 1547 bylo to panství nad obyčej veliké, obsahujíc téměř 9 čtverečných mil rozlohy. Obzvláště zajímavá partie týká se poddanských poměrů, kteréž na panství Táborském před rokem 1547 byly mnohem lepší, nežli na jiných statcích; kromě obyčejných úroků lpělo na sedlácích málo břemen, ta pak byla nepatrná a nepřibývalo jich; poddaní zůstávali osobně svobodnými, mohouce se vyprodati a jinam vystěhovati. Pravidla, kteráž spisovatel vyslovuje o těchto poměrech, jsou doložena četnými příklady, z nichž jsou odvozena. Rok 1547 přinesl Táboru, tak jako jiným královským městům, konfiskaci statků obecních, ze kterých však brzo asi šestina se vrátila, načež panství opět znenáhla se množilo přikupováním. Konfiskace opakovala se po roce 1620, načež následovala, jako všude jinde, hrozná spoušť válečná a vysílení; z přehledných tabulek jest však také viděti, kterak v pozdějších časech zase pokračovalo osídlení pustých statků i vzrůst obyvatelstva. Poddanské poměry zůstaly až do počátku 17. století v té potěšitelné míře, jak bývaly dříve na panství Táborském, později se však zhoršily v ten spůsob, jak se dálo všude jinde po Čechách. Záslužné toto dílo Slavíkovo uspokojuje v každé stránce; pramenů k němu jest hojně na snadě, a spisovatel využil jich s velikou pílí; výklad jeho jest pěkně spořádán, vše jest co do obsahu důkladné, co do formy pěkné a přehledné. Spis ten zasluhuje býti vřele doporučen nejen čtenářům, kteří v takovém čtení mají zálibu, nýbrž i oněm spisovatelům a ochotníkům, kteří by se chtěli pokusiti o podobné monografie v jiných krajinách. Spisy Slavíkovy jsou k tomu nejlepším vzorem.

Obrazy Zbirovské nazývá se monografický pokus, jejž napsal Antonín Drachovský (v Táboře u J. Franka, ss. 168 v 8°). Spisovatel ve předmluvě počíná si s náležitou skromností, omlouvaje některé vady svého dílka vzdáleností svou od pomůcek literárních, které jsou na snadě ve velkých městech; pročež chtěl sestaviti toliko některé obrazy, nikoli úplnou monografii. Látku svou vážil ne sice vesměs, avšak s velikou částí z archivu Zbirovského; pokud se tak stalo, to jest pokud kniha přináší zprávy z rukopisů, zasluhuje i se stanoviska vědeckého býti vděčně přijata. Co se v ní vypravuje o archivu zámku Zbirovského, kterak se tam v nedávných letech zle hospodařilo, jest ovšem bolestné, vzbuzuje však nicméně touhu, aby zachovalo se tam pro příští časy aspoň to, co dosud se neztratilo; podle výpisků, jež podává Drachovský, mají zbytky toho archivu vždy ještě znamenitou cenu. Podle cizích pramenů vypisuje spisovatel krátce děje panství a jeho držitelů; bylť Zbirov na konci 16. století konfiskován panu Ladislavovi z Lobkovic (o pojednání Tomkově toho se týkajícím v Musejníku 1855 spisovatel nevěděl), načež zůstal při komoře královské, až r. 1868 nešťastným osudem dostal se do rukou pověstného Strousberga. Sláva a úpadek Zbirova za panství Strousbergova jsou tu vypsány dosti názorně, a smutný tento kus historie bude se čísti vždy zajímavě. Dále se popisuje zámek Zbirovský, přihlížejíc ke vzniku a proměnám jednotlivých částek, a podávají se stručně zprávy o památných místech

v okolí Zbirovském. Následující potom kapitoly zakládají se nejvíce na archivě Zbirovském; vypisujíť se některé stránky života lidu, úřednické šejdy a hrozné nadužívání moci nad lidem ve druhé polovici 17. století; nejsou to zrovna hotové obrázky historické, ale dobrý k nim materiál. Po některých zvěstech o hospodářství lesním, starém i novém, nacházíme pod názvem povídek několik pověstí místních a zpráv o historických památkách. Kniha, ač nehoví všem požadavkům, prozrazuje zdravý rozum spisovatele k takovémuto podniku. Nemile znamenati jest některé chyby jazykové, jako: zboží prodáno na Simundta (místo Simundtovi str. 24), zápisky pochází (místo pocházejí str. 47).

Děje panství a města Nových Dvorů sepsal Josef Ledr (v Kutné Hoře u Šolce, ss. 240 v 8⁰). Jest to kniha dobrá, ač by mohla býti lepší. Vypisují se v ní jednak děje držitelů panství a jiné zevnější události; v té stránce nejdůležitější doba nastala r. 1679, kdy baron Věžník koupil panství a je zveleboval, i také s přivolením císaře ves Nové Dvory povýšil za městečko r. 1701. Kromě toho přihlíží se k historii církevní, k záležitostem obecním, ke školám a k cechům řemeslnickým, kterýchž několikeré stanovy z počátku 18. století jsou v knize otištěny. Poměrů poddanských všímal sobě spisovatel také, ale menší měrou, čehož jest litovati, neboť v místních pramenech ze 17. a 18. století, kterých užil k vyličování ostatních stránek života, nepochybně našly by se také valnější příspěvky k historii selské.

V Urbánkově Bibliothéce místních dějepisův pro školu a dům vyšel *Okres Dolno-Královický* (ss. 130 v 8⁰), jejž popisuje Antonín N. Vlasák, farář na Hrádku. Mezi jedenácti čísly, jež sbírka Urbánkova dosud obsahuje, jest to již sedmý svazek sepsaný od jmenovaného neúnavného pracovníka v oboru historické topografie. I v tomto svazku pojednává P. Vlasák svým známým stručným spůsobem o historii vrchností, o příhodách městských, popisuje kostely a jiné památné budovy, vypravuje, co známo jest o jejich stavbě, všímá si též škol a některých stránek nynější statistiky. Kdy by chtěl spisovatel míti svazky tlustší, snadno by toho dosáhl vypisováním ze Sedláčka, z Hebra, z Památek, ze Sommera atd.; ale P. Vlasák jde svou obvyklou střídmou cestou, věda, že nemůže býti účelem takovýchto populárních spisů, i že by jim také prakticky nehrubě prospělo, kdy by se do nich chtělo vpisovati vše, co kdekoliv tištěného nebo psaného o tom kterém místě se najde.

P. Josef Nechvíle, farář v Dašicích, vydal u Hoblíka v Pardubicích dva spisky, jeden o *Holicích a přifařených osadách* (ss. 65 ve 12⁰), druhý o *Městě Přelouči* (ss. 38 ve 12⁰). Historicko-místopisné tyto monografie vyšly větším dílem již dříve v Památkách archaeologických a podávají se tuto ve formě přístupnější obecnému čtenářstvu, v němž dobře mohou působiti. Jestiť historické čtení o vlastním rodišti nejlépe spůsobilé, aby ve všech vrstvách obyvatelstva vzbudilo úctu a lásku k dějepravě a ke všelikým památkám a pozůstatkům starobylosti. Farář Nechvíle stále shledává látku ke drobným historickým monografiím, kteréž za posledních let uveřejňuje v časopise Methodu; týkají se rozmanitých míst ve východních stranách země české.

Gotthard J. Lašek, řídící učitel v Častolovicích, vydal *Okres Kostelecký nad Orlicí* (u Šaška ve Velkém Meziříčí ss. 331 v 8⁰),

což má býti první díl historicko-topografického popisu hejtmanství Rychnovského. Spisovatel všímá si jak pamětí a památek historických, tak i nynějšího stavu statistického. Látka dějepisná obrána jest jednak z tištěných spisů Sedláčkových, Zoubkových, Bílkových a j., dílem též z rukopisných pramenů místních. O přehled obsahu není postaráno než abecedním rejstříkem. Úprava jest sličná.

Ve městských knihách Jindřichohradeckých bádá za posledních let Jan Orth, učitel tamějších škol měšťanských. Posledně vydal spisek nadepsaný: *Jindřichohradečtí měšťané v l. 1623—1727 do svazku městského přijatí* (ss. 28 v 8°). Jmena srovnána jsou abecedně s přidáním roku a dne. Třetina měšťanů v těch letech nově přijatých pocházela z míst, ježto leží mimo hranice koruny české.

Průvodčí do hvozdu královského (ss. 84 ve 12°) vydán byl r. 1884 od Šumavské jednoty pohorské ve Klatovech. Kromě vědomostí potřebných turistovi podávají se příležitě také poznámky historické o památných předmětech. Spisek vede nás z Plzně ku Přesticům, Klatovům, Nýrsku a Eisensteinu, jenž se nachází uprostřed bývalého královského hvozdu, potom k Sušici a k Horažďovicům. Rozvrh a postup spisu není jinak patrný, než prohlížímeli stránku za stránkou; o přehled a hledání není nikterak postaráno.

O *Jeseníku*, vesnici nedaleko Nymburka, vydal stručnou historii a popis učitel Fr. J. Mikolášek (v Mladé Boleslavi, ss. 34 v 8°). Jest to malý spisek o malém předmětě, ale může dobře působiti v obci, pro kterou jest ustanoven.

Nákladem St. Pražáka, knihkupce ve Vídni, vyšel *Průvodce po Vídni a okolí* s 18 obrázky a plánem (str. 105 ve 12°). V malém objemu podává stručné poučení pro Čecha do Vídně příchozího. Knížka jest dobře spořádaná, přehledná, s úpravou pěknou, účelu přiměřenou. Čeština jest dobrá, obratná. Vhodně pomohl si spisovatel z nesnáze německých názvů: ponechal je totiž německé, kde mohou státi nesklоněné, a překládal je do češtiny, kde bylo potřebí skloňovati, při čemž názvy německé postavil vedle do závorek; jen zapomínal, že takové názvy místní jsou jmeny vlastními, jež teda dlužno psáti velikým začátečním písmenem, ku př. ulice Nebebranská, okruží Sadové atd. S obzvláštní pilností upozorňuje se na předměty, které svým původem nebo účelem mohou Čecha zajímati. Poznámky polemické a ironické, na spůsob v novinách obvyklý, jsou nemístné ve Průvodci, jenž má prostě poučovati. Obrázky do textu vtištěné jsou pěkné, též plán města postačí úplně k orientování; schází však mapka okolí Vídeňského.

Ve výročních zprávách středních škol českých nacházíme několikero článků, spadajících do našeho oboru. J. Strnad, profesor reálného gymnasia Plzeňského, popsal Plzeňský chrám sv. Bartoloměje, jenž v letech 1879—1884 byl pěkně opraven a obnoven. — Jiří Zach, ředitel reálného gymnasia v Kutné Hoře, a prof. Braniš vydali společně zajímavou rozpravu o *Umění řezbářském v Hoře Kutné*, kteráž obsahuje popis i ocenu výtvorů řezbářských z kamene i ze dřeva, ježto se zachovaly ze starších časů v Kutné Hoře. Některé výsledky jsou nové, ba překvapující. Přidán jest sličný světlotiskový obraz sochy Kristovy, kteráž zhotovena jsouc v 16. století od mistra Jakuba, chová

se na radnici Kutnohorské. Pozoruhodna jest malá poznámka na str. 4., že známé reliefy ve vsi Svatém Jakubě z r. 1165 jsou dílo mnichů Sázavských; Zach soudí tak podle materiálu, kterýž nepochází z okolí Kutnohorského, nýbrž jest prý týž narudlý, velmi tvrdý pískovec, jaký spatřuje se také ve zbytcích kláštera Svatoprokopského v Sázavě. — Nejnovější společná práce týchž dvou spisovatelů, kteráž vyšla ve výroční zprávě vyšších reálných škol Kutnohorských 1885, týká se *Chrámu sv. Barbory v Hoře Kutné,* objasňujíc první (předhusitskou) dobu jeho stavby. Rozprava tato měla by se uveřejniti také o sobě anebo v některém rozšířeném vědeckém časopise, ježto dojista je způsobilá, upoutati na sebe pozornosť odborníkův i širokého obecenstva. Překvapujeť mile svou samostatností a originálností, kteréž spisovatelé docílili dlouholetým všestranným studiem, soustředěným na staré stavby Kutnohorské; tím se stalo, že — pominemeli pouhé hypothesy — mohli vyvrátiti a opraviti četná tvrzení, kterých se odvážili dřívější popisovatelé kostela Svatobarborského, a kteráž, ač se jim nedostávalo náležitých důkazů, přijímala se již obecně za pravdu dokázanou. Hlavní nové výsledky přítomné studie jsou tyto: Nynější kostel Svatobarborský založen byl již okolo roku 1350, a ne o 30 let později, neboť okolo r. 1384 stál již kůr s ochozem a kaplemi do polověnce obstavenými, ač toliko do výšky triforia. Dále se stavělo o lodích kostelních, kteréž měly býti tři podélné a jedna příčná, tato však toliko do výšky první galerie. Avšak na počátku 15. století (teda nikoli teprva Rejskem okolo r. 1500) změněn prvotní plán přistavováním čtvrté a páté podélné lodi. Důkazy na to vedené jsou přesvědčující, a první doba stavby postavena tudy do světla nového.

Profesor Jan B. Miltner uveřejnil v programu gymnasia Královéhradeckého *Kalendář historický* Daniele Vepřka, měštěnína Slanského; tyto kronikářské zápisky z let 1632—1645 týkají se příhod ve Slaném sběhlých a jsou netoliko pomůckou k historii místní, nýbrž poslouží v některých kusích i historii zemské. O osobě Daniele Vepřka a jeho rodině podal hojnějších zpráv prof. J. Lacina ve Sborníku historickém r. 1884.

Ve výroční zprávě reálného gymnasia Kolínského jest rozprava prof. J. Vančury nadepsaná: „Pokud v kronice tak řečeného *Dalimila* užito jest podání ústního.“ Spisovatel slušně a střízlivě oceňuje historickou hodnotu kroniky Dalimilovy, a srovnáním s jinými prameny, hlavně s Kosmou, zevrubně vyšetřuje, co Dalimil čerpal z podání ústního. Poslední stránky této rozpravy poutají pozornosť tím, že se dotýkají rukopisu Kralodvorského. Vývody Vančurovy berou se tímto chodem: Není stopy, že by Dalimil byl něco vzal ze zpěvů epických; podle Jagiće, jenž o tom vede důkaz z mlčení pramenů, u Čechů nebylo národního eposu; proto také Dalimil z nouze bral útočiště ke vzorům cizím, jednak užívaje formy rýmované, jednak vzpomínaje Rulanta i Dětřicha Berúnského na označenou slavného hrdiny; z toho jest viděti, že v podání národním nebylo bohatýrů, kteří by se byli Dalimilovi hodili ke srovnání; následovně hrdinové rukopisu Kralodvorského, kromě Styra a Oldřicha, nežili v podání národním, jmena jejich jsou vymyšlena od skladatelů umělých, a takového jest si těžko představiti

na počátku XIV. století. — V tomto řetěze sousudkovém leckterá praemissa není dosti dokázána (jakož důkaz ex silentio za mnoho nestojí) a leckterý úsudek jest méně správný. Ku příkladu, že by připomínání Rulanta a Dětřicha u Dalimila bylo důkazem, kterak Dalimil nevěděl z českého podání o domácích bohatýrech, proti tomu mluví hned okolnost, které sobě spisovatel povšiml, že totiž Dalimil nejen z Kosmy ale i z národního podání věděl o Styrovi a Oldřichovi.

Kliment Čermák vydal vlastním nákladem dva sešitky *Archeologických příspěvků z Čáslavska;* popisuje v nich nejstarší pečeť města Čáslavě, staré náhrobky tamějšího kostela a některé vykopaniny hrobové. Obrazy předmětů popisovaných jsou přidány.

Kratochvilná historie měst a míst v zemích koruny Svatováclavské, kterou sebral a sepsal Primus Sobotka (u Vilímka, ss. 303) náleží sice, jakž titul naznačuje, také v obor humoru a literatury zábavné, avšak zároveň musíme ji reklamovati do oboru literatury vážné, neboť badatel najde v ní znamenitou látku národopisnou. Sobotka sebral anekdoty a úštipky, jimiž města navzájem se škádlí. Některé jsou patrně původu historického, skutečné příběhy, kteréž pro směšnosť svou zachovávají se v paměti; většina jsou však vtipy a žerty, v nichž jeví se pravý národní humor. Nejeden žert vypravuje se o mnohých místech v krajinách rozličných. Zajímavo bylo by srovnati tuto kratochvilnou historii s podobnými historkami národů cizích; u blízkých Slovanů našel Sobotka historky a vtipy podobné českým.

Ze světa slovanského nazývá se svazek národopisných popisů a lícní, kterýž vydal Jaromír Hrubý (u Miškovského v Českém Brodě, ss. 209 ve 12ce). Jsou to větším dílem feuilletony, kteréž J. Hrubý psal na základě ruských knih, dříve než osobně odebral se do Rus, a uveřejňoval je v novinách; nyní pak je nově prohledl a místy doplnil nebo přepracoval. Vyjma poslední stať o Rusínech uherských všechny kusy pohybují se v říši ruské, líčíce její hlavní města, spůsoby a obyčeje ruské, i život některých tříd lidu ruského, poměry literární, též však povahu a zvláštnosti přírody, zvláště na nejzazším ruském severu i v horách Kavkazských; při těchto příležitostech líčí se též život a mrav neslovanského lidu žijícího v těch stranách pod žezlem ruským. Knížka zachovala na sobě ráz původu svého: jest to řada feuilletonů, teda nikoli spis vědecký nebo soustavný, ale dobrý a vábný ke čtení, jenž v lehké a zábavné formě přináší obecnému čtenáři hojnosť poučení o některých stránkách a výjevech ve veliké říši slovanské.

Literatura cestopisná vzmáhá se u nás vůčihledě. Jest to úkaz potěšitelný, neboť tímto zábavně poučným spůsobem vnikají mnohé vědomosti do kruhů, do kterých by jiným spůsobem sotva se dostaly. Vycházejí u nás i cestopisná a národopisná díla nádherná; ta však, poněvadž obrazy jsou při nich částkou velice podstatnou, neli nejdůležitější, buďtež ponechána krasoumnému referentovi k posouzení. U nakladatele J. Otty vyšlo již několik cestopisů, větším dílem původních. K těm náleží *Vlastenecké putování po Slezsku,* kteréž sepsal dr. František Sláma. Rozděleno bude v patero oddílů, jednajíc o hlavním městě Vratislavi, o Opolsku, Ratibořsku, Těšínsku a Opavsku. Prvější tři oddíly, ježto se týkají odcizených dílův Slezska, jsou poměrně kratší,

naplňujíť jen asi 125 stran; Těšínsko v osmi sešitech dosud vyšlých zaujímá skoro tolikéž prostory a není ještě ukončeno; celkem má býti asi 12 sešitů. Cestopis Slámův všímá si památek uměleckých i krás přírodních i tradicí prostonárodních; statě národopisné a dějepisné proplétají se, jak právě krajina dává k nim podnět. Partie národopisné jsou tuším nejzajímavější; vypravují o prostonárodních obyčejích, písních, krojích, o rozhraní jazyka českého s polským a pomíšení jich, o odnárodňování a jeho účincích, i o křisitelích vědomí národního. Ovšem to vypravování, jako bez mála všechny předměty vypisované v této knize, vzbuzuje větším dílem pocity bolné; jižť v polských vsích horního Slezska jest slýchati píseň, ježto se počíná slovy: „Ja jestem Prusak!“ Sloh Slámův jest svižný, spůsob pojímání a výkladu bystrý, poskytuje čtení lehké, poutavé. Obrazy, jimiž to dílo jest ozdobeno, jsou slušné, namnoze zdařilé. Mimochodem připomínám, že město, jemuž Němci říkají Kosel, nejmenuje se po česku Kozel, nýbrž Kozlí, staročesky Kozlé, polsky Koźle.

Ve skladě Ottově vyšlo pěkné cestopisné dílo, nadepsané *Na Východě*, od Amanda Schweiger-Lerchenfelda (str. 730 v 8⁰). Slohem vybraným, spůsobem lehce poletujícím seznamuje čtenáře se vším, co může zajímati každého vnímavého člověka. Obcházeje všecky země při východní kotlině moře Středozemského, počíná v surové Albanii a klasickém Řecku, dotýká se klášterů Athonských a Cařihradu, a prochází pak Malou Asii, Armenii, Mesopotamii, Arabii, Syrii, Palestinu, Egypt, Habeš, Tripolitansko i Tunisii. Četné obrazy, vtištěné do toho spisu, znázorňují nejzajímavější památky dávnověkosti, pohledy na města a přírodu, i lid rozmanitých těch krajin. Český překlad pořídil Vojtěch Mayerhofer, jenž v takových pracích jest nemálo cvičený a zručný.

Z potulek po Slovensku nazývá se cestopis, jejž vlastním nákladem vydává Rudolf Pokorný. Spisovatel procestoval na dvakrát, 1879 a 1880, střední a západní Slovensko. Látku, kterou nasbíral jak z vlastního názoru a slyšení, tak i z tištěných spisů, zpracoval ve formě cestopisu, aby spůsobem zábavným seznámil obecenstvo s uherským Slovenskem; pročež do popisův krajin, měst a lidí vkládá příležitostné zprávy a úvahy o bouřích z let 1848 a 1849, o literatuře a spisovatelích, i o neblahém postavení národním a politickém, ve kterémž slovenský lid v Uhřích žije. První díl, jenž vyšel v osmi sešitech (str. 385 ve 12ce), vypisuje Malé Karpaty, kdež Slovensko u Prešpurka až k Dunaji dosahuje, pak Trenčanské Považí a Turec. Spis skutečně vyhovuje účelu, jejž sobě dle předmluvy vytknul spisovatel, známý milovník Slovenska a Slovákův; poskytujeť poučení zábavného, nenamáhavého, o krajinách a lidech nám dosti blízkých; přispívá k tomu nemálo cit vřelý a sloh živý, jenž pěkně se čte. Z posledních slov dlužno však vyjmouti ty částky, kde R. Pokorný dává se do politisování; bylo by knize k okrase, kdy by tyto partie se vynechaly.

Jan Palacký, nyní profesor zeměpisu na české universitě, vydal v posledních dvou letech dva zeměpisné spisy, jeden o *Australii* (u Knappa, ss. 47 v 8ce), druhý o *Spojených obcích Severoamerických* (u Reinwarta, ss. 142 v 8ce). V jednom i druhém spise podává se horopis, vodopis, zeměsloví, i vypisuje se podnebí, bylinstvo, zvířena,

obyvatelstvo a jeho živnosti, zřízení státní a školy; při Australii jsou krom toho některé zprávy dějepisné, a při severní Americe přidán jest místopis. V obou spisích použito jest i nejnovější literatury přírodnické a statistické o těch zemích. Oba spisy jsou objemu nevelkého, ale napěchovány věcnými zprávami a vědomostmi; jest v nich údaj na údaji, jmeno na jmeně, cifra na cifře. Spisovatel sám praví v předmluvě ke Spojeným obcím Severoamerickým, že „krátkosti obětován sloh i jasnosť,“ a míní, že poměry naše předpisují, aby objem těch spisů tak se obmezoval. Naše literární poměry nejsou ovšem skvělé, ale omluva v posledních slovech obsažená sotva dojde uznání; lzeť proti ní namítnouti, že i jiní spisovatelé píší a vydávají vědecké knihy české, a přece žádný z nich nepíše takovým telegramovým slohem, jako Jan Palacký. Spisy toho spůsobu hodí se toliko k nahlížení v jistých potřebách, nikoli však ke čtení.

Josef Brož, učitel měšťanských škol v Praze, vydal *Monumentální plán král. hlavního města Prahy a jeho předměstí.* Plán vyšel o šesti listech, proveden jest v četných barvách velmi pěkně a vkusně. Hlavní účel toho plánu jest, aby byl pomůckou při vyučování na školách obecných. Zřízení jeho jest zvláštní, tak jak se zdálo tomuto účelu nejpřiměřenější. Čísla domův poznamenána nejsou, ale kromě ulic, zastavených míst, zahrad atd., jež zobrazeny jsou spůsobem na plánech obyčejným, ukazuje tento plán zároveň také důležitější i pěknější budovy veřejné i soukromé v pohledu perspektivním. Při tom hleděno obyčejně k tomu, aby bylo viděti budovu z té strany, ze které jest pohled na ni nejpěknější; pročež budovy takové jsou na tomto plánĕ někdy trochu stočeny nebo i se svého pravého místa vyšinuty. K nabytí přehledného a snadného názoru hodí se ten plán dobře.

P. Kristin Plodek, duchovní správce v Počaplích u Terezína, počal vydávati nákladem vlastním *Církevní mapu království českého* o čtyřech listech v měřítku 1 : 200.000. Vyšla dosud čtvrtina severozápadní, jejíž rozměry jsou 80 × 92 cm. Na mapě této poznamenány jsou koloritem plochovým dioecese a národnosť, potom čarami rozmanitě tečkovanými a barevnými hranice vikariátů, hranice okresů soudních a politických, hranice krajů soudních a bývalých politických, i obvodů soudů horních. Terrain (rozdíly vyvýšenin a rovin) jest vynechán, ostatně však mapa ukazuje bezmála vše, co se najde na mapách generálního štábu, totiž železnice se stanicemi, silnice několikerého druhu, ba i pěšiny a průseky lesní, a kromě větších osad i samoty, mlýny, hospody v poli, přístavy parolodí, přívozy, lomy atd. K rozeznávání velikosti míst až do 9000 obyvatelů použito jest 17 rozličných značek; jiná znaménka ukazují městečka, města, pošty, telegrafy a školy, a sice na rozmanité školy jest 11 značek. Na kostely, kaple a sochy a na modlitebny nekatolické užito jest 24 rozličných znamének. Také jest poznamenána u každého místa přifařenosť, u každého kostela patrocinium, a sice buď zkráceninou anebo datem ve spůsobě zlomku, kdy slaví se ten který svatý. Dále užívá se 21 značek na rozmanité kláštery mužské a 14 značek na kláštery ženské. Jmeno patrona udáno jest u každého kostela buď zkráceninou nebo celé. Nad to nade všechno mapa, kterou mám před rukama, obsahuje dvoje názvy míst, české i německé. tak

že jest skutečně přeplněna. Vyšla prý však také s názvy toliko českými. Avšak tolika pánům, kteří také po odrážce němčiny ještě zbývají, nesnadno jest sloužiti. Veliká část toho, co Plodkova mapa chce ukazovati přemnohými znaménky, hledá se lépe v knize nežli na mapě. Dlužno uznati velikou píli a práci, kterou vydavatel k sestavení mapy vynaložil, ba i risiko, které vydáním na se přijal. Ale věc byl by si velice usnadnil a potřebě církevní mapy přece s dostatek vyhověl, kdy by byl vydal církevní mapu Čech na jediném listě v měřítku asi 1 : 500.000; stačilo by, když by na ní byly zobrazeny hranice dioecesí a vikariátů, pak hranice okresů soudních a politických, a z vesnic toliko takové, kde jest fara nebo kostel filiální nebo kaple mešní a modlitebna. Mapa církevní může sloužiti ostatně také k některým studiím historickým, jmenovitě srovnalali by se s historickou mapou Čech, vyšlou r. 1876, na které jsou zobrazeny fary a dekanáty předhusitské.

Na konec chceme obrátiti pozornost čtenářstva na *Spolek k vydávání písemných památek náboženského a církevního vývoje národa českého.* Vzal vznik hlavně přičiněním prof. T. G. Masaryka, jenž k jeho účelu věnoval 1000 zl. Podle stanov, na jejichž základě se ustavil, není to spolek v obyčejném smyslu, nýbrž sbor na způsob Matice české; výbor doplňuje se totiž sám kooptací, a zakladatelé (kdo vloží 50 zl.) i členové přispívající (po 5 zl. ročně) mají toliko právo, aby dostávali zdarma všecky spisy spolkem vydávané. Účel spolku jest srozumitelně a úplně naznačen jeho názvem; zamlčeno jest při tom toliko několikeré obmezení, které větším dílem rozumí se samo sebou, zejmena, že nebudou se znova vydávati spisy, které jsou již dobře tiskem vydány a které jest možno si koupiti. Vydávati se budou toliko spisy náboženské, teda nikoli kroniky a listiny, o jejichž uveřejňování pečuje se z jiných stran. I při obmezení tomto a jiném jest účel spolku velice obsáhlý a nesnadný k vyplnění, poněvadž vyžaduje velikých peněz a dílem také veliké práce vědecké; kterou měrou podaří se spolku dosíci toho účelu, není možno napřed věděti; pročež v provolání o to vydaném toliko jako na ukázku jmenují se někteří náboženští spisovatelé, jejichž spisy vydati jest žádoucno. Na první místo postaven ctihodný zeman Tomáš Štítný, nejznamenitější spisovatel český doby dohusitské; rozumí se samo sebou, že spisy jeho, které nedávno vyšly na světlo péčí Erbenovou a Vrťátkovou, nebudou se znova vydávati; počátek učiní se Řečmi besedními, jichž opis z rukopisu Pařížského jest již opatřen. Hned po Štítném uvádí se v provolání Matěj z Janova, jeden z tak řečených předchůdců Husových, jehož spis De regulis veteris et novi testamenti počítá Palacký k nejlepším plodům, jež kdy z péra českého vyšly; dotčené dílo počalo se již opisovati pro spolek, ale jest tak objemné, že jeho pouhý opis strávil by snad celou nynější hotovost spolkovou, pročež nelze jej hned dáti do tisku Petr Chelčický, nejdůslednější zavrhovatel husitského krveprolévání a hlavní původce jednoty bratrské, skýtá svými spisy tolik světla na současné i pozdější hnutí mnohých duchů v Čechách, že jeho vydání slušně položeno mezi nejžádoucnější. Latinské spisy Husovy vyšly sice tiskem v Němcích v 16. století, ale málo správně, a vydavatelé přimísili do nich tolik pozdějšího protestantismu, že nové kritické vydání jich jest věcí velice potřebnou;

české spisy Husovy vydány jsou K. J. Erbenem, dlužno k nim toliko udělati rejstříky věcí a jmen. Kromě těchto čtyř spisovatelů uvedeno jest v provolání ještě několik jiných; na uveřejnění jich přijde řada později, budeli se spolku dobře dařiti. Ve prospěch dějezpytu českého jest si přáti, aby všecky ty a jiné spisy byly tiskem vydány; potřebujeť jich jednak theolog, jenž zkoumá dějiny církve své i protivníků jejích, jednak i dějepisec světský, jemuž jest studovati a vyličovati mravní stav minulých dob a náboženské pohnutky zápasů veřejných a válek; české spisy kromě toho prospějí filologům ku poznání vývoje jazykového. Jest na bíle dni, že spolek, o němž jest řeč, zasluhuje přízně a podpory všech těch, kdož jsou přáteli vědeckého pokroku v naznačených právě stránkách. Vlastně by úkol, jejž na se béře tento spolek, náležel české akademii věd, ku které však dosud máme jenom chudý začátek. Toliko nedostatečná známosť věci mohla způsobiti domnění, jež mi bylo projeveno z několika stran, jako by spolek chtěl se bráti nějakým zvláštním směrem náboženským, zejmena protikatolickým. Samo provolání spolkové oznamuje, že mají býti vydáni sporní spisové obou stran; uvozujeť se v něm vedle Matěje z Janova, Husa, Chelčického a Rokycany, kteří bývají pokládáni za protivníky církve katolické, také Štítný, jenž ani za živa ani po smrti nebyl ze strany katolické ničím obviňován, dále zástupce scholastického realismu Stanislav Znojemský, jenž ze přítele Husova učinil se jeho nepřítelem, i fanatický horlitel proti utrakvismu, Hilarius Litoměřický. Kdo se obává, že z činnosti našeho spolku vznikne nějaký nebezpečný náboženský ruch, může příkladem býti vyveden z klamu; kus úkolu, jejž spolek před se béře, již se vykonal, a dozajista není nikomu nic povědomo o nějakém náboženském nebo protináboženském hnutí, jež by bylo vzniklo tím, že Erben a Vrťátko vydali některé spisy Štítného, že Erben sebral a tisknouti dal české spisy Husovy, anebo že Palacký uveřejnil Documenta M. Joannis Hus vitam, doctrinam causamque in concilio Constantiensi actam illustrantia. Spolek chce prameny dějin náboženských učiniti badatelům přístupnými, a nic více. Platí zde, co pravil nedávno Lev XIII., otvíraje historikům archivy papežské: že církvi katolické není se obávati bádaní historického, ale že přátelé její mají užívati dějepisných pramenů k obraně její. Dr. *J. Kalousek.*

Oprava. V 7. čísle letošní Osvěty na str. 618. řád. 4. zdola místo *mecenáš* má státi: *mesiáš;* na str. 619. ř. 12. zdola místo *nastřádal* má státi: *nastříkal;* na str. 622. ř. 28. shora místo *zatarasil* má státi: *tarasil.* — Při té příležitosti opravujeme i jednu tiskovou chybu v lonské Osvětě, kde na str. 375. ř. 18. shora místo *Carmen* má státi *Camoens.*

R. 1885. Čís. 10.

OSVĚTA

O slunečném teple a světle.

Píše

prof. dr. **Aug. Seydler.**

Mezi všemi naivními spůsoby, jakými lidstvo úctu svou před neznámou mocí, která osudy jeho spravuje, na jevo dávalo, zosobňujíc různé útvary a zjevy přírodní a jako božské bytosti je vzývajíc, jest snad nejtklivější svou opravdovostí a nejpůvabnější ve třpytu samorostlé své poesie klanění se slunci. V skutku, kdy by vytříbenějšímu duchu lidskému dostačilo obmeziti se na všestranné prozkoumání vztahů a zákonů ovládajících zjevy přírodní a na tušený v nich objektivní substrát, *hmotu*, a kdy by přes to neodolatelný cit — jejž ovšem podobné obmezení z pravidla umrtvuje — kázal mu nějaký *kultus* sobě upraviti, jímž by viditelně projeviti chtěl svou závislosť od oněch zjevů a *míru* její: nepochybně by si obral jako staří Parsové slunce za předmět kultu svého a klaněl by se velebné té hmotě, od níž přímo neb nepřímo všechna téměř energie, tudíž i základní podmínka všeho žití na zemi naší původ svůj béře.

Hmota co předpokládaný substrát zjevů přírodních nemá významu, pokud se ve zjevech těch neodívá ať tak díme rouchem viditelným; tuto schopnosť její, vykonávati, či lépe řečeno podmiňovati změny dojmů, jimiž se nám teprve stává přístupnou, nazýváme *energií*. V širších kruzích přírodovědeckých užívá se pro tuto schopnosť též názvu *síla*, a nečiní se vždy rozdíl mezi pojmy slovem tím naznačenými. Známo je heslo „síla a hmota“ (Büchner: Kraft und Stoff), jimiž se po názoru materialistů vyčerpává kruh vší jsoucnosti.

Však fysika rozeznává přesně mezi oběma pojmy vyjádřenými slovy: síla a energie — tak že na př. v heslu právě uvedeném na místě síly mělo by přesněji státi slovo: energie. Nelze na tomto místě pouštěti se v logický rozbor obou pojmů, příklad dostačí k objasnění jejich rozdílu. Kámen svou vahou tlačí se k zemi, jest podroben *síle*, tož tíži (vzájemné přítažlivosti jeho a ostatní hmoty zemské); nalézáli

se na kraji svislé stěny, může nejmenším nárazem býti shozen, a s čím větší výše spadl, tím mocnější jest účinek jeho, tak že následkem větší neb menší výše, v níž se nalézá, mluvíme o větší neb menší *energii* (účinnosti), které je schopen. Kdy by naň tíže nepůsobila, nebylo by v něm žádné energie, rovněž ale kdy by ležel tak nízko, že by hlouběji spadnouti nemohl; i vidíme tudíž v tomto jednoduchém případě, že jest energie závislá nejen na síle na hmotu působící, nýbrž i na poloze hmoty, že tudy s pouhou silou není identická, ačli nechceme názvu síly užívati brzy v tom brzy v onom smyslu.

Podobně v jiných případech. Rozpínavosť vodní páry je silou, jevící se na př. co tlak v parním stroji; však teprve při pohybu stroje přichází k platnosti, koná jakousi *práci*, jeví se zřetelně co energie. Kde byla tato energie před pohybem stroje? Tajila se ve vodní páře v jiné formě, ve tvaru tepla čili thermické energie; toto teplo, jež se neměří pouhým tlakem, nýbrž součinem tlaku a objemu vodní páry, jest ve hmotě té jako zásobou možné práce, i ukázalo se v novější době, že čím více práce se vykoná, tím méně oné zásoby v pracující hmotě zbývá, t. j. tím více se hmota ochlazuje. Schopnosť její ke konání práce by tudíž brzy přestala, kdy by se spotřeba tepla nějakým spůsobem (stálým ohříváním) nenahrazovala.

Z toho vidno, že máme různé tvary energie: energii polohy (kámen na strmé skále, napjatý luk), energii pohybu (padající kámen, vystřelený šíp), thermickou, elektrickou, chemickou, vibrační energii. Poznání, že všechny tyto energie v pevných poměrech se nahrazovati a jedna v druhou převáděti mohou tak, že při tom součet všech aequivalentními mírami měřených energií v celém všemmíru, zkrátka tedy veškera energie celého světa stálou veličinou jest: toto poznání stalo se v nejnovější době uhelným kamenem fysiky, a studium různých přeměn energie hlavní úlohou této vědy. Pro fysiku má *princip zachování energie* (čili jak se nezcela správně říká, uvážímeli shora vytknutý rozdíl mezi silou a energií, princip zachování síly) stejnou důležitosť, jako v chemii princip zachování hmoty (exaktněji řečeno princip zachování váhy).

Tažme se nyní, kam dospějeme, když v mnohotvárných přeměnách energie nám známé kráčíme nazpět, hledajíce poslední, *poznání našemu* přístupný zdroj její.[1]) Zvolíme ovšem takové zjevy energie, které pro

---

[1]) Se stanoviska přísné vědy, která vidí neomezený proud přeměn energie a jenom potud postavení své si uhájiti dovede, pokud kontinuita není porušena ni náhlým začátkem ni náhlým koncem, nelze ovšem o *zdroji* energie mluviti; každá hmota jeví se jen co prostředník při záměnách energie, jež zdánlivě jsouc věčná žádného zdroje nemá, nýbrž sama nekonečná nekonečnou hmotou proudí a ji oživuje, nestejně v různých dobách na různých místech, ale v celku vždy stejně. Však poznání naše jsouc omezeno nemůže přehlížeti neomezeného toho proudu, nýbrž nutně se na jistém místě zastavuje uznávajíc, že dále proniknouti nemůže. Poslední nám dostižitelný článek v řetězu přeměn energie stává se tak východištěm pro naše deukce, a v *tom smyslu* můžeme též mluviti o zdrojích energie.

Jedna možnosť byla by ovšem, pokud se jediného principu energie týče: energie proběhnuvši všechny možné tvary vrátila by se k původnímu uspořádání svému rovněž jako i hmota co substrát její, a po věkověcích by obrovský světa koloběh úplně stejným spůsobem počal znova.

nás mají největší důležitosť, nebudeme se tudíž na př. starati o kámen na srázné stráni ležící, jehož energie polohy nikdy nám tuším není prospěšná a výminečně jen zhoubná. Jinak má se to se spoustami vod, jež co sněžné pláně a ledovce nejvyšší hory pokrývajíce, co ručeje ze strání jejich vytryskujíce polohou svou schopnosť ku práci jeví, kterou pak ve tvaru viditelného pohybu co potoky, řeky a veletoky do nížin převádějí, pohánějíce mlýny a jiné závody průmyslové a odnášejíce ohromné náklady s pevnin do přístavů. Odkud tato energie? Vodní páry srážejí se ve výši vzduchové, dávajíce vznik těmto spoustám vod: samy v sobě tají onu energii, získavše ji na povrchu oceánu, z něhož vystoupily, tím, že *teplo sluneční*, zářením jim sdělené, ve tvaru kapalném pohltily a tím se jednak oteplily jednak ve tvar plynný přešly a proti vlastní tíži hnány jsou do výše dílem svou malou (u porovnání se vzduchem) hustotou dílem proudy vzdušnými. Tyto proudy samy zasahají však též co nejvýdatněji do ekonomie povrchu zemského tu zhoubnými, tu blahodárnými účinky svými, čehož doklady příliš jsou známé a četné, že jich uváděti netřeba. Odkud však energie proudícího vzduchu? Vzniká porušením rovnováhy vzdušného tlaku na různých místech povrchu zemského, kteréž porušení podmíněno jest skoro výhradně nestejným *oteplením* vzdušného moře a kapalného neb pevného dna jeho, oteplením, jehož zdrojem opět jest *slunce.*

Obrátímeli se k průmyslné činnosti lidské, mějme především na mysli, že nejmocnější pakou její nyní jest *oheň*, což Řekové důmyslně vyslovili bájí o Prometheovi. Fysikálně jest oheň přeměna energie polohy, nastřádané v látkách chemického sloučení schopných, původně však odloučených, v energii thermickou. Odkud ona zásoba energie polohy, jevící se v určitém množství na př. v každém kilogrammu uhlí, k němuž ovšem přiměřené množství kyslíku (ve vzduchu) přísluší? Víme, že buď přímo neb nepřímo veškero palivo si zjednáváme z říše rostlinné, tedy z říše podrobené změnám, tak že i chemická energie polohy, v palivu ať tak díme ukrytá, v této formě nemohla se vždy (t. j. od dob poznání našemu naprosto nepřístupných) na zemi naší nalézati, zkrátka, že není původním tvarem energie, nýbrž přeměnou z jiného tvaru získána. Podrobnější studium biologie rostlinné poučilo nás, že rostlina čerpá ze vzduchu kyselinu uhličitou; ta se v ní za vlivu *paprsků slunečných* rozkládá tak, že vznikají různé sloučeniny jiné a zejmena buničina, v níž se jeví energie polohy vůči kyslíku,

---

Tento názor, jenž lichotí jaksi duchu lidskému, pokud otvírá se mu tím možnosť při své konečnosti přece přehlednouti celý běh světa, vyskytuje se u některých básníků (Rückert) a svítá též ve známém antickém symbolu věčnosti. Mohli bychom jej shrnouti ve formuli: čas jest neomezený ne však nekonečný — a po bok mu klásti názor v novější době jednak se stanoviska geometrie, jednak se stanoviska kosmické (a bohužel také „transcendentní“) fysiky vzdělaný (Zöllner), dle něhož jest prostor též neomezený ne však nekonečný. Poněvadž by nás toto théma příliš daleko vedlo, připomínám jen, že věda, co se alespoň prvního názoru týče, nikterak ve prospěch jeho nemluví, objevivši tendenci energie, ze tvarů význačnějších a ať tak díme plodnějších přecházeti ve tvary neplodné a bezvýznamné, k čemuž již shora bylo poukázáno. Nezdá se tudiž, že by návrat k úplně stejnému uspořádání všehomíru byl možný.

které kyselina uhličitá ovšem nemá. Vliv paprsků slunečných nesmíme sobě mysliti co pouhé vybavení — neposkytujíť ony pouhou příležitosť jiné energii, by se změnila ve tvar naznačený, podobně as jako slabý náraz může vybaviti zhoubnou energii řítící se laviny — nýbrž jest to právě ona zářící energie, která se lupeny rostlinnými přímo pohlcuje a spotřebuje k výkonu práce, k rozkladu kyseliny uhličité nevyhnutelné. Po myriady let koná svit slunečný tuto tichou ale mohutnou práci, jejíž zisk se ukládá v rostoucí zásobě spalitelných neb i jinak nám prospěšných látek. Zásoba ta nyní snad ovšem neroste více, an se zisk každého roku lidstvem z největší části opět spotřebuje, t. j. (v poslední řadě) v thermickou energii mění; dříve však, kdy jen různá zvěř se na povrchu země proháněla, ukládal se zisk ten každého roku, vzrůstaje v ohromný kapitál, kterým nyní my lehkomyslní dědici, řídíce se příslovím: snadno nabyl, snadno pozbyl, úžasně plýtváme, přeměňujíce spousty *uhlí* z lůna země vyvážené v energii thermickou, jejíž větší díl přichází (se stanoviska průmyslu lidského) na zmar.

Podobným způsobem mohli bychom prozkoumati veškery zásoby a zdroje energie na zemi — a málo bychom nalezli těch, jichž původ z *energie slunečné* by byl pochybným. Ani o takových, na př. o energii přílivu a odlivu mořského, způsobené po výtce měsícem, jejíhož prospěchu umí sobě vážiti města ležící blíže ústí řek jako na př. Londýn, o energii ryzích kovů a o zhoubných účincích zemětřesení a výbuchů sopečných nebylo by lze dokázati bezpečně, že zdroj jejich v slunci a jeho energii hledati nelze. Či nemáme důvodů domnívati se, že celá země s měsícem a i s ostatními oběžnicemi Heliovými jsou děti z lůna jeho vyšlé a částí energie jeho na pouť vezdejší vypravené? A tak snad jen co povětroně nám přinesly z nezměrných vzdáleností hvězdných, ty žhoucí zjevy na obloze někdy úžas náš vzbuzující neb ty trosky v kusech ryzího železa zásobu energie tající dokladem jsou nám toho, že nepatrný zlomek energie odjinud též nežli se slunce na zemi naši přichází.

Uvážímeli nyní, že podkladem všech zjevů biologických i psychických, ať o vzniku a dalších podmínkách jejich soudíme jakkoli, nutně jest energie v různých tvarech a ve značnějších zásobách, dovolujících přeměnu co nejrozmanitější a děje nejsložitější — nemůžeme než těšiti se a obdivovati bystrému zraku národů, kteří zvolili s naivní myslí za předmět úcty náboženské slunce, tušíce v něm dobře prazdroj vší existence pozemské.

My ovšem, synové doby, která naivní bezprostřednosť zaměnila sžíravou reflexí, všechny vztahy hmoty a ducha rozbírající, my, jimž u nohou se nerozkládá idylická dědinka dětinných názorů světových, nýbrž hlučí a pění rozvlněný oceán pochybností a otázek nezodpovídaných, my jinak pohlížíme na velebný onen zjev a bezohledné sobě klademe otázky vzhledem k němu. Byť i sebe mohutnější byla žhoucí ta hmota, ze které ve všech směrech svit a žár se šíří — pro nás jest pouhou hmotou, pouhým sídlem neb nosičem jistého množství energie, a otázky nejdůležitější jsou tudíž: odkud přichází a kam jde tato energie? s jakou rychlostí se vyčerpává, jak se po případě nahrazuje?

Zejmena poslední otázka s důrazem se ozývá, uvážímeli blíže, jak nesmírné množství energie sluncem vyzářené zdánlivě na zmar přichází, a jak nepatrná část její přichází na povrchu oběžnic slunci přidružených k platnosti. Kdy bychom s povrchu slunce rozhlíželi se po obloze, spatřili bychom mezi jinými hvězdami malý kotouček (prostým zrakem ovšem pouhý světlý bod), jichž by 2250 milionů bylo potřebí, aby byl jimi pokryt celý povrch oblohy. Kotouček ten — toť naše země; k ní druží se ještě několik podobných kotoučků — oběžnic, jež souhrnem pokrývají as desetkráte větší plochu. Z toho následuje, že jen 225,000.000tá část paprsků světelných a teplových sluncem vyzářených v naší soustavě planetárné se zachycuje, a potřebám soustavy této se věnuje, kdežto ostatní ohromné množství oné zářící energie do nezměrných vzdáleností, do pustého prostoru světového prchá a na zmar přichází.

Toto úžasné plýtvání energie stává se ještě podivuhodnějším, hledímeli si zjednati absolutní míru pro veškeru energii slunce. Zde dlužno především podotknouti, že se energie nejčastěji měří jednotkou práce, t. zv. kilogrammometrem, t. j. prací vykonanou při zvednutí jednoho kilogrammu do výše jednoho metru.[1]) Takovým způsobem i energie tepla může býti měřena; poznalo se (Mayer, Joule, Hirn), že jednotka tepla, t. zv. *kalorie*, t. j. množství tepla potřebné k ohřátí jednoho kilogrammu vody o 1° C., rovná se 424 km., t. j. touto prací může býti za nejpříznivějších okolností získána jedna kalorie, a naopak, kdy by bylo možno všechno teplo na př. v parním stroji využitkovati k výkonu práce (což ovšem nemožno), získali bychom za každou kalorii práci 424 km. Znajíce tento vztah mezi jednotkou práce a jednotkou tepla, můžeme dle libosti si vyjádřiti energii záření slunečného tak i onak; dříve musíme ovšem nějakým způsobem měřiti intensitu téhož záření. To jest však úloha velmi nesnadná, k jejímuž řešení přikročila teprve doba novější. *Pouillet* a *John Herschel* byli první, kteří o takové měření se s prospěchem pokusili pomocí zvláštních strojů, pyrheliometry zvaných. Bezprostředně tu měřena ovšem intensita záření slunečného *na povrchu země*, a výsledek vyslovil Herschel názorným způsobem pravé, že teplo od slunce (v zenithu stojícího) k zemi vyzářené dostačí k tomu, by za 2 hod. 13 min. roztála vrstva ledu 1 angl. palec (2·5 cm.) tlustá.

Slunce září však stejně na *všechny strany* prostoru, nejen tam, kde země se nalézá.[2]) Kdy bychom si tudíž kolem slunce myslili ohromnou kulatou vrstvu ledu, mající poloměr dráhy naší země, tedy

[1]) Angličané posud měří práci *librostopou*, jichž 7·2 obnáší kilogrammometr. V průmyslu užívá se zhusta koňské síly co míry empirické, která však také k *času* se táhne. Koňská síla vyjadřuje schopnosť, vykonati 75 km. za *jednu vteřinu*.

[2]) V minulém století vyslovován tu a tam náhled, že se teplo teprve *vybaví* při dopadnutí slunečných paprsků na zemi; tento náhled v novější době byl obnoven v poněkud jiném smyslu, totiž rozeznáváním zářící energie od energie teplové, tak že obě mohou býti různými samostatnými tvary neboli druhy energie. To však nic nemění na té okolnosti, že jisté *stejnou měrou* měřitelné množství energie, třeba v různých tvarech se jevící, ze slunce vychází.

jakousi ledovou bublinu, 2·5 centim. tlustou a čítající v průměru 300 milionů kilom., roztála by bublina ta rovněž za 2 hod. 13 min. Kdy bychom poloměr bubliny té stále zmenšovali, mohli bychom v přiměřeném poměru tloušťku její zvětšovati, neboť množství veškerého sluncem vyzářeného tepla nemění se, nechť je v kterékoli vzdálenosti zachytíme, tedy se nemění též účinek jím docílený, na př. množství ledu v jisté době roztálého. Kdy by v myšlenkovém pokusu našem bublina ledová tak se byla smrštila, že by se vnitřní svou stranou dotýkala všude povrchu slunečného, vzrostla by tloušťka její na více než 1000 metrů, a tato vrstva roztála by za uvedený čas, tudíž za jednu minutu as 12 metrů, za jednu vteřinu as 20 centimetrů její tloušťky.

Pozdější pozorování ukázala, že musíme tato čísla ještě as o 25% zvětšiti; nebyliť první pozorovatelé vzali náležitý zřetel k absorpci slunečných paprsků v atmosféře, kterouž se intensita zbytku na povrch zemský dopadajícího zmenšuje. Můžeme tudíž říci, že by z vrstvy ledu, slunce obklopující, následkem žáru jeho v každé minutě část 15 metrů tlustá se ve vodu proměnila. Čísla ta nepodávají však náležitého obrazu o mohutném žáru slunce, pokud si neuvedeme na mysl velikosť povrchu jeho as 12000krát větší nežli povrch země. *Young* drastickým spůsobem hledí znázorniti ohromnou summu energie sluncem vyzářeného. Kdy bychom si myslili sloupec ledu 16 kilom. v průměru mající mrštěný na slunce s rychlostí světla (300.000 kilom. za vteřinu), a kdy bychom mohli všechno teplo sluncem vyzářené soustřediti na tento sloupec, tál by s toutéž rychlostí, s jakou by se slunci blížil, t. j. nemohl by se ani dotknouti povrchu slunečného. A kdy bychom podobným sloupcem majícím pouze 800 metrů průměru spojili povrchy slunce a země, roztál by týž sloupec soustředěnou energií sluncem vyzářenou za *jedinou vteřinu* a v následujících 7 vteřinách byl by ve vodní páru přeměněn!

Však až posud neužili jsme vlastní míry energie, shora uvedené, zvolivše názornější tání ledu. A tu budiž připomenuto, že k tání jednoho kilogrammu ledu, t. j. ku převedení jeho ve stav kapalný jest potřebí 79 kalorií neboli jednotek tepla. Z toho snadno vypočítáme, hledíce k hustotě ledu (0·92), že každý čtv. metr povrchu slunečného vyzařuje za minutu 1,080.000 kalorií čili přes 450 milionů kilogrammometrů, poskytujíc takto výkon 100.000 koňských sil. Pro celý povrch slunečný činí to šest a půl kvadrilionů kalorií neb skoro 2800 kvadrilionů km, t. j. 600.000 trilionů koňských sil!

Kdy bychom tu část energie slunečné, kterou zachycuje naše země, stejnoměrně na povrch zemský rozdělili, obdrželi bychom na každé 2·8 čtv. metru výkon jedné koňské síly. Většina této energie slouží ovšem k tomu, aby se teplota země udržovala na stejné výši, neboť bez tohoto ohřívání by teplota země záhy klesla na týž stupeň, jako v okolním světovém prostoru, tudy snad na — 142° (Pouillet), což by mělo ovšem v zápětí úplné zničení všeho organického života na zemi. As tisící část oné energie slouží však dle Helmholtze k udržování a vzrostu zvířat a rostlin a střádá se tudíž pro nás jakožto bohatý zdroj energie. K bezprostřednímu upotřebení thermické energie slunečné čelí kalorické stroje od *Ericssona*, *Mouchota* a jiných sestavené, z nichž však prozatím průmyslu valný prospěch nekyne.

A nyní, když jsme si byli náležitě znázornili ohromnou tu summu energie, kterou slunce vydává v každou chvíli — a to způsobem nanejvýš marnotratným, při němž výživě oběžnic, této rodiny své, zcela nepatrnou část věnuje, tím důrazněji k nám přistupuje otázka, odkud pramen tohoto plnýma rukama vyhazovaného bohatství? Jest slunce šťastným dědicem, jenž přejav od minulých dob zásobu energie pilně se stará o rychlé její rozptýlení, jak z pravidla šťastní dědicové činí — my lidé na př., kteří tak lehkomyslně utrácíme zásoby před miliony let od svědomitějších generací rostlinných ukládané, nazývajíce tuto bezstarostnosť a lhostejnosť k osudu budoucích pokolení „netušeným rozvojem průmyslovým, chloubou devatenáctého století“? Aneb má slunce nějaké *prameny* důchodů svých a umí udržeti v hospodářství svém rovnováhu alespoň takovou, jaká tak skvěle zdobí výtečné hospodaření moderních států, v nichž deficit sice nevymizí, ale prostičkému zraku přece mizí v spoustě ohromných číslic udávajících summu příjmů a vydání? Aneb dokonce ono domnělé plýtvání statkem jest v pravdě vyšší, námi nepochopený ruch hospodárný, rozumná investice, ze které slunce nejen uhrazuje vydání svá, nýbrž i nové zásoby sobě zakládá, tak že v budoucích časech členům rozsáhlé rodiny sluneční povede se tisíckráte lépe nežli teď, ačli se samým blahobytem nezalknou jako ve vlastním tuku — v žáru slunečném!

Ale kam to zabíháme! Nepodařiloli se ani slavnému věhlasu toho kterého ministra finančního, aby docílen byl podobný příznivý výsledek, jak máme žádati toho na „mrtvé hmotě“ (jakou prý slunce jest), aby byla rozumnější a v hospodaření svém myslila též na budoucnosť! Budeme již rádi, ukáželi se, že není tak zle, jak by se na první pohled mohlo zdáti, a že nehrozí pro nejbližších několik set tisíc neb milionů let žádná katastrofa — tak jako býváme rádi v žití lidském, víme-li, že naše děti neumrou hladem, kdežto o vnuky a pravnuky příliš sobě starostí nepřipouštíme.

A v skutku, hospodaření slunce jest — při prvním rozvrhu dle *lidských* zásad a názorů — tak hrozné, že již sobě můžeme oddechnouti, ukáželi se, že se jakás takás rovnováha pro *nejbližší* budoucnosť udrží, při čemž ovšem na mysli míti musíme, že jest tisíc let v živobytí slunce a jeho rodiny jako den v žití lidském. Považme jen. Nám na zemi jest nejznámější zásobou možné energie chemický vztah hmot, jenž se vyčerpává sloučením jich, při kterém se vybavuje energie ve tvaru tepla. Za typ takových dějů můžeme voliti shoření uhlíku (čistého uhlí) v kyslíku (neb ve vzduchu, poněvadž zde dusík vlivu nemá). Mnoholi tepla získáme spálením na př. jednoho kilogrammu uhlíku, bylo přesnými pokusy změřeno (7700—8000 kalorií), a z toho vypočítal *W. Thomson*, že by slunce za 6000 let [1]) úplně vyhořelo, kdy by žár jeho měl původ v pouhém hoření a kdy by materiál hoření co do výhřevnosti rovnal se uhlíku a kyslíku (což je domněnka s našeho stanoviska ještě nejvýhodnější).

Toť ovšem jsou velmi špatné vyhlídky do budoucnosti, ačli slunce v skutku tak hospodaří, jak nám dle našich zkušeností nejprve při-

[1]) V Newcombově astronomii mluví se dokonce jen tak asi o 3000 letech!

padnouti musí, bez obrazu řečeno, jeli příčinou žáru slunečného děj podobný našemu hoření. Na štěstí výsledek této domněnky jest jí sám již na odpor. Ta námitka ovšem neplatí, že by bylo slunce dávno musilo zhasnouti, jelikož svět (t. j. náš svět) zajisté déle než 6000 let existuje. Rozměry slunce mohly býti dříve větší a nynější slunce pouhým zbytkem. Avšak při takovém hoření byl by se průměr slunce tak rychle zmenšoval, že by se to i povrchnímu pozorování starších věků, tím více však přesným astronomickým methodám posledních dvou století bylo zjevilo. Nemluvě ani o dalších obtížích a otázkách (na př. kam by se produkty onoho shoření poděly, neb jaký by na záření slunce měly vliv, kdy by tvořily kolem něho atmosféru). Předpokládati co substrát hoření látky daleko větší výhřevnosti, bylo by proti vší analogii, ano úplně dobrodružná hypothesa; neboť opouštímeli výsledky zkušenosti *zde* nabyté, zbavujeme se tím všelikých prostředků kontrolovati domněnky své, které tudíž pro *vědu* ztrácejí všelikou cenu.

V skutku mohla také domněnka, že slunce (v obyčejném slova smyslu) „hoří“, seriosně platiti jen v dobách, které neměly jasného ponětí ni o hoření ni o kosmických vztazích žáru slunečného. Činí to divný dojem, ozýváli se v novější době heslo: slunce hoří (*Emsmann:* Die Sonne brennt! Leipzig 1865). Jest potřebí výdatnější náhrady za teplo sluncem stále vydávané, nemáli teplota jeho velmi rychle klesati. Ještě méně nežli předešlá uspokojila by v ohledu tom domněnka, která nestarajíc se o zdroj přítomné zásoby teplové energie k této zásobě co k jedinému zdroji záření slunečného poukazuje, jinými slovy, slunce za rozžhavenou kouli prohlašuje, která v prostoru se vznášejíc zvolna se ochlazuje. Takovéto žití na účet kapitálu samého žádná ekonomie nesnáší dlouho, a slunci by se v ohledu tom nevedlo lépe. Lze vypočítati, o mnoholi teplota hmoty zářením se ochlazující klesne, když se jí ztracené teplo žádným způsobem nenahrazuje, známeli intensitu záření a t. zv. měrné teplo oné hmoty, t. j. množství tepla potřebné k oteplení jednoho kilogrammu oné hmoty o jeden stupeň teploty. Intensitu záření slunečného ovšem známe na základě pokusů, o nichž dříve byla řeč, měrné teplo však určiti nemůžeme, poněvadž nemůžeme s kusem látky sluneční experimentovati a k tomu, abychom deduktivní cestou onu fysikální konstantu vypočítali, posud žádných method nemáme. Přece však můžeme jakési meze pro rychlosť ochlazení slunce stanoviti; nalezneme, že by veškera teplota slunce musila klesnouti ročně o 2° C., kdy by slunce mělo totéž měrné teplo jako voda, a o 4°—8° C., kdy by měrné teplo jeho mělo tu průměrnou hodnotu, kterou z pozorování nejobecnějších látek na zemi se vyskytujících stanoviti můžeme. Teď bychom ovšem musili zase znáti nynější teplotu slunce, abychom mohli říci, mnoholi času by vyžadovalo úplné vychladnutí slunce. A tu jsme právě u nejpovážlivější stránky celé otázky. Byli a jsou astronomové, kteří slunci bez rozpaků přisuzovali teplotu několika milionů stupňů; jiní opět spokojili se 70.000°, 27.000°, ano v novější době dosti jest rozšířen názor, dle kterého teplota slunce nemůže býti o mnoho vyšší nežli teplota docílená nejvyšším žárem na zemi, teplota as 3000°. Vyloučímeli první domněnku, která nyní, po úmrtí Secchiho, stěží má mezi astronomy seriosního zastance, vede

každá jiná domněnka, i ta nejvýhodnější, k velmi malému počtu tisíciletí, po jichž uplynutí by byla zásoba tepla slunečného vyčerpána.

Jeli potřebna náhrada za vydanou sluncem energii, a nelzeli ji spatřovati v chemickém slučování prvků v slunci obsažených, musíme po jiných pramenech k uhrazení výdajů slunečných se ohlížeti. Geniálný spolutvůrce mechanické theorie tepla *R. Mayer* domníval se, že lze takový pramen spatřovati v padajících na slunce meteoritech a aerolithech. Padneli totiž ze značnější vzdálenosti nějaké těleso na slunce, nabude následkem veliké hmoty a tudíž i přítažlivosti jeho velmi velké rychlosti, neboli velmi velké energie pohybu. Všechna tato energie přeměnila by se v teplo, kdy by náhle pohyb tělesa byl zadržen, a to v poměru zcela určitém. Vypočítáno totiž, že by hmota vážící 8338 kilogr. pohybující se s rychlostí 1 metru za vteřinu, a pak náhle zastavená, získala tím jednotku tepla (jednu kalorii). Stejná hmota pohybující se s rychlostí desetkrát větší nabyla by sto jednotek teplových, při rychlosti 1000 metrů milion takových jednotek. Uvážímeli nyní, že by těleso z planetárných vzdáleností na slunce padající nabylo rychlosti 700.000 metrů, tak že by při stejné hmotě *půl bilionu* kalorií bylo zastavením jeho získáno, uznáme zajisté, že tu máme mnohem vydatnější zdroj tepla nežli v pouhém hoření. Bylo vypočítáno, že by naše země, kdy by padla do slunce, sražením se s jeho hmotou vydala teplo dostatečné k tomu, aby po 95 let byla nahrazena ztráta zářením slunce vznikající. A náhrada taková byla by poskytnuta na 46.000 let, kdy by všechny oběžnice podobným spůsobem hmotu svou se hmotou slunce sloučily.

Z toho patrno, že by potřebovalo ročně padnouti na slunce pouze tolik meteoritů, by jich hmota obnášela stý díl hmoty zemské, a že by tím již úplně byla nahrazena ztráta, kterou slunce doznává.

Tu však vyskytuje se vážná námitka. Že na slunce při ohromné jeho hmotě a přítažlivosti dopadá dosti hustý déšť oněch malých hmot kosmických, které poletujíce prostorem interplanetárným také naši zemi co meteority a aerolithy v míře mnohem větší navštěvují než se obecně má za to, o tom nelze ovšem pochybovati. Zdali však déšť ten tak jest hustý, jak toho vyžaduje theorie Mayerem vzdělaná, jiná jest otázka. Předně bylo poukazováno k tomu, že by to znamenalo značné rozmnožení hmoty slunečné, které by zase následkem gravitace způsobilo urychlení pohybů oběžnic, zmenšení dob oběhů. Zmenšení to bylo by ovšem nepatrné, ponévadž by se za 100 let hmota slunce zvětšila teprve o 330.000tý díl; snad by se však v úkazech astronomických přece již jeviti mohlo. Tato námitka celkem mnoho neváží, poněvadž i všeliké důvody proti ní uvedeny býti mohou; důležitější však jest, že by při oné hustotě meteorického deště na slunci též naše země mnohem častěji byla navštěvována oněmi hostmi ze světového prostoru, nežli v skutku pozorujeme. Ano bylo vypočítáno, že na zemi by v takovém množství meteority dorážeti musily, že by tím teplota její zvýšena byla přes teplotu vařící vody.

Mimo to vyskytuje se proti oné domněnce námitka plynoucí z pozorování pohybu Merkurova. Husté mračno meteoritů, jež by slunce obklopovati musilo, kdy by z něho vydatný déšť na slunce dopadati

měl, mělo by rušivý vliv na pohyb oné slunci nejbližší oběžnice, který se však v pohybu tom naprosto neprozrazuje.

Tím vším nemá býti řečeno, že nesmíme klásti ani *částečné* udržování energie sluneční na vrub takovýchto kosmických hmot do slunce se řítících; jen k *úplnému* výkladu onoho udržování jest Mayerova hypothesa nedostatečná. Na štěstí poskytuje mechanická theorie tepla jinou, a to jednodušší pomůcku pro týž výklad, poučujíc nás, že hmoty smršťující se teplo ze sebe vydávají čili že se oteplují. Nesmí nás zde másti okolnosť zdánlivě odporující větě té, v skutku ji však podporující, jen když jí náležitě porozumíme, okolnosť ta, že hmoty ochlazené se smršťují a oteplené roztahují. Ochlazení totiž není než odebírání tepla v smršťujícím těle obsaženého; teplo to dílem jest co takové v ochlazující se hmotě obsaženo, dílem se vyluzuje teprv tím smrštěním, t. j. mechanickou prací s přibližováním se hmotných částic spojenou. A slunce právě jest takovou hmotou v prostoru zavěšenou, která se vyzařováním ochlazuje, tím však i smršťuje a následkem toho bezpečně část ztraceného tepla sobě nahrazuje. Jinou otázkou ovšem jest, zdali náhrada ta jest dostatečná. Žhoucí koule železná, v chladném prostoru umístěná, chladnouc zajisté se též smršťuje a tím i částečnou náhradu sobě zjednává; leč náhrada ta jest pranepatrná, a koule rychle schladne na teplotu okolního prostoru. Jest tomu jináče u slunce? Na tuto otázku bohužel nemáme bezpečné odpovědi; o možnosti nelze pochybovati, o skutečnosti však nelze nabyti jistoty. Helmholtz, původce této theorie, vypočítává, že nanejvýš potřebí, aby se průměr slunce zmenšil ročně o 75 metrů; toto u porovnání s ohromnými rozměry slunce pranepatrné smrštění nahradí i za nejnepříznivějších okolností úplně roční ztrátu tepla slunečného. Za 9500 let zmenšil by se průměr slunce jen o 713 kilometrů, o délku, která se nám ve vzdálenosti slunce jeví v uhlu jedné sekundy. Tato změna sotva by nejlepšími nástroji mohla pozorována býti, ano posud není ani zdánlivý průměr slunce až na sekundu spolehlivě určen, jak zejmena svědčí pokusy čelící k provedení důkazu, že průměr slunce jest proměnlivý, jež posud k žádnému cíli nevedly, zároveň však ukázaly, že hodnoty pro zdánlivý průměr slunce určené na základě velmi pečlivých a četných pozorování, mohou se různiti o více nežli jednu sekundu.

Budiž tomu jakkoli, tolik musíme vyznati, že není žádná hypothesa mající úkol vyhledati náhradu za stále vydávanou energii slunce, námitek všelikých tak prosta, jako právě vyložená hypothesa Helmholtzova. Souhlasíť úplně s našimi názory a poznatky fysikálnými, a musíme ji na ten čas považovati za nejlepší a zároveň i nejjednodušší. V nejnovější době (Helmholtz sám byl ji vyslovil již r. 1853) nalezla i theoretické podpory v poznání, že teplota plynného tělesa stoupá, když se toto ochlazováním smršťuje (Lane 1870). Zisk je v případě tom větší nežli ztráta, a námitka, kterou bychom snad mohli čerpati z analogie železné koule dříve uvedené, rozpadá se niveč úvahou, že slunce — jak z jiných důvodů soudíme — není hmotou tuhou, nýbrž mnohem spíše (pokud zcela jiné poměry fysikálné na slunci o stavu skupenstva tomu, co na povrchu země známe, obdobném souditi nám dovolují) hmotou plynnou. Bez pochyby nalézá se nyní slunce ve stavu přechodném, na

povrchu jeho bojují různé stavy skupenstva, zejmena plynný s kapalným, a přechod prvního stavu ve druhý sám tvoří také bohatý zdroj tepla, který způsobuje, že smrštění potřebné k úplnému uhrazení vyzářené energie mnohem jest ještě menší nežli jak je Helmholtz uvádí. Nesmíme však zapomenouti, že naopak zase přeměna kapalných látek v plyny neboli v páry spotřebu tepla znamená, a že na povrchu slunce taková přeměna posud skoro tak často vyskytovati se musí, jako přeměna opačná.

Dosavadní výklady vztahovaly se k uhrazení ohromného vydání slunečného, ale netkly se té otázky, zdali v skutku slunce tak marnotratně si počíná, jak hned z počátku vyloženo bylo. V nejnovější době vyslovena jest však duchaplná hypothesa o zdroji tepla slunečného, která ono divné hospodaření popírá a za zdroj příjmů slunečných alespoň z větší části samo vydání jeho prohlašuje. Ačkoli proti hypothese té bohužel velmi podstatné námitky proneseny býti mohou, kterými pravděpodobnosť její valně poklesla, jest ona z druhé strany tak duchaplným upotřebením moderních vymožeností fysikálných, že se laskavému čtenáři, který za mnou posud trpělivě labyrinthem různých názorů a theorií kosmických kráčel, nepochybně zavděčím, podámli mu stručné vylíčení její jakož i sporů, k nimž zavdala příležitosť.

Sir William Siemens, původce této hypothesy, nemohl smířiti se s úkazem, že by pouze 225,000.000tá část vyzářené energie slunečné k platnosti přišla a vše ostatní že by na zmar přijíti mělo. Stále jej tudíž poutala myšlenka, zdali tato zdánlivě rozptýlená energie nějakým spůsobem se opět nezachycuje a v jiném tvaru opět k slunci nevrací. Konečně nalezl, co hledal. Předpokládá, že jest prostor světový vyplněn plynnou hmotou neobyčejně rozředěnou, zejmena vodíkem, kyslíkem, dusíkem, uhlíkem a jejich sloučeninami, jakož i tuhými látkami ve tvaru nejjemnějšího prachu. Každá oběžnice si prý svou přítažlivostí z této hmoty vytvořuje vlastní atmosféru, ve které převládají plyny těžší: dusík, kyslík, kyselina uhličitá, kdežto vodík a jeho sloučeniny spíše převládají v prostoru světovém.

Aby dotvrdil, že názor jeho v té věci není osamocený, poukazuje ku příbuzným názorům Grovea, Humboldta, Zöllnera a j., zejmena však Newtona samého. Jest v skutku pozoruhodno, jak příbuzný theorii Siemensově názor vyslovil Newton před více než 200 lety v pojednání málo známém, ve kterém tvrdí existenci jakéhosi, našemu vzduchu podobného fluida. „A jako země,“ praví, „tak i slunce hojnou zásobu fluida toho snad do sebe ssaje, aby zachovalo svou svítivosť a aby oběžnicím učinilo nemožným vzdáliti se . . . a kdo chce, může se i domnívati, že fluidum to způsobuje vytápění slunce aneb alespoň potřebné k tomu palivo slunci dodává . . . a že nesmírné prostory étherové mezi zemí a hvězdami obsažené dostatečnou tvoří zásobárnu, obsahující tuto potravu slunce a oběžnic. A tak snad všechny věci z étheru původ svůj vzaly.“

Však vraťme se k Siemensově argumentaci. Na podporu svého náhledu, že prostor světový není prázdný, nýbrž obsahuje rozředěné plyny, poukazuje k tomu, že meteority nalezené na povrchu země obsahují často velké množství shuštěných plynů, mezi nimiž převahu mívá

po obou stranách značné prodloužení korony, které lze pojímati za proud od slunce se vzdalující. Dlužno však hned připomenouti, že všechny výkresy korony, jichž nyní od různých pozorovatelů podán jest značný počet, podobným způsobem ve prospěch názoru Siemensova nesvědčí.

Vedle toho uvádí Siemens theorii svou ve spojení s jinými úkazy kosmickými; poukazuje k jistým úkazům při kometách, ano vyslovuje i tu domněnku, že země svou denní potřebu kyseliny uhličité (jíž také daleko větší množství v dobách dřívějších atmosféru naši plnilo, jak různé geologické úkazy učí) z onoho proudu ze slunce vystupujícího čerpá, „tak pravidelně, jako nám denně čerstvé housky k snídaní se dodávají.“

Než dosti dlouho dali jsme Siemensovi mluviti, vyslyšme již i námitky jeho odpůrců. Dlužno připomenouti, že on sám v poslední své publikaci s velkou nestranností podal jak názor svůj vlastní se všemi v jeho prospěch svědčícími důvody tak i všeliké o něm kritické hlasy, zároveň ovšem také svoje repliky.

Dva američtí učenci, *Ch. Morris* a *T. Sterry Hunt*, vyslovují se celkem příznivě o vylíčené právě theorii, ale poukazují k tomu, že dissociace hmot ve světovém prostoru se nalézajících jest zbytečná. Výsledek pro slunce jest týž, ať již sluncem vyzářené teplo k dissociaci neb k pouhému oteplení vnějších, kosmických hmot slouží. V každém případě teplo takto pohlcené při návratu oněch hmot tvoří část příjmů slunečných.

To nejsou tedy ještě vážné námitky, spíše jen poopravení a zdokonalení Siemensovy hypothesy. *Douglas Archibald* popírá však základní větu hypothesy té, totiž onen proud, který stále od polů slunce k rovníku a vnějším prostorem koluje. Takový proud byl by jen možný, kdy by odstředivá síla slunce, otáčením jeho vzniklá, převahu měla nad jeho přítažlivostí. Na tuto věc sice Siemens byl myslil, a poukazuje k tomu, že dostačí, aby tlak na rovníku byl menší tlaku při polech. Zde však zapomíná, že okolnosť uvedená jen při vlastní atmosféře slunečné má platnosť, při vzdušném obalu, který se účastní rotace slunečné; ale neplatí při hmotách se sluncem nesouvislých, tedy právě o těch hmotách, které jsou dle Siemensa regenerátory slunečné energie. S tohoto stanoviska stává se názor jeho — ať nedíme nemožným, alespoň — velmi pravdě nepodobným.

Také byla kladena otázka, jak se to má při zemi (a ostatních oběžnicích), kde tolikéž rotace způsobuje rozdíl v tlaku při rovníku a při polech; Siemens domnívá se, že podobný proud i při zemi vzniká a s *polárnou* (severní neb jižní) *září* souvisí.

Jinou námitku vyslovují Francouzové *Faye* a *Hirn*. Kdy by prostor kolem slunce a mezi oběžnicemi byl vyplněn hmotou, jejíž hustota by byla 2000. dílem hustoty vzdušné, bylo by množství této hmoty uvnitř slunečné soustavy naší obsažené asi 100.000krát větší nežli hmota slunce i oběžnice. Existence takové hmoty jest se stanoviska astronomického pouhou nemožností. Mimo to by odpor pohybu oběžnic i vlasatic touto hmotou kladený byl tak velký, že by se to v nejkratší době změnou téhož pohybu, t. zv. perturbacemi neboli poruchy jeviti musilo.

Na to odpovídá Siemens, že mu nenapadlo tvrditi, že by byla hustota interplanetárního prostoru 2000krát menší hustoty vzdušné při obyčejném tlaku. On byl takové hustoty upotřebil při svých fysikálných pokusech na provedení důkazu, že je zde dissociace možná. Však milerád připouští, že může ano musí býti hustota onoho světového plynu ještě mnohem menší, jsouc závislá na teplotě v prostoru světovém panující. Při teplotě —130° C., která jest pro „prázdný“ (v obyčejném slova smyslu) prostor světový dosti pravdě podobnou, neobnášela by hustota vodní páry ani 5,000.000tý díl hustoty obyčejného vzduchu.

Než ani tím nebylo Siemensovi pomoženo. Co nový odpůrce jeho povstal *Hirn*, který na základě podrobných výpočtů astronomických a fysikálných dospěl k tomu přesvědčení, že rozředění hmoty interplanetárné musí býti ještě mnohem větší, nežli jak Siemens připouští; přichází totiž k tomu výsledku, že v krychli světového prostoru 200 km. dlouhé, široké a vysoké může nanejvýš 1 kg. hmoty býti obsažen.[1])

Však ještě jiné námitky má Hirn pohotově. Teplota slunce jest dle něho mnohem vyšší, nežli se Siemens domnívá, obnášejíc as 20.000°, a tudíž není možno, aby ony hmoty, které prý na povrchu slunečném se slučují, v skutku tak se zachovaly, jsouce spíše následkem ohromného žáru slunečného udržovány ve stavu odloučenosti t. j. *dissociace*. K jejich sloučení tedy vůbec buď nedojde, aneb, byť i někde u větší vzdálenosti bylo nastalo, opět se blíže u povrchu slunečného zvrátí, a při způsobené zde dissociaci se opět energie slunečná spotřebuje.

Velmi vážná jest rovněž následující námitka, pronešená též Hirnem. Nepochybno jest, že do vzdálenosti od slunce, rovnající se vzdálenosti naší země, dospěje ve všech směrech tolik energie, kolik jí naše země přijímá. Tato energie nebyla tudíž na dráze své od slunce až k oné vzdálenosti pohlcena, i musí se tedy pohlcení to díti ve větších ještě vzdálenostech. To však jest velmi pravdě nepodobné, a obtíže vzrůstají, uvážímeli, že by následkem Siemensovy hypothesy zákon, dle kterého intensity záření ubývá v obráceném čtvercovém poměru vzdálenosti od slunce, musil býti nahrazen jiným, dle něhož by to ubývání rychleji nastávalo.

Proti těmto námitkám hledí se Siemens všemožně uhájiti. Na to, že by odpor jeho kosmické hmoty způsobil patrné změny v pohybu těles nebeských, nemá ovšem leč velmi povážlivou odpověď. Není prý ještě známosť naše o odporu, kterou klade pohybu prostředí, t. j. kapalina neb plyn, v nichž se pohyb děje, zcela dostatečná. Proti dosavadním názorům dokazují prý pokusy Froudeovy, že hmota, která se se stálou rychlostí pohybuje v ústředí takovém, nedozná žádného odporu. Než pokud se známosť pokusů těch u větší míře nerozšíří a důkaz o nesprávnosti dosud platných názorů, jež zastávají všichni fysikové,

---

[1]) Studie o jakosti prostoru interplanetárného zmáhají se v novější době velice. Zajímavé jsou v ohledu tom práce Rusa *J. Kleibera*, který na základě počtu meteoritů ročně pozorovaných, jakož i jiných kosmických úkazů dospěl k náhledu, že hustota onoho prostoru jest trilionkrát až i 10.000trilionkrát menší hustoty vody. V krychli shora popsané by dle toho mohlo býti 8 kg. až i jen 0·8 gr. hmoty.

proveden nebude, dlužno přec jen pochybovati o tom, že by kosmický plyn Siemensův neměl žádného vlivu na pohyb oběžnic a vlasatic.

Dále uvádí Siemens důvody pro svůj náhled, že teplota slunce (alespoň povrchu jeho) neobnáší více než 3000° C, a hledí vyložiti možnosť pohlcování energie sluneční tím spůsobem, který se zdál Hirnovi námitkou proti jeho hypothese.

Nebudeme stopovati další polemiky, která se dále vyvíjela mezi Siemensem a Hirnem i jinými odpůrci; mně šlo zde hlavně jen o to, bych na jednotlivém příkladě ukázal, s jak hlubokými a nesnadnými problémy se moderní kosmická fysika zanáší, a to ne snad jako dřívější pusté theorie kosmologické na základě pouhých domyslů a apriorických konstrukcí, nýbrž na základě pevných vymožeností vědeckých, počínajíc si při tom s největší opatrností a zkoumajíc pečlivě půdu při každém kroku, který ku předu podniká.

Daleci jsme posud toho, bychom bezpečně uvesti mohli všechny zdroje, z nichž slunce čerpá svou energii, by ji s nepochopitelnou štědrostí na všechny strany rozesílalo; ještě méně víme, zdali se mu za jeho štědré rozdávání jakési náhrady dostává. Než jednotlivé stránky přece již došly objasnění; v Helmholtzově theorii smršťování se slunce, ano i v Mayerově větě o padajících na slunce meteoritech jest bezpečně část pravdy obsažena. I ve smělé Siemensově theorii bude nepochybně zdravé jádro; zdá se skutečně dle všeho, co nám o ekonomii přírodní jest známo, že se nějakým spůsobem energie sluneční od slunce vyzářená opět nastřádá, a snad uhodil přes všechny námitky jemu činěné Siemens přece jen na pravdu, když v dissociaci zářením tím způsobené spatřuje onu náhradu, byť i v mnohých jednotlivostech jeho theorie musila změněna býti. Leč o tom asi platný soud teprve pozdější doba pronese.

Na rybníce.

Povídka z kraje ve verších

od

Josefa Jakubce.

od jehličnatým lesem v luk a polí směsi,
kde luka senem voní, pryskyřicí lesy
a pole jetelem, tam pasák bičem práská,
až rozléhá se hvozd a mlkne ptačí cháska
ran děsných bázliva, a pasák v houšť se dívá,
kde rána v dlouhém šumu s novou ranou splývá,
co malá pasačka zaň v jetelništi pase.
Teď okřikla ho dříve, nežli bouchl zase:
„Hleď, Dubáku! Už běží Joza Pšeničkovic!“
A Dubák rozpřáhnuv bič zrovna na polovic

se zarazil, však ještě pod rameno švihnul,
bič nechal při zemi a teprv hlavu zdvihnul,
když rána zalehla kol po lesích, vždy znovu
se odrážejíc zvučně jak při hlučném lovu,
až pod lesem nejzáze šumí po rákosí,
jak po každé by ráně vzdychnul si tam kdosi.

Tu chlapec zdvihnul hlavu a tam běžet vida
přes pole Jozu, kterak nohy kvapně střídá,
„Máš?“ vzkříknul naproti, a Joza v okamžiku
si v pomaštěnou kapsu hrábnul v hbitém cviku,
tři sirky vyndal z ní, tři hlavičky jich rudé,
a Dubák vytrhnuv je řekl: „Dost jich bude!“
Hned k mezi běželi, tam k vyhrabané peci;
však dokud nesešli se, Dubák nerozsvěcí,
pak teprv skrčiv se už škrtnul opatrně —
leč hlávka odletěvši zasyčela v drně.
Než Dubák druhou sirkou škrtnul pod kabátem,
dřív Joza s Pavlou těsněj přiskočili chvatem,
by větru nedali. A sirka chytla šťastně.
V tom foukl větřík, shasil. Pasák sevřel dásně
a s hněvem obořil se: „Co jste mi tu platni?
Tak vidíte! Nu Jozo, honem něco hmatni!
Už máme poslední! Než škrtnu o kalhoty,
ty, Jozo, rozhal halenu! A Pavlo, co ty?
Nač sukni máš?“ A Pavla poskočila k němu,
jak za sukni ji škubnul. „Nejste k praničemu.“
Svou bundu Joza hnedle nadýmá, co stačí,
a Pavla za nimi svou sukničku, jež kratší
je bosých nohou, sotva kolena jsou skryta,
horlivě nastavuje, v obě ruce chytá
a roztahuje ve klín, jak by chtěla oba
do klína sebrati, ač obou menší roba.
V tom chlapci sebou škubli: proužek dýmu bílý
se kroutil z čepice, v níž slámu podpálili.
Jak kovářskými měchy do hranice duli,
a Pavla vykřikujíc, ruce v těla půli,
radostí hopkala a v dovádivém křiku
se překulila hbitě třikrát po trávníku.
Však hned ji rázem zdvihlo okřiknutí hlasné:
„I hleďme na ni! Vstaneš! Vždyť nám oheň shasne!
Ty daremnice, hnedle doskoč na strniště,
sic uvidíš, že s námi nepoženeš příště!“
Tu všichni tři hned zručně hrabošili v poli,
a Dubák přikládal a načechrával holí,
co snesli strniště a pejřavky a chrastí.
Však Joza s Pavlou jen když mohli ku své slasti
stebélko přiložit a v plamen zafouknouti,
ač slunce rozlévalo na středu své pouti

s nebeska živý oheň, tak že všem pot řinul,
a Joza beranici do týla si šinul.

„Jdi, Pavlo, na Kovářovo!“ děl Joza tiše,
„Nať pěkně vytáhni, ty ukryješ se spíše,
a vyhrab do klína a přines brambor trochu.“
Však Pavla vrtíc hlavou praví: „I ne, hochu!“
A poskakujíc v místě cípek šátku chytá
a bradičkou svou třese: „Já bych byla bita!“
A poskočí vždy nohou do předu a zpátky.
„Viď, Dubáku, ať jde!“ — A Dubák od hromádky
se vztýčí, ruku natáhne v tom zrovna směru,
kde Kovářovo pole, řka: „Už jdi, sic věru
ti ukážu, zač loket. Chce si s námi topit,
a jen se válí. Honem! Či mám se tě chopit?“
Tu Pavla spustí: „Počkejte, mě vyháněti!
Však já to povím na vás, — viděly vás děti,
jak trhali jste včera Havelkovům lusky.
Jen nenechte mne! Tamhle nějaký jde mužský!“
A našpulila tváře škaredivým vzdorem,
že jako měchýře dva vyhlížely skorem.
„To se jen opovaž!“ tu Dubák spustí na ni,
„a něco propověz; neb je to v hrdlo lhaní.
Já ti pak ukážu!“ A jedním prstem hrozí,
že Pavla spěší schovat za záda se Jozy,
jak zaleknul ji prst i slova jeho rázná.
Tu Joza chlácholí: „Nech jí! I nech jí blázna!
Sám doběhnu, když nechce.“ Tu hned Pavla skočí:
„Já půjdu s tebou,“ vece vyjasnivši oči,
a za sebou již oba, hlavy vzadu, spěli.

A vrátili se z brambor upachtění celí,
do ohně nastrkavše usedli si kolem.

V tom vyskočila Pavla, rozhledla se polem,
po jedné noze náhle skáče od ohníka
a jako koladnickou zpívavě tak říká:
„Ah, tamhle, počkej Jozo! tatínek váš jede.
Tamhle váš tatínek! Vy máte koně hnědé,
a vaše náruční má jedno oko slepé.“
Tak popěvkujíc podál prutem trávník tepe,
však Joza leknuv se po čtyrech hopká, leze
a po očku se dívá doplíživ se meze,
když v tom se ozval z dáli otcův pokřik přísný,
an takto volal v cestě pozastaviv klisny:
„I že tě nechce, chlapče! Jak já ti dám topit!
Jdeš na Kraslenu hned! Či mám se biče chopit?
Nevidíš pro ohníček, že ti míří v škodu?“

Jak uštknut Joza vyskočil, v nejistém chodu
se blížil Kraslené, neb také z oné strany
výhrůžné hlasy slyšel Joza polekaný.
Tam vynořil se totiž ze zelené změti
peřené rostliny, jež cizí, divné setí,
políčko malé kryla, štítek od čepice —
čepice plochá vrchem, pod ní žluté líce
pospodu ověnčené od ucha až k uchu
odstálým vousiskem, jež jako roští v suchu
se různo čepejří. Pod šíjí shýblá záda
se na jev rovnají, a ústa, jež by ráda
pojednou mnoho vyřkla, na plano vždy sklapnou,
neb třepotavé ruce, které zlobu trapnou
chtí samy pronesti, vždy slova předbíhají,
až hrdlo propukne, co zlého v sobě tají:
„Už hezky dlouho koukám, brzoli mi která
z těch krav zas vejde do čaje, tak jako včera —
pak ale dejte pozor! Vytáhnu vám uši,
a potrestám vás, kazisvěti, jak se sluší!
Já pro vás seju? Pro vás kypřím, pleju, hlídám?
I poblíž svého pole pást si zapovídám."
Tak hlavou pohodiv a dupnuv nohou prudce
rybnický Pšenička v bok podepřel si ruce
a jako na obrtlíku zas nohou smyknul,
holinku za holinku, když tam v cestě křiknul
naň bratr půllánský tak pohrdlivým hlasem:
„Nu neměj starostí; my na lepším přec pasem,
než je tvá tráva, plevel, který lidem k smíchu,
jejž za svou úrodu máš, za svou žeň a pýchu.
Kdy bys byl raděj brambor nasázel si tady,
bys neumíral v zimě naposledy hlady!"

„Mlč, mlč jen, bratříčku! Já nejím s tvého stolu.
Až sklidím, prodám, tehda promluvíme spolu.
Ty, bratříčku, bys musil do školy jít ke mně,
i jak jsi starší! Vímť já, co může dát země,
však nepobyl jsem v světě, abych buchty snědl." —
„I nikam jsi to se svým světem nepřivedl,"
děl půlláník a šlehal na plano jen bičem.
„A na mlýn nezískal jsi přece ještě v ničem."

„Jen nechme toho, bratře! Více vědí jiní,
než kdo dře koženky jen doma na pecini
a nebyl dál než jednou za rok k posvícení.
Ba nemám ještě na mlýn. Každému tak není,
by hladov k buchtám přišel; jedni chleba měli,
a druzí na něj nože. Ty máš půllán celý,
já tamhle baračiště; proto myslit musím
a hnedle to, hned ono, co je lepší, zkusím."

Tak bratr rybnický děl s důrazem a volně
povznášel k nebi tvář, jež sevřela se bolně
ač sebevědoma, a kolenem své nohy
potřásal dále pravě: „Známť já víc, než mnohý!“

Půllánský Pšenička však vážně kynuv říká:
„Víš, bratře, co? Já půllán, ty mlýn u rybníka.
Měl bys jej podnes, kdy bys dobře hospodařil;
však ty jsi jmění své sám špekulací zmařil.“ —
„Nech to jen, bratříčku! Ty budeš koukať na to,
jak umím dobývati z polní půdy zlato.
Ty nevíš, že čaj vozí po moři až z Číny,
a jak se prodá draze! Člověk není líný
a lecčeho se doví. Semeno to vzácné
jsem dostal, panečku — a jak to bylo pracné! —
od kohosi a to jen, že jsem platil hezky,
však jsem se ještě vypůjčil. Je to čaj český,
a všechno jsem jím osil. Dáli pán bůh zdaru,
snad budeme přec míti požehnání k stáru,
a pak kdož ví, snad také mlýn si koupím zpátky.
A proto čaj tak pěstím, pleju, rovnám v řádky
a bedlivě vždy hlídám jako oko v hlavě.“
A řádek urovnával Pšenička tak pravě.
Však bratr půlláník jen potupně se směje:
„Hle blázna! Žíhavky a různý plevel seje
na místě obilí. Jen boží půdu kazí!
Jak ze chleba máš hřích! Až zase přijdou mrazy
a hlady budeš pískať, zas přijď za podporu
pro trochu slámy, mouky nebo pro bramboru!“
děl půlláník, a bratr rozčepejřen celý
hned na hruď ukázal, hned ruce, které chtěly
své prsty vytřepať, vstříc proti bratru hází:
„Ne, neboj se, a kdy bych uprostřed byl zkázy.
A dallis mojí ženě — nežebrala z nouze,
má chvála bohu dost, a ty ji kazíš pouze.
Však spořádám ji, něco přineseli domů.
Jen nech si všecko, bratře, máš to dáti komu!“

„Važ si své ženy! Bez ní válel bys se v prachu.
Ostatně dotrháváš po mně burnus, brachu.“

To vyřkl půlláník, a chlapci odskočili
pojednou na různo: hle rybnický v tu chvíli
se hrnul jako satan s rozpjatými křídly —
i kravky popoběhly, jak jej kvapiť shlídly,
neb s rukou roztažených náhle zhurta sápal
ten burnus odřený a klopýtavě tápal
cos bruče rozdurděně přímo k půlláníku.
„Já,“ křiknul, „nechci tobě zavázán býť k díku.

Tu máš si jej!“ A mrštil burnusem pak před ním,
ač nemohl jej svléci, jak chtěl, rázem jedním.
A když jej shodil, ještě jednu nohu hněviv
na plano vymrštil a přece nepoleviv
blíž přikročil a silou kopnul do burnusu,
že vyletlo hned z kapes kurek kolik kusů.
„Tu máš, a nech si jej; však to ti řeknu, bratře:
tvůj vidět dobytek v mém čaji, to já spatře —
jak tady stojím, jářku, neručím pak za nic. —
Jak nejsem přítel svárů, rozepří a rvanic!“

Tu bratr zaražen, dřív úsměv pohrdlivý,
pak krev měl ve tváři, a zrak mu hořel sivý:
„Mé kravky? Na tvé žíhavky? Je otráviti?
Spíš chlapci údy zchromím, co dostane bití!
Neboj se, špekulante! Z tebe nezbohatnu.
A ty dej pozor, chlapče, sice provaz hmatnu!“
Tak hrozil Jozovi, jenž, jako by už cítil
po zádech švihnutí, hned za hlavu se chytil
a skrčiv se jen očkem hledí za tatíkem.
Ten zajel však už, koně poháněje s křikem.

Tak rozešli se oba rozvadění bratři,
a děti ohromené v ustrnutí patří
na něco černého, co po té hádce zbylo.
Jak na bojišti, když se všecko utišilo,
děl rány umlkly a tichý večer skrývá
tu spoustu v kouř a tmu, — kde která duše živá,
teď skrýši opouští a jako bludné stíny
se plíží uprchlíci zvolna do dědiny,
a vlasy se jim ježí mrtvol nad kupami:
tak děti slezly se, jak zůstaly tu samy,
a pohlížely mlčky na ten burnus starý,
jenž padlého jim představoval svými tvary.
Dva rukávy sem tam zoufale rozhozeny
ve trávě zelené. Již velké doznal změny,
že bez barvy se blýští mimo velké laty,
jež máma vystřihla si z kytle na záplaty;
přec loket vylezl, kde černá díra zeje,
však za to žlutý knoflík tu a tam se skvěje.
Tu nejprv Dubák silou udeřil v něj holí,
a zaprášilo se jak z houby, která roste v poli,
na podzim dosýchá, když pasák na ni šlápne,
a přerušil tak jejich zadumání trapné
zas k ohni odskočiv. Však Joza rozpačitě
se s místa nehýbá a hraje si jak dítě,
svou holí nazdvihuje strýců burnus tmavý,
a nazdvihnuv se nad ním snivě pozastaví:
srsť zvířecí se vespod ukázala sporá,

a Pavla odplivnuvši jako na netvora
odtáhla Jozu pryč a ruce skryla v klínu:
„Nesahej holou rukou na tu ošklivinu!“
I ukázala mu, jak Dubák při ohníku
se činí o bramborách s chutí beze křiku,
jak uhel černé, žhavé přehazuje v hubě
i ještě v každé hrsti bramborou se chlubě.
Tu obě děti hned se do úprku daly,
jen Joza Krasleně že pohrozil dřív z dáli,
a s Dubákem se přeli o brambory v hádce,
když každý dokazoval, že měl nejvíc práce.
Však Dubák jenom kynul, aby přiložili,
že upekou se pro ně za maličkou chvíli.
A tak si Joza s Pavlou, nohy vespod, sedli
a topíce vždy na stádo se poohledli,
až dočkali se: popel rozhrabali s chutí,
když rázem zkameněli všichni ulekuuti.

To Kraslena — jsouc zvíře nevědomé, prosté —
jak ochutnala jednou, kde čaj český roste,
zas chuť ji zpátky pudí, tam kde jí to chutná,
nic netušíc, jaká to zrada přeukrutná.
Tož hlavu vzhůru, vždycky shýbajíc ji v kroku
na konci pustila se zrovna do poskoku,
a ponořila hlavu rohatou a velkou
v nať jemnou, hustou, celou šíje délkou
se natáhla a škubla po dvakráte hlavou,
a z kořen vyrvala nať kyprou, kučeravou.
Však sotva zachrupla se číníc s čajoviskem,
v hřbet rána zalehla, a jalovice tryskem
se vymrštila prudce, třečkovala v pole
a hrozné spousty vedla v zelenině dole.
Rybnický Pšenička to za ní hnal se s holí,
tak rozpřáhnuv se, že ji na dosmrti skolí,
hůl padneli. Však zvíře jako schvalně míří,
kde nejbujnější čaj, a kolem sebe hýří,
že Pšenička jen stenal, šlapal úzkostlivě
po řádkách za zvěří a zrakem blyště divě
vždy na plano hůl spustil, hněvem zrovna plakal,
hned ku předu, hned zpátky za zvířetem skákal.
Hůř nežli kroupy řádili, až v prachu, křiku
vyletli oba s pole směrem ku rybníku.

Zakvílel s meze Joza. Třásla se mu kštice,
jak pelentil, a prosil úpěnlivě strýce,
úzkostně naříkal. Však strýc jen v okamžiku
se obrátiv mu pěstí vyhrožoval v křiku,
dál žena jalovici v chlívek do baráku,
a Joza hrůzou stanul sotva věře zraku.

A vida, že vše marno, ztracen praštil holí
a do příkopu klesnuv čapku v rukou žmolí
a na oči ji klada dudlá, hlasem kvílí,
až srdce usedá. Tu Dubák postáv chvíli,
pak zuby zaskřípav se za Pšeničkou pustí
a u samého vzkřikne: „Nic vám nesmí vzrůsti,
vše, všecko zkazím. — Vy jste — vy jste — ras!“ Hůl kmitla,
a Dubák pádil zpět, jak hlava by mu chytla,
až stanul u Jozy. Jej Pavla těší zatím:
„Mlč, bloudku, neplač! Počkej, já se k tobě vrátím.
A budu za tě prosit. Neplač, budu taky.“
A již si šátku cípem utírala zraky.
Však Dubák okřiknul ji: „Abys nebučela!
Ty budeš taky! Jozo, máma naše dělá
knedlíky k obědu, pojď, zažeň domů krávy
a utec k nám, než u vás dovědí se zprávy.
Neboj se nikoho!“ — Však chlapci těchou nezní
jich dětská slova; vzlyká: „Nesmím přijít bez ní.
Ach, nesmím bez Krasleny! Co dostanu bití,
když tatínek mě v hněvu přece někde chytí!“
A vzlykal žalostně. Tu Dubák jal se biče
a popraskoval hlučně na kravičky křiče,
je sháněl s pastvy: „Houha, Strako, Srno, malá,
hou maličká, hou Lysko, Červinko!“ Hned vstala,
jak každou zavolal, a řadou táhnou všecky
po cestě ku domovu na ten povel dětský.
I kravky Jozovy se zdvihly k tomu křiku,
a známou cestou táhly domů podle zvyku.

„Pojď, Jozo, domů!“ křičí Dubák ještě z dáli.
„Schováš se u nás. Pojď jen! Co bychom se báli?“
A Pavla stojíc blíž jej tahá za rukávy.
Však Joza ukryl tváře do zelené trávy
a plakal žalně dál, když Pavla v drobném kroku
se vzdalovala zvolna slzy majíc v oku.

Tak zůstal sám. Teď ve vsi zvonek zazněl právě.
To zvoník ve Lhotě, jenž v obecní jsa stravě
a hlad už maje, málo na slunce se dívá,
jež v dobu polední nad samým kopcem bývá,
jde, dělá poledne a selky zvonkem plaší,
jež honem přikládají míchajíce kaši.
Tu Joza vyskočil. Pláč, naříkání tiší,
neb zdá se mu, že z dálky jalovici slyší.
Ba jistě od rybníka zaléhá hlas její,
a chlapec nedýchá, by slyšel zřetelněji.
I zamyslí se, skočí, strýcův burnus zdvihne,
a po mlynářské struze křovím ukryt tíhne.
Pomýšlel nebožák, by udobřil si strýce,

zas jemu přinesť burnus. Či snad jalovice
již na svobodě někde po stádu si stýská?
A k baráku se blížil dychtiv ze křoviska.
V tom štěknul z baráku a přes plot skočil hbitě
zlý chundelatý pes, že Joza okamžitě
upustiv strachem burnus dal se do útěku,
a pes jej vyprovázel za hluku a štěku.
Až nad rybníkem samým Joza polekaný
se zastavil a smutně patře na vše strany
teď teprv vyrazil ston zděšení a bolu
a hrdlu polevil. I shlížel s hráze dolů
na plochu rybníka, jež samým leskem hrála
a kusem nebe v zeleň spadlého se zdála
kol lemována hustým rákosím a třtinou.

A po hladině lesklé velké listy plynou,
a jako černé skvrny tu tam mezi nimi
divoké kachny plovou zobci obratnými
po vodě jezdíce. Ty po hruď někdy skryjí
pod vodu rázem hlavu s pohyblivou šijí
tvoříce ladné kruhy na zrcadle vodním,
hmyz zobou s rákosí a lesklé broučky pod ním.
A kolem hladiny houšť rákosí a třtiny
do dálky valné údol vyplňuje stinný,
až tam, kde rovný smrk, dva za ním pohromadě,
a dále víc až stěnu tvoří v rovné řadě.
Houšť tato zelená se hýbá živočichy.
Podivné zvuky slyšeť: skřeky a zas smíchy,
žab kuňkání a škeblí, sluk a lysek hlasy,
a bzukot různých hmyzů, pískot ptačí chasy,
jež celým hejnem spadne jako za svým hnízdem,
že houšť se vrchem třepetá a zvučí hvizdem,
hned zase vyletnou a zatočí se v křiku
a svou hru pozorují dole na rybníku.

Tu chlapec obrátil zrak na hráz ku baráku,
a u srdce ho píchlo. Nedbá letu ptáků
a zastená. Však náhle na nohy vstal prudce,
a čepice se chytly obě jeho ruce —
blíž kraje spatřil vor! Ni jednou ve svém žití,
se nesměl jako jiní na něm povoziti.
Když zašel k rybníku, vždy hrozila mu máti,
že jednou s rybníka se k ní už nenavrátí,
a zakázala přísně, snažně nabádala,
neb cikánka jí kdysi hroznou věštbu dala.
Teď Joza neváhal. Hned na bobek se chýlí
a podél plotu tíhne tam, kde mlýn je bílý.
Víť dobře, že tam mají chlapci uschovanou
tyč dlouhou za plotem. Tu našel. Zraky planou,

a dech mu vázne strachem. Sehnut vleče travou
tyč za sebou a vnoří nohu nedočkavou
do vody rybníka — neb vždycky nad kolena
měl ohrnuté spodky doma i pást žena.
Tři prsty omočil a jimi prostřed čela
i na ústech i prsou smeknuv křížek dělá,
jak viděl u chlapců, než svěřili se vodě.
Pak kroků několik se s tyčí vodou brodě
dosáhl vorku, vstoupil naň a jal se chutě
opírat o tyčku vor do rákosí nutě,
i bál se ohlednout, až kolem zašustilo
ze všech stran rákosí a vorek s chlapcem skrylo.
Tu ještě naposledy, nežli světu zmizel,
tyč zarazil a patřil tam, kde trud a svízel
jej vyhnaly se skrývat, prchnout od domova —
zpět ohlednul se ještě, než se navždy schová
v tu skrýši tajemnou. I viděl na pokraji,
jak husy křičíce si v lesklé vodě hrají,
jak slunce plane v nebi, plot zřel u zahrady,
nad hrází pole žitné, podél cesty sady,
u mlýna stavidlo — teď stárek vyšel z mlýna,
a Jozu okamžitě s vorem skryla třtina.

* * *

Vor sbitý z povalů byl rovný, hrot měl v předu,
a kdo byl na něm, musil státi pouze v středu,
sic vodou zatekl. Jen s namáháním tlačil
jej do rákosí Joza, sotva dech mu stačil
a odpočinuv dral se dále skrze třtinu,
až pojednou vjel vorek lehce na hladinu,
kruh malý, nezarostlý, jak rybníka dvorek,
kam jako do stáje vjel nyní Jozův vorek.
Tu chlapec složiv tyčku oddechnul si z hloubi.
Strach, žalost s úžasem se v jeho hlavě snoubí,
pohlíží smutně vůkol oči otvíraje,
však na vorek hned voda nabere se s kraje,
když bezděky se nahne pro květ velký, bílý,
že s úzkostí hned zpátky do středu se chýlí,
a sepjav ruce na víčka, jež pláčem zrudla,
zakývá smutně hlavou, usedavě dudlá.

Až pláčem unaven se počal rozhlížeti:
sem tedy na vorku vždy dojížděly děti,
by natrhaly květů a těch listů vodních!
I Joza dostal často za kus chleba od nich,
sám na vodu se boje. Hle, teď tu je taky
a poplakav si zírá užaslými zraky
na báječné ty květy malou hlavu chýle.

Ty žluté byly, zlaté, druhé větší, bílé,
a silnou, jen ji píti, vydávaly vůni.
Ty na zelených šňůrách zakotveny v tůni
jak utopenců dušičky, jež na provázku
uvázal vodník, kštici bílých, žlutých vlásků
ven ukazují z vody. Velikánské listy
pak zelenými terči rybník kryly místy.
Po listech leknínů a po rákosném proutí
hezounkých broučků hejno, jen je polapnouti,
se hemží o překot, ten stříbrný, ten zlatý,
že Joza neodolal, vysoukal si šaty,
tu chňapl a zas tam, ač pokaždé se leknul,
když naváhnul se s vorem. Tak i šaty svleknul
a počal řádit hrozně vodní na zahrádce.
Tulichů, leknínů měl plný vorek v krátce,
puškvorce, koček se třtiny a modrých lilků,
kosatce žlutého, měl všeho za tu chvilku
na voru bohatství a po každém co stéble
těch lesklých broučků lezlo, kde visely škeble,
to všechno rval a skládal, nahé svoje tělo,
jež rozkoší a strachem zimničně se chvělo,
opásal velkým listem kol útlého pasu,
jak člověk z pravěku a vítěz starých časů.
Hrsť třtiny vysoké se v jeho ruce chvěla,
a patřil, kterak před ním kořisť leží skvělá.

I osmělil se více, zajel v rákos dále,
by našel místo, odkud zní to, křičí stále
všech zvuků směsicí: tam hnízdo velké tušil,
i bál se jen, by z něho náhle nevyrušil
to hejno ptáků černých s jiskřivými zraky,
žab skřehotavých havěť, škeble, ryby, raky,
a nejzáz v jejich středu, pán bůh odpusť hříchy,
to chlapcem zachvělo, snad sedí vodník tichý
a číhá, číhá, prostírá síť na dušičku —
hned Joza zastavil vor na dně opřev tyčku.
Pak opatrně zpátky s vorkem zajížděje
užasne pojednou a radostí se chvěje:
to černou slípku zplašil, která prchla z hnízda,
a za ní kupka kuřat mihotavých hvízdá,
jež hned se vykulila všecka ze hromádky
a úzkostlivě tíhla za stopou své matky,
ač špatně plovala. Hned Joza počal tedy
lov na ně dychtivě. To, které naposledy
se dostávalo z hnízda, chopil okamžitě
a do haleny svojí zabalil je hbitě,
by neuklouzlo mu. Dvě ještě potom chytil
kuřátka rozkošná a hned zas dál se řítil —
neb rozutekla se mu, — aby druhá honil.

Však při tom v rozčilení na kraj se víc sklonil,
a nastojte! Jen vzkřiknul a již zmizel zpola
pod lesklou hladinou, jež rozbila se v kola,
a křiče zachytal se voru křečovitě,
a nohou zapletených v třtinu, v rostlin sítě,
dobýval nahoru a zoufale se sápal,
by vymrštil se na vor, rákosí se chápal,
už po krk ve vodě, zas vyhoupl se výše,
dna není pod nohama, zdá se mu, že spíše
dno pod ním klesá níž a za nohy jej chytá
jakási nestvůra, jež pod vodou je skryta —
to hastrman! A chlapec napjal všechny síly,
zoufale vymrsknul se na vor . . . A tam chvíli
bez ducha leže chvěl se, oči zamhouřené,
a nad ním třtina pruty zohýbané klene,
a kolem hlavy leží pohozené květy
velikých leknínů, jak schválně rozesety,
květ vedle květu ladně bělostný a vonný
kol těla živého a bílého jak ony.

(Pokračování.)

Praha a Mnichov.

Od

Jana Šafránka.

(Dokončení.)

I své sídlo, *residenci královskou* dal Ludvík upraviti tak, aby opatřena byla vynikajícími plody oněch umĕn, které za jeho vladaření těšily se tak zdárnému rozkvětu. Hrad královský, téměř uprostřed města se nalézající, nevynikal zevnějškem svým valně nad jiné domy. Časté požáry byly toho hlavní příčinou. Ze starých jeho částí zbyla klenotnice, v níž uložen rodinný poklad Wittelsbašského rodu jako majetek státu. Založena byla l. 1551 vévodou Albrechtem V. Tu shledáváme královské insignie bavorské krále Maxmiliana I., tu pro nás Čechy zajímavou je česká koruna Bedřicha V. falckého, pak německá koruna císaře Karla IV. Umělecké ceny je z kararského mramoru a zlata vyvedený model Trajanova sloupu v Římě. K této části přiléhá stavba kurfirsta Maxmiliana I. z l. 1612—1619 ve slohu renaissančním. Nad portálem viděti pěkné bronzové allegorické postavy statečnosti, mírnosti, moudrosti a spravedlnosti dle kreseb Petra Candida, uprostřed fasády socha Panny Marie s Jesulátkem, která jest Patrona Bavariae. U vchodu dva bavorští lvové se znaky zemskými. Maxmilianův příbytek ozdoben byl nádhernými koberci vyšívanými, které na stěnách pokojů byly rozvěšeny; práce to vesměs domácí. Dějiny Oty Velikého zlatem na hedvábí vetkány. Karel VII. († 1745) přistavěl si celou řadu pokojů ve slohu rokokovém.

V těch obýval Ludvík. Ale chtěje královskou residenci upraviti, neučinil to najednou. Zprvu na jižní straně zbudoval t. zv. *královskou budovu* (Koenigsbau), která svou fasádou upomíná na Palazzo Pitti ve Florencii l. 1440 od Filipa Brunelleschia vystavěný. Stavitelem byl 1826—1835 L. Klenze, náklad obnášel 2,157.426 zl. Hlavní průčelí má 125 m. délky, hoření poschodí je menší, ježto se kolem táhne krásná terassa. V přízemku v levo jsou pověstné sály Niebelungův. Práce malířská i koncepce pochází od slavného Julia Schnorra. Ve 4 sálech jsou dějiny ze života Siegfriedova rukou mistrnou znázorněny. V poschodích nalézají se soukromé pokoje královské. Bylali tato stavba takřka pohodlí královu určena, měla ještě severní strana residence přiměřeně rozšířena býti. Stavby té účel byl docela jiný, jaksi veřejný; v prostorách tohoto oddělení, vyzdobených malbami domácích umělcův, měly býti sály pro veřejné dvorní a národní slavnosti. I tuto stavbu, zvanou „*Saalbau*" provedl Ludvík v l. 1832—1842 dle plánů Klenzových. Délka její je 240 m., má ráz pozdní italské renaissance. Trojí portál vede dovnitř. V přízemku je 6 sálů, ve kterých dle nákresů Schwanthalerových Hiltensperger enkausticky maloval příběhy celé Odysseje. V poschodí za taneční síní rozkládají se tři veliké císařské sály: Karla Velikého, Fridricha Barbarossy a Rudolfa Habsburského. Odtud vstupujeme do trůnního sálu (délka 32½ m., šířka 24 m). Deset bohatých sloupů korintských po každé straně nese galerie; podél nich stojí 12 kolosálních bronzových soch silně pozlacených; jsou to vládcové z rodu Wittelsbašského. Každá socha váží 30 centů a je 500 dukáty pozlacena. Modely pracoval L. Schwanthaler, sochy lil Stiglmayer.

Co Klenze zaměstknán byl stavbami, o kterých svrchu byla řeč, stavěl Gaertner celou řadu budov, které měly sloužiti účelům vědeckým. Chtěl zajisté král Ludvík slouti netoliko ochrancem umění nýbrž i štědrým podporovatelem věd. V bývalé jesuitské kolleji byla od r. 1758 učená společnost; z ní založil Ludvík 21. března 1827 král. akademii věd a nadal ji tak hojnými prostředky i sbírkami, [1]) že by zřízení její mohlo býti nám Čechům ideálem ve snahách, abychom i my posléze měli král. českou akademii věd. Akademie vydává Monumenta boica a publikace vědecké: Münchener gelehrte Anzeigen. Její správě náleží: 1. *Kabinet mincí*, nejznamenitější v Německu, od kurfirsta Karla Theodora se sbírkou Manheimskou sloučený, má 180.000 exemplárů, mezi nimi 20.000 mincí řeckých. 2. *Antiquarium* od r. 1872 v přízemku nové pinakothéky má řecké, římské a egyptské památky umělecké, jež dříve bývaly v hradě královském. V prvé síni korkové nápodobeniny Pantheonu, chrámu Vestina v Římě a Tivoli obklopeny jsou drobnějšími předměty plastiky starořecké; ve druhé nápodobena basilika Konstantinova v Římě, hrob Horatiův a Curiatiův, pyramida Sestiova a chrám Poseidonův v Paestu; vůkol jsou nádoby a vázy skleněné, hliněné, zlomky z pokladu Mykénského; v třetí síni zpodobeno v modelech Kolosseum, vítězný oblouk Titův, dům Sallustiův v Pompejích, Akropolis Athenská;

[1]) Srov: Die k. Akademie der Wissenschaften u. das k. General-Conservatorium des wissenschaftlichen Sammlungen des Staats. München. G. Franzsche Buchhandlg.

kolem jsou starožitné svítilny, bronzové okrasy, lžíce, talíře, svícny, pánve; ve čtvrté síni převládají památky Pompejské, v egyptské síni zříti mumie, sarkofágy, mumii apiovu, náhrobky a nápisy hieroglyfické. 3. *Hvězdárna*. 4. *Matematicko-fysikální sbírky* s rozsáhlými pracovnami. 5. *Fysikální a metronomický* ústav. 6. *Chemická* laboratoř. 7. Sbírky *mineralogické*. 8. *Botanické* sbírky a veliká zahrada. 9. Sbírky *zoologické a zootomické*. 10. Ústavy *fysiologický a anatomický*. 11. Sbírky *palaeontologické*. 12. Kabinet *geognostický*. 13. Sbírky *ethnografické* a 14. *Museum sádrových odlitků* z klasických památek výtvarných. Vypisovati předměty a rozsah jednotlivých sbírek není úkolem těchto řádků; stačí, řeknemeli, že tu nakupeny vzácnosti téměř z celého světa pečlivě sebrané a důmyslně, soustavně spořádané. Kdo na př. prohledl jen japanské, čínské, indické, orientální sbírky musea ethnografického, má jakýs takýs pojem o kultuře, průmyslu, obchodu, o vlastní produkci umělecké těch kterých zemí. Tak hojné sbírky jsou netoliko výbornými pomůckami při vědeckém bádání a srovnávání členův společnosti samé, nýbrž, poněvadž k nim bezplatně dovolen jest každému přístup, valně poučují a vzdělávají i širší vrstvy obecenstva.

S akademií věd stejně výborně slouží vědě též *veřejná dvorní bibliothéka*, pro kterou v Ludvíkově třídě vystavěl Gaertner budovu v románském slohu dle středověkých italských paláců. Vystavena byla r. 1832—1843 z cihel neohozených (průčelí 151 m. dlouhé). Do vyvýšeného přízemku vedou zvenčí schody ozdobené sochami Homera, Thukydida, Aristotela, Hippokrata. Ve vestibulu poutají nás allegorické malby al fresco, představujíce náboženství, vědu a umění. V přízemku je státní archiv. Po nádherném schodišti mramorovém vstupujeme do veliké čítárny, před níž se spatřují mramorové sochy Albrechta V. a Ludvíka I., zakladatelův ústavu. Klenuté stropy jsou vesměs malovány. Knihovna sama má více jak milion knih v 77 sálech. Rukopisů jest na 25.000, ceny arci různé. Tak viděti zde četné rukopisy řecké a římské, rukopisy sv. otců, nejstarší rukopisy německé (zejmena pro starou německou literaturu důležitou památku z r. 814 Wessobrunner Gebet), jako Niebelungů codex Hohenemský ze 13. století, Gottfrieda Strassburského Tristan a Isolda atd. Je tu i staroslovanský žaltář s krásnou drobnomalbou (v síni cimelií ve IV. skříni). Z inkunabulí zajímavy jsou bible Gutenbergova, latinský kommentář k Dantovi a j. v.

V sousedství bibliothéky jest *budova universitní*, také od Gaertnera r. 1835—1840 v italskorománském slohu zbudovaná. Veliká aula její není akustická; ve zvláštním křídle umístěna universitní knihovna. Stejného slohu jest *Georgianum*, ústav šlechtičen, od téhož stavitele. *Wittelsbašský palác* ve slohu gotickém, v němž král bydlel od té doby, co se byl trůnu vzdal, pak palác Leuchtenberský, *Odeon*, jsou budovy velmi pěkné.

Těmito stavbami dokonána byla velikolepá třída Ludvíkova i potřebovala nějakého zakončení. Při vnitřním městě, kde bývala severní brána (Schwabingerthor), postavil Gaertner t. zv. *Feldherrnhalle*, ve které sochy Tillyova a Wredeova umístěny jsou. Stavba je z Kelheimského pískovce. Na severní straně té třídy zbudována (1844—1850) dle vítězného oblouku Konstantinova *vítězná brána*; na ní spatřuje se

Bavaria ode čtyř lvů ve čtyřkolém voze tažená, k silnici obrácená, ježto — jak král říkal — třeba si mysliti, jako by vítala vítězné vojsko domů se vracející. Dlouho toto královo přání nebylo naplněno; teprve r. 1871 vracelo se branou tou do Mnichova vojsko, oslavující jednotu císařství německého . . .

Zvláštní poměry vnukly umění milovnému králi novou myšlenku, jižto s obvyklou energií učinil skutkem. Obrovský Kaulbachův obraz Zboření Jerusalema, pro nějž nebylo nikde náležitého místa, dal podnět k *nové pinakothéce*. Stavba její začata dle plánů Voitových r. 1846 a dokonána 1883 blíže staré pinakothéky; určena jest pro mistry věku devatenáctého; délky má 107 m., šířky 30 m., výšky 26 m. Ve dvou prostorných poschodích jsou 52 místnosti. K zevnější dekoraci voleny byly fresky, neboť se domnívali, že t. zv. stereochromie odolá účinkům povětří; však mýlili se: místy není již ani rysů znáti. Náčrtky kreseb těch zdělal Kaulbach, osnovou jejich jest rozvoj umĕn za doby Ludvíkovy.

Za posledních dob své vlády dbal Ludvík o *bavorský slavín* (Ruhmeshalle [1]) na Teresiině louce. Stavbou tou zavděčil se užší své vlasti podobně, jako celému Německu zbudováním Valhally u Řezna a t. zv. Befreiungshalle u Kelheimu. Bavorský slavín, dílo Klenzovo, slohu dorského, jest otevřený pravoúhlý čtverhran. Zadní stěna 67 m. dlouhá má 20 sloupů; obě křídla 30 m. dlouhá po 9 sloupech; proti dvoru jsou malá křídla o 3 sloupech. V sloupořadí tom na konsolech jsou poprsí oslavenců̊v. Stavba jest mramorová. Před slávochrámem ční na mohutném podstavci *kolosální bronzová socha Bavarie* 18·9 m. zvýší; po pravici jí sedí bavorský lev, zdvižená pravice třímá slávověnec. Z hlavy její (v níž se tucet osob umístiti může) otevírá se pěkná vyhlídka k jihu, hlavně na blízké Alpy. Celková váha sochy 87.360 kilog. Náklad na pouhou sochu (model, ulití) stál 233.000 zl. Však nebýti neústupné vůle královy, nebyl by býval dokončen podnik tak obrovský, nad jehož zdarem sám litec již sobě zoufal. Čtyři sta centů litiny bylo najednou roztaviti! Prvý pokus špatně dopadl. Veliký náklad byl ten tam, a Miller pozbyl vší rozvahy; žádá prý se na něm dílo, s jehož rozměry sotva bude síla jednoho člověka. Ale král, pojav jej za ruku a sem a tam po slévárně s ním přecházeje, takto mu přimlouval: „Pomyslete na kolos Rhodský, na Lysippa, jemuž Alexander Veliký na vítězný pomník u Graniku 25 postav jízdných a 9 obrovských postav najednou líti poručil. A byli to také jen slabí lidé jako vy. Za to sláva vaše bude nesmrtelná. A to rozhodlo. Při druhém pokusu začato hlavou; ta se zdařila výborně. Též ostatní části stejně provedeny, a spojení jejich se znamenitě poštěstilo. Dne 9. října 1850 byla Bavaria slavnostně odhalena, při které příležitosti shromáždění tisícové králi svému dojemné ovace připravili. Pohnut až k slzám odpovídal: „Jsem nyní 64 let stár, mnoho pěkného jsem uviděl, mnohou radosť jsem zažil — ale něco tak pěkného neuzřely oči mé a takové radosti, jako dnes, nepocítil jsem nikdy.“

Tolikerými krásnými stavbami byl již Mnichov ozdoben, a král

[1]) Srov. Georg Franz: Bavaria vor der Ruhmeshalle, mit Lebensbeschreibung der in Büste aufgestellten Bayern 1854.

vždy přemýšlel o nových ještě podnicích. Proti glyptothéce vyzdvihl v l. 1838—1848 Ziebland *výstavní budovu* v nejčistším slohu korintském. Sedm velikých dvoran dílem shora, dílem ze strany osvětlených naplněno bylo r. 1845 po prvé uměleckými plody, a od té doby je tu stálá výstava. Prostora mezi glyptothékou a budovou výstavní stala se maně náměstím; aby i jí dali vhodné zakončení, král v den po zřeknutí se trůnu rozhodl, aby mezi glyptothékou a budovou výstavní od Klenze (nákladem 700.000 zl.) vyzdviženy byly proslulé *Propylaje*. S klasickou minulostí sloučiti dějiny osvobození nového Řecka, bylo jich úkolem. Plných 5 let lámali mramor v lomech Untersbergských; 6. dubna 1854 položen základní kámen. Za vzor zvolil si Klenze nesmrtelné dílo Mnesikleovo ve starých Athénách, k němu přibral motivy z brány Dipylské tamže a z brány Messenské. Prostřední široké sloupení, zevnčí z dorských, uvnitř z korintských sloupů se skládající, okrášleno malbami z bojův za osvobození Řecka ze jha tureckého. Po obou stranách sloupení toho zdvíhají se mohutné pylony, a na nich otevřené, sloupením nesené věže. Vedle interesu čistě uměleckého poutal Ludvíka k této stavbě též interes osobní: byltě druhý jeho syn Oto povolán na trůn nového království řeckého. Však nastojte: zrovna den po otevření Propylají navrátil se Oto, byv sesazen, do Mnichova k otci. Povídalo se, že Ludvík z osobního hoře strhnouti dá tu stavbu, ale on zvěděv o takových řečech prohlásil veřejně: „Na tom nezměním nic; to patří dějinám.“ [1])

Za vlády Ludvíkovy byla ještě celá řada pomníků na ulicích a náměstích městských postavena: dle Rauchova modelu socha Maxa Josefa před residencí, dle modelu Thorwaldsenova jízdecká socha kurfirsta Maxmiliana I.; od Schwanthalera: Tilly, Wrede, Kreitmayer, Gluck, Orlando, Westenrieder, Schiller, Max Emanuel; dle modelů Brüggerových: Klenze, Goethe, Gaertner a j. — Ale jak bylo možno současně tolik monumentálních podniků provesti? Král soukromé sbírky své odevzdal národu a městu k ozdobě; uměje najíti talenty výdatně je podporoval, a sám jsa prvním a hlavním nakladatelem tolikerých staveb přiměl tu obec, tu zemi ke společnému nákladu. A protože měl veliké vzdělání, rozhodoval o stavbách a plánech s nejdůvěrnějšími rádci a znalci, zkoumal svědomitě rozpočty, a při všech nákladných výdejích nemohl mu nikdo vytýkati, že by hověl zbytečnému přepychu. Jeho šetrnosť s penězi a jeho vzácná skromnosť byla příkladná. Staraje se stejnou měrou o hmotný blahobyt svého národa, neměl záliby ani ve vojenských parádách ani v nádherném dvoře; co země jemu dávala, vracel zase zemi a především hlavnímu městu.

Bylo tedy zcela důvodným přání, aby tak velikému podporovateli umën a věd zbudován byl *pomník*, a to zejmena v té třídě, která nesouc jeho jmeno má také téměř všecky budovy veřejné z jeho doby a z jeho obětí. R. 1856 Mnichovské občanstvo postavilo se v čelo těch snah. Podstavec pomníku dle návrhu Klenzeova ozdoben postavami náboženství, poesie, umění a průmyslu. Na podstavci vypíná se majestátní postava králova na komoni, při něm symboly náboženství a práva.

---

[1]) Srov. Dr. Richard Gadermann: München in der neuen Zeit.

Pomník odhalen 25. srpna 1862, když král prodléval ve Falci. Poslán mu od plesajícího národa telegram: „Té chvíle právě pokryli umělci kovovou sochu Vašeho Veličenství v nevýslovném nadšení květinami a věnci. Jsou to sice jen pomíjející listy, ale na hlavě královského majestátu Vašeho mění se každá travina v nevadnoucí vavříny."

Vkus syna a nástupce Ludvíkova *Maxmiliana II.* byl jiného druhu. Jemu líbil se středověk, a takž byl zaujat pro umění s romantickým přídechem. Ovocem jeho snah je v Mnichově třída Maxmilianova. Koncem r. 1852 vypracovali Bürklein a Zenetti náležité plány, r. 1859 místo srovnáno, kanalisace provedena a všecky nesnáze půdy odstraněny. Král hořel touhou po nové tvůrčí myšlence, vše minulé myslil že od otce jeho s dostatek bylo využitkováno, proto snil o novém slohu, jehož základní myšlenkou mělo býti účelné sloučení antiky s gotikou. Proto také již r. 1851 vypsal cenu, aby idea ta nějakou stavbou provedena a rozřešena byla prakticky. Vypsán konkurs na plán pro vzdělávací ústav; na návrší (Gasteighoehe) na pravém břehu Isarském měla třída Maxmilianova budovou tou býti ukončena, a ráz budovy té měl býti vzorem slohu pro další stavby této třídy. Hlavní podmínkou při konkursu učiněna originalita. Odborníci myslili, že pokus takový nemůže vésti ke zdárným koncům. Vypršela lhůta; první cenou 4000 zl. poctěna práce Stierova z Berlína, ale provedení jeho plánu vyžadovalo ohromných peněz, protož byl odložen. Druhou cenu 3500 zl. dostali Jan Jalasse v Hamburku, Voigt a Ziebland v Mnichově, architekt Stadler v Curychu. Práce jejich skoupeny a dány jsou Bürkleinovi, by náčrtky dané prostudoval a pak pracoval o nových plánech. Současně sklenut nad řekou pohodlný široký most a návrší proměněno v park. Teprv r. 1873 dostaveno pověstné *Maxmilianeum* nebo *Atheneum*. Čelem do Maxmilianovy třídy zdvíhá se nad mohutnou terasou ve dvou poschodích krásné sloupení, otevřené arkády, ve středu a na křídlech vztýčeny otevřené věže, nad nimiž uprostřed obrovská socha bohyně vítězství kyne městu vavřínovým věncem. Bürklein chtěl původně, aby oblouky ve sloupeních byly gotické, ale během stavby přeměněn plán, a tak zříme oblouky kulaté.

Je jich 33 z červeného pískovce. Průčelí zdobeno freskami Pilotya, Dietze a Echtlera: mezi 1. a 2. poschodím skví se 22 medailonů s poprsími mužův o Německo zasloužilých. Po žulovém širokém schodišti vystoupíme vzhůru do předsíně, jež ozdobena světoznámým Cabanelovým obrazem potopy světa; proti němu jest Müllerův obraz tolikéž obrovských rozměrů: Vjezd Mohamedův do Mekky. V rozlehlých sálech na pravo i na levo nalézá se 30 výtečných obrazů, na nichž vynikající momenty z dějin lidstva vylíčeny jsou štětcem velikých mistrů. V arkádách jsou freskové podobizny státníků, vojevůdců a vynálezců. S balkonu druhého poschodí je překrásná vyhlídka na město.

Z veřejných budov v Maxmilianově třídě přísluší první místo bavorskému *národnímu museu*, které vystavěl Maxmilian II., aby bylo trvalým pomníkem dějin, umění a průmyslu, pravým obrazem tisíciletého rozvoje Bavorska. Budova dle plánů E. Riedlových vystavená je 164 m. dlouhá, střed má dvě poschodí, křídla pouze po jednom. Na attice středu trůní Bavaria se lvem a pod ní nápis: „Mému národu ke cti

a příkladu.“ Zevnějšek je dosti zdařilým sloučením různých slohů; vnitřní uspořádání, vyzdobení a osvětlení je vzorné. Stěny 29 sálů hořeního poschodí ozdobeny jsou 148 freskami znázorňujícími hlavní momenty z bavorských dějin; ať se v našem novém českém museu stane podobně! Národní museum bavorské nepodává obrazu o přírodním bohatství země, ježto sbírky akademie vědecké mají representovati Bavorsko co do zoologických, botanických, minerálních, geologických a paleontologických zvláštností; zde v museu sebrané poklady ukazují lid a jeho práci, jeho výrobu uměleckou i řemeslnou.

Proti museu zbudován je palác *ministerstev bavorských* (Regierungsgebäude) v t. zv. novém slohu jako museum samo. Když pak r. 1864 želela země ztráty výborného vladaře, když stařičký Ludvík syna svého k věčnému odpočinku ukládal, uzavřeno památku Maxmilianovu oslaviti důstojným *pomníkem*, který dle Zumbuschova modelu r. 1875 v Maxmilianově třídě postaven. Na mohutném podstavci žulovém vypíná se 5 m. vysoká postava králova v rouše korunovačním; pravice drží listinu ústavy s královým heslem: „Chci míti mír se svým národem,“ levice opírá se o meč. Allegorické podoby míru, osvěty, síly a spravedlnosti rozestaveny kolem.

Za nástupce Maxmilianova *Ludvíka II.* neutuchl umělecký ruch v metropoli bavorské. Do této periody náleží především stavba *nové radnice* v gotickém slohu, dle plánů architekta Hauberissera ze Štyrského Hradce r. 1867 začatá, 1874 dokonaná. Základy a přízemek jsou ze žuly, lámané dílem ve Smrčinách, dílem u Deggendorfu, římsy a kružby z Neckarského pískovce, červené sloupy z Halleinského mramoru. V zasedací síni kolosální obraz Pilotův allegoricky znázorňuje dějiny Mnichova. Velikolepá je *budova polytechniky* (r. 1865—1869) s průčelím 233 m. dlouhým dle invence Neureutherovy, ve slohu renaissančním. Ozdobena jest medailony mužův o vědu zasloužilých všech věků i národů. Vestibul a hlavně schodiště vyniká architektonikou a elegancí znamenitou. Od téhož stavitele, tolikéž ve slohu renaissančním dokonána *budova pro akademii výtvarných umění* za vítěznou branou při pokračování třídy Ludvíkovy.

Nový Mnichov skutečně zasluhuje obdivu. Jak mnoho tu vykonáno během ne celého století! Od válek Napoleonských těšilo se Bavorsko nepřetržitě pokoji; s pokojem vzmáhal se blahobyt v zemi. Styk Bavorska s mladým královstvím nové Hellady vzbudil živé účastenství k antickému umění, štědrosť umění milovných vládců obrátila se ku provádění smělých ideálů uměleckých, z národního vědomí vytryskla síla, úcta k zásluhám velikánův, obětovnosť, nadšení. Za takových poměrů dařilo se dílo znamenitě.

Jestliže s touto přízní, která Mnichovu tak jasně zářila, srovnáme neblahý osud, s nímžto Praze po celé věky zápasiti bylo, srdce se nám sevře zármutkem. Nedá se již ani shledati seznam těch uměleckých památek, které za války třicetileté a pak sedmileté dílem byly v Praze zmařeny, dílem z ní vyvezeny. Připomínáli na př. Beckovský, že dne 21. prosince 1619 z nařízení Bedřicha Falckého všechny oltáře ve chrámě sv. Víta rozbořeny, všechny obrazy a jiné kostelní okrasy ven z kostela vyházeny a spáleny byly, mohlo by takových poznámek o zkáze

historických památek českých z té doby uvedeno býti více. Ale ani po sedmileté válce nebyla řada pohrom takových vyčerpána. Věk císaře Josefa II. málo byl přízniv uměnám výtvarným. „Čechy,“ praví Tomek, „naplněny jsou zříceninami umělých staveb chrámových, když netoliko kostely zrušených klášterů, ale i mnohé jiné zůstaveny jsou zkáze dle výslovných rozkazů vlády, která pravila, že opravování jich činí náklad zbytečný a hospodářství státnímu škodlivý. Tak nakládalo se při rušení klášterů lehce s obrazy, sochami, nářadím kostelním díla umělého. Mnoho předmětů uměleckých toho druhu přišlo na zmar a spolu s nimi také mnoho vědeckých památek a zřídel dějepisných. Císař Josef chtěl i hrad Pražský obrátiti v kasárna, a dal veřejnou dražbou prodati ostatky pokladní komory (1782) a knihovny (1789) někdy císaře Rudolfa II. za cenu starého haraburdí.“ I války Napoleonské přispívaly jen k úpadku všeho uměleckého snažení v Čechách. K tomu počátkem tohoto století obmezovalo se všecko vyšší vzdělání zostřováním censury nad domácími literárními plody a zakazováním dovozu i prodeje cizích, malicherným pronásledováním mužů osvícených. Za takových poměrů výtvarné umění v Čechách nemajíc podpory nikde, ale protivníky všude, hluboce kleslo.

Po válkách Napoleonských zavládl tuhý centralismus, a v zemi naší bujela měrou úžasnou germanisace. S velikým úsilím našich Jungmannů, Kollarů, Šafaříků, Palackých a j. vzkříšen český jazyk, probuzeno národní vědomí; z dvouvěké poroby vstávali k novému životu chudí, opuštění, stíhaní Čechové. Nemajíce podpory v rozhodujících kruzích, nemohouce odnikud nadíti se pomoci, stateční křisitelé naši opřeli se jen o lásku vlasteneckou. Praha stala se opět Betlemem českého národa, z ní hvězda nového života zasvítila do všech českých končin. Praha jest a zůstane přirozeným středem naší národní práce. Co pak máme, toho jsme sami sobě dobyli, k tomu nepomohl nám nikdo, ovšem ale překáželi v díle přemnozí. Jako náš pravidelný život národní a politický počal až po roce 1860, tak i Praha teprve po tomto roce, dostavši se ve správu českého zastupitelstva, zahájila novou svoji dobu; počala bráti na sebe roucho velkoměstské, a k slavné minulosti své klásti nové lístky nevadnoucích vavřínů. I tu jsme napořád byli odkázáni jen na svou vlastní sílu. Tu pak především naše národní divadlo zůstane trvalým pomníkem obětovnosti českého lidu. Rudolfinum, ušlechtilá budova českých mistrů, z českých peněz vystavená, jest prozatím jen zevnější ozdobou naší Prahy, ježto vládnoucí kruhové „české“ spořitelny se neostýchají svou nepřízeň k jazyku a lidu českému stavěti na odiv. — Česká správa Prahy v posledních 25 letech mnoho vykonala zvláště pro školství, zbudovavši k účelům jeho celou řadu paláců, které jsou nemalou ozdobou města. Zřídila nákladné mosty Františka Josefa a Palackého, vyzdvihla nákladná nábřeží; ulice regulovány a řádně osvětleny, parky založeny, počátek paroplavby na Vltavě učiněn. Velmi záslužné a důležité dílo vykonala obec obnovením Pražských chrámů, mostských věží, Prašné brány atd., jakož i zřízením městského musea. Bude bohdá statečně na této dráze pokračovati a svítiti příkladem svým městům ostatním i celé zemi. Lid český pak nepřestane toho býti pamětliv, že především jen sám na sebe spoléhati může. Musí se především

sám starati, aby potřeby své opatřil, aby sám sobě nahrazoval přízeň, které se mu nedostává; musí o to usilovati, aby česká šlechta v zemi naší touž úlohu naplňovala, jako šlechta polská, maďarská atd., musí o to dbáti, aby správa země konečně z rukou protivníků našich na stálo přešla v ruce mužův, jimžto na zvelebení a slávě českého království a jeho hlavního města upřímně bude záleženo, a aby rychleji doháněla, co tak dlouho bylo zanedbáváno, jakož právě stavbou českého musea činí slibný počátek — lid náš musí dále sám i skrze zástupce své vytrvale a důrazně k tomu pracovati, aby také stát k metropoli naší štědřeji konal svoji povinnost dle míry příspěvkův, které mu země koruny české odvádějí.

Kdo s koho?

Kulturní obrázky,

kreslí

dr. Zikmund Winter.

(Pokračování.)

IV.

trhu křik. Žid přinesl na trh též nějaké zboží, a křesťanští konkurrenti pustili se do něho, za důvody na dokázání svého většího na trh práva užívajíce pohlavků. Jeden na něho křičel: „Zvyjedený ismaheli, co na nás sem dílo nosíš?“ A tak se začala pračka, jejíž konec byl, že potlučeného žida rychtář odvedl do šatlavy i s útočníkem. Na česť dobráckého lidu našeho říci jest, že žid, jenž mimo sobě a komoře královské stěží komu jinému býval na užitek, vždycky některého lidského nalézal zastánce, kdykoli bývalo zle. [1]) Ze šatlavy obě strany dostaly se, když řad na ně připadl, před pana purkmistra a pány, kteří konečně věc rozsoudili. V den jarmareční seděli totiž páni konšelé na radní síni od božího rána bez přetrží, tu také obědvali na obecní groš a opasek. Nesedělo jich ovšem pořáde dvanácte, poněvadž k nálezu dosti bylo nadpoloviční

[1]) Na př. v městské knize Rakovnické z r. 1569 stojí psáno, co svědčí na soudě Jan Vřetýnko: „Ten čtvrtek po sv. Martině vybíraje jarmareční s jinými stáli jsme před novým domem, a Jiřík promluvil: Perou se! Náš sklenář tepe žida Víta Halíře! Já vida, že ten žid tak krvavej a ten sklenář že ho tak hanebně tluče, a již že mu někdo na pomoc z jeho domu běží, tam jsem běžel a jeho jsem s něho dolů strhl, neb sedě na něm tloukl mu hlavou o zem, přimlouvaje mu, proč ho pod řádem a právem morduje, dal mi to za odpověď, že proto, poněvadž dílo naň nosí a naň stoluje. Tak jsem já tomu židu ukrvavenému k p. purkmistru jíti kázal a více jsem ho bíti nedal. Pachole židovo sklo dosti veliké stlučené drželo.“ R. 1584 sobě židé při císaři Rudolfovi vymohli, že smějí na jarmarky do Žatce, Luna, Litoměřic. Viz lib. rer. mem. č. 326 fol. 242 v archivě Pražském.

většiny, ale k obědu přicházeli všickni. V ten den byli konšelé tedy hlavně obchodním senátem, nalézajíce rychle ve přích z trhu; u věcech trestních však nemívali nikdaž na spěch. Kdo upadl v šatlavu, ať si posedí, než s ním páni začnou jednati — páni zanechali ho v ní, až se jim vidělo, že změkl.

Vrátíme se na trh. V stáncích krejčovských se nám líbí. V jedné řádce prodávají se šaty mužského pohlaví, v druhé řádce stánkův krejčovských je strakatina ženská. Pozorujeme tu mužské sukně brykyškové, kabáty sprostší i aksamítové, soukenné s „vyřezávanými fleky,“ od poctivic aksamítových pěkně otáhlých a tykytou premovaných až po „kalihoty“ plátěné. V kotcích krejčířů ženských visí a leží hromada feřtatek, sukně řásné barev nejrůznějších, životky krátké i delší aksamítové i harasové. Děvčata i ženy bez ostychu rozstrojují se před boudou a odívají se, zkoušejíce na sobě okem pátravým tehdejší parádu. Z toho není pohoršení. Jenom veselí myslivci arciknížecí, jichž pozorujeme tu v náhle nemalý houfec, otáčejí se kolem děvčat poněkud déle nežli právě potřebí. S hlaholem a smíchem odcházeli v kotce kožišnické; v tom tu chvatně vskočil odkudsi mezi ně týž švarný myslivec, jenž Dorničce Beranovic vyloudil ptáčka. Přikročiv k houfci, přišeptal něco, a fořtknechti Křivoklátští rozešli se brzy různo.

Zatím přicházejí úředníci jarmareční v stánky krejčovské. V první boudě stál a prodával cechmistr krejčovský Jan Beran, tatík Dorniččin. Jeden z úředníků jarmarečních byl kolář Bolehlav, pan tatík Váčův. Ti dva se nemilovali. „Zdař pán bůh!“ řkou úředníci mimo Bolehlava. „Zdař pán bůh!“ odvece Beran hledě k úředníkům mimo Bolehlava. Jeden z úředníků nastavuje pušku, do níž kladlo se jarmarečné. „Hlehle,“ dí Bolehlav k zlobivosti roznícený, „hlehle, co nám tu a všemu světu pan cechmistr v oči strká!“ a při tom prstem dotýkaje se nějakých šatů kožíšky pošitých vedl svou dále: „Káže se samo sebou, aby krejčí chlupatými věcmi podšívati nesměli [1]) — a hle — pan cechmistr sám tu má dva, tři oděvací kožíšky ze spod s králíky, a tam ten otáhlý šamlatem hřebíčkovým jest také ze spoda s podbřišky králičími!“ — A uštěpačně konče děl: „Snad nemá se víno s vodou směchovati?“ — „Jdi dále, pane sousede,“ pravil krejčí, zlosť stěží utajuje, „jdi dále, kdy by se přihodila jaková nesnázka, ví bůh, nebyl bych tím vinen!“ Potom obrátiv se k ostatním vece: „On slinami na mne už ode dávna metá, a tou úštipnou řečí u vysokém mozku svém dnes převelmi se mýlí. Nejprv toho zákazu o jarmarce na sebe neslyšíme: o jarmarce můžeme se chlupatých věcí dotýkati; a po druhé dávám každému za klam, kdo by myslil, že já podšíval králíky — až přijdete v kotce kožišníků, ptejte se kmocha Andresa, tenť poví, kdo tyhle králíky z platu víval! Zdrávi byli! Soused Bolehlav vždycky vrtocha honí a rád přerád by o mně lidem tak leccos v nos napískal!“ Jarmareční úředníci již táhli dále. Beran dokončiv svou dlouhou řeč zamávl pravidlem, jako jím krejčí nohavice měří, a obrátil se k jarmareční komisi

[1]) R. 1564 udělili purkmistr a rada v Praze řemeslu kožišnickému artikule, v nichž píše se, „aby mimo též řemeslo žádný jiný a zvláště pak krejčíři s věcmi chlupatými podšívati moci neměli pod pokutou jedné kopy gr. č.“ Tím se řídili také Rakovničtí.

zády. Jen Bolehlav na odchodnou pravil půl sem, půl tam: „Nevím, mášli sobě povoleno z úřadu míti posmíšek?“ Ale už taky šel.

Půjdeme jinam. Tu stojí hlouček, klubko lidí. Pantáta nějaký z Olešné má solo: „Zratil se mi váček,“ pravil plačtivě, „ztratil se mi, nedal bych ho za kopu, chyba toho, co je v něm!“ Tak sedláček pravil už do několikráte lidem známým i neznámým. „Nu, a co jest v něm?“ ptal se někdo se strojenou útrpností. — „Inu nevím, co nade kopy dvě přebíhalo!“ — „Toť škodný vzatek,“ znělo odvetou, „ztratillis, ohlásí se to v kostele, ukradenoli tobě, je po tom veta v tom rumrejchu!“ Tak děli někteří a šli. Za chvíli měl pantáta málo pochodiv kolem sebe jinou lidí hromádku a začal už asi po desáté znova. V tom na druhé straně bud hrozný šum a hluk i dus. „Lotr, zloděj — chyťte ho!“ křičeno sborem. Pantáta stříhal ušima i očima. V tom dav lidí div že pantátu neporazil. Honili zloděje. Už ho mají. Někdo ho srazil k zemi ranou pádnou. Ošklivé podívání na člověka na zemi se svíjejícího, z něhož krev chlípěla a jejž lidé přes to ještě trhali. Bylo to lynchování v hrubé podobě. Sám rychtář přikvapiv přikládal žilou co moha, a pohunci jeho aspoň nohou dávali na jevo, že jsou „právo uražené.“ Když pak zloděj ležel za mrtvého, přestali do něho práti a běsti. Je ten lid jako dítě. Teď jim ho zase bylo líto. „Kdo ví, pro jak malý vzatek zmrhán tu život,“ pravil někdo. Souseda kramářka řekla sousedě: „Nemáš s sebou levandulovou vodu, abychom trouce ho na židovinách obživily ho zase?“ — „Nemám, poběhnu někam v dům.“ Jiný děl: „Je těžek, tenť už sotva kdy poběhne!“ — „Proč ucházel práva a nedočekal?“ odpověděl jiný výčitkou. V tom tu přiskočila bába a poklekanuvši líti mu v ústa ocet chtěla. Hradba zubů byla však pevna. Sám rychtář rozvazoval zloději ústa pevně zaťatá nějakým klíčem, a když zdařilo se, lily ženy nešťastnému člověku v hrdlo ocet, jejž tratil ihned zase. „Rozkousejte kmín a dejte mu v ústa!“ radil kdosi, a skutečně hned naskytla se dobrá duše ženská, která zloději v tom lékařství posloužila. Zatím rychtář ohledával sukni zlodějovu a vytáhl spolu s jinými věcmi váček pantáty z Olešné. „Totě můj váček!“ zvolal sedlák. „Tvůj netvůj, složí se na právě, přijď si tam!“ odpověděl rychtář. Ale smíme vyzraditi, že ve váčku nebylo, co by přebíhalo nad „dvě kopě.“ Bylo v něm něco grošů a denárů. Větší peníze strkali pantátové do bot, do opasků a panímámy za ňadra nebo pod sukně. Na rozkaz rychtářův nesli služebníci jeho zbitého zloděje do nejbližšího domu. Tam hospodář ho nepřijal; aby prý si ho rychtář odnesl do svého domu. Spoustou lidí tedy vlečen člověk na zdraví zmařený velikou oklikou do radnice. Pantáta mu dal věrný až tam průvod.

U samých vrat před radnicí kejklíři a čtveráci v mumrajích právě provodili směšné divadlo. Jeden tu stál na prkně zvýšeném, nohavici maje každou barvy jinačí a hrál kroutě sebou všelijak na kobzu. Jiní dva vřeštěli při těch muzikách vysokým hlaholem:

Od pěti v deset let,
matko, děvče češ;
od desíti ve dvacet,
matko, děvče střez!
ve dvaceti děkuj tomu,
kdo ti vyvede ji z domu!

Zpěv pokazil pekař, jenž s tovaryšem svým táhli pecnářku či plachetnici na rathouz. Plachetnice plichtily se pekařům do řemesla pekouce režné chleby a na trhu je s dovolením panským prodávajíce. Ale že dnes opovážila se plachetnice míti na krámci též nějaký svitek, preclík nebo žemli, hnali ji pekaři do radnice tak tuze, až s nich pršel pot. Plachetnice to odsedí.

„Zač tyhle škorně skopky?“ křičel sedlský člověk stoje u prvního krámce ševcovského nedaleko vrat rathouzních směrem nahoru k domu Sixta z Ottersdorfu. „Pár střevíců dvakrát šitých 49 grošů, pár bot těchhle — tobě by právě byly příhodny — za kopu a 30 grošů — tyhle skopky 56 grošů.“ — „Tatíku, mám škorně skopové za 40 bílých!“ volal švec soused. První ovšem rozzlobil se, jakož to ševci umějí, a začal nehorázně: „Co ho odvoláváš, floutko, co ho přiluzuješ k sobě? Vznesu to na cech anebo ti přišiju hned ňákou, že se podrbáš!“ Druhý mu zase ihned odměňoval slovy podobnými, nevážnými, a do toho hudla kobza u rathouzu a s ní vřeštěli mumrajové, provozeni jsouce přes tu chvíli smíchem lidí, kteří sem se byli přihodili. Ševci přestali se hádati brzy; šlo o kupce. Krajní mistr obrátil se chutně k sedlákovi a popadnuv křídlo jeho kožicha pověděl: „Chcešli na ten trh vstoupiti, kmošku, spustím tobě tyhle mistrné skopovice za 40 bílých, už ber, tohoť mi bůh svědek, že na tom škoduji! Zdráv užil, ber!“ Sedlský člověk ještě za chvíli pomněl, co činiti, a pak pomalu zul svoje těžké boty, z nich víšek slámy vysul, a bosou nohou stoje jednou v blátě na rynku, na druhou soukal skopovici. Směšné dívání. Stoje na jedné noze a druhou nemírně pozdvihuje hledal těžiště a při tom klátil se tamo semo, aby neupadl. Na opačnou stranu houpala se křídla selského kožichu. Švec vida ten boj řekl: „Zpodepři se tuhle na stěně, sice se stočíš a složíš v bláto!“ Tatík poslechl, zpodepřel se o kotci z několika kolí a prkenec sbitou pořádně, vyzdvihl nohu i skopovici, a mimo všecko nadání vrátká bouda i se sedlákem byla na hromadě. Švanda ta přiloudila zástup lidí, kteří smíchy se dusili. I zpěváci od radnice přiběhli se smát. Tu ležely boty lovecké až do rozkroku dlouhé, na nich kratší s řemeny, boty voskované, boty s taškami, střevíce skopové, botky kordovanky, pantofle, střevíce s ušima a všelikteraké jiné zboží poctivého řemesla ševcovského, všecko v motanici, a v tom válel se sedlák bosých nohou, zuřivě od sebe odmítaje latě a prkna, části to bývalé boudy, jež ho přikrývala. A vy myslíte, když vůkol stojící všickni se smáli, že švec se zlobil? I to to! švec je filosof. Zeus nikdy nebyl tak kliden jako pan mistr vstavující sobě za malou chvíli stánek zase. Ale to ho velice rozzlobilo, když sedlákovi skopovky naposled přece byly příliš drahé. „Jsou drahé?“ zkřikl. „Jdi dál, jdi k čertu, jdi dál: za námi jsou flekýři, ti dají tobě boty se starými holeněmi a novými podpatky za pohubek.“

Půjdeme dále krámky ševcovskými až na konec. Tu ejhle, hned za domácími ševci cizí cínaři. Jsou ze Slavkova, a nedivte se, že mrštným jazykem svým hovoří po česku. Tehdáž byla hranice českého národa ještě daleko před humny Rakovnickými. Cínaři hádají se s rychtářem, jenž zlostně pravil: „Zase máte tu nemírné žejdlíky, vždyť přece páni naši nejednou vzkazovali, abyste sem díla Slavkovského žejdlíky, kteří

nejsou mírni, nevozili. Lůni poslali jsme vám žejdlík cejchovaný žádajíce, aby vaši konváři na tu míru dělali, a vy zase nic!“ — „Kdo nechce na míru při našem městě obvyklou žejdlíky kupovati, ať zanechá! Neloudíme!“ hájili se konváři — a rychtář konečně také toho zanechal. My se zalíbením prohledneme jejich zboží. Je tu několik hromad talířů větších menších po 5 groších; tu je řada nožíků, jako světlo utírají, po 2 groších; podle nich stkví se řada svícnů cínových o jedné cívce i o dvou, veliké mísy pěkně rejsované po 1 kopě.

Podle Slavkovských konvářů seděl Chebský platnýř. Platnéři z „Chba“ měli pověsť dobrou, že „dělají dobré a zkušené zbraně.“ Téhož roku objednali si Rakovničtí u nich „na sedm pacholků zbroje rejtharské, aby byla bita na tu formu a spůsob jako pánům Žateckým se dělá.“

Hle, tamto Dornička s mateří u šmukýřek! „Vítej, panenko,“ volá šmukýřka úst velmi dobře broušených. „Paní máti milá, rač koupiti spanilé panně tento pěkný kolárek!“ Máti s dcerou se zastavily. Stará dí: „Vidíš, že dívka kolárek má, my do zásob nekupujeme. Ale nějaké píro pštrosí ukaž, ať ohledáme!“ — „Mám a lacino dám, abyste tu neřekli, že my Pražské šmukýřky jsme hrubě zisku hladovity. Toto krásné píro bělostné spustím vám za 14 grošů, dám bez výdělku, jen abych něco odbyla — tato píra barev smíšených jsou po dvaceti groších. Tohle žluté by panně slušelo k roušce, a roušky tu mám jako pavučiny — pohleďte — roušky se zlatými kraji, náčelnice, věnce — tu ten je honosný — tu mám rukávce a rozličné titěry pannám vhodné, ale paním také. Ohledejte a zvězte!“ Paní máti vybírá, děvče skromně stojí vedle. V tom Váča na jedné straně se vyskytnuv blíží se k děvčeti; právě, když jí chtěl něco — snad hezkého — říci, obratně mezi oba vejde švarný myslivec Křivoklátský, uctivě pozdraví mladou i starou, a poněvadž je to nějaký chytrý panáček, přidržuje se mateře, kteréž dí: „Vítej, ctihodná paní. máš zvedenou dívčičku; dím tak věrně, poznal jsem ji za chvilku — zvedli jste si tu pannu ku potěšení!“ Děvče se rdělo. Váča Bolehlavů zajiskřiv očima popošel nedaleko stranou. Stará mistrová obrátila se cele k mladému muži řkouc: „Jest hodna, jest, nepřím — ale obzvláště proto, že mateřinské napomínání vždycky sobě dobře předkládala, aby se vyhýbala mužským!“ Tak pravila matka Dorniččina, patrno že ne beze špičky. Myslivec ovšem nedal se másti. Replikoval. Zatím Váča přistoupil směle k panně chtěje na ni promluviti — ale pro zlosť nevěděl, kterak do toho; panna jako by ho neviděla. Váča konečně shrnul všecky své myšlenky v krátkou ráznou propověď, kterou vyhrkl panně dosti hlasno v samu tvář: „Ti myslivci nestojí za jedák, však tě oškrábou, věř!“ a již odběhl. Panna za ním: „Ty rovnětyž nic dobrého nejsi!“ —

„Vidím,“ pravil dobrý myslivec přitočiv se mezi mateř a dceru, „že pannin annularis — pěkný ten prstíček — není objat zlatým kroužkem!“ — „Čekej času co hus klasu, říkávám jí“ odvece paní mistrová. — „Pěkné roušky jako pavučiny!“ volala šmukýřka, u jejíhož krámce hovor vedli. Dívčina popošla napřed, o kročej as bylo. „Neutíkej, milá panno,“ pravil myslivec, „koupím cukrového maňáska — tamhle je hromada cukrových tatrmánků a srdíček — srdíčko koupím!“

Děvče se rdělo, ale nemluvilo. Matrona zamítala: „Ba ne tak, vy fořtknechti a lesní z království nejste děvčatům nic požitečného, činíte sobě z každé posmíšky, a konec všeho bývá úraz — chodíváte, nehněvej se, šibalsky vůkol, také se tu v Rakovníce pořád perete — měli byste se v svou hlavu styděti — a nic vděčného mi, žes k nám se přimísil, neznám tě!“ Myslivec se zarazil, ale rychle se vzpamatovav, děl: „Nejsou, paní milá, snad všickni fořtknechti královští takoví, já jdu — neměl jsem jiného obmyslu, než děkovati paní mateři za zpěvného ptáčka, jejž jsem na panence vyloudil pro pannu Filipínu.“ Paní Beranová zbledla, myslivec pokračoval: „Dík vám oběma, byste kdy chtěly čeho na hrádku koli, pošlete směle, panna Filipína i arcikníže, uvidíte, učiní se vám vděk!“ A slušně se oběma ukloniv odešel stranou v boudy. Když Beranovic ženské braly se teď zvolna od krámu, jala se šmukýřka bublati: „Čert sem ty panáky přihodil!“ Souseda šmukýřka dala ji šňupku k nosu řkouc posměšně: „Nu, kmoško, dej drobné!“ — „Však ta stará pávice jich nemá, proto se klidí,“ rozzlobená odvětila kmoška šmukýřka. Stará Beranová nemluvila jdouc před se, děvče také ne.

Za chvíli matka přišla k samé sobě. „Ty nešlechetné dítě,“ pravila Dorničce, „dítě na temeni uražené a hloupé, ptákas mu dala? Nevíš, že kouzla může jím tobě provoditi, abysi za ním běhala jako pošetilá?“ A teď hněvem i strachem zahořela tak, že lidé podle nich jdoucí všímati si toho počali. Dorna němě prosila mamičku za milost. Tak spolu učinily několik rychlých kroků. Obě hořely. Děvče konečně vidouc nezbytí jalo se — pokud to na jarmarce bylo lze — zpovídati: „Paní mateř mohu spokojiti — na myslivce nemyslím — já oblíbila sobě — na myslivce nemyslím — ale vždyť jen pečené vlaštovky požívají se za kouzlo — aby se — mladí za sebe dostali — — a k tomu strouhají si nehty — a myslivec ani se mé ruky nedotekl.“ Matka strnula dvojnásob. „Kdo ti to vnukl? Kdy takovými věcmi se obíráš?“ Odpověď zněla zcela tichounká: „Stará Klaudka mně a Regině Rejčkovic vykládala karty a pověděla nám!“ Ach, již tenkráte věděla mládež ve všem všudy více nežli staří.

V.

Na dolejším konci jarmarku křičí paní Eva, manželka Uldricha, měšťěnína Staroměstského, a jí pomáhá děvečka. Je tu o nemálo. Úředníci jarmareční brali oběma ženským nepořádné váhy, jimiž vážily koření. Rychtář křičel: „Toť jsou přece nerovní gleichové při těch vahách — toť fortel trestuhodný!“ Ale ženské vedly svou. „I co,“ skončil rychtář, „mám moc i metlu lidi úskočné trestati“ — a nepomeškav podal obojí váhy biřicům. „Bodej zdráv byl!“ křičela žena, „dávám ti za klam; půjdu k pánům, nebudou tobě vděčni; vznesu na pány Pražany, svoji vrchnosť! Vy tu v Rakovníce o každý jarmark na lidi leccos jste usnovali! Čert mne sem pobídl! Do smrti na jarmark Rakovnický nepůjdu!“ A zdvihši ruce křičela čím dále více, jako by ji někdo bodal. „Mlč, babo, udeřím!“ volal uražený rychtář mávaje

žilou. — „Jsili dobrý, udeř!“ volala Pražanka vypínajíc hlavu i hruď. Rychtář ji odstrčil a přistoupiv ke krámci jal se s biřici sbírati všelikteraké koření. Kdy by nebyli přišli na pomoc dva úředníci jarmareční a purkmisterský servus, nebyl by rychtář s Pražskými dámami svedl ničeho. A nebylo divu, že tak tuze se oháněly, když úřad bral jim „kulky muškátové“, šafrán, pepř a jiné všelikteraké koření v krabicích a pytlících i puškách pořádně složené podle jakosti drahého toho zboží. Byl tu šafrán s nápisem „katynaus“ libra za 12 rýnských zlatých, jiný s nápisem „katelon“ o něco lacinější. Byl tu květ dvojí — jeden s nápisem „fin muškátový“ libra za 4 rýnské; jiný prostší za méně. Hřebíček tu složen taky jeden „fin“, druhý hrubší, libra po 3 rýnských. Pepře měla bába také několikero. Jeden v krabici nadepsán byl „cauri“, druhý „lizybony“, libra hnedle za kopu. Viděti z toho, že to byl vzácný krám, a pochopiti lze zoufalý hlahol kupcové v trest propadlé. „Nehampejsuj,“ volal na ni rychtář Šmardoch všecek bez sebe, „pojď hned před pány, ti způsobí pokoj a ochlazení!“ — „Půjdu — však se dobře najdu se svým kořením i vahami, vím kolik mám v registříku!“ A šli. Pražská paní cestou hlaholila pořáde, jenom že už ne sopranem kovovým než silně nachřaptělým. Obchodní senát Rakovnický vyřekl ortel, aby váhy a koření s oběma ženskými zůstalo na právě: váhy a kulky muškátové s ostatními plody horké Indie nahoře v „aumaře bílé“ a ženské dole za mříží za nějaký den [1])

Na trhu zatím šum, hluk, vřava. Nejvíce skupeno jest žen všech stavů, svobodných měšťanek i poddaných kmetičen sedlských, z kraje daleko vůkol příchozích, u kotců plátenických. Tu leží plátno bílé i černé v trubách. Dovídáme se, že štučka kmentu nejlepšího je po 12 kopách míš., loket plátna obyčejného že přiměřují po dvou groších (20 kr. našich); v kotcích vedle leží hromada hotových cejch, šatstva ložního, prostěradel, ručníků, ubrusů a jiných věcí vinutých; v jiné kotci složena útečné příze i osnovní, a vidíme, že ji neprodávají jináče nežli na kameny. [2]) Tamo smlouvá a trží sedlská žena košili. Majíc na výběr buď režnou vzíti buď bílenou anebo i kmentovou, nebéře sobě nejhorší. [3]) Košili bílenou prodávali za kopu.

Jdeme podle krámců čepčářek a tobolečníků. U těch vidíme tobolky, srdečníky na řetízcích i bez nich. Vedle nich je bouda pa-

---

[1]) Ta věc udála se skutečně. Viz knihu listů poselacích v arch. Rak. na r. 1568, kde psáno: „Pánóm Pražanóm Staroměstským. Přímluva za Evu, manželku Uldricha měštěnína vašeho a děvečku její, aby jim koření, kteréž pro nepořádné váhy, jichž při minulém jarmarce našem užívaly, od ouředníků našich vzaté navráceny byly, jsme v uvážení svém měli: i ač při vahách těch nerovní gleichové se nacházejí a takové věci, jimiž se lidem při trzích ubližuje, nemají lehce váženy býti; však mnoho sobě vážíce přímluvy V. Msti takové koření v krabici zapečetěné po poslu zase odeslati jsme poručili, těch pak váh obojích za sebou jsme zanechali. Pátek po sv. Mikuláši 1569.“

[2]) Kámen byla váha dvaceti liber.

[3]) Známotě, že přepych u nás býval veliký. Sněmem zakazováno sedlským lidem, aby nemívali látek zlatem tkaných, holandského plátna s krajkami atd. Balbin dotýkaje se toho dí, že za jeho času (17. stol.) byl by ten zákaz směšný. Věříme. Tenkráte sedlský lid namíral hlady. Srovnej Pelcl. 615.

síťova. Pasy visí tu prostičké harasové i tykytové dražší, aksamítem vybité a pěkným dílem „ormpantovým" zdělané, nejsprostší jsou pasy hostinské. Všecko to zboží není vlastní prací českého pasíře: dnes o jarmarce směli pasíři prodávati i pasy Norimberské. Mimo jarmark byli by z toho měli nesnáz.

Mezi kotcemi konají se schůze lidu a sněmy: venkované z vesnic od sebe vzdálených shledávají se tu a o dlouhé zimě, o jalovičce, o křtinách, obilí a jiných důležitých věcech sobě na vzájem povídají. I děvečky „slouhy" v Rakovníce, které zjednávaly se v ty časy na půl léta ze dvou kop a na stravu, potkávají se i vítají se s lidmi z rodné vsi, shledávají se na jarmarce s otcem, mateří, s bratry a sestrami — někdy i s hochem, jehož leckterá na panské službě již dávno nepomní. Dlužníci shledávají se tu s věřiteli nechtějíce. I v té příčině nastávala leckdy rychtáři tuhá práce. Věřitel žádal na dlužníka stanného práva, což s velikým hlukem někdy šťastně provedeno, jindava dlužník rychtáři i věřiteli práskl do bot. [1])

Odpoledne přijeli na trh vůkolní zemané s manželkami a dcerami svými. Z červeného Újezda pan Jan, ze Všetat pan Jiřík Zvěst, z Příčiny pan Žibřid zvaný z Bolu, z Petrovic pan Radslav Dlask a někteří jiní ještě. Rakovničané jich nemívali rádi. Bylitě s nimi stále na tuhém sporu a přečasto i na žalobách, že ti sousedé nesousedští vytírají Rakovnickým pastvy a jim, tichým lidem, všelikteraké tropí nesnáze.

Urození páni rytíři prošli jedenkráte jarmarkem po celé délce jeho a stočili se potom do hospod, žen a dcer v trhu zanechavše, aby nakoupily, čeho potřebí na statku. Paničky obstupovaly nejvíce kotce Pražských obchodníků, přebíraly, vybíraly, velemoudře dělajíce, jako by se jim věci nelíbily kusa nic. Tu jim byl mochejr sleželý, tu jim bylo dílo málo bytedlné, jiné zase drahé, jiné nesličné. Poddané kmetičny se urozeným paním uctivě vyhýbaly a mnohá jim líbala ruku.

Rychtářovi pochopové v tom cestu si razili úsilně šourem kotcemi, dva vlekouce tůnu s rybami a jiní dva nesouce pytle s čímsi, až jim v patách tlouklo. Za nimi šel obchodník lomě rukama. „Jsou to Magdeburské tuny herynků, já je stržil včera v Mostě za hodné, za hodné!" A za chvilenku zase: „Nastojte, já je koupil na pořádném skladu v městě vejsadním, a teď mi je pobrali za nehodné!" Ale rychtář s drábу chvatně přímo k radnici směřovali, kamž všedše ryby z tuny i s pytle hned za vrata vysypali. Spousta lidí za nimi. Sotva ještě že muž, jenž kupčil v rybách, do radnice vešel, přimekl biřic vrata. Stíraje pot s čela rychtář děl kupci: „Přijmi to k sobě vol nevol, rád nerád: nehodné ryby sebrati musíme. Tvoje plačlivé křiky po rynku ani tady neponesou platnosti. Ale co tobě dím! Ryby sic dostane rasovka, ale ty obdržíš na ně vysvědčení. Mladší písař ti je napíše hned, pojď nahoru se mnou. Na to vysvědčení, budešli míti dobrého přítele právního,

---

[1]) V knize rychtářské Rakovnické stojí na r. 1580: „Vondra Kunrát dal právo stanné na Martina ze Lhoty pro 6 strychů ovsa, ale jakou jest trmačku proto měl, aby mu nahrazeno bylo; spatřivši ho Martin v městě tryskem z města ujížděl, za městem sotva ho zhonil a kůň pod ním lapil." Toho koně mu sebral s vědomím rychtářovým, obstavil ho, a to je „stanné" právo.

dají tobě Mostečtí ryby jiné a budou se věděti před budoucím zlým uchejliti, aby neškodovali zase!" Čtoucí už pozoruje, že před třemi sty lety zdravotní policie v lecčems lépe se oháněla nežli naše. Nechme jich v rathouzu — kupec snad se spokojí — pojďme na trh.

Hle tu krámce řemenářské. Visí tu „rystuňky" po německu i po vlasku zdělané i jinačí obyčejné, náhlavky s otěží, pochvy, náprsníky, kus každý po kopě a něco málo nad to. Popruhy vlaské po 14 groších, popruhy křížové po 10 gr. a rozličné uzdy. Podle řemenářů zasedl jediný sedlář z Plzně. Na krámě pozorujeme sedla formanská, myslivecká, kočovská, chomouty, „holstroky" k ručnicím, „šlejdra" k postraňkům a jiné užitečné věci.

„Pane otče, bodej zdráv!" volají tu, volají onde. Ohledneme se. Aj — pan děkan Jan Žatecký s paní manželkou svou a s drobotinou dosti četnou přišel po nešpoře taky na trh. Kluci jeho skotačili, a děvčátka nesla si „pupy" z jarmarku. Někteří lidé staří mladí líbali dvojctihodnému knězi ruku, kterou popadli. Kráčel pán důstojně v šeré kuklici a pod velikým širákem vlasatým. „Bodej zdrávi!" děkoval přívětivě a s některými přes tu chvíli i na více slovíček se zastavoval. Paní děkanka tu a tam také promlouvala se sousedami. Před kostelem stálo několik krosnařů, kteří na prodej vyloženy měli mladé zajíčky, vejce, indiánské kohouty živé i zabité, vykrmené i hladové. Nejdráže ovšem prodáván indián, a to po dvou rejnských. Krmný kapoun byl za polovici. Paní děkanka tržila indiána, pan děkan zatím hovořil se školními officiály, kteří se mu v cestu nahodili. Kráčel s nimi něco dále k zákostelí, kde na vozech složeno bylo obilí k trhu. Když jal se u samé věže o dva strychy žita po kopě a o strych ovsa po 16 groších smlouvati, vytratili se officiálové školní od důstojného muže honem v trh mezi ženské. Byltě tehdejší officiál školní právě takový jako jsou nynější školní officiálové, pokud jsou mladí: pěkné zajisté děvče jest jim milejší nežli deset strychů žita. Půjdeme také.

Konec trhu je v zákostelí. Je tu trh dobytčí. Blízko koše, v němž hubaté ženy v louži biřicem bývaly spouštívány, stál skot, a ku bráně blíže stáli koně. Slyšíme hovor. „Dvě kopě za tuto kravku — to je chrastí a ne dobytče oupravné ani hovado k bití hodné. Jdiž mi! Dvě kopě!" — Mezi koni jest náhle šum. Nějaká sváda? Rychtář tu stojí nedaleko fary se svým dvořstvem nectným, jež sápe se na člověka jakéhos klisnu vedoucího. Věc vysvětlí se ihned. Ze Strašecího přišel po poledni na jarmark rychtář s jedním sousedem pohledat kradené klisny, srsti vrané, jež mohla dobře ceněna býti na 13 kop míšeňských. Rakovnický rychtář jim posluhoval, seč byl. Teď právě stihli klisnu i člověka selského, jinopanského a neznámého. Vrhli se tedy na něj. Rychtář Rakovnický pravil: „Mocí práva obstavuji tuto klisnu za kradenu." Sedlák chtěl mluviti, jazyk mu nesloužil. Zatím soused Strašecký ohledávaje svoje zvíře měl patrnou radosť. Konečně sedláček ubohý rozvázal: „Já ji koupil za svobodnou teď nedávno od židů dvou — ti židé jsou tady někde, já ji koupil za deset kop za svobodnou — bože, snad nebudu o ni oloupen?" — „Nešlechetní jsou židé," vece rychtář, [1])

[1]) Mohli bychom sta příkladů podobných uvesti, kterak židé všech krádeží byli hlavní podporovatelé. Tu postačí příklad, jenž se stal o jarmarce

„já ti rád věřím, půjdeme po nich, pojď s námi, abys je poznal, a dojdemeli jich, přijdeš zase k svému.“ — „Umučený pane bože!“ sedlák naříkal, „teď i zdá se mi, že mne židé i v penězích ošidili; já platil mincí zlatou zlámanou — však budou tu kteří svědkové — židé nechtěli uherský zlatý zlámaný jináče vzíti než za půl druhé kopy a rejnský za kopu — mně to bylo hned málo — ale klisenka se mi líbila, obětoval jsem a teď mám potratiti všecko! Páni dobří, mějte utrpení, jsem člověk kmetcí, člověk poddaný, nešťastný!“ Ale rychtářové ho nedbali; mělitě jiné starosti. Rakovnický děl Strašeckému: „Vydal ti nějaké znamení soused váš, abych jistě zvěděl, že klisna jest jeho a že se na tom nemýlí?“ — „Vydal, vydal znamení, počkej, řekl, že má boulu malou nad uchem, pohleďme!“ tak vece Strašecký rychtář. I pohleděli, a klisna neměla nad uchem nic. Na tak spletitou věc tu byli páni v rathouze. Rychtář Rakovnický nerozpakoval se dlouho. „Pojďte se vším všudy do rathouzu,“ pravil, „tam páni o tu věc na místě postaví — neplač, sedláku, dostaneš list fedrovní od pánů, tam tobě napíší, jak se ti tu zvedlo, a s tím listem budeš honiti židy, — neplač, každý žid paduch, neměls s židem tržiti — poslechni — na ten list každý rychtář tobě ty židy obstaví a do posady dá a potom budeš moci svého na nich právem postíhati. Neplač, možná že je dopadneme ještě dnes, však nebudou daleko, ti lotři procházívají po obchodech vsi kolem kol, budeme míti pozor. Pojďme!“ Strašecký rychtář se smál: „Žeť lotříci nepili litkupu! Kdo ví, kde poděli se!“ Celá kupa lidí šli s klisnou, sedlákem žalostícím, oběma rychtáři a sousedem Strašeckým do radnice. Jakž dotčeno, tam dostane sedlák, jenž bona fide koupil, list fedrovní, aby jím honil žida. Zdali ho došel?

Nebe ozlatělo, večer už tu, kramáři a všelikterací obchodníci skládají, ženy hubují. Psí pokolení střehouc krámce a vozy štěká horlivě. — Půjdeme do hospody.

VI.

Ale do které? Jest jich tu jen na náměstí veliká moc a mimo to přemnohý várečný měšťan dnes pivo na čepě má za příčinou jarmarku, k čemuž některý věnkem, jiný celým smrčkem sťatým lidi zůve. Nás loudí hospodá na severní straně rynku skoro uprostřed položená, kde nyní říkají „u orla.“ Ta byla „domem svobodným,“ mělatě ode dávna nadání královské, že všech břemen k obci je prázdna i osvobozena všech jiných povinností a sbírek. Sem nesmíval vstupovati rychtář — tehdejší městská policie — a protož býval „svobodný dům“, na pohoršenou opatrných otců městských, brlohem největších pijanů a rváčů, „čtveráků a všelikterakých lamfejsníků.“ Ale z měšťanů sem chodili nejpřednější také, poněvadž tu vezdy bývala švanda. Sem tedy půjdeme. Cestou namanují se nám děti kramářské, skoro čistovanitě

---

r. 1576. Píší Rakovničtí toho roku totiž staršímu Pražských židů Noskovi, „že židé Manes a Pines na jarmarce koupili kožich kradený od Šimona Hály, jenž pro to konec vzal.“ Kopiál z toho roku v arch. Rak.

nahé, žebrajíce nebo co kde lze kradouce. Tma uléhá rychle na vysoké štíty domů a čím doleji, tměji. Vcházíme vysokými vraty do průjezdu a stranou v pravo po dvou schodech vstupujeme do síně plné lidmi hlaholícími a všelijak pestrými. Tu sedí měšťan, tam kramář, tu řemeslník, tam ovčáci. V koutě na dvou prknech stojí dva lidé. Jeden hraje na houslích a druhý řve nějaký epos o Turkovi, bezbožníkovi rouhavém, kterak nesčíslné národy sobě podmanil a zmordoval množství králů, přes jich zříceniny a těla cestu sobě k nám připravuje, křesťanské ženy jako stádo na trh vleče do Konstantinopolis — a jiné podobné hrůzy. Za ohromného hluku není ovšem rhapsoda mnoho slyšeti; ale bylo ještě hůře: hluk změnil se v pohanskou vřavu. Řezníci s ovčáky začali se na sebe „posejpati.“ Sápali se, jakož z knihy rychtářovy (r. 1571) vyčísti lze, pro to: Vrchní ovčák Hons chtěl, aby řezníci s ním hráli. Řezníci právě hráli „umflačku po jednom penízi do několika bílých grošů na dopíjenou.“ Tedy co vyhráno, propito. S ovčáky ovšem řezník nebyl by hrál živou mocí. Považoval je za horší sebe. Mimo to byl mistr ovčácký Hons kovaný Němec, a Čechové Němce utlačovali už tenkráte. „Neuměl s ním žádný mluviti německy než Polednovej Jakub,“ tak stojí v knize. A těma dvěma sešla se sváda. Hons ovčák poznav, že s ním ani s jeho tovaryši řezníci hráti nemíní, vyvrhl dva tolary, třískal jimi o stůl a křičel: „Což jsou mé peníze horší?“ Řezníci hráli, ani muk. Hons zase: „My jsme dobří lidé, a tenhle tuhle je řezník!“ A teď bylo boží dopuštění. Jakub Poledne vzkřikl od ostatních: „Co je řezník?“ Ale drzý Němeček definici věděl ihned: „Já jsem ras, a řezník rovně dře jako já!“ Ale tato opatrná stylisace od „já“ se začínající nezpomohla. Jakub dal mistrovi jednu v hubu. Tovaryši ovčáčtí vstávají. Jeden z nich křičí: „Du bist kein Eisenbeisser!“ Jakub mu oplácí nějak divně: „Ty taky nejsi zeman!“ — a už se chytili a mlcli. Hons vyskočil otevřeným oknem — všickni řezníci za ním. Ucházel z města — oni v patách dali se po něm. Jakub, jediný uměje německy, volal: „Hons harr, Hons harr!“ Ale Hons ujížděl branou po mostku k rybníku. Na cestě rychtář se hodil k tomu a běžel s druhými. Ve tmě ta honba vlastně pro nic za nic byla velice příšerná. Připrchnuv k rybníku, Hons co by jím střelil, vskočil veň a ve vodě bředl až do hrdla. Řezníci a publikum zůstali na břehu. Někteří přinesli z chalupí blízké hořící louč. A v tom chabém světle poznali, že Hons chce rybník přebřesti — honem tedy někteří předběhli ho na onu stranu a nedali mu ven. Tak byl Hons v pasti, ale ven nešel. Házeli kamením po něm, ale v pološeru bylo nesnadno „trefiti do černého.“ Takž trvalo divadlo divné až do té chvíle, kdy řezník Kfelíř se zul a s dobytým kordem Němce vyhnal, jejž pak rychtář jako zmoklou slepici odvedl do šatlavy.

Na cestě připletlo se několik myslivců k průvodu. Půjdeme s nimi. Jdou do hospody v rathouze. Dobře tak! Pozorovali jsme už na jarmarce, že myslivci mají nějaké obmysly tajné, v rathousní hostěnici zvíme snad více. Hned podle vrat v radnici je komora hospodyně — šenkéřky. Panímáma výtečně zdravá stojí u komory a zevluje na to, kterak rychtář vede zmoklého Honsa nahoru za mříž. V tom přistupují k ní tři myslivci. Šenkéřka ochotně ihned otevírá komoru a vchází se

všemi třemi do ní. Jeden z myslivců rozkřeše oheň a rozžehne lojovku na polici stojící. Druhého z nich, jemuž ostatní dva dávají patrně předek, známe: ontě vymodlil na Dorničce ptáčka, na trhu chtěl jí za to koupiti maňáska. Ten myslivec jal se ptáti: „Kolik?“ — „Já čtyři!“ — „Já šest!“ tak znělo v odvetu. — „Dobře, dejte v posadu, a na noc odvezeme!“ pravil tazatel, a teď obrátil se k šenkéřce: „Milá paní, vezmi portugalský zlaťák, jest za šest kop — a měj na všecko pozor ještě několik chvil až do odchozu našeho. Zažeň každý úraz deset noh [1]) od této komory!“ Šenkéřka zachrastila svazkem klíčů a mávla rukou řkouc: „I bez té mince bych pánům věrně slouha byla! Nahrazuj vám to pán bůh — pěkná mince — netruďte se zbytečnou starostí, já komory budu šetřiti pilně!“ — „Jakos prve pilně šetřila!“ děl štiplavě přední z myslivců. Hospodyně však bránila se: „Milý pane, prve bylo jináče. Děvka měla klíč od komory, a vejstupný Bolehlav, lotřík mladý, dral se za ní sem, já zatím posluhovala na hostěnici nevědouc, co se děje zevně — a nešlechetný lotras dověděv se některak, že fořtknechti chovají tu zpěvavé ptáky, vrhl se na posadu jako pošetilý a bera ptáčky v hrsť již je vypouštěl na dvůr. Říkal, že se něčeho mstí, ale nevím čeho. Já ho vyhnala a děvce vzala klíče. Bůh zachovej, abych jináče mluvila než pravou pravdu. Teď už dohlednu k pochvale vaší, dověřte se mi v tom!“ — „Však my to potutedlnému zrádci ještě připomeneme!“ pohrozil přední myslivec.

Zatím oba druzi jeho vyjímali z brašniček ptáčky a vpouštěli ospalé a zpitomělé zpěváčky v posadu k ostatním, jichž tu bylo drahně. „Ale kterak jste způsobili sobě kořisť?“ ptal se přední z myslivců, když byla hospodyně povyšla dohlednout na síň. „Jako bylo rozkázáno,“ odvece jeden uctivě, „někde jsme ptáka na babě vyklamali, jinde na děvčeti, někde zaplatili bílým grošem a jinde zhola vzali jmenem J. Msti arciknížecí, jenž je toho města vrchnosť. Když pak mužští začali se vraceti z trhu, zanechali jsme lovu. Tou posadou patrno, kterak ti mameluci zdejší házeli slova u vítr, nechtějíce na hrádek vydati ptáčků!“ — „Jsou křivdomluvni a nepravdivi. Tohle bude jim na stálou paměť!“ pohrozil v odvetu přední z myslivců se zálibou pohlížeje ještě za některou chvíli na ptáčky a obstupuje klec, při čemž lojovka posluhovala mdle. Konečně na odchod děl: „Schystajíce vůz naložte, až budou asi tři hodiny na noc, posadu naň, dobře přikryjte — vstává vítr, jen aby nepršelo. Ty šelmy psali, že pro nepřítomnosť měšťěnínů nelze ptáčků odeslati — dnes ať vezmou sobě každý z nich v rozum, kterak právě pro nepřítomnosť měšťěnínů jsme ptáčků došli dobře do půl druhé kopy!“

Netrpělivá hospodyně už tu byla s klíči. Nedivme se, hostí mnoho, a hospodyni jest dohlížeti děvečkám posluhám. Vejdeme na síň. O plných stolech tu sedí a pijí všelijací lidé. Jiní procházejí mezi stoly semo tamo. Chutně běhají děvčata hospodáře rathouzního v tom chomáči, nesouce v každé ruce hromadu cínových konviček a hubatek. I tu jsou na stolech v dřevěných svícnech čmoudící lojovky a protož je v síni Rembrandtovské šero. U samých dveří stojí hranice prkenná, nevysoká se

[1]) My měřili do nedávna na stopy, staří na nohy.

zábradly, na níž vládne hospodář pilně píše křídou čárky na „aumárku“, spolu s ním tady stojící, anebo lidem, přes ulici „na odlívku“ pro pivo chodícím, nařezuje na vrub a při tom všem ještě nalévaje mnohým zábradla obstupujícím pálené víno čili, jak my říkáme, kořalku.

Přes to šero vzpomenuté postřehujeme brzy, že společnosť je tu o něco lepší nežli ve svobodném domě, ale přes to pozorovati lze, že stejní lidé sedí u stolu jednoho, s druhými obecenství nemajíce. Tak bývalo zvykem a udrželo se až po naši dobu v některých škrobených společnostech našich. Dobře poznáváme po šatu a nadutosti usedlé měštěníny, mezi nimiž hlavní slovo vede starý Bolehlav. O stůl dále ještě sedí měštěníné, z nichž ostrým jazykem vyniká starý Beran. Dále vidíme stůl zemanů, kdež nejvíce a nejhřmotněji mluví pan Slavibor ze Všechlap, zeman, jenž v Rakovníce seděl na domě šosovném a s nímž proto Rakovničtí na štíru bývali nejvíce. Při jiných stolech pozorujeme kupce cizí, a dále v koutě hovoří vespolek něco selských lidí. Při samých dveřích je o plný stůl kupa myslivců, kteří pijí červené víno žejdlík po 10 denárech čili penízích. Většina seděli v pěkných rozprávkách, ovšem že každý rozprávěl tak hřmotně, kolik stačilo hrdlo. Ostatní hosté hráli tu v kostky, tam v karty. Řemeslníci u jednoho stolu hrají o konvičku piva, jiní o groše. Dva zemané hrají hazardní „fanc“ a na odiv vysouvají přes tu chvíli na stůl uherské a rýnské zlaté. „Dones! Pivo!“ křičí se odevšad děvečkám, sem tam se mykajícím a po mínění hostí netrpělivých mdle posluhujícím. „Mášli co lahodného pojésti?“ volá ten tu. — „Přines topinky!“ křičí se odonud. Ti tam jedí řepu z mísy čtyři najednou, onen žvýká Rakovnických pekařů svitky a hubuje, že jsou houževnaté. Soused jeho pojídá herynka na pánvi upečeného a jiný zase mlaská pojídaje kerple anebo štičky kus pořádně opepřený. Je tu hovoru, jídla, pití o závod. Stále přicházejí jiní a jiní do síně již nabité. Novému příchozímu dávají ti, kdož ho znají neb o něho stojí, poctu. Jeden totiž vstává a se stolu hubatku vzav podává ji příteli. Tím připitím do své společnosti ho přijímají.

Kdo by se jen tak maně tomu všemu díval, nepoznal by, že mezi stoly jest korrespondence. A byla. Podle Bolehlava sedí cechmistři a starší cechu kolářského i kovářského; podle Berana sedí krejčí. A ta dvě nebo tři řemesla se štípají už drahný čas. Sváda nebude z toho snad zlá, neboť většina přísedících řeči vedené odbývají smíšky dosti dobráckými. „By nebylo vůdců!“ volá Bolehlav krejčím: „Vy krejčí musíte býti soukeníkům i kožišníkům poddáni!“ — „Čerta,“ zní odvetou, „vy koláři zas kovářům!“ Oč se dále slovy pořikali, nesnadno říci, neboť u trůnu hospodářova před zábradly jal se dělati nekřesťanský hřmot jakýs venkovan v kožiše višňovém, jsa pivem i pálením zpit. Nedivme se! Bývalo v městech nepěkným zvykem, že neuvážliví měštěníné selského človčka přeradi uštipovali, posmíšky z něho tropíce. Venkovan ve višňovém kožiše byl z Lašovic a přijímal dobrácky všecky řeči za bernou minci. Konečně urazili jeho Lašovické vlastenectví. Řeklitě mu: „Ty chlape okoptěná, když jest u vás ona starobylá zvyklosť, kterou zovete z hloupého sedlského rozumu kdouškání, to si otlučete palice v jizbách začouděné nejprv a o posvícení zase, žeť?“ Sedlák proti tomu: „Vy střevlíčkové městští, mluvíte slova špinavá, hleďte sobě, hleďte jen

svým synkům a dcerkám, jež často nedocházejí českého groše do roku! Jste zrádci naší cti!" A popadnuv skleničku se zábradla, dal jí o zem. Někteří z poštěváčků se smáli, jiní se durdili. Venkovan sháněje rovnováhu spolehl na nejbližší stůl. „Hlediž," zkřikl jeden z měšťanů prudce, „ať nesvalíš konvičky!" — „Nesvrhu," vece venkovan, „a kdy by, mám peníze tak dobré jako vaše!" — „Svržešli, budeš bit, toť záplata bude!" zvolal jiný měšťan, pračku vyhledávaje, „nařekls naše panny, chlape — a co na mne tak tuze hledíš?" Jiný do toho: „Vidíme, jakých způsobů, posunkův a povahy jsou lidé sedlští. když přeberou!" — „Proti slunci bych přísahal, že některého měšťáka pozlatím!" křičel z plna hrdla sedlák. Tím sváda došla rázného konce. Několik ran padlo sem, padlo tam, a naposled několik statných paží popadlo sedláka nohama i rukama tepoucího a vyneslo ho ven před radnici. Tu ho sebral služebník rychtářský. Sedláček dán do posady až do střezví.

Když byla exekuce provedena [1]) začal se šum v hospodě znova. Nejtišeji bylo u stolu mysliveckého. Přední z nich, ušlechtilé postavy i způsobů muž s černou bradou, maje po boku kortulář stříbrem uměle položený, jedl právě z cínové mísy „candát", k čemuž víno připíjel z konvice dosti obšírné. Ostatní seděli o stůl v tichých rozprávkách. Vstoupil na síni Crinitus, básník, písař, sládek. „Vítej, vítej, pane Davide!" voláno ze všech stran. Tu i tam vystupovali někteří, aby mu dali poctu pivem i vínem. David všude maličko připil, aby neurazil. Přišel ke kolářům. „Pověz něco bystrého, nového, Davide!" zvolal Bolehlav dávaje písaři poctu. „Nejbystřejší věc jest," odvece s divným úsměvem básník, „že mi některý ze švarných myslivečků vyfoukl velmi milého ptáčka z klece. Moje Zuzana zanechala vetché babky doma, a myslivec rozehříl pod dobrým fochem bábu tak, že mu vydala ptáka!" Obrátiv se k myslivcům za obecného ticha pokračoval David: „Nu, dobří páni, nezačínám zlé vůle, nechci ani věděti, učiněnoli to z moci nebo z práva, ale to bych zvěděl rád, kdo z vás mi ptáčka vyfukl?" Myslivci se usmívali. Přední vstav poklepal panu písaři městskému na rameno vece: „Milý pane notariuse, psali jste touhle vlastenskou rukou svojí Jeho milosti arciknížeti, chtějícímu od vašich spolusousedů ptáčky zpěváky v dar, že pro nebytí doma měšťanů vašich nelze odeslati ptáků na hrádek, my přišli z rozkazu páně, když neposluhovali jste věrně a upřímně, abychom si posloužili sami s fortelem — právě v nebytí vašem doma získali jsme ptáčků na kopy. Nu, nu, nemrač se, pane notariuse, už vám nezbude nežli abyste vy i sousedé oloupení tomu

[1]) Za tehdejších dob pívalo se velice mnoho. Což divu, že sedláci na ten konec přečasto do města chodívali, až to r. 1596 Křivoklátský hejtman těm, kdož v Pavlíkově, Hvozdě, Lubné, Lašovicích, Ryšině, v Lužné, Lišanech, v Krupém a v Kněževsi byli hrádečtí poddaní, zapověděl; psalť Rakovnickým: „Maje zprávu, že lidé z některých vesnic na velikou záhubu živnůstek svých doma dědin nezdělajíc při městě vašem s koňmi svými spolusousedům vašim dělati, vorati a potřeby forovati se neostýchají a při nich se velmi mnoho dlužiti a co za celý týden s hovádky svými vydělají, to na jeden den zase tu v městě propijí a promrhají, a mnozí nedbalci nemajíc v městě nic činiti naschvále na užívání tam chodí, několik dní a nocí v městě zůstávajíc, pijí a žerou." Na konec hrozí, budouli je přechovávati, císařem. R. 1596. Městský kvatern Rakovn. č. 12.

čtveráctví se srdečně zasmáli. Činím tobě na zdraví a všem vašim pěkným pannám a paním připíjení na celou!" A při tom zdvihl obšírnou konvici nad hlavu a pil rudé víno douškem velikým „na celou."

Crinitus — Vlasák — přívětivě se smál. Nebyl zlý člověk. Myslivec mu podal honem číši jinou, aby také činil připíjení. Tehda byl Crinit mladý muž a ohnivý a spolu básník, a takoví lidé od jakživa, rádi přávají ženskému pohlaví všeho dobrého. Vzal pohár latinský básník a zdvíhaje ho nahoru pověděl na poctivosť paní několik slov latině — a potom vypil všecek.

Od zemanského stola ozval se hrubý zeman Slavibor ze Všechlap: „Hle, pane písaři, na ženské pohlaví umíš tady dobře volati a laskav býti, aby tě slyšela teď tvoje paní Zuzana!" A obrátiv se k sousedům volal posměšně: „Tady váš písař dobře v píšťalu píská, ale když tu byl lůni císař, toť ho vítal kepsky! Věřte, mluvilať, když byl císař v Praze, vítání své vdova [1]) od celé hromady vdov daleko oupravněji než váš notarius!" Crinita polila krev na tváři, ale neřekl nic. Někteří z měšťanů — nejchutněji kováři a krejčí — popadali tesáčky potrhujíce jimi, ale neobnažili jich. Slavibor rozvalil se na židli pohodlně a roztáhnuv nohy široce díval se se smíchem měšťanům horlivým. Přední z myslivců zvolal: „Milí pánové, začínáte svádu z boha darma, činím raději připíjení Rakovnickým paním!" — „Taktě práv, taktě práv," volali někteří uvážlivější radostně — jiní však hovořili bojechtivě: „Zemánkové chtějí posměšek na nás uvesti na všecky." Jiní opět: „Za sto hromů se jich nebojíme!" Zatím Petrovický pán Radslav popadl Slavibora za ramena a přišeptal jemu zlostně: „Molhalt, molhalt, [2]) nebudeme s ně, nás je málo, dostaneš co proto!" Myslivci připíjeli, většina měštěninů také připíjela, a rozvadění kohouti byli přehlušeni. Šenkéřky s plnými i prázdnými konvicemi i plecháči dovnitř schválně natlučenými lítaly sem tam, hospodyně také točila se, a hospodář pilně připisoval na dubové aumaře.

Po chvíli začali se zase uštipovati Bolehlav s krejčími — a byl strach, když teď pivo pokoušelo hlavy i nohy, aby z míry nevystoupili. Crinitus krotil: „Sezpívejme sobě a buďme s sebou v dobré mysli!" Někteří opravdu začali zpívati. Ale sezpívali málo, jiní se jim porouhali bekajíce, a hned bylo po všem všudy zpěvu. [3])

„Vy krejčí jste hodni," pravil Bolehlav snad žertem, „když děláte sukně z širokých úzké, sobě zachovávàte vždy několik loket,

---

[1]) Když Ferdinand I. císař přijel r. 1558 8 novemb. do Prahy, před městem vítal ho a mluvil k němu purkrabí Jan Lobkovic. U samého města stálo 9000 vojáků, z nichž 1000 jako Táborité s cepy. U koňské brány byli městští úřadové a mistři universitní. Na trhu koňském 1500 chlapců s ratolestmi stálo, z nichž jeden mluvil císaři latině. U radnice Staroměstské bylo 2000 děvčat s kyticemi, jedna též latině hovořila. Na malém rynku byli jesuité s žáky, u mostu Karlova židé; mluvili taky. Na trhu Malostranském stálo 800 vdov černě oděných se svícemi v rukou, a jedna promluvila řeč k císaři tolikéž latině. Na Hradčanech stálo 1000 starců. Viz Pelcl I. 601.

[2]) Molhalt jest asi: Maul halten. Poněvadž tato frase v Rakovníce skutečně byla mluvena, viděti, jakým zdvořilostem učili se Češi od Němců.

[3]) Bekání „bek, bek, bek" bývalo na dráždënou protivníka po celých Čechách velice oblíbeno, za celé století 16. I v Praze lidé na sebe bekali. . .

a pak tím jiné poctivice premujete a vyvlačujete!“ To byla řeč i za žert hodně scestná a úštipek takový, že věru podivujeme se, proč krejčí o to nebyli hned vzhůru. „To klademe za žert,“ vece dosti klidně starý cechmistr Beran, „a odměňujeme vám v těchže slovech, když vy otahujete kolo šíny neb okládáte formanský nebo jiný nábytek z přineseného železa, také zapomínáte vraceti!“ — „Mluvíte vysokým hlaholem, sousedé,“ pravil starostlivě pan notarius, „nepodrývejte na sebe, pamatujte se, lehkosti sobě nečiňte, pridie caveas, ne facias hodie, quod pigeat postridie!“ — „Černá vrána černé vráně očí nevykline!“ smál se drzý Slavibor maje radosť z toho, co se tu strojilo. A strojilo se čím dále hůře. „Blektá latině písař, ať se nám v tom česky vysvětlí!“ radil jeden z krejčí. Jiný křičel na koláře: „Jsem milovník všeho dobrého a božského, páni kmotři, nevozte se po nás!“ Od stolu Bolehlavova zněla odpověď: „My také, my také a nedáme toho žádnému napřed!“ — „Koláři nás nemohou uraziti, ovšem potupiti!“ zvolal Beran krotě svůj cech, ale spolu dotýkaje se protivníků. Ještě jednou Crinitus pro zachování dobrého pokoje za smích ty řeči obraceti se snažil a hněvníky zkrocovati a vida, že jim oči svítí, mluvil ostřeji naposled: „Jste řemeslo, nehaňte se, nehampejsujte — krejčí oháňějí se jehlou, koláři kladivem — každá práce poctiva!“ — „To je to,“ volal posměšně Bolehlav, „to je to! Krejčí jehlou, švadlí taky jehlou! Krejčí jsou řemeslo mdlé a nedostatečné — u nás síla!“ V hospodě mnozí se smáli hlasno: „V takové hánce, jako bychom byli nestatečni, nechceme zůstávati,“ vzkřikl Beran, „každému sluší po své poctivosti státi!“

„Pravils, pane mistře! Moudře pravils!“ ozve se najednou od stolu mysliveckého onen muž se stříbrným kortulářem a vstávaje mluví s horlivou tváří rozvaděným řemeslníkům: „Nechci oheň rozdymovati ani vás v hromadu vaditi, ani nechci vás proti sobě upokojovati, ale dobře poradím, nebudeteli odporni!“ Rozvaděné řemeslo stichlo drobet; i zemanský sbor naslouchal, co že bude. — „Čemu chceš, pane fořte,“ zvolal Beran, „tobě mnoho důvěřovati nelze, vy z hrádku vždycky nás za ušima drbáte!“ Z toho vzali posilek jiní krejčí, kteří druh přes druha říkali: „Měj ty pokoj, hradecký! Nic tobě do nás!“ — „Poradím vám, jste položeni za mdlé, za švadlí, za nestatečné — poradím vám, kterak to srovnati!“ opakoval klidně myslivec. „A my taky nejsme v temeno uraženi,“ pravil Bolehlav, „poradíme krejčířům sami!“ — „Nechej, nechej,“ bránili od sebe krejčí, „nám milejší bude fořt ne vy!“ „Ať radí myslivec!“ „Nechať radí!“ „Mluv!“ Tak voláno tu a tam — nejvíce při stole krejčí. Crinitus boje se zlého konce, zase přívětivou, veselou barvu chtěl tomu všemu dáti. I protož se smíchem pověděl: „Raď, pane, ale moudře, dobráli bude rada, ujmeme ji!“ Myslivec jal se hovořiti: „Mluvili jste ovšem pod kvasem a časem večerním a bez poroku žertem, že krejčí jsou slabší řemeslo, a koláři tím se pochloubali, že jsou silni. Nuže, pokuste sílu svoji u nás v lese, zkuste se cech s cechem, my všickni fořtknechti vás rádi podle nedostatečné možnosti uctíme!“ — „Haha,“ smál se Bolehlav, „nabízí nás, abychom šli do lesa vydřít sobě ze spolka oči!“ — „K tomu nás nepřiloudíš,“ volal Beran, „my si vydřeme oči tady a ne v lese!“ —

„Ba ne tak," mluvil myslivec, „nabízím vás, abyste v lese ukázali sílu svoji, a tu prokážete — tak přišlo mi na mysl — nejlépe závodem: kteří z vás, buď krejčí nebo druhý cech, porazíte prve buk stejného objetí, aby pak nebyl závod jenom na jalovo, vsaďte se!" Řečník tázavě pohlížel k sporným stranám. Krejčí vzhlíželi druh na druha; koláři s kováři rovně tak. Bylo ticho.

První spustil písař David: „Kratochvilná věc je to, ale kdy by naše řemesla sťali arciknížeti buk na království, rozumím tomu, že by to tuze odseděli v plesnivé Huderce na Křivoklátě!" — „Ba právě!" pokyvovali někteří hlavou. Jeden z krejčí děl: „Kdy bychom sáhli arciknížeti na buk, poslali byste nás vy foŕtknechti velice chutně k Augustovi pikartovi, a Bílek by nás krmil pod zemí!" [1])

Jiný do toho: „Nic nedostali bychom jísti; koho na hrádku zavrou, má suché dni pořáde!" — „Upokojte se, pánové milí," zvolal myslivec hlaholem vyšším, „nebudeteli tomu závodu odporni, projednáme vám to při hejtmanu, ba při panu Šternberkovi, že budete směti na království jíti jako do svého. Věřte, naše přímluva nebude prázdna. Ba vím, až zví arcikníže úmysl váš, řekne, že jste lidé bystrého rozumu, kteří, nežli by se darmo naříkali na soudech a pokuty nesli, raději spor mezi sebou spravují vesele a bez bolesti!"

Jeden z kovářů náhle vzkřikl silným hlasem: „Krejčí se bojí!" V hospodě z toho smích vůkol. Beranovi naběhla žíla na čele, oko zasvitlo bleskem, lupl prsty, řka: „Za fík se nebojíme žádného kováře a nikterého cechu!" Myslivec pod mírným pláštěm ponoukal dále: „Nic se nebojte, milí sousedé, neskonáli se věc pěkně a vesele, nemějte mne za arcipravdomluvného člověka!" Krejčí se sápali od stolu vzhůru na statné postavy kovářů a kolářů: „Vstrčíme vás za botu!" volali. Beran děl k svým: „Byl by navždy konec toho neslušného nás dotýkání a v ústech oplakování!" Koláři se smáli. „Vidíte," děl neúnavný myslivec, „oplakováním nic neukážete ani soudem: vidí se mi za dobrou věc, kdo se silou pochlubil, aby ji ukázal, a to ne tím, že myká kladivem, alebrž závodem — oba na stejném bojišti, stejnou zbraní — ukažte, koláři, že jste nemluvili jen tak povětrně!" — „Práv je!" volali mnozí, jimž nic nebylo do toho. „Koláři a kováři se bojí!" zkřikl náhle Beran. Bolehlava jako když štír píchne. Vylítnuv ze zástolí jal se volati: „Ten závod nic není proti nám, ale u nás se snáší, abychom to vznesli na všecken cech, tak aby se žádný ze sousedů nevytrhoval, a pak ukážeme krejčím, zač je flandru loket!" K tomu Beran: „Ani proti nám nic nebude, vzneseteli na cech, ani my nehodláme pobíhati dobrého zdání všeho cechu!" — „Lezou zpátky jako raci!" posmíval se Slavibor ze Všechlap. Myslivcovi také nelíbilo se, což tu hovořili. Obě strany u svých stolů sestrkovaly hlavy v hromádky. Myslivec jal se zase hlasno hovořiti: „Poslyšte, přátelé, vzneseteli na cech tuto věc na ten konec, abyste valnějším počtem k závodu se ustrojili, dobře bude. Zdvihneli však hromada cechu řeči, kteréž se tu staly, nebude dobře. Nemůže přece slovo, že krejčí jsou mdlé a ne-

[1]) Český bratr Bílek, pobývaje už naposled volně na Křivoklátě, učiněn byl správcem kuchyně.

statečné plemeno, tak jen zhola jíti nazpátek. Zdvihne-li je cech v nic, nebudou krejčí nic silnějšími, a ob čas vyčtou jim to koláři zase!" — „Pravdu dí pravou!" zvolali někteří z krejčí. Jeden hrdinně oznámil: „Aby žádného úhonu řemeslo naše nemělo, půjdeme z cechu neb i kromě cechu, půjdeme zajisté!" — „Půjdeme!" směle zvolal Beran. „Daj mi na tom ruku za všecky!" zvolal myslivec. Krejčířů cechmistr učinil tak. Myslivec obrátiv se ke kolářům tázavě, pravil: „Kdo mlčí, zdá se, že svoluje?" Bolehlav vypjal do výše svalnatou pravici svoji a pádně spustil ji v měkkou ruku myslivce hrádeckého, jenž toto doložil: „Jenom vzkažte na Křivoklát brzy, aby se to udělalo, dokud časové slouží!"

Od té chvíle upadl Beran v hluboké myšlení a nevybavil se z něho ani, když na síň vešel dudák s hřmotnými muzikami.

(Pokračování.)

Sbírky Tyršovy.

Průvodní přednáška k jich výstavě

od

Antonína Turka.

(Pokračování.)

V první polovici středověku, zejmena tedy v periodě slohu románského, potkáváme se s úkazem na počátku vývoje každé téměř epochy v umění se naskytujícím, že díla sochařská a malířská dlouho zůstávají za architektonickými výtvory co do absolutní ceny umělecké. Rozumí se samo sebou, že také sochařství a malířství v jednotlivých zemích vývoje nestejného dostoupilo. Tak zaujaly v první polovici této periody Francie a z části též Německo v sochařství i malbě stanovisko vůdčí, v století pak 13. zase nastupuje Italie v sochařství a malbě k výši vytříbenosti a pokročilosti formálné, jež po celou řadu století nadále si zachovává.

Nemůžeme tu šíře rozváděti rozvoj obou sesterských umění, tím méně, ana sbírka Tyršova zde vodítko méně podrobné nám poskytuje. Pokud *skulptury* se týče, vyznamenávala se zejmena během 12. století Francie pracemi kovovými v technice i invenci poměrně znamenitými, z nichž pro příklad slavnou křtitelnici v Lutichu od mistra Lamberta Patrosa z Dinantu uvádíme. Také Německo pěstovalo záhy plastiku kovovou, o čemž známé dvéře dómu Hildesheimského, postavami velice živě pohnutými pokryté, zajímavý doklad podávají.

Ponejvíce zůstala arciť díla sochařská v těsném skupení s architekturou, a dlužno uznati, že přes vázanosť pohybů, z umění byzantinského přenesených, přes chatrnou znalosť těla lidského ponejvíce v nich se jevící i přes nedostatečnosti technické, dekorativnímu úkolu svému vždy vyhovují. I tenkráte, když — jako přípravou k živějšímu slohu gotiky — umělci si troufají prudké pohnutí postavy zobrazovati, jako

na př. na známém reliefu nad portálem kathedrály Autunské, poslední soud představujícím, dojímají přes primitivnosť mluvy umělecké mocným duchem přesvědčenosti, i představujeme si, jak podobná díla naivními myslemi současníků otřásati musila. V Německu dospělo pak sochařství v posledních desítiletích periody románské k výši tak znamenité, že ani za renaissance díly podobné monumentálnosti a ušlechtilosti se vykázati nemůže.

V Italii živořilo umění plastické dlouho v úplném úpadku, nemohouc se vymaniti ze vlivů byzantinských. Však ve 13. století nabývá přece velké přirozené nadání národa vrchu a jsouc živeno vzory plastiky antické, dobou slavného Nikoly Pisana co první renaissance se ohlašuje. Ve sbírkách Tyršových můžeme se ve fotografických reprodukcích obeznámiti s výběrem nejlepších jeho prací reliefních.

Malířství periody románské mimo Italii, pokud dekorativního odvětví jeho se týče, již jen v řídkých zbytcích do našich časů se dochovalo. Z obrazů nástěnných, jimiž chrámy velice bohatě vyzdobeny byly, málokterý v neporušené podobě stopovati můžeme, a také malba na sklo, jež ve Francii a v Německu ku pěknému vývoji dospěla, vzala z valné části za své. Velice zajímavou látku ke studiu poskytuje za to malba miniaturní, jíž četné bibliothéky po celé vzdělané Evropě ve skvostných rukopisech bohatý výběr chovají. Jen velice skrovná část důležitého odvětví tohoto jest posud reprodukována, a to v publikacích tak nákladných, že jednotlivci ztěžka jsou dostupny. Proto schází starší miniatury též ve sbírce Tyršově, a musíme také my přestati na podotknutí, že i v tomto druhu práce umělecké Francie záhy nad ostatní země vytříbeností formální se vyšinula, že Anglie a Irsko fantastickou ornamentikou, typičností postav a svěžím koloritem vynikající místo sobě dobyly, a že vedle nich domácí výtvory naše vším právem řaditi se mohou.

Postavení podřízené zaujímá té doby Italie v oboru malby miniaturní, a také ostatní odvětví malířská úpí dlouho pod jhem byzantinským. Za to ve chvíli, kdy snaha na vlastní základy se postaviti zde vznikati počíná, povznáší se velmi rychle k výši tak znamenité, že tabulovou i nástěnnou malbu v ostatní Evropě záhy za sebou zůstavuje. Jmena Cimabue, Guido da Siena, Duccio stojí na počátku vývoje malby italské, jež od té doby nepřetržitě k znamenitosti napořád rostoucí po tři století téměř se vyvíjí. Nesmímeť arci očekávati, že umělci tito naprosto zásad umění byzantinského se zhostiti dovedli. Ještě jsou postavy jejich rouchem toporně složeným oděny, ještě drží se pohyby ve slavnostní vázanosti, a komposice je i u nich dosud nevolná. Avšak duch národně italský objevuje se již v ladnosti rysů, a procítěnosť výrazu nastoupila na místo stereotypně nehybných tváří doby minulé. Kresba i kolorit napořád se tříbí, postavy jsou životnější, a tušíme takřka již při pohledu na ně, že k umění, všechna pouta primitivnosti setřásajícímu, již toliko jediný krok zbývá.

Než jakkoliv vývoj středověkého umění, pokud skulptury a malířství se týče, nepřetržitě souvislým se zdá, leží přece mezi počátkem věku třináctého a začátkem věku čtrnáctého epocha dalekosáhlého převratu. Míníme vznik nového *slohu gotického*, jenž na architektuře se vyvinuv,

mnohé principie svoje též na oboje druhé umění přenesl. Za nejbujnějšího rozkvětu slohu románského v Německu vidíme klíčiti na nivách požehnané Francie prvé ušlechtilé zárodky nového spůsobu stavby, jenž co do ryzí původnosti a přesnosti zásad přímo vedle slohu dorského se postaviti může.

Zvolna sice, ale krokem nezvratným zříme vliv jeho po zemích sousedních se rozšiřovati. Z prvu jsou to pouze jednotlivé elementy: oblouk ostroluký, klenba žeberná, spůsob ornamentiky, které z Francie za hranice napořád četněji pronikají, až na konec i Německo, jež slohu románského s pravou tvrdošíjností se bylo přidržovalo, veškery principie gotiky za své přijímá. V prvních dobách nalézáme zhusta románské konstrukce s gotickým detailem a zase konstrukce gotisující s románskými elementy vzájemně sdružené, ve spůsobě směsi slohové, kterou slohem *přechodním* nazývati jsme uvykli. Není to arciť sloh v pravém smyslu slova, a také název přechodní nemůže se bráti v tom srozumu, že by po něm teprve gotika ze základů se vyvíjela, naopak, on povstal výlučně vlivem gotiky, jakkoli v jednotlivých případech tu a tam oblouk ostroluký i před zásadným vlivem francouzským se objevoval. Nepozastavujíce se u jednotlivých příkladů, jež sbírka Tyršova nám předvádí a mezi nimiž též budovy české vynikající místo zaujímají, pokusíme se typický ráz chrámu přechodního slohu několika slovy označiti.

Rozloha chrámových budov té doby jest celkem mnohem skrovnější nežli v periodě předcházející. Okrouhlá druhdy apsis románská vlivem gotiky mění se v polygonální a pozbývá dřívější obvyklé krypty. Za to lemuje se nízkým ochozem, nad nímž vznáší se vždy víc a více se vzmáhající hvězdovitá aneb vějířovitá klenba. I ostatní části architektonické berou na se tvářnosť mnohem bohatší a vznositější, neboť touže dobou, co těžké pilíře následkem klenby žebrovité bohatěji se článkují a místo hran sloupky štíhlými se opatřují, aby snáze v lepém přechodu žebra klenby v sebe pojímati mohly, pozbývá i sloup těžké své hlavice krychlové, korunuje se hlavicí štíhlejší, kalichovitou, jejíž ornament od jádra jejího v značnější míře odstupuje a zejmena na rozích silněji se odklání. Co oblouku ostrolukého se týče, ten nejprve uvnitř, později však i zevně v různých formách při oknech a portálech fasády se objevuje, ač tato spíše detailem svým nežli disposicí od formy románské se odchyluje.

Zápas zmírajícího slohu románského se slohem novým, mocně na něj dotírajícím, byl přece jen krátký. Příčiny vzniku slohu gotického i rychlého jeho rozšíření dlužno hledati v celé řadě okolností povahy politické i sociální. Vroucnosť náboženská válkami křižáckými podnícená, zmáhající se život městský a občanský, nadvláda kněžstva světského nad mnišstvem a konečně též zvláštní vlastnosti národní povahy francouzské, spolu s jinými okolnostmi, na jichž vyčtení zde místa není, způsobily obrat, jenž ovšem také v samé Francii náhle nenastal. Některé principie jeho hlásí se již ve druhé polovici rozvoje slohu románského. Tak pozorujeme již záhy, kterak těsnosť prostorů znenáhla se ztrácí, kterak okna do výše i šíře rostou, kterak stropy výše se pozvedají. Tato touha po vznositosti a vzdušnosti prostorů vnitřních byla v povaze doby založena tak, jako snaha kostel co možná vyvýšiti, aby nad

božnice románské i nad ostatní budovy občanské k nebi se vypínal. Potřeby praktické vyžadovaly toho, aby prostor pokud možná se zvětšil a sjednotil, aby odevšad ke křeslu biskupskému, k oltáři hlavnímu bez překážky viděti bylo, aby ten, kdo k shromážděnému lidu jako kazatel aneb řečník mluvil, odevšad viděn i slyšán byl.

Aby všem podmínkám těm vyhověno býti mohlo, musily těžké sloupy a pilíře kostelů románských zmizeti a klenba uvnitř na podporách co možná nejtenších spočívati. Architekt doby této, chtěje vystačiti s prostředky, které i když značné, do jisté míry přece jen omezené byly, musil hleděti s množstvím materiálu co možná nejmenším pokryti a uzavříti prostor co největší, lodi jak nejvíce možno vyvýšiti a klenbu uvnitř oporami jak možno nejtenšími podepříti, při tom však stěny odstraniti a okny je nahraditi. Úkol takový rozřešili architekti gotičtí způsobem skvělým, a zanechali nám výtvory v každém ohledu ode všeho co zde bylo odchylné, budovy mohutné v rozměrech, avšak ve všech částech přece jen štíhlé a vznosité. Oblouk ostroluký, klenba žeberná i oblouk a pilíř opěrací, to byly hlavní prostředky vnější, jichž pomocí požadavkům dobou na ně kladeným měrou vrchovatou vyhověli a s nimiž mistrně zacházeti umějíce, vytvořili díla dokonalá v ohledu uměleckém i technickém.

Ve čtyři velké periody rozvrhl Tyrš ve své sbírce sloh gotický: v dobu počátků ve Francii slohem přechodním zvanou (styl de transition), jež ovládá století 12., v přesný sloh století 13., v sloh vyvinutý 14. století náležející, a posléze sloh dekorativní do věku 15. spadající. Přistupmež ke stručnému vylíčení charakteristických známek jednotlivých period těchto, jež tím snáze stopovati lze, any rozdíly, jimiž od sebe se liší, základních útvarů v té míře se nedotýkají, jako na př. ve slohu románském.

Poukázali jsme již k tomu, že také sloh gotický rázem v život uveden nebyl, neboť s plody uměleckými má se to nejinak nežli se tvary přírodními, též ony zvolna v sebe přecházejí, a jen znenáhla se mění, vyvíjejí a ustalují. Tak jest též *přechodní doba* gotiky dobou hledání, v níž program celkovitý se byl z prvků nám již známých vytvořil. K tomu, co pak ještě k vývoji slohu zbývalo, mohlo se již velmi snadno přikročiti, neboť hlavní zásada: veškeren tlak klenby na pilíře vnitřní i vnější, na oblouky opěrací rozvesti a tak ostatním zdem jen významu náplní dodati, jež by se dle libovůle v okna prolomiti daly, měrou náležitou byla rozřešena.

Nemohouce se šířiti o počáteční této periodě, obrátíme se k slohu, jejž Tyrš *přesným* nazval, jenž bezmála celé století 13. přetrval a jemuž nejkrásnější gotické chrámy náležejí. To, co stoletím předchozím toliko mdle a neurčitě jako by naznačeno bylo, za doby přesného slohu s rostoucí promyšleností, elegancí a jednotou v koncepci celkové se vyvíjí a doplňuje. Vnitřek nabývá nyní již těch tvarů, na nichž později sloh dále se vyvíjí. Loď střední značně se rozšiřuje a zvyšuje, což i na lodi poboční přechází, tak že mnohdy při některých kathedrálách i s pěti loďmi se potkáváme. Největšího a nejdokonalejšího rozvoje dostává se choru a lodi příční, zejmena pak choru, jenž pojíti musil celé zástupy kněžstva, kteréž při slavnostních službách přisluhovalo. Pravidlem jest

zakončení choru kulaté, někdy však, ponejvíce u kostelů menších, rovné. Obyčejně obklopuje jej věnec kaplový, z něhož kaple prostřední, z pravidla Panně Marii věnovaná, často tak se prodlužovala, že z ostatních kaplí jako malý kostelík vynikala. Veškery podpory klenby i oblouku mají obrysy i tvary vzácně ušlechtilé, a při vší kolosálnosti budov nevymykají se nikde jednotlivé části z poměru k výši člověka. Podpory kleneb, druhdy silné a jednotné, sloupy aneb pilíře, jež v mlhavé výši pasy a žebra nesou, ustupují celému svazku sloupů i sloupečků mnohem štíhlejších a elegantnějších, které napotom korunují se hlavicemi kalichovitými, pokrytými ornamentem vesměs z domácí flory vzatým, velice originálním, bohatým a virtuosně do nuancí nejjemnějších propracovaným. Okna v době přesného slohu nabývají formy štíhlé, lancetovité, u větších kostelů bývají také po dvou sdružena, uvnitř nich pak vyvinuje se kružba jednoduchá a v komposici své jasná. I pasy a žebra se zřetelně článkují, žebra pravidlem po čtyrech v jediném poli se objevují. Polychromie vnitřku řídí se celkem zákony, jež po celý středověk platily, avšak povznáší se k skvělé bohatosti, vzácné eleganci i vážné nádheře.

Co se hlavní fasády, nejvýznamnější to části vnějšku týče, nepostrádá bohaté rozmanitosti, článkovanosti i jednoty, všude bylo se vzácným smyslem pro harmonii k tomu přihlíženo, aby vertikála celek jednostranně neovládala. Horizontálu representují tu pak především četné galerie, průčelí zdobící, často sochami krášlené. Spodní zona jest vyhrazena portálům, pravidlem jednomu hlavnímu a dvěma vedlejším, jež nejnádhernější část fasády tvoří; v nejvrchnější zoně dominují zase věže, jež četnými okny oživeny, galeriemi článkovány jsouce, vysoko vzhůru se pnou. Tak jest též fasáda dílem uměleckým v pravém smyslu slova a obstojí jako celý chrám vůbec co do pojetí i co do komposice, co do celku i co do detailů a vzájemného poměru jejich před nejpřísnější analysou uměleckou. Duch doby, nálada i citové potřeby její obrážejí se pak způsobem dokonalým zejmena v nitru velkolepých dómů, v nichž veškeři činitelé se slučují k dojmu, jemuž co do jednotnosti a charakterističnosti v celém vývoji architektury málo rovného se nalezne. Sotva že práh božnice překročíme, již nálada vážná, od hluku i marnosti světa odloučená nás do hlubin duše proniká, a zrak, jenž mimoděk po štíhlých pilířích i po vznositých obloucích vzhůru se pne, aby v magickém pološeru vysokých kleneb se ztápěl, unáší i rozechvělou mysl vzhůru k těm výšinám nebeským, jichž symbolem jsou tyto klenby zlatými hvězdami poseté. Jako architekt zde tíži hmoty ovládnouti dovedl, odstraniv z nitra chrámu vše, co vládu její připomíná, tak snímá se tu s věřícího tíha starostí a tužeb, a duše jako divem těchto štíhlých, vysokých pilířů, klenbu vznositou a směle rozepjatou podporujících unešena, klopoty života pozemského zapomínajíc, u vroucí modlitbě nadšeně k bohu se obrací. Jako pak všední hluk a ruch nevniká v posvěcené tyto prostory, tak jest též prosaickému světlu dennímu přístup omezen bohatým hávem barevných skel, jimiž okna zahalena jsou. Z této pestré hry světel, jež s vysokých oken dolů se snáší, vystupují v zářném svitu velebné postavy mučedníků, světců i světic, jež vlídně k věřícímu se sklánějíce, ke zbožnému následování jej vyzývají.

O přebohaté řadě památek první periody slohu gotického ve Francii nemůžeme se zde šířiti. Podotýkáme jen, že nejkrásnější kathedrály, jako Amienská, Remešská, v Paříži pak z valné části chrám Notre-Dameský, St. Denis u Paříže a celá řada jiných velkolepých staveb sem náleží. Ve sbírce Tyršově nalezneme nejznamenitější z nich v celku i v detailech zobrazeny. Rozšířiv se po ostatních zemích středoevropských, osvědčil i tam sloh gotický životní svou sílu, ač v Německu i v Čechách pomníky nejnádhernější teprve druhé periodě náležejí. Nebudeme se proto o modifikacích, jež přesná gotika mimo Francii podstoupila, zde zmiňovati, podotýkajíce, že v Německu mimo dóm Magdeburský a chrám sv. Gereona v Kolíně n. R., zvláště kostel sv. Alžběty v Marburku vyniká, ze staveb českých pak že chrám sv. Anežky v Praze a kostel sv. Bartoloměje v Kolíně n. L. přední místo zaujímají.

Odznaky, jimiž sloh periody *druhé* od přesné gotiky se liší, lze v podstatě co sestřízlivění a schematismus označiti. Veškery konstruktivní principie gotiky docházejí v té periodě vrcholu vývoje svého a provádějí se s železnou konsekvencí do podrobností nejsubtilnějších. Řekli bychom, že jest to doba nadvlády rozumu, kdežto v periodě předcházející fantasii umělecké v míře nejkrásnější volnost byla poskytnuta. Více nežli tvůrčí obraznost platí nyní kružidlo a hrana pravítka, praktický stavitel vítězí nad ideálním architektem — řemeslo nad uměním. Vstupujíce ve chrám věku 14., užasneme, kam poděla se znamenitá znalost poměrů, znamenitý cit a vkus umělecký periody předešlé. Pozorujeme všeobecně, kterak profilace nemá již pružné síly a svěžesti, kterak sloupy a sloupky hubenějšími se stávají, kterak basis chudě je článkovaná a bezcharakterní se stává. Hlavice jest téměř cilindrická a zdobí se ornamentem bylinným, s virtuosním realismem pracovaným, ale významu podporovacího prostým. Okna tu a tam ještě jsou lancetovitá, avšak znenáhlým využitkováním všech konsekvencí systému nápadně se rozšiřují, vyplňujíce téměř celé pole klenbové, a poskytují v rozměrném otvoru místa na komplikovanou kružbu složenou z částek velice pravidelně se splétajících. Také portály, štíty i oblouky opěrací strměji se vztyčují, čímž celek jakési kostrovité podoby nabývá. Ozdoba sochařská obmezuje se napořád více, ornament v technice znamenitý pozbývá souvislosti s částmi architektonickými, kterážto okolnost později k úplné libovůli v jeho rozloze dovedla.

Nicméně povstaly i v této době ještě ve Francii četné ušlechtilé stavby chrámové, z nichž proslulá Sainte Chapelle v soudním paláci v Paříži, Petrem z Montereau vystavená, zejmena znamenitou polychromií nitra, se vzácnou znalostí restaurovanou, vyniká.

V Německu nabývá gotika ve 14. století rozšíření napořád rostoucího, i rozvíjejí se tu principie slohové ke konsekvenci možnoli ještě vázanější. Sem náležejí některé části kathedrály Štrasburské, zejmena průčelí dle návrhu Ervina ze Steinbachu pracované, jež u velikolepé nádheře a ozdobnosti se skví. V čele veškeré gotiky německé stojí pak bez odporu rozměrná kathedrála v Kolíně n. R., na níž přednosti i vady slohu, jak v Německu se vyvinul, stopovati můžeme. Kromě celé další řady památek jinonárodních, jež sbírky Tyršovy v sobě chovají, vábí pozornost naši architektonické výtvory, jež pod vládou umění milovného

Karla IV. ve vlasti naší povstaly. Stojíce z části pod vlivem francouzským, vynikají v mnohém vzhledě nad díla stavitelů německých. Není zajisté třeba zde vypočítávati, které z chrámů Pražských do řady této náležejí, rovněž i po krajích českých příklad hlavou království daný horlivě byl následován.

Stoletím patnáctým nastupuje nová fáse slohu gotického, které Tyrš případně dal název gotiky *dekorativní.* Dva odznaky jsou pro periodu tuto charakteristické. Jednak přeháněji se jisté technické principie v povaze slohu založené, jednak převládá dekorace nad jádrem architektonickým. Umělůstky nastupují na místo umění, hlásajíce neklamně nastalý úpadek. Sloh gotický se vyžil, i na něm osvědčily se odvěké zákony, jak v říši přírody tak v historii platné. Ve vnitřku chrámu překvapí nás hned na první pohled uměle spletené klenby, jež někdy divem architektonickým nazvati dlužno. Otvory okenní rozšiřují se ještě více, kružba stává se nerozřešitelně spletitou. Také na vnějšku ustupuje horizontála úplně liniím vertikálním mnohonásobně akcentovaným, plochy mizí úplně pod přebohatým ornamentem po nich se rozkládajícím. Článkování jednotlivých částí architektonických až do rozdrobenosti se přehání, linie stávají se nejasně, kapriciosně zakroucené, na místo fantasie, jež vedla koncepci architektů věku 13., nastupuje libovůle a fantastika. Přece však musíme doznati, že nejeden ze stavitelů 15. století osvědčil talent znamenitý, a že zejmena technické schopnosti a znalosti jejich byly obdivuhodné. Žádná země není snad výtečnými díly z posledních desítiletí gotiky poměrně tak bohata jako Čechy. Česká škola stavitelská vytvořila v této periodě, kterou jsme dobou slohu Vladislavského nazývati uvykli, díla velice originální, z nichžto chrám v Lounech, slavný chrám sv. Barbory na Hoře Kutné, svršek fasády chrámu Týnského, a tolik ještě staveb a přestaveb kostelních od mistrů Beneše z Loun, Rejska, Hanuše a jiných ve vlasti naší náleží.

Vzácné schopnosti architektů gotických osvědčily se ve všech třech periodách též na stavitelství světském. Bohatě rozkvétající život městský, větší vybroušenost mravů a zvyků šlechty stavěly jim úkoly rozmanité, jež oni téměř vždy šťastně a vysoce umělecky rozřešili. K charakteristice gotiky světské jsou ve všech zemích středoevropských, i Čechy v to počítajíc, doklady přečetné v radnicích i domech občanských, ve branách, věžích mostních i hradebních, jakož i v různých drobnějších výtvorech, jež součinnosti architektovy vyžadovaly.

Ještě musíme pozornosť svou obrátiti k zemím, na něž Francie vliv méně rozhodný provozovala, na Anglii, Španělsko a Italii. Postavení značně samostatného domohla se gotika v *Anglii.* První sledy nového slohu objevují se tu již velice záhy, i vyvíjí se pak architektura církevní i světská na základech daných principií spůsobem velice osobitým, ryze národním. Již první pohled na půdorysy a průřezy chrámů anglických učí nás, že při vší rozsáhlosti disposice architekti angličtí více délky nežli šířky a výšky sobě hleděli. S podobou půdorysu jsme se setkali již při kathedrálách francouzských, avšak kromě jedné obvyklé příční lodi zakládá architekt anglický ještě jednu kratší, kterou poblíže presbyteria klade, k ní toliko na jedné straně, a sice východní, poboční loď připojuje.

Neméně zvláštním spůsobem vyvíjí se pilíř, jenž proti pilířům francouzským sloupečky štíhlými se obklopuje, kteréž kromě patky a hlavice od jádra jeho odstupujíce, co samostatné sloupečky k platnosti přicházejí. Také klenba nabývá zejmena v dobách pozdějších forem velice spletitých, jsouc hvězdovitá, síťovitá, vějířovitá aneb zhusta i visutá, ač často i s otevřeným krovem se potkáváme. Jako gotika francouzská, tak se i anglická ve tři hlavní periody rozvrhuje: v periodu počátků anglické gotiky, jejíž činnosť bezmála celé 13. století vyplňuje, v periodu slohu ozdobného, v němž téměř do roku 1370 se budovalo, a posléze v periodu t. zv. kolmého slohu, kterýž až hluboko do století šestnáctého zasahá. Nemohouce se pouštěti do charakterisování jednotlivých těchto fásí, podotýkáme jen, že v periodu první náleží zejmena kathedrála Canterburská, kathedrála Salisburská, krásnou vysokou věží svou proslulá a kathedrála ve Wellsu, ozdobným průčelím se honosící; nejdůstojnějšími representanty slohu ozdobného jsou kathedrály Exeterská a Yorská, z nichž zejmena tato nádhernou fasádou vyniká. V periodě třetí pak poutají pozornosť naši především kaple sv. Jiří ve Windsoru, kaple královské kolleje v Kambridži, jakož i funerální kaple krále Jindřicha VII. ve chrámě Westminsterském, vedle nich pak ještě některé stavby kollejní i četné síně v bohatých zámcích šlechtických.

Že také *Italie*, kteráž za doby slohu románského na stanovisku zcela osobitém stála, v gotice vlivům cizím cele se nepodřídila, rozumí se samo sebou. Při samostatném vývoji, jemuž architektura v jednotlivých částech Italie vždy se těšila, je nesnadno systém gotiky vlaské načrtnouti. Charakteristickou známkou povšechnou jest šetření stěn, jež místo aby jako v střední Evropě okny se přerývaly, pravidlem malbami figurálními se pokrývají. Loď střední zřídka nad lodi poboční se pozvedá, rovněž pak nevyvinuje stavitel italský soustavu pilířů i oblouků opěracích, dávaje jim vlastně jen síly románských lisen. Co se klenby týče, potkáváme se téměř výhradně se střízlivým klenutím křižovým. Za to pozvedá se často nad křížením kleneb kupole mnohostranná. Zvláštností vlaskou jest též isolování věže, jež nikdy k sesílení účinku vlastní budovy chrámové se nepoužívá. Z bohaté řady chrámů gotických ve střední a severní Italii, ve sbírce Tyršově v skutku skvěle zastoupených, můžeme zde toliko nejznamenitější vyčísti. Na jihu italském gotika se neujala, a tak počítáme k nejjižnějším památkám nového slohu slavné dómy v Orvietě a Sieně, pak chrám sv. Františka v Assisi, nejstarší to gotickou budovu italskou. Florencie honosí se v první řadě velkolepým svým dómem S. Maria del Fiore, jehož zevnějšek bohatou inkrustací mramorovou je ozdoben a v massivní rozloze své vlastně dojem gotického chrámu nikterak nečiní; v mnohém ohledu severu příbuznější jest Campo Santo v Pise, ve formě velkolepého ochozu koncipovaný, elegantní kružbou oken se vyznamenávající, jakož i proslulá, z bílého mramoru zbudovaná kathedrála Milánská, jejíž vnitřek i vnějšek ohromným počtem soch (bezmála 5000) se honosí. Také v Benátkách ujal se sloh gotický, i čítáme některé chrámy v dobu jeho nadvlády náležející, jako na př. St. Maria Glor. degli Frari, k nejznamenitějším budovám královny Adrijské.

Ještě zajímavějšího rozvoje dodělala se v Italii gotická archi-

tektura světská. Sienu, Florencii, Milán, Benátky, Bologni a mnoho jiných měst italských zdobí radnice, paláce soukromé, nemocnice a jiné budovy toho druhu, jichž ve sbírkách Tyršových výběr rozmanitý a bohatý ve fotografických reprodukcích nalezneme.

Ve *Španělsku* zápasí gotika dlouho se vlivy románskými a maurickými, i nemůže se přes blízkosť Francie k ryzosti slohové povznesti. Nejzajímavější díla pocházejí z posledních desítiletí vývoje slohu, v nichž ornamentika v nejbujnější hře fantasie veškery plochy pokrývá. Celkem stojí však co do komposice chrámu Španělsko Francii blíže než Italie, podřizujíc se co do rozvržení fasády i disposice nitra pravidlům, jež výše jsme naznačili.

Plastika gotická vyvíjela se v úzké souvislosti s architekturou. Nádherné kathedrály, zejmena francouzské, poskytovaly místa ozdobě sochařské zvláště vyhrazená a tak — jsouc na to poukázána, aby s budovou jeden celek významný tvořila, — nabyla díla sochařská ráz monumentálnosti a zároveň ušlechtilé životnosti, jakými sama architektura gotická byla proniknuta. Sochaři francouzští, kteří zdobili portály kathedrály Chartreské, Remešské, Notre-Dameské a jiné sochami svatých, apoštolů, Madonn a světic, kteří bohatě komponované reliefy nad vchody chrámu vytvořili, dokázali, že také v těsné sdruženosti s architekturou, ba jaksi v podruží jejím díla svrchované ceny umělecké se provesti mohou. Francouzové čítají plastiku gotickou mezi nejskvělejší manifestace uměleckého nadání svého, a kladou díla její nikoli bez práva vedle výtvorů dláta hellenského. Sochy a reliefy tyto jsou ovšem z kamene pracovány, vnitřek zdobily často sochy dřevěné, bohatě omalované.

S plastikou francouzskou nemůže se současné sochařské umění německé ani co do kvantity ani co do kvality rovnati. Dómy německé jsou vesměs mnohem chuději sochami vyzdobeny, a umělci, ač někteří pod přímým vlivem Francouzů stojí, nedosahují ani jejich veliké koncepce, ani ušlechtilosti typů, ani ladnosti pohybů, ani účinného vržení roucha. Z polychromovaných soch, jež s realistickým talentem německých umělců výhodně se srovnávají, uvádíme co zvláště zdařilé sochy Krista, Panny Marie i sv. apoštolů v chóru kathedrály Rýnskokolínské. Z výtvorů samostatných padají hlavně na váhu různé náhrobníky, ve kterémžto směru plastika kamenná jakož i bronzová značných úspěchů se dodělala. Ve Francii, v Německu a zvláště též v Anglii zachovaly se znamenité pomníky toho druhu, jak na př. náhrobní sochy krále Jindřicha III., jeho choti Eleonory, jakož i Edvarda III. ve chrámě Westminsterském, náhrobek krále Filipa Smělého, nyní v Dijonu se nacházející, a jiných více, mezi něž i některé náhrobky české čítati můžeme.

Jiným směrem brala se tou dobou skulptura v Italii. Nejsouc ve století 14. bohata výtvory plastickými, nemůže se ani vykázati takou hotovostí formovou jako Francie. Za to připravuje se v plastice hnutí k realismu tíhnoucí, jež v prvních desítiletích renaissance v geniálních dílech Donatellových se vrcholiti mělo.

Giovanni Pisano, syn slavného Nikoly Pisana, nastoupil směle na dráhu novou, neostýchaje se užaslým zrakům současníků předváděti postavy násilně zkroucené, s okončinami v nejprudčím pohybu se nacházejícími, s tvářemi výrazu někdy až k mezím šerednosti se blížícího.

Reliefy na fasádě dómu Orvietského a kazatelna v dómě Pisském jsou nejvíce charakteristickými pracemi novotářského jeho dláta. Mimo Giovanna Pisana vykazuje Italie té doby arciť celou řadu umělců neméně, ač zas jiným směrem nadaných, z nichž největší pozornosť na se poutají dva Sienští sochaři Agostino a Angelo, budovatelé znamenitého náhrobku biskupa Tarlatia v Arezzu a bratrovci Jaňovi, Nino a Andrea Pisano, tvůrce kovových dveří u battistera Florentského. Také proslulý Giotto účastnil se co budovatel zvonice dómu Florentského plastické výzdoby krásného díla tohoto.

V sesterské shodě s plastikou vyvíjelo se v periodě gotické *malířství.* Malbě nástěnné byla gotikou na severu arciť zasazena rána smrtelná, ana všechny plochy prolamujíc okny, žádného místa jí nedopřála. Nedostatek ten vyvážen byl poněkud malbou na skle nádherných oken, jež v celé střední a severní Evropě k znamenité výši se povznesla. Zejmena ve Francii v kathedrálách Chartreské, Remešské, Rouenské, Tourské a jiných, v Německu při kathedrálách Rýnskokolínské, Štrasburské, Řezenské setkáváme se s pravými skvosty tohoto umění, jež obzvláště harmonickou hrou barev a rozlohou obdiv náš vzbuzují. Postavy lidské uspokojují pro technické obtíže spojování různých barev arciť méně, a chcemeli poznati schopnosti gotické periody v ohledu tomto, musíme se obrátiti k malbě tabulové. Zbytky tohoto, nyní častěji pěstovaného druhu jsou, pokud Francie a vlasti naší se týče, velice řídké. Víme sice, že v Čechách dříve než v Německu malba k rozkvětu dospěla, avšak dokladů zbylo nám po bouřích náboženských a pohromách válečných, žel, již málo. Lépe zachovaly se tabulové obrazy v Německu, kdež zejmena dvě školy, Norimberská a Kolínská, pracemi svými prosluly. Kdežto pak škola Norimberská vyvinuvší se současně s květem sochařství téhož města, v nejednom ohledu s ním souvisí a značnou plastičností, slušnou znalostí tvarů lidských a jakousi energií ve výrazu i koloritu se vyznamenává, vyniká nad ni zase škola Kolínská jemností a měkkostí modelace, ladností barev i obrysů.

Pokud malby miniaturní se týče, dlužno co do hladkosti formálné, co do harmonie koloritu, znalosti těla i co do krasocitu práce illuminátorů francouzských na přední místo postaviti. K nim řadí se výtvory rukou českých a výrobky škol nizozemských i anglických, z nichž každá své osobité přednosti má, kdežto současné práce německé méně poutavých stránek poskytují. Přese všechny znamenité vlastnosti malířské produkce severu ustupuje ona přece ve 14. století co do absolutní ceny umělecké výtvorům škol italských. Fakta a okolnosti, jež k vysokému rozvoji malířství italského již za dob gotiky vedly, jsou všeobecně známy. Rozvoj ten byl arciť jednostranný, obmezuje se v kontrastu k severu jedině na malbu freskovou, kolorit takto zanedbávaje, za to povznesl se však k šíři pojímání a k velkosti monumentální, jež malbě severu úplně cizí ostaly. Smysl pro ladnosť a působivosť komposice, pokročilejší znalosť těla lidského, studium přírody, schopnosť affekt přirozeně a bez přehnání vylíčiti, jemný cit pro výraz a pohyb, vzácný vkus ve vržení rouch, pevná, energická kresba, koncepce každé malichernosti prostá, toť byly čelné vlastnosti již za 14. století v malbě italské zřejmé. Okolnosti zevní a povaha národa vypěstily je u vzájemném

spolupůsobení. Lokální rozdíly i různá individualita umělců, nyní ponejprv zase na váhu padající, mají arcit v zápětí různé odstíny jednotlivých škol, z nichž Florentská a Sienská přední místo zaujímají.

Národní charakter italský nalezl nejvýmluvnějšího representanta svého v Giottovi, geniálním tom Florenťanu, jenž pečeť své individuality veškeré téměř malbě nástěnné v Italii na dlouhou dobu vtiskl, a to tim spíše, ana díla jeho po různých městech od Florencie až po Neapol roztroušena byla. Krásné fotografické reprodukce ve sbírce Tyršově předvádějí nám nejčelnější z nich, freska, scény ze života Kristova a P. Marie zobrazující z kostela S. Maria dell' Arena v Padově a velké stropní malby ve spodním kostele sv. Františka v Assisi. Také o žácích Giottových Taddeu Gaddim, Giottinovi a především Orcagnovi nabýváme sbírkou Tyršovou pojmu význačného. V uvedení jednotlivých výtvorů čelných těch stoupenců mistrových obmezujeme se na krásná freska ze S. Maria Novella ve Florencii od Orcagni, nejnadanějšího ze všech žáků Giottových, rovněž co sochaře a architekta s úspěchem činného.

V zásadném rozporu se školou Giottovou udržela se nějakou dobu škola Sienská, ač ani ona zcela vlivu Florentskému se neubránila. Výraz duševní co zrcadlení nálady zbožné a v sebe vroucně pohroužené, jemnosť tahů, lahoda formální jsou hlavními odznaky školy této, k jejímž nejčelnějším representantům Simone Memmi, tvůrce celé řady líbezných Madonn, náleží. Také Lorenzetti, jemuž fresko v Pisském Campo-Santu, život poustevníků líčící, se připisuje, patří z části ještě Sieňanům, ač v jeho dílech již zárodky rozkladu školy, v pravou středověkou zbožnosť pohroužené, se objevují.

Tímto zběžným náčrtkem nevyčerpali jsme arcit všechny směry a snahy, jimiž malířství souvěké Italie se neslo. Zbývají ještě různé školy v městech severu i jihu, jakož i jednotlivci pozoruhodní. Mezi nimi zaujal by první místo slavný Fra Angelico da Fiesole, nejkřesťanštější malíř všech věků a národů, kdy bychom jej cele umění gotickému připsati směli. Časově stojí sice na rozhraní středověku a renaissance, a také v umění jeho slučují se živly obou epoch v celek svého způsobu jediný, avšak principie a vymoženosti nového směru duchovního ovládají přece druhou polovinu jeho tvůrčí činnosti tou měrou, že plným právem k umělcům renaissance se počítá. —

Prošli jsme obsáhlým oddělením sbírek Tyršových, věnovaným umění, jež vývoj křesťanství od prvních počátků až po dobu nevyššího rozkvětu jeho provází. Sledujíce systematické rozvržení skupin jednotlivých, poznali jsme jednotlivé fáse rozvoje umění toho a hleděli jsme příčiny změn, stoupání i klesání si uvědomiti. Viděli jsme na konec, že i poslední nejdokonalejší květ na pyšném kmeni křesťanského umění zvolna se rozpadá, jakmile podklad jeho se hroutí, když enthusiasmus náboženský s válkami křižáckými za své béře, když všestranná změna společnosti, již v samém lůně středověku připravovaná, na sklonku jeho dozrává. Ve mnohých úkazech i v oboru umění mohli jsme již tušiti símě doby nové na základech širších a volnějších založené, jež v uměních výtvarných nejdokonalejší váraz svých snah, zásad a přesvědčení nalezne.

(Dokončení.)

Dědečkův kanárek.

Klidně rozloučil se s květů prostým žitím;
bezstarostných vnoučat chvějící se páž
vystrojila rakev obrázky a kvítím:
„S pánem bohem dobrý, drahý děde náš!“

Přátelé a známí přišli, plni píle,
aby potěšili, každý něco řek;
žalostněji také, truchlivé té chvíle
volal, pískal v kleci dědův kanárek.

Hudba zaznívala v smutek plný vzlyku,
kněz odříkal temně posledních pár vět,
ministrant se těšil z nových dvacetníků, —
po pohřbu zas všecko vrátilo se zpět.

Smutno po světnici, zase plno pláče,
k těžkým slzám nutí každá známá věc,
na dědovo všichni zapomněli ptáče;
hledali je ráno, — prázdna byla klec!

Návštěvou šli k hrobu. Akát hlínu stíní;
na větvici ptáček, jenž byl uletěl,
zpíval jako druhdy v dědečkově síni,
když ho z rána dlouho krmit nepřišel.

Marně chytali ho, nelapli ho více,
smutně poskakoval, náhle křídla spjav
vzletěl, snad že spěchal nazpět do světnice. —
Dne druhého tuh byl u dědových hlav.

Adolf Heyduk.

Samohrady.

Román

od

Vácslava Vlčka.

Kniha třetí.

(Pokračování.)

X.

Zahoda vracel se do otcovského domu, nevěda kudy. Zrak i sluch nekonal mu hrubě žádných služeb; jakkoli na nebi jasně zářilo slunko, šel jako skrze nejhustší mlhu, nepoznával ulice, a lidé kolem něho míjeli jako stínové v neurčitých podobách. Chůze jeho byla rychlá, ale bez pružnosti; konal ji tak namáhavě a těžce, jako by mu z čerstvé rány kdesi ucházela krev a síla,

však nutil se ku předu, jako by měl kdo ví jak na spěch a nemohl nic na to dbáti, že mu krok za krokem života ubývá.

Octnuv se v pokoji svém, otočil za sebou v zámku klíč, spěchal k psacímu stolku a otevřel nejtajnější jeho příhrádku. Kdo by ho byl pozoroval, tomu bylo by nejspíš připadlo, že se kvapí přesvědčit, nebylli o svůj poklad připraven. Poklad tam opravdu měl: něco namnoze nepatrných drobností, které si byl od Heleny přinesl a podnes jako drahé klenoty choval. Nyní třesoucíma rukama je vyňav a povědomou fotografii k nim přiloživ, uvrhnul všecko do kamen, podpálil a papíru přihazoval, až všecko na troud shořelo.

Pak se odebral do lékárny k obyčejné práci. Tváře měl jako stěna bledé, rty bezbarvé, však čile se pohybòval, se svými soudruhy i s příchozími zákazníky hovorněji než jindy rozmlouval. Snažil se, slovem, přemoci a zakryti, jak mu jest. Teprva když se na noc o samotě octnul, povolil slabosti své a jako zlomen sklesl na pohovku.

Ano, teprva nyní upadl v plen dravé bolesti. Kdy by byl milovanou dívku ztratil náhlou smrtí, duše jeho byla by měla krušný zápas se zoufalým hořem. Ale oč bylo nyní hůře! Láska jeho — dobré, nevinné dítě — byla úkladně přepadena i ubita. A kdo na něm spáchal tento zločin? Právě ta ruka, kterou byl s tak ryzím, vroucím citem líbával, ve kterou tak důvěřivě kladl všechen svůj život. Byl šeredně oklamán. Domníval se, že dlí ve svatyni své a vše, co měl, klade k nohám svého anděla: pojednou však se svatyně jeho proměnila v místo nečistoty a hanby, anděl jeho v mrzkou poběhlici. V koho mohl po takové zkušenosti ještě míti víru? ke komu na světě mohl ještě srdce přiložiti? v čem ještě najíti zálibu a potěšení?

Proč se dívka tak nešlechetně k němu zachovala, naprosto nechápal. Když o tom počal přemítati, ozvala se v něm po prvé pochybnosť, že by Helena v skutku byla tak zvrhlé, špatné stvoření, jak mu ji malovali. Uvěřil zlolajným jazykům — ale byloliž pravda, co namlouvaly jemu i matce? Jaké byly mu podány důkazy? Když Helena před ním tak těžce byla obviněna, nemusilliž prve také ji slyšeti, než by ji odsoudil?

Zajisté, to bylo jeho povinností — jako z druhé strany dívka byla povinna dáti mu o sobě povědomosť. Vždyť se rozešli bez roztržky, bez hněvu, ano v nejlepší vůli — na každý způsob musí od ní přijíti objasnění!

Myšlenka tato přinesla mu v první chvíli úlevu. V pravdě však byl to spíše jed nežli lék, trapný stav jeho mysli se tudíž jen prodloužil.

Několik dní ušlo mu jako na mučidlech. Konečně se přece dočkal — pošta přinesla mu list její rukou psaný! Obsah jeho byl v těchto slovech:

„Dobrý, jediný muži!

Nebylo mi na tom světě žádné blaho souzeno. Nezbývá mi nežli břímě života odvrhnouti. Než tyto řádky do tvých rukou se dostanou, bude všemu konec. S bohem — s bohem! Zapomeň na nešťastnou

Helenu."

Po prvním úžasu podíval se Lahoda na obálku, aby zvěděl, odkud psaní přichází. Však nenalezl tam určitější odpovědi k své otázce, nýbrž

jen označení železničního vlaku, do něhož psaní přímo na kterési nepovědomé stanici hozeno bylo.

To arci nebylo očekávané vysvětlení, tím méně upokojení, to byl nový rmut. Lahoda nepochyboval, že dívka jest osudného kroku schopna, ano že ho již vykonala — že ruka, která tento list psala, jest již studená, tuhá, mrtvá . . . Helena stávala se mu tím větší záhadou. Nebyla asi prosta viny, ale jistě nebyla takovou daremnicí, za jakou ji pomluvači rozkřikovali. V jejím životě byly věci, které mu ostaly zastřeny neproniknutelným závojem: kdy by je byl poznal, jistě by byly svědčily v její prospěch.

Však co mohl nyní ještě činiti? S rozechvěnou duší rozevíral denně noviny: hledal tam v bohaté rubrice všelikých neštěstí mrtvolu Heleninu, anoť to jinde nebylo možno. Když po delší dobu hledal nadarmo, připadlo mu, že nebyl hledal dosti pečlivě, i jal se starší čísla novin znova prohlížeti; tím spůsobem se jeho rána dlouho vždy jen opět jitřila.

Na štěstí ani jeho bolesť jako žádná jiná nemohla trvati věčně. Přirozenou měrou přišla doba, kde sobě řekl, že se už ničeho nedopátrá, že nutno vzdáti se vší naděje. A hle, brzy potom se mu jmeno tak úsilně a trudně vyhledávané v novinách přece zablesklo — jenže ne v rubrice samovražd a jiných děsných událostí, nýbrž ve zprávách uměleckých. Vypisovalo se tam, jak jistá kočující společnosť divadelní v jednom z menších venkovských měst ukončila svou veskrze chvalitebnou činnosť, jaký tam provedla repertoar a kterými hlavními silami se honosí; mezi těmito prý sobě slečna Helena Blanková, nedávno ředitelstvem získaná, dobyla rychle nejvyšší palmy a řídké přízně všeho obecenstva. Zpravodaj prorokoval jí na nejbližší štaci skvělé triumfy a přál tam společnosti nejlepšího zdaru, zvláště hojné návštěvy, která prý i zde mohla býti značně živější vzhledem k tomu, že vlastenecké ředitelstvo a jeho vybrané herectvo vždy se horlivě vynasnažují poskytnouti obecenstvu nevšední pochoutky . . .

Helena tedy nebyla mrtva, nebyla již ani ztracena. Nyní znal bezpečně její adresu, mohl jí hned psáti nebo mohl sednouti na nejbližší vlak a za několik hodin octnouti se u ní. Však neučinil jedno ani druhé — ano kdy by byl měl po přečtení té potěšlivé novinářské zprávy slečnu Blankovu na ulici potkati, byl by se jí vyhnul.

Na ránu jeho přišla posléze ta pravá náplasť, tak že se počala rychle zacelovati.

Jmeno nadějné herečky ještě mu pak několikrát přišlo na oči, pak mu zase zmizela. Nestaral se o ni, ale také na ni nezapomněl; byltě svou známosť s ní příliš draze zaplatil. Milostní citové jeho k ní arci nadobro vychladli; zpomínal na ni s trpkostí, nevolí a studem, ale mírná, měkká povaha jeho nedopouštěla, aby hněv jeho vyhledával pomsty, aby se bývalá jeho láska zvrhla v nenávisť.

Tak mnohý na jeho místě byl by sobě zazpíval, že pro jedno kvítí slunce nesvítí, a byl by se na ošemetné Heleně mstil aspoň tím, že by na trůn svého oklamaného srdce honem jinou krasavici usadil. Ale takového vzdoru byl on i v mysli své, neřku ve skutcích velice dalek. — Uplynula léta, otec odešel na věčnosť, Prokop stal se samo-

statným pánem v domě i závodě; byl čas, aby se oženil, všelicí přátelé, matka a později i sestra obraceli zřetel jeho na vhodné nevěsty, hezké i zámožné, však obmýšlený úspěch pořád se nedostavoval. Prokop neodpíral slovy, přestal býti před ženskými nesmělým a plachým; když se udála příležitost, mluvíval s nimi nenuceně, bavil je příjemně, také jim dvorně posloužil, ale milostného poměru se žádnou nezapřádal.

Když různé pokusy učiniti z něho ženicha selhaly, utvořil se o něm v kruhu Pražských známých soud, že v jádru svém dokonce není tak hodný, jak se dělá, že jest netoliko přílišný vyběráček, ale chladný špekulant, který chce jednak svobodného stavu svého co nejdéle užívati, jednak vyčkávati, aby příležitostně shrábnul nějaké ohromné věno. Slečny na vdávání jako matinky jejich uvykly jej ponenáhlu považovati za planého společníka, za hluchý ořech; načež on záhy vycítil, že o něj ženské nestojí, že kdykoli se mezi nimi octne, jest celkem zbytečný. Přestával na zevnějších zdvořilostech, a ony mu oplácely rovné rovným.

Spanilá čtenářka bude se as tázati: „Učinil slečně Blankové slib, že žádná jiná nebude jeho ženou než ona — zdali pak na něj pamatoval?“ Zajisté. Ale sám sobě pravil: „Že jsem takové slovo vyřknul, na tom málo sejde; i kdy by bylo nikdy z úst mých nevyšlo, jednal bych nyní docela stejně. Nemusejí se všichni mužští ženiti; a já jsem z těch, kteří se již k tomu narodili, aby zůstali starými mládenci.“

Že by se byl přes toto fatalistické rozumování přece asi oženil, kdy by nebylo Blankové, toho si nezapíral, jako bylo jistou pravdou, že v soukromí své duše — třeba si toho nikdy neřekl — cítil se povinen dostáti mužnému slovu, třeba nehodné ženštině danému. Ale žil v přesvědčení, že to všecko pranic ho netíží. Měl vždy dosti práce, konal ji pilně a ochotně nejen doma, nýbrž i v několika vlasteneckých spolcích, kde všude platil za výbornou sílu, chodil pilně do divadla, navštěvoval ob čas i jiné společenské zábavy. Byl tichý ale vždy čilý, pořádný, svědomitý, skromný a úslužný; zřídka se hlasitě zasmál, však obličej jeho zpravidla býval jasný. A poněvadž zůstával ušetřen pohromami a nehodami, těšil se dobrému zdraví a v obchodě stálému zdaru, poněvadž se mu slovem ve všem dobře vedlo, musil sobě v duchu libovati, že má všecku příčinu býti spokojen, pokládati se za šťastného a bohu za takový los děkovati.

Klidný proud života jeho zvlnil se mocněji teprva zase, když se Blanková po několika letech za hranicemi strávených navrátila do Prahy, ne již co neznámá osůbka, nýbrž co umělkyně, která ihned všecku veřejnosť zaměstnávati počala.

Byl překvapen, když se mu jmeno její z čista jasna zase v novinách namanulo. Brzy potom, kamkoli na ulici vyšel, spatřoval nesčíslné její podobizny ve výkladních skříních. Lidé se před nimi v zástupech stavěli, on chodil mimo, nezevloval na tu novou hvězdu jako jiní, přece však se na ni všady dobře podíval. Již to arci nebylo jeho poupě, ale růže v plném rozkvětu, ne jako nevinňoučká, plachá dívenka, nýbrž sebevědomá, ano pyšná divadelní bohyně. Setkávaje se na všech stranách s tváří tak dobře povědomou a přece zas tak cizí, nedovedl v nitru svém zůstati lhostejným, ale city, které se v něm čeřily, nebyly slečně

Blankové dokonce lichotivé — patřil na ni s hlubokou hořkostí jako na svou odpovědnou nepřítelkyni.

Nebylo mu nijak vítáno, že se tady objevuje, ale když mu nastala otázka, máli se jíti podívat na její první vystoupení čili nic, odpověděl si statečně: „Proč bych dnes činil výminku? Věru, byla by to zbabělosť, abych před tou dámičkou sedadlo své opouštěl!“

Šel tedy na Diblíka. Když se Blanková na jevišti objevila, byl z dávného kouzla ještě více rozčarován: místo divadelní bohyně, kterou mu v ty dni pořád ukazovaly její podobizny, pobíhala tu před ním spíše ještě uličnice než venkovská divoška. Vůbec byla by slečna *jeho* kritikou málo bývala spokojena. Její Verunka měla dle chuti jeho z počátku nad míru silný přímĕsek drzosti a sprostoty; její koketerie potom jej až urážela, poněvadž bylo příliš patrno, že tu chce ženština záletnice větších účinkův dosíci u mužských diváků, nežli vnučka Vostřebalčina u synka Bartákovic.

Avšak Lahoda nechával si soud svůj zcela pro sebe, projevuje ho leda tím, že mlčel a netleskal, kdežto jiní nové herečce rukama i hrdlem nadšenou pochvalu vzdávali. Slečna mohla nad takovou tichou opposicí slaviti hrdý triumf, kdy by jí na krásně nebyla zůstala tajna. Ale při bouřlivém jásotu, jenž přes tu chvíli divadlem otřásal, ona zajisté v mysli své ani nezavadila o pošetilce, na němžto se jednou učila prováděti své herecké umění, tím méně znamenala, že také sedí v řadách diváků.

Tak myslil Lahoda až ke sklonku představení. Tu když na řečnící umělkyni upřeně se díval, podobalo se mu, že se s okem jeho setkala. Popjala se, pokročila ku předu, nachýlila hlavu a za okamžik bylo celé její vzezření takové, jako by na něj do obecenstva chtěla promluviti. Jemu projelo to celým tělem jako náhlé leknutí; rázem zbledl a sklopil oči. Když je opět pozdvihl, herečka byla zase od něho docela odvrácena i vedla sobě, jako by pod sluncem nikdy žádného Lahody nebývalo.

„Bylo to jen bláhové domnění,“ pravil on si v duchu, hněvaje se na sebe, že před žárem oka její třeba jen na okamžik ze své míry přijíti mohl.

Ale domnění přece jen nebylo tak bláhové. Od té chvíle herečka častěji na něm očima utkvěla, zrovna jako by chtěla vypozorovati, činíli na něj umění její stejný dojem jako na ostatní. Cítil se tím poněkud znepokojen, ale v soudu svém nedal se porušiti — Verunka jej svým hlasem a celou svojí hrou dokonce tak úchvatně nepřesvědčovala, jako starého Bartáka i posluchače v hledišti, že by se byla v městě stala zcela uhlazeným, srdečným, milování hodným děvčetem; konec jejího výkonu zdál se mu proti začátku a částem prostředním povrchní a mdlý.

Ale tato přísnosť kritických náhledů nedovedla tomu zabrániti, že dlouho přes půlnoc nemohl zamhouřiti oka a do samého rána sebou na loži zmítal, jako by ležel v živém mraveništi. A nazejtří byl bez jiné další příčiny tak na duchu rozladěn, že to nedovedl utajiti. Nemohl mysl soustřediti k žádné práci, neměl nikde stání — co k němu lidé

mluvili, poslouchaje neslyšel, a nač se koli díval, ze všeho vynořoval se před ním obraz Heleny Blankové.

Snad ho to přece jen vábilo, aby se s ní setkal? Nikoli, proti tomu vzpíral se v něm všechen cit. Kdy by jej s ní bezděčného byli svedli tváří v tvář v jednom pokoji, byl by se nepochybně v tu chvíli odvrátil a odešel; přes to však mu nepřestávala na jazyku tanouti a v uších zníti slova, která by byla měla z úst jeho slyšeti, kdy by se byli spolu dostali do hovoru, jemuž naprosto nechtěl, — a byla to slova důtklivá, nevrlá i drsná.

Na štěstí Blanková, byvši po třech pohostinských hrách pro příští zimní sesonu engažována, hned zase na kolik neděl z Prahy odejela. Tak Lahodovi poskytnuta příležitosť, aby náležitě ochladl. K utišení podrážděných jeho čiv nemálo přispěly pověsti, kterých celá Praha hnedle byla plna: že slečna Blanková jest velmi světská dáma, že při svém poměrném mládí má za sebou již nad míru pestrou, pikantními dobrodružstvími bohatou minulosť, a že se již za jejího krátkého pobytu v městě ukázalo, jak její zásady a mravy jsou daleky všeliké šosácké úzkoprsosti a upejpavosti.

Když potom přišla na stálo, byl na to Lahoda již náležitě připraven a otužen. Pravda, sličná umělkyně z počátku při svých řečech do obecenstva dosti často patřívala k jeho sedadlu, však u něho nepůsobilo to již žádného zvláštního pohnutí mysli. Že pak nedocházelo k žádnému sblížení a setkání soukromému, slečna přestala ho v divadle mezi obecenstvem vídati, tak že pak o něj již ani okem nezavadila. To mu bylo docela vhod; jak nabyl té jistoty, počal se od ní dokonale odcizovati, třeba ji volky nevolky často míval na očích.

Brzy nebylo v Praze osobnosti, o níž by se tolik mluvilo jako o slečně Blankové. Její soukromé poměry poskytovaly k tomu ještě vítanější látky než její umělecká činnosť. Že byla jak doma tak všady, kde se objevila, obklopována zástupem ctitelův, o tom nebylo pochyby; avšak spatřovala prý u svých nohou nejen záletníky z kruhů šviháckých, u kterých se naposled sebe nesmyslnější kousky omluviti dají, nýbrž činila prý otroky svých vnad i z mužův ženatých, kteří ve společnosti zaujímali vynikající postavení. Jedno, druhé jmeno šlo od úst k ústům, a obecně se tvrdilo, že kouzelnice tak neodolatelné a nebezpečné tu není pamětníkův.

Jiní, kteří také dokonce nebyli mravokárci, užívali o ní mnohem ostřejších názvů, a nikdo neodporoval, nikdo se krásky neujímal, že by se jí děla křivda. Za to však se obyčejně podotýkalo: „Ale jejímu umění všecka čest!“ Obecenstvu nevadilo, že snad Blanková mimo divadlo vede život lehký a bujný; vždyť už to vyšlo z mody, všelikou toho druhu prostopášnosť vůbec pokládati za kámen urážky, jeviště samo pak hemžilo se téměř nepřetržitě francouzskými hampejsníky a nevěstkami, a obecenstvo to neodmítalo, ba znenáhla této jedné kuchyni navyklo tak, že žaludek jeho vzpíral se proti všeliké stravě, která nebyla připravena ze zvěřiny silně nahnilé a přiměřeně páchnoucí.

Náš Lahoda byl z těch řídkých divadelních navštěvovatelů, kteří uměním Blankové nebyli napořád unešeni, nýbrž soudili o něm střízlivě, byli jím dosti zhusta nespokojeni a nejednou pohoršeni, když druzí

vedle nich zrovna u vytržení horovali a lomozili. Připouštěl, že slečna je herečkou povolanou, nikoli však vyvolenou; samo nadání její zdálo se mu na osudném scestí. Honila se po všech parádních úlohách, ale jen v řídkém případě přivedla některou ku pravé platnosti, když těsně přiléhala k její letoře. K jádru úlohy proniknouti a je na jevo vynésti, to nebývalo její snahou a prací; obyčejně nechávala jádro jádrem a hleděla si jen slupky, kterou dle svého způsobu parádně vyšňořovala. Stalo se jí zrovna pravidlem, svůj poměr k úloze docela převraceti: místo aby se úloze věnovala, obětovala, musila se úloha poddávati jí, sloužiti jejím osobním účelům. Tak zůstávala slečna Blanková na jevišti pořád hlavním předmětem, osobě, kterou představovala, zbývala jen podřízená důležitosť. Diváctvu to bylo jak náleží vhod; ono Blankovou vůbec neposuzovalo nýbrž velebilo, každou bliktrou její bylo oslněno, kdežto vedle ní k výkonu svědomitému, produševněnému, výbornému ano klasickému zůstávalo chladno.

Přísnější znalci za některou dobu tvrdili, že slečna Blanková již jen stále hraje slečnu Blankovou; ale obecenstvo milerádo na tom přestávalo, jen když vyměňovala kostymy, a denní kritika nepřestávajíc housti chválu její spanilosti, přinášela hotové bulletiny o jejích oblecích. Záhy se podobalo, že má divadlo ten nejvyšší úkol, aby tam Blanková pravidelně na odiv vystavovala svou krásu přirozenou i strojnou. U všech byla v modě, přemnohým byla modlou, a stále přibývalo těch, kteří se po ní třeštili.

XI.

Měsíc ubíhal za měsícem, minul nový rok a masopust dospěl k ostatkům, když se paní Hodanové přec ještě jednou podařilo také bratra Prokopa vytáhnouti do plesu. V Žofínských sálech bylo hostí jako v úle včel, i bavili se hlučně, jednotlivec tratil se tu jako krůpěj deště v přívalu: přece však rozjařené ty davy v jednu chvíli spozorovaly zcela tichou událosť.

„Slečna Blanková přišla! Blanková je tu!“ opakovaly po rozlehlých místnostech přitlumené hlasy, jeden kruh za druhým přerušoval svůj posavadní hovor, a mužští i ženské s rovnou zvědavostí se obraceli v tu stranu, kde se jmenovaná dáma ukázala.

Lahoda se neohledl. Bylo to po prvé, co se mimo divadlo zase s Blankovou octnul pod jednou střechou; mohl se tu s ní snadno setkati, však mohl se tomu také bez obtíže vyhnouti. Ji obletovalo pořád tolik dvorných kavalírů, že by si jeho sotva byla povšimla, kdy by byl třeba desetkrát šel mimo; však on se vždy držel opodál, ačkoliv u něho dávno bylo věcí jistou, že jest mu ta osoba již docela lhostejná.

Tísně v skutku již pražádné necítil; jestliže srdce jeho trochu rychleji tlouklo, patřilo to jen na vrub plesové nálady. Byl dnes v neobyčejně dobré míře, také více tančil než kdykoli za posledních let. Po půlnoci, když zahlaholila hudba k volence, nebyla to také asi jen skromnosť, která jej vedla v ústraní: spíše naplňovalo se tajné

jeho přání, když jej vděčné tanečnice zachytily a pak již ani z kola nepouštěly.

V tom víru před sebou náhle spatřil dámu, od které se naprosto nenadál, že by ho svým vyzváním vyznamenala. Nevěří svým smyslům — a přece jest to pravda: slečna Blanková se před ním uklání.

„Či dostanu košem?“ slyší jako ve snách její hlásek, trhne sebou zrovna násilně, béře ji kolem pasu — ona spolehne na něj svou bělostnou, kyprou paží, a již se otáčejí v proudu křepčících párů.

„Vy jste se mne zrovna lekl,“ promlouvá potichounku krasavice.

„Nemohu zapírati,“ odpovídá on v patrném zmatku — „tolik zalekl, že budu velmi špatně tančiti . . .“

„A proč zalekl?“

„Že se mi dostalo tak zvláštní pocty — které jsem si nijak nezasloužil — —“

„Ježto jste mě prve sám nevyzval k tanci? Bez pochyby jste ani nespozoroval, že tu také jsem?“

„Ne proto . . .“

„Tedy jste se mne z úmysla stranil?“

„Sotva jste mohla vyhověti tolika prosebníkům — i nechtěl jsem býti dotěrným —“

„Ne proto, pravím nyní já. Přiznejte se, kdy byste byl napřed věděl, že i já zde budu, zdali byste byl přišel?“

„Což pak myslíte? . .“

„Myslím, že patříte mezi moje nepřátele.“

„Já?“

„Myslím tak ne ode dneška, nýbrž hned od onoho večera, když jsem po prvé v Praze hrála a v divadle vás po letech opět spatřila.“

„Však nemyslíte to tuze do pravdy,“ namítal Lahoda, „jinak by mi sotva bylo dopřáno přítomného potěšení —“

„Nesoudíte právě,“ vpadla mu slečna do řeči. „Vy jste mi nepřátelství svého, které nepopíratelně trvá, posavade neopověděl — i umínila jsem si, že vás k tomu přiměju. Nastoupila jsem nejkratší cestu — a z té příčiny dovolila jsem si vás na chvilku vzíti do zajetí.“

Aby v takovém zajetí někomu se zastesklo, byla asi věc hrubě nemožná. A náš Lahoda — co se jednou natoužil a načekal, než toho dosáhl, aby Helenu takto k svým ňadrům přivinouti mohl! Mnoho potom k vůli ní v duši své vytrpěl: ale když ji nyní tak líbeznou v náruči držel, opojný dech její cítil, do čarovného oka jejího popatřil — tato luzná živoucí skutečnosť vyhlazovala z paměti jeho šmahem všechnu minulou trýzeň, všechnu hořkosť a nevoli, plašila od něho všecko střízlivé rozumování — před očima jeho tratili se všichni ti lidé kolem, viděl jen ji, a bylo mu, jako by se to včera teprv byli rozešli a dnes opět se shledávali k důvěrnému, sladkému dostaveníčku.

„Nuže,“ pokračovala krasavice po malé přestávce, když tanečník její marně ještě hledal slůvko vhodné odpovědi — „chcete mi konečně rukavici svou zjevně vrhnouti?“

„Dovolte mi především,“ odtušil Lahoda, „abych se pokusil setřásti trochu toho řeřavého uhlí, které jste právě na mou hlavu shrnula. Jste dnes na všecky tance již zadána?“

„Myslím, že jest můj taneční pořádek celý popsán.“

„Nesmím si tedy činiti naděje, že by se tam pro mne ještě našlo místečko?“

„Z toho si nic nedělejte. Je tu snadná odpomoc, abych vás nezkrátila — nebudu dnes už více tančiti.“

„Ne, ne — příliš těžko bylo by vám odolati —“

„Hned po tomto kole odejdu domů,“ prohlásila určitě slečna. „Můžeme si pak mysliti, že jsme všecka zbývající čísla spolu odtančili.“

Zastavila se, a Lahoda činil jí obvyklé poděkování.

„Vy jste mne posud nenavštívil,“ vydechla ona, vlajíc sobě vějířem chládek na zardělou tvář a bělostnou hruď.

„Nedivte se . . .“

„Byla snad příčinou toho dáma?“

„Byla.“

„Je asi také zde?“

„Zajisté.“

„Nechtěl byste mi ji ukázati?“

Lahoda učinil s tanečnicí svou několik kroků. Stanuli proti velikému zrcadlu.

„Zde jest ona dáma, která mě zdržovala,“ ukázal do něho Lahoda, — „jinak vám ji představiti nemohu.“

Slečna se obrazu svému v zrcadle uklonila.

„S tou se mohu častěji vídati,“ řekla, — „i zeptám se jí ob čas, jak dlouho vám bude poskytovati povědomou záminku a omluvu . . .“

Když se Lahoda nazejtří pozdě na den probudil a v mysli své rozlišovati počal, co se s ním minulé noci v skutku přihodilo a co bylo jen lichými mátohami snů, které jej po plese celým pestrým rojem obletovaly, opakoval sobě častěji v duchu i nahlas: „Musím ji navštíviti — už není žádného vyhnutí . . .“

Vědomí této nové povinnosti od něho již neodstoupilo i stalo se mu pramenem nového nepokoje. Jaký měla návštěva u slečny Blankové míti účel? Aby svůj bývalý srdečný poměr k ní obnovoval, na to neměl pomyšlení. Shledajíli se mezi čtyrma očima, dojde k výčitkám, k výkladům, snad k výstupům — a co mohlo býti všeho toho koncem? Buď dokonalá roztržka a věčné nepřátelství, a toho si nepřál — anebo vysvětlení, prominutí, smíření — a toho se bál. Zase byl jako na skřipci.

„Přece nejsem už nerozumný hoch,“ hleděl se nesnází svých zbaviti, — „dojdu tam, pohovořím s ní čtvrť hodiny, zůstanu chladný, nedám se ničím překvapiti ani uchvátiti. Vyhovím formě, v podstatě však zůstane všecko, jak jest — to přece závisí jen ode mne!“

Takto si přimlouval, však nedovedl v sobě utlumiti tajnou bázeň, že se všecko skončí k jeho škodě, nemohl se zhostiti pocitu, jako by měl v čiré tmě vydati se na pracizí půdu, kde každou chvíli může padnouti do propasti.

Odkládal den za dnem, a když se mu všecko další prodlévání zdálo již naprosto nemožným, ustrojil se váhavě a šel. Ale ještě na hradbách, na něž měla Blanková z oken svých vyhlídku, uváznul a nerozhodně sem tam přecházel. Když to chvíli trvalo, spatřil pozdalečí

umělkyni v průvodu staré paní, povědomé jemu Francouzky, odcházeti z domu.

„Výborně!“ zvolal. „To mě vysvobodí!“

Počkal v úkrytu, až se dámy vzdálily. Po té vešed do domu a zazvoniv u bytu slečny Blankové vyslovil služebnému děvčeti své politování, že přišel nadarmo, a zanechav tu svou navštívenku vracel se s lehkým srdcem domů. Osvědčil dobrou vůli — a tím se musí slečna spokojiti. Našel také jednoduchý ale tuze vhodný prostředek, jak by — v nejhorším případě — ještě vícekrát do jejího domu bez velké nepříjemnosti a beze vší škody dojíti mohl: třeba jen vždycky vyčíhati, až ona sama odejde do zkoušky nebo jinam.

Asi týden potom měl Lahoda cestu do Menšího Města Pražského. Když se odtud vracel, vystupovala nad Prahou jedna z těch náhlých dešťových přeháněk, které ohlašují příchod jara hodně dřív než vlaštovice. Na vzdušném železném mostě prováděl vítr s ubíhajícími měšťáky dosti nezbedné šprýmy. Zrovna před Lahodou obrátil mladé dámě deštník na ruby a zadouval do něho tak mocně, že ho spraviti ani udržeti nemohla; zdálo se, že ji najednou i s ním do vzduchu vyzdvihne. Bezděky vztáhl Lahoda ruku, aby tomu zabránil; teprva když se také chopil deštníku, poznal majitelku jeho — slečnu Blankovou.

„Díky!“ zvolala, když jeho silnou paží situace mžikem se polepšila. „Ah — vždyť je to pan lékárník! Mohla jsem to uhodnouti, i kdy by mně byly vítr a déšť oči nadobro zalepily!“

„O tom se osměluji pochybovati,“ podotknul Lahoda.

„Prosím vás, dovolte mi, abych se vás zadržela.“

On ji arci s největší ochotou podal své rámě.

„A nebuďte nevěřícím Tomášem,“ pokračovala ona, pevně se k němu přimknuvši. „Zrovna jsem na to myslila, jak jste mě tu jednou zaštítil proti divoké zvěři: v tom se přihnali ti rozpoutaní živlové — a vy jste opět mé slabosti rytířsky přispěl ku zpomožení.“

Rozdíly mezi tehdejší a nynější dobou nebylo lze ani v myšlenkách rozbírati, pan Větrovský hatil rozpustile i příležitosť k další rozmluvě; milý párek musil všechnu svou péči soustřediti k tomu, aby se bez dalšího dobrodružství dostal s mostu.

„Tamto je na štěstí přece ještě vůz,“ pravila slečna, když vběhli na pevnou půdu uliční. „Jen nevezmeli nám ho někdo, než k němu dospějeme.“

Dali se zrovna do klusu; krasavice se tomu vesele smála, jak komicky nenuceně sobě volky nevolky počínají na veřejných místech, kudy se jindy ubírávali jen dle nejpřísnějších pravidel vážnosti, libomravu a elegance. Když vklouzla do kočáru, hlasitě zajásala.

„Rychle!“ pobízela Lahodu. „Rychle! Na nebi zrovna jako by vytahovali stavidla!“

On příliš nespěchal. Snad mu tanulo na mysli, jak si jednou při podobné příležitosti toužebně přál usednouti vedle té samé ženštiny do kočáru, a jaký odpor ona proti takové možnosti projevila . . .

„Co váháte? ptala se ho nyní.

„Moje cesta,“ prohodil, „je bez toho jiná —“

„Ale jeden fiakr může nám dobře oběma posloužiti, třeba s nějakou zajížďkou. Jiného vozu ani zde není. — Či snad se mnou jeti *nesmíte?*“

Lahoda vskočiv k ní dovnitř, přirazil dvířka.

„Proč bych nesměl?“ tázal se, když se kočár houpati počal.

„Ku příkladu proto, abyste neměl zlou vůli se svou nevěstou, kdy by byla náchylna žárliti.“

„Dovolte — jste vy k tomu náchylna?“

„Na vás bych nežárlila nikdy, poněvadž vím, jaký jste bezvadný, dokonalý muž.“

„Kterak mám tuto nesmírnou chválu srovnati s výčitkou, jižto jsem od vás musil slyšeti onehdy na Žofíně?“

„Jednoduše. Malé, nepatrné skvrny jsou i na slunci — a vy máte jedinou chybičku, ubližujete mé skromné osobě — ačkoli snad jen ve svých myšlenkách a citech.“

„Přál bych si,“ promluvil Lahoda hlasem nezcela pevným, „aby mně byl v životě mém nikdo více neublížil, než já vám . . .“

Slečna nachýlila se blíže k němu a ujala náhle pravici jeho do svých ruček.

„Vy,“ pravila proměněným hlasem, „jako jste byl vždy z nejhodnějších lidí, tak jste myslím náležel až posud mezi šťastné, kteří těžkými útrapami a zkouškami ušctřeni zůstávají. Přeji vám, abyste nikdy nepoznal, kterak je člověku, který se jako zdrcený červ svíjí pod hrubým kolem osudu — ale přece vám musím ze své vlastní zkušenosti podati jeden podobný obrázek.“

Otřela si bílým, vonným šátečkem spánky a oči — Lahoda nejen zbystřil sluch, ale bezděky se mu až dech v prsou zatajil.

„Stanula jsem na břehu řeky,“ jala se krasavice vyprávěti. „Přede mnou míhal se hluboký proud, jejžto jsem si za svůj hrob vyvolila . . . Neměla jsem na světě už nijakého řízení, leda že jsem se v duchu ještě rozloučiti chtěla s mužem, který byl ze všech lidí nejlepším přítelem mým a srdci mému nejdražším. Přehluboko jsem cítila, že mu zoufalým skutkem svým způsobím těžký zármutek, a to mě při odchodu z tohoto světa nejvíce hnětlo. Však nebylo lze jinak — padla jsem na kolena, zkroušeně jsem ho odprosila — pak prudce vyskočivši vrhla jsem se do hlubiny vodní . . .“

Posluchač bledě na vypravovatelku široce otevřeným, polekaným zrakem, maně zachytil její páži.

„V tom kratičkém okamžiku,“ mluvila ona dále, „co se mé tělo se břehu do vln řítilo, vnikl do sluchu mého zcela živě povědomý hlas, úzkostlivě volaje: ‚Heleno! Zadrž! Nečiň toho!‘ A nežli se voda cele nade mnou zavřela, zdálo se mi, že na břeh v největším spěchu přikvapil onen můj přítel — a když se již všecky moje smysly kaliti počínaly, bylo mi, jako by byl za mnou do řeky skočil, jako by mě ramenem svým uchvacoval . . . Nevím, co se dělo dále. Když jsem zase poněkud k sobě přišla, byla jsem ještě skoro celým tělem ve vodě — na jiném arci místě — ale pod nohama cítila jsem její dno a levicí držela jsem se vrbí, které tu v hustých keřích od břehu do řeky bylo zarostlo. Oči mé, přes které se voda z mokrých vlasů řinula, hledaly

toho, jenž mě zachytil — i nemohla jsem pochopiti, že ho tu není. Chvilku byla jsem pak na vahách, co učiniti — na jedné straně volal mě vodní hrob, z druhé strany šeptal mi jakýsi hlas: ‚Jsi jen zázrakem zachráněna, a stalo se to jen k vůli šlechetnému příteli tvému, který by byl vlastní život nasaditi neváhal, aby skutku tvému zabránil!‘ To rozhodlo. Pracně vydrápala jsem se na břeh . . .“

Krasavice se zamlčela. Ale ani Lahoda nemohl hned tak slovo přese rty přenesti. Několikrát na sebe kratičko pohledli a zase oči jinam strhli. Posléze promluvil on:

„Oznámila jste mi tehdy napřed hrozný svůj úmysl —“

„Byla jsem tak nemoudrá!“

„Však potom jste na mne pojednou úplně zapomněla.“

„Zapomněla — pravíte?!“

„Zapomněla jste i na to, dvěma slovy mi napsati, že jste na živu, nechala jste mne trápiti se domněním — —“

„Bože uvaruj!“ zvolala slečna zrovna polekána. „Jak jsem se jen trochu ustanovila, sedla jsem ku psaní a v patách za nemoudrým listem poslala jsem vám jiný, ve kterém bylo celé moje kajicné vyznání, ve kterém jsem vám za všecku laskavosť děkovala, vás za odpuštění prosila, svá další předsevzetí vám ohlašovala a s vámi se loučila — — o tom všem vy nevíte?!“

„Zhola ničeho.“

„Tedy by vás byl zrovna tento můj dopis nedošel?“

„Dnes prvně se o něm dovídám.“

„Totě úžasné!“ lomila slečna rukama.

„Představte si, co jsem vystál —“

„Teď se rázem celá ta neblahá pohádka rozlušťuje! Jak jste se potom neměl na mne hněvati! A jak jsem já se měla od vás dočkati sebe menšího projevu, že se o můj osud přece trošku zajímáte — aspoň tolik, jako jeden ze sta chladných známých!“

„A jak já mám po všem všudy přijímati vaše poznámky o mé nevěstě!“ doložil Lahoda — ale sotva že to slovo bylo venku, hnulo se v tajnosti duše jeho cosi jako pokárání, že bylo neprozřetelné.

Umělkyně se jím zarazila.

„Jakže,“ promluvila jaksi zdráhavě, „vy byste opravdu nevěsty neměl?“

„A vy se mne i nyní ještě tážete?“

„Toho bych se nikdy byla nenadála!“

„A čeho jste se nadála?“

„Až přijdu do Prahy, že vás najdu dávno ženatého . . .“

Lahoda spustil ve dvířkách kočáru okenko.

„Hleďte,“ ukazoval ven, „jsme u hradeb. Dáteli sobě maličko záležeti, uvidíte za minutku místo, kde bylo před lety dáno jisté slovo. Ostatně na to místo dobře tuším vidíte ze svého bytu —“

„Můj bože! . .“ zašeptaly malinové rty slečniny.

„— což jste si ani při tom pohledu nikdy onoho slova nepřipouštěla?“

„A vy jste ho byl podnes pamětliv?“

„Přece tedy jen pochybujete, že jsem čestný člověk?“

„Ne, ne!“ odpírala umělkyně, v patrném pohnutí hlavou potřásajíc. „Vy jste mnohem více — jste člověk nevyrovnaný, nedostižný, jste ideál muže. Já jen ani pochopiti nemohu, co jste učinil — učinil k vůli tomu nebohému stvoření, od kterého jste již na tomto místě zažehnával zoufalé myšlenky! . .“

Opět chopila pravici jeho do svých rukou a pevně ji tiskla. Oči její upřely se ještě níže pod tuto pravici — zajisté v nich pod hedbávnými řasami smáčkla drobnou slzičku . . .

„Mohu to tím méně pochopiti,“ dokládala potom, z počátku skoro šeptem, „že jsem vás v onom ztraceném psaní propouštěla ze všech jakýchkoli závazků, vracela vám celou vaši svobodu. A učinila jsem to nadarmo — vy jste o tom podnes ničeho nezvěděl! Měl jste ovšem i tak plné právo nedbati na to slovo, jehož otcem snad přece jen byl slabý okamžik a matkou pouhá plachá náhoda — vy však jste si z této pavučiny dobrovolně udělal tuhé pouto, a nosil jste je po celá léta! Proč jen jste dávno nemluvil, abych vám byla už dříve mohla říci: Zapomeňte na všecko tehdejší dětinství! Nečiňte svému dobrému srdci nijakého násilí, oblažte ženštinu, k nížto vás táhne, a užívejte sám tím hojnějšího a nekalenějšího blaha, čím déle jste se ho odříkal!“

XII.

Lahoda poslouchal proud řeči její na konec už se zjevnou netrpělivostí. Máchnuv rukou chtěl cosi podotknouti — ale v tom se kočár náhlým trhnutím koní zastavil. Tím zdála se mu celá rozmluva pro dnešek zcela prosaicky ukončena; slečna vyleze, a on pojede domů. Však umělkyně honem nevstávala.

„Snad nemáte příliš na chvat?“ pravila měníc jako předmět tak i spůsob mluvy své. „Již se u mne na okamžik zastavte. Bez toho jste tu ondyno byl nadarmo — odpusťte a vynahraďte mi, oč jsem tehdy přišla k velikému svému politování.“

Teprve když byla svolením jeho jista, opustila vůz a stále rozmlouvajíc uvedla společníka svého do malého salonu v prvním poschodí; hned na prahu omlouvala se před ním, že tu shledá dosti neladu.

„Vy jste zvyklý na nejpřísnější pořádek,“ dodávala, „já když se vrátím do pokoje, který služka trochu urovnala a uklidila, jest tam za půl hodiny zase všecko různo.“

Lahodovi byla ostatně nejnápadnější vůně, kterou tu shledával a která se valně lišila od zápachu pižma, kolínské vodičky a jakým ještě podobné dámské komnaty naplněny bývají.

„Pozorujete, jak bedlivě zachovávám zdravotní předpisy?“ tázala se slečna. „A prosím vás,“ pokračovala odskakujíc a hned opět se vracejíc s talířkem, plným desinfekčního prášku, „jeli pak tento prostředek osvědčený a jistý? Vy tomu dojista ještě lépe rozumíte než doktor.“

„Lepšího prostředku nad tento nemáme,“ odpovídal host. „Jenže bych neradil, abyste si jím tak silně naplňovala vzduch, to také není zdravé.“

dopomohla. Jsem jí za to tím neobmezeněji vděčen, že z toho lidské huby kdo ví co zase nadělají. Snad řeknou, že jsem také jeden z jejích pensionovaných milovníků, že se mnou třeba také jednou své rodině utekla — nebo že jsem použitím případných prostředků — jako dýky nebo jedu — uklidil sem tam některého zbožňovatele, když se jí stával příliš nepohodlným —"

„Vy víte," pravila krasavice, vztyčujíc vysoko svou sličnou hlavinku, „vy víte, jak velice pohrdám vším, co si lidé o mně povídají."

„Ono to vlastně — jak se duchaplně vyjádřil jeden pyšný pán — snad ani nesahá k výši vašeho pohrdání."

„Beze snadu," posvědčila důrazně slečna.

Lahoda vyčkával už jen vhodné chvilky, aby se mohl poroučeti, ale za posledních okamžiků, zvláště zmínkou o společném útěku, se pozornost jeho zase zbystřila.

„Přičiním se, aby vaše oběť nebyla marná," vedl pan Domin dále hovor. „Posavad byla to arci jen Thalia vulgivaga, které jsem sloužil: ale můželi se Venus vulgivaga povznesti na vládnoucí bohyni, státi se ku příkladu Pompadourkou, proč bych já se nemohl na konec také státi knězem až i ve chrámu residenční Thalie?"

„Jak se zdá," pozdvihl nyní hlasu svého Lahoda, „nebylo snad k tomu daleko, abyste se stal třeba knězem ve chrámu církevním?"

„Hádáte, že jsem tak něco jako páter Vyklouz? Jakkoli nemohu zcela posvědčiti, musím přece vašemu důvtipu učiniti kompliment. I on potvrzuje chválu, kterou jsem tak často slýchal o vaší dokonalosti."

„Prosím, abyste tolik nenadsazoval," odvece odměřeně lékárník, „jinak bych musil za to míti, že si mne dobíráte."

„Chraň nebeský pán bůh!" hájil se herec. „Znám jednu dámu, která vás při každé příležitosti jen s velebením připomínala a mnoho množstvíkrát prohlásila: ‚Událo se mi poznati hezký počet mužských — ale nade všecky z nich byl můj Lahoda!' Slečno, lhu jedno slovo?"

„Slečno," promluvil spěšně lékárník, „příliš dlouho jsem se u vás zapomněl — buďte zdráva! Má úcta, pane Domine!"

Herec nachýlil hlavu jako na divadle dvořan, když král s trůnu svého mimo něj odchází, a pravil:

„Sic te, frater, Helenae lucida sidera —"

„Cizím jazykem o přítomné osobě mluviti," vpadla mu slečna do řeči, „není dovoleno."

„Vždyť já jen trochu opravuji Horáce," namítal Domin, „a ten mluvil docela o jiné Heleně, ačkoliv již o té toho staří pohané celé kalendáře naklevetili!"

Umělkyně vyprovázela Lahodu až do předsíně.

„Nedivte se mu," pravila tu přitlumeným hlasem významně na hlavu ukazujíc, „už si také poseděl v blázinci. — Na shledanou v pondělí!"

Ale k této shledané nedošlo. Lahoda mimo vše nadání ještě před pondělkem musil sestru v nepřítomnosti manžela jejího provázeti na Samohradskou Selanku, a místo aby se honem vrátil, ulehl tam na nemocné lože.

Když dostal od slečny Blankové psaníčko, ve kterém stálo: „Chcete přátele své připraviti o rozum?“ — měl za svou povinnosť nenechati je bez vší odpovědi. Připadlo mu, že by ji mohl Ludikarovi nadiktovati, ale hned tu myšlenku zhola zamítl — byl by se před doktorem styděl. Odhodlal se, že přece ještě sám, třeba s velikým nepohodlím, řádek, dva napíše.

Ale před Methodií to také na žádný spůsob nechtěl učiniti. Počkal, až u něho byla sestra Nepomucena; a ke všemu — by adresu co možná utajil — dal si ještě zavolati Košatku a hotový list sám ji doručil, aby ho donesla rovně na poštu. (Pokračování.)

Prosba.

Kdo nemá snů, ten nemá žití,
kdo béře sny, jak Herod jest:
ó rozvíjej se, snů mých kvítí,
ty chudé kvítí podél cest.

Ty cesty byly též kdys v květu
a plny rosných krůpějí,
i z nich se chystal skřivan k letu
s písněmi jarních nadějí.

Slyšíš to koles rachocení?
To těžký vůz přejíždí luh,
ó co tu ran a co tu mření
těch jarních květů, mladých tuch!

A za prvním se vláčí druhý
vůz s povinností břemenem,
jich kola ryjou v květech pruhy
a hnědou prsť nad semenem.

Květ mizí, půda zpěchována,
prach na ní víří v kotoučích,
ó buď ty, mezi, požehnána,
ty úzká mezi písní mých!

Kdo nemá snů, ten nemá žití,
kdo béře sny, jak Herod jest:
když tolik zhynulo již kvítí,
ty meze aspoň nechte kvést!

M. A. Šimáček.

Nové písemnictví.

Práce technické.

Zprávy spolku architektů a inženýrů v království českém. Ročník XIX (1884), seš. III. a IV. Sešit třetí počíná dvěma články z oboru architektury, z nichž první jedná o novém domu p. Bubeníčkovu poblíž nábřeží Palackého, druhý pak je věnován starému zámku pánů z Pernštejna v Pardubicích. Byl bych si přál, aby tento druhý článek podával podrobnější popis zajímavé ony památky stavební.

V článku třetím, jehož ukončení nalézá se v sešitu čtvrtém, popisuje p. inženýr Francl vodárnu Vinohradskou. Čtenářstvo Zpráv uvítá tento popis zajímavé stavby vodárenské zajisté s tím větším potěšením, že pochází z pramene nejspolehlivějšího: jeť pan Francl pů-

vodcem a nyní již dvě léta i ředitelem Vinohradské vodárny, a nemůže tedy o ní nikdo podati lepších zpráv než on.[1]) Článek jeho podává veškery přípravné výpočty velmi do podrobna, snad podrobněji než vzhledem ku čtenářstvu Zpráv bylo právě potřebi. Zvláště obšírně podává spisovatel výpočet *odporů* ve velmi dlouhém potrubí výtlačném. Použiv vzorců Weissbachových a zvětšiv theoreticky vypočtěný odpor hlavní ještě o 20% shledává p. Francl, že při plné práci vodárny (totiž při rychlosti vody v potrubí 0·9 m.) obnášela by odporová výška 14 m., kteráž veličina vzata též za základ při výpočtu strojů, ač by se zajisté odporučovalo vzíti do počtu dle rady Grashofovy[2]) hodnotu *celého* odporu o 50 procent větší.

Při pokusech provedených v lednu t. r. ukázalo se, že výška odporová v potrubí při plné práci obnášela 21—23 m., tedy o *polovici* více než dle užitého vzorce očekávati se dalo. Kdo zná nedostatečnosť našich vědomostí v tomto oboru, nebude výsledkem tím arci překvapen. Při pokusech konaných r. 1876 v Hamburku shledán ku př. za okolností docela podobných odpor o 43% větší než výpočet dle vzorce Weissbachova podává.[3]) Jednalo se tu o potrubí nové, při potrubí starém, částečně zaneseném, vzrůstá pak arci odpor v poměru daleko větším.

Ačkoliv tedy rozdíl mezi odporem skutečným a vypočtěným může se zakládati na nedostatečnosti theorie, v které arci vliv četných záhybů, nedokonalého uložení potrubí atd. nemůže dojíti dokonalého číselného ocenění, není také vyloučena možnosť, že velký odpor při pokusu nalezený má nahodilou příčinu místní. S toho stanoviska bylo by zajímavo znáti velikosť odporu, jaký se jevil při normální práci čerpací stanice. Tabulky ve článku samém uveřejněné k tomu nestačí, protože uvedená dáta pro stavy vody a pro údaje manometrické nejsou dosti přesná, aniž jest zaručeno, že vztahují se ku pozorování *současnému.* Přiměřeně provedená pozorování ve spojení s příslušnými výpočty mohla by však poskytnouti v této věci žádoucího světla.

Co se týče potrubí samého, nemohu volbu jeho průměru nazvati šťastnou. Průměr ten vypočtěn tak, že při současné práci dvou strojů v čerpací stanici voda proudí potrubím rychlostí 0·9 m. Kdy by bylo naprosto jisto, že nebude spotřeba vody nikdy větší, než při výpočtu strojů bylo předpokládáno, neb kdy by potrubí bylo jen krátké a mohlo tedy snadně býti nahrazeno jiným,[4]) nebylo by proti volené rychlosti vody co namítati, ač je větší, než obvykle se připouští. Avšak okolnosti jsou zde jiné. Jak zkušenosť ukázala, roste spotřeba vody v městech velmi rychle, jakmile odebírání vody se usnadní. Že Vinohrady nečiní výminky, vysvítá již z toho, že již nyní bude zřízen třetí, *větší* stroj

[1]) Nemohu zde nevysloviti přání, aby i obec Pražská odhodlala se k uveřejnění popisů svých staveb obecních.

[2]) Theoretische Maschinenlehre I. 488. Poznámka Grashofova vztahuje se ku vzorci Hagenovu, platí ale podobně i o Weissbachovu vzorci.

[3]) Iben, Druckhöhenverlust in eisernen Rohrleitungen, str. 19. Dlužno však dodati, že v jiných případech rozdíl mezi odporem skutečným a vypočtěným u nových trub byl jen nepatrný. Svědčí to o tom, že hrají zde velkou úlohu okolnosti vedlejší, v počtu se neobjevující.

[4]) V skutku jest potrubí to skoro půl míle dlouhé.

čerpací, tak že při současné práci nového stroje a jednoho z obou strojů starších rychlosť vody v potrubí bude obnášeti již 0·95 m.

Potrubí o průměru poněkud větším — aspoň 325 mm. — bylo by arci vyžadovalo o něco značnějšího nákladu, ale *část* tohoto zvýšeného nákladu [1]) byla by se kryla úsporou v palivu následkem menšího odporu v potrubí, zároveň však byla by se tím zjednala obci jistota, že dalšímu snad žádoucímu rozšíření vodárny nebude vaditi nedostatečnosť potrubí příliš úzkostlivě vypočtěného.

Jiná otázka, která zasluhuje býti podrobněji studována, týká se rozdílu mezi hladinou vody v řece a ve studni ssací. Rozumí se, že při práci vodárny bude voda v ssací studni státi vždy níže než voda v řece. Vzhledem k tomu však, že studna ssací je s řekou spojena prostrannou rourou, která končí se v řece jednoduchou mříží, nemůže rozdíl ten za normálních poměrů býti velký.

V tabulce I. podané na str. 132. jest udáno, že dne 30. května 1884 stála voda ve studni ssací *12 cm. pod nullou Staroměstského vodoměru.* Nullový bod tohoto vodoměru leží 182·907 m. nad mořem, měla tedy hladina vody ve studni nadmořskou výšku 182·787 m. Pan Francl str. 127. praví, že *nejnižší* stav vody v ssací studni při *úplném* výkonu vodárny v roce neobyčejně suchém, kde by hladina vody ve Vltavě klesla o 0·3 m. *pod nejnižší známý stav vody*, bude míti nadmořskou výši 183·727 m. Viděli jsme však právě, že 30. května 1884, při *polovičním* výkonu vodárny, [2]) když voda v řece stála (u Staroměstského vodoměru) 21 cm. *nad* normálem, měla hladina vody v studni nadmořskou výšku 182·787 m., t. j. že stála o 94 cm. *níže*, než by za *nejnepříznivějších* okolností byla státi měla. Značný tento rozdíl (který není obmezen na den 30. května) jest tak nápadný, že zasluhuje býti vysvětlen. Dlužno uvážiti, že při stavu vody 21 cm. nad normálem má hladina Vltavy u Podola přibližně nadmořskou výšku 184·5 m., tak že by dne 30. května m. r. voda ve studni ssací při polovičním výkonu vodárny byla stála 1·7 m. *pod hladinou vody v řece.* Tak velká depresse mohla by býti vysvětlena jen nahodilým neobyčejným odporem a měla zajisté býti vyzváním, aby příčina odporu toho byla odstraněna, protože zvýšením dopravní výšky o 1·7 m. práce strojů zbytečně se zvětšuje.

Ale není také vyloučena možnosť, že bod, od kterého stav vody ve studni se měří, a který dle tabulky má ležeti na stejné výši s nullovým bodem Staroměstského vodoměru, má ve skutečnosti polohu *jinou*, t. j. že leží *výše.*

Při popisu vodní nádržky (str. 156.) podotknuto, že potrubí vypouštěcí i *přepadní* je přímo spojeno se stokou v třídě Palackého, jsouc při svém ústí do stoky opatřeno syfonem. Pokládal bych volné spojení

---

[1]) Kdy by výpočet provedl se týmž způsobem, jak provedena podobná kalkulace panem Franclem na str. 153., plynul by z užití většího potrubí ještě značný zisk. Počet ten však není docela správný, ano se v něm předpokládá, že pracuje se stále plnou silou. (Dodati dlužno, že na *povšechný* úsudek z výpočtu na str. 153. nesprávnosť ta nemá vlivu.

[2]) Při *plném* výkonu má se čerpati v hodině 233 m³ vody, dne 30. května r. 1884 bylo čerpáno 124 m³.

aspoň potrubí přepadního se vzduchem za bezpečnější. Vyschneli voda v syfonu, což není nemožno, stává se vodní nádržka ventilační komorou sítě stokové, což zajisté není žádoucno.

Celkem dlužno však Vinohradskou vodárnu nazvati podnikem zdařilým. Plného uznání zasluhuje zajisté faktum, že celá vodárna — ve všech podstatných věcech zajisté uspokojující — provedena byla v době neobyčejně krátké, bylyť hlavní práce dohotoveny během šesti měsíců. Také náklad, za nějž vodárna zřízena, jest přiměřený. Stálať celá vodárna 344.000 zl., jsouc zřízena na normální dodávku 3500 krychlových metrů denně (při 15hodinové práci strojů). Připočteli se náklad na rozšíření vodárny, které právě má býti provedeno, bude úhrnná summa na stavbu vodárny vydaná obnášeti asi 370.000 zl. *Maximální* výkon vodárny při celodenní práci dvou strojů možno pak oceniti na 5000 kr. metrů vody denně. Obnášíť pak zřizovací náklad na 1 krychlový metr maximální denní dodávky 74 zl., což vzhledem k nepříznivé poloze obce ve velké vzdálenosti od řeky jest náklad mírný. [1])

Na konec ještě několik poznámek o názvosloví. Pan spisovatel nazývá pumpy vodárny Vinohradské *písťovými* (Kolbenpumpen), což je patrně terminologický omyl, jsouť pumpy ty v skutku pumpy *pistonové* čili *potápníkové* (Plungerpumpen). Podobně užívá pan Francl na str. 132. slova *zdvih* ve smyslu slova *obrat*, což může býti příčinou nedorozumění. S názvem *kotel Cornvalský* nemohu se spřáteliti. Neníť ani český (musilit bychom psáti „Kornvál"), ani anglický (kde by se musilo psáti „Cornwall"). Myslím, že je lépe psáti *kotel kornický* dle obdoby anglického „a Cornish boiler." — Název „hrnčířské roury", vyskytující se na str. 154. mohl snad nahražen býti názvem „roury hliněné" neb „hrnčené".

K vůli úplnosti uvádím i dvě chyby tiskové v uvedených číslicích. Na str. 153. ve sloupci druhém, řádku 18. zdola má státi 365 a nikoliv 36·5; na str. 157. pak, řádka 11. zdola ve sloupci prvním stojí 14·83 m. na místě 13481 m. Užívání tečky k oddělení tisíců od set — jako v posledním řádku téhož sloupce — není praktické a dává podnět k omylům.

Po článku p. Franclovu následuje pojednání pana Hráského — nyní inženýra obce Lublaňské — obsahující *Zprávy z cest v oboru vodního stavitelství.* Oddíl první, jehož první část v sešitu 3. uveřejněna, jedná o stokování měst a podává popis splachovací soustavy ve Vratislavi, Slezské Boleslavi a v Gdansku. Jak přirozeno, nemůže v těchto popisech býti obsaženo nic podstatně nového, bylať kanalisace těchto měst tolikráte vylíčena, [2]) že nezbývá v ohledu tom již čeho dodati. Zajímavé mohou tedy býti jen zprávy o tom, jak jednotlivé úpravy

[1]) Náklad na rekonstrukci Pražských vodáren bude obnášeti 2,400.000 zl. Vodárny ty budou moci úhrnem dodati nejvýše 22.500 kr. metrů vody za den. Bude tedy zřizovací náklad na 1 kr. metr maximální dodávky 107 zl. Při tom arci dlužno uznati, že v Praze dodává se voda filtrovaná (aspoň zhruba) a že částečným užitím vodních sil útraty za palivo budou poměrně menší, než ve vodárně Vinohradské.

[2]) I ve Zprávách spolku arch. a inž. podán již v roč. XV. na str. 8. popis stokování Vratislavi a Gdanska, a sice inženýrem Kattanem.

během doby se osvědčují, a z *toho* stanoviska jest arci každý příspěvek z péra osobního pozorovatele velevítán, zejmena v době, kdy i naše Praha přistupuje k rozřešení otázky stokové. Ostatně i popis sám — byť i nepodával novinek — má svou cenu co stručná a dobrými illustracemi opatřená rekapitulace obšírnějších popisů odjinud známých.

Práce p. Hráského příjemně se čte, jsouc psána slohem stručným, uhlazeným a — s několika výminkami — i jasným, což, upřímně řečeno, jest u nás techniků věcí dosti řídkou. V názvosloví uvedeno několik vhodně volených slov, z nichž zvláště uvádím název „stokování“ a „stokovnictví“, který zasluhuje, aby zobecněl. Ale vyskytují se v článku p. Hráského také některé terminy, s jichž uvedením, ač samy v sobě nejsou nesprávné, nemohu souhlasiti.

Týká se to zejmena slov „zemní voda“, „kaliště“ a „výkaliště.“ Kdy by o těchto předmětech nebylo se posud po česku psalo, vítal bych názvy ty s potěšením. Myslím však, že, chcemeli dospěti ku žádoucímu *ustálení* technické terminologie, nesmíme hotové již názvy bez *podstatné* příčiny měniti neb dokonce přijatým terminům podkládati *jiný* význam. Pro německé Grundwasser bylo posud všeobecně užíváno slova *spodní voda,* [1]) a nevidím příčiny, proč by název ten, jehož užívá ve svých spisech i prof. Krejčí, přední naše autorita geologická, měl býti nahrazen slovem novým. [2]) Slova „kaliště“ užívá p. Hráský pro anglické „gully“. Nějaký název pro gully by ovšem byl vítán, protože pro gully vlastně posud slova nemáme. Ale názvem „kaliště“ označují se v poslední době *žumpy,* a nezdá se mně tudíž výhodno slovu tomu nyní podkládati zase význam jiný. Žumpu nazývá p. Hráský „výkalištěm“. Jest patrno, že takovým přesunováním a zaměňováním významů činí se ustálení terminologie nemožným, čehož následek je, že v technických článcích svých, chcemeli se vyhnouti nedorozumění, musíme v závorce přidávati významy německé.

Také v užívání názvů přijatých není p. Hráský dosti důsledný. Slova „splašky“ užívá jednou (str. 136. sl. 1. ř. 15. sh.) pro vody pouliční, jednou (na témže místě ř. 6. zd.) pro veškeren obsah stok a konečně na stránce 139. (sl. 1. ř. 30. sh.) v obecně přijatém smyslu domácích čili kuchyňských vod. Podobná nedůslednosť jeví se na str. 137. (sl. 2. ř. 19.—20. sh.), kde v úvaze o Vratislavské soustavě zavlažovací mluví se o „přirozené filtraci zemí“. Myslím, že právě v odboru stokovnictví, kde bez toho panuje velký zmatek pojmů (bezdečně i zúmyslně tvořený), měli by spisovatelé, jimž záleží na *podstatě* věci, dvojnásob šetřiti přesnosti názvů i myšlenek.

K slovům, jichž p. Hráský užívá v jiném smyslu, než jest zvykem, náleží též slovo „spoušť,“ kterým na str. 136. označuje se přístrojí ku

[1]) Tu i tam užito i slova „voda matiční“.

[2]) V soukromém dopisu hájí p. Hráský potřebu a správnosť nového významu tím, že slovo spodní voda značí též vodu za kolem mlýnským, a že německé Grundwasser není složeno ze „spodek“ a „voda“, nýbrž z významů „země“ a „voda“. Co se týče dvojího významu slova spodní voda, myslím, že posud nestal se příčinou zmatku, okolnosť pak, že spodní voda nesouhlasí snad přesně s *doslovným* významem německého slova Grundwasser, není zajisté žádnou vadou.

spouštění trub, ač slovo to v mechanické technologii (i v obecném životě) značí určité mechanismy druhu docela jiného.

Učiniv tyto poznámky z povinnosti kritika opakuji, co již nahoře jsem vytknul, že totiž článek pana Hráského obsahuje také značný počet významů dobrých a velmi případných, jichž užití odborníkům co nejvřeleji odporučuji.

Docela pochybený jest však popis čerpací stanice na vody stokové ve Vratislavi. Praví p. Hráský na str. 136.: „Z obou kalojemů přitéká voda do společné nádrže pod strojovnou v hloubce 2·25 m. ležící, z níž ji možno dvěma *odstředivými čerpadly* (zdvih 2·14 m., průměr 1 m.) po 500 litrech ve vteřině čerpati a do hlavní rozváděcí stoky vytlačovati. Úkol ten vyplňují dva Woolfovy váhadlové stroje.“ Nevím, jak se stalo, že p. Hráský mluví tu o *odstředivých* čerpadlech, hnaných stroji váhadlovými. [1]) V skutku děje se zvedání vod stokových čerpadly *potápníkovými*, zavěšenými na váhadlech hnacích strojů Woolfových. V místnosti *vedlejší* nalézají se arci dva malé stroje *výpomocné*, kterými ženou se čerpadla odstředivá. [2]) Stroje ty však slouží jen za výpomoc pro případ, že by jalové stoky v době povodní se staly neúčinnými. *Zdvih* a *průměr* uvedený p. Hráským v závorce ukazují ovšem k pumpám s pohybem vratným, pohříchu však jest tu zase *průměr nesprávný*. Mají totiž potápníková čerpadla průměr 1·2 m. a nikoliv 1 m. [3])

Gramatický lapsus na str. 137. („na *tří* různých místech“) chci položiti na vrub korektorův, ale úplně na vrub spisovatelův musím připsati poněkud podivný výrok, že „voda z polí zavlažovaných odtékající je 10° *studená*“ (str. 137.).

Na konec dovolím si dotknouti se ještě věci, která se mne i osobně poněkud blíže týká. V obšírné poznámce hned na začátku článku uvádí p. Hráský do podrobna „zajímavou,“ jak praví, theorii o „jednotkách proudových,“ kterou podal *dr. Fleck* ve 12. a 13. výroční zprávě ústředního zdravotnického úřadu v Drážďanech, a která pak vyšla ve zvláštním otisku (Uiber Flussverunreinigungen etc.). P. Hráský opakuje věrně po Fleckovi celé odvození jeho vzorce, [4]) jímž má býti stanoveno,

[1]) Jest dosti zajímavo, že i v popisu Kaftanově (XV. 9) stylisace je taková, že připouští pochybnosť o poměru odstředivých čerpadel ke strojům Woolfovým. Také Fischer ve svém spisu „Abfallstoffe“ (188?. str. 152) upadl v omyl ve příčině čerpadel odstředivých.

[2]) Odstředivá čerpadla tato mají průměr 1100 mm. a zvedají (jednotlivě) 450 litrů vody v sekundě. Stroje, jimiž jsou hnány, nejsou arci váhadlové, ani Woolfické, nýbrž jednoválcové stroje typu lodního o průměru 330 mm. a zdvihu rovněž 330 mm., kdežto stroje Woolfovy, ženoucí pumpy hlavní, mají písté průměru 450 a 760 millimetrů.

[3]) Upozornil jsem p. Hráského na tyto nesprávnosti soukromým dopisem, však obdržel jsem za odpověď, že „údaje jsou se skutečností *naprosto souhlasící*, ač nikoli tak podány, jak by toho jasný výklad žádal.“ Nechtěje po tomto rozhodném tvrzení věřiti více vlastním poznámkám, požádal jsem písemně stavebního radu pana Kaumanna ve Vratislavi o laskavá přesná udání měr. Čísla, jež mně p. Kaumann ochotně podal, souhlasila úplně s mými poznámkami, a teprve na tomto základě dovolil jsem sobě učiniti výtky nahoře položené. Dodávám, že stokování Vratislavě bylo provedeno řízením stavebního rady Kaumanna.

[4]) P. Hráský užívá tu k označení *množství* vody písmena *m*, pro *rychlost* pak písmena *r*. Myslím, že jest velice neprospěšno uchylovati se při označování běžných veličin mechanických od obvyklých značek mezinárodních.

mnoholi výkalů řeka nějaká pojmouti může, a upotřebuje vzorce toho také hned pro poměry Pražské. Ke konci pak stojí poznámka: „Bližší rozbor podal Hajniš v Dingl. Pol. J. 1884 254. 1.“ Tato poznámka ve spojení s předcházejícím odvozením a upotřebením Fleckova vzorce v čtenáři asi sotva vzbudí domněnku, že můj „rozbor“ neměl jiného účelu, než ukázati úplnou *bezpodstatnosť a neoprávněnosť* dedukcí Fleckových, pokud se týkají dovolené míry znečistění řek. V onom rozboru (na uved. místě, str. 2.) napsal jsem toto: „Jest nade vši pochybnosť jisto, že tak jednoduché pravidlo pro přípustné znečistění řek, kryto jsouc autoritou jmena Fleckova, může míti následky dalekosáhlé, protože praxi je každý hotový vzorec vítaným, a ona se tím méně táže po jeho oprávněnosti, čím spíše se domnívá, že se může spolehati na autoritu původce jeho.“ Úsudek ten dříve se vyplnil, než jsem očekával: uplynulo sotva půl roku od napsání oněch slov, a již bylo pravidla Fleckova užito pro poměry Pražské. Čeho jsem se však nenadál, jest, že pod tímto prvním upotřebením bude se nalézati poznámka, která ve čtenáři musí vzbuditi domněnku, že pravidlo Fleckovo *schvaluji.*

Fleck jest výborný lučebník, ale „mathematický“ pokus s uvedeným zde pravidlem se mu naprosto nezdařil, což ostatně každému, kdo Fleckovo odvození pravidla toho čte, ihned bude jasno, toliko p. Hráský, jak se zdá, nepozoroval nedůsledností Fleckových. Nemohu zde opakovati, co jsem na citovaném místě proti vzorci Fleckovu uvedl, poznamenávám pouze, že vzorec ten pokládám — a myslím, že plným právem — za nedopatření, jaké konečně i nejlepšímu učenci časem přihoditi se může.

Pravil jsem nahoře, že p. Hráský užil pravidla Fleckova pro poměry Pražské; však stalo se to spůsobem, z kterého nevysvítají dosti jasně konsekvence, k nimž vede vzorec Fleckův. Dle p. Hráského má Vltava pod Prahou při normálním stavu rychlosť 1·25 m., při čemž protéká jí v sekundě 82 kr. metrů vody; dle měření mně známých obnáší rychlosť 1·5 m., a množství vody 60 kr. metrů v sekundě. Upotřebímeli vzorce Fleckova, do něhož vložíme tato čísla, shledáváme, že by dle Flecka Vltava pod Prahou mohla pojmouti *nečistěné* výměty 1,025.000, resp. 900.000 duší, *čili* stokové vody města tak lidnatého jako jest Vídeň neb Berlín. Při chatrných vědomostech našich o působení různých faktorů zde činných *nemůžeme* arci říci s naprostou jistotou, že by Vltava takového množství kalů *nesnesla,* tím méně může však někdo tvrditi, že je zajisté snese bez *značného* znečistění a vzorec, ze kterého závěrek takový plyne, již *tím* musí se státi dosti podezřelým, abychom pátrali po jeho odůvodnění a nespokojili se pouze pověstí jména Fleckova ve světě *lučebním.*

Tolik dovolil jsem si dodati zde na vysvětlení věci po mém náhledu dosti důležité a na obhájení vlastního svého stanoviska v této otázce. —

Vraceje se k dalšímu obsahu třetího sešitu Zpráv podotýkám, že v posledním článku stručně se popisuje projekt architektů *Martina* a *Stübchena* pro nové museum české, ku kterémuž článku připojena tabulka s fasádou a půdorysy navržené stavby. Sešit zakončuje se pak několika stručnými kritikami vyšlých spisů odborních a zprávami spolkovými.

Sešit čtvrtý obsahuje především dokončení popisu Vinohradské vodárny, po němž následuje článek p. Soukupa: *Náčrtky z různých dosud panujících náhledů o klenbách.* P. Soukup mně snad nezazlí, řeknuli upřímně, že by jeho článek značně byl získal, kdy by byl psán suchopárným sice, ale takřka železně důsledným a jasným slohem Šolínovým. Se způsobem psaní některých cizích slov užitých v tomto článku nemohu se spřáteliti; jest zajisté lépe psáti konglomerát, kompaktní než conglomerat, compactní. Chybou tisku vyskytla se v první rovnici na str. 166. *tři* znamení rovnosti, z nichž *druhé* je přebytečné.

Článek architekta Schmoranze, v němž popisuje se *monstrance farního chrámu města Bohdanče,* je zajímavým příspěvkem k historii uměleckého průmyslu v Čechách. Zvláště zajímavo jest, že tato vzácná památka gotického umění, pocházející z dob Karlových, měla r. 1811 býti *roztavena ve Vídeňské mincovně* a byla pouze tím zachována, že za ni od Bohdanečských státu zaplaceno 520 zl. konv. měny ve stříbrných penězích.

Pojednání dr. Doubravy *o absolutních jednotkách elektrických* bude zajisté všemi čtenáři Zpráv uvítáno s radostí. Znalost absolutní soustavy měr (zahrnující netoliko úkazy elektrické, ale mechanické vůbec) je dnes pro inženýra strojnického nevyhnutelna a je tedy vylíčení této soustavy z péra povolaného znalce vyplněním skutečné potřeby. Při známé pověsti dr. Doubravy ve světě vědeckém není ovšem třeba vytknouti výslovně *věcnou* bezvadnost přítomného pojednání. Nedopatřením stalo se, že k označení elektromotorické síly užito několikráte písmeny E a jinde zase písmeny V, čímž přehled poněkud se ruší. Na str. 173 postaral se sazeč o důkladné porušení smyslu. Čteme tu totiž o dvou tělesech, z nichž na jednom nahromaděno *jisté množství třeného skla,* na druhém *stejné množství třené pryskyřice.* Rozumí se samo sebou, že tu dvakráte vynecháno slovo „elektřiny“. Neníť ostatně tato chyba tisku ještě z nejhorších. Pisatel těchto řádků nalezl ve vynikajícím technickém listu německém vytištěno docela zřetelně: „die zur Erzeugung des Dampfes nötige *Würmermenge*“ na místě „Wärmemenge“, a v kartáčovém otisku vlastního článku svého jednou na místě páry kotelní shledal páru *kostelní.*

Při této příležitosti nemohu ostatně nedotknouti se velmi nedokonalé sazby mathematické v našich Zprávách. O nevhodném užití tečky k oddělení tisíců od set jsem se již zmínil. Rovněž nehodí se tečka co znamení násobení dvou čísel. Píšeli se ku př. kilogrammetr $= 981.10^5$ ergů, může tento způsob vésti k nedorozumění. V takových případech hodí se lépe stará značka $\times$. Tečka nechť zůstane zachována algebře. [1]) Nemotorné znamení, položené ve článku p. Soukupově za nullu, neslouží modernímu závodu tiskařskému rovněž ke cti. Nejhůře však vedlo se známé anglické značce pro koňskou sílu, kteráž značka je stažením písmem H (horse) a P (power). Na místě této značky vytištěna docela

[1]) Ovšem že i ve výrazech algebraických tečky jen *výminečně* se užije. Ve Zprávách však nalézáme v článku p. Soukupa vytištěny součiny algebraické s tečkami mezi faktory vedle součinů beze všech teček, patrně dle fantasie sazečovy.

jednoduše zhola bezvýznamná kombinace *I—P*. Myslím, že by v těchto věcech měla a mohla býti zjednána náprava.

Časový jest článek inženýra Reitera o *jatkách a tržištích*, obsahující mimo povšechné pojednání o tomto předmětu také návrh autorův na zřízení jatek a tržiště pro Prahu. O věcné stránce návrhu toho nedovoluji si pronesti úsudku, nejsa v této věci specialistou, jedině to budiž podotknuto, že by snad bylo bývalo lépe spojiti obě kotelny (v návrhu reservoirem oddělené) v místnosti jedné.

Jest to sice vždy věcí velmi choulostivou, udíleti spisovateli rady, nemohu však zamlčeti svého přesvědčení, že by se články páně Reiterovy čtly mnohem lépe, kdy by autor chtěl se zříci toho, co Angličané nazývají „fine writing". V úvodě ku přítomnému článku praví ku př. p. Reiter: „Théma naše nemůže býti ani toho druhu, že se jako postupem nějakého sgraffita v tučném buffetu celá stupnice výkonu obmezí na několik hravých puthy (?) vedoucí oběť na pentli a od porážky už rovně k bohatému nastolení hodů masopustních se ubírají, spíše bude třeba aspoň se zmíniti v hlavních rysech o rozloze, o staveništi a jeho úpravě." Necítí autor sám, že je to trochu „silný tabák"? Jest to ovšem věc vedlejší, protože čtenář místa taková může přeskočiti, však bylo by to zajisté ve prospěch článku, kdy by spisovatel sám hned zpředu podobná místa v práci své rozhodnou rukou škrtnul.

Pan Reiter miluje historické doklady a v této zálibě se s ním pisatel těchto řádků úplně srovnává. Někdy se arci stává, že poznámka historická souvisí s hlavním textem páskou jen velmi slabou. Tak stalo se i v tomto článku, kde zmínce o oddělení jatek pro porážku koní je předeslán citát ze XIV. knihy Mojžíšovy: „Každé hovado, které má kopyta rozdělená, tak aby rozdvojena byla, a přežívá mezi hovady, požívati budete." Pan Reiter dokládá, že „tímto opisem veliký reformátor zdravotní požívání koňského masa dosti markantně vyloučil." Poukázání k národu, který koňského masa *nejedl*, jest ovšem poněkud zvláštním úvodem ku pojednání o jatkách pro koně. Ale předmět, jehož tu dotknuto, jest sám o sobě zajímavý. Naskytuje se totiž otázka, pokládalili Židé — jak p. Reiter myslí — koně v skutku za zvíře „nečisté"? Z četných jiných míst, kde o koni je řeč, nabývá totiž čtenář bible spíše dojem, že kůň byl Židům zvíře *velice vzácné*, na jehož zabití pro potravu již z *této* příčiny nikdo — ani Mojžíš — nepomýšlel. Toť ovšem jen náhled prostého čtenáře bible, bylo by však zajímavo slyšeti v této věci soud odborníka. Že aspoň v nouzi Židé masem jednokopytníků nepovrhovali, vysvítá ze zprávy o obležení Samaří Benadadem, králem Syrským, kde se praví: „Byl hlad veliký v Samaří, nebo aj, tak dlouho obleženo bylo, až hlava oslova byla za osmdesáte stříbrných" (II. králů, VI. 25).

Co vzor péče o opatření zdravého masa ve středověku uvádí p. Reiter na str. 178. Londýn, „kde stará korporace City *nad jiné* dobře pochopila zvláštní význam takové approvisace, vyhradivši sobě již od r. 1327 výhradní právo na zřízení tržiště v obvodu na $1\frac{1}{2}$ míle," a na str. 180. varuje se — *vším právem* — aby nebyly zřizovány jatky pro pouhou potřebu Prahy, „neboť tu mané ještě v upomínku se

nám nutí jako záblesk tak mnohá, úvodem vzpomenutá místa biblická [1]) a k opatrnosti radí také ono dávné usnešení veliké korporace City Londýnské z r. 1327, kteráž sobě tudíž před 500 lety byla aspoň výhradní právo k dalekému obvodu na $1\frac{1}{2}$ míle zabezpečila." Poukázky ty jsou bez odporu zajímavé, ale myslím, že by pro vytknuté momenty byly se našly doklady také blíže než v Palestině a v Londýně. Víme na př., že před 500 lety (za krále Jana) i v *Praze* prodej masa byl přísně organisován. Vlastní *řezníci* prodávali maso výhradně ve veřejných *masných krámech* čili *tržnicích.* V každém městě Pražském zřízena byla jedna taková tržnice. Každý řezník Staroměstský zaplatil za krám, jejž v této tržnici držel, jednu hřivnu do komory královské. [2]) *Huntýři* sice prodávali maso na trhu svobodném (frýmarku), ale jen v určité dni a pod dozorem obce. Co pak se týče péče o *dobrotu* masa, tu již r. 1357 ustanoveno jest od konšelů Staroměstských z usnešení se staršími obecními a s cechmistry řemesel, kdo by prodal neb ku prodeji choval masa z domácího dobytka nebo ze zvěře smrdutá, nečistá neb zkažená, aby ponejprv stál celý jeden den na pranéři, po druhé dva dni, po třetí tři dni celé, také pak po třetí aby byl vyhnán a vypověděn z města na sto let a na jeden den. [3]) Aby pak nařízení ta prakticky zachovávána býti mohla, zapovězen prodej masa mimo tržnice a svobodné trhy nejen *ve městě, ale v obvodu jedné míle kolem města,* [4]) a to netoliko v Praze, ale i v jiných městech českých. Čteme ku př. v pamětích Šimona Plachého, že „léta 1339 od rychtáře a přísežných města Plzně potvrzen řezníkům pořádek v těch artikulích, které od Otakara krále českého Pražským řezníkům vydány jsou, totiž aby *v jedné míli okolo města* maso sekáno a prodáváno nebylo; též aby toliko masa čerstvá a ne nasolená k trhům od jiných do města vezeny byly." [5]) Z toho tuším patrno, že před 500 lety opatření v *Praze a v českých městech činěná vyrovnala se úplně opatřením Londýnským,* jakož vůbec jest známo, že ve středověku Praha i velikostí i úpravou nad Londýn vynikala. [6])

Zajímavé jest upozornění na výrobek z odpadků jatečních, u nás skoro neznámý, totiž na padělané dřevo ebenové, vyrobené z krve a mletých drtin vzácnějších dřev (zejména dřeva cedrového). Výrobek ten je ve Francii znám jménem „bois durci" [7]) a užívá se ho hojně pro různé předměty ozdobnické.

Obsah čtvrtého sešitu Zpráv končí se stručným popisem *Rechziegelova* návrhu budovy musejní.

---

[1]) Vztahuje se to k místům, kde zapovídá se požívání zdechlin a zkaženého masa.

[2]) Tomek, Dějepis Prahy, díl 2. str. 383.

[3]) Doslovně z Tomkova Dějepisu Prahy, díl 2. str 345—346.

[4]) Toť ostatně známé „právo mílové", jemuž těšila se všecka větší města ve středověku.

[5]) Vydání Josefa Strnada, str. 10.

[6]) Mělť ku př. Londýn dlažbu o 200 let později než Praha, a za dob Jana a Karla byla Praha asi třikráte tak velká jako současný Londýn.

[7]) Stalo se zajisté jen nedopatřením, že na str. 178. čteme: „Jiný spůsob upotřebení krve poskytuje nám fabrikace *tak zvané „des bois durci."*

Co se týče tabulek v obou sešitech jsou pěkně provedeny, a účelu svému úplně vyhovují, přál bych si toliko, aby i korektuře textu na tabulkách bylo věnováno poněkud více péče, abychom nemusili čísti velkými písmenami: „*Art* infinita est," aneb na jiné tabulce jednou správně „spíže" a hned vedle „spýže". [1]

Lad. Hajniš.

Rozhledy v dějinách současných.

V Praze, dne 20. září 1885.

Příjezd Slovinců do Prahy. — Nový arcibiskup Pražský a uvítací slova starosty Pražského. — Změna v osobě starosty Pražského. — Schůze panovníků v Kroměříži. — Kalnoky u Bismarcka. — Pobyt císařův v Plzni. — Bosenský hold v Požeze. — Konečné zrušení daně z hlavy na Rusi. — Vypovídání Poláků z polských krajů v Prusku. — Brissonova vláda a koloniální politika. — Madagaskar. — Mír s Čínou. — Volební ruch ve Francii. — Konec sporu rusko-anglického. — Události ve Španělích. — Ulysses Grant.

Domácí národní život náš vyznamenával se minulé léto dosti velkou čilostí. Po návštěvě amerických Čechů a po ruchu volebním zaujal *příjezd Slovinců do Prahy* obecnou pozornosť. Prvotně chystali se Slovinci u velkém počtu, přes 600 účastníků, podniknouti cestu na Velehrad a z Velehradu do Prahy navštívit národní divadlo. Pohříchu však setkal se úmysl ten s tak tuhým odporem úřadů politických, vyšších i nižších, že od cesty na Velehrad musilo býti upuštěno. Cesta do Prahy nastoupena posléze z Terstu, Lublaně a Mariboru. Zástupcové ze všech končin vlasti slovinské, ze Štyrska, ohrožených Korutan, z jádra národního Krajiny, z předních bašt slovinských Istrie, Gorice, Gradišky, Terstu, ba i z Krku a jiných ostrovů Kvarnerských, zavítali počtem 88 dne 17. srpna večer do Prahy, aby podali si ruce s bratrským národem českým a utužili se ve vědomí svém k těžkým zápasům, jež vedou za svou národnosť. Již na všech stanicích od Moravy do Čech byli vřele vítáni, v Praze samé vítězoslavně přijati a provozeni do svých bytů. Zvláštní váhu dodávala této návštěvě okolnosť, že mezi hostmi slovinskými byli zástupcové všech stavů a vrstev společenských, profesoři, studenti, duchovní, poslanci, rolníci, měšťané, starostové a j. Když 20. srpna loučili se slovinští hosté s Prahou, se slzami v očích děkovali za přijetí a tolikeré sympatie, ujišťujíce, že mnoho očekávali, avšak s větší posilou, než se nadáli, že vracejí se do vlasti své, aby

---

[1]) Mezi tím co tento článek nalezal se v tisku, vyšlo v 1. sešitu XX. ročníku Zpráv dokončení článku p. Hráského o stokování měst. Nesprávnosti v popisu čerpací stanice Vratislavské nejsou tu opraveny. K významu „výkaliště" přidána poznámka: „Na místě ‚výkaliště' užívá se často slova ‚žumpa', jest to však germanismus." Že užívá se na místě slova „žumpa" nyní „kaliště", spisovatel zamlčel, ač byl na to upozorněn. Dále poznamenáno: „Místo slova ‚zemní voda' (Grundwasser) užívá se *často chybně* ‚spodní voda' (Niederwasser)". V skutku užívá p. H. v dalším pojednání o úpravě řek slova „spodní voda" ve smyslu *nejnižšího stavu vody v řece.* Ale nejvyšší stav nenazývá — jak by důsledně měl — „vrchní vodou". Ostavuji to soudu odborných čtenářů, zdali takové přesouvání přijatého významu slov je na prospěch naší terminologie.

byli apoštoly národního uvědomění. Se Slovinci zavítali též někteří zástupcové nejbližšího jim kmene jihoslovanského, Chorváti. O hostině, na počest slovinského spisovatele a národního buditele Majara dne 19. uspořádané, slaveno bylo bratrství Čechů, Slovinců a Chorvátů. —

Na osiřelý stolec *arcibiskupa Pražského a primasa království českého* povolán byl hrabě *František Schoenborn*, biskup Budějovický, jenž dne 15. srpna slavil vjezd svůj do Prahy a své nastolení v hlavním chrámu sv. Víta. Nejen církevní ale i politický a národní význam jmenování toho došel výrazu v uvítací řeči starosty města Prahy, p. dr. Černého, zejmena ve slovech: „Jakožto primas tohoto království českého a tím i jeden z živoucích svědků právní jeho nedílnosti, jakožto strážce koruny Svatováclavské, starou výsadou, starým zvykem a starým řádem povolaný k tomu, aby v posvátné chvíli, kdy nejjasnější panovník na hlavu si klade korunu královskou, ve svaté vcházeje spojení se svým národem, svým požehnáním posvětil svazek ten, a nejjasnějšímu vládci vzal přísahu, jížto utvrzuje se akt korunovační: mocí tohoto vznešeného postavení svého bude Vaše Milost povždy míti hlas důležitý, mnohdy snad i rozhodný ve všech dobách a při všech příbězích, které dotýkají se dějin a osudů naší vlasti.“ Arcibiskup odvětil ujištěním, že jest jeho vroucím přáním, aby se mu podařilo pracovati v duchu zesnulého primasa, kn. Bedřicha ze Schwarzenberga. O politické činnosti zesnulého a jeho snahách, by panovník ozdobil se korunou svatého Václava, bylo v těchto listech nedávno případně pojednáno. Odpověď nového arcibiskupa tedy s povděkem přijata.

K závažným událostem v národním našem životě náleží změna v osobě *primátora města Prahy*. K obecné lítosti po tříletém úřadování prohlásil p. dr. Tom. *Černý*, že nepřijme na dále úřad starosty Pražského, jejž s tak velkým zdarem k prospěchu města a cti národa spravoval. Příčiny jsou ovšem pochopitelny, úřad tak obtížný vyžaduje věcek čas a celou sílu muže, a dosti velkou oběť přinesl věcem veřejným, kdo tři léta se mu věnoval. Nepřátelské nám listy, jimžto byl dr. Černý trnem v oku již od svého nastoupení, kdy okřídleným slovem stal se výrok jeho o zlaté slovanské Praze, snažili se sice vykládati odstoupení jeho v ten rozum, jako by nebyl mohl udržeti se na místě svém: avšak nejpádněji byly vyvráceny snahy ty opětnou jeho jednohlasnou volbou (12. září). Když pak trval i potom na svém odstoupení, vykonána (17. z.) volba nová a zvolen za primátora Pražský měšťan p. Ferdinand *Vališ*, prve náměstek starostův.

Na půdě české, v památné Kroměříži na Moravě, odbývala se *schůze panovníků ruského a rakouského*, jež všeobecně považuje se za známku přátelského obratu v politice obou sousedících říší. Před tím (6. srpna) císař František Josef s chotí svou navštívil císaře německého Viléma v Gastýně. Krátce potom odebral se náš ministr zahr. věcí hr. Kalnoky do Varzina k německému kancléři Bismarckovi. Kdežto prvnější schůze byla aktem dvornosti a svědčila jedině o přátelském poměru mezi panovníky německým a rakouským, měla druhá patrný význam politický. Veřejné mínění přikládalo schůzi hr. Kalnokyho s kn. Bismarckem ten smysl, že oba státníci jednali o běžných věcech, jež činí obtíže poměru obou států, zejmena o celní smlouvě a celní politice

a těsnějším, snad progmatickém sblížení Německa s Rakouskem. Vyjednávání dle obecného úsudku nevedlo k cíli. Výklad ten jest ovšem možný, jelikož kn. Bismarck nečiní nijaké tajemství z toho, že přeje si pevnější i těsnější spolek s Rakouskem, než jest dosavadní. Rakousko pak z důvodu státní samostatnosti nemůže dáti se poutati silnějším a mocnějším Německem, vedle něhož by hrálo úlohu podřízenou. Hledě k tomu jest politicky závažné sblížení mezi Ruskem a Rakouskem, Rakousko, maje Rusko za přítele, samo sebou přestává býti odkázáno výhradně na přátelství německé. Na schůzích panovníků nevyjednávají se sice záhady a důležitosti politické, zde nebylo k tomu místa ani příležitosti, dlužno je však považovati za sankci shody, za utvrzení přátelských poměrů, jejichž zásady a podrobnosti dříve diplomaticky byly ujednány. V tom smyslu byla schůze Kroměřížská zvláště významná, i byla z obou stran patrná snaha, dodati jí okázalosti kromobyčejné. Nedostavili se jen panovníci, ale celé dvory panovnické. Z ruské strany zavítali 25. srpna o poledni do Kroměříže car Alexandr III. s carevnou Marií, následník trůnu Mikuláš, druhý syn carův, velkokníže Jiří, bratr carův Vladimír Alexandrovič, velkokněžna Marie Pavlovna, ministr zahr. věcí Giers, nejdůvěrnější rádcové a skvělá družina ruského dvora. Z rakouské strany přijeli den před tím a vítali carské hosti císař František Josef, císařovna Alžběta, korunní princ Rudolf, arcivévoda Karel Ludvík, ministr zahr. věcí hr. Kalnoky, předseda ministerstva hr. Taaffe, uherský zástupce po boku císařově hr. Pallavicini a skvělá družina dvorních dám, komořích, vojenských a dvorních hodností. Předseda uherského ministerstva, Kol. Tisza, nebyl přítomen, však dle výroku vládního listu uherského prý nechyběl. Bodrá Haná velkolepě uvítala císaře, císařskou rodinu i carské hosti, kteří pocítili, že nalézají se tu na půdě slovanské. Mocný dojem činil zejmena průvod sborů, spolků a banderií hanáckých v národních krojích, jehož vyobrazení přinesli i světové cizí illustrované listy. Dne 26. srpna rozloučila se carská rodina s císařskou a vrátila se nazpět. Císař František Josef opustil večer Kroměříž a odejel dvorním vlakem přes Prahu do Plzně.

V krajině Plzeňské odbývala se od 27. srpna do 1. září velká vojenská cvičení pěti divisí a dvou brigad, rozdělených ve dva armádní sbory, k nimž zavítali vysocí hodnostové vojenští a vojenští zástupcové evropských mocí, aby seznámili se s vývojem a pokroky rakouského válečnictví. Za sídlo císařovo a jeho hostí na tu dobu ustanovena Plzeň. Pomíjíme vojenskou stránku, jež nespadá v obor rozhledů těchto, a poukážeme jen na politický význam *pobytu císařova v Plzni.* Císař zavítal do Plzně 27. srpna po 1 hod. odpol. Jako v Kroměříži tak ještě hojnější měrou v Plzni obcoval s lidem českým a jeho zástupci. Seznal velké pokroky, jež učinilo starobylé to město od té doby, co v něm ovládlo národní vědomí a co správa jeho ocitla se v rukou českých. Ze 6000 obyv. vzrostlo tou dobou na více než sedmkrát tolik. Při tom osvědčila se zdárná činnost samosprávy, jak zevně spořádaností v tak rychle rostoucím městě a v okresu, tak vnitřní silou, veřejným pořádkem a vzornou bezpečností. Císař a král měl příležitost seznati nejen ryze český ráz Plzeňska, ale i vývoj českého živlu a pokročilost ve školství, průmyslu a samosprávě. Panovníkovi ku poctě uspořádán

byl 30. srpna velký holdovací průvod spolků, banderií rolnických v pěkných krojích národních a závodů průmyslových. Král náš sám osvědčoval všude takovou důvěru k lidu, že nechtěl ani aby obecní strážník dělil jej od davů obecenstva, v městě a mimo město oslovoval a mluvil s obecenstvem jen česky.

Z Plzně odejel 1. září k vojenským cvičením u Celovce a odtud do slavonského města nad Orljavou, *Požegy.* Pobyt jeho v tomto za válek s Tureckem proslaveném městě (12.—14. září) měl zvláštní význam holdováním četné deputace bosenské a hercegovské, jež na vozích a koních, počtem přes 500 hlav, do Požegy se dostavila. V deputaci zastoupeny byly všechny vrstvy obyvatelstva a všechna náboženská vyznání se svými náčelníky. Vůdce deputace byl sám místodržitel bosenský, podm. bar. Appel. Z oslovení vypuštěna byla každá zmínka o státoprávním poměru Bosny a Hercegoviny, toliko utvrzen svazek dosavadní vítáním císaře poblíže hranic bosenských, vzdáváním díků za otcovskou péči a prosbou, aby císař navštívil Bosnu, kteréž prosbě on slíbil vyhověti příštího roku. V uherské generálské uniformě, provázen od Tiszy a uherských hodnostů, vystupoval panovník všude jako král uherský. Byl by zajisté přílišný optimism, kdy bychom deputaci bosenskou považovati chtěli snad za známku urovnaných poměrů a uspokojenosti obyvatelstva. Neblahým zasahováním uherské vlády do správy bosenské jest tam stav věcí stále žalostný. Soustava vládní zakládá se na zásadě divide et impera, totiž na různění náboženském v pravoslavné, v katolíky a mohamedány, k nimž přidružil se nečetný sice ale od bosenské správy podporovaný živel židovský. Agrární otázka není dosud vyřízena, o opravách za povstání od hr. Andrassyho Bosňanům a Hercegovcům nabízených není ani řeči. Pokoj sice zavládl v Bosně, avšak spíše jen následkem poznání, že všeliký násilný odpor byl by marný.

Na Rusi vedla národní politika cara Alexandra III. k novému prospěchu obecného, zejmena rolnického lidu, ke konečnému *odstranění daně z hlavy.* Zásadně bylo ohlášeno odstranění tížící této daně již úkazem ze dne 30. května 1882, a jakkoli zrušení její zdálo se hospodářskou nemožností, ubylo daně té dle rozpočtu na r. 1883 o 12 milionů rublů, a zároveň korunovačním manifestem (27. kv.) odpuštěny veškery její nedoplatky, r. 1884 podařilo se zmenšiti ji o 19 mil., rozpočtem na r. 1885 o dalších 12 milionů. Úkazem ze dne 29. června t. r. nařizuje se úplné její odstranění od 1. ledna 1886. Celkem vynášela daň ta od 50—60 mil. r. Byť i úplné její vypuštění o rok snad ještě se protáhlo, jest tím přece již doplněno zákonodárství z r. 1861 o zrušení nevolnictva. Daň ta byla posledním jeho důsledkem. Její odstraněním nastane i volnější pohyb ruského lidu, jenž daní z hlavy vázán byl dosud na svou obec, která společně za všechny účastníky byla poplatna. —

Neslýchaným v našem věku zjevem jest *hromadné vypovídání Poláků z Poznaňska a východních krajů Pruska.* Již dříve poukazoval v pruském sněmu ministr vnitra Puttkammer, že polský živel ve východních provinciích pruských tisíci přistěhovalců z Ruska povážlivě se vzmáhá, tak že Poláci nabývají převahy v některých okresích, které dříve většinou byli německé. Nyní došlo k „očistění“ krajů těch. Přes

30.000 Poláků, z nichž mnozí pevně již byli usedlí, obdrželo příkazy, aby prázdni byli státu pruského. Osud ten stihá i Poláky z rakouských zemí. Nebožáci ti stěhují se s rodinami — namnoze v krutou bídu uvrženi — z polských zemí pod žezlem pruským zpět, od pruského četnictva ku hranicím provázeni. Prusko zapomíná, že vším právem může mu býti oplaceno jak od Ruska tak Rakouska. Jedině v zemích koruny české žije 18.000 německých příslušníků, kteří tu zastávají mnohé výnosné úřady. —

Vláda Brissonova ve Francii kráčí celkem ve šlépějích vlády předešlé. Vláda Ferryova padla pro koloniální politiku, následkem depeše o vojenském neúspěchu v Tonkině, ačkoliv mír s Čínou měla již téměř hotový. Brisson pokračoval v politice té, a to nejen okolnostmi donucen nýbrž i z vlastního přesvědčení. „Francie nevzdá se svého podílu ve světě, a francouzská práva k Madagaskaru musejí býti uhájena," prohlásil ministr zahr. věcí Freycinet koncem července ve sněmovně, když rokováno bylo o povolení 12,190.000 fr. na výpravu na ostrov Madagaskar. Jules Ferry pak použil té příležitosti, aby obhájil politiku, pro kterou byl nucen odstoupiti. „Kdy by Francie," dovozoval, „nechala v dálných končinách všechno jíti svým chodem a ustoupila jiným mocem, klesla by na stupeň státu druhé třídy. Francie musí závoditi s druhými státy a musí pojistiti sobě moc a vliv ve světě." Brisson dovolával se svornosti všech republikánů. „Máme kolonie staré i nové," prohlásil, „oboje jsou vykoupeny draze, a budoucnost ukáže teprve, zda byly či nebyly vykoupeny příliš draze. Pouhé údaje statistické tu nestačí. Vláda nechce nových kolonií dobývati, ale také nechce staré opustiti, nýbrž chce toliko zachovati Francii všechny její držby, a při tom tak je upraviti, aby co nejméně stály a co nejvíce vynášely." Žádaný úvěr povolen pak 291 hl. proti 142. — Co *Madagaskaru* se týče, odvozují se práva francouzská k ostrovu tomu (s $3^1/_2$ mil. obyvat.) již z doby Richelieuovy, kdy r. 1642 první franc. výprava tam zavítala. Na dlouho upadla pak země ta v zapomenutí. Po různých pokusech upevnila se tam moc francouzská teprve v letech 1841—59 na západním pobřeží. Nynější výprava počala r. 1882, kdy madagaskarští poslové zamítli francouzské ultimatum, aby uznán byl franc. protektorát nad celým ostrovem. Francouzům podaří se zajisté zahostiti se v této zemi bohaté stříbrem, zlatem, mědí, olovem, mohutnými pralesy a hojnými plodinami, ač nebude to věcí nejsnadnější aniž úvěr nyní povolený bude posledním.

Mír mezi Francií a Čínou byl nejen ujednán ale také skutečně proveden. V Pekingu vyhlášen byl již v červnu, ve Francii, když sněmovna jej byla přijala, prohlášen 22. čce. v úřadním listu. Smlouva míru datuje ze dne 9. června 1885 z Tiencinu a stanoví: Francie se v ní zavazuje zjednati pokoj v končinách s Čínou hraničících a užije všelikých prostředků, aby rozprášila tlupy tam řádící. Žádným spůsobem nesmějí však Francouzi překročiti hranice dělící Tonkin od Číny. Naproti tomu zavazuje se Čína potříti neb rozprášiti tlupy, ježto se zřídily na čínském území proti Francii. Osadníci čínští v Anamu požívají těchže záruk co do života a statku, jako francouzští chráněnci. Čína nedopustí se ničeho, co by překáželo zjednání pokoje od Francie a zavazuje se pro budoucnost šetřiti smlouvy a úmluvy uzavřené mezi

Francií a Anamem. Do šesti měsíců od podepsání této smlouvy odeberou se od obou stran ustanovení komisaři na místo, aby vytkli hranice mezi Čínou a Anamem. Po vytčení hranice mohou Francouzi neb jiní chránĕnci neb i domácí osoby jenom tehda překročiti hranice čínské, když opatřeni budou průvodními listy, na požádání francouzských úřadů od čínských úřadů vydávanými. Příslušníkům čínským dostačí oprávnění pohraničných úřadů. Kteří Číňané z nitra Číny chtějí do Tonkina, musejí se opatřiti průvodními listy, jež na požádání čínských úřadů vydávají francouzské orgány. Obchod, vývoz i dovoz přes hranice dovolen jest francouzským kupcům i chráněncům, rovněž kupcům čínským. Výměna výrobků má se však díti v Lankaji, Langsonu a na pevných místech, jež později budou označeny. Čína uznala protektorát francouzský nad Anamem a Francouzi zavázali se opustiti Formosu a všechny ostrovy čínské, jež měli osazeny.

Francouzská sněmovna ukončila 10. srpna své zasedání, poslední v tomto čtyrletí, a ve všech městech i obcích francouzských rozproudil se čilý volební ruch. Charakteristickou jeho známkou jest snaha všech republikánů, kterým jde více o blaho republiky než o prospěchy osobní neb strannické, aby z příštích voleb na den 4. října vypsaných vyšla jednotná silná většina, o kterou by se opírati mohla i pevná vláda. K těm náleží Ferry, Freycinet, Spuller, Allain Targé a obě jednoty republikánská a demokratická. I Brisson, jehož mnozí považovali za radikála, prohlásil se pro stranu tu a pro politiku jednoty a shody všech republikánů. Strana ta odmítá veškery pokusy o další měnění ústavy, a napsala vedle jednoty i stálosť ústavních poměrů na svůj prapor. Naproti tomu radikálové chtějí větším neb menším změnám ústavy. Monarchisté obou táborů, královského a císařského, spojili se pod jednotným vedením pověstného Cassagnaca. —

Po mnohých průtazích předstoupil posléze v Anglii lord *Salisbury* s novým konservativním ministerstvem, jehož členy jsou mimo Churchilla, Hicks-Beacha a Stafforda Northcota Sir Stanley *Giffard* jako lordkancléř, vévoda z *Richmondu* jako ministr obchodu, hr. *Carnarvon*, náměstek irský, *Smith*, ministr války, George *Hamilton*, ministr námořnictva, plukovník *Stanley*, ministr osad, Edw. *Stanhope*, ministr vyučování, Sir Rich. *Cross*, ministr vnitra, viskount *Cranbrook*, lordpresident, *Harrowby*, ochrance pečeti, John *Manners*, ministr pošt a *Gibson*, lordkancléř irský. Dne 25. června představil se Salisbury po prvé ve sněmovně lordů, a počátkem července představil celé ministerstvo oběma sněmovnám. Nová vláda potrvá prozatím jenom do příštích všeobecných voleb v listopadu, jejichž výsledek teprve platně rozhodne mezi liberály a konservativci. Anglický parlament uzavřen byl 14. srpna bezvýznamnou trůnní řečí a tím i ukončeno i šestileté období, v němž Gladstone provedl své opravy.

Nová vláda přivedla zatím *spor rusko-anglický* ke konci. Jakkoliv tvářila se z počátku nepřátelsky a jakkoliv ministr pro věci indické, lord Churchill, náleží k úhlavním odpůrcům ruské politiky v střední Asii, přece přijala posléze (12. září) poslední návrhy ruské a právoplatně sepsaný protokol o tom zaslala do Petrohradu. V protokolu stanoví se příští hranice a den 10. listopadu, kdy sestoupiti se mají

hraniční komise ruská a anglická, každá nejvýše od 100 mužů ozbrojené moci provázená. Celkový výsledek jest, že Rusové dosáhli všeho toho, čeho v únoru skrze Lessara v Londýně se domáhali a proti čemu povstal v Anglii tak tuhý odpor, že již mluvilo se o válce rusko-anglické. Obdrželi oasu pendždehskou, solní jezera, pastviny na sklonech Paropamisu a severní výběžky průsmyku Zulfiharského. Krom toho mají Rusové to zadostiučnění, že obrátili celkem veřejné mínění v Anglii k jinému pojímání středoasijské otázky, tak že toto nevzpěčovalo by se již tak příliš proti rozdělení Afganistanu mezi Rusko a Anglii. Zdá se, že emir afganský již nyní považuje se za oběť vyšší státní moudrosti. Nesmí se ovšem spouštěti se zřetele, že nynější opět šťastně pro Rusko vyřízený spor jest jen jedním článkem velkého řetězu asijské otázky, pokud se týče šíření Ruska na jih. Rusko nemůže zastaviti se ani u Paropamisu, nýbrž přirozeným vývojem půjde dále ať ve shodě či v neshodě s Anglií, až dosáhne moře Indického.

Ve Španělích propuklo počátkem září prudké *hnutí proti Německu*. Po ulicích od shlukujícího se lidu provolávána zkáza Němcům, s německého vyslanectva byl (4. září) prapor německý stržen, po ulicích smýkán a nazejtří na veřejném náměstí spálen. Příčinou toho byly zprávy, že Německo zmocniti se chce ostrovů Karolinských v Polynesii a na jednom z nich, Japu, že vztýčili již vlajku německou. Španěly, ač nemají tam vlastní posádky, považují ode dávna ostrovy ty za své. Značného rozsahu sice nejsou (tvoří skupinu 500 skalisk, ostrovků a ostrovů celkem s 18.000 obyv., z nichž na Jap připadá něco přes 2000 duší). Španělé však obávají se, že by jich Německo mohlo použiti k výhodným stanicím pro své lodi a k dalším v budoucnosti podnikům. Ačkoli německá vláda chová se smířlivě, trvá nepřátelské hnutí proti nedávnému spojenci ve Španělích dále.

V Novém Yorku odebral se 20. července na věčnosť jeden z nejpopulárnějších presidentů a vojevůdců Spojených států severoamerických, *Ulysses Grant*. Rozhodl válku občanskou a porazil odbojné jižní státy, toť hlavní úspěch a význam jeho činnosti. V starém Římě byl by hrál po svých válečných vítězstvích snad úlohu Sullovu neb Caesarovu, ve Francii byl by se snad vyšinul na úřad doživotního konsula; ve Spojených státech po dvojím presidentství neměl v posledních letech téměř ani politické platnosti, a po nezdařených spekulacích octnul se i ve stísněných poměrech finančních. Za sto let svého trvání měla severoamerická republika jen dva vynikající vojevůdce: Jiřího Washingtona a Ulyssa Granta. Generál Sherman rovnal snad se Grantovi vojenskými znalostmi, vedením a schopnostmi, avšak nebylo jemu přáno štěstí poraziti armádu jižních států, donutiti nejslavnějšího jejího generála Arthura Leea, aby se vzdal, a dobyti hlavní pevnosti jihu, Richmondu. Tím veškery vavříny válečných úspěchů ověnčily hlavu Grantovu. Čím méně republika založena byla k válečným skutkům, vojenské kázni a hrdinnosti, tím slavnější musil se zdáti vojevůdce, jenž ochránil ji před pohromou porážky a rozdělení. Z armády severní, která 1. května 1865 čítala milion bojovníků, bylo do konce roku již 800.000 mužů propuštěno a president Andrew Johnson mohl již v poselství ze dne 4. prosince 1865 ustanoviti počet vojska v činné službě

na 50.000 mužů. Jediný muž, kterýž potom po celá čtyři léta byl předmětem obdivu a vítězoslavných upomínek, byl Grant. Od prvního presidenta Washingtona neměl ve Spojených státech nikdo slavnějšího a mocnějšího postavení. Bylo to však postavení jen mravní, nikoliv na zákonech a ústavě, nýbrž na čestné osobnosti Grantově a vděčnosti národní se zakládající. Při všem tom byl Grant jen udatným a rozhodným generálem, ale nikoliv vynikajícím státníkem. Co do schopnosti politických byl daleko za Washingtonem; ten byl zrozený vládce, jenž ve vznešené nezištnosti své povahy spokojil se býti prvním úřadníkem republiky. Grant byl povznešen štěstím a úspěchem; neprošel školou neštěstí a neměl potřebí v porážkách osvědčovati nezdolnou energii a vynalézavosť. Před Vicksburgem, na Potomaku v posledních bitvách proti odštěpencům měl přesilu na své straně, kdežto víra odštěpenců v úspěch jejich věci dávno byla otřesena. Odvážnou smělostí nedbal v rozhodných chvílích života vlastního ani životů vojska. Bitva v poušti nad středním tokem Rapinadu ve státě Virginii stála severní armádu 30.000 životů.

Zvolen byv ohromnou většinou nastoupil Grant 4. března 1869 své první presidentství. Mnoho se od něho očekávalo a velké otázky bylo mu řešiti. Hlavní věcí bylo by bývalo jih mocí zbraně dobytý získati i mravně, odštěpenské státy, zhoubnou válkou a zrušením otroctví politicky a hospodářsky zničené, opět přivesti k vývoji. Avšak k tomu neměl Grant ani schopnosti ani ryzosti povahy Washingtonovy neb Lincolnovy. Jako president cítil se stále jen hlavou jedné strany. Jižní, otrokářská strana, jež do Lincolna byla u vlády, kořistila ze své moci tak bezohledně, a prováděla zrovna takový obchod s veřejnými úřady, jako republikánská za Granta. Na programu vládní strany bylo nejen zachování jednoty, ale i očistění státní správy; Grant sám v prvním poselství ohlásil vedle poctivého zaplacení státního dluhu též opravu veřejných úřadů. Zatím však dosáhla za něho porušenosť svrchované míry, a jižní státy byly vykořisťovány a pleněny jako dobytá země. Nejhorší při tom bylo, že ani Grant neostal bez poskvrny. Při druhé volbě za presidenta r. 1873 pozbyl Grant již polovice své obliby, a záměr jeho, obnoviti ji dobytím ostrova Kuby, docházel jen souhlasu jeho milců nikoliv národa. Pokus, aby po třetí ještě byl zvolen, naprosto se nezdařil. Republikánská strana dohospodařila posléze úplně. a letos vystřídal ji opět president demokratický. Republika ctí ovšem jen památku velkých válečných skutků Grantových a jeho občanské ctnosti, že nepoužil žádné okolnosti k zvýšení své osobní moci. Z té příčiny byl též pohřeb jeho ve Spojených státech všude velkým dnem smutečním. — Grant narozen byl 27. dubna 1822 v Point Pleasantu ve státě Ohiu. Vojenských zkušeností dodělal se hlavně za války mexické r. 1843, již pod velením Taylorovým se súčastnil. Potom zanášel se inženýrstvím, hospodářstvím, až posléze stal se i továrním podnikatelem. Za vypuknutí války občanské r. 1861 vstoupil do vojska jako brigádní generál, po svých vítězstvích na řece Tenessee, u Juky a Korinthu (6. ún., 19. září a 4. října 1862) a u Kicksburgu (4. čce. 1863) stal se vrchním a posléze 1864 nejvyšším velitelem veškerého vojska.

J. J. Toužimský.

R. 1885. Čís. 11.

OSVĚTA

Kdo s koho?

Kulturní obrázky,

kreslí

dr. Zikmund Winter.

(Pokračování.)

VII.

Březnová noc rozvalila se nad městem i nad prvním dnem jarmarku městského. Všecko spalo. Měsíc byl nějaký nevrlý, několikráte ukázal srpeček a pak skryl se docela a šel také spat. Ale v hospodách ještě nespali. Hluk ztamtud rozhlašoval se po náměstí i v ulicích, a do toho chvílemi v budách a při kramářských karách zaštěkal hlídač pes.

Na předměstí, jež slove „Sekyra", podél zdi městské leckde potrhané muž jakýs v kukle lehkým krokem kráčel. Po rozkazu rychtářském nesvítil sobě cestou, kráčel po tmě, ale kráčel jistě.

Když přišel po strouze až k místu, kde začíná se zahrada, v jejíchž hlavách na rynku byl dům Beranovic, chodec přeskočil strouhu a prolomem ve zdi městské vešel na zahradu. Stezičkou, jak se podobalo dobře známou, obešel stodolu a vstoupil do nějaké tmavé besídky. V besídce chvěje se děvče. „Kterak se máš, Dorničko, moje dívčičko sladká, cukrová?" toť první slova příchozího muže. Děvče jemu na hrdle visíc nemluvilo dlouho. „Kterak se máš, hubičko moje," muž znova se ptá. — „Když jsem u tebe, já nebožička, dobře se mám; i když mi pošleš list, nechávám všeho a čítám jej do několikráte: já tě, věř mi, mám v srdci." Muž za ta slova líbal děvče po vlasech. Děvče zase: „Kdy by to paní mateř věděla, že hledím své lehkosti —" Ale muž nedal jí domluviti. Děl rychle: „Mám duši v prsech, dívčičko zlatá, neboj se nic, nedej se ustrašiti, mám tě rád a moje milosť k tobě věř nebude planá!" Děvče v loktech mužových chvělo se, a muž je líbal po tváři. Dornička vyvinula se z objetí a spjavši ruce řekla: „Máš moc nade mnou a pán bůh nad námi!" Na chvíli ticho.

A zase Dornička přitulila se k muži a jala se ho čtveráčky poštipovati. „Dnes o trhu viděla jsem rektora, tebe však nikoli — kdes toulal se? Neházíš očima na jiné mladé dívčičky?“ — „Dověř se mi se vším,“ znělo v odvetu, „máme spolu slib dokonalý a nic nás nerozloučí, já nikdy v hrdlo nelhal!“ — „A já zase bych za žádným nešla v noci na zahradu, pro žádného bych neprosila děveček, které se mnou na komoře spí, aby před paní mateří mlčaly. Přisahám věčnému pánu bohu, dokud živa budu to nemám učiniti pro žádného než pro tebe, pane Jene, tobě věřím má ze všech nejmilejší hubičko!“ — „Mé milé srdíčko rozmilé, věř pánu bohu,“ odpověděl pan Jan, „že z toho žádného hříchu míti nebudeš jsouci na zahrádce se mnou, jsemť s tebou upřímný a tys mi se slíbila za manželku býti, zlatý čepeček tobě pěkně slušeti bude!“ — „By nám jen dal pán bůh takovou potěšitedlnou věc, ale jak si zpomůžeme? Já měla hrozné sny, starám se, aby je pán bůh ráčil na dobré obrátiti; žeť nemám moudřejší hlavy, abych radila, poroučím to pánu bohu.“ — Muž odvětil odhodlaně: „Půjdu k panu otci a k paní mateři, vyzvím jich oumysl.“ — „Paní matka moje nebude na tebe nelaskava, ale u pana otce nesvedeš nic. Ten Váča zlý k nám dělá přílezy veřejně i tejně, už zhotovil mistrovský kus a co neviděti stana se mistrem požádá za mne. Jeho mátě, ač otcové jsou hněvníky sobě, náctekráte už k nám o ty věci na zahradu naběhla, ale dotýká se jich vždy jen co v rukavičkách. Teď bude Váča mistrem, mátě jeho konečně už nepromluví na slepo. Bojím se, ó bože, jakou mám starosť!“ — „Ovšem nemám nic,“ pravil muž, „ale pan David Crinitus neměl taky nic než co sobě přinesl z akademie v hlavě — a teď má Zuzanku, má děti, statek hojný a je v obci přední — Crinita znají všude! Běží o to, chcili od sv. Jiří ze služby školské odevstáti, abych někde jinde měl z čeho své bezpečné poživení. Kdy bych se tu v městě mohl posaditi! Ovšem, bych starou vdovu některou vzal, seděl bych hnedle. A nespustímli se školy zdejší pro poživení vlastní, budeš čekati na mne ví bůh jak dlouho!“

Zbytečno snad vzpomínati, že tehdejší školní officiales nesměli se ženiti. Děvče zmálomyslnělo: „Nemáme na pomyšlenou do prodlouženého času, Váča přibíhá k nám, bude mistrem, by nebylo hněvu mezi otci, byla bych připověděna jemu dávno.“ — „Snad by takového lotra,“ odvece hněvivý školní officiál, „pan tatík tvůj za zetě sobě pojíti nechtěl, umudři se a dověř se mi, nechať tvoje starosti pominou co dejm — až budeš, dívčičko, seděti za stávkem a dělati roušky, pomni, holubičko, mne, že starám se o štěstí naše sám a sám, a dá bůh že ne nadarmo.“

Zatím co si v temné besídce mladí lidičky tohle všecko povídali, přelezl zídku sousední Bolehlavovic zahrady muž hromotlučné postavy. To je Váča. Koná zase nový přílez ke komoře dívčině. Vlhkou travou kráčel opatrně vrkavý holoubek — ale sotva byl drobet popošel, od Pražské brány zavzníval sem hlahol lidí a dusot několika koní. Váča stanul, naslouchal. Šum a dus blížil se vůčihledě sem podél městské zdi, a než Váča mohl rozhodnouti se, zdali a kam uteci, již zableskla se první světla v průlomu, jímž prve bakalář vskočil do zahrady za dívčí. Váča přikrčil se ke staré hrušce. Byl zvědav věcí příštích. Zahrada se rychle plnila. Byl to nějaký veselý průvod. Poznáváme myslivce

Křivoklátské všecky všudy, co jich bylo dnes na trhu. Kolem nich a mezi nimi lidé nádenní, kteří svítili loučí a lucernami. Teď pozorujeme i dudáka, chlapa s kobzou a dva pištce — čemu chtějí ti? Z myslivců, kteří zanechali koní vně před příkopem, jeden děl světlonošům: „Víte, chlapi, neomylně, tu že dům a komora Dorničky Beranovic? Učinímeli teď vítání někomu jinému, nějaké babě Rakovnické snad, budete biti, že na to jakživi pomníte!“

Zatím už jiný myslivec, týž, jenž s Dornou v trhu mluvil, kázal ostatním, aby stanuli a muzikáře shrnul v hromadu do prostřed. Při tom mluvil: „Šli bychom k hodné panně s loutnou a citharou, by tu byla, panny to rády slyší, ale v nebytí loutny poslouží dudák a kobza, ale chlape, ať hráš pěknou písničku! Zazpívášli při tom líbeznou, dostaneš dva uherská, zazpívášli chřeplavou, budeš také bit!“ — „Hoj,“ vzkřikne v ráz jeden z myslivců, „někdo cizí tu!“ Postřehl Váču k stromu se tisknoucího. Váča se obrtl a vyskočil. Utíkal k statku svého tatíka. „Držte ho!“ volali myslivci druh přes druha. „Držte ho!“ volal přední z nich, „ať poznáme kdo pannu miluje, annularis byl prázdný, dívče při tom jako nevinná holubička, a hle, galán tady!“ Váča utíkal, myslivci prchli hned po něm, oskočili ho, drželi pevně. Váča se vzpíral a popuzel zle. Vůdce myslivců přikročiv k němu a loučí osvítiv tvář zajatcovu, děl: „Toho znám, dnes jsem ho několikráte viděl.“ Jiný k tomu vece: „To je Vácslav Bolehlav, tovaryš, jenž se s fořtknechty našimi často dere; pěkný ptáček!“ — „Bolehlav?“ ptá se vůdce veselé výpravy. „Bolehlav? hoj, junáče, tys nám dnes díl zhubil, díl vypustil ptáky zpěvavé?“ Bolehlav stál jako hříšník před stolicí soudnou. Měl sic také tesáček na obranu — ale co jest jeden tesáček na tolik myslivců, kteří za pekelného světla nebyli čertům nepodobni. „Držte ho,“ kázal myslivec vůdce, „držte, ať nevynikne vám, je zlý chlap. Učiníme sic jeho panně pěkné muziky, ale potom dáme jemu na pamětnou! Dudáče, spusť!“ A dudák spustil, nejprv na dudy hrál veselou, skočnou, a po ní začal pěti:

Kdo chceš pannu milovati,
musíš do domu choditi,
neumíšli panny milovati,
byloť raději tak nechati!

Když tuto prostičkou strofu dudák dozpíval, myslivec vůdce jemu pověděl hlasem i srdcem veselým: „Ty, dudáku, posmíšky děláš si z nás, viď, a tuhle z toho lotříka Bolehlava, nebylli, jak díš, v domě u panny, též posmíšky tropíš; ale notu máš pěknou. Nebudeš bit. Volejte páni: Zdráva spala Dornička Beranovic!“ A tak myslivci volali velice hřmotně na zahradě Berana krejčího. Potom hrál muž na kobzu a provodili ho pištci tóny nekřesťanskými. Za pekelného hlaholu vraceli se myslivci k příkopu, Váču ssebou vlekouce. Váča řval volaje pomoc. Za každý zoufalý skřek přišili mu držitelé jeho urputní ránu mel kam mel — a poněvadž nebylo lze přes příkop ho dopraviti: po některých pokusech hodili ho do husté ošklivé vody zelené, kterou naplněn byl příkop do několika later. Potom povsedavše na koně odjížděli rychle silnicí ke Křivoklátu. Dudák si svítil na pěkný zlatý „portugleser“, jenž

byl v deset dukátů, a světlonoši i ostatní muzikáři dělili se o drobné peníze, a když byli hotovi, pomáhali Váčovi z jíchy, ale ne prve, až když jim byl „koláč" slušný zaslíbil dáti. V malých chvílích potom bylo všudy ticho — jak prudce asi tlouklo srdečko panny Dorničky? —

* *
*

Téhož dne, kdy byl v Rakovníce trh, na Křivoklátě pozorovati neobvyklý klid. Hradečtí lidé sice konali své práce jako jindaž; poddaní lidé z vesnic trousili se za celé odpůldne do kanceláře buď polesného nebo jiného úředníka; ženy kmetičné paní hejtmance na rejstřík máslo a jiný omastek odváděly jako jiný den: všecko tedy dělo se během obyčejným, ale na hrádku byl klid — dnes scházelo tu všecko panstvo, jímž býval za pobytu Ferdinandova hrádek všude pln. Arcikníže neposeděl chvíli. Všude ho bylo viděti „v české vysoké čepici" a stále něco nového strojil panně Filipce ke kratochvíli. Dnes o Rakovnický jarmark od arciknížete počínaje všickni panští hosté i vyšší ouředníci až do purkraběte hradeckého, všickni už před polednem v houfu odjeli do Rakovníka. Purkrabský pacholek s vozem a nějakými klecemi a posadami bral se k městu již dopoledne. Na hrádku tedy bylo ticho neobvyklé, poněvadž tu nebylo šumných pánů. Paní zůstávaly na královských pokojích a neukazovaly se. Za to směl dnes Augusta, starší českých bratří, ze svého žaláře na celé půldne vyjíti a volně po nádvoří uprostřed skvostné architektury Vladislavské procházeti se. Šat jeho byl hadrovitý a schozelý i špinavý. Nediv se! Už na patnáctý rok byl ubožec vězen. Že směl na dvůr, vyprosila mu panna Welserovna. Duchek hlásný přišel dnes brzy po obědích a otevřel Augustův žalář, jenž jest pod kaplí. Augusta vyšel na boží den a ještě oko jeho nezvyklo světlu: už pochopil ho za ruku Jakub Bílek, český bratr, kteréhož pustili z Křivoklátské kobky žalářní už loni, poněvadž ho měli za osobu mysli sprostnější. Ale věrný bratr český nehnul sebou od vězení mistrova. Dobrovolně tu pobývati se odhodlal. I nechali ho tedy a svěřili mu — ó té ironie lidského osudu — svěřili jemu, jenž po léta drahná zajisté velmi chatrnou kuchyní byl vychováván v žaláři — dozor nad kuchyněmi. V prázdni dělával na stavu plátno.

Augusta potřásl věrnou pravicí Bílkovou, a dali se v hovory o církvi utištěné. „Pojdiž, mistře bratře," dí Bílek k vážnému starci, „vejdi v obyt můj! Včera a dnes napsal jsem na zeď svého žaláře teď otevřeného to, co jsme u sebe i spolu rozjímali tak častokráte!" Žalář Bílkův jest vedle Augustova v témž přízemku pod kaplí. Je sklenut křížovou klenbou a má v sobě dvě malá zamřežovaná okna. Oba mužové zastavili se u dřevěné špižírny, která ve zdi vsazena jsouc není malinkému truhlíku nepodobna, a nad ni ukázal Bílek rukou řka: „Viz!" A byl tu na zdi nápis červenou hrudkou psaný, jehož zde jasné onde mdlé stopy viděti po tu chvíli. S usměvavou tváří četl starší bratr český se zdi žalm šedesátý prvý: „Bohu podána buď duše má, nebo od něho jest trpělivosť má. Neodstoupímť od něho, nebo v něm spasení mé, sláva má a naděje má v bohu jest . . . Poznalť jsem, že pán soud činiti bude nevinného a potlačeného . . . Kristus trpěl jest za nás zů-

staviv příklad, abychom následovali šlépějí jeho. Nejmilejší! Žádný z vás netrp jako vražedlník nebo zloděj aneb zlolaj — pakli trpíš jako křesťan, nestydiž se, ale velebiž boha, jenž dí: na světě nátisk míti budete“ . . .

„Bůh ví,“ opakoval Augusta, „že trpíme, nejsouce vražedlníci ani zlolajové!“ I ujal Bílek mistra za ruku a vedl ho k oknu řka: „Tu čti, proč vězen jsem byl!“ dosavad čísti lze velmi jasně začátek červeného písma Bílkova tohoto rozumu: „Jakub Bílek zde u vězení osm let a devět nedělí pro víru, kteráž tím potupným jmenem přezděna jest jmenovitě pikartů“ — — Augusta se zamyslil. Rtové bezděk šeptali: „Pro víru.“ — „Tvůj nápis, mistře,“ pravil vážně Bílek. „budeli vůle boží abys odtud vynikl konečně, bude zajisté výmluvnější, ty tu vězíš na patnácté léto!“ — S hlubokou pokorou odvece biskup bratrský: „Trpím rád, všecko i sláva má od Hospodina, který učinil nebe i zemi.“ A Bílek přistoupiv na druhou stranu okna psal na hladký kámen poslední slova Augustova. „Všaktě bůh spravedliv,“ mluvil bera se s biskupem ke dveřím velikým, okrouhlým, se železnými rukávci, „bůh spravedliv, bude souditi nás i soudce naše nynější — na pamětnou napsal jsem to, zde viz!“ V samých dveřích dodnes čísti lze, kterak slibuje český bratr svým tryznitelům mstu boží: „Syn člověka přijde v slávě otce svého a učiní každému podle“ — — Těmi nápisy nahlédli jste v duši nejen dvou vězňů Křivoklátských než i v srdce a ledví vší soužené církve českobratrské.

Když večer snesl se nad vlhké, temné hvozdy Křivoklátské a západní nebe ozlatělo a v rubíny se rozpuklo, vpadl snopeček takových nebeských rubínů lomeným oknem královské síně hradní na krásnou Filipínu, přespanilou ženu, jež urodila se v Augšpurce z měšťanské mateře. Seděla tu, v loktech majíc dvouletého chlapce kadeřávka rusovlasého, jenž na prsou mateřinských klidně spal. Větší chlapec houpal prázdnou kolébkou, z kteréž před málo měsíci roztomilá dvojčátka — Filipa a Marušku — odnesli do hrobečku studeného. Mladá paní hleděla zamyšlena jsouc na vrchy lesnaté, jichž prsa oblékala se již u večerní páru. Snad se jí přece stýskalo na světě. Kteráž by byla všemu světu zřejmě oznámila svoji lásku k synu císařovu velikou horoucí: byla odsouzena na to, aby ji kryla v lůně vonných lesů Křivoklátských, aby ji kryla v chladných zdech starobylého hradu na samotě. A všecky čtyři dítky, poupátka z tajného trhu manželského, rodinka to syna císařova, jen potají k mateři se směly tisknouti, vždyť byla — pannou Filipínou. Když hory již potemnily, což tu mluvilo srdce panino všemi strunami! Mysl její utíkala se ráda v kraj daleký až do mazhauzu bohatého patricia Augšpurského Welsera, ale odtud zase rychle vracela se v kapli Křivoklátskou, kde pod kamennou tabulí spaly dvě malé mrtvolky, Filip a Maruška . . .

Vstoupila paní Kateřina Šternberková, příbuzná panny Filipíny. „Tys po tváři bleda, milá sestřičko,“ vece, „jsi pořáde tak teskliva — uložím děti, bude noc. Pojď sem, chlapečku, s bílou hlavičkou, pojď!“ Vzavši Filipíně chlapce, na rameni odnášela ho spícího. Malý Ondřej zanechav kolébky, políbil mateř a chutně cupal za tetou Šternberkovou. Když se paní Kateřina vrátila zase, osvětivši voskové svíce ptala se: „Proč duši svou pečlivým myšlením nuzně a marně soužíš?“ Odvece

Filipína: „Rozjímám u sebe všelico. Co mi ty dvě děti zemřely, připadá mi, jako bych byla tu oblečena v zákon klášterní.“ — „A přec arcikníže dbá s horoucí milostí k tobě, aby každé tvého oka hnutí se naplnilo, a kdy bys se hluku neděsila, bylo by tu na hrádku ještě veseleji, život by tu byl ještě honosnější. Ztratilas robátka, pravda to — Pán dal a vzal.“ — „Přiveď mi sem toho muže starého z vězení, za kterého jsme se ondyno tolik přimlouvaly.“ — „Augustu?“ ptala se paní Kateřina udivena všecka. „Toho“, odvece Filipína, „kteréhož tu soužili pro nějakou podivnou víru cizí; až mi srdce trnulo, když jsem otrhaného starce uzřela ponejprv; toho mi sem dej dovesti — tenť má asi pevnější v boha doufání, trpěl tolik a přece má, jakož dnes viděla jsem, tvář klidnou, čelo veselé . . .“

Paní Kateřina šla a vrátila se s biskupem, jenž uctivě stanul ve dveřích. Paní Kateřina byla tlumačem. „Věříš v boha?“ ptala se panna starce. — „Jsemť křesťan, milostivá panno!“ Chvíli ticho. „Pojď blíže,“ vece Filipína, „mně umřely děti, bůh mne tresce —“ Oko její omželo, prosebně vzhledla k českému bratru řkouc: „Co dále se mnou bude, co s mými dětmi živými?“ Klidně promluvil český bratr: „Poruč, milostivá paní, sebe i děti svoje ochraně pána boha všemohoucího; pro mrtvé děti tě pán bůh časem utěší, co on působuje, dobré jest, na něho nenaříkej, poznej radš ve všem uložení božské!“ Ale mladá paní horlivě namítala zase: „Proč já jsem tak nešťastna? Vždyť dosti trpím skrývajíc se po lesích a samotách jako laň honěná!“ — „Žádný člověk,“ odvece Augusta, „není v světě šťasten; ráčíš mluviti, paní milostivá, více z pohnuté mysli než z podstaty. Není ovšem těžšího umění jako život, ale nes trpělivě kříž, jenž v uložení božím na tebe se složil, a věř, že v dobré obrátí se všecko, a kdy by ne, za utrpení na tom světě budeš potom k blahoslavenství zbuzena.“ — „Není těžšího umění jako život,“ opakovala sobě mladá žena polou nahlas. — „Modlím se za tebe,“ děl bratr horlivě, „modlím se za vás všecky; ty, paní vznešená, jsi mi andělem, jejž bůh poslal na zdar Tobiáši. Tys mi vrátila světlo boží, pomním toho jak živ modlitbami svými.“ — „Dobrý muži,“ pravila Filipína vstávajíc a ruce spínajíc, „modli se za moje děti, za moje nevinné děti.“ [1])

Augusta odešel, paní dala se na pobožnosť. Byla v dobré naději utvrzena, byla klidnější. Když pak paní Kateřina odešla, seděla krásná žena ještě dlouho. Vůkol všecko spalo, spali lidé, spal les: jen Filipína bdíc očekávala na svého muže. Čadivé voskovice ronily slzy, jež se rampouchem usazovaly na svíci. Bylo již hrubě po půlnoci, v tom zavzněly trubky lovecké. Nejprv odpověděly lesy ze sna zbuzené a po nich hlásný Duchek. A v maličké chvíli zavrzly kladky a řetěz u hradské brány, zdvihutý most zapadl a hejno jezdců po myslivecku oděných vjelo v hostinnou ohradu. Arcikníže s pány urozenými i neurozenými rychle se rozloučiv svižně utíkal po neohrabaných schodech šnekových do královských síní pohledat ženy své. Však Filipina již mu vyšla vstříc. Znalatě dobře jeho kroky — ale kterak se ustrašila — je to

---

[1]) Známo, že děti Filipíniny byly císařem uznány manželskými, ale v císařský rod nepřijaty.

Ferdinand, či není? — Jejímu arciknížeti soukala se bradka úzká černá — tento muž má vousy všude, ale je vzezření libého. Ty oči, oči zrádcové byly — arcikníže poznal ihned rozpaky ženiny: „Vítej, hubičko moje,“ zvolal, „Lacek přilípl mi nějakým klím cizí bradu, když jsme jeli do Rakovníka — strojili jsme se všickni na Novém domě — nechtěl jsem tě ustrašiti, trhal jsem to s tváře, ale brada huňatá drží se tváře jako žid a pikart svojí víry!“ To mluvě líbal ženu. „Milá holubičko, přinesli jsme tobě ptáčky zpívavé — dole v Budech na voze zanechali jsme jich plno, ráno přijedou na hrad zazpívat své paní, nejkrásnější paní na světě!“

Filipína uvisla na hrdle muže milovaného.

VIII.

Po jarmarečních dnech nastal v Rakovníce zase klid. Ale ne všude. Krejčí byli v myslích svých velice nepokojni, a protivníci jejich — koláři a kováři — rovně tak. Rokováno po dílnách, rokováno v hospodách. Hlavní věc ovšem bylo pořiditi ve schůzi cechovní, a ta v malých dnech po jarmarce každém bývala předsebrána. Už tu byla. V sobotu mladší mistři sběhali všecky mistry svého řemesla všude zvonce, aby se dali najíti nazejtří na služby boží do kostela a potom odebrali se do cechovní hospody. Cech kolářský a kovářský mívali hospodu pod Vysokou branou. V tu neděli sem přicházeli i tovaryši, mělili které mezi sebou nesnáze, aby je vznesli na cech. Do té schůze řemeslnické podíváme se.

Po služebnosti boží, při níž mladší mistři v pláštích cechovní rozsvěcovali voskovice, sešli se mistři v hospodě na hořejším mazhauze, tovaryši dole. Kovářů i s koláři nebylo sice mnoho, ale nahlučili se velikou moc. Jak který mistr vstoupil na síň a přijal byl od svých přátel poctu, ihned bral se k pokladnici uprostřed síně na stole složené a do ní spustil groš bílý. Z těch grošů díl býval nakládán na kostelní voskovici, díl býval chován pro to, kdy by potřeba nastávala, aby měl cech k čemu se uteci, obzvláště ovšem aby se mohlo potřebným mistrům na obyčejný ourok půjčiti. Mistři dnes houfem obstupovali Bolehlava. Někteří ho kárali, že mají se jeho podrýváním dávati v sázky. I lupl cechmistr prsty a děl: „Za fík se nebojím, že propadneme sázku!“ Bárta, kovář z rohu v náměstí, odvece: „E mějte mi s tím pokoj, učinili jste to v času a kvasu večerním a povětrně mimo shromáždění a vědomost cechu všeho: protož teď při střízvi to v nic zdvihněte, aby řemeslo nemělo z toho úhonu.“ Bártu jedni okřikovali, jiní se smáli, Bolehlav volal rozhorleně: „Však dnes na tom se cech v cele snese, aby nešlo slovo několika nás mistrů, na které bylo krejčími podrýváno, povětrně nazpátek. Toť bylo by zlehčeno řemeslo obojí, naše i vaše!“ Slovem „vaše“ mínil kováře. Bárta z rohu usednuv za stůl bručel v sebe: „Svrchovaný čas, aby purkmistr a páni volili nové cechmistry, tenhle tady nás zavede: postupuječ mnoho po své hlavě.“

V tom mladší mistr přistoupiv k cechmistrům upozornil, že hodina šestnáctá na celém orloji odbila. Ihned dva cechmistři kovářští, dva

kolářští vzali na sebe pláště soukenné. Kteří z mistrů přišedše plášť se sebe byli sňali, vložili ho teď na bedra svá a posedali ke stolům. Birýty, klobouky i čepice dávali s hlavy, neboť Bolehlav otevíral pokladnici, a to bylo neomylným znamením, že cechovní jednání začíná se. Ta truhlice stojí za ohledanou. Je to dřevěná kostka stopu dlouhá i široká; všecka malována je barvou makovou, na níž křičí žlutočervené růže. Opásána je řetězem s dvěma zámečky; mimo ty jsou v ní ještě dva zámky zapadité. Dva klíče měli cechmistři kolářští, dva kovářští. Uvnitř má truhlice dvě dna, jedno tajné na chování peněz a majestátů. Registra cechovní jsou na dně svrchním. Bolehlav vyňal registra a již psal. Vcházeltě totiž na síň kolář zákostelecký, a na pozdní příchod byla pokuta dvou grošů. Starší cechmistr, nepřišelli by prve, nežli by hodina vyšla, povinen byl klásti čtyři groše. V tom již přistoupiv k pokladnici mladší z mistrů oznamoval, že dnes všecken cech je v hromadě a že není nikoho, kdo by se byl svévolně najíti nedal. To zapsáno v registra. Hned potom Jíra Hřmot, cechmistr kovářský pozdravení učiniv obvyklou průpovědí jal se hovořiti: „Přejeme oba cechmistři a starší všemu cechu, aby práce z požehnání božího byla platna a šťastna. Oznamuji od svého spolucechmistra, že jsme i v tomto kvartále začasté přibravše k sobě jiné dva z mistrů mladších chodili po kovárnách a dohlédali, aby práce konaly se řemeslu na pochvalu a čeládka aby se čistotně i křesťansky chovala. Mistru Češpivovi mělo býti řemeslo složeno a dílo zastaveno proto, že kupoval uhlí, když se na trh vezlo, už na předměstí. Tím činil překážku ostatním mistrům, neboť na předměstí nejsou a nemají býti trhy. Ale řemesla jsme mu přes to nesložili, přestali jsme na pokutě dvou liber vosku. Však napomínáme ho, aby sebe hleděl do budoucna a škody ostatním nečinil.“ Mistr Češpiva usmíval se; zajisté myslil na to, kterak po druhé, aby opatřil se uhlím lacinějším, pořídí věc moudřeji. Jíra Hřmot usedl a starší cechmistr kolářský jal se mluviti: „Aby práce z požehnání božího byla nám všem platna! Obcházeli jsme řemeslo, ale nenalezli jsme nic scestného. Stížnosť došla nás jedna: mistr Mlask za dlouhý čas že lidi dílem nefedruje, že rychle, jak se na to náleží, neposluhuje. My cechmistři Mlaskovi a všemu cechu nalézáme, aby každý mistr, kdy by za spravení a udělání všelijakého nádobí kdo ho požádal, aby nejdéle do dvou nedělí byl fedrován; který z mistrů by přijal k sobě dílo a připověděl v jistém čase udělati a toho nedělal, ale za sebou svévolně zdržoval, cechmistr patnácte grošů, jiný půl osma groše pokuty aby dal. Sic jináče chceme tomu, řemeslník pracuj tak, aby ani jemu ani sousedům nebyla křivda ani škoda.“

Shromáždění poslouchalo mlčky. Cechmistr usedl a jal se s kollegy svými tiše o něčem hovořiti jako by bylo úradou. Ale tato úrada trvala kováři Fakulovi drobet dlouho, i zvolal cechmistrům: „Máme na Olešné stolaře!“ Cechmistři vzhledli k nepovolanému řečníkovi, a již psal Bolehlav pokutu v registra: „Fakule nejsa tázán mluvil. Jeden groš pokuty.“ Fakule se zamračil, sousedé se smáli hlasno. Když však hnedle mladší mistr k němu přistoupil, vyňal z měchýřku groš a nevrle položil ho na stůl. Mladší mistr groš sebral, a kázni stalo se zadosti. Bolehlav zahovořil zase: „Od vrchního práva našeho, od pana purkmistra a pánů,

došel nás rozkaz, abychom v plném shromáždění obou řemesel na paměť přivedli vám artikul cechovní ten, kdy by někdo ke koláři přišel a kola sobě koupiv dotazku učinil, kterému kováři má to okovati dáti, ten kolář nemá žádného zejmena jmenovati ani jednoho nade druhého zvelebovati. Což tím činíme." — „Dobře tak," volali tu i tam někteří. „Mlask to dělá!" křičel někdo. — „Sám takový!" zněla replika. Odonad volal jiný mistr: „Rohlík taky namlouvá kupce!" A do toho volali všickni. Z těch křiklounů nepropadl žádný pokutu po groši, poněvadž křičela málem všecka hospoda. Bolehlav dřevěnou feruli povzdvihl vědomosť dávaje, že káží cechmistři, aby hromada stichla. Stichli. Cechmistři dovolili Fakulovi, aby oznámil, co ví o stolaři. „Ba právě," Fakule vece horlivě, „nepořádný řemeslník, jenž není v cechu, netrpí s městem, nenosí břemen žádných s námi, dělá dílo okolo města po zámcích a vsech na záhubu naši. Až podělá a peněz nahrne, půjde k čertu, odkud přišel. To je stolař!" — „Však mu stolovati nedáme," dí cechmistr, „vzneseme na pana purkmistra a pány, a stolíři propadne dílo!" I jali se teď skoro všickni dotazovati Fakule, kdo ten nepořádný řemeslník plichtící se do řemesla? Nastal zase hluk. Cechmistři oba pozdvihli ferule; hromada pomalu stichla opět.

Jíra Hřmot teď učinil k cechu vyzvání, máli kdo co vznésti na rozeznání cechmistrů, aby vznesl, že spravedlivě rozeznají. Máli kdo s kým jakou nevoli, že má svobodu vyvstati ze zástolí a uctivě stížnosť oznámiti; cechmistři vyslechnouce jednu i druhou stranu, vinného že potrestají; též bylli by jeden druhému co dlužen, aby se před rychtáře neobsílali, než v cechu to spravili. Vstal kolář Kučera a pravil: „Kolář zákostelecký má za manželku ženu příchodní, nevíme, jak se zachovala, než sem přišla; bylo už řečí o tom ledakýchs. Ať se prokáže dobrým chováním; já nemluvím spolumistru žádných slov nařklivých ani na poctivosti důtklivých, chci jen tomu, aby náš cech v žádném oudu nenesl ouhony. Nemyslím, že je kolářka zle chovalá, není strach tedy, aby kolář z cechu proto byl vyvržen." Kolář zákostelský byl všecek bez sebe. Tři ho drželi. „Moje žena," volal, „lepší než ty! Ty se jí neslušně dotýkáš řečí svou nešlechetnou!" Cechmistři oba hýbali ferulemi tempem čím dále divočejším. Kolář žalobník křičel: „Jsem milovník všeho dobrého a božského, nedám toho žádnému napřed!" Do toho zavzněla zuřivá odveta: „Ty v ústech oplakuješ moji manželku! Jidášku!" Ale Bolehlav cechmistr měl hlas nejsilnější. Nejonačejší Pražský pozaunér se strojem svým neuměl tak zakřikati jako Bolehlav. „Jste lidé nevrlí," volal, „tiši buďte, nerozvážlivě se nedotykejte sebe, my učiníme hned nález, vyjdéte!" A mladší mistr vyvedl jednoho po druhém: žalobce i uraženého manžela. V jich nepřítomnosti snesl se cech o tom, aby zákostelský kolář prokázal poctivé chování své manželky listem toho města, odkud je příchodní, anebo toho pána, jehož byla kmetičnou.

Zatím venku za dveřmi „rána na ránu co hrom dopadá" — koláři se venku prali. Někteří z mistrů vyběhli. Spolu poslali cechmistři mladšího mistra, aby oba hněvníky do síně uvedl na slyšenou cechovního rozhodnutí. Oba vešli zle sobě lajíce. „Lotras, tuplovaný zrádce, dal mi pohubek, on mne pohubkoval!" tak křičel kolář zákostelský. —

„On mi dával paduchů! Paduch nejsem!“ bránil se kollega. U pokladnice cechovní stichli. Tu pověděno zákostelskému, aby prokázal listem poctivé ženino chování, i ujal to a nadšeně zvolal: „Však se to pokáže, že byla dobrá jako jiné, snad i lepší!“ Teď jali se cechmistři příčinou toho pohubku je smiřovati. Bolehlav mluvil: „Co jste si řekli, není na vyprázdnění vaší cti; vždyť to víme, že žádný z vás není paduch. Kdo byl ve světské ohavě, kdo byl ortelován k hrdlu, ten je paduch — a toho u vás není, jste dobří sousedé naši a zůstaňte i sobě dobrými!“ Ale kolář s pohubkem nechtěl se spokojiti. „Vznesu to na pana purkmistra!“ hrozil. Ozvali se mnozí: „Nečiň, nepobíhej cechu! Zde se uvařilo!“ Jiní volali do toho: „Mějte to raděj doma na společném uvážení, abychom od jiných cechů v tom nebyli dotýkáni ani posmíváni!“ — „To ti malou platnosť vynese!“ křičel Češpiva. — „Pohubek ti krejčíř neodpáře!“ smál se jiný. Bolehlav i starší cechu obstoupili oba a prosili je, aby všecku kyselosť ze sebe vyvrhli, soudem v rathouze že si nic nezjednají, ovšem že by před vyšší stolicí na ně větší nebezpečenství nastávalo. Tenhle poslední důvod dobyl sobě cesty do tvrdých lebek. Oba mužové jsou „křesťansky“ srovnáni. Spokojili se — ten s pohubkem, onen s paduchem. Řeči zlé, jimiž se dotýkali, jsou od cechu zdviženy, aby žádné straně nebyly na újmu. Kolář zákostelecký usednuv v zástolí nemluvil, ale za to tím hojněji pil. Kdy by nebylo pokuty na to, kdo ze schůze odejde před koncem, byl by odešel — do hospody jiné.

Když ta nemilá věc skonána, volán od cechmistrů kolářských mistr Rohlík, jenž obeslal před cech koláře Daniele. „Z čeho obsíláš ho? Mluv jemu vůči!“ vyzval cechmistr žalobce. — „Z toho, že loudí čeládku k sobě. Žádám, aby taková nešlechetná věc, artikulem cechovním těžce zapověděná, jemu tak snadně neprošla. Předešlého tovaryše přiloudil k sobě zvýšiv jemu lun,[1]) a nynějšího tovaryše ulovil na vsi kdes nemaje tak činiti: tovaryše máme sobě namlouvati jen v hospodě cechovní, jinde nic. Žádám za opatření toho, dobřeli jest tak učinil?“ Kolář Daniel maje teď brániti od sebe toho nářku, pletl jazyk. Že prý tovaryši u Rohlíka nechtějí se na dílo zjednávati pro jeho hrubé nespůsoby, ostatku odpíral, táhna to na svou nepaměť. Páni vyslechli. Když už nevěděl co říci, oba vyvedeni jsou, aby v jich nepřítomnosti cech o to radu vzal. Hlučně rada brána. Někteří zastávali se vinníka. Byl slyšán něčí hlas: „Daniel je potřebný řemeslník a lidský dlužník!“ K tomu volal jiný v odvet: „Je lidem dlužen, pravda, ale nepoplacuje!“ Jeden z cechmistrů upozornil na to, že Daniel uloudil tovaryše už do několikráte. „Trestem peněžitým byl už stižen,“ zvolal cechmistr, „a jest viděti, že klade všecko za hřbet!“ Bolehlav vysokým hlaholem udeřil v hovor: „Nemysleje na řád cechovní vinen býti, musí Daniel vedle přísloví, že takový ouřad za nic nestojí, pod kterým by zoumyslna hřešící se netrestali.“ To slovo rozhodlo. Přímluvčí stichli, a nález učiněn nejprve šeptem, a když žalobce i pohnaný vešli, nahlas: „Poněvadž se to ze svědků vyhledalo, aniž tys, mistře Danieli, toho přel,

[1]) Toto ošklivé slovo německé — Lohn — straší v přemnohých artikulech cechovních i nejstarších.

že bys čeládky vyšším lunem neodluzoval, to uváživše u sebe jsme našli, aby se tobě řemeslo složilo do šesti měsíců, po kterémž čase k němu budeš zase navrácen; mimo to propadáš pro vyloudění čeládky pokutu půl kopy míšeňské; tovaryše vyluzeného odevzdáme v kázeň panskou, k rychtáři. Ujímáte oba náš nález?" — „Neujímám!" křikl Daniel ubíraje se k svému stolu, „odsadím ho odtud k purkmistrovi, ku právu vyššímu!" Bolehlav vážně — ač ho to píchlo — odpověděl: „Odsaď, nic proti nám."

Potom šlo před se jednání další. Cechmistr kovářský děl: „Vyžádala si vstoupení vdova po Bartošovi dnes umrlém. Přejete vdově vstoupení?" — „Přejeme!" voláno odevšad. Mladší mistr šel pro ni. Chudák vdova čekající seděla v kuchyni u hospodyně. Nesměle vešla. Někteří jí podávali ruku. Stanula u dveří. Cechmistr od ní samé zahovořil k cechu, že žádá, aby směla s tovaryšem manžela svého nebožce řemeslo dále provozovati. Po té řeči vyvedl ji mladší mistr ven za dvéře. Teď dali cechmistři čísti artikule o tom. Vdově dáno právo jednomyslně. Když jí to v nové na síň přivedené oznámili, hlasitě děkovala. A s tím odešla. „Je snad všem pánům mistrům v dobré paměti, že zejtra všickni z povinnosti nalezti se dáti máme na funus Bártův. Nedáme o tom tentokráte žádného obsílati zvláště, všickni to víte; rovně ku paměti přivozuji kus třináctý cechovních pravidel, kdo by nepřišel na pochování před dům prve, než pan děkan s žákovstvem přijde, povinen dáti starší mistr 8, mladší 4 groše; když neseno už tělo mrtvé a přišelli by, dá starší 4 a jiný 2 groše."

IX.

Když po té řeči neměl již nikdo, co by vznesl na cech, pravil Bolehlav od ostatních cechmistů: „Přistoupíme k věcem tovaryšův. Žádá za vstoupení můj syn Vácslav, aby mezi mistry byl přijat." Druhý starší cechmistr kolářský oznámil, že za mistrovské dílo uložili Vácslavovi Bolehlavovi způsobiti kolo ke kočímu vozu a mimo to některé ještě nádobí. Na ohledání díla mistrovského že přibráni byli dva mistři mladší, a nalezeno bylo dílo bytedlným, příhodným, tak že může tovaryši z toho jíti mistrovská pochvala. Referent skončil dotazkou: „Snášíte se tedy na tom, aby byl v mistry přijat?" — „Snášíme!" odpověděno. Po těch slovech uveden Váča na síň do cechu. Měl na tváři nějaký šrám z poslední bitvy. U dveří promluvil křesťanské pozdravení a cechovní říkání. Hromada mu rovně tak odpověděli. Dva z mistrů starožitnější přistoupivše k Váčovi oznamovali všemu cechu, že týž Vácslav, syn Bolehlavův, je z lože poctivého, bylitě oba sousedé při poctivém manželském snětí otcově. Když to odbyto, přistoupili jiní dva, kteří se byli před osmi lety, když se Váča na učení dával, postavili za rukojmí, že se vyučí řádně. Dávali svědectví všemu cechu, že se pořádně dvě léta učil a vyučil. Potom že při otci pořáde za tovaryše dělal. Cizí tovaryš byl by mimo to přinesl o svém poctivém zachování list; domácímu synkovi nebylo toho potřebí, o tom se vědělo, že je hodný. Teď ukázal ještě starý Bolehlav list s pečetí městskou, že Vácslav včera v radě

nabyl práva měšťanského, a doložil: „Teď přestane co neviděti býti mým náchlebníkem.“ Druhý cechmistr vyzval kandidáta, aby vyčetl čtyři kopy a jednu libru vosku aby zaslíbil dáti. Byl to do společnosti bratrstva plat povinný: „příjemné“. Když bylo všecko skonáno, podal Václavovi pravici cechmistr jeden i druhý a všickni mistři podle svého stáří. Mladší ho políbili po tváři. Byl mistrem. Cechmistr kolářský ho napomenul, aby se opatřil manželkou dobrou a poctivou. „O to již se postaráme!“ pravil vesele starý Boleblav. Nový mistr Václav pozval své spolumistry na obvyklou svačinu a potom hned zasedl v zástolí mezi ostatní. Šenkéřka vstavila před něho pořádný korbel.

Tím nebylo ještě všecko jednání cechovní u konce. Bylo tu rozeznati a strestati půtku, která údála se mezi tovaryšem kolářským Faltou a kovářským tovaryšem Alešem. Oba jsou přivedeni z dolejší hospody. Líčení pře bylo kratičké. Falta žaloval: „My jsme se potkali na mostku u kostela, on moha mne dobře minouti stekl se ramenem se mnou, a když jsem se ozval, dobyl na mne tesáku, klofcoval jím a okrvavěl mne na tváři.“ Aleš bránil se: „On mne podrýval slovy a naposled mne uťal v prst a pobodl v pravý prs. Já ho nepíchl, toť se ustrčil sám na můj tesák. Já se bránil násilí svému.“ — „Poodejděte!“ velel cechmistr. Jak dvéře za nimi se zavřely, cechmistři dali hlavy dohromady v potaz. Konečně oznámil Jíra Hřmot od ostatních soudců všemu cechu, aby ten Valentin čili Falta, jenž půtku slovy začal, trestem byl stížen. To cech po některém uvažování ujal. Hřmot oběma tovaryšům v cech uvedeným promluvil: „Poznali byste, kdy byste našeho nálezu neujali, že pan purkmistr a páni hůře by s vámi zašli jako s lidmi nešlechetnými, darebnými, kteří nejsouce živi právem, před kostelem božím dobývají na sebe tesáků. Falta odprosí Aleše, dá půl kopy do cechu tovaryšského. Až dobude svého času, po sv. Jakubě odvandruje a bude našeho města prázden za tři léta. Kdy by ses, Falto, vrátil dříve, odsadíme tebe k vyššímu právu a tam budeš ortelován jako ten, kdo kvaltu se dopustil. Mohl bys i hrdlo propadnouti.“ Falta ani muk. Věděl, že nahý tesák při pračce býval okolností velice zlou. Nechal tedy raděj tak a odprosil Aleše dle návodu cechmistrova řka: „Což se koli v oné příhodě a sváru ode mne proti tobě stalo, prosím, odpusť mi a měj ke mně dobrou vůli, dokavad tu pobudu, nebo já ji k tobě mám a míti chci nyní i potom.“ A podavše sobě rukou odešli.

Vstoupili jiní dva tovaryši. Oba kováři. Druh druhu nadal. „Podal mi ošklivých jmen,“ žaloval jeden. — „Co ti řekl?“ ptá se soudce Hřmot. — „Židů mi nadal! A každému sluší po své poctivosti státi, to je slovo nařklivé a na poctivosti důtklivé.“ Hřmot pokyvuje hlavou ptá se druhého: „Nadal jsi mu tak?“ Odpověď: „Nadal, protože mne opálil slepými kostkami.“ „Ať to nařknutí provodí, ať pokáže, že chodím vůkol s falešnými kostkami!“ Když pak honem z dolejší hospody přivedl vyzvaný tovaryš některé svědky, pravil Hřmot falešnému hráči: „Teď mlčíš, rozpomínáš se na svou duši, kteráž jest dražší nežli všecken svět? Jděte!“ Ortelem poděleni jsou v malitké chvíli potom. Jenž kostkami hrál slepými na ošizení bližního, odsouzen v cech položiti 5 grošů bílých, a který tak zle vynadal, odsouzen byl, aby ferulí vytrpěl deset

ran. Řeči zlé, co si byli podali, cechmistři z práva svého oběma zdvihli a v nic zmořili. Oba byli s ortelem spokojeni, vědouce, že v radnici leckdy naměřovali tužeji. Tovaryš vypůjčil sobě od přítomného mistra pět grošů a dal do pokladny, druhý spolehnuv do kouta na stůl obdržel od mladšího mistra deset ran ferulí — zase „rána na ránu co hrom dopadá." Tovaryš neříká nic: šmelcované poctivice už něco snesou.

Když nebylo již žádné žaloby tovaryšské, zavolán nahoru mezi mistry veškeren cech tovaryšský, jenž na ten konec dole v hostěnici čekal za veselého pití a hovoru. Vešli; síň byla jimi plna. Od cechu promluvil k tovaryšům řeč důtklivou Bolehlav: „Napomínáme vás zase, abyste se ve veřtatech chovali mravně, oplzlých písní zanechajíce; abyste nerozpouštěli se obzvláště před dítkami a paní mateří; starší aby mladšího pěkně napravoval, co by lépe uměl, aby mu ukazoval. Zachovejtež střízlivosť a mírnosť beze všeho přeplnění. Neperte se a buďte s sebou raději dobré mysli. V minulém kvartále usnesli jsme se a vrchnosť pan purkmistr a páni pochválili to, kdo by dával druhému zaselhání v hněvu, aby dal 7 malých peněz, kdo by dopustil se co nepoctivého na hospodě nebo v domě pana tatíka, aby dal groš bílý. Naposled připomínáme, kdo by chtěl přesednouti nebo odvandrovati od sv. Jakuba, aby vzali pěkně odpuštění. Ve dvou nedělích pospolu do lázně choďte, však ten celý den potom nezahálejte, o peníze nehrejte v cechu svém, jakož se nás onehdy doneslo, než odbudouce raději svého poctivého pořádku vykonejte pokojnou procházku, rozmlouvajíce o pánu bohu." Tovaryši tiše vyslechše odcházeli po dřevěných schodech s nemalým hlukem do své hospody zase. Naposled ptali se cechmistři, neníli, kdo by chtěl synka k řemeslu dáti a projednati ho buď na řemeslo kovářské anebo kolářské. Vstal kovář Češpiva a mluvil: „Kluk je hromotluk, však ho znáte, jeho matka je moje sestra, je vdova, nemůže na něho nakládati, utíká kantorovi, nechce mezi discenty, ondy jsem ho honil po střechách, ale kovář z něho bude! Propusťte mi, aby se jako u mne učil řemeslu." Hřmot odvece: „Ať se ten hoch nejprve za dvě neděle v řemesle pokoštuje." — „I ne tak," odpíral Češpiva, „kdy by se mu nelíbilo, já bych mu pokoštoval po zádech, až by svrbělo, kam potom jako s ním? Ona nemá kusa nic!" Cechmistři tiše pohovořili mezi sebou. Hřmot pak vece: „Polože libru vosku, vezmi si hocha na učení, však postav dva rukojmí, že se doučí; zapíšeme ho v registra pamětní." Kovář prosil, aby mu libru vosku odpustili. Děl: „Matka jeho nemá nic, byla by čistovanitě nahá, kdy by jí moje Důra nebyla dala harasový klok, v kterém pořáde chodí — vždyť já kluka taky nebudu učiti z peněz, dopusťte mu to bez té libry!" Cechmistři opět sestrkali hlavy v hromádku. Hřmot po té od nich vyřekl: „Cechmistrům se vidí za dobrou věc od té libry upustiti a jemu řemesla našeho přáti, by času ani věku mladosti nemrhal."

Tím bylo dnes po všem pořádku. Cechmistři učinivše nábožné pozdravení zavřeli pokladnu a chtěli usednouti v zástolí k pivu a k svačině, kteráž bývala vždy stejna: totiž maso vepřové na pivě vařené a kořením přenáramně zpepřené. V tom ozve se přede dveřmi dus. Dvéře se odmeknou, a vcházejí do cechovní hromady kovářské a kolářské tři cechmistři krejčovští. Nastalo udivení, zmlknutí. Cechmistr

Beran promluvil, učiniv napřed pěkné křesťanské pozdravení, že žádá se svými za vstoupení. „I vítejte!“ voláno tu onde. Bolehlav mrsknul očima dosti nepřívětivě. Jíra Hřmot však šel hostem vstříc a připil jim poctu. Krejčí poctu přijímajíce každý z konvice sobě podané drobet upíjeli. „Co nám nesete?“ ptá se jeden z kovářů. — „Však tomu obšírně vyrozumíte,“ pravil zdvořilým hlasem a posuňkem usměvavým Beran, „oznámíme všemu cechu!“ Cechmistři vedli hosti k pokladně. Bolehlav se zdvihl a kráčel za nimi lupaje prsty. Hřmot žádal cech obojí, aby poslechli, co povědí krejčí. Beran k tomu hned: „Strpte chvíli, řekneme to krátce. Přišli jsme stranou toho závodu v lese. Náš cech, jemuž bylo posmíváno, ujal sázku — džber ryb a kauf piva — snesli jsme se, že se z toho žádný nevytrhneme, než všickni sekati budeme. Ptáme se vás tu v hromadě poctivého cechu vašeho, zdali i vy všickni ze spolku toho sekání v lese chcete býti přítomni, zdali tu sázku přijímá k sobě všecken cech kolářův a kovářův anebo jenom soused Bolehlav s několikos málo vás?“ Kováři i koláři ozývali se téměř jednomyslně, že v zápas půjdou. Bolehlav se ozval: „Já tomu odpírám, že by bylo nějaké ouštěpačné posmívání na krejčí; pod kvasem večerním se ledaco mluví, ten Křivoklátský fořt také poštíval — ale buď jak buď, krejčí ať už tedy ukáží v lese na buku, kteraká jejich síla!“ — „I nepřevracuj, pane sousede, řeči — jsou řemesla u nás v městě, která přeráda nad nás se vyvyšují prací i silou, nás za vlas nevážíce: inu vy kladivem, my pravidlem a nožíky pracujeme!“ tak mluvil ne bez trpkosti Beran a hned doložil: „Budeme se měřiti na stejné práci, je to žert, není to žert — pokáže se, kteří jsou bez poroku statnější. Z našeho cechu se nevytrhl ni jediný, kterak u vás bude?“ — „Půjdeme všickni! Žádný se nebude děliti od ostatních!“ volali ze všech stran. — „Proto jsme přišli,“ dí Beran, „abyste se v tom vysvětlili; nazejtří tedy vzneseme na pana purkmistra a radu, aby nám při arciknížeti na hrádku vyprosili dovolenou, bychom směli stíti na královském ten les, dva buky, my krejčí jeden, vy koláři s kováři také jeden.“ — „Tak jest! Stůj to, jak díš!“ volali všickni rozjařeni jsouce velice. Starý Češpiva vesele vzkřikl: „Jen proste, aby vám na královském vyhledali hodně silný buk!“ Bolehlav učinil návrh: „Nechať zvolí se buky půldruhého objetí.“ — „To je málo!“ volali někteří z kovářů. — „Pravdu díte!“ volali někteří koláři, „vyhrajemeli, budeme v hance, že buk byl jako chrásť!“ Na pohled velmi klidně odvece Beran: „Jste právi, dobře tak, nechať stíná se buk obšírnější!“ Bolehlav to rozhodl povědév: „Nechme na uváženou pánům radním i fořtmistru Křivoklátskému, mimo to ať jdou nejprv na les z každého cechu dva vyslaní!“ Na tom zůstáno. Krejčí s křesťanským pozdravem odešli. „Devět krejčí plave na lupínku a švec je zvrhne!“ pravil Bolehlav za nimi.

Ale té noci nespal dobře ani Bolehlav ani Beran. Oba ve snách sekali buky. (Dokončení.)

Ke statistice vzdělanosti v Rakousku.

Nový příspěvek.

Od

V. I. Lema.

plynulo deset let od té doby, kdy v Osvětě podán byl první tohoto druhu příspěvek.[1] I nelze upříti, že právě v tomto období provedeno bylo na poli rakouského školství více práce, nežli ve mnohých jiných oborech vědění a umění. Prohlednuvše změny, které se tu udály, máme za vhodné, abychom podali nejen jich přehled, nýbrž také poukázali k možnému jich dosahu. Pro ty čtenáře pak, jimž by obsah prvého článku nebyl povědom, podotýkáme ještě několik slov. Dle nápisu dalo by se snad souditi, že hodláme pojednati o vzdělaneckých *snahách* jednotlivých rakouských národův, avšak to není úmyslem naším. Probereme raději poměry již *hotové* na té kategorii vzdělanců, kteří nikoli ze zisku, nýbrž z lásky a z povolání obětují se obtížnému a nezištnému úřadu učitelskému na středních školách. Pro tento druhý článek provedena byla změna v osnově potud, že přibráni byli do úvah také učitelé z ústavův učitelských, kteří nyní již bezvýminečně se rekrutují z kandidátů profesury gymnasiální či reální. Pramenem pro čerpání materiálu statistického byl zase kalendář učitelský, jejž vydal Dassenbacher na rok 1885, a kromě toho užito také brošury „Beiträge zur Statistik der öffentlichen Mittelschulen von Dr. Hermann Pick“ 1885. A jelikož takováto práce statistická nemůže jinak podána býti, než s užitím ciferního materiálu, položeny jsou tabule statistické pod čáru. Celý článek pak rozdělen je na tři částky. První pojednává o poměrech učitelstva v Rakousku vůbec, druhá o interních poměrech středního školství v zemích koruny české, a třetí věnována jest palčivé otázce supplentské.

Abychom nabyli pro svoje dedukce základu co nejširšího, sestavena je tabule první, obsahující přehled učitelských míst vůbec v každé korunní zemi, jakož i rozptýlení učitelů po celé říši. V této tabulce uvedeny jsou poměry učitelů vůbec, t. j. všech učitelských osob, nechť mají jmeno a služné jakékoliv. Jsou zde v jedno pojati ředitelé, profesoři, učitelé i supplenti. A to hlavně za tou příčinou, aby lépe vynikla *potřeba* učitelských sil v každé korunní zemi. Z této tabulky jest patrno: 1. Kolik učitelů každá země říši poskytuje, *produkce* (v rubrice „všech rodákův“), 2. kolik jich v každé zemi je zaměstnáno, *potřeba*, (v rubrice „všech v zemi“), 3. ciferné udání rozdílu mezi produkcí a potřebou, 4. percentové přirovnání produkce a potřeby v každé zemi, (% potřeby v zemi), 5. percentové udání těch učitelů, kteří ve své rodné zemi ustanoveni jsou (v percentech potřeby a pod tím v % produkce), a konečně lze ještě vyčísti z tabulky veliké množství podrobností pro jednotlivé země.

---

[1]) Viz Osvětu 1875, str. 189 nn.

Tytéž poměry jsou udány v tabulce II. pro ředitele, v tabulce III. pro stále ustanovené profesory a učitele, konečně v tabulce IV. pro supplenty.

Prohledněme poněkud blíže tato udání. Na II. tabulce dovídáme se, kolik ředitelů je v každé zemi, a tím zároveň kolik *ústavů* tam jest. Do očí tu bijí ty neshody, že na Moravě je více ústavů než v Haliči, a Dolní Rakousy předstihují opět Moravu téměř o 2%. Čechy ovšem vynikají zaslouženou měrou nade všechny ostatní země, chovajíť více nežli čtvrtinu (27%) všech rakouských středních ústavů ve hranicích svých. A země koruny české zabírají plných 45%, tedy skoro polovici ($^9/_{20}$).

Jako před desíti roky jsou dosud ještě čeští učitelé hledanými řediteli. V Čechách máme vedle 75 domorodců pouze 5 Moravanův a 4 cizince, z nich dva zahraničné. Za to jsou 42 čeští ředitelé roztrouseni téměř po celém Rakousku, toliko Přímoří a Dalmacie z toho se vyjímá. Morava a Vídeň zejmena jimi oplývají. Pravou protivou Čechů jsou Dolnorakušané. Ti vykazují toliko 11 domorodců vedle 37 cizích ředitelův, kteří se rekrutují skoro ze všech zemí, ano také z ciziny (4).

I. Učitelů vůbec

ustanoveno jest	rozeno jest z														Všech v zemi ustanovených	Žáků vůbec	Na 1 učitele přijde žáků
	Čech	Moravy	Slezska	Haliče	Bukoviny	Doln. Rak.	Horn. Rak.	Tyrolska	Štyrska	Korutan	Krajiny	Přímoří	Dalmacie	ciziny			
v Čechách	1135	71	10	5	1	7	12	30	6	2	1	—	—	19	1299	25803	20
na Moravě	180	284	24	9	1	24	17	20	14	3	2	1	—	17	596	10825	18
ve Slezsku	36	38	56	11	—	8	8	9	5	1	2	—	—	12	186	3555	19
v Haliči	8	3	7	690	10	1	—	—	1	1	1	—	—	21	743	15445	21
v Bukovině	2	5	4	19	73	2	1	4	—	1	—	1	—	3	115	2330	20
v Dol. Rak.	116	129	55	8	4	223	42	52	20	12	—	1	—	66	728	15073	21
v Hor. Rak.	28	11	7	—	1	19	65	39	2	6	—	—	—	12	181	2890	16
v Tyrolsku	8	4	1	2	—	4	6	221	5	—	1	6	1	5	264	4421	17
ve Štyrsku	14	16	5	2	—	9	7	13	61	11	8	1	—	10	157	3294	21
v Korutanech	6	5	5	—	—	6	5	8	6	18	3	—	—	2	64	1015	16
v Krajině	5	2	3	–		4	4	5	17	3	45	3	1	4	96	1742	18
v Přímoří	8	9	4	—	1	3	1	26	13	3	21	75	12	16	192	3372	17
v Dalmacii	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	5	95	5	106	1271	12
Všech rodáků	1546	577	181	746	91	310	168	418	150	61	85	93	109	192	4727	90882	19
Rozdíl prod.	+	—	—	+	—	—	—	+	—	—	—	—	+	+			
a potřeby	247	19	5	3	24	418	13	154	7	3	11	99	3	192	—	—	—
Produkce v % potřeby	119	97	98	100	79	42	93	158	95	95	88	48	103	—	—	—	—
Doma ustanoveno v % potřeby	87	48	30	93	63	31	36	84	39	28	47	39	90	—	—	—	—
v % produkce	73	49	31	92	80	72	39	53	41	29	53	81	87	—	—	—	—

Tito cizinci jsou vůbec pravou specialitou rakouského školství. Máme tu zajisté 18 ředitelů, 152 profesory a toliko 22 supplenty! Tedy každý jedenáctý cizinec je ředitelem, a na 7 profesorů přijde teprve jeden supplent! Dle toho je zjevno, že importují se k nám nikoli supplenti, nýbrž definitivně ustanovení profesoři a ředitelé — ovšem týká se to hlavně ústavů německých a vlaských.

Ještě přihledněme, jaké naděje mají profesoři, aby stali se řediteli. Cizinci tu ovšem mají první místo, neboť každý jedenáctý jest již ředitelem; po nich přijdou Dalmatinci, mezi nimiž 12. ředitelem se stává. Třetí místo zaujímají příslušníci zemí českých, tu je vždy 13.—14. ředitelem. V Haliči stává se teprve 18., v Bukovině 23. ředitelem. A v zemích Alpských je průměrný počet asi 20 profesorů na jednoho ředitele. Poslední pak místo mají Slovinci, neboť mezi 85 profesory, kteří se v Krajině zrodili, dosáhl teprve jediný úřadu ředitelského.

Značný rozdíl jeví se také v *rozměrech* ústavů, které jsou ředitelům svěřeny V celé říši připadá na jeden ústav průměrně 294 žákův a 15 učitelův. Značné přetížení jeví se pouze v Haliči a Bukovině, kde na ústavech je po 396 a 388 žácích. Četně navštěvované jsou také školy v Čechách a Dolních Rakousích se 307 a 314 žáky. Ostatní země mají žáků pod průměr. A zejmena v Dalmacii mají ústavy pouze po 159 žácích — a tím se vysvětluje také příznivý poměr mezi počtem učitelův a ředitelův, o němž se dříve zmínka stala.

II. Ředitelův

ustanoveno jest	rozeno jest z Čech	Moravy	Slezska	Haliče	Bukoviny	Doln. Rak.	Horn. Rak.	Tyrolska	Štyrska	Korutan	Krajiny	Přímoří	Dalmacie	ciziny	Všech v zemi ustanovených	V percentech	Žáků na 1 ústav	Učitelů na 1 ústav
v Čechách ...	75	5	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	2	84	27·19	307	15
na Moravě	17	17	2	1	—	2	1	—	1	1	—	—	—	1	43	13·90	251	14
ve Slezsku	2	2	3	2	—	—	—	—	1	—	—	—	—	3	13	4·20	273	14
v Haliči	1	1	—	37	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	39	12·61	396	19
v Bukovině...	1	1	—	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	1·93	388	19
v Dolních Rak.	12	9	5	—	1	11	2	1	2	1	—	—	—	4	48	15·51	314	15
v Horních Rak.	3	—	—	—	—	2	2	3	—	—	—	—	—	2	12	3·87	241	15
v Tyrolsku	1	1	—	—	—	—	1	16	—	—	—	—	—	2	21	6·94	211	13
ve Štyrsku ...	2	3	1	—	—	—	—	1	2	1	—	—	—	1	11	3·55	299	14
v Korutanech..	1	1	1	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	5	1·61	203	13
v Krajině	2	1	—	—	—	—	—	1	3	—	—	—	—	—	7	2·26	249	14
v Přímoří	—	—	2	—	—	—	—	—	1	—	1	4	1	3	12	3·87	281	16
v Dalmacii	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	7	—	8	2·58	159	13
Všech rodákův	117	41	14	41	4	16	7	24	10	3	1	5	8	18	309	100·00	294	15
Rozdíl produkce	+	—	+	+	—	—	—	+	—	—	—	—		+				
a potřeby ...	33	2	1	2	2	32	5	3	1	2	6	7	—	18	—	—	—	—
Na 1 ředitele učitelův	13	14	13	18	23	19	24	17	15	20	85	19	12	11	—	—	—	—

A nyní obraťme zřetel k tabulce I., která jedná o původu a rozdělení učitelů vůbec. Především se poučme, které země mají nadprodukci sil učitelských. Jsou to zase v prvé řadě Čechy, které sice spotřebují doma 1135 sil, a nad to ještě posílají za hranice 411 učitelův, kdežto jen 174 cizincův u nás došlo zaopatření. Kdy by tedy všecka místa učitelská osazena byla domorodci, přebývalo by přece ještě 247 učitelů přes domácí potřebu. Podobný přebytek produkce nad vlastní potřebu má jediné ještě Tyrolsko s 154 učiteli, kteří podobně jako Čechové rozptýleni jsou po všech korunních zemích. Připočítámeli k těmto ještě 192 cizince, máme náhradu toho nedostatku, který se v jiných zemích jeví. Tak schází v Dolních Rakousích 418 učitelských sil a v Přímoří 99 z 192 míst! Při všech ostatních zemích není rozdíl tak nápadný, kryjeť produkce od 80—100% potřebu.

Z I. tabulky ještě jiným zajímavým věcem se učíme. Podívejme se na poměry moravské. Kdy by všickni Moravané doma učiteli zůstali, obsadili by ze 100 vždy 97 míst, a pro cizí učitele zůstala by ze 100 jen 3 místa prázdna. Tomu však není tak. Skutečně je ze 100 míst na Moravě pouze 48 obsazeno Moravany, 30 zaujato jest od Čechů, po 4 místech od Slezanův a Dolnorakušanů, 3 místa drží cizinci, rovněž tolik Hornorakušané i Tyrolané atd. Mátě Morava pestré učitelstvo jako Dolní Rakousy a Přímoří. Za to dlí nad polovici Moravanů (51%) po ostatních zemích rakouských. Ve Slezsku pak ani třetina potřeby

III. Profesorův

ustanoveno jest	rozeno jest z: Čech	Moravy	Slezska	Haliče	Bukoviny	Doln. Rak.	Horn. Rak.	Tyrolska	Štyrska	Korutan	Krajiny	Přímoří	Dalmacie	ciziny	Všech v zemi ustanovených
v Čechách	760	45	6	2	—	6	10	20	5	2	1	—	—	17	874
na Moravě	116	191	19	7	1	18	15	16	12	—	2	1	—	13	411
ve Slezsku	28	33	45	8	—	6	6	7	3	1	2	—	—	9	148
v Haliči	7	2	6	405	8	1	—	—	1	1	—	—	—	12	443
v Bukovině....	1	3	3	12	41	2	1	4	—	1	—	—	—	3	71
v Doln. Rak...	86	86	41	8	2	168	30	41	17	9	—	1	—	55	544
v Horn. Rak...	23	8	7	—	1	15	57	22	2	6	—	—	—	10	151
v Tyrolsku	7	3	1	1	—	4	5	182	5	—	1	6	1	3	219
ve Štyrsku.....	12	12	4	2	—	8	7	11	45	7	7	1	—	8	124
v Korutanech..	5	4	4	—	—	5	4	6	6	14	3	—	—	2	53
v Krajině	3	1	2	—	—	4	4	4	12	3	34	3	1	2	73
v Přímoří	7	8	1	—	1	3	—	22	8	3	16	57	10	13	149
v Dalmacii	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	4	74	5	84
Všech rodákův	1055	396	139	445	54	240	139	335	116	47	67	73	86	152	3344
Rozdíl produkce	+	—	—	+	—	—	—	+	—	—	—	—	+	+	
a potřeby ...	181	15	9	2	17	304	12	116	8	6	6	66	2	152	—
Produkce v % potřeby	121	96	94	100	76	44	92	151	93	89	92	49	102	—	—

není vzata ze sil domácích, ačkoli by produkce mohla krýti 98% potřeby domácí. Nejkonservativnější mezi všemi národy rakouskými jsou haličtí Poláci a dalmatští Chorvátě. Poláci obsazují doma 93% a Dalmatinci 90% všech míst učitelských. A jen nepatrná jich část přichází do jiných zemí, neboť v obou zemích je produkce rovna potřebě domácí. V Haliči sluší ostatně hledati příčiny ještě ve zvláštním zřízení zemské školní rady. Ta má mnohem samostatnější postavení nežli v zemích ostatních, a proto asi je tak obtížno, konkurrovati v Haliči s domácími petenty. Dříve bývalo jinak, dokud Halič neměla té samosprávy školní. Kromě uvedených obou zemí jeví se také v Dolních Rakousích a v Přímoří značná nechuť učitelstva opouštěti domov. V obou těchto zemích je nejslabší produkce, kryjeť 42—48% potřeby. Nicméně zůstává valná část domorodců v úzkých mezích své vlasti, v Dolních Rakousích 72% a v Přímoří dokonce 81%. Výklad jest ovšem jednoduchý. Jsouť obě tyto země nejbohatší v celém Rakousku, hlavně obchodem a průmyslem. Proto se obrací z četného studentstva jen malá část ke stavu učitelskému, a ti se pak drží doma všemi prostředky, neboť jim v cizině nic lepšího nekyne, nežli čeho doma dosáhnouti mohou. Zvláštní zmínky zasluhuje ještě Tyrolsko. Tam přebývá nad vlastní potřebu 58% učitelů. A poněvadž jen 84% domácích míst jest osazeno domorodci, musí

IV. Supplentův

ustanoveno jest	rozeno jest z: Čech	Moravy	Slezska	Haliče	Bukoviny	Doln. Rak.	Horn. Rak.	Tyrolska	Štyrska	Korutan	Krajiny	Přímoří	Dalmacie	ciziny	Všech v zemi ustanovených	Na 1 supplenta je profesorských míst
v Čechách	300	21	4	3	1	—	2	9	1	—	—	—	—	—	341	2·6
na Moravě	47	76	3	1	—	4	1	4	1	2	—	—	—	3	142	3
ve Slezsku	6	3	8	1	—	2	2	2	1	—	—	—	—	—	25	6
v Haliči	—	—	1	248	2	—	—	—	—	—	1	—	—	9	261	1·7
v Bukovině ...	—	1	1	6	29	—	—	—	—	—	—	1	—	—	38	1·9
v Doln. Rak...	18	34	9	—	1	44	10	10	1	2	—	—	—	7	136	4
v Horn. Rak...	2	3	—	—	—	2	6	5	—	—	—	—	—	—	18	8·4
v Tyrolsku	—	—	—	1	—	—	—	23	—	—	—	—	—	—	24	9
ve Štyrsku.....	—	1	—	—	—	1	—	1	14	3	1	—	—	1	22	5·6
v Korutanech .	—	—	—	—	—	1	—	1	—	4	—	—	—	—	6	9
v Krajině	—	—	1	—	—	—	—	—	2	—	11	—	—	2	16	4·6
v Přímoří	1	1	1	—	—	—	1	4	4	—	4	14	1	—	31	4·6
v Dalmacii ...	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	14	—	14	6
Všech rodákův	374	140	28	260	33	54	22	59	24	11	17	15	15	22	1074	
Rozdíl produkce a potřeby ..	+ 33	— 2	+ 3	— 1	— 5	— 82	+ 4	+ 35	+ 2	+ 5	+ 1	— 16	+ 1	+ 22	—	—
Produkce v % potřeby	110	98	112	99	87	40	122	246	136	183	106	48	107	—	—	—
Na 1 supplenta přijde profes.	2·8	2·8	5	1·7	1·6	4	7·3	5·7	5	4·3	4	5	5 6	7	—	—

47% všech Tyrolanů hledati své štěstí mimo domov. Zdá se mi, že v tomto úkazu viděti lze následky chudoby, spojené se snahou po vzdělání, jakož i velikou lásku k rodné zemi. Té při ostatních Němcích není. Neboť jsou pomícháni po všech korunních zemích, ovšem že hlavně zase německých. Tak zůstává Hornorakušanů doma jen 39%, Štyřanů 41%, Korutanců 29% atd.

Tabulka I. ještě nás vybízí ku přirovnání počtu učitelů s počtem žákův. Průměrem připadá na každého učitele v Rakousku 19 žákův. Největší přetížení shledává se ve Štyrsku s 21 žáky na učitele, pak v Haliči 20·8, v Dolních Rakousích 20·7, v Bukovině 20·3 a v Čechách se 20 žáky. Nejpohodlnější vyučování mají zase Dalmatinci se 12 žáky, pak Korutanci a Hornorakušané se 16 žáky.

A jaký je konečně podrůst učitelský, ta naše naděje v lepší budoucnosť? Na to nám poskytuje velmi příznivou odpověď tabule IV. Všude skoro je nadprodukce, jen Dolní Rakousy a Přímoří zůstávají daleko za potřebou (se 40 a 48%) a třem jiným zemím se něco málo supplentů nedostává. Ale za to má Tyrolsko nadbytečných supplentů 35, Čechy 33, a cizinců je 22 — pro ty hledá se místo! Ostatně pojednáme ještě níže o nerovnoměrném rozdělení supplentů na jednotlivé korunní země a nestejných pro ně vyhlídkách do budoucna.

Přistupme již k nové stránce svého pozorování. Na tab. V. sestavena jest *bilance* každé korunní země. Uvedeno tu, jakým percentem přispívá k počtu obyvatelstva celé říše, k počtu žákův, učitelův a ředitelův. Z těchto sloupců je patrno, do jaké míry by se každá země dovedla sama postarati o vlastní svoje potřeby školské, a kde ku pomoci bráti se musí učitelstvo cizí. V této části zobrazeno jest *jmění* každé země, snaha obyvatelstva po vzdělání a vlastní jeho vzdělanecká síla. Dle těchto čísel (hlavně dle počtu žáků) vzrůstá říši *povinnosť*, aby každé zemi poskytovala v témže poměru také *příležitosti* ku vzdé-

V. Bilance korunních zemí.

Jednotlivé země	poskytují				obdržují		
	obyvatelů	žáků	učitelů	ředitelů	ústavů	def. prof.	supplentů
Čechy	25·12	28·39	32·70	37·87	27·17	26·15	31·75
Morava	9·72	11·91	12·20	13·27	13·90	12·29	13·13
Slezsko	2·55	3·91	3·83	4·53	4·20	4·42	2·33
Halič	26·91	16·99	17·89	13·27	12·61	13·25	24·30
Bukovina	2·58	2·56	1·92	1·29	1·93	2·12	3·63
Dolní Rakousy	10·52	16·56	6·55	5·18	15·51	16·25	12·66
Horní Rakousy	4·17	3·17	3·55	2·27	3·87	4·51	1·68
Tyrolsko	4·12	4·84	8·84	7·77	6·94	6·56	2·23
Štyrsko	5·48	3·60	3·17	3·23	3·55	3·72	2·05
Korutany	1·58	1·10	1·29	0·97	1·61	1·58	0·56
Krajina	2·17	1·90	1·79	0·32	2·26	2·18	1·49
Přímoří	2·93	3·69	1·97	1·62	3·87	4·46	2·89
Dalmacie	2·15	1·38	2·30	2·59	2·58	2·51	1·30

Scházející percenta učitelův a ředitelů připadají na cizozemce.

lání. Do jaké míry říše dosud dostála této své povinnosti vůči jednotlivým zemím, vysvitne ze druhé části naší tabulky V. Tam uvedeno jest, kolik ústavů (ředitelů) obdržuje každá korunní země od říše, a kolika profesory i supplenty osazeny jsou tyto ústavy. Všechna udání jsou vyjádřena percenty, a proto se dají veškera čísla přímo srovnávati mezi sebou. Tuto druhou část tabulky můžeme zváti *dluhem* jednotlivých zemí. Tam, kde jmění a dluh jsou rovny, vyhověly obě strany (země i říše) svým povinnostem. Kde toho není, jest buď *zisk* či *ztráta* pro zemi, a země jest *aktivní* nebo *passivní*.

Měříme-li počet ústavů, který jednotlivým zemím jest poskytnut, dle počtu žákův (čísla pátého sloupce dle čísel druhého) berou *škodu:* Čechy, Halič, Bukovina, Dolní Rakousy a Štyrsko; v těch je větší percent žáků nežli škol. Ostatním zemím poskytují se dary na útraty zemí právě jmenovaných. Nejštědřeji obdarovány jsou Tyrolsko a Dalmacie. Že Morava se nám objevuje mezi zištnými zeměmi, děkovati sluší německému zemskému výboru tamějšímu, jenž zařídil veliký počet (přes 20) *německých* ústavů na útraty zemské. Konečně podotýkáme, že se v Čechách nejeví sice veliké poškození (pouze o 1%); ale zásluha toho náleží našim *obcím českým*. Mámeť dosud 12 obecných středních škol, a do nedávna se jich počítalo dokonce 25! Bez této vlastenecké obětavosti byly by naše školské poměry přímo trudné. Asi tak, jak je dosud vidíme v Haliči; zde je na 17% žáků pouze 12·6% škol!

Avšak nestačuje, uvažovati pouze *počet* ústavův. Povšimněme sobě také *jakosti* jejich. A ta řídí se dojista dle kvality učitelův. Doufáme, že nám nikdo ve zlé nevyloží výrok, že *ceteris paribus* je lepší ústav, na němž vyučují učitelé definitivní, nežli ten, na němž valná část učitelských míst je supplována. Netřeba snad vykládati toho příčiny do podrobna. Budiž jen ukázáno k časté změně supplentův; také se větší praktické spůsobilosti učitelské zpravidla teprve delším učitelováním nabývá. K tomuto momentu přihlížejíce poznáváme teprve, do jaké míry některé země újmu berou. Kdy by poměr mezi skutečnými učiteli a supplenty byl všude týž, musila by percenta obou kategorií v každé zemi vyjádřena býti tímže číslem. Toho však není nikde. Kde je větší percento supplentů, tam se hřeší proti zemi, anať se tudíž zkracuje o ten peněžní obnos, jímž převyšuje služné profesorů plat supplentský;

VI. Bilance národností rakouských.

Země	poskytují v %				obdržují v %		
	obyvatelů	žáků	učitelů vůbec	ředitelů	ústavů	def. prof.	supplentů
koruny české..	37·39	44·21	48·73	55·67	43·50	42·86	47·21
polsko-rusínsko-rumunské...	29·49	19·55	19·81	15·56	15·05	15·27	27·93
německé (se slovinskými)...	28·04	31·17	25·19	19·74	34·76	34·90	20·67
horvatsko-italské	5·08	5·07	4·27	4·21	6·69	6·97	4·19

mimo to jsou poměrně stíženi ti ubozí učitelé, kteří nemohou se definitivního postavení domoci, jakkoli vyhověli požadavkům zákona a jakkoli nutnost učitelských míst často bývá dokázána nade všechnu pochybnost značným počtem žákův a tříd, pro něž se nesystemisují učitelská místa z neblahé šetrnosti. Největší škodu berou zase tytéž země: *Halič* o 11%!, *Čechy* o 5·6%, Bukovina o 1·5% a Morava o 1%. Ostatní země těší se z nemalých výhod na naše útraty. Jsou to zejmena Tyrolsko a Dolní Rakousy o 4%, Horní Rakousy o 3%, Slezko a Přímoří o 2% a ostatní země o menší částky.

Až úžasně stupňuje se ta neshoda, roztřídímeli všechny země do 4 skupin dle národností, jak na tabulce VI. provedeno. Sebrali jsme do prvé skupiny země koruny české, do druhé země polsko-rusínsko-rumunské, do třetí země německé (se Slovinci) a do čtvrté konečně slovansko-italské země.

Nejspravedlivěji chová se vláda ke čtvrté skupině, ačkoli nelze zapříti patrnou laskavost. Jinak chová se k zemím skupiny první. Avšak výstředné jsou poměry v obou prostředních skupinách. Kdežto se vydržuje pro 19·5% polsko-rusínských žáků jen 15% škol s 28% supplentů, poskytuje se německým zemím pro 31% žáků 35% škol a pouze 21% supplentův! Ejhle, tak vypadá ta naše školská rovnoprávnost! —

A nyní ke druhé části našich úvah.

Jaké jsou poměry v Čechách a na Moravě? O Slezsku ostýcháme se mluviti, neboť se tam pro Čechy a Poláky nestalo ničeho. Všechny školy jsou věnovány výlučně slezským Němcům. A je tam škol hojně, a také učitelů dostatek. Jediná škola matiční v Opavě nemá ani státní subvence! Avšak nahledněme již do tabulky VII. a VIII.

Tam dovídáme se, že máme v Čechách 46 středních škol českých a 38 německých pro 15604 žáky české a 10199 žáků německých. [1]) Tomu rozumějme takto: Pro 60·5% českých žáků je škol 54·7% s 58% profesorův a 68·3% supplentův, kdežto na 39·5% německých žáků připadá 45·3% škol, 42% profesorův a 31·7% supplentův! Na každém českém ústavě jest průměrem 339 žákův a kromě ředitele

VII. Bilance národnosti v Čechách a na Moravě.

Národnost		poskytuje v %		obdržuje v %		
		obyvatelů	žáků	ústavů	def. prof.	supplentů
v Čechách	česká	62	60·48	54·76	57·89	68·33
	německá	38	39·52	45·24	42·11	31·67
na Moravě	česká	71	40·07	30·23	30·17	52·14
	německá	29	59·93	69·77	69·83	47·86

[1]) Podotýkáme, že zde počítáni jsou všickni žáci na českých školách za Čechy, což se s pravdou shoduje, a všickni žáci na německých školách za Němce, což se však s pravdou neshoduje, a to na veliký neprospěch naší národnosti!

11 profesorův a 5 supplentů, na německé škole jen 268 žáků a vedle ředitele 9·7 profesorů se 3 supplenty!

Co do osobních poměrův učitelstva vidíme, že na českých ústavech teprve každý 17. učitel stává se ředitelem, na německých již každý 14. A staneli se na českém ústavě apertura, čeká již 5 kandidátů na to místo, kdežto na německé škole jsou pouze 3 kompetenti.

Ještě mnohem trudnější poměry jsou na Moravě. Němců je v zemi málo přes čtvrtinu, a přece je v německých školách 60% všech moravských žákův! Tu ovšem směle můžeme reklamovati dobrou *polovici* za chlapce české, kterým se učivo cizím jazykem podává. Jeví se v tomto poměru bohužel také veliká netečnost moravských Čechův. Což nemohou posílati svoje děti do českých škol? Nemohou odolati německému nátlaku? Kdy by se důsledně po několik roků přihlašovali všickni čeští žáci do českých škol, pozoroval by se v době velmi krátké obrat ve prospěch náš. Jevilo by se to nejprve rozšiřováním českých ústavů parallelkami, později pak rozštěpováním českých ústavův a zavíráním zbytečných škol německých. Ovšem se tak již v některých případech stalo, ale to je všecko málo, jde to příliš pomalu. A zatím se valná část české mládeže poněmčuje.

Avšak přijměme již toto fiktivní číslo pro české žáky za základ svých přirovnávání. Budiž jenom 40% českých žáků na středních školách moravských. Pro ně vydržuje se toliko 30% škol, tedy o plných 10% méně, nežli po právu by se slušelo. Jsou to ovšem ústavy přeplněné, skoro vesměs opatřené parallelkami. A přece na nich jest ustanoveno toliko 30% profesorů, jako kdy by to byly školy normální. Všechen pak přebytek žákův opatřen jest — supplenty, jichž na české ústavy připadá 52%! Na každém českém ústavě je 6 supplentů, na německém pouze 2, na české škole napočítáme 333 žáky, na německé toliko 216 žákův! Věru již svrchovaný čas, aby se na Moravě pomýšlelo na ráznou sebeobranu.

Nyní ještě přihleďněme k patronům škol v Čechách a na Moravě. —

VIII. Učitelstvo v Čechách a na Moravě.

	V Čechách na ústavech						Na Moravě na ústavech					
	českých			německých			českých			německých		
ustanoveno jest	ředit.	prof.	suppl.	ředit.	prof.	suppl.	ředit.	prof.	suppl.	ředit.	prof.	suppl.
z Čech	43	481	217	32	279	83	8	59	30	9	57	17
z Moravy	3	20	13	2	25	8	5	62	40	12	129	36
ze Slezska ...	—	—	1	—	6	3	—	1	—	2	18	3
z ostatních zemí	—	3	2	2	43	14	—	—	2	6	72	11
cizinců	—	2	—	2	15		—	2	2	1	11	1
Všech	46	506	233	38	368	108	13	124	74	30	287	68
Ze 100 učitelů je	5·8	64·4	29·8	7·4	71 6	21·0	6·2	58·7	35·1	7·8	74·5	17·7
na každém ústavě	1	11	5	1	9·7	3	1	9·5	6	1	9·5	2
a žákův		339			268			333			216	

Dle platných zákonů je v držení všech školských práv jediný stát. A bylo by tudíž jeho přední povinností, aby všem občanům poskytl stejné příležitosti ku vzdělání, a to nejlépe dle vzdělaneckých snah každé korunní země a národnosti. Taková snaha jeví se nejspolehlivěji dle *žáků* na středních školách. Stát by se tudíž měl o to starati, aby percento ústavů bylo srovnalé s percentem žáků v každé kategorii škol. Ve skutečnosti jest nyní počet škol v Čechách a na Moravě ten, že vydržuje

stát	v Čechách	škol	českých	32,	něm.	31,	na	Moravě	č.	10,	n.	17,
země	„	„	„	—	„	—	„	„	„	2	„	11,
obec	„	„	„	12	„	6	„	„	„	—	„	2,
řád	„	„	„	1	„	1	„	„	„	—	„	—,
Matice	„	„	„	1	„	—	„	„	„	1	„	—.

Vezmeli se za základ výpočtů percento žáků z tabule VI., měly by vydržovati

stát	v Čechách	škol	českých	38,	něm.	25,	na	Moravě	č.	11,	n.	16,
země	„	„	„	—	„	—	„	„	„	5	„	7,
obec	„	„	„	11	„	7	„	„	„	1	„	1.

Kdy by však položen byl za základ tohoto požadavku skutečný počet českých žákův (i těch, kteří na německých učelištích se nalézají), stal by se ovšem poměr škol ještě mnohem příznivějším.

Trudné poměry středního školství na Moravě zavinil v první řadě německý zemský výbor v Brně, za tu pak okolnosť, že v Čechách se znenáhla povznášíme již na roveň s německými školami, jsme největším vděkem povinni obětavým obcím českým. Stát ovšem již některé hrubé nedostatky nahradil, ale mnoho tu ještě činiti mu zbývá.

A nyní ještě o palčivé otázce supplentské.

Před desíti roky jí nebylo. Skoro každý kandidát učitelství, jenž tehdy s dobrým prospěchem odbyl státní zkoušky, došel rychlého opatření. V tu dobu bylo velmi málo zkoušených supplentův. Místa čekala na zkoušené síly učitelské. Nyní však jest jináče. Nezkoušení kandidáti vymizeli naprosto. Kdo se *po složených zkouškách* věnovati hodlá stavu učitelskému, přihlásí se za *zkušebního kandidáta.* To jest asi tolik jako praktikant, ale s tím rozdílem, že ubohý zkušební kandidát nejen slouží zdarma, nýbrž nenabývá ani práva jakéhos, aby dále ve svém úřadě setrvati mohl, když byl jeho zkušební rok vypršel. Po zkušebném roce odstupuje a čeká, až snad řada na něho dojde. A tato „řada" je velmi nespolehlivá; zapomenutý kandidát má na vůli dále čekati, však nemá práva sobě stěžovati.

Konečně snad nadejde ta šťastná doba, že povolán je za supplenta. Rozeznáváme pak dvojí druh supplentův. Jedni zastupují určitou osobu, která obdržela dovolenou (na př. okresního inspektora), to jsou „náměstní učitelé", druzí pak bývají povoláváni pro parallelky, když se totiž pro přílišný nával žáků rozšíří počet tříd na některém ústavě, to jsou „výpomocní učitelé". První ustanovují se „na dobu potřeby", a těm je rozhodně lépe než výpomocným supplentům, kteří se povolují tak jako parallelky jenom na rok, a proto každým rokem na novo ustanoveni býti musejí. Výpomocný supplent tráví každé prázdniny v teskném očekávání nejisté budoucnosti. Nejeden, poslouživ platně po celou řadu

let, byl ubožák propuštěn s velikou pochvalou a vřelým odporučením — a po prázdninách neobdržel místa. Mnohý uchýlil se na měšťanskou školu, jiný dokonce na vesnici.

Supplent nemá práva, o které by se opírati mohl. Propuštění mu hrozí téměř stále. Léta služebná se mu čítají toliko za jistých okolností, a veškera zásluha přestává okamžitě, jakmile pro nedostatek místa musí býti propuštěn. Každý praktikant u soudu má postavení bezpečnější než on. A běda jemu, ochuravíli; pak dle přesného znění zákona má býti vyhledán jiný supplent. Co se pak s nemocným stane, o to se nikomu neukládá starosť. Obyčejně rozdělují ovšem ostatní učitelé jeho hodiny mezi sebe, a nemocnému jde plat dále. Avšak — povinností to není. Ani v tom ho zákon nechrání, aby před smrtí hladem byl ušetřen. Věru se za těchto okolností diviti musíme, že se v Rakousku nalézá ještě přes 1000 lidí, kteří na tak vratkých základech budují svou existenci.

Naděje supplentův vykvétají uprázdněním některého místa; tu bývá vypisován konkurs na dobu několika týdnův. Kompetenti přihlašují se nejen psanou žádostí, nýbrž také osobně a hledí rozhodující osoby zaujíti ve svůj prospěch. Když pak byl návrh na obsazení prošel všemi instancemi, pronáší ministr vyučování jmenování jednoho z kompetentův za „skutečného učitele“. Takovýto konkurs bývá však přečasto předmětem nemalých steskův. Hned zprvu obrací se mnohdy nespokojenosť kompetentů proti znění konkursu. Bývá totiž nyní na mnohých ústavech zvykem, požadovati approbaci jinou nebo širší, nežli ji předpisují zkušební instrukce pro kandidáty učitelské. Takový obsáhlý požadavek bývá pak mnohým kompetentům nepřemožitelnou překážkou, ti pak vidí se ve svých nadějích býti zkrácenými. Vypíšeli se na př. konkurs na deskriptivní geometrii, mathematiku a fysiku, jak se nedávno stalo na Pražské průmyslové škole, může se o takové místo ucházeti ovšem jen velmi málo kompetentův. Neboť většina deskriptivářů skládá zkoušku dle zákonitého požadavku z deskriptivy pro vyšší a z mathematiky pro nižší školy reálné. Rozšířili později svoji approbaci z mathematiky jestě pro vyšší třídy, vyhověl dojista všem slušným požadavkům. A pak se tu náhle vyskytují konkursy, vyhledávající při něm ještě spůsobilosť z fysiky, a to snad dokonce pro vyšší třídy! I není tu divu, když mnohý kandidát pozbývá všeliké naděje. Za tou příčinou touží supplenti po znění konkursův, jimiž by se vypisovala místa se skupinami předmětů takových, jak je zákon v jednu approbaci slučuje. Po obsazení míst nastávají nové stesky těch, kteří se zkrácenými býti cítí. A věru jsou někdy zákulisní příčiny takového obsazení přímo nevyzpytatelné; o nějakém služebném postupu nelze u supplentův ani mluviti.

Aby se konečně takovému nespravedlivému stavu učinil konec, pomýšlejí nejen supplenti, nýbrž i širší kruhy učitelské jakož i úřady na rozhodné kroky k nápravě. Supplenti vyslovili svoje přání v následujících punktech: 1. Supplent, který po tři roky k plné spokojenosti sloužil, nechť potvrdí se *definitivně* v úřadě a požívejž pětiletých přídavků ke služnému. 2. Místa supplentská, jejichž nutnosť při ústavech je dokázána, nechť promění se v místa učitelská extra statum. 3. Pro supplenty nechť ustanoví se status za příčinou regulování jejich postupu.

Prvním požadavkem získali by supplenti stabilního postavení; nebylo by lze jich propustiti, když by na některém ústavě byli zbytečnými, úřadové musili by se pak o jejich opatření na jiném ústavě postarati. Rovněž by byli pak opatřeni pro případ onemocnění. Snad by celému tomuto požadavku bylo nejlépe vyhověno, kdy by se pro ně utvořila místa učitelská dle 10. nebo 11. dietní třídy služného. Tím by se také vyplnilo jejich přání o přídavcích pětiletých.

Druhému požadavku rozumějme takto. Jsou ústavy přeplněné, na nichž ode dávna se udržují parallelní třídy. Na českých gymnasiích v Praze jsou téměř všechny třídy dvoj- a trojnásobné. Toto přeplnění trvá od let šedesátých a potrvá dojista do budoucna. A tu by měla zříditi se místa učitelská (extra statum) pro takové staré parallelky. Pro jistotu zřídila by se taková místa snad pro polovici parallelek, aby nebylo přebytečných profesorů pro ten případ, že by náhle ubylo těm školám žáků. Podobně bývají zřizována taková místa za okresní inspektory, kteří meškají na stálé dovolené.

S největšími obtížemi setká se ovšem vyplnění třetího požadavku, ačkoli zdá se býti nejspravedlivějším. Jedná se o status čili pořad služebný, jenž ve vojstě a při úřednících s takovým prospěchem po dlouhá léta zaveden jest. Obtíž při stavu učitelském záleží v tom, že approbace jednotlivců jest velice nestejna. Také rozličnosť vyučovací řeči přičiňuje ještě nesnází, a konečně budou mnohé korunní země žádati za zvláštní status svých supplentův. A vzhledem k těmto momentům naskytují se tři návrhy na provedení statu. Může se zaříditi jednotný status pro celé Rakousko, nebo zvláštní status pro každou vyučovací řeč, nebo posléze pro obvody jednotlivých zemských školních rad. Dejme tomu, že projde návrh poslední, pak by vypadal postup kandidáta učitelství asi takto. Po státní zkoušce přihlásí se kandidát u některé zemské školní rady, na př. na Moravě. Tam odbude si zkušebný rok a zůstane již zapsán ve statu na tom místě, které byl zaujal svým přihlášením. Po čase nastane někde potřeba supplenta z jeho odboru, tu nastoupí výkonnou službu supplentskou. Po třiletí nepřetržité a uspokojivé služby dosáhne definitivního potvrzení a má již budoucnosť zabezpečenu. Při obsazování profesorských míst nastala by pak procedura poněkud jiná nežli nyní. Žadatelé museli by předem býti seřaděni dle statu, jinak by toto zařízení nemělo smyslu. Nejstarší žadatel obdržel by místo; výjimky připouštěly by se jen tehdy, když senior by nebyl v úřadě nebo v soukromém živobytí bez úhony. Takovýmto zařízením vyhovělo by se všem slušným požadavkům k úplné spokojenosti.

Dokud však nebude zaveden tento spůsob obsazování, zajímá nás ještě vyhlídka, jakou mají supplenti za okolností dosavadních. Na tabulce IV. proveden jest výpočet, kolik profesorů je na jednoho supplenta, a to v posledním sloupci pro jednotlivé země, a v posledním řádku pro učitelstvo dle původu. Čísla tato naznačují 1. na kolik míst jest supplent kandidátem v každé zemi, 2. na kolik míst má naději po svých rodácích (ovšem pro ten případ, kdy by po rodákovi dosedl vždy zase sourodák), a 3. plyne z těchto čísel poměrná zásoba supplentů v jednotlivých zemích. Dle toho je nejvíce vyhlídek pro supplenty

v Tyrolsku a Korutanech, kde na 9 učitelských míst přichází teprve jeden supplent; pak přijdou Horní Rakousy s 8 místy, po té Slezsko a Dalmacie se 6 místy atd. Předposlední místo zaujímají Čechy s Moravou, kde na 2—3 místa již čeká 1 nástupce, a v poslední řadě stojí Halič s Bukovinou s 1·7 a 1·9 místa pro každého supplenta! A provedemeli ještě konsekvence, plynoucí pro supplenty z interních poměrů v Čechách a na Moravě, shledáváme podobné truchlivé poměry pro českou národnosť. Na českých ústavech v Čechách a na Moravě přijde jeden supplent na 2·2 (1·6) místa, kdežto němečtí jeho kollegové mají vyhlídky na 3·2 a na Moravě dokonce na 4·7 míst! Nápravy jest třeba, a to brzké!

Na rybníce.

Povídka z kraje ve verších

od

Josefa Jakubce.

(Pokračování.)

když se chlapec vztýčil, sáhl pro kalhoty —
hle byly natrženy, jak přelézal ploty —
a vlezl do nich mlčky zachmuřen jsa v líci.
Už nedbal na domov ni na svou jalovici
i sedl na hrsť třtiny, hlavu o koleno
si podepřel, měl oko v prázdno ponořeno,
níž klesnouť nechal ruku, zahloubal se v dumu.
Až jako prudký vichr v jemném třtiny šumu
tlum ptáků padl v rákos v bujném skotačení
a Jozu vyburcoval z nehybného snění.
On naklonil se tedy, odkryl pomaličku
svou halenu, co kuřatům by na hlavičku
jen popatřil, však hnedle bundu shrnul zase,
neb kuřata, jak mohla, mžikem rozběhla se,
a jen že zachytil je; pečlivě je schoval
a jako oko v hlavě stále opatroval.

I počal na vorku si hospodářství vésti:
tu květy skládá v komoru, tam rákos klestí
a váže v otýpky, tu stodolu si dělá,
tu chlévy, špýchary, že chalupa to celá,
neníli statek. Sám pak sedě ve světnici
sám s sebou rozmlouval, co jinému chtěl říci
a pomalounku jal se kapsy vyprazdňovať
a přemýšlel vždy dlouho, kam kterou věc schovať,
a dlouho trvalo, než obě prázdny byly.
Tož nejprv provázky se v ruce objevily,

když sáhl do kapsy: „Tak, ty dám do postele,“
pošeptnul ukládaje svazečky jich celé.
Pak vyndal kaménky, papírky přeložené,
namáknuv různobarvé potom kousky sklenné
je opatrně sčítal: „To se schovať musí,
to nesmí nikdo viděť; všechny čtyři kusy
dám za komín. A hleďme, mám tu samé kůrky,
ty uschováme pěkně semhle do komůrky,
však dřív se podíváme, nejsouli tam myšky.“
A podíval se. Potom různé vyndal plíšky,
knoflíky, čamrdy vše rozkládaje ladně,
až naposledy hrábnuv do kapsy až na dně
svou kudlu našel grošovku. Hned ostří její
jal zkoušeti se, říznuv mistra dovedněji
do dlouhé tyče, potom seřízl na píšťalu
kus rákosu a počal z toho všeho žalu,
jak uměl, pískati. Kdo po břehu v tu dobu
se ubíral a pískot ptačím po spůsobu
zaslechnul v rybníce, ten stanuv vrtí hlavou
a nemyslí, že slyší ptačí píseň pravou,
leč obrátiv se zpátky v pravo, v levo hledí
a hlavu s uchem nachýliv zas do popředí,
teď posmekne, jak chtěl by setříti pot s čela,
to jen by k čelu dostal prst a křížek dělá.

Však Joza na voru, když spořádal si všecko
a složil, pojmenoval, jak jen umí děcko,
starostně znamenal, že slunce již se chýlí,
a lesa dlouhý stín že roste každou chvíli.
Houšť rákosí kol něho čím dál více splývá,
a divné tvary zří, když déle v ni se dívá.
I vody klín, v nějž dříve viděl skoro na dno,
teď černá se a tmí, a z vody vane chladno.
Zachví se Joza a se k hospodářství vrací,
chce dál se zaměstnávať na svém vorku prací.
I vyndá černé kuře, pod bříškem je lapí,
a nad vodou je drží: „Napí se jen, napí!“
A kuře pištíc třepetá jen nožičkama,
an chlapec přimlouvá: „Viď, kvočna jen když sama
utekla někam! Tebe, chudáčku, tak nechá!“
A jeho samého se dotkla víc ta těcha.
Kuřátko tiskl k líci, líbal je a zase,
když z rukou se mu dralo, k druhé schoval chase
na kurník pod bundu a smuten opět sednul.

Tu zbystřil všechny smysly, hlavu výše zvednul:
proud vzduchu teplounký to zaševelil třtinou
a pohladil jej v líc. Jak voněl jetelinou!
To s Ostruženských polí, hádal Joza honem,

tam na semeno stojí právě v květu vonném
zelenáč na Proutku. Teď nedýchaje slyší:
mlynářka volá husy a psy s láním tiší,
již ze vrat vyběhli na kohos štěkajíce.
Teď také vzdálený křik slyšel od vesnice,
však nerozuměl mu. A nade mlýnem kdesi
jak rány palice se rozléhají v lesy —
to Runčík dříví štípá. Kodeš klepe kosu —
chodívát na louku dřív nežli ztratí rosu.
Co to? Kdes na Kadlově jako u Babíků
dva ženské hlasy hbitě střídají se v křiku:
ach Bětka s Důrou zase hádají se zprudka.
Jak těšila ho jindy takova jich půtka!
On pokukoval s hochy podál jejich vády,
a poštívali, smáli se za jejich zády.
I teď se Joza staví na spičky a špulí
rty k úsměvu, hned ruce, hned se nohy hnuly.
Však ku podivu dneska hotovy jsou zkrátka,
zaznělo klekání a stichla jejich hádka.
To zvoní v Ostružně; tam mají zvonek větší,
a zvučí dvěma rázy, dvouslabičnou řečí,
kdež ve Lhotě, tam třemi klinká se zvoničky,
I myslí, máli se dát do své modlitbičky
a usmyslí, že musí počkat na Lhotecký.
„Zvon cizí neplatí," tak míní rozum dětský.
A zase poslouchá, jak někde od Pazderny
proniká dětský nářek ve vzduch podvečerný.
„Že Konupkův to Franta! Chce jít bez modlení
spat s nemytýma nohama. To jiný není!"
Teď zvoní ve Lhotě. I smekne beranici
a pokřiživ se Joza s pozdviženou lící
modlitbu do čepice odříkává plačky,
pokleknuv na vor hledí k nebi na obláčky.
Hvězdičky míhají se jako mouchy zlaté,
a Joza hledě na ně v modlitbě se mate,
rty přestaly se hýbat polootevřeny,
a celý obličej je k nebi obrácený.
Když probudil se, spěšně nový křížek dělá
a modlitbičku znova vymodlil se zcela.

Už tedy konec dne. A teď si připomíná
ku bdění napínaje víčka mdlobou líná,
jak doma sedli asi za stůl právě nyní,
již mléko na chléb vylili. Tam lidé jiní
a cizí u nich jedí, najedí se sytě,
on pak tu opuštěn ač domácí jsa dítě,
hlad trpí, hlad má, hlad! A chlapec hladem úpí.
I myslí, jak teď lidé vyjdou před chalupy,
jak doma sedí na prahu a po záhrobni,

nad kterou cvrlikají černí ptáci drobní
na trámech pod střechou, a snad teď vešel vrátky
barácký Havelka na táčky, na pohádky,
teď o vráteň se opře, do tmy nejdřív koukne,
pes někde štěkneli neb v lese sova houkne,
a poví potom, jaké zítra budou časy. —
Ach, jak by rád byl u nich, seděl v středu chasy,
jak rád by poslouchal neb tulil se k své matce,
s níž modlíval se pod okny pak na zahrádce.
I roztoužil se velmi, rozteskníl se v duši,
a ke všemu ho ještě ukrutný hlad kruší.
Jen domů, domů! zatoužil, ať už se stane
s ním cokoli. A jižjiž zraky uplakané
tyč hledají už po tmě. Našed — ležet nechal
a napjav smysly, uši nastaviti spěchal,
neb slyšel tento hovor čím dál zřetelněji:
„Nepleť se do cesty, ať tebe nepoleji.“ —
„Už víte, maminko, že kravám Kučerovým
dnes někdo učaroval? Co vám ještě povím:
Pšeničků Joza dneska ztratil jalovici.
Kluk, viďte maminko! To se už musí říci.
On jenom hrát si, hrát. A že dostane bití?“ —
„Ba ovšem bude bit.“ — „A moc?“ — „Nu málo nepocítí.“ —
„A já bych utekla!“ — „I to jen mohla bysi!
Až bych tě dostala, víš, v koutě provaz visí!
Za každou ránu dvě pak dostala bys jistě;
ty ztratit krávu, o krk přijdeš na tom místě.“ —
Tu oba hlasy stichly. Joza zdrcen klesá,
zrak tmy se boje hledí smutně na nebesa,
a ruce drží pevně za kraj beranici.
Zachvěl se po těle, neb zavanul mu v líci
proud vzduchu lesního tam od skalního lomu,
načichlý vlhkou vůní jehličnatých stromů.

„Ne, domů nesmím, nesmím!“ chlapec zabědoval
a do čepice zraky zamhouřené schoval.
Už ticho všude hrobové, ni slechu, vidu,
však Joza se víc děsil samoty a klidu
i slouchal dychtivě, zda někdo ve vůkolí
se neozve, a mínil, ať je to kdokoli,
sám voláním se ozvat. Nikde však ni hlásku,
jen leda ševelení rákosových klásků
a ryby šplouchnutí neb vyplašená lyska
jej poděsí, když ve tmě černým okem blýská.
Však více zachvěl se, když u Trojice kdesi
zahoukla střelná rána; lekly se též lesy.
Zní rána na Trojicku, teď už nad Pazdernou
po obou stráních lomu, nad tou roklí černou
se odráží a praská, jako vlnobití

se valí po lesích a rozléhá se, řítí
čím dále blíž, a v samých Křečidlách již hučí
a šumí jako vítr, když se blíži prudší,
a větve smrčin praští v klíně lesa šerém,
tak dolehla sem rána tichým podvečerem.
A když pak zalehla, klid hluboký zas nastal,
jejž v lukách za rybníkem rušil pouze chřástal.
Snad přijdou ze vsi hledat, snad ho najdou tady.
Buď chytí ho anebo zemře strachem, hlady.
Však nikde lidský zvuk, po němž teď Joza toužil.
Jen lidský krok chtěl slyšet. Strach mu hrdlo oužil,
a srdečko mu tlouklo. — Teď, teď slyší zase,
jak rád byl: Křečidlami dupot rozléhá se,
krok těžkopádný duní po kořenné půdě,
krok svědčící o těžkém, zmalátnělém údě.
A při tom ten, co kráčí po tmě pokraj lesa,
si hvízdá písničku a hvizdot čím dál klesá,
i kroky duní temně: v rokli Škaloudovu
teď slézá chodec, však se krok i hvizdot znovu
ozývá na protějším svahu mezi stromy
a v tichu mizí zvuk i chodec nevidomý.
Šuk, zedník ze Štidle, jde z práce, Joza tuší,
a cestu zkracuje si, noční ticho ruší.

Zas ticho. Sám a sám kol na tom světě širém
se cítil chlapec. Ale zděšen netopýrem
zas bázni podlehl, neb tušil kolem sebe
ukryté stvůry — až ho po těle mráz zebe —
ty šeptají si, hledí na něj ze svých skrýší;
i trhne sebou vždy, jak ševel jenom slyší
a zhrozí se, když pojednou tam za Homolí
zahoukla sova, že ji slyšet po okolí.
Tam na pasece, teď se Joza rozpomíná,
o které Louma mluvě vždycky ruce spíná,
tam strašidla prý vybral pařez dobývaje,
jistotně strašidla, je za mláďata maje.
Tam, co teď sova houkla, s hrůzou vzpomněl na to.
Nebohé srdce jeho takým strachem jato,
již vidí je, jak leze z kouta lesů nyní,
zrak červený a hlavu — dlouhé uši při ní,
a dlouhé, dlouhatánské ruce — hu! teď zase,
mráz běží po těle, jak sova ozvala se.
Tu chlapec násilně zrak zavřít usiluje
jej křečovitě mhouře — hrůza, hrůza mu je.
Už po vodě to pleští, v třtině se to hýbá,
to něco jiného než pták a nežli ryba!
Chce křiknout, bojí se však. Zamhouřené oči,
pro tyčku shýbá se, již do vody ji smočí
a pomalu již tlačí vorek z rákosiny.

Jen domů odtud, domů! Zapomněl své viny,
jen strach a hrůzu cítí; nedbá nic, jak bude,
jen prchnouť strašidlům, jež vůkol vidí všude.

A voda jemně šplouná, srdce jeho buchá,
an zastaví se náhle, ruku vedle ucha,
otevře oči do tmy, otevře též ústa,
a každým okamžikem úžas jeho vzrůstá.
To klapot pantoflí teď slyší nade hrází,
klapání pantoflí krok každý doprovází.
Tak jeho tatík večer zemdlen od roboty
chodívá v pantoflích odhodě stranou boty,
jež Joza mu vždy zouvá a je staví v koutek,
i nezanedbá znaje, že za okny proutek.
Teď trne Joza! V skutku, pantofle to klapou,
jak tluče pata o podšev, jak nohy šlapou.
Teď zastavily se, a Joza sotva dýchá.

I slyší nad rybníkem za nočního ticha
ta slova rázná: „Já řku, pusť mou jalovici!“
Je chvilku ticho, a pak slyšeť okenici,
jak vrzla skřípavě, a štěkot pronikavý.
Hlas druhý slyšeť konečně, jenž takto praví:
„Jdeš pro jalovici? A nahledl jsi k čaji,
že po úrodě mám? Už keře pěkně zrají,
už je chci pokládať, tu máš! Ta rohatina,
nestvůra čtvernohá! mým neštěstím je vinna.
A že už dávno, bratře, morem nevzdechla ti!
Ať vlačinoha němá mléko navždy ztratí!
Nu, povídám, až úzko, vidímli tu spoustu.
Tak sotva člověk jednou dostane se k soustu,
tu máš, zas přijde na tě kráva boháčova!“
Tak divně do noci zní sípavá ta slova
tu jasně a tu slabě větru zavanutím.
Hlas potom první: „Myslíš, že tě nedonutím?“
Tu štěkot psa, hlas třetí, do řeči se míchal,
ač nerozuměl hádce, přece neutichal
a za každičkým slovem příchozího štěknul,
jenž takto vykřikl, že se až Joza leknul:
„A ještě jednou řku, bys vydal jalovici!“ —
„Nic nekřič, půlláníku! Dobytče máš střici.
Tys moje neštěstí a vždycky, od jakživa,
a to už naše máma — jak se na nás dívá
už s oblohy — to o tobě vždy říkávala,
když jsme se škorpili, vždy za pravdu mi dala.“ —

Tu na někoho v zadu osopil se prudce,
a ženský hlas se střídal s mužským v tiché půtce,
až mužský nabyl vrchu, z plných křiknul plecí:

„Jdi spat, ty nerozume! Nepleť se v ty věci!“ —
„Nech nebožtíků, nehodný! Nehlas se k rodu,
ty všech nás vejlupku! Strom daleko je plodu.“ —
„Ty budeš, ty mne, hleďte, z rodu vyháněti?
Já řádné dítě byl; měj ty takové děti!
Jen ty si cvikej synka, aby v cizím poli
škod nedělal, a časem ponauč jej holí.“ —
„Nepleť se do mých věcí!“ zaznělo to prudce.
„Hoch dostane svůj díl, až přijde mi jen k ruce.
A tobě naposledy o dobytče říkám!“ —
„Čaj nahraď mi! Dřív z chléva nepustím ho nikam!“ —
„Ty ničemo! tož zítra půjdeš k rychtářovi!“ —
„Tak! k rychtářovi, tak, tak! Ten ať právo poví.“
V tom okenice bouchla spolu s ženským hlasem,
a klapot pantoflí se vzdaloval tím časem.
Jen pes dál vedl svou, a co ti nedořekli,
vyštěkal do tmy dlouho řádě jako vzteklý.

A Joza na vorku tvář do otýpky třtiny
zahrabav ležel hořce pykaje své viny,
štkal potichu a chvěl se strachem, mrazem, hlady
a skrčil se jak rohlík všechen dohromady.
Však hlavička ho pálí hrůzných tvarů plna,
a srdce jeho tísní bázeň nesčíslná,
myšlenky kvapněji se proudí v jeho mysli,
hned vzpomínka, hned obraz divný, nesouvislý
mu letí hlavou: tatík, strýc a jalovice,
hned chundelatý pes, hned vorek na rybníce,
a černé ruce z lesa až sem dosahují.
Sny čím dál divočejší v jeho mysli bují.
Hle, koho vidí? Z vody vystrkuje hlavu,
nic víc než po krk nad vodu tam blíže splavu,
Bednářův skoták, který utopil se loni
v těch místech, v koňské díře! S vlasů kapky roní,
zrak upjat na Jozu, a ústa divně mluví,
tak hluboce jak z lomu houkaly by sůvy:
„Ty koukáš na mne? Já už nikdy nevybřednu.
Mne, hochu, hastrman tu uvázal si ke dnu.
Cha! cha! cha! Však on také počíhá si na tě,
síť pod vorkem má na dně rozprostřenou v blátě.
Přijď za mnou, přijď! Ať doma nedostaneš bití.“
V tom hlava zmizela, a Joza teskno cítí
a tryskem uhání — hle! před ním jalovice,
jak cválá k rybníku, a za ní vidí strýce,
jak mlátí do kravky, jež bučí. Joza kvílí
a běží za nimi a běží, co má síly,
a ne již po louce, on břede vodou samou
a patří udiven — či tak jej zraky klamou?
To není strýc, to — hrůza! divná stvůra vodní,

že v běhu zarazil, však nelze hnout se od ní,
neb údy schromly mu, i bojí se, že klesne,
jak na něj upjatě zří vidění to děsné
a nemrkajíc ani tiše prstem kývá
a nehybně a příšerně se na něj dívá,
ze šosu kape voda — hrůza! Joza cítí,
že za nohu jej náhle ve vodě cos chytí
a táhne pod vodu. Již cítí havěť žabí
po nahém těle lézti; k odporu již slabý
zří strachem vytřeštěn, jak rejdí kolem něho
kouzelní ptáci černí — hrůza z toho všeho!
A v krutém zápasu jen hlavu již má vzhůru,
v tom klesne pod vodu nad sebou spatřiv stvůru.
A s výkřikem zrak vyděšený pootvírá
a vyjeven pln úžasu kol sebe zírá
ni nedýchaje. Vidí — nad ním prosvitavá
báň sklenná, vysoká — zří dolů — plocha tmavá
a postříkaná zlatem jako ta báň výše,
a kolem z tmavých stínů kolísá se tiše
stvol s koncem šišatým a klátí se jen, klátí,
a mezi houštím klasů pojednou zřel pláti
okrouhlý plamen bílý, kulatý a klidný
jak na vysokém kopci skrze houští vidný,
a k tomu, chlapec trne, slyší někdo z blízka,
jak z tenké flétny bez not šveholí kdos, píská,
hvizd sladký, jediný zvuk v tajemném tom tichu,
a kolem plno vůně jako od tulichů.

I trval Joza chvíli v blahém ustrnutí,
jak bábě na klíně když poslouchával s chutí
o kraji čarovném a plném krásy, kouzla —
však pojednou mu ruka s beranice sklouzla,
celý se otřásl a probudil se náhle
uslyšev nočním tichem zabučení táhlé.
Tak bylo hlasité a smutné, žalostivé,
že hvizdot utichne i vánek, který dříve
šelestil rákosím — v to ticho zazní znova
zvuk zvířecí, a Joza vzúpěv hlavu schová
hned do otýpky třtiny zoufale se hrabe,
až schoval v ni své tělo zmořené a slabé.

* * *

Den růžový pln lesku vstává na východě,
a kopce, stromy kol, jak ve svěcené vodě
vše vykoupáno rosou leskne se a třpytí.
Kam vítr zavane, hned zlatem všechno chytí
v půl zahaleno stínem čerstvým, zelenavým,
jenž plynný jako voda voní vzduchem zdravým,

hned se zlatem se střídá, jak jen vánek zahne
kdes větví opodál, a viděť, kady táhne:
tou stranou rázem všecko leskne se a živne.
Jak čarodějným prutem zjevení to divné.

Tam za rybníkem, z něhož ranní pára dýmá,
luh zelený se táhne; nad ním posud dřímá
ponurá smrčina, jak na břeh rozložený
spáč starý vousatec. Však podál lesní stěny
již kravky hryžou trávu, kravky bez pasáka.
Pasáčka teplé slunko na výsluní láká,
on na břich lehl na mez podepřev si bradu
oběma rukama a nohama jen v zadu
si hraje mlčky sám a stranou vyhlížeje
zpod štítku čepice, jež víc než třeba kreje
zrak jiskrný, že pod ní jako hřib se krčí
a zádumčivé hledí v zatemnělé smrčí.
A sotva pohne hlavou slyše halekání,
jímž Pavla nad rybníkem dobytčata shání,
ni nepřivítal jí jak jindá, ranou biče
ni pořekadlem zpěvným naproti ní křiče;
než ležel tiše dál, až sama k němu sedla
a mlčky hrábnuvši kaménky vedle zvedla
a pohrávala jimi. Potom vybírala
si ze zástěrky chléb a jabka nedozralá,
a vidouc, kterak Dubák zpod čepice zraky
k ní nazdvihuje stíhá, kde má kousek jaký,
kus chleba ulomila — snědl okamžitě,
též jabko snědl; sotva najedl se sytě.
I počne pohvizdovať zádumčivý stále,
i Pavla sklíčena tak začne nenadále:
„Nic nevíš, Dubáku?“ On zabručí jen krátce:
„Nic!“ — „Nenašli ho?“ — „Ne, a marná jejich práce!“
Zas oba mlčeli, až Pavla polohlasem
dí bojácně: „Ty byl jsi bit? Já slyšela jsem,
jak křičel jsi!“ Tu Dubák zaskřípav jen zuby
a pěstí vyhrožuje sykot vydal z huby
jak houser rozdrážděn a vyrazil v ta slova:
„A vším ta palice je vinna Pšeničkova.
Však zamrzí ho notně každá moje rána!“
A Pavla povzdechla: „Já byla hubována.“

Na chvíli utichli, až kolčavka se kmitla
hezounká po břehu, a Pavla, by ji chytla,
hned skočila jí v cestu, ale Dubák křičí:
„Jen si s ní hraj, ty chytrá! Ona se ti vzpříčí
i ofoukne tě. Nech jí! Tamhle k dubu, chcešli,
se podívej, a kdy by se ti prsty vešly,
tam do skuliny sáhni: viděl jsem tam špačky.

Vytáhni, podíváme se jim na zobáčky!“
Jak vítr poskočila, na dub vztáhla ruku
a došplhala prsty do dutého suku
a váhavě se třesouc do dutiny sáhla,
v tom vzkřikla zděšeně a zpátky ruku vztáhla
sem tam jí třepajíc a vykřikujíc plačky:
„Počkej, ty Dubáku! To nejsou žádné špačky!
Nu počkej, žes mě naváděl!“ A slzí plna
si podál sedla na břeh. Dubák však se klna,
že jsou tam špačkové, až za uši se chytal,
jak smál se od srdce. „Věř, že tam špaček lítal,
a neplač bloude, pojď, já pofoukám! Buď zticha!
Tam nebuď u vody! Slyšíš, jak něco šplýchá?
Pojď sem a nesedej tak blízko u rákosí,
sic na tě vyskočí ten, co má mokré šosy!“

To slovo nedořeknul, Pavla vyskočila
a zrovna za zády se Dubákovi skryla,
i Dubákem to škublo rázem v každém svalu,
neb slyšet z rákosí jak hvizdot na píšťalu
tak jasně, podivně. Tu děti na se hledly,
a oba slyšeli to, oba taky zbledli.
A když to přestalo, zas Dubák měl se k smíchu
a vysmíval se Pavle, jež se ptala v tichu:
„To nebyl hastrman, viď, že jsi mne jen strašil?“ —
„Kde pak by byl? Však já bych pořádně jej splašil!“
A hlavou pokyvoval. Pavla tedy směle
pět kroků popoběhši na hrdlo tak celé
křik spustila: „Jen pískej, pískej, hastrmane!“
a prchá nazpátek, až za Dubákem stane.
„Jen takhle na něj volej! Přijde se svou sítí,
a nežli naděješ se, už tě do ní chytí!“ —
„A já si nesmočím ni nohy do rybníka,
na suchu nemůže, to naše bába říká.“ —
„Však on tě zmate jednou, dej si pozor na něj,
ba ani krávy blízko k vodě nezaháněj!
Víš, skoták Bednářů? Víš, v koňské díře loni?
I teď prý jeho duši vodník ještě honí
tu často po hrázi. Snad skotáku se stýská
tam pod vodou. Nu, kdo ví třeba, kdo tam píská,
tak pískalo to divně! Kdo ví, kdo tam není.“

Tu zamlčel se zas, a oba postrašeni,
v to místo k rákosí zrak mlčky upírali
a na rybník, jejž posud mlha ranní halí.
V tom Pavla chytila se druha křečovitě,
ten odstrčil ji však a očima jen svítě
se vztýčil náhle, — jak by nebyl se však vztýčil,
jen nohy zmizely tak ve břich, jenž se vzpříčil

sám pod čepicí velkou na ten pohyb náhlý:
pod kabát dlouhý tak se obě nohy vtáhly.
I šeptal k vyděšené Pavle poloslovy:
„Tam v olšinkách se kmitlo něco skrze křoví
blíž dubu, viděla jsi?“ Pavla kývla hlavou,
a Dubák vykročil hůl drže rukou pravou
a levou Pavle kynuv, aby byla zticha,
v před kráčí k olšinkám. A Pavla sotva dýchá,
v zem tílko tlačíc kouká, kterak Dubák směle
se blíží k olšinkám — mráz probíhá jí v těle,
chce volať za ním, pozdě, už jí zmizel v křoví,
i vykřikne – vše ticho, nikdo neodpoví.

(Dokončení.)

Sbírky Tyršovy.

Průvodní přednáška k jich výstavě

od

Antonína Turka.

(Dokončení.)

Shluk okolností, jimiž byl spůsoben onen dalekosáhlý obrat ve veškerém duševním životě národů, kterýž názvem *renaissance* jen z polovice jest vystižen, vymykají se mnohostranností a komplikovaností svou z rámce stručného líčení našeho. Který vzdělanec neznal by ostatně příčiny mocného ruchu nesoucího se za uvolněním myšlenky a rozšířením obzoru duševního. Pro umění výtvarné nabyly snad mezi nimi největšího významu události historické, jež k dobytí Cařihradu skrze Turky se pojily. Valná část umělců a učenců řeckých, nechtíc přečkati potupný úpadek druhdy slavného střediska veškeré východní intelligence umělecké, vystěhovala se z vlasti; jejich prostřednictvím rozšířily se zejmena na půdě italské studie klasické, pro něž půda již v středověku tam byla připravena; s lepším poznáním písemnictví a později též umění řeckého a římského rozšířil se zároveň smysl pro skutečnosť a přírodu, oživil se cit pro formu a její krásu.

V *architektuře* obráží se nové hnutí dříve a také co do zevních známek nápadněji než v ostatních oborech umění výtvarného. V míře pozoruhodné tlumočí ono volnosť předsudky zastaralými nespjatou, a nově vzniklé porozumění pro stavitelské výtvory starořímské. Staré omžené vzory klasické, jež zub času neb zloba lidská nerozhlodala a jež za doby středověké nepovšimnuty zůstávaly, pojednou k sobě vábí veškeru pozornosť architektů. Tito, mezi nimi první Brunelleschi, putují do Říma a tam nadšeně obdivují, s rozmyslem studují, pečlivě vyměřují a kreslí stavby věčného města. Tak velká však jest již neodvislosť a originalita jejich, že budujíce výtvory nové, nenápodobí nikdy žádného celku římského, ba neodvažují se ani detaily nezměněné

na díla svoje přenesti. Neptajíce se po ryzosti forem volí očima, svěžím citem svým, nikoliv dle jednotlivých theorií, a osvojivše sobě formy i detaily, jež vkus jejich dokonale uspokojují, a jež za vhodné považují, vytvořují z nich celek zúplna nový, jenž potřebám i požadavkům doby jejich dokonale vyhovuje. Brunelleschi vybudoval svou proslulou kupoli dómu Florentského, první velké dílo architektury renaissanční r. 1421. Od doby té až po konec 15. století datujeme *renaissanci rannou*, jejíž kolébkou i hlavním jevištěm jejího rozvoje byla hrdá Florencie. Ve sbírce Tyršově jsou díla této epochy znamenitě zastoupena, i pokusíme se na jejich základě hlavní odznaky její stručně vylíčiti. Nesmíme se arci domýšleti, že od forem středověkých rázem se upustilo. Vlivy antické byly povahou věci v architektuře mocnější nežli v uměnách ostatních, nicméně reminiscence středověké trvají dále také v platnosti, s ideály novými zápolíce a zároveň zase se smiřujíce. A právě tento svěží ruch, tento vzájemný zápas dvou různých epoch, sobě cizích a přece zas poutem národního charakteru mezi sebou spřízněných, dodává architektonickým výtvorům této doby zvláštní jarý, smělý, řekli bychom životný ráz, tak že u porovnání s nimi výtvory renaissance vrcholné při vší vyrovnané kráse svojí, činí na nás dojem přece jen chladný. Nebudeme zde vyčítati jednotlivé, ze středověku vzaté elementy, jež hlavně v rozloze půdorysu, v způsobu osvětlení, jakož i v celém pojmutí fasády se prozrazují, a pohledneme raději na typický příklad chrámu ranně renaissančního. Hned předem dlužno podotknouti, že zde nelze system tak přesně stanoviti, jak na př. u slohu předchozího se díti mohlo, neboť značný počet osobních i místních zvláštností, jakož i různých okolností, jimž architekt tohoto období vyhověti měl, v nemalé míře různorodý a mnohotvárný rozvoj slohu podmiňovaly.

Půdorys chrámů se v podstatě podobá staré formě basilikální. Je někdy třílodní, někdy jednolodní, po obou stranách často s řadami kaplí, s chorem málo vytaženým, obyčejně polokruhovou apsidou podobně jako též transept uzavřený. Charakteristické pro periodu tuto jsou zvláště stavby centrální, nyní právě tak oblíbené jako za gotického slohu zanedbávané, ba možno říci, že forma kříže řeckého neb oktogon, nad nimiž kupole, dosud arciť jen nízká, se vznáší, architektům nyní za ideál stavby církevní platí.

Nejinak i u ostatních architektonických částí hleděno k formám, které ideálnímu stanovisku architektovu co nejlépe vyhovovaly. Z těchto pozornosť naši poutá především sloup, jenž proti pilířům nadvlády i obliby povšechné, zejmena v basilikálních stavbách se domohl a jejž architekti renaissance nejčastěji volili z řádu korintského, avšak bez kanelur. Vyhýbajíce se přísným a pomposním formám vzorů římských, dávají napořáde přednosť tvarům hravějším, jež fantasii umělců stavitelů volnější působiště poskytovaly. S menším zdarem užíváno sloupu a trámoví ionského, ač i tu architekti této periody jemnosť svého citu osvědčili. Řád dorský ranní renaissance úplně ignoruje. Také polosloup dovedla perioda tato s prospěchem využitkovati, jakož i u větší míře ještě pilastry, jež co do řádu se sloupy se stotožňujíce, mnohdy se kanellovaly, avšak ve mnohých případech znamenitě pracovaným ornamentem jsou dekorovány. Nad sloupy pak, jež uvnitř lodí chrámových

k sobě malebně se řadí, zvedají se obyčejně oblouky kulaté s protilací římskou, často nástavcem co charakteristickým příznakem doby jsouce vyvýšeny. Celý takto zbudovaný prostor obyčejně vysoko umístěnými nevelkými, často v polokruhu sklenutými okny osvětlený, pokrývá v lodi hlavní krov otevřený, kdežto nad loděmi postranními řada malých kupolí se vznáší a skřížení lodí obyčejně mohutnou kupolí se korunuje.

Také vnějšek zcela volně se vyvíjí, neboť fasáda řídí se velice svobodně zákony krásy, aniž by v ní byla zřejma snaha spůsobem přesným vnitřek vyjádřiti. Pravidlem zjevují se zrakům našim hlavně dvě části, stěna a štít, z nichž první jest oživena jedním, v mnohých případech i třemi portály, slabě předstupujícími, nad nimiž někdy okna, nad prostředním pak často okno kruhové bez kružby se nachází. K dekoraci stěny slouží pilastry, nad nimiž se vznáší druhá důležitá část, štít, tu strmý, tu opětně nízký, poměry svými štíty antické připomínající. Vedle tohoto druhu průčelí setkáváme se ještě s fasádami lombardský typ románský připomínajícími, jež organičtějším přechodem mezi prvním a druhým patrem, pomocí volutovitě prohnutého článku se vyznačují. V některých případech užito též předsíní, až dvoupatrových, jež světským rázem svým jsou na újmu vážnému dojmu. Poměrně chudě jest vyvinut vnějšek choru i pobočních stran. Jsouť zde stěny oživeny pilastry, okny jednoduchými, neb ve mnohých případech též různého druhu mramorem vyloženy, kterážto inkrustace pak také na fasádu hlavní se pronáší. Zbývá ještě zmíniti se o věžích této periody. Jakkoliv gotika severní záhadu spojení věže s celou budovou ve znamenité spůsobě rozřešiti dovedla, pro architekta italského byly věže vždy jen nutným zlem, jemuž se tím spůsobem vyhnul, že věže budoval vždy zvlášť, od chrámu neodvislé a zřídka vysoké. Pravidlem znamenáme, kterak čtyři řady oken nad sebou se staví, mezi něž se kladou pilastry buď v každém patře, buď skrze dvě patra vedené. Patro nejhořejší bývá korunováno římsou, často znamenitě působivou.

Nerozpisujíce se podrobněji o ostatních odznacích budov chrámových obrátíme se k architektuře palácové. Architektura tato, pro niž typ toskánský stal se charakteristickým, v nejednom ohledu skvělých domohla se výsledkův. Kdežto v středověku palác šlechtický vždy více méně měl ráz hradu na obranu zřízeného, v jehož nepravidelné rozloze, v prostorách a chodbách tu výše tu hlouběji položených, a všelijak schody i schůdky přerývaných, zrak pozorovatelův se proplétá a v nichž duch náš mimoděk romantickému horování se oddává, vytvořuje renaissance ranná poncjprv palác městský ve své rozloze prostorný a pravidelný. I k pohodlnosti bylo záhy přihlíženo, arciť ne k pohodlnosti v našem severním smyslu, ale k representativní nádheře, jejíž spůsob jako zvyky společenskými, tak povahou ponebí byl podmíněn. Jako vnitřek paláce i fasáda požadavkům doby nové se přispůsobuje. Nad přízemkem poměrně vysokým budují architekti ranné renaissance pravidlem dvě patra, nevytýkají střed, aniž risality klidnou plochu fasády přerušují. K oživení i ozdobení stěny slouží nejčastěji rustika, charakteristický to odznak této periody, a to buď skrze všechna patra stejně traktovaná, buď zdola vzhůru se zjemňující. Ve mnohých případech přestávali architekti jen na rustikovém vyzdobení fasády, nicméně také

vkusné sloučení rustiky s pilastry, článkovacím to elementem pro dobu renaissance ranné nejoblíbenějším, co zvláštní, často užívaný typ se naskytuje. Pilastry tyto náležejí někdy všechny témuž řádu, někdy v každém patře k slohu jinému. Také oknům dostalo se za ranné renaissance charakteristického rozvoje. Kdežto v přízemí okna čtverhranná, obyčejně prostě vyříznutá, zamřežovaná, a jen v řídkých případech štíty vyznačená shledáváme, věnovala se oknům hořením právem péče dokonalejší; jsouť pravidlem v polokruhu sklenuta, někdy velmi působivě uprostřed ve dví rozdělena sloupkem, nad nímž jakási reminiscence na kružbu se objevuje, často ale jen rustikou klenutí akcentující ovroubena. Spůsobem podobným bývá traktován portál, nejčastěji kulatě sklenutý. Značný důraz klade renaissance ranná na římsy, jež ve mnohých případech spůsobem přímo virtuosním dovede komponovati, a to jak křepé a pěkně ornamentované římsy pasové, tak i římsy věncové, na kteréž architekti té doby velikou péči vynakládali, užívajíce se vzácným vkusem krásných vzorů římských, jejichž hlavní elementy jako zubořezy, obval vejčitý i konsoly malebně sdružovati dovedli. Uvnitř paláců bývá to zejmena dvůr, na jehož úpravu péče nebývalá se soustřeďuje. V přízemku obklopuje jej pravidlem ochoz, tvořený štíhlými sloupy, nad nímž oblouky se zvedají. V patrech hořeních bývají stěny oživeny pilastry, mezi nimiž okna do vnitřních prostor vedoucí se rozevírají. Dekorace ranné renaissance jest zvláště mnohotvárná; vývoj její zasluhoval by líčení obšírného. Zde můžeme — utvořivše si z četných příkladů sbírky Tyršovy celkový zběžný obraz — jen podotknouti, že hlavním odznakem jejím byl spíše ráz více ornamentální než architektonický. Z počátku je sice ornament poněkud těžký a přeplněný, ale práce pozdější náleží komposicí i provedením k nejkrásnějším pracím v oboru dekorace, jež renaissance vytvořila. Rozumí se samo sebou, že ornament jak na budovách církevních tak i světských stejnou měrou se rozvíjí. Týče se to zejmena ornamentu skulptovaného jednobarevného, jenž nyní nadvlády nad ornamentem malovaným nabyl. Jako umělec římský čerpá i sochař renaissance elementy svoje z říše vegetabilní i zvířecí a připojuje k nim podoby lidské, on stylisuje též obyčejně spůsobem, jenž na spůsob římský připomíná, někdy, zejmena v bronzu, neleká se ani realistického pojmutí a předčí v lepších dílech svých práce římské lehkostí kresby i komposice a křepou, svěží fantasií tvůrčí.

O přebohaté řadě památek slohu ranně renaissančního po krajích italských, jež Tyrš s odůvodněnou sympatií v počtu přehojném a v znamenitých reprodukcích do sbírky své vřadil, nelze zde pro obmezenosť místa šířiti slov. Podotýkáme jen, že kolébka slohu toho, hrdá Florencie, nejrázovitějšími a nejkrásnějšími pomníky architektury církevní i palácové se vykázati může.

Vynalézavosť a bohatší fantasie jemným krasocitem na uzdě držená, jimiž činnosť architektů ranní renaissance nad jiné se vyznamenávala, a jež je od mocného vlivu římského přec jenom neodvislými činily, ochabuje za *renaissance vrcholné.* Proti jinošskému ohni první periody má renaissance vrcholná vlastnosti chladné rozvahy věku mužného. S neúnavnou pílí studují se nyní nejen výtvory architektů římských,

ale zejmena spisy jejich, z nichž theorie Vitruviovy za pravé evangelium platí. Povaha doby, jakož i přenesení hlavního působiště umění na půdu římskou, obrážely se rovněž ve velikosti koncepce i v monumentální komposici budov, v ryze architektonickém detailu jejich. Jakkoliv pak ve velkolepém dojmu chrámů i paláců té doby starému duchu římskému podíl nemalý náleží, nelze zas upříti, že poměry budov, na jichž harmonický soulad důraz nebývalý se klade, jsou nejvlastnějším majetkem budovatelů jejich.

Seznavše principielní tyto zásady, obraťme nyní pozornost svou k výtvorům architektury církevní. Chrám jednolodní s řadami kaplí po obou stranách stává se pro dobu tuto typickým; řidčeji potkáváme se s kostely třílodními. Zvláštností těchto jest, že postrádají lodi příční. Sloup, jenž za renaissance ranné co nosič vzdušných oblouků oblibě se těšil, ustupuje nyni víc a více pilíři, jenž pilastry i polosloupy je článkován, a jehož šíření souvisí s užíváním klenby valené, která nyní na místo otevřeného krovu všude nastupuje, tu ve formě plného kruhu, tu elliptické, často z ohledů dekorativních, též ve formě klenby zrcadlové, kterou bylo lze velmi příhodně malbami pokryti. Oba dva prvnější tvary, jakož i kupole, na níž doba tato důraz tak veliký klade, vyzdobují se kasetami, k nimž se zdarem použito nádherných vzorů římských. Rovněž při výzdobě stěn užívá se skoro výhradně článků architektonických, detaily římské připomínajících, jež ovšem proti renaissanci ranné mnohem markantněji vystupují, což zejmena platí i o římsách, jež bohatě jsouce článkovány, mocně bývají vykládány. Co staveb centrálních se týče, setkáváme se tu vesměs s formami kříže řeckého, pravidlem s rohovými kaplemi, nad jehož skřížením, na mocných a bohatě profilovaných pilířích vznáší se velká vznositá kupole, k níž i často více kupolí postranních k zvýšení dojmu malebného se přidružuje.

Charakteristické odznaky vnitřku též na vnějšku chrámu se objevují. Fasádu komponuje vrcholná renaissance celkem podobně jako renaissance ranná, rozdělujíc ji ve dvě patra, z nichžto hořejší často tutéž šíři jak dolení vykazuje, jeli užší, spojuje se s patrem dolejším článkem volutovitým. Co se výzdoby obou těchto etáží týče, tu část dolení hlavním a jediným portálem se opatřuje, jenž v této periodě markantněji jest akcentován, skládaje se pravidlem ze štítu a ze sloupů neb třičtvrtisloupů, na nichžto spočívá. Po obou stranách jest pak stěna pilastry aneb polosloupy článkována, mezi nimiž nišny a nad nišnami často kvadratická, prohloubená pole jako výplně se kladou. Stejným spůsobem traktuje se část hoření, uprostřed níž často veliké buď kruhové buď podobně jak vrata vyzdobené okno světlo dovnitř chrámu propouští. Dekorace ostatní jest někdy s dolení totožná a někdy v řádu jiném provedena. Nad částí hoření vztyčuje se pak štít, dosti strmý, nad nímž umisťují se četné kandelábry, obelisky, sochy a podobné vyznívající články. Obdobně, s jednotností někdy až unavující, jsou upraveny strany poboční, nad nimiž nahoře často i balustráda kolem obíhá. Značná pozornost věnuje se věžím, jež po dvou ano i po čtyrech v komposici kostela se pojímají. Jest zjevno, že celek takový, v koncepci velkolepý, v komposici harmonický, v provedení i pojmutí detailů duchem ryze architektonickým se nesoucí, k jehož dovršení

ještě přispívá charakteristická kupole vysoká i vzdušná v krásných liniích se vypínající, působí důstojným dojmem, jenž až k majestátnosti se stupňovati může.

Jako v architektuře chrámové tak též v palácové zaujímá Řím nyní místo nejpřednější. Typus paláce římského prostranného a pohodlného, se zevnějškem noblesy v pravdě knížecí a vnitřkem, který při každém kroku vysoké důstojenství neb vzácný rod majitele nám připomíná — jest pro renaissanci vrcholnou charakteristický. Hlavními odznaky jeho fasády jsou stěny z pravého materiálu hladce provedené aneb prostě omítnuté, z nichž vynikají vždy z kamene provedené sokle, římsy i ovruby oken a portálů. Rustika, jíž na velkých plochách fasád poměrně mnohem menší pole se poskytuje, obmezuje se nyní ponejvíce jen na přízemek a na vyzdobení rohův budovy. V hořeních patrech vyvinuje architekt někdy pouze okna, stěnu pomíjeje, často však vkládá mezi ně pilastry jednotné i zdvojené, jež zejmena u staveb veřejných k důstojné jich representaci často skrze dvě patra provádí. Kromě hlavních pater setkáváme se často u paláců renaissančních s jakýmsi podřízeným mezipatrem, menším a mezi hlavní etáže vsunutým, s tak zvaným mezzaninem, jenž v sobě pojímal místnosti vedlejší hlavně pro služebnictvo určené, kam však zimního času, pro snadnější výtopnosť jejich i panstvo samo z prostorných sálů representačních se uchylovalo.

Co se užívání řádů týče, osvědčuje renaissance vrcholní rozmanitosť dosti značnou, užívajíc všech slohů, buď jednoho každého o sobě zvlášť, buď v kombinacích důsledně vždy od těžšího k lehčímu se stupňujících. Setkávámeť se pak se slohem dorským a s ním konkurujícím domnělým slohem toskánským, jež v užívání přicházejí také s trámovím k nim náležejícím, tak i se slohem korintským a zejmena kompositním v podobě znamenitě bohatší a nádhernější. Sloh ionský byl ze všech nejméně oblíben, čehož příčinu nejspíše hledati dlužno ve zvláštní formaci kapitelu sloupového, který volnému užívání značné obtíže kladl. O profilaci portálů a oken platí, co u příležitosti fasády chrámové jsme podotkli. Markantnosť v článkování je i zde hlavním odznakem jejím. Okna i portály často sloupy se obklopují, rovně rámují neb opatřují se štíty mocně se vykládajícími, tu hrotitými, tu kulatými neb i se střídajícími, na jichž svazích ještě spočívají sedící aneb pololežící sochy. Také pilíře oken nezůstávají prázdny, vyplňujíce se různými výklenky aneb často kvadratickými plochami. Jedině okna mezzaninu zůstávají bez ozdob a umisťují se někdy obratně v římsách pasových, jejichž bohaté a řízné profily sloupořádem se řídí. Také římsa věncová tvoří často jeden z nejznamenitějších článků budovy; uvádíme jen co příklad klasický proslulou římsu paláce Farnesského v Římě. Nádherněji, zdobněji a prostranněji nežli za renaissance ranné, traktuje se nyní vestibul palácový, k němuž připojuje se velkolepé schodiště napořád pohodlnější a imposantnější. Téhož rázu dostalo se též neméně důležité části paláce, dvoru, který v principu nikterak sice se neliší od dvorů renaissance ranné, jen že pravidlem se vyznačuje ochozy, někdy též slepými v patrech vyšších, také složenými z pilířů buď s rovným trámovím, buď s oblouky, neb v každém patře s variací jinou.

Jako pak veškera architektura renaissance vrcholné, tak i dekorace béře na sebe ráz, jenž povaze doby odpovídá. Dekorace ryze architektonická nabývá nadvlády nad ornamentikou. Detail se co do kresby a komposice zjednodušuje, za to však jest tím plastičtěji držán, a dbáno spíše silnějšího účinku stínového, nežli subtilného na výšinách pater mizícího propracování. Elementy, jichž k dekoraci palácové užito bylo, arciť jsou totožny se živly renaissance ranné, což zejmena platí o arabeskách stoupajících, často malebně sešinutých, však i dosti neklidných. Při vlysech, římsách, konsolách, kasetách a jinaké ornamentaci stropní napodobují se pravidlem přesněji nádherné a pomposnější vzory římské, zejmena po odkrytí therem Titových, jež napotom pro dekoraci, zejmena stukovou vodítkem rozhodujícím se staly.

Bylo by nemístno vypočítávati přečetné památky, jež architekti vrcholné renaissance, geniální Bramante, Peruzzi, San Gallo, mohutný Michel Angelo, hravý Sansovino, Palladio a jiní nám v Římě, Florencii, Benátkách, Miláně, Vicenzi, ba ve všech čelnějších městech Italie vzory nepřekonatelnými byli zůstavili, a jež spůsobem bez mála úplným ve sbírce Tyršově jsou representovány. Obrátíme se raději k poslední periodě architektury renaissanční, k periodě úpadku jejího, k *baroku.*

Ušlechtilé principy architektonické, jež renaissance vrcholná tak přesně byla vytkla, dospěly možné již meze dokonalosti, avšak i onoho stupně vývoje, na němž — jako jsme u všech slohů shledali — umění k svému sklonku se chýlí. I zde znenáhlým stupňováním a přeháněním principův renaissance vrcholné ušlechtilé tvary se deformují. Barok působí ponejvíce elementy architektonickými neladně nahromaděnými, různě lámanými, pitvorně zkroucenými a zhrubělými. Komposiční zásady podléhají libovůli a smysl pro soulad poměrů mizí. Nelze sice upříti, že ve mnohých případech domohl se sloh tento účinku značného, ba i velkého, přece však ve všech těchto budovách vane duch osoblivé tendence proti ryze uměleckému charakteru period předešlých. Obrážíť se v baroku zcela zřetelně duch protireformační, který Římem vládl a odtud po valné části Evropy se rozšířil, a s ním též celý ten účinný aparát architektonický a dekorační, jehož rázovité příklady též v mnohých chrámech Pražských stopovati můžeme.

Procházejíce kostelní stavby, jež byly původ svůj vzaly v této periodě, setkáváme se naskrze s půdorysy jednolodními, s kaplemi po obou stranách; při stavbách centrálních kupole někdy v oválu se klene. Také fasády berou některé podřízenější změny, z nichž zejmena kulaté a různě prolomené štíty jsou nápadné. Značnější změny stopovati můžeme při palácích barokních. Tak mezzaniny napořád častěji se vyskytují, někdy i po dvou se objevují, sloupy, polosloupy i pilastry kde možná se zdvojují a ušlechtilé druhdy korunování oken a dveří nahrazuje se prolomenými a všelijak neforemně prohnutými římsami, přehnání, někdy i zhrubění detailů, hromadění a rozrůzňování plné neklidu jsou podstatnými odznaky fasády. V nejednom ohledu tlumočí tyto zásady i vnitřek, který však — zejmena ve vestibule široce a s přepychem založeném, k němuž obyčejně se připojuje schodiště zdvojením ramen ostentativně traktované — často účinku nebývale nádherného a pomposního dosahuje.

V zemích ostatních jako v Německu, Francii, v Čechách a jinde v době, kdy v Italii renaissance největšímu rozkvětu se těšila, setkáváme se ještě napořád s činností stavitelskou v různých odrůdách slohu gotického, a teprve během 16. a 17. století rozšířila se renaissance hlavně přičiněním umělcův italských do zemí západních a severních, avšak bylo jí tu dlouho zápasiti i smiřovati se s vládnoucími principiemi gotiky, což arciť na újmu ryzosti její bylo, aniž by jí to zde bylo onoho svěžího řízného půvabu jako ve Florencii dodalo.

Ve Francii vyvinula se architektura renaissance, prošedši zvláště zajímavou dobou přechodu, ku značné samostatnosti. Pozoruhodný jest zvláště stavitelský ruch za umění milovného krále Františka I., kdy umění hlavně stavitelů Vlachů se těšilo nejen štědré podpoře, ale i skvělému uznání, až posléze i domácí umělci se ho ujali. Jako nejskvělejší vzor této vyvinuté francouzské renaissance sluší bez odporu považovati západní průčelí Pařížského Louvru. Nemohouce se zde vypočítáváním četných výtvorů francouzské renaissance zdržovati, podotýkáme jen, že zejmena v architektuře palácové skvělých výsledků se dodělala. Známky, kterými od jádra renaissance italské se liší, vyplývají z ducha národního a jsou ve své eleganci, bohatosti a zase logické míře v jisté vázanosti dvorský mrav připomínající, v duchaplném rozvržení místností, v komfortu úpravy v skutku ryze francouzské. Nedosahujíc nikdy k velkoleposti a ladné kráse budov italských, dovedla se zase z druhé strany vyhnouti bujným výstřelkům copu, k nimž renaissance, zejmena v Německu na konec dospěla.

Teprve ve druhé polovici 16. století setkáváme se v Německu s rannými hlasateli slohu renaissančního, jehož nejzdařilejším plodem jest východní část známého zámku Heidelberského. V jednotlivých městech vyvinula se zejmena architektura světská spůsobem dosti bohatým. Pokud jednotlivé výtvory více méně přísným pravidlům architektonickým vyhovují, není zde místa rozebírati, a to tím méně, ana sbírka Tyršova povahou věci v oddělení mimoitalské renaissance jen neúplné vodítko nám poskytuje.

Že renaissance v Čechách dosti záhy se ujala a k rozkvětu tak mnohostrannému dospěla, za to děkovala především nádhery milovnému dvoru a bohaté šlechtě domácí. Víme, že již koncem 15. století první zdařilé pokusy renaissance, zejmena na hradě Pražském snahou Beneše z Loun se děly. Zda tyto první zjevy renaissance v Čechách samými Vlachy k nám byly přeneseny, není povědomo, za to bez mála veškeré pozdější monumenty stavitelské tohoto nového slohu vesměs na účet umělců vlaských připadají. Ferrabosco di Lagno, Paolo di Stella, budovatelé letohradu královny Anny, jsou nejčelnější z nich. Také později, když sloh baroku též do Čech vítězně cestu si proklestil, byli to vedle nadaných stavitelů domácích ještě Vlaši, kteří budovali paláce a chrámy zejmena Pražské, jež přes nedostatky své k nejpůsobivějším stavbám 17. a 18. století na severu náležejí.

Prošedše oddílem stavitelství renaissančního, jež ve sbírkách Tyršových tak bohatě je representováno, obraťme nyní pozornosť naši ku *plastice* renaissanční. Probírajíce se listy Tyršových sbírek nabudeme o vývoji jejím — zejmena pokud kolébky její Italie se týče — obrazu

v podstatných rysech úplného. Nemůžeme zde než hlavní odznaky jeho stručně načrtnouti.

Obracejíce se k počátkům skulptury renaissanční musíme se uchýliti do Florencie, ohniska tolikerého snažení duševního. Zde vidíme pracovati vedle sebe řadu sochařů, kteří všichni se nadchnuli týmž zdrojem plastiky antické, však různými směry samostatně se vyvinuli. K těm, kteří nejvýlučněji k idealistickým principiím antiky přilnuli, náleží především Lorenzo Ghiberti. Již za první jeho práci, Obětování Isáka — v níž stopovati můžeme neobyčejné jasné spořádání i provedení jak nahých částí těla, tak i roucha — dostalo se mu palmy vítězství v zápase konkurrenčním, za kterouž příčinou svěřeno mu bylo i provedení bronzových dveří severních do baptisteria Florentského a později i dveří východních, kteréž poslední právem za nejslavnější dílo jeho se považují. Rovněž i sv. Jan Křtitel, sv. Matouš a sv. Štěpán v zevnějších výklencích kostela Or san Michele pojmutím i technikou svou výtečné, vyšly z mistrných jeho rukou. Neméně vynikající místo zaujímá v řadě umělců Florentských rodina Robbiův, v jichž čele stál znamenitý Luca della Robbia. Specialitou jejich byly barevné reliefy terrakottové, z nichž zejmena plastická výplň v lunetě nade vchodem chrámu degl' Innocenti ve Florencii vyniká, k níž důstojně řadí se půvabné medaillony s nemluvňaty na témže domě nalezenců.

Realismus v nejryzejším slova smyslu zastupuje ve Florencii především geniální Donatello. Jeho na podrobném studiu přírody založené sochy a reliefy vynikají životností a ostrou charakteristikou, malebnou komposicí a výtečným provedením. Krása byla Donatellovi méně přístupna, avšak v nejednom výtvoru dovedl se přiblížiti onomu slohu velikému, v němž umění vrcholné renaissance později triumfy slavilo. Z děl jeho, jimiž četné budovy Florentské vyzdobil, uvádíme sochy ve výklencích kostela Or san Michele, z nichž zejmena sv. Jiří pozornost naši uchvacuje, sedící apoštoly v dómu Florentském a sochy na zvonici téhož dómu. Realistický směr Donatellův nalezl již za živa jeho dosti nadaných stoupenců, z nichž zejmena Antonio Roselino svými výtečně provedenými mramorovými náhrobky, jakož i Andrea Verocchio svým bronzovým skupením Krista a Tomáše v kostele Or san Michele, jakož i jízdeckou sochou vojevůdce Colleoniho v Benátkách, a celá řada jiných předního místa mezi sochaři italskými sobě dobyli. Směru Ghibertiho blíže stojí Benedetto da Majano, pracovník nanejvýš delikátní.

Skvělého příkladu Florencie následovala celá řada jiných měst a krajů, ale co do výsledků žádné se s ní měřiti nemůže. Za to se v 16. století — podobně jako v architektuře — nadvláda přesouvá k Římu. Jako pak architekturu vrcholné renaissance charakterisuje prohloubené studium antiky, jako v jejích průjevech se obráží veliký duch římský, jako na místo jaré prostoty Florentské nastupuje chladná poněkud noblessa římská, tak má se to také se skulpturou. Z počátku se arciť mnozí umělci přidržovali staršího směru, z nichž vyniká zejmena výtečný Andrea dle svého rodiště Sansovino zvaný, jehož díla zvláštní přesností provedení se vyznamenávají. Vystoupením mohutného Michelangela Buonarottiho nastává nejskvělejší epocha skulptury italské, epocha, jež zároveň i neodvratné zárodky úpadku v sobě nese. Osudnosť

vystoupení Michelangelova jak v architektuře rovněž i v plastice spočívala hlavně v tom, že mohutný a neodvislý duch jeho setřásl se sebe nejedno pouto stávajících zákonův uměleckých, aby dle svého souverenního citu uměleckého svobodně tvořil. Než co duchům prostředním, kteří po něm následovali, osudným se státi mělo, bylo pro jeho vlastní tvorbu právě příčinou uchvacující moci, s níž na nás působí. Nemůžeme zde vypočísti bohatou řadu děl, jež vzácná tvůrčí síla jeho mohutného ducha byla splodila, a jež sbírky Tyršovy v počtu úplném a to v reprodukcích překrásných před zraky nám předvádějí. Přebírajíce se listy těmi dle pořadu chronologického srovnanými, počínaje pracemi let mladických po junnou postavu Davidovu, od Piety silou výrazu nás v hloubi duše otřásající až po velebnou postavu Mojžíšovu a nepřekonatelné hrobky Medičejců, cítíme, že je nemožno vystihnouti stručnými slovy uměleckou povahu, jakou Michelangelova byla. Z bezprostředních následovníkův velikého mistra, zejmena z jeho žákův i pomocníkův dosti jest těch, kteří ducha samostatnějšího si zachovali, než valná část jeho stoupencův, ač prokázati se mohou v mnohém ohledu dokonalými výtvory, neměli přece tolik samostatnosti, aby uvarovali se na dráze mistrem jejich vytknuté výstředností, a to jednak přemrštěného naturalismu, jakož i záhubného bažení po effektu. Ze znamenitějších umělců této doby uvesti dlužno nadaného Benvenuta Celliniho, vynikajícího především výtvory v kovu, zejmena ve stříbře, a proslulého Nizozemčana, hlavně ve Florencii a Bologni činného Giovanniho da Bologna, jenž zvěčnil se výtečným svým dílem, proslaveným vznášejícím se Merkurem. Zhoubný směr, jakýž v plastice italské odchylením od ryzích zákonů přírodních, ke konci 16. století zračiti se počínal, za století 17. a 18. ještě více se stupňoval. Ve všech výtvorech dláta umělců těchto století, z nichž tu pouze Lorenzo Bernini jmenován budiž, zračí se více méně určitá tendence toužící podobně jako též v architektuře jedině po účincích effektních na úkor pravdivosti, jak jednotlivými postavami tak i nepřirozeným jich uspořádáním, čímž ovšem vnitřní jich ceně valně poslouženo nebylo.

Jako v Italii rovněž i v ostatních zemích jevil se stoletím 15. počínaje nápadný ruch realistický ve výtvorech plastiky, který všude ku přímému studiu přírody poukazoval. Avšak při vší snaživosti umělcův nedosáhla plastika v zemích severních nikdy výše absolutní dokonalosti výtvorů italských, hlavně pro nedostatek antických vzorů. V plastice, jež se v Němcích spůsobem nenáhlým byla vyvíjela, dlužno především obrátiti zřetel svůj k výtvorům dřevěným, jež stoletím 15. počínaje téměř do poloviny století 16. úspěchu nemalému i bedlivosti pečlivé se těšily. Vzniklať za této doby celá řada výtvorů více méně znamenitých, oltářů, soch, kazatelen a jiných, jež téměř neporušeny na naše dni se zachovaly. Volněji klestila sobě cestu plastika v kameni, ač v ní velmi čile bylo pracováno. Mezi nejskvělejší výtvory její náleží bez odporu náhrobek císaře Maximiliana v Insbruku, k němuž kromě postavy klečícího císaře náleží ještě 28 velkých soch, dílem předkův, dílem králů z šerého středověku, kteréžto poslední sochy práce i techniky výtečné připisují se Petru Vischerovi, tehda v technice bronzové proslulému.

Samostatnou produktivností vyniká za doby renaissance královská Francie, kde za vladaření umění milovných králů těšila se plastika veliké přízni i štědré podpoře. Platné o tom podává svědectví celá řada nádherných královských náhrobků, skvělé vyzdobení paláců jejich, jakož i s přepychem zařízené zahrady, plné skupení soch i zdobných fontán. Zejmena pozornosť naši unáší nádherná výzdoba zámku Fontainebleauského, při níž súčastnil se valný počet umělcův francouzských; z těch napotom vznikla zvláštní škola dle zámku toho pojmenovaná, jejímž nejvýtečnějším členem byl vysoce nadaný Jean Goujon; z jeho dílny vyšly ony pověstné, něžné Najady na fontaně „des innocents“ nyní v Louvru uschované, jakož i mistrné představení milenky Jindřicha II., v podobě štíhlé Diany podle jelena v elegantní póse usazené. Ne menší slávy dobyl sobě dovedný mistr Germain Pilon, jehož směr nejlépe charakterisuje se mistrným jeho dílem, hluboce produševnělými třemi graciemi, které druhdy v chrámě Coelestinském nesly v osudí srdce jmenovaného krále. V pracích pozdějších však, zejmena umělcův Anguiera, Michela, Jakuba Sarazina a j. zračí se však namnoze stopy onoho nevkusného ba přemrštěného slohu, s jakýmž setkáváme se při dílech za doby Ludvíka XIV. vzniklých, zejmena za pověstné oné školy Versaillské, v níž onen ušlechtilý a naskrze ideální směr umělců dřívějších za své vzal, ustoupiv bujné, neskrocené, spíše theatrální manýře, jejíž vzory nalezti můžeme ve množství soch i skupení v zahradách zámku Versaillského a v jiných sídlech královských a šlechtických.

Dosti záhy i v Čechách vyvíjelo se sochařství ku pěkným výsledkům. Zejmena v oboru dřevořezby přes vandalismus a nevědomosť, jež mnohé krásné práce zničily, dosti skvělých památek na naše doby se zachovalo. S nemenším úspěchem pěstována byla plastika v kameni, zejmena za umění milovného krále Rudolfa II., až neštastné události Pobělohorské rozkvět umělecký udusily. Teprve v první polovici století osmnáctého zároveň s architekturou též skulptura k čilému životu se probudila. Doba ta dala nám celou řadu velmi plodných sochařů, z nichž tuto hlavně uvádíme výtečného Jana Prokova, jenž přes cele barokní ráz svůj přece znamenitě působivými plastickými výtvory Karlův most a četné jiné Pražské výtvory architektonické ozdobil.

Mohlili jsme při architektuře k tomu poukázati, že středověké principie na vývoj její bez vlivu neostaly, platí to v míře ještě značnější o *malířství* italském. V celém století patnáctém nese ono na sobě známky ducha středověkého, jež s novými zásadami zápolí, častěji ještě harmonicky se smiřují. Všechen ten mysticismus, který v některých školách ranné renaissance se uchoval, ta niternosť a opravdivosť náboženského citu, která z tolika výtvorů té doby mluví, jest dědictví středověké. Vání moderního ducha obráží se zas v oddaném studiu přírody, ve vlivu zásad umění antického, jakož i v pokrocích technických.

Jest to opět *Florencie* se svým svobodným zřízením, s bohatým ruchem svým duševním, jíž v malířství iniciativa náleží. Ona vypěstila charakteristické odznaky renaissance nejdříve a nejdokonaleji. Mezi prvními, kteří novou dráhu umění malířskému tu raziti se jali, sluši uvesti Masolina z Panicale, v jehož cyklu v S. Clemente v Římě již v jednotlivých elementech nový sloh k životu hlásiti se počíná. Důle-

žitosti historické nabyly fresky jeho v kostele del' Carmine v kapli rodiny Brancacciů kolem r. 1425 provedené. Jsou to zejmena živý krasocit, zjevná snaha po ovládání perspektivy a studium skutečnosti, jež v malbách těchto překvapují. Za vlastního a hlavního zakladatele novějšího umění malířského považuje se Masolinův žák Masaccio, jehož freska v téže kapli Brancacciů ještě dlouho všem mladým umělcům Florentským za předmět bedlivého studia sloužila, tak že i sám Rafael proslulé Vyhnání z ráje, v zenithu své slávy stoje, v loggiích Vatikánských z paměti kopiroval. Památný ten cyklus maleb nástěnných můžeme v jednotlivých částech jeho dle originálu reprodukovaných ve sbírce Tyršově sledovati a obdivovati se znamenitému citu komposičnímu, výrazným hlavám, modelaci nahých částí těla, velkolepému vržení řas — kteréž vymoženosti za nejvlastnější majetek Masacciův pokládati musíme. Ve všech ohledech těchto byl pravým nástupcem jeho Fra Filippo Lippi, umělec, který se geniálnímu mistru arciť co do vzmachu vyrovnati nemůže, který však krásu s pravdou ve výtvorech svých — z nichž zejmena půvabné tabulové obrazy, Madonnu a fresky v kostele v Prato zde uvádíme — mistrně sloučiti dovedl. Vlastnosť tato přešla též na žáka jeho Sandra Botticelliho, jehož produševnělé, poesií i bohatým životem vnitřním dýšící výtvory hlavně kapli Sixtinskou zdobí. Ještě dále na dráze umění renaissančního postoupil Filippino Lippi, žák jeho. On uvedl v malbu náboženskou dramatický rozruch, neostýchal se vmísiti portréty současníků mezi postavy svatých, dovedl každé hnutí duševní pravým posunkem doprovoditi. Také onen „cit pro prostor," který pro renaissanci vlaskou tak charakteristickým jest, ovládání mass, účinné seskupení jsou význačnými rysy jeho individuality umělecké.

Místo zcela zvláštní zaujímá v řadě umělců Florentských Fra Angelico da Fiesole. Časově náleží práce mládí jeho v tu dobu, kdy Masolino své fresky v kostele del' Carmine maloval. Blahoslavený mnich tento jest nejkřesťanštější ze všech umělcův italských, a jeho obrazy tabulové, kdež od zlaté půdy mírně pohnuté postavy, v roucha živě zbarvená oděné, v symmetrickém seskupení se odrážejí, dýší ještě duchem středověku. Širší v koncepci jsou fresky, jimiž svůj klášter S. Marco ve Florencii vyzdobil. Odříkání a askese, s jakousi důcitnou líbezností spojené, jsou hlavní odznaky těchto maleb, jež co do jádra v pravdě křesťanského a co do opravdivosti a vroucnosti sobě rovných nemají. Formálné prostředky, jimiž mistr tu vládne, prozrazují již umělce renaissančního. Ještě více obráží se vliv nového směru ve freskách, které Fiesole ve Vatikánu v kapli Mikuláše V. provedl, jež legendy sv. Štěpána a Vavřince za předmět mají a v nichž mistr, ač již šedesátý rok svého věku překročil, dokázal, že po příkladu svých mladších soudruhů se všemi tehda dosažitelnými vnějšími prostředky umění svého se seznámil. Ze žáků Fiesolových nemůžeme tu pojmenovati než líbezného Benozza Gozzoliho, kterýž zejmena svými 22 obrazy nástěnnými ze Starého zákona, téměř idylicky a genrovitě pojatými, v Pisanském Campo Santo se proslavil.

Kromě něho z malířů Florentských ještě tu jmenováni buďtež Cosimo Rosselli, Pollajolové, Andrea Verrocchio, učitel Lionardův, stejně činný co malíř a sochař, jakož i co hudebník a mathematik, a posléze

Lorenzo di Credi, jenž hlavně co malíř tabulový slynul, a ze všech nejvšestrannější Domenico Ghirlandajo ve fresce i malbě temperové stejně výtečný, o jehož znamenitém vypravovatelském talentu cyklus z legend panny Marie a sv. Jana Křt. v choru chrámu S. Maria Novella ve Florencii skvělé svědectví vydává.

O škole *Sienské* nemůžeme se při stručnosti přehledu tomuto vymezené šířiti. Byla ze všech škol současných nejkonservativnější a nemohla se vykázati žádnými pozoruhodnějšími representanty.

Skvělejšími výsledky může se honositi škola *Umbrická*, jež sice rovněž jen zvolna novým vymoženostem se přizpůsobovala, nicméně nejedním vzácným talentem se honosila. Nepozastavujme se u mistrů, kteří téměř ještě středověku náležejí, jako Gentile da Fabriano i Nicola da Foligno, ani u Piera degli Franceschi, jenž jedině tím nás zajímá, že byl učitelem Giovann. Santimu, otci Rafaelovu, obraťme se k Pietru Peruginovi, hlavnímu representantu školy, jehož díla Tyrš v počtu hojném ve sbírku svou vřadil, věnovav mu co učiteli Rafaelovu studium bedlivé. K nejstarším freskám jeho náležejí malby v kapli Sixtinské v Římě, scény ze života Kristova představující. Charakteristické pro Perugina jsou též četné Madonny zvláštní něhy a čisté krásy, jimž — jako též ostatním tabulovým obrazům mistrovým — svěží kolorit zvláštního půvabu dodává. Bylť Perugino jeden z prvních malířů vlaských, který techniky olejové se uchopil a se značným porozuměním skvělých vlastností jejích využiti dovedl. V nejlepších letech, nežli ještě v manýru upadl, byl umělcem vzácných schopností technických, který vniternosť rodné školy s formálnými přednostmi Florentskými sloučiti uměl. K četným mistrům této řady náleží též Pinturicchio, vrstevník Peruginův, jenž hlavně nástěnnými malbami — z nichž nejznamenitější jsou scény ze života Pia II. v Librerii v Sieně — se proslavil. Stanovisko osobité mezi školou Umbrickou a Florentskou zaujímá Luca Signorelli, slavný tvůrce fresk v Orvietu Poslední soud představujících. Znalosť těla lidského, jistota kreslířská a dramatická živosť v pohybech i výrazech v díle tom, jakož i v jiných pracích umělcových se jevící, připomínají nám jej jako předchůdce Michela Angela.

Obraťme nyní pozornosť ke školám severoitalským, z nichž zejmena dvě významu značnému se těšily. Školu *Padovskou* charakterisuje především studium skulptury antické. V čele jejím stojí Andrea Mantegna, učený znatel jazyků i umění klasických. Žádný z malířů italských nenásledoval v té míře vzory plastické, a odtud nabylo umění jeho přesného však poněkud těžkého a chladného rázu. Zvláštností jeho jsou dekorace stropní, při nichž pohled zdola konsekventně jest proveden. Hlavní díla jeho nalezneme v Padově a také v Mantově, kdež pro dvůr Gonzagů zejmena známé malby na stěnách a na stropě v Castellu di Corte provedl. Významnější je řada mistrů *Benátských* za ranné renaissance činných. Směr nový ujal se v republice Benátské později než v Italii ostatní. První mistr renaissanční Bartolomeo Vivarini jest značné mladší nežli Massaccio a lpí na něm přece ještě patrně vliv středověku. K němu řadí se Carlo Crivelli, vynikající již harmonickým koloritem, ač ještě v tempeře maluje. Ale teprve znamenitý portrétista Antonello da Messina, který do Italie malbu v oleji

zavedl, může za koloristu v přesnějším smyslu slova platiti. Jiné charakteristické známky školy Benátské, realismus, svěží životnosť a náklonnosť k obrazům representačním můžeme stopovati u Gent. Belliniho. Jeho talent komposiční a živý kolorit zračí se nejlépe v oněch velkých obrazech na plátně, k dekoraci bratrských místností určených, z nichž „Nalezení relikvie“, jež při procesí do vody byla padla, co živostí a realismem zvláště poutavý vyjímáme. Hloubkou pojímání a vniterností zas vyniká Giovanni Bellini, nejznamenitější zástupce této školy. Jsa všestranným jak co do předmětů svých, jež z kruhu náboženského i mythologického a oboru portrétního jsou čerpány, tak co do formálných stránek svého umění, náleží on ku předním mistrům ranné renaissance. Z hojných následovníků slavného mistra tohoto, jehož žáky byli též nejproslulejší umělci Benátští, náleží v epochu první ještě znamenitý vypravovatel legend Vittore Carpaccio i vážný Cima da Congliano a jiní, jichž tuto vypočítávati nemůžeme.

Také malířství *vrcholné renaissance* jest především dílem *Florenťanů*. Začátky jeho spadají v druhou polovinu století patnáctého, kdy mnohostranný genius Lionardo da Vinci umění malířskému ukázal na veškery téměř cíle, k nimž vůbec tíhnouti mohlo. Vylíčiti několika slovy uměleckou individualitu Lionardovu jest nemožno. Probírajíce se fotografickými reprodukcemi veškerých pověřených jeho děl, jež Tyrš nastřádal, jsme téměř zaraženi obdivuhodnou hotovostí formální, k níž on první dospěl, a jež v kresbě, modelaci, perspektivě je stejně dokonalá. V jeho portrétech prochvívá nás životnosť spůsobem dosud netušeným, z tváří jeho Madonn postřehujeme hloubku citu a něhu nevynucenou, z geniálních hlav jeho apoštolů k Poslední večeři shromážděných mluví umělec duchaplný, který do nejtajnějších záhybů duše vniknouti dovedl. A tak ať na komposici, ať na výraz, ať na úpravu roucha, ať na modelaci nahého těla, ať na kresbu pozornosť upneme, ve všech ohledech musíme poznati ohromný pokrok proti periodě předešlé. Originály pravily by nám arciť ještě, že Lionardo byl také mistrem barvy, zejmena pokud jemného sharmonisování jednotlivých tónů se týče. Jednotlivé periody vývoje nejsou u Lionarda zvláště distinktní. Byl sice žákem Verrcchia, ale již za mladistvých let čerpal hlavní povzbuzení z vlastní povahy své a předním učitelem jeho byla příroda. Také druhého skvělého representanta renaissance Michela Angela nemůžeme k žádnému z umělců, o nichž jsme se zmínili, připojiti. On stojí, zejmena co malíř, zcela na půdě individuelní. Kdy bychom k stručnosti co největší zde vázáni nebyli, měli bychom mistru tomu rozbor obšírnější věnovati. Shromážditť Tyrš reprodukce výtvorů jeho ke kollekci úplné, v nichž neschází ani práce jen mylně mistrovi připisované. Od obou Madonn (t. zv. Manchesterské i Mad. Doni), na nichž mladý titán ponejprv štětec svůj zkoušel, až po Poslední soud v Sixtinské kapli, můžeme veškery práce Angelovy tu sledovati. Hlavní místo zaujímají arciť nesmrtelné fresky na stropech kaple Sixtinské. Velkolepá síla individuality umělcovy, na kterouž jsme již při sochařské produkci jeho poukázali, jeví se ovšem i zde, kde rovněž jeho úžasná znalosť těla lidského ve všech polohách a pohybech i nejnásilnějších, nepřekonaná tvůrčí síla a vznešená hloubka ducha se obráží. Majíli Lionardo a

Michel Angelo co do rozvoje svého talentu některé tahy společné, Rafael zase spůsobem podstatně jiným se vyvinul. Jeho díla jsou dokonalou biografií, z níž čísti můžeme rozmanité vlivy, jež na velmistra Urbinského během let působily. Proslulé Sposalizio a díla, jež je předcházela, ukáží nám jej co oddaného žáka Peruginova, skupina tří gracií připomene nám studia, jež dle antiky konal, Madonna del Gran Duca a celá ta řada rodiček božích s Ježíškem a svatých rodin, po ní v brzce následovavších, portréty a jiné drobnější práce, především však kladení Krista do hrobu, povědí nám, co mladistvý Rafael ve Florencii vyzískal. První velká freska, kterou v Římě provedl, slavná Disputa, dokáže vliv, jejž světové město a právě dokončené malby Angelovy na něho měly. Od té doby bude toho všeho něco ve výtvorech jeho, bude toho něco ve všech freskách Vatikánských i v přečetných Madonnách, v malbách Farnesiny i v Transfiguraci, posledním díle mistrově. Ale ve všech bude především zase Rafael sám, s tím nepřekonaným nadáním cizí vlivy sobě assimilovati a tím nejvlastnějším majetkem svým je učiniti, Rafael, s tím nesmrtelným krasocitem, s tou něhou, jíž síla neschází, s tou vzácnou schopností veškerou bytostí naší hýbati, oko jímati, srdce získati a ducha zároveň zaměstnati. Řada vlastních žáků tří těchto velmistrů nebyla tak bohatá, jak by se očekávati mohlo. Nemohouce zde u jmen prostřední hodnoty se pozastavovati, obracíme se raději ještě jednou zpět do Florencie.

Jsou to dva mistři, kteří zde pozornosť naši poutají, vrstevník Michela Angela Fra Bartolomeo a Andrea del Sarto, věkem Rafaelovi blízký, jenž, abychom tak řekli, tvoří závěrek obdivuhodného ruchu, který po celé století městem tím hýbal. První z nich byl mistr slohu vážného a velikého, o čem — abychom o jiných příkladech pomlčeli — jeho Poslední soud v S. Maria Nuova ve Florencii svědčí. Jeho kolorit je sytý a harmonický, komposice lineární bezúhonně rythmická, tak že některé z jeho děl jako Madonna pro radnici Florentskou určená (pouze podmalovaná) za pravé vzory komposice slavnostně vázané a přece nenucené platiti mohou. Andrea del Sarto je talent povrchnější, jakkoli mu vyrovnanosti a formální hotovosti upříti nelze a jakkoli ve šťastných chvílích také vniterný býti dovede. Četné fresky, jež zejmena ve Florencii se nacházejí, jakož i obrazy tabulové vynikají harmonickým koloritem, měkkou modelací a účinnou komposicí, která však někdy není prosta nucenosti.

Také školy *severoitalské* mohou se v této periodě vykázati mistry, kteří se velkým Florenťanům po bok postaviti smějí. Zde vystupuje především osobitá individualita Correggiova, umělce, jehož genius opět nové stránky v povaze renaissance založené rozvinul. Jeli také co do jemného harmonisování tónů Lionardo da Vinci předchůdcem jeho, vyvinulli některé vlastnosti jeho komposice stropních maleb již Mantegna, sesílil a zdokonalil Correggio zvláštnosti tyto, a uvedl v umění nové typy měkké a půvabné extase náboženské i vzrušení smyslného stejně schopné. On ovládá také světlo a stín virtuosněji, než kterýkoli umělec italský. Jeho obrazy tabulové zdobí čelné galerie světové (Svatá noc, Madonna se sv. Františkem v Drážďanech, Zasnoubení sv. Kateřiny v Louvru atd.), jeho fresky dlužno hledati v bydlišti jeho Parmě.

Týmže osobitým rázem vyniká též škola *Benátská*, jejíž hlavní odznaky již v periodě renaissance ranné se ohlašovaly. V žáku Belliniho Giorgionovi (Giorgio Barbarelli) nalézá škola ta prvního zcela neodvislého representanta svého. Ohnivá fantasie i barva neméně ohnivá, křepá, charakteristická vážnosť i velikosť, někdy zas idylická něha v pojímání jsou hlavní příznaky děl, jež moderní kritika na počet velice sporý obmezila, připisujíc mu s plnou jistotou kromě proslulé Madonny z Castelfranco a několika sujetů pologenrových, s jistotou jen ještě Spící Venuši v Drážďanech, jež dříve za Tizianovo dílo byla považována. Přecházejíce přes řadu umělců méně zajímavých, k nimž nechceme čítati Sebastiana del' Piombo, nadšeného následovatele Angelova, můžeme také jen mimochodem si povšimnouti děl, jež barvosytým štětcem provedl Palma Vecchio, malíř klidné situace, ač samy portréty jeho sličných dcer a imposantní sv. Barbora jeho k pečlivějšímu rozboru vyzývají. Celou pozornosť upoutá ten, který v skvělé řadě malířů Benátských je nejskvělejší — Tizian. Nepotřebujeme než list za listem příslušnou mapu ze sbírek Tyršových probrati, abychom čelné vlastnosti mistrovy poznali, — pokud to arciť v reprodukci fotografické možno jest. A jsou to v oddělení tom listy zvláště pěkné, hojné a cenné, anoť jedno z posledních kollegií Tyršových umění Benátského se týkalo. Tizian je malířem situace klidné, a v ní daří se mu díla nejkrásnější, že je však také schopen pohnuté scény líčiti, o tom Nanebevzetí Panny Marie nás přesvědčuje. On komponuje co kolorista a kreslí také s ohledem na barvu. V jaké míře duševního výrazu je schopen, dokázal Tizian Kristem a farizejcem, svými portréty pak, že charakter s tváře vyčísti umí. Nikdo pak v Italii nedovedl jak on malovati pleť, pod níž kolotání krve takřka znamenati můžeme, nikdo nedosáhl té dokonalé harmonie barevné. Všechny tyto vzácné vlastnosti přivodily mu řady žáků a následovníků. Vedle něho pracoval znamenitý portrétista Pordenone, v částečné odvislosti zase Jacopo Robusti, Tintoretto zvaný, jenž podobně jak Sebastiano del Piombo přednosti dvou škol v sobě soustřediti chtěl. Kresba Angelova a barva Tizianova, toť bylo životní heslo jeho, heslo složené ze dvou věcí naprosto neslučitelných. Z vynuceného jich spolupůsobení vyrostla díla, jejichž kresba nepřirozeně effektní a kolorit tvrdý a neharmonický se jeví. Při tom však byl Tintoretto umělec nadaný, zejmena pro malbu dekorativní; z jeho obrazů, jichž jest neobyčejný počet, připomínáme Div sv. Marka, plný života a ruchu a v skutku bravurně kreslený. Poslední z řady velkých Benátčanů, Paolo Veronese, jest malíř jasných stránek života, kvasu a veselí, slavností nádhery a požitků. Náboženské obrazy jeho postrádají arciť nálady v pravdě zbožné a jsou začasté jen záminkou k vylíčení hodovní scény ze současného života, jež skvělostí barvy, znamenitým uspořádáním a kvalitami technickými nás usmiřuje. Nevšedně účinné jsou jeho malby dekorativní, zejmena stropní, při nichž pohledů s velkou virtuositou využiti umí. V paláci dožů bylo mu poskytnuto hojné příležitosti talent ten bohatě rozvinouti.

Mezi tím, co v Benátkách malířství nerušené svým směrem se vyvíjelo, nespouštějíc se zřetele přírodu co zdroj stálého omlazování, dostalo se v ostatních uměleckých střediscích italských malířství na povážlivé scestí. Bezduchému a nesvědomitému počínání manyristů uči-

nila přítrž škola, jež pod vedením Caracciů *v Bologni* se ustavila. V základních principiích nové školy té byly založeny její úspěchy i její slabosti. Chtíc sloučiti veškery přednosti antiky a velkých mistrů periody, jež právě předcházela, tarasila cestu samostatnému tvoření, ale poskytla stoupencům svým podklady přesného školování technického. Vedle zakladatelů směru dovedli zejmena dva mistři Bolognští škole své lesku dodati: Domenichino, umělec opravdové snahy, který v nejlepších pracích svých duchu velké epochy se přiblížil, a Guido Reni, talent vzácné síly tvůrčí, kterýž přes mylné zásady, v nichž vyrostl, díla trvalé ceny nám zanechal.

V kontrastu s vázanými principiemi školy Bolognské vyvinul se na jihu Italie vlivem různých okolností směr, který bezmezné nápodobení skutečnosti za úkol si obral. Michelangelo da Caravaggio, Ribera, Salvator Rosa náleží k čelným representantům jeho. Zdravá zásada studia přírody nepadla zde na půdu úrodnou. Povaha doby a poměry okolí, v němž umělci ti žili, vedla je k volbě látek hrůzných neb zase nízkých, a jejich prostředky technické nebyly tak vytříbeny, aby nám předměty nesympatické neb nepatrné a bezvýznamné vylíčením a provedením zajímavými učiniti dovedli.

Tento úkol vykonati bylo zůstaveno jinému národu, který jak povahou své půdy a svého klimatu, jak typem a charakterem, tak i okolnostmi politickými, náboženskými a sociálními k tomu byl určen, aby vyvinul malířství realistické a vytříbil umění štětce k největší dokonalosti technické. *Flamové a Holanďané*, v první periodě renaissance ještě sjednocení, koncem stol. 16. počínaje nejen ve dva státy, ale též ve dvě různé školy rozštěpeni, vyvíjejí renaissanci pokud malířství se týče zúplna ze sebe. Oni mají svou *renaissanci rannou*, která jsouc duchem ještě středověká, formou na půdě nové stojí. První z velkých mistrů z epochy této Jan a Heubert van Eyckové vynalézají malbu olejovou, ponořujíce se v studium perspektivy, pozorují přírodu neoživenou i tělo lidské. Na základě těchto vymožeností tvoří díla, v nichž obsah mysticko-náboženský a mistrné vylíčení k dojmu jednotnému se pojí. Po nich přichází řada následovníků i umělců samostatnými drahami se beroucí, kteří jak v malbě náboženské tak i v portrétu a rovně již v počátcích krajinomalby a genru vynikají. Jsou to Roger van der Weyden, co kolorista Eyckovi rovný, Hugo van der Goes, Hans Memling, jeden z nejvšestrannějších a nejvíce sympatických umělců flamských, výtečný pracovník Quentin Metsys — abychom jen nejčelnější z nich tu uvedli. Skvělému rozvoji tomuto učinila přítrž řada okolností, jež umělce povzbuzovala, aby si vzory svoje z Italie vypůjčovali. Směr *italianisující*, který takto vznikl, přerušil rozvoj technických a koloristických vymožeností a uvedl v malířství nizozemské typy cizí a zásady esthetické, jež se s národní povahou nesrovnávaly. Štěstím pro budoucí rozkvět malby flamské byla řada umělců, portrétistů a genristů, kteří běžné mody nedbajíce, staré domácí tradice si uchovati hleděli. Tito převádějí umění své vlasti k době vrcholné, k *době Rubensově*. Co velmistra Antwerpského učinilo tou individualitou rázovitou, jakou v dílech svých se objevuje, není jen zvláštní povaha jeho samého, ale též charakter doby, do níž byl postaven. On obráží onoho

ducha náboženského, jejž protireformačním zoveme, onu požívavost, jež zavládla v zemi po konečně nastalém míru, jejž nepřetržité boje předcházely. Jeho typy, kolorit a komposice jsou pak zároveň svrchovaným výrazem povahy národně flamské. Obrovské dílo jeho života — při němž arciť též četní žáci mistrovi byli súčastněni — nemůžeme zde ani v hlavních rysech uvesti. Neníť oboru malířského, v němž by byl Rubens nebyl zkusil svůj žárný štětec. On vyzdobil četné oltáře obrazy rozměrů velikých, na nichž dramaticky pohnuté scény ze života Kristova neb z legend svatých vylíčil. On rozepjal na stěny paláců plátna pokrytá postavami allegorickými neb historickými, jeho ruku vzývali králové, velmoži, učenci a nejsličnější dámy věku, aby podobu jejich zvěčnila, motivy z mythologie antické čerpané i ruch života současného upoutaly jasný zrak a pozornosť jeho, zvířena i krajina nalezli v něm duchaplného tlumočníka. Z velikého počtu žáků Rubensových dodělali se jen někteří slavného jmena. Mezi nimi zaujímá první místo Van Dyck, nepřekonatelný portrétista, jehož obraznosť co do ohnivosti se arci mistrově tvůrčí fantasii vyrovnati nemůže, jehož paleta však k nejrafinovanějším školy flamské náleží. Jmenujeme ještě drsného, bodrého Jordaensa, z řady soudruhů Rubensových pak znamenitého malíře zvířat Snydersa. K nim řadí se ještě genristé jako Teniers a Brauwer, krajináři jako Breughelové a Huysmansové, mnohostranný rozkvět flamského malířství doplňujíce.

Samostatný vývoj umění *holandského* datujeme od konce 16. století. Zde upoutá nás především charakteristická postava Rembrandtova, tvůrce náboženské a historické malby holandské. Tento podivuhodný idealista v světelné komposici a bezohledný naturalista v typu vyjadřuje nejlépe povahu národa, jenž svobodnou protestantskou vlastí jeho vládl. Při tom jest charakter jeho tak jednolitý, že se objevuje ve všem, co tvoří. Buďtež to scény z utrpení Kristova, neb příběhy ze starého zákona, budiž to přednáška anatomická, neb tažení střelců Amsterodamských, buďtež to postavy mythologické neb portréty, vždy jest poetou a malířem zároveň. Jeho žáci i následovníci Bol, Flinck, Eeckhout a jiní dovedli jen částečně vystihnouti skvělé stránky jeho umění. V portrétnictví vyrovná se mu a někdy jej i předčí smělý Frans Hals. Podstatné stránce charakteru holandského, zálibě v životě domácím, dali nepřekonaný výraz umělecký přečetní genristé, jichž drobná díla všechny galerie světové zdobí. Také Tyrš nastřádal v mnohých reprodukcích obrazy těch Ostadů, Steenů, Terburgů, Dovů, Netscherů atd., kteří z nejnepatrnější scény dovedli obdivuhodnou pravdou svého vylíčení udělati dílo mistrovské. Nemohlo ani jinak býti, než že též krajině domácí i se skotem žírné nivy jejich oživující, že také moři, jež svobodné břehy jejich vlasti omývalo, pozornosť věnovali. I v tom oboru zůstali čelní representanti jejich malířství — Van Goyen, Everdingen, divoce poetický Ruysdael, Potter, Van der Velde a m. j. — nepředstiženi.

Teprve v 17. století nabývá malířství ve *Španělsku* rozvoje bohatšího. Stojíc z části pod vlivem Vlachů, má přece zase ráz zcela osobitý. Francisco Zurbaran, co do času první z velkých malířů španělských, vyjadřuje ve svých obrazích, extasí náboženskou proniknutých, povahu

národní. Realismus, k němuž Španělé vždy se klonili, nalézá nejskvělejšího representanta ve Velasquezovi, nesmrtelném portrétistovi, jehož řízně charakteristická díla v barvě pravdivá i účinná dosud předmětem studia umělců jsou. Nejvyššího výrazu však došel genius španělský v Murillovi, jenž štětec svůj především kultu Madonny zasvětil. Zůstávaje přírodě vždy blízkým, dovedl extatickým zanícením a obdivuhodným koloritem i přes všednost typů své postavy k ideální výši povznesti.

Pozdě nabývá renaissance půdy též v malířství francouzském. Byli to umělci vlaští z doby Porafaelovské, kteří byvše do Francie povoláni, tam dle přání kruhů dvorních „velkému umění" cestu klestiti měli. Tím dostali se umělci domácí, gotickou periodou, zejmena malbou miniaturní k pozorování skutečností odchovaní, na scestí, z něhož nevybředli tím spůsobem, jaký jim rozhodující faktorové vládní vnutiti chtěli. Teprve když Nicolas Poussin na půdu Římskou vkročil, zrodila se renaissanční škole *francouzské* první díla mistrovská. Poussin studoval ve věčném městě především antiku a podal se vlivu jejímu jako žádný z malířů vlaských, tak že jeho obrazy mají v té míře ráz skulpturální, až činí dojem reliéfu. Jeho umění má tah veliký, při němž však životnosti postrádáme. Nejlépe dařily se mu sujety z historie starého Říma, vzácný talent komposiční pak osvědčoval se zvláště v krajinách, jež duší naší více hýbou než jeho obrazy figurální. Vliv přísného umění Poussinova jest zjevný při Lesueurovi, jednom z nejvážnějších malířů náboženských, jež Francie zrodila, jakož i při Lebrunovi, všemohoucím miláčku dvora, který celému uměleckému ruchu země železnou rukou vládl. Pokud krajinomalby se týče, nalezl příklad Poussinem daný následovníka v Gaspardu Poussinovi a Claudovi Lorrainovi, jehož ideálním duchem pojaté obrazy co do vzdušné perspektivy, komposice i tahu linií za vzory nedosažitelné považovati dlužno. Přechod k době copu — jež co do ducha úpadek, co do techniky však pokrok značí — tvoří Pierre Mignard, ze všech současníků v koloritu nejšťastnější, a Adrian van der Werff, původem Holanďan. Cele synem své doby jest již Antoine Watteau, elegantní a frivolní, obyčejně povrchní, však často přece roztomilý. Jeho pastýřské idylly přes jednotvárnosť předmětu nás však nikdy neunudí a nelze jim upříti vzácné přednosti technické. Na stupnici frivolní požívavosti níže stojí Fragonard, aniž však jisté hranice zevní slušnosti překročuje, řadu pak končí François Boucher, „malíř gracií."

Proti Francii, jež veškero umění v Paříži centralisovala, vyznamenává se Německo různorodou činností jednotlivých měst. Učiteli Němců v první periodě renaissanční byli Flamové, kteří je v každém ohledu předstihli. Nejblíže vlivu tomu stojí jižní škola *Porýnská*, pak Martin Schongauer ze školy švábské, snad přímo žák Rogiera v. d. Weydena. Kromě Zeitbloma, umělce vážného a cele národního, vyniká v periodě této ještě H. Holbein st., ve škole *francké* pak Michael Wohlgemuth. Společným odznakem všech umělců té doby je studium přírody, z níž bez výběru vzory své čerpají, aniž by co do hloubky charakteristiky a dokonce co do vlastnosti technických Flamům se vyrovnati mohli. V šestnáctém století dochází malířství německé nejskvělejší epochy vývoje svého a přední jeho representanté nenesou na sobě

stopy vlivů cizích, jsouce cele originální. Národní vlastnosti Němcův i poměry sociální, politické a náboženské nepřály arciť vývoji podobně všestrannému jak v Italii, co však předním mistrům německým té doby upříti nelze, jest úplná přímosť umělecká, snaha po výrazu, vážný, opravdový duch neb zas nenucený humor a solidní péče technická. Dvě jména tu zvláště vynikají: Dürer, nejhlubší ze všech umělců, co jich Německo zplodilo, stejně mnohostranný v technických prostředcích tvorby i ve volbě předmětu. Jemu podařilo se dodati uměleckého tvaru charakteristickým odznakem německé povahy národní, a to co v obsáhlém díle jeho života je nám cizí, nesrozumitelné a nesympatické, vyplývá právě ze zvláštností té individuality národní, jejíž svrchovaným tlumočníkem on se učinil. Co do formálné výše a vystříbeného krasocitu předčí nad Dürera Hanuš Holbein ml. On založil tvoření své na skutečnosti, dovedl se však — jediný z Němců — vždy triviálnosti vyhnouti. Tvůrčí schopnosť jeho nedosahuje výše Dürerovy, technické prostředky jeho jsou za to vzácně vypěstovány. Co portrétista náleží Holbein k nejpřednějším umělcům všech národů. Nemohouce vyjmenovávati četné žáky a následovníky obou mistrů, obracíme na konci ještě pozornosť na školu *saskou*, v níž dobrý kolorista a pilný pozorovatel přírody Lukáš Cranach místo čelné zaujímá. Věnujemeli renaissančnímu malířství *českému* jen několik málo slov, činíme to z ohledu toho, že povahou věci při nedostatku dobrých reprodukcí v Tyršově sbírce jen spoře jest zastoupeno. Ranná renaissance zastihla Čechy v době rozruchu válečného, a co později zejmena v miniatuře se produkovalo, nese na sobě ještě dlouho ráz středověký. Rozkvět malířství v pravdě duchem moderním prodchnutého spadá ve století sedmnácté a začátek osmnáctého, kdy Skréta pod vlivem mistrů školy Bolognské vážné oltářní malby své pracoval, kdy později Kupecký, Vácslav Reiner, Brandl, Balko a jiní v duchu doby své díla ceny vzácné tvořili. —

Jsme se zběžným přehledem pokladů Tyršových u konce. Úplný celkový obraz sbírky Tyršovy může si arciť učiniti jen ten, kdo každý z těch tisíců fotografií, rytin a snímek zočil. Probírajíce se sbírkou nevíme, zda se více obdivovati máme žulové povaze muže, jenž se vzácným sebezapřením, ne snad pro zisk aneb slávu svou, ale toliko z čisté lásky k vědě, u nás bohužel tak málo pěstované, dovedl nastřádati tak drahocenný materiál, aneb jeho duchu bystrému, vědomostem neobyčejně obsáhlým, s nimiž materiál ten systematicky rozřadil. Nám, kteří jsme účastni byli jeho nezapomenutelných přednášek, připomínají sbírky ty, s jakou radostnou ochotou mluvíval k vědychtivým svým žákům, jak vřelými slovy je povzbuzoval ke studiím, vyličuje jim velkolepý vývoj umění výtvarných, jak názorem a výkladem názorným se snažil vzbuditi v nich ušlechtilý vkus i vytříbiti jejich cit esthetický. Neúmorně činný jeho duch chtěl obohatiti literaturu národu našeho dílem novým, u nás postrádaným, jež nejen by se bylo vyrovnalo toho druhu publikacím jinonárodním, ale i hloubkou vylíčení a ušlechtilým vzletem slova bylo by nad ně bohdá předčilo. Nepříznivý osud tomu chtěl, aby ani první začátky slibné budovy, ku které již základy byly položeny, nebyly provedeny, a zmařil tak na dlouho možnosť díla podobného v literatuře české, neboť kdo by sobě troufal u nás již

nyní býti dědicem Tyršovým? Avšak ty pravdy, jež hlásal slovem mluveným, skvělý příklad vytrvalé jeho píle i sebezapření, nevymizely z mysli vděčných jeho žáků a ctitelů, nýbrž zapadly hluboko v duše jejich. A ti z nich, kteří věrni zůstanou studiu, k němuž on je nabádal, budou vždy kráčeti v šlépějích jeho a s láskou chovati památku svého vůdce a buditele. A opuštěné sbírky jeho? — Ať osud s drahocennými poklady těmi během doby jakkoli naloží, — ať po čas třeba klidně odpočívají v lůně musea Tyršovi zasvěceného, ti, kdož budou moci v nich se probírati, třeba by již svědky nezapomenutelného působení jeho nebývali, budou žasnouti nad jeho věhlasem i vůlí železnou a vždycky s vděčností vzpomínati slavného jmena Tyršova!

~~~~~~~~~~

O národním smýšlení Královédvorských epiků.

Ukázka obrany Rukopisu Královédvorského,

kterou chystá

Martin Hattala.[1]

nejvýtečnějším ze všech dosavadních úvah o RK patří ta, kterou se nám J. G. Meinert[2]) hned po prvém jeho vydání zavděčil. Vroucí láskou ku pravdě neméně než uctivostí proniknutý životopis Meinertův u C. Wurzbacha[3]) končí se následujícími slovy A. Klara: „Deutschland kannte die ausserordentlichen Geistesanlagen dieses Mannes besser als Oesterreich.“

Podobné chvály dopřál o něco dříve Meinertovi i náš Slovník naučný, ačkoli toho jistě ani netušil, že se Meinert i ve příčině RKho objevil tak mimořádně schopným. Neníť onde nic jiného zaznamenáno o dotčené úvaze Meinertově než titul její a to, kde a kdy byla vytištěna. Že je ona i předešlých chval úplně hodna, to vysvitne tuším s dostatek i z ukázky této.

Meinert vyznává i sám o sobě, že rozjímaje o RK neznal staročesky ani srbsky. Přes to dospěl on, obíraje se dle životopisů právě citovaných velmi bedlivě i přirozenou nebo prostonárodní poesií vůbec a německých obyvatelů tak zvaného Kravarska na Moravě zvláště, dle samých překladů několika prostonárodních písní srbských a všech Královédvorských k takému mínění o nich vespolek, nad něž lepšího nedomyslil se ani slavný zakladatel filologie germanské, Jakub Grimm, „bei dem wir die Meisterschaft in der Sprachforschung eben so sehr als das tiefe Verständniss für das Volksthümliche bewundern.“ Tak

---

[1]) Obrana RKho od p. prof. Hattaly již ode dávna dychtivě se očekává v české veřejnosti a v učeném světě. Podáváme z ní stať na ukázku, skrátivše ji poněkud se svolením p. autorovým. *Red.*

[2]) Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst. Wien 1819. S. 1—4, 7 und 8.

[3]) Biographisches Lexicon des Kaiserthums Oesterreich. XVII, 281 und 282.
~~~~~~~~~~

soudí o něm Fr. Miklosich [1]) v úvaze své o přirozené epice srbské, a pravda jest i to, že J. Grimm nejen česky a srbsky znal, než vydobyl sobě s B. Kopitarem spolu i nevšedních zásluh o srbskou filologii všemožným podporováním literárných snah Vuka Stefanoviće Karadžiće.

Podstatou mínění svého o původě písní Královédvorských srovnávají se Meinert a Grimm s Dobrovským, pokládajíce je všecky s tím [2]) spolu za prostonárodní. Epické z nich pak Meinert prvý vyhlásil za tak znamenitě podobné hrdinským anebo muzským písním lidu srbského, že Čechové nemají proč opravdu záviděti těchto Srbům.

Dostatečným důkazem i toho i předešlého výroku mého o Meinertovi jsou následující slova výše citované úvahy jeho: „Die Gedichte der Königinhofer Handschrift sind kostbare Trümmer einer einheimischen lebenswarmen Naturpoesie, die schon in der Uebersetzung, mittelst der allein Schreiber dieses sie bisher versteht, zur Bewunderung hinreisst, sich selbst am treffendsten mit den Worten schildert: ‚Ha! vom Herzen . . . singest du zum Herzen‘ und den Czechen fortan überhebt, den Serben, seinen Bruder, um jene Rhapsodien, wovon diess Archiv auch Proben geliefert, oder die Schotten um ihren Ossian zu beneiden“ (str. 2).

J. Grimm teprv o pět roků později [3]) a beze všeho ohledu k Meinertovi vyhlásil písně RKho vesměs za nejpodobnější prostonárodním písním srbským těmito slovy: „Böhmen hat, wenn sie ihm endlich ausgestorben sind, vor Zeiten einen Reichthum von Volksliedern besessen, die nach den neulich aus einer Handschrift des vierzehnten Jahrhunderts geretteten Stücken fast ganz zu Wort und Weise der serbischen Lieder stimmen.“ Dokládaje se tamže pod čarou prvého vydání RKho, dal Grimm nepopíratelně na jevo, že slovy právě citovanými nemíní žádných jiných písní staročeských než jen Královédvorské.

Ačkoli Meinert a Grimm ani na dotčených místech ani jinde neopatřili mínění svého žádnými důvody, nepodepřevše na př. ani podstaty jeho samé nikdež auktoritou Dobrovského, zalíbilo se ono přece značné většině nejen odpůrců než i obránců RKho tak velice, že se o věcné dokázání jeho málo který i z těch podnes opravdu pokusil.

Marně by se také zasazoval kdokoliv o to strany epických písní RKho, maje v nich spatřovati víc anebo méně vynikající fase přechodu od přirozeného básnění k umělému anebo, jak sem to již dříve [4]) německy vyslovil, „ein Mittelding zwischen der Volks- und Kunstpoesie oder volksthümliche, volksmässige Kunstepen,“ a sice hlavně proto, že ony obsahují tolik důkazů zvláštní vzdělanosti, kolik jich nelze nalezti ani v nynější prostonárodní poesii české, ačkoli národ český vůbec dle §. 18 Brusu mého již nevšedně vyniká osvětou nad ostatní slovanské.

---

[1]) Oesterreichische Revue II. Wien 1863. S. 1.

[2]) Geschichte der Böhm. Sprache und ältern Literatur. 2 Ausg. Prag 1818. S. 385 und 388.

[3]) Wuk's Stephanowitsch kleine serbische Grammatik verdeutscht und mit einer Vorrede von J. Grimm. Leipzig und Berlin 1824. S. XVIII und XIX.

[4]) Beiträge zur Kritik der Königinhofer und Grünberger Handschrift ve Zprávách o zasedání k. české společnosti nauk 1871. II, 30.

Epické písně RKho mají se tedy ku prostonárodní epice české svého času obsahem i formou vesměs asi tak, jako na př. též nerýmovaná, ale přece překrásná báseň J. Mažuraniće, Smrt Smail-age Čengića, přeložená již i do češtiny a sice od Jos. Koláře [1]) též bez rýmování, ku přirozené epice srbské našeho času nebo ku hrdinským písním, které se podnes ústy lidu srbského tak hojně a rozkošně ozývají, že jim u žádného z nynějších národův evropských nelze najíti rovně.

K důvodům toho mínění o původě a povaze epických básní Královédvorských, zevrubněji vyčteným a vyloženým v poetické části chystané obrany, patří beze vší pochyby i nenávisť k Němcům, svědčíc o tak jasném vědomí národním původců svých, jakého prostonárodní básníci vůbec nejsou schopni. Je tedy nenávisť táž i z poetické strany mnohem bedlivější úvahy hodna, než jaké jí i nejvíce na slovo vzatí z dosavadních obránců RKho dopřáli, neřídivše se ani těmi pokyny historickými, jež o nenávisti jeho k Němcům už výše citovaná úvaha Meinertova obsahuje.

Vážiť sobě i Meinert epických písní RKho mnohem více než lyrických, pokládaje je zvlášť i za „eine in ihrer Art einzige Erscheinung, weil sie mit aller, wie angeborenen Herrlichkeit dichterischer Darstellung und mit der reinsten Gluth der Vaterlandsliebe den Vorzug verbinden, sich auf höchst wichtige Landesbegebenheiten und Heldenthaten zu gründen, die sich, so wie meist ihr Schauplatz, bis in das neunte Jahrhundert hinab und in die ersten Zeiten der nicht unblutigen Bekehrung der Czechen ziemlich genau nachweisen lassen. Sie sind in dieser Hinsicht eine Fundgrube alter Meinungen, Sitten und Gebräuche und gewisser Massen Beurkundung des Wesens — Schlüssel der ganzen Geschichte der Czechen“ (str. 2).

Že Meinert posledními z těch slov nemíní nic jiného než ten osudný spor anebo stýkání a potýkání se spůsobův a řádů českých s německými, jež od nepaměti až podnes trvajíc, jest i dle Fr. Palackého [2]) „hlavním obsahem a základním tahem celého dějinstva českého“, to ke cti a slávě Meinertově právem vyznal už i V. Nebeský ve prvé z rozprav svých o RK, ale nerozpomenul se v ní ani na všecky ty z epických písní téhož rukopisu, ve kterých se dotčený spor mezinárodní vlastně zračí. Jmenujeť jen tři z nich: Záboje, Beneše Hermanova a Ludiši a Lubora, kdežto by byl měl i nejmladší z nich, Jaroslava, tím ochotněji zpomenouti, čím jasněji vyjde hned na jevo, že se v něm nenávisť k Němcům nejpříkřeji ozývá.

Vedle Nebeského nejvíce proslulí protivníci a obráncové RKho však dopustili se v té příčině i vážnějších a zejmena takých omylů, jejichž dolíčením hodnověrně vyjde na jevo, jak neobyčejně vynikal Meinert nad kteréhokoli z míněných odpůrcův a obránců nejen historickými vědomostmi než i „literárním taktem a humanitní, čilou a jemnou myslí, jaká se jeví v celé jeho úvaze“ i dle Nebeského. [3])

---

[1]) Čas. mus. 1860. str. 162—192.
[2]) Dějiny národu českého. I, 1, 9—13.
[3]) Čas. mus. 1852. IV, 147. Zvláštního otisku str. 68. — Na str. 88 a 89 tohoto a na 167 i 168 onoho vyskytují se i doklady předešlé zmínky mé o Nebeském.

Chvály té zasloužil sobě Meinert nejvíce následující částí úvahy své: „Wir erhalten in der Königinhofer Handschrift den Ueberbleib einer Sammlung von Liedern, die wohl nur in der Absicht angelegt wurde, mitten aus dem Strome des am Hofe, in Burgen, Städten und mit siegreichen Heeren (Rudolphs von Habsburg) eingedrungenen Deutschthumes, Stimmen der Vorwelt und in ihnen Denkmähler der alten Sprache und Sitte, des Dichtergeistes und Landesruhmes der Czechen zu retten. Denn, dass sie mitunter das Andenken des durch Carl des Grossen Eroberungssucht angefachten Deutschenhasses verewigen, muss nicht eben die Auswahl dieser Lieder bestimmt haben, und gibt ihnen übrigens nur um so mehr geschichtliche Wahrheit ohne Gottlob! in die Gegenwart störend einzugreifen. Friede daher mit der Asche des, wenn doch einseitigen, wenigstens nicht geschmacklosen Sammlers, dessen Werk ein besseres Loos verdiente, als es leider! in der einzigen, bisher bekannten Handschrift erfuhr" (str. 1).

Nejchytřejší ze všech dosavadních odpůrců RKho, J. Feifalik, naproti tomu vede sobě vůbec ve hlavním z útoků svých naň — vyšlém ve Vídni 1860 pod titulem: Ueber die Königinhofer Handschrift — tak náruživě, že se nad tím už nejeden i z Němců samých právem zarazil, jako na př. ten anonymný recensent jeho, dle něhož [1]) „die Form der Polemik Feifalik's sarkastisch und vornehm ist." Hlavně proto nediví se on nic ani tomu, že proti Feifalikovi „auch Spottgedichte geschmiedet wurden". Podobně odsoudil knihu Feifalikovu i A. Kunik, [2]) slavný akademik ruský, vyznávaje, že ona, svědčíc o vzácné „načitannosti avtora, proizvela neobyknovennoe vpečatlěnie daže na mnogija, v drugich slučajach kritičeskija golovy. No progliadyvajuščee městami želčnoe raspoloženie, natiažki vo mnogich otdělьnych dokazatelьstvach, i jazvitelьnaja nasměška, s kotoroj on v někotorych městach razsmatrivaet soderžanie pěsen, ni v kakom slučaě negovoriat v polьzu bezpristrastija avtora."

Dosti důkazů všech těch výčitek najde každý nepředpojatý čtenář už i v ukázce této.

Co se totižto zvláště shody epických písní RKho s hlavním obsahem a charakterem dějin českých týče, té Feifalik buď ani netušil, buď úmyslně nevážil jí sobě tak, jak by byl měl, poněvadž poprvé nikdež ani sebe slaběji se nepokusil o dokázání toho, co ne jednou než do třetice vyčítá epikům RKho, vině je všecky z národní nenávisti k Němcům.

Zejmena dle strany 16 a 17 je prý v písních jejich „der Hass gegen den Deutschen überall durchschlagend." Na str. 104 přisvědčuje F. tomu anonymovi, který prý mu přes to, že naskrze nic nedbal ani na nejslavnějšího ze všech dosavadních kritikův esthetických RKho a překladatele Kytice, Götha, „persönlich sehr fasslich auseinander gesetzt hat, dass man um die unsterbliche Schönheit der Gedichte der KH. HS. so recht und vollständig zu empfinden, Böhme sein, böhmisch fühlen und wo möglich auch ein wenig die Deutschen verabscheuen müsse." Konečně dle str. 121 a 122 teprv „im 19ten Jahrhunderte

---

[1]) Historische Zeitschrift von H. v. Sybel. 5 B. München 1861. S. 563.
[2]) Zapiski imp. akademii naukъ II. Sanktpeterburgъ 1862. str. 11.

fand sich der Mann, welcher vollständig gut gemacht hat, was das Mittelalter in der Poesie natürlich versäumen musste: er gab den Seinen in der KH. HS. wirklich etwas eigenthümliches, etwas ganz besonderes, etwas voll Nationalgefühl und voll Groll gegen die fremden vrahy, die Erzfeinde" čili proti Němcům.

Výčitky té nelze dokázati než jen tu, na kterou Meinert už r. 1819 narazil slovem *mitunter*, čili že vlastně jen dva z epických zpěvů Královédvorských opravdu mají Němce v národní nenávisti a sice nejmladší z nich, Jaroslav, o mnoho příkřeji nežli Sědánie, které je mu i věkem nejbližší.

Básník Jaroslava totiž i zjevně ubližuje Němcům, vyčítaje jim verši 11—39, jak to Fr. Palacký[1]) již 1829 r. právem odsoudil „willkürlich und geschichtswidrig", že vraždou, spáchanou nad tatarskou kněžnou, Kublajevnou, a průvodem jejím zavdali příčinu k ukrutným bojům křesťanů s Tatary. Pozdějším badáním i to vyšlo již hodnověrně na jevo, že vlastně ruská kněžna, vnučka Michala Vsevolodoviče, utíkajícího na západ před Tatary, zaujavšími 1240 r. Kyjev, byla zavražděna u slezského města Středy. Hlavní svědek toho, letopis Volynský,[2]) jmenuje ovšem i město i vrahy výslovně německými, ale nelze mu dříve bezpečně přisvědčiti než bude dokázáno, že přísněji rozeznával Němce od ostatních Evropanů západních než nynější lid ruský, nazývaje ty všecky, mimo Poláky, Němci,[3]) a že dotčený kronikář byl prost vší nenávisti ke skutečným Němcům. Ostatně již i z výše zpomenutých Příspěvků mých ke kritice RKho dosti jasně vysvítá, že není naskrze proč zastavovati se nad právě dotčenou neshodou Jaroslava s politickou historií anebo vynímati ji zpod pravidla, které na př. už i Horatius dobře hlásal těmito slovy: „Pictoribus atque poetis quidlibet audendi semper fuit aequa potestas" (ad Pis. 9 et 10).

Sědánie naproti tomu, pokládajíc ústy knížete Zálabského ve v. 35—40 Němce jen za úhlavní nepřátele Čechů, jakými již i tehda dle hlavního obsahu a charakteru dějin českých skutečně byli, osvědčuje ovšem též velmi jasné vědomí národní, ale nedopouští se proti Němcům žádné křivdy. Co se pak chlouby Zdeslavovy ve v. 115 týče, ta, kdy by i zcela marnou byla, nesvědčila by přece o prudší nenávisti k Němcům, než na př. to svědectví Kosmovo, dle kterého[4]) hrdinský Břetislav dříve, nežli se odhodlal unesti Jitku, „perpendit innatam Teutonicis superbiam et quod semper tumido fastu habeant despectui Slavos et eorum linguam." Poněkud méně nevraží na Němce poslední z pokračovatelů Kosmových[5]) slovy: „Mos est Theutonicorum zelo nimio saevire in Bohemos."

V Beneši dle Feifalika[6]) „findet man Genus und Species des Feindes beisammen genannt: Němci Sasici". Totě ovšem pravda; ale

---

[1]) Wiener Jahrbücher der Literatur. B. 48, S. 147.

[2]) Polnoe sobranie russkichъ lětopisej II. Sanktpeterburgъ 1843. str. VIII a 177.

[3]) Russia by D. M. Wallace. Leipzig 1877. II, 65.

[4]) Fontes rerum bohemicarum. II, 61.

[5]) l. l. pag. 349.

[6]) Ueber die Königinhofer Handschrift. S. 16, Anm. 4.

nelze ani o tom pochybovati, že jmenování Sasův i Němci ani se vším tím spolu, co jim dotčená píseň verši 13—19 vyčítá, nesvědčí o národní nenávisti než jen o lidské vůbec, jakou se i osoby jedné a téže rodiny křesťanské mnohem častěji a hrozněji pronásledují vespolek, než by směly, majíce milovati bližního svého jako sebe samy.

Fejfalik, nenarážeje nikdež ani sebe slaběji na rozdíl ten, patrně dává na jevo, že ho buď neznal buď nechtěl šetřiti. Která z těch alternativ podobá se více pravdě, o tom ať soudí jiní, majíce se spolu zvlášť i nad tím zastaviti, že F. pokládá samo jmenování Sasíků Němci za dostatečný důkaz národní nenávisti nejen proti Beneši než i proti Čestmíru a Jaromírovi, ačkoli se žádná z těch písní nijak netýká Němcův a prvá z nich ve větší nenávisti má Lučany, druhá pak Poláky než Beneš Němce.

Píseň o Čestmírovi totiž líčí nám, mlčíc o Němcích úplně, jeden z těch mnoha bojů, jež od nepaměti vlastně tak zvaným Čechům, osedlým ve středku této země, a panovníkům jejich, Přemyslovcům, dříve bylo podstoupiti, nežli se domohli hegemonie nad ostatními z četných kmenů slovanských, bydlevších v téže zemi pod rozličnými jmeny, čili nad Děčany, Dúdleby, Chrvaty, Lučany, Pšovany a jinými,[1]) a než je přiměli konečně i k tomu, aby se nelišili ani jmenem od podmanitelů svých.

Těm a knížeti jejich Neklanovi, nejen Kosmas[2]) než i básník Královédvorský nadržuje a sice ten o mnoho více, než bych nesměl opakovati předešlé výčitky tak, že on prudčeji nenávidí nepřátele Čechů, slovanské Lučany, než Benešův Němce Sasíky.

Nejpatrněji vysvítá to předně odtud, že básník Čestmíra Čechy výslovně jmenuje Pražany a to ne jednou než třikráte: ve v. 65, 87 a 153 (dle 3 vyd. Kořínkova), nepřátelům jejich pak nemohl ani na jmeno tomu přiměřené přijíti, kdežto by je dle Kosmy byl měl aspoň Lučany nazvati. V Beneši naproti tomu nepřátelé Čechů slují výslovně Němci Sasíky, jak už výše řečeno. Podruhé básník Benešův netupí Němců žádným přívlastkem přídavným, ve v. 11 Čestmíra naopak sluje Vlaslav *nadutým* a spojenec jeho, Kruvoj, ve v. 29 *škaredým*. Konečně nedostává se Němcům v Beneši (v. 13—19) ani tolik a tak důtklivých výčitek, kolik a jakých nepřátelům Čechů ve v. 5—9, 21—25, 29 až 32 a 47—51 Čestmíra.

Zbytek písně o Jaromírovi neobsahuje také žádné zmínky o Němcích. Bylali v zahynulé většině její jaká, dostávalo se v ní Němcům, dle Fr. Palackého[3]) pomocníkům Jaromírovým, spíše chvály než hany jakékoli. Poláci jsou totižto jistě nejpříbuznější Čechům ze všech ostatních Slovanů mimo Moravany, Slezáky a Slováky. Přes to nenávidí básník Jaromírův Poláky beze vší pochyby více než Benešův Němce, poněvadž ten, jak už výše řečeno, netupí Sasíků žádným přívlastkem přídavným, onen pak ve v. 19 nazývá Poláky *zlými* a dle v. 55—61 nemilosrdněji jásá nad vyhnáním jejich z Prahy než Benešův nad porážkou Němců verši 74—76.

---

[1]) Slovanské starožitnosti. I. V Praze 1837, str. 788—792. Ve 2. vydání jejich sv. II., str. 460—467.
[2]) Fontes rerum bohem. II, 18—26.
[3]) Dějiny nár. čes. I, 1, 283—287.

Nejstarší všech epických písní Královédvorských, Záboj, týká se jistě Němcův, ačkoli jich nejmenuje tak ani jednou, ale míní je nejspíše slovem *cuzí*, o němž jinde dokázati mám, že je téhož kořene s gothským *thiuda*, národ, lid, vyskytujícím se i ve složenině *Gutthiuda*, národ gothský; *thiudisks*, gentilis; s něm. *deutsch* a j. Nenávidí Němce ovšem i básník Zábojův, ale celkem o mnoho mírněji nežli zejmena nejbližší jemu věkem a jinými zvláštnostmi Čestmírův Lučany.

Nejsnadněji přesvědčí se o tom každý příslušný soudce, srovnáli zmínky o Luděkovi ve v. 107—162 Záboje (též dle 3 vyd. Kořínkova) s těmi, které se týkají Vlaslava a Kruvoje v Čestmíru. Vytčené z toho výše znevažují Vlaslava s Kruvojem spolu potupnými přívlastky a Kruvoje zvlášť i výčitkou zrady. V Záboji naproti tomu sluje vůdce nepřátelský Luděk i výslovně *hbitým* a tak věrným pánu svému, že ho básník neváhá jmenovati ústy Zábojovými „parobem na paroby králie" (v. 107). Náhradou za to však opatřil on i Luděka proti Zábojovi následující nadávkou: „Aj ty zhovadilý, ty veliká potvoro hadov!" (v. 139 a 140). Silným a udatným nenazval ovšem básník Luděka výslovně ani jednou; ale přirovnávaje ho se Zábojem spolu k dubu (v. 129 a 130) a dávaje se oběma skoro celý den potýkati vespolek, patrně přeje Luděkovi i té cti, že by ho Záboj nebyl přemohl, kdy by se marně byl domáhal i před soubojem samým zvláštní pomoci boží. Řídil se tedy básník Zábojův výtečně známým výrokem, dle něhož „virtus etiam in hoste laudanda est" čili že udatnosť i u nepřítele je chvály hodna.

Josef Jireček [1]) rozeznává sice proti Feifalikovi národní nenávisť od lidské, ale hlásá pravý opak mínění Feifalikova o ní čili to, že bychom v epických písních Královédvorských darmo pátrali „nach Ausdrücken, woraus man, ohne ungerecht zu sein, einen H a s s gegen das Deutschthum, gegen das deutsche Volk zu folgern vermöchte" anebo že skladatelům těch písní „jeder Feind gleich galt, mochte er nun ein Tatare oder ein Böhme, ein Deutscher oder ein Pole sein."

Jaroslav a Sědánie totižto skutečně mají Němce v národní nenávisti dle předešlých důvodů, a těch nelze tak odčiniti, jak se toho J. Jireček domáhá, mlče na místě dříve vytčeném o Sědání úplně a přestávaje strany Jaroslava na této otázce: „Warum unterlässt es Herr Feifalik zu rügen, dass der Dichter des Jaroslav beim Tataren die feindliche Gesinnung von der Nationalität nicht unterscheidet?"

Otázkou tou dotýká se J. Jireček národní nenávisti jakožto důkazu toho mínění Feifalikova,[2]) že epické písně RKho nepocházejí od prostonárodních básníků staročeských než od impostora, jehož umění básnické „auf das eindringlichste an die philisterhafte Schulästhetik aus dem Anfange unseres Jahrhundertes erinnert und auf Bekanntschaft mit altclassischen Mustern hinweist."

---

[1]) Die Echtheit der Königinhofer Handschrift. Kritisch nachgewiesen von Jos. und Herm. Jireček. Prag 1862. S. 60 und 61. Jen str. 144—180 té knihy pochází od Hermenegilda dle sv. I, str. 441 Rukověti k dějinám literatury české, vydané od Josefa.

[2]) Uiber die KH. S. 105.

Hned po předešlé otázce totiž doráží J. Jireček na Feifalika tím, že prý „die epischen Gedichte der K. H., in denen allein der Deutschen erwähnt vird, sind keine Bauernlieder.“ Jen tři z těch písní výslovně se týkají Němců a sice: Beneš, Jaroslav a Sědánie. Záboj nejmenuje sice Němců tak ani jednou, ale týká se jich jistě i dle J. Jirečka samého (l. l. pag. 7 et 8).

Srovnává se tedy týž pán s F. aspoň v tom, že právě jmenované písně nepocházejí od prostonárodních básníkův, a měl na předešlou otázku svou aspoň potud, pokud se ona Jaroslava samého týče, tím ochotněji odpověděti, čím patrněji osvědčuje skladatel té písně ve v. 11 až 39 tak jasné vědomí národní již i svou nenávistí k Němcům, jakého jsou víc anebo méně schopni jen lidé, vynikající osvětou a vzdělaností nad prostonárodní básníky vůbec. Kromě toho počal Fr. Palacký [1]) již 1829 r. dokazovati, že dotčený básník „kein Plebejer war, sondern ein durch seine Stellung in der Gesellschaft so wie durch Bildung ausgezeichneter Mann gewesen sein muss,“ a sice zvlášť i proto, poněvadž on „die Mongolen zwar wild und grausam, aber keineswegs so unmenschlich und so monströs schildert, als sie sich das Volk in Europa vorzustellen pflegte.“

Ale J. Jireček neodpověděl nijak na svou otázku, aniž naráží kde na právě vytčené verše Jaroslava, hlásaje proti nim a proti Sědání, že bychom v RK marně pátrali po stopách anebo důkazech národní nenávisti k Němcům. Že se však každý snadno může přesvědčiti o dotčené nenávisti epických písní RKho i dle kteréhokoli z hojných překladů jejich, mohl by někdo, nevládna s dostatek patřičnými vědomostmi, dospěti konečně i k následujícímu podezření: když ani tak na slovo vzatý obránce RKho jako J. Jireček nedovedl řečené nenávisti proti Feifalikovi ospravedlniti než jen zatajiti, velice se podobá pravdě, že je RK falsifikátem.

Já nemám žádného z epických zpěvů jeho za „Bauernlied“, smýšleje o původě jejich tak, jak jsem to již v úvodě k úkázce této zevrubněji vyložiti slíbil. Jsem tedy též povinen odpověděti na otázku, kterou J. Jireček na F. doráží strany Jaroslava, a neváhám naskrze nic vyhověti své povinnosti takto: básník Jaroslava nerozeznává u Tatarů nepřátelského smýšlení od národnosti nejspíše proto, aby nenávisť jeho k Němcům jasněji vyšla na jevo.

Jsa toho mínění, neobávám se zhola nic o RK hlavně proto, že *rýmovaná poesie staročeská více nevraží na Němce než epické zpěvy Královédvorské a že bychom ty měli aspoň s historického stanoviska bráti v podezření, kdy by se v nich hlavní obsah a charakter dějin českých, ustavičný spor a zápas živlů českých s německými, nijak neozýval.*

O prvé z těch pravd mohl se Feifalik už i o rok dříve, než kniha jeho „Über die KH“ vyšla, přesvědčiti, kdy by byl náležitě srovnal epické zpěvy RKho strany nenávisti k Němcům aspoň s Legendou o sv. Prokopu a s těmi z ostatních rýmovaných básní staročeských, o kterých se zmiňuje, hledě ve prvé ze svých „Studien zur

[1]) Wiener Jahrbücher der Liter. B. 48, S. 148.

Geschichte der altböhmischen Literatur" dokázati, že ona Legenda byla za Přemysla Otakara II složena a to nejspíše mezi r. 1271 a 1278.

Hlavní důvod mínění toho zní [1]) doslovně takto: „Was auf jene Zeit Ottacker's II. in unserem Gedichte zu weisen scheint, ist vor allem die Eingenommenheit gegen die Deutschen, welche der Verfasser, der in seinem Helden neben dem Heiligen vorzüglich den böhmischen Stammgenossen (co jáz vám chci povědieti o dědicevi slovenském 181, 2. 2. svatý Prokop jest slovenského roda 182, 2) betont, überall zur Schau trägt (208, 4. 5. 209, 18) und die jämmerliche Rolle, welche die Deutschen in dem Gedichte spielen (vgl. den ganzen Schluss von 208, 4 an, besonders 208, 30. 34. 209, 25. 26. 210, 14 ff.); die Grundlage für seine Ausfälle fand der Dichter zwar schon theilweise wenigstens in seiner Vorlage, aber sie erscheinen bei ihm überall höchst charakteristisch gesteigert und erweitert. Man wird mir einwenden, dass diese Abneigung gegen das andere Volk eigentlich gar nie aufhörte, und ich gebe es zu; aber sie war zu Ottacker's Zeit, wo man bei der Gesinnung des Königs wahre Gefahr für die böhmische Nationalität erblickte, allgemein und trat damals bei jeder Gelegenheit und oft ganz eigenthümlich hervor; sie spricht sich ebenso im Alexander aus, zwar auch in der Reimchronik des sogenannten Dalemil, die später niedergeschrieben ist, deren Verfasser aber mit seinen Jugenderinnerungen, mit seinen Sympathien und Antipathien jedesfalls noch in die Zeit Ottacker's hinaufreichte. Bemerkenswerth scheint mir auch zu sein, dass in unserer Legende der grollende Geist für seinen Zorn über die in sein Kloster eingedrungenen Mönche keine ausdrucksvollere Worte finden kann, als dass er sie höchst verächtlich ‚hergelaufene schändliche Ungern' (vy jste odkuds hanební Uhrové 210, 7) schilt; die Verheerungen, welche die Ungern während der Kriege mit Ottacker in des Königs Landen anrichteten, können unserem Dichter nicht unbekannt geblieben sein, sie mochten ihm eben noch frisch im Gedächtnisse haften, und gerade die letzt angeführte Stelle scheint mir im Zusammenhange mit dem früher Gesagten vollständig genügend, um unsere Legende in die Zeit zwischen den Ungerkriegen Ottacker's bis etwa zu des Königs Tode zu setzen."

Pod č. 6 připomíná F. ke slovům „ganz eigenthümlich" zvlášť i toto ještě: „So macht der Verfasser der Anselmuslegende, welches Gedicht nach einer lateinischen Vorlage gearbeitet ist und wenigstens in seiner älteren Recension, von der ich Fragmente kenne, noch ins 13. Jahrhundert gehört, bei Erzählung von Judas' Verrathe die malitiöse Bemerkung: einige behaupteten, der geldgierige Judas sei ein Deutscher gewesen (Judáš byl taký lakomec, někteří chtěli, by byl Němec. Starobylá sklád. 3, 130. Z. 37. 38)."

---

[1]) Sitzungsberichte der philosophisch-hist. Classe der k. Akademie der Wissenschaften. 30 B. Wien 1859. S. 419 u. 420. Prvým z arabských čísel přidaných k citovaným veršům Legendy, míní F. sloupce a druhými řádky svazku I. Výboru z literatury české, vyšlého 1845 r. Ve Hradeckém rukopise, vyšlém péčí A. Patery v Praze 1881, stojí Legenda dotčená na str. 2 do 76 a verše, kterých se F. dokládá, pod č. 2, 3, 29, 981, 982, 1007, 1011, 1032, 1039, 1040, 1058, 1065 a násl.

Zevrubněji zpravil nás o tom F. o rok později ve čtvrté ze svých Studií, vyšlé ve 33 sv. Zpráv výše citovaných, o právě dotčené Legendě a moravském zbytku jejím zvláště následujícími slovy (str. 230): „Die erste der drei Stellen des Gedichtes die einiges Interesse bieten und zu den wenigen Fällen gehören, wo der böhmische Reimer, der sonst auf das genaueste seiner Vorlage folgt, sich freier bewegt und sogar einen Zusatz zu seiner Quelle wagt, ist Zeile 37—43, wo sich des Dichters Nationalität so scharf hervor hebt, wie ich darauf schon bei anderer Gelegenheit hinwies:

Judáš byl taký lakomec
(něteří tomu chtěli, by byl Němec),
těch peněz kak byl zazřel, tak jich žádal,
jinak jich nemoha mieti svého boha za ně prodal;

hier hat die lateinische Legende (S. Anselmi opera, ed. G. Gerberon, Lutetiae Parisiorum 1721, pag. 488[a]) natürlich blos: *Judas vero ita avarus fuit, quod quando denarios vidit, Christum pro eis vendidit.*"

Výkladem tím zavděčil se nám F. jen o několik měsíců dříve, než kniha jeho o RK vyšla. Asi o dva roky později a sice dne 30 června 1862 r. zemřel nejspíše souchotinami, nedosáh zcela ještě ani 29 roků věku svého. Souchotiny, jak vůbec vědomo, hrozně lomcují tělem a duchem i tak starých lidí dříve, než je připraví do hrobu. Podobá se tedy poněkud pravdě, že tou strašnou nemocí i výtečné schopnosti ducha Feifalikova již do 1860 r. mnohem víc ochably, než by ještě byl mohl ve knize své o RK tak opravdu lidsky a důvtipně zachovati se k epikům téhož rukopisu strany nenávisti jejich k Němcům, jak to Meinert už o 41 roků dříve dovedl, ačkoli jistě neznal tolik rýmařů staročeských, úžasně vynikajících nenávistí svou k Němcům nad epiky Královédvorské, kolik nám jich F. vyčetl a poněkud i objasnil slovy výše vytčenými ze Studií jeho.

Přes to nedopřál F. epikům Královédvorským dle důvodů předešlých ani tolik šetrnosti v té příčině, kolik se jí obyčejně i největším zločincům dostává, t. j. aby byl epiky RKho dřív aspoň vyslechl, než je odsoudil; kdežto by byl měl nenávisť jejich k Němcům nejen s tou, o níž u rýmářů staročeských předchozí výpisky ze Studií jeho nedají nikomu pochybovati, než i s hlavním obsahem a charakterem dějin českých náležitě srovnati a beze všech rozpaků vyznati předně to, že vlastně jen dva z epiků Královédvorských opravdu mají Němce v národní nenávisti, ale i nejmladší a nejprudší z nich, skladatel Jaroslava, méně než na př. vrstevník jeho, tak zvaný Dalimil, a ti i dle F. samého nejspíše kněží, od nichž rýmované Legendy o sv. Prokopu a Anselmovi pocházejí.

Po druhé byl by měl F. epické písně RKho pokládati za podezřelé aspoň z historické strany, kdy by i nejmladší z nich byly prosty vší nenávisti k Němcům, poněvadž se F. 1859 r. nejen slovy než i skutky znal ku všem těm pravdám, kterým by epikové řečení takořka makavě odporovali, kdy by ani nejmladší z nich nijak neměli Němců v nenávisti.

Zejmena byl sobě F. roku 1859 jistě vědom hlavního obsahu a charakteru dějin českých, poněvadž ve prvé ze svých Studií výslovně

vyznává zvlášť i to, že nenávisť Čechů k Němcům „eigentlich gar nie aufhörte" a že ona za Přemysla Otakara II byla „allgemein und trat damals bei jeder Gelegenheit und oft ganz eigenthümlich hervor."

Dále zpomínaje tamže výslovně i Dalimila, nepochyboval F. ani o tom, že nenávisť rýmařů staročeských k Němcům po smrti Přemysla Otakara II nepřestala, než i tak úžasně jí přibylo, jak nám to již i Dobrovský [1]) hodnověrně vylíčil, soudě o Dalimilově kronice takto: „Nie hatte der böhmische Nationalhass gegen die Deutschen einen so hohen Grad erreicht, als ihn hier der Dichter schildert. Gross und tapfer sind seine Helden, die böhmischen Herrn und Ritter, wenn sie die Deutschen aus ihrem Vaterlande hinausjagen; klein und ohnmächtig die Könige, wenn sie deutschen Räthen Gehör geben. Heftig und grob ist sein Schimpf auf Deutsche, die er für erklärte Feinde des böhmischen Ruhms, der böhmischen Nation und Sprache ansieht, und sie durchgängig für die Urheber alles Unglücks hält." Přisvědčuje tomu zejmena i Fr. Palacký, ujímaje se Dalimila [2]) jen proti této výčitce Dobrovského, opakované, jak níže dokáži, od Meinerta: „Lüge und Erdichtung nahm er zu Hülfe, um sie allen Böhmen noch verhasster zu machen, als sie es seit Ottokars Niederlage schon waren."

Konečně nezarážeje se 1859 r. nijak nad nenávistí rýmařů staročeských k Němcům, patrně dává F. na jevo, že sobě byl vědom i té pravdy, která většinou slovy Fr. Palackého a J. Kollára [3]) takto zní: „Literatura každého věku a národu" vůbec a poetická zvláště „bývá nejvěrnějším zrcadlem duchovní jeho činnosti," poněvadž „básníci objevují se co květ národa, jsouce duchem jeho nejvíc oživeni a proniknuti."

Kdy by tedy epikové RKho byli prosti vší nenávisti k Němcům, odporovali by takořka makavě všem právě konstatovaným pravdám, a právě proto byl by je měl F. aspoň s historického stanoviska pokládati za podezřelé.

Oni však nejen neodporují žádné z konstatovaných pravd, než i tak pragmaticky se srovnávají se všemi třemi, že čím je který z nich bližší věkem Dalimilovi, tím více nevraží na Němce a naopak; ale i nad nejmladšího z nich, skladatele Jaroslava, vyniká tím vrstevník jeho, [4]) Dalimil, opravdu tak úžasně, jak se o tom každý, koho se týče, i sám snadno přesvědčiti může, srovnáli na př. jen kap. 66 a 67 Dalimilovy kroniky, libující sobě zvlášť i v uřezávání nosův a uší německých, s verši 11—39 Jaroslava. Zištnosť, vyčtená v těch Němcům,

[1]) Gesch. der Böhm. Sprache und ältern Literatur. 2 Ausg. S. 146 u. 147.
[2]) Würdigung der alten böhm. Geschichtschreiber. Prag 1830. S. 108—113.
[3]) Dějiny nár. čes. IV, 1, 375. — Über die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slaw. Nation. 2 Aufl. S. 21. V českém překladě, vyšlém od J. S. Tomíčka v Praze 1853, na str. 44. — Ostatně viz i dále následující mínění Meinertovo a Pypinovo o téže věci s §. 4 mého Brusu spolu.
[4]) Tak jsem nazval oba ty básníky již po druhé hlavně proto, že Dalimil, jak už ode dávna známo, brzo po 1314 r. zemřel, báseň o porážce Tatarů pak nebyla hned po 1241 r. složena a zachovaný zbytek RKho vůbec nebyl psán na konci XIII. století, jak tomu značná většina společníků mých podnes věří, než teprva za druhé čtvrti XIV století. Důkazy všeho toho vyjdou na jevo z patřičných částí obrany jeho.

patrně též o mnoho menší než ta, ze které je Legenda o sv. Anselmovi zcela „willkürlich und geschichtswidrig" viní. Konečně nelze zapírati ani toho, že legendista sv. Prokopa prudčeji nevraží na Němce nežli skladatel Jaroslava.

Přes to přese všecko neosvědčil F. ve knize své o RK nikdež ani tolik literárnohistorického taktu, aby aspoň s Dalimilem byl srovnal epiky RKho ve příčině nenávisti jejich k Němcům dříve, nežli se jal osočovati je všecky z té dle předchozích důkazů tak nespůsobně, jak se toho neostýchají jen lidé, nemohoucí anebo nechtící chápati a šetřiti ani sebe jasnějších a jistějších pravd a práv.

J. Jireček [1]) doložil se ovšem i Dalimila proti F. a sice takto: „Bei den bis auf die letzten Přemysliden nicht eben wohlwollenden Beziehungen Deutschlands zu Böhmen könnte eine feindliche Gesinnung gegen die Deutschen um so weniger überraschen, als man deren Potencirung in dem fast gleichzeitigen Dalimil gar nicht verwunderlich findet. Avšak „die nicht eben wohlwollenden Beziehungen Deutschlands zu Böhmen" a přirozený plod jejich čili „die feindliche Gesinnung der Böhmen gegen die Deutschen" netrvaly jen „bis auf die letzten Přemysliden" než, jak to již i F. dobře vyznal, „sie hörten eigentlich gar nie auf." Lomcují ony bohužel oběma zápasníky podnes a sice tak hrozně, že jistě my přijdeme na mizinu, nedovedemeli vynaložiti na obranu národního života svého mnohem více mravní a duchovní síly čili pravé osvěty a vzdělanosti, nežli jsme jí podnes dali na jevo ve příčině RKhо, o němž už i pověstný anonymus [2]) vyznal na konci útoku svého naň toto: „Dieser Rest alter Dichtungen wäre, wenn echt, ein Rechtstitel auf eine höhere Achtung vor dem K u l t u r l e b e n der Nazion in einer roheren Vorzeit." Dle Feifalika [3]) pak „die Gesänge der KH. HS. fanden in der That nicht nur Anklang, sondern auch Nachahmung, sie übten ihren Einfluss auf die Verjüngung der Literatur, und zwar, wie man anerkennen muss und was ein wahrhaftes, wenn auch vielleicht unbeabsichtigtes Verdienst ist, in wohlthätiger Weise, weil sie auf das Nationale zurück wiesen." Konečně Fr. Palacký [4]) již 1848 r. i několika příklady dokázal, že „slabý národ hynul dotýkaje se silného, a silný podléhal opět silnějšímu; avšak síla duchovní i mravní vítězívala konečně nad tělesnou."

Přes ty a níže pod č. 3 vytčené momenty, svědčící o veliké důležitosti RKho, nedostalo se podnes ani epikům jeho ve příčině nenávisti jejich k Němcům podstatně lepší obrany od té, kterou se nám rodilý, Němec, Meinert už 1819 r. zavděčil, ačkoliv ochotně sluší přisvědčiti i následujícím výrokům mým o něm.

Meinert znal jen jednoho ze staročeských rýmařů, nevražících na Němce, a sice Dalimila dílem po tom úsudku Dobrovského, kterému jsem nahoře místa dopřál, dílem po staroněmeckých překladech, z nichžto rýmovaný vyniká ovšem i věkem i věrností nad prosaické tak, jak to

[1]) Die Echtheit der KH. S. 60 u 61.
[2]) Tagesbote aus Böhmen 1858. Nr. 310.
[3]) Uiber die KH. S. 123.
[4]) Dějiny nár. čes. I, 1, 9 a 10.

Fr. Palacký [1]) již 1830 r. zevrubněji vyložil. Legenda o sv. Prokopu a kapitulná o sv. Anselmovi byly sice již do 1819 r. V. Hankou vydány, ale Meinert, neznaje staročesky, sotva věděl co určitého o nenávisti jejich k Němcům, když o ní i Dobrovský [2]) ještě zcela mlčí. Konečně nezmínil se M. o Dalimilovi v úvaze své o RK nikdež ani slovem. Ale v té její části, které jsem se naposledy doložil, měl M. beze vší pochyby Dalimila na mysli a sice tak znamenitě, že je plnou měrou hoden všech předešlých a následujících chvál.

Aby o tom žádné pochybnosti nezbylo, máme konečně srovnati ještě Meinertovo mínění o Dalimilovi a epicích RKho ve příčině nenávisti jejich k Němcům s tím, k němuž nejvíce proslulý z dosavadních historiků literatury slovanské vůbec a české zvlášť, A. N. Pypin, dospěl.

Úvahou svou o RK zavděčil se nám Meinert o dva roky dříve, než odsouzením Dalimilovy kroniky i výslovně dal na jevo všecky ty vědomosti a schopnosti, kterých hlavně bylo třeba k náležitému pochopení a posouzení nenávisti epiků Královédvorských k Němcům.

Co se předně hlavního obsahu a charakteru dějin českých týče, toho sobě byl M. tak jasně vědom, že dovedl už i hlavní příčiny jeho celkem správně vyložiti. Kromě toho znal on a měl po každé na zřeteli s dostatek i přirozenou spojitosť literárného působení s ostatními výjevy života národního.

Dosti jasně a hodnověrně svědčí nám o tom o všem už i počátek míněné úvahy o Dalimilovi, vyšlé [3]) pod titulem: „Die böhmischen Geschichtschreiber des ersten Zeitraumes“, zněje co do podstaty takto: „Der sogenannte Dalimil enthält minder die Geschichte des Volkes als ein Gewebe von Erdichtungen und Lügen über dieselbe, und ist durch den glühenden Deutschenhass, den es athmet, wie durch den Eindruck, den es machte, das eigenthümlichste und in so fern das merkwürdigste Zeitbuch der Čechen. Woher diese feindselige Stimmung gegen ihre Nachbarn? Entstand sie erst im vierzehnten Jahrhundert oder hatte sie, längst vorbereitet, damals nur jenen Höhepunkt erreicht, auf dem sie, da die gelehrten Hervorbringungen eines Volkes immer nur der Wiederschein seines innersten geistigen Lebens sind, mit einer Art von Naturnothwendigkeit, durch einen beredten Mund zum Ausbruche kam?“

Přisvědčiv poslední z těch alternativ a sice hlavně z ethnologických a historických příčin, odsuzuje Meinert Dalimila konečně takto: Jan Lucemburský, zavítav do Čech, octnul se mezi dvěma velikými stranami politickými, z nichžto prvá, „die gemässigten Männer von Johann's Jugend erwarteten, dass er einigermassen in den Geist seines neuen Volkes hineinwachsen und es demgemäss lieben und beherrschen werde; während seine Abkunft und Erziehung in überspannten Köpfen der ständischen Partei für den völligen Untergang einheimischer Sprache, Sitten und Gewohnheiten Besorgniss erregte. Zu den letzteren gehörte, und das als ihr Sprecher, der sogenannte Dalimil, der sein gereimtes

---

[1]) Würdigung der alten böhm. Geschichtschreiber. S. 102.
[2]) Gesch. der Böhm. Sprache. 2 Ausg. S. 124, 391 u. 392.
[3]) Wiener Jahrbücher der Literatur. 15 B. 1821. Anzeige-Blatt S. 38—40.

Zeitbuch mit ernsten Warnungen an den jungen König schliesst. Aber gesetzt auch, diesem sei es durch einige übersetzte Stellen im Vorbeigehen bekannt geworden, so war eine Schmähschrift auf die Deutschen wohl wenig geeignet, ihn dem Čechenthume zu gewinnen. Dagegen ergriff sie mit aller Gewalt schwärmerischer Vaterlandsliebe, mit allem Zauber der Muttersprache und eines ziemlich fliessenden Reimes die gereizten Gemüther der Eingebornen, blieb zwei Jahrhunderte Lieblingsbuch, und kann eben so gut die Trompete des Hussitenkrieges als die Hauptquelle abgeschmackter Fabeln genannt werden, die so lange die böhmische Geschichte entstellten."

Meinert, smýšleje tak o Dalimilovi, ubližuje mu ovšem též poněkud; ale zcela má pravdu, dávaje implicite na jevo, že vedle Dalimila bylo několik i takých rýmařů staročeských, kteří mnohem více nevražili na Němce než epikové RKho. Dva z nich, skladatelé Legend o sv. Prokopu a Anselmovi, skutečně se objevují takými dle předešlého výkladu. Meinert o nenávisti jejich, pominuté mlčením i od Dobrovského, sotva věděl co určitého; ale dovtípiv se jí a měv ji s Dalimilovou spolu tak na zřeteli, jak toho právě bylo třeba k náležitému pochopení a posouzení jejímu u Královédvorských epiků, vynikl opravdu slavně i nad Pypina.

Ten ovšem též úplně mlčí o Meinertovi, ale shoduje se s ním podstatou smýšlení svého nejen o hlavním obsahu a charakteře dějin českých než i o přirozené spojitosti literárného působení s ostatními výjevy života národního vůbec a českého zvláště, hlásaje hned s počátku své historie literatury české [1]) toto: „Češskaja literatura, odna iz pervostepennych literatur Slavianstva, iměet značenie ne tolьko v sredě sobstvenno slavianskich otnošenij, no i bolěe širokij interes obšče-istoričeskij, kak samyj narod češskij okazal silьnoe i blestiaščee vměšatelьstvo v sudьby zapadno evropejskago prosvěščenija. No i kromě ətogo vsemirno-istoričeskago interesa, kotoryj polagaet centr tiažesti češskoj žizni na epochě Husa i husitov, v sredě otnošenij slavianskich češskaja literatura liubopytna kak otraženie istorii plemeni, postavlennago v neposredstvennuju sviazь i borьbu s Germanstvom, otčasti podčiniajasь poslědnemu, no, s drugoj storony, uporno otstaivaja na-

[1]) Istoria slavianskichъ literaturъ. Sanktpeterburgъ 1879—1881. str. 783 do 787. V českém překladě, vyšlém od A. Kotíka v Praze, sv. II, str. 267 do 270; v německém T. Pecha, vydaném v Lipsku, svazku II část 2, str. 1 do 6 V listě psaném Pechovi a vytištěném „statt eines Vorworts" tamže (sv. II, č. 1) vyslovil se Pypin o přirozené spojitosti literárného působení s ostatními výjevy života národního na str. XXII mnohem určitěji nežli nad čarou citovanými slovy „otraženie istorii plemeni", a sice takto: „Die Geschichte der Literatur eines Volkes oder eines Stammes ist die Geschichte seines innern Lebens, seiner geistigen und poetischen Thätigkeit, seiner nationalen Ideale." Nemohu mlčením pominouti ani toho, že ve své transkripci citátů ruských mimo tituly knih úmyslně vynechávám literu ъ, kdekoli je zcela zbytečnou. Více důvodů toho vyložil jsem už r. 1867 (De contiguarum consonantium mutatione in linguis slavicis. pag. 99, ann. 132). Že jim nejeden z nynějších spisovatelů ruských už i skutkem přisvědčuje, to hodnověrně vysvítá najmě z Ruského filologického věstníku, jenž od 1879 r. vychází ve Varšavě a mnoho článkův obsahuje bez dotčené litery.

cionalьnuju samobytnostь." Kromě toho „možno prý priniatь s bolьšim vérojatiem, čto ešče za dolgo do istorii dostovérnoj Slaviane češskie byli vo vraždě i vojnach s Germancami." Konečně táž „borьba dvuch plemennych stichij napolniaet češskuju istoriju i do nastojaščej minuty" tak, že se prý hlavní momenty její nejlépe hodí k rozdělení dějin českých ve tři doby a k uznání husitské z těch za nejslavnější.

Co se pak rýmařů staročeských týče, nenávisť jejich k Němcům mohl Pypin beze vší pochyby mnohem snadněji srovnati s ozývající se z epických zpěvů RKho a dokonaleji rozeznati tu od oné než Meinert a sice hlavně z následujících příčin.

Podnes neznáme více staročeských rýmařů, nevražících víc anebo méně na Němce, nežli čtyři a sice hlavně pro tu hroznou zkázu, která literaturu naši za válek husitských a po bitvě na Bílé Hoře, jak vůbec vědomo, potkala a Pypina přece tak úplně chladným nechala, že na ni, broje proti RK, nikdež ani sebe slaběji nenaráží. Nenávisť prvého z dotčených rýmařů, Dalimila, k Němcům odhalili již Dobrovský, Meinert a Palacký aspoň potud, že Pypin jistě nepotřeboval vynaložiti žádné zvláštní píle na to, aby mohl ochotně přisvědčiti Meinertovi tak, že Dalimil ve mnohem větší nenávisti má Němce než kterýkoli z epiků RKho. Na Legendy o sv. Prokopu a Anselmu pak posvítil Feifalik už i ve prvé ze svých Studií, citované mnou nahoře, též důkladněji, než by Pypin nebyl mohl a měl aspoň zaraziti se nad nenávistí jejich k Němcům a sice tím žalostněji, čím se více podobá pravdě, že obě pocházejí od kněží, kteří byli zvláště povinni povzbuzovati rodáky své k lásce křesťanské nejen slovy než i skutky. Druhé z Feifalikových Studií, týkající se Legendy o p. Marii, dokládá se Pypin[1]) výslovně. Znal tedy nejspíš i prvou z nich a, rozuměje i staré češtině s dostatek, mohl i dle ní samé nabyti úplné jistoty o tom, že i Legendy o sv. Prokopu a Anselmovi urputněji nevráží na Němce než kterýkoli z epických zpěvů RKho.

Přes to přese všecko staví se P. neutrálným anebo vlastně nadržuje Feifalikovi proti Meinertovi, líče na konci úvahy své o dosavadním sporu o staročeské památky [2]) bílé černým a černé bílým takto:

„Esli daže ne predrěšatь teperь okončatelьno voprosa o proizvedenijach, kak 'Sud Liubušin', Kraledvorskaja Rukopisь, glossy 'Mater verborum' i t. d., to možet pokazatьsia strannym, istoričeski ne logičnym, čto drugie pamiatniki češskoj stariny ne predstavliajut ili ničego, ili malo pochožago na to rězkoe nacionalьno-patriotičeskoe napravlenie, kotoroe zaměčaetsia v zapodozrěnnych pamiatnikach, na bogatstvo ich archaičeskich vospominanij i ich poəzii. V samom dělě vně ətich zapodozrěnnych ili vpolně obličennych pamiatnikov češskaja literatura ne predstavliaet ni takich opredělennych predanij nacionalьnoj drevnosti, ni takich jarkich zajavlenij nacionalьnoj (imenno protivo-německoj) iskliučitelьnosti, ni takogo obilija svoenarodnoj poəzii, i, naprotiv, predstavliaet mnogo svidětelьstv, čto germano-latinskija vlijanija pronikali, i uže izdavna, vo vsě otrasli pisьmennosti. Pravda, i v literaturě podlinnoj

[1]) Tamže str. 882, u Kotíka str. 297, u Pecha str. 52 a 53.
[2]) Str. 820 a 821, u Kotíka str. 295 a 296, u Pecha str. 50 a 51.

byvali nacionalьno-patriotičeskija zajavlenija, kak u Dalimila; no эti zajavlenija i rědki i ne tak silьny, a vo vsem ostalьnom riadu drugich pamiatnikov ne sochranilosь otgoloska ni *togo* čuvstva svoej narodnosti, očenь pochožago na novějšuju tendencioznostь, ni *toj* poэtičeskoj romantiki, kakija nachodim v 'Sudě Liubuši' i Kraledvorskoj Rukopisi, ni *toj* mithologii, kakuju uznaem iz 'Mater verborum', i proč. Naprotiv, my vidim, čto v эti samye věka spokojno i pokladlivo prinimajutsia tě formy i soderžanie, kakija iměla voobšče zapadnaja srednevěkovaja literatura; ne vidim slěda kakoj-nibudь borьby meždu dvumia literaturnymi 'školami', kakija predpolagajutsia v эtu эpochu češskimi istorikami i kotoryja predstavlialisь, po ich mněniju, s odnoj storony Kraledvorskoj Rukopisьju, s drugoj — podražanijami zapadnoj romantikě."

„Die Darstellung Pypin's ist bisweilen etwas journalistisch gefärbt." Tak se ozval A. Schleicher [1]) už proti prvému vydání Pypinovy historie, vyšlému též v Petrohradě 1865 r. pod tímto titulem: Obzorъ istorii slavianskichъ literaturъ. Spůsob vypravování jeho však hoden jest i mnohem důtklivější výčitky, poněvadž i většina novinářů beze vší pochyby mnohem bedlivěji dbává o důkazy svých mínění než P. i ve 2 vydání své historie.

I tím totižto vane a vládne bez mála pravý opak toho ducha, kterým jsou nejkrajnější slavianofilové ruští nadšeni, pohrdajíce víc anebo méně náruživě vší cizotou vůbec a výsledky západní osvěty zvlášť, ačkoli se proti tomu nevšedně hodí již i následující výrok Fr. Palackého: [2]) „Duch jak osob tak i národův zakrsává, zaklet jsa do těsného a jednotvárného kalu všednosti; naproti tomu křísí a zmáhá se dotýkaním, přemáhaním a zažívaním rozmanité cizoty, ježto šíří obzor i povyšuje rozhled myslný, a kladouc do duše vždy nové zárodky myšlenek, chová i zotavuje v ní napořád činnost ušlechtilou."

Krajní západníci ruští pak i tak nezřízeně dychtí po cizotě, že s urputností každému odrodilci víc anebo méně vlastní opovrhují na mnoze i sebe lepšími věcmi domácími k vůli cizím i sebe horším, ty velebíce, ony pak hanobíce příležitě i nepříležitě. Hořce stěžoval sobě na to na př. i P. J. Šafařík [3]) už 1837 r. slovy nadšeného pěvce Slávy dcery a já jsem neváhal přisvědčiti mu [4]) ve příčině tak zvané graždanské cyrillice.

Pypin má se ovšem i k RK poněkud slušněji, váže ho sobě na př. z poetické strany i před slovy výše citovanými mnohem více než rýmovaných básní západníků staročeských; ale nadržuje těm též nade vši míru a slušnosť, nedopřáv odpůrcům jejich, slavianofilským epikům RKho, ani tolik šetrnosti, kolik se jí obyčejně i největším zločincům dostává, t. j. aby je byl ve příčině nenávisti jejich k Němcům dříve vyslyšel a k miláčkům svým přirovnal, než je odsoudil, vyčet jim všem bez rozdílu nespravedlivě, že mnohem urputněji dávají na jevo

[1]) Beiträge zur vergl. sprachforschung. V, 120.
[2]) Dějiny nár. čes. IV, 1, 374. Ostatně viz o tom i § 2, 3, 8 a 20—23 Brusu mého.
[3]) Slovanské starožitnosti str. 562.
[4]) Čas. mus. 1864. str. 210 a 211.

národní smýšlení své nenávistí k Němcům než kterýkoli z rýmařů staročeských vůbec a Dalimil zvláště.

Veda sobě tak není P. vlastně neutrálným, než nadržuje takořka makavě Feifalikovi, kdežto se měl tím ochotněji znáti ku Meinertovu mínění, čím se toho neodolatelněji domáhají zvlášť i následující momenty ještě:

1. Vědecká reputace jeho vlastní, jíž on, straně Feifalikovi, velice ublížil, poněvadž s tím spolu neodporuje jen několika zjevným pravdám než i sobě samému, jak se toho ostatně každý nepředpojatý čtenář už i sám snadno domyslí dle předešlého výkladu mého.

2. Nejmladší z epiků Královédvorských, skladatel Jaroslava, vyniká ovšem značně nad ostatní nenávistí svou k Němcům, ale k rodákům Pypinovým zachoval se, jak se právě sluší a patří, nenazývaje Rusů jen křesťany než i hořce žele porážek jejich od Tatarů, jak to na př. už i z v. 86—88 dosti jasně vysvítá. Západnický původce Alexandreidy Budějovické [1]) naproti tomu nevraží i na Rusy, pokládaje je za pohany a vroucně přeje Čechům takého krále, který by, rovnaje se hrdinstvím Alexandru Velikému, zbraní přinutil Rusy s Besermeny, Litevci, Prusy a Tatary spolu ku přijetí víry křesťanské, Němce pak vyhnal z Čech spůsobem, o němž těžko co určitého říci. Přes to dostalo se západnickému rýmaři našemu od Pypina implicite nevšední chvály, skladateli Jaroslava pak jen takovéž hany. Ostatně že P. nejednou ubližuje tak i živým odpůrcům západnictví svého, toho více důkazů najde ct. čtenář na str. 30 a 31 pod * mého Přídavku ke Zbytkům dříve citovaným.

3. Vědecké následky toho, kdy by kdo dokázal i RK býti falsifikátem, oznámil nám Pypin dobře před posledním anebo nejdelším ze předešlých citátů těmito slovy: „Esli ‚Liubušin Sud' estь proizvedenie ne IX, a XIX věka; esli Kraledvorskaja Rukopisь prinadležit ne XIII—XIV stolětiju, i mythologičeskija glossy ‚Mater verborum' ne 1102 ili 1202, a takže XIX stolětiju, to ətim predpolagaetsia ogromnaja lomka vo vsem, čto pisalosь doselě o drevnem slavianskom bytě, nravach, mithologii, jazykě, poəsii; dolžny bytь vybrošeny i zabyty mnogija stranicy v izslědovanijach, meždu pročim i pervostepennych učenych, ne tolьko slavianskich, no i německich, kak Grimm i drugie."

Z ostatních následků toho nedotekl se Pypin žádného nikdež ani slovem, ale podobá se velice pravdě, že se aspoň nejdůležitějšího z nich tak správně domyslil, jak nám jej společník můj, J. A. Helfert, nedávno vůbec vylíčil [2]) následujícími slovy: „Die Behauptung einer trügerischen Fabricirung der Königinhofer Handschrift schliesst nichts geringeres in sich als eine Reihe von Männern, deren ehrenhaftem Charakter nicht nahezutreten ist, zu Spitzbuben, und eine andere Reihe von Männern, deren lebenslanges Wirken immer neue Beweise ihres Verstandes und ihrer Kenntnisse geliefert hat, zu Dummköpfen oder zu sich einfältig stellenden Mitverschworenen der ersteren, zu Hehlern

---

[1]) Zbytky rýmovaných Alexandreid staročes. V Praze 1881. str. 77 a 78, v. 226 do 244. — Výbor z liter. čes. I, 166, 7 do 25, kde však proti kontekstu stojí *nebude* místo *nebylo*.

[2]) Die Čecho-Slaven. Wien und Teschen 1883. S. 434.

im Einverständnis mit jenen Stehlern zu stempeln." Z Pypinovy strany [1]) pak byl následek ten dle jeho historie literatury naší nejen proti Fr. Palackému, P. J. Šafaříkovi a jiným než i proti celému národu českému rozhodně obrácen zvlášť i touto otázkou: „Was ist von einzelnen Gelehrten eines Volkes zu halten, die gefeiert werden, trotzdem sie entweder Betrüger oder Betrogene oder betrogene Betrüger waren?"

Otázka o pravosti RKho vůbec a o smýšlení národním epiků jeho zvláště je tedy beze vší pochyby i mnohem důležitější, než jak nám ji Pypin líčí. Přes to obrací on smýšlení národní epiků RKho proti pravosti téhož rukopisu dle předešlých důvodů vesměs tak, že se sotva dopustím křivdy, počta konečně Pypina k těm, proti kterým se slavní germanisté, K. Müllenhoff a W. Scherer, [2]) takto ozvali: „Viele scheinen zu glauben, dass es in der Wissenschaft nur auf neue, absonderliche Ansichten gar nicht auf die Wahrheit, oder wo diese nicht zu erreichen ist, doch auf die möglichste Wahrscheinlichkeit ankommt. Ein Misstrauen gegen eigene Einfälle scheinen sie nicht zu kennen und ebenso wenig davon eine Vorstellung zu haben, wie man Meinungen prüft und abwägt."

„Von allen Hauptzweigen menschlichen Wissens ist es die Geschichte, worüber am meisten geschrieben und die immer am beliebtesten gewesen ist." Tak se vyslovil slavný H. Th. Buckle hned s počátku svých Dějin vzdělanosti v Anglii o historii vůbec, a nevede se celkem hůř ani české. Když přes to a přes ty historické pokyny, kterými se nám Meinert už 1819 r. a P. J. Šafařík 1845 zavděčili, ani nejvíce na slovo vzatí ze společníkův a protivníků mých nedovedli správněji rozjímati o historických zvláštnostech RKho vůbec a národním smýšlení epiků jeho zvláště, než to z ukázky této a ze Příspěvků mých r. 1871, častěji v ní citovaných, vysvítá: samo sebou se rozumí, že i výsledky dosavadních sporův o pravosť RKho se stanoviska jiných méň oblíbených a pěstovaných věd, najmě s paleografického, filologického, poetického a mythologického jsou víc anebo méně obtíženy také principiálnými vadami. Odhalování a opravování těch pak patří vůbec beze vší pochyby k nejtěžším úlohám jakékoli vědy. V nepopíratelné pravdě té vězí hlavní příčina opozdění slíbené mnou obrany. Kojím se však nadějí, že ona, ačkoli má s fototypií celého RKho spolu přes 30 archů leksikového formátu obnášeti, bude přece během budoucího roku celá i dotištěna.

---

[1]) Neue Freie Presse. Morgenblatt 1884, 4 Nov. str. 1—3 pod titulem: Eine russische Stimme über das Czechenthum.

[2]) Denkmäler deutscher Poesie und Prosa aus dem VIII—XII Jahrhundert. Berlin 1864. S. 250.

Za neděle.

Pln starostí a myšlenek a žele
ven do polí jsem vyšel za neděle
a s hlavou svislou šel jsem mezi klasy,
znoj v krůpějích stál na skloněném čele
a snad že — nevím — pad též mezi řasy.

Cit neblahý jal v pouta ňadro choré —
tu na luhu, kde břízy bělokoré
blíž domků, stálo děvčátko a z trávy
si květy vybíralo pouze sporé
a zlaté vlásky vlnily se s hlavy.

I postál jsem. Jak milounčka a čista!
„Viď, chodíš ráda na květnatá místa?
Však komu pak je nosíš do těch vrátek?“ —
„No, doma máme kříž a Pána Krista,
já ovíjím ho kvítím každý svátek.

A za to maminka mě líbá, chová
a pamlsek dá ruka tatínkova.“
Já níž se shýb a přivil dítě k boku,
a v zrak mu zřel — mír vrátil se mi znova
v tom neznámého dítka jasném oku . . .

Adolf Heyduk.

Samohrady.

Román

od

Václava Vlčka.

Kniha třetí.

(Pokračování.)

XIII.

Celou noc potom pletla se Lahodovi slečna Blanková zase v horečných jeho viděních. Zvláště jeden sen ho mučil: viděl Helenu, jak se topí, a to ve zdejší řece, blíže Drahorádova mlýna. Pravil sobě: „To se již dávno stalo, a já o tom jen slyšel“ — a přece to zas viděl tak živě, že mu řezavá bolesť všecky údy pronikala. Z hrdla vydral se mu zoufalý výkřik, a tím se probudil. „Vida, že to

jen pouhý přelud," upokojoval se — sotva však se mu oči sevřely, týž neblahý sen vrátil se mu opět.

Když se po ránu zase potají do svého zrcadélka podíval, nemohl již hrubě sám sebe poznati.

„Ještě dobře," pomyslil si, „že mě to stihlo v této venkovské samotě, že mne skoro nikdo spatřiti nemůže."

Dával si takto vlastně odpověď na otázku, která se docela v skrytosti duše jeho ozvala: „Což aby mě takto viděla slečna Blanková?" Napřed mu onehdy pravila: „Jak jen vidím zďobaného člověka, třeba to byl starý dědík, dělá se mi zle!" Jakž by se teprv nyní zhrozila jeho!

Pak se opět plísnil: „Co by na tom záleželo? Proč vůbec na tu osobu vzpomínám? Uzdravímli se, obličej můj zůstane zpustošen, ale jaká to škoda? Nejsem žádná panenka — a nebudu se nikdy ženiti!"

Rozumoval statečně, však nedovedl odhodlanými slovy zažehrati bolestnou tesknotu, která útroby jeho svírala. I přítomnosť samé jeptišky působila na něj trapně; kdykoliv na něm svým vlídným, ušlechtilým okem utkvěla, cítil dvojnásob, jak je zbědován.

„Dělá pořád, jako by se byla se mnou žádná změna nestala," pravil u sebe, „ale v duchu se mne jistě hrozí a musí se velice přemáhati, aby to na sobě nijak znáti nedala, aby zůstávala pořád stejně přívětivou, ochotnou a laskavou."

Hleděl, aby se raději více zdržovala ve vedlejším pokoji, a když tam byla, sledoval v povědomém zrcadle blíže dveří, zdali se snad na její tváři jiný výraz vyskytne. Však nepostřehl nic takového. Jeptiška buď klekala k modlitbě nebo sedala k nějaké ruční práci s takovou pravidelností, že to pacienta zrovna nudilo. Až v jednu chvíli přece spatřil něco nového: Methodie stála vedle u piána, držela v rukou sešit not a pozorně se do nich dívala. Tato jinak zcela obyčejná věc Lahodu zaujala tak, že se na loži svém napolo vztýčil.

„Velebná sestro!" ozval se, když byl jeptišku několik okamžiků dychtivě pozoroval.

Ona rychle přikvapila.

„Nepotřebuji ničeho," odpovídal nemocný jejím tázavým zrakům, „ale vidím, že se zabýváte muzikáliemi —"

Methodiino líce — před ním snad po prvé — zaplálo temným ruměncem.

„Maní jsem popatřila," vece rozpačitě, „co tam leží —"

„A našla jste," pokračoval Lahoda nazdařbůh, „našla jste tuším věci vám dobře povědomé?"

Jeptiška sebou pohnula, jako by jí tato otázka přicházela nevhod, však slovem neodpovídala.

„Nechtěla byste mi to učiniti k vůli a něco zahráti?"

„Odpusťte — to nelze —"

„To snad vám přece není zapovězeno — myslím řeholí?"

„To jest — řeholnice se takovým uměním nezabývají —"

„Ale vy jste hrávala, nežli jste přišla do kláštera?"

Nemohla zapírati, však vymlouvala se, že docela odvykla, že to málo, co uměla, jest dávno zapomenuto.

Ale nemocní jsou jako svéhlavé děti, co si vezmou do hlavy, toho drží se tím pevněji, čím více se jim to odpírá. Lahoda již nepopustil.

„Aspoň to zkuste," nepřestával doléhati, „tak tichounce, že to v domě ani slyšeti nebudou."

Když nedal a nedal jinak, Methodie šla, usedla k piánu i sáhla do klavesů, tak lehounce, že struny zněly jen jako Eolská harfa. Lahoda byl hned po prvních akkordech přesvědčen, že je zručná pianistka, a to nejspíše chtěl zvěděti, aspoň nad tím cítil zvláštní uspokojení. Za to Methodie nevedla si dokonce sebevědomě a bezpečně jako virtuoska, prsty se jí chvěly, že je sotva ovládala, a na jejím obličeji čísti bylo živé písmo nesnází. Přišlo jí velice vhod, že se mimovolný její hudební pokus po malé chvilce skončil návštěvou doktorovou; jakmile se příchod jeho zvučným hlaholem už za několikátými dveřmi ohlásil, odskočila od piána.

Ludikar přinášel pacientovi novinu: „Tydlidát přivezl nám milého hosta — vašeho pana švakra."

„Hodana?" dí Lahoda, ač ovšem jiného švakra neměl.

„Přijel vás navštívit —"

„Však bude lépe, když do Selanky ani nevkročí. Ať se nestane ještě nová nehoda. On je toho vlastně první původce, že nás tu máte všecky na krku."

„Kterak to?" ptal se doktor.

„On je zdejší rodák. Bez něho bychom nikdy nebyli na to připadli právě tady stavěti letní bydlo; on to navrhnul, vřele odporučoval a také provedl, když se nám krajina hned při první návštěvě velice zalíbila."

Nemocný se při své řeči obracel jak na doktora tak i na Methodii. S pohledem jeptiščiným se nesetkal, však neušlo mu, že na tváři její, prve tak živě zbarvené, po Ludikarově příchodu se rozhostila nápadná bledosť.

„Vaší paní matce," vyprávěl doktor, „měl prý pan architekt co brániti, aby se nevydávala na cestu. Chtěla by býti u vás a sama též vás ošetřovati, ale její zdraví prý toho nedovoluje — zpráva o vaší nemoci že i ji div neuvrhla na lože."

„I kdy by byla sebe zdravější, nesměli by na žádný spůsob dopustiti, aby sem jela!" pravil se zápalem nemocný. „Kdy by mě nyní viděla, mohlo by ji to sklátiti — musí tím déj se co děj zůstati ušetřena. Ostatně by Hodan nejlépe učinil, kdy by také ženu a dítě své odtud zavezl jinam."

„O tom vaše paní sestra nechce ani slyšeti. Prohlásila co nejurčitěji, že se odtud nehne, pokud nebudete úplně zdráv — a pak že tu teprv budete jara společně užívati."

Pan Hodan přece přišel na Selanku, ale teprve když — pobyv na Samohradech pouze několik hodin — s rodinou svojí se rozloučil a zpáteční cestu do Prahy nastupoval. Hlučným krokem vstoupil do pokoje k nemocnému a nedbaje napomínání jeho, uvelebil svoji statečnou, zdravím kypící postavu na stolici zrovna u jeho lože. Smál se tomu, že by se mohl nakaziti, nynějšího vzezření švakrova nic se ne-

děsil, naopak učinil o něm několik směšných poznámek, jmenovitě vzhledem ku Pražským krasavicím.

„Ostatně,“ dokládal ukazuje očima na Ludikara, který byl s ním přišel, „pan doktor slibuje, že tě z tohoto šlakovitého zátiší za nedlouho zase světu navrátí, a pak teprve budeš chutě života užívati.“

Za řeči vztáhl pravici několika drahými prsteny ozdobenou po černé knize, která na okně ležela, otevřel ji a četl hlasitě její název: „Pravý vůdce duše do nebeské vlasti.“ Byly to Methodiiny modlitby, které mívala vždy po ruce. Lahoda sebou nepokojně pohnul a plachým zrakem popatřil na zrcadlo u dveří, hledaje potvrzení své domněnky, že tam jeptiška slova Hodanova slyší. Ale neviděl jí tam.

„Není velebná sestra vedle?“ promluvil k doktorovi, aby takto švakra upozornil, že tu třeba míti pozor na jazyk.

Ludikar zavrtěl hlavou. Byl si dobře všimnul, že když s panem architektem přicházeli, jeptiška docela proti svému obyčeji kvapně se před nimi vzdálila, že ji sotva zahledl.

„Nu, nezkazíš se tady,“ žertoval pan Hodan odkládaje modlitební knihu. „Zůstavuji tě tady v nejlepších rukou a přijdu se brzy opět na tebe podívat. Pošta stojí už před domem.“

Lahoda byl švakrovou návštěvou spíše jen více ještě rozladěn než potěšen. Provázel ho v duchu do archy Tydlidátovy, viděl, jak se tam pohodlně uhosťuje, vonný doutník sobě zapaluje, a nemaje společníka cele oddává se myšlenkám, mnoholi mu který rozdělaný podnik vynese a co by nového měl počíti. Ve vagoně bude se dobře baviti, až se vlak dříve nadání jeho naposledy zastaví, a z něho vyrojí se obrovské lidské mraveniště, aby se v několika minutách na všecky strany rozběhlo. Švakr po cestě večer zajde jako vždy jindy do svého hostince, a posedí tam několik hodin mezi známými. Budou zvolna vyprazdňovati sklenici za sklenicí, dělati všelijaké obhroublé vtipy a všemu se z plna hrdla smáti. Ti, kteří přijdou teprv po divadle, budou vypravovati, jakou pikantností zase Blanková obecenstvo překvapila. Staneli se také zmínka o tom, v jakém stavu Hodan jeho — Lahodu — na venkově shledal, způsobí to na společnosť asi tak hluboký dojem, jako když na tichou hladinu řeky spadne jednotlivé jehličí — za minutu si už nikdo na něj nezpomene.

A slečna Blanková? Dostala dnes jeho lístek, bude se jím přece déle zabývati, napíše mu snad zase i nějakou zdvořilůstku — ale k čemu to všecko bude? Kdy by jej zahrnula slovy nad med sladšími, co by mohl na to dáti? Jediné, čeho si přáti musí, jest, aby mezi nima přestalo všecko všudy spojení.

Přes to přese všecko nazejtří tou dobou, když Pražská pošta přicházela, bezděky mu připadlo: „Dnes prvně by mohla přinesti odpověď . . .“

Odpověď přišla o den později, ale taková, jaké se Lahoda nejméně nadál. Nepocházela od slečny Blankové, však jednala o ní; byla obšírná, psána rukou mužskou, v písmě obratnou, papír nebyl růžový a páchnul tabákem. Čtlo se na něm, co následuje:

„Vaše blahorodí! Dokonalý pane!

Mohla by se mi částečně přičítati vina toho, když Vám slečna Blanková hned neodpíše; proto jsem se odhodlal sám několik řádků Vám poslati. My jsme se pro Váš list se slečnou pohádali a pohněvali, a ona kdo ví jakého Vám zase navěsí bulíka. Mluviti pravdu, k tomu má ona podobnou nechuť jako k nejnižším a nejtěžším pracím, které se odbudou v největším soukromí a v nejhlubších nedbalkách — řekněme na příklad drhnutí podlahy. Proto našinec nejspíše ještě od ní slovo pravdy uslyší. Jinak lže ze zvyku, který se jí stal druhou přirozeností, a Vy ráčíte náležeti do počtu těch lidí, před kterými ona skutečnost na ten spůsob přebásňuje, jako sebe přestrojuje a líčí k divadelnímu představení. Víte, jak Vám hned nabalamutila, že je sirotek po bohatých francouzských vystěhovalcích? A přece to i Vám mohli v patách za tím vrabci na střeše vyštěbetať, že její ‚teta‘ jest její matkou, která svou dceru arci měla dřív, než si ji pan Blánka za choť vyvolil a spolu s ní ‚sirotka‘ Helenu za schovanku a pak za vlastní přijal.

Když jste si s ní začal dělati známosť, nepronikla svým bystrozrakem hned k jádru Vaší dokonalosti; ano měla Vás za obyčejného hejska, ale že jste byl z bohatého domu, zosnovala s Vámi hru, která Vám na konec měla přijíti draze. Však ponenáhlu nabyla překvapujícího přesvědčení, že dokonce nejste rafinovaný svůdce nezkušené nevinnosti, že jste sám nevinňoučké holátko, něžný vzdychálek a blouznílek, hotový ideál rytíře, který své vyvolené celým srdcem a celou duší náleží, ale při tom se k ní chová ne jako k ženštině z tohoto světa, nýbrž jako k nadpozemské světici. Tomu nebyla zvyklá, toho se nenadála, tím jste se jí stal nade všecky jiné vzácnějším. Spatřoval jste v ní vrchol krásy a dokonalosti ženské, stavěl jste ji na svůj oltář, činil jste z ní jediný zdroj svého blaha — chtěl jste si ji nejen opravdu vzíti, ale kladl jste jí k nohám vše, což bylo Vašeho, byl jste hotov pro ni vše obětovati a trpěti: to se jí zalíbilo, to ji překonalo a nad obyčej dojímalo.

Ovšem tím všecko dospělo na jiné konce, nežli k jakým ona z počátku zamířila. S Vaší modlou to v prosaickém životě vypadalo zcela jinak nežli ve Vaší vzletné obraznosti. Před očima Vašima musila konečně spadnouti rouška, před kterou jste tak dlouho s pohnutlivou pošetilostí stál, dalek všeho pokušení za ni nahlednouti — a když padla, nemohlo nic býti ze svatby, na kterou jste pomýšlel. Já jsem se Vašeho románu teprva později dopátral, byl jsem na Vás nejednou nehorázně žárliv, když o Vás slečna Helena mluvívala jako o jediném, zbožňovaném muži — ale ať mě ďas vezme, jestli toho naposled sám nelituji, že se tehdy nestala paní lékárníkovou. Pak by byla se mnou neutekla, však já bych nyní už této romantiky oželel a spokojil se s filištínským osudem, že bych Vám v bázni boží křtil Vaše děti — předpokládaje ovšem, že by také Vám byla neutekla.

Že by při tom, co se u ní vystřídal tucet milovníků, příliš často na Vás byla zpomínala, to bych zase já ubližoval pravdě. Také Vám neupírala dokonce práva, aby po jejím útěku v citech Vašich k ní nastal převrat okolnostem přiměřený, i nedělala sobě zhola žádné naděje, že byste se ještě touhou po ní rozplýval. A Vy zatím, ó muži nevyrovnaný, nedostižný anobrž nepochopitelný! Vy jste všecku její víru

ve Vás daleko předstihl, všecko její očekávání zastínil a zahanbil, Vy jste Heleně Blankové stál ve slovu, že si krom ní jiné ženštiny nevezmete!!!

Helena Blanková má všelijaké vlastnosti, které v úzkoprsém světě nemohou buditi úctu, ale ona také není bez ušlechtilých hnutí, jakož o ní nezřídka zlí jazykové tvrdívají. Ona je mstivá, pravda, náramně mstivá, ale mohou nastati případy, že dovede býti vděčnou. Ať jsou ty případy řídké jak chtějí, Vy o tom nepochybujte, že jste vzbudil její vděčnost. Ona jest ale také dobrota Vašeho srdce tak velká, že na ni schází všeliká míra — nejvyšší hory na povrchu zemském sotva jí sahají po kotníky. Když jste na Helenu Blankovou nezanevřel pro to, co na Vás provedla: čeho by se proti Vám musila dopustiti ženská, abyste se dopálil jako obyčejný smrtelník a od ní navždy se odvrátil?

Ondyno, když jsem měl po prvé česť shlednouti tělesnou schránku Vaší nadlidské dokonalosti, sotva jsem na jazyku potlačil spasitelné napomenutí: ‚Jen zůstaňte pořád tak hodný, a odměna Vás nemine.‘ Již Vám slunce slečniny milosti zase velmi nadějně vzcházelo. Blanková sice má bohatší a urozenější milovníky, než Vy ráčíte býti, ale některý si ji absolutně vzíti nemůže (exempli gratia hrabě Trulant, jak ona ho po straně v důvěrných okamžicích tituluje), žádný pak si ji absolutně vzíti nechce, třebas u něho byla povšechná možnosť ženiti se. Nebudiž mé slovo vykládáno tak, že by naše diva již nyní pomýšlela na vdavky; avšak i na vrcholu moci a slávy jí někdy připadne, že by se jí mohlo mimo nadání přihoditi něco lidského, tak že by její dnešní moc a sláva zejtra byla už jen zvadlá tráva; pro všelikou takovou fatální náhodu, kdy by všecko najednou prasklo, dobře jest míti v zásobě nějaký klenot — a Vy jste k tomu jako stvořen.

Slečna počala Vás již velice vyznamenávati. Není pochyby, že byste byl u ní po nějaký týden slavil triumfy nade všemi soupeři. Později ovšem byla by nastoupila nutnosť, abyste se moudře uskrovnil, abyste uměl v čas udělati místo jiným, abyste jim úslužně i dvéře otevřel, kabát svlekl, přezůvky stáhl, k slečně je pustil a sám venku zůstal. Takovýmto spůsobem byl byste sobě vždy mohl zalévati a pěstovati květinku blahé naděje, že se snad jednou přece něco šustne, co slečnu přiměje podati Vám před oltářem ruku, státi se paní ve Vašem domě a vynutiti všemu světu vyznání: Věrná láska (jako ta Vaše) nedá se *ničím* zastrašiti a odpuditi, neřku vykořeniti! Ach, věrná láska všemu se podvolí, všecko snese, všecko překoná! O takové věrné lásce skládají se jistě dojemné písničky i pro jarmarky nebeské, a andělé měkkých, něžných srdcí uroní při nich asi mnohou slzičku!

Krátce, ráčil jste býti na nejlepší cestě — ale najednou jste se dopustil nepochopitelné neprozřetelnosti. Ulovil jste si neštovice. Dovolte, to Vám zrovna čert nedal dobře dělať. Slečna Blanková by Vám byla leccos prominula, ale s takovou neměl jste jí nikdy přicházeť! Nemohu Vám utajiť, že jste si tím u ní snad nenapravitelně rozlil ocet.

Přijdu k ní; je celá bez sebe.

‚Co je vám?‘

‚Tu se podívejte,‘ ukázala mi na stolek, kde stála miska naplněná jedním z těch zázračných preparátů proti nákaze, jež Vy ve svých

slavných laborátořích vyrábíte; na něm leželo bílé psaní. ‚Hleďte, to přišlo rovně od člověka neštovičného! Měl to nejen v rukou — sám to psal!‘

‚Hrůza!‘ řekl jsem. ‚Morová nákaza z toho vystupuje zrovna viditelně jako z lesů po dešti pára! Snad jste se toho, nešťastná, již dotkla?‘

‚Ne, listonoš to tam položil — odešel právě před vámi.‘

‚Proč jste to nedala hodiť rovně do plotny?‘

‚Přec abychom se dříve s obsahem seznámili. Nechtěl byste mi prokázati tu službu, otevříti to a přečísti?‘

‚Ne.‘

‚Tedy se nákazy přec jen také bojíte —‘

‚Ne. Ale abych vám předčítal milostná psaníčka jiných vašich milovníků, tak daleko to nehodlám nikdy dotáhnouti!‘

Diva se na mne zamračila, však psaní zůstalo na misce. Povídám jí: ‚Mohl už býť i vaším mužem a pak byste i v této nemoci musila býti kolem něho a sloužiti mu.‘

‚To by si počkal!‘ zvolala.

‚Nešla byste k němu?‘

‚Honem bych se také rozstonala — hodně daleko od něho.‘

‚A nechala byste ho bez pomoci?‘

‚Proč pak? Dala bych k němu zavolati jeptišky. K čemu by byly ty černé, hloupé, pajdavé kachny?‘

‚A když by se uzdravil a měl obličej jako humno, na kterém čert hrách mlátil?‘

‚Pak bych od něho utekla — třeba až na druhou stranu zeměkoule!‘

‚A když by to zhola nebylo možno?‘

‚Namíchala bych jedu — jemu nebo třeba i sobě!‘

Já řku na to: ‚Když je to takové, proč ještě dopisujete člověku, který jest už jistě obětí neštovic?‘

‚Předně proto,‘ odvece, ‚že i já musím ob čas vyvesti pořádnou hlouposť, a pak —‘

‚Nuže?‘

‚Pak vím, že někteří lidé i z této nemoci vyvázli a nebylo na nich hrubě ničeho znáti. Což kdy by to též tak šťastně dopadlo s mým dobráčkem, s mým zlatým lékárníkem?‘

‚Ve jmenu Páně, ať to s ním tak dopadne,‘ podotýkám — ‚milerád mu toho dopřeju, jen když se také na vás vyplní jedno moje přání.‘

‚Jaké to?‘ ptala se diva.

‚Aby neštovice také vás si vypůjčily a jak náleží vás do prádla vzaly.‘

Vyskočila jako hadem uštknuta.

‚Zapovídám si takové žerty!‘

‚Není to dokonce žádný žert! Ať zorají a zvláčejí obličej váš tak, aby na něm po kráse a úhlednosti nezbylo ani památky, a každý mužský aby se s hrůzou před vámi dal na útěk — každý, i váš zlatý lékárník i já!‘

Pak už našeho dialogu bylo na mále, za to však v něm žádné

slůvko nebylo plané a mdlé. Kdy by se byla ta scéna odehrávala před obecenstvem, bylo by tentokrát i mne po odchodu mém hlučně volalo a nepřestalo, až bych se několikrát objevil. Slečna Blanková však volala, abych se do nejdelší smrti neopovažoval před ní se ukázati.

Psaní Vaše snad po tu chvíli u ní leží na desinfekčním prášku. Chtěl jsem Vám o tom několika řádky dáti vědomosť, a zatím jsem zabředl do širokého vypravování. Nebudu toho litovati, pojdeli z toho nějaký užitek.

Chtěl bych, abyste Heleně Blankové posílal každý den několik vlastnoručních listů, až by se naplnilo přání, které jsem jí vyslovil. Kdy byste k tomu znal jiný, osvědčený prostředek, abyste svou nemoc poštou na ni přenesti mohl, neváhejte ho užiti Můžeteli nějakým způsobem jistou nákazu do domu jí poslati, expedujte ji co nejrychleji, a buďte bezpečen, že nikdy z rukou Vašich nevyšel blahodárnější lék. Zamezíte mnoho zlého, celé řadě lidí stanete se dobrodincem.

Sobě také. Neboť pokud o Vás mohu souditi, není Vám jinak pomoci. Vy se již od této ženštiny nevymaníte, budete bídným jejím otrokem ano pouhým ošlapkem, ona uvede Vás na mizinu, aspoň na duševní, že se budete sám sobě hnusiti, že se budete proklínati, ale nevzchopíte se více. Nebudete prvním.

Nu, dosti. Něco mi vstupuje do hlavy — bude to as jen Plzenský mok, ale i ten dělá krev těžkou, mysl melancholickou a péro dřevěné. Nevypravímli psaní toto hned, mohl bych je za chvilku roztrhati. Nebude bez toho nic platno.

Bůh s Vámi!

Narcis.“

XIV.

Konečné slovo listu bylo první, na které se pacient náš podíval. Že Narcis je vlastně pan Domin, uhodl arci bez obtíže, ale proč se k němu obrací tak dlouhanánským dopisem? Nejspíše mu líčí svůj neblahý osud, své smutné finanční poměry, a žádá za malou půjčku neb jiného druhu výpomoc.

Obšírné písmo tedy Lahodu málo vábilo ke čtení, tím méně, že se i oči jeho proti tomu vzpíraly; bylť tak silně opuchlé, že je už jen málo otvírati mohl, a tak zanícené, že mu i při čtení působily bolesť, jako by ho do nich jehlami píchal.

Proto chtěl obsah listu zatím jen zběžně přehlednouti; když pak seznal, o čem jedná, oko jeho tím spěšněji po těch stránkách letělo. Zachytil tu a tam nějakou větu a mrštil papírem s takovou prudkostí na postel, že mu od bolavé ruky, v níž ho držel, celým tělem prudká bolesť projela. Nedbal toho, neboť v mysli jeho propuklo tak náhlé a násilné zjitření, že na několik okamžiků neviděl, neslyšel a necítil. Jediná jasnější myšlenka, která se mu hlavou kmitla, byla, aby Methodie vejdouc z vedlejšího pokoje a k němu přistoupíc, bezděky z ošklivého listu toho něco nepřečtla; rychle schoval ruku s ním pod přikrývkou.

Po chvilce, když se smysly jeho trochu vyjasnily, vytáhl jej opét; ale přecetl pouze několik řádků, poněvadž mu nejen písmeny i slova v jedno splývaly, nýbrž i krev při každé větě v žilách kypěla. A tak musil učiniti jestě mnohou přestávku, než se s celým obsahem listu seznámil. Hněv, hanba i hnus neurvale zápasily v jeho prsou. Podobalo se mu, jako by jej nezbedná luza na veřejné ulici do bláta strhla a se surovým výsměchem jej pošlapala i pokálela. Cítil se zhanoben, a nemohl si zjednati nijakého zadostučinění, nemohl na obranu i odvetu ani prstem hnouti ani hláskem se ozvati.

„Patří mi to!“ volal v duchu, sám na sebe rozlícen. „Dostal jsem už prve náležitě za vyučenou, i nemusil jsem jí dostávati po druhé — měl jsem s nevolí a s pohrdáním odmítnouti všelikou možnosť nového sblížení a ne jako hloupý hejl sedati hned zase na nejhrubší vějičky!“

Však měla celá tato historie jednou býti skoncována. A to hned a navždy! Od této chvíle nebyla pro něj Helena Blanková na světě. Kdy by ještě sto let byl na živu, nikdy se už nestane, aby ji navštívil, aby se někam k vůli ní dostavil — naopak, vyhne se každé příležitosti, aby se s ní vůbec ještě setkal, nebude jí nikdy více psáti, nebude s ní mluviti, nebude na ni mysliti.

Přetrhnuv takto jedním rázem i poslední pavučiny svazku mezi ní a sebou, přece ještě nedocházel upokojení, neboť nemohl toho dokázati, aby o tu osobu již vůbec v myšlenkách nezavadil. Ano, pořád ji zrovna očitě viděl, jako by tady v jeho pokoji s Dominem besedovala i opakovala řeči, kterých se ve psaní dočetl. Musil i tomu konec učiniti. Připadl mu vhodný prostředek, ale provedení bylo nesnadné.

Sestra Methodie brzy spozorovala, že pacient jest neobyčejně neklidný; konečně otázala se ho, co by mu scházelo? Používaje honem té příležitosti žádal, aby si neobtěžovala donesti Košatovi malé vzkázání, co by měl hned pro zahradu opatřiti. Jeptiška porozuměla, že chce nemocný jenom na chvilku zůstati samoten, i učinila mu po vůli. Jak se za ní dvéře zavřely, Lahoda s takovým kvapem, jak to jen v pokročilé nemoci jeho bylo možno, povstal, s postele slezl, psaní Dominovo i růžový lístek slečny Blankové z úkrytu vyňal, také zrcadélko, které se mu při tom namanulo, zlostně uchopil, ke kamnům spěchal a všecko do nich uvrhnul.

Když viděl, jak to plamen tráví, oživla mu v mysli nevítaná upomínka: jednou již docela podobným spůsobem pálil všecky mosty mezi sebou a Blankovou!

„Troupe!“ pravil si hněvivě. „Už tehda činil si nejpevnější předsevzetí. Kolikrát se to má opakovati?“

Vztýčil se, jako by sám na sebe dokročiti chtěl — a v tom všecek strnul. Byl se mimovolně postavil proti zrcadlu i spatřil tam celou postavu svoji. Ach ano, nebyl to jen pouhý odstrašující příznak, byla to úžasná skutečnosť — tak nyní vypadal on, člověku již hrubě nepodoben, kormutlivá troska lidská!

A takový tvor dovršuje svou žalostnosť tím, že se v mysli ještě obírá nejpošetilejšími marnostmi, že se ještě rozkvašuje, ještě proti někomu horlí, ještě zde tak bláhovou komedii provádí!

„Ty ještě pomýšlíš na svět?“ mluvil k němu ze zrcadla obraz jeho. „Jsi na něm hotov. Jdi a ulehni! Povinností tvou jest už jen býti tak zticha, aby už nikdo zbytečně na tebe pozornosť obrátiti nemusil . . .“

Do hlubin duše pokořen a zkrušen sklopil hlavu a dovlekl se zpátky na lože.

Když se jeptiška k němu vrátila, dělal, jako by jej přemáhaly dřímoty. Později přijal od ní medicinu, však stavěl se dále ospalým. Také za podvečerní návštěvy Ludikarovy promluvil jen málo slov, ač se jinak snažil učiniti dojem, že jest jasného ducha a dobré mysli.

Poslední dobou večer obyčejně říkával: „Jen kdy by těch nekonečných nocí nebylo! Den přece uběhne — člověk přece něco vidí, ve slunečním světle jako by patřil do dalekého světa a měl účastenství v čilém jeho životě. Jest mu přece veseleji. Ale noc! Jak to zase přečkáme až do rána!“

Dnes takový povzdech z úst jeho nevyšel. Ano, dnes mu noc byla vítána. Jindy zdavala se mu těžkým, dusivým příkrovem, pod kterým až do nového jitra těžce oddychoval — dnes mu byla závojem, který jej vhod zastíral i před očima nejbližších lidí.

Ještě včera stonalo jen jeho tělo, dnes cítil se nemocným i na duchu. Ještě včera myslil jen na život, těšil se nadějemi, podléhal obavám, byl netrpěliv — dnes bylo všecko jinak. Z výpravy ke kamnům vrátil se jako bojovník úplně na hlavu poražený, všecek na mysli poklesly i sklíčený. V nic už nedoufal, nic ho nevábilo, proti ničemu se nebránil.

„Jsem bídný Lazar — jsem člověk zničený —“ pravil sobě. Však nedésil se toho. Co byl všechen jeho posavadní život? Trocha malicherného pachtění, jaké provozuje mravenec vleka pěšinou drobné svoje břímě: v tom na něj šlápne noha nedbalého chodce, rozdrtí jej — a konec.

„Konec . . .“ opakoval si Lahoda. „Čehož želeti? Čemu se vzpírati? Konec — s pánem bohem!“

Zdálo se mu pojednou docela snadno, nad celým světem udělati kříž a odtrhnouti se od něho, jako by k němu nikdy ničím poután nebyl. Co tu byl ještě platen? Kdo k němu byl kromě matky opravdu srdcem přirostlý? A matka utěší se posléze tím, že je sama již blízka hrobu a brzy se s ním na věčnosti setká. Může zmizeti — kdož pak ho pohřeší?

„Slyšeli jste?“ řeknou si známí na potkání. „Lékárník Lahoda umřel.“

„Mladý Lahoda?“ bude zníti odpověď. „Kdo by se toho byl nadál! Chudák!“

A to bude všecko — dále půjdou všickni po své práci a po své zábavě. Nebývalo nikdy jinak — on sám to též tak dělával . . . V rozlehlém lese dlouho před podzimem spadne jednotlivý uvadlý list — jaká to změna? Kdo toho má dbáti?

Nyní došla řada na něho — spadl již také se svého stromu. Bylo mu, jako by v to hluboké ticho vůkol nikdy již neměla proniknouti ozvěna života, jako by to byl počátek němého ticha v hrobě — tato noc jako by již neměla míti žádného konce, a zastřené světlo

lampy jako by ponenáhlu dohořívalo i uhasínalo, až nastoupí věčná, černá, neproniknutelná temnota. Připadal si, jako by již byl uložen v rakvi a ode všech lidí odloučen. Byl nebožtíkem, jenom že si všeho ještě byl vědom.

Tomuto pocitu úplné osiřelosti a opuštěnosti neodolal — choré srdce jeho sevřela posléze taková lítosť, že bolestně zaúpěl.

Za clonou před světlo postavenou rychle se pozdvihla sestra Methodie a v nejbližším okamžiku již se nad ním skláněla. Ach ovšem, vždyť tu přec jen nebyl sám — ale ve svém polosnění a polobdění na jeptišku zapomněl ... Rázem opět utichnul, ale pod každým okem se mu třpytila slza.

„Máte bolesť?“ ptala se ošetřovatelka starostlivě.

Nechtěje s pravdou ven nevěděl honem, co jí říci.

„Či jen nějaké vidění vás uděsilo?“

„Myslím, že jsem ze spaní rukou máchnul a o zeď se uhodil. A teď je to nešťastné tělo tak choulostivé . . .“

Nepřimlouvala mu, však rychle postavila ke zdi polštáře, aby o ni vaditi nemohl, podložila měkce jeho ruku, do které se v pravdě neuhodil, dala mu užívati a přiložila mu na čelo i na spánky čerstvý studený obkladek. Činila to vše tak dovedně, šetrně a jemně, že kde se ho dotkla, pociťoval úlevu. Když byla se vším hotova, stanula nad ním očekávajíc, zda ještě projeví nějaké přání.

„Kolik je hodin?“ Ptal se, aby užil zjevné, milé její ochoty.

„Jedna s půlnoci.“

„Děkuji vám. Je mi zase onačeji. Jen vy také trochu hleďte odpočinouti — aspoň si v lenošce hlavu položte.“

Pokývla přívětivě, vrátila se k zastíněnému stolu a usedla tam k modlitební knize.

Lahodovu zraku jako by clona nic nepřekážela, pořád jeptišku viděl. Neprávem si prve připadal tak opuštěným. Tato dobrá bytosť nehnula se od něho, byla zde jen k vůli němu, po celou noc nezamhouřila oka, střehla každé jeho hnutí, činila všecko, co mu jen lidská pomoc mohla poskytnouti. Neměla k němu nijakých povinností a závazků, byl jí člověk lhostejný, cizí, do nedávna zhola nepovědomý — a přece by jej horlivěji, svědomitěji a laskavěji nemohla opatrovati ani matka ani sestra ani manželka aniž která jiná osoba, kterou by k němu pojily nejužší svazky, které by na něm svrchovaně bylo záleženo. A nečinila to pro žádný zisk, pro žádnou odměnu, ze žádné sobecké neb osobní pohnutky — kdy by nesloužila jemu zde, trávila by noc u jiného Lazara se stejnou ochotou a obětovností.

Tu se mu na paměť vynořila slova: „K tomu jsou jeptišky — hloupé, černé, pajdavé kachny . . .“

Útroby se mu vzbouřily hněvem a ošklivostí. Ženština, které byl věnoval své nejvřelejší, nejněžnější city, teď v utrpení jeho o něm smýšlela i mluvila hůř než cikánka. Otevřel jí svatyni srdce svého, a ona ji poskvrnila a zneuctila; byl ji chtěl učiniti družkou svého života, a nyní teprva viděl, jak se tím zahazoval a v jaké se vydával nebezpečenství. A taková ženština směla svým neřestným jazykem tupiti a snižovati tuto ušlechtilou bytosť! Co byla sama proti ní?

Nízkost a sprostota proti vznešenosti, nestoudná, drzá nepravost proti ukryté, skromné ctnosti, zemní ropucha proti hvězdě na nebeském blankytu!

Takto se náš pacient proměnil v přísného soudce nad dvěma dcerami Evinými, z nichž jedna byla vzdálena, druhá přítomna, však obě o tom stejně neměly potuchy. Čím neúprosněji lámal třtinu nad Helenou Blankovou a metal na hlavu její zdrcující výroky, tím výše v úctě jeho stoupala tichá sestra Methodie.

„Do nejdelší smrti," pravil si v duchu, „nejsem s to, abych se jí odměnil nebo vděčnost svou dostatečně jí prokázal. A což kdy bych teď umřel? Což pak? Nuže, musila by aspoň z mé poslední vůle poznati, že jsem její služby oceniti dovedl, že jsem nebyl neuznalý."

Kdy by to bylo jen poněkud bývalo možno, byl by se chtěl ihned pustiti do spisování své závěti.

„Rána bohdá přece jistě dočkám — a pak učiním náležité pořízení," umiňoval sobě.

Novým tímto předsevzetím cítil se jako zázračně posilněn, a v mysli jeho se uhosťovaly uspokojení a klid. Následkem toho bylo, že posléze zase na několik hodin upadl v pevný spánek.

Když se z něho probudil, panovala vůkol hustá tma, ve které jen sluchem znamenal, že sestra Methodie u něho stojí.

„Což lampa dohořela?" tázal se.

„Zhasila jsem ji," dostal v odpověď.

„Ještě za tmy?"

„Již se valem rozednívá."

Lahoda obrátil hlavu sem a tam.

„Pak jsou žaluzie staženy tak," podotknul, „že skrze ně pražádné světlo nepronikᅟá."

„Nikoliv —"

„Vždyť já nic nevidím — ani vás."

„To není nedostatkem světla."

„Že ne? A čím?"

„Nemocí, která zase o krok postoupila."

„Což i člověka oslepuje?"

„Víčka jsou tak naběhlá, že jich otevříti nelze —"

„A jak dlouho to má trvati?"

„Jen některý den."

„A potom?"

„Bude se všecko kvapem lepšiti."

Nemocný umlknul. V duchu si musil říci: „Byl jsem netrpěliv hned na počátku, pokud k tomu ještě byla malá příčina, kdežto pravá zkouška teprv nyní se dostavuje. Kdy bych byl aspoň tu závěť napsal!"

Poslední myšlenkou obíral se pilně dál.

„Na žádný spůsob tím odkládati nebudu," stanovil u sebe naposledy.

Později projevil, že je dnes na příchod doktorův nedočkavější než jindy. Několikrát se ptal, zdali ještě nepřichází.

„Myslím, že ho něco zašlo," prohodil konečně.

„Pochválen buď Ježíš Kristus," uslyšel místo odpovědi.

Pravila to sestra Nepomucena; to znamenalo, že Methodie již odešla. Lahodu to jaksi zabolelo; činíc místo družce své, obyčejně se s ním zvlášť neloučívala, dnes však měla učiniti výminku, když ji při odchodu nemohl již ani viděti.

Ale v patách za tím naskytla se mu jiná, nová věc. Chtěl v závěti své učiniti odkaz Methodii a záměr ten naplnil celou jeho mysl. Co se při tom přihodilo? Něco velmi podivného — zapomněl docela na Nepomucenu.

„Kam jsem dal rozum!“ mluvil k sobě, když se teď u něho octla. „Jako by zde nebyly dvě!“

Pravda — kteréž ovšem sám sobě nevyznal — pravda byla, že od samého počátku celá osobnosť starší jeptišky mu nebyla valně sympatickou, ale ona mu konala stejné služby, a proto spravedlnosť žádala, aby jí také dal stejný důkaz vděčnosti.

Když Ludikar přišel, byl ještě hovornější a veselejší než jindy. Když byli s lékařským vyšetřením a opatřením u konce, pacient požádal ho ještě za rozmluvu mezi čtyřma očima. Doktor obratně vzdálil jeptišku.

„Buďte tak hodný,“ pravil k němu Lahoda, „vezměte arch papíru a napište, co vám budu diktovati.“

„S radostí,“ řekl doktor, „jenom neníli to určeno tak něžným očím, které by můj receptový krasopis ani nesnesly.“

„Není to nic než mé poslední pořízení “

„Kam pak myslíte?“ zvolal doktor. „Takového diktanda pěkně necháme! Ne, dnes ne! Tuším, že vás trocha té opuchliny znepokojuje — docela zbytečně! Ano, závěť může napsati i docela zdravý člověk, proč ne — ale já vám jako lékař musím podati důkaz, že se nemáte podávati černým myšlenkám. Pošlete je k šípku!“

Ale to všecko nebylo nic platno. Lahoda stál tak neústupně na svém, že Ludikar konečně povolil a uvedl na papír, co nemocný na něm žádal. Nebylo to dlouhé. Pacient to za pomoci doktorovy po paměti podepsal svou nyní tak neohebnou a těžkou pravicí.

Co tu jednali, mělo arci na ten čas zůstati mezi nima tajemstvím.

XV.

V první den, který Lahodovi úplnou nocí zůstával, minuta za minutou velmi zdlouhavě mu ucházela. Bezpočtukrát opakoval otázky: „Kolik jest hodin? Už je čtvrť? *Ještě* není půl?“ Ale to také byla skoro všechna jeho řeč za ten celý nekonečný den. Ovšem by sestra Nepomucena byla musila říci, že s ní ještě nikdy tak pilně nerozmlouval jako dnes; až jí to vadilo, neboť nenacházela příležitosti, aby bez vyrušení mohla vykonávati svou obyčejnou pobožnosť, čehož byla svrchovaně dbalá.

Odpoledne, pověděvši zas jednou nemocnému, na kolik ručička ukazuje, doložila: „Nemáteli nyní jiného přání a jiné potřeby, prosím za dovolení, abych se chvíli modliti směla.“

Lahoda porozuměl stesku její v žádosti utajenému a nejen že se

dříve neozval, až jeptiška zase hovořiti počala, nýbrž stal se v otázkách svých vůbec hodně zdrželivějším. Že byla pozornosť jeho nejvíce na běh času obrácena, přispívalo k tomu, že se dnes ani z daleka tolik v mysli netrudil jako předešlého dne a minulé noci. Když pak posléze přišel večer, vtírala se mu obava, že noc přečkati teprva bude krušno; však dopadlo to mnohem lépe, než se nadál, neboť zrovna tentokrát mu spaní sloužilo.

Po ránu, ačkoliv oči jeho byly ještě pevněji sevřeny nežli včera, přece se kolem něho rozjasnilo, když tu s ním zase byla sestra Methodie. Pravil jí, že je dnes asi venku velmi příjemný den, a když mu posvědčila, měl z toho zvláštní potěšení, že to přece uhodl.

Pohříchu neměl dobrý jeho rozmar dlouho zůstati nezkalen. Doktor při své návštěvě prohlížel mu i oči, mocí je otevřev. Za nedlouho po jeho odchodu oznamovala nemocnému jeptiška, že mu způsobí trochu bolesti, poněvadž je třeba, aby mu kápla do očí.

„Ó — atropin!“ zvolal u sebe Lahoda. „To znamená, že se mi neštovice ukázaly i na očích . . .“

Když Methodie toto kapání později opakovala a on jí při tom zas jednou do obličeje popatřil, domníval se, že z pohledu jejího hleděla veliká starostlivosť ano úzkostlivá bázeň.

„Patrně je zrak můj v nebezpečenství,“ vykládal si to v duchu, „tak že i když vyváznu životem, mohu býti do smrti slep . . . Lépe hned umříti než jako bídný mrzák dále živořiti . . .“

Tajil tyto neblahé myšlenky, a ony jen tím nemilosrdněji na něj dotíraly, tím krutěji hnětly jeho ducha, právě když nemoc těla dostoupila nejvyššího vrcholu. Opět se v něm ozvalo slovo: „Jsem člověk zničený . . . Konec . . .“ a pak mu skoro nepřestávalo hlaholiti v uších.

Tak mu trapně míjel zase jeden den. K večeru cítě se tělesně i duševně všecek ochablý, znuzelý a hledaje nějaké potěchy a úlevy, požádal Methodii, aby mu něco vypravovala.

„Nebo vám něco přečtu,“ odtušila ona.

Ochotně posvědčil.

„Třeba z Tomáše Kempenského. Mám ho právě v rukou —“

„Z čeho vám libo.“

„Tu jest na příklad kapitola: ‚Že člověk nemá příliš málomyslný býti, když v nějaké nedostatky upadne.‘“

„Ta je zrovna pro mne. Už poslouchám.“

Methodie jala se mírně nahlas čísti. První větě nemocný náležitě porozuměl: „Synu, trpělivosť a pokora v protivenství jest mně milejší nežli utěšená mysl a pobožnosť ve štěstí.“ Padla mu zrovna do duše, a hned pocítil dobrý účinek. Utkvěl při ní tak, že dále slyšel jen hlas předčítatelky, ale smyslu čtených slov drahně okamžikův ani nesledoval. Potom pak pochycoval jen jednotlivé průpovědi: „Snášej alespoň trpělivě, nemůžešli s radostí . . . Upokoj více mysl svou . . . Není všecko ztraceno.“ — „Požehnáno buď slovo tvé, sladší nad med a strdí . . . Co bych si počal v tak velikých zármutcích a úzkostech svých, kdy bys ty mne nesílil? . . . Jen když konečně dojdu k přístavu — což budu dbáti, které a jak veliké věci jsem trpěl?“

Že pacient náš některé z posledních průpovědí v duchu svém bezděky na dobrotivou předčitatelku obracel, kdož mu v trudném jeho stavu bude zazlívati? Zdálo se mu, že to on sám k ní z nitra svého promlouvá: ‚Požehnána buď... Co bych si počal, kdy bys ty mne nesílila?...‘

Methodie se pojednou zarazila, dospěvši v knize ke slovům: „Dejž mi dobře skonati, dejž mi šťastně z tohoto světa vyjíti!“ To nemocný na žádný způsob slyšeti nesměl.

„Je to konec?“ ozval se. „Zajisté — lépe by se vše skončiti nemohlo...“

„Šeří se,“ odtušila vyhýbavě velebná sestra, — „přinesu nejdřív lampu — —“

„Kéž byste,“ vpadl jí Lahoda do řeči, „kéž byste raději chtěla černé hodinky k tomu užiti, abyste něco zahrála!“

Tentokrát nedala se dlouho prositi. Za chvilku ozvalo se piáno. Lahoda neznal skladby, které naslouchal; snad by byl býval náchylen říci, že i ona pochází od Tomáše Kempenského. Hudbě vůbec málo rozuměl, ale kdy by byl měl pronesti úsudek o umění velebné sestry, byl by as bez váhání řekl, že hraje jako svatá Cecilie. Tiché, tu velebné, tu tklivé zvuky, jež vyluzovala, hluboce ho dojímaly, zrovna jako nebeští poslové přinášející stísněnému, zmítanému, rozervanému jeho srdci uvolnění, klid, harmonii, posilu a povznešení. A jako textem k nim pořád mu zněla slova: „Sladší nad med a strdí ... Co bych si v tak velikých zármutcích a úzkostech svých počal bez tebe? ... Buď požehnána! ...“

I když Methodie už hráti přestala, bylo mu, jako by hudbu její pořád ještě slyšel. Jí ukonejšen usnul. Tu ho zase přepadli divocí snové; vzdychal, stenal, až i ze spaní plakati počal. Methodie vyměňujíc mu obkladek probudila jej. Uchopil ji chvatně za ruku.

„Jste vy zde velebná sestro?“ tázal se jako během udychtěn.

„Já,“ odtušila ona. „Zdálo se vám zajisté cosi nepříjemného?“

„Strašlivého! Zrovna o vás ...“

Nepouštěl ruky její, ač ji jemně vybaviti chtěla, nýbrž ji ještě pevněji tisknul.

„Ležela jste také — stonala,“ vyprávěl spěšně, nesouvisle. „Stonala jako já — ode mne jste se nakazila. Stál jsem nad vámi, lomil jsem rukama. ‚Pomozte! Zachraňte ji!‘ volal jsem. Tu slyším: ‚Je po všem — je mrtva! ..‘ A opravdu, viděl jsem — mohl jsem přijíti o rozum — odnášeli vás — —“

„A já zatím nad vámi stála v nejlepším zdraví,“ podotkla vesele sestra Methodie. „Honem na to zapomeňte.“

„Ne, ne — již to nesmím tak zlehka bráti. Vždyť by snadno bylo možno — — Velebná sestro, dělal bych si z toho svědomí, kdy byste se u mne déle v tak hrozné nebezpečí vydávala — —“

„Zapuďte takové myšlenky!“

„Ještě nyní, kde jest to už marné —“

„Kterak to?“

„Se mnou je bez toho konec ...“

„S vámi? Blíží se konec, ale vašeho utrpení. Sotva to bude ještě

trvati týden, a nebude nás tu potřebí, mne totiž a sestry Nepomuceny. Budete se nyní kvapem uzdravovati — tím rychleji, čím jasnější mysl sobě uchováte."

Mluvila prostě, ale s takovou jistotou a přesvědčivostí, že nemohl odolati a zůstávati nevěřícím Tomášem, zvláště když měl víru dáti věcem tak žádoucím.

„A což oči?" prohodil ještě.

„Až k vám po druhé přijdu," dostal v odpověď, „budete již zase viděti."

Když po chvíli hovor utichnul, Lahodovi se poznovu ozývalo v duši: „Požehnáno buď slovo tvé sladší nad med a strdí . . . Buď požehnána . . ."

Bál se usnouti, aby opět neupadl v plen příšerných snů. — —

Předpovědění Methodiino se vyplnilo — Lahoda zase prohledl; od doktora zvěděl, že neštovice na očích na štěstí nedosahují ke zřítelnicím. Tímto obratem počal se duch jeho mocněji vzmužovati a zpružovati. Dobře bylo, že neměl již po ruce svého zrcadélka i nemohl se kormoutiti svým vzezřením, které od jeho výpravy ke kamnům zase valně se změnilo, ale dokonce nezlepšilo.

Nepřítel, jenžto jej na samý pokraj záhuby přivedl, byl konečně v rozhodné bitvě poražen i nacházel se na ústupu. Vyklízel se ovšem velmi pomalu; však nemocný měl vyhráno a každý den dařilo se mu o poznání lépe.

Čas mu nyní už docela jinak ubíhal. Vypršela lhůta, kterou byla Methodie stanovila — jednoho dne si Lahoda vzpomněl: „Však jest tomu zrovna týden." Tou dobou se z pacienta stal rekonvalescent; byl sice posavade poután na lože, ale již neměl bolestí, jedl s chutí a v noci pokojně spal, tak že i ošetřovatelky jeho již nemusily napořád u něho bdíti, nýbrž mohly ve vedlejším pokoji aspoň na křesle odpočinouti, jak on si důtklivě vymiňoval.

Methodie sama patrně zapomněla na slovo, maní a jenom k jeho uchlácholení pronešené: že tu za týden budou zbytečné. Ráno odešla jak obyčejně a zítra se opět pravidelně vrátí.

V tom, hle — vcházela do vedlejšího pokoje, kde právě dlela sestra Nepomucena. Lahoda viděl v zrcadle, jak spolu rozmlouvaly, ale činily to tak zticha, že ničemu nerozuměl. Na tom by mu nebylo nic sešlo, přece však se ho zmocnil jakýsi nepokoj, snad proto, že Methodie na sobě měla plášť i závoj, tedy buď se vracela z vycházky nebo se k ní teprve chystala.

Po chvilce vešla k němu.

„Račte nám zjeviti svůj náhled a své přání," pravila pozdravivši, „zdali bychom tu ještě měly býti dvě nebo by jedna postačila?"

On se vůčihledě zarazil.

„Velebná matka učiní, jak sobě žádati budete," dokládala Methodie, „ale nemyslíte, že by teď už jedné bylo dost?"

„Nevím," zajíkal se Lahoda, „zda by ji to nepřemáhalo — tomu vy lépe rozumíte — —"

„Není toho již tolik. Sestra Nepomucena ochotně si béře všecko na starosť.“

„Sestra Nep —? Proč ne vy?“

„Stala se právě změna —“

„Jaká změna?

„Já odcházím.“

(Pokračování.)

Z básní Fr. S. Procházky.

Večer ve žni.

Zlato, zlato, zlato,
kam tvůj zrak se kloní:
v hřívách těžkých koní,
vůz i snopy zlaté,
ve tvém plaje oku,
blýská na potoku,
v tvou se píseň mate
krásné, ryzí zlato.

Zlato, zlato, zlato —
chatek bílé štíty
v jednu zář jsou slity,
holub křídla svoje,
topol šumné listy
topí v blankyt čistý
do zlatého zdroje
v krásné, ryzí zlato.

Zlato, zlato, zlato —
pot, prach na pletenci,
s nímž jdou domů ženci,
mozol na jich dlani,
vrásku v rudém čele:
všecko zářné, skvělé
západ oděl maní
v krásné, ryzí zlato.

Zlato, zlato, zlato
do srdcí nám stéká,
jako velká řeka.
Ze srdcí pak výše
v rose za klekání
ku modravé pláni
zase září tiše
krásné, ryzí zlato.

S t í n.

To boží úsměv byl, jenž zářil přede mnou. —
Měl východ růží na tisíce,
jež zemi ovil kolem líce,
a slyšels květy mluviť řečí tajemnou.

Mně u nohou si skákal potok bublavý,
a s vršků sosen bez šelestu
sen o štěstí pad na mou cestu,
a v zlaté zoři vznášel se mi u hlavy.

Luk záhon jeden jas byl jako v obrázku,
že s písní zvučnou, která plesá
mně v ústret z hloubi stínů lesa
jsem odlétati viděl žití otázku.

Měl květ svou rosu spoře slitou v kalichu
i laň svou trávu, která v struze
se naklonila v perel duze,
a já svou píseň, již jsem šeptal potichu.

A hle, tu přes cestu a luka z daleka
ký dlouhý stín se klade temně
a ruka jeho míří ke mně . . .
Proč viděl jsem, že v jas to leh stín člověka?

A z jeho suchých rtů, jež chleba neměly,
zpět slyším zaznívati v tísni,
co uletlo mi s ptačí písní,
když peníz bral a dál se smýkal setmělý.

Tu zdálo se, že úsměv boží náhle stich,
že slzami se kryje kvítí
a soucit jen že v zoři svítí,
by provázel stín velký v jeho krocejích.

A—Ω.

Je rosou na květu a perlou v moři,
je mízou v haluzi, když listy puká,
je vůní, jíž tě opíjejí luka,
a slunce paprskem je v zlaté zoři.

Plá na nebi a v listech růže hoří,
je píseň slavíčí to libozvuká,
jí vznětem pozvedá se boží ruka,
když člověka a srdce jeho tvoří.

Je žitím v životě, je všemohoucí,
dá všecko: pravdu jako démant skvoucí,
dá nebe, propasti a všecko hojí.

By nechtěl, přec ji člověk má a cítí,
i asketa, jenž odříká se žití — —
a jmeno její v srdcích psáno stojí.

Převrat ve Východní Rumelii.

Píše

Jos. J. Toužimský.

nahy po sjednocení Východní Rumelie s bulharským knížectvím, neustávající od chvíle, co země ta ustavena byla jako samosprávný celek pod politickou a vojenskou svrchovaností sultánovou, opětovaly se tak dlouho, že obecenstvo evropské jaksi už jim uvyklo a považovalo je za stálý příznak stavu věcí oné země. Jen s nevolí a k výslovnému naléhání Ruska, zejmena samého cara Alexandra II., podrobil se 1879 národ bulharský za Balkánem řádu Berlínskou smlouvou ustanovenému, však nepřestal ho považovati za násilné odtržení od Bulharska Předbalkánského, jež nemůže míti trvání. Slovem, na táborech, veřejným tiskem, pamětními spisy velmocem, deputacemi k cizím zástupcům, krátce všemi ústavními prostředky a cestami dovolával se národ v obojím Bulharsku rok co rok, avšak marně, sjednocení. Hledě k tómu nebyla sice nevysvětlitelna, nicméně překvapila zvěsť, jež pojednou z Plovdiva rozlétla se po Evropě, že dne 18. září národ ve Východní Rumelii sám vlastní svou mocí učinil skutkem, čeho dlouho se domáhal, že svrhl vládu dle Berlínské smlouvy a ústavního statutu ustanovenou, prohlásil sjednocení s knížectvím a knížete Alexandra Battenberského za knížete i jižního Bulharska.

Za prvního dojmu zprávy té zdálo se, že sjednocení jest plodem shody a přátelství rakousko-ruského, že Rakousko nepovažovalo sjednocení za věc příčící se jeho prospěchům na východě a že obě říše neli dovolily aspoň dopustily převrat ve Východní Rumelii, kterým země ta samovolně sloučena byla s knížectvím. Zdály se nasvědčovati tomu mnohé okolnosti. V samé Vých. Rumelii počátkem r. 1884 ovládlo mocněji než kdykoliv dříve hnutí, aby sjednocení stalo se skutkem. Hnutí to přivedlo na vrch tak zvanou stranu sojedinenija (sjednocení), jež byla v dobrém poměru s ruským zástupcem v Plovdivu, gener. konsulem Sorokinem. Hnutí to podemlelo v národě zcela půdu pod přívrženci gener. guvernéra Alexandra Bogorida (1879—1884), a když Rusko v dubnu 1884 proti opětnému jeho ustanovení na nové pětiletí se vyslovilo, jmenován byl 7. května od sultána hlavou Východní Rumelie na l. 1884—89 dřívější generální tajemník, Gavril Krestovič. Jmenování jeho platilo za veliký úspěch politiky ruské, který byl tím úplnější, když v říjnu po rozpuštění sněmu východorumelského zvoleni byli do nového sněmu vesměs jen přívrženci od Ruska podporované strany sjednocení, a když z jejího středu obsazeny byly i všechny důležitější úřady. Pan Sorokin vystupoval pak sice důrazně proti hnutí národnímu, konal i objížďky po zemi a zrazoval od kroků, které prý by uvrhly zemi v záhubu; avšak pozorovatelům mohlo se zdáti, že jest to pouhé odvrácení pro nevčasnosť doby, nikoliv ve věci. Závažnými okolnostmi dále zdály se: schůze panovníků v Kroměříži ke konci srpna, jež předcházela převrat ve Vých. Rumelii, pobyt knížete Alexandra

na dvoře císařově o manévrech Plzeňských a cesta jeho k ruskému ministru zahraničných věcí Giersovi do Františkových lázní. Což by mohlo býti přirozenější než, že by strana sjednocení použila první naskytnuvší se příznivé příležitosti a provedla program svůj?

Avšak nebylo tomu tak. Na jakých zásadách utvrzena shoda rakousko-ruská, jest dosud zahaleno rouškou tajemství. Tolik jest jisto, že Rakousko nechovalo se odmítavě a nepřátelsky ku sjednocení, že však Rusko, v jehož programu přece sjednocení jest, událostmi za Balkánem bylo pobouřeno a chovalo se, jako by politika jeho byla tam utrpěla citelnou porážku. Co Vých. Rumelie se týče, nebyla to strana sjednocení, jak události ukázaly, která převrat provedla, nýbrž naopak strana jí nepřátelská. O straně možno ovšem mluviti jen do jisté míry, jen pokud učinila přípravy a dala heslo, které celému národu tak bylo vítáno. Tímto stavem věcí vysvětluje se také chování úřadního Ruska, jež jednak mluví o ochotě a lásce k Bulharům, jednak s chladnou zdrželivostí a nepřízní chová se k činitelům, kteří převrat provedli, především ke knížeti Alexandrovi a jeho ministrům.

Po půl noci na den 18. září udeřeno na zvony na všech chrámech v městě Plovdivu. Poplachem ze spánku vyburcované obyvatelstvo pospíchalo na ulice. Zde bylo již neobyčejně živo. Jízdné četnictvo cválalo městem a nosilo rozkazy na různé strany. Nádraží železnice k bulharským hranicím na jedné a k Drinopoli a Cařihradu na druhé straně vedoucí, pošta, telegrafní úřad a veškery veřejné budovy obsazeny byly vojskem národním. Čety vojenské z nedalekého tábora a ozbrojený lid selský táhly za zpěvu a jásotu do města. Vojsko i četnictvo, složivši přísahu věrnosti knížeti Alexadru, obstupovalo vládní budovu v dolním městě nad řekou Maricí, kde přebýval gen. guvernér, Gavril Krestovič, a kde nalézají se i hlavní úřady státní. V budově vládní, turecky konak zvané, kde sídleli druhdy turečtí pašové, odehrál se tento výjev: Zacharij Stojanov, redaktor časopisu Borba (Zápas), jenž pro podněcování proti vládě strany sjednocení a pro hlásání převratu ve prospěch spojení s knížectvím byl stíhán, vstoupil po 2. hodině s půlnoci do obydlí Krestovičova. Stráže ustupovaly a byly poslušny jeho pokynův. Krestovičovi lomozem probuzenému prohlásil, že ve jmenu národa a sjednocení ho zatýká, aby se podrobil a nebál se, životu jeho že nehrozí nebezpečí. Krestovič byl sveden se schodů a za hlubokého ticha vsazen do připraveného kočáru, ve kterém pod stráží sestry Stojanova, Marie, žákyně páté třídy dívčí školy Plovdivské, provázen byl z města a odvezen do Vel. Konare a odtud pak dále do Srédce. Rovněž zatčeni a do Srédce dopraveni byli od sultána jmenovaní vrchní velitelové, vojenský a četnický, Drigalski a Borthwig, a členové vlády Bobčev a Madžarov. Zároveň ustavila se téže noci prozatímná vláda. Vojsko jalo se trhati s oděvu svého hvězdy východorumelské a připevňovalo si lvy bulharské. Po celém městě nastal jásot, všude vítáno s radostí prohlášené sjednocení. S úsvitem dostavoval se ozbrojený lid selský pěšky i koňmo i ze vzdálenějších okresů a cestou všude nadšeně hlásal sjednocení. Rolníci, vedení od kněží s tasenými šavlemi, měli na čapkách lvy bulharské.

Již v noci rozšířeno bylo mezi lid a nalepeno na rozích toto vyzvání:

„Bratří! Hodina našeho spojení udeřila. Cizí vláda Rumelská, jež tížila nás šest let, jest svržena. Na místo této vlády prohlašuje se spojení naše s knížectvím bulharským pod žezlem bulharského knížete, Jeho Výsosti Alexandra I.

Občané! Jste zavázáni jmenem vlasti, jmenem slávy a velikosti Bulharska, abyste pospíšili ku pomoci svatému dílu a abyste zachovali co nejpřísněji veřejný pořádek a mír. Pamatujte, že přísně bude potrestán každý, kdokoliv si dovolí násilí a loupež, zvláště spácháli násilí toto na cizích národnostech, které má každý brániti jako své bratry.

Důstojníci a vojáci! Synové bulharští! Tajný výbor vás žádá, abyste sklonili hlavy své před pyšným lvem bulharským a před velikostí křesťanstva — před křížem. Proti komu a za koho chcete se bíti? Pomněte, synové bulharští, že jste k hanbě a potupě sloužili pod půlměsícem, pod praporem našich pětistyletých trýznitelů.

Důstojní duchovní pastýři! Vy, kteří jste chránili a sílili Bulharsko celých pět století, vztyčte kříž spasitelův a žehnejte našemu svatému dílu. Do té doby nežli osvícená Evropa uzná naše národní dílo, nežli vojska Jeho Výsosti bulharského knížete opanují Thracii, zvolí se prozatímná vláda, která vše bude říditi a spravovati. Jí povinen jest každý poslouchati.

Kéž nám pomůže bůh a sílí naše páže! Ku předu!

V Plovdivu 17. září 1885. Z výboru."

O ustavení prozatímné vlády uveřejněno bylo ráno toto prohlášení:

„Oznamuje se obyvatelstvu, že ode dne 18. září 1885 vládnouti bude prozatímná vláda takto sestavená: předseda dr. Stranski, místopředseda dr. Čomakov, členové: major Nikolajev, major Filov, major Mutkurov, major Rajčo, J. Grujev, K. Péjev, dr. Jankulov, Zach. Stojanov, D. Jurukov, G. Dančev, A. Samokovec, G. Benev.

V Plovdivu, 18. září 1885."

První čin prozatímné vlády byl, že obrátila se telegraficky ke knížeti Alexandrovi, jenž prodléval právě u Šumena v táboře vojenském, a k bulharské vládě do Srědce, dále že jmenovala majora Nikolajeva vrchním velitelem branné moci. Hned prvního dne vydala proz. vláda toto prohlášení:

„Bratří! Kostky jsou vrženy, a sjednocení s knížectvím bulharským pod žezlem bulharského knížete jest již prohlášeno. Za tím účelem očekává vlasť i národ náš od vašich paží, vašich sil a vašeho vlastenectví největších obětí, bez nichžto snad země naše uvržena by byla v krajní nebezpečí. Prozatímná vláda učinila již patřičná opatření, aby nejpřísněji potrestán byl každý, kdo by tím neb oním způsobem unikal příkazům tohoto provolání, jež neleká se žádných kroků. Proto každý z vás do 40 hodin po uveřejnění prohlášení toho povinen jest dostaviti se na velitelství své družiny ve zbroji a obleku, aby uposlechl příkazů komise."

Během dne docházely ze všech stran potěšitelné zvěsti. Všude po celém Zabalkánském Bulharsku přijato bylo prohlášení jednoty s nadšením. Na některých místech propuklo hnutí to již dříve, tak v Podbalkánském městečku Karlovu již na počátku září, bylo však potlačeno, v Panadžurišti 16. září, kde zvítězilo, v Čirpanu pod Srednou Gorou 16. září, kde lid srazil se s četnictvem, které užilo střelné zbraně na rozehnání obecenstva. V Golemu Konare, velké, přes 3000 duší čítající vesnici na Plovdivské rovině, v okresu Ovčechlumském, propuklo 17. září. Správce ruského gener. konsulátu v nepřítomnosti Sorokina, p. Ingelstrem, pospíšil tam, aby lid utišil, avšak v noci stihl již cestou ozbrojené čety rolníků, kteří za volání: „Ať zhyne Východní Rumelie! Ať žije sjednocení! Sláva našemu knížeti Alexandru!“ táhly do Plovdiva. Když se vrátil p. Ingelstrem, zvoněno již i v Plovdivu na poplach, a gener. guvernér Krestovič vezen byl z města.

Od hranic došly depeše, že přerušeno všude telegrafní spojení s Cařihradem. Železniční trať mezi Harmanli a tureckým městysem Mustafou pašou nad Maricí, přerušena byla na mnoho kilometrů. Správu železnice převzala prozatímná vláda a svěřila vojenskému velitelstvu. Z Plovdiva a jiných měst nebyla propuštěna nižádná soukromá depeše po celý den 18. září, a rovněž zadržány pošty. Teprve když došla zvěsť ze Srědce od předsedy ministerstva Karavelova a od knížete z Varny, že kníže uznává sjednocení a že přijímá prohlášení za knížete jižního Bulharska, uvolněny telegrafy a pošty.

Tak skončil první den převratu v Zabalkánsku. Jestliže ráno byl lid ještě v pochybnosti o svém osudu, jásal večer, že bulharské knížectví ochotně přijalo nabídnutou jednotu, a že kníže oznámil příchod svůj. Po celou tu dobu panoval pořádek vzorný, nižádnému Bulharovi nenapadlo mstíti se za ukrutnosti, jež byli r. 1876 a 1877 mohamedáni na Bulhařích páchali. Ovšem i sám kníže zapřísahal prozatímnou vládu: „Ve jmenu svatého díla prosím vás, střezte pořádek a mír v zemi do mého příchodu do Plovdiva.“ Ostatně úplná bezpečnosť a vzorný pořádek jsou známkou celého bulharského převratu. V Plovdivu samém vydal téhož dne kmet (starosta) prohlášení, v němž vyzývá obyvatelstvo, aby hledělo si obvyklého zaměstnání, a kdy by se kdo v čem cítil zkrácena, aby obrátil se ku prozatímné vládě.

(Dokončení.)

R. 1885. Čís. 12.

OSVĚTA

Palacký jako filosof.

Příspěvkem k dějinám filosofie v Čechách a českého probuzení

napsal

Leander Čech.

V Prešpurce na akademii se náš Palacký seznámil s filosofií Kantovou a přilnuv k filosofii s nadšením, hlavně esthetiku si oblíbil. Jak horlivě jí se obíral, o tom nejen filosofické spisy jeho svědčí, ale i ta okolnosť, že se chtěl státi profesorem filosofie. Píšeť o tom Čelakovský v prosinci r. 1821 Kamarytovi: „Palackého sem z jara máme dostati za profesora esthetiky, posud musíme býti spokojeni s neesthetickým supplentem.“ (Frt. L. Čelakovského Sebrané listy str. 74.) Profesorem esthetiky Palacký se nestal, alebrž vůbec studia filosofie se vzdal pro studia historická, ježto se stala potom výhradným předmětem jeho péče a zaměstnání (425 [1]). Nicméně filosofická činnosť jeho zasluhuje, aby o ní promluveno bylo, nejen proto, že činnosť muže v národě našem tak zasloužilého a znamenitého zevrubně znáti a oceniti jest vděčných potomků povinností, nejen proto, že jest to první opravdový pokus filosofii pěstovati v rouše českém, ale že pokus ten vypadl dosti šťastně, že k nám tu nemluví jen pouhá reprodukce tehdejší filosofie, ale i duch samostatný, který na základě Kanta, Platona, Schillera a Herdera nespokojen jsa s dosavadním stavem esthetiky svou pracuje soustavu, „chtěje podle možnosti své vyplniti nedostatky“ její; a konečné proto, že Palacký soustavu svou za slovanskou prohlašuje. [2]) Filologa konečně i řeč zajímati bude; dlužno pak vyznati, že tento oříšek pro tehdejší dobu věru ne měkký rozluštěn byl s takovou snad-

[1]) Kdekoli v závorce pouze číslo udáno, znamená stránku v 1. díle Radhoště, sbírky drobných spisů Frt. Palackého.

[2]) V listu psaném Janu Kollárovi r. 1820 o sv. Duchu Palacký píše: „Co dělám? Co horlivec pro vlasť a umění dělati může: čtu, cvičím se a píši esthetiku svou. — Mé největši snažení bylo by poučiti příkladem, že nám potřebí již jednou mysleti, *mluviti* a konati *slovansky*, odhodícím nezdárné slabikáře německé.“ (Čas. Musea 1879 str. 381).

ností, že už hned v letech dvacátých podán důkaz, kterak dobře mateřštinou naší též moderní filosofickou vědu zdárně pěstovati lze.

Nejznamenitější filosofický spis Palackého jest *Přehled dějin krásovědy a její literatury*, složený r. 1821 a vytištěný v Kroku díle I., částce 4. r. 1823. Palacký sám praví, že jest to jak tuší jediný a první pokus dějin esthetiky vůbec. Než obšírný dějepisec esthetiky R. Zimmermann uvádí již z r. 1799 jakýsi Entwurf zur Geschichte und Literatur der Aesthetik od Kollera, podotýkaje, že záhy musil velmi řídkým býti, jelikož se mu nepodařilo ani jednoho exemplaru najíti. (Zimmermann, Geschichte der Aesthetik, Vorrede V.). Palacký spisu toho neznal, jelikož ve svém obšírném přehledu literatury esthetické všech národů, který připojil k svým dějinám a který podnes ceny netratí, o něm se nezmínil. Třebať tedy dílo to prvním není, pracovány jeho dějiny nezávisle. Palacký bez kritiky a neudávaje důvodů spisovatelových krátce a stručně podává mínění jednotlivých esthetikův o kráse. Dějiny tyto obsahují ještě esthetiku Schellingovu a předních německých romantiků. —

Vlastní Palackého o kráse náuku obsahovati měla *Krásověda, čili o kráse a umění knihy patery*. Spis tento však nedokončen. První kniha jest celá, druhá obsahuje 10 oddílů, z nichž poslední již nedokončen, knihy třetí napsána jen malounká část, ostatní dvě nenapsány vůbec. Esthetiku Palacký psáti počal r. 1820, a co vůbec napsáno, dokončeno bylo r. 1823. Začátek její po prvé vytištěn byl v Kroku (dílu I. částce 2.) pod názvem: *Povšechné zkoumání ducha člověčího v jeho činnostech*. Kniha první „O krásovědě“ vytištěna v Časopise českého Musea r. 1827 a kniha druhá v témže časopise r. 1829, avšak necelá, „protože mluva filosofická ukazovala se tehdejšímu čtenářstvu ještě příliš obtížnou býti“ (334). Roku 1830 v témže časopise ještě vytištěn článek: „O původu komičnosti a tragičnosti.“ — Obě práce Dějiny i Krásovědu pojal Palacký do své sbírky drobných spisů Radhoště (I. díl, 285—425).

Ke spisům esthetickým možno připočísti ještě *Posudek tragédie Angelina*, po prvé tištěný v Radhošti (I, 426—433), jakož i některé z Literárních zpráv a posudků, uveřejněných tolikéž v Radhošti (I, 21 až 114). I známé Počátky českého básnictví z r. 1818 sem počítati možno. Konečně budiž připomenuto, že Palacký úmysl měl přeložiti do češtiny i Platóna; avšak zůstalo jen při úmysle.

Jakkoli spisy Palackého hlavně spadají v obor esthetiky, přece esthetickými pravdami jediné se nezanášejí. Neboť jelikož Palackého esthetika spočívá na psychologii, počíná zkoumání své „zpytováním duchovních člověka mocí a jejich zákonů,“ kterémuž zkoumání věnuje značnou část první knihy. Poněvadž pak i v této knize promlouvá o filosofii vůbec, vyložíme, pokud to dle pozůstalých spisů možno, filosofické stanovisko Palackého úplně, promluvímeli o jeho psychologii, jeho pojmu filosofie a konečně o krásovědě.

I. Palackého psychologie.

S metafysickou záhadou o podstatě duše lidské Palacký valně se neobírá. Stoje na stanovisku empirického dogmatismu učí, že člověk jest nejen duch alebrž i tělo, obé pak že činí ve skutečnosti zvláštní celek (345), a že činiti rozdíl mezi duchem a předmětenstvem jest prvotné rozeznání, bez něhož vůbec nelze nabyti zřetelné známosti filosofické (336 [1]).

Mnohem zajímavější jest úkaz, že se Palacký zřekl náuky o duševních mohutnostech, což zajisté svědčí o jeho duchu filosofickém; neboť Kant mohutností duševních se houževnatě držel a přijav tři hlavní druhy duševních mohutností za zjev skutečností daný více uškodil vývoji psychologie než prospěl. Palacký zajisté znal hlasy oněch filosofů, kteří před Herbartem, systematickým potíračem a konečným zrušitelem bludné náuky té, sem tam více méně opravdově a nepřátelsky náuce o mohutnostech duševních vypovídali boj. Znalli též náuku Herbarta samého, jenž již r. 1816 vydal spis svůj Lehrbuch zur Psychologie a r. 1824 Psychologie als Wissenschaft, určitě nelze říci; neuvádí spisů těch ve svém přehledu literárním, který však hlavně jen spisy esthetické vypočítává. Tolik je jisto, že Palacký mínění své pronáší zcela určitě, v hlavní věci nejsa vzdálen od stanoviska nynějšího. Dvojí stránkou — učí Palacký — duch „v úkazu“ (Erscheinung) se jeví: citem („střední“) a myslí („výstřední stránka“). Onou duch sám v sobě se zakládá i zůstává, touto vchází „v potah“ se světem předmětným. Mysl pak zase buď světem předmětným jest určována, buď jej určuje sama a tudíž dvojí působnosť má: poznávací a snaživou; prvá jest působnosť rozumu, druhá vůle (336—337). Cit, představa a snaha jsou tři základní děje života duševního, čili dle Palackého působnosti ducha. „Nikoli však,“ dokládá Palacký dále, „nezamýšlejmež *rozličných mocí* v duchu z toho toliko důvodu, že znamenáme rozličné v něm působnosti. Jestota i moc ducha našeho jest vždy jen jedna a všude tatáž, buď že my cítíme, buď že volíme nebo poznáváme.“ „Tedy ne trojice mocí, jako trojice působností; nebo v každé působnosti vždy jen jeden a tentýž jest duch, co působí.“ „Tatáž zajisté nedílná moc duchovní, když se považuje jako sama v sobě působící, nazývá se citem; když ale považuje se jakožto působící do předmětenstva, nazývá se vůlí, a když se posléze považuje jakožto pojímající předmětenstvo do sebe, slove rozumem.“ „Kdykoli my tedy snad o mocech ducha svého mluviti budeme, tyto moci vždy vlastně jen za formy jmíny býti musejí, pode kterýmiž ona nedílná jestota duchovní vychází v úkaz“ (337).

[1]) Rozdílu tohoto dochází tímto závěrem. V pojmu veškerenstva jest obsažen i pojem člověka, ale jelikož oba pojmy mají rozdílné znaky, nutno *člověka* a *veškerenstvo* „protivostaviti.“ Znakem pojmu člověka jest, že uzavírá v sobě bezprostředně nás samy čili naši samosť, stojíme tedy *my* naproti tomu, co námi není, což jinak nazvati lze podmětností a předmětností. Ač rozdílem tímto – pokračuje Palacký — nenabýváme známosti ani o sobě samých ani o tom co kromě nás jest, on přece nám slouží ku prvotnému rozeznání mezi *duchem* a *předmětenstvem.* — Ale tu beze všeho odůvodnění zaměněny jsou tři zcela různé pojmy: člověk, my, duch.

Již tyto vývody Palackého ukazují nám, že jinak vykládá cit než u nás běžná filosofie Herbartova, blíže se výklady svými nejen Kantovi a jiným tehdejším filosofům zejmena Plattnerovi a Tetensovi, nýbrž i některým filosofům nynějším. Jemu totiž není cit duševním stavem odvozeným, nýbrž původním, bezvýminečným, základním — jest prvek, který se nedá z ničeho prvotnějšího a základnějšího vyvesti (338). Až do Descartesa byl cit řaděn v mohutnosť snaživou; pokládán byv za trpný, byl průvodcem a zakončením činné snahy. U Descartesa, Spinozy a hlavně Leibnitze cit byl přese vši temnotu svého obsahu předchůdcem a předpravou poznatku, základem jeho jest vjem dokonalosti nějaké nebo nedokonalosti. Úplnou samostatnosť přiřknul citu Kant ve své kritice soudnosti, pokládaje cit za třetí mohutnosť duševní, které nelze odvoditi ze žádného společného základu. Odtud samostatnosť citu dlouho byla za axiom, a Palacký stojí v této věci na stanovisku Kantově. Ale kdežto Kant mohutnosť cítící staví mezi mohutnosť poznávací a snažicí, Palacký činí z ní podstatu ducha vůbec, cit jest mu pramenem veškeré působnosti duševní, dílnou, ve kteréž se tvoří život náš duchovní.[1]) Mimo cit není pro nás jestoty (das reale Sein), a i jestoty mimopodmětné čili předmětné, jeliž jaká, jen citem se docítiti můžeme (388). Ba cit sídlem jest i nevědomého; v citelnosti „složené leží jiskry vší známosti naděje a víry, jichž ale drahná část neprocítá k vidomému plápolu“ (399). Tato původnosť a nezávislosť citu jest axiomem, na ni lze jen ukázati, nikoli ji důvody dokázati. Citu jsme si bezprostředně vědomi, on jest původiště a jako rodiště bytu našeho, on zakládá život náš veškeren. Neboť i samo nabytí pocitů, jež vznikají jistými dojmy na ducha působícími, bývá možno „jen za předešlým ujemněním se samosti naší k němu, to jest, za předešlým činem původně podmětným, čili z citu pocházejícím“ (339). O citu tedy, jelikož prvotnější než poznání jest, nemůžeme nabyti pojmu přiměřeného; vlastnosti citu jsou „nerůznitelnosť a tajemnosť“, on jest co nejosoblivější a nejnedílnější. Proto volá Palacký: „Svaté tajemství zakládá život náš, kámen uhelní bytu člověčího kryje se oku smrtelnému.“ Ale jen v citu jest nalezti dokonalou jistotu, všecko naše ostatní znání a vědomí jest zprostředkované, následovně jen dověřené. Citem vstupujeme ve spojení s celou přírodou živou i neživou. Mezi naší podmětností a vším, co spatřujeme živého neb ústrojného, jest bezprostřední vespolnosť a pospolnosť. Svět zevnější a vniterný jsou „dva stejnoladní nástrojové hudební, z nichž zazníli jeden, ozývá se i druhý;“ mezi zevnějším a vnitřním světem jest jistá harmonie přirozená a k našemu bytí nevyhnutelně potřebná. Nejen smysly duch náš přichází ve styk se světem zevnějším, bližší spolčení mezi podmětností a předmětností děje se právě citem.

Slyšímeli tuto mnohdy básnickou mluvu, zda neznamenáme ná-

---

[1]) Zmíněný dříve Plattner definuje cit jakožto „uvědomění vlastního přítomného stavu“; Tetens pak nazývá přímo cit „nejpůvodnější a první základní projev duše, kterým ona všechny nové změny v sebe pojímá.“ (Volkmann Psychologie II., 293.) — Cit za jádro a pramen života duševního považuje i německý filosof Schleiermacher. Některé jeho spisy náboženskomravní vyšly sice v době té, kdy Palacký esthetikou se obíral, hlavní však jeho díla náležejí době pozdější.

zvuku oné theorie, která cit učinila smyslem nadpřirozeného, kde vůbec všechna skutečnosť člověku jediné citem se ověřuje? Básnický duch Palackého vůbec, mohutnosť a tajemnosť citového života, konečně i nedostatečné rozeznávání pocitu a citu způsobily asi, že Palacký cit za původní a základní stav duše naší vyhlásil. Než jak známo, o této otázce dosud poslední slovo promluveno nebylo.

City rozdělil Palacký dle poměru samosti ku předmětům a k výstředním ducha činnostem (rozumu a vůli). Z poměru prvního vzniká cit libosti a nelibosti; onen, vítězíli ve vzájemném sporu podmětnosť, tento, zvítězíli předmětnosť. Pronikáli cit tělo, sluje tělesný, pronikáli ducha, duševní; duchovní cit pak buďto jest „přízkumný“ (cit pravdy), buď příkonavý (svědomí) buď pokrásný (krásocit, 340).

Palacký tedy cit prohlásil za pramen života duševního; jak k němu poznání a snahy se mají, o tom nás blíže nepoučuje. Toliko tomu dává, že cit spolčuje se s „poznávajicností“ (Erkenntnissvermögen) a se snaživostí, což tuto svědomím, onde povědomostí sluje. Nejdůležitější však jest spojení citu s obrazností, v němž původ i sídlo má krásocit a krása (339—341).

Poznání Palacký definuje jakožto pojímání předmětnosti jistým spůsobem do samosti naší. Náuku o poznávání Palacký celkem přednáší dle Kanta. Kant učí, že veškero naše poznání počíná sice zkušeností, ale proto že přece všechno ze zkušenosti nepochází, nýbrž poznatek čerpaný ze zkušenosti že složen je z toho, co ze zkušenosti přijímáme, a toho, co naše mohutnosť poznávací sama ze sebe dává. (Kant. Kritik der reinen Vernunft 76). Jsou pak a priori duchu vrozeny prostor a čas jakožto formy nazírací, a kategorie jakožto formy umu (des Verstandes), kterými tvoříme pojmy. Totéž mínění různým spůsobem pronáší Palacký. „Všeho, což do sebe víme, cítíme nebo chceme, základ poslední v duchu jest, a podle původního spůsobu duchovní činnosti formuje se veškeren obor poznání našeho, vytvořují se všecka naše ponětí o pravdě, o kráse a o dobru.“ Všecko vědomí jest nabyté a sice nabyté jakýmsi spůsobem určitým, který založen jest v myslné moci původně přezvědem (= zkušeností, 333). Totéž takto obrazně vyjadřuje: „Celý poznatelný svět obráží se v mysli naší, jako v zrcadle, a od jakosti toho zrcadla závisí, v jaké podobě nám se předmětové ukazují.“ — Opírá pak náuku tuto tímto důvodem: „Rozmanitosť předmětenstva vcházejíc do ducha bytností svou, by jej naplnila, i se sebou sestejnila, čili což totéž jest, zničila by jej, kdy by v něm samém nebylo nějaké zásady, která by samočinně podrobíc rozmanitosť tuto jednotě své, vynášela jednotu myslnou do světa poznání našeho.“ Kantovu náuku o „věcech o sobě“ a „zjevech“ Palacký přijav za svou, tímto spůsobem zvláštním ji přednáší, zaměniv jestotu a obsah věci.

Prvním stupněm poznání — tak učil náš mladý filosof — jest čitelnosť a názorlivosť. V čitelnosti předměty doléhají na smysly naše, „staví se nám cosi předmětného do smyslů našich.“ Avšak každý předmět smyslný má svou jestotu a svou formu („pořád a spůsob svého bytí“); co z nich vnímáme? Mámeli býti jednotou a ne veškerenstvem, nemůžeme vnímati jestoty; „pročež i jen forma čili tvar jest to, co duchu našemu z předmětnosti do sebe vnímati lze“ (342). Dříve řečeno

bylo s Kantem, že poznatku našemu duch formu *dává*, nyní, že duch pouze formu předmětu *vnímá;* pročež Palacký i názor definuje jakožto formu prostě pojatou do ducha, představy pak jsou stejnorodí názorové v jednotu obrazu spojení, následkem čehož povstává zvláštní svět poznání našeho, svět přemyslný, formální, založený na původních formách mysli (342). Obě tato tvrzení jsou sporna; i mohlo by se za to míti, že snad již i Palackému forma jestoty věcí a původní apriorické formy rozumu našeho totožnými byly, tak jako později Schleiermacherovi prostor a čas byly formou existence věcí vůbec, kterážto platnost od něho přisuzována i kategoriím. (Ueberweg, Geschichte der Philosophie III, 272). Čtemeli však dále, že poznání naše vztahuje se k formám předmětův, o jestotě jejich že propověděti nemůžeme pranic, že „jestoty předmětů rozum nemůže ani pokládati ani nepokládati," nemáme tu než opakování Kantovy náuky, že poznatky naše platí jen o „zjevech", o věcech, jak se jeví, nikoli však o „věcech o sobě," které nám zůstávají tajemstvím. Že však předměty jsou, toho dovídáme se dle Palackého citem; jestota předmětenstva jeví „do jestoty naší své vlivy" (338).

O prostoru a času jakožto formách nazíracích, o kategoriích čili formách rozumu, o ideách („vidách") Palacký šíře nemluví. Rozumu vůbec Palacký přikládá povolání „pravitelské" (regulativní). Pravdu tu, jak sám praví, opakuje po Kantovi, ale v jiném směru a z jiného důvodu. Kant vedle druhého pramene poznání „Verstand", jakožto mohutnosti pojmů, rozeznával „Vernunft", jakožto mohutnost ideí, totiž pojmů, které pole zkušenosti přestupují. Tyto idey nejsou principy konstitutivní, nýbrž pouze regulativní, jimi nepoznáváme předmětů ležících mimo obor zkušenosti, nýbrž ony vedou nás pouze k tomu, abychom ve všech poznatcích empirických hledali soustavné jednoty. Ovšem mají idey i svůj význam praktický, jelikož jimi lze mysliti domněnky, k nimž vede mravní nutností rozum praktický. Palacký však rozumu vůbec „pravitelské" povolání přisuzuje, rozumí tím přísnou určitost ve všech jeho činech a účincích, a ze samé bytnosti rozumu povolání takového dovozuje. Aby totiž rozum proti předmětenstvu uchránil svou bytnost, musí nad ním vládnouti, vykonávaje tím vládu svou, že jeho „stálost a stejnost z protiva předmětů vždy se zachovává," čili rozum musí předmětenstvo podrobiti své jednotě, čehož se dodělává svými formami a kategoriemi (344).

Subjektivismus Kantův zcela se odráží ve filosofii Palackého. Mimo doklady dosud uvedené, zračí se to jasně i ve tvrzení jeho, že všechno poznání naše je pouze člověcké. Člověk jen dověřuje se, že „celek ten jeho samoznání vytvořený dozorně podle vlastních zákonů myslných bude tudíž i pravým. Zdaliž toto dověřování neklamné jest, hádati se nelze a netřeba: zde jsou meze vší jistoty v poznání lidském" (335).

Přicházíme konečně k třetímu způsobu, jakým působení ducha se jeví, ke snaze totiž, která opak jest „poznávajicnosti", neboť zde „zásada podmětná na předmět pronášena bývá" (344). Snaha vystupuje z nás a nese se k něčemu, co jest mimo nás. Jakkoli každá odpověď na otázku, odkud snaha a kam směřuje, navždy musí býti nedokonalou, lze přece některé pravdy zřetelně poznati. Duchu původně musil vštípen býti pud sebezachování (zásada zachovací), láska k sobě samému, měli

býti bytostí podstatnou, na jiných předmětech nezávislou. Tato nutí jej k činnosti, která záleží v boji s předměty, neboť „každé působení jest nějaké potýkání mezi dvěma věcmi, působící totiž a působenou.“ Snaha člověka se nenese jen k zachování, ale i k obživení, zmocnění a rozšíření bytu jeho. Co tomuto napomáhá, toho duch žádá, co tomu protivno, zavrhuje. K čemu duch se nese, to jsou jeho účely; uznáváli jich příměrnosť k svým záměrům, chce je, naskytneli se mu jich více, volí mezi nimi. Snahám duševním odpovídají popudy tělesné; spojení jejich zakládá život. Cíl obou sice jest týž, zachování, zmocnění a rozmnožení života člověčího, ale účely i prostředky obou mohou býti rozličné. Tělesnosť nemajíc v sobě zákona jednotného, může roztracujíc se po jednotlivostech, přijíti ve spory se sebou. Duch však původní jednotou svou, rozumem, vnáší jednotu do všech účelův a shodnosť do všech svých prostředkův. Rozum jest svobodný a svézákonný, zákonové jeho jsou zákony ctnosti a spravedlnosti. Proto duchu při volení potřebí vázati se k jistým formám mravnosti a práva (344—346). Víme, že na základě plodné myšlenky Kantovy — kterak bytosť rozumná, máli zásady svého jednání mysliti sobě jakožto praktické všeobecné zákony, musí si je mysliti jen jako takové principie, které ne co do obsahu, ale co do formy obsahují pohnutky vůle — Herbart zbudoval svou ethiku, nezávislou učiniv ji na filosofii theoretické. Co tu Palacký nazývá formou mravnosti, jsou Herbartovy praktické či ethické idey, které vysloveny jsou ve formě úsudku, jenž povstal ze záliby nebo nelibosti, která se pojí k jistým poměrům chtění nebo vůle. (Srv. Lindner, O ethických ideách. Paedagogium 1881.) Palacký forem těchto dále nezkoumá, „poněvadž ku předmětům vlastního zkoumání nepřináležejí.“ Jelikož Herbartova „Allgemeine praktische Philosophie“ vyšla již r. 1808 v Göttingách, možno jest, že nebyl Palackému spis tento neznámý, ač přímého důkazu se nedostává.

II. O filosofii.

Ježto Palacký v dějinách krásovědy pronáší se o Platonovi, že nejdůmyslněji a nejjemněji o kráse soudil (289) a že kromě pravdy jím a Aristotelem pronesené pravdy ve krásovědě ani není (290), můžeme posouditi, jakým směrem se bere filosofie i esthetika Palackého.[1]) Pokládá filosofii za náuku ideí čili správu člověckého života k božnosti (351). Dva pojmy dlužno tu objasniti: ideu a božnosť. Idey jsou obrazy svrchovanosti, jsou účely, ke kterým usilují všechny mohutnosti ducha našeho. Jsou člověku vrozeny, jsouce zjevy jiskry božské, kterou člověk v sobě chová. Neboť člověk není pouze faenomen, zjev, „člověk nezmítá se pouze vlnobitím zevnějšího světa vkořeněn jsa polovicí bytu svého v půdě hmotné“, ale i noumenon, bytosť intelligibelní, „on rozumem svým dává stálé zákony všemu konání svému za pravidlo, on

[1]) Kant nazývá Platona „vznešeným filosofem“ a přijímaje náuku jeho na poli praktickém obrací se pouze proti jeho hypostasování ideí (Kritik d. r. V. 304—305).

vnáší záměrnou spojitosť (záměrnosť — překlad důležitého pojmu Kantova Zweckmässigkeit) do veškeré rozmanitosti života", „on tudíž chová v sobě cosi zvláštního nade všecky smyslné úkazy vznešeného, původ své samostatné moci a působnosti, neboť původní zásadou života svého nezávisí od předmětenstva." Idey činí nás teprve lidmi. Jestotu a obsah jejich nelze sice vyměřiti, ale „způsob, jakým se v životě jeví a kam ukazují, čili formální a pravitelskou jich platnosť, a potud i původ a účel jejich lze rozumem vyzkoumati (348). Veškera moc životní usiluje totiž k božnosti, kterážto jest srodnosť a podobnosť bohu, čili účastenství přírody boží a obraz bytu božského ve člověku (349). Jako vůbec každá moc životní záleží nejen v zachování, ale i ve zdokonalování sebe, tak i člověka moc životní snaží se v ustavičném postupu o to, aby zmohutněla a rozšířila se vesměs; člověk tudíž usiluje o to, nejen aby vše poznal a nade vším vládl, ale aby vůbec jsoucnosť svoji svobodně, nezávisle a bezvýminečně zabezpečil, zkrátka, aby dosáhl dokonalosti úplné a všestranné. Jelikož úplná dokonalosť bůh jest, člověk se snaží, aby podobal se bohu, aby měl všechny vlastnosti, jejichž dokonalý souhrn v bohu jest. Bůh jest jestota nepodmíněná, poznání jeho jest bezprostřední, vůle tvorná a všemohoucí, pročež my k božnosti usilujíce toužíme po svrchované svobodě, „která vládne plností jestoty", hledáme pravdy a jistoty, hledáme svrchovaného dobra a krásy. Jest tedy božnosť obsah jestotný všech konečných oučelův života duchovního.

Pojem boha Palacký položil místo toho, co filosofové němečtí zvali nekonečným, absolutním, proti kterýmžto pojmům Palacký z těchto důvodů se opírá. Poslední účel, který musí býti pouze jeden, jelikož jedna jest jestota našeho citu, musí býti cosi kladného a jestotného (Seiendes): kladného, poněvadž rodiště snahy, jestota citu, nemůže toužiti po samém toliko záporu, a tím jest neskonalosť, aniž po pouhé formě, a tím jest absolutnosť (350). Konečným účelem snahy, původ svůj mající v citu, tedy v jestotě, musí býti zase něco jestotného, a sice svrchovaná jestota — bůh. Snaha jemu se rovnati jest snaha po božnosti a božnosť tudíž obsahem jest účelů našich konečných, těch obrazů svrchovaných, které jsme ideami nazvali. Ty proto jen se nazývají různými jmeny, poněvadž „duchovní naše moci mají rozličný vztah a směr," jinak však toužiti po pravdě, kráse a ctnosti jedno a totéž jest snažení k božnosti. A tak jako Schiller se vyslovil, že „božská tendence (božnosť), absolutní projev moci a absolutní jednota zjevu" člověka jest nekonečnou úlohou, a že „vlohu k božnosti člověk v sobě nese," cesta k ní že rozevřena jest ve smyslech jeho: tak podobně učí Palacký, že ve vědomí člověka ohlašuje se byt božství touže nutností, kterou byt veškerenstva vůbec. Božnosť a „člověctví svrchované" totéž jest; neníť „čistého člověctví bez usilování k božnosti, ani božného člověctví bez čisté člověckého bytu (367—372). Božnosť jak vidno nic jiného není než idea pokroku, snaha vrozená po stálém zdokonalování a sice, což velmi významno, zdokonalování všestranném nejen ve vědění, ale i v mravném jednání i esthetickém tvoření.

I jest úkolem filosofie jednak poznávati byt náš a účely jeho,

jednak živobytí jak člověka jednotlivého tak i celých národů podle účelů těchto spravovati; filosofie jest nejen spekulativně theoretická (zkumná), ale i praktická (konavá 352).

Řekli jsme nahoře, že Palacký měl v úmyslu zbudovati jakousi slovanskou filosofickou soustavu. Filosofie pokud má býti vědou, nemůže ovšem býti u každého národa jinou, pročež v tomto smyslu nelze mluviti ani o slovanské filosofii. Přece však na zálibu v některých pojmech vždy původ myslitelů může poukazovati. Ač, jak bylo ukázáno, i u Němců někteří filosofové cit za pramen a podstatu duševního života považovali, Palacký tuším zrovna k této náuce přilnuv nutkán k tomu byl i samou povahou lidu slovanského, jakož skutečně spolčení bližší mezi podmětností a předmětností mezi jiným dovodí poukazuje na zpěv lidu slovanského, který každý cit slučuje s nějakým jemu příhodným obrazem přírody (385). Ale i abstraktní pojmy absolutního a nekonečného zaměniv pojmem boha učinil tak nejen z povahy své slovanské, která vůbec v konkretnosti mnohem větší má zálibu než v abstraktních pojmech, ale i pro svou a lidu slovanského vůbec živou víru v bytosť nadpozemskou. Přivádí mne k této myšlence i první polský filosof Karel Libelt. Tenť pevně za to maje, že filosofie nejen může býti „národová“, ale že jiné není leč národní, učí, že filosofie musí vyplývati z kořene slovanského, a jelikož hlavním dogmatem lidu slovanského vůbec jest víra v neustálé působení světa nevidomého na vidomý, že bude též prvním přikázáním filosofie slovanské víra v bezprostřední svazek vidomého a nevidomého světa (Karel Libelt, Samowładztwo rozumu i objawy filozofii słowiańskiej. Poznaň. 2. vyd. str. 82, 85 a 87—89).

Zajímavo jest, jak Palacký obrací se proti filosofii školské, tak že prvenství odporu proti ní nenáleží Schoppenhauerovi. Dokládaje, že všichni filosofové od časů nejdávnějších filosofii dávali smysl jím právě vyložený, stěžuje si do toho, že brzy filosofií počínáno nádeničiti, že ušlechtilá Platonova dialektika obrácena ve hlaholnou šermovnu svárlivých nedouků, že filosofie stala se opovrženou obludou, která osobovala sobě jmeno její nesvatě. Palacký by o tom nechtěl se ani zmiňovati, kdy by pozůstalí zárodkové toho dosud nenesli liché a převrhlé ovoce. „Obyčej školní dává podnes jen zvláštním jistým náukám, které ze zásad rozumu domyslně se vyvíjejí a péčí učencův uvedeny jsou v jistou soustavu, jmeno filosofie. Udělány jsou jisté příhrady a závory, a filosofie stahována do nich, aby se vtělila hmotně pro ty, kteří nemohou postihnouti ducha jejího“ (353). Než jakkoli s pravdou jest, že pouhé zpupné násilí a rouhání se každému tajemství srdce, světa i náboženství nemůže filosofováním slouti, jakkoli charakteristika filosofa Palackým mistrně podána, [1]) přece zavodí sebe k „tajemnůstkám a k zádumčivosti (mysticismu), proti čemuž na jiném místě se brání (349), pravíli,

[1]) „Jen kdo duchem samostatným se vynesa nad obmezený obor tělesnosti a sobnosti, umí právě po člověcku žíti; kdo zná sebe samého a rozumí běhu přírody i běhu národů; kdo živ jsa myslí v ideách, zná co pravého, krásného a šlechetného jest, a duchem tímto, třebas i nepozorovaný od jiných, obrací celé snaženství své k božnosti: toho važte sobě, tentě filosof“ (353).

že filosofie nemůže nikdy od života podmětného se odděliti, třeba pravdu pověděl, že nikdy pouhým předmětem a skutkem pouhého domyslu nemůže se státi. Jestliže filosofie zůstati má vědou, nemůže jinakým spůsobem než vědeckým se bráti, nesmí státi se věcí citu, ale zůstati musí věcí rozumu. Ovšem k té svaté pravdě filosofie nás dosud nedovedla a snad ani vůbec nedovede, ale dovedeli nás kdy k ní filosofie, stane se to jen, půjdeli cestou vědeckou. Neboť ti steří a opět steří pokusové a bludové, o kterých dějepisy filosofie vyprávějí, nebyli výsledkem toho, že filosofie založena byla pouze na rozumu, ale toho, že lidský duch buď překročoval meze svého poznání, buď že neznal vědecké methody nebo právě že jako Palacký podmětnosti přenechal všechnu filosofii, tak že ovšem každý mohl přijíti a chlubiti se jako v minulém století ve Francii: J' ai mon systéme. Jest ovšem účelem filosofie, aby zjevy skutečností dané, mezi něž patří též i krásocit i cit náboženský, ne prostě a zpupně zamítala, nýbrž aby je vysvětliti a pochopiti se snažila: ale to ne citů horováním, nýbrž methodou vědeckou díti se musí. I nepřekvapí nás, slyšímeli od Palackého, že filosofii nelze učiti. „Učením jen duch náš pobuzen a na široký vůkol obzor v říši pravdy pozorliv učiněn býti může: filosofovati ale bude vždy jen ten, kdo vlastní mocí a vlastním úsilím snažil se proniknouti do hloubi moudrosti vesmírné“ (355). Proto ovšem rozdělování filosofie v obory prospěšné jest jen „těm učitelům a učedlníkům, kteří toho domnění se vzdalují, že by poznavše více názvů náuk, tím samým také byli vnikli hlouběji do jádra vědomosti a moudrosti. Vždy zajisté filosofii ne na papíře, ale v duchu samostatném a vyšlechtěném nacházeti se jest“ (355).

Rozdělení filosofie Palackým podané obyčejné jest rozdělení dosud ve filosofii německé obvyklé. [1]) Částí filosofie jest i krásověda, kterou se nyní obírati budeme.

III. Krásověda.

Jakkoli Palacký nebyl spokojen s dosavadními esthetickými soustavami a všem nedokonalosti vytýkal, zejmena i Kantovi (318) i Schillerovi (320), přece těsně souvisí přemítání jeho zvláště s filosofy těmito. Krásověda jest dle Palackého „náuka o původní zákonnosti krásy nebo vědecká soustava všeho toho, co nám o kráse ve všech jejích potazích rozumem vědomo“ (356). „Krásověda zkoumá kořen a znik krásy v citu a mysli, vyšetřuje spojení a poměr její s působnostmi ducha vůbec, a ukazuje na její obrazy ve světě předmětném, naší zkušenosti podrobeném; obírá se pak i obšírným zkoumáním zákonů krásoumy. Krásověda nestará se o to, co kde krásného jest na světě, ale povinností její jest odpověděti na otázku, proč daní předmětové jsou krásni nebo nekrásni a proč jemnou duši pozorovatele buď citem ušlechtilým rozněcují buď nelibostí svou od sebe odvracejí“ (357).

[1]) Rozeznává filosofii theoretickou (zkumnou), k níž logika a metafysika patří, praktickou (konavou), k níž náuky mravní a právní přináležejí, politiku, filosofii náboženskou a krásovědu.

Více než komu jinému bylo zajisté Palackému tázati se, možnoli vůbec na tyto otázky odpověděti. Nebylit to věru pouzí nedoukové, ale bedliví zkoumatelé, kteří pochybovali o možnosti krásovědy. Byl to sám Kant, jenž rozhodně popřel možnosť krásovědy. Již ve kritice čistého rozumu nazývaje náuku o apriorických principiích smyslnosti transcendentální esthetikou, v tento rozum se vyslovuje: „Němci jsou jediní, kteří nyní užívají slova esthetika na označení toho, co jiní zovou kritikou vkusu. Spočívá to na bludné naději, kterou pojal znamenitý analytik Baumgarten, že kritické posuzování krásna přivesti lze pod principie rozumové a že pravidla kritiky této povznesou se na vědu" (Kant's Kritik der reinen Vernunft. Vydání Kirchmannovo str. 72). V kritice soudnosti, jejíž první část vůbec věnována zpytování o kráse, rozhodněji ještě možnosť krásovědy popírá a mínění své odůvodňuje. [1]) Zajisté jen proti tomuto závažnému hlasu Palacký možnosť krásovědy jal se dokazovati.

Před Kantem tedy esthetika za vědu byla pokládána. Původce její Alex. Bohumil Baumgarten, filosof školy Leibnitzo-Wolfské v letech 1750—58 první systematickou krásovědu pode jmenem esthetika vydal a ji vědou o poznávání smyslovém definoval. Dobře postihl Palacký význam tohoto filosofa, pravě o něm, že nazval poznání krásy zatmělým a že krásovědu podřídil logice (316). Filosofie Wolfova rozdělovala se ve tři díly: metafysiku, filosofii praktickou a logiku. Rozdělení toto za základ má rozeznávání dvou hlavních forem duševních mohutností: mohutnosti poznávací a snažicí. Logika byla jako úvod do filosofie, methodus studendi, náuka o poznávání. Jelikož však poznání dvoje jest, aposteriorické (smyslové) a apriorické (rozumové), anať jest vyšší a nižší mohutnosť poznávací, jakož jest vyšší i nižší mohutnosť snažicí, a poněvadž logika vztahuje se k dokonalosti poznání rozumového, musí býti i věda, jejímžto cílem jest dokonalosť poznání smyslového, a která jest tak říkajíc logikou smyslů. Toť pak esthetika Baumgartenova, která tudíž jest mladší sestra logiky, nepatří vlastně do filosofie, nýbrž jest pouze věda přípravná, a má za předmět nižší mohutnosť poznávací. Proto Baumgarten určuje krásu jakožto dokonalosť smysly poznanou, čili jak Palacký praví: dokonalosť smyslně čili v čitelnosti (Sinnlichkeit) poznanou. Co rozumem se poznává, nepatří do esthetiky. Rozum však poznává na základě představy jasné, smysly představami temnými, a krása spočívá na úsudku temném. Esthetika vlastně není než logika temného poznání, logika temného rozumu, kterým však, jelikož dle Leibnitze každá i temná monada jest zrcadlem universa, dokonalosť tolikéž se poznává. Smyslnosť jest analogon rozumu, činnosť umělecká analogon činnosti filosofické: uměleckou činností poznáváme dokonalosť temně, jen jako v obraze, filosofickou však jasně, pojmy. Esthetika Baumgartenova jest věda čistě theoretická, účelem jejím jest

---

[1]) „Nemůže býti," praví Kant, „objektivního pravidla vkusu, které by pojmy vyjadřovalo, co jest krásno. Hledati princip vkusu, který by všeobecné kriterium krásna určitými pojmy udával, jest marné namáhání (Kritik der Urtheilskraft. Berlin und Libau 1790 str. 52). A na jiném místě přímo praví: „Není ani krásovědy, jest jen kritika, ani krásné vědy, nýbrž jen krásné umění." (Tamtéž str. 174).

též pravda, pokud smyslům jest přístupna. Krása jako dokonalosť smysly poznaná jiného mimo sebe ležícího účelu nemá (Zimmermann Geschichte der Aesthetik 159—172). Týž názor panuje u nástupců Baumgartenových. Ale již Eschenburg a Eberhard účelem krásna výslovně zálibu jmenují, čímž i krása přivádí se v subjektivní poměr ku podmětu a účel má mimo sebe ležící (Zimmermann. Tamtéž str. 172—174.). Názory esthetické pak jen těmito dvěma směry dále se berou. Buď krása se považuje za objektivní, za dokonalosť smysly pojatou a určuje se její podstata, buď jen subjektivní její moment na mysli se má, a krása určuje se jediné dle svého účinku. Z jedné strany zkoumá se pojem dokonalosti, z druhé vznik a povaha záliby.

Jako vůbec ve filosofii tak způsobil Kant pravou revoluci i v esthetice spisem svým Kritika soudnosti, která vyšla po prvé r. 1790, později než Kritika čistého i praktického rozumu. Jako celá filosofie tak i Kantova esthetika má ráz subjektivní. Krása dle něho záleží ve shodné hře obraznosti s rozumem, jest čistě subjektivní, na předměty se pouze přenáší, předmětů krásných není. Jako vrozeny jsou člověku formy nazírací a kategorie čistého rozumu, dle nichž upravuje svoje poznání, tak vrozena jest mu záměrnosť (jak Palacký překládá, či účelnosť dle Durdíka, Zweckmässigkeit) jakožto forma soudnosti, dle které člověk musí souditi o oněch zvláštních zákonech empirických v přírodě, které zákony všeobecnými zůstaly neurčeny. I v těchto musí jednoty hledati. Záměrnosť jest transcendentální princip soudnosti, objektivně ve přírodě záměrnosti není, tu v ní panuje příčinnosť, záměrnosť jest pouze v nás a my ji ve přírodu vkládáme. Záměrnosť dvojí jest, logická či reální a esthetická či formální. Buď totiž předmět nějaký záměrným si představujeme, jelikož odpovídá pojmu jistému, který jsme napřed si utvořili; záměrnosť má svou příčinu objektivní a my ji posuzujeme logicky dle pojmů. Toť záměrnosť logická, a náuka o ní jest teleologie. Avšak pojímáme předměty též tak, že představ jejich nevztahujeme ku předmětu za účelem poznatku, nýbrž pouze ku podmětu; což tenkráte se děje, vnímámeli formy předmětů. Při vnímání tomto ozve se v nás mnohdy cit libý, který zajisté jen tím se vzbudí, že bezprostředně obraznosť jakožto mohutnosť názorů s rozumem, mohutností pojmů, přivedena jest v souhlas. Neboť pojetí forem v obraznosť nemůže se díti, aby soudnosť nesrovnávala jich s rozumem. Jestliže toto srovnání má za výsledek cit libý, předmět jeví se sice záměrným, ale jen pro soudnosť naši, a my nazýváme jej krásným. Při krásnu stáváme se tudíž vědomi harmonie mezi obrazností a rozumem, a my tento svůj subjektivní stav přenášíme na předměty zevnější, nazývajíce je krásnými. Soud tento, který sluje esthetickým, nezávisí na pojmu nějakém o předmětě aniž pojmu nového tvoří, pročež říkáme, že krásné jest to, co se líbí bez pojmu (Kant Kritik der Urtheilskraft. Předmluva §. 7. a str. 17.). Při krásnu tedy vnímáme jen záměrnosť bez záměru, jen formu záměrnosti, a ta mohutnosti naše v souhlas přivádí (Kant. Tamtéž str. 35). Soud esthetický jest však přece platný všeobecně, jelikož důvodem jeho jest subjektivnosť všem společná a stejná, a tudíž všeobecná (Kant. Tamtéž §. 20., 21. a 22.). Ale že předměty se líbí bez pojmu, nemůže býti pravidla, kterým by někdo měl býti nucen, aby to neb ono krásným

uznal. „Zda šat, dům, květina jsou krásny, o tom úsudek žádnými důvody nebo zásadami nedáme si namluviti“ (Kant. Tamtéž str. 25). Kde pak pojmů není, není ani vědy.

Důvody tyto Palackému nepostačují, aby dokázaly nemožnosť krásovědy. Ač „obor pravd staví se v podmětnosti,“ ač „krása jen potud je krásou, pokud se cítí,“ to přece možnosť krásovědy neničí. Neboť tato obírá se zákonností krásy, a že krása zákonnosť má, o tom pochybovati nelze. Jestiť prý krása původní a základní idea ducha, krásocit tedy musí založen býti v původní ducha zákonnosti a míti zákony povšechně platné. Tyto zákony lze rozumem pochopiti. Musíť krása ve všech svých úkazích něčím stejně působiti, neboť jen pokud něco stejně působí, jest tím, čím jest. Jednota ve stejnosti úkazů jisté věci nazývá se její zákonností; ji však může rozum pochopiti i tenkráte, zjevujeli se věc pouze v duchu (358—359). Důvod tento potud jest pravdivý, že skutečně lze, třeba s velikými obtížemi, pozorovati úkazy vnitřní; na pozorování podobném zakládá se na př. celá psychologie. Ale z toho ještě nenásleduje možnosť krásovědy, tím méně té, která by chtěla určovati, proč předměty jsou krásnými. Co společného mají úkazy krásné v duchu? Jen to, že plodí libý cit a že ve shodu přivedou obraznosť s rozumem. Co však s tím? Nejdemeli dále, jsme s vědou brzy hotovi; neboť celá věda přestává na obrazném líčení citu tohoto. Ovšem povstane věda, jdemeli dále. Neboť i tomu dávajíce, že by krása skutečně byla harmonie obraznosti s rozumem, můžeme dle svědectví zkušenosti ptáti se, proč ne všecky, nýbrž jen některé předměty harmonii tuto vzbuzují? Toho příčina přece v duchu býti nemůže, nýbrž jen ve předmětech, které před sebou máme; i můžeme nyní aspoň pokusiti se zpytovati, co to asi na těchto předmětech, jež působí onu shodu? Tu však již překročiti musíme meze subjektivnosti a máme pro krásu příčiny objektivní.

Tak daleko nepostoupil ovšem Palacký; dle něho naopak „nutno každému s pravdou se chybiti, kdokoli nejímaje podstaty její v duchu, vyhledává zákonnosť její v pouhém toliko uspořádání předmětů zevnějších“ (364 [1]).

Zcela však je Palacký na nynějším stanovisku krásovědy, dokládáli, že esthetika není pouhou theorií krásoumy, žeť obor krásy jest přednější a širší nežli obor umění, zákonností krásy že má se říditi veškeren život náš, netoliko krásné umění. „Vzdělání krásy v životu člověka jest bytná částka vzdělání člověka vůbec; a krásověda, která dopomáhá ku poznání spůsobu toho vzdělání, nabývá v tom ohledu důležitého významu pro člověčenstvo veškeré, od národův do pronárodův“ (360).

Na místě tomto dotkneme se i methody, kterou Palacký ve svém bádání bráti se chtěl. Krásověda stojí uprostřed mezi vědami spekulativními (domyslnými) a empirickými (přezvědnými), proto „nemůže ani samým toliko rozumováním založena, aniž pak samou zkušeností do-

[1]) Nalézáme však přece u Palackého jakousi myšlenku objektivní krásy, když praví, že „cit pokrásný neruší ve předmětech vůbec *jistých známek* k rozeznání svému“ (423).

statečně vystavena býti; k ní jak ostrozraký důmysl, tak i jemné zkušení zároveň dopomáhati jsou povinny (285). Esthetika nesmí bráti se methodou synthetickou (soubornou), kde od „povšechnosti kráčí se k jednotlivostem,“ ale analytickou (rozbornou), kde je postup opačný; neboť „kdož maje vystavěti celou krásovědy soustavu, počínal by stavení své vrchem pyramidy a ne raději základy jejími?“ (363). Není pak ku poznání krásy potřebí než to, co nám vniterná jemná zkušenosť u požívání krásy sama poskytuje, ostrozračně spozorovati a umístiti rozumně ve všeobecnou soustavu pravd (292).

Co do plánu Palacký mínil zkoumání své počíti ohlédáním krásocitu, zpytuje a zákonů těch mohutností hledaje, které ku pojímání a posouzení krásy přispívají. Potom uvesti hodlal, jakými spůsoby krása se zjevuje, a ku konci teprve zkoumati chtěl zákony krásoumy. Víme již, že nedokončil ani knihy o krásocitu jednající. [1])

IV. O krásocitu.

Dříve než počneme vykládati Palackého názor o krásc, třeba jest, abychom se zmínili o obměně pojmu Kantova, kterou učinil básnický jeho stoupenec Schiller. Dogma Kantovo o smyslné a nadpřirozené povaze lidské přejav, snažil se jako básník boj obou principů přivesti v soulad a smír. Smyslnosť i rozumnosť pudí člověka silami protivnými, které proto pudy se zovou, hledíc každá se svou úlohu býti. Člověk tedy pud má dvojí: smyslný či látkový (Stofftrieb) a formodatný (Formtrieb. Srv. Durdík. Aesthetika str. 332). Smyslným pudem člověk přijímá látku, pudem formodatným přijatou látku vytváří. K nim přidává Schiller ještě pud třetí: hravosť (Spieltrieb), v níž původ má krása, která vzniká za souhlasu pudu látkového a pudu formodatného, kterýžto souhlas výrazem jest pravého člověctví. S pojmem hravosti pod jiným jmenem shledáme se též u Palackého; jeho zvolněná čili nevázaná stránka života, jejímžto představitelem jest obraznosť, patrně vznikla vlivem hravosti Schillerovy.

Obraznosť, důležitý a zajímavý úkaz v duchu našem, těsně souvisí s názorlivostí. Kdežto tato sloužíc účelům rozumu a poznávajicnosti povinna jest podrobiti se ve všem přísné určitosti rozumu, obraznosť v oboru názorlivosti pohybuje se samovolně, nevázaně a tvorně. Jí přičítáme, že člověk nese v sobě malý svět, nebo raději, že celý svět zevnější se vyobrazuje v duchu člověčím jako v zrcadle. Známkou obraznosti je „celotnosť a osoblivosť výtvorů jejích,“ obraznosť všecko pojí v živou jednotu a vše doceluje. Obraznosť se spolčuje sice též s rozumem, ale nejdůležitější jest spojení její s citem, neboť toto spolčení zakládá krásocit a krásu. Tímto spolčením tvoříme si svět, který jest úplně určen podmětnou naší potřebou bezvýminečně, svět, ve kterém věje tvorná volnosť, čilosť života, rozkoš a ušlechtilosť (378—384).

---

[1]) Rozvrh knihy třetí o kráse jednající takto byl učiněn: 1. o kráse vůbec; 2. o významu krásy v životě člověckém; 3. o zásadách krásy obraznické; 4. o zásadách krásy hudební; 5. o zásadách krásy básnické; 6. o rozdílech krásy.

V samé bytosti člověka jest tedy dvojí stránka života jeho: vážná a zvolněná (nevázaná). V první stránce životní rozum svou přísnou určitostí směřující ku poznání a ovládání předmětenstva a smyslnosť svými prudkými popudy tělesnými člověka v pravý opak přivesti hodlající v neustálém jsou sporu a zápasu. Obě tyto zásady nikdy by nevstoupily v mír, kdy by citelnosť, toto spojiště a střed veškeré naší bytosti, nejednotila jak zákony rozumu, tak i popudy tělesnosti, uvádějíc obě strany v rovnovážnosť, určujíc vůli a vedouc veškeren stroj bytnosti člověčí k božnosti.[1]) Vážnou stránkou života spějeme k jestotě božnosti, dobýváme pravdy a mravního dobra.

Ve zvolněné stránce života rozum a tělesnosť podrobují se nové, vlídné a plnomocné vládě, tu mizejí všechny odpory mezi podmětem a předmětem, mezi námi a přírodou. Účelem této působnosti duchovní musí rovněž býti božnosť, nikoli ovšem jestota božnosti, neboť kdy by touto hravou činností bylo lze dospěti k jestotě, byla by ona přísná rozumnosť nejen obtížna, ale i neužitečna a závadna. Jestota božnosti není tudíž úkolem činnosti hravé; touto neprospíváme ani ve známostech a oučinnosti rozumu, ani ve mravnosti a mocnosti vůle své. Její usilování jest pouze usilování po formě božnosti, což jest spůsob bytování božného neboli obraz svrchovaného člověckého bytu. Že forma božnosti může existovati bez jestoty, dokazuje Palacký takto. Zvolná zásada života musí míti svou zvláštní zákonnosť nezávisící na zákonnosti rozumu a musí míti i svou zvláštní působnosť. Tím povstává nový poměr mezi podmětem a předmětem, který nevede ani ku poznání ani ku mravnímu dobru, nýbrž poměr tento jest zestejnění podmětnosti a předmětnosti; jelikož podmětnosť představuje se v citu, předmětnosť v obraznosti, můžeme poměr tento jinými slovy označiti jakožto „ujednocení" (souhlas, harmonie) citu a obraznosti.[2]) Nazvemeli ony doby života našeho, kdy se cítíme nejvíce přiblíženi božnosti, božné doby života, bude slouti spůsob, jak se tyto božné doby oznamují buď v nás buď v úkaze, formou božných dob života. Tato pak může i citem pojata i obrazností býti vytvořena. Povšechná pak forma božných dob života jest forma božnosti vůbec. A tato forma božnosti jest idea krásy vůbec. Ona pak

---

[1]) Pramen náuky svrchu hlásané nalézáme ve 13. a 14. čísle Schillerových listův o esthetickém vychovávání lidstva. Oběma pudům vykázati hranice a bdíti nad tím, aby jich nepřekračovaly, úlohou jest kultury. Smyslnosť chráněna býti musí proti přehmatům svobody, osobnosť (to, co ve člověku jest stálého) proti síle pocitů. Onoho docílí se vzděláváním mohutnosti cítící, tohoto vzděláním rozumu. Kde obě mohutnosti v nejdokonalejším vzdělání svém se sjednotí, tu člověk spojuje s největší náplní své jsoucnosti též nejvyšší samostatnosť a svobodu. Jestliže v mezích patřičných od osobnosti držán jest pud látkový a od smyslnosti pud formodatný, člověk představuje v nejvlastnějším slova významu ideu člověctví; tato však jest nekonečnosť, k ní jen člověk může blížiti se, aniž jí kdy dosahuje. —

[2]) Schiller ve 14. listu dotčeného pojednání vyjadřuje se podobně. By však byly případy, kde by člověk zároveň byl si vědom své svobody a pocitoval i svou jsoucnosť, kde by zároveň cítil se látkou a poznával sebe duchem, měl by v těchto případech a jediné v těchto případech úplný názor svého člověctví, a předmět, který mu tento názor opatřil, byl by mu symbolem jeho určení vykonaného a výrazem nekonečnosti.

původní zásada v duchu, za jejímžto působením my po formě božnosti toužiti a v ní se kochati neustáváme, nazývá se krásocitem; jeho působnost zakládá se tedy na zestejnění podmětnosti a předmětnosti, čili na ujednocení citu a obraznosti (372—378). Na jiném místě pak praví, že krásocit jest „ono na původním citu čistého člověčenství založené zvolné nesení se ke všemu, což nám předcity, zázvuky a obrazy svrchovaného čili bezvýminečného“ (nepodmíněného) „bytu člověckého v úkaz vynáší“ (421).

Jako Kant krásu za harmonii obraznosti a soudnosti, Schiller za souhlas pudu smyslného s pudem formodatným nebo vůbec látky a formy, tak i Palacký krásu prohlásil za souhlas avšak obraznosti a citu. Trojí tento výklad krásna především tím společným se vyznačuje znakem, že se krásno určuje svým psychickým původem. Krásno jest produktem jistého výminečného subjektivního stavu, krásy ve skutečnosti není, my ji jen na předměty přenášíme; bytnost krásy, jak dí Palacký, sama staví se vlastně v podmětnosti (424). Téže výtky, která Kanta stihla, nemůže ujíti tedy ani Palacký. Neboť i tu ptáti se můžeme, kde toho příčina, že jen některé předměty takovýto výminečný stav duševní způsobují, jiné však nikoli. I jest nám s příjemným překvapením vyznati, že bychom se byli u Palackého této odpovědi dočkali. Maje totiž předměty jen potud za krásné, pokud podmětnost zpředmětňují, chtěl zkoumati krásu na předmětech jen za tím účelem, „aby se ukázalo, kterak idea krásy může ve předmětenstvu se zjeviti, čili kterak předmětové mohou formu božnosti na se vzíti, a tím buditi idey krásy ve svědomosti naší. Jest tu vyhledávati zákonnost, za kterou jevívá se předmětně podmětný život náš, naše snažení k božnosti; jest tu objeviti, v čem zákonnost ducha se zákonností přírody se stýká i v čem sobě odporuje, a kterakými rozdíly ohlašuje se v úkazu svém shodnost neboli spor obou zásad ohledem na citelnost naši. Poznání této zákonnosti vede blíže ku porozumění, zdali daní předmětové jsou krásní neb nekrásní, a proč o krásnosti předmětů dá se jistý úsudek nejen vynesti, ale i ospravedlniti a předmětně platným činiti“ (425). Takto zkoumaje byl by se snad dodělal toho výsledku, že by byl ony „jisté známky“ na předmětech našel a se přesvědčil, kterak ovšem pravda jest, že harmonie obraznosti se soudností, harmonie formy a látky, harmonie obraznosti a citu krásny jsou, ale proto jen, že shoda či harmonie vůbec, ať kdekoli se nachází, krásna jest a zálibu budí, že však pouhá harmonie nevyčerpává veškeré podstaty krásna, jsouc pouze jedním z těch základních poměrů, které budí esthetickou zálibu a jež, pokud možno určiti, úlohou jest krásovědy.

Že Palacký nespokojil se ani výkladem Kantovým ani Schillerovým, toho příčina vězí v mínění jeho o citu, který pramenem a podstatou jsa života duševního ovšem nemůže chyběti ani při kráse. Proto vytýká Palacký Kantovi, že nevšímá si krásocitu (318), kdežto proti Schillerovi proto se opřel, že tento krásu považoval pouze za požadavek rozumu (14. list jeho zmíněné již rozpravy), možnosť její maje za nepochopitelnou (321). Všichni tři však nemohli dopíditi se pravdy, spokojivše se dosti povrchním psychologickým rozborem zvláštního tohoto zjevu duševního. Přese všechno popírání duševních mohutností, se kterým

jsme u Palackého se potkali, jest přece bludnou touto náukou svírán, když určuje pojem krásna. Mimo to málo dbali toho, aby jasně určili a obmezili význam slova krásno, čili abychom mluvili slovy Stuarta Milla, nesnažili se určiti souznačnosť (connotatio) slova krásno — věc to, které se pořád ještě esthetice nedostává, čímž až dosud mlhavou zůstává. Dosud tuším platí důležitý výrok Stuarta Milla: „Mezi slova, která zakusila tolik postupných přechodních významů, že se ztratila všechna stopa všech těch věcí, které značí, neb aspoň vlastnosti, která jim jest společna, počítá Stewart také slovo krásný. I nechtěje rozhodovati otázku, která nikterak do logiky nepatří, musím přece s ním pokládati za velmi pochybno, že slovo krásný tutéž vlastnosť souznačí, mluvímeli o krásné barvě, krásném obličeji, krásném divadle, krásné povaze a krásné básni. Slovo toto bylo bez odporu od některého z těchto předmětů na jiný přeneseno na základě podobnosti mezi nimi, nebo pravdě podobněji mezi city, které vzbuzují; ale tímto ponenáhlým rozšiřováním dostalo se konečně věcem, které od oněch předmětů smyslu zrakového, o nichž beze vší pochybnosti se ho nejdřív užívalo, velmi daleko vzdáleny jsou, a jest aspoň s otázkou, zda jest nějaká společná vlastnosť ve všech těch věcech, které dle jazykového zvyku krásnými můžeme nazývati, mimo vlastnosť příjemna, kterou výraz tento také spoluznačí, která však nikterak nemůže býti vším tím, co lidé obyčejně tím chtějí vyjádřiti, jelikož jest mnoho příjemných věcí, které nikdo nezve krásnými. Jeli tomu tak, tu jest nemožno, slovu krásný uděliti nějakou pevnou souznačnosť, při níž by přece mohlo značiti všechny ty předměty, které nyní v obyčejném užívání značí, a žádné jiné. Pevnou souznačnosť však by míti mělo: neboť pokud jí nemá, nedá se ho užiti jako výrazu vědeckého a jest stálým pramenem špatných analogií a bludných generalisací“ (Logika IV, 4, §. 5.). Pokus toho ovšem učinil Kant, a Palacký jej po něm opakuje; rozdělují totiž krásno z jedné strany od příjemna, z druhé strany od dobra a pravdy; ono pouze do smyslů lahodně působí, tyto se nalézají jen v oboru rozumnosti (422). Palacký také nesouhlasí s těmi, kdož proti kráse staví vznešenosť, tragičnosť, komičnosť atd. (423). Ale tím věc vyčerpána není. Dále postoupil Herbart uče, že krásno vzniká jen z jistých základních poměrů, vztahujíc se pouze k formě. Tím ovšem pojem krásna určen a obmezen, ale nejistota a kolísavosť dosud z esthetiky nevymizely, zejmena vezmemeli v úvahu krásno básnické, které přese všechno rozeznávání formy vnitřní a vnější dosud se nechce vejíti v tuto přihrádku a k dalšímu rozboru vyzývá. —

Ač Palacký sám výslovně praví, že krásovědec o to se nestará, kde co krásného, přece oddíl: „Potah útvarnosti předmětů k citu“ není vlastně nic jiného, než básnické líčení toho, co krásného jest v přírodě. Upomíná nás oddíl tento na Herderovu Kaligonu, jejíž nejlepší část Herder věnoval výpočtu a vylíčení krásných zjevů v přírodě. Čehož my tuto pomineme a již jen co nejstručněji o ostatním obsahu esthetiky Palackého se zmíníme, a promluvíme o vlastnostech krásocitu, z nichž první jest ideálnosť pokrásná, „to dítě nebes, které krásocit v sobě chová.“

Svrchu jsme pověděli, že obraznosť může jednotlivé formy bož-

nosti pojati a „zpředmětniti“, že má tudíž působnost idealisující. Božnost obraznosti zpředmětněná jsou „ideály pokrásné“; jsou to obrazy života lidského, kterými na zjevu nějakém se představuje nejvyšší jeho dobro, jeho svrchovaná dokonalost, obrazy toho stavu, kdy duch a příroda vešli v mír, kdy veškeren zevnější smyslný svět se podrobuje ochotnou povolností ducha potřebám. Obraznost ideály svoje tvoří ne postupem logickým, ne logickou abstrakcí a kombinací, ale návodem „citelnosti“; obraznost se jich dovtipuje. Čím více by hledány byly z úmyslu a s úsilím, tím více potracují rázu ideálnosti. Ideálové závisejí na vzdělanosti ducha tvořivšího je, nejsou tudíž absolutní, ale relativní, postupem vzdělanosti také ideálové krásy „zveličejí a zdůstojnějí.“ Všechny však ideály zaznívati musejí tím prvotním základním tónem v duši člověka, v němž jeví se čisté jeho člověčenství. Tato povšechnost známkou jest pravého ideálu. Ideály zdobiti musí též určitost, která závisí na síle a jasnotě obraznosti, která je vytvořila. Ideály jsou dále i charakteristické; neboť každý člověk má stálý zvláštní spůsob jeviti svou podmětnost, své smýšlení a konání, a ten osobitý ráz dodává výtvoru svému obrazotvornost idealisující. Ideálové nejsou pravdě na odpor, neboť v nich jeví se vyšší a živá pravda ne sice skutečnosti, ale vyšší potřeby, která lidskému pokolení za vzor do srdce vštípena jest. Ideálové nejsou vzati z oboru nemožnosti (396—403).

Přenesemeli ideálnost na činné moci ducha a snažímeli se zjednati jí skutečnosti a vlády, povstává enthusiasmus čili roznět pokrásný, který tudíž jeví se jakožto stálé vroucné oddání se ducha celého všemu, co krásného jest. „Roznět jest oprávdové srdečné usilování k božnosti, jest obětování sebe samého účelům světa ideálního.“ „V něm vane vůbec cosi vysokého, ano sráží všeliká pouta tělesnosti a sobectví. Odřekna se všeho, což matným osoblivosti záměrům posloužiti může, nese on se za všecky časy a prostory ku pramenům samým, ze kterých se člověku prýští velič a krása. Komu jednou okusiti bylo pramenů těchto, ten opovrhna vší nízkou zeminou, posvětil sebe službě nebes navždy. A odtud povstává ona stálá, jasná i vysoká mysl, nedostupná nijaké ošemetnosti; odtud ona upřímná důvěra k vyšším jestotám a nadějím; odtud ona oddanost ke všemu, což nese na sobě ušlechtilý ráz a význam.“ „Roznět sám v sobě a ve přítomnosti svých ideálů nachází nejhojnější odměnu a proň vždy hodno a sladko jest i žíti i umříti“ (412—416).

Naproti ideálnosti stojí komičnost a tragičnost; kdežto ona zrcadlem jest božného člověčenství, kdy člověk dosahuje, po čem touží, tyto jsou obrazem člověčenství strádavého, v němž každá jeho touha bývá vždy zmařena. Přesahovalo by rámec historické rozpravy této rozmluviti se šíře o věcech těchto, proto jen uvedeme definice těchto i jiných ještě pojmů, jak je u Palackého nalézáme. „Jestliže někdo chtěje zvítěziti nad nutností přírody nebo jen se jí uchrániti, z nedojípky svěří se k tomuto cíli opět zákonům samé této nutnosti, a tudíž sobě samému protipůsobíc, ve svém úmyslu zmarněn bývá: názor ten budí v nás cit komičnosti.“ — „Kde samostatný člověka duch již ne omámením, nýbrž vědomě a svobodně, postaviv své chtění a své úmysly naproti tělesnosti nebo zlobě a násilí cizímu, aneb proti vyrážejícím ze mrákoty přísných

osudů pohromám, ve vážném zápasu tom klesá, tam u názorce toho zápasu vznikají citové tragičnosti." — Spojiště komičnosti a tragičnosti jest humor, který prý bychom rozmarou mohli pojmenovati; i jest on v jisté příčině to nejvyšší ve člověku. „Všecko pozemství, celá nekončená konečnosti spousta jest ona terč, proti které humorista mece ohnivé střely své." „Ozbrojiv se zbraní všepotroucí, vrhá se humorista do směsice, do kalu života lidského, a postaviv jeho všecky odbojné neladné živly mezi sebou do zápasu, *rozmařuje* abych tak řekl a zničuje je skrze ně samy." — Příbuzná komičnosti a tragičnosti jest naivnosť, která záleží na dětinné nevinně a prostotě; jemné srdce postupuje zde jen podle vlastního svého vnuknutí a zákonodárství bez ohledu, zdali to se záměry rozumnosti shodno bude čili nic. Jestliže se to hnutí srdce prostého vyskýtá ve sporu se zákony světské opatrnosti proti vůli podmětu a z překvapení, tedy blíží se ku komičnosti a plodí smích; pakli s plným povědomím vyplývá z ušlechtilého podání se pod zákony jemného srdce ve všelikých života okolnostech, příbuzno jest více tragičnosti a působí u nás mnoholibé pohnutí.[1]) — Vtip konečně páří spolu věci různorodé pro jejich částečnou shodnosť a působnosť, zdaje se z předmětnosti bráti poměry a idey, které tou měrou vlastně on sám do nich vnášívá. Ve vtipu zjevuje se svoboda i vláda ducha nad předmětným světem, která sama poskytuje veliké zalíbení, jelikož tím i činnosť podmětná zvýšena, i obor poznání a obraznosti novým okamžitým bleskem osvícen a „rozprostraněn" bývá. Vtip dvojí jest: buď rozum páří částečné ty podobnosti buď obraznosť. Jen druhý má význam esthetický (403—412).

Konečně promlouvá Palacký ještě i o geniovi (důvtipu). Nás tu hlavně zajímati bude poměr ke Kantovi. Kant přisoudil genia pouze umělcům; výslovně praví, že největší vynálezce vědecký liší se specificky od genia (Kritik der Urtheilskraft §. 47. str. 182), a definuje genia jakožto vrozenou vlohu, jíž příroda pravidlo dává krásnému umění. (Tamtéž §. 46. str. 178). Dle Palackého však vlastně každý člověk, pokud je člověkem, má do sebe něco geniálního, jelikož „genius není nějaká zvláštní ducha moc, aniž jaké složení mocí, ale duch sám ve své původní neporušené, úplné, dokonalé působnosti." Pročež jen stupeň genia jest rozdílný. Podobným spůsobem Jos. Durdík pronáší se o geniovi, dokládaje, že stanovímeli mezi bytostmi vůbec rozdíl pouze stupňový, rozdíl jiný tím méně jest při jednotlivých vlastnostech rozumné bytosti (Aesthetika str. 555—563). Následkem toho i genius rozdílný jest podle rozdílných oborů činnosti; „mluvíme o důvtipných filosofech, zákonodárcích, vojevodách, umělcích." Kdežto však podle Durdíka genius od talentu liší se pouze měrou své fantasie, Palacký vidí genia vůbec tam, kde působnosť ducha dosáhla jistého znamenitého výtečného stupně moci a svobody. Činností genia jest *snadné* vynalezení „potahů" nezjevných, ale přirozených, a vlastností jeho, že nachází k účelům svým vždy takové prostředky, ježto dovodí k nim prostě,

---

[1]) Kant definuje naivnosť jakožto výbuch lidstvu původně vrozené upřímnosti proti přetvářce, která stala se druhou přírodou (Kritik der Urtheilskraft 226).

co nejblíž a nejšťastněji. [1]) — Mínění Kantovo však přece probleskuje u Palackého, an líče genia „pokrásného“ má jej za „tlumače“ přírody, jejíž duch ozývá se ve výtvorech jeho věrněji a jadrněji než kde jinde.

V.

Vzkříšení národa našeho právem za zjev podivuhodný se považuje. Vysvětliti památný úkaz tento úlohou jest historika dějin všeobecných. Jemu však značnou měrou přispívati musí historik literární, jelikož jest věcí nad slunce jasnější, že ku vzkříšení lidu českého literatura působila měrou největší, tak že u nás právě se potkáváme se zjevem ne sice osamělým, ale přece řídkým, že národní literatury netvoří život, aby tato byla jeho zrcadlem, ale že teprve literatura sama národní život jala se tvořiti a vytvořený říditi a spravovati. Dějiny literatury ve smyslu vědeckém mají býti dějinami ideí a myšlenek v jich formě vědecké i umělecké. Proto také více než kde jinde třeba u nás studovati a znáti myšlenky i snahy literátů českých, kteří osobitý ráz ducha svého snažili se vštípiti literatuře a tím i směru národního vývoje. Filosofické názory nebyly bez účinku na literární i veřejnou činnosť Palackého. [2]) Ony předem byly pramenem ušlechtilého jeho mínění o dějinách, jejichž knězem se stal a za jejichž obraz pokrok k božnosti považoval (Kalousek, Nástin životopisu Fr. Palackého str. 11.). A tato idea pokroku, jejímž se stal hlasatelem již za doby svého mládí, svítila mu pak v podobě nejušlechtilejší po celý život, a stala se vůbec heslem buditelů národních v tom širokém obsahu, jak ji byl Palacký vyměřil. I jest přední příčinou rychlého probuzení národa našeho, že úkolu toho podjali se mužové, kteří stáli na výši doby a oplývali nejen vzděláním rozumu, ale i ušlechtilou myslí a srdcem planoucím pro nejsvětější ideály člověčenství. Proto oni budíce národ a chtíce zdokonalovati jej nepočínali sobě jednostranně, ale vedli jej k tomu pokroku, který byl označil Palacký slovem božnosť, učili jej lásce k svobodě, avšak i lásce ku pravdě, kráse a dobru. Snahy jejich dobře charakterisuje epigram Kollarův:

Buď sem lustry neseš krásot, buď pravdy pochodni:
jdi, však žádného tvé světlo dýmu neměj.

---

[1]) Zajímavý jest souhlas mínění Palackého s H. Jolym, který ve studii Psychologie des grands hommes uveřejněné v Ribotově Revue psychologique r. 1882 o velikém muži takto se pronáší: „A kdo jest nám velikým mužem? Tenť zajisté, kdo nad ohromnou většinou mezi námi vyniká velikostí svých pojmů, svých citův a svých výkonů“ (I. díl str. 362). I onu snadnosť, o níž nahoře mluveno, Joly geniovi připisuje, nazývaje ji inspirací. „Inspirace,“ praví, „jest cosi, co zdá se zastupovati dlouhou práci, co rázem ukončuje pokus hrozící býti pracným, co dává klíč k labyrintu, na ruku dává výraz, strany kterého bychom byli ve starostech, a zjevuje definitivní formu idey“ (II. díl str. 499). Neníliž to periphrasis Palackého snadného vynalezení „potahů“?

[2]) Vliv filosofických názorův u vývoj literární plnou měrou oceňují dva přední zástupcové srovnávací historie literární: Hettner ve svých dějinách literatury 18. století, Braudes ve spise svém: Hlavní směry literární 19. století.

V té příčině nebyla neplodnou veliká myšlenka Palackého. Nemenší váhy bylo, že křisitele naše zdobila ona ideálnosť a nadšenosť, které Palacký ve své esthetice tak živě popisuje. Oni opravdu ve přítomnosti svých ideálů nacházeli nejhojnější odměnu a jim věru bylo hodno a sladko pro ně zemříti. I byla práce jejich korunována úspěchem. Proto často a často oživovati v paměti velebné obrazy ideálních mužů těchto tím více je třeba všude tam, kde liché hlasy sobectvím a prospěchářstvím nasáklé s pohrdáním mluví o ideálnosti, v nevědomosti své naproti ji stavějíce potřebám prý praktickým, jako by ten, kdo v obchodě nebo průmyslu nebo v jiných tak zvaných praktických odvětvích pracuje, bez ideálnosti prospívati mohl vlasti a lidstvu. Kdo myslí, že ideálnosť a praktičnosť pojmy jsou sporné, mate sobě pojmy. Ideálové, jak dobře Palacký propověděl, nejsou vzati z oboru nemožnosti, mezi idealistou a snílkem rozdíl jest ohromný. Idei pokroku všichni velicí mužové rozuměli tak jako Palacký: zdokonalování člověka všeobecné, nejen vědecké a praktické, ale i esthetické a mravní. V tomto smyslu božnosť skutečně má býti konečným účelem lidstva a tedy i národa našeho. Tento cíl každému jest míti na zřeteli, kdo chce pracovati vlasti ku prospěchu. Cesty mohou býti rozličné: všeobecný princip dělení práce musí jeviti se i při všeobecné práci národní. Ale skutečné ovoce nese jen práce ta, která celek na zřeteli má a zřetelů nejsvětějších se nespouští.

Kdo s koho?

Kulturní obrázky,

kreslí

dr. Zikmund Winter.

(Dokončení.)

X.

Na mazhauze mistra Berana sedí paní matka u okna a čte na bibli. Podle ní pod stupněm sedí panna Dornička za stávkem předouc. Matka rozmlouvá s bohem, panna se světem. Panna myslila na svého školního officiála, zdali se za něho dostane; chvíli jako mrak na nebi vystupoval jí v mysl Váča sousedovic, s nímž rostla a ve škole sedávala, na okamžik i švarný myslivec Křivoklátský přiletěl do hlavičky, ale zmizel honem zase. V tom na síni šum. Paní i děvče zdvihnou zraky své ke dveřím. Vchází souseda Bolehlavová, bába vráskovitá jako Hekuba, srdce štiplavého, očí zlých. Byla ustrojena svátečně v čubě brikýškovým suknem pošité, na hlavě měla nádherný zlatý čepec, kolem těla opas stříbrný. V hrsti držela páteř koralový se stříbrnými zrníčky. Šla snad z nešporů, ale sem vešla patrno schválně, neboť tu od dávných časů ve světnici nebyla. Ve dveřích řekla: „Jmeno Páně na věky věkoma buď chváleno.“

Ženské hostě neobyčejného přivítaly ne sic bez rozpaků, ale dosti vřele přec. Usedla. „Jste zdrávi, paní sousedo?“ optala se Bolehlavová. Odvece stará Beranová: „Jsme z daru božího zdrávi, jenom noha moje po minulé nemoci pokoje nedá. Pořád se bolesť vleče a připomíná.“ — „Inu, jen když jste jináče zdrávi, abych vám zdraví nevynesla!“ Chvíli ticho. Bolehlavka zase: „Ať naši mužové jsou k sobě začasté nevrlí, já jsem vaše přítelnice, paní sousedo, věřte!“ — „Věříme,“ odvece Beranová, „třebatě bychom na takové přátelství ani mysliti neuměly.“ Viděti, že paní Beranová jazykem také dobře vládla. Bylo opět ticho. Dornička jsouc dobře zvedená dívčina vstavši odešla na dvorek hodit kurám zob. Možná že spolu uhodla příčinu, proč Bolehlavka přišla, a to ji hnalo ven dvojnásob. Když matrony osamotněly, jala se Bolehlavová hovořiti: „Jaké oumysly máte, paní sousedo, s Dorničkou, už dospívá pomálu na čepec.“ Beranová vědouc ovšem, kam se řečí přiměřuje, odpověděla: „Pokud jí pán bůh let dojíti popřáti neráčí zúplna, nemíníme se o vdavky starati, máť opravdu ještě kdy na to.“ — „Vždyť já nemíním,“ dí v odvetu honem paní souseda, „aby den k dodání poctivé panny byl už napřed hned určen; přátelskou měrou chtěla jsem jen vaše předsevzetí vyzvěděti; nebude mi snad na zlou stranu vykládáno, zeptámli se, zdali byste našemu Vaňkovi pannu připověděli, je mistrem.“ Vece upřímně Beranka: „To bych nejraději zůstavila při dobré vůli a namluvení.“ — „Zase odpověď nerovnou mi dává paní souseda,“ odporovala Beranová rozpačitě hrajíc velikánským fěrtochem, „vímť, že není za řád, aby matka chodila na námluvy, na to chodí vybraní sousedé. Stane se též tak po dobrém obyčeji, ale prve bych ráda vyzvěděla oumysl váš a pannin. Můj Vaněk dostane dům, který se pokládá o 1800 kopách; kolářské řemeslo je pěkné řemeslo, mládenec jest bez ouhony a výtky a mistr umělý!“

K tomu odpověď dala Beranová: „Ačkoli je váš Vaněček u mnohých v městě na rozličném výkladě, já mu přes to přeji všeho dobrého; náš pan táta není také mládenci těžek, k vašemu manželu je těžek, víte to dobře jako já, že se škorpí spolu už mnoho let, čehož nejsem v pravdě nic vděčna.“ Teď si vzpomněla paní Beranová honem, že se Bolehlavová před chvílí chlubila, i protož ven s tím: „I nás pán bůh statkem nadělil, že budeme moci Dorničce dobrou výpravu nevěstinskou dáti, a na pomoc některou kopu učiniti. Náš dům je také dobrého rázu, dívče naše je opravdu bez ouhony.“ — „Vím, vím,“ chlácholila rychle paní sousedka a obracejíc řeč jinam pravila: „Ani mně to libezná věc není, že se naši mužové škorpí, hleďte, snětím našich dětí byl by o všecko pokoj na věky.“ Snad to žena upřímně mínila, ač hlavní věcí při tom všem jí bylo jen bohatství Dorniččino, jehož hodlala získati svému synovi. Vždyť ani pyšný Bolehlav nic dnes nenamítal, vida, ana se žena strojila k Beranovům. Zřejmě by tam byl na námluvy nikoho živou mocí neposlal. Pýcha jeho zamítnutí byla by s těží snesla, ale ženě na výzvědy dovolil. Beranová majíc na mysli sousedské nepřátelstvo pravila: „By jen konec byl těch hněvů, považte, že i onen povětrný, nemoudrý závod v lese z toho všeho hněvu vzešel! Můj manžel ztratí rozum, věřte, paní sousedo, od jarmarku opitoměl, chodí, nepracuje, tovaryši vidouce to jsou také nepilni svého díla, mistr doma

nemluví, honí ňákého vrtocha, bojím se věru, že už nemá všech doma a brzy že bude na blázni! A ten závod, ať skoná se na kterou stranu koli, rozvede hněvníky ještě více!“ — „Snad ne,“ konejšila souseda, „můj manžel dělá si z toho závodu posmíšky.“ — „Ne tak můj. Otče bože, co my ženské ubožičky zkoušíme! Včera do noci tu byli mistři a byly mnohé řeči ba i zlé pohádky o ten závod. Hádali se, div že se neprali o to. Na mého pana manžela pokřikali. To mu mnoho šedin přidá!“ — „E přijď co přijď,“ odvece Bolehlavová, „svatbou se takové křiky dlouholeté mezi sousedy nejlépe pohřbují. Naše děti to k místu přivedou.“ — „Nic proti mně nebude,“ odvětila máti Dorniččina, „naše dci je poslušná a poddaná, promluvím s ní a vzkáži vám. Dci naše je v pravé pravdě nezadaná; nějaký fořt sic o ni stojí, ale kdo ví jaký jest, my ho ještě dobře neznáme, už ta řeč jeho německá s českou snešená odpuzuje.“

Bolehlavová se zdvihla se stolice a žehnala se s Beranovou řkouc na rozchod: „Dej pán bůh, aby začaté předsevzetí k dokonalému utvrzení přijíti mohlo. Pravíte o jakéms fořtovi, mně zase můj Vaněk říkal něco o našem školním officiálovi, nevím kterak slove, říkají mu pan Jan, ale já mu hned řekla, že ti officiálové chodí sice pod kloboukem a umějí leccos latině blektati, ale smrdí kapsou žebráckou; rozumím tomu, že byste takovému holečkovi děvče nedali jak živi!“ Beranová se úžasem i zlostí zapýřila. „To zas někdo něco moudrého sklevetal,“ pravila, „ty věci o tom jistém officiálovi Janovi nic v sobě nenesou, my nevíme zhola nic o nižádném officiálovi, vysvětlete se v tom, prosím, milá sousedo, co a jak?“ — „I to to,“ odvětí bába, „vždyť víte, že o každém tu v městě od jakživa soudy činí lidé neuvážliví. Kdo ví, co kde žárlivý Vaněk slyšel, nechme toho, jsou to ňáké slepé řeči — sic jináče — povím vám tejně — ten officiál tu dlouho nepobude,“ a teď naklonivši se k uchu Dorniččiny mateře pravila šeptem: „Když pořád Vaněk na toho officiála broukal, navedla jsem pana manžela svého, kterýž v radě přičinil, aby officiál o příští termin odtud táhl, skad přišel.“ Tak prozradila se zlá bába. Ze zlých lidí chytří bojují aspoň s chytrostí, lidem však hloupým zůstává za zbraň jen zloba.

Když se matrony spolu rozžehnaly, paní Beranová chystala se, kterak vezme Dorničku strany officiála na examen, ačkoli byla přesvědčena, že povídány tu byly řeči slepé. Vždyť nebylo ani podobno k víře, aby se officiál opovážil něčeho toho. Byltě každý učitel člověk holý, holičký — a panna Dornička byla z nejbohatších! Officiálové honívali se po vdovách s domy. Jakmile se oženili, bývalo jim školy zanechati, z čeho tedy poživení bráti, nebylali na pomoc podstatná vdova se statkem tohoto světa, pomíjejícím sice, ale na ten čas přenáramně příjemným. To všecko Beranová věděla a nadála se, že to dcera také ví a že tím se spravuje. V myšlení jsouc pohřížena brala se ke dveřím zavolat děvčete. V tom hřmotně otevrou se dvéře, a mrzutý Beran, poctivého řemesla krejčovského cechmistr, vešel veda s sebou školního officiála, pana Jana. Beranová valila oči. Ale jsouc ženské pohlaví uměla se přec tolik hned přetvářiti, že na uctivé křesťanské pozdravení officiálovo dala odpověď přívětivou. Druhdy na ulici jí býval lhostejným, dnes ovšem už ne. Starý Beran poroučel ženě už

ve dveřích: „Přines panu Janovi pintu starého!“ a obraceje se k školnímu officiálovi pravil: „Onehdejšího dne měl jsem sousedskou várku, pivo je dobré, něco vystavím do Prahy, něco vypijeme sami — no nestůj!“ zkřikl ženě. Ale officiál mírnil výkřik Beranův řka: „Na to jsem, milá paní, nepřišel, netřeba jíti pro pivo, promlouvali jsme s panem mistrem měrou přátelskou a pozval mne, abych to šel sem domluvit.“ „Pojď, pane Jene!“ velel Beran a nedada bakaláři ani hrubě domluviti táhl ho do komory vedle mazhauzu. Pan Jan velice opatrně ohlížel se po Dorničce, ale nebylo jí nikdež. Za to visely její šaty na bidle v komoře a na ty zamilovaný officiál pohlížel jako na svatosť nějakou. Oba muži usedli, jeden na postel, druhý na malovanou truhlu. „Tvoje rady se mi líbí, pane Jene,“ začal Beran. Odvece bakalář: „Já ho opravdu v ničemž svědom nejsem, nevím co umí na lese, ale nevidělli Bolehlav dřevorubce v lesích a neználi jich fortelů, toť nazbyt uštěpačně se posmívá a zajisto osidla na sebe sama poléčil, uvázna v nich nohy nevyplete!“ Beran kýval hlavou. „Vždyť já vím předobře, že ten závod více váží nežli holubí kroužek, bude to těžká práce, proto ty věci tak těžce rozjímám a pořáde pomýšlím na cestu, jak bychom znikli.“

V tom přinesla matrona konev as v pintu nebo v pět žejdlíků. Mhourajíc na muže svého tázavě očima, vstavila pintu na polici. Muži stichli, jakmile vešla. Beran vzal pintu a podal bakaláři. Pili oba z téže nádoby po starém přátelském zvyku. Paní u dveří na šatech ještě chvilku šukala schválně, ale pozorujíc, že před ní mluviti nechtějí, odešla mrzutě. „Kdy by ti ďábelníci protivní zvítězili, byla by z toho lehkosť!“ naříkal Beran „s pravou věrou dím tobě, pane Jene, zprvu jsem té sázky nelitoval, ale teď, když mi na ořech naléhá, to na mysli těžce vážím!“ — „Dobře bude, pane mistře,“ odvece bakalář, jehož úmysl zalíbiti se otci Dorniččinu již postřehujeme, „dobře bude, povím ti bez zvláštních poludek rád, co tu činiti náleží. Vždyť jsem z lesa, můj nebožec tatík i mátě moje co den ubírávali se z Bud Křivoklátských na lesní dílo. S koláři tedy jste sjednali, že stínati se bude veliký buk a jen sekerami. Žeť?“ — „Ovšem, práv jsi,“ odpověděl cechmistr. — „Toť práce daleko nesnadnější nežli pilou, ale dobře tak, vy sobě držte, jakou smlouvu mezi sebou máte, ale sekery ohledám sám, bude zapotřebí dvanácte kládních seker, několik širokých tesařských a posléze asi šest hlavatek. Sekati budete vždy jen po šesti, tři s té strany a tři odonud. Ty, pane mistře, abys nesekal nic. Ty abys byl jako vrchní hejtman, jenž zápas řídí, jediněž prvních šest mistrů namdlí, honem kážeš přistoupiti záloze.“ Beranovi zajiskřilo v očích. „O sekerách také poradím, kdy kterou přiložiti podle drva.“ Mistr vyskočil s postele: „Už vím, že jim zaplatíme, ten nešlechetný Bolehlav už nebude po nás slinami metati; teď já si už kladu všecko za hříčku, bude to výborně usnováno, pij, pane Jene, pij!“ — „Ale, pane mistře, nejásej ještě, vy musíte přece ve všem všudy jíti opatrně, ukáži vám všem, kterak sekeru přikládati tesařskou, kterak hlavatku, pamatuji se na to dobře ze svého mláda, jsou tomu už chvíle, kdy tatík sekával kmen, mátě okřesávala klesť a já v mechu se válel, jsou tomu chvíle.“ Starý Beran mladého učitele ani neposlouchal, kuje v hlavě plány o tom sekání. „Bude ti, pane mistře, také postaviti z tovaryšů vašich stráž na lidi,

seběhne se jich na les ohromná moc, mohli by vám svými zevly a smícby nebo křiky překážeti.“ To uznal také cechmistr. Vstávaje pravil školní officiál: „Nuže dobrý den, buď dobré mysli, pane mistře, sám chci o to práci vésti, aby tvůj cech už více pohany v uši neslýchal. Bodej zdráv byl!“

Rozloučili se. Beran šel s pintou za ním. Na mazhauze uctivě se bakalář žehnal s paní. Na sínci venku shledl Dorničku — jen se mihla. Starý Beran maje v hlavě nešlechetného Bolehlava a rozličné sekery, nevšiml sobě, kterak ruměnec polil děvče, a paní mátě, která by to jistě byla postřehla, tať nebyla při tom, očekávala v mazhauze na muže svého, do něhož hned, sotva se byl vrátil vyprovodiv bakaláře, pustila se dosti rázně. „Oč bylo mezi vámi?“ — „A co ti potom?“ zabručel Beran, „jedině jsem domů vešel, už křik.“ — „Nekřičím,“ křičela manželka všecka bez sebe, „nekřičím, ale jsem Dorniččina mátě!“ Starý Beran po těchto slovech stanul, a dal se do smíchu tak nehorázného, že se až za boky chytal, až mu slzy s očí pršely. Vidouc muže svého druhdy nevrlého a zamklého tak hřmotně se smáti, paní Beranová ustoupila ke dveřím, mělatě za to, že se jistojistě už zbláznil. Naposled vyhrkl ze sebe Beran: „My se radíme s bakalářem o ten závod v lese — a paní Regna ze zvědavosti ženské chce mi tu pokazovati, že je mátě mojí dcery — vím to, Regničko, vím, žes její mátě — my jsme o vás nic nemluvili.“ — „Nešťastný závod, proklatý závoď, proč jiní blázni se jím netrápí?“ začala paní naříkati. Ale Beran se bránil: „Když všecken cech česť zastavil, už to teď bez toho závodu býti nemůže. Mlč, nerozumíš tomu, jsi mdlé ženské pohlaví nestatečné.“ A otočiv se odešel Beran na dvůr brousit sekery na bruse točicím s železnou klikou.

Paní Regna byla přesvědčena, že muž její ani onen školní officiál nejsou rozumu zdravého.

XI.

V pátek večer před nedělí Oculi r. 1563, dvě hodiny po slunce západu poslán z rady Rakovnické na Křivoklát tento list, jejž dosud čísti lze v městském kopiáři (lit. E): „Od vyslaných našich, kteří dne včerejšího na hrádku byli, zpráva o tom nám dána, že jsou s J. Mstí panem Ladslavem ze Šternberka na tom zůstali, aby dne pondělního dříví, o něž jsou Bolehlav a krejčí základ svedli, vyhledáno bylo a potom když by J. Msť. arcikníže den jasný a příhodný k tomu obrati ráčil, aby sekáno bylo. My je hned před sebe obeslali a jim poručili, aby což nejraněji mohou na hrádku se najíti dali. S tím vám vinšujeme dobrou noc. Dán spěšně druhou hodinu na noc.“ Tu je archivní doklad, že v sázku řemeslníků Rakovnických do přímého účastenstva stržen jest konšelský úřad a mimo to zcela veřejně i arcikníže se Šternberkem.

Kdo by se byl den střední po Oculi téhož roku postavil na silnici, jež směřuje k lesům královským, ten vlastníma očima byl by se přesvědčil, že do závodu toho strženo bylo i všecko obyvatelstvo starého

Rakovníka. Tenkráte snad jen starci a báby s nejmenší drobotinou lidskou pozůstali doma. Co žilo a jen poněkud zdrávo bylo, šlo na království. Jedni mimo druhé chvátali; bylotě jíti půl druhé hodiny cesty. Dva buky na porážku odsouzené stály u Nového domu při zubrové oboře. Arcikníže slíbil purkmistru, že k závodu přijde se svým dvořstvem. Prý pozval sobě na to i nějaké vznešené pány z Prahy. Někteří měštěníné se svými manželkami a dcerami i synky jeli na vozech, na kterých v zadu viselo vždy několik Rakovnických kluků. Na jednom z předních vozů kotčích o pěti koních byla hromada krejčí, kteří opatrovali všecko nádobí k dnešnímu závodu. Byly tu dobře nabroušené sekery ruční i kládní, tesly, kleště, několik „šnejdrů" velkých i malých, všecko pořádně srovnané. Cechmistři krejčovští měli svůj zvláštní vůz. Tu seděla s otcem Dornička. Mateře nechali doma, nechtělatě na takové bláznivé divadlo jíti. Děvče bylo opak svého otce. Tomu bylo jako by ho vezli na popravu, ač bakalář do poslední chvíle krejčíře učil všem fortelům, aby došli vítězství. Beran se často zamyslil. Za to Dorna byla roztomilá, čiperná dívčice. Měla na sobě mantlíček šamlatový s červeným lalokem a králíky podšitý. Vrkoč pěkných vlasů byl rouškou kryt a paučníkem. Na krku mělo děvče dukáty s ouškem. Hledělo do lesů a na lidi vesele jako ptáče srdečka lehounkého. Ovšem přitížilo se srdci, když pomněla svého bakaláře. Ale za chvilenku vždy se vyjasnilo zase, vždyť bakalář horlivě dobýval se do starého otce, ba naklonil ho sobě cele, ovšem za zcela jinými příčinami, nežli by sobě bývali milenci přáli.

Však dívejme se na silnici. Tu veze kolečník věrtel piva, tamto za ním druhý, třetí. Teď je předhonil vůz s koláři, za nimi hle již někteří sedí z kovářů. Poznáváme Češpivu, Hřmota. Tamhle loudá se těžký vůz májemi a všelijakou chvojí ozdobený — je všecek naložen kaufem piva, o něž byl základ. Tu zase houfec lidí obojího pohlaví a zpívají sobě. Při nich kluše koník vezoucí na káře hromadu pecníků chleba. Za ním cupají ženy obtížené krosnami, v nichž složeny všelikteraké potraviny na prodej. Hle, v chomáči discentů a rozličné jiné mládeže také ubírá se k zubrové oboře muž s kobzou. Chvílemi se zastavuje, hrá a sbírá od mimojdoucích některé zbytečné denáry. Toť patrno, že na lese dnes konána bude slavnost národní. Zdá se, jako by i vrchy Křivoklátské na špičky vystupovaly druh druhu přes rameno vzhlížejíce na to neobyčejné po silnici procesí. Hoj, tu jede těžký vůz konšelský s plachtou. V něm sedí několik pánů. David Crinitus dnes vytáhl na to z almary nový klobouk vlčatý řezaný pod černým perem. Sedí podle primasa Štěrby, kterýžto starý pán opatrně halí se v „šiftuchový" plášť, jaký nosívali pro „díšť." Purkmistr toho měsíce Řepa vyjel si na koni. Od strany Luženské po pěšinách pozorujeme hojnosť vesničanů dlouhým řadem bráti se na království. S druhé strany vine se lukami také řádka lidí nekonečná. Ráno je chladné. Právě obešla rosa. Davy všedše do lesa královského měly s chůzí potiž. Cesta vedoucí průhonem s vrchu na vrch nebyla ubitá; často bývala pod kalem a samá louže. Při kraji k městu, kdekoli les otevřel se pasekou, složeny byly hranice bukového a dubového dříví v latra. Někde pozorovati hromady posouše. To dříví valnou většinou dováželo se jakožto varné

dřevo pivovarské do Rakovníka, jehož devět pivovarů tehdejších spotřebovalo v době várek drahně later. Pivovarečníci kupovali tenkráte les buď, jak tu vidíme, již poražený, provazec za tři kopy, latro buků i dubů po 9 groších bílých, břevno za 8 gr., anebo platívali les na stojato, kterýž porážeti dávali sobě pak sami. Paseky vyklízeli ohněm; nezřídka vznikala pálením klestu na lesích škoda. Ale i lesníci sami posouš rozmetávali i pálili, aby odtud vyhnali vlky tehdáž všude hojné a škodné.

Teď vjíždí do lesa vůz Bolehlavův. Fořt z Hané, nejbližší soused Rakovničanů, když ho vůz dojel, vskočil beze všech ceremonií veň a uvelebil se mezi měšťany, jichž tu sedělo už skoro dosti. Bolehlav děl: „Neměli bychom tě sem pustiti mezi sebe, už proto ne, že ty i Luženský fořt béřete nám dobytčata z pastev lesních.“ — „Abychom tak činili,“ odvece myslivec bez rozpaků, „vydal nám fořtmistr povinnosť, my přísahali, že budeme škod hájiti.“ Kolář Kučera vpletl se do hovoru řka: „Vždyť my přec podle majestátů smíme pásti od rybníka Bachora až k Požárům, od nich pak pode důl ke mlýnu, však vy, jakmile se vůl od stáda odmísí jen drobet přes hranici, všecko nám sbíráte; to není sousedské, vy zajímáte dobytky naše více z nechuti než z hodné příčiny a nad to bijete, koho dostanete. To není sousedské!“ — „Upokoj se, pane mistře,“ vece myslivec Hanský, „vy také umíte fořtknechtům nalupati, když u vás v městě nějakou nevinnou zábyvku začnou!“ — „O lovech dáváte vy zase za to ourok víc než obyčejný!“ vyčítal jiný kolář myslivci. Lovy Křivoklátské bývaly Rakovničanům opravdu bolestnou těží. Loni na příklad bylo tu v lesích lovů deset a k nim bylo Rakovničanům, jakožto lidem robotným, vyslati vždycky po 54 koních ber kde ber a 95 lidí jakož i plátna, tenata a mimo to i na hrádek šaty ložní, v nichž spali královi hosté a jeho dvořstvo. „Lidé naši tu v lovech pracují častokráte noc a den,“ vyčítal Bolehlav, „hladem zmořené posíláte je pak domů. Tomu jistě arcikníže nechce, abyste vyslané naše hladem mořili, jste floutkové, bijete se s koňmi našimi i pacholky!“ Tak a podobně vyčítali sousedé myslivci. Naposled Bolehlav přece myslivce pochválil řka: „Nejlepší čin jsi vyvedl loni, chválím tebe, krejčíři Stehlíkovi sebral jsi ručnici, krejčířům všecko zlé budiž!“ Otázal se myslivec: „Kteří z vás obou či vy či krejčí v lese zvítězíte?“ Bolehlav pozdvihl hořejší ret, lupl prstem a neřekl nic. Kučera odpověděl: „Kdo ví, kam štěstí sedne.“ Cechmistr kolářský však hovor o tom přeťal: „Promluvíšli, fořte, o tom jen slovíčko, složíme tě, lib nebo nelib na zem!“ — „Nejsme dušni,“ odvece fořt se smíchem, „abychom nemohli jíti — tamo je zubrová obora, nešel bych dlouho.“

A skutečně bylo sjeti jen málo s vršku, a tu již bylo místo, k němuž směřovala dnešní veliká se všech stran pouť. Při samém pokraji velikého lesa na louce stály řadou, jako by z lesa byly vyběhly, asi čtyři veliké buky. Dva z nich byly nějakým fáborem či barevným plátnem objaty jako na znamení, že jsou vybrány k závodu. Byli to velikánové, kteří zcela dobře pomněli krále Václava i Karla otce vlasti, kteří sem přijížděli na kratochvíl. První na louku přijeli krejčí, po nich pivo a pak již houfem hrnuli se lidé všelikteraci měštští i cizí z vůkolních vesnic. Lidé posedali na louce tu a tam. Šum nastával čím

dále tím větší. Ptáci lesní díl uletěli vystrašeni byvše, díl dívali se tomu jako vyjeveni. Krejčí buky zvědavě obcházeli. Falta, šenkýř z rathouzu, složil pivo hned u silnice a v malé chvíli již točil a prodával tolik, že stlučené plecháče jeho nestačovaly. Lidí stále přibývalo. Kde kdo sobě místo na lelky a divadlo osobil, tam spočinul. Tvořily se hromádky veselých lidí. Přijeli cechmistři všech tří řemesel. Starý Beran nejprv šel ohledat nádobí na hromadě pěkně složené. Kováři majíce každý svou sekeru na rameni anebo v ruce, procházeli se jako pávi; s krejčími hovořili málo, a co hovořili, byly podstrky a štiplavá slovce.

Když slunce dobře bylo vyšlo, přijeli z Křivoklátu ouředníci hejtman Aulička a Jiří z Entenšlonku a někteří jiní, aby připravili vše na příchod vznešených hostí. Pan fořtmistr dává velice přívětivě zápasníkům rady, kterak sekati, aby stromy se neskotily na panstvo, alebrž na silnici. „Od mnoho mluvení hlava bolívá," přišeptal Bolehlav Kučerovi, „ať ty rady podává krejčím." A nahlas doložil: „Račte jen, vaše milosti, na místě postaviti, který strom je náš, který krejčí, však my svou úlohu nějak pořídíme." Odvece hejtman: „Jeho arciknížecí milost, až přijede, sám to na místě postaviti ráčí." V tom přistoupil Cafourek řezník a spustil neomaleně: „Na mou věru těším se jako děti na zlaté prasátko, těším se, abych zvěděl, kteří z vás jsou větší hudlaři a štuchaři. Tento znamenaný bouček neporazí tesaři bez pily ani za půl dne nercili kováři, ovšem krejčíři!" Tím byl uražen Beran a jeho cech. Beran zlostně prohodil: „Na to se bezpeč, Cafourku floutko, že se budeme dobře oháněti!" Přistupovali jiní a bylo řečí ledajakých na kopy. Odcházeje Beran od kupy jinam děl: „Posmívejte se uštěpačně komu libo, však my závod ujali a budeme se bíti až do přemožení svého!" V tom přijel veliký vůz loveí z Křivoklátu. Jindy v něm bývají složeny věci, jimiž se provozuje myslivost: tenata, plátna, střelba, a na nich jestřábi, krahujci; dnes pacholci vyndávají ze „šperlochu" stolice mistrně řezané, dvě obzvláště honosné pro pannu Filipínu a Ferdinanda arciknížete. Jakub Bílek, český bratr, teď z vozu podává sluhám nějaká pouzdra talířů, koflíky rohové stříbrem i zlatem kované a naposled i nějaký hrnec pečlivě krytý. V hrnci byla studená zvěřina, kterouž dal dozorce nad kuchyněmi, Bílek, na opatrování dvěma kuchařkám Křivoklátským. Když pacholek spustil bílý šperloch docela, pozorujeme na dně vozu sukno veliké s třásněmi na okrajku, kteréž po rozkazu hejtmana hned na louku se rozprostřelo. Pod suknem ležely svorně podle sebe tři nebo čtyři soudky Litoměřického a uherského vína.

Zatím přiklusal na koni purkrabí hradecký a s ním několik drábů zámeckých. Rudé sukno vytáhli drábové na obvýšné místo v louce, ony pěkné stolice a stoličky vstavili na ně řádkou, nad níž šuměl bukový baldachýn prvními hedbávnými listy svými. Lidí se hrnulo víc a více, tak že o pohodlné místo již zápasy nastávaly. Drábi měli panských sedadel co hleděti. Purkrabě nestačil povykovati. A bylo podívání na tu strakatinu pestrou! Tu byla děvčata vesnická se stavěcími věnci perlovými na hlavách; městské panenky zavíjely si hlavy rouškami. Některé sedlské děvčátko mělo na sobě leccos od aksamítu a hedbávu. Obzvláště živůtek čili prsy rozličným vkusným zlatým vyšíváním byl ozdoben. Mnohá měla ve vlasech stříbrný i zlatý „haklík," na sukních

knoflíky, jako předkové dávní nosívali. Měšťáci vykračovali si v tom davu v rukou majíce hůlky. Ženy jejich šuměly řasnatými sukněmi, hlavy z naškrobených velikých obojků hrdě zdvíhajíce. Zlatých čepců tu bylo hejno. V té směsi ovšem nemálo bylo šatečků i ubohých, schozelých a bez nádherných prýmků. Rakovnický pecnář tamhle na zemi rozestřel si krámek a krájí chleba. Naproti němu nalévá stará Lišanská pálené víno, začež jí konsumenti přes tu chvíli „bekyň" nadávají. „Bekyně, málo dáváš! Bekyně, máš víno vodou plundrované! Bekyně, rozbijeme ti to!" Cechmistr kovářů Hřmot těžkým krokem kovářským sem se k bábě přikejklav měl tu přední slovo u páleného vína. Podle jeho příkladu hojně sobě v tom ošklivém víně počínali Bárta z rohu, Češpiva a jiní někteří z cechu i mimo cech. Z krejčí nepil pálenky nižádný. V té ujmě byl dobrý úmysl. Beran jim slíbil, když se neopijí, půl příští várky vypiti dáti. Ubohý Beran! Byl rozechvěn až na dno duše svojí, přes to, že cech jeho úsilnou prací bakalářovou dobře byl na všecko naveden. Beran nepokojně chodí s louky na okrajek silnice a zase vrací se nemaje stání. Na louce počítá už do několikráte svůj cech, své spolubojovníky. Schází jen ten ďábelník Jaroš od malé fortny. Cechmistr ho dal ráno buditi zvláště — ještě ho tu není — a cechmistr zase jde na silnici pátrat, zdali už ďas toho líného ďábelníka nese. Nu, jen když jsou tu všickni ostatní. Stiš se, poctivé srdce cechmistrovské, dnes, za chvíli skončí se muka nejistoty!

Švarná Dornička uchýlila se mezi děvčata. V mošničce měla potravu na celý den — nějaké husce, koláče. S družemi pocházela semo tamo ochotně s nimi sdílejíc se o svoji zásobičku.

Forti Křivoklátští nedbajíce svých vrchností dali se tamhle s měštěníny zase v hádku. Slyšíme Luženského: „Kdo najde rohy jelení, má je vraceti, kde náleží, ale vy rohy zmetané jakživi nevracíte!" — „Mlč, Martine," zvolal Bolehlav tak hlasno, že to mohl fořtmistr dobře zaslechnouti, „však vy fořtknechti nejste vždycky tak zlí na nás — za ouplatek čili zpropitné býváte měkčejší!"

Na druhém konci ostře řečí potkali se koláři s krejčími. Koláři volali: „Budete mrzce odraženi!" Ale ty řeči a pohádky nedotýkaly se sluchu Berana cechmistra. Stál zase na kraji lesa a hleděl v zem na stlupanou trávu. Myslil u sebe, že mu na tu dnešní vejchoz radil přece jenom čert. V tom hle, od Rakovníka béře se cestou starý rector scholae, officiál v biretu akademie Pražské a kantor vedouce s sebou nějakou úpravnou muziku. Jeden z muzikářů měl píšťalu, dva byli pozaunéři. S muzikami přicupal také muž s kobzou. Muziky ty pořídil k dnešnímu dni moudrý školní rektor na poctivost těch, kteří zvítězí. Věděltě, že bude za to odměněn dobře. Za muzikanty přivalil se vozík s rybami, o něž byl také základ. Ve džbeřích nevelikých byly tu štičky, kerple, kapři, candáti a jiný všelijaký pronárod z Rakovnických rybníků v octu a láku dobře přistrojený, a velikým množstvem palčivého koření naložený. I ten vozík byl májí a fábory ozdoben. Sázka zůstala na voze a lidé se jí obdivovali. Řemeslníci obcházeli vozík mlsně: kteří vyhrají, snědí a vypijí; poražení zaplatí. Na ouvěrek zatím zastoupila cechy městská rada, dadouc sem pivo i ryby dovezti. Jda officiál, pan Jan, mimo Berana přišeptal mu: „Ty sobě činíš, jako by

ta práce byla kdo ví jak starostliva, zasměj se, hleď, pane mistře na mne, nic teskllvého na tváři mi nepoznáváš, a já loučiti se budu s vámi navždy." Beran vyvalil oči. „Ovšem jest mi se loučiti; právě dnes ráno, sotva byli páni odjeli, přinesl mi servus purkmistrův propuštění od školy." Beran s upřímnou zlostí děl: „V tom jsou něčí ruce nečisté, kdo může spravedlivě proti tobě co míti? Máš asi v radě nepřítele, však ještě nejdeš — až budou svoláni starší, optám se, proč jsi dostal náhlé odpuštění." — „Děkuji tobě, pane mistře, marna bude tvoje dotazka. Půjdu sloužit jinam." A již kráčel officiál v dav.

Slunce již nad lesy se vzneslo. Šum, dus, křik byl na lese nevídaný. Do toho spustil strakatý chlap na kobzu, hoši výskali, děvčatům hrály nohy.

XII.

„Už jedou! jedou!" tak volali kluci klusem přibíhajíce na louku. Purkrabě a drábové honem postavili se k silnici, aby panstvu připravili volnou cestu. David Crinitus, jenž s Bílkem o Augustovi mluvil u hrnce, čili řekněme u kuchyně, honem odskočil, aby nalezna se s primasem i purkmistrem pospolu brali se panstvu vstříc.

Jakmile se první koně s nádhernými jezdci objevili u louky, stichlo obecenstvo rázem, vždyť bylo teď velmi mnoho dívání hodného. V čele skvoucí družiny a pánů urozených jel Ferdinand. Již z daleka usmíval se potutedlně. Mezi paními na krotkém oslíku seděla překrásná Filipka Velserova. Některé dámy byly v nosítkách, některé na koních. Vše oděny byly v aksamít, zlatohlav. Filipína měla zlatý kříž na prsou, korunku perlovou ve vlasech a zavinuta byla v mantlík soboli, pod nímž vykukovala žlutá hazuka atlasová. V ruce měla sličná paní oháňku pávovou. Z pánů byli někteří oděni po husařsku, jiní většinou po španělsku v krátkých plundrech i pláštích a o vysokých kloboucích i velikých obojcích. Hofmistr panin držel při sobě na sedle malého Ondřeje, synáčka jejího. Druhý, Karlík, byl s chůvou v nosítkách. U louky panstvo seskákalo s koní. Básník Crinitus popotahuje rukou purkmistra Řepu za sebou — jenž zase táhl primasa Štěrbu — vstoupil po některém namáhání pánům v cestu a říkal latinské verše jim na přivítanou. Arcikníže soukaje si černou kozí bradku, jen se pořád usmíval, chvílemi pokukuje k bledé své paní, co ona tomu říká. Když poeta skonal řeč, podal mu arcikníže ruku a dvorně se primasu i purkmistrovi ukloniv, požádal, aby mu byli ukázáni oba nepřátelští cechmistři. Nebyli daleko. Crinit je přivedl oba hned. Arcikníže ukazoval je svoji pěkné paní jako dva divoké medvědy. Bledá paní usmívala se na vytáhlého Berana i na neotesaného Bolehlava, aniž jí bylo potřebí vykládati, který z nich je krejčí, který kolář. Panna jim něco hezkého řekla, ale že to bylo po německu, nerozuměli tomu. Však líbilo se jim.

Když bylo po audienci, dalo se panstvo vésti Ladslavem Šternberským, jenž byl dnes jako všeho vrchní hofmistr, na louku do vyhrazeného místa. Panna usedla na stolici, dámy podle ní. Chůva s dětmi nedaleko a páni buď vmísili se v lid anebo stanuli za stolicemi pani-

nými. Arcikníže obcházel se Šternberkem kupy diváků tu stojících tu ležících. Bolehlav stoje v hromadě kovářů a kolářů měl najednou srdce strašlivé. Beran stál se svými opodál, ale tomu nebylo dobře už dávno. Krejčí bylo o mnoho hlav více. Ale co, jeden kovář za pět krejčí! Když arcikníže po chvíli usedl mezi dámy, Šternberk hlasitě oznámil, který buk náleží kterému cechu. Teď popadli krejčí sekery, aby byli rychle na hotově, a hned postavili se v řad jakýs. Ani protivníci jejich pořád byli v chomáči, bylo lze už teď při krejčích pozorovati kázeň. Šest krejčí pokročilo na pokyn Beranův až k samému stromu. Beran stoje na hrbci travnatém nedaleko, napjatě hleděl arciknížeti, jak dá znamení, aby řemeslo nemeškajíc se ani chvilenku dalo se do díla. Diváci byli pořáde tiši. Konečně Ferdinand usmívaje se kynul. V tu chvíli oskočilo šest krejčí ohromný strom; dva sekali proti panstvu, dva zády k pánům, a dva bušili na bocích stromu druh proti druhu. První rány padly tu a tam. Kováři mlátili do stromu jako pošetilí, tak že brzy je poléval pot. I protož oni nejprve odhazovali svoje kožené i soukenné kabáty na zem. Když kynul Beran druhému řadu, přikročili krejčí ke stromu velmi chutně, těžší oděv také odloživše. Jeden byl „v mužském šorci“ z plátna, jiný jen v košili vsoukané do širokých poctivic. První nehorázný smích otřásal lesem, když Bolehlav zaťal sekeru tak důkladně v tělo ohromného dřeva, že tři kováři měli tuhou práci, aby ji zase vyrazili. Byl z toho ovšem i zmatek. Zatím krejčíři pracovali jako v rythmu pěkně polehounku a chytře sekery šikmo stavíce. Kováři bušili do stromu jako do kovadliny, až třísky lítaly, a brzy udýchali se co koni v závodu. Listí bukové mladé, hedbávné i loňské žluté pergamenové šumělo nad hlavami divokých těch lidiček řečí nějakou žalostivou, a ptáci vysoko zděšeni vzlétnuvše z hostinného stromu kvičali řečí ještě žalostnější. Spanilou Filipínu vodil arcikníže přes tu chvíli k stromům a měl z toho radosť dětinskou, když růže Křivoklátská tím všecka se zveselila. Koláři i kováři tepali, který kam udeřil, a na div bylo, že si neurazili ruce, hlavy. Krejčí už vysekali do stromu kolem kol dosti obšírný schůdek rovný tak, že by tesařům zaň nebylo styděti se. Beran stoje pořád na svém obvýšném místě chvílemi mhoural očima po práci svých protivníků a nabýval mysli. Za chvíli kynul do třetice a třetí řad přátel šel do bitvy.

Zatím na druhé straně vznikla mezi generálem Bolehlavem a jeho nadějným Vaňkem sváda. Začali se hádati o to, kterak lépe je sekati. A poněvadž byli oba otec i syn výstupné povahy, ztropili o to hluk zbytečný a nemalý. Neslušnou hádku skončil pan Lacek Šternberský. Poslední slovo měl tatík, volaje za Vaňkem od díla vzdorně odcházejícím: „Jdi, jdi k čertu, ty takový, stakovoucí!“ A ze zlosti teď aby nahradil, co zmeškal, dal se starý Bolehlav do sekání tak zuřivého, že někteří od stromu odskočili daleko. Byly vůbec směšné posuňky na obou místech. Lidé si ukazovali na leckterého nemotoru kováře i na směšné kroucení krejčířovo a smáli se, kolik hrdlo stačilo. Víc za smích byli kováři už proto, že většinou majíce v hořejším patře páleným vínem rozsvěceno, komicky sobě v díle překáželi. Nejvíce smíchu natropil Cafourek řezník. Běhal strom od stromu a posmíval se, nic se neohlížeje, že tu dnes solo a kritika náleží urozeným.

Volal na kováře: „Bohu přisám, na vás se shrne neštěstí, vždyť se točíte jako kadečky!“ a šňupaje jednomu kováři k nosu křičel: „Tuhle Jíra na zmužilosť se užral!“ Bolehlav jemu: „Jdižiž, nebo mrsknu, jdižiž, pokladači lidský!“ Purkmistr Řepa táhna Cafourka smějícího se pryč přišeptával mu: „Pomni se, milý Cafourku, pro pána boha, mrskneli tě některý, převrhneš se a bude před vznešenými pány ostuda a doma zaneprázdnění soudní, mlč raděj, pomni se!“ Cafourek pomněl sebe a šel se napit. Arcikníže chodil od stromů k paním, a bylo patrno, že má z té švandy nemalé potěšení. Ale kdy koli přistoupil vznešený pán ke kolářům a kovářům, vždy jim přinesl neštěstí. Vidouce ti, kdož odpočívali, že Ferdinand se blíží, vpadli jako malí hromové mezi své přátele a strkajíce jimi semo tamo, bušili kam bušili a všecko v zmatek uvozovali. Teď sklouzl napilý Jíra a upadnuv jal se láti svému sousedu. Po druhé, když kníže odešel, dal se nadbytkem všecken bojující cech do hádky, kteréž následek byl, že tři z uražených odmrštivše od sebe sekery usedli v trávu a mračili se. A do toho všeho drzý Cafourek! „Pomáhej pán bůh — vy už si nepomůžete!“ tak volal jednou. Když se kováři s koláři hádali, Cafourek zase do nich volal: „Voškrdové, perte se raději a nechte buku, nesvedete bez toho nic!“

Pan fořtmistr vida, že krejčí na jedné straně buk již podeťali skoro do polou, zastavil na té straně práci a kázal krejčím sekati už jen ze strany druhé. Kovářům nevelel ještě nic. Bolehlav přiskočil, když to pán kázal, k buku krejčířskému, aby vyrozuměl rozkazu páně, a pochopiv i uviděv, na které míře protivníci jeho jsou, zaskřipěl na ně zuby: „Šelmy, už vidím, že máte zaječí úskoky!“ Z toho měl arcikníže opět radosť a smál se, až se za boky chytal. Směle a skoro po přátelsku zvolal Bolehlav arciknížeti: „Ti flutkové mají obmyslnosť, ale ještě nevyhráli!“ A odstrčiv dva uondané kollegy, jal se znova tlouci do stromu, jako by smysly se byl pominul. V tom jal se buk krejčí praskati. Kteří diváci byli na blízku, stichli. I ostatní dav hluče doposavad nevázaně pochopil, že rozhodná chvíle jest tu. Drábové zámečtí lid odháněli, aby panstvo mohlo buk ohledati, prve než smrtelné rány poslední dopadnou. I koláři a kováři nechali díla marného, jež podnikli v potu tváři, a díl zvědavě díl závistivě přistupovali k buku svých protivníků. Cafourek volal: „Já to povídal, že nepůjdeme na opice (t. j. aprilem), ale že by krejčí byli nad kováře, toho jsem se nenadál!“ Arcikníže přistoupil k buku a pochválil krejčí. Pan Lacek Šternberský přinesl pohár vína a říkal cechu krejčovskému připíjení. Fořtmistr s dráby vyklízeli zatím silnici, strojíce tím ohromnému stromu na zemi lože. Když páni ustoupili zase, starý Beran radostí všecek posedlý popadl sekeru a s druhým cechmistrem dávali obru Goliáši poslední rány. Praskot nastal veliký — strom se nahnul — lidé utíkali — strom se klonil na podiv pomálu — až na chvíli uvisl docela. Větve jeho objaly se totiž s protějšími stromy jako na rozloučenou; nedivte se, několik set let svorně tu podle sebe stály, dopřejte, aby chvíli se v objetí podržely. Konečně se pustily — a teď rychle sletělo ohromné dřevo na zemi. Země hrozně zaduněla a zachvěla se. „Poctivý cech krejčí z Rakovníka vyhrál základ!“ zvolal arcikníže a podal pohár vína Beranovi.

Někteří z poražených — mezi nimi Bolehlav — reptali. Bolehlav děl: „Zaklínám se pode všemi čerty, že krejčí měli obmyslný fortel nějaký, a mimo to bylo jich více!“ Tu zase Cafourek všetečka: „Dejte se teď v drdy, nechte všeho a budeme raději píti, teď budeme teprva pořádně píti!“ Beran děl kovářům: „Nebudeme se teď o nic více dosuzovati, buk leží, a o to byl závod!“ Tomu slovu dávali všickni krejčí šmahem. V tom rozkázal Šternberk muzikářům, aby začali v stroje své bráti muziky veselé. To se stalo hned. Po té pravil Ferdinand přistoupiv na bojiště: „Podejte sobě rukou, učiňte to pro milosť pokoje a svornosti. Kováři i koláři jsou siláci, toť bylo patrno; ale krejčí jsou fortelnější — nechejte už, na čem jste byli na odpořích a přátelsky se spokojte, veselte se!“ Po této řeči přemnozí z řemeslníků poznali, že onen myslivec, jenž o jarmarce spískal závod, byl sám arcikníže. Týž hlas, týž posuněk a táž řeč česká s německou snešená. Mrzutý Bolehlav tu zprávu roznášel, komu se mu vidělo, všude dokládaje: „Od hradeckých vrchností vždycky bývali Rakovničané za nos vozeni.“ Ale jeho řeč nezkazila harmonii v lese. Teď začal se život bujný. Někteří všetečkové sesbíravše sekery na zemi se povalující, jali se dobíjeti buk kovářský. Jiní ochotně požívajíce pozvání arciknížecího, sami ze sudů točili si víno Litoměřické i uherské do čepic, karkulí, ba i do střevíců a bot, co kdo schytil. [1]) Krejčí shrnovali se kolem vyhraného kaufu piva, kde Beran volal radostně: „To pivo je k rozdaji vyhrané, pijte všickni, kdo máte sucho na splavě!“ A tu jal se popíjeti z toho řemeslník i konšel, měštěnín i vesničan, kdo se dostal k sudu, pil, a všickni připíjeli si pro zdraví, a hlahol rozjařených lidí rozhlašoval se lesem daleko široko. Křivoklátské panstvo pojídalo na miskách zvěřinu a dva malí komorníčkové sloužili paním vínem. Vše bylo v míře nejlepší. I do synáčka arciknížecího vjela veselosť rozpustilá. Hofmistr nestačil ho v davu honiti.

Zatím v lese hluboko sešli se po několika chytrých, ale marných pokusech officiál s Dorničkou. Rychle si pověděli, co bylo na srdci. Officiál smutně oznamoval děvčeti, že servus purkmistrovský dnes ráno jemu podal škartici z ouřadu, v níž stojí psáno odpuštění od školy, a to hned o příštím termině. „Půjdu,“ pravil odhodlaně mladý muž, „půjdu, ač ne z práva. Půl léta napřed mají mi věděti dáti; vždyť vážou se i děvky, slouhy na půlletní výpověď! A co ty?“ Dornička na chvíli se zarazila. Ale přišla brzy k samé sobě. Bystrozraká dévice postřehla brzy, odkud rána. Rychle proletěl jí hlavičkou žárlivý Váča, jeho zlá mátě, starý mocný Bolehlav a s ním vždy opatrná městská rada — měla niť, tušila mstitedlný čin — za těmi osobami honem vkročila v dušičku děvčecí myšlenka jiná. „Ty půjdeš,“ pravila, „ale já půjdu s tebou, uvidíš!“ a již odběhla na louku velice rychle a odhodlaně. Bakalář stanul ještě za chvíli. Myslil u sebe teskllvě, kterak to bude. — „Já nic a ona se mnou, toť daleko nedojdeme.“ Ale Dorna

[1]) Snad nenadsazujeme. Vždyť čteme v Politii Veleslavínově IV. 561: „Nyní jsou tak mnozí nevypítváni a nestydatí, že sejdouce se na poctivé veselí, myslí, že by se ze sklenic, koflíků, konvic dosti napiti nemohli, ale berou k tomu standy, kotlíky, škopky, necky, pantofle, střevíce a jiné nádoby, kterýchž téměř poctivé jmenovati nesmím.“

měla plán. Proti ostýchavosti dívčí, pomněvši na slib Křivoklátského myslivce, odhodlala se na zoufalou zprávu milence svého, že ihned Filipínu poprosí za svého bakaláře. Vždyť panna Filipína pořáde tak pěkně se usmívá... Děvče proběhlo mezi stromy a již bylo na louce — zastavilo se, popošlo — a již s planoucíma tvářema stálo před krásnou paní. Podle ní stál Ferdinand, pěkně k ní něco hovoře. Postřehnuv dívku Rakovnickou, prve než ústa otevřela, Ferdinand vesele promluvil: „Hoj, dívčičko hodná, vítej!“ a obrátiv se k paní doložil: „Tať dívčička jest, co tobě nejochotněji onehdy poslala ptáčka! Kdes tu se vzala, dívčičko, že jsem tebe neshledl prve?“ Dorna se zapýřila teď až nad uši, vzhledla k pěknému pánovi — oči jí byly povědomy i hlas i řeči spůsob — ne — to není on — či přece je to švarný myslivec, jenž jí chtěl koupiti maňáska, srdéčko? Ale v tom již vzala jí panna Filipína za ruku a po německu k ní laskavě hovořila. Paní Šternberková jejímu jazyku přiskočila na pomoc, a měla se i s mužem svým k dívce velmi přívětivě.

Zatím co zvědavců sem se nahrnulo kolo, vyhrkla ze sebe zamilovaná dívčice: „Přišla jsem prosit za“ — ale dořící neuměla. Oba páni i obě paní dodávali jí mysli. Když se drobet byli namluvili, pověděla Dornička svoji prosbu krátce a dobře, aby dali jejímu bakaláři nějakou písařskou nebo jinou na zámku službu, že si ho vezme za muže. To pověděla s chvatem roztomilým a tak komickým, že se panstvo srdečně smálo. Když to Filipíně přetlumačili, tleskala rukama jako dítě a kázala Šternberkovi, jeli tu ten bakalář, aby ho přivedl k ní. Teď nastala honba za panem Janem. Přivedli ho. Váča vida, kterak nenáviděného bakaláře spíše vlekou než vedou, přiklusal honem k průvodu a přibyl před vrchnosť s ním stejně. Pan Lacek Šternberský bakaláře neznal, ale rozpustilého Vaňka poznal ihned a nespustil ho s oka. Arcikníže otázal se bakaláře: „Jsi sobě svobodným anebo jsi něčí?“ Bakalář odvece tiše a rozpačitě: „Jsem Vaší arciknížecí milosti poddaný, jsem z Bud Křivoklátských.“ I promluvil arcikníže tiše k Šternberkovi, načež pan Lacek velice horlivě sháněl se po škartici papíru a olovu, jímž se píše. Došel obého. Olovo měl pan David Crinitus, škartici sám bakalář, jenž tu stál jako socha pořáde nevěda, oč běží. Nejvíce mu mysl stěžovalo, že proti němu postavili Dornu všecku zapýřenou. Ale netrvalo dlouho. Arcikníže pravil rozmarem veselým: „Ty budeš purkrabím v Nižboře, tato dívčička bude tvojí manželkou, přeju vám, abyste se dočekali vnučat.“ A obrátiv se k Šternberkovi děl Ferdinand: „Napiš bakaláři mým jmenem list, že ho propouštíme z poddanství, ať je sobě svobodným!“ Pan Šternberk, kopa veselá, za ruku chopil Vaňka Bolehlava, jenž tu stál otevřená maje ústa, a pravil: „Toho mládence známe z Rakovníka, je milovník ptáčků zpěvavých, jeho hřbet, který mi teď propůjčí ohna ho, jest zajisté dosti široký, abych na něm napsal bakaláři list na svobodu.“ Arcikníže už také poznal nezbedného mládce. Váča byl by se raději viděl v horoucím pekle. Plaše pohledl vůkol, kudy by ušel, ale zástup tvořil zeď kolem kol, tak že nebylo nikudy vyniknutí. Bakalář hleděl rozpačitě na zem, a bylo patrno, že tu pohanu svému sokovi nepřeje. Za to Dornička svítila očkama radostně: jsouť ženy tvorečkové ukrutní. Pan Ladslav

trkl několikráte Váču, aby se ohnul. Váča se potřásl. Lidé se smáli. Měšténíné Rakovničtí někteří kladli to sobě za urážku. Jen zpitý Cafourek byl s tou švandou spokojen. Volal Váčovi: „Děláš, jako by se ti do ucha usadila blecha!“ Konečně se nešťastník přece sklonil a pan Radslav psal štěstí bakalářovo i Dorničino na zádech Vaňkových. Cafourek do toho zase prohodil: „Svému cechu nepomohl do konce, nesekal až do přemožení — a tady dělá mamoluka! Jdi mi!“ Starý Bolehlav na počátku těch věcí byl kdes u piva. Teď přišel k hotovému — vykládati sobě nedal nic, než vida, co se děje, obrátil se nevrle a jako by ho hady mrskali, ujížděl od zubrové obory, od místa, kde nejprve pohaněn byl cech jeho od krejčíků, kde potom vlastní jeho synek byl zástupu za smích.

A když slunce sklánělo se k druhému lesu, odcházela panna Filipína vřele tulíc se k rameni manželovu. Byla vděčna jemu za tu kratochvíli, v níž po dlouhém čase opět jedenkráte vesele den byl stráven. Cestou pomněla útlocitná paní českého biskupa Augusty, jakmile spatřila věž Křivoklátské hladomorny. Tisknouc se k muži svému blíže, prosila, prosila — — A za týden potom vezli Augustu do Prahy a za rok propuštěn byl docela.

Když panstvo bylo odjelo, les nestichl. Teď teprve začalo se pravé posvícení. Někteří zanítili v suchém klestu ohně a tančíce i zpívajíce vesele dopíjeli, co kde v sudech ještě zůstávalo. Z dáli byl to asi obraz děsný, když temné postavy v lese pobíhaly a s pekelným hlukem poskakovaly, jsouce osvětlovány plameny žlutočervenými. Na to aby přišel byl malíř Nizozeman. Ale z blízka byl to obrázek nevinný. Skákali tu mladí i staří veselí lidičky a měli sebe i všecken svět rádi.

Na cestě však k Rakovníku v touže noc dva mladí lidé neviděli nic než hvězdy nad sebou, neslyšeli nic než ptáčky v houští. S nimi šel Eros a skákal jako rozpustilé klučisko. A ti dva šťastní, němí lidé byli pan purkrabě v Nižboře a jeho nevěsta.

Na rybníce.

Povídka z kraje ve verších

od

Josefa Jakubce.

(Dokončení.)

Tož zdvihne se a pádí za kravami zrovna,
neb samotnou ji jala úzkosť nevyslovná.
Schována za kravou tam v strachu dlouho čeká,
až probudí ji náhle výkřik do daleka:
to Dubák na ni volá. Nehnula se s místa,
jen očkem za kravou se vyhlednouti chystá,
však Dubák hned ji spatřil; tam stál bujný synek
a na ni kývaje zas volal od olšinek,

až dodala si ducha, brouzdala se rosou
a stokrát zastavila svoji nohu bosou,
když na ni Dubák dupnul: „Nu tak sebou pohni!“

Šla s bázní po špičkách, jak blížící se k ohni,
až odhrnula křoví, vzkřikla. — Ejhle u ní
tu zrovna na břehu, tu skrčen na výsluní
sám Joza živoucí, an jenom ledabylo
se na ni ohlednul, neb více mu je milo
hřát údy na sluníčku, na které se dívá
zrak mhouře ospale, a líce kormutlivá,
vyzáblá, vybledlá jen zvolna v slunci taje,
co ruka v půdu hrabajíc si snivě hraje.
Tu Pavla spjavši ruce vzkřikne udivena:
„Kde jsi to byl?“ Však Dubák zprudka na ni žena
hned okřiknul ji: „Mlčíš! Ani slova více!“
A Joza mlčky kývnul obrátiv k ní líce.
Tož Pavla zašeptala: „Nemyl jsi se ani
a nečesal, viď?“ Joza bradu mačkal v dlani,
pak mávnul rukou: „Nemyl; co pak mně už mytí?
Já teď už nemusím, už nedostanu bití,
ni modlit nemusím se, ani časně vstávat,
viď Dubáku? Teď mohu si jen stále hrávat.
Ah ty nic nevíš, holko, co pak říkat tobě?“ —
„A kde jsi, Jozo, byl?“ zas Pavla jako k sobě
zašeptla nesměle. Však Dubák kývnul na ni,
hned srozuměla, máli něco ku snídaní.
I vyndala kus chleba, Jozovi jej dala
a ještě jablíčko proň v kapse vyhledala
i vnímala pak blaze, kterak chutnalo mu,
když Dubák začal: „Pavlo! Joza nesmí domů,
to dobře víš! A proto slůvkem jenom blesni,
hned má tě hastrman, neb strašidlo tě lesní
zatáhne do smrčí. Dřív zadušuj se tady,
že nepovíš, žes byla s Jozou dohromady!“
„Nu, na mou duši!“ — „Počkej, ještě těmi slovy:
‚Ať propadnu se hned, když někdo se to doví!‘“
Tu bránila se Pavla nastavujíc ruku,
však Dubák přinutil ji doráželje v hluku,
že zařekla se jim: „Ať propadnu se teda!“
a v hruď se udeřila třesouc se a bleda.

Tu Joza skloniv hlavu povzdechne si v hoři:
„Ach Pavlo, zle je, zle je se mnou!“ zahovoří.
„Tam na rybníce, holko, ve třtině má skrýše,
tam na vorku mám doma, tam já bydlím tiše.
Ach, když já nikdy už se nepodívám domů!
A tady zůstanu. Neb ke komu bych, komu
šel také? I jen ať si zaženou mě teda,

já někam zajdu a pak ať mě někdo hledá!“
Tu Pavla spustila, a štkali dohromady.
„A jak já vím už co! Vždy zůstanu již tady.
Tam na vorku je pěkně. Počkejte, jak si to
tak pěkně zařídím, že nebude mi líto,
ať nesmím nikdy domů. Pěkně na svém vorku
zajedu v rákosí a vykoupám se v horku,
jak zachce se mi, hned, i nadělám si taky
zelené peřiny, a puškvorec, víš jaký?
ten voní pod hlavou. Viď, starý Kodeš spává
také jen na doškách, na zem si podestlává?
A počkej, kytek mám — ach, to bys uviděla!
tulichů žlutých, bílých je tam kupa celá.
Dal bych vám rád, i tobě, také Dubákovi,
co pak mně o ně! ale pak se každý doví . . .
A ještě něco! Ó, to viděť měla bysi!
Co teprv Dubák! Tam vám v třtině pěkně visí
podivné hnízdečko a v něm tak zeleňoučká
tři leží vajíčka, tak, jak by zpolehoučka
ukoulel kraslice tři po trávníku mladém,
tak jako koulíváme jimi dolů sadem.
A ješté, panečku, mám něco. Kdy by chtěli
mne pustiť domů, já mám, pane, kurník celý,
mám kuřátka, a ta bych mamince dal třeba,
ať dá je ke druhým. Ta zobala by chleba!“ —
„Jsou živa?“ ptá se Pavla. — „Živa.“ — „A co žerou?“ —
„Ty zlaté broučky lapám, z prstů mi je berou.“ —

„A viděl jsi tam, Jozo, také hastrmana?“
dí Dubák najednou a zvědavostí plana
zrak vytřeštil, když Joza přemýšleje chvíli
v dál pohled upírá a hlavu k zemi chýlí
tak vyřknuv: „Viděl!“ Dubák otevřel i ústa
a jeho obdiv, úcta k Jozovi tím vzrůstá.
Však Pavla na toho i na onoho hledí,
a posedává bleda blíž k nim do popředí.
A Jozovi se stesklo opět po domovu
i zalkal lítostně a požaloval znovu:
„Ach když mne opustili na tom světě všichni!“
Však Dubák konejšil ho: „Neplač, bloude, stichni!
Nic nestýskej si, netuž do domova svého,
však já tě nenechám tu dlouho samotného!“ —
„A co říkají u nás?“ Joza dál se táže.
„I neptej se!“ dí Dubák — „táta mne si páže,
a když jsem okolo hnal zuřil zrovna prudce,
i zaslechl jsem pouze: ‚Až mi přijde k ruce
ten ničema, já potom nezdržím se věru!‘
A panímáma skryla oči pod zástěru.
A pak jsem slyšel ještě: ‚Zdrtím ho jak hroudu,

Tu chodí, plete nohy, sbírá pavučinu.
Tak, tak! Či trávu sčítáš? Však ti neprominu,
počkej ty čtveračko! Už mám tě. Pět kop holí
ti vysázím! Co pláčeš? Nu co pak tě bolí?
Pět kop ti vysázím, že kalíš vodu naši;
tu hází v rybník hroudy a nám rybky plaší!
A co pak pláčeš, dítě, co pak hledáš tady?“
Tak žvatlal stařec, ale Pavla dohromady
se v klubko schoulila tak hořekujíc hlasem:
„Já za nic nemohu, já za nic nemohla jsem!“ —
„Co žvatláš, dítě, pověz, co se přihodilo?
Cos do vody ti padlo? Co a kde to bylo? —“
„Já nepovím, když nesmím — když jsem zařeknuta.“ —
„Co? Zařeknuta? Komu?“ stařík slova klutá.
„Pojď, pojď, a budem hledat! Konev? A co teda?
Mluv, co ti spadlo v rybník, a co jsi tak bleda?
Vždyť tamhle něco vidím — na vodě to plove,
na moutě, jako šaty,“ řekli jeho rtové,
a dívka s výkřikem se vrhla na zem lící,
a hrozný vedla nářek, rvala rusou kštici,
a šátek s hlavy strhla přes obličej celý,
až hrozné neštěstí rty její pověděly:
„To Joza Pšeničkův se utopil!“ Jen vzkřikla,
hůl výměnkáři padla, postava se viklá,
zrak jeho vytřeštěn, a hrdlo protáhlo se
užaslým výkřikem, až ptactvo na rákose
po hejnech zavířilo: „Umučená hlavo!“

I splásknul rukama a hledě v levo, v pravo
tam nad rybníkem spatřil výrostka se bráti;
hůl zvednuv na něj kýval, nemoh zavolati,
neb leknutím se dusil. Ten tam napjal uši,
a když naň stařec volal, aby přispěl duši
a Pšeničkovic Jozu vytáhnout šel z vody,
jen vztáhl ruce vzhůru jak dva hromosvody
a zděšen najednou vzal nohy na ramena,
jak kdy by vystřelil ho, přímo do vsi žena.
A za ním výměnkář už do prázdna jen volá:
„Jak pak těm rodičům se řekne pravda holá?
Tak řekni: ‚Lidičky, ach jen se nelekejte,
bůh s námi se všemi, a k rybníku hned spějte.‘
Tak už s tou novinou! A co pak ty, mé dítě,
co jsi dřív neřeklo? Jen do rybníka hbitě!
A já už nemohu.“ Tak stařec hořekoval
a nad plačící dívkou hlavou pokyvoval,
co zatím z dálky lidí výkřiky a řeči
se blíží k rybníku, a poplach čím dál větší.
Hle kolem vody náhle s povykem a křikem
se lidé sbíhají, se staví nad rybníkem,

a přibývá jich stále, také jejich hluku,
a všude viděť úžas, ruka lomí ruku,
ten druhým naproti, ten opět běží k vodě,
a výměnkář všem dlouze mluví o nehodě.
Tož nahýbají všichni s hráze obličeje,
a koukají se v rybník, jenž se leskem skvěje,
jak zrcadlo, v němž postať odráží se sterá,
jak velikánské oko nesmírného zvěra,
jenž jako ve jhu býk zří stranou v líném kroku,
že oráč zří se celý v jeho čistém oku.

Tak na hladině klidné viděť na pokraji
postavy různé, jež se k vodě nahýbají,
tvář vedle tváře viděť, různo ve skupení,
jich pohyby i stromů za jich zády chvění.
A jako velké brvy tenké pruty třtiny
svým stínem tepou v čela matné lidské stíny.
Tam takové je slyšeť hovory a křiky:
„I je to rána, lidé! Dýchám, bohu díky;
vždyť lekla jsem se, ani nemohu vám říci.
To zrovna přikládať chci — vařím čočovici —
a ještě povídám: ‚Jdi, doskoč, Mančo, vedle
se bochník vypůjčiť; teď bochník sní se hnedle —
pekli jsme nedávno už z nového — to řeknu,
a holka jen vám skočí, jen co k plotně kleknu,
a jako by to bylo teď, v tom vkročí táta:
‚Tento se utopil!‘ tak zrovna. A zas chvátá.
‚Kdo?‘ ještě zeptám se, a více nemohla jsem
vám ani hlesnouti a vykřiknouti hlasem,
a polínko vám držím u samičké plotny,
ne a ne přiložiť; tak strach mě pojal notný,
že vypadlo mi z ruky.“ — Takto mluví jedna
a pozorujíc náhle, že se dívá ze dna
tvář synka jejího, hned obrací se k boku,
a synka štilcem rázným nutí do poskoku.
„Já ti dám rybník! Hajdy, ke kolíbce, hbitě!
Vždyť vykřičí si hrdlo doma samo dítě;
nandej mu z trouby kaše! Nesněz mu jí, sice —“
a založivši ruce naklonila líce
zas v klubko kmotřiček, kde vykládala jiná:
„I je to, bože, s dětmi, sotva vyjdou s klína;
to náš, jen přijde ze školy a předpis hodí,
řku: ‚Špatně psal jsi!‘ a hoch bůh ví, kde už chodí,
a koukám — ten tam! Dávno vystydla mu kaše.“ —
„I tohle máte, kmotro, zrovna jako naše.
A já jen vždycky říkám: anděl strážný aby
sám děti chránil vody, člověk tvor je slabý.
A ukažte mi, kde to nebožátko plove?“ —
„A tamhle! Nevidíte?“ troji řekli rtové,

pak soused hodiv rukou zas ji v kapsu schová,
a soud svůj vyjadřuje v takováto slova:
„Nu utopil se, utopil. To máte snadno,
neb voda nemá trámů a má dolů na dno.
To máte tak: hoch pěkně naváhne se s vorku,
to víte — chtělo se mu koupat v takém horku,
a naváhne se s vorkem, voda na vor vběhne,
a chlapec zaleknuv se ani sebou nehne,
a vorek už se zvrací, chlapec náhle spadne,
tu lapá na vše strany, podpory však žádné,
oč opřel by se; padá, chytá se a chytá,
však táhne ho cos dolů, jako na dně skrytá
jakási nestvůra snad. Inu táhne ho to,
ať je to cokoli, a není pomoc proto.“ —
„Tak slyšíte,“ zas vedle se hlas mužský zvedl:
„že jen ten Dubák chlapce nevinného svedl.“ —
„Hm, Dubák! počítám; ač nevím, co je pravda,
jak povídám, — řeč podnět k povídačkám zavdá —
nic nevím, a to zrovna, kdy by na tom místě
mně vysázel sto dukátů tak pěkně, čistě,
a dukát jako dukát kulatý a stejný,
bych pravdu řekl, nevím, jsem jen obyčejný,
však všechno se mi zdá a všechno podobá se,
že vinným toho všeho — povídám však zase:
já nevím, pán bůh zachraň! To, to! Křivdit komu,
však tímhle vším je vinen, jářku věřte tomu,
rybnický Pšenička!“ — „On!“ — „Pravda!“ Tak se střídá
hlas za hlasem: „Hle kterak baračiště hlídá!“
A všichni ohledli se, tam kde zpod poklopu
se hlava shýbala, by uhnula se stropu,
jsouc sama pod štítkem zas jako pod přístřeškem
placaté čepice a pod bradou mu ježkem
vous trčel zcuchaný, když do výše ji zdvíhal,
a pohyblivým zrakem hlučící dav stíhal.
„Vidíte, kterak číhá jako sysel z díry!
Má barák zrovna jako klec na netopýry.
Nu, já vám řeknu, že se na půl honu vyhnu,
když mám jít okolo, neb cestouli ho stihnu;
on kouká za člověkem, kroky sčítá za ním —
jak povídám: když mohu, raděj se ho stranim.“ —
A v tom zas jiný hlavu v pravo, v levo shýbá:
„Já myslím, kmotři, tolik: tady třeba chyba,
tam třeba chyba. On má sešlý barák pouze,
a jen my baráčníci víme, co je nouze.
Teď musí se tak člověk nad tím chlebem třásti,
a zrakem se víc na něm nežli zuby pásti.“

Tu hovor náhle stichnul, neboť nad rybníkem
půllánský Pšenička a za ním žena s křikem

se hnali zděšeni, ba plazili se více
v žalostném zoufalství tvář sobě skrývajíce.
Muž v němém bolu klopýtá, však matka bědná
rve sobě hlavu, a jak bez rozumu jedná
i volá odhrnujíc vlasy s obličeje:
„Pro rány boží, lidé, co pak se to děje?
Co pak jste dělali, co pak jste udělali?
Kde je můj synáček, kde tvoreček můj malý?“
A když jí ukázali na ten předmět tmavý,
tu vykřikla a vlasy trhala si s hlavy,
hned do vody se hnala, sotva že ji chytly
sousedky soustrastné a s pomáchanou kytlí
ji vyvedly, co takto lkala zarmoucena:
„A vždyť já, kmotřičky, jsem přenešťastná žena,
já bídná osoba. A vždyť já musím sobě
ty vlasy vytrhať, když pomním na své robě!
Proč pak jste chudáčka mi vypudili z domu,
že samotinký neměl požalovať komu,
sám jako ptáček, jako žebráček se skrýval
a doma místo jenom na mém klíně míval.“
Tak žalovala kvílíc, ale otec zatím
své ruce sepjav prosil: „Ať půl statku ztratím,
kdo vytáhne mi dítě!“ — „Na koňské je díře,
kdo pak tam doplave?“ tak ozvalo se šíře.
„Vor!“ někdo prohodil. „Vor, kde je vorek? Hbitě!“ —
„Zachraňte, pro boha vás prosím, moje dítě!“
Tak za křiku a nářku všechno vorek hledá,
vše ve vodě se brodí, po vorku však, běda!
ni památka. V tom někdo vzkřikl z rákosiny:
„Už mám jej; tady je!“ — „Kdo?“ otázal se jiný. —
„Sem pojďte, lidičky! Je tady, plove tady.“

Hned lidé sběhli se v to místo do hromady.
Vor pouhý bez Jozy však našli, oblkopili. —
Hle na něm kupa květů, žlutý a zas bílý
a velké listy různo spořádané v ladu;
však každého zrak nejdřív padl na hromadu,
kus šatu kryje ji — to Jozova je bunda,
a pod ní něco píská. Kdos ji zvolna sundá,
a černá kuřata se rozeběhla zpod ní;
užasli všichni kolem: „Ejhle slípky vodní!“
A ten, co zdvihl bundu, zas ji z ruky pustil,
však za kuřaty už jen hustý rákos šustil.
„Tak se přec utopil!“ kdos povzdechl si z davu.
„Na konskou díru s vorkem!“ Otec rval si hlavu,
však matka omdlévajíc div se zdržeť dala,
že neskočila v rybník; tak se volať jala,
an přimlouval jí ob čas manžel hlasem krotším:
„Nic nebraňte mi, nechte, do vody ať skočím!

To nemůže tak být a neuvěřím tomu!
Můj nebožáček bál se, bál se jíti domů,
od vlastní matky prchnul pro ničemnosť zlobnou.
A když já už tu drahou hlavičku svou drobnou
snad nikdy neuvidím!“ Tu též otec změknul
a pěstmi tiskna zraky plakal a tak řeknul:
„A to já nikomu před bohem neprominu,
že ukradnul mně dítě, život mému synu.“
Když viděl pak, an s břehu slézá bratr zvolna,
tak zahřešila v hněvu duše jeho bolná:
„Teď koukej, ničemníku, koukej na své dílo!
Bůh sám tě potrestej, a jeli ti co milo,
to poslední ať ztratíš, vrahu mého syna!“

Tu rybnický níž v oči čepici svou šina
jen z lehka zdvíhá nohy, šlape opatrně,
tak jako by bos kráčel po ostnatém trně,
však přece plašil žáby při svém každém kroku,
jež v rybník žblunkly vždycky v obloukovém skoku.
Tu vztáhl ruce, které v samomluvě hbitě
se třepetaly, křiče: „Mohu za tvé dítě?
Já nejsem žádným vrahem. Vrahem nejsem, brachu!“
Však vida bratra v ústret, ustupoval v strachu,
když půllánský tak volal: „Shoďte ho v tu vodu,
ať nevidím ho více, zhoubce mého rodu!
Ty zaplatíš mi draho, ničemníku, syna.“
Však sousedé ho mírní: „Bůh ví, čí je vina;
vy nezapomeňte se, kmotře, spaste duši,
bůh bude souditi, a jemu pomsta sluší.“
Tož zatím rybnický, jenž ustoupil až k plotu,
až k baráku, tak začal psího za štěkotu:
„Pojď, sněz mne celého! Pojď, utrhni si ze mne,
pojď, pojď!“ A sám již sápal svraštiv čelo temné
kůl u plotu, jej vyrval a hned prudce vrhnul
vstříc bratrovi, pak také tyčkový plot strhnul
a křiče stale: „Tu máš!“ kus za kusem házel,
a pronikavý štěkot psa jej doprovázel,
jenž dorážel vždy zubatou svou hlavu klada
na přední tlapky, a zas uskočí, když padá
kus plotu, došku, boudy, trámů celé kusy —
pán jeho škube barák jako peří s husy.
I nastal povyk hrozný z nářku, smíchu, lání,
a rybnický jen: „Tu máš!“ křičel bez ustání
a dále škubal barák, před bratra to házel,
a pes jej štěkotem svým dále doprovázel.

Tu bratři osamotněli, neb v stranu jinou
se všecko obrátilo. Lidé sobě kynou
a ukazují níž, kde olšin sazenice

přes louku řádkou stojí: tam, hle, jalovice
se pase osudná a nyní zdvihne rohy,
natáhne šíj, a již se pletou čtyři nohy
k olšince kmitavé, z níž ejhle! vystrčena
ční ruka v košili, jež držíc hrstku sena
jím láká dobytče. A když už bylo blízko,
tu ruka najednou se vzpjala nad křovisko
a pěstí pohrozila v čelo jalovici,
však při tom bylo viděť také drobnou kštici,
jež vyhýbla se z listů — a tu výkřik náhlý
se vůkol rozlehl, že hned se zpátky vtáhly
i ruka, také hlava, ani po nich vidu,
však hluk a jásot nastal u rybníka v lidu,
a kde se vzal, tu vzal se, v poli nad rybníkem
pojednou Dubák všechny přehlušil tím křikem:
„Utíkej, Jozo, utíkej!“ Tu jako bývá,
když zajíc v jeseni kdes pod mezí se skrývá,
pojednou zaslechne hluk, štěkot, napne sluchy
a necítě se jistým a jsa pln zlé tuchy
zadními běhy v skok se odrazí jen kmitne,
dvakrát se dotkne půdy, více vzduchem lítne —
v tom spadne k zemi, stane na své běhy zadní,
dvě kratší visí pod hlavou a sluchy nad ní
jak špičaté dva listy, vidí k hrůze, vidí,
jak obstoupla ho v kleči tlupa krutých lidí —
cos větru podobného pronikne ho rázem,
již letí, není viděť dopadať ho na zem:
tak spatřil náhle hlučný zástup u rybníka,
jak z křoví po čtyrech se tajně něco smýká,
a konec olšinek se Joza vzchopiv letí
sekaje nožkami, a jemu do zápětí
ryk nesmírný se zdvíhá, čím dál blíže k němu:
„Jen za ním! Chyťte, chyťte! Nadeběhněte mu,
dřív, nežli stihne lesa, v rokli Škaloudovu!“
Tak bylo slyšeť v ryku jak při hlučném lovu.
A chlapec vida, že je zaskočen i z předu,
zaúpěv jal se za hlavu a vida v sledu
již honce na blízku, zpět pelentil zas k vodě,
a pátral po vorku již v rákosí se brodě.
„Zachyťte, nedejte mu v rybník, Kriste Pane!“
Tak dolehly mu hlasy v ucho polekané,
i slyší opodál: „Sem, Jozo! honem tudy!“
Hlas pozná, vyskočí a znovu napne údy,
jen za tím hlasem jako slepý, hluchý míří
hlas v běhu se mu třese, v hlavě mu to víří,
tu v cestě strouha — skočil, žblunknul v kalný močál;
a zdvih se oklepal, zrak protřel, kvílit počal
jsa mokrý, zablácený a zas kvapil k předu
a skoro zajásal, neb jemu na dohledu

tu, ejhle, Dubák, an se v místě rozkračuje
a nadskakuje živě, šourem tělo snuje
blíž k Jozovi a plácá rukou o kolena.

V tom, běda, Joza spatří, kterak nachýlená,
vyzáblá postava se za Dubákem šourá;
tak příšerný to pohled jako na kocoura,
když na vrabce se plíží. A to nemrkaje,
s posupným úsměvem, jenž v chytré líci hraje,
strýc rybnický hle, jako po mouše by lapal,
dlaň napřahoval, hubou na hlucho jen klapal,
jen jeden skok a Dubák úpěnlivě vřísknul,
že opáčil to les, však už jej v týle tisknul,
jak kocour vrabčáka a příšerně se tulil
rybnický Pšenička, již přes koleno půlil
jak hádě Dubáka. V tom výsknul Joza taky
a v pravo, v levo veda poděšené zraky,
odevšad sevřen letí horem pádem k vodě,
a když byl v rybníce, tu jako na svobodě
se obrací, však vida za sebou hnát všecky
dál stoupá do vody, jež mu je po pás dětský,
již po hruď, po šíj samu, teď se na dně smýknul,
a celý zástup za ním žasem, hrůzou křiknul,
až kolem po lesích to valně zahučelo,
neb dole na vodě cos hrozného se dělo:
Hoch zmizel pod vodu, a na ní velké kruhy,
jak jeden zanikne, hned kolem něho druhý,
tak jako velká tlama, dáli se jí tráva,
když přežvykujíc klidně sobě pochutnává.
Tu nové těleso však rozvířilo vodu:
rybnický Pšenička se nahýbal až k spodu
svým dlouhým ramenem, a nežli se kdo nadál,
již mokré břemeno v střed lidu skládal,
a druhé odstrkuje křísil hocha hbitě,
až s povykem se matka vrhla na své dítě.
Jak hrdlice se smála, hučíc jako kvočna,
když hřeje kuřata, a Joza chápat počna,
když maminka jej zdvihla, v klín jí hlavu schoval
a kolem nohou objal, ruku poceloval,
jež probírala vlásky, hladila mu bradu.

„Tak, tu ho máte!“ řekl rybnický a v zadu
si složiv ruce hrdě odcházel z jich kupy,
když oboří se naň a přede všemi tupí
pojednou vyskočivši matka Dubákova:
„Teď pojďte také se mnou na dvě, na tři slova,
vy starý blázne! Myslíte, že mám já syna,
byste ho otloukal? Ó, to jsem pane jiná!
Já vámi zatočím, vy starý pleticháři!

Tu koukněte se na něj, naši hospodáři!
On jeden takový, on chce se rovnat s vámi.
Vždyť jsou vám dobře jeho špekulace známy;
vydělal na okurkách jednou, potom chodil,
semínka skupoval, pak na buben mlýn hodil,
byl šenkýřem a vždycky vydělal si hezky,
a nynčko, jak to víte, zasil si čaj český.
Jen počkejte, až sklidí! Škoda na neštěstí,
že zůstaly mu tam jen pahejly a klestí."
I řáholila hlasně, též se druzí smáli,
když Dubačka proud řeči udržuje stálý:
„Tak hleďte, kmotřičko," díc ona ruce spíná,
„ten starý blázen jak vám mohl zničit syna,
a ještě taky mému chtěl by ublížiti!"
Však půlláník se usmál: „Dobře dostal bití!
To máte pěkné kvítko; on to všechno stropil."
Tu jala synka Dubačka, jenž hlavu sklopil,
když lidé smáli se a máma domlouvala:
„Pojď ke mně, synáčku, pojď! Kdy bych na tě dala,
ti všichni sprali by tě nejraděj." — Však její
synáček spurný, zježený a v obličeji
jak krocan rudý, jako křeček rozkasaný,
a nohy jako by mu chtěly v různé strany,
on matku odstrčil: „Eh jděte, mámo, domů!"
A všichni srdečně se opět smáli tomu.

Však podál rybnický jen hýbal retem spodním
a mlčky, kormutliv stál nad zrcadlem vodním,
zarmoucen poslouchal, jak Dubačka mu lála
i pozoroval trudně, jak se chasa smála,
když s vorku mužové dva nesli utopence,
jejž plovat viděli, i zasípal jen tence,
neb jeho burnus byl to. — Voda z kapes tekla
i z rukávů, a chasa, jež jej dále vlekla,
vždy nadzdvihla jej vzhůru, tropila si smíchy,
jak nad nebožtíkem žal projevujíc lichý.
Povzdechnul rybnický a pohled dolů nořil,
kde na hladině náhle drobný kruh se tvořil,
kruh rozplýval se šíře a v něm jako v kole
tvář vyschlá, zoufalá se objevila dole,
však hned se rozplynula v samé kruhy zase,
v něž od drobné jen kapky voda rozběhla se.
Tu přistoupila k němu jeho bědná žena:
„Pojď domů, starý, pojď! Je čočka dovařena,
máš dělat došky, víš to! Nekoukej tak dolů
do vody upřeně, pojď odtud, půjdem spolu.
Budeš si, bloudku, stýskat! Dočkáš bohdá jara,
a zase budeš sít. Pojď, ať se hlava stará
ti nezamotá, pojď!" A muž se jí dal vésti

jen smutně vzdychnuv: „Mámo!“ a zrak utřel pěstí.
A tu mu v cestu vkročí půlláník tak pravě:
„Nu jen si to tak neber! Vždyť máš rozum v hlavě!
Či je ti líto, že jsi zachránil mi syna?
Pojď, ať ti ruku políbí. Ďas suď, čí vina!
Pojď s námi posedět!“ Však onen smutně vece:
„Což tobě? Syna máš, jsi šťasten přece;
však já jsem nešťasten a ve všem — vždycky — všude!
A zůstanu již navždy stvořeníčko chudé.
To ještě jsem si myslel s čajem naposledy,
nu a jsem hotov!“ — „No, no! by ti toho tedy
tak líto nebylo,“ dí půlláník, „dám tobě
v Rybničkách brambor po korci, ať konec zlobě,
a nasázej si je tam ještě přes rok taky!“
Tu smutně ještě, ač mu při tom svitly zraky,
dí rybnický: „Když, bratře, budeš už tak hodný,
na přesrok ne brambor — čaj — vidím že je plodný —
čaj český budu sít, a přece přijde doba —
nic nesměj se mi, bratře — budem šťastni oba.“

Již vzdaloval se zvolna zástup od rybníka,
a v jejich středu Joza, který posud vzlyká.
Co vede si jej matka plna radovánek,
on jako úkropek a jako hastrmánek
jsa mokrý, zablácený ohlíží se zpátky,
a tu vždy přiskočí blíž Dubák, vodní statky
a poklady mu nesa, celou otep květů,
a po jedné je noze Pavla stíhá v letu.

I zůstal tu sám opět rybníka brod čistý
jak velké oko země přimhouřené místy,
jež chvilku nahledlo v tvář lidí a jich dílo,
a tak se rmutem lidským na čas zakalilo.
Teď opět čistý zor se v hloubku nebes noří
bez mezí, nesmírnou, kde věčná světla hoří.

Česká činohra.

Posuzuje

František Zákrejs.

Národní divadlo končí druhý rok své činnosti. Doba příprav, náběhův a prvních úspěchův již ustupuje době nové a nové vlastní, stále těžší, naléhavější a napínavější práce. Rozvinutý slibný pracovní program vyzývá k *ohnivějšímu* boji na kolbišti národní umění a žádá vypjetí všech sil, aby číhající soupeř nemohl jásati. Povinností všech národovců jest, aby tvořili nezlomné šiky v úsilném pěstování národního ústavu, ještě nezlomnější než posud.

Naše soudnosť stopuj povždy působení jeho s chladnou rozvahou, ale naše srdce povždy je miluj se vší slovanskou vřelostí!

V poslední době viděli jsme v národním divadle původní práci toliko jedinou, a to pohříchu málo potěšitelnou. *Sestřenka*, tříaktový žert od Fr. Rutha, náleží ve dvojím směru mezi původní práce imitační: spisovatel nápodobí v ní jednak německé, francouzské a domácí žerty choulostivějšího rázu a jednak v ní jaksi parafrasoval svou tříaktovou frašku Olymp. Sestřenka oplývá otřepanými pomůckami dramatického švadlenství, a její zápletky jako u Francouzů hlavně spočívají na lžích a lžích a zase lžích. Postavy, které tam přebíhají, padají a zamotávají se z nepravdy do nepravdy. Sám název kusu není než nepravdou: sestřenka, která děj zaplítá, není příbuznou, nýbrž bývalou milostnicí páně Konvalinkova zetě Jindřicha Vršeckého, do jehož domu vrazí, aby tam jak svého někdejšího zbožňovatele, tak jeho švakra Arnošta Konvalinku, ano i jeho tchána Fabiána — a toho nejšeredněji — škodolibou svojí bujarostí do kluzkých situací zapletla. Rozumí se samo sebou, že se to Konvalinkově manželce Amalii a jejich dceři, Jindřichově choti Elišce, vyzradí a že je s mužskými zle. Třetí jednání rádo by uzel hry rozvázalo, ale nebylo ho ani s to roztíti. Obecenstvo se při takovém kousku přese všechnu všednosť, ano hrubosť dikce trochu rozesméje, ale domácí Uméně při tom tuze do smíchu není.

A. N. Ostrovského čtyřaktová činohra *Vinní bez viny* byla na jevišti národního divadla v překladě Pavla Durdíka, který české obecenstvo s ruskou dramatickou slovesností pilně obeznamuje, s názvem *Vinný bez viny* dávána. Vinným bez viny jest předkem Grigorij Neznámý, levoboček, což na Rusi značí *člověka bez práva*. Zajisté tudyž ušlechtilou jest Ostrovského snaha působiti k tomu, aby pastorkové v jeho vlasti posléz nabyli stejných práv jako rozenci legitimní. A neméně vinnou bez viny jest Lubov Ivanovna Radostová, jež jizlivou pomluvou do podezření přijde, že několik svých nemanželských dítek násilně odstranila. V pravdě však má jenom jedno dítko, po kterém, jakmile malou naději má je najíti, úsilovně pátrá a kterým nikdo jiný není než Neznámý. Lubov byla (v prvním jednání) svým milencem Grigorijem Lvovičem Murovem k vůli bohaté Věře Iljiničně Ševelové právě v tu chvíli opuštěna, když její a jeho dítko Grigorij umíralo, a není divu, že se jí následkem toho všeho zmocnila delší nemoc,

v níž jí nemanželského jejího synáčka zcizili a zapřeli, tak že jej (v druhém jednání) za mrtvého oplakává. V té době přichází k ní mladý Neznámý, jemuž dobrou službu prokázala, by se jí za ni hrubostmi odsloužil; avšak její důstojná dobrotivosť jej aspoň na čas odzbrojí, a teprve když Grigorij intrikami herečky Niny Pavlovny Korintové, ženy to několikerým způsobem vinné, v pomluvy o Lubvi jakožto krkavčí matce — vinné bez viny — uvěří, roznítí se v něm nový, hněvný odpor proti ní, který největšími pro ni urážkami před společností propukne. Matka synem — vinně bez viny — týraná, jak to pro ni zdrcující! Vše se však objasní, a šťastná Lubov na vždy Grigorije, syna svého, pojímá do náručí. V prvním dějství, které se prvnímu jednání Dumasova Levobočka silně podobá, jest Neznámý dítětem, v ostatních třech již mladíkem; v prvním dějství jest Lubov švadlenou, a v druhém dějství objeví se před námi pojednou jako slavená umělkyné, aniž víme, kterak to bylo možná, že se jí ze švadleny, byť i vzdělané, stala; její mateřský poměr k Neznámému snaží se nám spisovatel ukryti, jen aby později projevení tohoto tajemství effekt způsobilo: jeho práce není tedy jednotným dramatem, nýbrž dvojkusým a k tomu nikoli venkoncem jasným romanettem, v němžto však Ostrovský zcela vhodnými prostředky též ukázal, že pokleslá dívka svou silou, pílí, trpělivostí, laskavostí a důstojným vystupováním nad svou vinu vznésti se může. Za vinné bez viny mohou aspoň v tom smyslu, jak oni to pojímají, považováni býti také Arina Galková a herec Sláma (v originále Šmaga), p. Šmahou dávaný: postavy to básníkem pečlivě vykreslené. Naproti tomu mohl snad skutečný vinník Murov aktivněji a významněji založen býti. — Práce Ostrovského není tedy bez vad, ano není bez vad závažných, ale spisovatel položil jakožto realistický dramatik těžiště její do tendence svojí a do případného detailu, čímž jí náležité poutavosti dodal.

Proslulý norský básník Henrik Ibsen uveřejnil r. 1876 spolupůsobením Emmy Klingenfeldové německé originální vydání své tragédie *Haermaendene paa Helgeland* pod názvem Nordische Heerfahrt a upozorňuje v předmluvě na to, že látku k této čtyřaktové truchlohře nečerpal ze zpěvu o Nibelungách, nýbrž z norské se zpěvem tím spřízněné sagy Wölsungské, a to ještě jen částečně. Protože hlavní základ jeho básně spíše na rozličných ještě kolujících islandských pověstech rodinných spočívá, v nichž poměry a příběhy, které zpěv o Nibelungách a řečená saga v obrovských rozměrech líčí, velmi často jenom v lidských dimensích se jeví, to zajisté velmi výhodně posloužilo básníkově záměru, znázorniti ne germánský svět pověstí, ale germánský život ve starověku. Zpěv o Nibelungách pokusili se mnozí němečtí dramatikové zpracovati, a se značným úspěchem podařilo se to zejmena Hebbelovi, Geibelovi a Wilbrandtovi. U Henrika Ibsena slove zlidštělý Siegfried Sigurdem, Günther Gunnarem, Brunhilda Hjördisou a Chriemhilda Dagnou. Katastrofa jeho hry dá se soustřediti do slov: Hjördis zabije Sigurda. Jak jde a dojde spisovatel k tomuto konci svého kusu?

Ibsenovo dílo, které na divadle našem v překladu Ladislava Stroupežnického pod názvem *Oernulfova výprava* provozováno bylo, má za dějiště severní Norsko v desátém století. Oernulf, zemský starosta

islandský, chce zkusiti sílu mohutného Sigurda, krále námořního, jest od něho raněn a vyslovuje ochotu s ním učiniti přátelský smír: Sigurd podmínky jeho přijme a slibuje mu nad ně hedvábný plášť; tak se mezi nima k radosti líbezné Oernulfovy dcery Dagny stane narovnání, a Oernulf prohlašuje, že jeho, Sigurdem jemu mocně unešená dcera od té hodiny má tak čestně považována býti, jako by Sigurdovi zákonně byla oddána. Nový spolek má podle Oernulfova přání čeliti proti Gunnarovi, lénníku norskému, který též unesl prudkou, krutou z obřího prý pokolení narozenou Hjördisu, nynější svou choť a někdejší Oernulfovu odchovanku, začež tedy Gunnar pokořen býti má, neboť Oernulf přísahal, že se vypraví proti Norsku, aby Gunnara potrestal pokáním a pomstou za loupež tu, a že dříve se zpět na Island nevrátí, pokud nevymůže na něm očisty. Svobodník Kare přikvapí a vypráví, jaký má pro obranu svého práva na společná pastviska nebezpečný spor s Gunnarem, a tento na Oernulfovu přímluvu vádu s Karem dobromyslně končí návrhem, aby křivdy jednoho křivdami druhého za vyrovnané se pokládaly, ale Hjördis nechce o smíru s Karem slyšeti, ano dráždí Gunnara také proti Sigurdovi, ač jí tento není lhostejný: „Sigurd," dí Hjördis, „jest hrdina velice na slovo braný, a přece vykonal Gunnar smělejší čin, když medvěda ledního před medvědincem zabil," a pokračuje: „Gunnare, rozpomeň se, co jsi mně kdysi přísahal! — *Gunnar.* Nerozvážným byl ten slib. Žádášli, abych mu dostál? — *Hjördis.* Dostáno musí mu býti, mámeli oba po této hodině ještě pod jednou střechou žíti. Věz tedy, Oernulfe: chcešli odvetu za schovanku svou, máš také káti se, že jsi Jökula, otce mého, zabil a všeho jmění jeho se zmocnil. — *Oernulf.* Jökul padl v čestném souboji . . ." Gunnar se nyní vzpírá zaplatiť pokutu za únos Hjördisy a rozhněvaný Oernulf tedy prohlašuje: Unesená žena nemá žádného chotě. — „*Gunnar* (prudce). Oernulfe! — *Hjördis* (divoce). Vydána v posměch a potupu! (Chvějícím se hlasem:) Za to — za to máš pykati!"

A dále ustanovuje se Hjördisa na tom, že bude od velitele svého vyžadovati čin, jenž jej slavnějším učiní než všechny ostatní muže. Oernulf uražen Hjördisinou vyhrůžkou, chystá boj proti ochránci zpupné ženy této, proti Gunnarovi, ale Sigurd se obětavě přičiňuje, aby ukonejšil Oernulfa, kterého však zase Kare ku pomstě navádí, nabízeje se, že dvůr Gunnarův v noci zapálí, což Oernulf rozhorčeně zamítá. Zlé předtuchy zmocňují se jeho srdce; vzpomíná si, jak Hjördisin otec Jökul, když jeho rukou ránu smrtelnou obdržel, klesaje zpíval, že „Jökulova letorosť Jökulova vraha všude soužením stíhati bude." Kolovala pověsť, že Jökul kdysi svým dětem vlčí srdce k snědku dal, aby jejich mysl zlobnou se stala. Hjördisa, míní Oernulf, zajisté obdržela patřičný díl. Gunnar se vrací, aby Oernulfa se Sigurdem k sobě na hostinu pozval. Hjördis prý se rozmyslila a pustila všecku hořkosť mimo. Dobří ti mužové tedy přijmou pozvání, ačkoli sobě nic dobrého netuší. Tu přináší Oernulfův nejmladší syn Thorolf zvěsť, že chce Kare zajati Hjördisina syna, a spanilomyslný Oernulf hned uzavře, tuto kořisť mu uchvátiti a syna Gunnarova zachrániti. A Thorolfa posílá na hostinu ke Gunnarovi. Sigurd vyslovuje manželce obavy své, jež mu vnukla vzpomínka na hody před pěti roky: tehdy slíbila Hjördis, že

jen ten bojovník ji obdrží, kdo jejího ledního medvěda, silného jako dvacet mužů, zabije a na ramenou odnese; čin ten vykonal Sigurd, ale zásluhu přenesl na milovaného svého přítele Gunnara, který se tím stal Hjördisiným chotěm: Sigurd od Hjördisy za Gunnara považován, zůstal s ní v medvědinci a dostal tam od ní náramek, jejž nyní Dagny nosí. Sigurdova jemnocitná choť odhodlá se tedy skrýti náramek, a Sigurd volá ke svým: „Vzhůru k hostině do Gunnarova dvora!“ Tím končí první jednání, v němžto zamlklosť reků severních ostrými tahy zobrazena jest a v němž pádná slova jak balvany sem tam lítají.

V druhém dějství podráždí Hjördis Dagninu žárlivosť, vypravujíc, jak jí krev hořela, když ji v oné tajemné noci souložník její v krunýři na srdce přitiskl; při tom hrá si s Dagnou asi jako medvědice s lasičkou, tak že Dagny před Hjördisou hrůzu pocítí. Nadejde hostina, při níž na vyzvání Hjördisino každý rek vypráví svůj nejskvělejší čin hrdinský. Gunnar nezmiňuje se o zabitém medvědu, a proto Hjördis chlubně dí: „Sigurd zápasil proti osmi mužům a byl úplně vyzbrojen; Gunnar šel za tmavé noci do mého medvědince, zabil netvora, který měl síly za dvacet mužův, a měl přec v ruce jen krátký meč.“ Gunnar tedy shromážděním prohlašuje se za většího reka nežli Sigurd, což tento z přátelství rád strpí. Tu mluví pohrdlivě Hjördis o Oernulfovi, že prý se holedbá slavnějšími skutky, než jaké vykonal; to popudí Thorolfa k ostrým odpovědem, avšak Hjördis pronese urážku tím větší: že prý Oernulf kdysi v ženských šatech po tři noci s čarodějkami kouzelný nápoj vařil, nežli se k souboji s Jökulem odvážil. Thorolf rozjitří se a odchází volaje na Gunnara: „Počkej, až můj otec přijde; jako mstitel vrátí se do tvého dvora! A ty, Hjördiso, těš se slovům, která jsem dnes na břehu slyšel! Tam pravil kdos: Dnešního večera nebude se Hjördis moci žádným potomkem chlubiti více!“ Tím se potvrdí vzniklé podezření, že Oernulf Gunnarova a Hjördisina synáčka Egila zabil, Gunnar plný pomstychtivosti pádí za Thorolfem a sekerou skolí ho. Zde roztržena jest síť zdůvodnění dramatikových. Proč Oernulf Gunnarovi nic o svém úmysle po Sigurdovi nevzkázal? — Thorolf jest mrtev a otec Oernulf přichází a přináší rodičům malého Egilka, kterého bojem před jistou smrtí Karem jemu strojenou zachránil, na rameni a dí k Hjördise: „Teď zaplatil jsem pokutu za otce tvého; teď bychom věru mohli smířeni býti.“ Byl to s Karem horký boj, byla to děsná výprava: padlo v ní všech šest synů Oernulfových. Oernulf jest bezdětek, avšak nikdo nemá o něm říci, že jest zlomen. Splnila se tedy věštba Hjördisina otce, že Jökulova letorosť bude Jökulovu vrahovi vždy a všude soužení působiti. A také Hjördis jest pomstěna i rouhá se odešlému Oernulfovi. Tu jeho dcera Dagny propukne, prohlásí Gunnara za zbabělce, prozradí Sigurdovo vítězství nad bílým medvědem, na důkaz ukáže Hjördise náramek, a Hjördis končí bohaté toto jednání slovy: „Teď mi zbývá jediný toliko čin ještě vykonati, na jeden toliko čin pomýšleti: Sigurd zemřiž nebo já!“

Hjördis chce Sigurdův a Dagnin pád, i hledá, kdo by je zničil. Slibuje choti svému, že bude s ním v lásce živa, že ho v ramena svá tisknouti bude tak vřele a divoce, jak toho nikdy nepocítil, když její žádosti vyhoví. Když Gunnar jižjiž podléhá, přináší Dagny zprávu, že

se Sigurd Karovi v boji postavil, aby jeho záměry překazil, a Gunnar jest Sigurdovou šlechetností tak dojat, že se manželčinu záměru vzepře. Tu napadne Hjördise jiná cesta k jednomu z cílů jejích. Sigurd se na svobodě vyjádřil, že si chce za choť zvoliti jenom ženu ne nízký osud snášející, ale radostně a chrabře do boje spěchající; pročež Hjördis Dagně neblahou myšlenku vnukne, že nejsouc hrdinkou, ale toliko tichou družkou, Sigurdovi život učinila těžkým a neslavným. Dagny odhodlá se tedy mimo naše nadání a dosti proti povaze své k tomu, že Sigurdovi déle cestu hraditi a tarasiti nebude. Nepřipravovaná, tedy ne přesně dramatická událost nadejde: chtěje být od Hjördisy příznivěji posuzován než posud, vyzná jí Sigurd, že Dagnu pouze ctí a že vlastně miloval Hjördisu, ale že ji, ježto se němě a nevlídně k němu chovala, z přátelství druhu svému Gunnarovi popustil. Také Hjördis volá: „Já tě miluji, Sigurde! Teď se k tomu mohu přiznati, aniž bych se červenala; neb moje láska není smyslná, jak jiných žen . . . ne jako choť — jako Valkyra chci tě následovati, tebe k boji a k mužným činům rozohňovati, aby tvé jmeno široko daleko všemi krajinami znělo!“ Ona nechce ustati, pokud Sigurd na královském stolci nezasedne. On však hájí právo Gunnarovo i právo Dagnino a ptá se posléze Hjördisy: „Co bys učinila, kdy bych se stal vrahem manžela tvého?“ Hjördis odvětí, že by nucena byla mlčeti a nesměla dáti si klidu, pokud by Sigurda nepřipravila o život. „*Sigurd* (usmívaje se). Dobře, Hjördiso — to jsem dobře věděl. — *Hjördis* (nepokojně). Avšak tam to nemůže dojíti. — *Sigurd.* Tam to dojíti musí. Ty sama vrhla jsi kostky o život Gunnarův a můj.“

Sigurd vytáhne s Gunnarem proti Karovi, ale pak se prohlásí, že jest mír mezi nima u konce; neboť Gunnar zabil Thorolfa, bratra Sigurdovy ženy, a proto vyzývá Sigurd Gunnara na souboj. Hjördis jest rozhodnuta: „Nechať v souboji padne, kdo padne — Sigurd a já zůstaneme pospolu!“ Kde, tážeme se nad tímto koncem třetího jednání, kde zůstal Oernulf? Kam zmizel básníkovi pod rukama?

Ve čtvrtém dějství přeje si Oernulf nad hrobem svých synů zemříť, ale báseň, již o nich na Dagnino požádání složí, vrátí mu sílu a zdraví, tak že vytáhne zničit Kara, chtějícího požárem zničiti Gunnarův dvůr. Dvůr vzplane, Egil i Gunnar octnou se v nebezpečí života: Hjördis, jako divošílenstvím posedlá, nedbá i volá k Sigurdovi: „Pryč z tohoto života, Sigurde, chci tě na nebes královský stolec posaditi a sebe samu tobě nejblíž! (Bouře propukne.) Slyš, slyš, tam přichází naše družina! Zříšli černé ty ženoucí se oře, jednoho pro mne a jednoho pro tebe! (Namíří luk a spustí střelu) Nuže, jeď poslední jízdu svou!“ Sigurd klesá: „Dobře trefeno, Hjördiso!“ Nemohouc žíti se Sigurdem na zemi, chce s ním Hjördis žíti ve Valhalle. Avšak od umírajícího Sigurda se dovídá, že jest křesťanem a že proň ve Valhalle místa není. Hjördis vrhá se do moře, Gunnar a Oernulf se smíří. „Díky tobě, Oernulfe,“ praví Gunnar vůči smířlivosti starého reka. „A nyní na lodi! Já popluji s vámi na Island!“ A mohutná truchlohra o Hjördisině zprvu tlumené, pak bezohledné lásce k Sigurdovi, k muži nad jiné chrabrému a ryzímu, dozní.

O veselém *Únose Sabinek*, jakož i o *Princezně Bagdadské*, hře

před nedávnem od našeho jeviště odmítnuté a nyní beze všeho na ně připuštěné, v nížto žena orientálně vznětlá s neočekávanou surovostí manžela svého zavrhne, s neočekávanou drzostí nejnestoudnější hanbu na sebe svolává a neočekávaně vzniklou láskou mateřskou neočekávaně k rodinnému krbu se vrací, jsem v Osvětě již obšírněji promluvil a mohu tedy k dalším novinkám rychle přejíti.

Čtyřaktovým dramatem *Denisou* vyšvihl se Alexander Dumas syn, autor Princezny Bagdadské, Ženy Claudeovy atd. atd., stárnoucí otec lidumilných výzvů: „Zab ji!“ a „Zab ho!“, zase na svou zpuchřelou kazatelnu, aby apoštoloval a reformoval. Avšak tentokráte nekáže nám neúprosně ani „Zab ji!“ ani „Zab ho!“, nýbrž volá k nám zase jednou unyle a něžně „Odpouštěj!“ a „Miluj!“ Kázání takové známe velmi dobře z jeho Polosvěta, z jeho Levobočka a nejzevrubněji z jeho Ideí paní Aubrayové, jež mají podobný obsah a týž směr jako Denisa. Kamil z Ideí nazývá se v Denise Andréem a Johanka Ideí nazývá se v Dumasově novém kuse Denisou. Protože pak Dumas k Ideám paní Aubrayové dle známého svého výroku vzal myšlenku od Krista a formu od Shakespeara, jest dojista náchylen vyžadovati od kritiky, aby také před Denisou sklonila skeptickou šíji, ano snad tím níženi, že obě hlavní osoby v této nové hře jsou skutečně v opravené podobě podány: titulní hrdinka jeví se v ní důstojnější, jsouc dívkou sice porušenou, avšak nikoli prodejnou, jakouž jest Johanka, a též André jeví se aktivnějším a příčetnějším než Kamil Ideí. — Můželi si čestný muž vzíti za manželku dívku, která ztratila čest? Tak asi zní zde otázka. Ano, odpovídá Dumas bez váhání, a člověk, který hlásá náuku, že každá dívka má právo kupčiti svým tělem, nemůže jinak ani odpověděti. Nepodivíme se tedy, že Dumas ani nežádá, by Denisa přiměřeným projevem některé jiné, veliké duševní stránky své odčinila svůj poklesek. Ovšem vykoná Denisa něco: nechce dopustit, aby si Marta, sestra jejího nového milence Andréa, vzala jejího svůdce Fernanda z Thauzettův, a prozradí své tajemství, že byla matkou nemanželského dítěte, jen aby tomu zabránila. Leč, což její ideál André vyniká čím nad Fernanda? Vždyť André jest čestným mužem toliko dle názorů modně francouzských, vždyť do nedávna udržoval cizoložný poměr s Fernandovou matkou! A Dumas věru nechtěl říci: mladý muž, který cizoložil, nemá práva odmítati sňatek s dívkou, která méně chybila, která se obětovala milovanému druhovi, aby mu dodala síly k vítězství v souboji? Jaká to vypočítavá pohnutka k dívčímu poklesnutí! Tedy ne slabosť, ne vášeň, ale chladná vypočítavosť ji zkazila, a přece zůstává Denisa v očích Dumasových dívkou ideální, velikou! Ještě otázka: byl by si André vzal Denisu, kdy by dítko, jež měla s Fernandem, bylo zůstalo na živu? Každý myslitel sobě zajisté přeje, by kterákoli vina hned na této zemi, v tomto životě patřičnou očistou odčiněna býti mohla, avšak můželi se to státi v příčině Dumasovy these do takové míry, aby kající dívka na roveň stavena byla s dívkou v boji obstálou, k tomu nechť odpoví ženy pevných zásad. Toť jejich sociální interes. — Autor pojal do své hry pečlivě všechny možné okolnosti, jakéž podobné rodinné případy provázejí a jež kusu povšechnější ráz než toliko francouzský uštědřují: poukazuji na př. k tomu, jak Denisina matka dceřino neštěstí před

otcem tají, který je novým neštěstím, totiž sňatkem se svůdcem, napraviti chce. Vnitřní komposici Dumasovy novinky však vzornou nazvati nelze: spisovatel provádí nedramatickým, *románovým* spůsobem přelíčení, jeli Denisa nové lásky hodna čili nic. Naproti tomu jest řemeslná stránka hry, jak u Dumasa vždy, velmi obratně vystrojena. Rozborná jeho dikce napravuje sic mnoho, co výstřední a konfusní filosof zkazil, dodávajíc osobám dosti valné životnosti; avšak dikce taková hledí sobě pohříchu povždy poesie co možná nejméně.

Z francouzského repertoaru byl k nám ještě také čtyřaktový žert *O milion* přenesen; Labiche a Delacour líčí v něm s menší větší působivostí hon na mladého, vrtkavého, milionem obdařeného ženicha Morice Duplana. Kandidátkami manželství jsou blondýnka Berta Carbonelová a brunetka Lucie Peruginová. Boj, v němžto na jedné straně rodiče Bertini a na druhé straně rodiče Luciini zápasí, skončí se zdánlivě tak, že brunetky z toho malé potěšení míti mohou; neboť zvítězí blondýnka. Avšak ani blondýnky nemají proč jásati; neboť brunetka chce podlehnouti, protože svého vítězství nad svým vyvolencem, šlechetným Duplanovým přítelem, spustiti se nehodlá. Zakládáli se veselý kus na vrtkavosti přední osoby, jako žert O milion, nemůže vyzníti úplně uspokojivým rozluštěním, ale tkanivo jeho musí býti násilně přestřiženo, jen aby posléze skončil.

Jeden z ústupků, ježto se letní době činívají, tane posud nad sesonou zimní: šestidílný balet *Excelsior*, který složil Luigi Manzotti a který slovem provází Jaroslav Vrchlický. Cizí název Excelsior byl zajisté jen hlavně k vůli cizímu obecenstvu podržen. Balet snaží se tancem i veršovanými vložkami zobraziti vítězný zápas světla s tmou, ale činí to jednotvárně: nikoli jednotně ústrojnou kresbou, nýbrž volným svazkem různých, sobě cizích výjevů, které nad to nejednou opak toho dokazují, co by dokázati měly. Když na př. Papin beze všeho vnitřního důvodu umíraje klesá, nebo když Beduiné na poušti karavanu divošsky ubíjejí, zmocní se nás příšerný hnus, a pozdější vítězství pokroku nás málo z ustrnutí našeho vyruší a spokojí. Avšak první balerina, sl. Paltrinieriová, je tanečnice v pravém a vzácném smyslu, zjev skutečně poetický a poeticky působiti umějící, a pp. Mošna, Krössing i Brožek baví neodolatelnou groteskní komikou, výprava jest skoro venkoncem bohatá, lesklá i velice vkusná: *širší* obecenstvo plní tedy hojně budovu, kdežto *uvědomělejší* kruhy očekávají, že z letních výjimek nebude celoroční nebo víceleté pravidlo činěno a že raději zavedeno bude *rychlejší* tempo v pečlivém uvádění na prkna cenných *novinek* netoliko cizích, nýbrž především i *domácích*, jak toho vyžaduje heslo zlatého chrámu: *Národ sobě.* Hry lehčího rázu buďtež odkázány do *druhého* českého divadla, jehož brzké zřízení nezbytnou nutností se jeví.

Bylo národnímu divadlu raděno, by pořádalo nějaký cyklus her. Aby se zvolily kusy pouze jednoho dramatika, nebylo by snad ani včasné ani úspěšné, avšak mohla by se dávati řada původních, vážných i veselých dramat z domácích dějin v tom postupu, jak události v dramatech zpracované časově po sobě šly. Tím bychom nabyli jakési domácí dramatické dějepravy, z níž by pak zásobeny býti mohly divadelní vlaky, mající zajisté vznešenější úlohu než jezditi na Excelsior.

Vedle toho zbylo by dojista ještě dosti místa pro starší kusy našich autorů, kteří národním divadlem posud na jeviště uvedeni nebyli.

Naši pp. režisérové pracují ve svém oboru s úspěchy velice chvalnými, a naše síly herecké dobývají sobě nadáním a pílí velmi vřelého uznání. Tak vynikli zvláště pp. Seifert, Slukov a Bittner v Shakespearově *Juliu Caesarovi* a p. Mošna v Molièrově *Lakomci*.

Končím otázkou: jak dlouho bude ještě divadlo Brněnské čekati na výdatné přispění? Zachraňme a povznesme je!

Čerstvé rovy české.

Píše

setník prof. **Ferd. Čenský.**

Frant Chvostek. — Ant. Pastrnek — Ludv. Kreus. — Jan Desolda. — Frant. Heyduk. — Frant. Šimáček. — Vend. Grünwald. — Jos. Ježek. — Leop. Geitler. — Frant. Tesař. — Jos. Kouba. — Jakub Škoda. — Jiří Czarda. — Fr. Kotek.

Na sklonku minulého roku (dne 16. listopadu) zemřel jeden z nejintelligentnějších našineckých lékařů, dr. František Chvostek, vrchní štábní lékař a přednosta posádkové nemocnice čís. 1. ve Vídni. Narodil se r. 1834 v Místku na Moravě z nemajetné rodiny řemeslnické a byl odchovancem Vídenského vojenského Josefina za těch dob, když tam slovutný Duchek, Pitha, Ludwig, Späth a Stellwag vědám lékařským vyučovali. Byv povýšen na doktora, po boku svých učitelů stal se na Josefinu docentem pro vnitřní nemoci, pak assistentem a později mimořádným profesorem jako nástupce Duchkův, když tento byl povolán na universitu Vídenskou. Když pak na počátku let sedmdesátých ministerstvo Kuhnovo zrušilo Josefinum, Chvostek byl přeložen do posádkové nemocnice ve předměstí Alsovském, kde po celou řadu let v oddělení vnitřních nemocí velmi blahodárně působil a vedle toho obšírnou soukromou praxi, hlavně v nemocech nervosních, vykonával. Zvláště obracel zřetel svůj k elektro-therapii, v níž se dodělal výsledků nejskvělejších. Náležel k nejpřednějším diagnostikům své doby. Nejvýše však proslul u diagnostickém seznání dvou nemocí, choroby žaludeční, řečené gastritis submucosa phlegmonosa, a řídké jiné nemoci, totiž zešedivělosti míchy v páteři, nazvané poliomyelitis anterior acuta, čímž jeho jmeno navždy zůstane zaznamenáno v dějinách lékařství. Též jako lékařský spisovatel byl zesnulý velmi činným. Napsal dílem česky (v Časopise lékařů českých) dílem německy (v Schnitzlerově Medicinische Presse, v Monatschrift a j.) více než sto lékařských statí, jejichž ocenění arcit nepřísluší nikoliv nám, ale časopisům odborným. Pro své zásluhy byl čtrnácte dní před úmrtím mimo řadu povýšen na vrchního štábního lékaře, což jej již churavého náramně potěšilo. Chvostek byl i upřímným vojákem a miláčkem důstojnictva našeho. Velkolepý průvod pohřební dne 18. listopadu byl toho nejvýmluvnějším svědkem. Doprovodilt jej na poslední cestu ohromný počet generálů, důstojníků, všech

vojenských lékařů Vídenských a veliký počet lékařů civilních. Zvěčnělý náležel k Čechům ve Vídni nejuvědomělejším, nezapíraje nikde a nikdy svou národnost. Krátce před jeho onemocněním jednáno v říšském ministerstvě vojenství o znovuzřízení Josefina, jelikož od jeho zrušení ve vojště vojenských lékařů stále se nedostává. A tu Chvostek měl převzíti profesuru pro vnitřní nemoci a kliniku. Bohužel se toho nedočkal, byv osudem příliš záhy vyrván z našich řad. —

Touže téměř dobou, co na starobylém Vyšehradě ustlali Františkovi Douchovi k věčnému odpočinku, byl v Kelči na Moravě ve vší tichosti pochován Antonín Pastrnek, mladý muž, kterému sotva několik kroků bylo dopřáno učiniti na dráze literární, do něhož však veliké naděje pro budoucnost jsme skládali. Vystudovav vyšší gymnasium v Olomouci pod Janem Kosinou, dal se na studium právnické a jako student působil horlivě mezi krajany moravskými, tak že nebylo v dalekém okolí podniku vlasteneckého, aby se ho Pastrnek nebyl súčastnil, vítán jsa všude jako řečník nadaný a obratný. Po dvou letech studií právnických umřela mu matka, a to bylo příčinou, že přestoupil do theologie. Nešťastnou náhodou vymknuv sobě nohu, počal churavěti a zemřel po desíti měsících dne 29. října 1884. Psal pilně novely, feuilletony do rozličných časopisů politických a také do Brněnského Obzoru pod pseudonymem Javorský a Malina. —

Dne 1. ledna 1885 v Arku v jižních Tyrolích dokonal předčasnou pozemskou pouť dr. Ludvík Kraus, docent na universitě české. Narodil se roku 1857 v Turnově, studoval na Vídenské polytechnice, přestoupil pak na universitu a byl r. 1878 na doktora filosofie povýšen. Roku 1881 jako docent habilitoval se na universitě a již téhož roku uveřejnil své přednášky, jež měl v královské české společnosti náuk. První jeho větší dílo, které i v nemoci proti zákazu lékařskému dohotoviti se snažil, zůstalo nedokončeno. Chrlení krve učinilo konec nadějnému životu mladého muže. —

V klášteře Tepelském dne 8. února zesnul v Pánu Jan František Desolda. Narodil se r. 1811 ve Švihově, vstoupil do řádu premonstrátův a byl od r. 1849 profesorem české řeči na vyšším gymnasiu v Plzni a později také ředitelem téhož ústavu. Po Sedláčkovi a vedle Smetany Desolda náležel k těm vzácným našincům v dobách národního probuzení, kteří v poloponěmčilé tehda Plzni mezi českou mládeží na ústavech německých vlasteneckou uvědomělost značně rozšiřovali. Literárně působil hlavně jako překladatel klasiků (rozmluv Platonových Faidon, Protagoras, Eutyfron v bibliothéce překladů klasických) a jako spisovatel a překladatel knih katolických (Svatyně Sionská a jiné modlitební knihy, knihy šestery svatého otce Zlatoústého o kněžství). Když r. 1862 umřel rektor u sv. Jiří na hradě Pražském Innocenc Frencl, vydavatel bible české, Desoldovi byla svěřena další redakce toho díla (od seš. 21., knihy Moudrosti), které roku 1863 dokončil. —

Dne 14. února po krátké nemoci zemřel František Heyduk, bratr našeho básníka, c. k. komisař na odpočinku. Narodiv se r. 1823 na Richmburce, studoval v Litomyšli, stal se r. 1850 aktuárem při vyvazovací komisi a r. 1855 aktuárem při okresním úřadě Mladovožickém. Když pak se organisovala okresní hejtmanství, dán na dočasný odpo-

činek a vyučoval po nějaký čas na vyšší hospodářské škole Táborské zákonům o hospodářství. Jako spisovatel vystoupil do veřejnosti r. 1853 četnými pojednáními o vyvazovacím zřízení v Pražských Novinách (za redakce Šestákovy). Později s obzvláštní zálibou věnoval svou prázdeň studiím domácího dějepisu a pomocných jeho věd, topografie a archaeologie. Všímal si pilně památek starožitných, o nichž pod pseudonymem Richmburský v časopisech popisy uveřejnil. Podával do časopisů také články životopisné a historické. R. 1868 převzal redakci Úředního listu hejtmanství Táborského. Za posledních let shromažďoval materiál k některým topografickým monografiím, jmenovitě k topografii okresu Mladovožického. —

Hlubokým zármutkem naplnila všecky české kruhy katastrofa, která dne 5. května vyrvala nám velezasloužilého a neúmorného publicistu Františka Šimáčka, majetníka knihtiskárny, knihkupectví a závodu nakladatelského. Narodil se r. 1834 v Labském Kostelci, studoval v Praze, a již jako studující psával do Zlatých Klasův a do Pražských Novin pod pseudonymem Vojtěch Bělák. Články jeho již tehdáž nesly se dvojím směrem, ukazujíce k praktickým otázkám hospodářským a k docílení národního i domácího blahobytu, jakož i k výhodám spolčování. Roku 1857 za nejtužší politické reakce založil časopis Posla z Prahy, jenž desetkráte za rok vycházel. S rázností jen charakterům nejenergičtějším vlastní jal se provozovati intensivní agitaci k zakládání záložen za příkladem Delitsch-Schulze-ovým, a to s úspěchem tak rozhodným, že od těch dob tyto blahodárné ústavy po Čechách i na Moravě zkvétají spůsobem nejutěšenějším. Vůbec dlužno považovati Šimáčka za předního zakladatele a nejhorlivějšího organisátora našich záložen. Roku 1863 proměnil svůj časopis v týdenník, věnovaný záležitostem politického a pospolitého života, hospodářství polnímu a domácímu, řemeslům, obchodu a spolkům, zvláště směru praktického. Nový Posel našel záhy všude vděčného čtenářstva a také spůsobilých spolupracovníkův (Kodym, Fr. Špatný, Fr. Cyr. Kampelík, A. Studnička). „Snažením, prací, vytrvalostí a statečností (tak asi stálo v Šimáčkově programu) máme se domáhati práva a svobody, skládajíce kámen za kamenem na budovu, která se má pnouti k obloze na znamení vítězství narodův, s výsosti trůnu k dílu povolaných. Tři jsou věci podmínkou života našeho a budoucnosti naší, jednota, vzdělanosť a zámožnosť. Nutnoli každému národu, aby trojici tuto měl stále na zřeteli, jest to tím nutnější u nás, a to z mnohých příčin. Pozorujeme především, že vlasť naše skoro kolem obklíčena jest zeměmi německými, že činí poloostrov v moři německém. Přirozená snaha Němců byla od věkův a jest posud, aby území své zaokrouhlili a zbořili baštu slovanskou, které my od staletí hájíme. Abychom ji uhájili i na věky příští, abychom půdu tuto udrželi Slovanstvu, jehož větví jsme, k tomu nevšedních sil, k tomu jednoty jest potřebí. Bez vzdělanosti, bez vědomí o poměrech politických, státních a společenských, bez touhy po zámožnosti a blahobytu nemůže se udržeti pravá svoboda. Jen tam, kde jest občanstvo duševně vyvinuto, a kde chová vedle duševního kapitálu i kapitál hmotný, jen tam pojištěna jest důstojnosť a neodvislosť občanská; jen tam rozumí se právu a spravedlnosti; jen tam může kvésti a požehnání množiti

svoboda." Roku 1864 vedle svého časopisu uvázal se v redakci politického žurnálu Národ, jiż skoro dvě léta vedl. Po zaniknutí toho listu věnoval se opět výhradně Poslu z Prahy, jejž vydával čtyřikrát a později šestkrát za týden, a jejž po několika letech proměnil v politický denník (na konec s názvem České Noviny). R. 1883 vzdal se vydávání svých Novin, které s Pokrokem splynuly, a věnoval se výhradně činnosti nakladatelské a knihkupecké. I vyšla z jeho tiskárny za dobu poměrně velmi krátkou mnohá skvostná a nákladná díla obrázková (na př. Hrady, zámky a tvrze v Čechách, Ebersův Egypt, Rusko slovem i obrazem, Sborník ilustrovaných románů, Plavba Vegy kolem Asie a Evropy, Čechův Vácslav z Michalovic, Heydukova báseň Za víru a volnosť, Kvítí z ruských luhů a mnohá jiná) a vědecká (Kottův Česko-německý Slovník, Historie literatur slovanských, Zengrova a Čecháčova Fysika, Encyklopedie pedagogická, Odborná pathologie a therapie a j. v.). Roku 1882 založil Jarý věk, časopis obrázkový pro mládež, a o rok později převzal ve svůj náklad Světozor s Bazarem, jejžto se snažil přivesti k veliké dokonalosti. O sobě vydal některé svoje brošury, listy a úvahy, z nichž na předním místě jmenujeme: Židovská otázka a národ Český, Cesta k zámožnosti pro jednotlivce a celý národ, Vláda němčiny v československých krajinách naše vina. —

Známý předbřeznový vlastenec JUDr. Vendelín Grünwald, poslanec na sněmu zemském a bývalý poslanec na říšské radě, zesnul v Pánu na Smíchově dne 23. máje, doživ se vysokého stáří 73 roků. Narodil se v Dolních Břežanech roku 1812. Odbyv studia na gymnasiu a na filosofické fakultě v Praze, oddal se na právnictví a za tím účelem odešel do Vídně, kde nějaký čas v kanceláři dra. Mühlfelda praktikoval. R. 1848 stal se docentem občanského zákonníka v jazyku českém na universitě Pražské. Leč nemaje naděje, že se stane řádným profesorem a jsa mimo to v nemilosti, že byl předsedou českomoravskoslezského spolku, majícího za účel poučovati lid československý ve Vídni o významu konstituce, obrátil se k advokátství a stal se na počátku roku 1854 advokátem v Budějovicích. Literárně činným býval již před r. 1848 zejmena v časopisech Květy a Včela, ukládaje tam všeliké drobnější stati a pojednání. O sobě počal r. 1853 vydávati Právo dědické podle obecného zákona občanského s výkladem a úvodem. Ale dílo to zůstalo nedotiskem. Vyšel pouze sešit první. —

Dne 19. května zemřel v Libochovicích c. k. notář Josef Ježek, v 37. roce věku svého. Narodil se roku 1848 ve Staré Lomnici na Jičínsku, vystudoval v Jičíně a Praze, po čemž praktikoval v kanceláři notáře B. Guldenera, básníka Sofonisby. Později sám stal se notářem v Polici nad Metují, odkud z ohledů zdravotních byl přeložen do Libochovic. Náležel do řad mladší naší spisovatelské generace, vystoupiv r. 1870 ponejprv jako básník v almanahu omladiny československé, v Ruchu, kde několik drobných básní svých uveřejnil. Později přispíval četnými pracemi do Světozoru, Pichlovy České Včely, do Humoristických Listů, do Palečka a jinam. Roku 1880 vydal o sobě své povídky a humoresky pod názvem Ve snu a bdění. Také o věcech juridických psával svého času do Právníka. —

V Heiligenstadtě u Vídně dne 2. června dokonal v mužném věku

nadaný a vynikající jazykozpytec dr. Leopold Geitler, profesor slavistiky na universitě Záhřebské. Narodil se r. 1847 v Praze vystudoval ve svém rodišti a s obzvláštní zálibou pěstoval jazykovědu pod profesory Hattalou, Kvíčalou a Ludwigem, po čemž v těch studiích pokračoval ve Vídni pod Miklosichem, Müllerem a Bollerem. Učenou svou rozpravou O stavu a nejnovějších pokrocích srovnavacího jazykozpytu (v Časopise Čes. Mus. r. 1873 pag. 39 a 148), v níž zvláště o methodě Schleicherové podrobněji se rozepsal, habilitoval se za docenta srovnavacího jazykozpytu na Pražské universitě, a téhož roku vydal své znamenité, obšírné dílo Fonologie starobulharská se stálým zřetelem k litevštině. Mladý, sotva 26letý slavista rázem vstoupil důkladným spisem svým v první řadu žijících jazykozpytců slovanských. Hned potom za pomoci Svatoborovy cestoval po Litvě. Výsledek té cesty, kterou popsal v naší Osvětě (r. 1874 pag. 477 a 568), vydal r. 1874 s názvem Lithauische Studien. Téhož roku byl jmenován profesorem slavistiky na universitě v Záhřebu a členem akademie jihoslovanské. O rok později procestoval Srbsko a Macedonii a pozdržel se nějaký čas na hoře Athosu. Výsledkem druhé této cesty byla studie nadepsaná Poetické tradice Thrakův a Bulharův (r. 1878), v níž se snažil objasniti nerozluštěnou posud záhadu sbírek Verkovičových. V ročnících 1875 a 1876 Listů filologických a pedagogických Geitler napsal obšírnou učenou rozpravu O slovanských kmenech na u. Když se počala zřizovati samostatná universita česká, mladý náš učenec byl vybídnut do Prahy; ale nepřijal toho povolání. Úmrtím Geitlerovým vědecká naše literatura ztratila jednoho z nejsnaživějších, z nejučenějších svých dělníkův. —

Emeritovaný učitel na vzorní hlavní škole v Praze, František Tesař, umřel dne 18. června ve věku 67 let. Narodil se r. 1818 v Dubě v bývalém Prachensku, přišel r. 1839 do Prahy, kde nabyv učitelského vysvědčení pro tehdejší čtvrtou třídu, stal se podučitelem u sv. Jiljí. Tesař již tehda vedle bratří Bačkorův, Vinc. Bíby a několika málo jiných byl jedním z nejhorlivějších vlasteneckých učitelův, kteří vědomí národní a vzdělávání příliš zanedbané mateřštiny mezi svými svěřenci vytrvale a odhodlaně šířili. Roku 1848 povolalo jej ministerstvo do Vídně, aby pracoval o plánu k reorganisaci školství národního. Vrátiv se do Prahy, byl jmenován učitelem v Budči, jak se tehdáž první česká hlavní škola v Praze nazývala. Vedle svého učitelského povolání Tesař byl také velepilným a zasloužilým spisovatelem pedagogickým. Zvláště o vyučování názorné získal sobě platných zásluh. Byl redaktorem Posla z Budče (r. 1848, po odstoupení Franty Šumavského od redakce), obrázkového časopisu pro mládež, Komenského (r. 1865) a Budečské zahrady (r. 1869). Přispíval přečetnými články didaktickými do všech téměř našich časopisův učitelských. Do Školy a života jakož i do Sborníku učitelského napsal obšírný svůj životopis pod názvem Ze starého denníku učitele Zkusila. O sobě vydal několik školních spisů mluvnických a pravopisných. —

Dne 27. srpna zemřel Josef Kouba, vysloužilý profesor české vyšší reálky a bývalý ředitel průmyslové dívčí školy v Karlíně, maje věku svého 63 léta. Kouba náležel již před rokem 1848 k nejuvědomělejším našincům. Působil drahně let jako profesor v Praze a v Karlíně

co nejhorlivěji. Byv před několika lety za příčinou přílišného školského namáhání raněn mrtvicí, musil se vzdáti učitelství. Literárně činným byl hlavně jako upravovatel spisů pro mládež, jichž za jeho redakce v letech šedesátých a sedmdesátých mnoho svazků vyšlo.

Na Moravě smrtí předčasnou odňat nám velezasloužilý pedagog, zdárný syn svého národa, Jakub Škoda, ředitel gymnasia Přerovského, jenž po krátké nemoci v nejmužnějším věku dne 28. října 1885 život svůj dokonal. Narodil se r. 1835 v Počátkách, studoval na gymnasiu Jindřichohradeckém, po skončených studiích na filosofické fakultě Pražské stal se roku 1857 supplentem na gymnasiu v Chebu, pak v Litoměřicích a po roce učitelem na gymnasiu v Jindřichově Hradci, kde po devět roků zdárně působil. Roku 1867 byl ustanoven za profesora při českém nově zřízeném gymnasiu v Olomouci a odtud r. 1870 povolán za ředitele nového gymnasia Přerovského. O rozkvět ústavu toho dobyl sobě Škoda zásluh nehynoucích. Ústav jeho přičiněním byl rozšířen na vyšší gymnasium a vyšší reálku. Vedle toho přičinil se i o zřízení jiných škol v Přerově, o zřízení zemské střední školy hospodářské, dětské opatrovny, průmyslové školy pokračovací a měšťanské školy chlapecké i dívčí. — Pilná byla literární činnosť zvěčnělého. Již jako profesor v Hradci Jindřichově se zálibou zabýval se studiemi řeči a literatury francouzské a pod pseudonymem Jak. Počátecký přeložil četné divadelní kusy z franštiny na jazyk český; jsouť to: Sardouův Pelikán a Bodří venkované, Dumasův Levoboček, Girardinova Pokuta ženy, Doktor Robin a jiné, které až posud udržují se na repertoaru divadel českých. Školní literaturu prospěšně obohatil francouzskou gramatikou a francouzskou knihou učební; ta i ona byla ministeriem vyučování schválena za učebnici do středních škol. Před svou smrtí chystal do tisku francouzskou skladbu na základě skladby české složenou. Též v rukopise zůstavil mluvnici jazyka latinského. — Škoda byl pro svou milou, líbeznou a vlídnou povahu vůbec milován i požíval vážnosti také u svých odpůrců. Studentstvu byl otcem starostlivým, a četní jeho žáci jsou mu díkem zavázáni. On za ně platíval školné, on je odíval, on je stravoval, ve své šlechetnosti zapomínaje i na sebe i na svou rodinu. Pro své o město zásluhy byl Škoda zvolen čestným měšťanem staroslavného sídla Žerotínův, a proto také městská rada Přerovská na útraty obecní vystrojila mu dne 30. října důstojný průvod pohřební.

Velenadaný odborník v nemocech ušních a nosových MUDr. Jiří Czarda zemřel dne 6. listopadu v Praze, maje teprve 34 léta věku svého. Letošního roku byl se habilitoval na české fakultě lékařské. I přinesl k vůli získání materiálu učebného veřejnosti nemalou oběť, zřídiv svým nákladem soukromou nemocnici a ambulatorium, kde četní nemocní zdarma rady a pomoci nalézali. Czarda byl i pilným vzdělavatelem české literatury lékařské (Odborná pathologie a therapie, Čas. českých lékařův). Jmeno jeho známo jest i v cizině z vědeckých prací, napsaných jazykem francouzským, vlaským a německým.

Dne 10. listopadu zemřel v Praze ve věku nejmužnějším žurnalista František Kotek. Narodil se r. 1841 v Pardubicích, studoval na gymnasiu v Králové Hradci a na právnické fakultě v Praze. Ale nedokončiv studia vstoupil r. 1866 do redakce časopisu Politik a stal se za doby

nejkrutější persekuce jejím redaktorem. Stál několikráte před soudem i vyhnul se žaláři jen odchodem do Švýcar a později do Paříže. Po udělení amnestie r. 1870 vrátil se do vlasti a vstoupil do redakce Pokroku, kde až do své smrti setrval.

O zemřelém spisovateli Jakubovi B. Malém pojednáme ve stati zvláštní.

O pouti.

On modrý šat a ona šátky šedé,
jdou pospolu, druh družičku si vede,
hoch starší jest, as o půl hlavy větší,
a jí drobounká postava zas svědčí.

A že je pouť, jdou kolem plných stanů,
jdou koupit sobě něco z marcipánu,
vše na tu vracejí i na tu stranu,
až myslivce měl on a ona pannu.

Jsou šťastni. Hůř, až jiné přijdou časy,
kdy nachem vzplane tvář a sluncem řasy,
až budou chtíť — zda štěstí na ně sečká? —
on panenku a ona myslivečka.

Adolf Heyduk.

Mateřská řeč.

Jak horoucně lnu k řeči matky svojí,
mé chudé péro nevyjádří slovy —
však viděl jsem, že pod rodnými krovy
jen ona srdce zoufalá již hojí:

že v našem těžkém, srdcervoucím boji
za dětskou krev a otcův drahé rovy
jen ona do žil zápal leje nový,
a útěchou je v naší práce znoji.

Já poznal kdysi, slyše kmety v poli
pěť dumu tklivou o pradávném ději,
jak velké šumí v řeči naší boly.

Teď, kdy mé dítě touto řečí jásá
a žvatlá sladce, blaženě se chvěji —
vždyť vidím plně, jaká je v ní krása!

Karel V. Rais.

Ultima Thule.

Ultima Thule — země poslední
ve vlnách stojí, menší se, a mizí . . .
Teď naposled k ní ještě pohledni,
pak dále zas, do země cizí, cizí!
Ultima Thule — žití mého máji,
ty zlatá dobo písní, snů a bájí,
než navždy zajdu v cizím, dálném kraji,
před zrakem mým se ještě pozvedni!

A nech mne snít svou něhu veškerou,
ty první přeludů a tužeb roje,
lesk bájí, vzňatý dětskou pověrou
a první, první oklamání moje!
I první lásky sladké, tajné žely,
ten žití úsměv, slzou obemželý,
tím dej, by city ještě jednou vřely,
než navždy v chladný hrob se uberou!

Oj, divno, bože: taje v hrudi led,
a probíhá jí pramen, mocně šumí.
Strnulý, přísný vyjasnil se hled
a s čela prchly stíny pochyb, dumy.
I rostou křídla nadpozemská duchu,
hlas dávno zašlý znovu zvučí v uchu,
a minulosť zas v starém žije ruchu,
jak před léty, dnes opět — naposled.

Slyš mládí mého hlas . . . tak jasně zpívá,
tak dojemně a zvolna, tichounce,
až posléz v nápěv určitější splývá,
a kolébavkou zvučí lehounce.
Toť matčin hlas. — Slyš . . . „Osiřelo dítě . . .“
Hle, spánek chytá modrá očka v sítě —
spi, tiše spi — tvá matka konejší tě,
žij, hraj, buď vesel, šťasten bez konce!

Ultima Thule — dále, beze stop
se loďka nese . . . plavec ticho stojí,
on vnořen ve sny dávno zašlých dob
zapomněl na vše, i na bolesť svoji.
Ultima Thule — s bohem, drahá země!
Tvůj vánek, který tiše teď a jemně
jak pozdrav nebes donáší se ke mně,
kéž sletne jednou i v můj chladný hrob!

Aug. E. Mužík.

Samohrady.

Román

od

Václava Vlčka.

(Pokračování.)

čkoli bylo v pokoji úplné ticho, přece se Lahodovi podobalo, že poslední slova jeptiščina zanikla v jakémsi ohlušujícím lomozu. Nevěře sluchu svému utkvěl na ni široce otevřenýma očima. Když neodpovídal, Methodie po některém okamžiku sama zase přerušila mlčení.

„Již tedy zde buďte s pánem bohem —“

Lahoda ji mocně chopil za ruku.

„Co myslíte?“ vyhrknul. „Co jste to pravila?“

„Že odcházím —“

„Od nás? Ze Selanky?“

„Již se tu dobře beze mne obejdete,“ odvětila Methodie, vymkla mu zvolna svou ruku a couvla na krok od postele.

„Co pak vás odsud pudí?“

„Velebná matka posílá mě jinam —“

„Z jaké příčiny?“

„Ona má zajisté dobrou příčinu — na mně jest pouze, abych poslechla.“

„Snad jste to zde již nemohla vydržeti?“

Na toto podotknutí Methodie neodpověděla slovem, jen sebou maličko pohnula — však Lahoda ihned viděl, že pronesl něco velmi nerozumného a nešetrného.

„Prosím vás,“ obracel honem, „promiňte mi — měla jste se mnou tak dlouho andělskou trpělivosť — a já jsem jak omámen — přichází mi to tak neočekávaně — — Což jste již opravdu na cestě od nás? Nadobro? Proč jen tak náhle?“

„Jednám jen podle uložení —“

„A proč jste mi všecko do poslední chvíle utajila?“

„Sama jsem dříve ničeho nevěděla. Teprve v tu hodinu mi bylo ohlášeno — po telegrafu —“

„Pro pána boha! Snad bych vás již neměl ani uviděti?“

Methodie mlčela.

„Vracíte se do Prahy?“

„Ne — zůstanu v místě.“

„V Samohradech?!“

„V zámku.“

Lahodovi se poněkud ulehčilo.

„Na delší dobu?“ pokračoval ve svých otázkách.

„To arci nevím,“ pravila Methodie, — „jak mi bude rozkázáno —“

„Několik dní to přece potrvá?“

„Nepochybně.“

„Není mi možno, abych se s vámi teď loučil," dí Lahoda pohnutým hlasem. „Vy jste pro mne tolik učinila, a já nemám slov, abych vám děkoval — jsem tak velikým dlužníkem vaším, a neznám ani ještě spůsobu, jak se odvděčiti, pokud to aspoň možno —"

Methodie vlídně potřásla hlavou.

„O tom ani netřeba mluviti —"

„Prosím vás," vpadl on jí hned zase do slova, „slibte mi, že vás ještě viděti budu, než odsud odejdete, i kdy by se to zas náhle státi mělo! Podejte mi na to ruku!"

Učinila mu po vůli.

„Hleďte — jakouž bych já měl před vámi ještě skrývati slabosť! — hleďte, slzy derou se mi do očí . . . Nemohuli vyjádřiti, co mám na srdci, nedomnívejte se, že bych necítil, čím jsem vám povinován . . ."

„Je to velmi nepatrné —" chtěla opět Methodie s jasným pohledem namítati.

„Vedle mé matky jste vy má největší dobroditelka!" pokračoval tiše Lahoda. „Jako jí mám i vám za svůj život děkovati — —"

„Kdež pak mně!" Děkujme bohu, že dosud pomohl. On také dále pomůže a brzy vám úplné zdraví navrátí. A takž — pochválen buď Ježíš Kristus!"

Pokývla naň přívětivě hlavou — a odcházela. Polekal se, ustrnul — vždyť jí vlastně posud nic neřekl! Chtěl ještě něco promluviti, ale hlas mu nadobro selhal. Než odkašlal, Methodie tichým, spěšným krokem vyšla z komnaty.

XVI.

Když onehdy podotkla: „Sotva to bude ještě týden trvati a nebude nás tu potřebí," nemocný vybral si z toho jen, že mu slibuje brzký obrat k lepšímu, ale nevstoupil mu tehdy ani potom na vědomí druhý význam jejích slov: že se tu její pobyt chýlí ke konci. Teď pojednou jí tu již nebylo.

Byl touto událostí nejen překvapen, ale zrovna přepaden — a přepadení rychle končilo těžkou ztrátou. Když se ohledl kolem a v duchu si řekl, že Methodie sem již nepřijde, bylo mu, jako by celý dům náhle byl zpustnul. Ano v první chvíli ovanul jej pocit, jako by bylo zbytečno, co se dělo a ještě díti má k jeho vyváznutí z nemoci . . .

Člun, na němžto plul mořem života, byl se roztříštil, a on v divokých vlnách nad bezednou prohlubní kruté zápasiv s hrůzami smrti, konečně přece zas vyváznul. Byl zachráněn — kterak se tomu neradovati? Ještě před hodinou byl tak spokojen; nedělal nových plánů, nemyslil na budoucnosť, ale patře na zlatý pruh slunečních paprsků, které jedním místem žaluzie do komnaty vnikaly, a naslouchaje lahodným hlasům kosů a drozdů, kteří venku v závodu zpěvného ptactva vítězně vynikali, byl jako ovanut perutmi nového štěstí, jež po trapných zkouškách opět k němu se vracelo.

A nyní? Všecko se změnilo. Ptal se sám sebe, nač by se ještě mohl těšiti, a pojednou nic takového nikde nespatřoval. Na počátku

nemoci své byl se děsil pomyšlením, jak dlouho v tomto pokoji bude vězněn: nyní blížila se doba jeho vysvobození, ale kam odtud měl spěchati? Do Prahy? Na tu vzpomínal jen s odporem, i když dovedl už slečně Blankové a panu Dominovi také v myšlenkách se vyhýbati. Mezi známé? Odpadli mu nadobro od srdce. K svému povolání? Pozbyl k němu chuti. Ke knihám? Nevábily ho více. Na cesty, vidět nový svět? Cítil se i ve starém nyní jako v chladné, nepříjemné cizině . . .

„Zůstanu tady, v Samohradech," hleděl se z neutěšených citů svých vyprostiti. „Nyní tady bude nejkrásněji; užiju zde jednou do syta první zelené, jarního rozkvětu. *Ona* zde bude také — velkáli pak prostora nás dělí?"

Nevelká ovšem — ale po tom, co bývalo, když Methodie tu žila jen k vůli němu, po tom je navždy veta! . . Někdy snad ji z daleka uvidí, někdy snad ji náhodou potká, ale to vše bude již jen jako letem — již se rozešli, už to náleží jen minulosti, že tu byla jeho pomocnicí a těšitelkou, v budoucnosti každá chvíle přinese jen větší rozdělení — Methodie jednoho dne zmizí i ze zámku, ze Samohradův, a pak jí pro něho již nebude na světě . . .

Pravda — však mohloli vše vůbec jiným spůsobem skončiti? Dnes na to nebyl připraven, že Methodie již odejde, ale i jinak bylo by k tomu došlo za několik dní. Rozloučení musilo vždy nastati, nebylo mu vyhnutí. Methodie nebyla paní své vůle, byla jeptiškou. Kdy by nemusila prostě poslouchati cizích rozkazů, byl by se odchodu jejímu bránil, byl by ji zdržoval, byl by prosil: „Neodcházejte ještě! Stála jste při mně v nejtěžších mých hodinách, vaše společnosť posléze byla mou jedinou potěchou a slastí — jak bych dále bez ní obstál, nedovedu sobě pomysliti. Vás už mi nikdo nenahradí — jen s vámi mohu se ještě ze života radovati, opustíteli mne, pozbude pro mne půvabu a vnady, stane se mi prázdným a smutným, nebude, čeho bych v něm ještě pohledával . . ."

Byl by se chopil její blahodějné ruky, nebyl by si ji dal vymknouti, nebyl by ustál . . . .

Ano, kdy by Methodie nebyla jeptiškou — —

V tom sebou Lahoda trhnul. Malé leknutí projelo mu tělem, však nepocházelo od žádného zevnějšího účinku na sluch nebo zrak jeho. Mělo příčinu vnitřní. Mžikem projela mu hlavou myšlenka, která se slovy jen zdlouha dá pověděti.

I když jeptiškou jest, nebylo by přece možno —? Nebylo by lze odstraniť i takovou překážku? Ó bože, kdy by zbývala nějaká naděje, kdy by se našla nějaká cesta —!"

Lahoda se všecek vzchopil. Nyní přece již ohrady klášterní nejsou tak přísné, tak nepřestupné a neproniknutelné, jako bývaly, nyní návrat z řehole do světského života již nenáleží k pouhým nemožnostem — a kdy by Methodie mohla i chtěla odložiti roucho mnišské — —

Nedomyslil. Neurčitá tucha jen jako mimo letíc zavadila o jeho leb, a způsobila v celé bytosti jeho hluboké, ale tiché a blahé otřesení. Jak to vysloviti, co se s ním v ten okamžik stalo? Bylo to náhlé a pronikavé, jako by se ho dotkla elektrická jiskra, jakýsi sladký blesk. Vstoupilo mu to do hlavy, jako by byl požil zázračného léku, který

proniknuv rázem do každé kapky krve plašil od něho všecku mdlobu, všecku tesknotu a rozmrzelosť, a přiváděl duši jeho v radostné vytržení . . . Anebo snad v jeho srdci v ten okamžik vypučel onen aloový květ, který se u člověka již opakovati nemůže, ve kterém celý život vrcholí a kterým osud každého navždy jest rozhodnut a zpečetěn?..

Opojné vytržení trvalo jen kratičkou chvilku — ale v té se s naším rekonvalescentem opět stala veliká proměna. Jako by byl z posupného, pustého údolí, plného záhubných srázů, propastí a močálů vystoupil na temeno horské, a před jeho překvapeným zrakem se v slunečním jasu v šíř i dál prostírala utěšená krajina, pravý kousek pozemského ráje. Trna blažeností těkal očima po tomto netušeném, luzném, čarovném obraze — vždyť to byla nová jeho budoucnosť! . . .

Všecek do sebe pohroužen odpočíval na loži tiše a bez pohnutí, jako by dřímal. Teprve dr. Ludikar vyburcoval jej z libého toho polosnění.

„Nevábí vás to již také ven?“ pravil vcházeje. „Překrásně se tam udělalo. Nikdo by dnes neřekl, že ještě na včerejšek napadalo po kotníky sněhu. — Pan architekt Hodan vzkazuje vám tisícerý pozdrav; přijel zase na některou hodinu, zastaví se u vás později — nyní prochází se s rodinou po parku, a jeden přes druhého vyslovují přání, abyste už jen byl mezi nimi.“

„Ale tady v domě —“ prohodil Lahoda, „víte už co se stalo? Sestra Methodie —“

„Jest u nás.“

„U vás?“ ptal se živě lékárník. „Ne v zámku?“

„Do zámku půjde. V tu chvíli však řeší s mou paní velice nesnadnou záhadu: jaký k tomu vybrati oblek.“

„Odpusťte, nerozumím vám —“

„Poněvadž musí odložiti svůj oděv klášterní — —“

„Odložiti?!“ zvolal Lahoda.

„Ze zdravotních ohledův — a jenom na čas.“

„A může to býti?“

„Nešlo to bez velikých dispensí. Byla o to dnes vyměněna nejedna depeše, také mezi naším knížetem a Pražským arcibiskupem. Jeptiška má do zámku přijíti v obleku, v němž nebyla u žádného nemocného; k tomu zde mimo světský jiného nenajde, a poněvadž na ni v zámku chvátají, nezbývá jí než aby si něco vybrala ze šatstva mé ženy.“

„Prosím vás,“ ptal se Lahoda po krátkém pomlčení, „činí to ráda? . . .“

„Myslíte, jdeli ráda do zámku?“

„Také . . .“

„Ta otázka i mne nad míru zajímá, však netroufám si nic jiného říci, nežli že ctihodná sestra ochotně poslouchá rozkazu své představené. Ale od svého řeholního roucha se odloučiti přichází jí velmi za těžko — o tom mám od své manželky bezpečnou zprávu.“

Lékárník opatrně se ohlednuv požádal doktora, aby zavřel dvéře do vedlejšího pokoje.

„Proč pak do zámku zrovna ji povolali,“ jal se potom zticha tázati, „proč ne druhou?“

„To má ovšem podstatnou příčinu,“ odtušil Ludikar. „Víte, že dceři našeho knížete, hraběnce Treulandové, stonal a zemřel jedináček touže nemocí, která i vás tolik potýrala. Sestra Methodie byla v těžké té době jeho opatrovnicí. Toho se hraběnka dověděla teprva zde a teprva předevčírem, načež bez prodlení jeptišku zde na Selance navštívila. Od té doby pořád jen ji chce míti u sebe.“

„Počkejte — nyní sobě vzpomínám, co jsem od Methodie slyšel v první chvíli, když jsem ji zde uviděl . . . Hned v Praze prý se domnívaly, že jsou volány ke knížecí rodině . . .“

„Domnění toto,“ prohodil polo před sebe doktor, „pohnulo asi představenou kláštera, že sem zrovna sestru Methodii vypravila — do jejího rodiště.“

„Jakže?“ žasnul Lahoda. „Methodie pochází odtud?“

„Zde prožila svůj mladý věk.“

„A mně ani slovem o tom nehlesla!“

„Mně také ne. Věděl bych o tom tak málo jako vy, kdy by ji nebyla má Božena na první pohled poznala, jakožto svoji dávnou přítelkyni.“

„Hned na počátku? A proč vy jste po tu chvíli přede mnou mlčel? Přece jste hned tehda se nabídl vyšetřiti a dokázati, že je to dívka z dobré rodiny!“

„Vy však jste na mé nabídnutí odpověděl: ‚Není třeba‘ — a od té doby se podobná řeč mezi námi neobnovila.“

„V čem já jsem byl, dobře víte,“ pravil na svou omluvu lékárník. „A vy jste třeba měl i jinou pohnutku této věci se nedotýkati? Buď jak buď, dnes není snad už nic na závadě, abychom se ku své tehdejší řeči vrátili?“

„U mne nic.“

„Povězte mi, prosím, zdali se vše potvrdilo, o čem jste mě tehdy ujišťoval?“

Doktor vážně zavrtěl hlavou.

„V jedné věci byl jsem na omylu,“ vece. „Pravil jsem, že i jeptišky, jako naše dvě, musejí sobě do řádu přinesti, z čeho by žily, a že to tedy nejsou ženštiny docela chudé, které by pak jen z nouze konaly ctnost —“

„Pravil jste to proti mým poznámkám, o kterých jsem já sám brzy nejlépe nahledl, jak byly pošetilé. Chceteli tím naznačiti, že se Methodie narodila z chudých rodičův —“

„Ne, tak by to nebylo s pravdou — naopak narodila se z rodičů zámožných —“

„Kteří bez pochyby už nežijí?“

„Matka drahně odpočívá pod zemí, otec je pro tento svět jiným způsobem pochován . . .“

„Vy jste tedy s osudy jejími do podrobna seznámen!“ dí živě lékárník. „Buďte tak dobrotiv —“

„Odpusťte,“ vpadl mu Ludikar, „s *jejími* osudy nikoli, ač bych o to opravdu stál —“

„Vždyť jste podotknul, že v ní vaše paní choť poznala svoji dávnou přítelkyni —“

„Ano, a když se tu nyní po kolikaletém úplném rozloučení opět shledaly, nešlo jí na rozum, jak se z někdejší slečny Vrbické mohla státi jeptiška chudé, obtížné řehole, i toužila zvěděti, co se s ní dělo od těch dob, kde cesty života jich se rozdělily. Hned v první den ji za tou příčinou navštívila; mluvily mezi čtyrma očima, však sestra Methodie ze svých příběhů samoděk ani slova nepověděla, a mé ženě se na místě vidělo nevhodným, tak brzy ji k tomu vyzývati. Až později, myslila sobě. Zatím to, co jsem od ní o rodině Vrbických uslyšel, vzbudilo i ve mně takovou zvědavosť, že jsem o ní hleděl od zdejších lidí, především od svého tchána, nabyti bližšího poučení. A tu jsem se dopátral věcí, které Boženě, když provdavši se za mne na dlouhá léta odtud odešla, zůstaly nepovědomy, nyní však jí teprve braly chuť, aby se Methodie na minulosť její dotazovala.“

„Ta minulosť jistě byla bolestná a smutná?“

„Bohužel nemůžeme o tom pochybovati, když víme, co potkalo jejího otce. Tak uběhl týden a druhý, Božena s velebnou sestrou častěji se vídaly, jednou dvakrát se minulých dob maní dotkly, ale pak hned zase couvly a od nich se odvrátily, tak že se jim posud nedostavila hodina, kde srdce srdci v přátelské důvěrnosti se otevře a ze zkušeností svých ničeho nestají, třeba byly sebe bolestnější.“

„Vrbický — Vrbický,“ opakoval si Lahoda. „Musí tomu býť už hodně dávno, co ta rodina zde nežije: nepamatuji se, že bych to jmeno zde byl někdy zaslechl.“

„I mně se dělo podobně,“ pravil Ludikar. „Zdejší obyvatelé neměli dlouho žádné nové příčiny mluviti o rodině, která se odsud asi před osmi roky vystěhovala a ve vzdáleném světě po všelikých pohromách zanikla. Ale kdy by nyní už byli zvěděli, že dcera Vrbického opět se tu octla — —“

„Tedy to posavad nevědí?“

„Kromě rodičů mé ženy. S nimi uzavřeli jsme, že před jinými o tom pomlčíme a že to jen ctihodné sestře na vůli ponecháme, komu by se chtěla projeviti —“

„Ale vždyť přece častěji vycházela a při tom ji také jiní viděli?“

„Někteří viděli ji na potkání, mnozí viděli ji v kostele, ale byla vždy zastřena závojem, pod kterým byste vlastní sestry nepoznal, nemluvě ani o šatu řeholním, nad nějž nemůže býti důkladnějšího přestrojení. Z těch, kdož ji před lety znali, do dneška s nikým kromě nás a manželů Drahorádových nemluvila. Mezi úřednictvem, které se tu od jejich časů skoro veskrze změnilo, vím zatím o jediném muži, v němž se aspoň srdce hnouti mělo, když jí zas jednou byl zcela na blízku —“

„Chcete říci, že — že měl — že byl —“

„Do dcery Vrbického zamilován, po uši zamilován. Tak mi to sám řekl, když jsem s ním zapředl hovor o Vrbických. Ona byla tehdy ještě tak mladá, že se ledva počínala v pannu rozvíjeti; a láska jeho byla zpředu beznadějná, nešťastná, poněvadž se ani prozraditi nesměla: mezi knížetem totiž a Vrbickým vzplanulo tehdy prudké nepřátelství, a tak ovšem nemohl knížecí úředník s rodinou Vrbického se přízniti.“

Lahoda poslouchal tuto řeč s utajeným dechem.

„Můžete mi svěřiti, kdo to jest?“ ptal se potom.

„Jenom pod přísnou pečetí. Je to týž pán, o němžto jsem se vám jednou už zmínil, jak si vzal umění lékařské v neváżnosť a stále mu odporoučí, aby se dalo naložiti do láku —“

„Ani onehdy jste mi osobu jeho blíže nenaznačil.“

„Nuže — ale jen vám do ucha: je to náš pan důchodní Pelunka.“

„Ten?“ divil se Lahoda. „Vždyť má už věk, že by mohl spíše býti jejím otcem!“

„Inu, tehdy měl dobře dvakrát tolik let jako ona, však srdce jeho bylo mladé a jaré i později ještě. Povídají o něm — i když on při tom sedí, — že tu po dvě desítiletí nebylo na blízku hezké a zámožné slečny, pro kterou by se jeho srdce nebylo roznítilo. Avšak zálety jeho vždycky se něčím pohatily, tak že jest po tu hodinu svoboden. Trochu na každý spůsob již zkysnul, ale nechtěl bych se sázeti, že již docela na to nepomýšlí vstoupiti do stavu manželského. Když za rozmluvy naší přišel na Libuši Vrbických, neobyčejně se rozehřál. Kořistil jsem z hovornosti jeho a vyptal jsem se na věci, jichžto bych se tu od nikoho jiného nedopídil. Pan Pelunka tu ze všech úředníků nejvíce let strávil, míval o tom dobrou povědomosť, co se v zámku dělo a co na př. Drahorádovi zůstalo tajno — a když roztaje, působí mu radosť, můželi vám ukázati, že na každého všecko ví. Kdo se koli za řeči namane, on jest ihned hotov pověděti vám o něm celou kroniku, zvlášť můželi při tom bližního svého vzíti na vochličky. Já jsem se s ním velmi dobře bavil.“

Ludikar povstal.

„Snad nechvátáte?“ zvolal Lahoda jako polekán. „Vždyť jsme se nedostali k nejdůležitějšímu —“

„K lékařské prohlídce, ovšem,“ vece doktor. „Hned k ní přikročíme.“

„Ne, ne, — já myslím k tomu, abyste mi vyprávěl o rodině Vrbických! Toho mi nesmíte odpírati — ani toho odkládati, já bych nedočkavostí nevydržel! Raději mne dnes nechte beze všeho léčení —“

„Nebude tak zle. S lékařskou prací jsme hotovi za několik minut, a za čtvrť hodiny vám toho napovídám — —“

„Již buďte tak hodný, vyměřte si na to aspoň celou hodinu, abyste pokud možno se mnou sdělil všecky podrobnosti, které jste nasbíral!“

Lahoda prosil tak opravdově, že doktor vypravování své již napřed dle obšírnějšího plánu zosnoval.

XVII.

„V sousedství Drahorádova mlýna,“ počal, „staří lidé pamatují pilu, po které teď už není stopy. Ta od starodávna patřila Vrbickým. Když se třetí desítiletí našeho věku schylovalo ke konci, jednou po dlouhých deštích udála se nad zdejší krajinou průtrž mračen; spoustami vod nejen řeka náhle vystoupila ze břehů, nýbrž strhaly se také hráze velikého knížecího rybníka Slatiny, který nedaleko odsud — asi půl

hodiny za Podbořany — na vysočině se prostírá. Divoká zátopa zachvátila mimo vše nadání také místa, kam prve voda nikdy nedosáhla, i způsobila nevídanou zpoustu; mlýn se v několika hodinách stal poloviční troskou, však ještě mnohem hůře vedlo se píle, která povodni od strhaného rybníka se valící byla zrovna na ráně: s hroznou rychlostí bylo staré stavení docela zničeno, pilařka s malým svým dítkem nalezla v něm hrob, muže jejího sice vychvátili okamžité zkáze, ale za některý den podlehl i on smrtelnému poranění, jež utrpěl v zápase s rozpoutaným živlem.

Z celé rodiny zůstal na živu jediný hoch, Václav, který, když se záhuba přihnala, nebyl doma nýbrž ve mlýně u Drahorádů. Poručníkem sirotka stal se ujec, také pilař, ale na panství Radimském. Jmenoval se Blánka. Vzal hocha k sobě na vychování. Měl sám také několik chlapcův; nejstaršího slíbil Radimský hrabě podporovati ve studiích, budeli se dobře učiti. S tím právě Václav chodil do Radimské školy, však mnohem lépe prospíval než on. Když malý Blánka měl odejíti do škol Pražských, Václav tolik žadonil, aby také studovati směl, že poručník prosbám jeho neodolal; dědictví jeho — pozemky, které ke zničené a více nevystavené píle patřily — prodal Samohradské vrchnosti a stržené peníze obrátil na vzdělání nadaného chlapce. Nelitoval toho. Z Václava stal se velmi dobrý student a záhy sám si pomáhal dále, kdežto mladý Blánka i při hraběcí podpoře s knihami to nikam přivesti nemohl, po několika třídách jim vale dal a k obchodu se obrátil. — Něčeho si přejete?“

„Odpusťte,“ ozval se rozpačitě Lahoda, „nechtěl jsem vás vyrušovati, ale to jmeno — Blánka — —“

„Připomíná vám jmeno umělkyně, jež nyní tak často čítáme? Totiž my na venkově čítáme, vy v Praze ještě častěji vyslovujete. Vedlo se mi zrovna tak, když jsem jmeno Blánkovo prvně slyšel.“

„Nepochybně však obě jmena spolu nijak nesouvisí,“ prohodil Lahoda.

„Souvisí co nejtěsněji. Neboť slečna Blanková nemá své jmeno od nikoho jiného, než od toho Blánky, bez něhož by se náš Václav Vrbický sotva byl z Radimské píly do hlavního města dostal. Vychvalovaná umělkyně měla by se správně psáti Blánková, ale dost divno, že se nepíše Blancová, když matkou její byla Francouzka. S touto Francouzkou můžeme se ostatně zas vrátiti do našich Samohradů. Mademoiselle Henriette Kutscher přišla sem s mladistvou kněžnou Lydií, když se tato za knížete Felixa provdala. Tím časem Václav Vrbický byl už několik let v knížecích službách; počal svou úřednickou dráhu na Samburském panství v Šumavě, potom jej přeložili sem, a slečně Henriettě, která se těšila ze zvláštní přízně kněžniny, zalíbil se mladý, hezký a spořádaný muž tak, že by byl potřeboval jen hlesnouti, a ona by mu byla srdce i ruku darovala. Však on způsobil jí a tuším i své vrchnosti nemalé překvapení: zajel si na svatbu do krajiny Šumavské a přivezl si do Samohradů kvetoucí žínku, z vážené statkářské rodiny, roztomilou, tichou, dobrou paní Josefinu, která vedle všech výborných vlastností měla i pojištěné věno, na postavení a poměry manžela jejího bohaté.“

„A slečna Henrietta?“

„Slečnu Henriettu ve vynikajícím galanterním krámě Pražském poznal nadějný obchodník Blánka i zahořel k ní tak prudkou láskou, jako ve známé písni vévoda Břetislav k spanilé Jitce. Byl velmi šťasten, když náklonnosť jeho opětovala a když si ji za nedlouho vedl k oltáři. Ovšem ani jeho obloha nezůstala věčně blankytná; po některém čase přivedla mu madame malinké děvčátko žádajíc, aby opuštěného sirotečka přijali za své, že se jí pak v časté manželově nepřítomnosti nebude tolik stýskati. Děvčátko bylo sice jako jeden z nejlíbeznějších Amorettův, a Blánka žádosti své drahé polovice neodolal, nicméně vzaly tím půvaby a radosti jeho manželského ráje těžkou újmu a škodu. Nějaké drobné společnice byl by rád madamě přál, ani proti cizímu dítěti nebyl by hrubě činil námitek, ale že malá Helenka nebyla paní Henriettě tak cizí, jako před světem dělali, to jej právě málo těšilo.

Abychom zase k rodině Vrbických přišli: když po několika letech věrného, spokojeného manželství bylo paní Josefině celé její věno vyplaceno, ráda tomu přisvědčila, aby užili příležitosti vhod se naskytující a najali sobě od knížete Podbořanský dvůr. Tam se tedy odstěhovali se svou malou Libuškou, která jim ze tří dítek jediná zůstala a jak otci tak matce byla největším pokladem.

Zbaviv se všeliké odvislosti počal Vrbický nový život. Do jeho domu přicházelo ročně více knih a časopisů nežli sem do knížecího sídla. Prohlašoval se za nepřítele starého copu a šlendriánu, horlil ve všem pro pokrok; v hospodářství svém zaváděl šmahem novoty, i takové, ke kterým ani knížecí ekonomie se odhodlati nemohla. Důtklivě povzbuzoval také rolníky v celém okolí, aby se nedrželi jen předpotopních zvyklostí, alebrž hleděli nabyti pro svou potřebu lepších vědomostí a užívali jich k žádoucím opravám. Půjčoval knihy každému, kdo jen čísti chtěl; při tom nešlo mu pouze o věci hospodářské, nýbrž také o lepší národní a občanské uvědomění a vůbec o vzdělání, osvícení a povznesení našeho opozděného pohorského lidu. Byl dobrý vlastenec a jadrný demokrat. Kde mu jen bylo lze, ochotně poradil a skutkem pomohl, často také pokáral a vyplísnil, všady jen ku předu poháněl. Ovšem to nešlo ani zdaleka tak rychle ku předu, jak by sobě byl žádal. Lid, takovým věcem prve neuvyklý, namnoze ani nechápal dobrých jeho úmyslův; utvořil si o něm soud, že jest to sice tuze hodný pán, ale k čemu je nabádá, že jest větším dílem zbytečné, marné, podivínské ba pošetilé. Nejraději byli by k němu vesničané chodili na radu jako k advokátovi v četných rozepřích a soudech, které tu vede soused se sousedem, ano bratr s bratrem nebo syn s otcem výminkářem; když takovým pořádně vyčinil, proč se mezi sebou přátelsky nesrovnávají, oni o jinaké jeho dobré poučení málo stáli.

Bedlivé oko měly na počínání Vrbického tehdejší politické úřady; byloť to za nejtužšího Bachova absolutismu, a Podbořanský nájemce vedl sobě tak, jako by pořád trval rok čtyřicátý osmý. Ani se tím hrubě netajil, že jest demagog, mluvil lidem o jich právech, kázal jim, aby jen činili právě a pak nikoho se nebáli, jednou i podal stížnosť na četníka, když se proti vesnickým lidem dopustil křiklavého přehmatu. Nebylo pak již o něm arci pochybno, že je člověk rebelantský, státu

nebezpečný, zvláště když u něho pod záminkou všelikých zábav bývaly časté schůzky, při kterých se docela pravidelně zpívaly vlastenecké písně. Vážnému pokynutí nebyl přístupen, malým opletáním s úřady se nedal zastrašiti, a tak bylo téměř jisto, že dříve či později uběhne v těžší kázeň trestající spravedlnosti.

I v Samohradském zámku zavládla proti Vrbickému záhy nelibosť. V tak blízkém sousedství knížecího sídla měl sobě vésti tišeji a skromněji, kdy by ani nebyl býval panským úředníkem a nyní panským nájemcem; však on dělal hluky a fuky, jako by tu široko daleko byl jediná vrchnosť. Celé jeho vystupování bylo jako odsuzující kritikou namířenou proti nedávné vládě a posavadní správě knížecí. Opravy, pokrok, vlastenectví, svoboda, osvěta, občanská práva i četná jiná hesla, jež tak často pronášel před lidem sotva z poddanství a roboty propuštěným, budila zde proti němu podezření, že se z něho vyloupnul šarlatán, neli dokonce frajmaur nebo karbonár. Od bývalých kollegů jeho v knížecí službě bylo mu konečné dáno na srozuměnou, že jasný pán s ním není spokojen.

‚Mám zde od Jeho Jasnosti v nájmu dvůr,‘ dal on v odpověď, ‚ale nemám zde v nájmu ani lásku k vlasti ani lásku k lidu. Komu pak se patří, aby tu byl největším vlastencem, aby tu nejvíce činil pro blaho lidu? Nikomu jinému, nežli panu knížeti, který jest k tomu již rodem svým povolán a od boha tak přehojnými prostředky obdařen, že může za jeden rok tisíckrát více dobrého vštípiti nežli já nepatrný člověk za celý svůj život!‘

Knížeti i kněžně se každé podobné slovo doneslo s hojným přídavkem, zvláště poněvadž Vrbický mezi panským úřednictvem, a sice u samého jasného pána měl odpovědného nepřítele. Tím byl dr. Alexandr Stern, který sobě u vrchnosti své dovedl získati zvláštní oblibu. Jak se praví, dobyl nejprve mocné přízně kněžniny, která prý odtud vzala počátek, když mladý Stern v přítomnosti Její Jasnosti se slečnou Henriettou rozmlouvaje ukázal, že dobře umí — francouzsky. Jest to velmi pravdě podobno. Ostatně měl dr. Stern příjemný zevnějšek a uhlazené mravy, uměl k panstvu pronášeti nejlichotnější pochlebenství a zase blýskati se svými všestrannými, nevyčerpatelnými vědomostmi, svou neomylnou moudrostí, uměl si během času zjednati pověsť muže ve svém oboru nad míru vzácného, zrovna zázračného.

V povahách jeho a Vrbického byl takový rozdíl, že jeden ke druhému od samého počátku cítil nechuť, která tím vzrostla v záští, že jako Vrbický byl věrný syn svého národa, tak ze Sterna vždy mluvíval nadutý Němec, který k lidu českému neměl než posměch, potupu a pohrdání. Proto se mezi nima přiházely nejednou ostré půtky už v té době, když Vrbický ještě byl úředníkem knížecím.

Zjevný pak a bezohledný boj propukl mezi nima, když se u nás politická soustava změnila, absolutismus konstitučnímu zřízení ustoupil a do obnoveného sněmu českého vypsány první volby. Jako jinde byl ovšem i zdejšímu okresu navržen kandidát z Prahy od národních důvěrníků; ale záhy se proslýchalo, že se i dr. Stern hodlá ucházeti o mandát, ano že dovedl knížete Samburga k tomu nakloniti, aby jej při tom celým svým vlivem podporoval. Když se tato pověsť začala

rozličným spůsobem potvrzovati, Vrbický — jsa vůbec mužem srdce — napsal Jeho Jasnosti obšírný list, ve kterém svými nejmocnějšími důvody ke knížeti promlouval a nejvřelejšími prosbami jmenem ubohé matky vlasti jej zapřísahal, aby se v této rozhodné chvíli nedával jinou cestou než český lid, aby za příkladem slavných předků a za příkladem vlastenecké šlechty u jiných národů svatou jeho věc učinil i věcí svou, aby se jako jeden z přirozených vůdců postavil před jeho šiky a vedl je do nadšeného zápasu za novou šťastnou a slavnou budoucnosť milované otčiny a jejích synů, kterým již tolik bylo přetrpěti.

Tklivé jeho prošení, napomínání a varování mělo na vznešeného aristokrata arci jenom ten účinek, že se ho tuze nemile dotklo a jen více ještě jej pohoršilo na národního přemrštěnce, který jej kantoroval, svým slovem jej předělávati chtěl. Vrbickému se na blouznivý dopis nedostalo jiné odpovědi, nežli že četní podřízení knížecí na všech stranách nepokrytě pracovati počali pro kandidaturu dr. Sterna, v němžto kavalír viděl můžc výtečného, pro mandát znamenitě spůsobilého.

Kostky byly vrženy, roztržka hotova. Utvořily se tu dvě strany: panská, za jejíž hlavu byl pokládán sám kníže, a národní, v jejíž čelo se postavil náš Vrbický; obě na sebe čím dále tím ohnivěji dorážely. Na straně národní ostatně všechen oheň pocházel od Podbořanského pána; bez něho bylo by se mezi lidem, volebnímu potýkání naprosto nezvyklým, velmi pořídku našlo těch, kteří by byli měli tolik samostatnosti a odvahy hlasovati proti velmožnému, věhlasnému, vysoké vážnosti a úcty požívajícímu knížeti Samburgovi, jehož jmenem velcí, malí úředníci všechen svůj vliv ve prospěch dr. Sterna vynakládali.

Proti tak mocným odpůrcům měl Vrbický práci nad míru nesnadnou. Celé týdny zabýval se skoro jen volbou, nešetřil nákladu, sil ani zdraví, a přece i jeho nejlepší přátelé myslili, že všecko namáhání jest marné, že vítězství Sternovo jest tak jako jisté. Vrbický však neustával, činil až do poslední chvíle, co bylo jeho možného — a teprve v poslední chvíli se přihodila věc, která Sternově volbě rozhodně uškodila, za to však se Vrbickému později spolu stala původem velikého neštěstí.

U dr. Sterna byl tu zrovna v ten čas návštěvou mladý příbuzný Osvald, který tu na českém venkově sice buršáckou uniformu odložil, ale buršácké řeči a spůsoby podržel. Jel se strýcem také do města k volbě. V hostinci se s několika nejlepšími důvěrníky právě dobrou snídaní posilnili, když se tam mezi četné hosti dostavil také Vrbický. Bylo mu jíti kolem stolu dr. Sterna, který v ten okamžik platil svůj účet.

„Lžíce, vidličky a nože si hned seberte,“ promluvil Osvald Stern hlasitě k hostinskému, „déle vám za ně nestojíme —“ a k strýcovi i společníkům jeho přitlumeným hlasem doložil: „Přišel zrova jeden vynikající zástupce Svatovácslavského národa a českého státu.“

Zaslechnuv i poslední jeho slova, Vrbický otočil se k mlynáři Drahorádovi, kterému právě byl pravicí potřásl, vytrhnul jemu z druhé ruky hůl a přiskočil k Osvaldovi.

„Kloučku!“ vzkřiknul, že všichni přítomní rázem se utišili. „Co jsi se to opovážil říci?“

„Kdo jste?“ odseknul drze mladík. „Nevím, že bych s vámi byl mluvil.“

„Máš věděti,“ zvolal Vrbický, „že jsi tu mezi lidmi, kteří sebe a svůj národ nedají bez trestu hanobiti od každého světoběžného holobrádka!“

I jal se Sterna mladšího vypláceti hotovými, až mu druzí násilně ruku zadrželi a hůl vychvátili. Byla by se strhla větší šarvátka, kdy by se nebyli chladnokrevnější přívrženci obou stran rychle do toho vložili a rozvaděné od sebe odvedli.

Byltě čas k docela jiným věcem, totiž jíti nahoru do sálu mezi shromážděné voliče a bezprostředně před hlasováním ještě na ně účinkovati. Zde promluvil nejprve kandidát Pražský; nebyl zrovna řečníkem a měl tolik šetrnosti, že na úkor svého soka ani slova nepronesl. Po něm předstoupil dr. Stern, který darem výmluvnosti v skutku byl obdařen, za to však se po česku jen chatrně vyjadřoval; proto i on přestal na krátkém proslovení, v němž nejúčinnější byl hned počátek: že by vlastně nikdo jiný neměl okresy zdejší na sněmu zastupovati nežli Jeho Jasnost kníže Felix Samburg, který v tomto kraji netoliko má své staroslavné sídlo ale jest, jako dlouhá řada vznešených jeho předků, kraje toho největší ozdobou a pýchou, stálým jeho zvelebovatelem a dobrodějem otcovským, jemuž srdce všeho lidu široko daleko bijí v neobmezené lásce a oddanosti; ale poněvadž bude do zastupitelstva zemského zvolen ve sboru velkostatkářův, musejí prý venkovské obce ohlednouti se po jiném kandidátu, který ovšem — ať jest to kdokoli — jasného pána ani zdaleka jim nenahradí; on, dr. Stern, hlavně proto prý se odhodlal ucházeti o mandát, že jej k tomu povzbudila důvěra, jíž u Jeho Jasnosti požívá. Když potom stručně naznačil svůj mnohoslibný program, otřásala se síň ohlušujícím potleskem a provoláváním slávy jak řečníku tak knížeti Samohradskému.

Vrbický sotva se ještě dostal k slovu, neboť jeho protivníkům úspěchem řeči Sternovi jen více ještě narostl hřebínek, kdežto jeho vlastní strana valně na mysl poklesla.

Mluvil v tento smysl: „Kdy by byl kníže Samburg hned zprvu chtěl býti naším poslancem, byl by nám zajisté také od národních důvěrníků navržen, a také já bych mu byl odevzdal svůj hlas. Byl bych si myslil: Je to znamenitý člen šlechty, která aspoň českou býti má, a nyní, když ji nová doba volá k nové činnosti, konečně volky nevolky ukázati musí, zdali přec také ona jednou chce plniti své povinnosti k zemi, v níž má svoje kořeny. Byl bych ještě doufal. Kdy by však kníže chtěl býti zvolen proti návrhu českých národních vůdců, pozbyl bych vší naděje a odepřel bych jemu svého hlasu. Nyní nekandiduje u nás kníže, nýbrž pan dr. Stern. Ten nás nemůže zbaviti žádných nadějí, v tom se nemůžeme zklamati. Hlasujte pro něj všichni, kterým povědomo, že se z dobré české matky narodil, že byl jazyka českého vždy obzvláštním milovníkem a všude mu vážnosť i platnosť zjednávať — že byl velikým příznivcem českého lidu, vždy jen jeho bratrem se cítil, vždy jej zaštiťoval a jemu nadlehčoval, proti

nenávistníkům a utiskovatelům jeho svatým hněvem plál — hlasujte pro něj všichni, kdož jste přesvědčeni, že se cele jen vašim službám věnuje, že nebude jiného vyhledávati, než vašich prospěchů, vašeho blahobytu, že jsa tělem i duší zástupce českých venkovských obcí, bude zároveň také vždy důrazně hájiti svatých práv a neposkvrnéné cti celého národa i království našeho proti škůdcům a zlolajcům, jichž neurvalosti a jizlivosti konečně třeba položiti hráz: ještě v tuto hodinu a pod touto střechou špinil jeden z nich svým nestoudným jazykem, což každému českému srdci jest drahé a posvátné — a ten se náhodou také jmenuje Stern! Ptáte se, co tu pohledává? Snad přišel doplnit krásný program svého strýce, jestli naposled také sám před vás nepředstoupí a nepožádá vás, abyste i jej odměnili nějakým mandátem. Podle toho, čeho jsme se již dožili, bude o vřelé odporučení a horlivou podporu z jisté mocné strany také jemu hej!" —

Dr. Stern při volbě propadl. Na Vrbického byla k soudu podána žaloba pro násilný skutek, jehož se na Osvaldu Sternovi dopustil, on zase žaloval pro těžkou urážku, která od Osvalda nejen jemu nýbrž i celému národu byla učiněna. Ale kdežto proti Vrbickému svědčilo všecko, i samo vlastní jeho přiznání, ve prospěch mladého Sterna vypovídali všichni svědci, kteří s ním tehdy u stolu seděli — v podotknuti jeho prý dokonce nebyl onen smysl, jejž do něho vkláda pan Vrbický. Soudce přidal se k náhledu, že nazvati může jako pan Vrbický vynikajícím zástupcem Svatovácslavského národa a českého státu není ještě trestným činem, že pan Vrbický ostatně ani nebyl jmenován — a když tato slova s předešlými nebyla spojena žádným *jelikož*, *poněvadž*, *neboť*, není prý hanlivý ráz jejich prokázán. Osvald tedy šťastně vyvázl, kdežto Vrbického nemohl trest minouti.

Kníže dopomohl dr. Sternovi k poslaneckému místu v jiné skupině okresů, kde měl také statky a kde voličové byli smíšené národnosti. Jak náramně se na Vrbického rozezlil, toho snad ani ve své rodině nevyjádřil slovy, přece však to bylo každému povědomo, a Vrbickému bylo od panských úředníkův i přívržencův slyšeti mnohé vášnivé slovo, mnohou výčitku a výbrůžku. Nezůstal na nic odpověď dlužen — a tak mezi zámkem a Podbořanským dvorem v krátce uzrálo nesmířitelné nepřátelství a vedlo k válce, která se na dlouhá léta prodloužiti měla.

Nebyla hlučná, do krve to při ní nešlo, však za to tím více do žluče. Nejednalo se o trůn ani o země ani o jiné hmotné statky, jednalo se o náhledy a zásady, a takové boje jsou jako potomci a nástupci válek, které se jindy vedly pro náboženství. V našem případě neběželo už ani o mandáty; okresy zdejší měly svého národního poslance a byly s ním docela spokojeny, kdežto se Vrbickému zase dostávalo toho zadostučinění málo potěšlivého, že netoliko dr. Stern alebrž i celá šlechta hlasovávala s našimi národními odpůrci. Kníže nestavěl už nikde svých zvláštních kandidátův, ale Stern u něho platil více než kdy jindy, zvláště když se jak na zemském sněmu tak na říšské radě co dobrá parlamentární síla osvědčil. Kníže se tou dobou sám dobře vycvičil v češtině a dával dítkám svým také české učitele; to arci Vrbickému na českého kavalíra bylo příliš málo, ba vykládal to tak, že se to neděje z nijakého lepšího poznání, z nijaké větší

šetrnosti k mluvě naší, alebrž z pohnutek sobeckých a nekalých, aby prý tito šlechticové pomocí českého jazyka lidu snáze osidla svá na krk vrhati a jej jako vždycky do svých služeb ujařmovati mohli.

Dříve horlíval Vrbický proti domácí šlechtě, poněvadž nebyla šlechtou národní, českou; potom stal se zásadním odpůrcem stavu šlechtického vůbec a nepominul žádné příležitosti, aby jej co nejostřeji odsoudil. V té příčině brzy nad něj v Čechách nebylo asi většího radikála. Stalo se to jádrem jeho přesvědčení, jeho vyznání víry, nebo jak i dobří přátelé o něm pravili, jeho koníčkem. Arci jeho odpor proti šlechtě nejvýš vrcholil v nějaké veřejné řeči nebo v nějakém novinářském článku, dopise, lokálce neb zaslánu; dále od Samohradů nikdo na to nedbal, zde však to stačilo k tomu, aby mysli nepřicházely k žádnému klidu. Knížecí rodina dělala, jako by na světě žádného Vrbického nebylo, v pravdě však Felix Samburg nikdy v životě svém k nikomu tak prudké nenávisti necítil jako k tomuto člověku; že jej až do vypršení smlouvy musí nechati ve svém majetku, míti sobě na blízku, slyšeti o něm ano že jej tady může v každou chvíli potkati, to mu ztrpčovalo celý život. Kněžna Lydie — ačkoli se to veřejně neřeklo — v posledních letech, co tu Vrbický byl, jen k vůli němu o Samohrady hrubě nezavadila.

Ještě v jedné věci tuším závodil Vrbický s knížetem: v štědrosti, a to jak při soukromém dobročinění tak jmenovitě hojným přispíváním na všeliké podniky a potřeby vlastenecké. Dle obecného mínění plýtval penězi více, než se stavem jmění jeho se snášelo. V hospodářství nebyly úspěchy jeho nikdy valné, za posledních let stíhala jej škoda za škodou.

Když posléze nájem jeho vypršel a on Podbořanský dvůr zase do knížecí správy odváděl, připadly při tom vrchní dohlídka a rozhodné slovo dr. Sternovi, i nepřekvapí vás, že Vrbického náležitě přiskřipoval, všemožné obtíže mu činil, na konec kauci jemu zadržel a jmenem knížete proti němu proces zavedl . . .

Tu raději hned také podotknu, že po vystěhování protivníka svého ani Stern dlouho již v Samohradech netrávil: záhy dozrálo mu ovoce jeho politické činnosti, dovedl na říšské radě obrátiti na se pozornosť a získati přízeň mocných mužův, i byl povolán na nové, mnohem výhodnější působiště do Vídně. Tady pro něj nikdo netruchlil, i knížecí manželé jej propustili v nemilosti — a příčinou toho nebyl nikdo jiný než Helenka Blánkovic."

„Kterak ona?" ozval se tiše Lahoda, když doktor ve svém vypravování učinil přestávku, jako by čemusi z venkova naslouchal.

„Blánkovi vedlo se dosti dobrodružně. Zkoušel svoje štěstí všelijak, počal brzy ten brzy jiný obchod, pak zas prošel rozličnými agenturami, a konec konců byl přes tu chvíli na holičkách. Rodina jeho nebyla s ním spokojena a on nebyl spokojen s ní. Pořád bylo nutno sháněti peníze, ber kde ber. Tu si jednou umínili, že si jich opatří hodně velikou sumu, a sice že jich dobudou na panu dr. Sternovi."

„Měl k nim tedy nějaké závazky? ..."

„Hned z oněch dob, když mademoiselle Henriette Kutscher byla v knížecích službách. Mnohá léta potom se zcela potichu vyrovnávali, nyní však mu Blánkovi nasadili skřipec, aby za posavadní výživu a vychování své dcery Heleny bohatěji zaplatil a také pro budoucnosť náležitým fondem ji opatřil. Když jim asi nebyl dost po vůli, užili nového donucovacího prostředku: kníže a kněžna zvěděli o tom skandálku a velice se jím pohoršili. Pan Stern pak za vše, co pro něj po tak drahný čas byli činili, počal se odpláceti tím, že se snažil u kněžny vzbuditi podezření, jako by vlastně její manžel byl otcem dítěte Henriettina. Z hněvu knížecího již málo si dělal: měl nové patrony, měl vysoký úřad, skvělý plat a velikou moc.“

„Vrbickému se asi nedařilo tak dobře?“

„Co o Vrbickém ještě povídati mám,“ dí doktor, „jest bohužel hotová truchlohra.“

V tom byla řeč jeho přerušena zaklepáním na dvéře; když on i lékárník jedním hlasem zvolali: „Vejděte,“ objevila se v pokoji Košatka.

„Milostpane,“ ohlašovala udychtěna Ludikarovi, „je tu pro vás knížecí kočár —“

„Přece jsem tedy dobře slyšel,“ prohodil doktor, „že zastavuje před villou.“

„Je prý tuze na chvat — paní hraběnka — —“

„Již běžím.“

Košatka opět zmizela.

„Jen jedno mi ještě hned povězte,“ zadržel Ludikara lékárník, — „volají snad Methodii do zámku právě proto, že je dcerou Vrbického?“

„Proto jistě ne.“

„Ale snad přece mají o tom povědomosť?“

„Až do dneška neměli o tom nejmenšího tušení. Kníže ještě dnes, když příčinou sestry Methodie telegrafoval už kardinálovi, neznal jejího jmena, vynechal pro ně v depeši místo a poslal pátera Mudrocha, aby je vyzvěděl a do telegramu vepsal. Kněz se na potkání optal zrovna mne. — Ale nyní už musím spěchati.“

„Slibte mi jen,“ prosil Lahoda, „že mi dnes ještě věnujete chvíli a dopovíte ostatek!“

„Milerád. Na shledanou!“

Při těch slovech doktor již chvatně za sebou zavíral dvéře.

Konec knihy třetí. [1])

---

[1]) Román tento bude v příštím ročníku Osvěty dokončen. *Red.*

Převrat ve Východní Rumelii.

Píše

Jos. J. Toužimský.

(Dokončení.)

Kníže Alexandr podepsal ještě dne 18. září ve Varně dva úkazy, o svolání bulharského sněmu na den 22. září do Srědce a o mobilisaci branné moci bulharského knížectví. Druhý úkaz podepsal spolu, jak ústava žádá, generálmajor Kantakuzin, ministr války z ruského vojska. Kníže odejel po železnici do Ruščuku a odtud 19. září do Trnova, památného města, k němuž všecek národ lne s obzvláštní úctou. Zde jej očekávala deputace Plovdivská s dr. Jankulovem a Kalčevem v čele a zde téhož dne (20. září) vydal kníže manifest jakožto odpověď na prohlášení jednoty pod žezlem svým. Manifest ten, který všude vzbudil neskonalé nadšení, jest v těchto slovech:

„My, Alexandr I. z boží milosti a vůle národa kníže severního a jižního Bulharska. Budiž známo mému milému národu, že dne 18. září obyvatelstvo tak zvané Východní Rumelie svrhnuvši dosavadní tamější vládu a zvolivši jinou, prozatímnou, provolalo sjednocení Východní Rumelie s knížectvím a jednomyslně mne provolalo za knížete i oné země. Maje na zřeteli blaho národa bulharského, jeho vroucí přání, aby sjednoceny byly obě bulharské země v jedinou a dosažení historického jeho úkolu, uznávám sjednocení za hotovou událosť a přijímám od nynějška úkol, abych byl a zval se knížetem severního i jižního Bulharska. Přijímaje vládu této bulharské země, prohlašuji, že život, statek a česť všech pokojných obyvatelů bez rozdílu vyznání a národnosti budou hájeny a zabezpečeny. Aby se veřejný pořádek a mír všude zachoval, k tomu cíli učiněna všechna potřebná opatření a proti rušitelům jejich zakročeno bude s veškerou přísností zákona. Naději se, že milý můj národ po obou stranách Balkánu, který s takovou radostí a nadšením uvítal tuto velkou událosť, poskytne mně svou pomoc k upevnění svatého díla, sjednocení obou bulharských zemí v jeden stát a bude hotov ke všem obětem a všemu úsilí, aby zachráněny byly sjednocení a neodvislosť naší milé vlasti. Pomáhejž nám bůh v tomto těžkém a velikém podniku! Dáno v starobylém bulharském prestolením Velikém Trnovu, dnes osmého (t. j. 20.) září l. 1885. Alexandr."

Manifest ten byl telegraficky oznámen do Plovdiva i Srědce. V Plovdivu předčítal jej předseda prozatímné vlády, dr. Stranski, již o 10. hod. dopolední ve velké městské zahradě shromážděným davům. Příznivý účinek měl manifest i na obyvatelstvo mohamedánské. V první chvíli byla situace pro obě strany nepříznivа. Turci zděsili se převratu a nemyslili jinak, než že Bulhaři se na ně vrhnou, aby jim oplatili dávné ukrutnosti. V úzkosti chystali se namnoze k útěku ze země. Bulhaři pak nebyli též prosti obav před Turky; nepřátelství jedné části obyvatelstva, zejmena Pomáků z hor Rodopských a Turků z okresu Kirdžalského též v Rodopách, bylo by je nutilo k obraně uvnitř země

před nepřítelem domácím. Nad to by boje s Turky byly rozdmychly fanatismus i za hranicemi a vedly Turecko k rychlému zakročení na pomoc souvěrcům. Avšak co nikdy dosud se nestalo, podařilo se prozatímné vládě, dotyčně tajnému výboru, který převrat připravil. Pomáci byli již dříve stran převratu upokojeni a Turci rychle se utišili. Sjednocení přijato bylo od mohamedanů neli s potěšením aspoň bez nepřátelství. Mohamedánská obec Plovdivská nejen že sama uznala sjednocení, ale, jak na rozích Plovdivských ohlášeno, rozeslala i telegrafem oběžník k veškerým mohamedánským obcím jihobulharským, aby chovaly se pokojně, neměly obav a uznaly nový stav věcí. Jednomyslnosť všeho obyvatelstva byla takto slavně osvědčena. Živel řecký choval se více s nepřátelskou chladností jako vždy, kdykoliv jde o nějaký prospěch Bulharů, ale počtem jsa nepatrný a k tomu roztříštěný nemá významu.

Zatím zrušeny byly celnice mezi oběma zeměmi a odstraněno vše, co děliti mělo jeden a týž národ. Z knížectví přicházelo průsmyky Balkánskými vojsko a čety dobrovolnické, jež v zemi s radostným nadšením byly vítány.

Kníže Alexandr, jsa dnem i nocí na cestě, překročil 20. září o polední hranici jižního Bulharska. Přes památný Šipkinský Balkán přijel do Šipky a odtud dal se do Kazanliku. Srdečné bylo uvítání jeho pod sv. Nikolou i v obou místech, kde obývá uvědomělý bulharský lid. Z daleka široka přicházelo obyvatelstvo pozdravit nového vládce a v osobě jeho oslavit sjednocení. Do Kazanlika provázen byl kníže svými pobočníky, deputací bulharskou, ministrem Karavelovem a škadronou jízdectva. Z Kazanlika, střediště to v růžové krajině mezi Balkánem a Srednou Gorou kde nezdržel se než ke krátkému oddechu, nastoupil další cestu provázen od ozbrojeného rolnického banderia. Všude planuly radostné ohně na horách, a vzdor noční době vítán byl kníže od tisíců v Kaloferu, Banji a jiných menších místech, jež cestou minul. Vrcholem nadšení bylo pak uvítání v Plovdivě, kamž kníže za střelby a hlaholu zvonů stihl 21. září o 10. hod. dopolední. Uvítaly jej všechny stavy a vrstvy obyvatelstva, mohamedáni jako Bulhaři.

Po krátkém oddechu přijal kníže prozatímnou vládu, jež po odchodu majorů Filova a Mutkurova na hranice a smrtí majora Rajče [1]) doplnila se Petkem Slavejkovem, kapitánem Panicou a D. Rizovem. Vláda složila svou moc v ruce knížete a kníže ustanovil za vrchního komisaře zemského dr. Stranského a za pomocníky jeho Jachyma Grujeva a Petka Slavejkova, oba muže velice oblíbené.

Významná byla návštěva knížete v hlavní džamii turecké, kde očekávali ho mimo duchovenstvo i předáci mohamedánští. Mufti oslovil a uvítal jej jako knížete severního a jižního Bulharska a uvedl jej do džamie. Kníže prohlásiv, že ve svém vasalním poměru k sultánovi nechce ničeho měniti, vyzval přítomné Turky, aby modlili se za sultána. Osobním vystoupením svým valně přispěl k tomu, že mohamedánské obyvatelstvo s novým stavem věcí se spokojilo.

---

[1]) Jediný, ovšem krvavý případ, jenž udál se v Plovdivu. Rajčo, chtěje převzíti poštu, byl zastřelen od ředitele Todorova, jejž pak rozezlený lid rozstřílel.

Hned od první chvíle převratu nastal v celém jižním Bulharsku čilý válečný ruch. Tajný výbor učinil první opatření, aby přerušena byla železnice a telegrafní spojení s Tureckem. Prozatímná vláda prohlásila válečný stav a vojenské soudy a vypravila na rychlo všechnu brannou moc, kterou měla po ruce, již 18. září na hranice, aby opřela se Turkům, kdy by nejvhodnější cestou, od Drinopole, chtěli vniknouti do země. Dále vysílány byly všechny dobrovolnické čety a pluky, jež z knížectví přicházely, na jihovýchodní hranice. Všechna místa důležitá k obraně byla obsazena, rovněž průsmyky v horách Rodopských.

Radosť nad sjednocením byla však záhy zkalena. Z Petrohradu došla depeše, jež odvolávala všechny ruské důstojníky z vojska bulharského i východorumelského, kteří se vším vojskem pro knížete Alexandra se byli prohlásili. Příkaz ten učinil ovšem trapný dojem. Nejen že Bulhaři ve chvíli největší potřeby zbaveni byli obeznalých důstojníků, ale zjevně tím podporováno i Turecko. jež vidouc Bulhary osamoceny, spíše mohlo se proti nim odvážiti. V jižním Bulharsku byli to důstojníci kontraktně přijatí, v knížectví pak to byla pevná úmluva. státní, na které zakládala se vojenská služba ruských důstojníků ve vojště bulharském, úmluva, na nížto záleželo i Rusku, které ministrem války a důstojníky svými vázáno bylo s Bulharskem. Rusko přerušilo tím svůj poměr k bulharské armádě a svůj vojenský význam v Bulharsku.[1]) Kníže Alexandr obrátil se v té příčině přímo k caru Alexandru III. do Kodaně s touto depeší: „Si le rappel des officiers russes qui servaient dans mon armée, est une marque de désaprobation qui s'adresse à moi personnellement, je déclare à Votre Majesté, en toute sincérité, que je suis prêt à sacrifier ma couronne pour le bien de la nation bulgare. Je prie seulement Votre Majesté de vouloir bien protégér l'union des

---

¹) Po mnohých nesnázích a bojích mezi ruskými generály a bulharskými ministry a bulharským knížetem byla posléze 16. listopadu 1883 uzavřena úmluva, která upravila poměr bulharské armády k Rusku na těchto základech: Bulharský ministr války budiž jmenován v souhlasu s carem od knížete bulharského. Ministr tento a všichni ruští důstojníci podrobují se ústavě a zákonům bulharským. Veškery záležitosti, týkající se změn bulharského vojenského zřízení, považují se za vnitřní otázky bulharské. Ministr války budiž odpověden knížeti a sněmovně ve věcech vojenských a rozpočtových, a straniž se co možná všech věcí domácích, při nichž jeho solidarita s ministerstvem přestává. Ruští důstojníci přijímají vojenské služby v Bulharsku se svolením ruské vlády a nemohou ani na čas ani trvale zastávati policejní neb civilní úřady v knížectví; pod žádnou záminkou a nižádným způsobem nesmějí se účastniti politických věcí, aniž v jakékoliv veřejné neb tajné svazky neb spolky vstupovati. Co se týče služebních věcí a žádostí, týkajících se poměru ruských důstojníků k ruské vojenské správě, aniž příčí se jejich službě a zákonům bulharským, jsou ruští důstojníci po dobu svého pobytu a své služby v knížectví podřízeni ministru války, jenž jako ruský poddaný způsobem všeobecnými zákony ruskými vytknutým závisí od ruského zástupce v Bulharsku. Úmluva ta uzavřena byla na tři léta, po které době ruští důstojníci v bulharském vojště jinými měli býti nahrazeni. Ačkoliv úmluva ta, jež považována byla za neúspěch ruský, způsobila na Rusi velké roztrpčení proti knížeti, přece patrno, že pojišťovala Rusku dosti velkou moc nad bulharským vojskem podřízením důstojníků ministru války a ruskému zástupci, tedy vlastně ruské vládě.

deux Bulgaries, union qui a été préparée et proclamée à mon insu et contre ma volonté. Alexandre." [1])

Zároveň byla k carovi do Kodaně vyslána deputace prosit za ochranu a pomoc. Jiná deputace šla do Cařihradu s listem knížete k velkému vezírovi. Kníže sám podal velmocem o události telegrafickou zprávu.

V knížectví bulharském přijato prohlášení jednoty všude s jednomyslným nadšením, z něhož ani mohamedáni se nevyjímali, když byli ujištěni, že kníže nehodlá změniti dosavadní poměr k tureckému sultánovi, alebrž toliko Východní Rumelii přivesti v stejný poměr jako Bulharsko. Mufti v Ruščuku, Moamiledži, jenž jest i poslancem na sněmu bulharském, předešel dobrým příkladem a svolav obec mohamedánskou, poslal s její souhlasem prosbu sultánovi, aby schválil počínání knížete, kteréž jest i na prospěch vyznavačů koranu. Vyzval všecky obce mohamedanské v knížectví, aby učinily podobné osvědčení. V Ruščuku ještě 18. září odbýval se za předsednictví Petka Slavejkova velký tábor lidu, jehož se účastnilo okolo 10.000 obyv., a jenž se usnesl: 1. žádati knížete a vládu, aby uznali sjednocení za hotovou událosť; 2. aby vyslali bulharská vojska do V. Rumelie a uvázali se u vládu; 3. aby každý Bulhar dle svých sil pomáhal dílu sjednocení. S tím větší radostí uvítán pak nazejtří manifest knížete z Trnova a úkazy o mobilisaci a svolání sněmu.

Za prvního dojmu zpráv oživeny byly i naděje těch, kteří se zasazovali o osvobození Macedonie. Domnívali se, že udeřila doba, kdy na všech stranách počíti musí boj proti Turecku a s otázkou Vých. Rumelie, že vyřízena býti musí též otázka macedonská. Výbor macedonský vydal provolání, v němžto hlásal: „Nesnesitelný stav našich bratří ve Vých. Rumelii, krutá muka a útrapy našich bratří v mučednické Macedonii, budoucnosť celého Bulharska volají nás do zbraně. Macedonci! Udatně bili jste se na Šipce. Na Šipce složili druzi vaši kosti za bulharskou svobodu. Víte, že dnešní Bulharsko spočívá na kostech a krvi chrabrých Rusů a statných synů Mésie, Thrácie a Macedonie. Dnešní chvíle žádá za nové oběti, za novou krev, aby vykoupena byla Vých. Rumelie a osvobozena Macedonie." Ale bulharská vláda byla však jiného náhledu. Politika její nesla se k tomu, aby otázka sjednocení podána byla spůsobem co nejjednodušším a pokud možná nejloyálnějším vůči sultánovi. Bylo na bíledni, že prospěchy obou stran, Bulharska i Turecka, vymáhají, aby otázka ta co nejrychleji zmizela s denního pořádku; jenom tím mohla pozbyti nebezpečné povahy a uspořiti finančně slabému Turecku náklad na mobilisaci. Proto vláda dala zabaviti řečené provolání a přísně zakázala, aby nešířilo se nijaké revoluční hnutí za hranice do Macedonie. Tolikéž dal kníže Alexandr, přejav vrchní velení nad veškerou brannou mocí, rozkazy pohraničným

---

[1]) Jestliže odvolání ruských důstojníků, kteří sloužili v mém vojště, jest známkou neschvalování namířenou proti mně osobně, prohlašuji Vašemu Veličenstvu se vší upřímností, že jsem hotov obětovati korunu svoji blahu národa bulharského. Prosím toliko V. V., aby ráčilo podporovati sjednocení obou bulharských zemí v jednotu, jež byla připravena a prohlášena bez mého vědomí a proti mé vůli. Alexandr." Moskov. Vědom. č. 265 t. r.

sborům, aby nikoho nepropouštěli za hranice a přísně dbali, aby pokoj nikde nebyl porušen.

Dne 23. září zahájen byl ve Srědci sněm bulharský trůnní řečí, již v nepřítomnosti knížete Karavelov předčítal. Kníže mluvil takto k poslancům: „Známo vám, že dne 18. září obyvatelstvo Vých. Rumelie prohlásilo sjednocení bratrské nám země s knížectvím a povolalo mne za svého knížete. Maje na zřeteli prospěch svého národa, jenž s nevýslovnou radostí a všeobecným nadšením uvítal přání bratří svých v jižním Bulharsku, a za souhlasu vlády vybrané ze středu národního zastupitelstva, prohlásil jsem 20. září v starém sídelním městě Velikém Trnově, že uznávám prohlášené sjednocení a přijímám knížecí moc i jižního Bulharska. Nalézám se podnes v středu oddělených dosud bratří národa svého a kojím se nadějí, že schválíte dílo započaté za účelem sjednocení a schválíte předlohy mé vlády o opatřeních již učiněných i o těch, jež vyžaduje veliká tato událosť.“ Sněm hned v první schůzi jednomyslně schválil od vlády prohlášený válečný stav a úvěr 5 milionů lvů (franků). K návrhu předsedy Stambulova zaslána telegraficky prosba ruskému caru, aby neodvracel své ochranné ruky od Bulharska v této osudné době. Druhého dne přijata jednomyslně adresa knížeti, v níž se praví: „Sněm hluboce jsa dojat započetím svatého díla, s největší ochotou spěchá pomoci Vaší Výsosti a Vaší vládě. Bulharský národ přinese každou oběť, aby dokonáno bylo vlastenecké dílo a svěřuje Vaší Výsosti a Vaší vládě neobmezenou moc k používání všech prostředků a nechce šetřiti života ani statku na obranu svobody a neodvislosti naší vlasti. Sněm jsa úplně proniknut přesvědčením, že tlumočí city Bulharska sjednoceného dnes pod žezlem V. V. obrací se k V. V. se slovy: Ku předu, neohrožený kníže náš, všichni Bulhaři jsou s Tebou!“ Zároveň povolil sněm dalších 10 mil. a přijal zákon o stavu válečném.

Politické důležitosti počala zatím nabývati otázka: kdo provedl sjednocení? Bylo sice dílem přirozeným, jehož národ tak dlouho se domáhal a na které každý čekal, nicméně byla zejmena diplomacie ruská událostmi Plovdivskými pobouřena. Tak zvaná strana sjednocení ve Vých. Rumelii byla stranou ruskou, gener. guvernér Krestovič byl v nejlepším poměru s ruským gener. konsulem Sorokinem. A strana tato, jak hnedle se ukázalo, byla poražena i odstraněna. Strana ta neměla se sjednocením co činiti, naopak ono provedeno bylo proti vůli a mysli její. Podnět k němu vyšel od strany dosud neznámé. Duší jeho byli med. dr. Stranski, jenž na počátku vlády Bogoridovy byl finančním správcem zemským, Zacharij Stojanov — bojovník ze Šipky, jenž počal vydávati letos časopis Borba, příkře dorážeje na vládnoucí stranu a vině ji, že nikdy neměla sjednocení na zřeteli, — a major Nikolajev, jenž získal vojsko. K těm přidružil se dosti značný počet jiných. Tajný tento výbor rozšířil velmi snadně organisaci svou po celé Vých. Rumelii. Myšlenka sjednocení byla myšlenkou všech, a takž přilnuli k ní rolníci jako měšťané. Každé straně, která by je opravdu byla podnikla, bylo by se sjednocení podařilo. Proto nezáleží vlastně na osobách, jedině věc byla rozhodující. Nicméně v ruských vládních kruzích těžce se neslo, že stalo se tak bez vědomí a vůle Ruska.

V Petrohradě pohlíželo se na sjednocení jako na dílo proti Rusku namířené. Kyselosti, které od r. 1883 panovaly mezi bulharským knížetem a ruskou vládou, přeneseny na podnik bulharský, jehož zdar byl by přispěl k rozšíření moci knížete. Smýšlení toto tlumočily od prvopočátku i některé ruské listy, zejmena Katkova Moskovskija Védomosti a Petrohradské Novoje Vremja, které bylo již ode dvou let horlilo proti kn. Alexandrovi. Jsou ovšem i listy, jež hájí počínání knížete a přimlouvají se, aby Rusko podporovalo Bulhary. Činí tak zejmena Peterb. Vědomosti.

Přes to přese všecko přijal car Alexandr právě v Dánsku přebývající bulharskou deputaci dne 3. října blahosklonně. Nejprve vytýkal Bulharům revoluci a káral je, když však vůdce deputace Trnovský metropolita Klementij poukazoval carovi, kterak obyvatelstvo Vých. Rumelie těžce bylo stíženo břemenem daní, nutných na vydržování zvláštního složitého aparátu vládního v zemi tak malé a dosud hospodářsky nevyvinuté, utišil se car a ujistil deputaci svou přízní; o knížeti Alexandrovi se při tom ani slovem nezmínil.

Velmi nepřátelské stanovisko k sjednocení zaujaly od prvopočátku Srbsko a Řecko. Dne 19. září povoláno bylo v Srbsku do zbraně veškero stálé vojsko a první i druhá záloha. Srbská vláda pak prohlásila, že trvá na smlouvě Berlínské z r. 1878, buďto že smlouva tato musí býti dodržena, aneb že Srbsku musí dostati se náhrady. Srbský ministr Garašanin dovozoval, že Srbsko nedopustí, aby byla porušena rovnováha mezi státy na Balkánském poloostrově. Podobně vyslovilo se Řecko. V Athénách i v Bělehradě činěn povyk válečný, jako by sjednocení dvou dvou zemí, jež vlastně r. 1878 byly roztrženy, ohrožovalo život obou států. O zásadě rovnováhy mezi státy Balkánskými, tedy mezi Rumunskem, Bulharskem, Srbskem, Řeckem a Černou Horou, nemůže býti řeči. Každý z těch států jest jinak složen, a má jiné podmínky životní a jinou velikosť. Mimo to jsou na Balkánském poloostrově ještě dvě jiné moci, Turecko a Rakousko. Měřítkem pro spravedlivé upravení poměrů Balkánských nemůže pak býti libovolná zásada, nýbrž hranice národnostní. Jenom tyto mohou býti trvalým základem pro nové státní útvary, všeliké předstírané prospěchy toho onoho státu otevírají cestu ustavičným převratům a výbojům silnějších na úkor slabších.

Srbsko nevzalo si ze sjednocení bulharského záminku, aby hledalo snad náhrady v Turecku, aby vtrhlo do Kosovska a tam rozšířilo své území, nýbrž od 20. září jalo se soustřeďovati svou brannou moc na bulharských hranicích. Již první den zastavena v Srbsku svoboda tisku a shromažďování, ač ve skutečnosti dávno jí už nebylo. Ke dni 1. října svolána pak do Niše skupština, sbor to, jenž nemůže býti považován za zastupitelstvo národní, nýbrž toliko za libovolný nástroj vládní, jejž si vláda dle své chuti upravila. V trůnní řeči prohlásil král Milan, že „životní důležitosti srbské jsou pro budoucnosť ohroženy," pročež prý „já a má vláda dali jsme všemu, co jsme činili, ten směr, aby předešlý stav věcí na Balkánském poloostrově byl zachován aneb aby zjednána byla rovnováha, jížto by důležitosti jednotlivých slovanských národů byly zajištěny a soustavně upraveny." Skupština od-

pověděla od vlády navrženou adresou, ve které projevila politování, že „stal se pokus, aby otřeseny byly základy života států Balkánských.“ Národ srbský nemůže prý lhostejně přihlížeti, aby rušena byla smlouva Berlínská, proto uznává potřebu, ady buď zjednán byl předešlý stav aneb aby Srbsko obdrželo náhradu. Zároveň vyřídila skupština šmahem za dva dni (2. a 3. října) veškery podané předlohy, osudné pro hospodářskou budoucnosť Srbska, zejmena půjčku 25 mil. franků, kterou se Srbskem ochotně uzavřela Vídeňská banka pro země rakouské, tabákový monopol jakožto záruku půjčky, papírové peníze, mobilisaci a pro případ války zastavení všelikých platů.

Řecko, patrně ve spolku se Srbskem, zbrojilo o překot, avšak ne k vůli získání řeckých krajin, Kandie a ostrovů neb Epíru, který byl Řecku přiřknut protokolem Berlínské smlouvy, nýbrž hlavně aby zabralo jižní Macedonii, tedy zemi po většině bulharskou, která také dle smlouvy Svatoštěpánské k Bulharsku měla připadnouti.

Turecká vláda, jež zprvu neměla ani dostatečné moci pohotově, aby mohla zakročiti, váhala mezi přímou shodou s Bulharskem, které zvláště sultán zdál se býti nakloněn, a mezi důraznějšími kroky. Znenáhla počala stahovati vojsko k Adrianopoli a posléze i proti Srbsku a Řecku. Svou činnosť obmezila na to, že velmocem oznámila, že Berlínská smlouva byla převratem ve Východní Rumelii porušena a že ona chce jednati toliko se souhlasem mocí evropských.

Poměr vlád velmocenských ke státnímu převratu o otázce sjednocení byl rozdílný. Ze tří císařských mocí, vázaných společnou shodou, nejzávažnější bylo pro Bulhary chování Ruska. Německo zachovávalo k Bulharům přátelskou neutralitu. Rakousko-uherská vláda, jak z projevů Tiszových 3. října ve sněmu uherském vysvítati se zdá, byla nakloněna asi rozřešení takovému, aby Srbsku postoupena byla čásť území bulharského a Bulharsko aby v jisté formě ostalo sjednoceno. Tisza mluvil o povinnosti velmocí, „aby Berlínské smlouvě příčící se situaci dle možnosti smlouvě přispůsobily a ve shodu uvedly s rovnováhou, kterou ona smlouva na Balkánském poloostrově zavedla.“ Fráse jeho ku podivu se srovnávaly s frásemi srbské trůnní řečí a skupštinské adresy, jako by v Srbsku byly si vypůjčili koncept Peštský. Vyřízení tímto spůsobem odporučoval i tisk vládní.

Ale ruská vláda, které ponechán byl počin v otázce této, vyslovila se, aby zaveden byl *dřívější stav věcí.* K návrhu jejímu přistoupily i obě druhé císařské moci, tak že program ten stal se programem tří císařských mocí. Znamenal sice sklamání pro Bulhary, jednota měla býti rozloučena; zároveň však měl do sebe slabou stránku, z níž Bulhaři mohli těžiti: neobsahoval ničeho o spůsobu provedení. Krveprolití a násilné zakročení bylo z programu vyloučeno, tím však i exekutiva. Mimo to bylo zjevné, že předešlý stav věcí není možný, že vojsko, úřednictvo, duchovenstvo a lid, které dnes přísahaly knížeti a prohlásily se pro sjednocení, nemohou býti decimováni a že musí se státi náprava ve prospěch požadavků národních. Překvapující stanovisko zaujala Anglie. Konservativní vláda Salisburyova shledávala anglický prospěch v tom, když Bulharsko bude zvětšeno a co nejvíce samostatno. Salisbury, jenž pomáhal roztrhnouti smlouvou Svatoště-

pánskou, mluvil nyní v parlamentě a o purkmistrovském banketu Londýnském v ten rozum, že Anglie nechtěla strpěti toliko Bulharsko od Ruska ovládané, avšak proti Bulharsku samostatnému, života schopnému že nemá námitek. K náhledu tomu naklonila se do jisté míry též Francie, jejížto hlas však v zahraničných věcech nemá velké váhy.

Posléze počátkem října sestoupila se v Cařihradě porada velevyslanců, jež po delších průtazích usnesla se na osvědčení, které 14. říj. v Cařihradě i ve Srědci bylo podáno. Osvědčení to bylo dosti příznivé. Ujišťovalo se v něm, že sultán nezakročí vojensky proti Bulharům, nýbrž že bude pokračovati ve snahách, ježto snášejí se s jeho právy svrchovannosti a vyzývalo se Bulharsko, aby zdrželo se všelikého nepřátelství a odzbrojilo. Bulharská vláda v odpovědi své osvědčila ochotu k sultánovi a velmocem, však nevzdala se sjednocení. Vyjednávání mezi velmocemi nevedlo k cíli. Srbsko počínalo si stále zpupněji a vyzývavěji. Za těchto okolností po několikerých odkladech zahájena 5. listopadu konference velmocenských zástupců v Cařihradě. Program, na jehož základě Turecko zvalo ke konferenci, bylo zavedení předešlého stavu věcí. Velmoci však nemohly se shodnouti ani dobře v zásadě. I tu činěny výhrady od Anglie a Francie ku zlepšení stavu věcí opravou ústavního statutu východorumelského; tím větší objevily se potíže o způsobu provedení dřívějšího stavu věcí, pro případ, že Bulhaři dobrovolně se nepodrobí a když vyloučeno má býti násilí a donucovací prostředky.

V den zahájení konference stihla z Petrohradu zvěsť o krutém opatření: bulharský kníže byl vyhostěn z řad ruského vojska, zbaven své hodnosti co generallieutenant à la suite a co majitel 13. střeleckého praporu, s kterým r. 1877 přešel u Svištova Dunaj. Za důvod uvedena neposlušnosť proti Rusku. Skutkem tím stav věcí jen ještě se znesnadnil. Rusko vystoupilo s nezměnitelným návrhem a s otázkou osoby panovníka bulharského. Anglie chtěla však vyjednávati a kompromisem se dohodnouti. Zatím prohlásilo Srbsko, že ani zavedení předešlého stavu věcí mu nedostačí: musejí prý mu býti dány záruky, že sjednocení někdy později se neobnoví. Ve Východní Rumelii naproti tomu vžilo se sjednocení již úplně. Místní vládní úřady byly zrušeny a veškera veřejná správa sjednocena pod ministerstvem ve Srědci. Při druhé své návštěvě v Plovdivě na počátku listopadu byl kníže opět nadšeně uvítán a ze všech krajů dostavily se k němu deputace, žádající, aby vytrval v díle sjednocení, že národ hotov jest ku všelikým obětem.

Takto stalo se dílo sjednocení skutkem, ale jen doma a bez uznání Turecka i evropských mocí. Tu však nenadále 18. listopadu došla překvapující zvěsť, že Srbsko hrozby své činí skutkem, že král Milan vypověděl Bulharsku válku a s vojskem svým táhne za hranice bulharské na jedné straně proti Srědci a na druhé proti Vidinu. První dějství Balkánského dramatu jest tím ukončeno. Druhé dějství na místě společného opření se Turecku počíná děsnou bratrovražednou válkou Srbska proti Bulharsku. O tom bude nám zevrubněji pojednávati v ročníku příštím.

UKAZOVATEL

K ROČNÍKŮM XI.–XV. OSVĚTY

(1881—1885*)

SESTAVIL FRANTIŠEK BAČKOVSKÝ.

A.

B.

---

*) Římské číslice značí ročník, arabské stranu; † značí nekrolog; * posudek anebo zmínku o díle autora, pod jehož jmenem spis jest uveden; v = viz.

C.

Č.

D.

L.

M.

N.

O.

P.

U.

V.

W.

X.

Z.

*

Ž

Obsah dílu druhého.